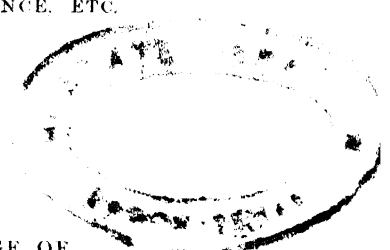

RIG-VEDA-SANHITA,
THE
SACRED HYMNS OF THE BRAHMANS;
TOGETHER WITH THE
COMMENTARY OF SAYANACHARYA.

EDITED BY
MAX MÜLLER, M.A.
FELLOW OF ALL SOULS' COLLEGE,
CORRESPONDANT DE L'INSTITUT DE FRANCE, ETC.

VOLUME IV.

PUBLISHED UNDER THE PATRONAGE OF
THE RIGHT HONOURABLE
HER MAJESTY'S SECRETARY OF STATE FOR INDIA IN COUNCIL.

LONDON,
WM. H. ALLEN AND CO., 13, WATERLOO-PLACE, S. W.,
PUBLISHERS TO THE INDIA OFFICE.

1862.

OXFORD,
PRINTED BY T. COMBE AND CO., AT THE UNIVERSITY PRESS.

TO
HER MOST EXCELLENT MAJESTY
VICTORIA,
QUEEN OF GREAT BRITAIN AND IRELAND,
THIS EARLIEST RECORD
OF THE RELIGIOUS INSTITUTIONS OF THE NATIVES OF INDIA
IS BY GRACIOUS PERMISSION
DEDICATED
BY
HER MAJESTY'S
FAITHFUL SUBJECT AND DEVOTED SERVANT,

MAX MÜLLER.

P R E F A C E.

SINCE the publication of the third volume of this edition of the Rig-veda, the age and authenticity of the sacred writings of the Brahmans have become the subject of new and animated discussions, and many points in the history of the ancient literature of India which seemed almost beyond the reach of reasonable criticism, have become overcast by doubts and surmises. Although it would be impossible to examine every objection that has been raised, there are some which deserve a careful consideration; and I feel that it becomes part of the duty incumbent on me, as the editor of the Rig-veda, to state how far the convictions which I expressed on former occasions as to the age and character of the Vedic literature in its four divisions, the Chhandas, Mantra, Bráhmaṇa, and Sūtra periods, have been either changed or strengthened by the researches and arguments of other scholars.

The first question which requires to be considered anew is,

Can the age of the Vedic hymns be fixed by astronomical evidence?

In my “History of Ancient Sanskrit Literature” I have endeavoured to show that it is possible to distinguish four great classes of literary compositions, corresponding to four great periods in the growth of the Vedic religion and of the theological system of the Brahmans. The most recent of these four periods extends to about 200 B. C., and from the peculiar style in which all the works belonging to it are composed, it has received the name of the *Sūtra period*. Several of the most eminent among the authors of Sūtras or aphorisms lived prior, if not to the origin, at least to the spreading and the political ascendancy of Buddhism, and hence the date 600 B. C. was assigned as the most probable for the beginning of the Sūtra period.

It is, I believe, admitted by all scholars, that the Sūtras presuppose the existence of the Bráhmaṇas, another class of Vedic writings, which together

constitute what I call the *Bráhmaṇa period*. As that period comprehends the first establishment of the elaborate Brahmanical ceremonial with its four classes of priests, the composition of separate theological treatises, the so-called Bráhmaṇas*, their collection, and again the schism of sects which were founded originally on the basis of the great collective Bráhmaṇas, it would seem impossible to bring the whole of this literary and theological activity within a narrower space than 200 years. I therefore assigned to it a duration from 800 to 600 B. C.

The Bráhmaṇas, again, presuppose the existence of a complete collection of Vedic hymns, such as we now possess in the ten books of the Rîg-veda Sanhitâ. Seven out of these ten books belonged originally to separate families or clans, and each contains a number of hymns, clearly the productions of different generations of poets. Some of these hymns are written in imitation of others, and the more modern assume a decidedly ritual character. As Mantra is the technical name of a hymn employed for sacrificial purposes, I have designated the period during which the latest sacrificial hymns were written, and collected, together with the older hymns, at first into separate books, and afterwards into a complete body of sacred and liturgical poetry, the *Mantra period*. Several generations of modern poets, and probably two classes of collectors, have to be accommodated in it; so that if we allow 200 years to this period, this is hardly out of proportion to the work which had to be performed in it.

* I differ from Professor Westergaard (Abhandlungen, p. 57), and still prefer to derive bráhmaṇa from brahmán, 'the priest,' not from bráhman, which is said to have the sense of "the holy element in the sacrifice." (Roth, Nirukta, p. XXVI.) My reasons are,

1. It is not correct to form a derivative like bráhmaṇa from a neuter, bráhman, in the sense of treating of or concerned with the bráhman. We should not find a work, treating of náman or sáman, called námana or sámana; at least I know of no analogous formation in classical Sanskrit. It would certainly be against Páṇini, for Páṇini allows the suffix añ only after words which have not the udátta on the first syllable. (IV. 2, 44.) He would allow bráhmaṇa to be formed from brahmán, 'priest,' but not from bráhman, 'prayer.'

2. Bráhman does not occur, at least in ancient works, in the sense of "the holy element in the sacrifice;" it means 'prayers,' 'offerings.' In later works it is used for Veda or holy word, &c.

3. The Bráhmaṇas treat chiefly of the outward ceremonial, the karman. They give the vidhis, 'rules,' or the kalpa, 'ceremonial,' together with the arthavādas, 'comments.' The bráhman is treated of in the Aranyakas and Upanishads, which constitute the brahmakāṇḍa, as opposed to the karma-kāṇḍa.

4. The Bráhmaṇas contain just that kind of information which the Brahmáns, as overseers at sacrifices, would want, nay, without which they could hardly have exercised that ministerial function which was peculiarly their own.

There remains the last and most important period in the history of Vedic literature, that of the ancient poets or Rishis, who, by their songs, gave the first impulse to the religion, the poetry, the worship of the Aryan dwellers in India. Their forefathers were strangers in the land of the Seven Rivers, and some of the thoughts and accents of the earliest Vedic hymns may point beyond the natural frontiers of the great Indian peninsula. To assign any definite date to the first or the last of the old Rishis is clearly impossible; yet looking at the numerous relics of that early age, I ventured to suggest 200 years as a minimum, which few, acquainted with the early history of mankind, could consider extravagant. I thus arrived at about 1200 B.C. as the latest date at which we may suppose the Vedic bards settled in the Northern regions of the Indian continent. I pointed out repeatedly, that beyond the frontiers of the Sūtra period (600—200 B.C.) our chronological measurements must necessarily be of a merely hypothetical character; yet I felt convinced that those who from an intimate acquaintance with the Vedic literature are most competent to form an opinion as to the time required for its growth, its maturity, and its decay, would allow that the minimum durations assigned by me to the Bráhmaṇa, Mantra, and Chhandas periods were below rather than above the average durations of similar periods in the intellectual and literary history of other nations. I may be allowed to quote the concluding words of my History of Ancient Sanskrit Literature, as I find they have given rise to a curious misunderstanding. “The chronological limits,” I said, “assigned to the Sūtra and Bráhmaṇa periods will seem to most Sanskrit scholars too narrow rather than too wide, and if we assign but 200 years to the Mantra period, from 800 to 1000 B.C., and an equal number to the Chhandas period, from 1000 to 1200 B.C., we can do so only under the supposition that, during the early periods of history, the growth of the human mind was more luxuriant than in later times, and that the layers of thought were formed less slowly in the primary than in the tertiary ages of the world.”

I should have thought that the meaning of this paragraph could hardly have been misapprehended, and that the expression “layers of thought,” was sufficient to show that the terms “primary and tertiary ages of the world,” could not refer to geological periods and to the growth of the crust of the earth, but were used metaphorically of the periods in the historical growth

of the human mind. I was not prepared therefore for a question addressed to me rather bluntly by a distinguished philosopher. "Is 1200 B.C. a primary age of the world except in Biblical geology?"—a question to my mind entirely meaningless, unless we ascribe to it a meaning unworthy of so intelligent and liberal-minded a writer.

With this single exception, however, my anticipations of the judgment of all competent scholars with regard to the minimum durations assigned by me to the four periods of Vedic literature have not been deceived. On a question so purely hypothetical as the chronological system on which my History of Ancient Sanskrit Literature was built, the assenting votes of independent and fair-minded scholars are, of course, of great importance, and I shall therefore quote the opinions of some who have a right to be heard on these difficult problems. Professor Wilson, in his Review of my History*, says :

"Professor Müller thinks it impossible to assign a shorter interval than two centuries for the origin and accumulation of the mass of Brahmanical literature that must have existed. We confess that we are disposed to look upon this limit as much too brief for the establishment of an elaborate ritual, for the appropriation of all spiritual authority by the Brahmans, for the distinction of races or the institution of caste, and for the mysticism and speculation of the Āraṇyakas or Upanishads: a period of five centuries would not seem to be too protracted for such a complete remodelling of the primitive system and its wide dissemination through all those parts of India where the Brahmans have spread. There seems no reason to question the general accuracy of the lists of teachers preserved by Brahmanical tradition, and which, as Professor Müller remarks, would extend the limits of this age to a very considerable degree. These traditions are preserved in different supplementary works or Vāṇśas, also regarded as Brāhmaṇas, several of which are extant. There are several of these in the Śatapatha-brāhmaṇa, which Professor Müller quotes, and he concludes that from their extent it is possible that the limit he suggests will have to be extended. We quite concur in this anticipation, and think there can be little doubt that, instead of two centuries, we may venture to conjecture four or five, and so carry the commencement of the Brāhmaṇa period to the tenth or eleventh century B. C."

* Edinburgh Review, 1860, p. 375.

The same scholar, after stating his reasons for treating the Mantra and Chhandas periods as one "complete in itself, though extending over a long space of time, and in some instances to a very remote antiquity," hints at the twelfth to the twentieth centuries B. C. as the probable limits of the age which gave birth to the poetry of the Veda.

M. Barthélemy Saint-Hilaire*, in his articles on the same work (January, p. 53), has the following remarks as to the approximative durations assigned by me to the four periods of Vedic literature: "Ces considérations m'amènent naturellement à la dernière question que je voulais traiter, en rendant compte de l'ouvrage de M. Max Müller, et que j'ai déjà plus d'une fois indiquée; c'est celle de la chronologie. L'auteur ne pouvait guère se borner à diviser l'histoire de l'ancienne littérature Sanscrite dans les quatre périodes distinctes que nous avons successivement parcourues avec lui; il devait aussi tenter d'assigner à chacune de ces périodes une durée approximative. Mais c'est là qu'est le péril, quand on songe à quelles incertitudes est encore livrée presque toute la chronologie indienne, et de quelles ténèbres elle est couverte. Cependant, en s'appuyant sur quelques données générales, qui sont actuellement admises par les indianistes, et dont j'ai parlé plus haut, M. Max Müller établit que les quatre périodes répondent aux dates suivantes; la période des Soûtras, qui dure quatre siècles s'étend en remontant de l'an 200 avant J. C. à l'an 600; celle des Brâhmanas comprend de l'an 600 à l'an 800; celle des Mantras, de l'an 800 à l'an 1000; et enfin la période du Tehhandas va de l'an 1000 à l'an 1200 avant l'ère chrétienne. Il est bien entendu que ce ne sont là que des à peu près, et, malgré l'apparente rigueur de ces chiffres, il est clair qu'on ne peut arriver en ceci à aucune détermination précise. Aussi M. Max Müller aurait-il peut-être bien fait de ne pas chercher à fixer des limites aussi arrêtées et de ne pas circonscrire si nettement les choses. Comme il y a nécessairement toujours beaucoup de vague dans les appréciations de ce genre, il est bon que la forme donnée à des hypothèses soit indécise elle-même autant que les assertions; et, comme il n'y a rien de moins flexible qu'un nombre une fois qu'il est énoncé, il eût mieux valu, je crois, rester dans une demi-obscurité, qui est, d'ailleurs, bien excusable en ces matières. Tout le monde reconnaîtra, du reste, que les supputations de M. Max Müller sont très-modérées, et, s'il a failli en quelque chose, c'est plutôt par un excès de réserve. La durée de chacune de ces périodes est bien courte; et, comme les

* Journal des Savants, August, September, October, December, 1860, and January 1861.

Samhitás, telles que nous les possédons, sont rédigées un millier d'années au moins avant notre ère, on peut faire remonter sans la moindre crainte la période du *Tehhandas* fort au delà, et l'on en revient ainsi aux calculs de Sir William Jones et de Colebrooke, qui reportaient la composition du *Rig-Véda* à quatorze ou quinze cents ans avant J. C.

“D'un autre côté, cette durée uniforme de deux siècles donnée à la période des *Bráhmaṇas*, comme à celle des *Mantras* et du *Tehhandas* peut également prêter à la critique. Si la période des *Sôútras* a pu remplir quatre siècles entiers, il paraît peu probable que celle des *Bráhmaṇas*, qui sont beaucoup plus longs et tout aussi nombreux peut-être, n'en ait pas rempli davantage, en y comprenant les *Áranyakas* et les *Oupanishads*. Il y a certainement aussi beaucoup moins de distance entre les *Bráhmaṇas* et les *Sôútras*, qu'il n'y en a entre les *Mantras* et les *Bráhmaṇas*. Cependant M. Max Müller ne compte que deux siècles entre chacune de ces deux classes. L'analogie semblerait autoriser à mettre bien plus d'intervalle entre les unes qu'entre les autres. Il y a une immense différence entre l'époque où l'on constitue les recueils de la poésie sacrée et l'époque où on les commente; il y en a moins entre cette dernière et celle où l'on réduit ces commentaires diffus et obscurs à des règles claires et méthodiques. Quant à la période des *Mantras*, elle semble, de son côté, trop développée, si celle des *Bráhmaṇas* ne l'est point assez. En admettant qu'il ait fallu deux siècles pour la composition des *Bráhmaṇas*, la simple collection des *Samhitás* n'a pas dû en exiger autant. Ainsi donc, sans contester la durée absolue des périodes réunies, leur durée relative ne paraît pas très-acceptable, et cette proportion pourrait être établie d'une manière toute différente, qui se justifierait non moins bien. Quant à la période du *Tehhandas*, la première de toutes, et la plus féconde puisqu'elle a enfanté tout le reste, il est bien à présumer qu'elle a été la plus longue; et cette inspiration, qui a vivifié, durant plus de trois mille ans, toute la croyance religieuse d'un grand peuple, n'a pas pu être passagère pour que ses effets aient été si durables. Mais je quitte le champ des conjectures, et je m'empresse de résumer cette analyse que j'ai faite avec tant de détails, et tant de satisfaction du livre de M. Max Müller.”

Like Professor Wilson and M. Barthélemy Saint-Hilaire, Professor Whitney too, the learned editor of the *Atharva-veda* and of the *Súrya-siddhánta*, has expressed his conviction that the chronological limits assigned by me to the four periods of Vedic literature are too narrow rather than too wide.

“We may next follow Professor Müller,” he writes, “in his attempt to establish a chronological groundwork for the Vedic literature. How extremely delicate and difficult a task this is wont to be in matters affecting the literary history of India, is sufficiently known to all who have had any occasion to deal with the subject. What wild and baseless theories respecting the dates of events, and the periods of works, or classes of works, in Hindu antiquity, have been built up and accepted, only to be overthrown again and forgotten! But also what learned and cautious conclusions upon like subjects have been drawn by critical scholars, to be proved fallacious and set aside by farther research! It can scarcely be said that there is a single Sanskrit work, not of quite modern authorship, in existence, whatever be its prominence and importance, over the period of which there reigns not an uncertainty to be measured only by centuries. The one reliable date which we possess for Indian history, until times long posterior to the Christian era, is furnished by the Greek accounts of the Indian sovereign ‘Sandrocottus,’ contemporary of the early successors of Alexander. That this is the king called by the Hindus Chandragupta, the founder of a new dynasty upon the Ganges, there can be no reasonable doubt; luckily, the prominence of his grandson, Aśoka, in Buddhist history, as the Constantine of Buddhism, the first who gave that religion supremacy in India, has led to the preservation of such trustworthy accounts of him as permit the satisfactory identification of the two personages. This datum is well styled by our author the sheet-anchor of Indian chronology; without it we should be, even respecting the most important eras of Indian history, drifting almost hopelessly at sea. If there has been, besides this, any date in which nearly all students of Hindu archæology have acquiesced, agreeing to regard it as satisfactorily established, it has been that of the death of Buddha, as supposed to be fixed by the Buddhists of Ceylon, at B.C. 543. But, in the work now under consideration, Professor Müller attacks with powerful arguments the authenticity and credibility of this date also: he points out that the Ceylon data, if compared with and corrected by the Greek era of Chandragupta, indicate rather 477 than 543 B.C. as Buddha’s death-year; and he argues farther, that the data themselves contain an artificial and arbitrary element which destroys their faith; and that back of the great synod under Aśoka, about 250 B.C., we really know nothing of the chronology of Buddhism. From this conclusion

we do not ourselves feel inclined to dissent; the considerations adduced by Müller as the ground of his scepticism are not easily to be set aside; and we have been taught, by long and sad experience, that a Hindu date is not a thing that one can clutch and hold. But while we pay our author homage in his character of Siva, the Destroyer, we cannot show him equal reverence when he acts the part of Brahma, the Constructor; for the basis of evidence on which he founds his system of chronology for the Vedic literature seems to us far less substantial than that which had been relied upon to establish the date of Buddha's entrance upon nihility. Let us briefly review his reasonings. He begins with laying down as strongly as possible the marked distinctness of the periods represented by the three principal classes of the Vedic literature, showing that each class necessarily presupposes the existence and full development of that which precedes it: as regards the two later classes, he dwells upon the native distinction of them as *śruti* and *smṛiti*, 'revelation' and 'tradition,' respectively, contending that this implies a recognition of the latter as of notably later origin than the other. He farther divides the period of the Hymns into two, that of their composition and that of their collection and arrangement: the former he styles the *chhandas* period, the period of spontaneous poetic productiveness; the latter is the *mantra* period, that in which this poetry had become invested with a conventional and adscititious character,—had become *mantra*, 'sacred formula.' To such a division no Vedic scholar will refuse assent: the wide difference, in time and in character, between the singers and the diaskeuasts of the hymns has long been recognised, and has only failed to be marked by a suitable and happy nomenclature; that proposed by our author will probably henceforth be generally adopted. Professor Müller thus establishes four chronological steps, or separate and successive epochs of time; and, save that we may regard it as still uncertain how far these periods have interlaced with, or even slightly overlapped one another, we find nothing in his method to criticise."

Professor Whitney then proceeds to state some objections to the dates commonly assigned to Pāṇini and Kātyāyana, and he continues (p. 263): "Adopting 600—200 B.C. as the period of the *sūtra* literature, our author assumes that each of the two which preceded it may have lasted for a couple of centuries, and accordingly suggests as the epoch of the composition of the

Vedic Hymns the time prior to 1000 B.C.; or, if to it be assigned the same length as to the two succeeding epochs, 1200—1000 B.C. To this date for the beginnings of Hindu history and culture no one will deny at least the merit of extreme modesty and caution: it stands in this respect in most refreshing contrast with the theorizings of many others who have had occasion to treat the same point. The era of the Vedic poets is more likely to have preceded, perhaps considerably, the time thus allotted to it, than to have been more modern.....It is, upon the whole, clear that a final positive determination of the controversy, if ever attained, must be arrived at, not by following any one clew, however faithfully and perseveringly, but by carefully combining all evidences, whether literary, historical, astronomical, or of whatever other character they may be. Professor Müller can by no means be blamed for adhering to the general methods of his work, and refraining from entering upon those other lines of inquiry; but we should have been better satisfied if he had guarded against misapprehension by at least referring to their existence, and their indispensableness to the full solution of his problem."

I need hardly say that I agree with almost every word of my critics. I have repeatedly dwelt on the merely hypothetical character of the dates which I ventured to assign to the first three periods of Vedic literature. All I have claimed for them has been that they are minimum dates, and that the literary productions of each period which either still exist or which formerly existed, could hardly be accounted for within shorter limits of time than those suggested. Like most Sanskrit scholars, I feel that 200 years, or about six generations, are scarcely sufficient to account for the growth of the poetry and religion ascribed to the Chhandas period. There are vistas opened to those who are able to appreciate the perspective distances of thought which seem to reach to a much more remote past. But unless such general impressions can be clearly defined, so as to force conviction even from the prejudiced and the unwilling, it is worse than useless to express them at all. Nothing has brought Oriental studies into greater disrepute than the constant attempts of enthusiastic scholars to claim an exorbitant antiquity for the primitive civilisation of the East; and the equally unreasonable scepticism which rejects all history previous to 500 B.C. as fable or forgery, is but a natural reaction called forth by the over-confident assertions of the students of Egyptian, Babylonian, and Indian antiquities.

It has been pointed out, however, that although on the evidence of literature alone, no higher antiquity could have been claimed for the earliest poetry of India than the thirteenth century B. C., I ought to have strengthened my argument by additional evidence, and particularly by that of certain astronomical data which have long been brought forward as establishing the existence of Vedic poetry as early as the fifteenth century B. C. My reasons for not entering upon a discussion of these astronomical questions in a history of Sanskrit Literature have been rightly guessed by Professor Whitney. My object was to show how far the literary productions of the Vedic age could by themselves be made to bear witness to the antiquity of the Vedic religion and poetry. I was writing a history of Vedic Literature, not of Indian Astronomy. Nor could I have supposed that my not alluding to the trite arguments of Bentley, Colebrooke, Laplace, and Biot on the chronological meaning of certain astronomical observations preserved in certain Vedic treatises, could be so far misinterpreted as to expose me to the charge of either disregard for ignoring, or ignorance for disregarding the theories of those eminent scholars and astronomers. That I was not ignorant of their researches, I had shown by what I wrote in 1846, when first announcing my intention of publishing an edition of the *Rigveda*. "With regard to the antiquity of the *Veda*," I then said, "the most striking remark is that of Colebrooke, bearing on an astronomical observation of the position of the colures. That observation is to be found in a small treatise appended to the *Veda*, which, partly by its position as a *Vedāṅga* or member of the *Veda*, partly by its general style, belongs to an earlier period than the great scientific astronomical works of *Varāha Mihira*, *Brahmagupta*, and others. These astronomers refer to that observation as one of earlier date, and we may well believe in its reality if we bear in mind that the Brahmins themselves never make use of it as a proof of the high antiquity of their sacred literature, nay, that they could not have done so, because, if used for chronological purposes, the date derived from that astronomical notice would stand in direct contradiction to their own system of chronology. *Brahmagupta**,

* "En effet, *Brahmagupta* n'a pas eu l'avantage d'être un personnage mythologique. On sait qu'il a existé très-réellement vers la fin du *vi^e* ou au commencement du *viie* siècle de notre ère, et qu'il appartenait au collège d'Oujein, célèbre alors dans

l'Inde comme un centre de science astronomique." Biot, *Journal des Savants*, 1859. *Etudes sur l'Astronomie Indienne*, p. 31. Colebrooke (*Misc. Essays*, II, p. 463) established the date of *Brahmagupta* by the following process: "The star

who lived at the end of the sixth and the beginning of the seventh centuries, as proved by the position of the colures at his time, and who knew the observation of the earlier position of the colures, declares against the admission of a precession of the equinoctial points: and although other astronomers admitted a precession or vibration *, yet they, too, were not in possession of sufficient observations to prove, still less to utilise for chronological purposes, a regular periodical precession of the equinoctial points. This is an argument which, as it reaches back to the fourteenth century B. C., may be used with advantage against those critics who cannot be convinced of the antiquity of any work except by figures and dates."

Chitrâ, which unquestionably is Spica Virginis, was referred by Brahmagupta to the 103rd degree counted from its origin to the intersection of the star's circle of declination; whence the star's right ascension is deduced $182^{\circ} 45'$. Its actual right ascension in A. D. 1800 was $198^{\circ} 40' 2'$. The difference, $15^{\circ} 55' 2'$ is the quantity by which the beginning of the first zodiacal asterism and lunar mansion, Āśvini, as inferrible from the position of the star Chitrâ, has receded from the equinox: and it indicates the lapse of 1216 years (to A. D. 1800) since that point coincided with the equinox; the annual precession of the star being reckoned at $47''$, 14. The star Revatî, which appears to be ζ Piscium, has no longitude, according to the same author, being situated precisely at the close of the asterism commencement of the following one, Āśvini, without latitude or declination, exactly in the equinoctial point. Its actual right ascension in 1800 was $15^{\circ} 49' 15''$. This, which is the quantity by which the origin of the Indian ecliptic, as inferrible from the position of the star Revatî, has receded from the equinox, indicates a period of 1221 years elapsed to the end of the eighteenth century; the annual precession of that star being $46''$, 63. The mean of the two is $1218\frac{1}{2}$ years; which, taken from 1800, leaves 581 or 582 of the Christian era. Brahmagupta, then, appears to have observed and written towards the close of the sixth or the beginning of the following century; for, as the Hindu astronomers seem not to have been very accurate observers, the belief of his having lived and published in the seventh century,

about A. D. 628, which answers to 550 Saka, the date assigned to him by the astronomers of Ujjayini, is not inconsistent with the position, that the vernal equinox did not sensibly to his view deviate from the beginning of Aries or Mesha, as determined by him from the star Revatî (ζ Piscium), which he places at that point." Biot (*Journ. des Sav.*, 1845, p. 41) gives 572 as corresponding to the equinox of ζ Piscium.

* "L'autre notion que Colebrooke présentait encore comme propre aux Hindoux, c'était le mouvement de trépidation périodique attribuée par eux aux points équinoxiaux et solsticiaux de l'orbite solaire. Retrouvant plus tard cette idée dans Albategni et chez les Arabes d'Espagne, il la croyait dérivée des astronomes Hindoux par les communications qui s'établirent entre eux et les Arabes de Bagdad au temps du calife Almanzor." (Biot, *Journal des Savants*, 1845, pp. 383, 385, 447.) "Mais nous voyons aujourd'hui dans les tables manuelles de Théon, que cette idée était pareillement Alexandrine, et les doutes d'Hipparque sur la constance de durée de l'année tropique pourraient faire soupçonner qu'elle avait déjà cours au temps de ce grand observateur, puisqu'un mouvement d'oscillation supposé propre à l'orbite solaire produirait, en effet, des variations correspondantes dans cette durée. Si l'on admet une transmission directe ou indirecte des théories grecques dans l'Inde, comme cela paraît impossible à méconnaître, l'idée de la trépidation, qui en faisait partie, a dû y parvenir en même temps." Biot, *l. c.*

Though much has been written in the interval on Indian astronomy, and in particular on the possibility of deriving certain chronological dates from the astronomical observations alluded to before, I still adhere in the main to the opinion which I expressed sixteen years ago. But I do not intend to deny that many and very weighty objections may be urged against the use which Bentley and Colebrooke made of these observations, and I doubt whether an appeal even to the authority of a Colebrooke, the greatest of all Sanskrit scholars, is sufficient to silence the opposition of astronomers and historians. It may be as well to state some of these objections in order to warn those who allow themselves to be guided by the authority of even so eminent a scholar and astronomer as Colebrooke, against the dangers which this kind of authoritative belief invariably entails, namely, a tendency to shrink from the trouble of examining all evidence to the contrary, and to speak with greater certainty of the results obtained by independent inquirers than these inquirers themselves have claimed for their discoveries.

The first time that Colebrooke refers to the date of the Vedas is in the year 1801, in the seventh volume of the Asiatic Researches (p. 283), in a note to his article on the Religious Ceremonies of the Hindus, (Miscellaneous Essays, I. 200). In describing the offerings to the manes, Colebrooke mentions a prayer in which the six seasons, the hot, the dewy, the rainy, the flowery, the frosty, and the sultry, are enumerated; and he adds a passage from the Veda, first quoted by Sir W. Jones (*As. Res.* III. p. 258), in which these six seasons are each identified with what he considers two lunar months. He then argues in the following manner: "According to the Veda, the lunar months Madhu and Mádhava, or Chaitra and Vaiśákha, correspond with Vasanta or the spring. Now the lunar Chaitra, here meant, is the primary lunar month beginning from the conjunction which precedes full moon in or near Chitrá, and ending with the conjunction which follows it. Vaiśákha does in like manner extend from the conjunction which precedes full moon in or near Viśákhá to that which follows it. The five Nakshatras, Hasta, Chitrá, Sváti, Viśákhá, and Anurádhá*, comprise all the asterisms in which

* This statement is based on astronomical considerations, and is quite independent of the statements of later Indian astronomers, such as the author of the *Súrya-siddhanta*. As long as the

Nakshatras are taken in their original sense, as twenty-seven equal divisions of the heavens, two months, or two-twelfths of the year, correspond, not with four, but with four and a half Naksha-

the full moons of Chaitra and Vaiśákha can happen; and these lunar months may therefore fluctuate between the first degree of Uttara-Phalguní and the last of Jyeshthá. Consequently the season Vasanta might begin at soonest when the sun was in the middle of Púrva-Bhádrapadá, or it might end at the latest when the sun was in the middle of Mrigaśiras. It appears, then, that the limits of Vasanta are Pisces and Taurus, that is, Mína and Vṛisha. (This corresponds with a text which I shall forthwith quote from a very ancient Hindu author.) Now, if the place of the equinox did then correspond with the position assigned by Paráśara to the colures, Vasanta might end at the soonest seven or eight days after the equinox, or at latest thirty-eight or thirty-nine days; and on a medium (that is, when the full moon happened in the middle of Chitrá) twenty-two or twenty-three days after the vernal equinox. This agrees exactly with the real course of the seasons; for the rains do generally begin a week before the summer solstice, but their commencement does vary, in different years, about a fortnight on either side of that period. It seems therefore a probable inference, that such was the position of the equinox when the calendar of months and seasons was adjusted as described in this passage of the Veda. Hence I infer the probability, that the Vedas were not arranged in their present form earlier than the fourteenth century before the Christian Era."

It will be clear to every attentive reader, that the object of Colebrooke in these remarks is to protest against the received chronological notions of the Brahmans, who place the Veda at the beginning of the Kali-yuga, 3102 B.C.* He wishes to show that it could not be older than the fourteenth century. This he states distinctly in what follows: "If the Vedas were compiled in India so early as the commencement of the astronomical Kali-yuga, the seasons must have then corresponded with other months; and the passage of the Veda, which shall be forthwith cited, must have disagreed with the natural course of the seasons at the very time it was written." But even if wishing only to fix the earliest possible date of the Veda, Colebrooke has taken many things for

tras. See Weber, *Nakshatras*, p. 348; and p. 358. I should have thought that Jyeshthá would be more likely as the fifth Nakshatra than Hasta; but all depends on the nature of the months, whether synodical or sidereal, a distinction which has

been completely overlooked by late writers on this subject.

* *Súrya-siddhánta*, ed. Burgess and Whitney, p. 29.

granted which would not be granted to him at present. The passage of the Veda on which he builds his conclusion is, as he says, taken from Ápastamba's copy of the Yajur-veda, usually denominated the White Yajush. There is no copy, i. e. no śákhá, of Ápastamba for the White Yajush. But be that as it may, no such passage identifying the twelve months with the six seasons occurs in the Rig-veda; and the Yajur-veda, both the Black and the White, in which such passages* do occur, belong to a secondary period of Vedic literature. This objection, however, applies only against Colebrooke as wishing to prove that the Veda could not be older than the fourteenth century. It is of no importance for our own objects.

But, secondly, the course of the seasons differs in different parts of India, and because in Central India the rains begin generally one week before the summer solstice, we are not at liberty to conclude that it was the same in the North of India, where the hymns of the Veda were composed.

Thirdly, the months and seasons would not at once have changed their names, even though they had ceased to coincide with the time of the year from which their names were originally derived, to say nothing of the different systems of counting time in different parts of India. We know from the Nirnayasinidhu (Calcutta, 1833), that South of the Vindhya the lunar month begins with the moon's decrease, whereas in the North it begins with new moon or the moon's increase. It is said in the same work that a Bráhmaṇa begins his month with the new moon or Anávásya, a Kshatriya and Vaiśya with the Sankránti or the entrance of the sun into a new sign. In more ancient times we are told that the number of the seasons varied from three to five and six†, and that different castes began the year with different seasons‡.

Fourthly, the observation of the colures by Parásara and the calculated date of that observation as 1391 B. C. are taken for granted.

This argument therefore is, as Colebrooke himself has freely acknowledged,

* The earliest passage is Taittiriya-Saṁhitá IV. 4. 11. 1. मधुस्य माधवस्य वार्षांतिकावृतू । शुक्रस्य शुचिस्य श्रेष्ठावृतू । नभस्य नभस्यस्य वार्षिकावृतू । इयस्योर्जस्य शारदावृतू । सहस्य सहस्यस्य हैमंतिकावृतू । तपस्य तपस्यस्य जैशिरावृतू ॥ For other passages see Boehtlingk and Roth, Sanskrit Dictionary, s. vv.

† Jyotisha-bhāṣya, p. 5^b. पंचर्तवः संवत्सरस्येति च

ब्राह्मणं । तथा गर्गः त्रयं चतुष्व इत्याह कृष्णात्रेयः । षट् गर्गः । चतुषो द्वादशेति नारदः । चतुर्विंशतिरिति भागुरिः । त्रीणि शतानि सषट्पष्टिरित्याह क्रौटुकिः ।

‡ Jyotisha-bhāṣya, p. 3^b. ननु यद्येवं कथमृतूनां वसंतो जायत साद्यस्तम्पूर्वाः सुतय इति उच्यते तास्तु वरीनां क्रमानुष्ठानाभिधायकत्वेन प्रवृत्ताः ।

“*vague and conjectural*,” and, in the present state of Sanskrit scholarship, it ought no longer to be quoted.

Colebrooke, however, again touched on the same question in the year 1805, in his Essay on the Vedas, in the eighth volume of the Asiatic Researches, p. 471, Misc. Essays, I. p. 108. He had then met with the passage in the Jyotisha, so often quoted afterwards, where the solstitial points are mentioned, as at the beginning of Dhanishṭhá and the middle of Āśleshá, and he maintained that this situation of the cardinal points was true only in the fourteenth century B. C. Here two points have to be considered, 1. the character of the astronomical treatise, the Jyotisha; 2. the astronomical interpretation of the solstitial points as there mentioned.

The Jyotisha may have been written, as Colebrooke says, in the infancy of astronomical knowledge, but that it is later than the Rig-veda, later than the Yajur-veda, later than all the Bráhmaṇas and all the Vedic Sūtras, no one would doubt at present*. What Colebrooke meant by infancy of astronomical knowledge, may best be gathered from the following facts. “The Jyotisha is adapted to the comparison of solar and lunar time with the vulgar or civil year. The cycle there employed is a period of five years only. The month is lunar, but at the end, and in the middle, of the quinquennial period, an intercalation is admitted, by doubling one month. Accordingly, the cycle comprises three common lunar years, and two, which contain thirteen lunations each. The year is divided into six seasons; and each month into half months. A complete lunation is measured by thirty lunar days; some of which must of course, in alternate months, be sunk, to make the dates agree with the nycthemera. For this purpose, the sixty-second day appears to be deducted†: and thus the cycle of five years consists of 1860 lunar days, or 1830 nycthemera, subject to a further correction, for the excess of nearly four days above the true sidereal year: but the exact quantity of this correction, and the method of making it, according to this calendar, have not yet been sufficiently investigated to be here stated. The zodiac is divided into twenty-seven asterisms, or signs, the first of which, both in the Jyotisha and the Vedas, is Kṛittiká,

* M. M.'s History of Sanskrit Literature, p. 210 seq.

† “The Athenian year was regulated in a similar manner; but, according to Geminus, it was the

sixty-third day which was deducted. Perhaps this Hindu calendar may assist in explaining the Grecian system of lunar months.” Colebrooke.

or the Pleiads. The place of the colures, according to these astronomical treatises, will be forthwith mentioned: but none of them hint at a motion of the equinoxes. The measure of a day by thirty hours, and that of an hour by sixty minutes, are explained, and the method of constructing a clepsydra is taught."

From these remarks it is clear, that though in one sense all this may be called the infancy of astronomy, the method of constructing a clepsydra and other scientific processes of a similar character are not exactly what we are prepared for when we speak of a knowledge of the stars and seasons in the fourteenth century B.C. The most important point, however, is this, that the passage which, according to Colebrooke, contains the statement of the solstitial points, such as they were, according to him, in the fourteenth century, does not occur in the Mantras, the age of which is certainly anterior to the tenth century B.C., nor in the Bráhmaṇas, nor in the Sūtras, but in a treatise, the Jyotisha, which no scholar would place higher than the third century B.C.* This treatise was written, not for astronomical purposes, but to explain the principles for fixing the hours, days, and seasons of the ancient sacrifices. Even if it had been written but yesterday, the writer would have had to accommodate himself to the primitive ideas on the motions of the heavenly bodies, as prevalent in the liturgical traditions of the Brahmans, just as a scholar who writes on the festivals of the Greeks would have to speak in the primitive astronomical language of Greece, not in that of Copernicus. To make this clear I shall quote the introductory verses of the Jyotisha. The only MS. which I possess is that of the E. I. H. 1510, containing text and commentary. Colebrooke says, that the commentary is the work of an unknown author, and that it is accordingly assigned to a fabulous personage, Śeṣhanāga. This is

* It is curious that no Sūtras on astronomy have as yet been discovered. Prose quotations on sacrificial astronomy occur here and there in commentaries, but they seem extracts from Kalpa-sūtras or Bráhmaṇas. Thus Somākara quotes Laugākṣhi as having said : माघ्याः पौर्णमास्याश्चतुरहः पुरस्तात् संवत्सराय दीक्षन्ते, 'four days before the full moon in Māgha, they sacrifice to the year,' i. e. to the new year. He likewise quotes Garga, sometimes in Ślokas, sometimes in prose; for instance : तथा च गर्गः । तेषां च सर्वेषां नक्षत्राणां कर्मेभ्यः कृत्तिकाः प्रथममाचक्षते ।

But these are passages such as occur frequently in Bráhmaṇas and Kalpa-sūtras, as when the Śatapathabrāhmaṇa and the Śāṅkhāyana-brāhmaṇa speak of the full moon in Phālguna as the first in the year, (या वैषा फाल्गुनी पौर्णमासी संवत्सरस्य प्रथमा रात्रिः), a passage which shows as clearly as possible that the full moon in Phālgunī is meant as the first in the year, not the Phālguna month, whether sidereal or synodical. Professor Weber (Nakshatra, p. 329) takes a different view.

indeed the name of the commentator as given at the end of the book (इति शेषनागकृतं ज्योतिःशास्त्रभाष्यं समाप्तं). But I believe we ought to read, इति शेषनागकृतज्योतिःशास्त्रभाष्यं, so that Śeṣhanāga, sometimes the name of Patanjali, would be the author of the text, whereas the commentary was composed by Somākara, as stated by himself (सोमाकरोऽहं विप्रुषोमि शस्त्रा).

पंचसंवत्सरमययुगाध्यक्षं प्रजापतिं ।

दिनर्त्यनमासांगं प्रणम्य शिरसा शुचिः ॥ १ ॥

ज्योतिषामयनं कृत्स्नं प्रवक्ष्याम्यनुपूर्वशः ।

ब्राह्मणेंद्राणां संमतं यज्ञकालार्थसिद्धये ॥ २ ॥ *

“ Having bowed with my head to the lord of the universe, the overruler of the quinquennial Yuga, whose members are days, seasons, half-years, and months, I shall explain in order, full of purity, the whole course of the celestial luminaries, as it is approved by the chief Brahmans, for the accomplishment of those objects which are dependent on the times fixed for sacrifices.”

The next verse explained by the commentator does not occur here in the MSS. of the text †; but it is found towards the end of the Jyotisha, and is quoted also as belonging to this Vedāṅga in Rādhakant's Śabdakalpadruma :

* As I differ in the translation of these two verses from the explanation given by the commentator, I subjoin his own words. एतेन श्लोकद्वयेन शास्त्रकारोऽभिधेयभूतामिष्टदेवतां नमस्कृत्य वस्तुष्वन्यासं करोति । तद्यथा । शुचिरहं । वाङ्मनःकायशुद्धौ ज्योतिषामयनं सूर्यचंद्रनक्षत्राणां गमनं वक्ष्यामि । कथयिष्यामि । कथं । अनुपूर्वशः । यथाक्रमेणेत्यर्थः । कीदृशं । पुण्यं । यागकालविधिज्ञानतया पापहं । तथा संमतं ब्राह्मणेंद्राणां । यजमानानामभिप्रेतं । एते वै यज्ञस्येंद्रा इति श्रुतेः । किमर्थं । यज्ञकालार्थसिद्धये । यागोदितकालविधानार्थमित्यर्थः । किं कृत्वा । प्रणम्य । नमस्कृत्य । कं । प्रजापतिं । स्रष्टारं । केन । शिरसा । उन्नम्येन । कीदृशं । पंचसंवत्सरमयं । संवत्सरपरिवत्सरेदायत्सरानुवत्सरेद्वत्सराम्बकं । तथा युगाध्यक्षं । कृतादीनां द्वादशानां च स्रष्टारं (द्रष्टारं?) । तथा दिनर्त्यनमासांगं । कालावयवा दिनान्यो यस्यांगानि ।

Other MSS. have विप्राणां संमतं लोके instead of ब्राह्मणेंद्राणां संमतं; the commentator reads मयं in the first and पुण्यं in the third line. Between the first and second, the following stanza is inserted :

प्रणम्य शिरसा कालमभिवाद्य सरस्वतीं ।

कालज्ञानं प्रवक्ष्यामि लगधस्य महात्मनः ॥

“ Having bowed with my head to Kāla (time), and having saluted Sarasvatī (goddess of eloquence), I shall promulgate the knowledge of time of the highminded Lagadha.” This would be important as giving the name of the reputed author, Lagadha; but the whole verse is ignored by the commentator. As Magadha is considered the birthplace of several of the exact sciences of the Hindus, and as particularly Magadha-measures were widely used in India after they had been first introduced or regulated by the physician Charaka and others, one might be led to suppose that the original reading had been *Magadha*, meaning a native of Magadha. But all the MSS. agree in *Lagadha* in this as well as in another passage of the Jyotisha, without however giving any more information about the author.

† On the strength of this and similar differences other scholars admit two Jyotishas, one for the Rig-veda, another for the Yajur-veda. See my History of Ancient Sanskrit Literature, p. 211.

वेदा हि यज्ञार्थमभिप्रवृत्ताः कालानुपूर्व्या विहिताश्च यज्ञाः ।

तस्मादिदं कालविधानशास्त्रं यो ज्योतिषं वेद स वेद यज्ञं ॥३॥

“ The object of the Vedas is the sacrifice, and the sacrifices are instituted according to a certain order of time. Therefore whosoever knows this Jyotisha, imparting the doctrine of the regulation of time, he will know the sacrifice *.”

The next verse, according to the commentary, is,

यथा शिखा मयूराणां नागानां मणयो यथा ।

तद्वेदांगशास्त्राणां गणितं मूर्ध्नि संस्थितं ॥४॥

“ Like the crests of peacocks, like the gems (in the heads) of serpents, so is calculation placed at the head of the Vedānga doctrines.”

Then follows in the commentary :

माघशुक्लप्रपन्नस्य पौषकृष्णसमापिनः ।

युगस्य पंचवर्षस्य कालज्ञानं प्रचक्षते ॥५॥

“ They teach the knowledge of time of the quinquennial lustrum, which begins with the light half of the month Māgha, and ends with the dark half of the month Pausa†.”

Then follow the verses on which Colebrooke founded his chronological calculations :

* Comm. वेदा ऋग्वेदादयः किल हि यस्माच्छास्त्रार्थमभि-
प्रवृत्ताः । अभिप्रवृत्ताः प्रणीता उत्पन्नाः । तद्यथा स्मृतिः ।
अग्निवैश्वदेव्याश्च स्त्रियं ब्रह्म सनातनं । दुदोह यज्ञसिद्धये-
नृगयजुःसामलक्षणमिति । तथा कालानुपूर्व्या विहिताश्च
यज्ञाः । दिनतर्जयनेषु विभक्ताः क्षुताः । यथा पुण्याहे दीक्षा ।
वसन्ते ज्योतिर्होमेन यजेत । यजेत वाजपेयेन ग्रीष्मे इति ।
तथा पंचशारदीय इति । तस्मादिदं कालविधानशास्त्रं ।
अनेन हि कालावयवा विज्ञायन्ते । यो ज्योतिषं वेद स वेद
यज्ञं । ज्योतिःशास्त्रज्ञः कालस्वरूपज्ञतया यथोक्तपक्षफल-
भागभवतीत्यर्थः । न वै सु विदुरिष पुण्यनक्षत्रमिति क्षुतिः ।
तथा च परिशिष्टकृत् ।

मंत्रपादपदसंविधिभिर्हो धातुनामवचनप्रकृतिज्ञः ।

इंद्रो भवति यज्ञविधिज्ञः पक्षमासतिथिचंद्रगतिज्ञः ॥

† Comm. एवमिह ज्योतिर्विदः कालज्ञानं तत्स्वरूप-
प्रतिपादनं वदन्ति । कस्य । युगस्य । कीदृशस्य । पंच-
वर्षस्य । संवत्सरादीनां चैकीकृत्यं । यतश्चत्वारि मानानि
वक्ष्यमाणानि । सौरसावनचांद्राक्षीणि । तेषां च यतः
परस्परवैषम्येण कालवैषम्यं । यतः सावनस्य संवत्सरस्य
प्रकृतैव षड् दिनानि लुप्यन्ते सौरमानापेक्षया ष्वपंच-
म्यानि (sic) तानि त्वधिकमासाभ्यामापूर्यन्ते । यतस्तौ द्वौ
युगमध्ये भवतः । ते च युगा द्वादश । वैष्णवबाह्वर्षमैत्रा-
ग्नत्वाद्विहोषुभ्रूपित्यसौम्यवैश्वदेवसाधैर्मण्दस्रभाग्याः ।
तैः बह्वर्षनिष्पत्तिः । ततः काम्यं भवति । सौरमानापेक्षया
तस्य कुतः प्रवृत्तिरित्याह । माघशुक्लेति । तदादिकालगण-
नेत्यर्थः । तथा च लीलावतिः । माघ्याः पौषमास्याश्चतुरहः
पुरस्तात्संवत्सराय दीक्षन्त इति । एवमेव पौषकृष्णसमापिनः ।

स्वराक्रमेते सोमाकौ यदि साकं सवासवौ ।

स्यात्तदादि युगं माघस्तपः शुक्लोऽयनं बुदक् ॥ ६ ॥ *

“ When the sun and moon ascend the sky together, being in the constellation over which the *Vasus* preside, then does the (quinquennial) cycle begin, and the (month) *Māgha*, and the warmth, and the bright (fortnight), for the path (of the sun) is north.”

प्रपद्येते अविष्टादौ सूर्यचंद्रमसाबुदक् ।

सार्पाङ्गे दक्षिणार्कस्तु माघश्रावणयोः सदा ॥ ७ ॥ †

“ The sun and moon turn towards the north at the beginning of *S'ravishthā*; but the sun turns towards the south in the middle of the constellation over which the *Serpents* preside; and this (the turning towards the north and towards the south) always (happens) in (the month of) *Māgha* and *S'rāvana* †.”

घर्मवृद्धिरपां प्रस्थः क्षपाहास उदग्गतौ ।

दक्षिणेती विपर्यस्तौ षण्मुहूर्त्यनेन तु ॥ ८ ॥ §

“ In the northern progress, an increase of day and decrease of night take place, amounting to a prastha (or 32 palas) of water : in the southern progress, both are reversed (i. e. the days decrease and the nights increase), and (the difference consists), by the journey, of six muhūrtas.”

* Comm. सवासवौ धनिष्ठायां नक्षत्र इत्यर्थः । तथा च नक्षत्रे यदि बृहस्पतिरास्ते तदादिक्रमेतदित्याह । स्यात्तदादि युगं । तदादि युगप्रारंभो भवेत् । तथा तदैव माघो मास शुतुर्वी भवेत् । तथा स एव तपो मासो भवेत् । तपश्च तपस्यश्चेति श्रुतौ । तथा शुक्लः पक्ष इति वाक्यशेषः । तथा तदैव यस्मादुदगयनं भवेदिति प्रतिज्ञा ॥ ननु यद्येवं कथममृतनीं वसंतो जायत आद्यः । तत्पूर्वाः श्रुतय इति । उच्यते । तास्तु वर्णानां कौमुद्यानाभिधायकत्वेन प्रवृत्ताः ॥

† Comm. मर्वेण युगेषु सूर्यचंद्रमसाबुदक्प्रवृत्तिं प्रपद्येते अविष्टादौ । प्रथमेऽंशे । तथा सार्पाङ्गेऽंशेषामध्ये ग्रीष्मांते सूर्यो दक्षिणं प्रपद्येते । एवं तस्यायनं माघश्रावणयोः सर्वकालं पंचस्थपि संवत्सरेष्वित्यर्थः ।

‡ How this bears on the proper time for certain sacrifices may be seen from passages like तत्र पशुनिवः काम्यश्च । तत्र नित्यः पदसु मासेषु यावज्जीवं प्रयोज्यः ।

माघमासे धनिष्ठानक्षत्रगते सवितर्येकस्य पशोः कालः । आषाढ आश्लेषोत्तराङ्गते सवितर्येकस्य पशोः कालः (MS. E. I. H. p. 288, 2). “ The animal sacrifice is either obligatory or voluntary. The obligatory one must be performed every six months during life. The time for one is in the month of *Māgha*, when the sun has gone to the Nakshatra *Dhanishthā*; the time for the other is the month *Ashāḍha*, when the sun has entered into the second half of *Āśleshā*.”

§ Comm. तस्य सूर्यस्योदग्गतौ निमित्ते घर्मवृद्धिर्भवतीति वाक्यशेषः । घर्म इत्यहनीमं । घर्मो घंसो घृणिरित्यहनीमसु पठितं । तथा क्षपाहासः । क्षपेति रात्रिनाम । क्षपा शर्बरीति रात्रिनामसु पठितं । तदामभृति दिनानि वर्धते । रात्रिश्चापक्षीयते । एवमेव तस्य दक्षिणेती विपर्ययः । कियती वृद्धिरित्याह । षण्मुहूर्ती । एवमयने वृद्धिहासी । तथा च सापि कियतीत्याह । प्रस्थः । द्वात्रिंशत्पलिकमित्यर्थः ।

It is, however, only in the first year of each quinquennial cycle, that Sun and Moon are said to be together on the first of Mágha, in the Constellation of the Vasus, at the winter solstice. For the intervening years their relative position is thus given :

1st Year (called Samvatsara *, sacred to Agni).

Winter solstice: Sun, } 1st of Mágha, { in the beginning of Śravishṭhá.
Moon, } { in the beginning of Śravishṭhá.

Summer solstice: Sun, } 7th of Śrávaṇa, { in the middle of Āśleshá.
Moon, } { in Chitrá.

2nd Year (called Parivatsara, sacred to Arka).

Winter solstice: Sun, } 13th of Mágha, { in the beginning of Śravishṭhá.
Moon, } { in Ārdrá.

Summer solstice: Sun, } 4th of Śrávaṇa (dark half), { in the middle of Āśleshá.
Moon, } { in Púrva-Bhādrapadá.

3rd Year (called Idávatsara, sacred to Váyu).

Winter solstice: Sun, } 10th of Mágha (dark), { in the beginning of Śravishṭhá.
Moon, } { in Anurádhá.

Summer solstice: Sun, } 1st of Śrávaṇa, { in the middle of Āśleshá.
Moon, } { in the middle of Āśleshá.

4th Year (called Anuvatsara, sacred to Indra).

Winter solstice: Sun, } 7th of Mágha, { in the beginning of Śravishṭhá.
Moon, } { in Áśviní.

Summer solstice: Sun, } 13th of Śrávaṇa, { in the middle of Āśleshá.
Moon, } { Púrva Ashádhá.

5th Year (called Idvatsara, sacred to Mrityu).

Winter solstice: Sun, } 4th of Mágha (dark), { in the beginning of Śravishṭhá.
Moon, } { in Uttara Phalguní.

Summer solstice: Sun, } 10th of Śrávaṇa, { in the middle of Āśleshá.
Moon, } { in Rohiní †.

* On these names see Weber, *Naxatra*, p. 298 : *Taitt. S. V*, 5, 7, 3, 4. *Váj. Sanh.* 27, 45. *Taitt. Br. III*, 10, 4, 1. *Káth.* 13, 15 : 39, 6 ; 40, 6 (five). *Váj. S. XXX*, 5. *Taitt. A. IV*, 19, 1 (six). *Panchav. Br. XVII*, 13, 17. *Taitt. Br. I*, 4, 10, 1 (four). *Taitt. S. V*, 7, 2, 4. *Ath. Sanh. VI*, 55, 3 (three). *Taitt.*

A. X, 80. *Kaus.* 42 (two). See also Boehtlingk and Roth, s. vv.

† This would show that the months are to be considered as śavana months of 30 Ahorátras each, and that therefore 12 such months + 12 days are necessary to fill a lunar year of 372 days. In order

These extracts are sufficient to enable astronomers to form an idea of the real character of this treatise, which altogether consists of about thirty-six verses. It was clearly written at a time when more was known of astronomy than was required for the ancient calendar of the Vedic festivals. The general notions which its author lays down for fixing the beginning of the year, the months, and seasons, and the proper times of the Vedic sacrifices, had been handed down by the tradition of priestly families; they were not invented by himself. He was forced to surrender the more scientific astronomical notions current in his own time, and had to adapt himself to the more primitive notions of those who had composed the hymns and Bráhmaṇas, and had settled the sacrifices of the Vedic age. He may have reduced those primitive astronomical notions to a more systematic form than they ever had in the minds of the early Rishis; but in a case like the one which occupies us at present, the beginning of the year and the position of the solstitial points, we may fairly grant to Colebrooke and others, that there was a real tradition which fixed these important points as they are fixed in the Jyotisha; nay, we may believe that for sacrificial purposes these points were still supposed to be in the same position even at a time when, by the laws of nature, they had considerably receded from it.

The next question, then, which arises is this, Does the traditional position of the solstitial points, as recorded in the Jyotisha, point back to the fourteenth century B. C. as the only time in which it could have been the result of actual observation? Colebrooke does not enter into details. He simply affirms that the position of the solstitial points at the beginning of Dhanishṭhá and in the middle of Áśleshá could have been a reality at no time except in the fourteenth century B. C. He depends, in fact, on Davis, who, in his Essay on the Astronomical Computations of the Hindus (As. Res. II. p. 268), recorded the position of the colures, as observed by Paráśara,—this being identical with that of the Jyotisha;—and on Sir W. Jones, who, in a Supplement to this Essay (As. Res. II. 393), touched on the same subject. After fixing the date of Varáha Mihira, from the observation of the solstitial points at his time, at 499 A. D., Sir William writes: “By Newton’s demonstrations, which agree as well with the pheno-

to bring the winter solstice, which in the third year falls on the 10th of Mágha (dark half), in the fourth year back to the 7th of Mágha (light half), a month of 30 days must have been intercalated; and in the same manner another sávana month

must have been added at the end of the fifth year, in order to bring the winter solstice, which fell upon the 4th of Mágha (dark half), back to the 1st of Mágha (light half).

mena as the varying density of our earth will admit, the equinox recedes about 50" every year, and has receded $17^{\circ} 55' 50''$ since the time of Varáha, which gives us more nearly in our own sphere the first degree of Mesha in that of the Hindus. By the observation recorded in older Śāstras, the equinox had gone back $23^{\circ} 20'$, or about 1680 years had intervened between the age of the Muni (Parásara) and that of the modern astronomer: the former observation, therefore, must have been made about 2971 years before the 1st January 1790, that is, 1181 before Christ."

In the fifth volume, however, of the Asiatic Researches, p. 288, Colonel Wilford published the following new Supplement to Sir W. Jones' Supplement:

"It has been stated," he writes, "that Paráśara lived about 1180 years B.C., in consequence of an observation of the places of the colures. But Mr. Davis having considered this subject with the minutest attention, authorizes me to say, that this observation must have been made 1391 years B.C. This is also confirmed by a passage from the Paráśara-Saṁhitá, in which it is declared, that the Udaya or heliacal rising of Canopus (when at the distance of thirteen degrees from the sun, according to the Hindu astronomers) happened in the time of Paráśara on the tenth of Kárttika; the difference now amounts to twenty-three degrees. Having communicated this passage to Mr. Davis, he informed me that it coincided with the observation of the places of the colures in the time of Paráśara."

Thus vanishes the fourteenth century; and a fact which was spoken of as beyond the reach of doubt, dwindles down to a statement made by Colonel Wilford, the result of a private conversation with Mr. Davis! With all possible regard for Mr. Davis and Colonel Wilford, we cannot accept such assertions in lieu of proof.

The astronomical interpretation of the position of the solstitial points, as recorded in the Jyotisha, led Mr. Bentley to the year 1181 B.C. Archdeacon Pratt, who lately reexamined the whole evidence, arrives at the same result. His calculations may best be stated in his own words, from a letter addressed by him to Professor Cowell, March 21st, 1862*.

"In reply to your question, How did Colebrooke deduce the age of the Vedas from the passage which he quotes from the Jyotisha or Vedic Calendar in his Essays (vol. I. p. 110)? I beg to send you the following remarks:

* Journal of the Asiatic Society of Bengal, 1862, p. 51.

“In that passage it is stated that the winter solstice was, at the time the Vedas were written (?), at the beginning of S'ravishthá or Dhanishthá, and the summer solstice at the middle of Áśleshá.

“Now the Hindus divided the Zodiac into twenty-seven equal parts, called *Lunar Mansions*, of $13^{\circ} 20'$ each. Their names are

1. Ásviní	10. Maghá	19. Múla
2. Bharaní	11. P. Phalguní	20. P. Áshádhá
3. Kṛittiká	12. U. Phalguní	21. U. Áshádhá
4. Rohiní	13. Hasta	22. Śravaṇa
5. Mrigaśiras	14. Chitrá	23. Dhanishthá
6. Árdrá	15. Svāti	24. Śatabhishá
7. Punarvasu	16. Viśákhá	25. P. Bhádrapadá
8. Pushya	17. Anurádhá	26. U. Bhádrapadá
9. Áśleshá	18. Jyeshthá	27. Revatí.

“The position of these lunar mansions among the stars is determined by the stars themselves and not by the sun, and is therefore unaffected by the precession of the equinoxes. If, therefore, we can determine their position at any one epoch, we know their position for all time. The Hindu books furnish us with the requisite information. In the translation of the *Súrya-siddhánta*, published in the *Bibliotheca Indica*, Chap. VIII. p. 62, you will find that the conspicuous star Regulus, or α Leonis, is placed by the Hindu astronomers at 4 signs, 9 degrees from the beginning of these lunar mansions (or asterisms, as they are there called). As 4 signs equal one-third of the whole zodiac, they equal 9 lunar mansions. Hence the position of Regulus is 9° in Maghá, the 10th lunar mansion.

“But by the Jyotisha, the summer solstice was in the middle of Áśleshá, the 9th lunar mansion, at the epoch of the Vedas: therefore Regulus was half a lunar mansion + 9° , that is, $15^{\circ} 40'$, east of the summer solstice at that time.

“By the Nautical Almanac for 1859, the position of Regulus is given as follows:—

“Right ascension, January 1st, 1859,	10 h. 0 m. 53 s.
“North declination, ditto,	$12^{\circ} 39' 12''\cdot 7$.

“From this I obtain, by spherical trigonometry, the following result:—

“Longitude of Regulus, January 1st, 1859,	...	$147^{\circ} 52' 30''$.
---	-----	--------------------------

PREFACE.

xxviii

"Hence *Regulus* was east of the summer solstice at that date by $57^{\circ} 52' 30''$. The summer solstice had, therefore, retrograded through $42^{\circ} 12' 30'' = 42^{\circ} 208$ since the epoch of the Vedas. As the equinoxes and solstices move backward on the ecliptic at the rate of 1° in 72 years, it must have occupied $72 \times 42^{\circ} 208 = 3039$ years to effect this change.

"Hence the age of the Vedas was 3039 on 1st January, 1859; or their date is 1181 B. C., that is, the early part of the twelfth century before the Christian era.

"This differs from Mr. Colebrooke's result: he makes it the fourteenth century. Two more degrees of precessional motion would lead to this; but where he gets these from, I do not know, unless it be by taking the *constellations* loosely, instead of the exact lunar mansions. Thus Dhanishthá being taken to be the lunar mansion above which the Dolphin occurs, it is possible that he may have considered the first star in the constellation Dolphin to be the 'beginning of Dhanishthá' alluded to in the Jyotisha; and similarly he may have taken a star in the middle of Hydra's head to represent the 'middle of Áśleshá.' But even this supposition will not carry us into the fourteenth century. If we take the first star ϵ in Dolphin and the opposite star ζ in Hydra's head to be the solstitial points, the precessional motion will only be about $40'$ more than above, and the date will be B. C. 1229 or late in the thirteenth century. But then ζ is not in the middle of Hydra's head; it is about 2° east of it; and therefore I have no doubt the lunar mansion, and not the constellation, is what the Jyotisha refers to, and the early part of the twelfth century is the correct result."

This lucid statement of so careful a reasoner as Archdeacon Pratt shows clearly that the position of the solstitial points as recorded in the Jyotisha, belongs to the twelfth, not to the fourteenth century B. C.

It is not my wish to invalidate the conclusions that have been drawn from the recorded observation of the colures. But I feel bound to remark that unless there was internal evidence that the Vedic hymns reached back to that remote antiquity, this passage in the Jyotisha would by itself carry no weight whatever. First, it might be perfectly true that such an observation was really made, as recorded in the Jyotisha, but where is there the slightest hint that at the same time a single Vedic hymn had been in existence, or, as has been asserted with greater boldness than discretion, that a collection of Vedic hymns was completed? As well might we say that because the Prayer-book contains a Table to find Easter-day founded on the Gregorian Calendar, therefore the

Service for Charles the Martyr must have been composed, and the collection of the Prayer-book have been completed before the year 1582. But, secondly, the manner in which the observations of the solstitial points are recorded, is so vague and unscientific that any astronomical critic, at all unfriendly to the pretensions raised by Sanskrit scholars in favour of a high antiquity of the Vedic hymns, could dissect them without difficulty. What is thought of the accuracy of Indian observations even when, after the model of the Greek, they had framed a system of scientific astronomy, may be seen from the remarks of Professor Whitney, *Súrya-siddhánta*, pp. 212 and 220. It is not too much to say, and every practical astronomer I have consulted has confirmed my opinion, that, to judge from their much later performances, the Bráhmans in the twelfth century B. C. had no means for observing with astronomical accuracy the solstitial points, a task by no means easy even at the present day; and in deducing any chronological dates from observations so loosely recorded as those of the Jyotisha, a margin of several centuries ought to be left on either side.

The truth therefore is simply this, that the dates derived from the observation of the solstitial points in the Jyotisha are welcome as confirmatory evidence, after we have from internal evidence established the existence of Vedic poetry in the twelfth century B. C., but by itself this observation would be of no use for establishing the age of Vedic literature.

As I have been obliged to enter so fully into a controversy which most Sanskrit scholars would consider as closed long ago, I may, for completeness sake, mention one or two attempts of the same kind which, if too much importance has been attributed to Colebrooke's speculations—not, however, by himself, but by his indiscriminate admirers—have been treated with perhaps greater neglect than they deserved.

Bentley, in his *Historical View of the Hindu Astronomy*, (Calcutta, 1823,) a work which has been justly criticised by Professor Whitney in his *Súrya-siddhánta*, has the following remarks. After treating of the position of the solstitial points, the same as recorded in the Jyotisha, and deducing from it the date 1181 B. C., he states that at a still earlier period the autumnal equinox was, not as in 1181 B. C. at 3' 20" of the asterism Viśákhá, but just on the middle of it, and that hence the name of Viśákhá. According to Bentley, Viśákhá received its name from the equinoxial colure cutting it in the middle, and thereby bisecting it, or dividing it into two equal sections or branches.

Although the meaning commonly ascribed to *viśákha* is 'branchless,' yet *viśákha* may mean, and originally did mean, 'possessed of two expanded branches,' 'branched,' 'bisected,' like *vidala*, 'opened,' 'split,' *vidruma*, 'coral,' i. e. 'with expanded stems,' and other adjectives in which *vi*, before a substantive, is not used in a privative sense. So far nothing could be said against Bentley's view. But that the asterism *Viśákhá* was so called from the equinoxial colure bisecting it, and not from any other cause, is a mere conjecture, which may be right or wrong, but which requires stronger proof than Bentley has adduced in support of it. He maintains that the original name of the asterism was *Rádhá*, and he takes the name of the asterism immediately following, *Anurádhá*, in the sense of *post-Rádhá*. He then proceeds to adjust the other points in accordance with the autumnal equinox bisecting *Viśákhá*, which gives him (page 2)—

The vernal equinoxial point in the beginning of *Kṛittiká*;

The summer solstice in 10° of *Āśleshá*;

The autumnal equinox in the middle of *Rádhá*, thence called *Viśákhá*;

And the winter solstice in $3^\circ 20'$ of *Dhanishṭhá*.

He then proceeds:

"In order to ascertain the time when this observation was made, we must find the precession from the position of some of the fixed stars at the time. Thus the longitude of *Cor Leonis* (*Regulus*) in the lunar mansion *Maghá* is always 9° . The vernal equinoxial point was found by the observation to be in the beginning of *Kṛittiká*; and from the beginning of *Kṛittiká* to the beginning of *Maghá* is seven lunar mansions of $13^\circ 20'$ each, and therefore equal to $93^\circ 20'$

Add longitude of <i>Cor Leonis</i> in <i>Maghá</i>	9	0
Their sum is the longitude of <i>Cor Leonis</i> from <i>Aries</i>	102	20
Longitude of <i>Cor Leonis</i> in A. D. 1750 was	146	21
Difference in the precession	44	1

or the quantity by which the equinoxes fell back in respect of the fixed stars since the time of the observation. Now to find the number of years corresponding to this precession, it must be observed that, as we go back into antiquity, the rate of precession diminishes about $2''$, 27 for every century. If we assume that the observation was made 1450 B. C., then $\frac{1450 + 1750}{2} = 1600$; from which subtracting 1450, we get A. D. 150 for the middle point. Now in the first century of the Christian era, the precession was $1^\circ 23' 6''$, to which if we add $2''$, 27, we get $1^\circ 23' 8''$, 67 for the mean precession; that is to say, the precession that

corresponds to the second century of the Christian era, in which the middle point is found. Therefore, as $1^{\circ} 23' 8''65$ is to 100 years, so $44^{\circ} 1'$ to 3176 years; from which subtracting 1750, we get 1426 B. C. for the time of the observation, and the formation of the lunar mansions."

It cannot be denied that the same objections which apply to Colebrooke's calculations, apply in a still stronger degree to this argument of Bentley's. But, with these necessary qualifications, Bentley's statements are certainly deserving of more attention than they have hitherto received. Though I know of no passage in Vedic literature * where the vernal equinox is referred, by astronomical observation, to the lunar mansion of the Kṛittikās, it is true that the Kṛittikās occupy the first place in all the ancient lists of the Nakshatras, even when it is distinctly stated that the winter solstice was at the beginning of Śravishthā, and hence the vernal equinox at the last quarter of Bharanī. For sacrificial purposes, in fact, the Kṛittikās are always to be considered as occupying the first place among the Nakshatras †, and in the Jyotisha itself, though the vernal equinox would fall, as we saw, at the end of Bharanī, Agni, the presiding deity of the Kṛittikās, stands first in the list. The same applies to the lists of the Nakshatras contained in the *Taittirīya-Saṁhitā* IV. 4, 10, 1; and in the *Taittirīya-Brāhmaṇa* I. 5, 1, 1. In the *Taitt. Br.* I. 5, 1, 7, it is distinctly stated that the Nakshatras of the gods begin with the Kṛittikās and end with Viśākhā; whereas the Nakshatras of Yama (so called because Yama presides over the last of them) begin with the Anúrādhā and end with the Apabharaṇīs. In the third book of the *Taittirīya-Brāhmaṇa*, the Kṛittikās, with Agni as their deity, occupy again the first place. Even in the *Atharva-veda* (I. 19, 7), in a passage of decidedly modern date, and in the *Law-book* of Yājñavalkya (I. 267), the Kṛittikās continue to occupy their early position.

Although, however, the Kṛittikās retained their place even in later works which treat of sacrificial and astrological subjects, they were supplanted by the lunar mansion of Aśvinī in the later astronomical literature. At what time that change took place is difficult to determine with exactness. It could not have been till the vernal equinox actually touched Aśvinī, having receded from the Kṛittikās and from the intervening mansion of Bharanī. It must have been before Varāha Mihira (499 A. D.), at whose time the equinox fell in the beginning

* The vernal equinox is referred to the first degree of Kṛittikā in later works; for instance, in the *Vishṇu-Purāṇa*, p. 224.

† तेषां सर्वेषां नक्षत्राणां कर्मसु कृत्तिकाः प्रथममाचक्षते । *Jyotisha-bhāṣya*, p. 3. a.

of Áśviní. All works in which the lists of the Nakshatras begin with Áśviní must be later than the first year in which the equinox touched Áśviní, and this would tend to fix the date of the Amara-kosha (I. 1, 2, 23) and other works*; but *it does by no means follow that works in which the Kṛittikás are mentioned as the first Nakshatra are therefore prior even to Varáha Mihira, nor has it ever been proved by Bentley or by others, that any actual observation took place when the equinox coincided with Kṛittiká.*

The Kṛittikás, as has been shown by Colebrooke and others, are the same stars which are familiar to us under the name of the Pleiads; and it is curious to observe that the same uncertainty as to their number, which in Greece gave rise to well-known legends †, existed to a certain degree in India. The statement in Boehtlingk and Roth's Dictionary, that their number was six, is, in this general form, hardly correct; for though that number is given in later astronomical works (see Colebrooke's Miscellaneous Essays, II. 331; Súra-siddhánta, ed. Whitney, p. 184), the earliest authorities speak of the Kṛittikás as seven. Their names are mentioned (Taitt. Sanh. IV. 4, 5, 1, and Taitt. Br. III. 1, 4, 1); as, 1. Ambá, 2. Dulá, 3. Nitatni, 4. Abhrayantí, 5. M. elhayantí, 6. Varshayantí, 7. Chupuníká ‡. It was therefore not a numerical fancy which in Greece fixed the number of the Pleiads at seven; but it is more likely that one of the seven stars, which Hipparchus still affirms to have been visible in a clear moonless night, lost its primitive splendour,—a fact by no means without a parallel in the history of astronomy.

The next calculation of Bentley's shows his ingenuity as much as his want of critical caution. The names of the planets on which he builds his theory are believed to be of very modern origin §, or, at all events, they have never been met with as yet either in the Vedas, or in any of the early productions of Sanskrit literature. Nevertheless, if his calculations are right, the coincidence between these modern names and the ancient astronomical facts to which they owe their origin, is all the more interesting, and requires an explanation at the hands of experienced astronomers. Daksha, says the legend, gave his twenty-seven daughters, the lunar asterisms, to the moon. From the union of the

* Cf. Hemachandra-kosha, 108.

† Sir C. Lewis, Historical Survey of the Astronomy of the Ancients, p. 65.

‡ Their number is stated by the commentators on Taitt. Br. I. 5, 1. The third name is Nitatnih

in the Taitt. Sanh.

§ The Váyu-Purāṇa appeals to the Śruti, the Hinga-Purāṇa to the Smṛiti, in support of the legendary derivation of the names of the planets. See Vishṇu-Purāṇa, p. 225.

daughters of Daksha with the moon, the ancient (?) astronomers feigned the birth of four of the planets, that is to say, Mercury from Rohinī; hence he is called Rohiṇeya after his mother. Maghā brought forth the beautiful planet Venus; hence one of the names of that planet is Maghābhū. The lunar mansion Ashādhā brought forth the martial planet Mars, who was thence called Ashādhābhava, and Pūrva phalgunī brought forth Jupiter, the largest of all the planets, and the tutor of the gods; hence he is called Pūrva-phalgunībhava: the moon, the father, being present at the birth of each. The observations here alluded to are supposed by Bentley to have been occultations of the planets by the moon, in the respective lunar mansions from which they are named. They are supposed to be occultations, because they are not made in the time of a single revolution of the moon, but take place in the space of about sixteen months, from 19th August 1425, to the 19th April 1424 B. C.; and this idea of the observations being confined to occultations is supported by Saturn not being included, because that planet was then out of the moon's course. These occultations would refer us to the years 1424-5 B. C., thus corroborating the result of the observation of the colures.

The planet Mercury and the Moon in Rohinī, 17th April 1424 B. C.

The planet Jupiter and the Moon in Pūrva Phalgunī, 23rd April 1424 B. C.

The planet Mars and the Moon in Pūrva Ashādhā, 19th August 1424 B. C.

The planet Venus and the Moon in Maghā, 19th August 1425 B. C.

All within the space of about sixteen months; and there is no other year, as Bentley affirms, either before that period or since, in which they were so placed or situated. Saturn is not mentioned among these births, probably from his being situated out of the moon's course; but was feigned to have been born afterwards from the shadow of the earth, at the time of churning the ocean, or the war between the gods and the giants."

Finally, Bentley maintains that the names of the twelve Indian months could only have been formed in 1181 B. C. His argument is this:

The position of the twenty-seven lunar mansions at this period would have been as follows:

Names of Nakshatras.	Later Names.	Names of presiding Deities.
1. Śravishthāh (fem.) 4	Śravishthā, Dhanishthā	Vasavaḥ (8)
2. Satabhishak	Satabhishak	Indraḥ (Varuṇaḥ III)
3. Pūrve Proshthapadāh (masc.)	P. Bhādrapadā	Aja Ekapād
4. Uttare Proshthapadāh	U. Bhādrapadā	Ahir Budhniyaḥ
5. Revatī	Revatī	Pūshā
6. Āsvayujau	Āśvinī	Āśvinau
7. Apabharaniḥ (Bharaniḥ III)	Bharani	Yamaḥ
8. Kṛittikāh 7 (fem.)	Kṛittikā	Agniḥ
9. Rohiṇī	Rohiṇī (Brāhmī, Hem. K.)	Prajāpatiḥ
10. Invakāh (Mrigaśīrsham III)	Mrigaśīras. Āgrahāyaṇī, A. K.	Somaḥ
11. Bāhū (Ārdrā III)	Ārdrā	Rudraḥ
12. Punarvasū	Punarvasu (Yāmakau, H. K.)	Aditiḥ
13. Tishyāh	Pushya (Sidhya, A. K.)	Bṛihaspatiḥ
14. Āśleshāh (Āśreshāh, fem. III)	Āśleshā	Sarpāh
15. Maghāh (fem.) (Aghāh, R. V.)	Maghā	Pitarāh
16. Pūrve Phalgunī (-niḥ III) (Arjunī, R.V.)	P. Phālgunī	Aryamā (17th)
17. Uttare Phalgunī (fem. dual)	U. Phālgunī	Bhagaḥ (16th)
18. Hastah	Hasta	Devaḥ Savitā
19. Chitrā	Chitrā	Indraḥ (Tvashṭā III)
20. Nishtyā (Svātī, T. S.)	Svātī	Vāyuḥ
21. Viśākhe	Viśākhā (Rādhā, A. Kosh.)	Indra-Agni
22. Anūrādhāh (masc.)	Anurādhā	Mitraḥ
23. Rohiṇī, Jyeshthaghni (Jyeshthā III)	Jyeshthā	Indraḥ
24. Mūlabarhanī (Mūlam III. Viehritau, T.S.)	Mūla	Nirritiḥ (Prajāpatiḥ III), Pitarāh, 7
25. Pūrva Ashādhāh (fem.)	P. Ashādhā	Āpaḥ
26. Uttarā Ashādhāh	U. Ashādhā	Viśve Devāh
Abhijit (III)	Abhijit	Brahmā (III)
27. Śroṇā	Śravaṇa	Vishṇuḥ
Names given from Taittirīya-Brāhmana, I. 5. 1 & 2. Important variations occurring in Taittirīya-Br. III. 1. 1-6, marked III; others from Taittirīya-Saṁhita, IV. 4. 10, marked T. S.	Modern names as collected by Prof. Whitney, Śūrya-siddh. p. 183. A. K. means Amara-kosha, H. K. Hemachandra-kosha.	

PREFACE.

XXXV

Six Seasons.	Twelve Months.	Asterisms in which full moon may occur, according to Sūrya-siddh. p. 270.	Position of the Sun, 1181 B. C.
Śiśirah (Thaw)	1. Māghah, Tapas	XIV. XV.	Winter solstice, beginning of Śravishtā. Udag-ayanam. (Vernal equinox, coinciding with Revatī (♋ Piscium), time of Brahmagupta, 582 A. D.) (Vernal equinox, beginning of Āsvini, time of Varāha Mihira, 499 A. D.) Vernal equinox, last quarter of Bharaṇī, 1181 B. C.
	2. Phālgunah, Tapasyah	XVI. XVII. XVIII.	
	3. Chaitrah, Madhuh	XIX. XX.	
Vasantah (Spring)	4. Vaiśākhah, Mādhavah	XXI. XXII.	
Grishmah (Summer)	5. Jyaishtah, Sukrah	XXIII. XXIV.	
	6. Āshādhah, Sūchih	XXV. XXVI.	
	7. Śrāvanah, Nabhas	XXVII. 1.	Summer solstice, middle of Āśleṣā.
Varshah (Rain)	8. Bhādrapadah, Nābhasyah (Praushthapadah)	II. III. IV.	
Śarad (Harvest)	9. Āśvinaḥ, It (Āśvayujah)	V. VI. VII.	
	10. Kārttikah, Uṛk	VIII. IX.	Autumnal equinox, second quarter of Viśākhā
	11. Mārgaśīrshah, Sahah	X. XI.	
Hemantah (Winter)	12. Pauśah, Sahasyah (Taishah)	XII. XIII.	

There can be no doubt that the names of the months, *Mágha*, *Phálguna*, *Chaitra*, *Vaisákha*, *Jyeshtha*, *Áshádha*, *Srávana*, *Bhádra*, *Ásvina*, *Kárttika*, *Márgaśírsa*, and *Pausa* were derived from the names of the twelve lunar mansions, *Maghá*, *Phalguní*, *Chitrá*, *Viśákhá*, *Jyeshthá*, *Ashádhá*, *Srávana*, *Bhadrá*, *Ásviní*, *Krittiká*, *Mrigaśíras*, and *Pushyá*. But it is at first sight difficult to explain why the succession of the months is so different from that of the lunar asterisms. When the sun stands in *Srávishthá*, with the Vasus, the month is called *Mágha*, but *Maghá* is not the first, but the fifteenth Nakshatra; and when the sun is in *Áśleshá*, with the Serpents, the month is called *Srávana*, while *Srávana* is not the fourteenth, but the twenty-seventh Nakshatra.

Bentley offers the following explanation :

“ In the same manner as the lunar mansions were fabled by the Hindu poets to have been married to the moon, and that the first offspring of that poetic union were four of the planets; the Hindu poets feign, that the twelve months sprang from the same union, each month deriving its name in the form of a patronymic, from the lunar mansions in which the moon was supposed to be full at the time.

“ Let us therefore, in the case before us, apply this principle. At the above epoch, 1181 B. C., the sun and moon were in conjunction at the winter solstice; and as the months began when the sun entered the signs, the first month therefore began at the winter solstice. Now to find the name of that month, the moon would be full at about $14\frac{3}{4}$ days after the winter solstice, and would then be in the opposite part of the heavens to the sun. The sun would have advanced in $14\frac{3}{4}$ days about $14\frac{1}{2}^\circ$, and therefore would have entered the second lunar asterism, *Satabhishá*: a line drawn from the point in which the sun is thus situated through the centre, would fall into the lunar asterism *Maghá*, in which the moon was full, on the opposite side, and consequently, on the principle stated, the solar month was from thence called *Mágha* in the form of a patronymic. At the next full, the moon would be in *Uttara Phalguní*, and the solar month from thence called *Phálguna*; and on this principle all the months of the year were named.

“ Hence it is very easy to demonstrate the utmost possible antiquity of the time when the months were, or could be, so named: for there are certain limits beyond which the line cannot be drawn: and these are the termination of the lunar mansion and the commencement of the solar month which determines the time, because it points out the commencement of the solar

month in respect of the fixed stars at the time. Thus, at the time of the above observations, the summer solstitial point was found in the middle of the lunar asterism Áśleshá, and the solar month S'rávana then began; for in the ancient astronomy of the Hindus, that month always began at the summer solstice. Now the month S'rávana derives its name from the lunar asterism S'ravaná (the twenty-seventh), then in the opposite part of the heavens. Let, therefore, a line be drawn from the solstitial point, or commencement of the month, cutting the centre, and it will fall into the very end of the lunar asterism S'ravaná, from which it derives its name S'rávana; which line is, therefore, at its utmost limit, as it cannot go farther without falling into a mansion of a very different name. This position of the line, therefore, proves that the months received their names at the time of the above observations, and not before. For if we wish to make it more ancient, let the solstitial point be supposed more advanced in respect of the fixed stars, say one, two, or three degrees, then a line drawn from the solstitial point, or commencement of the month S'rávana, cannot fall into any part of the lunar asterism S'ravaná, from which it derives its name, but into S'ravishtá (the first). Therefore the name which it possesses could never be given to it till the solstitial point, and commencement of the month, actually coincided with the middle of the lunar asterism Áśleshá (the fourteenth), being the same with the observation which refers us to the year 1181 B. C., and this is the utmost antiquity of the formation and naming of the Hindu months."

I have recalled these speculations of Bentley and others, partly because they show considerable ingenuity and open some questions which have not yet been solved by either scholars or astronomers; partly because I wished to convince my critics that if I do not always enter into all the controverted points, the theories, guesses, doubts, assertions, and counter-assertions of various scholars, it is not because I shrink from the trouble of examining them, (much of what is here printed was written twelve years ago,) but because I believe it is our duty, as Frederick the Great * said, to learn to distinguish between what is important and what is not. We only retard the discovery of truth by entering into every by-path on the right and on the left. The straight line is always the best, the simplest machinery the most perfect. If we can prove our point without a great apparatus of so-called learning, it is our duty to do so. He sweeps cleanest that makes the least dust.

* Oeuvres, vol. I. p. 264.

Are the Indian Nakshatras of native or foreign origin?

Another controversy, most seriously affecting, not only the age of Vedic poetry, but the whole history of the growth of the Indian mind in those remote ages, has been revived of late with so much vigour and acrimony, that, though it has hardly yielded a single new result, it cannot here be passed over in silence. The question is, whether one of the simplest and fundamental notions of Indian astronomy, the division of the heavens into twenty-seven equal parts, commonly called the twenty-seven Nakshatras or Rikshas, was indigenous to India, or borrowed from without. As one allusion to these Nakshatras occurs in the hymns of the Rig-veda, and as the twenty-seven divisions, with their asterisms and presiding deities, are known in the Bráhmaṇas, the principal charm of Vedic antiquities, namely, its independent originality, would be destroyed, if it could be proved that even at that early time, the rays of a foreign civilisation had influenced the growth of the Indian mind. If so important a subject as the division of the heavens into twenty-seven sections, a division which is at the root of their sacred calendar, and without which none of the sacrifices enjoined in the Bráhmaṇas could be conceived, was borrowed from without, what security would there be that the gods worshipped at the sacrifices, and the hymns repeated at the annual festivals were not borrowed from the same quarter? If at first the movements of the sun, the moon, and the stars suggested the *fasti* or festivals of the ancient world, the regulation of these festivals soon gave rise to a more accurate study of the periodical returns of the heavenly luminaries; and what we call the ancient calendars is but the result of this mutual action and reaction of astronomy and religion. And if that quarter from which the ancient Indian astronomy is supposed to have been borrowed was China, would not all our received ideas on the earliest history of mankind be upset? Would not the national individuality of the Aryan race be tainted in its core, and the Turanian man rise superior to his Aryan and Semitic brothers? Where so much is at stake, it would be wrong to trust to convictions, however firmly rooted; and when the arguments proceed from one of the most eminent men of our age, and are repeated by him, after a lapse of twenty years, with increased warmth and vigour, it is necessary to meet argument by argument, however strong our feeling that the conflict arose from a mere misunderstanding, and ought never to have taken place.

Biot, one of the most eminent among living,—I may now add,—one of the most eminent among departed astronomers *, published a number of articles in the *Journal des Savants* in the years 1839, 1840, 1845, and again in 1859, 1860, and 1861, in which he endeavoured to prove the Chinese origin of the Indian *Nakshatras*. He maintained that the number of the *Nakshatras* was originally twenty-eight, and afterwards reduced to twenty-seven; that originally they did not represent the twenty-seven equal divisions of the Indian ecliptic; that they had no connection with the course of the moon, but were single stars, near the equator, the intervals of which in time had been carefully determined, in order to refer to them the positions of other stars and planets coming to the meridian between them.

Such was the authority which of right belonged to the opinions of so great an astronomer as *Biot*, and such the learning and ingenuity with which he defended his propositions, that Professor *Lassen* allowed himself to be swayed by *Biot's* arguments, and, in his '*Indian Antiquities*,' admitted the introduction of the Chinese *Sieu* into Northern India before the fourteenth century B. C. I quote from the first volume of his excellent work, page 747: "As a primitive intercourse between Hindus and Chinese, never suspected before, is now firmly established, and as the latter employed their *Sieu* at a much earlier period, it is impossible to use the Chinese origin of the *Nakshatras* as an argument against their employment by the Hindus at the time of their own most ancient and still preserved astronomical observations. These observations belong to the fourteenth century B. C., and it follows from them that the Hindus were at that time settled in the north of India."

These early observations, however, which were supposed to point to the fourteenth century, presupposed, as we said, the employment of twenty-seven *Nakshatras*, (otherwise the solstitial 'points there mentioned would be at unequal distances from each other,) whereas, according to *Biot's* own statements, the number of the Chinese *Sieu* was only twenty-four, and was not raised to the number of twenty-eight till the year 1100 B. C. This difficulty did not escape so careful a scholar as Professor *Lassen*. He admits (p. 745) that the Hindus could not have received the division of the heavens into twenty-eight sections before 1100 B. C.; but, in order to save the early observations of the fourteenth century, he adds (p. 746), that though the complete number of

* S.-B. *Biot* died the 3rd of February, 1862, eighty-eight years of age.

the twenty-eight Nakshatras was not known in India before that date, their use may have been transmitted there at an earlier period.

I doubt whether even the authority of a Lassen was strong enough to give currency to Biot's theory among Sanskrit scholars; but it soon became apparent that historians and philosophers were attracted by its novelty, and used it as an important help for determining the mutual relations of the principal races of the East at the very dawn of history. The late Mr. Hardwick, in his learned and thoughtful work, 'An Historical Inquiry into some of the chief Parallelisms and Contrasts between Christianity and the Religious Systems of the Ancient World,' 1855-58, had the following remarks on the supposed intellectual intercourse between China and India :

" Before the name of the Middle Kingdom had been ever uttered in the learned halls and avenues of the Athenian Academy; before the eagle of the Roman legions, thirsting after universal sway, had tried its earliest flight across the Central Appennines; before the English of that ancient world, the colonising merchants of Phœnicia, had unfurled their sails upon the waves of the Atlantic, and trafficked in the precious metals on the coasts of Albion and Ierne; large communities of settlers, stretching far across the plateau of Upper Asia, were already living under the patriarchal rule of great and powerful princes. Chinese ports were even then frequented by adventurous traders from Ceylon, from India, from the Persian Gulf. A knowledge of Chinese astronomy found its way beyond the mountains, and took root in Northern Hindustan."—Pp. 7, 8.

In a review of this work, which I published in 1858, I felt it necessary to protest strongly against treating the Chinese origin of the Indian Nakshatras as a recognised fact, and thus disturbing, without sufficient evidence, the early history of Eastern civilisation. I may be allowed to give a short extract from my Review :

" Now, in stating that a knowledge of Chinese astronomy found its way at that early period beyond the mountains, and took root in Northern Hindustan, Mr. Hardwick has the authority of Professor Lassen on his side, or rather that of M. Biot, whose views on this subject were adopted by Professor Lassen. But did Mr. Hardwick consider what is involved in such an admission, and how violently the true relation of these two ancient races, the Aryans in India and the Chinese in the Middle Kingdom, would be disturbed if this admission was.

well founded? Astronomy—at least that part of it to which Mr. Hardwick more particularly refers, the *Nakshatras*, or the twenty-seven lunar mansions of the Brahmans—is most intimately connected with the religious worship of the Veda. No Hindu sacrifice could have been properly performed without a knowledge of the lunar mansions; no month could have received its present appellation without names being first given to those constellations from which the months derived their titles. Now, Mr. Hardwick would never admit that a Chinese or Turanian race could have exercised any very definite influence on the faith and worship of the Aryan settlers of India, and he would scout the idea of tracing Sanskrit words back to Chinese monosyllabic terms. Yet, if a knowledge of Chinese astronomy found its way across the mountains, and took root in Northern Hindustan, the event must have taken place at a very early period, previous at least to the composition of the Vedic hymns. The *Nakshatras* are mentioned in the ancient songs of the Veda. Thus, we read, *Rv. I. 50, 2*:—‘Like thieves, the *Nakshatras* (the stars) depart every night, before the sun who illuminates every thing.’ Here it might be said, that *Nakshatra* signified stars in general, and not the twenty-seven constellations rendered important by the passage of the moon. But it is in connexion with the moon, and therefore with an allusion to an equally-divided lunar zodiac, that the *Nakshatras* are mentioned in the Veda. ‘Soma, or the moon,’ it is said, in a hymn of the tenth *Maṇḍala* (*X, 85, 2*), ‘is placed in the lap of the *Nakshatras*.’ The moon is called the month-maker, *māsakrid*, in the first book of the *Rig-veda*, at least according to one of the ancient commentators; and one of the principal sacrifices, mentioned in the ceremonial portion of the Veda, is that of the Full and New moon. The exact time of these lunar festivals is fixed with such minute accuracy, that the Hindus, at the time when these public sacrifices were established, or at least when they were regulated by the sacred institutions of the *Brāhmaṇas*, must have been considerably advanced in astronomy; and the base of their ancient astronomy was the zodiac of the lunar *Nakshatras*.

“The gradual growth of astronomical knowledge in India is intimately connected with the whole intellectual and religious history of that country. The primitive division of the year into lunar months must have taken place previously to the first separation of the Aryan family, for the name for moon and month is the same in the dialects of nearly all of its members. The

proper names of the months, however, are peculiarly Indian. They exist in Sanskrit only, but not in Greek or Latin. Now these Indian names of the months were derived from the names of the Nakshatras, and the names of the Nakshatras again were derived in several instances from the names of ancient Vedic deities *. If, therefore, we find the same names of the months in Sanskrit and Chinese, and if these names are inexplicable in the Chinese dictionary, surely the conclusion is evident, that they were borrowed by the Chinese from the Hindus, and not by the Hindus from the Chinese. The three winter months are called in Chinese, *Pehoua*, *Mokué*, and *Pholkuna*; names which Dupuis† has compared with the three Indian months, *Paushya*, *Māgha*, and *Phālguna*. These Indian months had received their names according to a definite system, from the corresponding Nakshatras, *Pushyā*, *Maghā*, and *Phālgunī*. Shall we suppose, then, that the Hindus borrowed the idea of the lunar Nakshatras from the Chinese, but that the Chinese borrowed their names from the Hindus? In order to defend such a supposition, it would be necessary to establish the antiquity and genuineness of the early literature and civilisation of China on a much firmer basis than that on which it rests at present.

“ Mr. Hardwick, who is at other times so sceptical about the early dates which Oriental nations claim for their literature, seems to have lent too willing an ear to the assertions of the Chinese scholars. It is true, that many of the most distinguished ‘Sinologues’ speak with perfect confidence of Chinese dates, going back as far as three and four thousand years B. C. Such dates occur in the original chronicles of the Chinese, and they are given there as if they had been written down at the time by imperial historiographers and astronomers. But has their value ever been tested by the same critical tests which have reduced the mythical chronology of Greece and Rome to such small dimensions? In Roman history; the destruction of the city and the burning of the Capitol are generally considered fatal to the genuineness of any dates previous to those events. Now, in Chinese history one of the most indisputable facts is, that between 480 and 206 B. C., that is to say, after that period of Chinese literature which is marked by the labours of Confucius and

* Prof. Whitney points out the Vedic character of the deities, *Sūrya-siddh.* p. 203. The important point is, that some of them are *exclusively* Vedic.

† *Mémoire explicatif du Zodiaque*, par Dupuis.

Paris, 1806, p. 15. I cannot ascribe much importance to this argument until these barbarous names mentioned by Dupuis have been authenticated by Chinese scholars.

his collections of the ancient oral traditions of the country, China was devastated by revolutions and civil wars. In 213 B. C., the famous emperor *Tsin-chi-hoang* ordered all books to be burnt, except those treating on medicine, astrology, agriculture, and his own family annals. The punishment of death was threatened and inflicted on those who should venture to conceal books; and all Chinese authorities agree, that, during the years 213 to 206, this literary crusade had proved completely successful. In 206 a new dynasty, that of the *Hans*, came to the throne, and every effort was made by them to collect—and again, for the most part, from oral tradition—the remains of Chinese literature. But whatever the Chinese may relate of the miraculous escape of some of their old classics, and however plausible the arguments may sound by which Chinese scholars have defended the general fact of the high antiquity of Chinese civilisation, it would have been difficult to recover from oral tradition minute astronomical observations. M. Biot feels this himself: and he tries, very ingeniously, to save ‘a little of ancient astronomy.’ Speaking of the emperor *Tsin-chi-hoang*, he says, ‘Il ordonna, sous peine de mort, de brûler tous les livres, à l’exception de ceux qui traitaient de médecine, d’astrologie (*conséquemment un peu d’astronomie*)*.’ This language shows sufficiently what the claims of the Chinese to genuine and accurate astronomical observations, fixing the days and hours of historical events, about 4000 B. C., really are; and we cannot bring ourselves to admit that, either in language, religion, or science, the relation of the early Aryans to the Turanian inhabitants of China was that of pupils to their teachers. On the contrary, we believe that the relation of India to China has always been the same which we find at the time when Buddhism was introduced into the Middle Kingdom: and we know of no fact, even in later times, which would lead us to suppose that China had ever repaid to India the debt which it owed to that ancient cradle of Eastern civilisation. If this relation of the two countries is once established and well kept in mind, it would require stronger evidence than

* A still stronger admission has been pointed out by Prof. Weber (p. 300) from Gaubil (*Observ.* II. 3 seq.). Gaubil says that according to the unanimous testimony of Chinese astronomers, astronomy had been almost entirely neglected after the time of the *Tehun-tsieou*, edited by Confucius (died 480 B. C.). Eclipses were no longer observed, their calculations were no longer handed to the emperor, the tower of the mathematicians was but seldom ascended,

and the science and practice of the astronomical calculus became gradually lost. When the emperor *Tsin-chi-hoang* ordered the great burning of books, Gaubil continues, “supposé qu’il y eût des livres où il se trouvât des observations célestes et de préceptes d’astronomie, on les perdit : . . . il ne restoit que des traditions confuses, des catalogues d’étoiles et de constellations et des fragmens de quelques livres cachés.”

the hypothesis even of so learned an astronomer as M. Biot, or the admission of so careful a Sanskrit scholar as Professor Lassen, to induce us on a sudden to invert the relative position of China and India, and to admit a civilising influence, exercised by the former on the latter. Such exceptions occur, no doubt, now and then in the ancient history of religion and civilisation, as well as in the ancient history of language. But, a general rule once being established, the exceptions require very strong evidence before they can be admitted. No one would allow an ancient Sanskrit word to be derived from Greek. But if words of decidedly Greek character have found their way into the Sanskrit dictionary, it becomes more necessary than ever to determine their relative ages: and we shall find that, in every instance, those Greek words, such as the words connected with the solar zodiac, are of a very late date in Sanskrit; in fact, not anterior to the well-established historical intercourse between India and Greece after the time of Alexander.

"We have dwelt rather long on this single question about the Chinese origin of Hindu astronomy; but it will be seen, we hope, that, though it seems to be an isolated fact, it involves important consequences with regard to the organic structure, if we may say so, of the whole ancient civilisation of the East. We do not blame Mr. Hardwick for having been swayed by the authority of such men as Biot and Lassen; but we thought it right to point out how, in travelling over the unexplored and unmapped regions of the ancient world, he might have guarded himself against ever missing the right direction, if, instead of trusting to partial guides, he had clearly impressed on his own mind the great watersheds of thought and language which divide the principal families of the human race. Mr. Hardwick mistakes the place where the currents of Chinese and Indian civilisation effect their first junction."

Shortly after these remarks were published, Biot renewed the controversy about the Chinese origin of the Indian Nakshatras, and he succeeded, by his learning and by his eloquence to win the approval of at least one more Sanskrit scholar, but one eminently qualified to express an opinion on such a subject, I mean Professor Whitney, the editor of the Atharva-veda, and of the important astronomical manual, the *Sūrya-siddhānta*. In his Notes on the *Sūrya-siddhānta* the Professor gives a most careful analysis of all the information that could be collected on the Indian Nakshatras, the Chinese *Sieu*, and the Arabic *Manzil*. He determines the situation of the stars and groups of stars which, under their Sanskrit, Chinese, and Arabic names, are referred to by the

astronomers of the East, and he arrives at the conclusion, that "after the exhibition of the concordances existing among the three systems, it can enter into the mind of no one to doubt that all have a common origin, and are but different forms of one and the same system." (P. 201.)

He then enters on an examination of Biot's hypothesis, according to which the Indian Nakshatras are derived from the Chinese *Sieu*. "According to Biot," he writes*, "the *Sieu* form an organic and integral part of that system by which the Chinese, from an almost immemorial antiquity, have been accustomed to make their careful and industrious observations of celestial phenomena. Their instruments, and their methods of observation, have been closely analogous with those in use among modern astronomers in the West: they have employed a meridian-circle and a measure of time, the clepsydra, and have observed meridian-transits, obtaining right ascensions and declinations of the bodies observed. To reduce the errors of their imperfect time-keepers, they long ago selected certain stars near the equator, of which they determined with great care the intervals in time, and to these they referred the positions of stars or planets coming to the meridian between them. The stars thus chosen are the *Sieu*. Twenty-four of them were fixed upon more than two thousand years before our era, &c." (Pp. 201—203.)

After expressing his entire concurrence in the views of Biot, Professor Whitney proposes nevertheless another theory, according to which the knowledge of Chinese astronomy was not imported straight from China to India, but (p. 205) "was carried, together with the Chinese system of division of the heavens into twenty-eight mansions, into Western Asia, at a period not much

* *Sûrya-siddhânta*, edited by Burgess and Whitney, p. 201 seq. I add the last statement which Biot has left of his views on the Chinese *Sieu*: "Je vais signaler à l'avance le but unique vers lequel nous allons marcher. Il est tout entier compris dans la proposition suivante, que je me borne à reproduire d'après les énoncés que j'en ai plusieurs fois donnés dans ce journal même: Le trait distinctif de l'astronomie des Chinois, c'est l'observation assidue des astres quand ils passent au méridien, en notant, au moyen des horloges d'eau, les instants où ils se trouvent dans ce plan. Vingt-huit étoiles, réparties sur le contour du ciel, et toujours les mêmes, leur servent comme autant de

signaux fixes, auxquels ils rapportent les positions relatives des astres ainsi observés. De cette seule pratique, invariablement suivie depuis un temps immémorial, ils ont su déduire par eux-mêmes les durées moyennes des révolutions du soleil, de la lune, et des planètes; les périodes de temps qui ramènent ces astres en conjonction ou en opposition entre eux; les éléments d'un calendrier luni-solaire suffisant à tous les besoins publics; et aussi une ample provision, incessamment renouvelée, de pronostics astrologiques, ce besoin primitif et universel de l'esprit humain." *Journal des Savants*, 1861, (p. 9.)

later than B.C. 1100, and was then adopted by some western people, either Semitic or Iranian. In their hands it received a new form, such as adapted it to a ruder and less scientific method of observation, the limiting stars of the mansions being converted into zodiacal groups or constellations, and in some instances altered in position, so as to be brought nearer to the general planetary path of the ecliptic. In this changed form, having become a means of roughly determining and describing the places and movements of the planets, it passed into the keeping of the Hindus—very probably along with the first knowledge of the planets themselves—and entered upon an independent career of history in India. It still maintained itself in its old seat, leaving its traces later in the Bundesh; and made its way so far westward as finally to become known to, and adopted by, the Arabs.”

Though I had hoped that some one better qualified than myself would vindicate the Indian origin of the ancient Indian astronomy, and though I consider Professor Whitney, who, to an extensive acquaintance with astronomy adds a scholar-like knowledge of Sanskrit, an antagonist even more formidable than Biot, yet, as I protested against the conclusions of the one, I feel bound to oppose the arguments of the other. I do not see that we gain any thing by assuming an indirect instead of a direct importation of Chinese wisdom into India, particularly if the intermediate stage seems to have no other object than to bring the scientific discoveries of the Chinese down to the level of the Indian understanding. Nor do I see that we fare better if, as Professor Weber* proposes, we admit a spreading of astronomical knowledge from a Semitic centre, and assume the fundamental notions of chronology to have been imported from Babylon to China on one side, and to India on the other. I differ *toto celo*

* Die Vedischen Nachrichten von den Naxatra ; erster Theil, 1860 : zweiter Theil, 1862. These Essays are very creditable to the author, and hardly deserved the withering contempt with which they were treated by Biot, (*Précis de l'Histoire de l'Astronomie Chinoise*, p. 9.) I differ from nearly all the conclusions at which Prof. Weber arrives, but I admire his great diligence in collecting the necessary evidence. It is not necessary, however, to enter on a discussion of all the problems touched upon by the learned author, and I have tried to confine myself as much as possible to the main issues of this already but too complicated controversy. What vitiates many of Prof. Weber's arguments is that

he has not made it clear to himself in every instance whether the months he is speaking about are sidereal or synodical. Their relation to the fixed stars (Nakshatras) and to the seasons would be much affected by this difference. At Rome, in spite of intercalary months, January, at the time of Caesar, occupied the season of the year which ought to have been occupied by October. (Sir C. Lewis, *Survey of Ancient Astronomy*, p. 237.) Much greater confusion must have existed in ancient India, where the standard measure of time was simply nycthemeric, modified on certain occasions by lunar, solar, or sidereal time.

from every one of these theories. I feel as strongly to-day as I did when, in the year 1846, I read at Paris the articles then published by Biot, that the Brahmans cannot have borrowed the idea of the Nakshatras from the Chinese. I maintain, 1. that the Nakshatras were suggested to the Hindus by the moon's sidereal revolution; 2. that they were intended to mark certain *equal* divisions of the heavens; and 3. that their number was originally twenty-seven, not twenty-eight.

Though the custom of beginning a discussion with verbal definitions has got into disrepute, I think it best to adhere to the old rule; nay, I believe that its observance would have shortened, if it had not prevented, this long controversy. What then is meant by Nakshatra? Nakshatra has three principal meanings. 1. Originally it meant stars in general; 2. secondly, it meant the twenty-seven equal divisions of the heavens, constantly referred to in the Bráhmaṇas and Sūtras; and thirdly, it meant the twenty-eight asterisms, consisting of either one or more stars, which in later scientific treatises served as "*points de depart*" for astronomical observations. In order to avoid confusion I shall in future use Nakshatra in the second sense only, translating it by lunar mansions, while I use Tárá instead of Nakshatra, if employed in the third sense, translating it by asterism.

The coincidences between the Indian and Chinese systems of astronomy which struck Biot, and which before him had struck Anquetil and Bentley, refer entirely to the Indian Tárás and the Chinese Sieu. I can understand how an astronomer who for the first time perceives these coincidences, should be strongly inclined to waive all minor differences and assume that the conceptions shared in common by Indian and Chinese astronomers were derived by the Indians from the Chinese, or by the Chinese from the Indians, or by both from a common source. But now that the novelty of the discovery has well nigh passed away, a more sober examination of the case would seem to lead to different results. I cannot agree with Prof. Weber when, in the beginning of his Essay, he asserts that "the thorough analogy or even identity of both systems necessitate the admission of a special relationship." The Sieu were originally twenty-four in number, they were afterwards raised to twenty-eight. There is no trace of a similar change in India. The Sieu throughout are single stars*; the Tárás are, for the most part, groups or clusters of stars.

* Whitney, p. 207.

The system of single stars, Yoga-tárás or junction-stars, is of so decidedly modern a date that Prof. Whitney places its introduction in the sixth century of our era (p. 212). But as to the coincidences themselves, taking it for granted that the Sieu stars are in all cases rightly identified with the stars of our globes, it should be borne in mind, that the identification of the Hindu Tárás is in many cases extremely problematical. Al-Biruni, who, in the eleventh century, attempted for the first time to authenticate the Indian Tárás, relates that the Indian astronomers were unable to point out the stars to him. He was obliged to leave seven or eight as unknown or doubtful*. Sir W. Jones and Colebrooke, who, in more recent times, undertook the same task, complained of the same difficulty. But even in the astronomical works of the Hindus there is some discordance as regards the stated position of the junction-stars of the asterisms†, and with regard to the number of stars comprised in each asterism the opinions vary even more considerably‡. But if we waive all these objections, nay, if we allow a still further latitude, and count all Sieus and Tárás as identical whenever the Sieu star corresponds with any one star of the Hindu asterisms, what is the result§? Out of twenty-eight Sieus there are seventeen which can be identified with the Tárás. Now, if a scientific system is borrowed, it is borrowed as a whole. When the Hindus borrowed the twelve zodiacal signs, they did not borrow one-half of them only, but the whole. Unless therefore the discordance of nearly one-half of the Hindu and Chinese asterisms can be satisfactorily accounted for, I, for my part, must confess that I do not see so startling a problem that requires to be solved. If certain stars suggested themselves as particularly useful to the Chinese astronomers, some of them, not all, might have recommended themselves for the same reason to the Hindus. Under the supposition that the Hindus were the pupils of the Chinese, the 'coincidences arising from this cause would be far less startling to me than the differences. On a point like this, however, I shall be inclined to defer to the authority of astronomers, and I am quite prepared to find that sooner or later the differences between the Sieus and Tárás may be accounted for. What then? Every Sanskrit scholar will most readily surrender the whole system of the Tárás and Yoga-tárás, or junction-stars, whether twenty-seven or twenty-eight in number,

* Whitney, p. 181; *Journal des Sav.* 1845, pp. 39-54.

† Whitney, p. 182.

‡ Weber, p. 380 seq.

§ Whitney, p. 200.

as of foreign origin. It never occurs in the ancient literature of the Brahmans, it is not mingled with any of their ancient rites or traditions. It comes in at a time when India was no longer shut out from the rest of the world, and when a scientific study of astronomy had succeeded to the homely rules of the Vedic priests. That the system of the *Súrya-siddhánta* points to Greek and Alexandrian models has been proved by Prof. Whitney, and before him, by Colebrooke. Let us hear what Colebrooke said on this subject*:

“ The Hindus had undoubtedly made some progress at an early period in the astronomy cultivated by them for the regulation of time. Their calendar, both civil and religious, was governed chiefly, not exclusively, by the moon and the sun: and the motions of these luminaries were carefully observed by them, and with such success, that their determination of the moon’s synodical revolution, which was what they were principally concerned with, is a much more correct one than the Greeks ever achieved. They had a division of the ecliptic into twenty-seven and twenty-eight (?) parts, suggested evidently by the moon’s period in days, and seemingly their own: it was certainly borrowed by the Arabians. Being led to the observation of the fixed stars, they obtained a knowledge of the positions of the most remarkable; and noticed, for religious purposes, and from superstitious notions, the heliacal rising, with other phenomena of a few.

“ Whatever may have been the period when the notion was first obtained, that foreknowledge of events on earth might be gained by observations of planets and stars, and by astronomical computation, or wherever that fancy took its rise, certain it is, that the Hindus have received and welcomed communications from other nations on topics of astrology: and although they had astrological divinations of their own as early as the days of *Parásara* and *Garga*, centuries before the Christian era (?), there are yet grounds to presume that communications subsequently passed to them on the like subject, either from the Greeks, or from the same common source (perhaps that of the Chaldeans) whence the Greeks derived the grosser superstitions engrafted in their own genuine and ancient astrology, which was meteorological.

“ Joining this indication to that of the division of the zodiac into twelve signs, represented by the same figures of animals, and named by words of the same import with the zodiacal signs of the Greeks; and taking into consider-

* *Miscellaneous Essays*, II. 447.

ation the analogy, though not identity, of the Ptolemaic system, or rather that of Hipparchus, and the Indian one of excentric deferents and epicycles, which in both serve to account for the irregularities of the planets, or at least to compute them, no doubt can be entertained that the Hindus received hints from the astronomical schools of the Greeks."

At the time at which Professor Whitney places the selection of the junction-stars to represent the asterisms, namely, in the sixth century of our era, there were Chinese travelling in India, and Hindus settled in China. An Indian religion had been imported into China, Indian festivals were celebrated in that country, and an Indian calendar had to be accommodated to that of the Chinese. At that time it was not only possible, but necessary that some compromise should be effected between the astronomical grammars of the two nations; and I have little doubt that the distinguished scholar whose works have thrown so much light on the intellectual and religious intercourse between China and India in the seventh century A.D., will be able to solve the problem, how it was that some of the Chinese determinative stars were identified with the Tárás or Yoga-tárás of the Hindus, and a twenty-eighth asterism added to the twenty-seven heretofore in use. If the Chinese had been acquainted with India at the early period implied in Biot's theory, would it not be extraordinary that the name of India should never occur in their ancient annals? It is commonly admitted that India was unknown to the Chinese before the expedition of Tchang Khian, 126 B. C., and its usual name, Thian-tehu (Sindhu), is in the Chinese annals mentioned for the first time in the eighth year of the emperor Ming-ti, 65 B.C.* The name of "China" has commonly been supposed to imply a date. If it is derived from the dynasty of the Tsin which came to the throne in the year 246 B.C., then no work in which "China" occurs as the name of the country, could be older than the third century B.C. I confess that I feel very unwilling to give up this view, and the fact that the name of China occurs in the so-called Code of Manu and in the Mahábhárata, so far from invalidating the date of the name, would only tend to confirm the modern origin now assigned to these works by all critical Sanskrit scholars. The difficulty is that "erez Sínim" occurs in Isaiah xlix. 12, and that the passage in which it occurs is considered by unprejudiced scholars as beyond any reasonable doubt more ancient than the third century B.C. It has been pointed out therefore, that the dynasty of the

* Foe Koue Ki, p. 14.

Tsin, before its accession to the imperial throne, had been reigning for 600 years in the province of Tsin (now Shensi), in that part of China which was the most likely to be first visited by travellers either from India or from Babylon. This would entail the loss of a most useful date, but it would help on the other hand to establish the possibility of Chinese astronomy being carried to Babylon, or Babylonian astronomy to China, at an early period, at least at the time when the second half of Isaiah was written*.

Leaving the problem, if problem it can be called, as to the coincidences between certain of the Chinese Sieu and certain of the Hindu Tārās, to be settled by scholars and astronomers who take an interest in the medieval history of India and China, we now approach a second question, namely, whether it is possible to identify the Chinese Sieu with the Hindu Nakshatras or twenty-seven lunar mansions. Bentley declared decidedly that such an attempt was useless. "With respect to the lunar mansions of the Chinese," he writes, "they differ entirely from those of the Hindus, who invariably make theirs to contain $13^{\circ} 20'$ each on the ecliptic; whereas the Chinese have theirs of various extents, from upwards of 30° to a few minutes, and marked by a star at the beginning of each, which makes them totally differ from the Hindu." With the more accurate knowledge of the Sieu, which we owe to Biot, the difference between the two has become still greater, and instead of wasting any more time on attempts to compare the two, and trace them back to some common origin, we have only to describe the original character of the Nakshatras, in order to show how from beginning to end they differ from the Chinese Sieu.

First then, the twenty-seven Nakshatras were suggested by the moon's passage. But though suggested by it, they were by no means confined to the one object of determining the moon's position in the heavens. Nothing was more natural for the sake of counting days, months, and seasons, than to observe the twenty-seven places which the moon occupied in her passage from any point of the sky back to the same point. It was far easier than to determine the sun's position either from day to day, or from month to month, for the stars being hardly visible at the rising and setting of the sun, the idea of the sun's conjunction with certain stars could not suggest itself to a listless observer†. The moon progressing from night to night, and coming successively in contact with certain

* Cf. Gesenius, ed. Dietrich, s. v. *sínim*.

for when the sun rises, one cannot see the Nakshatra."

† Thus it is said in the Taitt. Br. I. 5, 2, 1 :

"Let him determine the Nakshatra about dawn ; •

stars, was like the finger of a clock moving round a circle and coming in contact with one figure after another. Nor would the portion of about one-third of a lunation in addition to the twenty-seven from new moon to new moon, create much confusion in the minds of the rough and ready reckoners of those early times. All they were concerned with were the twenty-seven celestial stations which, after being once traced out by the moon, were fixed like so many mile stones for determining the course of all the celestial travellers that could be of any interest for signs, and for seasons, and for days, and years. Any circle divided into twenty-seven sections, or any twenty-seven poles planted in a circle at equal distances round a house, would answer the purpose of a primitive observatory. All that was wanted to be known was between which pair of poles the moon or the sun were visible at their rising or setting, the observer occupying the same central position on every day. Our notions of astronomy cannot be too crude and imperfect if we wish to understand the first beginnings in the reckoning of days, and seasons, and years, and I doubt whether a profound knowledge of modern astronomy is not more of an impediment than help to the historian of the early days of astronomical discovery. We cannot expect in those days more than what a shepherd would know at present of the sun, and moon, and stars, and seasons. We cannot expect any observation of heavenly phenomena unless they had some bearing on the practical wants of primitive society, and if we meet with any records of these we must not expect them in that scientific form in which they are said to have been recorded in China, but rather in the forms of mythes and legends, the only language possible in those days of intellectual awakening. Thus we find the earliest allusion to the connection between the moon and the twenty-seven Nakshatras, in a legend preserved in several of the Bráhmaṇas. We read in the Káthaka, ii. 3*:

“ Prajápati gave his daughters, the Nakshatras, to King Soma (the moon). He dwelt with Rohiṇí. Those who were not visited by him, went back; (therefore does a wife, if she is not visited, go back.) He followed them, he asked for them again. He (Prajápati) did not give them back. He said, Dwell equally with all, then will I give them back. He dwelt with Rohiṇí only. Therefore consumption seized him upon this falsehood. (The King Soma is the moon, and as consumption seized the King, this is the origin of the so-called Royal Consumption.) He withered like grass. He prayed to Prajápati. He said,

* Weber, Ind. Stud. III. p. 467.

Dwell equally with all, then will I deliver thee of this. Therefore does the moon dwell equally with all the Nakshatras."

It is unfortunate that the number of the daughters of Prajāpati is not given in this passage, but it is nevertheless important as establishing the fact on which I insisted, namely, that the Nakshatras represented originally a division of the heavens into so many equal parts, and that this division was suggested by the course of the moon.

In another passage where the same legend is told (Taitt. Sanh. II. 3, 5, 1) the number of the daughters of Prajāpati is stated as thirty-three*, which may possibly be explained by the fact that in the ancient lists six of the Nakshatras are spoken of in the dual†. In the later literature, however, in the Mahābhārata, Manu, the Vishṇu-Purāṇa, where the same or similar legends are related, the number of the daughters of Prajāpati or Daksha‡ is given as twenty-seven.

But we need not depend on these legends only in order to convince ourselves of the intimate connection between the twenty-seven Nakshatras and the moon. The sidereal, or, as it is sometimes called, the periodical month, i. e. the time during which the moon makes a revolution from any Nakshatra back to the same, though it was not used by later writers for astronomical or historical purposes, is nevertheless described by Garga and others on account of its importance for sacrificial purposes. I give the following extract from Garga which occurs in the commentary on the Jyotisha (MS. E. I. H. 1510. p. 6):

तथा च गर्गः ।

यावता त्वेव कालेन भवर्गे चिण्वात्मकं ।

भुङ्क्त इदुः स आक्षो मास्तस्यार्द्धं पक्ष उच्यते ॥

यतश्चत्वारि मानानि तान्नि तु गर्गवाक्ये दर्शयिष्यामि ॥ तद्यथा ॥

सावनं चापि सौर्यं च चांद्रं नाक्षत्रमेव च ।

चत्वार्येतानि मानानि तैर्युगं प्रविभज्यते ॥ १ ॥

* The Triṇava (27) and Trayastrinśa (33) Stoma are mentioned together, Vāj. Sanh. XIII. 58.

† These are 6, 11, 12, 16, 17, 21; all the rest are spoken of either in the singular or in the plural. The commentary to Taitt. Sanh. II. 3, 5 (just re-

ceived in Prof. Cowell's valuable edition) explains the number by counting the Kṛittikās as seven, and the other Nakshatras each as one.

‡ See Boehtlingk-Roth, Dictionary, s. v. Daksha; Weber, Nakshatra, p. 277.

अहोरात्रात्मकं लौक्यं^१ मानं च सावनं स्मृतं ।
 अतश्चेतानि मानानि प्रकृतानीह^२ सावनात् ॥ २ ॥
 ततः सिद्धान्यहोरात्रायुदयाश्चाप्यथार्कजः ।
 चिंशच्चाष्टादशशतं १८३० दिनानां च युगे स्मृतं ॥ ३ ॥
 मासस्त्रिंश ३० दहोरात्रः^३ पक्षोऽर्द्धं १५ सावनं स्मृतं ।
 अहोरात्रं लवानां तु चतुर्विंशच्छता २४०० त्मकं ॥ ४ ॥
 सौर्ये सूर्यास्तु संभूतं परिसर्पति भास्करे ।
 यावद्युत्तरां काष्ठां स^४ गत्वा गच्छति दक्षिणां ॥ ५ ॥
 कालेन सोऽष्टस्तस्यार्द्धमयनं तु त्रयोऽर्तवः^५ ।
 ऋतोरर्द्धं भवेन्मासं चिंशद्भागं दिनोऽर्कजः ॥ ६ ॥
 तस्यार्द्धमर्कजः पक्षस्तस्मात्पंचदशं दिनं ।
 शतं लवानां षड्विंशं^६ लवाः पंचदशस्तथा ॥ ७ ॥
 चिंशच्चाष्टादशशतं युगमार्कदिनैः स्मृतं ॥ ८ ॥
 वृद्धिस्तथाभ्यां संभूतं चांद्रं मानं^७ हि चंद्रतः ।
 लवं लवमथानेन सावनेन निशाकरः ॥ ९ ॥
 क्षयं वृद्धिमवाप्नोति स चांद्रो मास उच्यते ।
 तस्यार्द्धं पार्वणः पक्षस्तस्मात्पंचदशी तिथिः ॥ १० ॥
 प्रमाणेन लवानां तु द्वाविंशं शतमुच्यते ।
 सोमस्याष्टदशशती युगे षष्ठ्यधिका स्मृता । १८६० ॥ ११ ॥
 यावता त्वेव कालेन भवर्गे चिण्वात्मकं ।
 भुंक्त इंदुः स आर्क्षो मास्तस्यार्द्धं पक्ष उच्यते ॥ १२ ॥
 आर्क्षोत्पक्षात्पंचदशं नाक्षत्रं दिनमुच्यते ।
 प्रमाणेन लवानां तु द्वाविंशं शतमुच्यते ॥ १३ ॥
 नाक्षा सप्त षष्ठ्युत्तरां^८ जनं चास्मात्परो लवः ।
 दशोत्तरे वे सहस्रे युगमार्कदिनैः स्मृतं ॥ १४ ॥

^१ लौक्यं MS.^२ प्रकृतानि ?^३ वाः MS.^४ स deest in MS.^५ योऽर्तवः MS.^६ षड्विंश MS.^७ मासं MS.^८ षष्ठ्युत्तर MS.

“ And so says Garga,

‘ The time in which the moon enjoys the circle of the Nakshatras, consisting of twenty-seven, that is a Nakshatra month, and its half is called a paksha.’

“ For there are four measures of time, and I shall propound them in the words of Garga *, viz. :—

‘ The libatory (sávana), the solar, the lunar, and the sidereal (nákshatra), these are the four measures, by them the lustrum (yuga) is divided.

‘ The measure consisting of day and night is called the vulgar and the libatory (sávana) †; and therefore these measures do here proceed from the libatory measure.

‘ After it the nycthemera are fixed, and their beginnings proceed from the sun; and a lustrum is said to consist of 1830 such days.

‘ The month consists of thirty nycthemera, and half of a sávana (month) is called a paksha. A nycthemeron consists of 2400 lavas ‡.

‘ The solar computation is derived from the sun while Bháskara (the sun) travelling round goes to the south, having first gone to the northern region.

‘ This is a year in time, its half, the Ayana, consists of three seasons; half of a season is a month, consisting of thirty parts; the day is made by the sun.

‘ Half of it is a solar paksha, and a day is the fifteenth part of it; this fifteenth part (one day) consists of 2600 lavas §.

‘ A lustrum (or yuga) is said to consist of 1830 solar days ||.

‘ The lunar measure is derived from the moon by its increase and wane. When the moon step by step, every libatory day, increases and wanes that

* “ Of four **modes**, namely, solar, lunar, sidereal, and civil time, practical **use** is made among men.” Súra-siddhanta XIV. 2.

† It is called sávana from the three **libations** or savanas, at morning, noon, and evening; it is **the** simplest conception of the day, extending always from sunrise to sunrise, without taking into account the different lengths of the year. Cf. Súra-siddhanta I. 36; XIV. 18: udayád udayam bhánoḥ sávanam tat prakírtitam, sávanáni syur etena yaj-nakálavidhis tu taih.

‡ A lava would thus correspond to 36 seconds of our time. Wilson’s Dictionary gives a lava either as the 60th part of a nimesha, or as two káshthás, neither of which would correspond with

7300 of a day and night.

1 day and night = 60 ghatikás (nádí) = 24 minutes.

1 ghatiká = 60 kalás (pala, vinádi) = 24 seconds.

1 kalá = 60 káshthás = 24”.

1 káshthá = 18 nimeshas.

1 nimesha = 30 tatparas.

1 tatpara = 100 trutis.

Other divisions are given by Boehtlingk-Roth, s. v. truti. Prof. Weber takes अतुर्विंशत्यतामकं for one hundred and twenty-four.

§ There is some mistake in the MS., which will have to be corrected with the help of other MSS. The construction is that the 26th hundred of lavas is the 15th part of the paksha.

|| One line seems to be wanting.

is called a lunar month; half of it is a párvana paksha, and the fifteenth part a tithi.

‘ This (the tithi) is said to be 2200 lavas in measure, and in the lustrum of the moon there are said to be 1860 days*.

‘ The time in which the moon enjoys the circle of the Nakshatras, consisting of twenty-seven, that is, a Nakshatra month, and its half is called a paksha.

‘ The fifteenth part of this Nakshatra paksha is called a Nakshatra day; this is said to be 3200 lavas in measure.

‘ A yuga is said to consist of 2010 Nakshatra days†.”

Another account of the different computations of the year is given in the *Nirnayasindhu*, written by Kamalákara Bhaṭṭa, and printed at Calcutta, 1833. There it is said, that “according to Mádhava’s opinion, five ways exist of calculating the year, and that there is a sávana, saura, chándra, nákshatra, and bārhaspatya year. The Bārhaspatya year is regulated by the planet Jupiter, and is known in astronomical works only. North of the Narmadá it may be used for ceremonial purposes. Hemádri says, that there are only three different years, because the two last are not employed in the *Dharmaśástra* (law-books). Each year consists of twelve months, and if there be intercalary months, sixty days must be considered as one month, as Vyása said, ‘Sixty days are called a month by the Bádaráyanas.’ Five Chándra or lunar years make a yuga, and each of the sixty years has its own name. The same names apply also to the Bārhaspatya years, which begin with the month of Mágha (winter solstice), while the Chándra years begin with the bright half of Chaitra (vernal equinox). At sacrifices and on other solemn occasions the Chándra or lunar year is to be used, and no other, as *Ārṣṭishena* says.

“ An *Ayana* (sun’s road, half year) consists of three solar seasons. There are two *Ayanas*, a southern and a northern one, the one beginning with *Karka* (Cancer), the other with *Makara* (Capricorn), and different sacrifices are to be performed, according to different authorities, either in the one or the other *Ayana*.

“ A season consists of two months, but here too an intercalary month is

* अष्टादशशती must be taken as a feminine, a sum of eighteen hundred.

† The first line is not clear, and throughout the

whole extract both text and translation must be considered to rest on the authority of one MS. only.

not counted by itself. A month is of two kinds, lunar or solar. The first lunar month is Chaitra in Vasanta, the first solar month begins either with Mína (Pisces) or Mesha (Aries), as Baudháyana says: ‘Vasanta (spring) is in Mína and Mesha, or in Mesha and Vṛisha (Taurus).’ For śrauta and smárta ceremonies the lunar seasons ought to be used, and, if this be impossible, the solar ones. There are six seasons, lunar as well as solar: Vasanta, Grishma, Varsha, Śarad, Hemanta, and Śíśira.

“ There are four kinds of months;

1. Sávana, 2. Saura, 3. Chándra, 4. Nákshatra.

1. The *sávana* month has thirty days and nights.

2. The *saura* month goes from one conjunction of the sun to the next one. The first is Vaiśákha in Mesha (Aries). Although there are two Darśas (days of new moon or conjunction) in Mesha, the first is reckoned as belonging to Mína (Pisces), and goes to the solar month Chaitra.

“ Some ghaṭikás before and after the entrance of the sun into a new sign are considered as sacred :

1. In Mesha 10 ghaṭikás are sacred before and after the conjunction.
2. In Vṛisha 16 before the conjunction.
3. In Mithuna 16 after the conjunction.
4. In Karka 30 before the conjunction (ayanam dakshinam).
5. In Sinha 16 before the conjunction.
6. In Kanyá 16 after the conjunction.
7. In Tulá 10 before and after the conjunction.
8. In Vṛiśchika (Annakí) 16 . . . before the conjunction.
9. In Dhanus 16 after the conjunction.
10. In Makara (Jhasha) 24 ghaṭikás are sacred after the conj. (ayanam udak).

(This is according to Hemádri's opinion. Mádhava considers 20 ghaṭikás as sacred after the conjunction.)

11. In Kumbha 16 ghaṭikás are sacred before the conjunction.
12. In Mína 16 after the conjunction.

The equinoxes fall in Mesha and Tulá.

The solstices in Karka and Makara.

3. The *chándra* month consists of two pakshas (halves of the moon). This lunar month either begins with Súkla (the bright half) and ends with Amá (new moon), or it begins with Kṛishṇa (the dark half) and ends with full

moon. South of the Vindhya they begin the month with the moon's increase, but north of it either with its increase or with its decrease, though the former is the more usual. The first *chāndra* month is Chaitra.

4. The *nākshatra* month consists of one passage of the moon through all the Nakshatras *.

"A Bráhmaṇa ends his month with the new moon (*Amávásya*), a Kshatriya with the sun's entrance (*Sankránti*) into a new sign, a Vaiśya with full moon. Garga says: 'The *saura* month is to be used at marriages &c., the *sāvana* month at sacrifices, the *chāndra* month at annual and obsequial rites. Other authorities however give different rules.'

Having thus established the first point, that the twenty-seven Nakshatras were suggested by the periodical revolution of the moon, we proceed to consider the second, namely, that the twenty-seven Nakshatras represented so many *equal* divisions of the heavens. This was clearly indicated by the legend of Soma being ordered to dwell the same time with every one of his wives, but it is likewise implied in almost every statement in which the Nakshatras are used for chronological purposes. No one in the present day would think of employing instead of the equal segments of the zodiac, the single stars of the Greek constellations, the Lion &c., for fixing the time of the year: nor would an Indian astronomer make use for that purpose of the single stars of the Nakshatras, instead of the twenty-seven equal divisions in which these stars are scattered about. Unless the Nakshatras meant the twenty-seven equal divisions, each consisting of 13° 20', how could it be explained that the summer solstice falls in the middle of Āśleṣha when the winter solstice is in the beginning of Śravishṭhá, thus giving thirteen and a half Nakshatras to the sun's road north and exactly the same number to its road south of the equator?

The passages generally quoted to prove the inequality of the Nakshatras† are all taken from modern books, and, as far as I can understand them, they refer to the Tárás or stars, not to the Nakshatras or lunar mansions. It is

* Thus it is said in the Grammar of Pāṇini (IV. 2, 3), that certain adjectives are formed from the names of the Nakshatras, to express the time connected with them, i. e. the time during which the moon is in conjunction with any one of the Nakshatras. If therefore the passage of the moon through all the Nakshatras corresponds to one *nākshatra* month, its passage through each of the

Nakshatras would be a *nākshatra ahorātra* (day and night). This is said expressedly by Patanjali: कः पुनः कालो नक्षत्रेण युज्यते । अहोरात्रः । The day and night therefore during which the moon passes through the Nakshatra Pushya in any month would be called *pausha*, *pausham ahar*, *paushi rātriḥ*.

† Cf. Weber, *Nakshatra*, p. 309 seq.

perfectly possible that, as Hindu astronomers maintain, the moon or the sun may be in conjunction with one of the stars belonging to the Tárás, before they have entered the Nakshatra-segment to which that Tára has given its name. Nor would this in any way disprove the equal distances of the Nakshatras, for it is only in comparison with these equidistant Nakshatras that the stars or clusters of stars could possibly be called either deficient or excessive. If the coincidences between certain Tárás and certain Sienus are so startling as they are represented to be, they may possibly find their explanation in the intercourse between the Buddhists of India and China, which dates from a period anterior to the first occurrence of the non-equidistant Tárás in Sanskrit literature.

The only passage which for a moment made me doubtful as to the equal division of the Indian Nakshatras, is that quoted by Prof. Weber from a Hebrew translation of Majríti (p. 323 seq.). Majríti (died 1007 A. D.) speaks of the lunar mansions of the Hindus : he gives their names, twenty-eight in number, and their degrees on the ecliptic. These degrees, to judge from the translation supplied by Dr. Steinschneider, vary considerably. I therefore requested Dr. Neubauer to collate the original text of Majríti, preserved in an Arabic MS. of the Bodleian Library, and I was glad to find that the apparent inequalities are due entirely to the Hebrew translation, the Arabic original allowing about $12^{\circ} 51' 26''$ to each of the twenty-eight manzil*. This therefore shows again an equal division, though it does show at the same time that the Arabs, in other respects the docile pupils of the Hindus, divided the heavens into twenty-eight, instead of twenty-seven, equal segments.

Finally, as to the number of the Nakshatras, I maintain that it was originally, and that, in one sense, it always remained twenty-seven. Let us first examine Biot's view of the subject. He maintains that the number of Nakshatras was originally twenty-eight, because such was the number of the Chinese Sien; and that† "the omission of Abhijit from the series took place because the mansion belonging to that asterism was on the point of becoming extinguished, the circle of its junction-star being brought by the precession to a coincidence with that of the junction-star of the preceding asterism about A. D. 972." Prof. Whitney has pointed out some mistakes which vitiate Biot's calculation, and

* Majríti begins : Now I shall mention the effects of the moon within the limits of their stations, as agreed upon by the Indians, &c. Dr. Steinschneider has lately supplied a more correct

list of the lunar mansions from a Leyden MS. in his learned essay on "Pseudepigraphic Literature," p. 76.

† Whitney, *Súrya-siddhánta*, p. 208.

which would defer till several centuries later the date of coincidence of the two circles of declination. He himself, however, believes, like Biot, that Abhijit is as originally and truly a part of the system of asterisms as any other constellation in the series, which is properly composed of twenty-eight members, and not of twenty-seven. "The analogy of the other systems," he says, "and the fact that treatises like the *Sūrya-siddhānta*, which reckon only twenty-seven divisions of the ecliptic, are yet obliged, in treating of the asterisms as constellations, to regard them as twenty-eight, are conclusive upon this point. The whole difficulty and source of discordance seem to lie in this,—how shall there, in any systematic method of division of the ecliptic, be found a place and a portion for a twenty-eighth asterism? The *Khanda-kaṭaka*, as cited by Albiruni, in making out, by a method which is altogether irrespective of the natural positions of the asterisms with reference to the zodiac, the accordance already referred to between their portions and the moon's daily motions, allots to Abhijit so much of the ecliptic as is equivalent to the mean motion of the moon during the part of a day by which her revolution exceeds twenty-seven days. Others allow it a share in the proper portions of the two neighbouring asterisms: thus the *Muhūrta Mālā*, a late work, of date unknown to us, says, 'the last quarter of *Uttara-Aśādhā* and the first fifteenth of *Śravana* together constitute Abhijit: it is so to be accounted when twenty-eight asterisms are reckoned; not otherwise.' Ordinarily, however, the division of the ecliptic into twenty-seven equal portions is made, and Abhijit is simply passed by in their distribution. After the introduction of the modern method of dividing the circle into degrees and minutes, this last way of settling the difficulty would obviously receive a powerful support and an increased currency, from the fact that a division by twenty-seven gave each portion an even number of minutes, 800, while a division by twenty-eight yielded the awkward and unmanageable quotient 771 $\frac{1}{4}$."

In answer to Biot, who fixes the date of the suppression of Abhijit at A. D. 972, we may simply appeal to Albiruni. He wrote a book on India, and particularly on Indian astronomy, about fifty-seven years after the supposed disappearance of Abhijit. He had been in India for several years, learning Sanskrit, reading in the original the astronomical works of the Brahmins, and consulting living astronomers on the actual position of their stars, and asking their advice on any points of difficulty. Yet nothing can be more opposed to Biot's theory than the view which Albiruni takes of the *Nakshatras*:

"The origin of the lunar mansions," he says, "amongst the Hindus is

analogous to that of the zodiacal signs, for in reference to these mansions, the circle of the zodiac is divided into twenty-seven equal parts, each mansion comprising $13^{\circ} 20'$, or $800'$. The planets enter and leave them, moving through them in latitude to the north and south. The principle of this division in twenty-seven parts lies in the moon's moving over the whole circumference of the heaven in $27\frac{1}{3}$ days, which needs correction. The number of twenty-eight, admitted by the Arabs, has likewise its origin by counting from the first lunar phase in the west to the last in the east. They reckon as one of the mansions the falling Eagle (α Lyræ, Abhijit), so that they get twenty-eight, which has been the reason why some of our Arabian astronomers and almanac writers have been mistaken, asserting that the Hindus also had twenty-eight Nakshatras, and that they suppressed one which was always covered by the rays of the sun. *But this is wrong, for originally there were only twenty-seven, and one has been added afterwards.*"

Nothing can be clearer than this; nothing more in accordance with all we know from other ancient sources on the same subject. Yet Biot sees in all this nothing but a proof of Albiruni's ignorance, and remains unshaken in his belief that Abhijit was one of the old Nakshatras, and disappeared in the year 972 A.D.

In answer to Professor Whitney, who though differing from Biot's arguments, agrees nevertheless with him on the original number of the twenty-eight Nakshatras and the later suppression of Abhijit, I beg to propose the following theory. We must, from the beginning, distinguish between two things, the Nakshatras as the twenty-seven equal portions of the heavens, and the Nakshatras or Tárás as independent asterisms. We have to do the same in Greece with the zodiacal portions and the zodiacal stars, and it is well known that the Greeks for a long time admitted only eleven constellations, though they always had the twelve equal divisions of the ecliptic*. I hold then that the names given to stars

* Letronne, Journal des Savants, 1839 (p. 528): "La sphère grecque est originale; la formation en a été successive; l'idée de la division zodiacale, étrangère à sa première constitution, y a été transportée après coup; mais les figures et les noms des signes sont d'invention grecque.—Des textes existent, qui attestent l'introduction successive dans la sphère grecque de trois au moins des figures zodiacales.—Belier et Sagittaire par Cleostrate de Tenedos. (6me siècle.) Plin. II. 6.—Avant Cleostrate

les asterismes n'étaient pas même au nombre de neuf; et bien qu'il n'y ait aucune preuve que l'introduction de la Balance ne soit pas due à Hipparque lui-même, il est constant que les premiers textes où l'emploi de ce signe est clairement énoncé, sont ceux de Geminus et de Varron, appartenant au milieu du 1er siècle.—On sait que Ptolémée dans son catalogue, conserve $\chi\eta\lambda\alpha\iota$ pour la constellation ($\delta\sigma\tau\epsilon\rho\iota\sigma\mu\acute{o}\varsigma$), et $\zeta\upsilon\gamma\acute{o}\varsigma$ pour le signe ($\zeta\acute{\omega}\delta\iota\omicron\nu$ et $\delta\omega\delta\epsilon\kappa\alpha\tau\eta\mu\acute{o}\rho\iota\omicron\nu$)."

or constellations, such as Kṛittikā &c., existed before the triseinadic division of the heavens became fixed; that the most interesting, though not always the most brilliant stars were selected to serve as exponents of the twenty-seven divisions; and that in this selection Abhijit was not comprised. Abhijit, however, being as its very name declares, a star of good omen, continued to be observed for sacrificial purposes, and was invoked between the twenty-sixth and twenty-seventh constellations, between Uttara-Ashādhā and Śravana, where its real position is to be found. This is clearly shown by a popular legend, repeated in the Taittiriya-Brāhmaṇa I. 5, 2, 3 and 4: "There is a Nakshatra, Abhijit by name, above the Ashādhās*, below Śroṇā. The gods and Asuras were fighting, the gods conquered under that Nakshatra. Because they conquered, therefore it is Abhijit, the conqueror. Him of whom one wishes that he should conquer an invincible enemy, one ought to stir up to fight under the Nakshatra Abhijit. He conquers even the invincible, and as if he (the enemy) were defeated by his own fault." When in later times the Hindus became acquainted with nations using twenty-eight instead of twenty-seven determining constellations, Abhijit would naturally be thought of in order to bring their own system in harmony with that of their neighbours, and Arabic astronomers, in particular, would naturally, though wrongly, as pointed out by Albiruni, adopt the theory, adopted by Biot, that the Hindus did not understand their own system, and that Abhijit had at all times formed an integral part of their elementary astronomy.

If with this view clearly before us we examine the earliest as well as the latest notices of the Nakshatras that can be found in the literature of the Hindus, many difficulties will disappear. The number of twenty-seven, though not to be found in the Chhandas or Mantra periods, is of frequent occurrence in the Brāhmaṇa period. Many passages containing the number of twenty-seven for the Nakshatras may be seen in Prof. Weber's Essay, and in the Dictionary of Bochtlingk and Roth. In the Taittirīya-Saṃhitā IV. 4, 10, 1-3, where all the names and the presiding deities of the Nakshatras are given, Abhijit is not men-

* The commentator states that Abhijit occupies the fourth quarter of Uttarāshādhā, and the first quarter of Śravana. There is nothing to show that Abhijit was a *new* Nakshatra; on the contrary, the Brāhmaṇa connects it with ancient legends, like all the other Nakshatras. The only reason

why its position is given is because the other twenty-seven Nakshatras had been mentioned before in proper order, whereas Abhijit, not being comprised in that list, had to be referred to the two Nakshatra divisions with which it coincided.

tioned, nor is its name to be found in a similar list in the Taittirīya-Brāhmaṇa I. 5, 1. It occurs for the first time in a second list of the Nakshatras, in the Taittirīya-Brāhmaṇa III. 2, 1, 6; and it occurs there, what is important and not favourable to my theory, as the sixth asterism after Full moon. Nevertheless I cannot bring myself to believe that it here enjoys an equal rank with the other Nakshatras; or, if it does, it does so only because certain popular superstitions had attached themselves to this asterism, and because certain libations were offered to it at the same time as those destined for the twenty-seven Nakshatras. The passage from the Atharva-veda (XIX. 7, 1, 8, 1), so often quoted by Biot and others, is more decided, and certainly proves the connection of twenty-eight Nakshatras with twenty-eight days. But the Atharva-veda stands by itself, and its last books particularly contain very doubtful passages. Unsupported by the genuine literature of ancient India, nay, opposed by its almost unanimous testimony, the charms and nursery rhymes of the Atharva-veda can carry no weight.

That an attempt was made to foist in Abhijit as a Nakshatra in places where it was not intended to be, is shown in a curious way by the MSS. of the Jyotisha and its commentary. The names of the twenty-seven presiding deities are given in the Jyotisha in three S'lokas:

अग्निः प्रजापतिः सोमो रूद्रोऽदितिर्वृहस्पतिः ।
 सर्पाश्च पितरश्चैव भगश्चैवार्यमापि च ॥ २५ ॥
 सविता त्वष्टा वायुश्चेंद्राग्नी मित्र एव च ।
 इंद्रो निर्वृत्तिरापो वै विश्वे देवास्तथैव च ॥ २६ ॥
 विष्णुर्वसवो वरुणोऽज एकपात्तथैव च * ।
 अहिर्बुध्नस्तथा पूषाश्विनौ यम एव च † ॥ २७ ॥
 नक्षत्रदेवता एता ‡ एताभिर्यज्ञकर्मणि ।
 यजमानस्य शास्त्रज्ञैर्नाम नक्षत्रजं स्मृतं ॥ २८ ॥

When these verses are repeated in the MS. of the commentary, Brahmā, the presiding deity of Abhijit, is inserted before Vishnu, as pointed out by Professor Lassen, in violation of all the rules of metre.

* Comm. वरुणोऽहिर्बुध्नस्तथैव च.

† Comm. अज एकपात्तथा. Afterwards प्रोष्ठपदयोर्विषयः पाठदोषो वा ॥

‡ Comm. येता.

The very name given to the Nakshatra zodiac, namely Triṇavachakra*, shows that the idea of twenty-seven was foremost in the mind of those who fixed that name†. At the time of Amara‡ the word nakshatra was used almost synonymously with twenty-seven, and a necklace, consisting of twenty-seven pearls, was called Nakshatra-málá, Nakshatra-string. In like manner the Hemachandra-kosha, when enumerating the Nakshatras (vv. 108-115), gives only twenty-seven names, and does not include Abhijit.

Lastly, in astronomical works, the Nakshatras, if used as chronological elements, are always twenty-seven in number.

Sákalya, the reputed author of the Sákalya-Sanhitá, when speaking of the supposed motion of the Seven Rishis, says, "their motion is eight minutes in a year;" and again, "moving in the North into different positions, the Rishis employ 2700 years in revolving through the assemblage of asterisms§." This is possible only under the supposition that the number of asterisms is twenty-seven, not twenty-eight. For eight minutes a year would amount to 800 minutes in one hundred years. Now 800 minutes is equal to 13° 20'; this again is the twenty-seventh part of the ecliptic, and therefore the stars called the Seven Rishis would require 2700 years to pass through the twenty-seven asterisms or the whole of the ecliptic.

Varáha Mihira again, when speaking of the supposed movement of the Seven Rishis, states on the authority of Garga, that "when king Yudhishtíra ruled the earth, the Rishis were in Maghá, and the period of the era of that king is 2526 years. The Rishis remain for a hundred years in each asterism, being connected with that particular Nakshatra to which, when it rises in the East, the line of their rising is directed||. The same position of the Seven Rishis at the junction of the Dvápára and Kali-yuga is confirmed by quotations from Vṛiddha Garga and Káśyapa by the commentator Bhaṭṭotpála.

Now although this movement of the Seven Rishis is but imaginary, it was used for chronological purposes, and as the Pauráṇic tradition gives 1115 years as intervening between the beginning of the Kali-yuga and Nanda, the predecessor of Chandragupta (Sandrokryptos), the Bhágavat-purána says quite in

* See also Taitt. Sanh. VII. 1, 2, 2.

† Cf. Boehtlingk-Roth, s. v. trinava, where Triṇavachakra is not given.

‡ Cf. Amara-kosha, 2, 6, 2, 8. nakshatramálá syát

saptavinsatimauktikaih. Cf. Haláyudha II. 408.

§ Colebrooke, Miscellaneous Essays, II. 358.

|| Colebrooke, Miscellaneous Essays, II. 356.

accordance with the theory of the movement of the Seven Rishis, that “when, from Maghá, they shall reach Púrvásháḍhá, then will this Kali age attain its growth under Nanda and his successors;” for as eleven Nakshatras pass from Maghá to Púrvásháḍhá, 11×100 years must have passed between the beginning of the Kali age and Nanda.

A single allusion to Abhijit, as one of the chronological elements of the Brahmans, occurs in a computation proposed by Lalla, as quoted by Muníśvara in his gloss on the *Síromañi* (Colebrooke II. 358). Lalla says: “If the number of years of the Kali age, less fourteen, be divided by 100, the quotient, as the wise declare, shows the asterisms traversed by Marichi and the other celestial sages, beginning from the asterism of Viranchi (Brahmá).” Here Lalla is generally understood to mean the asterism Rohiṇí, which is sacred to Prajāpati (or Brahmá). But Muníśvara remarks in another place, that Lalla may here intend Abhijit, which is sacred to Vidhi or Brahmá.

But even then, what is the conclusion of Muníśvara? Not that the movement begins in the Nakshatra Abhijit, as one of twenty-eight Nakshatras, placed between Uttarásháḍhá and Śravana; but, on the contrary, that the movement would then begin in Śravana, of which Abhijit forms a part, and that thus the statements of Lalla and Śákalya would be reconciled. Abhijit therefore, or Brahmá, would be simply a synonyme of Śravana or of some part of Śravana: it would not be one of twenty-eight equal divisions of the ecliptic.

I conclude with two extracts from the *Súrya-siddhánta**. We read II. 64. भोगोऽष्टशतल्लिप्ताः, “the portion of an asterism is eight hundred minutes,” i. e. the twenty-seventh part of the ecliptic.

We find afterwards (l. c. p. 177) from VIII. 2 to 9, the position of each asterism in the arc of the ecliptic to which it gives name, and which is styled its “portion” (bhoga), the resulting polar longitudes and the polar latitudes. The stars of which the text thus accurately defines the positions, do not, in most cases, by themselves alone, constitute the asterisms; they are only the principal members of the several groups of stars,—each, in the calculation of conjunctions (yoga) between the planets and the asterisms, representing its group, and therefore called the junction-star, yoga-tára, of the asterism.

If therefore we find, as Professor Whitney writes, that in the former passage the ecliptic is divided into twenty-seven equal arcs, whereas in this passage we

* *Súrya-siddhánta*, ed. Whitney, p. 91.

of scientific criticism, though with the progress of the deciphering of the Babylonian Inscriptions, some facts may come to light either to confirm or to refute it. At present, however, all that can be brought forward in proof of such a theory is vague and uncertain, and could not stand the test of the most forbearing criticism, much less the attacks of that uncompromising scepticism which has lately been directed against all that is called ancient Babylonian astronomy.

It is certainly striking that the Arabic name of the lunar mansions, *manzil* (plur. *menazil*), should be derived from the same root as the *Mazzaloth* mentioned in the Bible. In the Second Book of Kings, xxiii. 5, we read how Josiah (624 B. C.) "put down the idolatrous priests, whom the kings of Judah had ordained to burn incense in the high places in the cities of Judah, and in the places round about Jerusalem; them also that burned incense unto Baal, to the sun, and to the moon, and to the *planets*, and to all the host of heaven." The word here translated by *planets* is *Mazzaloth*. The LXX do not translate it, but render it by *μαζορῶθ*, the Vulgate substitutes the zodiac; Rabbi Jona Ibn Djanáh suggests, as Dr. Neubauer informs me, the twenty-eight *manzil*. None of these translations rest on any tangible evidence, and all that can be said is, that the *Mazzaloth* *may* have been the lunar *Nakshatras*, but that we have no means of proving it. How dangerous it is to trust to mere plausibilities in matters involving such vast consequences, is shown by the word *Mazzaroth*, which occurs in Job xxxviii. 31, 32. "Canst thou bind the sweet influences of Pleiades, or loose the bands of Orion? Canst thou bring forth *Mazzaroth* in his season? or canst thou guide Arcturus with his sons?"

Here too *Mazzaroth* has been translated by the twelve signs of the zodiac; but as this is impossible, it was certainly tempting to take *Mazzaroth* as a dialectic variety of *Mazzaloth*, particularly as the expression of bringing forth the *Mazzaroth* in his season, seems so appropriate to the stars being, as it were, brought forth, and following each other in the succession of the seasons. Nevertheless, Professor Ewald declares such an identification as inadmissible, and is in favour of deriving the word from *nêzer*, 'crown,' as the name of a constellation.

The fact that the Harranians* offered sacrifices to their god *Sîn* (moon) every twenty-seventh or twenty-eighth day, proves nothing whatever as to the existence of twenty-seven *Nakshatras*.

* Chwolson, *Ssabier*, II. 37, 256, 258, 295, quoted by Prof. Weber, *Nakshatras*, p. 316.

Lunar chronology seems everywhere to have preceded solar chronology. The Psalmist (civ. 19) sings*, "He appointed the moon for seasons: the sun knoweth his going down;" and the Vedic Rishi (X. 85, 18) when speaking of sun and moon, says, "The one (sun) shines upon all creation, the other establishing the seasons is born anew." Ibn Esra observes in his Commentary on the Pentateuch (Exodus xii. 2) that the Hebrew word for month, *chodesh*, can be intended for lunar months only, because it is derived from a root meaning to be new, whereas *shanah*, year, would imply a solar year, because it expresses the idea of *annus* or *annulus*†. It is known besides, that at Jerusalem‡ the Synedrium used to sit till two or three witnesses came to announce the first appearance of the new moon, and that the event was signalized all over the country by bonfires. And a similar custom prevailed among the Bâhîkas, where, according to the *Mahâbhârata*, an old witch sang out the new moon, beating a drum during the night, while the town of Sâkala was feasting§. I could mention fifty other passages where festivals are mentioned at the beginning, the middle, or the end of each lunar month, and I believe even that the Sabbath was originally a holiday connected with a lunar chronology||. But it serves no purpose to bring forward evidence which does not prove the point that has to be proved, and of which all that can be said is, that it is consistent with our theory.

More important are the passages where the *manzil* are mentioned in the Koran, X. 5, XXXVI. 39; nor can there be any doubt, after the evidence collected by Dr. Sprenger¶, that the twenty-eight lunar asterisms had been observed by the Beduins of the desert long before the time of Mohammed. Yet, after all that has been written on the subject, and I would particularly

* Humboldt, *Kosmos*, II. 47. (Germ. Ed.)

† Ideler, *Handbuch der Chronologie*, p. 489.

‡ Cf. *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft*, II. p. 344. Prof. Seyffarth endeavoured to show that the Jews, before the destruction of Jerusalem, used solar months only, but his arguments are not convincing.

§ Lassen, *De Pentapotamia*, p. 65, verse 25.

|| Dr. Neubauer has quoted a marginal note from the Cusari which is remarkable. It states that the hebdomadal chronology is found nowhere except where the Jews have introduced it: "J'ai trouvé une idée dans le livre de Salem ben Rou'heim; il fait observer que nous ne trouvons pas de nations

qui connaissent le sabbat (c'est-à-dire qui sachent le déterminer par le calcul), à moins qu'elles n'aient une notion de la Torah; par conséquent elles ont emprunté ce jour de repos aux Israélites; mais celles qui connaissent point la Torah, comme les Indiens et les Persans, &c., ne connaissent que les jours des mois d'après le calcul et d'après la tradition; mais elles ignorent la semaine sabbatique. Ces paroles sont citées au nom de Fayoumi." *Journal Asiatique*, Déc. 1861, p. 462.

¶ *Zeitschrift der D. M. G.* XIII. 160-165. Dr. Sprenger's remarks on page 161 are very important, and confirm the view which I have taken of primitive lunar astronomy.

call attention to Prof. Weber's careful reasonings on p. 320, I still hold to Colebrooke's view, who derives the Arabic manzil, at least in their scientific form, from an Indian source. Whatever view we may take on this point, the fact that Mohammed knew the twenty-eight lunar mansions, and that they were known to the Arabs before his time, could under no circumstances be used as an argument to show that they existed at Babylon in the twelfth century before our era, which is the point that would have to be established. The passage in the Bundeshesh in which the twenty-eight divisions occur, is no more pertinent to the establishment of the Babylonian theory than the list of Coptic names*, neither of them going back beyond the time of Mohammed. Why, finally, the latitude† to be discovered from the difference between the longest and shortest days which, according to the Jyotisha, amounted to six muhúrtas, or 288 minutes, should prove the Babylonian origin of Indian astronomy, I am at a loss to understand. Exact observations on such a point are out of the question in the absence of any exact time-pieces; a large margin therefore must be left in drawing any conclusions as to the latitude of the place in which such an observation could have been made. But the rivers of the Penjáb are in about the same latitude as the rivers of Mesopotamia; the observation in its crudest form could have been made in the Indian Penjáb quite as well as in the Babylonian Doáb; the whole argument therefore dwindles into nothing at the first touch of criticism. In spite of all, however, I am quite prepared to take into serious consideration the Babylonian origin of Indian, nay, even of Chinese astronomy, whenever the decipherers of the Cuneiform inscriptions shall have supplied us with evidence that deserves to be considered. No hypothesis, however repugnant to received notions, should on that ground be treated with contempt; but it would certainly be wiser to let certain questions remain in abeyance on which no new evidence has been forthcoming since they were last handled by sound and sober scholars.

I have thus, I believe, established what I wished to establish, namely, that the Nakshatras owed their origin and their successive growth to the Indian mind; that Nakshatra, meaning originally stars in general, was fixed upon as the word to be used, κατ' ἐξοχὴν, of the twenty-seven equal divisions of the starry sky, marked out by the periodical course of the moon; that they always

* Weber, Nakshatras, pp. 326, 330.

of 4 h. 48 m. between the longest and the shortest

† Weber, Nakshatras, pp. 362, 400. A difference

days would really correspond to lat. 35° 24'.

retained their original number and character when used for chronological purposes; but that in later times certain stars, twenty-eight in number, and vaguely corresponding with the twenty-seven ancient Nakshatras, were selected for the purpose chiefly of fixing the movements of the planets, but likewise for other astronomical and astrological purposes. How it came to pass that some of these Tárás and Yoga-tárás coincided with the Sieu of the Chinese, is a problem which will probably be solved when the history of Chinese literature has passed through the same critical ordeal which has destroyed so many illusions in Greece, Rome, and India. But, whatever that solution may be, it will never affect the springheads of the thought, of the language, and of the poetry of India, which rise from depths inaccessible to foreign tributaries, and whose earliest course we may follow step by step in the literature of the Brahmans with greater accuracy than is the case in the early history of any other nation.

The two points of which I have here treated at some length, namely, the value of the astronomical dates, and the origin of the Nakshatras, are by no means the only points on which objections have been raised tending to invalidate the views which I expressed in my History of Ancient Sanskrit Literature; but they are the most important, and they alone involved consequences compromising the antiquity and originality of the Rig-veda. If the astronomical data on which conclusions as to the age of the Veda have been built implied all they were represented to imply, the earliest periods of Vedic poetry would have to be rearranged. If it could be proved that China had exercised an influence on India, previous to the establishment of the Nakshatras, one of the principal charms of Vedic literature, its native originality, would be lost.

As to minor objections that have been started against some of the conclusions arrived at in my History of Sanskrit Literature, they must wait till more evidence has been brought forward which may tend either to modify or to confirm them. Many of these objections were not new to me, and had been carefully weighed before I wrote; others were groundless, and must have arisen either from want of clearness in the writer, or want of attention on the part of the reader. Thus when I maintained that, previous to Páṇini, no terms occurred which implied the existence of a written literature, of books, paper, pen or ink, I was perfectly aware that *kāṇḍa* was used in ancient works in the sense of a division of a literary composition, for instance,

in the Taittiriya-Saṁhitā, and in the Śatapatha-Brāhmaṇa. In fact I had mentioned *kāṇḍas*, *kāṇḍikās*, *kāṇḍanukramaṇis*, &c., very frequently in my History. But how these words could prove the existence of books, i. e. of written books made of paper, I cannot see. *Kāṇḍa* means a section, a division, whether of a tree or of any thing else; it is almost synonymous with *parvan* and *parichchheda*. As I had shown that even such a word as *grantha* did not necessarily imply a written book, I thought I might safely pass by such terms as *kāṇḍa*, *parvan*, or *parichchheda*. *Kāṇḍa* never means a book, but always a section of a work, and there is no proof* as yet that books in India were originally made of "the part of the trunk of a tree whence the branches proceed, a stalk or stem." I had myself expressed some doubts whether the word *paṭala*, which was said to mean originally the covering or bark of a tree, and which is used in the Rik-Prātiśākhya in the sense of chapter, might not point to books made of *liber*, the bark or rind of a tree. After Prof. Weber's remarks, however, on this word, as used in the Aitareya-Brāhmaṇa † (I. 21, 22; Āśv. S. IV. 6, 7), these doubts are nearly removed, it being most likely that the original meaning of *paṭala* was likewise section, division.

Another instance where my meaning has been misapprehended, and where I have been refuted ‡ for opinions which I never held, occurred with regard to the dates of Yāska and Pāṇini. Because I said that on certain points Yāska holds more advanced views than Kātyāyana, it is argued that I must place Yāska after Kātyāyana and after Pāṇini. I see how the wording of one sentence in my book could have given rise to such a misunderstanding, but no attentive reader could have failed to see that I place Yāska before Kātyāyana, before Pāṇini, nay, even before Śaunaka. I believe I was the first to point out that Yāska, not Vaiyāśka, was actually quoted in the Rik-Prātiśākhya, and as I still hold that this Prātiśākhya was anterior to Pāṇini, I could not have placed Yāska after Pāṇini.

It would be impossible to answer all objections of this kind, particularly

* This view that *kāṇḍa* meant a book was advanced by Professor Theodore Goldstücker, in a most learned and painstaking review of my History of Ancient Sanskrit Literature, which precedes his valuable facsimile of the Mānava-kalpa-sūtra. Some objections of the same scholar are answered in the next pages; others would require a fuller

examination than was compatible with the limits of this preface.

† The commentator says, *paṭalaśabdah samūhaviśeṣa*; he also explains it by *bhāgaḥ*.

‡ Neither *pūrvapakṣa* nor *uttarapakṣa* could be correctly rendered by 'refutation,' in the sense in which that word is used by English writers.

when they are of a personal rather than a scientific character. Why I write *unádi* instead of *unnádi* would seem to be a matter of very small importance. That I know the rule of Páṇini VIII. 3, 32, I have proved, I should think, in more than a thousand passages of my edition of the *Rig-veda*. But the phonetic rules are not applicable in their full strictness to the technical terms used by grammarians. Thus *अच्* means all vowels; gen. *अचः* (Páṇ. I. 1, 57). Whenever *अ* becomes final, it ought to be changed into a guttural. Páṇini does not so change it (I. 1, 10; 3, 2), nor have I ever met with the form *अगादि* or *अगंत*, which would be analogous to *उगादि*, but only with *अनादि* and *अनंत*, in apparent violation of Páṇini's own rules. The same applies to *तिङंत*, which as a compound is generally spelt with one *ङ*, whereas, if it occurs by itself, followed by a vowel, the final *ङ* is doubled. Thus I have always printed *तिङुतिङः*, but *तिङंत*. The eighth class of verbs is commonly called *तनादि**, of which there is the derivation *तानादिकः* (Rv. Bh. I. 138, 2), both written with a single *n*. The fact is that in the real Sanskrit there is not a single instance† where in a compound the first *pada* ends in a nasal, which nasal is doubled; and hence there was no analogy to be followed in such artificial words as *उगादि*. Besides there is a natural reluctance to apply the rules of Sandhi to technical terms, the very meaning of which might sometimes be completely changed if the changes of Sandhi were observed. Taking all this into account, and being unable by the help of MSS. to satisfy myself as to whether Páṇini's Sūtras gave *उगादि* or *उगादि* (the editions vary), I determined to retain the usual form, and I was strengthened in my determination by the fact that in metrical works too *उगादि* is used with the first syllable short‡.

With regard to one of the most important questions which have of late occupied Sanskrit scholars, namely, the Introduction of Writing, some new evidence, which deserves careful attention, has been brought to light by several of my critics, Professor Boehtlingk, Benfey, Whitney, Goldstücker§, and Westergaard. Not

* The Calcutta edition has *तनादि* (P. II. 4, 79), which Boehtlingk alters to *तक्षादि*. Westergaard retains *तनादि*.

† The only instance which has been brought forward, *vrishapaśva*, is an exception to the rule, 'exceptio probat regulam.'

‡ Svaramanjari (MS. E. I. H. 98, p. 50^a, l. 1):

संज्ञासु धातुरूपाणि प्रत्ययाश्च ततः परे ।

कार्याद्विद्यादनुबन्धनेतच्चास्त्रमुयादिषु ॥

§ A few points which can be settled without entering into details may here be touched upon in a note.

1. When I said that writing was not known before Páṇini, I meant to imply that it became known in India about his time, but that the literature known to him, which had accumulated before his time, was oral only. I thus tried to account both for the absence of any allusion to written language

one of the facts, however, on which I based my argument, has been invalidated; on the contrary, the evidence has been strengthened, particularly by Professor

in his grammatical terminology, and for the appearance of grammatical terms implying a written language (vindu &c.) in later grammarians.

2. Lipikāra, which I myself pointed out as occurring in Pāṇini, is never used for writer, still less for author; it means a man who makes lips, i. e. public inscriptions. See Westergaard, Abhandlungen, p. 33.

3. With regard to the meaning of Yāvanāni lipi, a wide field is open to conjecture, because we have no means of exact knowledge. The two points, however, which I maintained, have never been shaken; namely, 1. that if Yāvanāni lipi means the Greek writing, it does not prove that Pāṇini was later than Alexander, because the Greek alphabet might well have been known in India before Alexander's conquest. This has been confirmed by Westergaard, Abhandlungen, p. 81; 2. that Yāvanāni lipi is most likely that variety of the Semitic alphabet which, previous to Alexander, and previous to Pāṇini, became the type of the Indian alphabet. (Hist. of A. S. L. p. 521.) The numerous changes of opinion of other scholars on this subject may be seen in the "Indische Studien," V. p. 8. Professor Weber does not yet seem to be aware that his efforts to prove that Yavana *may* mean Greek were not necessary. The important point was to prove that Yavana need not always mean Greek. This point was proved by Professor Lassen. But Professor Lassen, as well as most Sanskrit scholars, was fully aware that Yavana may mean Greek, before Professor Weber informed him of this fact. To determine *where* Yavana means Greek, and *where* it means Semitic nations, or even nations of black complexion, kālayavana, this is, and has been for some time, the real problem for Sanskrit scholars.

4. Ever since I have quoted Pāṇini for historical purposes, I have tried to distinguish between text and commentary, but as I have never based historical conclusions on words occurring in the commentary only, I have not distinguished between Patanjali, Kāśikā, &c. Professor Goldstücker

deserves great credit for having pointed out the necessity of such a distinction where the intellectual horizon of Patanjali has to be fixed. When I write "*in* Pāṇini," I mean the grammar such as we have it; when I say "*by* Pāṇini," I mean the man, the author of the Sūtras. Professor Goldstücker is right about Pāṇ. IV. 3, 108; I am glad, however, to find that I do not stand alone in my opinion of the traditional character of the udāharaṇas and pratyudāharaṇas. (See Westergaard, Abhandlungen, p. 66; and Prof. G.'s very pertinent remarks, p. 24, l. 21.) In other instances where Professor Goldstücker has suspected me of want of accuracy in quoting Pāṇini, he will find that there is a Cf. added to my quotations. Wherever this is the case, I wish the reader to compare Pāṇini, but give him to understand that Pāṇini, the author of the Sūtras, does not himself use the word in question. Thus, on page 369, the only quotation from Pāṇini with which Prof. G. finds fault, is marked with Cf. The same applies to p. 361, where I refer to Pāṇ. IV. 3, 101, and IV. 2, 64, in confirmation of the name by which Pāṇini's own work was familiarly known in later times. Here too Cf. is added. Thus again, Pāṇ. IV. 3, 108, is marked by Cf.; and the same caution is added to Pāṇ. IV. 2, 66 (p. 362), to Pāṇ. IV. 3, 102 (p. 371). The names mentioned on page 369 I did not intend to restrict to Pāṇini.

5. The fact that Sūtra in the singular means a complete work, confirms the opinion which I expressed, that it meant a string of rules, before it meant a single rule. The German "Band" does not mean a book in general, but a volume, originally a bound volume. The word was used in that sense since the middle of the eighteenth century (see Grimm, s. v.); and grammarians distinguish between der Band, die Bände, 'volume,' and das Band, die Bänder, 'string,' 'sūtra.'

6. The Sūtra which Kaiyaṣa marks as not composed by Pāṇini is IV. 3, 132, not IV. 3, 116. Sūtra IV. 3, 116, is merely marked as not explained in the commentary. See IV. 3, 106, ityādīni chaturdaśa sūtrāṇi bhāṣhye tu na vyākhyātāni. To

Westergaard. The conclusion which I draw from these facts, namely, that writing was never used for literary purposes in India before the time of Pāṇini, is certainly startling, and I have never disguised this. But I confess that the explanations which have been proposed by some of my critics, in order to save the character of an ancient written literature in India, seem to me too artificial, and based on historical theories rather than on historical facts.

I ought perhaps to add a few words on the delay which has occurred in the

this fact, that certain Sūtras are not explained in the Mahābhāṣya, I attach little importance, and quite agree with Professor Goldstücker's remarks. To any candid mind this subject is disposed of by Professor Aufrecht's remarks, *Catalogus Bodl.*, p. 160.

7. The passage from the Mahābhārata (Śāntip. v. 11339-11342) can only be understood of the weight of memory. No one would suspect Yudhiṣṭhira or any body else of being intent on carrying about a book; or if he felt the weight at all uncomfortable, he might easily debarrass himself of it. The weight of the Veda (vedabhāra) is spoken of in the Vasishṭha-smṛiti (History of Anc. Sansk. Lit. p. 55), where there can be no idea of heavy folios.

8. If varṇa means a modified sound, there ought to be, as Prof. G. says, something of which the varṇas are modifications. This is perfectly true. In the Rik-Prātiśākhya, XIII. 4, we read, "the breath being one, assumes in reality, as it becomes varṇa or letter, many sounds." As far as I understand Prof. G.'s further discussions on varṇa and kāra, they seem to prove to me simply this, that Pāṇini never uses kāra, and that he uses varṇa of vowels only. In Sūtra VII. 4, 53, I divide yīvarṇayoh into y (yakāra) and īvarṇa.

9. The expressions ūrdhva, udaya, &c., apply to memory even better than to books. Books might be turned topsyturvy, but in the memory the beginning of a book must always be bottommost.

10. Though I have never denied that Pāṇini may have been one of the first Brahmans acquainted with the art of writing, I did not think that this could be proved by the employment of accents in his Sūtras. The Svarita, which was intended to show that a rule extended its influence over certain other rules,

was actually pronounced, nor could a more convenient method have been imagined for distinguishing the head-words or head-rules than the prolonged intonation of the Svarita. It is nowhere said that these Svaritas were not pronounced, but only that they were not part and parcel of the rule (na tu prayogusamavāyī, lit. 'they do not enter into the effect produced by the rule').

11. As I always distinguish between the existence of an alphabet and its employment for literary purposes, I should be quite willing to admit that the shepherds at the time of Pāṇini marked their cattle with letters. The Greeks knew the alphabet, and used it for commercial purposes, for inscriptions, for public registers long before they dreamt of reducing their poems to writing. (See this point well argued by Mr. Grote in answer to the late Colonel Mure, Appendix I. and II. annexed to the third edition of Grote's History of Greece.) Numerical figures, totems, &c., are known to American tribes who have no alphabet. But I must confess that Pāṇ. VI. 3, 115, does not seem to prove to me convincingly the custom of using either letters or figures for branding cattle.

12. On the use of dṛiś in the sense of perceiving in general, see Boehtlingk-Roth, s. v. dars. The expression "na dṛiśyate" is synonymous with "na vidyate," "nāsti." In grammar, adarśanam is explained by aprayoga I, 2, 55; and prayoga, according to Prof. G., would mean pronunciation. See also the passage quoted from Yājñavalkya III. 191, and Rik-veda Mahābhāṣya, vol. I. p. 30.

उत त्वः पश्यन्न ददर्श वाचमुत त्वः शृण्वन्न शृणोत्येतां,
and the commentary,

एकः पुरुषः पाठमात्रपर्यवसितो वेदरूपां वाचं पश्यन्नपि
न सम्यक् पश्यति ॥

publication of this volume of the Rig-veda. For a time it was doubtful whether the funds necessary for the completion of the Rig-veda would be provided. This caused uncertainty and delay. When I resumed my work, my time was no longer my own, and there were more urgent occupations which left me but scant leisure for the prosecution of my Sanskrit studies. Had I been allowed to devote, I do not say the whole, but at least one half of my time to the study of Sanskrit and the carrying on of my edition of the Rig-veda, the present volume no doubt would have been published long ago. Or, if I had been satisfied with printing the commentary of Sáyana such as it is given in the MSS. at our disposal, without attempting to verify the numerous quotations, to authenticate scattered allusions, to correct evident blunders of the copyists, and to supply omissions, as far as possible, from other sources, my task would have been a very easy one, and would have required far less of my time. But though a rapid reprint of a few MSS. has its advantages, and though I by no means share in the sweeping condemnation of the manner in which the text and commentary of another Veda have of late been edited, I feel that I should have ill requited the confidence of those who entrusted me with the *editio princeps* of the Rig-veda and of its commentary by Sáyana, if I had not done my best to make it as perfect as it could be made in the present state of Sanskrit scholarship, and with the materials now available. How many imperfections there remain in spite of my best endeavours, no one can feel more than myself. Though greater familiarity with the style of Sáyana has enabled me in the later books to remove the blunders of the copyists with more readiness and certainty than at the beginning, yet the MSS. of the later Ashtakaṣ are much inferior to those of the first, and the number of passages hopelessly corrupt and imperfect is constantly increasing. The few Various Readings which I have printed give a very imperfect idea of the battles which an editor of Sáyana has to fight against the perverseness and carelessness of the scribes. Where the right reading could be restored with perfect certainty, little or nothing has been said in the Various Readings; but there is many a short line in these notes which represents the results of hours, nay, of days and weeks of hard work. Nor was one single passage surrendered as hopeless before every thing had been tried to render it correct.

I have stated on former occasions how much I owed to the assistance of my learned friend Professor Aufrecht, and I am glad to say that in the present

volume also I have to a considerable extent had the benefit of his cooperation. Though I regret his departure from Oxford, nothing could have been more beneficial to the interests of sound Sanskrit scholarship in this country than his appointment to the Chair of Sanskrit at Edinburgh, lately founded by Mr. J. Muir, D.C.L., the munificent patron of Sanskrit philology. Professor Aufrecht's transliteration of the text of the Rig-veda in Roman letters, now in course of publication, will be welcome to all students of Sanskrit. I look forward with confidence to many valuable contributions from his pen towards the elucidation of the Vedic language, Vedic mythology, and Vedic religion.

Another friend whose name I always had to mention in these pages with admiration and gratitude, H. H. Wilson, has not lived to see the completion of a work which owed so much to him. Without his strong recommendation it would have been impossible to secure the patronage of the Court of Directors of the late East-India Company, and afterwards of the Secretary of State for India; and some of the most valuable MSS. on which this edition is based, were procured through his influence. How deep an interest he took in this work he proved by undertaking the ungrateful task of preparing an English translation, a task which on other occasions "he intentionally left to younger and more enterprising study*." Wilson had lived through almost the whole history of Sanskrit scholarship, and had taken part in nearly every important work that marked an epoch in the study of Indian literature, history, and religion. Every one of his own works represents a new conquest. He never followed, he was always first; and though he was sometimes blamed for want of accuracy, he might well appeal to the rough work which he had to do, while others followed in the paths which he had opened and smoothed. Where any useful work was to be done, where a dictionary had to be compiled, manuscripts to be catalogued, coins and inscriptions to be deciphered, where new texts had to be edited, new works to be translated, Wilson was always ready to undertake the task which no one else was willing or able to undertake, and he never undertook any thing without finishing it with unflinching perseverance. His was not the scholarship of a Colebrooke, a Burnouf, or a Lassen; but if we look at the works which he left behind, we shall see how much we owe to him, and how much we have lost in him. Though the scorn with which he spoke of those who had never ventured in translation beyond works that had been previously translated by

* See the Preface to his edition of the *Dāśa-kumāra-charita*, p. 31.

English scholars, and who were not even familiar with the native grammarians*, provoked at the time angry rejoinders from Continental students, he lived long enough to see himself regarded as the revered Nestor by all who belong to the small but brave army of bonâ fide students of Sanskrit; and his memory will long be cherished in India as well as in Europe, as that of a real benefactor to India and to Indian literature.

I am glad to be able to announce that the translation of the Rig-veda which Wilson had undertaken, will not remain incomplete. He worked at it till nearly the last moments of his life, and Professor Ballantyne, his worthy successor in the Library of the India Office, has undertaken the task of editing his MS. What I think of Wilson's translation I have fully stated on various occasions, and particularly in the Preface to the third volume of this work. I consider a literal translation of the Veda, in strict adherence to the explanation of Sâyaṇa, as highly valuable and interesting, and I hope that that principle will be rigorously observed by the editor of the remaining portion of this translation. But though I regret that the opinions which I expressed on this subject were not approved by Professor Wilson, I cannot but repeat my firm conviction that if we may learn from Sâyaṇa how, after a lapse of thirty centuries, the ancient poems of the Rishis had been misunderstood by Indian theologians and philosophers, we must proceed in quite a different manner in order to learn how these simple hymns were originally understood by the Rishis themselves. This point has of late been so frequently discussed, that I will not here enter again upon it; but I hope within a short time to be able to lay before the public the first volume of a translation of the Rig-veda, based on those principles of interpretation on which nearly all who have worked in this new field of Sanskrit scholarship are fully agreed. A difference of opinion like this, though it may have caused pain to my departed friend and teacher, has never in the least detracted from the esteem and admiration which I shall always entertain for him. His loss I, more than any other, feel to be irreparable; but the true way to honour the memory of our departed generals is not to halt where they fell, but to advance to new conquests.

The vîgour and enthusiasm with which the study both of the modern and of the ancient Sanskrit has of late been taken up, the continued activity of such

* See his "Memorandum respecting Sanskrit Literature in England."

veterans as Bopp, Lassen, Benfey, Brockhaus, Stenzler, Westergaard, the original investigations of Aufrecht, Ballantyne, Boehtlingk, Foucaux, Goldstücker, Gorresio, Hall, Kuhn, Muir, Regnier, Röer, Roth, Schiefner, Weber, Whitney, the excellent work done in India both by Europeans, such as Cowell, Griffith, and Haug, and by a most important class of independent native scholars, such as Rádhákánta Deva, Ísvarachandra Vidyásagara, Bápú Deva, Krishnamohana Banerjea, Nilakantha Gore, Rajendralala Mitra, Bháu Daji ; lastly, the constant succession of new students, among whom the names of Bréal, Bühler, Fausböll, Haas, Kern, Pertsch, Siegfried, deserve to be distinguished—all these hold out a hope that the study of Sanskrit will not become stagnant, or lose the position which, thanks to the genius and honest industry of Sir W. Jones, Colebrooke, and Wilson, it has gained in our Universities by the side of Greek and Latin, of Hebrew and Arabic. The work which still remains to be done, however large its proportions, will not suffer from lack of labourers. At the present moment the most pressing work is, no doubt, the Veda, and new hands are wanted both for the edition of texts, not yet published, and for the critical interpretation of the relics of the ancient poetry of the Rishis. It is impossible for one scholar, it will probably be impossible for one generation of scholars, to bring the deciphering of the hymns of the Rig-veda to a satisfactory conclusion. My own contributions can for the future be but small, and very inadequate to the great difficulties that have to be overcome. With this volume, however, the most important portion of the Rig-veda is before the public. The ninth Maṇḍala contains nothing but the Soma hymns, the tenth and last offers a mixture of ancient and modern fragments. Every scholar is now able to take his share in the elucidation of the difficult language and the still more difficult thoughts of the ancient poets of India. Much has been done already, and a most important advance towards a right understanding of the Rig-veda will have been made when the Sanskrit Dictionary of Boehtlingk and Roth, published under the auspices of the Imperial Academy of St. Petersburg, and supported by the enlightened liberality of the Emperor of Russia, is finished. It is a work of which I feel it a duty to speak with the fullest acknowledgment of its great merits, because in this country its defects have been criticised with extreme rigour. Still further progress will be made when the Sanskrit Dictionary at which Professor Goldstücker has been working for many years is completed. But with all the light which the labours of these and

other scholars have shed on considerable portions of the Rig-veda, the dark and unintelligible passages have still a decided preponderance over those that have been made out to the satisfaction of impartial critics. Some portions of the Rig-veda, I confess, I consider as hopeless, and as likely to resist all attempts at interpretation. But there is no reason why we should despair. The Rig-veda is the most ancient book of the Aryan world. Every hymn, every verse, every word that can be deciphered in it is a gain. The sacred hymns of the Brahmans stand unparalleled in the literature of the whole world, and their preservation might well be called miraculous. We must be thankful that any authentic image of those primitive periods in the history of mankind which can now be studied in the Rig-veda, should have been handed down to us. These ancient hymns represent the lowest stratum in the growth of the human mind which can be reached anywhere by means of contemporaneous literature. And if in putting together the petrified remains of a primeval world, the geologist must often rest satisfied with fragments that tell but half of what they might have told, the historian also in gathering up the threads of the most primitive thoughts of man, must learn to make the best of rags and tatters that once formed part of the webs of poetry and religion woven by the early fathers of the human race.

MAX MÜLLER.

TENBY, October, 1862.

ADDITIONAL NOTES.

I ADD a letter of Biot's on the Nakshatras, together with some interesting notes on some parts of my essay, which I owe to the kindness of Professor W. F. Donkin, and of the Rev. R. Main, Radcliffe Observer.

Biot's letter was written about two months before his death. It was addressed to Professor Benfey at Göttingen, and printed by him in his Journal, "Orient und Occident," vol. i. p. 747. It completes the evidence, as far as Biot's views are concerned. Although we learn from it that the eminent astronomer had slightly modified his opinion as to the exclusively Chinese origin of the Indian Nakshatras, it is impossible to accept his explanation of the original character of these asterisms, which would reduce the primitive elements of Indian astronomy and chronology to mere astrological contrivances.

"C'est moi qui me trouve très-honoré, et très-heureux, de la lettre que vous venez de m'écrire. J'en suis, on ne peut plus, reconnaissant. Dans tout le cours de ma longue carrière scientifique, je n'ai jamais eu en vue que la recherche de la vérité; et je ne m'en suis cru en possession, qu'après avoir vu les résultats de mes efforts sanctionnés par l'autorité des personnes qui en étaient les juges légitimes. Votre lettre me donne cette assurance pour le précis de l'histoire de l'astronomie chinoise qui m'a occupé toute cette année. C'est ma récompense. L'opinion des gens, peu ou mal informés, favorable ou défavorable, m'est complètement indifférente. Même, dans le premier cas, je dirais volontiers, comme Phocion à ses amis, après avoir prononcé un discours qui avait été fort applaudi par le peuple d'Athènes: est ce que j'aurais dit quelque sottise! Pour les travaux de l'intelligence, comme dans les décisions politiques, je ne fais aucun cas du suffrage universel.

"L'intérêt bienveillant que vous me témoignez m'enhardit à vous soumettre une idée, qui, si elle se trouvait justifiée par les épreuves que l'érudition pourrait lui faire subir, terminerait, à l'amiable, toutes les controverses aujourd'hui élevées, sur la nature et l'origine des Nakshatras primitifs des Hindous.

"Prenons d'abord le texte réputé le plus ancien où on les voit mentionnés. Dans un passage du Rig-véda, VIII. 3, 20, cité par M. Max Müller, il est dit :

"*Soma* (la lune) est dans le sein de ces *Nakshatras*.

"Comment ces Nakshatras primitifs étaient-ils constitués? C'est la première question qu'il faut se faire.

"Or je dis que ce n'étaient pas, que ce ne pouvaient pas être, des divisions du ciel, marquées par des étoiles prises sur la route mensuelle de la Lune. En effet, le plan de l'orbite lunaire n'est pas fixe dans le ciel. Il tourne continuellement autour de l'axe de l'écliptique, en conservant, sur le plan de ce cercle céleste une inclinaison moyenne d'environ 5°, qui éprouve de très-petites variations périodiques. Ainsi dans son mouvement révolutif, qui s'accomplit en 18 ans juliens et à peu près 7 mois et demi, il contient des étoiles sans cesse différentes, entre lesquelles, par conséquent, on ne peut pas établir des intervalles fixes, qui soient toujours situés sur la route changeante que la Lune parcourt mensuellement. Les chinois, qui rapportaient généralement les positions méridiennes des astres à 28 étoiles, toujours les mêmes, auraient pu, s'ils l'avaient

voulu, considérer les intervalles équatoriaux compris entr'elles, comme autant de *Mansions* passagères, appartenantes spécialement à la Lune. Mais les plus minutieuses recherches, faites à ce sujet, dans les textes originaux et les traditions, par M. Stanislas Julien et mon fils, ne leur ont pas découvert le moindre indice de cette pensée. Les Chinois considèrent leurs 28 sieou, comme les *demeures momentanées*, du soleil, de la Lune, des Planètes, des comètes, en un mot, de tous les astres qui se meuvent parmi les étoiles, sans les attribuer particulièrement à aucun d'eux.

“ Si les Nakshatras *primitifs* des Hindous, n'étaient pas des divisions stellaires prises sur la route mensuelle de la Lune on peut leur concevoir un autre mode de formation, qui aurait été bien plus simple, et plus naturel. Ce serait, qu'ils eussent désigné dans chaque lunaison, certaines époques, ou certains intervalles temporaires, auxquels on aurait attribué des influences favorables ou défavorables, comme S. Augustin nous apprend qu'on le faisait, de son tems, chez les Romains, et comme bien des gens le font encore de nos jours; n'osant pas se mettre en voyage, ou entreprendre certaines opérations agricoles, ou commencer un traitement médical, quand la Lune est en décours. Les Hindous n'auraient-ils pas, très-anciennement, sans aucune science, sans aucun échafaudage astronomique, attaché des pronostics de ce genre à chacun des 27 ou 28 jours de chaque mois, pendant lesquels la Lune nous est visible, ce qui aurait produit leurs 27 ou 28 Nakshatras? Ce ne sont là, sans doute, que des conjectures, mais si naturelles, qu'elles semblent mériter qu'on examine si les anciens textes Védiques n'en offraient pas quelque indication.

“ En supposant qu'elles se trouvassent ainsi justifiées le reste s'expliquerait de soi même. Quand les Brahmes ont voulu remplacer leur astronomie primitive par une science abstraite et mathématique, comme nous la voyons établie dans le Sūrya-siddhānta, les 28 sieou chinois, régulièrement définis par leurs étoiles déterminatrices, leur offraient la matière, toute préparée, d'une substitution savante à faire aux Nakshatras primitifs: et, ne voulant les employer qu'à des applications astrologiques, ils purent, sans inconvénient, les adopter pour cet usage, contrairement à leur destination originaire; de même qu'ils ont dénaturé l'emploi des excentriques et des épicycles grecs, quand ils se les sont appropriés.

“ Si les choses se sont passées comme je viens de le dire, les Nakshatras primitifs des Hindous, et ceux du Sūrya-siddhānta, seraient des institutions de nature et d'origine entièrement différentes, l'une indigène, l'autre étrangère: et tous les efforts d'érudition que l'on a faits, que l'on voudrait faire, pour dériver les nouveaux des anciens, seraient sans fondement, comme sans résultat. Mais dans tous les cas, ceux qui prétendraient établir cette dérivation, auraient pour obligation première, de nous faire connaître, d'après des documents positifs, en quoi les Nakshatras primitifs consistaient.

“ Je m'excuserais de vous avoir entretenu, avec tant de détails, d'une simple conjecture, si la question qu'elle concerne ne m'avait paru devoir vous intéresser, comme étant un des juges les plus compétents, et les mieux préparés, pour la décider.

“ En vous réitérant etc.

J. B. BIOT.

“ P.S. Si vous pensez qu'il y aurait quelque utilité à publier cette lettre, à cause du desideratum qu'on y signale, disposez en, comme vous le jugerez à propos *.”

* “ Für die in diesem geistvollen Brief ausgesprochene Hypothese lässt sich vielleicht schon jetzt geltend machen: 1. Vājas. Samh. IX. 7, wo sieben und zwanzig Gandharva's erwähnt werden, welche der Schol. Ma-

hidhara gewiss mit Recht mit den Nakshatra's identificirt (man vergleiche damit Bhāgav. Pur. IV. 29, 21, wo gesagt wird, dass die Gandharva's die Tage, die Gandharvī's (Femin. von gandharva) die Nächte des

PREFACE.

lxxxiii

Note of Professor Donkin on the Vedic Calendar (page xxiv).

“The calendar at p. xxiv. professes to give the days of the month on which the solstices would fall during a cycle of five years, and also the moon’s place at each solstice. It is supposed that the moon is in conjunction with the sun, and the sun in a solstice, at the beginning of the cycle; and that the same thing happens at the middle of the cycle. Hence it is easy to find the ratios which must have been assumed for the lunar months, both sidereal and synodical, to the solar year. Five solar years namely have been considered to be equal to 6½ sidereal or 62 synodical months.

“According to the former of these assumptions the moon would make 6.7 sidereal revolutions in half a year; hence at the end of the half year it would be $\frac{1}{27}$ of a revolution in advance of its place at the beginning. Now $\frac{1}{27}$ of a revolution is $(\frac{1}{27} \times 27 =) 18.9$ nakshatras. Hence if for every half year we add 18.9 nakshatras to the moon’s longitude, and reject multiples of 27, we get its places as follows: (the names of the nakshatras are taken from the table in p. xxxiv.)

Time (in solar years).	Moon's longitude (in nakshatras).	Name of nakshatra in which the moon's place falls.
0	0	beginning of Śrāviṣṭhā.
$\frac{1}{2}$	18.9	in Chitrā.
1	10.8	in Ardra.
$1\frac{1}{2}$	2.7	in Pūrva Bhādrapadā.
2	21.6	in Anurādhā.
$2\frac{1}{2}$	13.5	middle of Āśleshā.
3	5.4	in Āśvini.
$3\frac{1}{2}$	24.3	in Pūrva Ashādhā.
4	16.2	in Uttara Phālgunī.
$4\frac{1}{2}$	8.1	in Rohiṇī.
5	0	beginning of Śrāviṣṭhā.

"This agrees exactly with the calendar, and leaves no doubt as to the way in which the moon's places were calculated. But it does not settle the ratios of the month or year to the solar day. We find it stated, however, in the extract from Garga (pp. lv, lvi), that the lustrum is said to consist of 1830 solar days; and as this lustrum is evidently the period of five years, the year must have been assumed to contain 366 days, the lunar sidereal month $27\frac{1}{6}\frac{1}{7}$ days, and the synodical month $29\frac{1}{2}\frac{1}{4}$ days.

“All this is clear, and agrees with the statement that a yuga (or lustrum) contains 2010 nakshatra days, that is $(\frac{2010}{27.32}) = 67$ sidereal lunar months.

“But an apparent difficulty arises when we compare these results with the column in the calendar which gives the days of the month on which the solstices would fall. For since intercalations seem to be implied amounting to 60 days, the cycle would consist of 1860 days instead

Jahres sind), 2. die bekannten beiden Hymnen des Atharva-veda XIX. 7 und 8, von Regnier übersetzt in den 1859 in Journal des Savants erschienenen Artikeln (im besonderen Abdruck, p. 86, 87 Anm.). Diese Stellen sind jedoch verhältnissmässig jung. Im Rig-veda finde ich nakshatra *nur* in der Bedeutung 'Stern' (M. I. 50, 2. III. 54, 19. X. 68, 11), selbst als Bezeichnung der

‘Sonne’ (VII. 81, 2. X. 156, 4, und höchst wahrscheinlich auch VI. 67, 6), und ich glaube deshalb, dass *Ma Müller* in der von ihm citirten Stelle (Asht. VIII. 3, 20 = M. X. 85, 2), eine Beziehung auf die Nakshatras im spätern Sinn mit Unrecht erblickt. (History of Ancient Sanskrit Literature, p. 212 n.).—Anm. d. Red.”

of 1830. The discrepancy will disappear, however, if we suppose the 1860 days to be, not solar days, but 'tithis,' of which 30 make a synodical month; for five years, being assumed to be equal to 62 synodical months, would contain 1860 tithis. And this also explains the statement (p. lvi) that 'in the lustrum of the moon there is said to be 1860 days,' which is unintelligible on the supposition that solar days are meant." (See the extract from Colebrooke, p. xix.)

Calculation of difference of epochs for observed precessional motion $42^{\circ} 12'.30$ of Regulus (from 1859), given in Archdeacon Pratt's investigation (page xxvii), by the Rev. R. Main, Radcliffe Observer.

"The general expression for the precessional motion reckoning from the year 1800, is

$50''.2401 t + 0''.0001134 t^2$, when t is the number of years, and, reckoning from 1859, it is $50''.2545 t + 0''.0001134 t^2$, and this is equal to $-42^{\circ}.12'.30'' = -151950''$. As a first approximation neglect t^2 . Hence $50''.2545 t = -151950''$, or $t = -3024$ years. Substituting this in t^2 , we get $50.2545 t = -152987$, or $t = -3044$ years, which is equivalent to 1186 B.C."

(Archdeacon Pratt uses for mean annual precession $50''$, instead of $49''.899$.)

Making a similar calculation for Bentley's investigation (page xxx &c.), we have for 1750, $50''.2298 t + 0''.0001134 t^2 = -158460''$, whence, by exactly the same process, $t = -3177$ years, which is equivalent to 1428 B.C.

AFTER this Preface was printed I received, through the kindness of the Rev. R. Main, the Radcliffe Observer, some extremely valuable calculations, which had been made, at his instance, by Mr. Hind. Though I never placed much confidence in Bentley's speculations, I certainly felt, as I said on page xxxvii of my Preface, that "the coincidence pointed out by him between the modern names of the planets and the ancient astronomical facts to which they owe, or are supposed to owe, their origin, required an explanation at the hand of experienced astronomers." Much would depend on the correctness of Bentley's assertion that the occultations of the four planets by the moon took place within the space of about sixteen months, in the years 1424 and 1425 B.C., and that they took place respectively in those Nakshatras from which the names of the planets are derived. If Bentley's calculations should prove incorrect, his whole argument in favour of the date 1424 would at once be disposed of. But if they should turn out correct, then of two things one: either we should have to allow the reality of the observation and the reality of the date implied, or we should have to admit that the Brahmans, at the time at least of the Purāṇas, possessed sufficient knowledge of astronomy to be able to calculate correctly the longitudes and latitudes of the moon and of four of the planets according to the equinox of the year 1424 B.C. The one result would almost be as interesting as the other. I feel convinced, therefore, that all Sanskrit scholars will appreciate the important service rendered by Mr. Hind in undertaking the troublesome calculation, the results of which I am now able to lay before them:

Nautical Almanac Office, Nov. 21, 1862

MY DEAR SIR,

I send you herewith the places of the moon and planets about the times indicated in your letter. Ecliptic conjunctions appear to have occurred in each case, but the differences of latitude show that, according to our best tables, Jupiter is the only planet that could have been occulted. The astronomical and not the chronological method of reckoning seems to have been adopted by Mr. Bentley, as you supposed.

Yours, &c.,

J. R. HIND.

The Rev. R. Main, M. A.

PREFACE.

LONGITUDE.

LATITUDE.

		☾	♀	♀ — ☾	☾	♀	♀ — ☾
		h. m. s.	h. m. s.	h. m. s.	h. m. s.	h. m. s.	h. m. s.
— 1425	Aug. 18, 0	69.12	97.28	+ 28.16	— 4. 5	+ 0.2	+ 4. 7
	12	76.21	98. 4	21.43	3.39	0.3	3.42
	19, 0	83.30	98.40	15.10	3. 8	0.5	3.13
	12	90.39	99.16	8.37	2.35	0.6	2.41
	20, 0	97.46	99.53	+ 2. 7	1.59	0.8	2. 7
	12	104.51	100.31	— 4.20	— 1.22	+ 0.9	+ 1.31

Venus therefore in Ecliptic ☾ with the Moon, about Aug. 20, 3^h 56^m, but differing from her in Latitude. + 1° 55′.

		☾	♂	♂ — ☾	☾	♂	♂ — ☾
		h. m. s.	h. m. s.	h. m. s.	h. m. s.	h. m. s.	h. m. s.
— 1424	April 16, 0	12.43	31. 9	+ 18.26	— 5. 0	+ 1.50	+ 6.50
	12	19.49	31.15	11.26	5. 0	1.45	6.45
	17, 0	26.58	31.20	+ 4.22	4.56	1.39	6.35
	12	34. 9	31.24	— 2.45	4.56	1.33	6.19
	18, 0	41.23	31.26	9.57	4.32	1.27	5.59
	12	48.38	31.27	— 17.11	— 4.14	+ 1.21	+ 5.35

Mercury therefore in Ecliptic ☾ with the Moon, about April 17, 7^h 22^m, but differing from her in Latitude. + 6° 25′.

		☾	♂	♂ — ☾	☾	♂	♂ — ☾
		h. m. s.	h. m. s.	h. m. s.	h. m. s.	h. m. s.	h. m. s.
— 1424	April 22, 0	98.56	112.35	+ 13.39	— 0.36	+ 1.17	+ 1.53
	12	105.59	112.37	+ 6.38	+ 0. 1	1.17	1.16
	23, 0	112.59	112.39	— 0.20	0.38	1.17	0.39
	12	119.56	112.41	7.15	1.14	1.17	+ 0. 3
	24, 0	126.50	112.43	14. 7	1.49	1.17	— 0.32
	12	133.42	112.45	— 20.57	+ 2.22	+ 1.17	— 1. 5

Jupiter therefore in Ecliptic ☾ with the Moon, about April 22, 23^h 26^m, but differing from her in Latitude. + 0° 41′.

		☾	♂	♂ — ☾	☾	♂	♂ — ☾
		h. m. s.	h. m. s.	h. m. s.	h. m. s.	h. m. s.	h. m. s.
— 1424	Aug. 18, 0	217.54	224.53	+ 6.59	+ 4.40	— 2.42	— 7.22
	12	224. 6	225.12	+ 1. 6	4.23	2.42	7. 5
	19, 0	230.13	225.31	— 4.42	4. 4	2.42	6.46
	12	236.16	225.50	10.26	3.42	2.42	6.24
	20, 0	242.16	226. 9	16. 7	3.17	2.42	5.59
	12	248.14	226.28	— 21.46	+ 2.51	— 2.42	— 5.33

Mars therefore in Ecliptic ☾ with the Moon, about Aug. 18, 14^h 17^m, but differing from her in Latitude. — 7° 1′.

In reply to some further questions, whether such near approaches of the moon and the four planets were likely to occur again within the same space of time, and whether, reckoning from the equinox of -1424 , the longitudes of these conjunctions coincided with the longitudes of the *Nakshatras* from which the names of the planets are derived, I received the following statements from the Rev. the Radcliffe Observer:—

“With regard to the first of your questions,—it would require an enormously long period to bring the four planets in question into the same relative positions, so as to produce, within an equally short space of time, near approaches of all of them to the moon at ecliptic conjunction. I think therefore we may consider that this set of conjunctions can belong only to the epoch $-(1424-5)$; and there seems to be really some foundation for Bentley’s interpretation of the legend of *Daksha’s* daughters.

“This seems confirmed by a comparison of the longitudes of the planets in question with the longitudes of the beginnings of the corresponding Lunar Mansions at this epoch (Mr. Hind’s equinox being taken for -1424).

“Thus from the data at page xxvii, it appears that, for the epoch -1181 , the beginning of *Āśvini*, the first Lunar Mansion, is in longitude 23° nearly, and, reckoned from the equinox of -1424 , it would be in longitude 20° nearly.

“Hence, for -1424 , we have the following table for comparison of the planets’ places with the commencements of the Lunar Mansions from which they are supposed to have derived their names:—

Planet.	Planet’s Longitude.	Longitude of Lunar Mansion.
Mercury	31°	20° <i>Rohiṇi</i> .
Venus	100°	100° <i>Maghā</i> .
Mars	225°	233° <i>P. Āshādhā</i> .
Jupiter	113°	113° <i>P. Phālgunī</i> .

“The agreement is certainly remarkable, and probably as close as it could be, considering that the Lunar Mansions must occupy equal spaces.

“On the other hand, it is said that the names of the planets are most probably of modern origin. If this be true, it would appear that the modern Hindús calculated correctly the conjunctions in question, and formed the legends and assigned the names of the planets afterwards from the Lunar Mansions which they occupied.”

It will thus be seen that the statement of Bentley as to the dates of the four conjunctions of the moon and the planets is fully borne out by Mr. Hind’s calculations, and that the coincidence between the legend quoted by Bentley and the astronomical facts determined by Mr. Hind is a real one. Bentley, it is true, does not give his authority, but Prof. Wilson, in a note to his translation of the *Vishṇu-Purāṇa* (p. 225), speaks distinctly of the legend as occurring in the *Vāyu* and *Linga-Purāṇas*; and he mentions that these *Purāṇas* appeal to the authority of revelation and tradition in support of the birth of the planets in the *Nakshatras* *Āshādhā*, &c. This appeal is, of course, unfounded, for in the early Vedic literature, and even in the *Laws* of the *Mánavas*, the very existence of planets is unknown. If, however, at a later time the planets were fabled to be daughters of the *Nakshatras* by *Soma*, the moon, ecliptical conjunctions of moon and planets in each *Nakshatra* would certainly

offer the most natural explanation of such a legend. There is only one other explanation that might be suggested. The *Linga-Purāṇa* specifies the position of sun, moon, and planets at the so-called Great Equinox, and the *Vāyu-Purāṇa* mentions the same position as having happened at the end of one of the Manvantaras, the Chākshusha. At that time the sun is said to have been in Viśākhā, the moon in Kṛttikā, Venus in Pushya (13th Nakshatra, instead of Maghā, 15th), Jupiter in Pūrva Phālgunī, Mars in Ashāḍhā, Mercury in Dhanishṭhā (1st Nakshatra, instead of Rohini, 9th), Saturn in Revatī, Ketu in Āśleshā, and Rāhu in Bharanī. This, whether a real or a fanciful configuration, might have given rise to the names of two of the planets, Jupiter and Mars, but it would leave the names of Venus (Maghābhū) and Mercury (Rauhiṇeya) unexplained. Now Rauhiṇeya, as a name of Mercury, occurs in the *Amara-kosha* (I. 1, 2, 27), and in *Halāyudha*; and in the *Hemachandra-kosha* this planet is called Rohiṇisutaḥ, ‘the son of Rohini,’ and Śaunyah, ‘the son of the moon.’ (See *Indische Studien*, II. p. 261.) In the same *Kosha*, however, Mercury is also called Śravishṭhābhū, ‘born in Śravishṭhā,’ i. e. the first Nakshatra; and this, as will be seen, agrees with the statement quoted above from the *Vāyu* and *Linga-Purāṇas*. Among the names of Mars, *Hemachandra* mentions Ashāḍhābhū; among those of Jupiter, Phālgunībhayaḥ; among those of Venus, Maghābhayaḥ. *Hemachandra* likewise mentions Revatībhayaḥ as a name of Jupiter, Bharanībhū as a name of Rāhu, and Āśleshābhū as a name of Ketu, all in conformity with the description of the Great Equinox given in the *Purāṇas*. Whichever explanation of the names of the four planets we adopt, it is certain that the names are of modern date, with the sole exception of Rauhiṇeya. None of them occur in the *Sūrya-siddhānta* (see *Sūrya-siddhānta*, ed. Whitney, p. 278): nay, at the time of the *Sūrya-siddhānta*, and with the astronomical views contained in that work, their positions, as far back as – 1424, could not have been ascertained correctly by calculation. Whether subsequent astronomers in India possessed the knowledge necessary for such calculations is a question which I feel not competent to answer; but it seems to me almost as incredible as that an observation of the planets which could have been real but once in the history of the world, namely, in the 15th century B.C., should have been preserved for thousands of years by mere tradition.

VARIETAS LECTONIS.

Maṇḍala VII. continued.

Page 3. line 17. (VII. 20, 5.) जन before जनन D. B 1. D. is a fragment of Sáyana's Commentary sent to me by Dr. Fitz-Edward Hall. See preface to the third volume, p. xii.

P. 3. l. 20. (VII. 20, 5.) साधकः B 1.

P. 4. l. 17. (VII. 20, 7.) दूरः A. C. Ca. D. दूरं B.

P. 4. l. 24. (VII. 20, 8.) यः before ते by conjecture.

P. 5. l. 20. (VII. 20, 10.) Sáyana considers वस्ती सु as one word. In the second explanation Ca. in the margin adds after प्रशस्ता, सु स्तुतिषु.

P. 5. l. 25. (VII. 21, 1.) मूर्ध्नि च is wanting in A. C. Ca. D. B.

P. 6. l. 21. (VII. 21, 2.) गृहमध्यमग्रावा A. C. Ca. D. गृहः मध्यमध्यमग्रावस्तस्मात् B 4.; deest in B 1. गृहमध्यमग्रा वा D. गृहमध्यमग्रा वा ?

P. 7. l. 24. (VII. 21, 5.) उत्सहेत् ॥ उत्सहे च A. C. Ca. B 4. D. उत्सहेच्च B 1.

P. 7. l. 25. (VII. 21, 5.) दीव्यंति ॥ दीव्यंति इति A. C. Ca. B 1. D. दिव्यंति इति B 4.

P. 7. l. 25. (VII. 21, 5.) क्रीडंत A. Ca. D. क्रीडन्ति C.

P. 8. l. 1. (VII. 21, 5.) अपिगमन् A. B 1. अतिगमन् B. C. Ca. D.

P. 10. l. 24. (VII. 22, 2.) अनुगुणः ॥ गुणः A. B. C. Ca. D.

P. 12. l. 11. (VII. 22, 6.) सवना A. B. सोमस्तोत्रं सादेयना C. Ca. सोमस्तोत्रं सवना D.

P. 12. l. 12. (VII. 22, 6.) ह्यति ॥ स्तौति ॥ स्तौति ह्यति A. स्तौति ह्यति Ca. स्तौता ह्यति आह-यति B 4. स्तौति आहयति D. स्तौति ह्यति B 1.

P. 14. l. 23. (VII. 23, 3.) द्वंद्वानि Ca. A. द्वंद्विनो B 1.

P. 15. l. 15. (VII. 23, 5.) दयसे हि । दयां करोषि B 4.

P. 15. l. 22. (VII. 23, 6.) वन्नकल्पबाहुं ॥ वन्नकल्पनाहुं A. C. Ca. D.; not explained in B.

P. 16. l. 12. (VII. 24, 1.) मादयस्व ॥ मादय A. B 4. C. मादाय D. मादय च B 1.

P. 17. l. 1. (VII. 24, 3.) इमं यज्ञं ॥ इदं यज्ञं A. B 4. C. D. इदं यज्ञं B 1.

P. 18. l. 16. (VII. 25, 1.) युद्धार्थे before संगच्छते A. Ca. D.

P. 21. l. 21. (VII. 26, 3.) अन्यापन्यानि C. Ca. D. अन्यापन्या अन्यानि A. अन्या अन्यानि B.

P. 21. l. 23. (VII. 26, 3.) एकोऽसहायः from B 4.

P. 22. l. 3. (VII. 26, 4.) चाधमानाः A. B 1. चाधनाः B 4. C. Ca. D.

P. 23. l. 2. (VII. 27, 1.) नेमधिता to संग्रामे from B 4. D. has प्रयुज्यते नेमधिता; then, in the margin, नेमधितो संग्रामे नरः कर्मणां नेताः इन्द्रं हवते आह्वयंतीत्यर्थः. Afterwards the commentary runs on: यमिन्द्रं हवते ह्वयंति स etc.

P. 23. l. 4. (VII. 27, 1.) गोमति गावः संयस्मिन्निति गोमत् तस्मिन् Ca. by a later hand, and D. गोमति गोयुक्ते B.

P. 24. l. 14. (VII. 27, 5.) मंहनीयायै ॥ मंहनीयाय MSS. It might be मंहनीयाय दानाय स्तुत्या-
चवृत्त्याम ॥

P. 25. l. 20. (VII. 28, 3.) प्रतिष्ठापयन्ति B 4. °पयन्ति A. C. Ca. D. B 1.

P. 26. l. 9. (VII. 28, 4.) त्वत्प्रसादात् B 4. तत्प्रसादात् A. C. Ca. D. B 1.

P. 27. l. 7. (VII. 29, 1.) सवनीयो C. Ca. सेवनीयो A. तत्सेवनीयो B 4. तत् सेवनीयो D.
सवनायो B 1.

P. 29. l. 17. (VII. 30, 2.) नाम्ना C. Mill. नाम A. B. Ca. D. Possibly it might be सुहृन्ना.

P. 29. l. 23. (VII. 30, 3.) यद्यदा च A. B 1. यद्यदा च B 4. C. Ca. D.

P. 29. l. 24. (VII. 30, 3.) तदा ॥ तथा A. तथा B 1. 4. C. Ca. D.

P. 30. l. 24. (VII. 31, 1.) तदर्थोः ॥ तदर्थो A. C. Ca. D. तदर्थे B 1.

P. 32. l. 4. (VII. 31, 8.) वशं B. वश A. C. Ca. D.

P. 34. l. 7. (VII. 31, 12.) स्तोत्राणि ॥ स्तोत्राणां C. Ca. D. स्तोत्राणां A. B 1.

P. 34. l. 22. (VII. 32, 1.) उपसमस्येत् द्विपदां Áśval. उपदस्ये द्विपदां A. स्ये द्विपदां Ca. उपसमस्ये
द्विपदां D. सद्द्विपदां B 1.

P. 34. l. 23. (VII. 32, 1.) प्रकृतात्मन् etc. is only an explanation of नित्यादृष्टं in Áśval.

P. 34. l. 25. (VII. 32, 1.) मरुत्वतीया ऊर्ध्वं Áśval. मरुत्वतीयादूर्ध्वं A. मरुत्वती ऊर्ध्वं Ca. त्वती
ऊर्ध्वं C. मरुत्वतीयोरूर्ध्वं नित्यात्म्या शुभेति च मरुत्वतीये पुरस्तात्पृक्तस्य शंसत् D. as corrected in the
margin. मरुत्वतीयादूर्ध्वं B 1.

P. 35. l. 1. (VII. 32, 1.) छाया after मेत्वावरुणशस्त्रे A. C. Ca. D. B.

P. 35. l. 5. (VII. 32, 1.) आरंभणीयाः Áśval. B 1. आरंभणीयां A. C. Ca. D.

P. 35. l. 26. (VII. 32, 1.) अध्येते ॥ अध्येतो A. C. Ca. D. B 1. यजमानाः अपि B 4., placing मो
before निरीरमन्. It would be better to read त्वां instead of त्वया.

P. 36. l. 23. (VII. 32, 4.) सूता चभृवुः ॥ सुचभू A. Ca.; altogether wanting in C. अभियु-
तवतः B 4. सुचुवः B 1. सुचभूः D., but in the margin अभियतवतः.

P. 39. l. 7. (VII. 32, 10.) आत्मार्यं Ca. C. D. आत्मानं A. B.

P. 40. l. 2. (VII. 32, 12.) सोमपानमस्ति B 1. समानमस्ति B 4. D. सोमानमस्ति A. Ca. सोमोपि C.

P. 40. l. 10. (VII. 32, 13.) सुविहितं from C. Ca. D. सुहु निहितं B 4.; deest in B 1.

P. 41. l. 14. (VII. 32, 16.) A. seems to have आंतरिक्षं.

P. 43. l. 21. (VII. 32, 22.) सर्वदृशं not in C. Ca. D.

P. 44. l. 16. (VII. 32, 24.) हविष्यः A. C. Ca. B 1. ज्ञातव्यः B 4. यज्ञे वा हव्यः आह्वातव्यः हवि-
ष्यश्चामि D.

P. 45. l. 14. (VII. 32, 27.) दुराध्यः दुष्टचित्राः B 4.

P. 45. l. 15. (VII. 32, 27.) अशिवाः अशिवाः दुराचाराः मा चक्रुः B 4. after मावचक्रुः.

P. 45. l. 19. (VII. 33, 1.) सपुत्रस्य Anukr. सपुत्रस्ये C. Ca. pr. man. सपुत्रेण A. and Ca. sec. man. सपुत्र सेंद्रेण B 1. सपुत्रेणेंद्रेण D.

P. 45. l. 22. (VII. 33, 1.) न्यायात् A. B 1. नायात् Ca. परिभाषात् C. परिभाषायात् D.

P. 46. l. 4. (VII. 33, 1.) कपदीः चूडा B. कपदी चूडा A. C. Ca. D. B 1.

P. 46. l. 8. (VII. 33, 1.) नाहेति B 4. अहेति A. Ca. D. B 1.

P. 46. l. 19. (VII. 33, 1.) पल्लं A. D. पल्लं Ca. B 1.

P. 47. l. 3. (VII. 33, 3.) सवाख्ये B 4. संसवाख्ये B 1. ०ख्ये D. संवाख्ये A. Ca.

P. 49. l. 9. (VII. 33, 8.) The text is printed from Ca., including all corrections and marginal additions. The same text is found in D. A. has हे वसिष्ठा एषां वो युष्माकं स्तोमोऽपि वातस्येव. So has B 1., where, however, the words from the beginning to वा are put twice. B 4. agrees with A., but has at the end किञ्च युष्माकं वक्ष्यः तेजः सूर्यस्येव सूर्यन्योतिरिव । तथा युष्माकं महिमा समुद्रस्येव गभीरः गंभीरः इव ॥ C. has the same as Ca., only ऽपि वा after the first स्तोमो. MS. E. I. H. 2612. marks a lacuna after हे वसिष्ठा वो युष्माकं स्तोमोऽपि वा - - - to हे वसिष्ठाः एषां वो युष्माकं स्तोमोऽपि वा.

P. 49. l. 18. (VII. 33, 9.) कारणात्मना B. D. कारणानात्मना A. C. Ca. : cf. verse 12.

P. 50. l. 16. (VII. 33, 11.) मनसो and afterwards अग्नि from B 4.

P. 50. l. 20. (VII. 33, 11.) अहंभुवा B 1. A. B. Ca. D. अहंभुवा MS. E. I. H. 2612. स्वयंभुवा ?

P. 50. l. 23. (VII. 33, 11.) संभूत A. सभूत C. Ca. संवभूव Brihaddev. as quoted in Böhtlingk and Roth's Dict. under अगस्त्य.

P. 50. l. 25. (VII. 33, 11.) The Sloka beginning with यद्वा कुंभात् exists only in A. D. B 1. हि क्षीयते A. B. D. महीयते Brihaddev. l. c. No MS. has वासतीचरे, as Roth reads. मासं च D.

P. 53. l. 13. (VII. 34, 4.) पूर्वस्यामिन्द्रस्य ॥ पूर्वस्यामि A. C. Ca. D. पूर्वस्यापि B 1.

P. 56. l. 8. (VII. 34, 16.) सीदंतं B 1. 4. सीदंत A. C. Ca. D.

P. 56. l. 16. (VII. 34, 17.) न क्षीयेत Ca. sec. man. न दीयेत A. and Ca. pr. man. न क्षीयते B 1. न क्षीयेत C. न दीयेत A. न क्षीयेत् D.

P. 58. l. 18. (VII. 34, 24.) जिहीतां ॥ जिहातां A. Ca. D. B 1. जिहातु B 4.

P. 58. l. 20. (VII. 34, 24.) भरणीयं ॥ भरणीयां A. C. Ca. D. भरणीयं B 1. 4.

P. 59. l. 8. (VII. 35, 1.) The lacuna at the end of the Viniyoga is marked in A. C. Ca., and supplied in Ca. by a later hand, एव(मेता)सु. D. marks no lacuna, but has एवमेतासु. B 1. has एव तमुक्तु ॥

P. 61. l. 3. (VII. 35, 5.) After पूर्वहूतो a lacuna is marked in A. Ca. पूं प्रथमाह्वाने B 4. पूं पूर्व प्राथितौ C. प्रथममाहूतौ Ca. sec. man. and D. पूं भवतां B 1.

P. 61. l. 15. (VII. 35, 6.) जलापः. No explanation is given in A. गंगाधरः B 4. C. Ca. mark a lacuna after जलापः, which is supplied by सुखरूपः in Ca. sec. man. and D. B 1. has जलापा - - रुद्रो.

P. 65. l. 4. (VII. 35, 15.) S. 2. gives at the end of the third Adhyāya a Khila. In S. 1. it is put at the beginning of the hymn (end of 27th Varga). It is not in S. 3., nor in the text inserted in A. Colebrooke.

शर्वतीः पारयन्ते^a तं पुच्छन्ति वचो युवा ।

अभ्यारं तं^b यमाकेतुं य एवेदमिति ब्रवंत् ॥ १ ॥

भासाकेतुं परिचुतं^c भारतीब्रह्मवर्धनीः ।

संजानाना मही माता य एवेदमिति ब्रवंत् ॥ २ ॥

इन्द्रस्तं किं विभुं प्रभुं भानुनेयं सरस्वती ।

येन सूर्यमरोचयद्येनेमे रोदसी उभे ॥ ३ ॥

जुयस्वाग्ने अंगिरः कारवं मेधातिथिं ।

मा त्वा सोमस्य वर्षहस्तस्य मधुमत्तमः ॥ ४ ॥^d

आ शतम शतमाभिरभिष्टिभिः ।

शान्तिं स्वस्तिमकुर्वत ॥ ५ ॥

शं नः कनिष्ठदेवः पर्जन्यो अभिवर्षेत् ।

शं नो द्यावापृथिवी शं प्रजाभ्यः शं न एधि द्विपदे शं अतुष्यदे ॥ ६ ॥

I take this opportunity of publishing some additional Khilas belonging to the preceding Maṇḍalas. They were sent to me by Dr. Fitz-Edward Hall, to whose kindness I am already so much indebted. There is one complete collection of the Paṛiśiṣṭas of the Ṛig-veda. It begins श्रीगणेशाय नमः ॥ प्रथमाष्टके शून्य ॥ द्वितीयाष्टके पञ्चमाध्याये मंडलान्ते ॥ मा विभर्ते etc. It ends शं नो अस्तु द्विपदे शं अतुष्यदे ॥ १ ॥ इति परिशिष्टानि संपूर्णानि ॥ ॥ संवत् १९१५ माघे मासे द्वादश्यां इंदुवासरे तद्विने संपूर्ण ॥ This I shall quote as P. S.

At the end of the first Maṇḍala, after the six stanzas beginning with मा विभर्ते and ending with शिशृष्यफलं यथा, P. S. adds:

यो अगत्कारुण्यज्जातो अरक्तन्यां महायज्ञाः । तस्य सर्पाय भद्रं ते भूमिं गच्छ महायज्ञाः ॥

असितिं चार्धसिद्धिं च सुनीतिं चापि यः स्मरेत् । दिवा वा यदि वा रात्रौ नास्ति सर्पभयं हरेत् ॥

अगस्तिर्माधवश्चैव मुचुकुन्दो महामुनिः । कपिलो मुनिरास्तीकः पंचैते सुखशायिनः ॥

नर्मदायै नमः प्रातर्नर्मदायै नमो निशि । नमोऽस्तु नर्मदे तुभ्यं त्राहि मां विप्रसर्पतः ॥

Another MS. gives the same lines with the following variations:

यो अगत्कारुण्यज् जातो अरक्तन्यां महायज्ञाः ।

तस्य सर्पाऽभि भद्रं ते दूरं गच्छ महायज्ञाः ॥

असितिं चार्धसिद्धिं च सुनीतिं चापि यः स्मरेत् ।

दिवा वा यदि वा रात्रौ नास्ति सर्पभयं भवेत् ॥

अगस्तिर्माधवश्चैव मुचुकुन्दो महामुनिः ।

कपिलो मुनिरास्तीकः पंचैते सुखशायिनः ॥

^a यन्तेतेदं P. S.

^b अभ्यारं सं S. 1.

^c पुरुष्यहं S. 1. P. S.

^d त्वमग्ने अंगिरः

नमोदायै नमुस्तुभ्यं नमोदायै नमो निशि ।

नमोऽस्तु नमोदे तुभ्यं त्राहि नो विषसर्पतः ॥

These lines correspond to Mahābhārata I. 2188, 2189.

The only various readings of any importance in the first six stanzas are, verse 2. विष्णोर्वाहुः; verse 5. महायज्ञाः instead of महाविद्याः. The accents too are given differently, but by no means correctly.

At the end of the second Maṇḍala, P. S. gives the Khila भद्रं वद without repeating the last verse आषदंस्त्वं from the Vedic hymn. It adds the accents, but not correctly. The only various reading of importance is in verse 2. भद्रमस्माकं नो.

At the end of V. 44, P. S. has the Khila जागर्षि, as printed.

At the end of V. 49, P. S. gives the following Khila:

मूकान्ते तृणान्मृगनावरुण्ये चोदकेऽपि वा । यस्तृणैरुध्मयनं^a तदधीतं स्तृणानि भवते भव ॥

वापीकूपतडागानां समुद्रं गच्छ स्वाहाग्निं गच्छ स्वाहा ॥ Cf. Khila at the end of VI. 48.

At the end of V. 51, P. S. gives the Khila स्वस्त्ययनं, as printed.

At the end of V. 84, P. S. gives the Khila वर्धेतु, as printed.

At the end of the 5th Maṇḍala, P. S. gives the Śrīsūkta. As Dr. Hall has been so fortunate as to discover a commentary on this Khila, I reprint the same, together with some valuable notes of his, published in the Journal of the Asiatic Society of Bengal, vol. XXVIII. p. 121.

श्रीसूक्तम् ।

हिरण्यवर्णी हरिणीं सुवर्णरजतस्रजाम् ।

चन्द्रां हिरण्यमयीं लक्ष्मीं जातवेदो म आ वह^b ॥ १ ॥

अस्यार्थः । हे जातवेदः । जानाति वेदं । जातप्रज्ञो वा । जाते जाते विद्यत इति वा । हे अग्ने त्वं हिरण्यवर्णी हिरण्यस्य सुवर्णस्य वर्णीः कानिस्तद्वर्णो यस्यास्ताम् । हरिणीं हरितवर्णीम् । हरिणीरूपधरां वा ।

श्रीधृन्वा हरिणीरूपमरुण्ये सञ्चचार ह ।

इति देवीपुराणाच्च । सुवर्णरजतस्रजां सुवर्णस्य रजतस्य च पुष्पाणि सुवर्णानि रजतानि तेषां स्रक् माला यस्यास्ताम् । स्रक्साहचर्यात् पुष्पाणीत्यवगम्यते । पुष्पसादृश्यात् पुष्पे फले लुक् । आपं चैव हलन्तानामित्याप् । यद्वा सुवर्णरज-
तविकृतशृङ्खलाम् । सुष्ठु वर्णो यस्य तत्सुवर्णं यद्रजतं तत्पुष्पस्रजाम्^c । तद्विकृतशृङ्खलां वा । चन्द्रां चन्द्रवत्प्रकाशमा-
नाम् । तद्रूपेणावस्थितां वा । हिरण्यमयीं हिरण्यस्वरूपाम् । हिरण्यविग्रहां वा । लक्ष्मीं लक्षणवतीम् । लक्ष्मीर्लाभाद्वा
लक्षणाद्देव्यादिनिरुक्ता । [नैगमकाण्डे ४. १०.] एवंरूपां श्रियं मे मह्यं मदर्थमावह । आह्वय । अग्नेर्देवहोतृत्वादाह्वानं
तदधीनमिति भावः । अग्निर्बर्हि देवानां होतेति श्रुतेः ॥ १ ॥

तां म आ वह जातवेदो लक्ष्मीमनपगामिनीम्^d ।

यस्यां हिरण्यं विन्देयं गामश्वं पुरुषानहम् ॥ २ ॥

अस्यार्थः । हे जातवेदः अग्ने त्वमनपगामिनीमपगमनरहितामनपायिनीमित्यर्थः । तां वक्ष्यमाणलक्ष्मीं लक्ष्मीं मे

^a यस्तृ^० other MS.

^b म आ वह P. S.

^c Something wanting in this sentence.

^d मलय P. S.

मद्यमावह । आह्वय । यस्यां श्रीदेव्यामावाहितायां सभां हिरण्यं सुवर्णं गां धेनुमश्वं वामिनं पुरुषान् पुत्रपौत्रमित्रदास-
भृतानहं विन्देयं प्राप्नुयाम् ॥ २ ॥

अश्वपूर्वा^a रथमध्यां हस्तिनादप्रबोधिनीम्^b ।

अयं देवीमुपह्वये श्रीर्मा देवी जुषताम्^c ॥ ३ ॥

अस्यार्थः । अश्वपूर्वामश्याः पूर्वं पुरोगा यस्यास्ताम् । अथवाऽश्वपूर्वामश्वैः पूर्णां परिपूर्णीमिति केचित् । रथमध्यां
रथा मध्ये यस्यास्ताम् । हस्तिनादप्रबोधिनीं हस्तिनां गजानां नादेन बृंहितेन प्रबोधिनीं प्रकर्षेण ज्ञापयित्रीम् । देवीं
देवनशीलाम् । द्योतनशीलां वा । अयं अयणीयाम् । सेनारूपां वा । उपह्वये समीपं प्रत्याह्वये । एतादृशी देवी श्रीर्मा
मां जुषतां सेवताम् ॥ ३ ॥

कां सोस्मितां हिरण्यप्राकारामाद्रीं ज्वलन्तीं तृषां तर्पयन्तीम् ।

पद्मे स्थितां पद्मवर्णां तामिहोपह्वये अयम् ॥ ४ ॥

अस्यार्थः । कां वाङ्मनसयोरगोचरां दुर्निरूपस्वरूपामित्यर्थः । ब्रह्मरूपां वा । को ह वै नाम प्रजापतिरिति श्रुत्यन्त-
रात् । क इति ब्रह्मणो नामेति पुराणाश्च । सोस्मितां । आ ईपदासमन्तादुद्गतां यत् स्मितं हास्यं तद्युक्ताम् । उपान्त्यलो-
पश्छान्दसः । हिरण्यप्राकारां हिरण्यस्य सुवर्णस्य प्राकार आकरणं यस्यास्ताम् । हिरण्यप्रकृष्ट आकार आकृतिर्यस्या-
स्तामिति वा । आद्रीं क्रिष्णां क्षीरोदधेरुत्पन्नत्वात् । रुद्ररूपां वा । रुद्रशब्दोऽत्रामूर्धन्यस्वरादिः । आद्रीया रुद्र इत्यादी
तथा दर्शनात् । अन्यद् बाहुलकम् । ज्वलन्तीं प्रकाशमानाम् । तृषां प्रीतामपि च तर्पयन्तीं भक्तान् मनोरथैरिति शेषः ।
पद्मे स्थितां कमले निषण्णामासीनाम् । पद्मवर्णां कमलवर्णीम् । तामिति प्रसिद्धां अयमिहोपह्वये समीपं प्रत्याह्वये ॥ ४ ॥

चन्द्रां प्रभासां यशसा ज्वलन्तीं अयं लोके देवजुष्टामुदाराम् ।

तां पद्मिनीमी^d शरणं प्रपद्येऽलक्ष्मीर्मे^e नश्यतां त्वां वृणोमि^f ॥ ५ ॥

अस्यार्थः । अत्र प्रपद्य इत्यस्यानन्तरमहंशब्दप्रत्येयः प्रामादिकः । चन्द्रां चन्द्रवत् प्रकाशमानाम् । प्रभासां प्रकृष्टा भाः
कान्तियस्यास्ताम् । आपां चैवेत्याप् । यशसा कीर्त्या ज्वलन्तीं प्रकाशमानाम् । लोके स्वलोके देवजुष्टां देवैरिन्द्राद्यैर्जुष्टां
सेविताम् । प्रीतां वा । उदारां यदान्याम् प्रगल्भां वा । पद्मिनीं पद्मलतारूपाम् । पद्माकारां वा । ईमिति निपा-
तोऽनर्थकः । मिताक्षरेष्वनर्थकाः कमीमिद्विति यास्कवचनात् । [नैगमकाण्डे १०. ९.] ईकारवाच्यां वा । तां अयं लोक
इह लोके शरणं रक्षित्वीं प्रपद्ये प्रपन्नोऽस्मि । अहमिति शेषः । अतो हे श्रीः मे ममालक्ष्मीरश्रीर्नश्यतां नाशं प्राप्नोतु ।
एतादृशीं त्वां वृणोमि । अन्नभक्षितव्यार्थात् । वृणे शरणत्वेन स्वीकुर्वे ॥ ५ ॥ वर्गः १ ॥

आदित्यवर्णे तपसोऽधि जातो वनस्पतिस्तव वृक्षोऽथ बिल्वः ।

तस्य फलानि तपसा नुदन्तु मा या अन्तरा^g याश्च बाह्या अलक्ष्मीः ॥ ६ ॥

वृक्षोऽथेत्यतः परमपि पूर्वरूपं बाहुलकात् । आदित्यवर्णे आदित्यस्य सूर्यस्य वर्णे इव वर्णो यस्यास्तस्याः सद्योपनं हे
अस्ति तपसः नियमाद्धेतोर्वनस्पतिः ।

अपुष्याः फलवन्तो ये ते वनस्पतयः स्मृताः ।

इति मानवस्मरणात् [१. ४९.] । बिल्वः बिल्वनामको वृक्षो द्रुमोऽधिजातः प्रादुर्भूतः । त्वत्करादिति शेषः ।
कात्यायनः ।

बिल्वो लक्ष्म्याः करेऽभवत् ।

इति वामनपुराणात् । अथेवमनन्तरं तस्य बिल्वस्य फलानि पञ्चानि शलादुकानि तपसा त्वत्तपसा त्वदनुरहेत्यर्थः ।

^a पूर्वा P. S.

^b बोधिनीम् P. S.

^c देवीर्मु P. S.

^d पद्मिनीं P. S.

^e शरणमहं प्र° P. S.

^f त्वां वृणे P. S.

^g यांतरा P. S.

अनरा अनरिन्द्रियसङ्गन्धिन्यो याश्च बासा बहिरिन्द्रियसङ्गन्धिन्यस्ता अलक्ष्मीरश्रियो नुदन् अपनुदन् निवार-
यन्निवत्यर्थः ॥६॥

उपैतु मां देवसखः कीर्तिश्च मणिना सह ।

प्रादुर्भूतोऽस्मि^a राष्ट्रेऽस्मिन् कीर्तिमृद्धिं ददातु मे ॥७॥

अस्यार्थः । हे श्रीः देवसखः देवो महादेवस्तस्य सखा कुबेरः । कीर्तिश्च कीर्त्यभिमानिनी दस्यकन्या देवता । कुबेर-
कोशशाला वा । सा च मणिना चिन्तामणिना मणिभद्रेण कोशाध्यक्षेण सह सार्धमुपैतु उपगच्छतु । अहमस्मिन् राष्ट्रे
जनपदे प्रादुर्भूतोऽस्मि । उत्पन्नोऽस्मि । सङ्गत्य कीर्तिं यशः कोशं वा मृद्धिं सर्ववस्तुसमृद्धिं मे मम ददातु यच्छतु ॥७॥

क्षुत्पिपासामलां^b ज्येष्ठामलक्ष्मीं^c नाशयाम्यहम् ।

अभूतिमसमृद्धिं च सर्वौ^d निर्गुहं मे गृहात् ॥८॥

अस्यार्थः । क्षुत्पिपासामलामशननृष्णामलिनामिकाम् । ज्येष्ठां वृद्धां श्रीप्रागुत्पन्नामित्यर्थः । अलक्ष्मीमश्रियमहं नाश-
यामि नाशं प्रापयामि । हे श्रीस्त्वभूतिमसम्पत्तिं तथा सर्वामसमृद्धिमनभिवृद्धिं मे मम गृहात् गेहात् निर्गुहं
निवारय ॥८॥

गन्धद्वारां दुराधर्षी नित्यपुष्टं करीषिणीम् ।

ईश्वरीं सर्वभूतानां तामिहोपहृये श्रियम् ॥९॥

अस्यार्थः । गन्धो घ्राणग्राह्यो गुणो द्वारं लक्षणं यस्यास्ताम् । दुराधर्षी केनापि धर्षयितुमशक्याम् । नित्यपुष्टं नित्यं
निरन्तरं सस्यादिभिः पुष्टं समृद्धाम् । करीषिणीं करीषः शुष्कगोमयादिस्तद्धतौ गवाश्चादिबहुपशुसमृद्धामिति यावत् ।
सर्वभूतानां सर्वप्राणिनामीश्वरीमभिधात्रीम् । आधारभूतां वा । तां भूरूपां श्रियमिह लोक उपहृये उपाहृये समीपं
प्रत्याहृये ॥९॥

मनसः काममाकूतिं वाचः सत्यमशीमहि ।

पशूनां रूपमन्नस्य मयि श्रीः श्रयतां यशः ॥१०॥^e

अस्यार्थः । हे श्रीः मनसः कामं मनोऽभिलाषम् । आकूतिं सङ्कल्पं च । वाचः वागिन्द्रियस्य सत्यं याषार्थ्यम् । पशूनां
गोमहिषादीनां रूपं धीरादि । अन्नस्य । अस्तीत्यन्नं । तस्यादनीयस्य यवनीत्यादे रूपं भक्ष्यादिचतुर्विधं चाशीमहि लभेमहि ।
श्रीः सम्पत्तिः यशः कीर्तिश्च मयि श्रयतां । आश्रयताम् ॥१०॥ वर्गः २ ॥

कर्दमेन प्रजा भूता मयि सम्भव कर्दम ।

श्रियं वासय मे कुले मातरं पद्ममालिनीम् ॥११॥

अस्यार्थः । कर्दमेन कर्दमाख्येन पुत्रेण प्रकृष्टा जा अपत्यं यस्याः सा सुपुत्रेत्यर्थः । जामपत्यमिति यास्कवचनात् ।
[नैगमकाख्ये ३. ६.] भूता । अभवत् । अतः हे कर्दम श्रीपुत्र त्वं मयि मदीयगृहे सम्भव संवस । पद्ममालिनीं कमलमाला-
धारिणीं मातरं तव जननीं श्रियं मे मम कुले वंशे वासय निवासय ॥११॥

आपः सृजन्तु खिग्धानि चिह्नीत वस मे गृहे ।

नि च^f देवीं मातरं श्रियं वासय मे कुले ॥१२॥

अस्यार्थः । आपः जलाभिमानिन्यो देवताः । खिग्धानि जेहयुक्तानि कार्याणि सृजन्तु । उत्पादयन्तु । आपां जेहगुण-
यस्यादिति भावः । हे चिह्नीत चिह्नीताख्य श्रीपुत्र मे मम गृहे गेहे वस निवस । च अपि च देवीं मातरं श्रियं मे मम
कुले वंशे निवासय संवासय ॥१२॥

^a प्रादुर्भूतोऽस्मि P. S.

^b ला P. S.

^c हा P. S. क्षीनी P. S.

^d वा P. S.

^e Vājasaneyi-Sanhitā XXXIX. 4.

^f नौ च P. S.

आर्द्रा पुष्करिणीं पुष्टिं^a पिङ्गलां पद्ममालिनीम् ।

चन्द्रां हिरण्यमीं लक्ष्मीं जातवेदो म आ वंह ॥ १३ ॥

अस्यार्थः । आर्द्रामार्द्राङ्गाम् । पुष्करिणीमभिषेकोद्युक्तां दिग्गजशुखयेति भावः । पुष्करशब्दो गजशुखाद्यवाचकः । पद्ममालिनीं पद्मवतीम् । पद्मलतारूपां वा । पुष्टिं पुष्पभिमानिनीम् । पुष्टिरूपां वा । पुष्टिरूपेण संस्थितेति मार्कण्डेयवक्त्रेण । पिङ्गलां पिङ्गलवर्णीम् । पद्ममालिनीमित्यादि सिद्धमन्यत् ॥ १३ ॥

आर्द्रा यःकरिणीं यष्टिं^b सुवर्णीं हेममालिनीम् ।

सूर्या हिरण्यमीं लक्ष्मीं जातवेदो म आ वंह ॥ १४ ॥

अस्यार्थः । आर्द्रामार्द्राङ्गाम् । यः करिणीं यष्टिकरां वेत्तहस्तामित्यर्थः । टिलोपशब्दान्दसः । तद्वतीं दण्डकारिणीं वा । दण्डकरां वा । यष्टिं दण्डरूपां । सुवर्णीं शोभनवर्णीम् । हेममालिनीं हेमविकृतमणिशृङ्खलादिमालावतीम् । सूर्या सूर्यवत् प्रकाशमानाम् । तट्टूपां वा । सिद्धमन्यत् ॥ १४ ॥

तां म आ वंह जातवेदो लक्ष्मीमनपगामिनीम्^c ।

यस्यां हिरण्यं प्रभूतं गावो दाम्योऽश्वाः निन्देयं पुरुषानहम् ॥ १५ ॥

अस्यार्थः । प्रभूतं भूयिष्ठम् । गावः गाः । दाम्यः परिचारिकाः । उभयत्र शस् । इयमृक् द्वितीयया च्चुच्चा व्याख्याता । अर्थ इयान् विशेवः ॥ १५ ॥ वर्गः ३ ॥

इति श्रीसूक्तभाष्यं समाप्तम् ।

The following various readings in the fourteen verses which stand at the end of the Śrīsūkta have been gleaned from Dr. Hall's edition and from the P. S.:

Verse 16, as numbered in my preface, मृक् instead of अत्रयः H.

— 17. पद्मजह् H. जह् P. S. पद्मसंभवेत् P. S. यन्मे P. S. पद्माक्षी P. S.

— 18. °दायै three times, as in S. 2., P. S. लभतां देवि H.

— 20. धनमग्निना P. S.

— 21. मयं H. मयं P. S. instead of मयं.

— 22. मात्सर्यं H. P. S.

— 23. धवलतरा H. मात्स्यंशो P. S.

— 24. stands as v. 28 in H. P. S. नाविधाञ् जुभमानं H. नाविधापवमानं P. S. धानं धनं P. S.

— 25. stands as v. 26 in H. P. S. पद्मालये instead of पद्मप्रिये. °यताक्षी P. S. इदि for मयि H. P. S.

— 26. stands as v. 24 in H. P. S. विष्णोः instead of लक्ष्मीं P. S.

— 27. stands as v. 25 in H. P. S. तन्नो लक्ष्मीः H. P. S.

— 28. stands as v. 27 in H. P. S., where a second line is supplied, च्चुचयः अत्रयपुत्राञ् श्रीदेवीदेवता H.; to this P. S. adds at the end अत्रया. In the first line H. reads आनन्दं, P. S. आनन्दः; P. S. श्रीत for श्रीद; both विष्णुताः for विष्णुतः.

— 29. दारिद्र्यं H. P. S. भयः शोक P. S. After नश्यंतु, मम H. P. S.

^a ह्रीं P. S.

^b यष्टीं P. S.

^c लप° P. S.

The commentary on the *Srísūkta*, published by Dr. Hall, is ascribed to Vidyādhara, to Vidyā Tīrtha Maheśvara, and to Vidyāranya Svāmin. Dr. Hall adds the following extracts and remarks, which bear on the character of this peculiar hymn :

“ I here extract a part of Govinda Sāstrī's commentary on the forty-fifth couplet of the *Atharvāna-rahasya* : काशीखण्डे लक्ष्मीस्तत्र चायर्वणलक्ष्मीमूकश्रुतमन्त्रवर्णो उपबृंहिताः ।

अस्य

त्वं श्रीरुपेन्दुसदने मदनेकमातर
ज्योत्स्नाऽसि चन्द्रमसि चन्द्रमनोहरास्ये ।
सूर्ये प्रभा सितजगन्धितये प्रभासि
लक्ष्मी प्रसीद सततं नमतां शरण्ये ॥
त्वं जातवेदसि सदा दहनात्मशक्तिर
वेधास्त्वया जगदिदं विविधं विदध्यात् ।
विश्वम्भरोऽपि विभूयादखिलं भवत्या
लक्ष्मी प्रसीद सततं नमतां शरण्ये ॥

इत्यादिना शब्दसारूप्यादर्थाविरोधाच्च काशीखण्ड उपबृंहणं द्रष्टव्यम् । नन्वयर्वसंहितायां श्रीसूक्तादर्शनाच्छ्रीमूकनयर्वणो नास्तीति चेन्न । सप्तशतीव्याख्यादिषु श्रीमूकमायर्वणप्रसिद्धमिति शिष्टोक्तेरुच्छेदशशाखासु तत्कल्पनस्यैवौचित्यात् । अत एव लक्ष्मीमूकनिरुक्ते ।

वैनतेय सोमं पिब सोमं पिबतु वृत्रहा ।
सोमं धनस्य सोमिनो मयं ददातु सोमिनः ॥

इति मन्त्रव्याख्याने । यतः सर्वे देवा धनरूपा उक्तास्तस्मात् तेनैव धनेन श्रौतस्मार्त्तकर्मोद्यनुष्ठाना अभिभवन्ति । तदेवाभियज्ञगाथा गीयते । इत्युपक्रम्य वैनतेय विनतायाः पुत्र गुरुत्वंस्त्वमस्माभिः कृतं सोमं सोमरसं पिब पानं कुरु । वृत्रहेन्दु सोमं पिबतु सोमपानं करोतु । सोमिनो यागकर्त्तारः सोमसम्पन्निनो च्छन्विजः सोमं पिबन्तु सोमपानं कुर्वन्तु । सोमिनो यज्ञसम्पन्निनो देवताश्च मयं यज्ञफलं धनाद्यभिवृद्धिं च ददातु दिशन्तु । इतोदं व्याख्यानमग्निसन्निधौ जप्त्वा सर्वान् कामानवाप्नोत्यनेनाग्निसन्निधौ तत्तपप्राशस्त्यं दर्शितम् । वेदिकाभावे प्रयोजनमनुद्दिश्येति न्यायेन तत्तपफलप्रदर्शनस्योन्मत्तप्रलाप इवामाख्यापत्रेः । श्रीमूकविशेषस्तु मेरुतन्त्रे व्यक्त इत्यन्यत्र विस्तरः ।

“ A passage is given, first of all, professedly from the *Lakshmī-stava* of the *Kāśī-khanda*. It runs thus: ‘Unrivalled mother of Madana, *abiding* in the mansion of Upendra, thou *art* Śrī. With countenance delightful to the mind as is the moon, to the moon thou art lustre, *and* radiance to the sun. Effulgent art thou throughout the bright triple world. Constantly be thou benignant, O Lakshmī, protectress, to *thy* adorers. Ever art thou the intrinsic combustive energy of fire. Vedhas, through thy agency, created this multiform universe. Viśwambhara also, by means of thee, has upheld *it* all. Constantly be thou benignant, O Lakshmī, protectress, to *thy* adorers.’ This, urges Govinda, on the argument of verbal similarity and indiscrepancy of import, is paraphrased from the *Srī-sūkta* of the *Atharvāna-veda*. Some nameless scholiast of the *Sapta śatī* is next alleged to have spoken of ‘the *Srī-sūkta*’ as notoriously *Atharvāna*. From the *Lakshmī sūkta nirukta* a couplet is then adduced, with its explanation :

and it should thus seem—as will be seen in the further progress of this paper—that not only the *S'ri-sūkta*, but its appendix as well, has enjoyed an exposition other than that which I now print. Govinda tells us, in fine, that somewhere else it is shown at length that the *S'ri-sūkta* is the theme of a detailed account in the *Meru-tantra*. All this is abundantly flaccid and unsatisfying.

“The first book of the *Vishṇu-purāṇa*, ninth chapter, has these words, in the narration of the churning of the ocean :

ततः स्फुरत्कान्तिमतिं विकसिकमले स्थिता ।

श्रीदेवी पयसस्तस्मादुत्थिता धृतपद्मजा ॥९९॥

तां तुष्टुवुर्मुदा युक्ताः श्रीमूकेन महर्षेयः ।

“Subsequently, seated on an expanded lotus beaming with brilliancy, the goddess *S'ri*, bearing a lotus, emerged from that *sea of milk*. Joyfully did the great sages laud her with the *S'ri-sūkta*.”

“According to the commentator, who repeats its commencement, that hymn was the very one with which we are concerned. No one can know more about the matter than he knew : and he can have known nothing.

“Another melody addressed to *S'ri*, but claiming *Indrā* for its author, will be found in the same chapter of the *Vishṇu-purāṇa* that has just been quoted from, beginning with the hundred and sixteenth stanza, and ending with the hundred and thirty-first.

“Still another set of verses, eulogistic of *Lakshmi*, extending to only seven couplets, is cited, agreeably to one version, in the *Dāna-kamalādhara* and elsewhere. Colebrooke has translated them in his *Miscellaneous Essays*, Vol. I., pp. 179 and 180. Here is the first of them :

या लक्ष्मीः सर्वदेवानां या च देवेश्वरस्थिता ।

धेनुरूपेण सा देवी मम शान्तिं प्रयच्छतु ॥

“But of much more customary occurrence than any of the before mentioned poems is the *Lakshmi-hridaya-stotra*, in one hundred and six stanzas. It purports, in its colophon, to be derived from the *Uttara-l. Śṇḍa* of the *Atharva-rahasya*, whatever that work may be. The introductory lines are subjoined :

वन्दे लक्ष्मीं परशिवमयीं शुद्धजाम्बूनदाभां

तेजोरूपां कनकवसनां सर्वभूषोच्चलाङ्गीं ।

बीजापूरं कनककलशं हेमपत्रं दधानां

जाह्नवाशक्तिं सकलजननीं विष्णुवामाङ्गसंस्थाम् ॥

“To *Lakshmi*—identical with supreme prosperity; lustrous as pure gold; splendour incorporate; of apparel like gold; whose person glitters with all manner of embellishments; bearing a citron, a golden vase, and an aureate lotus; the primæval energy; the universal genitrix; reposing on the left thigh of *Vishṇu*—I make obeisance.”

Instead of the three verses at the end of the Khila which follows the Śrīsūkta, printed pp. xlii and xliii of the preface to the third volume, one MS. at Saugor has the following four lines:

वासनाद् वासुदेवोऽसि वासितं ते जगद्भयम् ।
सर्वभूतनिवासोऽसि वासुदेव नमोऽस्तु ते ॥
दश सप्त च नामानि मण्डलानेषु यः पठेत् ।
स शिवस्य पदं गत्वा शिवलोके महीयते ॥

At the end of VI. 44, P. S. gives the Khila as printed on page xlix of my preface to the third volume. It omits, however, the third verse, and inverts the order of vv. 1 and 2. It reads नलक्ष instead of उरक्ष ।

P. 66. l. 4. (VII. 36, 1.) नान्यस्य चित् ॥ नान्यस्य कस्य चित् ?

P. 67. l. 4. (VII. 36, 3.) अचिक्रदत् शब्दयत् B 4.

P. 67. l. 12. (VII. 36, 4.) युञ्ज्यात् ॥ युञ्जान् A. B 1. युञ्जन् B 4. युञ्जान् Ca. D. युञ्जान C.

P. 70. l. 4. (VII. 37, 1.) तेन रथेन A. C. Ca. B 1. 4.

P. 72. l. 7. (VII. 37, 6.) निबहेत् ॥ न्यबहेत् A. B 1. 4. C. Ca. D.

P. 73. l. 2. (VII. 37, 8.) प्रतिपादिता B 4. प्रतिपादका A. C. Ca. D. B 1.

P. 76. l. 25. (VII. 39, 1.) प्रउगं Áśval. B 1. प्रउग A. C. Ca. D.

P. 78. l. 3. (VII. 39, 3.) पृथिव्यां ॥ पृथिव्यासा A. C. Ca. पृथिव्याः B 4. पृथिव्याः संतरं रमयंतां B 1. पृथिव्याः सा D.

P. 78. l. 24. (VII. 39, 5.) गरीयान् Ca. गरीयान् A. B.; deest in C. गरीया D.

P. 79. l. 15. (VII. 39, 6.) सक्षीमहि संगमेमहि B.

P. 79. l. 24. (VII. 39, 7.) चंद्रा आह्लादका सर्वे यूयं etc. A. B 1. °रभिष्टुता आसन् सूक्ते प्रतिपादिता etc. Ca. C. D. अभिष्टुताः आसन् नः असम्भ्यं सर्वं सर्वेनीयं उपमं सर्वोक्तं अत्र यच्छंतु ददंतु चंद्राः आह्लादकाः सर्वे यूयं etc. B. This shows that the omission after आह्लादकाः existed also in the B. copies. According to VII. 40, 7, where the same verse is explained again, the original explanation was चंद्रा आह्लादका देवा नोऽस्मभ्यमर्कमर्चनीयमनुपमं सर्वोक्तं यच्छंतु । ददंतु ॥

P. 80. l. 10. (VII. 40, 1.) युञ्जान् ॥ युञ्जदीयान् A. C. Ca. D. B 1.

P. 82. l. 20. (VII. 40, 7.) See VII. 39, 7. The repetition of the commentary, though in an abridged form, shows that the lacuna in the former instance existed already in the original codex of the commentary.

P. 84. l. 23. (VII. 41, 5.) वा before वयं by conjecture.

P. 85. l. 7. (VII. 41, 6.) उपोदेवताः B 4. उपोदेवाः A. C. Ca. D. उपसो देवाः B 1.; cf. the next verse.

P. 85. l. 18. (VII. 42, 2.) सु before युञ्ज from B. Sáyana took सुते for सु ते, and immediately afterwards जनिमानि सप्तः for जनिमा निसप्तः.

P. 87. l. 12. (VII. 42, 4.) वीरकस्य only in A. B 1.

P. 89. l. 8. (VII. 43, 2.) साधकं ॥ साधुकं A. B. C. Ca. D.

P. 89. l. 9. (VII. 43, 2.) वेद्यां B 4. वेद्यं B 1. नेद्या A. C. Ca. वेद्या D.; cf. the next verse.

P. 89. l. 16. (VII. 43, 3.) जननीं ॥ जननीयं A. C. Ca. D. B 1.; not in B 4.

P. 89. l. 16. (VII. 43, 3.) अस्माकं ॥ अस्मानं C. Ca. अस्मान् A. B. D.

P. 90. l. 6. (VII. 43, 4.) यति स्यः, and the explanation of it, is left out in A. B. C. Ca. It could easily be supplied in this way : यति स्य यावतः स्य तावतः etc.

P. 92. l. 20. (VII. 45, 1.) The Viniyogas are left out in A. and B. सूच्यते हि ॥ etc. सूच्यते हि । चतुर्थेऽह्न्या देवो यात्वित्येषा वयानुवाक्य । सूत्रितं च etc. D. The lacuna may be supplied in this way : सूच्यते हि चतुर्थेऽह्न्या देवो यातु प्र द्यावेति ॥ आ° t. t. ॥ साविते पञ्चावा देवो यात्वित्येषा वयानुवाक्या । सूत्रितं च etc.

P. 94. l. 26. (VII. 46, 1.) देवाय ॥ रुद्राय A. C. Ca. D. B 1. रुद्राय देवाय भरत etc. B 4.

P. 95. l. 10. (VII. 46, 2.) क्षम्यः is probably left out after भवः.

P. 95. l. 13. (VII. 46, 2.) अस्मदीयानि गृहाणि from C. Ca. D.

P. 95. l. 20. (VII. 46, 3.) अंतरिक्षासकाशात् B 4. अंतरिक्षासकाशात् A. C. Ca. D. B 1.

P. 95. l. 21. (VII. 46, 3.) क्षित्या ॥ हित्या A. The whole passage is left out in C. Ca. D.

P. 95. l. 22. (VII. 46, 3.) स्वपिपात जितप्राण B 4.

P. 96. l. 19. (VII. 47, 1.) From सोमाख्यं to तमूर्ति taken from C. Ca. D.

MS. E. I. II. 2612 (Colebrooke), containing the 5th Ashtaka, is the same as Ca. See, for instance, VII. 50, 4.

P. 98. l. 19. (VII. 48, 1.) मनुष्यहितं ॥ मनुष्य A. C. Ca. D. B 1. नराहं B 4.

P. 98. l. 25. (VII. 48, 2.) उरु भवंतीत्युभयः ॥ उरु भवंत्युभयः B 1. C. Ca. D. पुरु भवंत्युभयः A. उरु भवन् क्षुभय B 4. The original reading might have been something like उरु भवंतीत्युभयः । अत्ययेनैकवचनं । क्षुभयः संतः.

P. 99. l. 14. (VII. 48, 3.) मेधतेः ॥ मिथ्याते B. मिथ्याते A. मिप्राते Ca. D.

P. 100. l. 20. (VII. 49, 2.) समुद्रार्थाः before समुद्र from B.

P. 101. l. 12. (VII. 49, 4.) साकः A. C. and Ca. pr. man. सकः Ca. sec. man. and D. before सोमः.

P. 102. l. 5. (VII. 50, 1.) त्तरुश्छन्नगामी B 1. त्तरुः छ अगामी A. C. Ca. D. त्तरुः सर्पः B 4. : cf. त्तर छन्नगतौ in the Dhātup.

P. 102. l. 13. (VII. 50, 2.) कुल्फौ गुल्फौ B 4. गुल्फौ गुप्त्रौ A. C. Ca. D. गुल्फौ गु च B 1.

P. 103. l. 8. (VII. 50, 4.) या नियतो to या उदम्ब° from D. या नियतो नीचैर्गच्छंत्यः । या उद्वतो या ऊर्ध्वं गच्छंत्यः B 4.

P. 104. l. 4. (VII. 51, 1.) आदितित्वेऽदीनत्वे च B 4. वा अदितित्वेऽदीनत्वेन A. C. Ca. D. अदित्वेति अदीनत्वे B 1.

P. 109. l. 11. (VII. 55, 1.) आद्या गायत्री etc. ॥ आद्या गायत्री द्वितीयाद्याश्चतस्रोऽनुष्टुभः पंचम्याद्यास्तिष्ठ उप° । A. C. Ca. D. and B 4. pr. man. आद्या गायत्री द्वितीयाद्यास्तिष्ठ उपरिहाद्गृह्यः पंचम्याद्यास्तिष्ठोऽनुष्टुभः B 4. sec. man., and B 1.

P. 109. l. 18. (VII. 55, 1.) प्रस्थापयामास ॥ प्रस्थापयामास? See also VII. 45, 1.

P. 109. l. 18. (VII. 55, 1.) वारुणं Ca. D. वरुणं B 1.; ibid. कोशागारे B 1.

P. 110. l. 2. (VII. 55, 1.) तत्तद्देवा विशन्ति C. D. तत्तद्देवा विशति A. Ca. तत्तद्देवो विशति C. Colebr. तद्भवता भवति B 1. तत्तद्देवता भवति Roth's edition.

P. 112. l. 6. (VII. 55, 7.) सूये: from C. Ca. D.

P. 112. l. 12. (VII. 55, 8.) प्राङ्गणे A. प्राङ्गणे Ca. D. प्राङ् प्रवणे C. प्राङ्गणे B l. 4.

P. 112. l. 16. (VII. 55, 8.) The Sanhitās have at the end of the third Anuvāka Khila.

स्वप्नः स्वप्नाधिकरणे सर्वे निष्पापया जनं^a ।
 आ सूर्यमन्यान्स्वापयद्भू^b ऋहं जाग्रियादहं^b ॥ १ ॥
 जनगरो नाम सर्वः सर्पिरविषो महान् ।
 तस्मिन्हि सर्वः सुधितस्तेन त्वा^c स्वापयामसि ॥ २ ॥
 सर्वः सर्पो अजगरः सर्पिरविषो महान् ।
 यस्य शुष्कात्सिंधवस्तस्य^d गाधमंशीमहि ॥ ३ ॥
 काठिको नाम सर्पो नवनागसहस्रबलः ।
 यमुनहृदे हं सो जातोऽयो नारायणवाहनः ॥ ४ ॥
 यदि काठिकदूतस्य यदि कां^e काठिकाग्रयात्^f ।
 जन्मभूमिर्मतिक्लातो^g निर्विषो याति काठिकः ॥ ५ ॥
 आ यांहीन्द्र पृथिवीरिठितेभिर्यज्ञमिमं नो भागयेयं भुवस्व ।
 तृमां जुहुमोऽनुत्येव^h योषां भागस्ते वैतृष्वसेयी वषामिष ॥ ६ ॥
 यज्ञस्करं बलवतं प्रभुत्वं तमेव राजाधिपतिर्विभूष ।
 संकीर्णनागाश्चपत्तिर्नराणां सुमंगल्यं सततं दीर्घमायुः ॥ ७ ॥
 कर्कोटिको नाम सर्पो यो दृष्टीविष उच्यते ।
 तस्य सर्पस्य सर्पेत्वं तस्मै सर्वं नमोऽस्तु ते ॥ ८ ॥

S. 2. adds the following verses:

यो दो राचने दिवो ये वा सूर्यस्य रश्मिषु ।
 तेषामप्सु सदस्कृतं तेभ्यः सर्वेभ्यो नमः ॥ ९ ॥ⁱ
 नमोऽस्तु सर्वेभ्यो ये के च पृथिवीमनु ।
 ये अंतरिक्षे ये दिवि तेभ्यः सर्वेभ्यो नमः ॥ १० ॥
 उग्रायुधा प्रमतिन प्रवीरा मायाविनो बलिनो मिच्छमानाः ।
 ये देवा असुरान्यराभयनांरुवं वज्रेण मघवन्निवारय ॥ ११ ॥^k

परिशिष्टवर्गः S. 2. at the end.

P. 114. l. 21. (VII. 56, 8.) कंपयितुवेगः A. Ca. कंपयितुं वेगः (sic). कंपयितुः or कंपयिता?

P. 115. l. 1. (VII. 56, 9.) The commentary to this and to the next verse is omitted in A. C. Ca. D. and C. Colebr. All the C. MSS. (exc. B l.) have सनेम्यस्मदिति ---

^a जरं P. S. MS. Wilson, 437. जिनं MS. Wilson, 431.

^b जाग्रयादहं S. 1.

^c नस्वा P. S.

^d सर्पोत्सि P. S.

^e काः P. S. MS. Wilson.

^f ज्ञये Colebr. S. 1. MS. Wilson.

^g भूमि

परि^o Colebr.

^h जह्नु P. S. MS. Wilson.

ⁱ Deest in P. S.

^k Deest in P. S.

चुगन्वयस्वरूपः १. The explanation printed in brackets is written by a later hand on the margin of C. Colebr. B 4. has the following spurious commentary :

Verse 9. अनेमि घुराणं परंपरागतं दिष्टुं दीप्यमानं वर्धमानमित्यर्थः वः युष्मात्सख्यं अस्मात् अस्मन्नः मा युयोत मा पृथक् कुरुत । किंच इह युष्मात्सख्ये नः अस्मान् दुर्मेतिः मा प्रणक् न प्राप्नोतु ॥

Verse 10. इ मरुतः तुराणां यजमानार्थं त्वरया आगच्छतां वः युष्माकं नाम आहुवे आह्वयामि यत् येन आह्वानेन प्रियाः ओहयुक्ताः वावशानाः अस्माकं आह्वानं कृतमिति शब्दायमानाश्च संतः तृपन् संतुष्टाः भविष्यन्त तत् आह्वानमिति शेषः ॥

P. 116. l. 9. (VII. 56, 13.) Sáyana reads वक्षः सुरुक्माः instead of वक्षःसु रुक्माः.

P. 118. l. 19. (VII. 56, 18.) त्वदीयं A. B. C. Ca. D.

P. 122. l. 20. (VII. 57, 3.) रोचमानैराभरणैरायुधैः ॥ रोचमानैरायुधैराभरणैः A. B. C. Ca. D.

P. 123. l. 8. (VII. 57, 4.) हि प्रमदः ॥ क्षिप्रमदः A. C. Ca. D. क्षिप्रयागः B 1.

P. 128. l. 20. (VII. 59, 4.) न महते A. B. C. Ca. D.

P. 129. l. 24. (VII. 59, 7.) निपीदतु ॥ निषेदतु A. B 4. C. Ca. D. तु B 1.

P. 130. l. 10. (VII. 59, 8.) स जनो A. B. C. Ca. D.

P. 131. l. 16. (VII. 59, 12.) No commentary is given in A. Ca., Ca. Colebr., which mark the omission. C. explains the verse: वयं त्र्यंबकं त्रिलोकचनं यजामहे । किंलक्षणं । सुगंधिं शोभनगंधोपेतं पुष्टिवर्धनं पुष्टेः पोषकं । हे रुद्र मा मां मृतात् मरणात् मुक्षीय । मां मोक्षय । कस्मात्कमिव बंधनात् नात वत् उर्वारुकमिन्द्रवारुकमिव बंधनं प्रायश्चस्तुतिः ॥ B. has the following: त्र्यंबकं त्रिलोकस्य मातृभूतं । पालकमित्यर्थः । सुगंधिं सुष्ठु व्यापकं पुष्टिवर्धनं यजमानस्य बलं वर्धयितारं एतादृशं रुद्रं यजामहे । वयं यजमानश्चत्विजो हविर्भिः पूजयामहे । किमर्थं । मृत्योः सकाशात् मुक्षीय । मुंचेय । मामृतात् । अमृतात् मोक्षात् नैव मुक्षीय इत्येतदर्थं । दृष्टांतः । बंधनात् वृंतात् उर्वारुकमिव उर्वारुकफलमिव । तद्यथा ईषत्प्रयत्नेन मुंचत इति तद्वत् ॥ The explanation given in brackets is taken literally from D. MS. E. I. H. 2612. त्र्यंबकं त्रिनेत्रं महादेवं यजामहे पूजयामः । कीदृशं । सुगंधिं दिव्यगंधोपेतं । marg. पुष्टिवर्धनं पुष्टपञ्चादिपुष्टिहेतुं । अहं तत्प्रसादात्पुष्टोर्मुक्षीय मुक्तः स्यां । मोक्षने दृष्टांतः । उर्वारुकमिव । बंधनात् यथा जीर्भटं पक्वं स्वयमेव वृंताम्बुकं भवति तद्वत् अमृतात् मुक्तावस्थातो वा मा मुक्तः स्यां ॥

P. 133. l. 1. (VII. 60, 1.) वयं repeated after अदीनदेव in A. B. C. Ca.

P. 133. l. 13. (VII. 60, 2.) नृचक्षा नृणां मनुष्याणां दृष्टा from B.

P. 133. l. 15. (VII. 60, 2.) स्थितानि B 1. स्थितानि A. Ca.

P. 134. l. 2. (VII. 60, 3.) तदवांतरगोव्यक्तिं च ॥ तदवांतरेणाव्यक्तिं A. B. तदवांतरगोव्यक्तिं च C. Ca.

P. 135. l. 5. (VII. 60, 6.) सामर्थ्येच्छितयंति from B.

P. 135. l. 5. (VII. 60, 6.) क्रतुं कर्तारं ॥ कृतं कर्तारं C. अपि क्रतुं सूचेतसं etc. A. C. Ca.

P. 135. l. 17. (VII. 60, 7.) विष्पितस्य ॥ विप्राप्तस्य Nir.

P. 137. l. 6. (VII. 60, 11.) तासां after स्तोता A. C. Ca. B 1.

P. 137. l. 10. (VII. 60, 12.) All the Sanhitá MSS. have देव here and in the repetition of the same verse at the end of the next hymn.

P. 137. l. 16. (VII. 60, 12.) दुःखेन ॥ दुःखानि A. B. C.

P. 137. l. 17. (VII. 60, 12.) शिष्टो गतः A. C. Ca. B 1.

P. 138. l. 14. (VII. 61, 2.) यत्कर्त्तुं A. B. Ca. यत्कर्त्तुं? B 4. has कर्त्तुं समर्थेन कर्त्तव्या after शोभनकर्त्तव्या.

P. 138. l. 25. (VII. 61, 3.) शुधक् यत् शुधक् सत्येन यतो विवेकात् ॥ शुधक् यत् शुधक् सत्यान् यतः विवेकान् Ca. शुधक् यत् शुधक् सत्यानयतः विवेकात् A. शुधक् यत् शुधक् सत्यानयतः विवेकान् C. शुधक् यतः सत्योनयतः विवेकात्. The emendation given is simpler than it would be to read सत्यान्यतो ('different from truth'). शुधक् यतः शुधक् सत्योन यतः विवेकात् B 1.

P. 139. l. 17. (VII. 61, 4.) वां from B. युवाभ्यां ॥ युवां A. B. C. Ca.

P. 139. l. 21. (VII. 61, 5.) नाभूवन् । न भवन्ति ॥ भूवन् भवन्ति A. C. Ca. अभूवन् भवन्ति B.

P. 141. l. 1. (VII. 62, 1.) B 4. gives a marginal explanation of प्रतिनियतः । निगमेन देवसादृश्यत्वेनोपादानात् ।

P. 141. l. 11. (VII. 62, 2.) कृष्णशवास्त्यु° A. कृष्णशतास्त्यु° Ca. कृष्णशतास्त्यु° C. कृष्णवाग्न्युज-रतो B 1. Ait. Bráh. V. 14.

P. 147. l. 12. (VII. 64, 4.) तं is probably dropped before जनं.

P. 149. l. 14. (VII. 65, 4.) वां युवां प्रति repeated after लोके in A. C. Ca. B 1.; not in B 4.

P. 150. l. 3. (VII. 66, 1.) आद्यंत्वे ॥ आद्यंत्वे A. B. C. Ca.

P. 150. l. 24. (VII. 66, 3.) गृहाः ॥ ग्रहाः A. B. C. Ca. : cf. Rv. VII. 19, 11. Rv. X. 69, 4, it is explained by यज्ञानां पालयिता.

P. 151. l. 20. (VII. 66, 6.) रक्षका ॥ रक्षक A. C. Ca.; deest in B 1. 4.

P. 154. l. 9. (VII. 66, 13.) प्रजापतेः B 4. प्रजातिः A. C. Ca. B 1.

P. 155. l. 7. (VII. 66, 15.) सूर्यं वहन्ति ॥ सूर्यं वहन्ति A. B 1. सूर्यं वहति C. Ca. अस्यो वहति B 4.

P. 155. l. 9. (VII. 66, 15.) सुविताय कल्याणाय from B 4. प्रकाशाय B 1.

P. 155. l. 19. (VII. 66, 16.) हविःस्वीका° ॥ हविःस्वीकारस्वेतदीयाधीनत्वात् Ca. हविस्वीकारस्वेतदीयाधीनत्वात् A.; quite corrupt in C.; not in B 4. हविःस्वीकारस्वेतदीयाधीनत्वात् B 1. pr. man. corrected to °स्य तदीयाधीनत्वात्.

P. 156. l. 7. (VII. 66, 18.) द्युलोक° C. Ca. द्यु° A. B.

P. 157. l. 4. (VII. 67, 1.) All MSS., except B 1. 4., mark a lacuna after शेषः । to केनेति तदु°. A later hand in Ca. Colebr. supplies it केन साधनेनेति.

P. 158. l. 8. (VII. 67, 4.) युवाभ्यां MSS. युवयोः ?

P. 158. l. 10. (VII. 67, 4.) अतो वां स्वभूतः ॥ अतीवा A. अतीवाय C. Ca. अति वा B 1.; not in B 4. भवामीति शेषः is expected after it.

P. 159. l. 8. (VII. 67, 6.) लभे B. लभे C. Ca.; illegible in A.; perhaps लभे.

P. 160. l. 5. (VII. 67, 8.) गंगाद्याकाः A. C. Ca. गंगाद्याः B 1. 4. : cf. Pán. VII. 4, 15.

P. 160. l. 5. (VII. 67, 8.) तद्रथान्नाः B 1. रथाकुलाः B 4. रथान् कुला A. Ca.; left out in C. तद्रथानुकूला ?

P. 153. l. 5. (VII. 68, 5.) क्षुर्वीसें A. क्षु - स Ca. क्षुप्वा वासं B 1. क्षुधि (क्षा वा) सं B 4.

P. 163. l. 7. (VII. 68, 5.) धारयति B 1. धारयत A. C. Ca. धारयेत् B 4.

P. 163. l. 15. (VII. 68, 6.) तस्य रूपस्य प्रत्याप्ते ॥ नतस्य रूपस्य प्रत्याप्य A. Ca. तस्य रूपस्य प्रत्याप्य C. नतस्य रूपस्य प्रत्याप्ते B 4. pr. man. तस्य रूपस्य प्रत्ययं B 4. sec. man. तस्य रूपस्य प्रत्यायं भूतं अभूत् । B 1. Perhaps नवस्य रूपस्य प्रत्याप्यं. Cf. IV. 5, 14.

P. 164. l. 10. (VII. 68, 8.) धनादात्रे ॥ धनदात्रे A. B 1. 4. C. Ca.

- P. 164. l. 15. (VII. 68, 8.) नदीं तां ॥ नदीनां A. B 1. 4. नदीतां C. Ca.
- P. 167. l. 13. (VII. 69, 6.) C. Mill has a lacuna from this verse to the beginning of the sixth Adhyāya.
- P. 167. l. 15. (VII. 69, 6.) नियच्छंतु ॥ नियंतु A. Ca. नियतु B 4. नानयंतु B 1.
- P. 167. l. 21. (VII. 69, 7.) निक्षिप्रं A. B 1. 4. Ca. निक्षिप्रं?
- P. 168. l. 19. (VII. 70, 1.) अश्वोऽस्यात् B 1. अतो न अश्वोऽस्यात् Ca. अतो न अश्वोऽस्यात् A. अश्वो न अश्वः अस्यात् B 4.
- P. 168. l. 22. (VII. 70, 1.) योनिं स्थानमिव A. Ca. B 4. योनि स्थानमिव B 1.
- P. 169. l. 4. (VII. 70, 2.) वा before वां by conjecture.
- P. 169. l. 25. (VII. 70, 4.) अनिष्टं etc. Sāyana explains अनिष्टं either as a verbal form or as a superlative.
- P. 170. l. 13 (VII. 70, 5.) जनाय from B 4., which has not जनस्य.
- P. 170. l. 14. (VII. 70, 5.) भवतु B 4. भवति A. Ca.
- P. 172. l. 22. (VII. 71, 4.) यो by conjecture.
- P. 172. l. 25. (VII. 71, 4.) यदुषो ॥ तदुषो A. Ca. B 1. यद्यश्च रषो etc. B 4.
- P. 173. l. 1. (VII. 71, 4.) अयवाह B 1. अय आह A. B 4. Ca. It may be अन्य आह; cf. Rv. VI. 42, 2.
- P. 173. l. 2. (VII. 71, 4.) वां ॥ वा A. B. Ca.
- P. 173. l. 12. (VII. 71, 5.) न्यपारयतं ॥ निपारयतं A. निपारयतं B. Ca.
- P. 174. l. 7. (VII. 72, 1.) गोप्रदेन ॥ गोप्रदेशेन A. B. Ca. गोप्रदेशेनेन?
- P. 174. l. 16. (VII. 72, 2.) बंधुत्वातिशय B 1. बंध्वीतिशयं A. Ca.; not in B 4.
- P. 174. l. 21. (VII. 72, 2.) The passage from the Bṛihaddevatā is quoted by Kuhn in the Zeitschrift für vergl. Sprachforschung I. 442. from a Berlin MS. of the same. Various readings from A. Colebrooke are published by Prof. Roth amongst the errata of the same volume. The readings marked M. M. are from a MS. lately (1862) received from India. It generally agrees with the Berlin MS., and the readings of these two MSS. are mostly preferable to those of the MSS. of Sāyana. According to the principles, however, which I have tried to follow throughout this edition of Sāyana, I was not at liberty to receive them in the text, because the MSS. clearly show that Sāyana was either not acquainted or not satisfied with these readings, and that he gave his extracts from the Bṛihaddevatā either from other MSS. or from memory.
- P. 174. l. 22. (VII. 72, 2.) सरख्यं Kuhn, M. M. सरख्यं A. Ca. B.
- P. 174. l. 23. (VII. 72, 2.) सरख्यां B 1. सरख्यां A. Ca. Roth found सरख्या. सरख्योर्न° M. M.
- P. 174. l. 23. (VII. 72, 2.) ज्ञाते ते A. B 1. ज्ञातते Ca. ज्ञाते Kuhn, M. M.
- P. 174. l. 24. (VII. 72, 2.) वै यमः Ca. तै यमः A. रस्या च तै B 1. The Bṛihad. has तै चाप्युभौ यमावेव ज्यायांस्ताभ्यां तु वै यमः ॥ M. M.
- P. 174. l. 24. (VII. 72, 2.) सरख्यः Kuhn, M. M. सरख्यः A. B. शरख्य Ca.
- P. 174. l. 25. (VII. 72, 2.) उपचक्रमे Kuhn. त्वोपचक्रमे M. M.

- P. 174. l. 25. (VII. 72, 2.) अविज्ञानात् Kuhn, A., M. M. अपिज्ञातात् Ca.
P. 174. l. 26. (VII. 72, 2.) राजर्षि° ॥ राजर्विभयत्तोऽपि M. M.
P. 174. l. 26. (VII. 72, 2.) अपक्रांतां ॥ तपक्रांतां Kuhn, M. M. आत्मरूपिणं ॥ अश्वरूपिणं Kuhn, M. M.
P. 175. l. 1. (VII. 72, 2.) सरस्यूक्तं Kuhn. सरस्यूक्त M. M. निशाय A. B. विशाय Ca. वि-
दिता M. M.
P. 175. l. 2. (VII. 72, 2.) हयरूपिणं ॥ भयरूपिणं A. B. भसरूपिणं Ca. हररूपिणं Kuhn. हय-
रूपिणं M. M.
P. 175. l. 3. (VII. 72, 2.) तल्लुक्कं Kuhn, M. M. तं शुक्लं A. Ca. B.
P. 175. l. 3. (VII. 72, 2.) गर्भकाम्यया Kuhn, M. M. गतकाम्यया A. Ca. B.
P. 175. l. 3. (VII. 72, 2.) आघातमात्राच्चक्रानु Kuhn, M. M. (only शुक्ल° throughout).
P. 175. l. 4. (VII. 72, 2.) अश्विनाविति Kuhn, M. M.
P. 175. l. 7. (VII. 72, 3.) धिष्येने all Sanhitā MSS.
P. 175. l. 8. (VII. 72, 3.) Sāyana read अश्विना for अश्विनोः. The Pada MS. (Mill)
had indeed अश्विना pr. man. अश्विनोः B.
P. 175. l. 12. (VII. 72, 3.) परिवृढानि ॥ कर्नेपरिवृढानि A. Ca. B 1.; left out in B 4.
P. 176. l. 8. (VII. 72, 5.) दक्षिणत from B. दक्षिण A. Ca.
P. 177. l. 3. (VII. 73, 2.) मनुषः सकाशात् ॥ मनुषसकाशात् A. Ca.; deest in B.
P. 178. l. 4. (VII. 73, 4.) समगच्छतं ॥ समगच्छतं A. गच्छतं च Ca. गच्छतं B 4.; deest
in B 1.
P. 180. l. 12. (VII. 74, 5.) प्रगच्छतं A. B. C. प्रगच्छतां?
P. 181. l. 4. (VII. 75, 1.) हिरण्यानि A. Ca. B 1. हिरण्यादि Rig-vidh.
P. 181. l. 4. (VII. 75, 1.) गा अश्वान् Rig-vidh. गावोऽश्वान् A. Ca. B 1.
P. 181. l. 4. (VII. 75, 1.) धन्यान् A. Ca. धान्यान् B 1. धान्या Rig-vidh.
P. 181. l. 5. (VII. 75, 1.) अजाविकं A. Ca. B 1. अजाविकान् Rig-vidh.
P. 181. l. 14. (VII. 75, 1.) It would be better to read इति तिलोपः.
P. 182. l. 12. (VII. 75, 3.) सरंति A. B. प्रसरंति Ca.
P. 182. l. 19. (VII. 75, 4.) चतुरो वर्यान् ॥ चतुरो वर्याः A. Ca. B 1. चत्वारो वर्याः तान् B 4.
P. 183. l. 4. (VII. 75, 5.) अद्वैको योग° ॥ अद्वैयो योग° A. अद्वैको याग° Ca. अद्व योग° B 1.
P. 183. l. 5. (VII. 75, 5.) रश्म्याख्य° ॥ रश्माख्य° A. Ca. B 1. रश्माख्य without विचित्र° B 4.
P. 185. l. 22. (VII. 76, 3.) Sāyana took जार for the locative.
P. 185. l. 23. (VII. 76, 3.) अत्यज्यैव ॥ अत्यजैव A. अत्यज्यैव B 1.; the whole passage is
left out in B 4. Ca.
P. 185. l. 24. (VII. 76, 3.) यती परित्यजे° ॥ यती पतिपरित्यजेत ततः संबर्तनीत्यभिचरिणी च A. यती पतिं
परित्यजेत् ततः संबर्तनीत्यभिचरिणी च Ca. यथा व्यभिचरिणी पतिं न त्यजति तद्वत् सूर्य अपरित्यजंती त्वं B 4. यती
पति परित्यजेत नः संबर्तनी व्यभिचरिणी च सूर्यमपरित्यजंती त्वं B 1.
P. 188. l. 2. (VII. 77, 1.) वा after वाधमानं A. Ca. B 1.
P. 189. l. 9. (VII. 77, 4.) वमूनि to आहर from B 4.
P. 189. l. 20. (VII. 77, 5.) रणद्वयैरुपेतं from B 4.

P. 190. l. 14. (VII. 78, 1.) अस्मभ्यं repeated after धनं in A. Ca. B 1.

P. 193. l. 10. (VII. 79, 3.) रात्रिचसानस्य ॥ रात्रिचसानस्य A. Ca. रात्रिचसानस्य B 1.

P. 194. l. 5. (VII. 79, 5.) धनलाभाय A. B 1.

C. Mill begins again from the sixth Adhyāya, but as it does not differ from Ca., it is only occasionally mentioned.

P. 198. l. 15. (VII. 81, 6.) A. omits all from त्रिय° to the end.

P. 199. l. 17. (VII. 82, 2.) वां युवां A. B. Ca. It should be युवाभ्यां, as immediately afterwards.

P. 199. l. 18. (VII. 82, 2.) शरीरदादौय etc. A. Ca. B 1. ओजः शरीरदादौहेतुभूतं संदधुः B.

P. 199. l. 19. (VII. 82, 2.) ओजो नाहमी दशेति A. ओजो नाहमी ॥ दशेति Ca. ओजः साहमी दशेति B 1.

P. 200. l. 25. (VII. 82, 5.) जातिमंति ॥ जतिमंति A. जनिमंति B 1. संति Ca.

P. 203. l. 22. (VII. 83, 1.) आच्छयति ॥ आच्छयेति Ca. अछयेति A. अछेति B 1.

P. 204. l. 9. (VII. 83, 2.) वीताश्च A. Ca. वीराश्च B.

P. 207. l. 16. (VII. 83, 10.) धनं from B 1. 4.

P. 210. l. 8. (VII. 85, 1.) ओहिश्य ॥ उहिश्य B 1. and margin of B 4. वोह्यस्य A. Ca.

P. 210. l. 9. (VII. 85, 1.) शिशः etc. In all cases, where the masculine is used, पादः has to be supplied.

P. 211. l. 8. (VII. 85, 3.) असांकार्येण A. (cf. Wilson, s. v. सांकार्य). असांकार्येण Ca. सासांकार्येण B. असाकार्येण B 1.

P. 214. l. 7. (VII. 86, 5.) च after विश्लेषय A. Ca. B.; not in C.

P. 214. l. 9. (VII. 86, 5.) वासादिभिः Ca. B 1. वासादिभिः A. यवसादिभिः B 4.

P. 214. l. 16. (VII. 86, 6.) स्वभूतं तद्वत् A. B 1. स्वरूपवद्वत् Ca.; not in B 4.

P. 214. l. 18. (VII. 86, 6.) प्रमाद° B. प्रमोद A. Ca.

P. 214. l. 23. (VII. 86, 6.) तं यमधो निमीयत A. तं यमनिमीयत Ca. तं यमधो निनीयता B 4.

P. 220. l. 21. (VII. 88, 3.) बभूविष ॥ बभूव A. Ca. भवाव B 4. बभूतां B 1.

P. 221. l. 4. (VII. 88, 4.) Sāyana read स्वपामवोभिः instead of स्वपा महोभिः.

P. 222. l. 2. (VII. 88, 6.) सखा Ca. ससखा A. after सखा.

P. 223. l. 11. (VII. 89, 3.) प्रतिकूलमननुष्ठानं Ca. प्रतिकूलजितमनुष्ठानं A. अननुष्ठानं B 4. प्रतिकूलनुष्ठानं B 1.

P. 225. l. 10. (VII. 90, 2.) Sāyana seems to take वाजी अस्य as one word.

P. 226. l. 21. (VII. 90, 5.) स्वकीयत्वे विहितेन A. स्वकीयस्व विदितेन Ca. स्वकीयेन विदितेन B 4. स्वकीयेनैव B 1.

P. 231. l. 20. (VII. 92, 1.) उप समीचे from B 4.

P. 233. l. 11. (VII. 92, 4.) सूरयः स्तोतारः A. B. Ca.

P. 235. l. 2. (VII. 93, 2.) संयोजयतं ॥ स्वयोजयतं A. Ca. योजयतं B.

P. 235. l. 13. (VII. 93, 3.) भूमिं व्याप्नुवंति B 4. भूम्यां व्याप्नुवंति A. भूम्यां व्याप्नुवंति Ca. B 1.

P. 236. l. 7. (VII. 93, 5.) A. C. omit all from तनूरूपा to हतं 1. B 4. has स्पृधा कुर्वन्तौ शूरसाता शूरसातौ रणे यतैते यत्नं कुर्वन्तौ वैरिसेने तनूरूपा आत्मीयेन तेजसा सं यत् ये सखा हतं सततं हिंसं तथा

सोमसुता सोममभियुक्तता जनेन यतमानसंघेन देवयुभिः देवान् कामयमानैः सह विदधे यतो अदेवयुं असोमसुतं जगं सं हिंसं ॥ B 1. has तनून् ॥ खौद्रिक हतं. All left out in Ca.

P. 237. l. 13. (VII. 93, 8.) ना before परिख्यन् by conjecture.

P. 238. l. 13. (VII. 94, 3.) पापत्वाय पापवत्त्वाय Ca.

P. 243. l. 15. (VII. 95, 5.) परिवेष्टां B 1. परिवेष्टां A. C. Ca.

P. 243. l. 23. (VII. 95, 5.) त्वद्विष° B 4. तृपद्विष° A. Ca. B 1.

P. 244. l. 6. (VII. 95, 6.) यंतुः ॥ यंतु A. Ca.; not in B 1. 4.

P. 244. l. 10. (VII. 96, 1.) द्वितीया सतोबृहती left out in A. Ca. B 1. द्वितीया प्रस्तारपंक्तिः तृतीया सतोबृहती B 4.

P. 244. l. 11. (VII. 96, 1.) सरस्वदेवताकः ॥ सरस्वान्देवताकः A. Ca. B.

P. 252. l. 5. (VII. 98, 3.) अदिते° ॥ अदित इन्द्रमादित्यस्योक्तत्वात् A. Ca. B 4.

P. 252. l. 18. (VII. 98, 4.) अभियुध्येष्ट ॥ अभियुध्यस्व A. B. Ca.

P. 253. l. 10. (VII. 98, 6.) Sáyana seems to have read तवेदिदं.

P. 254. l. 12. (VII. 99, 1.) नायत् B 1. 4. नायत् A. Ca.

P. 255. l. 16. (VII. 99, 1.) After पृथिवीमूर्ध्वमुत्तलेन, Ca. marg. adds छामधोमुखत्वेन.

P. 255. l. 17. (VII. 99, 3.) पर्वतैः from B 4. Ca. marg. कीलसदृशैः पर्वतैः marg. of C. Colebrooke; deest in Ca. B 1. A.

P. 256. l. 13. (VII. 99, 5.) सह सद्य एव ॥ संपद्य स एव A. संद्यस एव (perhaps for संघश एव) Ca. सह सद्य एव B 1.

P. 256. l. 24. (VII. 99, 6.) वृजनेषु वा युत्सु B 4.

P. 260. l. 26. (VII. 100, 6.) गूढरूपोऽपि ॥ गूढरूपाणि A. गूढरूपाणि Ca. गूढरूपोऽपि B 1.

P. 261. l. 23. (VII. 101, 1.) तिस्रश्चादिभ्यामुपतिष्ठेत् भास्करं A. तिस्रमुपतिष्ठेत् भास्कर एताभ्यां Ca. तिस्र दीदित्यमुपतिष्ठेत् भास्करं B 1. तिस्र एताभ्यामुपतिष्ठेद्विवाकरं Rig-vidh.

P. 262. l. 1. (VII. 101, 1.) पंचरात्रे व्यतीते तु महद्वर्षमवाप्नुयात् Rig-vidh.

P. 269. l. 3. (VII. 103, 7.) सर्वतो ॥ तो A. Ca.; deest in B 1.

P. 270. l. 11. (VII. 103, 10.) The following verse is given by the Sanhitá MSS. at the end of this hymn.

उपप्रवद°^a मंडूकि°^b वधेना वंद तादुरि ।

मध्ये हृदस्य प्रवसं निगृह्य चतुरः पदः ॥

Cf. Átharva-veda IV. 15, 14. उपप्रवद.

P. 270. l. 22. (VII. 104, 1.) वा after पंचेष्टो A. Ca.; not in B 1. and Anukr.

P. 273. l. 4. (VII. 104, 5.) अश्मसारभूतस्य B 1. अश्मसाभूतस्य A. Ca. अश्मसाभूत (?)

P. 273. l. 19. (VII. 104, 6.) यथा before धनैः by conjecture. नृपतीक is not explained in A. Ca. B. The omission took place probably after स्तोत्राणि, and Sáyana's explanation might have been स्तोत्राणि नृपतीव राजा नाविष तो यथा धनैः पूरयतः तथा etc. B 4. has at the end दृष्टान्तः नृपतीव राजानौ इव तो यथा पूरयतः तद्वत् ॥

P. 274. l. 2. (VII. 104, 7.) द्रोघधृन् B 1. 4. Ca. and A. pr. man. ड्रेडून् A. sec. man.

^a उपप्रवत S. 2. P. S.

^b मंडूकी S. 2. S. Colebr.

- P. 274. l. 20. (VII. 104, 9.) परिचर्दन्ति B 1. 4. Ca. परिभवंति A.
 P. 275. l. 25. (VII. 104, 12.) इदमादिभिः ॥ इदमाभिः A. Ca.
 P. 276. l. 1. (VII. 104, 12.) वसिष्ठं ॥ वसिष्ठं A. Ca. B 1.
 P. 276. l. 3. (VII. 104, 12.) वसिष्ठेनेति नः श्रुतं ॥ वसिष्ठो नेति श्रुतं Ca. वसिष्ठो नेति न श्रुतं A. B 1.
 P. 276. l. 16. (VII. 104, 13.) इति न मुंचति B 1. 4. Ca. इति --- ते A.
 P. 280. l. 11. (VII. 104, 22.) शुशुलूकः by conjecture.
 P. 280. l. 23. (VII. 104, 23.) स्त्रीपुंरू° ॥ स्त्रीपुंसरू° A. B 1. 4. स्त्रीपुंसोरू° Ca.

Mandala VIII.

- P. 282. l. 10. (VIII. 1, 1.) प्रयोग° B 1. प्रयोग° A. प्रायोगि° Ca.
 P. 282. l. 19. (VIII. 1, 1.) एकोनविंशत् ॥ एकोनविंशो Ca. B 1. एकोनविंशो A.
 P. 287. l. 24. (VIII. 1, 12.) अभिस्त्रेपणात् B 1. B 4. sec. man. अभिस्त्रेपणाः B 4. pr. m. अभिस्त्रेपणा A. Ca.
 P. 287. l. 24. (VIII. 1, 12.) °द्रव्यात् B 1. °द्रव्यान् A. B 4. Ca.
 P. 289. l. 21. (VIII. 1, 17.) अदाभ्यहे हिमांदासुत A. अदाभ्याये हिमांदासुत Ca. अदाभ्यग्रहे हिमांदासुत B 1. The MSS. of Kātyāyana could not be compared for this passage. As it stands it is certainly not correct. It ought to be अदाभ्यग्रहे, cf. VIII. 2, 1.
 P. 291. l. 1. (VIII. 1, 20.) आस्त्रावणेन B 4. आस्त्रावणेन A. Ca. आस्त्रवणेन B 1.
 P. 292. l. 22. (VIII. 1, 24.) विभूतयोऽन्ये ॥ विभूतयोने A. Ca. विभूतयो तनो B 1.; cf. the following verse.
 P. 293. l. 23. (VIII. 1, 26.) स इवैन्द्र ॥ स सैन्द्र° A. Ca.; deest in B.
 P. 294. l. 12. (VIII. 1, 27.) न before विद्युक्ते by conjecture. विनियुक्ते Ca.
 P. 295. l. 12. (VIII. 1, 29.) प्राप्ते ॥ प्रपिते A. Ca.; deest in B.
 P. 295. l. 20. (VIII. 1, 30.) मेधातिथये ॥ मेधातिथये A. B. Ca.
 P. 296. l. 10. (VIII. 1, 31.) आरोहयं B 4. आरोहयंत A. Ca.; deest in B 1.
 P. 298. l. 1. (VIII. 2, 1.) च after आंगिरसस्य by conjecture.
 P. 298. l. 23. (VIII. 2, 2.) भवतीति ॥ भवतीषु A. Ca. भवतिषु B 1. Some omission has taken place, which can be supplied from Sāyana's commentary on the same verse in the Sāma-veda (II. 1, 2, 8, 2): परिपूतः शोभितः दशापवित्तस्य नाभि पूतया -- शौस्तुक्या हि सोमः परिपूयते । तदुक्तं भगवता आपस्तम्बेन शुक्लामूर्ध्नास्तुकां यजमानाय प्रयच्छति तां शकटे दशापवित्तस्य नाभिं कुरुते शुक्लं बलक्ष्याः पवित्तममोतं भवतीति नदीषु etc.
 P. 300. l. 2. (VIII. 2, 5.) नमा च ॥ नमा व A. Ca. नज्जा च B 1.
 P. 301. l. 20. (VIII. 2, 6.) इन्द्रं ॥ यमिन्द्रं A. B. Ca.
 P. 302. l. 16. (VIII. 2, 12.) छंदांसि तानि । The MSS. offer no various readings, but there is probably a mistake. It may be द्वाश्छंदांसि or नग्ना छंदांसि, cf. Nigh. I. 11. Or छंदांसि may have been explained as वस्त्राणि छंदनात्. Only in all these cases a negation would be wanted, and Sāyana may after all have explained *na-gnāh* by *na gahati*, scil. *chandānsi*.
 P. 302. l. 26. (VIII. 2, 13.) तव B. अत एव A. Ca. B.

P. 305. l. 9. (VIII. 2, 20.) दुःसहनं B 1. दुःसहहनं Ca. दुःसहहननं A.

P. 306. l. 18. (VIII. 2, 25.) अहीनांतर्गते A. B 1. अहानां संतर्गते Ca.

P. 307. l. 13. (VIII. 2, 27.) The commentary to this verse is left out in A. C. Ca. B 1. says अस्यार्थः स्तुतिः. B 4. has the following: ब्रह्मयुजा अश्ववन्तौ शरमा सुसप्रदौ हरी एतादृशौ अश्वौ युवां इह अस्मद्यस्ते इंद्रं वा वक्षतः आवहतं कीदृशं इंद्रं अस्मात्सखायं गीर्भिः अस्मात्कृतेः स्तोत्रैः श्रुतं प्रख्यातं निर्वेणसं गिरां संभक्तारं ॥

The commentary given in brackets is taken from Sáyana's commentary to the same verse in the Sāma-veda. स्तुतिभिः श्रुतं प्रापितमाहात्म्यं is an emendation in the MS., the original reading being स्तुतिभिः प्रवेणपितमाहात्म्यं.

P. 310. l. 15. (VIII. 2, 37.) अनुकूलो ॥ अनुकूला B 1. अनुकूलवेद्यो Ca. A.

P. 310. l. 16. (VIII. 2, 37.) प्रियमेधा A. B. Ca. instead of प्रियमेधो?

P. 311. l. 18. (VIII. 2, 40.) The same legend is given Rv. I. 51, 1. कारमायनं Shad-viṣṭ-brāhmaṇa. भूतानहार ibid.

P. 315. l. 7. (VIII. 3, 6.) अग्रययत् deest in A. B 1.

P. 317. l. 23. (VIII. 3, 11.) विकल्पनात् ॥ विकर्तनात् A. Ca. विकर्तनात् B 1.

P. 319. l. 4. (VIII. 3, 13.) इंद्रस्य लिङं deest in B 1.

P. 323. l. 19. (VIII. 3, 22.) तस्याः by conjecture. तं B 4.; deest in B 1.

P. 326. l. 14. (VIII. 4, 3.) संपूर्णं ॥ संपूर्णत्वं A. Ca. and B 4. pr. man. संपूर्णं च B 4. sec. man. and B 1.

P. 326. l. 17. (VIII. 4, 3.) एकयत्नेन ॥ एकयत्नेन A. Ca. एकत्वं B 4. एकयत्नैव B 1.

P. 326. l. 24. (VIII. 4, 4.) क्लेदनाः from Ca. B. A. has a lacuna.

P. 327. l. 26. (VIII. 4, 6.) परस्मैपदं is supplied from C. Mill. The interpretation of यवीयुधा is left out in A. Ca. B 1. यवीयुधा वज्रायुधेन युद्धमानेन B 4.

P. 328. l. 26. (VIII. 4, 8.) °प्रवचनीयत्वं ॥ °प्रवचनीयं A. Ca. B.

P. 329. l. 9. (VIII. 4, 8.) अधवी धेद पा पान धेद इक्ष्वैलौगोदिको नुप्रलयः तत्संनियोगेन इकारांतादेशस्य पानव्याः सोमा इत्यर्थः Ca. after प्रीणयितार इत्यर्थः 1.

P. 331. l. 16. (VIII. 4, 13.) बहुलमिति सप्तम्या अलुक् ॥ बहु लुक् A. बहुलुक् Ca. मिति अलुक् B 1.

P. 332. l. 3. (VIII. 4, 14.) गतो ॥ वा ॥ गंतोर्वा A. Ca. गंतो वा B 1.

P. 332. l. 7. (VIII. 4, 14.) अध्वरं सेवमानाः B 1. A. अध्वरे सचमानाः Ca. अध्वरे शोभमानाः B 4.

P. 333. l. 6. (VIII. 4, 16.) तत्कस्य हेतो A. Ca. तत् कस्य हेतोः B 1. 4.

P. 334. l. 25. (VII. 4, 20.) शुङ्गानां ॥ शुङ्गां भो A. शुङ्गां वां भो Ca. शुङ्गां B 1. 4.

P. 335. l. 2. (VIII. 4, 20.) तत्प्रतिगृहीतं A. तैः प्रतिगृहीतं B 1. Ca. प्रतिगृहीतानि?

P. 336. l. 23. (VIII. 5, 2.) नृवर्तौ B 1. नेतृवर्तौ A. Ca.

P. 338. l. 21. (VIII. 5, 6.) अपायः ॥ अपायां A. Ca. B 1. Some words seem to have been left out.

P. 339. l. 3. (VIII. 5, 7.) कीदृशैः ॥ ईदृशैः A. B 1. 4. Ca.

P. 340. l. 4. (VIII. 5, 10.) वा after इति by conjecture.

P. 344. l. 1. (VIII. 5, 22.) यद्यदा deest in A. B. Ca.

P. 347. l. 11. (VIII. 5, 33.) जनं deest in A. B. Ca.

- P. 347. l. 18. (VIII. 5, 34.) अस्मिन् B. यस्मिन् A. Ca.
- P. 348. l. 1. (VIII. 5, 35.) प्रथमांतरमेव मामद्वितं Ca. प्रथमांतरमेवमामद्वितं A. B l. 4.
- P. 355. l. 17. (VIII. 6, 19.) Instead of एनां, Sáyana has एनं.
- P. 357. l. 2. (VIII. 6, 23.) उत प्रजां सुवीर्यं is not explained in A. B. Ca. उतापि च प्रजां सुवीर्यं सुपुत्रवीरं चाद्वयस्व B. Taylor.
- P. 359. l. 6. (VIII. 6, 30.) अस्तमयनं ॥ अस्तमनं A. B. Ca.
- P. 359. l. 20. (VIII. 6, 32.) सेवस्व from B l.
- P. 360. l. 1. (VIII. 6, 33.) यन्त्री हस्तः । तद्वान् ॥ यन्त्रहस्तः तद्वान् A. Ca. यन्त्रहस्त तद्वानी B l.: cf. Rv. I. 121, 14.
- P. 362. l. 4. (VIII. 6, 40.) यन्त्रहस्तेन A. B. Ca. यन्त्रहस्तेन?
- P. 362. l. 27. (VIII. 6, 43.) अत्यष्टोम° A. Ca.; deest in B. अतिष्टोमा°?
- P. 364. l. 3. (VIII. 6, 47.) दशगु° ॥ दशशतगु° A. B. Ca. *
- P. 366. l. 1. (VIII. 7, 5.) यद्यदा by conjecture. नि यत् B. Taylor.
- P. 369. l. 21. (VIII. 7, 17.) A. Ca. Ba. have immediately after पृश्निमातरः—येनास्मीयेन etc. of the next verse. पृश्निमातरः मरुतः तथा स्तोमैः स्तोत्रैः उदीरते B. Taylor.
- P. 370. l. 24. (VIII. 7, 22.) प्रवृक्षयज्ञका ॥ प्रवृक्ष° A. B. Ca.
- P. 371. l. 19. (VIII. 7, 22.) च is taken from the Upanishad.
- P. 372. l. 6. (VIII. 7, 24.) आप्यस्य ॥ आपस्य A. Ca. Ba.
- P. 373. l. 18. (VIII. 7, 28.) समानवाक्ये निघातयुष्मदस्मदादेशा ॥ समानवाक्येषु युष्मदादेशा A. Ca.; deest in B.: cf. Pán. VIII. 1, 18. and Rv. III. 30, 1.
- P. 373. l. 23. (VIII. 7, 29.) कृजीका नाम B. कृजीका नामा B l. कृजीकानां A. Ca.
- P. 373. l. 23. (VIII. 7, 29.) तत्संबंधिनि ॥ तत्संबंधि A. B. Ca.
- P. 375. l. 10. (VIII. 7, 33.) आषर्तयामि B 4. आषर्तयानि A. B l. Ca.
- P. 377. l. 9. (VIII. 8, 1.) स्तोत्रभिः A. B l. Ca. One expects स्तोत्रभ्यः.
- P. 378. l. 21. (VIII. 8, 5.) यक्षे ॥ यज्ञे A. B l. Ca.
- P. 380. l. 13. (VIII. 8, 10.) त्रियमाणा ॥ क्षीयमाणा A. Ca. त्रियाणा B l.
- P. 383. l. 14. (VIII. 8, 12.) अभिप्राप्तावश्रौष्टां ॥ अभिप्राप्ता श्रौष्टां A. Ca. भो श्रौष्टां B l.
- P. 385. l. 12. (VIII. 8, 23.) त्रिसंख्या° B. Taylor. संख्या° A. Ca. Ba.
- P. 387. l. 18. (VIII. 9, 5.) इत्यादिना ॥ इत्यादि A. Ba. Ca.
- P. 390. l. 1. (VIII. 9, 10.) यद्यथा after युषां from B l.
- P. 392. l. 21. (VIII. 9, 17.) वा after होतः by conjecture.
- P. 394. l. 24. (VIII. 10, 4.) अतस्त्रितयादपि स्थानात् । B 4. अतस्त्रितया परिस्थानादपिनात् । B l. अतस्त्रितयादपि नात् । Ca. A.
- P. 396. l. 1. (VIII. 10, 4.) A. omits all after प्रत्यवायरहितस्य to the end of the fifth Ashtaka.

MSS. for the sixth Ashtaka.

A. Colebrooke—The text is omitted.

C. Mill, C. Wilson, and Ca. very corrupt.

Ba. (B. Stevenson) and Bb. (B. Taylor) give both only an extract, but B. Taylor contains marginal additions and corrections.

- P. 402. l. 3. (VIII. 12, 1.) सोमपानञ्ज° B. सोमपानाय ज° A. Ca.
 P. 402. l. 19. (VIII. 12, 2.) अपनयनेन Bb. अपनयने A. Ca. Ba. अपनयेन C.
 P. 405. l. 3. (VIII. 12, 8.) लुङि सिषि मंते ॥ लुङि सि - - मंते C. लुङि सिमंधेरे A. Ca.
 P. 407. l. 3. (VIII. 12, 12.) स्तुत्यगुण° ॥ स्तुत्यागुण° A. B. C. Ca.
 P. 407. l. 12. (VIII. 12, 13.) व्यत्ययेन etc. ॥ व्यत्ययेन् परस्य° A. Ca.: cf. Pāṇ. VI. 1, 8, 3.
 P. 407. l. 14. (VIII. 12, 13.) हविः is evidently left out after शुद्धं.
 P. 410. l. 7. (VIII. 12, 20.) वा after प्रायश्चित्तारं by conjecture.
 P. 410. l. 18. (VIII. 12, 21.) कीर्त्तयः पूर्वीः B. कीर्त्तयिष्या विष्णानि सर्वाणि यमूनि के पूर्वीः A. C. Ca.
 P. 412. l. 17. (VIII. 12, 26.) The quotation occurs more complete Rv. I. 55, 2.
 P. 416. l. 15. (VIII. 13, 3.) तमे to the end of the verse from Ca. तथ वृषे वर्धनार्थं

मखा भय B.

P. 416. l. 25. (VIII. 13, 4.) बर्हिषो यज्ञस्य वि राजसि ॥ बर्हिषो यज्ञ वि वा रा° A. Ca. बर्हिषः वेद्या स्तीर्णे बर्हिषि वि र° B.

P. 417. l. 7. (VIII. 13, 5.) आचामहे B.

P. 417. l. 8. (VIII. 13, 5.) वेदितारं ॥ विदि° A. Ca.

P. 417. l. 9. (VIII. 13, 5.) आहर B. आहर इति A. Ca.

P. 417. l. 17. (VIII. 13, 6.) Either अकरोत् is left out after °समर्थाः or शृणु प्रसहने should stand immediately after अकरोत्.

P. 419. l. 23. (VIII. 13, 12.) व्याप्तिमत् ॥ दीप्तिमत् ?

P. 421. l. 20. (VIII. 13, 17.) वृक्षस्य शाखा इव from B. Ca.

P. 422. l. 22. (VIII. 13, 20.) ज्ञायते वर्तते ॥ जानन्वर्तते Bb. तानन् वर्तते Ba. जायते A. जान्यते Ca.

P. 422. l. 22. (VIII. 13, 20.) बलिषि° A. Ca. बल° B.

P. 424. l. 13. (VIII. 13, 25.) क्षुपिभिरुत्पादिताभिः by conjecture. क्षुपिरुत्पादिताभिः A. Ca.

क्षुपि - - त्पादिताभिः C.

P. 424. l. 23. (VIII. 13, 26.) हेतोः B. होतुः A. Ca.

P. 425. l. 8. (VIII. 13, 27.) प्राप्तवसू C. Mill. प्रतवसु A. Ca. प्रथितवसू for प्रतवसू ?

P. 425. l. 24. (VIII. 13, 29.) स्यः after हिंसिष्यः A. Ca. Perhaps सयः.

P. 426. l. 2. (VIII. 13, 29.) दक्षावरं A. sec. man. दाक्षावरं Ca. and A. pr. man.

P. 428. l. 25. (VIII. 14, 5.) कृत्वेति ॥ कृतेति A. Ca.

P. 429. l. 8. (VIII. 14, 6.) After वर्धमानस्य, at the end of the page, several leaves are wanting in Ca., which are supplied by a later hand. The lacuna extends as far as VIII. 17, 6. The supplementary leaves agree with C.

P. 430. l. 5. (VIII. 14, 9.) दृढीकृतानि ॥ दृढीकृता A. दृ* कृता C.

P. 431. l. 13. (VIII. 14, 13, 14.) The last word of the 13th verse (something like परतन्निग्ये) and the beginning of the 14th are wanting in A. C. B. has the following, but put in a wrong place: हे इंद्र मायाभिः उत्तिमृष्यतः सर्वं प्रसरतः छां आरुह्यतः सुलोकं आरोहतः दस्युन्.

P. 433. l. 4. (VIII. 15, 3.) शत्रु° ॥ शत्रुहन्नादि° C. शत्रुहर्नादि A. शत्रुन् B.: cf. VIII. 15, 11.

P. 433. l. 18. (VIII. 15, 4.) येषां after उशब्दः A. C.

P. 434. l. 2. (VIII. 15, 5.) यद्वा to विशेषेण from C.

P. 435. l. 18. (VIII. 15, 10.) स्तोत्रमो जज्ञिषे after दात्रमो जज्ञिषे C.

P. 435. l. 20. (VIII. 15, 10.) सर्वाणि ॥ सर्वाभ्यो A. सर्वा C. In the second explanation, which was caused by Sáyana's taking मंहिष in a different meaning, the interpretation of स्वपत्नानि (something like शोभनपुत्रादिभिः सहितानि धनानि) is omitted. यद्वा inserted by conjecture.

P. 438. l. 11. (VIII. 16, 5.) पक्षपातवचनाय only in A.

P. 439. l. 25. (VIII. 16, 11.) अतिपालयतु, at the end, only in A.

P. 440. l. 15. (VIII. 17, 1.) आद्यास्तृचो ॥ आद्या चा° A. आद्या° C.: cf. Rv. I. 7, 1.

P. 441. l. 6. (VIII. 17, 3.) Ca. wanting.

P. 441. l. 21. (VIII. 17, 5.) दक्षिणभेदेन ॥ पदेन A. पदेन C. Mill.

P. 441. l. 22. (VIII. 17, 5.) स चासिक्तः wanting in B., placed in A. C. after चेति.

P. 442. l. 4. (VIII. 17, 6.) Ca. begins again.

P. 443. l. 23. (VIII. 17, 12.) शाचिपूजन ॥ शाचिषा A. Ca.

P. 443. l. 25. (VIII. 17, 12.) यतः by conjecture.

P. 444. l. 5. (VIII. 17, 13.) स्वयमेव ॥ स्वयं ते तव A. Ca.

P. 444. l. 21. (VIII. 17, 14.) °संपादिनां B. °संपादितानां A. Ca.

P. 445. l. 13. (VIII. 18, 1.) द्वाविंशत्यृचं ॥ द्वाविंशर्चं MSS. ut saepe.

P. 445. l. 23. (VIII. 18, 1.) देवादीनां A. Ca.; deest in B. It should be देवानां.

P. 448. l. 17. (VIII. 18, 9.) च वातु अनुवर्तेतां B. आनुवर्तेतां A. Ca.

P. 449. l. 1. (VIII. 18, 10.) शिष्यते ॥ शिष्टांते A. शिष्टाते Ca.

P. 450. l. 12. (VIII. 18, 14.) अयमर्थः ॥ अयमर्थः Ca. अमर्थः A.; deest in B.

P. 452. l. 15. (VIII. 18, 20.) स्वामिनां A. Ca.; deest in B.

P. 453. l. 12. (VIII. 19, 1.) After रा (of राजाना) two leaves are wanting in Ca., which are supplied from another MS. of about the same date.

P. 454. l. 2. (VIII. 19, 1.) लिटि after बहे: C.

P. 454. l. 9. (VIII. 19, 2.) अयिः to विभूतरातिं from B.

P. 454. l. 10. (VIII. 19, 2.) इमं ॥ इंद्रं B.

P. 454. l. 12. (VIII. 19, 2.) नियन्तारं from B.

P. 454. l. 16. (VIII. 19, 5.) यच्च वेदेन to परिचरति from B.

P. 456. l. 21. (VIII. 19, 8.) साधकाः ॥ साधक A. C. रक्षयानि B. instead of धरैर्यानि.

P. 457. l. 14. (VIII. 19, 10.) जयादिकं, and then स तादृशो जनो to the end, from B.

P. 458. l. 24. (VIII. 19, 14.) निशीन° ॥ निष्यान° A. Ca.

- P. 459. l. 22. (VIII. 19, 16.) पटिषरेमहि from B.
- P. 462. l. 4. (VIII. 19, 22.) प्रयच्छेत्तर्षः A. Ca. प्रयच्छत इत्यर्थः B., which may be right.
- P. 462. l. 5. (VIII. 19, 22.) चाग्निः from B.
- P. 463. l. 12. (VIII. 19, 25.) ये यथा etc. The passage is printed according to A. Ca.;
- C. MilP has यथापासते तदेव भवतीति । Neither of these readings is right.
- P. 463. l. 13. (VIII. 19, 25.) भवेयमिति ॥ भवति A. Ca.
- P. 463. l. 22. (VIII. 19, 26.) पापया after अत एव A. B. Ca.
- P. 465. l. 16. (VIII. 19, 31.) शकटनीडेऽवस्थानात् B. °नीलेऽवस्थान् A. Ca.
- P. 467. l. 2. (VIII. 19, 35.) यजमानेषु from Ca.
- P. 467. l. 18. (VIII. 19, 37.) No commentary is given in A. C. Ca. B. has उताप्येत
यदुक्तं मे मयं प्रथियोः अष्टादिषः इयामवर्णानां प्रणेता प्रकर्षेण नेता मयमदात् क्व पुनरसावदात् सुवास्ताः सुष्ठु निया-
मायुः नद्याः अथि तुग्वनि तीर्थेऽधि एतददात् मयं सुवास्तु नाम नदी तुग्व तीर्थं भवतीति निरुक्तं अग्रतो गामी भवद्भुः
भावयता बहूनां पूजितलक्षणः दियानां दानाहोणां गवां पतिः ताश्च गाः एतत्संख्यायुक्ताः ॥ Cf. Nir. IV. 15.
- P. 468. l. 3. (VIII. 20, 1.) हे प्रस्थावानः to मा from B. मरुत by conjecture.
- P. 468. l. 12. (VIII. 20, 2.) महांतः ॥ तद्वातः A. Ca. च्चुभुष्टाः is one of the महत्त्वामानि in
the Naighantuka.
- P. 468. l. 15. (VIII. 20, 2.) कामयमाना by conjecture; the rest from B.
- P. 468. l. 23. (VIII. 20, 3.) मरुतां to the end from B.
- P. 469. l. 9. (VIII. 20, 4.) दुःखेन युज्यते B. दुःखे ज्यते A. Ca.
- P. 469. l. 12. (VIII. 20, 4.) सर्वोक्तं after पूर्वोक्तं A. Ca.
- P. 470. l. 4. (VIII. 20, 6.) अंतं ॥ अंतं A. B. Ca.
- P. 471. l. 2. (VIII. 20, 8.) बलनाय ॥ Cf. Rv. I. 75, 1, etc.
- P. 471. l. 11. (VIII. 20, 9.) विशेष्यते ॥ विशेषांतो A. विशेषांतौ Ca.
- P. 472. l. 5. (VIII. 20, 11.) शक्तादीन्यां ॥ शक्त्यान्यां A. Ca.
- P. 473. l. 8. (VIII. 20, 14.) हीनः ॥ नहिनः A. Ca.; deest in B.
- P. 475. l. 8. (VIII. 20, 19.) शक्तान् ॥ शतृन् C. सक्तून् A. Ca. सेकृन् B.
- P. 476. l. 9. (VIII. 20, 22.) रुक्मं after आभरणं A. B. Ca.
- P. 476. l. 13. (VIII. 20, 22.) धारयितव्ये etc. ॥ धारयितव्य स्तोत यहे A. Ca.
- P. 477. l. 6. (VIII. 20, 24.) स्तोत्रीभिः A. Ca. after कल्याणीभिः.
- P. 478. l. 20. (VIII. 21, 1.) तदानुरूपतृचस्य and अनुरूपतृचस्य repeated in A. Ca.
- P. 480. l. 19. (VIII. 21, 5.) दधिपयसी—उच्यते ॥ दधिपयस्या A. दधिपयस्य Ca. उच्यते A. Ca.
- P. 481. l. 20. (VIII. 21, 7.) सुख्यं ॥ सुख्यं A. Ca.
- P. 481. l. 22. (VIII. 21, 7.) ते त्वां etc. ॥ त त्वं महांतामिति जानंतो यनंता वयं भवता रक्षंत इति A.
जानंता Ca.; the rest like A.
- P. 482. l. 4. (VIII. 21, 8.) हे वज्रिन् वज्रिवन् इंद्र B.
- P. 483. l. 3. (VIII. 21, 10.) हस्तिवर्णीश्वोपेतं from B.
- P. 483. l. 6. (VIII. 21, 10.) य before एवं सति A. Ca.
- P. 484. l. 15. (VIII. 21, 13.) यत् B. यच्च A. Ca.
- P. 484. l. 25. (VIII. 21, 13.) The end of the commentary which is wanting in

A. Ca. is supplied by B.: यदा मानवस्य नदनुं दानादिराहित्यं समूहसि निराकरोषि यदृत्वं कृणोषि करोषि
आदिह् अनंतरमेव पितेव सन् तेन हूयसे ॥

P. 485. l. 24. (VIII. 21, 16.) धनादिभिः ॥ नादिभिः A. Ca. आ B.

P. 485. l. 25. (VIII. 21, 16.) कैश्चित् ॥ कश्चित् A. B. Ca.

P. 486. l. 19. (VIII. 21, 18.) वर्तते । तान् ॥ तान् B. ततं ततान् A. Ca.

P. 486. l. 19. (VIII. 21, 18.) धनेस्तनोति ॥ धनौ सनोति A. Ca. सनोति B.

P. 487. l. 9. (VIII. 22, 1.) उपस्यपयितारं ॥ उपजनायतारं A. Ca.: cf. दसु उपस्यये.

P. 487. l. 20. (VIII. 22, 2.) युक्तेषु ॥ युक्तेषु A. यक्तेषु Ca.

P. 488. l. 14. (VIII. 22, 4.) मंतांतरं ॥ मंतांतरं सति A. Ca.

P. 489. l. 13. (VIII. 22, 6.) वृकेण वृको लांगले etc. ॥ वृकेण लांगलेखनं कुरुषः । शुभस्यती उदकस्य
पालयिता भवति । विकर्त्तनादिति यास्कः । तेन लांगलेन यवनामकं धनं वां कर्षथः । पुनश्च तस्मै विलेखनं कुरुषः ।
शुभस्यती etc. A. Ca. वृकेण लांगलेन यवनामकं धनं वां कर्षथः C. वृकेण लांगलेन यवं यवनामकं धान्यं
कर्षथः । पुनश्च तस्मै etc. B. The confusion in A. Ca. arises from the copyist having
originally skipped a line after लेखनं कुरुषः.

P. 489. l. 15. (VIII. 22, 6.) यज्ञदिने B. पक्षदिने A. Ca.

P. 489. l. 23. (VIII. 22, 7.) अस्मान् ॥ अस्माकं A. B. Ca.

P. 489. l. 23. (VIII. 22, 7.) आगच्छतं B. गच्छतौ A. Ca.

P. 490. l. 25. (VIII. 22, 10.) अवयः to राजानं from B.

P. 491. l. 10. (VIII. 22, 11.) अपृतगमनाः ॥ अपृतधनाः A. B. Ca.

P. 491. l. 25. (VIII. 22, 12.) वंदनो मायाभिः ॥ वंदनमालाभिः A. Ca.

P. 492. l. 18. (VIII. 22, 14.) स्तूयमानमार्गौ ॥ स्तूयमार्गौ A. Ca.

P. 492. l. 21. (VIII. 22, 14.) रुद्रौ उग्रौ B.

P. 493. l. 3. (VIII. 22, 15.) सचनीय° ॥ सेचनीय° A. B. Ca. सचनी° C. Mill. The right
reading is probably सचन°.

P. 493. l. 15. (VIII. 22, 16.) ऊतिभी रक्षाभिः from B.

P. 494. l. 7. (VIII. 22, 18.) प्रयच्छति ॥ प्रच्छति A. Ca.; deest in B.

P. 494. l. 9. (VIII. 22, 18.) त्वन्नो B. C. त्वन्नो A. Ca.

P. 497. l. 1. (VIII. 23, 7.) हे देवाः B. before चपलीनां.

P. 497. l. 1. (VIII. 23, 7.) यदृत्वेन ॥ यदृत्वेन B. यदृ यदृत्वेन A. Ca.

P. 497. l. 10. (VIII. 23, 8.) धत्तयज्ञं प्रति ॥ धत्तयज्ञं प्रति A. Ca. यज्ञं प्रति B. धत्तयज्ञं C. Mill.

P. 499. l. 22. (VIII. 23, 15.) माययापि तस्य ॥ मायापि तस्य A. Ca. मापितस्य B.

P. 500. l. 15. (VIII. 23, 17.) गृह ॥ सह A. B. Ca.

P. 503. l. 2. (VIII. 23, 24.) °परिहारेण ॥ °परिपूरेण A. Ca.

P. 503. l. 21. (VIII. 23, 26.) मानुषाणां after मानुषा A. Ca.

P. 504. l. 21. (VIII. 23, 29.) प्रदातासि from B.

P. 505. l. 26. (VIII. 24, 1.) इत्थ° ॥ इति° A. Ca.

P. 506. l. 18. (VIII. 24, 3.) नानाविधानोपेतं ॥ नानाविधानोपेतं A. Ca. B.

P. 506. l. 18. (VIII. 24, 3.) आ before संपादय, meant for आहर, A. Ca. आ सपा C. Mill.

P. 507. l. 1. (VIII. 24, 4.) निरेकं a second time by conjecture.

- P. 507. l. 26. (VIII. 24, 6.) तथा मनो by conjecture.
- P. 509. l. 3. (VIII. 24, 9.) नर्तयि° ॥ वर्तयि° A. B. Ca.
- P. 510. l. 10. (VIII. 24, 12.) यशसे deest in B.
- P. 511. l. 18. (VIII. 24, 15.) स्तुतिकर्मा C. कर्मा A. Ca.
- P. 512. l. 3. (VIII. 24, 16.) The explanation of सदावृधः from B.
- P. 512. l. 11. (VIII. 24, 17.) उपलक्षणं ॥ पलक्षणं A. Ca. The true reading would be उपलक्षणमेतत्.
- P. 512. l. 12. (VIII. 24, 17.) छांदस आगमः ॥ छांदसो वोम A. Ca.
- P. 512. l. 13. (VIII. 24, 17.) सर्वैः ॥ वै A. Ca.
- P. 512. l. 26. (VIII. 24, 18.) A. Ca. have a lacuna after आह्या-, which extends to verse 23. This lacuna is supplied in Ca. by another hand, apparently copying from C. Mill, which here agrees in all material points with B.
- P. 514. l. 12. (VIII. 24, 21.) Ca. (in the supplementary leaf) adds at the end, यद्वा येन दत्तं धनं सर्वं शत्रुजनमभिभवति येन दत्तं धनमादायसतः शत्रून् अभिभवतीत्यर्थः ॥
- P. 515. l. 5. (VIII. 24, 23.) दशधा A. Ca. दशमो?
- P. 515. l. 13. (VIII. 24, 24.) संशोध्याह ॥ संशोध्य A. Ca.
- P. 515. l. 16. (VIII. 24, 24.) भवंतीति ॥ भवंति A. Ca.
- P. 515. l. 16. (VIII. 24, 24.) यजमानानामिव ॥ यजमानासंरा A. Ca.
- P. 515. l. 17. (VIII. 24, 24.) परिपदां समानाधिकरणः ॥ परिपदी समानक A. Ca.
- P. 516. l. 21. (VIII. 24, 27.) क्षृन् etc. ॥ क्षृन् मनुष्यान् क्षृणोते° A. Ca. नृन् मनुष्यान् क्षणोति B.
- P. 516. l. 23. (VIII. 24, 27.) किं पुनः तं ॥ किं पुना A. Ca. किं पुनर्हतीत्यर्थः B.
- P. 517. l. 17. (VIII. 24, 28.) प्रापितवत्यसि ॥ प्रापितवानसि A. Ca.
- P. 517. l. 19. (VIII. 24, 28.) करोषि ॥ करोति A. Ca.
- P. 517. l. 25. (VIII. 24, 29.) आदत्तवान् ॥ दत्तवान् A. Ca.
- P. 518. l. 13. (VIII. 24, 30.) यदा ॥ यथा A. Ca.
- P. 518. l. 18. (VIII. 25, 1.) -स्तिस्रो to उष्णिगगर्भा supplied from C. B.
- P. 520. l. 16. (VIII. 25, 5.) बलाद्वेग ॥ बलाहेग A. Ca. They are the grandsons of बल (शवस्), and वेग proceeds from बल.
- P. 520. l. 17. (VIII. 25, 5.) वास्तुस्या after वास्तु A. Ca.; not in C.
- P. 521. l. 4. (VIII. 25, 6.) वृष्यवेला तदा ॥ वृष्यवेजानाद A. Ca.
- P. 522. l. 6. (VIII. 25, 9.) B. has अनुत्थनेन अग्नेः तेजवत् दुःसहेन चक्षसा व्याप्ततेजसौ ॥
- P. 522. l. 7. (VIII. 25, 9.) होरात्रयोः ॥ होतात्रयोः A. Ca.; not in B. होतात्रयोः?
- P. 523. l. 7. (VIII. 25, 12.) पालनवत्सात् ॥ पालनैयत्वान् A. Ca.
- P. 523. l. 10. (VIII. 25, 12.) कर्म ॥ कर्मक A. Ca.
- P. 524. l. 23. (VIII. 25, 16.) घृतानि कर्माणि B. प्रति कर्मणा A. Ca.
- P. 525. l. 15. (VIII. 25, 18.) तयोः पर्येतान् ॥ तयोरपानति A. Ca. तयोः संतरान् B. B. has संतरान्, as an explanation of संतान्, in the beginning of the verse.
- P. 525. l. 24. (VIII. 25, 19.) रूपं by conjecture.
- P. 526. l. 6. (VIII. 25, 20.) One expects तस्मिन् before वचः.

- P. 526. l. 18. (VIII. 25, 21.) लुक् ॥ यही A. Ca.
- P. 527. l. 3. (VIII. 25, 22.) उच्चण् ॥ उच्चण A. Ca. Cases where the base of a noun is thus quoted are not unfrequent in Sáyana.
- P. 527. l. 3. (VIII. 25, 22.) वृद्धि° ॥ वृद्ध° A. pr. man. वृद्ध° Ca. and A. margin.
- P. 527. l. 16. (VIII. 25, 23.) नु कुशलं ॥ स्वकुशलं A. Ca.
- P. 527. l. 17. (VIII. 25, 23.) आयुध° ॥ अधुय A. Ca.
- P. 527. l. 18. (VIII. 25, 23.) भवेतां ॥ भवेन A. Ca.; deest in B.
- P. 527. l. 26. (VIII. 25, 24.) उचितौ ॥ अस्थितौ (अच्छितौ) A. Ca.
- P. 528. l. 3. (VIII. 25, 24.) अग्रहीषं ॥ अग्रहीतं A. B. Ca.
- P. 529. l. 3. (VIII. 26, 2.) तनं ॥ A. Ca.
- P. 530. l. 9. (VIII. 26, 5.) रोदनशीली रुवंती वा ॥ रोदनशीले दधत्यौ वा A. Ca. रोदनशीली B.
- P. 530. l. 10. (VIII. 26, 5.) संज्ञेशयतं etc. ॥ सकेदयतं । हतमित्यर्थः । पञ्च हिंसासंकेदनयोरिति क A. Ca.: cf. Dhátup. XVII. 55.
- P. 530. l. 20. (VIII. 26, 6.) मादनशील etc. ॥ मादनशीलवंशरीरकांनी ये युवां रूपं पश्यंति वेतुतत्वेन A. Ca.
- P. 531. l. 7. (VIII. 26, 7.) तैरप° ॥ तैरुप° A. तैरुप्य Ca. केनापि व्यावनीयौ B.
- P. 532. l. 12. (VIII. 26, 10.) °गवामपनेतृन् ॥ गवामानेतृन् B. गवासानेतृन् A. Ca.
- P. 532. l. 21. (VIII. 26, 11.) आत्मायत्तया ॥ आत्मायतया A. Ca.
- P. 534. l. 15. (VIII. 26, 16.) क्तौ and इति after हवानां by conjecture.
- P. 535. l. 3. (VIII. 26, 17.) समनुष्यौ ॥ मनुष्यौ A. Ca.
- P. 536. l. 3. (VIII. 26, 20.) कर° ॥ करललास्फालनैराश्वाश्चपेयशीया A. Ca. भुजास्फालन° Rv. III. 36, 4.
- P. 536. l. 8. (VIII. 26, 21.) A. Ca. leave out the verses and mark a lacuna. The Viniyoga is given from Áśval. III. 8.
- P. 536. l. 23. (VIII. 26, 22.) After अभिषुत a lacuna in A. Ca., supplied from B.
- P. 537. l. 9. (VIII. 26, 23.) सर्वतो दिक्षु ॥ °दिक्कं A. Ca. °दिक्षु B., C. Mill.
- P. 537. l. 9. (VIII. 26, 23.) अश्वावाह ॥ अम्भावाह A. Ca.
- P. 537. l. 19. (VIII. 26, 24.) मुस्य A. Ca.; deest in B.
- P. 537. l. 23. (VIII. 26, 24.) न । यथा and afterwards ग्रावाणं from B.
- P. 540. l. 9. (VIII. 27, 4.) वा after सर्वज्ञा by conjecture.
- P. 540. l. 20. (VIII. 27, 5.) शुश्रूषतया प्राप्तव्येत्यर्थः । तया ॥ शिश्रूषतया प्राप्तव्येत्यर्थः । गतया Ca. A. शिश्रूषतया प्राप्तव्येत्यर्थः । गतया C. Mill. प्राप्तव्यतया गतया B. The reading is very doubtful.
- P. 540. l. 22. (VIII. 27, 5.) सद्ने षदन A. Ca.
- P. 542. l. 22. (VIII. 27, 9.) शिषत्वात् and शिष् ॥ शिषत्वात् and शिङ् A. Ca.: cf. Dhátup. §. 34.
- P. 544. l. 7. (VIII. 27, 12.) वा before व्यात्येन A. Ca.
- P. 545. l. 2. (VIII. 27, 14.) उपरं by conjecture.
- P. 545. l. 12. (VIII. 27, 15.) °माणास्मत् ॥ °माणास्मत् A. Ca.
- P. 546. l. 23. (VIII. 27, 18.) अञ्जुगमने प्रस्ये by conjecture. अञ्ज is explained as पर्वत or मेघ. अञ्जुगमनमेरन् A. Ca. Probably some omission has taken place, and रन् formed part of a grammatical explanation.

- P. 547. l. 11. (VIII. 27, 19.) धनं मनवे ॥ धने मध्ये A. Ca.
- P. 548. l. 19. (VIII. 27, 22.) प्राप्नुमः A. Ca. is a mistake for प्राप्नुयाम.
- P. 551. l. 9. (VIII. 29, 1.) °देवतं ॥ °देवताः A. Ca.
- P. 551. l. 10. (VIII. 29, 1.) सौम्यं A. Ca. सौम्यं ?
- P. 551. l. 10. (VIII. 29, 1.) शबल° ॥ सबल° A. Ca. B.
- P. 551. l. 12. (VIII. 29, 1.) किरणैस्तावदुद्गते चंद्रमसि दुःखोपशमनानि ॥ किरणैः तावदुद्गते चंद्रमसि सर्व-
स्वदुःखापशमनेन A. and Ca. The copyist of Ca., however, seems to have written तावदुद्गते.
सर्वस्व is only an erroneous repetition of सर्वस्य.
- P. 551. l. 13. (VIII. 29, 1.) रात्रयश्चंद्रनेतृकाः ॥ रात्रयः चंद्रनेतृकाः A. Ca.
- P. 553. l. 3. (VIII. 29, 6.) यथा before चोरः repeated by conjecture.
- P. 553. l. 4. (VIII. 29, 6.) तस्य before सहायेभ्यो A. Ca.; deest in B.; perhaps स्वसहाये°.
म्यसहायेभ्यो C.
- P. 554. l. 2. (VIII. 29, 9.) डा डौ to अत्रयः from Ca. The beginning of the tenth
verse is wanting in A. Ca. एके अत्रयः महि महत् साम त्रिवृत्पंचदशादि मन्वत अमन्यत तदेव अर्चतः
पूजयंतः एतादृशाः अतादृशाः etc. B.
- P. 554. l. 17. (VIII. 30, 1.) शिशुर्नास्ति ॥ शिशुर्नास्ति खलु B. शिनास्ति कल्पनया नास्तीत्यर्थः A. Ca.
कल्पांतता ?
- P. 555. l. 4. (VIII. 30, 2.) लेटि—लुग° ॥ लोटि—नुग° A. Ca.
- P. 555. l. 13. (VIII. 30, 3.) धनादिमंतश्च ॥ धनादि मंतश्च A. Ca.
- P. 555. l. 14. (VIII. 30, 3.) मानवात्पिभ्यात् etc. ॥ मानवान् मनुः सर्वेषां मनुः पिता नत आगत (आग-
तात् Ca.) परावतेः पिता मुहुरं मार्गे चक्रे तस्मात्पथो etc. A. Ca. मानवात् पिभ्यात् सर्वेषां मनुः पिता ततः
आगतात् परावतः दूरात् पथः मार्गात् etc. B.
- P. 555. l. 17. (VIII. 30, 3.) अस्मानपनयत ॥ मास्मानपनयत A. Ca. तस्मात् मार्गात् अपनयत । B.
- P. 555. l. 25. (VIII. 30, 4.) विष्टानरोऽग्निः ॥ वैष्टा° A. Ca.
- P. 557. l. 8. (VIII. 31, 3.) दीप्तिमान् रथो रंहणशीलः etc. ॥ द्युमान् दीप्तिमान् रथः असत् B. द्युमान्
दीप्तिमान् शीलो स्यंदनः देवानां हविः प्रदानरूपेण यू—यङेन Ca. A. agrees with Ca., but has only
न instead of दीप्तिमान्.
- P. 557. l. 12. (VIII. 31, 3.) येन मे रथो ॥ यो है म रथे A. Ca. हैमरथे C. Mill. Very doubtful.
- P. 557. l. 17. (VIII. 31, 4.) After शीलं A. Ca. have यतीत्यर्थः, C. Mill तीत्यर्थः ॥
- P. 557. l. 18. (VIII. 31, 4.) धेनुः before धिनोति A. Ca.
- P. 557. l. 19. (VIII. 31, 4.) दिवेदिवे etc. ॥ दिवे दिवैर्दुहते A. Ca. दिवेदिवे दुहे देवैः दुह्यते B.
- P. 558. l. 5. (VIII. 31, 5.) अत्रादीन् A. Ca. दीनि B. Immediately afterwards all MSS.
have again अत्रादीन्, though it is grammatically wrong.
- P. 558. l. 12. (VIII. 31, 6.) प्रशब्धान् ॥ A. Ca. B. प्राशित्थान् ?
- P. 558. l. 15. (VIII. 31, 6.) A. Ca. have सुष्यत इत्यर्थः after न गच्छतः ॥
- P. 558. l. 19. (VIII. 31, 7.) नापिहुतः ॥ अपिहुतः A. B. Ca.
- P. 559. l. 4. (VIII. 31, 8.) तत्रापि A. B. Ca.
- P. 559. l. 23. (VIII. 31, 10.) स्वर्गपुष्पफल° A. स्वर्गफलपुष्प Ca. फलपुष्प° B.
- P. 559. l. 24. (VIII. 31, 10.) युक्तानां from B. स्वर्ग seems a later addition.

- P. 560. l. 1. (VIII. 31, 10.) भवतो ॥ भवथ A. Ca. सहितस्य B.
- P. 561. l. 6. (VIII. 31, 10.) छेदो A. B. Ca.
- P. 561. l. 16. (VIII. 31, 15.) तद्वत् । यो देवानां from B.
- P. 562. l. 1. (VIII. 31, 16.) देवानां मन इयच्छति ॥ देवानां न इयच्छति Ca. न इयच्छति A. हे यजमान यः हविर्भिः देवानां मनः इयच्छति B.
- P. 562. l. 22. (VIII. 31, 18.) आशु° by conjecture.
- P. 563. l. 14. (VIII. 32, 1.) A. Ca. have between मादनं and प्र कृतानि the passage which is inserted after °स्याने to नृचौ । आ° ८. १२. । इति ॥
- P. 563. l. 16. (VIII. 32, 1.) सज्जावाक्यादे etc. ॥ सज्जावाकः पत्नीयजमानस्यान A. साज्जादको पत्नी-यजमानस्यान Ca. Instead of पत्नीयजमानस्यान we expect प्रत्यस्मा इत्यस्य नृचस्य स्याने. Cf. Rv. VIII. 60, 10.
- P. 565. l. 20. (VIII. 32, 9.) अश्विनोऽश्वयुक्तान् कृषि from B.
- P. 565. l. 21. (VIII. 32, 9.) धनवत्तश्च C. मेघवत्तश्च A. Ca. धनिनश्च B.
- P. 566. l. 10. (VIII. 32, 11.) इदं to एव from B.
- P. 566. l. 23. (VIII. 32, 13.) शोभनपारणश्च ॥ शोभनवरणश्च A. Ca. शोभनाचरणश्च B. शोभनवर्णश्च C. Mill. Cf. Rv. III. 50, 3; III. 39, 8.
- P. 567. l. 18. (VIII. 32, 16.) ब्रह्मचारि ॥ ब्रह्मसूचारि Ca. and A. pr. man.? ब्रह्मचारि A. sec. man.
- P. 567. l. 23. (VIII. 32, 17.) Ca. omits all from the first स्तुत्य एवेन्द्र to ब्रह्मणि 1; the lacuna is supplied in A. in the margin. B. has an independent explanation.
- P. 570. l. 24. (VIII. 32, 29.) From सोमरूप° to सोमपे° in the 30th verse taken from B. A. Ca. mark a lacuna.
- P. 571. l. 14. (VIII. 33, 1.) मृत्विनं च to अनु रूपः from Ca. and C. Mill. There is still some mistake, as the third Vinīyoga refers to the first.
- P. 572. l. 13. (VIII. 33, 3.) देहि from B.
- P. 573. l. 14. (VIII. 33, 6.) अपरिवृतः ॥ अपृतः A. Ca. आवृतः B. अपवृतः A. by correction in the margin.
- P. 573. l. 15. (VIII. 33, 6.) अयः ॥ अयं A. Ca.; deest in C. Mill.
- P. 573. l. 26. (VIII. 33, 7.) पुरः शत्रुपुराणि B.
- P. 574. l. 24. (VIII. 33, 10.) वृषभिश्च ॥ वृषाश्च Ca. वृषांश्च A. वृषैश्च B.
- P. 575. l. 7. (VIII. 33, 11.) अश्वरशनाः A. B. Ca.
- P. 578. l. 8. (VIII. 34, 1.) वसुतोषिषो B. वसुमन्तोषिनो A. Ca.
- P. 578. l. 19. (VIII. 34, 1.) स्वर्गे B. -- स्वर्गे A. कुर्वस्वर्गे Ca. C.
- P. 580. l. 1. (VIII. 34, 6.) The commentary to this verse is taken from B.; left out in A. Ca.
- P. 581. l. 10. (VIII. 34, 10.) अयेष्टर । A. B. Ca.
- P. 581. l. 18. (VIII. 34, 11.) उपश्रुमुपश्रुतौ ॥ उपश्रुति उपश्रुतेः A. उपश्रुते Ca. उपश्रुति B.
- P. 582. l. 16. (VIII. 34, 14.) धनानि is probably omitted after वा.
- P. 582. l. 22. (VIII. 34, 15.) वस्तूनि A. Ca. वसूनि B.
- P. 583. l. 12. (VIII. 34, 18.) वनस्पतयो before वनस्य A. Ca.

P. 583. l. 12. (VIII. 34, 18.) आतिष्ठमिति ॥ आतिष्ठति A. Ca. आतिष्ठं B.

P. 584. l. 16. (VIII. 35, 3.) The commentary on this, the following, and the 6th verses is supplied from B.

P. 586. l. 13. (VIII. 35, 9.) गगणं ॥ गगनं B. वा गमनं A. Ca.

P. 589. l. 22. (VIII. 35, 20.) सर्गाणि B. सर्गाणि A. Ca. वस्त्राणि in the margin of A., marked to be inserted after सर्गाणि. ❀

P. 590. l. 6. (VIII. 35, 21.) यज्ञान् in the margin of A. after अध्वरान्.

P. 590. l. 24. (VIII. 35, 23.) यज्ञे ॥ यज्ञ A. Ca.; deest in B.

P. 592. l. 8. (VIII. 36, 2.) रक्ष ॥ रक्षसि A. B. Ca.

P. 593. l. 23. (VIII. 36, 7.) प्राविष ॥ प्रतस्यमाविष A. Ca. पुरुकुत्सं पुत्रं प्राविष रक्षिष्य B.

P. 595. l. 21. (VIII. 37, 6.) भवमि अत्र° । A. Ca. B. अत्रमि अत्र° C. Mill.

P. 596. l. 4. (VIII. 37, 7.) छात्राणि बलानि कामैर्वर्धयन् from B.

P. 596. l. 11. (VIII. 38, 1.) °स्तोत्रियसंज्ञकस्तृचः ॥ स्तोत्रियसंज्ञक A. Ca.: cf. Rv. VI. 60, 7.

P. 596. l. 13. (VIII. 38, 1.) °नीयस्य ॥ नीय° A. Ca.

P. 599. l. 12. (VIII. 39, 2.) रराच्छां Pada Taylor, Pada Mill sec. man. अराच्छां Pada Mill pr. man. and A. B. Ca. in the commentary.

P. 601. l. 14. (VIII. 39, 7.) अपि ॥ अप्या A. Ca.

P. 601. l. 23. (VIII. 39, 8.) After सम्मानुषः B. adds सम्महोता.

P. 602. l. 23. (VIII. 40, 1.) ऊरुभाग ॥ ऊरुभीग A. Ca. उन्ननीयं C. Mill.

P. 603. l. 1. (VIII. 40, 1.) होतकाः स्वाशस्त्रे C. Mill. होतका स्वाशस्त्रे Ca. क स्त्रो A.

P. 603. l. 1. (VIII. 40, 1.) आरंभणीयाभ्य ॥ आरंभणीयारभ्य A. Ca. and C. Mill.

P. 603. l. 12. (VIII. 40, 1.) दत्तं from B.

P. 604. l. 17. (VIII. 40, 4.) हे नाभाक नभाकवत् ॥ हे नभाकवत् B. हे नाभाक नभाकवंती A. Ca. हे नाभाक नाभाकवंती C. Mill.

P. 605. l. 9. (VIII. 40, 6.) वत्स्या ॥ वत्याः B. तमाया A. Ca.

P. 605. l. 22. (VIII. 40, 7.) वनुयाम च स्तुमः B.

P. 606. l. 13. (VIII. 40, 9.) वस्त्रो वा A. Ca.

P. 606. l. 15. (VIII. 40, 9.) पूर्वीः । या etc. ॥ पूर्वीर्वयः प्रज्ञां साधंतासाधयन् A. Ca. पूर्वीः बह्वयः प्रज्ञाः नः याः धियः अस्मद्बुद्धयः नु क्षिप्रं साधंत साधयंतु ॥ B.

P. 608. l. 10. (VIII. 41, 1.) After रक्षति B. adds यथा गोपालो गा रक्षति तद्वत्.

P. 608. l. 19. (VIII. 41, 2.) समीप उदये उद्वलति A. B. Ca. Sáyana takes उदये for a verbal form, and, if so, the relative pronoun must be inserted.

P. 609. l. 9. (VIII. 41, 3.) त्रिषु A. B. Ca. One expects त्रिषु --- कालेषु.

P. 609. l. 17. (VIII. 41, 4.) After निर्माता B. begins a new sentence with तस्य वरुणस्य.

P. 609. l. 18. (VIII. 41, 4.) स्वकृतं B. स्वतुतं A. स्वनुतं Ca.

P. 609. l. 19. (VIII. 41, 4.) रक्षिता ॥ रक्षति Ca. रक्षति A. रक्षति B.

P. 610. l. 13. (VIII. 41, 6.) त्रितं भूषेव स्वः त्रिस्थानं । B.

P. 610. l. 24. (VIII. 41, 7.) A. Ca. mark a lacuna. यः वरुणः आसु दिक्षु अत्र व्याप्तः सन्

आशये जायतो वर्तते यः वरुणः एषां शङ्खानां विष्ठा सर्वाणि परि जातानि परितो भूतानि धामानि पुराणि मर्मशतं विनाशयत् अस्य वरुणस्य पुरो गये रथस्य पुरस्तात् विश्वे सर्वे etc. B.

P. 611. l. 17. (VIII. 41, 9.) अंतरिक्षेऽधि वसतः ॥ अंतरिक्षाधिवश्रुतः A. Ca. अंतरिक्षेऽधि विश्रुतानि B.

P. 611. l. 18. (VIII. 41, 9.) तिष्ठो भूमीरधिस्थिता A. Ca. तिष्ठो भूमिः द्यौरंतरिक्षं भूमीः तिरुहाराणि तिसृणां अधिस्थितानि B.

P. 613. l. 4. (VIII. 42, 1.) B. has विश्वेत् बहूनि सैति ॥

P. 616. l. 7. (VIII. 43, 4.) पृथगिति etc. ॥ पृथगित्यनेन सममव्यंगिति पृथगितोव वाज° Ca. and A. pr. man. पृथगित्यनेन सममव्ययं गिति । पृथगित्येव वाज° A. by correction. The Váj. Sanh., in Weber's edition, has पृथक्.

P. 617. l. 5. (VIII. 43, 8.) After जलन् B. has भस्मतुल्य भवन् ।

P. 617. l. 23. (VIII. 43, 11.) सोमधृत° ॥ सोमधृते° A. Ca. सोमधृते B.

P. 620. l. 8. (VIII. 43, 21.) प्रभु प्रभुः Ca. प्रभुः प्रभुः A. प्रभुः प्रभु प्रभुः B. The MSS. of the text have here and Rv. VIII. 11, 8, where the same verse occurs, प्रभुः.

P. 620. l. 11. (VIII. 43, 21.) अनु by conjecture.

P. 622. l. 12. (VIII. 43, 30.) गाह° ॥ ग्राहयितव्यानि A. B. Ca.

P. 627. l. 24. (VIII. 44, 19.) यथेयं ॥ यथेयंति A. B. Ca. The same occurs frequently ; see Rv. VIII. 44, 22.

P. 629. l. 24. (VIII. 44, 28.) तं सुख्य वा ॥ तसुयवा A. Ca. ; deest in B.

P. 633. l. 23. (VIII. 45, 13.) भंक्रारं ॥ भोक्रारं A. B. Ca.

P. 634. l. 4. (VIII. 45, 14.) पणमानं A. Ca. पणिनामानं B.

P. 636. l. 7. (VIII. 45, 23.) मनुष्या A. मनुष्याणां B. Ca. and A. pr. man.

P. 636. l. 21. (VIII. 45, 25.) प्रेरितवान् ॥ प्रेरयितवान् A. B. Ca.

P. 637. l. 19. (VIII. 45, 29.) बुबुरेति A. बुबुरेति Ca. The Naighantuka I. 12. in Roth's edition has बुबुरं and, as a various reading, बुबुट्.

P. 638. l. 9. (VIII. 45, 31.) किं नाकार्षीः ॥ किं माकार्षीः A. B. Ca.

P. 640. l. 6. (VIII. 45, 38.) The end of the commentary is left out in A. Ca. It is supplied in B. in the following way : असिन्वन् अश्वघ्नन् अग्नीव कितव इय स सोमः त्वामेव प्राप्तः आशयः दृश्यमानाः सर्वे देवाः निवता अपोमुखाः संतः साचरन् निर्गताः.

P. 640. l. 19. (VIII. 45, 40.) हिंस च । तासां ॥ हिंस्य तस्तासां A. हिंस्य त । तासां Ca. हिंस्यतः तासां B.

P. 640. l. 24. (VIII. 45, 41.) विमर्शिनक्षमे ॥ विमर्शके न क्षमे A. Ca. विमर्शके न क्षमे B. See Benfey, Glossary to Sāma-veda, s. v. *parśāna*. The intended interpretation seems to have been "able to withstand friction or a blow;" *vimrśis* being used in the sense of *ámrśis*.

P. 641. l. 23. (VIII. 46, 1.) अष्टाक्षरा ॥ अष्टाक्षरवती A. B. C.

P. 641. l. 23. (VIII. 46, 1.) °चतुर्थयोद्वा° ॥ °तृतीययोद्वा° A. B. Ca.

P. 642. l. 17. (VIII. 46, 1.) The wording of the Sarvānukramaṇī is difficult, and therefore the MSS. vary. उपरिष्टाद्बृहतीवृहयौ must be taken as a Dvandva, comprehending verses 18 and 19; उत्तरा is a dual belonging to पंक्ती. MS. E. I. H. 132. reads उत्तरा पंक्तिः संस्तरापंक्तिः ।

P. 645. l. 7. (VIII. 46, 9.) अवाच्यः अवशीयः दयः B. after तारकः. The substantive omitted is मदः.

P. 645. l. 13. (VIII. 46, 10.) इति निपातानिपातद्वय° ॥ इति निपातानिपाततद्वय° A. Ca. निपातानिपातद्वय° A. sec. man. अनिपात, if the reading be right, must be taken in the sense of पद.

P. 647. l. 8. (VIII. 46, 15.) मत्तं, instead of मन, A. B. Ca.

P. 647. l. 9. (VIII. 46, 15.) Sáyana seems to have read सद्य instead of सय. A. has सयेदानौ by correction.

P. 647. l. 11. (VIII. 46, 15.) लिङ्भावात् A. Ca. One expects लिङ्भावात्.

P. 647. l. 20. (VIII. 46, 16.) अद्यापि इदानीमपि A. Ca. अद्यापि इदानीमपि A. by correction. सय सति चित् अनंतरमपि B. Here also Sáyana seems to have read सप्यय or सप्यद्य instead of सत्यय ।.

P. 648. l. 4. (VIII. 46, 17.) वा after एव by conjecture.

P. 649. l. 6. (VIII. 46, 20.) सुसुनितः सुषु संभक्तः B. after संभक्तः.

P. 649. l. 7. (VIII. 46, 20.) वा ॥ त्वा A. Ca.

P. 649. l. 17. (VIII. 46, 21.) वशायाध्याय ॥ वशायाध्याय A. Ca.

P. 649. l. 17. (VIII. 46, 21.) कानीतस्तु MS. of the Brihaddevatá. कानीतस्य A. Ca.

P. 649. l. 22. (VIII. 46, 21.) कानीते पुत्रे कन्यायाः A. Ca. कानीते कनीतपुत्रे कन्यायाः A. by correction in the margin. कानीते कानीतपुत्रे कन्यायाः पुत्रे B.

P. 650. l. 2. (VIII. 46, 22.) Both Pada and Sanhitá MSS. read here उद्गानां ।. See Prātisākhya I. 357.

P. 650. l. 16. (VIII. 46, 23.) आशवः A. B. Ca. instead of अद्याः.

P. 651. l. 12. (VIII. 46, 25.) धनस्य ॥ धन A. B. Ca.

P. 651. l. 21. (VIII. 46, 26.) सा before संख्या from B.

P. 651. l. 21. (VIII. 46, 26.) °नां त्रिः to सोमसुद्धिः सोम° from the margin of A. B. (Taylor) makes the same addition in the margin from त्रिः to पृथु°.

P. 652. l. 9. (VIII. 46, 27.) सन्वशात् ॥ सन्वप्सन् Ca. सतप्सन् A.

P. 652. l. 25. (VIII. 46, 29.) अद्वेयं । A. B. Ca.

P. 654. l. 9. (VIII. 46, 33.) योज्य A. Ca. See Pāṇ. VII. 1. 38; Benfey, §. 915; M. Bhār. I. 3582.

P. 654. l. 14. (VIII. 47, 1.) लैंगिकः by conjecture.

P. 655. l. 8. (VIII. 47, 2.) यथा from B.

P. 655. l. 18. (VIII. 47, 3.) पक्षा वयो न is not explained again in A. Ca. त वयो न यक्षा पक्षिणः शिशुकानां पक्षोपरि यथा तथा वि यंतन etc. B.

P. 656. l. 12. (VIII. 47, 5.) अवटधि° ॥ अवइधि° A. Ca. अव इति धि° C. Mill.

P. 656. l. 22. (VIII. 47, 6.) Sáyana explains आशवः instead of आश वः.

P. 656. l. 23. (VIII. 47, 6.) यं after यूयं by conjecture.

P. 657. l. 9. (VIII. 47, 7.) प्रवृद्धं परिहारार्थं ॥ अप्रवृद्धं अपरिहारार्थं A. Ca. प्रवृद्धं अपरिहारार्थः C. अभिप्रवृद्धं अपरिहारार्थं B. अपरिहारार्थं ?

P. 658. l. 5. (VIII. 47, 9.) कस्य ॥ यस्य A. B. Ca.

- P. 659. l. 26. (VIII. 47, 14.) °शेषेण ॥ °शेषे A. Ca.
 P. 661. l. 7. (VIII. 47, 16.) यदेव ॥ तदेव A. B. Ca.
 P. 661. l. 8. (VIII. 47, 16.) भोक्तृ इत्यर्थः ॥ भोक्तृत्वार्थः । A. B. Ca.
 P. 661. l. 9. (VIII. 47, 16.) यदेवापः ॥ तदेवापः B. देवापः A. Ca.
 P. 661. l. 10. (VIII. 47, 16.) द्विताय । Ca. द्विताय च । A. द्विताय च पूरणः B.
 P. 661. l. 12. (VIII. 47, 16.) °रूपवत् C. रूतवत् Ca. सूतवत् A.
 P. 661. l. 19. (VIII. 47, 17.) सदाय A. Ca.; deest in B. संदाय ?
 P. 663. l. 4. (VIII. 48, 2.) अदीनः from B.
 P. 663. l. 17. (VIII. 48, 3.) ततोऽमृता ॥ ततो मूभा अमृता A. Ca. ततः अमृता B.
 P. 664. l. 1. (VIII. 48, 4.) अस्माभिः पतिस्त्वं from B.
 P. 664. l. 13. (VIII. 48, 5.) ता B. ते A. Ca.
 P. 664. l. 24. (VIII. 48, 6.) संयुक्त्येन B. संयुक्त्येन A., यु marg. भय्येन Ca. Cf. Gitagov.
 III. 12, where न संयुक्त्येन is explained by दीप्यते सुस्यं न भवति ।
 P. 666. l. 4. (VIII. 48, 9.) श्रेष्ठान् A. Ca. श्रेष्ठः B.
 P. 666. l. 14. (VIII. 48, 10.) B. reads चिरकालावस्थानं इति इन्द्रमपि याचे ।, which is no improvement.
 P. 666. l. 21. (VIII. 48, 11.) पीडा from B.
 P. 666. l. 22. (VIII. 48, 11.) A. Ca. read तविषोष्ठीः.
 P. 666. l. 23. (VIII. 48, 11.) अभ्येयुः त्यजंतु B.
 P. 666. l. 23. (VIII. 48, 11.) अपगमे C. अपराधे Ca. अपराधे A. B.
 P. 666. l. 23. (VIII. 48, 11.) यस्मात् ॥ तस्मात् A. B. Ca.
 P. 668. l. 13. (VIII. 48, 15.) विष्टतो B. विष्टाभिः A. Ca.
 P. 689. l. 13. (VIII. 60, 1.) भय्यतु after अनक्तु A. marg.
 P. 692. l. 3. (VIII. 60, 8.) मर्तय मरणधर्माय from B.
 P. 693. l. 6. (VIII. 60, 11.) शंस्यं शंसनीयं B.
 P. 693. l. 7. (VIII. 60, 11.) माति नो ॥ मातिर्नो B. मानितिर्नो A. Ca.
 P. 693. l. 16. (VIII. 60, 12.) तद्धनं ॥ तं धनं A. B. Ca. त धनं C. Mill.
 P. 695. l. 13. (VIII. 60, 17.) B. begins हे देवाः.
 P. 695. l. 13. (VIII. 60, 17.) हे यजमाना ॥ गेहे यजमानाः A. Ca. गेहे यजमानाः वयं B. गृहे यजमानाः C. Mill.
 P. 695. l. 15. (VIII. 60, 17.) अधृतकर्मणं A. Ca. अधृतगमनं B. अधृतगमनकर्मणं A. marg.
 P. 695. l. 18. (VIII. 60, 17.) प्राख्युपकारसिद्धं B. प्राख्युपकारं सिद्धं A. Ca.
 P. 695. l. 21. (VIII. 60, 20.) यातना ॥ यानां A. Ca. .
 P. 695. l. 25. (VIII. 60, 20.) च न ॥ च A. Ca. न B.
 P. 697. l. 23. (VIII. 61, 2.) °दुपकारकाया ॥ °दुपकारकस्य A. Ca. °दुपकारस्य क C. Mill.
 P. 698. l. 16. (VIII. 61, 4.) भवति ॥ भवतु ?
 P. 699. l. 10. (VIII. 61, 6.) चौरो by conjecture.
 P. 701. l. 19. (VIII. 61, 11.) सच्चा सहिताः B. सच्चा सहासहिताः Ca. सच्चा सहायसहिताः A. by correction.

- P. 703. l. 20. (VIII. 61, 16.) पञ्चात् before पञ्चात् by conjecture.
- P. 703. l. 20. (VIII. 61, 16.) भागात् etc. पञ्चाङ्गागो पुरः पूर्वो भागोऽथरादधोभाग A. B. Ca.
- P. 703. l. 23. (VIII. 61, 16.) तथा from the margin of A. आसुराणि ॥ आसुरीः A. B. Ca.
- P. 704. l. 9. (VIII. 61, 17.) रक्षसि ॥ क्षत्राससि A. Ca.
- P. 704. l. 23. (VIII. 62, 1.) सम्मन्याद्याश्च तिष्ठो A. B. Ca. The MSS. of the Anukramanī leave out the च.
- P. 705. l. 25. (VIII. 62, 3.) चिद्वर्ता ॥ चार्वता A. B. Ca.
- P. 707. l. 2. (VIII. 62, 6.) दृष्ट्वा by conjecture. गत्वा A. B. Ca. गत्वा C. Mill. सागत would not be appropriate.
- P. 707. l. 4. (VIII. 62, 6.) अवेक्षितं ॥ अवेक्षितुं Ca. अवेक्षितुं A.
- P. 707. l. 12. (VIII. 62, 7.) ददुः । from B.
- P. 707. l. 15. (VIII. 62, 7.) हे पुरुहुत इंद्र त्वं विश्वस्य पतिः भवसीति समन्वयः । B. C. Mill has स्तुतेद् भद्रा साति समन्वयः ।
- P. 709. l. 14. (VIII. 63, 1.) गायत्रे after आनुष्टुभो A. Ca.; not in C. and the Anukramanī.
- P. 710. l. 11. (VIII. 63, 3.) विद्वानुपायज्ञः ॥ विद्वानुपाय चास्मै ज्ञः A. Ca. ज्ञः wanting in C. Mill.
- P. 710. l. 12. (VIII. 63, 3.) उपवारितवान् ॥ उपवारितवान् A. Ca. उपवारितवान् A. by correction. उत्सारितवान् B.
- P. 712. l. 12. (VIII. 63, 9.) लभे लभ्ये ॥ लभ्ये A. Ca.
- P. 712. l. 25. (VIII. 63, 11.) अतिशयेन स्तुमः from B.
- P. 714. l. 1. (VIII. 64, 2.) तव ॥ सतव A. Ca. प्रतिनिधि and सदृश are construed with the genitive, according to Pān. II. 3, 72.
- P. 714. l. 2. (VIII. 64, 2.) B. adds at the end अतस्त्वं महानसि ॥
- P. 714. l. 12. (VIII. 64, 4.) प्रगच्छ C. प्रागच्छ A. B. Ca.
- P. 714. l. 12. (VIII. 64, 4.) दिदिष्टुलोकात् किं क्षयो निवासं A. B. दिदिष्टुलोकात् । किं क्षयो निवासं Ca. दिदिष्टुलोकात् - क्षयो निवासं C. Mill.
- P. 715. l. 7. (VIII. 64, 7.) विस्तीर्णीकंधरः from the margin of A.
- P. 716. l. 10. (VIII. 64, 11.) Sāyana seems to have read अग्निं श्रितः for अग्निं प्रियः. B. reads अग्निं आश्रितः and afterwards यः सोमः प्रियः स एवायं etc.
- P. 719. l. 20. (VIII. 65, 10.) पृथतीनामश्वानां B.
- P. 719. l. 21. (VIII. 65, 12.) इंद्रे प्रीत ॥ इंद्रः प्रीत A. Ca. इंद्रः प्रीतः B.
- P. 720. l. 5. (VIII. 66, 1.) स्य by conjecture.
- P. 720. l. 17. (VIII. 66, 1.) तमिदं B. त्वदर्शं A. Ca.
- P. 720. l. 25. (VIII. 66, 2.) अन्नस्य सोमस्य from B. A. Ca. mark a lacuna.
- P. 720. l. 26. (VIII. 66, 2.) य after आदृत्य by conjecture. B. puts it before दाता.
- P. 721. l. 10. (VIII. 66, 3.) किमस्य कथं ज्ञात इति च and then a lacuna in A. Ca. The च is perhaps वचनात्. Or supply इति च व्युत्पत्तिः ।
- P. 721. l. 12. (VIII. 66, 3.) बहुलस्य from B. After अपवरणीयं some other word like व्रजं seems to be necessary.
- P. 722. l. 13. (VIII. 66, 6.) सुखं सुमन् B. सुखमन् A. Ca.

P. 723. l. 1. (VIII. 66, 7.) हरत ॥ हर वा A. Ca. हर B.

P. 723. l. 9. (VIII. 66, 8.) मार्गेषु प्रज्ञानेषु वा Ca. मार्गेषु B. वा A.

P. 723. l. 11. (VIII. 66, 8.) वृकोऽपि ॥ वृषि A. Ca.

P. 724. l. 1. (VIII. 66, 9.) वृत्रहयं ॥ वृत्रहये A. Ca.

P. 724. l. 9. (VIII. 66, 10.) न कदाचित् and then a lacuna marked in A. Ca. व्यहंय-भवदि etc. व्ययं हं सभवदि° C. Mill and C. Wilson. This lacuna can be supplied in the following manner: न कदाचिदित्यभिप्रायः । सर्वं हंतव्यं हतमभवदित्यर्थः ।

P. 724. l. 14. (VIII. 66, 10.) A. Ca. mark a lacuna after दातव्य. The context may have been दातव्याविति वार्धुपिकनयेन etc. Durya on the Nirukta gives no particular explanation.

P. 724. l. 14. (VIII. 66, 10.) तानहर्दृशः B. ते वाहर्दृशः A. Ca.

P. 724. l. 15. (VIII. 66, 10.) पश्यन्ति ॥ पश्यति A. B. Ca.

P. 724. l. 16. (VIII. 66, 10.) पश्यन्ति ॥ पश्यति A. Ca.

P. 724. l. 18. (VIII. 66, 10.) A. Ca. mark a lacuna after सतो. B. omits सतो and has ईदृशान् पणीन् etc.

P. 725. l. 6. (VIII. 66, 11.) °तात्पर्योद्भूति° ॥ °तात्पर्योद्भूति° A. Ca. तात्पर्यात् B.

P. 726. l. 6. (VIII. 66, 14.) समतदारिद्र्यात्मिकायाः B. स - मतेदारिद्र्यात्मिका A. Ca.

P. 726. l. 21. (VIII. 67, 1.) आदित्यान् ॥ आदित्यं A. B. Ca.

P. 726. l. 22. (VIII. 67, 1.) आदित्या ॥ आदित्यो A. B. Ca.

P. 729. l. 2. (VIII. 67, 9.) मर्चयता ॥ मर्चयना A. Ca. सुपेशने° A. Ca.

P. 729. l. 4. (VIII. 67, 9.) प्राप्ता etc. ॥ प्राप्तां बाधामा नोऽस्माकं etc. A. Ca.

P. 730. l. 1. (VIII. 67, 12.) दूरमियमदितिः ॥ दूरंयमदंतिः A. Ca. भूरिरूपा A. Ca. भूमिरूपा ?

P. 730. l. 2. (VIII. 67, 12.) After उरुषि something seems left out, unless we change उरुषं into उरिषं त्वं.

P. 730. l. 4. (VIII. 67, 12.) जीवेनापृथ्यान्निष्ठुं A. Ca. unintelligible.

P. 730. l. 8. (VIII. 67, 13.) उच्छ्रयंतः ॥ उच्छ्रयंता A. Ca.

P. 730. l. 14. (VIII. 67, 14.) A. Ca. have क्राणान् before वृकाणां. B. क्राणान्. This is either a repetition of वृकाणां or one has to read नोऽस्माकं प्राणान्.

P. 731. l. 19. (VIII. 67, 18.) A. Ca., not B., have after मुंचतु again लुक्भवदित्यर्थः । B. adds दृष्टांतः बंधात् बद्धमिष बद्धं पुरुषं बंधात् यथा विमुंचति तद्वत् ॥

P. 732. l. 1. (VIII. 67, 19.) मृळत सुखयत B.

P. 732. l. 6. (VIII. 67, 20.) पुत्रे पि त्व शब्दः ॥ पुत्रे पि त्व शब्दः A. Ca.; not in B.

P. 733. l. 8. (VIII. 68, 1.) संततः ॥ सद्य ततः A. Ca.

P. 734. l. 8. (VIII. 68, 3.) तथेत्यर्थः C. भ इत्यर्थः A. Ca.

P. 735. l. 15. (VIII. 68, 5.) योगत्वादित्छा° ॥ योगास्वादित्छा° A. Ca., very doubtful.

P. 736. l. 8. (VIII. 68, 8.) बलवर्चिंद्र यस्य B. बल - - - नि यस्य A. Ca.

P. 736. l. 14. (VIII. 68, 9.) कर्तुं after सानादिव्यवहारं by conjecture. कुर्वन् A. B. Ca.

P. 736. l. 17. (VIII. 68, 10.) प्रतिपत् to सुतमंभ इति inserted in accordance with Áśval. and Sáyana to VIII. 2, 1. तं त्वा यज्ञेभिरिति नृचो मरुत्वतीपनुचभाषिति A. Ca.

- P. 737. l. 1. (VIII. 68, 10.) ररक्षिष ॥ ररक्ष्य A. B. Ca.
 P. 737. l. 10. (VIII. 68, 11.) तननीयः ॥ तंतनीयः A. B. Ca.: cf. VI. 18, 6.
 P. 737. l. 15. (VIII. 68, 12.) तथा तने by conjecture.
 P. 738. l. 6. (VIII. 68, 14.) पितृपुत्रं ॥ पितृपितृ° A. B. Ca.
 P. 738. l. 11. (VIII. 68, 15.) आतिथिग्व ॥ अतिथिग्वे A. Ca.: cf. VIII. 57, 16, 17.
 P. 738. l. 13. (VIII. 68, 15.) इंद्रोत ॥ इंद्र A. Ca.
 P. 738. l. 19. (VIII. 68, 15.) एवमृक्षाश्च° ॥ एवं त्वपृक्षाश्च° A. Ca.
 P. 739. l. 6. (VIII. 68, 17.) °वचन इंद्रोतदानस्य ॥ वचनं इंद्रोतदानस्य A. Ca.
 P. 739. l. 17. (VIII. 68, 19.) निनित्सुश्चन to युष्मासु from C. युष्मे युष्मासु मर्त्यः मनुष्यः अथवा
 निनित्सुः नेतुमिच्छुः नादीधरत् च नैयोपपद्यते खलु अतो etc. B.
 P. 740. l. 11. (VIII. 69, 1.) उनञ्जीति ॥ ऊंदिति A. ऊंदीतीति Ca.
 P. 740. l. 22. (VIII. 69, 2.) हि to सर्वत्र from C. The passage occurs in the Sāma-
 veda II. 862.
 P. 741. l. 14. (VIII. 69, 2.) दिवीति शेषः ॥ दिवीत्यपः A. Ca. शेषः C. Mill.
 P. 741. l. 14. (VIII. 69, 2.) आदित्यस्य C. आदित्य A. Ca.
 P. 741. l. 15. (VIII. 69, 2.) आरोचमाने ॥ आरोचने A. Ca.
 P. 741. l. 17. (VIII. 69, 4.) A. C. Ca. mark a lacuna after अनु रूपः, extending to the
 beginning of the verse. This has been supplied in accordance with Rig-veda
 VIII. 45, 1.
 P. 741. l. 24. (VIII. 69, 4.) तवानुक्रत्वात् ॥ तवानुक्रत्वात् Ca. तवानुक्रत्वात् A. °कृत्वात् C. Mill.
 P. 742. l. 14. (VIII. 69, 7.) मिलेपा to यद्यदा from C. चक्षस्य विष्टपं सूर्यस्य from B.
 P. 743. l. 9. (VIII. 69, 8.) तहोता C. तज्जोता A. B. Ca.
 P. 744. l. 7. (VIII. 69, 10.) आपतन्ति etc. ॥ आपतितं वृष्टिरत्याययदा etc. A. Ca.
 P. 744. l. 26. (VIII. 69, 12.) सूर्यं सुपिरामिव is not explained in A. C. Ca. यथा सूर्यं प्रति
 रग्निमज्जालं तद्वत् B. The verse occurs in Yāska V. 27, and is explained in Rig-veda,
 vol. I. p. 38.
 P. 746. l. 12. (VIII. 69, 16.) °नंतरं to °नंतरं from Ca.
 P. 746. l. 14. (VIII. 69, 16.) पुनः कीदृशं from B. तकिं A. Ca.
 P. 746. l. 14. (VIII. 69, 16.) कीदृशं after रचं A. Ca.
 P. 746. l. 24. (VIII. 69, 17.) खराजं twice, A. Ca., not C.
 P. 747. l. 20. (VIII. 70, 1.) यो राजा etc. supplied from the Ait. Ār. A. C. Ca. mark
 a lacuna.
 P. 748. l. 2. (VIII. 70, 1.) सेनानां C. Mill. सर्वेषां संग्रामाणां B.; deest in A. Ca.
 P. 748. l. 23. (VIII. 70, 3.) After अनुकूलं some word like करोति is wanted.
 P. 749. l. 20. (VIII. 70, 5.) मूर्तिप्रतिविंबाय ॥ मूर्तिप्रतिविंबाय A. Ca. मूर्तिप्रतिविंबाय C. विंबाय B.
 P. 749. l. 22. (VIII. 70, 5.) किंचन ॥ किंचमनु A. Ca.
 P. 750. l. 6. (VIII. 70, 6.) B. begins हे श्विष्ट बलवन् मघवन् धनवन्.
 P. 750. l. 6. (VIII. 70, 6.) वृषा before आपप्राय A. Ca.
 P. 750. l. 17. (VIII. 70, 7.) मनुष्यः from C.

P. 750. l. 18. (VIII. 70, 7.) यो मर्त्यो ॥ स मर्त्यो यस्येन्द्रस्य २° A. Ca. स मर्त्यः अस्येन्द्रस्य २° B. B. begins with यः अदेवः etc.

P. 750. l. 19. (VIII. 70, 7.) योजयति A. Ca. योजयति B.

P. 750. l. 19. (VIII. 70, 7.) After गन्तुं there seems to have been a lacuna, which in C. Mill is left unsupplied. The commentary given in A. B. and Ca. is clearly spurious.

P. 751. l. 11. (VIII. 70, 9.) उत्थापय ॥ उत्थापयत A. B. Ca.

P. 751. l. 20. (VIII. 70, 10.) प्रभृतधन B. प्रभृतमिवा A. Ca.

P. 752. l. 8. (VIII. 70, 11.) सखा B. सखायः A. Ca.

P. 753. l. 20. (VIII. 70, 15.) हितं शौरदेवं ॥ हितः शौरदेव A. B. Ca. हिताः शौरदेवा B. by correction.

P. 753. l. 21. (VIII. 70, 15.) Sáyana read *ná* instead of *nah*.

P. 754. l. 8. (VIII. 70, 15.) कस्य महोभिः A. B. Ca.

P. 754. l. 9. (VIII. 70, 15.) विधस्या by conjecture. विधाद A. B. Ca.

P. 754. l. 9. (VIII. 70, 15.) तत्सकाशात् by conjecture. सकाशात् A. Ca. B.

P. 754. l. 11. (VIII. 71, 1.) अथवा to संबन्धनीयं A. Ca.; not in C. Mill nor in B.

P. 754. l. 18. (VIII. 71, 1.) अस्मदादिभि ॥ अस्मादिभि A. Ca.

P. 754. l. 25. (VIII. 71, 3.) The commentator must have read in the text, स नो वस्व उप मास्यर्जो नपात् etc.: cf. VIII. 60, 9. त्वं नोऽस्मभ्यं विश्वेभिर्देवेभिर्भनं प्रयच्छसि । हे ऊर्जो etc. Could विश्वेभिर्देवेभिः have been inserted in order to remove the punarukti pointed out and explained away by Sáyana?

P. 755. l. 7. (VIII. 71, 4.) यं ॥ यदा A. Ca. यदा यं B.

P. 756. l. 14. (VIII. 71, 9.) नपात्त्वं ॥ नपादित्वं A. Ca., which stands perhaps for नपादादित्वं.

P. 757. l. 2. (VIII. 71, 10.) वाग्निं after ज्वालं A. Ca.

P. 757. l. 26. (VIII. 71, 12.) धीषु सुबुद्धिषु B. before प्रथमं.

P. 758. l. 9. (VIII. 71, 13.) अथवा ॥ अतिवा A. Ca.

P. 759. l. 4. (VIII. 71, 15.) भयानामभिघ्नं ॥ भयानममघ्नं A. Ca.

P. 760. l. 6. (VIII. 72, 3.) संतः सायतनमध्ये before इच्छन्ति B.

P. 760. l. 6. (VIII. 72, 3.) स्वपतं ॥ स्पपनं A. स्वयनं C. स्पयनं B.

P. 760. l. 8. (VIII. 72, 3.) मध्यमं ॥ Roth's edition माध्यमिकं.

P. 760. l. 24. (VIII. 72, 5.) ऽयं रुशंश्चरंश्चे ॥ यं चरंश्चे Ca. हंश्चरंश्चे A.

P. 761. l. 5. (VIII. 72, 6.) स्थूलं ॥ स्थलं A. B. Ca.

P. 761. l. 6. (VIII. 72, 6.) रथेऽध्वान् etc. ॥ रथेऽध्वान्धारुजर्निजयतेति सेतुर्धः । A. Ca.

P. 761. l. 13. (VIII. 72, 7.) प्रतिप्रस्थातारो C. प्रस्थ° A. Ca.; deest in B.

P. 762. l. 13. (VIII. 72, 10.) परिणत्याभं B. परिणेष्याभं A. Ca. परिणतारं?

P. 762. l. 14. (VIII. 72, 10.) नीचीनद्वारं ॥ नीचीनवारं ग्मृतवारं (i. e. न्यभूतद्वारं) B. नीचीनवारं नीचीनद्वारं C.

P. 762. l. 21. (VIII. 72, 11.) वपुष्करे, cf. Nir. V. 14.

P. 762. l. 22. (VIII. 72, 11.) आसंधं A. Ca. आसंधां B.

P. 763. l. 2. (VIII. 72, 12.) अरिष्योः A. C. आरिष्योः Ca.

- P. 763. l. 4. (VIII. 72, 12.) गवाजयोः ॥ गवाजयोः C. गवा - योः A. Ca.
- P. 764. l. 4. (VIII. 72, 15.) धारकमाजं ॥ धारकमाजं A. Ca. धारकं B. धारकगिनं C. Mill.
- P. 764. l. 19. (VIII. 72, 16.) मधुधुक्तं ॥ मधुधुक्तं A. Ca.
- P. 764. l. 24. (VIII. 72, 17.) तत्र हेतुमाह ॥ तत्र हेतुं A. Ca. तत्र हेतुं B. C.
- P. 765. l. 5. (VIII. 72, 18.) एवमाने ॥ एवमाने A. Ca. एवं माने B.
- P. 765. l. 7. (VIII. 72, 18.) नु शीघ्रं B. at the end of the commentary.
- P. 766. l. 23. (VIII. 73, 6.) The commentary on ver. 6. is omitted in A. Ca. It is printed from C. Mill. B. has हे अश्विना नौ यामहृतमा यज्ञे मुखतमौ नेदिष्टमंतिकतममायं प्राप्तव्यं यामि। प्राप्नोमि। संति°। It seems an old lacuna, supplied independently by C. Mill and B.
- P. 768. l. 4. (VIII. 73, 11.) अर्थमागमनाय ॥ अर्थमागमनाय A. B. Ca.
- P. 768. l. 12. (VIII. 73, 12.) बंधकः सुवः ॥ बंधकसुवः Ca. बंधकस्तुवः A. बंधुकः स्तुतः B. Cf. Kuhn's Zeitschrift, l. p. 442.
- P. 768. l. 13. (VIII. 73, 12.) अथवर्षिहं ॥ अथ वा यु हं A. अथ वायुरहं Ca. आद्या वा युरहं C. Mill. (जरायु?) ; deest in B.
- P. 769. l. 4. (VIII. 73, 15.) समूहैः by conjecture. अथ A. B. Ca.
- P. 769. l. 16. (VIII. 73, 17.) निवारयति B. निशरयति A. Ca.
- P. 769. l. 22. (VIII. 73, 18.) आकर्षया or कर्षया A. B. Ca. instead of आकर्षकया.
- P. 770. l. 9. (VIII. 74, 1.) व्योम° ॥ त्वाव्योम° A. Ca.
- P. 770. l. 18. (VIII. 74, 1.) नु deest in B.
- P. 771. l. 20. (VIII. 74, 5.) जाततेजसाद्यु° ॥ जाततेजोद्यु° A. Ca. जातधनं B.
- P. 772. l. 24. (VIII. 74, 9.) संबंधीति ॥ संबंधिनमिति A. B. Ca.
- P. 773. l. 9. (VIII. 74, 10.) प्राप्नुय after तूर्वय B.
- P. 774. l. 8. (VIII. 74, 13.) Sáyana seems to have read वृक्षा for मृक्षा. B. has मृक्षा मध्याणि केशवंति.
- P. 774. l. 9. (VIII. 74, 13.) व्रक्ष्यते C. व्रश्चत A. Ca.
- P. 778. l. 21. (VIII. 75, 13.) अन्यमस्तोतारं ॥ अन्यस्तोतारं A. Ca. अन्यं स्तोतारं B.
- P. 781. l. 22. (VIII. 76, 8.) हृदा मनसा भक्त्या from B.
- P. 782. l. 2. (VIII. 76, 9.) अहाम° ॥ अहाम° A. Ca.
- P. 782. l. 3. (VIII. 76, 9.) शतृन् from B. Ca.
- P. 782. l. 23. (VIII. 76, 11.) साष्टपदी ॥ साष्टपदी A. Ca. प्राप्ता B.
- P. 782. l. 25. (VIII. 76, 11.) मया A. Ca. सह B.
- P. 783. l. 22. (VIII. 77, 3.) रज्ज्वेव। तया ॥ स्तेवलया A. चलया B. रज्ज्वेव ल या C. Mill. रज्जुः is feminine, though Wilson gives it as a masculine.
- P. 785. l. 13. (VIII. 77, 9.) नतानि ॥ निता A. Ca. नीतानि B.
- P. 785. l. 13. (VIII. 77, 9.) चोत्तानि अत्युत्कृष्टानि तव चलानि भूमेः किल etc. B.
- P. 785. l. 13. (VIII. 77, 9.) भूमेः किल बद्धाधारणानि ॥ भूमे किल बद्धाधारणया A. भूमे कीलवद्धाधारणया Ca. भूमेः किल बद्धाधारणम B. कीलवद्धाधारणानि? Cf. Notes to VII. 99, 3.
- P. 786. l. 4. (VIII. 77, 10.) किंचेन्द्रो ॥ - - तानपर्वोद्गो A. Ca. किंच इंद्रः B.
- P. 786. l. 23. (VIII. 77, 10.) चरमपादेनोच्यते ॥ चरमपादिनोच्यते Ca. या° A.

P. 787. l. 3. (VIII. 77, 11.) यास्केन etc. ॥ व्याख्यातत्वात्तदेव लिख्यते । यास्कः । A. Ca.

P. 787. l. 6. (VIII. 77, 11.) गमनयातिनौ शब्दपातिनौ दूरपातिनौ and afterwards गमनवेधिनी शब्दवेधिनी दूरवेधिनी Roth's edition. B. begins हे इन्द्र ते तव धनुस्त्विषं etc. It explains सुसंस्कृती by सुष्ठु अलंकृती ।

P. 787. l. 16. (VIII. 78, 1.) B. explains संघः by सोमं.

P. 789. l. 2. (VIII. 78, 6.) यदा तं निन्दितुमिच्छति । The MSS. have यदा त्वं निन्दितुमिच्छसि. a construction which, though intelligible, is unusual in Sanskrit, particularly as the next sentence is carried on in the third person.

P. 789. l. 14. (VIII. 78, 8.) यङ्गेद्रुः सोमं पीत्वा सोम इत्यभिहितः । The MSS. have यद्वाचेंद्रुः पीतं सोमो or सोमी भिहितः ।

P. 789. l. 21. (VIII. 78, 9.) प्राप्तेच्छं ॥ आमेच्छं A. Ca.

P. 790. l. 3. (VIII. 78, 10.) निष्कृतस्य ॥ निष्कस्य A. Ca.

P. 790. l. 24. (VIII. 79, 2.) पंगुरपि from B. A. Ca. mark a lacuna after ओणोऽपि.

P. 791. l. 5. (VIII. 79, 3.) कृत्येभ्य इत्यर्थः । Kṛitya is here used in the sense of "traitor, enemy." See Wilson, s. v., and B. R. s. v. l. b.

P. 792. l. 2. (VIII. 79, 6.) A. Ca. have no commentary to the 3rd páda. तदा ई अतीर्णं एनं यज्ञारंभिनं आयुः जीवनं प्र तारीत् प्रकर्षेण वर्धयेत् ॥ B.

P. 792. l. 6. (VIII. 79, 7.) हे सोम पीतस्त्वं नोऽस्माकं कृत् हृदये पीताय हृदय संभव । अपरो नः पुराणः A. Ca. हे सोम पीतस्त्वं नोऽस्माकं कृत् हृदये वर्तमानः सुशेव अपरो नः पुराणः C. Mill. हे सोम पीतः त्वं नः अस्माकं हृदे हृदये पीताय शं सुखं भव किंच नः अस्माकं सुशेवः सुमुखः मृळयाकुः सुखकर्ता अट्टमकृतः आसन्मात्रकर्मा पुनः पुनः यागप्रवर्तकः अवातः निश्चलश्च भवेति अन्ययः । B.

P. 792. l. 21. (VIII. 79, 9.) त्वं वा ईक्षसे C. Mill. त्वं च ईक्षसे B. त्वं - ईक्षसे A. Ca.

P. 793. l. 9. (VIII. 80, 1.) A. Ca. mark a lacuna after बट. बला बहुकृत्य B.

P. 793. l. 14. (VIII. 80, 2.) The commentary to this verse is given from B. A. Ca. mark a lacuna.

P. 794. l. 9. (VIII. 80, 5.) वाजयु ॥ One Pada MS. (Taylor) has वाजयुः, and in the commentary B. reads वाजयुः and इच्छन instead of इच्छत्. This seems preferable, as far as the sense is concerned.

P. 794. l. 22. (VIII. 80, 7.) पृथयसि A. Ca.; deest in B. It may be meant for पुरायसि, as a denominative verb derived from पुरं.

P. 795. l. 8. (VIII. 80, 8.) स्थिता A. Ca.

P. 795. l. 16. (VIII. 80, 9.) सोमनि before सोमयाज्ञी A. Ca., not C. सोमनि B.

P. 796. l. 14. (VIII. 81, 1.) त्वं तु from B.

P. 796. l. 14. (VIII. 81, 1.) नोऽस्मभ्यं A. B. Ca.

P. 797. l. 1. (VIII. 81, 3.) वृषभं ॥ वृषणुं A. Ca. before वृषभं.

P. 797. l. 11. (VIII. 81, 4.) स्वर्गे राजमानं from C.

P. 797. l. 17. (VIII. 81, 6.) उपगानं ॥ उपमानं A. Ca. B.

P. 797. l. 18. (VIII. 81, 6.) स्वीकर्विति A. Ca. after अभिगृणातु.

P. 798. l. 16. (VIII. 81, 9.) तव वाजा ॥ तव वाजाः अश्वाः B. तव आ A. Ca.

- P. 801. l. 2. (VIII. 82, 5.) सोऽस्माभिः ॥ सह अस्माभिः A. B. Ca.
 P. 802. l. 12. (VIII. 82, 9.) त्वं पिब ॥ ता पिब A. Ca.
 P. 803. l. 5. (VIII. 83, 2.) सहःसु after सर्वेषु by conjecture.
 P. 803. l. 13. (VIII. 83, 3.) A lacuna marked after संबंधि in A. C. Ca. त्वाकर्ताक्षयते C. त्वा कर्ताक्षयते A. त्वा कर्ताक्षयते Ca.
 P. 803. l. 14. (VIII. 83, 3.) A. C. Ca. mark a lacuna after विष्पिता, which has been supplied by विष्पितानि. Nothing else seems omitted. Cf. Nir. VI. 20. and Rv. VII. 60, 7.
 P. 803. l. 16. (VIII. 83, 3.) नोऽस्मानतिपर्येष from B.
 P. 805. l. 11. (VIII. 83, 9.) द्रुवे by conjecture. B. puts it behind अपि च ॥
 P. 805. l. 24. (VIII. 84, 1.) रथी रथेन B. रथ्येधक A. Ca.
 P. 805. l. 26. (VIII. 84, 1.) काय ॥ क A. Ca. कः B.
 P. 806. l. 13. (VIII. 84, 3.) °तमाग्ने ॥ तमेन्द्र A. B. Ca.; also the commentary to Sv. II. 5, 1, 18.
 P. 806. l. 14. (VIII. 84, 3.) नृन्प इति ॥ तत्प्रति A. Ca.; deest in B. Cf. Rv. Bh. I. 121, 1.
 P. 806. l. 18. (VIII. 84, 3.) रक्ष त्वद° रजनद° A. C. Ca. रक्ष च द्रव्यं comm. to Sv. II. 5, 1, 18.
 P. 807. l. 11. (VIII. 84, 5.) वस्तुभ्यं A. Ca. Instead of वच्यादेशस्य, the comm. to Sv. II. 7, 2, 6, reads वृ आदेशस्य.
 P. 807. l. 20. (VIII. 84, 6.) स्तुतीः to कल्याण° from Ca.
 P. 808. l. 18. (VIII. 84, 9.) साधयद्भिः ॥ साधायोभिः A. Ca.
 P. 810. l. 21. (VIII. 85, 7.) दृढांगोपेते B. दृढाङ्गोपेते A. Ca.
 P. 811. l. 12. (VIII. 85, 9.) सोमस्य by conjecture.
 P. 812. l. 1. (VIII. 86, 1.) भीतिमपनयतः ॥ भीतिं समनयतः A. Ca.
 P. 812. l. 4. (VIII. 86, 1.) अस्ताविषायां ॥ अस्ताविषाद्या A. Ca. अस्ताविषा C. Mill. अस्ताविषायाः B.
 P. 812. l. 6. (VIII. 86, 1.) निमिहं ॥ सनिमिहं A. Ca. निमिहं B.
 P. 812. l. 7. (VIII. 86, 1.) मा to स्थित्वा from Ca.
 P. 812. l. 19. (VIII. 86, 2.) धनं । तस्या° etc. ॥ धनवतमभिलषि° A. Ca. धनमभिलषि° B.
 P. 814. l. 21. (VIII. 87, 1.) स्तोमः स्तोता भवति ॥ स्तोमस्ताभवसि A. C. Ca.
 P. 814. l. 26. (VIII. 87, 1.) देयते before ऽस्मिन् A. Ca.
 P. 815. l. 8. (VIII. 87, 2.) A. Ca. omit the commentary from: पातं युयं to the beginning of the fifth verse. This omission has been supplied from C.
 P. 818. l. 3. (VIII. 88, 1.) वयोः पात्रे निवसतः ॥ वसे प्रातः प्रतिनिवसतः A. Ca.
 P. 821. l. 14. (VIII. 89, 1.) A. C. Ca. mark a lacuna after देवतशीलं.
 P. 822. l. 24. (VIII. 89, 4.) गच्छंतु ॥ गच्छति B. गच्छति A. Ca.
 P. 824. l. 6. (VIII. 89, 7.) स्तुत्वा ॥ The construction is faulty. स्तुत्वा might be changed into स्तुतवंतः, but the mistake was evidently committed by the author himself, and not by the copyists.
 P. 824. l. 16. (VIII. 90, 1.) समसंख्याकाः सतावृहयः from C.
 P. 825. l. 1. (VIII. 90, 1.) वा before अलं° by conjecture.

P. 825. l. 16. (VIII. 90, 2.) तत्पुत्रस्य ॥ न पुत्रस्य A. Ca.

P. 825. l. 25. (VIII. 90, 3.) सम्यग्यो° ॥ Ca. सस्य यो° A. सप्तस्य यो° B.

P. 826. l. 7. (VIII. 90, 4.) तानि प्रह्वीभावयसि ॥ नानि प्रह्वीभावयसि A. Ca.

P. 826. l. 14. (VIII. 91, 1.) As the text and commentary of this hymn have been published by Professor Aufrecht in the "Indische Studien," I find it necessary to justify the readings adopted in my edition, and to state more fully the reasons for which I either agree with or differ from him.

P. 827. l. 19. (VIII. 91, 1.) चिरकालं. Is it चिरकालं or चिरं कालं? The reading in A. is doubtful. There is a mark over the र which may be intended for Anusvára. Ca., however, has no Anusvára. In C. Mill, C. Wilson, and B. the passage is omitted. As the authority of the MSS. is not decisive, we must consult other passages in which Sáyana uses the same word. Thus, Rv. I. 125, 1, A. Ca. B. all have चिरकालं, not चिरं कालं. I therefore adopted चिरकालं.

P. 827. l. 21. (VIII. 91, 1.) प्रत्यगमत्. A. and Ca. have प्रत्यगमयत्; Prof. Aufrecht rightly preferred the reading of C. Mill and C. Wilson, प्रत्यगमत्.

P. 827. l. 22. (VIII. 91, 1.) दंतघर्षण. I adopt the reading of C. Mill and C. Wilson, घर्षण, instead of the reading of A. and Ca. घर्ष, preferred by Prof. Aufrecht. Though both are right, घर्षण expresses the act of grinding more definitely than घर्ष.

P. 827. l. 24. (VIII. 91, 1.) अत्र कन्या. This is the reading of all the MSS., and I see no necessity for adopting the conjecture of Prof. Aufrecht, अत्रिकन्या, in the sense of अत्रिसुता.

P. 828. l. 1. (VIII. 91, 1.) After करिष्यामि it is absolutely necessary to insert इति, though A. and Ca. omit it. In C. Mill the whole passage is omitted.

P. 828. l. 8. (VIII. 91, 1.) The singular युक् after the plural एतानि is certainly wrong. A., Ca., C. Mill, and C. Wilson, however, agree in युक्, and as the mistake may be an error of Sáyana's, I abstained from changing it into युक्कानि.

P. 828. l. 8. (VIII. 91, 1.) खलति. Though खलति is given in the Dictionaries as an adjective only, there is very little, if any, doubt that Sáyana used it here as a substantive. It would be easy to change खलति into खलतिन्, a reading adopted by Prof. Aufrecht. But the MSS. are against this alteration, not only here, but again p. 830. l. 24. In our passage Ca., C. Mill, and C. Wilson have खलति; A. has a lacuna. In the commentary to verse 6, however, A., Ca., C. Mill, and the B. MSS. also, all agree in the reading खलति; तच्चापगमय, which follows, must be referred to शिरः. That खलति should be used by Sáyana as an adjective also, is no valid objection, particularly as the passage where it is so used, is not his own composition, but an extract from a Bráhmaṇa.

P. 828. l. 10. (VIII. 91, 1.) तस्याः पूर्वापहता या त्वक्. A., Ca., C. Mill have तस्याः पूर्वाभिहतायाः त्वक्. The reading of the MSS. might be explained in the sense of "the

former skin of her who was thus being struck," but the construction would not be in harmony with the general style of Sáyana. Prof. Aufrecht proposed तस्याः पूर्वभिहता या त्वक्, but the right reading is supplied by the Bṛihaddevatá from which this passage is borrowed, and not unfrequently *totidem verbis*. MS. B. has,

तस्यास्त्वगपहता या पूर्वा सा शल्यकोऽभवत् ।

उत्तरा त्वभवद्गोधा कृकलासस्त्वगुत्तमा ॥

MS. II. has,

तस्यां त्वचि व्यपेताया सर्वस्यां शल्यकोऽभवत् ।

उत्तरा त्वभवद्गोधा कृकलासस्त्वगुत्तमा ॥

The readings thus supplied by the Bṛihaddevatá are of interest, because they show that according to the legend the cure of Apálá was effected by three skins being torn off her body. This is a new feature which to a certain extent weakens the similarity between this legend and some others of German origin, pointed out by Prof. Kuhn (Indische Studien I. 118).

P. 828. l. 11. (VIII. 91, 1.) The MSS. (A., Ca., C. Mill) have कृकलास्यो instead of कृकलासो, which is supported by the Bṛihaddevatá.

P. 828. l. 19. (VIII. 91, 1.) सुती 1. A. has स्फुति, Ca. सुती, C. Mill and C. Wils. सुती. B. (Taylor) has स्त्री सुती सोममार्गे, B. (Stevenson) स्त्री सुती मार्गे.

P. 828. l. 20. (VIII. 91, 1.) After विहू लाभे A. Ca. have सविरूपं 1, C. Mill सविरूपं, without a line at the end. Prof. Aufrecht has printed सटि रूपं, which would be appropriate if Sáyana, during the whole of his commentary, ever used this expression, "this is the form after the augment." I have printed लङ्गि रूपं, according to Sáyana's usual style of interpretation, but I am by no means certain that this is the right reading. It may not be at all intended as a grammatical explanation, but as an adjective to सोमं. सविरूपं तं सोमं might be intended for Soma that has not been prepared for sacrifice, Soma in its original form, such as Apálá found on the road and took home with her. Or there may be some other technical term hidden in सविरूपं, such as सविपूतं, "strained in sieves made of sheep-wool." Cf. Rv. IX. 107, 2. नूनं पुनानः सविऽभिः परि स्रव. Rv. IX. 91, 2. समृजानः सविऽभिः गोभिः स्रवऽभिः, etc. The reading remains doubtful.

P. 828. l. 23. (VIII. 91, 1.) दंतध्वनिं 1. A. has दंते वाज, Ca. and C. Mill दंते वाजं धनं, B. दंतध्वनिं. Prof. Aufrecht has conjectured दंतराजिध्वनिं as the original reading which led to the corruptions in A., Ca., and C. Mill. This conjecture is extremely plausible, and I should prefer it, unless the simpler reading which I adopted were supported by the B. MSS.

P. 828. l. 24. (VIII. 91, 1.) The quotations from the Sátyáyani-Bráhmaṇa can hardly ever be completely restored from the MSS. of Sáyana. There is no MS. of this Bráhmaṇa in any of the libraries of Europe, and though it is a Bráhmaṇa

belonging to the Sāma-veda, it differs so considerably from the text of those of the Sāma-veda Brāhmaṇas which are known to us from MSS., that nothing can be gained by their collation. The story of Apālā is not to be found in any of the Sāma-veda Brāhmaṇas, though I examined them all most carefully. Now the language of the Brāhmaṇas is so peculiar and so different from the common style of Sāyana, that wherever we find an opportunity of comparing the original texts with the extracts given by him, we discover a more than usual number of blunders and omissions in all our MSS., and we see that, without the help of the originals, it would have been impossible to set them right. With regard to all such extracts from Brāhmaṇas in my edition of Sāyana, I must crave considerable indulgence. They are given as well as they could be given with the means at my disposal; but they cannot be completely restored to correctness until we are able to procure the exact śākhās of each Brāhmaṇa from which they were copied or quoted by Sāyana.

P. 828. l. 24. (VIII. 91. 1.) सोमं सुमन्दिदत्. A., Ca., C. Mill have सोमं सुमन्दिदत्; the B. MSS. never give these Brāhmaṇa passages. Prof. Aufrecht's conjecture सोमांशुं is better than सोमं सुतमन्दिदत्.

P. 828. l. 25. (VIII. 91. 1.) मा तमभियाजहार. A. Ca. have माभियाजहार. An accusative is wanted with अभियाजहार, and its former presence is indicated by the readings of C. Mill and C. Wils. मा मभियाजहार.

P. 828. l. 26. (VIII. 91. 1.) अम्ये त इदं. By no means certain; A. Ca. अम्ये ता इदं, C. Mill and C. Wils. अम्ये ता इदं. इदं might be intended for इह.

P. 829. l. 18. (VIII. 91. 1.) इच्छाम एव. All the MSS., A., Ca., C. Mill, and the two B's, have एव after इच्छाम, and at the end of the sentence, nor does there seem to be any necessity for changing, as Prof. Aufrecht does, एव into एवं, and making it the first word of a new sentence. एव answers to चन, which is here used in a restrictive or determinative sense. It is more difficult to determine whether the next sentence, which contains another paraphrase of आचिक्त्वितामः, is correct as it stands in the MSS. If the text says, "we wish to know thee," this can hardly be paraphrased by "we do know thee." Rather it ought to be "we do not know thee." The same fact, namely, that Apālā for a moment did not know whether the person who had first been attracted by the noise of her chewing the Soma, and who afterwards turned away from her, was Indra or not, is mentioned also in the Itihāsa, p. 828. l. 1. Apālā asks Indra there why he does not drink the Soma from her mouth, as he goes from house to house in search of the beverage; and when she finds herself not minded by him, she says again to Indra: "I know not whether thou who art come hither art Indra, but as thou art come to our house, I will do thee honour." After having said this, however, she sees clearly that her guest is Indra and no other, and when Indra embraces her, she

makes him drink the Soma from her mouth. The first idea of this hesitation in the mind of Apálá was probably suggested to the framers of the Itihāsa by this very verse, "We wish indeed to know thee, we do not understand thee." and in that case, it is absolutely necessary, though without the sanction of any of the MSS., to insert the negative particle न.

P. 829. l. 22. (VIII. 91, 3.) कुत्सितं । The reading of A., Ca., C. Mill is कुत्सितः; it is intended, however, as an adverb qualifying *śanati*, and ought to be in the neuter.

P. 829. l. 26. (VIII. 91, 3.) अपासीत्. A. Ca. have मुखादेवौवधासीत्, C. Mill and C. Wils. मुखादेवौवध्यसीत्. Prof. Aufrecht has अपासीत्, which most likely is a misprint, considering the rule of Pāṇ. II. 4, 37.

P. 830. l. 11. (VIII. 91, 4.) The commentary to कुचिन्नो वस्यसस्करत् is preserved in C. Mill and C. Wils. The omission in A. and Ca. arose from the scribe mistaking the two करोतु at the end of each sentence. B. has किंच वस्यसः प्रशन्ताः कर्तुं करोतु.

P. 830. l. 11. (VIII. 91, 4.) It would be better to leave out बहु after कुचित, because बहुवारं follows; but A., Ca., C. Mill, and B. have it.

P. 830. l. 14. (VIII. 91, 4.) अत एव यतीः । A., Ca., C. Mill have अत यतीः, B. अथ यतीः. Prof. Aufrecht conjectures, in the spirit of Sāyana, अत एव यतीः, which I have adopted, although it is difficult to understand how the mistake arose in A. and in B. With reference to the first verse one might conjecture अथयतीः, but this would not be in the usual style of Sāyana.

P. 831. l. 4. (VIII. 91, 5.) नासुस्तानि । A., Ca., C. Mill have वस्युस्थान्यु ह; the emendation here proposed by Prof. Aufrecht seems to me to admit of no doubt.

P. 831. l. 11. (VIII. 91, 6.) There was no necessity for changing, as Prof. Aufrecht does, the reading of the MSS. यासा उर्वरा into या मोर्वरा, यासा reproducing the words of the text, namely, या and असौ. B. has असौ च या. In line 12. too the reading of the MSS. अथो अथापि च is unobjectionable, and ought not to have been changed. B. has अथो अपि च.

P. 831. l. 23. (VIII. 91, 7.) निष्कर्षणेन पूत्वा । A., Ca., and C. Mill have निष्कर्षणे या. B. leaves out निष्कर्षणेन, and reads पूत्वा शोधयित्वा.

P. 831. l. 25. (VIII. 91, 7.) The last extract from the Sātyāyanaka is very corrupt, and the text as printed by me differs materially from that of Prof. Aufrecht. I shall first give the readings of the MSS.

तां खे रथस्याव्यवृहत्ता मोर्द्धाभवत्तां खे नसेनसो त्ववृहत्ता संघ्रष्टकाभवत् A.

तां खे रथस्या व्यवृहत्ता मोर्द्धाभवत्तां खे नसेनसो त्ववृहत्ता संघ्रष्टकाभवत् Ca.

तां खे रथस्याव्यवृहत्ता मोर्द्धाभवत्तां खे नसो त्ववृहत्ता संघ्रष्टकाभवत् C. Mill.

Prof. Aufrecht has introduced the following conjectures:

तां खे रथस्यामाद्य वृहत्तामोर्द्धाभवत्तां खेऽनस आमाद्य वृहत्ताम संघ्रष्टकाभवत्^a.

I do not think that I understand the meaning of the passage as here given

^a Prof. Aufrecht informed me that सामसंघ्रष्टका in one word was a misprint.

by Prof. Aufrecht, nor do I see how the Brihatsáma comes suddenly in, though nothing is said of it in Sáyana's comment. I believe that in वृहत् we must recognise the verb *bṛih*, "to drag," "to pull," and with अति this would be synonymous with अतिक्रम, as used immediately afterwards. Thus the construction would be, "he dragged her through the hole of the chariot, she became this; he dragged her through the hole of the cart, she became that." But what did she become? What is मोढा, and what संघिष्टका? As the first skin that came off was शल्यकः, i. e. a hedgehog, and the second a गोधा, i. e. an iguana, it might be said that when she had been dragged through the first hole, she, having thrown off the hedgehog skin, had become a गोधा, an iguana, and this गोधा might stand for मोढा. But if this be so, then it would follow that after the second pulling through, she, having lost the iguana skin, became a कृकलास, i. e. a chameleon, and of this no trace is to be discovered in संघिष्टका. Here then we must wait till new MSS. of Sáyana can be procured, or till the original of the Sátyáyanaka can be discovered.

P. 832. l. 3. (VIII. 91, 7.) मृकं. A. युक्, Ca. यूकं, C. Mill मृकं. The sense requires मृकं, and युक् in Prof. Aufrecht's text is probably a misprint.

These few notes on one short hymn may serve as a specimen of the difficulties, some of them insurmountable, with which an editor of Sáyana has to grapple. Before I could make up my mind to give up the extracts from the Bráhmaṇas as hopeless, I looked not only through the whole of the Tāndya-Bráhmaṇa, but I searched wherever there was a chance of finding the story of Apálá. Unfortunately the MS. of the Nítimajjarí, which is very useful for verifying legends mentioned by Sáyana, is very deficient in the sixth Aṣṭaka, and does not contain the story of Apálá. The Rígvídhāna gives one verse, of no interest whatever, viz. कन्या वारिति मृकं तु सततं नियतो जपेत् । त्वग्दोषिणीं तथा लोचनीं क्षिप्रं तस्मात्प्रमुच्यते ॥ (Read नियता, दोषिणी, and अलोचनी).

Again, the Brihaddevatá offers but little help. I copy the text from two MSS. in my possession :

अपालाविमुता त्वामोक्तन्या त्वग्दोषिणी पुरा ^a ।
तमिन्द्रश्चकमे दृष्ट्वा विजने ^b पितुराश्रमे ॥
तपसा बुबुधे सा तु सर्वमिन्द्रश्चिक्कीर्षितम् ।
कन्या वारिति चैतस्यामेपोऽथः कथितस्ततः ॥
सा मुपाय मुखे ^c सोमं मुत्वेन्द्रमाजुहाव तं ।
असौ य एषीत्यनया पपाविन्द्रश्च तन्मुखात् ॥ ^d
अपूर्वांश्चैव सकृंश्च भक्षयित्वा स तद्गहात् ^e ।
उदकुंभं समादाय अपामर्षे जगाम सा ॥ ^f

^a परा B.
^e शतकृतः H.

^b वी° H.

^c मुखात् H.

^d सा मुपाय मुखे सोमं पपाविन्द्रश्च तन्मुखात् ॥ B.

^f Deest in H.

चृग्भिस्तुष्टाव सा चैनं जगादेनं नृचेन तु ।^a
 सुलोमामनवद्यांगीं कुरु मां शक्^b सुत्वचं ॥
 तस्यास्तद्वचनं श्रुत्वा प्रीतस्तेन पुरंदरः ।
 रथच्छिद्रेण तामिंद्रः शकटस्य युगस्य च ॥
 प्रक्षिप्य निश्चकपे त्रिः सुत्वक् सा तु ततोऽभवत् ।^c
 तस्यास्त्वगपहता या पूर्वा सा शल्यकोऽभवत् ॥^d
 उन्नरा त्वभवद्दोषा कृकलासस्त्वगुन्नमा ।
 इतिहासमिदं^e सूक्तं त्वाहतुर्यास्त्वभागुरी ॥^f
 कन्येति शौनकस्त्वेदं पातमित्युत्तरे च ये ।^g

The last work to be consulted was Shadgurunishya's commentary on the Sarvānukrama, but here too we find but little that is really valuable:

कन्य वाः सप्तत्रैय्यपालेतिहास ऐंद्र आनुष्ठुभं द्विपंक्त्यादि । अवायती ।^h अपाला नाम ऋषिकात्रिपुत्रिका ।ⁱ इंद्रम-
 धिकृत्वापाला नाम तपश्चचार ॥ सो मा ना म समामनंति ।^k ऐंद्र इतिहासः । अत्योच्यत इति शेषः । इतिहासस्त्वयं ।^l

अपालात्रिपुत्रा त्वासीत्कन्या त्वदोपिणी पुरा ।
 अत एव दुर्भगेति भर्ता त्वक्ता सती पयि ॥१॥
 सौम्याद्रसादिंद्रतृमिरिति यज्ञस्य वाक् श्रुतेः ।^m
 अनिच्छंती सोमलतां जलायावतरन्नदा ॥२॥ⁿ
 सोममप्यविदत्कन्या अयागान्पितुराश्रमं ।^o
 तामिंद्रश्चकमे दृष्ट्वा^p विजने पितुराश्रमे ॥३॥
 तपसा बुबुधे सा तु सर्वमिंद्रश्चिकीर्षितं ।^q
 सुपाय स्वमुखे सोमं स्वेदंतेष्ट्रीत्वभिस्त्विति ॥४॥
 तस्या भक्त्यतिरेकेण पपाविंद्रश्च तन्मुखात् ।^r
 निरगात्स क्वचित्पूर्वं भक्षयित्वा गृहान्पुनः ॥५॥^s

^a चृग्भिस्तुष्टाव चैनं सोममिंद्र नृचेन सा । H.

^b शुक् B. " ततः सा सुत्वचाभवत् । H. K.

^d तस्यां त्वचि व्यपेतायां सर्वस्यां शल्यकोऽभवत् H.

^e मिमं H. ^f त्रिः B. यास्तुमातरौ H.

^g शौनकः सूक्ते पातमिंद्रे ततः परे । H.

^h The commentator always gives the word immediately following the pratika.

ⁱ This passage is very corrupt. The MS. of the E. I. H. (A.) reads अपाला नाम ऋषिका अपुत्रिका यां मधिहृत्य अपाला नाम, (B.) अपाला नाम ऋषिका कन्या अत्रिपुत्रिका । यामधिकृत्वापाला नाम. *Putrikā*, if correct, must not be taken in the sense of *putrī*, cf. Goldstücker, s. v. *aputrika*. One might conjecture कायमधिकृत्य, 'for the sake of her body;' but, with reference to p. 827. l. 19, I prefer इंद्रमधिकृत्य. Instead of ऋषिका one expects ऋषिः, cf. Rv. V. 28.

^k This is equally corrupt. I have given the text of A.; B. has माना समामनंति । It may be the beginning of the story in the Śātyāyana-Brāhmaṇa, followed by इत्यामनंति ।

^l B. has ऐंद्र इतिहासः । इंद्रसंबंधीतिहासः । अत्रा-
 वगंतव्य इति शेषः । इतिहासश्चायं । A. has अत्योच्यत
 and इतिहासत्वाय ।

^m This is printed after B.; A. differs considerably, without being more intelligible, तृमिरिंद्र
 इति यज्ञस्तुतुपायो भूत् ।

ⁿ This is again printed from B.; A. has
 अनिच्छंती सोमयात् कृतांजलायावतरन्नदा ।

^o A. has कन्याद्योगाद्यन्पितुराश्रमं ।

^p दृष्ट्वा A., and B. sec. man., instead of दृष्ट्वा.

^q A. has साश्रुपात मुखे सोमं स्वेदंते^e etc.

^r ययामिंद्रश्चतुर्मुखात् A.

^s निरगात्स क्वचित्पूर्वं तु भक्षयित्वा ग्रहान्पुनः । A.

उदकुंभं समादाय तेन सार्धं तु साप्यगात् ।^a
 शुग्भिः स्तुत्वा जगादेन्द्रं कुरु मां सुत्वचं त्विति ॥६॥
 रथच्छिद्रे गतामिन्द्रः शकटस्य युगस्य च ।
 प्रक्षिप्य निश्चकर्ष त्रिः सुत्वक् मा तु ततोऽभवत्^b ॥७॥
 तस्याः पूर्वहता या त्वग्जातिः^c सा शल्यकोऽभवत्^d ।
 उत्तरा त्वभयद्रोधा कृकलासस्तपोन्नमेति^e ॥८॥

P. 832. l. 27. (VIII. 92, 2.) गाथायोग्यं ॥ गतयोग्यं A. Ca.

P. 833. l. 2. (VIII. 92, 2.) लोटि ॥ लिटि A., Ca., C. Mill. It might be लिङि; see, however, Rv. I. 84, 5. Instead of ध्वस्त^e the MSS. have ध्वस्त^o.

P. 833. l. 12. (VIII. 92, 3.) यत्वा ॥ All the MSS. have दत्वा.

P. 833. l. 20. (VIII. 92, 4.) इंदोः ॥ Instead of इंदोः and छरन् A., Ca., C. Mill have इन्द्रः and छरंतं.

P. 836. l. 9. (VIII. 92, 11.) तवादातृन् ॥ तव दातृन् A. Ca. तव शत्रून् B.

P. 836. l. 18. (VIII. 92, 12.) औस्वा^e ॥ The MSS. have औत्वा^o. This term can only refer to Pāṇ. VI. 1, 93. One should expect आत्वा^o, but औस्वा^e may be intended for सा + औस्वा^o.

P. 836. l. 26. (VIII. 92, 13.) मृष्टके after चक्षयस्त्रिंश्रु in A. Ca. मृष्टके C. Mill.

P. 839. l. 13. (VIII. 92, 23.) Cf. VIII. 13, 18.

P. 840. l. 14. (VIII. 92, 24.) कुक्षये ॥ तुनहु A., Ca., C. Mill.

P. 840. l. 21. (VIII. 92, 25.) स्तीति ॥ नीति A. Ca.

P. 841. l. 13. (VIII. 92, 27.) समीपास्त्रां ॥ मृगपात्रां A., Ca., C. Mill.

P. 842. l. 14. (VIII. 92, 30.) भाष्यत ॥ A., Ca., C. Mill. तन्द्रयुक्रमित्युक्तं ॥ A., Ca., C. Mill.

P. 842. l. 16. (VIII. 92, 31.) कर्मन्वितो ॥ कर्मवतो A. B. Ca.

P. 844. l. 7. (VIII. 93, 1.) एतादृशानुभावं ॥ एतादृशं अनुभवि A. Ca.

P. 844. l. 25. (VIII. 93, 3.) यत्नस्य A. B. Ca. As to this peculiar use of the genitive, see VIII. 93, 1.

P. 845. l. 8. (VIII. 93, 4.) तदा ॥ A., Ca., C. Mill; there is no यदा to which this तदा answers.

P. 846. l. 1. (VIII. 93, 6.) ये सोमाः ॥ ते सोमाः सुनोतेः कर्मणि लिटि व्यत्ययेन श्रुः । उक्तः - - A. Ca. This grammatical explanation which was intended to account for the absence of reduplication in सुन्विये was probably a marginal note and afterwards inserted in the text.

P. 846. l. 15. (VIII. 93, 7.) The grammatical explanation of वाजयामसि was likewise a marginal note. A. reads णविष्टवदि गेरिष्टवद्वायान् टिरिति टिलोपः । विन्मतोलुक् । विक - - - यमिति वचनान्मतुपो लुक्. Ca. and C. Mill have the same, only leaving out वि in विक - - -. I have corrected the passage according to Rv. I. 4, 9.

^a पानार्थे प्ययमप्यगात् । A.

^b सुत्वक् सप्तः स वै भवत् A.

^c तायास्व A.

^d शल्यको B. शल्यका A.

^e तपो क्षमे A.

- P. 847. l. 5. (VIII. 93, 9.) वज्र आयुषं ॥ वज्रायुषं A. Ca.
 P. 848. l. 23. (VIII. 93, 14.) परिगमिता ॥ वनिगमिता A., Ca., C. Mill.
 P. 851. l. 9. (VIII. 93, 20.) गच्छतु ॥ गच्छति A. Ca.
 P. 851. l. 17. (VIII. 93, 21.) भवानीति ॥ भवामीति A. Ca. भवामिति C. Mill. ददामि इति B.
 P. 852. l. 10. (VIII. 93, 23.) उक्तं ॥ उक्त A. Ca. The lacuna is the same in A. Ca.; in C. Mill the letters र - वि have disappeared.
 P. 852. l. 13. (VIII. 93, 23.) विमृजंति ॥ विमृजन् A. Ca. विमृजन् B., C. Mill.
 P. 852. l. 18. (VIII. 93, 24.) हविभिः ॥ हविः A., Ca., C. Mill.
 P. 852. l. 20. (VIII. 93, 24.) वादिषु A. - - वादिषु Ca., C. Mill.
 P. 853. l. 19. (VIII. 93, 27.) The commentary to verse 27. is left out in A., Ca., C. Mill; it is supplied from B.
 P. 854. l. 23. (VIII. 93, 31.) श्रुतेऽत्रापि ॥ श्रुते तत्रापि A. Ca. श्रुतेन तत्रापि C. Mill.
 P. 855. l. 15. (VIII. 93, 34.) From धत्तन to धत्तन supplied in accordance with Rig-veda I. 20. 7.
 P. 857. l. 18. (VIII. 94, 5.) तना । ततमृणास्तुकेनेति ॥ तना तत पूर्णास्तुको नति A. Ca. सनातन पूर्णास्तुकेनेति C. Mill. The reading which I have adopted is conjectural and very doubtful. ऊर्णास्तुका and स्तुका are always used as feminines in the sense of 'a braid of hair.' Cf. Bochtlingk-Roth. s. v., and Dr. Haas, Indische Studien. V. p. 237 : Satap. Br. III. 2, 1, 13; III. 5, 2, 18, etc. In the Ait. Br. I. 28, Sāyana explains ऊर्णास्तुकाः by अपिसंबंधिरोमविशेषाः । स्तुषः, however, which is likewise used in the sense of 'a braid' (Dr. Haas, l. c.), is certainly a masculine, and it is possible therefore that स्तुक was likewise used in that gender. It hardly admits of a doubt that Sāyana wrote स्तुकेनेति, for the reading of A. Ca. was likewise intended for स्तुकेनेति. The copyists were evidently ignorant of the word ऊर्णास्तुक, and changed it into पूर्णास्तु केनेति. Sāyana does not give the same or a similar explanation of तन in other passages where तना पृत् occurs.
 P. 858. l. 2. (VIII. 94, 6.) सेवां ॥ सेवां A., Ca., C. Mill.
 P. 860. l. 21. (VIII. 95, 2.) After पिव C. Mill adds यद्वा क्रियाग्रहणमपि कर्तव्यमिति संप्रदानं चतुर्थ्यर्थे बहुलं षी तदिदं सोमरूपमन्नं शीघ्रं पिव ।
 P. 861. l. 6. (VIII. 95, 3.) मरुत्समानां ॥ मरुत्सोमानां A. Ca. मरुत्समानानां B. मरुत्संधानां ?
 P. 862. l. 3. (VIII. 95, 5.) प्रत्वां पुरातनं । The variation in the gender is kept up throughout, though the carelessness of the copyists sometimes disturbs the accurate construction of the commentator. B. has प्रत्वां पुरातनं श्रुतस्य सत्यस्य संबंधि पिप्पुषीं प्रवृद्धं चिकित्विन्ननसं ज्ञानिनं अतीन्द्रियार्थदर्शनेन ज्ञातानि सर्वेषां हृदयानि यया तां तादृशं धियं त्वदीयं रक्षणार्थं तस्मै कुरु ॥
 P. 864. l. 2. (VIII. 95, 9.) धनादीनि B. धनकवधनादीनि A. Ca. कनकवधनादीनि C. Mill.
 P. 864. l. 24. (VIII. 96, 1.) वेदाध्ययनादीनि P. वेदाध्ययनानि शास्त्रश्रवणः चिंतयादीनि Ca. A.
 P. 866. l. 18. (VIII. 96, 4.) After सत्त्वनां A. Ca. add सत्त्वानां । The derivation varies; it is either from पण or पद.

P. 865. l. 6. (VIII. 96, 5.) The same quotation occurs in Devarājajavan's commentary on the Nighaṇṭu, MS. E. I. H. 1134, p. 45. a. He derives नदी from नद ख्यक्ते शब्दे, and adds नदंति नद्यः । Then follows यददः संप्रयतिरभावे नदता भरिते । तस्मादाद्यो नाम स्येति श्रुतिः । A. Ca. read अनुदत, C. Mill संप्रद्यतीः.

P. 868. l. 20. (VIII. 96, 8.) नयसु गणेषु ॥ वयसु A. वसु Ca. सुर C. Mill.

P. 868. l. 13. (VIII. 96, 8.) सप्त सप्त निषादिताः ॥ सप्त सप्तनिषादिताः A. Ca. सप्त निषादिताः C. Mill.

P. 868. l. 18. (VIII. 96, 8.) षष्ठो गणः ॥ षष्ठे गर्भाः । A. षष्ठो गर्भाः Ca., C. Mill. See Vājasaneyi-Saṃh. XVII. 85, 86.

P. 871. l. 16. (VIII. 96, 13.) त्वरुन्मति ॥ दुरुन्मति Brihaddev. MS. B.

P. 871. l. 17. (VIII. 96, 13.) योत्स्यमानं सुमंहृष्टैः ॥ योत्स्यमानं स्तु A. Ca. योत्स्यमानस्तु C. Mill. The MSS. of the Brihaddevatā, H. and B., have योत्स्यमानं सुमंहृष्टैः ।

P. 871. l. 18. (VIII. 96, 13.) तानायतः । MSS. Brihaddev. H. and B. तानायुतान् A., Ca., C. Mill.

P. 871. l. 20. (VIII. 96, 13.) After देवान्पुनर्विभो the MSS. of the Brihaddevatā add श्रुत्वा देवगुरोर्वीक्ष्यमनर्थं वृत्तशंका ।

P. 871. l. 20. (VIII. 96, 13.) शोचसैव बलाद्वली ॥ MS. Brih. B. शक्तः खद्व एव बलान्वलिः A. शक्त खद्व एव लोः C. Mill. शक्तः खद्व एव बलान्वलिः । Ca. शक्तं न ज्ञेयं बलाद्वली MS. Brih. H.

P. 871. l. 21. (VIII. 96, 13.) देवानादाय तं पुनर्विधिवत्सुराः ॥ MS. Brih. B. देवाय ना या य तं पुनर्विधिवत्सुरा । A. देवपानाय ! देवा ना या य तं पुनर्विधिवत्सुरा । Ca., C. Mill. दे वा ना तं प पु वि धि वत्सुराः । MS. Brih. H.

P. 871. l. 21. (VIII. 96, 13.) जमुः पीत्वा C. Mill, MSS. Brih. H. and B. जमुः पत्वा A. Ca.

P. 871. l. 22. (VIII. 96, 13.) एतदनार्पत्वे नादरणीयं A., Ca., C. Mill. The whole passage from the Brihaddevatā seems to have been here inserted by a later hand. It is not given in B., but it could hardly be called anārsha, being taken from the Brihaddevatā.

P. 871. l. 26. (VIII. 96, 13.) उदस्य A., Ca., C. Mill. B.

P. 873. l. 17. (VIII. 96, 16.) त्रेयाशतुभ्यः ॥ त्रेव शतुभ्यः A., Ca., C. Mill.

P. 878. l. 18. (VIII. 96, 18.) छंदोविषयत्वान्निपातनं ॥ छंदोविषयत्वानिपातन A., Ca., C. Mill. See Amara-kosha III. 4, 18, 113.

P. 883. l. 3. (VIII. 97, 13.) सर्वदिक्स्थं ॥ सर्वदिक्कं A., Ca., C. Mill.

P. 884. l. 15. (VIII. 98, 1.) नृमेधस्य ॥ नृमेधाद्यस्य A. pr. man., Ca. नृमेधाख्यस्य C. Mill.

P. 887. l. 2. (VIII. 98, 6.) दस्योः ॥ B. ; A., Ca., C. Mill insert वृथाकालस्य.

P. 890. l. 18. (VIII. 99, 3.) करोति भागं ॥ A. B. Ca. insert सत्ते before भागं ।

P. 890. l. 20. (VIII. 99, 3.) रजमयः ॥ In the second explanation A., Ca., C. Mill have अयः instead.

P. 891. l. 23. (VIII. 99, 6.) अघयंत ॥ The Saṃhitā and Pada MSS. have distinctly अघः S. 3. had अघ, which was corrected in red ink. The commentary, however, has अघः A., B., C. Mill distinctly ; Ca. less distinctly.

P. 892. l. 11. (VIII. 99, 7.) जेतारं etc. ॥ A. leaves out all between जे - and वर्धयितारं ।

The lacuna is supplied from Ca. and C. Mill, which agree with each other except that Ca. has गंगारं for गंतारं. B. has an independent interpretation, as often, अङ्गु शीघ्रमागंतारं शतृणां जेतारं हेतारं देवानामाह्वारं रथीतमं रथिनां मध्ये श्रेष्ठमतृणैः स्वाश्रितानामहिंसकं etc.

P. 893. l. 3. (VIII. 100, 1.) In A. and Ca. all between अनुष्टुभः, in the quotation from the Sarvānukrama, and ते पशौ यद्वाग्वदंतीति, in the first Vinīyoga, is left out. In C. Mill the lacuna extends from आत्मानमस्तौदिति to वाग्देवत्ये । As these introductory passages are always wanting in B., the passage had to be supplied by conjecture.

P. 893. l. 7. (VIII. 100, 1.) After इति तिस्रः A. Ca. have प्रणवो यान्या । मनये वयं साम ये वयं सामनोज्ञा वचः ; C. Mill has यागसमये वयसामनोज्ञा वचः.

P. 895. l. 21. (VIII. 100, 6.) भवति C. Mill. वेति A. Ca. B.

P. 898. l. 10. (VIII. 100, 12.) The verses of Śaunaka are taken from the Bṛihaddevatā. The MSS. of the Bṛihaddevatā contain some various readings, such as अभितप्य for अभिवृत्त्य, उद्यतस्येव, etc., but they give no help for the last verse. MS. B. has तदेतदखिलं सर्वमृषिणोक्तं सखेतृचि ; MS. H. has तदेतदखिलं प्रोक्तं सखे विष्णुविति तृचि । Śāyana has इति दृचेति.

P. 898. l. 19. (VIII. 101, 1.) तृतीया गायत्री ॥ तृतीया हि गायत्री A. Ca. B. तृतीयात्री C. Mill. In the quotation from the Anukramanī all the MSS. have तृतीयादि. The Bhāṣhya says, प्रगाथस्य चतुर्थ्याः सतोबृहतीत्वं दुर्लभमिति सतोबृहतीवचनं ।

P. 904. l. 12. (VIII. 101, 14.) तथा चेतस्य द्वाद्यणं ॥ I have not been able to verify the first extract. There is an analogous passage in the Taittirīya-Saṁhitā III, 1, 1, but it throws no light on our passage. A. Ca. leave out all from इमा प्रजाः to अर्कमभितो- I had to supply the omission from C. Mill and C. Wilson, which give this: प्रजा. स्तिस्रो अत्यायमांस्तानीमानि वयंसि वंगावगथ्यश्वेरपादा त्वस्या अर्कमभितो विप्र इति ता इमाः प्रजा अर्कम. The next extract is from the Śatapatha-Bṛāhmaṇa, but it will be seen that it would not have been safe to correct it either after the text of the Mādhyandina or after that of the Kāṇva-Śākhā. Instead of स प्रजा असृजत ता A. Ca. have स तृजेता, C. Mill स मृजेता. Instead of बृहत् the Śatapatha-Bṛāhmaṇa has महत्.

P. 908. l. 28. (VIII. 102, 12.) हतशतृजनं ॥ C. Mill. हे शतृजननं । A. ह शतृजननं Ca. शतृहननं B.

P. 909. l. 21. (VIII. 102, 16.) धीतिभिर्निधानैः ॥ C. Mill. दीधितिभि निधानः । A. Ca. धीतिभिः दीभिभिः निधानः B. धीतिभिर्निधानः ?

P. 910. l. 14. (VIII. 102, 19.) वनन्वति काष्ठानि हंति ॥ वनन्वती काष्ठानि हंति A. Ca. वनन्वति काष्ठानि संति C. Mill.

P. 911. l. 4. (VIII. 102, 21.) यत्काष्टादिकं ॥ A. Ca. B. leave out all from काष्टादिकं to काष्टादिकं.

P. 911. l. 17. (VIII. 103, 1.) The Sarvānukrama has ककुब्भसीयसी ; C. Mill has ककुब्भायत्री, A. and Ca. ककुब्भयेत्री. The name hrasiyasī belongs to the 9th class of Gāyatrī, consisting of 6 + 6 + 7 syllables.

P. 911. l. 21. (VIII. 103, 1.) There is an evident omission in the second Vinī-

yoga. The Tricha which is optional for the Maitrávaruṇa priest at the Ábhiplavika Ukthya's, if it is taken from our hymn, can only have consisted of verses 8, 9, 10; no other verses, as far as I am aware, being enjoined by Āśvaláyana for such a purpose. We ought therefore to insert प्र मंहिषायेति after मैत्रावरुणस्य, and अभि प्रयांसि वाहसा प्र मंहिषाय गायत । आ° ५. ६. । इति । after मृत्वितं च. From the Sūtra quoted by Śāyana it is clear that he referred likewise to a third Viniyoga, namely, the Adhyāyopākaraṇa, in which the first and last verses of each Maṇḍala are enjoined. The text might be restored as follows, उपाकरणोत्सर्जनयोर्मंडलाद्यंतहोम आग्ने याहीत्येषा । मृत्वितं च । आग्ने याहि मरुत्सम्या यज्ञे यान्तन्मृतं हविः । आ गृ ३. ५. । इति ॥ It is impossible, of course, to restore by conjecture the very words which Śāyana used, and I have therefore not inserted them in the text. But that they were on the whole like what I propose to read is confirmed by the commentary to the first hymn of the 9th Maṇḍala. Here, after other Viniyogas, it is expressly stated उपाक्रमणि मंडलादिग्रहण आद्या । मृत्वं पूर्वमयोदाहृतं । The MSS. give no help. A. Ca. read मा तिदाग्ने, C. Mill मा चिदाग्ने; अग्ने इति at the end is found in all, instead of अग्न इति.

P. 914. l. 23. (VIII. 103. 9.) बहुवारं ॥ B. बहु मलिलं A., Ca., C. Mill.

ऋग्वेदसंहिता

सायणाचार्यविरचितमाधवीयवेदार्थप्रकाशनामकभाष्यसंहिता

शार्मण्यदेशोत्पन्नेनंगलण्डदेशनिवासिना भट्टमोक्षमूलरेण संशोधिता

श्रीमद्भारतवर्षमहाराज्यमात्यानामनुमत्या च

उक्षतरणाभिधाननगरे

विद्यामंदिरसंस्थानमुद्रायंचालये मुद्रिता

संवत् १९१९ वर्षे

॥ पंचमाष्टकतृतीयाध्यायप्रथमवर्गोद्दि षष्ठाष्टकसप्तमाध्यायपंचदशवर्गपर्यंतं ॥

ओं

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

वागीशाद्याः सुमनसः सर्वार्थानामुपक्रमे ।
यं नत्वा कृतकृत्याः स्युस्तं नमामि गजाननं ॥
यस्य निःश्वसितं वेदा यो वेदेभ्योऽखिलं जगत् ।
निर्ममे तमहं वंदे विद्यातीर्थमहेश्वरं ॥

उयो जज्ञ इति दशर्चं तृतीयं सूक्तं वसिष्ठस्यार्थं चैष्टुभमैंद्रं । तथा चानुक्रम्यते ।
उयो दशेति ॥ आभिस्रविके चतुर्थेऽहनि निष्केवल्य एतत्सूक्तं निविद्धानं ।
सूचितं च । चतुर्थस्योयो जज्ञ इति निष्केवल्यं । आ० ७.७. इति ॥ महाव्रतेऽपि
निष्केवल्य एतत्सूक्तं । तथैव पंचमारण्यके सूचितं । उयो जज्ञे वीर्याय स्वधा-
वानुदु ब्रह्माण्यैरत श्रवस्या । ऐ० आ० ५.८. इति ॥ सौमिकचातुर्मास्येषु वैश्व-
देवस्य स्थाने प्रथमं पृष्ठ्यमहः । तच्चापि निष्केवल्य एतत्सूक्तं निविद्धानं ।
सूचितं च । जनिष्ठा उय उयो जज्ञ इति मध्यंदिनः । आ० ९.२. इति ॥

॥ तच्च प्रथमा ॥

उयो जज्ञे वीर्याय स्वधावान्चक्रिरपो नर्यो यत्करिष्यन् ।

जग्मिर्युवा नृषदंनमवोभिस्ताता न इंद्र एनसो महश्चित् ॥१॥

उयः । जज्ञे । वीर्याय । स्वधाऽवान् । चक्रिः । अपः । नर्यः । यत् । करिष्यन् ।

जग्मिः । युवा । नृऽदंनं । अवःऽभिः । ताता । नः । इंद्रः । एनसः । महः । चित् ॥१॥

स्वधावान् बलवानय ओजस्थुनूणो वेद्रो वीर्याय वीर्यं कर्तुं जज्ञे । बभूव ।
नर्यो नरहितः सन् यत्कर्म करिष्यन् भवति तदपः कर्म चक्रिः कर्तैव ॥ चक्रिरिति

किन्प्रत्ययस्य लिङ्ङावाबलोकाथयनिष्ठाखलर्थनृणामिति षष्ठीप्रतिषेधः ॥ अपि च नृषदनं यज्ञगृहं युवा नित्यतरुणः सन् अवोभी रक्षणीः सार्धं जग्मिर्गता महश्चिन्महतोऽप्येनसः पापान्नोऽस्माकं चाता रक्षिता च भवेति ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

हंता वृचमिन्द्रः शूशुवानः प्रावीनु वीरो जरितारमूती ।

कर्ता सुदासे अह वा उ लोकं दाता वसु मुहुरा दाशुषे भूत् ॥२॥

हंता । वृचं । इन्द्रः । शूशुवानः । प्र । आवीत् । नु । वीरः । जरितारं । ऊती ।

कर्ता । सुऽदासे । अह । वै । ऊं इति । लोकं । दाता । वसु । मुहुः । आ । दाशुषे । भूत् ॥२॥

इन्द्रः शूशुवानो वर्धमानः सन् वृचमसुरं हंता भवति ॥ तृनंतत्वादच षष्ठ्यभावः ॥ वीरो वीरः सन् जरितारं स्तोतारं नु क्षिप्रमूती ऊत्या रक्षया प्रावीत् । प्रारक्षच्च । सुदासे राज्ञे लोकं जनपदं कर्ता च । यद्वा सुदासे कल्याणदानाय यजमानाय लोकं कर्ता च भवति ॥ इहाप्युत्तरचापि तृनंतत्वात्षष्ठ्यभावः । अह वा उ इति त्रयः पूरणाः ॥ दाशुषे यजमानाय वसु धनं मुहुर्भूयो भूयो दाता च भूत् । अभूत् ॥ आ इति चार्थे ॥

॥ अथ तृतीया ॥

युध्मो अनर्वा खजकृत्समद्वा शूरः सचाषाट् जनुषेमषाळहः ।

व्यास इन्द्रः पृतनाः स्वीजा अधा विश्वं शशूयंतं जघान ॥३॥

युध्मः । अनर्वा । खजऽकृत् । समत्ऽवा । शूरः । सचाषाट् । जनुषा । ई । अषाळहः ।

वि । आसे । इन्द्रः । पृतनाः । सुऽओजाः । अध । विश्वं । शशुऽयंतं । जघान ॥३॥

युध्मो योद्धानर्वाभिगंतुरहितो युद्धेष्वपराङ्मुखो वा खजकृद्युद्धकृत् । खले खज इति युद्धनामसु पाठात् । समद्वा । समत् कलहः । तद्वा शूरः शौर्योपेतो जनुषा जन्मना स्वभावत एव सचाषाट् बहूनामभिभविताषाळहः स्वयं च केनाप्यनभिभूतः स्वीजाः सुबल ईमयमिन्द्रः पृतनाः शशूणां सेना व्यासे । विश्विपति । अधापि च शशूयंतं शाश्वतमाचरंतं विश्वं सर्वं जघान । हंति ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

उ॒भे चि॒दि॒द्रो रो॒दसी॒ महि॒त्वा प॒प्रा॒ण त॒वि॒षीभि॒स्तु॒वि॒ष्मः ।

नि॒ वज्र॑मि॒न्द्रो ह॒रि॒वा॒न्मि॒मिक्ष॑न्स॒मंध॑सा॒ मदे॑षु॒ वा उ॒वोच ॥४॥

उ॒भे इति॑ । चि॒त् । इ॒न्द्र । रो॒दसी॒ इति॑ । म॒हि॒त्वा । आ । प॒प्रा॒ण । त॒वि॒षीभिः॑ । तु॒वि॒ष्मः ।

नि । वज्रं । इन्द्रः । ह॒रि॒वान् । मि॒मिक्षन् । सं । अंध॑सा । मदे॑षु । वै । उ॒वोच ॥४॥

हे तुविष्मो बहुधनेन्द्र महित्वा महत्त्वेन तविषीभिर्वलैश्चोभे चिदुभे अपि रोदसी द्यावापृथिव्यावापप्राण । आपूरितवानसि । अथ परोक्षस्तुतिः । हरिवानश्ववानिन्द्रो वज्रं निमिमिक्षन् शत्रुषु प्रापयन् मदेषु यज्ञेषु निवित्सु वांधसा सोमेन समुवोच । संसेष्यते संगच्छते वा ॥ उच समवाय इति धातुः । वा इति पूरणः ॥

॥ अथ पंचमी ॥

वृ॒षा ज॒जान॒ वृ॒षणं॒ रणा॑य॒ तमु॑ चि॒न्नारी॒ नर्ये॑ स॒मू॒व ।

प्र॒ यः से॒ना॒नीर॑ध॒ नृ॒भ्यो अ॒स्ती॒नः स॒त्वा ग॒वेष॑णः॒ स धृ॑ष्णुः ॥५॥

वृ॒षा । ज॒जान॒ । वृ॒षणं॒ । रणा॑य । तं । उं इति॑ । चि॒त् । नारी॑ । नर्ये॑ । स॒मू॒व ।

प्र॒ यः । से॒ना॒नीः । अध॑ । नृ॒भ्यः । अ॒स्ति॒ । इ॒नः । स॒त्वा । गो॒ऽएष॑णः । सः । धृ॑ष्णुः ॥५॥

वृषा सेक्ता पिता कश्यपो वृषणं कामानां वर्षितारमिन्द्रं रणाय युद्धार्थं जजान ॥ जन जनन इति धातुः ॥ नर्ये नरहितं तमु तमेवेन्द्रं नारी चिददि-
तिरपि समूव । सुषुवे । अधापि च य इन्द्रो नृभ्यो नृणां सेनानीः सेनानां नेता सन् प्राप्ति प्रभवति स इन्द्र इनः सर्वस्य जगत ईश्वरो भवति ॥ नियुत्वानिन इतीश्वरनामसु पाठात् ॥ सत्वा शत्रूणां सादकश्च गवेषणो गवामन्वेष्टा च धृष्णुः शत्रूणां धर्षकश्च भवतीति शेषः ॥

॥ इति पंचमस्य तृतीये प्रथमो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

नू चि॒त्स धे॒षते॒ जनो॒ न रे॒षन्म॑नो॒ यो अ॒स्य घो॒रमा॒विवा॑सात् ।

य॒ज्ञैर्ये॑ इ॒न्द्रे द॒धते॒ दुर्वा॑सि॒ क्षय॑त्स रा॒य च॒त॒पा च॒ते॒जाः ॥६॥

नृ॒ चि॒त् । सः । भे॒षते॒ । जनः । न । रे॒षत् । मनः । यः । अ॒स्य । घो॒रं । आ॒ऽवि॒वा॒सात् ।
य॒ज्ञैः । यः । इं॒द्रे । द॒धते । दु॒वांसि॑ । क्ष॒यत् । सः । रा॒ये । ऋ॒त॒ऽपाः । ऋ॒ते॒ऽजाः ॥ ६ ॥

यो जनोऽस्येन्द्रस्य घो॒रं श॒बूणां॑ बाधकं मनो यज्ञैराविवासात् परिचरति स
जनः । नृ इति प्रतिषेधे वर्तते । चिदित्येवकारार्थे । नृचित् नैव भेषते । स्थानात्
न भक्षयति । न रेषत् । नैव क्षीयेत् । अपि च यो जनो दुवांसि परिचरणसा-
धनानि स्तोत्रशस्त्राणीन्द्रे दधते निधत्ते तस्मै जनाय ऋतपा यज्ञपाता ऋतेजा
यज्ञे जातश्च स इंद्रो राये धनाय क्षयत् । निवसति । भवेदित्यर्थः ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

यदि॑न्द्र॒ पूर्वो॑ अप॒राय॒ शि॒क्षन्त्य॒ज्याया॒न्कनी॑यसो दे॒ष्टुः ।

अ॒मृत॒ इत्प॑र्यासीत् दूर॒मा चि॒च॒ चि॒त्र्यं॑ भ॒रा र॒यिं नः॑ ॥ ७ ॥

यत् । इं॒द्र । पूर्॒वः । अप॒राय॒ । शि॒क्षन् । अ॒यत् । ज्या॒या॒न् । कनी॑यसः । दे॒ष्टुः ।

अ॒मृतः॑ । इत् । परि॑ । आ॒सीत् । दूरं॑ । आ । चि॒च॒ । चि॒त्र्यं॑ । भ॒र । र॒यिं । नः॑ ॥ ७ ॥

हे चिच चायनीयेन्द्र यज्ञं पूर्वः पिता ज्येष्ठो भ्राता वापराय पुत्राय कनीयसे
वा शिक्षन् प्रयच्छन् ॥ शिक्षतिदानकर्मा प्रीणाति शिक्षतीति दानकर्मसु पाठात् ॥
भवतीति शेषः । यच्च देष्टुं देयं धनं ज्यायान् ज्येष्ठः कनीयसोऽयत् प्राप्नुयात् ।
यच्चापि धनं पितृतो लब्ध्वा पुत्रोऽमृत इत् अमृत एव सन् पितृगृहं विहाय
दूरं पर्यासीत् आस्ते तत् चिविधं चित्र्यं चायनीयं रयिं धनं नोऽस्मभ्य-
माभर । आहर ॥

॥ अथाष्टमी ॥

यस्ते॑ इं॒द्र प्रि॒यो ज॒नो द॒दा॒श॒द॒सं॒चिरे॒के अ॒द्रि॒वः॒ सखा॑ ते ।

व॒यं ते॑ अ॒स्यां सु॒म॒ती च॒नि॒ष्टाः॒ स्याम॑ व॒रु॒षे अ॒घ्नतो॑ नृ॒पी॒ती ॥ ८ ॥

यः । ते॒ । इं॒द्र । प्रि॒यः । ज॒नः । द॒दा॒श॒त् । अ॒सत् । नि॒रे॒के । अ॒द्रि॒ऽवः॒ । सखा॑ । ते॒ ।

व॒यं । ते॒ । अ॒स्यां । सु॒ऽम॒ती । च॒नि॒ष्टाः॒ । स्याम॑ । व॒रु॒षे । अ॒घ्नतः॑ । नृ॒ऽपी॒ती ॥ ८ ॥

हे इंद्र यस्ते तुभ्यं प्रियः सखा जनो ददाशत् हवीषि दद्यात् हे अद्रिवः स
सखा ते तव निरेके दानेऽसत् । स्यात् । वयं च वसिष्ठा अघ्नतोऽहिंसतस्ते

तवास्यां सुमतावनुयहबुद्धौ वर्तमानाश्चनिष्ठाः स्तुतिमहारा अतिशयेनाच्चवंतो
वा । चनोऽन्नं । नृपीतौ नृणां रक्षके वरूथे गृहे परणीये वा धने स्याम ।
वसेम भवेम वा ॥

॥ अथ नवमी ॥

एष स्तोमो अचिक्रद्वृषा त उत स्तामुर्मघवन्नक्रपिष्ट ।

रायस्कामो जरितारं त आगन्त्वमंग शक्र वस्व आ शक्रो नः ॥ ९ ॥

एषः । स्तोमः । अचिक्रदत् । वृषा । ते । उत । स्तामुः । मघऽवन् । अक्रपिष्ट ।

रायः । कामः । जरितारं । ते । आ । अगन् । त्वं । अंग । शक्र । वस्वः । आ । शक्रः । नः ॥ ९ ॥

हे मघवन् धनवन्निद्र ते त्वदर्थं वृषा सेतैष स्तोमः सोमः सूयमानोऽचिक्रदत् ।
क्रंदति । उतापि च स्तामुः स्तोताक्रपिष्ट । अस्तौत् । अपि च हे शक्र ते तव
जरितारं स्तोतारं मां राये धनस्य कामोऽभिलाष आगन् । आगतः । अतस्त्वं
वस्वो धनं ॥ कर्मणि षष्ठी ॥ नोऽस्मभ्यमंग क्षिप्रमाशकः । धेहि ॥

॥ अथ दशमी ॥

स न इन्द्र त्वयताया इषे धास्मना च ये मघवानो जुनन्ति ।

वस्वी षु ते जरिचे अस्तु शक्तिर्यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ १० ॥

सः । नः । इन्द्र । त्वऽयतायै । इषे । धाः । त्मना । च । ये । मघऽवानः । जुनन्ति ।

वस्वी । सु । ते । जरिचे । अस्तु । शक्तिः । यूयं । पात । स्वस्तिभिः । सदा । नः ॥ १० ॥

हे इन्द्र स त्वं त्वयताया इषे त्वया दत्तमन्नं भोक्तुं नोऽस्मान् धाः । धारय । ये
च मघवानो हविष्मन्तस्मना स्वयमेव जुनन्ति हवींषि त्वां प्रति प्रेरयन्ति तानपि
त्वयताया इषे धाः । अपि च वस्वीष्वत्यंतं प्रशस्तासु स्तुतिषु ते तव जरिचे स्तोत्रे
मह्यं शक्तिः सामर्थ्यमस्तु । यद्वा जरिचे मह्यं ते तव वस्वी षु प्रशस्ता शक्तिर्दान-
नमस्तु । स्पष्टमन्यत् ॥

॥ इति पंचमस्य तृतीये द्वितीयो वर्गः ॥

असावि देवमिति दशर्चं चतुर्थं सूक्तं वसिष्ठस्यार्धं चैष्टुभमैन्द्रं । तथा चानुक्रांतं ।
असावीति ॥ माध्यंदिनसवने मैत्रावरुणस्योन्नीयमानमिदं सूक्तं । असावि देव-
मिहोप यातेत्यनुसवनं । आ० ५. ५. । इति ॥ इन्द्रस्य वृषघ्नः पशवभि क्रवेति

वपाया अनुवाक्या । सूचितं च । अभि ऋत्वेन्द्र भूरध जमन् त्वं महौ इन्द्र तुभ्यं ह
क्षाः । अ० ३. ८. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

असावि देवं गोऋजीकमंधो न्यस्मिन्निद्रो जनुषेमुवोच ।

बोधामसि त्वा हर्यश्च यज्ञैर्बोधा नः स्तोममंधसो मदेषु ॥ १ ॥

असावि । देवं । गोऽऋजीकं । अंधः । नि । अस्मिन् । इन्द्रः । जनुषा । ई । उवोच ।

बोधामसि । त्वा । हरिऽअश्च । यज्ञैः । बोध । नः । स्तोमं । अंधसः । मदेषु ॥ १ ॥

देवं दीप्तं गोऋजीकं गोभिः संस्कृतं । गव्येन मिश्रितमित्यर्थः । अंधः सोम-
रूपमन्नमसावि । अभिषुतं । ईमयमिन्द्रोऽस्मिन्नभिषुते सोमरूपेऽंधसि जनुषा
स्वभावत एव न्युवोच । नितरां संगतो भवति । अथ प्रत्यक्षस्तुतिः । हे हर्यश्च
त्वा त्वां यज्ञैः स्तोत्रैर्हविर्भिर्वा बोधामसि । बोधयामः । अंधसः सोमस्य मदेषु
नोऽस्माकं स्तोमं स्तोत्रं बोध । बुध्यस्व च ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

प्र यंति यज्ञं विपयंति बर्हिः सोममादो विदथे दुधवाचः ।

न्यु भ्रियंते यशसो गृभादा दूरउपच्छो वृषणो नृषाचः ॥ २ ॥

प्र । यंति । यज्ञं । विपयंति । बर्हिः । सोमऽमादः । विदथे । दुधऽवाचः ।

नि । ऊं इति । भ्रियंते । यशसः । गृभात् । आ । दूरऽउपच्छः । वृषणः । नृऽसाचः ॥ २ ॥

यज्ञं प्रयंति यष्टारो बर्हिश्च विपयंति । स्तृणंति ॥ विपिः स्तरणकर्मा ॥ विदथे
यज्ञे सोममादो यावाणश्च दुधवाचो दुधरवाचो भवन्ति । अपि च यशसो यश-
स्विनो दूरउपच्छः । दूर उपच्छिः शब्दो येषां ते दूरउपच्छः । नृषाचः । नृचेतृनृ-
त्विजः सचंत इति नृषाचः । वृषणो यावाणो गृभाद्गृहात् । गृहमध्यमयावा ।
तस्मात् । आ इति चार्थे । निभ्रियंते । अभिषववेलायां निगृह्यन्ते । उ
इति पूरणः ॥

॥ अथ तृतीया ॥

त्वमिन्द्र सवित्वा अपस्कः परिष्ठिता अहिना शूर पूर्वीः ।

त्वद्वावक्त्रे रथ्योऽ न धेना रेजंते विश्वा कृचिमाणि भीषा ॥ ३ ॥

त्वं । इन्द्र । स्रवित्वै । अपः । करिति कः । परिऽस्थिताः । अहिना । शूर । पूर्वीः ।
त्वत् । वावक्त्रे । रथ्यः । न । धेनाः । रेजंते । विश्वा । कृचिमाणि । भीषा ॥३॥

हे शूरेन्द्र त्वमहिना वृत्रेण परिष्ठिता आक्रांताः पूर्वीर्बह्वीरप उदकानि
स्रवित्वै स्रवितुं कः । अकार्षीः । धेना नद्यश्च त्वत्त्वतो हेतो रथ्यो न रथिने
इव वावक्त्रे । निर्गच्छन्ति ॥ वकि कौटिल्य इति धातुः ॥ विश्वा विश्वानि कृचि-
माणि भुवनानि च भीषा त्वतो भीत्या रेजंते । कंपन्ते ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

भीमो विवेषायुधेभिरेषामपांसि विश्वा नर्याणि विद्वान् ।

इन्द्रः पुरो जह्वेषाणो वि दूधोद्वि वज्रहस्तो महिना जघान ॥४॥

भीमः । विवेष । आयुधेभिः । एषां । अपांसि । विश्वा । नर्याणि । विद्वान् ।

इन्द्रः । पुरः । जह्वेषाणः । वि । दूधोत् । वि । वज्रऽहस्तः । महिना । जघान् ॥४॥

इन्द्रो नर्याणि नरहितानि विश्वा विश्वान्यपांसि कर्माणि विद्वान् जानन् आयु-
धेभिरायुधेभीमो भयंकरः सन् एषां ॥ कर्मणि षष्ठी ॥ एतानसुरान् विवेष ।
व्याप्तवान् । पुरश्च तेषां विदूधोत् । अकंपयत् । अपि च जह्वेषाणो हृथन् महिना
महिम्ना युक्तो वज्रहस्तः सन् तान्विजघान ॥

॥ अथ पंचमी ॥

न यातव इन्द्र जूजुवुर्नो न वंदना शविष्ठ वेद्याभिः ।

स शर्धदर्यो विषुणस्य जंतोर्मा शिश्नदेवा अपि गुह्यतं नः ॥५॥

न । यातवः । इन्द्र । जूजुवुः । नः । न । वंदना । शविष्ठ । वेद्याभिः ।

सः । शर्धत् । अर्यः । विषुणस्य । जंतोः । मा । शिश्नऽदेवाः । अपि । गुः । ह्यतं । नः ॥५॥

हे इन्द्र यातवो राक्षसा नोऽस्मान्न जूजुवुः । न हिंस्युः । जूजुवुरिति हिंसा-
क्रियः पृथक्करणक्रियो वा । अपि च हे शविष्ठ बलवत्तमेन्द्र वंदना वंदनानि
रक्षांसि वेद्याभिर्वेद्याभ्यः प्रजाभ्यो नोऽस्मान्न जूजुवुः । न पृथक्कुर्वंतु । किंचार्यः
स्वामी स इन्द्रो विषुणस्य विषमस्य जंतोः प्राणिनः शासने शर्धत् । उत्सहेत ।
अथ च शिश्नदेवाः । शिश्नेन दीव्यन्ति क्रीडन्ति इति शिश्नदेवाः । अब्रह्मचर्या इत्यर्थः ।

नोऽस्माकमुतं यज्ञं सत्यं वा मापिगुः । मापिगमन् । तथा च यास्कः । स
उत्सहतां यो विषुणस्य जंतौर्विषमस्य मा शिघ्रदेवा अबल्लचर्याः । शिघ्रं अयतेः ।
अपिगुर्ज्ञतं नः सत्यं वा यज्ञं वा । नि० ४. १९. इति ॥

॥ इति पंचमस्य तृतीये तृतीयो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

अभि क्रवेंद्र भूरध ज्मन्न ते विव्यङ्गहिमानं रजांसि ।

स्वेना हि वृचं शवसा जघंथ न शचुरंतं विविदद्युधा ते ॥ ६ ॥

अभि । क्रत्वा । इंद्र । भूः । अध । ज्मन् । न । ते । विव्यक् । महिमानं । रजांसि ।

स्वेन । हि । वृचं । शवसा । जघंथ । न । शचुः । अंतं । विविदत् । युधा । ते ॥ ६ ॥

हे इंद्र त्वं क्रत्वा कर्मणा ज्मन् पृथिव्या वर्तमानान् जंतून्वाभिभूः । अभ्यभूः ।
अधापि च ते तव महिमानं रजांसि सर्वे लोका न विव्यक् ॥ व्यचिर्याप्रिकर्मा ॥
न व्याभुवन्नित्यर्थः । स्वेन ह्यात्मीयेन च शवसा बलेन वृचं जघंथ । त्वमवधीः ।
शचुश्च युधा युद्धेन ते तवांतं हिंसां न विविदत् । न लब्धवान् ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

देवाश्चित्ते असुर्याय पूर्वेऽनुं क्षत्राय ममिरे सहांसि ।

इंद्रो मघानि दयते विषह्येद्रं वाजस्य जोहुवंत सातौ ॥ ७ ॥

देवाः । चित् । ते । असुर्याय । पूर्वे । अनु । क्षत्राय । ममिरे । सहांसि ।

इंद्रः । मघानि । दयते । विऽसह्य । इंद्रं । वाजस्य । जोहुवंत । सातौ ॥ ७ ॥

पूर्वे देवाश्चिदसुरा अण्यसुर्याय बलाय क्षत्राय ॥ क्षदिर्हिंसाकर्मा ॥ बलं
हिंसां चोभे कर्तुमित्यर्थः । हे इंद्र ते तव सहांसि बलान्यनुममिरे ॥ हीने । पा०
१. ४. ८६. । इत्यनुः कर्मप्रवचनीयः ॥ तव बलेभ्यो हीना ममिर इत्यर्थः । तथा
च निगमांतरं । अनु ते द्यौर्वृहती वीर्यं ममे । ऋग्वे० १. ५७. ५. । इति । अथ
परोक्षस्तुतिः । इंद्रः शचून्विषह्य मघानि मंहनीयानि धनानि दयते । भक्तेभ्यः
प्रयच्छति । अपि चेद्रं वाजस्यान्नस्य सातौ लाभार्थं जोहुवंत । स्तुवंति स्तोत्र
आह्वयंति वा ॥

॥ अथाष्टमी ॥

कीरिषिद्धि त्वामवसे जुहावेशानमिन्द्र सौभगस्य भूरेः ।

अवो बभूय शतमूते अस्मे अभिष्वस्तुत्वावतो वरूता ॥ ८ ॥

कीरिः । चित् । हि । त्वां । अवसे । जुहाव । ईशानं । इन्द्र । सौभगस्य । भूरेः ।

अवः । बभूय । शतं ऽकृते । अस्मे इति । अभि ऽस्वस्तुः । त्वा ऽवतः । वरूता ॥ ८ ॥

हे इन्द्र ईशानं त्वां कीरिः स्तोता ॥ कारुः कीरिरिति स्तोतृनामस्य पाठात् ॥
वसिष्ठोऽवसे रक्षणाय जुहाव हि । स्तौति हि ह्वयति वा । चिदिति पूरणः ।
अपि च हे शतमूते बहुरक्षेन्द्र अस्मे अस्माकं भूरेः प्रभूतस्य सौभगस्य धनस्यावो
रक्षा बभूय । बभूविष । अभिष्वस्तुभिर्हिंसकस्य त्वावतस्त्वत्सदृशस्य वरूता वार-
यिता च भव ॥

॥ अथ नवमी ॥

सखायस्त इन्द्र विश्वहं स्याम नमोवृधासो महिना तरुच ।

वन्वन्तु स्मा ते ऽवसा समीकेऽभीतिमर्यो वनुषां शवांसि ॥ ९ ॥

सखायः । ते । इन्द्र । विश्वहं । स्याम । नमः ऽवृधासः । महिना । तरुच ।

वन्वन्तु । स्म । ते । अवसा । सं ऽईके । अभि ऽइति । अर्यः । वनुषां । शवांसि ॥ ९ ॥

हे इन्द्र ते तव नमोवृधासो नमसा स्तुत्या हविषा वा वर्धयितारो वयं विश्वह
सर्वदा सखायः स्याम । भवेम । महिना महिम्ना तरुचात्यंतं तारकेन्द्र ते तवावसा
रक्षणेन समीके संपामेऽर्योऽभीतिमभिगमनं वनुषां हिंसकानां शवांसि बलानि
च वन्वन्तु । स्तोतारो हिंसन्तु ॥

॥ अथ दशमी ॥

स न इन्द्र त्वयताया इषे धास्मना च ये मघवानो जुनन्ति ।

वस्वीषु ते जरिषे अस्तु शक्तिर्यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ १० ॥

सः । नः । इन्द्र । त्वयतायै । इषे । धाः । त्मना । च । ये । मघ ऽवानः । जुनन्ति ।

वस्वी । सु । ते । जरिषे । अस्तु । शक्तिः । यूयं । पात । स्वस्ति ऽभिः । सदा । नः ॥ १० ॥

इयमुक् व्याख्यातचरा ॥

॥ इति पंचमस्य तृतीये चतुर्थो वर्गः ॥

पिबा सोममिन्द्र मंदतु तेति नवर्षे पंचमं सूक्तं । अनुक्रम्यते च । पिब नव
 वैराजमृतेऽन्त्यामिति । वसिष्ठ ऋषिः । आदितोऽष्टौ विराजो नवमी पिबुम् ।
 इंद्रो देवता ॥ दशरात्रे चतुर्थेऽहनि निष्केवल्यशस्त्रे पिबा सोममिन्द्रेति षट्
 स्तोत्रियानुरूपौ । सूचितं च । वैराजं चेत्पृष्ठं पिबा सोममिन्द्र मंदतु तेति षट्
 स्तोत्रियानुरूपौ । आ० ७. ८. । इति ॥ महाव्रतेऽपि निष्केवल्य आद्याः षडृचः ।
 सूचितं च । पिबा सोममिन्द्र मंदतु तेति षट् । ऐ० आ० ५. १२. । इति ॥ आद्या
 निष्केवल्यशस्त्रयाज्या । सूचितं च । पिबा सोममिन्द्र मंदतु तेति याज्या । आ०
 ५. १५. । इति ॥ चतुर्थेऽहनि माध्यंदिनसवने होचकशस्त्रेषु सप्त विराजस्त्रीस्तृचान्
 कृत्वाकैकस्तृचः शंसनीयः । तच्च न ते गिर इत्याद्यश्चतस्रश्चृचः । सूचितं च । न ते
 गिरो अपि मृषे तुरस्य प्र वो महे महिवृधे भरध्वं । आ० ७. ११. । इति ॥

॥ तच्च प्रथमा ॥

पिबा सोममिन्द्र मंदतु त्वा यं ते सुषाव हर्षश्चाद्रिः ।
 सोतुर्बाहुभ्यां सुयतो नार्वी ॥ १ ॥
 पिब । सोमं । इंद्र । मंदतु । त्वा । यं । ते । सुसाव । हरिऽअश्च । अद्रिः ।
 सोतुः । बाहुऽभ्यां । सुऽयतः । न । अर्वा ॥ १ ॥

हे इंद्र सोमं पिब । स सोमस्त्वा त्वां मंदतु । मादयतु । हे हर्षश्च ते त्वदर्षं सोतुर-
 भिषवकर्तुर्बाहुभ्यामर्वा न रश्मिभ्यामश्च इव सुयतः सुष्ठु परिगृहीतोऽद्रिर्यावा
 यं सोमं सुषाव ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

यस्ते मदो युज्यश्चारुस्ति येन वृचाणि हर्षश्च हंसि ।
 स त्वामिन्द्र प्रभूवसो ममत्तु ॥ २ ॥
 यः । ते । मदः । युज्यः । चारुः । अस्ति । येन । वृचाणि । हरिऽअश्च । हंसि ।
 सः । त्वां । इंद्र । प्रभूवसो इति प्रभुऽवसो । ममत्तु ॥ २ ॥

हे हर्षश्च ते तव यो युज्योऽनुगुणश्चारुः समीचीनो मदो मदकरः सोमोऽस्ति
 विद्यते । येन च पीतेन सोमेन वृचाणि हंसि हे प्रभूवसो प्रभूतधनेन्द्र त्वां स सोमो
 ममत्तु । मादयतु ॥

॥ अथ तृतीया ॥

बोधा सु मे मघवन्वाचमेमां वां ते वसिष्ठो अर्चति प्रशस्तिं ।

इमा ब्रह्म सधमादे जुषस्व ॥ ३ ॥

बोध । सु । मे । मघऽवन् । वाचं । आ । इमां । वां । ते । वसिष्ठः । अर्चति । प्रशस्तिं ।

इमा । ब्रह्म । सधऽमादे । जुषस्व ॥ ३ ॥

हे मघवन् धनवन्निद्र ते तव प्रशस्तिं स्तुतिरूपां वां वाचं वसिष्ठोऽर्चति वदति तामिमां मे वसिष्ठस्य संबन्धिनी वाचं स्वाबोध । सुष्ठुभिबुध्यस्व । किंचे-
मेमानि ब्रह्म ब्रह्माणि सधमादे यज्ञे जुषस्व । सेवस्व ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

श्रुधी हवं विपिपानस्याद्रेर्बोधा विप्रस्यार्चतो मनीषां ।

कृष्ण दुवांस्यंतमा सचेमा ॥ ४ ॥

श्रुधि । हवं । विऽपिपानस्य । अद्रेः । बोध । विप्रस्य । अर्चतः । मनीषां ।

कृष्ण । दुवांसि । अंतमा । सचा । इमा ॥ ४ ॥

हे इंद्र विपिपानस्य विपीतवतो विपिबतो वा ममाद्रेर्यावणो हवमाह्वानं
श्रुधि । शृणु । तथा च निगमांतरं । यावभ्यो वाचं वदता वदद्भ्यः । ऋग्वे० १०.
९४. १. इति । विप्रस्य प्राज्ञस्य वसिष्ठस्यार्चतः स्तुवतो मनीषां स्तुतिं बोध ।
बुध्यस्व च । इमेमानि क्रियमाणानि दुवांसि परिचरणान्यंतमांतिकतमानि
बुद्धिस्थानि सचा सह सहायभूतः सन्वा कृष्ण । कुरु च ॥

॥ अथ पंचमी ॥

न ते गिरो अपि मृथे तुरस्य न सुष्टुतिमसुर्यस्य विद्वान् ।

सदा ते नाम स्वयशो विवक्ति ॥ ५ ॥

न । ते । गिरः । अपि । मृथे । तुरस्य । न । सुऽस्तुतिं । असुर्यस्य । विद्वान् ।

सदा । ते । नाम । स्वऽयशः । विवक्ति ॥ ५ ॥

हे इंद्र तुरस्य शबूणां हिंसकस्य ते तव गिरः स्तुतीरसुर्यस्य ॥ द्वितीयार्थे षष्ठी ॥
तदीयमसुर्यं बलं विद्वान् जानन्नहं नापिमृथे ॥ मृषिर्मार्जनकर्मा ॥ न मार्जयामि ।

न परित्यजामीत्यर्थः । सृष्टिं शोभनां स्तुतिं च नापिमृषे । मृषेर्माजनकर्मत्व-
मन्यथापि दृश्यते । तथा । मा नो अग्ने सखा पित्र्याणि प्र मर्विष्टाः । ऋग्वे०
१. ७१. १०. । इति । किंतु स्वयंशोऽसाधारण्यशस्ते तव नाम स्तोत्रं सदैव
विवक्षि । ब्रवीमि ॥

॥ इति पंचमस्य तृतीये पंचमो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

भूरि हि ते सर्वना मानुषेषु भूरि मनीषी हवते त्वामित् ।

मारे अस्मन्मघवन्ज्योक्तः ॥ ६ ॥

भूरि । हि । ते । सर्वना । मानुषेषु । भूरि । मनीषी । हवते । त्वां । इत् ।

मा । आरे । अस्मत् । मघऽवन् । ज्योक् । करिति कः ॥ ६ ॥

हे मघवन् ते तव सवना सवनानि सोमाभिषवणानि भूरि भूरीणि मानु-
षेष्वस्मासु वर्तन्त इति शेषः । मनीषी स्तोता त्वामित्त्वामेव भूरि हवते । नितरां
ह्वयति । स्तौति । अतोऽस्मदस्मत्त आरे दूरे ज्योक् चिरकालं मा कः । आत्मानं
मा कार्षीः । क्षिप्रमात्मानमस्मदासन्नं कुर्वित्यर्थः ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

तुभ्येदिमा सर्वना शूर विश्वा तुभ्यं ब्रह्माणि वर्धना कृणोमि ।

त्वं नृभिर्हव्यो विश्वधासि ॥ ७ ॥

तुभ्यं । इत् । इमा । सर्वना । शूर । विश्वा । तुभ्यं । ब्रह्माणि । वर्धना । कृणोमि ।

त्वं । नृऽभिः । हव्यः । विश्वधा । असि ॥ ७ ॥

हे शूर तुभ्येतुभ्यमेवेमेमानि विश्वा विश्वानि सवना सोमाभिषवणानि मया
क्रियन्त इति शेषः । तुभ्यं त्वदर्थमेव वर्धना वर्धनानि ब्रह्माणि स्तोत्राणि
कृणोमि । करोमि । त्वमेव नृभिर्यज्ञानां नेतृभिर्विश्वधा सर्वप्रकारैर्हव्यो ह्यातथ्यः
स्तुत्यो वासि ॥

॥ अथाष्टमी ॥

नू चिबु ते मन्यमानस्य दस्मोदन्नुवन्ति महिमानमुय ।

न वीर्यमिन्द्र ते न राधः ॥ ८ ॥

न॒ । चि॒त् । न॒ । ते॒ । म॒न्य॒मा॒न॒स्य॒ । द॒स्म॒ । उ॒त् । अ॒श्रु॒व॒न्ति॒ । म॒हि॒मा॒नं॒ । उ॒य॒ ।
न॒ । वी॒र्यं॒ । इ॒न्द्र॒ । ते॒ । न॒ । रा॒धः॒ ॥ ८ ॥

हे दस्म दर्शनीय मन्यमानस्य स्तूयमानस्य ते तव महिमानं । नू चिदिति प्रतिषेधार्थः । न क्षिप्रं नूचिदुदश्रुवन्ति । केचन न प्राप्नुवन्ति । हे उयोद्गूणं ते तव राधो धनं नोदश्रुवन्ति ॥

॥ अथ नवमी ॥

ये च॒ पूर्वे॒ ऋ॒षयो॒ ये च॒ नू॒त्ना॒ इ॒न्द्र॒ ब्र॒ह्मा॒णि ज॒नय॑न्त॒ वि॒प्राः ।
अ॒स्मे ते॒ संतु॒ स॒ख्या शि॒वानि॒ यूयं॑ पा॒त स्व॒स्तिभिः॒ सदा॑ नः ॥ ९ ॥
ये । च॒ । पूर्वे॒ । ऋ॒षयः॒ । ये । च॒ । नू॒त्नाः॒ । इ॒न्द्र॒ । ब्र॒ह्मा॒णि । ज॒नय॑न्त॒ । वि॒प्राः ।
अ॒स्मे इति॑ । ते॒ । संतु॒ । स॒ख्या । शि॒वानि॒ । यूयं॑ । पा॒त । स्व॒स्तिऽभिः॒ । सदा॑ । नः ॥ ९ ॥

ये च पूर्वे प्राक्तना ऋषयो ये च नूत्ना नूतना विप्रा मेधाविन ऋषयो ब्रह्माणि स्तोत्राणि जनयन्त अजनयन्त तेष्विवास्मे अस्मास्वपि हे इन्द्र ते तव सख्या सख्यानि शिवानि भद्राणि संतु । स्पष्टमन्यत् ॥

॥ इति पंचमस्य तृतीये षष्ठो वर्गः ॥

उदु ब्रह्माणीति षट्चं षष्ठं सूक्तं वसिष्ठस्यार्षे चैष्टुभमैन्द्रं । अनुक्रम्यते च । उदु षडिति ॥ अग्निष्टोमे माध्यंदिने सवने ब्राह्मणाच्छंसिशस्त्र एतत्सूक्तं । सूचितं च । उदु ब्रह्माण्यृजीषी वजी वृषभस्तुराषाळिति याज्या । आ० ५. १६. । इति ॥ चातुर्विंशिकेऽहनि माध्यंदिनसवने ब्राह्मणाच्छंसिशस्त्र एतदहरहःशस्यसंज्ञकं सूक्तं । सूचितं च । उदु ब्रह्माण्यभि तष्टेवेतीतरावहरहःशस्ये । आ० ७. ४. । इति ॥ अहर्गणेषु द्वितीयादिष्वहःस्वेतदेव सूक्तं ॥ महाव्रतेऽपि निष्केवल्य एतत्सूक्तं । सूचितं च । उदु ब्रह्माण्यैरत श्रवस्या ते मह इन्द्रोत्युमेति पंच सूक्तानि । ऐ० आ० ५. ८. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

उदु ब्रह्माण्यैरत श्रवस्येन्द्रं॑ स॒म॒र्ये म॒हया॑ वसिष्ठ ।
आ॒ यो वि॒श्वानि॒ शर्व॑सा॒ त॒तानो॑प॒श्रोता॒ म॒ ई॒वतो॑ वचांसि ॥ १ ॥
उ॒त् । ऊं॒ इति॑ । ब्र॒ह्मा॒णि । ऐ॒रत॒ । श्र॒व॒स्या । इ॒न्द्रं॒ । स॒ऽम॒र्ये । म॒हय॒ । व॒सि॒ष्ठ ।
आ॒ । यः । वि॒श्वानि॒ । शर्व॑सा॒ । त॒तानं॑ । उ॒प॒ऽश्रो॒ता । मे॒ । ई॒वतः॑ । व॒चांसि॑ ॥ १ ॥

श्रवस्यान्नेच्छया ब्रह्माणि स्तोत्राणि हवीषि चेंद्रार्थमुदैरत सर्व ऋषय इति शेषः । उ इति पूरणः । हे वसिष्ठ त्वमपि समर्थे यज्ञ इन्द्रं महय । स्तोत्रेण हविषा च पूजय । अपि च य इन्द्रो विश्वानि भुवनानि शवसा बलेनाततान स ईवत उपगमनवतो मे मम वचांसि स्तुतिरूपाणि वाक्यान्पुपश्रोता भवतु ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

अयामि घोष इन्द्र देवजामिरिज्यन्त यच्छुरुधो विवाचि ।

नहि स्वमायुश्चिकिते जनेषु तानीदंहांस्यति पर्थस्मान् ॥२॥

अयामि । घोषः । इन्द्र । देवऽजामिः । इरज्यन्त । यत् । शुरुधः । विऽवाचि ।

नहि । स्वं । आयुः । चिकिते । जनेषु । तानि । इत् । अंहांसि । अति । पर्थि । अस्मान् ॥२॥

यद्यदा शुरुधः । शुरुचं संरुधन्तीति शुरुध ओषध्यः । इरज्यन्त वर्धन्ते तदा हे इन्द्र त्वदर्थं विवाचि स्तोत्रि देवजामिर्देवानां बंधुर्घोषः । स्तुतिरूपः शब्दो घोषः । अयामि । अकारि । अपि च जनेषु मध्ये केनापि स्वमायुः स्वजीवितं नहि चिकिते । न ज्ञायते । यैरायुः क्षीयते तानीत्तानि सर्वाण्येवांहांसि पापान्यस्मानतिपर्थि । अतिपारय ॥

॥ अथ तृतीया ॥

युजे रथं गवेषणं हरिभ्यामुप ब्रह्माणि जुजुषाणमस्युः ।

वि बाधिष्ट स्य रोदसी महित्वेन्द्रो वृत्राण्यप्रती जघन्वान् ॥३॥

युजे । रथं । गोऽएषणं । हरिऽभ्यां । उप । ब्रह्माणि । जुजुषाणं । अस्युः ।

वि । बाधिष्ट । स्यः । रोदसी इति । महिऽत्वा । इन्द्रः । वृत्राणि । अप्रति । जघन्वान् ॥३॥

गवेषणं गवां प्रापकमिन्द्रस्य रथं हरिभ्यामिन्द्रवाहाभ्यां युजे । स्तोत्रैरहं युनज्मि । ब्रह्माणि स्तोत्राणि जुजुषाणं परिवारिः सेव्यमानमिन्द्रमुपस्युः । उपातिष्ठन्त । स्य सोऽयमिन्द्रो महित्वा महत्त्वेन रोदसी द्यावापृथिव्यौ विबाधिष्ट । व्यबाधिष्ट च । अपि चेंद्रो वृत्राणि शचूनप्रति वृत्रानि जघन्वान् हतवान् ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

आपश्चित्पिप्युः स्तर्योऽं न गावो नक्षत्रं जरितारस्त इन्द्र ।

याहि वायुर्न नियुतो नो अच्छा त्वं हि धीभिर्दयसे वि वाजान् ॥४॥

आपः । चित् । पिपुः । स्तर्यः । न । गावः । नक्षन् । ऋतं । जरितारः । ते । इंद्र ।
याहि । वायुः । न । निऽयुतः । नः । अच्छ । त्वं । हि । धीभिः । दयसे । वि । विजान् ॥ ४ ॥

हे इंद्र त्वत्प्रसादादापश्चित् आपः स्तर्यो न गावः स्तर्यो वशा गाव इव
पिपुः । वर्धतां । अप्रसूता गावो मांसला भवन्ति हि । ते तव जरितारः स्तो-
तारश्च ऋतमुदकं नक्षन् । व्याप्नुवन् । अपि च त्वं नोऽस्मान्नियुतो वायुर्न वायु-
रिवाच्छ याहि । अभियाहि । त्वं हि धीभिः प्रज्ञाभिः कर्मभिर्वा वाजानन्तानि
विदयसे । स्तोतृभ्यः प्रयच्छसि ॥

॥ अथ पंचमी ॥

ते त्वा मदा इंद्र मादयंतु शुष्मिणं तुविराधसं जरिचे ।
एको देवचा दयसे हि मर्तानस्मिञ्छूर सवने मादयस्व ॥ ५ ॥
ते । त्वा । मदाः । इंद्र । मादयंतु । शुष्मिणं । तुविऽराधसं । जरिचे ।
एकः । देवऽचा । दयसे । हि । मर्तान् । अस्मिन् । शूर । सवने । मादयस्व ॥ ५ ॥

हे इंद्र त्वा त्वां त एते मदा मदकराः सोमा मादयंतु । अपि च जरिचे स्तोत्रे
शुष्मिणं बलवंतं तुविराधसं बहुधनं पुत्रं प्रयच्छतीति शेषः । हे शूर त्वं देवचा
देवेष्वेक एव मर्तान्मनुष्यान् दयसे हि । दयतिरनुकंपार्थः । अस्मिन् सवने यज्ञे
मादयस्व ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

एवेदिंद्रं वृषणं वज्रबाहुं वसिष्ठासो अभ्यर्चन्त्यकैः ।
स नः स्तुतो वीरवत्पातु गोमघ्नयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ६ ॥
एव । इत् । इंद्रं । वृषणं । वज्रऽबाहुं । वसिष्ठासः । अभि । अर्चन्ति । अकैः ।
सः । नः । स्तुतः । वीरऽवत् । पातु । गोऽमन्तु । यूयं । पात । स्वस्तिऽभिः । सदा । नः ॥ ६ ॥

वसिष्ठासो वसिष्ठा वज्रबाहुं वज्रकल्पबाहुं वृषणं कामानां वर्षितारमिंद्रमे-
वेदुक्तेन प्रकारेणैवाकैरर्चनीयैः स्तोत्रैरभ्यर्चन्ति । अभिपूजयन्ति । स्तुतः स इंद्रो
नोऽस्मभ्यं वीरवत्पुत्रादियुक्तं गोमघ्नोयुक्तं च धनं धातु । ददातु । स्पष्टमन्यत् ॥

॥ इति पंचमस्य तृतीये सप्तमो वर्गः ॥

योनिष्ट इंद्र सद्ने अकारीति षडृचं सप्तमं सूक्तं वसिष्ठस्यार्धं त्रैष्टुभमिंद्रं ।

अनुक्रम्यते च । योनिरिति ॥ महाव्रते निष्केवल्य एतत्सूक्तं । सूचितं च । योनिष्ट
इंद्र सदने अकारीत्येतस्य चतस्रः शस्वोत्तमामुपसंतत्योपोत्तमया परिदधाति
। ऐ० आ० ५. १२. । इति ॥

॥ तच्च प्रथमा ॥

योनिष्ट इंद्र सदने अकारि तमा नृभिः पुरुहूत प्र याहि ।

असो यथा नोऽविता वृधे च ददो वसूनि ममदश्च सोमैः ॥ १ ॥

योनिः । ते । इंद्र । सदने । अकारि । तं । आ । नृऽभिः । पुरुऽहूत । प्र । याहि ।

असः । यथा । नः । अविता । वृधे । च । ददः । वसूनि । ममदः । च । सोमैः ॥ १ ॥

हे इंद्र ते तव सदने सदनार्थं योनिः स्थानमकारि । हे पुरुहूत नृभिर्मरुद्भिः
सार्धं तं योनिमाप्रयाहि । नोऽस्माकं यथाविता रक्षितासः भवसि । नोऽस्माकं
वृधे वर्धनाय चासः । तथा च वसूनि ददः । अस्मभ्यं देहि । सोमैरस्मदी-
यैर्ममदः । मादयस्व च ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

गृभीतं ते मन इंद्र द्विर्बर्हाः सुतः सोमः परिषिक्ता मधूनि ।

विसृष्टधेना भरते सुवृक्तिरियमिंद्रं जोहुवती मनीषा ॥ २ ॥

गृभीतं । ते । मनः । इंद्र । द्विऽबर्हाः । सुतः । सोमः । परिऽसिक्ता । मधूनि ।

विसृष्टऽधेना । भरते । सुऽवृक्तिः । इयं । इंद्र । जोहुवती । मनीषा ॥ २ ॥

हे इंद्र द्विर्बर्हाः । षष्ठ्यर्थे प्रथमा । द्विर्बर्हसो द्वयोः स्थानयोः परिवृढस्य ते तव
मनो गृभीतमस्माभिः परिगृहीतं । सोमश्च सुतोऽभिषुतः । मधूनि च परिषिक्ता
पात्रेषु परिषिक्तानि । विसृष्टधेना विसृष्टजिह्वा मध्यमस्वरेणोच्चार्यमाणा सुवृक्तिः
सुसमाप्तिरियं मनीषा स्तुतिरिंद्रं जोहुवती भृशमाह्वयंती भरते । संभ्रियते च ॥

॥ अथ तृतीया ॥

आ नो दिव आ पृथिव्या ऋजीषिन्द्रं बर्हिः सोमपेयाय याहि ।

वहंतु त्वा हरयो मर्त्यं च मांगूषमच्छा तवसं मदाय ॥ ३ ॥

आ । नः । दिवः । आ । पृथिव्याः । ऋजीषिन् । इंद्रं । बर्हिः । सोमऽपेयाय । याहि ।

वहंतु । त्वा । हरयः । मर्त्यं च । आंगूषं । अच्छ । तवसं । मदाय ॥ ३ ॥

हे ऋजीषिन्निद्र नोऽस्माकमिदं बहिरिमं यज्ञं सोमपेयाय दिवः स्वर्गादा-
याहि । आगच्छ । पृथिव्या अंतरिक्षाच्च । आपः पृथिवीत्यंतरिक्षनामसु पाठात् ।
आयाहि । अपि च तवसं प्रवृद्धं बलवंतं वा मद्यंचं मदभिमुखं त्वा त्वामांगूषं
स्तोचमच्छाभि मदाय मदार्थं हरयोऽश्वा वहंतु ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

आ नो विश्वाभिरूतिभिः सजोषा ब्रह्म जुषाणो हर्यश्च याहि ।

वरीवृजत्स्थविरेभिः सुशिप्रास्मे दधवृषणं शुष्ममिन्द्र ॥ ४ ॥

आ । नः । विश्वाभिः । ऊतिऽभिः । सजोषाः । ब्रह्म । जुषाणः । हरिऽश्च । याहि ।

वरीवृजत् । स्थविरेभिः । सुऽशिप्र । अस्मे इति । दधत् । वृषणं । शुष्मं । इन्द्र ॥ ४ ॥

हे हर्यश्च हरिनामकाश्च सुशिप्र शोभनहनो इन्द्र विश्वाभिः सर्वाभिरूतिभी
रक्षाभिः सजोषाः संगतः स्थविरेभिर्वृद्धैर्मरुद्भिः सह वरीवृजत् शचून् भृशं हिंसन्
अस्मे अस्मभ्यं वृषणं कामानां वर्षितारं शुष्मं बलवंतं पुत्रं दधत् प्रयच्छन् ब्रह्म
स्तोत्रं जुषाणः सेवमानो नोऽस्मानायाहि ॥

॥ अथ पंचमी ॥

एष स्तोमो मह उग्राय वाहे धुरीऽवात्यो न वाजयन्नाधायि ।

इन्द्र त्वायमर्क इन्द्रे वसूनां दिवीव द्यामधि नः श्रोमतं धाः ॥ ५ ॥

एषः । स्तोमः । मह । उग्राय । वाहे । धुरिऽइव । अत्यः । न । वाजयन् । अधायि ।

इन्द्र । त्वा । अयं । अर्कः । इन्द्रे । वसूनां । दिविऽइव । द्यां । अधि । नः । श्रोमतं । धाः ॥ ५ ॥

महे महत उग्रायोद्गूणायौजस्विने वा वाहे विश्वस्य वोढु इन्द्राय धुरीव रथ-
स्यात्यो न अश्च इव वाजयन् बलं कुर्वन् एष स्तोमोऽधायि । व्यधायि । अथ
प्रत्यक्षस्तुतिः । हे इन्द्र यं त्वामयमर्कः स्तोता वसूनां वसूनि धनानीदृ याचते स त्वं
नोऽस्मासु द्यां दिवीव श्रोमतं श्रवणीयमन्नं पुत्रं वाधिधाः । अधिधेहि ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

एवा न इन्द्र वार्यस्य पूरि प्र ते मही सुमतिं वैविदाम ।

इषं पिन्व मघवद्भ्यः सुवीरां यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ६ ॥

ए॒व । नः । इ॒न्द्र । वा॒र्य॒स्य । पू॒र्धि । प्र । ते । म॒ही । सु॒ऽम॒तिं । वे॒वि॒दाम् ।

इ॒धं । पि॒न्व । म॒घव॑न्त्ऽभ्यः । सु॒ऽवी॒रां । यू॒यं । पा॒त । स्व॒स्तिऽभिः । स॒दा । नः ॥ ६ ॥

हे इन्द्र नोऽस्मानेवैवं वार्यस्य ॥ तृतीयार्थे षष्ठी ॥ वरणीयेन धनेन पूर्धि । पूरय । ते तव मही महती सुमतिमनुग्रहबुद्धिं वेविदाम् । भृशं लभेमहि । मघवन्नो हविष्मन्नोऽस्मभ्यं सुवीरां शोभनपुत्रादियुतामिषमन्नं पिन्व । प्रयच्छे-
त्यर्थः । स्पष्टमन्यत् ॥

॥ इति पंचमस्य तृतीयेऽष्टमो वर्गः ॥

आ ते मह इंद्रेति षडृचमष्टमं सूक्तं वसिष्ठस्यार्थे चैष्टुभमैन्द्रं । आ त इत्यनुक्रांतं ॥ महाघने निष्केवल्य इदमादीनि पंच सूक्तानि । सूचितं च । आ ते मह इंद्रोत्युपेति पंच सूक्तानि । ऐ० आ० ५. ८. इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

आ ते॒ मह॒ इ॒न्द्रो॒न्यु॒य॒ सम॑न्यवो॒ यत्स॒म॒र॑न्त॒ सेनाः॑ ।

प॒ता॒ति दि॒द्यु॒न्नर्य॑स्य बा॒हो॒र्मा ते॒ मनो॑ वि॒ष्ट्रश्च॑ वि॒ चारी॑त् ॥ १ ॥

आ । ते । महः । इ॒न्द्र । ऊ॒ती । उ॒य॒ । स॒ऽम॒न्यवः॑ । यत् । सं॒ऽअ॒र॑न्त॒ सेनाः॑ ।

प॒ता॒ति । दि॒द्युत् । न॒र्य॑स्य । बा॒होः । मा । ते । मनः । वि॒ष्ट्रश्च॑ । वि । चारी॑त् ॥ १ ॥

हे उयोद्वृणीजस्विच्चिंद्र यद्यदा समन्यवः । समो मन्युरभिमानो यासां ताः समन्यवः । सेनाः समरन्त युध्यन्ते संगच्छन्ते वा तदा नर्यस्य नरहितस्य महो महतस्ते तव बाहोः स्थिता दिद्युदायुधं ॥ दिद्युडेतिरिति वज्रनामसु पाठात् ॥ ऊती ऊत्या अस्मद्रक्षाया आपताति । आपततु । तव विष्ट्रश्चक् विष्ट्रग्गंतु मनश्च मा विचारीत् । अस्मास्वेव स्थिरं भवतु ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

नि दु॒र्गे इ॒न्द्र अ॒ग्नि॒मि॒चा॒न॒भि॒ ये नो॒ म॒र्तो॒सो अ॒म॒न्ति॑ ।

आ॒रे तं॑ शंसं॒ कृ॒णु॒हि नि॒नि॒त्सो॒रा नो॑ भर॒ सं॒भ॒र॑णं॒ वसू॑नां ॥ २ ॥

नि । दुः॒ऽगे । इ॒न्द्र । अ॒ग्नि॒हि । अ॒मि॒चा॒न् । अ॒भि॒ । ये । नः । म॒र्तो॒सः । अ॒म॒न्ति॑ ।

आ॒रे । तं॑ । शंसं॒ । कृ॒णु॒हि । नि॒नि॒त्सोः । आ । नः । भर॒ । सं॒ऽभ॒र॑णं॒ वसू॑नां ॥ २ ॥

हे इन्द्र दुर्गे युद्धे ये मर्तासो मर्ता अभ्यभिमुखाः संतो नोऽस्मानमंति अभि-
भवन्ति तानमिषान् शत्रून् निघ्नयिहि । निजहि । अपि च निनित्सोरस्माच्चिं-
दितुमिच्छतो नरस्य तं शंसमाशंसनमारे दूरे कृणुहि । कुरु । अपि च नोऽस्मभ्यं
वसूनां धनानां संभरणं समूहमाभर । आहर ॥

॥ अथ तृतीया ॥

शतं ते शिप्रिन्तयः सुदासे सहस्रं शंसा उत रातिरस्तु ।

जहि वधर्वनुषो मर्त्यस्यास्मे द्युम्नमधि रत्नं च धेहि ॥३॥

शतं । ते । शिप्रिन् । उतयः । सुऽदासे । सहस्रं । शंसाः । उत । रातिः । अस्तु ।

जहि । वधः । वनुषः । मर्त्यस्य । अस्मे इति । द्युम्नं । अधि । रत्नं । च । धेहि ॥३॥

हे शिप्रिन् उष्णीषिन्निद्र ते त्वदीयाः शतं बह्व जतयो रक्षाः सुदासे शोभ-
नदानाय मय्यं संतु । सहस्रं शंसाः शंसनीयाः कामाश्च संतु । उतापि च
रातिर्धनमस्तु । वनुषो हिंसकस्य मर्त्यस्य वधो हिंसासाधनमायुधं च जहि ।
अपि चास्मे अध्यस्मासु द्युम्नं दीप्तिमदनं यशो वा रत्नं च धेहि । तथा च
यास्कः । द्युम्नं द्योततेर्यशो वानं वा । अस्मे द्युम्नमधि रत्नं च धेहि । अस्मासु
द्युम्नं च रत्नं च धेहि । नि० ५. ५. । इति ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

त्वावतो हीन्द्र क्रत्वे अस्मि त्वावतोऽवितुः शूर रातौ ।

विश्वेदहानि तविषीव उयँ ओकः कृणुष्व हरिवो न मर्धीः ॥४॥

त्वाऽवतः । हि । इन्द्र । क्रत्वे । अस्मि । त्वाऽवतः । अवि॒तुः । शूर । रा॒तौ ।

वि॒श्वः । इत् । अ॒हानि । त॒वि॒षी॒ऽवः । उ॒य । ओ॒कः । कृ॒णु॒ष्व । ह॒रि॒ऽवः । न । म॒र्धीः ॥४॥

हे इन्द्र त्वावतस्त्वत्सदृशस्य क्रत्वे कर्मणेऽस्मि । भवामि हि । हे शूर अवि-
तुर्विश्वस्य रक्षितुस्त्वावतस्त्वत्सदृशस्य रातौ दाने चास्मीति शेषः । हे तविषीवो
बलवन् उयौजस्विन्निद्र विश्वेत् विश्वान्येवाहान्योकोऽस्माकं स्थानं कृणुष्व । कुरु ।
हे हरिवो हरिवन् न मर्धीः । अस्मान्न हिंस्याः ॥

॥ अथ पंचमी ॥

कुत्सा एते हर्यश्वाय श्रूषमिंद्रे सहो देवजूतमियानाः ।

सचा कृधि सुहना श्रूर वृचा वयं तरुचाः सनुयाम वाजं ॥ ५ ॥

कुत्साः । एते । हरिऽश्वाय । श्रूषं । इंद्रे । सहः । देवऽजूतं । इयाऽनाः ।

सचा । कृधि । सुऽहना । श्रूर । वृचा । वयं । तरुचाः । सनुयाम । वाजं ॥ ५ ॥

एते वयं वसिष्ठा हर्यश्वाय हरिनामकाश्वायेन्द्राय श्रूषं सुखकरं स्तोत्रं कुत्साः कुर्वाणाः ॥ करोतेः कुत्सशब्दनिष्पत्तिः ॥ इंद्रे देवजूतं देवैः प्रेरितं सहो बलमियाना याचमानास्तरुचा दुर्गाणि तीर्णाः संतो वाजं बलं सनुयाम । लभेमहि । अपि च हे श्रूर वृचा वृचाणि शत्रून् सुहना हंतुं सुशकानि सचा सर्वदा कृधि । कुरु ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

एवा न इंद्र वार्यस्य पूरधि प्र ते मही सुमतिं वेविदाम ।

इषं पितृ मघवद्भ्यः सुवीरां यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ६ ॥

एव । नः । इंद्र । वार्यस्य । पूरधि । प्र । ते । मही । सुऽमतिं । वेविदाम ।

इषं । पितृ । मघवत्ऽभ्यः । सुऽवीरां । यूयं । पात । स्वस्तिऽभिः । सदा । नः ॥ ६ ॥

इयं व्याख्यातचरा ॥

॥ इति पंचमस्य तृतीये नवमो वर्गः ॥

न सोम इंद्रमिति पंचर्चं नवमं सूक्तं वसिष्ठस्यार्षं चैष्टुभमैंद्रं । तथा चानुक्रम्यते । न सोमः पंचेति ॥ महाव्रत उक्तो विनियोगः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

न सोम इंद्रमसुतो ममाद् नाब्रह्माणो मघवानं सुतासः ।

* तस्मा उक्थं जनये यज्जुजोषन्वृवन्नवीयः श्रूणवद्यथा नः ॥ १ ॥

न । सोमः । इंद्रं । असुतः । ममाद् । न । अब्रह्माणः । मघऽवानं । सुतासः ।

तस्मै । उक्थं । जनये । यत् । जुजोषत् । नृऽवत् । नवीयः । श्रूणवत् । यथा । नः ॥ १ ॥

मघवानं धनवंतमिंद्रमसुतो नाभिषुतः सोमो न ममाद् । न तर्पयति ।

सुतासोऽभिषुता अपि सोमा अमन्ताः स्तोत्रहीना न ममदुः । ममादेयेतदा-
ख्यातं बहुवचनांततया विपरिणतं सद्यः संबध्यते । अत एव भिष्यपि सवनेषु
पावमानैः स्तोत्रैः स्तुता एव सोमा हूयन्ते । अपि च नोऽस्मदीयं यदुक्थमिंद्रो
जुजोषत् सेवेत । अथा च नूवत् राजेवादेरेण मृणवत् मृणुयात् तथा नवीयो
नवतरमुक्थं शस्त्रं तस्मा इद्राय जनये । पठामीत्यर्थः ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

उक्थेऽउक्थे सोम इद्रं ममाद नीथेनीथे मघवानं सुतासः ।

यदीं सबाधः पितरं न पुत्राः समानदक्षा अर्वसे हवन्ते ॥ २ ॥

उक्थेऽउक्थे । सोमः । इद्रं । ममाद । नीथेऽनीथे । मघऽवानं । सुतासः ।

यत् । ई । सबाधः । पितरं । नः । पुत्राः । समानऽदक्षाः । अर्वसे । हवन्ते ॥ २ ॥

यद्यस्मादुक्थ उक्थे शस्त्रे शस्त्रे क्रियमाणे सोमो मघवानमिंद्रं ममाद मादयति ।
नीथे नीथे स्तोत्रे स्तोत्रे क्रियमाणे सुतासोऽभिषुताः सोमा मादयन्ति तस्मादी-
मेनमिंद्रं सबाधः परस्परं मिलिताः समानदक्षाः समानोत्साहा ऋत्विजः पुत्राः
पितरं न पितरमिवावसे तर्पणाय स्वरक्षणाय वा हवन्ते । शस्त्रैः स्तोत्रैश्च स्तुवन्ति ॥

॥ अथ तृतीया ॥

चकार ता कृण्वन्नूनमन्या यानि ब्रुवन्ति वेधसः सुतेषु ।

जनीरिव पतिरेकः समानो नि मामृजे पुर इद्रः सु सर्वाः ॥ ३ ॥

चकार । ता । कृण्वत् । नूनं । अन्या । यानि । ब्रुवन्ति । वेधसः । सुतेषु ।

जनीःऽइव । पतिः । एकः । समानः । नि । मामृजे । पुरः । इद्रः । सु । सर्वाः ॥ ३ ॥

वेधसः स्तोत्राणां विधातारः सुतेषु सोमेष्वभिषुतेषु यानि कर्माणि ब्रुवन्ति
तानि वृषवधादीनि कर्माणीन्द्रः पूर्वस्मिन्काले चकार । नूनं संप्रत्यन्यान्यानि
कर्माणि कृण्वत् । कुर्यात् । अपि च स इद्रः सर्वाः पुरः शत्रुनगरीः समानः*
समवृत्तिरेकोऽसहायः पतिर्जनीरिव जाया इव सु निमामृजे । सम्यक् शोधयेत् ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

एवा तमाहुस्त मृण इद्र एको विभक्ता तरणिर्मघानां ।

मिथस्तुर ऊतयो यस्य पूर्वीरस्मे भद्राणि सञ्चत प्रियाणि ॥ ४ ॥

ए॒व । तं । आ॒हुः । उ॒त । ऋ॒खे । इ॒ंद्रः । ए॒कः । वि॒ऽभ॒क्ता । तर॒णिः । म॒घा॒नां ।

मि॒थः ऽतु॒रः । उ॒तयः । य॒स्य । पू॒र्वीः । अ॒स्मे इति । भ॒द्राणि । स॒ञ्च॒त । मि॒याणि ॥४॥

यस्येन्द्रस्य मिथः परस्परं तुरो बाधमानाः संक्षिष्टा वा पूर्वीः पूर्णो बह्व
जतयो रक्षाः संति । तमेवैवमुक्तगुणमाहुः पूर्व ऋषयः । उतापि चाद्यापि स
इन्द्रो मघानां मंहनीयानां धनानां विभक्ता दातेति तरणिरापदस्तारयितेति
ऋखे । श्रूयते । तस्य च प्रसादादस्मे अस्मान् मियाणि भद्राणि कल्याणानि
सञ्चत । सेवतां ॥

॥ अथ पंचमी ॥

ए॒वा वसि॑ष्ठ इ॒ंद्रमू॒तये॒ नृ॒कृ॒ष्टी॒नां वृ॒षभं॑ सु॒ते गृ॒णाति॑ ।

स॒ह॒स्रि॒ण॒ उप॑ नो मा॒हि वा॒जान्॒युयं॑ पा॒त स्व॒स्तिभिः॑ सदा॑ नः ॥५॥

ए॒व । वसि॑ष्ठः । इ॒ंद्रं । उ॒तये॑ । नृ॒न् । कृ॒ष्टी॒नां । वृ॒षभं॑ । सु॒ते । गृ॒णा॒ति॒ ।

स॒ह॒स्रि॒णः । उ॒प॒ । नः । मा॒हि । वा॒जा॒न् । यू॒यं । पा॒त । स्व॒स्ति ऽभिः॑ । सदा॑ । नः ॥५॥

वसिष्ठो नृन् नृणां ॥ षष्ठ्यर्थे द्वितीया ॥ जतये रक्षायै कृष्टीनां प्रजानां वृषभं
कामानां वर्षितारमिंद्रमेवैवं पूर्वोक्तप्रकारेण गृणाति । स्तौति । अथ प्रत्यक्ष-
स्तुतिः । हे इंद्र नोऽस्मभ्यं सहस्रिणः सहस्रसंख्याकान्वाजानन्वान्युपमाहि ।
प्रयच्छेत्यर्थः । स्पष्टमन्यत् ॥

॥ इति पंचमस्य तृतीये दशमो वर्गः ॥

इंद्रं नर इति पंचर्चं दशमं सूक्तं वसिष्ठस्यार्षे चैष्टुभमिंद्रं । इंद्रं नर इत्यनुक्रांतं ॥
महाव्रते निष्केवल्य एतत्सूक्तमुक्तं तृतीयत्वेन ॥ ऐंद्रे पशी वपापुरोडाशहविषा-
माद्यास्तिस्रः क्रमेणानुवाक्याः । सूचितं च । इंद्रं नरो नेमधिता हवन्त इत्युक्तं नो
लोकमनु नेषि विद्वान् । आ० ३. ७. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

इ॒ंद्रं नरो॑ ने॒मधि॑ता ह॒वन्ते॒ यत्पा॑र्यो यु॒नज॑न्ते धि॒यस्ताः॑ ।

शू॒रो नृ॒षा॒ता शर्व॑स॒ञ्चका॑न आ गो॒म॒ति व्र॒जे भ॒जा त्वं नः॑ ॥१॥

इ॒ंद्रं । नरः॑ । ने॒मऽधि॑ता । ह॒वन्ते॑ । यत् । पा॑र्यः । यु॒नज॑न्ते । धि॒यः । ताः॑ ।

शू॒रः । नृ॒ऽसा॑ता । शर्व॑सः । च॒का॑नः । आ । गो॒ऽम॒ति । व्र॒जे । भ॒ज॒ । त्वं । नः॑ ॥१॥

यद्यदा पार्या युद्धभरणनिमिस्तास्ताः प्रसिद्धा धियः कर्माणि युनजते प्रयुज्यंते
तदा नरो नेतारो यमिंद्रं नेमधिता नेमधितौ संपामे हवंते ह्वयंति स त्वं शूरो
नृषाता नृणां संभक्ता च शवसो बलस्य बलं चकानः कामयमानश्च सन्
गोमति व्रजे गोष्ठे गोसमूहे नोऽस्मानाभज । प्रापय ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

य इंद्र शुष्मो मघवन्ते अस्ति शिक्षा सखिभ्यः पुरुहूत नृभ्यः ।

त्वं हि हृळ्हा मघवन्विचेता अपा वृधि परिवृतं न राधः ॥२॥

यः । इंद्र । शुष्मः । मघऽवन् । ते । अस्ति । शिक्षा । सखिऽभ्यः । पुरुऽहूत । नृऽभ्यः ।

त्वं । हि । हृळ्हा । मघऽवन् । विऽचेताः । अपा । वृधि । परिऽवृतं । न । राधः ॥२॥

हे पुरुहूत बहुभिराहूतेन्द्र ते तव यः शुष्मो बलमस्ति तं शुष्मं सखिभ्यः
स्तोतृभ्यो नृभ्यः शिक्षा । देहि । अपि च हे मघवन् हि यस्मादृळ्हा हृढानि पुरां
द्वाराणि विभेदिष्येति शेषः । तस्मात्सत्त्वं विचेता विविक्तप्रज्ञः सन् परिवृतं
तिरोहितं राधो धनमपवृधि । अस्मभ्यमपवृणु । नेति संप्रत्यर्थे ॥

॥ अथ तृतीया ॥

इंद्रो राजा जगतश्चर्षणीनामधि क्षमि विषुरूपं यदस्ति ।

ततो ददाति दाशुषे वसूनि चोदद्राध उपस्तुतश्चिद्वार्क ॥३॥

इंद्रः । राजा । जगतः । चर्षणीनां । अधि । क्षमि । विषुऽरूपं । यत् । अस्ति ।

ततः । ददाति । दाशुषे । वसूनि । चोदत् । राधः । उपऽस्तुतः । चित् । अर्वाक् ॥३॥

स इंद्रो जगतो जंगमस्य पश्चादेर्यतो राजेश्वरो भवति । चर्षणीनां मनुष्याणां
च राजा भवति । अधि क्षमि क्षमायां विषुरूपं नानारूपं यद्धनमस्ति तस्यापि
राजा भवति ततो दाशुषे यजमानाय वसूनि धनानि ददाति । स इंद्रोऽस्माभि-
रुपस्तुत एव सन् राधो धनमर्वागस्मदभिमुखं चोदत् । प्रेरयतु ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

नू चिक्च इंद्रो मघवा सहृती दानो वाजं नि यमते न ऊती ।

अनूना यस्य दक्षिणा पीपाय वामं नृभ्यो अभिर्वीता सखिभ्यः ॥४॥

नृ॒ । चि॒त् । नः॒ । इं॒द्रः । म॒घ॒ऽवा । स॒ऽहू॒ती । दा॒नः । वा॒ज । नि॒ । य॒म॒ते । नः॒ । ऊ॒ती ।
अ॒नू॒ना । य॒स्य । दक्षि॑णा । पी॒पाय॑ । वा॒मं । नृ॒ऽभ्यः । अ॒भि॒ऽवी॒ता । स॒खि॑ऽभ्यः ॥४॥

मघवा धनवान् दानो ददानः स इंद्रो नोऽस्माकं सहूती सहूत्या मरुद्भिः
सहाह्वानेन वाजमन्त्रं नोऽस्मभ्यमूती ऊत्यै रक्षायै नू चित् क्षिप्रमेव नियमते ।
प्रयच्छतु । यस्येन्द्रस्यानूना संपूर्णाभिवीताभिप्राप्ता दक्षिणा दानं सखिभ्यः स्तो-
नृभ्यो नृभ्यो वामं वननीयं धनं पीपाय दोग्धि ॥

॥ अथ पंचमी ॥

नू इं॒द्र रा॒ये वरि॑व॒स्कृ॒धी न॒ आ ते॒ मनो॑ ववृ॒त्याम॒ म॒घाय॑ ।
गोम॒द॒श्वा॒व॒द्रथ॑व॒शंतो॑ यू॒यं पा॑त स्व॒स्तिभिः॑ सदा॒ नः ॥५॥
नृ । इं॒द्र । रा॒ये । वरि॑वः । कृ॒धिः । नः॒ । आ । ते॒ । मनः॑ । व॒वृ॒त्याम॒ । म॒घाय॑ ।
गोऽम॑त् । अ॒श्वऽव॑त् । रथ॑ऽव॒त् । व्य॑तः । यू॒यं । पा॑त । स्व॒स्तिऽभिः॑ । सदा॒ । नः ॥५॥

हे इंद्र नोऽस्मभ्यं राये धनप्राप्तये नू क्षिप्रं वरिवो धनं । वेदो वरिव इति
धननामसु पाठात् । त्वं कृधि । देहि । वयं ते तव मनो मघाय मंहनीयायै
स्तुत्या आववृत्याम । आवर्तयाम । स्पष्टमन्यत् ॥

॥ इति पंचमस्य तृतीय एकादशो वर्गः ॥

ब्रह्मा ण इं॒द्रेति॑ पंच॒र्चमे॒काद॑शं सू॒क्तं वसि॑ष्ठस्यार्धं चै॒ष्टुभै॑मि॒न्द्रं । ब्रह्मा ण इत्यनु-
क्रा॒तं ॥ महा॑व्र॒ते नि॒ष्के॒बल्ये॑ पंच॒मत्वे॒नास्य॑ सू॒क्तस्य॑ वि॒नियो॑ग उ॒क्तः ॥ अष्ट-
मेऽह॑नि प्रउ॒गश॑स्त्र आ॒द्यस्तृ॒च ऐ॒न्द्रः । आ० ८. ११. ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

ब्रह्मा॑ ण इं॒द्रो॒प या॑हि वि॒द्वान्वा॑च॒स्ते हर॑यो संतु यु॒क्ताः ।
वि॒श्वे चि॒द्धि त्वा॑ वि॒हव॑न्त॒ मर्तो॑ अ॒स्माक॑मि॒च्छु॒णुहि॑ वि॒श्वमि॒न्व ॥१॥
ब्रह्म॑ । नः॒ । इं॒द्र । उ॒प । या॑हि । वि॒द्वान् । अ॒र्वाचः॑ । ते॒ । हर॑यः । संतु॑ । यु॒क्ताः ।
वि॒श्वे । चि॒त् । हि॒ । त्वा॑ । वि॒हव॑न्त॒ । मर्तो॑ । अ॒स्माक॑ । इत् । ऋ॒णु॒हि । वि॒श्वऽइ॒न्व ॥१॥

हे इंद्र त्वं विद्वान् जानन् नोऽस्माकं ब्रह्म स्तोत्रमुपयाहि । ते तव हर-
योऽश्वाश्वावाचीऽस्मदभिमुखा युक्ताः संतु । हे विश्वमिन्व विश्वप्रीणयितरिन्द्र त्वा

त्वां विधे सर्वे मर्ता मनुष्याश्चिद्वि यद्यपि बिहवन्त पृथक् हवन्ते तथाप्यस्माक-
*मिदस्माकमेव हवं शृणुहि । शृणु ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

हवं त इन्द्र महिमा आनङ्ग यत्पासि शवसिन् ऋषीणां ।

आ यज्ञं दधिषे हस्ते उय घोरः सन्क्रत्वा जनिष्ठा अषाळहः ॥ २ ॥

हवं । ते । इन्द्र । महिमा । वि । आनङ् । ब्रह्म । यत् । पासि । शवसिन् । ऋषीणां ।

आ । यत् । यज्ञं । दधिषे । हस्ते । उय । घोरः । सन् । क्रत्वा । जनिष्ठाः । अषाळहः ॥ २ ॥

हे शवसिन् बलवन्निन्द्र यद्यदा ऋषीणां ब्रह्म स्तोत्रं पासि रक्षसि । स्तोत्रस्य
रक्षणं नाम फलप्रदानं । तदा ते तव महिमा हवं । हवः स्तोता । तं व्यानङ् ।
व्याप्नोतु । हे उयैजस्विनिन्द्र यद्यदा हस्ते पाणौ यज्ञमादधिषे धारयसि तदा
क्रत्वा शत्रुवधादिना कर्मणा घोरः सन् अषाळहः शत्रुभिरनभिभूतो जनिष्ठाः ।
अजनिष्ठाः । अभवः ॥

॥ अथ तृतीया ॥

तव प्रणीतीन्द्र जोहुवानान्सं यन्नृच रोदसी निनेथ ।

महे स्र्चाय शवसे हि जज्ञेऽतूतुजिं चित्तूतुजिरशिश्रत् ॥ ३ ॥

तव । प्रणीती । इन्द्र । जोहुवानान् । सं । यत् । नृन् । न । रोदसी इति । निनेथ ।

महे । स्र्चाय । शवसे । हि । जज्ञे । अतूतुजिं । चित् । तूतुजिः । अशिश्रत् ॥ ३ ॥

हे इन्द्र यद्यस्त्वं तव प्रणीती प्रणीत्या प्रणयनेन जोहुवानान् भृशं स्तुवतो
नृन् रोदसी द्वावापृथिव्यां संनिनेथ संगमयसि । दिवि पृथिव्यां च स्तोतृन्
प्रतिष्ठापयसीत्यर्थः । स त्वं महे महते स्र्चाय धनाय ॥ रयिः स्र्चमिति धननामस्र्
पाठात् ॥ शवसे बलाय च । यजमानेभ्यो महद्भनं बलं च दातुमित्यर्थः । जज्ञे ।
जज्ञिषे । हीति हेत्यर्थः । यत् एवमतः कारणादनूतुजिमदातारमयजमानं तूतु-
जिदाता यजमानोऽशिश्रत् ॥ अथतिर्हिंसाकर्मा । तस्मात्तुजिं लुङ् ॥ हिनस्ति ।
चिदित्येवकारार्थः ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

एभिर्न इन्द्राहभिर्देशस्य दुर्मिचासो हि क्षितयः पवन्ते ।

प्रति यच्चष्टे अनृतमनेना अर्चिता वरुणो मायी नः सात् ॥४॥

एभिः । नः । इन्द्र । अहऽभिः । दशस्य । दुऽमिचासः । हि । क्षितयः । पवन्ते ।

प्रति । यत् । चष्टे । अनृतं । अनेनाः । अर्च । विता । वरुणः । मायी । नः । सात् ॥४॥

हे इन्द्र दुर्मिचासो दुष्टमिचभूता बाधकाः क्षितयो जनाः पवन्ते । अभिगच्छन्ति ॥ पवन्तिर्गतिकर्मा ॥ तेभ्यो धनमाच्छिद्य नोऽस्मभ्यमेभिः सात्विकैरहभिरहोभिर्देशस्य । देहि । किंचानेना एनसां निहन्ता मायी प्रज्ञावान् वरुणो यदनृतं नोऽस्मासु प्रतिचष्टे अभिपश्यति तदनृतं हे इन्द्र त्वत्प्रसादात् विता विधावसात् । अवस्यतु । विमोचयतु । तथा च यास्कः । स्यतिरुपसृष्टो विमोचन इति ॥

॥ अथ पंचमी ॥

वोचेमेदिंद्रं मघवानमेनं महो रायो राधसो यद्दत्तः ।

यो अर्चतो ब्रह्मकृतिमविष्टो यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥५॥

वोचेम । इत् । इन्द्रं । मघऽवानं । एनं । महः । रायः । राधसः । यत् । दत्तं । नः ।

यः । अर्चतः । ब्रह्मऽकृतिं । अविष्टः । यूयं । पात । स्वस्तिऽभिः । सदा । नः ॥५॥

यत् य इन्द्रो महो महतो राधसः संराधकस्य रायो धनस्य ॥ द्वितीयार्थे षष्ठी ॥ संराधकं महज्जनं नोऽस्मभ्यं ददत् प्रायच्छत् । यथेन्द्रोऽर्चतः स्तुवतो ब्रह्मकृतिं क्रियमाणं ब्रह्म स्तोत्रमविष्टोऽतिशयेन रक्षिता गन्ता भवति तमेनं मघवानं धनवन्तमिन्द्रं वोचेमेत् । स्तुवेमैव । स्पष्टमन्यत् ॥

॥ इति पंचमस्य तृतीये द्वादशो वर्गः ॥

अयं सोम इद्रेति पंचर्चे द्वादशं सूक्तं वसिष्ठस्यार्चं वैदुभमिन्द्रं । अयं सोम इत्यनुक्तांतं ॥ ध्रुवहे दशराचे नवमेऽहन्ययं सोम इद्रेति प्रउगशस्त्र ऐंद्रसूचः । सूचितं च । अयं सोम इन्द्र तुभ्यं सुन्व आ तु ब्रह्मा याः । आ० ८. ११. इति ॥ षोडशिशस्त्रे ब्रह्मन्वीर इत्येषा विदुष् । सूचितं च । ब्रह्मन्वीर ब्रह्मकृतिं जुषाण इति विदुष् । आ० ६. २. इति ॥

॥ अथ प्रथमा ॥

अयं सोम इन्द्र तुभ्यं सुन्वे आ तु प्र याहि हरिवस्तदोकाः ।

पिब त्वयस्य सुषुतस्य चारोर्ददो मघानि मघवन्नियानः ॥ १ ॥

अयं । सोमः । इन्द्र । तुभ्यं । सुन्वे । आ । तु । प्र । याहि । हरिऽवः । तत्ऽओकाः ।

पिब । तु । अस्य । सुऽसुतस्य । चारोः । ददः । मघानि । मघऽवन् । इयानः ॥ १ ॥

हे इन्द्र तुभ्यं त्वदर्थमयमेष सोमः सुन्वे । अभिषुतोऽभवत् । हे हरिवो हरि-
वन्निद्र तदोकाः । सवनीयो यस्यासौ तदोकाः । न क्षिप्रमाप्रयाहि । सुषुतस्य
सम्यगभिषुतस्य चारोः शोभनस्यास्य सोमस्य ॥ द्वितीयार्थे षष्ठी ॥ सम्यगभिषुतं
शोभनमित्यर्थः । तु क्षिप्रं पिब च । अपि च हे मघवन् इयान उपगम्यमानो
याच्यमानो वा त्वं मघानि धनानि ददः । अस्मभ्यं देहि ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

ब्रह्मन्वीर ब्रह्मकृतिं जुषाणोऽर्वाचीनो हरिभिर्याहि तूयं ।

अस्मिन्नु षु सवने मादयस्वोप ब्रह्माणि ऋणव इमा नः ॥ २ ॥

ब्रह्मन् । वीर । ब्रह्मऽकृतिं । जुषाणः । अर्वाचीनः । हरिऽभिः । याहि । तूयं ।

अस्मिन् । ऊं इति । सु । सवने । मादयस्व । उप । ब्रह्माणि । ऋणवः । इमा । नः ॥ २ ॥

हे ब्रह्मन् परिवृढ वीरेन्द्र ब्रह्मकृतिं क्रियमाणं स्तोत्रं जुषाणः सेवमानोऽर्वा-
चीनोऽस्मदभिमुखः सन् हरिभिरश्वैस्तूयं क्षिप्रं याहि । अस्मिन्नु अस्मिन्नेव सवने
यज्ञे सु सुष्ठु मादयस्व च । नोऽस्मदीयानीमेमानि ब्रह्माणि स्तोत्राणि चोप-
ऋणवः । उपऋणु ॥

॥ अथ तृतीया ॥

का ते अस्त्यरंकृतिः सूक्तैः कदा नूनं ते मघवन्दाशेम ।

विष्वा मतीरा तन्तने त्वायार्धा म इन्द्र ऋणवो हवेमा ॥ ३ ॥

का । ते । अस्ति । अरंऽकृतिः । सुऽउक्तेः । कदा । नूनं । ते । मघऽवन् । दाशेम ।

विष्वाः । मतीः । आ । तन्तने । त्वाऽयः । अर्धः । मे । इन्द्र । ऋणवः । हवा । इमा ॥ ३ ॥

हे इन्द्र ते तव सूक्तेरसामभिः क्रियमाणैः स्तोत्रैररंकृतिरलंकृतिः कास्ति ।

कीदृशी भवति । हे मघवन् ते तव कदा नूनं कदा खलु दाशेम । प्रीतिमुत्पादयेम ।
त्वाया त्वत्कामनयैव विश्वा मतीः सर्वाः स्तुतीराततने । करोमि । अधातः कारणात्
हे इन्द्र मे मदीयानीमेमानि हवा हवानि स्तोत्राणि ऋणवः । ऋणु ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

उतो वा ते पुरुषाः इदासन्येषां पूर्वेषामृणोः ऋषीणां ।

अधूहं त्वा मघवज्जोहवीमि त्वं न इन्द्रासि प्रमतिः पितेव ॥४॥

उतो इति । घ । ते । पुरुषाः । इत् । आसन् । येषां । पूर्वेषां । अणुणोः । ऋषीणां ।

अध । अधूहं । त्वा । मघऽवन् । जोहवीमि । त्वं । नः । इन्द्र । असि । प्रऽमतिः । पिताऽइव ॥४॥

उतापि च । घेति पूरणः । हे मघवन् येषां पूर्वेषामृषीणां स्तुतीरणुणोः ते
पूर्व ऋषयः पुरुषा इत् पुरुषेभ्यो हिता एवासन् । अधातोऽहं त्वा त्वां जोहवीमि ।
भृशं स्तौमि । अपि च हे इन्द्र त्वं नोऽस्माकं पितेव जनक इव प्रमतिर्बधुरसि ॥

॥ अथ पंचमी ॥

वोचेमेदिंद्रं मघवानमेनं महो रायो राधसो यद्दत्तः ।

यो अर्चतो ब्रह्मकृतिमविष्टो यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥५॥

वोचेम । इत् । इन्द्रं । मघऽवानं । एनं । महः । रायः । राधसः । यत् । दत्तः । नः ।

यः । अर्चतः । ब्रह्मऽकृतिं । अविष्टः । यूयं । पात । स्वस्तिऽभिः । सदा । नः ॥५॥

इयं व्याख्यातचरा ॥

॥ इति पंचमस्य तृतीये चयोदशो वर्गः ॥

आ नो देवेति पंचर्चं चयोदशं सूक्तं वसिष्ठस्यार्षे वैद्युभैमिंद्रं । आ नो देवेत्य-
नुक्तांतं ॥ प्रथमे छंदोमे प्रउगशस्त्र आ न इत्ययमैन्द्रस्तृचः । सूच्यते हि । आ नो
देव शवसा याहि ऋषिभ्यो प्र वो यज्ञेषु देवयंतो अर्चन् । आ० ८. ९. इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

आ नो देव शवसा याहि ऋषिभ्यो वृध इन्द्र रायो अस्य ।

महे नृम्याय नृपते सुवज्र महि क्षत्राय पौंस्याय शूर ॥१॥

आ । नः । देव । शर्वसा । याहि । शुष्मिन् । भव । वृधः । इंद्र । रायः । अस्य ।
महे । नृम्णाय । नृऽपते । सुऽवज्ज । महि । क्षपाय । पौंस्याय । शूर ॥ १ ॥

हे देव द्योतमान शुष्मिन् बलवन्निद्र नोऽस्मान् शर्वसा बलेन सार्धमा-
याहि । अस्यास्मभ्यं देयस्य रायो धनस्य वृधो वर्धयिता च भव । हे नृपते सुवज्ज
महे महते नृम्णाय बलाय च भव ॥ बाधो नृम्णमिति बलनामसु पाठात् ॥
हे शूर महे महते क्षपाय शत्रूणां हिंसकाय । क्षदिहिंसाकर्मा । पौंस्याय
वीर्याय च भव ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

हवँत उ त्वा हव्यं विवाचि तनूषु शूराः सूर्यस्य सातौ ।
त्वं विश्वेषु सेन्यो जनेषु त्वं वृचाणि रंधया सहंतु ॥ २ ॥
हवँते । ऊँ इति । त्वा । हव्यं । विऽवाचि । तनूषु । शूराः । सूर्यस्य । सातौ ।
त्वं । विश्वेषु । सेन्यः । जनेषु । त्वं । वृचाणि । रंधय । सुऽहंतु ॥ २ ॥

हे इंद्र हव्यं ह्रातव्यं त्वा त्वां विवाचि विविधा वाचो यस्मिन् प्रादुर्भवन्ति
तस्मिन्युद्धे शूराः पुरुषास्तनूष्वंगेषु रक्षणीयासु सूर्यस्य सातौ संभजने । सरति
गच्छतीत्यायुरत्र सूर्यो विवक्षितः । तस्य चिरकालं प्राप्त्यर्थं हवँते । ह्रयन्ति ।
विश्वेषु सर्वेषु जनेषु त्वमेव सेन्यः सेनाहोऽसि । अपि च त्वं वृचाणि शत्रून्
सहंतु सहंतुनान्ना वज्रेण रंधय । अस्मभ्यं वशीकुरु ॥

॥ अथ तृतीया ॥

अहा यदिद्र सुदिनां युच्छान्दधो यक्तेतुमुपमं समत्सु ।
न्यपमिः सीदत्सरो न होता हुवानो अच सुभगाय देवान् ॥ ३ ॥
अहा । यत् । इंद्र । सुऽदिना । विऽउच्छान् । दधः । यत् । केतुं । उपऽमं । समत्सु ।
नि । अमिः । सीदत् । असरः । न । होता । हुवानः । अच । सुऽभगाय । देवान् ॥ ३ ॥

हे इंद्र यद्यदाहाहानि सुदिना सुदिनानि युच्छान् युद्धेयुः । यद्यदा च
समत्सु संधामेषु केतुं ज्ञानमुपममंतिकं दधः धारयेः तदासरो बलवान् होता
देवानामाहाताभिः सुभगायास्माकं शोभनधनप्राप्तये देवान् हुवानो ह्रयन् अचा-
स्मिन्युद्धे निषीदत् । न्यसीदत् ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

वयं ते त इन्द्र ये च देव स्तवंत शूर ददतो मघानि ।

यच्छा सूरिभ्य उपमं वरुणं स्वाभुवो जरणामस्रवंत ॥४॥

वयं । ते । ते । इन्द्र । ये । च । देव । स्तवंत । शूर । ददतः । मघानि ।

यच्छ । सूरिऽभ्यः । उपऽमं । वरुणं । सुऽआभुवः । जरणां । अस्रवंत ॥४॥

हे देव शूरेंद्र ते तव वयं वसिष्ठाः स्वभूताः । ये जना मदीयपुत्रपीषादयो मघानि मंहनीयानि हवींषि ददतः प्रयच्छंतः स्तवंत स्तुवंति तेऽपि तव स्वभूताः । तेभ्य उभयेभ्यः सूरिभ्यः स्तोतृभ्य उपमं श्रेष्ठं वरुणं गृहं यच्छ । प्रयच्छ । अपि च त उभे स्वाभुवः सुसमृद्धाः संतो जरणां जरामस्रवंत । प्राप्तुवंतु ॥

॥ अथ पंचमी ॥

वोचेमेदिंद्रं मघवानमेनं महो रायो राधसो यहदन्वः ।

यो अर्चेतो ब्रह्मकृतिमविष्टो यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥५॥

वोचेम । इत् । इन्द्रं । मघऽवानं । एनं । महः । रायः । राधसः । यत् । ददत् । नः ।

यः । अर्चेतः । ब्रह्मऽकृतिं । अविष्टः । यूयं । पात । स्वस्तिऽभिः । सदा । नः ॥५॥

एषा सिद्धा ॥

॥ इति पंचमस्य तृतीये चतुर्दशो वर्गः ॥

प्र व इन्द्रायेति द्वादशर्चं चतुर्दशं सूक्तं वसिष्ठस्यार्धं चैष्टुभमिंद्रं । दशम्याद्या-
स्तिस्त्रो विराजः शिष्टा गायत्र्यः । तथा चानुक्रांतं । प्र वो द्वादश गायत्र्यं चिबि-
राडंतमिति ॥ सूक्तविनियोगो लैंगिकः ॥ प्रथमे रात्रिपर्याये मैत्रावरुणशस्त्रे प्र
व इन्द्रायेत्याद्यस्तुचः स्तोत्रियः । सूचितं च । प्र व इन्द्राय मादनं प्र कुतान्यूजीषिणः
। आ० ६. ४. । इति ॥ अतिरात्रे प्रथमे पर्याये ब्राह्मणाच्छंसिशस्त्रे वयमिंद्र त्वाय-
वोऽभीत्यनुरूपस्तुचः । तथा च सूचितं । वयमिंद्र त्वायवोऽभि वार्चहत्यायेत्युत्त-
मामुचरेत् । आ० ६. ४. । इति ॥ चतुर्थेऽहनि माध्यंदिनसवने होत्रकशस्त्र आरं-
भणीयाभ्य ऊर्ध्वं विराज एकस्तुच आहवनीयः । तदर्थाः प्र वो महे महिवृधे भरध्व-
मित्राद्यास्तिष्ठः । सूचितं च । प्र वो महे महिवृधे भरध्वमिति चतस्रस्तिष्ठस्र
विराजः । आ० ७. ११. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

प्र व इन्द्राय मादनं हर्यश्वाय गायत । सखायः सोमपात्रे ॥१॥

प्र । वः । इन्द्राय । मादनं । हरिऽश्वाय । गायत । सखायः । सोमऽपात्रे ॥१॥

हे सखायो वो यूयं हर्यश्वाय शोमपात्रे सोमानां पाच इन्द्राय मादनं मदकरं स्तोत्रं प्रगायत ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

शंसेदुक्थं सुदानवे उत युष्मं यथा नरः । चक्रुः सत्यराधसे ॥२॥

शंस । इत् । उक्थं । सुऽदानवे । उत । युष्मं । यथा । नरः । चक्रुः । सत्यऽराधसे ॥२॥

उतापि च हे स्तोतः सुदानवे शोभनदानाय सत्यराधसे सत्यधनार्थेन्द्रायोक्थं स्तोमं यथा नरोऽन्ये स्तोतारो युष्मं दीप्तेः साधनभूतं स्तोत्रं शंसन्ति तद्वत्त्वमपि शंस । उच्चारय । इदिति पूरणः । वयं च चक्रुः । स्तोत्रं करवाम ॥

॥ अथ तृतीया ॥

त्वं न इन्द्र वाजयुस्त्वं गय्युः शतक्रतो । त्वं हिरण्ययुर्वसो ॥३॥

त्वं । नः । इन्द्र । वाजऽयुः । त्वं । गय्युः । शतक्रतो इति शतऽक्रतो । त्वं । हिरण्यऽयुः । वसो इति ॥३॥

हे इन्द्र त्वं नोऽस्माकं वाजयुरन्वकामो भव । हे शतक्रतो त्वं नोऽस्माकं गय्युर्गोकामो भव । हे वसो वासयितरिन्द्र त्वं हिरण्ययुर्हिरण्यकामोऽपि भव ॥ वंदसि परेच्छावामपि दृश्यते कथञ्चित् कथञ् ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

वयमिन्द्र त्वावबोऽभि प्र योनो नमो वृषन् । विद्धि त्वस्य नो वसो ॥४॥

वयं । इन्द्र । त्वाऽवबः । अभि । प्र । योऽनुमः । वृषन् । विद्धि । तु । अस्य । नः । वसो इति ॥४॥

हे वृषन् कामानां वषितरिन्द्र त्वाववस्वत्कामा वयं वसिष्ठास्वामभिप्रणो-
नुमः । प्रकर्षेण स्तुमः । हे वसो वासयितरिन्द्र अस्येदमस्मदीयं स्तोत्रं न क्षिप्रं
विद्धि । अवधारय ॥

॥ अथ पंचमी ॥

मा नो निदे च वक्तवेऽर्यो रंधीराव्ये । ते अपि क्रतुर्मम ॥ ५ ॥

मा । नः । निदे । च । वक्तवे । अर्यः । रंधीः । अराव्ये । ते इति । अपि । क्रतुः । मम ॥ ५ ॥

हे इंद्र अर्यः स्वामी त्वं वक्तवे परुषवाक्पानां वक्त्रे निदे निदिचेऽराव्येऽदाचे नोऽस्मान् मा रंधीः । वशं मा कार्षीः । अप्यपि च ते त्वयि मम क्रतुर्मदीयं स्तोत्रलक्षणं कर्म गच्छत्विति शेषः । अस्मदीयं स्तोत्रं भवक्षिते प्रविशत्वित्यर्थः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

त्वं वर्मासि सप्रथः पुरोयोधश्च वृषहन् । त्वया प्रति ब्रुवे युजा ॥ ६ ॥

त्वं । वर्म । असि । सप्रथः । पुरःऽयोधः । च । वृषऽहन् । त्वया । प्रति । ब्रुवे । युजा ॥ ६ ॥

हे वृषहन् शत्रूणां हिंसकेन्द्र त्वं वर्मास्माकं कवचमसि । कवचवद्रक्षकोऽसीत्यर्थः । सप्रथः सर्वतः पृथुषासि । पुरोयोधश्च पुरो योद्धा चासि । त्वया युजा त्वया सहायेन प्रतिब्रुवे । शत्रून् प्रतिब्रवीमि । प्रतिहन्मीत्यर्थः ॥

॥ इति पंचमस्य तृतीये पंचदशो वर्गः ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

महौ उतासि यस्य तेऽनं स्वधावरी सहः । मन्त्राते इंद्र रोदसी ॥ ७ ॥

महान् । उत । असि । यस्य । ते । अनं । स्वधावरी इति स्वधाऽवरी । सहः ।

मन्त्राते इति । इंद्र । रोदसी इति ॥ ७ ॥

उतापि च हे इंद्र त्वं महानसि । सर्वाधिकोऽसि । हे इंद्र यस्य ते तव सहो बलं स्वधावरी अन्नवत्यौ रोदसी द्यावापृथिव्यावनुमन्त्राते अनुमन्येते । तदीयं सहः सर्वाधिकमित्यपोभावपि लोकी विसंवादं न कुरुत इत्यर्थः ॥

॥ अथाष्टमी ॥

तं त्वा मरुत्वती परि भुवद्वाणी सयावरी । नक्षमाणा सह शुभिः ॥ ८ ॥

तं । त्वा । मरुत्वती । परि । भुवत् । वाणी । सयावरी । नक्षमाणा । सह । शुभिः ॥ ८ ॥

हे इंद्र तमुक्तगुणविशिष्टं त्वा त्वां सयावरी त्वया सह गंची । यच्च यच्च त्वं यासि तच्च तच्च यांतीत्यर्थः । शुभिस्तेजोभिर्नक्षमाणा व्याप्नुवती मरुत्वती । मरुतः

स्तोतारः । तद्यती वायी स्तुतिः परिभुवत् । परिभवतु । परिभवतिरच परिय-
हाणीयः । परिगृह्णात्वित्यर्थः ॥

॥ अथ नवमी ॥

ऊर्ध्वासुस्त्वान्विंदवो भुवन्दस्समुप हवि । सं ते नमंत कृष्टयः ॥९॥

ऊर्ध्वासः । त्वा । अन्तु । इंदवः । भुवन् । दस्मं । उप । हवि । सं । ते । नमंत । कृष्टयः ॥९॥

हे इंद्र उप हवि द्युलोकसमीपे स्थितं दस्मं दर्शनीयं त्वा त्वामनूद्दिश्योर्ध्वास
ऊर्ध्वा इंदवोऽस्मदीयाः सोमा भुवन् । भवंति । कृष्टयः प्रजाश्च ते तुभ्यं संनमंत ।
भुवि सोमास्वदर्थमेव जायंते प्रजाश्च त्वामेव प्रणमंतीतींद्रस्तुतिः ॥

॥ अथ दशमी ॥

प्र वो महे महिवृधे भरध्वं प्रचेतसे प्र सुमतिं कृणुध्वं ।

विशः पूर्वीः प्र चरा चर्षणिप्राः ॥१०॥

प्र । वः । महे । महिऽवृधे । भरध्वं । प्रऽचेतसे । प्र । सुऽमतिं । कृणुध्वं ।

विशः । पूर्वीः । प्र । चर । चर्षणिऽप्राः ॥१०॥

हे मदीयाः पुरुषा वो यूयं महिवृधे महतां धनानां वर्धयिषे महे महत इंद्राय
प्रभरध्वं । सोमान्प्रणयत । प्रचेतसे प्रकृष्टमतय इंद्राय सुमतिं सुष्टुतिं च प्रकृणुध्वं ।
प्रकुरुत । अथ प्रत्यक्षस्तुतिः । हे इंद्र चर्षणिप्राः कामैः प्रजानां पूरयिता त्वं
पूर्वीर्हविषां पूरयिषीर्विशः प्रजाः प्रचर । अभिगच्छ ॥

॥ अथैकादशी ॥

उरुष्यचसे महिने सुवृक्तिमिंद्राय ब्रह्म जनयंत विप्राः ।

तस्य व्रतानि न भिनन्ति धीराः ॥११॥

उरुऽष्यचसे । महिने । सुऽवृक्तिं । इंद्राय । ब्रह्म । जनयंत । विप्राः ।

तस्य । व्रतानि । न । भिनन्ति । धीराः ॥११॥

उरुष्यचसे पृथुष्याप्रये महिने महते यस्मा इंद्राय सुवृक्तिं स्तुतिं ब्रह्माब्जं हविष
विप्राः प्राज्ञा जनयंत जनयन्ति तस्येन्द्रस्य व्रतानि रक्षणादीनि कर्माणि धीराः
प्राज्ञा देवा अपि न भिनन्ति । न हिंसन्ति ॥

॥ अथ द्वादशी ॥

इंद्रं वाणीरनुत्तमन्युमेव सचा राजानं दधिरे सहधौ ।

हर्यश्वाय बर्हया समापीन् ॥१२॥

इंद्रं । वाणीः । अनुत्तमन्युं । एव । सचा । राजानं । दधिरे । सहधौ ।

हरिऽअश्वाय । बर्हय । सं । आपीन् ॥१२॥

सचा राजानं सर्वतो जगत ईश्वरमनुत्तमन्युं । केनाप्यनुत्तोऽबाधितो मन्युः
क्रोधो यस्य सः । तमेवेन्द्रं वाणीः स्तुतयः सहधौ स्तोत्राणि श्रूणामभिभवितुं
दधिरे । अतो हेतोर्हे स्तोतस्त्वमपि हर्यश्वायेंद्राय हर्यश्वमिंद्रं । स्तोतुमित्यर्थः ।
आपीन् बंधून् संबर्हय । उत्साहय ॥

॥ इति पंचमस्य तृतीये षोडशो वर्गः ॥

मो षु त्वेति सप्तविंशत्युचं पंचदशं सूक्तं । अथेयमनुक्रमणिका । मो षु सप्ता-
धिका प्रगाथं तृतीया द्विपदा सौदासैरग्नौ प्रक्षिप्यमाणः शक्तिरंत्यं प्रगाथमालेभे
सोऽर्धर्च उक्तेऽदह्यत । तं पुचोक्तं वसिष्ठः समापयतेति शाठ्यायनकं वसिष्ठस्यैव
हतपुचस्यार्धमिति तांडकमिति ॥ मंडलद्रष्टा वसिष्ठ ऋषिः । इंद्रं क्रतुं न इति
प्रगाथस्यार्धर्चस्य च वसिष्ठपुचः शक्तिर्वसिष्ठो वा । इंद्रो देवता । अयुजो बृहत्यो
युजः सतोबृहत्यः । तृतीया तु द्विपदा विराट् ॥ महाव्रते निष्केवल्ये बार्हततृचा-
शीतावेतासूक्तं । तच्च द्विपदामभि त्वा श्रूरेत्येतं राथंतरं प्रगाथं नकिः सुदास इति
प्रगाथं च वर्जयेत् । तथैव पंचमारण्यके सूचितं । मो षु त्वा वाघतश्चनेत्येतस्य
द्विपदां चोद्धरति राथंतरं च प्रगाथमथ हास्य नकिः सुदासो रथमित्येतं प्रत्यव-
दधाति । ऐ० आ० ५. ८. । इति ॥ चातुर्विंशिकेऽहनि पंचमेऽहनि च निष्केवल्ये
मो षु त्वा वाघत इति प्रगाथः सद्भिपदः । सूचितं च । मो षु त्वा वाघतश्चनेति
सद्भिपद उपसमस्येद्विपदां । आ० ९. ३. । इति ॥ चातुर्विंशिकेऽहनि मरुत्वतीये
प्रकृतान्मरुत्वीयात्प्रगाथादनंतरं नकिः सुदास इति प्रगाथं शंसेत् ॥ पृष्ठ्याभिन्नवष-
डहयोस्तृतीये षष्ठेऽहनि चायं प्रगाथः । तथैव सूचितं । नकिः सुदासो रथमिति
मरुत्वतीया ऊर्ध्वं नित्यादिति । एवं स्थितान् प्रगाथान्पृष्ठ्याभिन्नवयोरन्वहं पुनः
पुनरावर्तयेदुः । आ० ९. ३. । इति ॥ अग्निष्टोमे माध्यंदिनसवनेऽच्छावाकशस्त्र
उदिक्वस्य रिच्यत इति प्रगाथः । तथा च सूचितं । उदिक्वस्य रिच्यते भूय इत्

। आ० ५. १६. । इति ॥ अग्निष्टोमे माध्यंदिनसवने मैत्रावरुणशस्त्रे कस्तमिंद्रेति प्रगाथः । सूचितं च । कस्तमिंद्र त्वावसं सद्यो ह जातः । आ० ५. १६. । इति ॥ चातुर्विंशिकेऽहनि माध्यंदिनसवने मैत्रावरुणशस्त्रस्यायं प्रगाथः । अहर्गणेष्वपि द्वितीयादिबृहःसु । सूचितं च । कस्तमिंद्र त्वावसं कन्व्यो अतसीनां । आ० ७. १३. । इति ॥ आरंभणीयाः पर्यासान् कवतोऽहरहःशस्यानीति होचकाः । आ० ७. १. । इति ॥ पृथ्व्यषडहस्य तृतीयेऽहनि निष्केवल्ये वैरूपसामपक्षे यदिंद्र यावत इत्यनुरूपस्तृचः । सूचितं च । यदिंद्र यावतस्त्वमिति प्रगाथौ स्तोत्रियानुरूपौ । आ० ७. १०. । इति ॥ अग्निष्टोमे चातुर्विंशिकेऽहनि माध्यंदिनसवनेऽच्छावाकशस्त्रे तरणिरित्तिषासतीति वैकल्पिकस्तृचः । सूचितं च । तरोभिर्वो विद्वसं तरणिरित्तिषासतीति प्रगाथौ स्तोत्रियानुरूपौ । आ० ७. ४. । इति ॥ अग्निष्टोमे निष्केवल्यशस्त्रे रथंतरसामपक्षेऽभि त्वा श्रूरेति प्रगाथः स्तोत्रियः । सूचितं च । अभि त्वा श्रूर नोनुमोऽभि त्वा पूर्वपीतय इति स्तोत्रियानुरूपौ । आ० ५. १५. । इति ॥ आश्विनशस्त्रेऽप्ययं प्रगाथः । तथैव सूचितं च । अभि त्वा श्रूर नोनुमो बहवः सूरचक्षस इति प्रगाथाः । आ० ६. ५. । इति ॥ महाव्रते निष्केवल्ये दक्षिणपक्षेऽयं प्रगाथः । तथैव पंचमारण्यके सूचितं । अभि त्वा श्रूर नोनुमोऽभि त्वा पूर्वपीतय इति रथंतरस्य स्तोत्रियानुरूपौ प्रगाथौ । ऐ० आ० ५. ८. । इति ॥ आश्विनशस्त्र इंद्र क्रतुं न इति प्रगाथः । सूचितं च । इंद्र क्रतुं न आ भराभि त्वा श्रूर नोनुमः । आ० ६. ५. । इति ॥ चातुर्विंशिकेऽहनि माध्यंदिनसवने ब्राह्मणाच्छंसिशस्त्रेऽयं वैकल्पिकः स्तोत्रियः प्रगाथः । सूचितं च । इंद्र क्रतुं न आ भेरेंद्र ज्येष्ठं न आ भर । आ० ७. ४. । इति ॥

॥ तच्च प्रथमा ॥

मो षु त्वा वाघतश्चनारे अस्मन्नि रीरमन् ।

आरात्ताक्षित्सधमादं न आ गहीह वा सन्नुपं शुधि ॥ १ ॥

मो इति । सु । त्वा । वाघतः । चन । आरे । अस्मत् । नि । रीरमन् ।

आरात्तात् । चित् । सधऽमादं । नः । आ । गहि । इह । वा । सन् । उपं । शुधि ॥ १ ॥

हे इंद्र त्वा त्वया वाघतश्चन यजमाना अयेतेऽस्मदस्मत्त आरे दूरे मा नि रीरमन् । न नितरां रमयंतु । अतस्त्वमारात्ताक्षित् दूरेऽपि वर्तमानोऽस्मदीयं

सधमादं ब्रह्मागहि । आगच्छ । इह वाचापि वा सन् विद्यमान उपश्रुधि ।
अस्मदीयं स्तोत्रमुपश्रुणु ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

इमे हि ते ब्रह्मकृतः सुते सचा मधी न मध्व आसते ।

इंद्रे कामं जरितारो वसूयवो रथे न पादमा दधुः ॥२॥

इमे । हि । ते । ब्रह्मऽकृतः । सुते । सचा । मधी । न । मध्वः । आसते ।

इंद्रे । कामं । जरितारः । वसूऽयवः । रथे । न । पादं । आ । दधुः ॥२॥

हे इन्द्र ते त्वदर्थं सुतेऽभिषुते सोमे ब्रह्मकृतः स्तोत्रकृतो मधी न मधुनीव
मध्वो मध्विकाः सचा सहासते । उपविशन्ति । अथ परोक्षस्तुतिः । वसूयवो
धनकामा जरितारः स्तोतारः काममिष्टमिन्द्रे रथे न पादं रथे पादमिवादधुः ।
समर्पयन्ति ॥

॥ अथ तृतीया ॥

रायस्कामो वज्रहस्तं सुदक्षिणं पुचो न पितरं हुवे ॥३॥

रायःऽकामः । वज्रऽहस्तं । सुऽदक्षिणं । पुचः । न । पितरं । हुवे ॥३॥

रायस्कामो धनकामोऽहं सुदक्षिणं शोभनदानं वज्रहस्तमिन्द्रं पुचो न पुच
इव पितरं हुवे । ह्यामि ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

इम इन्द्राय सुन्विरे सोमासो दध्याशिरः ।

तां आ मदाय वज्रहस्त पीतये हरिभ्यां यास्योक आ ॥४॥

इमे । इन्द्राय । सुन्विरे । सोमासः । दधिऽआशिरः ।

तान् । आ । मदाय । वज्रऽहस्त । पीतये । हरिऽभ्यां । याहि । ओकः । आ ॥४॥

हे वज्रहस्त दध्याशिरो दधिमिच्छन्ना इमे सोमासः सोमा इन्द्राय तुभ्यं सुन्विरे ।
सुता बभूवुः । तान् सोमान्मदाय मदर्थं पीतये पानायीको यज्ञसदनमा अग्नि
हरिभ्यामभ्यामायाहि । आगच्छ ॥

॥ अथ पंचमी ॥

अवच्छुर्कणी ईयते वसूनां नू चिञ्चो मर्धिषन्निरः ।

सद्यः चिद्यः सहस्राणि शता ददन्नकिर्दित्संतमा मिनत् ॥ ५ ॥

अवत् । अत्तऽकर्णः । ईयते । वसूनां । नू । चित् । नः । मर्धिषत् । गिरः ।

सद्यः । चित् । यः । सहस्राणि । शता । ददत् । नकिः । दित्संतं । आ । मिनत् ॥ ५ ॥

अवच्छुर्को याज्ञाश्रवणरूपकर्ण इन्द्रो वसूनां वसूनीयते । याच्यते । नोऽस्मदीया गिरो याज्ञावाक्यानि श्रवत् । शृणोतु । नू चित् नैव मर्धिषत् । हिनस्तु । अश्रवणेन याज्ञावाक्यानि निष्फलानि न करोत्वित्यर्थः । अपि चेन्द्रः सद्यश्चित् सद्य एव याज्ञानंतरमेव सहस्राणि शतानि च ददत् । प्रयच्छेत् । दित्संतं दातुमिच्छंतं तमिंद्रं नकिरामिनत् । न हिंस्यात् । कश्चिदपि न वारयेदित्यर्थः ॥

॥ इति पंचमस्य तृतीये सप्तदशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

स वीरो अमृतिष्कुत इंद्रेण शूशुवे नृभिः ।

यस्ते गभीरा सर्वनानि वृचहन्सुनोत्या च धावति ॥ ६ ॥

सः । वीरः । अमृतिऽस्कुतः । इंद्रेण । शूशुवे । नृऽभिः ।

यः । ते । गभीरा । सर्वनानि । वृचऽहन् । सुनोति । आ । च । धावति ॥ ६ ॥

हे वृचहन् ते त्वर्थं यः पुमान् गभीरा गभीराणि सर्वनानि सोमान् सुनोति । आधावति च त्वां स्तुतिभिरुपधावति च स वीर इंद्रेण हेतुनामृतिष्कुतः केनाप्यप्रतिगतोऽप्रतिशब्धितो वा भवेत् । नृभिः परिचारकैः शूशुवे । उपगम्यते च ॥ अयतिर्गतिकर्मा ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

भवा वरुणं मघवन्मघोनां यत्समजासि शर्थतः ।

वि त्वाहंतस्य वेदनं भजेमहा दृणाशो भरा गर्यं ॥ ७ ॥

भव । वरुणं । मघऽवन् । मघोनां । यत् । संऽअजासि । शर्थतः ।

वि । त्वाऽहंतस्य । वेदनं । भजेमहि । आ । दुऽनशः । भर । गर्यं ॥ ७ ॥

हे मघवन् धनवचिन्द्र मघोनां हविष्मतां वरूथमुपद्रवाणां वारकं वर्म भव ।
यद्यस्त्वं शर्धत उत्तहमानान् शशून् समजासि संप्रेरयेः । अपि च त्वाहतस्य त्वया
हतस्य शशोर्वेदनं धनं विभजेमहि । विशेषेण लभेमहि । किञ्च दुर्नशो नाशयि-
तुमशक्यस्त्वं गयं गृहं धनं वाभर । अस्मभ्यमाहर ॥

॥ अथाष्टमी ॥

सुनोता सोमपात्रे सोममिन्द्राय वज्रिणे ।

पचता पक्तीरवसे कृणुध्वमित्पृणन्तिपृणते मयः ॥ ८ ॥

सुनोत । सोमऽपात्रे । सोमं । इन्द्राय । वज्रिणे ।

पचत । पक्तीः । अवसे । कृणुध्वं । इत् । पृणन् । इत् । पृणते । मयः ॥ ८ ॥

हे मदीयाः पुरुषा वज्रिणे सोमपात्रे सोमस्य पात्र इन्द्राय सोमं सुनोत ।
अभिषुणुत । अवस इन्द्रं तर्पयितुं पक्तीः पक्त्व्यान् पुरोडाशादीन् पचत च ।
कृणुध्वमित् । इन्द्रप्रियकराणि कर्माणि च कुरुतैव । इन्द्रो हि मयः सुखं पृणन्ति
यजमानाय प्रयच्छन्नेव पृणते हवींषीति शेषः ॥

॥ अथ नवमी ॥

मा स्नेधत सोमिनो दक्षता महे कृणुध्वं राय आतुजे ।

तरणिरिज्जयति स्नेति पुष्यति न देवासः कवत्नवे ॥ ९ ॥

मा । स्नेधत । सोमिनः । दक्षत । महे । कृणुध्वं । राये । आऽतुजे ।

तरणिः । इत् । जयति । स्नेति । पुष्यति । न । देवासः । कवत्नवे ॥ ९ ॥

हे मदीया जनाः सोमिनः सोमवतो यागान्मा स्नेधत । मा हिंसिष्ट । दक्षत ।
यागादिकं कर्तुमुत्सह्यं च । महे महत आतुजे ॥ तुजिर्हिंसाकर्मा दानकर्मा वा ॥
शशूणामभिहिंसकाय धनानां प्रदात्रे वेन्द्राय राये धनलाभार्थं कृणुध्वं । कर्माणि
कुरुत च । तरणिरित् कर्मसु त्वरित एव जयति शशून् । स्नेति । गृहे निवसति च ।
पुष्यति । प्रजया पशुभिश्च पुष्टो भवति । कवत्नवे कुसितक्रियायै ॥ कवोपसृष्ट-
स्यातेः सातत्यगसनकर्मणो रूपं कवत्नुरिति । देवासो देवा न भवन्तीति शेषः ।
सुखप्राप्तये भवन्तीत्यर्थः ॥

॥ अथ दशमी ॥

नकिः सुदासो रथं पर्यास न रीरमत् ।

इंद्रो यस्याविता यस्य मरुतो गमत्स गोमति व्रजे ॥ १० ॥

नकिः । सुदासः । रथं । परि । आस । न । रीरमत् ।

इंद्रः । यस्य । अविता । यस्य । मरुतः । गमत् । सः । गोमति । व्रजे ॥ १० ॥

सुदासः शोभनदानस्य यजमानस्य रथं नकिः पर्यास । कश्चिन्न पर्यस्यति । न रीरमत् । न रमयति च । आत्मारथं न कश्चिदेनं गृह्णातीत्यर्थः । अपि च यस्येन्द्रोऽविता रक्षिता यस्य च मरुतोऽवितारः स गोमति गोयुक्ते व्रजे गोष्ठे गमत् । गच्छेत् ॥

॥ इति पंचमस्य तृतीयेऽष्टादशो वर्गः ॥

॥ अथैकादशी ॥

गमद्वाजं वाजयन्त्रिं मर्त्यो यस्य त्वमविता भुवः ।

अस्माकं बोध्यविता रथानामस्माकं शूर नृणां ॥ ११ ॥

गमत् । वाजं । वाजयन् । इंद्र । मर्त्यैः । यस्य । त्वं । अविता । भुवः ।

अस्माकं । बोधि । अविता । रथानां । अस्माकं । शूर । नृणां ॥ ११ ॥

हे इंद्र त्वं यस्य मर्त्यस्याविता रक्षिता भुवः भवेः स मर्त्यो वाजयन् स्तोत्रेण त्वां बलिनं कुर्वन् वाजमन्नं गमत् । गच्छेत् । अपि च हे शूर अस्माकं वासिष्ठानां रथानामविता रक्षिता बोधि । भव ॥ भवतेर्लोटि रूपं । भकारस्य वकारश्चादसः ॥ अस्माकं नृणां पुत्रादीनां चाविता भव ॥

॥ अथ द्वादशी ॥

उदिक्वस्य रिच्यतेऽंशो धनं न जिग्युषः ।

य इंद्रो हरिवाच दभन्ति तं रिपो दक्षं दधाति सोमिनि ॥ १२ ॥

उत् । इत् । न । अस्य । रिच्यते । अंशः । धनं । न । जिग्युषः ।

यः । इंद्रः । हरिऽवान् । न । दभन्ति । तं । रिपः । दक्षं । दधाति । सोमिनि ॥ १२ ॥

अस्येन्द्रस्यांशो यज्ञे सोमस्य भागोऽतिरिच्यतेऽन्येभ्योऽपि देवेभ्यः । इन्द्रस्य चिह्नपि सवनेषु सोमपानमस्ति । माघादिनं हि सर्वमैन्द्रमिति । जिग्युषो जितवतो धनं न धनमिव । उदिच्छिवति चयः पूरणाः । अपि च यो हरिवानिन्द्रः सोमिनि यजमाने दक्षं बलं दधाति संदधाति तं रिपो रिपवो न दभन्ति । न हिंसन्ति ॥

॥ अथ चयोदशी ॥

मं॒च॒म॒खर्वे॒ सु॒धितं॒ सु॒पेश॑सं॒ दधा॑त॒ य॒ज्ञिये॒षु ।

पू॒र्वी॒च॒न॒ प्र॒सित॑यस्तर॑न्ति॒ तं॒ य॒ इ॒न्द्रे॒ कर्म॑णा॒ भुव॑त् ॥ १३ ॥

मं॒चं । अ॒खर्वे॒ । सु॒ऽधितं॒ । सु॒ऽपेश॑सं॒ । दधा॑त॒ । य॒ज्ञिये॒षु । आ ।

पू॒र्वीः । च॒न॒ । प्र॒ऽसित॑यः । त॒र॑न्ति॒ । तं॒ । यः । इ॒न्द्रे॒ । कर्म॑णा॒ । भुव॑त् ॥ १३ ॥

हे जना अखर्वमनल्पं सुधितं सुविहितं सुपेशसं शोभनरूपं मंचं स्तोचं यज्ञियेषु यजनीयेषु देवेषु मध्य इन्द्राव दधात । विधत्त । यो जनः कर्मणा स्तुत्यादिरूपेणेंद्र इन्द्रस्य चित्ते भुवत् भवेत् तं जनं पूर्वीर्विह्यः प्रसितयः पाशादीनि बन्धनानि । चनेति समुदायो नेत्यर्थे वर्तते । न तरन्ति । न व्याप्नुवन्तीत्यर्थः ॥

॥ अथ चतुर्दशी ॥

क॒स्तमि॑न्द्र॒ त्वाव॑सु॒मा म॒र्त्यो॑ दध॑र्षति ।

अ॒ज्ञा इ॒त्ते म॒घव॑न्पार्ये॑ दि॒वि वा॒जी वा॒जं सि॒षास॑ति ॥ १४ ॥

कः । तं । इ॒न्द्र॒ । त्वा॑ऽवसुं॒ । आ । म॒र्त्यः । द॒ध॑र्षति॒ ।

अ॒ज्ञा । इ॒त् । ते॒ । म॒घ॑ऽवन् । पा॒र्ये॑ । दि॒वि । वा॒जी । वा॒जं । सि॒षा॒स॒ति॒ ॥ १४ ॥

हे इन्द्र तव चित्ते यो भवेत् त्वावसुं । त्वं कस्तुर्भ्यापको यस्येति बहुवीहिः । तं जनं को मर्त्य आदधर्षति । आदधर्षत् । हे मघवन् ते त्वदर्थं यः अज्ञा अज्ञया युक्तः सन् वाजी हन्निष्मान् भवेत् पार्ये दिवि सौत्येऽहनि स वाजमजं बलं वा सिषासति । सेवते ॥

॥ अथ पंचदशी ॥

म॒घोनः॑ स॒ वृ॒च॒ह॒न्येषु॑ चोद॒य॒ मे द॑दति॒ प्रिया॒ वसु॑ ।

तव॒ प्र॒णी॒ती ह॒र्यन्व॑ सूरिभिर्वि॒न्वा त॒रेम॑ दु॒रिता॑ ॥ १५ ॥

मघोनः । ख । वृषऽहत्येषु । चोदय । ये । ददति । प्रिया । वसु ।

तव । प्रऽणीती । हरिऽअश्व । सूरिऽभिः । विश्वा । तरेम । दुऽइता ॥ १५ ॥

हे इंद्र मघोनो धनवतस्ते । त्वदर्शमित्यर्थः । प्रिया प्रियाणि वसु वसूनि धनानि ये जना ददति प्रयच्छन्ति ताञ्जनान्वृषहत्येषु संधामेषु चोदय । प्रेरय । हे हर्यश्व तव प्रणीती प्रणीत्या प्रणयनेन सूरिभिः स्तोतृभिः पुत्रादिभिः सार्धं विश्वा विश्वानि दुरिता दुरितानि तरेम ॥

॥ इति पंचमस्य तृतीय एकोनविंशो वर्गः ॥

॥ अथ षोडशी ॥

तवेदिद्रावमं वसु त्वं पुष्यसि मध्यमं ।

सचा विश्वस्य परमस्य राजसि नकिष्टा गोषु वृण्वते ॥ १६ ॥

तव । इत् । इंद्र । अवमं । वसु । त्वं । पुष्यसि । मध्यमं ।

सचा । विश्वस्य । परमस्य । राजसि । नकिः । त्वा । गोषु । वृण्वते ॥ १६ ॥

हे इंद्र अवममधमं चपुसीसादिकं वसु धनं । यद्वा भीमं वस्त्वमं । तवेत् तवैव । त्वं त्वमेव मध्यमं वसु रजतहिरण्यादिकमांतरिक्षं वा पुष्यसि । विश्वस्य सर्वस्य परमस्योत्तमस्यापि रत्नादेर्दिव्यस्य वा वसुनो राजसि । ईशिषे । सचा सत्यमेव । अपि च त्वा त्वां गोषु निमित्तेषु नकिर्वृण्वते । केऽपि न वारयन्ति ॥

॥ अथ सप्तदशी ॥

त्वं विश्वस्य धनदा असि श्रुतो य ई भवत्याजयः ।

तवायं विश्वः पुरुहूत पार्थिवोऽवस्युर्नाम भिक्षते ॥ १७ ॥

त्वं । विश्वस्य । धनऽदा । असि । श्रुतः । ये । ई । भवन्ति । आजयः ।

तव । अयं । विश्वः । पुरुऽहूत । पार्थिवः । अवस्युः । नाम । भिक्षते ॥ १७ ॥

हे इंद्र त्वं विश्वस्य सर्वस्य स्तोतुर्यजमानस्य वा धनदा धनस्य दाता सन् श्रुतः प्रसिद्धोऽसि । य ई य एत आजयो युद्धानि भवन्ति तेष्वपि धनदाः श्रुतोऽसि । हे पुरुहूत विश्वः सर्वोऽप्ययं पार्थिवो जनस्तव । तन्न इत्यर्थः । अवस्यू रक्षा-मिच्छन् नामान्मुदकं वा ॥ बहिर्नामैत्युदकनामस्य पाठात् ॥ भिक्षते । याचते । नामेवेति शेषः ॥

॥ अथाष्टादशी ॥

यदिद् वावर्तयन्मेतावद्दहमीशीय ।

स्तोतारमिहिधिषेय रदावसो न पापत्वाय रासीय ॥ १८ ॥

यत् । इद् । वावर्तः । त्वं । एतावत् । अहं । ईशीय ।

स्तोतारं । इत् । दिधिषेय । रदवसो इति रदऽवसो । न । पापऽत्वाय । रासीय ॥ १८ ॥

हे इन्द्र यद्यतो यावतो धनस्येशिषे एतावत् ॥ यच्छा लुक् ॥ एतावतो धन-
स्याहमीशीय ईश्वरो भवेयं हे रदवसो । रदति ददाति वसूनीति रदवसुः ।
ततोऽहमस्मदीयं स्तोतारमिहिधिषेय । धनप्रदानेन भारयेयमेव । पापत्वाय न
रासीय । न दद्यां ॥

॥ अथैकोनविंशी ॥

शिष्येयमिन्महयते दिवेदिवे राय आ कुहचिद्विदे ।

नहि त्वदन्यन्मघवन् आप्यं वस्यो अस्ति पिता चन ॥ १९ ॥

शिष्येयं । इत् । महऽयते । दिवेऽदिवे । रायः । आ । कुहचित्ऽविदे ।

नहि । त्वत् । अन्यत् । मघऽवन् । नः । आप्यं । वस्यः । अस्ति । पिता । चन ॥ १९ ॥

कुहचिद्विदे । कुचचिद्विद्यमानः कुहचिद्वित् । तस्मै । यच्च कापि विद्यमाना-
येत्यर्थः । महयते पूजयते जनाय दिवे दिवे प्रतिदिनं रायो धनानि शिष्येयमित् ।
दद्यामेव । आकारः पूरणः । एवमिन्द्रस्य वाक्यं श्रुत्वा संतुष्ट चक्षुर्विदति । हे
मघवन् त्वत्पुत्रोऽन्यदस्माकमाप्यं ज्ञातेयं न अस्ति । वस्यः प्रशस्वः पिता चन
पालयिता च त्वदन्यो नास्तीत्यर्थः ॥

॥ अथ विंशी ॥

तरणिरिस्तिवासति वाजं पुरंध्या युजा ।

आ न इद् पुरुहुतं नमे गिरा नेमिं तद्वेव सुद्वं ॥ २० ॥

तरणिः । इत् । सितासति । वाजं । पुरंऽध्या । युजा ।

आ । नः । इद् । पुरुऽहुतं । नमे । गिरा । नेमिं । तद्वंऽइव । सुऽद्वं ॥ २० ॥

तरणिरित् स्तुत्यादौ कर्मणि त्वरित एव पुमान् पुरंध्या महाया धिया युजा

सहायभूतया वाजमयं सिवासति । संभजते । पुरुहूतं बहुभिराहूतमिंद्रं वस्त्रां
गिरा स्तुत्याहमानमे नेमिं चक्रस्य बलयं सुदृं शोभनदाहं तदेव । यथा वर्धकिर्दी-
स्नेमिमानमयते तद्वदित्यर्थः ॥

॥ इति पंचमस्य तृतीये विंशो वर्गः ॥

॥ अथैकविंशी ॥

न दुहुती मर्यो विंदते वसु न सेधंतं रयिर्नशत् ।

सुशक्तिरिन्मघवन्तुभ्यं मावते देष्णं यार्पयं दिवि ॥ २९ ॥

न । दुःस्तुती । मर्योः । विंदते । वसु । न । सेधंतं । रयिः । नशत् ।

सुऽशक्तिः । इत् । मघऽवन् । तुभ्यं । माऽवते । देष्णं । यत् । पार्पयं । दिवि ॥ २९ ॥

मर्यो मनुष्यो दुहुती दुहुत्या वसु धनं न विंदते । इंद्रं स्तुवन्नेव वसु लभत
इत्यर्थः । सेधंतं हिंसंतं । इन्द्रविषयस्तुत्यादिकर्माण्यकुर्वतमित्यर्थः । रयिर्धनं न
नशत् । न व्याप्नोति । हे मघवन् त्वया पार्पयं दिवि सीत्ये दिक्से मावते मास-
दृशाय देष्णं दातव्यं यच्चनमस्ति तत्तुभ्यं त्वत्तः सुशक्तिरित् सुकर्मेव । विंदत इति
अवहितमप्यनुषज्यतेऽध्याहारस्यांतिकत्वात् ॥

॥ अथ द्वाविंशी ॥

अभि त्वा शूर नोनूमोऽदुग्धा इव धेनवः ।

ईशानमस्य जगतः स्वर्हेशमीशानमिंद्र तस्थुषः ॥ ३० ॥

अभि । त्वा । शूर । नोनूमः । अदुग्धाऽइव । धेनवः ।

ईशानं । अस्य । जगतः । स्वऽहशं । ईशानं । इंद्र । तस्थुषः ॥ ३० ॥

हे शूरेंद्र अस्य जगतो जंगमस्थेशानमीश्वरं तस्थुषः स्थावरस्य चेशानं । ईशा-
नमिति षट्स्यावृत्तिरादरार्थः । स्वर्हेशं सर्वहेशं त्वा त्वामदुग्धा इव धेनवो यथा-
दुग्धा धेनवः क्षीरपूषोभस्वेन वर्तते तद्वत्तोमपूषोभसत्वेन वर्तमाना वयमभि-
नोनूमः । भृशमभिदुमः ॥

॥ अथ त्रयोविंशी ॥

न त्वावीं अन्यो दिव्यो न पार्थिवो न जातो न जनिष्यते ।

अन्यायंतो मघवसिंद्र वाजिनो गन्धतस्तथा हवामहे ॥ ३१ ॥

न । त्वाऽवान् । अन्यः । दिव्यः । न । पार्थिवः । न । जातः । न । जनिष्यते ।

अन्वऽयंतः । मघऽवन् । इंद्र । वाजिनः । गन्धंतः । त्वा । हवामहे ॥ २३ ॥

हे मघवचिंद्र दिव्यो दिवि भवस्त्वावान् त्वास्तदृशोऽन्यो न जायते । पार्थिवः पृथिव्यां भवोऽपि त्वावानन्यो न जायते । दिव्यः पार्थिवो वा त्वावानन्यो न जातः । न च जनिष्यते । पृथिव्यां दिवि च विष्टपि लोकेषु त्वास्तदृशः कश्चिन्नास्तीत्यर्थः । अन्वायंतोऽन्वानिच्छंतो वाजिनो वाजमिच्छंतः ॥ इच्छायामिनिप्रत्ययः ॥ हविष्यंतो वा गन्धंतो गा इच्छंतश्च वयं त्वा त्वां हवामहे । इमामः ॥

॥ अथ चतुर्विंशी ॥

अभी षत्तस्तदा भरेन्द्र ज्यायः कनीयसः ।

पुरुवसुर्हि मघवन्सनादसि भरेभरे च हव्यः ॥ २४ ॥

अभि । सतः । तत् । आ । भर । इंद्र । ज्यायः । कनीयसः ।

पुरुऽवसुः । हि । मघऽवन् । सनात् । असि । भरेऽभरे । च । हव्यः ॥ २४ ॥

हे ज्यायो ज्यायचिंद्र ॥ आमंषितं पूर्वमविद्यमानवदितींद्रपदस्याविद्यमानवज्ञावात् ज्याय इत्यस्य सर्वानुदात्तत्वाभावः । नकारस्य स्वरं व्यत्ययाद्युभभावो वा ॥ कनीयसः सतो मम तत्प्रसिद्धं धनमभ्याभर । हे मघवन् त्वं सनाच्चिरादेवारभ्य पुरुवसुर्हि बहुधनो हसि । भरेभरे संयामे यज्ञे वा हव्यो हविष्यथासि ॥

॥ अथ पंचविंशी ॥

परां शुदस्व मघवन्नमिषान्सुवेदां नो वसू कृधि ।

अस्माकं बोध्यविता महाधने भवा कृधः सखीनां ॥ २५ ॥

परा । नुदस्व । मघऽवन् । अमिषान् । सुऽवेदां । नः । वसू । कृधि ।

अस्माकं । बोधि । अविता । महाऽधने । भव । कृधः । सखीनां ॥ २५ ॥

हे मघवन् परा पराचीनानमिषान् शबूनुदस्व । प्रेरय । नोऽस्मभ्यं वसू वसूनि सुवेदा सुलभानि कृधि । कुरु । महाधने संयामे ॥ वाजसातो महाधन इति संयामनामसु पाठात् ॥ सखीनां स्नेतृणांसस्माकं वसिष्ठानामविता रक्षिता बोधि । भव । कृधो वधेयिता च भव ॥

॥ अथ षड्विंशी ॥

इंद्रं क्रतुं च आ भर पिता पुत्रेभ्यो यथा ।

शिक्षां यो अस्मिन्पुरुषूत यामनि जीवा ज्योतिरशीमहि ॥२६॥

इंद्रं । क्रतुं । नः । आ । भर । पिता । पुत्रेभ्यः । यथा ।

शिक्षां । नः । अस्मिन् । पुरुषूत । यामनि । जीवाः । ज्योतिः । अशीमहि ॥२६॥

हे इंद्र नोऽस्मभ्यं क्रतुं कर्म प्रज्ञानं वाभर । आहर । अपि च यथा पिता पुत्रेभ्यो धनं प्रयच्छति तथा नोऽस्मभ्यं शिक्षां धनं देहि । हे पुरुषूत बहुभिराहूत यामनि यज्ञे जीवा वयं ज्योतिः सूर्यमशीमहि । प्रतिदिनं प्राप्नुयाम ॥

॥ अथ सप्तविंशी ॥

मा नो अज्ञाता वृजना दुराध्योऽमाशिवासो अव क्रमुः ।

त्वया वयं प्रवतः शश्वतीरपोऽति शूर तरामसि ॥२७॥

मा । नः । अज्ञाताः । वृजनाः । दुःऽआध्यः । मा । अशिवासः । अव । क्रमुः ।

त्वया । वयं । प्रवतः । शश्वतीः । अपः । अति । शूर । तरामसि ॥२७॥

हे इंद्र अज्ञाता अज्ञातगमना वृजना हिंसका दुराध्यो नोऽस्मान्मावक्रमुः । मावचक्रमुः । हे शूर त्वया वयं वसिष्ठाः प्रवतः प्रवणकाः संतः शश्वतीर्बह्वीरपोऽतितरामसि । अतितराम ॥

॥ इति पंचमस्य तृतीय एकविंशो वर्गः ॥

श्वित्यंच इति चतुर्दशर्चं षोडशं सूक्तं । अचेयमनुक्रमणिका । श्वित्यंचः षट्कूना संस्तवो वसिष्ठस्य सपुत्रस्येद्रेण वा संवाद इति ॥ आदितो नवानां वसिष्ठ ऋषिः । वसिष्ठपुत्राणां स्तूयमानत्वात् एव देवता । विद्युतो ज्योतिरित्यादिभिर्दर्शम्यादिभिः सपुत्रैर्वसिष्ठः स्तूयते । अतो वसिष्ठो देवता । त एव ऋषयः । या तेनोच्यत इति न्यायात् । अनुक्तत्वात्तिष्ठुप् ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

श्वित्यंचो मा दक्षिणतस्कपर्दा धियंजिन्वासो अभि हि प्रमंदुः ।

उत्तिष्ठन्वोचे परि बर्हिषो नृब मे दूराद्वितवे वसिष्ठाः ॥१॥

श्वित्यं च । मा । दक्षिणतः ऽकपदाः । श्वित्यं ऽजिन्वासः । अग्नि । हि । प्रऽमंदुः ।

उत् ऽतिष्ठन् । वोचे । परि । वहिषः । नृन् । न । मे । दूरात् । अवितवे । वसिष्ठः ॥ १ ॥

श्वित्यं च । श्वित्यं चेतवर्णमचंतीति श्वित्यं च । चेतमर्षो इत्यर्थः । श्वित्यजि-
न्वासः कर्मणां पूरयितारो दक्षिणतस्कपदाः । दक्षिणे श्वितसो भागो ऋषदोऽष्टौ
वेषां ते दक्षिणतस्कपदाः । चूडाकर्मणि दक्षिणतो वसिष्ठानामिति स्मर्यते । मा
मामभिप्रमंदुः । विद्याबलेनाभिप्राहर्षयन् । यतो मामभिप्रमंदुरतो वहिषो
यज्ञात् । परीति पंचम्यर्थानुवादः । उत्तिष्ठन्नहं नृन्यज्ञस्य नेतृवोचे । ब्रवीमि । मे
ममो दूराद्वसिष्ठा वसिष्ठस्य मम पुत्रा अवितवे गंतुं नाहंतीति शेषः ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

दूरादिंद्रमनयन्ना सुतेन तिरौ वैशंतमति पातमुयं ।

पाशद्युक्षस्य वायतस्य सोमात्सुतादिंद्रो अवृणीता वसिष्ठान् ॥ २ ॥

दूरात् । इंद्रं । अनयन् । आ । सुतेन । तिरः । वैशंतं । अति । पातं । उयं ।

पाशऽद्युक्षस्य । वायतस्य । सोमात् । सुतात् । इंद्रः । अवृणीत । वसिष्ठान् ॥ २ ॥

यदा वसिष्ठस्य पुत्राः सुदासं राजानमयाजयन् तदैव पाशद्युक्षाख्योऽपि
राजा सोमान्यष्टमुद्यमं चकार । तदा ते वसिष्ठपुत्राः पाशद्युक्षं तिरस्कृत्य तदीये
यागे सोमं पिबंतमिंद्रं मंचबलेन तस्मादाच्छिद्य सुदासो यज्ञे स्थापयामासुः ।
तदेतद्वृत्तांतं कीर्तयन् वसिष्ठः स्वसुताननेन मंचेण स्तौति ॥ वैशंतं । वैशंतः
पत्वलं । अथ वैशंतशब्देन सोमाधारद्यमसो लक्ष्यते । तत्स्यं सोमं पातं पिबं-
तमुयमुद्रूर्णमिंद्रं सुतेन सुदासो यज्ञेऽभिषुतेन सोमेन हेतुना तिरः पाशद्युक्षं
तिरस्कृत्य दूरादानयन् । वसिष्ठा मंचबलेनानीतवंतः । इंद्रोऽपि वायतस्य वयतः
पुत्रस्य पाशद्युक्षस्य ॥ द्वितीयार्थे षष्ठी ॥ वायतं पाशद्युक्षमत्यतिहाय सुदासो
यज्ञेऽभिषुतास्सोमाचेतोर्वसिष्ठान्वसिष्ठस्य पुत्रानवृणीत । पाशद्युक्षस्य सोमयागे
द्यमसस्यं सोमं पिबन्नपीद्रुक्षं पाशद्युक्षं तिरस्कृत्य मंचसामर्थ्यबलेन सुदासो यज्ञे
आहवनकाले वसिष्ठानाजगामेत्यर्थः ॥

॥ अथ तृतीया ॥

एवेबु कं सिंधुमेभिष्वतरिवेबु कं भेदमेभिर्जघान ।

एवेबु कं दाशराज्ञे सुदासं प्रावदिंद्रो ब्रह्मणा वो वसिष्ठाः ॥ ३ ॥

एव। इत्। नृ। कं। सिंधुं। एभिः। ततार। एव। इत्। नृ। कं। भेदं। एभिः। जघान।
 एव। इत्। नृ। कं। दाशराज्ञे। सुऽदासं। प्रा। आवत्। इन्द्रं। ब्रह्मणा। वः। वसिष्ठाः ॥३॥

एवेत् यथा पाशघुबस्य सदाख्ये सोमयागे चमसस्थं सोमं पिबंतमपीदं
 वसिष्ठैः सुदाः प्राप्तवान् एवमेव सिंधुं नदीमेभिर्वसिष्ठैः कं सुखेन ततार। तीर्ण
 आसीत्। नृ इति पूरणः। तथा च निगमांतरं। अर्णोसि चित्प्रप्रथाना सुदासे
 । ऋग्वे० १. १८. ५.। इति। एवेदेवमेव भेदं भेदनामकं शत्रुमप्येभिर्वसिष्ठैरेव
 जघान। अथ प्रत्यक्षस्तुतिः। एवेदेवमेव हे वसिष्ठा वो युष्मदीयेन ब्रह्मणा
 स्तोत्रेण दाशराज्ञे दशभी राजभिः सह युद्धे प्रवृत्ते सति सुदासं राजानमिन्द्रः
 प्रावत्। प्रारक्षत्। तथा च निगमांतरं। दश राजानः समिता अयज्यवः
 सुदासमिन्द्रावरुणा न युयुधुः। ऋग्वे० १. ८३. १.। इति। दाशराज्ञे परियत्ताय
 विव्यतः। ऋग्वे० १. ८३. ८.। इति च ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

जुष्टीं नरो ब्रह्मणा वः पितॄणामक्षमव्ययं न किल रिषाय।

यच्छक्रीषु बृहता रवेणंद्रे शुष्ममदधाता वसिष्ठाः ॥४॥

जुष्टीं। नरः। ब्रह्मणा। वः। पितॄणां। अक्षं। अव्ययं। न। किल। रिषाय।

यत्। शक्रीषु। बृहता। रवेण। इन्द्रं। शुष्मं। अदधात। वसिष्ठाः ॥४॥

हे नरो वो युष्मदीयेन ब्रह्मणा स्तोत्रेण पितॄणां जुष्टी प्रीतिर्भवति। पितॄणा-
 मित्यनेन पारोक्ष्येण वसिष्ठस्यैव कीर्तनं। अहं प्रीतो भवामीत्यर्थः। अथेदानीं
 स्वमाश्रमं गंतुमुद्यतोऽहमक्षं रथस्याश्रमव्ययं। व्ययामि ॥ लडर्थे लङ् ॥ चाल-
 यामीत्यर्थः। यूयं न किल रिषाय न च क्षीणा भवथ हे वसिष्ठा यद्यस्मान्छक्रीषु
 बृहता येष्टेन रवेण साधेन्द्रे शुष्मं बलमदधात आधारयत ॥

॥ अथ पंचमी ॥

उद्धामिवेष्टृष्वजो नाथितासोऽदीधयुर्दाशराज्ञे वृतासः।

वसिष्ठस्य स्तुवत इन्द्रो अश्रोदुरं तृत्सुभ्यो अकृणोदु लोकं ॥५॥

उत्। द्यांऽइव। इत्। तृष्वऽजः। नाथितासः। अदीधयुः। दाशराज्ञे। वृतासः।

वसिष्ठस्य। स्तुवतः। इन्द्रः। अश्रोत्। उरं। तृत्सुभ्यः। अकृणोत्। जं इति। लोकं ॥५॥

तृणजो जाततृणा वृतासस्तृप्सभी राजभिर्वृता माधितासो वृष्टिं वाचमाना
वसिष्ठा आमिवादित्यमिवेदं दशराज्ञे दशानां राज्ञां संयाम उददीधुः । उददी-
धयन् । स्तुवतो वसिष्ठस्य स्तोत्रमिन्द्रोऽश्रोत् । अशृणोच्च । उहं विस्तीर्णे लोकं
तृप्सभ्यो राजभ्योऽकृणोत् । अकरोच्च । अददाचेत्यर्थः ॥

॥ इति पंचमस्य तृतीये द्वाविंशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

दंडा इवेज्जोअजनास आसन्परिच्छिन्ना भरता अर्भकासः ।

अर्भवच्च पुरएता वसिष्ठ आदितृत्सूनां विशो अप्रथंत ॥ ६ ॥

दंडाःऽइव । इत् । गोऽअजनासः । आसन् । परिऽछिन्नाः । भरताः । अर्भकासः ।

अर्भवत् । च । पुरऽएता । वसिष्ठः । आत् । इत् । तृत्सूनां । विशः । अप्रथंत ॥ ६ ॥

गोअजनासो गवां प्रेरका दंडा इव यथा दंडाः परिच्छिन्नपक्षोपशाखा भवंति
तद्वज्ररताः । तृत्सूनामेव राज्ञां भरता इति नामान्तरेणोपादानं । शशुभिः
परिच्छिन्ना एवासन् । अर्भकासोऽर्भका अल्पाश्वासन् । आदित्परिच्छिन्नत्वाद-
नंतरमेव तेषां तृत्सूनां वसिष्ठः पुरएता पुरोहितोऽभवच्च । तत्पौरोहित्यसा-
मर्थ्यात्तृत्सूनां विशः प्रजा अप्रथंत । अवर्धंत ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

चयः कृण्वंति भुवनेषु रेतस्तिष्ठः प्रजा आर्या ज्योतिरयाः ।

चयो घर्मास उषसं सचंते सर्वा इत्तो अन्तु विदुर्वसिष्ठाः ॥ ७ ॥

चयः । कृण्वंति । भुवनेषु । रेतः । तिष्ठः । प्रऽजाः । आर्याः । ज्योतिःऽअयाः ।

चयः । घर्मासः । उषसं । सचंते । सर्वान् । इत् । तान् । अन्तु । विदुः । वसिष्ठाः ॥ ७ ॥

भुवनेषु पृथिव्यंतरिक्षशुषु चयोऽग्निवायुसूर्या यथाक्रमेण रेतो विश्वस्य धार-
कमुदकं कृण्वंति । कुर्वंति । तेषां चयाणां ज्योतिरया आदित्यप्रमुखा आर्याः
श्रेष्ठास्तिष्ठः प्रजा भवंति । ते च चयोऽग्निवायुसूर्या घर्मासो दीप्यमाना उषसं
सचंते । समवयंति । दुर्ज्ञानात्सर्वानिस्त्वानेव तान्वसिष्ठा अन्तुविदुः । अभिज्ञा-
नंति । तेषां रहस्यविज्ञानादियमपि वसिष्ठानामेव स्तुतिः । तथा च शाठ्यावनकं ।
चयः कृण्वंति भुवनेषु रेत इत्यग्निः पृथिव्यां रेतः कृण्वोति वायुरंतरिक्ष आदित्यो

दिवि तिस्रः प्रजा आर्यो ज्योतिरया इति वसवो रुद्रा आदित्यास्तासां ज्योतिर्य-
दसावादित्यस्तयो घर्मास उषसं सचंत इत्यग्निरुषसं सचते वायुरुषसं सचत
आदित्य उषसं सचत इति ॥

॥ अथाष्टमी ॥

सूर्यस्येव वक्षथो ज्योतिरेषां समुद्रस्येव महिमा गभीरः ।

वातस्येव प्रजवो नान्येन स्तोमो वसिष्ठा अन्येतवे वः ॥ ८ ॥

सूर्यस्यऽइव । वक्षथः । ज्योतिः । एषां । समुद्रस्यऽइव । महिमा । गभीरः ।

वातस्यऽइव । प्रऽजवः । न । अन्येन । स्तोमः । वसिष्ठाः । अन्येऽएतवे । वः ॥ ८ ॥

हे वसिष्ठा एषां वो युष्माकं स्तोमो महिमापि वा सूर्यस्य ज्योतिरिव वक्षथः
प्रकाशोऽस्ति । हे वसिष्ठा वो युष्माकं महिमा स्तोमोऽपि वा समुद्रस्येव गभीरो
गभीरोऽस्ति । तथा हे वसिष्ठा एषां वो युष्माकं स्तोमः ऋक्समूहो महिमापि
वा वातस्येव प्रजवो यथा वातस्य प्रवेगोऽन्येनान्वेतुं न शक्यस्तद्वद्व्येनान्वेत-
वेऽन्वेतुं न शक्यः ॥

॥ अथ नवमी ॥

त इन्निर्यं हृदयस्य प्रकेतैः सहस्रवल्गमभि सं चरन्ति ।

यमेन ततं परिधिं वयंतोऽप्सरस उप सेदुर्वसिष्ठाः ॥ ९ ॥

ते । इत् । निर्यं । हृदयस्य । प्रऽकेतैः । सहस्रऽवल्गं । अभि । सं । चरन्ति ।

यमेन । ततं । परिऽधिं । वयंतः । अप्सरसः । उप । सेदुः । वसिष्ठाः ॥ ९ ॥

त इत् त एव वसिष्ठा निर्यं तिरोहितं दुर्ज्ञानं । निर्यं सस्वरित्यंतर्हितनामस
पाठात् । सहस्रवल्गं सहस्रशाखं संसारं हृदयस्य प्रकेतैः प्रज्ञानैरभिसंचरन्ति । एवं
स्वाच्छेदेनाभिसंचरन्तस्ते वसिष्ठा यमेन कारणात्मना सर्वनियंता ततं विस्तृतं
परिधिं वल्गं । परिधिरित्यनेन जन्मादिप्रवाहो विवक्षितः । तं वयंतोऽप्सरसो
जननीवेनीपसेदुः । अथ वसिष्ठा इति बहुवचनं पूजायां । वसिष्ठः पूर्वं प्रजाप-
तेरुत्पन्नं देहमुत्सृज्याप्सरःसु जायेयेति बुद्धिमकरोदिति भावः ॥

॥ अथ दशमी ॥

विष्णुतो ज्योतिः परि संजिहानं मित्रवरुणा यदप्रश्यतां त्वा ।

तत्रे जन्मोत्तिकं वसिष्ठागस्त्यो यत्त्वा विश आजभार ॥ १० ॥

विऽद्युतः । ज्योतिः । परि । संऽजिहानं । मिचावरुणा । यत् । अपश्यतां । त्वा ।
तत् । ते । जन्म । उत । एकं । वसिष्ठ । अगस्त्यः । यत् । त्वा । विशः । आऽजभार ॥ १० ॥

एतास्वृक्षु वसिष्ठस्यैव देहपरिग्रहः प्रतिपाद्यते । एताश्चन्द्रस्य वाक्पमित्येके
वर्णयन्त्यपरे वसिष्ठपुत्राणामिति । हे वसिष्ठ यद्यदा विद्युतो विद्युत इव स्वीयं
ज्योतिर्देहांतरपरिग्रहार्थं परिसंजिहानं परित्यजंतं त्वा त्वां ॥ छांदसमात्मने-
पदं ॥ यद्वा जिघृक्षितदेहार्थं स्वीयं ज्योतिः परिसंजिहानं परिजिघृक्षंतमित्यर्थः ॥
अस्मिन्पक्षे जहातेर्गत्यर्थत्वादात्मनेपदं छांदसं न भवति ॥ मिचावरुणा मिचाव-
रुणावपश्यतां । आवाभ्यामयं जायेतेति समकल्पतामित्यर्थः । तत्तदा ते तवैकं
जन्म । उतापि च यद्यदागस्त्यो विशो निवेशनान्मिचावरुणावावां जनयिष्याव
इत्येतस्मात्पूर्वावस्थानात्त्वामाजभार आजहार ॥

॥ इति पंचमस्य तृतीये चयोविंशो वर्गः ॥

॥ अथैकादशी ॥

उतासि मैचावरुणो वसिष्ठोर्वश्या ब्रह्मन्मनसोऽधि जातः ।

द्रुप्तं स्कन्धं ब्रह्मणा दैव्येन विश्वे देवाः पुष्करे त्वाददंत ॥ ११ ॥

उत । असि । मैचावरुणः । वसिष्ठ । उर्वश्याः । ब्रह्मन् । मनसः । अधि । जातः ।

द्रुप्तं । स्कन्धं । ब्रह्मणा । दैव्येन । विश्वे । देवाः । पुष्करे । त्वा । अददंत ॥ ११ ॥

उतापि च हे वसिष्ठ मैचावरुणो मिचवरुणयोः पुत्रोऽसि । हे ब्रह्मन् वसिष्ठ
उर्वश्या अप्सरसो मनसो ममायं पुत्रः स्यादिति हशात्संकल्पात् द्रुप्तं रेतो मिचा-
वरुणयोरुर्वशीदर्शनात्स्कन्धमासीत् । तस्मादधि जातोऽसि । तंथा च वक्ष्यते । सचे
ह जातावित्युचि । एवं जातं त्वा त्वां दैव्येन देवसंबन्धिना ब्रह्मणा वेदराशिनाहं-
भुवा युक्तं पुष्करे विश्वे देवा अददंत । आधारयंत ॥ तथा चादितेर्मिचावरुणी
जज्ञाते इति प्रकृत्य पठ्यते । तयोरादित्ययोः सचे हृष्टाप्सरसमुर्वशी । रेतश्चस्कंद
तत्कुम्भे न्यपतद्वासतीवरे ॥ तेनैव तु मुहूर्तेन वीर्यवंतौ तपस्विनौ । अगस्त्यश्च
वसिष्ठश्च तत्रर्षी संवभूवतुः ॥ बहुधा पतितं रेतः कलशे च जले स्थले । स्थले
वसिष्ठस्तु मुनिः संभूत ऋषिसत्तमः ॥ कुम्भे त्वगस्त्यः संभूतो जले मत्स्यो महा-
द्युतिः । उदियाय ततोऽगस्त्यः शम्यामात्रो महातपाः ॥ मानेन संमितो यस्मात्त-
स्मान्मान्य इहोच्यते । यद्वा कुंभाद्विजातः कुम्भेनापि हि मीयते ॥ कुंभ इत्यभिधानं

च परिमाणस्य लक्ष्यते । ततोऽप्सु गृह्यमाणासु वसिष्ठः पुष्करे स्थितः ॥ सर्वतः
पुष्करे तं हि विष्णे देवा अधारयन्निति ॥

॥ अथ द्वादशी ॥

स प्रकेत उभयस्य प्रविद्वान्सहस्रदान उत वा सदानः ।

यमेन ततं परिधिं वयिष्यन्नप्सरसः परि जज्ञे वसिष्ठः ॥ १२ ॥

सः । प्रऽकेतः । उभयस्य । प्रऽविद्वान् । सहस्रऽदानः । उत । वा । सऽदानः ।

यमेन । ततं । परिऽधिं । वयिष्यन् । अप्सरसः । परि । जज्ञे । वसिष्ठः ॥ १२ ॥

स वसिष्ठः प्रकेतः प्रकृष्टज्ञान उभयस्योभयं दिवं च पृथिवीं च प्रविद्वान्
प्रकर्षेण जानन् सहस्रदानोऽभवत् । किमनेन सहस्रदान इति विशेषण्येन उत
वापि वा सदानः सर्वदानसहित एवाभवत् । किंच वसिष्ठो यमेन कारणात्मना
सर्वनियन्त्रा ततं विस्तृतं परिधिं वस्त्रं । परिधिरित्यनेन संसारप्रवाहो विवक्षितः ।
तं वयिष्यन्नप्सरस उर्वश्याः । परीति पंचम्यर्थानुवादः । जज्ञे । जातः ॥

॥ अथ त्रयोदशी ॥

सचे ह जातविषिता नमोभिः कुम्भे रेतः सिषिचतुः समानं ।

ततो ह मान उदियाय मध्यात्ततो जातमृषिमाहुर्वसिष्ठं ॥ १३ ॥

सचे । ह । जातौ । इषिता । नमःऽभिः । कुम्भे । रेतः । सिषिचतुः । समानं ।

ततः । ह । मानः । उत । इयाय । मध्यात् । ततः । जातं । ऋषिं । आहुः । वसिष्ठं ॥ १३ ॥

सचे बहुकर्तृके यागे । हेति पूरणः । जातौ दीक्षितौ मित्रावरुणाविषिताभ्येषितौ
स्वयमन्यैर्जनैर्नमोभिः स्तुतिभिः कुम्भे वासतीवरे कलशे समानमेकदैव रेतः सि-
षिचतुः । असिंचतां । ततो वासतीवरात्कुम्भात् मध्यादगस्त्यो मानः शमीप्रमाण
उदियाय । प्रादुर्बभूव । तत एव कुम्भाद्वसिष्ठमपृषिं जातमाहुः ॥

॥ अथ चतुर्दशी ॥

उक्थभृतं सामभृतं बिभर्ति यावाणं बिभ्रन् वदान्यये ।

उपैनमाध्वं सुमनस्यमाना आ वो गच्छाति प्रतृदो वसिष्ठः ॥ १४ ॥

उक्थऽभृतं । सामऽभृतं । बिभर्ति । यावाणं । बिभ्रन् । प्र । वदान्ति । अये ।

उप । एनं । आध्वं । सुऽमनस्यमानाः । आ । वः । गच्छाति । प्रऽतृदः । वसिष्ठः ॥ १४ ॥

हे प्रतृदः । प्रतृद इति तृत्सव एवाभिधीयन्ते नामान्तरेण । वो बुध्मावसिष्ठ
आगच्छति । आगच्छति । एनं वसिष्ठं सुमनस्यमानाः सुमनसः संत उपाध्वं ।
उपतिष्ठत । आगतव्यासी वसिष्ठो यज्ञेऽये पुरोहितो ब्रह्मा सन् उक्थभृतं शस्त्राणां
संभक्तारं विभर्ति । सामभृतमुद्रातारं विभर्ति । यावाणामभिषवणं विभत् विभ-
तमध्वर्युं च विभर्ति । प्रवदाति । यज्ञे यत्प्रवदितव्यं श्रेषादिनिमित्ते कर्तव्यमस्ति
तदपि वदतीति तृत्सून् प्रतीदो ब्रवीति ॥

॥ इति पंचमस्य तृतीये चतुर्विंशो वर्गः ॥

॥ इति सप्तमे मंडले द्वितीयोऽनुवाकः ॥

तृतीयेऽनुवाके द्वाविंशति सूक्तानि । तच्च प्र श्रुक्तेति पंचविंशत्युचं प्रथमं
सूक्तं । अत्रेयमनुक्रमणिका । प्र श्रुक्ता पंचाधिका वैश्वदेवं हाद्या एकविंशतिर्द्विपदा
अञ्जामहेरध्वं उत्तरोऽहिर्बुध्यायेति । वसिष्ठ ऋषिः । आद्या एकविंशतिर्द्विपदा
विंशत्यक्षरा विराजो द्वाविंशाद्याश्चतस्रस्त्रिष्टुभः । विश्वे देवा देवता ॥ व्यूळहे दश-
रात्रे चतुर्थेऽहनि वैश्वदेवशस्त्र इदं सूक्तं वैश्वदेवनिविद्धानं । सूचितं च । प्र श्रुक्ते-
त्विति वैश्वदेवं । आ० ८. ८. । इति ॥ षोडशिन्या धूर्षस्मा इति द्विपदा । आ० ६. २. ।
इति ॥ महाव्रतेऽप्येषा द्विपदा । तथैव पंचमारण्यके सूचितं । आ धूर्षस्मा इत्येका
मूददोहाः । ऐ० आ० ५. ८. । इति ॥

॥ तच्च प्रथमा ॥

प्र श्रुक्तेतु देवी मनीषा अस्मत्सुतष्टो रथो न वाजी ॥ १ ॥

प्र । श्रुक्ता । एतु । देवी । मनीषा । अस्मत् । सुऽतष्टः । रथः । न । वाजी ॥ १ ॥

श्रुक्ता दीप्ता देवी सर्वेषां कामानां प्रदात्री मनीषा स्तुतिरस्मदस्मत्तोऽस्मिन्
सूक्ते स्तोत्रमाणांदेवान् वाजी वेगवान् सुतष्टः ससंस्कृतो रथो न रथ इव
प्रेतु । प्रगच्छतु ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

विदुः पृथिव्या दिवो जनिषं शृण्वन्त्यापो अध स्तरंतीः ॥ २ ॥

विदुः । पृथिव्याः । दिवः । जनिषं । शृण्वन्ति । आपः । अध । स्तरंतीः ॥ २ ॥

अस्यामृच्यापः स्तूयन्ते । स्तरंतीः स्तरन्त्यापो दिव्य पृथिव्याश्च । उभयोरपि
लोकयोरित्यर्थः । जनिषमुत्पत्तिं विदुः । जानन्ति । अद्यापि च शृण्वन्ति स्तोत्रा-
णीति शेषः ॥

॥ अथ तृतीया ॥

आप॑श्चि॒दस्मै॒ पि॒न्वंत॑ पृ॒थ्वी॒र्वृ॒क्षे॒षु शू॒रा म॑ंस॒न्त उ॒याः ॥३॥

आपः । चित् । अस्मै । पिन्वंत । पृथ्वीः । वृक्षेषु । शूराः । मंसन्ते । उयाः ॥३॥

इन्द्रोऽस्मिन् वृक्षे स्तूयते । पृथ्वीः पृथ्व्यः प्रथमाना आपश्चिदापोऽप्यस्मा इन्द्राय पिन्वंत । प्यायन्ते । वृक्षेषूपद्रवेषु सत्सूया उद्गूणास्तेजस्विनो वा शूरा योजारोऽपि मंसन्ते । इममेवेदं स्तुवन्ति ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

आ धूर्॑ष्मै॒ दधा॑ता॒श्वानि॒न्द्रो न॒ व॒ज्री॒ हिर॑ण्य॒बाहुः ॥४॥

आ । धूः । अस्मै । दधात । अश्वान् । इन्द्रः । न । वज्री । हिरण्यऽबाहुः ॥४॥

अस्मै । षष्ठ्यर्थे चतुर्थी । अस्येन्द्रस्यागमनायाश्वान् धूर्षु रथस्यादधात । इन्द्रो न । नेति चार्थे । इन्द्रो वज्री वज्रवान् हिरण्यबाहुर्हिरण्यहस्तश्च भवति ॥ षोडशिनि शस्यमानत्वादस्या ऐन्द्रत्वं गम्यते । आ धूर्षस्मा इत्यचास्मा इत्यस्य पदस्यानुदात्तत्वं पूर्वस्यामिन्द्रस्य प्रकृतत्वात् अत एव पूर्वाप्येन्द्रीति विज्ञायते । पूर्वस्यामथृच्यस्मा इत्यचानुदात्तत्वमल्पीयोऽर्थतरमनुदात्तमिति । तथा च यास्कः । अस्येति चोदात्तं प्रथमादेशेऽनुदात्तमन्वादेशे तीव्रार्थतरमुदात्तमल्पीयोऽर्थतरमनुदात्तं । नि० ४. २५. । इति । अल्पीयत्वं चेदंशष्टप्रवृत्तिनिमित्तस्य संनिधानस्य दूरस्थत्वेनेत्यवगंतव्यं ॥

॥ अथ पंचमी ॥

अ॒भि प्र॒ स्था॒ताहे॒व य॒ज्ञं या॒ते॒व प॒त्न॒न्म॒ना हि॒नो॒त ॥५॥

अभि । प्र । स्थात । अहऽइव । यज्ञं । याताऽइव । पत्नन् । मना । हिनोत ॥५॥

यज्ञस्तुतिरियं । हे जना यज्ञमभिप्रस्थात । अभिक्रमत । अहेवेति पूरणी । अपि च पत्नन् पत्नानि यज्ञमार्गे मना स्वयमेव यातेव गन्तेव हिनोत । गच्छत । हि गताविति धातुः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

म॒ना स॒मत्सु॑ हि॒नो॒त य॒ज्ञं दधा॑त॒ के॒तुं ज॒नाय॑ वी॒रं ॥६॥

मना । समत्सु । हिनोत । यज्ञं । दधात । केतुं । जनाय । वीरं ॥६॥

उक्तस्यैव विवरणमत्र । हे मदीया जनाः समत्सु संयामेषु मना स्वयमेव

हिनोत । गच्छत । अपि च केतुं प्रज्ञापकं वीरं पापानां वारयितारं । नाशक-
मित्यर्थः । यज्ञं जनाय लोकाय । तद्रक्षार्थमित्यर्थः । दधात । विधत्त ॥

॥ अथ क्षममी ॥

उदस्य शुष्माद्भानुर्नार्त बिभर्ति भारं पृथिवी न भूम ॥ ७ ॥

उत् । अस्य । शुष्मात् । भानुः । न । आर्त । बिभर्ति । भारं । पृथिवी । न । भूम ॥ ७ ॥

अस्य यज्ञस्य शुष्माद्भलाद्भानुः सूर्य उदार्त । उन्नच्छति । भूम भूतानि पृथिवीव
भारं लोकस्यायं यज्ञो बिभर्ति च ॥

॥ अथाष्टमी ॥

ह्वयामि देवाँ अयातुरमे साधन्वृतेन धियं दधामि ॥ ८ ॥

ह्वयामि । देवान् । अयातुः । अमे । साधन् । वृतेन । धियं । दधामि ॥ ८ ॥

अस्मिंस्तृचे देवाः स्तूयन्ते । हे अमे अयातुरहिंसादिनियमयुक्तेन वृतेन यज्ञेन
साधन् कामान् साधयन् देवान् ह्वयामि । अपि च धियं देवानां परिचरणात्मकं
कर्म दधामि । करोमीत्यर्थः ॥

॥ अथ नवमी ॥

अभि वो देवी धियं दधिध्वं प्र वो देवचा वाचं कृणुध्वं ॥ ९ ॥

अभि । वः । देवी । धियं । दधिध्वं । प्र । वः । देवचा । वाचं । कृणुध्वं ॥ ९ ॥

हे जना वो यूयमभि देवानुद्दिश्य देवी दीप्तां धियं कर्म दधिध्वं । विधत्त । अपि
च वो यूयं देवचा देवेषु वाचं स्तुतिरूपां प्र कृणुध्वं । प्रकर्षेण कुरुध्वं ॥

॥ अथ दशमी ॥

आ चष्ट आसां पाथो नदीनां वरुण उयः सहस्रचक्षाः ॥ १० ॥

आ । चष्टे । आसां । पाथः । नदीनां । वरुणः । उयः । सहस्रचक्षाः ॥ १० ॥

सहस्रचक्षा बहुचक्षुर्वरुण आसां नदीनां पाथो जलमाचष्टे । अभिपश्यति ।
कीदृशो वरुणः । उय उद्गूर्ण ओजस्वी वा ॥

॥ इति पंचमस्य तृतीये पंचविंशो वर्गः ॥

॥ अथैकादशी ॥

राजां राष्ट्रानां पेशो नदीनामनुत्तमस्मि क्षत्रं विश्वायु ॥११॥

राजा । राष्ट्रानां । पेशः । नदीनां । अनुत्तं । अस्मि । क्षत्रं । विश्वऽआयु ॥११॥

राष्ट्रानां राष्ट्राणां ॥ एताभावच्छांदसः ॥ ईश्वराणामपि वरुणो राजेश्वरो भवति । नदीनां पेशो रूपं रूपकृदपि भवतीत्यर्थः । अस्मै । षष्ठ्यर्थे चतुर्थी । अस्य वरुणस्य क्षत्रं बलमनुत्तमन्यैरबाधितं विश्वायु सर्वतो गंतुं भवतीति ॥

॥ अथ द्वादशी ॥

अविष्टो अस्मान्विश्वास विस्वहुं कृणोत शंसं निनिस्तोः ॥१२॥

अविष्टो इति । अस्मान् । विश्वास । विस्व । अहुं । कृणोत । शंसं । निनिस्तोः ॥१२॥

अयं बृचो देवः । हे देवा नोऽस्मान् विश्वास सर्वास विस्व प्रजास । अविष्ट उ इति समुदितमविष्टो इति । अविष्ट । रक्षत । शंसं निनिस्तोर्निर्दिशतुमिच्छतः शचोरद्युमदीप्तिं कृणोत । कुरुत च ॥

॥ अथ त्रयोदशी ॥

व्येतु दिद्युद्विषामशेवा युयोत विष्वक्पस्तनूनां ॥१३॥

वि । एतु । दिद्युत् । विषां । अशेवा । युयोत । विष्वक् । रपः । तनूनां ॥१३॥

विषां शचूणां दिद्युदायुधमशेवासुखकरी विष्वक् सर्वतो व्येतु । अपगच्छतु । तनूनामंगानां रपः पापं देवा युयोत । अस्मत्तः पृथक्कुरुत ॥

॥ अथ चतुर्दशी ॥

अवींजो अग्निर्हव्यान्नमोभिः प्रेष्टो अस्मा अधायि स्तोमः ॥१४॥

अवींत् । नः । अग्निः । हव्यऽअत् । नमःऽभिः । प्रेष्टः । अस्मै । अधायि । स्तोमः ॥१४॥

हव्याहव्यानामग्निर्नमोभिरस्मदीयैर्नमस्कारैः प्रेष्टः प्रियतमः सन् नोऽस्मानवीत् । रक्षतु । अस्मा अग्नये स्तोत्रमधायि । अस्माभिर्व्यधायि ॥

॥ अथ पंचदशी ॥

सज्जूदेवेभिरपां नपातं सखायं कृध्वं शिवो नो अस्तु ॥१५॥

सऽज्जूः । देवेभिः । अपां । नपातं । सखायं । कृध्वं । शिवः । नः । अस्तु ॥१५॥

हे स्तोत्ररूपामुदकानां नपातं पुत्रमग्निं । सूनूर्नपादित्यपत्यनामसु पाठात् ।
देवेभिर्देवैः सजुः सह सखायं मित्रं स्तुतिभिः कृत्स्नं । कुरुष्व । स चापां नपातोऽस्मभ्यं
शिवः सुखकरोऽस्तु । भवतु ॥

॥ अथ षोडशी ॥

अजामुक्थैरहिं गृणीषे बुधे नदीनां रजःसु सीदन् ॥ १६ ॥

अप्ऽजां । उक्थैः । अहिं । गृणीषे । बुधे । नदीनां । रजःऽसु । सीदन् ॥ १६ ॥

अहिं मेघानामाहंतां नदीनामुदकानां बुधे स्थाने । बुधमंतरिक्षं बद्धा
अस्मिन्भूता आप इति व्युत्पत्तेः । तस्मिन्नजःसूदकेषु सीदन् सीदंतमजामप्सु जात-
मिममग्निमुक्थैः स्तोत्रैर्गृणीषे । बुधे नदीनां रजःसूदकेषु सीदन् । बुधमंतरिक्षं
बद्धा अस्मिन्भूता आप इति । नि० १०. ४४. । इति ॥

॥ अथ सप्तदशी ॥

मा नोऽहिर्बुध्यो रिषे धान्मा यज्ञो अस्य सिधदतायोः ॥ १७ ॥

मा । नः । अहिः । बुध्यः । रिषे । धात् । मा । यज्ञः । अस्य । सिधत् । ऋतऽयोः ॥ १७ ॥

अहिर्बुध्यः । बुधेऽंतरिक्षे भवो बुध्यः । अहिश्चासौ बुध्यश्चेत्यहिर्बुध्योऽग्निः ।
नोऽस्मान्निषे हिंसकाय मा धात् । मा ददातु । अस्य ऋतायोर्यज्ञकामस्य यज-
मानस्य यज्ञो मा च सिधत् । न क्षीयेत । यज्ञास्याहिर्बुध्यस्येममहिर्बुध्यमुद्दिश्य
ऋतायोर्यज्ञकामस्य यो यज्ञः स न क्षीयेतेत्यर्थः ॥

॥ अथाष्टादशी ॥

उत न एषु नृषु श्रवो धुः प्र राये यंतु शर्धंतो अर्यः ॥ १८ ॥

उत । नः । एषु । नृषु । श्रवः । धुः । प्र । राये । यंतु । शर्धंतः । अर्यः ॥ १८ ॥

अयं बृचो देवो मरुतो वा । उतापि च नोऽस्मदीयेष्वेष नृषु पुरुषेषु श्रवोऽन्नं
धुः । देवा मरुतो वा धारयंतु । राये धनार्थं शर्धंत उत्सहमानाः प्रियमाणा वा
अर्योऽरयः प्रयंतु । प्रगच्छंतु । स्त्रियंतामित्यर्थः ॥

॥ अथैकोनविंशी ॥

तपंति शत्रुं स्वर्षी भूमा महासेनासो अमेभिरेषां ॥ १९ ॥

तपंति । शत्रुं । स्वः । न । भूमि । महाऽसेनासः । अमेभिः । एषां ॥ १९ ॥

महासेनासो महासेना राजान एषां मरुतां देवानां वामेभिर्वलिर्भूमा भुव-
नानि स्वर्णं आदित्य इव शशुं स्वकीयं तपन्ति । बाधन्ते । महान्तोऽपि राजा-
नोऽमैर्वलिः शशून् बाधन्ते । तानि बलानि देवानामेवेत्यर्थः ॥

॥ अथ विंशी ॥

आ यन्नः पत्नीर्गमन्त्यच्छा त्वष्टा सुपाणिर्दधातु वीरान् ॥ २० ॥

आ । यत् । नः । पत्नीः । गमन्ति । अच्छ । त्वष्टा । सुऽपाणिः । दधातु । वीरान् ॥ २० ॥

अस्यां देवपत्न्यस्त्वष्टा च देवता । यद्यदा पत्नीर्देवानां पत्न्यो नोऽस्मानच्छा-
भ्यागमन्ति आगच्छन्ति तदा सुपाणिः शोभनहस्तस्त्वष्टा देवो वीरान् पुमान्
दधातु । अस्मभ्यं ददातु ॥

॥ इति पंचमस्य तृतीये षड्विंशो वर्गः ॥

॥ अथैकविंशी ॥

प्रति नः स्तोमं त्वष्टा जुषेत स्यादस्मे अरमन्तिर्वसूयुः ॥ २१ ॥

प्रतिः । नः । स्तोमं । त्वष्टा । जुषेत । स्यात् । अस्मे इति । अरमन्तिः । वसूऽयुः ॥ २१ ॥

नोऽस्माकं स्तोमं स्तोत्रं त्वष्टा प्रतिजुषेत । प्रतिसेवेत । अपि चारमन्तिः पर्याप्त-
बुद्धिः सर्वविषयव्यापिबुद्धिर्वा त्वष्टास्मे अस्मदर्थं वसूयुर्धनकामः स्यात् । भूयात् ॥

॥ अथ द्वाविंशी ॥

ता नो रासन्नातिषाचो वसून्या रोदसी वरुणानी ऋणोतु ।

वरुचीभिः सुशरणो नो अस्तु त्वष्टा सुदचो वि दधातु रायः ॥ २२ ॥

ता । नः । रासन् । रातिऽसाचः । वसूनि । आ । रोदसी इति । वरुणानी । ऋणोतु ।

वरुचीभिः । सुऽशरणः । नः । अस्तु । त्वष्टा । सुऽदचः । वि । दधातु । रायः ॥ २२ ॥

ता यान्यस्माकमभीष्टानि तानि वसूनि धनानि रातिषाचो दानसमवेता
देवपत्न्यो नोऽस्मभ्यं रासन् । प्रयच्छन्तु । अपि च वरुणानी वरुणस्य पत्न्याऽऽणोतु ।
अस्मदीयं स्तोत्रमभिऽणोतु । रोदसी द्यावापृथिव्यां चाभिऽणुतां । सुदचः कल्या-
णदानस्त्वष्टा च वरुचीभिरुपद्रवाणां वारयित्रीभिर्देवपत्नीभिः सह नोऽस्मभ्यं
सुशरणः सुशरणप्रदोऽस्तु । रायो धनानि च विदधातु ॥

॥ अथ त्रयोविंशी ॥

तन्नो रायः पर्वतास्तत्र आपस्तद्रातिषाच ओषधीस्त द्यौः ।

वनस्पतिभिः पृथिवी सजोषा उभे रोदसी परि पासत नः ॥ २३ ॥

तत् । नः । रायः । पर्वताः । तत् । नः । आपः । तत् । रातिऽसाचः । ओषधीः । उत । द्यौः ।

वनस्पतिभिः । पृथिवी । सजोषाः । उभे इति । रोदसी इति । परि । पासतः । नः ॥ २३ ॥

नोऽस्माकं । तदित्यव्ययः । ता रायो धनानि पर्वताः परिपातु । नोऽस्माकं
तन्ना राय आपश्च परिपातु । तद्रातिषाचो दानसहिता देवपत्न्यश्च परिपातु ।
ओषधीरोषधयश्च तत्परिपातु । उतापि च द्यौस्तत्परिपातु । वनस्पतिभिः सजोषाः
सहिता पृथिव्यन्तरिक्षं च तत्परिपातु । आपः पृथिवीत्यन्तरिक्षनामसु पाठात् ।
नोऽस्माकं तदुभे रोदसी द्याव्यापृथिव्यावपि परिपासतः । परिरक्षतां ॥

॥ अथ चतुर्विंशी ॥

अनु तदुर्वी रोदसी जिहातामनु द्युक्षो वरुण इन्द्रसखा ।

अनु विष्वे मरुतो ये सहासो रायः स्याम धरुणं धियध्वे ॥ २४ ॥

अनु । तत् । उर्वी इति । रोदसी इति । जिहातां । अनु । द्युक्षः । वरुणः । इन्द्रऽसखा ।

अनु । विष्वे । मरुतः । ये । सहासः । रायः । स्याम । धरुणं । धियध्वे ॥ २४ ॥

तद्वक्ष्यमाणमुर्वी विस्तीर्णे रोदसी द्यावापृथिव्यावनुजिहातां । अनुगच्छतां ।
अनुमन्येतामित्यर्थः । द्युक्षो दीप्तेर्निवासभूत इन्द्रसखेन्द्रसखः ॥ इन्द्रः सखा यस्येति
बहुव्रीहिः ॥ वरुणश्च तदनुजिहीतां । द्विवचनांतस्यैकवचनांततया विपरिणामः ।
ये सहासः शत्रूणामभिभवितारस्ते मरुतोऽपि तदनुजिहातां । अथ बहुवचनां-
ततया विपरिणामः । यदनुमंतव्यं तदाह । धियध्वे धरणीयं धारयितुं रायो
धनस्य धरुणं धाम स्थानं वयं स्याम भवेमेति ॥

॥ अथ पंचविंशी ॥

तन्न इन्द्रो वरुणो मिषो अग्निराप ओषधीर्वनिनो जुषंत ।

शर्मन्स्याम मरुतामुपस्थे यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ २५ ॥

तत् । नः । इन्द्रः । वरुणः । मिषः । अग्निः । आपः । ओषधीः । वनिनः । जुषंत ।

शर्मन् । स्याम । मरुतां । उपऽस्थे । यूयं । पात । स्वस्तिभिः । सदा । नः ॥ २५ ॥

नोऽस्मभ्यं तदिदं स्तोत्रमिन्द्रो बरुषाण मिषायापिषापचीषधीरोषधयश्च वनिनो
वृक्षाश्च जुषतां । जुषतां । सेवतां । वयं च अस्तामुपस्थ उपस्थाने वर्तमानाः
शर्मन् शर्मणि सुखे गृहे वा स्याम । भवेम । सिद्धमन्यत् ॥

॥ इति पंचमस्य तृतीये सप्तविंशो वर्गः ॥

शं न इन्द्राग्नी इति पंचदशर्चं द्वितीयं सूक्तं । अचेयमनुक्रमणिका । शं नः
पंचोना शान्तिरिति । वसिष्ठ ऋषिः । विष्टुप् छंदः । वैश्वदेवं हेत्युक्तत्वादितमपि
वैश्वदेवं ॥ महानाग्नीव्रत एतत्सूक्तं जप्यं । तथा च सूचितं । भद्रं कर्णेभिः शृणुयाम
देवाः शं न इन्द्राग्नी भवतामवोभिः । आ० ८. १४. इति । एव -- सु ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

शं न इन्द्राग्नी भवतामवोभिः शं न इन्द्रावरुणा रातहव्या ।

शमिन्द्रासोमा सुविताय शं योः शं न इन्द्रापूषणा वाजसाती ॥ १ ॥

शं नः । इन्द्राग्नी इति । भवतां । अवःऽभिः । शं नः । इन्द्रावरुणा । रातऽहव्या ।

शं । इन्द्रासोमा । सुविताय । शं । योः । शं नः । इन्द्रापूषणा । वाजऽसाती ॥ १ ॥

नोऽस्माकमस्मभ्यं वेन्द्राग्नी अवोभी रक्षणैः शं शान्तिं भवतां । रातहव्या रात-
हव्यौ यजमानैर्दत्तहविष्काविन्द्रावरुणेंद्रावरुणावपि नोऽस्मभ्यं शं शान्तिं भवतां ।
इन्द्रासोमेन्द्रासोमावपि नः शं शान्तिं सुविताय कल्याणाय च भवतां । शं शान्तिं
सुखाय च । पुनरुक्तिरादरार्था । अथवा शं शमनहेतुकं सुखं योर्विषययोगनिमित्तं
सुखमित्यपुनरुक्तिः । इन्द्रापूषणेंद्रापूषणावपि वाजसाती युद्धेऽचलाभे निमित्ते
वा नः शं शान्तिं भवतामित्यर्थः ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

शं नो भगः शमु नः शंसो अस्तु शं नः पुरंधिः शमु संतु रायः ।

शं नः सत्यस्य सुयमस्य शंसः शं नो अर्यमा पुरुजातो अस्तु ॥ २ ॥

शं नः । भगः । शं । ऊं इति । नः । शंसः । अस्तु । शं नः । पुरंऽधिः । शं । ऊं इति । संतु । रायः ।

शं नः । सत्यस्य । सुऽयमस्य । शंसः । शं नः । अर्यमा । पुरुऽजातः । अस्तु ॥ २ ॥

नोऽस्माकं शं शान्तिं भगो देवोऽस्तु । भवतु । नोऽस्माकं शमु शान्त्या एव
शंसो नराशंसोऽस्तु । भवतु । नोऽस्माकं शं शान्तिं पुरंधिर्वहुधीरयस्तु । रायो

धनान्यपि शमु शान्त्या एव संतु । नोऽस्माकं सुखमस्य शोभनयममुक्तस्य सत्यस्य
शंसो वचनमपि शमस्तु । नोऽस्माकं शं शान्तिं पुरुज्यतो बहुप्रादुर्भावोऽयमा
देवोऽप्यस्तु ॥

॥ अथ तृतीया ॥

शं नो धाता शमु धर्ता नो अस्तु शं न उरुची भवतु स्वधाभिः ।

शं रोदसी बृहती शं नो अद्रिः शं नो देवानां सहवानि संतु ॥३॥

शं नः । धाता । शं । ऊं इति । धर्ता । नः । अस्तु । शं । नः । उरुची । भवतु । स्वधाभिः ।

शं । रोदसी । इति । बृहती । इति । शं । नः । अद्रिः । शं । नः । देवानां । सहवानि । संतु ॥३॥

नोऽस्माकं शं शान्तिं धाता देवोऽस्तु । नोऽस्माकं शमु शान्त्या एव विधर्ता
पुण्यपापानां विधारयिता वरुणो देवोऽप्यस्तु । नोऽस्माकं शं शान्त्या उरुची
विवर्तगमना पृथिव्यपि स्वधाभिरक्षैः सहास्तु । बृहती महत्यौ रोदसी द्यावापृ-
थिव्यावपि शं भवतां । अद्रिः पर्वतोऽपि नोऽस्माकं शं शान्तिं भवतु । शं शान्तिं
नोऽस्माकं देवानां सहवानि सुद्युतयो संतु । भवतु ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

शं नो अग्निज्योतिरनीको अस्तु शं नो मिचावरुणावश्विना शं ।

शं नः सकृतां सकृतानि संतु शं न इषिरो अभि वातु वातः ॥४॥

शं । नः । अग्निः । ज्योतिः । अनीकः । अस्तु । शं । नः । मिचावरुणी । अश्विना । शं ।

शं । नः । सकृतां । सकृतानि । संतु । शं । नः । इषिरः । अभि । वातु । वातः ॥४॥

ज्योतिरनीको ज्योतिर्मुखोऽग्निर्नोऽस्माकं शं शान्त्या अस्तु । भवतु । मिचा-
वरुणा मिचावरुणावपि नोऽस्माकं शं शान्तिं भवतां । अश्विनाश्विनावपि शं
भवतां । सकृतां पुण्यकर्मणां पुरुषाणां सकृतानि पुण्यकर्माण्यपि नोऽस्माकं
शं शान्तिं संतु । भवतु । इषिरो गमनशीलोऽपि वातो वायुरपि नोऽस्माकं शं
शान्त्या अभिवातु ॥

॥ अथ पंचमी ॥

शं नो द्यावापृथिवी पूर्वहूतौ शमंतरिक्षं दृश्ये नो अस्तु ।

शं न ओषधीर्वनिनो भवतु शं नो रजसस्पतिरस्तु जिष्णुः ॥५॥

शं । नः । द्यावापृथिवी इति । पूर्वऽहूती । शं । अंतरिक्षं । दृश्ये । नः । अस्तु ।

शं । नः । ओषधीः । वनिनः । भवन्तु । शं । नः । रजसः । पतिः । अस्तु । जिष्णुः ॥ ५ ॥

नोऽस्माकं शं शान्तिं द्यावापृथिवी द्यावापृथिव्यौ पूर्वहूतौ प्रथमाह्वाने भवतां । अंतरिक्षमपि नोऽस्माकं दृश्ये दर्शनाय शमस्तु । नोऽस्माकं शं शान्त्या ओषधी-
रोषधयोऽपि भवन्तु । वनिनो वृक्षाश्च शं भवन्तु । जिष्णुर्जयशीलो रजसो लोकस्य
पतिरिन्द्रोऽपि नोऽस्माकं शं शान्त्या अस्तु ॥

॥ इति पंचमस्य तृतीयेऽष्टाविंशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

शं न इन्द्रो वसुभिर्देवो अस्तु शमादित्येभिर्वरुणः सुशंसः ।

शं नो रुद्रो रुद्रेभिर्जलाश्वः शं नस्त्वष्टा माभिरिह ऋणोतु ॥ ६ ॥

शं । नः । इन्द्रः । वसुऽभिः । देवः । अस्तु । शं । आदित्येभिः । वरुणः । सुऽशंसः ।

शं । नः । रुद्रः । रुद्रेभिः । जलाश्वः । शं । नः । त्वष्टा । माभिः । इह । ऋणोतु ॥ ६ ॥

देवो द्योतनादिगुणयुक्त इन्द्रो वसुभिर्देवैः सार्धं नोऽस्माकं शं शान्तिं भवतु ।
सुशंसः शोभनस्तुतिर्वरुणो देव आदित्येभिरादित्यैर्देवैः सार्धं शं शान्त्या अस्तु ।
भवतु । जलाश्वो रुद्रो दुःखद्रावको देवो रुद्रेभ्यो रुद्रेः सार्धं शं शान्तिं नोऽस्माकं
भवतु । इह यज्ञे त्वष्टा देवो माभिर्देवपत्नीभिः सार्धं नः शं शान्तिं भवतु । इह यज्ञे
नः स्तोत्रं ऋणोतु च ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

शं नः सोमो भवतु ब्रह्म शं नः शं नो यावाणः शमु संतु यज्ञाः ।

शं नः स्वरूपां मितयो भवन्तु शं नः प्रस्वः शम्वस्तु वेदिः ॥ ७ ॥

शं । नः । सोमः । भवतु । ब्रह्म । शं । नः । शं । नः । यावाणः । शं । ऊं इति । संतु । यज्ञाः ।

शं । नः । स्वरूपां । मितयः । भवन्तु । शं । नः । प्रऽस्वः । शं । ऊं इति । अस्तु । वेदिः ॥ ७ ॥

नोऽस्माकं शं शान्तिं सोमो भवतु । ब्रह्म स्तोत्रमपि नोऽस्माकं शं शान्तिं
भवतु । यावाणोऽभिषवसाधनभूताः पाषाणा अपि नोऽस्माकं शं शान्तिं भवन्तु ।
यज्ञाश्च नः शमु शान्त्या एव संतु । स्वरूपां यूपानां मितय उन्मानान्यपि

नोऽस्माकं शं शान्तिं भवन्तु । प्रस्व ओषधयोऽपि नोऽस्माकं शं शान्तिं भवन्तु ।
वेदिरपि नः शमु शान्त्या एवास्तु ॥

॥ अथाष्टमी ॥

शं नः सूर्य उरुचक्षा उदेतु शं नः चतस्रः प्रदिशो भवन्तु ।

शं नः पर्वता ध्रुवयो भवन्तु शं नः सिंधवः शमु संतापः ॥ ८ ॥

शं नः । सूर्यः । उरुचक्षाः । उत् । एतु । शं । नः । चतस्रः । प्रदिशः । भवन्तु ।

शं । नः । पर्वताः । ध्रुवयः । भवन्तु । शं । नः । सिंधवः । शं । ऊं इति । संतु । आपः ॥ ८ ॥

नोऽस्माकं शं शान्तिं सूर्य उरुचक्षा विस्तीर्णतेजाः सन् उदेतु । उदयं प्राप्नोतु ।
चतस्रः प्रदिशो महादिशोऽपि नोऽस्माकं शं शान्तिं भवन्तु । नोऽस्माकं शं शान्तिं
पर्वता ध्रुवयो ध्रुवा भवन्तु । नोऽस्माकं शं शान्तिं सिंधवो नद्योऽपि भवन्तु ।
आपश्च नः शमु शान्त्या एव संतु ॥

॥ अथ नवमी ॥

शं नो अदितिर्भवतु व्रतेभिः शं नो भवन्तु मरुतः स्वर्काः ।

शं नो विष्णुः शमु पूषा नो अस्तु शं नो भविषं शम्बस्तु वायुः ॥ ९ ॥

शं । नः । अदितिः । भवतु । व्रतेभिः । शं । नः । भवन्तु । मरुतः । सुऽअर्काः ।

शं । नः । विष्णुः । शं । ऊं इति । पूषा । नः । अस्तु । शं । नः । भविषं । शं । ऊं इति ।

अस्तु । वायुः ॥ ९ ॥

अदितिर्देवी व्रतेभिर्व्रतैः कर्मभिः सार्धं नोऽस्माकं शं शान्तिं भवतु । स्वर्काः
शोभनस्तुतयो मरुतोऽपि नोऽस्माकं शं शान्तिं संतु । विष्णुर्ध्यापको नोऽस्माकं शं
शान्त्या अस्तु । पूषा देवोऽपि नोऽस्माकं शमु शान्त्या एवास्तु । भविषं भुवनमंत-
रिक्षमुदकं वा नोऽस्माकं शं शान्त्या अस्तु । वायुरपि नः शमु शान्त्या एवास्तु ॥

॥ अथ दशमी ॥

शं नो देवः सविता चार्यमाणः शं नो भवन्तु षसो विभातीः ।

शं नो पर्जन्यो भवतु प्रजाभ्यः शं नः क्षेत्रस्य पतिरस्तु शंभुः ॥ १० ॥

शं । नः । देवः । सविता । चार्यमाणः । शं । नः । भवन्तु । षसः । विऽभातीः ।

शं । नः । पर्जन्यः । भवतु । प्रऽजाभ्यः । शं । नः । क्षेत्रस्य । पतिः । अस्तु । शं । भुः ॥ १० ॥

देवः श्रीडनादिगुणयुक्तः सविता चायमाद्यो रक्षन् नोऽस्माकं शं शान्तिं भवतु । विभातीर्युद्धन्त्य उषसोऽपि नोऽस्माकं शं शान्तिं भवतु । नोऽस्माकं प्रजाभ्यः पर्जन्योऽपि शं भवतु । शंभुः सुखस्य भावयिता क्षेत्रस्य पतिर्नोऽस्माकं शं शान्तिं अस्तु ॥

॥ इति पंचमस्य तृतीय एकोनविंशो वर्गः ॥

॥ अथैकादशी ॥

शं नो देवा विश्वदेवा भवन्तु शं सरस्वती सह धीभिरस्तु ।

शर्मभिषाचः शमु रातिषाचः शं नो दिव्याः पार्थिवाः शं नो अर्ष्याः ॥ ११ ॥

शं । नः । देवाः । विश्वऽदेवाः । भवन्तु । शं । सरस्वती । सह । धीभिः । अस्तु ।

शं । अभिऽसाचः । शं । ऊं इति । रातिऽसाचः । शं । नः । दिव्याः । पार्थिवाः ।

शं । नः । अर्ष्याः ॥ ११ ॥

विश्वदेवा बहुस्तोत्रका देवा नोऽस्माकं शं शान्तिं भवन्तु । सरस्वती च धीभिः स्तुतिभिः कर्मभिर्वा सह नोऽस्माकं शं शान्तिं अस्तु । अभिषाचो यज्ञमभितः सेवमानाश्च नः शं शान्तिं भवन्तु । रातिषाचो दानं सेवमाना अपि शमु शान्तिं एव भवन्तु । दिव्या दिवि भवाश्च नोऽस्माकं शं शान्तिं भवन्तु । पार्थिवाः पृथिव्यां संभूताश्च नः शं भवन्तु । अर्ष्या अप्स्वन्तरिक्षे भवाश्च । आकाशमाप इत्यन्तरिक्ष-
नामसु पाठात् । नोऽस्माकं शं शान्तिं भवन्तु ॥

॥ अथ द्वादशी ॥

शं नः सत्यस्य पतयो भवन्तु शं नो अर्वन्तः शमु संतु गावः ।

शं न ऋभवं सुकृतः सहस्ताः शं नो भवन्तु पितरो हवेषु ॥ १२ ॥

शं । नः । सत्यस्य । पतयः । भवन्तु । शं । नः । अर्वन्तः । शं । ऊं इति । संतु । गावः ।

शं । नः । ऋभवं । सुऽकृतः । सुऽहस्ताः । शं । नः । भवन्तु । पितरः । हवेषु ॥ १२ ॥

सत्यस्य पतयः पालकाः सत्यशीला देवा नोऽस्माकं शं शान्तिं भवन्तु । अर्वन्तोऽश्वाश्च नोऽस्माकं शं शान्तिं भवन्तु । गावोऽपि नः शं शान्तिं भवन्तु । सुकृतः सुकर्माणः सहस्ताः शोभनहस्ता ऋभवोऽपि नोऽस्माकं शं शान्तिं संतु । हवेषु खीनेषु सप्त पितरोऽपि नोऽस्माकं शं शान्तिं भवन्तु ॥

॥ अथ त्रयोदशी ॥

शं नो अज एकपादेवो अस्तु शं नोऽहिर्बुध्यः शं समुद्रः ।

शं नो अपां नपात्पेरुस्तु शं नः पृश्निर्भवतु देवगोपाः ॥ १३ ॥

शं । नः । अजः । एकऽपात् । देवः । अस्तु । शं । नः । अहिः । बुध्यः । शं । समुद्रः ।

शं । नः । अपां । नपात् । पेरुः । अस्तु । शं । नः । पृश्निः । भवतु । देवऽगोपाः ॥ १३ ॥

अज एकपादज एकपान्नामधेयो देवो नोऽस्माकं शं शान्त्या अस्तु । अहिर्बुध्यश्च नोऽस्माकं शं शान्त्या अस्तु । समुद्रोऽपि नः शं शान्त्या अस्तु । पेरुरूपद्रवेभ्यः पारयितापां नपादपांनपान्नामधेयोऽपि देवो नोऽस्माकं शं शान्त्या अस्तु । देवगोपाः । देवा गोपयितारो यस्यां सा । पृश्निर्मरुतां माता नोऽस्माकं शं शान्त्य भवतु ॥

॥ अथ चतुर्दशी ॥

आदित्या रुद्रा वसवो जुषन्तेदं ब्रह्म क्रियमाणं नवीयः ।

शृण्वन्तु नो दिव्याः पार्थिवासो गोजाता उत ये यज्ञियासः ॥ १४ ॥

आदित्याः । रुद्राः । वसवः । जुषन्त । इदं । ब्रह्म । क्रियमाणं । नवीयः ।

शृण्वन्तु । नः । दिव्याः । पार्थिवासः । गोऽजाताः । उत । ये । यज्ञियासः ॥ १४ ॥

नवीयो नवतरमस्माभिः क्रियमाणमिदं ब्रह्म स्तोत्रमादित्या दिव्याः । आदित्योऽङ्गिरिति श्रुतेः । रुद्रा आंतरिक्षा वसवः पार्थिवाश्च जुषन्त । जुषन्तां । सेवन्तां । अन्ये दिव्या दिवि भवाः पार्थिवासः पार्थिवा गोजाता गोः पृश्नेर्जाताः । नाको गौरिति साधारणनामसु पाठात् । उतापि च ये यज्ञियासो यज्ञार्हाः ते सर्वेऽपि नोऽस्माकं हवं शृण्वन्तु ॥

॥ अथ पंचदशी ॥

ये देवानां यज्ञिया यज्ञियानां मनोर्यजचा अमृतां चतुश्चाः ।

ते नो रासन्तामुरुगायमथ यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ १५ ॥

ये । देवानां । यज्ञियाः । यज्ञियानां । मनोः । यजचाः । अमृताः । चतुऽश्चाः ।

ते । नः । रासन्तां । उरुऽगायं । अथ । यूयं । पात । स्वस्तिऽभिः । सदा । नः ॥ १५ ॥

* यज्ञियानां यजनीयानां देवानामपि यज्ञिया यजनीया मनोः प्रजापतेष्व
यज्ञया यजनीया अमृता मरणरहिता अतज्ञाः सत्यज्ञा ये देवाः संति ते सर्व
उत्सायं बहुकीर्तिं पुचमद्य नोऽस्मभ्यं रासंतां । प्रयच्छंतु । सिद्ध एवोत्तमः पादः ॥

॥ इति पंचमस्य तृतीये चिंशो वर्गः ॥

वेदार्थस्य प्रकाशेन तमो हार्दं निवारयन् ।

पुमर्थाश्चतुरो देयाद्विद्यातीर्थमहेश्वरः ॥

इति श्रीमद्राजाधिराजपरमेश्वरवैदिकमार्गप्रवर्तकश्रीवीरबुद्धभूपालसाम्राज्यधुरं-
धरेण सायणाचार्येण विरचिते माधवीये वेदार्थप्रकाशे ऋक्संहिताभाषे
पंचमाष्टके तृतीयोऽध्यायः समाप्तः ॥

यस्य निःश्रुतं वेदा यो वेदेभ्योऽखिलं जगत् ।

निर्ममे तमहं वंदे विद्यातीर्थमहेश्वरं ॥

अथ पंचमाष्टके चतुर्थोऽध्याय आरभ्यते । तत्र षडनुवाकात्मकस्य वासिष्ठस्य
सप्तमस्य मंडलस्य तृतीयेऽनुवाके द्वाविंशति सूक्तानि । तत्र प्र ब्रह्मेति नवर्चं
तृतीयं सूक्तं वसिष्ठस्यार्थं चैष्टुभं पूर्ववद्वैश्वदेवं । अनुक्रांतं च । प्र ब्रह्म नवेति ॥
विनियोगो लैंगिकः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

प्र ब्रह्मेति सदनादृतस्य वि रश्मिभिः समृजे सूर्यो गाः ।

वि सानुना पृथिवी संस उर्वी पृथु प्रतीकमध्येधे अग्निः ॥ १ ॥

प्र । ब्रह्म । एतु । सदनात् । अतस्य । वि । रश्मिऽभिः । समृजे । सूर्यः । गाः ।

वि । सानुना । पृथिवी । संसे । उर्वी । पृथु । प्रतीकं । अग्निः । आ । ईधे । अग्निः ॥ १ ॥

अतस्य यज्ञस्य सदनात् स्थानाद्देवयजनदेशाद्ब्रह्म स्तोत्रं क्षुत्यान् सूर्या-
दीन्मैतु । प्रकर्षेण गच्छतु । किं तद्ब्रह्मेति तदाह । सूर्यः सर्वस्य प्रेरकः शोभनवीर्यो

वा देवो रश्मिभिरात्मैः किरणैर्गो अपो वृष्टमुदकानि विसृजते । विसृजति ।
विमुञ्चति । प्रवर्षति । श्रूयते हि । वाभिरादित्यस्तपति रश्मिभिस्तैः पर्वण्यो
वर्षतीति । स्मृतिश्च भवति । आदित्याज्जायते वृष्टिर्वृष्टेरक्षं ततः प्रजा इति । अत
इदृशं माहात्म्यं सूर्यस्यैव विद्यते नान्यस्य चिदित्यनेन पादेन सूर्यः स्तूयते । अपि
च पृथिवी प्रथिता भूमिः सानुना समुच्छ्रुतेन पर्वतादिनोर्वी विस्तीर्णा सती
विसृष्टे । विसरति । व्याप्नोति । तथाग्निः पृथु विस्तीर्णं प्रतीकं पृथिव्या अवयवं
देवयजनलक्षणं स्थानमधि ॥ अधिपरी अनर्थकावित्यधेः कर्मप्रवचनीयसंज्ञायां
कर्मप्रवचनीययुक्त इति सप्तम्यर्थे द्वितीया ॥ इदृशे स्थान ऐधे । आदीप्यते ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

इमां वां मिचावरुणा सुवृक्तिमिषं न कृष्वे असुरा नवीयः ।

इनो वामन्यः पदवीरदब्धो जनं च मिचो यतति ब्रुवाणः ॥२॥

इमां । वां । मिचावरुणा । सुवृक्तिं । इषं । न । कृष्वे । असुरा । नवीयः ।

इनः । वां । अन्यः । पदवीः । अदब्धः । जनं । च । मिचः । यतति । ब्रुवाणः ॥२॥

हे असुरासुरौ बलवन्तौ हे मिचावरुणा मिचावरुणौ वां युवाभ्यामिषं न
हवीरूपमन्नमिव नवीयो नवीयसीमिमामस्रदीयां पुरोवर्तिनीं सुवृक्तिं स्तुतिं
कृष्वे । अहं स्तोता करोमि । वां युवयोरन्योऽन्यतर इनः प्रभुरदब्धः शत्रुभिर-
हिंसितो वरुणः पदवीः पदस्य स्थानस्य प्रजनयिता । वरुणो हि धर्माधर्म-
योर्धारयितेति पदवीरित्युच्यते ॥ ब्रुवाणोऽस्माभिः स्तूयमानो मिचश्च जनं सर्वं
प्राणिजातं यतति । यातयति । प्रवर्तयति । तथा च श्रूयते । मिचो जनान्वा-
तयति ब्रुवाणः । ऋग्वे० ३. ५९. १. इति ॥

॥ अथ तृतीया ॥

आ वातस्य ध्रजतो रंत इत्या अपीपयंत धेनवो न सूदाः ।

महो दिवः सदेने जायमानोऽचिक्कदवृषभः सस्मिन्नुधम् ॥३॥

आ । वातस्य । ध्रजतः । रंत । इत्याः । अपीपयंत । धेनवः । न । सूदाः ।

महः । दिवः । सदेने । जायमानः । अचिक्कदत् । वृषभः । सस्मिन् । उधम् ॥३॥

ध्रजतो गच्छतो वातस्य जायोरित्वा गतव आ रंत । अभितो रजन्ते । तथा

सूदाः ॥ सूद प्रेरण इति धातुः ॥ क्षीरस्य प्रेरयित्री धेनवो न । नेति चार्थे ।
गावश्चापीषयंत । प्यायंते । एधंते । अपि च महो महतो दिवो द्योतमानस्या-
दित्यस्य सदने स्थानेऽंतरिक्षे जायमान उत्पद्यमानो वृषभो वर्षणशीलः पर्जन्यः
सस्मिन्बुधन् तस्मिन्बंतरिक्षेऽचिक्कदत् ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

गिरा य एता युनजहरीं त इंद्र प्रिया सुरया शूर धायू ।

प्र यो मन्युं रिरिक्षतो मिनात्या सुक्रतुमर्यमणं ववृत्यां ॥४॥

गिरा । यः । एता । युनजत् । हरी इति । ते । इंद्र । प्रिया । सुऽरया । शूर । धायू इति ।

प्र । यः । मन्युं । रिरिक्षतः । मिनाति । आ । सुऽक्रतुं । अर्यमणं । ववृत्यां ॥४॥

अस्याः पूर्वोऽर्धर्च इंद्रस्तुतिरपरोऽर्यमणः स्तुतिः । हे शूर विक्रान्तिंद्र ते तव
प्रिया प्रियौ सुरया सुधुरंहणौ धायू धारकावेतौ हरी त्वदीयावश्चौ यो जनो
गिरा स्तुतिरूपया वाचा युनजत् रथे युंज्यात् हे इंद्र त्वमस्य यागमायाहीति
शेषः । योऽर्यमा रिरिक्षतो हिंसितुमिच्छतः शत्रोः संबंधिनं मन्युं कोपं प्र मिनाति
प्रकर्षेण हिनस्ति सुक्रतुं शोभनकर्माणमर्यमणमाववृत्यां । स्तुत्यावर्तयामि ॥

॥ अथ पंचमी ॥

यजंते अस्य सख्यं वयश्च नमस्विनः स्व ऋतस्य धामन् ।

वि पृक्षो बाबधे नृभिः स्तवान इदं नमो रुद्राय प्रेष्ठं ॥५॥

यजंते । अस्य । सख्यं । वयः । च । नमस्विनः । स्वे । ऋतस्य । धामन् ।

वि । पृक्षः । बाबधे । नृऽभिः । स्तवानः । इदं । नमः । रुद्राय । प्रेष्ठं ॥५॥

अनया रुद्रः स्तूयते । नमस्विनो हविलक्षणाब्रवंतः स्वे स्वकीय ऋतस्य
यज्ञस्य धामन् धामनि स्थाने । स्वकीये यज्ञगृहे स्थिता इत्यर्थः । वयश्च गंतारः
कर्माणि कुर्वाणा यजमाना अस्य रुद्रस्य सख्यं सखित्वमुद्दिश्य यजंते । पूजयंतु ।
नृभिर्नृभिः स्तवानः स्तूयमानो रुद्रः पृक्षोऽन्नं स्तोतृषु विबाबधे । विबभ्राति ।
ददातीत्यर्थः । प्रेष्ठं रुद्रस्य प्रियतममिदं नमस्तस्मै रुद्राय मया क्रियते ॥

॥ इति पंचमस्य चतुर्थे प्रथमो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

आ वासाकं यशसो वावशानाः सरस्वती सप्तथी सिंधुमाता ।

याः सुप्रयंत सुदुधाः सुधारा अभि स्वेन पर्यसा पीप्यानाः ॥ ६ ॥

आ । यत् । साकं । यशसः । वावशानाः । सरस्वती । सप्तथी । सिंधुमाता ।

याः । सुप्रयंत । सुदुधाः । सुधाराः । अभि । स्वेन । पर्यसा । पीप्यानाः ॥ ६ ॥

यत् यासां गंगादीनां नदीनां मध्ये सिंधुमातापां मातृभूता सरस्वत्येतदाख्या
नदी सप्तथी सप्तमी भवति सुदुधाः कामान्दोग्धुं सुशक्याः सुधाराः शोभनधा-
रोपेताश्च नद्यः सुप्रयंत सुप्रयंते । गतिकर्मैतत् । प्रवहंति । स्वेन स्वकीयेन पर्यसो-
दकेनाभिपीप्याना याश्चाभिवर्धयंत्यो यशसोऽन्वत्यो वावशानाः कामयमाना
नद्यः साकं युगपदेव आ गच्छंतु । आ इत्युपसर्गस्य योग्यक्रियाध्याहारः ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

उत ते नो मरुतो मंदसाना धियं तोकं च वाजिनोऽवंतु ।

मा नः परि ख्यदक्षरा चरंत्यवीवृधन्युज्यं ते रयिं नः ॥ ७ ॥

उत । ते । नः । मरुतः । मंदसानाः । धियं । तोकं । च । वाजिनः । अवंतु ।

मा । नः । परि । ख्यत् । दक्षरा । चरंती । अवीवृधन् । युज्यं । ते । रयिं । नः ॥ ७ ॥

उतापि च मंदसाना मोदमाना वाजिनो वेगवंतस्त्ये ते मरुतो नोऽस्मदीयं
धियं यज्ञाख्यं कर्म तोकं चास्मदीयं पुत्रं चावंतु । रक्षंतु । दक्षरा व्याघ्रा
चरंती वाग्देवता च नोऽस्मान् परि त्यक्त्वास्मद्भतिरिक्तानन्यान्मा ख्यत् । मा
द्राक्षीत् । ते पूर्वोक्ता मरुतो वाक्च युज्यं युक्तमपि नोऽस्मदीयं रयिं धनम-
वीवृधन् । वर्धयंतु ॥

॥ अथाष्टमी ॥

प्र वो महीमरमतिं कृणुध्वं प्र पूषणं विद्वध्वं न वीरं ।

भगं धियोऽवितारं नो अस्याः सातौ वाजं रातिषाचं पुरंधिं ॥ ८ ॥

प्र । वः । मही । अरमतिं । कृणुध्वं । प्र । पूषणं । विद्वध्वं । न । वीरं ।

भगं । धियः । अवितारं । नः । अस्याः । सातौ । वाजं । रातिऽसाचं । पुरंऽधिं ॥ ८ ॥

हे स्तोतारो वो यूयमरमतिमुपरतिरहितां महीं महतीं भूमिं प्रकृणुध्वं ।
आह्वयत । तथा विदध्यं यज्ञार्हे वीरं न सर्वेषां प्रेरकं च पूषणमेतन्नामकं देवं
प्रकृणुध्वं । तथास्या धियो नोऽस्मदीयस्यास्य कर्मणोऽवितारं रक्षितारं भगं देवं
चाह्वयत । अपि च सातावस्मदीये यज्ञे युञ्जे वा वाजमृभूणामन्यतमं देवमाह्वयत ।
कीदृशं वाजं । रातिषाचं दानसेवकं पुरंधिं पुराणं धारयितारं ॥

यज्ञपुच्छेऽच्छायं व इति चमसिनः स्वं स्वं चमसमभिमृशेयुः । सूचितं च ।
अच्छायं वो मरुतः श्लोक एत्वित्येतयाभिमृशन्ति । आ० ६. १२. इति ॥

॥ तत्रैषा नवमी ॥

अच्छायं वो मरुतः श्लोक एत्वच्छा विष्णुं निषिक्तपामवोभिः ।

उत प्रजायै गृणते वयो धुर्यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ९ ॥

अच्छ । अयं । वः । मरुतः । श्लोकः । एतु । अच्छ । विष्णुं । निषिक्तऽपां । अवऽभिः ।

उत । प्रजायै । गृणते । वयः । धुः । यूयं । पात । स्वस्तिऽभिः । सदा । नः ॥ ९ ॥

हे मरुतो वो युष्मानयं श्लोकोऽस्मदीयमिदं स्तोत्रमच्छेतु । अभिगच्छतु ।
निषिक्तपां निषिक्तस्य गर्भस्य रक्षितारं । यद्वा चमसे निषिक्तानां सोमानां
पातारमवोभिरस्मद्विषयरक्षणैर्युक्तं विष्णुं चास्मदीयं स्तोत्रमच्छेतु । उतापि च
मरुतो विष्णुश्च गृणते स्तुवते मह्यं प्रजायै पुत्ररूपां प्रजां वयोऽन्नं च धुः ।
अधुः । दधतु । हे मरुतो हे विष्णो यूयं स्वस्तिभिरविनाशिनोऽस्मान् सदा
सर्वदा पात । रक्षत ॥

॥ इति पंचमस्य चतुर्थे द्वितीयो वर्गः ॥

आ वो वाहिष्ठ इत्यष्टचं चतुर्थं सूक्तं वसिष्ठस्यार्धं चैष्टुभं वैश्वदेवं । अनुक्रम्यते
च । आ वोऽष्टाविति ॥ विनियोगो लैंगिकः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

आ वो वाहिष्ठो वहतु स्तवध्यै रथो वाजा च्छुभुक्षणो अमृक्तः ।

अभि विपृष्टैः सर्वनेषु सोमैर्मदे सुशिप्रा महभिः पृणध्वं ॥ १ ॥

आ । वः । वाहिष्ठः । वहतु । स्तवध्यै । रथः । वाजा । च्छुभुक्षणः । अमृक्तः ।

अभि । विपृष्टैः । सर्वनेषु । सोमैः । मदे । सुशिप्राः । महभिः । पृणध्वं ॥ १ ॥

अनेन वृचेन ऋभवः स्तूयन्ते । ऋभुक्षणो विस्तीर्णस्य तेजसो निवासभूता
हे वाजा ऋभवो वाहिष्ठो वोढृतमः स्तवधै स्तोतुमर्होऽमृक्तः केनाप्यहिंसितो
युष्मदीयो रथो वो युष्माना वहतु । आ समन्तादस्मदीयं यज्ञं प्रापयतु । हे
सुशिप्राः शोभनहनवो यूयं तेन रथेनागत्य सवनेष्वस्मदीययज्ञेषु मदे मदनिमित्ते
चिपृष्ठैः क्षीरदधिसक्तुमिश्रैर्महभिर्महन्निः सोमैरभिपृणध्वं युष्मदीयं जठरमभिपू-
रयत । स रथो युष्मानावहत्विति पूर्वेणान्वयः ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

यूयं ह रत्नं मघवत्सु धत्थ स्वर्हं ऋभुक्षणो अमृक्तं ।

सं यज्ञेषु स्वधावन्तः पिबध्वं वि नो राधांसि मतिभिर्दयध्वं ॥ २ ॥

यूयं ह । रत्नं । मघवत्सु । धत्थ । स्वः । स्वर्हः । ऋभुक्षणः । अमृक्तं ।

सं । यज्ञेषु । स्वधाऽवन्तः । पिबध्वं । वि । नः । राधांसि । मतिऽभिः । दयध्वं ॥ २ ॥

हे ऋभुक्षणो हे ऋभवः स्वर्हः स्वर्गं पश्यन्तो यूयं ह यूयमेव मघवत्सु
हविलक्षणावत्स्वस्मासु निमित्तेष्वमृक्तमहिंसितं । चोरादिभिर्नोपहतमित्यर्थः ।
रत्नं रमणीयं धत्थ । धारयथ । तदनतरं स्वधावन्तो बलवन्तस्ते यूयं यज्ञेष्वस्मदी-
ययज्ञेषु सं पिबध्वं । सम्यक् सोमं पिबत । अपि च यूयं मतिभिर्धनहेतुभिर्नोऽस्मभ्यं
राधांसि धनानि वि दयध्वं । विशेषेण दत्त ॥

॥ अथ तृतीया ॥

उवोचिष्य हि मघवन्देष्टं महो अर्भस्य वसुनो विभागे ।

उभा ते पूर्णा वसुना गभस्ती न सूनृता नि यमते वसव्या ॥ ३ ॥

उवोचिष्य । हि । मघऽवन् । देष्टं । महः । अर्भस्य । वसुनः । विऽभागे ।

उभा । ते । पूर्णा । वसुना । गभस्ती इति । न । सूनृता । नि । यमते । वसव्या ॥ ३ ॥

उवोचिष्येत्याद्याः पञ्चर्च इन्द्रदेवताकाः । हे मघवन् धनवन्निद्र त्वं महो
महतोऽर्भस्याल्पस्य च वसुनो धनस्य विभागे परिचरष्वानुकूले दाननिमित्ते
देष्टं धनमुवोचिष्य हि । सेवसे खलु ॥ उचतिः सेवाकर्मा ॥ तथा ते त्वदीयावु-
भोभौ गभस्ती बाहू वसुना धनेन पूर्णा । संपूर्णा भवतः । ते त्वदीया सूनृता
वाक् वसव्या वसूनि धनानि न नियमते । न नियच्छति । यद्वा वसव्या वसुषु

• धनेषु साधुः सूनृता वाक् धनेन संपूर्णो त्वदीयो बाहू न नियच्छति । नाल्पं प्रदापयतीत्यर्थः ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

त्वमिन्द्र स्वयंशा ऋभुक्षा वाजो न साधुरस्तमेष्टृका ।

वयं नु ते दाश्वांसः स्याम ब्रह्म कृण्वंतो हरिवो वसिष्ठाः ॥४॥

त्वं । इन्द्र । स्वऽयंशाः । ऋभुक्षाः । वाजः । न । साधुः । अस्तं । एषि । ऋका ।

वयं । नु । ते । दाश्वांसः । स्याम । ब्रह्म । कृण्वंतः । हरिऽवः । वसिष्ठाः ॥४॥

हे इन्द्र स्वयंशा असाधारणकीर्तिर्ऋभुक्षा ऋभुनिवासक ऋभूणामीश्वरो वा त्वं साधुः साधको वाजो न अन्नमिव ऋका ऋक्कणः स्तोतुर्ममास्तं गृहमेषि । प्राप्नुहि । नु अद्य वसिष्ठा एतत्संज्ञका ऋषयो वयं हे हरिवः स्वकीयाश्वोपेतेंद्र ते त्वदर्थं दाश्वांसो हवितर्लक्षणान्नं दत्तवन्तो ब्रह्म स्तोत्रं कृण्वंतः कुर्वंतः संतः स्याम । भवेम ॥

॥ अथ पंचमी ॥

सनितासि प्रवतो दांशुषे चिद्याभिर्विवेषो हर्यश्च धीभिः ।

ववन्मा नु ते युज्याभिरुती कदा न इन्द्र राय आ दशस्येः ॥५॥

सनिता । असि । प्रऽवतः । दांशुषे । चित् । याभिः । विवेषः । हरिऽअश्च । धीभिः ।

ववन्म । नु । ते । युज्याभिः । ऊती । कदा । नः । इन्द्र । रायः । आ । दशस्येः ॥५॥

हे हर्यश्च हरिनामकाश्वेंद्र त्वं याभिधीभिरस्मदीयाभिः स्तुतिभिर्विवेषः व्याप्नोषि स त्वं दांशुषे चित् हविर्दत्तवते यजमानायापि प्रवतः प्रवणस्य धनस्य सनितासि । दाता भवसि । अपि च हे इन्द्र त्वं नोऽस्मभ्यं कदा कस्मिन् काले रायो धनान्यादशस्येः । प्रयच्छेः । नु अद्य ते तव युज्याभिर्योग्याभिरुती ऊतिभी रक्षाभिर्ववन्म । त्वां संभजेम ॥

॥ इति पंचमस्य चतुर्थे तृतीयो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

वासयसीव वेधसत्त्वं नः कदा न इन्द्र वचसो बुबोधः ।

अस्तं तावता धिया रयिं सुवीरं पृक्षो नो अर्वा न्युहीत वाजी ॥६॥

वा॒स॒य॒सिऽइ॒व । वे॒ध॒सः । त्वं । नः । क॒दा । नः । इ॒न्द्र । व॒च॒सः । बु॒बो॒धः ।

अ॒स्त्वं । ता॒त्या । धि॒या । र॒यिं । सु॒वी॒रं । पृ॒क्षः । नः । अ॒र्वी । नि । उ॒ही॒त । वा॒जी ॥ ६ ॥

हे इन्द्र त्वं कदा कस्मिन्काले नोऽस्मदीयं वचसो वचोरूपं स्तोत्रं बुबोधः । अवगच्छेः । तथा स त्वं वेधसः स्तोतृनस्मान्वासयसीव । इवेदानीमर्थे । इदानीं स्वकीये स्थानेऽवस्थापयसि । किंच वाजी बलवानर्वा वेगवान् त्वदीयोऽश्वस्तात्या ॥ तनोतेरिदं रूपं ॥ संततया धियास्तत्पेरितया स्तुत्या हेतुभूतया सुवीरं शोभनपुत्रोपेतं रयिं त्वदीयं धनं पृक्षोऽन्नं च नोऽस्मदीयमस्त्वं गृहं न्युहीत । निवहेत् ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

अ॒भि यं दे॒वी नि॒र्ऋ॒तिश्चि॒दी॒शे न॒क्ष॑त॒ इ॒न्द्रं श॒रदः॒ सु॒पृ॒क्षः ।

उ॒पं चि॒ब॒न्धु॒र्जर॑द॒ष्टिमे॒त्यस्व॑वेशं॒ यं कृ॒ण॒व॑न्त॒ म॒र्ताः ॥ ७ ॥

अ॒भि । यं । दे॒वी । निःऽऋ॒तिः । चि॒त् । ई॒शे । न॒क्ष॑ते । इ॒न्द्रं । श॒रदः । सु॒ऽपृ॒क्षः ।

उ॒पं । चि॒ऽब॒न्धुः । ज॒रत्ऽऋ॒ष्टिं । ए॒ति । अ॒स्वऽव॑ेशं । यं । कृ॒ण॒व॑न्त । म॒र्ताः ॥ ७ ॥

देवी द्योतमाना निर्ऋतिश्चित् भूमिरपीशे ॥ कृत्यार्थे केन्द्रप्रत्ययः ॥ ईशितव्या-
स्वभूता सती यमिन्द्रमभिनक्षते व्याप्नोति । सुपृक्षः शोभनान्नैरुपेताः शरदः संवत्स-
राश्च यमिन्द्रं नक्षते व्याप्नुवन्ति । मर्ता मरणधर्माणः स्तोतारो वयं यमिन्द्रमस्ववेशं
स्वकीये स्थानेऽनुपविशन्तं कृण्वन्त कुर्वन्ति चिबन्धुस्त्रयाणां लोकानां बन्धको
विधारकः स इन्द्रो जरदष्टिं जरज्जीर्णमष्टिरशनं यस्य बलस्य हेतुभूतं तबल-
मुपैति । उपगच्छति ॥

॥ अथाष्टमी ॥

आ नो॒ राधाँ॑सि स॒वितः॒ स्त॒व॒ध्या आ रा॒यो य॑न्तु प॒र्व॒त॒स्य रा॒तौ ।

स॒दा नो॒ दि॒व्यः पा॒युः सि॒ष॒क्तु यू॒यं पा॑न्त॒ स्व॒स्ति॒भिः स॒दा नः ॥ ८ ॥

आ । नः । राधाँ॑सि । स॒वि॒त॒रि॒ति । स्त॒व॒ध्या । आ । रा॒यः । य॑न्तु । प॒र्व॒त॒स्य । रा॒तौ ।

स॒दा । नः । दि॒व्यः । पा॒युः । सि॒ष॒क्तु । यू॒यं । पा॑न्त । स्व॒स्ति॒ऽभिः । स॒दा । नः ॥ ८ ॥

हे सवितः सर्वस्य प्रेरक देव त्वत्सकाशास्तवध्या स्तोतुं योग्यानि राधाँसि
धनानि नोऽस्मानायन्तु । आगच्छन्तु । पर्वतस्य । पर्वत इति कश्चिदिन्द्रस्य सखा ।
एतत्संज्ञकस्य देवस्य रातौ दाने सति रायो धनान्यस्मानायन्तु । पायुः सर्वस्य

पालको दिव्यो दिवि भवः स इन्द्रः सदा सर्वदा नोऽस्मान् सिषक्तु । रक्षकत्वेन
सेवतां । अस्मिन्सूक्ते ये प्रतिपादिता देवास्ते सर्वे यूयं नोऽस्मान् स्वस्तिभिः
कल्याणैः सदा पात । पालयत ॥

॥ इति पंचमस्य चतुर्थे चतुर्थो वर्गः ॥

उदु ष देव इत्यष्टर्चं पंचमं सूक्तं वसिष्ठस्यार्धे चैष्टुभं सवितृदेवताकं । सप्त-
म्यष्टम्यौ वाजिदेवताके । भगमुयोऽवस इत्यर्धचो भगदेवत्यः साविचो वा ।
तथा चानुक्रमणिका । उदु ष साविचमन्त्ये वाजिन्यौ भगमिति भागो वार्धर्च
इति ॥ गतः सूक्तविनियोगः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

उदु ष देवः सविता ययाम हिरण्ययीममतिं यामशिश्नेत् ।

नूनं भगो हव्यो मानुषेभिर्वि यो रत्ना पुरुवसुर्दधाति ॥ १ ॥

उत् । ऊं इति । स्यः । देवः । सविता । ययाम । हिरण्ययी । अमतिं । यां । अशिश्नेत् ।

नूनं । भगः । हव्यः । मानुषेभिः । वि । यः । रत्ना । पुरुवसुः । दधाति ॥ १ ॥

सविता सर्वस्य प्रेरकः स्य स देवो हिरण्ययी सुवर्णमयी याममतिं । रूपना-
मैतत् । रूपं । प्रभामित्यर्थः । अशिश्नेत् आश्रयति ताममतिमुद्ययाम । उद्यच्छति ।
उद्गमयति । उ इति पादपूरणः । नूनमद्य भगो भजनीयो यः सविता मानुषे-
भिर्मनुष्यैः स्तोतृभिर्हव्यो हवनीयः स्तोतव्यो भवति । पुरुवसुर्बहुधनो यो देवः
स्तोतृभ्यो रत्ना रत्नानि रमणीयानि धनानि विदधाति करोति स सविता
देवस्ताममतिमुद्ययामेति पूर्वेण संबंधः ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

उदु तिष्ठ सवितः श्रुध्यस्य हिरण्यपाणे प्रभृतावृतस्य ।

श्रुधीं पृथ्वीममतिं सृजान आ नृभ्यो मर्तभोजनं सुवानः ॥ २ ॥

उत् । ऊं इति । तिष्ठ । सवितरिति । श्रुधि । अस्य । हिरण्यऽपाणे । प्रभृता । अतस्य ।

वि । उधीं । पृथ्वी । अमतिं । सृजानः । आ । नृभ्यः । मर्तभोजनं । सुवानः ॥ २ ॥

हे सवितः सर्वस्य प्रेरयितृदेव त्वमुत्तिष्ठ । ऊर्ध्वं गच्छ । ततो हे हिरण्यपाणे

हे सुवर्णहस्त त्वमस्मद्भीषितप्रदानाय ऋतस्य यज्ञस्य प्रभृतौ प्रणयनेऽस्वास्-
दीयमिदं स्तोत्रं श्रुधि । शृणु । उ इति पूरणः । कीदृशस्त्वं । उर्वीं विस्तीर्णी
पृथ्वीं प्रथिताममतिं रूपं प्रभां विसृजानो विसृजन् नृभ्यो नेतृभ्यः स्तोतृभ्यो
मर्तभोजनं मनुष्याणां भोगयोग्यं धनमासुवानः प्रेरयन् । एवंभूतस्त्वमिदं स्तोत्रं
शृण्वति संबंधः ॥

॥ अथ तृतीया ॥

अपि द्युतः सविता देवो अस्तु यमा चिद्विश्वे वसवो गृणन्ति ।

स नः स्तोमान्नमस्य चनो धाद्विश्वेभिः पातु पायुभिर्नि सूरीन् ॥३॥

अपि । स्तुतः । सविता । देवः । अस्तु । यं । आ । चित् । विश्वे । वसवः । गृणन्ति ।

सः । नः । स्तोमान् । नमस्यः । चनः । धात् । विश्वेभिः । पातु । पायुऽभिः । नि । सूरीन् ॥३॥

अपि च सविता देवोऽस्माभिः स्तुतोऽस्तु । अस्मदीयाः स्तुतीः शृणोत्वित्यर्थः ।
विश्वे वसवश्चित् सर्वे दवा अपि यं सवितारमागृणन्ति अभिष्टुवंति नमस्यः
सर्वैर्नमस्करणीयः स देवः स्तोमान्नोऽस्मदीयानि स्तोत्राणि चनोऽन्नं धात् ।
दधातु । अन्नफलानि करोतु । विश्वेभिर्विश्वैः सर्वैः पायुभिः पालनैः सूरीन्
स्तोतृन्स्माच्च पातु । नितरां पालयतु ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

अभि यं देव्यदितिर्गृणन्ति सवं देवस्य सवितुर्जुषाणा ।

अभि सम्राजो वरुणो गृणन्त्यभि मिचासो अर्यमा सजोषाः ॥४॥

अभि । यं । देवी । अदितिः । गृणन्ति । सवं । देवस्य । सवितुः । जुषाणा ।

अभि । संऽराजः । वरुणः । गृणन्ति । अभि । मिचासः । अर्यमा । सऽजोषाः ॥४॥

देवी द्योतमानादितिरदीना देवमाता यं सवितारमभिगृणन्ति अभिष्टौति ।
कीदृशी । सवितुर्देवस्यैव सवं प्रसवमनुज्ञां जुषाणा सेवमाना । सम्राजः सम्यया-
जमाना वरुणः । उपलक्षणमेतत् । वरुणादयो देवा यं सवितारमभिगृणन्ति
अभिष्टुवंति । मिचासो मिचादयश्च सजोषाः समानप्रीतिर्यमैतत्संज्ञको देवश्च
यमभिगृणन्ति स नः स्तोमान्नो धादिति पूर्ववर्त्ता संबंधः ॥

॥ अथ पंचमी ॥

अभि ये मिथो वनुषः सपंते रातिं दिवो रातिषाचः पृथिव्याः ।

अहिर्बुध्न्य उत नः शृणोतु वरुच्येकधेनुभिर्नि पातु ॥५॥

अभि । ये । मिथः । वनुषः । सपंते । रातिं । दिवः । रातिऽसाचः । पृथिव्याः ॥

अहिः । बुध्न्यः । उत । नः । शृणोतु । वरुची । एकधेनुऽभिः । नि । पातु ॥५॥

रातिषाचो दानसेविनो वनुषः संभक्तारो ये यजमाना मिथः परस्परं संहता भूत्वा सवितारमभिलक्ष्य सपंते परिचरन्ति । कीदृशं । दिवो द्युलोकस्य पृथिव्या भूमेश्च रातिं मिचभूतं । उतापि चाहिर्बुध्न्यः । बुध्नेऽंतरिक्षे भवो बुध्न्यः । एतीत्यहिः । एतत्पदद्वयाभिधो मध्यमस्थानोऽग्निरहिर्बुध्न्य इत्युच्यते । सवितुर्मिचभूतः सोऽपि तेषां नोऽस्माकं सवितृविषयं स्तोत्रं शृणोतु । तथा वरुची वाग्देवी च सवितृसहिता सत्येकधेनुभिर्मुखाभिर्गोभिर्नि पातु । नितरामस्यान्पालयतु ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

अनु तन्नो जास्पतिर्मसीष्ट रत्नं देवस्य सवितुरियानः ।

भगमुयोऽवसे जोहवीति भगमनुयो अर्धं याति रत्नं ॥६॥

अनु । तत् । नः । जाःपतिः । मंसीष्ट । रत्नं । देवस्य । सवितुः । इयानः ।

भगं । उयः । अवसे । जोहवीति । भगं । अनुयः । अर्धं । याति । रत्नं ॥६॥

इयानोऽस्माभिर्याच्यमानो जास्पतिः प्रजानां पालकः सविता देवः सवितुर्देवस्य स्वस्य संबंधि रत्नं रमणीयं तत्प्रसिद्धं धनं नोऽस्माकमनुमंसीष्ट । अनुमन्यतां । उय ओजस्वी स्तोता भगं भजनीयं सवितारं भगसंज्ञकं देवं वावसे नोऽस्माकं रक्षणाय जोहवीति । भृशं ह्रयति । अथापि चानुयोऽसमर्थः स्तोता भगमेतत्संज्ञकं सवितारं वा रत्नं रमणीयं तत्प्रसिद्धं धनं याति । याचते ॥

वैश्वदेवे पर्वणि वाजिनस्य हविषः शं नो भवंत्वित्यादिके द्वे याज्यानुवाक्ये । सूचितं च । शं नो भवंतु वाजिनो हवेषु वाजे वाजेऽवत वाजिनो न इत्यूर्ध्वश्रु-
रनवानं याज्यां । आ० २. १६. । इति ॥

॥ तथैवा सप्तमी ॥

शं नो भवन्तु वाजिनो हवेषु देवताता मितद्रवः स्वर्काः ।

जंभयन्तोऽहिं वृकं रक्षांसि सनेम्यस्मद्युयवन्ममीवाः ॥ ७ ॥

शं । नः । भवन्तु । वाजिनः । हवेषु । देवऽताता । मितऽद्रवः । सुऽअर्काः ।

जंभयन्तः । अहिं । वृकं । रक्षांसि । सनेमि । अस्मत् । युयवन् । अमीवाः ॥ ७ ॥

देवताता देवतान्तौ यज्ञे हवेष्वस्मदीयेषु स्तोत्रेषु मितद्रवो मितद्रवणा मित-
भार्गाः स्वर्काः शोभनान्ना वाजिन एतदभिधायका देवा नोऽस्माकं शं सुखाय
भवन्तु । अपि चाहिमागत्य हन्तारं वृकं वसूनामादातारं । चोरमिति शेषः ।
रक्षांसि च जंभयन्तो हिंसन्तो वाजिनो देवाः सनेमि ॥ पुराणनामैतत् ॥ पुरातना
अमीवा रोगानस्मदस्मत्तो युयवन् । पृथक्कुर्वन्तु ॥

॥ अथाष्टमी ॥

वाजेवाजेऽवत वाजिनो नो धनेषु विप्रा अमृता चतुज्ञाः ।

अस्य मध्वः पिबत मादयध्वं तृप्ता यात पथिभिर्देवयानैः ॥ ८ ॥

वाजेऽवाजे । अवत । वाजिनः । नः । धनेषु । विप्राः । अमृताः । चतुऽज्ञाः ।

अस्य । मध्वः । पिबत । मादयध्वं । तृप्ताः । यात । पथिऽभिः । देवऽयानैः ॥ ८ ॥

हे वाजिन एतन्नामका देवा विप्रा मेधाविनोऽमृता अमरणधर्माण चतुज्ञाः
सत्यं जानन्त एवंभूताः संतो यूयं वाजे वाजे सर्वेषु युद्धेषु नोऽस्मान्धनेषु
धननिमित्तेष्ववत । पालयत । ततो यूयमस्य मध्वो मधुरोपेतमिमं सोमं पिबत ।
सोमपानानन्तरं मादयध्वं । यूयं तृप्ता भवत । ततस्तृप्ता यूयं देवयानैर्देवगमन-
साधनैः पथिभिर्मार्गेर्यात । गच्छत ॥

॥ इति पंचमस्य चतुर्थे पंचमो वर्गः ॥

ऊर्ध्वो अग्निरिति सप्तर्चं षष्ठं सूक्तं वसिष्ठस्यार्धे वैष्णवं वैश्वदेवं । ऊर्ध्वः सप्त
वैश्वदेवं त्वित्यनुक्रमणिका ॥ सूक्तविनियोगो लैंगिकः ॥ द्वितीये छंदोमे प्रउगच्छ
ऊर्ध्वो अग्निरिति वैश्वदेवस्तुचः । सूचितं च । ऊर्ध्वो अग्निः समतिं वस्वो अग्नेदुत
स्या नः सरस्वती जुषाणेति प्रउगं । अ० ८. १०. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

ऊर्ध्वो अग्निः सुमतिं वस्वो अश्वेत्यतीची जूर्णिर्देवतातिमेति ।

भेजाते अद्री रथ्येव पंथामृतं होता न इषितो यजाति ॥ १ ॥

ऊर्ध्वः । अग्निः । सुऽमतिं । वस्वः । अश्वेत्य । प्रतीची । जूर्णिः । देवऽतातिं । एति ।

भेजाते इति । अद्री इति । रथ्याऽइव । पंथा । अमृतं होता । नः । इषितः । यजाति ॥ १ ॥

अग्निरंगनादिगुणविशिष्ट ऊर्ध्व उन्नमनः सन् वस्वो वासकस्य स्तोतुः सुमति-
मस्मदीयां शोभनां स्तुतिमश्वेत्य । अयतु । सेवतां । प्रतीच्यभिमुखी जूर्णिः सर्वासां
प्रजानां जरयिष्युषोदेवता देवतातिं यज्ञमेति । गच्छति । अद्री आद्रियन्ती अद्वा-
वन्ती पत्नीयजमानौ पंथां पंथानं यज्ञमार्गं रथ्येव रथिनाविव भेजाते । सेवाते ।
तथेषितः संप्रेषितो नोऽस्मदीयो होता ऋतं यज्ञं यजाति । यजतु । करोत्वित्यर्थः ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

प्र ववृजे सुप्रया बर्हिरेषामा विशपतीव बीरिटे इयाते ।

विशामक्तोरुषसः पूर्वहूतौ वायुः पूषा स्वस्तये नियुत्वान् ॥ २ ॥

प्र । ववृजे । सुऽप्रयाः । बर्हिः । एषां । आ । विशपती इवेति विशपती इव । बीरिटे ।
इयाते इति ।

विशां । अक्तोः । उषसः । पूर्वऽहूतौ । वायुः । पूषा । स्वस्तये । नियुत्वान् ॥ २ ॥

एषां यज्ञमानानां संबंधि सुप्रयाः शोभनान्नेन युक्तं बर्हिः कुशमयं प्रववृजे ।
प्रवृज्यते । आसाद्यत इत्यर्थः । विशपतीव । इवेतीदानीमर्थे । इदानीमस्मदीयानां
प्रजानां पालकौ नियुत्वान् । नियुच्छेन वडवा उच्यन्ते । तद्वान्वायुः पूषा
च विशां प्रजानां स्वस्तये क्षेमायाक्तो राचेः संबंधिन्या उषसः सकाशात्पूर्वहूतौ
पूर्वस्मिन्नाह्वाने सति बीरिटेऽंतरिक्ष एयाते । आगच्छतां । यद्वा विशपतीवेत्यु-
पमा । विशां मनुष्याणां बीरिटे गणे विशपतीव राजानौ यथागच्छतां तद्वत् ।
अस्मिन्पक्षे विशामित्युभयत्र संबध्यते ॥

॥ अथ तृतीया ॥

अग्न्या अथ वसवो रंत देवा उरावन्तरिक्षे मर्जयन्त शुभाः ।

अर्वाकपथ उरुजयः कृणुध्वं श्रोता दूतस्य जग्मुषो नो अस्य ॥ ३ ॥

ज॒मयाः । अ॒र्च । व॒स॒वः । र॒न्त । दे॒वाः । उ॒रौ । अ॒न्तरि॒क्षे । म॒र्ज॒यन्त । ऋ॒भ्राः ।

अ॒र्वाक् । प॒थः । उ॒रुऽज॒यः । कृ॒णु॒ध्वं । श्रो॒त । दू॒त॒स्य । ज॒ग्मु॒षः । नः । अ॒स्य ॥ ३ ॥

वसवो वसुसंज्ञका देवा अचास्मिन्यज्ञे जमयाः पृथिव्यां रन्त । रमयन्तां । उरौ विस्तीर्णोऽन्तरिक्षे स्थिताः ऋभ्रा दीप्यमाना मरुतश्च मर्जयन्त । परिचर्यन्ते । हे उरुजयः प्रभूतगमना वसवो मरुतश्च यूयं पथो युष्मदीयान्मार्गानर्वागस्मदभिमुखं यथा भवति तथा कृणुध्वं । कुरुत । अपि च यूयं जग्मुषो युष्मान्प्रतिगतवतो नोऽस्मदीयस्यास्य दूतस्यामेराह्वानं श्रोत । शृणुत । अग्निर्हि यजमानानां दूतः सन् देवानाह्वयतीत्यर्थः ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

ते हि य॒ज्ञेषु॑ य॒ज्ञिया॑स॒ ऊमाः॑ स॒धस्य॑ वि॒श्वे अ॒भि संति॑ दे॒वाः ।

ताँ अ॒ध्व॒र उ॒श॒तो य॑स्य॒मे श्रु॒ष्टी भ॒गं ना॑स॒त्या पु॒रं॑धिं ॥ ४ ॥

ते । हि । य॒ज्ञेषु॑ । य॒ज्ञिया॑सः । ऊ॒माः । स॒धऽस्य॑ । वि॒श्वे । अ॒भि । संति॑ । दे॒वाः ।

ता॒न् । अ॒ध्व॒रे । उ॒श॒तः । य॒क्षि । अ॒मे । श्रु॒ष्टी । भ॒गं । ना॑स॒त्या । पु॒रं॑धिं ॥ ४ ॥

यज्ञेषु यागेषु ते हि ते खलु प्रसिद्धा यज्ञियासो यज्ञार्हा ऊमा रक्षका विश्वे सर्वे देवाः सधस्य सहस्थानमभिसन्ति । अभिभवन्ति । आक्रामन्ति । हे अमे अध्वरेऽस्मदीये यज्ञ उशतः कामयमानान्तान्देवान्यक्षि । यज । तथा श्रुष्टी ॥ क्षिप्रनामैतत् ॥ क्षिप्रं भगमेतत्संज्ञकं देवं नासत्या नासत्यावश्विनी च पुरंधिं पुरुणां ध्यातारमिन्द्रं च यज ॥

॥ अथ पंचमी ॥

आ॒मे गि॒रो दि॒व आ॑ पृथि॒व्या मि॒त्रं व॒ह व॒रु॒णमि॒न्द्रम॒ग्निं ।

आ॒र्य॒म॒ण॒मदि॑तिं वि॒ष्णु॒मे॒षां सर॑स्वती म॒रुतो॑ मा॒द॒यन्तां ॥ ५ ॥

आ । अ॒मे । गि॒रः । दि॒वः । आ । पृथि॒व्याः । मि॒त्रं । व॒ह । व॒रु॒णं । इ॒न्द्रं । अ॒ग्निं ।

आ । आ॒र्य॒म॒णं । अ॒दि॒तिं । वि॒ष्णुं । ए॒षां । सर॑स्वती । म॒रुतः॑ । मा॒द॒यन्तां ॥ ५ ॥

हे अमे त्वं दिवो द्युलोकात्काशजिरो गिरियान् स्तुत्यान्देवानस्मदीयं यज्ञं प्रत्यावह । आह्वानं कुरु । पृथिव्या अन्तरिक्षाच्चावह । कान्देवानिति तदुच्यते ।

मिषमेतत्संज्ञकं वरुणं चेदं च देवेषु देवतास्वरूपेणावस्थितं चाग्निमर्यमणमे-
तत्संज्ञकमदितिमदीनां पृथिवी च विष्णुं च । एवंभूतान्देवानेषामस्माकं यजमा-
नानामर्थायावह । सरस्वती वाग्देवता च मरुतश्च मादयन्तां । अस्मदीयैः स्तो-
त्रैर्हविर्भिश्च माद्यन्तु ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

रे ह॒व्यं म॒तिभि॒र्यज्ञि॒यानां॑ नक्ष॒त्कामं॑ म॒र्त्याना॑मसिन्वन् ।

धाता॑ र॒यिम॑विद॒स्यं सदा॑सां स॒क्षीम॑हि यु॒ज्येभि॑र्न दे॒वैः ॥ ६ ॥

रे । ह॒व्यं । म॒तिऽभिः । य॒ज्ञि॒यानां॑ । नक्ष॒त् । कामं॑ । म॒र्त्यानां॑ । अ॒सिन्वन् ।

धात॑ । र॒यिं । अ॒वि॒ऽद॒स्यं । सदा॑ऽसां । स॒क्षीम॑हि । यु॒ज्येभिः॑ । नु । दे॒वैः ॥ ६ ॥

यज्ञियानां ॥ चतुर्थ्यर्थे षष्ठी ॥ यज्ञार्हेभ्यो देवेभ्यो मतिभिरस्मदीयाभिः स्तुतिभिः
सह हव्यं हवी रे । अस्माभिर्दीयते । मर्त्यानां मनुष्याणामस्माकं काममभिला-
षमसिन्वन्नप्रतिबध्नन्नग्निर्नक्षत् । अस्मदीयं यज्ञं व्याप्नोतु । हे देवा यूयमविदस्य-
मनुपक्षपणीयं सदासां सर्वदा संभजनीयं रयिं धनं धात । अस्मभ्यं दत्त । न
अद्य वयं युज्येभिः सहायभूतैरिह यज्ञे समागतैर्देवैः सक्षीमहि । यद्वा न इत्युप-
मार्थे । युज्येभिर्न बंधुभिरिव देवैः सक्षीमहि ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

नू रोद॑सी अ॒भिष्टु॑ते वसि॒ष्ठैर्ऋ॑तावानो वरु॒णो मि॒त्रो अ॒ग्निः ।

यच्छं॑तु च॒न्द्रा उ॒पमं॑ नो अ॒र्के यू॒यं पा॑त स्व॒स्तिभिः॑ सदा॑ नः ॥ ७ ॥

नु । रोद॑सी इति । अ॒भिस्तु॑ते इत्यभिऽस्तुते । वसि॒ष्ठैः । ऋ॒तऽवा॑नः । वरु॒णः । मि॒त्रः । अ॒ग्निः ।

यच्छं॑तु । च॒न्द्राः । उ॒पऽमं॑ । नः । अ॒र्के । यू॒यं । पा॑त । स्व॒स्तिभिः॑ । सदा॑ । नः ॥ ७ ॥

न अद्य रोदसी द्यावापृथिव्यौ वसिष्ठैरस्माभिः । पूजार्थं बहुवचनं । अभिष्टुते
अभितः सर्वतः स्तुते अभूतां । तथा ऋतावानोऽस्माभिः क्रियमाणैर्यज्ञैरुपेता
वरुणो मित्रोऽग्निश्चैवंभूता देवा अस्माभिरभिष्टुता आसन् । चन्द्रा आह्लादका
देवा नोऽस्मभ्यमर्कमर्चनीयमन्नमुपमं सर्वोत्कृष्टं यच्छंतु । ददतु । सूक्ते प्रतिपा-
दिता ये देवास्ते सर्वे यूयं नोऽस्मान् स्वस्तिभिरविनाशिः सदा सर्वदा पात ।
पालयत ॥

॥ इति पंचमस्य चतुर्थे षष्ठी वर्गः ॥

ओ ऋष्टिरिति सप्तर्चं सप्तमं सूक्तं वसिष्ठस्यार्षे वैदुभं वैश्वदेवं । ओ ऋष्टिरित्यनुक्रांतं* ॥ विनियोगो लैंगिकः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

ओ ऋष्टिर्विदध्या३ समेतु प्रति स्तोमं दधीमहि तुराणां ।

यदद्य देवः सविता सुवाति स्यामांस्य रत्निनो विभागे ॥ १ ॥

ओ इति । ऋष्टिः । विदध्या । सं । एतु । प्रति । स्तोमं । दधीमहि । तुराणां ।

यत् । अद्य । देवः । सविता । सुवाति । स्याम । अस्य । रत्निनः । विभागे ॥ १ ॥

हे देवा विदध्या विदधेन त्वदीयेन चित्तेन संपाद्या ऋष्टिः सुखमस्मान् ओ आ समेतु । आगच्छतु । अथवा ऋष्टिर्वेगवती विदध्या विदधे यज्ञे क्रियमाणास्मदीया स्तुतिर्युष्मानागच्छतु । वयं तुराणां वेगवतां देवानां स्तोमं स्तोत्रं प्रतिदधीमहि । कुर्वीमहि । अद्येदानीं सविता देवो यज्ञं सुवाति अस्मभ्यं प्रेरयेत् रत्निनो रमणीयधनवतोऽस्य सवितुस्तस्य धनस्य विभागे दाने स्याम । वयं भवेम ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

मिचस्तन्नो वरुणो रोदसी च द्युभक्तमिन्द्रो अर्यमा ददातु ।

दिदेद्दु देव्यदिति रेक्णो वायुश्च यन्नियुवैते भगश्च ॥ २ ॥

मिचः । तत् । नः । वरुणः । रोदसी इति । च । द्युभक्तं । इंद्रः । अर्यमा । ददातु ।

दिदेद्दु । देवी । अदितिः । रेक्णः । वायुः । च । यत् । नियुवैते इति निऽयुवैते । भगः । च ॥ २ ॥

मिचो देवो नोऽस्मभ्यं तत्प्रसिद्धं धनं ददातु । प्रयच्छतु । तथा वरुणो ददातु । रोदसी च द्यावापृथिव्यौ च दत्तां । तथेन्द्रो द्युभक्तं द्युभिर्द्योतमानैः स्तोत्रभिः सेवितं तज्जगत् ददातु । अर्यमा च ददातु । तथादितिर्देवी रेक्णो धनं दिदेद्दु । तज्जनमस्मभ्यं दिशतु । वायुश्च भगश्चोभौ देवौ यज्ञं नियुवैते अस्माच्चितरां योजयेतां तज्जनमिति पूर्वेषु संबंधः ॥

॥ अथ तृतीया ॥

सेदुयो अस्तु मरुतः स शुष्मी यं मर्यं पृषदध्या अवाच ।

उतेमग्निः सरस्वती जुनेति न तस्य रायः पर्येतास्ति ॥ ३ ॥

सः । इत् । उयः । अस्तु । मरुतः । सः । शुष्मी । यं । मर्त्यं । पृषत् ऽअश्वः । अवाथ ।
उत् । ई । अग्निः । सरस्वती । जुनंति । न । तस्य । रायः । परि ऽएता । अस्ति ॥ ३ ॥

हे पृषदश्वः । पृषच्छब्देन केचिन्मृगविशेषा उच्यन्ते । त एवाश्वः वाहा येषां
ते । एवंभूता हे मरुतो रुद्रपुत्रा देवा यूयं मर्त्यं मरणधर्माणं यं यजमानमवाथ
पालयेत सेत्स एव यजमान उयोऽस्तु । ओजस्वी भवतु । तथा स शुष्मी बलवान्
भवतु । तथोतापि चाग्निरंगनादिगुणयुक्तो देवः सरस्वती वाग्देवता चेत्याद्याः
सर्वे देवा ईमेनं यजमानं जुनंति । प्रवर्तयन्ति । तस्य यजमानस्य संबंधिनो
रायो धनस्य कश्चिदपि पर्येता परिगता नास्ति । नाशको न भवतीत्यर्थः ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

अयं हि नेता वरुण ऋतस्य मित्रो राजानो अर्यमापो धुः ।
सुहवा देव्यदितिरनर्वा ते नो अंहो अति पर्षन्नरिष्टान् ॥ ४ ॥
अयं । हि । नेता । वरुणः । ऋतस्य । मित्रः । राजानः । अर्यमा । अपः । धुरिति धुः ।
सुऽहवा । देवी । अदितिः । अनर्वा । ते । नः । अंहः । अति । पर्षन् । अरिष्टान् ॥ ४ ॥

ऋतस्य यज्ञस्य सत्यस्य वा नेता प्रापयितायं हि अयं खलु वरुणश्च मित्र-
आर्यमा चैते राजानः समर्था देवा अपोऽस्मदीयं यज्ञादिलक्षणं कर्म धुः ।
अधुः । दधति । अनर्वा केनाप्यप्रतिगता देवी द्योतमानादितिरदीना देवमाता
सुहवा शोभनाद्भाना भवति । ते वरुणादयो देवा अरिष्टानबाधितान् सतो
नोऽस्मानंहो दुरितमतिपर्षन् । अतिपारयन्तु ॥

॥ अथ पंचमी ॥

अस्य देवस्य मीळ्हुषो वया विष्णोरिषस्य प्रभृषे हविर्भिः ।
विदे हि रुद्रो रुद्रियं महित्वं यासिष्टं वर्तिरश्विनाविरावत् ॥ ५ ॥
अस्य । देवस्य । मीळ्हुषः । वयाः । विष्णोः । एषस्य । प्रऽभृषे । हविऽभिः ।
विदे । हि । रुद्रः । रुद्रियं । महिऽत्वं । यासिष्टं । वर्तिः । अश्विनौ । इराऽवत् ॥ ५ ॥

प्रभृषे हविर्भिर्हवीरूपैरक्षरेषस्य प्रापणीयस्य मीळ्हुषः कामानां सेकुर्विष्णोः
सर्वदेवात्मकस्यास्य देवस्य । विष्णुः सर्वा देवता इति श्रुतेः । अन्ये देवा वयाः

शाखा इव भवन्ति । रुद्रो देवो रुद्रिवं रुद्रसंबन्धि सुखं महित्वं महत्त्वं च विदे हि ।
अस्मान्प्रपिबन्ति खलु । अपि च हे अग्निना देवो युवामिरावत् हविल्लक्ष-
णान्नयुक्तं वर्तिरस्मदीयं गृहं यासिष्टं । अयासिष्टं । आगच्छतं ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

माचं पूषन्नाघृण इरस्यो वरूची यद्रातिषाचञ्च रासन् ।

मयोभुवो नो अर्वतो नि पांतु वृष्टिं परिज्मा वातो ददातु ॥ ६ ॥

मा । अच । पूषन् । आऽघृणे । इरस्यः । वरूची । यत् । रातिऽसाचः । च । रासन् ।

मयऽभुवः । नः । अर्वतः । नि । पांतु । वृष्टिं । परिऽज्मा । वातः । ददातु ॥ ६ ॥

हे आघृणे प्राप्नदीप्ते एवंभूत हे पूषन् देव अचास्मिन्दाने मेरस्यः । विघातं
मा कृथाः । वरूची सर्वैर्वरणीया सरस्वती रातिषाचञ्च । रातिर्दानं । तस्य संभक्त्यो
देवपत्न्यश्च यजनं रासन् अस्मभ्यं प्रयच्छेयुः । अच मा कृथा इति पूर्वण संबन्धः ।
किञ्च मयोभुवः सुखस्य भावका अर्वतो गच्छन्तो देवा नोऽस्मान्नि पांतु । नितरां
पालयन्तु । परिज्मा परितो गन्ता वातो वायुर्वृष्टिं वृष्टिलक्षणमुदकं ददातु ।
प्रयच्छत्वस्मभ्यं ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

नू रोदसी अभिष्टुते वसिष्ठैर्ऋतावानो वरूणो मिचो अग्निः ।

यच्छंतु चंद्रा उपमं नो अर्के यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ७ ॥

नू । रोदसी इति । अभिस्तुते इत्यभिऽस्तुते । वसिष्ठैः । ऋतऽवानः । वरूणः । मिचः । अग्निः ।

यच्छंतु । चंद्राः । उपऽमं । नः । अर्के । यूयं । पात । स्वस्तिऽभिः । सदा । नः ॥ ७ ॥

पूर्वं व्याख्यातेयं । अक्षरार्थस्तु । द्यावापृथिव्यौ वरूणादयो देवाश्च वसिष्ठैर-
स्माभिरभिष्टुता भवन्ति । एवंभूता आह्लादका देवाः सर्वोत्कृष्टमन्नमस्मभ्यं ददतु ।
अस्मिन्सूक्ते प्रतिपादिताः सर्वे देवा यूयं कल्याणैरस्मान्सर्वदा पालयत ॥

॥ इति पंचमस्य चतुर्थे सप्तमो वर्गः ॥

प्रातरग्निमिति सप्तर्चमष्टमं सूक्तं । अचानुक्रमणिका । प्रातर्भागं जगत्याद्या
लिङ्गोक्तदेवतांत्योषस्येति । वसिष्ठ ऋषिः । आद्या जगती शिष्टास्त्रिष्टुभः ।
आद्यामीन्द्रादिदेवत्या द्वितीयाद्याः पंच भगदेवत्याः सप्तम्युषोदेवत्या । अच केचि-

दाहुः । निवेदुक्कामो रोगाक्षो भगसूक्तं जघेत्सदा । निवेशं विशति क्षिप्रं रोगैश्च
परिमुच्यते । ऋग्वि० २. २५. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

प्रातर॒ग्निं प्रा॒तरि॒द्रं ह॒वामहे प्रा॒तर्मि॒चावरू॒णा प्रा॒तर॒श्विना ।

प्रा॒तर्भ॒गं पू॒षणं ब्र॒ह्मण॒स्पतिं प्रा॒तः सोम॑मु॒त रु॒द्रं हु॒वेम ॥ १ ॥

प्रा॒तः । अ॒ग्निं । प्रा॒तः । इ॒द्रं । ह॒वामहे । प्रा॒तः । मि॒चावरू॒णा । प्रा॒तः । अ॒श्विना ।

प्रा॒तः । भ॒गं । पू॒षणं । ब्र॒ह्मणः । प॒तिं । प्रा॒तरि॒ति । सोमं । उ॒त । रु॒द्रं । हु॒वेम ॥ १ ॥

प्रातरुषःकालेऽग्निं देवं हवामहे । वयं स्तोतार आह्वयामः । तथा प्रातःकाल इद्रं हवामहे । तथा मिचावरूणा मिचावरूणावहोराचाभिमानिनौ देवौ प्रातर्वयं हवामहे । तथाश्विनौ देवानां भिषजौ प्रातर्वयं हवामहे । तथा प्रातर्भगं देवं पूषणं देवं ब्रह्मणस्पतिं मंचाभिमानिनमेतत्संज्ञकं चाह्वयामः । तथा प्रातः सोममेतत्संज्ञकं देवमुतापि च रुद्रं देवं च हुवेम । आह्वयामः ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

प्रा॒तर्जि॒तं भ॒गमु॒यं हु॒वेम व॒यं पु॒त्रम॑दि॒तेर्यो वि॒ध॒तो ।

आ॒ध्रश्चि॒द्यं म॒न्य॒मानस्तु॒रश्चि॒द्राजा॑ चि॒द्यं भ॒गं भ॒क्षीत्या॑ह ॥ २ ॥

प्रा॒तःऽजि॒तं । भ॒गं । उ॒यं । हु॒वेम । व॒यं । पु॒त्रं । अ॒दि॒तेः । यः । वि॒ध॒तो ।

आ॒ध्रः । चि॒त् । यं । म॒न्य॒मानः । तु॒रः । चि॒त् । रा॒जा । चि॒त् । यं । भ॒गं । भ॒क्षि॒ । इति॑ । आ॒ह ॥ २ ॥

यो भगो देवो विधर्ता विश्वस्य जगतो धारको जितं जयशीलमुयमुत्तूष्णमदितेः पुत्रं भगं देवं प्रातःकाल एव वयं हुवेम । आह्वयामः । आध्रश्चित् दरिद्रोऽपि स्तोता यं भगं देवं मन्यमानः स्तुवन् भगं भजनीयं धनं भक्षि भज विभज मद्यं देहीत्याह ब्रवीति । तुरश्चित् । तुरतिर्गतिकर्मा । प्राप्नोऽपि राजा चित् समर्थोऽपि जनो यं भगं देवं भजनीयं धनं मद्यं भक्षि देहीत्याह । तं भगं प्रातरेव वयं हुवेमेति संबंधः ॥

॥ तृतीया ॥

भ॒ग प्र॒णेत॑र्भ॒ग स॒त्य॒राधो॒ भ॒गेमां॑ धि॒यमु॒दवा॑ द॒दन्नः॑ ।

भ॒ग प्र॒ णो॑ जन॒य गो॒भिर॒श्चैर्भ॒ग प्र॒ नृभि॑र्नृ॒वंतः॑ स्याम ॥ ३ ॥

भग॑। प्र॒नेत॑रि॒ति॒ प्रऽने॑तः। भग॑। सत्य॑ऽराधः। भग॑। इ॒मां॑। धि॒यं॑। उ॒त्। अ॒व॑। द॒दत्। नः॑।
भग॑। प्र॒। नः॑। ज॒न॒य॑। गो॒भिः॑। अ॒श्वैः॑। भग॑। प्र॒। नृ॑ऽभिः। नृ॑ऽवंतः। स्या॒म॒ ॥३॥

हे भग देव त्वं प्रणेता प्रकर्षेण नेतासि । तादृश प्रणेतर्हे भग त्वं सत्यराधः
सत्यधनोऽसि । तादृश सत्यराधो हे भग त्वं नोऽस्मभ्यं ददत् कामान्प्रयच्छन्नि-
मामस्मदीयां धियं स्तुतिमुदव । उद्रक्ष । सफलयुक्तां कुरु । हे भग त्वं गोभिरश्वैश्च
नोऽस्मान् प्रजनय । प्रोद्भूतान् कुरु । हे भग त्वत्प्रसादाद्वयं नृभिर्नैनृभिः पुत्रा-
दिभिर्नृवंतो मनुष्यवंतः प्र स्याम । प्रभवेम ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

उ॒ते॒दा॒नीं॒ भग॑वंतः स्या॒मो॒त॒ प्र॑पि॒त्वं उ॒त म॑ध्ये अ॒ह्नां॑ ।

उ॒तो॒दि॒ता म॑घ॒वन्सूर्य॑स्य व॒यं दे॒वानां॑ सु॒म॒तौ स्या॑म ॥४॥

उ॒त । इ॒दा॒नीं॑ । भग॑ऽवंतः । स्या॒म॒ । उ॒त । प्र॑ऽपि॒त्वं । उ॒त । म॑ध्ये । अ॒ह्नां॑ ।

उ॒त । उ॒त्ऽइ॒ता । म॑घ॒ऽवन् । सूर्य॑स्य । व॒यं । दे॒वानां॑ । सु॒ऽम॒तौ । स्या॑म ॥४॥

उतापिचेदानीं वयं भगवंतः स्याम । हे भग भगेन त्वया स्वामिना युक्ता
भवेम । यद्वा भगवंतो धनवंतः स्याम । उतापि च प्रपित्वेऽह्नां प्राप्ते पूर्वाह्ने
भगवंतः स्याम । उतापि चाह्नां दिवसानां मध्ये मध्याह्ने भगवंतः स्याम । उतापि
च हे मघवन् धनवन् भग देव सूर्यस्य सर्वस्य प्रेरकस्य देवस्योदितोदिताबुदये
सति वयं त्वदनुग्रहाद्देवानामिन्द्रादीनां सुमतावनुग्रहबुद्धौ स्याम । भवेम ॥

॥ अथ पंचमी ॥

भग॑ ए॒व भग॑वाँ अ॒स्तु दे॒वास्ते॒न व॒यं भग॑वंतः स्याम ।

तं त्वा॑ भग॒ सर्व॑ इ॒ज्जो॑ह॒वीति॒ स नो॑ भग॒ पुर॑ए॒ता भ॑वे॒ह ॥५॥

भगः॑ । ए॒व । भग॑ऽवान् । अ॒स्तु । दे॒वाः । ते॒न । व॒यं । भग॑ऽवंतः । स्या॒म॒ ।

तं । त्वा॑ । भग॒ । सर्वः॑ । इ॒त् । जो॑ह॒वीति॒ । सः । नः॑ । भग॒ । पुरः॑ऽए॒ता । भ॒व॒ । इ॒ह ॥५॥

हे देवा भगो देव एव भगवान् धनवानस्तु । तेन भगेन देवेन धनेन वा
वयं भगवंतः स्याम । धनवंतो भवेम । हे भग तं प्रसिद्धं त्वा त्वां सर्वं इत्सर्वं
एव जनो जोहवीति । भृशं पुनः पुनर्वाह्यति । हे भग देव स त्वमिहास्मिन्यज्ञे
नोऽस्माकं पुरएता पुरोगता भव ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

समध्वरायोषसो नमंत दधिक्षावेव शुचये पदाय ।

अर्वाचीनं वसुविदं भगं नो रथमिवाश्वा वाजिन आ वहंतु ॥ ६ ॥

सं । अध्वराय । उषसः । नमंत । दधिक्षावाऽइव । शुचये । पदाय ।

अर्वाचीनं । वसुऽविदं । भगं । नः । रथंऽइव । अश्वाः । वाजिनः । आ । वहंतु ॥ ६ ॥

शुचये शुद्धाय गमनयोग्याय पदाय स्थानाय दधिक्षावेवाश्वो यथा तथोषस उषोदेवता अध्वरायास्मदीयाय यागाय संनमंत । संगच्छंतु । वाजिनो वेगवंतोऽश्वा रथमिव रथं यथा तथोषसोऽर्वाचीनमस्मदभिमुखं वसुविदं धनस्य प्रापकं भगं देवं नोऽस्मान्प्रत्यावहंतु । आनयंतु ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

अश्वावतीर्गोमतीर्न उषासो वीरवतीः सदमुच्छंतु भद्राः ।

घृतं दुहाना विश्वतः प्रपीता यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ७ ॥

अश्वऽवतीः । गोऽमतीः । नः । उषसः । वीरऽवतीः । सदा । उच्छंतु । भद्राः ।

घृतं । दुहानाः । विश्वतः । प्रऽपीताः । यूयं । पात । स्वस्तिभिः । सदा । नः ॥ ७ ॥

भद्रा भजनीया उषस उषोदेवता अश्वावतीरश्ववत्योऽश्वसहिताः सत्यो गोमतीर्गोमत्यश्च वीरवतीर्वीरवत्यः पुत्रादिजनोपेताश्च भवन्त्यो नोऽस्मभ्यं सदं सर्वदोच्छंतु । व्युच्छंतु । नैशं तमो विवासयंतु । कीदृश्यः । घृतमुदकं दुहानाः सिंचन्त्यो विश्वतः सर्वैर्गुणैः प्रपीताः प्रवृद्धाः । एवंभूता उषसस्तम उच्छंतु । अस्मिन् सूक्ते प्रतिपादिता हे सर्वे देवा यूयं नोऽस्मान् सदा सर्वदा स्वस्तिभिः कल्याणैः पात । पालयत ॥

॥ इति पंचमस्य चतुर्थेऽष्टमो वर्गः ॥

प्र ब्रह्माण इति षडृचं नवमं सूक्तं वसिष्ठस्यार्षे वैष्णवं वैश्वदेवं । अत्रानुक्रांतं । प्र ब्रह्माणः षड्वैश्वदेवं त्विति ॥ सूक्तविनियोगो, लैंगिकः ॥ तृतीये छंदोमे प्रउगशस्त्रे प्र ब्रह्माण इति वैश्वदेवस्तुतः । सूचितं च । प्र ब्रह्माणो अंगिरसो नक्षत्रं सरस्वती देवयंतो हवन्ते । आ० ८. ११. इति ॥

॥ तच्च प्रथमा ॥

प्र ब्रह्माणो अंगिरसो नक्षंत प्र क्रंदनुर्नभन्यस्य वेतु ।

प्र धेनव उदमुतो नवंत युज्यातामद्री अध्वरस्य पेशः ॥ १ ॥

प्र । ब्रह्माणः । अंगिरसः । नक्षंत । प्र । क्रंदनुः । नभन्यस्य । वेतु ।

प्र । धेनवः । उदमुतः । नवंत । युज्यातां । अद्री इति । अध्वरस्य । पेशः ॥ १ ॥

ब्रह्माणोऽंगिरस एतन्नामका ऋषयः प्र नक्षंत । सर्वच व्याप्नुवंतु । क्रंदनः पर्जन्यो नभन्यस्य स्तोत्रस्यास्मदीयं स्तोत्रं प्र वेतु । प्रकर्षणेच्छतु । धेनवः प्रीणयिष्यो नद्य उदमुत उदकानि सिंचन्त्यः प्रनवंत । सर्पंतु । अद्री आद्रियंतौ पत्नीयजमानावध्वरस्य यज्ञस्य पेशो रूपं युज्यातां । योजयेतां ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

सुगस्ते अग्ने सनवित्तो अध्वा युंष्ट्वा सुते हरितो रोहितश्च ।

ये वा सद्यन्नरूषा वीरवाहो हुवे देवानां जनिमानि सत्तः ॥ २ ॥

सुऽगः । ते । अग्ने । सनऽवित्तः । अध्वा । युंष्ट्वा । सुते । हरितः । रोहितः । च ।

ये । वा । सद्यन् । अरूषाः । वीरऽवाहः । हुवे । देवानां । जनिमानि । सत्तः ॥ २ ॥

हे अग्ने सनवित्तः सनाच्चिरकालादारभ्य लब्धस्ते त्वदीयोऽध्वा मार्गः सुगः सुष्ठु गंतव्यो भवतु । किंच हरितः श्यामवर्णा रोहितश्च लोहितवर्णाश्चेत्युभयविधा ये वा ये च ते त्वदीया अश्वः सद्यन् सद्यनि यज्ञगृहे वीरवाहो वीरं शूरं त्वां वहंतोऽरूषा आरोचमाना भवन्ति तांश्च त्वं सु युंष्ट्वा । त्वदीये रथे सुष्ठु संयोजय । निसत्तो यज्ञगृहे निषण्णोऽहं होता सन् देवानामिन्द्रादीनां जनिमा(नि) जनान् संघान्हुवे । आह्वयामि ॥

॥ अथ तृतीया ॥

समु वो यज्ञं महयन्नमोभिः प्र होता मंद्रो रिरिच उपाके ।

यजस्व सु पुर्वणीक देवाना यज्ञियामरमतिं ववृत्याः ॥ ३ ॥

सं । जं इति । वः । यज्ञं । महयन् । नमःऽभिः । प्र । होता । मद्रः । रिरिचे । उपाके ।

यजस्व । सु । पुरुऽअनीक । देवान् । आ । यज्ञियां । अरमतिं । ववृत्याः ॥ ३ ॥

हे देवा वो युष्माकं यज्ञं नमोभिर्नमस्कारयुक्ता इमे स्तोतारो वा यजमाना वा सं महयन् । सम्यक् पूजयन्ति । उ इति पूरकः । मंद्रः स्तुतिशील उपाकेऽस्माकं समीपे स्थितोऽस्मदीयो होता प्ररिचि । अन्येभ्यो होतृभ्योऽतिरिच्यते । हे यजमान त्वं देवान् सु सुष्ठु यजस्व । हे पूर्वणीक बहुतेजस्विन्नमे त्वं यज्ञियां यज्ञार्हामरमतिं भूमिमाववृत्त्याः । आवर्तय । तथा च निगमांतरे । आ नो मही-मरमतिं सजोषाः । ऋग्वे० ५. ४३. ६. इति ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

यदा वीरस्य रेवतो दुरोणे स्योनशीरतिथिराचिकेतत् ।

सुप्रीतो अग्निः सुधितो दमे आ स विशे दाति वार्यमियत्यै ॥४॥

यदा । वीरस्य । रेवतः । दुरोणे । स्योनऽशीः । अतिथिः । आऽचिकेतत् ।

सुऽप्रीतः । अग्निः । सुऽधितः । दमे । आ । सः । विशे । दाति । वार्यं । इत्यै ॥४॥

अतिथिः सर्वेषामतिथिभूतोऽग्निर्यदा वीरस्य वीरकस्य स्तोत्राणां प्रेरयितु रेवतो हविष्मतो यजमानस्य दुरोणे गृहे स्योनशीः सुखेन शयनीय आचिकेतत् प्रज्ञायते । अग्निर्दमे यज्ञगृहे सुधितः । आकारश्चार्थे । सुनिहितश्च सुष्ठु निहितः सन् यदा सुप्रीतो भवति तदा सोऽग्निरियत्या उपगच्छत्यै विशे प्रजायै वार्यं वरणीयं धनं दाति । ददाति । प्रयच्छति ॥

॥ अथ पंचमी ॥

इमं नो अग्ने अध्वरं जुषस्व मरुत्स्विंद्रे यशसं कृधी नः ।

आ नक्ता बर्हिः सदतामुषासोशंता मिचावरुणा यजेह ॥५॥

इमं । नः । अग्ने । अध्वरं । जुषस्व । मरुत्ऽसु । इंद्रे । यशसं । कृधी । नः ।

आ । नक्ता । बर्हिः । सदतां । उषसां । उशंतां । मिचावरुणा । यज । इह ॥५॥

हे अग्ने त्वं नोऽस्मदीयमिममध्वरं यज्ञं जुषस्व । सेवस्व । किंच मरुत्स्विंद्रस्य सखिभूतेषु देवेष्विंद्रे च यशसं यशोयुक्तं हविल्लक्षणाबवंतं नोऽस्मदीयं यज्ञं हे अग्ने त्वं कृधि । कुरु । स्थापयेत्यर्थः । तथा नक्ता रात्रिषोषसा दिवसश्च । अहर्निशे इत्यर्थः । बर्हिर्बर्हिषि कुशमय आसदतां । उपविशतां । अपि च हे अग्ने उशंतो-शंतां यज्ञमिच्छंती मिचावरुणा मिचावरुणी देवाविहास्मिन्यज्ञे यज । पूजय ॥

॥ अथ ऋषी ॥

ए॒वा॒ग्निं॑ स॒ह॒स्रं॑ व॒सि॒ष्ठो रा॒य॒स्का॒मो वि॒श्व॒प्स्य॒स्य स्तौ॒त् ।

इ॒षं र॒यिं प॑प्र॒थ॒वाज॑म॒स्मे यू॒यं पा॑त स्व॒स्तिभिः॑ सदा॑ नः ॥ ६ ॥

ए॒व । अ॒ग्निं । स॒ह॒स्रं । व॒सि॒ष्ठः । रा॒यः ऽका॑मः । वि॒श्व ऽप्स्य॑स्य । स्तौ॒त् ।

इ॒षं । र॒यिं । प॑प्र॒थत् । वा॒जं । अ॒स्मे इति॑ । यू॒यं । पा॑त । स्व॒स्ति ऽभिः॑ । सदा॑ । नः ॥ ६ ॥

वसिष्ठ एतदाख्य ऋषी रायस्कामः पश्चादिधनानीच्छन् एवैवमुक्तप्रकारेण सहस्रं । सहो बलं । तस्य पुत्रं । तद्वन्तमिति वा । अग्निं देवं विश्वप्स्यस्य पुरुषस्य धनस्य लाभाय स्तौत् । एवंभूतोऽग्निरस्मे अस्मभ्यमिषमन्नं रयिं धनं वाजं बलं च पप्रथत् । प्रथयतु । विस्तारयतु । ददात्वित्यर्थः । अस्मिन्सूक्ते प्रतिपादिताः सर्वे देवा यूयमस्मान्कल्याणैः सर्वदा पालयत ॥

॥ इति पंचमस्य चतुर्थे नवमो वर्गः ॥

प्र वो यज्ञेष्विति पंचर्चे दशमं सूक्तं वसिष्ठस्यार्धे चैष्टुभं वैश्वदेवं । प्र वः पंचेत्यनुक्रांतं ॥ सूक्तविनियोगो लैंगिकः ॥ प्रथमे छंदोमे प्रउगशस्त्रे प्र वो यज्ञेष्विति वैश्वदेवस्तृचः । सूचितं च । प्र वो यज्ञेषु देवयंतो अर्चन् प्र क्षोदसा धायसा सप्त एवेति प्रउगं । आ० ८. ९. इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

प्र वो॑ य॒ज्ञेषु॑ दे॒व॒यंतो॑ अ॒र्च॒न्द्या॒वा न॒मो॒भिः पृ॒थि॒वी इ॒ष॒धै ।

येषां॑ ब्र॒ह्मा॒ण्यस॑मानि वि॒प्रा वि॒ष्ट्व॒ग्वि॒यंति॑ व॒निनो॑ न शा॒खाः ॥ १ ॥

प्र । वः । य॒ज्ञेषु॑ । दे॒व॒यंतः॑ । अ॒र्च॒न् । द्या॒वा । नमः॑ ऽभिः । पृ॒थि॒वी इति॑ । इ॒ष॒धै ।

येषां॑ । ब्र॒ह्मा॒णि । अस॑मानि । वि॒प्रा । वि॒ष्ट्वक् । वि॒यंति॑ । व॒निनः॑ । न । शा॒खाः ॥ १ ॥

देवयंतो देवान्कामयमाना विप्रा यज्ञेषु नमोभिः स्तुतिभिर्हविर्भिर्वा वो युष्मानिषध्या अभिप्राप्तुं प्रार्चन् । प्रार्चयंति । प्रकर्षेण स्तुवंति । द्यावा दिवं च पृथिवी भूमिं च प्रस्तुवंति । येषां विप्राणां मेधाविनां ब्रह्माणि स्तोत्राणि वनिनो न शाखा वृक्षस्य शाखा इव विष्ट्वक् विश्वतो वियंति विशेषेण गच्छंति ते विप्राः प्रार्चन्निति पूर्वेण संबंधः ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

प्र यज्ञ एतु हेतो न सप्रिरुच्छ्वं समनसो घृताचीः ।

स्तृणीत बर्हिर्ध्वराय साधूङ्वा शोचीषि देवयून्स्युः ॥२॥

प्र । यज्ञः । एतु । हेतुः । न । सप्रिः । उत् । यच्छ्वं । सऽमनसः । घृताचीः ।

स्तृणीत । बर्हिः । अध्वराय । साधु । उङ्वा । शोचीषि । देवऽयूनि । अस्युः ॥२॥

अयमस्मदीयो यज्ञः प्रेतु । देवान्प्रति गच्छतु । तच्च दृष्टांतः । हेतो न सप्रिः
शीघ्रगाम्यश्वो यथा तद्वत् । हे ऋत्विजः सर्वे यूयं समनसः सहशमनस्काः संतो
घृताचीः सुच उद्यच्छ्वं । हस्त उद्यम्य धारयत । तथाध्वराय यागं कर्तुं साधु साधकं
बर्हिः कुशमयं स्तृणीत । वेद्यां छादयत । हे अग्ने देवयूनि देवान्कामयमानानि
त्वदीयानि शोचीषचीषूङ्वाङ्गिमुखान्यस्युः । तिष्ठंतु ॥

॥ अथ तृतीया ॥

आ पुत्रासो न मातरं विभृचाः सानौ देवासो बर्हिषः सदंतु ।

आ विश्वाचीं विदध्यामनक्तमे मा नो देवताता मृधस्कः ॥३॥

आ । पुत्रासः । न । मातरं । विऽभृचाः । सानौ । देवासः । बर्हिषः । सदंतु ।

आ । विश्वाचीं । विदध्यां । अनक्तु । अग्ने । मा । नः । देवऽताता । मृधः । करिति कः ॥३॥

मातरं जननीं विभृचा विशेषेण भर्तव्याः पुत्रासो न पुत्रा इव तद्वदस्माकं
भरणीया देवासो देवा बर्हिषः कुशमयस्य वेद्यामास्तीर्णस्य सानावुन्नते देश
आसदंतु । उपविशंतु । हे अग्ने विदध्यां यज्ञयोग्यां त्वदीयां ज्वालां विश्वाची ।
विश्वं सर्वं हविरंचति गच्छतीति विश्वाची जुहुः । आनक्तु । आ समंतात्सिंचतु ।
देवताता देवतातौ युद्धे नोऽस्माकं मृधो हिंसकान् हे अग्ने त्वं मा कः । मा
काशीः । यज्ञवाचको देवतातिशब्दोऽत्र संयामे वर्तते ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

ते सीषपंत जोषमा यजचा ऋतस्य धाराः सुदुघा दुहानाः ।

ज्येष्ठं वो अद्य मह आ वसूनामा गंतन समनसो यति ४ ॥४॥

ते । सीषपंत । जोषं । आ । यजचाः । ऋतस्य । धाराः । सुऽदुघाः । दुहानाः ।

ज्येष्ठं । वः । अद्य । महः । आ । वसूनां । आ । गंतन । सऽमनसः । यति । स्थ ॥४॥

यजत्रा यजनीयास्त इन्द्रादयो देवा ऋतस्योदकस्य सुदुघाः सुखेन दोग्धुं शक्या धारा दुहाना वर्षतो जोषं पर्याप्तं यथा भवति तथासीषपंत । सपतिः परिचरणार्थः । स्तुतिभिरा समंतात्पर्यचीचरन् । अस्मान्परिचरणं कुर्वंतु । स्वीकुर्वन्विति यावत् । अद्यास्मिन्दिने हे देवा वसूनां धनानां मध्ये ज्येष्ठं श्रेष्ठं वो युष्मदीयं महो मंहनीयं धनमागच्छतु । यूयमपि समनसस्तुल्यमतयः संत आगंतन । आगच्छत । हे देवा यूयं ... आगंतनेति संबंधः ॥

॥ अथ पंचमी ॥

ए॒वा नो॑ अ॒ग्ने वि॒ष्ट्वा द॑शस्य॒ त्वया॑ व॒यं स॑हसाव॒न्नास्क्राः॑ ।

रा॒या यु॒जा स॑ध॒मादो॑ अ॒रि॒ष्टा यू॒यं पा॑त स्व॒स्तिभिः॑ सदा॑ नः ॥५॥

ए॒व । नः॑ । अ॒ग्ने । वि॒ष्टु । आ । द॑शस्य॒ । त्वया॑ । व॒यं । स॑हसा॒ऽवन् । आ॒स्क्राः ।

रा॒या । यु॒जा । स॑ध॒ऽमादः॑ । अ॒रि॒ष्टाः । यू॒यं । पा॑त । स्व॒स्ति॒ऽभिः । सदा॑ । नः॑ ॥५॥

हे अग्ने एवैवं स्तुतस्त्वं विष्टु प्रजासु मध्ये नोऽस्मभ्यमादशस्य । धनमभिप्रयच्छ । हे सहसावन् बलवन् अग्ने त्वयास्क्रा अस्कन्ना वयं युजा नित्ययुक्तेन राया धनेन सधमादः सह माद्यंतोऽरिष्टा अहिंसिता भवेम । अस्मिन्सूक्ते प्रतिपादिताः सर्वे देवा यूयं नोऽस्मान्कल्याणैः सर्वदा पालयत ॥

॥ इति पंचमस्य चतुर्थे दशमो वर्गः ॥

दधि॒क्रां व॑ इति पंचर्चमेकादशं सूक्तं वसिष्ठस्यार्षे दधि॒क्राख्य॑देवताकं । आद्या जगती सा तु दधि॒क्रादिलि॑ङ्गोक्तदेवताका शिष्टाश्चतसस्त्रिष्टुभः । अनुक्रम्यते हि । दधि॒क्रां दा॑धि॒क्रं जग॑त्याद्या लिङ्गोक्तदेवतेति ॥ गतो विनियोगः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

द॒धि॒क्रां वः॑ प्र॒थ॒मम॒श्विनो॒षस॑म॒ग्निं स॑मि॒द्धं भ॑ग॒मूत॑ये हु॒वे ।

इ॒न्द्रं वि॒ष्णुं पू॒षणं॑ ब्र॒ह्म॒ण॒स्पति॑मा॒दित्या॑न्धावा॒पृथि॑वी अ॒पः स्वः॑ ॥१॥

द॒धि॒ऽक्रां । वः॑ । प्र॒थ॒मं । अ॒श्वि॒ना । उ॒षसं॑ । अ॒ग्निं । सं॒ऽइ॒द्धं । भ॒गं । ऊ॒तये॑ । हु॒वे ।

इ॒न्द्रं । वि॒ष्णुं । पू॒षणं॑ । ब्र॒ह्म॒णः । प॒तिं । आ॒दि॒त्यान् । द्यावा॑पृथि॒वी इति॑ । अ॒पः ।

स्व॒रि॒ति स्वः॑ ॥१॥

हे स्तोतारो वो युष्माकमूतये रक्षणाय प्रथमं दधि॒क्राम॑श्वाभिमानिनी देवतां

हुवे । आहूयामि । ततोऽश्विनाश्विदेवाबुधसमुषोदेवतां च समिद्धं सम्यग्दीप्तमग्निं च भगमेतदाख्यं देवं चाहूयामि । इन्द्रं विष्णुं पूषणं च ब्रह्मणस्पतिमादित्यान् द्यावापृथिवी अप उदकदेवताः स्वः सूर्यमित्येतान् देवानाहूयामि ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

दधि॒क्रामु॒ नम॑सा बो॒धय॑न्त उ॒दीरा॑णा य॒ज्ञमु॑पप्र॒यन्तः ।

इ॒ळां दे॒वी ब॒र्हिषि॑ सा॒दय॑न्तोऽश्विना॒ वि॒प्रा सु॒हवा॑ हुवेम ॥ २ ॥

दधि॒ऽक्रां । ऊं इति॑ । नम॑सा । बो॒धय॑न्तः । उ॒त्ऽई॒राणाः । य॒ज्ञं । उ॒पऽप्र॒यन्तः ।

इ॒ळां । दे॒वी । ब॒र्हिषि॑ । सा॒दय॑न्तः । अ॒श्विना॑ । वि॒प्रा । सु॒ऽहवा॑ । हुवे॒म ॥ २ ॥

दधिक्रामेतन्नामकमश्वविशेषं देवं नमसा स्तोत्रेण बोधयन्तः प्रज्ञापयन्त उदीराणाः प्रेरयन्तो यज्ञं यागमुपप्रयन्त उपक्रममाणा वयं बर्हिषीळां हवीरूपां देवी सादयन्त आस्थापयन्तः सुहवा शोभनाह्वानौ विप्रा विप्रौ मेधाविनावश्विनाश्विनौ देवौ हुवेम । आहूयाम । उ इति पूरणः ॥

॥ अथ तृतीया ॥

दधि॒क्रावा॑णं बु॒बुधा॑नो अ॒ग्निमु॑प ब्रुव उ॒षसं॑ सू॒र्यं गां ।

ब्र॒ध्मं मांश्च॑तोर्वरुणस्य ब॒भुं ते वि॒श्वास्म॑दु॒रिता॑ यावयन्तु ॥ ३ ॥

दधि॒ऽक्रावा॑णं । बु॒बुधा॑नः । अ॒ग्निं । उ॒प । ब्रु॒वे । उ॒षसं॑ । सू॒र्यं । गां ।

ब्र॒ध्मं । मंश्च॑तोः । वरु॑णस्य । ब॒भुं । ते । वि॒श्वा । अ॒स्मत् । दुः॒ऽइता॑ । य॒वय॑न्तु ॥ ३ ॥

दधिक्रावाणमश्वविशेषं बुबुधानो स्तोत्रेण बोधयन्नाहमग्निं देवमुपब्रुवे । उपस्तौमि । तथा चोषसमुषोदेवतां सूर्यं सर्वस्य प्रेरकं देवं गां भूमिं वाग्देवतां वा । एवंभूतान् देवानहमुपस्तौमि । मंश्चतोः । मन्यमानान् स्तुवतो जनान् चेतयते जानातीति यद्वाभिमन्यमानांश्चातयते नाशयतीति मंश्चतुः । तस्य वरुणस्य ब्रध्मं महान्तं बभुं पिंगलवर्णमश्वं तस्यानयनार्थमहमुपब्रुवे । ते देवा अस्मदस्मत्तो विश्वा विश्वानि सर्वाणि दुरिता दुरितानि पापानि यवयन्तु । पृथक्कुर्वन्तु ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

दधि॒क्रावा॑ प्रथ॒मो वा॒ज्यर्वा॑ये रथानां भवति प्रजा॒नन् ।

सं॒वि॒दान॒ उ॒षसा॒ सू॒र्येणा॑दित्येभिर्वसुभिर्गिरोभिः ॥ ४ ॥

दधिऽक्रावा । प्रथमः । वाजी । अर्वा । अये । रथानां । भवति । प्रऽजानन् ।
संऽविदानः । उषसा । सूर्येण । आदित्येभिः । वसुऽभिः । अंगिरऽभिः ॥ ४ ॥

प्रथमः सर्वेषामश्वानां मुख्यो वाजी शीघ्रगाम्यर्वा गमनशीलो दधिक्रावा-
श्वरूपो देवः प्रजानन् रथसंयोजनीयांस्तांस्तानश्वानधिष्ठाय ज्ञातव्यानि सम्यक्
जानन् रथानामये प्रमुखो भवति । कीदृशोऽश्वः । उषसोषोदेवतया सूर्येण सर्वस्य
प्रेरकेण देवेनादित्येभिरादित्यैश्च वसुभिश्चांगिरोभिर्देवैः सह स्तोतव्यैर्ऋषिभिश्च
संविदानः सम्यक् जानन् । ऐकमत्यं प्राप्त इत्यर्थः ॥

॥ अथ पंचमी ॥

आ नो दधिऽक्राः पथ्यामनक्तस्य पंथामन्वेतवा उ ।

शृणोतु नो दैव्यं शर्धो अग्निः शृण्वंतु विश्वे महिषा अमूराः ॥ ५ ॥

आ । नः । दधिऽक्राः । पथ्या । अनक्तु । ऋतस्य । पंथा । अन्तऽएतवै । ऊं इति ।

शृणोतु । नः । दैव्यं । शर्धः । अग्निः । शृण्वंतु । विश्वे । महिषाः । अमूराः ॥ ५ ॥

दधिऽक्रा अश्वरूपो देव ऋतस्य यज्ञस्य पंथां पंथानं मार्गमन्वेतवा अन्तुगंतुं
प्रवृत्तानां नोऽस्माकं पथ्यां पदवीमानक्तु । उदकेनासिंचतु । उ इति पूरणः ।
दैव्यं शर्धो देवसंबन्धि बलमीहयूपोऽग्निर्नोऽस्मदीयं हवं शृणोतु । अमूरा अमूढा
महिषा महान्तो विश्वे सर्वे देवा अस्मदीयं हवं शृण्वंतु ॥

॥ इति पंचमस्य चतुर्थ एकादशो वर्गः ॥

आ देवो यात्विति चतुर्ऋचं द्वादशं मूक्तं वसिष्ठस्यार्धे सवितृदेवताकं चैष्टुभं ।
आ देवश्चतुष्कं साविचमित्यनुक्रांतं ॥ व्यूळ्हे दशराचे चतुर्थेऽहनि वैश्वदेवशस्त्र इदं
साविष्मनिविद्धानं । सूच्यते हि । चतुर्थेऽह्न्या देवो यातु ॥ आ० ८. ८. ॥ ॥ इत्येषा
वपानुवाक्या । सूचितं च । आ देवो यातु सविता सुरान्नः स घा नो देवः सविता
सहावा । आ० ३. ७. ॥ अश्वमेधेऽनुसवनं तिस्रः सावित्र इष्टयः । तत्र द्वितीयस्या-
मिष्टी याज्येयं । सूचितं च । य इमा विश्वा जातान्या देवो यातु । आ० १०. ६. ॥ इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

आ देवो यातु सविता सुरान्नोऽंतरिक्षप्रा वहमानो अश्वैः ।

हस्ते दधानो नयीं पुरुषि निवेशयन् च प्रसुवन् च भूम ॥ १ ॥

आ । देवः । यातु । सविता । सुऽरत्नः । अंतरिक्षऽप्राः । वहमानः । अश्वैः ।
हस्ते । दधानः । नर्या । पुरुषि । निऽवेशयन् । च । प्रऽसुवन् । च । भूम ॥ १ ॥

सुरत्नः शोभनरत्नोपेतोऽंतरिक्षप्राः स्वकीयेन तेजसांतरिक्षस्य पूरयिताश्वैः
स्वकीयैर्वहैर्वहमान उद्यमानः सविता सर्वस्य प्रेरको देव आयातु । आगच्छतु ।
कीदृशः । नर्या नर्याणि मनुष्यहितानि पुरुषि बहूनि धनानि हस्ते पाणौ दधानो
दातुं धारयन् भूम भूतानि निवेशयन् च रात्रिषु स्वे स्थाने स्थापयंश्च प्रसुवन्
चाहःसु प्रेरयंश्च । एवंभूतः सविता देव आयातु ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

उदस्य बाहू शिथिरा बृहन्ता हिरण्यया दिवो अन्ताँ अनष्टां ।
नूनं सो अस्य महिमा पनिष्ट सूरश्चिदस्मा अन्नु दादपस्यां ॥ २ ॥
उत् । अस्य । बाहू इति । शिथिरा । बृहन्ता । हिरण्यया । दिवः । अन्ताँ । अनष्टां ।
नूनं । सः । अस्य । महिमा । पनिष्ट । सूरः । चित् । अस्मै । अन्नु । दात् । अपस्यां ॥ २ ॥

शिथिरा शिथिलौ दानार्थं प्रसारितौ बृहन्ता बृहन्तौ महान्तौ हिरण्यया हिर-
ण्ययौ सुवर्णमयावस्य सवितुः संबन्धिनौ बाहू हस्तौ दिवोऽंतरिक्षस्यान्तान् पर्ये-
तानुदनष्टां । ऊर्ध्वौ संतौ व्याप्नुवतां । नूनमद्यास्येहग्भूतस्य सवितुः स तादृशो
महिमा महत्त्वं पनिष्ट । अस्माभिः स्तूयते । सूरश्चित्सूर्योऽप्यस्मै सविचेऽपस्यां
कर्मेच्छामनुदात् । अनुददातु ॥

साविचे पशौ पुरोडाशस्य हविषोः स घा न इति द्वे अनुवाक्ये । सूचं पूर्वमु-
दाहृतं ॥ आश्वमेधिकीषु साविचेष्टिषु तृतीयस्यामिष्टाविमे एव याज्यानुवाक्ये ।
सूचितं च । स घा नो देवः सविता सहावेति द्वे । आ० १०. ६. ॥ इति ॥

॥ सैषा सूक्ते तृतीया ॥

स घा नो देवः सविता सहावा साविष्वत्सुपतिर्वसूनि ।
विश्रयमाणो अमर्तिमुरुचीं मर्तभोजनमध रासते नः ॥ ३ ॥
सः । घ । नः । देवः । सविता । सहऽवा । आ । साविषत् । वसुऽपतिः । वसूनि ।
विऽश्रयमाणः । अमर्ति । उरुची । मर्तऽभोजनं । अध । रासते । नः ॥ ३ ॥

सहावा । तेजोऽंतराण्यभिभावुकं तेजो यस्य सः । वसुपतिर्धनानां पालकः
स सविता देवो नोऽस्मभ्यं वसूनि धनान्यासाविषत् । आ समंतात्पेरयति । धेति
पूरणः । स सविता देव उरूचीं विस्तीर्णगमनाममतिं रूपं । दीप्तिमित्यर्थः । विश्र-
यमाणो निषेवमाणः सन् अधाधुना नोऽस्मभ्यं मर्तभोजनं मनुष्याणां भोग-
योग्यं धनं रासते । ददातु ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

इमा गिरः सवितारं सुजिह्वं पूर्णगभस्तिमीळते सुपाणिं ।

चिचं वयो बृहदस्मे दधातु यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥४॥

इमाः । गिरः । सवितारं । सुजिह्वं । पूर्णऽगभस्तिं । ईळते । सुपाणिं ।

चिचं । वयः । बृहत् । अस्मे इति । दधातु । यूयं । पात । स्वस्तिभिः । सदा । नः ॥४॥

इमा ईहग्भूता गिरः । गृणंति स्तुवंतीति गिरः स्तोत्र्यः प्रजाः । यद्वेमाः
स्तुतिरूपा वाचः सुजिह्वं शोभनजिह्वं । शोभनवाचमित्यर्थः । पूर्णगभस्तिं संपूर्ण-
धनहस्तं सवितारं देवमीळते । स्तुवंति । स च सविता चिचं चायनीयं बृहन्म-
हद्वयोऽन्नमस्मे अस्मासु दधातु । यद्वास्मे अस्मभ्यं प्रयच्छतु । हे सवितृप्रमुखा
देवा यूयं नोऽस्मान् स्वस्तिभिः कल्याणैः सदा सर्वदा पात । पालयत ॥

॥ इति पंचमस्य चतुर्थे द्वादशो वर्गः ॥

इमा रुद्रायेति चतुर्ध्वं च योदशं सूक्तं वसिष्ठस्यार्धं रुद्रदेवताकं । अंत्या चिष्टुप्
शिष्टा जगत्यः । तथा चानुक्रमणिका । इमा रौद्रं चिष्टुवंतमिति ॥ शूलगवादिषु
रौद्रयज्ञेष्ट्वनेन सूक्तेनोदीची दिगुपस्थेया । सूच्यते हि । इमा रुद्राय स्थिरधन्वन
इति सर्वरुद्रयज्ञेषु दिशामुपस्थानं । गृ० सू० ४. ९. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

इमा रुद्राय स्थिरधन्वने गिरः क्षिप्रैषवे देवाय स्वधावे ।

अषाळहाय सहमानाय वेधसे तिग्मायुधाय भरता शृणोतु नः ॥१॥

इमाः । रुद्राय । स्थिरऽधन्वने । गिरः । क्षिप्रऽईषवे । देवाय । स्वधाऽवे ।

अषाळहाय । सहमानाय । वेधसे । तिग्मऽआयुधाय । भरत । शृणोतु । नः ॥१॥

हे अस्मदीयाः स्तोतारो यूयमिमा गिरः स्तुती रुद्रायैतन्नामकाय देवाय

भरत । धारयत । कीदृशाय । स्थिरधन्वने हृद्यधनुष्काय क्षिप्रेषवे शीघ्रगामिवा-
णाय स्वधाद्वेऽन्नवतेऽषाढ्वाय केनाप्यनभिभूताय सहमानाय शशूणामभिभ-
विषे वेधसे विधाचे तिग्मायुधाय तीक्ष्णास्त्राय । एवंभूताय रुद्राय स्तुतीर्भरत ।
स च रुद्रो नोऽस्मदीयाः स्तुतीः शृणोतु ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

स हि क्षयेण क्षम्यस्य जन्मनः साम्राज्येन दिव्यस्य चेतति ।

अवन्वतीरुपं नो दुरश्चरानमीवो रुद्र जासु नो भव ॥ २ ॥

सः । हि । क्षयेण । क्षम्यस्य । जन्मनः । सांऽराज्येन । दिव्यस्य । चेतति ।

अवन् । अन्वतीः । उप । नः । दुरः । चर । अन्मीवः । रुद्र । जासु । नः । भव ॥ २ ॥

स हि स खलु रुद्रो देवः क्षम्यस्य । क्षमायां पृथिव्यां भवः । तस्य जन्मनो
जनस्य क्षयेणैश्वर्येण चेतति । प्रज्ञायते । दिव्यस्य जनस्य च साम्राज्येनैश्वर्येण
प्रज्ञायते । शेषः प्रत्यक्षकृतः । हे रुद्र देव त्वं चावन्तीस्त्वां स्तोचैस्तर्पयन्तीर्नोऽस्म-
दीयाः प्रजा अवन् पालयन् दुरो दुर्याण्यस्मदीयानि गृहाण्युपचर । उपगच्छ ।
किञ्च त्वं नोऽस्मदीयासु प्रजास्वनमीवः । अमीवा रोगः । तामकुर्वन् भव ॥

॥ अथ तृतीया ॥

या ते दिद्युदवसृष्टा दिवस्परि क्षमया चरन्ति परि सा वृणक्तु नः ।

सहस्रं ते स्वपिवात भेषजा मा नस्तोकेषु तनयेषु रिरिषः ॥ ३ ॥

या । ते । दिद्युत् । अवऽसृष्टा । दिवः । परि । क्षमया । चरन्ति । परि । सा । वृणक्तु । नः ।

सहस्रं । ते । सुऽअपिवात । भेषजा । मा । नः । तोकेषु । तनयेषु । रिरिषः ॥ ३ ॥

हे रुद्र ते वैद्युतात्मनस्तव संबंधिनी दिवस्पर्यन्तरिक्षसकाशादवसृष्टा विमुक्ता
या दिद्युदश्निरूपा हेतिः क्षमया क्षित्या क्षितौ वा चरन्ति वर्तन्ते सा दिद्युत्
नोऽस्मान्परिवृणक्तु । परित्यजतु । अपि च हे स्वपिवात ते तव सहस्रं बहूनि
भेषजा भेषजानि यान्यौषधानि संति तान्यस्मभ्यं प्रयच्छेति शेषः । नोऽस्माकं
तोकेषु पुत्रेषु तनयेषु च मा रिरिषः । हिंसां मा कृषाः ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

मा नो वधी रुद्र मा परा दा मा ते भूम प्रसितौ हीळितस्य ।

आ नो भज बर्हिषि जीवशंसे यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ४ ॥

मा । नः । वधीः । रुद्र । मा । परा । दाः । मा । ते । भूम । प्र०सितौ । ही०ळितस्य ।

आ । नः । भज । बर्हिषि । जीव०शंसे । यूयं । पात । स्वस्ति०भिः । सदा । नः ॥ ४ ॥

हे रुद्र त्वं नोऽस्मान्मा वधीः । मा हिंसीः । तथा मा परादाः । मा च त्याक्षीः । अपि च हीळितस्य क्रुद्धस्य ते तव प्रसितौ प्रकर्षेण बंधने वयं च मा भूम । किंच जीवशंसे जीवैराशंसनीये बर्हिषि यज्ञे नोऽस्मान्नाभज । भागिनः कुरु । हे रुद्रप्रमुखा देवा यूयं नोऽस्मान्कल्याणैः सर्वदा पालयत ॥

॥ इति पंचमस्य चतुर्थे चयोदशो वर्गः ॥

आपो यं व इति चतुर्चचं चतुर्दशं सूक्तं वसिष्ठस्यार्षे चैष्टुभमष्टेवताकं । आपो यमापमित्यनुक्रांतं च ॥ गतो विनियोगः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

आपो यं वः प्रथमं देवयंतं इंद्रपानमूर्मिमकृण्वतेऽऽः ।

तं वो वयं शुचिमरिप्रमद्य घृतप्रुषं मधुमंतं वनेम ॥ १ ॥

आपः । यं । वः । प्रथमं । देव०यंतः । इंद्र०पानं । ऊर्मिं । अकृ०ण्वत । इ०ऽऽः ।

तं । वः । वयं । शुचिं । अरि०प्रं । अद्य । घृत०प्रुषं । मधु०मंतं । वने०म ॥ १ ॥

देवयंतो देवानिच्छंतोऽध्वर्यवो हे आपो हे अष्टेवता वो युष्माकं कार्यभूत-
मिंद्रपानमिंद्रेण पातष्यमिळ इळाया भूम्याः संभूतं यमूर्मिं सोमाख्यं यं रसं
प्रथमं पुराकृण्वत अभिषवणवचनादिभिः समस्कुर्वत अद्येदानीं वयमपि वो
युष्मदीयं तमूर्मिं वनेम । संभजेमहि । कीदृशं । शुचिं शुद्धमरिप्रं पापरहितं
घृतप्रुषं वृष्टिलक्षणमुदकं सिंचतं मधुमंतं मधुररसोपेतं । एवंभूतं तं वने-
मेति संबंधः ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

तमूर्मिमापो मधुमत्तमं वोऽपां नपादवत्वाशुहेमा ।

यस्मिन्निंद्रो वसुभिर्मादयाति तमश्याम देवयंतो वो अद्य ॥ २ ॥

तं । ऊर्मि । आपः । मधुमत्तमं । वः । अपां । नपात् । अवतु । आपुऽहेमा ।
यस्मिन् । इंद्रः । वसुऽभिः । मादयाते । तं । अश्याम । देवऽयंतः । वः । अद्य ॥ २ ॥

हे आप एतत्संज्ञका देवा वो युष्मदीयं मधुमत्तमं रसवत्तमं तमूर्मिं प्रसिद्धं
सोमाख्यं रसमाप्नुहेमा शीघ्रगतिरपां नपादेतदाख्यो देवोऽवतु । पालयतु । इंद्रो
यस्मिन्मूर्मौ वसुभिर्वासकैर्देवैः सह मादयाते माद्येत् अद्यास्मिन्दिने देवयंतो देव-
कामा वयं वो युष्मदीयं तमूर्मिमश्याम । प्राप्नुयाम ॥

॥ अथ तृतीया ॥

शतपविचाः स्वधया मदंतीर्देवीर्देवानामपि यंति पाथः ।

ता इंद्रस्य न मिनन्ति व्रतानि सिंधुभ्यो हव्यं घृतवज्जुहोत ॥ ३ ॥

शतऽपविचाः । स्वधया । मदंतीः । देवीः । देवानां । अपि । यंति । पाथः ।

ताः । इंद्रस्य । न । मिनन्ति । व्रतानि । सिंधुऽभ्यः । हव्यं । घृतऽवत् । जुहोत ॥ ३ ॥

शतपविचाः शतं बहूनि पवित्राणि पावनानि रूपाणि यासां ताः स्वधया
स्वकार्यभूतेनाच्चेन मदंतीर्जनान्मादयंत्यो देवीर्देव्यो द्योतमाना आपो देवानामि-
न्द्रादीनां पाथः स्नानमपियंति । प्रविशन्ति । तास्तादृश्य आप इंद्रस्य प्रीणनानि
व्रतानि यज्ञादीनि कर्माणि न मिनन्ति । न हिंसन्ति । उत्पादयन्तीत्यर्थः । हे
अध्वर्यवो यूयं सिंधुभ्यस्ताभ्योऽङ्गो घृतवदुपस्तरणाभिघारणलक्षणाज्ययुक्तं हव्यं
पुरोडाशादिकं हविर्जुहोत । जुहुत ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

याः सूर्यो रश्मिभिराततान याभ्य इंद्रो अरदद्गातुमूर्मिं ।

ते सिंधवो वरिवो धातना नो यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ४ ॥

याः । सूर्यः । रश्मिऽभिः । आऽततान । याभ्यः । इंद्रः । अरदत् । गातुं । ऊर्मिं ।

ते । सिंधवः । वरिवः । धातन । नः । यूयं । पात । स्वस्तिऽभिः । सदा । नः ॥ ४ ॥

सूर्यो देवो या अपो रश्मिभिः स्वकीयैः किरणैराततान विस्तारयति । सूर्यो
हि रश्मिभिरुदक्सारमादाय वर्षतीत्यर्थः । याभ्योऽङ्गोर्मिं । अर्तेरिदं रूपं ।
गमनयोग्यं गातुं मेघेभ्यो निर्गमनसाधनं मार्गमिन्द्रोऽपरदत् वज्रेण मेघान्ता-

इयन् प्रयच्छति हे सिंधव आपस्ते यूयं नोऽस्मभ्यं वरिवो धनं धातन । धत्त ।
प्रयच्छत ॥ ते इति सिंधुशब्देन समानाधिकरणत्वात्पुंल्लिंगत्वं ॥ हे अश्वदेवता यूयं
सर्वदा नोऽस्मान्कल्याणैः पालयत ॥

॥ इति पंचमस्य चतुर्थे चतुर्दशो वर्गः ॥

ऋभुक्षणे इति चतुर्चर्चं षोडशं सूक्तं वसिष्ठस्यार्धे वैष्टुभं ऋभुदेवताकं ।
अंत्याया विकल्पेन विश्वे देवा देवता । तथा चानुक्रांतं । ऋभुक्षणे आर्भवमंत्या
वैश्वदेवी वेति ॥ दशमेऽहनि वैश्वदेवशस्त्र आर्भवनिविज्ञानं । सूच्यते हि । ऋभुक्षणे
इत्यार्भवं । अ० ८. १२. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

ऋभुक्षणे वाजा मादयध्वमस्मे नरो मघवानः सुतस्य ।

आ वोऽर्वाचः क्रतवो न यातां विभ्वो रथं नयं वर्तयंतु ॥ १ ॥

ऋभुक्षणे । वाजाः । मादयध्वं । अस्मे इति । नरः । मघऽवानः । सुतस्य ।

आ । वः । अर्वाचः । क्रतवः । न । यातां । विऽभ्वः । रथं । नयं । वर्तयंतु ॥ १ ॥

ऋभुक्षेतृभूणां ज्येष्ठस्याख्या वाज इति तु कनिष्ठस्य । अत्र ऋभुक्षणे
वाजा इति बहुवचनेन ऋभवस्त्रयो गृह्यन्ते । हे ऋभुक्षणे वाजा नरो नेतारो
मघवानो धनवंत एवंबूता हे ऋभवो यूयमस्मे अस्मासु स्थितेन सुतस्याभिषुतेन
सोमेन मादयध्वं । तृप्ता भवत । नेति संप्रत्यर्थे । इदानीं यातां गच्छतां वो
युष्मदीयाः क्रतवः कर्मणां कर्तारो विभ्वो विभवः समर्था अश्वा अर्वाचोऽर्वा-
चोऽस्मदभिमुखा नयं मनुष्यहितं रथं युष्मदीयमावर्तयंतु ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

ऋभुर्ऋभुभिरभि वः स्याम विभ्वो विभुभिः शवसा शवांसि ।

वाजो अस्माँ अवतु वाजसाताविद्रेण युजा तरुषेम वृचं ॥ २ ॥

ऋभुः । ऋभुऽभिः । अभि । वः । स्याम । विऽभ्वः । विभुऽभिः । शवसा । शवांसि ।

वाजः । अस्मान् । अवतु । वाजऽसातौ । इद्रेण । युजा । तरुषेम । वृचं ॥ २ ॥

हे ऋभव ऋभुभिर्युष्माभिर्वयमृभुः । उरु भवंतीत्यृभवः । संतो विभुभिर्युष्मा-
भिर्विभ्वो विभवश्च संतः शवांसि शशूणां बलानि शवसा युष्मदीयेन बलेना-

भिस्थाम । अभिभवेम । तथा वाजसाती संयामे वाज एतत्संज्ञक ऋभुरस्मानवतु ।
पालयतु । अपि च युजा सहायभूतेर्मेद्रेण वृषं शशुं वयं तरुषेम । हनाम । प्रायेण
ऋभवोऽपीद्रेण सह स्तूयन्त इति ॥

॥ अथ तृतीया ॥

ते चिद्धि पूर्वीरभि संति शसा विश्वा अर्य उपरताति वन्दन् ।

इन्द्रो विश्वा ऋभुक्षा वाजो अर्यः शशोर्मिथत्या कृणवन्वि नृम्णं ॥३॥

ते। चि॒त्। हि। पूर्वीः। अभि॒। संति॑। श॒सा। विश्वा॒न्। अ॒र्यः। उ॒पर॑ऽताति॒। व॒न्दन्।

इ॒न्द्रः। वि॒ऽश्वा॑। ऋ॒भुक्षाः। वा॒जः। अ॒र्यः। श॒शोः। मि॒थ॒त्या। कृ॒ण॒वन्। वि॒। नृ॒म्णं ॥३॥

ते तादृशा इन्द्र ऋभवश्च पूर्वीर्बह्वीरस्मच्छत्रुसेनाः शसा शसनेन स्वकीय-
याज्ञया । यद्वा विशस्यते हिंस्यतेऽनेनेति शसशब्द आयुधवाची । तेनाभिसन्ति ।
अभिभवन्ति । चिद्धितीमौ पूरणौ । किंचोपरताति ॥ सप्तम्या लुक् ॥ उपरैरुपलैः
पाषाणसदृशैरायुधैस्तायते विस्तार्यत इत्युपरताति युञ्जं । तस्मिन्विश्वान् समस्ता-
नर्योऽरीन् शत्रून्वन्दन् । हिंसन्ति । विश्वा ऋभुक्षा वाज एतत्संज्ञका ऋभवश्चै-
द्रश्चार्यः शत्रूणामभिगन्तारः संतः शशोः संबंधि नृम्णं बलं मिथत्या । मेथतेरिदं
रूपं । मिथतिर्हिंसा । तथा विकृणवत् । विकुर्वन्तु । विनाशयन्त्वित्यर्थः ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

नू देवासो वरिवः कर्तना नो भूत नो विश्वेऽवसे सजोषाः ।

समस्मे इषं वसवो ददीरन्यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥४॥

न॒। दे॒वा॒सः। व॒रि॒वः। क॒र्त॒न॒। नः॒। भू॒त॒। नः॒। वि॒श्वे॑। अ॒व॒से॑। स॒ऽजो॒षाः।

सं॒। अ॒स्मे॒ इति॑। इ॒षं॒। व॒स॒वः॒। द॒दी॒र॒न्। यू॒यं॒। पा॒त॒। स्व॒स्ति॒ऽभिः॒। स॒दा॒। नः॒ ॥४॥

हे देवासो देवा द्योतमाना ऋभवो यूयं न अद्य नोऽस्मभ्यं वरिवो धनं
कर्तन । कुरुत । प्रयच्छत । तथा विश्वे सर्व ऋभवो यूयं सजोषाः सह प्रीय-
माणाः संतो नोऽस्माकमवसे रक्षणाय भूत । भवत । अपि च वसवः प्रशस्या
ऋभव इषमन्नमस्मे अस्मभ्यं संददीरन् । संप्रयच्छेयुः । हे ऋभवो यूयमस्मान्
सर्वदा कल्याणै रक्षत ॥

॥ इति पंचमस्य चतुर्थे पंचदशो वर्गः ॥

समुद्रज्येष्ठा इति चतुर्ष्वे च बोद्धव्यं सूक्तं वसिष्ठस्यैवै वैदुभमन्देवताकं । तथा चानुक्रांतं । समुद्रज्येष्ठा आपमिति ॥ गतो विनियोगः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

समुद्रज्येष्ठाः सलिलस्य मध्यात्पुनाना यन्त्यनिविशमानाः ।

इन्द्रो या वज्री वृषभो रराट् ता आपो देवीरिह मामवन्तु ॥ १ ॥

समुद्रऽज्येष्ठाः । सलिलस्य । मध्यात् । पुनानाः । यन्ति । अग्निऽविशमानाः ।

इन्द्रः । याः । वज्री । वृषभः । रराट् । ताः । आपः । देवीः । इह । मां । अवन्तु ॥ १ ॥

समुद्रज्येष्ठाः । समुद्रोऽर्णवो ज्येष्ठः प्रशस्यतमो यासामपां ताः । सलिलस्य । अंतरिक्षनामेतत् । अंतरिक्षस्य मध्यात् माध्यमिकात्स्थानाद्यन्ति । गच्छन्ति । कीदृश्यः । पुनाना विश्वं शोधयन्त्योऽनिविशमानाः सर्वदा गच्छन्त्यः । वज्री वज्र-भृश्वृषभः कामानां वर्धितेन्द्रो या निरुद्धा अपो रराट् लिखति देवीर्देव्यस्ता आप इहास्मिन् प्रदेशे स्थितं मामवन्तु । रक्षन्तु । अभिगच्छन्तु वा ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

या आपो दिव्या उत वा स्रवन्ति खनिचिमा उत वा याः स्वयंजाः ।

समुद्रार्था याः शुचयः पावकास्ता आपो देवीरिह मामवन्तु ॥ २ ॥

याः । आपः । दिव्याः । उत । वा । स्रवन्ति । खनिचिमाः । उत । वा । याः । स्वयंऽजाः ।

समुद्रऽअर्थः । याः । शुचयः । पावकाः । ताः । आपः । देवीः । इह । मां । अवन्तु ॥ २ ॥

या आपो दिव्या अंतरिक्षभवाः संति । उत वापि च या आपो नद्यादि-गताः सत्यः स्रवन्ति गच्छन्ति । याश्च खनिचिमाः खननेन निवृत्ताः । उत वापि च याः स्वयंजाः स्वयमेव प्रादुर्भवन्त्यः समुद्रार्थाः । समुद्र एवार्थो गन्तव्यो यासां ताः समुद्रार्थाः । शुचयो दीप्तियुक्ताः पावकाः शोधयिष्यन् भवन्ति ता आपो मामवन्त्विति ॥

॥ अथ तृतीया ॥

यासां राजा वरुणो याति मध्ये सत्यानृते अवपश्यन् जनानां ।

मधुक्षुतः शुचयो याः पावकास्ता आपो देवीरिह मामवन्तु ॥ ३ ॥

यासां । राजा । वरुणः । याति । मध्ये । सत्यानृते इति । अ॒वऽपश्यन् । जनानां ।
मधु॒क्षुतः । शुच॑यः । याः । पा॒वकाः । ताः । आपः । दे॒वीः । इह । मां । अ॒वन्तु ॥ ३ ॥

वरुणो यासामपां राजा स्वामी मध्ये मध्यमलोके याति गच्छति । किं कुर्वन् ।
जनानां प्रजानां सत्यानृते सत्यं चानृतं चावपश्यन् । जानन्नित्यर्थः । या आपो
मधुक्षुतो रसं क्षरन्त्यः शुचयो दीप्तियुक्ताः पावकाः शोधयिष्यः ता आपो देव्यो
मां रक्षन्ति ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

यासु॒ राजा॒ वरु॑णो॒ यासु॒ सोमो॒ विश्वे॒ दे॒वा यासू॑र्जं॒ मद॑न्ति ।
वैश्वान॒रो यास्व॒मिः प्र॒विष्टा॒ आपो॑ दे॒वीरि॒ह मा॑म॒वन्तु ॥ ४ ॥
यासु॒ । राजा॒ । वरु॑णः । यासु॒ । सोमः॒ । विश्वे॒ । दे॒वाः । यासु॒ । ऊ॒र्जं । मद॑न्ति ।
वै॒श्वान॒रः । यासु॒ । अ॒ग्निः । प्र॒विष्टः । ताः । आपः॒ । दे॒वीः । इह । मां । अ॒वन्तु ॥ ४ ॥

अपां राजा वरुणो यास्वप्सु वर्तते । सोमो यास्वप्सु वर्तते । यास्वप्सु
स्थिता विश्वे सर्वे देवा ऊर्जमन्नं मदन्ति । वैश्वानरोऽग्निर्यासु प्रविष्टः ता आपो
देव्य इह स्थितं मामवन्तु ॥

॥ इति पंचमस्य चतुर्थे षोडशे वर्गः ॥

आ मां मिचावरुणेति चतुर्चृचं सप्तदशं सूक्तं वसिष्ठस्यार्धं । चतुर्थ्यतिजगती
यूहेन शक्ररी वादितस्त्रिस्रो जगत्यः । प्रथमा मैचावरुणी द्वितीयाग्नेयी तृतीया
वैश्वानरी चतुर्थी गंगादिनदीदेवताका । तथा चानुक्रमणिका । आ मां मैचाव-
रुणयाग्नेयी वैश्वदेवी नदीस्तुतिर्जागतमन्यातिजगती शक्ररी वेति ॥ अस्य सूक्तस्य
प्रत्युचं विषादिहरणे विनियोगो लिंगादवगंतव्यः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

आ मां मि॒चाव॒रुणे॒ह र॒क्षतं॑ कु॒ला॒यय॑द्वि॒श्वय॑न्मा न॒ आ ग॑न् ।
अ॒ज॒का॒वं दु॒ष्टे॒शीकं॑ ति॒रो द॒धे मा॒ मां प॒द्येन॑ र॒पसा॑ वि॒दत्त॑त्सरुः ॥ १ ॥
आ । मां । मि॒चाव॒रुणा॒ । इह । र॒क्षतं॑ । कु॒ला॒यय॑त् । वि॒श्वय॑त् । मा । नः । आ । ग॑न् ।
अ॒ज॒का॒ऽवं । दुः॒ष्टे॒शीकं॑ । ति॒रः । द॒धे । मा । मां । प॒द्येन॑ । र॒पसा॑ । वि॒दत्त॑त्सरुः ॥ १ ॥

हे मित्रावरुणा हे मित्रावरुणौ युवामिहास्मिन्नोके मामा रक्षतं । आभि-
मुख्येन पालयतं । कुलाययत् । कुलायं स्थानं । तत्कुर्वद्विष्यद्विशेषेण वर्धमानं
विषं नोऽस्माना आभिमुख्येन मा गन् । मा गमत् । मा गच्छतु । तथाजकावं ।
अजका नाम रोगविशेषः । तद्वत् दुर्दृशीकं दुर्दर्शनं विषं तिरो दधे । तिरो धत्तां ।
नश्यत्वित्यर्थः । तथा त्सरुच्छ्रगामी । जिह्मगः सर्प इत्यर्थः । मां पद्येन पादभवेन
रपसा । रपिः शब्दकर्मा । शब्देन मा विदत् । न जानातु ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

यद्विजामन्यरुषि वंदनं भुवदष्टीवन्तौ परि कुल्फौ च देहत् ।

अग्निष्टच्छोचन्नप बाधतामितो मा मां पद्येन रपसा विदत्त्सरुः ॥ २ ॥

यत् । विऽजामन् । परुषि । वंदनं । भुवत् । अष्टीवन्तौ । परि । कुल्फौ । च । देहत् ।

अग्निः । तत् । शोचन् । अप । बाधतां । इतः । मा । मां । पद्येन । रपसा । विदत् । त्सरुः ॥ २ ॥

वन्दनमेतत्संज्ञकं यद्विषं विजामन् विविधजन्मनि परुषि वृक्षादीनां पर्वणि
भुवत् उद्भवेत् । यच्च विषमष्टीवन्तौ जानुनी कुल्फौ गुल्फौ च परिदेहत् । दिह
उपचये । उपचितं कुर्यात् अग्निर्देवः शोचन् दीप्यमानः सन् इतोऽस्माज्जनात्त-
द्विषमपबाधतां । अपहन्तु । शिष्टं व्याख्यातं ॥

॥ अथ तृतीया ॥

यच्छल्मलौ भवति यन्नदीषु यदोषधीभ्यः परि जायते विषं ।

विश्वे देवा निरितस्तत्सुवन्तु मा मां पद्येन रपसा विदत्त्सरुः ॥ ३ ॥

यत् । शल्मलौ । भवति । यत् । नदीषु । यत् । ओषधीभ्यः । परि । जायते । विषं ।

विश्वे । देवाः । निः । इतः । तत् । सुवन्तु । मा । मां । पद्येन । रपसा । विदत् । त्सरुः ॥ ३ ॥

यद्विषं शल्मलावेतत्संज्ञके वृक्षे भवति । यद्विषं नदीषु तत्रस्थास्वप्सु प्रादुर्भ-
वति । परीति पंचम्यर्थानुवादी । ओषधीभ्यः सकाशाद्विषं जायते उत्पद्यते विश्वे
सर्वे देवास्तद्विषमितोऽस्माज्जनाद्देशाद्वा निः सुवन्तु । निःशेषेण प्रेरयन्तु । मा
मामिति शिष्टं व्याख्यातं ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

याः प्रवतो निवत उवत उदन्वतीरनुदकाश्च याः ।

ता अस्मभ्यं पयसा पिबमानाः शिवा देवीरशिपदा भवन्तु सर्वा नद्यो अशिमिदा
भवन्तु ॥४॥

याः । प्रऽवतः । निऽवतः । उतऽवतः । उदन्ऽवतीः । अनुदकाः । च । याः ।

ताः । अस्मभ्यं । पयसा । पिबमानाः । शिवाः । देवीः । अशिपदाः । भवन्तु ।
सर्वाः । नद्यः । अशिमिदाः । भवन्तु ॥४॥

या नद्यः प्रवतः प्रवणदेशे गच्छन्त्यः । या निवतो निम्नदेशे गच्छन्त्यः । या उवत उवतदेशे गच्छन्त्यः । या उदन्वतीरुदन्वत्य उदकयुक्ताः । अनुदकाश्चोदकरहिताश्च या नद्यो यांति पयसोदकेन पिबमाना विश्वमाषाययन्त्यो देवीर्दियो द्योतमानास्तास्तादृश्यो नद्योऽस्मभ्यमशिपदाः । शिपदं नाम रोगविशेषः । तदकुर्वन्त्यः सत्यः शिवाः कल्याण्यो भवन्तु । अपि च सर्वास्ता नद्योऽशिमिदाः । शिमिर्वधकर्मा । अहिंसाप्रदा भवन्तु ॥

॥ इति पंचमस्य चतुर्थे सप्तदशे वर्गः ॥

आदित्यानामिति तृचमष्टादशं सूक्तं वसिष्ठस्यार्धे चैष्टुभमादित्यदेवताकं । अनुक्रम्यते च । आदित्यानां तृचमादित्यं त्विति ॥ गतः सूक्तविनियोगः ॥ आदित्यदेवताके पशावादित्यानामवसेति वपाया अनुवाक्या । सूचितं च । आदित्यानामवसा नूतनेनेमा गिर आदित्येभ्यः । आ० ३. ८. । इति ॥ आदित्यग्रहस्यैवानुवाक्या । सूचितं च । आदित्यानामवसा नूतनेन होता यक्षदादित्यान् । आ० ५. १७. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

आदित्यानामवसा नूतनेन सक्षीमहि शर्मणा शंतमेन ।

अनागास्वे अदितित्वे तुरासं इमं यज्ञं दधतु श्रोषमाणाः ॥१॥

आदित्यानां । अवसा । नूतनेन । सक्षीमहि । शर्मणा । शंतमेन ।

अनागाऽत्वे । अदितिऽत्वे । तुरासः । इमं । यज्ञं । दधतु । श्रोषमाणाः ॥१॥

आदित्यानामदितेः पुत्राणामेतत्संज्ञकानां देवानामवसा रक्षणेन । तद्धेतुभूते-

नेत्यर्थः । नूतनेनाद्यतनेन शंतमेन । शं सुखं । अतिशयेन तत्करणेन शर्मणा । शर्मेति गृहनामैतत् । गृहेण सक्षीमहि । वयं संगच्छेमहि । तुरासस्तुरास्वरिता आदित्याः श्रोषमाणा अस्मदीयानि स्तोत्राणि शृण्वन्तो यज्ञं यष्टारमिमं जनमनागास्वेऽनपराधत्वे चादितित्वेऽदीनत्वे च दधतु । स्थापयंतु ॥

आदित्यासो अदितिरित्यादित्यग्रहस्य याज्या । सूचितं च । आदित्यासो अदि-
तिर्मादयन्तामिति नैतं ग्रहमीक्षेत हूयमानं । आ० ५. १७. । इति ॥

॥ सैषा सूक्ते द्वितीया ॥

आदित्यासो अदितिर्मादयन्तां मिचो अर्यमा वरुणो रजिष्ठाः ।

अस्माकं संतु भुवनस्य गोपाः पिबंतु सोममवसे नो अद्य ॥ २ ॥

आदित्यासः । अदितिः । मादयन्तां । मिचः । अर्यमा । वरुणः । रजिष्ठाः ।

अस्माकं । संतु । भुवनस्य । गोपाः । पिबंतु । सोम । अवसे । नः । अद्य ॥ २ ॥

आदित्यास आदित्या देवा अदितिस्तेषां माता च । यद्वादितिरिति देववि-
शेषणं । अदितिरदितयोऽदीना रजिष्ठा अतिशयेन ऋजवो मिचोऽर्यमा वरुण-
श्चैतत्संज्ञका मादयन्तां । तृप्ताः संतु । भुवनस्य सर्वस्य जगतो गोपा रक्षका
एवंभूता देवा अस्माकं संतु । अस्माकमेव रक्षका भवन्त्वित्यर्थः । अद्यास्मिन्दिने
नोऽस्माकमवसे रक्षणाय सोममस्माभिरमिषुतं पिबंतु ॥

॥ अथ तृतीया ॥

आदित्या विश्वे मरुतश्च विश्वे देवाश्च विश्वे ऋभवश्च विश्वे ।

इंद्रो अग्निरश्विना तुष्टुवाना यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ३ ॥

आदित्याः । विश्वे । मरुतः । च । विश्वे । देवाः । च । विश्वे । ऋभवः । च । विश्वे ।

इंद्रः । अग्निः । अश्विना । तुष्टुवानाः । यूयं । पात । स्वस्तिभिः । सदा । नः ॥ ३ ॥

आदित्या अदितेः पुत्रा विश्वे सर्वे द्वादशसंख्याका अर्का विश्वे मरुतश्च सर्व
एकोनपंचाशत्संख्योपेताश्च विश्वे देवाश्च विश्वे ऋभवश्चेन्द्रोऽग्निरश्विनाश्विनावे-
तत्संज्ञका एवंभूता ये देवास्तुष्टुवाना अस्माभिः स्तुता बभूवुः सर्वे ते देवा यूयं
सदा सर्वदा नोऽस्मान् स्वस्तिभिः कल्याणैः पात । रक्षत ॥

॥ इति पंचमस्य चतुर्थेऽष्टादशो वर्गः ॥

आदित्यासो अदितय इति तृचात्मकमेकोनविंशं सूक्तं वसिष्ठस्यार्षे चैष्टुभमा-
दित्यदेवताकं । आदित्यास इत्यनुक्रमणिका ॥ गतो विनियोगः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

आदित्यासो अदितयः स्याम पूर्येव वा वसवो मर्त्ये वा ।

सनेम मित्रावरुणा सनंतो भवेम द्यावापृथिवी भवंतः ॥ १ ॥

आदित्यासः । अदितयः । स्याम । पूः । देवऽवा । वसवः । मर्त्येऽवा ।

सनेम । मित्रावरुणा । सनंतः । भवेम । द्यावापृथिवी इति । भवंतः ॥ १ ॥

हे आदित्यास आदित्या देवाः ॥ व्यत्ययेनाद्युदात्तत्वाभावः ॥ यद्वादित्यानामिम
आदित्याः ॥ तस्येदमित्यर्थे प्राग्दीव्यतीयो ण्यप्रत्ययः ॥ आदित्यानां शेषभूता
वयमदितयोऽखंडनीयाः स्याम । भवेम । देवत्रा देवेषु वसवो वासका देवा
युष्मदीयं पूः पालनं मर्त्ये वा मनुष्येष्वस्मासु भवतु । हे मित्रावरुणा मित्रावरुणौ
सनंतो युवां संभजंतो वयं सनेम । युवाभ्यां दत्तं धनं संभजेमहि । हे द्यावापृ-
थिवी द्यावापृथिव्यौ युवयोः प्रसादाद्वयं भवंतो भवेम । भूतिमंतः स्याम ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

मित्रस्तन्नो वरुणो मामहंत शर्म तोकाय तनयाय गोपाः ।

मा वो भुजेमान्यजातमेनो मा तत्कर्म वसवो यच्चयध्वे ॥ २ ॥

मित्रः । तत् । नः । वरुणः । ममहंत । शर्म । तोकाय । तनयाय । गोपाः ।

मा । वः । भुजेम । अन्यऽजातं । एनः । मा । तत् । कर्म । वसवः । यत् । चयध्वे ॥ २ ॥

मित्रो वरुणोऽहर्निशाभिमानिनी देवावेतदाद्याः सर्व आदित्या नोऽस्मभ्यं
तत्प्रसिद्धं शर्म सुखं ममहंत । मंहतिर्दानकर्मा । ददतु । गोपा विश्वस्य रक्षकास्ते
देवास्तोकायास्मदीयाय पुत्राय तनयाय तत्पुत्राय च शर्म प्रयच्छंतु । अथ प्रत्यक्ष-
स्तुतिः । हे देवा वो युष्मदीया वयमन्यजातमन्येनोत्पादितमेनः पापं मा भुजेम ।
मा भुक्त्वंतः स्याम । हे वसवो वासका देवा यद्येन युष्मदप्रियेण कर्मणा चयध्वे
यूयमस्मान्नाशयत तत्तादृशं कर्म वयं मा कर्म । मा कार्ष्णं ॥ लुङि करोतेरुत्तमस्य
बहुवचनं । मंषे घसहरेत्यादिना च्लेर्लोपः ॥

॥ अथ तृतीया ॥

तुर॒ण्यवोऽंगिर॑सो नक्ष॑न्त॒ रत्नं॑ दे॒वस्य॑ सवि॒तुरि॒या॒नाः ।

पि॒ता च॒ तन्नो॑ म॒हान्यज॑न्नो वि॒श्वे दे॒वाः सम॑नसो जुष॑न्त ॥ ३ ॥

तुर॒ण्यवः । अंगि॑रसः । नक्ष॑न्त । रत्नं॑ । दे॒वस्य॑ । सवि॒तुः । इ॒या॒नाः ।

पि॒ता । च । तत् । नः । म॒हान् । यज॑न्नः । वि॒श्वे । दे॒वाः । सऽम॑नसः । जुष॑न्त ॥ ३ ॥

तुरण्यवो यज्ञादिकर्मसु त्वरिता अंगिरस एतन्नामका ऋषय इयानाः सवितारं याचमानाः संतः सवितुः प्रेरकस्य देवस्य संबंधि रत्नं रमणीयं यज्ञनं नक्षन्त आश्रुवन्त । उत्तरार्धगततच्छब्दापेक्षया यच्छब्दोऽत्राध्याह्रियते । यजन्नो यजनशीलो महान् प्रभूतः पिता च वसिष्ठस्य पितृभूतो वरुणः । यज्ञा सर्वेषां पिता प्रजापतिर्विश्वे सर्वे देवाः समनसः समानमनस्कास्तत्तादृशं रत्नं नोऽस्मान् जुषन्त । सेवयन्तु । यज्ञा नोऽस्मभ्यं ददन्तु ॥

॥ इति पंचमस्य चतुर्थे एकविंशो वर्गः ॥

प्र द्यावा यज्ञैरिति तृचात्मकं विंशं सूक्तं वसिष्ठस्यार्थे त्रैष्टुभं द्यावापृथिव्यं । अनुक्रम्यते च । प्र द्यावा द्यावापृथिव्यमिति ॥ चतुर्थेऽहनि वैश्वदेवशस्त्र इदं द्यावापृथिव्यनिविष्टानं । सूचितं च । आ देवो यातु प्र द्यावेति वासिष्ठं । आ० ८. ८. । इति ॥ द्यावापृथिव्ये पशौ वपापुरोडाशयोः प्र द्यावेति द्वे ऋचौ याज्ये । सूचितं च । प्र द्यावा यज्ञैः पृथिवी नमोभिरिति द्वे । आ० ३. ८. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

प्र द्यावा॑ य॒ज्ञैः पृ॒थि॒वी नमो॑भिः स॒बाध॑ ई॒ळे बृ॒हती॑ यज॑न्ने ।

ते चि॒द्धि पूर्वे॑ क॒वयो॑ गृ॒णन्तः॑ पु॒रो म॒ही द॒धिरे॑ दे॒वपु॑न्ने ॥ १ ॥

प्र। द्यावा॑। य॒ज्ञैः। पृ॒थि॒वी इति॑। नमः॑ऽभिः। स॒बाधः॑। ई॒ळे। बृ॒हती॑ इति॑। यज॑न्ने इति॑।

ते इति॑। चि॒त् । हि । पूर्वे॑। क॒वयः॑। गृ॒णन्तः॑। पु॒रः। म॒ही इति॑। द॒धिरे॑। दे॒वपु॑न्ने इति॑ दे॒वऽपु॑न्ने ॥ १ ॥

यजन्ने यजनीये बृहती बृहत्यौ महत्यौ द्यावापृथिवी द्यावापृथिव्यौ यज्ञैर्यागैर्नमोभिः स्तोत्रैश्चाहं स्तोता सबाधो बाधासहितः । ऋत्विजां संबाधयुक्त इत्यर्थः । प्र ईळे । प्रकर्षेण स्तौमि । मही महत्यौ देवपुत्रे । देवाः पुत्रा ययोस्ते । ते चिद्धि

तादृश्यौ खल्वपि द्यावापृथिव्यौ पूर्वं पुरातनाः कवयो गृणंतः स्तुवंतः पुरो
दधिरे । पुरस्तात्स्थापयामासुः ॥

आययणे द्यावापृथिव्यैककपालस्य प्र पूर्वजे इति याज्या । सूचितं च । मही
द्यौः पृथिवी च नः प्र पूर्वजे पितरा नव्यसीभिः । आ० २. ९. । इति ॥

॥ सैषा सूक्ते द्वितीया ॥

प्र पूर्वजे पितरा नव्यसीभिर्गीर्भिः कृणुध्वं सदने ऋतस्य ।

आ नो द्यावापृथिवी दैव्येन जनेन यातं महि वां वरूणं ॥ २ ॥

प्र। पूर्वजे इति पूर्वऽजे। पितरा। नव्यसीभिः। गीःऽभिः। कृणुध्वं। सदने इति। ऋतस्य।

आ। नः। द्यावापृथिवी इति। दैव्येन। जनेन। यातं। महि। वां। वरूणं ॥ २ ॥

हे अस्मदीयाः स्तोतारो यूयं नव्यसीभिर्नवतराभिर्गीर्भिः स्तुतिरूपाभिर्वाग्भिर्ऋ-
तस्य यज्ञस्य सदने स्थानभूते पूर्वजे पूर्वं प्रजाते पितरा पितरौ विश्वस्य माता-
पितृभूते द्यावापृथिव्यौ प्रकृणुध्वं । पुरस्कुरुत । अथ प्रत्यक्षस्तुतिः । हे द्यावापृ-
थिवी द्यावापृथिव्यौ युवां दैव्येन देवसंबन्धिना जनेन सह नोऽस्मानभ्यायातं ।
आगच्छतं । किमर्थमायातमित्युच्यते । वां युवयोर्वरूणमस्माभिर्वरणीयं महि
महत् । यज्ञनमस्तीति शेषः । तद्धनमस्मभ्यं दीयतामित्यर्थः ॥

॥ अथ तृतीया ॥

उतो हि वां रत्नधेयानि संति पुरुणि द्यावापृथिवी सुदासे ।

अस्मे धत्तं यदसदस्कृधोयु यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ३ ॥

उतो इति। हि। वां। रत्नऽधेयानि। संति। पुरुणि। द्यावापृथिवी इति। सुऽदासे।

अस्मे इति। धत्तं। यत्। असत्। अस्कृधोयु। यूयं। पात। स्वस्तिऽभिः। सदा। नः ॥ ३ ॥

उतो ह्यपि च खलु हे द्यावापृथिवी द्यावापृथिव्यौ वां युवयोः सुदासे शोभ-
नहविर्दानाय यजमानाय देयानि पुरुणि बहूनि रत्नधेयानि रमणीयानि
धनानि संति । भवंति । तेषां मध्ये यज्ञनमस्कृधोयु । कृधुको ह्रस्वः । अह्रस्वम-
नल्पमसत् भवेत् तद्धनमस्मे अस्मभ्यं धत्तं । प्रयच्छतं । हे द्यावापृथिव्यौ यूयं
युवां नोऽस्मान् सर्वदा कल्याणैः पात । पालयतं ॥

॥ इति पंचमस्य चतुर्थे विंशो वर्गः ॥

वास्तोष्पत इति तृचात्मकमेकविंशं सूक्तं वसिष्ठस्यार्षे चैष्टुभं वास्तोष्पत्यं ।
तथा चानुक्रम्यते । वास्तोष्पते वास्तोष्पत्यमिति ॥ स्मार्ते गृहनिर्माणे वास्तोष्पत
इति चतसृभिः प्रत्यृचं जुहुयात् । सूचितं च । वास्तोष्पते प्रति जानीत्यस्मानिति
चतसृभिः प्रत्यृचं हुत्वा । गृ० सू० २. ९. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

वास्तोष्पते प्रति जानीत्यस्मान्स्वावेशो अनमीवो भवा नः ।

यत्नेमहे प्रति तन्नो जुषस्व शं नो भव द्विपदे शं चतुष्पदे ॥ १ ॥

वास्तोः । पते । प्रति । जानीहि । अस्मान् । सुऽआवेशः । अनमीवः । भव । नः ।

यत् । त्वा । ईमहे । प्रति । तत् । नः । जुषस्व । शं । नः । भव । द्विऽपदे । शं । चतुऽपदे ॥ १ ॥

हे वास्तोष्पते गृहस्य पालयितर्देव त्वमस्मान् त्वदीयान् स्तोतृनिति प्रति-
जानीहि । प्रबुध्यस्व । तदनंतरं नोऽस्माकं स्वावेशः शोभननिवेशोऽनमीवोऽरो-
गकृच्च भव । किंच वयं त्वा त्वां यद्धनमीमहे याचामहे त्वमपि तद्धनं नोऽस्मभ्यं
प्रतिजुषस्व । प्रयच्छ । अपि च नोऽस्माकं द्विपदे पुत्रपौत्रादिजनाय शं सुखकरो
भव । चतुष्पदेऽस्मदीयाय गवाश्चादिवर्गाय च शं सुखकरो भव ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

वास्तोष्पते प्रतरणो न एधि गयस्फानो गोभिरश्वेभिरिंदो ।

अजरासस्ते सख्ये स्याम पितेव पुत्रान्प्रति नो जुषस्व ॥ २ ॥

वास्तोः । पते । प्रऽतरणः । नः । एधि । गयऽस्फानः । गोभिः । अश्वेभिः । इंदो इति ।

अजरासः । ते । सख्ये । स्याम । पिताऽइव । पुत्रान् । प्रति । नः । जुषस्व ॥ २ ॥

हे वास्तोष्पते गृहस्य पालयितर्देव त्वं नोऽस्माकं प्रतरणः प्रवर्धको गयस्फानो
गयस्यास्मदीयस्य धनस्य स्फाययिता प्रवर्धक एधि । भव । हे इंदो सोमवदाह्लादक
ते त्वया सह सख्ये सति वयं गोभिः पशुभिरश्वेभिरश्वैश्च सहिता अजरासो जरा-
रहिताः स्याम । भवेम । विनाशरहिता इत्यर्थः । पितेव पुत्रान् । यथा पिता
पुत्रान्नक्षकत्वेन सेवते तथा त्वमपि नोऽस्मान्प्रतिजुषस्व । सेवस्व ॥

॥ अथ तृतीया ॥

वास्तोष्पते शम्भया संसदा ते सक्षीमहि रत्नया गातुमत्या ।

पाहि क्षेम उत योगे वरं नो यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥३॥

वास्तोः । पते । शम्भया । संऽसदा । ते । सक्षीमहि । रत्नया । गातुऽमत्या ।

पाहि । क्षेमे । उत । योगे । वरं । नः । यूयं । पात । स्वस्तिऽभिः । सदा । नः ॥३॥

हे वास्तोष्पते देव शम्भया सुखकया रत्नया रमणीयया गातुमत्या धनवत्या ते त्वया देयया संसदा स्थानेन सक्षीमहि । वयं संगच्छेमहि । त्वमपि क्षेमे प्राप्तस्य रक्षण उतापि च योगेऽप्राप्तस्य प्रापणे वरं वरणीयं नोऽस्मदीयं धनं पाहि । रक्ष । हे वास्तोष्पते यूयं त्वं नोऽस्मान् सर्वदा कल्याणैः पात । पाहि ॥

॥ इति पंचमस्य चतुर्थ एकविंशो वर्गः ॥

अमीवहेत्यष्टचं द्वाविंशं सूक्तं । आद्या गायत्री पंचमाद्याश्चतस्रोऽनुष्टुभो द्वितीयाद्यास्त्रिंश उपरिष्टाद्बृहत्याः । अष्टका चतुर्थद्वादशकी बृहतीति तल्लक्षण-
योगात् । आद्या वास्तोष्पतिदेवताका शिष्टा ऐंद्र्यः । तथा चानुक्रांतं । अमी-
वहाद्यौ वास्तोष्पत्याद्या गायत्री शेषास्युपरिष्टाद्बृहत्यादयोऽनुष्टुभः प्रस्वापिन्य
उपनिषदिति ॥ गतो विनियोगः ॥ बृहद्देवतायां यदुक्तं तदिह लिख्यते ॥
वरुणस्य गृहान्वाचौ वसिष्ठः स्वप्नमाचरन् । प्रविवेशाय तं तत्र आ नदन्नभ्यवर्तत ॥
क्रंदंतं सारमेयं स धावंतं दष्टमुद्यतं । यदर्जुनेति च द्वाभ्यां सांतयित्वा ह्यसूषुपत् ।
एवं प्रस्थापयामास जनमन्यं च वारुणमिति ॥ अत्र केचित्पुनरेवमाहुः ॥ आसां
प्रस्वापिनित्वं तु कथासु परिकल्प्यते । वसिष्ठस्तृषितोऽन्नार्थी चिराचालभ्य-
भोजनः । चतुर्थराचौ चौर्यार्थं वारुणं गृहमेत्यनु ॥ कोष्ठागारे प्रवेशाय पालक-
श्चादिसुप्तये । यदर्जुनेति सप्तचं ददर्श च जजाप चेति ॥ .

॥ तत्र प्रथमा ॥

अमीवहा वास्तोष्पते विश्वा रूपाण्याविशन् । सखा सुशेव एधि नः ॥१॥

अमीवऽहा । वास्तोः । पते । विश्वा । रूपाणि । आऽविशन् । सखा । सुऽशेवः ।

एधि । नः ॥१॥

हे वास्तोष्पते गृहस्य पालकैतत्संज्ञक देव अमीवहामीवानां रोगाणां ना-

शकस्त्वं विद्या विद्यानि बहूनि रूपाण्याविशन् प्रविशन् । यद्यद्रूपं कामयन्ते
तत्तद्देवा विशन्ति । नि० १०. १७. इति यास्कः । नोऽस्माकं सखा मित्रभूतः सुशेवः
सुष्टु सुखकर एधि । भव ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

यदर्जुन सारमेय दतः पिशंगं यच्छसे ।

वीव भ्राजंत ऋष्टय उप स्रक्केषु बप्सतो नि षु स्वप ॥२॥

यत् । अर्जुन । सारमेय । दतः । पिशंगं । यच्छसे ।

विऽइव । भ्राजन्ते । ऋष्टयः । उप । स्रक्केषु । बप्सतः । नि । सु । स्वप ॥२॥

हे अर्जुन श्वेत हे सारमेय । सरमा नाम देवशुनी । तस्याः कुलोद्भव हे
पिशंगं केषु चिदंगेषु पिशंगत्वार्ण एवंभूत हे शुनकत्वं दतो दंतान्यद्यदा यच्छसे
विवृणोषि । अस्मान्दष्टमित्यर्थः । तदानीं वीव भ्राजंत ऋष्टयः । यथायुधानि
विशेषेण भासन्ते तथोपास्मत्समीपे बप्सतो भक्षयतस्तव दंताः स्रक्केषु स्रक्कास
भासन्ते । स्रक्काशब्द ओष्ठदेशविशेषवाचीत्यर्थः । तथाभूतस्त्वमिदानीं सु सुष्टु नि
स्वप । नितरां निद्रां कुरु ॥

॥ अथ तृतीया ॥

स्तेनं राय सारमेय तस्करं वा पुनःसर ।

स्तोतृनिद्रस्य रायसि किमस्मान्दुच्छुनायसे नि षु स्वप ॥३॥

स्तेनं । राय । सारमेय । तस्करं । वा । पुनःऽसर ।

स्तोतृन् । इन्द्रस्य । रायसि । किं । अस्मान् । दुच्छुनऽयसे । नि । सु । स्वप ॥३॥

हे पुनःसर । गतमेव देशं पुनः सरतीति पुनःसरः । तादृग्भूत हे सारमेय
त्वं स्तेनं । प्रत्यक्षधनापहारी स्तेनः । तं । तस्करं । प्रत्यक्षधनापहारी तस्करः । तं
वा राय । गच्छ । इन्द्रस्य स्तोतृनस्मान् किं रायसि । गच्छसि । अस्मान्दुच्छुनायसे ।
किं बाधसे । नि षु स्वप । अत्यंतं निद्रां कुरु ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

त्वं सूकरस्य दर्हहि तव दर्दतु सूकरः ।

स्तोतृनिद्रस्य रायसि किमस्मान्दुच्छुनायसे नि षु स्वप ॥४॥

त्वं । सू॒कर॒स्य॑ । द॒र्ह॒हि । तव॑ । द॒र्द॒र्तु॑ । सू॒करः॑ ।

स्तो॒तृन् । इ॒न्द्र॒स्य॑ । रा॒य॒सि॑ । किं॑ । अ॒स्मान् । दु॒च्छु॒न॒ऽय॒से॑ । नि॒ । सु॒ । स्व॒प॒ ॥ ४ ॥

हे सारमेय त्वं सूकरस्य वराहस्य ॥ द्वितीयार्थे षष्ठी ॥ द॒र्ह॒हि । वि॒दा॒र॒य॒ । सू॒क॒रोऽपि॑ तव द॒र्द॒र्तु॑ । वि॒दा॒र॒य॒तु॑ । यु॒व॒यो॒र्नि॒त्य॒वै॒रि॒त्वा॒त् । अ॒स्मा॒न्मा॒ द॒शे॒त्य॒र्थः॑ ॥
स्तो॒तृ॒नि॒त्य॒र्ध॒र्चः॑ पू॒र्व॒स्या॒मृ॒चि॒ व्या॒ख्या॒तः॑ ॥

॥ अथ पंचमी ॥

स॒स्तु॑ मा॒ता स॒स्तु॑ पि॒ता स॒स्तु॑ आ स॒स्तु॑ वि॒श॒प॒तिः॑ ।

स॒स॒न्तु॑ स॒र्वे ज्ञा॒त॒यः॑ स॒स्त्व॒य॒म॒भि॒तो॒ जनः॑ ॥ ५ ॥

स॒स्तु॑ । मा॒ता । स॒स्तु॑ । पि॒ता । स॒स्तु॑ । आ । स॒स्तु॑ । वि॒श॒प॒तिः॑ ।

स॒स॒न्तु॑ । स॒र्वे । ज्ञा॒त॒यः॑ । स॒स्तु॑ । अ॒यं । अ॒भि॒तः॑ । जनः॑ ॥ ५ ॥

हे सारमेय माता त्वदीया जननी सस्तु । स्वपतु । पिता च सस्तु । आ सारमेयो भवान् सस्तु । विशपतिर्जामाता यद्वा विशां जनानां पालको गृही सस्तु । सर्वे ज्ञातयो बंधवोऽपि ससन्तु । स्वपन्तु । अभितः परितः स्थितोऽयमपि सर्वो जनः सस्तु । स्वपतु ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

य॒ आ॒स्ते॒ य॒श्च॒ च॒र॒ति॒ य॒श्च॒ प॒श्य॒ति॒ नो॒ जनः॑ ।

तेषां॑ सं ह॒न्मो॒ अ॒क्षा॒णि॒ यथे॒दं ह॒र्म्यं॒ तथा॑ ॥ ६ ॥

यः॑ । आ॒स्ते॒ । यः॑ । च॒ । च॒र॒ति॒ । यः॑ । च॒ । प॒श्य॒ति॒ । नः॑ । जनः॑ ।

तेषां॑ । सं । ह॒न्मः॑ । अ॒क्षा॒णि॒ । यथा॑ । इ॒दं । ह॒र्म्यं॒ । तथा॑ ॥ ६ ॥

यो जन आस्ते अस्मिन्प्रदेशे तिष्ठति । यश्च चरति गच्छति । यश्च जनो नोऽस्मान्पश्यति एवंभूतानां तेषां जनानामक्षाणीन्द्रियाणि संहन्मः । संहनाम । संहतिर्निमीलनं । निमीलयामेत्यर्थः । इदं प्रत्यक्षेणोपलभ्यमानं हर्म्यं प्रासादादिस्थावरात्मकं वस्तुजातं यथा निश्चलं भवति तथेमे सर्वे जना निश्चला भवंत्वित्यर्थः ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

सहस्रशृंगो वृषभो यः समुद्रादुदाचरत् ।

तेना सहस्येना वयं नि जनान्स्वापयामसि ॥ ७ ॥

सहस्रऽशृंगः । वृषभः । यः । समुद्रात् । उत्ऽआचरत् ।

तेन । सहस्येन । वयं । नि । जनान् । स्वापयामसि ॥ ७ ॥

सहस्रशृंगः सहस्रकिरणो वृषभो कामानां वर्षिता यः सूर्यः समुद्रादंबुधेः
सकाशादुदाचरत् उदागच्छति सहस्येनाभिभविषा तेन सूर्येण वयं स्तोतारो
जनान् सर्वान्निष्ठापयामसि । नितरां स्वापयामः ॥

॥ अथाष्टमी ॥

प्रोष्ठेशया वक्षेशया नारीर्यास्तल्पशीवरीः ।

स्त्रियो याः पुण्यगंधास्ताः सर्वाः स्वापयामसि ॥ ८ ॥

प्रोष्ठेऽशयाः । वक्षेऽशयाः । नारीः । याः । तल्पऽशीवरीः ।

स्त्रियः । याः । पुण्यऽगंधाः । ताः । सर्वाः । स्वापयामसि ॥ ८ ॥

या यादृश्यो नारीनार्यः स्त्रियः प्रोष्ठेशयाः प्रांक्षणे शयानाः । या वक्षेशयाः ।
वक्षं वाहनं । तस्मिन् शयानाः । यास्तल्पशीवरीस्तल्पशयाः । याः स्त्रियः पुण्य-
गंधा मंगल्यगंधाः तास्तादृशीः सर्वाः स्त्रीः स्वापयामसि । वयं निद्रां कारयामः ॥

॥ इति पंचमस्य चतुर्थे द्वाविंशो वर्गः ॥

॥ इति सप्तमे मंडले तृतीयोऽनुवाकः ॥

अथ चतुर्थेऽनुवाके पंचदश सूक्तानि । तत्र क ई व्यक्ता इति पंचविंशत्युचं
प्रथमं सूक्तं वसिष्ठस्यार्षे मरुदेवताकं । आद्या एकादश द्विपदा विंशत्यक्षरा विराजः
शिष्टाष्टतुर्दश चिष्टुभः । तथा चानुक्रांतं । क ई पंचाधिका मारुतं हाद्या एकादश
द्विपदा इति ॥ दशराचे चतुर्थेऽहन्यामिमारुते शस्त्र इदं मारुतनिविज्ञानं । सूच्यते
हि । वैश्वानरस्य सुमतौ क ई व्यक्ता नरः । आ० ८. ८. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

क ई व्यक्ता नरः सनीळा रुद्रस्य मर्या अधा स्वर्वाः ॥ १ ॥

के । ई । विऽअक्ताः । नरः । सऽनीळाः । रुद्रस्य । मर्याः । अध । सुऽअर्वाः ॥ १ ॥

व्यक्ताः कांतियुक्ता नरो नेतारः सनीळाः समानौकसो रुद्रस्य महादेवस्य
पुत्रा मर्या मर्येभ्यो नृभ्यो हिता अधापि च स्वश्वाः शोभनवाहा ईमिम एवंभूताः
के भवन्तीति रूपातिशयाहविराश्वर्येणाह ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

नकिर्ह्येषां जनूंषि वेद ते अंग विद्रे मिथो जनिचं ॥२॥

नकिः । हि । एषां । जनूंषि । वेद । ते । अंग । विद्रे । मिथः । जनिचं ॥२॥

एषां मरुतां जनूंषि जन्मानि नकिर्हि वेद । कश्चिदपि न खलु जानाति । ते
तादृशा मरुतो मिथः परस्परं जनिचं रुद्रपृश्निभ्यां सकाशात्प्रादुर्भूतं स्वकीयं
जन्मांग विद्रे । स्वयमेव विदन्ति ॥

॥ अथ तृतीया ॥

अभि स्वपूभिर्मिथो वपंत वातस्वनसः श्येना अस्पृधन् ॥३॥

अभि । स्वऽपूभिः । मिथः । वपंत । वातऽस्वनसः । श्येनाः । अस्पृधन् ॥३॥

मरुतः स्वपूभिः स्वकीयैः पवनैः संचरणैः स्वयमेव संचरन्तो मिथः परस्पर-
मभिवपंत । संगच्छन्ते । अपि च वातस्वनसो वायुवत्स्वनन्तः शब्दायमानाः
श्येनाः । श्यैङ् गताविति धातो रूपं । गमनशीलाः । यद्वा श्येना इति लुप्तोपम-
मेतत् । श्येनाः पक्षिणः । तद्वद्गच्छन्तोऽस्पृधन् । परस्परं रूपसौंदर्यादिभिः स्पर्धन्ते ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

एतानि धीरो निरया चिकेत पृश्निर्यदूधो मही जभारं ॥४॥

एतानि । धीरः । निरया । चिकेत । पृश्निः । यत् । ऊधः । मही । जभारं ॥४॥

धीरो धीमान् शास्त्रज्ञो जनो निरया निरयानि श्वेतवर्णान्येतानि मरुदात्म-
कानि भूतानि चिकेत । जानीयात् । किंतु न सर्वे जना जानन्तीत्यर्थः । मही महती
पृश्निर्मरुतां जननी यत् यानि मरुदात्मकानि भूतान्यूध ऊधन्यंतरिक्षे स्वकीये
जठरे वा जभार बभार एतानि चिकेतेति पूर्वेण संबंधः ॥

॥ अथ पंचमी ॥

सा विट सुवीरा मरुज्जिरस्तु सनात्सहंती पुथंती नृम्णं ॥५॥

सा । विट । सुऽवीरा । मरुत्ऽभिः । अस्तु । सनात् । सहंती । पुथंती । नृम्णं ॥५॥

सा विद् सा प्रजा मरुतः परिचरति । सा प्रजा मरुद्भिर्हेतुभिः सनात् चि-
रात्सहन्ती शत्रून्भिभवन्ती नृम्यं धनं बलं वा पुष्यन्ती लभन्ती सुवीरा शोभनपु-
त्रयुक्तास्तु । भवतु ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

यामं येष्टाः शुभा शोभिष्टाः श्रिया संमिष्टा ओजोभिरूयाः ॥६॥

यामं । येष्टाः । शुभा । शोभिष्टाः । श्रिया । संमिष्टाः । ओजः । भिः । उयाः ॥६॥

मरुतो यामं यातव्यं गंतव्यं प्रदेशं येष्टा यातृतमा अतिशयेन गन्तारः शुभा-
लंकारेण शोभिष्टा अतिशयेन शोभायुक्ताः श्रिया कात्या संमिष्टाः संगच्छमाना
ओजोभिर्बलैरूया उद्गूणाः । एवंभूता भवन्तीति शेषः ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

उयं व ओजः स्थिरा शवांस्यधा मरुद्भिर्गणस्तुविष्मान् ॥७॥

उयं । वः । ओजः । स्थिरा । शवांसि । अधः । मरुत् । भिः । गणः । तुविष्मान् ॥७॥

हे मरुतो वो युष्माकमोजस्तेज उयमुद्गूणं भवतु । शवांसि युष्मदीयानि
बलानि स्थिरा स्थिराणि कैश्चिदनपहर्तव्यानि भवन्तु । अधापि च मरुद्भिर्गणो
मरुतां संघस्तुविष्मान् वृद्धिमान्भवतु ॥

॥ अथाष्टमी ॥

शुभो वः शुष्मः क्रुध्मी मनांसि धुनिर्मुनिरिव शर्धस्य धृष्णोः ॥८॥

शुभः । वः । शुष्मः । क्रुध्मी । मनांसि । धुनिः । मुनिः । इव । शर्धस्य । धृष्णोः ॥८॥

हे मरुतो वो युष्माकं शुभो बलं शुभः सर्वतः शोभमानं । किंच वो
मनांसि क्रुध्मी संयामेषु शत्रुहननार्थं क्रोधनशीलानि । धृष्णोर्धर्षणशीलस्य
शर्धस्य बलवतो युष्मदीयस्य गणस्य धुनिर्वृक्षादीनां कंपयितुवेगो मुनिरिव ।
मननान्मुनिः स्तोता । स यथा बहुविधं शब्दमुत्पादयति एवं बहुविधशब्द-
स्योत्पादक इत्यर्थः ॥

॥ अथ नवमी ॥

सनेम्यस्मद्युयोत दिष्टुं मा वो दुर्मतिरिह प्रणङ्कः ॥९॥

सनेमि । अस्मत् । युयोत । दिष्टुं । मा । वः । दुः । मतिः । इह । प्रणङ्कः । नः ॥९॥

[हे मरुतः सनेमि पुराणं दिद्युमायुधमस्मदस्मत्तो युयोत । पृथक्कुरुत । वो युष्मदीया दुर्मतिः क्रूरमतिरिहास्मिन्कर्मणि नोऽस्मान्मा प्रणक् । मा व्याप्नोतु ॥]

॥ अथ दशमी ॥

प्रिया वो नाम हुवे तुराणामा यत्तृपन्मरुतो वावशानाः ॥१०॥

प्रिया । वः । नाम । हुवे । तुराणां । आ । यत् । तृपत् । मरुतः । वावशानाः ॥१०॥

[हे मरुतः तुराणां शत्रूणां हिंसकानां त्वावतां वा वो युष्माकं प्रिया प्रियेण नाम नाम्नाहुवे । आह्वयामि । यद्येनानेन वावशानाः कामयमानाः संतस्तृपत् तृप्तिं गच्छन्ति ॥]

॥ इति पंचमस्य चतुर्थे त्रयोविंशो वर्गः ॥

॥ अथैकादशी ॥

स्वायुधास इष्मिणः सुनिष्का उत स्वयं तन्वः शुभमानाः ॥११॥

सुऽआयुधासः । इष्मिणः । सुऽनिष्काः । उत । स्वयं । तन्वः । शुभमानाः ॥११॥

स्वायुधासः स्वायुधाः शोभनास्त्वा इष्मिणो गंतारः सुनिष्काः शोभनालंकारा उतापि च तन्वः स्वकीयानि शरीराणि शुभमानाः स्वयमेव शोभयंतो मरुत एवभूता भवन्तीत्यर्थः ॥

मारुते पशौ शुची वो हव्येति वपाया अनुवाक्या । सूचितं च । शुची वो हव्या मरुतः शुचीनां नू छिरं मरुतः । आ० ३. ७. । इति ॥

॥ तत्रैषा द्वादशी ॥

शुची वो हव्या मरुतः शुचीनां शुचिं हिनोम्यध्वरं शुचिभ्यः ।

ऋतेन सत्यमृतसाप आयञ्छुचिजन्मानः शुचयः पावकाः ॥१२॥

शुची । वः । हव्या । मरुतः । शुचीनां । शुचिं । हिनोमि । अध्वरं । शुचिभ्यः ।

ऋतेन । सत्यं । ऋतऽसापः । आयन् । शुचिभ्यऽजन्मानः । शुचयः । पावकाः ॥१२॥

हे मरुतः शुचीनां शुद्धानां वो युष्माकं शुची शुचीनि हव्या हव्यानि हवीषि भवन्तु । शुचिभ्यः प्रकाशमानेभ्यो युष्मभ्यं शुचिं शुद्धमध्वरं यागं हिनोमि । अहं प्रेरयामि । ऋतसाप ऋतमुदकं स्पृशन्तो मरुत ऋतेन सत्येनैव सत्यमायन् ।

गच्छन्ति । कीदृशाः । शुचिजन्मानः शोभनजननाः शुचयो दीप्यमानाः पावकाः शोधका एवंभूता गच्छन्तीत्यर्थः ॥

॥ अथ त्रयोदशी ॥

अंसेष्वा मरुतः खादयो वो वक्षःस रुक्मा उपशिञ्चियाणाः ।

वि विद्युतो न वृष्टिभी रुचाना अन् स्वधामायुर्धैर्यच्छमानाः ॥ १३ ॥

अंसेषु । आ । मरुतः । खादयः । वः । वक्षःसु । रुक्माः । उपऽशिञ्चियाणाः ।

वि । विऽद्युतः । न । वृष्टिभिः । रुचानाः । अन् । स्वधां । आयुर्धैः । यच्छमानाः ॥ १३ ॥

हे मरुतोऽसेषु युष्मदीयेषु स्कंधप्रदेशेषु खादयोऽलंकारविशेषाः । आमुक्ता भवन्तीति शेषः । सुरुक्माः सुष्ठु रोचमाना हारा वो युष्मदीयं वक्ष उरःप्रदेशमुपशिञ्चियाणा आश्रिता भवन्ति । किंच हे मरुतो वृष्टिभिर्वर्षैः सार्धं विद्युतो न तडितो यथा रुचाना रोचमानास्तादृग्भूता यूयमायुर्धैर्मघताडनैः स्वधामुदकमनुयच्छमानाः प्रयच्छन्तो विचरथेति शेषः ॥

गृहमेधीये प्र बुध्या व इति प्रधानस्य याज्या । सूचितं च । प्र बुध्या व ईरते महंसीति पुष्टिमंतौ विराजौ संयाज्ये । आ० २. १८. । इति ॥

॥ सैषा सूक्ते चतुर्दशी ॥

प्र बुध्या व ईरते महंसि प्र नामानि प्रयज्यवस्तिरध्वं ।

सहस्रियं दम्यं भागमेतं गृहमेधीयं मरुतो जुषध्वं ॥ १४ ॥

प्र । बुध्या । वः । ईरते । महंसि । प्र । नामानि । प्रऽयज्यवः । तिरध्वं ।

सहस्रियं । दम्यं । भागं । एतं । गृहऽमेधीयं । मरुतः । जुषध्वं ॥ १४ ॥

हे मरुतो वो युष्मदीयानि बुध्या बुध्यान्यंतरिक्षे भवानि महंसि तेजांसि प्रेरते । प्रकर्षेण गच्छन्ति । किंच हे प्रयज्यवः प्रकर्षेण यष्ट्या मरुतो यूयं नामानि । पांसूक्ष्मयन्तीति नामान्युदकीनि । तिरध्वं । वर्धयत । हे मरुतो यूयं सहस्रियं सहस्रसंख्याकं दम्यं दमे गृहे भवं गृहमेधीयं गृहमेधिगुणेभ्यो युष्मभ्यं देयमेतमेतादृशं भागं जुषध्वं । सेवध्वं । एकं भागं सहस्रियमिति कथमाह । तथा च श्रूयते । यावदेका देवता कामयते यावदेका तावदाहुतिः प्रथते न हि तदस्ति यत्तावदेव स्याद्यावज्जुहोतीति ॥

॥ अथ पंचदशी ॥

यदि स्तुतस्य मरुतो अधीषेत्था विप्रस्य वाजिनो हवीमन् ।

मक्षू रायः सुवीर्यस्य दात नू चिद्यमन्य आदभद्रावा ॥ १५ ॥

यदि । स्तुतस्य । मरुतः । अधिऽइथ । इत्था । विप्रस्य । वाजिनः । हवीमन् ।

मक्षू । रायः । सुऽवीर्यस्य । दात । नू । चित् । यं । अन्यः । आऽदभत् । अरावा ॥ १५ ॥

वाजिनो हविलक्षणावतो विप्रस्य मेधाविनो मम संबंधिनि हवीमन् हविष्मति हविषा युक्ते स्तोत्रे क्रियमाणे सति हे मरुतो यूयं यदि यस्मात्कारणात् स्तुतस्य स्तुतं मदीयं स्तोत्रमित्येत्यमनेन प्रकारेणाधीष अवगच्छथ तस्मात्कारणात् हे मरुतो यूयं सुवीर्यस्य शोभनपुत्रोपेतस्य रायो रायं धनं ॥ द्वितीयार्थे षष्ठी ॥ मक्षू शीघ्रं दात । दत्त । अरावारातिः शत्रुभूतोऽन्यो जनो यं रायं नू चिदादभत् नैवाभिहन्यात् तद्धनमस्मभ्यं दत्तेति संबंधः ॥

॥ इति पंचमस्य चतुर्थे चतुर्विंशो वर्गः ॥

मरुद्भ्यः क्रीळिभ्यः सप्तकपालमित्यस्यान्यास इति याज्या । सूचितं च । अत्यासो न ये मरुतः स्वंचो जुष्टो दमूनाः । आ० २. १८. । इति ॥

॥ सैषा सूक्ते षोडशी ॥

अत्यासो न ये मरुतः स्वंचो यक्षदृशो न शुभयंत मर्याः ।

ते हर्म्येष्टाः शिशवो न शुभ्रा वत्सासो न प्रक्रीळिनः पयोधाः ॥ १६ ॥

अत्यासः । न । ये । मरुतः । सुऽअंचः । यक्षऽदृशः । नू । शुभयंत । मर्याः ।

ते । हर्म्येऽस्थाः । शिशवः । न । शुभ्राः । वत्सासः । न । प्रऽक्रीळिनः । पयःऽधाः ॥ १६ ॥

अत्यासो न अत्याः सततगामिनोऽश्वा इव स्वंचः सुष्ठु गच्छंतो ये मरुतो यक्षदृशो न मर्या यक्षस्योत्सवस्य दृष्टारो मनुष्या इव शुभयंत शोभन्ते हर्म्येष्टा हर्म्ये स्थिताः शिशवो न कुमारा इव शुभ्राः शोभमाना वत्सासो न वत्सा इव प्रक्रीळिनः प्रकर्षेण क्रीडमानास्ते मरुतः पयोधाः पयस उदकस्य धारयितारो दातारो वा भवंति ॥

॥ अथ सप्तदशी ॥

दशस्यंतो नो मरुतो मृळंतु वरिवस्यंतो रोदसी सुमेके ।

आरे गोहा नृहा वधो वो अस्तु सुधैभिरस्मे वसवो नमध्वं ॥ १७ ॥

दशस्यंतः । नः । मरुतः । मृळंतु । वरिवस्यंतः । रोदसी इति । सुमेके इति सुऽमेके ।

आरे । गोऽहा । नृऽहा । वधः । वः । अस्तु । सुधैभिः । अस्मे इति । वसवः । नमध्वं ॥ १७ ॥

मरुतो नोऽस्मभ्यं दशस्यंतो धनानि प्रयच्छंतः सुमेके स्वरूपे रोदसी द्यावा-
पृथिव्या वरिवस्यंतः स्वमहिम्ना पूरयंतो मृळंतु । मृळयंतु । अस्मान्मुखयुक्तान्
कुर्वंतु । अपि च हे वसवो वासका मरुतो गोहा गवां मेघस्थानामुदकानां भेदको
नृहा नृणां शूणां हंता वो युष्मदीयं वध आयुधमारेऽस्तु । अस्मत्तो दूरे भवतु ।
यूयमपि सुधैभिः सुधैः सुखैः सहास्मे अस्मासु नमध्वं । स्वयमेवाभिमुखा भवत ॥

मारुते पशावा वो होतेत्येषानुवाक्या । सूचितं च । आ वो होता जोहवीति
सत्तः प्र चिचमर्के गृणते तुराय । आ० ३. ७. । इति ॥

॥ सैषाष्टादशी ॥

आ वो होता जोहवीति सत्तः सचाचीं रातिं मरुतो गृणानः ।

य ईवतो वृषणो अस्ति गोपाः सो अश्वयावी हवते व उक्थैः ॥ १८ ॥

आ । वः । होता । जोहवीति । सत्तः । सचाचीं । रातिं । मरुतः । गृणानः ।

यः । ईवतः । वृषणः । अस्ति । गोपाः । सः । अश्वयावी । हवते । वः । उक्थैः ॥ १८ ॥

हे मरुतः सत्तो होतृषदने निषण्णोऽस्मदीयो होता सचाचीं सर्वतो गमन-
शीलं रातिं त्वदीयं दानं गृणानः स्तुवन् वो युष्माञ्जोहवीति । भृशमाह्वयति ।
हे वृषणः कामानां वर्षितारो मरुतो यो होतेवतो गच्छतो व्यापारवतो यज-
मानस्य गोपा अस्ति युष्मदाह्वाननिमित्तेन रक्षको भवति स होताश्वयावी
मायारहितः सन् वो युष्मानुक्थैः स्तोत्रैर्हवते । स्तौति ॥

॥ अथैकोनविंशी ॥

इमे तुरं मरुतो रामयंतीमे सहः सहस आ नमंति ।

इमे शंसं वनुष्यतो नि पांति गुरु द्वेषो अररुषे दधंति ॥ १९ ॥

इमे । तुरं । मरुतः । रमयन्ति । इमे । सहः । सहसः । आ । नमन्ति ।

इमे । शंसं । वनुष्यतः । नि । पाति । गुरु । द्वेषः । अररुषे । दधन्ति ॥ १९ ॥

इम ईदृशो मरुतस्तुरं कर्मसु क्षिप्रवंतं यजमानं रमयन्ति । क्रीडयन्ति । इमे मरुतः सहः सहसा बलेन सहसो बलवतो जनानामन्ति । इमे मरुतो वनुष्यतो हिंसकात्पुरुषाच्छंसं शंसकं स्तोतारं नि पाति । नितरां पालयन्ति । अररुषे हविरप्रयच्छते जनाय गुरु महद्द्वेषोऽप्रियं दधन्ति । कुर्वन्ति ॥

॥ अथ विंशी ॥

इमे रधं चिन्मरुतो जुनन्ति भूमिं चिद्यथा वसवो जुषन्त ।

अप बाधध्वं वृषणस्तमांसि धत्त विश्वं तनयं तोकमस्मे ॥ २० ॥

इमे । रधं । चित् । मरुतः । जुनन्ति । भूमिं । चित् । यथा । वसवः । जुषन्त ।

अप । बाधध्वं । वृषणः । तमांसि । धत्त । विश्वं । तनयं । तोकं । अस्मे इति ॥ २० ॥

इमे मरुतो रधं चित् समृद्धमपि जनं जुनन्ति । प्रेरयन्ति । भूमिं चित् भ्रमणशीलमपि दरिद्रं जुनन्ति । प्रेरयन्ति । वसवो वासका देवा युष्मान्यथा जुषन्त कामयेरन् हे वृषणः कामानां वर्षितारस्ते यूयं तमांस्यपबाधध्वं । नाशयत । अपि चास्मे अस्मभ्यं विश्वं बहुलं तोकं पुत्रं तनयं पौत्रं च धत्त । प्रयच्छत ॥

॥ इति पंचमस्य चतुर्थे पंचविंशो वर्गः ॥

॥ अथैकविंशी ॥

मा वो दाचान्मरुतो निरराम मा पश्चाद्दध्म रथ्यो विभागे ।

आ नः स्पार्हे भजतना वसथ्ये३ यदी सुजातं वृषणो वो अस्ति ॥ २१ ॥

मा । वः । दाचात् । मरुतः । निः । अराम । मा । पश्चात् । दध्म । रथ्यः । विभागे ।

आ । नः । स्पार्हे । भजतन । वसथ्ये । यत् । ई । सुजातं । वृषणः । वः । अस्ति ॥ २१ ॥

हे मरुतो वो युष्माकं दाचाद्दानान्मा निरराम । वयं मा निर्गमाम । यूय-
मस्मान्परित्यक्तान्येभ्यो धनं मा दत्तेत्यर्थः । हे रथ्यो रथवंतो मरुतो विभागे
युष्मदीयस्य धनस्य दाने पश्चान्मा दध्म । दध्यतिर्गतिकर्मा । वयं पश्चाद्वागिनो
मा भूम । यूयं प्रथममस्मभ्यमेव दत्तेति यावत् । स्पार्हे स्पृहणीये वसथ्ये धनसमूहे

यूयं नोऽस्मानाभजतन । भागिनः कुरुत । हे वृषणो वर्षितारो मरुतो वो
युष्माकं सजातं शोभनजनं यद्वसथमस्ति तस्मिन्भागिनः कुरुतेति संबंधः ।
इमिति पूरणः ॥

॥ अथ द्वाविंशी ॥

सं यद्वनंत म॒न्युभिर्जना॑सः शूरा॑ य॒द्भीषो॑षधीषु वि॒क्षु ।

अ॒ध॒ स्मा॒ नो मरु॑तो रु॒द्रिया॑स॒स्त्रा॒तारो॑ भू॒त॒ पृ॒त॒ना॒स्व॒र्यः ॥ २२ ॥

सं । यत् । ह॒न॒त । म॒न्युऽभिः । ज॒ना॑सः । शू॒राः । य॒द्भी॒षु । ओ॒ष॒धीषु । वि॒क्षु ।

अ॒ध॒ । स्म॒ । नः । म॒रु॒तः । रु॒द्रि॒या॒सः । चा॒तारः॑ । भू॒त॒ । पृ॒त॒ना॒स॒ । अ॒र्यः ॥ २२ ॥

यद्यदा शूरा विक्रांता जनासो जना यद्भीषु महतीष्वोषधीषु विक्षु प्रजासु च
जेतव्यासु मन्युभिः कोपैरभिमानैर्वा संहनंत संगच्छन्ते अध तदानीं हे रुद्रियासो
रुद्रपुत्रा हे मरुतो यूयं पृतनास युद्धेष्वर्योऽरेः शत्रोः सकाशाच्चोऽस्माकं चा-
तारो भूत । रक्षका भवत ॥

॥ अथ त्रयोविंशी ॥

भूरि॑ च॒क्र मरु॑तः पि॒त्र्या॑ण्यु॒क्थानि॑ या वः श॒स्यंते॑ पु॒रा चि॑त् ।

म॒रु॒ज्जि॒र्यः पृ॒त॒ना॒स॒ सा॒ळ्हा॑ म॒रु॒ज्जि॒रि॒त्स॒नि॒ता॒ वा॒ज॒म॒र्वा ॥ २३ ॥

भूरि॑ । च॒क्र॒ । म॒रु॒तः । पि॒त्र्या॑णि । उ॒क्थानि॑ । या । वः । श॒स्यंते॑ । पु॒रा । चि॒त् ।

म॒रु॒त्ऽभिः । उ॒यः । पृ॒त॒ना॒स॒ । सा॒ळ्हा॑ । म॒रु॒त्ऽभिः । इ॒त् । स॒नि॒ता॒ । वा॒जं॑ । अ॒र्वा ॥ २३ ॥

हे मरुतो यूयं भूरि भूरीणि बहूनि पित्र्याण्यस्मत्पितृसंबन्धीनि धनदानादीनि
कर्माणि चक्रन् । कृतवन्तो भवत । पुरा चित् पूर्वकालेऽपि वो युष्माकमुक्थानि
प्रशस्यानि यानि कर्माणि प्रशस्यन्ते प्रख्यायन्ते तानि चक्रेति संबंधः । उय ओजस्वी
पृतनास युद्धेषु मरुज्जिर्युष्माभिर्हेतुभिः साळ्हा शत्रूणामभिभविता भवति । मरुज्जि-
रित् मरुज्जिर्युष्माभिरेव हेतुभिरर्वा स्तोत्रैरभिगन्ता वाजमर्वा सनिता संभक्ता
भवति । यद्वा र्वाणो वाजं युद्धं सनिता भवति ॥

॥ अथ चतुर्विंशी ॥

अ॒स्ये वी॒रो म॒रु॒तः शु॒भ्य॑स्तु ज॒नानां॑ यो अ॒स॒रो वि॒ध॒ती ।

अ॒यो येन॑ सु॒क्षि॒तये॒ तरे॒माध॑ स्व॒मोको॑ अ॒भि वः॑ स्याम ॥ २४ ॥

अस्मे इति । वीरः । मरुतः । शुष्मी । अस्तु । जनानां । यः । असुरः । विधर्ता ।
अपः । येन । सुऽक्षितये । तरेम । अध । स्वं । ओकः । अभि । वः । स्याम ॥ २४ ॥

हे मरुतोऽस्मे अस्माकं वीरः पुत्रः शुष्म्यस्तु । बलवान्भवतु । असुरः प्रज्ञा-
वान्यो जनानां शत्रूणां विधर्ता विधारकः । येन पुत्रेण वयं सुक्षितये सृष्टु निवा-
सायाप आभुवतः शत्रूंस्तरेम हिंसेम स पुत्रो बलवानस्त्विति पूर्वैरुक्तव्यः ।
अथापि च वो युष्मदीया वयं स्वमोक आत्मीयं स्थानमभिस्याम । आतिष्ठेम ॥

॥ अथ पंचविंशी ॥

तन्न इन्द्रो वरुणो मित्रो अग्निराप ओषधीर्वनिनो जुषंत ।
शर्मन्त्याम मरुतामुपस्थे यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ २५ ॥
तत् । नः । इन्द्रः । वरुणः । मित्रः । अग्निः । आपः । ओषधीः । वनिनः । जुषंत ।
शर्मन् । स्याम । मरुतां । उपऽस्थे । यूयं । पात । स्वस्तिऽभिः । सदा । नः ॥ २५ ॥

पूर्वं व्याख्यातेयं । अक्षरार्थस्तु । इन्द्रादयो देवा अस्मदीयं स्तोत्रं सेवतां । मरुतामु-
पस्थाने वर्तमाना वयं सुखे स्याम । हे मरुतो यूयं सर्वदास्मानविनाशैः पालयत ॥

॥ इति पंचमस्य चतुर्थे षड्विंशो वर्गः ॥

मध्वो व इति सप्तर्चं द्वितीयं सूक्तं वसिष्ठस्यार्धे चैष्टुभं मरुद्देवताकं । मध्वः
सप्तैत्यनुक्रांतं ॥ दशरात्रे षष्ठेऽहन्याग्निमारुत इदं मारुतनिविद्धानं । सूचितं च ।
मध्वो वो नाम स प्रत्नथेत्याग्निमारुतं । आ० ८. ८. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

मध्वो वो नाम मारुतं यजत्राः प्र यज्ञेषु शर्वसा मदन्ति ।
ये रेजयन्ति रोदसी चिदुर्वी पिन्वंत्युत्सं यदयांसुरुयाः ॥ १ ॥
मध्वः । वः । नाम । मारुतं । यजत्राः । प्र । यज्ञेषु । शर्वसा । मदन्ति ।
ये । रेजयन्ति । रोदसी इति । चित् । उर्वी इति । पिन्वंति । उत्सं । यत् । अयांसुः । उयाः ॥ १ ॥

हे यजत्रा यजनीया मरुतो वो युष्मदीयं मारुतं मरुत्संबन्धि नाम नामधेयं
मध्वो मध्वो मादयितारः स्तोतारो यज्ञेषु यागेषु शवस्य बलेन प्र मदन्ति ।

प्रकर्षेण स्तुवंति । उच्चैः स्तुवंतीत्यर्थः । ये मरुत उर्वीं विस्तीर्णे रोदसी चित्
द्यावापृथिव्यावपि रेजयन्ति कंपयन्ति । किंचोत्सं मेघं पिबन्ति वर्षयन्ति उया
उद्गूष्णी यत् ये मरुतोऽयासुः यांति सर्वत्र गच्छन्ति तेषां मरुतां युष्माकं नाम
प्र मदन्तीति पूर्वणान्वयः ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

निचेतारो हि मरुतो गृणन्तं प्रणेतारो यजमानस्य मन्म ।

अस्माकमद्य विदथेषु बहिरा वीतये सदत पिप्रियाणाः ॥ २ ॥

निऽचेतारः । हि । मरुतः । गृणन्तं । प्रऽनेतारः । यजमानस्य । मन्म ।

अस्माकं । अद्य । विदथेषु । बहिः । आ । वीतये । सदत । पिप्रियाणाः ॥ २ ॥

ये मरुतो गृणन्तं स्तुवंतं जनं निचेतारो हि मृगयमाणा भवन्ति खलु । अपि च
यजमानस्य मन्माभिमतं कामं प्रणेतारश्च भवन्ति । अपरोऽर्धर्चः प्रत्यक्षकृतः । हे
मरुतो यूयं पिप्रियाणाः प्रीयमाणाः संतोऽद्यास्मिन्दिवसेऽस्माकं विदथेषु यज्ञेषु
वीतये सोमस्य भक्षणाय बर्हिर्बर्हिषि कुशमय आसदत । आसीदत । उपविशत ॥

॥ अथ तृतीया ॥

नैतावदन्ये मरुतो यथेमे भाजन्ते रुक्मैरायुधैस्तनूभिः ।

आ रोदसी विश्वपिशः पिशानाः समानमंज्यंजते ऋभे कं ॥ ३ ॥

न । एतावत् । अन्ये । मरुतः । यथा । इमे । भाजन्ते । रुक्मैः । आयुधैः । तनूभिः ।

आ । रोदसी इति । विश्वऽपिशः । पिशानाः । समानं । अंजि । अंजते । ऋभे । कं ॥ ३ ॥

इम ईदृशा मरुतो यथा यत्परिमाणं धनादिकं ददति अन्ये मरुद्व्यतिरिक्ता
देवा एतावद्धनादिकं न दद्युरित्यर्थः । ते च रुक्मै रोचमानैराभरणैरायुधैः स्वकी-
यास्त्रैस्तनूभिरात्मीयैः केवलैरंगैश्च भाजन्ते । सर्वदा भासन्ते । कश्चिदेकवाक्यता-
माह । यथेमे मरुतो रुक्मादिभिर्भाजन्ते नैतावदेतद्व्यतिरिक्ता भाजन्त इति । अपि
च रोदसी द्यावापृथिव्यौ पिशानाः प्रकाशयन्तो विश्वपिशो व्यापदीप्तय एवंभूता
मरुतः ऋभे शोभायै समानं सहशरूपमंज्याभरणमांजते । स्वकीयावयवेष्वभि-
व्यक्तीकुर्वन्ति । कमिति पूरणः ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

ऋधक्सा वो मरुतो दिद्युदस्तु यद् आगः पुरुषता कराम ।

मा वस्तस्यामपि भूमा यजचा अस्मे वो अस्तु सुमतिश्चनिष्ठा ॥४॥

ऋधक् सा । वः । मरुतः । दिद्युत् । अस्तु । यत् । वः । आगः । पुरुषता । कराम ।

मा । वः । तस्यां । अपि । भूम । यजचाः । अस्मे इति । वः । अस्तु । सुऽमतिः । चनिष्ठा ॥४॥

हे मरुतो वो युष्मदीया सा प्रसिद्धा दिद्युदेतिर्ऋधगस्तु । अस्मत्तः पृथग्भवतु । यत् यद्यपि वयं वो युष्माकमागोऽपराधं पुरुषता पुरुषतया मनुष्यत्वेन कराम करवाम । मनुष्याणां हि प्रमादः सुलभ इत्यर्थः । हे यजचा यजनीया मरुतो वो युष्मदीयायां तस्यां दिद्युत्यपीषदपि मा भूम । चनिष्ठान्नवत्तमा । अतिशयेनान्न-प्रदेत्यर्थः । वो युष्मदीया सुमतिरनुग्रहबुद्धिरस्मे अस्मास्वस्तु ॥

॥ अथ पंचमी ॥

कृते चिदच मरुतो रणंतानवद्यासः शुचयः पावकाः ।

प्र णोऽवत सुमतिभिर्यजचाः प्र वाजेभिस्तिरत पुष्यसे नः ॥५॥

कृते । चित् । अच । मरुतः । रणंत । अनवद्यासः । शुचयः । पावकाः ।

प्र । नः । अवत । सुमतिऽभिः । यजचाः । प्र । वाजेभिः । तिरत । पुष्यसे । नः ॥५॥

अचास्मिन्कृते चिदस्मदीये यज्ञकर्मण्येव मरुतो रणंत । रमंतां । कीदृशा मरुतः । अनवद्यासोऽनिदिताः शुचयो दीप्तियुक्ताः पावकाः शोधका एवंभूता इति । किंच हे मरुतो यजचा यजनीयां यूयं नोऽस्मान् सुमतिभिरनुग्रहबुद्धिभिः सृष्टुतिभिर्हेतुभिर्वा प्रावत । प्रकर्षेण पालयत । तथा नोऽस्मान्वाजेभिर्वाजैरन्नैः पुष्यसे पोषार्थं प्रतिरत । प्रवर्धयत ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

उत स्तुतासो मरुतो व्यंतु विश्वेभिर्नामभिर्नरो हवीषि ।

ददात नो अमृतस्य प्रजायै जिगृत रायः सूनृता मघानि ॥६॥

उत । स्तुतासः । मरुतः । व्यंतु । विश्वेभिः । नामऽभिः । नरः । हवीषि ।

ददात । नः । अमृतस्य । प्रऽजायै । जिगृत । रायः । सूनृता । मघानि ॥६॥

उतापि च स्तुतास एवमस्माभिः स्तुता मरुतो हवींषि व्यंतु । भक्षयंतु ।
कीदृशाः । विश्वेभिर्विश्वैर्नामभिरुदकैः सहिता नरो नेतारः । शेषः प्रत्यक्षकृतः ।
हे मरुतो नोऽस्मदीयायै प्रजायै संततयेऽमृतस्यामृतमुदकं ददात । दत्त । तथा
हविषो दातुर्यजमानस्य सूनृता सूनृतानि सधु नृत्यति शोभनयोग्यानि मघानि
धनानि जिगृत् । उन्निरत । प्रयच्छतेत्यर्थः ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

आ स्तुतासो मरुतो विश्वं ऊती अच्छा सूरिन्सर्वताता जिगात ।

ये नस्मना शतिनो वर्धयंति यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ७ ॥

आ । स्तुतासः । मरुतः । विश्वे । ऊती । अच्छा । सूरिन् । सर्वऽताता । जिगात ।

ये । नः । स्मना । शतिनः । वर्धयंति । यूयं । पात । स्वस्तिऽभिः । सदा । नः ॥ ७ ॥

हे मरुतः स्तुतास एवमस्माभिः स्तुता विश्वे सर्वे यूयमूती ऊत्या रक्षया
सहिताः सूरिन् स्तोतृनच्छाभिलक्ष्य सर्वताता सर्वतातौ यज्ञ आजिगात । आ-
गच्छत । ये मरुतस्मनात्मनैव नोऽस्मान् शतिनः शतसंख्याकान्वर्धयंति । यथा
वयं पुत्रपौत्रादिभिः शतिनो भवेम तथा वर्धयंतीत्यर्थः । ते यूयमाजिगातेति
पूर्वेण संबंधः । एवंभूता मरुतो यूयं सर्वदास्मान्पालयत ॥

॥ इति पंचमस्य चतुर्थे सप्तविंशो वर्गः ॥

प्र साकमुक्षे इति षडृचं तृतीयं सूक्तं वसिष्ठस्यार्धं चैष्टुभं मरुद्देवताकं । अनु-
क्रांतं च । प्र साकमुक्षे षडिति ॥ गतो विनियोगः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

प्र साकमुक्षे अर्चता गणाय यो दैव्यस्य धाम्नस्तुविष्मान् ।

उत क्षोदंति रोदसी महित्वा नक्षते नाकं निःश्चृतेरवंशात् ॥ १ ॥

प्र । साकंऽउक्षे । अर्चत । गणाय । यः । दैव्यस्य । धाम्नः । तुविष्मान् ।

उत । क्षोदंति । रोदसी इति । महिऽत्वा । नक्षते । नाकं । निःश्चृतेः । अवंशात् ॥ १ ॥

हे स्तोतारो यूयं साकमुक्षे संततं वर्षिचे गणाय मरुत्समूहाय प्रार्चत । स्तोचं
प्रोच्चारयत । यो मरुद्गणो दैव्यस्य देवसंबन्धिनो धाम्नः स्वर्गाख्यस्य स्थानस्य

तुविष्मान् वृद्धिमाभवति । सर्वेभ्यो देवेभ्यः प्रवृद्ध इत्यर्थः । तस्मै गणायेति
पूर्वेण संबंधः । उतापि च मरुतो महित्वा स्वकीयेन महत्त्वेन सहिता रोदसी
द्यावापृथिव्यां क्षोदन्ति । भजन्ति । तथा निर्घृतेभूमेरवन्शदन्तरिक्षाच्च नाकं स्वर्गं
नक्षन्ति । व्याप्नुवन्ति ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

जनूश्चिद्वो मरुतस्त्वेथेण भीमासस्तुविमन्यवोऽयासः ।

प्र ये महोभिरोजसोत संति विश्वो वो यामन्भयते स्वर्हक् ॥२॥

जनूः । चित् । वः । मरुतः । त्वेथेण । भीमासः । तुविऽमन्यवः । अयासः ।

प्र । ये । महः । ऽभिः । ओजसा । उत । संति । विश्वः । वः । यामन् । भयते । स्वः । ऽहक् ॥२॥

हे भीमासो भीमास्तुविमन्यवः प्रवृद्धमतयोऽयासो गन्तार इति चीणि संबो-
धनानि । एवंभूता हे मरुतो वो युष्माकं जनूर्जन्म त्वेथेण दीप्तेन रुद्रेण बभूवेति
शेषः । उतापि च ये मरुतो महोभिस्तेजोभिरोजसा बलेन च प्रसन्ति प्रभवन्ति
तेषां वो युष्माकं यामन् यामनि गमने विश्वः स्वर्हक् सूर्यस्य द्रष्टा सर्वो जीव-
समूहः । यद्वा स्वरन्तरिक्षं तत्पश्यतीति वृक्षः स्वर्हक् । सर्वदोत्तिष्ठन्नित्यर्थः ।
भयते । बिभेति ॥

॥ अथ तृतीया ॥

बृहद्वयो मघवद्भ्यो दधात जुजोषन्निन्मरुतः सुष्टुतिं नः ।

गतो नाध्वा वि तिराति जंतुं प्र णः स्पार्हाभिरुतिभिस्तिरेत ॥३॥

बृहत् । वयः । मघवत् । ऽभ्यः । दधात । जुजोषन् । इत् । मरुतः । सुऽस्तुतिं । नः ।

गतः । न । अध्वा । वि । तिराति । जंतुं । प्र । नः । स्पार्हाभिः । उतिऽभिः । तिरेत ॥३॥

हे मरुतो यूयं मघवद्भ्यो हविर्लक्षणान्वद्भ्योऽस्मभ्यं बृहन्महद्वयोऽन्नं दधात ।
प्रयच्छत । नोऽस्मदीयां सुष्टुतिं शोभनं स्तोत्रं जुजोषन्ति । सेवन्तामेव । गतो
मरुद्भिः प्राप्नोऽध्वा मार्गो जंतुं प्राणिनं न वितिराति । नाहन्ति । उदकेनाप्या-
ययत्येव । यद्वा वितिरतिर्वर्धनार्थः । नेति चार्थः । मरुद्भिर्गतो मार्गश्च जंतुं
वर्धयति । तथा नोऽस्मान् स्पार्हाभिः स्पृहणीयाभिरुतिभी रक्षाभिः प्रतिरेत ।
प्रवर्धयते ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

युष्मोतो विप्रो मरुतः शतस्वी युष्मोतो अर्वा सहुरिः सहस्री ।

युष्मोतः सभाकुत हति वृचं प्र तवो अस्तु धृतयो देणं ॥४॥

युष्माऽऊतः । विप्रः । मरुतः । शतस्वी । युष्माऽऊतः । अर्वा । सहुरिः । सहस्री ।

युष्माऽऊतः । संराट् । उत । हति । वृचं । प्र । तत् । वः । अस्तु । धृतयः । देणं ॥४॥

हे मरुतो युष्मोतो युष्माभी रक्षितो विप्रः स्तोता शतस्वी शतसंख्योपेतधन-
वान्भवति । युष्मोतो युष्माभी रक्षितोऽर्वाभिगता सहुरिः शत्रूणामभिभविता
स्तोता सहस्री सहस्रधनवान्भवति । युष्मोतो युष्माभी रक्षितः सभाद् साम्रा-
ज्ययुक्तो भवति । उतापि च वृचं शत्रुं हन्ति । युष्मद्रक्षको हिनस्ति । हे धृतयः
कंपयितारो मरुतो वो युष्माभिर्देवं तत्प्रसिद्धं देणं धनं प्राप्सु । प्रभूतं भवतु ॥

॥ अथ पंचमी ॥

तां आ रुद्रस्य मीळहुषो विवासे कुविचंसंते मरुतः पुनर्नः ।

यत्सस्वर्ता जिहीळिरे यदाविरव तदेन ईमहे तुराणां ॥५॥

तान् । आ । रुद्रस्य । मीळहुषः । विवासे । कुवित् । नंसंते । मरुतः । पुनः । नः ।

यत् । सस्वर्ता । जिहीळिरे । यत् । आविः । अर्वा । तत् । एनः । ईमहे । तुराणां ॥५॥

मीळहुषः कामानां वर्षितू रुद्रस्येश्वरस्य पुत्रान् तान्मरुत आविवासे । अहं
होता परिचरामि । ते मरुतो नोऽस्मभ्यं कुविञ्जहुकृत्वः पुनः भूयो नंसंते । नमंतां ।
अभिमुखीभवन्तु । कुविच्छब्देनैव पुनः शब्दार्थस्य लब्धत्वात्पुनः शब्दग्रहणं किमर्थं ।
आदरार्थं । सस्वर्तातर्हि तेनाप्रकाशेन यत् येनैनसा जिहीळिरे मरुतः क्रुध्येयुः
आविः प्रकाशेन यत् येनैनसा च जिहीळिरे तुराणां क्षिप्राणां मरुतां संबंधि
तदुभयमेनोऽपराधमवेमहे । स्तोत्रेण वयमपनयामः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

प्र सा वाचि सुष्टुतिर्मघोनामिदं सूक्तं मरुतो जुषंत ।

आराचिह्वेषो वृषणो युयोत यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥६॥

प्र । सा । वाचि । सुऽस्तुतिः । मघोनां । इदं । सुऽउक्तं । मरुतः । जुषंत ।

आरात् । चित् । ह्वेषः । वृषणः । युयोत । यूयं । पात । स्वस्तिऽभिः । सदा । नः ॥६॥

मघोनां धनवतां मरुतां संबंधिनी सृष्टिर्यो शोभना स्तुतिरस्मिन्सूक्ते कृता
सा स्तुतिरस्माभिः प्रवाचि । प्रोक्तासीत् । मरुत इदमीदृग्भूतं सूक्तं जुषंत ।
सेवंतां । हे वृषणः कामानां वर्धितारो यूयं द्वेषो द्वेषांसि शत्रूनाराधित् दूरादेव
युयोत । अस्मत्तः पृथक्कुरुत । यूयं नोऽस्मान् स्वस्तिभिः सर्वदा रक्षत ॥

॥ इति पंचमस्य चतुर्थेऽष्टाविंशो वर्गः ॥

यं चायध्व इति द्वादशर्चं चतुर्थे सूक्तं । अचेयमनुक्रमणिका । यं चायध्वे
द्वादश चिप्रगाथादि नवम्याद्यास्तिस्रो गायत्र्योऽन्त्यानुष्टुब्रौद्री मृत्युविमोचिनीति ।
आद्यातृतीयापंचम्यो बृहत्यो द्वितीयाचतुर्थीषष्ठ्यः सतोबृहत्यः सप्तम्यष्टम्यावनुक्त-
त्वाद्दिष्टुभौ नवमीदशम्येकादश्यो गायत्र्यः । द्वादश्यनुष्टुप् सा च रुद्रदेवताका ।
शिष्टा मारुत्यः ॥ सूक्तविनियोगो लैंगिकः ॥

॥ तच्च प्रथमा ॥

यं चायध्व इदमिदं देवासो यं च नयथ ।

तस्मा अग्ने वरुण मिचार्थमन्मरुतः शर्म यच्छत ॥ १ ॥

यं । चायध्वे । इदंऽइदं । देवासः । यं । च । नयथ ।

तस्मै । अग्ने । वरुण । मिच । अर्थमन् । मरुतः । शर्म । यच्छत ॥ १ ॥

हे देवासो देवा इदमिदमितो भयहेतोर्न स्तोतारं चायध्वे पालयध्वे । यं च
स्तोतारं नयथ सन्मार्गे प्रापयथ हे अग्ने वरुण मिच अर्थमन् हे मरुत एवभूता
हे देवाः तस्मै स्तोत्रे शर्म सुखं यच्छत । दत्त ॥

॥ अत्र द्वितीया ॥

युष्माकं देवा अवसाहनि प्रिय ईजानस्तरति द्विषः ।

प्र स क्षयं तिरते वि महीरिषो यो वो वराय दाशति ॥ २ ॥

युष्माकं । देवाः । अवसा । अहनि । प्रिये । ईजानः । तरति । द्विषः ।

प्र । सः । क्षयं । तिरते । वि । महीः । इषः । यः । वः । वराय । दाशति ॥ २ ॥

हे देवा युष्माकं युष्मदीयेनावसा रक्षणेन प्रियेऽहनि सर्वेषां देवानां प्रियभूते
सत्याभिधाने दिवस ईजान इष्टवाञ्जनो द्विषः शत्रून्तरति । आक्रामति । स

यजमानः स्वयं स्वकीयं निवासं प्रतिरते । प्रवर्धयति । यो यजमानो वो युष्मभ्यं महीर्महांतीषो हविर्लक्ष्णान्यन्नानि वराय निवारणाय यूयं नान्यत्र गच्छता-
स्मदीयान्येव हवींषि स्वीकुरुतेति निरोधनं कर्तुं वि दाशति विशेषेण ददाति ।
अत एव स स्वकीयं निवासं वर्धयतीत्यर्थः ॥

॥ अथ तृतीया ॥

नहि वक्षरमं चन वसिष्ठः परिमंसते ।

अस्माकमद्य मरुतः सुते सचा विश्वे पिबत कामिनः ॥ ३ ॥

नहि । वः । चरमं । चन । वसिष्ठः । परिऽमंसते ।

अस्माकं । अद्य । मरुतः । सुते । सचा । विश्वे । पिबत । कामिनः ॥ ३ ॥

वसिष्ठ ऋषिर्वो युष्माकं मध्ये चरमं चनावरमपि नहि परिमंसते । वर्जयित्वा न स्तौति । किंतु सर्वानेव युष्मान् स्तौतीत्यर्थः । अद्यास्मिन्दिनेऽस्माकमस्मदीये सुते सोमेऽभिषुते सति हे मरुतः कामिनः सोमं कामयमाना विश्वे यूयं सचा संगत्य पिबत । पानं कुरुत ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

नहि व ऊतिः पृतनासु मर्धति यस्मा अराध्वं नरः ।

अभि व आवर्त्सुमतिर्नवीयसी तूयं यात पिपीषवः ॥ ४ ॥

नहि । वः । ऊतिः । पृतनासु । मर्धति । यस्मै । अराध्वं । नरः ।

अभि । वः । आ । अवर्त् । सुऽमतिः । नवीयसी । तूयं । यात । पिपीषवः ॥ ४ ॥

हे मरुतो वो युष्मदीयोती रक्षा पृतनासु युद्धेषु नहि मर्धति । न खलु हिनस्ति । शत्रुभिः कृतां हिंसां सहत इत्यर्थः । हे नरो नेतारो यूयं यस्मै जनायाराध्वं कामा-
नदध्वं तं जनं न हिनस्तीति संबंधः । नवीयसी नवतरा वो युष्मदीया सुमति-
रनुयहबुद्धिरभ्यावर्त् । अस्मानभ्यावर्त्तां । तथा हे पिपीषवः सोमपानकामा यूयमपि तूयं क्षिप्रं यात । आगच्छत ॥

॥ अथ पंचमी ॥

ओ षु घृष्टिराधसो यातनांधांसि पीतये ।

इमा वो हव्या मरुतो ररे हि कं मो घृष्टन्यत्र गंतन ॥ ५ ॥

ओ इति । सु । घृष्टि॒रा॒ध॒सः । या॒त॒नं । अ॒धांसि । पी॒तये ।

इ॒मा । वः । ह॒व्या । म॒रुतः । रे । हि । कं । मो इति । सु । अ॒न्यत्र । ग॒त॒न ॥ ५ ॥

हे घृष्टिराधसः । परस्परघृष्टानि सुसंहतानि राधांसि येषां ते । हे मरुतो यूयमंधांसि सोमलक्षणानि हवीषि पीतये भक्षणार्थं सु सुष्ट्यायातन । आयात । हि यस्मात्कारणात् हे मरुतो वो युष्मभ्यमिमेमानि हव्या हव्यानि हवीषि रे अहं ददामि अतः कारणाद्युयमन्यत्र मो षु गंतन । मा गच्छत ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

आ च नो ब॒र्हिः स॒द॒ता॒वि॒ता च नः स्पा॒र्हा॒णि दा॒त॒वे व॒सु ।

अ॒स्ने॒ध॒न्तो म॒रुतः सो॒म्ये म॒धौ स्वा॒हेह मा॒द॒या॒ध्वे ॥ ६ ॥

आ । च । नः । ब॒र्हिः । स॒द॒त । अ॒वि॒त । च । नः । स्पा॒र्हा॒णि । दा॒त॒वे । व॒सु ।

अ॒स्ने॒ध॒न्तः । म॒रुतः । सो॒म्ये । म॒धौ । स्वा॒हा । इ॒ह । मा॒द॒या॒ध्वे ॥ ६ ॥

हे मरुतो यूयं नोऽस्मदीये बर्हिः कुशमये बर्हिष्यासदत च । उपविशत । स्पर्हाणि स्पृहणीयानि वसु वसूनि धनानि दातवेऽस्मभ्यं दातुं नोऽस्मानवित च । आगच्छत च । हे मरुतोऽस्नेधन्तोऽहिंसन्तो यूयमिहास्मिन्यज्ञे मधौ मदकरे सोम्ये सोमात्मके हविषि स्वाहा स्वाहाकरेण मादयाध्वे । मादयध्वं । माद्यत ॥

॥ इति पंचमस्य चतुर्थ एकोनचिंशो वर्गः ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

स॒स्व॒श्चि॒द्धि त॒न्वः॑ ऋ॒भ॒मा॒ना आ हं॒सा॒सो नी॒ल॒पृ॒ष्ठा अ॒प॒प्र॒न् ।

वि॒श्वं श॒र्धो अ॒भि॒तो मा नि षे॒द न॒रो न र॒खाः स॒र्व॒ने म॒द॒न्तः ॥ ७ ॥

स॒स्व॒रि॒ति । चि॒त् । हि । त॒न्वः । ऋ॒भ॒मा॒नाः । आ । हं॒सा॒सः । नी॒ल॒पृ॒ष्ठाः । अ॒प॒प्र॒न् ।

वि॒श्वं । श॒र्धः । अ॒भि॒तः । मा । नि । से॒द । न॒रः । न । र॒खाः । स॒र्व॒ने । म॒द॒न्तः ॥ ७ ॥

सस्वरन्तर्हिता मरुतस्तन्वः स्वकीयान्यंगानि ऋभमाना अलंकरणैः शोभयन्तो मरुतो नीलपृष्ठा असितवर्णा हंसासो हंसा इवापप्रन् । आपतन्तु । आगच्छन्तु । विश्वं शर्धो व्याप्तो मरुत्तणो मा मामभितः समन्तान्निषेद । निषीदतु । तत्र दृष्टान्तः । सवनेऽस्मदीये यज्ञे मदन्तो दृष्टान्तो रखा रमणीया नरो न मनुष्या इव तद्वत् ॥

साकमेधेषु मरुतः सांतपनेभ्य इत्यस्य यो नो मरुत इति पूर्वानुवाक्या सांतपना इदमिति याज्या । तथा च सूचितं । सांतपना इदं हविर्यो नो मरुतो अभि दुर्हणायुः । आ० २. १८. । इति ॥

॥ सैषा सूक्तेऽष्टमी ॥

यो नो मरुतो अभि दुर्हणायुस्तिरश्चिद्भित्तानि वसवो जिघांसति ।

दुहः पाशान्प्रति स मुचीष्ट तपिष्ठेन हन्मना हंतना तं ॥ ८ ॥

यः । नः । मरुतः । अभि । दुः । हणायुः । तिरः । चित्तानि । वसवः । जिघांसति ।

दुहः । पाशान् । प्रति । सः । मुचीष्ट । तपिष्ठेन । हन्मना । हंतन । तं ॥ ८ ॥

हे वसवः प्रशस्या हे मरुतो नोऽस्मदीयानि चित्तानि दुर्हणायुरशोभनं क्रुध्यन्तिरः सर्वस्तिरस्कृतो यो जनोऽभिजिघांसति आभिमुख्येन हंतुमिच्छति । स जनो दुहः पापानां द्रोघुर्वरुणस्य पाशानस्मास प्रति स मुचीष्ट बधीयात् यूयं तं जनं तपिष्ठेन तमृतमेन हन्मना हननसाधनेनायुधेन हंतन । हत । हिंस्त ॥

॥ अथ नवमी ॥

सांतपना इदं हविर्मरुतस्तज्जुष्टन । युष्माकोती रिशादसः ॥ ९ ॥

सांऽतपनाः । इदं । हविः । मरुतः । तत् । जुष्टन । युष्माक । ऊती । रिशादसः ॥ ९ ॥

सांतपनाः शचूणां संतापका हे मरुत इदं प्रत्यक्षेणोपलभ्यमानं हविर्युष्मभ्यं कल्पितमिति शेषः । हे रिशादसो रिशतां हिंसतामसितारो रिशानामत्तारो वा यूयं युष्माक युष्माकमूती ऊत्या रक्षया तत्तादृशं हविर्जुष्टन । सेवध्वं ॥

गृहमेधास इति गृहमेधीयस्य हविषोऽनुवाक्या । सूचितं च । गृहमेधास आ गत प्र बुध्या व ईरते महांसि । आ० २. १८. । इति ॥

॥ सैषा दशमी ॥

गृहमेधास आ गत मरुतो माप भूतन । युष्माकोती सुदानवः ॥ १० ॥

गृहमेधासः । आ । गत । मरुतः । मा । अप । भूतन । युष्माक । ऊती । सुदानवः ॥ १० ॥

गृहमेधासो गृहे क्रियमाणो यज्ञो येषां ते सुदानवः शोभनदाना हे मरुतो यूयं युष्माक युष्माकमूती ऊत्या रक्षया युक्ता आगत । अस्मदीयं यज्ञं प्रत्यागच्छत । हे मरुतो मापभूतन । अपगता मा भवत । भू प्राप्ताविति धातुः ॥

वैश्वदेवे पर्यणि मारुतस्यानुवाक्सेहेह व इत्येषा । सूचितं च । इहेह वः
स्वतवसः प्र चिबमर्के गृणते तुराय । आ० २. १६. । इति ॥

॥ सैषा सूक्त एकादशी ॥

इहेह वः स्वतवसः कवयः सूर्यत्वचः । यज्ञं मरुत आ वृणे ॥ ११ ॥

इहऽइह । वः । स्वऽतवसः । कवयः । सूर्यऽत्वचः । यज्ञं । मरुतः । आ । वृणे ॥ ११ ॥

हे स्वतवसः स्वायत्तबलाः स्वयं प्रवृद्धा वा हे कवयः क्रांतदर्शिनः सूर्यत्वचः
सूर्यवर्णा एवंभूता हे मरुतो यूयमिहेहेहैवास्मदीयं यज्ञमावृणे । आभजामि ।
कल्पयामि ॥

॥ अथ द्वादशी ॥

अंबकं यजामहे सुगंधिं पुष्टिवर्धनं ।

उर्वारुकमिव बंधनान्मृत्योर्मुक्षीय मामृतात् ॥ १२ ॥

अंबकं यजामहे सुगंधिं पुष्टिवर्धनं ।

उर्वारुकमिव बंधनान्मृत्योर्मुक्षीय मामृतात् ॥ १२ ॥

अथ शौनकः । चिराचं नियतोऽपोथ्य अपयेत्पायसं चरुं । तेनाहुतिशतं
पूर्णं जुहुयाच्छंसितव्रतः ॥ समुद्दिश्य महादेवं अंबकं अंबकेत्युवा । एतत्पर्वशतं
कृत्वा जीवेद्वर्षशतं सुखी । ऋग्वि० २. २७. । [चयाणां ब्रह्मविष्णुरुद्राणामंबकं पितरं
यजामहे इति शिष्यसमाहितो वसिष्ठो ब्रवीति । किंविशिष्टमित्यत आह । सुगंधिं
प्रसारितपुण्यकीर्तिं । पुनः किंविशिष्टं । पुष्टिवर्धनं जगद्बीजं । उरुशक्तिमित्यर्थः ।
उपासकस्य वर्धनं । अणिमादिशक्तिवर्धनं । अतस्त्वत्प्रसादादेव मृत्योर्मरणान्त्सं-
साराद्वा मुक्षीय । मोचय । यथा बंधनादुर्वारुकं कर्कटीफलं मुच्यते तद्वन्मरणान्त्सं-
साराद्वा मोचय । किं मर्यादीकृत्य । आमृतात् । सायुज्यतामोक्षपर्यंतमित्यर्थः । अथ
तैत्तिरीयभाष्ये शोभनः शरीरगंधः पुण्यगंधो वा यस्यासौ सुगंधिः । यथा वृक्षस्य
संपुष्पितस्य दूरान्गंधो वात्येवं पुण्यस्य कर्मणो दूरान्गंधो वातीति श्रुतेः । पुष्टिं
शरीरधनादिविषयां वर्धयतीति पुष्टिवर्धनः । तादृशं अंबकं यजामहे । पूज-
यामः । लोके यथोर्वारुकफलानि बंधनाद्भृतास्त्वयमेव मुच्यन्ते तद्वदहं अंबकप्र-
सादेन मृत्योर्मुक्षीय । मोचनयुक्तो भूयासं । अमृताच्चिरजीवितास्त्वर्गादेवो मा

मुक्षीय । चतुर्थपादार्थमंशस्य तात्पर्यातिशयं दर्शयति । अंबकं यजामह इत्याह
मृत्योर्मुक्षीय मामृतादिति वाचैतदाहेति ॥]

॥ इति पंचमस्य चतुर्थे विंशो वर्गः ॥

वेदार्थस्य प्रकाशेन तमो हार्दं निवारयन् ।

पुमर्थाश्चतुरो देयाद्विद्यातीर्थमहेश्वरः ॥

इति श्रीमद्राजाधिराजपरमेश्वरवैदिकमार्गप्रवर्तकश्रीवीरबुद्धभूपालसाम्राज्यधुरं-
धरेण सायणाचार्येण विरचिते माधवीये वेदार्थप्रकाशे ऋक्संहिताभाष्ये
पंचमाष्टके चतुर्थोऽध्यायः समाप्तः ॥

यस्य निःश्वसितं वेदा यो वेदेभ्योऽखिलं जगत् ।

निर्ममे तमहं वंदे विद्यातीर्थमहेश्वरं ॥

व्याख्याय निगमाभिज्ञः पंचमस्य चतुर्थकं ।

अध्यायं सायणाचार्यः पंचमं व्याकरोत्यथ ॥

तत्र यदद्य सूर्येति द्वादशर्चं पंचमं सूक्तं । अचानुक्रमणिका । यदद्य मिचावरुणं
तु वै सौर्याद्येति । मंडलद्रष्टा वसिष्ठ ऋषिः । अनुक्तत्वात्त्रिष्टुप् छंदः । तु वा
इत्युक्तत्वादेतदादीनि सप्त सूक्तानि मिचावरुणदेवत्यानि । आद्या सूर्यदेवत्या ॥
विनियोगो लैंगिकः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

यदद्य सूर्यं ब्रवोऽनागा उद्यन्मिचाय वरुणाय सत्यं ।

वयं देवचादिते स्याम तव प्रियासो अर्यमंगृणंतः ॥ १ ॥

यत् । अद्य । सूर्यं । ब्रवः । अनागाः । उत्त्यन् । मिचायं । वरुणाय । सत्यं ।

वयं । देवऽचा । अदिते । स्याम । तव । प्रियासः । अर्यमन् । गृणंतः ॥ १ ॥

हे सूर्य सर्वस्य प्रेरक एतन्नामक देव उद्यन् उदयंस्त्वं यद्यद्यस्मिन्ननुष्ठान-
कालेऽस्मान्भवः भूयाः । किमिति । अनागा अनागस इति । एतेऽपापा इति

यदि देवेषु मध्ये ब्रूयाः तर्हि वयं हे अदिते अदीनदेव देवेषु देवानां मध्ये मित्राय वरुणाय च सत्यमवितथं स्याम । अनागतो भवेम । किंच हे अर्यमन् दातृत्वां गृणंतः स्तुवंतस्तव प्रियासः प्रियाः स्याम । त्वत्प्रेमविषया भवेम । यद्योत्तरार्धं एकं वाक्यं । हे अदिते हे अर्यमन् उक्तलक्षण देव वयं देवेषु मध्ये त्वां गृणंतस्तवैव प्रियाः स्याम । यदि मां देवेष्वपापं ब्रूयास्तर्हि तैर्यमनपराधी-
त्यनुगृहीतत्वां स्तुत्वा तव प्रियो भवेयमित्यर्थः ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

एष स्य मित्रावरुणा नृचक्षा उभे उदेति सूर्यो अभि ज्मन् ।

विश्वस्य स्थातुर्जगतश्च गोपा ऋजु मर्तेषु वृजिना च पश्यन् ॥२॥

एषः । स्यः । मित्रावरुणा । नृचक्षाः । उभे इति । उत् । एति । सूर्यः । अभि । ज्मन् ।

विश्वस्य । स्थातुः । जगतः । च । गोपाः । ऋजु । मर्तेषु । वृजिना । च । पश्यन् ॥२॥

हे मित्रावरुणा एष पुरतो दृश्यमानः स्य स सर्वैः स्तुत्यत्वेन प्रसिद्धो नृचक्षा नृणां मनुष्याणां द्रष्टा सूर्य उभे द्यावापृथिव्यावभि अभिलक्ष्योदेति ज्मन्तरिक्षे गच्छन् । स विशेष्यते । विश्वस्य सर्वस्य स्थातुः स्थावरस्य जगतो जंगमस्य च गोपा गोपायिता । किं कुर्वन् । मर्तेषु मनुष्येषु स्थितान्यृज्वृजूनि सकृतानि वृजि-
नानि पापानि च पश्यन् ॥

॥ अथ तृतीया ॥

अयुक्त सप्त हरितः सधस्थाद्या ई वहति सूर्यं घृताचीः ।

धामानि मित्रावरुणा युवाकुः सं यो यूथेव जनिमानि चष्टे ॥३॥

अयुक्त । सप्त । हरितः । सधऽस्थात् । याः । ई । वहति । सूर्यं । घृताचीः ।

धामानि । मित्रावरुणा । युवाकुः । सं । यः । यूथाऽइव । जनिमानि । चष्टे ॥३॥

हे मित्रावरुणा मित्रावरुणौ युवयोरागमनाय सधस्थात्सहस्थानादंतरिक्षादं-
तरिक्षे सप्त सर्पणस्वभावान् तत्संख्याकान्वा हरितो हरिद्वर्णानश्वानयुक्त । युक्त-
वान्वाथे । हरित आदित्यस्येति हि निरुक्तं । या हरित ईमेनं सूर्यं देवं घृताचीर्घृ-
तांचना उदकवत्यः । उदकप्रदा इत्यर्थः । तादृश्यः सत्यो वहति ता अयुक्त ।
अथोदितः सन् धामानि स्थानानि लोकान् जनिमानि जन्मानि । जन्मभाजः

प्राणिन इत्यर्थः । तांश्च युवाकुर्युवां कामयमानो यो देवः संचटे सम्यक् पश्यति
यूषेव गोयूषानीव यूषपाः । स यथा सर्वयूषं तदवांतरगोष्यक्तिं च सम्यक्
पश्यति तद्वत्सोकाप्राणिनश्च पश्यति ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

उवां पृक्षासो मधुमंतो अस्थुरा सूर्यो अरुहन्तुक्रमणैः ।

यस्मा आदित्या अध्वनो रदन्ति मिचो अर्यमा वरुणः सजोषाः ॥४॥

उत् । वां । पृक्षासः । मधुऽमंतः । अस्थुः । आ । सूर्यः । अरुहत् । अक्रं । अर्यैः ।

यस्मै । आदित्याः । अध्वनः । रदन्ति । मिचः । अर्यमा । वरुणः । सऽजोषाः ॥४॥

हे मिचावरुणौ वां युवयोरर्थाय पृक्षासोऽन्नानि चरुपुरोडाशादीनि मधुमंतो
माधुर्योपेतानि तत्साधनान्योषध्यादीनि वोदस्युः । संपादितान्यासन् । सूर्यश्च अक्रं
दीप्तमणोऽर्णवमंतरिक्षमारुहत् । आरोहति । यस्मै सूर्याय तन्नमनार्थमादित्या
अदितेः पुत्रा देवा अध्वनो मार्गाददन्ति विलिखन्ति साधयन्ति । के ते । मिचोऽर्यमा
वरुणश्चेते चयोऽपि देवाः सजोषसः समानप्रीतयः संतः स देव आरुहदिति ॥

॥ अथ पंचमी ॥

इमे चेतारो अनृतस्य भूरर्मिचो अर्यमा वरुणो हि संति ।

इम ऋतस्य वावृधुर्दुराणे शग्मासः पुत्रा अदितेरदब्धाः ॥५॥

इमे । चेतारः । अनृतस्य । भूरैः । मिचः । अर्यमा । वरुणः । हि । संति ।

इमे । ऋतस्य । ववृधुः । दुरोणे । शग्मासः । पुत्राः । अदितेः । अदब्धाः ॥५॥

इमे मिचोऽर्यमा वरुणश्च चयोऽप्यनृतस्य पापस्य भूरैः प्रभूतस्य चेतारो
हंतारः संति । भवंति हि । इमे मिचादय ऋतस्य यज्ञस्य दुरोणे गृहे ववृधुः ।
वर्धते हविषा स्तुत्या च । कीदृशास्ते । शग्मासः सुखकरा अदितेः पुत्रा अदब्धा
अहिंसिताः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

इमे मिचो वरुणो दृक्भासोऽचेतसं चिञ्चितयन्ति दक्षैः ।

अपि ऋतुं सचेतसं वातैस्तस्मिन्निदं हः सुपथा नयन्ति ॥६॥

इमे । मिचः । वरुणः । दुःऽदभासः । अचेतसं । चित् । चितयन्ति । दक्षैः ।

अपि । क्रतुं । सुऽचेतसं । वतंतः । तिरः । चित् । अंहः । सुऽपथा । नयन्ति ॥ ६ ॥

इम आदित्या मिचो वरुणश्च । एतद्वयमर्यम्णोऽप्युपलक्षणं । एते दूळभासो दुर्देभा अनभिभाष्या अचेतसं चित् अप्रज्ञानमनुष्ठानविषयज्ञानरहितमपि दक्षैः सामर्थ्येच्छितयन्ति । अपि सुचेतसं प्रकृष्टज्ञानवतं पुरुषं क्रतुं कर्तारं कर्मानुष्ठानवतं वतंतो गच्छंतोऽहो दुःकृतं तिरश्चित् तिरो नयंतोऽस्मान्सुपथा शोभनेन मार्गेण नयन्ति । प्रापयंत्यभिमतं यज्ञं स्वर्गादिकं वा ॥

॥ इति पंचमस्य पंचमे प्रथमो वर्गः ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

इमे दिवो अनिमिषा पृथिव्याश्चिकित्वांसो अचेतसं नयन्ति ।

प्रवाजे चिन्नद्यो गाधमस्ति पारं नो अस्य विष्पितस्य पर्षन् ॥ ७ ॥

इमे । दिवः । अनिऽमिषा । पृथिव्याः । चिकित्वांसः । अचेतसं । नयन्ति ।

प्रऽवाजे । चित् । नद्यः । गाधं । अस्ति । पारं । नः । अस्य । विष्पितस्य । पर्षन् ॥ ७ ॥

इमे मिचादयो दिवो द्युलोकस्य पृथिव्याश्च संबन्धिनोऽनिमिषानिमेषेण सर्वदा चिकित्वांसो जानंतः । कं । अचेतसमज्ञानं । नयन्ति प्रापयन्ति कर्माणि । प्रवाजे चित् प्रवणेऽप्यत्यंतनिम्बेऽपि देशे नद्यो नद्या गाधमस्ति । भवति युष्मात्सामर्थ्यात् । ते महान्तो नोऽस्माकमस्य विष्पितस्य व्याप्नितस्य कर्मणः पारं पर्षन् । पारयन्तु । नयन्तु ॥

॥ अथाष्टमी ॥

यज्ञोपावददितिः शर्म भद्रं मिचो यच्छन्ति वरुणः सुदासे ।

तस्मिन्ना तोकं तनयं दधाना मा कर्म देवहेळनं तुरासः ॥ ८ ॥

यत् । गोपावत् । अदितिः । शर्म । भद्रं । मिचः । यच्छन्ति । वरुणः । सुऽदासे ।

तस्मिन् । आ । तोकं । तनयं । दधानाः । मा । कर्म । देवऽहेळनं । तुरासः ॥ ८ ॥

यच्छर्म सुखं गृहं वा गोपावद्रक्षणोपेतं भद्रं स्तुत्यमदितिरदीनोऽर्यमादितिर्वा मिचो वरुणश्चेते चयो देवाः सुदासे सुदानाय मह्यं यच्छन्ति प्रयच्छन्ति तस्मिञ्छर्मणि तोकं पुत्रं तनयं तत्पुत्रादिकं । अथवा तनयशब्दोऽपत्यसामान्य-

वचनः । तोकं बलवन्तं पुत्रमा सर्वतो दधाना धारयन्तो वयं हे तुरासो गमनाय
त्वरमाणा देवहेठनं देवानां मित्रादीनां कोपनं मा कर्म । मा कार्ष्ण्यं ॥

॥ अथ नवमी ॥

अव वेदिं होचाभिर्यजेत रिपः काश्चिद्वरुणधृतः सः ।

परि द्वेषोभिर्यमा वृणक्तुं सुदासे वृषणा उ लोकं ॥ ९ ॥

अव । वेदिं । होचाभिः । यजेत । रिपः । काः । चित् । वरुणऽधृतः । सः ।

परि । द्वेषऽभिः । अर्यमा । वृणक्तु । उरुं । सुऽदासे । वृषणी । ऊं इति । लोकं ॥ ९ ॥

हे मित्रादयः सोऽस्मद्वेषी वेदिं यागसाधनं होचाभिः । वाङ्मामैतत् । वायू-
पाभिः स्तुतिभिः सार्धमवयजेत । वेद्यां कर्माणि कुर्वन् देवान् स्तुयादित्यर्थः ।
अवपूर्वो यजतिस्त्यागार्थः । स किं प्राप्नुयादिति तत्राह । वरुणधृतो वरुणेन त्वया
हिंसितः स काश्चिद्रिपो हिंसाः प्राप्नुयादिति शेषः । अस्मांस्वर्यमा देवो द्वेषो-
भिर्बद्धभी रक्षःप्रभृतिभिः परिवृणक्तु । वर्जयतु । उरुं विस्तीर्णे लोकं स्थानं सुदासे
शोभनदानाय मह्यं प्रयच्छतं हे वृषणा वर्षकौ कामानां मित्रावरुणौ ॥

॥ अथ दशमी ॥

सस्वश्चिद्धि समृतिस्त्वेषामपीच्येन सहसा सहते ।

युष्मद्भिया वृषणो रेजमाना दक्षस्य चिन्महिना मृळता नः ॥ १० ॥

सस्वरिति । चित् । हि । संऽच्छृतिः । त्वेषी । एषां । अपीच्येन । सहसा । सहते ।

युष्मत् । भिया । वृषणः । रेजमानाः । दक्षस्य । चित् । महिना । मृळता । नः ॥ १० ॥

एषां मित्रादीनां समृतिः संगतिः संहतिर्वा सस्वरन्तर्हिता निगूढा त्वेषी दीप्ता
च भवति । तादृशा एतेऽपीच्येन । एतदप्यन्तर्हितनाम । निगूढेन सहसा बलेन
सहते । अभिभवन्त्यस्मद्वेष्टन् । किंच हे वृषणोऽभिमतवर्षका मित्रादयो युष्मद्युष्मन्नो
भिया भीत्या रेजमानाः कंपमाना भवन्ति विरोधिनः । यस्मादेवं तस्माद्वक्षस्य
युष्माकं बलस्य महिना महिम्ना महत्त्वेन नोऽस्मभ्यं मृळत । उपदयां कुरुत ॥

॥ अथैकादशी ॥

यो ब्रह्मणे समृतिमायजाति वाजस्य सातौ परमस्य रायः ।

सीक्षन्त मन्युं मघवानो अर्य उरु क्षयाय चक्रिरे सुधातु ॥ ११ ॥

यः । ब्रह्मणे । सुऽमतिं । आऽयजति । वाजस्य । सातौ । परमस्य । रायः ।
सीक्षंत । मन्युं । मघऽवानः । अर्यः । उरु । क्षयाय । चक्रिरे । सुऽधातु ॥ ११ ॥

यो यजमानो ब्रह्मणे परिवृढस्वकर्मणे युष्मन्स्तोचरूपाय सुमतिं शोभनां
बुद्धिमायजाते आयजते । यजतिरच दाने । ददाति करोति । किमर्थं । वाज-
स्यान्वस्य सातौ दाने निमित्ते परमस्योक्तृष्टस्य रायो धनस्य च सातौ तस्यार्यः ।
ईरयति स्तुतीः प्रेरयतीत्यरिः स्तोता । मन्युं स्तोचं मघवानो दानवन्तोऽर्यमादयः
सीक्षंत । सचंते । सेवित्वा च तस्योरूक्षयाय विस्तीर्णनिवासाय सुधातु सुधाम
शोभनस्थानं चक्रिरे । कुर्वते ॥

॥ अथ द्वादशी ॥

इयं देव पुरोहितिर्युवभ्यां यज्ञेषु मिचावरुणावकारि ।
विश्वानि दुर्गा पिपृतं तिरो नो यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ १२ ॥
इयं देवा । पुरःऽहितिः । युवऽभ्यां । यज्ञेषु । मिचावरुणौ । अकारि ।
विश्वानि । दुःऽगा । पिपृतं । तिरः । नः । यूयं । पात । स्वस्तिभिः । सदा । नः ॥ १२ ॥

अनया स्तुतिमुपसंहरति । हे देवा देवौ मिचावरुणौ युवभ्यां युवाभ्यां यज्ञे-
श्वियं पुरोहितः पुरस्क्रिया पूजा स्तुतिलक्षणाकारि । कृताभूत् । तां सेवित्वा
विश्वानि सर्वाणि दुर्गा दुःखेन गंतव्यान्यापदस्तिरस्तिरस्कुतं । तथा कृत्वा
नोऽस्मान्पिपृतं । पारयतं । शिष्टो गतः ॥

॥ इति पंचमस्य पंचमे द्वितीयो वर्गः ॥

उद्वां चक्षुरिति सप्तर्चं षष्ठं सूक्तं वसिष्ठस्यार्धं चैष्टुभं मैचावरुणं । उद्वां सप्तैत्य-
नुक्रमणिका ॥ विनियोगो लैंगिकः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

उद्वां चक्षुर्वरुण सुप्रतीकं देवयोरिति सूर्यस्ततन्वान् ।
अभि यो विश्वा भुवनानि चष्टे स मन्युं मर्त्येषु चिकेत ॥ १ ॥
उत् । वां । चक्षुः । वरुणा । सुऽप्रतीकं । देवयोः । एति । सूर्यः । ततन्वान् ।
अभि । यः । विश्वा । भुवनानि । चष्टे । सः । मन्युं । मर्त्येषु । आ । चिकेत ॥ १ ॥

हे मिचावरुणा मिचावरुणौ देवयोर्द्योतमानयोर्वा युवयोश्चक्षुः प्रकाशकं तेजः
सुप्रतीकं शोभनरूपमेवंरूपः सूर्यस्तत्त्वान् तेजो विस्तारयन्नुदेति । उद्गच्छति ।
अथोदितो यो देवो विश्वा सर्वाणि भुवनानि भूतजातान्यभिचष्टे अभिपश्यति
स देवो मर्त्येषु प्रवृत्तं मन्युं स्तोत्रं कर्म वाचिकेत् । आजानाति ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

प्र वां स मिचावरुणावृतावा विप्रो मन्मानि दीर्घश्रुदियति ।

यस्य ब्रह्माणि सुक्रतू अवाथ आ यत्क्रत्वा न शरदः पृणैथे ॥२॥

प्र। वां। सः। मिचावरुणौ। ऋतऽवां। विप्रः। मन्मानि। दीर्घऽश्रुत्। इयति।

यस्य। ब्रह्माणि। सुक्रतू इति सुऽक्रतू। अवाथः। आ। यत्। क्रत्वा। न। शरदः।

पृणैथे इति ॥२॥

हे मिचावरुणौ वां युवयोर्मन्मानि मननीयानि स्तोत्राणि स प्रसिद्धो विप्रो
मेधावृतावा यज्ञवान् दीर्घश्रुत् चिरकालं श्रोता एवमुक्तलक्षणो वसिष्ठ इयति ।
प्रेरयति । यस्य ऋषेर्ब्रह्माणि परिवृढानि स्तोत्राणि हे सुक्रतू शोभनकर्माणाववाथो
रक्षथः । यत्कर्म शरदो बहून् संवत्सरानापृणैथे आपूरयेथे स उदियति ॥

॥ अथ तृतीया ॥

प्रोरोर्मिचावरुणा पृथिव्याः प्र दिव ऋषावृहतः सुदानू ।

स्पशो दधाथे ओषधीषु विस्वृधग्यतो अग्निमिषं रक्षमाणा ॥३॥

प्र। उरोः। मिचावरुणा। पृथिव्याः। प्र। दिवः। ऋषावृहत्। सुदानू इति सुऽदानू।

स्पशः। दधाथे इति। ओषधीषु। विस्वु। ऋधक्। यतः। अग्निऽमिषं। रक्षमाणा ॥३॥

हे मिचावरुणा मिचावरुणौ युवामुरोर्विस्तीर्णायाः पृथिव्या अपि प्र। प्ररिरि-
चाथे । अस्येदेव प्ररिरिचे । ऋग्वे० १. ६१. ९. । इत्यादिषु प्रशब्दस्य रिरिच इत्यनेन
सह संबंधदर्शनादवाप्युचितक्रियाध्याहारेण रिरिच इति योज्यं । तथा ऋषावृ-
हैर्महतो बृहतः स्वरूपतोऽतिमहतो दिवो द्युलोकादपि प्ररिरिचाथे हे सुदानू
शोभनदानौ । किंचौषधीषु विस्वु प्रजास निमित्तभूतास प्रजास चेति वा स्पशो
रूपं दधाथे । धारयेथे । किं कुर्वतौ । ऋधक् यत् ऋधक् सत्येन यतो विवेकात्
सत्येन गच्छतो जनाननिमिषमव्यवधानेन सर्वदा रक्षमाणा पालयंतौ ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

शंसा मिचस्य वरुणस्य धाम शुष्मो रोदसी बद्धे महित्वा ॥

अयन्मासा अयज्वनामवीराः प्र यज्ञमन्मा वृजनं तिराते ॥४॥

शंस । मिचस्य । वरुणस्य । धाम । शुष्मः । रोदसी इति । बद्धे । महित्वा ।

अयन् । मासाः । अयज्वनां । अवीराः । प्र । यज्ञऽमन्मा । वृजनं । तिराते ॥४॥

हे ऋषे मिचस्य वरुणस्य च धाम तेजःस्थानं शंस । स्तुहि । ययोर्देवयोः शुष्मो बलं रोदसी द्यावापृथिव्यौ सह वर्तमाने महित्वा स्वमहत्त्वेन बद्धे बध्नाति पृथक्स्थापयति इयं पृथिवीयं द्यौरिति पृथक्करोति । द्यावापृथिवी सहास्तामिति श्रुतेः । अयज्वनामननुष्ठानृणां मासाः कालावयवा अवीरा अपुत्रा एवायन् । यन्तु । गच्छन्तु । तद्विपरीतो यज्ञमन्मा यज्ञार्थं मतिमान्यज्वा वृजनं बलं प्रतिराते । प्रवर्धयतु । प्रपूर्वस्तिरतिवर्धनार्थः ॥

॥ अथ पंचमी ॥

अमूरा विश्वा वृषणाविमा वां न यासु चिचं दहशे न यक्षं ।

दुहः सचंते अनृता जनानां न वां निणयान्यचिते अभूवन् ॥५॥

अमूरा । विश्वा । वृषणी । इमाः । वां । न । यासु । चिचं । दहशे । न । यक्षं ।

दुहः । सचंते । अनृता । जनानां । न । वां । निणयानि । अचिते । अभूवन् ॥५॥

हे अमूरा अमूढी हे विश्वा व्याप्ती हे वृषणी वर्षितारौ वां युवाभ्यामिमेमानि स्तुतिवचांसि क्रियन्ते । यासु स्तुतिषु चिचमाश्चर्यं न दहशे न दृश्यते न यक्षं न पूजा दृश्यते । युवाभ्यां महिम्नोऽपि महत्त्वात् प्रयत्नेन क्रियमाणमपि स्तोत्रं न चमत्करोतीत्यर्थः । जनानामनृता स्तुत्यविषयाणि स्तोत्राणि दुहो द्रोग्धारः सचन्ते । सेवन्ते । न महान्तः । वां युवाभ्यां क्रियमाणानि निणयान्यन्तर्हितानि रहस्यान्यपि स्तोत्राण्यचितेऽज्ञानाय नाभूवन् । न भवन्ति ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

समु वां यज्ञं मह्यं नमोभिर्दुवे वां मिचावरुणा सबाधः ।

प्र वां मन्मान्यृचसे नवानि कृतानि ब्रह्म जुजुषन्निमानि ॥६॥

सं। ऊं इति। वां। यज्ञं। मह्यं। नमःऽभिः। हुवे। वां। मिचावरुणा। सऽबाधः।
प्र। वां। मन्मानि। ऋचसे। नवानि। कृतानि। ब्रह्म। जुजुषन्। इमानि ॥ ६ ॥

हे मिचावरुणौ वां युवयोर्यज्ञं नमोभिर्नमस्कारैः स्तुतिभिः समु मह्यं ।
संपूजयाम्यहं । तदर्थं हे मिचावरुणा मिचावरुणौ वां सबाधो बाधायुक्तोऽहं हुवे ।
आह्वयामि बाधापरिहाराय । वां युवामृचसे सेवितुं नवानि नूतनानि स्तुत्यानि
वा मन्मानि स्तोत्राणि प्र भवंत्वित्यध्याहारः । कृतानि मया समूहीकृतानीमानी-
दानी क्रियमाणानि ब्रह्म परिवृढानि स्तोत्राणि युवां जुजुषन् । प्रीणयंतु ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

इयं देव पुरोहितिर्युवभ्यां यज्ञेषु मिचावरुणावकारि ।
विश्वानि दुर्गा पिपृतं तिरो नो यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ७ ॥
इयं । देवा । पुरःऽहितिः । युवऽभ्यां । यज्ञेषु । मिचावरुणौ । अकारि ।
विश्वानि । दुःऽगा । पिपृतं । तिरः । नः । यूयं । पात । स्वस्तिऽभिः । सदा । नः ॥ ७ ॥

इयं देवेति सप्तमी गता ॥

॥ इति पंचमस्य पंचमे तृतीयो वर्गः ॥

उत्सूर्य इति षट्चं सप्तमं सूक्तं । अत्रानुक्रमणिका । उत्सूर्यः षष्ठाद्यास्तिस्रः
सौर्य इति । वसिष्ठ ऋषिः । त्रिष्टुप् छंदः । आद्यास्तिस्रः सूर्यदेवत्याः शिष्टा
मिचावरुणदेवत्याः ॥ सूक्तविनियोगो लैंगिकः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

उत्सूर्यो बृहदचींषिश्चेत्पुरु विश्वा जनिम मानुषाणां ।
समो दिवा दहशे रोचमानः क्रत्वा कृतः सकृतः कर्तृभिर्भूत् ॥ १ ॥
उत् । सूर्यः । बृहत् । अचींषि । अश्चेत् । पुरु । विश्वा । जनिम । मानुषाणां ।
समः । दिवा । दहशे । रोचमानः । क्रत्वा । कृतः । सकृतः । कर्तृऽभिः । भूत् ॥ १ ॥

सूर्यः सर्वस्य प्रेरको देवो बृहदत्यधिकं पुरु पुरुणि बहून्यचींषि तेजांस्युदश्चेत् ।
ऊर्ध्वं श्रयति । किं प्रति । मानुषाणां मनुष्याणां विश्वा सर्वाणि जनिम जनिमानि
जनान् । जनशब्दः संघवचनः । तान्प्रत्युदश्चेत् । स देवो दिवाहनि रोचमानः

सन् समो ददृशे एकरूपः प्रतिनियतः सन् दृश्यते । तस्मात्पुरुषं पुरुषं प्रत्या-
दित्यो भवतीति हि श्रुतिः । स देवः कृत्वा सर्वस्य कर्ता कृतः संपादितः प्रजा-
पतिना कर्तृभिः स्तुतिकर्तृभिः सकृतः स्तुत्या तीक्ष्णीकृतो भूत् । भवति ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

स सूर्ये प्रति पुरो न उक्ता एभिः स्तोमैर्भिरेतशेभिरेवैः ।

प्र नो मिचाय वरुणाय वोचोऽनागसो अर्यम्णे अग्रये च ॥२॥

सः । सूर्ये । प्रति । पुरः । नः । उक्ता । गाः । एभिः । स्तोमैः । एतशेभिः । एवैः ।

प्र । नः । मिचाय । वरुणाय । वोचः । अनागसः । अर्यम्णे । अग्रये । च ॥२॥

हे सूर्ये स प्रसिद्धस्त्वं नोऽस्मान्प्रति पुरः पुरस्तादुक्ताः । उक्ताः । कैः साधनैः ।
एभिः स्तोमैः स्तोमैः स्तुत्यैरेतशेभिरेतवर्णैः ॥ स्वार्थिकः शकारो या जरंता युवशा
ता । ऋग्वे० १. १६१. ७. । पुरुषः कृष्णशवास्युत्तरतः । ऐ० ब्रा० ५. १४. । इत्यादिवत् ॥
तादृशैरेवैर्गमनशीलैरश्वैरुक्ताः । अथ तथा कृत्वास्माभिः स्तुतः सन् नोऽस्मान-
नागसोऽपापान्प्रवोचः । केभ्यः । मिचाय वरुणायार्यम्णेऽग्रये च । अथ सौर्ये
इतरेषां मिचादीनां संकीर्तनं तेषामपि निपातभाक्तादविरुद्धं । एवं पूर्वचोत्तरच
च मैचावरुणेऽर्यमादीनां संकीर्तनमपि न विरुध्यते ॥

॥ अथ तृतीया ॥

वि नः सहस्रं शुरुधो रदंतृतावानो वरुणो मिचो अग्निः ।

यच्छंतु चंद्रा उपमं नो अर्केमा नः कामं पूपुरंतु स्तवानाः ॥३॥

वि । नः । सहस्रं । शुरुधः । रदंतु । ऋतुऽवानः । वरुणः । मिचः । अग्निः ।

यच्छंतु । चंद्राः । उपऽमं । नः । अर्के । आ । नः । कामं । पूपुरंतु । स्तवानाः ॥३॥

नोऽस्मभ्यं शुरुधः शुरुधेदुःखस्य प्रतिरोद्धार ऋतावानः सत्यवन्तो वरुणादयः
सहस्रं सहस्रसंख्याकं धनं विरदंतु । वितरंतु । अथवा शुरुध उक्तलक्षणाः सहस्र-
संख्याका ओषधी रदंतु । किंच ते चंद्रा आह्लादकारिणोऽस्मभ्यमुपमं स्तुत्यमर्क-
मर्चनीयं यच्छंतु । किंच स्तवाना अस्माभिः स्तूयमाना नोऽस्माकं काममपेक्षितं
पूपुरंतु । पूरयंतु । हे सूर्ये त्वयानुज्ञाता इति सूर्यस्य स्तुतिः ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

द्यावाभूमी अदिते चासीथां नो ये वां जज्ञुः सुजनिमान ऋषे ।

मा हेळे भूम वरुणस्य वायोर्मा मिचस्य प्रियतमस्य नृणां ॥४॥

द्यावाभूमी इति । अदिते । चासीथां । नः । ये । वां । जज्ञुः । सुऽजनिमानः । ऋषे इति ।

मा । हेळे । भूम । वरुणस्य । वायोः । मा । मिचस्य । प्रियऽतमस्य । नृणां ॥४॥

हे द्यावाभूमी द्यावापृथिव्या हे अदिते अखंडनीये । एतद्द्यावाभूम्योरेवैकवचनेन संबोधनं । हे ऋषे । महन्नामैतत् । हे महत्या नोऽस्मान् चासीथां । रक्षतं । ये वयं सुजनिमानः शोभनजन्मानो वां युवां जज्ञुः ज्ञातवन्तः स्म । किंच वयं वरुणस्य हेळे क्रोधे मा भूम । तथा वायोर्मा भूम । तथा नृणां स्तुतिनेतृणां मनुष्याणां प्रियतमस्य मिचस्य हेळे मा भूम ॥

प्र बाहवेति पंचमी मैत्रावरुणे पशौ पशुपुरोडाशस्य याज्या । सूचितं च । प्र बाहवा सिसृतं जीवसे नो यद्वहिष्ठं नातिविधे सुदानू । आ० ३. ८. । इति ॥ तत्पाठस्तु ॥

प्र बाहवा सिसृतं जीवसे न आ नो गव्यूतिमुक्षतं घृतेन ।

आ नो जने अवयतं युवाना श्रुतं मे मित्रावरुणा हवेमा ॥५॥

प्र । बाहवा । सिसृतं । जीवसे । नः । आ । नः । गव्यूतिं । उक्षतं । घृतेन ।

आ । नः । जने । अवयतं । युवाना । श्रुतं । मे । मित्रावरुणा । हवा । इमा ॥५॥

हे मित्रावरुणा मित्रावरुणी देवी बाहवा युवाभ्यां बाहू प्रसिसृतं । प्रसारयतं हविःस्वीकाराय धनप्रदानाय वा । किमर्थमिति । नो जीवसेऽस्माकं जीवनाय । किंच नोऽस्माकं गव्यूतिं । गावो यन्ति गच्छन्त्यचेति गव्यूतिर्गोमार्गभूमिः । तां तृणादिप्ररोहाय घृतेनोदकेना समन्तादुक्षतं । सिंचतं । किंच नोऽस्माञ्जनेऽस्मात्समाने मनुष्यसमूहे वा नोऽस्माञ्छ्रवयतं । विश्रुतं कुरुतं । हे युवाना नित्ययौवनौ सर्वत्र ध्यामौ वा युवां मे ममेमेमानि हवाह्वानानि श्रुतं । शृणुतं ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

नू मिचो वरुणो अर्यमा नस्मने तोकाय वरिवो दधंतु ।

सुगा नो विष्वा सुपर्शानि संतु यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥६॥

नृ॒ । मि॒त्रः । वरु॑णः । अ॒र्य॒मा । नः । त॒मने॑ । तो॒काय॑ । वरि॑वः । द॒धंतु॑ ।

सु॒ग॒गा । नः । वि॒श्व॒ । सु॒ऽप॒थानि॑ । सं॒तु । यू॒यं । पा॒त । स्व॒स्तिऽभिः॑ । सदा॑ । नः ॥ ६ ॥

मित्रो वरुणोऽर्यमा चैते त्रयो देवा नृ अद्य नोऽस्माकं तमन आत्मन आत्म-
हिताय तोकाय पुत्राय च वरिवो धनं दधंतु । प्रयच्छंतु । नोऽस्माकं विश्व
सर्वाणि गंतव्यानि सुगा सुगमनानि सुपथानि च संतु । भवंतु । शिष्टं गतं ॥

॥ इति पंचमस्य पंचमे चतुर्थो वर्गः ॥

उद्येतीति षडृचमष्टमं सूक्तं वसिष्ठस्यार्धे चैष्टुभं । आद्याष्टतमः पंचम्याः
पूर्वार्द्धे च सूर्यदेवत्या अवशिष्टास्त्रयोऽर्द्धे चो मित्रावरुणदेवत्याः । तथा चानु-
क्रांतं । उद्येतीति चार्द्धपंचमा इति ॥ विनियोगो लिंगिकः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

उद्ये॑ति सु॒भगो॑ वि॒श्वच॑क्षाः सा॒धार॒णः । सू॒र्यो॑ मा॒नुषा॑णां ।

चक्षु॑र्मि॒त्रस्य॑ वरु॑णस्य दे॒वश्च॑र्मे॒व यः स॒मवि॑ष्य॒क्तमा॑सि ॥ १ ॥

उत् । ऊं इति । एति । सु॒ऽभ॒गः । वि॒श्वऽच॑क्षाः । सा॒धार॒णः । सू॒र्यः । मा॒नुषा॑णां ।

चक्षुः । मि॒त्रस्य॑ । वरु॑णस्य । दे॒वः । च॒र्मेऽइ॒व । यः । स॒ंऽअ॒वि॒ष्यक् । तमा॑सि ॥ १ ॥

उद्येति उद्गच्छत्ययं सूर्यः सुभगः शोभनभाग्यः सुष्टु भजनीयो वा विश्वचक्षाः
सर्वस्य द्रष्टा मानुषाणां सर्वेषां मनुष्याणां साधारणः । साधारणत्वप्रतिपाद-
कश्रुतिः पूर्वमुदाहृता । मित्रस्य वरुणस्य च चक्षुः प्रकाशको देवो द्योतमानः ।
यो देवश्चर्मेव चर्माणीव तमांसि समविष्यक् सह विचति संवेष्टयति स महा-
नुभावो देव उद्येति ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

उद्ये॑ति प्र॒सवि॒ता जना॑नां म॒हान्के॒तुर॑र्ण॒वः । सू॒र्यस्य॑ ।

स॒मा॒नं च॒क्रं प॑र्य॒विवृ॑त्स॒न्यदे॑त॒शो वह॑ति धूर्षु॑ यु॒क्तः ॥ २ ॥

उत् । ऊं इति । एति । प्र॒ऽस॒वि॒ता । जना॑नां । म॒हान् । के॒तुः । अ॒र्ण॒वः । सू॒र्यस्य॑ ।

स॒मा॒नं । च॒क्रं । प॑रि॒ऽआ॒वि॒वृ॑त्सन् । सत् । ए॒त॒शः । वह॑ति । धूः॒ऽस॒ । यु॒क्तः ॥ २ ॥

अयं सूर्यस्य सूर्यः । विभक्तिव्यत्ययः । उद्येति । उद्गच्छति । कीदृशोऽयं । जनानां

सर्वेषां प्रसविता सर्वेषु कर्मस्वनुज्ञाता महान् पूज्यः केतुः सर्वस्य प्रज्ञापकोऽर्च्य उदकप्रदः । किं कुर्वन्नुदेतीत्युच्यते । समानं सर्वेषामेकरूपमेकमेव चक्रं रथांगं चरणाशीलं रथं वा पर्याववृत्तान् पर्यावर्तयितुमिच्छन् । यद्रथचक्रं धूर्तुं रथस्य युक्त एतश्च एतश्चवर्णो हरितवर्णोऽश्वो वहति । एको अश्वो वहति सप्तनामा । ऋग्वे० १. १६४. २. । इत्युक्तं ॥

॥ अथ तृतीया ॥

विभ्राजमान उषसामुपस्थाद्रिभैरुदेत्यनुमद्यमानः ।

एष मे देवः सविता चच्छंद यः समानं न प्रमिनाति धाम ॥३॥

विऽभ्राजमानः । उषसां । उपऽस्थात् । रेभैः । उत् । एति । अनुऽमद्यमानः ।

एषः । मे । देवः । सविता । चच्छंद । यः । समानं । न । प्रऽमिनाति । धाम ॥३॥

अयं सूर्यो विभ्राजमानो विशेषेण दीप्यमान उषसामुपस्थादुपस्थे मध्ये रेभैः स्तोतृभिरनुमद्यमानः सन्नुदेति । किंचैष देवो द्योतमानः सविता मे मह्यं चच्छंद । उपच्छंदयति कामान् । एष इत्युक्तं क इति । यो देवः समानं सर्वेषां प्राणिनामेकरूपं धाम स्वीयं तेजःस्थानं न प्रमिनाति न हिनस्ति न संकोचयति स देव उदेतीति ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

दिवो रुक्म उरुचक्षा उदेति दूरेऽर्च्यस्तरणिभ्राजमानः ।

नूनं जनाः सूर्येण प्रसूता अयन्नर्थानि कृणवन्नपांसि ॥४॥

दिवः । रुक्मः । उरुऽचक्षाः । उत् । एति । दूरेऽर्च्यः । तरणिः । भ्राजमानः ।

नूनं । जनाः । सूर्येण । प्रऽसूताः । अयन् । अर्थानि । कृणवन् । अपांसि ॥४॥

अयं सूर्यो रुक्मो रोचमान उरुचक्षाः प्रभूततेजाश्च सन् दिवोऽंतरिक्षादुदेति । यद्वा दिवोऽंतरिक्षस्य रुक्म आभरणस्थानीयः । कीदृशोऽयं । दूरेऽर्च्यो दूरेगता । अर्थोऽर्तः । दूरे प्रार्थ्यमानो वा तरणिस्तारको भ्राजमानो दीप्यमानः सन्नुदेति । नूनं निश्चयं जनाः सर्वे प्राणिनः सूर्येण प्रेरकेण देवेन प्रसूता अनुज्ञाताः प्रेरिताः संतोऽर्थानि गंतव्यान्नुद्देयान्यपांसि कर्माणि कृणवन् । कुर्वन्ति ॥

॥ अथ पंचमी ॥

यथा चक्रुर्मृता गातुमस्मै श्येनो न दीयन्वेति पाथः ।

प्रति वां सूर उदिते विधेम नमोभिर्भिषावरुणोत ह्यैः ॥५॥

यथा चक्रुः । अमृताः । गातुं । अस्मै । श्येनः । न । दीयन् । अन् । एति । पाथः ।

प्रति । वां । सूरैः । उत् । इति । विधेम । नमः । ऽभिः । मिषावरुणा । उत । ह्यैः ॥५॥

यथा यस्मिन्तरिक्षेऽमृता अमरणधर्माणः पूर्वं देवा अस्मै सूर्याय गातुं मार्गं चक्रुः अकुर्वन् तत्पाथोऽंतरिक्षमन्वेति । अन्वगच्छति । क इव । दीयन् गच्छन् श्येनो न शंसनीयगमनो गृध्र इव । अयमर्द्धर्चः सौर्य इत्युक्तं । हे मिषावरुणा मिषावरुणौ वां युवां सूरैः सूर्य उदिते सति प्रातःसवने नमोभिर्नमस्कारैः स्तुतिभिरुतापि च हव्यैर्हविर्भिश्च प्रतिविधेम । परिचरेम ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

नू मिषो वरुणो अर्यमा नस्मने तोकाय वरिवो दधंतु ।

सुगा नो विश्वा सुपथानि संतु यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥६॥

नू । मिषः । वरुणः । अर्यमा । नः । त्मने । तोकाय । वरिवः । दधंतु ।

सुऽगा । नः । विश्वा । सुऽपथानि । संतु । यूयं । पात । स्वस्तिऽभिः । सदा । नः ॥६॥

नू मिष इति षष्ठी गता ॥

॥ इति पंचमस्य पंचमे पंचमो वर्गः ॥

दिवि क्षयंतेति पंचर्चं नवमं सूक्तं वसिष्ठस्यार्षं मैत्रावरुणं । दिवि पंचेत्यनुक्रमणिका ॥ तृतीये छंदोमे प्रउगशस्त्र आद्यस्तृचो मैत्रावरुणस्य । सूचितं च । दिवि क्षयंता रजसः पृथिव्यामा विश्ववाराश्विना गतं नः । आ० ८. ११. इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

दिवि क्षयंता रजसः पृथिव्यां प्र वां घृतस्य निरिजो ददीरन् ।

ह्यं नो मिषो अर्यमा सुजातो राजा सुक्ष्मो वरुणो जुषंत ॥१॥

दिवि । क्षयंता । रजसः । पृथिव्यां । प्र । वां । घृतस्य । निःऽनिजः । ददीरन् ।

ह्यं । नः । मिषः । अर्यमा । सुऽजातः । राजा । सुऽक्ष्मः । वरुणः । जुषंत ॥१॥

दिवि द्युलोकेऽन्तरिक्षे पृथिव्यां च वर्तमानस्य रजस उदकस्य क्षयंता । क्षय-
तिरिच्यैकमौ । स्वामिनौ भवथः । हे मिचावरुणौ वां युवाभ्यां प्रेरिता मेघा
घृतस्य निर्णिज उदकस्य रूपाणि ददीरन् । ददते । प्रयच्छन्ति । अथवा वां
युवाभ्यां घृतस्य निर्णिजो रूपाणि । घृतानीत्यर्थः । तानि ददीरन् । दीयन्ते ।
नोऽस्माकं संबन्धि हव्यं मिचः सुजातः सुष्ठु प्रादुर्भूतोऽर्यमा राजा सर्वस्य स्वामी
सुक्ष्मः शोभनबलो वरुणश्चैते जुषन्त । सेवन्तां ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

आ राजाना मह ऋतस्य गोपा सिंधुपती क्षत्रिया यातमर्वाक् ।

इत्तां नो मिचावरुणोत वृष्टिमव दिव इन्वतं जीरदानू ॥ २ ॥

आ । राजाना । महः । ऋतस्य । गोपाः । सिंधुपती इति सिंधुऽपती । क्षत्रिया ।
यातं । अर्वाक् ।

इत्तां । नः । मिचावरुणा । उत । वृष्टिं । अव । दिवः । इन्वतं । जीरदानू इति
जीरऽदानू ॥ २ ॥

हे राजाना सर्वस्य स्वामिनौ हे महो महत ऋतस्योदकस्य यज्ञस्य गोपा
गोपायितारौ ॥ सुवामंचिते परांगवत्स्वर इति परांगवद्भावात् षष्ठ्यामंचित-
समुदायस्य निघातत्वं ॥ हे सिंधुपती नद्याः पालयितारौ हे क्षत्रिया बलवंतौ
युवामर्वागस्मदभिमुखमायातं । आगच्छतं । किंच हे मिचावरुणा मिचावरुणौ
हे जीरदानू क्षिप्रदानौ युवां नोऽस्मभ्यमिच्छामन्नमुतापि च पुष्टिं तत्साधकां
वृष्टिं च दिवोऽन्तरिक्षादवावस्तादिन्वतं । प्रेरयतं ॥

॥ अथ तृतीया ॥

मिचस्तन्नो वरुणो देवो अर्यः प्र साधिष्ठेभिः पृथिभिर्नयन्तु ।

ब्रवद्यथा न आदरिः सुदासे इषा मदेम सह देवगोपाः ॥ ३ ॥

मिचः । तत् । नः । वरुणः । देवः । अर्यः । प्र । साधिष्ठेभिः । पृथिऽभिः । नयन्तु ।

ब्रवत् । यथा । नः । आत् । अरिः । सुऽदासे । इषा । मदेम । सह । देवऽगोपाः ॥ ३ ॥

मिचो वरुणो देवोऽर्योऽर्यमा चैते चयोऽपि नोऽस्मान् तत्तदा यदास्माकम-
पेक्षितं तदा साधिष्ठेभिः साधकतमैः पृथिभिर्मार्गेर्नयन्तु । प्रापयन्तु । किंच नोऽस्मान्

सुदासे शोभनदानाय जनायारिर्यमा यथा ब्रवत् असावनुकंष इति ब्रूयात् तथा कुर्वेत् । अर्यम्णः पुनरभिधानमादरार्थं । देवगोपा देवा यूयं गोपायितारो येषामस्माकं ते वयमिषा युष्माभिर्दातव्येनान्नेन सह पुत्रादिसहिता मदेम । हृषेम ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

यो वो गते मनसा तक्षदेतमूर्द्धा धीतिं कृणवद्धारयच्च ।

उक्षेयां मित्रावरुणा घृतेन ता राजाना सुक्षितीस्तर्पयेथां ॥४॥

यः । वां । गते । मनसा । तक्षत् । एतं । ऊर्द्धा । धीतिं । कृणवत् । धारयत् । च ।

उक्षेयां । मित्रावरुणा । घृतेन । ता । राजाना । सुऽक्षितीः । तर्पयेथां ॥४॥

हे मित्रावरुणौ यो वां युवयोरेतं गते रथं मनसा तक्षत् स्तोमेन संकल्पयेत् । तथा कृत्वोर्द्धामुन्नतां धीतिं कर्म स्तुतिरूपं कृणवत् कुर्यात् उच्चैः स्तुयात् । एवं कृत्वा धारयच्च यागे धारयेत् हे राजाना स्वामिनौ मित्रावरुणा मित्रावरुणौ ता तौ युवां जनं घृतेनोदकेनोक्षेयां । सिंचतं । तस्मै सुक्षितीः शोभननिवासाः प्रजाः तर्पयेथां । यथा सुक्षितयो भवन्ति तथा तर्पयेथामिति ॥

॥ अथ पंचमी ॥

एष स्तोमो वरुण मित्र तुभ्यं सोमः शुक्रो न वायवेऽयामि ।

अविष्टं धियो जिगृतं पुरंधीर्यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥५॥

एषः । स्तोमः । वरुण । मित्र । तुभ्यं । सोमः । शुक्रः । न । वायवे । अयामि ।

अविष्टं । धियः । जिगृतं । पुरंऽधीः । यूयं । पात । स्वस्तिऽभिः । सदा । नः ॥५॥

अनया स्तुतिमुपसंहरति । हे वरुण हे मित्र तुभ्यं युवयोर्वायवे । वायुर्गतादित्यः । स एवार्यमा । तस्मै चैष स्तोमः स्तवोऽयामि । अकारि । किमिव । शुक्रो दीप्तः सोमो न युष्मभ्यं प्रीतिकरः सोमो यथा दीयते तद्वत् । धियः कर्माण्यस्मदीयान्यविष्टं । पुरंधीः स्तुतीर्जिगृतं । प्रबुध्यतं । अन्यन्नतं ॥

॥ इति पंचमस्य पंचमे षष्ठो वर्गः ॥

प्रति वां सूर इति पंचर्चं दशमं सूक्तं वसिष्ठस्यार्धं मैत्रावरुणं । प्रति वामित्यनुक्रांतं ॥ द्वितीये छंदोमे प्रउगशस्त्रेऽप्येष तृचः । सूचितं च । प्रति वां सूर उदिते सूक्तैर्षेणुः प्रान्नस्य । आ० ८. १०. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

प्रति वां सूर उदिते सूक्तेर्मिचं हुवे वरुणं पूतदक्षं ।

ययोरसुर्यमक्षितं ज्येष्ठं विश्वस्य यामन्नाचिता जिगत्नु ॥१॥

प्रति । वां । सूरै । उतऽइते । सुऽउक्तेः । मिचं । हुवे । वरुणं । पूतऽदक्षं ।

ययोः । असुर्यै । अक्षितं । ज्येष्ठं । विश्वस्य । यामन् । आऽचिता । जिगत्नु ॥१॥

सूरे सूर्य उदिते प्रातःसवने मिचं पूतदक्षं शुद्धबलं वरुणं वां सूक्तेर्हुवे ।
आह्वये । ययोर्मिचावरुणयोरक्षितमक्षीणमत एव ज्येष्ठमसुर्यं बलमाचिताचित
उपचिते शूरसंघैरुपेते यामन् यामनि संयामे विश्वस्य शत्रुसंघस्य जिगत्नु
जेतु भवति ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

ता हि देवानामसुरा तावर्या ता नः क्षितीः करतमूर्जयंतीः ।

अश्याम मिचावरुणा वयं वां द्यावा च यच पीपयन्नाहा च ॥२॥

ता । हि । देवानां । असुरा । ता । अर्या । ता । नः । क्षितीः । करतं । ऊर्जयंतीः ।

अश्याम । मिचावरुणा । वयं । वां । द्यावा । च । यच । पीपयन् । अहा । च ॥२॥

ता हि तौ खलु देवी देवानां मध्येऽसुरा बलवन्तौ । अर्यार्यौ तौ सर्वस्येश्वरौ ।
ता तौ नोऽस्माकं क्षितीः पुत्रादिरूपा प्रजा ऊर्जयंतीः प्रवृद्धाः करतं । कुरुतं ।
हे मिचावरुणा मिचावरुणौ वयं वां युवामश्याम । व्याप्नुयाम । यच यस्यां युव-
योर्ध्यामौ द्यावा द्यावापृथिव्यौ । सर्वदा तयोः सहभावादयमर्थो लभ्यते । अहा
च । एतद्राचेरुपलक्षणं । अहोरात्राणि च पीपयन् अस्मान् प्याययेयुः ॥

॥ अथ तृतीया ॥

ता भूरिपाशावनृतस्य सेतू दुरत्येतू रिपवे मर्त्याय ।

अतस्य मिचावरुणा पथा वामपो न नावा दुरिता तरेम ॥३॥

ता । भूरिऽपाशी । अनृतस्य । सेतू इति । दुरत्येतू इति दुःऽअत्येतू । रिपवे । मर्त्याय ।

अतस्य । मिचावरुणा । पथा । वां । अपः । न । नावा । दुःऽइता । तरेम ॥३॥

ता तौ मिचावरुणौ भूरिपाशी प्रभूतबन्धनसाधनपाशोपेतावनृतस्य बागर-

हितस्य सेतू सेतुवधंधकौ रिपवे मर्त्याय वैरिजनाय दुरत्येतू दुरतिक्रमौ भवतः ।
हे मिचावरुणा तादृशौ मिचावरुणौ वां युवयोर्धृतस्य यज्ञस्य युवयोर्ध्याया-
नुष्ठीयमाणस्य यागस्य पथा मार्गेण दुरिता दुःखानि तरेम नावापो न प्रभू-
तान्युदकानीव ॥

मैचावरुणे पशावा नो मिचावरुणेत्येषा चतुर्थ्यनुवाक्या । सूचितं च । आ
नो मिचावरुणा हव्यजुष्टिं युवं वस्त्राणि पीवसा वसाथे । आ० ३. ८. । इति ॥
तत्पाठस्तु ॥

आ नो मिचावरुणा हव्यजुष्टिं घृतैर्गव्यूतिमुक्षतमिळाभिः । •

प्रति वामच वरमा जनाय पृणीतमुद्गो दिव्यस्य चारोः ॥४॥

आ । नः । मिचावरुणा । हव्यऽजुष्टिं । घृतैः । गव्यूतिं । उक्षतं । इळाभिः ।

प्रति । वां । अच । वरं । आ । जनाय । पृणीतं । उद्गः । दिव्यस्य । चारोः ॥४॥

हे मिचावरुणा मिचावरुणौ नोऽस्माकं हव्यजुष्टिं हविःसेवनवंतं यज्ञमा-
गच्छतमिति शेषः । आगत्य चेळाभिरन्नैः सह घृतैरुदकैर्गव्यूतिमस्मदीयां भूमि-
मुक्षतं । सिंचतं । वां युवां प्रत्यचास्मिन् लोके वरमुत्कृष्टं हविः स्तोत्रं वा क
आयच्छेदिति शेषः । अतः केवलं कृपयैव दिव्यस्य दिवि भवस्य चारोश्चरणीय-
स्योद्ग उदकस्य ॥ कर्मणि षष्ठी ॥ उक्तलक्षणमुदकं पृणीतं । प्रयच्छतं ॥

॥ अथ पंचमी ॥

एष स्तोमो वरुण मिच तुभ्यं सोमः शुक्रो न वायवेऽयामि ।

अविष्टं धियो जिगृतं पुरंधीर्युयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥५॥

एषः । स्तोमः । वरुण । मिच । तुभ्यं । सोमः । शुक्रः । न । वायवे । अयामि ।

अविष्टं । धियः । जिगृतं । पुरंऽधीः । यूयं । पात । स्वस्तिऽभिः । सदा । नः ॥५॥

एष स्तोम इति पंचमी गता ॥

॥ इति पंचमस्य पंचमे सप्तमो वर्गः ॥

प्र मिचयोरित्येकोनविंशत्युचमेकादशं सूक्तं वसिष्ठस्यार्धे । अत्रेयमनुक्रमणिका ।
प्र मिचयोरिकोना गायत्रं दशम्याद्यास्तयः प्रगाथाः पुरउष्णिक चतुर्थ्याद्या दशा-
दित्यास्तिस्रः सौर्य इति । दशमी बृहत्येकादशी सतोबृहती द्वादशी बृहती त्रयोदशी

सतोवृहती चतुर्दशी बृहती पंचदशी सतोवृहती षोडशी पुरउष्णिक् शिष्टा गायत्र्यः ॥ चतुर्थ्याद्यास्तयोदश्यांता आदित्यदेवताश्चतुर्दश्याद्यास्त्रिषः सूर्यदेवत्याः । आद्यंत्यौ तृचौ पूर्ववन्मैत्रावरुणौ ॥ अग्निष्टोमे माध्यंदिनसवने मैत्रावरुणशस्त्र आदितो नवचैः शस्याः । प्र मित्रयोर्वरुणयोरिति नव । अ० ५. १०. । इति सूचितत्वात् ॥ पृष्ठ्याभिस्त्रवषडहयोः स्तोमवृद्धिनिमित्तमावापार्था आद्याः षडृचः । सूचितं च । प्र मित्रयोर्वरुणयोरिति षट् । अ० ९. ५. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

प्र मित्रयोर्वरुणयोः स्तोमो न एतु श्रूषः । नमस्त्वान्तुविजातयोः ॥ १ ॥

प्र। मित्रयोः। वरुणयोः। स्तोमः। नः। एतु। श्रूषः। नमस्त्वान्। तुविऽजातयोः ॥ १ ॥

मित्रयोर्वरुणयोः । मित्रावरुणयोरित्यर्थः । उभयत्र प्रतियोगापेक्षया द्विवचनत्वं । तुविजातयोर्बहुप्रादुर्भावयोर्देवयोर्नोऽस्मदीयः श्रूषः सुखकरो नमस्त्वानन्त्रवान् हविर्भिर्युक्तः स्तोमः स्तोत्रं प्रैतु । गच्छतु । अहोरात्रं वै मित्रावरुणाविति श्रुतिः । अनयोरहोरात्रापेक्षत्वात्तयोः पुनः पुनरागमनादनयोस्तुविजातत्वं । अथवा बहूनामुपकारायानयोः प्रादुर्भावास्तुविजातत्वं ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

या धारयंत देवाः सुदक्षा दक्षपितरा । असुर्याय प्रमहसा ॥ २ ॥

या । धारयंत । देवाः । सुऽदक्षा । दक्षऽपितरा । असुर्याय । प्रऽमहसा ॥ २ ॥

या यौ युवां धारयंत । के । देवा आदिकर्तारोऽसुर्याय बलकरणाय । कीदृशौ युद्धां । सुदक्षा शोभनबली दक्षपितरा बलस्य पालकौ स्वामिनौ वा । बलप्रदावित्यर्थः । प्रमहसा प्रकृष्टतेजस्कौ तौ साधयतमित्युत्तरचान्वयः ॥

॥ अथ तृतीया ॥

ता नः स्तिपा तनूपा वरुण जरितृणां । मित्र साधयंत धियः ॥ ३ ॥

ता । नः । स्तिऽपा । तनूऽपा । वरुण । जरितृणां । मित्र । साधयंत । धियः ॥ ३ ॥

ता तौ स्तिपा । स्थायंत इति स्तयो गृहाः । तान्पात इति स्तिपी । तनूपा तन्वः पातारौ हे वरुण हे मित्र उक्तलक्षणी युवां जरितृणां नोऽस्माकं धियः कर्माणि स्तुतिरूपाणि साधयंत । सफलवन्ति कुरुत ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

यद्द्य सूर उदितेऽनागा मिचो अर्यमा । सुवाति सविता भगः ॥४॥

यत् । अद्य । सूर । उत् । इति । अनागाः । मिचः । अर्यमा । सुवाति । सविता । भगः ॥४॥

यद्धनमस्माकमपेक्षितं तदद्यास्मिन्काले सूर उदिते सति प्रातःसवनेऽनागाः
पापहन्ता मिचोऽर्यमा सविता भगश्चेति प्रत्येकं सुवाति । प्रेरयेत् । अथवानागा मि-
चोऽर्यमा दाता भवतु । तदीप्सितं धनं भगो भजनीयः सविता सुवाति । प्रेरयतु ॥

॥ अथ पंचमी ॥

सुप्रावीरस्तु स क्षयः प्र नु यामन्सुदानवः । ये नो अंहोऽतिपिप्रति ॥५॥

सुप्रऽअवीः । अस्तु । सः । क्षयः । प्र । नु । यामन् । सुऽदानवः । ये । नः । अंहः ।
अतिऽपिप्रति ॥५॥

स क्षयः स निवासः सुप्रावीरस्तु । सुष्ठु प्रकर्षेण रक्षितास्तु । प्रशब्द आदरार्थः ।
प्रकर्षेण नु क्षिप्रं भवत्विति शेषः । कदेत्युच्यते । हे सुदानवः सुदाना युष्माकं
यामन् यामनि गमने सति । कीदृशानां गमने । ये यूयमागत्य नोऽस्माकमंहः
पापमतिपिप्रति अतिपारयथ तेषां गमन इति ॥

॥ इति पंचमस्य पंचमेऽष्टमो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

उत स्वराजो अदितिरद्व्यस्य व्रतस्य ये । महो राजान ईशते ॥६॥

उत । स्वऽराजः । अदितिः । अद्व्यस्य । व्रतस्य । ये । महः । राजानः । ईशते ॥६॥

उतापि च ये मिचादयस्त्रयः स्वराजः सर्वस्य स्वामिनोऽदितिस्तेषां माता
च संति अद्व्यस्यार्हिसितस्य महो महतो व्रतस्यास्य कर्मणो राजानः स्वामिनः
त ईशते । समर्था भवन्ति । अभिमतं दातुमिति शेषः । अथवैवं योज्यं । ते
मिचादयोऽदितिश्चाद्व्यस्य व्रतस्य स्वराज ईश्वराः ते महो महतोऽस्मदभिमत-
धनस्य राजानः स्वामिनः संत ईशतेऽस्मभ्यं तद्दातुं ॥

प्रति वामित्येष तृचक्षातुर्विंशिकेऽहनि प्रातःसवने मैचावरुणस्य पर्यासार्थः ।
सूचितं च । प्रति वां सूर उदिते अंतरिक्षमतिरत् । आ० ७. २. इति ॥

॥ तच्च तृचे प्रथमा सूक्ते सप्तमी ॥

प्रति वां सूर उदिते मिचं गृणीषे वरुणं । अर्यमणं रिशादसं ॥ ७ ॥

प्रति । वां । सूरै । उत्ऽदिते । मिचं । गृणीषे । वरुणं । अर्यमणं । रिशादसं ॥ ७ ॥

हे मिचावरुणी मिचं त्वां वरुणं च युवां रिशादसं शत्रूणामन्तारमर्यमणं च प्रति प्रत्येकं गृणीषे । स्तुवे । कदेत्युच्यते । सूरै सूर्ये देव उदिते सति । प्रातरित्यर्थः ॥

॥ अथ तृचे द्वितीया सूक्तेऽष्टमी ॥

राया हिरण्यया मतिरियमवृकाय शवसे । इयं विप्रा मेधसातये ॥ ८ ॥

राया । हिरण्यऽया । मतिः । इयं । अवृकाय । शवसे । इयं । विप्रा । मेधऽसातये ॥ ८ ॥

हिरण्यया हितरमणीयेन राया धनेन सहितायावृकायाहिंस्याय शवसेऽस्माकं बलायेयमिदानीं क्रियमाणा मतिः स्तुतिर्भवत्विति शेषः ॥ हिरण्ययेत्यत्र सुपां सुलुगिति तृतीयैकवचनस्य याजादेशः ॥ किंच हे विप्राः प्राज्ञा इयं मे च स्तुतिर्मेधसातये यंजलाभाय च भवतु ॥

॥ अथ तृचे तृतीया सूक्ते नवमी ॥

ते स्याम देव वरुण ते मिच सूरिभिः सह । इषं स्वध धीमहि ॥ ९ ॥

ते । स्याम । देव । वरुण । ते । मिच । सूरिभिः । सह । इषं । स्वधिरिति स्वः । च ।

धीमहि ॥ ९ ॥

हे देव वरुण ते वयं तव स्तोतारः स्याम । समृद्धा भवेम । न केवलं वयमेव यजमानाः किंतु सूरिभिः स्तोतृभिर्ऋत्विग्भिः सह । तथा हे मिच देव ते वयं सूरिभिः सह स्याम । भवेम । किंचेषमन्नं स्वरुदकं च धीमहि । धारयामहे ॥

आश्विनशस्त्रे बहवः सूरचक्षस इति प्रगाथः । सूचितं च । बहवः सूरचक्षस इति प्रगाथाः । ६. ५. । इति ॥ दशरात्रे पंचमेऽहनि प्रउगशस्त्रेऽप्ययं प्रगाथः । सूचितं च । बहवः सूरचक्षस इमा उ वां दिविष्टयः । आ० ७. १२. । इति ॥

॥ सैषा प्रगाथे प्रथमा सूक्ते दशमी ॥

बहवः सूरचक्षसोऽभिजिह्वा ऋतावृधः ।

चीणि ये येमुर्विदधानि धीतिभिर्विश्वा नि परिभूतिभिः ॥ १० ॥

बहवः । सूरऽचक्षसः । अग्निऽजिह्वाः । ऋतऽवृधः ।

चीणि । ये । येसुः । विद्वानि । धीतिऽभिः । विभानि । परिभूतिऽभिः ॥ १० ॥

बहवो महान्तः सूरचक्षसः सूर्यसदृशप्रकाशः । सूरः प्रकाशको येषामिति वा । अग्निजिह्वाः । अग्निरेव जिह्वादनसाधनो येषां तादृशः । ऋतावृधो यज्ञस्य वर्धयितारो मिचादयः । किंच ये चीणि विभानि व्याप्तानि विद्वानि क्षित्या-दिस्थानानि क्षित्यादीनि परिभूतिभिः परिभावुकैर्धीतिभिः कर्मभिर्येसुः प्रयच्छन्ति ते क्षत्रमाशतेत्युत्तरत्र संबंधनीयं । अथवाचैव ये चीणि स्थानानि प्रयच्छन्ति ते बहुत्वादिगुणोपेता आगच्छन्तित्वध्याहार्ये ॥

॥ इति पंचमस्य पंचमे नवमो वर्गः ॥

॥ अथैकादशी ॥

वि ये दधुः शरदं मासमादह्येज्जमक्तुं चाहचं ।

अनाप्यं वरुणो मिचो अर्यमा क्षत्रं राजान आशत ॥ ११ ॥

वि । ये । दधुः । शरदं । मासं । आत् । अहः । यज्ञं । अक्तुं । च । आत् । ऋचं ।

अनाप्यं । वरुणः । मिचः । अर्यमा । क्षत्रं । राजानः । आशत ॥ ११ ॥

ये मिचादयः शरदं संवत्सरं विदधुः अकुर्वन् । आदनंतरमेव मासमनंतरम-हरनंतरमहःसाध्यं यज्ञं । आदनंतरमक्तुं रात्रिं च ऋचं मंत्रांश्च । यद्वा सर्वत्रादित्ययमपीत्यर्थे वर्तते । तथा सति क्रमोऽविवक्षितः । ते वरुणो मिचोऽर्यमा च त्रयोऽनाप्यमन्यैरप्राप्तं क्षत्रं बलं राजानो राजमाना आशत । व्याप्तवन्तः ॥

॥ अथ द्वादशी ॥

तद्यो अद्य मनामहे सूक्तैः सूर उदिते ।

यदोहते वरुणो मिचो अर्यमा यूयमृतस्य रथ्यः ॥ १२ ॥

तत् । वः । अद्य । मनामहे । सुऽउक्तैः । सूरैः । उत्ऽइते ।

यत् । ओहते । वरुणः । मिचः । अर्यमा । यूयं । ऋतस्य । रथ्यः ॥ १२ ॥

तत्प्रसिद्धमद्यास्मिन्यागकाले वो युष्मान्मनामहे । याचामहे । कैः साधनैः । सूक्तैः । कस्मिन्काले । सूर उदिते । प्रातःकाल इत्यर्थः । यज्ञं हे ऋतस्योदकस्य

रथ्यो नेतारो यूयं वरुणादय ओहते । यूयमित्यनेन सामानाधिकरण्यादोहत
इत्यथ पुरुषव्यत्ययः । ओहन्त्य इत्यर्थः । तद्धनं मनामह इति ॥

॥ अथ त्रयोदशी ॥

ऋतावान ऋतजाता ऋतावृधो घोरासो अनृतद्विषः ।

तेषां वः सुखे सुच्छर्दिष्टमे नरः स्याम ये च सूरयः ॥ १३ ॥

ऋतऽवानः । ऋतऽजाताः । ऋतऽवृधः । घोरासः । अनृतऽद्विषः ।

तेषां । वः । सुखे । सुच्छर्दिऽतमे । नरः । स्याम । ये । च । सूरयः ॥ १३ ॥

ये यूयमृतावान ऋतवन्तो यज्ञवन्त उदकवन्तो वा ऋतजाताः । उक्त ऋत-
शब्दार्थः । तदर्थमुत्पन्नाः । अथवा ऋतात्मजापतेः सकाशादुत्पन्ना ऋतावृध
उक्तार्थस्य ऋतस्य वर्धयितारो घोरासो घोरा अनृतद्विषोऽयष्टृष्टारः तेषां वो
युष्माकं सुच्छर्दिष्टमे सुखतमे सुखे धनेऽत्यन्तरमणीयगृहयुक्ते सुखे वा ये वयं ये
चान्ये सूरयः स्तोतारः ते सर्वे स्याम । भवेम ॥

सोमातिरेके माध्यन्दिनसवने नैमित्तिके शस्त्र उदु त्यदित्ययं प्रगाथोऽनुरूपः ।
सूचितं च । वण्महाँ असि सूर्योदु त्यद्दर्शतं वपुरिति प्रगाथौ स्तोत्रियानुरूपौ
। आ० ६. ७. इति ॥ चातुर्विंशिकेऽहनि माध्यन्दिनसवनेऽयमेव वैकल्पिकः स्तोत्रि-
यस्तृचः । सूचितं च । उदु त्यद्दर्शतं वपुरुदु त्ये मधुमत्तमाः । आ० ७. ४. इति ॥

॥ सैषा सूक्ते चतुर्दशी ॥

उदु त्यद्दर्शतं वपुर्दिव एति प्रतिहरे ।

यदीमांशुर्वहति देव एतंशो विश्वस्मै चक्षसे अरं ॥ १४ ॥

उत् । ऊं इति । त्यत् । दर्शतं । वपुः । दिवः । एति । प्रतिऽहरे ।

यत् । ईं । आंशुः । वहति । देवः । एतंशः । विश्वस्मै । चक्षसे । अरं ॥ १४ ॥

त्यद्दर्शतं दर्शनीयं वपुर्मंडलं दिवोऽन्तरिक्षस्य प्रतिहरे समीप उदु एति ।
उदेति । उ इति पूरणः । यदीं षेदेतन्मंडलमांशुः शीघ्रगाम्येतंश एतवर्णोऽश्वो
वहति धारयति । किमर्थं । विश्वस्मै सर्वस्मा अरं चक्षसे सम्यक् सर्वलो-
कदर्शनाय ॥

॥ अथ प्रगाथे द्वितीया सूक्ते पंचदशी ॥

शीर्ष्णः शीर्ष्णो जगतस्तस्थुषस्पतिं समया विश्वमा रजः ।

सप्त स्वसारः सुविताय सूर्ये वहति हरितो रथे ॥ १५ ॥

शीर्ष्णः शीर्ष्णः । जगतः । तस्थुषः । पतिं । समया । विश्वं । आ । रजः ।

सप्त । स्वसारः । सुविताय । सूर्ये । वहति । हरितः । रथे ॥ १५ ॥

शीर्ष्णः शीर्ष्णः सर्वस्यापि शिरसः ॥ तृतीयार्थे पंचमी ॥ स्वस्वशिरसेत्यर्थः । सूर्ये वहतीत्यनेन संबध्यते । अथवा शिरःशब्देन तद्वान्पदार्थो लक्ष्यते । वीप्सया तस्य कात्स्न्यमुच्यते । सर्वस्य श्रेष्ठमित्यर्थः । जगतो जंगमस्य तस्थुषः स्थावरस्य पतिं स्वामिनं रथे वर्तमानं सूर्ये सुविताय कल्याणाय विश्वं रजः समया सर्वलोकस्य समीपे ॥ अभितः परितः समयेत्यादिना । पा० २. ३. २. १. । समया-शब्दयोगात् द्वितीया ॥ सप्त सप्तसंख्याकाः स्वसारोऽन्यनिरपेक्षेण स्वयमेव सरंत्यो हरितो हरितवर्णा अथा वहति ॥

॥ इति पंचमस्य पंचमे दशमो वर्गः ॥

॥ अथ षोडशी ॥

तच्चक्षुर्देवहितं शुक्रमुच्चरत् ।

पश्येम शरदः शतं जीवेम शरदः शतं ॥ १६ ॥

तत् । चक्षुः । देवऽहितं । शुक्रं । उत्तऽच्चरत् ।

पश्येम । शरदः । शतं । जीवेम । शरदः । शतं ॥ १६ ॥

तत्प्रसिद्धं चक्षुः सर्वस्य प्रकाशकं देवहितं देवानां हितं । तेषां हविःस्वीकारस्यैतदधीनत्वात् । अथवा देवेन हितं शुक्रं निर्मलं सूर्यमंडलमुच्चरत् । उद्गच्छति । तच्छरदः शतं शतसंवासरं पश्येम । जीवेम शरदः शतं । पुनःश्रुतिरादरार्था ॥

पृष्ठ्याभिप्लवषडहयोः स्तोमनिमित्त आवापे काव्येभिरदाभ्येति नृचः । काव्येभिरदाभ्येति तिस्रः । आ० ७. ५. । इति हि सूचितं ॥

॥ अथ नृचे प्रथमा सूक्ते सप्तदशी ॥

काव्येभिरदाभ्या यातं वरुण शुमत् । मिचश्च सोमपीतये ॥ १७ ॥

काव्येभिः । अदाभ्या । आ । यातं । वरुण । शुऽमत् । मिचः । च । सोमऽपीतये ॥ १७ ॥

हे अदाभ्या अदंभनीयौ हे वरुण त्वं मिषश्च शुभत् क्षुतिमंतौ युवां कायेभि-
रस्मकृतेः स्तोत्रैरायातं । किमर्थं । सोमपीतये । सोमयानाय ॥

॥ तृचे द्वितीया सूक्तेऽष्टादशी ॥

दिवो धामभिर्वरुण मिषश्चा यातमदुहा । पिबतं सोममातुजी ॥ १८ ॥

दिवः । धामऽभिः । वरुण । मिषः । च । आ । यातं । अदुहा । पिबतं । सोमं ।

आतुजी इत्याऽतुजी ॥ १८ ॥

हे वरुण त्वं मिषश्चादुहाद्रोग्धारौ युवां दिवो द्युलोकसंबन्धिभ्यो धामभिर्धा-
मभ्यः स्थानेभ्यः ॥ पंचम्यर्थे तृतीया ॥ अथवा धामभिस्तेजोभिर्विभूतिभिः सार्ध-
मायातं । अस्मद्यज्ञमागच्छतं । आगत्य चातुजी शशूणां सर्वतो हिंसाकावादातारी
वा धनानां । एवंप्रसी संतौ सोमं पिबतं ॥ तुजि पिजि हिंसाबलादाननिके-
तनेष्वपि हिंसायामादाने वा वर्तते ॥

॥ तृचे तृतीया सूक्त एकोनविंशी ॥

आ यातं मिषावरुणा जुषाणावाहुतिं नरा । पातं सोममृतावृधा ॥ १९ ॥

आ । यातं । मिषावरुणा । जुषाणा । आऽहुतिं । नरा । पातं । सोमं । अतऽवृधा ॥ १९ ॥

हे मिषावरुणा मिषावरुणौ हे नरा यागनेतारावाहुतिं सोमलक्षणां जुषाणां
प्रियमाणां संतावायातं । आगच्छतं यज्ञं । आगत्य च हे अतऽवृधा यज्ञस्य वर्धकौ
युवां सोमं पातं । पिबतं ॥

॥ इति पंचमस्य पंचम एकादशो वर्गः ॥

प्रति वां रथमिति दशर्चं द्वादशं सूक्तं । प्रति वां दशाश्विनं तु तदित्यनुक्र-
मणिका । ऋषिर्वसिष्ठः । छंदस्त्रिष्टुप् । तुह्यादिपरिभाषयैतदादीन्यष्ट सूक्तान्यश्वि-
देवत्यानि ॥ प्रातरनुवाक आश्विने क्रतौ चैष्टुभे छंदस्येतदादिसूक्तसप्तकं द्विती-
यवर्जं शंस्यं । तथा च सूचं । प्रति वां रथमिति सप्तानां द्वितीयमुद्धरेत्
। अ० ४. १५. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

प्रति वां रथं नृपती जरथ्यै हविष्यता मनसा यज्ञियेन ।

यो वां दूतो न धिष्येयावजीगरच्छा सूचर्न पितरां विवस्त्रि ॥ १ ॥

प्रति । वां । रथं । नृपती इति नृपती । जरथ्यै । हविष्मता । मनसा । यज्ञियेन ।
यः । वां । दूतः । न । धिष्ययी । अजीगः । अच्छ । सूनः । न । पित्ररा । विवक्त्रि ॥ १ ॥

हे नृपती नृणामृत्विग्यजमानानां स्वामिनावश्विनौ वां युवयो रथं जरथ्यै ।
जरा स्तुतिः । स्तोतुं प्रतिगच्छामीति शेषः । केन साधनेनेति तदुच्यते । हविष्मता
हविर्युक्तेन यज्ञियेन यज्ञार्हेण मनसा स्तोत्रेण । यो रथो वां हे धिष्ययी धिष-
णाहौ । धिषणा स्तुतिः । वां युवां दूतो न दूत इवाजीगर्जागरयति प्रबोधयति
अस्मान्प्रति गंतुं तं रथमच्छा विवक्त्रि । आवच्छि । प्रबोधने दृष्टांतः । सूनूर्न
पितरा पुत्रो मातापितराविव । अथवाच यो रथो युवामजीगः तेन रथेन गंतुं
बुध्यमानौ युवामच्छा विवक्त्रीति वा योज्यं ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

अशोच्यमिः समिधानो अस्मे उपो अहश्चन्तमसश्चिदंताः ।
अचेति केतुरुषसः पुरस्ताच्छ्रिये दिवो दुहितुर्जायमानः ॥ २ ॥
अशोचि । अमिः । संऽइधानः । अस्मे इति । उपो इति । अहश्चन् । तमसः । चित् । अंताः ।
अचेति । केतुः । उषसः । पुरस्तात् । श्रिये । दिवः । दुहितुः । जायमानः ॥ २ ॥

अस्मे अस्माभिः समिधानः समिध्यमानः सन् अमिरशोचि । दीप्यते ।
तमसश्चित् तमसोऽप्यंताः पर्यंताः प्रदेशा उपो अहश्चन् । उपहृश्यंते सर्वेः ।
केतुः सर्वस्य प्रज्ञापकः सूर्यो दिवो दहितुरुषसः पुरस्तात्पूर्वस्यां दिशि श्रिये
शोभायै जायमानः सन् अचेति । ज्ञायते । यस्मादेवं तस्माद्युवयोरागमनसमयः ।
अत आगच्छतमिति शेषः ॥

॥ अथ तृतीया ॥

अभि वां नूनमश्विना सुहोता स्तोमैः सिषक्ति नासत्या विवक्त्रान् ।
पूर्वीभिर्यातं पथ्याभिरर्वाक्स्वर्विदा वसुमता रथेन ॥ ३ ॥
अभि । वां । नूनं । अश्विना । सुऽहोता । स्तोमैः । सिषक्ति । नासत्या । विवक्त्रान् ।
पूर्वीभिः । यातं । पथ्याभिः । अर्वाक् । स्वऽविदा । वसुऽमता । रथेन ॥ ३ ॥

हे अश्विना वां युवां सुहोता सुष्टु देवानां स्तोता विवक्त्रान् स्तुतीनां वक्ताहं
हे नासत्या सत्यभूती । इदमश्विनावित्यत्र योज्यं । स्तोमैः सिषक्ति । सेवते ।

अतोऽवागस्मदभिमुखं पूर्वीभिः पथ्याभिः पूर्वद्युक्षैर्मार्गैः स्वर्विदा स्वर्गमुदकं वा जानता स्वरणवता वा वसुमता धनवता वा रथेन यातं । गच्छतं ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

अ॒वो॒वाँ नू॒नम॑श्विना यु॒वाकु॑र्हुवे यद्वाँ सु॒ते मा॑श्वी वसू॒युः ।

आ वाँ वह॑न्तु स्थ॒विरा॑सो अ॒श्वः पि॒बा॒थो अ॒स्मे सु॑षुता म॒धूनि ॥४॥

अ॒वोः । वाँ । नू॒न । अ॒श्वि॒ना । यु॒वाकुः । हु॒वे । यत् । वाँ । सु॒ते । मा॒श्वी इति॑ । व॒सुऽयुः ।

आ । वाँ । वह॑न्तु । स्थ॒विरा॑सः । अ॒श्वः । पि॒बा॒थः । अ॒स्मे इति॑ । सु॑ऽसुता । म॒धूनि ॥४॥

हे अश्विनाश्विनौ अवो रक्षिचोर्युवाभ्यां युवाकुर्युवां कामयमानोऽहं नूनमद्य स्वभूतो भवामीति शेषः । यद्यस्मात् हे माश्वी मधुरस्य सोमस्याहौ मधुविद्या-संबन्धिनौ वा वां युवां सुतेऽभिषुते सोमे वसूयुर्वसुकामो हुवे स्तौमि अतो वां स्वभूतः । वां युवामावहन्तु । के । स्थविरासः स्थूलाः प्रवृद्धा अश्वः । एतयोरति-प्रवृद्धत्वात् शीघ्रगतेरपेक्षितत्वाच्च स्थर्विरैव भाव्यं । आगमनानंतरमस्मे अस्माभिः सुषुता सुष्टुभिषुतानि मधूनि मधुररसान् पिबाथः । पिबतं ॥

॥ अथ पंचमी ॥

प्रा॒ची॒मु दे॒वाश्वि॑ना धि॒यं मे॑ऽमृ॒धां सा॒तये॑ कृतं वसू॒युं ।

वि॒श्वः अ॒विष्टं॑ वाज॒ आ पु॑रं॒धी॒स्ता नः॑ श॒क्तं श॑ची॒पती॑ श॒चीभिः॑ ॥५॥

प्रा॒ची । ऊं इति॑ । दे॒वा । अ॒श्वि॒ना । धि॒यं । मे । अ॒मृ॒धां । सा॒तये॑ । कृतं॑ । व॒सुऽयुः ।

वि॒श्वः । अ॒विष्टं॑ । वाजे॑ । आ । पु॑रं॒ऽधीः । ता । नः॑ । श॒क्तं । श॒ची॒पती॑ इति॑

श॒चीऽपती॑ । श॒चीभिः॑ ॥५॥

हे अश्विनाश्विनौ देवा देवौ युवां प्राचीमृजीममृधामहिंसितां वसूयुं धन-मिच्छन्ती मे मम धियं बुद्धिं स्तुतिं कर्म वा सातये लाभायोचितां कृतं । कुरुतं । किंच वाज आ संयामेऽपि विश्वः पुरंधीरस्मदीया बुद्धीरविष्टं । रक्षतं । हे शचीपती । शचीति कर्मनाम । कर्मणां पालकौ ता तौ युवां शचीभिरस्मदीयैः स्तुत्यादिरूपैः कर्मभिर्नोऽस्माज्छक्तं । प्रयच्छतं धनमिति शेषः ॥

॥ इति पंचमस्य पंचमे द्वादशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

अविष्टं धीष्णिना न आसु प्रजावद्रेतो अह्यं नो अस्तु ।

आ वां तोके तनये तूतुजानाः सुरत्नासो देववीतिं गमेम ॥ ६ ॥

अविष्टं धीषु। अष्णिना। नः। आसु। प्रजाऽवत्। रेतः। अह्यं। नः। अस्तु।

आ। वां। तोके। तनये। तूतुजानाः। सुऽरत्नासः। देवऽवीतिं। गमेम ॥ ६ ॥

हे अष्णिनाश्विनौ नोऽस्मानासु धीष्वेषु कर्मस्त्वविष्टं। रक्षतं। नोऽस्मभ्यमह-
यमक्षीणं प्रजावत्पुत्राद्युपेतं पुत्रोत्पादनसमर्थं रेतोऽस्तु। वां युवयोरनुग्रहात्
लब्धे तोके पुत्रे तनये तत्पुत्रादौ च तूतुजाना अभिमतं धनं प्रयच्छतः सुरत्नासः
शोभनधनाश्च संतो देववीतिं देवानां वीतिः प्राप्तिर्यस्मिन् तादृशं यज्ञमागमेम।
आगच्छेम ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

एष स्य वां पूर्वगत्वेव सख्ये निधिर्हितो माध्वी रातो अस्मे ।

अहेळता मनसा यातमर्वागभ्रंता ह्यं मानुषीषु विक्षु ॥ ७ ॥

एषः। स्यः। वां। पूर्वगत्वाऽइव। सख्ये। निऽधिः। हितः। माध्वी इति। रातः। अस्मे इति।

अहेळता। मनसा। आ। यातं। अर्वाक्। अभ्रंता। ह्यं। मानुषीषु। विक्षु ॥ ७ ॥

एष पुरतो दीयमानः स्य स युवयोः प्रियत्वेन प्रसिद्धः सोमो हे माध्वी
मधुप्रियावश्विनौ वां युवयोः पुरतो निधिर्निधिस्थानीयो हितः स्थापितोऽस्मे
अस्माभी रातो दत्तः संकल्पितः संनिहितः। किमिव। सख्ये सख्यार्थं पूर्वगत्वेव
पुरतो गता दूत इव। स यथा प्रियं जनयन् स्वामिनः पुरतो वर्तत तच्चदित्यर्थः।
यस्मादेवं तस्मादहेळताक्रुध्यता मनसानुग्रहयुक्तेन चेतसार्वगस्मदभिमुखमा-
यातं। आगच्छतं। अभ्रंता ह्यं हविः सोमादिकमभ्रंतावभ्यवहरंतौ। कुच।
मानुषीषु विक्षु मनुष्यरूपासु प्रजासु वर्तमानं ॥

॥ अथाष्टमी ॥

एकस्मिन्योगे भुरणा समाने परि वां सप्त स्रवतो रथो गात् ।

न वायंति सुभो देवयुक्ता ये वां धूर्षु तरणयो वहंति ॥ ८ ॥

एकस्मिन् । योगे । भुरणा । समाने । परि । वा । सप्त । स्रवतः । रथः । गात् ।
न । वायंति । सुऽभ्यः । देवऽयुक्ताः । ये । वा । धूऽसु । तरणयः । वहंति ॥ ८ ॥

हे भुरणा सर्वस्य भर्तारौ युवयोरेकस्मिन् समान उभयसाधारणे योगेऽस्म-
द्विषये सति वा युवयो रथः सप्त स्रवतः सर्पणस्वभावाः सप्तसंख्याका वा
गंगाद्याः परिगात् । परिगच्छति । शीघ्रमागच्छतीत्यर्थः । तद्रथाश्वाः सुभ्यः
सुभवना देवयुक्ता देवाभ्यां युवाभ्यां युक्ता अश्वाः शीघ्रगमने न वायंति । न
पुष्यंति । न आम्यंते । येऽश्वा वा धूर्षु रथस्य तरणयस्तारकाः शीघ्रगंतारो
वहंति युवां ते न वायंतीति ॥

॥ अथ नवमी ॥

असञ्चता मघवद्भ्यो हि भूतं ये राया मघदेयं जुनंति ।
प्र ये बंधुं सूनृताभिस्तिरंते गव्यां पृंचंतो अश्व्यां मघानि ॥ ९ ॥
असञ्चता । मघवत्ऽभ्यः । हि । भूतं । ये । राया । मघऽदेयं । जुनंति ।
प्र । ये । बंधुं । सूनृताभिः । तिरंते । गव्यां । पृंचंतः । अश्व्यां । मघानि ॥ ९ ॥

असञ्चता कुषापसज्यमानौ युवां मघवद्भ्यो धनवद्भ्यो हविष्मद्भ्यो यजमाने-
भ्यस्तेषामर्थाय भूतं हि । भवतं । तेभ्य एवानुरक्तौ भवतं । अनुयाह्या एव
विशेष्यंते । ये राया धनेन निमित्तेन राया युक्ता वा मघदेयं दातव्यं मघं धनं
हविर्लक्ष्यं वा जुनंति प्रेरयंति यच्छंति । ये च बंधुं । स्नेहेन बध्नातीति बंधुः ।
तं स्वसंबन्धिनं । अथवा फलेन बध्नातीति बंधुरध्वर्यादिः । तं सूनृताभिः प्रिय-
सत्यात्मिकाभिर्वाग्भिः प्रतिरंते प्रवर्धयंति । प्रपूर्वस्तिरतिर्वर्धनार्थः । किं कुर्वंतः ।
गव्या गोरूपाण्यश्व्याश्चरूपाणि च मघानि धनानि पृंचंतोऽर्थिभ्यः प्रयच्छंतः
तेभ्यो मघवद्भ्यो भूतमिति ॥

॥ अथ दशमी ॥

नू मे हवमा ऋणुतं युवाना यासिष्टं वर्तिरंश्विनाविरावत् ।
धसं रत्नानि जरतं च सूरिन्यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ १० ॥
नू । मे । हव । ऋणुतं । युवाना । यासिष्टं । वर्तिः । अश्विनौ । इराऽवत् ।
धसं । रत्नानि । जरतं । च । सूरिन् । न्यूयं । पात । स्वस्तिऽभिः । सदा । नः ॥ १० ॥

हे युवाना नित्ययौवनौ न अद्य युवां मे हवमस्मदीयां स्तुतिमाशृणुतं ।
श्रुत्वा च हे अश्विनाविरावत् हविर्युक्तं वर्तिर्गृहं यासिष्टं । आगच्छतं । आगत्य च
रत्नानि रमणीयानि धनानि धत्तं । दत्तं । सूरीन् स्तोतृञ्जरतं । वर्धयतं ॥
धातूनामनेकार्थत्वात् ॥ शिष्टं स्पष्टं ॥

॥ इति पंचमस्य पंचमे त्रयोदशो वर्गः ॥

आ शुभा यातमिति नवर्चं त्रयोदशं सूक्तं वसिष्ठस्यार्षमाश्विनं । आदितः
सप्त विराजोऽष्टमीनवम्यौ चिष्टुभौ । अनुक्रम्यते च । आ शुभा नव सप्ताद्या
विराज इति ॥ सूक्तविनियोगो लैंगिकः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

आ शुभा यातमश्विना स्वश्वा गिरो दस्त्रा जुजुषाणा युवाकोः ।

हव्यानि च प्रतिभृता वीतं नः ॥ १ ॥

आ । शुभा । यातं । अश्विना । सुऽअश्वो । गिरः । दस्त्रा । जुजुषाणा । युवाकोः ।

हव्यानि । च । प्रतिऽभृता । वीतं । नः ॥ १ ॥

हे शुभा दीप्तौ स्वश्वा शोभनाश्वौ हे अश्विनाश्विनावायातं । अस्मद्यज्ञमा-
गच्छतं । दस्त्रा शूचूणां क्षपयितारौ युवां युवाकोर्युवां कामयमानस्य मम गिरः
स्तुतीर्जुषाणा सेवमानौ भवतमिति शेषः । न केवलं स्तुतिं किंतु नोऽस्मदी-
यानि प्रतिभृता संभृतानि हव्यानि हवीषि च वीतं । भक्षयतं ॥

प्र वामंधांसीत्येषाश्विनशस्त्रयाज्या । सूचितं च । प्रवामंधांसि मद्यान्यस्युरुभा
पिबतमश्विना । आ० ६. ५. । इति ॥

॥ सैषा द्वितीया ॥

प्र वामंधांसि मद्यान्यस्युररं गंतं हविषो वीतये मे ।

तिरो अर्यो हव्नानि श्रुतं नः ॥ २ ॥

प्र । वां । अंधांसि । मद्यानि । अस्युः । अरं । गंतं । हविषः । वीतये । मे ।

तिरः । अर्यः । हव्नानि । श्रुतं । नः ॥ २ ॥

हे अश्विनौ वां युवाभ्यां मद्यानि मद्जनकान्यंधांसि सोमलक्ष्णान्यन्नानि

प्रास्थुः । प्रास्थिषत । गृहीतान्यासन्नित्यर्थः । अतो युवां मे मम हविषो वीतये
पानाद्भारमत्यर्थं शीघ्रं गतं । आगच्छतं । अर्योऽरेरस्मद्विरोधिनो हवनानि
तिरस्तिरस्कृत्य नोऽस्मदाह्वानमित्यर्थः । तच्छ्रुतं । शृणुतं ॥ श्रुतमित्यस्य वाक्या-
दिवादनघातः ॥

॥ अथ तृतीया ॥

प्र वां रथो मनोजवा इयर्ति तिरो रजांस्यश्विना शतोतिः ।

अस्मभ्यं सूर्यावसू इयानः ॥३॥

प्र । वां । रथः । मनःऽजवाः । इयर्ति । तिरो । रजांसि । अश्विना । शतऽऊतिः ।

अस्मभ्यं । सूर्यावसू इति । इयानः ॥३॥

हे सूर्यावसू सूर्यायाः सह रथे वसन्ती वां युवयो रथोऽस्मभ्यमस्मदर्थमियानो
याच्यमानः सन् इयर्ति । आगच्छत्यस्मद्यज्ञं । अथवा वां प्रेरयति गमनाय ।
वीहृशो रथः । मनोजवा मनोवेगः शतोतिरपरिमितास्मद्विषयरक्षणः । किं
कुर्वन् । रजांसि लोकान् तिरस्तिरस्कृत्यातिक्रम्येयतीति ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

अयं ह यद्वां देवया उ अद्रिरूर्ध्वो विवक्ति सोमसुद्युवभ्यां ।

आ बल्गू विप्रो ववृतीत ह्यैः ॥४॥

अयं । ह । यत् । वां । देवऽयाः । ऊं इति । अद्रिः । ऊर्ध्वः । विवक्ति । सोमऽसुत् । युवऽभ्यां ।

आ । बल्गू इति । विप्रः । ववृतीत । ह्यैः ॥४॥

यद्यदा वां युवां प्रति देवया देवौ युवां कामयमानः । उ इति पूरणः । अयम-
द्रिरभिषवयावा सोमसुत् सोममभिषुषन् युवाभ्यां । युवाभ्यामर्थायाभिषुषन्निति
संबन्धः । एवं कुर्वन् ऊर्ध्वं उन्नतः सन् विवक्ति उच्चैः शब्दयति तदानीं बल्गू सुंदरौ
युवां विप्रो मेधावी यजमानो ह्यैर्हविर्भिराववृतीत । आवर्तयति ॥

॥ अथ पंचमी ॥

चिषं ह यद्वां भोजनं न्वस्ति न्यषये महिष्वतं युयोतं ।

यो वामोमानं दधते ग्रियः सन् ॥५॥

चि॒षं । ह॒ । यत् । वां । भो॒जनं । नृ॒ । अ॒स्ति । नि॒ । अ॒र्षये॒ । म॒हि॒ष्वंतं॑ । यु॒यो॒तं ।
यः । वां । औ॒मानं॑ । द॒धते॑ । प्रि॒यः । सन् ॥ ५ ॥

हे अश्विनी वां युवयोश्चिषं चायनीयं यज्ञोजनं धनमस्ति ह अस्ति खलु ।
न्विति पूरणः । तदस्मभ्यं दत्तमित्यर्थः । अथ तयोः स्तुतिः । अथ एतन्नाम-
कादेषः ॥ पंचम्यर्थे चतुर्थी ॥ तस्मान्महिष्वंतमृवीसं नियुयोतं । पृथक्कुरुतं । योऽचिः
प्रियः सन् स्तोतृत्वाद्युवाभ्यां प्रियभूतः सन् युवाभ्यामेव कृतमोमानं रक्षणं सुखं
दधते धारयति ॥

॥ इति पंचमस्य पंचमे चतुर्दशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

उ॒त॒ त्य॒ज्ञां॑ जु॒रते॑ अ॒श्विना॒ भू॒क्ष्यवा॑नाय प्र॒तीत्यं॑ ह॒विर्दे॑ ।

अ॒धि॒ य॒द्वर्षे॑ इ॒तऽज॑ति ध॒न्वः ॥ ६ ॥

उ॒त॒ । त्य॒त् । वां । जु॒रते॑ । अ॒श्विना॒ । भू॒त् । अ॒यवा॑नाय । प्र॒तीत्यं॑ । ह॒विः॒ऽदे॑ ।

अ॒धि॒ । य॒त् । व॒र्षेः । इ॒तः॒ऽज॑ति । ध॒न्वः ॥ ६ ॥

उतापि च हे अश्विनाश्विनी वां युवयोः कर्म कुर्वते जुरते जूषाय हविर्दे
हविर्दाचे अवानायैतन्नामकाय महर्षये त्यक्तप्रतीत्यं प्रतिगमनं तस्य रूपस्य
प्रत्यासौ भूत् । अभूत् । किं तदिति । यद्वर्षो रूपमितजतीतोगमनाख्यं मृत्योः
सकाशादितः प्राप्तिरूपमधिधान्यः अग्न्यधत्तं । युवं अवानमश्विना जरंतं पुनर्यु-
वानं चक्रयुः शचीभिः । ऋग्वे० १. ११७. १३. । इत्यादिषु अवानस्य युवयोर्न-
वीकरणं प्रसिद्धं ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

उ॒त॒ त्वं॑ भु॒ज्युर्म॑श्विना॒ स॒खायो॑ म॒ध्ये ज॒हुर्दु॑रेवासः स॒मुद्रे॑ ।

नि॒रीं प॑र्ष॒दरा॑वा॒ यो यु॒वाकुः॑ ॥ ७ ॥

उ॒त॒ । त्वं॑ । भु॒ज्युं । अ॒श्विना॒ । स॒खायः॑ । म॒ध्ये । ज॒हुः । दुः॒ऽए॒वासः॑ । स॒मुद्रे॑ ।

निः । ईं । प॒र्षत् । अ॒रा॒वा । यः । यु॒वाकुः॑ ॥ ७ ॥

उतापि च त्वं तं भुज्युमेतन्नामानं समुद्रे मध्ये समुद्रोदकस्य मध्ये सखायो
भुज्युसखिभूता दुरेकासो दुष्टगमना जहुः । त्यक्तवतः । ईमेनं समुद्रमध्ये क्षिप्तं

निः पर्वत् । निरपारयतं । यो भुज्युर्युवाकुर्युवां कामयितारावारणवानभिगंता च
तमेनं निरपारयतं । अवाश्विनेषु सूक्तेषु कथाः सूच्यंते । अचिभुज्यादीनामग्नि-
जलादिभ्यो रक्षणरूपास्ताः सर्वा महता प्रपंचेनास्माभिर्नासत्याभ्यां बहिरिव
। ऋग्वे० १. ११६. १. । इत्यत्र प्रपंचिताः । तास्तत्र द्रष्टव्याः ॥

॥ अथाष्टमी ॥

वृकाय चिज्जसमानाय शक्तमुत श्रुतं शयवे हूयमाना ।

यावद्गामपिन्वतमपो न स्तर्ये चिच्छक्ताश्विना शचीभिः ॥ ८ ॥

वृकाय । चित् । जसमानाय । शक्तं । उत । श्रुतं । शयवे । हूयमाना ।

यौ । अग्न्यां । अपिन्वतं । अपः । न । स्तर्ये । चित् । शक्ती । अश्विना । शचीभिः ॥ ८ ॥

वृकाय धनादात्रे । अभिलषत इत्यर्थः । चिदिति पूरणः । अथवा परेभ्यो
धनानि प्रयच्छते । यद्वा वृकाय वृकवङ्सकयितन्नामकाय जसमानाय कर्म-
भिरुपक्षीयमाणाय ऋषये शक्तं । अभिमतं धनमदत्तं ॥ शकेदीनार्थस्य लुब्धो-
तदूपं । अडभावच्छांसः ॥ उतापि च शयव एतन्नामकाय ऋषये हूयमानाहू-
यमानौ युवां श्रुतं । अश्रुणुतं । यौ युवामग्न्यां गामपिन्वतं अपूरयतं क्षीरेण ।
अपो न अग्निरिव नदी । तां यथोदकेन पूरयतस्तद्वत् । कीदृशीमग्न्यां । स्तर्ये चित्
स्तरिमपि निवृत्तप्रसवां वृद्धामपि शक्ती शक्त्या सामर्थ्येन दोहनलक्षणेन युक्तां
कृत्वा शचीभिर्युष्मदीयैः कर्मभिर्हे अश्विनाविति । शयवे चिन्नासत्या शचीभिर्ज-
सुरये स्तर्ये पिप्ययुगौ । ऋग्वे० १. ११६. २२. । इत्यादि ह्युक्तं ॥

॥ अथ नवमी ॥

एष स्य कारुर्जरते सूक्तैरये बुधान उषसां सुमन्मा ।

इषा तं वर्धदग्न्या पयोभिर्यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ९ ॥

एषः । स्यः । कारुः । जरते । सुऽउक्तैः । अये । बुधानः । उषसां । सुऽमन्मा ।

इषा । तं । वर्धत् । अग्न्या । पयःऽभिः । यूयं । पात । स्वस्तिऽभिः । सदा । नः ॥ ९ ॥

एष स्तोता स्य स प्रसिद्धो वसिष्ठः कारुः स्तोतोषसामये प्रातःसवने बुधानो
बुध्यमानः सुमन्मा शोभनमतिः सुष्टुतिर्वा सूक्तैर्जरते । स्तौति । तमिषान्नेन वर्धत् ।
वर्धयतं ॥ वचनव्यत्ययः ॥ अग्न्याहंतव्या गौश्च वर्धत् । वर्धयतु । अथवैकमेव

वाक्यं । अग्न्या गौर्वसिष्ठस्य प्रतिनियताग्निहोचार्था गौरिषाच्चेन । घृतादिने-
त्यर्थः । पयोभिश्च तं वसिष्ठं वर्धत् । वर्धयतु । एवमात्मानं परोक्षेण निर्दिदेश ।
शिष्टं स्पष्टं ॥

॥ इति पंचमस्य पंचमे पंचदशो वर्गः ॥

आ वां रथ इत्यष्टर्चं चतुर्दशं सूक्तं वसिष्ठस्यार्धं वैष्णवमाश्विनं । अनुक्रम्यते च ।
आ वां रथोऽष्टाविति ॥ प्रातरनुवाकाश्विनश्स्त्रयोविंशिनियोग उक्तः ॥

॥ तच्च प्रथमा ॥

आ वां रथो रोदसी बद्धधानो हिरण्ययो वृषभिर्यात्वश्वैः ।

घृतवर्तनिः पविर्भी रुचान इषां वोळ्हा नृपतिर्वाजिनीवान् ॥१॥

आ । वां । रथः । रोदसी इति । बद्धधानः । हिरण्ययः । वृषऽभिः । यातु । अश्वैः ।

घृतऽवर्तनिः । पविऽभिः । रुचानः । इषां । वोळ्हा । नृऽपतिः । वाजिनीऽवान् ॥१॥

हे अश्विनौ वां रथो वृषभिर्युवभिरश्वैर्युक्तः सन्नायातु यज्ञमस्मदीयं । कीदृशो
रथः । रथो विशेष्यते । रोदसी द्यावापृथिव्यौ बद्धधानो बाधमानो हिरण्ययो
हिरण्यमयो घृतवर्तनिर्घृतमुदकं वर्तन्यां यस्य तादृशः पविर्भी रथनेमिभिर्मधुपा-
चैर्वा रुचानो दीप्यमान इषां वोळ्हा यजमानैर्देवानां हविषां वाहको दातव्यानां
वाचानां वोळ्हा नृपतिर्नृणां यजमानानां स्वामी वाजिनीवानन्नवान् ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

स पप्रथानो अभि पंच भूमां त्रिवंधुरो मनसा यातु युक्तः ।

विशो येन गच्छथो देवयंतीः कुचां चिद्दाममश्विना दधाना ॥२॥

सः । पप्रथानः । अभि । पंच । भूमं । त्रिऽवंधुरः । मनसा । आ । यातु । युक्तः ।

विशः । येन । गच्छथः । देवऽयंतीः । कुचां । चित् । यामं । अश्विना । दधाना ॥२॥

स रथः पंच भूम भूतानि सर्वप्राणिनः पप्रथानः प्रथमानस्त्रिवंधुरः । वंधुर-
मुच्चावचं सारथ्यवस्थानं काष्ठमयं । तादृशैस्त्रिभिर्युक्तो मनसास्मत्स्तुत्या युक्तोऽभ्या-
यातु । येन रथेन देवयंतीर्विशो यजमानान्प्रति गच्छथः । हे अश्विनाश्विनौ कुच
चित् यच्च क्वापि यामं गमनं दधाना धारयंती येन विशो गच्छथः स यात्विति ॥

॥ अथ तृतीया ॥

स्व॒श्वा व॒श॒सा या॒तम॒र्वाग्द॒क्षा नि॒धिं म॒धु॒म॒न्तं पि॒बा॒थः ।

वि वा॑ र॒थो व॒ध्वाऽ॒ याद॑मा॒नोऽन्ता॑न्दि॒वो बा॑धते वर्त॒निभ्या॑ ॥ ३ ॥

सु॒ऽअ॒श्वा । य॒श॒सा । आ । या॒तं । अ॒र्वाक् । द॒क्षा । नि॒ऽधिं । म॒धु॒ऽम॒न्तं । पि॒बा॒थः ।

वि । वा॑ । र॒थः । व॒ध्वा । याद॑मानः । अ॒न्ता॑न् । दि॒वः । बा॑धते । वर्त॒नि॒ऽभ्या॑ ॥ ३ ॥

हे देवी स्वश्वा शोभनाश्वेन यशसा चार्वागस्मदभिमुखं यातं । आगच्छतं । हे दक्षा शशूणामुपक्षपयितारौ मधुमन्तं मधुररसोपेतं निधिं निधिवन्निहितं सोमं पिबाथः । पिबतं । वां युवयो रथो वध्वा सूर्यया सह यादमानो गंतव्यान्प्रति गच्छन् । गमयन्नित्यर्थः । एवं कुर्वन् वर्तनिभ्यां स्वचक्राभ्यां दिवोऽन्तान् पर्येत-प्रदेशान् बाधते । शीघ्रगमनेन पीडयति ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

यु॒वोः श्रियं॑ परि॒ योषा॑वृणीत॒ सूरो॑ दुहि॒ता परि॑तक्म्यायां ।

यदे॒व॒य॒न्त॒मव॑ष्यः श॒चीभिः॑ परि॒ घ्नं॑समो॒मना॑ वा॒ वयो॑ गात् ॥ ४ ॥

यु॒वोः । श्रि॒यं॑ । परि॒ । योषा॑ । अ॒वृ॒णी॒त॒ । सू॒रः॑ । दुहि॒ता । परि॑ऽतक्म्यायां ।

यत् । दे॒व॒ऽय॒न्तं॑ । अ॒व॒ष्यः॑ । श॒ची॒भिः॑ । परि॒ । घ्नं॑ । अ॒म॒ना॑ । वा॒ । व॒यः॑ । गात् ॥ ४ ॥

युवोर्युवयोः श्रियं । श्रयत इति श्री रथः । तं सेवामेव वा योषा सर्वदा मिश्रयन्ती योषित् सूरः सूर्यस्य दुहिता पर्यवृणीत । कदा । परितक्म्यायां राक्षी परितस्तकनवति संयामे यज्ञे वा गंतव्ये । किंच । यद्यदा देवयन्तं देवकामं यजमानं यज्ञं वा शचीभिर्युवयोर्गमनादिलक्षणेः कर्मभिरवष्यः रक्षथः तदानीं घ्नं दीप्तं वयोऽन्नं सोमादिलक्षणमोमनावनेन रक्षणेन निमित्तेन वां परिगात् । पर्यगात् ॥

॥ अथ पंचमी ॥

यो ह॒ स्य वा॑ र॒थिरा॒ वस्ते॒ उ॒स्रा र॒थो यु॒जानः॑ परि॒याति॑ वर्तिः ।

तेन॑ नः॒ शं यो॒रुष॑सो॒ व्यु॒ष्टौ न्य॑षि॒ना वह॑तं य॒ज्ञे अ॒स्मिन् ॥ ५ ॥

यः । ह॒ । स्यः॑ । वा॑ । र॒थि॒रा॒ । वस्ते॑ । उ॒स्राः॑ । र॒थः॑ । यु॒जा॒नः॑ । परि॑ऽयाति॑ । वर्तिः॑ ।

तेन॑ । नः॑ । शं॒ । योः॑ । उ॒ष॒सः॑ । वि॒ऽउ॒ष्टौ । नि॒ । अ॒षि॒ना॒ । वह॑तं । य॒ज्ञे । अ॒स्मिन् ॥ ५ ॥

यो रथः । हेति पूरणः । स्य स प्रसिद्धो रथो हे रथिरा रथिनौ ॥ मत्वर्षीयो
रः ॥ उन्नास्तेजांसि वस्ते आच्छादयति । यश्च रथो युजानोऽश्चैर्युक्तः सन् वर्तिर्मार्गं
यजमानगृहं वा परियाति परिगच्छति तेन रथेन हे अश्विनाश्विनौ नोऽस्मा-
कमस्मिन्यज्ञ उषसो व्युष्टौ प्रातःकाले शं शमनाय पापानां योर्मिश्रणाय च
सुखानां नि वहतं । नितरां प्राप्नुतं ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

नरां गौरेव विद्युतं तृषाणास्माकमद्य सवनोपं यातं ।

पुरुचा हि वां मतिभिर्हवन्ते मा वामन्ये नि यमन्देवयन्तः ॥ ६ ॥

नरां । गौराऽइव । विऽद्युतं । तृषाणा । अस्माकं । अद्य । सवना । उपं । यातं ।

पुरुऽचा । हि । वां । मतिभिः । हवन्ते । मा । वां । अन्ये । नि । यमन् । देवऽयन्तः ॥ ६ ॥

हे नरा नेतारावश्विनौ गौरेव गौरा मृगीव विद्युतं विशेषेण दीप्यमानं
सोमं प्रति तृषाणा तृषाणयुक्तावद्यास्माकं सवना सवनान्युपयातं । उपागच्छतं ।
पुरुचा बहुषु यज्ञेषु वां युवां यजमाना मतिभिः स्तुतिभिर्हवन्ते हि । स्तुवन्ति ।
अतो वां युवामन्ये यष्टारो देवयन्तो देवौ कामयमाना वां युवां मा नियमन् ।
मा नियच्छन्तु ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

युवं भुज्युमवविद्धं समुद्र उदूहयुरर्णसो अस्त्रिधानैः ।

पतत्रिभिरश्रमैरव्यथिभिर्दंसनाभिरश्विना पारयन्ता ॥ ७ ॥

युवं । भुज्युं । अवऽविद्धं । समुद्रे । उत् । ऊहयुः । अर्णसः । अस्त्रिधानैः ।

पतत्रिभिः । अश्रमैः । अव्यथिभिः । दंसनाभिः । अश्विना । पारयन्ता ॥ ७ ॥

हे अश्विनाश्विनौ युवं भुज्युमेतन्नामकमवविद्धं विक्षिप्तं सखिभिः समुद्रे तन्मध्ये
निमग्नमर्णस उदकादुदूहयुः । किं कुर्वताविति तदुच्यते । अस्त्रिधानैरक्षीयमाणै-
रश्रमैरव्यथिभिश्च पतत्रिभिः पतनवद्भिर्गमनवद्भि रथे नियुक्तैरश्वैर्दंसनाभिः शा-
रीरैः कर्मभिश्च पारयन्ता पारयन्तौ समुद्रमर्णस उदूहयुरिति । नासत्या भुज्युमूहयुः
पतंगैः । ऋग्वे० १. ११६. ४. इति द्युक्तं ॥

॥ अथाष्टमी ॥

नू मे हवमा ऋणुतं युवाना यासिष्टं वर्तिरेश्विनाविरावत् ।

धत्तं रत्नानि जरतं च सूरिन्यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ८ ॥

नू मे । हव । आ । ऋणुतं । युवाना । यासिष्टं । वर्तिः । अश्विनौ । इरा ऽवत् ।

धत्तं । रत्नानि । जरतं । च । सूरिन् । यूयं । पात । स्वस्तिऽभिः । सदा । नः ॥ ८ ॥

नू मे हवमित्यष्टमी सिद्धा ॥

॥ इति पंचमस्य पंचमे षोडशो वर्गः ॥

आ विश्ववारेति सप्तर्चं पंचदशं सूक्तं वसिष्ठस्यार्धं चैष्टुभमाश्विनं । अनुक्रम्यते च । आ विश्ववारा सप्तेति ॥ प्रातरनुवाक आश्विनशस्त्रे च विनियोग उक्तः ॥ आद्यस्तृचस्तृतीये छंदोमे प्रउगशस्त्रे विनियुक्तः । आ विश्ववाराश्विना गतं नोऽयं सोम इंद्र । आ० ८. ११. इति सूचितत्वात् ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

आ विश्ववाराश्विना गतं नः प्र तत्स्थानमवाचि वां पृथिव्यां :

अश्वो न वाजी ऋणुपृष्ठो अस्थादा यत्सेदधुध्रुवसे न योनिं ॥ १ ॥

आ । विश्वऽवारा । अश्विना । गतं । नः । प्र । तत् । स्थानं । अवाचि । वां । पृथिव्यां ।

अश्वः । न । वाजी । ऋणुऽपृष्ठः । अस्थात् । आ । यत् । सेदधुः । ध्रुवसे । न । योनिं ॥ १ ॥

हे विश्ववारा सर्वैर्वरणीयावश्विनाश्विनौ नोऽस्माकं यद्यागमागतं आगच्छतं वां युवयोस्तत्स्थानं पृथिव्यां वेद्यां प्रावाचि । प्रोच्यते । तदर्थं ऋणुपृष्ठः सुखकर-पृष्ठभागः । अत्यंतविपुलत्वादारूढानां सुखकरपृष्ठभाग इत्यर्थः । वाजी वेगवान-श्वोऽस्थात् । तिष्ठतु युवयोः समीपे । यत् । यमित्यर्थः । यमश्वमासेदधुः आसीदधुः सोऽश्वः । यद्वा यत्स्थानमासीदधुः तत्स्थानमश्व आश्रयत्वितो गमनाय । स्थितौ दृष्टान्तः । ध्रुवसे ध्रुवाय निवासाय योनिं न योनिं स्थानमिव ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

सिषक्ति सा वां समतिश्वनिष्ठातापि घर्मो मनुषो दुरोणे ।

यो वां समुद्रान्तसरितः पिपत्येतग्वा चिन्न सुयुजां युजानः ॥ २ ॥

सिसंक्ति । सा । वां । सुऽमतिः । चनिष्ठा । अतापि । घर्मः । मनुषः । दुरोणे ।

यः । वां । समुद्रान् । सरितः । पिपति । एतऽगवा । चित् । न । सुऽयुजा । युजानः ॥२॥

सा समतिरस्माभिः क्रियमाणा शोभना स्तुतिश्चनिष्ठा कमनीयतमातिशये-
नान्नवती वा वां युवां सिषक्ति । सेवते । किंच घर्मः प्रवर्गश्च मनुषो मनुष्यस्य
यजमानस्य दुरोणे यागगृहेऽतापि । तप्नोऽभूत् । यद्धर्म इत्यतपत्तद्धर्मस्य घर्मत्व-
मिति श्रुतिः । यज्ञस्य शिरःस्थानीयत्वादस्य । यो घर्मो वां युवां । प्राप्नुवन्निति
शेषः । समुद्रान् सरितश्च पिपति पूरयति वृष्टिद्वारा । एतगवा चिन् । चिदिति
पूरणः । अश्वाविव यथा सुयुजा सुष्ठु युक्तौ रथे भवतस्तथेत्यर्थः । नेत्युपमार्थः ।
तद्वद्युवां यज्ञे युजानो योजयन्त्यज्ञः । स एवं करोति ॥

॥ अथ तृतीया ॥

यानि स्थानान्यश्विना दधाथे दिवो यद्भीषोषधीषु विष्णु ।

नि पर्वतस्य मूर्धनि सदंतेषं जनाय दाशुषे वहंता ॥३॥

यानि । स्थानानि । अश्विना । दधाथे इति । दिवः । यद्भीषु । ओषधीषु । विष्णु ।

नि । पर्वतस्य । मूर्धनि । सदंता । इषं । जनाय । दाशुषे । वहंता ॥३॥

हे अश्विना युवां दिवो द्युलोकादागत्य यानि स्थानानि दधाथे कुरुषः ।
कुचेत्युच्यते । यद्भीषु महतीषोषधीषु विष्णु यजमानेषु च । तौ युवां पर्वतस्य मेघ-
स्यांतरिक्षस्य वा मूर्धनि स्थाने सदंता निषीदंताविषमन्नं दाशुषे हविर्दात्रे जनाय
यजमानाय वहंता प्रापयंतौ भवतमिति शेषः ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

चनिष्टं देवा ओषधीष्वप्सु यद्योग्या अश्ववैथे ऋषीणां ।

पुरुषि रत्ना दधती न्यस्मे अनु पूर्वाणि चख्यधुर्युगानि ॥४॥

चनिष्टं । देवौ । ओषधीषु । अप्सु । यत् । योग्याः । अश्ववैथे इति । ऋषीणां ।

पुरुषि । रत्ना । दधती । नि । अस्मे इति । अनु । पूर्वाणि । चख्यधुः । युगानि ॥४॥

हे देवा देवौ युवामोषधीषोषधिविकारांश्चरुपुरोडाशादिकानप्सु सोमरसान्
चनिष्टं । अत्यंतकमनीयतमं कामयेथामित्यर्थः । यद्यस्माद्योग्या युवयोरुचिता

ओषधीरपञ्च ऋषीणां संबन्धिनीरक्षवैधे व्याप्नुयः तस्मादस्मदीया अपि कामये-
यामित्यर्थः । यद्वा ऋषीणामस्माकमिति पूजार्थं बहुवचनं । यद्यस्मादोषधीष्वप्सु
च चेनिष्टं योग्याः स्तुतीश्चाक्षवैधे तस्मादस्मे अस्मासु पुरुणि बहूनि रत्ना
रमणीयानि धनानि निदधती पूर्वाणि युगानि मिथुनानि जायापतीरूपाण्य-
नुचक्ष्यथुः । ख्यातवन्तौ । अनुकृष्टवन्तावनुयहार्थं ॥

॥ अथ पंचमी ॥

शुश्रुवांसां चिदश्विना पुरुण्यभि ब्रह्माणि चक्षाथे ऋषीणां ।

प्रति प्र यातं वरमा जनायास्मे वामस्तु सुमतिश्चनिष्टा ॥ ५ ॥

शुश्रुऽवांसां। चित्। अश्विना। पुरुणि। अभि। ब्रह्माणि। चक्षाथे इति। ऋषीणां।

प्रति। प्र। यातं। वरं। आ। जनाय। अस्मे इति। वां। अस्तु। सुऽमतिः। चनिष्टा ॥ ५ ॥

हे अश्विनाश्विनौ । चिदिति पूरणः । युवां शुश्रुवांसां श्रुतवन्तौ संती पुरुणि
बहूनि ब्रह्माणि परिवृढानि कर्माणि स्तुतिलक्षणा नृषीणामस्माकं संबन्धिन्यभि-
चक्षाथे । अभिपश्यथो युवां । अतो जनाय जनस्य यजमानस्य मम वरं यज्ञं प्रति
प्रयातं । वां युवयोश्चनिष्टोक्तलक्षणा सुमतिरनुयहमतिरस्मे अस्मास्वस्तु । भवतु ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

यो वां यज्ञो नासत्या हविष्मान्कृतब्रह्मा समयोऽं भवति ।

उप प्र यातं वरमा वसिष्ठमिमा ब्रह्माण्युच्यन्ते युवभ्यां ॥ ६ ॥

यः। वां। यज्ञः। नासत्या। हविष्मान्। कृतऽब्रह्मा। सुऽमयैः। भवति।

उप। प्र। यातं। वरं। आ। वसिष्ठं। इमा। ब्रह्माणि। अच्यन्ते। युवऽभ्यां ॥ ६ ॥

हे नासत्याश्विनौ वां युवयोर्यो यज्ञो यजमानः समर्थः ऋत्वियूपैर्मर्त्यैः सहितः
सन् हविष्मान् हविषा युक्तः कृतब्रह्मा कृतस्तोत्ररूपकर्मा भवति भवति तं वरं
वरणीयं वसिष्ठमोप प्र यातं । प्रकर्षणोपागच्छतं । इमेमानि ब्रह्माणि मंजजा-
तानि युवभ्यां युवाभ्यामर्थायागमनाय अच्यन्ते । स्तूयन्ते । क्रियन्त इत्यर्थः ॥

॥ अथ सप्तम्या स्तुतिमुपसंहरति ॥

इयं मनीषा इयमश्विना गीरिमां संवृक्तिं वृषणा जुषेथां ।

इमा ब्रह्माणि युवयून्त्यग्मन्यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ७ ॥

इयं। मनीषा। इयं। अश्विना। गीः। इमां। सुऽवृत्तिं। वृषणा। जुषेयां।
इमा। ब्रह्माणि। युवऽयूनि। अग्मन्। यूयं। पात। स्वस्तिऽभिः। सदा। नः ॥ ७ ॥

हे अश्विनाश्विनावियं मनीषा स्तुतिर्युवयोः कृतेति शेषः। तदेवादरार्थं पुनरुच्यते। इयं गीः स्तुतिः कृता। हे वृषणा कामानां वर्षकाविमामस्मत्कृतां सुवृत्तिं शोभनां स्तुतिं जुषेयां। सेवेयां। इमेमानि ब्रह्माणि कर्माणि स्तुतिरूपाणि युवयूनि युवां कामयमानानि संत्यग्मन्। गच्छंतु युवां। यूयं पातेति सिद्धं ॥

॥ इति पंचमस्य पंचमे सप्तदशो वर्गः ॥

॥ इति सप्तमे मंडले चतुर्थोऽनुवाकः ॥

पंचमेऽनुवाक एकविंशति सूक्तानि। तत्राप स्वसरिति षडृचं प्रथमं सूक्तं चैष्टुभमाश्विनं। अनुक्रम्यते च। अप स्वसुः षडिति ॥ गतो विनियोगः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

अप स्वसरुषसो नग्जिहीते रिणक्ति कृष्णीरुषाय पंथां।
अश्वामघा गोमघा वां हुवेम दिवा नक्तं शरुमस्मद्युयोतं ॥ १ ॥
अप। स्वसुः। उषसः। नक्। जिहीते। रिणक्ति। कृष्णीः। अरुषाय। पंथां।
अश्वऽमघा। गोऽमघा। वां। हुवेम। दिवा। नक्तं। शरुं। अस्मत्। युयोतं ॥ १ ॥

स्वसुः स्वसृस्थानीयाया उषसः सकाशात् नक् नक्तं रात्रिरपजिहीते। अपगच्छति। तस्या अवकाशं दत्वा स्वयमपगतेत्यर्थः। स्वसा स्वसे ज्यायस्यै योनिमारैक्। ऋग्वे० १. १२४. ८.। इत्युक्तं। कृष्णीः कृष्णवर्णा रात्रिरुषायारोचमानायाहे सूर्याय वा पंथां पंथानं मार्गं रिणक्ति। रेचयति। यस्मादेवं तस्माद्युवयोरागमनसमयत्वात् हे अश्वामघाश्वधनौ हे गोमघा गोधनौ। उभयोः प्रदातारवित्यर्थः। ईहशी वां युवां हुवेम। स्तुमः। आह्वयामः। दिवा नक्तं सर्वदा शरुं हिंसकमस्मदस्मत्तो युयोतं। पृथक्कुरुतं ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

उपायातं दाशुषे मर्त्याय रथेन वाममश्विना वहंता।
युयुतमस्मदनिराममीवां दिवा नक्तं माध्वी चासीथां नः ॥ २ ॥

उपऽअवातं । दा॒शु॒वे । म॒र्त्यी॒य । र॒थेन॑ । वा॒मं । अ॒श्वि॒ना । वह॑न्ता ।

यु॒यु॒तं । अ॒स्मत् । अ॒नि॒रां । अ॒मी॒वां । दि॒वा । न॒क्तं । मा॒ध्वी इति॑ । चा॒सी॒षां । नः ॥ २ ॥

हे अश्विनौ युवामुपायातं । उपागच्छतमस्मदाह्वानं प्रति । किमर्थं । दाशुवे हविषां दावे यजमानाय तदर्थं रथेन वामं वननीयं धनं वहन्ता वहन्तौ । अस्मदस्मत्तो युयुतं । पृथक्कुरुतं । किं । अनिरां । इरानं । तदन्नदारिद्र्यमित्यर्थः । अमीवां रोगं च । हे माध्वी मधुमन्तौ युवां नोऽस्मान् दिवा नक्तं सर्वदा चासीषां । रक्षतं ॥

॥ अथ तृतीया ॥

आ वां रथ॑म॒व॒म॒स्यां॒ व्यु॒ष्टौ सु॒ज्ञाय॑वो वृष॑णो वर्त॑यन्तु ।

स्यू॒म॒ग॒भ॒स्ति॒मृत॑यु॒ग्भि॒र॒श्वै॒रा॒श्वि॒ना व॑सु॒म॒न्तं व॑हेषां ॥ ३ ॥

आ । वां । रथं । अव॒म॒स्यां । विऽउ॒ष्टौ । सु॒ज्ञ॒य॒वः । वृष॑णः । वर्त॑यन्तु ।

स्यू॒म॒ग॒भ॒स्तिं । अ॒व॒म॒स्यां । अ॒श्वि॒ना । व॑सु॒म॒न्तं । व॑हेषां ॥ ३ ॥

अवमस्यामासन्नायां व्युष्टौ व्युच्छन् उषसि वां युवयो रथं सुज्ञायवः सुखेन योजयन्तोऽश्वा वृषणो वर्षका युवामावर्तयन्तु । स्यूमगभस्तिं सुखरश्मिं स्यूतरश्मिं वसुमन्तं प्रदेयधनयुक्तं रथं हे अश्विनाश्विनावृतयुग्भिरुदकयुक्तरथैरुदकप्रदैरथैरावहेषां ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

यो वां रथो॑ नृ॒प॒ती अ॒स्ति वो॒ळ्हा चि॒वंधु॑रो व॒सु॒माँ उ॒स्रया॑मा ।

आ न॑ ए॒ना ना॑स॒त्याप॑ या॒त॒म॒भि य॒ज्ञां वि॒श्वप्स्यो॑ जिगा॑ति ॥ ४ ॥

यः । वां । रथः । नृ॒प॒ती इति॑ नृऽप॒ती । अ॒स्ति । वो॒ळ्हा । चि॒वंधु॑रः । व॒सु॒मान् ।

उ॒स्र॒या॒मा ।

आ । नः । ए॒ना । ना॑स॒त्या । उ॒प॒ । या॒त॒ । अ॒भि । य॒त् । वां । वि॒श्व॒प्स्यः । जिगा॑ति ॥ ४ ॥

हे नृपती नृणां यजमानानां पालकावश्विनौ वां युवयोर्यो रथो वोळ्हा युवयोर्वाहकोऽस्ति सर्वदा संनिहितो वर्तते । कीदृशोऽसौ । चिवंधुरः सारथ्य-धिष्ठानस्थानचयोपेतो वसुमान् धनवानुस्रयामोसं दिवसं प्रतिगन्ता एनैतेन रथेन हे नासत्याश्विनौ नोऽस्मानुपायातं । यद्वथो यश्च रथो वां विश्वप्स्यो

व्याप्ररूपोऽभिजिगाति अभिगच्छति । अथवाह । यद्यस्माद्विश्वस्यो वसिष्ठो
वां जिगाति स्तौति अत उपायात् ॥

॥ अथ पंचमी ॥

युवं चवानं जरसोऽमुमुक्तं नि पेदव ऊहयुराणुमश्वं ।

निरंहसस्तमसः स्पतमचिं नि जाहुषं शिथिरे धातमंतः ॥५॥

युवं । चवानं । जरसः । अमुमुक्तं । नि । पेदवे । ऊहयुः । आणुं । अश्वं ।

निः । अंहसः । तमसः । स्पतं । अचिं । नि । जाहुषं । शिथिरे । धातं । अंतरिति ॥५॥

हे अश्विना युवं युवां चवानं जरसो जीर्णादूपादमुमुक्तं । अमुंचतं । युवं
चवानमश्विना जरतं पुनर्युवानं । ऋग्वे० १. ११७. १३. । इति ह्यन्यत्र । तथा पेदव
एतन्नामकाय राज्ञ आणुं शीघ्रगामिनमश्वं निरूहयुः । न्यवहतं युद्धे । युवं श्वेतं
पेदवे । ऋग्वे० १. ११८. ९. । इति निगमः । तथाचिं महर्षिमंहस ऋबीसादग्रेः
सकाशाक्षमसश्च गुहांतःस्थिताश्च सकाशान्निष्पतं । न्यपारयतं । युवमृबीसमुत तप्त-
मचय ओमन्वंतं चक्रयुः । ऋग्वे० १०. ३९. ९. । इति निगमः । तथा जाहुषं शिथिरे
शिथिले भष्टे स्वराष्ट्रेऽतर्मध्ये पुनर्निधातं । न्यधातं । परिविष्टं जाहुषं विश्वतः
सी । ऋग्वे० १०. ११६. २०. । इति ह्युक्तं ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

इयं मनीषा इयमश्विना गीरिमां सुवृक्तिं वृषणा जुषेयां ।

इमा ब्रह्माणि युवयून्मग्मन्यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥६॥

इयं । मनीषा । इयं । अश्विना । गीः । इमां । सुऽवृक्तिं । वृषणा । जुषेयां ।

इमा । ब्रह्माणि । युवऽयूनि । अग्मन् । यूयं । पात । स्वस्तिभिः । सदा । नः ॥६॥

इयं मनीषेति षष्ठी गता ॥

॥ इति पंचमस्य पंचमेऽष्टादशो वर्गः ॥

आ गोमतेति पंचर्चं द्वितीयं सूक्तं वसिष्ठस्यार्धं वैष्णवमाश्विनं । अनुक्रम्यते
च । आ गोमता पंचेति ॥ विनियोगः प्रातरनुवाकाश्विनशस्त्रयोरुक्तः ॥ आश्विने
पशावाद्याश्वतसो याज्यानुवाक्याः । सूचितं च । आ गोमता नासत्या रथेनेति
चतस्रः । आ० ३. ८. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

आ गोमता नासत्या रथेनाश्रावता पुरुश्चंद्रेण यातं ।

अभि वां विश्वा नियुतः सचंते स्पर्हया श्रिया तन्वा शुभाना ॥ १ ॥

आ । गोऽमता । नासत्या । रथेन । अश्वऽवता । पुरुऽचंद्रेण । यातं ।

अभि । वां । विश्वाः । निऽयुतः । सचंते । स्पर्हया । श्रिया । तन्वा । शुभाना ॥ १ ॥

हे नासत्याश्विनी गोमता गोयुक्तेनाश्रावताश्वयुक्तेन । अश्वैर्वृषभैश्चोढेनेत्यर्थः । यद्वा गोमता गोप्रदेन पुरुश्चंद्रेण बहुधनेन धनप्रदेनेत्यर्थः । तादृशेन रथेनायातं । आगच्छतं । वां विश्वा बह्व्यो नियुतः स्तुतयः सचंते सेवन्तेऽस्मात्प्रेरिताः । हे स्पर्हया स्पृहणीयया श्रिया शोभया तन्वा शरीरेण च शुभाना दीप्यमानौ युवां ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

आ नो देवेभिरुप यातमर्वाक्सजोषसा नासत्या रथेन ।

युवोर्हि नः सख्या पित्र्याणि समानो बंधुरत तस्य विस्रं ॥ २ ॥

आ । नः । देवेभिः । उप । यातं । अर्वाक् । सऽजोषसा । नासत्या । रथेन ।

युवोः । हि । नः । सख्या । पित्र्याणि । समानः । बंधुः । उत । तस्य । विस्रं ॥ २ ॥

हे नासत्याश्विनी युवां देवेभिरितरैर्देवैः सह सजोषसा समानप्रीतौ परस्परं संतौ नोऽस्माकमर्वागभिमुखं रथेनायातं । आगच्छतं । आगमने बंधुत्वातिशयमाह । युवोर्युवयोर्नोऽस्माकं च सख्या सख्यानि पित्र्याणि पितृतः प्राप्तानि । नेदानीं स्तुत्याद्युपाधिना प्राप्तानि भवन्तीत्यर्थः । तदेवाह । उतापि च युवयोर्मम च बंधुर्बंधकः पितामहः समान एक एव । तस्य विस्रं ॥ तस्येति कर्मणि षष्ठी ॥ तं बंधुं तद्धुत्वं वा विस्रं जानीतं ॥ विवस्वान्वरुणश्चोभावपि कश्यपाददितेर्जातौ विवस्वानश्विनोर्जनको वरुणो वसिष्ठस्येतीत्येवं समानबंधुत्वं । तथा च बृहदेवतायामुक्तं । अभवन्मिथुनं तदुः सरण्यूस्त्रिशिराः सह । स वै सरण्यूं प्रायच्छत्स्वयमेव विवस्वते ॥ ततः सरण्यां जाते ते यमयम्यौ विवस्वतः । तावप्युभौ यमावेव ह्यास्तां यम्या च वै यमः ॥ सृष्ट्वा भर्तुः परोक्षं तु सरण्यूः सदृशी स्त्रियं । निक्षिप्य मिथुनं तस्यामश्वौ भूत्वा प्रचक्रमे ॥ अविज्ञानाद्विवस्वांस्तु तस्यामजनबन्धनं । राजर्षिरासीत्स मनुर्विवस्वानिव तेजसा ॥ स विज्ञाय अपक्रांतां सरण्यूमात्मरू-

पिंही । त्वाष्ट्रीं प्रतिजगामाशु वाजी भूत्वा सलक्षणः ॥ सरण्युस्तु विवस्वंतं विज्ञाय
हयरूपिणं । मैथुनायोपचक्राम तां च तचारुरोह सः ॥ ततस्तयोस्तु वेगेन शुक्रं
तदपतङ्गुवि । उपाजिघ्रश्च सा तश्चा तच्छुक्रं गर्भकाम्यया ॥ आघ्राणमाचाच्छुक्रं
तत्कुमारौ संबभूवतुः । नासत्यश्चैव दक्षश्च यौ स्तुतावश्विनावपीति ॥

॥ अथ तृतीया ॥

उदु स्तोमासो अश्विनोरबुधन् जामि ब्रह्माण्युषसंश्च देवीः ।

आविवासनोदसी धिष्णयेमे अच्छा विप्रो नासत्या विवक्ति ॥३॥

उत् । उं इति । स्तोमासः । अश्विनोः । अबुधन् । जामि । ब्रह्माणि । उषसः । च । देवीः ।

आऽविवासन् । रोदसी इति । धिष्णये इति । इमे इति । अच्छ । विप्रः । नासत्या ।
विवक्ति ॥३॥

स्तोमासः स्तोमाः स्तवा अश्विनाश्विनावुदु अबुधन् । उक्तृष्टं बोधयन्ति । उ
इति पूरणः । जामि । बंधुनामैतत् । बंधुस्थानीयानि ब्रह्माणि परिवृढानि
कर्माणि देवीर्द्योतमाना उषसः । चकारादश्विनौ च । अबुधन् । विप्रो मेधावी
वसिष्ठ इमे रोदसी द्यावापृथिव्यौ धिष्णये धिष्णाहे स्तुत्ये आविवासन् परिचरन्
नासत्याश्विनावच्छाभिमुखं विवक्ति । स्तौति ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

वि चेदुच्छ्रंत्यश्विना उषासः प्र वां ब्रह्माणि कारवो भरन्ते ।

ऊर्ध्वं भानुं सविता देवो अश्वे बृहदग्नयः समिधा जरन्ते ॥४॥

वि । च । इत् । उच्छ्रन्ति । अश्विनौ । उषसः । प्र । वां । ब्रह्माणि । कारवः । भरन्ते ।

ऊर्ध्वं । भानुं । सविता । देवः । अश्वेत् । बृहत् । अग्नयः । संऽइधा । जरन्ते ॥४॥

हे अश्विनावुषास उषसो व्युच्छ्रन्ति चेत् तमांसि विवासयन्ति ॥ चेदिति पूरण-
श्चार्थे वा । स च वक्ष्यमाणसूर्याद्यपेक्षकः । चेद्योगादनिघातः ॥ अतो युवयोः
स्तुतिसमयत्वाद्ब्रह्माणि स्तोत्राणि कारवः स्तोतारः प्र भरन्ते । प्रकर्षेण संपादयन्ति ।
ऊर्ध्वमश्वेत् आश्रयति भानुं तेजः सविता देवः । अग्नयोऽपि समिधा समिधनेन
बृहदतिमहत् जरन्ते । स्तूयन्ते ॥

आ पश्चातादिति पंचम्याश्विने पशौ वपाया अनुवाक्या । सूचितं च ।

आ पञ्चाताञ्नासत्या पुरस्तादा गोमता नासत्या रथेन । आ० ३. ८. । इति ॥
तत्पाठस्तु ॥

आ पञ्चाताञ्नासत्या पुरस्तादाश्विना यातमधरादुदक्तात् ।

आ विश्वतः पांचजन्येन राया यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ५ ॥

आ । पञ्चातात् । नासत्या । आ । पुरस्तात् । आ । अश्विना । यातं । अधरात् । उदक्तात् ।

आ । विश्वतः । पांचजन्येन । राया । यूयं । पात । स्वस्तिभिः । सदा । नः ॥ ५ ॥

हे नासत्याश्विनी पञ्चातात्पश्चाद्देशादायातं । तथा पुरस्तात्पूर्वस्माद्देशात् तथा-
धरादधस्तनाद्देशादक्षिणत उदक्तादुदग्देशात् । सर्वत्रायातमिति संबंधः । किं बहुना
विश्वतः सर्वस्माद्देशात्पांचजन्येन पंचजनहितेन राया धनेन सहायातं । निषा-
दपंचमाश्वत्वारी वर्णाः पंचजनाः ॥

॥ इति पंचमस्य पंचम एकोनविंशो वर्गः ॥

अतारिष्येति पंचर्चं तृतीयं मूक्तं वसिष्ठस्यार्धं चैष्टुभमाश्विनं । अतारिष्येत्य-
नुक्रमणिका ॥ प्रातरनुवाकाश्विनशस्त्रयोरुक्तो विनियोगः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

अतारिष्य तमसस्पारमस्य प्रति स्तोमं देवयंतो दधानाः ।

पुरुदंसा पुरुतमा पुराजामर्त्या हवते अश्विना गीः ॥ १ ॥

अतारिष्य । तमसः । पारं । अस्य । प्रति । स्तोमं । देवयंतः । दधानाः ।

पुरुदंसा । पुरुतमा । पुराजा । अमर्त्या । हवते । अश्विना । गीः ॥ १ ॥

अस्य तमसोऽज्ञानस्य तत्कार्यस्य जननमरणवतः संसारदुःखस्य । अथवा
प्रकृतत्वात् प्रयोगविषयाज्ञानस्य पारमत्तारिष्य । तीर्णाः स्म । किं कुर्वतः ।
देवयंतो देवकामाः स्तोमं स्तुतिं प्रतिदधाना देवेषु कुर्वाणाः । पुरुदंसा बहु-
कुर्मोष्णी पुरुतमा प्रभूततमौ पुराजा पूर्वजातावत एवामर्त्यामरणधर्माणावश्वि-
नाश्विनी गीर्गरिता स्तोता वसिष्ठो हवते । स्तौति । आह्वयति वा ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

न्यु प्रियो मनुषः सादि होता नासत्या यो यजते वंदते च ।

अश्वीतं मध्वो अश्विना उपाक आ वां वोचे विद्वेषु प्रयस्वान् ॥ २ ॥

नि । ऊं इति । प्रियः । मनुषः । सादि । होता । नासत्या । यः । यजते । वंदते । च ।
अश्वीतं । मध्वः । अश्विनौ । उपाके । आ । वां । बोचे । विदथेषु । प्रयस्वान् ॥२॥

प्रियो युवयोः प्रियभूतो मनुषो मानुषो मनुषः सकाशाज्जातो वा होता देवा-
नामाह्वाता स्तोतायं निषादि । न्यसादि । निषखो भवति । युवयोः कर्मणि
वर्तत इत्यर्थः । हे नासत्याश्विनौ यो यजते यागं करोति वंदते स्तौति च तस्य
संबन्धिनं मध्वो मधुरं सोमरसं हे अश्विनाश्विनावुपाकेऽतिक एव समीपे स्थित्वै-
वाश्वीतं । पिबतमित्यर्थः । विदथेषु यज्ञेषु वां युवां प्रयस्वानन्नवान् सन्
आवोचे । आह्वये ॥

॥ अथ तृतीया ॥

अहेम यज्ञं पथामुराणा इमां सुवृक्तिं वृषणा जुषेथां ।
श्रुष्टीवेव प्रेषितो वामबोधि प्रति स्तोमैर्जरमाणो वसिष्ठः ॥३॥
अहेम । यज्ञं । पथां । उराणाः । इमां । सुऽवृक्तिं । वृषणा । जुषेथां ।
श्रुष्टीवाऽइव । प्रऽइषितः । वां । अबोधि । प्रति । स्तोमैः । जरमाणः । वसिष्ठः ॥३॥

उराणा उरु स्तोत्रं कुर्वाणाः स्तोतारो वयं पथां पततामागच्छतां देवानामर्थाय
यज्ञं यागं तत्साधनं हविर्वाहेम । वर्धयेमहे । वृषणा वर्षकौ कामानामिमां
सुवृक्तिं शोभनस्तुतिं जुषेथां । सेवेथां । वां युवां श्रुष्टीवेव । श्रुष्टीति क्षिप्रनाम ।
क्षिप्रगता दूत इव प्रेषितोऽहमबोधि । बोधयति शीघ्रं गंतव्यमिति । किं कुर्वन् ।
स्तोमैः स्तोत्रैः प्रतिजरमाणः प्रतिस्तुवन् । कः । वसिष्ठोऽहमबोधीति ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

उप त्या वही गमतो विशं नो रक्षोहणा संभृता वीकुपाणी ।
समंधास्यगमत मत्सराणि मा नो मर्धिष्टमा गतं शिवेन ॥४॥
उप । त्या । वही इति । गमतः । विशं । नः । रक्षःऽहना । संऽभृता । वीकुपाणी
इति वीकुऽपाणी ।

सं । अंधांसि । अगमत । मत्सराणि । मा । नः । मर्धिष्टं । आ । गतं । शिवेन ॥४॥

त्या त्वी तौ वही हविषां बोढारी नोऽस्माकं विशं प्रजामृत्विजमुपगमतः ।

उपगच्छतां । कीदृशी तौ । रक्षोहणा रक्षसां हंतारौ संभृता सम्यग्भृतौ पुष्टांगौ
वीकृपाणी दृढपाणी । यद्यायमर्धर्चोऽश्वपरतया व्याख्येयः । तथा सति तौ रथस्य
बोढारौ दृढपादावश्विनोरश्वावुपगच्छतामिति तस्यार्थः । अंधांस्यन्नानि मत्सराणि
मदकराणि सोमाः समग्मत । समगच्छंत युवां । नोऽस्मान् मा मर्धिष्टं । मा
हिंस्तं । किंतु शिवेन मंगलेन धनेन सार्द्धमागतं । आगच्छतं ॥

॥ अथ पंचमी ॥

आ पश्चातां नासत्या पुरस्तादाश्विना यातमधरादुदक्तात् ।

आ विश्वतः पांचजन्येन राया यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ५ ॥

आ । पश्चातात् । नासत्या । आ । पुरस्तात् । आ । अश्विना । यातं । अधरात् । उदक्तात् ।

आ । विश्वतः । पांचजन्येन । राया । यूयं । पात । स्वस्तिभिः । सदा । नः ॥ ५ ॥

आ पश्चातादिति पंचम्या विनियोगो व्याख्या च गता ॥

॥ इति पंचमस्य पंचमे विंशो वर्गः ॥

इमा उ वामिति षडृचं चतुर्थं सूक्तमाश्विनं वसिष्ठस्यार्धं । आद्यातृतीयापंचम्यो
बृहत्यः शिष्टाः सतोबृहत्यः । तथा चानुक्रांतं । इमा उ वां षट् प्रगाथमिति ॥
प्रातरनुवाक आश्विने क्रतौ बार्हते छंदस्याश्विनशस्त्रे च सूक्तं । सूचितं च । इमा
उ वामयं वां । आ० ४. १५. । इति ॥ दशरात्रे पंचमेऽहनि प्रउगशस्त्र इमा उ
वामित्ययमाश्विनस्तृचः । सूचितं च । इमा उ वां दिविष्टयः पिब सुतस्य
रप्तिनः । आ० ७. १२. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

इमा उ वां दिविष्टय उसा हवन्ते अश्विना ।

अयं वामहेऽवसे शचीवसू विश्विंशं हि गच्छथः ॥ १ ॥

इमाः । उं इति । वां । दिविष्टयः । उसा । हवन्ते । अश्विना ।

अयं । वां । अहे । अवसे । शचीवसू इति शचीवसू । विश्विंशं । हि । गच्छथः ॥ १ ॥

इमा दिविष्टयो दिवमिच्छन्त्यः प्रजा ऋत्विजोऽपि । उ इति चार्थे । हे अश्विना
उसा वासकी वां हवन्ते । आह्वयन्ति । अयं वसिष्ठोऽपि हे शचीवसू कर्मधनौ
वां युवामवसेऽस्मद्रक्षणाय युवयोस्तर्पणाय वाहे । आह्वयामि । किमर्थमेवं

प्रजा अथहमपीत्यादरोक्तिरिति तच्चाह । हि यस्मात्कारणाद्युवां विशं विशं प्रजां
प्रजां प्रतिगच्छथः ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

युवं चिचं ददधुर्भोजनं नरा चोदेथां सूनृतावते ।

अर्वायथं समनसा नि यच्छतं पिबतं सोम्यं मधु ॥२॥

युवं । चिचं । ददधुः । भोजनं । नरा । चोदेथां । सूनृतावते ।

अर्वाक् । रथं । सऽमनसा । नि । यच्छतं । पिबतं । सोम्यं । मधु ॥२॥

हे अश्विनी युवं युवां चिचं चायनीयं भोजनं धनं ददधुः । धारयेथे । तद्धनं
सूनृतावते स्तुतिवते स्तोत्रे चोदेथां । प्रेरयतं । तदर्थं समनसा समानमनस्कौ
सन्तौ रथं युवयोः संबन्धिनमर्वागस्तदभिमुखं नियच्छतं । नियमतं । तथा कृत्वा
सोम्यं सोमसंबन्धिनं मधु मधुररसं पिबतं ॥

॥ अथ तृतीया ॥

आ यातमुप भूषतं मध्वः पिबतमश्विना ।

दुग्धं पयो वृषणा जेन्यावसू मा नो मर्धिष्टमा गतं ॥३॥

आ । यातं । उप । भूषतं । मध्वः । पिबतं । अश्विना ।

दुग्धं । पयः । वृषणा । जेन्यावसू इति । मा । नः । मर्धिष्टं । आ । गतं ॥३॥

हे अश्विना युवामायातं । आगच्छतं । आगत्य चोप समीपे भूषतं । भवतं ।
मध्वो मधुरं सोमरसं पिबतं । पीत्वा च हे वृषणा वर्षकौ हे जेन्यावसू जेतव्यधनौ ।
जितधनावित्यर्थः । युवां पयो वृष्ट्युदकमंतरिक्षाद्दुग्धं । नोऽस्मान् मा मर्धिष्टं ।
मा हिंसं । ईदृशप्रार्थनाकरणमेव हिंसा । आगतं । आगच्छतं शीघ्रं ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

अश्वसो ये वासुप दाशुषो गृहं युवां दीयंति बिभ्रतः ।

मधूयुभिर्नरा ह्येभिरश्विना देवा यातमस्मयू ॥४॥

अश्वसः । ये । वा । उप । दाशुषः । गृहं । युवां । दीयंति । बिभ्रतः ।

मधूयुऽभिः । नरा । ह्येभिः । अश्विना । आ । देवा । यातं । अस्मयू इत्यस्मऽयू ॥४॥

येऽश्वासोऽश्वा वां युवयोः स्वभूता दाशुषो हविर्दातुर्गृहं युवां बिभ्रतो धार-
यंतो दीयन्ति । गमयन्तीत्यर्थः । मक्षूयुभिः शीघ्रगंतृभिर्हयेभिर्हयैरश्वैर्हे नरा नेतारा-
वश्विनाश्विनौ देवा देवावस्मयू अस्मान्कामयमानावायातं । अस्मद्यज्ञमागच्छतं ॥

॥ अथ पंचमी ॥

अधा ह यंतो अश्विना पृक्षः सचंत सूरयः ।

ता यंसतो मघवद्भ्यो ध्रुवं यशच्छदिस्मभ्यं नासत्या ॥ ५ ॥

अध । ह । यंतः । अश्विना । पृक्षः । सचंत । सूरयः ।

ता । यंसतः । मघवत्ऽभ्यः । ध्रुवं । यशः । छदिः । अस्मभ्यं । नासत्या ॥ ५ ॥

अधा हापि चाश्विनाश्विनौ यंतः स्तुतिभिर्गच्छंतो यजमानाः सूरयो मेधा-
विनः स्तोतारः पृक्षोऽन्नं प्रभूतं सचंत । सेवन्ते । संयन्ति वा । ता तौ युवां
मघवद्भ्योऽन्नवद्भ्योऽस्मभ्यं ध्रुवमविचलितं यशोऽन्नं यश एव वा छदिर्गृहं यंसतः ।
प्रयच्छतं । हे नासत्याश्विनौ ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

प्र ये ययुरवृकासो रथा इव नृपातारो जनानां ।

उत स्वेन शवसा शूशुवुर्नर उत क्षियन्ति सुक्षितिं ॥ ६ ॥

प्र । ये । ययुः । अवृकासः । रथाःऽइव । नृपातारः । जनानां ।

उत । स्वेन । शवसा । शूशुवुः । नरः । उत । क्षियन्ति । सुक्षितिं ॥ ६ ॥

ये यजमाना अवृकासः परकीयधनस्यानादातारो जनानां मनुष्याणां मध्ये
नृपातार ऋत्विगूपाणां नृणां रक्षितारः संतो ययुः युवां प्राप्नुवन्ति हविर्भिः ।
प्राप्नो हृष्टांतः । रथा इव व्रीह्यादिपूर्णा रथा यथा प्राप्नुवन्ति स्वामिगृहं । उतेत्यय-
मुत्तरवाक्यापेक्षः । अपि च ते नरो यजमानाः स्वेन शवसा स्वीयेन बलेन
शूशुवुः । वर्धन्ते । उतापि च सुक्षितिं सुनिवासं क्षियन्ति । गच्छन्ति । प्राप्नुवन्ति ॥

॥ इति पंचमस्य पंचम एकविंशो वर्गः ॥

व्युषा आव इत्यष्टर्चं पंचमं सूक्तं वसिष्ठस्यार्धं । अथानुक्रमणिका । व्युषा
अष्टावुषस्यं तु वा इति । तु वा इत्युक्तत्वास्तुत्यादिपरिभाषयेदमादीनि सप्त सूक्तान्यु-
षोदेवत्यानि ॥ प्रातरनुवाक उषस्ये क्रतौ चैष्टुभे छंदस्याश्विनशस्त्रे चेदमादीनि

षट् सूक्तानि । तथा च सूच्यते । व्युषा आवो दिविजा इति षडिति चैष्टुभं । आ० ४. १४. इति ॥ ऋग्विधान आख्यातो विनियोगोऽत्र लिख्यते ॥ रात्र्या अपरकाले य उन्धाय प्रयतः शुचिः । व्युषा इत्युपतिष्ठे षड्विः सूक्तैः कृताञ्जलिः ॥ प्राप्नुयात्स हिरण्यानि नानारूपं धनं बहु । गा अश्वान्पुरुषान्धान्यं स्त्रियो वा-
सांस्यजाविकं । ऋग्वि० २. २८. इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

व्युषा आवो दिविजा ऋतेनाविष्कृत्वाना महिमानमागात् ।

अप दुहस्तम आवरजुष्टमंगिरस्तमा पथ्या अजीगः ॥ १ ॥

वि। उषाः। आवः। दिविऽजाः। ऋतेन। आविऽकृत्वाना। महिमानं। आ। अगात्।

अप। दुहः। तमः। आवः। अजुष्टं। अंगिरऽतमा। पथ्याः। अजीगरिति ॥ १ ॥

इयमुषा दिविजा दिव्यंतरिक्षे प्रादुर्भूता सती व्यावः । व्यौच्छत् । विभानं कृतवतीत्यर्थः ॥ वसिर्निवासवाच्यत्र विपूर्वो व्युच्छने भवेत् । छंदस्यपि दृश्यत इत्याट् । दृश्यहणस्य विध्यंतरोपसंयहणार्थत्वादनजादेरप्याडागमः । हल्ङ्माभ्य इति लोपः ॥ सैवोषा ऋतेन तेजसा महिमानं स्वमहत्त्वमाविष्कृत्वानागात् । आगतवती । आगत्य च दुहोऽस्मद्गोधूनजुष्टं सर्वेषामप्रियं तमश्वापावः । अपवृ-
णोति । किंचांगिरस्तमा । अंगेर्गत्यर्थादंगिराः । गंतुतमा पथ्याः पदवीरजीगः । उन्निरति । प्राणिनां व्यवहाराय प्रकाशयतीत्यर्थः ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

महे नो अद्य सुविताय बोध्युषो महे सौभगाय प्र यंधि ।

चिचं रयिं यशसं धेहस्मे देवि मर्तेषु मानुषि श्रवस्युं ॥ २ ॥

महे। नः। अद्य। सुविताय। बोधि। उषः। महे। सौभगाय। प्र। यंधि।

चिचं। रयिं। यशसं। धेहि। अस्मे इति। देवि। मर्तेषु। मानुषि। श्रवस्युं ॥ २ ॥

अद्य नोऽस्माकं महे महते सुविताय सुखप्राप्तये सुखगमनाय वा बोधि। भव । किंच हे उषो महे महते सौभगाय सौभाग्याय प्रयंधि । प्रयच्छास्मान् । किंच चिचं चायनीयं यशसं यशोयुक्तं रयिं धनं धेहि धारयास्मे अस्मात् । हे मानुषि मनुष्यहिते देवि मर्त्येषुस्मात् श्रवस्युमन्नवंतं पुचं धेहीत्यनुषंगः ॥

॥ अथ तृतीया ॥

ए॒ते त्वे भान॒वो दर्श॑ताया॒श्चि॒त्रा उ॒षसो॑ अ॒मृता॑स॒ आगुः॑ ।

जन॑यंतो॒ दै॒व्यानि॑ व्र॒तान्या॑पृ॒णंतो॑ अ॒न्तरि॑क्षा॒ व्यस्युः॑ ॥३॥

ए॒ते । त्वे । भान॒वः । दर्श॑तायाः । चि॒त्राः । उ॒षसः । अ॒मृता॑सः । आ । अ॒गुः ।

जन॑यंतः । दै॒व्यानि॑ । व्र॒तानि॑ । आऽपृ॒णंतः॑ । अ॒न्तरि॑क्षा । वि । व्यस्युः ॥३॥

दर्शताया दर्शनीयायाः प्रकाशयुक्ताया उषस एते पुरो दृश्यमानास्त्ये ते प्रसिद्धाश्चित्राः पूज्या आश्चर्यभूता वा अमृतासोऽमरणा अनश्वरा भानवो रश्मय आगुः । आगच्छन्ति । किं कुर्वन्तः । दैव्यानि देवानां संबंधीनि व्रतानि कर्माणि जनयन्त उत्पादयन्तः । तदनुकूलप्रकाशप्रदानात्तदुत्पादकत्वमेषां । अन्तरिक्षांतरिक्षाण्यापृणन्त आपूरयन्तः । एकस्मैवान्तरिक्षस्य वायुमेघपक्षिणामालंबनोपाधिना चिविधत्वं । अतो बहुवचनमुपपन्नं । एवं कुर्वन्तो भानवो व्यस्युः । विविधं तिष्ठन्ति । सरन्ति ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

ए॒षा स्या॑ यु॒जाना॑ परा॒कात्पंच॑ क्षि॒तीः परि॑ स॒द्यो जि॑गाति ।

अ॒भिप॑श्यंती व॒युना॑ जना॒नां दि॒वो दु॒हिता॑ भुव॒नस्य॑ पत्नी ॥४॥

ए॒षा । स्या॑ । यु॒जाना॑ । परा॒कात् । पंच॑ । क्षि॒तीः । परि॑ । स॒द्यः । जि॑गाति ।

अ॒भिऽप॑श्यंती । व॒युना॑ । जना॒नां । दि॒वः । दु॒हिता॑ । भुव॒नस्य॑ । पत्नी ॥४॥

एषा स्या सोषाः पराकात् दूरदेशात् दूरे स्थितापि युजानोद्योगं कुर्वाणा प्रकाशाय पंच क्षितीर्निषादपंचमांश्चतुरो वर्णान् सद्यः परिजिगाति । किं कुर्वन्ती । जनानां प्राणिनां वयुना प्रज्ञानान्यभिपश्यन्ती साक्षित्वेनावलोकयन्ती । कीदृशो सा । दिवो दुहिता दुहितृस्थानीया भुवनस्य भूतजातस्य पत्नी पालयित्री परिजिगातीत्यन्वयः ॥

॥ अथ पंचमी ॥

वा॒जिनी॑वती॒ सूर्य॑स्य॒ योषा॑ चि॒त्राम॑घा रा॒य ई॒शे वसू॑नां ।

ऋ॒षि॒ष्टुता॑ ज॒रय॑न्ती म॒घो॒न्युषा॑ उ॒च्छति॑ वहि॒भिर्गृ॑ह्णा॒ना ॥५॥

वाजिनीऽवती । सूर्यस्य । योषा । चिचऽमघा । रायः । ईशे । वसूनां ।

ऋषिऽस्तुता । जरयंती । मघोनी । उषाः । उच्छति । वह्निऽभिः । गृणाना ॥ ५ ॥

वाजिनीवती बह्वन्ना । यद्यप्युषोनामैतत् तथापि चिचामघेत्यस्याप्युषोना-
मकस्य पृथग्विद्यमानत्वादचैको योगरूढोऽवगंतव्यः । सूर्यस्य योषा योषित् चि-
चामघा विचिचधना विचिचरश्म्याख्यधना वा रायो धनस्याविशिष्टस्य तस्य
वसूनां देवमनुष्यादिसर्वाश्रयाणां धनानां चेशे । ईशे । अथवा वसवो वासका
रश्मयः । तेषामपीशे । ऋषिष्टुता ऋषिभिः स्तुता जरयंती प्राणिजातानि । उषाः
खलु पुनः पुनरावर्तमाना प्राणिनामायुः क्षपयति । मघोनी धनवत्युषा वह्निभिः
कर्मबोद्धभिर्यजमानैर्गृणाना स्तूयमानोच्छति । विभानं करोति ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

प्रति द्युतानामरूपासो अश्वाश्चिचा अहश्चनुषसं वहंतः ।

याति शुभा विश्वपिशा रथेन दधाति रत्नं विधते जनाय ॥ ६ ॥

प्रति । द्युतानां । अरूपासः । अश्वाः । चिचाः । अहश्चन् । उषसं । वहंतः ।

याति । शुभा । विश्वऽपिशा । रथेन । दधाति । रत्नं । विधते । जनाय ॥ ६ ॥

द्युतानां द्योतमानामुषसं वहंतो धारयंतोऽरूपास आरोचमानाश्चिचाश्चाय-
नीया अश्वाः प्रत्यहश्चन् । प्रतिदृश्यन्ते । सा चोषाः शुभा दीप्यमाना विश्वपिशा
बहुरूपेण रथेन याति । सर्वत्र गच्छति । विधते परिचरते जनाय रत्नं रमणीयं
धनं दधाति । ददाति च ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

सत्या सत्येभिर्महती महर्द्धिर्देवी देवेभिर्यजता यजचिः ।

रुजदृळ्हानि दददुस्त्रियाणां प्रति गाव उषसं वावशंत ॥ ७ ॥

सत्या । सत्येभिः । महती । महत्ऽभिः । देवी । देवेभिः । यजता । यजचिः ।

रुजत् । दृळ्हानि । ददत् । उस्त्रियाणां । प्रति । गावः । उषसं । वावशंत ॥ ७ ॥

सत्यान्यैरबाध्या महती पूजनीया प्रवृद्धा वा गुणैर्देवी द्योतमाना यजता
यजनीयोषाः सत्येभिः सत्यैर्महर्द्धिर्देवैर्यजचैरुक्तलक्षणीः किरणैर्निपातभाग्भिरन्यैर्दे-
वैर्वा सहिता सती दृळ्हान्यत्यंतं स्थिराणि तमांसि रुजत् । भिनत्ति । उस्त्रियाणां ।

गोनामैतत् । उत्साविण आसां भोगा इति तद्व्युत्पत्तिः । तासां संचाराय ददत् । ददाति । सामर्थ्यात्प्रकाशमित्यर्थः । अथवोस्त्रिया गा ददत् । ददाति स्तोत्रभ्यः । किंच गावः । उपलक्षणमेतत् । सर्वेऽपि तमोऽवरुद्धाः प्राणिन उषसं वावशंत । उशंति । कामयन्ते । विशेषेण गवां प्रभाते संचारार्थमुषसोऽपेक्षितत्वात्तासां प्राधान्येनोक्तिः ॥

॥ अथाष्टमी ॥

नू नो गोमद्वीरवद्वेहि रत्नमुषो अश्वावत्पुरुभोजो अस्मे ।

मा नो बहिः पुरुषता निदे क्यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ८ ॥

नू नः । गोऽमृतं । वीरऽवत् । धेहि । रत्नं । उषः । अश्वऽवत् । पुरुऽभोजः । अस्मे इति ।

मा । नः । बहिः । पुरुषता । निदे । कः । यूयं । पात । स्वस्तिऽभिः । सदा । नः ॥ ८ ॥

हे उषो नू नोऽस्मभ्यं गोमद्वह्नुभिर्गोभिर्युक्तं वीरवद्वीरैः पुत्रैरुपेतं रत्नं रमणीयं धनं पुरुभोजो बह्वचं चास्मे अस्मासु धेहि । देहि । पादभेदादस्मे इति पुनरभिधानं । नोऽस्माकं बहिर्यज्ञं पुरुषता पुरुषतायां पुरुषसमूहेष्वस्मात्सहस्रेष्वित्यर्थः । निदे निदायै मा कः । मा कार्षीः । यथा ते निंदन्ति तथा मा कुर्वित्यर्थः ॥

॥ इति पंचमस्य पंचमे द्वाविंशो वर्गः ॥

उदु ज्योतिरिति सप्तर्चं षष्ठं सूक्तं चैष्टुभमुषस्यं । तथा चानुक्रांतं । उदु सप्तेति ॥ प्रातरनुवाकाश्विनशस्त्रयोरुक्तो विनियोगः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

उदु ज्योतिरमृतं विश्वजन्यं विश्वानरः सविता देवो अश्रेत् ।

ऋत्वा देवानामजनिष्ट चक्षुराविरकभुवनं विश्वमुषाः ॥ १ ॥

उत् । ऊं इति । ज्योतिः । अमृतं । विश्वऽजन्यं । विश्वानरः । सविता । देवः । अश्रेत् ।

ऋत्वा । देवानां । अजनिष्ट । चक्षुः । आविः । अकः । भुवनं । विश्वं । उषाः ॥ १ ॥

अमृतममृतत्वसाधकमविनाशि वा विश्वजन्यं विश्वेषां जनानां हितकरं ज्योतिर्विश्वानरः सर्वेषां नेता सविता देव उदश्रेत् । ऊर्ध्वं श्रयति । देवानां व्यवहर्तृणां स्तोत्राणां वा यजमानानां ऋत्वा कर्मणा निमित्तेन । यागानुष्ठानार्थमित्यर्थः । तदर्थं यद्वा देवानां चक्षुष्यस्त्यानीयमौषसं तेजः ऋत्वा कर्मणा

निमित्तेनाजनिष्ट । प्रादुरभूत् । उत्पन्ना चोषा विश्वं सर्वं भुवनं भूतजातमा-
विरकः । प्रादुरकः । अकरोत् । समस्तं जगदाविष्कृतवती ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

प्र मे पंथा देवयाना अहश्चर्मधतो वसुभिरिष्कृतासः ।

अभूदु केतुषसः पुरस्तात्प्रतीच्यागादधि हर्म्येभ्यः ॥२॥

प्र । मे । पंथाः । देवयानाः । अहश्चर्मधतो । वसुभिः । इष्कृतासः ।

अभूत् । ऊं इति । केतुः । उषसः । पुरस्तात् । प्रतीची । आ । अगात् । अधि । हर्म्येभ्यः ॥२॥

मे मया देवयाना देवप्रापकाः पंथाः पंथानः प्राहश्चर्म । प्रहश्यंते । कीदृशाः
पंथानः । अर्मधतोऽहिंसंतो वसुभिस्तेजोभिरिष्कृतासः संस्कृताः । पुरस्तात् पूर्वस्यां
दिश्युषसः केतुः प्रज्ञापकं तेजोऽभूत् । अचेति । ज्ञायते । सोषाश्च प्रतीची प्रत्यगं-
चनास्मदभिमुखी हर्म्येभ्योऽधि उच्छ्रितेभ्यः प्रदेशेभ्यः ॥ हर्म्यशब्द उन्नतप्रदेशोप-
लक्षकः ॥ आगात् । आगच्छति ॥

॥ अथ तृतीया ॥

तानीदहानि बहुलान्यासन्या प्राचीनमुदिता सूर्यस्य ।

यतः परिं जार इवाचरंत्युषो ददृक्षे न पुनर्यतीव ॥३॥

तानि । इत् । अहानि । बहुलानि । आसन् । या । प्राचीनं । उत् । उदिता । सूर्यस्य ।

यतः । परिं । जारः । उदिव । आ । उचरंती । उषः । ददृक्षे । न । पुनः । यती । उदिव ॥३॥

हे उषस्तानीत् तान्येव तव तेजांसि बहुलान्यहान्यासन् । उषः प्रकाशयुक्तस्यैव
कालस्याहःशब्दव्यवहारात् । तानीत्युक्तं कानीत्याह । या यानि सूर्यस्योदितोदि-
ताबुदये सति प्राचीनं तस्य प्राग्देशं प्रत्युदयंति । यद्वा सूर्यस्य प्राचीने देशे या
यान्युदितोदितानि तानीत्यर्थः । हे उषो यतो यैश्च तेजोभिः परिददृक्षे दृश्यसे
त्वं । जार इव पत्याविवाचरंती समीपे संचरंती साध्वी नारीव जारे राचेर्जरयितरि
सूर्ये संचरंती त्वं दृश्यसे । यथा लोके दुष्टं भ्रमणशीलमपि पतिमत्यज्यैव साध्वी
संचरति तद्वत् तमविमुंचती त्वमित्यर्थः । न पुनर्यतीव यती पतिं परित्यज्येतस्ततः
संचरंती ष्यभिचारिणीव सूर्यमपरित्यजंती त्वं । पुनरित्ययं वैलक्षण्यद्योतनार्थः ।
एवं यैस्तेजोभिर्युक्ता परिदृश्यसे तान्येवाहान्यासन्निति संबंधः ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

त इहेवानां सधमादं आसन्नृतावानः कवयः पूर्यासः ।

गूळ्हं ज्योतिः पितरो अन्विदन्सत्यमंचा अजनयन्नुषासं ॥४॥

ते । इत् । देवानां । सधऽमादः । आसन् । ऋतऽवानः । कवयः । पूर्यासः ।

गूळ्हं । ज्योतिः । पितरः । अन् । अविदन् । सत्यऽमंचाः । अजनयन् । उषसं ॥४॥

त इहेऽंगिरस एव ऋषीणां मध्ये देवानां सधमादः सह माद्यंत आसन् । अभवन् । त इत्युक्तं क इत्याह । य ऋतावानः सत्यवतः कवयोऽनूचानाः । ये वा अनूचानास्ते कवयः । ऐ० ब्रा० २. ३८. । इति श्रुतेः । पूर्यासः पूर्वकालीना पितरः पालयितारः सर्वस्यांगिरसो गूळ्हं तमसावृतं ज्योतिः सौर्यं तेजोऽन्व-विदन् लब्धवन्तो मंचसामर्थ्यात् ते सत्यमंचाः सत्यस्तुतयः संत उषासमुषसमजनयन् प्रादुरकुर्वन् । तुरीयेण ब्रह्मणाविददद्भिः । ऋग्वे० ५. ४०. ६. । अचयस्तमन्व-विदन् । ऋग्वे० ५. ४०. ९. । इति निगमौ । अचांगिरसां स्तुत्योषस एव स्तुतिर्ज्ञातव्या ॥

॥ अथ पंचमी ॥

समान ऊर्वे अधि संगतासः सं जानते न यतंते मिथस्ते ।

ते देवानां न मिनन्ति व्रतान्यमर्धतो वसुभिर्यादमानाः ॥५॥

समाने । ऊर्वे । अधि । संऽगतासः । सं । जानते । न । यतंते । मिथः । ते ।

ते । देवानां । न । मिनन्ति । व्रतानि । अमर्धतः । वसुऽभिः । यादमानाः ॥५॥

समाने सर्वेषां साधारण ऊर्वे गोसमूहे पणिभिरपहते पुनर्लब्धये सति । अधीत्यनर्थकः । संगतासो मिलिताः संतस्ते संजानते । एकबुद्धयो भवन्ति । न मिथः परस्परं यतंते । सहैव साधनमनुतिष्ठंतीत्यर्थः । तेऽंगिरसो देवानां व्रतानि कर्माणि यागलक्षणानि न मिनन्ति । न हिंसन्ति । किंतु परिपालयंतीत्यर्थः । किं कुर्वतः । अमर्धतोऽहिंसन्तो वसुभिर्वासकैरुषसां तेजोभिर्यादमाना गच्छंतः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

प्रति त्वा स्तोमैरीळते वसिष्ठा उषर्बुधः सुभगे तुष्टुवांसः ।

गवां नेची वाजपत्नी न उच्छोषः सजाते प्रथमा जरस्व ॥६॥

प्रति । त्वा । स्तोमैः । ई॒ळते । वसि॒ष्ठाः । उ॒षः॒ऽबुधः । सु॒ऽभगे । तु॒स्तु॒ऽवांसः ।
गवां । ने॒त्री । वाज॑ऽपत्नी । नः । उ॒च्छ । उ॒षः । सु॒ऽजाते । प्रथ॒मा । जर॒स्व ॥ ६ ॥

हे सुभगे देव्युषस्त्वा त्वामुषर्बुध उषसि बुध्यन्तस्तुष्टुवांसः स्तुवन्तो वसिष्ठाः
स्तोमेभिः स्तोचैरीळते । स्तुवन्ति । गवां नेत्री प्रापयित्री वाजपत्यन्नस्य पाल-
यित्री । अन्नदात्रीत्यर्थः । ईदृशी त्वं नोऽस्मदर्शमुच्छ । विभाहि । हे उषः सुजाते
सुप्रादुर्भावे प्रथमेतरदेवेभ्यो मुख्यभूता जरस्व ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

ए॒षा ने॒त्री राध॑सः सूनृ॒ता॒नामु॒षा उ॒च्छंती॑ रि॒भ्यते॒ वसि॑ष्ठैः ।
दी॒र्घश्रु॑तं र॒यिम॒स्मे दधा॑ना यू॒यं पा॑त स्व॒स्तिभिः॒ सदा॑ नः ॥ ७ ॥
ए॒षा । ने॒त्री । राध॑सः । सूनृ॒ता॒नां । उ॒षाः । उ॒च्छंती॑ । रि॒भ्यते॒ । वसि॑ष्ठैः ।
दी॒र्घऽश्रु॑तं । र॒यिं । अ॒स्मे इति॑ । दधा॑ना । यू॒यं । पा॑त । स्व॒स्तिऽभिः । सदा॑ । नः ॥ ७ ॥

एषोषा राधसः स्तोतुः सूनृतानां स्तुतीनां नेत्री सत्युच्छंती तमो विवासयन्ती
वसिष्ठैर्वसिष्ठगोचोत्पन्ने रिभ्यते । स्तूयते । दीर्घश्रुतं दीर्घं श्रूयमाणं सर्वत्र प्रसिद्धं
रयिं धनमस्मे अस्मासु दधाना धारयन्ती ॥

॥ इति पंचमस्य पंचमे त्रयोविंशो वर्गः ॥

उपो रुरुच इति षडृचं सप्तमं सूक्तं वसिष्ठस्यार्षमुषस्यं । तथा चानुक्रांतं ।
उपो रुरुचे षडिति ॥ प्रातरनुवाकाश्विनशस्त्रयोरुक्तो विनियोगः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

उपो॑ रुरु॒चे यु॒वति॑र्न योषा॒ विश्वं॑ जी॒वं प्र॑सु॒वन्ती॑ च॒रायै॑ ।
अ॒भू॒दग्निः॑ स॒मिधे॑ मा॒नुषा॑णा॒मक॒ज्योति॑र्बा॒धमा॑ना॒ तमा॑सि ॥ १ ॥
उपो॑ इति॑ । रुरु॒चे । यु॒वतिः॑ । न । योषा॑ । विश्वं॑ । जी॒वं । प्र॑ऽसु॒वन्ती॑ । च॒रायै॑ ।
अ॒भूत् । अ॒ग्निः । सं॑ऽइधे॑ । मा॒नुषा॑णां । अ॒कः । ज्योतिः॑ । बा॒धमा॑ना । तमा॑सि ॥ १ ॥

इयमुषा उपो समीप एव सूर्यस्य रुरुचे । दीप्यते । युवतिर्यौवनोपेता योषा
न योषिदिव । सा यथा वस्त्राभरणादिना पत्युः समीपे प्रदीप्यते तद्वत् । किं
कुर्वती । विश्वं सर्वं जीवं जीवसंघं चरायै संचाराय प्रसुवन्ती प्रेरयन्ती । किं-

चाग्निर्मानुषाणां मनुष्याणामर्थाय समिधेऽभूत् । समिधनीयोऽभवत् ॥ कृत्यार्थे
केन् ॥ समिद्धः सन् तमांस्यंधकारान्बाधमाना बाधमानं बाधकं ज्योतिस्ते-
जःसंधमकः । अकार्षीत् । अथवौषसं ज्योतिस्तमांसि बाधमाना बाध्यमाना-
न्यकः । अकरोत् ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

विश्वं प्रतीची सप्रथा उदस्थादुशद्वासो विभ्रती शुक्रमश्नैत् ।

हिरण्यवर्णा सुदृशीकसंहग्गवां माता नेचिहामरोचि ॥ २ ॥

विश्वं । प्रतीची । सऽप्रथाः । उत् । अस्थात् । रुशत् । वासः । विभ्रती । शुक्रं । अश्नैत् ।

हिरण्यऽवर्णा । सुदृशीकऽसंहक् । गवां । माता । नेची । अह्नां । अरोचि ॥ २ ॥

विश्वं कृत्स्नं जगत्प्रति प्रतीच्यभिमुखी सप्रथाः सर्वतः पृथुतरोदस्थात् । उद-
गच्छत् । उदिता च रुशद्दीप्तं शुक्रं तेजोमयं वासो वसनीयं तेजःसमूहं विभ्रती
धारयन्त्यश्नैत् । वर्धते । हिरण्यवर्णा हितरमणीयवर्णोपिता सुदृशीकसंहक् । संदर्श-
यतीति संहक् तेजः । सुष्ठु दर्शनीयं संहक् तेजो यस्याः सा तादृशी । गवां वाचां
गवामेव वा माता निर्माची । उषःकाले हि पक्षिमनुष्यादीनां वाचो निर्गच्छन्ति ।
गवामपि तस्मिन्काले संचारात्तन्निर्मातृत्वं । अथवा रश्मीनां निर्माच्यरोचि रोच-
तेऽह्नां नेची दिवसानां प्रापयिची ॥

॥ अथ तृतीया ॥

देवानां चक्षुः सुभगा वहंती श्वेतं नयंती सुदृशीकमश्वं ।

उषा अदृशि रश्मिभिर्व्यक्ता चित्रामघा विश्वमनु प्रभूता ॥ ३ ॥

देवानां । चक्षुः । सुऽभगा । वहंती । श्वेतं । नयंती । सुऽदृशीकं । अश्वं ।

उषाः । अदृशि । रश्मिऽभिः । विऽअक्ता । चित्रऽमघा । विश्वं । अनु । प्रऽभूता ॥ ३ ॥

देवानां चक्षुश्चक्षुःस्थानीयं तेजो वहंती धारयन्ती सुभगा शोभनधना सुदृ-
शीकं सुदर्शनमश्वं सर्वदा गन्तारमादित्यं नयन्ती प्रापयन्ती । किं । श्वेतं श्वेत-
वर्णोपेतं सूर्यं । प्रकाशयुक्तं कुर्वतीत्यर्थः । कीदृश्युषाः । रश्मिभिः स्वकीयैर्व्यक्ता-
दृशि । दृश्यते च । चित्रामघा विचित्रधना विश्वमनु सर्वं जगदनुलक्ष्य प्रभूता
प्रवृद्धा । सर्वजगद्व्यवहारायेत्यर्थः ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

अ॒न्ति॒वामा॒ दूरे॒ अ॒मि॒च॒मु॒च्छो॒र्वी॒ ग॒व्यू॒ति॒म॒भयं॑ कृ॒धी नः ।

या॒वय॒ द्वेष॒ आ॒ भ॒रा॒ व॒सू॒नि चो॒दय॒ रा॒धो॑ गृ॒णते॒ म॒घो॒नि ॥४॥

अ॒न्ति॒ऽवामा॒ । दू॒रे । अ॒मि॒च॒ । उ॒च्छ॒ । उ॒र्वी॒ । ग॒व्यू॒ति॒ । अ॒भयं॑ । कृ॒धि॒ । नः॒ ।

य॒वय॒ । द्वेषः॑ । आ॒ । भ॒र॒ । व॒सू॒नि । चो॒दय॒ । रा॒धः॑ । गृ॒णते॒ । म॒घो॒नि ॥४॥

हे उषोऽन्तिवामा । अन्त्यस्मदंतिके वामं वननीयं धनं यस्याः सांतिवामा । त्वममिचमस्मच्छुं दूरेऽस्मत्तो विप्रकृष्टदेशे वर्तमानं कृत्वा व्युच्छ । विभाहि । यथामिचो दूरे भवति तथा व्युच्छेत्यर्थः । तथोर्वी गव्यूतिं भूमिमभयं नोऽस्माकं कृधि । कुरु । किंच द्वेषोऽस्मद्द्वेष्टृन्यावय । अस्मत्तः पृथक्कुरु । वसूनि शत्रूणां धनान्याभर । आहर । राधो धनं चोदय प्रेरय गृणते स्तुवते मह्यं हे मघोनि धनवति ॥

॥ अथ पंचमी ॥

अ॒स्मे अ॒ष्टे॒भिर्भा॒नुभि॒र्वि॒ भा॒द्युषो॑ दे॒वि प्र॒ति॒र॒न्ती॑ न॒ आयुः॑ ।

इ॒षं च॒ नो॒ द॒धती॑ वि॒श्व॒वारे॒ गोम॒द॒श्वाव॒द्रथ॑व॒च्च रा॒धः ॥५॥

अ॒स्मे इति॑ । अ॒ष्टे॒भिः । भा॒नुऽभिः । वि॒ । भा॒हि॒ । उ॒षः । दे॒वि । प्र॒ऽति॒र॒न्ती॑ । नः॒ । आ॒युः॑ ।

इ॒षं । च॒ । नः॒ । द॒धती॑ । वि॒श्व॒ऽवा॒रे॒ । गोऽम॑त् । अ॒श्व॒ऽवत् । रथ॑ऽवत् । च॒ । रा॒धः॑ ॥५॥

हे उषो देवि अस्मे अस्मभ्यं अष्टेभिः प्रशस्यैर्भानुभी रश्मिभिः प्रकाशैर्विभाहि । प्रकाशय । किं कुर्वती । नोऽस्माकमायुरायुषं प्रतिरन्ती वर्धयन्ती । हे विश्ववारे विश्वैः संभजनीये देवि नोऽस्मभ्यमिषं च गोमज्जोभिर्वहुभिरुपेतमश्वावदश्चोपेतं रथवद्रथैरुपेतं राधो धनं च दधती विभाहीति ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

यां॒ त्वा॒ दि॒वो॒ दु॒हित॒र्व॒र्धय॑न्त्यु॒षः॒ सु॒जा॒ते म॒तिभि॒र्व॒सि॒ष्टाः॑ ।

सा॒स्मासु॑ धा॒ र॒यि॒मृ॒ष्टं बृ॒हन्तं॑ यू॒यं पा॑त॒ स्व॒स्ति॒भिः॒ सदा॑ नः ॥६॥

यां॒ । त्वा॒ । दि॒वः॒ । दु॒हितः॒ । व॒र्धय॑न्ति । उ॒षः॒ । सु॒ऽजा॒ते॒ । म॒ति॒ऽभिः॒ । व॒सि॒ष्टाः॑ ।

सा॒ । अ॒स्मासु॑ । धाः॒ । र॒यि॒ । मृ॒ष्टं । बृ॒हन्तं॑ । यू॒यं । पा॑त॒ । स्व॒स्ति॒ऽभिः॒ । सदा॑ । नः॒ ॥६॥

हे दिवो दुहितरुषः सृजाते शोभनजनने यां त्वा त्वां मतिभिः स्तोत्रैर्वसिष्ठा
वर्धयन्ति सा त्वमस्मास वसिष्ठेष्टृष्टं प्रदीप्तं बृहन्तं महान्तं रयिं धनं धाः । धेहि ॥

॥ इति पंचमस्य पंचमे चतुर्विंशो वर्गः ॥

प्रति केतव इति पंचममष्टमं सूक्तं वसिष्ठस्यार्थं त्रैष्टुभमुषस्यं । प्रति पंचेत्यनु-
क्रमणिका ॥ उक्तो विनियोगः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

प्रति केतवः प्रथमा अहश्चन्द्रा अस्या अंजयो वि अयन्ते ।

उषो अर्वाचा बृहता रथेन ज्योतिष्मता वाममस्मभ्यं वह्नि ॥ १ ॥

प्रति । केतवः । प्रथमाः । अहश्चन् । ऊर्वाः । अस्याः । अंजयः । वि । अयन्ते ।

उषः । अर्वाचा । बृहता । रथेन । ज्योतिष्मता । वामं । अस्मभ्यं । वह्नि ॥ १ ॥

अस्याः प्रथमाः प्रथमोत्पन्नाः केतवः प्रज्ञापका रश्मयः प्रत्यहश्चन् । प्रति-
हश्यन्ते । अस्या अंजयो व्यंजका रश्मय ऊर्वा ऊर्ध्वमुखा वि अयन्ते । विविधं
सर्वत्र अयन्ति । हे उषो देवि अर्वाचास्मदभिमुखेनागच्छता बृहता महता ज्यो-
तिष्मता तेजोवता रथेनास्मभ्यं वामं वननीयं धनं वह्नि । वहसि ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

प्रति धीमग्निर्जरते समिद्धः प्रति विप्रासो मतिभिर्गृणन्तः ।

उषा याति ज्योतिषा बाधमाना विश्वा तमांसि दुरिताप देवी ॥ २ ॥

प्रति । सी । अग्निः । जरते । संऽइद्धः । प्रति । विप्रासः । मतिऽभिः । गृणन्तः ।

उषाः । याति । ज्योतिषा । बाधमाना । विश्वा । तमांसि । दुऽइता । अप । देवी ॥ २ ॥

अग्निः समिद्धः सन् सी सर्वतः प्रतिजरते । अभिवर्धते । विप्रासो विप्रा
मेधाविन ऋत्विजश्च मतिभिः स्तुतिभिरुषसं गृणन्तः स्तुवन्तो जरन्ते । उषाश्च
देवी ज्योतिषा विश्वा सर्वाणि तमांसि दुरितास्मदुरितान्यपबाधमाना याति ।
ऊर्ध्वं गच्छति ॥

॥ अथ तृतीया ॥

एता उ त्याः प्रत्यहश्चन्पुरस्ताज्ज्योतिर्यच्छन्तीरुषसो विभातीः ।

अजीजनन्सूर्यं यज्ञमग्निमपाचीनं तमो अगादजुष्टं ॥ ३ ॥

ए॒ताः। उ॒ं इति॑। त्याः। प्र॒ति। अ॒ह॒श्च॒न्। पु॒र॒स्तात्। ज्यो॒तिः। य॒च्छं॒तीः। उ॒ष॒सः। वि॒ऽभा॒तीः।
अ॒जी॒जन॑न्। सूर्ये॑। य॒ज्ञं। अ॒ग्निं। अ॒पा॒चीनं॑। त॒मः। अ॒गात्। अ॒जुष्टं॑ ॥३॥

एता उ । उ इति पूरणः । त्यास्ताः प्रसिद्धा एता विभातीर्विभात्यो विभानं कुर्वत्यो ज्योतिस्तेजो यच्छंतीः प्रयच्छंत्य उषसः पुरस्तात्पूर्वस्यां दिशि प्रत्यहश्चन् । प्रतिदृश्यन्ते । ता उषसः सूर्ये यज्ञमग्निं चाजीजनन् । प्रादुरकुर्वन् । उषस उदयानंतरं तेषां संभवात्तज्जनकत्वमुपचर्यते । किंचापाचीनं नीचीनमजुष्टमग्निं । सर्वेषां दृष्टिनिरोधकत्वादप्रियत्वं । तादृशं तमोऽगात् । अपगतमभूत् ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

अ॒चेति॑ दि॒वो दु॒हिता॑ म॒घोनी॑ वि॒श्वे प॒श्यन्त्यु॒ष॒सं वि॒भा॒ती ।

आ॒स्था॒द्रथं॑ स्व॒धया॑ यु॒ज्यमा॑न॒मा यम॑श्वासः सु॒युजो॑ वह॑न्ति ॥४॥

अ॒चेति॑ । दि॒वः । दु॒हिता॑ । म॒घोनी॑ । वि॒श्वे । प॒श्यन्ति॑ । उ॒ष॒सं । वि॒ऽभा॒ती ।

आ । अ॒स्थात् । रथं॑ । स्व॒धया॑ । यु॒ज्यमा॑नं । आ । यं । अ॒श्वासः । सु॒ऽयुजः॑ । वह॑न्ति ॥४॥

दिवो दुहिता मघोनी धनवत्युषा अचेति । सर्वैर्ज्ञायते । विश्वे 'सर्वेऽपि प्राणिनो विभातीमुच्छंतीमुषसं पश्यन्ति । तादृशी देवी स्वधयान्नेन युज्यमानं रथमास्थात् । आतिष्ठत् । आरोहति । यं रथं सुयुजो शोभनयोजना अश्वासोऽश्वा आवहन्ति अभिमतदेशं प्रापयन्ति तं रथमास्थादिति ॥

॥ अथ पंचमी ॥

प्र॒ति त्वा॒द्य सु॒मन॑सो बु॒धन्ता॒स्माका॑सो म॒घवा॑नो व॒यं च॑ ।

ति॒त्वि॒ला॒य॒ध्वं॒मुष॑सो वि॒भा॒तीर्यू॒यं पा॑त स्व॒स्तिभिः॑ सदा॑ नः ॥५॥

प्र॒ति । त्वा । अ॒द्य । सु॒ऽमन॑सः । बु॒धन्त॑ । अ॒स्माका॑सः । म॒घऽवा॑नः । व॒यं । च॑ ।

ति॒त्वि॒ला॒य॒ध्वं । उ॒ष॒सः । वि॒ऽभा॒तीः । यू॒यं । पा॑त । स्व॒स्तिभिः॑ । सदा॑ । नः ॥५॥

हे उषस्त्वा त्वामद्यास्मिन्काले सुमनसः शोभनस्तुतिका मघवानो हविल्लक्षणावन्तोऽस्माकासोऽस्माका अस्मदीयाः पुरुषा ऋत्विजः । यद्वा मघवान इत्येतद्वयमित्येतस्य विशेषणं । हविष्मन्तो वयं प्रतिबुधन्त । प्रत्यबोधयन् स्तुतिभिः । हे उषसो यूयं च विभातीर्युच्छंत्यः सत्यस्तित्विलायध्वं । जगत् स्निग्धभूमिकं

कुरुत ॥ तिल खेहन इत्यस्मात्तिलुः । तिलुरिला भूमिर्यस्य तत्तिल्विलं ।
तत्कुरुत । शिष्टं स्पष्टं ॥

॥ इति पंचमस्य पंचमे पंचविंशो वर्गः ॥

व्युषा आव इति पंचचं नवमं सूक्तं वसिष्ठस्यार्धमुषस्यं वैष्टुभं । व्युषा इत्यनु-
क्रमणिका ॥ प्रातरनुवाकाश्चिनशस्त्रयोरुक्तो विनियोगः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

व्युषा आवः पथ्याऽ जना॒नां पंच॑ क्षि॒तीर्मानु॑षीर्बो॒धय॑न्ती ।

सुस॑ह॒ग्भि॒रु॒क्षभि॑र्भानु॒म॒श्रे॒द्धि॒ सूर्यो॑ रोद॒सी चक्ष॑सावः ॥ १ ॥

वि । उ॒षाः । आ॒वः । प॒थ्या । जना॒नां । पंच॑ । क्षि॒तीः । मानु॑षीः । बो॒धय॑न्ती ।

सुस॑ह॒क्ऽभिः । उ॒क्षऽभिः । भा॒नुं । अ॒श्रे॒त् । वि । सूर्यः॑ । रोद॒सी इति॑ । चक्ष॑सा ।

आ॒व॒रि॒त्या॒वः ॥ १ ॥

जनानां सर्वप्राणिनां पथ्या पथि हितोषा व्यावः । व्यौच्छत् । यद्वा जनानां
हिताय व्यौच्छदिति योज्यं । किं कुर्वती । मानुषीर्मनुष्यरूपाः पंच क्षितीर्नि-
षादपंचमाश्चतुरो वर्णान्वो॒धय॑न्ती । ईदृश्व्युषाः सुसह॒ग्भिः । सहश्यते संदर्शयतीति
वा सहक् तेजः । सुतेजोभिरु॒क्षभि॑र्गो॒भिर्भानु॑म॒श्रे॒त् । अरुणैरुषा आजिमधावत्
। ऐ० ब्रा० ४. २. इति हि श्रुतिः । अरुणयो गाव उषसामिति निरुक्तं । सूर्यश्च
रोदसी द्यावापृथिव्यौ तमोयुक्ते चक्षसा प्रकाशकेन तेजसा व्यावः । विवृणोति ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

अ॒ञ्ज॒ते दि॒वो अ॒न्तेषु॒क्लू॒न्वि॒शो न॒ यु॒क्ता उ॒षसो॑ यत॑न्ते ।

सं ते॒ गाव॑स्त॒म आ॒ वर्त॑यन्ति॒ ज्योति॑र्यच्छ॑न्ति स॒विते॒व बा॒हू ॥ २ ॥

वि । अ॒ञ्ज॒ते । दि॒वः । अ॒न्तेषु॑ । अ॒क्लू॒न् । वि॒शः । न । यु॒क्ताः । उ॒षसः॑ । यत॑न्ते ।

सं । ते॒ । गावः॑ । तमः॑ । आ॒ । वर्त॑यन्ति॒ । ज्योतिः॑ । यच्छ॑न्ति॒ । स॒वि॒ताऽइ॒व । बा॒हू इति॑ ॥ २ ॥

उषसोऽक्लून् तेजांसि दिवोऽन्तरिक्षस्यान्तेषु पर्यंतप्रदेशेषु अञ्जते । व्यक्तीकुर्व-
तीत्यर्थः । युक्ताः परस्परं संयुक्ता विशो न प्रजा इव सेना इव यतन्ते । प्रयतन्ते
तमोनाशनायाच गमनाय वा । अथ प्रत्यक्षवादः । हे उषस्ते तव गावो

रश्मयस्तमोऽंधकारं समावर्तयन्ति । नाशयन्ति । ज्योतिस्तेजो यच्छन्ति प्रयच्छन्ति
सविता सूर्यो बाहू इव ॥

॥ अथ तृतीया ॥

अभूदुषा इंद्रतमा मघोन्यजीजनत्सुविताय अवांसि ।

वि दिवो देवी दुहिता दधात्यंगिरस्तमा सुकृते वसूनि ॥३॥

अभूत् । उषाः । इंद्रऽतमा । मघोनी । अजीजनत् । सुविताय । अवांसि ।

वि । दिवः । देवी । दुहिता । दधाति । अंगिरऽतमा । सुऽकृते । वसूनि ॥३॥

इंद्रतमा सर्वस्येश्वरतमा मघोनी धनवत्युषा अभूत् । प्रादुरभूत् । सुविताय
कल्याणाय अवांस्यन्नान्यजीजनत् । उदपादयत् । प्रकाशितवतीत्यर्थः । दिवो दुहि-
तांगिरस्तमा गंतुतमा । यद्वांगिरोगोचैर्भारद्वाजैः सह राचेरप्युत्पत्ते रात्र्यवसान-
स्योषारूपत्वादंगिरस्तमेत्युच्यते । भारद्वाजै राचेः सहोत्पत्तिरनुक्रमणायामुक्ता । रात्री
कुशिकः सौभरो रात्रिर्वा भारद्वाजी । ऋग्वे० १०. १२७. इति । तादृश्युषाः सुकृते
यजमानाय वसूनि धनानि विदधाति । करोति ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

तावदुषो राधो अस्मभ्यं रास्व यावत्स्तोतृभ्यो अरदो गृणाना ।

यां त्वा जजुर्वृषभस्या रवेण वि दृळ्हस्य दुरो अद्रेरौर्णोः ॥४॥

तावत् । उषः । राधः । अस्मभ्यं । रास्व । यावत् । स्तोतृभ्यः । अरदः । गृणाना ।

यां । त्वा । जजुः । वृषभस्य । रवेण । वि । दृळ्हस्य । दुरः । अद्रेः । और्णोः ॥४॥

हे उषो यावद्राधो धनं स्तोतृभ्यः पूर्वमरदो दत्तवत्यसि तावद्राधो धनं गृणाना
स्तूयमानास्मभ्यमपि रास्व । देहि । यां त्वा त्वां वृषभस्य रवेण । लुप्तोपमैषा ॥ वृषभ-
स्येति कर्मणि षष्ठी ॥ वृषभं रवेणेव त्वां प्रकाशेन जजुः जानन्ति प्राणिनः । अथवा
वृषभस्य प्रवृद्धस्य स्तोत्रस्य रवेण शब्देन जजुः ज्ञापयन्ति । दृळ्हस्य दृढस्याद्रेर्दुरो
द्वाराणि पणिभिर्गाः प्रवेश्य पिहितानि व्यौर्णोः । विवृतान्यकरोः ॥

॥ अथ पंचमी ॥

देवदेवं राधसे चोदयन्त्यस्मद्यक्सूनृता ईरयन्ती ।

व्युच्छन्ती नः सनये धियो धा यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥५॥

दे॒वं ऽ दे॒वं । रा॒ध॒से । चो॒द॒य॒न्ती । अ॒स्म॒द्यक् । सू॒नृ॒ताः । ई॒र॒य॒न्ती ।

वि॒ऽ उ॒च्छ॒न्ती । नः । स॒न॒ये । धि॒यः । धाः । यू॒यं । पा॒त । स्व॒स्ति॒ऽभिः । स॒दा । नः ॥ ५ ॥

दे॒वं दे॒वं सर्व॑मपि स्तो॒तारं रा॒ध॒से ध॒नाय चो॒द॒य॒न्ती प्रेर॑यन्त्यस्म॒द्यक् अ॒स्म॒द॒भि॒मुखं सू॒नृ॒ता व॒चांसी॑रयन्ती प्रेर॑यन्ती व्यु॒च्छ॒न्ती व्यु॒च्छ॒नं कुर्व॑न्ती नोऽस्माकं स॒न॒ये
दानाय धनलाभाय धियो बुद्धीर्धाः । धेहि । शिष्टं स्पष्टं ॥

॥ इति पंचमस्य पंचमे षड्विंशो वर्गः ॥

प्रति स्तोमेभिरिति नृचात्मकं दशमं सूक्तं वसिष्ठस्यार्धे चैष्टुभमुषस्यं । प्रति नृचमित्यनुक्रमणिका ॥ प्रातरनुवाकाश्चिनशस्त्रयोरुक्तो विनियोगः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

प्रति स्तोमेभिरुषसं वसिष्ठा गीर्भिर्विप्रासः प्रथमा अबुधन् ।

वि॒वर्त॑यन्ती रज॒सी स॒म॒न्ते आ॒विष्कृ॑ण्वन्ती भुव॒नानि॒ विश्वा ॥ १ ॥

प्रति । स्तोमेभिः । उषसं । वसिष्ठाः । गीःऽभिः । विप्रासः । प्रथमाः । अबुधन् ।

वि॒ऽवर्त॑यन्ती । रज॒सी इति॑ । स॒म॒न्ते इति॑ संऽअ॒न्ते । आ॒विःऽकृ॑ण्वन्ती । भुव॒नानि॒ । विश्वा ॥ १ ॥

विप्रासो मेधाविनो वसिष्ठा वसिष्ठगोत्राः स्तोमेभिः स्तोतृभिः प्रयुज्यमाना गीर्भिः स्तुतिभिः प्रथमा इतरयजमानेभ्यः पूर्वभूताः संत उषसं प्रत्यबुधन् । प्रतिबोधयन्ति । कीदृशीमुषसं च । रजसी द्यावापृथिव्यौ समन्ते समानपर्यन्ते एकीभूतप्रांते विवर्तयन्ती व्यावर्तयन्ती विश्वा सर्वाणि भुवनानि भूतजातान्याविष्कृण्वन्ती प्रकटीकुर्वन्ती स्वभासा ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

एषा स्या नव्यमायुर्दधाना गृद्धी तमो ज्योतिषोषा अबोधि ।

अयं एति युवतिरह्याणा प्राचिकित्सूर्यं यज्ञमग्निं ॥ २ ॥

एषा । स्या । नव्यं । आयुः । दधाना । गृद्धी । तमः । ज्योतिषा । उषाः । अबोधि ।

अये । एति । युवतिः । अह्याणा । प्र । अचिकितत् । सूर्यं । यज्ञं । अग्निं ॥ २ ॥

एषोषाः स्या सा गतदिवसेषु प्रसिद्धा दृश्यमानेषा नव्यं नवतरमायुरायुषं ।

यौवनमित्यर्थः । तादृशं दधाना धारयन्ती गूढी गूढं तमोऽंधकारं ज्योतिषा स्वते-
जसा निवारयन्त्यबोधि । बुध्यते । अये पुरोदेशे सूर्यस्य पुरस्तात् देवानामये वा ।
इतरदेवेभ्यः पूर्वमित्यर्थः । युवतिर्नित्यतरूणी सर्वत्र मिश्रयन्ती वाह्याणां । लुप्तो-
पमैषा । अलज्जा युवतिरिव । सा यथा पत्युरये संचरति तद्वत् सूर्यस्य पुरस्ता-
देति । एवंभूता सती सूर्यं यज्ञमग्निं च प्राचिकितत् । प्रज्ञापयति ॥

॥ अथ तृतीया ॥

अश्वावतीर्गोमतीर्न उषासो वीरवतीः सदमुच्छंतु भद्राः ।

घृतं दुहाना विश्वतः प्रपीता यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ३ ॥

अश्वऽवतीः । गोऽमतीः । नः । उषसः । वीरऽवतीः । सदः । उच्छंतु । भद्राः ।

घृतं । दुहानाः । विश्वतः । प्रऽपीताः । यूयं । पात । स्वस्तिऽभिः । सदा । नः ॥ ३ ॥

अश्वावतीर्बहुभिरस्मभ्यं प्रदेयैरश्वैस्तद्वत्तथा गोमतीर्गोमित्यो गोप्रदा वीरव-
तीर्वीरवत्यः पुत्रदा अत एव भद्राः स्तुत्या उषास उषसः सदं सर्वदोच्छंतु । पुनः
कीदृश्यः । घृतमुदकं दुहाना दोग्ध्यो विश्वतः प्रपीताः सर्वतः प्रवृद्धाः । यूयं
पातेति गतं ॥

॥ इति पंचमस्य पंचमे सप्तविंशो वर्गः ॥

वेदार्थस्य प्रकाशेन तमो हार्दं निवारयन् ।

पुमर्थीश्वतुरो देयाद्विद्यातीर्थमहेश्वरः ॥

इति श्रीमद्राजाधिराजपरमेश्वरवैदिकमार्गप्रवर्तकश्रीवीरबुक्कभूपालसाम्राज्यधुरं-
धरेण सायणाचार्येण विरचिते माधवीये वेदार्थप्रकाशे ऋक्संहिताभाषे
पंचमाष्टके पंचमोऽध्यायः समाप्तः ॥

यस्य निःश्वसितं वेदा यो वेदेभ्योऽखिलं जगत् ।

निर्ममे तमहं वंदे विद्यातीर्थमहेश्वरं ॥

अथ षष्ठो व्याख्यायते । सप्तमे मंडले पंचमेऽनुवाके दश सूक्तानि व्याकृतानि ।
प्रत्यु अदर्शीति षट्चमेकादशं सूक्तं वसिष्ठस्यार्धमुषस्यं । प्रथमाद्या अयुजो बृहत्यो

द्वितीयाद्या युजः सतोबृहत्यः । तथा चानुक्रांतं । प्रत्यु षट् प्रागाथमिति ॥ प्रात-
रनुवाक उषस्ये ऋतौ बार्हते छंदस्याश्विनशस्त्रे चेदं सूक्तं । सूचितं च । प्रत्यु
अदर्शि सह वामेनेति बार्हतं । आ० ४. १४. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

* प्रत्यु अदर्श्यायत्युच्छंतीं दुहिता दिवः ।

अपो महि व्ययति चक्षसे तमो ज्योतिष्कृणोति सूनरी ॥१॥

प्रति । ऊं इति । अदर्शि । आऽयती । उच्छंती । दुहिता । दिवः ।

अपो इति । महि । व्ययति । चक्षसे । तमः । ज्योतिः । कृणोति । सूनरी ॥१॥

आयत्यागच्छंती व्युच्छंती तमांसि विवासयंती वर्जयंती दिवो द्युलोकस्य
सूर्यस्य वा दुहिता पुत्री । एवंभूतोषाः प्रत्यदर्शि । सर्वैः प्रतिदृश्यते । उ इति
पूरकः । सैषा महि महत्तमो नैशमंधकारं । अप उ इति निपातद्वयसमुदायोऽपे-
त्यस्यार्थः । अपो व्ययति । अपवृणोति । किमर्थं । चक्षसे दर्शनार्थं । एवं कृत्वा
सूनरी जनानां सुष्ठु नेष्टुषा ज्योतिः प्रकाशं कृणोति । करोति ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

उदुस्त्रियाः सृजते सूर्यः सचां उद्यन्नक्षत्रमर्चिवत् ।

तवेदुषो व्युषि सूर्यस्य च सं भक्तेन गमेमहि ॥२॥

उत् । उस्त्रियाः । सृजते । सूर्यः । सचा । उत्ऽयत् । नक्षत्रं । अर्चिऽवत् ।

तव । इत् । उषः । विऽउषि । सूर्यस्य । च । सं । भक्तेन । गमेमहि ॥२॥

सूर्यः सर्वस्य प्रेरक आदित्य उस्त्रिया रश्मीन् सचा सह युगपदेवोत्सृजते ।
उन्नमयति । तथोद्यदुन्नच्छत् प्रादुर्भवं नक्षत्रं नभसि दृश्यमानं यहनक्षत्रादिक-
मर्चिवद्दीप्तिमत्करोति । सौरेण तेजसा हि नक्तं चंद्रप्रभृतीनि नक्षत्राणि भासन्ते ।
सुष्ठुष्णः सूर्यरश्मिच्छंद्रमा गंधर्वः । वा० सं० १८. ४०. । इति हि निगमः । एवं च
सति हे उष उषोदेवते तव सूर्यस्य च व्युषि विवासने प्रकाशने सति भक्ते-
नाब्जेन संगमेमहि । वयं संगच्छेमहि । इच्छद्ः पूरकः ॥

॥ अथ तृतीया ॥

प्रति त्वा दुहितदिव उषो जीरा अभुस्महि ।

या वहसि पुरु स्याहं वनन्वति रत्नं न दाप्नुषे मयः ॥३॥

प्रति । त्वा । दुहितः । दिवः । उषः । जीराः । अभुस्महि ।

या । वहसि । पुरु । स्याहं । वनन्वति । रत्नं । न । दाप्नुषे । मयः ॥३॥

हे दिवो दुहितदिवोऽंतरिक्षाज्जायमाने हे उष उषोदेवते त्वा त्वां जीराः
क्षिप्रकारिणो वयं प्रत्यभुस्महि । प्रतिबोद्धारो भवेम । हे वनन्वति । वननं
संभजनं संभक्त्यं धनं वा । तद्वति या त्वं पुरु बहु स्याहं स्पृहणीयं धनं वहसि
प्रापयसि दाप्नुषे हवीषि दत्तवते यजमानाय रत्नं रमणीयं धनमिव मयः सुखं
च या त्वं वहसि तां त्वां प्रत्यभुस्महीत्यन्वयः ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

उच्छंती या कृणोषि मंहना महि प्रख्यै देवि स्वहंशे ।

तस्यास्ते रत्नभाज ईमहे वयं स्याम मातुर्न सूनवः ॥४॥

उच्छंती । या । कृणोषि । मंहना । महि । प्रख्यै । देवि । स्वः । हंशे ।

तस्याः । ते । रत्नभाजः । ईमहे । वयं । स्याम । मातुः । न । सूनवः ॥४॥

हे महि महति देवि दानादिगुणयुक्त उषोदेवते व्युच्छंती तमांसि वर्जयंती
मंहना महिम्ना युक्ता । यद्वा मंहतिदानकर्मा । दानयुक्ता या त्वं स्वः सर्वं जगत्
प्रख्यै प्रबोधनार्थं हंशे दर्शनार्थं च कृणोषि करोषि तस्यास्तादृश्या रत्नभाजो
रत्नानां रमणीयानां धनानां भाजयिष्याः सेवयिष्या ईमहे । याचामहे । किं ।
रत्नभाज इति समभिष्याहाराद्रत्नानीति गम्यते । अपि च वयं तव प्रियतमाः
स्याम भवेम मातुर्न सूनवः । यथा मातुर्जनन्याः सूनवः पुत्राः प्रियतमा
भवन्ति तद्वत् ॥

॥ अथ पंचमी ॥

तच्चिन्नं राध आ भरोषो यद्दीर्घश्चुत्तमं ।

यत्ने दिवो दुहितर्मर्तभोजनं तद्रास्व भुनजामहे ॥५॥

तत् । चि॒चं । रा॒धः । आ । भ॒र । उ॒षः । यत् । दी॒र्घश्च॒त्त॒मं ।

यत् । ते । दि॒वः । दु॒हितः । म॒र्त॒ऽभो॒ज॒नं । तत् । रा॒स्व । भु॒न॒जाम॑है ॥ ५ ॥

हे उषस्तच्चिचं चायनीयं राधो धनमाभर । आहर । अस्मभ्यं प्रयच्छ । यद्धनं दीर्घश्चुत्तमं देशकालयोर्विप्रकर्षेऽप्यतिशयेन श्रोतव्यं । अपि च हे दिवो दुहितस्ते तव त्वया देयं मर्तभोजनं मर्तानां मनुष्याणां भोगयोग्यं यदन्नमस्ति तद्रास्व । देह्यस्मभ्यं । वयं च त्वहं धनमन्नं च भुनजामहे । अभ्यवहरेम ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

अ॒वः । सूरि॒भ्यो॑ अ॒मृतं॑ वस॒त्वनं॑ वा॒जौ॑ अ॒स्मभ्यं॑ गो॒मतः॑ ।

चो॒द॒यि॒ची॒ म॒घो॒नः॑ । सूनृ॒ता॒वत्यु॒षा॑ उ॒च्छ॒दप॒ सि॒धः ॥ ६ ॥

अ॒वः । सूरि॒ऽभ्यः॑ । अ॒मृतं॑ । वस॒ऽत्वनं॑ । वा॒जान् । अ॒स्मभ्यं॑ । गो॒ऽमतः॑ ।

चो॒द॒यि॒ची॒ । म॒घो॒नः॑ । सूनृ॒ता॒ऽवती॑ । उ॒षाः । उ॒च्छ॒त् । अ॒प । सि॒धः ॥ ६ ॥

हे उषः सूरिभ्यः स्तोतृभ्योऽस्मभ्यममृतं मरणरहितं नित्यं वसुत्वनं वासकं वसुत्वयुक्तं वा अ॒वः अ॒वणी॑यं यशो रास्वेत्यनुषंगः । तथा गोमतो बहुभिर्गोभिर्युक्तान्वाजानन्नानि चास्मभ्यं रास्व । शिष्टः परोक्षकृतः । मघोनो हविष्मतो यजमानस्य चोदयिची प्रेरयिची सूनृतावती । प्रियसत्यात्मिका वाक्सूनृता । तद्वत्युषाः सिधः शोषकान् शत्रून्पोच्छत् । अपगमयतु ॥

. ॥ इति पंचमस्य षष्ठे प्रथमो वर्गः ॥

इन्द्रावरुणेति दशर्चं द्वादशं सूक्तं वसिष्ठस्यार्धं जागतं । इदमादीनि चत्वारि सूक्तानीन्द्रावरुणदेवतानि । तथा चानुक्रांतं । इन्द्रावरुणा दशैन्द्रावरुणं ह जागतं न्विति ॥ तृतीये सवन उक्थ्ये प्रशास्तुः शस्त्र एतत्सूक्तं । सूचितं च । इन्द्रावरुणा युवमा वां राजानौ । अ० ६. १. इति ॥

॥ तच्च प्रथमा ॥

इ॒न्द्रा॒वरु॒णा॒ यु॒वम॑ध्व॒राय॑ नो वि॒शे ज॒नाय॑ म॒हि॒ श॒र्म॑ य॒च्छतं॑ ।

दी॒र्घ॒प्र॒य॒ज्यु॒मति॑ यो व॒नु॒ष्यति॑ व॒यं ज॒येम॑ पृ॒त॒नासु॑ दृ॒ढ्यः ॥ १ ॥

इ॒न्द्रा॒वरु॒णा । यु॒वं । अ॒ध्व॒राय॑ । नः । वि॒शे । ज॒नाय॑ । म॒हि॒ । श॒र्म॑ । य॒च्छतं॑ ।

दी॒र्घ॒ऽप्र॒य॒ज्युं । अ॒ति॑ । यः । व॒नु॒ष्यति॑ । व॒यं । ज॒येम॑ । पृ॒त॒नासु॑ । दुः॒ऽध्यः ॥ १ ॥

हे इंद्रावरुणेन्द्रावरुणौ युवं युवां नोऽस्माकं विशे निवेशयिषे परिचारकाय जनाय पुत्रपौत्रादिलक्षणायाध्वराय यज्ञानुष्ठानार्थं महि महच्छर्म गृहं सुखं वा यच्छतं । प्रयच्छतं । अपि च दीर्घप्रयज्युं दीर्घप्रततयज्ञमस्मदीयं जनं यः शत्रुरतिवन्धयति अतिजिघांसति पृतनासु संयामेषु दूढ्यो दुर्धियो दुष्टाभिसंधीन् ताञ्छन्नूयं जयेम । अभिभवेम ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

सम्रा॒ठन्यः स्व॒रा॒ठन्य उ॒च्यते वां म॒हांता॒वि॒न्द्रावरु॑णा म॒हाव॑सू ।

वि॒श्वे दे॒वासः पर॒मे व्यो॑मनि॒ सं वा॒मोजो॑ वृष॒णा सं बलं॑ दधुः ॥ २ ॥

सं॒ऽराट् । अ॒न्यः । स्व॒ऽराट् । अ॒न्यः । उ॒च्यते । वां । म॒हांता॑ । इं॒द्रावरु॑णा । म॒हाव॑सू
इति॑ म॒हाऽव॑सू ।

वि॒श्वे । दे॒वासः । पर॒मे । वि॒ऽव्यो॑मनि । सं । वां । अ॒जः । वृष॒णा । सं । बलं॑ । द॒धुः ॥ २ ॥

द्वितीयः पादः परोक्षकृतः शिष्टाः प्रत्यक्षकृताः । हे इंद्रावरुणौ वां युवयोर्मध्येऽन्य एको वरुणः सम्राट् सम्यक् राजमान इत्युच्यते । ता सम्राजा घृतासुती । ऋग्वे० २. ४१. ६. । इत्यादिषु कीर्त्यते । अन्य इंद्रः स्वराट् स्वयमेवान्यनिरपेक्षयैव राजमान इत्युच्यते । स्वराठिंद्रो दमे । ऋग्वे० १. ६१. १५. । इत्यादिषु कीर्त्यते । तथाविधाविन्द्रावरुणेन्द्रावरुणौ महांता गुणैरधिकौ महावसू महाधनौ च भवतः । हे वृषणा कामानां वर्षिताराविन्द्रावरुणौ वां युवां परमे व्योमन्युत्कृष्ट आकाशे विश्वे देवासः सर्वे देवा अजः संदधुः । समयोजयन् शरीरदार्ढ्याय । तद्धेतुभूतं तदोज इत्युच्यते । स्मर्यते च । अजः साष्टमी दशेति । तथा बलं वृचवधादेः कार्यस्य हेतुभूतं सामर्थ्यं च युवाभ्यां संदधुः । समयोजयन् ॥

॥ अथ तृतीया ॥

अ॒न्व॒पां खा॒न्य॒तृ॒त॒मोज॒सा सूर्य॑मैरयतं दि॒वि प्र॒भुं ।

इ॒न्द्रावरु॑णा मदे॑ अस्य मा॒यिनो॑ऽपि॒न्वत॑म॒पितः॑ पि॒न्वतं॑ धियः ॥ ३ ॥

अ॒न् । अ॒पां । खा॒नि । अ॒तृ॒तं । अ॒ज॒सा । आ । सूर्य॑ । ऐ॒र॒य॒तं । दि॒वि । प्र॒भुं ।

इ॒न्द्रावरु॑णा । मदे॑ । अ॒स्य । मा॒यिनः॑ । अ॒पि॒न्वतं॑ । अ॒पितः॑ । पि॒न्वतं॑ । धियः ॥ ३ ॥

हे इंद्रावरुणावपामुदकानां खानि द्वाराणि वृषेण पिहितान्योजसा बले-

नान्वतृतं । अन्वविध्यतं । आवरकस्य वृचस्य वधेन वृष्टिप्रतिबंधं निराकृतवंता-
वित्यर्थः । तथा सूर्ये सर्वस्य प्रेरकमादित्यं दिव्यंतरिक्षे प्रभुं प्रभूतं संतमैरयतं ।
अभ्यगमयतं । स्वर्भानुनावृतं सूर्ये तद्वधेन प्रकाशितवंतावित्यर्थः । हे इंद्रावरु-
णोंद्रावरुणौ मायिनः प्रज्ञाकरस्यास्य सोमस्य पानेन मदे हर्षे सत्यपितो जलर-
हिता नदीरपिन्वतं । जलेनापूरयतं । तथा च निवित्पदमास्त्रायते । अस्य मदे
जरितरिंद्रोऽजिन्वदनुवोऽपिन्वदपित इति । अपि च धियः कर्माण्यस्माभिर-
नुष्ठितानि कर्माणि पिन्वतं । सिंचतं । फलेन पूरयतं ॥ •

॥ अथ चतुर्थी ॥

युवामिद्युत्स पृतनासु वह्नयो युवां क्षेमस्य प्रसवे मितज्ञवः ।

ईशाना वस्व उभयस्य कारव इंद्रावरुणा सुहवा हवामहे ॥ ४ ॥

युवां । इत् । युत् । पृतनासु । वह्नयः । युवां । क्षेमस्य । प्रसवे । मितज्ञवः ।

ईशाना । वस्वः । उभयस्य । कारवः । इंद्रावरुणा । सुहवा । हवामहे ॥ ४ ॥

हे इंद्रावरुणौ वह्नयो हविषां स्तोत्राणां वा वोढार ऋत्विजो युत्स युद्धेषु
पृतनासु शत्रुसेनासु रक्षणार्थं युवामित् युवामेव हवन्ते । आह्वयन्ति । मितज्ञवः
संकुचितजानुका अंगिरसोऽपि क्षेमस्य रक्षणस्य प्रसव उत्पादने निमित्तभूते
सन्ति युवामेव हवन्ते । अतः कारणात् हे इंद्रावरुणौ कारवः स्तोत्रारो वयमप्यु-
भयस्य दिव्यस्य पार्थिवस्य च वस्वो वसुनो धनस्येशाना ईश्वरौ सुहवा सुखेन
ह्रातव्यौ युवामेव हवामहे । आह्वयामहे ॥

॥ अथ पंचमी ॥

इंद्रावरुणा यदिमानि चक्रयुर्विश्वां जातानि भुवनस्य मज्मना ।

क्षेमेण मिचो वरुणं दुवस्यति मरुद्भिर्यः शुभमन्य ईयते ॥ ५ ॥

इंद्रावरुणा । यत् । इमानि । चक्रयुः । विश्वा । जातानि । भुवनस्य । मज्मना ।

क्षेमेण । मिचः । वरुणं । दुवस्यति । मरुत् । उयः । शुभं । अन्यः । ईयते ॥ ५ ॥

हे इंद्रावरुणौ यत् यौ युवां भुवनस्य लोकस्य संबंधीनीमानि परिदृश्यमां-
नानि विश्वा सर्वाणि जातानि जातिमन्ति भूतजातानि मज्मनाम्नीयेन बलेन
चक्रयुः कृतवन्तौ तयोर्युवयोर्मध्य एकं वरुणं क्षेमेण रक्षणहेतुना मित्रो देवो

दुवस्यति । परिचरति । मित्रावरुणौ हि परस्परं प्राप्तसख्यौ । अत एव सहचरौ
दृश्येते । अन्य एक इन्द्रो मरुद्भिर्मरुद्भिर्गणैरुय उन्नूर्णबलः सन् शुभं शोभनमलं-
कारमीयते । प्राप्नोति । यद्वा मरुद्भिर्मध्यस्थानिर्देवगणैः सार्द्धमुय ओजस्वीद्रः
शुभमुदकमीयते । प्रेरयति ॥

॥ इति पंचमस्य षष्ठे द्वितीयो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

महे शुल्काय वरुणस्य नु त्विष ओजो मिमाते ध्रुवमस्य यत्स्वं ।

अजामिमन्यः अथयंतमातिरहभेभिरन्यः प्र वृणोति भूयसः ॥ ६ ॥

महे । शुल्काय । वरुणस्य । नु । त्विषे । ओजः । मिमाते इति । ध्रुवं । अस्य । यत् । स्वं ।

अजामिं । अन्यः । अथयंतं । आ । अतिरत् । दभेभिः । अन्यः । प्र । वृणोति । भूयसः ॥ ६ ॥

वरुणस्य । उपलक्षणमेतत् । इन्द्रस्य वरुणस्य च त्विषे दीप्त्यर्थमोजो बलं नु
क्षिप्रं मिमाते । स्तोत्रेण निर्मिमाते यजमानपत्न्यौ । स्तोत्रेण हि बलं जायते ।
किमर्थं । महे महते शुल्काय धनाय । ईदृशस्य धनस्य लाभार्थं । अस्थेन्द्रस्य
वरुणस्य च ध्रुवं नित्यं स्वं स्वकीयमसाधारणं यदोजो विद्यते तदोजो मिमाते
इत्यन्वयः । तयोरिन्द्रावरुणयोरन्य एको वरुणोऽजामिमबंधुमस्तुवंतं अथयंतं हिंसंतं
कर्माण्यकुर्वंतमस्तोतारमयजमानं चातिरत् । अभिहंति । अन्य एक इन्द्रो दभेभि-
रत्पैरेवोपायैर्भूयसो बहुतराज्छून्प्र वृणोति । प्रकर्षेणावृतान् बाधितान् करोति ।
यद्वा भूयसो यजमानान् प्र वृणोति । प्रवरानुक्कृष्टान्करोति ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

न तमंहो न दुरितानि मर्त्यमिन्द्रावरुणा न तपः कुतश्चन ।

यस्य देवा गच्छथो वीथो अध्वरं न तं मर्तस्य नशते परिहृतिः ॥ ७ ॥

न । तं । अंहः । न । दुः । इतानि । मर्त्यं । इन्द्रावरुणा । न । तपः । कुतः । चन ।

यस्य । देवा । गच्छथः । वीथः । अध्वरं । न । तं । मर्तस्य । नशते । परिहृतिः ॥ ७ ॥

हे इन्द्रावरुणेन्द्रावरुणौ तं मर्त्यं मनुष्यमंहः पापं न नशते । न व्याप्नोति । न
च दुरितानि दुर्गमनानि पापफलानि च प्राप्नुवन्ति । कुतश्चन कस्मादपि नि-
मित्ताक्षयः संतापश्च तं न प्राप्नोति । हे देवा देवौ दानादिगुणयुक्ताविन्द्रावरुणौ

यस्य मर्त्यस्य मनुष्याध्वरं यज्ञं गच्छथः प्राप्नुथो युवां वीथः कामयेथे च यस्य हवींषि तं मनुष्यं परिहृतिः परिबाधा न नश्यते । उक्तप्रकारेण न प्राप्नोति ॥

॥ अथाष्टमी ॥

अ॒र्वाङ्॒रा दै॒व्ये॒नाव॒सा ग॒तं ऋ॒णु॒तं ह॒वं यदि॒ मे जु॒जोष॑थः ।

यु॒वोर्हि स॒ख्यमु॒त वा य॒दाप्य॑ मा॒डीक॑मिन्द्रावरुणा नि यच्छ॒तं ॥ ८ ॥

अ॒र्वाक् । न॒रा । दै॒व्ये॒न । अ॒व॒सा । आ । ग॒तं । ऋ॒णु॒तं । ह॒वं । यदि॒ । मे । जु॒जोष॑थः ।

यु॒वोः । हि । स॒ख्यं । उ॒त । वा । यत् । आ॒प्यं । मा॒डीकं॑ । इन्द्रावरुणा । नि । यच्छ॒तं ॥ ८ ॥

हे नरा नेताराविन्द्रावरुणौ दैव्येन देवसंबन्धिनावसा रक्षणेन सहावागस्मद्-भिमुखमागतं । आगच्छतं । आगत्य च मदीयं हवं स्तोत्रं ऋणुतं । यदि मे मम जुजोषथः प्रीयेथे । मयि प्रीतिरस्ति चेत् युवाभ्यामागतं त्वं मदीयं स्तोत्रं श्रोतव्यं च भवतीत्यर्थः । युवोर्हि युवयोः खलु यत्सख्यं सखित्वमुत वापि च यदाप्य-मापित्वं बाधवं माडीकं मृडीकस्य सुखस्य साधनं तदुभयं हे इन्द्रावरुणौ नि-यच्छतं । अस्मभ्यं प्रयच्छतं ॥

॥ अथ नवमी ॥

अ॒स्माक॑मिन्द्रावरुणा भरे॒भरे पु॒रोयो॒धा भ॒वतं॑ कृ॒ष्ट्यो॒जसा॑ ।

य॒ज्ञां ह॒वंत॑ उ॒भये॒ अध॑ स्पृ॒धि नर॑स्तोकस्य तनयस्य सा॒तिषु॑ ॥ ९ ॥

अ॒स्माकं॑ । इन्द्रावरुणा । भरेऽभरे । पु॒रः । यो॒धा । भ॒वतं॑ । कृ॒ष्टिऽओ॒जसा॑ ।

यत् । वां । ह॒वंते । उ॒भये॑ । अध॑ । स्पृ॒धि । नरः । तोकस्य॑ । तनयस्य॑ । सा॒तिषु॑ ॥ ९ ॥

हे कृष्ट्योजसा । शबूणां कर्षकमोजो बलं ययोस्तादृशी । हे इन्द्रावरुणौ भरेभरे संयामे संयामेऽस्माकं पुरोयोधा पुरस्ताद्योद्धारी भवतं । यत् यौ वामुभय उभय-विधाः पूर्वकालीना इदानीतनाश्च नरो नेतारः स्तोतारः स्पृधि युद्धे यौ युवां हवंते । अधापि च तोकस्य पुत्रस्य तनयस्य पौत्रस्य सातिषु संभजनीयेषु नि-मित्तभूतेषु च यौ युवां हवंते तावत्स्माकं पुरोयोधा भवतमित्यन्वयः ॥

॥ अथ दशमी ॥

अ॒स्मे इन्द्रो॒ वरु॑णो मि॒त्रो अ॒र्यमा॒ शु॒क्लं य॒च्छन्तु॑ म॒हि श॒र्म स॒प्रथः॑ ।

अ॒व॒धं ज्योति॑रदि॒तेर्ज्ञा॒तावृ॒धो दे॒वस्य॑ ह्यो॒क्तं स॒वितु॑र्म॒न्नाम॑हे ॥ १० ॥

अस्मे इति । इन्द्रः । वरुणः । मित्रः । अर्यमा । द्युम्नं । यच्छंतु । महि । शर्मै । सुप्रथः ।
अवध्रं । ज्योतिः । अदितेः । ऋतुऽवृधः । देवस्य । द्योकं । सवितुः । मनामहे ॥१०॥

अस्मे अस्मभ्यमिन्द्रादयो द्युम्नं द्योतमानं धनं यच्छंतु । प्रयच्छंतु । तथा महि
महत्सप्रथः सर्वतः पृथु विस्तीर्णं शर्म गृहं च प्रयच्छंतु । अपि च ऋतावृध
ऋतस्य यज्ञस्य वर्धयिष्या अदितेरदीनाया देवमातुज्योतिस्तेजश्च नोऽस्माक-
मवध्रमहिंसकमस्तु । वधं च देवस्य दानादिगुणयुक्तस्य सवितुः सर्वस्य प्रेरकस्य
द्योकं स्तोत्रं मनामहे । जानीमः । कुर्म इत्यर्थः । यद्वा देवेन सविचासभ्यं देयं
द्योकं यशो मनामहे । याचामहे ॥

॥ इति पंचमस्य षष्ठे तृतीयो वर्गः ॥

युवां नरेति दशर्चं त्रयोदशं सूक्तं वसिष्ठस्यार्धं जागतं मैत्रावरुणं । युवां
नरेत्यनुक्रांतं ॥ आभिष्वविकेषूक्थ्येषु स्तोमवृद्धौ प्रशास्तुरिदं सूक्तमावापार्थं ।
सूचितं च । युवां नरा पुनीषे वां । आ० ७. ९. इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

युवां नरा पश्यमानास आर्षं प्राचा गव्यंतः पृथुपर्शवो ययुः ।
दासा च वृचा हतमार्याणि च सुदासमिन्द्रावरुणावसावतं ॥१॥
युवां नरा पश्यमानासः । आर्षं । प्राचा । गव्यंतः । पृथुऽपर्शवः । ययुः ।
दासा । च । वृचा । हतं । आर्याणि । च । सुदासं । इन्द्रावरुणा । अवसा । अवतं ॥१॥

हे नरा नेताराविन्द्रावरुणौ युवां ॥ षष्ठ्यर्थे द्वितीया ॥ युवयोरायं बंधुभावं
पश्यमानासः पश्यंतो युष्मद्बांधवलाभार्थिनो गव्यंतो गा आत्मन इच्छंतो यज-
मानाः पृथुपर्शवः । पृथुर्विस्तीर्णः पर्शुः पार्श्वस्थि येषां ते तथोक्ताः । विस्तीर्णा-
श्चपर्शुहस्ताः संतः प्राचा प्राचीनं ययुः । बर्हिराहरणार्थं गच्छन्ति । पर्श्वो हि
बर्हिराच्छिद्यते । तथा च तैत्तिरीयकं । अश्वपर्श्वो बर्हिराच्छिद्यतीति । हे इन्द्रावरुणौ
युवां दासा दासान्युपक्षपयिषीणि च वृचाण्यावरकाणि शत्रुजातान्यार्याणि च
कर्मानुष्ठानपराणि च शत्रुजातानि हतं । हिंसं । अपि च सुदासमस्मद्याज्यसे-
तत्संज्ञं राजानमवसा रक्षणेन सार्द्धमवतं । आगच्छतं ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

यथा नरः समयंते कृतध्वजो यस्मिन्नाजा भवति किं च न प्रियं ।

यथा भयंते भुवना स्वर्हश्स्तथा न इन्द्रावरुणाधि वोचतं ॥२॥

यथा नरः । संऽअयंते । कृतऽध्वजः । यस्मिन् । अजा । भवति । किं । च न । प्रियं ।

यथा । भयंते । भुवना । स्वऽहश्ः । तथा । नः । इन्द्रावरुणा । अधि । वोचतं ॥२॥

यथा यस्मिन् संयामे नरो मनुष्याः कृतध्वज उच्छ्रितध्वजाः समयंते युद्धार्थं संगच्छंते । यस्मिंश्चाजाजौ युद्धे । चनेति निपातद्वयसमुदायो विभज्य योजनीयः । किंच किमपि प्रियमनुकूलं न भवति । अपि तु सर्वं दुष्करं भवति । यथा च युद्धे भुवना भुवनानि भूतजातानि स्वर्हश्ः शरीरपातादूर्ध्वं स्वर्गस्य द्रष्टारो वी-
ताश्च भयंते बिभ्यति तत्र तादृशे संयामे हे इन्द्रावरुणौ नोऽस्मानधिवोचतं ।
अस्मात्पक्षपातवचनौ भवतं ॥

॥ अथ तृतीया ॥

सं भूम्या अंता ध्वसिरा अहस्तेंद्रावरुणा दिवि घोष आरुहत् ।

अस्थुर्जनानामुप मामरातयोऽर्वागवसा हवनश्रुता गतं ॥३॥

सं । भूम्याः । अंताः । ध्वसिराः । अहस्त । इन्द्रावरुणा । दिवि । घोषः । आ । अरुहत् ।

अस्थुः । जनानां । उप । मां । अरातयः । अर्वाक् । अवसा । हवनऽश्रुता । आ । गतं ॥३॥

हे इन्द्रावरुणौ भूम्या अंताः पर्यंता ध्वसिराः सैनिकैर्ध्वस्ताः समहस्त । संहश्यंते ।
तथा दिवि द्युलोके घोषः सैनिकानां शब्दश्चारुहत् । आरुढोऽभूत् । जनाना-
मस्मदीयानां भटानामरातयः शत्रवो मामुपास्थुः । उपस्थिताः । एवं प्रवर्तमा-
नेऽस्मिन्युद्धे हे हवनश्रुताह्वानशीलाविन्द्रावरुणावर्वागस्मदभिमुखमवसा रक्षणेन
सहागतं । आगच्छतं ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

इन्द्रावरुणा वधनाभिरप्रति भेदं वन्तं प्र सुदासमावतं ।

ब्रह्माण्येषां शृणुतं हवीमनि सत्या तृप्सूनामभवत्पुरोहितः ॥४॥

इन्द्रावरुणा । वधनाभिः । अप्रति । भेदं । वन्तं । प्र । सुऽदासं । आवतं ।

ब्रह्माणि । एषां । शृणुतं । हवीमनि । सत्या । तृप्सूनां । अभवत् । पुरऽहितः ॥४॥

हे इंद्रावरुणेन्द्रावरुणौ वधनाभिर्वधकरैरायुधैरप्रतिगतमप्राप्तं भेदमेतत्संज्ञं सुदासः
शत्रुं वन्वता हिंसन्तौ युवां सुदासं । शोभनं ददातीति सुदाः । एतत्संज्ञं मम याज्यं
राजानं प्रावतं । प्रकर्षेणारक्षतं । एषां तृत्सूनां मम याज्यानां ब्रह्माणि स्तोत्राणि
शृणुतं । अशृणुतं । कदा । हवीमनि । आहूयन्तेऽस्मिन्युद्धार्थं परस्परमिति हवीमा
संयामः । तस्मिन् । यस्मादेवं तस्मात्तृत्सूनामेतत्संज्ञानां मम याज्यानां पुरो-
हितर्मम पुरोधानं सत्या सत्यफलमभवत् । तेषु यन्मम पौरोहित्यं तत्सफलं
जातमित्यर्थः ॥

॥ अथ पंचमी ॥

इन्द्रावरुणावभ्या तपन्ति माघान्यर्यो वनुषामरातयः ।

युवं हि वस्व उभयस्य राजथोऽध स्मा नोऽवतं पार्ये दिवि ॥५॥

इन्द्रावरुणौ । अभि । आ । तपन्ति । मा । अघानि । अर्यः । वनुषा । अरातयः ।

युवं । हि । वस्वः । उभयस्य । राजथः । अध । स्म । नः । अवतं । पार्ये । दिवि ॥५॥

हे इंद्रावरुणावर्योऽरेः शत्रोः संबंधीन्यघान्याहंतृन्यायुधानि मा मामभ्यात-
पन्ति । अभितो बाधन्ते । अपि च वनुषां हिंसकानां मध्येऽरातयोऽभिगमनशीलाः
शत्रवश्च मामभितपन्ति । युवं हि युवां खलूभयस्य पार्थिवस्य दिव्यस्य वस्वो
वसुनो धनस्य राजथः । ईशायै । राजतिरैश्वर्यकर्मा । अध स्मातः कारणात्
पार्ये तरणीये दिवि दिवसे युद्धदिने नोऽस्मानवतं । रक्षतं ॥

॥ इति पंचमस्य षष्ठे चतुर्थो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

युवां हवंत उभयास आजिष्टिंद्रं च वस्वो वरुणं च सातये ।

यच राजभिर्दशभिर्निबाधितं प्र सुदासमावतं तृत्सुभिः सह ॥६॥

युवां । हवन्ते । उभयासः । आजिषु । इंद्रं । च । वस्वः । वरुणं । च । सातये ।

यच । राजऽभिः । दशऽभिः । निऽबाधितं । प्र । सुदासं । आवतं । तृत्सुऽभिः । सह ॥६॥

उभयास उभयविधाः सुदाःसंज्ञो राजा तत्सहायभूतास्तृत्सवश्चैवं द्विप्रकारा
जना आजिषु संपामेष्टिंद्रं च वरुणं च युवां हवन्ते । आहूयन्ते । किमर्थं । वस्वो
धनस्य सातये संभजनार्थं । यच येष्वजिषु दशभिर्दशसंख्याकै राजभिः शत्रुभू-

तैर्नृपैर्निबाधितं नितरां हिंसितं सुदासं नृत्सुभिः सह वर्तमानं प्रावतं युवां
प्रकर्षेणारक्षतं तेषाजिघ्रित्यन्वयः ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

दश॒ राजानः॒ समिता॒ अय॑ज्यवः सु॒दास॑मिन्द्रावरुणा॒ न यु॑युधुः ।

स॒त्या नृ॒णाम॑घ्नसदा॒मुप॑स्तुतिर्दे॒वा ए॒षाम॑भवन्दे॒वहू॑तिषु ॥ ७ ॥

दश॑ । राजानः । संऽईताः । अय॑ज्यवः । सु॒ऽदास॑ । इं॒द्राव॑रुणा । न । यु॒युधुः ।

स॒त्या । नृ॒णां । अ॒घ्न॒ऽसदा॑ । उप॑स्तुतिः । दे॒वाः । ए॒षां । अ॒भव॑न् । दे॒वऽहू॑तिषु ॥ ७ ॥

हे इंद्रावरुणौ दशसंख्याका राजानः सुदासः शचवः समिताः संगताः परस्परं
समवेता अयज्यवोऽयजमाना एवंभूतास्ते सुदासमेतत्संज्ञमेकमपि राजानं न
युयुधुः । न संप्रजहुः । युवाभ्यामनुगृहीतं तं ग्रहर्तुं न शक्नुः । तदानीमघ्नसदां ।
अघ्नान्यन्ने हविषि सीदंतीत्यघ्नसद ऋत्विजः । हविर्भिर्युक्तानां नृणां यज्ञस्य नेतृ-
णामृत्विजामुपस्तुतिः स्तोत्रं सत्या सफलाभूत् । अपि चैषां देवहूतिषु । देवा
हूयंत एष्विति देवहूतयो यज्ञाः । तेषु सर्वे च देवा अभवन् । युष्मदन्त्य-
हात्प्रादुर्भवन्ति ॥

॥ अथाष्टमी ॥

दा॒श॒रा॒ज्ञे परि॑यत्ताय वि॒श्वतः॑ सु॒दास॑ इंद्रावरुणावशि॒क्षतं॑ ।

श्वि॒त्यंचो॑ यच॒ नम॑सा क॒पदि॑नो धि॒या धी॑वंतो अ॒संप॑तं नृ॒त्सवः॑ ॥ ८ ॥

दा॒श॒ऽरा॒ज्ञे । परि॑ऽयत्ताय । वि॒श्वतः॑ । सु॒ऽदास॑ । इं॒द्राव॑रुणौ । अ॒शि॒क्षतं॑ ।

श्वि॒त्यंचः॑ । यच॑ । नम॑सा । क॒पदि॑नः । धि॒या । धी॑ऽवंतः । अ॒संप॑तं । नृ॒त्सवः॑ ॥ ८ ॥

हे इंद्रावरुणौ दाशराज्ञे ॥ दशशब्दस्य छांदसो दीर्घः । विभक्तिष्यत्ययः ॥ दशभी
राजभिः शशुभूतैर्विश्वतः सर्वतः परियत्ताय परिबेष्टिताय सुदासे राज्ञेऽशि॒क्षतं ।
बलं प्रायच्छतं । यच यस्मिन्देशे श्वित्यंचः श्वितं श्वेत्यं नैर्मस्यमंचंतो गच्छंतः
कपदिनो जटिला धीवंतः कर्मभिर्युक्तास्तृत्सवो वसिष्ठशिष्या एतत्संज्ञा ऋत्विजो
नमसा हविल्लक्षणेनाच्चेन धिया स्तुत्यासंपतं पर्यचरन् तस्मिन्देशे युवां तस्मै
राज्ञे बलं प्रायच्छतमित्यर्थः ॥

॥ अथ नवमी ॥

वृ॒चाण्यन्यः॑ समि॒थेषु॑ जिघ्र॒ते व्र॒तान्यन्यो॑ अ॒भि र॒क्षते॑ सदा ।

हवामहे॑ वां वृष॒णा सुवृ॒क्तिभि॒रस्मे॑ इं॒द्रावरु॑णा श॒र्मे यच्छ॑तं ॥ ९॥

वृ॒चाणि॑ । अ॒न्यः । सं॒ऽइ॒थेषु॑ । जिघ्र॒ते । व्र॒तानि॑ । अ॒न्यः । अ॒भि । र॒क्षते॑ । सदा ।

हवामहे॑ । वां । वृष॒णा । सुवृ॒क्तिभिः॑ । अ॒स्मे इति॑ । इं॒द्रावरु॑णा । श॒र्मे । यच्छ॑तं ॥ ९॥

हे इंद्रावरुणौ युवयोरन्य एक इंद्रो वृचाणि शबून् समिथेषु संयामेषु जिघ्रते । हंति । अन्य एको वरुणः सदा सर्वदा व्रतानि कर्माण्यभि रक्षते । अभितः सर्वतो रक्षति । हे वृषणा कामानां वर्षिताराविंद्रावरुणौ तथाविधी वां युवां सुवृक्तिभिः सप्रवृत्ताभिः स्तुतिभिर्हवामहे । आह्वयामहे । आहूतौ च युवामस्मे अस्मभ्यं शर्म सुखं यच्छतं । दत्तं ॥

॥ अथ दशमी ॥

अ॒स्मे इं॒द्रो वरु॑णो मि॒त्रो अ॒र्य॒मा द्यु॒क्षं यच्छ॑तु म॒हि श॒र्मे स॒प्रथः॑ ।

अ॒व॒ध्रं ज्योति॑रदि॒तेऽर्च॑तावृ॒धो दे॒वस्य॑ स्यो॒क्तं स॒वितु॑र्म॒नामहे॑ ॥ १० ॥

अ॒स्मे इति॑ । इं॒द्रः । वरु॑णः । मि॒त्रः । अ॒र्य॒मा । द्यु॒क्षं । यच्छ॑तु । म॒हि । श॒र्मे । स॒ऽप्रथः॑ ।

अ॒व॒ध्रं । ज्योतिः॑ । अ॒दि॒तेः । अ॒र्च॒त॒ऽवृ॒धः । दे॒वस्य॑ । स्यो॒क्तं । स॒वि॒तुः । म॒ना॒महे॑ ॥ १० ॥

व्याख्यातैयं । अक्षरार्थस्तु । इंद्रादयोऽस्मभ्यं द्योतमानं धनं प्रयच्छंतु सर्वतो विस्तीर्णं महद्गृहं च । यज्ञस्य वर्धयिष्या अदीनाया देवमातुस्तेजश्चास्माकमबाधकं भवतु । वयं च प्रेरकस्य देवस्य स्तोत्रं मनामहे । कुर्महे ॥

॥ इति पंचमस्य षष्ठे पंचमो वर्गः ॥

आ वामिति पंचर्चं चतुर्दशं सूक्तं वासिष्ठं चैष्टुभमैंद्रावरुणं । अनुक्रांतं च । आ वां पंचेति ॥ उक्थ्ये तृतीयसवने मैत्रावरुणशस्त इदं सूक्तं । सूचितं च । आ वां राजानाविंद्रावरुणा मधुमत्तमस्येति याज्या । आ० ६. १. इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

आ वां॑ राजानाव॒ध्वरे॑ व॒वृ॒त्यां ह॒व्येभि॑रिंद्रावरुणा नमोभिः ।

प्र वां॑ घृ॒ताचीं॑ बा॒ह्वोर्द॑धाना परि॒ त्मना॑ वि॒षु॒रूपा॑ जिगाति ॥ १ ॥

आ । वां । राजानौ । अध्वरे । ववृत्यां । हव्येभिः । इंद्रावरुणा । नमःऽभिः ।

प्र । वां । घृताची । बाह्वोः । दधाना । परि । त्मना । विषुऽरूपा । जिगाति ॥ १ ॥

हे राजानौ राजमानावीश्वरौ वेन्द्रावरुणावध्वरे हिंसारहितेऽस्मिन्यागे वां युवां हव्येभिर्हविर्भिर्नमोभिः स्तोत्रैश्चाववृत्यां । आवर्तयामि । अपि च बाह्वोर्हस्तयोर्दधाना धार्यमाणा विषुरूपा । रूपत इति रूपं हविः । विविधहविर्युक्ता घृताची घृतमंचन्ती जुहूस्मनात्मना स्वयमेव वां युवां परिप्रजिगाति । अभिप्रगच्छति । यद्वा विषुरूपा नानाविधरूपौ वामिति योज्यं ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

युवो राष्ट्रं बृहद्विन्वति द्यौर्यौ सेतृभिररज्जुभिः सिनीथः ।

परि नो हेळो वरुणस्य वृज्या उरं न इंद्रः कृणवदु लोकं ॥ २ ॥

युवोः । राष्ट्रं । बृहत् । इन्वति । द्यौः । यौ । सेतृऽभिः । अरज्जुऽभिः । सिनीथः ।

परि । नः । हेळः । वरुणस्य । वृज्याः । उरं । नः । इंद्रः । कृणवत् । ऊं इति । लोकं ॥ २ ॥

हे इंद्रावरुणौ युवोर्युवयोर्बृहन्महद्राष्ट्रं राज्यं द्यौर्बुल्लोकरूपमिन्वति । वृष्ट्या सर्वान् प्रीणयति । यौ युवां सेतृभिर्बंधकैररज्जुभी रज्जुरहितै रोगादिभिः सिनीथः पापकृतो बधीथः ॥ पिञ् बंधन इति धातुः ॥ तयोर्मध्ये वरुणस्य वारयितुर्देवस्य हेळः क्रोधो नोऽस्मान्परिवृज्याः । परिवृणक्तु । परित्यज्यान्यत्र गच्छतु । इंद्र उ इंद्रश्चोरं विस्तीर्णं लोकं स्थानं कृणवत् । करोतु ॥

॥ अथ तृतीया ॥

कृतं नो यज्ञं विदधेषु चारुं कृतं ब्रह्माणि सूरिषु प्रशस्ता ।

उपो रयिर्देवजूतो न एतु प्र णः स्पर्हाभिरुतिभिस्तिरेतं ॥ ३ ॥

कृतं । नः । यज्ञं । विदधेषु । चारुं । कृतं । ब्रह्माणि । सूरिषु । प्रऽशस्ता ।

उपो इति । रयिः । देवऽजूतः । नः । एतु । प्र । नः । स्पर्हाभिः । उतिऽभिः । तिरेतं ॥ ३ ॥

हे इंद्रावरुणौ नोऽस्माकं विदधेषु गृहेषु क्रियमाणं यज्ञं चारुं शोभनं फलसहितं कृतं । कुरुतं । तथा सूरिषु स्तोतृष्वस्मासु विद्यमानानि ब्रह्माणि परिवृढानि स्तोत्राणि प्रशस्ता प्रशस्तान्युत्कृष्टानि फलभांजि कृतं । कुरुतं । अपि च देवजूतो देवाभ्यां युवाभ्यां प्रेरितो रयिर्धनं नोऽस्मानुपैतु । प्राप्नोतु । तथा

स्पर्हाभिः स्पृहणीयाभिरुतिभी रक्षाभिर्नोऽस्मान् प्रतिरेतं । युवां वर्धयेथां ।
प्रपूर्वस्तिरतिर्वर्धनार्थः ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

अस्मे इंद्रावरुणा विश्ववारं रयिं धत्तं वसुमंतं पुरुक्षुं ।

प्र य आदित्यो अनृता मिनात्यमिता शूरो दयते वसूनि ॥४॥

अस्मे इति । इंद्रावरुणा । विश्वऽवारं । रयिं । धत्तं । वसुऽमंतं । पुरुऽक्षुं ।

प्र । यः । आदित्यः । अनृता । मिनाति । अमिता । शूरः । दयते । वसूनि ॥४॥

हे इंद्रावरुणावस्मे अस्मभ्यं रयिं धनं धत्तं । प्रयच्छतं । कीदृशं । विश्ववारं
विश्वैः सर्वैर्वरणीयं संभजनीयं वसुमंतं निवासयुक्तं पुरुक्षुं बह्वन्नं पुरुभिर्बहुभिः
प्रशस्यं वा । आदित्योऽदितेः पुत्रो यो वरुणोऽनृतानृतानि सत्यरहितानि भूतानि
प्रमिनाति प्रहिनस्ति ॥ मीड् हिंसायामिति धातुः ॥ शूरः शौर्यवान् स वरु-
णोऽमितामितान्यपरिमितानि वसूनि धनानि दयते । स्तोतृभ्यो ददाति ॥

॥ अथ पंचमी ॥

इयमिंद्रं वरुणमष्ट मे गीः प्रावत्तोके तनये तूतुजाना ।

सुरत्नासो देववीतिं गमेम यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥५॥

इयं । इंद्रं । वरुणं । अष्ट । मे । गीः । प्र । आवत् । तोके । तनये । तूतुजाना ।

सुऽरत्नासः । देवऽवीतिं । गमेम । यूयं । पात । स्वस्तिऽभिः । सदा । नः ॥५॥

मे मदीयेयं गीः स्तुतिरिंद्रं वरुणं चाष्ट । अश्रुतां । व्याप्नोतु । तथा तूतुजाना
मया प्रेर्यमाणा सा तोके पुत्रे तनये पौत्रे च विषये प्रावत् । प्ररक्षत्वस्मान् ।
वयं च सुरत्नासः शोभनधनाः संतो देववीतिं देवैः कामयितव्यं यज्ञं गमेम ।
प्राप्नुयाम । हे इंद्रावरुणादयः सर्वे देवा यूयं स्वस्तिभिः कल्याणैर्नोऽस्मान् सदा
सर्वदा पात । रक्षत ॥

॥ इति पंचमस्य षष्ठे षष्ठो वर्गः ॥

पुनीषे वामिति पंचर्चं पंचदशं सूक्तं वसिष्ठस्यार्धं चैष्टुभमैंद्रावरुणं । पुनीष
इत्यनुक्रांतं ॥ आभिष्वविकेषूक्थ्येषु तृतीयसवने स्तोमवृद्धौ प्रशास्तुरिदमावापार्थं ।
सूचितं च । युवां नरा पुनीषे वां । आ० ७. ९. इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

पुनीषे वामरक्षसं मनीषां सोममिन्द्राय वरुणाय जुहत् ।

घृतप्रतीकामुषसं न देवी ता नो यामन्वरुण्यतामभीके ॥ १ ॥

पुनीषे । वां । अरक्षसं । मनीषां । सोमं । इन्द्राय । वरुणाय । जुहत् ।

घृतऽप्रतीकां । उषसं । न । देवी । ता । नः । यामन् । उरुण्यतां । अभीके ॥ १ ॥

इन्द्रावरुणौ वां युवाभ्यां युवयोरर्थमरक्षसं रक्षोरहितां राक्षसैरसंस्पृष्टां मनीषां स्तुतिं पुनीषे । शोधयामि । किं कुर्वन् । इन्द्राय वरुणाय च सोमं जुहत् इन्द्रं वरुणं चोद्दिश्य सोममग्नौ प्रक्षिपन् । कीदृशी मनीषां । देवी द्योतमानामुषसं न उषसमिव घृतप्रतीकां दीप्तावयवां । शिष्टः परोक्षकृतः । ता ताविन्द्रावरुणावभीकेऽभिगते युद्धे यामन् यामनि युद्धार्थं गमने सति नोऽस्मानुरुण्यतां । रक्षतां ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

स्पर्धते वा उ देवहूये अच येषु ध्वजेषु दिद्यवः पतन्ति ।

युवं तां इन्द्रावरुणावमिचान्हतं पराचः शर्वा विषूचः ॥ २ ॥

स्पर्धते । वै । ऊं इति । देवऽहूये । अच । येषु । ध्वजेषु । दिद्यवः । पतन्ति ।

युवं । तान् । इन्द्रावरुणौ । अमिचान् । हतं । पराचः । शर्वा । विषूचः ॥ २ ॥

देवहूये । देवा विजिगीषवो योद्धारो हूयन्ते युद्धार्थं परस्परमाहूयन्त इति देवहूयः संयामः । अचास्मिन्देवहूये संयामे स्पर्धते वै शचवोऽस्माभिः स्पर्धते खलु । उ इति पूरकः । येषु संयामेषु ध्वजेषु पताकासु दिद्यवः शक्षिप्रान्यायुधानि पतन्ति तान् तेषु संयामेषु विद्यमानानमिचान् शचून् हे इन्द्रावरुणौ युवं युवां शर्वा शरुणा हिंसकेनायुधेन पराचः पराङ्मुखान् विषूचो विविधगतींश्च हतं । हिंस्तं । यथा ते शचवः पराङ्मुखा इतस्ततः पलायमानाश्च भवन्ति तथा तान्वाधेषामित्यर्थः ॥

॥ अथ तृतीया ॥

आपश्चिद्धि स्वयंशसः सदःसु देवीरिन्द्रं वरुणं देवता धुः ।

कृहीरन्यो धारयति प्रविक्ता वृषाण्यन्यो अप्रतीनि हन्ति ॥ ३ ॥

आपः। चित्। हि। स्वऽयशसः। सदःऽसु। देवीः। इंद्रं। वरुणं। देवता। धुरिति धुः।
कृष्टीः। अन्यः। धारयति। प्रऽविक्ताः। वृचाणि। अन्यः। अप्रतीनि। हंति ॥३॥

आपश्चिद्विकाराः सोमाश्च स्वयशसः स्वायत्तयशस्का देवीर्द्योतमानाः संतः
सदःसु सदनेषु स्थानेष्विंद्रं वरुणं च देवतैते द्वे देवते धुः। धारयन्ति। अवस्था-
पयन्ति। सोमेनापायिता हि देवताः स्वे स्वे स्थानेऽवतिष्ठन्ते। यद्वा वसती-
वर्याख्या आप एव सोमाभिषवद्वारा सदनेष्विंद्रं वरुणं च धारयन्ति। तयोरिंद्रा-
वरुणयोरन्य एकः प्रविक्ताः पृथक्कृताः पुण्यापुण्यविवेकेन विचित्रफलभोक्त्राः
कृष्टीः प्रजा असांकर्येण धारयति। अन्य इंद्रो वृचाणि शत्रुजातान्यप्रतीन्यैरप्रति-
गतानि हन्ति। हिनस्ति ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

स सुक्रतुर्चतचित्सु होता य आदित्य शवसा वां नमस्वान्।
आवर्तदेवसे वां हविष्मानसदित्स सुविताय प्रयस्वान् ॥४॥
सः। सुऽक्रतुः। चतऽचित्। अस्तु। होता। यः। आदित्या। शवसा। वां। नमस्वान्।
आऽवर्तैत्। अवसे। वां। हविष्मान्। असत्। इत्। सः। सुविताय। प्रयस्वान् ॥४॥

सुक्रतुः शोभनकर्मा शोभनप्रज्ञो वा स होता स्तोता ऋतचिहतस्योदकस्य
यज्ञस्य वा चेता निचेतास्तु। भवतु। हे आदित्यादितेः पुत्राविंद्रावरुणौ ॥ छांदसः
सांहितिको ह्रस्वः ॥ यो नमस्वान् नमसा नमस्कारेण स्तोत्रेण वा युक्तः सन्
शवसा बलेन युक्तौ वां युवां। परिचरतीति शेषः। स सुक्रतुरित्यन्वयः।
अपि च यो हविष्मान् हविर्भिर्युक्तः सन् अवसे तर्पणार्थं वां युवामावर्तन्
आवर्तयेत् स यजमानः प्रयस्वानन्नवान् भूत्वा सुविताय सधु प्राप्नव्याय फला-
यासदित्। भवेदेव ॥

॥ अथ पंचमी ॥

इयमिंद्रं वरुणमष्ट मे गीः प्रार्वत्तोके तनये तूतुजाना।
सुरत्नासो देववीतिं गमेम यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥५॥
इयं। इंद्रं। वरुणं। अष्ट। मे। गीः। प्र। आवत्। तोके। तनये। तूतुजाना।
सुऽरत्नासः। देवऽवीतिं। गमेम। यूयं। पात। स्वस्तिऽभिः। सदा। नः ॥५॥

व्याख्यातेयं । मदीया स्तुतिरिदं वरुणं चाश्रुतां । मया प्रेर्यमाणा सा पुत्रे
पौत्रे च विषयेऽस्मान् प्ररक्षतु । वयं शोभनधनाः संत उत्तरोत्तरं यागं प्राप्नुयाम ।
हे इंद्रावरुणादयो देवा अस्मान् सर्वदा कल्याणै रक्षत ॥

॥ इति पंचमस्य षष्ठे सप्तमो वर्गः ॥

धीरा त्वस्येत्यष्टचं षोडशं सूक्तं वसिष्ठस्यार्धे चैष्टुभं वरुणदेव्यं । तथा चानु-
क्रांतं । धीराष्टौ वारुणं हेति ॥ गतो विनियोगः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

धीरा त्वस्य महिना जनूंषि वि यस्तस्तंभ रोदसी चिदुर्वी ।

प्र नाकमृष्टं नुनुदे बृहंतं द्विता नक्षत्रं पप्रथच्च भूमं ॥१॥

धीरा। तु। अस्य। महिना। जनूंषि। वि। यः। तस्तंभं। रोदसी इति। चित्। उर्वी इति।

प्र। नाकं। ऋष्टं। नुनुदे। बृहंतं। द्विता। नक्षत्रं। पप्रथत्। च। भूमं ॥१॥

अस्य वरुणस्य जनूंषि जन्मानि महिना महिम्ना तु क्षिप्रं धीरा धीराणि
धैर्येवंति भवंति । यो वरुण उर्वी विस्तीर्णे रोदसी चित् द्यावापृथिव्यावपि
वितस्तंभ विविधं स्तब्धे स्वकीये स्थाने स्थिते अकरोत् । यश्च बृहंतं महान्तं
नाकमादित्यं नक्षत्रं च ऋष्टं दर्शनीयं द्विता द्वैधं प्रनुनुदे प्रेरयति स्म । अहनि
सूर्यं दर्शनीयं प्रेरयति रात्रौ नक्षत्रं तथेति द्विप्रकारः । भूम भूमिं च यः पप्रथत्
अप्रथयत् विस्तारितवान् तस्यास्य वरुणस्येत्यन्वयः ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

उत स्वया तन्वाऽ सं वदे तत्कदा न्वं तर्वरुणे भुवानि ।

किं मे हव्यमहृणानो जुषेत कदा मृळीकं सुमना अभि ख्यं ॥२॥

उत। स्वया। तन्वा। सं। वदे। तत्। कदा। नु। अंतः। वरुणे। भुवानि।

किं। मे। हव्यं। अहृणानः। जुषेत। कदा। मृळीकं। सुऽमनाः। अभि। ख्यं ॥२॥

वरुणं शीघ्रं दिदृक्षमाण ऋषिरनया वितर्कयति । उतेति विचिकित्सायां ।
उत किं स्वया तन्वा स्वीयेनात्मीयेन शरीरेण संवदे । सहवदनं करोमि आहो
स्वित् तत्तेन वरुणेन सह संवदे । कदा नु कदा खलु वरुणे देवेऽतर्भुवानि ।

अंतर्भूतो भवानि । वरुणस्य चित्ते संलग्नो भवानीत्यर्थः । अपि च मे मदीयं
हृष्यं स्तोत्रं हविर्वाहणानोऽक्रुध्यन् वरुणः किं केन हेतुना जुषेत । सेवेत । समनाः
शोभनमनस्कः सन्नहं कदा कस्मिन्काले मृळीकं सुखयितारं वरुणमभिख्यं ।
अभिपश्येयं ॥

॥ अथ तृतीया ॥

पृच्छे तदेनो वरुण दिदृक्षूपो एमि चिकितुषो विपृच्छं ।

समानमिन्मे कवयश्चिदाहुरयं ह तुभ्यं वरुणो हृणीते ॥३॥

पृच्छे । तत् । एनः । वरुण । दिदृक्षु । उपो इति । एमि । चिकितुषः । विऽपृच्छं ।

समानं । इत् । मे । कवयः । चित् । आहुः । अयं । ह । तुभ्यं । वरुणः । हृणीते ॥३॥

हे वरुण तदेनः पापं पृच्छे । त्वां पृच्छामि । दिदृक्षु ॥ छांदसः सुलोपः ॥
द्रष्टुमिच्छन्नहं । येन पापेन हेतुना त्वदीयैः पाशैर्बद्धोऽस्मि । पृष्टः सन् तत्पापं
कथय । अहं विपृच्छं विविधं प्रष्टुं चिकितुषो विदुषो जनानुपो एमि । उपागां । ते
कवयश्चित् क्रांतदर्शिनो जनाश्च मे मह्यं समानमित् समानमेवैकरूपमेवाहुः ।
अकथयन् । यदाहुस्तदाह । हे स्तोतस्तुभ्यमयं हायमेव वरुणो हृणीते । क्रुध्यतीति ।
अतः क्रोधं परित्यज्यास्मान्पाशेभ्यो मोचय ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

किमागं आस वरुण ज्येष्ठं यत्स्तोतारं जिघांससि सखायं ।

प्र तन्मे वोचो दूळभ स्वधावोऽव त्वानेना नमसा तुर इयां ॥४॥

किं । आगः । आस । वरुण । ज्येष्ठं । यत् । स्तोतारं । जिघांससि । सखायं ।

प्र । तत् । मे । वोचः । दुऽदभ । स्वधाऽवः । अव । त्वा । अनेनाः । नमसा । तुरः । इयां ॥४॥

हे वरुण ज्येष्ठमधिकं किमाग आस । कोऽपराधो मया कृतो बभूव । यद्येना-
गसा सखायं मिचभूतं संतं स्तोतारं जिघांससि हंतुमिच्छसि । हे दूळभ दुर्दभ
अन्यैर्बाधितुमशक्य स्वधावस्तेजस्विन् हे वरुण तदागो मे मह्यं प्रवोचः । प्रब्रूहि ।
एवं सति तस्य प्रायश्चित्तं कृत्वानेना अपापः सन्नहं तुरस्त्वरमाणः शीघ्रो नमसा
नमस्कारेण हविषा वा त्वामवेयां । उपगच्छेयं ॥

॥ अथ पंचमी ॥

अव दुग्धानि पित्र्या सृजा नोऽव या वयं चकुमा तनूभिः ।

अव राजन्पशुतृपं न तायुं सृजा वत्सं न दास्यो वसिष्ठं ॥ ५ ॥

अव । दुग्धानि । पित्र्या । सृज । नः । अव । या । वयं । चकुम । तनूभिः ।

अव । राजन् । पशुतृपं । न । तायुं । सृज । वत्सं । न । दास्यः । वसिष्ठं ॥ ५ ॥

हे वरुण पित्र्या पितृतः प्राप्नानि नोऽस्मदीयानि दुग्धानि द्रोहान् बंधनहे-
तुभूतानवसृज । विमुंच । अस्मन्नो विश्लेषय । वयं च या यानि द्रोहजातानि
तनूभिः शरीरिश्चकृम कृतवन्तः स्म तानि चावसृज । हे राजन् राजमान वरुण
पशुतृपं न तायुं स्तेन्यप्रायश्चित्तं कृत्वावसाने घासादिभिः पशूनां तर्पयितारं स्तेन-
मिव दास्यो रज्जोवत्सं न वत्समिव च वसिष्ठं मां बंधकात्पापादवसृज । विमुंच ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

न स स्वो दक्षो वरुण ध्रुतिः सा सुरा मन्युर्विभीदको अचिन्तिः ।

अस्ति ज्यायान्कनीयस उपारे स्वप्नश्चनेदनृतस्य प्रयोता ॥ ६ ॥

न । सः । स्वः । दक्षः । वरुण । ध्रुतिः । सा । सुरा । मन्युः । विऽभीदकः । अचिन्तिः ।

अस्ति । ज्यायान् । कनीयसः । उपऽअरे । स्वप्नः । चन । इत् । अनृतस्य । प्रऽयोता ॥ ६ ॥

हे वरुण स स्वो दक्षः पुरुषस्य स्वभूतं तद्वलं पापप्रवृत्तौ कारणं न भवति ।
किंतर्हि ध्रुतिः स्थिरोत्पत्तिसमय एव निर्मिता दैवगतिः कारणं ॥ ध्रु गतिस्थैर्य-
योरिति धातुः ॥ सा च ध्रुतिर्वक्ष्यमाणरूपा सुरा प्रमादकारिणी मन्युः क्रोधश्च
गुर्वादिविषयः सन् अनर्थहेतुः । विभीदको द्यूतसाधनोऽक्षः । स च द्यूतेषु पुरुषं प्रेर-
यन्ननर्थहेतुर्भवति । अचिन्तिरज्ञानमविवेककारणं । अत ईदृशी दैवकूपिरेव पुरुषस्य
पापप्रवृत्तौ कारणं । अपि च कनीयसोऽल्पस्य हीनस्य पुरुषस्य पापप्रवृत्ता-
वुपार उपागते समीपे नियंतृत्वेन स्थितो ज्यायानधिक ईश्वरोऽस्ति । स एव तं
पापे प्रवर्तयति । तथा चास्मात् । एष ह्येवासाधु कर्म कारयति तं यमधो निनीषत
इति । एवं च सति स्वप्नश्चन स्वप्नोऽप्यनृतस्य पापस्य प्रयोता प्रकर्षेण मिश्रयिता
भवति । इदिति पूरकः । स्वप्ने कृतैरपि कर्मभिर्बहूनि पापानि जायन्ते किमु वक्तव्यं
जायति कृतैः कर्मभिः पापान्युत्पद्यन्त इति । अतो ममापराधो दैवागत इति हे
वरुण त्वया क्षंतव्य इति भावः ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

अरं दासो न मीळहुषे कराण्यहं देवाय भूर्णयेऽनागाः ।

अचेतयदचितो देवो अर्यो गृत्सं राये कवितरो जुनाति ॥ ७ ॥

अरं । दासः । न । मीळहुषे । कराणि । अहं । देवाय । भूर्णये । अनागाः ।

अचेतयत् । अचितः । देवः । अर्यः । गृत्सं । राये । कविऽतरः । जुनाति ॥ ७ ॥

मीळहुषे सेक्ते कामानां वर्षिचे भूर्णये जगतो भर्चे देवाय दानादिगुणयुक्ताय वरुणायानागास्तत्प्रसादादपापः सन्नहमरमलं पर्याप्तं कराणि । परिचरणं करवाणि । दासो न । यथा भृत्यः स्वामिने सम्यक् परिचरति तद्वत् । अर्यः स्वामी स च देवोऽचितोऽजानतोऽस्मानचेतयत् । चेतयतु । प्रज्ञापयतु । गृत्सं स्तोतारं च कवितरः प्राज्ञतरो देवो राये धनाय धनप्राप्त्यर्थं जुनाति । जुनातु । प्रेरयतु ॥

एकादशिने वारुणे पशावयमिति पुरोडाशस्यानुवाक्या । सूचितं च । अयं स तुभ्यं वरुण स्वधाव एवा वंदस्व वरुणं बृहंतं । आ० ३. ७. इति ॥

॥ सैषाचाष्टमी ॥

अयं स तुभ्यं वरुण स्वधावो हृदि स्तोम उपश्रितश्चिदस्तु ।

शं नः क्षेमे शमु योगे नो अस्तु यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ८ ॥

अयं । स । तुभ्यं । वरुण । स्वधाऽवः । हृदि । स्तोमः । उपऽश्रितः । चित् । अस्तु ।

शं । नः । क्षेमे । शं । ऊं इति । योगे । नः । अस्तु । यूयं । पात । स्वस्तिऽभिः । सदा । नः ॥ ८ ॥

हे स्वधावोऽन्नवन्वरुण तुभ्यं त्वर्थं क्रियमाणोऽयमेतत्सूक्तात्मकं स्तोमः स्तोत्रं हृदि त्वदीये हृदये स सुष्टूपश्रित उपगतः समवेतोऽस्तु । चिदिति पूरकः । अप्राप्तस्य प्रापणं योगः प्राप्तस्य रक्षणं क्षेमः । नोऽस्मदीये क्षेमे रक्षणे शमुपद्रवाणां शमनमस्तु । योगे च नोऽस्मदीये प्रापणे शमु शमनमेवास्तूपद्रवाणां । हे वरुणादयो देवा नोऽस्मान् सर्वदा स्वस्तिभिरविनाशैः पात । रक्षत ॥

॥ इति पंचमस्य षष्ठेऽष्टमो वर्गः ॥

रदत्पथ इति सप्तर्चं सप्तदशं सूक्तं वसिष्ठस्यार्धं त्रैष्टुभं वारुणं । अनुक्रांतं च । रदत्समेति ॥ गतो विनियोगः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

रदात्पथो वरुणः सूर्याय प्राणींसि समुद्रिया नदीनां ।

सर्गो न सृष्टो अर्वतीर्हतायन् चकार महीरवनीरहभ्यः ॥ १ ॥

रदत् । पथः । वरुणः । सूर्याय । प्र । अणींसि । समुद्रिया । नदीनां ।

सर्गः । न । सृष्टः । अर्वतीः । अतः । यन् । चकार । महीः । अरवनीः । अहः । भ्यः ॥ १ ॥

अयं वरुणो देवः सूर्याय सर्वस्य प्रेरकायादित्याय पथो मार्गानंतरिक्षप्रदेशान्प्रदत् । प्रायच्छत् । समुद्रिया समुद्र उदधौ भवानि । यद्वा समुद्रवंत्यस्मादाप इति समुद्रमंतरिक्षं । तत्र भवान्यणीस्युदकानि नदीनां प्रासृजत् । सर्गो न । सृज्यते युद्धभूमौ सादिना प्रेर्यत इति सर्गोऽश्वः । स यथार्वतीर्वडवाः प्रति शीघ्रं गच्छति तद्वहतायन् अतः शीघ्रं गमनमात्मन इच्छन् महीर्महतीरवनी राचीरहभ्योऽहोभ्यः सकाशाच्चकार । भेदेन कृतवान् । अस्तं गच्छन् सूर्य एव वरुण इत्युच्यते । स हि स्वगमनेन राचीर्जनयति ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

आत्मा ते वातो रज आ नवीनोत्पशुर्न भूर्णिर्यवसे ससवान् ।

अंतर्मही बृहती रोदसीमे विष्वा ते धाम वरुण प्रियाणि ॥ २ ॥

आत्मा । ते । वातः । रजः । आ । नवीनोत् । पशुः । न । भूर्णिः । यवसे । ससः । वान् ।

अंतः । मही इति । बृहती इति । रोदसी इति । इमे इति । विष्वा । ते । धाम ।

वरुण । प्रियाणि ॥ २ ॥

हे वरुण ते त्वदीयस्त्वयांतरिक्षे प्रेर्यमाणो वातो वायुरात्मा सर्वस्य प्राणिजातस्य प्राणरूपेण धारयिता । स च रज उदकमा नवीनोत् । समंतात् प्रेरयति । वातेन हि वृष्टिर्जायते । भूर्णिर्जगतो भर्ता स वायुर्यवसे घासे प्रक्षिप्ते सति यथा पशुरन्भवान् भवति तद्वत्ससवान् । ससमित्यन्ननाम । तद्वान् भवति । हविल्लक्षणा मन्नमपि तस्मै प्रयच्छंतीत्यर्थः । यद्वा सनोतेः कसौ रूपं । ततः ससवान् संभक्तवान्वातो घासे सति पशुर्यथा भारवाही भवति तद्वज्जगतो भर्ता । हे वरुण मही महत्यौ बृहती परिवृढे इमे रोदसी द्यावापृथिव्यावंतर्मध्ये । द्यावापृथिव्योर्मध्य इत्यर्थः । ते तत्र विष्वा सर्वाणि धाम धामानि स्थानानि तेजांसि वा प्रियाणि सर्वेषां प्रीतिकराणि भवन्ति ॥

॥ अथ तृतीया ॥

परि स्पशो वरुणस्य स्मदिष्टा उभे पश्यन्ति रोदसी सुमेके ।

ऋतावानः कवयो यज्ञधीराः प्रचेतसो य इषयंत मन्म ॥३॥

परि। स्पशः। वरुणस्य। स्मत् ५ ईष्टाः। उभे इति। पश्यन्ति। रोदसी इति। सुमेके इति सुऽमेके।

ऋतऽवानः। कवयः। यज्ञऽधीराः। प्रऽचेतसः। ये। इषयंत। मन्म ॥३॥

स्पशन्ति स्पृशन्तीति स्पशश्चराः। वरुणस्य देवस्य स्पशश्चराः स्मदिष्टाः। स्मदित्येतत् प्रशस्यार्थे सहार्थे च वर्तते। प्रशस्तगतयः। यद्वा सह प्रेषिताः संतः सुमेके शोभनमेहने सुरूपे वोभे रोदसी द्यावापृथिव्यौ परि पश्यन्ति। परित ईक्षन्ते। उभयोर्लोकयोर्वर्तमानान्पुण्यापुण्यकारिणो जनान्पश्यन्तीत्यर्थः। यस्मादेवं तस्मात्तज्जीत्या ऋतावानः कर्मवन्तो यज्ञधीरा यज्ञेषु कृतबुद्धयः प्रचेतसः प्राज्ञाः कवयः क्रांतदर्शिनो ये जना मन्म मन्मानि स्तोत्राणीषयंत गमयन्ति वरुणं प्रापयन्ति तानपि परिपश्यन्तीत्यर्थः। अतोऽस्मानपि स्तोतृज्जात्वा पापान्मुचं-
बित्यृषिराशास्ते ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

उवाच मे वरुणो मेधिराय चिः सप्त नामाग्न्या विभर्ति ।

विद्वान्पदस्य गुह्या न वोचद्युगाय विप्र उपाय शिक्षन् ॥४॥

उवाच। मे। वरुणः। मेधिराय। चिः। सप्त। नाम। अग्न्या। विभर्ति।

विद्वान्। पदस्य। गुह्या। न। वोचत्। युगाय। विप्रः। उपाय। शिक्षन् ॥४॥

मेधिराय मेधाविने मे मह्यं वरुण उवाच। उक्तवान्। किमुक्तवान् तदाह। चिः सप्तैकविंशतिसंख्याकानि नामान्यग्न्या गौर्विभर्ति। धारयतीति। वागच गौरुच्यते। सा चोरसि कंठे शिरसि च बद्धानि गायत्र्यादीनि सप्त छंदसां नामानि विभर्ति। यद्वा वेदात्मिका वागेकविंशतिसंस्थानां यज्ञानां नामानि विभर्ति। धारयति। अपर आह। गौः पृथिवी। तस्याश्च गौर्गमा जमेति पठितायेकविंशति नामानीति। अपि च विद्वान् जानन् विप्रो मेधावी स वरुणो युगाय युक्तायो-
परायोप समीपे रममाणायान्तेवासिने मह्यं शिक्षन् उपदिशन् पदस्योक्तृष्टस्य

स्थानस्य ब्रह्मलोकलक्षणस्य संबंधीनि गुह्या गुह्यानि रहस्यान्युपदेशे गम्यानि ।
नशब्दस्यार्थः । इमानि च वोचत् । उक्तवान् । अतोऽहं वरुणस्य शिष्योऽस्मि ।
तस्मात्स वरुणोऽस्मान् पापान्मोचयत्वित्यर्थः ॥

॥ अथ पंचमी ॥

तिस्रो द्यावो निहिता अंतरस्मिन्तिस्रो भूमिरुपराः षड्विधानाः ।

गृत्सो राजा वरुणश्चक्र एतं दिवि प्रेक्षं हिरण्ययं शुभे कं ॥ ५ ॥

तिस्रः । द्यावः । निऽहिताः । अंतः । अस्मिन् । तिस्रः । भूमीः । उपराः । षट्ऽविधानाः ।

गृत्सः । राजा । वरुणः । चक्रे । एतं । दिवि । प्रऽईक्षं । हिरण्ययं । शुभे । कं ॥ ५ ॥

तिस्रस्त्रिप्रकारा उत्तममध्यमाधमभावेन त्रिविधा द्यावो द्युलोका अस्मिन्वरु-
णेऽन्तर्मध्ये निहिताः । तिस्रः पूर्ववत्त्रिविधा भूमीभूम्यश्च षड्विधानाः । विधानं
विधा । वसंताद्युतुभेदेन षड्विधाः प्रकारा यासु तादृश्यः । उपरा अस्मिन्नेव वरुण
उप्रा अंतर्भूताः । लोकानां चित्वं च त्रयो वा इमे त्रिवृतो लोका इत्यादिना
ब्राह्मणेनावगम्यते । तिस्रो भूमीर्धारयन् । ऋग्वे० २. २७. ८. । इति निगमश्च भवति ।
इमी लोकावावृत्य वरुणस्तिष्ठतीत्यर्थः । अपि च गृत्सः स्तुत्यो राजेश्वरः स वरुणो
दिष्टान्तरिक्षे हिरण्ययं हिरण्यमयं सुवर्णमयं हितरमणीयं वा प्रेक्षं दोलावत् दिग्द्व-
यसंस्पर्शिनमेतं सूर्यं शुभे कं दीप्त्यर्थं चक्रे । कृतवान् । दिवि सूर्यमदधात्सोममद्रौ
। ऋग्वे० ५. ८५. २. । इति हि श्रूयते ॥

वारुणे पशावव सिंधुमिति वपाया अनुवाक्या । सूचितं च । अत्र सिंधुं
वरुणो द्यौरिव स्थादयं सु तुभ्यं वरुण स्वधावः । अ० ३. ७. । इति ॥

॥ सैषा षष्ठी ॥

अत्र सिंधुं वरुणो द्यौरिव स्थादृप्तो न श्वेतो मृगस्तुर्विषमान् ।

गंभीरशंसो रजसो विमानः सुपारक्षत्रः सतो अस्य राजा ॥ ६ ॥

अत्र । सिंधुं । वरुणः । द्यौः । इव । स्थात् । दृप्तः । न । श्वेतः । मृगः । तुर्विषमान् ।

गंभीरऽशंसः । रजसः । विऽमानः । सुपारऽक्षत्रः । सतः । अस्य । राजा ॥ ६ ॥

द्यौरिव सूर्य इव दीप्तो वरुणः सिंधुं समुद्रमवस्थात् । वेलायामवस्थापयति ।
यथा वेलां नातिक्रामति तथा करोतीत्यर्थः । कीदृशो वरुणः । दृप्तो न द्रवणशील

उदविंदुरिव श्वेतः शुभवर्णो मृगः । लुप्तोपममेतत् । गौरमृग इव तुविष्मान्
बलवान् प्रवृद्धो वा गंभीरशंसः । गंभीरो महान् शंसः स्तोत्रं यस्य स तथोक्तः ।
रजस उदकस्य विमानो निर्माता । सुपारक्षः सुदुःखात्पारकं क्षत्रं बलं धनं
वा यस्य तादृशो वरुणः सतो विद्यमानस्यास्य जगतो राजेश्वरो भवति ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

यो मृळयाति चक्रुषे चिदागो वयं स्याम वरुणे अनागाः ।

अनु व्रतान्यदितेर्ऋधंतो यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ७ ॥

यः । मृळयाति । चक्रुषे । चित् । आगः । वयं । स्याम । वरुणे । अनागाः ।

अनु । व्रतानि । अदितेः । ऋधंतः । यूयं । पात । स्वस्तिभिः । सदा । नः ॥ ७ ॥

आगोऽपराधं चक्रुषे चिकृतवतेऽपि स्तोत्रे यो वरुणो मृळयाति उपदयां
करोति तस्मिन्वरुणेऽनागा अनागसोऽनपराधाः संतो वयं स्याम । वर्तमाना
भवेम । किं कुर्वतः । अदितेरदीनस्य वरुणस्य संबंधीनि व्रतानि कर्माण्यनु
आनुपूर्व्येण ऋधंतः समर्थयंतः । हे वरुणादयो देवा यूयमस्मान् सर्वदा कल्याणैः
पालयत ॥

॥ इति पंचमस्य षष्ठे नवमो वर्गः ॥

प्र शुंध्युवमिति सप्तर्चमष्टादशं सूक्तं वसिष्ठस्यार्धे चैष्टुभं वारुणं । प्र शुंध्युवमि-
त्यनुक्रांतं ॥ गतो विनियोगः ॥

॥ तच्च प्रथमा ॥

प्र शुंध्युवं वरुणाय प्रेष्टां मतिं वसिष्ठ मीळ्हुषे भरस्व ।

य ईमर्वाचं करते यजचं सहस्रामघं वृषणं बृहंतं ॥ १ ॥

प्र । शुंध्युवं । वरुणाय । प्रेष्टां । मतिं । वसिष्ठ । मीळ्हुषे । भरस्व ।

यः । ई । अर्वाचं । करते । यजचं । सहस्रामघं । वृषणं । बृहंतं ॥ १ ॥

ऋषिरात्मानमेव प्रत्यक्षीकृत्य स्तुतौ नियुक्ते । हे वसिष्ठ त्वं मीळ्हुषे सेक्ते
वरुणाय शुंध्युवं शोधयिषीं यद्वा स्वत एव शुद्धां प्रेष्टां प्रियतमां मतिं मननी-
यामीदृशीं स्तुतिं प्रभरस्व । प्रहर । प्रापय । यो वरुण ईमेनं सूर्यमर्वाचमस्मद-
भिमुखं करते अंतरिक्षे करोति तस्मै वरुणायेत्यन्वयः । कीदृशं सूर्यं । यजचं यष्ट्यं
सहस्रामघं बहुधनं वृषणं कामानां वर्षकं बृहंतं महान्तं ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

अथा न्वस्य संदृशं जगन्वानमेरनीकं वरुणस्य मंसि ।

स्वपर्यदश्मन्नधिपा उ अंधोऽभि मा वपुर्हश्ये निनीयात् ॥ २ ॥

अध । न । अस्य । संदृशं । जगन्वान् । अमेः । अनीकं । वरुणस्य । मंसि ।

स्वः । यत् । अश्मन् । अधिऽपाः । उं इति । अंधः । अभि । मा । वपुः । हश्ये ।

निनीयात् ॥ २ ॥

अधाधुनास्य वरुणस्य संदृशं संदर्शनं नु क्षिप्रं जगन्वान् गतवानहममेर-
नीकं ज्वालासंधं मंसि । स्तवानि । तं वरुणं यष्टुमिति शेषः । यद्यदा वरुणः
स्वः सुखकरमश्मन्नश्मन्यभिषवार्थे पाषाणेऽवस्थितं । अभिषुतमित्यर्थः । ईदृशमंधः
सोमलक्षणमन्नमधिपा अधिकं पाता भवेत् ॥ छांदसः षष्ठ्यभावः । उ इति
पूरकः ॥ तदानीं मा मां वपुः शरीरं स्कृकीयं । वपुरिति रूपनाम । प्रशस्तं रूपं
वा दृश्ये दर्शनार्थमभिनिनीयात् । अभिप्रापयेत् ॥

॥ अथ तृतीया ॥

आ यदुहाव वरुणश्च नावं प्र यत्समुद्रमीरयाव मध्यं ।

अधि यदपां क्षुभिश्चराव प्र प्रेख ईखयावहै शुभे कं ॥ ३ ॥

आ । यत् । रुहाव । वरुणः । च । नावं । प्र । यत् । समुद्रं । ईरयाव । मध्यं ।

अधि । यत् । अपां । क्षुऽभिः । चराव । प्र । प्रऽईखे । ईखयावहै । शुभे । कं ॥ ३ ॥

यद्यदा वरुणे प्रसन्ने सत्यहं वरुणश्चोभौ नावं दुममयी तरणसाधनभूतामारु-
हाव उभावारूढौ बभूविव । तां च नावं यद्यदा समुद्रं मध्यं समुद्रस्य मध्यं प्रति
प्रेरयाव प्रकर्षेण गमयाव । यद्यदा चापामुदकानामधि उपरि क्षुभिर्गैर्भीभिर-
न्याभिरपि नौभिश्चराव वर्तावहै तदानीं शुभे शोभार्थं प्रेखे नौरूपायां दोला-
यामेव प्रेखयावहै । निम्नोन्नतैस्तरंगैरित्येतच्च प्रविचलन्ती संक्रीडावहै । कमिति
पूरकः । यद्वा क्रियाविशेषणं कं सुखं यथा भवति तथेत्यर्थः ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

वसिष्ठं ह वरुणो नाय्याधादृषिं चकार स्वपा महोभिः ।

स्तोतारं विप्रः सुदिनत्वे अह्नां याचु द्यावस्तनन्यादुषासः ॥ ४ ॥

वसिष्ठं ह । वरुणः । नावि । आ । अधात् । चूर्षि । चकार । सुऽअपाः । महःऽभिः ।
स्तोतारं । विप्रः । सुदिनऽत्वे । अह्नी । यात् । न । द्यावः । ततनन् । यात् । उषसः ॥ ४ ॥

एवं वसिष्ठेनात्मनोक्ते यद्वरुणेन कृतं तद्दर्शयति । वसिष्ठं ह वसिष्ठं खलु वरुणो
नावि स्वकीयायामाधात् । आरोहयत् । तथा तमृषिमबोभी रक्षयैः स्वपां स्वपसं
शोभनकर्माणं चकार । वरुणः कृतवान् । अपि च विप्रो मेधावी वरुणोऽह्नां
दिवसानां मध्ये सुदिनत्वे यत्फलत्वेन शोभनदिनत्वं तच्च स्तोतारमस्थापयदिति
शेषः । किं कुर्वन् । यात् यातो गच्छतो द्यावो दिवसान् यात् यातीरूषास उषसो-
पलक्षिता राचीश्च न क्षिप्रं ततनन् सूर्यात्मना विस्तारयन् ॥

॥ अथ पंचमी ॥

ॠत्यानि नौ सख्या बभूवुः सचावहे यद्वृकं पुरा चित् ।

बृहंतं मानं वरुण स्वधावः सहस्रद्वारं जगमा गृहं ते ॥ ५ ॥

ॠत्यानि । नौ । सख्या । बभूवुः । सचावहे इति । यत् । अ्वृकं । पुरा । चित् ।

बृहंतं । मानं । वरुण । स्वधाऽवः । सहस्रऽद्वारं । जगम । गृहं । ते ॥ ५ ॥

हे वरुण त्यानि तानि पुरातनानि नाववय्मेः सख्या सख्यानि सखित्वानि
ॠ कुच बभूवुः । पुरा पूर्वस्मिन् कालेऽवृकमहिंस्यमात्यंतिकं यत्सख्यमस्ति तत्स-
चावहे । आवां सेवावहे । चिदिति पूरकः । अपि च हे स्वधावोऽन्नवन्वरुण ते
त्वदीयं गृहं जगम । गच्छानि ॥ लोडर्थे लिट् ॥ कीदृशं गृहं । बृहंतं महान्तं
मानं । मात्यस्मिन् सर्वाणि भूतानीति मानं । सर्वस्य भूतजातस्य परिच्छेदक-
मित्यर्थः । सहस्रद्वारं बहुद्वारं ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

य आपिर्नित्यो वरुण प्रियः सन्वामागांसि कृणवत्सखा ते ।

मा त एनस्वन्तो यक्षिन्भुजेम यंधि ष्मा विप्रः स्तुवते वरुणं ॥ ६ ॥

यः । आपिः । नित्यः । वरुण । प्रियः । सन् । त्वां । आगांसि । कृणवत् । सखा । ते ।

मा । ते । एनस्वन्तः । यक्षिन् । भुजेम । यंधि । स्म । विप्रः । स्तुवते । वरुणं ॥ ६ ॥

हे वरुण यो वसिष्ठो नित्यो ध्रुव आपिर्बन्धुः । औरसः पुत्र इत्यर्थः । यः पूर्वं

प्रियः सन् त्वां प्रत्यागांस्यपराधान् कृणवत् अकरोत् स इदानीं ते तव सखा
समानस्थानः प्रियोऽस्तु । हे यस्मिन् यजनीय वरुण ते तव स्वभूता वयमेनस्वांत
एनसा पापेन युक्ताः संतो मा भुजेम । मा भुज्महि । त्वत्प्रसादात्पापरहिता एव
संतो भोगान् भुनजामहे । विप्रो मेधावी त्वं च स्तुवते स्तोत्रं कुर्वते वसिष्ठाय
वरुणमनिष्टनिवारकं वरणीयं वा गृहं यंधि । प्रयच्छ । स्मेति पूरकः ॥

अथ ऋग्विधानं । ध्रुवास त्वास क्षितिषु जपन् बंधात्प्रमुच्यते । तिष्ठन्नाचौ
जपेदेतां पिशाचस्तं न गच्छति । ऋग्वे० २. २६. । इति ॥

॥ सैषा सप्तमी ॥

ध्रुवास त्वास क्षितिषु क्षियंतो व्यस्मत्पाशं वरुणो मुमोचत् ।

अवो वन्वाना अदितेरुपस्थाद्यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ७ ॥

ध्रुवास । त्वा । आसु । क्षितिषु । क्षियंतः । वि । अस्मत् । पाशं । वरुणः । मुमोचत् ।

अवः । वन्वानाः । अदितेः । उपऽस्थात् । यूयं । पात । स्वस्तिऽभिः । सदा । नः ॥ ७ ॥

ध्रुवास नित्यास्वास दृश्यमानास क्षितिषु भूमिषु क्षियंतो निवसंतो वयं हे
वरुण त्वा त्वां स्तुम इति शेषः । स च वरुणोऽस्मदस्मत्तः पाशं बंधकं पापं विमु-
मोचत् । मोचयेत् । तथादितेरखंडनीयायाः पृथिव्या उपस्थादुपस्थानादवो रक्षणां
वरुणेन दत्तं वन्वानाः संभजमाना वयं स्याम । अन्यद्गतं ॥

॥ इति पंचमस्य षष्ठे दशमो वर्गः ॥

मो षु वरुणेति पंचर्चमेकविंशं मूक्तं वारुणं । अंत्या जगती शिष्टाश्चतस्रो
गायत्र्यः । तथा चानुक्रांतं । मो षु पंच गायत्रं जगत्यंतमिति ॥ गतो विनियोगः ॥

॥ तच्च प्रथमा ॥

मो षु वरुण मृन्मयं गृहं राजन्नाहं गमं । मृळा सुक्षत्र मृळय ॥ १ ॥

मो इति । सु । वरुण । मृत् । मयं । गृहं । राजन् । अहं । गमं । मृळा । सुऽक्षत्र । मृळय ॥ १ ॥

हे राजन्नीश्वर वरुण त्वदीयं मृन्मयं मृदादिभिर्निर्मितं गृहं मो मा उ मैवाहं
गमं । गतोऽस्मि । अपि तु सुशोभनं सुवर्णमयमेव त्वदीयं गृहं प्राप्नुवानि । स
त्वं मां मृळा । सुखय । हे सुक्षत्र शोभनधन वरुण मृळय । उपदयां च कुरु ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

यदेमि प्रस्फुरन्निव हतिर्न ध्मातो अद्रिवः । मृळा सुक्ष्म मृळय ॥२॥

यत् । एमि । प्रस्फुरन् । ईव । हतिः । न । ध्मातः । अद्रिः । वः । मृळ । सु । क्ष्म । मृळय ॥२॥

हे अद्रिव आयुधवन्वरुण यद्यदा प्रस्फुरन्निव शैत्येन प्रविचलन्निव तद्भयाद्दे-
पमानो हतिर्न हतिरिव ध्मातो वायुना पूर्णः सन् त्वया बद्धोऽहमेमि गच्छामि
तदानीं मृळ । सुखय । हे सुक्ष्म सधन मृळय । उपदयां कुरु ॥

॥ अथ तृतीया ॥

क्रवः समह दीनता प्रतीपं जगमा शुचे । मृळा सुक्ष्म मृळय ॥३॥

क्रवः । समह । दीनता । प्रति । ईपं । जगम । शुचे । मृळ । सु । क्ष्म । मृळय ॥३॥

हे समह सधन शुचे स्वभावतो निर्मल वरुण दीनता दीनतयाशक्ततया क्रवः
कर्मणः कर्तव्यत्वेन विहितस्य श्रौतस्मार्तादिलक्षणस्य प्रतीपं प्रतिकूलमननुष्ठानं
जगम । प्राप्तवानस्मि । अत एव त्वया बद्धः । तादृशं मां मृळ । सुखय । अन्यद्गतं ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

अपां मध्ये तस्थिवांसं तृणाविदज्जरितारं । मृळा सुक्ष्म मृळय ॥४॥

अपां । मध्ये । तस्थि । वांसं । तृणा । अविदत् । जरितारं । मृळ । सु । क्ष्म । मृळय ॥४॥

अपां समुद्राणामुदकानां मध्ये तस्थिवांसं स्थितवंतमपि जरितारं तव स्तोतारं
मां तृणा पिपासा विदत् । आप्रवती । लवणोत्कटस्य सामुद्रजलस्य पानानर्ह-
त्वात् । अतस्तादृशं मां मृळ । सुखय । अन्यद्गतं ॥

देवसुवां हविःषु वारुणस्य हविषो यत्किं चेदमिति याज्या । सूचितं च । यत्किं
चेदं वरुण दैव्ये जन उप ते स्तोमान्यश्रुपा इवाकरमिति वे । आ० ४. ११. । इति ॥

॥ सैषाच पंचमी ॥

यत्किं चेदं वरुण दैव्ये जनेऽभिद्रोहं मनुष्याश्चरामसि ।

अचिंती यत्तव धर्मा युयोपिम मा नस्तस्मादेनसो देव रीरिषः ॥५॥

यत् । किं । च । इदं । वरुण । दैव्ये । जने । अभि । द्रोहं । मनुष्याः । चरामसि ।

अचिंती । यत् । तव । धर्म । युयोपिम । मा । नः । तस्मात् । एनसः । देव । रीरिषः ॥५॥

हे बरुण दैव्ये देवसमूहरूपे जने यदिदं किंचनाभिद्रोहमपकारजातं मनुष्या वयं चरामसि चरामः निवर्तयामः । तथाचिन्ती अचित्याज्ञानेन तव तदीयं यद्धर्मं धारकं कर्म युयोपिम वयं विमोहितवन्तः हे देव तस्मादेनसः पापाब्धोऽस्मान्मा रीरिषः । मा हिंसीः ॥

॥ इति पंचमस्य षष्ठ एकादशो वर्गः ॥

॥ इति सप्तमे मंडले पंचमोऽनुवाकः ॥

षष्ठेऽनुवाके पंचदश सूक्तानि । तत्र प्र वीरयेति सप्तर्चं प्रथमं सूक्तं वसिष्ठस्यार्धं चैष्टुभं वायथ्यं । यासु पंचम्याद्यासु द्विवचनमस्ति ता ऐंद्रवायथ्यः । तथा चानु-
क्रांतं । प्र वीरया सप्त वायथ्यं द्विंशश्च या द्विवदुक्ता इति ॥ तृतीये छंदोमे प्रउगशस्त्रे प्र वीरयेति वायथ्यस्तृचः । सूचितं च । प्र वीरया शुचयो दद्विरे वां ते सत्येन मनसा दीध्यानाः । आ० ६. ११. इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

प्र वीरया शुचयो दद्विरे वामध्वर्युभिर्मधुमंतः सुतासः ।

वह वायो नियुतो याह्यच्छा पिब सुतस्यांधसो मदाय ॥१॥

प्र । वीरया । शुचयः । दद्विरे । वां । अध्वर्युऽभिः । मधुऽमंतः । सुतासः ।

वह । वायो इति । निऽयुतः । याहि । अच्छ । पिब । सुतस्य । अंधसः । मदाय ॥१॥

हे वायो वीरया वीराय विविधमीरयिषे ॥ सुपां सुलुगिति चतुर्थ्या याजा-
देशः ॥ वां ते ॥ व्यत्ययेन द्विवचनं ॥ तुभ्यं शुचयः शुद्धा मधुमंतो माधुर्येपिताः
सुतासोऽभिषुताः सोमा ऐतरेयिभिर्नवमेऽहनि प्रउगेऽध्वर्युभिरध्वरस्य नेतृभिर्ऋ-
त्विग्भिः प्रदद्विरे । प्रदीयन्ते ॥ दद दान इत्यस्यैतद्रूपं ॥ यत एवमतः कारणात् हे
वायो नियुतो बडवा वह । रथं प्रापय । तेन च रथेनाच्छ याहि । अस्मद्यज्ञ-
मभिगच्छ । अभिगत्य च सुतस्याभिषुतस्यांधसोऽन्नस्य सोमलक्षणस्य स्वकीयं
भागं पिब । किमर्थं । मदाय मदोत्पत्त्यर्थं ॥

शुनासीरीये पर्वणि वायथ्यस्य हविष ईशानायेति याज्या । सूचितं च । स त्वं
नो देव मनसेशानाय प्रहुतिं यस्त आनद । आ० २. २०. इति ॥ वायथ्ये पशा-
वेवैव पशुपुरोडाशस्य याज्या । सूचितं च । ईशानाय प्रहुतिं यस्त आनद प्र वो
वायुं रथयुजं कृणुध्वं । आ० ३. ६. इति ॥

॥ सैषाच द्वितीया ॥

ईशानाय प्रहुतिं वस्तु आनद् शुचिं सोमं शुचिपास्तुभ्यं वायो ।

कृणोषि तं मर्त्येषु प्रशस्तं जातोजातो जायते वाज्यस्य ॥२॥

ईशानाय । प्रहुतिं । यः । ते । आनद् । शुचिं । सोमं । शुचिऽपाः । तुभ्यं । वायो इति ।

कृणोषि । तं । मर्त्येषु । प्रशस्तं । जातःऽजातः । जायते । वाजी । अस्य ॥२॥

हे वायो ईशानायेश्वराय ते तुभ्यं त्वदर्थं प्रहुतिं प्रकृष्टामाहुतिं चरुपुरोडाश-
दिसाध्यां यो यजमान आनद् प्राप्नोत् । दद्यादित्यर्थः । तथा हे शुचिपाः शुद्धस्य
सोमस्य पातर्वायो तुभ्यं शुचिं शुद्धं सोमं च यः प्रयच्छति मर्त्येषु मनुष्येषु मध्ये
तं यजमानं प्रशस्तं मुख्यं कृणोषि । करोषि । स च जातो जातः सर्वेषां प्रादुर्भूतः
प्रख्यातः सन् वाज्यस्य प्राप्त्यस्य धनस्य प्राप्ते जायते । अवकल्पते । सर्वं धनं
लभत इत्यर्थः ॥

नियुत्वद्गुणविशिष्टवायुदेवताके पशौ राये नु यमिति पुरोडाशस्य याज्या ।
सूचितं च । राये नु यं जज्ञतू रोदसीमे प्र वायुमच्छा बृहती मनीषा । आ० ३.८. । इति ॥

॥ सैषाच तृतीया ॥

राये नु यं जज्ञतू रोदसीमे राये देवी धिषणा धाति देवं ॥

अथ वायुं नियुतः सञ्चत स्वा उत श्वेतं वसुधितिं निरेके ॥३॥

राये । नु । यं । जज्ञतू । रोदसी इति । इमे इति । राये । देवी । धिषणा । धाति । देवं ।

अथ । वायुं । निऽयुतः । सञ्चत । स्वाः । उत । श्वेतं । वसुऽधितिं । निऽरेके ॥३॥

इमे रोदसी द्यावापृथिव्यौ यं वायुं राये धनार्थं नु क्षिप्रं जज्ञतुर्जनयामासतुः
तं देवं दानादिगुणयुक्तं वायुं देवी द्योतमाना धिषणा स्तुती राये धनार्थं धाति ।
धारयति । धनं यथा लभ्यते तथा प्रेरयतीत्यर्थः । अधाधुनैवं स्तुतौ प्रवृत्तायां स्वाः
स्वकीया नियुतो वडवा रथवाहा वायुं सञ्चत । सचंते । सेवंते । उतापि च श्वेतं
शुभवर्णं निरेके । नितरां रेको रिक्तता निरेकः । दारिद्र्यमित्यर्थः । तस्मिन् सति
वसुधितिं वसूनां धातारं प्रदातारं तं वायुं नियुतोऽसञ्चज्ञं प्रापयंतीति शेषः ॥

द्वितीये छंदोमे प्रउगशस्त्रे वायव्यतृचस्योच्छुषस इति तृतीया । सूचितं च ।
उच्छुषसः सुदिना अरिप्रा इत्येकपातिन्यः । आ० ८. १०. । इति ॥

॥ सैषां चतुर्थी ॥

उच्छ्वसः सुदिना अरिप्रा उरु ज्योतिर्विविदुर्दीध्यानाः ।

गथं चिदूर्वमुशिजो वि वधुस्तेषामनु प्रदिवः ससुरापः ॥४॥

उच्छन् । उषसः । सुदिनाः । अरिप्राः । उरु । ज्योतिः । विविदुः । दीध्यानाः ।

गथं । चित् । ऊर्वं । उशिजः । वि । वधुः । तेषां । अनु । प्रदिवः । ससुः । आपः ॥४॥

येऽंगिरसो वायुमस्तोषत तेषामरिप्राः पापरहिता उषसः सुदिनाः शोभन-
दिनस्य हेतुभूताः सत्य उच्छन् । अौच्छन् । व्यवासयन् । ते च दीध्याना दीप्यमानाः
संत उरु विस्तीर्णं ज्योतिः सूर्याख्यं विविदुः । वायोः प्रसादादलभंत । अपि
चोशिजः कामयमानास्तेऽंगिरसो गथं चित् गोसंघरूपमपूवं धनं पणिभिरपहतं
विवधुः । व्यवृण्वन् । अलभंत । तथा तेषामंगिरसामर्थाय प्रदिवः पुराण्य आपोऽनु-
ससुः । अन्वसरन् । अन्वगच्छन् । हिताहिताचरणपरा आसन्नित्यर्थः । आवरकस्या-
सुरस्य वायुना हननादसुरेणाहतानुषः प्रभृतीन् पुनर्लब्धवन्त इत्यर्थः ॥

तृतीये छंदोमे प्रउगशस्त्रे ते सत्येनेत्यिन्द्रवायवस्तुचः । सूचितं च । ते सत्येन
मनसा दीध्याना दिवि क्षयन्ता रजसः पृथिव्यां । आ० ८. ११. इति ॥

॥ तच्च प्रथमा सूक्ते पंचमी ॥

ते सत्येन मनसा दीध्यानाः स्वेन युक्तासः क्रतुना वहन्ति ।

इंद्रवायू वीरवाहं रथं वामीशानयोरभि पृक्षः सचन्ते ॥५॥

ते । सत्येन । मनसा । दीध्यानाः । स्वेन । युक्तासः । क्रतुना । वहन्ति ।

इंद्रवायू इति । वीरऽवाहं । रथं । वां । ईशानयोः । अभि । पृक्षः । सचन्ते ॥५॥

ते प्रसिद्धाः सत्येन यथार्थेन मनसा मननीयेन स्तोत्रेण युक्ता दीध्याना
दीप्यमानाः स्वेन स्वकीयत्वे विहितेन क्रतुना कर्मणा नित्यनैमित्तिकात्मना
युक्तासो युक्ता एवंभूता यजमाना हे इंद्रवायू वीरवाहं वीरैर्विशेषेणोरयितृभिः
स्तोत्रैर्विर्वहनीयं प्रापणीयं । यद्वा वीरैरश्वैर्वहनीयमीशानयोरीश्वरयोर्वा युवयोः
स्वभूतं रथं वहन्ति स्वं स्वं यज्ञं प्रापयन्ति । तच्च च पृक्षोऽन्नानि हविलक्षणा-
न्यभिसचन्ते । युवामभिसेवन्ते ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

इ॒शा॒नासो॒ ये द॑ध॒न्ते स्व॑र्णो गो॒भि॒र॒श्वेभि॑र्वसुभि॒र्हि॒र॒ण्यैः ।

इ॒न्द्र॒वायू॒ सूर॑यो वि॒श्व॒मायु॑र्व॒ज्जि॒वी॒रैः पृ॑त॒नास॑ स॒ह्युः ॥ ६ ॥

इ॒शा॒नासः । ये । द॑ध॒न्ते । स्वः । नः । गो॒भिः । अ॒श्वेभिः । वसु॑ऽभिः । हि॒र॒ण्यैः ।

इ॒न्द्र॒वायू इति॑ । सूर॑यः । वि॒श्वं । आ॒युः । अ॒र्व॒त्तऽभिः । वी॒रैः । पृ॑त॒नास॑ । स॒ह्युः ॥ ६ ॥

हे इन्द्रवायू इशानास ईश्वराः प्रभवो ये जना नोऽस्मभ्यं गोभिरश्वेभिरश्वैर्वसुभिर्निवासकैर्हिरण्यैश्च सहितं स्वः सुष्ठुरणीयं सुखं दधते ददति प्रयच्छन्ति । यथा हिरण्यव्यतिरिक्तानि धनानि वसूनि । तेर्हिरण्यैश्च सहेत्यर्थः । ते सूरयो दातारो विश्वं व्याप्नमायुरन्नं जीवनं वा शत्रूणां स्वभूतं पृतनास संयामेष्वर्वज्जि-
रश्वैर्वीरैः सूरभटैश्च साधनभूतैः सह्युः । अभिभवेयुः । यथा सहार्थे तृतीया ।
अर्वज्जिर्वीरैः पुत्रैश्च सहितं शत्रूणामायुरभिभवेयुरित्यर्थः ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

अ॒र्व॒न्तो न॒ अ॒व॒सो॒ भि॒क्ष॒माणा॑ इ॒न्द्र॒वायू॒ सु॒ष्टु॒तिभि॑र्वसि॒ष्ठाः ।

वा॒ज॒य॒न्तः स्व॑व॒से हु॒वेम॒ यू॒यं पा॑त स्व॒स्तिभिः॒ सदा॑ नः ॥ ७ ॥

अ॒र्व॒न्तः । न । अ॒व॒सः । भि॒क्ष॒माणाः । इ॒न्द्र॒वायू इति॑ । सु॒ष्टु॒तिऽभिः । वसि॒ष्ठाः ।

वा॒ज॒ऽय॒न्तः । सु । अ॒व॒से । हु॒वेम॒ । यू॒यं । पा॑त । स्व॒स्तिऽभिः । सदा॑ । नः ॥ ७ ॥

अर्वन्तो न अश्वा इव हविषां वोढारः अवसोऽन्नस्य ॥ द्वितीयार्थे षष्ठी ॥
अन्नं भिक्षमाणा याचमाना वाजयन्तो वाजं बलमात्मन इच्छन्तो वसिष्ठा वयं
स्ववसे शोभनरक्षणाय सुष्ठु तर्पणाय वा सुष्ठुतिभिः शोभनाभिः स्तुतिभिरिन्द्र-
वायू इन्द्रं वायुं च हुवेम । आहूयेमहि । अन्यन्नतं ॥

॥ इति पंचमस्य षष्ठे द्वादशो वर्गः ॥

कुविदंगेति सप्तर्चं द्वितीयं सूक्तं वसिष्ठस्यार्चं चैष्टुभं वायव्यं । कुविदंगेत्य-
नुक्तांतं ॥ गतः सूक्तविनियोगः । वायव्ये पशौ कुविदंगेति वपाया याज्या ।
सूचितं च । कुविदंगं नमसा ये वृधास इशानाय प्रहुतिं यस्त आनट् । आ०
३. ८. । इति ॥

॥ सैषाच प्रथमा ॥

कुविदंग नमसा ये वृधासः पुरा देवा अनवद्यास आसन् ।

ते वायवे मनवे बाधितायावासयन्नुषसं सूर्येण ॥१॥

कुविद । अंग । नमसा । ये । वृधासः । पुरा । देवाः । अनवद्यासः । आसन् ।

ते । वायवे । मनवे । बाधिताय । आवासयन् । उषसं । सूर्येण ॥१॥

दीप्यन्ति स्तुवंतीति देवाः स्तोतारः । पुरा पूर्वस्मिन्काले ये वृधासो वृद्धा देवाः स्तोतारः । कुविदिति बहुनाम । अंगेति क्षिप्रनाम । कुविद्वहुशोऽंग क्षिप्रं कृतेन नमसा वायुविषयेण स्तोत्रेण नमस्कारेण वानवद्यासोऽवद्यरहिता आसन् तेऽद्यापि वायवे हवींषि दातुं सूर्येण सहोषसमवासयन् । उषसो व्युष्टिं सूर्योदयं च वायुयागार्थं कुर्वन्तीत्यर्थः । किमर्थं । मनवे मनुष्याणां बाधिताय बाधितानां पुत्रादीनां रक्षनार्थमित्यर्थः । यद्वा मनवे बाधितायेति षष्ठ्यर्थे चतुर्थी । बाधितस्य मनोः प्रजापतेर्यागे वायवे हवींषि दातुमित्यन्वयः ॥

द्वितीये छंदोमे प्रउगशस्त्र ऐंद्रवायवतृचस्योशन्तेत्येषा प्रथमा । सूचितं च । उशंता दूता न दभाय गोपा यावत्तरस्तन्वो यावदोज इत्येका द्वे च । आ० ८. १०. । इति ॥

॥ सैषा द्वितीया ॥

उशंता दूता न दभाय गोपा ममसश्च पाथः शरदश्च पूर्वीः ।

इंद्रवायू सुष्टुतिर्वामियाना माडीकमीट्रे सुवितं च नथ्यं ॥२॥

उशंता । दूता । न । दभाय । गोपा । मासः । च । पाथः । शरदः । च । पूर्वीः ।

इंद्रवायू इति । सुऽस्तुतिः । वा । इयाना । माडीकं । ईट्रे । सुवितं । च । नथ्यं ॥२॥

हे इंद्रवायू उशंतोशन्ती कामयमानौ दूतौ ॥ देवतेर्गतिकर्मणो दूतशब्दः ॥ गंतारौ गोपा गोपायितारावीहणौ युवां दभाय हिंसायै न भवतं । अपि तु मासो मासांश्च पूर्वीर्बह्वीः शरदः संवत्सरांश्च चिरकालमस्मान् पाथः । रक्षतं । अपि च हे इंद्रवायू सुष्टुतिरस्मदीया शोभना स्तुतिर्वामियामियाना गच्छंती प्राप्नुवंती माडीकं सुखमीट्रे । याचते । यद्वा सुखं यथा भवति तथा युवामीट्रे । स्तौति । तथा नथ्यं प्रशस्यं सुवितं सुष्टु प्राप्यं धनं चेष्टे ॥

नियुत्वायुदेवताके पशौ पीवोअन्नानिति वपाया याज्या । सूचितं च पीवो-

अन्नान्नयिवृधः सुमेधा राये नु यं जज्ञतू रोदसीमे । आ० ३.८. । इति ॥ तथा द्वितीये
छंदोमे प्रउगशस्त्रे वायव्यतृचस्यैव द्वितीया । सूचितं च । पीवोअन्नान्नयिवृधः
सुमेधा उच्छचुषसः सुदिना अरिप्राः । आ० ८. १०. । इति ॥

॥ सैषा तृतीया ॥

पीवोअन्नान्नयिवृधः सुमेधाः श्वेतः सिषक्ति नियुतामभिः ।

ते वायवे समनसो वि तस्युर्विश्वेनरः स्वपत्यानि चक्रुः ॥ ३ ॥

पीवःऽअन्नान् । रयिऽवृधः । सुऽमेधाः । श्वेतः । सिषक्ति । निऽयुतां । अभिऽश्रीः ।

ते । वायवे । सऽमनसः । वि । तस्युः । विश्वा । इत् । नरः । सुऽअपत्यानि । चक्रुः ॥ ३ ॥

पीवोअन्नान् । पीवांसि स्थूलानि प्रभूतान्यन्नानि येषां तान् । रयिवृधो रय्या
धनेन वृद्धान् एवंभूतानाढ्यजनान् सुमेधाः शोभनप्रज्ञो नियुतां वडन्नानां स्ववा-
हानामभिः श्रीरभिः श्रयणीयः श्वेतः श्वेतवर्णो वायुः सिषक्ति । सेवते । ते च जनाः
समनसः समानमनस्काः संतो वायवे वायुमुद्दिश्य यष्टुं वि तस्युः । विविधम-
वतिष्ठन्ते । स्थित्वा च ते नरः कर्मणां नेतारो जना विश्वेत् विश्वानि सर्वाण्येव
स्वपत्यानि शोभनापत्यहेतूनि । यद्वा सुष्ठुपतनकारणानि वायुदेवत्यानि कर्माणि
चक्रुः । कुर्वन्ति ॥

द्वितीये छंदोमे प्रउगशस्त्र ऐंद्रवायवतृचस्य यावत्तर इत्यादिके द्वे ऋचौ ।
सूचं तु पूर्वमेवोदाहृतं ॥

॥ तयोः प्रथमा सूक्ते चतुर्थी ॥

यावत्तरस्तन्वोऽ यावदोजो यावन्नरश्चक्षसा दीध्यानाः ।

शुचिं सोमं शुचिपा पातमस्मे इंद्रवायू सदतं बर्हिरेदं ॥ ४ ॥

यावत् । तरः । तन्वः । यावत् । ओजः । यावत् । नरः । चक्षसा । दीध्यानाः ।

शुचिं । सोमं । शुचिऽपा । पातं । अस्मे इति । इंद्रवायू इति । सदतं । बर्हिः । आ । इदं ॥ ४ ॥

हे इंद्रवायू युवयोस्तन्वः शरीरस्य तरो वेगो यावदस्ति । यावच्चौजो बलं ।
यावच्च नरः कर्मणां नेतार ऋत्विजश्चक्षसा ज्ञानेन दीध्याना दीप्यमाना भवन्ति
तस्य सर्वस्यानुरूपं शुचिपा शुचेः सोमस्य पाताराविंद्रवायू शुचिं शुद्धं सोममस्मे

अस्मदीयं पातं । पिबतं । इदं वेद्यां स्तीर्णं बर्हिष्वासदत्तं । पानार्थमासीदत्तं ।
बर्हिषुपविशतमित्यर्थः ॥

॥ अथ पंचमी ॥

नियुवाना नियुतः स्पार्हवीरा इन्द्रवायू सरथं यातमर्वाक् ।

इदं हि वां प्रभृतं मध्वो अयमधं प्रीणाना वि मुमुक्तमस्मे ॥ ५ ॥

निऽयुवाना । निऽयुतः । स्पार्हऽवीराः । इन्द्रऽवायू इति । सऽरथं । यातं । अर्वाक् ।

इदं । हि । वां । प्रभृतं । मध्वः । अयं । अधं । प्रीणाना । वि । मुमुक्तं । अस्मे इति ॥ ५ ॥

हे इन्द्रवायू स्पार्हवीराः स्पृहणीयस्तोतृकान्नियुत आत्मीयानश्चान् सरथमु-
भयोः समानमेकं रथं नियुवाना निमिश्रयंतौ युवामर्वागस्मदभिमुखं यातं ।
गच्छतं । इदं हीदं खलु मध्वो मधुरस्य सोमस्यायं यहेष्वाद्यमिन्द्रवायवाख्यं यदं
वां युवयोरर्थं प्रभृतं प्रकर्षेण हतं होमार्थमुत्तरवेदिं प्रति नीतं । अधाय तादृ-
शस्य सोमस्य पानानंतरं प्रीणाना प्रीयमाणा युवामस्मे अस्मान् विमुमुक्तं ।
पापाद्विमोचयतं ॥

प्रथमे छंदोमे प्रउगशस्त्र ऐन्द्रवायवतृचस्य या वां शतमिति तृतीया ॥ सूचितं
च । या वां शतं नियुतो याः सहस्रमित्येकपातित्यः । आ० ८. ९. इति ॥

॥ सैषाच षष्ठी ॥

या वां शतं नियुतो याः सहस्रमिन्द्रवायू विश्ववाराः सचंते ।

आभिर्यातं सुविदचाभिरर्वाक्पातं नरा प्रतिभृतस्य मध्वः ॥ ६ ॥

याः । वां । शतं । निऽयुतः । याः । सहस्रं । इन्द्रवायू इति । विश्वऽवाराः । सचंते ।

आ । आभिः । यातं । सुऽविदचाभिः । अर्वाक् । पातं । नरा । प्रतिऽभृतस्य । मध्वः ॥ ६ ॥

हे इन्द्रवायू या नियुतः शतं शतसंख्याकाः सत्यो वां युवां सचंते सेवंते ।
याश्च विश्ववारा विश्वैर्वरणीया नियुतः सहस्रं सहस्रसंख्याकाः सत्यो युवां सचंते
सुविदचाभिः शोभनधनप्रदाभिराभिर्नियुज्जिरर्वागस्मदभिमुखमायातं । आगच्छतं ।
हे नरा नेतारौ प्रतिभृतस्योत्तरवेदिं प्रति नीतस्य मध्वो मधुरस्य सोमस्य ॥
द्वितीयार्थे षष्ठी ॥ ईदृशं सोमं पातं । पिबतं ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

अर्वतो न अर्वसो भिक्षमाणा इन्द्रवायू सुष्टुतिभिर्वसिष्ठाः ।

वाजयंतः स्वर्वसे हुवेम यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥७॥

अर्वतः । न । अर्वसः । भिक्षमाणाः । इन्द्रवायू इति । सुष्टुतिऽभिः । वसिष्ठाः ।

वाजऽयंतः । सु । अर्वसे । हुवेम । यूयं । पात । स्वस्तिऽभिः । सदा । नः ॥७॥

व्याख्यातेयं । अक्षरार्थस्तु । अथा इव हविषां वोढारोऽन्नं याचमाना बलं
कामयमाना वसिष्ठा वयं शोभनरक्षणाय शोभनैः स्तोत्रैरिन्द्रवायू आहूयेमहीति ॥

॥ इति पंचमस्य षष्ठे चयोदशो वर्गः ॥

आ वायो इति पंचर्चं तृतीयं सूक्तं वसिष्ठस्यार्घं चैष्टुभं वायव्यं । अनुक्रांतं च ।
आ वायो पंचेति ॥ श्रुतासीरीये पर्वणि वायोर्नियुत्वतो यागस्या वायो इत्यनु-
वाक्या । सूचितं च । आ वायो भूष शुचिपा उप नः प्र याभिर्यासि दाश्चांसमच्छ
। आ० २.२०. । इति ॥ नियुत्वद्वायुदेवताके पशावेषैव वपाया अनुवाक्या । आ० ३.८. ॥
प्रथमे छंदोमे प्रउगशस्त्रे वायव्यतृचस्यैवाद्या । सूचितं च । समुद्रादूर्मिरित्याज्यमा
वायो भूष शुचिपाः । आ० ८.९. । इति ॥

॥ सैषा प्रथमा ॥

आ वायो भूष शुचिपा उप नः सहस्रं ते नियुतो विश्ववार ।

उपो ते अंधो मद्यमयामि यस्य देव दधिषे पूर्वपेयं ॥१॥

आ । वायो इति । भूष । शुचिऽपाः । उप । नः । सहस्रं । ते । निऽयुतः । विश्वऽवार ।

उपो इति । ते । अंधः । मद्यं । अयामि । यस्य । देव । दधिषे । पूर्वऽपेयं ॥१॥

हे शुचिपाः शुचेः शुद्धस्य सोमस्य पातर्वायो नोऽस्माकमुप समीप आभूष ।
आगच्छ ॥ भू प्राप्तावित्यस्यैतद्रूपं ॥ हे विश्ववार विश्वैर्वरणीय ते तव वाहनभूता
नियुतो वडवाः सहस्रं सहस्रसंख्याका विद्यन्ते । यत एवमतः शीघ्रमागच्छ । ते तव
मद्यं मदकरं सोमलक्षणमंधोऽन्नमुपो उप उ उपायामि । उपयतं पात्रे गृहीत-
मासीत् । हे देव वायो यस्य सोमस्य पूर्वपेयं प्रथमपानं दधिषे दधासि धारयसि ।
इन्द्रवायव्यहे प्रथमे वषट्कारि केवलाय वायवे हूयते द्वितीये त्रिन्द्रवायुभ्यामिति
त्रायोः प्रथमपानं । तादृशमंध उपायामीत्यन्वयः ॥

प्रथमे छंदोमे प्रउगशस्त्र इंद्रवायवतृचस्य प्र सोतेत्याद्या । सूचितं च । प्र सोता जीरो अन्धरेष्वस्थाद्ये वायव इंद्रमादनासः । आ० ८. ९. । इति ॥

॥ सैषा द्वितीया ॥

प्र सोता जीरो अन्धरेष्वस्थात्सोममिन्द्राय वायवे पिबध्ये ।

प्र यद्वा मध्वो अयियं भरंत्यध्वर्यवो देवयंतः शचीभिः ॥ २ ॥

प्र । सोता । जीरः । अन्धरेषु । अस्थात् । सोमं । इंद्राय । वायवे । पिबध्ये ।

प्र । यत् । वां । मध्वः । अयियं । भरंति । अध्वर्यवः । देवऽयंतः । शचीभिः ॥ २ ॥

जीरः क्षिप्रकारी सोताभिषोताध्वर्युरिन्द्राय वायवे च पिबध्ये पानार्थमन्धरेषु यागेषु सोमं प्रास्थात् । प्रातिष्ठिपत् । पुरस्तादुत्तरवेदिं प्रापितवान् । हे इंद्रबायू यत् येषु यज्ञेषु मध्वः सोमस्यायियमयभवं प्रथमभागं देवयंतो देवकामा अध्वर्यवः शचीभिः कर्मभिरभिषवादिलक्ष्णैर्वो युवयोरर्थे प्र भरंति प्रकर्षेण भरंति संपादयंति तेष्वन्धरेष्वित्यन्वयः ॥

शुनासीरीये पर्वणि नियुत्वद्वायोर्योगस्य प्र याभिरिति याज्या । सूचितं च । प्र याभिर्यासि दाश्वांसमच्छा स त्वं नो देव मनसा । आ० २. २०. । इति ॥ तदेवत्ये पशवेष्वैव पुरोडाशस्यानुवाक्या । सूचितं च । प्र याभिर्यासि दाश्वांसमच्छा नो नियुक्तिः शतिनीभिः । आ० ३. ८. । इति ॥ प्रथमे छंदोमे प्रउगशस्त्र एषैव वायवतृचस्य तृतीया । सूचितं च । आ वायो भूष शुचिपा उप नः प्र याभिर्यासि दाश्वांसमच्छा । आ० ८. ९. । इति ॥

॥ सैषाच तृतीया ॥

प्र याभिर्यासि दाश्वांसमच्छा नियुक्तिर्वायविष्टये दुरोणे ।

नि नो रयिं सुभोजसं युवस्व नि वीरं गव्यमश्वं च राधः ॥ ३ ॥

प्र । याभिः । यासि । दाश्वांसं । अच्छ । नियुत्ऽभिः । वायो इति । इष्टये । दुरोणे ।

नि । नः । रयिं । सुऽभोजसं । युवस्व । नि । वीरं । गव्यं । अश्वं । च । राधः ॥ ३ ॥

हे वायो दुरोणे यज्ञगृहे स्थितं दाश्वांसं हविषां दातारं यजमानमिष्टये यागाय याभिर्नियुक्तिर्वडवाभिरच्छ यासि अभिगच्छसि ताभिरस्मान्प्रत्यागच्छेति शेषः ।

आगत्य च नोऽस्मभ्यं सुभोजसं शोभनाच्चयुक्तं रयिं धनं नि युवस्व । नितरां मिश्रय । प्रयच्छ । तथा वीरं पुत्रं गन्धं गोसंघमश्वमश्वसंघमेतदुभयात्मकं राधो धनं च नि युवस्व । प्रयच्छ ॥

प्रथमे छंदोमे प्रउगशस्त्र ऐंद्रवायवतृचस्य ये वायव इंद्रेति द्वितीया । सूचितं च । ये वायव इंद्रमादनासो या वां शतं नियुतो याः सहस्रं । आ० ८. ९. इति ॥

॥ सैषा चतुर्थी ॥

ये वायव इंद्रमादनास आदेवासो नितोशनासो अर्यः ।

घ्नंतो वृचाणि सूरिभिः स्याम सासह्रांसो युधा नृभिरमिचान् ॥४॥

ये । वायवे । इंद्रमादनासः । आदेवासः । नितोशनासः । अर्यः ।

घ्नंतः । वृचाणि । सूरिभिः । स्याम । सासह्रांसः । युधा । नृभिः । अमिचान् ॥४॥

ये सूरयः स्तोतार इंद्रमादनासः स्तोत्रिंद्रस्य तर्पयितारः । तथा वायवे वायोश्च मादनास्तर्पका भवन्ति । ये आदेवासो जागतिरूपेता अत एवार्योऽरेः शचोर्नितोशनासो निहंतारः तैरस्मदीयैः सूरिभिः स्तोत्रभिर्वृचाणि शचून् घ्नंतो हिंसंतः स्याम । भवेम । किं कुर्वंतः । अमिचान् शचुभटान् नृभिरस्मदीयैः पुरुषैर्युधा युद्धेभिः सासह्रांसोऽभिभवंतः ॥

नियुत्वद्वायुदेवताके पशवा नो नियुङ्गिरिति हविषोऽनुवाक्या । सूचितं च । आ नो नियुङ्गिः शतिनीभिरध्वरं पीवोअन्नान्नयिवृधः समेधाः । आ० ३. ८. इति ॥ प्रथमे छंदोमे प्रउगशस्त्रे वायव्यतृचस्यैव तृतीया । सूचितं च । आ नो नियुङ्गिः शतिनीभिरध्वरं प्र सोता जीरो अध्वरेष्वस्थात् । आ० ८. ९. इति ॥

॥ सैषा सूक्ते पंचमी ॥

आ नो नियुङ्गिः शतिनीभिरध्वरं सहस्रिणीभिरुप याहि यज्ञं ।

वायो अस्मिन्सर्वने मादयस्व यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥५॥

आ । नः । नियुत् । शतिनीभिः । अध्वरं । सहस्रिणीभिः । उप । याहि । यज्ञं ।

वायो इति । अस्मिन् । सर्वने । मादयस्व । यूयं । पात । स्वस्तिभिः । सदा । नः ॥५॥

हे वायो नोऽस्माकमध्वरं हिंसारहितं यज्ञं शतिनीभिः शतसंख्यावतीभिः

सहस्रिणीभिः सहस्रसंख्यावतीभिश्च नियुज्जिर्वडवाभिरुपायाहि । उपागच्छ । तद-
नंतरमस्मिन् सवने प्रातःसवने मादयस्व । सोमेन तृप्यस्व । अन्यन्नतं ॥

॥ इति पंचमस्य षष्ठे चतुर्दशो वर्गः ॥

शुचिं न्वित्यष्टर्चं चतुर्थे सूक्तं वसिष्ठस्यार्षे चैष्टुभमिंद्रायं । अनुक्रम्यते हि ।
शुचिं न्वष्टर्विंद्रायं त्विति ॥ गतः सूक्तविनियोगः ॥ ऐंद्रायस्य पशोर्वपायाः
शुचिमित्येषा याज्या । सूचितं च । शुचिं नु स्तोमं नवजातमद्या गीर्भिर्विप्रः
प्रमतिमिच्छमानः । अ० ३. ७. । इति ॥

॥ सैषा प्रथमा ॥

शुचिं नु स्तोमं नवजातमद्येन्द्रायी वृचहणा जुषेथां ।

उभा हि वां सुहवा जोहवीमि ता वाजं सद्य उश्ते धेष्टा ॥ १ ॥

शुचिं । नु । स्तोमं । नवऽजातं । अद्य । इन्द्रायी इति । वृचऽहना । जुषेथां ।

उभा । हि । वां । सुऽहवा । जोहवीमि । ता । वाजं । सद्यः । उश्ते । धेष्टा ॥ १ ॥

हे वृचहणा वृचाणां शबूणां हंता राविंद्रायी शुचिं शुद्धं निरवद्यं नवजातमि-
दानीमुत्पन्नं स्तोममस्मदीयं स्तोचमद्यास्मिन्काले न क्षिप्रं जुषेथां । सेवेथां । हि
यस्मात्सुहवा सुखमाह्वातुं शक्यावुभोभौ वां युवां जोहवीमि पुनः पुनराह्वयामि
अत आगत्य सेवेथामित्यर्थः । किंच ता तौ तथाविधौ युवामुशते कामयमानाय
यजमानाय वाजमन्नं बलं वा सद्यस्तदानीमेव शीघ्रं धेष्टा धातृतमौ भवतं ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

ता सानसी शवसाना हि भूतं साकंवृधा शवसा शूशुवांसा । *

क्षयंती रायो यवसस्य भूरैः पुंक्तं वाजस्य स्थविरस्य घृष्टैः ॥ २ ॥

ता । सानसी इति । शवसाना । हि । भूतं । साकंऽवृधा । शवसा । शूशुऽवांसा ।

क्षयंती । रायः । यवसस्य । भूरैः । पुंक्तं । वाजस्य । स्थविरस्य । घृष्टैः ॥ २ ॥

हे इन्द्रायी ता तौ तादृशी सानसी सर्वैः संभजनीयौ युवां शवसाना । शवो
बलं । तद्वदाचरंती हि खलु भूतं । बलमिव शबूणां भंजकावास्तामित्यर्थः ।
कीदृशी संती । साकंवृधा सह प्रवृद्धौ शवसा बलेन शूशुवांसा वर्धमानौ तथा
रायो धनस्य भूरेर्बहुलस्य यवसस्यान्नस्य क्षयंतावीश्वरौ । एवंविधौ युवं युवां

स्थविरस्य स्थूलस्य घृष्टेः शूराणां घर्षकस्य वाजस्यान्वस्य ॥ क्रियायहणमपि
कर्तव्यमिति कर्मणः संप्रदानत्वाच्चतुर्थ्यर्थे षष्ठी ॥ ईदृशमन्नं पुंक्तं । संयोजयत् ।
अस्मभ्यं प्रयच्छतमित्यर्थः ॥

॥ अथ तृतीया ॥

उपो ह यद्विदथं वाजिनो गुधीभिर्विप्राः प्रमतिमिच्छमानाः ।

अर्वतो न काष्ठां नक्षमाणा इन्द्राग्नी जोहुवतो नरस्ते ॥३॥

उपो इति । ह । यत् । विदथं । वाजिनः । गुः । धीभिः । विप्राः । प्रऽमतिं । इच्छमानाः ।

अर्वतः । न । काष्ठां । नक्षमाणाः । इन्द्राग्नी इति । जोहुवतः । नरः । ते ॥३॥

वाजिनो हविष्मन्तो विप्रा मेधाविनः प्रमतिं प्रकृष्टां मतिमिन्द्राग्न्योरनुयह-
बुद्धिमिच्छमाना आत्मन इच्छन्तो यत् ये यजमाना विदथं । विदन्ति जानन्ति
देवांस्तत्र यष्टव्यत्वेनेति विदथो यज्ञः । तं धीभिः कर्मभिर्बुद्धिभिर्वोपो गुः । उप-
गच्छन्ति । उ इति पूरकः । ते नरः कर्मणां नेतारो जना अर्वतो न काष्ठां यथाश्वाः
शीघ्रं युद्धभूमिं व्याप्नुवन्ति तथा नक्षमाणा ऐन्द्राग्रानि कर्माणि व्याप्नुवंत इन्द्राग्नी
इन्द्रमग्निं च जोहुवतः । पुनः पुनराह्वयन्तो भवन्ति ॥

अमावास्यायामिन्द्राग्नस्य हविषो गीर्भिरित्येषा याज्या । सूचितं च । इन्द्राग्नी
अवसा गतं गीर्भिर्विप्रः प्रमतिमिच्छमानः । आ० २. ६. इति ॥ ऐन्द्राग्ने पशौ
पुरोडाशस्यैव याज्या । सूचं तूदाहतं ॥

॥ सैषा चतुर्थी ॥

गीर्भिर्विप्रः प्रमतिमिच्छमान इद्रे रयिं यशसं पूर्वभाजं ।

इन्द्राग्नी वृचहणा सुवजा प्र नो नथ्येभिस्तिरतं देणैः ॥४॥

गीऽभिः । विप्रः । प्रऽमतिं । इच्छमानः । इद्रे । रयिं । यशसं । पूर्वऽभाजं ।

इन्द्राग्नी इति । वृचऽहना । सुऽवजा । प्र । नः । नथ्येभिः । तिरतं । देणैः ॥४॥

हे इन्द्राग्नी प्रमतिं युवयोरनुयहबुद्धिमिच्छमान इच्छन् विप्रो मेधावी वसिष्ठो
यशसं यशसा युक्तं पूर्वभाजं पूर्वमेव संभजनीयं रयिं धनमुद्दिश्य गीर्भिः स्तुति-
भिरीद्रे । युवां स्तौति । हे वृचहणा वृचस्य हंतारी सुवजा शोभनायुधाविन्द्राग्नी
नथ्येभिर्नवतरेः प्रशस्तेर्देणैर्दातव्यैर्धनैर्नोऽस्मान् प्रतिरतं । प्रवर्धयतं ॥

॥ अथ पंचमी ॥

सं यन्मही मिथती स्पर्धमाने तनूरुचा शूरसाता यतैते ।

अदेवयुं विदधे देवयुभिः सचा हतं सोमसुता जनेन ॥ ५ ॥

सं। यत्। मही इति। मिथती इति। स्पर्धमाने इति। तनूऽरुचा। शूरऽसाता। यतैते इति।

अदेवऽयुं। विदधे। देवयुऽभिः। सचा। हतं। सोमऽसुता। जनेन ॥ ५ ॥

मही महती मिथती परस्परं हिंसन्त्यौ । यद्वा मेषतिराक्रोशकर्म । परस्पर-
माक्रोशन्त्यौ स्पर्धमाने स्पर्धा कुर्वन्त्यौ तनूरुचा - - - हतं । हिंसं । तथा सोमसुता
सोममभिषुखता जनेन यजमानसंधेनासोमसुतं जनं हिंसं ॥

॥ इति पंचमस्य षष्ठे पंचदशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

इमामु षु सोमसुतिमुप न इन्द्राग्नी सौमनसाय यातं ।

नू चिद्धि परिमन्नाथे अस्माना वां शश्वद्भिर्ववृतीय वाजैः ॥ ६ ॥

इमां। ऊं इति। सु। सोमऽसुतिं। उप। नः। आ। इन्द्राग्नी इति। सौमनसाय। यातं।

नू। चित्। हि। परिमन्नाथे इति परिऽमन्नाथे। अस्मान्। आ। वां। शश्वत्ऽभिः।

ववृतीय। वाजैः ॥ ६ ॥

हे इन्द्राग्नी इमामु इमामेव नोऽस्मदीयां सोमसुतिं सोमाभिषवक्रियां सौम-
नसाय सुमनसो भावाय सु सुष्टूपयातं । उपागच्छतं । अपि च युवामस्मान्
परित्यज्य नू चित् नैव मन्नाथे । अन्यान् न मन्येथे । अस्मानेव सर्वदा बुध्येथे ।
हि यस्मादेवं तस्माद्वां युवां शश्वद्भिर्वहुभिर्वाजैरनैर्हविल्क्षणेराववृतीय । आ-
वर्तयामि ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

सो अग्र एना नमसा समिद्धोऽच्छ मिचं वरुणमिन्द्रं वोचेः ।

यत्सीमागच्छकुमा तत्स मृळ तदर्यमादितिः शिश्रयंतु ॥ ७ ॥

सः। अग्रे। एना। नमसा। संऽइद्धः। अच्छ। मिचं। वरुणं। इन्द्रं। वोचेः।

यत्। सी। आगः। चकुम। तत्। स। मृळ। तत्। अर्यमा। अदितिः। शिश्रयंतु ॥ ७ ॥

हे अग्ने स त्वमेनैनेन नमसाब्जेनास्मदीयेन हविषा समिद्धः संदीप्तः सन् मिषं
वरुणमिंद्रं चाच्छ वोचेः । अभिब्रूयाः । अयमस्मदीयो रक्षणीय इति कथय ।
वयं यदागोऽपराधं । सीमिति परियहाधीयः । सी सर्वतो वाङ्मनः कायैश्चकृम
कृतवन्तो वयं तत्तस्मादागसः सु मृळ । अस्मान् सष्टु रक्ष । तच्चागोऽयमादि-
तिर्मिषादयश्च शिश्नयन्तु । अस्मत्तो वियोजयन्तु ॥

॥ अथाष्टमी ॥

एता अग्न आशुषाणास इष्टीर्युवोः सचाभ्यश्याम वाजान् ।

मंद्रो नो विष्णुर्मरुतः परि ख्यन्युयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ८ ॥

एताः । अग्ने । आशुषाणासः । इष्टीः । युवोः । सचा । अभि । अश्याम । वाजान् ।

मा । इंद्रः । नः । विष्णुः । मरुतः । परि । ख्यन् । युयं । पात । स्वस्तिभिः । सदा । नः ॥ ८ ॥

हे अग्ने । उपलक्षणमेतत् । हे इंद्राग्नी एता इष्टीरिमान्यज्ञानाशुषाणास आशु
शीघ्रं संभजमाना वयं युवोर्युवयोः स्वभूतान्वाजानन्नानि सचा सह युगपदेवा-
भ्यश्याम । अभिप्राप्नुयाम । अपि चंद्रो विष्णुर्मरुतश्च नोऽस्मान् मा परि ख्यन् ।
अस्मान्परित्यज्यान्यान् मा द्राक्षुः । सर्वदास्मानेव पश्यन्तु । अन्यन्नतं ॥

॥ इति पंचमस्य षष्ठे षोडशो वर्गः ॥

इयं वामिति द्वादशर्चं पंचमं सूक्तं वसिष्ठस्यार्धमैन्द्राग्रं । द्वादश्यनुष्टुप् शिष्टा
गायत्र्यः । तथा चानुक्रांतं । इयं वां द्वादश गायत्रमंत्यानुष्टुबिति ॥ ज्योतिष्टोमे
प्रातःसवनेऽच्छावाकशस्त्र आदितो नवर्चः शस्यन्ते । सूच्यते हि । इयं वामस्य
मन्मन इति नव । आ० ५. १०. । इति ॥ अभिप्रविकेषूक्थ्येषु स्तोमेषु वृद्धावच्छा-
वाकस्य प्रातःसवन इदं सूक्तमावापार्थमुत्तमावर्जं । सूचितं च । इयं वामस्य
मन्मन इत्येकादश । आ० ७. ५. । इति ॥ चातुर्विंशिकेऽहनि प्रातःसवने तस्यैवा-
द्यस्तृचः । सूचितं च । इयं वामस्य मन्मन इंद्राग्नी युवामिमे । आ० ७. २. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

इयं वामस्य मन्मन इंद्राग्नी पूर्यस्तुतिः । अभावृष्टिर्वाजनि ॥ १ ॥

इयं वां । अस्य । मन्मनः । इंद्राग्नी इति । पूर्यस्तुतिः । अभात् । वृष्टिः । इव । अजनि ॥ १ ॥

हे इंद्राग्नी इयं पूर्यस्तुतिः पूर्या मुख्या स्तुतिरस्य मन्मन स्तोतुरस्मादसिष्ठाश्च

युवाभ्यां युवयोरर्थमभ्रान्मेघावृष्टिरिव बह्वी सत्यजनि । प्रादुर्भूता । तां शृणुत-
मित्युत्तरच संबंधः ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

शृणुतं जरितुर्हवमिन्द्राग्नी वनतं गिरः । ईशाना पिप्यतं धियः ॥२॥

शृणुतं । जरितुः । हवँ । इन्द्राग्नी इति । वनतं । गिरः । ईशाना । पिप्यतं । धियः ॥२॥

हे इन्द्राग्नी जरितुः स्तोतुर्हवमाह्वानं युवां शृणुतं । श्रुत्वा च गिरस्तदीयाः
स्तुतीर्वनतं । संभजतं । तथेशानेश्वरौ युवां धियोऽनुष्ठितानि कर्माणि पिप्यतं ।
तत्स्थैः फलैः पूरयतं ॥

॥ अथ तृतीया ॥

मा पापत्वाय नो नरेन्द्राग्नी माभिशस्तये । मा नो रीरधतं निदे ॥३॥

मा । पापऽत्वाय । नः । नरा । इन्द्राग्नी इति । मा । अभिऽशस्तये । मा । नः ।

रीरधतं । निदे ॥३॥

हे नरा नेताराविन्द्राग्नी नोऽस्मान् पापत्वाय हीनभावाय मा रीरधतं । तथा-
भिशस्तये शत्रुभिः कृतायाभिशंसनाय मा रीरधतं । तथा निदे निंदकाय जनाय
नोऽस्मान् मा रीरधतं । मा वशीकुरुतं ॥

चातुर्विंशिकेऽहनि प्रातःसवनेऽच्छावाकस्यंद्रे अग्नेत्ययं षडहस्तोचियसंज्ञ-
कस्तृचः । सूचितं च । इंद्रे अग्नौ नमो बृहत्ता हुवे ययोरिदं । आ० ७. २. । इति ॥

॥ तृचे प्रथमा सूक्ते चतुर्थी ॥

इंद्रे अग्नौ नमो बृहत्सुवृक्तिमेरयामहे । धिया धेना अवस्यवः ॥४॥

इंद्रे । अग्नौ । नमः । बृहत् । सुऽवृक्तिं । आ । ईरयामहे । धिया । धेनाः । अवस्यवः ॥४॥

अवस्यवो रक्षणकामा वयमिंद्रे देवेऽग्राग्नौ च बृहद्बृंहणं वर्धकं नमो हविल्ल-
क्षणमन्नं सुवृक्तिं सुप्रवृत्तां स्तुतिं चेरयामहे । अभिप्रेरयामः । तथा धिया कर्मणा
युक्ता धेनाः । वाङ्मामैतत् । अप्रगीताः स्तुतिवाचश्चाभिप्रेरयामः ॥

॥ अथ पंचमी ॥

ता हि शश्वंत ईळंत इत्था विप्रांस ऊतये । सबाधो वाजसातये ॥५॥

ता । हि । शश्वंतः । ईळंत । इत्था । विप्रांसः । ऊतये । सऽबाधः । वाजऽसातये ॥५॥

ता हि तौ खल्विन्द्राग्नी शश्वतो बहवो विप्रासो मेधाविनो जना ऊतये
रक्षणायेत्येत्थमनेन प्रकारेणेकते । स्तुवंति । तथा सबाधः समानं बाधमानाः
परस्परं बाध्यमाना जना वाजसातयेऽक्षलाभाय तावेवेन्द्राग्नी ईकते । स्तुवंति ।
यद्वा वाजसातिरिति संयामनाम । संयामार्थं ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

ता वां गीर्भिर्विपन्यवः प्रयस्वतो हवामहे । मेधसाता सनिष्यवः ॥ ६ ॥

ता । वां । गीः । ऽभिः । विपन्यवः । प्रयस्वतः । हवामहे । मेधऽसाता । सनिष्यवः ॥ ६ ॥

विपन्यवः स्तोत्रमिच्छंतः प्रयस्वतो हवित्क्षणेनानेनोपेताः सनिष्यवः सनि
धनमात्मन इच्छंतो वयं मेधसाता मेधानां यागानां सातौ संभजने निमिहभूते
सति हे इन्द्राग्नी ता तौ वां युवां गीर्भिः स्तुतिभिर्हवामहे । आह्वयामहे ॥

॥ इति पंचमस्य षष्ठे सप्तदशो वर्गः ॥

अमावास्यायामेन्द्राग्नस्य हविष इन्द्राग्नी अवसेत्यनुवाक्या । सूचितं च । इन्द्राग्नी
अवसा गतं गीर्भिर्विप्रः प्रमतिमिच्छमानः । आ० २. ६. इति ॥

॥ सैषा सप्तमी ॥

इन्द्राग्नी अवसा गतमस्मभ्यं चर्षणीसहा । मा नो दुःशंस ईशत ॥ ७ ॥

इन्द्राग्नी इति । अवसा । आ । गतं । अस्मभ्यं । चर्षणिऽसहा । मा । नः । दुःशंसः । ईशत ॥ ७ ॥

हे चर्षणीसहा चर्षणीनां मनुष्याणां शत्रुभूतानामभिभवितारौ हे इन्द्राग्नी
अस्मभ्यं स्तोतृभ्यो देयेनावसानेन सहागतं । आगच्छतं । दुःशंसो दुष्टाभिशंसनः
पारुष्यादी शत्रुश्च नोऽस्मान्मेशत । ईशिष्ट । अस्मान्वाधितुं मा शक्नोतु ॥

॥ अथाष्टमी ॥

मा कस्य नो अररुषो धूर्तिः प्र ण्ड्यत्यस्य । इन्द्राग्नी शर्म यच्छतं ॥ ८ ॥

मा । कस्य । नः । अररुषः । धूर्तिः । प्र । नक् । मत्यस्य । इन्द्राग्नी । शर्म । यच्छतं ॥ ८ ॥

हे इन्द्राग्नी कस्य कस्य चिदपररुषोऽरेर्मत्यस्य मनुष्यस्य संबन्धिनी धूर्तिर्हिंसा
नोऽस्मान्मा प्रणक् । मा प्राप्नोतु । शर्म सुखं चास्मभ्यं प्रयच्छतं । दत्तं ॥

॥ अथ नवमी ॥

गोम॒ङ्गिर॒ण्यव॒वसु॒ यद्वा॒म॒श्व॒वदी॒महे । इं॒द्रा॒ग्नी॒ त॒व॒ने॒महि ॥९॥

गोऽम॒त् । हि॒र॒ण्य॒ऽवत् । वसु॒ । यत् । वां । अ॒श्व॒ऽवत् । ई॒महे । इं॒द्रा॒ग्नी॒ इति॑ । तत् ।
व॒ने॒महि ॥९॥हे इंद्राग्नी गोमन्त्रोभिर्युक्तं हिरण्यवङ्गिरण्यैः सुवर्णैर्युक्तमश्ववदश्वोपेतं यवसु
वां युवामीमहे याचामहे तवसु युवयोः प्रसादाद्वयं वनेमहि । संभजेमहि ॥चातुर्विंशिकेऽहनि प्रातःसवनेऽच्छावाकशस्त्रे यत्सोम आ सुत इत्यारंभणी-
याहर्गणेषु च द्वितीयादिष्वहःस्वेषा प्रातःसवने तेनैव शंसनीया । सूचितं च ।
यत्सोम आ सुते नर इत्यारंभणीयाः शस्त्रा । आ० ७. २. । इति ॥

॥ सैषा दशमी ॥

यत्सोम आ सुते नर इंद्राग्नी अजोहवुः । सप्तीवंता सपर्यवः ॥१०॥

यत् । सोमे॑ । आ । सुते॑ । नरः । इं॒द्रा॒ग्नी॒ इति॑ । अ॒जो॒हवुः । स॒प्ति॒ऽवंता॑ । स॒पर्य॒वः ॥१०॥

सोमे सुतेऽभिषुते सति नरः कर्मणां नेतारं ऋत्विजः सपर्यवः परिचरण-
कामाः संतः सप्तीवंता प्रशस्ताश्चाविंद्राग्नी इंद्रमग्निं च यद्यदाजोहवुः अभिह्वयन्ते
तदा युवामागच्छतमिति शेषः ॥

॥ अथैकादशी ॥

उ॒क्थेभि॒र्वृ॒च॒हंत॑मा॒ या मं॑दा॒ना चि॒दा गि॒रा । आ॒ंगू॒षैरा॒विवा॑सतः ॥११॥

उ॒क्थेभिः॑ । वृ॒च॒हन्ऽत॑मा । या । मं॑दा॒ना । चि॒त् । आ । गि॒रा । आ॒ंगू॒षैः ।

आऽवि॒वा॒सतः॑ ॥११॥

वृचहंतमा वृचाणामावरकाणां हंतुतमौ मंदाना मोदमानौ या याविंद्राग्नी
उक्थेभिः शस्त्रैर्गिरा च स्तुत्या चाविवासतः परिचर्येते ॥ अत्ययेन कर्मणि
कर्तृप्रत्ययः ॥ आंगूषैराघोषैरन्यैश्च स्तोत्रैर्यावाविवासतः परिचर्येते तौ युवामा-
गच्छतमिति शेषः ॥

॥ अथ द्वादशी ॥

तावि॒हुःशंसं॑ म॒र्त्यं दुर्वि॑द्वांसं रक्ष॒स्विनं॑ ।

आ॒भो॒गं ह॒र्म्म॒ना ह॒तमु॒दधिं॑ ह॒र्म्म॒ना ह॒तं ॥१२॥

तौ । इत् । दुःशंसं । मर्त्यं । दुःविद्वांसं । रक्षस्विनं ।

आऽभोगं । हन्मना । हतं । उदऽधिं । हन्मना । हतं ॥ १२ ॥

हे इंद्राग्नी तौ युवां दुःशंसं दुष्टाभिंशंसनं दुर्विद्वांसं दुर्विज्ञानं रक्षस्विनं बलवं-
तमाभोगमाहत्यास्मत्तोऽपहत्य भोक्तारं मर्त्यं मनुष्यं शत्रुं हन्मना हननसाधनेना-
युधेन हतं । हिंस्तं । उक्तमेवार्थं दृष्टान्तेन दृढयति । उदधिं । लुप्तोपममेतत् । उदधानं
कुंभमिव । यथा कुंभोऽनायासेन भिद्यत एवमनायासेनैव शत्रुमायुधेन युवां हिंस्तं ॥

॥ इति पंचमस्य षष्ठेऽष्टादशो वर्गः ॥

प्र क्षोदसेति षट्च षष्ठं सूक्तं वसिष्ठस्यार्षे चैष्टुभं सरस्वतीदेवताकं । तृतीया तु
सरस्वदेवताका । अनुक्रम्यते च । प्र क्षोदसा षट् सारस्वतं तु तृतीया सरस्वत
इति ॥ गतः सूक्तविनियोगः ॥ प्रथमे छंदोमे प्रउगशस्त्रे प्र क्षोदसा धायसा सप्त
एषेति प्रउगं । आ० ८. ९. इति ॥ सारस्वते पशौ प्र क्षोदसेति वपाया याज्या ।
सूचितं च । प्र क्षोदसा धायसा सप्त एषा पावीरवी कन्या चिचायुः । आ० ३. ७. इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

प्र क्षोदसा धायसा सप्त एषा सरस्वती धरुणमायसी पूः ।

प्रबाबधाना रथ्येव याति विश्वा अपो महिना सिंधुरन्याः ॥ १ ॥

प्र । क्षोदसा । धायसा । सप्ते । एषा । सरस्वती । धरुणं । आयसी । पूः ।

प्रऽबाबधाना । रथ्याऽइव । याति । विश्वाः । अपः । महिना । सिंधुः । अन्याः ॥ १ ॥

सरस्वत्या एषा नदीवन्निगमा । एषा दृश्यमाना नदीरूपा सरस्वत्यायस्ययसा
निर्मिता पूः पुरीव धरुणं ॥ लिङ्गव्यत्ययः ॥ धरुणा धारयित्री धायसा धारकेण
क्षोदसोदकेन प्रसप्ते । प्रधावति । शीघ्रं गच्छति । सिंधुः स्यंदनशीला नदीरूपा
सान्या विश्वाः सर्वा अप आपगा महिना महिन्ना प्रबाबधाना भृशं बाधमाना
रथ्येव प्रतोलीव विस्तीर्णा सती याति । गच्छति । यद्वा रथ्येव रथिनेव यथा
रथी रथेन मार्गस्थं तरुगुल्मादिकं चूर्णीकृत्य गच्छति तद्वत् स्वकीयेन वेगेन सर्वं
संपिबती गच्छतीत्यर्थः ॥

सारस्वत एव पशौ वपाया एकाचेतदित्यनुवाक्या । सूचितं च । एकाचेतत्स-
रस्वती नदीनामुत स्या नः सरस्वती जुषाणा । आ० ३. ७. इति ॥

॥ सैषा द्वितीया ॥

एकाचेतसरस्वती नदीनां शुचिर्येती गिरिभ्य आ समुद्रात् ।

रायश्चेतंती भुवनस्य भूरर्घृतं पयो दुदुहे नाहुषाय ॥२॥

एका । अचेतत् । सरस्वती । नदीनां । शुचिः । यती । गिरिभ्यः । आ । समुद्रात् ।

रायः । चेतंती । भुवनस्य । भूरः । घृतं । पयः । दुदुहे । नाहुषाय ॥२॥

सहस्रवत्सरेण ऋतुना यक्ष्यमाणो नाहुषो नाम राजा सरस्वतीं नदीं प्रार्थयामास सा च तस्मै सहस्रसंवत्सरपर्याप्तं पयो घृतं च प्रददौ । अयमर्थोऽत्र प्रतिपाद्यते । नदीनामन्यासां मध्ये शुचिः शुद्धा गिरिभ्यः सकाशादा समुद्रात्समुद्रपर्यंतं यती गच्छत्येका सरस्वती नद्यचेतत् । नाहुषस्य प्रार्थनामज्ञासीत् । तथा भुवनस्य भूतजातस्य भूरर्बहुलस्य रायो धनानि चेतंती प्रज्ञापयंती प्रयच्छंती नाहुषाय राज्ञे घृतं पयश्च सहस्रसंवत्सरऋतोः पर्याप्तं दुदुहे । दुग्धवती । दत्तवती ॥

सरस्वदेवताके पशौ स वावृध इति पुरोडाशस्य याज्या । सूचितं च । स वावृधे नर्यो योषणासु यस्य व्रतं पशवो यंति सर्वे । आ० ३. ८. इति ॥

॥ सैषा तृतीया ॥

स वावृधे नर्यो योषणासु वृषा शिशुर्वृषभो यज्ञियासु ।

स वाजिनं मघवद्भ्यो दधाति वि सातये तन्वं मामृजीत ॥३॥

सः । ववृधे । नर्यः । योषणासु । वृषा । शिशुः । वृषभः । यज्ञियासु ।

सः । वाजिनं । मघवत्भ्यः । दधाति । वि । सातये । तन्वं । मामृजीत ॥३॥

मध्यस्थानो वायुः सरस्वान् । नर्यो नृभ्यो हितो वृषा सेचनसमर्थः शिशुरल्पः प्रादुर्भावसमयेऽल्पतया दृश्यमानो वृषभो वर्षिता । एवंभूतः स सरस्वान् यज्ञियासु यज्ञार्हासु योषणासु योषित्स्वात्मनः कलचभूतासु मध्यमस्थानास्वप्सु मध्ये ववृधे । वर्धते । स तादृशः सरस्वान् मघवद्भ्यो हविष्मद्भ्यो यजमानेभ्यो वाजिनं बलिनं पुत्रं दधाति । ददाति । तथा सातये लाभार्थं तन्वं तेषां शरीरं विमामृजीत । विमार्ष्टि । लाभार्थं संस्करोतीत्यर्थः । यद्यप्येषा सरस्वतः स्तुतिस्तथापि सरस्वत्याः प्रीणनार्थं तत्सवनमिति छांदोगिके सारस्वते तृचेऽस्या उक्तो विनियोगो न विरुध्यते ॥

दशरात्रेऽष्टमेऽहनि प्रउग उत स्या न इति सारस्वतः सप्तमस्तुचः । सूचितं च । उत स्या नः सरस्वती जुषाणेति प्रउगं । आ० ६. १०. । इति ॥ सारस्वते पशौ पुरोडाशस्योत स्या न इत्यनुवाक्या । सूचितं च । उत स्या नः सरस्वती जुषाणा सरस्वत्यभि नो नेषि वस्यः । आ० ३. ७. । इति ॥

॥ सैषा सूक्ते चतुर्थी ॥

उत स्या नः सरस्वती जुषाणोपं श्रवत्सुभगा यज्ञे अस्मिन् ।

मित्तद्भुभिर्नमस्यैरियाना राया युजा चिदुत्तरा सखिभ्यः ॥४॥

उत । स्या । नः । सरस्वती । जुषाणा । उपं । श्रवत् । सुऽभगा । यज्ञे । अस्मिन् ।

मित्तद्भुऽभिः । नमस्यैः । इयाना । राया । युजा । चित् । उत्तरा । सखिऽभ्यः ॥४॥

उतापि च जुषाणा प्रीयमाणा सुभगा शोभनधना स्या सा सरस्वती नोऽस्माकमस्मिन्यज्ञ उपश्रवत् । अस्मदीयाः स्तुतीरुपशृणोतु । कीदृशी सा । मित्तद्भुभिः प्रह्वैर्जानुभिर्नमस्यैर्नमस्कारिर्देवैरियानोपगम्यमाना । चिच्छष्ट्यार्थे । युजा नित्ययुक्तेन राया धनेन च संगता सखिभ्य उत्तरोक्तद्वतरा । ईदृश्यस्मदीयाः स्तुतीरुपशृणोत्वित्यन्वयः ॥

पविचेष्ट्यां सारस्वतस्य हविष इमा जुह्वाना इति याज्या । सूचितं च । इमा जुह्वाना युष्मदा नमोभिर्दधिक्त्राव्णो अकारिषं । आ० २. १२. । इति ॥

॥ सैषा पंचमी ॥

इमा जुह्वाना युष्मदा नमोभिः प्रति स्तोमं सरस्वति जुषस्व ।

तव शर्मन्प्रियतमे दधाना उपं स्थेयाम शरणं न वृक्षं ॥५॥

इमा । जुह्वानाः । युष्मत् । आ । नमःऽभिः । प्रति । स्तोमं । सरस्वति । जुषस्व ।

तव । शर्मन् । प्रियऽतमे । दधानाः । उपं । स्थेयाम । शरणं । न । वृक्षं ॥५॥

हे सरस्वति इमेमान्यस्मदीयानि हवींषि जुह्वानास्तुभ्यं जुह्वतो वयं नमोभिस्त्वद्विषयैर्नमस्कारैर्युष्मत्त्वत्सकाशादा ॥ उपसर्गश्रुतेर्योग्यक्रियाध्याहारः ॥ आददीमहि धनानीति शेषः । स्तोमं चास्मदीयं स्तोचं प्रतिजुषस्व । प्रतिसेवस्व । वयं च प्रियतमेऽतिशयेन प्रिये तव त्वदीये शर्मन् शर्मणि सुखे दधाना निधीयमानाः संतः शरणं न वृक्षमाश्रयभूतं वृक्षमिवोपस्थेयाम । त्वामुपतिष्ठेम । संगच्छेमहि ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

अयमु ते सरस्वति वसिष्ठो हारावृतस्य सुभगे व्यावः ।

वर्धं ऋभे स्तुवते रासि वाजान्यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ६ ॥

अयं । ऊं इति । ते । सरस्वति । वसिष्ठः । हारौ । ऋतस्य । सुभगे । वि । आवरित्यावः ।

वर्धं । ऋभे । स्तुवते । रासि । वाजान् । यूयं । पात । स्वस्तिभिः । सदा । नः ॥ ६ ॥

हे सुभगे शोभनधने सरस्वति अयं वसिष्ठस्ते त्वां यंतुर्ऋतस्य यज्ञस्य संबंधिन्यौ हारौ पूर्वापरे व्यावः । विवृणोति । उ इति पूरकः । हे ऋभे ऋभवर्णे देवि वर्ध । वर्धस्व । तथा स्तुवते स्तोत्रं कुर्वते वसिष्ठाय वाजानन्वानि रासि । प्रदेहि । अन्यन्नतं ॥

॥ इति पंचमस्य षष्ठ एकोनविंशो वर्गः ॥

बृहदु गायिष इति षडृचं सप्तमं सूक्तं वसिष्ठस्यार्धं । आद्या बृहती द्वितीया सतोबृहती तृतीया प्रस्तारपंक्तिः शिष्टास्तिस्रो गायत्र्यः । आद्यस्तृचः सरस्वती-देवताकोऽन्यश्च सरस्वहेवताकः । तथा चानुक्रांतं । बृहदु प्रगाथः प्रस्तारपंक्तिः परास्तिस्रो गायत्र्यः सरस्वत इति ॥ पंचमेऽहनि प्रउगशस्त्र आद्यः प्रगाथः सरस्वतस्तृचः । सूचितं च । बृहदु गायिष इति बार्हतं प्रउगं प्रगाथानेके । आ० ७. १२. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

बृहदु गायिषे वचोऽसुर्या नदीनां ।

सरस्वतीमिन्महया सुवृक्तिभिः स्तोमैर्वसिष्ठ रोदसी ॥ १ ॥

बृहत् । ऊं इति । गायिषे । वचः । असुर्या । नदीनां ।

सरस्वती । इत् । मह्य । सुवृक्तिभिः । स्तोमैः । वसिष्ठ । रोदसी इति ॥ १ ॥

अनया ऋषिरात्मानं संबोध्य सरस्वत्याः स्तुतौ प्रेरयति । हे वसिष्ठ त्वं बृहदु बृहदेव महदेव वचः स्तोत्रं गायिषे । गायसि । किमर्थं । नदीनां मध्येऽसुर्या ॥ असुराशब्दाच्चतुर्थ्येकवचनस्य ह्यादेशः ॥ असुरायै बलवत्यै नदीरूपायै सरस्वत्यै । अस्याः प्रीणनार्थमित्यर्थः । तथा रोदसी द्यावापृथिव्योः स्थितां दिवि देवतारूपेण भूम्यां वायूपेण निवसन्ती सरस्वतीमित् सरस्वतीमेव सुवृक्तिभिः सुष्ठु दोषवर्जितैः स्तोमैः स्तोत्रैर्मह्य । पूजय । सर्वदा सरस्वतीमेव स्तुहि नान्यां देवतामिति भावः ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

उ॒भे यत्ने॑ म॒हिना॑ ऋ॒भे अ॒ंधसी॑ अ॒धि॒क्षि॒यन्ति॑ पू॒रवः॑ ।

सा नो॑ बो॒ध्यवि॒ची म॒रुत्स॑खा चोद॒ राधो॑ म॒घोना॑ ॥ २ ॥

उ॒भे इति॑ । यत् । ते । म॒हिना॑ । ऋ॒भे । अ॒ंधसी॑ इति॑ । अ॒धि॒क्षि॒यन्ति॑ । पू॒रवः॑ ।

सा । नः । बो॒धि । अ॒वि॒ची । म॒रुत्स॑खा । चोद॑ । राधः । म॒घोना॑ ॥ २ ॥

हे ऋभे ऋभवर्णे सरस्वति यत् यस्यास्ते तव महिना महिन्नोभे अंधसी उभयविधं दिव्यं पार्थिवं चाग्निं याम्यमारण्यं वा पूरवः पूरयितव्या मनुष्या अधिक्षियन्ति अधिगच्छन्ति सा त्वमविची रक्षित्री सती नोऽस्मान्बोधि । बुध्यस्व । अपि च मरुत्सखा । मरुतो माध्यमिका देवगणाः । ते सखायो यस्या माध्यमिकाया वाचस्तादृशी त्वं मघोनां हवितर्क्षणधनोपेतानामस्माकं राधो धनं चोद । प्रेरय ॥

॥ अथ तृतीया ॥

भ॒द्रमि॒न्द्रा कृ॒णव॒त्सर॑स्व॒त्यक॑वारी चे॒तति॑ वा॒जिनी॑वती ।

गृ॒णा॒ना ज॑मद॒ग्निव॑त्स्तु॒वाना॑ च॒ वसि॑ष्ठ॒वत् ॥ ३ ॥

भ॒द्रं । इत् । भ॒द्रा । कृ॒णव॑त् । सर॑स्वती । अ॒कं॒वऽअ॒री । चे॒त॒ति॒ । वा॒जिनी॑ऽवती ।

गृ॒णा॒ना । ज॑मद॒ग्निऽव॑त् । स्तु॒वाना॑ । च॒ । व॒सि॑ष्ठ॒ऽवत् ॥ ३ ॥

भद्रा कल्याणी भजनीया वा सरस्वती भद्रमिन्द्रमेव कल्याणमेव कृणवत् । अस्माकं करोतु । तथा कवार्यकुत्सितगमना वाजिनीवत्यन्वती चेतति । चेतयतु । अस्मान् प्रज्ञापयतु । यद्वा मदीयं स्तोत्रं चेतति । जानातु । तथा जमदग्निवत् जमदग्निना ऋषिणेव मया गृणाना स्तूयमाना वसिष्ठवत् ॥ अर्हार्थे वतिप्रत्ययः ॥ वसिष्ठाहं वसिष्ठस्यानुरूपं स्तुवाना स्तूयमाना च भव ॥

सरस्वदेवताके पशौ जनीयंत इति तिस्रः पुरोडाशहविषां क्रमेणानुवाक्या । सूचितं च । जनीयंतो न्वयव इति तिस्रो दिव्यं सुपर्णं वायसं बृहंतं । आ० ३.८. इति ॥

॥ तत्र प्रथमा सूक्ते चतुर्थी ॥

ज॒नी॒यंतो॑ न्व॒यवः॑ पु॒ची॒यंतः॑ सु॒दान॑वः । सर॑स्वंतं ह॒वाम॑हे ॥ ४ ॥

ज॒नि॒ऽयंतः॑ । नु । अ॒यवः॑ । पु॒चि॒ऽयंतः॑ । सु॒ऽदान॑वः । सर॑स्वंतं । ह॒वाम॑हे ॥ ४ ॥

जनीयंतः । जायंत आस्वपत्यानीति जनयो जायाः । ता इच्छंतः पुषीयंतः
पुषान्कामयमानाः सुदानवः शोभनदाना अयव उपगंतारो वयं नु सद्य सरस्वंतं
देवं हवामहे । स्तुमहे । आह्वयामहे वा ॥

॥ अथ पंचमी ॥

ये ते सरस्व ऊर्मयो मधुमंतो घृतश्रुतः । तेभिर्नोऽविता भव ॥ ५ ॥

ये । ते । सरस्वः । ऊर्मयः । मधुऽमंतः । घृतऽश्रुतः । तेभिः । नः । अविता । भव ॥ ५ ॥

हे सरस्वः सरस्वन् देव ते त्वदीया य ऊर्मयो जलसंधा मधुमंतो रसवंतो
घृतश्रुतो घृतस्य वृष्ट्युदकस्य क्षारिणो भवंति तेभिस्तैर्हर्मिभिर्नोऽस्माकमविता
रक्षिता भव ॥

अन्वारंभणीयायां सारस्वतयागस्य पीपिवांसमित्यनुवाक्या । सूचितं च ।
पीपिवांसं सरस्वतो दिव्यं सुपर्णं वायसं बृहंतं । आ० २. ८. । इति ॥

॥ सैषा षष्ठी ॥

पीपिवांसं सरस्वतः स्तनं यो विश्वदर्शतः । भक्षीमहि प्रजामिषं ॥ ६ ॥

पीपिऽवांसं । सरस्वतः । स्तनं । यः । विश्वऽदर्शतः । भक्षीमहि । प्रऽजां । इषं ॥ ६ ॥

पीपिवांसं प्रवृद्धं सरस्वतो देवस्य स्तनं शब्दायमानं स्तनवद्रसाधारं वा मेघं
भक्षीमहि । भजेमहि । प्राप्नुयाम । यो विश्वदर्शतो विश्वैः सर्वैर्दर्शतो भवति दृश्य-
मानो भवति तं स्तनं मेघमित्यर्थः । तथा प्रजां पुत्रादिरूपाभिषमन्नं च सरस्वतः
प्रसदाद्भक्षीमहि ॥

॥ इति पंचमस्य षष्ठे विंशो वर्गः ॥

यज्ञे दिव इति दशर्चमष्टमं सूक्तं वसिष्ठस्यार्घं त्रैष्टुभं । प्रथमैंद्री तृतीयानव-
म्योरिंद्राब्रह्मणस्पती देवता दशम्या इंद्राबृहस्पती शिष्टानां तु बृहस्पतिः । तथा
चानुक्रांतं । यज्ञे दशैंद्रादि बार्हस्पत्यमत्यैंद्री च तृतीयानवम्याविंद्राब्राह्मणस्पत्ये
इति ॥ आभिष्वविकेषूक्थ्येषु तृतीयसवने स्तोमवृद्धी ब्राह्मणाच्छंसिन इदमुत्तरं च
सूक्तमावापार्थं । सूचितं च । यज्ञे दिवः । आ० ७. ९. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

यज्ञे दिवो नृषदने पृथिव्या नरो यच देवयवो मदंति ।

इंद्राय यच सर्वनानि सुन्ये गमन्मदाय प्रथमं वयंश्च ॥ १ ॥

यज्ञे । दिवः । नृऽसदने । पृथि॒ष्याः । नरः । यच । दे॒वऽयवः । मद॑न्ति ।

इ॒न्द्राय । यच । सर्व॑नानि । सु॒न्वे । ग॒मत् । म॒दाय । प्र॒थ॒मं । वयः । च ॥ १ ॥

यच यस्मिन्यज्ञे देवयवो देवान्कामयमाना नरो नेतार ऋत्विजो मदन्ति हृष्यन्ति । यच यस्मिंश्च सवनान्यभिषोतष्याः सोमा इन्द्रायेंद्रार्थं सुन्वेऽभिषूयन्ते पृथिष्याः संबन्धिनि नृषदने नृणां नेतृणां सदनभूते तस्मिन्यज्ञे प्रथमं सर्वेभ्यो देवेभ्यः पूर्वं दिवो द्युलोकात्प्रमत् । आगच्छतु । किमर्थं । मदाय मदार्थं । सोमं पातुमित्यर्थः । तथा वयश्च गन्तारस्तदीया अश्वश्च गमत् । आगच्छन्तु ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

आ दै॒व्या वृ॒णीम॒हेऽवा॑सि बृ॒ह॒स्पति॑र्नो मह॒ आ स॒खायः ।

यथा॒ भवे॑म मी॒ळ॒हुषे॒ अना॑गा यो नो दा॒ता परा॑वतः पि॒तेव ॥ २ ॥

आ । दै॒व्या । वृ॒णीम॒हे । अ॒वा॑सि । बृ॒ह॒स्पतिः । नः । म॒हे । आ । स॒खायः ।

यथा । भवे॑म । मी॒ळ॒हुषे । अ॒ना॑गाः । यः । नः । दा॒ता । परा॑ऽवतः । पि॒ताऽइ॒व ॥ २ ॥

हे सखायः समानख्यानाः स्तोतासे वयं दैव्या दैव्यानि देवसंबन्धीन्यवांसि रक्षणान्यावृणीमहे । अभिभजामहे । प्रार्थयामहे । नोऽस्माकं हविर्बृहस्पतिर्बृहतां पालयिता देव आमहे । महतिर्दानार्थः । आमहते । आदत्ते ॥ लोपस्त आत्मनेपदेष्विति तलोपः ॥ यो बृहस्पतिः परावतो दूरदेशाङ्गनान्यादृत्य पुत्रेभ्यः पितेव नोऽस्मभ्यं दाता भवति तस्मै मीळहुषे सेक्ते बृहस्पतयेऽनागा अनागस अनपराधा यथा वयं भवेम हे सखायस्तथा यूयं परिचरतेति शेषः ॥

॥ अथ तृतीया ॥

तमु॒ ज्येष्ठं॑ नम॑सा ह॒विर्भिः॑ सु॒शेवं॑ ब्र॒ह्म॒णस्पतिं॑ गृ॒णीषे॑ ।

इ॒न्द्रं द्यो॒को महि॑ दै॒व्यः सि॒षक्तु॑ यो ब्र॒ह्म॒णो दे॒वकृ॑तस्य॒ राजा ॥ ३ ॥

तं । ऊं इति । ज्येष्ठं । नमसा । ह॒विःऽभिः । सु॒ऽशेवं । ब्र॒ह्म॒णः । पतिं । गृ॒णीषे॑ ।

इ॒न्द्रं । द्यो॒कः । महि॑ । दै॒व्यः । सि॒स॒क्तु॑ । यः । ब्र॒ह्म॒णः । दे॒वऽकृ॑तस्य । राजा ॥ ३ ॥

ज्येष्ठं प्रशस्यतमं सुशेवं सुमुखं ब्रह्मणो मन्त्रस्य पतिं पालयितारमेतत्संज्ञं तमु तमेव देवं नमसा नमस्कारेण हविर्भिश्चरूपुरोडाशादिभिश्च साङ्गं गृणीषे । गृणे । स्तुवे । अपि च महि महान्तमिन्द्रं दैव्यो देवाहः द्योकोऽस्मदीयः स्तावको मन्त्रः

सिषकु । सेवतां । ब्रह्मणोऽन्नस्य मन्त्रस्य वा देवकृतस्य देवैः स्तोतृभिः कृत्वा य इन्द्रो ब्रह्मणस्पतिर्वा राजेश्वरो भवति तमिन्द्रं तं ब्रह्मणस्पतिमिति संबंधः ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

स आ नो योनिं सदतु प्रेष्टो बृहस्पतिर्विश्ववारो यो अस्ति ।

कामो रायः सुवीर्यस्य तं दात्पर्षन्नो अति सधतो अरिष्टान् ॥४॥

सः । आ । नः । योनिं । सदतु । प्रेष्टः । बृहस्पतिः । विश्वऽवारः । यः । अस्ति ।

कामः । रायः । सुऽवीर्यस्य । तं । दात् । पर्षत् । नः । अति । सधतः । अरिष्टान् ॥४॥

प्रेष्टः प्रियतमः स बृहस्पतिर्नोऽस्माकं योनिं स्थानं वेदिलक्षणमासदतु । आसीदतु । आगत्योपविशतु । यो बृहस्पतिर्विश्ववारो विश्वैर्वरणीयोऽस्ति भवति । अपि च रायो धनस्य सुवीर्यस्य शोभनवीर्यस्य च यः कामोऽस्माकमभिलाषोऽस्ति तं काममस्मभ्यं दात् । ददातु । काम्यमानं प्रयच्छन्वित्यर्थः । तथा सधत उपद्रवैः संसक्तान्नोऽस्मानरिष्टानहिंसितान् कृत्वातिपर्षत् । अतिपारयति शत्रून् ॥

॥ अथ पंचमी ॥

तमा नो अर्कममृताय जुष्टमिमे धासुरमृतासः पुराजाः ।

शुचिक्रंदं यजतं पस्त्यानां बृहस्पतिमनर्वाणं हुवेम ॥५॥

तं । आ । नः । अर्कं । अमृताय । जुष्टं । इमे । धासुः । अमृतासः । पुराऽजाः ।

शुचिऽक्रंदं । यजतं । पस्त्यानां । बृहस्पतिं । अनर्वाणं । हुवेम ॥५॥

तं सर्वत्र भोक्तव्यतया प्रसिद्धममृतायामरणत्वाय जीवनाय जुष्टं पर्याप्तमर्कमर्चनसाधनमन्नं पुराजाः पुरा जाता इमेऽमृतासोऽमरणा देवा बृहस्पतेराज्ञया नोऽस्मभ्यमाधासुः । प्रदद्युः । वयं च शुचिक्रंदं शुद्धस्तोत्रं पस्त्यानां । पस्त्यमिति गृहनाम । तेन तद्धंतो लक्ष्यन्ते । गृहिणां यजतं यष्टव्यमनर्वाणमप्रत्यृतं केनाप्यप्रतिगतं बृहस्पतिं बृहतां पालकं देवं हुवेम । आहूयाम । स्तुयेम वा ॥

॥ इति पंचमस्य षष्ठ एकविंशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

तं शग्मासो अरुषासो अथा बृहस्पतिं सहवाहो वहन्ति ।

सहस्रिद्यस्य नीळवत्सधस्य नभो न रूपमरुषं वसानाः ॥६॥

तं । शग्मासः । अरुवासः । अश्वः । बृहस्पतिः । सहऽवाहः । वहन्ति ।

सहः । चित् । यस्य । नीळऽवत् । सधऽस्य । नभः । न । रूपं । अरुषं । वसानाः ॥ ६ ॥

शग्मासः शग्माः सुखकराः शक्ता वारुवास आरोचमानाः सहवाहः संहय
वाहका अश्वस्तं बृहस्पतिं वहन्ति । वहन्तु । यस्य बृहस्पतेः सहसित् बलं च
भवति । नीळवत् । नीळं निलयो निवासः । तद्युक्तं सधस्यं सहस्थानं च यस्य
तं बृहस्पतिमित्यन्वयः । कीदृशा अश्वः । नभो नादित्यमिवारुषमारोचमानं रूपं
वसाना धारयन्तः ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

स हि शुचिः शतपञ्चः स शुंध्युहिरण्यवाशीरिषिरः स्वर्षाः ।

बृहस्पतिः स स्वावेश ऋष्यः पुरु सखिभ्य आसुतिं करिषः ॥ ७ ॥

सः । हि । शुचिः । शतऽपञ्चः । सः । शुंध्युः । हिरण्यऽवाशीः । इषिरः । स्वऽसाः ।

बृहस्पतिः । सः । सुऽआवेशः । ऋष्यः । पुरु । सखिऽभ्यः । आऽसुतिं । करिषः ॥ ७ ॥

स हि स खलु बृहस्पतिः शुचिः शुद्धः शतपञ्चो बहुविधवाहनः । स एव
शुंध्युः सर्वेषां शोधयिता हिरण्यवाशीः । वाशीति वाङ्माम । हितरमणीयवाक् ।
यद्वा वाशीभिस्तक्षताश्मन्मयीभिः । ऋग्वे० १०. १०१. ९ । इति निगमाद्वाश्यायुधं ।
स्वर्णमयायुध इषिरो गन्ताभ्येषणीयो वा स्वर्षाः स्वर्गस्य संभक्ता । यद्वा सर-
णशीलस्योदकस्य सनिता दाता स एव बृहस्पतिः स्वावेशः सुनिवास ऋष्यो
दर्शनीयः । ईहशो देवः सखिभ्यः स्तोतृभ्यः पुरु बहुलमासुतिमन्नं करिषः कर्तृतमो
दातृतमो भवति ॥

॥ अथाष्टमी ॥

देवी देवस्य रोदसी जनिची बृहस्पतिं वावृधतुर्महत्वा ।

दक्षाय्याय दक्षता सखायः करिष्यणे सुतरां सुगाधा ॥ ८ ॥

देवी इति । देवस्य । रोदसी इति । जनिची इति । बृहस्पतिं । ववृधतुः । महिऽत्वा ।

दक्षाय्याय । दक्षत । सखायः । करिष्य । ब्रह्मणे । सुऽतरां । सुऽगाधा ॥ ८ ॥

देवी देव्यौ दानादिगुणयुक्ते देवस्य बृहस्पतेर्जनिची जनयित्री रोदसी द्यावा-
पृथिव्यौ महत्वा महत्त्वेन युक्तं बृहस्पतिं ववृधतुः । वर्धयामासतुः । हे सखायो

यूयमपि दक्षाभ्याय वर्धनीयाय ॥ द्वितीयाय चतुर्थी ॥ वर्धनीयं तं बृहस्पतिं दक्षत ।
वर्धयत । स च बृहस्पतिर्ब्रह्मणे वृंहिताय प्रभूतायाञ्चाय तदर्थं सतरा सतरखानि
सुखेन तरणीयानि सगाधा सुखेनावगाहनीयान्युदकानि कर्तु । करोतु ॥

॥ अथ नवमी ॥

इयं वां ब्रह्मणस्पते सुवृक्तिर्ब्रह्मन्द्राय वज्रिणे अकारि ।

अविष्टं धियो जिगृतं पुरंधीर्जजस्तमर्यो वनुषामरातीः ॥९॥

इयं । वां । ब्रह्मणः । पते । सुऽवृक्तिः । ब्रह्म । इन्द्राय । वज्रिणे । अकारि ।

अविष्टं । धियः । जिगृतं । पुरंऽधीः । जजस्तं । अर्यः । वनुषां । अरातीः ॥९॥

हे ब्रह्मणस्पते तुभ्यं वज्रिणे वज्रवत इन्द्राय च वां युवाभ्यां ॥ तदर्थं चतुर्थी ॥
ब्रह्म मंचरूपेयं सुवृक्तिः सुप्रवृत्ता स्तुतिरकारि । मया कृताभूत् । तौ युवां
धियोऽस्मदीयानि कर्माण्यविष्टं । रक्षतं । तथा पुरंधीः पुरुधीर्ब्रह्मीः स्तुतीर्जिगृतं ।
निगिरतं । शृणुतमिति यावत् । अर्योऽरीरभिगंचीर्वनुषां संभक्तृणामस्माकम-
रातीः शत्रुसेना जजस्तं । उपक्षपयतं ॥

तृतीयसवन उक्थ्ये ब्राह्मणाच्छंसिनो बृहस्पते युवमिति शस्तयाज्या । सूचितं
च । बृहस्पते युवमिन्द्रश्च वस्व इति याज्या । आ० ६. १. इति ॥ वाजपेयेऽति-
रिक्तोक्थ्यस्थेव परिधानीया । सूचितं च । बृहस्पते युवमिन्द्रश्च वस्व इति परि-
धानीया । आ० ९. ९. इति ॥

॥ सैषा दशमी ॥

बृहस्पते युवमिन्द्रश्च वस्वो दिव्यस्येशाथे उत पार्थिवस्य ।

धत्तं रयिं स्तुवते कीरये चिद्वयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥१०॥

बृहस्पते । युवं । इन्द्रः । च । वस्वः । दिव्यस्य । ईशाथे इति । उत । पार्थिवस्य ।

धत्तं । रयिं । स्तुवते । कीरये । चित् । यूयं । पात । स्वस्तिऽभिः । सदा । नः ॥१०॥

हे बृहस्पते त्वं चेन्द्रश्च युवां दिव्यस्य दिवि भवस्य वस्वो वसुनो धनस्येशाथे ।
अतः कारणात् स्तुवते स्तोत्रं कुर्वते कीरये । स्तोतृनामैतत् । स्तोत्रे रयिं धनं धत्तं ।
दत्तं । चिदिति पूरणः । अन्यज्ञतं ॥

॥ इति पंचमस्य षष्ठे द्वाविंशो वर्गः ॥

अध्वर्यव इति सप्तर्चं दशमं मूकं वसिष्ठस्यार्धं वैश्वभूमिंद्रं सप्तम्यिंद्राबार्हस्पत्या ।
तथा चानुक्रांतं । अध्वर्यवः सप्तोक्तदेवतांत्येति । पूर्वमूक्तेन सहोक्तो विनियोगः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

अध्वर्यवोऽरुणं दुग्धमंशुं जुहोतन वृषभाय क्षितीनां ।

गौरावेदीयाँ अवपानमिंद्रो विश्वाहेद्याति सुतसोममिच्छन् ॥१॥

अध्वर्यवः । अरुणं । दुग्धं । अंशुं । जुहोतन । वृषभाय । क्षितीनां ।

गौरात् । वेदीयान् । अवऽपानं । इंद्रः । विश्वाहा । इत् । याति । सुतऽसोमं । इच्छन् ॥१॥

हे अध्वर्यवोऽध्वरस्य नेतार ऋत्विजः क्षितीनां जनानां मध्ये वृषभाय श्रेष्ठा-
येंद्रायारुणमारोचमानं दुग्धमभिषुतमंशुं सोमं जुहोतन । जुहुत । अवपानम-
वक्रम्य स्थितं दूरस्थं पातय्यं सोमं गौरात् गौरमृगादपि वेदीयानतिशयेन विद्वा-
निंद्रः सुतसोममभिषुतसोमं यजमानमिच्छन् अन्विच्छन् विश्वाहा विश्वान्यहा-
नीदेव सर्वदैव याति । गच्छति । अतस्तस्मा इंद्राय सोमं जुहुतेत्यन्वयः ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

यहधिषे प्रदिवि चार्वन्नं दिवेदिवे पीतिमिदस्य वक्षि ।

उत हृदोत मनसा जुषाण उश्निंद्रं प्रस्थितान्पाहि सोमान् ॥२॥

यत् । दधिषे । प्रऽदिवि । चारु । अन्नं । दिवेऽदिवे । पीतिं । इत् । अस्य । वक्षि ।

उत । हृदा । उत । मनसा । जुषाणः । उश्नन् । इंद्रं । प्रऽस्थितान् । पाहि । सोमान् ॥२॥

हे इंद्र प्रदिवि प्रगतेषु दिवसेषु पूर्वस्मिन्काले चारु शोभनं यत्सोमलक्ष-
णमन्नं दधिषे पानेनोदरे धारयसि अस्य सोमस्य पीतिमित् पानमेव दिवे दिवे
प्रतिदिवसमिदानीमपि वक्षि । कामयसे ॥ वश कांतावित्यस्य सिपि शपो लुकि
षत्वक्त्वषत्वेष्वेतद्रूपं ॥ उतापि च हे इंद्र हृदा हृदयेन । उतशब्दश्चार्थः । मनसा च
जुषाणः सेवमान उश्नन् अस्मान्कामयमानस्त्वं प्रस्थितान् पुरस्तात्नीतानुत्तरवे-
दिस्थान् सोमान्पाहि । पिब ॥

॥ अथ तृतीया ॥

जज्ञानः सोमं सहसे पपाय प्र ते माता महिमानमुवाच ।

एंद्रं पप्राथोर्वेत् तरिष्यं युधा देवेभ्यो वरिवश्चकथ ॥३॥

जज्ञानः । सोमं । सहसे । पपाथ । प्र । ते । माता । महिमानं । उवाच ।

आ । इंद्र । पप्रथ । उरु । अंतरिक्षं । युधा । देवेभ्यः । वरिवः । चकार ॥ ३ ॥

हे इंद्र त्वं जज्ञानो जायमान एव सहसे बलाय सोमं पपाथ । पीतवानसि । ते तव महिमानं महत्त्वं माता त्वदीया जनन्यदितिः प्रोवाच । प्रोक्तवती । संवादसूक्तेऽयं पंथा इत्यादिके नही न्वस्य । ऋग्वे० ४. १८. ४. । इत्यर्द्धर्चादारभ्यादित्येन्द्रमहत्त्वस्योक्तत्वात् । अतः कारणात् हे इंद्र त्वसुरु विस्तीर्णमंतरिक्षमापप्रथ । स्वतेजसा पूरितवानसि । अपि च युधा युद्धेन देवेभ्यः स्तोतृभ्यो देवेभ्य एव वा वरिवो धनं चकार । कृतवानसि ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

योधया महतो मन्यमानान्साक्षाम् तान्बाहुभिः शशदानान् ।

यद्वा नृभिर्वृत इंद्राभियुध्यास्तं त्वयाजिं सौश्रवसं जयेम ॥ ४ ॥

यत् । योधयाः । महतः । मन्यमानान् । साक्षाम् । तान् । बाहुऽभिः । शशदानान् ।

यत् । वा । नृऽभिः । वृतः । इंद्र । अभिऽयुध्याः । तं । त्वया । आजिं । सौश्रवसं । जयेम ॥ ४ ॥

हे इंद्र महतः प्रभूतान् मन्यमानाञ्छून्यद्यदा योधयाः अस्माभिर्योधयेः । तैः सह योद्धुं बलं प्रयच्छेरित्यर्थः । तदानीं शशदानान् हिंसतस्ताञ्छून्याहुभिरायुधनिरपेक्षैर्हस्तिरेव तत्प्रसादात्साक्षाम् । सहेम । अभिभवेम । यद्वा यदि वा हे इंद्र नृभिर्नृतृभिर्मरुद्भिर्वृतः परिवृतस्त्वमेवाभियुध्याः अस्मदीयाञ्छून्यभियुध्येष्व सौश्रवसं । श्रवोऽन्नं यशो वा । शोभनस्य श्रवसो हेतुं तमाजिं संयामं त्वया सहायेन वयं जयेम ॥

॥ अथ पंचमी ॥

प्रेंद्रस्य वोचं प्रथमा कृतानि प्र नूतना मघवा या चकार ।

यदेददेवीरसहिष्ट माया अथाभवत्केवल सोमो अस्य ॥ ५ ॥

प्र । इंद्रस्य । वोचं । प्रथमा । कृतानि । प्र । नूतना । मघऽवा । या । चकार ।

यदा । इत् । अदेवीः । असहिष्ट । मायाः । अथ । अभवत् । केवलः । सोमः । अस्य ॥ ५ ॥

इंद्रस्य कृतानि वीर्यकर्माणि प्रथमा प्रथमानि पुरातनानि प्रवोचं । प्रव-
वीमि । मघवा मघवानिंद्रो या यानि चकार कृतवान् नूतना नूतनान्यभिन्न-

वानि च तानि प्रवोचं । यदेत् यदेवादेवीरासुरीर्मायास्तैः कृतान्यसहिष्ट अभ्यभूत्
अथानंतरमेवास्येन्द्रस्य सोमः केवलोऽसाधारणोऽभवत् । तदाप्रभृत्येव सोम-
स्येन्द्रस्य चासाधारणः संबन्धो जात इत्यर्थः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

तवेदं विश्वमभितः पशव्यं यत्पश्यसि चक्षसा सूर्यस्य ।

गवामसि गोपतिरेकं इंद्र भक्षीमहि ते प्रयतस्य वस्वः ॥ ६ ॥

तव । इदं । विश्वं । अभितः । पशव्यं । यत् । पश्यसि । चक्षसा । सूर्यस्य ।

गवां । असि । गोऽपतिः । एकः । इंद्र । भक्षीमहि । ते । प्रयतस्य । वस्वः ॥ ६ ॥

हे इंद्र पशव्यं । पशवो द्विविधा द्विपादश्चतुष्पादश्च । तेभ्यो हितमभितः
सर्वतो विद्यमानमिदं विश्वं सर्वं जगत्तवेत् तवैव स्वभूतं । सूर्यस्य प्रेरकस्या-
दित्यस्य चक्षसा तेजसा यद्विश्वं पश्यसि त्वं प्रकाशयसि । अपि च हे इंद्र एक
एव त्वं गोपतिरसि । न केवलमेकस्या एव गोपतिरपि तु सर्वास्वामित्याह ।
गवामिति । अतः कारणात्ते त्वया प्रयतस्य प्रयत्नस्य ॥ द्वितीयार्थे षष्ठी ॥ प्रयत्नं वस्वो
धनं भक्षीमहि । भजेमहि ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

बृहस्पते युवमिन्द्रश्च वस्वो दिव्यस्येशाथे उत पार्थिवस्य ।

धत्तं रयिं स्तुवते कीरये चिद्वयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ७ ॥

बृहस्पते । युवं । इंद्रः । च । वस्वः । दिव्यस्य । ईशाथे इति । उत । पार्थिवस्य ।

धत्तं । रयिं । स्तुवते । कीरये । चित् । वयं । पात । स्वस्तिऽभिः । सदा । नः ॥ ७ ॥

व्याख्यातेयं । अक्षरार्थस्तु । हे बृहस्पते त्वं चेन्द्रश्च युवां दिव्यस्य पार्थिवस्य
चोभयविधस्य धनस्येश्वरौ भवथः । तौ युवां स्तुवते स्तोत्रे धनं दत्तमिति ॥

॥ इति पंचमस्य षष्ठे चयोविंशो वर्गः ॥

परो माचयेति सप्तर्चमेकादशं सूक्तं वसिष्ठस्यार्थं चैष्टुभं । उरुं यज्ञायेत्याद्या-
स्तिस्र एन्द्रावैष्णव्यः शिष्टाः केवलविष्णुदेवताकाः । तथा चानुक्रांतं । परो वैष्णवं
तूरुमित्यंश्च तिस्र इति ॥ गतः सूक्तविनियोगः ॥ विष्णुदेवताके पशौ परो
माचयेति पुरोडाशस्य याज्या । सूचितं च । परो माचया तन्वा वृधानेरावती
धेनुमती हि भूतं । आ० ३. ८. इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

परो माचया तन्वा वृधान न ते महिषमन्वभ्रुवन्ति ।

उभे ते विद्य रजसी पृथिव्या विष्णो देव त्वं परमस्य वित्से ॥ १ ॥

परः । माचया । तन्वा । वृधान । न । ते । महिऽत्वं । अन्तु । अभ्रुवन्ति ।

उभे इति । ते । विद्य । रजसी इति । पृथिव्याः । विष्णो इति । देव । त्वं । परमस्य । वित्से ॥ १ ॥

पर इति सकारांतं परस्तादित्यस्यार्थे । परशब्दाच्छांदसोऽसिप्रत्ययः । परो दिवा पर एना पृथिव्या । ऋग्वे० १०. ८२. ५. । इति यथा । माचयेति व्यत्ययेन तृतीया । माचया परः परस्ताद्वर्तमानयापरिमितया तन्वा शरीरेण वृधान वर्धमान हे विष्णो ते तव महिषं महत्त्वं नान्वभ्रुवन्ति । नान्वभ्रुवन्ति । चैविक्रमसमये यत्तव माहात्म्यं तत्सर्वैरपि जनैर्ज्ञातुं न शक्यत इत्यर्थः । ते तवोभे रजसी उभौ लोकी पृथिव्या आरभ्य पृथिवीमंतरिक्षं च विद्य । जानीमः । वयं चक्षुषोपलभामहे नान्यत् । हे देव द्योतमान विष्णो त्वमेव परमस्य स्वर्गादेरुत्कृष्टलोकस्य ॥ द्वितीयार्थे षष्ठी ॥ परमं लोकं वित्से । जानासि । अतस्तव महत्त्वं न केनापि व्याप्तुं शक्यमिति भावः ॥

पूर्वोक्त एव पशौ न ते विष्णो इति वपाया अनुवाक्या । सूचितं च । न ते विष्णो जायमानो न जातस्त्वं विष्णो सुमतिं विश्वजन्यां । आ० ३. ८. । इति ॥

॥ सैषा द्वितीया ॥

न ते विष्णो जायमानो न जातो देव महिषः परमंतमाप ।

उदस्तभा नाकमृष्टं बृहंतं दाधर्थं प्राचीं ककुभं पृथिव्याः ॥ २ ॥

न । ते । विष्णो इति । जायमानः । न । जातः । देव । महिषः । परं । अंतं । आप ।

उत् । अस्तभाः । नाकं । अृष्टं । बृहंतं । दाधर्थं । प्राचीं । ककुभं । पृथिव्याः ॥ २ ॥

हे देव दानादिगुणयुक्त विष्णो ते तव महिषो महत्त्वस्य परं विप्रकृष्टमंतमवसानं जायमानः प्रादुर्भवन् जनो नाप । न प्राप्नोति । तथा जातः प्रादुर्भूतोऽपि जनो नैव प्राप्नोति । तव महत्त्वस्यावसानं नास्ति । अत एव सर्वेर्न ज्ञायत इति भावः । कोऽसौ महिमा तमाह । अृष्टं दर्शनीयं बृहंतं महान्तं नाकं द्युलोकमुदस्तभाः । त्वमूर्ध्वमधारयः । यथाधो न पतति तथा । पृथिव्या भूमेः संबंधिनी

प्राचीं ककुभं च दाधर्थं । धारितवानसि । उपलक्षणमेतत् सर्वस्य भूतजातस्य ।
तथा च मंचांतरं । य उ बिधातु पृथिवीमुत द्यामेको दाधार भुवनानि विश्वा
। ऋग्वे० १. १५४. ४. इति ॥

पूर्वोक्त एव पशविरावती इति हविषो याज्या । सूचितं च । इरावती धेनुमती
हि भूतं विश्वकर्महविषा वावृधान इति वे.। आ० ३. ८. इति ॥

॥ सैषा तृतीया ॥

इरावती धेनुमती हि भूतं सूयवसिनी मनुषे दशस्या ।

व्यस्तभ्रा रोदसी विष्णवेते दाधर्थं पृथिवीमभितो मयूखैः ॥ ३ ॥

इरावती इतीराऽवती । धेनुमती इति धेनुऽमती । हि । भूतं । सूयवसिनी इति
सुऽयवसिनी । मनुषे । दशस्या ।

वि । व्यस्तभ्राः । रोदसी इति । विष्णो इति । एते इति । दाधर्थं । पृथिवी । अभितः ।
मयूखैः ॥ ३ ॥

हे द्यावापृथिव्यौ मनुषे स्तुवते मनुष्याय दशस्या दित्तया युक्ते युवामिरावती
अन्नवत्यौ धेनुमती गोमत्यौ सूयवसिनी शोभनयवसे च भूतं । अभूतं । हिशब्दः
प्रसिद्धौ । विष्णुना विक्रांतत्वाद्युवामेवमेव खलु पूर्वमभूतमित्यर्थः । हे विष्णो एते
इमे रोदसी द्यावापृथिव्यौ व्यस्तभ्राः । विविधमधारयः पृथिवीमूर्ध्वमुखत्वेन द्या-
मधोमुखत्वेनेति विविधत्वं । अपि च पृथिवीं प्रथितामिमां भूमिमभितः सर्वत्र
स्थितैर्मयूखैः पर्वतैर्दाधर्थं । धारितवानसि । यथा न चलति तथा हठीकृतवानि-
त्यर्थः । पर्वता हि विष्णोः स्वभूताः । विष्णुः पर्वतानामधिपतिरिति श्रुतेः ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

उरुं यज्ञाय चक्रधुरु लोकं जनयंता सूर्यमुषासमग्निं ।

दासंस्य चिद्बृषशिप्रस्य माया जघ्नधुर्नरा पृतनाज्येषु ॥ ४ ॥

उरुं । यज्ञाय । चक्रधुः । ऊं इति । लोकं । जनयंता । सूर्यं । उषसं । अग्निं ।

दासंस्य । चित् । वृषऽशिप्रस्य । मायाः । जघ्नधुः । नरा । पृतनाज्येषु ॥ ४ ॥

हे इंद्राविष्णू यज्ञाय यजमानायोरुं विस्तीर्णं लोकं स्वर्गाख्यं चक्रधुरु । कृत-

वन्ती खलु युवां । किं कुर्वन्ती । सूर्ये सर्वस्य प्रेरकमादित्यमुषसं तमोनिवारकमु-
षःकालमग्निं चासुरैरावृतं जनयन्ती पुनः प्रादुर्भावयन्ती । हे नरा नेतारावि-
द्राविष्णू वृषशिप्रस्थैतत्संज्ञस्य दासस्य चिदुपक्षपयितुरसुरस्य मायाः पृतनाज्येषु
संगामेषु जघ्नयुः । जिहिसयुः । युवां सूर्यादिकं जनयन्तावित्युच्यते ॥

॥ अथ पंचमी ॥

इन्द्राविष्णू हंहिताः शंबरस्य नव पुरो नवतिं च अथिष्टं ।

शतं वर्चिनः सहस्रं च साकं हथो अग्रत्यसुरस्य वीरान् ॥ ५ ॥

इन्द्राविष्णू इति । हंहिताः । शंबरस्य । नव । पुरः । नवतिं । च । अथिष्टं ।

शतं । वर्चिनः । सहस्रं । च । साकं । हथः । अग्रति । असुरस्य । वीरान् ॥ ५ ॥

हे इन्द्राविष्णू हंहिता हठीकृता नव नवतिं च नवोत्तरनवतिसंख्याकाः पुरः
पुराणि शंबरस्य स्वभूतानि अथिष्टं । अहंसिष्टं ॥ अथ हिंसायां ॥ अपि च
शतं सहस्रं च वर्चिनोऽसुरस्य वीरानप्रति प्रतिबन्धिनो यथा न भवन्ति तथा
साकं सह सद्य एव हथः । अहंसिष्टं । यो वर्चिनः शतमिन्द्रः सहस्रं । ऋग्वे० २.
१४. ६. इति हि निगमांतरं ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

इयं मनीषा बृहती बृहन्तोरुक्रमा तवसा वर्धयन्ती ।

रेरे वां स्तोमं विदथेषु विष्णो पिन्वन्तमिषो वृजनेष्विन्द्र ॥ ६ ॥

इयं । मनीषा । बृहती । बृहन्ता । उरुऽक्रमा । तवसा । वर्धयन्ती ।

रेरे । वां । स्तोमं । विदथेषु । विष्णो इति । पिन्वन्तं । इषः । वृजनेषु । इन्द्र ॥ ६ ॥

बृहती महतीयं मनीषा मननीया स्तुतिर्बृहन्ता बृहन्ती महान्तावुरुक्रमा वि-
स्तीर्णविक्रमौ । विष्णुना सहैकार्थीभावादिन्द्रस्याप्युरुक्रमत्वं । तवसा । तव इति
बलस्य वृद्धेर्वा नामधेयं । तद्धन्ती । एवंभूती युवां वर्धयन्ती प्रवृद्धी कुर्वन्त्यस्माभिः
कृता । हे विष्णो हे इन्द्र विदथेषु यज्ञेषु वां युवाभ्यां स्तोममुक्तलक्षणं स्तोत्रं रेरे ।
ददे ॥ रा दान इति धातुः ॥ तौ युवां वृजनेष्विषोऽन्नानि पिन्वन्तं । अस्मभ्यं वर्धयन्तं ॥

अभ्युदयेष्टी विष्णोः शिपिविष्टस्य वषट् इत्येषानुवाक्या । सूचितं च । भद्रा ते
हस्ता सकृतोत पाणी वषट्ते विष्णवासा आ कृणोमि । आ० ३. १३. इति ॥

॥ सैषा सप्तमी ॥

वषट् विष्णवा॒स आ कृ॒णोमि॒ तन्मे जुष॑स्व शिपिवि॒ष्ट ह॒व्यं ।

वर्ध॑तु त्वा स॒ष्टुतयो॒ गिरो॑ मे यू॒यं पा॑त स्व॒स्तिभिः॒ सदा॑ नः ॥७॥

वषट्। ते। वि॒ष्णो इति॑। आ॒सः। आ। कृ॒णोमि॒। तत्। मे। जुष॑स्व। शिपि॒ऽविष्ट॑। ह॒व्यं।

वर्ध॑तु। त्वा। स॒ऽस्तुतयः॑। गि॒रः। मे। यू॒यं। पा॑त। स्व॒स्तिऽभिः॑। सदा॑। नः॑ ॥७॥

हे विष्णो ते तुभ्यमास आस्यादा अभिमुखं वषट् कृणोमि । करोमि । वषट्कारेण हविर्हावयामि । हे शिपिविष्ट । शिपयो रश्मयः । तैराविष्ट विष्णो तद्वषट्कृतं मे मदीयं हव्यं हविर्जुषस्व । सेवस्व । सष्टुतयः शोभनस्तुत्यात्मिका गिरो वाचश्च त्वां वर्धतु । वर्धयंतु । अन्यत्रतं ॥

॥ इति पंचमस्य षष्ठे चतुर्विंशो वर्गः ॥

नू मर्त॑ इति सप्तर्चं द्वादशं सूक्तं वसिष्ठस्यार्घं चैष्टुभं विष्णवं । नू मर्त॑ इत्यनु॒क्रांतं ॥ उक्थ्येऽच्छावाकशस्त्र इदं शंसनीयं । सूचितं च । ऋतुर्जनिषी नू मर्तो॑ भवा मिचः । आ० ६. १. इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

नू मर्तो॑ दयते स॒नि॒थन्यो॒ विष्ण॑व उ॒रुगा॒याय॒ दा॒शत् ।

प्र यः स॒चा॒चा॒ मन॑सा॒ यजा॑त ए॒ताव॑तं न॒र्ये॒मा॒विवा॑सात् ॥१॥

नु । मर्तः॑ । द॒य॒ते । स॒नि॒थन् । यः । वि॒ष्ण॒वे । उ॒रुऽगा॒याय॑ । दा॒शत् ।

प्र । यः । स॒चा॒चा॑ । मन॑सा । यजा॑ति । ए॒ताव॑तं । न॒र्ये॑ । आ॒ऽविवा॑सात् ॥१॥

स मर्तो मनुष्यः सनिथन् धनमिच्छन् नु क्षिप्रं दयते । धनमादत्ते ॥ दयति-
राङ्पूर्वार्धे द्रष्टव्यः ॥ यो मनुष्य उरुगायाय बहुभिः कीर्तनीयाय विष्णवे दाशत्
हवीषि दद्यात् । यश्च सचाचा सहाचता मनसा मननेन स्तोत्रेण प्र यजाते
प्रकर्षेण पूजयेत् । एतावन्मेतावत्परिमाणं महान्तं नर्ये नरेभ्यो हितं विष्णुमा-
विवासात् नमस्कारादिभिः परिचरेत् स मर्तो दयत इत्यन्वयः । यद्वा सनि-
थन्निति सनतेर्लाभार्थस्य लटि रूपं । स मर्तः सनिथन् धनादीनि लप्स्यमानो
भवन्नेव हविरादिकं नु क्षिप्रं दयते विष्णवे ददातीति योज्यं ॥

विष्णुदेवत्ये पशौ पुरोडाशस्य त्वं विष्णो इत्यनुवाक्या । सूचितं च । त्वं विष्णो
सुमतिं विश्वजन्यां वि चक्रमे पृथिवीमेष एतां । आ० ३. ८. इति ॥

॥ सैषा द्वितीया ॥

त्वं विष्णो सुमतिं विश्वजन्यामप्रयुतामेवयावो मतिं दाः ।

पर्वो यथा नः सुवितस्य भूरेश्वावतः पुरुषंद्रस्य रायः ॥२॥

त्वं । विष्णो इति । सुऽमतिं । विश्वऽजन्यां । अप्रऽयुतां । एवऽयावः । मतिं । दाः ।

पर्वः । यथा । नः । सुवितस्य । भूरेश्वावतः । पुरुऽचंद्रस्य । रायः ॥२॥

हे एवयावः । एवा प्राप्तव्याः कामाः । तान् यापयति प्रापयति स्तोतृमित्येवयावः । हे एवयावन् विष्णो त्वं विश्वजन्यां सर्वजनहितां दोषैर्वियुक्तां सुमतिमनुग्रहबुद्धिं दाः । अस्मभ्यं देहि । सुवितस्य सुष्ठु प्राप्तव्यस्य भूरैर्बहुलस्याश्वावतोऽश्वयुक्तस्य पुरुषंद्रस्य पुरुषां बहूनामाह्लादकस्य रायो धनस्य पर्वः संपर्को नोऽस्माकं यथा भवति तथा देहीत्यन्वयः ॥

वैष्णवस्योपांशुयाजस्य चिदेव इति याज्या । सूचितं च । इदं विष्णुर्वि चक्रमे । चिदेवः पृथिवीमेष एतां । आ० १. ६. । इति ॥ वैष्णवे पशावप्येवैव वपाया याज्या । सूचितं च । चिदेवः पृथिवीमेष एतां परो मात्रया तन्वा वृधान् । आ० ३. ८. । इति ॥

॥ सैषा तृतीया ॥

चिदेवः पृथिवीमेष एतां वि चक्रमे शतर्चसं महित्वा ।

प्र विष्णुरस्तु तवसस्तवीयान्तेषं ह्यस्य स्थविरस्य नाम ॥३॥

चिः । देवः । पृथिवी । एषः । एतां । वि । चक्रमे । शतऽअर्चसं । महिऽत्वा ।

प्र । विष्णुः । अस्तु । तवसः । तवीयान् । तेषं । हि । अस्य । स्थविरस्य । नाम ॥३॥

एष देवो दानादिगुणयुक्तो विष्णुः शतर्चसं शतसंख्यान्यर्चीषि यस्यास्तादृशीमेतां पृथिवी । उपलक्षणमेतत् । पृथिव्यादीन् चीन् लोकान्महत्वा महत्त्वेन चिर्विचक्रमे । चिभिः पदैर्विक्रांतवान् । तवसस्तवस्विनो वृद्धादपि तवीयान् तवस्वितरो विष्णुः प्रास्तु । अस्माकं प्रभवतु । स्वामी भवतु । अस्य स्थविरस्य वृद्धस्य विष्णोर्नाम नामकं रूपं विष्णुरित्येतन्नामैव वा तेषं हि यस्माद्दीप्तं तस्मात्कारणात् विष्णुः प्रभवन्नित्यर्थः ॥

पूर्वोक्त एव पशौ वि चक्रम इति वपाया अनुवाक्या । सूचितं च । वि चक्रमे पृथिवीमेष एतां चिदेवः पृथिवीमेष एतां । आ० ३. ८. । इति ॥

॥ सैषा चतुर्थी ॥

वि चक्रमे पृथिवीमेव एतां क्षेत्राय विष्णुर्मनुषे दशस्यन् ।

ध्रुवासो अस्य कीरयो जनास उरुक्षितिं सुजनिमा चकार ॥४॥

वि । चक्रमे । पृथिवी । एषः । एतां । क्षेत्राय । विष्णुः । मनुषे । दशस्यन् ।

ध्रुवासः । अस्य । कीरयः । जनासः । उरुऽक्षितिं । सुऽजनिमा । चकार ॥४॥

एष देवो विष्णुरेतां पृथिवीं पृथिव्यादीनिमांस्त्रीन् लोकान् क्षेत्राय निवासार्थं मनुषे स्तुवते देवगणाय दशस्यन् असुरेभ्योऽपहत्य प्रदास्यन् विचक्रमे । विक्रांतवान् । तस्य च विष्णोः कीरयः स्तोतारो जनासो जना ध्रुवासो निश्चला भवन्ति । ऐहिकामुष्मिकयोर्लाभेन स्थिरा भवन्तीत्यर्थः । सुजनिमा शोभनानि जनिमानि कीर्तनस्मरणादिना सुखहेतुभूतानि यस्य तादृशो विष्णुरुक्षितिं विस्तीर्णनिवासं चकार । स्तोतृभ्यः करोति ॥

तृतीयसवनेऽतिरात्रादूर्ध्वं सोमातिरेके सति नैमित्तिके होतुः शस्त्रे प्र तप्ते अद्येति स्तोत्रियस्तृचः । आ० ६. ७. ॥ अभ्युदयेष्टौ विष्णोः शिपिविष्टस्य प्र तप्ते अद्येति याज्या । सूचितं च । वषट्ते विष्णवासा आ कृणोमि प्र तप्ते अद्य शिपिविष्ट नाम । आ० ३. १३. इति ॥

॥ सैषा पंचमी ॥

प्र तप्ते अद्य शिपिविष्ट नामार्थः शंसामि वयुनानि विद्वान् ।

तं त्वा गृणामि तवसमतं व्यान्क्षयंतमस्य रजसः पराके ॥५॥

प्र । तत् । ते । अद्य । शिपिऽविष्ट । नाम । अर्थः । शंसामि । वयुनानि । विद्वान् ।

तं । त्वा । गृणामि । तवसं । अतं व्यान् । क्षयंतं । अस्य । रजसः । पराके ॥५॥

हे शिपिविष्ट रश्मिभिराविष्ट विष्णो ते तव तत्प्रसिद्धं विष्णुरिति प्रख्यातं नामार्थः स्वामी स्तुतीनां हविषां वा तथा वयुनानि ज्ञातव्यान्वर्थजातानि विद्वान् जानन्नहमद्येदानीं प्र शंसामि । प्रकर्षेण स्तौमि । तवसं प्रवृद्धं तं त्वा त्वां विष्णुमतव्यान्तवीयानवृद्धतरोऽहं गृणामि । स्तौमि । कीदृशं । अस्य रजसो लोकस्य पराके दूरदेशे क्षयंतं निवसंतं ॥

॥ अथ वही ॥

किमिदं विष्णो परिचक्ष्यं भूतं यद्वक्षे शिपिविष्टो अस्मि ।

मा वर्षो अस्मदप गूह एतद्यदन्यरूपः समिधे बभूव ॥ ६ ॥

किं । इत् । ते । विष्णो इति । परिऽचक्ष्यं । भूत् । प्र । यत् । ववक्षे । शिपिऽविष्टः । अस्मि ।

मा । वर्षः । अस्मत् । अप । गूहः । एतत् । यत् । अन्यऽरूपः । संऽइधे । बभूव ॥ ६ ॥

पुरा खलु विष्णुः स्वं रूपं परित्यज्य कृचिमं रूपांतरं धारयन् संयामे वसिष्ठस्य साहाय्यं चकार । तं जानन्नृषिरनया प्रत्याचष्टे ॥ अथ निरुक्तं । शिपिविष्टो विष्णुरिति विष्णोर्हे नामनी भवतः । कुत्सितार्थीयं पूर्वं भवतीत्यौपमन्यवः । किं ते विष्णोऽप्रख्यातमेतद्वत्यप्रख्यापनीयं यन्नः प्रब्रूषे शेष इव निर्वेष्टितोऽस्मीत्यप्रतिपन्नरश्मिः । अपि वा प्रशंसानामैवाभिप्रेतं स्मत् । किं ते विष्णोऽप्रख्यातमेतद्वति प्रख्यापनीयं यदुत प्रब्रूषे शिपिविष्टोऽस्मीति प्रतिपन्नरश्मिः । शिपयोऽच रश्मय उच्यंते तैराविष्टो भवति । मा वर्षो अस्मदपगूह एतत् । वर्ष इति रूपनाम वृणोतीति सतः । यदन्यरूपः समिधे संयामे भवसि संयतरश्मिः । ५.८. । इति ॥ तत्र कुत्सितार्थपक्षे योजना । हे विष्णो ते तव तन्नाम किं परिचक्ष्यं प्रख्यापनीयं भूत् । भवति । किंशब्दः क्षेपे । अप्रख्यापनीयमेव तद्वति । यन्नामास्मभ्यं प्रववक्षे प्रब्रूषे शिपिविष्टोऽस्मीति । अंतर्णीतोपमानमेतत् । शेष इव निर्वेष्टितस्तेजसानाच्छादितो भवामीति । तद्विष्टीलार्थत्वादितं नाम न प्रशस्तमित्यर्थः । तन्नाम किं परिचक्ष्यं । वर्जनीयं परित्याज्यं । विरुद्धार्थप्रतिपादकत्वात्स्वत एव परित्यक्तं हि तत् । शिष्टं समानं पूर्वेण । अत उक्तरूपविलक्षणं यद्वैष्णवरूपमस्त्येतद्वर्षो रूपमस्मदस्माकं मापगूहः । अपगूढं संवृतं मा कुरु ॥ गूह संवरणे ॥ अपि तु तदेव रूपं प्रकटय । वैष्णवस्य रूपस्य गूहने का प्रसक्तिरिति चेत् । यद्यस्मादन्यरूपो रूपांतरमेव धारयन् समिधे संयामे बभूव अस्माकं सहायो भवसि तस्मादितं गूहनं न कार्यमिति ॥ प्रशंसापक्षे तु हे विष्णो ते तव तन्नाम किं परिचक्ष्यं भूत् । किं प्रख्यापनीयं भवति । न प्रख्यापनीयं । किं तन्नाम । शिपिविष्टो रश्मिभिराविष्टोऽस्मीति यन्नाम प्रब्रूषे । यत् एवं प्रख्यातरूपस्त्वमतोऽस्माकमेतद्वैष्णवं रूपं संवृतं मा कापीः । इदानीं गूढरूपोऽपि यद्वस्मात्त्वं समिधे संयामेऽन्यरूपः कृचिमरूपं यदन्यद्वैष्णवं रूपं शीर्षादिलक्षणं तादृगूप एव बभूव भवसि तस्मात्त्वं गूढोऽपि ज्ञायस एवेति व्यर्थमेव

तस्य रूपस्य गूहनं । अतो बहुनेत्रस्कं यद्विष्णवं रूपं तदस्माकं प्रदर्शयेति
तात्पर्यार्थः ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

वषट्ते विष्णवा॒स आ कृ॑णोमि॒ तन्मे जुष॑स्व शिपि॒विष्ट ह॒व्यं ।

वर्धे॑तु॒ त्वा स॒द्युतयो॒ गिरो॑ मे यू॒यं पा॑त स्व॒स्तिभिः॒ सदा॑ नः ॥ ७ ॥

वषट् । ते । वि॒ष्णो इति॑ । आ॒सः । आ । कृ॑णोमि । तत् । मे । जुष॑स्व । शिपि॒ऽविष्ट॑ । ह॒व्यं ।

वर्धे॑तु । त्वा । सु॒ऽस्तुतयः॑ । गिरः॑ । मे । यू॒यं । पा॑त । स्व॒स्तिभिः॑ । सदा॑ । नः ॥ ७ ॥

व्याख्यातेयं । अक्षरार्थस्तु । हे विष्णो तुभ्यमास्यादास्येन वषट्करोमि । वषट्कृतं
तन्मदीयं हविर्हे शिपिविष्ट सेवस्व । शोभनस्तुतिरूपा मदीया वाचश्च त्वां
वर्धयन्त्विति । शिष्टः पादः सिद्धः ॥

॥ इति पंचमस्य षष्ठे पंचविंशो वर्गः ॥

वेदार्थस्य प्रकाशेन तमो हार्दं निवारयन् ।

पुमर्थाश्चतुरो देयाद्विद्यातीर्थमहेश्वरः ॥

इति श्रीमद्राजाधिराजपरमेश्वरवैदिकमार्गप्रवर्तकश्रीवीरबुक्कभूपालसाम्राज्यधुरं-
धरेण सायणाचार्येण विरचिते माधवीये वेदार्थप्रकाशे ऋक्संहिताभाषे
पंचमाष्टके षष्ठोऽध्यायः समाप्तः ॥

यस्य निःश्वसितं वेदा यो वेदेभ्योऽखिलं जगत् ।

निर्ममे तमहं वंदे विद्यातीर्थमहेश्वरं ॥

अथ सप्तमो व्याख्यास्यते । सप्तममंडलस्य षष्ठेऽनुवाक एकादश सूक्तानि
व्याख्यातानि । तिस्रो वाच इति षडृचं द्वादशं सूक्तं । अचानुक्रम्यते । तिस्रः षट्
पार्जन्यं त्विति । एते कुमार आप्तेयोऽपश्यद्वसिष्ट एव वेति वक्ष्यमाणत्वादमिषुचः
कुमार ऋषिर्वसिष्ठो वा । अनुक्तत्वाद्दिष्टुम् । इदमुचरं च पर्जन्यदेवतम् । अथ
शीतकः । आस्यदमं विगाह्यापः प्राङ्मुखः प्रयतः शुचिः । सूक्ताभ्यां तिस्रश्चादि-

भ्यामुपतिष्ठेत् भास्करं । अनघतैतज्जप्रथं वृष्टिकामेन यानतः । पंचरात्रेऽप्यतिष्ठते
महती वृष्टिमाप्नुयात् । ऋग्वि० २. ३०. १ इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

तिस्रो वाचः प्र वद ज्योतिरया या एतदुहे मधुदोधमूधः ।

स वत्सं कृण्वन्गर्भोषधीनां सद्यो जातो वृषभो रोरवीति ॥ १ ॥

तिस्रः । वाचः । प्र । वद । ज्योतिः । अयाः । याः । एतत् । दुहे । मधु । दोधं । ऊधः ।

सः । वत्सं । कृण्वन् । गर्भं । ओषधीनां । सद्यः । जातः । वृषभः । रोरवीति ॥ १ ॥

ऋषिरात्मानं स्तुतौ प्रेरयति । हे ऋषे तिस्रस्त्रिविधा ऋग्यजुःसामात्मिकाः
स्तुतिरूपा वाचः प्रवद । प्रब्रूहि । कीदृश्यो वाचः । ज्योतिरयाः । ज्योतिर्द्योत-
मानः प्रणवोऽये प्रमुखो यासां तादृशीः । या वाचो मधुदोधं मधुन उदकस्य
दोहकं वृष्ट्युदकस्य कर्तारमेतच्चभसि दृश्यमानमूध उद्धतं मेघं । यद्वा लुप्तोपम-
मेतत् । ऊध इव पयस आश्रयभूतं मेघं दुहे दुहते ॥ दुहेर्लटि लोपस्त आत्मने-
पदेश्विति तलोपः । बाहुलको रुट् ॥ स्तोत्रैः प्रीतो हि पर्जन्यो मेघैर्वर्षयति ।
अतो वाच एव दुहंतीत्युपचर्यते । यद्वा वदेति व्यत्ययेन मध्यमः । तिस्र इति द्रुतवि-
लंबितमध्यमभेदेन त्रिविधा ज्योतिरया विद्युत्प्रमुखा वाचः प्रवदतेति । या
गर्जितलक्षणा वाचो वृष्टिप्रदमेतं मेघं दुहे उदकानि दुहंति । एवंभूतः स च
पर्जन्यो वत्सं सह निवसंतं वैद्युताग्निं कृण्वन् प्रादुष्कुर्वन् तमेवौषधीनां व्रीह्या-
दीनां च गर्भं कुर्वन् सद्यः शीघ्रं जातः प्रादुर्भूतो वृषभो वर्षिता सन् रोरवीति ।
भृशं शब्दायते ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

यो वर्धन ओषधीनां यो अपां यो विश्वस्य जगतो देव ईशे ।

स चिधानु शरणं शर्म यंसन्निवर्तु ज्योतिः स्वभिच्छ्रस्मे ॥ २ ॥

यः । वर्धनः । ओषधीनां । यः । अपां । यः । विश्वस्य । जगतः । देवः । ईशे ।

सः । चिऽधानु । शरणं । शर्म । यंसत् । चिऽवर्तु । ज्योतिः । सुऽअभिष्टि । अस्मे इति ॥ २ ॥

यः पर्जन्य ओषधीनां वर्धनो वर्धयिता । यस्यापामुदकानां वर्धकः । यश्च देवो
द्योतमानः पर्जन्यो विश्वस्य सर्वस्य जगत ईशे ईशे ॥ लोपस्त आत्मनेपदेश्विति

तलोपः । अधीगर्षेति कर्मणि शेषत्वेन विवक्षिते षष्ठी । अनुदात्तेत्वात्सर्वधा-
तुकानुदात्तत्वे धातुस्वरः । यद्वृत्ताच्चित्यमिति निघातप्रतिषेधः ॥ स पर्जन्यस्त्रिधातु
विभूमिकं शरणं गृहं शर्म सुखं च यंसत् । यच्छतु । अस्मभ्यं ददात्वित्यर्थः ॥
यमेर्लेट्ठाडागमः । सिद्धहुलमिति सिप् । इतश्च लोप इतीकारलोपः ॥ तथा चिचर्तु
चिष्टतुष्टतिशयेन वर्तमानं । श्रूयते हि । चीणि वा आदित्यस्य तेजांसि वसंते
प्रातर्यीष्मे मध्यंदिने शरद्यपराह्ण इति । एवंविधं स्वभिष्टि स्वभ्येषणं ज्योति-
स्तेजश्चास्मे अस्मभ्यं प्रयच्छतु ॥

॥ अथ तृतीया ॥

स्त॒रीरु त्व॒न्नव॑ति॒ सूत॑ उ त्वद्यथाव॒शं त॒न्वं च॒क्र ए॒षः ।

पि॒तुः प॒यः प्र॒ति गृ॒ह्णाति॑ मा॒ता तेन॑ पि॒ता वर्ध॑ते तेन॑ पु॒त्रः ॥३॥

स्त॒रीः । ऊँ इति॑ त्वत् । भव॑ति । सूते॑ । ऊँ इति॑ त्वत् । यथा॒ऽव॒शं । त॒न्वं । च॒क्रे । ए॒षः ।

पि॒तुः । प॒यः । प्र॒ति । गृ॒ह्णाति॑ । मा॒ता । तेन॑ । पि॒ता । वर्ध॑ते । तेन॑ । पु॒त्रः ॥३॥

त्वदिति तकारान्तोऽन्यशब्दपर्यायोऽनुदात्तः सर्वनामसु पठितः ॥ अस्य पर्ज-
न्यस्य त्वदन्यद्रूपं स्तरीर्निवृत्तप्रसवा गौः । सा यथा न दोग्ध्री तद्वद्धर्षुकं न भवति ।
उ इति पूरकः । द्वितीय उशब्दश्चार्थः । त्वदन्यच्च रूपं सूते । धेनुवत्प्रसूते । उदकानि
प्रवर्षति । एष पर्जन्यस्तन्वं स्वकीयं शरीरं यथावशं यथाकामं स्तरीत्वेन धेनुत्वेन
च चक्रे । करोति । अपि च पितुर्दिवः सकाशात्पयो वृष्ट्युदकं माता पृथिवी
प्रतिगृह्णाति । प्रतिगृह्णाति ॥ ह्यहोर्भ इति भवं ॥ प्रतिगृहीतेन तेन हवि-
रात्मना परिणतेन पिता द्युलोको वर्धते । तेनैवोदकेन पुत्रः पृथिव्यां भवः
प्राणिसंघोऽपि वर्धते ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

यस्मिन्वि॒श्वानि॒ भुव॑नानि त॒स्युस्ति॒स्रो द्याव॑स्ते॒धा स॒सुरा॑पः ।

च॒यः को॒शास॑ उप॒सेच॑नासो म॒ध्वः श्रोत॑न्त्य॒भितो॑ वि॒र॒प्शं ॥४॥

यस्मिन् । वि॒श्वानि॒ । भुव॑नानि । त॒स्युः । ति॒स्रः । द्यावः । चे॒धा । स॒सुः । आ॒पः ।

च॒यः । को॒शासः । उप॒ऽसेच॑नासः । म॒ध्वः । श्रोत॑न्ति । अ॒भितः । वि॒ऽर॒प्शं ॥४॥

यस्मिन्पर्जन्ये विश्वानि भुवनानि सर्वाणि भूतजातानि तस्युः तिष्ठन्ति । यदधी-
नवृक्षीनि भवन्तीत्यर्थः । यस्मिंश्च द्यावो द्युप्रभृतयो लोका अवतिष्ठन्ति । यस्माच्चा-

पस्नेधा ससुः प्राच्यः प्रतीच्योऽवाच्यश्च सत्यो निर्गच्छन्ति उपसेचनास उपसेक्षा-
रस्त्रयः पीरस्त्रयः प्रतीच्य उदीच्यश्चेति विप्रकाराः कोशासो मेधा विरप्सं महान्तं
पर्जन्यमभितः परितो मध्वः ॥ कर्मणि षष्ठी ॥ मधूदकं श्योतन्ति । क्षारयन्ति । वर्षन्ति ॥

॥ अथ पंचमी ॥

इदं वचः पर्जन्याय स्वराजे हृदो अस्वन्तरं तज्जुजोषत् ।

मयोभुवो वृष्टयः संवस्मे सुपिप्पला ओषधीर्देवगोपाः ॥ ५ ॥

इदं वचः । पर्जन्याय । स्वऽराजे । हृदः । अस्तु । अन्तरं । तत् । जुजोषत् ।

मयऽभुवः । वृष्टयः । संतु । अस्मे इति । सुऽपिप्पलाः । ओषधीः । देवऽगोपाः ॥ ५ ॥

इदं वचो वचनं स्तोत्रं स्वराजे स्वायत्तदीप्तये पर्जन्याय क्रियते । एतच्च हृदस्तदी-
यस्य हृदयस्यान्तरमन्तर्गतमस्तु । स च तत्स्तोत्रं जुजोषत् । सेवतां ॥ जुषी प्रीतिसेव-
नयोः ॥ लेट्ढागमच्छांदसः । शपः छुः ॥ मयोभुवः सुखस्य भावयिष्यो वृष्टयोऽस्मे
अस्माकं तत्प्रसादात्संतु । भवन्तु । तथा देवगोपा देवः पर्जन्यो गोपायिता रक्षिता
यासां तथाविधा ओषधीरोषधयश्च सुपिप्पलाः सुफला अस्माकं भवन्तु ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

स रेतोधा वृषभः शश्वतीनां तस्मिन्नात्मा जगत्तस्म्युषश्च ।

तन्मं चतुतं पातु शतशारदाय यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ६ ॥

सः । रेतऽधाः । वृषभः । शश्वतीनां । तस्मिन् । आत्मा । जगतः । तस्म्युषः । च ।

तत् । मा । चतुतं । पातु । शतऽशारदाय । यूयं । पात । स्वस्तिभिः । सदा । नः ॥ ६ ॥

स पर्जन्यः शश्वतीनां बह्वीनामोषधीनां रेतोधा रेतस उदकस्य बीजभूतस्य
धाता विनिधाता भवति । वृषभ इत्युपमा । यथा कश्चिवृषभो बह्वीनां गवां
गर्भस्याधाता भवति तद्वत् । अतस्तस्मिन् पर्जन्ये जगतो जंगमस्य तस्म्युषः
स्थावरस्य चात्मा देहो वर्तते । तत्पर्जन्येन दत्तमृतमुदकं मा मां शतशारदाय
शतसंवासरजीवनार्थं पातु । रक्षतु ॥ माशब्दस्य चतुत्यक इति प्रकृतिभावो
ह्रस्वत्वं च ॥ अन्यन्नतं ॥

॥ इति पंचमस्य सप्तमे प्रथमो वर्गः ॥

पर्जन्यायेति तृचं त्रयोदशं सूक्तं गायत्रं । पूर्ववद्विदेवते । तथा चानुक्रान्तं ।

पर्जन्याय तृचं गायत्रमिति ॥ वैश्वानरपार्जन्यायामन्वारंभणीयायां पार्जन्यस्य
चरोः पर्जन्यायेत्यनुवाक्या । सूत्र्यते हि । पर्जन्याय प्र गायत प्र वाता वांति
पतयंति विद्युतः । आ० २. १५. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

पर्जन्याय प्र गायत दिवस्पुत्राय मीळहुषे । स नो यवसमिच्छतु ॥ १ ॥

पर्जन्याय । प्र । गा॒य॒त । दि॒वः । पु॒त्राय॑ । मी॒ळ॒हुषे॑ । सः । नः । य॒वसं॑ । इ॒च्छ॒तु ॥ १ ॥

हे स्तोतारः पर्जन्याय देवाय प्र गायत । प्रकर्षेण स्तोत्रमुच्चारयत । कीदृशाय ।
दिवोऽन्तरिक्षस्य पुत्राय । तत्र हि पर्जन्यः प्रादुर्भवति । मीळहुषे सेक्ते । स तादृशः
पर्जन्यो नोऽस्मभ्यं यवसमोषध्यादिलक्षणमन्नं दातुमिच्छतु ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

यो गर्भमोषधीनां गवां कृणोत्यर्वतां । पर्जन्यः पुरुषीणां ॥ २ ॥

यः । गर्भं॑ । ओष॒धीनां॑ । ग॒वां । कृ॒णोति॑ । अ॒र्वतां॑ । पर्॒जन्यः॑ । पु॒रु॒षीणां॑ ॥ २ ॥

यः पर्जन्य ओषधीनां व्रीह्यादीनां गवामर्वतामर्वतीनां पुरुषीणां नारीणां
च यः पर्जन्यो गर्भं प्रसूतिहेतु वीजमुदकरूपं कृणोति करोति तस्मै पर्जन्याये-
त्युत्तरच संबंधः ॥

॥ अथ तृतीया ॥

तस्मा इदास्ये हविर्जुहोता मधुमत्तमं । इळां नः संयतं करत् ॥ ३ ॥

तस्मै॑ । इत् । आ॒स्ये॑ । ह॒विः । जु॒होत॑ । म॒धु॒मत्॒ऽत॒मं । ई॒ळां॑ । नः । सं॒य॒तं॑ । क॒र॒त् ॥ ३ ॥

तस्मा इत् तस्मा एव पर्जन्यायास्ये देवानामास्यभूतेऽग्नौ मधुमत्तमं रसवत्तमं
हविर्जुहोत । जुहुत हे ऋत्विजः । स च पर्जन्यो नोऽस्मभ्यमिळामन्नं संयतं सम्यक्
नियतं यथा भवति तथा करत् । करोतु । ददात्विति यावत् ॥

॥ इति पञ्चमस्य सप्तमे द्वितीयो वर्गः ॥

संवात्सरमिति दशर्चं चतुर्दशं सूक्तं वसिष्ठस्यार्षे चैष्टुभं । आद्या त्वनुष्टुप् । मंडूका
देवता । तथा चानुक्तांतं । संवात्सरं दश पर्जन्यस्तुतिः संहृष्टान्मंडूकांस्तुष्टावा-
द्यानुष्टुबिति ॥ वृष्टिकामेनेतत्सूक्तं जप्यं ॥

॥ तथाद्या ॥

संवत्सरं शश्याना ब्राह्मणा व्रतचारिणः ।

वाचं पर्जन्यजिन्वितां प्र मंडूका अवादिषुः ॥ १ ॥

संवत्सरं । शश्यानाः । ब्राह्मणाः । व्रतऽचारिणः ।

वाचं । पर्जन्यऽजिन्वितां । प्र । मंडूकाः । अवादिषुः ॥ १ ॥

अथ निरुक्तं । वसिष्ठो वर्षकामः पर्जन्यं तुष्टाव तं मंडूका अन्यमोदंत स मंडूकाननुमोदमानान् दृष्ट्वा तुष्टाव । नि० ९. ६. । इति ॥ मंडूका मज्जूका मज्जनात्मदतेर्वा मोदतिकर्मणो मंदतेर्वा तृप्तिकर्मणो मंडयतेरिति वैयाकरणा मंड एषामोक इति वा मंडो मदेर्वा मुदेर्वा तेषामेषा भवति । नि० ९. ५. । इति ॥ व्रतचारिणो व्रतं संवत्सरसचात्मकं कर्माचरंतो ब्राह्मणाः । लुप्तोपममेतत् । एवंभूता ब्राह्मणा इव संवत्सरं शरत्प्रभृत्या वर्षतेरिरिकं संवत्सरं शश्यानाः शश्याना वर्षणार्थं तपश्चरंत इव विल एव संत एते मंडूकाः पर्जन्यजिन्वितां पर्जन्येन प्रीतां यया वाचा पर्जन्यः प्रीतो भवति तादृशी वाचं प्रावादिषुः । प्रवदंति ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

दिव्या आपो अभि यदेनमायन्वतिं न शुष्कं सरसी शयानं ।

गवामह न मायुर्वत्सिनीनां मंडूकानां वयुश्चा समेति ॥ २ ॥

दिव्याः । आपः । अभि । यत् । एनं । आयन् । वतिं । न । शुष्कं । सरसी इति । शयानं ।

गवां । अहं । न । मायुः । वत्सिनीनां । मंडूकानां । वयुः । अचं । सं । एति ॥ २ ॥

दिव्या दिवि भवा आपो वतिं न वतिमिव शुष्कं नीरसं सरसी ॥ महत्सरः सरसी । गौरादिलक्षणो डीष् । सरस्यां । सुपां सुलुगिति सप्तम्या लुक् । ईदूतौ च सप्तम्यर्थे इति प्रगृह्यसंज्ञा ॥ महति सरसि निर्जले घर्मकाले शयानं निवसंतमेनं मंडूकगणं यद्यदायन् अभिगच्छन्ति तदाचास्मिन्वर्षणे पर्जन्ये वा सति वत्सिनीनां वत्सयुक्तानां गवां न मायुर्गवां शब्द इव मंडूकानां वयुः शब्दः समेति । संगच्छते । यथा वत्सैः संगतासु गोषु महान् घोषो जायते तद्वद्वृष्टे पर्जन्ये महान् कलकलशब्दो जायत इत्यर्थः । अहेति पूरकः ॥

॥ अथ तृतीया ॥

यदीमेनां उशतो अभ्यवर्षीभृषावतः प्रावृषागतायां ।

अखललीकृत्या पितरं न पुत्रो अन्यो अन्यमुप वदंतमेति ॥३॥

यत् । ई । एनान् । उशतः । अभि । अवर्षीत् । तृषाऽवतः । प्रावृषि । आऽगतायां ।

अखललीकृत्यं । पितरं । न । पुत्रः । अन्यः । अन्यं । उप । वदंतं । एति ॥३॥

उशतः कामयमानान् तृषावतस्तृष्णावत एनान्मंडूकान् प्रावृषि वर्षतोवाग-
तायामागते सति यद्यदाभ्यवर्षीत् पर्जन्यो जलैरभिषिंचति । ईमिति पूरणः ।
तदानीमखललीकृत्य । अखल इति शब्दानुकरणं । अखलशब्दं कृत्वा पुत्रः
पितरं न पितरमिवान्यो मंडूको वदंतं शब्दयंतमन्यं मंडूकमुपैति । प्राप्नोति ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

अन्यो अन्यमनु गृभ्णान्येनोरपां प्रसर्गे यदमंदिषातां ।

मंडूको यदभिवृष्टः कनिष्कपृष्णिः संपृक्ते हरितेन वाचं ॥४॥

अन्यः । अन्यं । अनु । गृभ्णाति । एनोः । अपां । प्रऽसर्गे । यत् । अमंदिषातां ।

मंडूकः । यत् । अभिऽवृष्टः । कनिष्कन् । पृष्णिः । संऽपृक्ते । हरितेन । वाचं ॥४॥

एनोरेनयोर्द्वयोर्मंडूकयोरन्यो मंडूकोऽन्यं मंडूकमनुगम्य गृभ्णाति । गृह्णाति ।
अपमुदकानां प्रसर्गे प्रसर्जने वर्षणे सति यद्यदामंदिषातां दृष्टौ बभूतां । यद्यदा
चाभिवृष्टः पर्जन्येनाभिषिक्तः कनिष्कन् ॥ स्कंदतेर्यङ्लुगंतस्य रूपं ॥ भृशं स्कंदन्
उत्प्लवं कुर्वन् पृष्णिः पृष्णिवर्णो मंडूको हरितेन हरितवर्णेनान्येन मंडूकेन वाचं
संपृक्ते संयोजयति । उभावप्येकविधं शब्दं कुर्वते । तदानीमन्योऽन्यमनुगृभ्णा-
तीत्यन्वयः ॥

॥ अथ पंचमी ॥

यदेषामन्यो अन्यस्य वाचं शाक्तस्यैव वदति शिक्षमाणः ।

सर्वे तदेषां समृधेव पर्व यत्सुवाचो वदथनाध्यप्सु ॥५॥

यत् । एषां । अन्यः । अन्यस्य । वाचं । शाक्तस्यैव । वदति । शिक्षमाणः ।

सर्वे । तत् । एषां । समृधाऽइव । पर्व । यत् । सुऽवाचः । वदथन । अधि । अप्सु ॥५॥

हे मंडूका यद्यदैषां युष्माकं मध्येऽन्यो मंडूकोऽन्यस्य मंडूकस्य वाचं वदति अनुवदति अनुकरोति शिक्षमाणः शिक्ष्यमाणः शिष्यः शाक्तस्येव शक्तिमतः शिक्षकस्य वाचं यथानुवदति तद्वत् । यद्यदा च सुवाचः शोभनवाचो यूयं सर्वेऽप्सु वृष्टेषूदकेष्वधुपरि प्रवन्तो वदथन वदत शब्दं कुरुत तत्तदैषां युष्माकं सर्वे पर्व परुष्मात् शरीरं समृधेव समृद्धमेवाविकलावयवमेव भवति । इव-शब्दोऽवधारणे । घर्मकाले मृन्नावमापन्ना मंडूकाः पुनर्वर्षणे सत्यविकलांगाः प्रादुर्भवन्तीत्यर्थः ॥

॥ इति पंचमस्य सप्तमे तृतीयो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

गोमायुरेको अजमायुरेकः पृश्निरेको हरित एक एषां ।

समानं नाम बिभ्रतो विरूपाः पुरुचा वाचं पिपिणुर्वदंतः ॥ ६ ॥

गोऽमायुः । एकः । अजऽमायुः । एकः । पृश्निः । एकः । हरितः । एकः । एषां ।

समानं । नाम । बिभ्रतः । विऽरूपाः । पुरुऽचा । वाचं । पिपिणुः । वदंतः ॥ ६ ॥

एषां मंडूकानां मध्य एको मंडूको गोमायुर्गोमायुरिव मायुः शब्दो यस्य तादृशो भवति । एकोऽन्यो मंडूकोऽजमायुरजस्य मायुरिव मायुर्यस्य तादृशो भवति । एकः पृश्निः पृश्निवर्णः । एकोऽपरो हरितो हरितवर्णः । एवं विरूपा नानारूपा अपि समानमेकं मंडूका इति नाम बिभ्रतो धारयंतः पुरुचा बहुषु देशेषु वाचं वदंतः शब्दं कुर्वंतः पिपिणुः । अवयवीभवन्ति । प्रादुर्भवन्ति ॥ पिश अवयवे । पुरुशब्दाद्देवमनुष्येत्यादिना चाप्रत्ययः ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

ब्राह्मणासो अतिराचे न सोमे सरो न पूर्णमभितो वदंतः ।

संवत्सरस्य तदहः परि ष्ट यन्मंडूकाः प्रावृषीणं बभूव ॥ ७ ॥

ब्राह्मणासः । अतिऽराचे । न । सोमे । सरः । न । पूर्णे । अभितः । वदंतः ।

संवत्सरस्य । तत् । अहरिति । परि । स्थ । यत् । मंडूकाः । प्रावृषीणं । बभूव ॥ ७ ॥

रात्रिमतीत्य वर्तत इत्यतिराचः । अतिराचे न सोमे । यथातिराचाख्ये सोमयागे ब्राह्मणासो ब्राह्मणा रात्रौ स्तुतशस्त्राणि पर्यायेण शंसन्ति हे मंडूकाः । द्वितीयो

नशब्दः संप्रत्यर्थे । न संप्रति पूर्णं सरोऽभितः सर्वतो वदंतो राक्षी शब्दं कुर्वाणा
यूयं तदहस्तहिनं परि ह । परितः सर्वतो भवथ । यदहः प्रावृषीणं प्रावृषेण्यं
प्रावृषि भवं बभूव तस्मिन्नहनि सर्वतो वर्तमाना भवथेत्यर्थः ॥

॥ अथाष्टमी ॥

ब्राह्मणासः सोमिनो वाचमक्रत ब्रह्म कृण्वंतः परिवत्सरीणं ।

अध्वर्यवो घर्मिणः सिद्धिदाना आविर्भवन्ति गुह्या न के चित् ॥ ८ ॥

ब्राह्मणासः । सोमिनः । वाचं । अक्रत । ब्रह्म । कृण्वंतः । परिवत्सरीणं ।

अध्वर्यवः । घर्मिणः । सिद्धिदानाः । आविः । भवन्ति । गुह्याः । न । के । चित् ॥ ८ ॥

सोमिनः सोमयुक्ताः परिवत्सरीणं सांवत्सरिकं गवामयनिकं ब्रह्म स्तुतश-
स्वात्मकं कृण्वंतः कुर्वन्तो ब्राह्मणासः । लुप्तोपममेतत् । ब्राह्मणा इव वाचं शब्द-
मक्रत । अकृषतेमे मंडूकाः । अपि च घर्मिणो घर्मेण प्रवर्गेण चरन्तोऽध्वर्य-
वोऽध्वरस्य नेतार ऋत्विज इव सिद्धिदानाः स्विद्यन्नात्रा गुह्या घर्मकाले वि-
लेऽभिगूढाः के चित् केचन मंडूका न संप्रति वृष्टौ सत्यामाविर्भवन्ति । जायन्ते ॥

॥ अथ नवमी ॥

देवहिंति जुगुपुर्द्वादशस्य ऋतुं नरो न प्रमिनन्त्येते ।

संवत्सरे प्रावृष्यागतायां तप्ता घर्मा अश्रुवते विसर्गे ॥ ९ ॥

देवऽहिंति । जुगुपुः । द्वादशस्य । ऋतुं । नरः । न । प्र । मिनन्ति । एते ।

संवत्सरे । प्रावृषि । आऽगतायां । तप्ताः । घर्माः । अश्रुवते । विऽसर्गे ॥ ९ ॥

नरो नेतार एते मंडूका देवहिंति देवैः कृतं विधानमस्यर्तोरयं धर्म इत्येवंरूपं
जुगुपुः । गोपायन्ति । काले काले रक्षन्ति । अत एव द्वादशस्य द्वादशमासात्मकस्य
संवत्सरस्य ऋतुं तं तं वसन्तादिकं न प्रमिनन्ति । न हिंसन्ति । पर्जन्यस्तुतेरनुमोदनेन
तत्काले वृष्टिहेतवो भवन्तीत्यर्थः । संवत्सरे संपूर्णे प्रावृषि वर्षर्तावागताया-
मागते सति घर्माः पूर्वं घर्मकाले वर्तमानास्तप्तास्तापेन पीडिताः संप्रति विसर्गे
विसर्जनं विलान्मोचनमश्रुवते । प्राप्नुवन्ति ॥

॥ अथ दशमी ॥

गोमायुरदादजमायुरदात्पृश्निरदाहरितो नो वसूनि ।

गवां मंडूका ददतः शतानि सहस्रसावे प्र तिरंत आयुः ॥ १० ॥

गोऽमायुः । अदात् । अजऽमायुः । अदात् । पृश्निः । अदात् । हरितः । नः । वसूनि ।

गवां । मंडूकाः । ददतः । शतानि । सहस्रऽसावे । प्र । तिरंते । आयुः ॥ १० ॥

गोमायुर्गोरिव मायुः शब्दो यस्य तादृशो मंडूको वसूनि धनानि नोऽस्मभ्य-
मदात् । ददातु । अजमायुश्चादात् । ददातु । हरितो हरितवर्णश्चादात् । ददातु ।
पृश्निः पृश्निवर्णश्चादात् । ददातु । तथा सहस्रसावे । सहस्रसंख्याका ओषधयः
सूयंत उत्पद्यंत इति वर्षर्तुः सहस्रसावः । तस्मिन् सति सर्वे मंडूका गवां शतान्य-
परिमिता गा ददतोऽस्मभ्यं प्रयच्छंत आयुर्जीवनं प्रतिरंते । प्रवर्धयंतु ॥

॥ इति पंचमस्य सप्तमे चतुर्थो वर्गः ॥

इंद्रासोमेति पंचविंशत्यृचं पंचदशं सूक्तं वसिष्ठस्यार्षे । आद्याः षट् जगत्यः
सप्तमी जगती चिष्टुप् वाष्टादश्येकविंशीचयोविंश्यो जगत्योऽन्त्या प्रति चक्ष्वेत्य-
नुष्टुप् शिष्टाश्चतुर्दश चिष्टुभः । नवमीद्वादशीचयोदश्यः सोमदेवत्या एकादशी देव-
देवत्याष्टमीषोडश्याविंद्रेवताके सप्तदशी यावदेवत्याष्टादशी मरुद्देवताका दशमी-
चतुर्दश्यावग्निदेवताके प्र वर्तयेत्याद्याः पंचर्च इंद्रदेवताकाः । मा नो रक्ष इति
चयोविंश्याः पूर्वोऽर्द्धर्चो वसिष्ठस्य प्रार्थनापरः । अतस्तद्देवताकः । उत्तरोऽर्द्धर्चः
पृथिव्यंतरिक्षदेवत्यः । शिष्टानां रक्षोहणाविंद्रासोमौ देवता । तथा चानुक्रांतं ।
इंद्रासोमा पंचाधिकैंद्रासोमं राक्षोघ्नं शापाभिशापप्रायं षट् सप्त वाद्या जगत्य
एकविंशीचयोविंश्यौ चाष्टादशी मारुती च दशमीचतुर्दश्यावाग्नेय्यौ दैव्येकादश्यं-
त्यानुष्टुप् नवमी द्वादशी चयोदशी सौम्यः सप्तदशी यावत्पृथिव्याष्टमीषोडश्याविंद्यौ प्र
वर्तयेति पंचैंद्र्यो मा नो रक्ष इत्यृषेरात्मन आशीरुत्तरोऽर्द्धर्चः पृथिव्यंतरिक्षदेवत
इति ॥ अथ बृहद्देवतायामनुक्रम्यते । संवत्सरं तु मंडूकानैंद्रासोमं परं तु यत् ।
ऋषिर्ददर्श रक्षोघ्नं पुत्रशोकपरिभुतः । हते पुत्रशते क्रुद्धः सौदासैर्दुःखितस्तदेति ॥
अतो रक्षोनिबर्हणार्थमेतत्सूक्तं जायं ॥

॥ तच्च प्रथमा ॥

इंद्रासोमा तपतं रक्ष उज्जतं न्यर्पयतं वृषणा तमोवृधः ।

परां शृणीतमचितो न्योषतं हतं नुदेथां नि शिशीतमचिणः ॥१॥

इंद्रासोमा । तपतं । रक्षः । उज्जतं । नि । अर्पयतं । वृषणा । तमःऽवृधः ।

परां । शृणीतं । अचितः । नि । न्योषतं । हतं । नुदेथां । नि । शिशीतं । अचिणः ॥१॥

हे इंद्रासोमा । इंद्रश्च सोमश्चंद्रासोमौ ॥ देवताद्वये चेति पूर्वपदस्यानङ् ।
 आमंचिताद्युदात्तत्वं ॥ रक्षो रक्षांसि ॥ जातावेकवचनं ॥ युवां तपतं । संतापयतं ॥
 आमंचितं पूर्वमविद्यमानवदित्यविद्यमानवत्त्वात् तपतमिति तिङंतस्य निघाता-
 भावः ॥ तथोज्जतं । हिंस्तं ॥ उज्जतिर्हिंसाकर्मा । तिङः परत्वान्निघाताभावः ॥ हे
 वृषणा वृषणी कामानां वर्षितारौ न्यर्पयतं । रक्षांसि नीचैष्टुं प्रापयतं । तमोवृ-
 धस्तमसावरकेणांधकारेण मायारूपेण वर्धमानान् तमसि रात्रौ वर्धमानान्वा-
 चितो ज्ञानरहितान्मूढान्नाक्षसान् पराशृणीतं । पराङ्मुखा यथा भवन्ति तथा
 हिंस्तं । तथा न्योषतं । नितरां दहतं ॥ उष दाहे ॥ हतं । तान्मारयतं । नुदेथां ।
 अस्मत्तो हतांस्तान् प्रेरयेथां । अचिणोऽदनशीलांस्तान्नाक्षसान्नि शिशीतं ।
 नितरां तनूकुरुतं ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

इंद्रासोमा समघशंसमभ्यधं तपुर्येयस्तु चरुरग्निवाँ इव ।

ब्रह्मद्विषे ऋष्यादे घोरचक्षसे द्वेषो धत्तमनवायं किमीदिने ॥२॥

इंद्रासोमा । सं । अघऽशंसं । अभि । अधं । तपुः । ययस्तु । चरुः । अग्निवान्ऽइव ।

ब्रह्मऽद्विषे । ऋष्यऽअदे । घोरऽचक्षसे । द्वेषः । धत्तं । अनवायं । किमीदिने ॥२॥

हे इंद्रासोमावघशंसमघस्यानर्थस्य शंसितारमघमागत्य हंतारं राक्षसं सं सहैव ।
 अभीति श्रुतेर्योग्यक्रियाध्याहारः । अभिभवतं । स च तपुर्वयस्तेजसा तपमानो
 राक्षसोऽग्निवानिवाग्नियुक्तोऽग्नौ प्रक्षिप्तश्चरुरिव ययस्तु ॥ यस्तु प्रयत्ने । केव-
 लोऽप्ययमाङ्पूर्वार्थे द्रष्टव्यः ॥ आयासं प्राप्नोतु । उपक्षीयतामित्यर्थः ।
 अपि च ब्रह्मद्विषे ब्राह्मणेभ्योऽस्मभ्यं द्वेष्टे ऋष्यादे ऋष्यं मांसं भक्षयिषे घोरचक्षसे
 घोरदर्शनाय परुषभाषिणे वा किमीदिने किमिदानीमिति चरते पिशुनाय द्वेषो
 द्वेषभावमनवायमव्यवायमनवयवं नैरंतर्येण यथा भवति तथा धत्तं । दत्तं ॥

॥ अथ तृतीया ॥

इन्द्रासोमा दुष्कृतो ववे अंतरनारभणे तमसि प्र विध्यतं ।

यथा नातः पुनरेकश्चनोदयत्तद्वामस्तु सहसे मन्युमच्छवः ॥३॥

इन्द्रासोमा । दुःकृतः । ववे । अंतः । अनारभणे । तमसि । प्र । विध्यतं ।

यथा । न । अतः । पुनः । एकः । चन । उतऽअयत् । तत् । वां । अस्तु । सहसे ।

मन्युऽमत् । शवः ॥३॥

हे इन्द्रासोमी दुष्कृतो दुष्कर्मकारिणो राक्षसान् ववे वारकेऽतर्मध्येऽनारभण आलंबनरहिते तमस्यंधकारे प्रविध्यतं । प्रवेश्य ताडयतं । यथा येन प्रकारेणैषां मध्य एकश्चनैकोऽपि राक्षसोऽतोऽस्मात्तमसः पुनर्नोदयत् उद्गच्छेत् तथा विध्य-
तमित्यर्थः ॥ एतेर्लेट्वाडागमः । इतश्च लोप इतीकारलोपः । गुणयादेशौ ॥
तत्प्रसिद्धं मन्युमत्क्रोधयुक्तं वां युवयोः शवो बलं सहसे राक्षसामभिभवना-
यास्तु । भवतु ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

इन्द्रासोमा वर्तयतं दिवो वधं सं पृथिव्या अघशंसाय तर्हेण ।

उत्तक्षतं स्वयं पर्वतेभ्यो येन रक्षो वावृधानं निजूर्वथः ॥४॥

इन्द्रासोमा । वर्तयतं । दिवः । वधं । सं । पृथिव्याः । अघऽशंसाय । तर्हेण ।

उत् । तक्षतं । स्वयं । पर्वतेभ्यः । येन । रक्षः । वावृधानं । निऽजूर्वथः ॥४॥

हे इन्द्रासोमी दिवोऽंतरिक्षात् ह्यलोकाद्वा वधं हननसाधनमायुधं संवर्तयतं ।
उत्पादयतं । पृथिव्या अस्मादपि लोकात्तर्हेण हिंसकमायुधमघशंसायाघशंसम-
नर्थस्याशंसकं राक्षसं हंतुमुत्पादयतं । तथा पर्वतेभ्यः पर्ववद्भ्यो मेघेभ्यः सका-
शात्स्वयं ॥ स्वृ शब्दोपतापयोः ॥ उपतापकमशनिमुत्तक्षतं । उद्धृतं कुरुतं ।
येनाशनिना वावृधानं वर्धमानं प्रवृद्धं वा रक्षो राक्षसं निजूर्वथः निहथः ॥
जुर्वी हिंसायां ॥ तमशनिमुत्तक्षतमित्यर्थः ॥

॥ अथ पंचमी ॥

इन्द्रासोमा वर्तयतं दिवस्पर्यमितमेभिर्युवमश्महन्मभिः ।

तपुर्वधेभिरजरेभिरचिखो नि पशानि विध्यतं यंतु निस्वरं ॥५॥

इन्द्रासोमा । वर्तयंतं । दिवः । परि । अग्निं ऽतप्तेभिः । युवं । अश्महन्म ऽभिः ।

तपुः ऽवधेभिः । अजरेभिः । अचिणः । नि । पर्शानि । विध्यंतं । यंतु । निःस्वरं ॥ ५ ॥

हे इन्द्रासोमौ दिवोऽंतरिक्षात्परितः सर्वतो वर्तयंतं । आयुधानि प्रेरयंतं । युवं तौ युवामग्निं तप्तेभिरग्निना संतपेत्सु पूर्वधेभिस्तापकप्रहारैरजरेभिर्जरारहितैर्हृदैरश्म-
हन्मभिरश्मसारभूतस्यायसो विकारैर्हननसाधनैस्तेरायुधैरचिणो राक्षसस्य पर्शाने
पार्श्वस्थाने निविध्यंतं । निहतं । ते च राक्षसा निःस्वरं निःशब्दं यंतु । अपयंतु ।
निर्गच्छंतु ॥

॥ इति पंचमस्य सप्तमे पंचमो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

इन्द्रासोमा परि वां भूतु विश्वत इयं मतिः कक्ष्याश्चैव वाजिना ।

यां वां होचां परिहिनोमि मेधयेमा ब्रह्माणि नृपतीं व जिव्यतं ॥ ६ ॥

इन्द्रासोमा । परि । वां । भूतु । विश्वतः । इयं । मतिः । कक्ष्या । अश्वाः ऽइव । वाजिना ।

यां । वां । होचां । परिऽहिनोमि । मेधया । इमा । ब्रह्माणि । नृपतीं इवेति
नृपतीं ऽइव । जिव्यतं ॥ ६ ॥

हे इन्द्रासोमावियमस्माभिः क्रियमाणां मतिर्मननीया स्तुतिर्वाजिना वाजिनौ
बलवन्तौ वां युवां विश्वतः सर्वतः परिभूतु । परिगृह्णातु । व्याप्नोतु वा । तच्च
दृष्टांतः । कक्ष्या । कक्षं बंधनी रज्जुरश्चैव यथाश्वं परिगृह्णाति तद्वत् । यां होचां
वाचं वां युवाभ्यां मेधया परिहिनोमि प्रेरयामि सेयं मतिरिति संबंधः । अपि
चेमेमान्यस्माभिः कृतानि ब्रह्माणि स्तोत्राणि - - - यथा धनैः पूरयन्ति तथा
जिव्यतं । फलैः पूरयतं ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

प्रति स्मरेषां तुजयन्निरेवैर्हतं दुहो रक्षसो भंगुरावतः ।

इन्द्रासोमा दुष्कृते मा सुगं भूद्यो नः कदा चिदभिदासति दुहा ॥ ७ ॥

प्रति । स्मरेषां । तुजयंतं ऽभिः । एवैः । हतं । दुहः । रक्षसः । भंगुरावतः ।

इन्द्रासोमा । दुः ऽकृते । मा । सुऽगं । भूत् । यः । नः । कदा । चित् । अभिऽदासति । दुहा ॥ ७ ॥

हे इन्द्रासोमौ तुजयन्निस्वरमाणैरेवैर्गतुभिरश्वैः प्रतिस्मरेषां । अभिगच्छतं ॥

उपसर्गवशेन स्मरतिरषार्थातरे वर्तते । यथा प्रस्मरणं प्रस्थानमिति ॥ अभिगत्य च दुहो द्रोग्धृन् भंगुरावतो भंजनकर्मवतो रक्षसो राक्षसान् हतं । हिंस्तं । हे इंद्रा-सोमो दुष्कृते पापकारिणे राक्षसाय सुगं सुखं मा भूत् । मा भवतु । दुहा द्रोहेण युक्तो यो नोऽस्मान् कदाचिदप्यभिदासति अभिहंति तस्मै दुष्कृत इत्यन्वयः ॥

॥ अथाष्टमी ॥

यो मा पाकेन मनसा चरंतमभिचष्टे अनृतेभिर्वचोभिः ।

आप इव काशिना संगृभीता असन्नस्त्वासंत इंद्र वक्ता ॥ ८ ॥

यः । मा । पाकेन । मनसा । चरंतं । अभिऽचष्टे । अनृतेभिः । वचऽभिः ।

आपऽइव । काशिना । संऽगृभीताः । असन् । अस्तु । असंतः । इंद्र । वक्ता ॥ ८ ॥

पाकेन पक्वेन शुद्धेन मनसा चरंतं वर्तमानं सत्यवादिनं यो मां राक्षसोऽनृ-तेभिरनृतैरसत्यैर्वचोभिर्वचनैरभिचष्टे अभिशंसति मय्यसत्यवचनमारोपयति हे इंद्र काशिना मुष्टिना संगृभीता सम्यक् गृहीता आप इव यथापो विशीर्णा भवन्ति तथासतोऽसत्यस्य वक्ता स राक्षसोऽसन्नस्तु । अविद्यमानो भवतु । नश्यत्वित्यर्थः ॥

॥ अथ नवमी ॥

ये पाकशंसं विहरंत एवैर्ये वा भद्रं दूषयन्ति स्वधाभिः ।

अहये वा तान्प्रददातु सोम आ वा दधातु निर्वृतेरुपस्थे ॥ ९ ॥

ये । पाकऽशंसं । विऽहरंत । एवैः । ये । वा । भद्रं । दूषयन्ति । स्वधाभिः ।

अहये । वा । तान् । प्रऽददातु । सोमः । आ । वा । दधातु । निऽवृतेः । उपऽस्थे ॥ ९ ॥

ये राक्षसाः पाकशंसं परिपक्ववचनं सत्यभाषिणं मामेवैरेतथैः प्राप्त्यैरात्मीयैः कामैर्हेतुभूतैर्विहरंते विशेषेण हरन्ति उपक्षपयन्ति । यथाकामं परिवदन्तीत्यर्थः । ये वा स्वधाभिर्वलैर्युक्ता भद्रं कल्याणवर्तनं मां दूषयन्ति दुष्टं कुर्वन्ति तान् सर्वान् सोमोऽहये वा सर्पाय वा प्रददातु । निर्वृतेः पापदेवताया उपस्थ उत्संगे वाद-धातु । प्रक्षिपतु ॥

॥ अथ दशमी ॥

यो नो रसं दिप्सन्ति पितो अग्ने यो अश्वानां यो गवां यस्तनूनां ।

रिपुः स्तेनः स्तेयकृद्भमेतु नि ष हीयतां तन्वाऽ तना च ॥ १० ॥

यः। नः। रसं। दिप्सति। पित्वः। अग्ने। यः। अश्वानां। यः। गवां। यः। तनूनां।
रिपुः। स्तेनः। स्तेयऽकृत्। दभं। एतु। नि। सः। हीयतां। तन्वा। तना। च ॥ १० ॥

हे अग्ने यो राक्षसो नोऽस्माकं पित्वोऽन्नस्य रसं सारं दिप्सति जिघांसति ।
यश्चाश्वानामस्मदीयानां रसं दिप्सति । यश्च गवां रसं दिप्सति । यश्च तनूनाम-
स्मदीयानां शरीराणां रसं दिप्सति रिपुर्बाधकः स्तेनश्चौरः स्तेयकृद्भनस्यापहर्ता
स सर्वो जनो दभं हिंसायामेतु । प्राप्नोतु । अपि च स बाधकस्तन्वा स्वकीयेन
शरीरेण तना च तनयेन च निहीयतां । निहीनो भवतु ॥

॥ इति पंचमस्य सप्तमे षष्ठो वर्गः ॥

॥ अथैकादशी ॥

परः सो अस्तु तन्वा३ तना च तिस्रः पृथिवीरधो अस्तु विश्वाः ।
प्रति श्रुणुतु यशो अस्य देवा यो नो दिवा दिप्सति यश्च नक्तं ॥ ११ ॥
परः। सः। अस्तु। तन्वा। तना। च। तिस्रः। पृथिवीः। अधः। अस्तु। विश्वाः।
प्रति। श्रुणुतु। यशः। अस्य। देवाः। यः। नः। दिवा। दिप्सति। यः। च। नक्तं ॥ ११ ॥

स राक्षसस्तन्वा तना च ॥ व्यत्ययेन तृतीया ॥ तन्वाः शरीरस्य तनयस्य च
परः परस्तादस्तु । वर्तमानो भवतु । उभाभ्यां वियुक्तो भवत्वित्यर्थः । विश्वा
व्याप्रास्तिस्रः पृथिवीस्त्रीन् लोकानधोऽस्तु । अधस्ताद्भवतु । लोकत्रयादपि
प्रश्रुतो भवत्वित्यर्थः । हे देवा अस्य शचोर्यशोऽन्नं कीर्त्तिर्वा प्रतिश्रुणुतु । यो
राक्षसो नोऽस्मान्दिवाहनि दिप्सति जिघांसति यश्च नक्तं राक्षो जिघांसति
अस्योभयविधस्य यशः प्रतिश्रुणुत्विति संबंधः ॥

॥ अथ द्वादशी ॥

सुविज्ञानं चिकितुषे जनाय सच्चासंज्ञ वचसी पस्पृधाते ।
तयोर्यत्सत्यं यतरहजीयस्तदित्सोमोऽवति हंत्यासन्त ॥ १२ ॥
सुऽविज्ञानं। चिकितुषे। जनाय। सत्। च। असन्त। च। वचसी इति। पस्पृधाते इति।
तयोः। यत्। सत्यं। यतरत्। ऋजीयः। तत्। इत्। सोमः। अवति। हन्ति। असन्त ॥ १२ ॥

प्रायेणोदमादिभिर्ऋग्भी राक्षसेन सह ऋषिणा शपथः क्रियते । अथ केचि-

दाहुः । हत्वा पुत्रशतं पूर्वं वसिष्ठस्य महात्मनः । वसिष्ठं राक्षसोऽसि त्वं वासिष्ठं
रूपमास्थितः ॥ अहं वसिष्ठ इत्येवं जिघांसू राक्षसोऽब्रवीत् । अचोक्षरा ऋचो
दृष्टा वसिष्ठेनेति नः श्रुतमिति ॥ चिकितुषे विदुषे जनायेदं सुविज्ञानं विज्ञातुं
सुशक्तं भवति : किं तत् । सच्चासच्च सत्यं चासत्यं च । वचसी सत्यासत्यरूपे वचने
पस्पृधाते । मिथः स्पर्धते । तयोः सदसदतोर्मध्ये यत्सत्यं यथार्थं वचनं । यतरद्यच्च
ऋजीय ऋजुतममकुटिलं तदिहदेवाकुटिलं सत्यभाषणं सोमोऽवति । रक्षति ।
असदुक्तविलक्षणमसत्यं हन्ति । हिनस्ति । एवं सत्यावयोर्मध्ये कतरोऽनृतभाषीति
विद्वद्भिः सुविज्ञानमित्यर्थः ॥

॥ अथ त्रयोदशी ॥

न वा उ सोमो वृजिनं हिनोति न क्षत्रियं मिथुया धारयंतं ।

हन्ति रक्षो हन्त्यासद्वदंतमुभाविन्द्रस्य प्रसितौ शयाते ॥ १३ ॥

न । वै । ऊं इति । सोमः । वृजिनं । हिनोति । न । क्षत्रियं । मिथुया । धारयंतं ।

हन्ति । रक्षः । हन्ति । असत् । वदंतं । उभौ । इन्द्रस्य । प्रऽसितौ । शयाते इति ॥ १३ ॥

वृजिनं पापकारिणं राक्षसं सोमो देवो न वा उ न खलु हिनोति । प्रेरयति ।
गच्छ त्वमिति न मुंचति । तथा क्षत्रियं । क्षत्रं बलं । तद्वतं मिथुया मिथ्याभूतं
वचनं धारयंतं बिभ्रतमसत्यवादिनं पुरुषं न च हिनोति । न विमृजति । अपि
तु रक्षो राक्षसं हन्ति । असदसत्यं वदंतं च हन्ति । हिनस्ति । उभौ राक्षसानृत-
वादिनौ तौ सोमेन हताविन्द्रस्य संबन्धिनि प्रसितौ बंधने शयाते । निवसतः ।
यद्वेन्द्रस्येति तृतीयार्थे षष्ठी । इन्द्रेणेश्वरेण सोमेन प्रसितौ बद्धौ ॥ षिञ् बंधने ।
अस्मात्कर्मणि निष्ठा । गतिरनंतर इति गतेः प्रकृतिस्वरत्वं ॥

॥ अथ चतुर्दशी ॥

यदि वाहमनृतदेव आस मोघं वा देवाँ अप्यूहे अग्ने ।

किंमस्मभ्यं जातवेदो हृणीषे द्रोघवाचस्ते निःक्षृण्वं संचन्तां ॥ १४ ॥

यदि । वा । अहं । अनृतऽदेवः । आस । मोघं । वा । देवान् । अपिऽऊहे । अग्ने ।

किं । अस्मभ्यं । जातऽवेदः । हृणीषे । द्रोघऽवाचः । ते । निऽक्षृण्वं । संचन्तां ॥ १४ ॥

यदि वाहमनृतदेवः । अनृता असत्यभूता देवा यस्य तादृशो यद्यहमास

अस्मि । अथवा मोघं वा निष्फलं वा देवानपूहे उपगच्छामि । अहं यद्युक्त-
पोऽस्मि हे अग्ने तर्हि मां बाधस्व । न ह्यहं तथाविधोऽस्मि । एवं सति हे जात-
वेदो जातानां वेदितरमे अस्मभ्यं किंकारणं हृणीषे । क्रुध्यसि । तव क्रोधोऽस्मास
न जायत्वित्यर्थः । द्रोघवाचोऽनृतवाचो राक्षसास्ते तव निर्ऋथं ॥ निःपूर्वोऽर्तिर्हि-
सायां वर्तते ॥ निर्ऋथं निःशेषेणार्तिं हिंसां सचंतां । सेवतां ॥

॥ अथ पंचदशी ॥

अद्या मुरीय यदि यातुधानो अस्मि यदि वायुस्ततप पूरुषस्य ।

अधा स वीरैर्दशभिर्वि यूया यो मा मोघं यातुधानेत्याह ॥ १५ ॥

अद्य । मुरीय । यदि । यातुऽधानः । अस्मि । यदि । वा । आयुः । ततप । पूरुषस्य ।

अधः । सः । वीरैः । दशभिः । वि । यूयाः । यः । मा । मोघं । यातुऽधान । इति । आह ॥ १५ ॥

इयमपि शपथरूपैव । यद्यहं वसिष्ठो यातुधानो राक्षसोऽस्मि अद्यास्मिन्नेव
दिने मुरीय । म्रियेय । अपि वा पूरुषस्य मनुष्यस्यायुर्जीवितं यद्यहं राक्षसो
भूत्वा ततप हिंसितवानस्मि तर्ह्यप्यहमद्य म्रियेयेत्यन्वयः । अधाप्येवं स्यात् अहं
वसिष्ठस्त्वं राक्षस इति तर्हि स त्वं दशभिर्वीरैः पुत्रैः । उपलक्षणमेतत् । सर्वैर्ब-
धुजनैर्वियूयाः । वियुक्तो भवेः । यो राक्षसो मा मां मोघं मृषैव हे यातुधान
हे राक्षसेति संबोध्याह ॥

॥ इति पंचमस्य सप्तमे सप्तमो वर्गः ॥

॥ अथ षोडशी ॥

यो मायातुं यातुधानेत्याह यो वा रक्षाः शुचिरस्मीत्याह ।

इंद्रस्तं हंतु महता वधेन विश्वस्य जंतोरधमस्पदीष्ट ॥ १६ ॥

यः । मा । आयातुं । यातुऽधान । इति । आह । यः । वा । रक्षाः । शुचिः । अस्मि । इति । आह ।

इंद्रः । तं । हंतु । महता । वधेन । विश्वस्य । जंतोः । अधमः । पदीष्ट ॥ १६ ॥

यो राक्षसो मामयातुमराक्षसं संतं हे यातुधान हे राक्षसेति संबोध्याह ब्रूते ।
यो वा यश्च रक्षा राक्षसः शुचिरस्मि शुद्धो भवामि न राक्षसोऽस्मीत्याह ब्रूते
तमुभयविधं राक्षसमिंद्रो महता प्रीडेन वधेनायुधेन वज्रेण हंतु । हिनस्तु । स च
विश्वस्य सर्वस्य जंतोर्जनस्याधमो निकृष्टः सन् पदीष्ट । पततु ॥

॥ अथ सप्तदशी ॥

प्र या जिगाति खर्गलेव नक्तमप दुहा तन्वं गूहमाना ।

वघ्नो अनंतो अव सा पदीष्ट यावाणो घ्नंतु रक्षस उपधैः ॥ १७ ॥

प्र । या । जिगाति । खर्गलाऽइव । नक्तं । अप । दुहा । तन्वं । गूहमाना ।

वघ्नान् । अनंतान् । अव । सा । पदीष्ट । यावाणः । घ्नंतु । रक्षसः । उपधैः ॥ १७ ॥

या राक्षसी नक्तं रात्री दुहा द्रोहेण युक्ता खर्गलेबोलूकीव प्रजिगाति प्रगच्छति । किं कुर्वती । तन्वं स्वकीयं शरीरमपगूहमानापवृण्वती प्रकाशयंती सा राक्षस्यनंतानपर्यंतान्वघ्नान् गर्तानवपदीष्ट । अवाङ्मुखी पततु । यावाणः सोमाभिषवार्थाः पाषाणाश्चोपधैरभिषवशधै रक्षसो राक्षसान् घ्नंतु । हिंसंतु ॥

॥ अथाष्टादशी ॥

वि तिष्ठध्वं मरुतो विस्त्रिच्छत गृभायत रक्षसः संपिनष्टन ।

वयो ये भूत्वी पतयंति नक्तभिर्ये वा रिपो दधिरे देवे अध्वरे ॥ १८ ॥

वि । तिष्ठध्वं । मरुतः । विक्षु । इच्छत । गृभायत । रक्षसः । संपिनष्टन ।

वयः । ये । भूत्वी । पतयंति । नक्तऽभिः । ये । वा । रिपः । दधिरे । देवे । अध्वरे ॥ १८ ॥

हे मरुतो यूयं विक्षु प्रजासु वि तिष्ठध्वं । विविधं तिष्ठत । तच्च गूढान्नाक्षसान् हंतुमिच्छत । अन्विच्छत । तदनंतरं रक्षसस्तान्नाक्षसान् गृभायत । गृणीत । गृह्णीत । गृहीत्वा च संपिनष्टन । चूर्णयत । ये राक्षसा वयः पक्षिणो भूत्वी भूत्वा नक्तभी रात्रिभी रात्रिषु पतयंति आगच्छन्ति । ये वा ये च देवे दीप्तेऽध्वरे यागे रिपो हिंसा दधिरे विदधिरे तान्नाक्षसान् संपिनष्टनेत्यन्वयः ॥

॥ अथैकोनविंशी ॥

प्र वर्तय दिवो अश्मानमिन्द्र सोमशितं मघवन्तं शिशाधि ।

प्राक्तादपाक्तादधरादुदक्तादभि जहि रक्षसः पर्वतेन ॥ १९ ॥

प्र । वर्तय । दिवः । अश्मानं । इन्द्र । सोमऽशितं । मघऽवन् । संपि । शिशाधि ।

प्राक्तात् । अपाक्तात् । अधरात् । उदक्तात् । अभि । जहि । रक्षसः । पर्वतेन ॥ १९ ॥

हे इन्द्र दिवोऽंतरिक्षादश्मानमशनिं प्रवर्तय । प्रेरय राक्षसान् हंतुं । तथा

सोमशितं सोमेन तीक्ष्णीकृतं यजमानं हे मघवन् धनवन्निद्रं संशिशधि । संस्करु ।
अपि च प्राक्तात् प्राच्या अपाक्तात् प्रतीच्या अधरादवाच्या उदक्तादुत्तरतः सर्व-
स्मादपि दिग्भागाद्रक्षसो राक्षसान् पर्वतेन पर्ववता वज्रेणाभिजहि । मारय ॥

॥ अथ विंशी ॥

एत उ त्वे पतयन्ति श्वयातव इन्द्रं दिप्सन्ति दिप्सवोऽदाभ्यं ।

शिशीति शक्रः पिशुनेभ्यो वधं नूनं सृजदशनिं यातुमद्भ्यः ॥२०॥

एते । ऊं इति । त्वे । पतयन्ति । श्वयातवः । इन्द्रं । दिप्सन्ति । दिप्सवः । अदाभ्यं ।

शिशीति । शक्रः । पिशुनेभ्यः । वधं । नूनं । सृजत् । अशनिं । यातुमत्ऽभ्यः ॥२०॥

त्वे त एते राक्षसाः श्वयातवः श्वभिः परिकरभूतैर्हिंसन्तः श्वभिः सह यांतो
वा पतयन्ति । पतन्ति । ये दिप्सवो जिघांसवः संतोऽदाभ्यमहिंस्यमिन्द्रं दिप्सन्ति
जिघांसन्ति तेभ्यः पिशुनेभ्यः पिशुनान् कपटान् हंतुं शक्रः शक्त इन्द्रो वधमायु-
धमशनिरूपं शिशीति । तीक्ष्णीकरोति । यातुमद्भ्यो राक्षसेभ्यो नूनं क्षिप्रमशनिं
सृजत् । विसृजतु हननार्थं ॥

॥ इति पंचमस्य सप्तमेऽष्टमो वर्गः ॥

॥ अथैकविंशी ॥

इन्द्रो यातूनामभवत्पराशरो हविर्मथीनामभ्याऽविवासतां ।

अभीदु शक्रः परशुर्यथा वनं पाचैव भिन्दन्सत एति रक्षसः ॥२१॥

इन्द्रः । यातूनां । अभवत् । पराशरः । हविःऽमथीनां । अभि । आऽविवासतां ।

अभि । इत् । ऊं इति । शक्रः । परशुः । यथा । वनं । पाचाऽइव । भिन्दन् । सतः ।

एति । रक्षसः ॥२१॥

यातूनां हिंसकानां रक्षसामयमिन्द्रः पराशरः पराशातयिता हिंसिताभवत् ।
• कीदृशानां । हविर्मथीनां हवींषि मथ्यतामभिमुखमाविवासतामागच्छतां । अपि
चायं शक्र इन्द्रो वनं वृक्षजातं परशुर्यथा छिन्दन् कुठार इव पाचैव मृन्मयानि
पाचाणि भिन्दन् मुद्गर इव च सतः । प्राप्ननामैतत् । यदाह यास्कः । तिरः सत
इति प्राप्स्येति । प्राप्नान्नक्षसो राक्षसान् भिन्दन् हिंसन् अभ्येति । अभिगच्छति ।
इदु पूरणे ॥

॥ अथ द्वाविंशी ॥

उलूकयातुं शुश्रूलूकयातुं जहि श्वयातुमुत कोकयातुं ।

सुपर्णयातुमुत गृध्रयातुं दृषदेव प्र मृण रक्ष इद्र ॥ २२ ॥

उलूकऽयातुं । शुश्रूलूकऽयातुं । जहि । श्वऽयातुं । उत । कोकऽयातुं ।

सुपर्णऽयातुं । उत । गृध्रऽयातुं । दृषदाऽइव । प्र । मृण । रक्षः । इद्र ॥ २२ ॥

उलूकयातुं । उलूकैः परिकरभूतैः सह यातयति हिनस्तीति याति गच्छतीति वोलूकयातुः । यडोलूकरूपी यातीत्युलूकयातुः । हे इद्र तादृशं राक्षसं जहि । विनाशय ॥ तथा च बृहदेवतायामुक्तं । उलूकयातुं ज्ञेयान् नानारूपान् निशाचरान् । स्त्रीपुरुषांश्च तिर्येचो जिघांसूनिद्र मे जहीति ॥ एवमुत्तरत्रापि योज्यं । शुश्रूलूकयातुं । उलूका द्विविधाः । बृहदुलूका अल्पोलूकाश्चेति । तचोलूकयातुमिति बृहदुलूकाभिप्रायेणोक्तं । शिशुरल्प उलूकः शुश्रूलूकः । तदूपेण वर्तमानं राक्षसं श्वयातुं श्वरूपेण वर्तमानं राक्षसमुतापि च कोकयातुं । कोकश्चक्रवाकः । तदूपेण वर्तमानं राक्षसं सुपर्णयातुं । सुपर्णः श्येनः । तदाकारं यातुधानमुतापि च गृध्रयातुं गृध्ररूपं च यातुधानं । एतान् सर्वान्नानाकारान् हे इद्र जहि । किं बहुना दृषदेव पाषाणेनेव वज्रेण रक्षो राक्षसमाचं प्रमृण । मारय ॥

॥ अथ त्रयोविंशी ॥

मा नो रक्षो अभि नङ्घातुमावतामपोच्छतु मिथुना या किमीदिना ।

पृथिवी नः पार्थिवात्पातंहसोऽन्तरिक्षं दिव्यात्पातस्मान् ॥ २३ ॥

मा नः । रक्षः । अभि । नट् । यातुऽमावतां । अप । उच्छतु । मिथुना । या । किमीदिना ।

पृथिवी । नः । पार्थिवात् । पातु । अंहसः । अन्तरिक्षं । दिव्यात् । पातु । अस्मान् ॥ २३ ॥

रक्षो राक्षसजातिर्नोऽस्मान् माभिनट् । माभिध्याप्नोतु ॥ नशतेर्याग्निकर्मणो लुङि मंचे घसेति च्लेलुक् । न माङ्गो ग इत्यङ्भावः ॥ तथा यातुमावतां यातनावतां राक्षसानां मिथुना मिथुनानि स्त्रीपुरुषाणि युगलान्यपोच्छतु । उषा अपि विनाशयतु । अपवर्जयतु । या यानि मिथुनानि किमीदिना किमीदिनानि किमिदं किमिदमिति जिघांसया वर्तमानानि भवन्ति । अपि च पृथिवी प्रथितेयं भूमिश्च नोऽस्मान् पार्थिवात्पृथिव्या अन्तरिक्षस्य संबन्धिनोऽंहसः पापात्पातु । रक्षतु । अन्तरिक्षं च दिव्यादिवि भवात्पापादस्मान् पातु । रक्षतु ॥

॥ अथ चतुर्विंशी ॥

इंद्रं जहि पुमांसं यातुधानमुत स्त्रियं मायया शशदानां ।

विषीवासो मूरदेवा ऋदंतु मा ते दृशत्सूर्यमुच्चरंतं ॥ २४ ॥

इंद्रं । जहि । पुमांसं । यातुऽधानं । उत । स्त्रियं । मायया । शशदानां ।

विऽपीवासः । मूरऽदेवाः । ऋदंतु । मा । ते । दृशन् । सूर्यं । उतऽचरंतं ॥ २४ ॥

हे इंद्र पुमांसं पुरुषधारिणं यातुधानं राक्षसं जहि । मारय । उतापि च मायया वंचनया शशदानां हिंसंती स्त्रियं राक्षसी च जहि । अपि च मूरदेवा मारणक्रीडा राक्षसा विषीवासो विच्छिन्नयीवाः संत ऋदंतु । नश्यंतु । ते तथा-विधा राक्षसा उच्चरंतमुद्यंतं सूर्यमादित्यं मा दृशन् । मा द्राक्षुः ॥

उपाकरणोत्सर्जनयोर्मंडलाद्यंतर्होमे प्रति चक्षेत्येषा । सूचितं च । यो नः स्वोऽग्निं नरः प्रति चक्ष । गृ० सू० ३. ५. । इति ॥

॥ सैषा पंचविंशी ॥

प्रति चक्ष्वि चक्ष्वेन्द्रश्च सोम जागृतं ।

रक्षोभ्यो वधमस्यतमशनिं यातुमद्भ्यः ॥ २५ ॥

प्रति । चक्ष्वि । वि । चक्ष्वि । इंद्रः । च । सोम । जागृतं ।

रक्षःऽभ्यः । वधं । अस्यतं । अशनिं । यातुमत्ऽभ्यः ॥ २५ ॥

हे सोम त्वमिन्द्रश्च प्रतिचक्ष्व । प्रत्येकं पश्य राक्षसान् । तथा वि चक्ष्व । विविधं पश्य । यथास्मान्न बाधेरन् तथा पश्येत्यर्थः । युवां च संहतौ जागृतं । जागरूकौ रक्षोवधोद्युक्तौ भवतं । यातुमद्भ्यो हिंसावद्भ्यो रक्षोभ्यो राक्षसेभ्योऽशनिमशनिरूपं वधमायुधमस्यतं । क्षिपतं ॥

॥ इति पंचमस्य सप्तमे नवमो वर्गः ॥

॥ इति सप्तमे मंडले षष्ठोऽनुवाकः । सप्तमं मंडलं समाप्तं ॥

॥ ऋग्वेदः ॥

॥ अथाष्टमं मंडलं ॥

अष्टमे मंडले दशानुवाकाः । तत्र प्रथमेऽनुवाके पंच सूक्तानि । तेषु मा चिदन्यदिति चतुस्त्रिंशद्वचं प्रथमं सूक्तं । अत्रानुक्रम्यते । मा चिच्चतुस्त्रिंशन्मेधातिथिमेध्यातिथी ऐंद्रं बार्हतं द्विप्रगाथादि द्विचिष्टुवंतमाद्यं वृचं प्रगाथोऽपश्यत् स घोरः सन् भ्रातुः कण्वस्य पुत्रतामगात् आयोगिश्चासंगो यः स्त्रीभूत्वा पुमानभूत् स मेध्यातिथये दानं दत्वा स्तुहि स्तुहीति चतसृभिरात्मानं तुष्टाव पत्नी चास्यांगिरसी शश्वती पुंस्त्वमुपलभ्यैनं प्रीतांत्यया तुष्टावेति । अस्यायमर्थः । अस्य सूक्तस्य मेधातिथिमेध्यातिथिनामानौ द्वावृषी तौ च कण्वगोचौ । ऋषिश्चानुक्तगोचः प्राङ्गत्स्यात्काण्व इति परिभाषितत्वात् । आद्यस्य वृचस्य तु घोरस्य पुत्रः स्वकीयभ्रातुः कण्वस्य पुत्रतां प्राप्तत्वात्काण्वः प्रगाथाख्य ऋषिः । अयोगनाम्नो राज्ञः पुत्र आसंगाभिधानो राजा देवशापात् स्त्रीत्वमनुभूय पश्चात्तपोबलेन मेधातिथेः प्रसादात्पुमान् भूत्वा तस्मै बहु धनं दत्वा स्वकीयमंतरात्मानं दत्तदानं स्तुहि स्तुहीत्यादिभिश्चतसृभिर्ऋग्भिरस्तीत् । अतस्तासामासंगाख्यो राजा ऋषिः । अस्यासंगस्य भार्यागिरसः सुता शश्वत्याख्या भर्तुः पुंस्त्वमुपलभ्य प्रीता सती स्वभर्तारमन्वस्य स्पूरमित्यनया स्तुतवती । अतस्तस्या ऋचः शश्वत्यृषीका । अंत्ये द्वे चिष्टुभौ द्वितीयाचतुर्थ्यौ सतोबृहत्यौ शिष्टा बृहत्यः । कृत्स्नस्य सूक्तस्येंद्रो देवता । स्तुहि स्तुहीत्याद्याश्चतस्र आत्मकृतस्य दानस्य स्तूयमानत्वात्तद्देवताकाः । अन्वस्येत्यस्या आसंगाख्यो राजा देवता । या तेनोच्यते सा देवतेति न्यायात् ॥ महाव्रते निष्केवल्ये बार्हततृचाशीतावादित एकोनचिंशद्विनियुक्ताः । तथैव पंचमारण्यके सूचितं । मा चिदन्यद्वि शंसतेत्येकया न चिंशत् । ऐ० आ० ५.१०. । इति ॥ चातुर्विंशिकेऽहनि माध्यंदिनसवने मैत्रावरुणस्य मा चिदन्यदिति वैकल्पिकः स्तोत्रियः प्रगाथः । सूचितं च । मा चिदन्यद्वि शंसत यच्चिद्वि त्वा जना इम इति स्तोत्रियानुरूपौ । आ० १.४. । इति ॥ यावत्स्तोत्रेऽप्याद्या विनियुक्ता । सूचितं च । आ तू न इंद्र क्षुमंतं मा चिदन्यद्वि शंसत । आ० ५.१२. । इति ॥ उपाकरणोत्सर्जनयोर्मंडलादिहोमेऽप्येषा । सूच्यते हि । मा चिदन्यदाग्ने याहि स्वादिष्टयेति ॥

॥ तच्च प्रथमा ॥

मा चिद्विद्वि शंसत सखायो मा रिषण्यत ।

इंद्रमित्स्तोता वृषणं सचा सुते मुहुः उक्था च शंसत ॥ १ ॥

मा । चित् । अन्यत् । वि । शंसत । सखायः । मा । रिषण्यत ।

इंद्र । इत् । स्तोत । वृषणं । सचा । सुते । मुहुः । उक्था । च । शंसत ॥ १ ॥

हे सखायः समानख्यानाः स्तोतार इंद्रस्तोत्रादन्यस्तोत्रं मा चिद्विशंसत । मैवोच्चारयत । मा रिषण्यत । मा हिंसितारो भवत । अन्यदीयस्तोत्रोच्चारणेन वृथोपक्षीणा मा भवत । सुतेऽभिषुते सोमे वृषणं कामानां वर्षितारमिंद्रमिंद्रमेव हे प्रस्तोत्रादयः सचा सह संधीभूय स्तोत । स्तुत । हे प्रशस्त्रादय उक्था चोक्थानि शस्त्राणि चंद्रविषयाणि यूयं मुहुः पुनः पुनः शंसत ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

अवक्रक्षिणं वृषभं यथाजुरं गां न चर्षणीसहं ।

विद्वेषणं संवननोभयंकरं मंहिष्ठमुभयाविनं ॥ २ ॥

अवऽक्रक्षिणं । वृषभं । यथा । अजुरं । गां । न । चर्षणिऽसहं ।

विऽद्वेषणं । संऽवनना । उभयंऽकरं । मंहिष्ठं । उभयाविनं ॥ २ ॥

वृषभं यथा वृषभमिवावक्रक्षिणमवकर्षणशीलं शत्रूणां हिंसितारमजुरं जरा-
रहितमहिंसितं वा गां न गामिव वृषभमिव चर्षणीसहं चर्षणीनां मनुष्याणां
शत्रुभूतानामभिभवितारं विद्वेषणं विद्वेष्टारं शत्रूणां संवनना संवननं सम्यक्
संभजनीयं स्तोतृभिरुभयंकरं विग्रहानुग्रहयोरुभयोः कर्तारं मंहिष्ठं दानृतममुभ-
याविनं दिव्यपार्थिवलक्षणेनोभयविधधनेनोपेतं । यद्वा स्थावरजंगमरूपेण द्विप्र-
कारेण रक्षितव्येनोपेतं । अथवोभयविधैः स्तोतृभिर्यष्टृभिश्चोपेतं । एवंविधमिं-
द्रमित् स्तोतेत्यन्वयः ॥

चातुर्विंशिकेऽहनि माध्यंदिनसवने यच्चिद्वि त्वेति प्रशास्तुर्वैकल्पिकोऽनुरूपः
प्रगाथः । सूचं नूदाहृतं ॥

॥ तथाद्या सूक्ते तृतीया ॥

यच्चि॒त्वि॒त्वा ज॒ना इ॒मे ना॒ना ह॒वन्त॒ ऊ॒तये॑ ।

अ॒स्माकं॑ ब्र॒ह्मे॒दमि॑न्द्र भू॒तु तेऽहा॒ विश्वा॑ च॒ वर्ध॑नं ॥३॥

यत् । चि॒त् । हि । त्वा । ज॒नाः । इ॒मे । ना॒ना । ह॒वन्ते । ऊ॒तये॑ ।

अ॒स्माकं॑ । ब्र॒ह्म । इ॒द॒ । इ॒न्द्र । भू॒तु । ते । अ॒हा । विश्वा॑ । च॒ । वर्ध॑नं ॥३॥

इमे दृश्यमानाः सर्वे जना हे इन्द्र त्वामूतये रक्षणाय तर्पणाय वा नाना पृथक् पृथक् यच्चित् यद्यपि हवन्ते स्तुवंति । हीति पूरणः । तथायस्माकमिदं ब्रह्म स्तोत्रमेव हे इन्द्र ते तव वर्धनं वर्धकं भूतु । भवतु । न केवलमिदानीमेवापि तु विश्वाहा सर्वाण्यहानि सर्वेष्वहःसु चेदमेव स्तोत्रं त्वां वर्धयत्वित्यर्थः ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

वि त॒र्तू॒र्यन्ते॑ म॒घव॑न्वि॒पश्चितो॒ऽर्यो॑ वि॒पो ज॒नानां॑ ।

उ॒प॒ क्र॒मस्व॑ पु॒रुरूप॑मा भ॒र वा॒जं ने॒दि॒ष्टमू॒तये॑ ॥४॥

वि । त॒र्तू॒र्यन्ते॑ । म॒घऽव॑न् । वि॒पऽचितः॑ । अ॒र्यः । वि॒पः । ज॒नानां॑ ।

उ॒प॒ । क्र॒मस्व॑ । पु॒रुऽरूपं॑ । आ । भ॒र । वा॒जं । ने॒दि॒ष्टं । ऊ॒तये॑ ॥४॥

हे मघवन् धनवन्निन्द्र विपश्चितो विद्वांसस्त्वदीयाः स्तोतारोऽर्योऽभिगन्तारो जनानां शत्रूणां विपो वेपयितारः संतो वितर्तूर्यन्ते । भृशमापदो वितरन्ति । अतिक्रामन्ति । तादृशस्त्वमुपक्रमस्व । उपगच्छास्मान् । पुरुरूपं बहुरूपं नेदिष्टमन्तिकतमं वाजमन्त्रमूतये तर्पणायाभरास्मभ्यं ॥

॥ अथ पंचमी ॥

म॒हे च॒न त्वा॒मद्रि॒वः परा॑ ऋ॒त्वाय॑ दे॒यां ।

न स॒हस्रा॑य॒ नायु॑ताय॒ वज्रि॒वो न॑ श॒ताय॑ श॒ताम॑घ ॥५॥

म॒हे । च॒न । त्वां । अ॒द्रिऽवः॑ । परा॑ । ऋ॒त्वाय॑ । दे॒यां ।

न । स॒हस्रा॑य॒ । न । अ॒यु॒ताय॑ । व॒ज्रिऽवः॑ । न । श॒ताय॑ । श॒तऽम॑घ ॥५॥

हे अद्रिवो वज्रवन्निन्द्र त्वा त्वां । चनेति निपातद्वयसमुदायो विभज्य योज-

नीयः । महे च महतेऽपि शुल्काय मूल्याय न परादेयां । न विक्रीणानि । हे
वज्रिवो वज्रहस्तेन्द्र सहस्राय सहस्रसंख्याय च धनाय न परादेयां । अयुताय
दशसहस्राय च शुल्काय न परादेयां । हे शतामघ बहुधनेन्द्र शताय । बहुना-
मैतत् । अपरिमिताय च धनाय न परादेयां । न विक्रीणानि । उक्तसंख्याद्वनादपि
त्वं मम प्रियतमोऽसीत्यर्थः ॥

॥ इति पंचमस्य सप्तमे दशमो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

वस्यो इन्द्रासि मे पितुरुत भ्रातुरभुञ्जतः ।

माता च मे हृदयथः समा वसो वसुत्वनाय राधसे ॥ ६ ॥

वस्यान् । इन्द्र । असि । मे । पितुः । उत । भ्रातुः । अभुञ्जतः ।

माता । च । मे । हृदयथः । समा । वसो इति । वसुत्वनाय । राधसे ॥ ६ ॥

हे इन्द्र त्वं मे मदीयात्पितुर्जनकादपि वस्यान् वसीयान् वसुमत्तरोऽसि ।
उतापि चाभुञ्जतोऽपालयतो मम भ्रातुरपि वसीयान् त्वमधिकोऽसि । हे वसो
वासकेन्द्र मे मदीया माता च त्वं च समा समौ समानौ संतौ ॥ पुमान् स्त्रियेति
पुंसः शेषः ॥ हृदयथः । अर्चनिकर्मायं । मां पूजितं कुरुषुः । किमर्थं । वसुत्वनाय
व्यापनाय राधसे धनाय च । उभयोर्लाभायेत्यर्थः ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

क्वेयथ क्वेदसि पुरुचा चिद्धि ते मनः ।

अलर्षि युध्म खजकृत्पुरंदरं प्र गायचा अगासिषुः ॥ ७ ॥

क्व । इयथ । क्व । इत् । असि । पुरुऽचा । चित् । हि । ते । मनः ।

अलर्षि । युध्म । खजऽकृत् । पुरंऽदर । प्र । गायचाः । अगासिषुः ॥ ७ ॥

हे इन्द्र क्व कुच देश इयथ । गतवानसि पुरा । क्वेत् कुच चासि । भवसि । इदानीं
वर्तसे । पुरुचा चिद्धि बहुषु हि यजमानेषु ते त्वदीयं मनः संचरति । हे युध्म
युद्धकुशल खजकृत् युद्धस्य कर्तर्हे पुरंदरासरीणां पुरां दारयितर्हे इन्द्र अलर्षि ।
आगच्छ । गायचा गानकुशला अस्मदीयाः स्तोतारः प्रागासिषुः । प्रगायन्ति ।
स्तुवंति ॥ अलर्षीत्येतत् दाधत्यादी । पा० १. ४. ६५. । इयर्तेर्निपात्यते ॥

॥ अथाष्टमी ॥

प्रास्नि गावचमचैत वावातुर्यः पुरंदरः ।

याभिः काखस्योप बहिरासदं यासवजी भिनत्पुरः ॥ ८ ॥

प्र । अस्नि । गायचं । अर्चत । ववातुः । यः । पुरंदरः ।

याभिः । काखस्य । उप । बहिः । आऽसदं । यासत् । वजी । भिनत् । पुरः ॥ ८ ॥

अस्मा इन्द्राय गायचं गातव्यं साम गायचसंज्ञं वा प्राचत । प्रगायत । पुरंदरः पुरां दारयिता य इन्द्रो वावातुर्वननीयः संभजनीयः । यद्वा वावातुः संभक्तुः स्तोतुर्ये इन्द्रः पुरंदरः शत्रुपुराणां दारयिता । याभिर्ऋग्भिः काखस्य काखपुत्रस्य मेधातिथेर्मेघ्यातिथेश्च बहिर्यज्ञमुपासदमुपासत्तुमुपगतुं यासत् गच्छेत् वजी वज्रयुक्तः सन् । याभिश्च ऋग्भिः स्तूयमानः सन् पुरः शाचवीर्भिनत् भिंघात् तास्वृक्षु गायचं साम गायतेत्यर्थः ॥

॥ अथ नवमी ॥

ये ते संति दशग्विनः शतिनो ये सहस्रिणः ।

अश्वांसो ये ते वृषणो रघुदुवस्तेभिर्नस्तूयमा गहि ॥ ९ ॥

ये । ते । संति । दशऽग्विनः । शतिनः । ये । सहस्रिणः ।

अश्वासः । ये । ते । वृषणः । रघुऽदुवः । तेभिः । नः । तूयं । आ । गहि ॥ ९ ॥

हे इन्द्र दशग्विनो दशयोजनगामिनो येऽश्वास्ते तव संति विद्यंते ये चान्ये शतिनः शतसंख्याकाः सहस्रिणः सहस्रसंख्याकाः संति । ये ते त्वदीया अश्वांसोऽश्वा वृषणः सेचनसमर्था युवानो रघुदुवः शीघ्रगामिनश्च तेभिस्तेः सर्वैरचैनोऽस्मान् तूयं क्षिप्रमागहि । आगच्छ ॥

॥ अथ दशमी ॥

आ त्वद्य सबर्दुघां हुवे गायचवैपसं ।

इंद्र धेनुं सुदुघामन्यामिषमुरुधारामरंकृतं ॥ १० ॥

आ । तु । अद्य । सबऽदुघां । हुवे । गायचऽवैपसं ।

इंद्र । धेनुं । सुऽदुघां । अन्यां । इषं । उरुऽधारां । अरंऽकृतं ॥ १० ॥

अनयेद्रं धेनुरूपेण वृष्टिरूपेण च निरूपयन् स्तीति । अष्टेदानीं धेनुं धेनुरूपमिंद्रं तु क्षिप्रमाहुवे । आह्वये । कीदृशी धेनुं । सबर्दुषां पयसो दोग्ध्री गाय-चवेपसं प्रशस्यवेगां सुदुषां सुत्सेन दोग्धुं शक्यां । अन्यामुक्तविलक्षणां मरुधारां बहूदकधारामिषमेषणीयां वृष्टिं । एतदूषेण वर्तमानमरंकृतमलंकर्तारं पर्याप्त-कारिणं वेद्रं चाह्वये ॥

॥ इति पंचमस्य सप्तम एकादशो वर्गः ॥

॥ अथैकादशी ॥

यच्चुत्सूर एतं वंकू वातस्य पर्णिना ।

वहत्कुत्समार्जुनेयं शतक्रतुत्सरं गंधर्वमस्तृतं ॥ ११ ॥

यत् । तुदत् । सूरः । एतं । वंकू इति । वातस्य । पर्णिना ।

वहत् । कुत्सं । मार्जुनेयं । शतऽक्रतुः । त्सरत् । गंधर्वं । अस्तृतं ॥ ११ ॥

सूरः सूर्य एतश्चेतत्संज्ञं राजर्षिं यद्यदा तुदत् अव्यथयत् तदानीमेतं रक्षितुं वंकू वक्रगामिनौ वातस्य वायोः सदृशौ पर्णिना पर्णिनौ पतनवंतावीदृशावश्चौ शतक्रतुर्बहुविधकर्मद्वयं मार्जुनेयमर्जुन्याः पुत्रं कुत्समृषिं वहत् । अवहत् । अनयत् । कुत्सेन सार्द्धं समानं रथमारुह्यैतशरक्षणायागच्छदित्यर्थः । तथा च निगमांतरं । प्रैतं सूर्यं पस्पृधानं सौवश्ये सुष्टिमावदिंद्रः । ऋग्वे० १. ६१. १५. । इति । गंधर्वं गवां रश्मीनां धर्तारं सूर्यमस्तृतं केनाप्यहिंसितं त्सरत् । अत्सरत् । छद्मगत्या-गच्छत् । सूर्येण योद्धुं गतवानित्यर्थः ॥

॥ अथ द्वादशी ॥

य ऋते चिदभिश्चिषः पुरा जचुभ्य आतृदः ।

संधाता संधिं मघवां पुरुवसुरिष्कर्ता विहुतं पुनः ॥ १२ ॥

यः । ऋते । चित् । अभिऽश्चिषः । पुरा । जचुऽभ्यः । आऽतृदः ।

संऽधाता । संऽधिं । मघऽवा । पुरुऽवसुः । इष्कर्ता । विऽहुतं । पुनऽरिति ॥ १२ ॥

य इन्द्रोऽभिश्चिषोऽभिश्चिषोऽभिश्चेषणात्संधानद्रव्याहते चित् विनापि जचुभ्यो यीवाभ्यः सकाशादातृद आतर्दनात् आ रुधिरनिःस्रवणात् पुरा पूर्वमेव संधिं संधातव्यं तं संधाता संयोजयिता भवति मघवा धनवान् पुरुवसुर्बहुधनः स इन्द्रो विहुतं विच्छिन्नं तं पुनरिष्कर्ता संस्कर्ता भवति ॥

॥ अथ त्रयोदशी ॥

मा भूम निष्ठा इवेन्द्र त्वदरणा इव ।

वनानि न प्रजहितान्यद्रिवो दुरोषासो अमन्महि ॥ १३ ॥

मा । भूम । निष्ठाः ऽइव । इन्द्र । तत् । अरणाः ऽइव ।

वनानि । न । प्रजहितानि । अद्रिऽवः । दुरोषासः । अमन्महि ॥ १३ ॥

हे इन्द्र त्वत्त्वत्स्वत्प्रसादात् निष्ठा इव । नीचैर्भूता हीना निष्ठाः । त इव वयं मा भूम । तथारणा इवारमणा दुःखिन इव वयं मा भूम । अपि च प्रजहितानि प्रक्षीणानि शाखादिभिर्वियुक्तानि वनानि न वृक्षजातानीव वयं पुत्रादिभिर्वियुक्ता मा भूम । हे अद्रिवो वज्रवन्निन्द्र दुरोषास ओषितुमन्यैर्दग्धुमशक्या दुर्येषु गृहेषु निवसंतो वा वयममन्महि । त्वां स्तुमः ॥

॥ अथ चतुर्दशी ॥

अमन्महीदनाशवोऽनुयासंश्च वृचहन् ।

सकृत्स ते महता शूर राधसानु स्तोमं मुदीमहि ॥ १४ ॥

अमन्महि । इत् । अनाशवः । अनुयासः । च । वृचऽहन् ।

सकृत् । स । ते । महता । शूर । राधसा । अनु । स्तोमं । मुदीमहि ॥ १४ ॥

हे वृचहन् वृचस्यासुरस्य हन्तरिन्द्र अनाशवोऽशीघ्रा अन्तरमाणा अनुयासोऽनुया अनुदूणाश्च संतो वयं भक्तिश्रद्धापुरःसरं शनैस्त्वाममन्महीत् । स्तुम एव । हे शूर वीर्यवन्निन्द्र ते त्वदर्थं सकृदेकवारमपि महता प्रभूतेन राधसा धनेन हवित्स्त्रेक्षणेन सह स शोभनं स्तोमं स्तोचमनुमुदीमहि । अनुमोदेमहि । अनुब्रवामेत्यर्थः ॥

॥ अथ पंचदशी ॥

यदि स्तोमं मम अवंदस्माकमिन्द्रमिन्दवः ।

तिरः पविचं ससृवांसं आशवो मंदंतु तुग्यावृधः ॥ १५ ॥

यदि । स्तोमं । मम । अवंत् । अस्माकं । इन्द्र । इन्दवः ।

तिरः । पविचं । ससृऽवांसः । आशवः । मंदंतु । तुग्यऽवृधः ॥ १५ ॥

अयमिन्द्रो मम मदीयं स्तोचं यदि अवंत् शृणुयात् तदानीं तमिन्द्रमस्माकम-

सदीया इंदवः सोमा मदंतु । मादयंतु । हर्षयंतु । कीदृशाः सोमाः । तिरस्तिर्य-
गवस्थितं पविचं पवनसाधनं दशापविचं ससृवांसः प्राप्नवंतः । दशापविचेण
पूता इत्यर्थः । आशवः शीघ्रं मदजनकास्तुग्यावृधस्तुग्याभिर्वसतीवर्येकधनाख्या-
भिरङ्गिर्वर्धमानाः ॥

॥ इति पंचमस्य सप्तमे द्वादशो वर्गः ॥

॥ अथ षोडशी ॥

आ त्व१द्य सधस्तुतिं वावातुः सख्युरा गहि ।

उपस्तुतिर्मघोनां प्र त्वावत्वा ते वश्मि सुष्टुतिं ॥ १६ ॥

आ । तु । अद्य । सधऽस्तुतिं । ववातुः । सख्युः । आ । गहि ।

उपऽस्तुतिः । मघोनां । प्र । त्वा । अवत् । अध । ते । वश्मि । सुऽस्तुतिं ॥ १६ ॥

हे इंद्र वावातुः संभक्तुस्त्वां सेवमानस्य सख्युः स्तोतुः सधस्तुतिमन्यैर्चत्विग्भिः
सह क्रियमाणां स्तुतिमद्येदानीं तु क्षिप्रमागहि । आगच्छ । मघोनां हविष्मता-
मन्येषामपि यजमानानामुपस्तुतिः स्तोत्रं त्वा त्वां प्रावतु । प्रगच्छतु । प्रतर्पयतु
वा । अधाधुना सुष्टुतिं त्वद्विषयां शोभनां स्तुतिमहमपि वश्मि । कामये ॥

॥ अथ सप्तदशी ॥

सोता हि सोममद्रिभिरेमेनमप्सु धावत ।

गव्या वस्त्रेव वासयंत इन्नरो निर्धुस्त्रन्वक्षणाभ्यः ॥ १७ ॥

सोत । हि । सोम । अद्रिऽभिः । आ । ई । एन । अपऽसु । धावत ।

गव्या । वस्त्राऽइव । वासयंतः । इत् । नरः । निः । धुस्त्रन् । वक्षणाभ्यः ॥ १७ ॥

हे अध्वर्यवोऽद्रिभिर्यावभिः सोमं सोत । हिरवधारणे । अभिषुणुतैव । एनमि-
ममप्सु वसतीवरीष्वाधावत । अस्य सोमस्य धवनं कुरुत । अदाभ्ययहे हिमादासुत
इत्यादिभिर्मैर्चैर्वसतीवरीष्वाधवनं सोमस्य क्रियते । तत्कुरुतेत्यर्थः । गव्या गवि
भवानि वस्त्रेव वस्त्राण्याच्छादकानि चर्माणीव मेघान् वासयंत इवाच्छादयंत
एव नरो नेतार इंद्रस्यानुचरा मरुतो वक्षणाभ्यो नदीभ्यो नदीनामर्थीय निर्धु-
स्त्रन् । उदकानि निर्दुहन्ति । क्षारयन्ति । यत एवमतः कारणादिंद्रयागाय सोमम-
द्रिभिरभिषुणुतैव । मोदासिषतेत्यर्थः ॥

॥ अथाष्टादशी ॥

अध॒ ज्मो अध॒ वा दि॒वो बृ॒हतो रो॒चना॒दधि॒ ।

अ॒या वर्ध॑स्व त॒न्वा गि॒रा म॒मा जा॒ता सु॒क्रतो॒ पृ॒ण ॥ १८ ॥

अध॒ । ज्मः । अध॒ । वा । दि॒वः । बृ॒हतः । रो॒चनात् । अधि॒ ।

अ॒या । वर्ध॑स्व । त॒न्वा । गि॒रा । म॒म । आ । जा॒ता । सु॒क्रतो॒ इति॒ सु॒क्रतो॒ । पृ॒ण ॥ १८ ॥

हे इंद्र अधाधुना ज्मः । जमन्ति गच्छन्त्यस्यामिति ज्मा पृथिवी । तस्याः सकाशादध वापि वा दिवोऽंतरिक्षाद्बृहतो महतो रोचनात् नक्षत्रैर्दीपमानात्स्वर्गाद्वागत्य । अधिः पंचम्यर्षान्नुवादी । अयानया तन्वा ततया विस्तृतया मम मदीयया गिरा स्तुत्या वर्धस्व । वृद्धो भव । हे सुक्रतो शोभन्कर्मवन्निद्र जाता जातरनस्सदीयान् जनानापृण । अभिलषितैः फलैरापूरय ॥

॥ अथैकोनविंशी ॥

इ॒न्द्राय॒ सु म॒दि॒न्त॒मं सोमं॑ सो॒ता वरे॑ण्यं ।

श॒क्र ए॒नं पी॒पय॑द्वि॒श्वया॒ धिया॒ हि॒न्वा॒नं न वा॒जयुं॑ ॥ १९ ॥

इ॒न्द्राय॒ । सु । म॒दि॒न् । त॒मं । सोमं॑ । सो॒त । वरे॑ण्यं ।

श॒क्रः । ए॒नं । पी॒पय॑त् । वि॒श्वया॒ । धि॒या । हि॒न्वा॒नं । न । वा॒ज॒ऽयुं ॥ १९ ॥

हे अध्वर्यव इंद्रायेंद्रार्थे मदिन्तमं मादयितृतमं वरेण्यं वरणीयं संभजनीयं सोमं सु सोत । अभिषुणुत । कुत इत्यत आह । शक्र इंद्रो विश्वया धिया सर्वया क्रिययाग्निष्टोमादिलक्षणया हिन्वानं प्रीणयंतं वाजयुमन्नमात्मन इच्छंतमेनं यजमानं । नेति संप्रत्यर्थायः । संप्रति पीपयत् । वर्धयति । अतः कारणात्तस्मा इंद्राय सोमं सुनुतेत्यर्थः ॥

॥ अथ विंशी ॥

मा त्वा॒ सोम॑स्य॒ गल्दे॒या सदा॒ याच॑न्न॒हं गि॒रा ।

भू॒रि॒णि॑ मृ॒गं न सर्व॑नेषु चु॒क्रुधं॒ क ई॒शानं॑ न याचिषत् ॥ २० ॥

मा । त्वा॒ । सोम॑स्य । गल्दे॒या । सदा॒ । याच॑न् । अ॒हं । गि॒रा ।

भू॒रि॒णि॑ । मृ॒गं । न । सर्व॑नेषु । चु॒क्रुधं॒ । कः । ई॒शानं॑ । न । याचि॑षत् ॥ २० ॥

हे इंद्र त्वां सबनेषु यज्ञेषु सोमस्य गल्दया गालनेनास्त्रावणेन गिरा स्तुत्या च युक्तोऽहं सदा सर्वदा याचन् याचमानः सन् मा चुक्रुधं । मा क्रोधयानि । बहुशो याच्यमाने त्वयि क्रोधो जायते तं सोमस्य गालनेन स्तुत्या चापनयामीत्यर्थः । कीदृशं त्वां । भूर्णिं भर्तारं मृगं न सिंहमिव भीमं । स्वामिन इंद्रस्य याचने लौकिककन्यायं दर्शयति । लोके को वा पुरुष ईशानमीश्वरं स्वामिनं न याचिषत् । न याचेत् । सर्व एव हि याचते । अतोऽहमपि त्वां स्वामिनं याच इति भावः ॥

॥ इति पंचमस्य सप्तमे त्रयोदशो वर्गः ॥

॥ अथैकविंशी ॥

मदेनेषितं मदमुयमुयेण शर्वसा ।

विश्वेषां तरुतारं मदच्युतं मदे हि ष्मा ददाति नः ॥ २१ ॥

मदेन । इषितं । मदं । उयं । उयेण । शर्वसा ।

विश्वेषां । तरुतारं । मदऽच्युतं । मदे । हि । स्म । ददाति । नः ॥ २१ ॥

मदेन मादयिष्या स्तोत्रेषितं प्रेषितं मदं मदकरं सोममुयमुदूर्णे रसमुयेणोदूर्णेनाधिकेन शर्वसा बलेन युक्त इंद्रः पिबत्विति शेषः । पीत्वा च विश्वेषां सर्वेषां शर्वसां तरुतारं तरीतारं जेतारं मदच्युतं मदस्य शर्वसां गर्वस्य व्यायितारं पुत्रं मदे सोमपानेन जनिते हर्षे सति नोऽस्मभ्यं ददाति खलु । अतः सोमं पिबत्वित्यर्थः ॥

॥ अथ द्वाविंशी ॥

शेवारे वार्या पुरु देवो मर्तीय दाशुषे ।

स सुन्वते च स्तुवते च रासते विश्वगूर्तो अरिष्टुतः ॥ २२ ॥

शेवारे । वार्या । पुरु । देवः । मर्तीय । दाशुषे ।

सः । सुन्वते । च । स्तुवते । च । रासते । विश्वऽगूर्तः । अरिऽष्टुतः ॥ २२ ॥

शेवारे । शेवं सुखं । तस्य गमके यज्ञे दाशुषे चरुपुरोडाशदीनि दत्तवते यजमानाय पुरु पुरुणि बहूनि वार्याणि वरणीयानि धनानि देवो दानादिगुणयुक्त इंद्रो रासते । ददाति । स एव सुन्वते च सोमाभिषवं कुर्वते च स्तुवते च स्तोत्रं

कुर्वते च धनानि रासते । कीदृशः सः । विश्वगूर्तो विश्वेषु सर्वेषु कार्येषूद्यतः
स्वतः प्रवृत्तोऽरिष्टतोऽरिभिः प्रेरयितृभिः प्रशस्तः ॥

॥ अथ चयोविंशी ॥

इंद्र याहि मत्स्व चिचेण देव राधसा ।

सरो न प्रास्युदरं सपीतिभिरा सोमेभिरु स्फिरं ॥ २३ ॥

आ । इंद्र । याहि । मत्स्व । चिचेण । देव । राधसा ।

सरः । न । प्रासि । उदरं । सपीतिऽभिः । आ । सोमेभिः । उरु । स्फिरं ॥ २३ ॥

हे इंद्र आयाहि । आगच्छ । हे देव द्योतमान चिचेण दर्शनीयेन राधसा धनेन
सोमलक्षणेन मत्स्व । माद्य । सपीतिभिर्मरुद्भिः सह पीयमानैः सोमेभिः सोमैरु
विस्तीर्णं स्फिरं वृद्धमुदरमात्मीयं जठरं सरो न सर इवाप्रासि । आपूरय ॥ प्रा
पूरणेऽदादिकः ॥

चातुर्विंशिकेऽहनि माध्यंदिने ब्रह्मशस्त्र आ त्वेति वैकल्पिकः स्तोतृयस्तुचः ।
सूच्यते हि । आ त्वा सहस्रमा शतं मम त्वा सूर उदित इति ब्राह्मणाच्छंसिनः
। आ० ९. ४. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा सूक्ते चतुर्विंशी ॥

आ त्वा सहस्रमा शतं युक्ता रथे हिरण्यये ।

ब्रह्मयुजो हरय इंद्र केशिनो वहंतु सोमपीतये ॥ २४ ॥

आ । त्वा । सहस्रं । आ । शतं । युक्ताः । रथे । हिरण्यये ।

ब्रह्मऽयुजः । हरयः । इंद्र । केशिनः । वहंतु । सोमऽपीतये ॥ २४ ॥

हे इंद्र त्वा त्वां सहस्रं सहस्रसंख्याका हरयस्त्वदीया अश्वा आवहंतु । आनयं-
त्वस्मद्यज्ञं । तथा शतं शतसंख्याकाश्च भवदीया अश्वास्त्वामावहंतु । यद्यपि द्वावे-
वास्य हरी तथापि तद्विभूतयोऽन्येऽपि बहवोऽश्वाः संति । ननु युगपदनेकैरश्वैः
कथं यजतुं शक्यत इत्यत आह युक्ता इति । हिरण्यये स्वर्णविकारे ॥ हिरण्यशब्दा-
द्विकारार्थे विहितस्य मयट् ऋत्थवास्वेत्यादौ मलोपो निपात्यते ॥ तादृशे रथे
युक्ताः संबद्धाः । बहूनामश्वानां शीघ्रगमनाय रथे नियुक्तत्वाद्युगपदेव सर्वैर-
श्वैर्गंतुं शक्यत इति भावः । कीदृशा हरयः । ब्रह्मयुजो ब्रह्मणा परिवृढेर्नेद्रेण

युक्ताः । यद्वा ब्रह्मणास्मदीयेन स्तोत्रेणास्माभिर्दत्तेन हविषा वा युक्ताः । केशिनः ।
केशाः केसराः । तैर्युक्ताः । किमर्थमिन्द्रस्य वहनं तच्चाह । सोमपीतये सोमस्य
पानाय । यथास्मदीयं सोमं पिबेदत आवहंतित्यर्थः ॥

॥ अथ पंचविंशी ॥

आ त्वा रथे हिरण्यये हरीं मयूरशेषा ।

शितिपृष्ठा वहतां मध्वो अंधसो विवक्षणस्य पीतये ॥ २५ ॥

आ । त्वा । रथे । हिरण्यये । हरी इति । मयूरशेषा ।

शितिपृष्ठा । वहतां । मध्वः । अंधसः । विवक्षणस्य । पीतये ॥ २५ ॥

पूर्वं हर्योर्विभूतिरूपा अश्वा इन्द्रमावहंतिति प्रार्थितं । अधुना तावेवेन्द्रमावह-
तामिति प्रार्थ्यते । हिरण्यये हिरण्यमये रथे युक्तौ मयूरशेषा मयूरशेषौ । मयूर-
वर्णशेषो ययोस्तौ ॥ सपां सत्पुगिति विभक्तेर्द्धादेशः ॥ शितिपृष्ठा श्वेतपृष्ठौ । एवं-
भूतावश्चौ हे इन्द्र त्वामावहतां । किमर्थं । मध्वो मधुररसस्य विवक्षणस्य वक्तुमिष्टस्य
स्तुत्यस्य । यद्वा वोढव्यस्य प्राप्तव्यस्यांधसोऽन्नस्य सोमरूपस्य पीतये पानार्थं ॥

॥ इति पंचमस्य सप्तमे चतुर्दशो वर्गः ॥

॥ अथ षड्विंशी ॥

पिब त्वस्य गिर्वणः सुतस्य पूर्वपा इव ।

परिष्कृतस्य रसिन इयमासुतिश्चारुमदाय पत्यते ॥ २६ ॥

पिब । तु । अस्य । गिर्वणः । सुतस्य । पूर्वपाऽइव ।

परिऽकृतस्य । रसिनः । इयं । आऽसुतिः । चारुः । मदाय । पत्यते ॥ २६ ॥

हे गिर्वणो गीर्भिर्वननीय स्तुतिभिः संभजनीयेन्द्र सुतस्याभिषुतस्यास्य सो-
मस्य ॥ क्रियायहणं कर्तव्यमिति कर्मणः संप्रदानत्वाच्चतुर्थ्यर्थे षष्ठी ॥ इमम-
भिषुतं सोमं तु क्षिप्रं पिब । तच्च दृष्टान्तः । पूर्वपा इव । पूर्वः सर्वेभ्यो देवेभ्यः
प्रथमभावी सन् पिबतीति पूर्वपा वायुः । स इवैन्द्रवायवे मुख्ये ग्रहे सर्वेभ्यो
देवेभ्यः पूर्वं पिबेत्यर्थः । कीदृशस्य सोमस्य । परिष्कृतस्याभिषवादिभिः संस्कृतस्य ॥
संपर्युषेभ्य इति करोतेर्भूषणे सट् । परिनिविभ्य इति सट् षत्वं ॥ रसिनो रसवतः ।
अपि चेत्यमासुतिरयमासवो मदकरश्चारुः शोभनः सोमरसो मदाय हर्षाय हर्षज-

ननाय पत्यते । संपद्यते ॥ पतू गतौ ॥ यद्वा पत्यतिरैश्वर्यकर्मा ॥ मदाय मदस्य पत्यते । ईहे । मदोत्पादने शक्त इत्यर्थः ॥

॥ अथ सप्तविंशी ॥

य एको अस्ति दंसना महौ उयो अभि व्रतैः ।

गमत्स शिप्री न स योषदा गमद्भवं न परि वर्जति ॥ २७ ॥

यः । एकः । अस्ति । दंसना । महान् । उयः । अभि । व्रतैः ।

गमत् । सः । शिप्री । न । सः । योषत् । आ । गमत् । हव । न । परि । वर्जति ॥ २७ ॥

य इन्द्र एकः केवलोऽसहाय एव व्रतैरात्मीयैः कर्मभिरभ्यस्ति शत्रून् अभिवति । यश्च दंसना कर्मणा महानधिकोऽत एवोय उद्गूर्णबलः शिप्री । शिप्रं शिरस्त्राणं ॥ प्रशंसायामिनिः ॥ शोभनशिरस्त्राणः । यद्वा शिप्रे हनू नासिके वा । तद्वा न स इन्द्रो गमत् । गच्छतु । प्राप्नोतु सर्वदा । स तादृशो न योषत् । न पृथग्भवतु । न वियुक्तो भवतु ॥ गमेर्येतिश्च लेट्वाडागमः । इतश्चलोप इतीकारलोपः । गमेर्बहुलं छंदसीति शपो लुक् । यौतेः सिद्धहुलमिति सिप् ॥ हवमस्सदीयं स्तोत्रं चागमत् । अभिगच्छतु । प्राप्नोतु । न परिवर्जति । न परिवर्जयतु । न परित्यजतु । सर्वदा-स्मानस्सदीयं स्तोत्रं चन्द्रः प्राप्नोत्विति यावत् ॥

॥ अथाष्टाविंशी ॥

त्वं पुरं चरिष्ण्वं वधेः शुष्णस्य सं पिणक् ।

त्वं भा अन् चरो अथ द्विता यदिन्द्र हव्यो भुवः ॥ २८ ॥

त्वं । पुरं । चरिष्ण्वं । वधेः । शुष्णस्य । सं । पिणक् ।

त्वं । भाः । अन् । चरः । अथ । द्विता । यत् । इन्द्र । हव्यः । भुवः ॥ २८ ॥

हे इन्द्र त्वं शुष्णस्य शोषकस्यासुरस्य चरिष्ण्वं चरणशीलं ॥ वा छंदसीत्यमि पूर्वत्वस्य विकल्पितत्वाद्यणादेशः ॥ पुरं निवासस्थानं वधेर्वज्रादिभिरायुधैः संपिणक् । समचूर्णयः । अभांक्षीरित्यर्थः ॥ पिनष्टेर्लेङि मध्यमैकवचने रूपमेतत् ॥ अथापि च भा भासमानस्त्वमनु चरः । तं शुष्णं हंतुमन्वगच्छः । यद्वाध शुष्णस्य पुरभेदनानंतरं भा दीप्तीस्त्वमनुचरः । अन्वगच्छः । प्राप्तवानित्यर्थः । हे इन्द्र त्वं यद्यदा द्विता द्विधा द्विविधैः स्तोत्रभिर्यदृभिश्च हव्यो ह्यातव्यो भुवः भवेः तदानीं

त्वं शुष्णस्य पुरं संपिण्णित्यन्वयः ॥ भवतेर्लेटि सिष्णडागमः । छांदसः शपो लुक् ।
भूसवोस्तिङीति गुणप्रतिषेधादुबङ् ॥

चातुर्विंशिकेऽहनि माध्यंदिनसवने ब्रह्मशस्त्रे मम त्वेति वैकल्पिकोऽनुह-
पस्तुचः । सू० तु पूर्वमुदाहृतं ॥

॥ तच्च प्रथमा सूक्त एकोनविंशी ॥

मम त्वा मूर उदिते मम मध्यंदिने दिवः ।

मम प्रपित्वे अपिशर्वरे वसवा स्तोमासो अवृत्तत ॥२९॥

मम । त्वा । मूर । उत्ऽइते । मम । मध्यंदिने । दिवः ।

मम । प्रऽपित्वे । अपिऽशर्वरे । वसो इति । आ । स्तोमासः । अवृत्तत ॥२९॥

मूरे सूर्य उदित उदयं प्राप्ते पूर्वाह्नसमये मम स्तोमासः स्तोत्राणि हे वसो
वासकेन्द्र त्वामावृत्तत । आवर्तयंतु । अस्मदभिमुखं गमयंतु । तथा दिवो दिवसस्य
मध्यंदिने मध्याह्नेऽपि मदीयाः स्तोमास्त्वामावर्तयंतु । तथा प्रपित्वे प्राप्ते दिव-
सस्यावसाने सायाह्नेऽपि मदीयाः स्तोमास्त्वामावर्तयंतु । अपिशर्वरे । शर्वरी रात्रि-
मपिगतः कालोऽपिशर्वरः । शर्वरे कालेऽपि मदीयाः स्तोमास्त्वामावर्तयंतु ॥

॥ अथ चिंशी ॥

स्तुहि स्तुहिदिते घा ते मंहिष्ठासो मघोनां ।

निंदिताश्वः प्रपथी परमज्या मघस्य मेध्यातिथे ॥३०॥

स्तुहि । स्तुहि । इत् । एते । घ । ते । मंहिष्ठासः । मघोनां ।

निंदितऽश्वः । प्रऽपथी । परमऽज्याः । मघस्य । मेध्यऽअतिथे ॥३०॥

आसंगो राजर्षिर्मेध्यातिथये बहु धनं दत्वा तमृषिं दत्तदानस्य स्वस्य स्तुतौ
प्रेरयति । हे मेध्यातिथे यज्ञार्हातिथ एतत्संज्ञ ऋषे स्तुहि स्तुहीत् । पुनः पुनरस्मान्
प्रशंसैव । मोदास्व । औदासीन्यं मा कार्षीः । एते घ एते खलु वयं मघोनां
धनवतां मध्ये ते तुभ्यं मघस्य धनस्य मंहिष्ठासो दातृतमाः । अतोऽस्मान्
स्तुहीत्यर्थः । कासौ स्तुतिः तामाह । निंदिताश्वः । यस्य वीर्येण परेषामश्वानि निंदिताः
कुस्तिता भवन्ति तादृशः । प्रपथी । प्रकृष्टः पंथाः प्रपथः । तद्वान् सन् । मार्ग-
वर्तीत्यर्थः । परमज्या उत्कृष्टज्यः । अनेन धनुरादिकं चक्ष्यन्ने । उत्कृष्टायुध इत्यर्थः ।

यद्वा परमानुकृष्टाऽऽबूञ्जिनाति हिनस्तीति परमज्याः ॥ ज्या वयोहानौ ।
अस्मादातो मनिञ्जिति विच् ॥ एवंभूतोऽहमासंग इति स्तुहीत्यर्थः ॥
॥ इति पंचमस्य सप्तमे पंचदशो वर्गः ॥

॥ अथैकविंशी ॥

आ यदश्वा॒न्व॒न॒न्व॒तः अ॒ङ्ग॒या॒हं रथे॑ रु॒हं ।

उ॒त वा॒म॒स्य॒ वसु॑नश्चिकेत॒ति॒ यो अ॒स्ति॒ या॒ज्ञः प॒शुः ॥ ३१ ॥

आ । यत् । अ॒श्वा॒न् । व॒न॒न् । ऽव॒तः । अ॒ङ्ग॒या॒ । अ॒हं । रथे॑ । रु॒हं ।

उ॒त । वा॒म॒स्य॒ । वसु॑नः । चि॒के॒त॒ति॒ । यः । अ॒स्ति॒ । या॒ज्ञः । प॒शुः ॥ ३१ ॥

वनन्वतो वननवतः संभक्तवतोऽश्वांस्तुरगानहं प्रायोगिः अङ्गयादरातिशयेन
युक्तः सन् यद्यदा हे मेध्यातिथे त्वदीये रथ आरुहं आरोहयं ॥ रुहेरंतर्भावि-
तय्यर्थात् लुङि कृमृदरुहिभ्य इति च्छेरङादेशः ॥ तदानीं मामेवं स्तुहि । उतापि
च । प्रकृतस्तुत्यपेक्ष एष समुच्चयः । वामस्य वननीयस्य वसुनो धनस्य ॥ पूर्व-
वत्कर्मणि षष्ठी । ईदृशं धनं चिकेतति । एष आसंगो दातुं जानाति । याज्ञो
यदुवंशोद्भवः । यद्वा यद्वो मनुष्याः । तेषु प्रसिद्धः पशुः ॥ लुप्तमत्वर्थमेतत् ॥
पशुमान् । यद्वा पशुः पश्यते । सूक्ष्मस्य द्रष्टा य आसंगोऽस्ति विद्यते एष
चिकेततीत्यन्वयः ॥

॥ अथ द्वाविंशी ॥

य ऋ॒जा म॒ह्यं मा॒म॒हे स॒ह त्व॒चा हि॒र॒ण्य॒या ।

ए॒ष वि॒श्वान्य॒भ्यस्तु॑ सौ॒भ॒गासं॒गस्य॑ स्व॒न॒द्र॒षः ॥ ३२ ॥

यः । ऋ॒जा । म॒ह्यं । म॒म॒हे । स॒ह । त्व॒चा । हि॒र॒ण्य॒या ।

ए॒षः । वि॒श्वानि॑ । अ॒भि । अ॒स्तु । सौ॒भ॒गा । आ॒ऽसं॒गस्य॑ । स्व॒न॒त् । ऽर॒षः ॥ ३२ ॥

एवमेवं मां स्तुहीत्यासंगो मेध्यातिथिं ब्रूते । य आसंगस्यात्मा ऋजा गमन-
शीलानि धनानि हिरण्यया हिरण्यमया त्वचा चर्मणास्तरणेन सह सहितानि
मह्यं मेध्यातिथये ममहे ददौ ॥ मंहतिदानकर्मा ॥ एष आसंगस्यात्मा स्वनद्रषः
शृणुयमानरथः सन् विश्वानि व्याप्तानि सौभगानि धनानि शशूणां स्वभूता-
न्यभ्यस्तु । अभिभवतु ॥

॥ अथ त्रयस्त्रिंशी ॥

अथ प्रायोगिरतिं दासदन्यानासंगो अग्ने दशभिः सहस्रैः ।

अधोक्ष्णो दशं मह्यं रुशंतो नळा इव सरसो निरतिष्ठन् ॥ ३३ ॥

अथ । प्रायोगिः । अति । दासत् । अन्यान् । आऽसंगः । अग्ने । दशऽभिः । सहस्रैः ।

अथ । उक्ष्णः । दशं । मह्यं । रुशंतः । नळाऽइव । सरसः । निः । अतिष्ठन् ॥ ३३ ॥

अथापि च प्रायोगिः प्रयोगनाम्नः पुत्र आसंगो नाम राजा दशभिर्दशगुणितैः सहस्रैः सहस्रसंख्याकैर्गवादिभिरन्यान्दातृनतिदासत् । अतिक्रम्य ददाति । अधानंतरमुक्ष्णः सेचनसमर्था मह्यमासंगेन दत्ता रुशंतो दीप्यमाना दश दशगुणितसहस्रसंख्याकास्ते गवादयो नळा इव । नळास्तटाकोद्भवास्तृणविशेषाः । ते यथा सरसस्तटाकात्संघशो निर्गच्छन्ति तथैव मह्यं दत्ता गवादयोऽस्मादासंगाच्चिरतिष्ठन् । निर्गत्यावास्थिषत । एवमेवंप्रकारेण मां स्तुहीति मेध्यातिथिं प्रत्युक्तत्वादेतासां चतसृणामृचां प्रायोगिरासंग ऋषिः स एव देवतेत्येतदुपपन्नं भवति ॥

॥ अथ चतुस्त्रिंशी ॥

अन्वस्य स्थूरं दहशे पुरस्तादनस्य ऊरुवरंबमाणः ।

शश्वती नार्यभिचक्ष्याह सुभद्रमर्य भोजनं बिभर्षि ॥ ३४ ॥

अनु । अस्य । स्थूरं । दहशे । पुरस्तात् । अनस्यः । ऊरुः । अवऽरंबमाणः ।

शश्वती । नारी । अभिऽचक्ष्य । आह । सुऽभद्रं । अर्यं । भोजनं । बिभर्षि ॥ ३४ ॥

अयमासंगो राजा कदाचिद्देवशापेन नपुंसको बभूव । तस्य पत्नी शश्वती भर्तुर्नपुंसकत्वेन खिन्ना सती महत्तपस्तेपे । तेन च तपसा स च पुंस्त्वं प्राप । प्राप्न-पुंथ्यंजनं तं रात्रावुपलभ्य प्रीता शश्वत्यनया तमस्तौत् ॥ अस्यासंगस्य पुरस्तात्पु-रोभागे गुह्यदेशे स्थूरं स्थूलं वृद्धं सत्पुंथ्यंजनमनुदहशे । अनुदहश्यते । अनस्योऽस्थि-रहितः स चावयव ऊरुरुर्विस्तीर्णोऽवरंबमाणोऽतिदीर्घत्वेनावाङ्मुखं लंब-मानः ॥ यद्वोरुः सुपां सुलुगिति द्विवचनस्य सुः ॥ ऊरु प्रत्यवलंबमानो भवति । शश्वती नामांगिरसः सुता नारी तस्यासंगस्य भार्याभिचक्ष्यैवंभूतमवयवं निशि दृष्ट्वा हे अर्य स्वामिन् भर्तः सुभद्रमतिशयेन कल्याणं भोजनं भोगसाधनं बिभर्षि धारयसीत्याह । ब्रूते ॥

॥ इति पंचमस्य सप्तमे षोडशो वर्गः ॥

इदं वसो इति द्विचत्वारिंशद्वचं द्वितीयं सूक्तं काण्वस्य मेधातिथेरांगिरसस्य च प्रियमेधस्यार्थं । शिक्षा विभिन्द इत्यादिके द्वे मेधातिथेरेव । स्वादवः सोमा इत्येषानुष्टुप् शिक्षा गायत्र्यः । इन्द्रो देवता । अंत्ये द्वे ऋचौ विभिन्दोर्दानस्तुतिं त्वाक्त्वेवताके । तथा चानुक्रांतं । इदं वसो द्विचत्वारिंशन्मेधातिथिरांगिरसश्च प्रियमेधः स्वादवोऽनुष्टुबन्त्याभ्यां मेधातिथिर्विभिन्दोर्दानं तुष्टावेति ॥ गतः सूक्तविनियोगः ॥ ज्योतिष्टोमे मरुत्वतीय आद्यस्तृचोऽनुचरः । सूच्यते हि । इदं वसो सुतमंध इति मरुत्वतीयस्य प्रतिपदनुचरौ । आ० ५. १४. । इति ॥ द्वितीये रात्रिपर्याये ब्रह्मशस्त्रेऽयमेव स्तोत्रियस्तृचः । सूचितं च । इदं वसो सुतमंध इन्द्रेहि मत्स्यंधसः । आ० ६. ४. । इति ॥ अयमेव चतुर्थेऽह्न्यपि मरुत्वतीयस्यानुचरस्तृचः । सूचितं च । तं त्वा यज्ञे-भिरीमह इदं वसो सुतमंध इति मरुत्वतीयस्य प्रतिपदनुचरौ । आ० ७. ११. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

इदं वसो सुतमंधः पिबा सुपूर्णमुदरं । अनाभयिन्नरिमा ते ॥ १ ॥

इदं वसो इति । सुतं । अंधः । पिब । सुपूर्णं । उदरं । अनाभयिन् । रिम । ते ॥ १ ॥

हे वसो वासयितरिन्द्र इदं पुरो वर्तमानं सुतमभिषुतमंधोऽन्नं सोमलक्षणं पिब । यथोदरं त्वदीयं जठरं सुपूर्णमतिशयेन संपूर्णं भवति तथेत्यर्थः । हे अनाभयिन् । आ समन्ताद्विभेतीत्याभयी ॥ विभेतेरौणादिक इति ॥ नाभ्यनाभयी । तादृश हे इन्द्र ते तुभ्यं त्वदर्थं रिम । उक्तलक्षणं सोमं दत्तः ॥ रा दाने । छांदसो लिट् ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

नृभिर्धूतः सुतो अश्वैरथ्यो वारैः परिपूतः । अश्वो न निक्तो नदीषु ॥ २ ॥

नृऽभिः । धूतः । सुतः । अश्वैः । अथ्यः । वारैः । परिऽपूतः । अश्वः । न । निक्तः । नदीषु ॥ २ ॥

नृभिरध्वरस्य नेतृभिर्ऋत्विग्भिर्धूत आधूतोऽदाभ्ययह आधवनेन संस्कृतोऽश्वैरश्मभिर्यावभिः करणभूतैः सुतोऽध्वर्युभिरभिषुतोऽथ्योऽवेर्मेघस्य वारैर्वालैः परिपूतः । दशापविचस्य नाभिं कुरुते श्रुक्तं वलक्ष्याः पविचममोतं भवतीति । नदीषु नदनास्वप्स्वश्वो न अश्व इव निक्तो निर्णिक्तः शोधितः । यथाप्सु स्नातोऽश्वोऽपगतमलः सन् दीप्तो भवत्येवं वसतीवर्याख्याभिरङ्गिरभिषुतः सोमो दीप्तो भवतीत्यर्थः । ईदृशो यः सोमस्तं ते यवमित्युत्तरया संबंधः ॥

॥ अथ तृतीया ॥

तं ते यवं यथा गोभिः स्वादुमकर्म श्रीणंतः । इंद्र त्वास्मिन्सधमादे ॥३॥

तां ते यवैः यथा गोभिः स्वादुं अकर्म श्रीणंतः । इंद्र त्वा अस्मिन् सधमादे ॥३॥

तं पूर्वोक्तगुणं सोमं हे इंद्र ते त्वदर्थं यवं यथा यवमयं सवनीयपुरोडाशमिव गोभिर्गोवि भवैः क्षीरादिभिः अयणद्रव्यैः श्रीणंतो मिश्रीकुर्वंतः स्वादुं रसत्वेन स्वादनीयमकर्म । अकार्षम् ॥ करोतेर्लुङि मंचे घसेति च्लेर्लुक् ॥ यस्मादेवं तस्मात् हे इंद्र त्वा त्वां तादृशं सोमं पातुमस्मिन्वर्तमाने सधमादे सहमदने यज्ञ आह्वयामीति शेषः ॥

महाव्रते निष्केवल्ये गायत्रचुचाशीताविंद्र इत्सोमपा इत्येतदादिमूक्तशेषः शंसनीयः । अंत्यास्तिस्रो वर्जयित्वा तत्रापि स्वादव इत्येतां परित्यज्य तत्र स्थाने न ह्यन्यं बळाकरमित्येतामावपेत् । तथैव पंचमारण्यके सूचितं । इंद्र इत्सोमपा एक इत्येतत्प्रभृतीनां तिस्र उक्तमा उद्धरति । तासां स्वादवः सोमा आ याहीत्येतामुद्धृत्य न ह्यन्यं बळाकरमित्येतां प्रत्यवदधाति । ऐ० आ० ५. ९. इति ॥ पंचमेऽहनि मरुत्वतीय इंद्र इदित्यनुचरस्तृचः । सूच्यते हि । इंद्र इत्सोमपा एक इति मरुत्वतीयस्य प्रतिपदनुचरौ । आ० ७. १२. इति ॥

॥ तत्र प्रथमा सूक्ते चतुर्थी ॥

इंद्र इत्सोमपा एक इंद्रः सुतपा विश्वायुः । अंतर्देवान्मर्त्याश्च ॥४॥

इंद्रः । इत् । सोमऽपाः । एकः । इंद्रः । सुतऽपाः । विश्वऽआयुः । अंतः । देवान् । मर्त्यान् । च ॥४॥

इंद्र ईदिंद्र एक एव देवान् मर्त्यान् मनुष्यांश्चांतर्मध्ये देवेषु च मध्ये सोमपाः कृत्स्नस्य सोमस्य पाता । नान्ये । ते ह्येकदेशभाजः । अत एव सुतपाः सुतस्याभिषु-तस्यास्मदीयस्य सोमस्य कान्त्स्येन पाता । इंद्र एक एव विश्वायुः । स चंद्रः सर्वाच्चो भवति । धानाकरंभादिहवीषि सवनेष्विंद्रायैव हूयंते तदभिप्रायेणेद-मुच्यते । अत एवविध इंद्रोऽस्मदीयं हविः स्वीकरोत्वित्यर्थः ॥

॥ अथ पंचमी ॥

न यं शुक्रो न दुराशीर्न तृप्ता उरुव्यचंसं । अपस्पृणते सुहादे ॥५॥

नायं । शुक्रः । न । दुःऽआशीः । न । तृप्ताः । उरुऽव्यचंसं । अपस्पृणते । सुऽहादे ॥५॥

उरुष्यचसं विस्तीर्णव्यापनं सुहार्दं सहृदयं यमिंद्रं शुक्रो रसाधिक्येन दीप्तः सोमो नापस्पृणुते ॥ स्पृ प्रीतिबलयोरचोपसर्गवशात् प्रीत्यभावे वर्तते ॥ नञा च प्रीत्यभावो निवार्यते । न प्रीणयतीति न अपि तु प्रीणयत्येव । तथा दुराशीर्दुःखेन निष्पाद्याशीराश्रयणद्रव्यं यस्य तार्तीयसवनिकस्य सोमस्य सोऽपि यमिंद्रं नापस्पृणुते प्रीणयत्येव । तृप्तास्तर्पका अन्ये चरुपुरोडाशादयश्च यमिंद्रं नापस्पृणुते न न प्रीणयन्ति अपि तु प्रीणयत्येव तमिंद्रं स्तुम इति शेषः । यद्वापेत्युपसर्गो धात्वर्थानुवादकः । यमिंद्रं शुक्रादयो नापस्पृणुते न प्रीणयन्ति । उरुष्यचसमिति हेतुगर्भविशेषणं । यतोऽयमिंद्रं उरुष्यचा विस्तीर्णव्याप्तिकोऽतः कारणादपर्याप्ताः संतः शुक्रादयः प्रीणयितुं न शक्नुवन्तीति भावः ॥

॥ इति पंचमस्य सप्तमे सप्तदशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

गोभिर्यदीमन्ये अस्मन्मृगं न वा मृगयन्ते । अभित्सरन्ति धेनुभिः ॥ ६ ॥

गोभिः । यत् । ई । अन्ये । अस्मत् । मृगं । न । वा । मृगयन्ते । अभिऽत्सरन्ति । धेनुऽभिः ॥ ६ ॥

यत् येऽस्मदस्मत्तोऽन्य ऋत्विग्यजमाना ईमेनमिंद्रं गोभिर्गवि भवैः क्षीरादिभिः संस्कृतैः सोमैः सहिताः संतो मृगयन्ते अन्विष्यन्ते । तत्र दृष्टान्तः । वा वरीतारो जालादिभिरुपायैर्निरुंधाना व्याधा मृगं न । यथा मृगमन्विष्यन्ति तद्वदनधिकारिण एव बलादिंद्रस्यान्वेषणे वर्तते इत्यर्थः ॥ मृग अन्वेषण इति धातुः ॥ ये च जना धेनुभिः । धेनुरिति वाङ्माम । वाग्भिः स्तुतिभिश्चाभित्सरन्ति अभिमुखं कुत्सितं गच्छन्ति । सम्यक् स्तोतुं न शक्नुवन्तीत्यर्थः ॥ त्सर छद्मगतौ ॥ तथाविधा जना इंद्रं नोपलभन्त इत्यर्थः ॥

दशराचे तृतीयेऽहनि मरुत्वतीयस्य चय इंद्रस्येति तृचोऽनुचरः । सूच्यते हि । तं तमिद्राधसे महे चय इंद्रस्य सोमा इति मरुत्वतीयस्य प्रतिपदनुचरौ । आ० ७. १०. । इति ॥

॥ तृचे प्रथमा सूक्ते सप्तमी ॥

चय इंद्रस्य सोमाः सुतासः संतु देवस्य । स्वे क्षये सुतपाव्रः ॥ ७ ॥

चयः । इंद्रस्य । सोमाः । सुतासः । संतु । देवस्य । स्वे । क्षये । सुतऽपाव्रः ॥ ७ ॥

देवस्य दानादिगुणयुक्तस्येन्द्रस्य पानार्थं चयः सवनचयरूपेण चिधा वर्तमानाः

स्वे ह्ये स्वकीये यज्ञगृहे सुतासोऽभिषुताः संतु । भवंतु । सुतपात्रः । हेतुगर्भ-
विशेषणमेतत् । यस्मादयमिन्द्रोऽभिषुतस्यैव सोमस्य पाता तस्मादभिषुताः
संनित्यर्थः ॥

॥ अथाष्टमी ॥

चयः कोशासः श्योतन्ति तिस्रश्चम्बः सुपूर्णाः । समाने अधि भार्मेन् ॥ ८ ॥

चयः । कोशासः । श्योतन्ति । तिस्रः । चम्बः । सुऽपूर्णाः । समाने । अधि । भार्मेन् ॥ ८ ॥

चयस्त्रिसंख्याकाः कोशासः कोशाः सोमस्याश्रयभूता द्रोणकलशपूतभृदाधव-
नीयाख्याः श्योतन्ति । क्षरन्ति । इन्द्रार्थं सोमं स्रावयन्ति । तिस्रस्त्रिविधाः सवनचये
वर्तमानाश्चम्बश्चमसाश्च सुपूर्णा इन्द्रयागाय सोमैः सुपूरिता आसन् । एतत्सर्वं
कुचेति चेत् उच्यते । समान एकस्मिन्नेव भार्मेन् भर्मेणि भर ऋत्विग्भिर्भिय-
माणे यज्ञे । अधि सप्तम्यर्थानुवादी ॥

॥ अथ नवमी ॥

शुचिरसि पुरुनिःष्ठाः क्षीरैर्मध्यत आशीर्तः । दध्ना मंदिष्ठः शूरस्य ॥ ९ ॥

शुचिः । असि । पुरुनिःऽस्थाः । क्षीरैः । मध्यतः । आऽशीर्तः । दध्ना । मंदिष्ठः । शूरस्य ॥ ९ ॥

हे सोम त्वं शुचिरसि । दशापवित्रेण शोधितो भवसि । स त्वं पुरुनिःष्ठाः पुरुषु
बहुषु पात्रेषु यहचमसादिषु निःशेषेण स्याता मध्यतो मध्ये मैत्रावरुणग्रहादौ
क्षीरैः पयःप्रभृतिभिः श्रयणद्रव्यैराशीर्तो मिश्रणेन संस्कृतः । तृतीये सवने दध्ना
आशीर्तः । एवंभूतस्त्वं शूरस्य विक्रांतस्येन्द्रस्य मंदिष्ठो मादयितृतमो भव ॥

॥ अथ दशमी ॥

इमे तं इंद्र सोमास्तीव्रा अस्मे सुतासः । शुक्रा आशिरं याचन्ते ॥ १० ॥

इमे । ते । इंद्र । सोमाः । तीव्राः । अस्मे इति । सुतासः । शुक्राः । आऽशिरं । याचन्ते ॥ १० ॥

हे इंद्र ते त्वदीया इमे सोमास्तीव्रास्तीव्रमदा अस्मे अस्माभिरध्वर्युभिः सुता-
सोऽभिषुताः शुक्राः शुद्धाः संत आशिरं क्षीरादिकं श्रयणद्रव्यं त्वां याचन्ते । तान्
श्रीणीहीत्युत्तरचान्वयः ॥

॥ इति पंचमस्य सप्तमेऽष्टादशो वर्गः ॥

॥ अथैकादशी ॥

तां आशिरं पुरोक्ताशमिद्रेमं सोमं श्रीणीहि । रेवंतं हि त्वां शृणोमि ॥ ११ ॥

तान् आशिरं पुरोक्ताशं इन्द्रं इमं सोमं श्रीणीहि । रेवंतं हि त्वां शृणोमि ॥ ११ ॥

हे इन्द्र तान् पूर्वोक्तान् सोमानाशिरं श्रयणद्रव्यं च क्षीरादिकं श्रीणीहि । मिश्रय यागार्थं । तदनंतरं पुरोक्ताशं धानाकरं भादिलक्षणं सवनीयपुरोडाशमिममस्मदीयं सोमं च श्रीणीहि । मिश्रय । प्रथमं भक्षितं पुरोक्ताशं पश्चात्पीतेन सोमेन संयोजयेत्यर्थः । तव प्रार्थने को हेतुरिति चेत् । हि यस्माद्रेवंतं रयिमंतं ॥ रयेर्मतौ बहुलमिति संप्रसारणं ॥ बहुलधनं त्वां शृणोमि त्वं बहुधन इति सर्वत्र श्रूयते अतः कारणात् त्वामेव प्रार्थयामहे ॥

॥ अथ द्वादशी ॥

हत्सु पीतासो युध्यन्ते दुर्मदासो न सुरायां । ऊर्ध्वं न नम्रा जरन्ते ॥ १२ ॥

हत्सुः पीतासः । युध्यन्ते । दुःसमदासः । न । सुरायां । ऊर्ध्वः । न । नम्राः । जरन्ते ॥ १२ ॥

हे इन्द्र पीतासस्त्वया पीताः सोमा हत्सु हृदयेषु त्वदीयेषु युध्यन्ते । परस्परं संप्रहारं कुर्वन्ते । तत्र दृष्टान्तः । सुरायां पीतायां जायमाना दुर्मदासो न दुष्टमदा यथा पातारं मादयन्ति तद्वत्त्वां मादयितुं परस्परं युध्यन्त इत्यर्थः । अपि च नम्राः । दुर्मदासि तानि न जहतीति नम्राः स्तोतारः । ते चोर्ध्वं पयसा पूर्णं गवादेरूध्र इव सोमपूर्णं त्वां जरन्ते । स्तुवन्ति ॥ जरतिः स्तुतिकर्मा ॥

षष्ठेऽहनि यदि रैवतसामसाध्यं पृष्ठस्तोत्रं तदा निष्केवल्ये रेवाँ इदित्यनुरूपस्तुतः । सूच्यते हि । रेवतीर्नः सधमादे रेवाँ इद्रेवतः स्तोतेति स्तोत्रियानुरूपौ । आ० ८. १. इति ॥

॥ तृचे प्रथमा सूक्ते चयोदशी ॥

रेवाँ इद्रेवतः स्तोता स्यात्त्वावतो मघोनः । प्रेदुं हरिवः श्रुतस्य ॥ १३ ॥

रेवान् । इत् । रेवतः । स्तोता । स्यात् । त्वाऽवतः । मघोनः । प्र । इत् । ऊं इति ।

हरिऽवः । श्रुतस्य ॥ १३ ॥

हे हरिवो हरिवन् ॥ मतुवसो हरिति नकारस्य स्वं ॥ हरी अश्वौ । तद्वच्चिन्द्र रेवतो रयिमतो बहुधनोपेतस्य तव स्तोता रेवान् स्यात् । रयिमान् भवेत् । इच्छन्तोऽवधारणे । धनवान् भवेदेव न तु दारिद्र्यं प्राप्नोति । उक्तमेवार्थं किमुति-

कन्यायेन दृढयति । त्वावतस्वत्सहस्यस्य ॥ युष्मदस्मद्वां छंदसि साहस्य उपसंख्या-
नमिति वतुष् ॥ मघोनो मघवतो धनाढ्यस्य श्रुतस्य विश्रुतस्य सर्वत्र प्रख्या-
तस्यान्यस्यापि स्तोता प्रेदु स्यादित्यनैवज्यते । प्रस्यात् । प्रभवेदेव न तु निहीयते ।
किमु वक्तव्यं तव स्तोता धनवान् भवेदेवेति ॥

॥ अथ चतुर्दशी ॥

उक्थं च न शस्यमानमगोरुरिरा चिकेत । न गायचं गीयमानं ॥ १४ ॥

उक्थं च न । शस्यमानं । अगोः । अरिः । आ । चिकेत । न । गायचं । गीयमानं ॥ १४ ॥

गायतेर्गौः । अगोरस्तोतुररिः शत्रुरिंद्रः शस्यमानं होचा पठ्यमानमुक्थं च न
शस्त्रमप्याचिकेत । अभिजानाति ॥ कित ज्ञाने । छांदसो लिट् ॥ नेति संप्रत्यर्थे ।
न संप्रति प्रस्तोत्रादिभिर्गीयमानं गायचं गातव्यं साम यद्वा गायत्र्याख्यमपि
चिकेतेत्येव । अतः कारणाद्वयमपि तमिंद्रं स्तुम इत्यर्थः ॥

॥ अथ पंचदशी ॥

मा न इंद्र पीयत्नवे मा शर्धते परा दाः । शिक्षा शचीवः शचीभिः ॥ १५ ॥

मा । नः । इंद्र । पीयत्नवे । मा । शर्धते । परा । दाः । शिक्ष । शचीऽवः । शचीभिः ॥ १५ ॥

हे इंद्र त्वं पीयत्नवे ॥ पीयतिर्वधकर्मा ॥ वधशीलाय हिंसाकारिणे शचवे
नोऽस्मान्मा परादाः । मा परित्याक्षीः । मा च शर्धतेऽभिभविचेऽस्मान्मा परादाः ॥
शृधु प्रसहन इति धातुः ॥ अपि तु हे शचीवः शक्तिमच्चिंद्र शचीभिरात्मीयैः कर्मभिः
शिक्ष । अस्माननुशाधि । यद्वा शिक्षतिर्दानकर्मा । अभीष्टं धनमस्सभ्यं देहि ।
यद्वा शबून् जेतुं शिक्ष । शक्तान् कर्तुमिच्छ ॥ शकेः सनंतस्य सनि मीमेतीसादे-
शेऽभ्यासलोपे च कृते लोटि रूपमेतत् ॥

॥ इति पंचमस्य सप्तम एकोनविंशो वर्गः ॥

प्रथमे रात्रिपर्याये ब्रह्मशस्त्रे वयमु त्वेति स्तोत्रियस्तृचः । सूचितं च । वयमु
त्वा तदिदर्शा वयमिंद्र त्वायवोऽभि । आ० ६. ४. इति ॥

॥ तत्र प्रथमा सूक्ते षोडशी ॥

वयमु त्वा तदिदर्शा इंद्र त्वायंतः सखायः । कखा उक्थेभिर्जरंते ॥ १६ ॥

वयं । जं इति । त्वा । तदिद् अर्थाः । इंद्र । त्वाऽयंतः । सखायः । कखाः । उक्थेभिः ।

जरंते ॥ १६ ॥

हे इन्द्र त्वायवस्त्वामात्मन इच्छंतः सखायः समानख्याना वयं तदिदं यज्ञ-
द्विषयं स्तोत्रं तदिह देवार्थः प्रयोजनं येषां तादृशाः संतस्त्वा त्वां जरामहे ।
स्तुमहे । उ इति पूरणः । कखाः कखगोचौत्पन्ना अस्मदीयाः पुत्रादयश्चोक्थे-
भिरुक्थेः शस्त्रैर्जरन्ते । त्वां स्तुवन्ति ॥

॥ अथ सप्तदशी ॥

न घेमन्यदा पपन वज्रिन्नपसो नविष्टौ । तवेदु स्तोमं चिकेत ॥ १७ ॥

न । घ । ई । अन्यत् । आ । पपन । वज्रिन् । अपसः । नविष्टौ । तव । इत् । ऊं इति ।
स्तोमं । चिकेत ॥ १७ ॥

हे वज्रिन् वज्रवन्निन्द्र अपसोऽपस्विनः कर्मवतस्तव संबंधिनि नविष्टाव-
भिनवे यागे वर्तमानोऽहमन्यत् त्वद्विषयादन्यत्स्तोत्रं न घे नैवापपन । अभि-
ष्टौमि ॥ पनतेः स्तुतिकर्मण उक्तमे णलि लिटि रूपं ॥ अपि तु तवेदु तवैव
स्तोमं स्तोत्रं चिकेत । अभिजानामि । त्वामेव सर्वदा स्तौमीत्यर्थः ॥

॥ अथाष्टादशी ॥

इच्छन्ति देवाः सुन्वन्तं न स्वप्नाय स्पृहयन्ति । यन्ति प्रमादमतन्द्राः ॥ १८ ॥

इच्छन्ति । देवाः । सुन्वन्तं । न । स्वप्नाय । स्पृहयन्ति । यन्ति । प्रऽमादं । अतन्द्राः ॥ १८ ॥

सुन्वन्तं सोमाभिषवं कुर्वन्तं यजमानं देवा इन्द्रादयः सर्व इच्छन्ति रक्षितुं ।
स्वप्नाय न स्पृहयन्ति । स्वप्नावस्थां तस्य सुन्वतो नेप्सन्ति । सर्वदा प्रबुद्धमेव
कुर्वन्तीत्यर्थः ॥ स्पृहेरीप्सित इति कर्मणि चतुर्थी । स्पृह ईप्सायां चुरादिरदन्तः ॥
यत्न एवमतः कारणादतन्द्रा अनालसा देवाः प्रमादं प्रकर्षेण मदकरं तदीयं सोमं
यन्ति । प्राप्नुवन्ति ॥

॥ अथैकोनविंशी ॥

ओ षु प्र याहि वाजेभिर्मा हृणीथा अभ्यस्मान् । महौ इव युवजानिः ॥ १९ ॥

ओ इति । सु । प्र । याहि । वाजेभिः । मा । हृणीथाः । अभि । अस्मान् । महान्ऽइव ।

युवऽजानिः ॥ १९ ॥

हे इन्द्र वाजेभिर्वाजैरस्मभ्यं दातथैरन्नैः सार्द्धमस्मानभि आभिमुख्येन सु सुषु प्र
प्रकर्षेण ओ आ उ याहि । शीघ्रमायासेव । आगच्छैव । मा हृणीथाः । मा

क्रुध्यस्व ॥ हृषीयतिः क्रुध्यतिकर्मा । यद्वा मा लज्जां प्राप्नुहि ॥ हृषीः लज्जाया-
मिति कण्डादौ पठ्यते ॥ तच्च दृष्टान्तः । महानिव युवजानिः । युवतिर्जाया यस्य
स तथोक्तः ॥ जायाया निङ्गिति समासांतो निङादेशः ॥ ईदृशो महान् गुणैरधि-
कोऽपि यथा स्वभार्या प्रति निर्लज्जः सन् शीघ्रं गच्छति तद्वत् ॥

॥ अथ विंशी ॥

मो घृ१घ दुर्हणावांतायं करदारे अस्मत् । अश्रीर इव जामाता ॥ २० ॥

मो इति । सु । अघ । दुःऽहनावान् । सायं । करत् । अरे । अस्मत् । अश्रीरःऽइव ।
जामाता ॥ २० ॥

दुर्हणावान् । परैर्दुःसहनं दुर्हणं । तद्वानिन्द्रोऽद्येदानीमस्मदारेऽस्माकं समीप
आगच्छतु । सु सुष्ठुतिशयेन सायं दिवसस्यावसानं सायंकालं मो करत् । मा
कार्षीत् ॥ करोतेर्माङि लुङि कृमृदरुहिभ्य इति च्लेरङादेशः ॥ जामाता । जायत
इति जा अपत्यं । तस्य निर्माता दुहितुःपतिः । अश्रीर इव । न श्रीरश्रीः ।
तदस्यास्तीत्यश्रीरः ॥ मत्वर्थीयो रः ॥ गुणैर्विहीनः कुत्सितो जामातासकृदाहूयमा-
नोऽप्यासायंकालं विलंबते । तद्वत्त्वं कालविलंबं मा कृथा इत्यर्थः ॥

॥ इति पंचमस्य सप्तमे विंशो वर्गः ॥

॥ अथैकविंशी ॥

विद्वा ह्यस्य वीरस्य भूरिदावरी सुमतिं । त्रिषु जातस्य मनांसि ॥ २१ ॥

विद्वा । हि । अस्य । वीरस्य । भूरिऽदावरी । सुऽमतिं । त्रिषु । जातस्य । मनांसि ॥ २१ ॥

अस्येन्द्रस्य वीरस्य विक्रान्तस्य भूरिदावरी बहुधनस्य दात्री सुमतिं कल्याणी
मतिमनुग्रहबुद्धिं विद्वा हि । जानीमः खलु । तथा त्रिषु भूम्यादिषु त्रिषु लोकेषु
जातस्य तत्कार्यार्थं प्रादुर्भूतस्य मनांसि हृदयानि च जानीमः । अतस्तस्येन्द्रस्य
यथा प्रीतिर्जनिष्यते तथा स्तोत्रं कुर्म इत्यर्थः ॥

॥ अथ द्वाविंशी ॥

आ तू षिंच कण्वमंतं न घा विद्य शवसानात् । यशस्तरं शतमूतेः ॥ २२ ॥

आ । तु । सिंच । कण्वऽमंतं । न । घा । विद्य । शवसानात् । यशःऽतरं । शतंऽऊतेः ॥ २२ ॥

हे अध्वर्यो कण्वमंतं ॥ कणतिः शब्दकर्मा ॥ कणाः स्तोतारः । यद्वा कण्वगोचा

ऋषयः । तैर्युक्तमिन्द्रमुद्दिश्य तु क्षिप्रमासिंच । सोमं जुहुधि । शवसानात् । शवो बलं । तदिवाचरतोऽतिबलात् शतमूतेः । शतं बहुनामैतत् । बह्व ऊतयो रक्षा यस्मिन् स शतमूतिः । तादृशादस्मादिन्द्राद्यशस्तरं यशस्वितरं पुरुषं न घ नैव विघ्न । जानीमः । अतस्तमेवोद्दिश्य सोमं जुहुधीत्यर्थः ॥

॥ अथ त्रयोविंशी ॥

ज्येष्ठेन सोतरिन्द्राय सोमं वीराय शक्राय । भरा पिबन्नर्याय ॥ २३ ॥

ज्येष्ठेन । सोतः । इन्द्राय । सोमं । वीराय । शक्राय । भर । पिबन् । नर्याय ॥ २३ ॥

हे सोतरभिषोतरध्वर्यो वीराय विक्रांताय शक्राय शक्तियुक्ताय नर्याय नृभ्यो हितायेन्द्राय ज्येष्ठेन मुखेनैन्द्रवायव्यहेण । स हि धारायहाणां मध्ये ज्येष्ठः । तेन सोमं भर । हर । आहर । वीर्यं प्रापय । स चेन्द्रः पिबन् । तं सोमं पिबन्तु ॥

॥ अथ चतुर्विंशी ॥

यो वेदिष्ठो अथ्यधिष्ठावांतं जरितृभ्यः । वाजं स्तोतृभ्यो गोमंतं ॥ २४ ॥

यः । वेदिष्ठः । अथ्यधिषु । अथ्यऽवांतं । जरितृभ्यः । वाजं । स्तोतृभ्यः । गोऽमंतं ॥ २४ ॥

य इन्द्रोऽथ्यधिष्ठायितृषु सुखकरेषु स्तोतृषु वेदिष्ठोऽतिशयेन वेदिता कृतस्य स्तोत्रस्य ज्ञाता स इन्द्रो जरितृभ्यः शंसितृभ्यो होत्रादिभ्यः स्तोतृभ्यः प्रस्तोत्रादिभ्यश्चाश्वावांतं बहुभिरश्वैरुपेतं गोमंतं बहुभिर्गोभिरुपेतं संतं वाजमन्नं बलं वा ददातीति शेषः ॥

अहीनांतर्गतेऽतिरात्रे प्रथमे पर्याये होतुः शस्त्रे पन्यं पन्यमिति स्तोत्रियस्तृचः । छंदोगैरस्य तृचस्य स्तूयमानत्वात् छंदोगं प्रत्ययं स्तोमे स्तोत्रिय इति हि स्मर्यते ॥

॥ तत्राद्या सूक्ते पंचविंशी ॥

पन्यं पन्यमित्सोतार आ धावत मद्याय । सोमं वीराय भूराय ॥ २५ ॥

पन्यंऽपन्यं । इत् । सोतारः । आ । धावन् । मद्याय । सोमं । वीराय । भूराय ॥ २५ ॥

हे सोतारोऽभिषोतारोऽध्वर्यवो मद्याय मादयितव्याय वीराय विक्रांताय भूराय शौर्यवत् इन्द्राय पन्यं पन्यमित् सर्वत्र स्तुत्यमेव सोममाधावत । अभिगमयत । प्रयच्छतेत्यर्थः ॥

॥ इति पंचमस्य सप्तम एकविंशो वर्गः ॥

॥ अथ षड्विंशी ॥

पाता वृचहा सुतमा घा गमन्तरे अस्मत् । नि यमते शतमूतिः ॥ २६ ॥

पाता वृचहा सुतं आ घा गमत् । न आरे अस्मत् । नि यमते शतं ऽऊतिः ॥ २६ ॥

सुतमभिषुतं सोमं पाता पानशीलः ॥ ताच्छीलिकस्तुन् । न लोकाप्ययेति कर्मणि षष्ठ्याः प्रतिषेधः ॥ वृचहा वृचस्यासुरस्य हंतेंद्र आगमत् । घेत्यवधारणे । आगच्छत्वेव । अस्मदस्मत्त आरे दूरदेशे मा भवतु । आगत्य च शतमूतिर्बहुविधरक्षण इन्द्रो नियमते । अस्मदीयान् शत्रून्वियच्छतु । तिरस्करोतु । यद्वा धनान्यस्मभ्यं नियच्छतु । ददातु ॥

॥ अथ सप्तविंशी ॥

एह हरी ब्रह्मयुजा शग्मा वक्षतः सखायं । गीर्भिः श्रुतं गिर्वेणसं ॥ २७ ॥

आ । इह । हरी इति । ब्रह्मयुजा । शग्मा । वक्षतः । सखायं । गीऽभिः । श्रुतं । गिर्वेणसं ॥ २७ ॥

(ब्रह्मयुजा ब्रह्मणा मंचेण स्तोत्रेण हविषा वा युज्यमानो शग्मो सुखकरी शक्तौ वा ईदृशौ हरी अश्वविहासिन्यज्ञे सखायं समानख्यानं मित्रभूतमिन्द्रमावक्षतः । आवहतां । कीदृशमिन्द्रं । गीर्भिः स्तुतिभिः श्रुतं प्रापितमाहात्म्यं गिर्वेणसं गिरा संभक्तारं स्तुतिभिः संभजनीयं वा ॥)

॥ अथाष्टाविंशी ॥

स्वादवः सोमा आ याहि श्रीताः सोमा आ याहि ।

शिप्रिन् ऋषीवः शचीवो नायमच्छा सधमादं ॥ २८ ॥

स्वादवः । सोमाः । आ । याहि । श्रीताः । सोमाः । आ । याहि ।

शिप्रिन् । ऋषिऽवः । शचीऽवः । न । अयं । अच्छ । सधमादं ॥ २८ ॥

हे शिप्रिन् । शिप्रं शिरस्त्राणं । यद्वा शिप्रे हनू नासिके वा । तन्नन् हे ऋषीव ऋषिभिः स्तोत्रभिर्युक्त शचीवः शक्तिमन् । एवंभूत हे इन्द्र अस्मदीया इमे सोमाः स्वादवः । अभिषवादिभिः संस्कृतत्वेनास्वादनाहो जाताः । अतस्त्वमायाहि । आगच्छ । तथा ते सोमाः श्रीताः । पयआदिभिः अयणद्रव्यैर्मिश्रिताः संस्कृताः । अतोऽप्यायाहि । आगच्छ । नेति संप्रत्यये । न संप्रत्ययं स्तोता सधमादं सह मादयितव्यं त्वामच्छाभिमुखं स्तौतीति शेषः । अतोऽप्यायाहीत्यर्थः ॥

॥ अथैकोनविंशी ॥

स्तुत॑श्च॒ यास्त्वा॒ वर्ध॑ति॒ म॒हे राध॑से नृ॒म्णाय॑ । इ॒न्द्रं का॒रिण॑ वृ॒धन्तः॑ ॥ २९ ॥

स्तुतः॑ । च॒ । याः । त्वा॒ । वर्ध॑ति । म॒हे । राध॑से । नृ॒म्णाय॑ । इ॒न्द्रं । का॒रिण॑ । वृ॒धन्तः॑ ॥ २९ ॥

हे इन्द्र कारिणं कर्मणां कर्तारं वृधन्तो वर्धयन्तो ये स्तुतः स्तोतारः । याश्च तदीयाः स्तुतयस्त्वा त्वां वर्धति वर्धयन्ति । किमर्थं । महे महते राधसे धनाय नृम्णाय बलाय च । उभयोर्लाभार्थं । ते तदुभयं लभन्त इत्यध्याहारः । यद्योत्तरं च ते सचा दधिरे शवांसीति संबंधः ॥

॥ अथ विंशी ॥

गिर॑श्च॒ यास्ते॑ गि॒र्वाह॑ उ॒क्थ्या च॒ तुभ्य॑ तानि॑ । स॒चा द॑धिरे॒ शवांसि॑ ॥ ३० ॥

गिरः॑ । च॒ । याः । ते॒ । गि॒र्वाहः॑ । उ॒क्थ्या । च॒ । तुभ्य॑ । तानि॑ । स॒चा । द॑धिरे॒ । शवांसि॑ ॥ ३० ॥

हे गिर्वाहो गीर्भिः स्तुतिभिर्वहनीयेन्द्र ते तुभ्यं क्रियमाणा गिरश्च स्तुतिरूपाश्च वाचो याः संति । उक्थ्या चोक्थ्यानि च शस्त्ररूपाणि च वचांसि तुभ्यं त्वर्थं क्रियमाणानि यानि संति तानि सर्वाणि सचा सहैव शवांसि बलानि दधिरे । तव विदधिरे ॥

॥ इति पंचमस्य सप्तमे द्वाविंशो वर्गः ॥

॥ अथैकविंशी ॥

ए॒वेदे॑ष॒ तुवि॑कूर्मि॒र्वाजाँ॑ ए॒को व॒ज्रह॑स्तः । स॒नाद॑मृ॒क्तो द॑यते ॥ ३१ ॥

ए॒व । इत् । ए॒षः । तु॒विऽकूर्मिः॑ । वा॒जां । ए॒कः । व॒ज्रऽहस्तः॑ । स॒नात् । अ॒मृक्तः॑ । द॒यते॑ ॥ ३१ ॥

एष एवेन्द्रस्तुविकूर्मिर्बहुकर्मा । इदिति पूरकः । एकः सर्वेषु देवेषु मुख्यो वज्रहस्तो वज्रबाहुः सनात् चिरकालादारभ्यामृक्तः शत्रुभिरबाधितः । एवभूतः स इन्द्रो वाजानन्तानि बलानि वा दयते । स्तोतृभ्यो ददाति ॥

॥ अथ द्वाविंशी ॥

ह॑न्ता॒ वृ॒षं दक्षि॑णे॒नेन्द्रः॑ पु॒रु पु॑रू॒हूतः॑ । म॒हान्म॒हीभिः॑ श॒चीभिः॑ ॥ ३२ ॥

ह॑न्ता॒ । वृ॒षं । दक्षि॑णे॒न । इ॒न्द्रः । पु॒रु । पु॑रू॒हूतः॑ । म॒हान् । म॒हीभिः॑ । श॒चीभिः॑ ॥ ३२ ॥

अयमिन्द्रो दक्षिणेन हस्तेनैकेनैव वृषमावरकमसुरं हन्ता साधु हतवान् ॥ हन्तेः

साधुकारिणि तृन् । न लोकाय्येति षष्ठीप्रतिषेधः ॥ पुरु पुरुषु ॥ सपां सलुगिति विभक्तैर्लुक् ॥ बहुषु देशेषु पुरुहूतो महीभिर्महतीभिः शचीभिः क्रियाभिः शक्तिभिर्वा महान् सर्वेभ्य उक्तृष्टः । एवंभूत इन्द्रोऽस्मानक्षवित्यर्थः ॥

॥ अथ त्रयस्त्रिंशी ॥

यस्मिन्विश्वार्धण्य उत च्यौत्ना जयांसि च । अनु घेन्मंदी मघोनः ॥ ३३ ॥

यस्मिन् । विश्वाः । चर्धण्यः । उत । च्यौत्ना । जयांसि । च । अनु । घ । इत् । मंदी ।

मघोनः ॥ ३३ ॥

विश्वाः सर्वाश्चर्धण्यः प्रजा यस्मिन्निंद्रे वर्तन्ते यदधीना भवन्ति । उतापि च च्यौत्ना च्यौत्नानि । बलनामैतत् । प्रच्युतिसाधनानि बलानि च जयांसि शत्रुविषयाण्यभिभवनानि यस्मिन्निंद्रे वर्तन्ते ॥ जि जि अभिभवन इति धातुः ॥ स इन्द्रो मघोनः । मघं हविल्लक्षणं धनं । तद्वतो यजमानाननु मंघनमोदको भवति । घेदिति पूरकौ । यद्वा मंदी स्तुत्यः स इन्द्रस्ताननुगृह्णातीति शेषः । अथवा यस्य मघोनो धनवत इन्द्रस्य मंदी स्तोतानुकूलो भवति एष एतानीत्युत्तरचैकवाक्यता ॥

॥ अथ चतुस्त्रिंशी ॥

एष एतानि चक्रेरेंद्रो विश्वा योऽति शृखे । वाजदावा मघोनां ॥ ३४ ॥

एषः । एतानि । चकार । इंद्रः । विश्वा । यः । अति । शृखे । वाजऽदावा । मघोनां ॥ ३४ ॥

एष इन्द्रो विश्वा विश्वानि व्याप्नान्येतानि वृचवधादीनि वीर्याणि । यद्वा पृथिव्यादीनि भूतजातानि तानि चकार । कृतवान् । य इन्द्रो बलैरतिशयितः शृखे श्रूयते सर्वं स्तूयते । अपि च स इन्द्रो मघोनां हविष्मतां यजमानानां वाजदावा वाजस्यान्वस्य दाता भवति ॥

॥ अथ पंचत्रिंशी ॥

प्रभर्तो रथं गव्यंतमपाकास्त्रिद्यमवति । इनो वसु स हि वोळ्हा ॥ ३५ ॥

प्रऽभर्तो । रथं । गव्यंतं । अपाकात् । चित् । यं । अवति । इनः । वसु । सः ।

हि । वोळ्हा ॥ ३५ ॥

प्रभर्तो प्रहर्तो प्रहरणशील इन्द्रो रथं रंहणं गव्यंतं गा इच्छंतं यं स्तोतारमपाकादविपक्रप्रक्ष्यच्छोः । चिच्छन्दोऽनुक्तसमुच्चयार्थः । विपक्रप्रज्ञादपवति रक्षति

स हि स खलु स्तोतेन ईश्वरः सन् वसु धनं वोळ्हा साधुवाही भवति ॥ वहेः
साधुकारिणि नृन् । अतो न लोकाय्येति कर्मणि षष्ठ्याः प्रतिषेधः ॥

॥ इति पंचमस्य सप्तमे त्रयोविंशो वर्गः ॥

॥ अथ षट्त्रिंशी ॥

सनिता विप्रो अर्वेज्जिहंता वृचं नृभिः शूरः । सत्योऽविता विधंतं ॥ ३६ ॥

सनिता । विप्रः । अर्वेत्ऽभिः । हंता । वृचं । नृऽभिः । शूरः । सत्यः । अविता । विधंतं ॥ ३६ ॥

विप्रो मेधावी स इन्द्रोऽर्वेज्जिरश्चैर्वाहनभूतैः सनिता गंतव्यं संभक्ता । तथा
शूरः शौर्योपेतः सन् नृभिर्नैतृभिर्मरुद्भिः सार्द्धं वृचमावरकमसुरं हंता साधुघाती ।
अपि च विधंतं परिचरंतं यजमानं सत्यः साधुरवितथस्वभावो वा स इन्द्रोऽविता
परिचरतो यजमानस्य रक्षिता भवति ॥ सर्वविधीनां छंदसि विकल्पितत्वादत्र
कर्मणि षष्ठी न प्रवर्तते ॥

॥ अथ सप्तत्रिंशी ॥

यजध्वैनं प्रियमेधा इंद्रं सचाचा मनसा । यो भूत्सोमैः सत्यमद्वा ॥ ३७ ॥

यजध्व । एनं । प्रियऽमेधाः । इंद्रं । सचाचा । मनसा । यः । भूत् । सोमैः । सत्यऽमद्वा ॥ ३७ ॥

हे प्रियमेधाः । प्रियोऽनुकूलो मेधो यज्ञो येषां ते तथोक्ताः । आत्मनि
पूजार्थं बहुवचनं । प्रियमेधा अस्य ऋषिरात्मानं संबोध्य ब्रूते । हे प्रियमेधाः
सचाचा सहांचता स्तोतव्येनेन्द्रेण सह वर्तमानेन मनसा चित्तेनैनमिंद्रं यजध्व ।
यजध्वं । बुद्धिपूर्वकं यजेत्यर्थः ॥ यजध्वैनमिति निपातनाद्वर्णलोपः ॥ य इन्द्रः
सोमैः करणभूतैः सत्यमद्वा भूत् सत्यमदोऽवितथमदो भवति ॥

॥ अथाष्टात्रिंशी ॥

गाथश्रवसं सत्पतिं श्रवस्कामं पुरुत्मानं । कखासो गात वाजिनं ॥ ३८ ॥

गाथऽश्रवसं । सत्ऽपतिं । श्रवःऽकामं । पुरुऽत्मानं । कखासः । गात । वाजिनं ॥ ३८ ॥

हे कखासः कखपुचा मेधातिथयः । पूर्ववद्बहुवचनमात्मनः संबोधनं च । हे
कखस्य पुचा मेधातिथयो यूयं गाथश्रवसं गातव्ययशसं सत्पतिं सतां पाल-
यितारं श्रवस्कामं । श्रवःस्वप्नेषु हविःषु कामोऽभिलाषो यस्य तादृशं । पुरुत्मानं
ब्रह्मात्मानं यज्ञा पुरुषु बहुषु प्रदेशेष्वतंतं सततं गच्छंतं वाजिनं वेगवंतं । एवंगु-
णकमिंद्रं गात । गायत । स्तुध्वं ॥

॥ अथैकोनचत्वारिंशी ॥

य ऋते चिन्नास्पदेभ्यो दात्सखा नृभ्यः शचीवान् । ये अस्मिन्काममश्रियन् ॥३९॥

यः । ऋते । चित् । गाः । पदेभ्यः । दात् । सखा । नृभ्यः । शचीऽवान् । ये । अस्मिन् ।

कामं । अश्रियन् ॥३९॥

पण्णिभिर्देवगवीष्वपहतासु पदेभ्यो गतानां गवां मार्गे संलयेभ्योऽन्वेषणसा-
धनभूतेभ्य ऋते चित् ऋतेऽपि विनापि सखा मिचभूतः शचीवान् कर्मवान्
प्रशस्तकर्मा य इंद्रो नृभ्यो नेतृभ्यो देवेभ्यो गाः पण्णिभिरपहता दात् पुनर्दत्तवान् ।
ये देवा अस्मिन्निंद्रे काममभिलाषमश्रियन् असेवंत प्राप्नुवन् । तेभ्यो नृभ्य
इत्यन्वयः । तमिंद्रं गातेति पूर्वेण सहैकवाक्यता ॥

॥ अथ चत्वारिंशी ॥

इत्था धीवंतमद्रिवः काखं मेध्यातिथिं । मेषो भूतोऽभि यन्नयः ॥४०॥

इत्था । धीऽवंतं । अद्रिऽवः । काखं । मेध्यऽअतिथिं । मेषः । भूतः । अभि । यन् । अयः ॥४०॥

इत्थेत्यमनेनोक्तेन प्रकारेण धीवंतं स्तुतिमंतं काखं कखपुचं मेध्यातिथिं
यज्ञार्हातिथिमेतत्संज्ञमृषिं हे अद्रिवो वज्रिवन्निद्र मेषो भूतो मेषरूपतां प्राप्नो
अभियन् अभिगच्छन् ॥ य इत्यनुवर्तते । तद्योगाच्च तिङो निघाताभावः ॥ यस्त्वमयः
अगमयः तं त्वां स्तुम इत्यर्थः । मेधातिथेर्मेधेति सुब्रह्मण्यामचैकदेशस्य व्याख्या-
नरूपं ब्राह्मणं छंदोगैरेवमास्त्रायते । मेधातिथिं हि काखायनिं मेषो भूत्वोदाजहार
। षड्विं० ब्रा० १. १. । इति । तदभिप्रायेणैयं स्तुतिः कृता ॥

॥ अथैकचत्वारिंशी ॥

शिक्षा विभिंदो अस्मै चत्वार्ययुता ददत् । अष्टा परः सहस्रा ॥४१॥

शिक्ष । विभिंदो इति विऽभिंदो । अस्मै । चत्वारि । अयुता । ददत् । अष्ट । परः ।

सहस्रा ॥४१॥

विभिंदुनाम्नो राज्ञः सकाशाद्बहु धनं लब्ध्वा तदीयं दानमिदमादिकेन वृत्तेन
प्रशंसति । हे विभिंदो राजन् ददत् दाता त्वमस्मै मह्यमृषये चत्वार्ययुतायुतानि
दशसहस्राणि चत्वारिंशत्सहस्राणि शिक्ष । अशिक्षः । दत्तवानसि । परः परस्ता-
दूर्ध्वमष्टसंख्याकानि सहस्रा सहस्राणि च दत्तवानसि ॥

॥ अथ द्वाचत्वारिंशी ॥

उ॒त सु॒ त्वे प॒योवृ॒धा मा॒की र॒णस्य॑ न॒ष्ठा । ज॒नि॒त्व॒नाय॑ मा॒महे ॥४२॥

उ॒त । सु॒ । त्वे इति॑ । प॒यः ऽवृ॒धा । मा॒की इति॑ । र॒णस्य॑ । न॒ष्ठा । ज॒नि॒ ऽत्व॒नाय॑ । म॒महे ॥४२॥

उतापि च सु सधु ये ते सर्वच प्रसिद्धे पयोवृधा पयस उदकस्य वर्धयिष्यौ माकी निर्मायौ भूतजातस्य रणस्य । स्तोतृनामैतत् । स्तोतुर्नष्ठा नष्टौ न पातयिष्यौ सर्वदानुयहशीले द्यावापृथिव्यौ जनित्वनाय पूर्वोक्तधनस्य जननाय प्रादुर्भावाय लाभाय ममहे । स्तुतवनस्मि । द्यावापृथिव्योः प्रसन्नयोरेवेदं दानं लभ्यते नान्यदेति दानमाहात्म्यप्रशंसाधिगंतव्या ॥

॥ इति पंचमस्य सप्तमे चतुर्विंशो वर्गः ॥

पिबा सुतस्येति चतुर्विंशत्युचं तृतीयं सूक्तं काण्वस्य मेध्यातिथेराधं । अयुजो बृहत्यो युजः सतोबृहत्य एकविंशत्यनुष्टुप् द्वाविंशीचयोविंश्यौ गायत्री चतुर्विंशी बृहती । एताश्चतस्रः कुरयाणस्य पुत्रस्य पाकस्थामनाम्नो राज्ञो दानस्तुतिप्रतिपादिकाः । अतस्तद्देवताकाः । शिष्टा ऐंद्र्यः । तथा चानुक्रांतं । पिबा चतुर्विंशतिर्मेध्यातिथिः प्रागाथं त्वनुष्टुप् गायत्री बृहती चांत्याः कौरयाणस्य पाकस्थाम्नो दानस्तुतिरिति ॥ महाव्रते निष्केवल्ये बार्हततृचाशीतो दानस्तुतीर्विनेदं सूक्तं सप्तम्यष्टम्योश्चोद्धारः । तथैव पंचमारण्यके सूचितं । पिबा सुतस्य रसिन इति विंशतेः सप्तमी चाष्टमी चोद्धारति । ऐ० आ० ५. १०. । इति ॥ ज्योतिष्टोमे निष्केवल्य आद्यो रथंतरसामप्रगाथः शंसनीयः । सूच्यते हि । पिबा सुतस्य रसिन इति सामप्रगाथः । आ० ५. १५. । इति ॥ चातुर्विंशिकेऽहनि निष्केवल्येऽप्ययं प्रगाथः । सूच्यते हि । उक्तो रथंतरस्योभयं शृणवच्च न इति बृहतः । आ० ७. ३. । इति ॥ एवमन्यथापि यदि रथंतरं पृष्ठं भवति तत्र सर्वचायं प्रगाथो द्रष्टव्यः ॥ पंचमेऽहनि प्रउगशस्त्रे पिबा सुतस्येत्ययमैन्द्रः प्रगाथः । सूचितं च । पिबा सुतस्य रसिनो देवं देवं वोऽवसे । आ० ७. १२. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

पि॒बा सु॒तस्य॑ र॒सिनो॑ म॒त्स्वा न इ॒न्द्र गो॒मंतः॑ ।

आ॒पि॒नो बो॒धि स॒ध॒माद्यो॑ वृ॒धे॒ऽस्माँ अ॒व॒न्तु ते॒ धियः॑ ॥१॥

पि॒ब । सु॒तस्य॑ । र॒सिनः॑ । म॒त्स्व । नः॑ । इ॒न्द्र । गो॒ऽमंतः॑ ।

आ॒पिः । नः॑ । बो॒धि । स॒ध॒ऽमाद्यः॑ । वृ॒धे । अ॒स्मान् । अ॒व॒न्तु । ते॒ । धियः॑ ॥१॥

हे इन्द्र रसिनो रसवतो गोमतो गोविकारैः पयःप्रभृतिभिः श्रयणद्रव्यैर्युक्तस्य
नोऽस्मदीयस्य सुतस्याभिषुतस्य ॥ क्रियायहणं कर्तव्यमिति कर्मणः संप्रदान-
त्वाच्चतुर्थ्यर्थे षष्ठी ॥ ईदृशं सोमं पिव । पीत्वा च मत्स्व । तृप्तो भव । अपि च
सधमाद्यः सह मादयितव्यः संहितैरस्माभिस्तर्पयितव्यस्वमापिरापयिता बंधुः सन्
नोऽस्माकं वृधे वर्धनाय बोधि । बुध्यस्व । ते त्वदीया धियो बुद्ध्योऽनुग्रहात्मिका
अस्मान् स्तोतृनबन्तु । रक्षन्तु ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

भूयाम ते सुमतौ वाजिनो वयं मा नः स्तरभिमातये ।

अस्मान् चिचाभिरवतादभिष्टिभिरा नः सुखेषु यामय ॥२॥

भूयाम । ते । सुऽमतौ । वाजिनः । वयं । मा । नः । स्तः । अभिऽमातये ।

अस्मान् । चिचाभिः । अवतात् । अभिष्टिऽभिः । आ । नः । सुखेषु । यामय ॥२॥

हे इन्द्र ते तव सुमतौ शोभनायां मतावनुग्रहबुद्धौ वाजिनो हविष्मन्तो वयं
भूयाम । वर्तमाना भवाम । अभिमातये । अभिमन्यत इत्यभिमातिः शत्रुः । तस्मै
तदर्थं नोऽस्मान्मा स्तः । मा हिंसीः ॥ स्तृङ् हिंसायां । माङि लुङि छांद-
सश्चेलुक् ॥ अपि त्वभिष्टिभिरभ्येषणीयाभिः प्रार्थनीयाभिश्चिचाभिश्चायनीयाभिर्व-
हुविधाभिर्वा त्वदीयाभिरुतिभिरस्मानवतात् । अव । रक्ष । तथा नोऽस्मान् सुखेषु
सुखेष्वायामय । आयतान् कुरु । सर्वदा सुखिन एव कुरु ॥

॥ अथ तृतीया ॥

इमा उ त्वा पुरुवसो गिरो वर्धन्तु या मम ।

पावकवर्णाः शुचयो विपश्चितोऽभि स्तोमैरनूषत ॥३॥

इमाः । उं इति । त्वा । पुरुवसो इति पुरुऽवसो । गिरः । वर्धन्तु । याः । मम ।

पावकऽवर्णाः । शुचयः । विपऽचितः । अभि । स्तोमैः । अनूषत ॥३॥

हे पुरुवसो बहुधनेन्द्र मम मदीया इमा गिरः शस्त्ररूपा वाचस्वा त्वां वर्धन्तु ।
वर्धयन्तु । तथा पावकवर्णा अग्निसमानतेजस्का अत एव शुचयः शुद्धा विप-
श्चितो विद्वांस उन्नातारश्च स्तोमैः स्तोत्रैर्बहिःपवमानादिभिरभ्यनूषत । त्वाम-
भिष्टुवन्ति ॥ नू स्तुतौ कुटादिः ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

अयं सहस्रमृषिभिः सहस्रकृतः समुद्र इव पप्रथे ।

सत्यः सो अस्य महिमा गृणे शवो यज्ञेषु विप्रराज्ये ॥४॥

अयं । सहस्रं । ऋषिऽभिः । सहऽकृतः । समुद्रऽइव । पप्रथे ।

सत्यः । सः । अस्य । महिमा । गृणे । शवः । यज्ञेषु । विप्रऽराज्ये ॥४॥

अयमिन्द्रः सहस्रं सहस्रसंख्याकैर्ऋषिभिरतीन्द्रियार्थदर्शिभिः स्तोतृभिः सहस्रकृतः सहसा बलेन युक्तः कृतः । स्तुत्या हि देवताया बलं वर्धते । स चैवंभूतः सन् समुद्र इवोदधिरिव पप्रथे । प्रथितो विस्तीर्णो बभूव । अस्य चन्द्रस्य सत्योऽवितथः स प्रसिद्धो महिमा महत्त्वं शवो बलं च यज्ञेषु यागेषु विप्रराज्ये । राज्ञः कर्म राज्यं । विप्राणां स्तोतृणां राज्ये स्तुतशस्त्रसंघे गृणे । स्तूयते ॥

चातुर्विंशिकेऽहनि निष्केवल्य इन्द्रमिहेवतातय इति रैवतसामप्रगाथः शंसनीयः पृष्ठ्येऽहनि निष्केवल्ये त्वयं प्रगाथः । सूच्यते हि । इन्द्रमिहेवतातय इतीतरेषां पृष्ठ्य एवैकैकमन्वहं । आ० ९. ३. इति ॥

॥ तृचे प्रथमा सूक्ते पंचमी ॥

• इन्द्रमिहेवतातय इन्द्रं प्रयत्यध्वरे ।

इन्द्रं समीके वनिनो हवामहे इन्द्रं धनस्य सातये ॥५॥

इन्द्रं । इत् । देवऽतातये । इन्द्रं । प्रऽयति । अध्वरे ।

इन्द्रं । संऽइके । वनिनः । हवामहे । इन्द्रं । धनस्य । सातये ॥५॥

देवतातये । देवैः स्तोतृभिस्तायते विस्तार्यत इति देवतातिर्यज्ञः । तदर्थमिन्द्रमित् देवेषु मध्ये इन्द्रमेवाह्वयामहे । अध्वरे यज्ञे प्रयति प्रगच्छत्युपक्रान्ते सतीन्द्रं हवामहे । तथा समीके सम्यग्गते संपूर्णे च यागे वनिनः संभजमाना वयमिन्द्रमेवाह्वयामहे । यद्वा समीकमिति संयामनाम । समीके संयाम इन्द्रमाह्वयामहे । धनस्य सातये लाभायेंद्रमेवाह्वयामहे । अतः शीघ्रमिन्द्र आगच्छत्वित्यर्थः ॥

॥ इति पंचमस्य सप्तमे पंचविंशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

इंद्रो महा रोदसी पप्रथच्छव इंद्रः सूर्यमरोचयत् ।

इंद्रं ह विश्वा भुवनानि येमिर इंद्रं सुवानास इंदवः ॥ ६ ॥

इंद्रः । महा । रोदसी इति । पप्रथत् । शवः । इंद्रः । सूर्यं । अरोचयत् ।

इंद्रं । ह । विश्वा । भुवनानि । येमिरे । इंद्रं । सुवानासः । इंदवः ॥ ६ ॥

अयमिंद्रः शवः शवस आत्मीयस्य बलस्य महा महिम्ना महत्त्वेन रोदसी द्यावापृथिव्यौ पप्रथत् । अप्रथयत् । विस्तारितवान् । तथा स्वभानुनावृतं सूर्यमयमेवेन्द्रोऽरोचयत् । अदीपयत् । तस्यासुरस्य वधेन प्रकाशितवान् । अपि चेद्रे हास्मिन्नेवेद्रे विश्वा विश्वानि व्याप्तानि भुवनानि भूतजातानि येमिरे । उपरमंते । इंद्रेण नियम्यंत इत्यर्थः । तथा सुवानासः सूर्यमाना अभिषूयमाणा इंदवः सोमाश्चास्मिन्नेवेद्रे नियम्यंते । अंतर्भवन्तीत्यर्थः ॥

ज्योतिष्टोमो यदि रथंतरपृष्ठस्तदा निष्केवल्येऽभि त्वा पूर्वपीतय इति प्रगाथोऽनुरूपः । सूच्यते हि । अभि त्वा पूर्वपीतय इति प्रगाथौ स्तोत्रियानुरूपौ । आ० ५. १५. । इति ॥ महाव्रतेऽपि निष्केवल्ये दक्षिणपक्षेऽप्ययं प्रंगाथः । सूचितं च । अभि त्वा पूर्वपीतय इति रथंतरस्य स्तोत्रियानुरूपौ प्रगाथौ । ऐ० आ० ५. ८. । इति ॥

॥ तच्च प्रथमा सूक्ते सप्तमी ॥

अभि त्वा पूर्वपीतय इंद्रं स्तोमेभिरायवः ।

समीचीनासं ऋभवः समस्वरनुद्रा गृणंतं पूर्णं ॥ ७ ॥

अभि । त्वा । पूर्वऽपीतये । इंद्रं । स्तोमेभिः । आयवः ।

संऽईचीनासः । ऋभवः । सं । अस्वरन् । रुद्राः । गृणंतं । पूर्णं ॥ ७ ॥

हे इंद्र आयवो मनुष्याः स्तोतारः स्तोमेभिः स्तोत्रैस्त्वामभिष्टुवंति । किमर्थं । पूर्वपीतये सर्वेभ्यो देवेभ्यः पूर्वं प्रथमत एव सोमस्य पानाय । सवनमुखे हि चमसगणैरिंद्रस्यैव सोमो हूयते । तथा समीचीनासः संगता ऋभवः । प्रथमवाचकेन शब्देन त्रयोऽप्युपलक्ष्यंते । ऋभुर्विश्वा वाज इत्येते च समस्वरन् । त्वामेव सम्यगस्तुवन् ॥ स्वं शब्दोपतापयोः ॥ रुद्रा रुद्रपुत्रा मरुतश्च पूर्णं पुरातनं

वृक्षं त्वामेव गृणंत । अभ्यस्तुवन् । वृक्षवधसमये प्रहर भगवो जहि वीरवस्वेत्ये-
वरूपया वाचा त्वां स्तुतवन्त इत्यर्थः ॥

॥ अथाष्टमी ॥

अस्येदिन्द्रो वावृधे वृष्ण्यं शवो मदे सुतस्य विष्णवि ।

अद्या तमस्य महिमानमायवोऽनुं द्रुवंति पूर्वथा ॥ ८ ॥

अस्य । इत् । इन्द्रः । ववृधे । वृष्ण्यं । शवः । मदे । सुतस्य । विष्णवि ।

अद्य । तं । अस्य । महिमानं । आयवः । अनुं । स्तुवंति । पूर्वऽथा ॥ ८ ॥

अस्येदस्यैव यजमानस्य वृष्ण्यं वृषत्वं वीर्यं शवो बलं चेन्द्रो वावृधे । वर्धयति ।
सुतस्याभिषुतस्य सोमस्य पानेन विष्णवि कृत्स्नदेहस्य व्यापके मदे हर्षे सति
तस्यैव यजमानस्य बलं वर्धयतीत्यर्थः । अद्यास्मिन् कालेऽस्येन्द्रस्य तमुक्तगुणं
महिमानं महत्त्वमायवो मनुष्या अनुद्रुवंति । आनुपूर्व्येण स्तुवंति । पूर्वथा ॥
पूर्वशब्दादिवार्थे प्रत्नपूर्वेत्यादिना चाल्प्रत्ययः ॥ यथा पूर्वस्मिन् कालेऽस्तुवन्
एवमिदानीमपि तेनैव क्रमेण स्तुवंतीत्यर्थः ॥

ज्योतिष्टोमे माध्यंदिनसवने ब्रह्मशस्त्रे तद्धा यामीति प्रगाथोऽनुरूपः । सूचितं
च । तद्धा यामि सुवीर्यमिति प्रगाथौ स्तोत्रियानुरूपौ । आ० ५. १६. । इति ॥
चातुर्विंशिकेऽहनि माध्यंदिनसवनेऽप्ययं प्रगाथस्तस्यैवानुरूपः । सूचितं च ।
तद्धा यामि सुवीर्यमभि प्र वः सुराधसं । आ० ७. ४. । इति ॥

॥ तच्च प्रथमा सूक्ते नवमी ॥

तद्धा यामि सुवीर्यं तद्ब्रह्म पूर्वचित्तये ।

येना यतिभ्यो भृगवे धने हिते येन प्रस्कृतमाविष ॥ ९ ॥

तत् । त्वा । यामि । सुऽवीर्यं । तत् । ब्रह्म । पूर्वऽचित्तये ।

येन । यतिभ्यः । भृगवे । धने । हिते । येन । प्रस्कृतं । आविष ॥ ९ ॥

हे इन्द्र तत्सुवीर्यं शोभनवीर्यं त्वा त्वां यामि । याचामि ॥ छांदसो वर्णलोपः ॥ तद्धा
तद्ब्रह्म परिवृढमन्नं पूर्वचित्तये पूर्वप्रज्ञानायान्येभ्यः पूर्वमेव लाभाय त्वां याचामि ।
धने हितेऽभीष्टे सति येन सुवीर्येण यतिभ्यः कर्मसूपरतेभ्योऽयदृभ्यो जनेभ्यः
सकाशाजनमाहृत्य भृगवे महर्षये प्रयच्छसि । यद्वा कर्मसु नियता अंगिरसो यतयः ।

तेषामर्थं धनं प्रयच्छसि ॥ तादर्थ्यं चतुर्थी ॥ येन च ब्रह्मणा प्रस्कृतं कण्वप्रभवं
कण्वस्य पुत्रमृषिमाविष्ट ररक्षिष्ट तदुभयं याचामीत्यन्वयः ॥

॥ अथ दशमी ॥

येना समुद्रमसृजो महीरपस्तर्दिद्र वृष्णि ते शवः ।

सद्यः सो अस्य महिमा न संनशे यं क्षोणीरनुचक्रदे ॥१०॥

येन । समुद्रं । असृजः । महीः । अपः । तत् । इन्द्र । वृष्णि । ते । शवः ।

सद्यः । सः । अस्य । महिमा । न । संनशे । यं । क्षोणीः । अनुऽचक्रदे ॥१०॥

हे इन्द्र येनात्मीयेन बलेन समुद्रमब्धिं प्रति महीर्महतीरप उदकान्यसृजः
व्यसृजः । महान् समुद्रो यावद्भिर्जलैः पूर्यते तावन्ति जलानि पुरा त्वं सृष्ट्वा-
नित्यर्थः । ते त्वदीयं तच्छवो बलं वृष्णि वर्षकं । अभीष्टफलदमित्यर्थः । अस्मिन्द्रस्य
स महिमा न संनशे । न सम्यगापनीयः । परैरप्रधृष्य इत्यर्थः ॥ नशेः कृत्यार्थे
केन्द्रप्रत्ययः ॥ यं महिमानं क्षोणीः क्षोणी पृथिव्यनुचक्रदे अनुगच्छति । क्रदिरच
गत्यर्थः । यदधीना वर्तते इत्यर्थः ॥

॥ इति पंचमस्य सप्तमे षड्विंशो वर्गः ॥

॥ अथैकादशी ॥

शग्धि न इन्द्र यत्त्वा रयिं यामि सुवीर्यं ।

शग्धि वाजाय प्रथमं सिषासते शग्धि स्तोमाय पूर्य ॥११॥

शग्धि । नः । इन्द्र । यत् । त्वा । रयिं । यामि । सुऽवीर्यं ।

शग्धि । वाजाय । प्रथमं । सिषासते । शग्धि । स्तोमाय । पूर्य ॥११॥

हे इन्द्र सुवीर्यं शोभनवीर्योपेतं ॥ बहुव्रीहौ वीरवीर्यौ चेत्युत्तरपदाद्युदात्तत्वं ॥
यद्रयिं धनं त्वां यामि याचामि ॥ छांदसो वर्णलोपः ॥ नोऽस्मभ्यं तद्धनं शग्धि ।
देहि ॥ शक्तिरच दानार्थः । तस्मात्सोऽटि हौ छांदसो विकरणस्य लुक् । हुम्लभ्य
इति हेर्धित्वं ॥ तथा सिषासते संभक्तुमिच्छते ॥ सनतेः सनि सनीवंतर्धेति विकल्प-
नादिदुभावे जनसनखनामित्यात्वं ॥ वाजाय । वाज इत्यन्ननाम । तेन च तद्वान्
लक्ष्यते । हविष्यते यजमानाय प्रथमं सर्वेभ्यः पूर्वमेव शग्धि । धनं प्रयच्छ । यद्वा
वाजायेति द्वितीयार्थं चतुर्थी ॥ कर्मभिस्त्वां संभक्तुमिच्छते जनाय प्रथमं वाजाय

वाजमनं शग्धि । देहि । पश्चात्स्तोमाय स्तोत्रे हे पूर्णं पूर्वस्मिन् काले भव चिर-
तनेन्द्र शग्धि । देहि ॥ स्तौतेः कर्तर्यर्तिस्तुस्वित्यादिना मन्त्रत्ययः ॥

॥ अथ द्वादशी ॥

शग्धी नो अस्य यङ् पौरमाविथ धियं इंद्र सिषासतः ।

शग्धि यथा रुशमं श्यावकं कृपमिन्द्र प्रावः स्वर्णरं ॥ १२ ॥

शग्धि । नः । अस्य । यत् । ह । पौरं । आविथ । धियः । इंद्र । सिषासतः ।

शग्धि । यथा । रुशमं । श्यावकं । कृपं । इंद्र । प्र । आवः । स्वःऽनरं ॥ १२ ॥

हे इंद्र धियः कर्माणि स्तोत्राणि वा सिषासतः संभक्तवतो नोऽस्माकं संबन्धि-
नोऽस्य यजमानस्य तद्धनं शग्धि प्रदेहि यङ् येन खलु धनेन पौरं । पुरुर्नाम
राजा । तस्य पुत्रमाविथ ररक्षिथ । अपि च हे इंद्र रुशमं श्यावकं कृपं चैतन्ना-
मकांस्तीन्नाजर्षीन् यथा येन प्रकारेण प्रावः प्रारक्षः तथा स्वर्णरं सर्वस्य हविषो
नेतारं प्रापयितारं । यद्वा स्वः स्वर्गं प्रति नेतव्यमिमं यजमानं शग्धि । शक्तं
कुरु । धनादिसंपत्त्या यागानुष्ठानाय यथा शक्तो भवति तथा कुर्वित्यर्थः । इंद्रेत्या-
मन्त्रितस्य पादादिवेनाष्टमिकनिघाताभावे षाष्टिकमामन्त्रिताद्युदात्तत्वं ॥

चातुर्विंशिकेऽहनि माध्यंदिनसवने ब्रह्मशस्त्रे कन्ध्व इति कडान्प्रगाथः ।
सूचितं च । कन्ध्वो अतसीनां कटू न्वस्याकृतमिति कडंतः प्रगाथाः । आ० ७. ४. ।
इति ॥ अहर्गणेषु द्वितीयादिष्वहःसु तस्मिन् शस्त्रे तस्यैवायं प्रगाथः । सूच्यते
हि । आरंभणीयाः पर्यासान् कडतोऽहरहःशस्यानीति होचका द्वितीयादिष्वेव
। आ० ७. १. । इति ॥

॥ तत्राद्या सूक्ते चयोदशी ॥

कन्ध्वो अतसीनां तुरो गृणीत मर्त्यः ।

नही न्वस्य महिमानमिन्द्रियं स्वर्गुणंत आनप्नुः ॥ १३ ॥

कत् । नर्त्यः । अतसीनां । तुरः । गृणीत । मर्त्यः ।

नहि । नु । अस्य । महिमानं । इंद्रियं । स्वः । गृणंतः । आनप्नुः ॥ १३ ॥

अतसीनामतंतीनां सततगामिनीनां स्तुतीनां तुरः प्रेरयिता मर्त्यो मरण-
धर्मा नथोऽभिनव इदानीतनः कत् को नाम स्तोता गृणीत । इंद्रं स्तुयात् ।

अल्पप्रज्ञैरिदानीतनैरिन्द्रः स्तोतुं न शक्यत इत्यर्थः ॥ गृ शब्दे । क्रैय्यादिकः । ध्वा-
दीनां ह्रस्व इति ह्रस्वत्वं ॥ न पुरा पूर्वस्मिन्नपि काले विद्यमानाः स्वः सर्वे गृणतः
स्तोतारः । यद्वा स्वः सुध्वरणीयं प्राप्तव्यमिन्द्रं गृणतः स्तुवंतो जना इन्द्रियं । इन्द्रिय-
मिन्द्रस्य लिंगमिन्द्रस्यैवासाधारणं । अस्येन्द्रस्य महिमानं महत्त्वं न ह्यनपुः । न
खलु प्राप्नुवन् ॥ अघ्नोतेर्लिटि व्यत्ययेन परस्मैपदं । अत आदेरित्यभ्यासस्यात्वं ।
अघ्नोतेष्वेति नट् । हि चेति निघातप्रतिषेधः ॥

॥ अथ चतुर्दशी ॥

कदु स्तुवंतं ऋतयंत देवत ऋषिः को विप्र ओहते ।

कदा हवँ मघवन्निद्र सुन्वतः कदु स्तुवत आ गमः ॥ १४ ॥

कत् । ऊं इति । स्तुवंतः । ऋतयंत । देवता । ऋषिः । कः । विप्रः । ओहते ।

कदा । हवँ । मघवन् । इन्द्र । सुन्वतः । कत् । ऊं इति । स्तुवतः । आ । गमः ॥ १४ ॥

हे इन्द्र स्तुवंतः स्तोत्रं कुर्वंतः कदु के खलु जना देवता ॥ देवात्तलिति स्वार्थि-
कस्तत्प्रत्ययः । व्यत्ययेन प्रथमा ॥ देवं त्वामुद्दिश्य ऋतयंत । ऋतं यज्ञमैच्छन् ।
त्वदीययागेच्छापि दुर्लभा दूरे त्वद्यागकथा । ऋषिर्द्रष्टा विप्रो मेधावी कः स्तो-
तौहते । वहति । त्वां स्तुतीः प्रापयति । न कश्चिदपि त्वां स्तोतुं शक्नोतीत्यर्थः ।
यत एवमतः कारणात् हे मघवन् धनवन्निद्रानुग्रहीचा त्वयैवागंतव्यं ॥ स त्वं
कदा कस्मिन्काले सुन्वतः सोमाभिषवं कुर्वतो यजमानस्य हवमाह्वानं प्रत्या-
गमः । आगच्छः । कदु कदा च कस्मिंश्च काले स्तुवतः केवलं स्तोत्रं कुर्वतो
यजमानस्य हवमाह्वानमागमः । अभ्यगच्छः ॥ सुन्वतः स्तुवत इत्युभयच शतुरनुम
इति विभक्तेरुदात्तत्वं । गमेलुङि लुटित्वात् च्छेरडादेशः ॥

ज्योतिष्टोमे माध्यंदिनसवने ब्रह्मशस्त्र उदु त्ये इति प्रगाथोऽनुरूपानंतरं शंस-
नीयः । सूचितं च । उदु त्ये मधुमत्तमा इन्द्रः पूर्भित् । आ० ५. १६. । इति ॥ चातुर्वि-
शिके माध्यंदिनसवने तस्मिन्नेव शस्त्रेऽयं प्रगाथो वैकल्पिकोऽनुरूपः । सूचितं
च । उदु त्ये मधुमत्तमास्त्वमिन्द्र प्रतूर्तिषु । आ० ७. ४. । इति ॥

॥ तत्राद्या सूक्ते पंचदशी ॥

उदु त्ये मधुमत्तमा गिरः स्तोमांस ईरते ।

• सचाजितो धनसा अक्षितोतयो वाजयंतो रथा इव ॥ १५ ॥

उत् । ऊं इति । त्वे । मधुमत्ऽतमाः । गिरः । स्तोमासः । ईरते ।

सचाऽजितः । धनऽसाः । अक्षितऽजतयः । वाजऽयंतः । रथाऽइव ॥ १५ ॥

त्वे ते प्रसिद्धा मधुमत्तमा अतिशयेन मधुरा गिरोऽप्रगीताः शस्त्ररूपा वाचः स्तोमासः प्रगीतानि बहिःपवमानादीनि स्तोत्राणि चोदीरते । हे इंद्र त्वामुद्दिश्योद्गच्छन्ति । ऊं प्रसरन्ति ॥ ईर गतौ । अदादिकः ॥ तच्च दृष्टान्तः । सचाजितः सहैव शत्रून् जयंतोऽत एव धनसा धनानि संभजंतः ॥ वन घण संभक्तौ । जनसनखनक्रमगमो विट् । विट्पुनरनुनासिकस्यादित्यात्वं ॥ अक्षितोतयः । अक्षिताः क्षयरहिता जतयो रक्षा येषां ते तथोक्ताः ॥ क्षियो भावे निष्ठा । निष्ठायामण्यदर्थ इति पर्युदासाद्दीर्घाभावः । अत एव क्षियो दीर्घादिति निष्ठा नत्वाभावश्च ॥ वाजयंतो वाजमन्त्रमिच्छंतः ॥ कचि न छंदस्यपुचस्येतीत्वदीर्घयोः प्रतिषेधः ॥ एवंगुणविशिष्टा रथा इव । ते यथा विविधमितस्तत उत्तिष्ठन्ति तद्वदुदीरत इत्यर्थः ॥

॥ इति पंचमस्य सप्तमे सप्तविंशो वर्गः ॥

॥ अथ षोडशी ॥

कणा इव भृगवः सूर्या इव विश्वमिद्धीतमानशुः ।

इंद्रं स्तोमेभिर्महयंत आयवः प्रियमेधासो अस्वरन् ॥ १६ ॥

कणाऽइव । भृगवः । सूर्याऽइव । विश्वं । इत् । धीतं । आनशुः ।

इंद्रं । स्तोमेभिः । महयंतः । आयवः । प्रियऽमेधासः । अस्वरन् ॥ १६ ॥

कणा इव कण्वगोचोत्पन्ना ऋषय इव स्तुवंतो भृगवो भृगुगोचोत्पन्ना ऋषयो धीतमाध्यातं विश्वमित् व्याप्तं तमेवेन्द्रमानशुः । व्यापुः । सूर्या इव । यथा सूर्यरश्मयः सर्वे जगद्वाप्नुवंति तद्वत् । अपि च प्रियमेधासः प्रियप्रज्ञा एतत्संज्ञा वायवो मनुष्यास्तमेवेन्द्रं महयंतः पूजयंतः स्तोमेभिः स्तोत्रैरस्वरन् । अस्तुवन् ॥ स्तु शब्दोपतापयोः । भौवादिकः ॥

॥ अथ सप्तदशी ॥

युक्त्वा हि वृचहंतम् हरीं इंद्र परावतः ।

अर्वाचीनो मधवन्स्तोमपीतय उय ऋषेभिरा गहि ॥ १७ ॥

युक्ष । हि । वृचहन्ऽतम । हरी इति । इन्द्र । पराऽवतः ।

अर्वाचीनः । मघऽवन् । सोमऽपीतये । उयः । ऋषेभिः । आ । गहि ॥ १७ ॥

हे वृचहन्तम । वृचं हतवान् वृचहा । अतिशयेन हतवान् वृचहन्तमः । यथा पुनर्नोत्तिष्ठति तथा हतवानित्यर्थः ॥ अनो नुडिति तमपो नुद ॥ हे तादृशेन्द्र हरी त्वदीयावशौ युक्ष । हिरवधारणे । आत्मीये रथे योजयैव । हे मघवन् धनवन् उय उद्गूर्णस्त्वं सोमपीतये सोमपानार्थं ॥ दासीभारादित्वात्पूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वं ॥ अर्वाचीनोऽस्मदभिमुख ऋषेभिर्ऋषैर्दर्शनीयैर्मरुद्भिः सार्द्धं परावतः । दूरनामैतत् । दूरे वर्तमानाद्युलोकादागहि । आगच्छ ॥ गमेर्लोऽटः सेहिः । छांदसः शपो लुक् । अनुदात्तोपदेशेत्यनुनासिकलोपः । तस्यासिद्धवदचा भादित्यसिद्धत्वाच्चेर्लुगभावः ॥

॥ अथाष्टादशी ॥

इमे हि ते कारवो वावशुर्धिया विप्रासो मेधसातये ।

स त्वं नो मघवन्निद्र गिर्वणो वेनो न शृणुधी हवं ॥ १८ ॥

इमे । हि । ते । कारवः । वावशुः । धिया । विप्रासः । मेधऽसातये ।

सः । त्वं । नः । मघऽवन् । इन्द्र । गिर्वणः । वेनः । न । शृणुधि । हवं ॥ १८ ॥

कारवः कर्मणां कर्तारो विप्रासो मेधाविन इमे हीमे खलु यजमाना धिया स्तुत्या हे इन्द्र ते त्वां वावशुः । पुनरस्तुवन् ॥ वाशु शब्द इत्यस्माद्यङ्लुगन्तादूपमेतत् ॥ यद्वा वावशुः पुनः पुनरकामयन्त ॥ वशं कांती । अस्माद्यङ्लुगन्तात्सङ्गि सिजभ्यस्तेति ऋजुस् । बाहुलकोऽडभावः । लिटि वा तुजादित्वादभ्यासदीर्घत्वं । हि चेति निघातप्रतिषेधः ॥ किमर्थं । मेधसातये मेधस्य यागस्य संभजनार्थं ॥ सनतेः क्लिनि जनसनखनामित्यात्वं । दासीभारादित्वात्पूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वं ॥ हे मघवन् धनवन् गिर्वणो गीर्भिर्वननीय नोऽस्माकं हवं स्तोत्रं सर्वपूर्वोक्तगुणस्त्वं शृणुधि । शृणु । बुध्यस्व । वेनो न ॥ वेनतिः कांतिकर्मा ॥ यथा कांती जाताभिलाषः पुरुषः कामयितव्यमैकाग्र्येण शृणोति तद्वत् ॥ श्रुशृणुपृकृवृभ्य इति हेर्धित्वं । अन्येषामपीति सांहितिको दीर्घः ॥

॥ अथैकोनविंशी ॥

निरिन्द्र बृहतीभ्यो वृचं धनुभ्यो अस्फुरः ।

निरबुदस्य मृगयस्य मायिनो निः पर्वतस्य गा आजः ॥ १९ ॥

निः । इंद्र । बृहतीभ्यः । वृचं । धनुऽभ्यः । अस्फुरः ।

निः । अर्बुदस्य । मृगयस्य । मायिनः । निः । पर्वतस्य । गाः । आजः ॥ १९ ॥

हे इंद्र वृचमावरकमसुरं बृहतीभ्यो महद्भ्यः ॥ लिंगव्यत्ययः ॥ धनुभ्यो धनुर्भ्यः कोदंभ्यः ॥ छांदसो रेफलोपः । हेतौ पंचमी ॥ महद्भिर्धनुर्भिर्हेतुभिर्निरस्फुरः ॥ स्फुरतिर्वधकर्मा ॥ निरवधीः । निःशेषेण हतज्ञानसि । यद्वा वृचमावरकं मेघं धनुर्भ्यः । धन्वन्ति गच्छन्तीति धनव आपः । महतीभ्योऽद्भ्यः ॥ तादर्थ्यं चतुर्थी ॥ ईहशीनामपां लाभार्थं निरवधीः । अपि च मायिनो मायाविनोऽर्बुदस्यैतत्संज्ञकस्यासुरस्य मृगयस्यैतत्संज्ञकस्य च ॥ उभयत्र कर्मणि षष्ठी ॥ इमावप्यसुरौ निरस्फुरः । निःशेषेणावधीः ॥ मायाशब्दस्य व्रीह्यादिषु पाठात् व्रीह्यादिभ्यश्चेति मत्वर्थीयो विनिः ॥ तथा पर्वतस्य बलनाम्नासुरेण गवामदर्शनाय निहितस्य गिरेः संबन्धिनीर्गो बलेनापहता निराजः । निरगमयः ॥ अज गतिक्षेपणयोः ॥

॥ अथ विंशी ॥

निरग्रयो रुरुचुर्निरु सूर्यो निः सोम इंद्रियो रसः ।

निरंतरिक्षादधमो महामहिं कृषे तदिंद्र पौंस्यं ॥ २० ॥

निः । अग्रयः । रुरुचुः । निः । ऊं इति । सूर्यः । निः । सोमः । इंद्रियः । रसः ।

निः । अंतरिक्षात् । अधमः । महं । अहिं । कृषे । तत् । इंद्र । पौंस्यं ॥ २० ॥

हे इंद्र महं महान्तं कृत्स्नस्य जगतो व्यापकमहिमाहननशीलं वृचं यदा त्वमंतरिक्षादाकाशान्निरधमो निरगमयः ॥ धमतिर्गतिकर्मा । तत्तदानीं पौंस्यं वृचहननहेतुभूतं बलं कृषे । कुरुषे । पुरस्कुरुषे ॥ करोतेच्छांदसो विकरणस्य लुक् ॥ अग्रयश्च चिस्थानगता नी रुरुचुः । निःशेषेण दिदीपिरे । सूर्यः प्रेरक आदित्योऽपि निःशेषेण दिदीपे । इंद्रिय इंद्रेण सेव्यो रसो रसात्मकोऽमृतमयः सोमश्च निःशेषेण दिदीपे । अग्न्यादयः सर्वे पूर्वं वृचेणावृतत्वाद्भिः प्रभाः संत इदानीं तस्मिन्नावरके हते सम्यक् प्राकाशिष्यतेत्यर्थः ॥

॥ इति पंचमस्य सप्तमेऽष्टाविंशो वर्गः ॥

॥ अथैकविंशी ॥

यं मे दुरिंद्रो मरुतः पाकस्थामा कौरयाणः ।

विश्वेषां त्मना शोभिष्ठमुपेव दिवि धावमानं ॥ २१ ॥

यं । मे । दुः । इंद्रः । मरुतः । पाकऽस्थामा । कौरयाणः ।

विश्वेषां । त्मना । शोभिष्टं । उपऽइव । दिवि । धावमानं ॥ २१ ॥

इदमादिकेन चतुर्चचेन कुरयाणपुत्रात्पाकस्थामनाम्नो राज्ञो दानं लब्ध्वा मेधातिथिस्तदीयं दानं स्तौति । यं यादृशं धनसंघं मध्यमिन्द्रो मरुतश्च दुः दत्तवन्तः तादृशमेव धनसमूहं कौरयाणः । शत्रून् प्रति युद्धाभिमुख्येन कृतं यानं हस्त्य-
श्वादिकं येनासौ कुरयाणः । तस्य पुत्रः कौरयाणः । पाकस्थामा । तिष्ठत्यनेनेति
स्याम बलं । परिपक्वबलः । एतत्संज्ञो राजा मह्यं प्रादात् ॥ ददातेर्लुङि गति-
स्येति सिचो लुक् । अडभावच्छादसः ॥ कीदृशं धनसंघं । विश्वेषां सर्वेषां धनानां
मध्ये त्मनात्मना स्वत एव शोभिष्टमतिशयेन शोभावन्तं ॥ मन्त्रेष्वाद्यादेरित्यात्मन
आकारलोपः । शोभावच्छब्दादातिशयानिक इष्टन् । विन्मतोर्लुक् । यस्येति लोपः ॥
अतिशयेन शोभावत्त्वे दृष्टान्तः । दिव्याकाश उपेव धावमानं प्रभाभिरूपेतं शीघ्र-
गामिनं सूर्यमिव । शोभावत्तममित्यर्थः ॥

॥ अथ द्वाविंशी ॥

रोहितं मे पाकस्थामा सधुरं कक्ष्यप्रां । अदाद्रायो विबोधनं ॥ २२ ॥

रोहितं । मे । पाकऽस्थामा । सधुरं । कक्ष्यऽप्रां । अदात् । रायः । विऽबोधनं ॥ २२ ॥

पाकस्थामा राजा रोहितं लोहितवर्णं वृषभमश्वं वा मे मह्यमदात् । दत्तवान् ।
कीदृशं । सधुरं शोभनधुरं शोभनवहनप्रदेशं ॥ ऋक्पूरब्धूः । पा० ५. ४. ७४. । इत्य-
कारः समासांतः । ऋत्वादयश्चेति बहुव्रीहावुत्तरपदाद्युदात्तत्वं ॥ कक्ष्यप्रां । कक्ष्या
कक्षयोर्बाहुमूलयोर्बध्यमाना रज्जुः । तस्याः प्रातारं पूरयितारं । पीवरमित्यर्थः ॥
प्रा पूरणे ॥ रायो धनस्य विबोधनं विशेषेण बोधकं । बहुधनप्राप्तिहेतुमित्यर्थः ॥
ऊडिदमित्यादिना रायो विभक्तिरुदात्ता ॥

॥ अथ त्रयोविंशी ॥

यस्मा अन्ये दश प्रति धुरं वहन्ति वह्नयः । अस्तं वयो न तुग्यं ॥ २३ ॥

यस्मै । अन्ये । दश । प्रति । धुरं । वहन्ति । वह्नयः । अस्तं । वयः । न । तुग्यं ॥ २३ ॥

पूर्वोक्त एवाश्वो विशेष्यते । यस्मै ॥ षष्ठ्यर्थे चतुर्थी ॥ यस्याश्वस्य वृषभस्य वा
धुरं बोद्धव्यं युगधुरमन्ये प्रकृतादस्माद्विलक्षणा दशसंख्याका वह्नयो वोढारोऽश्वा

बलीवर्दा वा प्रतिनिधयः संतो मां वोढुं वहन्ति विभ्रति । बहूनामेकव वहने
 दृष्टान्तः । अस्तं । अस्यते क्षिप्यते तस्मिन्पदार्थजातमित्यस्तं गृहं । प्रति वयो न
 गंतारोऽश्वा यथा तुम्यं तुयपुत्रं भुज्युं समुद्रतीरादवहन् तवत् । तादृशमश्वं मश्वं
 प्रादादिति पूर्वस्यामृच्यन्वयः ॥ भुज्योर्वहनं च नासत्या भुज्युमूहयुः । ऋग्वे० १.
 ११६. ४. । इत्यादाववगंतव्यं । यद्वा यस्मा इति कर्मणि चतुर्थी । यं रथमन्ये
 दशसंख्याका बहूयो वोढारोऽश्वा धुरं वहनप्रदेशं प्रति गताः संतो वहन्ति तादृशं
 रथमपि मश्वं दत्तवानित्यर्थः ॥

॥ अथ चतुर्विंशी ॥

आत्मा पितुस्तनूवासं ओजोदा अभ्यंजनं ।

तुरीयमिद्रोहितस्य पाकस्थामानं भोजं दातारमब्रवं ॥ २४ ॥

आत्मा । पितुः । तनूः । वासः । ओजःऽदाः । अभिऽअंजनं ।

तुरीयं । इत् । रोहितस्य । पाकऽस्थामानं । भोजं । दातारं । अब्रवं ॥ २४ ॥

अयं पाकस्थामात्मा स्वयं पितुर्जनकस्य तनूस्तनयः । पिता यथा सन्मार्ग-
 वर्तिताया प्रशस्त एवमयमपीत्यर्थः । तथा वासो वासयिता निवासयिता ॥ वास-
 यतेरौणादिकोऽसुन् ॥ अभ्यंजनमभिष्यक्तं यथा भवति तथैजोदा ओजसो बलस्य
 दाता धारयिता वा । यद्वात्मा सततगामी । पितुरित्यन्नाम । व्याप्तमन्नं येन दत्तं ।
 तनूर्विस्तृतं वासो वस्त्रमभ्यंजनमभ्यंजनसाधनं घृततैलादिकं च येन दत्तं । यथै-
 जोदा बलस्य दातारं पाकस्थामानं तुरीयं स्वकीयप्रपितामहापेक्षया चतुर्थं ।
 यद्वा तुरीयं शूराणां तूर्वकं हिंसितारं भोजं शूराणां भोजयितारं रोहितस्य लो-
 हितवर्णस्य पूर्वोक्तस्याश्वस्य दातारं । एवंगुणकं पाकस्थामानमब्रवं । उक्तेन
 प्रकारेणास्तौषं । इदिति पूरकः ॥

॥ इति पंचमस्य सप्तम एकोनविंशो वर्गः ॥

यदिद्रेत्येकविंशत्यर्थं चतुर्थं सूक्तं काश्वगोचस्य देवातिथेराधं । वृक्षाश्चिन्म इत्येषा
 पुरउष्णिक् शिष्टास्वयुजो बृहत्यो युजः सतोबृहत्यः । स्यूरं राध इत्यादिभिस्त्रिसृभिः
 कुरुंगदानस्य स्तूयमानत्वात्तास्तद्देवताकाः । तत्पूर्वाः पंचदश्याद्याश्चतस्रः पूषदेव-
 ताका इन्द्रदेवताका वा शिष्टा ऐंशः । तथा चानुक्रांतं । यदिन्द्र सैका देवातिथि-
 स्तृचोऽन्यः पुरउष्णिगंतः कुरुंगस्य दानस्तुतिस्तत्पूर्वाश्चतस्रः सीष्यस्यो वेति ॥

महाव्रते निष्केवस्ये बार्हततृचाशीतावाद्याश्चतुर्दशर्चः शंसनीयाः । तथैव पंचमा-
रण्यके । यदिन्द्र प्रागपागुदग्निं चतुर्दश । ऐ० आ० ५. १०. । इति ॥ चातुर्वि-
धिकेऽहनि माध्यंदिने सवनेऽच्छावाकशस्त्र आद्यः प्रगाथो वैकल्पिकस्तोत्रियः ।
सूच्यते हि । यदिन्द्र प्रागपागुदग्यथा गौरो अपा कृतं । आ० ७. ४. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

यदिन्द्र प्रागपागुदङ् न्यग्वा हूयसे नृभिः ।

सिमां पुरु नृषूतो अस्यानवेऽसिं प्रशर्धं तुर्वशे ॥ १ ॥

यत् । इन्द्र । प्राक् । अपाक् । उदक् । न्यक् । वा । हूयसे । नृऽभिः ।

सिमं । पुरु । नृऽसूतः । असिं । आनवे । असिं । प्रऽशर्धं । तुर्वशे ॥ १ ॥

हे इन्द्र यत् यदि प्राक् प्राच्यां दिशि वर्तमानैः ॥ सप्तम्यंताद्विकृष्टाद्विहितस्या-
स्तातेरंचेलुक् । पा० ५. ३. ३०. । इति लुक् ॥ अपाक् प्रतीच्यां दिशि वर्तमानैः ।
यदि वोदक् उदीच्यां दिशि वर्तमानैः । यद्वा न्यक् नीच्यां दिश्यधस्ताद्वर्तमानैः ॥
न्यधी इति नेः प्रकृतिस्वरत्वं । उदात्तस्वरितयोर्यण इति परस्यानुदात्तस्य स्वरि-
तत्वं ॥ एवंभूतैर्नृभिः स्तोतृभिस्त्वं हूयसे स्वस्वकार्यायाहूयसे हे सिम श्रेष्ठेन्द्र । सिम
इति वै श्रेष्ठमाचक्षत इति वाजसनेयकं । यद्यप्येवं बहुभिराहूयसे तथाप्यानवे ।
आनुर्नाम राजा । तस्य पुत्रे राजर्षी पुरु बहुलं नृषूतो नृभिस्तदीयैः स्तोतृभिः
प्रेरितोऽसि भवसि । राज्ञो हितकरणे त्वां स्तोतारः प्रेरयंतीत्यर्थः ॥ षू प्रेरणे ।
अस्मात्कर्मणि निष्ठा । तृतीया कर्मणीति पूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वं ॥ अपि च हे
प्रशर्धं प्रकर्षेण शर्धयितरभिभवितरिन्द्र तुर्वश एतत्संज्ञे च राजनि नृषूतोऽसि ।
नृभिः प्रेरितो भवसि ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

यद्वा रुमे रुशमे श्यावके कृप इन्द्र मादयसे सचा ।

कणासस्त्वा ब्रह्मभिः स्तोमवाहस इन्द्रा यच्छंत्या गहि ॥ २ ॥

यत् । वा । रुमे । रुशमे । श्यावके । कृपे । इन्द्र । मादयसे । सचा ।

कणासः । त्वा । ब्रह्मऽभिः । स्तोमऽवाहसः । इन्द्र । आ । यच्छंति । आ । गहि ॥ २ ॥

यद्वा यद्यपि रुमादिषु चतुर्षु राजसु हे इन्द्र त्वं सचा सह मादयसे माद्यसि

तथापि स्तोमवाहसः स्तोमानां स्तोत्राणां बोढारः कस्तासः कस्तगोत्रा चक्षयो
ब्रह्मभिः परिवृढैर्मैत्रैर्विभिर्वा हे इन्द्र त्वत्प्रमायच्छन्ति । आगमयन्ति । यथा द्विती-
यार्धे तृतीया । ब्रह्मभिर्ब्रह्माणि हवींष्याभिमुख्येन प्रयच्छन्ति । ददति ॥ दाष्ट
दाने । पात्रेत्यादिना यच्छादेशः ॥ अतस्त्वमागहि । शीघ्रमागच्छ ॥ गमेल्लोष्टि
छांदसः शपो लुक् ॥

चातुर्विंशिकेऽहनि माध्यंदिनसवनेऽच्छावाकशस्त्रे यथेति प्रगाथोऽनुरूपः ।
सूचितं च । यथा गौरो अपा कृतमित्यच्छावाकस्य । आ० ७. ४. इति ॥

॥ तत्र प्रथमा सूक्ते तृतीया ॥

यथा गौरो अपा कृतं तृष्यन्त्येवेरिणं ।

आपित्वे नः प्रपित्वे तूयमा गहि कर्षेषु सु सचा पिब ॥३॥

यथा । गौरः । अपा । कृतं । तृष्यन् । एति । अर्च । इरिणं ।

आऽपित्वे । नः । प्रऽपित्वे । तूयं । आ । गहि । कर्षेषु । सु । सचा । पिब ॥३॥

गौरो गौरमृगस्तृष्यन् पिपासन् अपाद्भिरुदकैः ॥ व्यत्ययेनैकवचनं । ऊडिद-
मित्यादिना विभक्तेरुदात्तत्वं ॥ कृतं संपूर्णं कृतमिरिणं निस्तृणं तटाकदेशं यथा येन
प्रकारेणावेति अवगच्छति । अवशब्दोऽभिप्रेत्यर्थः । अभिमुखः सन् शीघ्रं
गच्छति तथापित्वे बंधुत्वे प्रपित्वे प्राप्ते सति हे इन्द्र त्वं नोऽस्मान् तूयं । क्षिप्रना-
मैतत् । शीघ्रमागहि । आगच्छ । आगत्य च कर्षेषु कर्षपुत्रेष्वस्मात् सचा सहैक-
यत्नेनैव विद्यमानं सर्वं सोमं सु सुष्ठु पिब ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

मंदंतु त्वा मघवन्निन्द्रेदेवो राधोदेयाय सुन्वते ।

आमुष्या सोममपिबश्चमू सुतं ज्येष्ठं तद्दधिषे सहः ॥४॥

मंदंतु । त्वा । मघऽवन् । इन्द्र । इन्देवः । राधऽदेयाय । सुन्वते ।

आऽमुष्यं । सोमं । अपिबः । चमू इति । सुतं । ज्येष्ठं । तत् । दधिषे । सहः ॥४॥

हे मघवन् धनवन्निन्द्र इन्देवः क्लेदनाः सोमास्त्वां मंदंतु । मादयंतु । हर्षयंतु ॥
मदेर्ष्यत्ययेन परस्मैपदं ॥ किमर्थं । सुन्वते सोमाभिषवं कुर्वते यजमानाय राधो-

देवाय राधसो धनस्य दानार्थं ॥ ददातेरचो यदिति भावे यत् । ईद्यतीतीकारः ।
यतोऽनाव इत्याद्युदात्तत्वे कृदुत्तरपदप्रकृतिस्वरत्वं । शतुरनुम इति सुन्वच्छ्रुत्परा
विभक्तिरुदात्ता ॥ अपि च त्वं सोममामुष्यामोषणं कृत्वा अदत्तमपि बलादपह-
त्याधिवः । पीतवानसि । स यज्ञवेशसं कृत्वा प्रासहा सोममपिबदिति श्रुतेः ।
कीदृशं सोमं । चमू चम्बोरधिषवणफलकयोः सुतमभिषुतं । यद्वा चमूभ्यां चम-
साभ्यां होतुर्मैत्रावरुणस्य च संबंधिभ्यां संस्कृताभिर्वसतीवरीभिः सुतमभिषुतं ।
यस्मादेवं तत्तस्मात्कारणात् ज्येष्ठं प्रशस्यतमं वृद्धतमं वा सहो बलं दधिषे । हे
इंद्र त्वं धारयसि । अतो मदीया अपि सोमास्त्वां मादयंतिति प्रार्थ्यते ॥

॥ अथ पंचमी ॥

प्र च॒क्रे सह॑सा सहो॑ ब॒भञ्ज॑ म॒न्युमो॑जसा ।

वि॒श्वे त इ॒न्द्र पृ॒तना॒यवो॑ य॒हो नि वृ॒क्षा इ॒व ये॒मिरे ॥ ५ ॥

प्र । च॒क्रे । सह॑सा । सहः॑ । ब॒भञ्ज॑ । म॒न्युं । ओज॑सा ।

वि॒श्वे । ते । इ॒न्द्र । पृ॒तना॒ऽयवः॑ । य॒हो इति॑ । नि । वृ॒क्षाःऽइ॒व । ये॒मिरे ॥ ५ ॥

स इंद्रः सहसात्मीयेनाभिभवेन वीर्यकर्मणा सहः शत्रूणामभिभवनं प्र चक्रे ।
प्रकर्षेण कृतवान् । तथौजसा बलेन मन्युं परकीयं क्रोधं बभञ्ज । भग्नवान् ।
उत्तरोऽर्द्धर्चः प्रथिष्यकृतः । हे यहो । महन्नामैतत् । हे महन्निंद्र विश्वे सर्वे पृतनायवो
युद्धकामाः शचवस्ते त्वया वृक्षा इव महीरुहा इव नियेमिरे । नियता आसन् ।
यथा वृक्षा निश्चलास्तिष्ठन्ति तद्वन्निर्व्यापारा अभूवन्नित्यर्थः ॥

॥ इति पंचमस्य सप्तमे चिंशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

स॒हस्रे॒णैव॑ स॒चते॑ यवी॒युधा॑ यस्त॒ आन॑कुप॒स्तुतिं॑ ।

पु॒त्रं प्रा॒वर्गं॑ कृ॒णुते॑ सु॒वीर्यं॑ दा॒प्नोति॑ नम॒उक्ति॑भिः ॥ ६ ॥

स॒हस्रे॒णऽइ॒व । स॒चते॑ । य॒विऽयु॒धा । यः । ते । आन॑द्र । उप॑ऽस्तुतिं ।

पु॒त्रं । प्रा॒वर्गं॑ । कृ॒णुते॑ । सु॒ऽवीर्यं॑ । दा॒प्नोति॑ । नम॒उक्ति॑भिः ॥ ६ ॥

हे इंद्र ते तवोपस्तुतिं स्तोत्रं यः पुरुष आनद्र प्राप्नोति त्वां प्रापयति ॥ अघ्नो-
तेर्लेङि ष्यत्ययेन परस्मैपदं ॥ --- सचते । समवैति ॥ षच समवाये ॥ सहस्रेणैव

यथा सहस्रसंख्येन बलेन तथेत्यर्थः । यश्च यजमानो नमउक्तिभिर्नमस्कारवचनैः
स्तोत्रैः सार्धं दास्योति हवींषि तुभ्यं ददाति ॥ दास्यु दाने । स यजमानः सुवीर्यं
शोभनवीर्ययुक्ते संयामे प्रावर्गे प्रकर्षेण शङ्खानां वर्जयितारं पुत्रं कृणुते । करोति ।
उत्पादयति । तत्प्रसादात्सुखेन इत्यर्थः ॥ प्रपूर्वाद्भुजेः कृत्यल्युटो बहुलमिति कर्तरि
घञ् । उपसर्गस्य घञ्यमनुष्य इति दीर्घः । आद्यादिनोत्तरपदांतोदात्तत्वं ॥ यद्वा
सुवीर्यं इत्येतत्पुत्रस्य विशेषणं ॥ द्वितीयार्थे सप्तमी ॥ शोभनवीर्यं पुत्रं ॥ बहुव्रीहौ
बीरवीर्यौ चेत्युत्तरपदाद्युदात्तत्वं ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

मा भेम मा अमिषोयस्य सख्ये तव ।

महत्ते वृष्णो अभिचक्ष्यं कृतं पश्येम तुर्वशं यदुं ॥ ७ ॥

मा । भेम । मा । अमिषम् । उयस्य । सख्ये । तव ।

महत् । ते । वृष्णः । अभिचक्ष्यं । कृतं । पश्येम । तुर्वशं । यदुं ॥ ७ ॥

हे इंद्र उयस्योद्गूर्णबलस्य तव सख्ये सखित्वे सति वयं मा भेम । मा भिषम् ।
कुतश्चिदपि शत्रोर्भीता मा भूम । मा अमिषम् । आन्ताः पीडिताश्च मा भूम । वृष्णः
कामानां वर्षितुस्ते तव संबन्धि महत्प्रभूतं कृतं वृचवधादिलक्षणं कर्माभिचक्ष्यं ।
अभितः ख्यापनीयं स्तोतव्यं । अतो महानुभावस्य तव सख्यं प्राप्तुं भीतिश्रमौ
न जायेते इत्यर्थः । तत्कथमवगम्यत इति चेदुच्यते । तुर्वशमेतत्संज्ञं राजर्षिं यदु-
मेतत्संज्ञं च तत्प्रसादात्सुखेन जीवन्तौ पश्येम । दृष्टवन्तः खलु वयं । अतः कार-
णात्तत्सख्यं प्राप्तस्य भयादिकं न जायत इत्येतदुपपन्नमित्यर्थः ॥

॥ अथाष्टमी ॥

सव्यामनु स्फिग्यं वावसे वृषा न दानो अस्य रोषति ।

मध्वा संपृक्ताः सारधेण धेनवस्तूयमेहि द्रवा पिब ॥ ८ ॥

सव्यां । अमुं । स्फिग्यं । वावसे । वृषा । न । दानः । अस्य । रोषति ।

मध्वा । संपृक्ताः । सारधेण । धेनवः । तूयं । आ । इहि । द्रव । पिब ॥ ८ ॥

वृषा कामानां वर्षितेन्द्रः सव्यां दक्षिणोत्तरां स्फिग्यं कटिप्रदेशमनु ॥ तृती-
यार्थेऽनोः कर्मप्रवचनीयत्वं ॥ सव्यया स्फिग्या शरीरैकदेशेनैव वावसे । वस्ते ।

सर्वभूतजातमाच्छादयति । स्वयं कुक्षं जगदतीत्य वर्तत इत्यर्थः । निगमांतरं च भवति । यदन्यथा स्फिग्वा क्षामवस्थाः । ऋग्वे० ३. ३२. ११. । इति । अपि च दानोऽवखंडयिता ॥ दान अवखंडने । पचाद्यच् ॥ स चास्येममिंद्रं न रोषति । न हिनस्ति ॥ रिष रुष हिंसायां ॥ इंद्रं हिंसितुं शक्तः कश्चिदपि नास्तीत्यर्थः । यद्वा दानो हविषां दाता यजमानास्येन्द्रस्य न रोषति । रोषं न जनयति । सर्वदा हविर्भिः परिचरतीत्यर्थः । उत्तरोऽर्द्धर्चः प्रत्यक्षकृतः । सारधेण । सरधा मधुमक्षिका । तत्संबन्धिना मध्वा मधुना । लुप्प्रोपममेतत् । मधुनेव रसवता क्षीरादिना श्रयणद्रव्येण संपृक्ताः संसृष्टाः संस्कृता धेनवो धेनुवत् प्रीतिजनका अस्मदीयाः सोमाः । यद्वा धिवेः प्रीणनार्थाद्धेनवः । प्रीणयितार इत्यर्थः । यत एवमतः कारणात् हे इंद्र तूयं क्षिप्रमेहि । अस्मत्समीपमागच्छ । आगत्य च द्रव । सोमा यस्मिन्बुत्तरवेदिलक्षणे स्थाने हूयन्ते तं देशं शीघ्रं गच्छ ॥ द्रु गताविति धातुः । द्यचोऽतस्तिड इति सांहितिको दीर्घः ॥ तदनंतरमध्वर्युणा दत्तं सोमं पिब । तेन सोमेन सम्यक् स्वोदरं पूरयेत्यर्थः ॥

॥ अथ नवमी ॥

अ॒श्वी र॒थी सु॒रूप इ॒जोमाँ इ॒न्द्र ते स॒खा ।

श्वा॒च॒भाजा व॒यसा स॒चते स॒दा च॒न्द्रो या॒ति स॒भामुप॑ ॥ ९ ॥

अ॒श्वी । र॒थी । सु॒रूपः । इत् । गोऽमाँ । इत् । इंद्र॑ । ते । स॒खा ।

श्वा॒च॒भाजा । व॒यसा । स॒चते । स॒दा । च॒न्द्रः । या॒ति । स॒भां । उप॑ ॥ ९ ॥

हे इंद्र ते तव सखा मित्रभूतः पुरुषोऽश्व्यादिगुणविशिष्ट एव भवति । इच्छद्ः प्रत्येकमभिसंबध्यते । अश्वीत् बहुभिरश्वैरूपेत एव भवति । न कदाचिदश्वैर्वियुज्यते । रथी रथवानेव स भवति । सुरूप इत् शोभनरूपः शोभनावयव एव स भवति । गोमाँ इत् बह्वीभिर्गोभिर्युक्त एव स भवति । न कदाचिदेतैर्वियुज्यत इत्यर्थः । अपि च श्वाचभाजा । श्वाचमिति धननाम । आश्वतनीयं शीघ्रं प्राप्तव्यं शोभनं धनं संभजतेहृग्धनसंयुक्तेन वयसा । अन्ननामैतत् । अन्नेन स सर्वदा सचते । समवैति । संगच्छते ॥ षच समवाये ॥ अत एव चंद्रः सर्वेषामाह्लादकः सन् सभां जनसंसदमुपयाति । उपगच्छति ॥

॥ अथ दशमी ॥

ऋश्यो न तृषन्वपानमा गहि पिवा सोमं वशं अन् ।

निमेघमानो मघवन्दिवेदिव ओजिष्ठं दधिषे सहः ॥ १० ॥

ऋश्यः । न । तृषन् । अ॒व॒ऽपानं । आ । ग॒हि । पि॒ब । सोमं । व॒शान् । अन् ।

नि॒ऽमेघ॒मानः । म॒घऽवन् । दि॒वे॒ऽदिवे । ओजिष्ठं । द॒धि॒षे । सहः ॥ १० ॥

हे इंद्र ऋश्यो न ऋश्याख्यो मृग इव तृषन् पिपासंस्त्वमवपानमवनीतं यह-
चमसादिषु पाचेष्टानीतं पातथ्यं सोममागहि । अभिगच्छ । गत्वा च तमस्मदीयं
सोमं वशं अन् अन्तुकामं यथाकामं पिब । यावता पीतेन पर्याप्तिर्जायते तावता
सोमेन स्वीदरं पूरयेत्यर्थः । अत एव सोमपानात् प्राप्तबलस्त्वं दिवे दिवे प्रति-
दिवसं निमेघमानो न्यंचवाङ्मुखानि वृष्ट्युदकानि सिंचन् हे मघवन्निंद्र ओजिष्ठ-
मोजस्वितममुद्गूर्णतमं सहो बलं दधिषे । धारयसि ॥ ओजस्विशब्दादिष्टनि
विन्मतोर्लुगिति विनो लुक् । टेरिति टिलोपः ॥

॥ इति पंचमस्य सप्तम एकविंशो वर्गः ॥

॥ अथैकादशी ॥

अध्वर्यो द्रावया त्वं सोममिंद्रः पिपासति ।

उप नूनं युयुजे वृषणा हरी आ च जगाम वृषहा ॥ ११ ॥

अध्वर्यो इति । द्रावय । त्वं । सोमं । इंद्रः । पि॒पा॒स॒ति ।

उप । नूनं । यु॒यु॒जे । वृष॒णा । हरी॒ इति । आ । च । ज॒गा॒म । वृष॒ऽहा ॥ ११ ॥

हे अध्वर्यो अध्वरस्य नेतृत्वं सोमं द्रावय । उत्तरवेदिलक्षणं स्थानं प्रापय ।
यद्वा रसात्मना द्रवणशीलं कुरु । अभिषुखित्यर्थः । किं कारणमिति चेत् । इंद्रः
पिपासति । इमं सोमं पातुमिच्छति । त्वयैतत्कथमवगतमिति चेत् तच्चाह । वृषणा
वर्षितारौ युवानौ वा हरी अध्वौ नूनमद्य युयुजे । उपगम्य सारथिर्योजितवान्नथे ।
वृषहा वृषस्य हंतेंद्रश्चाजगाम । आगतवान् ॥

॥ अथ द्वादशी ॥

स्वयं चित्स मन्यते दाप्नुर्जिनो यथा सोमस्य तृपसि ।

इदं ते अन्नं युज्यं समुक्षितं तस्येहि प्र द्रवा पिब ॥ १२ ॥

स्वयं । चित् । सः । मन्यते । दाप्नुरिः । जनः । यच । सोमस्य । तृपसि ।

इदं । ते । अन्नं । युज्यं । संऽउक्षितं । तस्य । आ । इहि । प्र । द्रव । पिब ॥ १२ ॥

दाप्नुरिदांश्चान् ॥ दाशतेरौणादिक उरिन् ॥ हविषां दाता स यजमानलक्षणो जनः स्वयं चित् स्वयमेवात्मनैव मन्यते । सर्वं जानाति । परायत्तप्रज्ञो न भवतीत्यर्थः । यच यस्मिञ्जने सोमस्य पानेन हे इन्द्र त्वं तृपसि तृप्यसि ॥ तृप तृप्य तृप्नो । तौदादिकः । शे तृप्तादीनां । पा० १. १. ५९. १. इति नुम् ॥ ते त्वदीयं युज्यं योग्यमिदमस्मदीयं सोमलक्षणमन्नं समुक्षितं सम्यक् पाचेष्वासिक्तं ॥ उक्ष सेचने । कर्मणि निष्ठा । गतिरनंतर इति गतेः प्रकृतिस्वरत्वं ॥ अतस्तं तादृशं सोममेहि । अभिगच्छ । प्रद्रव । शीघ्रं प्राप्नुहि । तदनंतरं पिब । पानं कुरु ॥

॥ अथ त्रयोदशी ॥

रथेष्टायाध्वर्यवः सोममिन्द्राय सोतन ।

अधि ब्रध्नस्याद्रयो वि चक्षते सुन्वंतो दाश्वध्वरं ॥ १३ ॥

रथेऽस्थाय । अध्वर्यवः । सोमं । इन्द्राय । सोतन ।

अधि । ब्रध्नस्य । अद्रयः । वि । चक्षते । सुन्वंतः । दाश्वऽअध्वरं ॥ १३ ॥

रथेष्टाय । रथे तिष्ठतीति रथेष्टः ॥ सुपि स्थ इति कप्रत्ययः । तत्पुरुषे कृति बहुलमिति सप्तम्या अलुक् ॥ एवंलक्षणायेन्द्राय हे अध्वर्यवः सोमं सोतन । अभिषुणुत ॥ षुज् अभिषवे । तन्नन्नप्रनयनाश्चेति तनबादेशः ॥ ब्रध्नस्य बुध्नस्य मूलस्याभिषवार्थं चर्मणि स्थापितस्योपराख्यस्य विस्तृतस्याश्मनोऽध्युपर्यद्रयोऽन्ये यावाणश्चतसृषु दिक्षु वर्तमाना दाश्वध्वरं दाशोर्दातुर्यजमानस्याध्वरो यागो येन निष्पद्यते तादृशं सोमं सुन्वंत ऋत्विङ्गिरपेक्षं स्वयमेवाभिषुण्वन्तो वि चक्षते । विशेषेण प्रकाशन्ते । सोमाभिषवेऽतिशयेनानुकूला वर्तन्ते इत्यर्थः । अथवाद्रयस्तैरद्रिभिर्हे अध्वर्यवः सोममभिषुणुतेति योज्यं ॥

॥ अथ चतुर्दशी ॥

उप ब्रध्नं वावाता वृषणा हरी इन्द्रमपसु वक्षतः ।

अर्वाचं त्वा सप्रयोऽध्वरश्चियो वहंतु सवनेदुप ॥ १४ ॥

उप१ ब्रध्नं । वावाता । वृषणा । हरी इति । इन्द्र । अपऽसु । वक्षतः ।

अर्वाचं । त्वा । सप्रयः । अध्वरऽअचियः । वहंतु । सवना । इत् । उप ॥ १४ ॥

ब्रध्नमंतरिक्षं वावाता संभक्तवन्तौ ॥ वनतेर्निष्ठायां छांदसं द्विर्वचनमिहभाव
 आत्वं धातुस्वरश्च । अन्येषामपि दृश्यत इति सांहितिकोऽभ्यासदीर्घः । यद्वा वा-
 वाता पुनःपुनर्गन्तौ ॥ वा गतिगन्धनयोः । अस्माद्यद्भुगन्तात्कर्तरि निष्ठा ॥ वृषणा
 वृषणी सेक्तारौ हरी हरणशीलावश्चावुक्तगुणी संतावपस्वस्मदीयेषु कर्मसु ॥
 अपसृशब्दः सकारांतः कर्मवचनः । पीवोपवसनानां छंदसि लोपो वक्तव्य इतीह
 सकारो लुप्यते ॥ तच्चेममिंद्रमुपवक्षतः । उपवहतां । उपानयतां ॥ वहतेर्लेङ्-
 डागमः । सिद्धुलमिति सिप् ॥ अपि चाध्वरश्रियोऽध्वरं सेवमानाः सप्तयः सर्पण-
 शीला अन्येऽपि त्वदीया अश्वाः सवना सवनानि प्रातःसवनादीन्यस्मद्यागसंब-
 धीनि प्रति हे इंद्र त्वामर्वाचमभिमुखमुपवहंतु । उपगमयंतु । इदिति पूरकः ॥

॥ अथ पंचदशी ॥

प्र पूषणं वृणीमहे युज्याय पुरुवसं ।

स शक्र शिष्य पुरुहूत नो धिया तुजे राये विमोचन ॥ १५ ॥

प्र । पूषणं । वृणीमहे । युज्याय । पुरुवसं ।

सः । शक्र । शिष्य । पुरुहूत । नः । धिया । तुजे । राये । विमोचन ॥ १५ ॥

इदमाद्यासु चतसृषु पूषण इंद्रस्य च लिंगसङ्गावादेता उभयथा व्याख्यायन्ते ।
 पुरुवसं बहुधनं पूषणं पोषकमिंद्रं यज्ञैतत्संज्ञं देवं प्र वृणीमहे । प्रकर्षेण संभ-
 जामहे । किमर्थं । युज्याय । युंक्त इति युङ् सखा । तस्य भावाय । सखित्वायेत्यर्थः ।
 हे शक्र शक्त पुरुहूत बहुभिराहूत हे विमोचन पापाद्विमोचयितरिंद्र पूषन्वा स
 त्वं नोऽस्मान् धियात्मीयया बुद्ध्या शिष्य । शक्तान् कर्तुमिच्छ । किमर्थं । राये
 धनाय धनप्राप्त्यर्थं तुजे शबून् तोजयितुं हिंसितुं ॥ तुज हिंसायां । अस्माकृत्यार्थं
 केन्प्रत्ययः ॥ यद्वा राय इति क्रियायहणं कर्तव्यमिति कर्मणः संप्रदानत्वाच्चतुर्ची ।
 जातावेकवचनं ॥ रायो धनानि धिया स्तुत्या प्रीतः सन् नोऽस्मभ्यं शिष्य । देहि ॥
 शिष्यतिर्दानकर्मा । ऊडिदमिति रायो विभक्तिरुदात्ता ॥

॥ इति पंचमस्य सप्तमे द्वाविंशो वर्गः ॥

॥ अथ षोडशी ॥

सं नः शिशीहि भुरिजोरिव क्षुरं रास्व रायो विमोचन ।

त्वे तच्चः सुवेदमुस्त्रियं वसु यं त्वं हिनोषि मर्त्यं ॥ १६ ॥

सं । नः । शिशीहि । भुरिजोऽइव । क्षुरं । रास्व । रायः । विऽमोचन ।
 ते इति । तत् । नः । सुऽवेदं । उस्त्रियं । वसु । यं । त्वं । हिनोषि । मर्त्यं ॥ १६ ॥

हे इंद्र पूषन्वा नोऽस्मान् सं शिशीहि । सम्यक् निश्च । तीक्ष्णबुद्धीन् कुरु ।
 भुरिजोरिव । बाहुनामैतत् । नापितस्य बाहोरिव स्थितं क्षुरमिव । अपि च हे
 विमोचन पापाद्विमोचन पापाद्विमोचयितः रायो धनानि रास्व । अस्मभ्यं देहि ॥
 रा दाने ॥ तत्कस्य हेतोः । ते त्वयि खलूस्त्रियं । उस्त्रा गावः । तत्संबद्धं तद्वसु निवासकं
 धनं नोऽस्माकं सुवेदं सुलभं नात्येषु देवेषु । यं धनसमूहं मर्त्यं मनुष्यं स्तोतारं प्रति
 त्वं हिनोषि प्रेरयसि तद्वसु त्वयीत्यन्वयः । यत एवं तस्माद्रास्वेति योज्यं ॥

॥ अथ सप्तदशी ॥

वेमि त्वा पूषन्मृजसे वेमि स्तोतव आघृणे ।

न तस्य वेम्यरणं हि तद्वसो स्तुषे पञ्चाय साक्षे ॥ १७ ॥

वेमि । त्वा । पूषन् । मृजसे । वेमि । स्तोतवे । आघृणे ।

न । तस्य । वेमि । अरणं । हि । तत् । वसो इति । स्तुषे । पञ्चाय । साक्षे ॥ १७ ॥

हे पूषन् पोषकेन्द्र एतत्संज्ञ वा देव त्वा त्वामृजसे प्रसाधयितुं वेमि । कामये ।
 आघृणे आगतदीप्ते स्तोतवे त्वां स्तोतुं वेमि । कामये । यत्तद्व्यतिरिक्तं देवतांतरं
 तस्य स्तोत्रं न वेमि । न कामये । तत्कुत इति चेत् । हि यस्मादरणमरमणम-
 सुखकरं । अतस्त्वामेव स्तोतुं कामय इत्यर्थः । हे वसो वासक स्तुषे स्तुवते पञ्चाय
 प्रार्जकाय स्तोत्राणां साक्षे । साम स्तोत्रं । सामर्थ्यादत्र तद्वान् लक्ष्यते । तद्वते ।
 यद्वा पञ्च इति कक्षीवत आख्या । आम्नातं हि । यद्वा पञ्चासो अश्विना हवन्ते
 । ऋग्वे० १. ११७. १०. । इति । तस्मै कक्षीवत इव मद्यं । सामर्थ्यादुपमार्थो लभ्यते ।
 अपेक्षितं धनं देहीति शेषः ॥

॥ अथाष्टादशी ॥

परा गावो यवसं कक्षिदाघृणे नित्यं रेक्खो अमर्त्य ।

अस्माकं पूषन्विता शिवो भव मंहिष्ठो वाजसातये ॥ १८ ॥

परा । गावः । यवसं । कत् । चित् । आघृणे । नित्यं । रेक्खः । अमर्त्य ।

अस्माकं । पूषन् । अविता । शिवः । भव । मंहिष्ठः । वाजसातये ॥ १८ ॥

हे आपृषो आगतदीप्ते पूषचिंद्र वा कश्चित् कस्मिंश्चित्कालेऽसदीप्य गच्छे
यवसं तृषं भक्षितुं परा गच्छन्ति । हे अमर्त्य अमरण देव तदानीं रेज्यस्तस्योदयं
धनं नित्यमस्माकं ध्रुवमस्तु । चोरव्याघ्रादिभिर्हिंसितं मा भूत् । अपि च हे पूषन्
पोषयितरस्माकमविता रक्षिता भूत्वा शिवः सुखकरो भव । तथा वाजसातये
वाजस्यान्वस्य बलस्य वा संभजनार्थं मंहिष्ठो दातृतमो भव ॥

॥ अथैकोनविंशी ॥

स्थूरं राधः शताश्वं कुंरुंगस्य दिविष्टिषु ।

राज्ञस्त्वेषस्य सुभगस्य रातिषु तुर्वशेषु मन्महि ॥ १९ ॥

स्थूरं । राधः । शतऽश्वं । कुंरुंगस्य । दिविष्टिषु ।

राज्ञः । त्वेषस्य । सुऽभगस्य । रातिषु । तुर्वशेषु । अमन्महि ॥ १९ ॥

इदमादिकेन तृचेन देवातिथिः कुंरुंगनाम्नो राज्ञो दानं स्तौति । कुंरुंगस्य ।
कुरुन् जेतुं गच्छति कुलं गच्छतीति वा कुंरुंगः ॥ डोऽन्यथापि दृश्यत इति
गमेर्डः । पृषोदरादिः ॥ एतत्संज्ञस्य त्वेषस्य दीप्तस्य सुभगस्य शोभनधनस्यैवं-
भूतस्य राज्ञः संबंधिनीषु दिविष्टिषु दिवः स्वर्गस्यैषणेषु प्राप्तिहेतुभूतासु याग-
क्रियासु रातिषु दानेषु दक्षिणारूपेषु सत्सु तुर्वशेषु । मनुष्यनामैतत् । निर्धारणे
सप्तमी । मनुष्येषु मध्ये वयं स्थूरं स्थूलं प्रभूतं शताश्वमश्वानां शतेन युक्तं राधो
धनममन्महि । अज्ञासिष्य । अलभामहीत्यर्थः ॥

॥ अथ विंशी ॥

धीभिः सातानि काखस्य वाजिनः प्रियमेधैरभिद्युभिः ।

षष्टिं सहस्रान् निर्मेजामजे निर्यूथानि गवामृषिः ॥ २० ॥

धीभिः । सातानि । काखस्य । वाजिनः । प्रियऽमेधैः । अभिद्युऽभिः ।

षष्टिं । सहस्रां । अन् । निऽमजां । अजे । निः । यूथानि । गवां । ऋषिः ॥ २० ॥

काखस्य कखपुत्रस्य वाजिनो हविष्मतो मेधातिथेः संबंधिभिर्धीभिर्ध्यातृभिः
स्तौतृभिः सातानि संभक्तान्यभिद्युभिरभिगतदीप्तिभिः प्रियमेधैरेतत्संज्ञैश्च ऋषिभिः
सेवितानि निर्मेजां निःशेषेण शुद्धानां गवां षष्टिं सहस्रा षष्टिसंख्याकानि सह-
स्राणि यूथान्यृषिर्देवातिथिरहमन् पश्चात् निरजे । निःशेषेणागच्छं । साकल्येन

प्राप्तवानस्मि ॥ अज गतिक्षेपणयोः ॥ यथा प्रियमेधानां काष्ठानां च गवां
यूषानि राक्षा दत्तानि तत्प्रतिगृहीतं एवं तेन दत्तानि मया प्रतिगृह्यंत इत्यर्थः ॥

॥ अथैकविंशी ॥

वृक्षाश्चिन्मे अभिपित्वे अरारणुः ।

गां भजंत मेहनाश्चं भजंत मेहना ॥ २९ ॥

वृक्षाः । चित् । मे । अभिऽपित्वे । अरारणुः ।

गां । भजंत । मेहना । अश्चं । भजंत । मेहना ॥ २९ ॥

मे मयाभिपित्वे पूर्वोक्ते धनेऽभिप्राप्ते सति वृक्षाश्चित् वृक्षा अप्यरारणुः ।
अशब्दयन् । कथमिति तदाह । इमं ऋषयो मेहना मंहनीयां प्रशस्यां गां भजंत ।
असेवंत । अलभंत । मेहना मंहनीयमश्चं च भजंत । अलभंतेति ॥ गामश्चमिति
जात्यभिप्रायमेकवचनं ॥ यद्वा मेहनेति म इह नेति पदचयात्मकमेकं पदं । यदाह
यास्कः । यदिन्द्रं चिचं चायनीयं मंहनीयं धनमस्ति । यन्म इह नास्तीति वा
त्रीणि मध्यमानि पदानि ॥ तदेवं व्याख्येयं । इमं ऋषयो गामश्चं चालभंत ।
इहास्मिन्वाजनि प्रशस्तस्य धनस्य तद्दानं मम नासीन्मम नासीदिति वृक्षप्रमुखा
सर्वेऽपि जनाः प्रोचुरित्यर्थः ॥

॥ इति पंचमस्य सप्तमे चयस्त्रिंशो वर्गः ॥

वेदार्थस्य प्रकाशेन तमो हार्दं निवारयन् ।

पुमर्थाश्चतुरो देयाद्विद्यातीर्थमहेश्वरः ॥

इति श्रीमद्राजाधिराजपरमेश्वरवैदिकमार्गप्रवर्तकश्रीवीरबुद्धभूपालसाम्राज्यधुरं-
धरेण सायणाचार्येण विरचिते माधवीये वेदार्थप्रकाशे ऋक्संहिताभाषे
पंचमाष्टके सप्तमोऽध्यायः ॥

यस्य निःश्रसितं वेदा यो वेदेभ्योऽखिलं जगत् ।

निर्ममे तमहं वंदे विद्यातीर्थमहेश्वरं ॥

अथाष्टमो व्याख्यातुमारभ्यते । अष्टमे मंडले प्रथमेऽनुवाके चत्वारि सूक्तानि
व्याकृतानि । दूरादित्येकोनचत्वारिंशद्वचं पंचमं सूक्तं कण्वगोचस्य ब्रह्मातिथेरार्थं ।

आदितः षट्त्रिंशत्त्रायश्चः । ततो हे बृहत्यौ । अंतिमानुष्टुप् । अंत्येषु पंचस्वर्चेषु
चेदिपुचस्य कमुनाचो राज्ञो दानं स्तूयते । अतस्त्वेवताकाः । शिष्टा आश्विन्यः ।
तथा चानुक्रांतं । दूरादेकान्नचत्वारिंशद्ब्रह्मातिथिराश्विनं द्विवृहत्यनुष्टुवंतमं तथाः
पंचार्चर्चाश्चैद्यस्य कशोर्दानस्तुतिरिति ॥ प्रातरनुवाक आश्विनशस्त्रयोराश्विने क्रान्ती
गायत्रे छंदस्यंत्यनुचवर्जमिदं सूक्तं । सूच्यते हि । दूरादिहेवेति तिस्र उक्तमा उद्धरेत्
। आ० ४. १५. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

दूरादिहेव यत्सत्यरुणप्सुरशिश्वितत् । वि भानुं विश्वधातनत् ॥ १ ॥

दूरात् । ईहऽईव । यत् । सती । अरुणऽप्सुः । अशिश्वितत् । वि । भानुं । विश्वधा । अतनत् ॥ १ ॥

दूरात् दूरत एव विप्रकृष्ट एव नभसः प्राक्प्रदेशे वर्तमानेहेव सतीह समीपे
विद्यमानेव ॥ अस्तेः शतरि असोरहोप उगितश्चेति डीप् । शतुरनुम इति ज्ञद्या
उदात्तत्वं ॥ अरुणप्सुरारोचमानरूपा । ईहश्रुषा यद्यदाशिश्वितत् अश्वेतयत् ॥
श्विता वर्णे । अस्माख्यंताल्लुङि चङि रूपं । यद्वृत्तान्नित्यमिति निघातप्रतिषेधः ॥
तदा भानुं दीप्तिं विश्वधा बहुविधं व्यतनत् । विस्तारितवती ॥ तनोतेर्ब्यत्ययेन शप् ॥
ईहशीमुषसं हे अश्विनौ सचेथे इत्युत्तरयैकवाक्यता । यद्वा प्रातरनुवाक्य उषस्येन
कांडेनोषा स्तुता सती प्रादुर्बभूव । हे अश्विनौ शंसिथमाणमाश्विनं क्रतुं श्रोतुं
युवामपि प्रादुर्भवतमित्यध्याहारिण वाक्यं पूरणीयं ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

नृवहसा मनोयुजा रथेन पृथुपाजसा । सचेथे अश्विनोषसं ॥ २ ॥

नृऽवत् । दसा । मनऽयुजा । रथेन । पृथुऽपाजसा । सचेथे इति । अश्विना । उषसं ॥ २ ॥

हे दसा दसौ दर्शनीयौ शबूणामुपक्षपयितारौ वा ॥ सुपां सुल्लिगित्याकारः ॥
ईहशी हे अश्विनाश्विनौ नृवत् नृभिर्नंतृभिस्तुल्यं वर्तमानौ युवां ॥ तेन तुल्यमिति
प्रथमार्थे वतिः ॥ यद्वा नृवती ॥ नृशब्दान्मतुपच्छांदसत्वं । रश्रुतिसामान्याद्वा
छंदसीर इति वत्त्वं । डीपच्छांदसो लुक् । ह्रस्वन्नुच्चां मतुबिति मतुप उदात्तत्वं ॥
ईहशीमुषसं रथेनात्मीयेन वाहनेन सचेथे । सम्यगागच्छथः ॥ षच समवाये ॥
यद्वा सचतिः सेवनार्थः । सचेथे । सेवेथे । तदाह यास्कः । सचस्वा नः स्वस्तये
सेवस्व नः स्वस्तय इति । कीदृशेन रथेन । मनोयुजा मनसैव व्यापारांतरनिरपेक्षेण

स्मरणमाषेणार्थैर्युज्यमानेन पृथुपाजसा विस्तीर्णबलेन बह्वेन वा । उषसोऽनं-
तरमश्विनोः स्तूयमानत्वात्तामश्विनौ गच्छत इत्युच्यते ॥

॥ अथ तृतीया ॥

युवाभ्यां वाजिनीवसू प्रति स्तोमा अहक्षत । वाचं दूतो यथोहिषे ॥३॥

युवाभ्यां । वाजिनीवसू इति वाजिनीऽवसू । प्रति । स्तोमाः । अहक्षत । वाचं ।
दूतः । यथा । ओहिषे ॥३॥

हे वाजिनीवसू । वाजो हविर्लक्षणमन्नं । तद्युक्ता यागक्रिया वाजिनी । तस्यां
वसु धनं ययोरस्ति तौ तथोक्तौ । यद्वा न्ययुक्तं स्तोतृभ्यो देयं वसु धनं ययोरस्ति
तादृशौ । हे अश्विनौ युवाभ्यां स्तोमा अस्माभिः कृतानि स्तोत्राणि प्रत्यहक्षत ।
प्रतिदृश्यंतां ॥ दृशेच्छांदसः कर्मणि लुङ् । लिङ्सिचावात्मनेपदेष्विति कित्वात्सु-
जहशोरित्यमभावः । षत्वकत्वषत्वानि ॥ अहं च यथा येन प्रकारेण दूतः प्रेथो
वाचं स्वामिनो वाक्यं याचते तथा युवयोः प्रीतिपूर्विकां वाचमोहिषे ॥ पुरुष-
व्यत्ययः ॥ याचे ॥ उहिरर्देने याचन इत्यर्थः । व्यत्ययेनात्मनेपदं ॥ यद्वा दूतो
यथा स्वामिनोक्तां वाचं विदेशस्थमन्यं प्रापयति एवमहमपि स्तुतिरूपां वाच-
मोहिषे । वहे । युवां प्रापयामि ॥ वहेर्यत्ययेन मध्यमः । छांदसं संप्रसारणं ।
छंदस्युभयथेत्याहधातुक्त्वादिडागमः । शबभावो लघूपधगुणश्च । एङि पररूप-
मिति पररूपत्वं ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

पुरुप्रिया ए उतये पुरुमंद्रा पुरुवसू । स्तुषे कखासो अश्विना ॥४॥

पुरुऽप्रिया । नः । उतये । पुरुऽमंद्रा । पुरुवसू इति पुरुऽवसू । स्तुषे । कखासः ।
अश्विना ॥४॥

पुरुप्रिया बहूनां प्रियौ पुरुमंद्रा बहुमदौ बहूनां मादयितारौ वा । यद्वा पुरु
बहुलं माद्यंती पुरुवसू बहुधनौ । ईदृशावश्विनाश्विनौ नोऽस्माकमूतये रक्षणाय
कखासः कखगोषा वयं स्तुषे । स्तुमहे ॥ पुरुषवचनयोर्यत्ययः ॥ यद्वा कखास
इति पूजार्थं बहुवचनं । क्षुधिरात्मानं संबोध्य ब्रूते । हे अंतरात्मन् कखासः
कखगोषस्त्वं स्तुषे । अश्विनौ स्तुहि ॥

॥ अथ पंचमी ॥

मंहिष्ठा वाजसातमेषयता शुभस्पती । गंतारा दाशुषो गृहं ॥ ५ ॥

मंहिष्ठा । वाजसातमा । इषयता । शुभः । पती इति । गंतारा । दाशुषः । गृहं ॥ ५ ॥

मंहिष्ठा मंहिष्ठी मंहनीयी पूजनीयी यद्वा दातृतमौ वाजसातमा । वाजोऽन्नं बलं वा । तस्यातिशयेन दातारी । यद्वा वाजो हविलक्ष्णमन्नं तस्य संभक्तृतमौ ॥ सनोतेः सनतेर्वा जनसनेति विट् । विड्नोरनुनासिकस्यात्वं ॥ इषयता स्तोतृभ्य इषमन्नं कुर्वती ॥ इट्शब्दात्तकरोतीति णिच् । शेरिष्ठवद्भावेन टिलोपे प्राप्ते प्रकृत्यैकाजिति प्रकृतिभावः ॥ यद्वेषयंतैषयंतौ श्रेयांसि प्रापयंतौ ॥ इष गतौ । अस्माद्धेतुमश्निच् । संज्ञापूर्वकस्य विधेरनित्यत्वाद्गुणाभावः ॥ शुभः शोभनस्य धनस्योदकस्य वा पती स्वामिनी ॥ षष्ठ्याः पतिपुत्रेति विसर्जनीयस्य सत्वं ॥ दाशुषश्चरुपुरोडाशादीनि दत्तवतो यजमानस्य गृहं गंतारा गमनशीलौ ॥ गमेस्ताच्छीलिकस्तुन् । अतो न लोकाव्ययेति कर्मणि षष्ठ्याः प्रतिषेधः ॥ ईदृशावश्चिनौ स्तुम इति शेषः ॥

॥ इति पंचमस्याष्टमे प्रथमो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

ता सुदेवाय दाशुषे सुमेधामवितारिणी । घृतैर्गव्यूतिमुक्षतं ॥ ६ ॥

ता । सुदेवाय । दाशुषे । सुमेधां । अविऽतारिणी । घृतैः । गव्यूतिं । उक्षतं ॥ ६ ॥

हे अश्विनौ ता तौ तादृशी युवां सुदेवाय । शोभना देवा येन यष्टव्याः स तथोक्तः ॥ बहुव्रीहौ नञ्सुभ्यामित्युत्तरपदांतोदात्तत्वं ॥ तस्मै दाशुषे हविर्दत्तवते यजमानाय ॥ तादर्थ्ये चतुर्थी ॥ ईदृग्यजमानार्थं सुमेधां शोभनयज्ञामवितारिणी । वितरणं विगमनमपायः । अनपायिनी ॥ नञ्समासेऽव्ययपूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वं ॥ ईदृशी गव्यूतिं । गावो यूयं संयुज्यंतेऽचेति गव्यूतिर्गोसंचारभूमिः ॥ गोयूतौ छंदसीत्यवादेशः ॥ तां घृतैः क्षरणशीलैरुदकैरुक्षतं । सिंचतं ॥ उक्ष सेचने ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

आ नः स्तोममुप द्रवतूयं श्येनेभिराशुभिः । यातमश्वेभिरश्विना ॥ ७ ॥

आ । नः । स्तोमं । उप । द्रवत् । तूयं । श्येनेभिः । आशुभिः । यातं । अश्वेभिः । अश्विना ॥ ७ ॥

हे अश्विनाश्विनौ नोऽस्माकं स्तोमं स्तोचमश्वेभिरश्वैः । द्रवत् तूयमित्युभे
क्षिप्रनामनी । एकः पूरकः । तूयं क्षिप्रमुपायातं । उपगच्छतं । यद्वा द्रवदिति
स्तोमविशेषणं । द्रवत् शीघ्रं प्रवर्तमानं स्तोममित्यर्थः । कीदृशैरश्वैः । श्येनेभिः
शंसनीयगामिभिः प्रशस्यगमनैराशुभिः शीघ्रगैः ॥

॥ अथाष्टमी ॥

येभिस्त्रिस्रः परावतो दिवो विश्वानि रोचना । चीरकून्परिदीयथः ॥८॥

येभिः । तिस्रः । पराऽवतः । दिवः । विश्वानि । रोचना । चीन् । अकून् । परिऽदीयथः ॥८॥

हे अश्विनौ तिस्रो दिवस्त्रीन्द्रिवसान् चीनकून् तिस्रो रात्रीश्च ॥ अत्यंतसंयोगे
द्वितीया ॥ एतावतं कालं विश्वानि सर्वाणि व्याप्तानि वा रोचना रोचमानानि
नक्षत्ररूपाणि देवगृहाणि परावतो दूरदेशाद्येभिर्यैरश्वैः परिदीयथः परिगच्छथः ॥
दीयतिर्गतिकर्मा ॥ तैरस्माकं स्तोचमुपयातमिति पूर्वचान्वयः ॥

॥ अथ नवमी ॥

उत नो गोमतीरिष उत सातीरहर्विदा । वि पथः सातये सितं ॥९॥

उत । नः । गोऽमतीः । इषः । उत । सातीः । अहः । विदा । वि । पथः । सातये । सितं ॥९॥

उतापि च हे अहर्विदा अहो लंभयितारौ । यद्वाहि प्रभातसमये वेदितव्यौ
स्तोतव्यौ नोऽस्मभ्यं गोमतीर्बहुभिर्गोभिर्युक्ता इषोऽन्नानि दत्तमिति शेषः । उतापि
च सातीः संभजनीया दातव्या वा रायश्चास्मभ्यं दत्तं ॥ सनतेः सनोतेर्वा कर्मणि
क्तिन् । जनसनखनामित्यात्वं । ऊतियूतीत्यादिना क्तिन् उदात्तत्वं निपात्यते ॥
अपि चास्माकं सातय उक्तानां गवादीनां लाभाय संभजनाय वा पथस्तदुपा-
यरूपान्मार्गान् वि सितं । विशेषेण बध्नीतं । यथान्ये न प्रविशन्ति तथा कुस्त-
मित्यर्थः ॥ षिञ् बंधने । छांदसो विकरणस्य लुक् । यद्वोपसर्गवशादयं धातुः
स्वार्थविपरीते बंधनाभावे वर्तते । प्रस्मरणं प्रस्थानमिति यथा ॥ पथो मार्गान्
विसितं । विमुंचतं । प्रदर्शयतमित्यर्थः ॥ पथिन्शब्दोऽन्तोदात्तः । तस्य शसि टिलोप
उदात्तनिवृत्तिस्वरेण शस उदात्तत्वं ॥

॥ अथ दशमी ॥

आ नो गोमंतमश्विना सुवीरं सुरथं रयिं । वोळ्हमश्वावतीरिषः ॥१०॥

आ । नः । गोऽमंतं । अश्विना । सुऽवीरं । सुऽरथं । रयिं । वोळ्हं । अश्वऽवतीः । इषः ॥१०॥

हे अश्विनाश्विनी नोऽस्मभ्यं रयिं धनमावोळ्ळं । आवहतं । आहरतं ॥ बहेर्लोडि
छांदसः शपो लुक् । ढत्वधत्वष्ट्वढलोपेषु कृतेषु सहिवहोरोदवर्णस्येत्योत्वं ॥ कीदृशं
रयिं । गोमंतं बह्वीभिर्गोभिर्युक्तं सुवीरं । वीर्याज्जायंत इति वीराः पुत्राः । शोभ-
नैस्त्रैरुपेतं । विविधमीरयंति शत्रूनि वा वीराः शूराः । तैरुपेतं । सुरथं शोभ-
नरथेन युक्तं । अपि चाश्ववतीरश्वयुक्ताः ॥ मंचे सोमाश्वेति मतौ दीर्घः ॥ इषः
इष्यमाणान्यन्नानि चास्मभ्यमावहतं ॥

॥ इति पंचमस्याष्टमे द्वितीयो वर्गः ॥

द्विदेवत्यस्याश्विनयहस्य वावृधानेत्येषा याज्या । सूच्यते हि । होता यक्षदश्विना
नासत्या वावृधाना शुभस्पती । आ० ५. ५. । इति ॥

॥ सैवेकादशी ॥

वावृधाना शुभस्पती दक्षा हिरण्यवर्तनी । पिबतं सोम्यं मधु ॥ ११ ॥
ववृधाना । शुभः । पती इति । दक्षा । हिरण्यवर्तनी इति हिरण्यऽवर्तनी । पिबतं ।
सोम्यं । मधु ॥ ११ ॥

हे शुभस्पती शुभः शोभनस्यालंकारस्योदकस्य वा पती स्वामिनी हे
अश्विनी ॥ सुबामंचित इति षष्ठ्यंतस्य परांगवद्भावात् षष्ठ्यामंचितसमुदाय-
स्याष्टमिकं सर्वानुदासत्वं ॥ दक्षा दर्शनीयौ शत्रूणामुपक्षपयितारौ वा हिरण्यवर्तनी
हिरण्यमयमार्गौ । यद्वा वर्ततेऽस्मिन्निति वर्तनी रथः । हिरण्यमयो रथो ययोस्त्री ।
यद्वा वर्तनि वर्तनमाचरणं । हितरमणीयाचरणी । ववृधाना प्रवृद्धौ ॥ वृधेर्लिटः
कानच् ॥ ईदृशी युवां सोम्यं सोममयं मधु माधुर्योपेतं मदकरं वा रसं पिबतं ॥

॥ अथ द्वादशी ॥

अस्मभ्यं वाजिनीवसू मघवद्वयं सप्रथः । छर्दियैतमदाभ्यं ॥ १२ ॥

अस्मभ्यं । वाजिनीवसू इति वाजिनीऽवसू । मघवत्ऽभ्यः । च । सऽप्रथः । छर्दिः ।
यंतं । अदाभ्यं ॥ १२ ॥

हे वाजिनीवसू । वाजिनी हविर्युक्ता यागक्रिया । तस्यां वसु धनं हविर्भा-
गलक्षणं ययोस्तथाविधौ । हे अश्विनावस्मभ्यं स्तोतृभ्यो मघवद्वयः । मघं धनं
हविलक्षणं । तद्वद्भ्यो यजमानेभ्यश्च सप्रथः सर्वतः पृथु विस्तीर्यमदाभ्यं केनाप-

हिंस्रं छदिः । गृहनामेतत् । गृहं यंतं । नियच्छतं । दक्षमिति यावत् ॥ यमेच्छांदसः
शयो लुक् । छंदस्युभयथेत्याह धातुकत्वेन डिङ्भाभावादनुनासिकलोपाभावः ॥

॥ अथ त्रयोदशी ॥

नि षु ब्रह्म जनानां याविष्टं तूयमा गंतं । मो ष्वन्यां उपारतं ॥ १३ ॥
नि । सु । ब्रह्म । जनानां । या । अविष्टं । तूयं । आ । गतं । मो इति । सु । अन्यान् ।
उप । अरतं ॥ १३ ॥

हे अश्विनौ या यौ युवां जनानां प्राणिनां मध्ये ब्रह्म ब्राह्मणजातिं सु सुषु
नि नितरामविष्टं अरक्षिष्टं । यद्वा जनानां यजमानानां ब्रह्म परिवृढं स्तोत्रं
हविलक्ष्णमन्नं वा यौ युवां न्यविष्टं न्यगच्छतं ॥ अवतिर्गत्यर्थः ॥ तौ युवां तूयं
क्षिप्रमागतं । अस्मान्पागच्छतं । अन्यानस्मद्यतिरिक्तान्यजमानान् मो मैव
सूपारतं । उपगमतं । कदाचिदपि मैव प्राप्तुमित्यर्थः ॥ अर्तेर्माङि लुङि सर्ति-
शास्त्यतिभ्यश्चेति चुरडादेशः ॥

आपराह्णिके प्रवर्ग्ये घर्मस्य हविषोऽस्य पिबतमिति द्वितीया याज्या । सूचितं
च । अस्य पिबतमश्विनेति वा प्रेषितो होता । आ० ४. ७. इति ॥

॥ सैषा सूक्ते चतुर्दशी ॥

अस्य पिबतमश्विना युवं मदस्य चारुणः । मध्वो रातस्य धिष्ण्या ॥ १४ ॥

अस्य । पिबतं । अश्विना । युवं । मदस्य । चारुणः । मध्वः । रातस्य । धिष्ण्या ॥ १४ ॥

हे अश्विनाश्विनौ हे धिष्ण्या । धिष्ण्या स्तुतिः । तदहौ युवं युवां मदस्य
मदकरस्य चारुणः शोभनस्य रातस्यास्माभिर्दत्तस्यास्य मध्वो मधुरस्य सोमस्य
स्वांशलक्षणं भागं पिबतं ॥ यद्वा द्वितीयार्थे षष्ठी ॥ इमं सोमं पिबतं ॥

॥ अथ पंचदशी ॥

अस्मे आ वहतं रयिं शतवंतं सहस्रिणं । पुरुक्षुं विश्वधायसं ॥ १५ ॥

अस्मे इति । आ । वहतं । रयिं । शतऽवंतं । सहस्रिणं । पुरुऽक्षुं । विश्वऽधायसं ॥ १५ ॥

हे अश्विनावस्मे अस्मभ्यं रयिं धनमावहतं । आनयतं । कथंभूतं । शतवंतं
शतसंख्योपेतं सहस्रिणं सहस्रसंख्योपेतं च पुरुक्षुं बहुनिवासं यद्वा पुरुभिर्बहुभिः

स्तुत्वं विश्वधायसं विश्वेषां सर्वेषामस्मदीयानां धारकं ॥ वहिहाभाऽभ्यर्च्यंसीति
दधातेरसम् । शिदित्यनुवृत्तेर्यिदंज्ञावेन युगागमः ॥

॥ इति पंचमस्याष्टमे तृतीयो वर्गः ॥

॥ अथ षोडशी ॥

पुरु॒षा चि॒द्धि वां॑ नरा॒ वि॒ह्रय॑न्ते मनी॒षिणः॑ । वा॒घद्वि॒रश्वि॒ना ग॑तं ॥१६॥

पुरु॒ऽषा । चि॒त् । हि । वां॑ । नरा॒ । वि॒ह्रय॑न्ते । मनी॒षिणः॑ । वा॒घत् । ऽभिः॑ । अ॒श्वि॒ना ।

आ । ग॑तं ॥१६॥

हे नरा नरौ स्तोतृणां धनस्य नेतारावश्विनौ मनीषिणो मनस ईशितारः
स्तोतारो वां युवां पुरुषा चिद्धि बहुषु हि देशेषु विह्रयन्ते । विविधमाह्रयन्ति ।
तथा सति हे अश्विनौ वाघद्विर्वाहकैरश्वैरागतं । अस्मानेवागच्छतं ॥

॥ अथ सप्तदशी ॥

जना॑सो वृ॒क्तब॑र्हिषो ह॒विष्म॑न्तो अ॒रंकृ॑तः । युवां॑ ह॒वन्ते॑ अ॒श्विना ॥१७॥

जना॑सः । वृ॒क्तऽब॑र्हिषः । ह॒विष्म॑न्तः । अ॒रंऽकृ॑तः । युवां॑ । ह॒वन्ते॑ । अ॒श्वि॒ना ॥१७॥

वृक्तबर्हिषः । वृक्तं छिन्नं बर्हिर्यस्ते तथोक्ताः । हविष्मन्तो हविर्भिर्युक्ता अरंकृतः
पर्याप्तकारिणः । यद्वा हविरादीनामलंकर्तारो जनास ऋत्विग्लक्षणा जना हे
अश्विनाश्विनौ युवां हवन्ते । आह्रयन्ति । अत आगच्छतमिति शेषः ॥

॥ अथाष्टदशी ॥

अ॒स्माक॑म॒द्य वा॑म॒यं स्तो॒मो वा॑हि॒ष्ठो अ॒न्तमः॑ । युवा॑भ्यां भू॒त्वश्वि॒ना ॥१८॥

अ॒स्माक॑ । अ॒द्य । वां॑ । अ॒यं । स्तो॒मः । वा॑हि॒ष्ठः । अ॒न्तमः॑ । युवा॑भ्यां । भू॒तु । अ॒श्वि॒ना ॥१८॥

अद्येदानीमस्माकमयं स्तोमोऽस्मदीयं स्तोत्रं हे अश्विनौ वां युवयोर्वाहिष्ठो
वाहयितृतमः प्रापयितृतमः सन् युवाभ्यामन्तमोऽतिक्रमोऽतिशयेन समीपवर्ती
भूतु । भवतु ॥ तमे तादृशेत्यतिक्रमस्तस्य तादिलुप्यते । भवतेच्छादसः शपो लुक् ॥

॥ अथैकोनविंशी ॥

यो ह॑ वां॑ मधु॒नो ह॒तिरा॑हितो र॒थच॑र्षणे । ततः॑ पि॒बत॑मश्विना ॥१९॥

यः । ह॑ । वां॑ । मधु॒नः । ह॒तिः । आ॒ऽहि॒तः । र॒थऽच॑र्षणे । ततः॑ । पि॒ब॒तं । अ॒श्वि॒ना ॥१९॥

हे अग्निमाशिनी रथचर्षणे रथस्य चर्षणे द्रष्टव्ये मध्ये देशे यो हतिर्मधुनो
मधुरस्यास्माभिर्दत्तस्य सोमस्य संबंधी तेन मधुना पूर्णं आहितः स्थापितो वर्तते
ततो हतेः सकाशात्सोमं पिबतं ॥

॥ अथ विंशी ॥

तेन नो वाजिनीवसू पश्वे तोकाय शं गवे । वहतं पीवरीरिषः ॥२०॥

तेन । नः । वाजिनीवसू इति वाजिनीऽवसू । पश्वे । तोकाय । शं । गवे । वहतं ।

पीवरीः । इषः ॥२०॥

हे वाजिनीवसू । वाजोऽन्नं बलं वा । तद्युक्तधनौ नोऽस्माकं पश्वे पश्वेऽश्वा-
दिलक्षणाय ॥ जसादिषु छंदसि वावचनमिति घेर्ङितीति गुणस्य विकल्पित-
त्वाद्यण् ॥ तोकाय पुत्राय गवे च ॥ जात्यभिप्रायं सर्वचैकवचनं ॥ पशुप्रभृतिभ्यः
शं सुखं यथा भवति तथा पीवरीः प्रवृद्धानीषोऽन्नानि तेन भवदीयेन रथेन
वहतं । आवहतं । प्रापयतं । दत्तमित्यर्थः ॥

॥ इति पंचमस्याष्टमे चतुर्थो वर्गः ॥

॥ अथैकविंशी ॥

उत नो दिव्या इष उत सिंधूरहविदा । अप हारेव वर्षथः ॥२१॥

उत । नः । दिव्याः । इषः । उत । सिंधून् । अहःऽविदा । अप । हाराऽइव । वर्षथः ॥२१॥

उतापि च हे अहर्विदा अहो लंभयितारौ । यद्वाहि प्रभातसमये वेदितव्यौ
स्तोतव्यावश्विनी दिव्या दिवि भवा इष इष्यमाणा अपो नोऽस्मदर्थं हारेव हारेणेव
छिद्रेणेवापवर्षथः । मेघादपकृष्य युवां सिंचथः । उतापि च सिंधून् स्पंदनशीला
नदीर्वृष्टैस्तेरुदकैरस्माकं स्नानपानादिकार्याय कृतवन्तावित्यर्थः ॥

॥ अथ द्वाविंशी ॥

कदा वां तौग्यो विधत्समुद्रे जहितो नरा । यद्वां रथो विभिष्यतात् ॥२२॥

कदा । वां । तौग्यः । विधत् । समुद्रे । जहितः । नरा । यत् । वां । रथः । विऽभिः ।

पतात् ॥२२॥

हे नरा नरौ नेतारावश्विनी तौग्यस्तुयपुत्रो भुज्युः समुद्रे जलधौ जहितोऽसुरैः
प्रक्षिप्तः सन् कदा कस्मिन्काले वां युवां विधत् । अविधत् । स्तुतिभिः पर्यचरत् ।

यद्यदा वां युवयोर्विभिर्गन्तृभिरश्वैरुपेतो रथः पतात् तं भुज्युमानेतुं पतेत् गच्छेत्
तदानीं भुज्युरस्तीदिति पूर्वोणाद्धेन पृष्टस्य प्रतिवचनं ॥

॥ अथ त्रयोविंशी ॥

युवं कखाय नासत्यापिरिप्राय हर्म्ये । शश्वद्दूतीर्दशस्यथः ॥ २३ ॥

युवं । कखाय । नासत्या । अपिऽरिप्राय । हर्म्ये । शश्वत् । ऊतीः । दशस्यथः ॥ २३ ॥

हे नासत्या सत्स साधु सत्यौ । न सत्यावसत्यौ । न असत्यौ नासत्यौ ॥ न भ्रातृ-
पादिति नजः प्रकृतिभावः ॥ यद्वा सत्यस्य नेतारौ नासिकाप्रभवौ वा । उक्तं च
भगवता यास्केन । सत्यावेव नासत्यावित्यौर्णवाभः । सत्यस्य प्रणेतारावित्या-
यायणः । नासिकाप्रभवौ वेति । तौ युवां कखायैतत्संज्ञाय ऋषये हर्म्ये हर्म्यत-
लेऽपिरिप्रायासुरैर्बाधिताय शश्वत् शश्वतीर्बह्वीरूती रक्षा दशस्यथः । दत्तवन्तौ ।
युवं कखायापिरिप्राय चक्षुः प्रत्यधत्तं । ऋग्वे० १. ११८. ७. । इत्यचेतिहास उक्तः ।
सोऽत्र द्रष्टव्यः ॥

॥ अथ चतुर्विंशी ॥

ताभिरा यातमूतिभिर्नयसीभिः सुशस्तिभिः । यद्वा वृषण्वसू हुवे ॥ २४ ॥

ताभिः । आ । यातं । ऊतिऽभिः । नयसीभिः । सुशस्तिऽभिः । यत् । वां । वृषण्वसू
इति वृषण्वसू । हुवे ॥ २४ ॥

हे वृषण्वसू वर्षणधनौ ॥ वृषण्वस्वश्वयोरुपसंख्यानमिति वृषण्वभावो निपा-
त्यते ॥ तदानीं ताभिः पूर्वोक्ताभिर्नयसीभिर्नवतराभिः सुशस्तिभिः सुप्रशस्याभि-
रूतिभी रक्षाभिः सार्द्धमायातं । आगच्छतं यद्यदा वां हुवे स्तुतिभिराह्वयामि ॥

॥ अथ पंचविंशी ॥

यथा चित्कखमावतं प्रियमेधमुपस्तुतं । अचिं शिंजारमश्विना ॥ २५ ॥

यथा । चित् । कखं । आवतं । प्रियऽमेधं । उपऽस्तुतं । अचिं । शिंजारं । अश्विना ॥ २५ ॥

हे अश्विनाश्विनी यथा चित्तेन खलु प्रकारेण कखमेतत्संज्ञमृषिमावतं अर-
क्षतं । प्रियमेधं प्रिययज्ञमेतत्संज्ञं चोपस्तुतमेतदाख्यं च शिंजारं शश्वयन्तं स्तुवन्त-
मचिमेतानृषींश्च येन प्रकारेणारक्षतं तथास्मानपि रक्षतमिति शेषः । यद्वैतावद्वा
वृषण्वसू इत्यनयैकवाक्यता ॥

॥ इति पंचमस्याष्टमे पंचमो वर्गः ॥

॥ अथ षड्विंशी ॥

यथोत कृष्ये धनेऽंशुं गोष्ठगस्त्यं । यथा वाजेषु सोभरिं ॥ २६ ॥

यथा । उत । कृष्ये । धने । अंशुं । गोष्ठु । अगस्त्यं । यथा । वाजेषु । सोभरिं ॥ २६ ॥

उतापि च यथा येन प्रकारेण धने कृष्ये कर्तव्ये प्राप्तव्ये सत्यंशुमेतत्संज्ञं स्तोतारमावतं अरक्षतं । गोष्ठु च लब्धव्यासु यथागस्त्यमृषिमरक्षतं । वाजेष्वनेषु लब्धव्येषु यथा येन प्रकारेण सोभरिमेतत्संज्ञमृषिं चारक्षतं । अत्रापि पूर्ववद्वाक्यशेष उचरयैकवाक्यता वा ॥

॥ अथ सप्तविंशी ॥

एतावद्वा वृषणसू अतो वा भूयो अश्विना । गृणंतः सुस्रमीमहे ॥ २७ ॥

एतावत् । वां । वृषणसू इति वृषणऽवसू । अतः । वा । भूयः । अश्विना । गृणंतः । सुस्रं । ईमहे ॥ २७ ॥

हे वृषणसू वर्षणधनावश्विनाश्विनौ गृणंतः स्तुवंतो वयमेतावत् यथा चित् कणमित्यादिना यावदनुक्रांतमेतत्परिमाणं सुस्रं सुखमतो वास्माद्वा भूयो बहुतरमधिकं सुस्रं वां युवामीमहे । याचामहे ॥

॥ अथाष्टाविंशी ॥

रथं हिरण्यवंधुरं हिरण्याभीशुमश्विना । आ हि स्थाथो दिविस्पृशं ॥ २८ ॥

रथं । हिरण्यऽवंधुरं । हिरण्यऽअभीशुं । अश्विना । आ । हि । स्थाथः । दिविऽस्पृशं ॥ २८ ॥

हे अश्विनाश्विनौ हिरण्यवंधुरं । सारथिस्थानं वंधुरं । हिरण्यमसारथिस्थानं हिरण्याभीशुं हिरण्यप्रयहं दिविस्पृशमत्युन्नतत्वादिवं स्पृशंतं ॥ स्पृशेः क्तिन् । दिवश्चात् द्वितीयार्थे सप्तमी । हृद्युभ्यां डेरुपसंख्यानमित्यलुक् ॥ ईदृशं रथमा हि स्थाथः । युवामातिष्ठथ एव । हिरवधारणे । अस्मदीयां स्तुतिं श्रोतुं शीघ्रं रथमास्थायागतमिति भावः ॥ ष्टा गतिनिवृत्तौ । लटि छांदसः शपो लुक् ॥

॥ अथैकोनविंशी ॥

हिरण्ययीं वां रभिरीषा अक्षो हिरण्ययः । उभा चक्रा हिरण्यया ॥ २९ ॥

हिरण्ययीं । वां । रभिः । ईषा । अक्षः । हिरण्ययः । उभा । चक्रा । हिरण्यया ॥ २९ ॥

हे अश्विनौ वां युवयो रभिरारंभणीयालंभनभूता रथस्येषा हिरण्ययी हि-

रथमयी हिरण्यविकारा । अक्षय्य हिरण्ययो हिरण्यमयो हिरण्यनिर्मितः ॥ ईषा
अक्षादिषु छंदसीति प्रकृतिभावः ॥ अपि चोभोभे द्वे अपि चक्रा चक्रे रथचरणे
हिरण्यया हिरण्यमये सुवर्णनिर्मिते ॥ सुपां सुलुगिति द्विवचनस्याकारः । अत्य-
वस्थवास्वेत्यादिना हिरण्यशब्दान्मयटो मलोपो निपात्यते ॥

॥ अथ त्रिंशी ॥

तेन नो वाजिनीवसू परावतश्चिदा गतं । उपेमां सुष्टुतिं मम ॥३०॥

तेन । नः । वाजिनीवसू इति वाजिनीवसू । पराऽवतः । चित् । आ । गतं । उप ।

इमां । सुऽस्तुतिं । मम ॥३०॥

हे वाजिनीवसू अन्नवद्धनावश्विनी य उक्तो हिरण्यमयसर्वावयवो रथः तेन
रथेन नोऽस्मान्परावतश्चित् दूरदेशादप्यागतं । आगच्छतं ॥ गमेच्छांदसः शपो
लुक् । अनुदात्तोपदेशेत्यनुनासिकलोपः ॥ इदानीमृषिरेकवदाह । मम मदीया-
मिमामिदानीं क्रियमाणां सुष्टुतिं शोभनां स्तुतिं चोपगच्छतं ॥

॥ इति पंचमस्याष्टमे षष्ठो वर्गः ॥

॥ अथैकत्रिंशी ॥

आ वहेषे पराकात्पूर्वीरश्वन्तावश्विना । इषो दासीरमर्त्या ॥३१॥

आ । वहेषे इति । पराकात् । पूर्वीः । अश्वन्तौ । अश्विना । इषः । दासीः । अमर्त्या ॥३१॥

हे अमर्त्यामरणावश्विनाश्विनी दासीः । दासा उपक्षपयितारोऽसुराः । तत्सं-
बंधिनीः पूर्वीः पुरीरश्वन्तौ भक्षयन्तौ भजन्तौ युवामिषोऽन्नानि पराकात्पराग-
तादूरदेशादावहेषे । अस्मान्प्रापयथः । यद्वाश्वन्तौ व्याप्नुवन्तौ ॥ अशू व्याप्नौ ।
अस्माद्व्यत्ययेन आ परस्मैपदं च ॥ पूर्वीर्बह्वीर्दासीर्दासस्योपक्षपयितुः शत्रोः संबं-
धिनीरिषोऽन्नानि शत्रुभ्योऽपहृत्यास्मान्प्रापयथः ॥

॥ अथ द्वात्रिंशी ॥

आ नो द्युक्षैराश्वोभिरा राया यातमश्विना । पुरुषं द्रा नासत्या ॥३२॥

आ । नः । द्युक्षैः । आ । अश्वः । अभिः । आ । राया । यातं । अश्विना । पुरुऽचंद्रा । नासत्या ॥३२॥

हे पुरुषंद्रा बहुहिरण्यी । यद्वा पुरुषां बहूनामाह्लादकौ ॥ ह्रस्वाचंद्रोत्तरपदे
मंच इति सुट् । पादादित्वात्षाडिकमामंभिताद्युदात्तत्वं ॥ हे नासत्या सत्यस्वभावी

सत्यस्य नेतारौ नासिकाप्रभवौ वा ॥ आमंचितं पूर्वमविद्यमानवदिति पूर्वस्या-
मंचितस्याविद्यमानवद्भावादित्दमप्यामंचितमाद्युदात्तं । न च नामंचित्ते समाना-
धिकरण इत्यविद्यमानवत्त्वनिषेधः पुरुषंदेत्यस्य विशेषवचनत्वात् ॥ ईदृशौ हे
अश्विनाश्विनौ द्युच्चैर्द्योतमानैरनैर्दातव्यैः सार्द्धं नोऽस्मानायातं । आगच्छतं । तथा
अवोभिः अवर्णीयैर्यशोभिश्चास्मानागच्छतं । तथा राया धनेन चास्मानागच्छतं ॥

॥ अथ त्रयस्त्रिंशी ॥

एह वां प्रुषितप्सवो वयो वहंतु पर्णिनः । अच्छा स्वध्वरं जनं ॥ ३३ ॥

आ । इह । वां । प्रुषितऽप्सवः । वयः । वहंतु । पर्णिनः । अच्छ । सुऽअध्वरं । जनं ॥ ३३ ॥

हे अश्विनाविहास्मिन्यागे वां युवां प्रुषितप्सवः ॥ प्रुषिः स्नेहनकर्मा ॥ स्निग्धरूपाः
पर्णिनः पक्षोपेताः । यद्वा लुप्तोपममेतत् । पक्षिण इव शीघ्रगामिनो वयो गंता-
रोऽश्वाः स्वध्वरं शोभनयज्ञं यजमानलक्षणं जनमच्छाभिमुखमावहंतु । आनयंतु ॥

॥ अथ चतुस्त्रिंशी ॥

रथं वामनुगायसं य इषा वर्तते सह । न चक्रमभि बाधते ॥ ३४ ॥

रथं । वां । अनुऽगायसं । यः । इषा । वर्तते । सह । न । चक्रं । अभि । बाधते ॥ ३४ ॥

हे अश्विनौ यो रथोऽस्मभ्यं देयेनाच्चेन सह वर्तते वां युवयोः स्वभूतमनु-
गायसं स्तोतृभिरनुगातव्यं तं रथं चक्रं परसैन्यं नाभिबाधते । नाभिहंति । यद्वा
चक्रं वीर्यकर्मसाधनं ॥ घञर्थे कविधानमिति कः । कृजादीनां क इति द्विर्वचनं ।
अस्मिन्पक्षेऽन्यः शत्रुरिति कर्तृपदमध्याहर्तव्यं ॥

॥ अथ पंचत्रिंशी ॥

हिरण्ययेन रथेन द्रवत्पाणिभिरश्वैः । धीजवना नासत्या ॥ ३५ ॥

हिरण्ययेन । रथेन । द्रवत्पाणिऽभिः । अश्वैः । धीऽजवना । नासत्या ॥ ३५ ॥

हे धीजवना मनोवद्भेगवन्तौ ॥ आमंचिताद्युदात्तत्वं ॥ हे नासत्या सत्यस्वभावा
सत्यस्य नेतारौ वा ॥ आमंचितं पूर्वमविद्यमानवदिति पूर्वस्याविद्यमानत्वेन पदा-
दपरत्वादाष्टमिकनिघाताभावः । न च नामंचितविद्यमानवत्त्वनिषेधो धीजव-
नेत्यस्य विशेषणत्वेन सामान्यवचनत्वाभावात् । व्यावर्तकं हि विशेषणं ॥ ईदृशौ
युवां द्रवत्पाणिभिः शीघ्रगमनपदैरश्वैर्युक्तेन हिरण्ययेन हिरण्ययेन स्वर्णमयेन

रथेनागतमिति शेषः । यद्वा धीजवना नासत्येतद्वयमपि प्रथमांतमेव नामं-
षितं । धियो जव इव जवो ययोस्ती । बहुव्रीही पूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वं ॥ ईदृशेन
रथेन शीघ्रगमनौ नासत्यावश्विनावागच्छतमिति शेषः ॥

॥ इति पंचमस्याष्टमे सप्तमो वर्गः ॥

॥ अथ षट्त्रिंशी ॥

युवं मृगं जागृवांसं स्वदथो वा वृषण्वसू । ता नः पृक्तमिषा रयिं ॥ ३६ ॥

युवं । मृगं । जागृवांसं । स्वदथः । वा । वृषण्वसू इति वृषण्वसू । ता । नः ।
पृक्तं । इषा । रयिं ॥ ३६ ॥

वाशब्दः समुच्चये । अपि च हे वृषण्वसू वर्षणधनावश्विनौ युवं युवां जागृवांसं
जागरणशीलं स्वकार्ये मदजननेऽव्ययं मृगं मृग्यमन्वेषणीयं सोमं स्वदथः ।
आस्वादयथः । यद्वा जागृवांसं जायतं मृगं मृगनामानमसुरं स्वदथः । स्वादयथः ।
हिंस्य इत्यर्थः । ता तौ युवां नोऽस्मदर्थमिषाब्देन रयिं धनं पृक्तं । संपृक्तं । कुरुतं ।
ईदृशं धनमस्मभ्यं प्रयच्छतमित्यर्थः ॥

॥ अथ सप्तत्रिंशी ॥

ता मे अश्विना सनीनां विद्यातं नवानां ।

यथा चिच्चैद्यः कश्रुः शतमुष्टानां ददत्सहस्रा दश गोनां ॥ ३७ ॥

ता । मे । अश्विना । सनीनां । विद्यातं । नवानां ।

यथा । चित् । चैद्यः । कश्रुः । शतं । उष्टानां । ददत् । सहस्रा । दश । गोनां ॥ ३७ ॥

हे अश्विनाश्विनौ ता तादृशी युवां नवानामभिनवानां श्रेष्ठानां सनीनां
संभजनीयानां धनानां ॥ कर्मणि षष्ठी ॥ ईदृशानि धनानि मे मह्यं दापयितुं
विद्यातं । जानीतं । यथा चित् येन खलु प्रकारेण चैद्यश्चेदिपुषः कश्रुरेतत्संज्ञो
राजोष्टानां शतं तथा गोनां गवां दश सहस्रा दशसंख्यानि सहस्राणि ददत् दद्यात्
तथा विद्यातमिति पूर्वचान्वयः ॥

॥ अथाष्टात्रिंशी ॥

यो मे हिरण्यसंहशो दश राज्ञो अमंहत ।

अथस्पदा इच्चैद्यस्य कुर्यथर्मसा अभितो जनाः ॥ ३८ ॥

यः । मे । हिरण्यसंहशः । दश । राज्ञः । अमंहत ।

अधःऽपदाः । इत् । चैद्यस्य । कृष्टयः । चर्मऽस्त्राः । अभितः । जनीः ॥ ३८ ॥

यः कणुसंज्ञो राजा मे मह्यं हिरण्यसंहशो हिरण्यसंदर्शनान् हिरण्यसमान-
तेजस्कान् दश राज्ञोऽमंहत परिचरणार्थं दत्तवान् । दशसंख्याकान् राज्ञो युद्धे परा-
जितान् गृहीत्वा दासत्वेनास्मै दत्तवानित्यर्थः । नन्वीदृशानां बहुविधानां राज्ञां
दान एकः कथं शक्यमिति तच्चाह । कृष्टयः सर्वाः प्रजास्तस्य चैद्यस्य चेदिपुत्रस्य
कशोरधस्यदा इत् पादयोरधस्तादेव वर्तते । न कश्चिदपि तत्समानस्तदधिको वा
विद्यते । अभितः सर्वतो वर्तमाना जनाश्चर्मस्त्राश्चर्ममयस्य कवचादेर्धारणे कृता-
भ्यासाः । यद्वा चर्माणि चरणसाधनान्यश्वादीनि वाहनानि । तेषु मनन्त्यभ्यस्यंतीति
चर्मस्त्राः ॥ स्त्रा अभ्यासे । आतो मनिन्निति विच् ॥ सर्वे मनुष्यास्तस्य भटा इत्यर्थः ॥

॥ अथैकोनचत्वारिंशी ॥

माकिरेना पथा गाद्येनेमे यंति चेदयः ।

अन्यो नेत्सूरिरोहते भूरिदावत्तरो जनः ॥ ३९ ॥

माकिः । एना । पथा । गात् । येन । इमे । यंति । चेदयः ।

अन्यः । न । इत् । सूरिः । ओहते । भूरिदावत्ऽतरः । जनः ॥ ३९ ॥

येन मार्गेणेमे चेदयोऽस्य राज्ञः पितृपितामहादयो यंति गच्छन्ति एनानेन
पथा मार्गेण माकिर्गात् । अन्यो न गंतुं शक्नोति । अपि चास्माद्राज्ञोऽन्यो भूरि-
दावत्तरो बहुदातृतमः सूरिर्विद्वान् सन् जनो नेत् नैवौहते । वहति । स्तोतृभ्यो
धनं प्रापयति । यद्वा बहुदातृजनो यो जनः कणुर्नाम अस्मादन्यः ॥ व्यत्ययेन
प्रथमा ॥ अन्यं सूरिः स्तोता नेदोहते । नैव याचते ॥ ओहिर्योऽन्नाकर्मा ॥ यथान्यं
न याचते तथा बहु धनं प्रयच्छतीत्यर्थः ॥

॥ इति पंचमस्याष्टमेऽष्टमो वर्गः ॥

॥ इत्यष्टमे मंडले प्रथमोऽनुवाकः ॥

द्वितीयेऽनुवाके सप्त सूक्तानि । तत्र महौ इन्द्र इत्यष्टाचत्वारिंशद्वचं प्रथमं सूक्तं
काण्वस्य वत्सस्यार्थं गायत्रं । अंत्यतृचवर्जमिंद्रं । तस्मिन्परशुनाम्नो राज्ञः पुत्रस्य
तिरिंदिरस्य दानं स्तूयते । अतः स तृचस्तद्देवताकः । तथा चानुक्रांतं । महौ

इंद्रोऽष्टाचत्वारिंशद्वत्सस्तृचोऽन्यस्तिरिंदिरस्य पारशव्यस्य दानस्तुतिरिति ॥ महावते गायत्रतृचाशीतावन्त्यतृचवर्जमिदं सूक्तं । तथैव पंचमारण्यके सूच्यते । महौ इंद्रो य ओजसेति तिस्र उक्तमा उद्धरति । ऐ० आ० ५. ९. इति ॥ प्रातःसवने सोमातिरेके महानिन्यादिकाः स्तोमातिशंसनार्थाः । सूचितं च । महौ इंद्रो य ओजसातो देवा स्रवंतु न इत्यिंद्रीभिर्वैष्णवीभिश्च स्तोममतिशस्य । आ० ६. ७. इति ॥ तृतीये पर्याये होतुः शस्त्रे महौ इंद्र इति तृचोऽनुरूपः । सूचितं च । महौ इंद्रो य ओजसा समस्य मन्यवे विश इति । आ० ६. ४. इति ॥ अग्नोर्यामे ब्रह्मणोऽतिरिक्तोक्थ अयमेव तृचोऽनुरूपः । सूच्यते हि । महौ इंद्रो य ओजसा नूनमश्विनोः । आ० ९. ११. इति ॥ दर्शयागे महेंद्रयाजिनः सात्त्वाम्यस्य महानिन्येषानुवाक्या । सूच्यते हि । महौ इंद्रो य ओजसा भुवस्त्वमिंद्र ब्रह्मणा महान् । आ० १. ६. इति ॥

॥ सैषा प्रथमा ॥

महौ इंद्रो य ओजसा पर्जन्यो वृष्टिमाँ इव । स्तोमैर्वत्सस्य वावृधे ॥ १ ॥

महान् इंद्रः । यः । ओजसा । पर्जन्यः । वृष्टिमान् इव । स्तोमैः । वत्सस्य । ववृधे ॥ १ ॥

य इंद्र ओजसा बलेन महान् सर्वेभ्योऽधिकः । क इव । वृष्टिमानिव । यथा वृष्ट्या युक्तः पर्जन्यो रसानां पार्जयिता देवो महान् स इवेत्यर्थः । स इंद्रो वत्सस्य पुत्रस्थानीयस्य स्तोतुर्वत्सनाम् एव ऋषेः स्तोत्रैर्ववृधे । प्रवर्धते ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

प्रजामृतस्य पिप्रतः प्र यद्भरंत वह्नयः । विप्रां ऋतस्य वाहसा ॥ २ ॥

प्रऽजां । ऋतस्य । पिप्रतः । प्र । यत् । भरंत । वह्नयः । विप्राः । ऋतस्य । वाहसा ॥ २ ॥

ऋतस्य यज्ञस्य सत्यस्य वा प्रजां प्रकर्षेण जातमिंद्रं पिप्रतो तभसः प्रदेशान् पूरयंतो वह्नयो वाहका अश्वा यद्यदा प्र भरंत प्रकर्षेण भरंति वहंति तदा विप्रा मेधाविन ऋतस्य यज्ञस्य वाहसा प्रापकेण स्तोत्रेण तमिंद्रं स्तुवंतीति शेषः ॥

॥ अथ तृतीया ॥

कणा इंद्रं यदंक्रत स्तोमैर्यज्ञस्य साधनं । जामि ब्रुवत आयुधं ॥ ३ ॥

कणाः । इंद्रं । यत् । अंक्रत । स्तोमैः । यज्ञस्य । साधनं । जामि । ब्रुवते । आयुधं ॥ ३ ॥

कणाः । स्तोतृनामैतत् । स्तोतारः कण्वगोत्रा वेदं स्तोमैः स्तोत्रैर्यज्ञस्य यागस्य

साधनं साधयितारं निष्पादकं यद्यदाकृत अकृषत ॥ करोतुर्लुङि मंचे घसेति
 च्लेर्लुक् ॥ तदानीमायुधं शशूणां हिंसकं वाणादिकं जामि । अतिरेकनामैतत् ।
 अतिरिक्तमहितं प्रयोजनरहितं ब्रुवते । कथयन्ति । आयुधसाध्यस्य सर्वकार्यस्येद्रेण
 कृतत्वादायुधं निष्प्रयोजनमित्यर्थः । यद्वायुधमायोधनशीलमिंद्रं जामि जामिं
 भातरं ब्रुवते । वदन्ति । सर्वकार्येषु भातृवद्वर्तत इत्यर्थः ॥

तृतीये पर्याये होतुः शस्त्रे समस्य मन्यव इत्याद्या द्विचत्वारिंशदष्टः । सूच्यते
 हि । समस्य मन्यवे विश इति द्विचत्वारिंशद्विजिते । आ० ६. ४. इति ॥

॥ तच्च प्रथमा सूक्ते चतुर्थी ॥

समस्य मन्यवे विशो विश्वा नमंत कृष्टयः । समुद्रायेव सिंधवः ॥ ४ ॥

सं । अस्य । मन्यवे । विशः । विश्वाः । नमंत । कृष्टयः । समुद्रायऽइव । सिंधवः ॥ ४ ॥

विशो विशंत्यो विश्वाः सर्वाः कृष्टयः प्रजा अस्येन्द्रस्य मन्यवे क्रोधाय । यद्वा
 मन्युर्मेननसाधनं स्तोत्रं । तदर्थं संनमंत । सम्यक् स्वत एव नमन्ति ॥ नमतेः
 कर्मकर्तरि छांदसो लङ् । न दुहसुनमामिति यक्चिचणोः प्रतिषेधः ॥ प्रह्रीभ-
 वन्ति । तच्च दृष्टांतः । समुद्रायेव । यथा समुद्रमब्धिं प्रति सिंधवः स्यंदनशीला
 नद्यः स्वयमेव नमन्ते तद्वत् ॥

॥ अथ पंचमी ॥

ओजस्तदस्य तित्विष उभे यत्समवर्तयत् । इन्द्रश्चर्मैव रोदसी ॥ ५ ॥

ओजः । तत् । अस्य । तित्विषे । उभे इति । यत् । संऽअवर्तयत् । इन्द्रः । चर्मैऽइव ।

रोदसी इति ॥ ५ ॥

अस्येन्द्रस्य तदोजो बलं तित्विषे । दिदीपे ॥ त्विष दीप्ता ॥ यत् येनौजसायमिंद्र
 उभे रोदसी द्यावापृथिव्या चर्मैव समवर्तयत् सम्यग्वर्तयति । यथा कश्चिक्किंचिच्चर्म
 कदाचिद्विस्तारयति कदाचित्संकोचयति एवं तदधीने अभूतामित्यर्थः ॥

॥ इति पंचमस्याष्टमे नवमो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

वि चिबृचस्य दोधतो वज्रेण शतपर्वणा । शिरो बिभेद वृष्णिना ॥ ६ ॥

वि । चित् । बृचस्य । दोधतः । वज्रेण । शतऽपर्वणा । शिरः । बिभेद । वृष्णिना ॥ ६ ॥

विच्छेदोऽप्यर्थः । स च भिन्नक्रमः । वृषस्य चिदावरकस्यापि दोधतोऽप्यर्थः
जगत्कंपयतोऽसुरस्य शिरो मूर्ध्नां शतपर्वणा शतसंख्यापर्वणि धारा यस्य ता-
दृशेन वृष्णिना वीर्यवता वज्रेणेंद्रो विविभेदः । विचिच्छेदः ॥

आभिन्नविकेषूक्त्येषु तृतीयसवने प्रशास्तुः शस्त्र इमां अभीति तृचो वैकल्पि-
कोऽनुरूपः । सूचितं च । इमा अभि प्र णोनुम इत्यथ ब्राह्मणाच्छंसिनः
। आ० १. ८. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा सूक्ते सप्तमी ॥

इमा अभि प्र णोनुमो विपामयेषु धीतयः । अग्नेः शोचिर्न दिद्युतः ॥ ७ ॥

इमाः । अभि । प्र । नोनुमः । विपां । अयेषु । धीतयः । अग्नेः । शोचिः । न । दिद्युतः ॥ ७ ॥

विपां स्तोतृणामयेषु पुरस्तादिमा अस्मदीया धीतयो धियः स्तोत्राण्यभि प्र
णोनुमः । आभिमुख्येन पुनः पुनः प्रवदामः ॥ एणु शब्दे ॥ कीदृशीः स्तुतीः । अग्नेः
शोचिर्न दीप्तिरिव दिद्युतो दीप्यमाना वेदरूपाः ॥

॥ अथाष्टमी ॥

गुहा सतीरुप त्मना प्र यच्छोचंत धीतयः । कणां ऋतस्य धारया ॥ ८ ॥

गुहा । सतीः । उप । त्मना । प्र । यत् । शोचंत । धीतयः । कणाः । ऋतस्य । धारया ॥ ८ ॥

गुहा गुहायां सतीः सत्यो भवन्त्यो यत् या धीतयः स्तुतयः कर्माणि वा
त्मनात्मना स्वेनेन्द्रेणोपगम्यमानाः प्रशोचंत प्रादीप्यंत । यद्वात्मना स्वत एवेन्द्र-
मुपगच्छन्त्यः प्रादीप्यन्ते ताः स्तुतीः कणाः कण्वगोत्रा ऋषय ऋतस्योदकस्य सो-
मात्मकस्य धारया सहिताः कुर्वन्तीति शेषः ॥

॥ अथ नवमी ॥

प्र तमिंद्र नशीमहि रयिं गोमंतमश्विनं । प्र ब्रह्म पूर्वचिन्तये ॥ ९ ॥

प्र । तं । इंद्र । नशीमहि । रयिं । गोऽमंतं । अश्विनं । प्र । ब्रह्म । पूर्वऽचिन्तये ॥ ९ ॥

हे इंद्र गोमंतं गोभिर्युक्तमश्विनमश्वैरुपेतं तं प्रसिद्धं रयिं त्वदीयं धनं प्रनशी-
महि । प्राप्नुयाम । तथा ब्रह्म परिवृढमन्नं च पूर्वचिन्तयेऽन्येभ्यः पूर्वमेव ज्ञानाय
प्राप्नुवाम ॥

॥ अथ दशमी ॥

अहमिद्धि पितुष्परिं मेधामृतस्य जयभं । अहं सूर्यं इवाजनि ॥ १० ॥

अहं । इत् । हि । पितुः । परिं । मेधां । ऋतस्य । जयभं । अहं । सूर्यः । इव । अजनि ॥ १० ॥

पितुः पालकस्य ऋतस्य सत्यस्यावितथस्येन्द्रस्य मेधामनुग्रहात्मिकां बुद्धिम-
हमित् अहमेव परिजयभ । परिगृहीतवानस्मि नान्ये । हि यस्मादेवं तस्मादहं सूर्य
इवाजनि सूर्यो यथा प्रकाशमानः सन् प्रादुर्भवति तथाजनिषं । प्रादुरभूवं ॥

॥ इति पंचमस्याष्टमे दशमो वर्गः ॥

॥ अथैकादशी ॥

अहं प्रप्तेन मन्मना गिरः शुभामि कण्वत् । येनेन्द्रः शुष्ममिद्धे ॥ ११ ॥

अहं । प्रप्तेन । मन्मना । गिरः । शुभामि । कण्वत् । येन । इन्द्रः । शुष्मं । इत् । दधे ॥ ११ ॥

कण्वत् मम जनकः कण्व इवाहं प्रप्तेन नित्येन वेदरूपेण मन्मना मनन-
साधनेनेन्द्रविषयेण स्तोत्रेण गिरो वाचः शुभामि । अलं करोमि । यदा हीन्द्रविषये
प्रयुज्यन्ते तदानीं यथार्थत्वाद्वाचोऽलंकृता भवन्ति । येन खलु स्तोत्रेणेन्द्रः शुष्मं
शचूणां शोषकं बलं दध इत् दत्त एव धारयत्येव । यत्स्तोत्रमिन्द्र ईदृशं बलमवश्यं
जनयति तेन मन्मनेत्यर्थः ॥

॥ अथ द्वादशी ॥

ये त्वामिन्द्र न तुष्टुवुर्ऋषयो ये च तुष्टुवुः । ममेद्धर्धस्व सुष्टुतः ॥ १२ ॥

ये । त्वां । इन्द्र । न । तुष्टुवुः । ऋषयः । ये । च । तुष्टुवुः । मम । इत् । वर्धस्व । सुऽस्तुतः ॥ १२ ॥

हे इन्द्र ये जनास्त्वां न तुष्टुवुः न स्तुवंति । ये च ऋषयो मन्त्राणां द्रष्टारो
जनास्तुष्टुवुः त्वां स्तुवंति उभयेषां मध्ये ममेत् ममैव स्तोत्रेण सुष्टुतः शोभनं स्तुतः
सन् वर्धस्व । वृद्धो भव ॥

॥ अथ त्रयोदशी ॥

यदस्य मन्युरध्वनीद्धि वृचं पर्वशो रुजन् । अपः समुद्रमैरयत् ॥ १३ ॥

यत् । अस्य । मन्युः । अध्वनीत् । वि । वृचं । पर्वऽशः । रुजन् । अपः । समुद्रं । ऐरयत् ॥ १३ ॥

अस्येन्द्रस्य मन्युः क्रोधो वृचमावृत्य तिष्ठन्तमसुरं मेघं वा पर्वशः पर्वशि पर्वशि

परुषि परुषि विरुजन् विभञ्जन् यद्यदाध्वनीत् स्तनयितुलक्षणं शब्दमकरोत्
तदानीं समुद्रं समुदनीयमुदधिं प्रत्यपो वृष्ट्युदकान्यैरयत् । स इंद्रः प्रेरितवान् ॥

॥ अथ चतुर्दशी ॥

नि ऋषे इन्द्र धर्षसिं वज्रं जघंथ दस्यवि । वृषा ह्ययं ऋषिष्वे ॥ १४ ॥

नि । ऋषे । इन्द्र । धर्षसिं । वज्रं । जघंथ । दस्यवि । वृषा । हि । उय । ऋषिष्वे ॥ १४ ॥

हे इंद्र ऋषे शेषक एतत्संज्ञे दस्यव्युपक्षपयितर्यसुरे धर्षसिं धारयितव्यं वज्रं
कुलिशं त्वं निजघंथ । निहतवानसि । वज्रेण तमसुरं न्यवधीरित्यर्थः । हे उयोद्गृह्ण-
बलेन्द्र वृषा कामानां वर्धितेति हि ऋषिष्वे । श्रूयसे । अतोऽस्मदपेक्षितं धनं
देहीति शेषः ॥

॥ अथ पंचदशी ॥

न द्याव इन्द्रमोजसा नांतरिक्षाणि वज्रिणं । न विष्यचंत भूमयः ॥ १५ ॥

न । द्यावः । इन्द्र । ओजसा । न । अंतरिक्षाणि । वज्रिणं । न । विष्यचंत । भूमयः ॥ १५ ॥

द्यावो द्युलोका इममिन्द्रमोजसा बलेन न विष्यचंत । न व्याप्नुवन्ति । द्युलो-
केभ्योऽप्यस्य बलमधिकमित्यर्थः । तथांतरिक्षाण्यंतरा क्षांतानि द्यावापृथिव्योर्मध्ये
वर्तमाना लोका वज्रिणं वज्रवन्तमिन्द्रं न व्याप्नुवन्ति । तथा भूमयो भूलोकाश्च
तमिन्द्रं न व्याप्नुवन्ति । चयो वा इमे चिवृतो लोका इति ब्राह्मणादेकैकस्य लोकस्य
चित्त्वं । तिस्रो भूमीः । ऋग्वे० २. २७. ८. । इत्यादिनिगमाच्च ॥

॥ इति पंचमस्याष्टम एकादशो वर्गः ॥

॥ अथ षोडशी ॥

यस्त इन्द्र महीरपः स्तभूयमान आशयत् । नि तं पद्यासु शिघ्रयः ॥ १६ ॥

यः । ते । इन्द्र । महीः । अपः । स्तभूऽयमानः । आ । अशयत् । नि । तं । पद्यासु । शिघ्रयः ॥ १६ ॥

हे इंद्र ते तव संबन्धिनीर्महीर्महतीरप आंतरिक्षान्युदकानि यो वृचः स्तभूय-
मानः स्तभयन् यथाधो न पतन्ति तथा कुर्वन् आशयत् आवृत्याशेत तमसुरं
पद्यासु गमनशीलास्वप्सु मध्ये निशिघ्रयः । न्यहिंसीः ॥ अर्षिर्हिसार्धः ॥ वज्रेण
तमसुरं हत्वा नदीषु पातितवानित्यर्थः ॥

॥ अथ सप्तदशी ॥

य इमे रोदसी मही समीची समजयभीत् । तमोभिरिन्द्रं तं गुहः ॥ १७ ॥

यः । इमे इति । रोदसी इति । मही इति । समीची इति संऽईची । संऽअजयभीत् ।

तमःऽभिः । इन्द्र । तं । गुहः ॥ १७ ॥

यो वृचो मही मह्यौ विस्तीर्णे समीची संगते इमे प्रत्यक्षत उपलभ्यमाने रोदसी छावापृथिव्यौ समजयभीत् सम्यगयहीत् । आवृणोदित्यर्थः । तमसुरं हे इन्द्र त्वं तमोभिरंधकारिर्गुहः । संवृतमकरोः । अनाद्यनंतं मरणालक्षणं तमः प्रावेशय इत्यर्थः ॥

॥ अथाष्टादशी ॥

य इन्द्र यतयस्त्वा भृगवो ये च तुष्टुवुः । ममेदुयं श्रुधी हवं ॥ १८ ॥

ये । इन्द्र । यतयः । त्वा । भृगवः । ये । च । तुष्टुवुः । मम । इत् । उय । श्रुधि । हवं ॥ १८ ॥

हे इन्द्र ये यतयो नियता अंगिरसस्त्वां तुष्टुवुः । ये च भृगवो भृगुगोचास्त्वां तुष्टुवुः स्तुवंति तेषु मध्ये ममेत् ममैव हवं स्तोत्रं हे उग्रौजस्विन्द्र श्रुधि । शृणु ॥

॥ अथैकोनविंशी ॥

इमास्तं इन्द्र पृथ्व्यो घृतं दुहत आशिरं । एनामृतस्य पिप्पुषीः ॥ १९ ॥

इमाः । ते । इन्द्र । पृथ्व्यः । घृतं । दुहते । आऽशिरं । एनां । अतस्य । पिप्पुषीः ॥ १९ ॥

हे इन्द्र ते त्वदीया इमाः पृथ्व्यः प्राष्टवर्णा गावो घृतं क्षरणशीलमेनामाशिरमाश्रयणद्रव्यं पयो दुहते दुहंति क्षारयंति । कीदृश्यः पृथ्व्यः । अतस्य सत्यस्यावितथस्येन्द्रस्य यज्ञस्य वा पिप्पुषीर्वर्धयिष्यः ॥

॥ अथ विंशी ॥

या इन्द्र प्रस्वस्त्वासा गर्भमचक्रिन् । परि धर्मेव सूर्ये ॥ २० ॥

याः । इन्द्र । प्रऽस्वः । त्वा । आसा । गर्भं । अचक्रिन् । परि । धर्मेऽइव । सूर्ये ॥ २० ॥

हे इन्द्र प्रस्वः । प्रसुवते गर्भं विमुचंतीति प्रस्वः ॥ सूर्येः सत्सूत्रिवेति कृप् ॥ ईदृश्यो या गाव आसास्येन त्वा त्वदीयं वीर्यं वृषवधानंतरमोषध्यादिरूपेण परिहृतं भक्षयित्वा गर्भमचक्रिन् अकुर्वन् त्वदीयं वीर्यमंतरधारयन् । तच्च दृष्टान्तः ।

सूर्यं परितः सूर्यमंडलस्योपरि धर्मेव धारकं पोषकमुदकं यथा रश्मयो गर्भरूपेण
विभति तद्वत् । यद्वा परि धर्मेव परितो धारयितारं सूर्यमिव । यथा सूर्यः परितः
सर्वं जगद्धत्ते तद्वत् । कृत्स्नस्य जगतो धारकमिंद्रस्य वीर्यमित्यर्थः । ओषध्यादिरूपेण
परिणतस्येन्द्रवीर्यस्य गोभिरात्मनि धारणमिंद्रस्य वृषं जघ्नुष इत्यारभ्य तैत्तिरीयके
विस्पष्टमात्रातं । तत्पशव ओषधीभ्योऽध्यात्मन् समनयन् तत्प्रत्यदुहन्निति । पयो-
रूपेण परिणतं तद्वीर्यमिमा गाव आशिरार्थं दुहत इति पूर्वस्यामृच्यन्वयः ॥

॥ इति पंचमस्याष्टमे द्वादशो वर्गः ॥

वाजपेयेऽतिरिक्तोक्थे त्वामिच्छवसस्पत इत्येषा । सूचितं च । त्वामिच्छव-
सस्पते तं प्रत्नथा । आ० ९. ९. इति ॥

॥ सैषैकविंशी ॥

त्वामिच्छवसस्पते कखा उक्थेन वावृधुः । त्वां सुतास इंदवः ॥ २१ ॥

त्वां । इत् । शवसः । पते । कखाः । उक्थेन । ववृधुः । त्वां । सुतासः । इंदवः ॥ २१ ॥

हे शवसस्पते बलस्य स्वामिचिंद्र त्वामेव कखाः स्तोतारः कखगोत्रा वा
जघ्नुष उक्थेन शस्त्रेण ववृधुः । वर्धयन्ति । सुतासोऽध्वर्युभिरभिषुता इंदवः सोमाश्च
त्वामेव वर्धयन्ति ॥

॥ अथ द्वाविंशी ॥

तवेदिंद्र प्रणीतिषूत प्रशस्तिरद्विवः । यज्ञो वितंतसाय्यः ॥ २२ ॥

तव । इत् । इंद्र । प्रऽनीतिषु । उत । प्रऽशस्तिः । अद्रिऽवः । यज्ञः । वितंतसाय्यः ॥ २२ ॥

उतापि च हे अद्रिवः । आहणान्यनेनेत्यद्रिर्वज्रः । तद्वचिंद्र तवेत् तवैव प्रणी-
तिषु प्रकृष्टेषु नयनेषु धनप्रदानेषु सत्सु प्रशस्तिः प्रकृष्टा स्तुतिः क्रियते । तथा
वितंतसाय्यो विस्तृततमः ॥ तनोतेच्छांदसमेतदूपं । यद्वा तंतसिः कंडादिर्वृद्धार्थः ।
तस्मादौणादिक आय्यप्रत्ययः ॥ प्रवृद्धो यज्ञश्च तवैव क्रियते ॥

॥ अथ त्रयोविंशी ॥

आ न इंद्र महीमिषं पुरं न दधि गोमती । उत प्रजां सुवीर्यं ॥ २३ ॥

आ । नः । इंद्र । मही । इषं । पुरं । न । दधि । गोऽमती । उत । प्रऽजां । सुऽवीर्यं ॥ २३ ॥

हे इंद्र नोऽस्मभ्यमस्मदर्थं मही महती गोमती गोभिर्युक्तामिषमन्नमादधि ।

आद्रियस्व । दातुं कामयस्व । नश्यद्धार्षे । पुरं न । पालनं पूः । पालनं रक्षयं
चास्मभ्यं कर्तुमाद्रियस्व ॥

॥ अथ चतुर्विंशी ॥

उत त्वदाश्वभ्यं यदिदं नाहुषीषा । अये विक्षु प्रदीदयत् ॥ २४ ॥

उत । त्वत् । आशुऽश्वभ्यं । यत् । इन्द्र । नाहुषीषु । आ । अये । विक्षु । प्रऽदीदयत् ॥ २४ ॥

हे इन्द्र नाहुषीषु । नहुषा इति मनुष्यनाम । तत्संबन्धिनीषु । यद्वा नाहुषो
नाम कश्चिद्राजा । तदीयासु विक्षु प्रजास्वये पुरस्ताद्यदाश्वभ्यं शीघ्रगाम्यश्व-
संघात्मकं बलं प्रदीदयत् प्रादीप्यत उतापि च त्यक्तदण्डस्मभ्यं देहीति शेषः ।
आकारः पूरकः ॥

॥ अथ पंचविंशी ॥

अभि व्रजं न तन्निषे सूर उपाकचक्षसं । यदिदं मृळयासि नः ॥ २५ ॥

अभि । व्रजं । न । तन्निषे । सूरः । उपाकऽचक्षसं । यत् । इन्द्र । मृळयासि । नः ॥ २५ ॥

न संप्रत्यर्थे । न संप्रतीदानीं हे इन्द्र सूरः प्राज्ञस्त्वं व्रजं गोष्ठमुपाकचक्षसं ।
उपाक इत्यंतिकनाम । अंतिके द्रष्टव्यमभितन्निषे । अभितनोषि । अभिविस्तार-
यसि । गोभिः पूर्णं करोषीत्यर्थः ॥ तनोतेच्छांदसे लिटि तनिपत्योच्छंदसीत्युपधा-
लोपः । यद्यदा हे इन्द्र त्वं नोऽस्मान् मृळयासि मृळयसि सुखयसि ॥

॥ इति पंचमस्याष्टमे त्रयोदशो वर्गः ॥

॥ अथ षड्विंशी ॥

यदंगं तविषीयस इन्द्र प्रराजसि क्षितीः । महौ अपार ओजसा ॥ २६ ॥

यत् । अंग । तविषीऽयसे । इन्द्र । प्रऽराजसि । क्षितीः । महान् । अपारः । ओजसा ॥ २६ ॥

अंगेत्यभिमुखीकरणे । हे इन्द्र यत् यस्त्वं तविषीयसे । तविषीति बलनाम ।
बलमिवाचरसि । हस्त्यश्वरथादिकं बलं यथा सर्वे शत्रुजातं भनक्ति तद्वत्त्वम-
सहाय एव सन् सर्वमेव शत्रुजातं मारयसीत्यर्थः । यश्च त्वं क्षितीः । मनुष्यना-
मैतत् । मनुष्यान् प्रराजसि प्रकर्षेणेशिषे ॥ राजतिरैश्वर्यकर्मा ॥ अस्यापि यद्वृत्त-
योगाच्च निघातः ॥ स इन्द्र ओजसा बलेन महान् सर्वेभ्योऽधिकः । अत एवापारः
अस्मद्विद्वतः केनाप्यवसानं प्रापयितुमशक्य इत्यर्थः ॥

॥ अथ सप्तविंशी ॥

तं त्वा हविष्मतीर्विश उप ब्रुवत ऊतये । उरुजयसमिन्दुभिः ॥ २७ ॥

तं । त्वा । हविष्मतीः । विशः । उप । ब्रुवते । ऊतये । उरुऽजयसं । इन्दुभिः ॥ २७ ॥

हे इन्द्र तं पूर्वोक्तगुणमुरुजयसं विस्तीर्णव्यापिनं त्वां हविष्मतीर्हविर्भिष्वरुपुरो-
डाशादिभिर्युक्ता विशः प्रजा उप ब्रुवते । उपेत्य स्तुवंति । किमर्थं । इन्दुभिः सोमै-
रुतये तर्पणाय । यवैन्दुभिः सोमैरुरुजयसं विस्तीर्णजवमृतये रक्षणाय स्तुवंति ॥

॥ अथाष्टाविंशी ॥

उपहरे गिरीणां संगथे च नदीनां । धिया विप्रो अजायत ॥ २८ ॥

उपऽहरे । गिरीणां । संऽगथे । च । नदीनां । धिया । विप्रः । अजायत ॥ २८ ॥

गिरीणां पर्वतानामुपहरे उपहर्तव्ये प्रांते नदीनां सरितां संगथे संगमने च ।
ईहग्विधे देशे क्रियमाणया धिया यागक्रियया स्तुत्या वा विप्रो मेधावीन्द्रोऽजायत ।
प्रादुर्भवति । अतो वयमपि तादृशे देशे यजामः स्तुमो वेति भावः ॥ गिरीणा-
मित्यत्र नामन्यतरस्यामिति नाम उदात्तत्वं ॥

॥ अथैकोनविंशी ॥

अतः समुद्रमुद्धतश्चिकित्वाँ अव पश्यति । यतो विपान एजति ॥ २९ ॥

अतः । समुद्रं । उतऽवतः । चिकित्वान् । अव । पश्यति । यतः । विपानः । एजति ॥ २९ ॥

यतो यस्मिन् द्युलोके विपानो व्याप्नुवन् विशिष्टपानयुक्तो वेन्द्र एजति चेष्टते
उद्धत उन्नतात् ॥ उपसर्गाच्छन्दसि धात्वर्थ इति वतिः ॥ अतोऽस्माद्युलोकात्
चिकित्वान् जानन् स इन्द्रः समुद्रं समुन्दनशीलं यजमानैर्दीयमानं सोममव-
पश्यति । अवाङ्मुखः सन् ईक्षते । यद्वा सूर्यात्मनेन्द्रः स्तूयते । यस्मिन्नभसि विपानो
व्याप्नुवन् सूर्यात्मन्द्र एजति वर्तते चिकित्वान् जानन् विद्वान्वा स इन्द्र उद्धत उन्नता-
दतोऽस्मादन्तरिक्षात्समुद्रं । उपलक्षणमेतत् । समुद्रोपलक्षितं सर्वं जगदवपश्यति ।
अवाङ्मुखं प्रसृतैः किरणैः प्रकाशयति ॥

॥ अथ विंशी ॥

आदिप्रत्नस्य रेतसो ज्योतिष्पश्यन्ति वासरं । परो यदिध्यते दिवा ॥ ३० ॥

आत् । इत् । प्रत्नस्य । रेतसः । ज्योतिः । पश्यन्ति । वासरं । परः । यत् । इध्यते । दिवा ॥ ३० ॥

परो दिवा दिवः परस्तात् शुलोकस्योपरि यद्यदायमिन्द्रः सूर्यात्मनेष्यते दीप्यते
आदिदन्तरमेव प्रान्तस्य चिरंतनस्य रेतसो गंतुः ॥ री गतिरिषण्योः । अस्मात्
सुरीभ्यां तुद् चेत्यसुन् तुडागमश्च ॥ यद्वा रेत इत्युदकनाम । रेतस्विन उदकवतः ।
सामर्थ्यान्मत्वर्थो लक्ष्यते । ईदृशस्येन्द्रस्य सूर्यात्मनो वासरं निवासकं वासरस्य
निवासस्य हेतुभूतं वा ज्योतिर्द्योतमानं तेजः पश्यन्ति सर्वे जनाः । यद्वा वास-
रमित्यत्यंतसंयोगे द्वितीया । कृत्स्नमहर्दयप्रभृत्यास्तमयनं यावत् ज्योतिष्पश्यं-
तीत्यर्थः ॥ इसुसोः सामर्थ्यं इति विसर्जनीयस्य षत्वं ॥

॥ इति पंचमस्याष्टमे चतुर्दशो वर्गः ॥

॥ अथैकचिंशी ॥

कखास इन्द्र ते मतिं विश्वे वर्धन्ति पौंस्यं । उतो शविष्ठ वृषण्यं ॥३१॥

कखासः । इन्द्र ते । मतिं । विश्वे । वर्धन्ति । पौंस्यं । उतो इति । शविष्ठ । वृषण्यं ॥३१॥

हे इन्द्र ते त्वदीयां मतिं बुद्धिं पौंस्यं । बलनामैतत् । बलं च विश्वे सर्वे
कखासः कखाः स्तोतारः कखगोत्रा वा ऋषयो वर्धन्ति । वर्धयन्ति ॥ इन्द्रस्युभ-
यथेति शप आर्द्धधातुकत्वात् णेरनिटीति णिलोपः ॥ उतो अपि च हे शविष्ठ
शवस्वितम बलवत्तम ॥ विन्मतोर्लुक् । टेरिति टिलोपः ॥ ईदृशेन्द्र वृषण्यं त्वदीयं
वीर्यं बलकर्म च कखासो वर्धयन्त्येव ॥

॥ अथ द्वाचिंशी ॥

इमां मे इन्द्र सुष्टुतिं जुषस्व प्र सु मामेव । उत प्र वर्धया मतिं ॥३२॥

इमां । मे । इन्द्र । सुऽस्तुतिं । जुषस्व । प्र । सु । मां । अत्र । उत । प्र । वर्धय । मतिं ॥३२॥

हे इन्द्र इमां पुरोवर्तिनीं मे मदीयां सुष्टुतिं शोभनां स्तुतिं जुषस्व । सेवस्व ।
सेवित्वा च स्तोतारं मां सु शोभनं प्राव । प्रकर्षेण रक्ष । उतापि च मतिमस्मदीयां
बुद्धिं प्रवर्धय । प्रवृद्धां कुरु । यथा बह्वर्थदर्शिनी भवति तथा कुर्वित्यर्थः ॥

॥ अथ त्रयस्त्रिंशी ॥

उत ब्रह्मण्या वयं तुभ्यं प्रवृद्ध वज्रिवः । विप्रा अतस्म जीवसे ॥३३॥

उत । ब्रह्मण्या । वयं । तुभ्यं । प्रऽवृद्ध । वज्रिऽवः । विप्राः । अतस्म । जीवसे ॥३३॥

उतापि च हे प्रवृद्ध स्तुतिभिः प्रकृष्टां बुद्धिं प्राप्नोते वज्रिवो वज्रवज्रिन्द्र ॥

एको मत्वधीयोऽनुवादः । यद्वा वज्रोऽस्यास्तीति वज्री हस्तः । तद्वान् । इंदसीर
इति मतुपो वत् । मतुवसो रुरिति मकारस्य स्वं ॥ ईहशेन्द्र तुभ्यं त्वदर्षं विष्वा
मेधाविनो ब्रह्मण्या ब्रह्माणि स्तोत्राणि हविर्लक्षणाव्यञ्जानि वा ॥ सुपां सुस्तु-
गिति सुपो याजादेशः ॥ जीवसे जीवनार्थमतश्च । अकार्षे ॥ तसू त्वसू तनूकरणे ।
लकि छांदसः शपो लुक ॥

॥ अथ चतुस्त्रिंशी ॥

अभि कणा अनूषतापो न प्रवता यतीः । इन्द्रं वनन्वती मतिः ॥ ३४ ॥

अभि कणाः । अनूषत आपः । न प्रवता यतीः । इन्द्रं वनन्वती मतिः ॥ ३४ ॥

कणाः कण्वगोत्रा ऋषयोऽभ्यनूषत । इन्द्रमभिष्टुवंति ॥ नू स्तुतौ । कुटादिः ॥
प्रवता प्रवणेन मार्गेण यतीर्गच्छन्त्य आपो न आप इव मतिर्मननीया कण्वैः
क्रियमाणा स्तुतिः स्तुत्यमिन्द्रं वनन्वती स्वयमेव संभजनवती भवति ॥

॥ अथ पंचत्रिंशी ॥

इन्द्रमुक्थानि वावृधुः समुद्रमिव सिंधवः । अनुत्तमन्युमजरं ॥ ३५ ॥

इन्द्रं । उक्थानि । वावृधुः । समुद्रं इव । सिंधवः । अनुत्तमन्युं । अजरं ॥ ३५ ॥

उक्थानि शस्त्राण्यस्माभिः शस्यमानानीन्द्रं वावृधुः । वर्धयन्ति । सिंधवः स्यन्दन-
शीला नद्यः समुद्रमिव समुद्रं जलधिं यथा वर्धयन्ति तद्वत् । कीदृशमिन्द्रं । अनुत्त-
मन्युं । अनुत्तोऽप्रेरितः परैरनभिभूतो मन्युः क्रोधो यस्य तादृशं ॥ नृदविदोन्दचे-
त्यादिना । पा० ८. २. ५६. । विकल्पितत्वान्निष्ठानत्वाभावः ॥ अजरं जरारहितं ॥
बहुव्रीहौ नजो जरमरमिषमृता इत्युत्तरपदाद्युदात्तत्वं ॥

॥ इति पंचमस्याष्टमे पंचदशो वर्गः ॥

॥ अथ षट्त्रिंशी ॥

आ नो याहि परावतो हरिभ्यां हर्यताभ्यां । इममिन्द्र सुतं पिब ॥ ३६ ॥

आ । नः । याहि । परावतः । हरिभ्यां । हर्यताभ्यां । इमं । इन्द्रं । सुतं । पिब ॥ ३६ ॥

हे इन्द्र परावतः परागतात् दूरे वर्तमानात् द्युलोकाद्वर्यताभ्यां कांताभ्यां
हरिभ्यामभ्याभ्यां नोऽस्मानायाहि । आगच्छ । आगत्य चेममस्मदीयं सुतम-
भिष्टुतं सोमं पिब ॥

॥ अथ सप्तविंशी ॥

त्वामिष्टुचहंतम जनासो वृक्तबर्हिषः । हवन्ते वाजसातये ॥३७॥

त्वां । इत् । वृचहन्तऽतम । जनासः । वृक्तऽबर्हिषः । हवन्ते । वाजऽसातये ॥३७॥

हे वृचहंतम अतिशयेन वृचाणामावृणतां शबूणां हंतस्त्वामित्त्वामेव वृक्त-
बर्हिषः । वृक्तं यागार्थं छिन्नं बर्हिर्येषां तथाविधोक्ताः प्रवृत्तयज्ञा जनासो जना
ऋत्विग्लक्षणा ह्यन्ते । आह्वयन्ति ॥ हेजः शपि बहुलं छंदसीति संप्रसारणं ॥
किमर्थं । वाजसातये वाजस्यान्नस्य बलस्य वा सातये लाभाय । यद्वा संयामना-
मैतत् । वाजस्य सातिर्यस्मिन् संयामे तच्च साहाय्याय त्वामाह्वयन्तीत्यर्थः ॥

॥ अथाष्टाविंशी ॥

अनु त्वा रोदसी उभे चक्रं न वर्त्येतशं । अनु सुवानास इंदवः ॥३८॥

अनु । त्वा । रोदसी इति । उभे इति । चक्रं । न । वर्ति । एतशं । अनु । सुवानासः । इंदवः ॥३८॥

हे इंद्र त्वा त्वामुभे रोदसी द्यावापृथिव्यावनुवर्तते । त्वदधीने भवत इत्यर्थः ।
तच्च दृष्टान्तः । चक्रं न । यथा रथचक्रमेतशं । अश्वनामैतत् । पुरो गच्छंतमश्व-
मनुवर्ति अनुवर्तते तद्वत् । अपि च सुवानास ऋत्विग्भिरभिषूयमाणा इंदवः
सोमाश्च त्वामनुवर्तते ॥

॥ अथैकोनचत्वारिंशी ॥

मंदस्वा सु स्वर्णर उतेंद्र शर्यणावति । मत्स्वा विवस्वतो मती ॥३९॥

मंदस्व । सु । स्वःऽनरे । उत । इंद्र । शर्यणाऽवति । मत्स्व । विवस्वतः । मती ॥३९॥

उतापि च हे इंद्र शर्यणावति । शर्यणा नाम कुरुक्षेत्रवर्तिनो देशः । तेषामदू-
रभवं सरः शर्यणावत् ॥ मध्वादिभ्यश्चेति स्वार्थिको मतुप् । मती बह्वच इति
दीर्घः । संज्ञायामिति वत्वं ॥ तस्मिन् सरसि विद्यमाने स्वर्णरे सर्वैर्ऋत्विग्भिर्नेतव्ये
यज्ञे सु सुष्ठु मंदस्व । माद्य । तृप्नो भव । अपि च विवस्वतः परिचरणवतो
यजमानस्य मती मत्या च मत्स्व । मदं प्राप्नुहि ॥ मतिशब्दाच्चृतीयायाः सुपां
सुलुगिति पूर्वसवर्णदीर्घः ॥

॥ अथ चत्वारिंशी ॥

वावृधान उप द्यवि वृषा वज्र्यरोरवीत् । वृचहा सोमपातमः ॥४०॥

ववृधानः । उप । द्यवि । वृषा । वज्री । अरोरवीत् । वृचऽहा । सोमऽपातमः ॥४०॥

वावृधानो वृद्धो वज्री वज्रवान् अत एव वृषहा वृषस्य मेघस्यासुरस्य वा हंता
सोमपातमोऽतिशयेन सोमस्य पातेन्द्रो वृषोदकानां वर्षिता ध्रुवि द्युलोकेऽत्तरिक्ष
उप समीपे यथास्माभिः श्रूयते तथारोरवीत् । भृशं स्तनयितुलक्षणं शष्टमकरोत् ।
मेघेन वज्रहस्तेनेहशं शष्टमचीकरदित्यर्थः ॥

॥ इति पंचमस्याष्टमे षोडशो वर्गः ॥

॥ अथैकचत्वारिंशी ॥

ऋषिर्हि पूर्वजा अस्येक ईशान ओजसा । इन्द्रं चोष्कूयसे वसु ॥४१॥

ऋषिः । हि । पूर्वजाः । असि । एकः । ईशानः । ओजसा । इन्द्र । चोष्कूयसे । वसु ॥४१॥

हे इन्द्र पूर्वजाः सर्वेभ्यो देवेभ्यः पूर्वं जात उत्पन्नः । यद्वा यज्ञेषु प्रथममेव
प्रादुर्भूतस्त्वमृषिर्हि द्रष्टा सर्वज्ञः खल्वसि । भवसि । अपि च सर्वेषु देवेषु मध्य
एको मुख्य ओजसा बलेनेशान ईश्वरो भवसि । यद्वैकोऽसहाय एव सन् ओज-
सात्मीयेनैव बलेनेशानः सर्वस्य जगत ईश्वरो भवसि । स त्वं वसु धनं चोष्कूयसे ।
पुनः पुनः स्तोतृभ्यो ददासि ॥ स्कुञ् आप्रवण इह दानार्थः ॥ तथा चोक्तं ।
चोष्कूयमाण इन्द्र भूरि वामं दददिन्द्र बहु वननीयं । नि० ६. २२. । इति ॥

॥ अथ द्विचत्वारिंशी ॥

अस्माकं त्वा सुताँ उप वीतपृष्ठा अभि प्रयः । शतं वहंतु हरयः ॥४२॥

अस्माकं । त्वा । सुतान् । उप । वीतऽपृष्ठाः । अभि । प्रयः । शतं । वहंतु । हरयः ॥४२॥

हे इन्द्र अस्माकमस्मदीयान् सोमानुपलक्ष्य प्रयः । अन्ननामैतत् । धानाकरं-
भादिहविर्लक्षणमन्नं चाभिलक्ष्य वीतपृष्ठाः प्रशस्तोपरिभागाः शतं शतसंख्याका
हरयोऽश्वास्त्वां वहंतु । प्रापयंतु ॥

॥ अथ त्रिचत्वारिंशी ॥

इमां सु पूर्ण्या धियं मधोर्धृतस्य पिप्युषी । कखा उक्थेन वावृधुः ॥४३॥

इमां । सु । पूर्ण्या । धियं । मधोः । धृतस्य । पिप्युषी । कखाः । उक्थेन । वावृधुः ॥४३॥

इमामिदानीं क्रियमाणां सु सुष्ठु पूर्ण्या पूर्वेः पिचादिभिः कृतां मधोर्मधुरस्य
घृतस्य क्षरणशीलस्योदकस्य पिप्युषी वर्धयिषी । यद्वा मधुरेण घृतेनाज्येन प्रवृद्धां
धियं यागक्रियां कखाः कखगोचा ऋषय उक्थेन शस्त्रेण वावृधुः । इन्द्रार्थं
वर्धयन्ति । उक्थैर्हि यागो वर्धते । अत्यष्टोमादिषूक्तरासु संस्थासु शस्त्रवृद्धेष्टत्वात् ।

यद्वा पूर्वा चिरन्तनीमिमामिन्द्रस्य धियमनुयहबुद्धिं क्षरणशीलेन मधुरेण सोमेन
पिप्पुधी वर्धनीयामुक्थेन स्तोत्रेण वावृधुः । वर्धयन्ति ॥

॥ अथ चतुश्चत्वारिंशी ॥

इन्द्रमिद्विमहीनां मेधे वृणीत मर्त्यैः । इन्द्रं सनिष्पुरुतये ॥४४॥

इन्द्रं । इत् । विऽमहीनां । मेधे । वृणीत । मर्त्यैः । इन्द्रं । सनिष्पुः । ऊतये ॥४४॥

विमहीनां विशेषेण महतां देवानां मध्य इन्द्रमिन्द्रमेव मेधे यज्ञे मर्त्यो मनुष्यो
होता वृणीत । स्तुतिभिः संभजते । तथा सनिष्पुर्धनकामश्च स्तोतोतये रक्षणा-
येंद्रमेव वृणीते । स्तुत्या संभजते ॥

॥ अथ पंचचत्वारिंशी ॥

अर्वाचं त्वा पुरुष्टुत प्रियमेधस्तुता हरीं । सोमपेयाय वक्षतः ॥४५॥

अर्वाचं । त्वा । पुरुऽस्तुत । प्रियमेधऽस्तुता । हरी इति । सोमऽपेयाय । वक्षतः ॥४५॥

हे पुरुष्टुत बहुभिः स्तुतेन्द्र प्रियमेधस्तुता प्रियमेधैः प्रिययज्ञैर्ऋषिभिः स्तुतौ ॥
तृतीया कर्मणीति पूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वं । सुपां सुलुगित्याकारः ॥ ईदृशौ हरी
अश्वौ सोमपेयाय सोमपानार्थं त्वामर्वाचमस्मदभिमुखं वक्षतः । वहतां ॥

॥ अथ षट्त्वारिंशी ॥

शतमहं तिरिंदिरे सहस्रं पर्शवा ददे । राधांसि याद्वानां ॥४६॥

शतं । अहं । तिरिंदिरे । सहस्रं । पर्शौ । आ । ददे । राधांसि । याद्वानां ॥४६॥

इदमादिकेन तृचेन तिरिंदिरस्य राज्ञो दानं स्तूयते । पर्शौ परशुनाम्नः पुत्रे ॥
उपचाराज्जन्ये जनकशब्दः ॥ तिरिंदिर एतत्संज्ञे राजनि याद्वानां । यदुरिति मनु-
ष्यनाम । यदव एव याद्वः ॥ स्वार्थिकस्तद्धितः ॥ तेषां मध्येऽहं शतं शतसंख्याकानि
सहस्रं सहस्रसंख्याकानि च राधांसि धनान्याददे । स्वीकरोमि । यद्वा याद्वानां
यदुकुलजानामन्येषां राज्ञां स्वभूतानि राधांसि बलादपहृतानि तिरिंदिरे वर्तमा-
नान्यहं प्राप्नोमि ॥

॥ अथ सप्तचत्वारिंशी ॥

त्रीणि शतान्यर्वतां सहस्रा दश गोनां । ददुष्पजाय साधे ॥४७॥

त्रीणि । शतानि । अर्वतां । सहस्रा । दश । गोनां । ददुः । पजाय । साधे ॥४७॥

पूर्वस्यामृचि स्वसंप्रदानकं दानमुक्तं । अधुनान्येभ्योऽपृचिभ्यस्तिरिदिरो बहु
दानं दत्तवानित्याह । अर्वतां गंतृणामश्वानां चीरि शतानि गोनां गवां दश
दशगुणितानि सहस्रा सहस्राणि च पञ्चाय स्तुतीनां प्रार्जकाय साध एतत्संज्ञाय
ऋषये । यद्वा साधे । साम स्तोत्रं । तद्वते पञ्चाय पञ्चकुलजाताय कक्षीवते ददुः ।
तिरिदिराख्या राजानो दत्तवन्तः ॥

॥ अथाष्टाचत्वारिंशी ॥

उदानदृकुहो दिवमुष्टान् चतुर्युजो ददत् । अर्वसा याव जने ॥ ४८ ॥

उत् । आनदृ । कुहः । दिवं । उष्टान् । चतुः । युजः । ददत् । अर्वसा । याव । जने ॥ ४८ ॥

अयं राजा कुह उच्छ्रुतः सन् अर्वसा कीर्त्या दिवं स्वर्गमुदानदृ । उच्छ्रुतरं
व्याप्नोत् । किं कुर्वन् । चतुर्युजश्चतुर्भिः स्वर्णभारैर्युक्तानुष्टान् ददत् प्रयच्छन् । तथा
याव जने च दासत्वेन प्रयच्छन् ॥

॥ इति पंचमस्याष्टमे सप्तदशो वर्गः ॥

प्र यद्व इति षट्त्रिंशद्वचं द्वितीयं सूक्तं कण्वगोत्रस्य पुनर्वत्सस्यार्धं मारुतं गायत्रं ।
तथा चानुक्रांतं । प्र यद्वः षट्त्रिंशत्पुनर्वत्सो मारुतमिति ॥ व्यूह्ये दशरात्रे प्रथमे
छंदोम आप्रिमारुतशस्त्र इदं सूक्तं मारुतनिविज्ञानं । सूचितं च । प्र यद्वस्त्रिष्टुभं
दूतं व इत्याप्रिमारुतं । आ० ८. ९. इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

प्र यद्वस्त्रिष्टुभमिधं मरुतो विप्रो अक्षरत् । वि पर्वतेषु राजय ॥ १ ॥

प्र । यत् । वः । चिऽस्तुभं । इधं । मरुतः । विप्रः । अक्षरत् । वि । पर्वतेषु । राजय ॥ १ ॥

हे मरुतो मितराविणो मितरोचिनो वा एतत्संज्ञा माध्यमका देवगणाः ॥
पादादित्वात्पादादाविति पर्युदासादाष्टमिकनिघाताभावे षाष्टिकमामं चिताद्यु-
दात्तत्वं ॥ वो युष्मभ्यं विप्रो मेधावी स्तोता चिष्टुभं चिष्टु सवनेषु प्रशस्यां चि-
भिर्देवैः स्तुतां वा । यद्वा चिष्टुपृच्छंसा संबद्धां माध्यंदिनसवनिमीमिषं सोमल-
क्षणमन्त्रं यद्यदा प्राक्षरत् प्रासिंचत् अग्नौ प्राक्षिपत् । यद्वा चिष्टुभं चिष्टुपृच्छंसा
स्तोत्रमिधं सोमं चेति योज्यं । तदानीं यूयं पर्वतेषु पर्ववत्सु शिलोचयेषु वि
राजय । तेन सोमेन लब्धवलाः संतो विशेषेण दीप्ता भवय ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

यद्गं तविषीयवो यामं शुभा अचिध्वं । नि पर्वता अहासत ॥२॥

यत् । अंग । तविषीऽयवः । यामं । शुभाः । अचिध्वं । नि । पर्वताः । अहासत ॥२॥

हे तविषीयवः । तविषीति बलनाम । तां कामयमानाः । यद्वा बलयुक्ता हे शुभाः शोभमाना अंग हे मरुतो यामं । याति गच्छतीति यामो रथः । तं यद्यदाचिध्वं समचिनुध्वं अश्वादिभिः साधनैः संचितं संचिष्टं कुरुष्य गमनार्थं तदानीं पर्वता गिरयोऽपि न्यहासत । नितरां गच्छंति । युष्मद्रथवेगाज्जीताः संतः स्वस्थानात्प्रचलन्ति ॥ ओहाइ गतौ । छांदसो लुङ् ॥

॥ अथ तृतीया ॥

उदीरयंत वायुभिर्वाश्रासः पृश्निमातरः । धुस्तंत पिप्पुषीमिषं ॥३॥

उत् । ईरयंत । वायुऽभिः । वाश्रासः । पृश्निऽमातरः । धुस्तंत । पिप्पुषी । इषं ॥३॥

वाश्रासो वाशनशीलाः शब्दकारिणः पृश्निमातरः । पृश्निर्मध्यमिका वाक् । सा माता जननी येषां ते तथोक्ताः ॥ ऋतश्छंदसीति कपः प्रतिषेधः ॥ ईदृशा मरुतो वायुभिः । वांति गच्छंतीति वायवः पृषत्यः । पृषतीभिर्वाहनभूताभिः स्वावयवभूतैर्वायुभिरेव वोदीरयंत । उद्गमयन्ति मेघादिकं । तथा पिप्पुषी वर्धयिषीमिषमन्नं च स्तोतृभ्यो धुस्तंत । दुहन्ति ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

वपंति मरुतो मिहं प्र वेपयन्ति पर्वतान् । यद्यामं यांति वायुभिः ॥४॥

वपंति । मरुतः । मिहं । प्र । वेपयन्ति । पर्वतान् । यत् । यामं । यांति । वायुभिः ॥४॥

मरुत एतत्संज्ञा देवा मिहं वृष्टिं वपन्ति । विकिरन्ति । विक्षिपन्ति । तथा पर्वतान् गिरीन् प्रवेपयन्ति । प्रकंपयन्ति । अयमर्थः कदेति चेत् । यद्यदा वायुभिः सार्द्धं यामं रथं गमनं वा यांति प्राप्नुवन्ति तदानीमित्यर्थः ॥

॥ अथ पंचमी ॥

नि यद्यामाय वो गिरिर्नि सिंधवो विधर्मणे । महे शुष्माय येमिरे ॥५॥

नि । यत् । यामाय । वः । गिरिः । नि । सिंधवः । विधर्मणे । महे । शुष्माय । येमिरे ॥५॥

हे मरुतो वो युष्माकं यामाय रथाय गमनाय वा गिरिः ॥ सपां सलुगिति

जसः सः ॥ गिरयः पर्वता यद्यदा नियेमिरे स्वयमेव नियम्यन्ते । तथा सिंधवः
स्यंदनशीलाः समुद्रा नद्यो वा विधर्मणे विधरणाय महे महते युष्माय शेषकाय
युष्मदीयाय बलाय नियेमिरे स्वयमेव नियम्यन्ते । गिरयो नद्यश्च युष्मद्यामाङ्ग-
लाश्च भीत्यैकैकस्थाने नियता वर्तन्ते इत्यर्थः । तदानीं वर्पन्ति मरुतो मिहमिति
शेषः ॥ यमेः कर्मकर्तारि लिट् । यद्वृत्तान्नित्यमिति निघातप्रतिषेधः ॥

॥ इति पंचमस्याष्टमेऽष्टादशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

युष्माँ उ नक्तमृतये युष्मान्दिवा हवामहे । युष्मान्प्रयत्यध्वरे ॥ ६ ॥
युष्मान् । ऊं इति । नक्तं । ऊतये । युष्मान् । दिवा । हवामहे । युष्मान् । प्रऽयति । अध्वरे ॥ ६ ॥

हे मरुतो युष्माँ उ युष्मानेव नक्तं रात्रावृतये रक्षणार्थं हवामहे । दिवाहि
च युष्मानेवाह्वयामहे । अध्वरे । ध्वरो नास्त्यस्मिन्नित्यध्वरो यागः ॥ नजस्तभ्या-
मित्युत्तरपदांतोदात्तत्वं । यागे प्रयति प्रगच्छति प्रवर्तमाने सति रक्षणार्थं युष्मा-
नेवाह्वयामहे ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

उदु ते अरुणस्सवश्चिचा यामेभिरीरते । वाश्चा अधि णुना दिवः ॥ ७ ॥
उत् । ऊं इति । ते । अरुणऽस्सवः । चिचाः । यामेभिः । ईरते । वाश्चाः । अधि ।
खुना । दिवः ॥ ७ ॥

त्ये ते पूर्वोक्तगुणा अरुणस्सवोऽरुणवर्णरूपाश्चिचाश्चायनीया आश्वर्यभूता वा
वाश्चाः शब्दकारिण एवंभूता मरुतो यामेभिर्यामैर्यानेर्दिवोऽधि द्युलोकस्योपरि
खुना सानुना समुच्छ्रितप्रदेशेनोदीरते । उद्गच्छन्ति । उ इति पूरणः ॥ पदादिषु
मांस्युत्तूनामुपसंख्यानमिति सानुशब्दस्य सुभावः ॥

कारीर्या सौर्यस्य हविषः सृजन्ति रश्मिमित्येषानुवाक्या । सूच्यते हि । सृजन्ति
रश्मिमोजसा वहिष्ठेभिर्विहरन्त्यासि तंतुं । आ० २. १३. । इति ॥

॥ सैषाष्टमी ॥

सृजन्ति रश्मिमोजसा पंथां सूर्याय यातवे । ते भानुभिर्वि तस्थिरे ॥ ८ ॥
सृजन्ति । रश्मिं । मोजसा । पंथां । सूर्याय । यातवे । ते । भानुऽभिः । वि । तस्थिरे ॥ ८ ॥

तच्छ्रुतेर्यच्छाध्याहारः । ये मरुतः सूर्याय सूर्यस्य ॥ षष्ठ्यर्थे चतुर्थी
वक्तव्येति चतुर्थी ॥ यातवे गंतुं रश्मिं व्याप्तं ॥ अशे रशे चेत्यधोतेरीणादिको
मिप्रत्ययौ रशदेशश्च ॥ यद्वा रश्मिभिस्तेजोभिर्युक्तं पंथां पंथानमोजसा बलेन
सृजन्ति उत्पादयन्ति । वृचादिभिरावृतं सूर्यपथमावरकस्य वृचादेरपनयनेन जनय-
तीत्यर्थः । ते मरुतो भानुभिस्तेजोभिर्वितस्थिरे । कृत्स्नं जगद्वाप्यावतिष्ठन्ते ॥

॥ अथ नवमी ॥

इमां मे मरुतो गिरमिमं स्तोममृभुक्ष्णः । इमं मे वनता हवं ॥ ९ ॥

इमां । मे । मरुतः । गिरं । इमं । स्तोमं । ऋभुक्ष्णः । इमं । मे । वनत । हवं ॥ ९ ॥

हे मरुत इमां पुरो वर्तिनीं मे मम गिरं शस्त्ररूपां वाचं वनत । संभजत ।
हे ऋभुक्ष्णः । महन्नामेतत् । महान्तः ॥ जसीतोऽत्सर्वनामस्थान इत्यकारः । वा
षपूर्वस्य निगम इति दीर्घाभावः ॥ ते यूयमिमं स्तोमं स्तोचं प्रगीतमंचसाध्यं । मे
ममेमं पुरो वर्तिनं हवमाह्वानरूपं च याजुषं मंचं वनत । संभजत । सेवध्वं ॥

॥ अथ दशमी ॥

चीणि सरांसि पृश्नयो दुदुहे वज्रिणे मधु । उत्सं कवंधमुद्रिणं ॥ १० ॥

चीणि । सरांसि । पृश्नयः । दुदुहे । वज्रिणे । मधु । उत्सं । कवंधं । उद्रिणं ॥ १० ॥

पृश्नयो मरुन्मातृभूता गावो वज्रिणे वज्रवत इन्द्राय ॥ तादर्थ्यं चतुर्थी ॥ इन्द्रार्थं
मधु मधुरं क्षीरादिकमाश्रयणद्रव्यं चीणि सरांसि सर इव सोमैः पूरितानि चीणि
सवनानि चिष्वपि सवनेषु श्रयणार्थं दुदुहे । दुदुहिरे । यद्वा मधु मधुरं सोमं वज्रिणे
वज्रयुक्ताय मरुङ्गणाय चीणि सरांसि द्रोणकलशाधवनीयपूतभृल्लक्षणानि प्रति
पृश्नयो माध्यमिका वाचो दुदुहे । वृष्टिद्वारा दुहन्ति । यद्वा पृश्नय इति मातृवाचिना
शब्देन पुत्रा उच्यन्ते । पृश्निमातरो मरुत इन्द्रार्थं चीणि सरांसि द्रोणकलशादीनि
मधु मधुना सोमेन पूरयितुमुत्समुत्सवणशीलं कवंधमुदकमुद्रिणमुदकवंतं मेघं
दुदुहे । दुहते ॥ दुहेच्छांसो लिट् । इरयो रे इति रेभावः । पादादित्वादनिघातः ॥

॥ इति पंचमस्याष्टम एकोनविंशो वर्गः ॥

॥ अथैकादशी ॥

मरुतो यच्च वो दिवः सुह्रायन्तो हवामहे । आ तू न उप गंतन ॥ ११ ॥

मरुतः । यत् । ह । वः । दिवः । सुह्रायन्तः । हवामहे । आ । तू । नः । उप । गंतन ॥ ११ ॥

हे मरुतो यच्च यंदा खलु वो युष्मान् सन्नायंतः सुखं सुखमाप्सन् इच्छंतो वयं दिवो द्युलोकाश्च वामहे स्तुतिभिराह्वयामहे आ तु अनंतरमेव शीघ्रं नोऽस्मान्-पगंतन । उपगच्छत ॥ गमेर्लोति तन्ननन्ननयनाच्चेति तनवादेशः ॥

॥ अथ द्वादशी ॥

यूयं हि हा सुदानवो रुद्रा ऋभुक्ष्णो दमे । उत प्रचेतसो मदे ॥ १२ ॥

यूयं हि । स्थ । सुऽदानवः । रुद्राः । ऋभुक्ष्णः । दमे । उत । प्रऽचेतसः । मदे ॥ १२ ॥

उतापि च हे सुदानवः शोभनदाना हे रुद्रा रुद्रपुत्राः ॥ पादादित्वादामंचित-निघाताभावः ॥ हे ऋभुक्ष्णो महांत उरुतेजस्का वा । ईदृशा हे मरुतो यूयं हि खलु दमे यज्ञगृहे मदे मदकरे सोमे पीते सति प्रचेतसः स्थ । प्रकृष्टज्ञाना भवथ ॥

॥ अथ त्रयोदशी ॥

आ नो रयिं मदच्युतं पुरुक्षुं विश्वधायसं । इयर्तो मरुतो दिवः ॥ १३ ॥

आ । नः । रयिं । मदऽच्युतं । पुरुऽक्षुं । विश्वऽधायसं । इयर्त । मरुतः । दिवः ॥ १३ ॥

हे मरुतो नोऽस्माकं रयिं धनं दिवो द्युलोकादेयर्त । आगमयत ॥ ऋ गता-वित्यस्मादंतर्भावितव्यर्थोज्जुहोत्यादिकास्त्रोति तस्य तन्ननन्ननेति तवादेशः । अनु-दात्ते चेत्यभ्यस्ताद्युदात्तत्वं ॥ कीदृशं रयिं । मदच्युत मदं स्रवंतं । यद्वा शाचवस्य मदस्य व्यावयितारं पुरुक्षुं बहुनिवासं बहुभिः स्तूयमानं वा विश्वधायसं विश्वेषां सर्वेषामस्मदीयानां धारणाय पोषणाय पर्याप्तं ॥

॥ अथ चतुर्दशी ॥

अधीव यन्निरीणां यामं शुभ्रा अचिध्वं । सुवानैर्मदध्व इंदुभिः ॥ १४ ॥

अधिऽइव । यत् । गिरीणां । यामं । शुभ्राः । अचिध्वं । सुवानैः । मदध्वे । इंदुऽभिः ॥ १४ ॥

हे शुभ्राः शोभमाना मरुतो गिरीणां पर्वतानामधीवोपरीव यद्यदा यामं युष्मदीयं रथमचिध्वं गमनसाधनैरश्वादिभिरुपचितं कुरुष्व तदानीं सुवानैरभिषू-यमाणैरिंदुभिः सोमैर्मदध्वे । मादयध्वे ॥

॥ अथ पंचदशी ॥

एतावतश्चिदेषां सुखं भिक्षेत मर्त्यैः । अदाभ्यस्य मन्मभिः ॥ १५ ॥

एतावतः । चित् । एषां । सुखं । भिक्षेत । मर्त्यैः । अदाभ्यस्य । मन्मऽभिः ॥ १५ ॥

मन्यो मनुष्यः स्तोता मन्मभिः स्तोत्रैः सुखं सुखं धनं वैषां मरुतां स्वभूतं
भिक्षेत । याचेत । इदानीं गणाभिप्रायेणैकवदाह । एतावतश्चित् यत्परिमाणस्य
चादाभ्यस्य केनापि हिंसितुमशक्यस्य मरुत्तणस्य सुखं भिक्षेत ॥ एतच्छब्दात्
यस्तदेतेभ्य इति परिमाणेऽर्थे वतुप् । आ सर्वनाम्न इत्यात्वं ॥

॥ इति पंचमस्याष्टमे विंशो वर्गः ॥

॥ अथ षोडशी ॥

ये द्रप्सा इव रोदसी धमंत्यनु वृष्टिभिः । उत्सं दुहंतो अक्षितं ॥ १६ ॥

ये। द्रप्साःऽइव। रोदसी इति। धमंति। अनु। वृष्टिऽभिः। उत्सं। दुहंतः। अक्षितं ॥ १६ ॥

ये मरुतो द्रप्सा इवोदविंदव इव रोदसी द्यावापृथिव्यौ वृष्टिभिर्वर्षणैरनुधमंति
अनुगच्छंति साकल्येन व्याप्नुवन्ति । यद्बानुध्माते उच्छ्वसितावयवे कुर्वन्ति । किं
कुर्वन्तः । अक्षितमक्षीणमुदकमुत्सं मेघं दुहंतः पूरयंतो मेघाद्वाङ्मुखं पातयंतः ॥
दुहेर्लक्षणहेत्वोः । पा० ३. २. १२६. । इति हेतौ शतृप्रत्ययः ॥ यत् एवं दुहन्ति ततो
रोदसी अनुधमन्तीत्यर्थः ॥

॥ अथ सप्तदशी ॥

उदु स्वानेभिरीरत उद्वैरुदु वायुभिः । उत्स्तोमैः पृश्निमातरः ॥ १७ ॥

उत् । ऊं इति । स्वानेभिः । ईरते । उत् । रवैः । उत् । ऊं इति । वायुऽभिः । उत् ।

स्तोमैः । पृश्निऽमातरः ॥ १७ ॥

स्वानेभिः स्वानैः शब्दैर्मरुत उदीरते । उन्नच्छन्ति ॥ स्वन शब्दे । स्वनहसोर्वा
। पा० ३. ३. ६२. । इत्यपो विकल्पितत्वात्पक्षे घञ् । कर्षात्त्वत् इत्यन्तोदात्तत्वं । बहुलं
छंदसीति भिस ऐसभावः । उ इति पूरणः । तथा रवै रथप्रमुखैर्वाहनेष्वो-
दीरते । पृश्निमातरः - - - ॥

॥ अथाष्टादशी ॥

येनाव तुर्वशं यदुं येन कर्षं धनस्पृतं । राये सु तस्य धीमहि ॥ १८ ॥

येन। आव। तुर्वशं। यदुं। येन। कर्षं। धनऽस्पृतं। राये। सु। तस्य। धीमहि ॥ १८ ॥

येनात्मीयेन रक्षणेन तुर्वशमेतत्संज्ञं यदुमेतत्संज्ञं च राजर्षिमाव यूयं रक्षि-
तवन्तः स्थ ॥ अवतेर्लिटि मध्यमबहुवचने रूपमेतत् ॥ येन च धनस्पृतं धनकामं

कृष्णमृषिं रक्षित्वन्तः स्य तस्य युष्मदीयं रक्ष्यं राये धनार्थं सु धीमहि ।
शोभनं ध्यायाम ॥

॥ अथैकोनविंशी ॥

इमा उ वः सुदानवो घृतं न पिप्पुषीरिषः । वर्धन्काखस्य मन्मभिः ॥ १९ ॥

इमाः । उं इति । वः । सुदानवः । घृतं । न । पिप्पुषीः । इषः । वर्धन् । काखस्य ।
मन्मभिः ॥ १९ ॥

हे सुदानवः शोभनदाना मरुतो घृतं न घृतमिव पिप्पुषीर्वर्धयिष्यः शरीर-
पुष्टिहेतुभूता इमा इदानीं प्रदीयमाना इषोऽन्नानि सोमलक्षणाणि काखस्य
कखगोचस्य मम संबंधिभिर्मन्मभिः स्तोत्रैः साह्यं वो युष्मान् वर्धन् वर्धयन्तु ॥
वृधेर्ण्यताल्लेटि रूपमेतत् । उ इति पूरणः ॥

॥ अथ विंशी ॥

ऊ नूनं सुदानवो मदथा वृक्तबर्हिषः । ब्रह्मा को वः सपर्यति ॥ २० ॥

ऊ । नूनं । सुदानवः । मदथ । वृक्तऽबर्हिषः । ब्रह्मा । कः । वः । सपर्यति ॥ २० ॥

मरुदागमनस्य विलंबमसहमान ऋषिरनया वितर्कयति । सुदानवः शोभ-
नदाना हे वृक्तबर्हिषः । वृक्तं वृक्कणं छिन्नं बर्हिर्येषां यागाय । यद्वा बर्हिरिति
यज्ञनाम । वृक्तः प्रवृक्तो यज्ञो येषां ते तथोक्ताः । हे ईदृशा मरुतः ऊ कुच देशे
नूनमिदानीं मदथ । माद्यथ ॥ मदी हर्षे । व्यत्ययेन शप् ॥ कश्च ब्रह्मा ब्राह्मणः
स्तोता वो युष्मान् सपर्यति । परिचरति । किंकारणं बहुशः स्तुतैरपि भवन्निरि-
दानीं नागम्यत इति न जानीमः ॥

॥ इति पंचमस्याष्टम एकविंशो वर्गः ॥

॥ अथैकविंशी ॥

नहि ष्य यद्ध वः पुरा स्तोमैर्भिवृक्तबर्हिषः । शर्धो ऋतस्य जिव्यथ ॥ २१ ॥

नहि । स्म । यत् । ह । वः । पुरा । स्तोमैर्भिः । वृक्तऽबर्हिषः । शर्धान् । ऋतस्य । जिव्यथ ॥ २१ ॥

पूर्वया वितर्क्येदानीं निश्चिनोति । हे वृक्तबर्हिषः प्रवृक्तयज्ञका मरुतो नहि
ष्य तन्न खलु संभवति । वो यूयं पुरास्मत्तः पूर्वमेव कृतैः स्तोमैरन्यदीयैः स्तोत्रैर्ष-
तस्योदकस्य सत्यस्य यज्ञस्य वा संबंधिनः शर्धानात्मीयानि बलानि जिव्यथ

प्रीणयति यच्च यत्सलु तच्च संभवत्येव । अतः शीघ्रमागच्छतेत्यर्थः । यद्वा वृक्ष-
बर्हिष इत्युत्पिङ्गाम । हे ऋत्विजो वो युष्माकं संबंधिभिः स्तोमेभिः स्तोत्रैर्ऋतस्य
यज्ञस्य संबंधिनो यागार्हान् शर्धान् मारुतानि बलानि पुरान्येभ्यः स्तोतृभ्यः
पूर्वं यद्यस्मात्कारणात् जिन्वथ यूयं प्रीणयथ ॥ जिविः प्रीणनार्थः ॥ तस्मादन्य-
दीयैः स्तोत्रैर्नहि ष्य न खलु ते मरुतो वशीभवन्तीत्यर्थः ॥

प्रवर्ग्ये महावीरे पयसोरासिक्तयोः सतोः समु त्वे महतीरप इत्येषान-
वक्तव्या । सूच्यते हि । आसिक्तयोः समु त्वे महतीरप इति महावीरमादा-
योत्तिष्ठत्सु । आ० ४. ७. इति ॥

॥ सैषा द्वाविंशी ॥

समु त्वे महतीरपः सं क्षोणी समु सूर्ये । सं वज्रं पर्वशो दधुः ॥२२॥

सं । ऊं इति । त्वे । महतीः । अपः । सं । क्षोणी इति । सं । ऊं इति । सूर्ये । सं । वज्रं ।

पर्वऽशः । दधुः ॥२२॥

त्वे ते पूर्वोक्तगुणा मरुतो महतीर्वह्नीरपो वृष्ट्युदकानि समु दधुः । संदधति ।
ओषध्यादिभिः संयोजयन्ति । यद्वा घर्मकाले सूर्यरश्मिभिराहता उपरि सम्यक्
धारयन्ति ॥ बृहन्महतोरुपसंख्यानमिति महतः परस्य डीप उदात्तत्वं । ऊडिदमि-
त्यादिनाप्शब्दात्परः शम् उदात्तः ॥ तथा क्षोणी क्षोण्यौ द्यावापृथिव्यौ च ते मरुतः
संदधुः । यथा स्वे स्वे स्थानेऽवतिष्ठेते तथा धारयन्ति । सूचात्मना वायुना सर्वे
जगद्धारयन्ते । तथा च श्रूयते । वायुर्वै गोतम तत्सूचं वायुना वै गीतम सूचेणायं
च लोकः सर्वाणि च भूतानि संहव्यानि भवन्ति । बृहदा० उ० ६. ७. २. इति ।
तथा सूर्ये सर्वस्य प्रेरकमादित्यं चांतरिक्षे सं दधुः । सम्यग्धारयन्ति । उशब्दः
सम्बुद्ध्ये । ईहशास्त्रे मरुतो वज्रमात्मीयमायुधं पर्वशः पर्वणि पर्वणि वृक्षस्य
सर्वेभ्यवयवसंबंधिषु हननार्थं संदधुः । समययुजन् ॥

॥ अथ त्रयोविंशी ॥

वि वृषं पर्वशो ययुर्वि पर्वतां अराजिनः । चक्राणा वृष्णि पौंस्यं ॥२३॥

वि । वृषं । पर्वऽशः । ययुः । वि । पर्वतान् । अराजिनः । चक्राणाः । वृष्णि । पौंस्यं ॥२३॥

अराजिनो राज्ञा केनचित्स्वामिना न धिष्ठिताः । यद्वा राजा स्वाम्यस्य न
विद्यत इत्यराजेंद्रः । तद्युक्ता वृष्णि वीर्यवत्पौंस्यं बलं चक्राणाः कुर्वाणा मरुतो

वृचमावरकमसुरं मेघं वा पर्वशः पर्वणि पर्वणि भेदेन वि ययुः । विशिष्टं
वधमगमयन् । तथा पर्वतान् गिरीष्व विशिष्टं वधं प्रापयन् ॥

॥ अथ चतुर्विंशी ॥

अनं चितस्य युध्यतः शुष्ममावन्तुत क्रतुं । अन्विद्रं वृचतूर्ये ॥ २४ ॥

अनं । चितस्य । युध्यतः । शुष्मं । आवन् । उत । क्रतुं । अनं । इन्द्रं । वृचऽतूर्ये ॥ २४ ॥

चितस्याश्रस्यैतासंज्ञस्य युध्यतः शत्रून् संप्रहरतो राजर्षेः शुष्मं परेषां शोषकं
बलं मरुतोऽन्वावन् । साहाय्यार्थमन्वगच्छन् । यज्ञानुगुणमरक्षन् । उतापि च
क्रतुं तदीयं कर्म चारक्षन् । अपि च वृचतूर्ये वृचवधार्ये संपाम इन्द्रं चा-
न्वावन् । अरक्षन् ॥

॥ अथ पंचविंशी ॥

विद्युहस्ता अभिद्यवः शिप्राः शीर्षेन्हिरण्ययीः । शुभा व्यंजत श्रिये ॥ २५ ॥

विद्युत्ऽहस्ताः । अभिऽद्यवः । शिप्राः । शीर्षेन् । हिरण्ययीः । शुभाः । वि ।

अंजत । श्रिये ॥ २५ ॥

विद्युहस्ता विद्योतमानायुधबाहवोऽभिद्यवोऽभिगतदीपयः शुभाः शोभमाना
मरुतः शीर्षेन् शीर्ष्णि शिरस्यात्मीयेषु शिरःसु हिरण्ययीर्हिरण्ययीः स्वर्णम-
यानि शिप्राः शिरस्त्राणानि श्रिये शोभार्थं व्यंजत । व्यंजयन्ति । व्यक्तीकुर्वन्ति ।
धारयन्तीत्यर्थः ॥

॥ इति पंचमस्याष्टमे द्वाविंशो वर्गः ॥

॥ अथ षड्विंशी ॥

उशना यत्परावत उह्णो रंघ्रमयातन । द्यौर्न चक्रदभिया ॥ २६ ॥

उशना । यत् । पराऽवतः । उह्णः । रंघ्रं । अयातन । द्यौः । न । चक्रदत् । भिया ॥ २६ ॥

हे मरुत उशनाः ॥ व्यत्ययेन प्रथमा ॥ उशनसा काष्ठेन ऋषिणा स्तूयमाना
यूयं ॥ यद्योशनसश्शब्दात्सुपां सुलुगिति जसः सुः ॥ उशनसः स्तोतृन् कामय-
माना यूयमुह्णः सेक्तुः कामानां वर्षितुरात्मीयस्य रथस्य वृष्टिहेतोरंतरिक्षस्य वा
रंघ्रं मध्यं परावतो दूरदेशाद्यद्यदायातन अगच्छत ॥ यातेर्लेङि मध्यमबहुवचनस्य
तप्तप्रनयनाच्चेति तनादेशः ॥ तदानीं द्यौर्न । अथ द्युशब्देन तप्तयो जनसंज्ञो

लक्ष्यते । शुलोके वर्तमानो जनसंघ इव पार्थिवमपि सर्वे भूतजातं भिया युष्म-
द्भेगजनितया भीत्या चक्रदत् । अशब्दयत् अकंपत वा ॥

॥ अथ सप्तविंशी ॥

आ नो मखस्य दावनेऽश्वैर्हिरण्यपाणिभिः । देवास उप गंतन ॥ २७ ॥

आ । नः । मखस्य । दावने । अश्वैः । हिरण्यपाणिऽभिः । देवासः । उप । गंतन ॥ २७ ॥

हे देवासो दानादिगुणयुक्ता मरुतो नोऽस्माकं मखस्य यज्ञस्य दावने दानाय ॥
ददातेरौणादिको भावे वनिः ॥ हिरण्यपाणिभिः स्वर्णमयपादैः स्वर्णालंकृतैर्हि-
तुरमणीयपादैर्वाश्वैरोपगंतन । उपागच्छत । प्राप्तुत ॥ गमेर्लोटि छांदसः शपो लुक् ।
तन्ननन्ननथनाश्चेति तनवादेशः । अत एव डिच्चाभावादनुनासिकलोपो न क्रियते ॥

॥ अथाष्टाविंशी ॥

यदेषां पृषती रथे प्रष्टिर्वहति रोहितः । यांति शुभा रिणन्नपः ॥ २८ ॥

यत् । एषां । पृषतीः । रथे । प्रष्टिः । वहति । रोहितः । यांति । शुभाः । रिणन् । अन्नपः ॥ २८ ॥

एषां मरुतां रथे पृषतीः पृषद्भिः श्वेतविंदुभिर्युक्ता मृग्यो यद्यदा वहति ।
यदा च प्रष्टिः प्राशुः शीघ्रगामी । यद्वा प्रमुखे युज्यमानः सन् रोहितः पृषतः
पृषद्भिर्युक्तो मृगो वहति तदानीं शुभाः शोभमाना मरुतो यांति । गच्छन्ति ।
तेषां गमने च सत्यप उदकानि वृष्टिलक्षणानि रिणन् । अरिणन् । अगच्छन् ।
सर्वत्र प्रवहन्ति ॥ री गतिरेषणयोः । आदिकः । प्वादीनां ह्रस्वः । छांदसोऽड-
भावः । समानवाक्ये निघातयुष्मदस्मदादेशा वक्तव्या इति वचनादत्र पूर्वपदस्य
वाक्यांतरगतत्वात्सिद्धिर्इति ङ इति निघाताभावः ॥

॥ अथैकोनविंशी ॥

सुषोमे शर्यणावत्याजीके पस्त्यावति । ययुर्निचक्रया नरः ॥ २९ ॥

सुऽसोमे । शर्यणाऽवति । आजीके । पस्त्यऽवति । ययुः । निऽचक्रया । नरः ॥ २९ ॥

सुषोमे शोभनसोमयुक्त आजीके । अजीका नाम देशः । तत्संबन्धिनि शर्य-
णावति कुरुक्षेत्रस्य जघनार्धे शर्यणावत्संज्ञे सरसि पस्त्यावति । पस्त्यमिति गृह-
नाम । यज्ञगृहोपेते सोमपानाय नरो नेतारो मरुतो निचक्रया नीचीनचक्रया-
वाङ्मुखं प्रवर्तमानया रथकट्या ययुः । यांति । गच्छन्ति ॥ यातेऽच्छांदसो लिट् ॥

यद्वा नरो नेतार ऋत्विज उक्तगुणविशिष्टे शर्यणावति मरुद्वागाय सीममाहर्तुं
निचक्रया नीचीनचक्रया शकट्या ययुः । गच्छन्ति ॥

॥ अथ चिंशी ॥

कदा गच्छाथ मरुत इत्या विप्रं हवमानं । माडीं केभिर्नाधमानं ॥३०॥

कदा । गच्छाथ । मरुतः । इत्या । विप्रं । हवमानं । माडीं केभिः । नाधमानं ॥३०॥

हे मरुत इत्येत्यमनेन प्रकारेण हवमानमाह्वयंतं स्तुवंतं नाधमानं याचमानं
विप्रं मेधाविनं स्तोतारं मां कदा कस्मिन्काले माडीं केभिः सुखहेतुभिर्धनैः साधै
गच्छाथ । गच्छथ । विलंबं मा कृषत शीघ्रमागच्छतेति भावः ॥

॥ इति पंचमस्याष्टमे चयोविंशो वर्गः ॥

॥ अथैकचिंशी ॥

कच्च नूनं कथप्रियो यदिदमजहातन । को वः सखित्व ओहते ॥३१॥

कत् । ह । नूनं । कथप्रियः । यत् । इदं । अजहातन । कः । वः । सखित्वे । ओहते ॥३१॥

हे कथप्रियः कथया स्तुत्या प्रीयमाणाः ॥ कथ वाक्यप्रबंधने । अस्माद्भावे
चिन्तिपूजीत्यादिनाह । ततष्टाप् । उत्तरपदे आपोः संज्ञाच्छंदसोरिति ह्रस्वत्वं ।
धत्वं छादसं ॥ ईदृशा हे मरुतो वृत्तेण सह युध्यमानमिदं नूनं सत्यमजहातन
पर्यंत्यजतेति यदेतत् तत्कच्च कदा खलु कस्मिन् काले जातं । न कदाचिदपीत्यर्थः ।
तथा च ब्राह्मणं । मरुतो हैनं नाजहुः प्रहर भगवो जहि वीरयस्व । ऐ० ब्रा० ३. २०. ।
इति । वृत्तस्य त्वा अथवादीषमाणाः । ऋग्वे० ८. ८५. ७. । इत्यादि च निगमांतरं ।
यत् एवमतः कारणाद्वा युष्माकं सखित्वे ॥ अत्ययेन सप्रमी ॥ सखिभावं कः स्तो-
तौहते । याचते । यद्वा वहते । प्राप्नोति । ईदृशमनपायं युष्मत्सखित्वं दुर्लभमित्यर्थः ॥

॥ अथ द्वाचिंशी ॥

सहो षु णो वज्रहस्तैः कणासो अग्निं मरुभिः । स्तुवे हिरण्यवाशीभिः ॥३२॥

सहो इति । सु । नः । वज्रहस्तैः । कणासः । अग्निं । मरुत्भिः । स्तुवे ।

हिरण्यवाशीभिः ॥३२॥

वज्रहस्तैर्वज्रबाहुभिर्हिरण्यवाशीभिः । हिरण्यवाशी तक्षणासाधनमायुधं
येषामस्ति तादृशैः । मरुभिः सहो सहैव वर्तमानमग्निं नोऽस्मदीया हे कणासः

कक्षाः स्तोतारः कक्षगोचा वा ऋषयो यूयं स्तुषे । स्तुध्वं । यद्वा न इति प्रथ-
मार्थे द्वितीया । नो वयं कक्षगोचाः ॥ अस्मदो द्वयोश्च । पा० १. २. ५९. । इत्येक-
स्मिन् बहुवचनं । सविशेषणस्य प्रतिषेधः । पा० १. २. ५९. १. । इति तु व्यत्ययेन
प्रवर्तते ॥ स्तुषे । स्तुवे ॥ स्तौतेरुत्तमैकवचने सिद्धहुलमिति सिप् ॥

॥ अथ त्रयस्त्रिंशी ॥

ओ षु वृष्णः प्रयज्यून नव्यसे सुविताय । ववृत्यां चिचवाजान् ॥ ३३ ॥

ओ इति । सु । वृष्णः । प्रयज्यून । आ । नव्यसे । सुविताय । ववृत्यां । चिचवाजान् ॥ ३३ ॥

• वृष्णो वर्षितृनभीष्टफलदान् प्रयज्यून प्रकर्षेण यष्ट्यान् चिचवाजान् विचि-
चगमनान् विचिचबलान् विचिचधनान्वा । एवंभूतान्मरुतः सु सुष्टो आ उ
ववृत्यां । आवर्तयामि । अस्मदभिमुखं यथा गच्छन्ति तथा करोमि । अपि च
नव्यसे नवीयसे नवतरायान्यंतं प्रशस्ताय सुविताय सुष्टु प्राप्तव्याय धनाय च
तानाववृत्यां । आवर्तयामि ॥

॥ अथ चतुस्त्रिंशी ॥

गिरयश्चिन्नि जिहते पर्शानासो मन्यमानाः । पर्वताश्चिन्नि येमिरे ॥ ३४ ॥

गिरयः । चित् । नि । जिहते । पर्शानासः । मन्यमानाः । पर्वताः । चित् । नि । येमिरे ॥ ३४ ॥

मरुत्स्वागच्छत्सु गिरयश्चित् गिरयोऽपि शिलोच्चया अपि पर्शानासः पीड्य-
मानाः । यद्वा मरुद्भिः स्पृश्यमानाः । अत एव मन्यमाना अभिमन्यमाना बाध्य-
मानाः संतो नि जिहते । नितरां गच्छन्ति । मरुत्वेगेन स्थानात् प्रच्यवंते । तथा
पर्वताश्चित् पर्ववंतो मेघा अपि तदीयेन गमनेन नियेमिरे । नियम्यन्ते । यद्वा
गिरयः क्षुद्राः शिलोच्चया महांतः पर्वताः ॥

॥ अथ पंचत्रिंशी ॥

आह्णयावानो वहंत्यन्तरिक्षेण पतंतः । धातारः स्तुवते वयः ॥ ३५ ॥

आ । आह्णयावानः । वहन्ति । अन्तरिक्षेण । पतंतः । धातारः । स्तुवते । वयः ॥ ३५ ॥

आह्णयावानोऽह्णं व्याप्तं गच्छंतः । यद्वाह्णश्चक्षुषोऽपि शीघ्रं यांतीत्यह्ण-
वायानः ॥ यातेरातो मनिन्निति वनिप् ॥ ईदृशा अथा अन्तरिक्षेणाकाशमार्गेण
पतन्तो गच्छन्तो मरुत आवहन्ति । आनयन्ति । यद्वा पतत इत्यश्नानां विशेषणं ।

अंतरिक्षे नभसि पततो गच्छतः ॥ छन्दसो नमभावः ॥ किं कुर्वतः । क्षुवते स्तोत्रं
कुर्वते जनाय वयोऽन्नं धातारो विधातारः कुर्वाणाः ॥

॥ अथ षट्तिंशी ॥

अग्निहिं जानि पूर्ण्यच्छन्दो न सूरौ अर्चिषा । ते भानुभिर्वि तस्थिरे ॥ ३६ ॥

अग्निः । हि । जनि । पूर्ण्यः । छन्दः । न । सूरः । अर्चिषा । ते । भानुऽभिः । वि । तस्थिरे ॥ ३६ ॥

अग्निर्ह्यग्निः खल्वर्चिषा तेजसा पूर्ण्यः सर्वेषु देवेषु मुख्यो जानि । अजायत ॥
दीपजनेत्यादिना कर्तरि लुङि त्वेष्टिणादेशः ॥ तच्च दृष्टान्तः । छन्द उपच्छन्दनीयः
सूरौ न सूर्य इव । तदनन्तरं ते पूर्वोक्तगुणा मरुतो भानुभिर्दीप्तिभिर्वितस्थिरे ।
विविधमवतिष्ठन्ते । आग्निमारुते अग्निः पूर्वं स्तूयते पश्चान्मरुतः । तदपेक्षया च
पूर्वोत्तरयोरर्धर्चयोः क्रमेणाग्निर्मरुतश्च स्तूयन्ते ॥

॥ इति पञ्चमस्याष्टमे चतुर्विंशो वर्गः ॥

आ नो विश्वाभिरिति चतुर्विंशत्युचं तृतीयं सूक्तं सध्वंसाख्यस्य काण्वस्यार्ध-
मानुहुभं । एतदादीनि ऋणि सूक्तान्यग्निदेवत्यानि । तथा चानुक्रांतं । आ नस्य-
धिका सध्वंस आश्विनं ह्यनुहुभमिति ॥ प्रातरनुक्वाक आश्विने क्रतावानुहुभे
छन्दस्याश्विनशस्त्रे चैतत्सूक्तं । सूच्यते हि । आ नो विश्वाभिस्त्यं चिदग्निमित्यानुहुभं
। आ० ४. १५. । इति ॥ अग्नोर्यामे प्रशास्तुरतिरिक्तोक्थेऽप्येतत् । सूचितं च । आ
नो विश्वाभिः प्रातर्यावाणा । आ० ९. ११. । इति ॥ चतुर्थेऽहनि प्रउगशस्त्र आ
नो विश्वाभिरित्याश्विनस्तृचः । सूचितं च । आ नो विश्वाभिरुतिभिस्त्यमु वो
अग्रहणं । आ० ७. ११. । इति ॥

॥ तच्च प्रथमा ॥

आ नो विश्वाभिरुतिभिरश्विना गच्छतं युवं ।

दक्षा हिरण्यवर्तनी पिबतं सोम्यं मधु ॥ १ ॥

आ । नः । विश्वाभिः । उतिऽभिः । अश्विना । गच्छतं । युवं ।

दक्षा । हिरण्यवर्तनी । इति । हिरण्यऽवर्तनी । पिबतं । सोम्यं । मधु ॥ १ ॥

हे अश्विनाश्विनावधुवानौ सर्वे जगद्वाभुवन्तौ । यद्वाचैर्युक्ता युवं युवां वि-
श्वाभिः सर्वाभिर्योग्नाभिर्वीतिभी रक्षाभिर्दातव्याभिः सार्धं नोऽस्मानगच्छतं ।

आगत्य च हे दस्रा दस्रौ दर्शनीयौ शबूणामुपक्षपयितारौ वा हे हिरण्यवर्तनी
हिरण्यमयरथौ हितरमणीयाचरणौ वा । ईदृशौ हे अश्विनौ सोम्यं सोममयं
मधु पिबतं ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

आ नूनं यातमश्विना रथेन सूर्यत्वचा ।

भुजी हिरण्यपेशसा कवी गंभीरचेतसा ॥२॥

आ । नूनं । यातं । अश्विना । रथेन । सूर्यऽत्वचा ।

भुजी इति । हिरण्यऽपेशसा । कवी इति । गंभीरऽचेतसा ॥२॥

हे भुजी हविषां भोक्तारौ यद्वा स्तोतृभिरन्नानां भोजयितारौ सर्वस्य जगतः
पालकौ वा हे हिरण्यपेशसा हिरण्यमयालंकारौ हिरण्यमयावयवौ वा हे कवी
क्रांतदर्शिनौ स्तोतव्यौ वा हे गंभीरचेतसा प्रशस्तज्ञानी । ईदृशौ हे अश्विनाश्विनौ
सूर्यत्वचा सूर्यवद्भासमानेन रथेन नूनमवश्यमस्मानायातं । आगच्छतं ॥

॥ अथ तृतीया ॥

आ यातं नहुषस्पर्धेयान्तरिक्षात्सुवृक्तिभिः ।

पिबाथो अश्विना मधु कर्णानां सवने सुतं ॥३॥

आ । यातं । नहुषः । परि । आ । अन्तरिक्षात् । सुवृक्तिभिः ।

पिबाथः । अश्विना । मधु । कर्णानां । सवने । सुतं ॥३॥

हे अश्विनौ नहुषस्परि । नहुष इति मनुष्यनाम । सामर्थ्याच्चात्र तत्संबन्धो
लोको लक्ष्यते । मानुषात्तस्मात्लोकात् ॥ परि पंचम्यर्थानुवादी ॥ सुवृक्तिभिः
सुष्ठु दोषवर्जिताभिः सुप्रवृत्ताभिर्वा स्तुतिभिर्हेतुभूताभिरायातं । आगच्छतं । तथा-
न्तरिक्षादन्तरा क्षांतात् मध्यमास्त्रलोकादप्यागच्छतं । आगत्य च कर्णानां कर्णगो-
चाणामस्माकं सवने यज्ञे प्रातःसवनादौ सुतमभिषुतं मधु मधुरं सोमं हे अश्विनौ
पिबाथः । पिबतं ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

आ नो यातं दिवस्पर्धेयान्तरिक्षादधप्रिया ।

पृथः कर्णस्य वामिह सुषाव सोम्यं मधु ॥४॥

आ । नः । यातं । दिवः । परि । आ । अंतरिक्षात् । अधऽप्रिया ।

पुत्रः । कवस्य । वां । इह । सुसाव । सोम्यं । मधु ॥ ४ ॥

हे अश्विनौ दिवस्परि दिवोऽधि द्युलोकान्नोऽस्मानायातं । आगच्छतं ॥ पंचम्याः परावध्यर्थ इति विसर्जनीयस्य सत्त्वं ॥ हे अधप्रियाधोऽधस्तादस्मिन् लोके विद्यमानेन सोमेन प्रीयमाणी । यद्वा कधप्रिया ॥ छांदसो वर्णलोपः ॥ कथया स्तुत्या प्रीयमाणी हे ईदृशावश्विनावंतरिक्षादप्यागच्छतं । इहास्मिन्यज्ञे कवस्य ऋषिः पुत्रः सोम्यं सोममयं मधु वां युवाभ्यां युवयोरर्थं सुषाव । अभिषु-
णोति । अत आयातमित्यन्वयः ॥

॥ अथ पंचमी ॥

आ नो यातमुपश्रुत्यश्विना सोमपीतये ।

स्वाहा स्तोमस्य वर्धना प्र कवी धीतिभिर्नरा ॥ ५ ॥

आ । नः । यातं । उपऽश्रुति । अश्विना । सोमऽपीतये ।

स्वाहा । स्तोमस्य । वर्धना । प्र । कवी इति । धीतिऽभिः । नरा ॥ ५ ॥

हे अश्विनाश्विनौ नोऽस्माकमुपश्रुति । श्रूयत इति श्रुत् स्तुतिः । उपगता श्रुद्यस्मिन् तस्मिन्यज्ञे सोमपीतये सोमपानायायातं । आगच्छतं । हे वर्धना वर्धनौ कवी क्रांतदर्शिनावश्विनौ स्वाहा स्वाहाकृतौ स्वाहाकारेण सम्यगिष्टौ संतौ । यद्वा स्वाहेति वाङ्माम । स्तुतिरूपया वाचा स्तुतौ वाचा स्तोमस्य स्तोतुः प्रवर्धकौ भवतं । तथा हे नरा नेतारावश्विनौ धीतिभिः कर्मभिर्यष्टुष्व प्रवर्धकौ भवतं । यद्वा स्वाहेत्यादीन्यामंचितानि । हे स्वाहा स्वाहाकृतौ स्तोमस्य स्तोत्रस्य स्तोतुर्वा हे प्रवर्धना प्रवर्धयितारौ हे कवी क्रांतदर्शिनौ धीतिभिर्बुद्धिभिरात्मीयैः कर्मभिर्वा हे नरा सर्वेषां नेतारावश्विनौ सोमपानायायातमित्येकमेव वाक्यं ॥ अस्मिन्पक्षे धीतिभिरित्यपरांगवत्त्वाभावच्छांदसः ॥ यद्वा धीतिभिर्घ्यातव्याभिर्युष्मदीयाभिरू-
तिभिः सार्द्धमायातमिति क्रियया संबंधः ॥

॥ इति पंचमस्याष्टमे पंचविंशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

यच्चिद्धि वां पुर ऋषयो जुहूरेऽवसे नरा ।

आ यातमश्विना गतमुपेमां सुष्टुतिं मम ॥ ६ ॥

यत् । चित् । हि । वां । पुरा । ऋषयः । जुहूरे । अवसे । नरा ।

आ । यातं । अश्विना । आ । गतं । उप । इमां । सुऽस्तुतिं । मम ॥ ६ ॥

हे नरा नेतारावश्विनौ यच्चिद्धि यदा खलु वां युवां पुरा पूर्वस्मिन्काल ऋष-
योऽतीन्द्रियार्थदर्शिनः स्तोतारोऽवसे रक्षणाय जुहूरे जुहुविरे स्तुतिभिराह्वयन् ॥
ह्वयतेर्लिङ्गभ्यस्तस्य चेति संप्रसारणं । हल इति दीर्घः । इरयो रे इति रेभावः ॥
तदानीं हे अश्विनावायातं । आगच्छतं । आगतवन्तौ स्यः । अतो मम मदीया-
मिमां सुष्टुतिं शोभनां स्तुतिमप्युपागतं । उपागच्छतं ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

दिवश्चिद्रोचनादध्या नो गतं स्वर्विदा ।

धीभिर्वत्सप्रचेतसा स्तोमेभिर्हवनश्रुता ॥ ७ ॥

दिवः । चित् । रोचनात् । अधि । आ । नः । गतं । स्वऽविदा ।

धीभिः । वत्सऽप्रचेतसा । स्तोमेभिः । हवनऽश्रुता ॥ ७ ॥

हे स्वर्विदा स्वः सूर्यस्य द्युलोकस्य वा लंभयितारावश्विनौ दिवश्चित् द्युलो-
काच्च रोचनादधि रोचमानादंतरिक्षाच्च नोऽस्मानागतं । आगच्छतं ॥ पूर्ववदधिः
पंचम्यर्थानुवादकः ॥ हे वत्सप्रचेतसा वत्से स्तोतरि प्रकृष्टज्ञानौ । यद्वा वत्सं नि-
वासकं वेदितव्यं वा प्रकृष्टं चेतो ज्ञानं ययोस्तौ तथोक्तौ । तौ युवां धीभिरात्मी-
याभिर्बुद्धिभिः सहागच्छतं । हे हवनश्रुता हवनस्यास्मदीयस्याह्वानस्य स्तोत्रस्य
श्रोतारौ स्तोमेभिः स्तोत्रैरस्मत्कृतैर्युज्यमानौ संतावागच्छतं ॥

॥ अथाष्टमी ॥

किमन्ये पर्यासतेऽस्मत्स्तोमेभिरश्विना ।

पुचः कण्वस्य वामृषिगीर्भिर्वत्सो अवीवृधत् ॥ ८ ॥

किं । अन्ये । परि । आसते । अस्मत् । स्तोमेभिः । अश्विना ।

पुचः । कण्वस्य । वां । ऋषिः । गीऽभिः । वत्सः । अवीवृधत् ॥ ८ ॥

अस्मदस्मत्तोऽन्ये ष्यतिरिक्ताः स्तोतारः स्तोमेभिः स्तोत्रैरश्विनाश्विनौ देवौ
किं पर्यासते । अस्मद्व्यतिरिक्ताः केऽप्यश्विनौ स्तोतुं न शक्नुवन्तीत्यर्थः । कण्वस्य

ऋषेः पुत्र ऋषिर्मन्त्रद्रष्टा वत्सो गीर्भिः स्तुतिभिर्हे अश्विनौ वां युवामवी-
वृधत् । अवर्धयत् ॥

॥ अथ नवमी ॥

आ वां विप्र इहावसेऽहस्तोमेभिरश्विना ।

अरिप्रा वृचहंतमा ता नो भूतं मयोभुवा ॥९॥

आ । वां । विप्रः । इह । अवसे । अहत् । स्तोमेभिः । अश्विना ।

अरिप्रा । वृचहन्ऽतमा । ता । नः । भूतं । मयःऽभुवा ॥९॥

हे अश्विनाश्विनौ विप्रो मेधावी स्तोतेहास्मिन्यागेऽवसे रक्षणार्थं स्तोमेभिः
स्तोत्रैर्वा युवामाहत् । आहूतवान् ॥ ह्यतेर्लुङि लिपिसिचिह्नश्चेति च्चेरङादेशः ॥
हे अरिप्रा । रिप्रमिति पापनाम । अपापौ हे वृचहंतमा वृचाणां शचूणां हंतृतमौ
ता तौ तादृशौ युवां नोऽस्माकं मयोभुवा सुखस्य भावयितारौ भूतं । भवतं ॥

॥ अथ दशमी ॥

आ यद्वां योषणा रथमतिष्ठवाजिनीवसू ।

विश्वान्यश्विना युवं प्र धीतान्यगच्छतं ॥१०॥

आ । यत् । वां । योषणा । रथं । अतिष्ठत् । वाजिनीवसू इति वाजिनीऽवसू ।

विश्वानि । अश्विना । युवं । प्र । धीतानि । अगच्छतं ॥१०॥

हे वाजिनीवसू । वाजिनी हविष्मती यागक्रिया । तस्यां विद्यमानस्वांशलक्ष-
णधनावश्विनौ योषणा योषित्सूर्याजिधावनेन त्रियमाणा सती वां युवयो रथं
यद्यदातिष्ठत् आस्थितवती आरूढवती तदा हे अश्विनाश्विनौ युवं युवां धीतानि
ध्यातान्यभिलषितानि विश्वानि सर्वाणि प्रकर्षेणागच्छतं । प्रापतं ॥

॥ इति पंचमस्याष्टमे षड्विंशो वर्गः ॥

॥ अथैकादशी ॥

अतः सहस्रनिर्णिजा रथेना यातमश्विना ।

वत्सो वां मधुमन्त्रचोऽशंसीत्काव्यः कविः ॥११॥

अतः । सहस्रऽनिर्णिजा । रथेन । आ । यातं । अश्विना ।

वत्सः । वां । मधुऽमत् । वचः । अशंसीत् । काव्यः । कविः ॥११॥

हे अश्विनाश्विनौ वेषु लोकेषु यत्र वर्तन्ते अतोऽस्मात्स्थानात्सहस्रनिर्णिजा ।
निर्णिगिति रूपनाम । स्वर्णमयतया बहुविधरूपयुक्तेन रथेनायत्तम् । आगच्छतम् ।
काव्यः कवेः पुत्रः कविर्मेधावी वात्स ऋषिर्वा युवाभ्यां युवयोरर्थे मधुमत् मा-
धुर्योपेतं वचो वचनमुक्थमशंसीत् । शंसितवान् । यत एवमत आगच्छतमित्यर्थः ॥

॥ अथ द्वादशी ॥

पुरुमद्रा पुरुवसू मनोतरा रयीणां ।

स्तोमं मे अश्विनाविममभि वही अनूषातां ॥ १२ ॥

पुरुमद्रा । पुरुवसू इति पुरुवसू । मनोतरा । रयीणां ।

स्तोमं । मे । अश्विनौ । इमं । अभि । वही इति । अनूषातां ॥ १२ ॥

पुरुमद्रा बहुमदौ बहुभिः सोमैर्मादयितव्यौ वा पुरुवसू बहुधनौ बहूनां नि-
वासकौ वा रयीणां धनानां मनोतरा मन्तारौ दातारौ ॥ मन्यतेस्तृचि पृषोदरादि-
त्वादूपसिद्धिः । नामन्यतरस्यामिति रैशब्दान्नाम उदात्तत्वं ॥ वही कृत्स्नस्य जगतो
वोढारौ । ईदृशावश्विनौ मे ममेमं स्तोमं स्तोचमभ्यनूषातां । सम्यक् स्तुतमिति प्रा-
शंसिषातां ॥ एषु स्तुतौ ॥ यद्वा नुवतिरत्र श्रवणार्थे वर्तते । अभिप्राप्तावश्रीष्टां ॥

॥ अथ त्रयोदशी ॥

आ नो विश्वान्यश्विना धत्तं राधांस्यहंया ।

कृतं न ऋत्विद्यावतो मा नो रीरधतं निदे ॥ १३ ॥

आ । नः । विश्वानि । अश्विना । धत्तं । राधांसि । अहंया ।

कृतं । नः । ऋत्विजोऽवतः । मा । नः । रीरधतं । निदे ॥ १३ ॥

हे अश्विनाश्विनावह्याह्याण्यहीति करणान्यलज्जाहेतूनि प्रशस्तानि विश्वानि
सर्वाणि राधांसि धनानि नोऽस्मभ्यमाधत्तं । प्रयच्छतं । अपि च नोऽस्मा-
नृत्विद्यावतः । ऋतौ काले भवं प्रजोत्पादनरूपं कर्म ऋत्विजं । तद्वतः कुरुतं ।
तथा निदे निंदायै निन्दकाय वा नोऽस्मान्मा रीरधतं । मा वशं नैष्टं ॥

॥ अथ चतुर्दशी ॥

यज्ञासत्या परावति यद्वा स्यो अर्ध्यवरे ।

अतः सहस्रनिर्णिजा रथेना यातमश्विना ॥ १४ ॥

यत् । नासत्या । पराऽवति । यत् । वा । स्थः । अधि । अंबरे ।

अतः । सहस्रऽनिर्निजा । रथेन । आ । यातं । अश्विना ॥ १४ ॥

हे नासत्या सत्यस्वभावौ सत्यस्य नेतारौ नीसिकाप्रभवौ वाश्विनौ यद्यदि परावति दूरदेशे स्थः । यद्या यदि चांबरे । अंतिकनामैतत् । समीपे स्थः भवथः ॥ अधिः सप्तम्यर्थानुवादी ॥ अतोऽस्मात्सर्वस्मात्स्थानात्सहस्रनिर्णिजा बहुविधरूपेण रथेन हे अश्विनावागच्छतं ॥

॥ अथ पंचदशी ॥

यो वां नासत्यावृषिर्गीर्भिर्वत्सो अवीवृधतू ।

तस्मै सहस्रनिर्णिजमिषं धत्तं घृतश्रुतं ॥ १५ ॥

यः । वां । नासत्यौ । ऋषिः । गीऽभिः । वत्सः । अवीवृधत् ।

तस्मै । सहस्रऽनिर्निजं । इषं । धत्तं । घृतऽश्रुतं ॥ १५ ॥

हे नासत्यौ यो वत्साख्य ऋषिर्वा युवां गीर्भिः स्तुतिभिरवीवृधत् अवर्धयत् तस्मा ऋषये सहस्रनिर्णिजं बहुविधरूपं घृतश्रुतं घृतं क्षरंतीमिषमन्नं धत्तं । प्रयच्छतं ॥

॥ इति पंचमस्याष्टमे सप्तविंशो वर्गः ॥

॥ अथ षोडशी ॥

प्रास्मा ऊर्जे घृतश्रुतमश्विना यच्छतं युवं ।

यो वां सुखाय तुष्टवत्सूयाहानुनस्पती ॥ १६ ॥

प्र । अस्मै । ऊर्जे । घृतऽश्रुतं । अश्विना । यच्छतं । युवं ।

यः । वां । सुखाय । तुष्टवत् । वसुऽयात् । दानुनः । पती इति ॥ १६ ॥

हे अश्विनाश्विनावस्मै स्तोत्रे घृतश्रुतं घृतधारया युक्तामूर्जे बलकरमन्तरसं युवं युवां प्रयच्छतं । दत्तं । हे दानुनस्पती दानस्याधिपती वां युवां सुखाय सुखार्थं यस्तुष्टवत् स्तुयात् । यश्च वसूयात् वसु धनमात्मन इच्छेत् अस्मा इत्यन्वयः ॥

॥ अथ सप्तदशी ॥

आ नो गंतं रिशादसेमं स्तोमं पुरुभुजा ।

कृतं नः सुश्रियो नरेमा दातमभिष्टये ॥ १७ ॥

आ । नः । गंतं । रिशादसा । इमं । स्तोमं । पुरुऽभुजा ।

कृतं । नः । सुऽश्विनः । नरा । इमा । दातं । अभिष्टये ॥ १७ ॥

हे रिशादसा रिशतां हिंसतां निरसितारौ । यद्वा रिशानां हिंसकानामक्षारौ
भक्षितारौ हे पुरुभुजा बहुलस्य हविषो भोक्तारौ बहूनां पालकी वा हे अश्विनौ
नोऽस्माकमिमं स्तोमं स्तोत्रमागतं । अभिगच्छतं । आगत्य च हे नरा नेतारौ
नोऽस्मान् सुश्विनः सुश्रीकान् शोभनया संपदा युक्तान् कृतं । कुरुतं । तदर्थमि-
मेमानि पुरो वर्तमानानि पार्थिवान्यभिष्टयेऽभिप्राप्तये दातं । दत्तं ॥ ददातेर्लोऽटि
छांदसः शपो लुक् ॥

॥ अथाष्टादशी ॥

आ वां विश्वाभिरूतिभिः प्रियमेधा अहूषत ।

राजंतावध्वराणामश्विना यामहूतिषु ॥ १८ ॥

आ । वां । विश्वाभिः । उतिऽभिः । प्रियऽमेधाः । अहूषत ।

राजंतौ । अध्वराणां । अश्विना । यामहूतिषु ॥ १८ ॥

हे अश्विनाश्विनौ यामहूतिषु यामानां यातृणां देवानां हूतिराह्वानं येषु
यागेषु तेषु प्रियमेधा प्रिययज्ञा एतत्संज्ञा ऋषयोऽध्वराणां यज्ञानां राजंतावी-
श्वरौ ॥ राजतिरैश्वर्यकर्म ॥ अश्विनौ हि देवानामध्वर्यू आस्तामिति हि ब्राह्मणं ।
ईदृशौ विश्वाभिः सर्वाभिरूतिभी रक्षाभिः सहितौ वां युवामाहूषत । आह्वयन् ।
अस्तुवन्नित्यर्थः ॥

॥ अथैकोनविंशी ॥

आ नो गंतं मयोभुवाश्विना शंभुवा युवं ।

यो वां विपन्यू धीतिभिर्गीर्भिर्वत्सो अवीवृधत् ॥ १९ ॥

आ । नः । गंतं । मयःऽभुवा । अश्विना । शंभुवा । युवं ।

यः । वां । विऽपन्यू इति । धीतिऽभिः । गीऽभिः । वत्सः । अवीवृधत् ॥ १९ ॥

हे अश्विनाश्विनौ मयोभुवा मयसः सुखस्य भावयितारौ शंभुवा रोगाणां
शमस्य भावयितारौ युवं युवां नोऽस्मानागतं । आगच्छतं । हे विपन्यू स्तुत्या-

वश्विनी यो वत्सः स्तोता वां युवां धीतिभिः कर्मभिः परिचरणीर्गीभिः स्तुति-
भिश्चावीवृधत् अवर्धयत् तानस्मानिति पूर्वचान्वयः ॥

॥ अथ विंशी ॥

याभिः कण्वं मेधातिथिं याभिर्वशं दशघ्नजं ।

याभिर्गोशर्यमावतं ताभिर्नोऽवतं नरा ॥ २० ॥

याभिः । कण्वं । मेधऽअतिथिं । याभिः । वशं । दशऽघ्नजं ।

याभिः । गोऽशर्यं । आवतं । ताभिः । नः । अवतं । नरा ॥ २० ॥

हे अश्विनी याभिरूतिभिः कण्वमृषिं मेधातिथिं चावतं अरक्षतं । याभिश्च
वशमेतत्संज्ञं चावतं । याभिश्च गोशर्यं । शीर्णा गौर्यस्य स गोशर्यः शयुः । तथा
चास्नातं । शयवे चिन्नासत्या शचीभिर्जसुरये स्तर्ये पिप्यथुर्गो । ऋग्वे० १. ११६. २२ ।
इति । ईहशं गोशर्यं शयुमावतं अरक्षतं हे नरा नेतारौ ताभिरूतिभिर्नोऽस्मा-
नवतं । रक्षतं ॥

॥ इति पंचमस्याष्टमेऽष्टाविंशो वर्गः ॥

॥ अथैकविंशी ॥

याभिर्नरा चसदस्युमावतं कृत्थ्ये धने ।

ताभिः सुपस्मौ अश्विना प्रावतं वाजसातये ॥ २१ ॥

याभिः । नरा । चसदस्युं । आवतं । कृत्थ्ये । धने ।

ताभिः । सु । अस्मान् । अश्विना । प्र । अवतं । वाजऽसातये ॥ २१ ॥

हे नरा नेतारावश्विनी धने कृत्थ्ये कर्तव्ये प्राप्तव्ये सति चसदस्युमेतत्संज्ञं
पुरुकुत्सपुचमृषिं याभिरूतिभिरावतं अरक्षतं हे अश्विनी ताभिरूतिभिः सु सुपु-
स्मान् प्रावतं । प्ररक्षतं । किमर्थं । वाजसातये वाजस्यान्वस्य बलस्य वा सातये
संभजनार्थं ॥

॥ अथ द्वाविंशी ॥

प्र वां स्तोमाः सुवृक्षयो गिरो वर्धत्वश्विना ।

पुरुषा वृषहंतमा ता नो भूतं पुरुस्पृहा ॥ २२ ॥

प्र । वां । स्तोमाः । सुऽवृक्तयः । गिरः । वर्धेत्तु । अश्विना ।
पुरुऽचा । वृषहन्ऽतमा । ता । नः । भूतं । पुरुऽस्पृहा ॥ २२ ॥

हे अश्विनौ स्तोमाः प्रगीतमंचरूपाः स्तुतयः सुवृक्तयः सुप्रवृक्ताः सुष्ठु दोष-
वर्जिता वा गिरः शस्त्ररूपा वाचश्च वां युवां प्रवर्धेत्तु । प्रवर्धेयंतु । अपि च हे पुरुचा
बहूनां चातारौ हे वृषहन्तमा वृचाणां शत्रूणां हन्तृतमौ । ईदृशौ हे अश्विनौ ता तौ
युवां नोऽस्माकं पुरुस्पृहा पुरु बहुलं स्पृहणीयावीप्सितव्यौ भूतं । भवतं ॥

॥ अथ त्रयोविंशी ॥

त्रीणि पदान्यश्विनोराविः सांति गुहा परः ।

कवी ऋतस्य पत्नभिरर्वाग्जीवेभ्यस्परि ॥ २३ ॥

त्रीणि । पदानि । अश्विनोः । आविः । संति । गुहा । परः ।

कवी इति । ऋतस्य । पत्नऽभिः । अर्वाक् । जीवेभ्यः । परि ॥ २३ ॥

त्रीणि त्रिसंख्याकान्यनयोरश्विनोर्देवयो रथस्य संबंधीनि पदानि चक्राणि गुहा
गुहायां वर्तमानान्येतावन्तं कालमदृश्यमानानि परो गुहायाः परस्तात् दृष्टि-
गोचरे देश आविः संति । आविर्भवन्ति ॥ सांहितिकच्छांदसो दीर्घः । व्यत्ययेन
निघाताभावः । यद्वा संतीत्येतदस्तेः शतरि जसि रूपं ॥ आविर्भूतानि दृश्यन्ते ।
अश्विनस्य रथस्य चक्रचयोपेतत्वं च रथस्त्रिचक्रः परि वर्तते । ऋग्वे० ४. ३६. १. ।
इत्यादिनिगमांतरे प्रसिद्धं । कवी क्रांतदर्शिनावश्विनावृतस्य सत्यस्योदकस्य यज्ञस्य
वा हेतुभूतैः पत्नभिर्यैः पदैर्जीवेभ्यस्परि । परिरूपर्यर्थः । पंचम्याः परावध्यर्थ इति
सत्त्वं ॥ जीवानामुपरि जीवेश्वस्मास्वर्वागभिमुखं । आगच्छतमिति शेषः । तानि
पदानीदानीमुपलभ्यन्त इत्यन्वयः ॥

॥ इति पंचमस्याष्टम एकोनविंशो वर्गः ॥

आ नूनमित्येकविंशत्यृचं चतुर्थे सूक्तं शशकर्णस्यार्धमश्विदेवत्यं । विंशेकविंशौ
द्वितीयातृतीये चेति चतस्रो गायत्र्यः प्रथमा चतुर्थी षष्ठी चतुर्दशी पंचदशी
चेति पंच बृहत्यः पंचमी ककुप् । मध्यमश्चेत्ककुबित्युक्तलक्षणसद्भावात् । दशमी
चिष्टुवेकादशी विराट् द्वादशी जगती शिष्टा अनुष्टुभः । तथा चानुक्रांतं ।
आ नूनं सैका शशकर्णोऽंत्ये गायत्र्यावुपाद्ये चाद्या चतुर्थी षष्ठी चतुर्दश्याद्ये च

बृहत्यः पंचमी ककुप् दशम्याद्यास्त्रिद्विराङ्गत्वा इति ॥ अत्रोर्यामे प्रासणाच्छ-
सिनोऽतिरिक्तोक्थ्य इदं सूक्तं । सूच्यते हि । आ नूनमश्विना तं वां रथं । आ०
९. ११. इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

आ नूनमश्विना युवं वत्सस्य गंतमवसे ।

प्रास्मै यच्छतमवृकं पृथु छर्दियुयुतं या अरातयः ॥१॥

आ । नूनं । अश्विना । युवं । वत्सस्य । गंतं । अवसे ।

प्र । अस्मै । यच्छतं । अवृकं । पृथु । छर्दिः । युयुतं । याः । अरातयः ॥१॥

हे अश्विनाश्विनौ युवं युवां वत्सस्य स्तोतुर्ममावसे रक्षणार्थं नूनमवश्य-
मागंतं । आगच्छतं । आगत्य चास्मा ऋषयेऽवृकं बाधकरहितं पृथु विस्तीर्णं
छर्दिर्गृहं प्रयच्छतं । प्रदत्तं । तथा या अरातयोऽदानशीलाः शत्रुभूताः प्रजास्ता
युयुतं । स्तोतृभ्यः पृथक्कुरुतं ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

यदंतरिक्षे यद्विवि यत्पंच मानुषौ अन्तु । नृम्णं तद्धतमश्विना ॥२॥

यत् । अंतरिक्षे । यत् । दिवि । यत् । पंच । मानुषान् । अन्तु । नृम्णं । तत् । धत्तं । अश्विना ॥२॥

अंतरिक्षे गंधर्वादिभिः सेविते मध्यमे लोके यन्नृम्णं धनमस्ति । दिवि द्युलोके
च यदस्ति । पंच पंचसंख्याकान्मानुषान्मनुष्यान् ॥ लक्षणेऽनोः कर्मप्रवच-
नीयत्वं । कर्मप्रवचनीययुक्त इति द्वितीया ॥ पंचविधा मनुष्या निषादपंचमाश्व-
त्वारो वर्णा यत्र वर्तन्ते तत्र चेह लोके यन्नृम्णं धनमस्ति हे अश्विनौ तन्निविधं
नृम्णं धनं धत्तं । अस्मभ्यं प्रयच्छतं ॥

॥ अथ तृतीया ॥

ये वां दंसांस्यश्विना विप्रासः परिमामृशुः । एवेत्काखस्य बोधतं ॥३॥

ये । वां । दंसांसि । अश्विना । विप्रासः । परिऽममृशुः । एव । इत् । काखस्य । बोधतं ॥३॥

हे अश्विनौ वां युवयोः संबंधीनि दंसांसि कर्माणि परिचरणात्मकानि ये
विप्रासो विप्रा मेधाविनी यजमानाः परिमामृशुः परिमृशन्ति पुनः पुनः स्मृशन्ति ।
अनुतिष्ठन्तीत्यर्थः । यथा तदीयानि परिचरणानि युवां जानीथः एवेदेवमेव
काखस्य कखपुत्रस्य मम परिचरणं बोधतं । अवगच्छतं ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

अयं वां घर्मो अश्विना स्तोमेन परि षिच्यते ।

अयं सोमो मधुमान्वाजिनीवसू येन वृचं चिकेतथः ॥४॥

अयं । वां । घर्मः । अश्विना । स्तोमेन । परि । सिच्यते ।

अयं सोमः । मधुमान्वाजिनीवसू इति वाजिनीवसू येन वृचं चिकेतथः ॥४॥

हे अश्विनी वां युवयोः संबन्धयं घर्मः प्रवर्ग्यं स्तोमेन स्तोत्रेण ऋक्सामरूपेण परिषिच्यते । आद्रीक्रियते । यथा युवयोस्तृप्तिकरो भवति तथा क्रियत इत्यर्थः । यद्वा घर्मस्य हविष आधारभूतो महावीरो घर्मः । स स्तोमेन स्तोतव्येन पयसा परिषिच्यते । आसिच्यते वां युवयोरर्थं । अपि च हे वाजिनीवसू अन्नवद्धनावयं सोमस्तापीयसवनिनो मधुमान् माधुर्यवान् युवाभ्यां दीयते । येन युवां वृचमावरकं शत्रुं चिकेतथः हंतव्यतया जानीथः अयं घर्मः सोमश्चित्युभयचान्वयः ॥

॥ अथ पंचमी ॥

यदप्सु यन्नस्पतौ यदोषधीषु पुरुदंससा कृतं ।

तेन माविष्टमश्विना ॥५॥

यत् । अप्सु । यत् । वनस्पतौ । यत् । ओषधीषु । पुरुदंससा । कृतं ।

तेन । मा । अविष्टं । अश्विना ॥५॥

हे पुरुदंससा बहुकर्माणावश्विनावप्सूदकेषु यज्ञेषजं कृतं युवामकार्षे ॥ करो-तेर्लुङि मंचे घसेत्यादिना च्लेर्लुक् ॥ तथा वनस्पतौ । वनानां पतिर्वनस्पतिः ॥ पारस्करादित्वात्सुट् । उभे वनस्पत्यादिष्विति पूर्वोत्तरपदयोर्युगपत्प्रकृतिस्वरत्वं । जातौ चेदमेकवचनं ॥ वनस्पतिषु वृक्षेषु यच्च भेषजं युवामकुस्तं । ओषधीषु । ओषः पाक आसु धीयत इत्योषधयो व्रीह्यादयः ॥ कर्मण्यधिकरणे चेति दधा-तेरधिकरणे किप्रत्ययः । दासीभारादिषु पठितत्वात्पूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वं । ओषधेश्च विभक्तावप्रषमायामिति दीर्घः ॥ व्रीह्यादिष्वोषधीषु च यज्ञेषजं कृतं युवामकार्षे हे अश्विनाश्विनी तेन सर्वेण भेषजेन मा मामविष्टं । रक्षतं ॥ अवतेर्लोङि सिद्धहुलमिति बहुल्यहणात्सिप् । तत इट् ॥

॥ इति पंचमस्याष्टमे चिंशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

यन्नासत्या भुरण्यथो यद्वा देव भिषज्यथः ।

अयं वां वत्सो मतिभिर्न विंधते हविष्मंतं हि गच्छथः ॥ ६ ॥

यत् । नासत्या । भुरण्यथः । यत् । वा । देवा । भिषज्यथः ।

अयं वां । वत्सः । मतिभिः । न । विंधते । हविष्मंतं । हि । गच्छथः ॥ ६ ॥

हे नासत्या सत्यस्वभावावश्विनौ यत् यौ युवां भुरण्यथः सर्वे जगत्पोषयथः ॥
भुरण धारणपोषणयोः । कंडादिः ॥ हे देवा दानादिगुणयुक्तावश्विनौ ॥ छांदसः
सांहितिको ह्रस्वः ॥ यद्वा यौ च युवां भिषज्यथः सर्वस्य प्राणिजातस्य भैषज्यं
रोगोपशमनं कुरुथः ॥ भिषज् चिकित्सायां । अयमपि कंडादिः ॥ तौ वां युवामयं
वत्सः स्तोता मतिभिर्मननीयैः केवलैः स्तोत्रैर्न विंधते । न विंदते । न लभते ॥
वर्णविकारश्छांदसः ॥ कुत इति चेदुच्यते । हविष्मंतं हविर्भिर्युक्तं स्तोतारं हि युवां
गच्छथः । तस्माद्युवां हविर्भिर्युक्तैः स्तोत्रैः प्रसीदथ इति भावः ॥

* प्रवर्ग्ये महावीरे गोपयस्यासिच्यमान आ नूनमित्येषानुवक्तव्या । सूच्यते हि ।
आ नूनमश्विनोर्ऋषिरिति गव्य आ सुते सिंचत श्रियमित्याजे । आ० ४. ९. इति ॥

॥ सैषा सप्तमी ॥

आ नूनमश्विनोर्ऋषिः स्तोमं चिकेत वामया ।

आ सोमं मधुमत्तमं घर्मं सिंचादथर्वणि ॥ ७ ॥

आ । नूनं । अश्विनोः । ऋषिः । स्तोमं । चिकेत । वामया ।

आ । सोमं । मधुमत्तमं । घर्मं । सिंचात् । अथर्वणि ॥ ७ ॥

हे अश्विनौ यदा युवामागच्छेयाथां तदानीं युवयोरश्विनोः स्तोमं स्तोत्रमृ-
षिर्मन्त्रद्रष्टा वामया वननीययोत्कृष्टया बुद्ध्या नूनमवश्यमाचिकेत । अभिजानी-
यात् ॥ क्वित ज्ञाने । छांदसो लिट् ॥ तथा मधुमत्तममतिशयेन मधुरं सोमं
घर्मं प्रवर्ग्यसंबन्धि घर्माख्यं हविश्चाथर्वण्यहंसकेऽग्नौ । यद्वाथर्वा ऋषिः । तेन
निर्मथितोऽग्निरुपचारादथर्वेत्युच्यते । अथर्वणा निर्मथनं च त्वामग्ने पुष्करादधि
। ऋग्वे० ६. १६. १३. इत्यादिनिगमांतरेऽवगम्यते । तस्मिन्नप्रावासिंचात् । आसिं-
चेत् । प्रक्षिपेत् । अतः शीघ्रमागच्छतमित्यर्थः ॥

॥ अथाष्टमी ॥

आ नूनं रघुवर्तनिं रथं तिष्ठाथो अश्विना ।

आ वां स्तोमा इमे मम नभो न चुच्यवीरत ॥ ८ ॥

आ । नूनं । रघुऽवर्तनिं । रथं । तिष्ठाथः । अश्विना ।

आ । वां । स्तोमाः । इमे । मम । नभः । न । चुच्यवीरत ॥ ८ ॥

हे अश्विनौ रघुवर्तनिं लघुवर्तनं शीघ्रगमनं रथं नूनमवश्यमिदानीमेवा-
तिष्ठाथः । आतिष्ठतं । अधिरोहतं ॥ वालमूललघुलमिति लघोर्लकारस्य रेफः ॥
मम मदीया इमे स्तोमाः स्तोत्राणि नभो न सूर्यमिव तेजस्विनी वां युवामाचु-
च्यवीरत । आच्यवन्ते । अभिगच्छन्ति ॥ यद्वा च्यवतिरचांतर्भावितएत्यर्थः । आच्चा-
वयन्ति । युवामभिप्रापयन्ति ॥

॥ अथ नवमी ॥

यद्य वां नासत्योक्थैराचुच्युवीमहि ।

यद्वा वाणीभिरश्विनेवेत्काण्वस्य बोधतं ॥ ९ ॥

यत् । अद्य । वां । नासत्या । उक्थैः । आऽचुच्युवीमहि ।

यत् । वा । वाणीभिः । अश्विना । एव । इत् । काण्वस्य । बोधतं ॥ ९ ॥

हे नासत्यावद्येदानीमुक्थैः शस्त्रैर्यद्यथा येन प्रकारेण वां युवामाचुच्युवीमहि
आगमयेम । हे अश्विनौ यद्वा यथा वाणीभिरुक्थव्यतिरिक्ताभिरपि वाग्भिः
स्तुतिभिर्युवामागमयेम एवेदेवमेव तथैव काण्वस्य मम तदुक्थादिकं बोधतं ।
अवगच्छतं ॥

॥ अथ दशमी ॥

यद्वां कक्षीवां उत यद्वांश्च ऋषिर्यद्वां दीर्घतमा जुहाव ।

पृथी यद्वां वैन्यः सार्दनेष्वेवेदतो अश्विना चेतयेथां ॥ १० ॥

यत् । वां । कक्षीवान् । उत । यत् । विऽअश्वः । ऋषिः । यत् । वां । दीर्घऽतमाः । जुहाव ।

पृथी । यत् । वां । वैन्यः । सार्दनेषु । एव । इत् । अतः । अश्विना । चेतयेथां ॥ १० ॥

हे अश्विनौ वां युवां कक्षीवानृषिर्यद्यथा जुहाव तुष्टाव । उतापि च व्यश्व
एतत्संज्ञ ऋषिश्च यद्यथा जुहाव । यद्यपि च वां युवां दीर्घतमा ऋषिर्जुहाव ।

सदनेषु यज्ञगृहे वैन्यो वेनस्य पुषः पृथ्येतत्संज्ञो राजर्षिर्वा युवां यद्यथा जुहाव
तुष्टाव एवेदेवमेव स्तुवतो ममात् इदं स्तोत्रं ॥ इदं शब्दात् द्वितीयार्थे तसिः ॥ हे
अश्विनौ चेतयेषां । जानीतं ॥

॥ इति पंचमस्याष्टम एकविंशो वर्गः ॥

॥ अथैकादशी ॥

या॒तं छ॒र्दि॒ष्पा उ॒त नः पर॒स्या भू॒तं जग॒त्पा उ॒त न॑स्त॒नूपा ।

व॒र्ति॒स्तो॒काय॒ तन॑याय या॒तं ॥ ११ ॥

या॒तं । छ॒र्दिः ऽपौ । उ॒त । नः । पर॒ः ऽपा । भू॒तं । जग॒त् ऽपा । उ॒त । नः । त॒नू ऽपा ।

व॒र्तिः । तो॒काय॒ । तन॑याय । या॒तं ॥ ११ ॥

हे अश्विनौ छर्दिष्पौ । छर्दिरिति गृहनाम । तस्यास्मदीयस्य पालकौ संतौ
युवां यातं । आगच्छतं । उतापि च नोऽस्माकं परस्या परमतिशयेन पालकौ
भूतं । भवतं ॥ पारस्करादित्वात्सुट् । तथा जगत्पौ सर्वस्य जगतो जंगमस्य प्राणि-
जातस्यास्मदीयस्य पालकौ भवतं । उतापि च नोऽस्माकं तनूपा तनूनां शरी-
राणां तनयानां वा पालकौ भवतं । एतत्सर्वार्थे तोकाय तोकस्य पुत्रस्य तनयाय
तनयस्य पौत्रस्य चास्मदीयस्य वर्तिर्गृहं यातं । गच्छतं ॥

॥ अथ द्वादशी ॥

यदि॑द्रेण॒ सर॒थं या॒थो अ॒श्विना॒ यद्वा वा॒युना॒ भव॑थः॒ समो॑कसा ।

यदा॑दित्येभिर्ऋ॒भुभिः स॒जोष॑सा॒ यद्वा वि॒ष्णोर्वि॒क्रम॑णेषु तिष्ठथः ॥ १२ ॥

यत् । इ॒द्रेण॒ । स॒ऽरथं॒ । या॒थः । अ॒श्विना॒ । यत् । वा । वा॒युना॒ । भव॑थः । संऽओ॑कसा ।

यत् । आ॒दित्येभिः॒ । ऋ॒भुऽभिः । स॒ऽजोष॑सा । यत् । वा । वि॒ष्णोः । वि॒ऽक्रम॑णेषु ।

तिष्ठथः ॥ १२ ॥

हे अश्विनाविद्रेण सह सरथं समानमेकं रथमास्थाय यद्यदि याथः गच्छथः ।
यद्वा यदि वा वायुना सह समोक्सा समाननिवासौ भवथः । यद्यदि वादित्ये-
भिरदितिपुत्रैर्मिषादिभिर्ऋभुभिश्च सजोषसा सह प्रीयमाणौ वर्तेथे । यद्वा यदि
वा विष्णोर्विक्रमणेषु विष्णुना देवेन विक्रांतेषु चिषु लोकेषु तिष्ठथः । अतः
सर्वस्मादपि स्थानादागच्छतमिति शेषः ॥

॥ अथ चतुर्दशी ॥

यद्वाश्विनावहं हुवेय वाजसातये ।

यत्पृत्स तुर्वणे सहस्त्रच्छ्रेष्ठमश्विनोरवः ॥ १३ ॥

यत् । अद्य । अश्विनौ । अहं । हुवेय । वाजसातये ।

यत् । पृत्स । तुर्वणे । सहः । तत् । श्रेष्ठं । अश्विनोः । अवः ॥ १३ ॥

यद्यदाहमश्विनौ वाजसातये संयामार्थं हुवेय आहूयेय अद्येदानीं तावागच्छत-
मिति शेषः । पृत्स पृत्नास संयामेषु तुर्वणे शत्रूणां हिंसने यत्सहः शत्रूणामभि-
भवितु रक्षणमश्विनोः तदवो रक्षणं श्रेष्ठं प्रशस्यतमं । अतस्तावाहयामीति भावः ॥

॥ अथ चतुर्दशी ॥

आ नूनं यातमश्विनेमा हव्यानि वां हिता ।

इमे सोमासो अधि तुर्वणे यदाविमे कण्वेषु वामघ ॥ १४ ॥

आ । नूनं । यातं । अश्विना । इमा । हव्यानि । वां । हिता ।

इमे । सोमासः । अधि । तुर्वणे । यदौ । इमे । कण्वेषु । वां । अघ ॥ १४ ॥

हे अश्विनौ नूनमवश्यमायातं । आगच्छतं । इमेमानि पुरोवर्तीनि हव्यानि
हवीषि वां युवाभ्यां हिता हितानि । यद्वा युवयोरर्थं विहितानि कृतानि । इमे
च सोमासः सोमास्तुर्वणे यदौ च वर्तमानाः । वां युवाभ्यां युवयोरर्थं संस्कृता वा ॥
अधिः सप्तम्यर्थानुवादकः ॥ अथापि च कण्वेषु कण्वपुत्रेष्वस्मासु चेमे सोमा वां
युवाभ्यां दत्ताः । अत आयातमित्यर्थः ॥

॥ अथ पंचदशी ॥

यन्नासत्या पराके अर्वाके अस्ति भेषजं ।

तेन नूनं विमदाय प्रचेतसा छर्दिवत्साय यच्छतं ॥ १५ ॥

यत् । नासत्या । पराके । अर्वाके । अस्ति । भेषजं ।

तेन । नूनं । विमदाय । प्रचेतसा । छर्दिः । वत्साय । यच्छतं ॥ १५ ॥

हे नासत्यावश्विनौ पराके दूरदेशेऽर्वाके समीपे च यद्युवयोः संबंधि भेषजं
रोगोपशमनकारणमस्ति तेन भेषजेन सहितं छर्दिर्गृहं हे प्रचेतसा प्रकृष्टज्ञा-

नावश्चिनौ विमदाय । लुप्तोपममेतत् । एतत्संज्ञायैव ऋषये वत्साय नून-
मवश्यं प्रयच्छतं ॥

॥ इति पंचमस्याष्टमे द्वाविंशो वर्गः ॥

॥ अथ षोडशी ॥

अभुत्सु प्र देव्या साकं वाचाहमश्चिनोः ।

व्यावर्देव्या मतिं वि रातिं मर्त्येभ्यः ॥ १६ ॥

अभुत्सि । ऊं इति । प्र । देव्या । साकं । वाचा । अहं । अश्चिनोः ।

वि । व्यावः । देवि । आ । मतिं । वि । रातिं । मर्त्येभ्यः ॥ १६ ॥

अश्चिनोः संबन्धिन्या देव्या द्योतमानया वाचा स्तुतिरूपया साकं सहाहं प्रा-
भुत्सि । प्रबुद्धोऽस्मि । उ इति पूरणः । हे देवि द्योतमाने उपस्त्वं च मतिं मया कृतां
स्तुतिमा अभिलक्ष्य व्यावः । तमांसि विवृणु । अपगमय । प्रकाशयेत्यर्थः ॥ वृणो-
तेच्छांदसे लुडि मंचे घसेत्यादिना च्लेर्लुक् । छंदस्यपि दृश्यत इत्याडागमः ॥ अपि
च मर्त्येभ्यो मनुष्येभ्यः स्तोतृभ्योऽस्मभ्यं रातिं धनं व्यावः । प्रकाशय ॥

॥ अथ सप्तदशी ॥

प्र बोधयोषो अश्चिना प्र देवि सूनृते महि ।

प्र यज्ञहोतरानुषक्प्र मदाय श्रवो बृहत् ॥ १७ ॥

प्र । बोधय । उषः । अश्चिना । प्र । देवि । सूनृते । महि ।

प्र । यज्ञऽहोतः । आनुषक् । प्र । मदाय । श्रवः । बृहत् ॥ १७ ॥

हे उषोऽश्चिनौ देवौ प्रबोधयास्मत्स्तोत्रस्य श्रवणार्थं । हे देवि दानादिगुणयुक्ते
हे सूनृते सुष्ठु नेचि हे महि महति इत्थं महाभागा त्वमश्चिनौ प्रबोधय । हे यज्ञहो-
तर्यज्ञानां यष्ट्यानां देवानामाह्वातर्होतर्वानुषगनुषक्तं संततं यथा भवति तथा-
श्चिनौ स्तुतिभिः प्रबोधय । तथा मदायाश्चिनोर्मदोत्पादनार्थं बृहन्महत् श्रवः
श्रवणीयं सोमलक्षणमचमस्माभिः कल्पितं ॥

॥ अथाष्टादशी ॥

यदुषो यासि भानुना सं सूर्येण रोचसे ।

आ हायमश्चिनो रथो वर्तिर्येति नृपाय्यं ॥ १८ ॥

यत् । उषः । यासि । भानुना । सं । सूर्येण । रोचसे ।

आ । ह । अयं । अश्विनोः । रथः । वर्तिः । याति । नृऽपाय्यं ॥ १८ ॥

हे उषो भानुना दीप्ता सह यद्यदा यासि गच्छसि तदानीं सूर्येण सं रोचसे ।
सम्यग्दीप्यसे । अपि च तस्मिन्समयेऽश्विनोरयं रथो नृपाय्यं यच्चृभिर्नैतृभिर्ज्यो-
तिग्भिः पालनीयं वर्तिर्यज्ञगृहमायाति ह । आगच्छति खलु ॥

॥ अथैकोनविंशी ॥

यदापीतासो अंशवो गावो न दुह ऊधभिः ।

यद्वा वाणीरनूषत प्र देवयंतो अश्विना ॥ १९ ॥

यत् । आऽपीतासः । अंशवः । गावः । न । दुहे । ऊधऽभिः ।

यत् । वा । वाणीः । अनूषत । प्र । देवऽयंतः । अश्विना ॥ १९ ॥

यद्यदापीतास आ समन्तात्पीतवर्णो अंशवः सोमलता ऊधभिर्गावो न गाव
इव दुहे रसं दुहते ॥ लोपस्त आत्मनेपदेष्विति तलोपः । बहुलं छंदसीति रुडागमः ॥
यद्वा यदा च देवयंतो देवान् कामयमाना ऋत्विजो वाणीर्वाचः स्तुतीरनूषत
अस्तुवन् । अकुर्वन्नित्यर्थः । तदाश्विनौ देवौ प्रावतं । प्ररक्षतं ॥

॥ अथ विंशी ॥

प्र दृष्ट्वाय प्र शवसे प्र नृषुह्याय शर्मणे । प्र दक्षाय प्रचेतसा ॥ २० ॥

प्र । दृष्ट्वाय । प्र । शवसे । प्र । नृऽसुह्याय । शर्मणे । प्र । दक्षाय । प्रऽचेतसा ॥ २० ॥

प्रचेतसा प्रकृष्टज्ञानावश्विनौ दृष्ट्वाय द्योतमानायान्नाय यशसे वा ॥ तादर्थ्यं ।
चतुर्थी ॥ दृष्ट्वाय शर्मणो सुखाय च प्ररक्षतं । शवसे बलाय च प्ररक्षतं । नृषुह्याय नृभिः
सोढव्याय शर्मणे सुखाय च प्ररक्षतं । दक्षाय वृद्धार्थं प्ररक्षतं । यद्वा दृष्ट्वाये-
त्यादौ क्रियायहणमपि कर्तव्यमिति कर्मणः संप्रदानत्वाच्चतुर्थी । दृष्ट्वादीन्यस्मभ्यं
प्रयच्छतमित्यर्थः ॥

॥ अथैकविंशी ॥

यन्नूनं धीभिरश्विना पितुर्योना निषीदथः । यद्वा सुन्नेभिरुक्थ्या ॥ २१ ॥

यत् । नूनं । धीभिः । अश्विना । पितुः । योना । निऽसीदथः । यत् । वा । सुन्नेभिः ।

उक्थ्या ॥ २१ ॥

हे अश्विनौ पितुः पालयितुर्द्युलोकस्य संबंधिनि योना योनौ स्थाने यद्यदि धीभिः कर्मभिः सह निषीदथः निवसथः । यद्वा यदि वा हे उक्थ्योक्थ्यौ प्रशस्यौ सुक्तेभिः सुक्तेः सुखैः सह निवसथः तदास्माभिः स्तुतौ संतावागच्छतमिति शेषः । अथवा पितुः पालयितुर्यजमानस्य संबंधिनि योनौ यज्ञगृहे धीभिः स्तुतिभिः सार्द्धं यदि निवसथः । यदि च सुक्तेः सुखकरैर्हविर्भिश्च सह निवसथः तर्ह्यगच्छतं । नूनमिति पदपूरणः । उक्तं च यास्केन । अथापि पदपूरणः नूनं सा ते प्रति वरं जरिषे । नि० १. ७. । इति ॥

॥ इति पंचमस्याष्टमे त्रयस्त्रिंशो वर्गः ॥

यत्स्थ इति षट्च पंचमं सूक्तं कखपुत्रस्य प्रगाथस्यार्धमाश्विनं । आद्या बृहती । द्वितीया मध्येज्योतिस्त्रिष्टुप् । यतोऽष्टकस्ततो ज्योतिरित्युक्तलक्षणसद्भावात् । तृतीया नुष्टुप् । चतुर्थ्यास्तारपंक्तिः । अंत्यौ चेदास्तारपंक्तिरिति हि तल्लक्षणं । पंचमी बृहती षष्ठी सतोबृहती । तथा चानुक्रांतं । यत्स्थः षट् प्रगाथोऽपश्यत् बृहती मध्येज्योतिरनुष्टुबास्तारपंक्तिः प्रगाथ इति ॥ प्रातरनुवाकाश्विने क्रतौ बार्हते छंद-
स्याश्विनशस्त्रे चेदं सूक्तं । सूत्र्यते हि । हुस्मी वां यत्स्थ इति बार्हतं । आ० ४. १५. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

यत्स्थो दीर्घप्रसन्ननि यद्वादो रोचने दिवः ।

यद्वा समुद्रे अध्याकृते गृहेऽत आ यातमश्विना ॥ १ ॥

यत् । स्थः । दीर्घऽप्रसन्ननि । यत् । वा । अदः । रोचने । दिवः ।

यत् । वा । समुद्रे । अधि । आऽकृते । गृहे । अतः । आ । यातं । अश्विना ॥ १ ॥

हे अश्विनौ दीर्घप्रसन्ननि । प्रसीदंत्येषु देवा इति प्रसन्नानो यज्ञगृहाः । दीर्घा आयताः प्रसन्नानो यस्मिन् तस्मिन् लोके यद्यदि स्थः भवथः वर्तेषे । यद्वा यदि वादोऽमुष्मिन्दिवो द्युलोकस्य संबंधिनि रोचने रोचमाने स्थाने भवथः । यद्वा यदि वा समुद्रेऽंतरिक्षे । समुद्रवंत्यस्मादाप इति समुद्रमंतरिक्षं । तस्मिन् । आकृते निर्मिते गृहेऽधिवसथः अतस्त्रितयादपि स्थानात् हे अश्विनावायातं आगच्छतं ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

यद्वा यज्ञं मनवे संमिमिष्युरेवेत्काखस्य बोधतं ।

बृहस्पतिं विश्वान्देवाँ अहं हुँव इंद्राविष्णू अश्विनावाप्नुहेषम ॥ २ ॥

यत् । वा । यज्ञं । मनवे । संऽमिमिक्षुः । एव । इत् । काखस्य । बोधतं ।

बृहस्पतिं । विश्वान् । देवान् । अहं । हुवे । इन्द्राविष्णू इति । अश्विनौ । आणुहेषसा ॥ २ ॥

हे अश्विनौ यद्वा यथा वा येन वा प्रकारेण मनवे प्रजापतये यजमानाय यज्ञं संमिमिक्षुः संसिक्तवन्तौ युवां कृतवन्तौ एवेदेवमेव काखस्य काखगोत्रस्य मम यज्ञं कर्तुं बोधतं । अवगच्छतं । अपि च बृहस्पतिं बृहतां देवानां पतिं देवपुरोहितं विश्वान् सर्वान्मित्रादीन्देवांश्चन्द्राविष्णू चाणुहेषसा शीघ्राश्वौ । यद्वा हेष्टु शब्दे । शीघ्रं सर्वत्र शब्दमानौ स्तूयमानावश्विनौ चाहं हुवे । आहूये ॥

॥ अथ तृतीया ॥

त्या न्व०श्विनौ हुवे सुदंससा गृभे कृता ।

ययोरस्ति प्र णः सख्यं देवेष्वध्याप्यं ॥ ३ ॥

त्या । नु । अश्विनौ । हुवे । सुदंससा । गृभे । कृता ।

ययोः । अस्ति । प्र । नः । सख्यं । देवेषु । अधि । आप्यं ॥ ३ ॥

त्या त्वौ पूर्वोक्तगुणावश्विनौ नु क्षिप्रमहं हुवे । आहूयामि । कीदृशौ । सुदंससा शोभनकर्माणौ गृभे ग्रहे ग्रहणायास्माभिर्दत्तानां हविषां स्वीकरणायास्मभ्यं धनदानाय वा कृता कृतौ प्रादुर्भूतौ देवेषु मध्ये ॥ अधिः सप्तम्यर्थानुवादी ॥ ययोरश्विनोराण्यमाप्त्यं नोऽस्माकं सख्यं सखित्वं प्राप्तिं प्रभवति उत्कर्षेण वर्तते तौ हुव इत्यन्वयः ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

ययोरधि प्र यज्ञा असूरे संति सूरयः ।

ता यज्ञस्याध्वरस्य प्रचेतसा स्वधाभिर्या पिबतः सोम्यं मधु ॥ ४ ॥

ययोः । अधि । प्र । यज्ञाः । असूरे । संति । सूरयः ।

ता । यज्ञस्य । अध्वरस्य । प्रऽचेतसा । स्वधाभिः । या । पिबतः । सोम्यं । मधु ॥ ४ ॥

ययोरश्विनोरध्वपरि यज्ञा ज्योतिष्टोमादयः सर्वे यागाः प्रसंति प्रभवन्ति । छिन्नस्य यज्ञशिरसोऽश्विभ्यां संधानात् । तथा च यज्ञशिरोऽच्छिद्यतेत्युपक्रम्य तैत्तिरीयकं । तावेतच्छिरः प्रत्यधत्तां यदाश्विनो गृह्यते यज्ञस्य निष्कृत्य । तै० सं० ६. ४. ९. ५. । इति । असूरे स्तोत्ररहितेऽपि देशे ययोश्च सूरयः स्तोतारः संति

तावन्विनावध्वरस्य हिंसाप्रत्यवायरहितस्य यज्ञस्य ज्योतिष्टोमादेः प्रचेतसा प्रकृष्टं ज्ञातारौ स्वधाभिर्बलहेतुभिः स्तुतिभिराह्वयामीति शेषः । या यावन्विनी सोम्यं सोममयं मधु मधुरं सोमरसं पिबतः ॥

॥ अथ पंचमी ॥

यदद्यान्विनावपाग्यत्प्राक्स्थो वाजिनीवसू ।

यदुह्यन्विनवि तुर्वशे यदौ हुवे वामथ मा गतं ॥ ५ ॥

यत् । अद्य । अन्विनी । अपाक् । यत् । प्राक् । स्थः । वाजिनीवसू इति वाजिनीवसू ।

यत् । दुह्यन्वि । अन्वि । तुर्वशे । यदौ । हुवे । वां । अथ । मा । आ । गतं ॥ ५ ॥

हे अन्विनावद्येदानीं यद्यद्यपाक् प्रतीच्यां दिशि स्थः भवथः वर्तेथे । हे वाजिनीवसू अन्ववज्जनौ यद्यदि प्राक् प्राच्यां दिशि स्थः भवथः । यद्यदि वा दुह्युप्रभृतिषु चतुर्षु स्तोतृषु संनिहितौ भवथः एवं सर्वत्र संनिहितौ वां युवां हुवे । अहमाह्वयामि । अथानंतरमेव मा मामागतं । आगच्छतं ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

यदंतरिक्षे पतथः पुरुभुजा यद्वेमे रोदसी अन् ।

यद्वा स्वधाभिरधितिष्ठथो रथमत आ यातमन्विना ॥ ६ ॥

यत् । अंतरिक्षे । पतथः । पुरुभुजा । यत् । वा । इमे इति । रोदसी इति । अन् ।

यत् । वा । स्वधाभिः । अधिऽतिष्ठथः । रथं । अतः । आ । यातं । अन्विना ॥ ६ ॥

हे पुरुभुजा बहूनां पालयितारौ बहुलहविषो भोक्तारौ वा यद्यद्यंतरिक्षे पतथः गच्छथः । यद्वा यदि वेमे रोदसी द्यावापृथिव्यावनुलस्य गच्छथः । यद्वा यदि वा स्वधाभिरात्मीयैस्तेजोभिर्बलैर्वा सार्धं रथमधितिष्ठथः रथ उपविशथः ॥ अधिशीङ्स्थासामित्याधारस्य कर्मसंज्ञा ॥ अतः सर्वस्मात्स्थानात् हे अन्विनावयातं । आगच्छतं ॥

॥ इति पंचमस्याष्टमे चतुस्त्रिंशो वर्गः ॥

त्वमय इति दशमं षष्ठं सूक्तं कल्गोचस्य वत्सस्यार्धमाग्नेयं । आद्या प्रतिष्ठा-
गायत्री । अष्टकसप्तकषट्कोपेतत्वात् । द्वितीया वर्धमाना । षट्सप्तकाष्टकोपेतत्वात् ।
तथा चोक्तं । षट्सप्तकाष्टकैव वर्धमाना विपरीता प्रतिष्ठेति । दशमी त्रिष्टुप् शिष्टा

गायत्र्यः । तथा चानुक्रांतं । त्वमग्ने दश वत्स आग्नेये गायत्रेऽत्या बिभुवाद्या
प्रतिष्ठोपाद्या वर्धमानेति ॥ प्रातरनुवाकस्याग्नेये क्रतौ गायत्रे छंदस्याश्विनशस्त्रे
चोत्तमावर्जमेतत्सूक्तं । सूच्यते हि । त्वमग्ने व्रतपा इत्युत्तमामुद्धरेत् । आ० ४. १३ ।
इति ॥ व्रातपत्यामाद्यानुवाक्या । सूचितं च । त्वमग्ने व्रतपा असि यज्ञो वयं
प्रमिनाम व्रतानि । आ० ३. १३. इति ॥

॥ सैषा प्रथमा ॥

त्वमग्ने व्रतपा असि देव आ मर्त्येषु । त्वं यज्ञेष्वीदः ॥ १ ॥

त्वं । अग्ने । व्रतपाः । असि । देवः । आ । मर्त्येषु । आ । त्वं । यज्ञेषु । ईदः ॥ १ ॥

हे अग्ने देवो द्योतमानस्त्वं मर्त्येषु मनुष्येषु च देवेषु च मध्ये व्रतपा असि ।
व्रतानां कर्मणां रक्षिता भवसि । अतः करणाद्यज्ञेषु त्वमीदः स्तुत्योऽसि ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

त्वमसि प्रशस्यो विदथेषु सहंत्य । अग्ने रथीरध्वराणां ॥ २ ॥

त्वं । असि । प्रशस्यः । विदथेषु । सहंत्य । अग्ने । रथीः । अध्वराणां ॥ २ ॥

हे सहंत्य शत्रूणामभिभवितरग्ने विदथेषु यज्ञेषु त्वं प्रशस्यः स्तुत्योऽसि । अध्व-
राणां यागानां रथीर्नैता च भवसि ॥

॥ अथ तृतीया ॥

स त्वमस्मदप द्विषो युयोधि जातवेदः । अदेवीरग्ने अरातीः ॥ ३ ॥

सः । त्वं । अस्मत् । अप । द्विषः । युयोधि । जातवेदः । अदेवीः । अग्ने । अरातीः ॥ ३ ॥

हे जातवेदो जातानां वेदितरग्ने स पूर्वोक्तगुणस्त्वमस्मदस्मत्तो द्विषो वेष्टृन्
शत्रून्पयुयोधि । पृथक्कुरु । अदेवीरासुरीररातीः शत्रुसेनाञ्च पृथक्कुरु ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

अंति चित्संतमहं यज्ञं मर्तस्य रिपोः । नोप वेषि जातवेदः ॥ ४ ॥

अंति । चित् । संतं । अहं । यज्ञं । मर्तस्य । रिपोः । न । उप । वेषि । जातवेदः ॥ ४ ॥

हे जातवेदोऽंति चिदंतिकेऽपि संतं भवंतं समीपे विद्यमानमपि रिपोरस्मच्छ-
चोर्मर्तस्य मनुष्यस्य यज्ञं नोपवेषि । अहं शब्दोऽवधारणे । नैव कामयसे ॥

॥ अथ पंचमी ॥

मर्ता अमर्त्यस्य ते भूरि नाम मनामहे । विप्रासो जातवेदसः ॥५॥

मर्ताः । अमर्त्यस्य । ते । भूरि । नाम । मनामहे । विप्रासः । जातवेदसः ॥५॥

मर्ता मनुष्या विप्रासो मेधाविनो वयं हे अग्ने जातवेदसो जातानां वेदितु-
रमर्त्यस्य मरणरहितस्य देवस्य भूरि विस्तृतं नाम स्तोत्रं मनामहे । जानीमः ।
कुर्म इति यावत् ॥

॥ इति पंचमस्याष्टमे पंचविंशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

विप्रं विप्रासोऽवसे देवं मर्तास ऊतये । अग्निं गीर्भिर्हवामहे ॥६॥

विप्रं । विप्रासः । अवसे । देवं । मर्तासः । ऊतये । अग्निं । गीःऽभिः । हवामहे ॥६॥

विप्रासो मेधाविनो मर्तासो मर्ता मनुष्या वयं विप्रं मेधाविनं देवं दाना-
दिगुणयुक्तमग्निमवसे हविर्भिस्तर्पयितुमृतयेऽस्माकं रक्षणार्थं च गीर्भिर्हवामहे ।
आह्वयामहे ॥

आभिन्नविकेषूक्येषु तृतीयसवन आ ते वत्स इति वैकल्पिकः स्तोत्रियस्तुचः ।
सूचितं च । आ ते वत्सो मनो यमदाग्ने स्थूरं रयिं भर । आ० १.८. । इति ॥

॥ तृचे प्रथमा सूक्ते सप्तमी ॥

आ ते वत्सो मनो यमत्परमाच्चित्सधस्थात् । अग्ने त्वांकामया गिरा ॥७॥

आ । ते । वत्सः । मनः । यमत् । परमात् । चित् । सधऽस्थात् । अग्ने । त्वांऽकामया । गिरा ॥७॥

हे अग्ने वत्स ऋषिस्ते तव मनः परमाच्चिदुक्कृष्टादपि सधस्थात्सहस्यानाद्युलो-
कादायमत् । आयमयति । केन साधनेन । त्वांकामया त्वामभिलषत्या गिरा स्तुत्या ॥

॥ अथाष्टमी ॥

पुरुचा हि सहङ्गसि विशो विश्वा अन्तु प्रभुः । समत्सु त्वा हवामहे ॥८॥

पुरुचा । हि । सहङ्गः । असि । विशः । विश्वाः । अन्तु । प्रभुः । समत्सु । त्वा । हवामहे ॥८॥

हे अग्ने पुरुचा हि बहुषु देशेषु त्वं सहङ्गसि । समानं द्रष्टा भवसि । अत एव
विश्वाः सर्वा विशः प्रजा अनुलक्ष्य प्रभुरीश्वरो भवसि । ईदृशं त्वां समत्सु संयामेषु
रक्षणार्थं हवामहे । आह्वयामहे ॥

॥ अथ नवमी ॥

समत्स्वमिमवसे वाजयंतो हवामहे । वाजेषु चिचराधसं ॥ ९ ॥

समत्ऽसु । अग्निं । अवसे । वाजऽयंतः । हवामहे । वाजेषु । चिचराधसं ॥ ९ ॥

समत्सु सहमदनेषु संयामेषु वाजयंतो बलमिच्छंतो वयमवसे रक्षणार्थमग्निं हवामहे । कीदृशं । वाजेषु संयामेषु चिचराधसं चायनीयधनं ॥

॥ अथ दशमी ॥

प्रत्नो हि कमीड्यो अध्वरेषु सनाच्च होता नय्यश्च सत्सि ।

स्वां चाग्ने तन्वं पिप्रयस्वास्मभ्यं च सौभगमा यजस्व ॥ १० ॥

प्रत्नः । हि । कं । ईड्यः । अध्वरेषु । सनात् । च । होता । नय्यः । च । सत्सि ।

स्वां । च । अग्ने । तन्वं । पिप्रयस्व । अस्मभ्यं । च । सौभगं । आ । यजस्व ॥ १० ॥

हे अग्ने अध्वरेषु यज्ञेष्वीड्यः स्तुत्यस्त्वं प्रत्नो हि चिरंतनः खलु भवसि । कमिति पूरकः । तथा सनाच्चिरकालादारभ्य होता देवानामाह्वाता च सन् नय्यः स्तुत्यश्च सन् सत्सि । यज्ञेषु निषीदसि । हे अग्ने देवानां हविर्वहंस्त्वं स्वां च तन्वमात्मीयं च शरीरं पिप्रयस्व । त्वदीयेन हविर्भागेन तर्पय । अस्मभ्यं स्तोतृभ्यश्च सौभगं सुभगत्वं चायजस्व । प्रदेहि ॥ सुभगशब्दाद्भावार्यं सुभगान्मंत्रं च इत्युक्ताचादिषु पाठादङ्गप्रत्ययः ॥

॥ इति पंचमस्याष्टमे षट्त्रिंशो वर्गः ॥

वेदार्थस्य प्रकाशेन तमो हार्दं निवारयन् ।

पुमर्थीश्चतुरो देयाद्विद्यातीर्थमहेश्वरः ॥

इति श्रीमद्राजाधिराजपरमेश्वरवैदिकमार्गप्रवर्तकश्रीवीरबुक्कभूपालसाम्राज्यधुरंधरेण सायणाचार्येण विरचिते माधवीये वेदार्थप्रकाशे ऋक्संहिताभाषे पंचमाष्टकेऽष्टमोऽध्यायः समाप्तः ॥

ओं

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

वागीशाद्याः समनसः सर्वार्थानामुपक्रमे ।
यं नत्वा कृतकृत्याः स्युस्तं नमामि गजाननं ॥
यस्य निःश्वसितं वेदा यो वेदेभ्योऽखिलं जगत् ।
निर्ममे तमहं वंदे विद्यातीर्थमहेश्वरं ॥

इत्थं पंचमाष्टकं व्याख्यायेदानीमृषिच्छंदोदेवताविनियोगप्रदर्शनपुरःसरं षष्ठस्य प्रथमोऽध्यायो व्याख्यातुमारभ्यते ॥ अष्टममंडलस्य द्वितीयेऽनुवाके षट् सूक्तानि जातानि । य इंद्रेति चयस्त्रिंशद्वचं सप्तमं सूक्तं कण्वगोत्रस्य पर्वताख्यस्यार्षमौष्णिहमैंद्रं । तथा चानुक्रांतं । य इंद्र चयस्त्रिंशत्पर्वत औष्णिहं त्विति ॥ महाघते निष्केवल्य औष्णिहतृचाशीताविदमादिके द्वे सूक्ते । तथैव पंचमारण्यके सूच्यते । औष्णिही तृचाशीतिर्य इंद्र सोमपातम इति सूक्ते । ऐ० आ० ५. ११. इति ॥ दशमेऽहनि निष्केवल्य आदितः षडृचः शंसनीयाः । सूच्यते हि । य इंद्र सोमपातम इति षट्कुष्णिहः । आ० ८. १२. इति ॥ आभिष्वविकेषूक्येषु तृतीयसवने ब्रह्मशस्त्र आद्यस्तृचो वैकल्पिकोऽनुरूपः । सूचितं च । य इंद्र सोमपातम इंद्र नो गधि । आ० ७. ८. इति ॥ तृतीये पर्यायेऽच्छावाकशस्त्रेऽप्ययमेव तृचोऽनुरूपः । सूचितं च । इंद्रः सुतेषु सोमेषु य इंद्र सोमपातमः । आ० ६. ४. इति ॥

॥ तच्च प्रथमा ॥

य इंद्र सोमपातमो मदः शविष्ठ चेतति ।

येना हंसि न्यचिणं तमीमहे ॥ १ ॥

यः । इंद्र । सोमपातमः । मदः । शविष्ठ । चेतति ।

येन । हंसि । नि । अचिणं । तं । ईमहे ॥ १ ॥

हे इंद्र यस्त्वं सोमपातमोऽतिशयेन सोमस्य पाता । हे शविष्ठ बलवत्तम ॥
 शव इति बलनाम । तस्माद्विनंतादातिशयानिक इष्टन् । विन्मतोर्लुक् । टिलोपः ॥
 हे ईहशेन्द्र तस्य तव सोमपानजनितो यो मदश्चेतति सम्यक् जानाति वृचवधा-
 दीनि कार्याणि कर्तुं ॥ य इत्यस्य चेततीत्यनेनापि संबंधाद्यवृत्तान्नित्यमिति तिङ्
 निहन्यते ॥ अथवैतदेवं वाक्यं । हे बलवत्तमेन्द्र सोमपातमः सोमस्य पातृतमो
 यस्त्वं मदः सोमैर्मोदयितव्यस्तर्पणीयः सन् चेतति ॥ पुरुषव्यत्ययः ॥ चेतसि
 सम्यक् जानासि ॥ मदोऽनुपसर्ग इति मदेः कर्मण्यप् ॥ येन सोमपानजनितेन
 मदेनाचिणमत्तारं राक्षसादिकं नि हंसि नि हिनस्सि निकृष्टां हिंसां प्रापयसि तं
 मदं ताहङ्गदोपेतं त्वां वेमहे । याञ्चाकर्मायं । याचामहे ॥ यद्वा ई गतौ दैवादिकः ।
 द्वांदसो विकरणस्य लुक् ॥ ईयामहे । उपगच्छामः । स्तुतिभिः संभजामहे इत्यर्थः ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

येना दशग्वमग्निगुं वेपयंतं स्वर्णरं ।

येना समुद्रमाविषा तमीमहे ॥२॥

येन । दशऽग्वं । अग्निऽगुं । वेपयंतं । स्वऽनरं ।

येन । समुद्रं । आविष । तं । ईमहे ॥२॥

हे इंद्र येन सोमपानजनितेन मदेन दशग्वं । ये दशभिर्मोसैः सत्त्वासनं परिस-
 माप्य निरगमन् ते दशगवा अंगिरसः । तेषामन्यतममग्निगुमधृतगमनमनिवारित-
 गतिमेतत्संज्ञं च ऋषिं वेपयंतं तमांसि वर्जयंतं स्वर्णरं सर्वस्य नेतारं सूर्यं चाविष्य
 वृचादेर्देस्योरपनयनेन ररक्षिथ । येन च मदेन समुद्रमुदधिमंतरिक्षं वाविष्य रर-
 क्षिथ त्वदीयं मदं तद्वतं त्वां वेमहे । याचामहे । मदे हि सति हृष्टः सन इंद्रो
 बहु धनं प्रयच्छति । अतस्तत्कारणस्य मदस्य याञ्चोपपन्ना ॥

॥ अथ तृतीया ॥

येन सिंधुं महीरपो रथां इव प्रचोदयः ।

पंथांमृतस्य यातवे तमीमहे ॥३॥

येन । सिंधुं । महीः । अपः । रथान्ऽइव । प्रऽचोदयः ।

पंथां । मृतस्य । यातवे । तं । ईमहे ॥३॥

हे इन्द्र महीर्महतीरपो वृष्युदकानि सिंधुं स्यंदनशीलां नदीं समुद्रं वा प्रति
येन सोमपानजन्येन मदेन प्रचोदयः प्रेरयसि । तच्च दृष्टान्तः । रथानिव । यथा
रथिनो रथान् स्वाभिलषितदेशगमनाय प्रेरयन्ति तद्वत् । ऋतस्य यज्ञस्य पंथां
पंथानं मार्गं यातवे यातुं प्राप्नुं तं मदमीमहे । याचामहे ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

इ॒मं स्तो॒मम॒भिष्ट॑ये घृ॒तं न पू॒तम॑द्रि॒वः ।

येना॒ नु स॒द्य ओज॑सा व॒वक्षि॑थ ॥४॥

इ॒मं । स्तो॒मं । अ॒भिष्ट॑ये । घृ॒तं । न । पू॒तं । अ॒द्रि॒वः ।

येन॑ । नु । स॒द्यः । ओज॑सा । व॒वक्षि॑थ ॥४॥

हे अद्रिवो वज्रवन्निद्र घृतं न घृतमिव मंचपूतमाज्यमिव पूतं शुद्धमिमम-
स्मदीयं स्तोमं स्तोत्रं बुध्यस्वेति शेषः । किमर्थं । अभिष्टयेऽभिप्रायै । इष्टस्य
धनादेरस्माकं लाभायेत्यर्थः । येन स्तोत्रेण स्तूयमानः सन् ओजसात्मीयेन बलेन
सद्यस्तदानीमेव स्तुतिसमय एव नु क्षिप्रं ववक्षिथ अस्मान्वहसि अभिलषितं
प्रापयसि इमं स्तोममित्यन्वयः ॥

॥ अथ पंचमी ॥

इ॒मं जु॒षस्व॒ गिर्व॑णः॒ समु॒द्र इ॒व पि॒न्वते॑ ।

इ॒न्द्र वि॒श्वाभि॑रू॒तिभिर्व॑वक्षि॑थ ॥५॥

इ॒मं । जु॒षस्व॒ । गिर्व॑णः॒ । स॒मु॒द्रः इ॒व । पि॒न्वते॑ ।

इ॒न्द्र । वि॒श्वाभिः॑ । उ॒तिऽभिः॑ । व॒वक्षि॑थ ॥५॥

हे गिर्वणो गिरां स्तुतीनां संभक्तः । यद्वा स्तुतिभिः संभजनीयं इमं स्तोमं
मया क्रियमाणं जुषस्व । सेवस्व । स च स्तोमः समुद्र इव समुद्रो यथा चंद्रोदयं
प्राप्य पिन्वते । वर्धते । अभिधेयस्येन्द्रगुणगणस्याधिक्येन तत्प्रतिपादिका स्तुतिरपि
विस्तृता भवतीत्यर्थः ॥ पूर्वस्यामृचि ववक्षिथेत्यनेन युक्तो येनेति शब्दोऽत्रापि
सामर्थ्यात्तेन संबध्यते । अत एवास्य तिङ्गतिङ् इति निघाताभावः ॥ हे इन्द्र येन
स्तोमेन हेतुना विश्वाभिर्भ्याप्ताभिरूतिभी रक्षाभिर्ववक्षिथ वहसि श्रेयांस्यस्मान्प्रा-
पयसि ॥ वहेः सनंतास्तिङ्मंच इति निषेधादामभावे थलि लिटि रूपमेतत् ॥

॥ इति षष्ठस्य प्रथमे प्रथमो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

यो नो देवः परावतः सखित्वनाय मामहे ।

दिवो न वृष्टिं प्रथयन्ववक्षिष्य ॥ ६ ॥

यः । नः । देवः । परावतः । सखित्वनाय । मामहे ।

दिवः । न । वृष्टिं । प्रथयन् । ववक्षिष्य ॥ ६ ॥

यो नो देवो दानादिगुणयुक्त इन्द्रः परावतः परावतात् दूरात् द्युलोकादागत्य नोऽस्माकं सखित्वनाय सखित्वाय मामहे धनानि प्रददौ ॥ मंहतेर्दानकर्मण एतद्रूपं ॥ यद्वास्माभिः पूज्यते ॥ भव पूजायां । अस्माच्छांदसः कर्मणि लिट् ॥ उत्तराङ्गर्चः प्रत्यक्षकृतः ॥ हे इन्द्र दिवो न वृष्टिं दिवः सकाशावृष्टिमिव प्रथयन् अस्मदीयानि धनानि विस्तारयन् यत्त्वं ववक्षिष्य अस्मान् वोढुमिच्छसि तादृशं त्वां स्तौमीति शेषः ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

ववक्षुरस्य केतव उत वज्रो गभस्त्योः ।

यत्सूर्यो न रोदसी अवर्धयत् ॥ ७ ॥

ववक्षुः । अस्य । केतवः । उत । वज्रः । गभस्त्योः ।

यत् । सूर्यः । न । रोदसी इति । अवर्धयत् ॥ ७ ॥

अस्येन्द्रस्य केतवः प्रज्ञानान्यस्मत्स्तुतिविषयाणि । यद्वा रथ उत्क्षिप्ताः पताकाः केतवः । ववक्षुः अवहन् । अस्मान् श्रेयांसि प्रापयन् । उतापि च गभस्त्योः । बाहुनामैतत् । इन्द्रस्य हस्तयोरवस्थितो वज्रश्चावहत् । यद्यदायमिन्द्रः सूर्यो न सर्वस्य प्रेरक आदित्य इव रोदसी द्यावापृथिव्यौ वृष्ट्यादिप्रदानेनावर्धयत् तदानीमित्यर्थः ॥

॥ अथाष्टमी ॥

यदि प्रवृद्ध सत्पते सहस्रं महिषाँ अघः ।

आदिक्ष इन्द्रियं महि प्र वावृधे ॥ ८ ॥

यदि । प्रवृद्ध । सत्पते । सहस्रं । महिषान् । अघः ।

आत् । इत् । ते । इन्द्रियं । महि । प्र । वावृधे ॥ ८ ॥

हे प्रवृद्ध प्रकर्षेण महन् हे सत्पते सतामन्वृष्टाणां पालयितरिंद्र सहस्रं सहस्र-
संख्याकान्महिषान् । महन्नामैतन् । महतोऽसुरान् वृषादीन् यदि यदायः अवधीः ॥
हंतेऽष्टादसमेतद्रूपं । यद्वा घसू अदने । लुङि सिपि मंचे घसेति ज्ञेयं ॥ आदिद-
नंतरमेव हे इंद्र ते तवेन्द्रियं वीर्यं महि महद्बहुलं सत्प्र वावृधे । प्रकर्षेण वर्धते ॥

॥ अथ नवमी ॥

इंद्रः सूर्यस्य रश्मिभिर्न्यर्शसानमोषति ।

अग्निर्वनेव सासहिः प्र वावृधे ॥ ९ ॥

इंद्रः । सूर्यस्य । रश्मिऽभिः । नि । अर्शसानं । ओषति ।

अग्निः । वनाऽइव । ससहिः । प्र । ववृधे ॥ ९ ॥

अयमिंद्रः सूर्यस्य सर्वस्य प्रेरकस्यादित्यस्य रश्मिभिः किरणैः करणभूतैरर्श-
सानं ॥ अर्तेर्गुणः शुद् च । उ० २. ८५. । इत्यु गतावित्यस्मादसानच्प्रत्ययः शुडा-
गमश्च । अयं केवलोऽप्यतिराङ्पूर्वार्थो द्रष्टव्यः । आङ्पूर्वश्च बाधने वर्तते ॥ यथा
आर्त्तिमार्त्तोः । शत० ब्रा० १३. १. २. ४. । इति ॥ अर्शसानं बाधमानं मंदेहादिक-
मसुरं न्योषति । नितरां दहति ॥ उष दाहे ॥ तच्च दष्टांतः । अग्निर्वनेव । यथा वना-
रण्यानि दावानलो भस्मसात्करोति तद्वत् । एवं सासहिः शत्रूणामभिभवनशील
इंद्रः प्र वावृधे । प्रकर्षेण वर्धते ॥

॥ अथ दशमी ॥

इयं ते ऋत्विजावती धीतिरेति नवीयसी ।

सपयंती पुरुप्रिया मिमीत इत् ॥ १० ॥

इयं । ते । ऋत्विज्यऽवती । धीतिः । एति । नवीयसी ।

सपयंती । पुरुऽप्रिया । मिमीते । इत् ॥ १० ॥

हे इंद्र ते त्वामियं पुरोवर्तिनी मया क्रियमाणा धीतिः स्तुतिरेति । गच्छति ।
कीदृशी । ऋत्विजावती । ऋतौ वसंतादिकालेऽनुष्ठेयं यज्ञकर्म ऋत्विज्यं । तद्वती
नवीयस्यतिशयेनाभिनवा स्तुतिः सपयंती पूजयंती पुरुप्रिया पुरु बहुलं प्रीण-
यिषी सती मिमीत इत् । इंद्रगतान् गुणान् परिच्छिनत्त्येव ॥ माहात्म्यं प्रख्या-
पत्येव सेयमित्यन्वयः ॥ अनुमीयमानेन यच्छच्चेन च योगात् मिमीत इत्यस्य

निघाताभावः । यद्वा सपर्येती पुरुप्रियेतीदमप्येतीत्यनेन संबंधनीयं । अतः पूर्व-
पदस्य भिन्नवाक्यस्यत्वात् समानवाक्ये युष्मदस्मदादेशा वक्तव्या इति वचनासद-
पेक्षया निघाताभावे सत्यभ्यस्तानामादिरित्याद्युदात्तत्वं ॥

॥ इति षष्ठस्य प्रथमे द्वितीयो वर्गः ॥

॥ अथैकादशी ॥

गर्भो यज्ञस्य देवयुः क्रतुं पुनीत आनुषक् ।

स्तोमैरिंद्रस्य वावृधे मिमीत इत् ॥ ११ ॥

गर्भः । यज्ञस्य । देवयुः । क्रतुं । पुनीते । आनुषक् ।

स्तोमैः । इंद्रस्य । वावृधे । मिमीति । इत् ॥ ११ ॥

यज्ञस्य यष्टव्यस्येन्द्रस्य गर्भो गरिता स्तोता ॥ गृ शब्दे । अर्तिगृभ्यां भन् । यद्वा
यजेर्भाव एव नङ्प्रत्ययः ॥ यागस्य गर्भो गृहीतानुष्ठाता देवयुर्देवं दानादिगुण-
युक्तमिंद्रमात्मन इच्छन् आनुषगनुषक्तमानुपूर्व्येण संततं यथा भवति तथा क्रतुं
प्रज्ञापकं सोमं पुनीते । दशापवित्रेण शोधयति । इंद्रपानार्थमिति शेषः । यद्वा
यज्ञस्य गर्भो दीक्षितः । पुनर्वा एतमृत्विजो गर्भं कुर्वेति । ऐ० ब्रा० १. ३. । इत्यादि
ब्राह्मणं । स देवकामः क्रतुं ज्योतिष्टोमादिकमानुषक् । आनुपूर्व्यनामैतत् । यदाह
यास्कः । आनुषगिति नामानुपूर्व्यस्य । नि० ६. १४. । इति । स स्तोतेन्द्रस्य ॥ कर्मणि
षष्ठी ॥ इंद्रविषयैः स्तोमैः स्तोचैर्ववृधे । वर्धते । यद्वा वृधिना प्रयोज्यव्यापारवाचिना
प्रयोजकव्यापारो लक्ष्यते । स्तोमैः स्तोचैस्तमिंद्रं वर्धयति । स च स्तोमैर्मिमीत
इत् । इंद्रस्य गुणजातं परिच्छिनत्येव । अनुगतार्थो भवतीत्यर्थः ॥

॥ अथ द्वादशी ॥

सनिर्मिचस्य पप्रथ इंद्रः सोमस्य पीतये ।

प्राची वाशीव सुन्वते मिमीत इत् ॥ १२ ॥

सनिः । मिचस्य । पप्रथे । इंद्रः । सोमस्य । पीतये ।

प्राची । वाशीऽइव । सुन्वते । मिमीति । इत् ॥ १२ ॥

मिचस्य मिचभूतस्य स्तोतुः सनिर्धनस्य दातेन्द्रः सोमस्य पीतये पानाय पप्रथे ।
प्रथितो विस्तीर्णशरीरो बभूव । यथा पीतो बहुलः सोम उदरेऽंतर्भवति तथा

प्रवृद्धशरीरो बभूवेत्यर्थः । तच्च प्रथमे दृष्टान्तः । प्राची प्राञ्चती प्रकर्षेण स्तुत्यं गुणगणं प्राप्नुवती वाशीव । वाङ्मैतत् । स्तुतिरूपा वाक् सुन्वते ॥ षष्ठ्यर्थे चतुर्थी वक्तव्येति चतुर्थी ॥ सुन्वतः सोमाभिषवं कुर्वतो यजमानस्य संबंधिनी यथा स्तुत्यगुणबाहुल्येन विस्तीर्णा भवति तथेन्द्रः पप्रथ इत्यर्थः । प्रथिता च सा मिमीत इत् । इन्द्रमाहात्म्यं यथावत्परिच्छिनत्येव ॥

॥ अथ त्रयोदशी ॥

यं विप्रा उक्थवाहसोऽभिप्रमंदुरायवः ।

घृतं न पिप्य आसन्वृतस्य यत् ॥ १३ ॥

यं । विप्राः । उक्थऽवाहसः । अभिऽप्रमंदुः । आयवः ।

घृतं । न । पिप्ये । आसन्नि । ऋतस्य । यत् ॥ १३ ॥

विप्रा मेधाविन उक्थवाहस उक्थानां शस्त्राणां वोढारः प्रापयितार आयवो मनुष्या यमिन्द्रमभिप्रमंदुः अभि प्रकर्षेण मादयंति ॥ मदेर्ष्यत्ययेनऽन्परस्परं द्विर्वचनपरेण छंदसि वेति वचनात् द्विर्वचनाभावः ॥ तस्येन्द्रस्यासन्वास्ये ॥ पृहन्त्यादिनास्यशब्दस्यासन्नादेशः ॥ घृतं न घृतमिव शुद्धं पिप्ये । सेचनेन वर्धये ॥ प्यायतेऽच्छांदसो लिट् । लिङ्गङोश्चेति पीभावः ॥ किं तद्विविः । ऋतस्य यज्ञस्य संबंधि यत्सोमलक्षणं हविरस्ति तदित्यर्थः ॥

॥ अथ चतुर्दशी ॥

उत स्वराजे अदितिः सोममिन्द्राय जीजनत् ।

पुरुप्रशस्तमृतयं ऋतस्य यत् ॥ १४ ॥

उत । स्वऽराजे । अदितिः । स्तोमं । इन्द्राय । जीजनत् ।

पुरुऽप्रशस्तं । उतये । ऋतस्य । यत् ॥ १४ ॥

उतापि चादितिरदीना देवमाताखंडनीयस्तोता वा स्वराजे स्वयमेव राजमानायेंद्राय पुरुप्रशस्तं बहुलमुत्कृष्टं यद्वा पुरुभिर्बहुभिः प्रशंसितव्यं स्तोमं स्तोत्रं जीजनत् । अजीजनत् । अजनयत् । किमर्थं । उतये रक्षणार्थं । यत् स्तोत्रमृतस्य यज्ञस्य सत्यस्य वा संबंधि भवति तं स्तोममित्यन्वयः ॥

॥ अथ पंचदशी ॥

अभि वह्नय ऊतयेऽनूषत प्रशस्तये ।

न देव विव्रता हरी ऋतस्य यत् ॥ १५ ॥

अभि । वह्नयः । ऊतये । अनूषत । प्रशस्तये ।

न । देव । विव्रता । हरी इति । ऋतस्य । यत् ॥ १५ ॥

वह्नयो वोढार ऋत्विज ऊतये रक्षणार्थं प्रशस्तये प्रशस्त्यर्थं चाभ्यनूषत । इन्द्र-
मभ्यष्टुवन् ॥ नु स्तुतौ । कुटादिः ॥ हे देव दानादिगुणयुक्तेन्द्र । नेति संप्रत्यर्थे ।
संप्रति विव्रता विविधकर्माणां हरी त्वदीयावश्चावृतस्य यज्ञस्य सत्यस्य वा संबंधि
यत् स्तोत्रं हविर्वा विद्यते तदभिलक्ष्य त्वां वहत इति शेषः ॥

॥ इति षष्ठस्य प्रथमे तृतीयो वर्गः ॥

॥ अथ षोडशी ॥

यत्सोममिन्द्र विष्णवि यद्वा घ चित आस्ये ।

यद्वा मरुत्सु मंदसे समिंदुभिः ॥ १६ ॥

यत् । सोमं । इन्द्र । विष्णवि । यत् । वा । घ । चित्ते । आस्ये ।

यत् । वा । मरुत्सु । मंदसे । सं । इंदुभिः ॥ १६ ॥

हे इन्द्र विष्णवि विष्णौ पानार्थमागते सत्यन्यदीये यागे सोमं यद्यदि तेन
विष्णुना सार्द्धं पिबसि । यद्वा यदि चास्येऽपां पुत्रे चित एतत्संज्ञे राजर्षी यजमाने
सोमं पिबसि । घेति पूरणः । यद्वा यदि च मरुत्सु च सोमपानायागतेष्वन्यदीये
यज्ञे मंदसे माद्यसि तथाप्यस्मदीयैरेवंदुभिः सोमैः सं सम्यङ्माद्य ॥

॥ अथ सप्तदशी ॥

यद्वा शक्र परावति समुद्रे अधि मंदसे ।

अस्माकमित्सुते रणा समिंदुभिः ॥ १७ ॥

यत् । वा । शक्र । परावति । समुद्रे । अधि । मंदसे ।

अस्माकं । इत् । सुते । रण । सं । इंदुभिः ॥ १७ ॥

हे शक्र शक्तेन्द्र परावति परागते दूरदेशे समुद्रे समुन्दनशीले सोमे । अधि

सप्तम्यर्थानुवादी । यद्वा यदि वा मंदसे माद्यसि तथाप्यस्माकमिदस्माकमेव सो-
मेऽभिषुते सतीदुभिः सोमरसैः सं रण । सम्ययमस्व ॥

॥ अथाष्टादशी ॥

यद्वासिं सुन्वतो वृधो यजमानस्य सत्पते ।

उक्थे वा यस्य रण्यसि समिंदुभिः ॥ १८ ॥

यत् । वा । असिं । सुन्वतः । वृधः । यजमानस्य । सत्पते ।

उक्थे । वा । यस्य । रण्यसि । सं । इंदुऽभिः ॥ १८ ॥

हे सत्पते सतां पालयितरिंद्र सुन्वतः सोमाभिषवं कुर्वतो यजमानस्य यद्वा
यदि वा वृधोऽसि वर्धयिता भवसि ॥ वृधेरंतर्णीतिरण्यर्थादिगुपधलक्षणः कः ॥
यस्य च यजमानस्योक्थे शक्ते वा शंसिते सति रण्यसि रमसे एवमपीदुभिरस्म-
दीयैरेव सोमैः सम्ययमस्व ॥

॥ अथैकोनविंशी ॥

देवंदेवं वोऽवस इंद्रमिंद्रं गृणीषणि ।

अधा यज्ञाय तुर्वणे व्यानशुः ॥ १९ ॥

देवंऽदेवं । वः । अवसे । इंद्रंऽइंद्रं । गृणीषणि ।

अध । यज्ञाय । तुर्वणे । वि । व्यानशुः ॥ १९ ॥

हे ऋत्विग्यजमाना वो युष्माकमवसे रक्षणाय देवं देवमिंद्रमिंद्रं दानादि-
गुणयुक्तं । इंद्रो बहुषु देशेषु युगपत्प्रवृत्तेषु यागेषु तच्च तच्च हविःस्वीकरणाय
बहूनि शरीराण्याददानः स्वयमेकोऽप्यनेकः सन् तच्च तच्च संनिधत्ते । तथा च
निगमांतरं । इंद्रो मायाभिः पुरुरूप ईयते । ऋग्वे० ६. ४७. १८. । इति । तदपेक्षयेयं
वीप्सा । बहु विभज्य वर्तमानं सर्वं तमिंद्रं गृणीषणि । अहं स्तौमि ॥ गृणा-
तेर्लिङि छांदसमेतद्रूपं ॥ यद्वा कारकमेवैतत् । गृणीषणि स्तवनेच्छायां सत्या-
मधानंतरं सर्वमिंद्रं मदीयाः स्तुतयो व्यानशुः । व्याप्नुवंति । किमर्थं । तुर्वणे तूर्णे
संभजनाय यज्ञाय यागार्थं ॥ यद्वा क्रियाग्रहणं कर्तव्यमिति कर्मणः संप्रदान-
त्वाच्चतुर्थी ॥ यज्ञं यष्ट्यं तुर्वणे शत्रूणां हिंसितारं तूर्णसंभजनं वा ॥

॥ अथ विंशी ॥

यज्ञेभिर्यज्ञवाहसं सोमेभिः सोमपातमं ।

होचाभिरिंद्रं वावृधुर्ध्यानशुः ॥ २० ॥

यज्ञेभिः । यज्ञऽवाहसं । सोमेभिः । सोमऽपातमं ।

होचाभिः । इंद्रं । ववृधुः । वि । आनशुः ॥ २० ॥

यज्ञेभिर्यज्ञैर्यजमानसाधनैर्हविर्भिर्यज्ञवाहसं यज्ञे वोढव्यं प्रापणीयं यज्ञैर्योगैर्यज्ञानां यजमानानां फलस्य प्रापयितारं वा । अथवा यज्ञवाहसं यज्ञेन प्राप्यं । न केवलमेकेन यज्ञेनापि तु सर्वैरित्याह यज्ञेभिरिति । एवं सोमेभिः सोमपातमं सर्वेषां सोमानां पातृतममिंद्रं होचाभिः स्तुतिभिर्वावृधुः । स्तोतारो वर्धयन्ति । ताश्च क्रियमाणाः स्तुतयो व्यानशुः । तमिंद्रं व्याप्नुवंति च ॥ अश्वोतेर्धृत्ययेन परस्मैपदं ॥

॥ इति षष्ठस्य प्रथमे चतुर्थो वर्गः ॥

॥ अथैकविंशी ॥

महीरस्य प्रणीतयः पूर्वीरुत प्रशस्तयः ।

विश्वं वसूनि दाशुषे व्यानशुः ॥ २१ ॥

महीः । अस्य । प्रऽनीतयः । पूर्वीः । उत । प्रऽशस्तयः ।

विश्वं । वसूनि । दाशुषे । वि । आनशुः ॥ २१ ॥

अस्येन्द्रस्य प्रणीतयः प्रणयनानि धनानां प्रकृष्टप्रापणानि महीर्महत्यो महान्ति भवन्ति । उतापि चास्य प्रशस्तयः प्रशंसनीयाः कीर्तयः पूर्वीर्बह्वो विस्तृततमा भवन्ति । ता उभयविधा दाशुषे चरुपुरोडाशादीनि दत्तवते यजमानाय दातुं विश्वं विश्वानि सर्वाणि वसूनि धनानि व्यानशुः । व्याप्नुवंति ॥

॥ अथ द्वाविंशी ॥

इंद्रं वृचाय हंतवे देवासो दधिरे पुरः ।

इंद्रं वाणीरनूषता समोजसे ॥ २२ ॥

इंद्रं । वृचाय । हंतवे । देवासः । दधिरे । पुरः ।

इंद्रं । वाणीः । अनूषत । सं । ओजसे ॥ २२ ॥

देवासो देवा वृचाय हंतवे वृचमावरकमसुरं हंतुं ॥ हंतेस्तुमर्थं तवेन्प्रत्ययः ॥
इममिंद्रं पुरो दधिरे । पुरस्तात्स्वामित्वेनाधारयन् । वाणीर्वाण्यः स्तुतिरूपा वा-
चश्चेममेवेन्द्रमनूषत । स्तुवंति । किमर्थं । सं समीचीनायौजसे बलार्थं । यथा
वृचवधानुगुणमुत्कृष्टं बलमस्य जायते तथा स्तुवंतीत्यर्थः ॥

॥ अथ त्रयोविंशी ॥

महांतं महिना वयं स्तोमेभिर्हवनश्रुतं ।

अर्कैरभि प्र णोनुमः समोजसे ॥ २३ ॥

महांतं । महिना । वयं । स्तोमेभिः । हवनऽश्रुतं ।

अर्कैः । अभि । प्र । नोनुमः । सं । ओजसे ॥ २३ ॥

महिना महिम्ना महान्तं सर्वेभ्योऽधिकं हवनश्रुतं हवनस्याह्वानस्य श्रोता-
रमिंद्रं वयं स्तोमेभिः स्तोमैस्त्रिवृत्पंचदशादिभिरर्कैरर्चनसाधनैः शस्त्रैश्चाभि प्र
णोनुमः । आभिमुख्येन प्रकर्षेण पुनः पुनः स्तुमः ॥

॥ अथ चतुर्विंशी ॥

न यं विविक्तो रोदसी नांतरिक्षाणि वज्रिणं ।

अमादिदस्य तित्विषे समोजसः ॥ २४ ॥

न । यं । विविक्तः । रोदसी इति । न । अंतरिक्षाणि । वज्रिणं ।

अमात् । इत् । अस्य । तित्विषे । सं । ओजसः ॥ २४ ॥

यं वज्रिणं वज्रवन्तमिंद्रं रोदसी द्यावापृथिव्यौ न विविक्तः न पृथक्कुरुतः ।
स्वसमीपात्पृथक्कर्तुं न शक्नुतः । द्यावापृथिव्यौ व्याप्य य इन्द्रो वर्तत इत्यर्थः ॥ विचि-
पृथग्भावे ॥ अंतरिक्षाण्यंतरा क्षांतानि द्यावापृथिव्योर्वर्तमानानि गंधर्वादीनां
स्थानानि च यं न पृथक्कुर्वति अस्येन्द्रस्यामादित् । अमति रुजति शबूननेनेत्यमो
बलं । बलादेव तित्विषे । सर्वे जगद्दीप्यते । किमर्थं । ओजसो बलस्य संगमाय ॥
यद्वौजःशब्दाद्विहितस्य विनो बहुलं छंदसीति लुक् ॥ ओजस्विनो बलवतोऽस्ये-
न्द्रस्येति योज्यं । समित्युपसर्गः स तित्विष इत्यनेन संबध्यते ॥

षोडशशस्त्रे यदिन्द्रं पृतनाज्य इति तृचः । सूच्यते हि । यदिन्द्रं पृतनाज्येऽयं ते
अस्तु हर्यत इत्यौष्णिहवार्हती तृची । आ० ६. २. इति ॥

॥ तृचे प्रथमा सूक्ते पंचविंशी ॥

यदिन्द्र पृतनाज्ये देवास्त्वा दधिरे पुरः ।

आदिक्षे हर्यता हरी ववक्षतुः ॥ २५ ॥

यत् । इन्द्र । पृतनाज्ये । देवाः । त्वा । दधिरे । पुरः ।

आत् । इत् । ते । हर्यता । हरी इति । ववक्षतुः ॥ २५ ॥

हे इन्द्र पृतनाज्ये । संयामनामैतत् ॥ पृतनाः सेना अजंति गच्छन्त्यस्मिन्निति वा पृतना जीयतेऽचेति वा पृतनाज्यं संयामः । तच्च त्वा त्वां यद्यदा देवाः पुरो दधिरे वृचहननाय पुरतोऽधारयन् आदिदनंतरमेव हर्यता हर्यतां कांती ॥ हर्य गतिकांत्योः । भृमृदृशीत्यादिनौणादिकोऽतच्प्रत्ययः ॥ ईदृशी हरी अश्वी ते त्वां ववक्षतुः । अवहतां ॥

॥ इति षष्ठस्य प्रथमे पंचमो वर्गः ॥

॥ अथ षड्विंशी ॥

यदा वृचं नदीवृतं शवसा वज्रिन्नवधीः ।

आदिक्षे हर्यता हरी ववक्षतुः ॥ २६ ॥

यदा । वृचं । नदीऽवृतं । शवसा । वज्रिन् । अवधीः ।

आत् । इत् । ते । हर्यता । हरी इति । ववक्षतुः ॥ २६ ॥

हे वज्रिन् वज्रवन्निद्र नदीवृतं । नदनान्नद्य आपः । श्रूयते हि । अहावनदता हते तस्मादा नद्यो नाम स्थेति । ता आवृण्वन्तं वृचमवर्षणशीलं मेघमसुरं वा यदा यस्मिन्काले शवसा बलेनावधीरहिंसीः । शिष्टं समानं ॥

॥ अथ सप्तविंशी ॥

यदा ते विष्णुरोजसा चीणि पदा विचक्रमे ।

आदिक्षे हर्यता हरी ववक्षतुः ॥ २७ ॥

यदा । ते । विष्णुः । ओजसा । चीणि । पदा । विऽचक्रमे ।

आत् । इत् । ते । हर्यता । हरी इति । ववक्षतुः ॥ २७ ॥

हे इन्द्र ते तवानुजो विष्णुर्यापनशीलो देव ओजसा बलेन यदा यस्मिन्काले

वीणि पदानि पदचयरूपेण चीन् लोकान् विचक्रमे विक्क्रांतवान् परिच्छिन्न-
वान् । गतमन्यत् ॥

॥ अष्टाष्टाविंशी ॥

यदा ते हर्यता हरीं वावृधाते दिवेदिवे ।

आदिस्ते विश्वा भुव्नानि येमिरे ॥ २८ ॥

यदा । ते । हर्यता । हरी इति । ववृधाते इति । दिवेऽदिवे ।

आत् । इत् । ते । विश्वा । भुव्नानि । येमिरे ॥ २८ ॥

हे इंद्र त्वदीयी हर्यता हर्यतौ कांतौ हरी हरणशीलावधौ दिवे दिवे प्रति-
दिवसं यदा यस्मिन्काले वावृधाते प्रवृद्धौ बभूवतुः आदिदनंतरमेव त्वया विश्वा
विश्वानि सर्वाणि भुवनानि भूतजातानि येमिरे नियम्यन्ते स्म ॥

॥ अथैकोनविंशी ॥

यदा ते मारुतीर्विशस्तुभ्यमिन्द्र नियेमिरे ।

आदिस्ते विश्वा भुव्नानि येमिरे ॥ २९ ॥

यदा । ते । मारुतीः । विशः । तुभ्यं । इंद्र । निऽयेमिरे ।

आत् । इत् । ते । विश्वा । भुव्नानि । येमिरे ॥ २९ ॥

हे इंद्र तुभ्यं त्वदर्थं मारुतीर्मारुत्यो मरुदूपास्ते त्वदीया विशः प्रजा यदा
यस्मिन्काले नियेमिरे नियच्छन्ति भूतजातानि । अन्यद्गतं ॥

॥ अथ त्रिंशी ॥

यदा सूर्यममुं दिवि शुक्रं ज्योतिरधारयः ।

आदिस्ते विश्वा भुव्नानि येमिरे ॥ ३० ॥

यदा । सूर्यं । अमुं । दिवि । शुक्रं । ज्योतिः । अधारयः ।

आत् । इत् । ते । विश्वा । भुव्नानि । येमिरे ॥ ३० ॥

हे इंद्र अमुं विप्रकृष्टं शुक्रं निर्मलं ज्योतिर्द्योतिमानं सूर्यं सर्वस्य प्रेरकं शोभ-
नवीर्यं वादित्यं दिवि शुलोके जगतः प्रकाशनाय यदा यस्मिन्कालेऽधारयः
धारितवानसि । समानमन्यत् ॥

॥ अथैकविंशी ॥

इ॒मां त इ॒न्द्र सु॒ष्टुतिं॑ वि॒प्र इ॒यति॑ धी॒तिभिः॑ ।

जा॒मिं प॒देव॑ पि॒प्र॒ती प्रा॒ध्वरे ॥ ३१ ॥

इ॒मां । ते । इ॒न्द्र । सु॒ऽस्तुतिं॑ । वि॒प्रः । इ॒यति॑ । धी॒तिऽभिः॑ ।

जा॒मिं । प॒दाऽइव॑ । पि॒प्र॒ती । प्र । अ॒ध्वरे ॥ ३१ ॥

हे इन्द्र विप्रो मेधावी स्तोताध्वरे यज्ञ इमां पुरो वर्तिनीं पिप्रतीं पूजयन्तीं प्रीणयन्तीं वा सुष्टुतिं शोभनां स्तुतिं धीतिभिः कर्मभिः परिचरणैः सार्द्धं ते त्वां प्रेरयति । प्रगमयति । जामिं पदेव । यथा बंधुभूतं पुरुषमुत्कृष्टानि पदानि स्थानानि प्रापयति तद्वत् ॥

॥ अथ द्वाविंशी ॥

यद॑स्य॒ धाम॑नि प्रि॒ये स॑मी॒चीना॑सो अ॒स्वर॑न् ।

नाभा॑ य॒ज्ञस्य॑ दो॒हना॑ प्रा॒ध्वरे ॥ ३२ ॥

यत् । अ॒स्य । धाम॑नि । प्रि॒ये । सं॒ऽईची॑नासः । अ॒स्वर॑न् ।

नाभा॑ । य॒ज्ञस्य॑ । दो॒हना॑ । प्र । अ॒ध्वरे ॥ ३२ ॥

अध्वरे यज्ञेऽस्येन्द्रस्य धामनि स्थाने तेजसि वा प्रिये प्रीणयितव्ये सति समीचीनासः संगताः स्तोतारो यद्यदा प्रास्वरन् प्रकर्षेणास्तुवन् । स्तु शब्दोपतापयोः ॥ अयाकिंद्रस्य प्रिया धामानीति हि निगमः । कस्मिन्देहे । नाभा नाभौ पृथिव्या नाभिस्थानीये मध्ये यज्ञस्य यजनसाधनस्य सोमस्य दोहना दोहने दोहनाधिकारणेऽभिषवस्थाने । वेद्यामित्यर्थः । तदानीं धनं प्रदेहीत्युत्तरच संबंधः ॥

॥ अथ त्रयस्त्रिंशी ॥

सु॒वीर्यं॑ स्व॒र्घ्यं सु॒गर्घ्यं॑ मि॒न्द्र द॒द्वि नः॑ ।

होते॑व पूर्वे॒चित्तये॑ प्रा॒ध्वरे ॥ ३३ ॥

सु॒ऽवीर्यं॑ । सु॒ऽअर्घ्यं॑ । सु॒ऽगर्घ्यं॑ । इ॒न्द्र । द॒द्वि । नः॑ ।

होता॑ऽइव । पूर्वे॒ऽचित्तये॑ । प्र । अ॒ध्वरे ॥ ३३ ॥

सुवीर्यं शोभनवीर्योपेतं स्वर्घ्यं शोभनेनाश्वसंधेन च युक्तं सुगर्घ्यं शोभनगोसंघयुक्तं च धनं हे इन्द्र नोऽस्मभ्यं दद्वि । ददस्व ॥ दद दाने । अनुदात्तेत् । अन्त्ययेन

परस्मैपदं । छांदसः शपो लुक् ॥ अहं चाध्वरे यागे होतेव यथा मानुषो होता
 ऋत्विक् स्तीति एवमेव पूर्वचित्तये पूर्वप्रज्ञानायान्येभ्यः स्तोतृभ्यः पूर्वमेवा-
 स्मत्स्तोत्रपरिज्ञानाय प्राशंसिषमिति शेषः ॥

॥ इति षष्ठस्य प्रथमे षष्ठो वर्गः ॥

॥ इत्यष्टमे मंडले द्वितीयोऽनुवाकः ॥

तृतीयेऽनुवाकेऽष्ट सूक्तानि । तर्चेन्द्रः सुतेष्विति त्रयःस्त्रिंशदष्टं प्रथमं सूक्तं
 काश्यपस्य नारदस्यार्धमौष्णिहमैन्द्रं । तथाचानुक्रांतं । इन्द्रः सुतेषु नारद इति ॥
 महाप्रते निष्केवल्य औष्णिहतृचाशीतौ पूर्वसूक्तेन सहोक्तौ विनियोगः ॥ तृतीये
 पर्यायेऽच्छावाकश्च इन्द्रः सुतेष्विति तृचः स्तोत्रियः । सूत्र्यते हि । इन्द्रः सुतेषु सोमेषु
 य इन्द्र सोमपातमः । अ० ६. ४. इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

इन्द्रः सुतेषु सोमेषु क्रतुं पुनीत उक्थ्यं ।

विदे वृधस्य दक्षसो महान्हि षः ॥ १ ॥

इन्द्रः । सुतेषु । सोमेषु । क्रतुं । पुनीते । उक्थ्यं ।

विदे । वृधस्य । दक्षसः । महान् । हि । सः ॥ १ ॥

सोमेषु सुतेष्वभिषुतेषु सत्स्विन्द्रस्तान्पीत्वा क्रतुं कर्मणां कर्तारमुक्थ्यं स्तोतारं च
 पुनीते । शोधयति । यद्वा सोमेष्वभिषुतेषूक्थ्याख्यं क्रतुं यागं तैः सोमैः पुनीते ।
 यजमानैः पूतं कारयति । किमर्थं । वृधस्य वर्धकस्य दक्षसो बलस्य विदे लाभाय ।
 स तादृश इन्द्रो महान् हि महान् खलु । अत एव क्रतुं शक्नोतीति भावः ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

स प्रथमे व्योमनि देवानां सदर्ने वृधः ।

सुपारः सुश्रवस्तमः समप्सुजित् ॥ २ ॥

सः । प्रथमे । विऽव्योमनि । देवानां । सदर्ने । वृधः ।

सुऽपारः । सुश्रवःऽतमः । सं । अप्सुऽजित् ॥ २ ॥

स इन्द्रः प्रथमे प्रथिते विस्तीर्णे मुखे वा व्योमनि विशेषेण रक्षके देवानां
 सदर्ने । सीदत्यस्मिन्निति सदर्नं स्थानं स्वर्गाख्यं । तत्र स्थितः सन् वृधो यजमानानां

वर्धयिता च भवति । तथा सुपारः सुष्ठु पारयिता प्रारब्धस्य सम्यक् परित्यक्त-
पयिता सुखयस्तमः । अतिशयेन शोभनं श्रवोऽन्नं यशो वा यस्य स तथोक्तः । स
सम्बन्धसुखिदसूदकेषु प्रायेषु सत्सु तद्विधातिनो वृषादेर्जेता । यद्वाय इत्यन्तरिक्ष-
नाम । अन्तरिक्षे वर्तमानानामसुराणां जेता । तमह इत्युत्तराय संबंधः ॥

॥ अथ तृतीया ॥

तमहे वाजसातय इद्रं भराय शुष्मिणं ।

भवा नः सुखे अंतमः सखा वृधे ॥३॥

तं । अहे । वाजऽसातये । इद्रं । भराय । शुष्मिणं ।

भव । नः । सुखे । अंतमः । सखा । वृधे ॥३॥

तं पूर्वोक्तगुणं शुष्मिणं बलवंतमिद्रं वाजसातये बलानामन्नानां वा सा-
तिल्लभो यस्मिन् तादृशाय भराय संयामाय । यद्वा भ्रियंते तस्मिन् हवीषीति
भरो यज्ञः । प्रायेण संयामनामानि यज्ञनामत्वेन च दृश्यंते । भराय यज्ञार्थमहे ।
आह्वये ॥ लिपिसिचिह्नश्चात्मनेपदेऽन्यतरस्यामिति ह्रयतेऽच्छांदसे लङि चुरङा-
देशः ॥ हे इद्र त्वं सुखे सुखे धने वा लिप्सिते सति नोऽस्माकमंतमोऽतिकतमः
संनिकृष्टतमो भव ॥ तमे तादृशेत्यंतिकशब्दस्य तादिलोपः ॥ तथा वृधे वर्धनार्थं
च सखा समानख्यानो मित्रभूतो भव ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

इयं ते इद्रं गिर्वणो रातिः क्षरति सुन्वतः ।

मंदानो अस्य बर्हिषो वि राजसि ॥४॥

इयं । ते । इद्रं । गिर्वणः । रातिः । क्षरति । सुन्वतः ।

मंदानः । अस्य । बर्हिषः । वि । राजसि ॥४॥

हे गिर्वणो गीर्भिः स्तुतिभिर्वननीय संभजनीयेन्द्र ते तुभ्यं त्वदर्थमियं पुरो
वर्तिनी सुन्वतः सोमाभिषवं कुर्वतो यजमानस्य संबंधिनी रातिर्चूर्त्विग्भिदीय-
माना सोमाहुतिः क्षरति । आहवनीयं प्रति गच्छति । त्वं च तथा मंदानो मंद-
मानो मोदमानस्तृणन् अस्य बर्हिषो यज्ञस्य वि राजसि । विशेषेष्वेति ॥
रावतिरैष्यैकमेव ॥

॥ अथ पंचमी ॥

नूनं तदिंद्र दधि नो यज्ञा सुन्वत ईमहे ।

रयिं नक्षिचमा भरा स्वर्विदं ॥५॥

नूनं । तत् । इंद्र । दधि । नः । यत् । त्वा । सुन्वतः । ईमहे ।

रयिं । नः । चिचं । आ । भर । स्वःऽविदं ॥५॥

हे इंद्र नूनमवश्यं तद्धनं नोऽस्मभ्यं दधि । ददस्व ॥ दद दाने । व्यत्ययेन पर-
स्मैपदं । छांदसः शपो लुक् ॥ यद्धनं त्वा त्वां सुन्वतः सोममभिषुखंतो वयमीमहे ।
अपि च चिचं चायनीयं स्वर्विदं सर्वस्य लंभकं यज्ञा स्वर्गस्य वेदितारमास्तिकं
रयिं पुचं नोऽस्मभ्यमाभर । आहर ॥

॥ इति षष्ठस्य प्रथमे सप्तमो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

स्तोता यत्ते विचर्षणिरतिप्रशर्धयन्निरः ।

वया इवानु रोहते जुषंत यत् ॥६॥

स्तोता । यत् । ते । विऽचर्षणिः । अतिऽप्रशर्धयत् । गिरः ।

वयाऽऽइव । अन् । रोहते । जुषंत । यत् ॥६॥

हे इंद्र विचर्षणिविशेषेण द्रष्टा स्तोता ते तुभ्यं त्वदर्थं गिरः स्तुतीर्यद्यदाति-
प्रशर्धयत् अतिशयेन प्रशर्धयित्रीरकरोत् । शन्नूणां प्रसहनसमर्थाः ॥ शृधु प्रसहने ॥
यद्यदा च ता गिरो जुषंत त्वामसेवंत अप्रीणयन्वा तदा वया इव शाखा इव ।
यथैकस्मिन्वृक्षे बद्धाः शाखा उपरि प्ररोहन्ति तथानुरोहते । स्तुत्या सर्वे गुणा-
स्त्वयि प्ररोहन्ति ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

प्रान्वज्जनया गिरः शृणुधी जरितुर्हव ।

मदेमदे ववक्षिथा सुकृत्वने ॥७॥

प्रान्वऽवत् । जनय । गिरः । शृणुधि । जरितुः । हव ।

मदेऽमदे । ववक्षिथ । सुऽकृत्वने ॥७॥

हे इन्द्र प्रान्वत् पुरा यथा स्तोतृभ्योऽपेक्षितफलप्रदानेन स्तुतीर्जनयसि एव-
मिदानीमपि गिरः स्तुतीर्जनय । उत्पादय । जरितुः स्तोतुर्हवमाह्वानं च ऋणुधि ।
ऋणु । जानीहि । तादृशस्त्वं मदे मदे सोमेन तर्पणे तर्पणे सति सुकृत्वने शोभ-
नकर्त्तुं यजमानाय ववक्षिथ । अपेक्षितं फलं वहसि । ददासीत्यर्थः ॥

॥ अथाष्टमी ॥

क्रीळंत्यस्य सूनृता आपो न प्रवता यतीः ।

अया धिया य उच्यते पतिर्दिवः ॥ ८ ॥

क्रीळन्ति । अस्य । सूनृताः । आपः । न । प्रवता । यतीः ।

अया । धिया । यः । उच्यते । पतिः । दिवः ॥ ८ ॥

अस्येन्द्रस्य सूनृताः प्रियसत्यात्मिका वाचः क्रीळन्ति । विहरन्ति । तच्च दृष्टान्तः ।
प्रवता प्रवणेन मार्गेण यतीर्गच्छन्त्य आपो न आप इव । यथा निष्पन्नतेन पथा
गच्छन्त्य आप उत्पतननिपतनेन विहरन्ति तद्वत् । दिवः स्वर्गस्य पतिः पालयिता
य इन्द्रोऽयानया धिया स्तुत्योच्यते प्रतिपाद्यते अस्येन्द्रस्येत्यन्वयः ॥

॥ अथ नवमी ॥

उतो पतिर्य उच्यते कृष्टीनामेक इवशी ।

नमोवृधैरवस्युभिः सुते रण ॥ ९ ॥

उतो इति । पतिः । यः । उच्यते । कृष्टीनां । एकः । इत् । वशी ।

नमःऽवृधैः । अवस्युऽभिः । सुते । रण ॥ ९ ॥

उतो अपि च वशी वशयितैक इदेक एव कृष्टीनां मनुष्याणां पतिः पाल-
यितेति य इन्द्र उच्यते । कैः । नमोवृधैर्नमसा स्तोत्रेण हविषा वा वर्धयितृभिर-
वस्युभी रक्षणेच्छुभिः स त्वं पूर्वोक्ते सुतेऽभिषुते सोमे रण । रमस्व । यद्वा हे
स्तोतस्त्वमिन्द्रं सुते सोमे स्तुहि ॥ रणतिः शब्दार्थः ॥

॥ अथ दशमी ॥

स्तुहि श्रुतं विपश्चितं हरी यस्य प्रसक्षिणा ।

गंतारा दाश्रुषो गृहं नमस्विनः ॥ १० ॥

स्तुहि । श्रुतं । विपःऽचितं । हरी इति । यस्य । प्रऽसक्षिणा ।

गंतारा । दाशुषः । गृहं । नमस्विनः ॥१०॥

हे स्तोतर्विपश्चितं विशिष्टज्ञानं श्रुतं विश्रुतं प्रख्यातं तमिंद्रं स्तुहि । प्रशंस ।
यस्येंद्रस्य हरी अश्वौ प्रसक्षिणा शबूणां प्रसहनशीलौ नमस्विनो हविष्मतो दा-
शुषो दत्तवतो यजमानस्य गृहं गंतारा गमनशीलौ च तमिंद्रं स्तुहीति संबंधः ॥
गमेस्ताच्छीलिकस्तुन् ॥

॥ इति षष्ठस्य प्रथमेऽष्टमो वर्गः ॥

॥ अथैकादशी ॥

तूतुजानो महेमतेऽश्वेभिः प्रुषितप्सुभिः ।

आ याहि यज्ञमाशुभिः शमिद्धि ते ॥११॥

तूतुजानः । महेऽमते । अश्वेभिः । प्रुषितप्सुऽभिः ।

आ । याहि । यज्ञं । आशुऽभिः । शं । इत् । हि । ते ॥११॥

हे महेमते । महते फलाय मतिर्बुद्धिर्यस्यासौ महेमतिः ॥ अलुक् छांदसः ॥
स तादृश हे इंद्र तूतुजानस्वरमाणः सन् प्रुषितप्सुभिः स्निग्धरूपैराशुभिः शीघ्र-
गामिभिरश्वेभिरश्वैर्यज्ञमस्मदीयमायाहि । आगच्छ । हि यस्मात्ते तव तस्मिन्यज्ञे
शमिद् सुखं विद्यत एव अत आगच्छेत्यर्थः ॥

॥ अथ द्वादशी ॥

इंद्रं शविष्ठ सत्पते रयिं गृणत्सु धारय ।

अवः सूरिभ्यो अमृतं वसुत्वनं ॥१२॥

इंद्रं । शविष्ठ । सत्ऽपते । रयिं । गृणत्ऽसु । धारय ।

अवः । सूरिऽभ्यः । अमृतं । वसुऽत्वनं ॥१२॥

हे शविष्ठ बलवत्तम सत्पते सतां पालयितरिंद्रं गृणत्स्वस्मात्सु रयिं धनं
धारय । अवस्थापय । अपि च सूरिभ्यः स्तोतृभ्योऽमृतमनम्बरं वसुत्वनं व्याप्तिमत्
अवोऽन्नं यशो वा देहीति शेषः ॥

॥ अथ त्रयोदशी ॥

हवे त्वा सूर उदिते हवे मध्यंदिने दिवः ।

जुषाण इन्द्र सन्निभिर्न आ गहि ॥१३॥

हवे । त्वा । सूर । उत्इते । हवे । मध्यंदिने । दिवः ।

जुषाणः । इन्द्र । सन्निभिः । नः । आ । गहि ॥१३॥

हे इन्द्र सूर सूर्य उदित उदयं प्राप्ते सति प्रातःसवने त्वां हवे । आह्वये । तथा दिवो दिवसस्य मध्यंदिने मध्यभागे माध्यंदिनसवने त्वां हवे । आह्वये । हे इन्द्र स त्वं जुषाणः प्रीयमाणः सन् सन्निभिः सर्पणशीलैरश्वैर्नोऽस्मानागहि । आगच्छ ॥

॥ अथ चतुर्दशी ॥

आ तू गहि प्र तु द्रव मत्स्वा सुतस्य गोमतः ।

तंतुं तनुष्व पूर्य यथा विदे ॥१४॥

आ । तु । गहि । प्र । तु । द्रव । मत्स्व । सुतस्य । गोऽमतः ।

तंतुं । तनुष्व । पूर्य । यथा । विदे ॥१४॥

हे इन्द्र तु क्षिप्रमागहि । आगच्छ । आगत्य च तु क्षिप्रं प्रद्रव । सोमो यच्च निवसति तं देशं प्रति शीघ्रं गच्छ । गत्वा च गोमतो गोविकारैः पयःप्रभृतिभिः अयणद्रव्यैर्युक्तस्य सुतस्याभिषुतस्य सोमस्य पानेन मत्स्व । माद्य । दृष्टो भव । तदनंतरं यथाहं विदे उपलभे तथा पूर्य पूर्वः कृतं तंतुं विस्तृतं यज्ञं तनुष्व । सम्यङ्निष्पादय । फलोत्पादनसमर्थं कुर्वित्यर्थः ॥

॥ अथ पंचदशी ॥

यच्छक्रासि परावति यदर्वावति वृषहन् ।

यद्या समुदे अंधसोऽवितेदसि ॥१५॥

यत् । शक्र । असि । पराऽवति । यत् । अर्वाऽवति । वृषऽहन् ।

यत् । वा । समुद्रे । अंधसः । अविता । इत् । असि ॥१५॥

हे शक्र शक्तेंद्र परावति दूरदेशे यद्यसि भवसि । हे वृषहन् यद्यदि वार्वति

समीपे भवसि वर्तसे । यद्वा यदि वा समुद्रे जलधावंतरिक्षे वा वर्तसे तस्मात्सर्व-
स्मात्स्थानादागत्यांधसोऽन्नस्य सोमलक्षणस्य पानेनावितासि । रक्षिता भवसि ॥

॥ इति षष्ठस्य प्रथमे नवमो वर्गः ॥

॥ अथ षोडशी ॥

इंद्रं वर्धेत् नो गिर इंद्रं सुतास इंद्रवः ।

इंद्रं हविष्मतीर्विशं अराणिषुः ॥ १६ ॥

इंद्रं । वर्धेत् । नः । गिरः । इंद्रं । सुतासः । इंद्रवः ।

इंद्रं । हविष्मतीः । विशः । अराणिषुः ॥ १६ ॥

नोऽस्माकं गिरः स्तुतिरूपा वाच इंद्रं वर्धेत् । वर्धयन्तु । सुतासोऽभिषुता इंद्रवः
सोमाश्चास्मदीयास्तमिंद्रं वर्धयन्तु । हविष्मतीर्हविष्मत्यो हविर्भिश्चरुपुरोडाशादि-
भिर्युक्ता विशः प्रजास्तस्मिन्निंद्रेऽराणिषुः । अरंसिषुः ॥

॥ अथ सप्तदशी ॥

तमिद्विप्रा अवस्यवः प्रवत्वतीभिरूतिभिः ।

इंद्रं क्षोणीं वर्धयन् वया इव ॥ १७ ॥

तं । इत् । विप्राः । अवस्यवः । प्रवत्वतीभिः । ऊतिऽभिः ।

इंद्रं । क्षोणीः । अवर्धयन् । वयाऽइव ॥ १७ ॥

विप्रा मेधाविनोऽवस्यवो रक्षणकामाः स्तोतारस्तमित्तमेवेंद्रं प्रवत्वतीभिः
प्रकर्षेणाभिगंचीभिरूतिभिस्तृप्तिकरीभिराहुतिभिः स्तुतिभिर्वा वर्धयन्ति । तथा
क्षोणीः क्षोण्यः । क्षोणीति पृथिवीनाम । तदुपलक्षिताः सर्वे लोका वया इव
वृक्षस्य शाखा इव तदधीनाः संतोऽवर्धयन् । वर्धयन्ति ॥

॥ अथाष्टादशी ॥

चिकटुकेषु चेतनं देवासो यज्ञमन्नत ।

तमिद्वर्धेत् नो गिरः सदावृधं ॥ १८ ॥

चिऽकटुकेषु । चेतनं । देवासः । यज्ञं । अन्नत ।

तं । इत् । वर्धेत् । नः । गिरः । सदाऽवृधं ॥ १८ ॥

चिकटुकेषु । चिकटुका नाम ज्योतिर्गौरायुरिति चीरयाभिन्नविकान्यहानि । तेषु देवासो देवाचेतनं चेतयितारमिंद्रं यज्ञं यष्ट्यमलत । अतन्वत । अकृषत ॥ तनो-
तेर्लङि छांदसो विकरणस्य लुक् । तनिपत्योच्छंदसीत्युपधालोपः ॥ तमित्तमेवेंद्रं
नोऽस्माकं गिरः स्तुतयश्च वर्धयंतु । कीदृशं । सदावृधं सर्वदा स्तोतृणां वर्धयितारं ॥

॥ अथैकोनविंशी ॥

स्तोता यस्ते अनुव्रत उक्थान्यृतुथा दधे ।

शुचिः पावक उच्यते सो अद्भुतः ॥ १९ ॥

स्तोता । यत् । ते । अनुऽव्रतः । उक्थानि । ऋतुऽथा । दधे ।

शुचिः । पावकः । उच्यते । सः । अद्भुतः ॥ १९ ॥

हे इंद्र यस्य ते तव स्तोतानुव्रतोऽनुकूलकर्मा सन् ऋतुथा ऋतुषु काले काल उक्थानि शस्त्रादि दधे विधत्ते करोति ॥ लोपस्त आत्मनेपदेष्विति तलोपः ॥ परोऽर्धर्चः परोक्षकृतः । स इंद्रोऽद्भुत आश्चर्यभूतः शुचिः शुद्धः पावकोऽन्येषामपि शोधक उच्यते । स्तोतृभिः स्तूयते ॥

॥ अथ विंशी ॥

तदिदुद्रस्य चेतति यज्ञं प्रत्नेषु धामसु ।

मनो यच्च वि तद्दधुर्विचेतसः ॥ २० ॥

तत् । इत् । रुद्रस्य । चेतति । यज्ञं । प्रत्नेषु । धामऽसु ।

मनः । यच्च । वि । तत् । दधुः । विऽचेतसः ॥ २० ॥

तदिन्द्रदेव रुद्रस्य । रुत् दुःखं । तस्य द्रावयितुरीश्वरस्य यज्ञमपत्यं मरुत्सं-
घात्मकं । यद्वा रुद्रशब्देन लक्षणया मरुत्तुल्य उच्यते । रुद्रस्य रुद्रघुचस्य मरुत्तुल्यस्य
यज्ञं । महन्नामैतत् । महत्तदेव बलं प्रत्नेषु चिरंतनेषु धामसु पृथिव्यादिस्थानेषु
चेतति । ज्ञायते वर्तते । यच्च यस्मिन्बलविषये विचेतसो विशिष्टज्ञानाः स्तोता-
रस्तत्प्रसिद्धं मनो मननसाधनं स्तोत्रं विदधुः कुर्वन्ति तदित्यन्वयः ॥

॥ इति षष्ठस्य प्रथमे दशमो वर्गः ॥

॥ अथैकविंशी ॥

यदि मे सख्यमावर इमस्य पाखंधसः ।

येन विन्धा अति द्विषो अतारिम ॥ २१ ॥

यदि । मे । सख्यं । आऽवरः । इमस्य । पाहि । अंधसः ।

येन । विश्वाः । अति । द्विषः । अतारिम ॥ २१ ॥

हे इंद्र मम सख्यं सखित्वं यद्यावरः यद्याभिमुख्येन वृणुयाः तर्हीमस्यास्य ॥
हलि लोपाभावश्छांदसः ॥ पुरो वर्तिनोऽंधसोऽन्नस्य सोमलक्षणस्य स्वांशं
पाहि । पिब ॥ अंधस इति कर्मणि वा षष्ठी । पिबतेश्छांदसः शपो लुक् ॥ येन
त्वत्पीतेन सोमेन हेतुना वयं विश्वाः सर्वा द्विषो द्वेष्ट्रीः शत्रुसेना अन्यतारिम
अतितरेम अतिक्वामेम ॥

॥ अथ द्वाविंशी ॥

कदा तं इंद्र गिर्वणः स्तोता भवाति शंतमः ।

कदा नो गव्ये अश्वे वसौ दधः ॥ २२ ॥

कदा । ते । इंद्र । गिर्वणः । स्तोता । भवाति । शंतमः ।

कदा । नः । गव्ये । अश्वे । वसौ । दधः ॥ २२ ॥

हे गिर्वणो गिरां स्तुतीनां संभक्तुरिंद्र ते तव स्तोता शंतमः सुखतमोऽतिशयेन
सुखवान् कदा कस्मिन्काले भवाति । भवेत् । कदा कस्मिंश्च काले नोऽस्मान् गव्ये
गोसमूहेऽश्वेऽश्वसंघे वसौ निवासभूतेऽन्यस्मिन्नपि धने दधः । धारयेः ॥

॥ अथ त्रयोविंशी ॥

उत ते सुष्टुता हरी वृषणा वहतो रथं ।

अजुर्यस्य मदिंतमं यमीमहे ॥ २३ ॥

उत । ते । सुऽस्तुता । हरी इति । वृषणा । वहतः । रथं ।

अजुर्यस्य । मदिन्ऽतमं । यं । ईमहे ॥ २३ ॥

उतापि च हे इंद्र सुष्टुता शोभनं स्तुतौ वृषणी कामानां वर्षितारौ हरी अश्व-
वजुर्यस्य जरारहितस्य ते तव रथमिदानीं वहतः । अस्सन्निकटं प्रापयतः । मदि-
तममतिशयेन मदवंतं यं त्वां धनमीमहे याचामहे तस्य त इत्यन्वयः ॥

॥ अथ चतुर्विंशी ॥

तमीमहे पुरुष्टुतं यद्गं प्रत्नाभिरूतिभिः ।

नि बर्हिषि प्रिये सद्दधं विता ॥ २४ ॥

तं । इमहे । पुरुऽस्तुतं । यद्दं । प्रत्नाभिः । ऊतिऽभिः ।

नि । बर्हिषि । प्रिये । सद्त् । अध । द्विता ॥ २४ ॥

यद्दं महान्तं पुरुस्तुतं बहुभिः स्तुतं तमिन्द्रं प्रत्नाभिः पुराणीभिरूतिभिस्तृप्ति-
करीभिः सोमाहुतिभिर्हेतुभिरीमहे । याचामहे । स चन्द्रः प्रिये प्रीतिकरे बर्हिष्या-
स्तीर्णे दर्भे निषदत् । निषीदतु । हविःस्वीकरणायोपविशतु । अधानन्तरं द्विता द्वेधं
वर्तमानानि चरुपुरोडाशादीनि सोमलक्षणानि च हवींषि स्वीकरोत्विति शेषः ॥

॥ अथ पंचविंशी ॥

वर्धस्वा स पुरुष्टुत ऋषिष्टुताभिरूतिभिः ।

धुक्षस्व पिपुषीमिषमवा च नः ॥ २५ ॥

वर्धस्व । स । पुरुऽस्तुत । ऋषिऽस्तुताभिः । ऊतिऽभिः ।

धुक्षस्व । पिपुषी । इषं । अव । च । नः ॥ २५ ॥

हे पुरुष्टुत बहुभिः स्तुतेन्द्रं ऋषिष्टुताभिर्ऋषिभिर्मैत्रदर्शिभिः पुरा स्तुताभिरू-
तिभी रक्षाभिः सु सुष्टु वर्धस्व । अस्मान्वर्धय । यद्वा ऋषिभिरुत्पादिताभिरूतिभिः
स्तुतिभिस्त्वं वर्धस्व । वृद्धिं प्राप्नुहि । नोऽस्मभ्यं च पिपुषी प्रवृद्धामिषमिष्यमा-
णमन्नमवधुक्षस्व । अवाङ्मुखमस्मदभिमुखं धुक्षस्व । क्षारय । देहीत्यर्थः ॥

॥ इति षष्ठस्य प्रथम एकादशो वर्गः ॥

॥ अथ षड्विंशी ॥

इन्द्र त्वमवितेदसीत्या स्तुवतो अद्रिवः ।

ऋतादियमि ते धियं मनोयुजं ॥ २६ ॥

इन्द्र । त्वं । अविता । इत् । असि । इत्या । स्तुवतः । अद्रिऽवः ।

ऋतात् । इयमि । ते । धियं । मनःऽयुजं ॥ २६ ॥

हे अद्रिवो वज्रवच्चिन्द्र त्वमित्येत्यमनेन प्रकारेण स्तुवतः स्तोत्रं कुर्वतो यजमा-
नस्यावितेदसि । रक्षितैव भवसि । यत एवमतः कारणादहमपृताद्यज्ञाद्धेतोर्मनोयुजं
मनसा मननीयेन स्तोत्रेण प्राप्यां ते त्वदीयां धियमनुग्रहबुद्धिमियमि । प्राप्नोमि ।
यद्वा ऋतात्सत्यभूतात्त्वन्नः स्तोत्रेण युक्तं त्वत्प्रीतिकरं कर्माहं प्राप्नोमि ॥

॥ अथ सप्तविंशी ॥

इह त्या सधमाद्या युजानः सोमपीतये ।

हरी इद्र प्रतद्वसू अभि स्वर ॥ २७ ॥

इह । त्या । सधऽमाद्या । युजानः । सोमऽपीतये ।

हरी इति । इद्र । प्रतद्वसू इति प्रतत्ऽवसू । अभि । स्वर ॥ २७ ॥

हे इद्र इहास्मिन्यागे सोमपीतये सोमपानायाभिस्वर । अभिगच्छ । किं कुर्वन् ।
त्या त्वा तौ प्रसिद्धौ सधमाद्या त्वया सह हविर्भिर्मादयितव्यौ तर्पयितव्यौ प्रतद्वसू
प्राप्नवसू विस्तीर्णधनौ । ईदृशौ हरी त्वदीयावश्वौ युजानो रथेन संयोजयन् ॥

॥ अथाष्टाविंशी ॥

अभि स्वरंतु ये तव रुद्रासः सक्षत श्रियं ।

उतो मरुत्वतीर्विशो अभि प्रयः ॥ २८ ॥

अभि । स्वरंतु । ये । तव । रुद्रासः । सक्षत । श्रियं ।

उतो इति । मरुत्वतीः । विशः । अभि । प्रयः ॥ २८ ॥

अभिस्वरंतु अभिगच्छंतु ते हे इद्र तवानुचरा रुद्रासो रुद्रपुत्रा ये मरुतः संति ।
अपि च ते श्रियं श्रयणीयमिमं यज्ञं सक्षत । सचंतु । प्राप्नुवंतु । उतो अपि च
मरुत्वतीर्मरुद्भिर्युक्ता विशोऽन्यापि दैवी प्रजा प्रयः । अन्ननामैतत् । अस्मदीयं
हविर्लक्षणमन्नमभिगच्छंतु ॥

॥ अथैकोनविंशी ॥

इमा अस्य प्रतूर्तयः पदं जुषंत यद्वि ।

नाभा यज्ञस्य सं दधुर्यथा विदे ॥ २९ ॥

इमाः । अस्य । प्रतूर्तयः । पदं । जुषंत । यत् । दिवि ।

नाभा । यज्ञस्य । सं । दधुः । यथा । विदे ॥ २९ ॥

अस्येन्द्रस्य संबन्धिन्य इमाः पूर्वोक्ता मरुदादिरूपाः प्रजाः प्रतूर्तयः प्रकर्षण
शशूणां हिंसित्रः पदं स्थानं जुषंत । असेवंत । दिवि द्युलोके यत्स्थानमन्यैर्दुःप्रा-
पमस्ति तत्पदमित्यर्थः । अपि च ता यज्ञस्य ज्योतिष्टोमादेर्नाभा नाभौ नाभि-

स्थानीये हविर्धान उत्तरवेद्यां वा संदधुः संनिदधते । यथा येन प्रकारेण विदे विदे अपेक्षितं धनं लभे तथेत्यर्थः । यद्वा विदे ज्ञानाय यथास्माकं दक्षावरं ज्ञानं भवति तथेत्यर्थः ॥

॥ अथ त्रिंशी ॥

अयं दीर्घाय चक्षसे प्राचि प्रयत्यध्वरे ।

मिमीति यज्ञमानुषग्विचक्ष्य ॥ ३० ॥

अयं । दीर्घाय । चक्षसे । प्राचि । प्रयति । अध्वरे ।

मिमीति । यज्ञं । आनुषक् । विचक्ष्य ॥ ३० ॥

प्राचि प्राचीने प्रागायते यज्ञगृहेऽध्वरे हिंसारहिते यज्ञे प्रयति गच्छति प्रवर्तमाने सत्ययमिन्द्रः प्रवर्तमानं तं यज्ञमानुषगनुषक्तमानुपूर्व्येण विचक्ष्य विशेषेण दृष्ट्वा मिमीति । निष्पादयति । किमर्थं । दीर्घायायताय चक्षसे दर्शनाय । यद्वा द्रष्टव्याय फलाय ॥

॥ इति षष्ठस्य प्रथमे द्वादशो वर्गः ॥

॥ अथैकत्रिंशी ॥

वृषायमिन्द्र ते रथं उतो ते वृषणा हरी ।

वृषा त्वं शतक्रतो वृषा हवः ॥ ३१ ॥

वृषा । अयं । इन्द्र । ते । रथः । उतो इति । ते । वृषणा । हरी इति ।

वृषा । त्वं । शतक्रतो इति शतऽक्रतो । वृषा । हवः ॥ ३१ ॥

हे इन्द्र ते त्वदीयोऽयं रथो वृषा कामानां वर्षिता । उतो अपि च ते तव हरी अश्वौ वृषणा वृषणौ वर्षितारौ । हे शतक्रतो बहुकर्मन् बहुप्रज्ञेन्द्र त्वं च वृषा वर्षिता कामानां । तथा हवस्त्वद्विषयमाह्वानं च वृषा वर्षिता । त्वद्विषयमाह्वानमपि कामान्वर्षति । किमु वक्तव्यं त्वदीया रथादयो वर्षेतीति भावः ॥

॥ अथ द्वात्रिंशी ॥

वृषा यावा वृषा मदो वृषा सोमो अयं सुतः ।

वृषा यज्ञो यमिन्वसि वृषा हवः ॥ ३२ ॥

वृषा । यावा । वृषा । मदः । वृषा । सोमः । अयं । सुतः ।

वृषा । यज्ञः । यं । इन्वसि । वृषा । हवः ॥ ३२ ॥

यावाभिषवसाधनपाषाणो वृषा वर्षिता कामानां । हे इंद्र त्वदीयः सोमपा-
नजन्यो मदश्च वृषा वर्षिता । सुतस्त्वदर्थमभिषुतोऽयं सोमश्च वृषा वर्षिता । यं यज्ञ-
मिन्वसि त्वं प्राप्नोषि स च यज्ञो वृषाभीष्टफलस्य वर्षिता । त्वदीयो हवश्च वृषा ॥

॥ अथ त्रयस्त्रिंशी ॥

वृषा त्वा वृषणं हुवे वज्रिन् चित्राभिस्त्तुतिभिः ।

वावंथ हि प्रतिष्ठुतिं वृषा हवः ॥ ३३ ॥

वृषा । त्वा । वृषणं । हुवे । वज्रिन् । चित्राभिः । ऊतिऽभिः ।

वावंथ । हि । प्रतिऽस्तुतिं । वृषा । हवः ॥ ३३ ॥

हे वज्रिन् वज्रवन्निद्र वृषणं वृषाणं वर्षितारं त्वां वृषा वर्षिता हविषामा-
सेक्ताहं चित्राभिश्चायनीयाभिर्नानाविधाभिर्वोतिभिस्तृप्तिकरीभिः स्तुतिभिर्हुवे ।
आह्वये । हि यस्मात्त्वं प्रतिष्ठुतिं त्वामभिलक्ष्य कृतं स्तोत्रं वावंथ वनसि संभजसि
अतस्त्वदीयो हव आह्वानं वृषा वर्षिता । यद्वा हवो ह्वातव्यो वृषा वर्षिता त्वं
यस्मात्स्तुतिं वनसि तस्मात्त्वां हुव इत्यर्थः ॥

॥ इति षष्ठस्य प्रथमे त्रयोदशो वर्गः ॥

यदिन्द्राहमिति पंचदशर्चं द्वितीयं सूक्तं गोषूक्त्यश्वसूक्तिनोः काखगोचयोर्गर्ध
गायत्र्यमैन्द्रं । तथा चानुक्रांतं । यदिन्द्र पंचोना गोषूक्त्यश्वसूक्तिनौ काखायनाविति ॥
महाव्रते निष्केवल्य एतत्सूक्तं । तथैव पंचमारण्यके सूच्यते । यदिन्द्राहं यथा त्वं प्र
संवाजं चर्षणीनामिति सूक्ते । ऐ० आ० ५. ११. इति ॥ तृतीये पर्याये ब्रह्मशस्त्रेऽपीदं
सूक्तं । सूचितं च । यदिन्द्राहं प्र ते महे । आ० ६. ४. इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

यदिन्द्राहं यथा त्वमीशीय वस्व एक इत् । स्तोता मे गोषखा स्यात् ॥ १ ॥

यत् । इंद्र । अहं । यथा । त्वं । ईशीय । वस्वः । एकः । इत् । स्तोता । मे । गोऽसखा । स्यात् ॥ १ ॥

हे इंद्र यथा त्वमेक इदेक एव केवलं वस्वो वसुनो धनस्येशिषे एवमपि यद्यदी-

शीय ऐश्वर्ययुक्तः स्यां तदानीं मे मम स्तोता गोसखा स्यात् । गोभिः सहितो भवेत् ।
ईश्वरस्य तव स्तोता कुतो हेतोर्गोसहितो न भवेत् । अपि तु भवेदित्यभिप्रायः ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

शि॒क्षे॒य॒म॒स्मै॒ दि॒त्से॒यं॒ श॒ची॒प॒ते॒ म॒नी॒षि॒णे॒ । यद्द॒हं गो॒प॒तिः॒ स्यां॒ ॥२॥

शि॒क्षे॒यं॒ । अ॒स्मै॒ । दि॒त्से॒यं॒ । श॒ची॒ऽप॒ते॒ । म॒नी॒षि॒णे॒ । यत् । अ॒हं॒ । गो॒ऽप॒तिः॒ । स्यां॒ ॥२॥

हे शचीपते शक्तिमन्निद्र अस्मै मनीषिणे मनस ईशिचे स्तोचे दित्सेयं ।
दातुमिच्छेयं । तदनंतरं शिक्षेयं । प्रार्थितं धनं दद्यां च यद्यद्यहं गोपतिर्गवाम-
धिपतिः स्यां भवेयं त्वत्प्रसादादिति शेषः ॥

॥ अथ तृतीया ॥

धे॒नु॒ष्टं॒ इ॒न्द्र॒ सूनृ॒ता॒ यज॑मानाय स॒न्व॒ते॒ । गा॒म॒श्वं॒ पि॒पु॒षी॑ दु॒हे ॥३॥

धे॒नुः॒ । ते॒ । इ॒न्द्र॒ । सूनृ॒ता॒ । यज॑मानाय । स॒न्व॒ते॒ । गां॒ । अ॒श्वं॒ । पि॒पु॒षी॑ । दु॒हे ॥३॥

हे इन्द्र ते तव सूनृता स्तुतिरूपा वाग्धेनुर्दोग्ध्री गौर्भूत्वा सन्वते सोमाभिषवं
कुर्वते यजमानाय गामश्वं च । उपलक्षणमेतत् । गवाश्वादिकं सर्वमभिलषितं
दुहे । दुग्धे । किं कुर्वती । पिपुषी तमेव प्रवर्धयिषी ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

न ते॒ वर्ता॑स्ति॒ राध॑स॒ इ॒न्द्र दे॒वो न॒ मर्त्यः॑ । य॒हि॒त्स॑सि॒ स्तु॒तो म॒घं ॥४॥

न । ते॒ । वर्ता॑ । अ॒स्ति॒ । राध॑सः । इ॒न्द्र । दे॒वः । न । मर्त्यः॑ । यत् । दि॒त्स॑सि॒ । स्तु॒तः । म॒घं ॥४॥

हे इन्द्र ते तव राधसो धनस्य स्तोतृभ्यो दातव्यस्य वर्तो निवारको देवो नास्ति ।
न विद्यते । न मर्त्यो मनुष्योऽपि निवारको नास्ति । स्तुतः स्तोतृभिः प्रख्यापि-
तगुणः सन् यन्मह्यं मघं मंहनीयं धनं दित्ससि त्वं दातुमिच्छसि ॥

॥ अथ पंचमी ॥

य॒ज्ञ इ॒न्द्रम॑वर्धय॒द्य॒भूमिं॒ व्य॒वर्त॑यत् । च॒क्रा॒ण ओ॒प॒शं दि॒वि ॥५॥

य॒ज्ञः । इ॒न्द्रं॒ । अ॒व॒र्ध॒य॒त् । यत् । भू॒मिं॒ । वि॒ । अ॒व॒र्त॑यत् । च॒क्रा॒णः । ओ॒प॒शं॒ । दि॒वि ॥५॥

यज्ञो यजमानैरनुष्ठीयमानो याग इन्द्रं देवमवर्धयत् । श्रूयते हि । इन्द्र इदं हवि-
रजुषतावीवृधत महो ज्यायोऽकृतेति । स इन्द्रो यद्यस्माद्भूमिं पृथिवी व्यवर्तयत्

वृष्ट्यादिप्रदानेन विशेषेण वर्तमानामकरोत् । किं कुर्वन् । दिव्यंतरिक्षे मेघमो-
पशमुपेत्य शयानं चक्राणः कुर्वन् । यद्वात्मनि समवेतो वीर्यविशेष ओपशः ।
तमंतरिक्षे कुर्वन् ॥

॥ इति षष्ठस्य प्रथमे चतुर्दशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

वावृधानस्य ते वयं विश्वा धनानि जिग्युषः । ऊतिमिन्द्रा वृणीमहे ॥ ६ ॥

ववृधानस्य । ते । वयं । विश्वा । धनानि । जिग्युषः । ऊतिं । इन्द्र । आ । वृणीमहे ॥ ६ ॥

हे इन्द्र वावृधानस्य वर्धमानस्य विश्वा विश्वानि सर्वाणि धनानि शशुसंबंधीनि
जिग्युषो जितवतस्ते तवोतिं रक्षां वयमा वृणीमहे । आभिमुख्येन संभजामहे ॥

चातुर्विंशिकेऽहनि प्रातःसवने ब्रह्मशस्त्रे व्यंतरिक्षमतिरदित्यं पर्यासस्तृचः ।
सूच्यते हि । व्यंतरिक्षमतिरच्छ्यावाश्वस्य सन्वत इति तृचाः पर्यासाः । आ० ७.२. इति ॥
अहर्गणेषु द्वितीयादिष्वहः स्वपि तस्यैव तस्मिन्नेव शस्त्रेऽयं पर्यासस्तृचः । सूचितं
च । पर्यासान्कद्वतोऽहरहः शस्यानीति होचका द्वितीयादिष्वेव । आ० ७.१. इति ॥

॥ तत्र प्रथमा सूक्ते सप्तमी ॥

व्यंतिरिक्षमतिरन्मदे सोमस्य रोचना । इन्द्रो यदभिनद्वलं ॥ ७ ॥

वि । अंतरिक्षं । अतिरत् । मदे । सोमस्य । रोचना । इन्द्रः । यत् । अभिनत् । वलं ॥ ७ ॥

सोमस्य पानेन मदे हर्षे सति रोचना रोचमानमंतरिक्षमयमिन्द्रो व्यतिरत् ।
व्यवर्धयत् । यद्यस्मात्कारणाद्वलमावृत्य स्थितमसुरं मेघं वाभिनत् व्यदारयत् ॥

॥ अथाष्टमी ॥

उक्ता आजदंगिरोभ्य आविष्कृण्वन्गुहा सतीः । अर्वाचं नुन्दे वलं ॥ ८ ॥

उत् । गाः । आजत् । अंगिरःऽभ्यः । आविः । कृण्वन् । गुहा । सतीः । अर्वाचं ।

नुन्दे । वलं ॥ ८ ॥

अंगिरोभ्य ऋषिभ्यो वलानुचरैः पणिभिरपहता गा उदाजत् । उदगमयत् ।
किं कुर्वन् । गुहा गुहायां बिले सतीर्विद्यमाना यथा न दृश्यते तथा पणिभिर्गू-
ढास्ता गा आविष्कृण्वन् प्रकाशयन् । अपि च पणीनामधिपतिं वलमसुरम-
प्यर्वाचमधोमुखं नुन्दे । प्रेरितवान् ॥

॥ अथ नवमी ॥

इंद्रेण रोचना दिवो हळहानि हंहितानि च । स्थिराणि न पराणुदे ॥९॥
 इंद्रेण । रोचना । दिवः । हळहानि । हंहितानि । च । स्थिराणि । न । पराणुदे ॥९॥

दिवो द्युलोकस्य संबंधीनि रोचना रोचमानानि देवगृहात्मकानि नक्षत्राणींद्रेण हळहानि हढावयवानि बलवन्ति कृतानि हंहितानि च हढीकृतानि । यथैकत्र नैश्चल्येनावतिष्ठन्ते तथा कृतानीत्यर्थः । यद्वा वृह दृहि वृहि वृद्धौ । हंहितानि वर्धितानि चेत्यर्थः । अपि च स्थिराणि स्थासूनि हढानि तानि न पराणुदे परानोदनीयानि न भवन्ति । न केनापि स्थानात्प्रच्यावयितुं शक्यानीत्यर्थः ॥ नुद प्रेरणे । अस्मात्कृतार्थ इति केन्द्रप्रत्ययः ॥

॥ अथ दशमी ॥

अपामूर्मिर्मदन्निव स्तोम इन्द्राजिरायते । वि ते मदा अराजिषुः ॥१०॥
 अपां । ऊर्मिः । मदन्ऽइव । स्तोमः । इन्द्र । अजिरऽयते । वि । ते । मदाः । अराजिषुः ॥१०॥

अपां समुद्राणामूर्मिस्तरंगो मदन्निव यथा माद्यन् उपर्युपरि जायते । हे इन्द्र स्तोमस्त्वदीयं स्तोत्रं तथाजिरायते । अजिरः क्षिप्रगामी । स इवाचरति । अपि च ते त्वदीया मदाः स्तोत्रजन्याः सोमपानजन्याश्च अराजिषुः । विशेषेण राजन्ते । दीयन्ते ॥

॥ इति षष्ठस्य प्रथमे पंचदशो वर्गः ॥

॥ अथैकादशी ॥

त्वं हि स्तोमवर्धन इन्द्रास्युक्थवर्धनः । स्तोतृणामुत भद्रकृत् ॥११॥
 त्वं । हि । स्तोमऽवर्धनः । इन्द्र । असि । उक्थऽवर्धनः । स्तोतृणां । उत । भद्रऽकृत् ॥११॥

हे इन्द्र त्वं हि त्वं खलु स्तोमवर्धनः स्तोमेन चिवृत्पंचदशादिना वर्धनीयोऽसि । तथोक्थवर्धन उक्थैः शस्त्रैर्वर्धनीयश्च त्वमेवासि । उतापि च स्तोतृणामस्माकं भद्रकृत् भद्रस्य कल्याणस्य फलस्य कर्तापि त्वमेवासि ॥

॥ अथ द्वादशी ॥

इन्द्रमिक्शेति हरी सोमपेयाय वक्षतः । उप यज्ञं सुरार्धसं ॥१२॥
 इन्द्र । इत् । मिक्षेति । हरी । सोमऽपेयाय । वक्षतः । उप । यज्ञं । सुरार्धसं ॥१२॥

केशिना केशिनी । मूर्धजानि लोमानि केशाः । तत्रंतौ हरी अश्वी सुराधसं
शोभनधनमिंद्रमिदिंद्रमेव यज्ञमुपासद्यज्ञं प्रति सोमपेयाय सोमपानार्थं वक्षतः ।
वहतां । यद्वा यज्ञं यष्ट्यमिंद्रमुपवहतां ॥

॥ अथ त्रयोदशी ॥

अपां फेनेन नमुचेः शिर इंद्रोदवर्तयः । विश्वा यदजयः स्पृधः ॥ १३ ॥

अपां फेनेन नमुचेः शिरः इंद्र उत अवर्तयः विश्वा यत् अजयः स्पृधः ॥ १३ ॥

पुरा किलेंद्रोऽसुरान् जित्वा नमुचिमसुरं गहीतुं न शशाक । स च युध्यमा-
नस्तेनासुरेण जयहे । स च गृहीतमिंद्रमेवमवोचत् । त्वां विसृजामि रात्रावहि च
श्रुष्केणार्द्रेण चायुधेन यदि मां मा हिंसीरिति । स इंद्रस्तेन विसृष्टः सन् अहो-
रात्रयोः संधौ श्रुष्कार्द्विलक्षणेन फेनेन तस्य शिरश्चिच्छेद । अयमर्थोऽस्यां
प्रतिपाद्यते ॥ हे इंद्र अपां फेनेन वज्रीभूतेन नमुचेरसुरस्य शिर उदवर्तयः । शरी-
रादुन्नतमवर्तयः । अञ्छेत्सीरित्यर्थः । कदेति चेत् । यद्यदा विश्वाः सर्वाः स्पृधः स्पर्ध-
माना आसुरीः सेना अजयः जितवानसि । इंद्रो वृत्रं हत्वासुरान् - - - ॥

॥ अथ चतुर्दशी ॥

मायाभिरुत्तिसृप्तत इंद्र द्यामारुरुक्षतः । अव दस्यूरधूनुथाः ॥ १४ ॥

मायाभिः उतऽसिसृप्ततः इंद्र द्यां आरुरुक्षतः अव दस्यून अधूनुथाः ॥ १४ ॥

- - - हे इंद्र त्वमवाधूनुथाः । अवाङ्मुखं प्रेरितवानसि ॥

॥ अथ पंचदशी ॥

असुन्वामिंद्र संसदं विषूची व्यनाशयः । सोमपा उत्तरो भवन् ॥ १५ ॥

असुन्वां इंद्र संसदं विषूची वि अनाशयः सोमपाः उत्तरः भवन् ॥ १५ ॥

हे इंद्र त्वं सोमपाः सोमस्य पाता भूत्वोत्तर उत्कृष्टतरो भवन् असुन्वां सोमा-
भिषवहीनां संसदं जनसंहतिं विषूची परस्परविरोधेन विषु नाना गंभी व्यना-
शयः । विशेषेण नाशयसि ॥

॥ इति षष्ठस्य प्रथमे षोडशो वर्गः ॥

तम्बभीति त्रयोदशर्चं तृतीयं सूक्तमौष्णिहमैंद्रं । पूर्वोक्तावेव ऋषी । तथा चानु-

क्रम्यते । तम्बभि सप्तेनीणिहमिति ॥ महावते निष्केवल्य औष्णिहतृचाशीता-
वुत्तमावर्जमेतत्सूक्तं । सूच्यते हि । तम्बभि प्र गायतेत्युत्तमामुद्धरति । ऐ० आ० ५. ११. ।
इति ॥ आभिप्रविकेषूक्येषु तृतीयसवने ब्रह्मशस्त्र आद्यस्तृचो वैकल्पिकोऽनुरूपः ।
सूचितं च । तम्बभि प्र गायत वयमु त्वाप्तमूर्त्य । आ० ७. ८. । इति ॥

॥ तच्च प्रथमा ॥

तम्बभि प्र गायत पुरुहूतं पुरुष्टुतं ।

इंद्रं गीर्भिस्तविषमा विवासत ॥ १ ॥

तं । ऊं इति । अभि । प्र । गा॒य॒त । पु॒रु॒ऽहू॒तं । पु॒रु॒ऽस्तु॒तं ।

इंद्रं । गीः॒ऽभिः । त॒वि॒षं । आ । वि॒वा॒स॒त ॥ १ ॥

पुरुहूतं बहुभिराहूतं पुरुष्टुतं बहुभिः स्तुतं तमु तमेवेन्द्रं हे स्तोतारोऽभि
प्र गायत । अभिमुखं प्रकर्षेण स्तुध्वं । एतदेव स्पष्टयति । तविषं महांतमिंद्रं
गीर्भिर्वाग्भिराविवासत । परिचरत ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

यस्य द्विर्बर्हसो बृहत्सहो दाधार रोदसी ।

गिर्रीरज्जौ अपः स्वर्वृषत्वना ॥ २ ॥

यस्य । द्विऽबर्हसः । बृहत् । सहः । दा॒धार । रो॒दसी॒ इति ।

गि॒रीन् । अ॒ज्जान् । अ॒पः । स्वः । वृ॒ष॒ऽत्व॒ना ॥ २ ॥

द्विर्बर्हसो द्वयोः स्थानयोः परिवृढस्य यस्येन्द्रस्य बृहन्महत्सहो बलं रोदसी
द्यावापृथिव्यौ दाधार धारयति ॥ छांदसो लिट् । तुजादिन्वादभ्यासदीर्घः ॥ तथा-
ज्जान् क्षिप्रगमनान् गिरीन् पर्वतान् मेघान्वा स्वः सरणीशीला अप उदकानि
च वृषत्वना वृषत्वेन वीर्येण यस्येन्द्रस्य बलं धारयति तत्रावस्थापयति तम्बभीति
पूर्वया संबंधः । स त्वमित्युत्तरया वा ॥

॥ अथ तृतीया ॥

स राजसि पुरुष्टुतं एको वृचाणि जिघ्रसे ।

इंद्रं जैचा अवस्या च यंतवे ॥ ३ ॥

सः । राज॒सि । पुरु॒ऽस्तुत॒ । एकः । वृ॒चाणि॑ । जि॒घ्र॒से ।

इ॒न्द्र । जै॒त्रा । अ॒व॒स्या । च । य॒न्त॒वे ॥ ३ ॥

हे पुरुष्टुत बहुभिः स्तुतेन्द्र स पूर्वोक्तगुणस्त्वं राजसि । दीप्यसे । ईशिषे वा । अपि च त्वमेकः सहायरहितः केवल एव सन् वृचाण्यावरकाणि शत्रुजातानि जिघ्रसे । हतवानसि । किमर्थं । जैत्राणि जेतव्यानि धनानि अवस्या अवस्यानि अवशीयान्यन्तानि यद्वा अवणाह्राणि यशंसि च यन्तवे यन्तुं नियन्तुं स्वाधीनं कर्तुं ॥

आभिघ्नविकेषूक्थ्येषु तृतीयसवने ब्रह्मशस्त्रे तं ते मदमिति तृचो वैकल्पिकः स्तोत्रियः । सूच्यते हि । तं ते मदं गृणीमसि तम्बभि प्र गायत । आ० ७. ८. । इति ॥

॥ तत्रैषा सूक्ते चतुर्थी ॥

तं ते मदं गृणीमसि वृष॒णं पृ॒त्स सा॒सहिं॑ ।

उ॒ लो॒क॒कृ॒न्मु॒म॒द्रि॒वो ह॒रि॒श्रियं॑ ॥ ४ ॥

तं । ते । मदं । गृ॒णीम॒सि । वृष॒णं । पृ॒त्स । स॒सहिं॑ ।

ऊं इति । लो॒क॒ऽकृ॒न्मुं । अ॒द्रि॒ऽवः । ह॒रि॒ऽश्रियं॑ ॥ ४ ॥

हे अद्रिवो वज्रवन्निद्र ते त्वदीयं तं मदं सोमपानजनितं हर्षं गृणीमसि । गृणीमः । प्रशंसामः ॥ गृ शब्दे । ऋादिः । प्वादीनां ह्रस्वः । इदं तो मसीति मसिः । इकारागमः ॥ कीदृशं । वृषणं वर्षितारं कामानां पृत्स संयामेषु सासहिं शत्रूणा-मभिभवितारं लोककृन्मुं लोकस्य स्थानस्य कर्तारं हरिश्रियं हरिभ्यामश्वाभ्यां श्रयणीयं सेव्यं । उशब्दः समुच्चये पदपूरणे वा ॥

॥ अथ पंचमी ॥

येन॒ ज्योतीं॑ष्या॒यवे॒ मन॑वे च वि॒वेदि॑थ ।

म॒न्दा॒नो अ॒स्य ब॒र्हिषो॑ वि रा॒जसि॑ ॥ ५ ॥

येन । ज्योतींषि । आ॒यवे । मन॑वे । च । वि॒वेदि॑थ ।

म॒न्दा॒नः । अ॒स्य । ब॒र्हिषः । वि । रा॒जसि॑ ॥ ५ ॥

हे इन्द्र येनात्मीयेन मदेनायव और्वशेयाय मनवे विवस्वतः पुत्राय च ज्योतीषि सूर्यादीनि वृचादिभिरावृतानि तद्धरणेन विवेदिथ अलंभयः । प्रज्ञापि-

तवान् प्रकाशितवानसीत्यर्थः । तेन मदेन मंदानो मोदमानस्त्वमस्य बर्हिषो
वृद्धस्य यज्ञस्य वि राजसि । विशेषेणेशिषे । यद्वास्येति तृतीयार्थे षष्ठी । अनेन
बर्हिषा वृद्धेन ह्यन् वि राजसि । विशेषेण दीप्यसे ॥

॥ इति षष्ठस्य प्रथमे सप्तदशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

तद्द्या चित्त उक्थिनोऽनुं द्रुवंति पूर्वथा ।

वृषपत्नीरपो जया दिवेदिवे ॥ ६ ॥

तत् । अद्य । चित् । ते । उक्थिनः । अनु । द्रुवंति । पूर्वथा ।

वृषऽपत्नीः । आपः । जय । दिवेऽदिवे ॥ ६ ॥

हे इंद्र ते त्वदीयं तत्प्रसिद्धं बलमद्य चित् अद्यापि पूर्वथा पूर्वस्मिन्काल इवो-
क्थिनः शस्त्रिणः स्तोतारोऽनु द्रुवंति । क्रमेण प्रशंसन्ति । स त्वं वृषपत्नीः । वृषा
वर्षिता पर्जन्यः पतिर्यासां तादृशीरपो दिवे दिवे प्रतिदिवसं जय । स्वायत्तं कुरु ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

तव त्यदिद्रियं बृहत्तव शुष्ममुत क्रतुं ।

वज्रं शिशाति धिषणा वरेण्यं ॥ ७ ॥

तव । त्यत् । इन्द्रियं । बृहत् । तव । शुष्मं । उत । क्रतुं ।

वज्रं । शिशाति । धिषणा । वरेण्यं ॥ ७ ॥

हे इंद्र त्यत्तत्प्रसिद्धमिन्द्रियमिन्द्रस्य लिंगं बृहत्प्रभूतं वीर्यं धिषणा स्तुतिः शि-
शाति । निःश्रयति । तीक्ष्णीकरोति । तथा तव त्वदीयं शुष्मं शोषकं बलमुतापि च
क्रतुं प्रज्ञानं बलं कर्म वा वरेण्यं वरणीयं वज्रमायुधं च स्तुतिस्तीक्ष्णीकरोति ॥

॥ अथाष्टमी ॥

तव द्यौरिन्द्र पौंस्यं पृथिवी वर्धति श्रवः ।

त्वामापः पर्वतासश्च हिन्विरे ॥ ८ ॥

तव । द्यौः । इंद्र । पौंस्यं । पृथिवी । वर्धति । श्रवः ।

त्वां । आपः । पर्वतासः । च । हिन्विरे ॥ ८ ॥

हे इन्द्र तव त्वदीयं पौंस्यं बलं द्यौर्वर्धति । वर्धयति । त्वदीयं श्रवो यशः
पृथिवी वर्धयति ॥ वृधेर्येतास्त्रिंशपि छन्दस्युभयषेत्याह्वानुक्तवाखेरनिटीति णि-
लोपः ॥ तं त्वामाप उदकान्यंतरिक्षाणि पर्वतासः पर्वताः पर्ववन्तो मेघाश्च गिरयश्च
वा हिन्विरे । प्रीणयन्ति । स्वामित्वेन प्राप्नुवन्ति वा ॥

॥ अथ नवमी ॥

त्वां विष्णुर्बृहन्मह्यो मित्रो गृणाति वरुणः ।

त्वां शर्धो मदत्यनु मारुतं ॥ ९ ॥

त्वां । विष्णुः । बृहन् । मह्यः । मित्रः । गृणाति । वरुणः ।

त्वां । शर्धः । मदति । अनु । मारुतं ॥ ९ ॥

हे इन्द्र बृहन्महान् मह्यो निवासहेतुर्विष्णुर्मित्रो वरुणश्च त्वां गृणाति । स्तौति ।
तथा मारुतं मरुत्संबन्धि शर्धो बलं त्वामनु मदति । तव मदमनुलक्ष्य पश्चान्मा-
द्यति । त्वामनुमादयति वा ॥

॥ अथ दशमी ॥

त्वं वृषा जनानां मंहिष्ठ इन्द्र जज्ञिषे ।

सचा विश्वा स्वपत्यानि दधिषे ॥ १० ॥

त्वं । वृषा । जनानां । मंहिष्ठः । इन्द्र । जज्ञिषे ।

सचा । विश्वा । सुऽअपत्यानि । दधिषे ॥ १० ॥

हे इन्द्र वृषा वर्षिता त्वं जनानां देवजनानां मध्ये मंहिष्ठो दानृतमो जज्ञिषे ।
प्रादुर्भवसि । अत एव विश्वा सर्वाणि स्वपत्यानि शोभनैः पुत्रादिभिः सहितानि
सचा सह दधिषे । यद्वा स्तोतृतमो जज्ञिषे प्रादुर्भवसि । अत एव विश्वा सर्वाणि
दानुं धारयसि ददासि वा ॥

॥ इति षष्ठस्य प्रथमेऽष्टादशो ब्रह्मः ॥

॥ अथैकादशी ॥

सचा त्वं पुरुष्टुतं एको वृचाणि तोशसे ।

नान्य इन्द्रात्करुणं भूय इवति ॥ ११ ॥

स॒चा । त्वं । पुरु॑ऽस्तु॒त । एकः॑ । वृ॒चाणि॑ । तो॒श॒से ।

न । अ॒न्यः । इ॒न्द्रा॒त् । कर॑णं । भू॒यः । इ॒त्य॒ति ॥ ११ ॥

हे पुरुष्टुत बहुभिः स्तुतेन्द्र त्वमेकोऽसहाय एव सन् सचा । महन्नामैतत् । महांति वृचाणि शत्रुजातानि । यद्वा सचेति सहार्थे । सहैव युगपदेवैकयत्नेनैव तोशसे । हिनस्सि ॥ तोशतिर्वधकर्मा ॥ अकर्तुं शक्तानीति भावः । अपि चास्मादिन्द्रादन्यः कश्चिद्भूयो बहुतरं करणं कर्म वृचवधादिकं न इत्यति न प्राप्नोति । इन्द्र एव कर्तुं शक्नोतीति भावः ॥

॥ अथ द्वादशी ॥

यदि॑न्द्र मन्म॒शस्त्वा॒ नाना॒ हव॑न्त॒ ऊ॒तये॑ ।

अ॒स्माके॒भिर्नृ॒भिर॒चा स्व॑र्जय ॥ १२ ॥

यत् । इ॒न्द्र । म॒न्म॒शः । त्वा॒ । ना॒ना । हव॑न्ते । ऊ॒तये॑ ।

अ॒स्माके॒भिः । नृ॒ऽभिः । अ॒च । स्वः॑ । ज॒य ॥ १२ ॥

हे इन्द्र यद्यस्मिन् संयामे त्वां मन्मशो मन्मना स्तोत्रेण नाना बहुप्रकारं हवन्ते आह्वयन्ति । किमर्थं । ऊतये रक्षायै । अत्रास्मिन् संयामेऽस्माकेभिरस्माकैरस्मदीयैरेव नृभिर्नैनृभिः स्तोतृभिराहूतः सन् स्वः शत्रुबलं जय । अभिभव ॥

॥ अथ त्रयोदशी ॥

अ॒रं क्षया॑य नो म॒हे वि॒श्वं रू॒पाण्या॑वि॒शन् ।

इ॒न्द्रं जै॒त्राय॑ ह॒र्षया॒ शची॑पतिं ॥ १३ ॥

अ॒रं । क्षया॑य । नः॑ । म॒हे । वि॒श्वं । रू॒पाणि॑ । आ॒ऽवि॒शन् ।

इ॒न्द्रं । जै॒त्राय॑ । ह॒र्षय॑ । शची॑ऽपतिं ॥ १३ ॥

हे स्तोतर्महे महते नोऽस्माकं क्षयाय । गृहनामैतत् । गृहाय ॥ तादर्थ्यं चतुर्थी ॥ गृहार्थमरमलं पर्याप्तं विश्वा विश्वानि व्याप्तानि रूपाणीद्रुगतानि गुणजातान्याविशन् स्तुत्या व्याप्नुवन् शचीपतिं । शचीति कर्मनाम । कर्मणां पालकं । यद्वा शच्या इन्द्राण्या भर्तारं तमेवेन्द्रं जैत्राय जेतव्यधनार्थं हर्षय । तोषय स्तुत्या परिचरणेन वेति शेषः ॥

॥ इति षष्ठस्य प्रथम एकोनविंशो वर्गः ॥

प्र सम्राजमिति द्वादशर्चं चतुर्थं सूक्तमिरिंबिठिनाम्नः काण्वस्यार्धं गायत्रमिंद्रं ।
अनुक्रम्यते हि । प्र सम्राजं द्वादशेरिंबिठिरिति ॥ अतिरात्रे द्वितीये पर्यायेऽच्छा-
वाकशस्त्र एतत्सूक्तं । सूचितं च । प्र सम्राजमुप क्रमस्वा भर । आ० ६. ४. इति ॥
महाव्रतेऽपि निष्केवल्य एतदादिके द्वे सूक्ते उपरितनस्यांत्यं वृचं वर्जयित्वा ।
तथैव पंचमारण्यके सूचितं । प्र सम्राजं चर्षणीनामिति सूक्ते उत्तरस्योत्तमे उद्धरति
। ऐ० आ० ५. ११. इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

प्र सम्राजं चर्षणीनामिंद्रं स्तोता नव्यं गीर्भिः । नरं नृषाहं मंहिष्ठं ॥ १ ॥

प्र । संऽराजं । चर्षणीनां । इंद्रं । स्तोत । नव्यं । गीःऽभिः । नरं । नृऽसहं । मंहिष्ठं ॥ १ ॥

चर्षणीनां मनुष्याणां मध्ये सम्राजं सम्ययाजमानं यद्वा मनुष्याणामधीश्वर-
मिंद्रं हे स्तोतारः प्र स्तोत । प्रकर्षणं स्तुत । कीदृशं । गीर्भिः स्तुतिभिर्नव्यं स्तुत्यं
नरं नेतारं नृषाहं नृणां शत्रुमनुष्याणामभिभवितारं मंहिष्ठं दातृतमं ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

यस्मिन्नुक्थानि रण्यंति विश्वानि च श्रवस्या । अपामवो न समुद्रे ॥ २ ॥

यस्मिन् । उक्थानि । रण्यंति । विश्वानि । च । श्रवस्या । अपां । श्रवः । न । समुद्रे ॥ २ ॥

यस्मिन्निंद्र उक्थानि शस्त्राणि रण्यंति रमंते । विश्वानि सर्वाणि श्रवस्या
श्रवस्यानि श्रवणीयानि हविल्लक्षणान्यन्नानि च रमंते । तत्र दृष्टान्तः । समुद्र
उदधावपामुदकानामवो न । श्रवति गच्छतीत्यवस्तरंगजालं । तद्यथा समु-
द्रेऽंतर्भवति तथा रण्यंतीत्यर्थः ॥

॥ अथ तृतीया ॥

तं सुष्टुत्या विवासे ज्येष्ठराजं भरे कृन्तुं । महो वाजिनं सनिभ्यः ॥ ३ ॥

तं । सुऽस्तुत्या । आ । विवासे । ज्येष्ठराजं । भरे । कृन्तुं । महः । वाजिनं । सनिऽभ्यः ॥ ३ ॥

तमिंद्रं सुष्टुत्या शोभनया स्तुत्याविवासे । परिचरामि । कीदृशं । ज्येष्ठराजं
ज्येष्ठेषु प्रशस्यतमेषु देवेषु मध्ये राजमानं ॥ राजतेः सत्सूद्विषेति क्षिप् ॥ भरे संयामे
महो महतो वृषवधादेः कृन्तुं कर्तारं वाजिनमन्वतं बलवंतं वा । किमर्थं ।
सनिभ्यो धनेभ्यः । धनलाभायेत्यर्थः ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

यस्यानूना गभीरा मदा उरवस्तरुचाः । हर्षुमंतः शूरसातौ ॥४॥

यस्य । अनूनाः । गभीराः । मदाः । उरवः । तरुचाः । हर्षुऽमंतः । शूरऽसातौ ॥४॥

यस्येन्द्रस्य मदाः सोमपानजनिता अनूना अन्यूना गभीरा गांभीर्योपेता उरवो विस्तीर्णास्तरुचाः शूराणां तारकाः शूरसातौ शूरसंभजनीये संयामे हर्षुमंतो हर्षयुक्ताः संयामोत्सुका भवन्ति । तमिन्द्रमिति पूर्वयोत्तरया वा संबंधः ॥

॥ अथ पंचमी ॥

तमिच्छनेषु हितेष्वधिवाकाय हवन्ते । येषामिन्द्रस्ते जयन्ति ॥५॥

तं । इत् । धनेषु । हितेषु । अधिऽवाकाय । हवन्ते । येषां । इन्द्रः । ते । जयन्ति ॥५॥

धनेषु हितेषु शत्रुषु निहितेषु प्राप्तेषु सत्सु तमिच्छं पूर्वोक्तगुणमेवेन्द्रमधिवाकायाधिवचनाय पक्षपातवचनाय हवन्ते । स्तोतार आह्वयन्ति । तच्च च येषां पक्ष इन्द्रो वर्तते त एव जयन्ति । जयेन तानि धनानि लभन्ते नान्ये ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

तमिच्छयौत्तरार्येति तं कृतेभिश्चर्षणयः । एष इन्द्रो वरिवस्कृत् ॥६॥

तं । इत् । व्यौत्तिः । आर्येति । तं । कृतेभिः । चर्षणयः । एषः । इन्द्रः । वरिवऽकृत् ॥६॥

तमिच्छमेवेन्द्रं व्यौत्तिर्बलकरैः स्तोत्रैरार्येति । आर्यमभिज्ञमीश्वरं कुर्वेति । चर्षणयो मनुष्याः कृतैः कर्मभिश्चार्येति । एष एवंगुणक इन्द्रो वरिवस्कृत् धनस्य कर्ता भवति स्तोतृणां ॥

॥ इति षष्ठस्य प्रथमे विंशो वर्गः ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

इन्द्रो ब्रह्मेन्द्र ऋषिरिन्द्रः पुरु पुरुहूतः । महान्महीभिः शचीभिः ॥७॥

इन्द्रः । ब्रह्मा । इन्द्रः । ऋषिः । इन्द्रः । पुरु । पुरुऽहूतः । महान् । महीभिः । शचीभिः ॥७॥

अयमिन्द्रो ब्रह्मा परिवृढः सर्वभ्योऽधिकः । स एवेन्द्र ऋषिर्द्रष्टा सर्वस्यार्यजातस्य । स इन्द्रः पुरु बहुलं पुरुहूतो बहुभिराहूतश्च महीभिर्महतीभिः शचीभिः क्रियाभिर्वृचवधादिरूपाभिर्महान्प्रभूतो भवति ॥

॥ अथाष्टमी ॥

स स्तोम्यः स हव्यः सत्यः सत्वा तुविकूर्मिः । एकश्चित्सन्नभिभूतिः ॥ ८ ॥

सः। स्तोम्यः। सः। हव्यः। सत्यः। सत्वा। तुविऽकूर्मिः। एकः। चित्। सन्। अभिऽभूतिः ॥ ८ ॥

स पूर्वोक्त इन्द्रः स्तोम्यः स्तोमार्हः स्तुत्यर्हः । स एव हव्यो ज्ञातव्यश्च सत्यः सत्सु साधुरवितथस्वभावः सत्वा शत्रूणामवसादयिता तुविकूर्मिर्बहुकर्मा । यत एवातः कारणादेकश्चित्सन् असहायोऽपि भवन् अभिभूतिः शत्रूणामभिभविता तिरस्कृता भवति ॥

॥ अथ नवमी ॥

तमर्केभिस्तं सामभिस्तं गायचैश्चर्षणयः । इन्द्रं वर्धति क्षितयः ॥ ९ ॥

तं। अर्केभिः। तं। सामऽभिः। तं। गायचैः। चर्षणयः। इन्द्रं। वर्धति। क्षितयः ॥ ९ ॥

चर्षणयो द्रष्टारो मंचाणां क्षितयो मनुष्यास्तमिन्द्रमर्केभिरर्चनसाधनैर्यजूरूपैर्मैत्रैर्वर्धति । वर्धयन्ति । तथोद्गातारः सामभिर्गीनविशिष्टैर्मैत्रैस्तं वर्धयन्ति । तथा गायचैर्गायत्र्यादिच्छंदोयुक्तैः शस्त्ररूपैरप्रगीतैर्मैत्रैस्तमेवेंद्रं होतारो वर्धयन्ति ॥

॥ अथ दशमी ॥

प्रणेतारं वस्यो अच्छा कर्तारं ज्योतिः समत्सु । सप्तह्रांसं युधामिचान् ॥ १० ॥

प्रऽनेतारं। वस्यः। अच्छं। कर्तारं। ज्योतिः। समत्ऽसु। सप्तह्रांसं। युधा। अमिचान् ॥ १० ॥

वस्यो वसीयः प्रशस्तं वसु धनमच्छाभिमुख्येन प्रणेतारं प्रापयितारं समत्सु संयामेषु शत्रुनिरसनेन ज्योतिः प्रकाशं जयलक्षणं कर्तारं करणशीलं ॥ करोते-स्ताच्छीलिकस्तृन् ॥ कुत इत्यत आह । युधायुधेनामिचान् शत्रून् सप्तह्रांसमभिभूतवन्तं । एवंगुणकमिन्द्रं वर्धयन्तीति शेषः ॥

॥ अथैकादशी ॥

स नः पप्रिः पारयाति स्वस्ति नावा पुरुहूतः । इन्द्रो विश्वा अति द्विषः ॥ ११ ॥

सः। नः। पप्रिः। पारयाति। स्वस्ति। नावा। पुरुऽहूतः। इन्द्रः। विश्वाः। अति। द्विषः ॥ ११ ॥

पप्रिः प्राप्ता पूरयिता पुरुहूतो बहुभिराहूतः स इन्द्रो विश्वाः सर्वा द्विषो वेष्टीः प्रजा नोऽस्मान् नावा तरणसाधनेन स्वस्ति क्षेमेणातिपारयाति । अतिपारयतु ॥

॥ अथ द्वादशी ॥

स त्वं न इन्द्र वाजेभिर्दशस्य च गातुया च । अच्छा च नः सुखं नेषि ॥ १२ ॥

सः । त्वं । नः । इन्द्र । वाजेभिः । दशस्य । च । गातुऽया । च । अच्छा । च । नः । सुखं । नेषि ॥ १२ ॥

हे इन्द्र स तादृशस्त्वं नोऽस्मभ्यं वाजेभिर्वलैर्दशस्य च । धनं प्रयच्छ च ॥ दश-
स्यतिर्दानकर्मा ॥ गातुय च । गातुं मार्गमस्मभ्यमिच्छ च ॥ गातुशब्दाच्छन्दसि
परेच्छायामिति क्यच् । छन्दस्यपुत्रस्येति दीर्घनिषेधः ॥ तथा नोऽस्मान् सुखं
सुखं चाच्छ नेषि । अभिप्रापय ॥

॥ इति षष्ठस्य प्रथम एकविंशो वर्गः ॥

आ याहीति पंचदशर्चं पंचमं सूक्तमिरिंबिठेरार्षेमिंद्रं । चतुर्दशी बृहती पंचदशी
सतोबृहत्यादितस्त्रयोदश गायत्र्यः । अनुक्रम्यते हि । आ याहि पंचोना प्रगाथां-
तमिति ॥ अंत्यं प्रगाथं वर्जयित्वा शिष्टस्य महाव्रत उक्तो विनियोगः ॥ ज्यो-
तिष्टोमे प्रातःसवने ब्रह्मशस्त्र आद्याः षडृचः स्तोत्रियानुरूपार्थाः । तथानंतराः
सप्तर्चश्च शंसनीयाः । सूच्यते हि । आ याहि सुषुमा हि त इति षट् स्तोत्रियानु-
रूपावनंतराः सप्त । आ० ५. १०. । इति ॥ चातुर्विंशिकेऽहनि प्रातःसवन आद्य-
स्तृचोऽस्मिन्नेव शस्त्रे षष्ठहस्तोत्रियसंज्ञक आवापार्थः । सूचितं च । आ याहि
सुषुमा हि त इन्द्रमिन्द्राग्निनो बृहत् । आ० ७. २. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

आ याहि सुषुमा हि त इन्द्र सोमं पिबाम् । एदं बर्हिः संदो मम ॥ १ ॥

आ । याहि । सुसुम । हि । ते । इन्द्र । सोमं । पिब । इमं । आ । इदं । बर्हिः । सदः । मम ॥ १ ॥

हे इन्द्र त्वमायाहि । आगच्छ । ते त्वदर्थं सुषुम हि । अभिषुतवन्तः खलु सोमं
वयं । तमिममभिषुतं सोमं पिब । तदर्थं मम मदीयमिदं बर्हिर्वेद्यामास्तीर्ण-
मासदः । आसीद । अभिनिषीद ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

आ त्वा ब्रह्मयुजा हरी वहतामिंद्र केशिना । उप ब्रह्माणि नः शृणु ॥ २ ॥

आ । त्वा । ब्रह्मऽयुजा । हरी । इति । वहतां । इन्द्र । केशिना । उप । ब्रह्माणि । नः । शृणु ॥ २ ॥

हे इन्द्र ब्रह्मयुजा ब्रह्मणा मंत्रेण युज्यमानौ केशिना केशवन्तौ हरी हरणशी-

लाव॒ष्ठी त्वा त्वा॒माव॒हतां । अ॒भिप्रा॒पय॒तां । त्वं चा॒स्मद्य॒ज्ञमु॒पेत्य नोऽस्माकं
ब्र॒ह्माणि स्तो॒त्राणि नृ॒णु । स्तो॒त्राणि गृ॒हाण । स॒म्यक् चि॒त्ते धा॒रय ॥

॥ अथ तृतीया ॥

ब्र॒ह्मा॒ण्य॒स्त्वा व॒यं यु॒जा सोम॒पा॒मिन्द्र सो॒मिनः । सु॒ताव॑तो ह॒वामहे ॥३॥

ब्र॒ह्मा॒ण्यः । त्वा । व॒यं । यु॒जा । सोम॒ऽपां । इन्द्र । सो॒मिनः । सु॒तऽव॑तः । ह॒वा॒महे ॥३॥

हे इन्द्र ब्रह्माणो ब्राह्मणा वयं त्वा त्वां युजा योग्येन स्तोत्रेण हवामहे । आह्वयामहे । कथंभूतं । सोमपां सोमस्य पातारं । कीदृशा वयं । सोमिनः सोमयुक्ताः सुतावन्तोऽभिषुतैश्च सोमैरुपेताः ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

आ नो॒ याहि सु॒ताव॑तोऽस्माकं सु॒ष्टुती॑रूप । पि॒बा सु शि॒प्रिन् अ॒धंसः ॥४॥

आ । नः । या॒हि । सु॒तऽव॑तः । अ॒स्माकं । सु॒ऽस्तु॒तीः । उप॑ । पि॒ब । सु । शि॒प्रिन् । अ॒धंसः ॥४॥

हे इन्द्र सुतावतोऽभिषुतसोमयुक्तानस्मानायाहि । अभिगच्छ । ततोऽस्माकं संबन्धीनि सुष्टुतीः शोभनानि स्तोत्राण्युपगच्छ । जानीहि । हे सुशिप्रिन् शोभनशिरस्त्राण शोभनहनुक वेन्द्र अंधसोऽन्नस्य सोमलक्षणस्य स्वांशलक्षणं भागं पिब ॥ यद्वा कर्मणि षष्ठी ॥ अंधोऽस्मदीयं सोमं पिब ॥

॥ अथ पंचमी ॥

आ ते॒ सिंचा॑मि कु॒क्ष्योर॑नु गा॒चा वि धा॑वतु । गृ॒भा॒य जि॒ह्वा॒य मधु॑ ॥५॥

आ । ते । सिंचा॑मि । कु॒क्ष्योः । अनु॑ । गा॒चा । वि । धा॑वतु । गृ॒भा॒य । जि॒ह्वा॒य । मधु॑ ॥५॥

हे इन्द्र ते तव कुक्ष्योरुदरयोरासिंचामि । सोमानवनयामि । कुक्षी सोमेन पूरयामीत्यर्थः । इन्द्रस्य हि द्वे उदरे । तथा च श्रूयते । ओभा कुक्षी पूरता वार्चमे च माघोनं चेति । यद्वैकस्यैवोदरस्य सव्यदक्षिणभेदेनोर्द्धाधोभागभेदेन वा द्वित्वं । स चासिक्तः सोमो गाचाणि शरीरावयवानि हस्तपादादीनि सर्वान्यनुक्रमेण विधावतु । व्याप्नोतु । त्वं च मधु मधुरं मया सिच्यमानं सोमं जिह्वा रसनेन्द्रियेण गृभाय । गृहाण ॥ छंदसि शायजपीति यह उत्तरस्य अः शायजादेशः । ह्यहोर्भ इति भत्वं ॥

॥ इति षष्ठस्य प्रथमे द्वाविंशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

स्वादुष्टे अस्तु संसुदे मधुमान्त्वेऽ तव । सोमः शमस्तु ते हृदे ॥ ६ ॥

स्वादुः । ते । अस्तु । संसुदे । मधुमान् । त्वे । तव । सोमः । शं । अस्तु । ते । हृदे ॥ ६ ॥

संसुदे सम्यक् सुष्ठु दाचे हे इंद्र ते तुभ्यं मधुमान्माधुर्यवानयं सोमः स्वादुरस्तु । रुचिकरो भवतु । तव त्वे शरीराय च स्वादुरस्तु । तव हृदे हृदयाय च स सोमः शमस्तु । सुखजनकं भवतु ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

अयमु त्वा विचर्षणे जनीरिवाभि संवृतः । प्र सोमं इंद्र सर्पतु ॥ ७ ॥

अयं । उं इति । त्वा । विचर्षणे । जनीः । ऽइव । अभि । संवृतः । प्र । सोमः । इंद्र । सर्पतु ॥ ७ ॥

हे विचर्षणे विद्रष्टरिंद्र जनीरिव जनयो जाया इव । ता यथा ऋक्विर्वस्त्रैः संवृता भवन्ति एवं संवृतः पयःप्रभृतिभिः अयणद्रव्यैरावृतोऽयं सोमोऽभिप्र-सर्पतु । अभिगच्छतु । उ इति पूरकः ॥

॥ अथाष्टमी ॥

तुवियीवो वपोदरः सुबाहुबंधसो मदे । इंद्रो वृचाणि जिघ्रते ॥ ८ ॥

तुविऽयीवः । वपाऽउदरः । सुबाहुः । अंधसः । मदे । इंद्रः । वृचाणि । जिघ्रते ॥ ८ ॥

तुवियीवो विस्तीर्णकंधरो वपोदरः पीवरोदरः । यथा बहवः सोमाः पीता अंतर्भवन्ति तथा विस्तृतजठर इत्यर्थः । सुबाहुः शोभनबाहुः । एवंगुणक इंद्रोऽंध-सोऽन्नस्य सोमात्मकस्य मदे हर्षे सति वृचाणि शत्रुजातानि जिघ्रते । हिनस्ति ॥

॥ अथ नवमी ॥

इंद्र मेहि पुरस्त्वं विश्वस्येशान ओजसा । वृचाणि वृचहन् जहि ॥ ९ ॥

इंद्र । प्र । इहि । पुरः । त्वं । विश्वस्य । ईशानः । ओजसा । वृचाणि । वृचऽहन् । जहि ॥ ९ ॥

हे इंद्र ओजसा बलेन विश्वस्य सर्वस्य जगत ईशानः स्वामी भवंस्त्वं पुरोऽस्माकं पुरस्तात्मेहि । प्रगच्छ । प्राप्नुहि । हे वृचहन् वृचाणामावरकाणां शत्रूणां हंतवृचा-ण्यस्मदीयानि शत्रुजातानि जहि । विनाशय ॥

अभ्युदयेष्टाविंद्रस्य प्रदातुर्दीर्घस्ते अस्त्वंकुश इत्यनुवाक्या । सूयते हि । दीर्घस्ते अस्त्वंकुशे भद्रा ते हस्ता सुकृतोत पाणी । आ० ३. १३. । इति ॥

॥ सैषा सूक्ते दशमी ॥

दीर्घस्ते अस्त्वंकुशो येना वसु प्रयच्छसि । यजमानाय सुन्वते ॥१०॥

दीर्घः । ते । अस्तु । अंकुशः । येन । वसु । प्रयच्छसि । यजमानाय । सुन्वते ॥१०॥

हे इंद्र ते तवांकुशः सृष्टिराकर्षणसाधनमायुधं दीर्घोऽस्तु । आयतो भवतु । यथा दूरस्थमपि वस्तु व्याप्नोति तथायामवान् भवत्वित्यर्थः । येनांकुशेन सुन्वते सोमाभिषवं कुर्वते यजमानाय वसु धनमाहृत्य प्रयच्छसि ददासि ॥

॥ इति षष्ठस्य प्रथमे त्रयोविंशो वर्गः ॥

द्वितीये पर्याये होतुः शस्त्रेऽयं त इन्द्रेति स्तोत्रियस्तृचः । सूचितं च ॥ अयं त इन्द्र सोमोऽयं ते मानुषे जने । आ० ६. ४. इति ॥

॥ तत्राद्या सूक्त एकादशी ॥

अयं त इन्द्र सोमो निपूतो अधि बर्हिषि । एहीमस्य द्रवा पिब ॥११॥

अयं । ते । इन्द्र । सोमः । निपूतः । अधि । बर्हिषि । आ । इहि । ई । अस्य । द्रव । पिब ॥११॥

हे इंद्र ते तुभ्यं त्वदर्थमयं सोमो बर्हिष्यधि वेद्यामास्तीर्णे दर्भे निपूतो नितरां दशापविबेण शोधितः । अभिषवादिसंस्कारैः संस्कृत इत्यर्थः । ईमिदानीमस्येमं सोमं प्रत्येहि । आगच्छ । आगत्य यत्र रसात्मकः सोमो हूयते तं देशं प्रति द्रव । शीघ्रं गच्छ । तदनन्तरं तं सोमं पिब ॥

॥ अथ द्वादशी ॥

शाचिङ्गो शाचिपूजनायं रणाय ते सुतः । आखंडल प्र हूयसे ॥१२॥

शाचिङ्गो इति शाचिङ्गो । शाचिङ्गपूजन । अयं । रणाय । ते । सुतः । आखंडल ।

प्र । हूयसे ॥१२॥

हे शाचिङ्गो । शाचयः शक्ता गावो यस्यासौ शाचिङ्गुः । यद्वा शच व्यक्तायां वाचि । अस्मादीणादिक इङ्प्रत्ययः । शाचयो व्यक्ता प्रख्याता गावो रश्मयो गाव एव वा यस्य तादृश । हे शाचिपूजन । पूज्यतेऽनेनेति पूजनं स्तोत्रादि । प्रख्यातपूजन ते तव रणाय रमणाय सुखजननायायं सोमः सुतोऽभिषुतः । यतः कारणात् हे आखंडल शचूणामाखंडयितः प्र हूयसे प्रकृष्टाभिः स्तुतिभि-
राहूयसे अत आगत्येमं सोमं पिबेति भावः ॥

॥ अथ त्रयोदशी ॥

यस्ते ऋग्वृषो नपात्प्रवृषात्कुंडपाय्यः । न्यस्मिन्दध आ मनः ॥ १३ ॥

यः । ते । ऋग्वृषः । नपात् । प्रनपादिति प्रऽनपात् । कुंडऽपाय्यः । नि । अस्मिन् ।
दधे । आ । मनः ॥ १३ ॥

हे ऋग्वृषो नपात् । ऋग्वृषा नाम कश्चिद्विस्तृतस्य चंद्रः स्वयमेव पुत्रतया जज्ञ इत्याख्यायिका । नपादित्यपत्यनाम । ऋग्वृषः पुत्र । यद्वा ऋणंति हिंसंतीति ऋगाणि रश्मयः । तैर्वर्षतीति ऋग्वृडादित्यः । तस्य न पातयितः स्वकीये स्थानेऽवस्थापयितः ॥ सुवामंचित इति षष्ठ्यंतस्य परांगवद्भावेनामंचितानुप्रवेशात् समुदायस्याष्टमिकं सर्वानुदात्तत्वं ॥ ईदृश हे इंद्र ते तव संबंधी प्रणपात् प्रकर्षेण न पातयिता रक्षिता कुंडपाय्यः । कुंडैः पीयतेऽस्मिन् सोम इति कुंडपाय्यः ऋतु-विशेषः ॥ ऋतौ कुंडपाय्यसंचायौ । पा० ३. १. १३०. । इति पिबतेरधिकरणे एतत्प्रत्ययो युगागमश्च निपात्यते ॥ एतत्संज्ञो यः ऋतुरस्त्यस्मिन् कुंडपाय्ये ऋतौ मनः स्वांतमामिदधे । अभितो वर्तमानाः कुंडपायिनामान ऋषयः पुरा निदधिरे । सम्यक् त्वद्देवत्यं ऋतुमनुष्ठितवन्त इत्यर्थः ॥ दधातेर्लिटि इरयो र इति रेभावः ॥

॥ अथ चतुर्दशी ॥

वास्तोष्पते ध्रुवा स्थूणांसचं सोम्यानां ।

द्रप्सो भेत्ता पुरां शश्वतीनामिन्द्रो मुनीनां सखा ॥ १४ ॥

वास्तोः । पते । ध्रुवा । स्थूणा । अंसचं । सोम्यानां ।

द्रप्सः । भेत्ता । पुरां । शश्वतीनां । इंद्रः । मुनीनां । सखा ॥ १४ ॥

हे वास्तोष्पते गृहपते स्थूणा गृहाधारभूतः स्तम्भो ध्रुवा स्थिरा भवतु । सोम्यानां सोमार्हाणां सोमसंपादिनां वास्माकमंसचमंसचाणमंसोपलक्षितस्य कृत्स्नशरीरस्य चायकं रक्षकं बलं भवतु । अपि च द्रप्सो द्रवणशीलः सोमः । तद्वान् ॥ अर्श-आदित्वादच्प्रत्ययः ॥ शश्वतीनां बह्वीनां पुरामसुरपुरीणां भेत्ता विदारयिता । एवंभूत इंद्रो मुनीनामृषीणामस्माकं सखा मित्रभूतो भवतु ॥

॥ अथ पंचदशी ॥

पृदाकुसानुर्यजतो गवेषेण एकः सचभि भूर्यसः ।

भूर्णिमश्च नयसुजा पुरो गृभेद्रं सोमस्य धीतये ॥ १५ ॥

पृदाकुऽसानुः । यजतः । गोऽष्टयः । एकः । सन् । अभि । भूयसः ।

भूर्णि । अर्धं । नयत् । तुजा । पुरः । गृभा । इन्द्रं । सोमस्य । पीतये ॥ १५ ॥

पृदाकुसानुः । पृदाकुः सर्पः । स इव सानुः समुच्छ्रितः । तद्बहुनातशिरस्क इत्यर्थः । यद्वा पृदाकुवासानुः संभजनीयः । स यथा बहुभिर्मणिमञ्चौषधादिभिः संसेष्यो नाल्यैरेवमिन्द्रोऽपि बहुभिः स्तोत्रादिभिर्यत्नैः सेष्य इत्यर्थः । यजतो यष्ट्यो गवेषणो गवामेषयिता प्रापयिता । एवंगुणको य इन्द्र एकः सन् असहायः केवल एव सन् भूयसो बहुतरान् शबूनभिभवति भूर्णि भरणशीलमश्वं व्याभ्रुवंतं तमिन्द्रं सोमस्य पीतये पानार्थं पुरोऽस्माकं पुरस्तान्नयत् । नयति । प्रापयति । सामर्थ्यात् स्तोतेति लभ्यते । केन साधनेन । तुजा क्षिप्रगामिना गृभा यद्वहसाधनेन स्तोत्रेण । यद्वाश्वमिति लुप्तोपममेतत् । यथा वोढारमश्वं दुर्यहं पाशेनामयति एवमुक्तेन प्रकारेण महानुभावमिन्द्रं स्तुत्या स्तोतानयतीत्यर्थः ॥

॥ इति षष्ठस्य प्रथमे चतुर्विंशो वर्गः ॥

इदं हेति द्वाविंशत्युचं षष्ठं सूक्तमिरिंविठेरार्षमुष्णिक्छन्दस्कं । उत त्येतेषाम्भिवदेवताका । शमग्निरित्येषामिसूर्यवायुदेवताका । शिष्टा आदित्यदेवताकाः । तथा चानुक्रम्यते । इदं ह द्वाधिकादित्यमौष्णिहमष्टम्यश्विभ्यां परामिसूर्यानिलानामिति ॥ गतो विनियोगः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

इदं ह नूनमेषां सुखं भिक्षेत मर्त्यैः ।

आदित्यानामपूर्य्यं सवीमनि ॥ १ ॥

इदं ह । नूनं । एषां । सुखं । भिक्षेत । मर्त्यैः ।

आदित्यानां । अपूर्य्यं । सवीमनि ॥ १ ॥

इदं हेदानीं खलु नूनमवश्यमादित्यादीनामदितेः पुत्राणामेषां देवादीनां मित्रादीनां सवीमनि प्रसवे प्रेरणे सति मर्त्यो मनुष्यः स्तोतापूर्य्यमभिनवं सुखं सुखकरं धनं भिक्षेत । याचेत । न कालान्तरे ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

अनर्वाणो ह्येषां पंथा आदित्यानां ।

अदव्याः संति पायवः सुगेवृधः ॥ २ ॥

अ॒न॒र्वा॒णः । हि । ए॒षां । प॒ंथाः । आ॒दि॒त्यानां ।

अ॒द॒व्याः । सं॒ति । पा॒यवः । सु॒गे॒वृधः ॥ २ ॥

एषामादित्यानां पंथाः पंथानो मार्गाः ॥ सुपां सुलुगिति जसः सुः ॥ अनर्वा॒णोऽप्र॒वृताः परैरप्रतिगता अत एवादव्या अहिंसिताश्च संति । भवन्ति । हि यस्मादेवं तस्मात्पायवः पालयितारस्ते मार्गाः सुगेवृधः सुगमे सुखे विषये वर्धका भवन्तु ॥

॥ अथ तृतीया ॥

तत्सु नः सवि॒ता भगो॒ वरु॒णो मि॒त्रो अ॒र्य॒मा ।

श॒र्म॑ यच्छ॒न्तु स॒प्र॒थो यदी॒महे ॥ ३ ॥

तत् । सु । नः । सवि॒ता । भगः । वरु॒णः । मि॒त्रः । अ॒र्य॒मा ।

श॒र्म॑ । यच्छ॒न्तु । स॒प्र॒थः । यत् । ई॒महे ॥ ३ ॥

सविचादयश्चत्वारो देवाः सप्रथः सर्वतः पृथु विस्तीर्णं तच्छर्मं सुखं गृहं वा नोऽस्मभ्यं सु सुष्ठु यच्छन्तु । ददतु । यच्छर्मेमहे वयं याचामहे ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

दे॒वेभिर्दे॒व्यदि॒तेऽरि॑ष्टभ॒र्मन्ना ग॒हि ।

स्मत्सूरि॒भिः पु॒रु॒प्रिये सु॒श॒र्म॑भिः ॥ ४ ॥

दे॒वेभिः । दे॒वि । अ॒दि॒ते । अ॒रि॑ष्टऽभ॒र्मन् । आ । ग॒हि ।

स्मत् । सू॒रिऽभिः । पु॒रु॒ऽप्रिये । सु॒श॒र्म॑भिः ॥ ४ ॥

हे देवि दानादिगुणयुक्ते हे अरिष्टभर्मन् अहिंसितभरणे हे पुरुप्रिये बहुभिः प्रीयमाणे । हे एवंगुणविशिष्टेऽदिते सूरिभिः प्राज्ञैः सुशर्मभिः सुसखैर्देवेभिर्देवैरात्मीयैः पुत्रैः साङ्गैः । स्मदिति निपातः शोभनार्थः । स्मत् शोभनं यथा भवति तथागहि । आगच्छ ॥

॥ अथ पंचमी ॥

ते हि पु॒त्रासो॒ अ॒दि॒तेर्वि॒दुर्ध॑षा॒सि योत॑वे ।

अ॒हो॒र्षिदु॒रुच॑क्र॒योऽने॒हसः ॥ ५ ॥

ते । हि । पु॒चासः । अ॒दि॒तेः । वि॒दुः । ज्ञे॒षांसि । यो॒त॒वे ।

अ॒होः । चि॒त् । उ॒रु॒ऽच॒क्रयः । अ॒ने॒हसः ॥ ५ ॥

अदि॒तेः पु॒चासः पु॒चास्ते हि ते खलु मि॒त्रादयो दे॒वा ज्ञे॒षांसि ज्ञे॒ष्टृणि राक्ष॒सादी॒नि यो॒त॒वे पृथ॒क्कर्तुं वि॒दुः । जा॒नन्ति ॥ वि॒दो ल॒टो वेति वि॒द उ॒त्तर॒स्य ऋ॒सादेशः ॥ तथो॒रुच॒क्रयो वि॒स्तीर्ण॑स्य कर्म॒णः कर्ता॒रोऽने॒हसोऽना॒हन्तारो रक्ष॒कास्तेऽहो॒षिदा॒हन॒नशी॒लात्पा॒पाद॒पि यो॒त॒वे पृथ॒क्कर्तुं॑म॒स्मान् जा॒नन्ति ॥

॥ इति षष्ठस्य प्रथमे पंचविंशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

अ॒दि॒तिर्नो॒ दि॒वा प॒शुम॒दि॒तिर्न॒क्तम॒व्याः ।

अ॒दि॒तिः पा॒त्रह॑सः स॒दावृ॑धा ॥ ६ ॥

अ॒दि॒तिः । नः । दि॒वा । प॒शुं । अ॒दि॒तिः । न॒क्तं । अ॒व्याः ।

अ॒दि॒तिः । पा॒तु । अ॒ह॑सः । स॒दाऽवृ॑धा ॥ ६ ॥

नोऽस्माकं प॒शुम॒दि॒तिर॒दीना॑खंडनीया वा दे॒वमा॒ता दि॒वाह॒नि पा॒तु । रक्ष॒तु । तथा॒व्या बा॒ह्याभ्य॑न्तरभेदेन प्रका॒रद्वय॑रहिता सर्वदैकप्रका॒रा क॒पट॑रहिता सादि॒तिर्न॒क्तं रा॒त्रौ चा॒स्मदी॒यं ग॒वादि॑प॒शुजा॑तं रक्ष॒तु । तथा॒स्मान॒प॒त्रह॑सः पा॒पात् पा॒तु । रक्ष॒तु । केन साध॒नेन । स॒दावृ॑धा सर्वदा वृद्धि॒मता॒त्मीये॒न रक्ष॑णेन ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

उ॒त स्या॒ नो दि॒वा म॒तिर॒दि॒तिरू॒त्या ग॑मत् ।

सा श॑न्ता॒ति म॒यस्कर॑त्प॒ सि॒धेः ॥ ७ ॥

उ॒त । स्या॒ । नः । दि॒वा । म॒तिः । अ॒दि॒तिः । ऊ॒त्या । आ । ग॑मत् ।

सा । शं॑ता॒ति । म॒यः । क॒रत् । अप॑ । सि॒धेः ॥ ७ ॥

उतापि च स्या सा पूर्वोक्ता मति॒र्मेची॑ मंतव्या स्तो॒तव्या वादि॒तिरू॒त्या रक्ष॑या साहै दि॒वाह॒नि नोऽस्मा॑नागमत् । आ॒गच्छ॑तु । आ॒गत्य॑ च श॑न्ताति शान्ति॒करं म॒यः सुखं॑ सादि॒तिः क॒रत् । क॒रोतु । सि॒धो वा॒धका॒ञ्छूँश्चा॒पग॑मयतु ॥ सि॒धिर्वा॒ध॒नार्थः ॥ शि॒वश्म॑रि॒ष्टस्य॑ क॒र इति॑ शंशब्दात्करणार्थे तातिल्प्रत्ययः ॥

॥ अथाष्टमी ॥

उ॒त॒ त्या॒ दै॒व्या॒ भि॒ष॒जा॒ शं नः॑ क॒रतो॑ अ॒ग्नि॒ना ।

यु॒यु॒याता॑मि॒तो र॒पो अ॒प॒ सि॒धः ॥ ८ ॥

उ॒त॒ ! त्या॒ । दै॒व्या॒ । भि॒ष॒जा॒ । शं । नः॑ । क॒र॒तः॑ । अ॒ग्नि॒ना॑ ।

यु॒यु॒याता॑ । इ॒तः॑ । र॒पः॑ । अ॒प॒ । सि॒धः ॥ ८ ॥

उतापि च त्या तौ प्रसिद्धौ दैव्या देवेषु भवौ भिषजा चिकित्सकौ । ईदृशाव-
ग्निनाग्निनौ नोऽस्माकं शं सुखं रोगाणां शमनं वा करतः । कुरुतां । इतोऽस्मत्तो
रपः पापं युयुयातां । पृथक्कुर्यातां । सिधः शत्रूंश्चापगमयतां ॥

॥ अथ नवमी ॥

श॒म॒ग्नि॒र॒ग्नि॒भिः॑ क॒र॒च्छं न॑स्त॒पतु॑ सूर्यः ।

शं वा॒तो वा॒त्वर॒पा अ॒प॒ सि॒धः ॥ ९ ॥

शं । अ॒ग्निः । अ॒ग्नि॒ऽभिः॑ । क॒र॒त् । शं । नः॑ । त॒प॒तु॑ । सूर्यः॑ ।

शं । वा॒तः । वा॒तु॑ । अ॒र॒पाः॑ । अ॒प॒ । सि॒धः ॥ ९ ॥

अग्निभिः स्वविभूत्या विभिन्नैर्गार्हपत्यादिभिरग्निर्देवः शं करत् । अस्माकं रोग-
शान्तिं सुखं वा करोतु । सूर्यः सर्वस्य प्रेरक आदित्यश्च नोऽस्माकं शं सुखं यथा
भवति तथा तपतु । प्रदीप्यतां । वातो वायुश्चारपा अपापः सन् शं यथा भवति
तथा च वातु । अनुवर्ततां । सिधः शत्रूंश्चैतेऽग्न्यादयोऽपगमयन्तु ॥

॥ अथ दशमी ॥

अ॒पा॒मी॒वा॒म॒प॒ सि॒ध॒म॒प॒ से॒धत॑ दु॒र्म॒तिं॑ ।

आ॒दि॒त्या॒सो यु॒यो॒त॒ना नो॑ अ॒हंसः॑ ॥ १० ॥

अ॒प॒ । अ॒मी॒वां । अ॒प॒ । सि॒धं॑ । अ॒प॒ । से॒ध॒त॑ । दुः॒ऽम॒तिं॑ ।

आ॒दि॒त्या॒सः । यु॒यो॒त॒न । नः॑ । अ॒हंसः॑ ॥ १० ॥

हे आदित्या अमीवां रोगमपसेधत । अस्मत्तोऽपगमयत । सिधं चापसेधकं
शत्रुं चापसेधत । दुर्मतिमस्माकं दुःखस्य मन्तारं चापसेधत । अपि च हे आदित्यास
आदित्या नोऽस्मानंहंसः पापाद्युयोतन । पृथक्कुरुत ॥ यीतेर्लोति छांदसः शपः क्षुः ।

तन्ननन्ननयनायेति तस्य तनवादेशः । पित्त्वादनुदात्तत्वे धातुस्वरः शिष्यते । आमं-
चितं पूर्वमविद्यमानवदिति पूर्वस्याविद्यमानत्वेन पदादपरत्वाद्धातो न भवति ॥

॥ इति षष्ठस्य प्रथमे षड्विंशो वर्गः ॥

॥ अथैकादशी ॥

युयोता शरुमस्मदाँ आदित्यास उतामतिं ।

ऋधग्धेषः कृणुत विश्ववेदसः ॥ ११ ॥

युयोत । शरुं । अस्मत् । आ । आदित्यासः । उत । अमतिं ।

ऋधक् । धेषः । कृणुत । विश्वऽवेदसः ॥ ११ ॥

हे आदित्याः शरुं हिंसकमस्मदा अस्मत्तश्च युयोत । पृथक्कुरुत । उतापि चा-
मतिं दुर्बुद्धिं च पृथक्कुरुत । हे विश्ववेदसः सर्वधनाः सर्वज्ञा वा द्वेषो द्वेष्टुन्
शत्रून्नुधक् पृथक् कृणुत । कुरुत । अस्मत्तो वियोजयत ॥

॥ अथ द्वादशी ॥

तत्सु नः शर्मै यच्छतादित्या यन्मुमोचति ।

एनस्वतं चिदेनसः सुदानवः ॥ १२ ॥

तत् । सु । नः । शर्मै । यच्छत । आदित्याः । यत् । मुमोचति ।

एनस्वतं । चित् । एनसः । सुऽदानवः ॥ १२ ॥

हे आदित्यास्तच्छर्म सुखं नोऽस्मभ्यं सु सुष्टु यच्छत । दत्त । हे सुदानवः शोभ-
नदाना युष्मदीयं यच्छर्मै नस्वतं चित् पापिनमपि स्तोतारमेनसः पापात् मुमो-
चति मोचयति तद्यच्छतेत्यन्वयः ॥

॥ अथ त्रयोदशी ॥

यो नः कश्चिद्रिरिक्षति रक्षस्त्वेन मर्त्यैः ।

स्वैः ष एवै रिरिषीष्ट युर्जनः ॥ १३ ॥

यः । नः । कः । चित् । रिरिक्षति । रक्षऽस्त्वेन । मर्त्यैः ।

स्वैः । सः । एवैः । रिरिषीष्ट । युः । जनः ॥ १३ ॥

यः कश्चिन्मर्त्यो मनुष्यो नोऽस्मान् रक्षस्वेन रक्षोभावेन पिशाचाद्यात्मना
रिरिक्षति जिहिंसिषति ॥ रिष हिंसायामिति धातुः ॥ स मनुष्यः स्वैरेवैरात्मीयैरेव
चेष्टितै रिरिषीष्ट । हिंसितो भूयात् । स जनो युर्यातापगमनशीलश्च भवतु । यद्वा
स जनः स्वैरेव गमनैर्युर्दुःखं गच्छन् हिंसितो भवतु ॥

॥ अथ चतुर्दशी ॥

समित्तमघमन्धवहुःशंसं मर्त्यं रिपुं ।

यो अस्मन्चा दुर्हणावाँ उप ह्वयुः ॥ १४ ॥

सं । इत् । तं । अघं । अस्मन्वत् । दुःशंसं । मर्त्यं । रिपुं ।

यः । अस्मऽन्चा । दुःहनावान् । उप । ह्वयुः ॥ १४ ॥

दुःशंसं दुःकीर्त्तिं रिपुं शत्रुं तं मर्त्यमित् मनुष्यमेवाघं पापं समन्धवत् । सम्यक्
व्याप्नोतु । यो मर्त्योऽस्मन्चास्मास्वस्मद्विषये दुर्हणावान् दुष्टहननवानुपजायते ।
ह्वयुर्द्वाभ्यां प्रकाराभ्यां युक्तश्च भवति । अयमर्थः । प्रत्यक्षकृतो हितं वदति परो-
क्षकृतस्त्वहितं । तादृशः कपटो ह्वयुरित्युच्यते । यश्चास्मद्विषये कपटो भवति ।
तमपि पापं व्याप्नोत्विति ॥

॥ अथ पंचदशी ॥

पाकचा स्थन देवा हत्स जानीथ मर्त्यं ।

उप ह्वयुं चाह्वयुं च वसवः ॥ १५ ॥

पाकऽन्चा । स्थन । देवाः । हत्स । जानीथ । मर्त्यं ।

उप । ह्वयुं । च । अह्वयुं । च । वसवः ॥ १५ ॥

हे देवा दानादिगुणयुक्ता आदित्या यूयं पाकचा पाकेषु विपक्वप्रज्ञेषु स्तोतृषु
स्थन । भवथ ॥ यद्वा प्रथमार्थे चाप्रत्ययः ॥ पाकचा पाकाः परिपक्वज्ञाना भवथ ।
यत एवमतः कारणात् हत्स्वात्मीयेषु हृदयेषु ह्वयुं द्विप्रकारयुक्तं कपटिनं चाह्वयुं
च तद्विलक्षणं कापट्यरहितं च मर्त्यं मनुष्यमुपेत्य हे वसवो वासका जानीथ ।
अवगच्छथ ॥

॥ इति षष्ठस्य प्रथमे सप्तविंशो वर्गः ॥

॥ अथ षोडशी ॥

आ शर्म पर्वतानामोतापां वृणीमहे ।

द्यावाक्षामरे अस्मद्रपस्कृतं ॥ १६ ॥

आ । शर्म । पर्वतानां । आ । उत । अपां । वृणीमहे ।

द्यावाक्षामा । अरे । अस्मत् । रपः । कृतं ॥ १६ ॥

पर्वतानां मेघानां गिरीणां वा संबंधि शर्म सुखं वयमावृणीमहे । आभिमुख्येन संभजामहे । उतापि चापामुदकानां च । हे द्यावाक्षामा द्यावापृथिव्यावस्मदारेऽस्मत्तो विप्रकृष्टे देशे रपः पापं कृतं । कुरुतं । अस्मत्तो वियोजयतमित्यर्थः ॥

॥ अथ सप्तदशी ॥

ते नो भद्रेण शर्मेणा युष्माकं नावा वसवः ।

अति विश्वानि दुरिता पिपर्तन ॥ १७ ॥

ते । नः । भद्रेण । शर्मेणा । युष्माकं । नावा । वसवः ।

अति । विश्वानि । दुःइता । पिपर्तन ॥ १७ ॥

हे वसवो वासयितार आदित्यास्ते पूर्वोक्तगुणा यूयं भद्रेण शोभनेन शर्मेणा सुखेन युष्माकं नावा नोऽस्मान् विश्वा सर्वाणि दुरितानि दुर्गमनान्यतिपिपर्तन । पिपृत । अतिपारयत ॥

॥ अथाष्टादशी ॥

तुचे तनाय तत्सु नो द्राघीय आयुर्जीवसे ।

आदित्यासः समहसः कृणोतन ॥ १८ ॥

तुचे । तनाय । तत् । सु । नः । द्राघीयः । आयुः । जीवसे ।

आदित्यासः । सुऽमहसः । कृणोतन ॥ १८ ॥

हे आदित्यासोऽदितेः पुत्राः समहसः शोभनतेजस्का नोऽस्माकं तुचे पुत्राय तनाय तत्तनयाय पीत्राय च जीवसे जीवनाय द्राघीयो दीर्घतमं तत्प्रसिद्धमायुर्जीवितं सु सुष्ठु कृणोतन ॥

॥ अथैकोनविंशी ॥

यज्ञो ही॒ळो वो॒ अ॒न्तर॒ आ॒दि॒त्या अ॒स्ति मृ॒ळत॒ ।

यु॒ष्मे इ॒द्वो अ॒पि स॒सि स॒जा॒त्ये ॥१९॥

य॒ज्ञः । ही॒ळः । वः । अ॒न्तरः । आ॒दि॒त्याः । अ॒स्ति । मृ॒ळत॒ ।

यु॒ष्मे इति॑ । इत् । वः । अ॒पि । स॒सि । स॒ऽजा॒त्ये ॥१९॥

हे आदित्या हीळः ॥ हीडिर्गत्यर्थः ॥ गंतव्यः प्राप्नोष्योऽस्माभिरनुष्ठितो यज्ञो वो युष्माकमंतरोऽस्ति । अंतिके वर्तमानो भवति । अतोऽस्मान्मृळत । सुखयत । वो युष्माकं सजात्ये सजातये ज्ञातित्वे बांधवे वर्तमाना वयं युष्मे इत् युष्मास्वेवापि ससि । सर्वदा भवामोऽपि ॥ इदंतो मसिः ॥

॥ अथ विंशी ॥

बृ॒ह॒व॒रू॒थं म॒रुतां॑ दे॒वं चा॒तार॑म॒श्विना॑ ।

मि॒च॒मी॒महे॒ वरु॑णं स्व॒स्तये॑ ॥२०॥

बृ॒हत् । वरू॒थं । म॒रुतां॑ । दे॒वं । चा॒तारं॑ । अ॒श्विना॑ ।

मि॒चं । ई॒महे॒ । वरु॑णं । स्व॒स्तये॑ ॥२०॥

मरुतां देवानां स्वामिनां चातारं पालयितारं देवमिंद्रमश्विनाश्विनौ च मिचं वरुणं च बृहत्प्रीढं वरुणं शीतातपादिनिवारकं गृहं स्वस्तयेऽविनाशयेमहे । याचामहे ॥

॥ अथैकविंशी ॥

अ॒ने॒हो मि॒चार्य॑म॒नृ॒व॒रु॒णं शंस्य॑ ।

चि॒व॒रू॒थं म॒रुतो॑ य॒न्त न॒श्व॒र्दिः ॥२१॥

अ॒ने॒हः । मि॒च । अ॒र्य॑म॒न् । नृ॒ऽव॒त् । वरु॑ण । शंस्य॑ ।

चि॒ऽव॒रू॒थं । म॒रुतः॑ । य॒न्त । नः॑ । श्व॒र्दिः ॥२१॥

हे मिच हे अर्यमन् हे वरुण हे मरुतः ते सर्वे यूयमनेहोऽहिंसितं नृवत् नृभिः पुत्रादिभिरुपेतं शंस्यं स्तुत्यं चिवरूथं चयाणां शीतातपवर्षाणां निवारकं यद्वा चिभूमिकं छदिर्गृहं यन्त । यच्छत । दत्तेत्यर्थः ॥

॥ अथ द्वाविंशी ॥

ये चिद्धि मृत्युबंधव आदित्या मनवः स्मसि ।

प्र सू न आयुर्जीवसे तिरेतन ॥२२॥

ये । चित् । हि । मृत्युऽबंधवः । आदित्याः । मनवः । स्मसि ।

प्र । सु । नः । आयुः । जीवसे । तिरेतन ॥२२॥

हे आदित्या ये चित् ये च वयं मनवो मनुष्या हि यस्मान्मृत्युबंधवः स्मसि मृत्योर्यमस्य बंधुभूताः प्रत्यासन्नमरणा भवामः अतो हेतोस्तेषां नोऽस्माकं जीवसे जीवनाय चिरकालावस्थानायायुर्जीवितं सु प्रतिरेतन । शोभनं प्रवर्धयत ॥

॥ इति षष्ठस्य प्रथमेऽष्टाविंशो वर्गः ॥

तं गूर्धयेति सप्तचिंशद्वचं सप्तमं सूक्तं काण्वस्य सोभरेरार्धं प्रथमातृतीयाद्ययुजः ककुभो द्वितीयाचतुर्थ्यादियुजः सतोबृहत्यः । पितुर्न पुत्र एषा सप्तविंशी द्विपदा विंशत्यक्षरा विराट् । यमादित्यास इत्येषा चतुस्त्रिंशयुष्णिक् यूयं राजान एषा पंचचिंशी सतोबृहती । अदान्म इत्येषा ककुप् । उत म इत्येषा सप्तचिंशी पंक्तिः । षट्चिंशी सप्तचिंशी च चसदस्युनाम्नो राज्ञो दानस्तुतिरूपत्वात्तद्देवताके । चतुस्त्रिंशीपंचचिंश्यावादित्यदेवताके । शिष्टा आग्नेय्यः । तथा चानुक्रांतं । तं गूर्धय सप्तचिंशत् सौभरमाग्नेयं ककुभं प्रागाथं ह पितुर्द्विपदांते ककुप्पंक्ती चसदस्योर्दानस्तुतिस्तत्पूर्वं ऊष्णिक्सतोबृहत्यावादित्येभ्य इति ॥ गतः सूक्तविनियोगः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

तं गूर्धया स्वर्णं देवासो देवमरतिं दधन्विरे ।

देवचा हव्यमोहिरे ॥१॥

तं । गूर्धय । स्वःऽनरं । देवासः । देवं । अरतिं । दधन्विरे ।

देवऽचा । हव्यं । आ । ऊहिरे ॥१॥

हे स्तोतस्तं प्रसिद्धमग्निं गूर्धय । स्तुहि ॥ गूर्धयतिः स्तुतिकर्मा ॥ कीदृशं । स्वर्णं सर्वस्य नेतारं सर्वैर्यजमानैः कर्मादौ नीतं वा । अथवा स्वर्गं प्रति हविषां नेतारं । देवासः । दीव्यन्ति स्तुवंतीति देवा ऋत्विजो देवं दानादिगुणयुक्तमरतिमयं स्वामिनं यद्वाभिप्राप्तद्रव्यं दधन्विरे । धन्वन्ति । गच्छन्ति । स्तुत्यादिभिः प्राप्तुवन्ति ॥

धविर्गत्यर्थः ॥ प्राप्य च तेनाग्निना देवचा देवान् ॥ देवमनुष्येत्यादिना द्वितीयार्थे
चाप्रत्ययः ॥ हृष्यं चरुपुरोडाशादिलक्षणं हविरोहिरे । अभिप्रापयन्ति ॥ वहैर्य-
जादित्वात्संप्रसारणं ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

विभूतरातिं विप्र चिचशोचिषमग्निमीळिष्व यंतुरं ।

अस्य मेधस्य सोम्यस्य सोभरे प्रेमध्वराय पूर्थ्यं ॥२॥

विभूतऽरातिं । विप्र । चिचऽशोचिषं । अग्निं । ईळिष्व । यंतुरं ।

अस्य । मेधस्य । सोम्यस्य । सोभरे । प्र । ई । अध्वराय । पूर्थ्यं ॥२॥

ऋषिरात्मानं संबोध्य स्तुतौ प्रेरयति । हे विप्र मेधाविन् सोभर एतत्संज्ञ ऋषे
अध्वराय यागायेममग्निं प्रेळिष्व । प्रस्तुहि । कीदृशं । विभूतरातिं विभूतदानं चिच-
शोचिषं चायनीयतेजस्कं विचिचदीप्तिकं वा सोम्यस्य सोमसाध्यस्यास्य मेधस्य
यज्ञस्य यंतुरं नियंतारं पूर्थ्यं चिरंतनं ॥

आभिन्नविकेषूक्त्येषु तृतीयसवने प्रशास्तुः शस्त्रे यजिष्ठं त्वेत्यादिकौ प्रगाथौ
वैकल्पिकौ स्तोत्रियानुरूपौ । सूचितं च । यजिष्ठं त्वा ववृमहे यः समिधा य
आहुती । आ० १. ८. । इति ॥

॥ तत्राद्या सूक्ते तृतीया ॥

यजिष्ठं त्वा ववृमहे देवं देवचा होतारममर्त्यं ।

अस्य यज्ञस्य सुक्रतुं ॥३॥

यजिष्ठं । त्वा । ववृमहे । देवं । देवऽचा । होतारं । अमर्त्यं ।

अस्य । यज्ञस्य । सुऽक्रतुं ॥३॥

हे अग्ने यजिष्ठमिष्टतमं त्वा ववृमहे । वृणीमहे । संभजामहे । कीदृशं त्वां ।
देवचा देवेषु मध्ये देवमतिशयेन दानादिगुणयुक्तं होतारं देवानामाह्वातारम-
मर्त्यमविनाशमस्य यज्ञस्य यागस्य सुक्रतुं सधु कर्तारं ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

ऊर्जो नपातं सुभगं सुदीदितिमग्निं श्रेष्ठशोचिषं ।

स नो मिचस्य वरुणस्य सो अपामा सुधं यक्षते दिवि ॥४॥

ऊर्जः । नपातं । सुऽभगं । सुऽदीदिति । अग्निं । श्रेष्ठऽशोचिषं ।

सः । नः । मिचस्य । वरुणस्य । सः । अपां । आ । सुक्लं । यक्षते । दिवि ॥ ४ ॥

ऊर्जोऽन्नस्य नपातं न पातयितारं । यद्वा नप्नारं चतुर्थे । हविलक्षणेनाच्चे-
नापो जायतेऽद्विष्टीषधिवनस्पतयस्तेभ्य एष जात इति चतुर्थत्वं । नभ्राणनपा-
दिति नजः प्रकृतिता च ॥ सुभगं शोभनधनं सुदीदिति सुष्टु दीपयितारं श्रेष्ठशोचिषं
प्रशस्यतमतेजस्कमग्निं स्तौमीति शेषः । स तादृशोऽग्निर्नोऽस्मदर्थं दिवि द्योतमाने
देवयजने द्युलोके वा मिचस्य देवस्य वरुणस्य च सुक्लं सुखमा अभिलक्ष्य यक्षते ।
यजतु । तथा सोऽग्निरपामष्टेवतानां सुममभियजतु ॥

॥ अथ पंचमी ॥

यः समिधा य आहुती यो वेदेन ददाश मर्तो अग्रये ।

यो नमसा स्वध्वरः ॥ ५ ॥

यः । संऽइधा । यः । आऽहुती । यः । वेदेन । ददाश । मर्तः । अग्रये ।

यः । नमसा । सुऽअध्वरः ॥ ५ ॥

इयं पाकयज्ञप्रशंसापरेति भगवताश्वलायनेन व्याख्याता । यो मर्त्यो मनुष्यः
समिधा पालाशादिनेध्मेनाग्रयेऽग्न्यर्थं ददाश परिचरति । यश्चाहुती आहुत्याज्या-
दिसाध्यया परिचरति । यश्च वेदेन वेदाध्ययनेन परिचरति । यश्च स्वध्वरः शोभ-
नेनाध्वरेण ज्योतिष्टोमादिना युक्तः सन् नमसान्नेन चरुपुरोडाशादिनाग्रये ददाश
अग्न्यर्थं परिचरति तस्येदर्वेत इत्युत्तरत्र संबंधः ॥

॥ इति षष्ठस्य प्रथम एकोनचिंशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

तस्येदर्वेतो रंहयंत आशवस्तस्य द्युम्नितमं यशः ।

न तमंहो देवकृतं कुतश्च न न मर्त्यकृतं नशत् ॥ ६ ॥

तस्य । इत् । अर्वेतः । रंहयंते । आशवः । तस्य । द्युम्निऽतमं । यशः ।

न । तं । अंहः । देवऽकृतं । कुतः । च । न । न । मर्त्यऽकृतं । नशत् ॥ ६ ॥

यः पूर्वोक्तस्तस्येत्तस्यैवाशवो व्यापनशीला अर्वेतोऽश्वा रंहयंते । वेगं कुर्वन्ति ।

शत्रून् प्रसहंत इत्यर्थः । द्युक्षितमं दीप्तिमत्तमं यशः कीर्त्तिश्च तस्यैव भवति । यद्वा द्युक्षमिति धननाम । धनवत्तमं यशोऽन्नं च तस्य भवति । अपि च देवकृतमंहः पापं कुतश्चन कस्मादपि हेतोस्तं न नशत् । न प्राप्नोति । न मर्त्यकृतं मनुष्यैः कृतं ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

स्वग्रयो वो अग्निभिः स्याम सूनो सहस ऊर्जो पते ।

सुवीरस्त्वमस्मयुः ॥ ७ ॥

सुऽअग्रयः । वः । अग्निऽभिः । स्याम । सूनो इति । सहसः । ऊर्जो । पते ।

सुऽवीरः । त्वं । अस्मऽयुः ॥ ७ ॥

हे सहसः सूनो बलस्य पुत्र । अग्निर्हि बलेन मध्यमनो जायते । हे ऊर्जो पतेऽन्नानां हविर्लक्षणाणां स्वामिन् अग्ने वः ॥ वचनव्यत्ययः ॥ तवावयव-भूतैरग्निभिर्गार्हपत्यादिभिर्वयं स्वग्रयः शोभनाग्निकाः स्याम । भवेम । सुवीरः शोभनवीरैरुपेतस्त्वं चास्मयुरस्मान् कामयमानो भव ॥

॥ अथाष्टमी ॥

प्रशंसमानो अतिथिर्न मित्रियोऽग्नी रथो न वेद्यः ।

त्वे क्षेमासो अपि संति साधवस्त्वं राजा रयीणां ॥ ८ ॥

प्रऽशंसमानः । अतिथिः । न । मित्रियः । अग्निः । रथः । न । वेद्यः ।

त्वे इति । क्षेमासः । अपि । संति । साधवः । त्वं । राजा । रयीणां ॥ ८ ॥

प्रशंसमानः स्तुवन् अतिथिरिव ॥ यद्वा व्यत्ययेन कर्मणि कर्तृप्रत्ययः ॥ प्रशस्यमानः सोऽग्निर्मित्रियो मित्राणां स्तोतृणां हितो भवति । तथा रथो न रथ इव वेद्यो लभनीयोऽभिषवफलसाधनत्वेन ज्ञातव्यो वा । उत्तरोऽर्द्धैर्चः प्रत्यक्षत्वकर्ता । हे अग्ने त्वे त्वयि साधवः साधकाः समीचीनाः क्षेमासो धारणान्यपि संति । भवन्ति । तथा रयीणां धनानामेव राजेश्वरो भवसि ॥

॥ अथ नवमी ॥

सो अद्वा दाश्ध्वरोऽग्रे मर्तः सुभग स प्रशंस्यः ।

स धीभिरस्तु सन्निता ॥ ९ ॥

सः । अ॒ज्ञा । दा॒नुऽअ॒ध्वरः । अ॒ग्ने । म॒र्तेः । सु॒भ॒ग । सः । प्र॒शंस्यः ।
सः । धी॒भिः । अ॒स्तु । स॒निता ॥ ९॥

हे अग्ने यो मर्त्यो मनुष्यो दाश्वध्वरश्च दत्तयज्ञो भवति सो अज्ञा । सत्यनामैतत् । सत्यफलो भवतु । हे सुभग शोभनधनाग्ने स एव प्रशंस्यः प्रशंसनीयः स्वाधनीयश्च भवतु । तथा स धीभिः कर्मभिः स्तोत्रैर्वा सनिता संभजनशीलो भवतु ॥

॥ अथ दशमी ॥

यस्य त्वमूर्ध्वो अ॒ध्वराय॑ तिष्ठ॑सि क्ष॒य॒द्वीरः॑ स सा॒धते॑ ।
सो अ॒र्व॒न्निः स॒निता॒ स वि॒प॒न्युभिः॑ स श्रू॒रैः स॒निता कृतं॑ ॥ १०॥
यस्य॑ । त्वं । ज॒ह्वः । अ॒ध्वराय॑ । तिष्ठ॑सि । क्ष॒य॒त्॒ऽवीरः॑ । सः । सा॒ध॒ते ।
सः । अ॒र्व॒न्तऽभिः॑ । स॒निता । स । वि॒प॒न्युऽभिः॑ । सः । श्रू॒रैः । स॒निता । कृतं॑ ॥ १०॥

हे अग्ने यस्य यजमानस्याध्वराय यागनिष्पादनाय त्वमूर्ध्व उद्युक्तः सन् तिष्ठसि अवतिष्ठसे स यजमानः क्षयद्वीरो निवसन्निरित्वैर्वा वीरैः पुत्रादिभिरुपेतः सन् साधते । सर्वकर्तव्यं साधयति । तदेव विवृणोति । स तादृशो जनोऽर्वन्निरश्चैः कृतं निष्पादितं जयादिकं सनिता संभजनशीलो भवति । स तादृशो जनो विपन्युभिर्मन्धाविभिः स श्रूरैश्च सनिता भवति ॥

॥ इति षष्ठस्य प्रथमे त्रिंशो वर्गः ॥

॥ अथैकादशी ॥

यस्याग्निर्वपुर्गृहे स्तोमं चनो दधीत विश्ववार्यः ।
ह॒व्या वा॒ वे॒विष॒द्विषः॑ ॥ ११॥
यस्य॑ । अ॒ग्निः । व॒पुः । गृ॒हे । स्तो॒मं । च॒नः । द॒धीत॑ । वि॒श्वऽवा॒र्यः ।
ह॒व्या । वा॒ । वे॒विष॒त् । वि॒षः॑ ॥ ११॥

यस्य यजमानस्य गृहे विश्ववार्यो विश्वैर्वरणीयो वपुः । रूपनामैतत् । रूपवान् दीप्तिमानग्निः स्तोमं स्तोत्रं चनोऽन्नं च हवित्क्षणं दधीत धारयेत् । यस्य च हव्या । वाशब्दः समुच्चये । हव्यानि हवींषि च विषो व्याप्तान् देवान् वेविषत् प्रापयेत् ॥ विषू व्याप्नौ । अस्मास्तेति रूपमेतत् ॥ स यजमान इति पूर्वच संबंधः ॥

॥ अथ द्वादशी ॥

विप्रस्य वा स्तुवतः सहसो यहो मधूतमस्य रातिषु ।

अवोदेवमुपरिमर्त्यं कृधि वसो विविदुषो वचः ॥१२॥

विप्रस्य । वा । स्तुवतः । सहसः । यहो इति । मधुऽतमस्य । रातिषु ।

अवऽदेवं । उपरिऽमर्त्यं । कृधि । वसो इति । विविदुषः । वचः ॥१२॥

हे सहसो यहो बलस्य पुत्राग्रे विप्रस्य मेधाविनः स्तुवतः स्तोतुर्वा रातिषु हविर्दानेषु मधुतमस्य शीघ्रतमस्य यष्टुर्वा विविदुषो ज्ञातव्यस्याभिज्ञस्य वचो वचनं हे वसो वासकाग्रे अवोदेवं देवानामवस्तात् उपरिमर्त्यं मर्त्यानामुपरिष्ठाञ्च कृधि । कुरु । सर्वं नभःप्रदेशं व्यापयेति यावत् ॥

॥ अथ त्रयोदशी ॥

यो अग्निं हव्यदातिभिर्नमोभिर्वा सुदक्षमाविवासति ।

गिरा वाजिरशोचिषं ॥१३॥

यः । अग्निं । हव्यदातिऽभिः । नमऽभिः । वा । सुऽदक्षं । आऽविवासति ।

गिरा । वा । अजिरऽशोचिषं ॥१३॥

यो यजमानो हव्यदातिभिर्हविषां दानैर्नमोभिर्नमस्कारैर्वा सुदक्षं शोभनबलमग्निमाविवासति परिचरति । गिरा वा स्तुत्या वाजिरशोचिषं क्षिप्रगामितेजस्कं तमग्निं परिचरति स समृद्धो भवतीति शेषः ॥

॥ अथ चतुर्दशी ॥

समिधा यो निशिंती दाशददिति धामभिरस्य मर्त्यः ।

विश्वेत्स धीभिः सुभगो जनौ अति द्युक्षैरुन्न इव तारिषत् ॥१४॥

संऽद्धा । यः । निऽशिंती । दाशत् । अदितिं । धामऽभिः । अस्य । मर्त्यः ।

विश्वः । इत् । सः । धीभिः । सुऽभगः । जनान् । अति । द्युक्षैः । उन्नऽइव । तारिषत् ॥१४॥

यो मर्त्यो मनुष्योऽस्याग्नेर्धामभिः शरीरैर्गार्हपत्यादिरूपेण विभज्य वर्तमानैः सार्द्धमदितिमखंडनीयं तमेवाग्निं निशिंती निशित्या निशानसाधनया प्रज्वलनहेतुभूतया समिधा दाशत् परिचरेत् धीभिः कर्मभिर्बुद्धिविशेषैर्वा सुभगः सन्

विश्वेत् सर्वानेव जनान्द्युस्त्रैर्द्योतमानैरनैर्यशोभिर्वोत्र इवोदकानीवातितारिषत् ।
अतितरेत् । अतिक्रामेत् ॥

॥ अथ पंचदशी ॥

तदग्ने द्युस्त्रमा भर यत्सासहत्सदने कं चिद्विणिं ।

मन्युं जनस्य दूढ्यः ॥ १५ ॥

तत् । अग्ने । द्युस्त्रं । आ । भर । यत् । ससहत् । सदने । कं । चित् । अविणिं ।

मन्युं । जनस्य । दुःऽध्यः ॥ १५ ॥

हे अग्ने तद्युस्त्रमाभर । अस्सभ्यमाहर । यत्सदने गृहे वर्तमानं कं चित्कम-
प्यविणिमत्तारं राक्षसादिकं सासहत् अत्यर्थमभिभवेत् । तथा दूढ्यो दुर्धियः पा-
पबुद्धेः शत्रुजनस्य मन्युं क्रोधं यच्च द्युस्त्रमभिभवेत् तदाहरेत्यन्वयः ॥ ध्यै चेति पृषो-
दरादिपाठात् दुरो रेफस्योत्वं । उत्तरपदादेष्टुत्वं च ॥

॥ इति षष्ठस्य प्रथम एकचिंशो वर्गः ॥

॥ अथ षोडशी ॥

येन चष्टे वरुणो मिचो अर्यमा येन नासत्या भगः ।

वयं तस्ते शवसा गातुवित्तमा इंद्रत्वोता विधेमहि ॥ १६ ॥

येन । चष्टे । वरुणः । मिचः । अर्यमा । येन । नासत्या । भगः ।

वयं । तत् । ते । शवसा । गातुवित्ऽतमाः । इंद्रत्वाऽजताः । विधेमहि ॥ १६ ॥

येनाग्नेयेन तेजसा वरुणो देवश्चष्टे प्रकाशयति । येन च मिचोऽर्यमा च चष्टे ।
येन च नासत्याश्विनौ च चक्ष्णाते । भगो भजनीय एतत्संज्ञो देवश्च चष्टे शवसा
बलेन गातुवित्तमा गातोर्गीतव्यस्य स्तोत्रस्य ज्ञातृतमाः । यद्वा गंतव्यस्य प्राप्त्रव्यस्य
लब्धृतमा इंद्रत्वोता इंद्रेणेश्वरेण त्वयोता रक्षिताः संतो वयं हे अग्ने ते त्वदीयं
तस्तेजो विधेमहि । परिचरेमहि ॥

॥ अथ सप्तदशी ॥

ते घेदग्ने स्वाध्योऽ ये त्वा विप्र निदधिरे नृचक्षंसं ।

विप्रांसो देव सुक्रतुं ॥ १७ ॥

ते । घ । इत् । अ॒ग्ने । सु॒ऽआ॒र्घ्यः । ये । त्वा । वि॒प्र । नि॒ऽद॒धिरे । नृ॒ऽच॒क्ष॒सं ।

वि॒प्रा॒सः । दे॒व । सु॒ऽक्र॒तुं ॥ १७ ॥

हे अग्ने ते घेत एव खलु स्वाध्यः शोभनाध्याना भवन्ति । हे विप्र मेधाविन् देव द्योतमानामे ये विप्रासो विप्रा मेधाविन ऋत्विजो नृचक्षसं नृणां चष्टारं सुक्रतुं सुकर्माणं शोभनप्रज्ञं वा त्वा त्वां निदधिरे निदधति यागार्थं गार्हपत्यादिस्थानेष्वधाधानसंस्कारेण स्थापयन्ति ते घेदित्यन्वयः ॥

॥ अथाष्टादशी ॥

त इ॒वेदिं॑ सु॒भग॒ त आ॒हुतिं॑ ते सो॒तुं च॒क्रिरे॒ दि॒वि ।

त इ॒वाजे॑भिर्जि॒ग्युर्म॒हद्भनं॑ ये त्वे का॒मं न्ये॒रिरे ॥ १८ ॥

ते । इत् । वेदिं । सु॒ऽभ॒ग । ते । आ॒ऽहु॒तिं । ते । सो॒तुं । च॒क्रिरे॒ । दि॒वि ।

ते । इत् । वा॒जेभिः॑ । जि॒ग्युः । म॒हत् । ध॒नं । ये । त्वे इति॑ । का॒मं । नि॒ऽए॒रिरे ॥ १८ ॥

हे सुभग शोभनधनामे त इत् एव यजमानास्वद्यागाय वेदिं चक्रिरे । कुर्वन्ति । तदनन्तरं ते यजमाना आहुतिं चरुपुरोडाशादिसाध्यां दीक्षणीयादिषु कुर्वन्ति । ततो दिवि द्योतमाने स्तोत्रेऽहनि सोतुं सोममभिषोतुं चक्रिरे । उद्योगं कुर्वन्ति । अनुष्ठितयज्ञास्त इत् एव वाजेभिर्वाजैर्बलैर्महत्प्रभूतं धनं जिग्युः । जयन्ति । शत्रुभ्यो लभन्ते । कुत इत्यत आह । ये यजमाना हे अग्ने त्वे त्वयि काममभिलाषं न्येरिरे नितरां गच्छन्ति । त्वामादरातिशयेन स्तुवंतीत्यर्थः ॥

आभिष्वविकेषूक्थ्येषु तृतीयसवने प्रशास्तुः शस्त्रे भद्रो न इति प्रगाथो वैकल्पिकः स्तोत्रियः । सूच्यते हि । भद्रो नो अमिराहुतो यदी घृतेभिराहुतः । अ० ७. ८. इति ॥

॥ तच्चाद्या सूक्त एकोनविंशी ॥

भ॒द्रो नो॑ अ॒मिरा॒हुतो॑ भ॒द्रा रा॒तिः सु॒भग॒ भ॒द्रो अ॒ध्वरः॑ ।

भ॒द्रा उ॒त प्र॑श॒स्तयः॑ ॥ १९ ॥

भ॒द्रः । नः । अ॒मिः । आ॒ऽहु॒तः । भ॒द्रा । रा॒तिः । सु॒ऽभ॒ग । भ॒द्रः । अ॒ध्वरः॑ ।

भ॒द्राः । उ॒त । प्र॑श॒स्तयः॑ ॥ १९ ॥

आहुतो हविर्भिस्तर्पितोऽग्निर्नोऽस्माकं भद्रः कल्याणो भवतु । हे सभग शोभ-
नधनामे भद्रा कल्याणी रातिर्दानं चास्माकं भवतु । भद्रः कल्याणोऽध्वरो यागश्च
भवतु । उतापि च भद्राः कल्याणयः प्रशस्तयः प्रशंसाः स्तुतयश्च भवन्तु ॥

॥ अथ विंशी ॥

भद्रं मनः कृणुष्व वृचतूर्ये येना समत्स सासहः ।

अव स्थिरा तनुहि भूरि शर्धतां वनेमा ते अभिष्टिभिः ॥२०॥

भद्रं । मनः । कृणुष्व । वृचतूर्ये । येन । समत्स । सासहः ।

अव । स्थिरा । तनुहि । भूरि । शर्धतां । वनेम । ते । अभिष्टिभिः ॥२०॥

हे अग्ने वृचतूर्ये संयामे भद्रं शोभनं मनः कृणुष्व । अस्माकं कुरु । येन मनसा
त्वं समत्स संयामेषु सासहः भृशं शचूनभिभवसि । अपि च शर्धतामभिभवतां
शचूणां भूरि भूरीणि बहूनि स्थिराणि दृढान्यप्यवतनुहि । अवांचि कुरु । पराजि-
तानि कुर्वित्यर्थः । वयं चाभिष्टिभिरभ्येषणसाधनैर्हविर्भिः स्तोत्रैश्च ते त्वां वनेम ।
संभजेमहि । यद्वा ते तव प्रसादादभिष्टिभिरभीष्टैः फलैर्वनेम । संगच्छेमहि ॥

॥ इति षष्ठस्य प्रथमे द्वाविंशो वर्गः ॥

॥ अथैकविंशी ॥

इत्थे गिरा मनुर्हितं यं देवा दूतमरतिं न्येरिरे ।

यजिष्ठं हव्यवाहनं ॥२१॥

इत्थे । गिरा । मनुःऽहितं । यं । देवाः । दूतं । अरतिं । निऽएरिरे ।

यजिष्ठं । हव्यऽवाहनं ॥२१॥

गिरा वाचा स्तुतिरूपया मनुर्हितं मनुना प्रजापतिना यजमानेनाहितं
तमग्निमीत्थे । स्तौमि । कीदृशं । यजिष्ठं यष्टतमं हव्यवाहनं हविषां वोढारमरति-
मर्यमीश्वरं वा दूतं देवानां दूत्ये वर्तमानं । यमग्निं देवा न्येरिरे नितरां प्रेरयन्ति ॥

॥ अथ द्वाविंशी ॥

तिग्मजंभाय तरुणाय राजते प्रयो गायस्यग्रये ।

यः पिंशते सूनृताभिः सुवीर्यमग्निर्धृतेभिराहुतः ॥२२॥

तिग्मजंभाय । तरुणाय । राजते । प्रयः । गायसि । अग्रये ।

यः । पिंशते । सूनृताभिः । सुवीर्यै । अग्निः । घृतेभिः । आहुतः ॥ २२ ॥

तिग्मजंभाय तीक्ष्णज्वालाय तरुणाय नित्ययूने जरामरणरहिताय राजते राज-
मानायाम्रये प्रयो हविल्लक्षणमन्नं गायसि हे स्तोतः । प्रवृद्धिं प्रयच्छत इत्यर्थः ।
योऽग्निः सूनृताभिः प्रियसत्यात्मिकाभिर्वाग्भिः स्तुतो घृतेभिर्धृतैराहुतैराहुतोऽभि-
हुतश्च सन् सुवीर्यं शोभनवीर्यं पिंशते । आश्लेषयति । स्तोतृभिः संयोजयति ॥
पिश अवयवे ॥ तस्मा अग्रय इत्यन्वयः ॥

आभिप्लविकेषूक्थ्येषु प्रशास्तुः शस्ते यदा भद्रो नः । ऋग्वे० ८. १९. १९. इति
प्रगाथः स्तोत्रियस्तदानीं यदी घृतेभिरिति प्रगाथोऽन्तरूपः । सूचं तु पूर्वमेवोदाहृतं ॥

॥ तच्चाद्या सूक्ते चयोविंशी ॥

यदीं घृतेभिराहुतो वाशीमग्निर्भरत उच्चाव च ।

असुर इव निर्णिजं ॥ २३ ॥

यदि । घृतेभिः । आहुतः । वाशी । अग्निः । भरते । उत् । च । अव । च ।

असुरः इव । निःऽनिजं ॥ २३ ॥

घृतेभिर्धृतैराहुतोऽभिहुतोऽयमग्निर्यदि यदा यस्मिन्काले वाशी । वाङ्ममैतत् ।
वाचं शब्दमुच्चोर्द्धं चाव चावाक्च भरते संपादयति । यद्वा वाशी वाशनशीलां
शब्दकारिणीं ज्वालामुद्गरते उद्धरति उद्गमयत्यूर्ध्वमुखमव च भरते अवाङ्मुखं च
हरत्युपसंहरति । असुर इव । रश्मीनां क्षेप्ता सूर्यो यथा निर्णिजमात्मीयं रूप-
मुपरितनेषु लोकेषु प्रकाशतयोद्गमयति अधस्तनेषु चावाङ्मुखं गमयति तद्वदुच्च-
नीचभावनयामिस्तेज उद्गमयति । तं स्तुम इति शेषः ॥

॥ अथ चतुर्विंशी ॥

यो हव्यान्धैरयता मनुर्हितो देव आसा सुगंधिना ।

विवांसते वार्येणि स्वध्वरो होता देवो अमर्त्यः ॥ २४ ॥

यः । हव्यानि । ऐरयत । मनुःऽहितः । देवः । आसा । सुऽगंधिना ।

विवांसते । वार्येणि । सुऽअध्वरः । होता । देवः । अमर्त्यः ॥ २४ ॥

यो मनुर्हितो मनुना प्रजापतिनाहितो देवो द्योतमानोऽग्निः सुगंधिना
शोभनगंधयुक्तेनासास्येन हव्यान्यस्मदीयानि हवीषैरयत देवान्प्रति प्रेरयति स्व-
ध्वरः शोभनयज्ञो होता देवानामाह्वाता देवो दीप्यमानोऽमर्त्यो मरणरहितः
सोऽग्निर्वार्याणि वरणीयानि धनानि विवासते । परिचरते । यजमानाय प्रयच्छ-
तीति शेषः ॥

॥ अथ पंचविंशी ॥

यदग्ने मर्त्यस्त्वं स्यामहं मित्रमहो अमर्त्यः ।

सहसः सूनवाहुत ॥ २५ ॥

यत् । अग्ने । मर्त्यः । त्वं । स्यां । अहं । मित्रऽमहः । अमर्त्यः ।

सहसः । सूनो इति । आऽहुत ॥ २५ ॥

हे सहसः सूनो बलस्य पुत्राहुत धृतरभिहुत हे मित्रमहोऽनुकूलदीप्तिमन्त्रमे
मर्त्यो मरणधर्माहं यद्यदि त्वं स्यां तदुपासनया त्वदूपमापन्नो भवेयं । ये यथायथो-
पासते ते तदेव भवन्तीति श्रुतेः । तर्ह्यहममर्त्यो मरणरहितो देव एव भवेयमिति ॥

॥ इति षष्ठस्य प्रथमे चयस्त्रिंशो वर्गः ॥

॥ अथ षड्विंशी ॥

न त्वां रासीयाभिश्शस्तये वसो न पापत्वाय संत्य ।

न मे स्तोतामतीवा न दुर्हितः स्यादग्ने न पापया ॥ २६ ॥

न । त्वा । रासीय । अभिऽशस्तये । वसो इति । न । पापऽत्वाय । संत्य ।

न । मे । स्तोता । अमतिऽवा । न । दुःऽहितः । स्यात् । अग्ने । न । पापया ॥ २६ ॥

हे वसो वासकाग्ने त्वा त्वामभिश्शस्तयेऽभिश्शंसनाय मिथ्यापवादाय हिंसायै
च न रासीय । नाक्रोशयेयं ॥ रासु शब्दे ॥ हे संत्य संभजनीयाग्ने पापत्वाय त्वां
न रासीय । मे मदीयः स्तोता चानभिमतवचनेन त्वां नाक्रोशयतु । अत एवा-
मतीवा । अमतिरशोभना बुद्धिः । तद्वान् । अपि च दुर्हितः शत्रुर्हे अग्ने अस्माकं
न स्यात् । न भवतु । अत एव पापयाशोभनया बुद्ध्या स न बाधतां ॥

॥ अथ सप्तविंशी ॥

पितुर्न पुत्रः सुभृतो दुराण आ देवा एतु प्र खो हविः ॥ २७ ॥

पितुः । न । पुत्रः । सुऽभृतः । दुरोणे । आ । देवान् । एतु । प्र । नः । हविः ॥ २७ ॥

पितुर्न पुत्रः पितुः पुत्र इवास्माकं सुभृतः सुष्टु भर्ता । यद्वा पित्रा पुत्र इवा-
स्माभिः सम्यग्भृतो हविर्भिः पोषितोऽयमग्निः पुत्र इवास्माकं सुभृतो दुरोणे
यज्ञगृहे देवाना अभिलक्ष्य नोऽस्माकं हविः प्रैतु । प्रगमयतु । यद्वाधिरैतु ।
आगच्छतु । अस्मदीयं हविष्य देवान् प्राप्नोतु ॥

॥ अथाष्टाविंशी ॥

तवाहमम्रं जतिभिर्नेदिष्ठाभिः सचेय जोषमा वसो ।

सदा देवस्य मर्त्यैः ॥ २८ ॥

तव । अहं । अग्ने । जतिऽभिः । नेदिष्ठाभिः । सचेय । जोषं । आ । वसो इति ।

सदा । देवस्य । मर्त्यैः ॥ २८ ॥

हे वसो वासकामे नेदिष्ठाभिरंतिकतमाभिर्ऋजुगामिनीभिर्वा देवस्य तवोतिभी
रक्षाभिर्मर्त्यो मनुष्योऽहं स्तोता सदा सर्वदा जोषमासचेय । प्रीतिमभिसेवेय ॥

॥ अथैकोनचिंशी ॥

तव क्रत्वा सनेयं तव रातिभिरग्ने तव प्रशस्तिभिः ।

त्वामिदाहुः प्रमतिं वसो ममाग्ने हर्षस्व दातवे ॥ २९ ॥

तव । क्रत्वा । सनेयं । तव । रातिऽभिः । अग्ने । तव । प्रशस्तिऽभिः ।

त्वां । इत् । आहुः । प्रऽमतिं । वसो इति । मम । अग्ने । हर्षस्व । दातवे ॥ २९ ॥

हे अग्ने तव क्रत्वा त्वदीयेन परिचरणरूपेण कर्मणा सनेयं । त्वां संभजेयं ।
एतदेव विशदयति । तव रातिभिस्त्वदीयैर्हविर्दानैश्च सनेयं । तथा तव प्रशस्तिभिः
प्रशंसनैः स्तोत्रैश्च त्वां संभजेयं । अस्यैव संभजने किं कारणं तदाह । हे वसो वासकामे
मम स्तोतुः प्रमतिं प्रकृष्टबुद्धिं रक्षकं त्वामित्त्वामेवाहुः । ब्रह्मवादिनः कथयन्ति ।
अतो हे अग्ने दातवे दातुं हर्षस्व । दृष्टो भव । हर्षयुक्तः सन् बहुधनं प्रयच्छेत्यर्थः ॥

पूर्वोक्त एव प्रशस्तुः शस्त्रे प्र स इति प्रगाथो वैकल्पिकोऽनुरूपः । सूच्यते
हि । प्र सो अग्ने तवोतिभिरग्निं वो वृधंतं । आ० ७. ८. । इति ॥

॥ तत्राष्टा सूक्ते चिंशी ॥

प्र सो अग्ने तवोतिभिः सुवीराभिस्तिरते वाजभर्मभिः ।

यस्य त्वं सख्यमावरः ॥ ३० ॥

प्र।सः। अग्ने। तव। ऊतिऽभिः। सुऽवीराभिः। तिरते। वाजभर्मेऽभिः।
यस्य। त्वं। सख्यं। आऽवरः ॥३०॥

हे अग्ने तवोतिभी रक्षाभिः स यजमानः प्रतिरते । प्रवर्धते । ऊतयो वि-
शेष्यते । सुवीराभिः । शोभना वीराः पुत्रादयो यासु तास्तथोक्ताः । वाजभर्मेभिः ।
वाजानामन्नानां बलानां वा भर्मे भरणं यासु तादृशीभिः । हे अग्ने त्वं यस्य
यजमानस्य सख्यं सखित्वं मित्रत्वमावरः अभिवृणोषि स तिरत इत्यन्वयः ॥

॥ इति षष्ठस्य प्रथमे चतुस्त्रिंशो वर्गः ॥

॥ अथैकत्रिंशी ॥

तव द्रप्सो नीलवान्वाश ऋत्विय इंधानः सिष्णो वा ददे ।
त्वं महीनामुषसांमसि प्रियः क्षपो वस्तुषु राजसि ॥३१॥
तव द्रप्सः । नीलऽवान् । वाशः । ऋत्वियः । इंधानः । सिष्णो इति । आ । ददे ।
त्वं । महीनां । उषसां । असि । प्रियः । क्षपः । वस्तुषु । राजसि ॥३१॥

हे सिष्णो ॥ सिषिः सेचनार्थः ॥ सोमेनासिच्यमानाग्रे द्रप्सो द्रवणशीलो
नीलवान् । शकटनीडेऽवस्थानात् तद्वान् । वाशः कांतः शब्दायमानो वा ऋत्विय
ऋतौ वसंतादिकालविशेषे भव इंधानः संदीपयन् । एवंभूतस्तव सोम आददे ।
तुभ्यं होमायाध्वर्युणादीयते । अपि च त्वं महीनां महतीनामुषसां प्रियो मित्र-
भूतोऽसि । उषसि ह्यग्नयो होमाय प्रज्वाल्यन्ते । तथा क्षपः क्षपाया रात्रेः संब-
धिषु वस्तुषु राजसि । प्रकाशसे । यद्वा रात्रिसंबन्धीनि वस्तूनि पदार्थजातानि
त्वं प्रकाशयसि ॥

॥ अथ द्वात्रिंशी ॥

तमागन्म सोभरयः सहस्रमुष्कं स्वभिष्टिमवसे ।

सम्राजं चासदस्यवं ॥३२॥

तं । आ । अगन्म । सोभरयः । सहस्रंऽमुष्कं । सुऽअभिष्टिं । अवसे ।

संऽराजं । चासदस्यवं ॥३२॥

सोभरय ऋषयो वयमवसे रक्षाय तमग्निमागन्म । हविर्भिः स्तुतिभिश्च प्राप्ता
अभूम् । कीदृशं । सहस्रमुष्कं । मुष्णन्ति तमांस्यपहरन्तीति मुष्कानि तेजांसि । बहु-

तेजस्कं स्वभिष्टिं शोभनाभ्येषणं सम्राजं सम्ययाजमानं चासदस्यवं । असदस्युर्नाम
राजर्षिः । तस्य स्तोतव्येन संबन्धिनं ॥

॥ अथ त्रयस्त्रिंशी ॥

यस्य ते अग्ने अन्ये अग्रय उपक्षितो वया इव ।

विपो न द्युम्ना नि युवे जनानां तव क्षत्राणि वर्धयन् ॥ ३३ ॥

यस्य । ते । अग्ने । अन्ये । अग्रयः । उपक्षितः । वयाः इव ।

विपः । न । द्युम्ना । नि । युवे । जनानां । तव । क्षत्राणि । वर्धयन् ॥ ३३ ॥

हे अग्ने यस्य ते तवान्येऽग्रयो वया इव वृक्षस्य शाखा इवोपक्षितः समीपे नि-
वसन्तो भवन्ति जनानां जनिमतां मनुष्याणां मध्येऽहं तस्य तव क्षत्राणि बलानि
स्तुत्या वर्धयन् विपो न । स्तोतृनामैतत् । अन्ये स्तोतार इव द्युम्ना द्योतमाना-
न्यन्नानि यशांसि वा नि युवे । नितरां प्राप्नोमि । त्वत्प्रसादात्त्वमेयमित्यर्थः ॥

॥ अथ चतुस्त्रिंशी ॥

यमादित्यासो अदुहः पारं नयथ मर्त्यं ।

मघोनां विश्वेषां सुदानवः ॥ ३४ ॥

यं । आदित्यासः । अदुहः । पारं । नयथ । मर्त्यं ।

मघोनां । विश्वेषां । सुदानवः ॥ ३४ ॥

हे अदुहोऽद्रोग्धारो हे सुदानवो हे आदित्यासोऽदितेः पुत्रा मित्रादयो मघोनां
हविष्मतां विश्वेषां सर्वेषां मध्ये यं मर्त्यं मनुष्यं यजमानं पारं नयथ आरब्धस्य
कर्मणः समाप्तिं प्रापयथ । स तत्फलं लभत इत्यर्थः ॥

॥ अथ पंचत्रिंशी ॥

यूयं राजानः कं चिच्चर्षणीसहः क्षयंतं मानुषाँ अन्तु ।

वयं ते वो वरुण मिचर्यमन्स्यामेहतस्य रथ्यः ॥ ३५ ॥

यूयं । राजानः । कं । चित् । चर्षणिऽसहः । क्षयंतं । मानुषान् । अन्तु ।

वयं । ते । वः । वरुण । मिच । अर्यमन् । स्याम । इत् । ऋतस्य । रथ्यः ॥ ३५ ॥

हे राजानो राजमाना हे चर्षणीसहः शत्रुभूतानामभिभवितार आदित्या यूयं

मानुषाननु मनुष्यान् यजमानाननु लक्ष्य क्षयंतं क्षपयंतं कं चित् कमपि शशुवर्ग-
मभिभवथेति शेषः । यद्वा मनुष्येषु यजमानेषु क्षयंतं स्तुतीनामीश्वरं कं चित्
कमपि स्तोतारं मा यूयं गच्छत । हे वरुण हे मित्र हे अर्यमन् ते तादृशा वयं
वो युष्माकं संबंधिन ऋतस्य यज्ञस्य रथ्यः स्याम । नेतारो भवेम ॥

॥ अथ षट्त्रिंशी ॥

अदान्मे पौरुकुत्स्यः पंचाशतं चसदस्युर्वधूनां ।

मंहिष्ठो अर्यः सत्पतिः ॥३६॥

अदात् । मे । पौरुऽकुत्स्यः । पंचाशतं । चसदस्युः । वधूनां ।

मंहिष्ठः । अर्यः । सत्पतिः ॥३६॥

इदमादिकेन प्रगाथेन चसदस्योदानमृषिः प्रशंसति । पौरुकुत्स्यः पुरुकुत्सपुत्र-
स्त्वसदस्युर्मे मह्यं वधूनां पंचाशतमदात् । दत्तवान् । कीदृशः । मंहिष्ठो दानृत-
मोऽर्योऽभिगंतव्यः स्वामी वा सत्पतिः सतां श्रेष्ठानां स्तोतृणां पालयिता ॥

॥ अथ सप्तत्रिंशी ॥

उत मे प्रयियोर्वयियोः सुवास्वा अधि तुग्वनि ।

तिसृणां सप्ततीनां श्यावः प्रणेता भुवद्भसुर्दियानां पतिः ॥३७॥

उत । मे । प्रयियोः । वयियोः । सुऽवास्वाः । अधि । तुग्वनि ।

तिसृणां । सप्ततीनां । श्यावः । प्रऽनेता । भुवत् । वसुः । दियानां । पतिः ॥३७॥

॥ इति षष्ठस्य प्रथमे पंचत्रिंशो वर्गः ॥

आ गतेति षड्विंशत्युचमष्टमं सूक्तं काण्वस्य सौभरेरार्षे मारुतं प्रथमाद्ययुजः
ककुभो द्वितीयादियुजः सतोबृहत्यः । अनुक्रम्यते हि । आ गंत षड्विंशतिर्मारुत-
मिति । गतो विनियोगः ॥

॥ तच्च प्रथमा ॥

आ गंता मा रिषण्यत प्रस्थावानो मापं स्थाता समन्यवः ।

स्थिरा चिन्मयिष्णवः ॥१॥

आ । गंत । मा । रिषयत । प्रऽस्थावानः । मा । अर्प । स्थात । सऽमन्यवः ।
स्थिरा । चित् । नमयिष्णवः ॥ १ ॥

हे प्रस्थावानो गमनशीला यूयं मरुत आगंत । आगच्छत । मा रिषयत ।
अनागमनेनास्मान्मा हिंस्र । हे समन्यवः समानतेजस्काः समानक्रोधा वा स्थिरा
चित् स्थिराणि दृढान्यपि पर्वतादीनि हे नमयिष्णवो नमनशीलाः कंपयितारो
मापस्थात । अस्मत्तोऽपेत्यान्यच मा तिष्ठत । अस्मास्वेव तिष्ठतेत्यर्थः ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

वी॒कुप॒विभिर्म॑रुत ऋ॒भुक्ष॑ण॒ आ रु॒द्रासः॑ सु॒दीति॑भिः ।
इ॒षा नो॑ अ॒द्या ग॑ता पु॒रुस्पृ॑हो य॒ज्ञमा सो॑भरी॒यवः॑ ॥ २ ॥
वी॒कुप॒विऽभिः॑ । म॒रुतः॑ । ऋ॒भुक्ष॑णः । आ । रु॒द्रासः॑ । सु॒दीति॑ऽभिः ।
इ॒षा । नः॑ । अ॒द्य । आ । ग॒त । पु॒रुऽस्पृ॑हः । य॒ज्ञं । आ । सो॑भरी॒ऽयवः॑ ॥ २ ॥

हे ऋभुक्षणो महान्त उरुभासमाननिवासा वा हे रुद्रासो रुद्रा रुद्रपुत्रा ईदृशा
हे मरुतः सुदीतिभिः शोभनदीप्तिकैर्वीकुपविभिः । रथनेमयः पवयः । वीकु दृढाः
पवयो येषु तादृशै रथैरागत । आगच्छत । एतदेव विवृणोति । हे पुरुस्पृहो बहुभिः
स्पृहणीया ईप्सितव्याः सोभरीयवः सोभरिमृधिं मां कामयमाना नोऽस्माकं यज्ञं
प्रत्यद्येदानीमिषान्नेन सहागच्छत । आ पूरणः ॥

॥ अथ तृतीया ॥

वि॒द्या हि रु॒द्रिया॑णां शु॒ष्ममु॑यं म॒रुतां॑ शिमी॒वतां॑ ।
वि॒ष्णोरे॒षस्य॑ मी॒ळहुषां॑ ॥ ३ ॥
वि॒द्य । हि । रु॒द्रिया॑णां । शु॒ष्मं । उ॒यं । म॒रुतां॑ । शिमी॑ऽवतां ।
वि॒ष्णोः । ए॒षस्य॑ । मी॒ळहुषां॑ ॥ ३ ॥

रुद्रियाणां रुद्रपुत्राणां शिमीवतां कर्मवतां विष्णोर्ष्याप्तस्यैषस्यैषणीयस्य वृष्ट्यु-
दकस्य मीळहुषां सेकृणां मरुतामुपमुद्रूणं शुष्मं बलं विद्य हि । जानीमः खलु ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

वि द्वीपानि पापतन्निष्ठदुष्कुनोभे युजंत रोदसी ।

प्र धन्वानिरत शुभखादयो यदेज्य स्वभानवः ॥४॥

वि । द्वीपानि । पापतन् । तिष्ठत् । दुष्कुना । उभे इति । युजंत । रोदसी इति ।

प्र । धन्वानि । ऐरत । शुभखादयः । यत् । एज्य । स्वभानवः ॥४॥

द्वीपानि द्वयोः पार्श्वयोरपि येषु तान्युदमध्यस्थलानि ॥ अंतरूपसर्गेभ्योऽप
 ईत् । पा० ६. ३. ९७. । इतीत्वं । ऋक्पूरित्यादिनाकारः समासांतः ॥ तानि च वि
 पापतन् । अत्यर्थं मरुद्भेगेन विपतन्ति । तिष्ठत् स्थावरं चान्यद्वृक्षजातं दुष्कुना
 दुःखेन युज्यते । उभे रोदसी द्यावापृथिव्यावपि युजंत । ते मरुतः स्वागमनजनितेन
 कंपनेन योजयन्ति । परोऽर्धर्चः परोक्षकृतः । धन्वानि गमनशीलान्युदकानि च
 प्रैरत । प्रगच्छन्ति । हे शुभखादयः शोभनायुधाः शोभनहविष्का वा हे स्वभानवः
 स्वायत्तदीप्तयो यूयं यद्यदेज्य कंपयथ तदैतत्पूर्वोक्तं सर्वं निष्पाद्यत इत्यर्थः ॥

॥ अथ पंचमी ॥

अच्युता चिद्धो अज्मन्ना नानंदति पर्वतासो वनस्पतिः ।

भूमिर्यामेषु रेजते ॥५॥

अच्युता । चित् । वः । अज्मन् । आ । नानंदति । पर्वतासः । वनस्पतिः ।

भूमिः । यामेषु । रेजते ॥५॥

हे मरुतो वो युष्माकमज्मन्ना गमने सत्यच्युता चित् व्यावयितुमशक्या
 अपि पर्वतासः पर्वता मेघा गिरयो वा वनस्पतिः ॥ जातावेकवचनं ॥ वनस्पतयो
 वृक्षाश्च नानंदति । अभितो भृशं शब्दायन्ते । अपि च यामेषु युष्मदीयेषु गमनेषु
 निमित्तेषु भूमिः पृथिवी च रेजते । कंपते ॥

॥ इति षष्ठस्य प्रथमे षट्तिंशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

अमाय वो मरुतो यातवे द्यौर्जिहीत उत्तरा बृहत् ।

यच्चा नरो देदिशते तनूषा त्वक्षांसि बाह्वोजसः ॥६॥

अमाय । वः । मरुतः । यातवे । द्यौः । जिहीति । उत्तरा । बृहत् ।

यच । नरः । देदिशते । तनूषु । आ । त्वक्षांसि । बाह्वोऽञ्जसः ॥ ६ ॥

हे मरुतो वो युष्माकममाय बलाय यातवे यातुं द्यौर्ध्रुलोको बृहदंतरिक्षं
विमृज्योऽरोऽततरा जिहीते । गच्छति । युष्मदागमनाग्नीता सती युष्मदीयमां-
तरिक्षं स्थानं परित्यज्योर्ध्रुं पालयत इत्यर्थः । यच यस्मिन्नंतरिक्षे बाह्वोऽञ्जसः ।
बाह्वोरोजो बलं येषां तादृशः । नरो नेतारो मरुतस्त्वक्षांसि दीप्ताभ्यभरणानि
तनूष्वात्मीयेषु शरीरेष्वादेदिशते आदिष्टानि धृतानि कुर्वन्ति । यच्चा तनूषु विस्तृतास्तु
मेघस्थास्वप्सु त्वक्षांसि तनूकृतानि तीक्ष्णीकृतान्यायुधानि मेघोन्नेदनायादेदिशते
पुनः पुनरादिशन्ति तद्बृहदंतरिक्षं जिहीत इत्यन्वयः ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

स्वधामनु श्रियं नरो महि त्वेषा अमवन्तो वृषस्पवः ।

वहन्ते अहुतस्पवः ॥ ७ ॥

स्वधां । अनु । श्रियं । नरः । महि । त्वेषाः । अमवन्तः । वृषस्पवः ।

वहन्ते । अहुतस्पवः ॥ ७ ॥

नरो नेतारो मरुतः स्वधामनु । स्वधेत्यन्ननाम । हविलक्षणमन्नमनुलक्ष्य श्रियं
शोभां महि महत्प्रौढं वहन्ते । धारयन्ति । कीदृशः । त्वेषा दीप्ता अमवन्तो बलवन्तो
वृषस्पवो वर्षणरूपा अहुतस्पवोऽकुटिलरूपाश्च ॥

॥ अथाष्टमी ॥

गोभिर्वाणो अज्यते सोभरीणां रथे कोशे हिरण्यये ।

गोबन्धवः सुजातासं इषे भुजे महांतो नः स्पर्से नु ॥ ८ ॥

गोभिः । वाणः । अज्यते । सोभरीणां । रथे । कोशे । हिरण्यये ।

गोऽबन्धवः । सुऽजातासं । इषे । भुजे । महांतः । नः । स्पर्से । नु ॥ ८ ॥

सोभरीणामृषीणां गोभिः शयैः स्तुतिलक्ष्यैर्वाणो मरुषीणाज्यते । अज्यते ।
प्रकटीक्रियते । कुच । हिरण्यये रथे कोशे कोशवबेष्टिते मध्यदेशे । यच्चा गोभिर्गो-
तृभिर्गोमातृकैर्वा मरुन्निर्वाणोऽज्यते । अज्यते । सोभरीणां ज्ञानायेदृशे रथे वाद्यत

इत्यर्थः । अपि च गोबन्धवो गोमातृकाः सृजातासः शोभनजन्मानो महान्तो महानुभावास्ते मरुतो नोऽस्माकमिषेऽन्नाय भुजे भोगाय स्पर्से प्रीत्यै च बलनाय वा नु क्षिप्रं भवन्ति शेषः ॥

॥ अथ नवमी ॥

प्रति वो वृषदंजयो वृष्णे शर्धाय मारुताय भरध्वं ।

हव्या वृषप्रयाव्णे ॥ ९ ॥

प्रति । वः । वृषत् अंजयः । वृष्णे । शर्धाय । मारुताय । भरध्वं ।

हव्या । वृषऽप्रयाव्ने ॥ ९ ॥

हे वृषदंजयो वृषता वर्षकेण सोमेनाजंतः सिंचन्तोऽर्ध्वयवो वो यूयं वृष्णे वर्षिषे मारुताय मरुत्संघरूपाय शर्धाय बलाय हव्यानि हवींषि प्रतिभरध्वं । आहवनीयं प्रति हरत । शर्धं विशेष्यते । वृषप्रयाव्णे । वृषाणः सेक्कारः प्रयावानः प्रकृष्टं गंतारो मरुतो यस्मिन् तत्तथोक्तं । तस्मै ॥

॥ अथ दशमी ॥

वृषणश्चेन मरुतो वृषप्सुना रथेन वृषनाभिना ।

आ श्येनासो न पक्षिणो वृथा नरो हव्या नो वीतये गत ॥ १० ॥

वृषणश्चेन । मरुतः । वृषऽप्सुना । रथेन । वृषऽनाभिना ।

आ । श्येनासः । न । पक्षिणः । वृथा । नरः । हव्या । नः । वीतये । गत ॥ १० ॥

हे नरो नेतारो मरुतो वृषणश्चेन वृषभिः सेचनसमर्थैरश्वैरुपेतैः वृषप्सुना वर्षकरूपयुक्तेन वृषनाभिना । नाभिश्चक्रच्छिद्रं । वर्षकनाभियुक्तेन रथेन नोऽस्माकं हव्यानि हवींषागत । आगच्छत । वृथानायासेनैव वीतये भक्ष्यणार्थं ॥ तच्च दृष्टान्तः । श्येनासो न पक्षिणः । श्येनाः शंसनीयगतयः पक्षिणो यथा शीघ्रमागच्छन्ति तद्वदनायासेन शीघ्रमागच्छतेत्यर्थः ॥

॥ इति षष्ठस्य प्रथमे सप्तचिंशो वर्गः ॥

॥ अथैकादशी ॥

समानमंज्येषां वि भ्राजन्ते रुक्मासो अधि बाहुषु ।

दर्विद्युतनृष्टयः ॥ ११ ॥

समानं । अंजि । एषां । वि । भाजंते । रुक्मासः । अधि । बाहुषु ।

दविद्युतति । ऋष्टयः ॥ ११ ॥

एषां मरुतामंजि रूपाभिष्यञ्जकमाभरणं समानमेकविधमेव । एतदेवाह । रुक्मासो रुक्मा दीप्यमानाः सुवर्णमया हारा वि भाजंते । वस्त्रः स्थलेषु विशेषेण दीप्यते । तथा बाहुष्वधि अंसेष्वृष्टयः शक्त्वादीन्यायुधानि दविद्युतति । अन्यर्थे द्योतंते ॥

॥ अथ द्वादशी ॥

त उयासो वृषण उयबाहवो नकिष्टनूषु येतिरे ।

स्थिरा धन्वान्यायुधा रथेषु वोऽनीकेष्वधि श्रियः ॥ १२ ॥

ते । उयासः । वृषणः । उयऽबाहवः । नकिः । तनूषु । येतिरे ।

स्थिरा । धन्वानि । आयुधा । रथेषु । वः । अनीकेषु । अधि । श्रियः ॥ १२ ॥

उयास उद्गूणाः सर्वकार्येषूद्यता वृषणो वर्षितार उयबाहव उद्गूणबाहुकास्ते मरुतस्तनूष्वात्मीयेषु शरीरेषु नकिर्येतिरे । रक्षणाय न प्रयतंते । न हि कश्चित्तेषां शरीराणि बाधितुं शक्नोति येन यत्नः क्रियेत । परोऽर्धर्चः प्रत्यक्षकृतः । हे मरुतो वो युष्माकं रथेषु धन्वानि धनूंष्यायुधान्यायोधनानि वाणादीनि च स्थिरा स्थिराणि दृढतराणि संति । अत एव कारणादनीकेष्वधि सेनामुखेषु श्रियो जयसंपदो युष्माकं भवन्ति ॥

॥ अथ त्रयोदशी ॥

येषामर्णो न सप्रथो नाम त्वेषं शश्वतामेकमिह्वजे ।

वयो न पित्र्यं सहः ॥ १३ ॥

येषां । अर्णोः । न । सऽप्रथः । नाम । त्वेषं । शश्वतां । एकं । इत् । भुजे ।

वयः । न । पित्र्यं । सहः ॥ १३ ॥

अर्णो न उदकमिव सप्रथः सर्वतः पृषु विस्तीर्णो त्वेषं दीप्तं शश्वतां बहूनां येषां मरुतामीदृशं नाम मरुत इति नामधेयमेकमिदेकमेवासहायमेव सत् भुजे स्तोतृणां भोगाय भवति । तच्च दृष्टांतः । सहः प्रसहनशीलं पित्र्यं पितुरागतं वयो न अन्नमिव । यथा तद्विसंभेण भोगाय भवति तथेत्यर्थः । तानित्युत्तर-
चैकवाक्यता ॥

॥ अथ चतुर्दशी ॥

तान्वंदस्व मरुतस्ताँ उप स्तुहि तेषां हि धुनीनां ।

अराणां न चरमस्तदेषां दाना मूहा तदेषां ॥ १४ ॥

तान् । वंदस्व । मरुतः । तान् । उप । स्तुहि । तेषां । हि । धुनीनां ।

अराणां । न । चरमः । तत् । एषां । दाना । मूहा । तत् । एषां ॥ १४ ॥

हे अंतरात्मन् तान्पूर्वोक्तगुणान्मरुतो वंदस्व । प्रणम । तानेवोपेत्य स्तुहि ।
हि यस्मात् धुनीनां कंपयितृणां तेषां मरुतां वयं शेषभूताः स्म । अराणामर्याणां
स्वामिनां यथा चरमो हीनः सेवकः शेषभूतस्तद्वत् । तत्तस्मादेषां मरुतां दाना
दानानि मूहा महत्त्वेन युक्तान्यस्माकं भवन्ति । तदेषामिति द्विरुक्तिरादरात्
पदपूरणार्था वा ॥

॥ अथ पंचदशी ॥

सुभगः स व जतिष्वास पूर्वास मरुतो व्युष्टिषु ।

यो वा नूनमुतासति ॥ १५ ॥

सुऽभगः । सः । वः । जतिषु । आस । पूर्वास । मरुतः । विऽउष्टिषु ।

यः । वा । नूनं । उत । असति ॥ १५ ॥

हे मरुतो वो युष्माकमूतिषु रक्षास सतीषु स स्तोता सुभग आस । शोभनधनो
भवति ॥ अस्तेष्छांदसो भूभावाभावः ॥ यद्वा सुभग आस । दीप्यते ॥ अस गतिदी-
प्तादानेषु ॥ कदेति चेदुच्यते । पूर्वास व्युष्टिषु पूर्वेषुऽतीतेषु विवासितेषु दिवसेषु ।
यद्वा पूर्वास्वागामिनीषु व्युष्टिषूषःसु । उषःकालोपलक्षितेषु दिवसेषु । उतापि
च यो मनुष्यः स्तोता यष्टा वा नूनमवश्यमसति युष्माकं भवति ॥ अस्तेष्छांदसः
शपो लुगभावः ॥ स सुभग इत्यन्वयः ॥

॥ इति षष्ठस्य प्रथमेऽष्टाचिंशो वर्गः ॥

॥ अथ षोडशी ॥

यस्य वा यूयं प्रति वाजिनो नर आ हव्या वीतये गय ।

अभि ष शुचैरुत वाजसातिभिः सुम्नी वो धूतयो नशत् ॥ १६ ॥

यस्य । वा । यूयं । प्रति । वाजिनः । नरः । आ । हव्या । वीतये । गय ।
अभि । सः । द्युक्षैः । उत । वाजसातिऽभिः । सुक्ता । वः । धूतयः । नशत् ॥ १६ ॥

हे नरो नेतारो मरुतो यूयं यस्य वा यस्य च वाजिनो हविष्मती यजमानस्य
हव्या हव्यानि हवीषि प्रति वीतये भक्षणायागय आगच्छष स यजमानो हे धूतयः
कंपयितारो मरुतो द्युक्षैर्द्योतमानैरक्षैर्यशोभिर्वा उतापि च वाजसातिभिर्वाजानां
संभजनैश्च वो युष्माकं संबंधीनि सुखान्यभि नशत् । अभितो व्याप्नोति ॥

॥ अथ सप्तदशी ॥

यथा रुद्रस्य सूनवो दिवो वशंत्यसुरस्य वेधसः ।

युवानस्तथेदसत् ॥ १७ ॥

यथा । रुद्रस्य । सूनवः । दिवः । वशंति । असुरस्य । वेधसः ।

युवानः । तथा । इत् । असत् ॥ १७ ॥

रुद्रस्य दुःखद्रावयितुरीश्वरस्य सूनवः पुत्रा असुरस्योदकानां क्षेपुर्मघस्य वेधसो
विधातारः । यद्वासवः प्राणाः । तान् राति ददातीत्यसुरं वृष्टिजलं । तस्य कर्तारः ।
युवानो नित्यतरुणा ईदृशा मरुतो दिवोऽंतरिक्षादागत्य यथा येन प्रकारेण वशंति
अस्मान् कामयन्ते तथेत्तेनैव प्रकारेणासत् । इदं स्तोत्रं भवतु ॥ वष्टेष्ट्यांदसः शपो
लुगभावः ॥

॥ अथाष्टादशी ॥

ये चाहंति मरुतः सुदानवः स्मन्मीळहुषश्चरंति ये ।

अतश्चिदा न उप वस्यसा हृदा युवान आ ववृध्वं ॥ १८ ॥

ये । च । अहंति । मरुतः । सुऽदानवः । स्मत् । मीळहुषः । चरंति । ये ।

अतः । चित् । आ । नः । उप । वस्यसा । हृदा । युवानः । आ । ववृध्वं ॥ १८ ॥

सदानवः शोभनदाना ये च यजमाना मरुतो देवानहंति पूजयन्ति । ये च
मीळहुषः सेकृन्मरुतः स्मत् प्रशस्तं चरन्ति हविर्भिः प्रचरन्ति यजन्ति । यत एवम-
तोऽपि कारणात्तानुभयविधाजोऽस्माना अभिलक्ष्य वस्यसा वसीयसा वस-
मत्तमेन हृदा हृदयेन हे युवानो मरुत उपववृध्वं । उपेत्याभिसंभजत ॥

॥ अथैकोनविंशी ॥

यूनं ऊ षु नविष्टया वृष्णः पावकाँ अभि सोभरे गिरा ।

गाय गा इव चर्कृषत् ॥ १९ ॥

यूनः । ऊं इति । सु । नविष्टया । वृष्णः । पावकान् । अभि । सोभरे । गिरा ।

गाय । गाऽइव । चर्कृषत् ॥ १९ ॥

हे सोभरे यूनो नित्यतरुणान् वृष्णो वर्षिष्ठान् पावकान् तान्मरुतो नविष्ट-
यातिशयेनाभिनवया गिरा वाचा स्तुतिरूपया सु शोभनमभिगाय । अभिष्टुहि ।
चर्कृषत् पुनः पुनः कृषन् कृषीवलो गा इव । स यथा यूनः शक्ताननदुहः
स्तौति तच्चत् ॥

॥ अथ विंशी ॥

साहा ये संति मुष्टिहेव हव्यो विश्वास पृत्सु होतृषु ।

वृष्णश्चंद्राच्च सुश्रवस्तमान् गिरा वंदस्व मरुतो अहं ॥ २० ॥

साहाः । ये । संति । मुष्टिहाऽइव । हव्यः । विश्वास । पृत्ऽसु । होतृषु ।

वृष्णः । चंद्रान् । न । सुश्रवःऽतमान् । गिरा । वंदस्व । मरुतः । अहं ॥ २० ॥

विश्वास सर्वास पृत्सु पृतनास युद्धेषु होतृष्वाह्वानशीलेषु योद्धृषु च ये मरुतः
साहाः संति अभिभवितारो भवन्ति हव्यो ह्वातव्यो मुष्टिहेव । मुष्टिभिरेव हन्तीति
मुष्टिहा मल्लः । स इव । नेति संप्रत्यर्थे । न संप्रति वृष्णो वर्षितृन् चंद्रानाह्वा-
दकान् सुश्रवस्तमानतिशयेन शोभनयशस्कान् तान्मरुतोऽहं मरुत एव गिरा
वाचा वंदस्व । स्तुहि ॥

॥ इति षष्ठस्य प्रथम एकोनचत्वारिंशो वर्गः ॥

॥ अथैकविंशी ॥

गार्वाक्षिह्वा समन्यवः सजात्येन मरुतः सबंधवः ।

रिहते ककुभो मिथः ॥ २१ ॥

गार्वः । चित् । घ । सऽमन्यवः । सऽजात्येन । मरुतः । सऽबंधवः ।

रिहते । ककुभः । मिथः ॥ २१ ॥

हे समन्यवः समानतेजस्काः समानक्रोधा वा हे मरुतो गावश्चित् गावश्च
युष्मन्मातृभूताः सजात्येन समानजातित्वेन संबंधवः समानबंधुकाः सत्यः ककुभो
दिशः प्राच्यादिदिग्भागान् प्राप्य मिथः परस्परं रिहते । लिहन्ति । घेति पूरकः ॥

॥ अथ द्वाविंशी ॥

मर्तेऽश्विबो नृतवो रुक्मवक्षस उर्प भ्रातृत्वमायति ।

अधि नो गात मरुतः सदा हि व आपित्वमस्ति निधुवि ॥ २२ ॥

मर्तेः । चित् । वः । नृतवः । रुक्मऽवक्षसः । उर्प । भ्रातृत्वं । आ । अयति ।

अधि । नः । गात । मरुतः । सदा । हि । वः । आपिऽत्वं । अस्ति । निऽधुवि ॥ २२ ॥

हे नृतवो नृत्यन्तो हे रुक्मवक्षसः । रोचमानमाभरणं रुक्मं वक्षसि येषां ते
तथोक्ताः । ईदृश हे मरुतो मर्तेश्चित् मनुष्योऽपि स्तोता वो युष्माकं भ्रातृत्वं
सखित्वमा अभिमुख्येनोपायति । उपगच्छति । अतो नोऽस्मान् मनुष्यान् स्तो-
तृनधिगात । अधिब्रूत । अस्मत्पक्षपातवचना भवत । हि यस्माच्चो युष्माक-
मापित्वं बंधुत्वं निधुवि नितरां धारयितव्ये स्तोत्रे यज्ञे वा सदा सर्वदास्ति विद्यते
तस्मादित्यर्थः ॥

॥ अथ त्रयोविंशी ॥

मरुतो मारुतस्य न आ भेषजस्य वहत सुदानवः ।

यूयं सखायः सप्तयः ॥ २३ ॥

मरुतः । मारुतस्य । नः । आ । भेषजस्य । वहत । सुऽदानवः ।

यूयं । सखायः । सप्तयः ॥ २३ ॥

हे सुदानवः शोभनदाना हे सखायः समानख्याना हे सप्तयः सर्पणशीला
मरुतो नोऽस्माकं मारुतस्य भेषजस्य मरुत्संबन्धि भेषजमौषधं यूयमावहत ।
आनयत ॥

॥ अथ चतुर्विंशी ॥

याभिः सिंधुमवथ याभिस्तूर्वथ याभिर्देशस्यथा क्रिर्वि ।

मयो नो भूतोतिभिर्मयोभुवः शिवाभिरसचच्चिषः ॥ २४ ॥

याभिः । सिंधुं । अर्वथ । याभिः । तूर्वथ । याभिः । दशस्यथ । क्रिविं ।

मयः । नः । भूत । ऊतिऽभिः । मयऽभुवः । शिवाभिः । असचऽद्विषः ॥ २४ ॥

हे मरुतो याभिरूतिभिः सिंधुं समुद्रमवथ रक्षथ । याभिश्च तूर्वथ स्तोतृणां शत्रून् हिंस्य ॥ तूर्वी हिंसार्थः ॥ याभिश्च क्रिविं कूपं तृणजे गोतमाय दशस्यथ प्रयच्छथ । हे मयोभुवो मयसः सुखस्य भावयितारो हे असचद्विषोऽसक्तशत्रवः शत्रुरहिताः शिवाभिः कल्याणीभिः सर्वाभिरूतिभी रक्षाभिर्नोऽस्माकं मयः सुखं भूत । भावयत । उत्पादयत । यद्वा भू प्राप्नो । प्रापयत ॥

॥ अथ पंचविंशी ॥

यत्सिंधौ यदसिक्त्र्यां यत्समुद्रेषु मरुतः सुबर्हिषः ।

यत्पर्वतेषु भेषजं ॥ २५ ॥

यत् । सिंधौ । यत् । असिक्त्र्यां । यत् । समुद्रेषु । मरुतः । सुऽबर्हिषः ।

यत् । पर्वतेषु । भेषजं ॥ २५ ॥

हे सुबर्हिषः शोभनयज्ञा मरुतः सिंधावेतत्संज्ञे स्यंदनशीले नदे यज्ञेषज-
मस्ति । यच्चासिक्त्र्यां । यच्च समुद्रेषु जलधिषु । यच्च पर्वतेषु भेषजं विद्यते तत्सर्वं
भेषजं पश्यंत इत्युत्तरयैकवाक्यता ॥

॥ अथ षड्विंशी ॥

विश्वं पश्यंतो विभृथा तनूष्वा तेना नो अधि वोचता ।

क्षमा रपो मरुत आतुरस्य न इष्कर्ता विहुतं पुनः ॥ २६ ॥

विश्वं । पश्यंतः । विभृथ । तनूषु । आ । तेन । नः । अधि । वोचत ।

क्षमा । रपः । मरुतः । आतुरस्य । नः । इष्कर्त । विऽहुतं । पुनरिति ॥ २६ ॥

विश्वं सर्वं पूर्वोक्तं भेषजं पश्यंतो जानंतो यूयं तनूष्वस्मदीयेषु विषयेष्वाविभृथ ।
आहरथ । आहृतेन च तेन नोऽस्मानधिवोचत । अधिब्रूत । चिकित्सतेत्यर्थः ।
अपि च हे मरुतो नोऽस्माकं मध्य आतुरस्य रोगिणो रपः । पापनामैतत् ।
रपसः पापफलस्य रोगस्य क्षमा क्षातिर्यथा भवति तथा विहुतं विबाधितमंगं
पुनरिष्कर्त । निःशेषेण संपूर्णं कुरुत ॥ निसो नलोपच्छांदसः । करोतेर्लोऽटि

छांदसो विकरणस्य लुक् । तन्ननन्ननथनाथेति तशब्दस्य तवादेशः । अत एवो-
पसर्गसमुदायो नावगृह्यते ॥

॥ इति षष्ठस्य प्रथमे चत्वारिंशो वर्गः ॥

॥ इत्यष्टमे मंडले तृतीयोऽनुवाकः ॥

वेदार्थस्य प्रकाशेन तमो हार्दं निवारयन् ।

पुमर्थोऽथतुरो देयाद्विद्यातीर्थमहेश्वरः ॥

इति श्रीमद्राजाधिराजपरमेश्वरवैदिकमार्गप्रवर्तकश्रीवीरबुद्धभूपालसाम्राज्यधुरं-
धरेण सायणाचार्येण विरचिते माधवीये वेदार्थप्रकाशे ऋक्संहिताभाषे
षष्ठाष्टके प्रथमोऽध्यायः समाप्तः ॥

यस्य निःश्वसितं वेदा यो वेदेभ्योऽखिलं जगत् ।

निर्ममे तमहं वंदे विद्यातीर्थमहेश्वरं ॥

चतुर्थेऽनुवाके दश सूक्तानि । तत्र वयमु त्वामित्यष्टादशर्चं प्रथमं सूक्तं । अचा-
नुक्रमणिका । वयमु ब्रूनांत्ये वृचे चित्रस्य दानस्तुतिरिति । ऋषिश्चान्यस्मादिति
परिभाषया काण्वः सौभरिर्ऋषिः । काकुभं प्रागाथं हेत्युक्तत्वादस्यापि सूक्तस्यायुजः
ककुभो युजः सतोवृहत्यः । अंत्ये वृचे चित्रस्य दानं देवता । शिष्टा ऐंध्यः ॥ सूक्तवि-
नियोगो लिंगिकः ॥ उक्थ्ये ब्राह्मणाच्छंसिशस्त्रे वयमु त्वामिति प्रगाथः स्तोत्रियः ।
सूचितं च । वयमु त्वामपूर्य्य यो न इदमिदं पुरेति प्रगाथौ । आ० ७. ८. । इति ॥
आभिष्वविकेषूक्थ्येष्वपि तृतीयसवने ब्राह्मणाच्छंसिनो वैकल्पिकोऽयं स्तोत्रियः
प्रगाथः । सूचमुक्तं ॥ अस्मिन्नेव शस्त्रे त्वं न इंद्रा भरेति प्रगाथो यदा स्तोत्रिय-
स्तदा वयमु त्वेत्यनुरूपतृचस्याद्या । सूचितं च । वयमु त्वामपूर्य्य यो न इदमिदं
पुरा याहीम इंद्रव इति समाहार्योऽनुरूपः । आ० ७. ८. । इति ॥

॥ तस्मिन् सूक्ते प्रथमा ॥

वयमु त्वामपूर्य्य स्थूरं न कश्चिन्नरतोऽवस्यवः ।

वाजे चित्रं हवामहे ॥ १ ॥

व॒यं । उ॒ं इति॑ । त्वां । अ॒पू॒र्य॒ । स्थू॒रं । न । क॒त् । चि॒त् । भ॒र॑न्तः । अ॒व॒स्य॒वः ।
वा॒जे । चि॒चं । ह॒वा॒म॒हे ॥ १ ॥

हे अपूर्य्य चिषु सवनेषु प्रादुर्भूतत्वादभिनवेन्द्र भरन्तः सोमलक्षणैरन्नैस्त्वां पोष-
यन्तो वयं वाजे । वाजन्ति गच्छन्ति योद्धारोऽचेति वाजयन्त्यायुधान्यचेति वा वाजः
संयामः । तस्मिन् चिचं चायनीयं विविधरूपं त्वामु त्वामेवावस्यवो रक्षणमात्मन
इच्छन्तः संतो हवामहे । त्वामाह्वयामः । तच्च दृष्टान्तः । स्थूरं न । यथा भरन्तो व्रीह्या-
दिभिर्गृहं पूरयन्तो जना वाजेऽन्नविषये स्थूरं स्थूलं गुणाधिकं कञ्चित् कञ्चित्
मानवं यथाह्वयन्ति तद्वत् ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

उ॒पं त्वा॒ कर्म॑न्वृ॒तये॒ स नो॒ युवो॒यश्च॑क्राम॒ यो धृ॒षत् ।
त्वामि॒च्छवि॒तारं॑ व॒वृम॑हे सखा॒य इ॒न्द्र सान॑सिं ॥ २ ॥
उ॒पं । त्वा॒ । कर्म॑न् । उ॒तये॑ । सः । नः । यु॒वा । उ॒यः । च॒क्राम॑ । यः । धृ॒षत् ।
त्वां । इ॒त् । हि । अ॒वि॒तारं॑ । व॒वृम॑हे । सखा॒यः । इ॒न्द्र । सान॑सिं ॥ २ ॥

प्रथमपादः प्रत्यक्षकृतः । हे इन्द्र कर्मन्वृत्तोमादिकर्मण्यूतये रक्षणाय त्वा
त्वामुपगच्छामः । द्वितीयः पादः परोक्षकृतः । य इन्द्रो धृषत् धृष्णोति शत्रून्भि-
भवति ॥ जिधृषा प्रागल्भ्ये । बहुलं छंदसीति शप्रत्ययः ॥ युवा तरुण उय उद्गूः
स इन्द्रो नोऽस्मान् प्रति चक्राम । आगच्छतु । यद्वा चक्राम । अस्मानुत्साहयुक्तान्
करोतु ॥ क्रमतेः सर्गार्थे व्यत्ययेन परस्मैपदं । पा० १. ३. ३८. ॥ परोऽर्धर्चः प्रत्य-
क्षकृतः । सखायः समानख्याना बंधुभूता वा वयं सानसिं ॥ वन षण् संभक्तौ ॥
संभजनीयमवितारं सर्वस्य रक्षितारं त्वामित् त्वामेव ववृमहे । वृणीमहे । संभ-
जामहे ॥ हिः प्रसिद्धौ । हियोगादनिघातः ॥

॥ अथ तृतीया ॥

आ या॒हीम॑ इ॒न्द्रोऽश्व॑प॒ते गो॑प॒त उ॒र्वरा॑प॒ते ।
सोमं॑ सोम॒पते॒ पिब॑ ॥ ३ ॥
आ । या॒हि । इ॒मे । इ॒न्द्रः । अ॒श्वऽप॑ते । गोऽप॑ते । उ॒र्वरा॑प॒ते ।
सोमं॑ । सोम॒ऽप॑ते । पि॒ब ॥ ३ ॥

अश्वपतेऽश्वानां स्वामिन् गोपते गवां पालयितरुर्वरापते । सर्वसस्याद्या
भूमिरुर्वरा । तस्याः पते हे इंद्र इंद्रवः सोमा इमे भवदीयाः । तदर्थमभिषुता
इत्यर्थः । तस्मादायाहि । आगच्छ । आगत्य सोमपते हे इंद्र सोमं पिब ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

वयं हि त्वा बंधुमंतमबंधवो विप्रास इंद्र येमिम ।
या ते धामानि वृषभ तेभिरा गहि विश्वेभिः सोमपीतये ॥४॥
वयं । हि । त्वा । बंधुऽमंतं । अबंधवः । विप्रासः । इंद्र । येमिम ।
या । ते । धामानि । वृषभ । तेभिः । आ । गहि । विश्वेभिः । सोमऽपीतये ॥४॥

हे इंद्र अबंधवो बंधुरहिता विप्रासो मेधाविनो वयं बंधुमंतं बंधुभिर्देवैरंगि-
रोभिर्वा तद्वतं त्वा त्वां । हिरवधारणे । त्वामेव येमिम । बंधुत्वेन नियच्छाम ॥
यच्छतेर्लिटि रूपं ॥ तथा सति हे वृषभ कामानां वर्षितरिंद्र ते तव या यानि
धामानि शरीराणि तेजांसि वा विद्यन्ते तेभिस्तैर्विश्वेभिः सर्वैर्धामभिः सह सोम-
पीतये सोमपानार्थमागहि । आगच्छ ॥

॥ अथ पंचमी ॥

सीदंतस्ते वयो यथा गोश्रीति मधी मदरे विवक्षणे ।
अभि त्वामिंद्र नोनुमः ॥५॥
सीदंतः । ते । वयः । यथा । गोऽश्रीति । मधी । मदरे । विवक्षणे ।
अभि । त्वां । इंद्र । नोनुमः ॥५॥

हे इंद्र गोश्रीते ॥ श्रीङ् पाके ॥ गोविकारे दधिपयसी गोशब्देनोच्यते । दध्ना
पयसा च श्रीतेन श्रयणद्रव्येण मिश्रिते मदरे मदकरे विवक्षणे स्वर्गप्रापणशीले
त्वदीये मधी सोमे सीदंतो निवसंतः । सद्ने दृष्टांतः । वयो यथा पक्षिणो
यथैकत्र संघीभूय तिष्ठन्ति तद्वत् सीदंतो वयं त्वामभ्याभिमुख्येन नोनुमः । पुनः
पुनर्भृशं वा स्तुमः ॥

॥ इति षष्ठस्य द्वितीये प्रथमो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

अच्छा च त्वेना नमसा वदामसि किं मुहुश्चिद्वि दीधयः ।

सन्ति कामासो हरिवो ददिष्टुं स्मो वयं सन्ति नो धियः ॥६॥

अच्छ । च । त्वा । एना । नमसा । वदामसि । किं । मुहुः । चित् । वि । दीधयः ।

सन्ति । कामासः । हरिऽवः । ददिः । त्वं । स्मः । वयं । सन्ति । नः । धियः ॥६॥

हे इंद्र अच्छ चापि चाभिमुख्येन वैनैनेन नमसा स्तोत्रेण हविर्लक्षणेनान्नेन वा सह त्वा त्वां वदामसि । अभिवदामः ॥ चवायोगे प्रथमेति न निघातः ॥ त्वं तु मुहुश्चित् मुहुर्मुहुः किं कस्माद्धेतोर्विदीधयः । विपूर्वो दीधितिश्चित्तने । वि-चिन्तयसि ॥ दीधीद् दीप्तिदेवनयोः । व्यत्ययेन परस्मैपदं लुगभावश्च ॥ किमर्थं यूयं वदथेति चेत् हरिवो हरिताश्ववन् हे इंद्र अस्माकं कामासः पुत्रपञ्चादि-विषयाः कामाः सन्ति । कामाः संतु । अहं न प्रयच्छामीति चेत् । त्वं तु ददिर्ध-नादिदाता खलु । तस्माद्वयं त्वत्सन्निधौ स्मः । भवामः । किञ्च नोऽस्माकं धियः कर्मणि च तव समीपे सन्ति । तिष्ठन्ति । ततो धनादिलाभार्थं त्वां वदाम इत्यर्थः ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

नूला इदिद्र ते वयमूती अभूम नहि नू ते अद्रिवः ।

विद्म पुरा परीणसः ॥७॥

नूलाः । इत् । इंद्र । ते । वयं । ऊती । अभूम । नहि । नु । ते । अद्रिऽवः ।

विद्म । पुरा । परीणसः ॥७॥

हे इंद्र ते तवोती ऊत्यै रक्षणे वयं नूला इत् नूतना एव भवामः । अद्रिवो वज्रिन् हे इंद्र पुरा पूर्वं त्वां परीणसः ॥ सुव्यत्ययः ॥ परीणसं परितो व्याप्तं महान्तं वेति नहि विद्म । न जानीमः । नु संप्रति तु ते त्वां महान्तमिति जानन्तो वयं भवता रक्ष्या इति ॥

॥ अथाष्टमी ॥

विद्म सखित्वमुत शूर भोज्यमा ते ता वज्रिन्नीमहे ।

उतो समस्मिन्ना शिशीहि नो वसो वाजे सुशिप्र गोमति ॥८॥

वि॒द्य। स॒खिऽत्वं। उ॒त। शू॒र। भो॒ज्यं। आ। ते। ता। व॒जिन्। ई॒महे।

उ॒तो इति॑। स॒म॒स्मिन्। आ। शि॒शी॒हि। नः। व॒सो इति॑। वा॒जे। सु॒शि॒प्र। गो॒ऽम॒ति ॥८॥

शू॒र श॒शू॒णां शा॒तयि॑त॒र्बल॑वन् हे इन्द्र सखित्वं तव सखिभावं वयं विद्य। जा॒नीमः। उ॒तापि॑ च भोज्यमभ्यवहारार्थं धनं च विद्य। वजिन् हे इन्द्र ते त्वदीये ता ते सख्यधने आ आभिमुख्येनेमहे। वयं याचामहे। उतो अपि च वसो सर्वस्य वासयितः सुशिप्र शोभनहनो यद्वा शोभनशिरस्त्राण हे इन्द्र गोमति गवादियुक्ते समस्मिन् सर्वस्मिन् वाजेऽन्वे नोऽस्मानाशिशीहि। तीक्ष्णीकुरु। उपलक्षणं। प्रदानेनास्मान् प्रसिद्धान् कुर्वित्यर्थः ॥ शिङ् निशान इत्यस्य छांदसः स्रुः ॥

उक्थ्ये ब्राह्मणाच्छंसिशस्त्रे यो न इदमिदमित्ययं प्रगाथोऽनुरूपः। यो न इदमिदं पुरेति प्रगाथी सर्वाः ककुभः। आ० ६. १. इति सूचितं ॥ आभिमुख्येनैषूक्थ्येष्वपि ब्राह्मणाच्छंसिशस्त्रेऽयं वैकल्पिकोऽनुरूपः। आ० ७. ८. ॥ आभिमुख्येनैषूक्थ्येषु तृतीयसवने ब्राह्मणाच्छंसिशस्त्रे त्वं न इन्द्रा भरेति प्रगाथे स्तोत्रिये सत्यनुरूपतृचः समाहार्यः। तत्रेयं यो न इदमिदमिति द्वितीया। सूचितं च। यो न इदमिदं पुरा याहीम इंदव इति समाहार्योऽनुरूपः। आ० ७. ८. इति ॥

॥ तस्मिन्प्रगाथे प्रथमा सूक्ते नवमी ॥

यो न इदमिदं पुरा प्र वस्य आनिनाय तमु वः स्तुषे।

सखाय इद्रमूतये ॥९॥

यः। नः। इद्रंइद्रं। पुरा। प्र। वस्यः। आऽनिनाय। तं। जं इति। वः। स्तुषे।

सखायः। इद्रं। ऊतये ॥९॥

सखायः समानख्याना हे ऋत्विग्यजमाना य इन्द्रः पुरा पूर्वमिदं दर्शनीयतया विद्यमानं वस्यो वसीयः ॥ वसोरीयसुनीकारलोपच्छांदसः ॥ प्रशस्तं वसु नोऽस्मान् प्राणिनाय प्रकर्षेणानीतवान् तमु तमेव धनानामानेतारमिद्रं वो युष्माकं धनलाभार्थमूतये रक्षणाय च स्तुषे। सोभरिरहं स्तौमि ॥

॥ अथ दशमी ॥

हर्येष्वं सत्पतिं चर्षणीसहं स हि ष्मा यो अमंदत।

आ तु नः स वयति गथ्यमथ्वं स्तोतृभ्यो मघवा शतं ॥१०॥

हरिऽअश्वं । सत्ऽपतिं । चर्षणिऽसहं । सः । हि । स्म । यः । अमंदत ।

आ । तु । नः । सः । वयति । गव्यं । अश्व्यं । स्तोतृऽभ्यः । मघऽवा । शतं ॥ १० ॥

हर्यश्वं हरितवर्णाश्वोपेतं सत्पतिं स्वप्रकाशाधिक्येन सतां नक्षत्राणां पतिं सतां श्रेष्ठानां पतिं वा चर्षणीसहं चर्षणीनां शत्रुभूतानां मनुष्याणामभिभवितारं स हि षम स खलु जनः स्तौति । यो जनो अमंदत ततो लब्धधनः सन् तृप्नो भवति । स एनं तुष्टूषति । एवं सति मघवा धनवान् स इंद्रः शतं गव्यमश्वमनेकं गवाश्वसंघं स्तोतृभ्यो नोऽस्मभ्यं तु क्षिप्रमावयति आप्रापयतु ॥ वी गत्यादिषु । अस्मास्त्रेष्ट्याडागमः ॥ ततो लब्धगवादिका वयं चैनं स्तुम इति ॥

॥ इति षष्ठस्य द्वितीये द्वितीयो वर्गः ॥

॥ अथैकादशी ॥

त्वया ह स्विद्युजा वयं प्रति श्वसंतं वृषभ ब्रुवीमहि ।

संस्थे जनस्य गोमंतः ॥ ११ ॥

त्वया । ह । स्वि । युजा । वयं । प्रति । श्वसंतं । वृषभ । ब्रुवीमहि ।

संऽस्थे । जनस्य । गोऽमंतः ॥ ११ ॥

वृषभ वर्षितर्हे इंद्र गोमतो गवादियुक्तस्य जनस्य संस्थे स्थाने युद्धे श्वसंत-मस्मान्प्रति क्रोधातिशयेन श्वासकारिणं शत्रुं युजा सहायेन त्वया ह स्विह्वयैव खलु वयं प्रतिब्रुवीमहि । प्रतिवचनं कुर्मः । निराकरिष्याम इत्यर्थः ॥

॥ अथ द्वादशी ॥

जयेम कारे पुरुहूत कारिणोऽभि तिष्ठेम दूढ्यः ।

नृभिर्वृचं हन्याम शूश्रुयाम चावेरिंद्र प्र णो धियः ॥ १२ ॥

जयेम । कारे । पुरुऽहूत । कारिणः । अभि । तिष्ठेम । दुऽध्यः ।

नृऽभिः । वृचं । हन्याम । शूश्रुयाम । च । अवेः । इंद्र । प्र । नः । धियः ॥ १२ ॥

पुरुहूत बहुभिराह्नातय्य हे इंद्र अस्माकं विविधाः शत्रव उपद्रवकारिणो बाधां मनसा स्मरंत्येति । तच्च कारिणो हिंसां कुर्वतः शत्रून् कारे । कीर्यंत आयुधान्य-चेति कारो युद्धं । तस्मिन् तान्वयं जयेम । दूढ्यो दुर्धियः पापबुद्धीन्यभितिष्ठेम ।

अभितः स्थास्यामः । किंच वृषं गवामावरकं शशुं नृभिरायुधनेतृभिर्मरुद्भिः सह
हन्याम । हिंस्याम । हत्वा शूश्रूयाम च । शशुराहित्येन पुत्रपौत्रैरग्निष्टोमादिकर्म-
भिश्च वर्धयेमहि । यद्वा श्वयतिरचांतर्णीतिरण्यः । शशुभ्यो बाधाभावात्सोमलक्ष-
णैरन्नैस्त्वां वर्धयेम । ततस्त्वं नोऽस्माकं धियः कर्माणि प्रावेः । प्रकर्षेण रक्ष ॥

आभिन्नविकेषूक्येषु तृतीयसवने ब्राह्मणाच्छंसिशस्त्रेऽभ्रातृष्य इत्यादिकौ द्वौ
प्रगाथौ वैकल्पिकौ स्तोत्रियानुरूपौ । सूचितं च । अभ्रातृष्यो अना त्वं मा ते
अमाजुरो यथा । आ० १. ८. । इति ॥

॥ तयोः प्रगाथयोः प्रथमा सूक्ते त्रयोदशी ॥

अभ्रातृष्यो अना त्वमनापिरिंद्र जनुषा सनादसि ।

युधेदापित्वमिच्छसे ॥ १३ ॥

अभ्रातृष्यः । अना । त्वं । अनापिः । इंद्र । जनुषा । सनात् । असि ।

युधा । इत् । आपित्वं । इच्छसे ॥ १३ ॥

हे इंद्र त्वं जनुषा जन्मनैवाभ्रातृष्यः ॥ व्यन् सपत्ने । पा० ४. १. १४५. । इति व्यन्प्र-
त्ययः ॥ अनानेतृकः ॥ ऋतश्छंदसीति कपः प्रतिषेधः ॥ अनियंतृक इत्यर्थः । अना-
पिर्बधुवर्जितश्च सनादसि । चिरादेव भ्रातृष्यादिवर्जितोऽसि । यच्च त्वयापित्वं बांध-
वमिच्छसे इच्छसि तच्च युधेत् युद्धेनैव । युद्धं कुर्वन्नेव स्तोतृणां सखा भवसीति ॥

॥ अथ चतुर्दशी ॥

नकी रेवंतं सख्याय विंदसे पीयंति ते सुराश्वः ।

यदा कृणोषि नदन्तं समूहस्यादिप्तितेव हूयसे ॥ १४ ॥

नकिः । रेवंतं । सख्याय । विंदसे । पीयंति । ते । सुराश्वः ।

यदा । कृणोषि । नदन्तं । सं । ऊहसि । आत् । इत् । पिताऽइव । हूयसे ॥ १४ ॥

हे इंद्र रेवंतं धनवंतं केवलधनवंतं दानादिरहितमयष्टारमाढ्यं मानवं सख्याय
सखिभावाय नकिर्विंदसे । न भजसे । नाश्रयसीत्यर्थः । अयष्टारो जनाः किं
संतीत्यत आह । सुराश्वः ॥ दुःशोश्च गतिवृद्धोः ॥ सुरया वृद्धास्तद्वत् प्रमत्ता ना-
स्तिकास्ते त्वां पीयंति ॥ पीयतिर्हिंसाकर्मा । हिंसंति । तान्नाश्रयसीत्यर्थः ॥

॥ अथ पंचदशी ॥

मां ते अमाजुरो यथा मूरासं इंद्र सख्ये त्वावतः ।

नि षदाम सचा सुते ॥ १५ ॥

मा । ते । अमाऽजुरः । यथा । मूरासः । इंद्र । सख्ये । त्वाऽवतः ।

नि । सदाम । सचा । सुते ॥ १५ ॥

हे इंद्र ते तव स्वभूता वयं तथा मा भूम मा भवाम यथा त्वावतस्त्वाहश-
स्वत्सहस्रस्य देवस्य सख्ये मूरासो मूराः । सोमप्रदानादिद्विण सह सख्यं कुर्म इत्ये-
तदजानंतो मूढा जनाः । अमाजुरः सोमाभिषवमकुर्वंतस्ते गृहैः पुत्रैः पौत्रैर्ध-
नादिभिश्च सह जीर्णा भवन्ति । तथा वयममाजुरो न भवाम । कथं । सचा
ऋत्विग्भिः सह सुतेऽभिषुते सोमे वयं तु निषदाम । निवसाम । तस्मात्सोम-
दानेन त्वया सह सखिभावं कुर्म इत्यर्थः ॥

॥ इति षष्ठस्य द्वितीये तृतीयो वर्गः ॥

॥ अथ षोडशी ॥

मा ते गोदक्ष निरराम राधस इंद्र मा ते गृहामहि ।

हृळ्हा चिदर्यः प्र मृशाभ्या भर न ते दामान आदभे ॥ १६ ॥

मा । ते । गोऽदक्ष । निः । अराम । राधसः । इंद्र । मा । ते । गृहामहि ।

हृळ्हा । चित् । अर्यः । प्र । मृश । अभि । आ । भर । न । ते । दामानः । आऽदभे ॥ १६ ॥

हे गोदक्ष स्तोतृणां गवादिदानशील हे इंद्र ते तव स्वभूता वयं राधसो धनान्मा
निरराम । मा निर्गमाम ॥ अर्तेर्लुङि सतिशास्त्यर्तिभ्यश्चेत्यङादेशः । ऋहशोऽङीति
गुणः ॥ सर्वदा त्वत्तो धनाढ्या भवाम । किंच ते तव स्वभूता वयं धनं प्रयच्छाम ।
कस्माच्चित् मा गृहामहि । तस्मादन्यन्न गृह्णीमः । अपि तु त्वत्त एव धनं गृह्णीम
इत्यर्थः ॥ गृहेर्लुङि बहुलं छंदसीति शः । डिच्चात्संसारणं ॥ अर्यः स्वामी त्वं
हृळ्हा चित् हृढान्यपि विनश्चराणि धनानि प्र मृश । प्रकर्षणास्मात् स्थपय ।
किंचाभ्याभिमुख्येनाभर । धनादिभिः समंतादस्मान्पोषय । ते तव दामान-
स्तानि दानानि नादभे न कैश्चिदप्यादंभितुं शक्यंते । तस्माद्दानादियुक्तानस्मान्
कुर्वित्वर्थः ॥

॥ अथ सप्तदशी ॥

इंद्रो वा घेदियन्मघं सरस्वती वा सुभगा ददिर्वसु ।

त्वं वा चिच दाशुषे ॥ १७ ॥

इंद्रः । वा । घ । इत् । इयत् । मघं । सरस्वती । वा । सुऽभगा । ददिः । वसु ।

त्वं । वा । चिच । दाशुषे ॥ १७ ॥

अथ चिचस्य दानं स्तौति । चिचो नाम राजा सरस्वतीतीर इन्द्रार्थं यागमकृत । तत्र मंचद्रष्टा ऋषिर्बहुधनलाभान्मह्यमेतावद्धनं को वा प्रायच्छदिति विकल्पयते । दाशुष इन्द्राय हवींषि दत्तवते मह्यमिंद्रो वा घेत् इन्द्र एव किं खल्वेतावन्मघं मंहनीयं धनं ददिः प्रायच्छत् । यद्वा सुभगा शोभनधना सरस्वती नदी वसु धनं ददिः किं प्रायच्छत् । अथवा चिच एतन्नामक हे राजन् त्वं वैतावद्धनं मह्यं प्रादा इति ॥

॥ अथाष्टादशी ॥

चिच इद्राजा राजका इदन्यके यके सरस्वतीमनु ।

पर्जन्य इव ततनञ्चि वृष्ट्या सहस्रमयुता ददत् ॥ १८ ॥

चिचः । इत् । राजा । राजकाः । इत् । अन्यके । यके । सरस्वती । अनु ।

पर्जन्यऽइव । ततनत् । हि । वृष्ट्या । सहस्रं । अयुता । ददत् ॥ १८ ॥

अनया चिच एव प्रादादिति निश्चयमकाशीति । सहस्रं सहस्रसंख्याकं धनमयुतायुतानि च धनानि च ददत् प्रयच्छन् चिच इत् चिचनामैव राजा । अन्यके यके ॥ अल्प इत्यर्थे कः ॥ अल्पा येऽन्ये राजका इत् राजान एव सरस्वतीमनु सरस्वत्यास्तीरे वर्तते । तान् सर्वान्याचमानानयमेव चिचो राजा ततनत् धनैस्तनोति ॥ तनोतेर्लुङि चङि रूपं । चङ्न्यतरस्यामिति स्वरः ॥ तत्र दृष्टान्तः । पर्जन्य इव । यथा पर्जन्यः पृथिवीं वृष्ट्या तनोति प्रीणयति तथायं चिचः सर्वान् धनैः प्रीणयतीत्यर्थः ॥

॥ इति षष्ठस्य द्वितीये चतुर्थो वर्गः ॥

ओ त्यमह इत्यष्टादशर्चं द्वितीयं सूक्तं काण्वस्य सौभरेरार्षे । आद्यातृतीयापंचम्यो बृहत्यो द्वितीयाचतुर्थीषष्ठ्यः सतोबृहत्यः सप्तमी बृहत्यष्टम्यनुष्टुप् । नवमी दशमी द्वे ज्योतिषी । काकुभं प्रागाथं हेत्युक्तस्यानुवृत्तेः शिष्टाश्चत्वारः काकुभाः

प्रगाथाः । अश्विनी देवता । तथा चानुक्रांतं । ओ त्वमश्विनी चिप्रगाथादि बृहत्-
नुष्टुबेकौदश्याद्ये ककुम्मध्ये ज्योतिषी इति ॥ प्रातरनुवाक आश्विने ऋतौ बार्हते
छंदस्याश्विनशस्त्रे चाद्याः सप्तर्चः । सूचितं च । ओ त्वमह आ रथमिति सप्त
। अ० ४. १५. । इति ॥

॥ तच्च प्रथमा ॥

ओ त्वमह आ रथमद्या दंसिष्टमृतये ।

यमश्विना सहवा रुद्रवर्तनी आ सूर्ययै तस्थयुः ॥ १ ॥

ओ इति । त्वं । अहे । आ । रथं । अद्य । दंसिष्टं । ऊतये ।

यं । अश्विना । सुहवा । रुद्रवर्तनी इति रुद्रवर्तनी । आ । सूर्ययै । तस्थयुः ॥ १ ॥

हे अश्विनी दंसिष्टमत्यंतदर्शनीयं । यद्वातिशयेन शत्रूणामुपक्षपयितारं त्वं तं
युवयो रथमृतये रक्षणायाद्यास्मिन्यागदिनेऽहे । सोभरिरहमाह्वयामि । सहवा
स्तोत्रशस्त्रादिभिः शोभनाह्वानौ रुद्रवर्तनी संयामे रोदनशीलमार्गौ यद्वा स्तूयमा-
नमार्गौ हे अश्विनी सूर्ययै सूर्यास्वयंवरे वरयितुं यं रथं युवामातस्थयुः आश्रयथः
तं रथमाह्वयामीति ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

पूर्वायुषं सहवं पुरुस्पृहं भुज्यं वाजेषु पूर्यं ।

सचनावंतं सुमतिभिः सोभरे विद्वेषसमनेहसं ॥ २ ॥

पूर्वऽआयुषं । सुहवं । पुरुऽस्पृहं । भुज्यं । वाजेषु । पूर्यं ।

सचनावंतं । सुमतिभिः । सोभरे । विद्वेषसं । अनेहसं ॥ २ ॥

हे सोभरे सुमतिभिः कल्याणीभिः स्तुतिभिरश्विनो रथं स्तुहि । किंविशिष्टं ।
पूर्वायुषं पूर्वेषां स्तोत्राणां धनादिदानेन पोषकं सहवं युद्धेषु शोभनाह्वानं पुरुस्पृहं
बहुभिः स्पृहणीयं भुज्यं ॥ भुज्ज पालने ॥ सर्वस्य रक्षकं वाजेषु पूर्यं संयामेष्टयतो
गंतारं सचनावंतं सर्वैर्भजनवतं विद्वेषसं शत्रूणां विशेषेण द्वेष्टारमनेहसं कैश्चि-
दप्यनुपद्रवं पापरहितं वा रथं स्तुहीत्यन्वयः ॥

॥ अथ तृतीया ॥

इह त्या पुरुभूतमा देवा नमोभिरश्विना ।

अर्वाचीना स्वर्वसे करामहे गंतारा दाश्रुषो गृहं ॥ ३ ॥

इह । त्या । पुरुऽभूतमा । देवा । नमःऽभिः । अश्विना ।

अर्वाचीना । सु । अवसे । करामहे । गंतारा । दाणुषः । गृहं ॥ ३ ॥

पुरुभूतमातिशयेन बहूनां शशूणां भावयितारौ देवा देवौ द्यौतनशीलौ स्तो-
तव्यौ वा दाणुषो हविर्दत्तवतो यजमानस्य गृहं प्रति गंतारौ गमनशीलौ त्या-
तावश्विनाश्विनौ युवामिहास्मिन्कर्मण्यवसे रक्षणाय नमोभिर्हविर्भिः स्तोत्रैर्वावा-
चीनार्वाचीनावभिमुखमागच्छन्तौ सु करामहे । वयं सुष्ठु कुर्मः ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

युवो रथस्य परि चक्रमीयत ईर्मान्यद्वामिषण्यति ।

अस्माँ अच्छा समतिर्वा शुभस्पती आ धेनुरिव धावतु ॥ ४ ॥

युवोः । रथस्य । परि । चक्रं । ईयते । ईर्मा । अन्यत् । वां । इषण्यति ।

अस्मान् । अच्छ । सुऽमतिः । वां । शुभः । पती इति । आ । धेनुःऽइव । धावतु ॥ ४ ॥

हे अश्विनौ युवोर्युवयो रथस्यैकं चक्रं परितो द्यां गच्छति । अन्यदव-
स्थितं रथस्य चक्रमीर्मैर्मौ सर्वस्यांतर्यामितया प्रेरकौ । यद्वोदकस्य प्रेरयितारौ
वां युवामिषण्यति । गच्छति । उक्तार्थे मंचांतरं । न्यग्रस्य मूर्धनि । ऋग्वे० १.
३०. १९. । इति ॥ हे शुभस्पती उदकस्य पालयितारौ हे अश्विनौ वां युवयोः
समतिः कल्याणी मतिरच्छाभिमुख्येनास्मानाधावतु । आगच्छतु । तच्च दृष्टांतः ।
धेनुरिव यथा नवप्रसूता गौर्वत्सं प्रति पयोदानार्थमागच्छति तद्वद्युवयोः सम-
तिरस्मान्प्रति धनादिप्रदानार्थमागच्छतु ॥

॥ अथ पंचमी ॥

रथो यो वां चिवंधुरो हिरण्याभीशुरश्विना ।

परि द्यावापृथिवी भूषति श्रुतस्तेन नासत्या गतं ॥ ५ ॥

रथः । यः । वां । चिऽवंधुरः । हिरण्यऽअभीशुः । अश्विना ।

परि । द्यावापृथिवी इति । भूषति । श्रुतः । तेन । नासत्या । आ । गतं ॥ ५ ॥

हे अश्विनाश्विनौ चिवंधुरः । वंधुरं सारथिस्थानं । चिप्रकारवंधुरोपेतः । यद्वा
वे ईषे तन्मध्ये रज्जुसज्जनार्थको दंडः । एते च यो वंधुरश्चेन्नोच्यन्ते । चिवंधुरयुक्तो

हिरण्याभीशुहिरण्मयाश्वादिरज्जुर्वा युवयोर्यो रथः श्रुतः सर्वत्र प्रसिद्धः सन्
द्यावापृथिव्यौ परिभूषति स्वबलेन परिभवति ॥ भवतेर्लेटि सिण्डागमः ॥ यद्वा
परितः स्वप्रकाशेनालं करोति । हे नासत्या नासत्यौ तेन पूर्वोक्तेन रथेनागतं ।
आगच्छतं ॥

॥ इति षष्ठस्य द्वितीये पंचमो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

दशस्यंता मनवे पूर्य दिवि यवं वृकेण कर्षयः ।

ता वामद्य सुमतिभिः शुभस्पती अश्विना प्र स्तुवीमहि ॥ ६ ॥

दशस्यंता । मनवे । पूर्य । दिवि । यवं । वृकेण । कर्षयः ।

ता । वां । अद्य । सुमतिभिः । शुभः । पती इति । अश्विना । प्र । स्तुवीमहि ॥ ६ ॥

हे अश्विनौ पूर्य पुरातनं दिवि द्युलोके स्थितमुदकं मनव एतन्नामकाय राज्ञे
दशस्यंता दशस्यंतौ प्रयच्छंतौ युवां वृकेण । वृको लांगलं भवति विकर्तनात्
। नि० ६. २६. । इति यास्कः । तेन लांगलेन यवं यवनामकं धान्यं कर्षयः । पुनश्च
तस्मै विलेखनं कुरुयः । शुभस्पती उदकस्य पालयितारौ हे अश्विनाश्विनौ ता
तौ पूर्वोक्तलक्षणयुक्तौ वां युवामद्यास्मिन् यज्ञदिने सुमतिभिः शोभनाभिः
स्तुतिभिः प्रकर्षेण स्तुवीमहि । वयं स्तुमः ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

उप नो वाजिनीवसू यातमृतस्य पथिभिः ।

येभिस्तृक्षिं वृषणा चासदस्यवं महे क्षत्राय जिन्वयः ॥ ७ ॥

उप । नः । वाजिनीवसू इति वाजिनीऽवसू । यातं । मृतस्य । पथिभिः ।

येभिः । तृक्षिं । वृषणा । चासदस्यवं । महे । क्षत्राय । जिन्वयः ॥ ७ ॥

हे वाजिनीवसू अन्नधनवंतौ । अन्नमेव धनं ययोस्तौ । अश्विनावृतस्य सत्य-
भूतस्य यज्ञस्य पथिभिर्मार्गेर्नोऽस्मानुपयातं । आगच्छतं । वृषणा वृषणी धनानां
सेक्तारौ हे अश्विनौ चासदस्यवं चासदस्योः पुत्रं तृक्षिमेतन्नामकं येभिर्यैर्यज्ञ-
मार्गेर्महे महते क्षत्राय धनाय जिन्वयः प्रीणयथ एव तैर्मार्गेरस्मान् धनादिभिः
प्रीणयितुमागतमित्यर्थः ॥

॥ अथाष्टमी ॥

अयं वामद्विभिः सुतः सोमो नरा वृषणसू ।

आ यातं सोमपीतये पिबतं दाशुषो गृहे ॥ ८ ॥

अयं । वां । अद्विभिः । सुतः । सोमः । नरा । वृषणसू इति वृषणऽवसू ।

आ । यातं । सोमऽपीतये । पिबतं । दाशुषः । गृहे ॥ ८ ॥

नरा सर्वस्य नेतारी यद्वा स्तोतृणां धनस्य नेतारी वृषणसू वर्षणशीलधन-
वन्तौ हे अश्विनी वां युष्मदर्षमद्विभिर्यावभिरयं सोमः सुतोऽभिषुतः । तस्मात्सो-
मपीतये सोमपानार्थं युवामायातं । आगत्य च दाशुषो हविर्दत्तवतो यजमानस्य
गृहे यज्ञस्थाने सोमं युवां पिबतं ॥

॥ अथ नवमी ॥

आ हि रुहतमश्विना रथे कोशे हिरण्यये वृषणसू ।

युंजाथां पीवरीरिषः ॥ ९ ॥

आ । हि । रुहतं । अश्विना । रथे । कोशे । हिरण्यये । वृषणसू इति वृषणऽवसू ।

युंजाथां । पीवरीः । इषः ॥ ९ ॥

वृषणसू वर्षणशीलधनौ हे अश्विनाश्विनौ हिरण्यये हिरण्यमयरज्जादियुक्ते
कोशे आयुधादीनां कोशस्थाने रमणशीले रथे । हिरवधारणे । युवामेवारुहतं ।
आरोहणं कुरुतं । ततः पीवरीः पावयितृणि स्थूलानि वेधोऽन्नानि युंजाथां ।
अस्मासु योजयतं ॥

॥ अथ दशमी ॥

याभिः पक्थमवथो याभिरग्निगुं याभिर्बभुं विजोषसं ।

ताभिर्नो मसू तूर्यमश्विना गतं भिषज्यतं यदातुरं ॥ १० ॥

याभिः । पक्थं । अवथः । याभिः । अग्निऽगुं । याभिः । बभुं । विऽजोषसं ।

ताभिः । नः । मसू । तूर्यं । अश्विना । आ । गतं । भिषज्यतं । यत् । आतुरं ॥ १० ॥

हे अश्विनी याभिरूतिभिः पक्थमेतन्नामकं राजानमवथः रक्षथः । याभिरूति-
भिश्चाग्निगुमधृतगमनं राजानमवथः । याभिरूतिभिश्च बभुं राजानं च विजोषसं

विशेषेण सोमैः प्रीणयन्तं । एतान् सर्वान् यैः पालनैरवयः ताभिस्ते रक्षणीर्मक्षु
क्षिप्रं तूयं तूयं नोऽस्मानागतं । रक्षणार्थमागच्छतं । किंच यद्यदातुरं रोगादिस-
हितमस्माकं पुत्रादिकं प्रति भिषज्यतं । भिषज्यं कुरुतं ॥ भिषङ्गङ्गादिः ॥

॥ इति षष्ठस्य द्वितीये षष्ठो वर्गः ॥

॥ अथैकादशी ॥

यदग्निगावो अग्निगू इदा चिदहो अश्विना हवामहे ।

वयं गीभिर्विपन्यवः ॥११॥

यत् । अग्निऽगावः । अग्निगू इत्यग्निऽगू । इदा । चित् । अहः । अश्विना । हवामहे ।

वयं । गीऽभिः । विपन्यवः ॥११॥

अग्निगावोऽधृतगमनाः कर्मसु त्वरमाणा विपन्यवो मेधाविनो वयमग्निगू
अधृतगमनी संयामे श्चुवधार्थं त्वरया गच्छन्तावश्विनाश्विनौ युवामहो दिवस-
स्येदा चिदिदानीमेव प्रातःकाले गीभिः स्तुतिलक्षणाभिर्वाग्भिर्यद्यदा हवामहे
युवामाह्वयामः तदा ताभिरुतिभिरस्मानागच्छतमित्युत्तरत्र संबंधः ॥

॥ अथ द्वादशी ॥

ताभिरा यातं वृषणोप मे हवं विश्वप्सुं विश्ववार्यं ।

इषा मंहिष्ठा पुरुभूतमा नरा याभिः क्रिविं वावृधुस्ताभिरा गतं ॥१२॥

ताभिः । आ । यातं । वृषणा । उप । मे । हवं । विश्वऽप्सुं । विश्वऽवार्यं ।

इषा । मंहिष्ठा । पुरुऽभूतमा । नरा । याभिः । क्रिविं । ववृधुः । ताभिः । आ । गतं ॥१२॥

वृषणा वृषणी वर्षणशीलौ हे अश्विनौ विश्वप्सुं । पुरिति रूपनाम । स्तोत्र-
शस्त्रात्मकत्वेन नानारूपं विश्ववार्यं सर्वैर्देवैर्वरणीयं मे मदीयं हवं युष्मद्विषय-
माह्वानमा अभीमुखीकृत्य ताभिरुतिभिरुपयातं । युवामागच्छतं । याभिर्नरा नरौ
सर्वस्य नेतारावश्विनाविषा ॥ इष इच्छायां ॥ हवीषीच्छन्तौ मंहिष्ठा मंहिष्ठाव-
तिशयेन धनानां दातारौ पुरुभूतमा पुरुभूतमौ युद्धेष्ट्यन्तं पुरुधा भवन्तौ यद्वा-
तिशयेन बहूनां शत्रूणामभिभवितारौ भवन्तौ क्रिविं कूपं प्रति याभिरुतिभिरु-
दकानि वावृधुः अवर्धयतः ॥ द्वयोर्बहुवचनं पूजार्थं ॥ कूपपतितो वन्दनो मायाभिः

कूपं पूरयित्वा युवाभ्यामुत्थापितः खलु । तथा मंचः । उवन्दनमैरयतं स्वर्हशे । ऋग्वे० १. ११२. ५. । इति । ताभिस्त्रैः पालनैरागतं । अस्मद्रक्षणार्थमागच्छतं ॥

॥ अथ त्रयोदशी ॥

तावि॒दा चि॒दहानां॑ ताव॒श्विना॑ वंद॒मान॒ उप॒ ब्रुवे ।

ता ॐ नमो॑भिरीमहे ॥ १३ ॥

तौ । इ॒दा । चि॒त् । अ॒हानां॑ । तौ । अ॒श्विना॑ । वंद॒मानः॑ । उप॒ । ब्रु॒वे ।

तौ । ॐ इति॑ । नमः॑ऽभिः । ई॒महे ॥ १३ ॥

तौ संयाम आयुधानि स्तोतृभ्यो धनानि वा विस्तारयंतौ पूर्वोक्तावश्विना-
श्विनावहानामहामिदा चिदिदानीमेव प्रातःकाले वंदमानोऽभिवादनं कुर्वन् सन्
उप ब्रुवे । तयोः समीपे स्तौमि । ततस्ता उ तावेव नमोभिर्हविर्भिः स्तोत्रैर्विमहे ।
वयं धनादिकं याचामहे ॥

॥ अथ चतुर्दशी ॥

तावि॒होषा॑ ता उ॒षसि॑ शु॒भस्पती॑ ता याम॑न्नु॒द्रवर्त॑नी ।

मा नो॒ मर्ता॑य रि॒पवे॑ वा॒जिनी॑वसू प॒रो रु॒द्राव॑ति ख्यतं ॥ १४ ॥

तौ । इ॒त् । दो॒षा । तौ । उ॒षसि॑ । शु॒भः । प॒ती इति॑ । ता । याम॑न् । रु॒द्रव॑र्तनी इति॑ रु॒द्रऽव॑र्तनी ।

मा । नः॑ । म॒र्ता॑य । रि॒पवे॑ । वा॒जिनी॑व॒सू इति॑ वा॒जिनी॑ऽव॒सू । प॒रः । रु॒द्रौ । अ॒ति ।

ख्य॑तं ॥ १४ ॥

शुभस्पती उदकस्य पालयितारौ रुद्रवर्तनी युद्धे रोदनशीलमार्गीं स्त्रूयमान-
मार्गीं वा तावित् तावेवाश्विनौ दोषा दोषायां राक्षी तावेवोषस्युषःकाले ताव-
श्विनौ यामन्यामन्यहनि च सर्वेषु कालेषु वयमश्विनावाह्यामः । एवं सति वा-
जिनीवसू अन्नधनौ रुद्रौ हे अश्विनौ मर्ताय मनुष्याय रिपवे शत्रवे नोऽस्मात्परः
परस्तान्मातिख्यतं । मा ब्रूतं । शत्रवेऽस्मान्मा कुरुतमित्यर्थः ॥

॥ अथ पंचदशी ॥

आ सु॒गम्या॑य सु॒गम्यं॑ प्रा॒ता रथे॑ना॒श्विना॑ वा स॒क्षणी॑ ।

हु॒वे पि॒तेव॑ सो॒भरी॑ ॥ १५ ॥

आ । सुगम्याय । सुगम्यं । प्रातरिति । रथेन । अश्विना । वा । सक्षणी इति ।
हुवे । पिताऽहं । सोभरी ॥ १५ ॥

वापि च सक्षणी सचनीयशीलावश्विनाश्विनौ युवां सुगम्याय सुखाहाय मद्यं
सुगम्यं सुखं प्रातःकाले रथेनावहतं । ततः सोभरी सौभरिरहं हुवे । युवामाह-
यामि । तच्च दृष्टान्तः । पितेव । यथा मम पिताजुहाव तद्वदहमाह्वयामि ॥

॥ इति षष्ठस्य द्वितीये सप्तमो वर्गः ॥

॥ अथ षोडशी ॥

मनोजवसा वृषणा मदध्युता मधुगमाभिरुतिभिः ।

आरात्ताञ्चिभूतमस्मे अवसे पूर्वीभिः पुरुभोजसा ॥ १६ ॥

मनःऽजवसा । वृषणा । मदऽध्युता । मधुऽगमाभिः । उतिऽभिः ।

आरात्तात् । चित् । भूतं । अस्मे इति । अवसे । पूर्वीभिः । पुरुऽभोजसा ॥ १६ ॥

हे मनोजवसा मनोवत् शीघ्रं गच्छन्तौ वृषणा वृषणौ धनानां वर्धितारौ
मदध्युता । माद्यन्तीति मदाः शचवः । तेषां व्यावयितारौ पुरुभोजसा बहूनां
भोक्तारौ रक्षकौ । यद्वा बहून् स्तोतृन् धनादिभिर्भोजयन्तौ हे अश्विनौ मधुग-
माभिः शीघ्रं गच्छद्भिरुतिभि रक्षाभिः पूर्वीभिर्बहुभिरस्मे अस्माकमवसे रक्षणा-
यारात्तादन्तिक एव भूतं । भवतं ॥

॥ अथ सप्तदशी ॥

आ नो अश्वावदश्विना वर्तिर्योसिष्टं मधुपातमा नरा ।

गोमहसा हिरण्यवत् ॥ १७ ॥

आ । नः । अश्वऽवत् । अश्विना । वर्तिः । यासिष्टं । मधुऽपातमा । नरा ।

गोऽमत् । दसा । हिरण्यऽवत् ॥ १७ ॥

मधुपातमातिशयेन मधोः सोमस्य पातारौ नरा नेतारौ दसा सर्वेर्दर्शनीयौ हे
अश्विनी नोऽस्माकं वर्तिः । वर्तन्तेऽचेति वर्तिर्गृहं । तदश्वावदश्वयुक्तं गोमन्त्रवा-
दियुक्तं हिरण्यवत्सुवर्णकनकादियुक्तं कृत्वायासिष्टं । आगच्छतं । यद्वास्मान्प्रति
वर्तिर्यज्ञमार्गमन्त्रादियुक्तं कृत्वागच्छतं ॥ यातेर्लुङि रूपं ॥

सुप्रावर्गे सुवीर्ये सुष्टु वार्यमनाधृष्टं रक्षस्विना ।

अस्मिन्ना वामायाने वाजिनीवसू विश्वा वामानि धीमहि ॥ १८॥

सुऽप्रावर्गे । सुऽवीर्ये । सुष्टु । वार्ये । अनाधृष्टं । रक्षस्विना ।

अस्मिन् । आ । वां । आऽयाने । वाजिनीवसू इति वाजिनीऽवसू । विश्वा ।

वामानि । धीमहि ॥ १८ ॥

सुप्रावर्गे शोभनं प्रवर्जनं यस्य तत् । स्तोतृभ्यः स्वयमेव प्रयच्छतीत्यर्थः ।
तथाविधं सुवीर्यं शोभनवीर्यं सुष्टु शोभनं यथा भवति तथा वार्यं सर्वैर्वरणीयं
रक्षस्विना बलवताप्यनाधृष्टमनभिभवनीयं धनमाधीमहि । त्वत्तो वयं धार-
यामः । तदेवाह । वाजिनीवसू बलयुक्तधनावन्धनौ वाश्विनौ वां युवयोरस्मिन्ना-
यानेऽस्मद्गृहं प्रत्यागमने विश्वा विश्वानि दिव्यभौमादीनि वामानि धनान्याधी-
महि । वयं लभामहे ॥ धीः आधार इत्यस्य लिङि छांदसो विकरणस्य लुक् ॥
॥ इति षष्ठस्य द्वितीयेऽष्टमो वर्गः ॥

ईळिष्वेति चिंशद्वचं तृतीयं सूक्तं । व्यश्वपुत्रो विश्वमना ऋषिः । उष्णिक् छंदः ।
अग्निर्देवता । तथा चानुक्रांतं । ईळिष्व चिंशद्विश्वमना वैयाश्व आग्नेयमौष्णिहं
हेति ॥ प्रातरनुवाक आग्नेये क्रतावौष्णिहे छंदस्याश्विनशस्त्रे चेदं सूक्तं । सूचितं च ।
ईळिष्व हीन्यौष्णिहं । आ० ४. १३. । इति ॥

॥ तस्मिन् सूक्ते प्रथमा ॥

ईळिष्व हि प्रतीष्यं यजस्व जातवेदसं ।

चरिष्णुधूममगृभीतशोचिषं ॥ १ ॥

ईळिष्व । हि । प्रतीष्यं । यजस्व । जातऽवेदसं ।

चरिष्णुऽधूमं । अगृभीतऽशोचिषं ॥ १ ॥

प्रतीष्यं शत्रुषु प्रतिगमनशीलमग्निं । हिरवधारणे । अग्निमेवेळिष्व । स्तुतिभिः
स्तोत्रं कुरु । किंच चरिष्णुधूमं सर्वतश्चरणशीलधूमजालमगृभीतशोचिषं रक्षो-
भिरगृह्यमाणदीप्तिं जातवेदसं जातप्रज्ञं । यद्वा जातानि भूतानि वेक्षीति जात-
वेदाः । तमग्निं यजस्व । हविर्भिः पूजय ॥

॥ अथ तृतीया ॥

दामानं विश्वचर्षणेऽग्निं विश्वमनो गिरा ।

उत्त स्तुषे विश्वचर्षसो रथानां ॥२॥

दामानं । विश्वऽचर्षणे । अग्निं । विश्वऽमनः । गिरा ।

उत्त । स्तुषे । विश्वचर्षसः । रथानां ॥२॥

उत्तापि च हे विश्वचर्षणे विश्वस्य सर्वस्यार्थस्य ज्ञानेन द्रष्टृविश्वमनः । सर्वेषु
स्थावरजंगमात्मकेष्वेकं मनो यस्य सः । एतन्नामक हे ऋषे विश्वचर्षसो विगत-
मात्सर्यस्य यजमानस्य रथानां रथादीनां दामानं दातारमेवविधमग्निं गिरा
स्तुतिलक्षणया वाचा स्तुषे । स्तोत्रं कुरु ॥

॥ अथ तृतीया ॥

येषामाबाध ऋग्मिय इषः पृश्नश्च नियमे ।

उपविदा वह्निर्विन्दते वसु ॥३॥

येषां । आऽबाधः । ऋग्मियः । इषः । पृश्नः । च । निऽयमे ।

उपऽविदा । वह्निः । विन्दते । वसु ॥३॥

आबाधः शत्रूणामभिमुख्येन बाधक ऋग्मिय ऋग्भिरर्चनीयोऽग्निर्येषामय-
जमानानामिषोऽन्नानि पृश्नोऽन्नादिरसांश्च नियमे निगृह्णीति ॥ यहेर्लटि छांदसो
विकरणस्य लुक् । लोपस्त आत्मनेपदेष्विति तलोपः । ह्यहोर्भृच्छंदसीति भकारः ॥
निगृह्य च वह्निर्हविषां वोढा स एवाग्निरुपविदोपवेदनेनैते हवीषि देवार्थं न
प्रयच्छन्तीत्येतज्ज्ञानेन तेषामेव वसु धनं विन्दते । लभते ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

उदस्य शोचिरस्थादीदियुषो व्यज्रं ।

तपुर्जंभस्य सुद्युतो गणश्चियः ॥४॥

उत् । अस्य । शोचिः । अस्थात् । दीदियुषः । वि । अज्रं ।

तपुःऽजंभस्य । सुऽद्युतः । गणऽश्चियः ॥४॥

दीदियुषः ॥ दीदिति दीप्तिकर्मा ॥ संदीप्यमानस्य तपुर्जंभस्य तापयितृदंष्ट्रस्य

सद्युतः शोभनदीर्घेर्गणश्चियः । हविरादानार्थं यजमानगणं श्रयति तस्य । अस्यै-
तादृशोऽमेरजरं जरारहितं पुनःपुनर्मध्यमानत्वाच्चूतनं हविर्भिर्वैर्धमानत्वादभिनवं
वा शोचिस्तेज उदस्यात् । उन्नतमभूत् ॥

॥ अथ पंचमी ॥

उदु तिष्ठ स्वध्वर स्तवानो देव्या कृपा ।

अभिख्या भासा बृहता शुशुक्निः ॥५॥

उत् । ऊं इति । तिष्ठ । सुऽअध्वर । स्तवानः । देव्या । कृपा ।

अभिऽख्या । भासा । बृहता । शुशुक्निः ॥५॥

स्वध्वर शोभनयज्ञ हे अग्ने अभिख्याभिमुखं गच्छत्याभितः प्रसिद्धया वा बृहत्या
भासा दीप्या शुशुक्निः ॥ शुच दीप्ती ॥ दीपनशीलत्वं स्तवानः स्तोतृभिः स्तूयमानः
सन् देव्या द्योतमानया कृपा ज्वालयोत्तिष्ठ । तमःपरिहारार्थमुद्रच्छ । उ प्रसिद्धौ ॥

॥ इति षष्ठस्य द्वितीये नवमो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

अग्ने याहि सुशस्तिभिर्हव्या जुहान आनुषक् ।

यथा दूतो बभूष हव्यवाहनः ॥६॥

अग्ने । याहि । सुशस्तिऽभिः । हव्या । जुहानः । आनुषक् ।

यथा । दूतः । बभूष । हव्यऽवाहनः ॥६॥

हे अग्ने आनुषक् आनुषक्तं यथा भवति तथा हव्या हव्यानि हवनयोग्या-
न्यन्नानि जुहानो जुहन् देवेभ्यः प्रयच्छन् त्वं सुशस्तिभिः शोभनैः स्तोत्रैः सह
याहि । देवानां हविःप्रदानार्थं गच्छ । अस्य हविःप्रदातृत्वं कथमित्याशङ्क्याह । यथा
त्वं हव्यवाहनो हविषां वोढा देवानां दूतो बभूष भवसि तथा जुहान इत्यन्वयः ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

अग्निं वः पूर्य हुवे होतारं चर्षणीनां ।

तमया वाचा गृणे तमु वः स्तुवे ॥७॥

अग्निं । वः । पूर्य । हुवे । होतारं । चर्षणीनां ।

तं । अया । वाचा । गृणे । तं । ऊं इति । वः । स्तुवे ॥७॥

चर्चशीनां मनुष्याणां होतारं होमनिष्पादकं पूर्वं पुरातनं वो यदृतेन मुष्मास्तं-
वन्धिममग्निं हुवे । आहूयामि । आहूय च तमग्निमयानवा सूक्तपया वाचा गिरा
गृहे । षंसांमि । किंच वो मुष्मदर्थं तमु तमेवाग्निं स्तुवे । स्तौमि ॥

॥ अथाष्टमी ॥

यज्ञेभिरद्भुतक्रतुं यं कृपा सूदयंत इत् ।

मिचं न जने सुधितमृतावनि ॥ ८ ॥

यज्ञेभिः । अद्भुतऽक्रतुं । यं । कृपा । सूदयंते । इत् ।

मिचं । न । जने । सुऽधितं । ऋतऽवनि ॥ ८ ॥

अद्भुतक्रतुं बहुविधप्रज्ञं यद्वा चिचकर्माणं मिचं न यजमानानां मिचमिव
स्थितं सुधितं हविर्भिः संतर्पितं यमग्निमृतावनि यज्ञवति जने यजमाने कृपा
स्वसामर्थ्येन यज्ञेभिर्यज्ञैः सूदयंते ॥ सूदिः क्षरणकर्मा ॥ अध्वर्यादयः कामान् क्षार-
यन्त्येव । यजमानस्य कामान् प्रापयंतीत्यर्थः । तमग्निमुपासेवध्वमित्युत्तरच संबंधः ॥

॥ अथ नवमी ॥

ऋतावानमृतायवो यज्ञस्य साधनं गिरा ।

उपो एनं जुजुषुर्नमसस्पदे ॥ ९ ॥

ऋतऽवानं । ऋतऽयवः । यज्ञस्य । साधनं । गिरा ।

उपो इति । एनं । जुजुषुः । नमसः । पदे ॥ ९ ॥

ऋतायवो यज्ञकामा हे यजमाना ऋतावानं यज्ञवंतं यज्ञस्य साधनं साधन-
भूतमेनमग्निं नमसो हविषः पदे स्थाने यज्ञांगे वा गिरा स्तुतिलक्षणया वाचोपो
जुजुषुः । उपासेवध्वं ॥ तिङां तिङो भवन्तीति मध्यमपुरुषस्य प्रथमपुरुषादेशः ॥

॥ अथ दशमी ॥

अच्छा नो अंगिरस्तमं यज्ञासो यंतु संयतः ।

होता यो अस्ति विष्ट्वा यशस्तमः ॥ १० ॥

अच्छ । नः । अंगिरःऽतमं । यज्ञासः । यंतु । संऽयतः ।

होता । यः । अस्ति । विष्टु । आ । यशःऽतमः ॥ १० ॥

संयतः सुगादिभिर्नियमिता नोऽस्माकं यज्ञासो यज्ञा अंगिरस्तममंगिरसां
विशिष्टमग्निमच्छाभिमुख्येन च यंतु । गच्छंतु । योऽग्निर्विष्णु मनुष्येषु होता होम-
निष्पादकः सन् आ सर्वतो यशस्तमः ॥ लुप्तमत्वर्षीयः ॥ यशस्वितमोऽस्ति
भवति तममिं यंतित्यन्वयः ॥

॥ इति षष्ठस्य द्वितीये दशमो वर्गः ॥

॥ अथैकादशी ॥

अग्ने तव त्वे अजरेंधानासो बृहन्नाः ।

अश्वा इव वृषणस्तविषीयवः ॥ ११ ॥

अग्ने । तव । त्वे । अजरे । इंधानासः । बृहत् । भाः ।

अश्वाःऽइव । वृषणः । तविषीऽयवः ॥ ११ ॥

अजर जरारहित हे अग्ने इंधानास इंधाना दीप्यमाना बृहत् बृहंतो महान्तस्ये
ते सर्वगतास्तव त्वदीया भा भासो रश्मयो वृषणः कामानां वर्षितारः संतस्त-
विषीयवो बलमाचरंतो भवन्ति । तच्च दृष्टान्तः । अश्वा इव । यथा वृषणो रेतसः
सेक्तारोऽश्वा बलमाचरंतो भवन्ति तद्वत् ॥

॥ अथ द्वादशी ॥

स त्वं न ऊर्जा पते रयिं रास्व सुवीर्यं ।

प्राव नस्तोके तनये समत्स्वा ॥ १२ ॥

स । त्वं । नः । ऊर्जा । पते । रयिं । रास्व । सुऽवीर्यं ।

प्र । अ॒व । नः । तो॒के । तन॑ये । सम॒त्ऽसु । आ ॥ १२ ॥

ऊर्जामन्नानां पते स्वामिन् हे अग्ने स तथाविधस्त्वं नोऽस्मभ्यं सुवीर्यं शोभ-
नवीर्योपेतं रयिं धनं रास्व । देहि । नोऽस्माकं तोके पुत्रे तनये । तनोति विस्तार-
यति पुत्रमिति तनयः पौत्रः । तस्मिन्वर्तमानं धनं समत्सु संयामेषु च यद्रक्षितव्यं
धनं तच्च प्राव । प्रकर्षेण रक्ष । अनेन पुत्रपौत्रप्रार्थनं करोति ॥

॥ अथ त्रयोदशी ॥

यद्वा उ विश्पतिः शितः सुप्रीतो मनुषो विशि ।

विश्वेदग्निः प्रति रक्षांसि सेधति ॥ १३ ॥

यत् । वै । ऊं इति । विशपतिः । शितः । सुऽप्रीतः । मनुषः । विशि ।
विश्वा । इत् । अग्निः । प्रति । रक्षांसि । सेधति ॥ १३ ॥

विशपतिर्विशं पालयिता शितो हविर्भिस्त्रीक्ष्णीकृतः सोऽग्निः सुप्रीतः सुष्टु
प्रीतः सन् मनुषो मनुष्यस्य विशि निवेशने गृहे यद्वै यदा खलु वर्तते तदानी-
मग्निर्विशेत् विश्वान्येव तस्य बाधकानि रक्षांसि प्रतिषेधति । हिनस्ति ॥ विधु
गत्यां । भौवादिकः । उ प्रसिद्धौ ॥

॥ अथ चतुर्दशी ॥

श्रुष्टमे नवस्य मे स्तोमस्य वीर विशपते ।
नि मायिनस्तपुषा रक्षसो दह ॥ १४ ॥
श्रुष्टी । अग्ने । नवस्य । मे । स्तोमस्य । वीर । विशपते ।
नि । मायिनः । तपुषा । रक्षसः । दह ॥ १४ ॥

वीर शत्रूणां विनाशयितवीर्यवन्विशपते विशं पालयितर्हे अग्ने नवस्येदानीं
क्रियमाणत्वान्नूतनं मे मदीयं स्तोमस्य स्तोत्रशस्त्रादिकं श्रुष्टी श्रुत्वा मायिनो मा-
याविनो रक्षसो कर्मविघ्नकारिणो राक्षसान् तपुषा तापकेन तेजसा नि दह ।
नितरां भस्मीकुरु ॥ श्रुष्टी । स्नात्वाद्यश्चेति निपातितः । वकारलोपश्छांदसः ॥

॥ अथ पंचदशी ॥

न तस्य मायया चन रिपुरीशीत मर्त्यः ।
यो अग्रये ददाश हव्यदातिभिः ॥ १५ ॥
न । तस्य । मायया । चन । रिपुः । ईशीत । मर्त्यः ।
यः । अग्रये । ददाश । हव्यदातिभिः ॥ १५ ॥

मर्त्यो मनुष्यो रिपुः शत्रुः ॥ चनेति निपातसमुदायोऽप्यर्थे ॥ मायया चन
माययापि तस्य जनस्य नेशीत । ईश्वरो न भवति । यो जनो हव्यदातिभिर्हविषां
दातृभिर्हविभिर्गृह्ये ददाश हवींषि प्रयच्छति तस्य रिपुर्नास्तीत्यर्थः ॥

॥ इति षष्ठस्य द्वितीय एकादशो वर्गः ॥

॥ अथ षोडशी ॥

व्यञ्चस्त्वा वसुविदमुक्षयुरप्रीणाहविः ।

महो राये तमु त्वा समिधीमहि ॥ १६ ॥

विऽक्षयः । त्वा । वसुऽविदं । उक्षयुः । अप्रीणात् । ऋषिः ।

महः । राये । तं । उं इति । त्वा । सं । इधीमहि ॥ १६ ॥

उक्षयुर्धनानां सेक्कारमात्मन इच्छन् यथा वृष्टिसेक्कारमिच्छन् व्यञ्च ऋषिरे-
तन्नामको मम पिता वसुविदं वसूनां धनानां लभकं त्वामप्रीणात् । धनादि-
प्राप्त्यर्थं हविर्भिरतोषयत् । तथा वयमपि महो महते राये धनाय तमु तथावि-
धमेव त्वा त्वां समिधीमहि । सम्यगाज्यादिहविर्भिर्दीपयेम ॥

॥ अथ सप्तदशी ॥

उशना काव्यस्त्वा नि होतारमसादयत् ।

आयजिं त्वा मनवे जातवेदसं ॥ १७ ॥

उशना । काव्यः । त्वा । नि । होतारं । असादयत् ।

आऽयजिं । त्वा । मनवे । जातऽवेदसं ॥ १७ ॥

हे अग्ने काव्यः कविपुत्र उशनैतन्नामक ऋषिर्मनवे राज्ञे । तस्य गृह इत्यर्थः ।
आयजिमाभिमुख्येन यष्टारं जातवेदसं जातप्रज्ञं त्वा त्वां । पुनस्त्वाशब्द आदरार्थः ।
त्वामेव होतारं होमनिष्पादकं न्यसादयत् । नितरामुपावेशयत् ॥

॥ अथाष्टादशी ॥

विश्वे हि त्वा सजोषसो देवासो दूतमक्रत ।

श्रुष्टी देव प्रथमो यज्ञियो भुवः ॥ १८ ॥

विश्वे । हि । त्वा । सऽजोषसः । देवासः । दूतं । अक्रत ।

श्रुष्टी । देव । प्रथमः । यज्ञियः । भुवः ॥ १८ ॥

हे अग्ने विश्वे सर्वे देवासो देवाः सजोषसः संगताः संतोऽस्माकं हवीषान-
यतीति विचार्य । हिरवधारणे । त्वामेव दूतं हविषां बोद्धारं दूतमक्रत । अकार्षुः ।

ततो देव द्योतमान हे अग्ने प्रथमो देवानां मुख्यभूतत्वं श्रुष्टी । श्रुष्टीति क्षिप्रनाम ।
क्षिप्रं यज्ञियो देवानां हविर्दातृत्वेन यज्ञार्हो भुवः । भूयाः ॥

॥ अथैकोनविंशी ॥

इ॒मं घा॑ वी॒रो अ॒मृतं॑ दू॒तं कृ॑ण्वी॒त॒ मर्त्यैः॑ ।

पा॒व॒कं कृ॑ण्व॒र्त॒निं वि॒हाय॑सं ॥ १९ ॥

इ॒मं । घ॒ । वी॒रः । अ॒मृतं॑ । दू॒तं । कृ॑ण्वी॒त॒ । मर्त्यैः॑ ।

पा॒व॒कं । कृ॑ण्व॒र्त॒निं । वि॒हाय॑सं ॥ १९ ॥

अनया यजमानश्चाग्निं देवानां दूतमकार्षीदित्याह । वीरः कर्मणि समर्थो मर्त्यो मनुष्यो यजमानोऽमृतं मरणधर्मरहितं पावकं पापानां शोधकं कृण्वर्तनिं । वर्तनिर्मार्गः । कृण्वमार्गं विहायसं । विहाया इति महन्नाम । गुणैस्तेजोऽधिकत्वेन वा महान्तमिमं घेममेवाग्निं दूतं देवानां वोढृत्वेन दूतं कृण्वीत । अकार्षीत् ॥

॥ अथ विंशी ॥

तं हु॒वेम॑ य॒त॒सु॒चः सु॒भासं॑ शु॒क्रशो॑चिषं ।

वि॒शाम॑ग्नि॒म॒जरं॑ प्र॒त्नमी॒ड्यं ॥ २० ॥

तं । हु॒वेम॑ । य॒त॒ऽसु॒चः । सु॒भासं॑ । शु॒क्रऽशो॑चिषं ।

वि॒शां । अ॒ग्निं । अ॒जरं॑ । प्र॒त्नं । ई॒ड्यं ॥ २० ॥

यतसुचो गृहीतसुचो यद्वा तत्तत्स्थानेषु नियमितसुचो वयं सुभासं शोभन-
दीप्तिं शुक्रशोचिषं दीपनशीलतेजस्कं विशां स्वामिनं । यद्वा विशामीड्यमि-
त्यन्वयः । मनुष्याणां स्तोतव्यमजरं जरारहितं प्रत्नं पुरातनं तं तथाविधमग्निं
हुवेम । स्तोत्रशस्त्रादिभिराह्वयामः ॥

॥ इति षष्ठस्य द्वितीये द्वादशो वर्गः ॥

॥ अथैकविंशी ॥

यो अ॒स्मै ह॒व्यदा॑तिभि॒राहु॑तिं॒ मर्तो॑ऽवि॒धत् ।

भूरि॑ पोषं॒ स ध॑त्ते वी॒रव॑द्य॒शः ॥ २१ ॥

यः । अ॒स्मै । ह॒व्यदा॑तिऽभिः । आऽहु॑तिं । मर्तैः । अ॒वि॒धत् ।

भूरि॑ । पोषं॒ । सः । ध॑त्ते । वी॒रऽव॑त् । य॒शः ॥ २१ ॥

यो मर्तो मनुष्यो हव्यदातिभिर्हविर्दानुभिर्हविर्भिभरस्मा अग्रय आहुतिम-
विधत् विदधाति स मनुष्यो भूरि बहु पोषं धनादिभिः पोषणं वीरवत् पुत्रपौ-
त्रादियुक्तं यशः कीर्तिं च धत्ते । धारयति । तस्मै धनादीनि प्रयच्छतीत्यर्थः ॥

॥ अथ द्वाविंशी ॥

प्रथमं जातवेदसमग्निं यज्ञेषु पूर्य्य ।

प्रति सुगेति नमसा हविष्मती ॥ २२ ॥

प्रथमं । जातवेदसं । अग्निं । यज्ञेषु । पूर्य्य ।

प्रति । सुक् । एति । नमसा । हविष्मती ॥ २२ ॥

प्रथमं देवानां प्रधानभूतं जातवेदसं जातप्रज्ञं पूर्य्य पुरातनं । एतादृशमग्निं
यज्ञेष्वग्निष्टोमादियज्ञेषु हविष्मती सोमादिहविर्युक्ता सुक् नमसा स्तोत्रेण नम-
स्कारेण वा सह प्रत्येति । अग्निं प्रति गच्छति ॥

॥ अथ त्रयोविंशी ॥

आभिर्विधेमाग्रये ज्येष्ठाभिर्व्यश्ववत् ।

मंहिष्ठाभिर्मतिभिः शुक्रशोचिषे ॥ २३ ॥

आभिः । विधेम । अग्रये । ज्येष्ठाभिः । व्यश्ववत् ।

मंहिष्ठाभिः । मतिभिः । शुक्रशोचिषे ॥ २३ ॥

विश्वमनोनामका वयं ज्येष्ठाभिः प्रशस्यतमाभिर्मंहिष्ठाभिः पूज्यतमाभिराभिः
सूक्तरूपाभिः स्तुतिभिः शुक्रशोचिषे ज्वालातेजसेऽग्रये विधेम । परिचरेम वय-
मिह व्यश्ववत् । यथा व्यश्वोऽस्माकं पितामिं स्तुतिभिः पर्यचरत् तद्वद्वयमपि
परिचरेम ॥

॥ अथ चतुर्विंशी ॥

नूनमर्चं विहायसे स्तोमेभिः स्थूरयूपवत् ।

ऋषे वैय्यश्च दम्यायाग्रये ॥ २४ ॥

नूनं । अर्चं । विहायसे । स्तोमेभिः । स्थूरयूपवत् ।

ऋषे । वैय्यश्च । दम्याय । अग्रये ॥ २४ ॥

वैश्वस्य व्यस्यस्य पुत्र हे विश्वमनोनामक ऋषे विहायसे महते दम्बाय दमे
गृहेऽरणीभिर्मथ्यमानत्वेन भवाय । यद्वा यजमानगृहाणां बाधपरिहारेण हिता-
याग्नये नूनं संप्रति स्तोमेभिस्त्रिवृत्पञ्चदशादिलक्ष्णैः स्तोमैरर्चं । स्तुहि । तच्च
दृष्टान्तः । स्थूरयूपवत् । यथा स्थूरयूपो नामर्षिरेनमग्निमानर्चं तद्वदर्थेत्यर्थः ॥

॥ अथ पञ्चविंशी ॥

अतिथिं मानुषाणां मृतुं वनस्पतीनां ।

विप्रा अग्निमवसे प्रत्नमीकृते ॥ २५ ॥

अतिथिं । मानुषाणां । मृतुं । वनस्पतीनां ।

विप्राः । अग्निं । अवसे । प्रत्नं । ईकृते ॥ २५ ॥

विप्रा मेधाविनो यजमाना मानुषाणां मनुष्याणामतिथिमतिथिवत्पूज्यं वन-
स्पतीनां मृतुं वनस्पतिरूपाभिर्वारणीभिर्जायमानत्वेन तेषां मृतुं प्रत्नं पुरात-
नमेवंविधमग्निमवसे कर्मरक्षणयेकृते । स्तुतिभिः स्तुवंति ॥

॥ इति षष्ठस्य द्वितीये त्रयोदशो वर्गः ॥

॥ अथ षड्विंशी ॥

महो विश्वा अभि षतोऽभि हव्यानि मानुषा ।

अग्ने नि षत्ति नमसाधि बर्हिषि ॥ २६ ॥

महः । विश्वान् । अभि । सतः । अभि । हव्यानि । मानुषा ।

अग्ने । नि । सत्ति । नमसा । अधि । बर्हिषि ॥ २६ ॥

हे अग्ने महः कर्मकर्तृत्वेन महतो विश्वान् सर्वान् सतः स्तोत्रकरणार्थं वर्तमा-
नान् स्तोतृनभि अभितस्त्वं नमसा स्तुत्यतया बर्हिष्यधि निषत्ति । निषीद । तथा
मानुषा मनुष्यसंबन्धीनि हव्यानि हवींष्यभि अभितस्तानि स्वीकर्तुं निषीद ॥

॥ अथ सप्तविंशी ॥

वंस्वा नो वार्या पुरु वंस्व रायः पुरुस्पृहः ।

सुवीर्यस्य प्रजावतो यशस्वतः ॥ २७ ॥

वंस्व । नः । वार्या । पुरु । वंस्व । रायः । पुरुऽस्पृहः ।

सुऽवीर्यस्य । प्रजाऽवतः । यशस्वतः ॥ २७ ॥

हे अग्ने वार्या वार्याणि वरणीयानि पुरु पुरुणि बहूनि गवादीनि नोऽस्मभ्यं वंस्व । प्रयच्छ । तथा पुरुस्पृहः पुरुभिर्बहुभिः स्पृहणीयं रायो धनं । किंविशिष्टं । सुवीर्यस्य शोभनवीर्योपेतं प्रजावतः पुत्रपौत्रादिसहितं यशस्वतः कीर्त्तिमच्च धनं नोऽस्मभ्यं वंस्व । प्रयच्छ ॥

॥ अथाष्टाविंशी ॥

त्वं वरो सुषाम्णेऽग्ने जनाय चोदय ।

सदा वसो रातिं यविष्ठ शश्वते ॥ २८ ॥

त्वं । वरो इति । सुऽसाम्ने । अग्ने । जनाय । चोदय ।

सदा । वसो इति । रातिं । यविष्ठ । शश्वते ॥ २८ ॥

वरो सर्व्ववरणीय वसो शत्रूणां वासयितर्यविष्ठ पुनःपुनर्जायमानत्वेन युवतम हे अग्ने त्वं सुषाम्णे सुसाम्ने ॥ सुषामादितत्वात् षत्वं ॥ त्वत्प्रसादात् शोभनसामवते शश्वते बहवे जनाय प्रादुर्भूताय स्तोतृणां सदा सर्व्वदा रातिं धनादिकं चोदय । प्रेरय ॥

॥ अथैकोनविंशी ॥

त्वं हि सुप्रतूरसि त्वं नो गोमतीरिषः ।

महो रायः सातिमग्ने अपा वृधि ॥ २९ ॥

त्वं । हि । सुऽप्रतूरः । असि । त्वं । नः । गोऽमतीः । इषः ।

महः । रायः । सातिं । अग्ने । अपा । वृधि ॥ २९ ॥

हे अग्ने त्वं । हिरवधारणे । त्वमेव सुप्रतूरः स्तोतृणां धनादिकं सधु प्रदातासि । प्रयच्छसीत्यर्थः । अत एव गोमतीः पश्वादियुक्तानीषोऽन्नानि महो महतो रायो धनस्य मध्ये सातिं देयं धनं च नः स्तोतृणामस्माकमपावृधि । अपावृणु । प्रयच्छेत्यर्थः ॥

॥ अथ चिंशी ॥

अग्ने त्वं यशा अस्या मित्रावरुणा वह ।

ऋतावाना सम्राजा पूतदक्षसा ॥ ३० ॥

अग्ने । त्वं । यशाः । असि । आ । मित्रावरुणा । वह ।

ऋतऽवाना । संऽराजा । पूतऽदक्षसा ॥ ३० ॥

हे अग्ने त्वं यशाः ॥ लुप्तमत्वर्थीयः ॥ देवानां मध्ये यशस्वासि । भवसि । अत एव त्वमृतावाना ऋतावानौ सत्यवन्तौ यज्ञवन्तौ वा सम्राजा सम्राजौ सम्ययाजमानौ पूतदक्षसा पूतदक्षसौ । दक्ष इति बलनाम । शुद्धबलौ मित्रावरुणावस्मिन्कर्मण्यावह । आह्वय । प्रायेण कर्मण्यग्नेर्मित्रावरुणसहितत्वमस्तीति सूचयति ॥

॥ इति षष्ठस्य द्वितीये चतुर्दशे वर्गः ॥

सखाय आ शिषामहीति चिंशद्वचं चतुर्थं सूक्तं । अत्रेयमनुक्रमणिका । सखायस्तृचोऽन्त्यः सौषाम्णस्य वरोदानस्तुतिरन्त्यानुष्टुबिति । व्यश्चपुचो वैय्यश्चो नाम ऋषिः । औष्णिहं हेत्युक्तत्वादेतदादीनि चीणि सूक्तान्युष्णिक्छंदस्कानि । अनुक्तत्वादित्तो देवता । अन्त्यासु तिसृषु सुषामाख्यस्य राज्ञः पुत्रस्य वरुनाम्नो राज्ञो दानं स्तूयते । अतस्तास्तद्देवताकाः ॥ महाव्रते निष्केवल्य औष्णिहन्तृचाशीतावेतत्सूक्तं । तथैव पंचमारण्यके शौनकेन सूच्यते । सखाय आ शिषामहि य एक इद्विदयते । ऐ० आ० ५. ११. । इति ॥ दशमेऽहनि मरुत्वतीयशस्त्रे सखाय इति तिस्र ऋचः । सूच्यते च । सखाय आ शिषामहीति तिस्र उष्णिहः । आ० ८. १२. । इति ॥

॥ तस्मिन् सूक्ते प्रथमा ॥

सखाय आ शिषामहि ब्रह्मंद्राय वज्रिणे ।

स्तुष ऊ षु वो नृत्तमाय धृष्णवे ॥ १ ॥

सखायः । आ । शिषामहि । ब्रह्म । इन्द्राय । वज्रिणे ।

स्तुषे । ऊं इति । सु । वः । नृत्तमाय । धृष्णवे ॥ १ ॥

सखायो मित्रभूता हे ऋत्विजो वज्रिणे वज्रहस्तायेन्द्राय ब्रह्म कर्तव्यमेतत्सूक्तरूपं स्तोत्रमाशिषामहि । वयमाशास्मः ॥ शास अनुशिष्टौ । लुङि च्छेरङादेशः । इत्त्वत्वे । व्यत्ययेनात्मनेपदं ॥ तच्च वः सर्वेषामेव युष्माकमर्थाय नृत्तमाय सर्वेषां

नेतृतमाय यद्वा संयामेष्वायुधादीनां नेतृतमाय धृष्णवे शचूणां धर्षणाशीलाय
तस्मा इन्द्रायाहमेव सु सुष्टु स्तुषे । स्तौमि ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

शर्वसा ह्यसि श्रुतो वृचहत्येन वृचहा ।

मघैर्मघोनो अति शूर दाशसि ॥२॥

शर्वसा । हि । असि । श्रुतः । वृचऽहत्येन । वृचऽहा ।

मघैः । मघोनः । अति । शूर । दाशसि ॥२॥

हे इन्द्र त्वं शर्वसा बलेन श्रुतः प्रसिद्धोऽसि । भवसि । हि प्रसिद्धौ । तदे-
वाह । वृचहत्येन वृचासुरहननेन वृचहा वृचहेति प्रसिद्धो भवसि । शूर शौर्यवान्
हे इन्द्र मघोनो मघवतो धनवतः पुरुषान्मघैस्त्वदीयैर्धनैरति अतिक्रम्य दाशसि ।
स्तौतृभ्योऽस्मभ्यं प्रयच्छसि ॥

॥ अथ तृतीया ॥

स नः स्त्वान् आ भर रयिं चिचश्रवस्तमं । *

निरेके चिद्यो हरिवो वसुर्देदिः ॥३॥

सः । नः । स्त्वानः । आ । भर । रयिं । चिचश्रवऽस्तमं ।

निरेके । चित् । यः । हरिऽवः । वसुः । ददिः ॥३॥

हे इन्द्र स तथाविधस्त्वं स्त्वानोऽस्माभिः स्तूयमानः सन् चिचश्रवस्तममति-
शयेन नानाविधान्नोपेतं रयिं पुत्रं धनं वा नोऽस्मभ्यमाभर । संपादय । देहीत्यर्थः ।
हरिवः । हरी अश्वौ । तद्वन् हे इन्द्र यस्त्वं निरेके चित् निगर्मन् एव वसुः शचूणां
वासयिता भवसि । तवायुधनिर्गमनादेव शत्रवः पलायन्ते खलु । किंच त्वं ददिर्ध-
नानां दाता भवसि ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

आ निरेकमुत् प्रियमिन्द्र दर्षि जनानां ।

धृषता धृष्णो स्तवमान आ भर ॥४॥

आ । निरेकं । उत् । प्रियं । इन्द्र । दर्षि । जनानां ।

धृषता । धृष्णो इति । स्तवमानः । आ । भर ॥४॥

हे इन्द्र उतापि च प्रियं प्रीणनात् प्रियतमं निरेकं । निरेकं धनं भवति विरे-
चनाच्चिर्गमनाच्चेति । तद्धनं जनानां स्तोतृणामस्माकमादर्षि । आविदारय । विवृतं
कुरु ॥ दृ विदारणे । छांदसो विकरणस्य लुक् ॥ विवृत्य च धृष्णो धर्षणशील हे
इन्द्र स्तवानः स्तोतृभिरस्माभिः स्तूयमानः सन् धृषता धृष्टेन मनसा सहाभर ।
तद्धनमस्मभ्यं देहि ॥

॥ अथ पंचमी ॥

न ते स॒व्यं न दक्षि॑णं हस्तं वर॑न्त आ॒मुरः ।

न परि॑बाधो हरि॒वो गवि॑ष्टिषु ॥ ५ ॥

न । ते । स॒व्यं । न । दक्षि॑णं । हस्तं । वर॑न्ते । आ॒ऽमुरः ।

न । परि॑ऽबाधः । हरि॑ऽवः । गोऽइ॑ष्टिषु ॥ ५ ॥

हे हरिवोऽश्ववन्दि आमुरः संयाम आभिमुख्येन कर्तारः प्रतियोद्धारो गवि-
ष्टिषु पणिभिरपहतानामंगिरसां गवामन्वेषणेषु ते तव सव्यं हस्तं न वरन्ते । न
निवारयन्ति । तेषामायुधादिभिर्न निवार्यत इत्यर्थः । तथा दक्षिणं हस्तं च न नि-
वारयन्ति । किंच परिबाधः परितो बाधमाना वृत्रादयोऽसुराश्च तव सव्यदक्षि-
णहस्तौ न निवारयन्ति । संयामेषु त्वया सर्वे शचवच्छिन्नहस्ताः सर्वतो गच्छन्तु ।
त्वं तु तैरबाधितो वर्तस इत्यर्थः ॥

॥ इति षष्ठस्य द्वितीये पंचदशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

आ त्वा गो॒भिरिव॑ व्रजं गी॒र्भिः ऋ॒णोम्यद्रि॑वः ।

आ स्मा॒ कामं॑ जरि॒तुरा मनः॑ पृ॒ण ॥ ६ ॥

आ । त्वा । गो॒भिःऽइव । व्रजं । गी॒भिः । ऋ॒णोमि । अ॒द्रिऽवः ।

आ । स्म । कामं॑ । जरि॒तुः । आ । मनः॑ । पृ॒ण ॥ ६ ॥

हे अद्रिवो वज्रवन्दि गीर्भिः स्तुतिलक्षणाभिर्वाग्भिस्त्वा त्वामा ऋणोमि ।
प्राप्नोमि ॥ ऋणु गतौ । तनादिः ॥ तच्च दृष्टान्तः । गोभिरिव । यथा गोपालो
गोभिर्व्रजं गोष्ठं गच्छति तद्वत्त्वां स्तुतिभिः प्राप्नोमीत्यर्थः । ततस्त्वं जरितुः स्तो-
तुर्मम कामं धनादिविषयमापृण । आपूरय । तथा मनो मदीयं मानसं धना-
दिप्रदानेनापूरय ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

विश्वानि विश्वमनसो धिया नो वृचहंतम ।

उयं प्रणेतरधि षू वसो गहि ॥ ७ ॥

विश्वानि । विश्वऽमनसः । धिया । नः । वृचहन्ऽतम ।

उयं । प्रनेतरिति प्रऽनेतः । अधि । सु । वसो इति । गहि ॥ ७ ॥

हे वृचहंतम अतिशयेन वृचासुरस्योपद्रवाणां वा हंतः ॥ नाह्वस्येति तमपो नुडागमः ॥ कीदृश । उयोर्दूर्णबल प्रणेतः स्तोत्राणां प्रकर्षण धनादेर्नेतः ॥ आमंचित इत्युयेत्यस्याविद्यमानवद्भावप्रतिषेधः ॥ तथाविध वसो शचूणां वासयितरिंद्र नः । पूजायां बहुवचनं । विश्वमनस एतन्नामो मम विश्वानि सर्वाणि स्तोत्राणि कर्माणि वा धिया मनसा सु सुष्ठुधिगहि । अधिगच्छ । स्तुत्यतया यष्टय्यतया वा मनोवेगेन गच्छेत्यर्थः ॥ गमेलोर्दि छांदसः शपो लुक् । हेर्दिब्रह्मावादनुदात्तोपदेशेत्यनुनासिकलोपः ॥

॥ अथाष्टमी ॥

वयं ते अस्य वृचहन्विद्याम शूर नयसः ।

वसोः स्पर्हस्य पुरुहूत राधसः ॥ ८ ॥

वयं । ते । अस्य । वृचऽहन् । विद्याम । शूर । नयसः ।

वसोः । स्पर्हस्य । पुरुऽहूत । राधसः ॥ ८ ॥

हे वृचहन् वृचस्य हंतः शूर बलवन् पुरुहूत पुरुभिर्बहुभिराह्वातयेन्द्र नयसो नवीयसः ॥ ईयसन् ईकारलोपश्छांदसः ॥ नवतरं स्पर्हस्य स्पृहणीयं राधसः ॥ राध साध संसिद्धौ ॥ शर्मदेः संसाधकं तव त्वदीयमस्य वसोः ॥ क्रियायहणं कर्तव्यमिति वसोः संप्रदानसंज्ञा । चतुर्थ्यर्थे बहुलं छंदसीति वसोः षष्ठी ॥ त्वदीयमिदं परिदृश्यमानं धनं वयं विद्याम । लभेमहि ॥ विद्रू लाभे । अदादिकः । छांदसो विकरणस्य लुक् ॥

॥ अथ नवमी ॥

इंद्र यथा ह्यस्ति तेऽपरीतं नृतो शवः ।

अमृक्ता रातिः पुरुहूत दाश्रुषे ॥ ९ ॥

फलं नालभत । इदानीं त्वं धनवान् दानशील इत्यस्माभिर्ज्ञातं । अत एव हे मघवन्
धनवत्सिन्द्र तव त्वदीयं तच्छुषुपुरविदारणलब्धं धनमूतिभिस्त्वद्रक्षयैर्नोऽस्मभ्यं
शग्धि । देहि ॥ शग्धीति दानकर्मा । शक्नोतेर्लोटि छांदसो विकरणस्य लुक् ॥

॥ अथ द्वादशी ॥

न॒ष्टां॑ग॒ नृ॒तो॒ त्व॒न्यं वि॒दामि॒ राध॑से ।

रा॒ये शु॒क्राय॑ श॒र्वसे॒ च गि॒र्वणः॑ ॥ १२ ॥

न॒हि । अ॒ंग । नृ॒तो॒ इति॑ । त्वत् । अ॒न्यं । वि॒दामि॑ । राध॑से ।

रा॒ये । शु॒क्राय॑ । श॒र्वसे॒ । च । गि॒र्वणः॑ ॥ १२ ॥

हे नृतो नर्तयितुर्गिर्वणो गीर्भिः स्तुतिभिर्वननीय संभजनीयेन्द्र राधसे बलसं-
साधकायाच्चाय राये धनाय शुक्राय द्योतमानाय यशसे शर्वसे वर्धकाय बलाय
च त्वत्त्वत्तोऽन्यं न हि विंदामि । न लभे । अंग प्रसिद्धौ ॥

॥ अथ त्रयोदशी ॥

इ॒न्द्रमि॑न्द्राय॒ सिंच॑त॒ पि॒बाति॒ सोम्यं॑ मधु ।

प्र राध॑सा चोद॒याते॒ महि॑त्व॒ना ॥ १३ ॥

आ । इ॒न्द्रं । इ॒न्द्राय॑ । सि॒ंच॒त॒ । पि॒बा॒ति॒ । सो॒म्यं॑ । मधु॑ ।

प्र । राध॑सा । चो॒द॒या॒ते॒ । महि॑ऽत्व॒ना ॥ १३ ॥

हे ऋत्विज इन्द्रं स्यंदनशीलं सोममिन्द्रार्थमासिंचत । आश्रयणद्रव्येण सेचनं
कुरुत । अभिषुतेत्यर्थः । ततः सोम्यं सोममयं मधु मधुकरं सोमरसं पिबाति ।
पिबतु । पीत्वा च स इन्द्रो महित्वना स्वमहत्त्वेनैव राधसानेन सह धनादिकं
स्नोतृभ्यः प्र चोदयाते । प्रकर्षेण चोदयति । यद्वा यजमानो महित्वना । इन्द्राय
प्रदीयमानत्वादस्य महत्त्वं । महत्त्वयुक्तेन राधसानेन सह स्नोतृन् प्रचोदयति ।
इन्द्राय हविर्देवेति स्नोतृभ्येरयतीत्यर्थः ॥

॥ अथ चतुर्दशी ॥

उ॒पो ह॒रीणां॑ पतिं॒ दक्षं॑ पृ॒चंतं॑म॒ब्रवं॑ ।

नूनं॑ शु॒धिः सु॒वतो॑ अ॒भ्यस्य॑ ॥ १४ ॥

उभो इति । हरीणां । पतिं । दक्षं । पृथंतं । अग्रवं ।

नूनं । श्रुधि । स्तुवतः । अग्रस्य ॥ १४ ॥

हरीणां हरितवर्णानामभ्यानां पतिं पालयितारं रक्षकं वर्धकं स्वबलं पृथंतं ॥
पृची संपर्के ॥ मरुत्सु योजयंतं । यद्वा शशुषु स्वबलमायुधादिभिः संपर्चयंतमे-
तादृशमिदं त्वामुपो अग्रवं । विश्वमना अहं स्तोत्रं करवाणि । अग्रस्य । अग्रो
नामर्षिरश्वशब्देनोच्यते । तस्य पुत्रस्य स्तुवतः स्तोत्रं कुर्वतो मम संबंधिनी तद्वि-
षयां स्तुतिं नूनं संप्रति श्रुधि । शृणु ॥

॥ अथ पंचदशी ॥

नक्षपंग पुरा च न जज्ञे वीरतरस्त्वत् ।

नकीं राया नैवथा न भंदना ॥ १५ ॥

नहि । अंग । पुरा । च । न । जज्ञे । वीरतरः । त्वत् ।

नकिः । राया । न । एवथा । न । भंदना ॥ १५ ॥

हे इंद्र त्वत्पुत्रः पुरा पूर्वं वीरतरः सामर्थ्यवान् कश्चिन्न हि जज्ञे । जातः खलु । अंगं
प्रसिद्धौ । त्वमेव सामर्थ्यवान् जात इत्यर्थः । किंच त्वत्तोऽपि राया धनेन समर्थो
नकिर्नकश्चिदस्ति । तथैवथा शशुपुराणि संयामं वा प्रति गमनेन त्वत्तोऽधिको
न जातः । यथैवथा ॥ अत्र रक्षणादिषु । अकारस्यैकारच्छांदसः । औणादि-
कोऽथप्रत्ययः ॥ शरणागतानां स्तोत्राणां चावनेन त्वत्तोऽधिको नास्ति । किंच
भंदना । भंदतिः स्तुतिकर्मा । स्तुत्या च त्वदधिको न जातः । धनवान्नक्षकः स्तुत्यश्च
त्वत्तोऽन्यो न जज्ञे इति ॥

॥ इति षष्ठस्य द्वितीये सप्तदशो वर्गः ॥

* एदु मध्व इति तृचः पूर्वोक्ते ब्राह्मणाच्छंसिशस्त्रे वैकल्पिकोऽनुरूपः । सूचितं
च । एदु मध्वो मदितरमेतो न्विद्रं स्वाम सखायः । आ० १. ८. । इति ॥

॥ सूक्ते षोडशी ॥

एदु मध्वो मदितरं सिंच वाध्वयो अंधसः ।

एवा हि वीरः स्ववते सदावृधः ॥ १६ ॥

आ । इत् । ऊं इति । मध्वः । मदिन्ऽतरं । सिंच । वा । अ॒ध्व॒र्यो॒ इति । अंधसः ।

ए॒व । हि । वी॒रः । स्त॒वते । स॒दाऽवृ॒धः ॥ १६ ॥

हे अध्वर्यो अध्वरस्य नेतर्च्चत्विक् मध्वो मदकरस्यांधसः सोमलक्षस्याजस्य मदिन्तरमन्यर्थे मादयितृत्तमं सोमरसमेवासिचंद्रार्थं । अयमेवेन्द्रः स्तवते हि । स्तोत्रशस्त्रादिभिः स्तूयते खलु । स्तुतायेन्द्राय सोमो दातव्यः । तस्मादासिंचेति समन्वयः ॥

॥ अथ सप्तदशी ॥

इंद्रं स्थातर्हरीणां नकिंष्टे पूर्यस्तुतिं ।

उदानंश् शर्वसा न भंदना ॥ १७ ॥

इंद्रं । स्था॒तः । ह॒री॒णां । न॒किं॒ः । ते । पू॒र्य॑ऽस्तुतिं ।

उत् । आ॒न॒श् । श॒र्व॒सा । न । भं॒द॒ना ॥ १७ ॥

हे हरीणां स्थातरश्चानामधिष्ठातरिंद्र ते त्वदीयां पूर्यस्तुतिं पूर्वैर्ऋषिभिः कृतां स्तुतिं । उपलक्षणं । इदानींतनैः क्रियमाणामपि स्तुतिं नकिं कश्चित् शर्वसा बलेनोदानंश् । व्याप्नोति ॥ अणू व्याप्नौ । लिट्यञोतेष्वेति नट् छान्दस आगमः ॥ कश्चिन्नातिक्रामतीत्यर्थः । किंच भंदना सर्वैः प्रार्थनीयत्वात् पूजनीयेन धनेन स्तुत्या वा त्वदीयां स्तुतिं न कश्चिदतिक्रामति । त्वत्तो बलवान् धनी स्तुत्यो वान्यो नास्तीत्यर्थः ॥

॥ अथाष्टादशी ॥

तं वो वाजानां पतिमहूमहि अवस्यवः ।

अप्रायुभिर्यज्ञेभिर्वावृधेन्यं ॥ १८ ॥

तं । वः । वा॒जा॒नां । प॒तिं । अ॒हू॒म॒हि । अ॒व॒स्य॒वः ।

अ॒प्रा॒यु॒ऽभिः । य॒ज्ञे॒भिः । व॒वृ॒धे॒न्यं ॥ १८ ॥

अप्रायुभिः कर्मस्वप्रमाद्यन्मनुष्ययुक्तैः । अथवाप्रमत्ता एकव स्थित्वैव कर्म कुर्वन्ति । कर्म प्रारभ्य नान्यं देशं गच्छन्तीत्यर्थः । एवंविधमनुष्ययुक्तैर्यज्ञेभिर्यज्ञैः । एतादृशमनुष्यैर्यज्ञैर्वा वावृधेन्यं वर्धनीयं वाजानामञ्जानां पतिं स्वामिनं वो यद्-

यष्ट्यसंबन्धेन युष्मदीयं तं तादृशमिदं श्रवस्यवो वयमन्नकामाः संतोऽहमहि ।
आह्वयामः ॥ ह्यतेर्लुङि बहुलं छंदसीति संप्रसारणं ॥

पूर्वोक्त एव शस्त्र एतो न्विद्रमित्येतौ तृचौ वैकल्पिकौ स्तोत्रियानुरूपौ । सूचितं
च । एतो न्विद्रं स्त्वाम सखायः स्तुहीद्रं व्यश्ववत् । आ० ७. ८. । इति ॥

॥ तयोः प्रथमा सूक्त एकोनविंशी ॥

एतो न्विद्रं स्त्वाम सखायः स्तोम्यं नरं ।

कृष्टीर्यो विश्वा अभ्यस्त्येक इत् ॥ १९ ॥

एतो इति । नु । इद्रं । स्त्वाम । सखायः । स्तोम्यं । नरं ।

कृष्टीः । यः । विश्वाः । अभि । अस्ति । एकः । इत् ॥ १९ ॥

हे सखायः समानख्याना मित्रभूता वा हे ऋत्विजो नु क्षिप्रमेतो । आगच्छ-
तैव । किमर्थं । तदाह । स्तोम्यं स्तोमाहं नरं सर्वस्य नेतारं तमिद्रं स्त्वाम । स्तोत्रं
करवाम । य इद्र एक इदेकोऽसहाय एव सन् विश्वाः सर्वाः कृष्टीः शत्रुसेना
अभ्यस्ति अभिभवति । तं स्त्वामेति शेषः ॥

॥ अथ विंशी ॥

अगोरुधाय गविषे द्युक्षाय दस्यं वचः ।

घृतात्स्वादीयो मधुनश्च वोचत ॥ २० ॥

अगोऽरुधाय । गोऽर्धे । द्युक्षाय । दस्यं । वचः ।

घृतात् । स्वादीयः । मधुनः । च । वोचत ॥ २० ॥

हे ऋत्विजः अगोरुधाय । गाः स्तुती रुणद्धीति गोरुधः । न गोरुधोऽगोरुधः ।
ता न विनाशयत्यादरेण शृणोतीत्यर्थः । तादृशाय । अत एव गविषे स्तोत्रा-
णीच्छते द्युक्षाय दीपमानार्थेन्द्राय दस्यं दर्शनीयं घृतात्स्वादुतरादाज्यान्मधुनश्च
स्वादीयोऽतिशयेन स्वादुभूतं वचः स्तोत्ररूपं वाक्यं वोचत । ब्रूत ॥ ऋत्विग्भ्यः
कृतं कर्म यजमानोऽपि कृतवान्भवतीति यदिदमिद्रविषयं वचो घृतान्मधुनश्च
स्वादुतरं भवत्वित्याशस्ते । तदाह भगवानाश्रलायनः । वच एव म इदं घृतान्म-
धुनश्च स्वादीयोऽस्ति प्रीतिः स्वादीयोऽस्त्वित्येव तदाह । गृ० सू० १. १. । इति ॥

॥ इति षष्ठस्य द्वितीयेऽष्टादशो वर्गः ॥

॥ अथैकविंशी ॥

यस्यामि॒तानि वी॒र्या॑ न रा॒धः पर्य॑तवे ।

ज्योति॒र्न वि॒श्वम॒भ्यस्ति॒ दक्षि॑णा ॥ २१ ॥

यस्य॑ । अमि॒तानि । वी॒र्या॑ । न । रा॒धः । परि॑ऽएतवे ।

ज्योति॑ः । न । वि॒श्वं । अ॒भि । अ॒स्ति । दक्षि॑णा ॥ २१ ॥

यस्येन्द्रस्य वीर्या वीर्याणि वृचहननादिलक्षणानि सामर्थ्यान्यमितामितानि । अस्येयंति सामार्थ्यानि नान्यानीति परिमितानि न भवंति ॥ यद्वा मीड् हिंसायां । छांदसो ह्रस्वः ॥ श्चुभिरहिंसितानि भवंति । तथा यस्येन्द्रस्य राधो धनं पर्येतवे श्चुभिः परिगंतुं प्राप्नुं शक्यं न भवति । अत एव यस्य दक्षिणा धनं दानं विश्वमभ्यस्ति सर्वं स्तोतृजनमभिभवति । तच्च दृष्टान्तः । ज्योतिर्न । ज्योतिषामयनत्वाज्ज्योतिरंतरिक्षं । यथांतरिक्षं सर्वलोकं पिधाय तिष्ठति तद्वत्स्तोतृजनं धनदानेन पिधत्त इत्यर्थः ॥

॥ अथ द्वाविंशी ॥

स्तु॒हीद्रं व्य॒श्ववद॑नूर्मिं वा॒जिनं॒ यमं॑ ।

अ॒र्यो ग॒यं म॑ह॒मानं॒ वि दा॒शुषे॑ ॥ २२ ॥

स्तु॒हि । इ॒द्रं । व्य॒श्वऽवत् । अ॒नूर्मिं । वा॒जिनं॑ । यमं॑ ।

अ॒र्यः । ग॒यं । म॑ह॒मानं॑ । वि । दा॒शुषे॑ ॥ २२ ॥

हे विश्वमनोऽनूर्मि ॥ ऊर्मिर्हिंसाकर्मा ॥ कैश्चिदप्यहिंस्यं । अथवा श्चुभिरगंतव्यं । अत एव वाजिनं बलवंतं यमं स्तोतृभिः सुनियतमेतादृशमिद्रं स्तुहि । स्तोषे दृष्टान्तः । व्यश्ववत् । यथा व्यश्वो विश्वमनसः पितेन्द्रमस्तौत्तवत्स्तुहीत्यर्थः । स्तुतश्चेदर्यः स्वामीद्रो दाशुषे हविर्दत्तवते यजमानाय मंहमानं पूज्यमानं गयं धनं । यद्वा देवानां पूजायै गयं गृहं । गृहमस्ति चेत् देवा हविर्भिः पूज्यन्ते । तादृशं गृहं वितरति । तस्मात्तत्र धनगृहलाभाय स्तुहीत्यर्थः ॥

॥ अथ त्रयोविंशी ॥

ए॒वा नृ॒नमु॑प॒ स्तुहि॒ वै॒र्य्य॑श्च द॒श॒मं न॒वं ।

सु॒वि॒द्वांसं॒ च॒र्कृत्यं॒ च॒रणी॑नां ॥ २३ ॥

ए॒व । नू॒नं । उ॒प । स्तु॒हि । वै॒श्व॒स्य । द॒श॒मं । न॒वं ।

सु॒ऽवि॒द्वांसं । च॒र्कृत्यं । च॒रणी॑नां ॥ २३ ॥

हे वैश्वस्य व्यस्यस्य पुत्र विश्वमनश्चरणीनां मनुष्याणां देहे स्थितानां नवानां प्राणानां दशमं दशसंख्यापूरकं । तत्र मन्त्रः । नव वै पुरुषे प्राणा मनुष्येषु वर्तमाना इन्द्रस्तेषां दशधा भवतीन्द्रस्यात्मानं दशधा चरन्तमिति । एतादृशं । अत एव नवं स्तुत्यं सविद्वासमन्तर्यामिन्वात् सुष्ठु सर्वं जानन्तं चर्कृत्यं भूयो भूयः कार्येषु सर्वैर्नमस्कर्तव्यमेवंविधमिन्द्रमेव नूनमिदानीमुप स्तुहि । समीपे स्तुहि ॥

॥ अथ चतुर्विंशी ॥

वे॒त्था हि नि॒र्ऋ॒तीनां॒ वज्र॑हस्त॒ परिवृ॑जं ।

अ॒हर॒हः शु॒ध्युः परि॒पदा॑मिव ॥ २४ ॥

वे॒त्थ । हि । निः॒ऽऋ॒तीनां । वज्र॑ऽहस्त । परि॒ऽवृ॑जं ।

अ॒हः॒ऽअ॒हः । शु॒ध्युः । परि॒पदा॑ऽइव ॥ २४ ॥

इदानीमृषिरिन्द्रं संबोद्धाह । हे वज्रहस्त वज्रयुक्तहस्तेन्द्र निर्ऋतीनामुपद्रवकारिणां रक्षसां परिवृजं परिवर्जनं । हिरवधारणे । त्वमेव वेत्थ । जानीषे । तत्र दृष्टान्तः । अहरहः शुध्युः । अस्मिन्बुदिते सति ब्राह्मणा आत्मीयं कर्म कृत्वा शुद्धा भवन्तीति शोभाहेतुत्वात् शुध्युरादित्यः । परिपदामिव परितो यजमानानामिव । यद्वा परिपदां समानाधिकरणः । परितः पततां पक्षिणां वर्जनं स्वस्थानत्यागमहरहः प्रतिदिवसं यथा वेत्ति । उदिते सूर्ये पक्षिणः स्वस्थानं परित्यज्य सर्वतो गच्छन्ति खलु । एवं त्वयीद्रे स्वबलेन प्रकाशमाने सति शचवः स्वपुरादि त्यक्त्वा पलायन्त इत्यर्थः ॥

॥ अथ पंचविंशी ॥

तदि॒न्द्राव॒ आ भ॒र येना॑ दंसिष्ठ॒ कृत्व॑ने ।

द्वि॒ता कु॒त्साय॑ शि॒श्रथो॒ नि चो॑दय ॥ २५ ॥

तत् । इ॒न्द्र । अ॒वः । आ । भ॒र । येन॑ । दंसि॒ष्ठ । कृत्व॑ने ।

द्वि॒ता । कु॒त्साय॑ । शि॒श्रथः॑ । नि । चो॒दय॑ ॥ २५ ॥

हे इन्द्र तदवस्तद्रक्षणमस्मभ्यमाभर । हे दंसिष्ठ अत्यन्तं दर्शनीय यद्वा शशूणा-

मुपक्षपयितरिन्द्र कृत्वने कर्म कुर्वते यजमानाय तदर्थं येन पालनमकृषाः तद्रक्ष-
णमाभरेति समन्वयः । किंच कुत्साय कुत्सनामकाय राजर्षये द्विता द्विधा द्विप्र-
कारेण शिक्षयः त्वं शबूनवधीः । तस्मै द्वैधं पालनमकाषीरित्यर्थः । तद्रक्षणमस्मभ्यं
नि चोदय । नितरामत्यर्थं प्रेरय । यद्वा कृत्वन् इति सामान्येनोक्ता निःशेषेण
तदेवाह कुत्सायेत्यादि । शेषं पूर्ववत् ॥

॥ इति षष्ठस्य द्वितीय एकोनविंशो वर्गः ॥

॥ अथ षड्विंशी ॥

तमु त्वा नूनमीमहे नय्यं दंसिष्ट सन्यसे ।

स त्वं नो विश्वा अभिमातीः सक्षणिः ॥ २६ ॥

तं । जं इति । त्वा । नूनं । ईमहे । नय्यं । दंसिष्ट । सन्यसे ।

सः । त्वं । नः । विश्वाः । अभिऽमातीः । सक्षणिः ॥ २६ ॥

हे दंसिष्ट अतिशयेन दर्शनीयेन्द्र नय्यं स्तोतृभिः स्तोतव्यं तमु तादृशमेव त्वा त्वां
नूनमिदानीमीमहे । वयं याचामहे । किमर्थं । सन्यसे ॥ असु क्षेपणे । भावे क्तिप् ॥
संन्यासार्थं याचामह इति शेषः । स तादृशस्त्वं जोऽस्माकं विश्वाः सर्वा अभिमातीः
शत्रुसेनाः सक्षणिः ॥ सहेः सनिप्रत्ययः ॥ सहनशीलोऽभिभवनशीलो भवसि ॥

॥ अथ सप्तविंशी ॥

य ऋक्षादंहसो मुचद्यो वार्यात्सप्र सिंधुषु ।

वधदासस्य तुविनृम्ण नीनमः ॥ २७ ॥

यः । ऋक्षात् । अंहसः । मुचत् । यः । वा । आर्यात् । सप्र । सिंधुषु ।

वधः । दासस्य । तुविऽनृम्ण । नीनमः ॥ २७ ॥

पूर्वोऽर्धर्चः परोक्षकृतः । य इन्द्र ऋक्षात् ॥ ऋन् मनुष्यान् क्षणोति । क्षणोते-
रौणादिको डप्रत्ययः ॥ तस्माद्रक्षसो जातादंहसः पापरूपादुपद्रवान्मुचत् मुचति ।
राक्षस एनं न बाधते । किं पुनस्तं हंतीत्यर्थः । अपि च य इन्द्रः सप्र सिंधुषु गंगा-
द्यासु नदीषु । यद्वा सप्र सर्पणशीलासु सिंधुषु । तत्कूलेष्वित्यर्थः । गंगायां घोष
इतिवत् । पा० १. ४. ४२. । तेषु वर्तमानानां स्तोतृणामार्यात् धनादिकं प्रेरयेत् ॥
ऋ गतिप्रापणयोः । आशीर्लिङि गुणोऽर्तिसंयोगाद्योः । पा० ७. ४. २९. । इति

गुणः । बहुलं धंदसीति लिङ्गप्राप्तमनः ॥ अथ प्रत्यक्षः । हे तुविनृम्य बहुधनेन
दासस्योपपन्नपितुरसुरस्य यथैर्जनसाधकमायुधं नीनमः । नमय ॥

॥ अष्टाविंशी ॥

यथा वरो सुषाम्णे सनिभ्य आवहो रयिं ।

व्यश्वेभ्यः सुभगे वाजिनीवति ॥ २८ ॥

यथा । वरो इति । सुऽसाधे । सनिऽभ्यः । आ । आवहः । रयिं ।

विऽअश्वेभ्यः । सुऽभगे । वाजिनीऽवति ॥ २८ ॥

अनेन नृचेन वरोदानं स्तूयते । हे वरो वरुनामक राजन् सुषाम्णे सुसाधे
सुषामाख्यं राजानं स्वपितरमुद्दिश्य तस्योत्तमलोकप्राप्तये सनिभ्यो भिक्षमाणेभ्य
आ कोशादाहत्य रयिं धनं यथा पुरावहः प्रापितवानसि अत एवमिदानीं व्यश्वेभ्यो
व्यश्वपुत्रेभ्योऽस्मभ्यं धनमावह । वाजिनीवतीति पदलिङ्गादियमुषस्या । अयं
नृचोऽप्युषस्य इति शौनकेनोक्तं । यथा वरो सुषाम्ण इत्युत्तमस्त्वौषसस्तृच इति ।
हे सुभगे शोभनधनयुक्ते वाजिनीवत्यन्नवति ॥ मतुबनुवादार्थः ॥ यद्वा वाजो वाजनं
गमनमस्यास्तीति वाजिन्यन्नं । तद्वति हे उषस्त्वं चास्मभ्यं धनं प्रयच्छ । वरोर्बहु-
धनदानात्तस्य दानस्तुतिः । यद्वा विश्वमना ऋषिर्वरुं संबोद्धाह । हे सुभगे शोभ-
नधने वाजिनीवत्यन्नवति हे उषो यथा त्वं सुषाम्णे सुषामनाम्ने मम पित्रे धनं
दत्वा तेनैव सुषाम्णा सनिभ्यो याचमानेभ्यो धनं यथा प्रापितवत्यसि तेन यथा
दानमकारयः एवं मह्यमपि धनं दत्वा व्यश्वेभ्यः । पूजायां बहुवचनं । व्यश्वपुत्राय
विश्वमनसे धनं प्रापयेति मयापि दानं करोषि । हे वरो उषसमेवं वदेत्यृषिराह ॥

॥ अथैकोनविंशी ॥

आ नार्यस्य दक्षिणा व्यश्वान् एतु सोमिनः ।

स्थूरं च राधः शतवत्सहस्रवत् ॥ २९ ॥

आ । नार्यस्य । दक्षिणा । विऽअश्वान् । एतु । सोमिनः ।

स्थूरं । च । राधः । शतऽवत् । सहस्रऽवत् ॥ २९ ॥

अनया धनमृषिरादत्तवानित्याह । नार्यस्य । नरहितो नर्यः । तस्यापत्यं नार्यः ॥
तस्मात्संबन्धमात्रे तस्येदमित्यण् ॥ तस्य सोमिनः सोमवतो यजमानस्य । यद्वा

अश्वानां विशेषणं । तादृशस्य वरोर्दक्षिणा दानं सोमवतो अश्वान् अश्वपुत्रान-
स्मानेतु । आगच्छतु । किंच स्थूरं स्थूलं शतवत्सहस्रवत् शतसहस्रधनयुक्तं रा-
धोऽन्नं चास्मानागच्छतु ॥

॥ अथ विंशी ॥

यज्ञा पृच्छादीजानः कुहया कुहयाकृते ।

एषो अपश्रितो वलो गोमतीमव तिष्ठति ॥३०॥

यत् । त्वा । पृच्छात् । ईजानः । कुहया । कुहयाऽकृते ।

एषः । अपऽश्रितः । वलः । गोऽमती । अव । तिष्ठति ॥३०॥

इदानीमुषसं संबोधाभिधीयते । हे कुहयाकृते स वरुः कुह कुच तिष्ठतीत्येत-
दिच्छयाभिलक्षणप्रवृत्तैर्जिज्ञासुभिः पुरस्कृते ॥ कुहशब्दात्क्यच् ॥ एतादृशे हे उषस्त्वा
त्वां यद्यदा कश्चित्पृच्छात् पृच्छति । ईजान इष्टवान् वरुः कुहया क तिष्ठतीति यदा
पृच्छति तदानीमपश्रितः सर्वैराश्रितः । यद्वा विवृतद्वारः । यदा याचमाना आ-
गच्छन्ति तदा दौवारिका न प्रतिबध्न्तीत्यर्थः । तादृशो वलो वरः स्वबलेनावार-
कः शशूणां । यद्वा भिक्षूणां धनादिप्रदानेनावरितैषो एष वसुगोमतीमेतन्नामिकां
नदी ॥ कालाध्वनोरिति द्वितीया ॥ तस्यास्तीरेऽवतिष्ठतीति तदानीं त्वं कथयसि ॥

॥ इति षष्ठस्य द्वितीये विंशो वर्गः ॥

ता वामिति चतुर्विंशत्युचं पंचमं सूक्तं । अचेयमनुक्रमणिका । ता वां चतुर्विं-
शतिर्मेधावरुणं दशम्याद्यस्तिष्ठो वैश्वदेव्या उपांत्योष्णिग्गर्भेति । अश्वपुत्रो वैयश्व-
नामा ऋषिः । उष्णिक् छंदः । उपांत्योष्णिग्गर्भा । षट् सप्तैकादशा उष्णिग्गर्भा
इति तल्लक्षणोपेतत्वात् । दशम्येकादशीद्वादश्यो वैश्वदेव्योऽवशिष्टानां मिधावरुणौ
देवता ॥ सूक्तविनियोगो लैंगिकः ॥

॥ तस्मिन् सूक्ते प्रथमा ॥

ता वां विश्वस्य गोपा देवा देवेषु यज्ञिया ।

ऋतावाना यजसे पूतदक्षसा ॥१॥

ता । वां । विश्वस्य । गोपा । देवा । देवेषु । यज्ञिया ।

ऋतऽवाना । यजसे । पूतऽदक्षसा ॥१॥

हे मिचावरुणौ विश्वस्य सर्वस्य लोकस्य गोपा गोपायितारी देवा देवौ द्योत-
नशीलौ देवेषु मध्ये यज्ञिया यजाहौ ता तौ तादृशौ वां युवां हविःप्रदानार्थं यज-
मानं भजयः । अत एव हे विश्वमन ऋतावाना ऋतावानौ सत्यवन्तौ यज्ञवन्तौ
वा पूतदक्षसौ शुद्धबलौ । आवां बलवन्ताविति वचनमात्रेण बलवन्तौ न भवतः
किंतु यथार्थत्वेन सामर्थ्यवन्तौ । मिचावरुणौ यजसे । हविर्भिः पूजयस्मि ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

मि॒चा त॒ना न र॒थ्या॒ऽ वरु॒णो यश्च॑ सु॒क्रतुः॑ ।

स॒नात्सु॒जा॒ता त॒नया॑ धृ॒तव्र॑ता ॥२॥

मि॒चा । त॒ना । न । र॒थ्या । वरु॒णः । यः । च । सु॒ऽक्रतुः॑ ।

स॒नात् । सु॒ऽजा॒ता । त॒नया॑ । धृ॒तऽव्र॑ता ॥२॥

सुक्रतुः शोभनकर्मा यो वरुणः सुकर्मा मिचा च मिचावरुणौ । कीदृशौ ।
तना । तन्वन्ति मुकुटकटकादिनेति तनानि धनानि । नश्चार्थे । धनानि च रथ्या
रथ्यौ नेतारी । यद्वा धनानि कर्मणः कर्तृपक्षत्वात् प्रयच्छन्ताविति संबध्यते ।
तादृशौ रथ्यौ रथवन्तौ सनाच्चिरादेव सुजाता सुजातौ शोभनजन्मानौ । तदे-
वाह । तनया तनयावदितेः पुत्रौ धृतव्रता धृतव्रतौ धृतकर्माणौ ता यजस इति
पूर्वेण समन्वयः ॥

॥ अथ तृतीया ॥

ता मा॒ता वि॒श्ववे॑दसासुर्यो॒य प्र॑म॒हसा॑ ।

म॒ही ज॒जाना॑दिति॒ ऋ॒ताव॑री ॥३॥

ता । मा॒ता । वि॒श्वऽवे॑दसा । अ॒सुर्यो॒य । प्र॑म॒हसा॑ ।

म॒ही । ज॒जान॑ । अ॒दि॒तिः । ऋ॒तऽव॑री ॥३॥

अदितेस्तनयत्वमेव स्फुटयति । विश्ववेदसा विश्ववेदसौ सर्वधनौ । यद्वा वि-
श्वानि स्थावरजंगमात्मकानि सर्वाणि विदतुर्जानीत इति विश्ववेदसौ । प्रमहसा
प्रमहसौ प्रकृष्टतेजस्कौ ता त्वे तादृशौ मिचावरुणौ मही महत्पृतावरी सत्यवती
माता देवमातादितिर्जजान । जनयामास । किमर्थं । असुर्यायासराणां हंचे
बलाय । असुरान् हन्तुमुत्पादितवतीत्यर्थः ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

महा॑न्ता॒ मि॒चावरु॑णा स॒म्राजा॑ दे॒वावस॑रा ।

ऋ॒तावा॑नावृ॒तमा॑ घोष॒तो बृ॒हत् ॥४॥

महा॑न्ता । मि॒चावरु॑णा । संऽराजा॑ । दे॒वौ । अस॑रा ।

ऋ॒तऽवा॑ना । ऋ॒तं । आ । घोष॑तः । बृ॒हत् ॥४॥

महा॑न्ता गुणाधिक्येन महा॑न्तौ स॒म्राजा स॒म्राजौ स॒म्यग्दी॒प्यमा॑नावस॒रास॒रौ बल॑वंतौ । यद्वा सर्व॑त॒र्योमि॑तया प्रेर॒कौ । ऋ॒तावा॑ना सत्य॑वंतौ मि॒चावरु॑णौ दे॒वौ बृ॒हत् स्तोत्र॑शस्त्रादिना महा॑न्त॒मृतं॑ यज्ञ॒मा घोष॑तः । स्वदी॒प्ता प्रका॑शयतः ॥ घुषेर्लटि रूपं ॥

॥ अथ पंचमी ॥

नपा॑ता॒ शर्व॑सो महः॒ सूनू॑ दक्ष॒स्य सु॒क्रतू॑ ।

सृ॒प्रदा॑नू इ॒षो वास्त्व॑धि क्षि॒तः ॥५॥

नपा॑ता । शर्व॑सः । महः॒ । सूनू॑ इति । दक्ष॒स्य । सु॒क्रतू॑ इति सुऽक्रतू॑ ।

सृ॒प्रदा॑नू इति सृ॒प्रऽदा॑नू । इ॒षः । वास्तु॑ । अधि॑ । क्षि॒तः ॥५॥

महो मह॑तः शर्व॑सो बल॒स्य नपा॑ता नपा॒तौ पौ॒त्रौ । बल॑त उत्पादिताविति बल॒स्य पौ॒त्रौ । ताह॑शौ दक्ष॒स्य । दक्ष॑ वृद्धौ शीघ्रा॒र्थे चेति॑ दक्षो वेगः । तस्य॑ सूनू॒ पुत्रौ॑ । बला॒द्भेग॑ इति तयोः पुत्र॑त्वं । तौ सु॒क्रतू॑ शोभन॒कर्मा॑णौ सृ॒प्रदा॑नू प्रसू॒तधना॑दि॒दानौ मि॒चावरु॑णाविषोऽन्न॒स्य वास्तु॑ निवास॒स्थानेऽधि॑क्षितः । अधि॑वसतः ॥ अधि॒शीडि॑ति वास्तुनः कर्म॑संज्ञा । क्षय॑तेर्लटि छा॒न्दसो॑ विकार॒णस्य॑ लुक् ॥

॥ इति षष्ठस्य द्वितीय एकविंशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

सं या दानू॑नि येम॒षुर्दि॒व्याः पार्थि॑वी॒रिषः॑ ।

नभ॑स्वती॒रा वा॑ चर॒न्तु वृ॒ष्टयः॑ ॥६॥

सं । या । दानू॑नि । येम॒षुः । दि॒व्याः । पार्थि॑वीः । इषः ।

नभ॑स्वतीः । आ । वा॑ । च॒रन्तु॑ । वृ॒ष्टयः॑ ॥६॥

हे मित्रावरुणी यी युवां दानूनि देयानि धनानि संयेमथुः । अस्मासु संयच्छतं ।
तथा दिव्यानि दिवि भवानि पार्थिवीः पृथिव्यामुत्पजानीषोऽन्नानि संयच्छतं ।
वृष्ट्यभावे कथमन्नं लभ्यत इति चेत् तदुच्यते । नभस्वतीरुदकवत्यो वृष्टयस्तादृशी
वां युवामाचरंतु । उपतिष्ठंतु । यदा वृष्ट्यवेला तदा वर्षतमित्यर्थः ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

अधि या बृहतो दिवोऽभि यूथेव पश्यंतः ।

ऋतावाना सम्राजा नमसे हिता ॥ ७ ॥

अधि । या । बृहतः । दिवः । अभि । यूथाऽइव । पश्यंतः ।

ऋतऽवाना । संऽराजा । नमसे । हिता ॥ ७ ॥

या यी मित्रावरुणी बृहतो दिवो द्योतमानान्देवानधि पश्यतः । तच्च दृष्टांतः ।
यूथेव । यथा वृषभो गोरूथानि रंतुमभि अभिमुखं पश्यति तद्वदेतौ स्ववीर्येणा-
सुरान् हत्वा देवान् मोदयितुं पश्यत इत्यर्थः । कीदृशी । ऋतावाना सत्यवन्तौ
सम्राजा सम्राजौ सम्यग्दीप्यमानौ नमसे हविषे हिता हितौ प्रियौ पश्यत इति ॥

॥ अथाष्टमी ॥

ऋतावाना नि षेदतुः साम्राज्याय सुक्रतू ।

धृतव्रता क्षत्रिया क्षत्रमाशतुः ॥ ८ ॥

ऋतऽवाना । नि । सेदतुः । सांऽराज्याय । सुक्रतू इति सुऽक्रतू ।

धृतऽव्रता । क्षत्रिया । क्षत्रं । आशतुः ॥ ८ ॥

ऋतावाना ऋतावानौ सत्यवन्तौ सुक्रतू शोभनकर्माणी सुप्रज्ञौ वा मित्रा-
वरुणी साम्राज्याय साम्राज्यार्थं निषेदतुः । न्यसीदतां । तथा मंचः । नि षसाद
धृतव्रतो वरुणः पस्त्यास्वा साम्राज्याय सुक्रतुः । ऋग्वे० १. २५. १०. । इति । धृतव्रता
धृतव्रतौ धृतकर्माणी क्षत्रिया क्षत्रियौ बलवन्तौ क्षत्रं बलमाशतुः । आनशते ।
आप्तुत इत्यर्थः ॥

॥ अथ नवमी ॥

अक्षयिष्णातु विक्षिरानुत्वायेन चक्षसा ।

नि चिन्मिषन्ता निचिरा नि चिक्वतुः ॥ ९ ॥

अदक्षः । चित् । गातुवित्तरा । अनुत्बलेन । चक्षसा ।

मि । चित् । मिषता । निऽचिरा । नि । चिक्वतुः ॥ ९ ॥

अदक्षश्चित् चक्षुषोऽपि पूर्वं गातुवित्तरा गातुवित्तरावतिशयेन मार्गवेक्षारौ । यद्वा गातुवित्तरौ गातु गमनशीलं प्राणिजातं चक्षुषोऽपि पूर्वं वेक्षारौ मिषावरुणी । कीदृशौ । निमिषता निमिषतौ सर्वमुन्मेषयंतौ स्वस्वकर्मणि निचिरा नितरां चिरंतनौ तावन्नुत्बलेन । उत्बलमिति दुःसहमग्नेस्तेजः । तद्वददुःसहेन चक्षसाहोरात्रयोर्थाग्नेन तेजसैव निचिक्वतुः । पूजितौ बभूवतुः । चिदवधारणे ॥

॥ अथ दशमी ॥

उत नो देव्यदितिरुत्थतां नासत्या ।

उरुथंतु मरुतो वृद्धशंसः ॥ १० ॥

उत । नः । देवी । अदितिः । उरुथतां । नासत्या ।

उरुथंतु । मरुतः । वृद्धऽशंसः ॥ १० ॥

उतापि च देवी द्योतनशीलादितिर्मिषावरुणयोर्माता नोऽस्मान्छतु । नासत्या नासत्यौ । असत्यमनयोर्नास्तीति नासत्यौ । अश्विनौ चोरुथतां । रक्षतां ॥ उरुथतिः कण्डादिः । वृद्धश्रवसो वृद्धवेगाः । अतिशयेन वेगवंत इत्यर्थः । यद्वा वर्धनशीलहविलक्षणाभ्योपेता मरुत उरुथंतु । अस्मान्पालयंतु ॥

॥ इति षष्ठस्य द्वितीये द्वाविंशो वर्गः ॥

॥ अथैकादशी ॥

ते नो नावमुरुथत दिवा नक्तं सुदानवः ।

अरिथंतो नि पायुभिः सचेमहि ॥ ११ ॥

ते । नः । नावं । उरुथत । दिवा । नक्तं । सुऽदानवः ।

अरिथंतः । नि । पायुऽभिः । सचेमहि ॥ ११ ॥

हे सुदानवः शोभनदाना मरुतोऽरिथंतः केनाप्यहिंसितास्ते तादृशा यूयं नोऽस्मदीयां नावं यज्ञियां नावं दिवा नक्तं चोरुथत । पालयत । ततो वयं पायुभिर्युष्मदीयैः पालनैर्नि सचेमहि । नितरां समवेता भवेम ॥

॥ अथ त्रयोदशी ॥

अर्पति विष्णवे वयमरिष्यंतः सुदानवे ।

शुधि स्वयावन्सिंधो पूर्वचित्तये ॥ १२ ॥

अर्पति । विष्णवे । वयं । अरिष्यंतः । सुदानवे ।

शुधि । स्वयावन् । सिंधो इति । पूर्वचित्तये ॥ १२ ॥

पूर्वोऽर्चः परोक्षकृतः । अरिष्यंतः पालनवत्त्वात् केनाप्यबाधिता वयमग्नते स्तोतृणां यष्टृणां चाहिंसकाय सुदानवे शोभनदानाय विष्णवे स्वमहत्त्वेन सर्व-
व्यापकायैतन्नामकाय देवाय स्तुतिं कुर्मः । अथ प्रत्यक्षः । हे स्वयावन् । स्वयमे-
वासहायः सन् दिवि संयामे वा यातीति स्वयावान् । सिंधो स्तोतृन् प्रति धनानां
स्यंदनशील विष्णो पूर्वचित्तये । चित्तिः कर्म । मंत्रांतरेऽपि तथा श्रवणात् । सा
चित्तिभिर्नि ही चकार मर्त्ये । ऋग्वे० १. १६४. २९. इति ॥ पूर्वं प्रारब्धकर्मणे
यजमानाय तदर्थं शुधि । अस्माभिः क्रियमाणां स्तुतिं त्वं शृणु ॥

॥ अथ त्रयोदशी ॥

तद्वार्यं वृणीमहे वरिष्ठं गोपयत्यं ।

मिचो यत्पांति वरुणो यदर्यमा ॥ १३ ॥

तत् । वार्यं । वृणीमहे । वरिष्ठं । गोपयत्यं ।

मिचः । यत् । पांति । वरुणः । यत् । अर्यमा ॥ १३ ॥

वरिष्ठमुरुतरं गोपयत्यं सर्वेषां रक्षकं यतैः पालनीयं वा वार्यं सर्वैर्वननीयं
तद्वनं वृणीमहे । वयं संभजामहे । यद्वनं मिचः सर्वेषां मिचभूतो वरुणः शशूणां
वारयितार्यमा सर्वदा गच्छन् एतन्नामकास्त्रयो देवाः पांति पालयन्ति । तद्वनं
वृणीमहे । अस्मदीयस्य धनस्य रक्षका भवन्तीत्यर्थः ॥

॥ अथ चतुर्दशी ॥

उत नः सिंधुरपां तन्मरुतस्तदश्विना ।

इंद्रो विष्णुमीदृांसः सजोषसः ॥ १४ ॥

उत । नः । सिंधुः । अपां । तत् । मरुतः । तत् । अश्विना ।

इंद्रः । विष्णुः । मीदृांसः । सजोषसः ॥ १४ ॥

पुनरपि धनरक्षणमेवाशास्ते । उतापि चापामुदकानां सिंधुः स्वदनशीलः
पर्जन्यो नोऽस्मदीयं तद्धनं रक्षतु । तदेव मरुतश्च पालयंतु । अश्विनाश्विनौ
देवी तद्धनं पालयंतां । तथेन्द्रो विष्णुश्च मीढांसः कामानां सेक्तार एते सर्वे
देवाः सजोषसः संगताः संतोऽस्मदीयं धनं रक्षंतु । एते देवा अस्मभ्यं धनं दत्वा
पालयन्त्वित्यर्थः ॥

॥ अथ पंचदशी ॥

ते हि ष्मा वनुषो नरोऽभिमातिं कयस्य चित् ।

तिग्मं न क्षोदः प्रतिघ्नंति भूर्णैयः ॥ १५ ॥

ते । हि । स्म । वनुषः । नरः । अभिऽमातिं । कयस्य । चित् ।

तिग्मं । न । क्षोदः । प्रतिऽघ्नंति । भूर्णैयः ॥ १५ ॥

वनुषो वननीयाः संभजनीया नरो नेतारस्ते हि ष्मा ते खलु देवा भूर्णैयः
क्षिप्रगमनाः संतः कयस्य चित्कस्यचिच्छचोरभिमातिमभिमानं प्रतिघ्नंति । प्रति-
कूलं यथा भवति तथा हिंसंति । तच्च दृष्टांतः । तिग्मं न यथा तिग्मं तीक्ष्णं जवेन
गच्छत्क्षोद उदकमयतः स्थितं वृक्षमुन्मूलयति तद्वत्तस्याभिमानं घ्नंतीत्यर्थः ॥

॥ इति षष्ठस्य द्वितीये चयोविंशो वर्गः ॥

॥ अथ षोडशी ॥

अयमेक इथा पुरुष चष्टे वि विशपतिः ।

तस्य व्रतान्यनु वक्षरामसि ॥ १६ ॥

अयं । एकः । इथा । पुरु । उरु । चष्टे । वि । विशपतिः ।

तस्य । व्रतानि । अनु । वः । चरामसि ॥ १६ ॥

मिषस्य कर्माण्याह । विशपतिर्विंशं पालयितानयोर्मिचावरुणयोरेकोऽयं मिषः
पुरु पुरुणि बहूनि चोरुरुणि च द्रव्याणीत्येत्थं विचष्टे । स्वतेजसा पश्यति । तस्य
मिषस्य व्रतानि कर्माणि वो युष्मदर्धमनुचरामसि । अनुचरामः । कुर्म इत्यर्थः ॥

॥ अथ सप्तदशी ॥

अनु पूर्वाण्योषां सायाज्यस्य सधिम ।

मिषस्य व्रता वरुणस्य दीर्घश्रुत् ॥ १७ ॥

अनु । पूर्वाणि । ओक्ता । सांऽराज्यस्य । सन्धिम ।

मिचस्य । व्रता । वरुणस्य । दीर्घंऽश्रुत् ॥१७॥

साम्राज्यस्य । सम्राजो भावः साम्राज्यं । साम्राज्यमस्यास्तीति साम्राज्यः ॥
अशञ्ज्वादिभ्य इत्यच्प्रत्ययः ॥ साम्राज्यवतो वरुणस्य पूर्वाणि पुरातनान्योक्ता ।
ओक्ता गृहं । तस्मै हितानि कर्माणि वयं सन्धिम ॥ सन्धतिर्गतिकर्मा । लिति
रूपं । द्विर्वचनस्य छंदसि विकल्पितत्वादत्र द्विर्वचनाभावः ॥ तदेवाह । मिचस्य
व्रता व्रतानि कर्माणि च दीर्घश्रुत् ॥ सुपां सुलुगिति षष्ठ्या लुक् ॥ दीर्घश्रु-
तोऽतिशयेन प्रसिद्धस्य वर्षणस्य व्रतानि वा सन्धिमेति ॥

॥ अथाष्टादशी ॥

परि यो रश्मिना दिवोऽन्तान्ममे पृथिव्याः ।

उभे आ पृथौ रोदसी महिम्ना ॥१८॥

परि । यः । रश्मिना । दिवः । अन्तान् । ममे । पृथिव्याः ।

उभे इति । आ । पृथौ । रोदसी इति । महिम्ना ॥१८॥

यो मिचो दिवः पृथिव्या द्यावापृथिव्योरन्तान् रश्मिना स्वतेजसा परिममे
परिमिनोति । तयोः पर्यन्तान् स्वरश्मिना भासयतीत्यर्थः । स एवोभे रोदसी
द्यावापृथिव्यौ महिम्ना स्वमहिम्ना पृथौ । आ समन्तात्पूरयति ॥

॥ अथैकोनविंशी ॥

उदु य शरणे दिवो ज्योतिरयस्त सूर्यः ।

अग्निर्न शुक्रः समिधान आहुतः ॥१९॥

उत् । ऊं इति । स्यः । शरणे । दिवः । ज्योतिः । अयस्त । सूर्यः ।

अग्निः । न । शुक्रः । संऽइधानः । आऽहुतः ॥१९॥

सूर्यः सुवीर्यः सुष्ठु सर्वस्य प्रेरकः स्य स मिचो वरुणश्च दिवो द्योतमानस्या-
दित्यस्य शरणे स्थाने नभसि ज्योतिरात्मीयं तेज उदयस्त । उद्यच्छति । ऊर्ध्वं गम-
यति । सर्वत्र विस्तारयतीत्यर्थः ॥ यमैर्लुङि रूपं ॥ ततः सोऽग्निर्न शुक्रोऽग्निरिव
दीप्यमानः समिधानो हविर्भिः समिध्यमान आहुतः सर्वैराहूतस्तिष्ठति ॥

॥ अथ विंशी ॥

वचो दीर्घप्रसन्नानीशे वाजस्य गोमतः ।

ईशे हि पित्वोऽविषस्य दावने ॥२०॥

वचः । दीर्घऽप्रसन्नानि । ईशे । वाजस्य । गोऽमतः ।

ईशे । हि । पित्वः । अविषस्य । दावने ॥२०॥

हे स्तोतृदीर्घप्रसन्नानि । दीर्घं प्रततं विस्तृतं सद्यः सदनं यस्मिन्यज्ञे वचः । मित्रं वरुणं च स्तुहि ॥ वक्तेर्लेट्वाडागमः ॥ स वरुणो गोमतः पशुमतो वाजस्यान्नस्येशे । ईशे । स्वामी भवति । केवलं स्वामी न भवति किंत्वविषस्य महतः प्रीति-कारिणः पित्वोऽन्नस्य दावने दानाय चेशे । समर्थो भवति । ये स्तोत्रं कुर्वन्ति तेभ्योऽन्नं ददातीत्यर्थः ॥

॥ इति षष्ठस्य द्वितीये चतुर्विंशो वर्गः ॥

॥ अथैकविंशी ॥

तत्सूर्यं रोदसी उभे दोषा वस्तोरुप ब्रुवे ।

भोजेषुस्माँ अभ्युच्चरा सदा ॥२१॥

तत् । सूर्यं । रोदसी इति । उभे इति । दोषा । वस्तोः । उप । ब्रुवे ।

भोजेषु । अस्मान् । अभि । उत् । चर । सदा ॥२१॥

सूर्यं सवीर्यं तत् वारुणं मैत्रं च तेज उभे रोदसी उभे द्वावापृथिव्यौ च दोषा ॥ सपां सलुगिति द्वितीयाया लुक् । कालाध्वनोरिति द्वितीया ॥ रात्रौ वस्तोरहनि चाहमुपब्रुवे । उपस्तौमि । त्वं स्तूयमानो वरुणो भोजेषु दातृष्वस्मान् सदाभ्युच्चर । सर्वदाभिमुखं प्रेरय । दातृष्वेतेषां दानेष्वस्मान् पुरो भाविनः कुर्वित्यर्थः ॥

॥ अथ द्वाविंशी ॥

चृजमुक्षुण्णायने रजतं हरयाणे ।

रथं युक्तमसनाम सुषामणि ॥२२॥

चृजं । उक्षुण्णायने । रजतं । हरयाणे ।

रथं । युक्तं । असनाम । सुऽसामनि ॥२२॥

सुषाम्णः पुत्रो बर्हनाम राजा । स बर्हानं प्रादाद्विष्मनसे तदसौ विष्ममना
 ऋषिरनयाचष्टे । उक्षण्यायने । उक्षनामा कश्चिद्वरोः पूर्वजः ॥ तस्य गोचापत्य
 उक्षणाशब्दात् खयः । तदंतात्फक्प्रत्ययः । एतौ छांदसौ । वृद्धिभावोऽपि संज्ञापूर्वको
 विधिरनित्य इति न भवति ॥ तस्य गोचापत्ये हरयाणे शत्रुजीवितैश्चर्यादिहरण-
 शीलया न एतादृशे सुषामणि । बहुवत्पितृशब्देन पुत्रोऽभिधीयते । सुषाम्णः
 पुत्रे वरौ राजनि ददति सति किमभूत् । ऋजमृजुगामिनं रजतं रजतमयं रजत-
 सदृशं वा युक्तमश्वाभ्यां युक्तं रथमसनाम । एतेषां मित्रादीनां प्रसादाद्ययं संभक्त-
 वंतो लब्धवंतोऽभूम् ॥

॥ अथ त्रयोविंशी ॥

ता मे अश्व्यानां हरीणां नितोशना ।

उतो नु कृत्वाणां नृवाहसा ॥ २३ ॥

ता । मे । अश्व्यानां । हरीणां । निऽतोशना ।

उतो इति । नु । कृत्वाणां । नृऽवाहसा ॥ २३ ॥

ऋषिः प्रतिगृहीतावश्वावाह । हरीणां हरितवर्णानामश्व्यानामश्वसंधानां मध्ये
 नितोशना नितोशनी । तोशतिर्हि साकर्मा । शत्रूणामत्यंतं बाधकृतावुतो अपि
 च कृत्वाणां युद्धकर्मणि कुशलानां च नु कुशलमिति बाधकौ नृवाहसा नृवा-
 हसावायुधनेतृणां मनुष्याणां वोढारौ ता तावश्चौ मे मह्यं नु क्षिप्रं सौषाम्णेन
 वरुणा दत्तौ भवेतां ॥

॥ अथ चतुर्विंशी ॥

स्मदभीष्मू कशावंता विप्रा नविष्ठया मती ।

महो वाजिनावर्वता सचासनं ॥ २४ ॥

स्मदभीष्मू इति स्मत्ऽअभीष्मू । कशाऽवंता । विप्रा । नविष्ठया । मती ।

महः । वाजिनौ । अर्वता । सचा । असनं ॥ २४ ॥

ऋषिरिदानीं तावश्वावयहीषमित्याह । स्मदभीष्मू । स्मत्सुमत् । उकारलोप-
 छांदसः । शोभनरज्जुयुक्ती । यद्वा शोभनशरीरकांती कशावंता कशावंती कशा-
 युक्ती विप्रा विप्री मेधाविनामुचिती । मेधावी स्तोता यथा स्तुत्यं देवं स्तुतिभिः
 प्रीणयति तद्वत् संतोषकौ । महो महतः सौषाम्णस्य वरोः संबंधिनौ वाजिनौ

शीघ्रगमनवंतावर्वतावर्वती द्वावश्वौ सचा सह युगपदेव नविहया नषतरया
मती मत्वा स्तुत्या मिचादीन् स्तुवन् असनं । विश्वमना अहं समभवं । प्रत्य-
यहीषमित्यर्थः ॥

॥ इति षष्ठस्य द्वितीये पंचविंशो वर्गः ॥

युवोरु ध्रिति पंचविंशत्यृचं षष्ठं सूक्तं । अचानुक्रमणिका । युवोः पंचाधिका
व्यश्वो वांगिरस आश्विनं विश्वाद्यो वायव्यास्तात्पूर्व्यश्चतस्रो गायत्र्योऽन्त्यैकविंशौ
च विंश्यनुष्टुबिति । आंगिरसो व्यश्वो वैयश्वो विश्वमना वा ऋषिः । षोडश्याद्या-
श्चतस्रो गायत्र्यो विंश्यनुष्टुबेकविंशी पंचविंशी च गायत्र्यौ शिष्टाः पूर्ववदुष्णिहः ।
अश्विनौ देवता । विश्वाद्याः पंचर्चो वायुदेवताकाः ॥ प्रातरनुवाक आश्विने क्रता-
वौष्णिहे छंदस्याश्विनशस्त्रे चादितः पंचर्चः । सूचितं च । युवोरु षू रथं हुव इति
पंचदशेत्यौष्णिहं । आ० ४. १५. । इति ॥

॥ तच्च प्रथमा ॥

युवोरु षू रथं हुवे सधस्तुत्याय सूरिषु ।

अतूर्तदक्षा वृषणा वृषखसू ॥ १ ॥

युवोः । ऊं इति । सु । रथं । हुवे । सधऽस्तुत्याय । सूरिषु ।

अतूर्तदक्षा । वृषणा । वृषखसू इति वृषणवसू ॥ १ ॥

हे अतूर्तदक्षा ॥ तृ अवनतरणयोरित्यस्य निष्ठायां नसत्तेति सूचेण निपातितः ॥
परैरहिंसितबली वृषणा वृषणी कामानां सेक्तारौ । अत एव वृषखसू वर्षणशी-
लधनवंतावश्विनौ युवोर्युवयोरर्थं सु हुवे । सुष्टु स्तोत्रादिभिराह्वयामि । किमर्थं ।
सूरिषु प्राज्ञेषु स्तोत्रेषु मध्ये सधस्तुत्याय ॥ स्तौतेर्भावे क्यप् ॥ सह भवन्ती स्तोतुं ।
तस्माद्युवयोः शीघ्रगत्यै युष्मन्नमनसाधनरथमेवाह्वयामि ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

युवं वरो सुषाम्णे महे तने नासत्या ।

अवोभिर्याथो वृषणा वृषखसू ॥ २ ॥

युवं । वरो इति । सुऽसाम्ने । महे । तने । नासत्या ।

अवऽभिः । याथः । वृषणा । वृषखसू इति वृषणवसू ॥ २ ॥

शुषिर्वहं राजानं संबोध्याह । हे नासत्या नासत्यौ । न विद्यतेऽसत्यमनयोरिति नासत्यौ । वृषणा कामानां वर्षितारौ वृषणसू वर्षणशीलवसुमंतावश्विनौ युवं युवां सुषाम्ये सुषामाख्यराज्ञे मम पित्रेऽस्मै महे महते तने । तनोतीति तनं धनं । धनाय ॥ क्रियार्थोपपदस्येति चतुर्थी ॥ तस्मै धनं दातुं पुरा यथागच्छतं तद्वन्मह्यमपि धनं दातुमवोभिः पालनैः सह यायः युवामायातमिति हे वरो वरुनामक राजन्नेवं ब्रूहीत्यृषिर्वदति ॥

॥ अथ तृतीया ॥

ता वा॒मद्य ह॒वामहे ह॒व्येभि॒र्वाजिनी॒वसू ।

पूर्वी॒रिष॒ इष॒यंता॒वति॒ क्षपः ॥३॥

ता । वा॒ । अद्य । ह॒वामहे । ह॒व्येभिः । वा॒जिनी॒वसू इति वाजिनीऽवसू ।

पूर्वीः । इषः । इष॒यंती । अति । क्षपः ॥३॥

हे वाजिनीवसू अन्नयुक्तधनवंतावश्विनौ पूर्वीर्बहूनीषोऽन्नानीषयंतौ ॥ इषु इच्छायां ॥ इच्छंतौ ता तौ प्रसिद्धौ वां युवामद्यास्मिन्यागदिनेऽति क्षपः क्षपाया अतिक्रमे । उषःकाल इत्यर्थः । तस्मिन्नुषःकाले हव्येभिर्हविलक्ष्णैरन्नैः सह वयं हवामहे । आह्वयामः । आश्विनशस्त्रस्य तत्र शस्यमानत्वादुषःकाल एवाह । याग इत्यर्थः ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

आ वा॒ वाहि॒ष्ठो अ॒श्विना॒ रथो॑ यातु॒ श्रुतो॑ नरा ।

उप॒ स्तोमा॑न्तुरस्य॒ दर्श॑यः श्रिये ॥४॥

आ । वा॒ । वाहि॒ष्ठः । अ॒श्विना॒ । रथः । यातु॒ । श्रुतः । नरा ।

उप॒ । स्तोमा॑न् । तुरस्य॒ । दर्श॑यः । श्रिये ॥४॥

हे नरा सर्वस्य नेतारावश्विनाश्विनौ वां युवयोर्वाहिष्ठो वोढृतमः श्रुतो विश्रुतः सर्वत्र प्रसिद्धो रथ आयातु । अस्मदीयं यज्ञं प्रत्यागच्छतु । तेन रथेन युवामागत्य तुरस्य क्षिप्रं स्तोत्रं कुर्वतस्तस्य स्तोमान् चिवृत्पंचदशदिस्तोमान् श्रिये तस्यैश्वर्यप्रदानायोपदर्शयः । पश्यतिर्ज्ञानकर्मा । जानीतं ॥ दृशेर्लटि व्यत्ययेनानादेशः ॥

॥ अथ पंचमी ॥

जुहुराणां चिदश्विना मन्येषां वृषण्वसू ।

युवं हि रुद्रा पर्वथो अति द्विषः ॥ ५ ॥

जुहुराणां । चित् । अश्विना । आ । मन्येषां । वृषण्वसू इति वृषण्वसू ।

युवं । हि । रुद्रा । पर्वथः । अति । द्विषः ॥ ५ ॥

हे वृषण्वसू वर्षणशीलधनवंतावश्विनाश्विनौ जुहुराणां चित् ॥ दुर्द्धो कौटिल्ये । दुर्द्धेः मनो लुक् छलोपश्च । उ० २. ८८. । इत्यानच्प्रत्ययः ॥ कुटिलान्कर्मविघ्नकारिणो मायाविनोऽपि शत्रूना आभिमुख्येन मन्येषां जानीतं । ततो हे रुद्रा संयामे रोदनशीली रुदन्ती वाश्विनौ युवं । हिरवधारणे । युवामेव द्विषो द्वेषकारिणस्ताञ्छनन्ति पर्वथः । अतीत्य संक्लेशयतं । हतमित्यर्थः ॥ पृषु हिंसा-संक्लेशनयोरिति भौवादिकः ॥

॥ इति षष्ठस्य द्वितीये षड्विंशो वर्गः

॥ अथ षष्ठी ॥

दस्मा हि विश्वमानुषङ्गुक्षूभिः परिदीयथः ।

धियंजिन्वा मधुवर्णा शुभस्पती ॥ ६ ॥

दस्मा । हि । विश्वं । आनुषक् । मक्षुऽभिः । परिऽदीयथः ।

धियंऽजिन्वा । मधुऽवर्णा । शुभः । पती इति ॥ ६ ॥

दस्मा दस्मौ सर्वेदर्शनीयौ ॥ यद्वा दसु उपप्लवे ॥ शत्रूणामुपक्षपयितारावश्विनौ । कीदृशी । धियंजिन्वा धियंजिन्वा ॥ जिविः प्रीणनार्थः ॥ कर्माणि प्रीणयन्तौ मधुवर्णा मधुवर्णौ सर्वेषां मादनशीलशरीरकांती । ये युवयो रूपं पश्यन्ति ते तच्चैव दृष्ट्वा भवन्तीत्यर्थः । तादृशी शुभस्पती उदकस्य पालयितारी तादृशी युवां मक्षुभिः शीघ्रगमनैरश्वैरानुषक् अनुषक्तं यथा भवति तथा विश्वमृत्विग्भिर्हविर्भिश्च व्याप्तं । हिरवधारणे । अस्मदीयं यज्ञमेव प्रति परिदीयथः ॥ दीयतिर्गतिकर्मा ॥ परित आगच्छतं ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

उप नो यातमश्विना राया विश्वपुषा सह ।

मघवाना सुवीरावनपच्युता ॥ ७ ॥

उप॑ । नः॑ । य॒ज्ञां॑ । अ॒ग्नि॒ना॒ । रा॒या॒ । वि॒श्वऽपु॒षा॑ । सह॑ ।

म॒घऽवा॒ना । सु॒वी॒रा॑ । अ॒न॒पऽच्यु॒ता ॥ ७ ॥

हे अग्निनाग्निनी विश्वपुषा विश्वस्य सर्वस्य पोषकेण राया धनेन सह नोऽस्म-
दीयं यज्ञमुपयातं । उपागच्छतं । यज्ञमागत्य धनमस्मभ्यं प्रयच्छतमिति भावः ।
किमनयोर्धनमस्तीत्यत आह । मघवाना मघवानौ मंहनीयधनवन्तौ सुवीरौ
शोभनसामर्थ्योपेता । यद्वा वीराः समर्थाः शत्रवः । तद्धन्तौ । तथाप्यनपच्युता
तैरपच्यावनीयौ न भवतः । तौ यज्ञं प्रत्यागच्छतं ॥

॥ अथाष्टमी ॥

आ मे॑ अ॒स्य॒ प्र॒ती॒ष्य॑मि॒न्द्र॒ना॒स॒त्या॒ ग॒तं॑ ।

दे॒वा दे॒वेभि॑र॒द्य स॒च॒नस्त॒मा ॥ ८ ॥

आ । मे॑ । अ॒स्य॒ । प्र॒ती॒ष्यं॑ । इ॒न्द्र॒ना॒स॒त्या॒ । ग॒तं॑ ।

दे॒वा । दे॒वेभिः॑ । अ॒द्य । स॒च॒नः॑ऽत॒मा ॥ ८ ॥

हे इन्द्रनासत्येन्द्राग्निनी सचनस्तमा ॥ षच समवाये । कृत्यल्युट इति कर्मणि
ल्युट् ॥ अतिशयेन सर्वैः समवेतय्यौ सेव्यमानौ युवां प्रतीष्यं ॥ वी गत्यादिषु ।
अधिकरण औणादिकः क्तिप् ॥ प्रतिशब्दस्य वीप्सार्थोऽस्ति । पुनःपुनर्वियंति
भक्षयंति हवींषि देवा अचेति प्रतीवीर्यज्ञः । तमस्य पुरोवर्तिनो मे मम संबन्धिनं
यज्ञमद्यास्मिन्दिने देवेभिर्देवैः सार्द्धमागतं । आगच्छतं । यद्वा मे ममास्य क्रिय-
माणस्य स्तोत्रस्य प्रतीष्यं प्रतिगतं यथा भवति तथाभिमुख्येनायातं ॥

॥ अथ नवमी ॥

व॒यं हि॑ वां॒ ह॒वाम॑ह उ॒क्ष॒ण्य॑न्तो व्य॒श्वव॑त् ।

सु॒म॒ति॒भि॒रु॒प॒ वि॒प्रा॒वि॒हा ग॒तं॑ ॥ ९ ॥

व॒यं । हि॑ । वां॒ । ह॒वाम॑हे । उ॒क्ष॒ण्य॑न्तः । व्य॒श्वऽव॑त् ।

सु॒म॒ति॑ऽभिः । उप॑ । वि॒प्री॑ । इ॒ह । आ । ग॒तं॑ ॥ ९ ॥

उक्षण्यन्तो धनादिसेक्तारावात्मन इच्छन्तो वयं वां हि धनादीनां प्रहारी
युवामेव हवामहे । तस्माभार्थमाह्वयामः । तच्च दृष्टान्तः । व्यश्ववत् । यथास्माकं

पिता युवामेव स्तुत्वा धनमलभत तद्वत् । हे विप्रा मेधाविनावश्विनी सुमति-
भिरस्माभिः क्रियमाद्यैः कत्याद्यैः स्तोत्रैः सह । यद्वा सुमतिभिः शोभनाभिरनु-
यहवुद्धिभिः सहेहास्मिन्यागदिन उपागतं । उपागच्छतं ॥

॥ अथ दशमी ॥

अश्विना स्वृषे स्तुहि कुवित्ते श्रवतो हवँ ।

नेदीयसः कूठयातः पणीरुत ॥ १० ॥

अश्विना । सु । ऋषे । स्तुहि । कुवित् । ते । श्रवतः । हवँ ।

नेदीयसः । कूठयातः । पणीन् । उत ॥ १० ॥

हे ऋषे विश्वमनोऽश्विनावश्विनी देवी सु णुहि । शोभनं स्तुहि । ततस्तावश्विनी
ते स्तोतुस्तव हवमाह्वानं कुवित् । कुविदिति बहुनाम । बहुवारं श्रवतः । ऋणुतां ॥
श्रु श्रवणे । लेट्वाडागमः ॥ एवं त्वया स्तुतावश्विनी नेदीयसोऽतिक्रान्तमान् शबून्
कूठयातः । हिंस्तां । उतापि च पणीनेतन्नामकानंगिरोगवामपनेतृनसुरानपि
हिंस्तां ॥ कुडि दाहे । एयंतस्य लेट्वाडागमः ॥

॥ इति षष्ठस्य द्वितीये सप्तविंशो वर्गः ॥

॥ अथैकादशी ॥

वैयश्वस्य श्रुतं नरोतो मे अस्य वेदथः ।

सजोषसा वरुणो मिचो अर्यमा ॥ ११ ॥

वैयश्वस्य । श्रुतं । नरा । उतो इति । मे । अस्य । वेदथः ।

सऽजोषसा । वरुणः । मिचः । अर्यमा ॥ ११ ॥

हे नरा नेतारावश्विनी वैयश्वस्य ष्यश्वपुत्रस्य विश्वमनसो ममाह्वानं श्रुतः ।
ऋणुतां । उतापि च मे मदीयमस्य तदाह्वानं वेदथः । आत्मायत्ततया जानीथः ।
अथ वरुणो मिचो मिचावरुणौ च सजोषसा संगतावर्यमैतन्नामको देवश्च मदी-
यमाह्वानं श्रुत्वा मह्यं धनादिकं प्रयच्छंतु ॥

॥ अथ द्वादशी ॥

युवादत्तस्य धिष्यथा युवानीतस्य सूरिभिः ।

अहरहर्वृषणा मह्यं शिक्षतं ॥ १२ ॥

युवाऽदत्तस्य । धिष्ण्या । युवाऽनीतस्य । सूरिऽभिः ।

अहःऽअहः । वृषणा । मह्यं । शिक्षतं ॥१२॥

हे धिष्ण्या धिष्ण्यौ धिष्णाहौ स्तुत्यौ वृषणौ कामानां सेक्तारावश्विनी
सूरिभिः ॥ सुपां सुपो भवन्तीति चतुर्थ्यास्तृतीया ॥ सूरिभ्यः स्तोतृभ्यो युवादत्तस्य
युवाभ्यां यत्स्तोतृभ्यो दीयते तत् तथा युवानीतस्य युवाभ्यां यत्स्तोतृभ्यो नीयते
तच्च धनादिकमहरहरहन्यहनि मह्यं विश्वमनसे स्तोत्रं कुर्वाणाय युवां शिक्षतं ।
प्रयच्छतं ॥

॥ अथ चयोदशी ॥

यो वां यज्ञेभिरावृतोऽधिवक्त्रा वधूरिव ।

सपर्येतां शुभे चक्राते अश्विना ॥१३॥

यः । वां । यज्ञेभिः । आऽवृतः । अधिऽवक्त्रा । वधूऽइव ।

सपर्येतां । शुभे । चक्राते इति । अश्विना ॥१३॥

अथ पूर्वोऽर्द्धर्चः परोक्षकृतः । यो मनुष्यो वां युवयोर्यज्ञेभिर्यजनैः पूजनैः ।
यद्वा युष्मद्विषयैर्यागैरावृतः परिवृतो भवति । तच्च दृष्टांतः । अधिवक्त्रोपरि-
निहितवक्त्रा वधूरन्येन वक्त्रेण यथाच्छादिता भवति तथावृतो यदा भवति ।
तदा सपर्येताभीष्टप्रदानेन तं परिचरन्तावश्विनाश्विनी भवन्ती तं मनुष्यं शुभे
चक्राते । मंगले धने कृतवन्तौ । तं धनादियुक्तमकार्षामित्यर्थः । यो युवाभ्यां
हवींषि प्रयच्छति तं धनादियुक्तं कुरुतमित्यर्थः ॥

॥ अथ चतुर्दशी ॥

यो वामुरुच्यचस्तमं चिकेतति नृपाय्यं ।

वर्तिरश्विना परि यातमस्मयू ॥१४॥

यः । वां । उरुच्यचःऽतमं । चिकेतति । नृऽपाय्यं ।

वर्तिः । अश्विना । परि । यातं । अस्मयू इत्यस्मऽयू ॥१४॥

हे अश्विनावुरुच्यचस्तममतिशयेन यहेषु भूतं व्याघ्रं नृपाय्यं नेतृभ्यां युवाभ्यां
पातय्यं सोमं यो मनुष्यो वां युवाभ्यां तं सोमं दातुं चिकेतति भृशं जानाति तस्य
वर्तिः । वर्ततेऽचेति वर्तिर्गृहं । अस्मयू अस्मान् । पूजार्थं बहुवचनं । विश्वमनसं

मां कामयमानौ युवां परियातं । सोमपांनार्थं तस्य गृहं प्रत्यायातं ॥ चिकेतति ।
 कित ज्ञान इत्यस्य यङ्गुगंतस्य लेखाडागमः ॥

॥ अथ पंचदशी ॥

अस्मभ्यं स वृषणसू यातं वर्तिर्नृपाय्यं ।

विषुदुहेव यज्ञमूहयुर्गिरा ॥ १५ ॥

अस्मभ्यं । स । वृषणसू इति वृषणऽवसू । यातं । वर्तिः । नृऽपाय्यं ।

विषुदुहांऽइव । यज्ञं । ऊहयुः । गिरा ॥ १५ ॥

हे वृषणसू वर्षणशीलधनवंतावश्विनावस्मभ्यमस्मदर्थं नृपाय्यं नेतृभ्यां पातव्यं
 सोमं प्रति वर्तिरस्मदीयं गृहं प्रति स यातं । युवां सङ्घायातं । गिरा स्तुतिलक्ष-
 णया वाचा युवां यज्ञमूहयुः । मनुष्येषु यज्ञसमाप्तिं प्रापयथः । तच्च दृष्टान्तः ।
 विषुदुहेव ॥ दुह जिघांसायां ॥ विश्वान्हिनस्ति शत्रूनि निति विषुदुहः शरः । तेन
 यथा व्याधो मृगमभिलषितं देशं प्रापयति तद्वत् स्तुत्या यज्ञमवैकल्येन समाप्तिं
 प्रापयथ इत्यर्थः ॥

॥ इति षष्ठस्य द्वितीयेऽष्टाविंशो वर्गः ॥

प्रातरनुवाक आश्विने क्रतौ गायत्रे छंदसि वाहिष्ठो वां हवानामिति चतस्रः ।
 मूर्ध्नि च । वाहिष्ठो वां हवानामिति चतस्र उदीरायामा मे हवमिति गायत्रं
 । आ० ४. १५. । इति ॥

॥ तच्च प्रथमा सूक्ते षोडशी ॥

वाहिष्ठो वां हवानां स्तोमो दूतो हुवन्नरा । युवाभ्यां भूत्वश्विना ॥ १६ ॥

वाहिष्ठः । वां । हवानां । स्तोमः । दूतः । हुवत् । नरा । युवाभ्यां । भूतुः । अश्विना ॥ १६ ॥

हे नरा नरौ सर्वस्य नेतारावश्विनौ हवानां स्तोतृणां स्तोत्राणां मध्ये स्तोमो
 वाहिष्ठो युवामतिशयेन व्याप्नुवन् मदीयः स्तोमो दूतो दूतभूतः सन् हुवत् ।
 आह्वयतु । सोऽयं मदीयः स्तोमो युवाभ्यां प्रियकरो भूतु । भवतु ॥

॥ अथ सप्तदशी ॥

यद्दो दिवो अर्णवे इषो वा मर्दथो गृहे । श्रुतमिन्ने अमर्त्या ॥ १७ ॥

यत् । अदः । दिवः । अर्णवे । इषः । वा । मर्दथः । गृहे । श्रुतं । इत् । मे । अमर्त्या ॥ १७ ॥

हे अश्विनौ दिवो द्युलोफस्यादः ॥ सुपां सलुगिति सप्तम्याः सः ॥ अमु-
ष्मिन्नर्षवेऽपां स्थाने यद्यदि मदयः माद्ययः । वापि चेषो युवमिच्छतो यज-
मानस्य गृहे यदि माद्ययः । एवं चेत् हे अमर्त्या मरणधर्मरहितावमनुष्यौ वा-
श्विनौ मे मदीयं स्तोत्रं श्रुतमिह । युवां नृणुतमेव । ममैव स्तोत्रं श्रुत्वा युवां
माद्यतमित्यर्थः । यद्वादः स्तोत्रमिति संबध्यते ॥

॥ अथाष्टादशी ॥

उत स्या श्वेतयावरी वाहिष्ठा वां नदीनां । सिंधुर्हिरण्यवर्तनिः ॥ १८ ॥

उत । स्या । श्वेतयावरी । वाहिष्ठा । वां । नदीनां । सिंधुः । हिरण्यऽवर्तनिः ॥ १८ ॥

विश्वमना ऋषिः श्वेतयावरीनामन्यो नद्यास्तीरेऽश्विनावस्तौत् । अनया नद्यपि
स्तुतवतीत्याह । उतापि च श्वेतयावरी । श्वेतजला यातीति श्वेतयावरी । कीदृशी ।
सिंधुः स्यंदमाना हिरण्यवर्तनिर्हिरण्यस्वीयमार्गा हिरण्यमयोभयकूला स्येषा
श्वेतयावरीनामिका नदीनामन्यासां नदीनां मध्ये वां युवां वाहिष्ठा स्तुत्यातिश-
येनागंची भवति । एषापि युवां स्तौतीत्यर्थः । यद्वा नदी युवयो रथस्य वाहिष्ठा
वोद्धतमा सती प्रियकरी भवति । यस्मादहमस्यास्तीरे युवामस्तुवमिति ॥

॥ अथैकोनविंशी ॥

स्मदेतया सुकीर्त्याश्विना श्वेतया धिया । वहेथे शुभयावाना ॥ १९ ॥

स्मत् । एतया । सुकीर्त्या । अश्विना । श्वेतया । धिया । वहेथे इति । शुभयावाना ॥ १९ ॥

हे शुभयावाना शोभनशीलगमनवंती हे अश्विनाश्विनौ सुकीर्त्या शोभन-
स्तुत्या श्वेतया श्वेतजलया धिया धारयिष्या हिरण्यमयकूलवत्योभयकूलस्थितानां
प्राणिनां धनदानेन पोषयिष्येतया नद्या स्मत्सुमत् शोभनं वहेथे । युवां स्तुतिं
प्राप्नुथः । एषा युवामस्तौदित्यर्थः ॥

॥ अथ विंशी ॥

युस्त्वा हि त्वं रषासहां युवस्व पोषा वसो ।

आबो वायो मधु पिवास्माकं सवना गहि ॥ २० ॥

युस्व । हि । त्वं । रषासहां । युवस्व । पोषा । वसो इति ।

आत् । नः । वायो इति । मधु । पिब । अस्माकं । सवना । आ । गहि ॥ २० ॥

एतदाद्या वायथ्यः । हे वांयो रथसहा रथसही रथवहनसमर्थावन्धी । हिरव-
धारणे । तमेव युस्व । संयोजय । हे वसो वासयितः शशूणां पोथा पोथी । कंठेषु
करलतास्फालनैराश्वस्य पोषणीयी तावन्धी युवस्व । संयामेषु शशुवधार्थं मिश्रय ।
यद्वास्मद्यज्ञेषु संमिश्रय । ताभ्यां युक्तः सन् यज्ञं प्रत्यागच्छेत्यर्थः । हे वायो आद-
न्तरं नोऽस्मदीयं मधु मदकरं सोमं त्वं पिब । अत एवास्माकं यज्ञेषु सवना
षिषु सवनेष्वागहि । सोमपानार्थमागच्छ ॥

॥ इति षष्ठस्य द्वितीय एकोनविंशो वर्गः ॥

वायथ्ये पशी वपायास्तव वायावित्येषा वानुवाक्या । सूचितं च । प्र वायुमच्छा
वृहती मनीषा तव वायवृतस्पते । आ० ३. ८. । इति ॥

॥ सैषा सूक्त एकविंशी ॥

तव वायवृतस्पते त्वष्टुर्जामातरद्भुत । अवांस्या वृणीमहे ॥ २१ ॥

तव वायो इति । अतः ऽपते । त्वष्टुः । जामातः । अद्भुत । अवांसि । आ । वृणीमहे ॥ २१ ॥

हे अतस्पत अतपते यज्ञानां पते ॥ सर्वप्रातिपदिकेभ्यो लालसायां सुगिति
सुगागमः ॥ त्वष्टुर्जामातर्ब्रह्मणो जामातः । एषा कथेतिहासादिभिरवगंतव्या ।
तादृशाद्भुत महन् विचित्रकर्मन् हे वायो तव त्वदीयान्यवांसि पालनान्यावृ-
णीमहे । वयमस्मिन्पशुयागे संभजामहे ॥

॥ अथ द्वाविंशी ॥

त्वष्टुर्जामातरं वयमीशानं राय ईमहे ।

सुतावँतो वायुं द्युम्ना जनांसः ॥ २२ ॥

त्वष्टुः । जामातरं । वयं । ईशानं । रायः । ईमहे ।

सुतऽवँतः । वायुं । द्युम्ना । जनांसः ॥ २२ ॥

इमे जनासो जना वयं त्वष्टुर्ब्रह्मणो जामातरमीशानं सर्वस्येश्वरमेतादृशं वायुं
सुतवँतोऽभिषुतसोमा रायो धनमीमहे । याचामहे । तेन दत्तेन वयं द्युम्ना धनवँतः
स्यामेति शेषः ॥

वायथ्यतृचे वायो याहि शिवा दिव इत्यादिके द्वे ऋचौ द्वितीयातृतीये ।
सूचितं च । वायो याहि शिवा दिव इति द्वे । आ० १. १०. । इति ॥

॥ सैषा सूक्ते चतुर्विंशी ॥

वायो याहि शिवा दिवो वहस्वा सु स्वर्ग्यं ।

वहस्व महः पृथुपक्षसा रथे ॥ २३ ॥

वायो इति । याहि । शिव । आ । दिवः । वहस्व । सु । सुऽअर्ग्यं ।

वहस्व । महः । पृथुऽपक्षसा । रथे ॥ २३ ॥

हे वायो दिवो द्युलोकस्य शिव ॥ सपां सुलुगिति द्वितीयाया लुक् ॥ शिवं कल्याणमायाहि । आप्रापय । सर्वज्योतिषां तदाधारत्वात्तेषामाधारो भूत्वा द्युलोके तानि स्थापयेति प्रार्थयते । तत्स्वं स्वर्ग्यं । अश्वानां संघोऽर्ग्यः । शोभनाश्वसंघं रथं सु सुष्ठु वहस्व । सर्वतो दिक्षु प्रापय । इदानीं तेभ्योऽपि समर्थावश्वावावह । महो महान् त्वं पृथुपक्षसा पृथुपार्श्वद्वययुक्तावश्वा रथे स्वकीये वहस्व । शत्रुह-
ननार्थं संयोजय ॥

वायुष्ये पशौ पुरोडाशहविषोक्त्वां हि सुप्सरस्तममिति हे अनुवाक्ये । सूचितं च । त्वां हि सुप्सरस्तममिति हे कुविदंग नमसा ये वृधासः । आ० ३. ८. इति ॥

॥ तयोः प्रथमा सूक्ते चतुर्विंशी ॥

त्वां हि सुप्सरस्तमं नृषदनेषु हूमहे ।

यावाणं नाश्वपृष्ठं मंहना ॥ २४ ॥

त्वां । हि । सुप्सरःऽतमं । नृऽसदनेषु । हूमहे ।

यावाणं । न । अश्वऽपृष्ठं । मंहना ॥ २४ ॥

हे वायो सुप्सरस्तमं । सुप्स इति रूपनाम ॥ रो मत्वर्थीयः ॥ अतिशयेन शोभ-
नरूपवंतं मंहना स्वकीयेन महत्तेनाश्वपृष्ठं सर्वतो व्याप्तपृष्ठं । पृष्ठशब्दः सर्वांगं
लक्षयति । व्याप्तकृत्त्रांगमित्यर्थः । त्वां ॥ हिरवधारणे ॥ त्वामेव नृषदनेषु नृसदनेषु ।
नरोऽध्वरस्य नेतार ऋत्विजोऽथ सीदंतीति नृषदना यज्ञाः । तेषु हूमहे । वय-
माह्वयामः । कथमिव । यावाणं न । यथा सोमाभिषवार्थं यावाणं स्तुतिभि-
राह्वयन्ति तद्वत्त्वां स्तुतिभिराह्वयामः ॥

शुनासीरीये स त्वं नो देवेत्येषा वायोरनुवाक्या । सूचितं च । स त्वं नो देव
मनसेशानाय प्रहृतिं यस्त आनद । आ० २. २०. इति ॥

॥ सेवा सूक्ते पञ्चविंशी ॥

स त्वं नो देव मनसा वायो मंदानो अयियः । कृधि वाजो अपो धियः ॥ २५ ॥

सः । त्वं । नः । देव । मनसा । वायो इति । मंदानः । अयियः । कृधि । वाजान् ।
अपः । धियः ॥ २५ ॥

हे देव द्योतमान यद्वा स्तोतव्य वायो अयियो देवानां मध्ये मुख्योऽयतो गतासि । तादृशत्वं मनसा मंदानो मंदमानः स्वयमेव मोदमानः सन् नोऽस्माकं वाजानन्नान्यपो मेघभेदनेनोदकानि च । उभयस्मिन् त्वया प्रदत्ते सति धियोऽग्नि-
होवादिकर्माणि च कृधि । कुरु । कारयेत्यर्थः ॥

॥ इति षष्ठस्य द्वितीये चिंशो वर्गः ॥

अग्निरुक्थे इति द्वाविंशत्युचं सप्तमं सूक्तं । अचानुक्रमणिका । अग्निरुक्थे
अधिका मनुर्वैवस्वतो वैश्वदेवं ह प्रगाथमिति । विवश्वतः पुत्रो मनुर्ऋषिः ।
प्रथमातृतीयाद्ययुजो बृहत्यो द्वितीयाचतुर्थ्यादि युजः सतोबृहत्यः । इदमादीनां
चतुर्णां सूक्तानां विश्वे देवा देवता ॥ सूक्तविनियोगो लैंगिकः ॥

॥ तस्मिन् सूक्ते प्रथमा ॥

अग्निरुक्थे पुरोहितो यावाणो बर्हिर्ध्वरे ।

ऋचा यामि मरुतो ब्रह्मणस्पतिं देवाँ अवो वरेण्यं ॥ १ ॥

अग्निः । उक्थे । पुरःऽहितः । यावाणः । बर्हिः । अर्ध्वरे ।

ऋचा । यामि । मरुतः । ब्रह्मणः । पतिं । देवान् । अवः । वरेण्यं ॥ १ ॥

मनुः प्रार्थयते । उक्थे स्तोत्रशस्त्रात्मकेऽर्ध्वरे हिंसारहितेऽस्मिन्यज्ञेऽग्निः पुरो-
हितो यज्ञार्थं पुरत उत्तरवेद्यामृत्विग्भिर्निहितोऽभूत् । तथा यावाणश्च सोमा-
भिषवार्थं पुरुतो निहिताः । बर्हिश्च पुरतो निहितमासादितं । एवं सामग्यां
सत्यां मरुत एकोनपञ्चाशन्मरुद्गणान् ब्रह्मणस्पतिं स्तोत्रस्य पालयितारमेतन्नामकं
देवं देवानिन्द्रादींश्च । एतान् सर्वान्देवान्वरेण्यं वरेणीयं भजनीयमवो रक्षणमृचा
सूक्तरूपया स्तुत्या यामि । मनुर्हं याचामि ॥ याचतेर्लटि रूपं । वर्णलोप-
च्छादसः ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

आ प॒शुं गा॒सि पृथि॒वी वन॒स्पती॑नु॒षासा॒ नक्त॒मोष॑धीः ।

वि॒श्वे च॒ नो वस॑वो वि॒श्ववे॑दसो धी॒नां भू॒त प्रावि॑तारः ॥२॥

आ । प॒शुं । गा॒सि । पृथि॒वी । वन॒स्पती॑न् । उ॒षसा॑ । नक्त॑ । ओष॑धीः ।

वि॒श्वे । च । नः । वस॑वः । वि॒श्वऽवे॑दसः । धी॒नां । भू॒त । प्रऽअवि॑तारः ॥२॥

पूर्वाह्णर्चंऽग्निः संबोध्यते पश्चादिशब्दसङ्गावात् । हे अग्ने नोऽस्मदीये यज्ञे पशुमग्नीषोमीयं पशुं प्रत्यागासि । आगच्छसि ॥ गाङ् गतौ । व्यत्ययेन परस्मैपदं ॥ तथा पृथिवीमिदं देवसदनं प्रति । किञ्च वनस्पतीन् मथनसाधनानरणिरूपान्वनस्पतीन्प्रति । तथोषासा ह्येतव्यत्वेनोषःकालं । तथा नक्तं यद्यप्यतया रात्रिं च प्रति । किञ्चौषधीः ॥ उष दाहेऽत्र मादनकर्मा ॥ ओषन्ति माद्यन्त्यनेनेत्योषः सोमः । स धीयते निधीयते येष्वित्योषधयो यावाणः । तान्प्रत्यागच्छसि । यद्वौषधयः फलपाकांता लताः । ताः प्रत्यायाहि । अथवा हे स्तोतः पश्चादीनागासि । समन्तात्स्तुहि ॥ कै गै शब्द इति धातुः ॥ ततो हे वसवो वासयितारो विश्ववेदसः सर्वधनाः सर्वज्ञाना वा हे विश्वे सर्वेऽपि देवा नोऽस्मदीयानां कर्मणां प्रावितारो भूत । अनेनाग्निना सह यूयं प्रकर्षेण रक्षका भवत ॥

॥ अथ तृतीया ॥

प्र सू न ए॒तध्व॒रोऽ॒ग्रा दे॒वेषु॑ पू॒र्यः ।

आ॒दि॒त्येषु॑ प्र वरु॒णे धृ॒तव्र॑ते म॒रुत्सु॑ वि॒श्वभा॑नुषु ॥३॥

प्र । सु । नः । ए॒तु । अ॒ध्वरः । अ॒ग्रा । दे॒वेषु॑ । पू॒र्यः ।

आ॒दि॒त्येषु॑ । प्र । वरु॒णे । धृ॒तव्र॑ते । म॒रुत्सु॑ । वि॒श्वऽभा॑नुषु ॥३॥

पूर्यः पुरातनः । पूर्यान् पुरातनानिन्द्रादीन् देवान्प्रति क्रियमाणत्वाद्यज्ञोऽपि पूर्य इत्युच्यते । तादृशो मुख्यो नोऽस्मदीयोऽध्वरो यज्ञोऽग्रा ॥ सुपां सलुगिति सप्तम्या डादेशः ॥ अग्रौ । अग्निर्देवानां मुख्यत्वात्प्रथममभिहितः । तस्मिन्नग्रौ सर्वेऽन्येषु देवेषु च सु सुष्ठु प्रैतु । प्रकर्षेण गच्छतु । देवान् विशिनष्टि । आदित्येऽदितेः पुत्रेऽर्षिद्रादिषु धृतव्रते धृतकर्मणि वरुणे च विश्वभानुषु सर्वतो व्याप्ततेजस्केषु मरुत्सु च प्रैतु ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

विश्वे हि ष्मा मनवे विश्ववेदसो भुवन्वृधे रिशादसः ।

अरिष्टेभिः पायुभिर्विश्ववेदसो यन्ता नोऽवृकं छर्दिः ॥४॥

विश्वे । हि । ष्मा । मनवे । विश्ववेदसः । भुवन् । वृधे । रिशादसः ।

अरिष्टेभिः । पायुऽभिः । विश्ववेदसः । यन्त । नः । अवृकं । छर्दिः ॥४॥

विश्ववेदसः सर्वतो व्याप्तधनाः । बहुधना इत्यर्थः । तादृशा रिशादसो रिशतां हिंसतां शशूणामसितार उपक्षपयितारो वा विश्वे हि ष्म सर्वे खलु देवा मनवे ॥ षष्ठ्यर्थे चतुर्थी ॥ मनोर्वृधे वर्धनाय भुवन् । भवंतु । स्तोत्रे मनुष्याय धनं दत्त्वा तं वर्धयन्त्वित्याशास्ते । ततो हे विश्ववेदसः सर्वधनाः सर्वज्ञा वा देवा अरिष्टेभिः परैरहिंसितैः पायुभिः पालनैः सहावृकं । वृकः स्तेनः । तद्रहितं । बाधारहितमित्यर्थः । तादृशं छर्दिर्गृहं नोऽस्मभ्यं यन्त । प्रयच्छत । शशून्हत्वा गृहेष्वस्माभिः कर्माणि कारयतेत्यर्थः ॥ यन्तेति यमेलोर्लोपि छांदसो विकरणस्य लुक् । तस्य तबादेशः । तेनानुनासिकलोपाभावः ॥

॥ अथ पंचमी ॥

आ नो अद्य समनसो गन्ता विश्वे सजोषसः ।

ऋचा गिरा मरुतो देव्यदिते सदने पस्त्ये महि ॥५॥

आ । नः । अद्य । सऽमनसः । गन्त । विश्वे । सऽजोषसः ।

ऋचा । गिरा । मरुतः । देवि । अदिते । सदने । पस्त्ये । महि ॥५॥

समनसः सर्वेषु स्तोत्रेषु समानमनस्का विश्वे सर्वे देवा यूयं सजोषसः परस्परं संगताः संतो गिरा । ऋशूषुतया प्राप्तव्येत्यर्थः । तया ऋचा सहाद्यास्मिन्यागदिने नो यष्टूनस्मानागन्त । आगच्छत । अनन्तरं हे मरुतो दिवि द्योतमाने महि महति देवानां मातृत्वात् महत्त्वयुक्ते हे अदिते अदीने एतन्नामिके देवि सदने स्थाने पस्त्येऽस्मदीये गृहे स्तोतव्यतयोपविशत ॥ मरुत इत्यादेर्वाक्यभेदादनिघातः । उत्तरच पूर्वस्यामंचितस्याविद्यमानवत्त्वेन वाक्यादित्वादनिघातः ॥

॥ इति षष्ठस्य द्वितीय एकविंशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

अभि प्रिया मरुतो या वो अश्व्या हव्या मित्र प्रयाचन ।

आ बर्हिर्दिन्द्रो वरुणस्तुरा नर आदित्यासः सदंतु नः ॥६॥

अभि । प्रिया । मरुतः । या । वः । अश्व्या । हव्या । मित्र । प्रयाचन ।

आ । बर्हिः । इन्द्रः । वरुणः । तुराः । नरः । आदित्यासः । सदंतु । नः ॥६॥

हे मरुतः प्रिया प्रियाणि या यानि वो युष्माकमश्व्याश्व्यानि प्रियानश्वसंघानभिप्रयाचन । अस्मद्यज्ञं प्रति प्रापयत । यूयमश्वैर्युक्ताः संत आगच्छतेत्यर्थः । अथ हे मित्र । मित्रशब्देनान्ये वरुणादयोऽप्युच्यन्ते । हे मित्रादयो देवा हव्या हव्यानि हवनयोग्यानि हवीषि स्वीकर्तुमागच्छतेत्यर्थः । स्तूयमाना आगच्छत ॥ प्रपूर्वाद्यातेर्लोऽटि तन्नन्ननयनाश्वेति यनादेशः ॥ आगत्य चन्द्रो वरुण इन्द्रावरुणौ तुराः संयामे शत्रुवधार्थं त्वरमाणा नरो नेतार आदित्यासोऽदितेः पुत्रा मरुदादयो देवाश्च नोऽस्मदीये यज्ञे बर्हिर्बर्हिषासादित आसदंतु । आसीदंतु । प्रविशंतु ॥ सदेः सीदादेशाभावश्चादसः ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

वयं वो वृक्तबर्हिषो हितप्रयस आनुषक् ।

सुतसोमासो वरुण हवामहे मनुष्वदिङ्मायः ॥७॥

वयं । वः । वृक्तऽबर्हिषः । हितऽप्रयसः । आनुषक् ।

सुतऽसोमासः । वरुण । हवामहे । मनुष्वत् । इङ्मायः ॥७॥

हे वरुण वरुणादयो हे देवा वृक्तबर्हिष ऋत्विजो वयमानुषक् सुगादिष्वनुषक्तं यथा भवति तथा हितप्रयसः । प्रीणातीति प्रयोऽन्नं । तेषु निहितहविष्काः संतो वो युष्मान् हवामहे । एतानि हवीषादातुमाह्वयामः । कीदृशाः । सुतसोमासोऽभिषुतसोमा इङ्माय आहुतिभिः समिद्धायो वयमाह्वयामः । तत्र दृष्टान्तः । मनुष्वत् । मनुयथा यज्ञे युष्मानाजुहाव तच्चत् ॥

॥ अथाष्टमी ॥

आ प्र यातु मरुतो विष्णो अश्विना पूषन्माकीनया धिया ।

इन्द्र आ यातु प्रथमः संनिष्पुभिर्वृषा यो वृचहा गृणे ॥८॥

आ । प्र । यातु । मरुतः । विष्णो इति । अश्विना । पूषन् । माकीनया । धिया ।
इंद्रः । आ । यातु । प्रथमः । सनिषुभिः । वृषा । यः । वृषऽहा । गृणे ॥ ८ ॥

हे विश्वे देवाः प्र यात । प्रकर्षणास्मदीयकर्माण्यागच्छत । हे मरुतो हे विष्णो
स्वबलेन सर्वतो व्याप्तिनामक देव हे अश्विनाश्विनौ पूषन् । स्तोतृन्धनादिना
पोषयतीति पूषा । एतन्नामक देव मरुदादयो हे देवा माकीनया ॥ अस्मच्छ्रु-
शुष्मदस्मदोरिति खञ् शैषिकः । एकवचने तवकममकाविति ममकादेशः । वर्णे-
लोपच्छांदसः ॥ मया क्रियमाण्या धिया स्तुत्या सहास्मद्यज्ञं प्रत्यागच्छत ॥ मरु-
दादेरामंजितस्य वाक्यभेदादनिघातः ॥ किंच प्रथमो देवानां मुख्यः स इंद्रश्चायातु ।
वृषा कामानां सेक्ता य इंद्रः सनिषुभिः । सनिः संभजनं । तदात्मन इच्छन्निः स्तोतृ-
भिर्वृचहापामावरकस्य वृचासुरस्य हंतेति गृणे स्तूयते ॥ गृ शब्द इत्यस्य कर्मणि
लिटि छांदसो विकरणः ॥

॥ अथ नवमी ॥

वि नो देवासो अद्रुहोऽच्छिद्रं शर्म यच्छत ।

न यद्दूरावसवो नू चिदंतितो वरूथमादधर्षति ॥ ९ ॥

वि । नः । देवासः । अद्रुहः । अच्छिद्रं । शर्म । यच्छत ।

न । यत् । दूरात् । वसवः । नू । चित् । अंतितः । वरूथं । आऽदधर्षति ॥ ९ ॥

हे अद्रुहः स्तोतृणामद्रोग्धारः ॥ यद्वा दुहेरौणादिकः कर्मणि क्तिप् ॥ शत्रुभि-
रहिंस्या हे देवासो मरुदादयो देवा अच्छिद्रं बाधकरहितं साधीयो वा शर्म ।
शृणाति दुःखादिकमिति शर्म गृहं । तन्नोऽस्मभ्यं वियच्छत । हे वसवः शत्रूणां
वासयितारो मरुदादयो दूरादूरदेशादंतितोऽंतिकदेशाद्वा कश्चिदागत्य नूचित्कदा-
चिदपि वरूथं वरणीयं संभजनीयं यद्गृहं नादधर्षति आधर्षणं हिंसनं न करोति
तद्गृहं प्रयच्छतेति समन्वयः ॥ धृष प्रसहन इत्यस्य विभाषितणिच्त्वात् यदा णिच्
नास्ति तदा रूपं ॥

॥ अथ दशमी ॥

अस्ति हि वः सजात्यं रिशादसो देवासो अस्त्याप्यं ।

प्र णः पूर्वस्मै सुविताय वोचत मरु सुसाय नर्षसे ॥ १० ॥

अस्ति । हि । वः । सऽजात्यं । रिशादसः । देवासः । अस्ति । आप्यं ।

प्र । नः । पूर्वस्मै । सुविताय । वोचत । मधु । सुजाय । नय्यसे ॥ १० ॥

हे रिशादसो रिशतां हिंसतामसितारो देवासो देवा द्योतमाना मरुदादयो वो युष्माकं सजात्यमस्ति । परस्परं समानजातिभावोऽस्ति खलु । किंचाप्यं । आपिर्बन्धुः । तस्य भाव आप्यं । स्तोतृषु स्तुत्यलक्षणेन संबन्धात् वैवस्वतेन मनुना मया स्तोत्रा सह युष्माकं बन्धुभावोऽस्ति खलु । ततः पूर्वस्मै प्रथमभाविने सुविताय । सुष्ठीयते सर्वैरागम्यत इति सुवितोऽभ्युदयः । तस्मै नय्यसे नवीयसे नवतराय सुजाय च । उभयं मधु शीघ्रं नोऽस्माकं प्र वोचत । प्रकर्षेण ब्रूत । अभ्युदयधनानि प्रयच्छतेत्यर्थः ॥

॥ इति षष्ठस्य द्वितीये द्वात्रिंशो वर्गः ॥

॥ अथैकादशी ॥

इदा हि व उपस्तुतिमिदा वामस्य भक्तये ।

उप वो विश्ववेदसो नमस्युराँ असृक्ष्यन्वामिव ॥ ११ ॥

इदा । हि । वः । उपऽस्तुतिं । इदा । वामस्य । भक्तये ।

उप । वः । विश्वऽवेदसः । नमस्युः । आ । असृक्षि । अन्याँऽइव ॥ ११ ॥

हे विश्ववेदसः सर्वधना हे देवा नमस्युरन्नमिच्छन् मनुरहं वो युष्मद्विषयामुपस्तुतिमन्यामिवाद्दृष्टपूर्वामिव स्थितां । कैश्चिदप्यकृतमित्यर्थः । तादृशीमुपस्तुतिमिदा हि । हिरवधारणे । इदानीमेवोपासृक्षि । उपासृजामि । करोमीत्यर्थः । किमर्थं । वो युष्मत्संबन्धिनो वामस्य वननीयस्येदेदानीमेव भक्तये संभजनाय । लाभायेत्यर्थः ॥ असृक्षीति सृजेर्लुङि रूपं । पादादिवादनघातः ॥

॥ अथ द्वादशी ॥

उदु थ वः सविता सुप्रणीतयोऽस्थादृङ्गो वरेण्यः ।

नि द्विपादश्चतुष्पादो अर्थिनोऽविश्रन्पतयिष्णवः ॥ १२ ॥

उत् । ऊँ इति । स्यः । वः । सविता । सुऽप्रणीतयः । अस्थात् । ऊङ्गः । वरेण्यः ।

नि । द्विऽपादः । चतुऽपादः । अर्थिनः । अविश्रन् । पतयिष्णवः ॥ १२ ॥

हे सुप्रणीतयः । शोभनप्रणीतिः स्तुतिः । शोभनप्रणयनाः शोभनस्तुतयो मस्तुतो
वो युष्माकं मध्य ऊर्ध्व ऊर्ध्व गन्ता वरेण्यः सर्वैर्वरेणीयः संभजनीयः स सविता
सर्वस्य स्वकर्मणि प्रेरक एतन्नामकः स देवो यदोदस्थात् स्वतेजसोऽन्नतोऽभूत्
तदार्थिनो द्विपादो पादद्वययुक्ताः पुरुषाश्चतुष्पादः पादचतुष्टययुक्ता अश्वादयः
पतयिष्णवः पतनशीलाः पक्षिणश्च न्यविश्रन् । स्वस्वकार्येषु निविशन्ति । सूर्य उदिते
केचन पुरुषा अग्निहोत्रादिकं कुर्वन्ति केचन देवताविषयं स्तोत्रं कुर्वन्ति । पश्चाद-
यस्तृणादिभक्षणार्थं सर्वत्र संचरन्ति ॥ न्यविश्रन् । निपूर्वाद्दिशतेर्लङि व्यत्ययेन
परस्मैपदं । बहलं छंदसीति रुडागमः ॥

पंचमेऽहनि प्रउगशस्त्रे देवंदेवमिति वैश्वदेवस्तृचः । सूचितं च । देवंदेवं बृहद्
गायिषे वचः । अ० ७. १२. इति ॥

॥ तत्र प्रथमा सूक्ते चयोदशी ॥

देवंदेवं वोऽवसे देवंदेवमभिष्टये ।

देवंदेवं हुवेम वाजसातये गृणंतो देव्या धिया ॥ १३ ॥

देवंदेवं । वः । अवसे । देवंदेवं । अभिष्टये ।

देवंदेवं । हुवेम । वाजसातये । गृणंतः । देव्या । धिया ॥ १३ ॥

वयं देव्या द्योतमानया धिया स्तुत्या गृणंतः स्तुवंतः संतो वो युष्माकं मध्ये
देवं देवं दीपमानं देवमवसे कर्मरक्षणायाह्वयाम । अनुक्रमेणाह । अभिष्ट-
येऽभिलषितप्राप्त्यर्थं च देवं देवं वयमाह्वयाम । ततो वाजसातयेऽन्नलाभाय
हुवेम । ह्वयाम ॥

॥ अथ चतुर्दशी ॥

देवासो हि ष्मा मनवे समन्यवो विश्वे साकं सरातयः ।

ते नो अद्य ते अपरं तुचे तु नो भवन्तु वरिवोविदः ॥ १४ ॥

देवासः । हि । स्म । मनवे । सऽमन्यवः । विश्वे । साकं । सऽरातयः ।

ते । नः । अद्य । ते । अपरं । तुचे । तु । नः । भवन्तु । वरिवः । विदः ॥ १४ ॥

समन्यवः समानमनसः । यद्वा संप्रामेषु शत्रुहननार्थं समानक्रोधयुक्ता विश्वे
सर्व एव देवासो हि ष्म मरुदादयो देवाः खलु मनव एतन्नामकाय ऋषये मध्यं

स्वाकं सह युगपदेव सरातयो धनादिदानेन सहिता भवन्तु । पुनरपि प्रार्थयते ।
ते देवा नोऽस्माकमद्यास्मिन्दिनेऽपरं च । किं बहुना सर्वेषु दिवसेषु धनदा-
तारो भवन्तु । न केवलमस्माकमेव किंतु तुभे । तुगित्यपत्यनाम ॥ तुजि पिजि
हिंसादाननिकेतनेषु ॥ तोजयति हिनस्ति पितुर्दुःखादिकमिति तुक् पुषः । तस्मै
नोऽस्माकं पुत्राय वरिवोविदो वरणीयस्य धनस्य लंभयितारो भवन्तु ॥

॥ अथ पंचदशी ॥

प्र वः शंसांम्यदुहः संस्थ उपस्तुतीनां ।

न तं धूर्तिर्वरुण मित्र मर्त्यं यो वो धामभ्योऽविधत् ॥ १५ ॥

प्र । वः । शंसांमि । अदुहः । संस्थे । उपस्तुतीनां ।

न । तं । धूर्तिः । वरुण । मित्र । मर्त्यं । यः । वः । धामभ्यः । अविधत् ॥ १५ ॥

हे अदुहोऽद्रोग्धारोऽहिंस्या वा मरुदादय उपस्तुतीनामुपस्तोत्राणां संस्थे
तासां यज्ञे क्रियमाणत्वादस्मत्संस्थानभूतेऽस्मिन्यज्ञे वो युष्मान् प्र शंसांमि ।
प्रकर्षेण स्तौमि । हे वरुण मित्र मित्रावरुणौ तं मर्त्यं मनुष्यं धूर्तिः ॥ धुर्वी
हिंसार्थः ॥ शत्रुभ्यो हिंसा तं न बाधते यो मनुष्यो वो युष्माकं धामभ्यस्तेजोभ्यः ।
धीयतेऽस्मिन्निति धाम शरीरं वा । तेभ्योऽविधत् ॥ विध विधाने ॥ हवीषि विद-
धाति प्रयच्छति । एतेन तेजसामपि हविर्भक्षणमस्तीति ज्ञायते ॥

॥ अथ षोडशी ॥

प्र स क्षयं तिरते वि महीरिषो यो वो वराय दाशति ।

प्र प्रजाभिर्जायते धर्मणस्पर्यरिष्टः सर्व एधते ॥ १६ ॥

प्र । सः । क्षयं । तिरते । वि । महीः । इषः । यः । वः । वराय । दाशति ।

प्र । प्रजाभिः । जायते । धर्मणः । परि । अरिष्टः । सर्वः । एधते ॥ १६ ॥

हे मरुदादयः स मनुष्यः क्षयं । क्षियन्ति निवसन्त्यचेति क्षयो गृहं । तत्स मनुष्यः
प्र तिरते । प्रकर्षेण वर्धयति ॥ तिरतिवृद्धिकर्मा ॥ स एव महीर्महांतीषोऽज्ञानि
च वि वर्धयति यो मनुष्यो वराय वरणीयाय धनाय तदर्थं वो युष्मभ्यं दाशति
हवीषि प्रयच्छति । धनादिभिर्वर्धयतीत्यन्वयः । किंच धर्मणे । ध्रियत ऋत्विग्भि-
रिति धर्मं कर्म । युष्मद्विषयात्कर्मणः सकाशात्स मनुष्यः प्रजाभिः पुत्रपौत्रादिभिः

परि परितः सर्वतः प्र जायते । प्रकर्षेणाविर्भवति । आत्मा वै पुत्र नामासीति श्रुतेः । ततोऽरिष्टोऽन्यैरहिंसितः सर्वो युष्माकं हविःप्रदानात्सकलो जन एधते । धनादिभिर्वर्धते ॥

॥ इति षष्ठस्य द्वितीये चयस्त्रिंशो वर्गः ॥

॥ अथ सप्तदशी ॥

ऋते स विंदते युधः सुगेभिर्यत्नध्वनः ।

अर्यमा मिचो वरुणः सरातयो यं चायंते सजोषसः ॥१७॥

ऋते । सः । विंदते । युधः । सुऽगेभिः । याति । अर्ध्वनः ।

अर्यमा । मिचः । वरुणः । सऽरातयः । यं । चायंते । सऽजोषसः ॥१७॥

सोऽर्यमादीनां हविर्दाता मनुष्यो युधः ॥ युध संप्रहारे । भावे कृप् ॥ युद्धाहते विनापि विंदते । धनानि लभते । किंच सुगेभिः शोभनगमनैः सुष्ठु गंतुभिर्वाश्वैः सहाध्वनो मार्गान् । गंतव्यान्देशानित्यर्थः । तान् याति । गच्छति । यं जनमर्यमा सततं गच्छन् मिचः स्तोतृणां यष्टृणां च धनप्रदानेन मिचभूतो वरुणो निवारयिता शत्रूणां यद्वा वरणीयः संभजनीय एतन्नामकाः सरातयः समानदानास्त्रयो देवाः सजोषसः परस्परं संगताः संतो यं हव्यप्रदातारं चायंते स्वरक्षणेः पालयन्ति स धनादीनि विंदतीत्यन्वयः ॥

॥ अथाष्टादशी ॥

अजे चिदस्मै कृणुथा न्यंचनं दुर्गे चिदा सुसरणं ।

एषा चिदस्मादशनिः परो नु सास्त्रेधंती वि नश्यतु ॥१८॥

अजे । चित् । अस्मै । कृणुथ । निऽअंचनं । दुऽगे । चित् । आ । सुऽसरणं ।

एषा । चित् । अस्मात् । अशनिः । परः । नु । सा । अस्त्रेधंती । वि । नश्यतु ॥१८॥

हे देवा अजे चित् ॥ जि अभिभवे ॥ परैरनभिभवनीयेऽपि परपुरे न्यंचनं नितरां गमनमस्मै मनवे कृणुथ । यूयं कुरुत । यद्वाज ऋजुगमने प्रस्थे गमनं कुरुत । तथा दुर्गे चिदगंतव्येऽपि स्थले सुसरणं ॥ सु गतौ ॥ शोभनगमनमा समंतात्कुरुत । एवं सति सैषाशनिः शत्रूणां तदेतदायुधमस्मात्सर्वतो गंतुर्मेनोर्दक्षिणं परः परस्ताद्भवेत् । पश्चात्साशनिरस्त्रेधंती कांश्चिदप्यहिंसती विनश्यतु । विनष्टा भवेत् ॥

॥ अथैकोनविंशी ॥

यद्य सूर्य उद्यति प्रियक्षचा ऋतं दध ।

यन्निमुचि प्रबुधि विश्ववेदसो यद्वा मध्यंदिने दिवः ॥१९॥

यत् । अद्य । सूर्ये । उतऽयति । प्रियऽक्षचाः । ऋतं । दध ।

यत् । निऽमुचि । प्रऽबुधि । विश्वऽवेदसः । यत् । वा । मध्यंदिने । दिवः ॥१९॥

हे प्रियक्षचाः प्रीणयितृबला देवाः सूर्ये सर्वस्य स्वस्वकर्मणि प्रेरके सवितर्यु-
द्यत्युद्गच्छति सत्यद्यास्मिन्दिने यद्यदा ऋतं कल्याणभूतं गृहं दध धारयत ॥ दधा-
तेर्लिटि मध्यमबहुवचने रूपं ॥ यद्यदा हे विश्ववेदसः सर्वधना देवा निमुचि ॥
निमुचिर्गत्यर्थः ॥ सूर्यस्य निमोचने नितरां गमने । सायमित्यर्थः । तस्मिन् धा-
रयथ । यद्वा प्रबुधि तस्य प्रबोधने प्रातःकाले । यद्वा दिवः सूर्यतेजसा दीपमा-
नस्याहो मध्यंदिने मध्ये धनं मनवे धत्तेत्युत्तरच संबंधः ॥

॥ अथ विंशी ॥

यद्वाभिपित्वे असुरा ऋतं यते छर्दिर्येम वि दाश्रुषे ।

वयं तद्वा वसवो विश्ववेदस उप स्थेयाम मध्य आ ॥२०॥

यत् । वा । अभिऽपित्वे । असुराः । ऋतं । यते । छर्दिः । येम । वि । दाश्रुषे ।

वयं । तत् । वः । वसवः । विश्वऽवेदसः । उप । स्थेयाम । मध्ये । आ ॥२०॥

हे असुराः प्राज्ञाः संयाम आप्रानां क्षेपारो वा देवा यद्वाभिपित्वेऽस्मद्यज्ञं
प्रति युष्माकमभिप्राप्तावृतं सत्यभूतं यज्ञं यते ॥ इणः शतरि रूपं ॥ गच्छते
दाश्रुषे हवीषि दत्तवते यजमानाय छर्दिः ॥ छर्दिर्दीप्तिदेवनयोः ॥ दीप्यतेऽनेनेति
छर्दिस्तेजः । यद्वा छर्दंति दीप्यन्तेऽचेति छर्दिर्गृहं । तद्गृहं तेजो वा वियेम प्रयच्छथ ।
यद्येवं यूयं कुरुष्व तर्हि वयं हे वसवः स्तोतृणां धनादिभिराच्छादयितारः ।
यद्वा शत्रूणां विवासयितारो विश्ववेदसः सर्वधनाः सर्वज्ञाना वा हे देवा वो
युष्मात्संबन्धि तत्कल्याणं गृहं ॥ षष्ठ्यर्थे द्वितीया ॥ भवद्भिः प्रत्तस्य गृहस्य मध्य
उपस्थेयाम । उपतिष्ठेम । युष्मान्हविर्भिः पूजयेम ॥ तिष्ठतेराशीर्लिङि लिङ्मा-
शिष्यङित्यङ्प्रत्ययः ॥

॥ अथैकविंशी ॥

यद्य सूर उदिते यन्मध्यंदिन आतुचि ।

वामं धाव्य मनवे विश्ववेदसो जुहानाय प्रचेतसे ॥२१॥

यत् । अद्य । सूर । उत् । इति । यत् । मध्यंदिने । आ । तुचि ।

वामं । धाव्य । मनवे । विश्व । वेदसः । जुहानाय । प्र । चेतसे ॥२१॥

हे विश्ववेदसः सर्वतो व्याप्रधना हे देवा यद्यदाद्येदानीं । यद्वा सूर्य उदिते सति । यद्यदा मध्यंदिने दिवसस्य मध्ये । यद्वातुचि ॥ आतुचिर्गमनार्थः ॥ सूर्यस्य निमोचने । सायमित्यर्थः । जुहानायाप्तौ हवींषि जुहते अत एव प्रचेतसे प्रकृष्टज्ञानाय मनव एतन्नामकाय ऋषये मह्यं वामं वननीयं धनं धाव्य दाव्य तद्गुणीमह इत्युत्तरच संबंधः ॥

॥ अथ द्वाविंशी ॥

वयं तवः सम्राज आ वृणीमहे पुचो न बहुपाय्यं ।

अश्याम तदादित्या जुहंतो हविर्येन वस्योऽनशमहै ॥२२॥

वयं । तत् । वः । सं । राजः । आ । वृणीमहे । पुचः । न । बहु । पाय्यं ।

अश्याम । तत् । आदित्याः । जुहंतः । हविः । येन । वस्यः । अनशमहै ॥२२॥

हे सम्राजः सम्यग्दीप्यमाना देवाः पुचो न ॥ एकवचनं छांदसं ॥ युष्माकं पुचा इव स्थिताः । पुचा यथा पितृभिः पोषास्तद्वत् युष्माभिः पोषा वयं । बहुपाय्यं बहुभिर्भोज्यं वो युष्मात्संबन्धि तद्धनमश्याम । प्राप्नुयाम । येन धनेन वस्यो वसीयोऽतिशयेन वसुमत्त्वमनशमहै अश्ववामहै । प्राप्नुमः ॥ अस्रोतेर्लोति व्यत्ययेन अम्प्रत्ययः ॥

॥ इति षष्ठस्य द्वितीये चतुस्त्रिंशो वर्गः ॥

ये चिंशतीति पंचर्चमष्टमं सूक्तं । अचानुक्रातं ॥ ये चिंशंति पंचोपांत्या पुर-उष्णिगिति । मनुर्चुषिः । प्राग्वत्सप्रीयपरिभाषया गायत्री छंदः । उपांत्या पुर-उष्णिक् । पूर्ववद्विंशे देवे देवता ॥ तृतीये छंदोमे वैश्वदेवशस्त्रे ये चिंशतीत्येतत्सूक्तं वैश्वदेवनिविज्ञानं । सूचितं च । ये चिंशतीति वैश्वदेवं । आ० ६. ११. इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

ये विंशति चर्यस्यो देवासो बर्हिरासदन् । विदन् बर्हिः द्वितासनन् ॥ १ ॥

ये विंशति चर्यः परः देवासः बर्हिः आ असदन् विदन् अहं द्विता असनन् ॥ १ ॥

मन्त्राह । विंशति विंशत्संख्यायाः परः परस्तान्नयः । चर्यस्त्रिंशद्देवता इत्यर्थः । ये देवासो देवा बर्हिरस्मदीययज्ञसंबन्धिनि बर्हिषि हविःस्वीकरणार्थमासदन् । आसीदन्तु । अथानन्तरं विदन् । ते देवा अस्मान्हविषां प्रदातृनिति जानन्तु । ततो द्विता द्विधा द्विप्रकारमसनन् । अस्मभ्यं धनं पञ्चादिकं च प्रयच्छन्तु । यद्वा द्विता द्वैधं । अनेन पौनःपुन्यं लक्ष्यते । पुनःपुनरस्मभ्यं धनादिकं ददत्वित्यर्थः ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

वरुणो मित्रो अर्यमा स्मद्रातिषाचो अग्नयः । पत्नीवंतो वषट्कृताः ॥ २ ॥

वरुणः मित्रः अर्यमा स्मद्रातिऽसाचः अग्नयः पत्नीऽवंतः वषट्कृताः ॥ २ ॥

वरुणो वरुणीयः संभजनीयो मित्रः स्तोतृणां यष्टृणां च धनादिदानेन मित्र-भूतोऽर्यमा स्तोत्रकारिणे धनं प्रापयन् यद्वा सततं गच्छन् एतन्नामकास्त्रयो देवाः स्मद्रातिषाचः । स्मत् सुमत् शोभना रातिर्हविःप्रदानं येषामस्तीति स्मद्रातयो यजमानाः । तान् सचन्ते धनादिप्रदानेन सेवन्त इति तथोक्ताः । यद्वा कल्याणं यथा भवति तथा हविषां दातृन् सचन्त इति । ते तादृशाः पत्नीवंतो देवपत्नी-सहिता अग्नयोऽग्नशीला नानाविधा अग्नयो वषट्कृताः । मया सोमस्याग्ने वीहि वौषडित्यादिना स्वाहाकृताः । सुहुता इत्यर्थः ॥

॥ अथ तृतीया ॥

ते नो गोपा अपाच्यास्त उदक् इत्या न्यक् । पुरस्तात्सर्वया विशा ॥ ३ ॥

ते नः गोपाः अपाच्याः ते उदक् ते इत्या न्यक् पुरस्तात् सर्वया विशा ॥ ३ ॥

ते वरुणादयो देवाः सर्वया सर्वेण विशानुचरवर्गेण सहापाच्याः । अपाची प्रतीची । ततो नोऽस्माकं गोपा गोपायितारो भवन्तु । त एव उदक् उदीच्याः ॥ अंचेलुगिति पंचम्यर्थे विहितस्यास्तातेर्लुक् ॥ ततोऽप्यस्माकं रक्षका भवन्तु । इत्येति शब्देनोर्द्धा दिशं दक्षिणां च निदिशति । इत्यमनेन पूर्वोक्तेन प्रकारेणोर्द्धाया दक्षिणस्याश्च दिशस्ते देवा अस्माकं पालयितारो भवन्तु । तथा न्यक्

नीच्या दिशः ॥ अथापि पूर्ववदस्त्रातेर्बुक् ॥ अधस्तादेवायस्माकं चातारो भवन्तु ।
किंच पुरस्तात्प्राच्या दिशश्च ते देवा अस्माकं गोषावितारो भवन्तु ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

यथा व॒श॑न्ति दे॒वास्त॒थेद॑स॒त्तदे॒वां न॒कि॒रा मि॒नत् ।

अ॒रा॒वा च॒न म॒र्त्यैः ॥४॥

यथा । व॒श॑न्ति । दे॒वाः । त॒था । इत् । अ॒स॒त् । तत् । ए॒षां । न॒कि॒ः । आ । मि॒न॒त् ।

अ॒रा॒वा । च॒न । म॒र्त्यैः ॥४॥

देवा द्योतमानाः सर्वे देवा यथा वशन्ति यथा कामयन्ते ॥ वश कांतौ । संप्र-
सारणाच्चेति पूर्वरूपस्य छंदसि विकल्पितत्वाद्यणदेशः ॥ तथेत् यथोशन्ति तथै-
वासत् । तद्भवत्येव । तदेवाह । एषां देवानां तत्कामनं न किर्न कश्चिदपि मिनत् ।
हिनस्ति ॥ मीङ् हिंसायां । लेटि रूपं । मीनार्तेर्निगम इति ह्रस्वत्वं ॥ कथं देवाना-
मभिलषितं तथा भवतीति चेत् तदाह । अरावा । यदि देवाः कस्यचिदप्यदातारं
मनुष्यं कामयेरन् तदारावादाता । चनेत्यप्यर्थे । अदातापि मर्त्यो मनुष्य उशश्चो
देवेभ्यो हवींषि प्रयच्छति । तस्मात्तेषां यत्कामनं तत्तथा भवत्येवेत्यर्थः ॥

॥ अथ पंचमी ॥

स॒प्र॒नां स॒प्र ऋ॒ष्टयः॑ स॒प्र द्यु॒म्नान्ये॒षां । स॒प्रो अ॒धि त्रि॒यो धि॒रे ॥५॥

स॒प्र॒नां । स॒प्र । ऋ॒ष्टयः॑ । स॒प्र । द्यु॒म्नानि॑ । ए॒षां । स॒प्रो इति॑ । अ॒धि । त्रि॒यः । धि॒रे ॥५॥

अथ पुरातनी कथा । इन्द्रसमानं पुत्रमिच्छन्त्या अदितेर्गर्भस्य केनचित्कारणे-
नेद्रेण सप्रधा भिन्नत्वात्स गर्भः सप्रगणात्मकोऽभवत् । ततो मरुतः संपन्नाः । सप्र-
गणा वै मरुत इति श्रुतेः । एषा कथेदं पित्रे मरुतामुच्यते वचः । ऋग्वे० १.
११४. ६. । इत्यस्मिन्वर्गे सप्रपंचेनाभ्यधायि । तथा चास्या ऋचोऽयमर्थः । सप्रानां
मरुतां गणानां सप्र सप्रसंख्याका ऋष्टय आयुधविशेषा विभिन्नाः संति । तथा
सप्र सप्रसंख्याकानि द्युम्नानि द्योतमानानि कुंडलादीन्याभरणानि । द्युम्नान्यन्तानि
वा । एषां गणानां विभिन्नानि संति । ततः सप्र मरुतां गणाः सप्रो सप्रैव
सप्रविधाः त्रियः सकला दीप्तीरधि धिरे । परस्परमधिकं दधिरे ॥

॥ इति षष्ठस्य द्वितीये पंचमिंशो वर्गः ॥

बभुरेक इति दशर्चं नवमं सूक्तं । मरीचिपुषः कश्यपो वैवस्वतो मनुर्वा ऋषिः ।
तथा चानुक्रम्यते । बभुर्देश कश्यपो वा मारीचो द्वैपदमिति । दशमि द्विषदा
विंशत्यक्षरा विराजः । पूर्ववद्विषे देवा देवता ॥ तृतीये छंदोमे वैश्वदेवसूक्तात्पूर्वमेव
द्वैपदं सूक्तं शंसनीयं । सूच्यते हि । बभुरेक इति द्विषदासूक्तानि पुरस्ताद्वैश्वदेव-
सूक्तानां । आ० ८. ७. इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

बभुरेको विषुणः सूनरो युवाञ्ज्यं हिरण्ययं ॥ १ ॥

बभुः । एकः । विषुणः । सूनरः । युवा । अञ्जि । अञ्जे । हिरण्ययं ॥ १ ॥

अत्र दशानामृचां किञ्चित्पदं लिङ्गात्पृथग्देवतं । अत्र प्रथमायां बभुरित्यनेन
सोमोऽभिधीयते । सोम्यं बभुमालभेतेत्यादिषु दृष्टत्वात् । बभुर्बभुवर्णः सवलतादिषु
परिपक्वः ॥ यद्वा डुभृज् धारणपोषणयोः । कुर्धश्च । उ० १. २२. इति कुप्रत्ययः ॥
सर्वस्य सुधामयैः किरणैस्तावदुद्गते चंद्रमसि दुःखोपशमनानि पुष्टानि खलु ।
तादृशो विषुणो विष्वगंचनः सूनरः सुष्ठु रात्रीणां नेता । रात्रयश्चंद्रनेतृकाः खलु ।
एतादृशो युवा प्रतिदिवसमाविर्भूतत्वात्तरुण एको देवः सोमो हिरण्ययं हिरण्य-
यमञ्जि । अभिष्यज्यते प्रकाशयतेऽनेनेत्यञ्याभरणं । अभिष्यक्तिसाधनं कुंडलमुकु-
टादिकं स्वशरीरमञ्जे । अभिष्यञ्जयति ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

योनिमेक आ संसाद् द्योतनोऽंतर्देवेषु मेधिरः ॥ २ ॥

योनिं । एकः । आ । संसाद् । द्योतनः । अंतः । देवेषु । मेधिरः ॥ २ ॥

अत्र योनिमिति लिङ्गादग्निरुच्यते । अग्नये गृहपतय इत्यादिषु दृष्टत्वात् । देवेषु
देवानामंतर्मध्ये द्योतनः स्वतेजसा दीपमानो मेधिरो मेधावी । अथवा मेधा-
कांक्षिणां स्तोतृणां मेधादातृत्वेन मेधायुक्तः । एवंविध एकोऽग्निर्योनिं स्थानभू-
तमाहवनीयादिकमाससाद् । हविःस्वीकरणार्थमासीदति ॥

॥ अथ तृतीया ॥

वाशीमेको बिभर्ति हस्ते आयसीमंतर्देवेषु निधुविः ॥ ३ ॥

वाशीं । एकः । बिभर्ति । हस्ते । आयसी । अंतः । देवेषु । निधुविः ॥ ३ ॥

देवेष्वंतर्देवानां मध्ये द्योतमानो निधुविर्निश्चले स्थाने वर्तमानः । यद्वा नितरां

गमनमस्यास्तीति निधुविः सर्वदा गच्छन् । अथवा संपामेषु शबूणां पुरतोऽति-
शयेन स्थैर्यवान् । एतादृश एकस्त्वष्ट्रनामको देव आयसीमयोमयधारां वाशी ॥
वाश्रु शब्दे ॥ शब्दयत्याक्रंदयति शबूननयेति वाशी तक्षणासाधनं कुठारः । तं
स्वकीये हस्ते विभर्ति । धारयति ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

वज्रमेको विभर्ति हस्त आहितं तेन वृचाणि जिघ्रते ॥४॥

वज्रं । एकः । विभर्ति । हस्ते । आऽहितं । तेन । वृचाणि । जिघ्रते ॥४॥

अथ वज्रलिंगादिद्रो देवता । एक इन्द्र आहितं स्वकीयहस्ते निहितं वज्रमे-
तन्नामकमायुधं विभर्ति । धत्ते । स एवेन्द्रस्तेन निहितेन वज्रेण वृचाण्यावरकाणि
रक्षांसि पापानि वा जिघ्रते । भृशं हन्ति ॥

॥ अथ पंचमी ॥

तिग्ममेको विभर्ति हस्त आयुधं शुचिर्यो जलाषभेषजः ॥५॥

तिग्मं । एकः । विभर्ति । हस्ते । आयुधं । शुचिः । उयः । जलाषऽभेषजः ॥५॥

अथ जलाषभेषज इत्यनेन रुद्रोऽभिधीयते । शुचिः ॥ शुच दीप्तौ ॥ सर्वतः
स्वतेजसा दीप्यमानः ॥ यद्वा शुच शोके ॥ शबूणां शोचयिता दुःखयिता । अत
एवोय उद्गूर्णबलो जलाषभेषजो रोगापनयनेन सुखकरभेषज्यवान् । यद्वा स्तो-
तृणां दुःखरूपसंसारोच्छेदेन सुखकारिभिषयूपः । प्रथमो दैव्यो भिषगित्यादिश्रुति-
भिरस्य भिषक्कं श्रूयते । तादृश एको रुद्रस्तिग्मं तीक्ष्णधारमायुधं । आयुध्यति
संप्रहरति शबूननेनेत्यायुधं पिनाकः । तं स्वकीये हस्ते विभर्ति ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

पथ एकः पीपाय तस्करो यथा एष वेद निधीनां ॥६॥

पथः । एकः । पीपाय । तस्करः । यथा । एषः । वेद । निऽधीनां ॥६॥

पथ इति लिंगेन पूषा निगद्यते । सं पूषन्ध्वनस्तिर । ऋग्वे० १. ४२. १. । इत्या-
दिषु दृष्टत्वात् । एकः पूषनामको देवः पथो मार्गान् पीपाय ॥ प्यायतिर्वर्धन-
कर्माय च रक्षणार्थः ॥ येऽग्निहोचादि कर्म कुर्वन्ति तेषां स्वर्गमार्गं ये दुःकृतं कर्म
कुर्वन्ति तेषां यातनामार्गं च रक्षति । उभयेषां मार्गविपर्ययो यथा न भवति

तथा पालयतीत्यर्थः । एष सोऽयं पूषा निधीनां पृथिव्यां निहितानि धनानि वेद । वेत्ति । ज्ञात्वा स्तोत्राणां तानि ददातीत्यर्थः । तत्र दृष्टान्तः । तस्करो यथा । यथा चोरः पथि गच्छतां पुरुषाणां धनहरणार्थं मार्गं रक्षति तथा च स चोरो गृहे निहितानि ज्ञात्वा तदाहृत्य तस्य सहायेभ्यो यथा तानि ददाति तद्वत् ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

बीरण्येकं उरुगायो वि चक्रमे यच्च देवासो मदन्ति ॥७॥

बीर्णि । एकः । उरुऽगायः । वि । चक्रमे । यच्च । देवासः । मदन्ति ॥७॥

उरुगायो विचक्रम इति पदलिङ्गाद्विष्णुरुच्यते । उरुगाय उरुभिर्बहुभिर्गीतव्यः । यद्वा बहुषु देशेषु गन्ता बहुकीर्तिर्वा । सर्वान् शत्रून् स्वसामर्थ्येन शब्दयत्याक्रन्दयतीति वोरुगायः । एतादृश एकोऽसहायो विष्णुस्त्रीणि पदानि भुवनानि विचक्रमे । साधु पादेन विक्रांतवान् ॥ वेः पादविहरणे । पा० १. ३. ४१. इति क्रमतेरात्मनेपदं ॥ यच्च येषु लोकेषु देवास इन्द्रादयो देवा मदन्ति यजमानदत्तैर्हविर्भिर्मीक्षन्ति तानि विचक्रम इत्यन्वयः ॥

॥ अथाष्टमी ॥

विभिर्द्वा चरत एकया सह प्र प्रवासेव वसतः ॥८॥

विऽभिः । द्वा । चरतः । एकया । सह । प्र । प्रवासाऽइव । वसतः ॥८॥

एकया सहेति लिङ्गादश्विनावभिधीयेते । द्वा द्वौ द्वित्वसंख्योपेतावश्विनौ विभिः ॥ बी गत्यादिषु । क्षिप् । छांदसो ह्रस्वः ॥ गमनसाधनैरश्वैश्चरतः । संचरेते । किंचेमावश्विनावेकया सूर्याख्यया ताभ्यां स्वयंवृतया स्त्रिया सह प्रवसतः । प्रवासं सर्वत्र गमनं कुरुतः । प्रवासे दृष्टान्तः । प्रवासेव । यथा प्रवासिनौ द्वौ पुरुषावेकया स्त्रिया सह प्रवसतस्तद्वत् ॥

॥ अथ नवमी ॥

सदो द्वा चक्राते उपमा दिवि सभाजा सर्पिरासुती ॥९॥

सदः । द्वा । चक्राते इति । उपऽमा । दिवि । संऽराजा । सर्पिरासुती इति सर्पिःऽआसुती ॥९॥

सभाजाविति लिङ्गेन मित्रावरुणावभिधीयेते । उपमोपमौ परस्परं स्वकां-
त्योपमानभूतौ । यज्ञोपमीयत आभ्यां सर्वमित्युपमौ । सर्वस्य एतावेव सभाजा

सखाजी सम्यग्दीप्यमानो सर्पिरासुती । सर्पिर्घृतमाभ्यामासूयत इति सर्पिरा-
सुती । घृतहविष्की वा ह्यो मित्रावरुणी दिवि शुलोके सदः । सीदन्त्यचेति सदः
स्थानं । तच्चक्राते । अकार्थं ॥

॥ अथ दशमी ॥

अर्चैत एके महि सामं मन्वत तेन सूर्यमरोचयन् ॥ १० ॥

अर्चैतः । एके । महि । सामं । मन्वत । तेन । सूर्यं । अरोचयन् ॥ १० ॥

एकेऽचयो महि महत्साम चिवृत्पंचदशादि मन्वत । अमन्वत । तदेवार्चैतः पूजयंत
एतादृशा अचयस्तेनोक्तेन साम्ना सूर्यमरोचयन् । अदीपयन् । त एवाच देवता ॥

॥ इति षष्ठस्य द्वितीये षट्तिंशो वर्गः ॥

नहि व इति चतुर्ऋचं दशमं सूक्तं । आद्या गायत्री द्वितीया पुरुउष्णिक्
तृतीया बृहती चतुर्थ्यनुष्टुप् । मनुर्वैवस्वत ऋषिः । पूर्ववद्विधे देवा देवता ।
तथा चानुक्रांतं । नहि वञ्चतुष्कं पुरउष्णिक् बृहत्यनुष्टुबंतमिति ॥ विनियोगस्तु
लिङ्गादवगंतव्यः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

नहि वो अस्त्यर्भको देवासो न कुमारकः । विश्वे सतोमहांत इत् ॥ १ ॥

नहि वः । अस्ति । अर्भकः । देवासः । न । कुमारकः । विश्वे । सतः । समहांतः । इत् ॥ १ ॥

हे देवासो देवा वो युष्माकं मध्येऽर्भको न ह्यस्ति । शिशुर्नास्ति । तथा न
कुमारको युष्माकं मध्ये कुमारोऽपि नास्ति । किंतु सर्वे यूयं सवयसो नित्य-
तरुणा भवथ । एतदेव प्रतिपादयति । विश्वे सर्वे देवा यूयं सतोमहांत इत् ।
सर्वस्माद्विद्यमानात्पृथिव्यामपि ये महान्तस्ते सतोमहांत इत्युच्यन्ते । तस्माद्युष्मा-
कमर्भकोऽपि कुमारोऽपि नास्तीत्यर्थः ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

इति स्तुतासो असथा रिशादसो ये स्य चयश्च चिंशत् ।

मनोर्देवा यज्ञियासः ॥ २ ॥

इति । स्तुतासः । असथा । रिशादसः । ये । स्य । चयः । च । चिंशत् । च ।

मनोः । देवाः । यज्ञियासः ॥ २ ॥

हे रिशादसो रिशतां हिंसतामसितारो हे मनोर्यज्ञियासो मनुनामकस्य मम यज्ञार्हा हे देवा ये यूयं चयथ चिसंख्याकास्त्रिंशच्च चिंशत्संख्याकास्त्रयस्त्रिंशद्देवताः स्थ भवथ अभूत ते यूयमितीत्यमनेन प्रकारेण स्तुतासोऽसथ । मया मनुना स्तुता भवथ ॥ अस्तेर्लेटि छांदसो लुगभावः ॥ यद्वासथेति कांत्यर्थः । इत्थं स्तुता यूयं हवींषि कामयध्वं ॥

॥ अथ तृतीया ॥

ते नस्त्राध्वं तेऽवत त उ नो अधि वोचत ।

मा नः पथः पित्र्यान्मान्वादधि दूरं नैष्ट परावतः ॥३॥

ते । नः । चाध्वं । ते । अवत । ते । ऊं इति । नः । अधि । वोचत ।

मा । नः । पथः । पित्र्यात् । मान्वात् । अधि । दूरं । नैष्ट । पराऽवतः ॥३॥

हे देवा ते यूयं नोऽस्मान् चाध्वं । बाधकेभ्यो रक्षोभ्यस्त्रायध्वं । ते यूयमवत । धनादिप्रदानैरस्मान्नक्षत । त एव देवा नोऽस्मानधि वोचत । अधिकं भवतः कर्मकारिणो धनादिमंतश्च भवंत्विति यूयं ब्रूत । किंच हे देवा मानवात्पित्र्यात् । सर्वेषां मनुः पिता । तत आगतात्परावतः । पिता मनुदूरं मार्गं चक्रे । तस्मात्पथो मार्गात् नोऽस्मान्मा नैष्ट । मा नयत । अपनयनं मा कुरुतेत्यर्थः । सर्वदा ब्रह्म-चर्यामिहोचादिकर्माणि येन मार्गेण भवंति तमेवास्मान्नयत । किंतु दूरं य एतच्च-तिरिक्तो विप्रकृष्टमार्गोऽस्ति तस्मादधि । अधिकमित्यर्थः । अस्मानपनयत ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

ये देवास इह स्थन विश्वे वैश्वानरा उत ।

अस्मभ्यं शर्म सप्रथो गवेऽश्वाय यच्छत ॥४॥

ये । देवासः । इह । स्थन । विश्वे । वैश्वानराः । उत ।

अस्मभ्यं । शर्म । सऽप्रथः । गवे । अश्वाय । यच्छत ॥४॥

ये देवासो देवा उतापि च वैश्वानराः । विश्वे सर्वे नरः कर्मनेतारोऽध्वर्या-दयो यस्य स विश्वानरो यज्ञः । तस्मिन् सोमादिहवींषि स्वीकर्तुं भवाः प्रादुर्भूताः ॥ भवार्थेऽणप्रत्ययः ॥ यद्वा विश्वानरोऽग्निः । देवानां तन्मुखत्वात्तस्य संबंधिनो विश्वे सर्वे ये देवा यूयमिहास्मिन्नस्मदीये यज्ञे स्थन हवींष्यादातुं भवथ ततः सप्रथः ॥ प्रथ प्रख्याने ॥ सर्वतः प्रसिद्धं सर्वत्र पृथुतमं वा शर्म । सर्वे शृणोति हिमस्ति

दुःखमिति शर्मं सुखं । तदस्मभ्यं प्रयच्छत । तथा गवेऽस्मदीयेभ्यो यज्ञसाधनभू-
तेभ्यो गोभ्योऽध्याय शर्मं सुखं प्रदत्त ॥

॥ इति षष्ठस्य द्वितीये सप्तविंशो वर्गः ॥

॥ इत्यष्टमे मंडले चतुर्थोऽनुवाकः ॥

पंचमेऽनुवाके द्वादश सूक्तानि । तत्र यो यजातीत्यष्टादशर्चं प्रथमं सूक्तं ।
वैवस्वतो मनुर्ऋषिः । नवमीचतुर्दश्यावनुष्टुभी शिष्टाः पञ्चदश्याद्याश्चतस्रः पंक्तयः ।
दशमी पादनिचृत् । चयः सप्तकाः पादनिचृदिति तल्लक्षणात् । शिष्टा एकादश
प्राग्वत्सप्रपरिभाषया गायत्र्यः । आद्यासु चतसृषु यज्ञस्ततो यजमानप्रशंसा च
श्रूयते । अतस्तद्देवताकाः । या दंपती इत्याद्यासु पंचम्यादिषु दंपती प्रशस्येते ।
अतस्तद्देवताकाः । अवशिष्टासु नवसु दंपत्योराशिषः प्रतिपाद्यन्ते । अतस्ता एव
देवताः । तथा चानुक्रम्यते । यो यजाति द्यूनाचेज्यास्तवो यजमानप्रशंसा च
मेत्यादिपंच दंपत्योः शिष्टास्तदाशिषोऽनुष्टुप् चतुष्पंक्त्यंतं नवम्यनुष्टुप् दशमी
पादनिचृदिति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

यो यजाति यजात इत्सुनवत् पचाति च । ब्रह्मेदिंद्रस्य चाकनत् ॥ १ ॥

यः । यजाति । यजाते । इत् । सुनवत् । च । पचाति । च । ब्रह्मा । इत् । इंद्रस्य । चाकनत् ॥ १ ॥

यो यजमानः सकृद्यजाति यागं करोति हविर्भिर्देवान्पूजयति स देवेभ्यो लब्ध-
धनादिकः सन् यजात इत् । पुनरभीष्टप्राप्तये देवेभ्यो हवींषि प्रयच्छत्येव । तथा
स एव यजमानः सुनवत् । सोमाभिषवं करोति च । स एव पचाति च । पशु-
पुरोडाशादिकं पचति च ॥ सर्वत्र यजादिषु लेट्ढाडागमाः ॥ स यजमान इंद्रस्य
ब्रह्म ब्रह्माणि । इदवधारणे । इंद्रसंबंधीनि स्तोत्राण्येव चाकनत् । पुनःपुनः का-
मयते ॥ कनतेः कांत्यर्थाद्यङ्लुक्प्रभ्यासत्वं छांदसं । ततो लेट्ढाडागमः ॥ अत्र यागे
यजमानो धनादि लभत इति यज्ञप्रशंसा । स एव दृष्टफलः सन् सोमाभिष-
वादीन्करोतीति यजमानप्रशंसा ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

पुरोक्ताशं यो अस्मै सोमं ररत आशिरं । पादितं शक्रो अंहसः ॥ २ ॥

पुरोक्ताशं । यः । अस्मै । सोमं । ररते । आशिरं । पात् । इत् । तं । शक्रः । अंहसः ॥ २ ॥

यो यजमानोऽस्मा इन्द्राय मधुपुरोलाशं तथाशिरं तृतीयसवने गोक्षीरेणा-
मिश्रितं सोमं ररते प्रयच्छति ॥ रातेर्लेटि शपः क्षुः । अडागमः ॥ शक्रः समर्थः
स इन्द्रस्तं यष्टारमंहसः पापात्तदूपाद्रक्षसो वा पात् । इदवधारणे । अपादेव ।
रक्षत्येव ॥ पातेर्लेडि रूपं ॥

॥ अथ तृतीया ॥

तस्य शुमाँ असद्रथो देवजूतः स शूश्रुवत् । विश्वा वन्वन्नमिचिया ॥३॥

तस्य शुमान् । असत् । रथः । देवजूतः । सः । शूश्रुवत् । विश्वा । वन्वन् । अमिचिया ॥३॥

तस्य देवान्पूजयतो यजमानस्य देवजूतो देवैरिन्द्रादिभिः प्रेरितो शुमान्
दीप्तिमान् रथो रंहणशीलः स्यन्दनो देवानां हविःप्रदानरूपेण यज्ञेनासत् ।
भवति । आगच्छति । ततस्तेन रथेनामिचियामिचियान् शत्रुभिः कृतान् विश्वा
सर्वान् बाधान् वन्वन् । वनोतिर्हिंसाकमेति यास्कः । हिंसन् स एव शूश्रुवत् ।
पुत्रादिभिर्धनैश्च वर्धते । अत्र येन मे रथो बाधाभावश्चाभूदिति यागप्रशंसा येन
सम्यगिष्टदेवा रथं दत्तवन्त इति यजमानप्रशंसा ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

अस्य प्रजावती गृहेऽसंश्रंती दिवेदिवे । इळा धेनुमती दुहे ॥४॥

अस्य । प्रजाऽवती । गृहे । असंश्रंती । दिवेऽदिवे । इळा । धेनुऽमती । दुहे ॥४॥

प्रजावती पुत्रादियुक्तमसंश्रंती । सञ्चतिर्गतिकर्मा । अगमनशीलं । तादृशं ।
धेनुमती । पयसा सर्वान् धिनोति प्रीणयतीति धेनुर्गौः । तासहितमिळान्नमस्य
यष्टुर्गृहे दिवेदिवे दुहे । दुह्यते । यष्टेऽनेति गवां देवता । सा स्थिरा धेनुमती ।
गवां पतित्वाऽधेनुभिर्धेनुमती । इळा गोदेवता देवैः पेरिता सत्यस्य यजमानस्य
गृहे दोग्धा । पुत्रादिकमस्मै ददातीत्यर्थः ॥ दुहेर्लेटि लोपस्त आत्मनेपदेष्विति
तलोपः ॥ अषेज्यास्तवः ॥

॥ अथ पंचमी ॥

या दंपती समनसा सुनुत आ च धावतः । देवांसो नित्ययाशिरा ॥५॥

या । दंपती इति दंऽपती । सऽमनसा । सुनुतः । आ । च । धावतः । देवासः ।

नित्यया । आऽशिरा ॥५॥

अथ यजने दंपत्योः स्तुतिः । हे देवांसो देवाः समनसा समनसौ कर्मणि

समानममस्को या यौ दंपती यज्ञकारिणी जायापती सुनुतः सोमाभिषवं कुरुतः ।
यौ दंपती ततस्तमभिषुतं सोममाधावतश्च दशापविषेण शोधयतः ॥ धावु गति-
शुद्धोः ॥ तथा नित्यया । यच्च तृतीयसवने सोमोऽस्ति तचाश्रयणद्रव्यं गोक्षीर-
मस्त्येव । तस्मान्नित्यसंबन्धेनाशिराश्रयणेन गोक्षीरेण संयुतं सोमं यौ प्रयच्छतः
तावच्चादीन् प्राप्तुत इत्युत्तरच संबंधः ॥

॥ इति षष्ठस्य द्वितीयेऽष्टाचिंशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

प्रतिं प्राशय्यां इतः सम्यंचा बहिराशते । न ता वाजेषु वायतः ॥ ६ ॥

प्रतिं प्राशय्यान् इतः सम्यंचा बहिः आशते इति । न ता वाजेषु वायतः ॥ ६ ॥

तौ देवेभ्यो हविषां दातारौ दंपती प्राशय्यान् ॥ अश भोजने । प्रपूर्वस्यास्यौ-
णादिको भाव उष्णप्रत्ययः । प्राशुर्भक्षणं । तस्मै साधून् हितान्वाच्चादीन् प्रतीतः ।
प्रतिगच्छतः ॥ यद्वा प्राशितय्यान् । अच वर्णलोपः ॥ तावेव सम्यंचा सम्यंचौ
समीचीनौ संगतौ बहिर्यज्ञमाशते । आनशते । तच्च द्रव्यैर्याप्तुतः । तस्मात्तौ
यष्टारौ भार्यापती वाजेषु देवैर्दत्तेष्वन्नेषु न वायतः ॥ वयतिर्गत्यर्थः ॥ न गच्छतः ।
सर्वदानसहितौ तिष्ठातामित्यर्थः ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

न देवानामपि हुतः सुमतिं न जुगुक्षतः । अर्वो बृहद्विवासतः ॥ ७ ॥

न देवानां अपि हुतः सुमतिं । न जुगुक्षतः । अर्वः बृहत् विवासतः ॥ ७ ॥

एतौ दंपती देवानामिन्द्रादीनां नापि हुतः । अपलपं न कुरुतः । अपिहू-
वोऽपलपः । देवेभ्यो हविः प्रदास्याम इति प्रतिज्ञाय पुनरदानमपलपः ॥
हुहू अपनये ॥ कथं नापलपंतीत्यवसीयते । तदाह । सुमतिं युष्मदीयां शोभनां
मतिं न जुगुक्षतः । जुगुक्षतः । न संवरीतुमिच्छतः । संवारणमाच्छादनं । न छादयत
इत्यर्थः । किंतु स्तुतिं कुरुतः ॥ गुहू संवरणे । सनि महगुहोद्येतीदृप्रतिषेधः ।
ढत्वषत्वभावी । संहिताकाले भष्भावो नास्ति छांदसत्वात् ॥ किंच बृहत् देवेभ्यो
दीयमानत्वात् महत् अर्वः । अर्व इत्यन्ननाम । महदन्नं विवासतः । युष्मभ्यं
प्रयच्छतः । विवासतिः परिचरणकर्मा । दानमपि च परिचरणमेव । देवैर्दत्तमन्नं
घृतादिभिर्मिच्छीकृत्य पुनः पुनर्यजत इत्यर्थः ॥

॥ अष्टमी ॥

पुत्रिणा ता कुमारीणा विष्णुमायुर्यश्नुतः । उभा हिरण्यपेशसा ॥ ८ ॥

पुत्रिणा । ता । कुमारीणा । विष्णुः । आयुः । वि । अश्नुतः । उभा । हिरण्यऽपेशसा ॥ ८ ॥

पुत्रिणा पुत्रवन्ती तत्रापि कुमारीणा षोडशवर्षदेशीयपुत्रवन्ती हिरण्यपेशसा हिरण्यैराभरणैरलंकृतरूपावुभौ ता तौ दंपती विष्णुं सर्वमायुरायुषं अश्नुतः । आश्नुतः । यज्ञेन तयोः पुत्रादिकं धनमायुश्च संभवतीत्यर्थः ॥

॥ अथ नवमी ॥

वीतिहोत्रा कृतवसू दशस्यन्तामृताय कं ।

समूधो रोमशं हतो देवेषु कृणुतो दुवः ॥ ९ ॥

वीतिऽहोत्रा । कृतवसू इति कृतवसू । दशस्यन्ता । अमृताय । कं ।

सं । ऊधः । रोमशं । हतः । देवेषु । कृणुतः । दुवः ॥ ९ ॥

वीतिहोत्रा वीतिहोत्री । वीतिः प्रियकरो होत्रा यज्ञो ययोस्त्वौ । अनेन यज्ञेन तयोः सुखादिकं संभवति । तादृशी । यद्वा वीतिः कांत्यर्थः । होत्रेति वाङ्माम । अस्मद्विषयां स्तुतिं कुरुतमिति पृथक् पृथक् देवैः काम्यमानस्तुती । अत एव कं सुखप्रदं हवीरूपमब्जं दशस्यन्ता देवेभ्यः प्रयच्छन्ती कृतवसू ॥ तकारोपजनच्छांदसः ॥ याचमानकृतधनी । पात्रेषूपयुक्तधनावित्यर्थः । एवंविधौ दंपती अमृतायामरणाय संतानाभिवृद्धये रोमशं रोमवंतं वृषणमूधो योनिं च संहतः । संयोजयत इति । मैथुनमनुद्यते । ततः सपुत्रादिकौ तौ देवेषु दुवः स्तुत्यन्नदानरूपां परिचर्या कृणुतः । कुरुतः ॥ पंचभिर्दंपती अस्तूयेतां ॥

॥ अथ दशमी ॥

आ शर्म पर्वतानां वृणीमहे नदीनां । आ विष्णोः सचाभुवः ॥ १० ॥

आ । शर्म । पर्वतानां । वृणीमहे । नदीनां । आ । विष्णोः । सचाभुवः ॥ १० ॥

एतदादिषु दंपत्योराशिषः । यद्यारो वयं पर्वतानां स्वर्गपुष्पफलसहितल-
ताभिर्युक्तानां यच्छर्म सुखं तत् तेषां स्थैर्यलक्षणं सुखं वा नदीनां चोभयकूल-
वासिभिर्मुनिभिर्मनुष्यैर्वा जपाद्यनुष्ठाने कृते यत्सुखं तासां भवति तत्सुखं एकत्र
स्थित्वा सकलपदार्थभोक्तृत्वलक्षणमनुष्ठानलक्षणं सुखमावृणीमहे । संभजामहे ।

सचाभुवो देवैः सह भवतो देवसहितस्य विष्णोरपि शशुहननलक्षणं यस्सुखं तदपि
वयमावृणीमहे । बाधाभावाच्चविःप्रदानेन देवैः सह वर्ताम इत्यर्थः ॥

॥ इति षष्ठस्य द्वितीय एकोनचत्वारिंशो वर्गः ॥

॥ अथैकादशी ॥

ऐतु पूषा रयिर्भगः स्वस्ति सर्वधातमः । उरुर्ध्वा स्वस्तये ॥ ११ ॥

आ । एतु । पूषा । रयिः । भगः । स्वस्ति । सर्वऽधातमः । उरुः । अर्ध्वा । स्वस्तये ॥ ११ ॥

रयिर्धनानां दाता भगो भजनीयः सर्वैः सर्वधातमः सर्वेषां धारयितृतमः
सर्वेषां धनादिभिः पोषयितृतमः पूषैतन्नामको देवः स्वस्ति क्षेमेणैतु । अस्मान्प्रति
गच्छतु । ततो मार्गैरक्षके पूषण्यागते सत्युरुर्विस्तीर्णोऽर्ध्वा मार्गः स्वस्तयेऽस्मा-
कमविनाशाय भवतु ॥

॥ अथ द्वादशी ॥

अरमतिरनर्वणो विष्णो देवस्य मनसा । आदित्यानामनेह इत् ॥ १२ ॥

अरमतिः । अनर्वणः । विष्णुः । देवस्य । मनसा । आदित्यानां । अनेहः । इत् ॥ १२ ॥

देवानां मध्ये पूषणमाह । अनर्वणः । अर्वा गंतव्यः । शशुभिरगंतव्यस्याप्रत्यृतस्य
देवस्य द्योतमानस्य पूषणो विष्णुः सर्वः स्तोतृजनो मनसा श्रद्धया भक्त्यैवारमति-
रलंमतिः पर्याप्तस्तुतिर्भवति । तथा आदित्यानामदितेः पुत्राणां देवानां दान-
मनेह इत् अपापमेव खलु । तस्मादन्नादिप्राप्तये स्तोतृजनः पूषणं स्तौतीत्यर्थः ॥

॥ अथ त्रयोदशी ॥

यथा नो मिषो अर्यमा वरुणः संति गोपाः । सुगा ऋतस्य पंथाः ॥ १३ ॥

यथा । नः । मिषः । अर्यमा । वरुणः । संति । गोपाः । सुऽगाः । ऋतस्य । पंथाः ॥ १३ ॥

मिषोऽर्यमा वरुण एते त्रयो देवा नोऽस्माकं गोपा गोपयितारो यथा संति
भवन्ति यैर्मार्गैर्वयमेतैः पालयितव्या भवाम त ऋतस्य सत्यभूतस्य यज्ञस्य पंथाः
पंथानः सुगा एषां सुगमना भवन्तु । तैरागत्यास्मान्यज्ञमार्गे स्थापयन्त्वित्यर्थः ॥

॥ अथ चतुर्दशी ॥

असिं वः पूर्य गिरा देवमीळे वसूनां ।

सपर्येतः पुरुषिष्यं मिषं न क्षेचसाधसं ॥ १४ ॥

अग्निं । वः । पूर्णं । गिरा । देवं । ईळे । वसूनां ।

सपर्येतः । पुरुऽप्रियं । मिचं । न । क्षेचऽसाधसं ॥ १४ ॥

हे देवा वो युष्माकं पूर्णं मुख्यं पुरतो गन्तारं वा देवं स्वभासा दीप्यमानमग्निं वसूनां प्राप्त्रये गिरा स्तुतिलक्षण्या वाचेळे । अहं स्तौमि । किंच सपर्येतो युष्मान्परिचरन्तो मनुष्याः पुरुप्रियं बहुविधप्रियं बहूनामभिमतदानेन प्रीणयितारं वा क्षेचसाधसं । क्षियन्ति निवसन्ति कर्मकरणार्थमचेति क्षेचो यज्ञः । तस्य साधकं । साधने दृष्टान्तः । मिचं न । यथा मिचं सुहृदस्य क्षेचं केदारदिकं साधयति तद्वद्यज्ञसाधकमग्निं वसुप्राप्त्रये स्तुवंति ॥

॥ अथ पंचदशी ॥

मक्षू देववतो रथः शूरो वा पृत्स कासं चित् ।

देवानां य इन्मनो यजमान इयक्षत्यभीदयज्वनो भुवत् ॥ १५ ॥

मक्षू । देवऽवतः । रथः । शूरः । वा । पृत्स । कासं । चित् ।

देवानां । यः । इत् । मनः । यजमानः । इयक्षति । अभि । इत् । अयज्वनः । भुवत् ॥ १५ ॥

देववतः । देवा यष्ट्यतया यस्य संति स देवान् । तस्य रथो देवैर्दत्तो मक्षू शीघ्रं दुर्गमं मार्गमपि प्रविशति । सर्वचाप्रतिहतगतिरित्यर्थः । तच्च दृष्टान्तः । वेतिशब्दोऽचोपमानवाची । यथा शूरो योद्धा कासं चित्पृत्स पृतनासु तद्वत् । यो देवानां ॥ इदवधारणे ॥ मन एवेयक्षति स्तुतिभिः पूजयितुमिच्छति । यद्वा देवानां मन इयक्षति हविर्भिर्यष्टुमिच्छति स यजमानोऽयज्वनो यागमकुर्वतो जनानभिभुवत् । स्वसामर्थ्येनाभिभवत्येव ॥ इयक्षति । यक्ष पूजायां । यज देवपूजादिषु । उभयोरभ्यासस्य संप्रसारणं छांदसं । पूर्वस्य स्तोः संयोगाद्योरिति ककारलोपः ॥

॥ अथ षोडशी ॥

न यजमान रिषसि न सुन्वान न देवयो ।

देवानां य इन्मनो यजमान इयक्षत्यभीदयज्वनो भुवत् ॥ १६ ॥

न । यजमान । रिषसि । न । सुन्वान । न । देवयो इति देवऽयो ।

देवानां । यः । इत् । मनः । यजमानः । इयक्षति । अभि । इत् । अयज्वनः । भुवत् ॥ १६ ॥

हे यजमान यो भवान् देवानां मन इयक्षति । स त्वं न रिषसि । विनष्टो न भवसि । किंतु पुचपौचादिभिर्वर्धसे । हे सुन्वान सोमाभिषवं कुर्वन् यः सुन्वन् तेषां मन इयक्षति स त्वमपि न रिषसि । हे देवयो देवान् कामयमान यो देवान्जियक्षति तादृशस्त्वमपि न रिषसि । किंतु धनादिभिर्वर्धसे । देवानां मनो यो यजमानो यष्टुमिच्छति स यागमकुर्वतो जनानभिभवति ॥

॥ अथ सप्तदशी ॥

नकिष्टं कर्मणा नशन्न प्र योषन्न योषति ।

देवानां य इन्मनो यजमान इयक्षत्यभीदयज्वनो भुवत् ॥ १७ ॥

नकिः । तं । कर्मणा । नशत् । न । प्र । योषत् । न । योषति ।

देवानां । यः । इत् । मनः । यजमानः । इयक्षति । अभि । इत् । अयज्वनः । भुवत् ॥ १७ ॥

यो यजमानो देवानां मनो यष्टुमिच्छति तं नकिर्नैकश्चिदपि नशत् । स्वकीयेन कर्मणा न व्याप्नोति ॥ नशतिर्याग्निकर्मा ॥ किंच स यष्टा न प्रयोषत् । स्वस्मात्स्थानान्न विभक्तः पृथक्कृतो न भवति । किंच न योषति । पुचादिभिर्धनादिभिश्च न विभक्तो भवति ॥ यु मिश्रणामिश्रणयोरित्यस्योभयच्च लेट्ढाङागमः ॥ शिष्टं व्याख्यातं ॥

॥ अथाष्टादशी ॥

असदच सुवीर्यमुत न्यदाश्वध्वं ।

देवानां य इन्मनो यजमान इयक्षत्यभीदयज्वनो भुवत् ॥ १८ ॥

असत् । अच । सुवीर्यं । उत । न्यत् । आश्वऽअश्वं ।

देवानां । यः । इत् । मनः । यजमानः । इयक्षति । अभि । इत् । अयज्वनः । भुवत् ॥ १८ ॥

यो यजमानो देवानां मनो यष्टुमिच्छति अचास्मिन्यजमाने सुवीर्यं शोभनवीर्योपेतं पुचादिकमसत् । भवत्येव । उतापि चाश्वध्वमाश्वगमनाश्वसंघयुक्तं न्यत्तद्वनादिकं तस्मिन्यजमाने भवति । देवानां मनो यो जनो हविर्भिर्यष्टुमिच्छति यद्वा पूजयितुमिच्छति स जनोऽयज्वनः सर्वानभिभवत्येव ॥

॥ इति षष्ठस्य द्वितीये चत्वारिंशो वर्गः ॥

वेदार्थस्य प्रकाशेन तमो हार्दं निवारयन् ।

पुमर्थोऽथतुरो देयाद्विद्यातीर्थमहेश्वरः ॥

इति श्रीमद्राजाधिराजपरमेश्वरवैदिकमार्गप्रवर्तकश्रीवीरबुक्कभूपालसायज्यधुरं-
धरेण सायणाचार्येण विरचिते माधवीये वेदार्थप्रकाशे ऋक्संहिताभाषे
षष्ठाष्टके द्वितीयोऽध्यायः समाप्तः ॥

यस्य निःश्वसितं वेदा यो वेदेभ्योऽखिलं जगत् ।

निर्ममे तमहं वंदे विद्यातीर्थमहेश्वरं ॥

अथ षष्ठस्य तृतीयोऽध्याय आरभ्यते ॥ प्र कृतानीति त्रिंशदहं द्वितीयं सूक्तं ।
तत्रेयमनुक्रमणिका । प्र कृतानि त्रिंशन्मेधातिथिरिति । कण्वो मेधातिथिर्ऋषिः ।
परं गायत्रं प्राग्वत्सप्रेरिति परिभाषया गायत्री छंदः । अनादेशपरिभाषयेन्द्रो
देवता ॥ महाव्रते निष्केवल्ये गायत्रतृचाशीतावेतत्सूक्तं । तथैव पंचमारण्यके
शौनकेन सूचितं । प्र कृतान्यृजीषिण आ घा ये अग्निमिंधते । ऐ० आ० ५. ९. इति ॥
अतिरात्रे प्रथमे पर्याये मैत्रावरुणशस्त्रे प्र कृतानीति तृचोऽनुरूपः । सूचितं च ।
प्र व इंद्राय मादनं प्र कृतान्यृजीषिणः । आ० ६. ४. इति ॥ तस्मिन्नेव शस्त्रे प्रति
श्रुतायेत्याद्याः पंचदशर्चः । सूत्र्यते हि । प्रति श्रुताय वो धृषदिति पंचदश । आ०
६. ४. इति ॥ दशमेऽहनि प्रातःसवनेऽच्छावाकवादे पत्नीयजमानस्थाने प्रति
श्रुतायेति तृचः । सूचितं च । प्रति श्रुताय वो धृषदिति तृचौ । आ० ८. १२. इति ॥
अहीनांतर्गतस्यातिरात्रस्य प्रथमे पर्याये होतुः पन्य इदुप गायतेत्यनुरूपः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

प्र कृतान्यृजीषिणः कण्वा इंद्रस्य गार्थया । मदे सोमस्य वोचत ॥ १ ॥

प्र । कृतानि । ऋजीषिणः । कण्वाः । इंद्रस्य । गार्थया । मदे । सोमस्य । वोचत ॥ १ ॥

हे कण्वा ऋजीषिण ऋजीषवतः सोमस्य कृतानि कर्माणीन्द्रस्य गार्थयेन्द्रस्य
वाचा मदेऽस्य मदे संजाते सति प्रवोचत । प्रब्रूत ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

यः सृविंदमनर्शनिं पिप्पुं दासमहीशुवं । वधीदुयो रिणन्नपः ॥२॥

यः । सृविंदं । अनर्शनिं । पिप्पुं । दासं । अहीशुवं । वधीत् । उयः । रिणन् । अपः ॥२॥

य इन्द्र उय उद्गूर्णस्तेजस्वी वा सोऽप उदकानि रिणन् प्रेरयन् सृविंदनामकं शशुमनर्शनिमनर्शनिनामकं पिप्पुं पिप्पुनामकं च दासं चाहीशुवं च शशुं वधीत् । अवधीत् । जघान ॥

॥ अथ तृतीया ॥

न्यर्बुदस्य विष्टपं वर्षाणं बृहतस्तिर । कृषे तदिन्द्र पौंस्यं ॥३॥

नि । अर्बुदस्य । विष्टपं । वर्षाणं । बृहतः । तिर । कृषे । तत् । इन्द्र । पौंस्यं ॥३॥

हे इन्द्र बृहतो महतोऽर्बुदस्य मेघस्य वर्षाणमुदकस्य वारकं विष्टपं स्थानं नितिर । विध्य । तत्प्रसिद्धं पौंस्यं व्रतं च कृषे । कुरु ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

प्रति श्रुताय वो धृषतूर्णीशं न गिरिरधि । हुवे सुशिप्रमृतये ॥४॥

प्रति । श्रुताय । वः । धृषत् । तूर्णीशं । न । गिरेः । अधि । हुवे । सुऽशिप्रं । ऊतये ॥४॥

हे स्तोतारो वो युष्माकं श्रुताय स्तुतीनां श्रवणाय रक्षणाय च धृषच्छून् धृषतं सुशिप्रं सहनुमिंद्रं प्रतिहुवे । ह्रयामि । तूर्णीशं न । यथा घर्मेऽभितप्तः पुमान् तूर्णीशमुदकं । तथा च यास्कः । तूर्णीशमुदकं भवति तूर्णमस्युते । नि० ५. १६. । इति । गिरिरधि मेघं प्रति ह्रयति । पर्वतो गिरिरिति मेघनामसु पाठात् । तच्चदित्यर्थः ॥

॥ अथ पंचमी ॥

स गोरम्बस्य वि व्रजं मंदानः सोम्येभ्यः । पुरं न शूर दर्षसि ॥५॥

सः । गोः । अम्बस्य । वि । व्रजं । मंदानः । सोम्येभ्यः । पुरं । न । शूर । दर्षसि ॥५॥

हे शूरेंद्र स प्रसिद्धस्त्वं मंदानो मोदमानो गोरम्बस्य च व्रजं निवासस्थानं सोम्येभ्यः सोमार्हेभ्यः पुरं न शूराणां नगरमिव विदर्षसि । विवृतद्वारं करोषि ॥

॥ इति षष्ठस्य तृतीये प्रथमो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

यदि मे रारणः सुत उक्थे वा दधसे चनः । आरादुपं स्वधा गहि ॥६॥

यदि मे रारणः सुते उक्थे वा दधसे चनः । आरात् उपं स्वधा आ गहि ॥६॥

हे इंद्र मे मम सुतेऽभिषुते सोम उक्थे स्तोत्रे वा यदि रारणः रमसे । चनोऽन्नं यदि च दधसे मह्यं प्रयच्छसि तर्ह्याराहूरात् स्वधान्नोपागहि । उपागच्छ ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

वयं घा ते अपि षसि स्तोतारं इंद्र गिर्वणः । त्वं नो जिव्व सोमपाः ॥७॥

वयं घा ते अपि स्मसि स्तोतारः । इंद्र गिर्वणः । त्वं नः जिव्व सोमऽपाः ॥७॥

हे गिर्वणो गीर्भिर्वननीयेंद्र ते तवापि वयं घ वयं खलु स्तोतारः स्मसि । भवामः । हे सोमपाः सोमस्य पातरिंद्र त्वं नोऽस्मान् जिव्व । प्रीणयसि ॥

॥ अथाष्टमी ॥

उत नः पितुमा भर संरराणो अविक्षितं । मघवन्भूरि ते वसु ॥८॥

उत नः पितुं आ भर संरराणः । अविऽक्षितं । मघवन्भूरि ते वसु ॥८॥

उतापि च हे मघवन् संरराणः संरममाणस्त्वमविक्षितमविक्षीणं पितुमन्नं ॥ पृक्षः पितुस्त्रिचननामसु पाठात् ॥ नोऽस्मभ्यमाभर । आहर । ते तव वसु धनं भूर्यधिकं हि ॥

॥ अथ नवमी ॥

उत नो गोमंतस्कृधि हिरण्यवतो अश्विनः । इळाभिः सं रभेमहि ॥९॥

उत नः गोऽमंतः । कृधि । हिरण्यवतः । अश्विनः । इळाभिः । सं रभेमहि ॥९॥

उतापि च हे इंद्र नोऽस्मान् गोमतो गोमिनः कृधि । कुरु । अश्विनोऽश्व-
युक्तान् कृधि । हिरण्यवतो धनवतश्च कृधि । इळाभिरन्नैश्च संरभेमहि । वयं
संख्या भवेम ॥

॥ अथ दशमी ॥

वृबटुक्थं हवामहे सृप्रकरन्नमृतये । साधु कृण्वंतमवसे ॥१०॥

वृबटुऽउक्थं । हवामहे । सृप्रऽकरन्नं । जतये । साधु । कृण्वंतं । अवसे ॥१०॥

ऊतये लोकस्य रक्षणाय सुप्रकरणं प्रसृतबाहुं । करस्त्री बाहू कर्मणां प्रज्ञा-
ताराविति यास्कवचनात् । अवसे लोकस्य पालनाय साधु कृष्यंतं साधु कुर्वंतं
वृवदुक्थं महदुक्थमिंद्रं हवामहे । हवामः । तथा च यास्कः । वृवदुक्थो मह-
दुक्थो वक्तव्यमस्मा उक्थं । नि० ६. ४. । इति ॥

॥ इति षष्ठस्य तृतीये द्वितीयो वर्गः ॥

॥ अथैकादशी ॥

यः संस्थे चिच्छतक्रतुरादीं कृणोति वृचहा । जरितृभ्यः पुरुवसुः ॥ ११ ॥
यः । संस्थे । चित् । शतऽक्रतुः । आत् । ई । कृणोति । वृचऽहा । जरितृऽभ्यः ।
पुरुऽवसुः ॥ ११ ॥

यः प्रसिद्ध इंद्रः संस्थे संयामे शतक्रतुर्बहुकर्मा भवति । अपि चादनंतरमीमिदं
शशुवधादिकं कृणोति करोति चिदेव अयमिंद्रो वृचहा शशूणां हंता भवति । किंच
जरितृभ्यः स्तोतृणामर्थे पुरुवसुर्बहुधनो भवति । न स्वार्थमित्यर्थः ॥

॥ अथ द्वादशी ॥

स नः शक्रश्चिदा शकहानवाँ अंतराभरः । इंद्रो विश्वाभिरूतिभिः ॥ १२ ॥
सः । नः । शक्रः । चित् । आ । शकत् । दानऽवान् । अंतरऽआभरः । इंद्रः । विश्वाभिः ।
ऊतिऽभिः ॥ १२ ॥

शक्रः शक्तः स इंद्रो नश्चिदस्मान्पाशकत् । शक्तान् करोतु । अपि चेन्द्रो दान-
वान् विश्वाभिः सर्वैरूतिभिः पालनैरंतराभरोऽंतराहरश्चिदाणांमापूरकः । चिदा-
पिधायीत्यर्थः ॥

॥ अथ त्रयोदशी ॥

यो रायोऽवनिर्महान्सुपारः सुन्वतः सखा । तमिंद्रमभि गायत ॥ १३ ॥
यः । रायः । अवनिः । महान् । सुऽपारः । सुन्वतः । सखा । तं । इंद्रं । अभि । गायत ॥ १३ ॥

य इंद्रो रायो धनस्यावनिः पालको महान् सर्वोत्तमः सुपारः शोभनपारण्य
भवति । यश्च सुन्वतः सोमाभिषवं कुर्वतो यजमानस्य सखा प्रियो भवति ।
तमिंद्रमभिगायत । अभिष्टुत ॥

॥ अथ चतुर्दशी ॥

आयंतारं महि स्थिरं पृतनासु अवोजितं । भूरेरीशानमोजसा ॥१४॥

आऽयंतारं । महि । स्थिरं । पृतनासु । अवःऽजितं । भूरेः । ईशानं । ओजसा ॥१४॥

आयंतारमागंतारं महि महान्तं पृतनासु संयामेषु स्थिरमचलं अवोजितं
अवसो जेतारमोजसा बलेन भूरेर्बहोर्धनस्येशानमीश्वरमभिगायत ॥

॥ अथ पंचदशी ॥

नकिरस्य शचीनां नियंता सूनृतांनां । नकिर्वक्ता न दादिति ॥१५॥

नकिः । अस्य । शचीनां । निऽयंता । सूनृतांनां । नकिः । वक्ता । न । दात् । इति ॥१५॥

अस्येंद्रस्य सूनृतांनां शोभनानां शचीनां कर्मणां ॥ धीः शचीति कर्मनामसु
पाठात् ॥ नकिर्नकश्चिन्नियंता नियामकः । अयमिंद्रो न दादिति न प्रयच्छतीति
नकिर्वक्ता न कश्चिद्वदति । किंतु सर्वोऽपि जनोऽयं प्रदातेत्येव ब्रवीतीत्यर्थः ॥

॥ इति षष्ठस्य तृतीये तृतीयो वर्गः ॥

॥ अथ षोडशी ॥

न नूनं ब्रह्मणामृणं प्राशूनामस्ति सुन्वतां । न सोमो अप्रता पपे ॥१६॥

न । नूनं । ब्रह्मणां । अमृणं । प्राशूनां । अस्ति । सुन्वतां । न । सोमः । अप्रता । पपे ॥१६॥

प्राशूनां । ये सोमं प्राश्रुवन्ति ते प्राश्वः । तेषां सोमं सुन्वतां ब्रह्मणां ब्राह्म-
णानामृणं देवऋणं न नूनमस्ति । न खलु विद्यते । तथा च श्रूयते । एष वा
अनृणो यः पुत्री यज्ञा ब्रह्मचारीति । किंचाप्रताविस्तीर्णधनेन सोमो न पपे । न
पीयते । प्रभूतधनेनैव सोमः पीयत इत्यर्थः ॥

॥ अथ सप्तदशी ॥

पन्य इदुपं गायत पन्य उक्थानि शंसत । ब्रह्मा कृणोत पन्य इत् ॥१७॥

पन्ये । इत् । उपं । गायत । पन्ये । उक्थानि । शंसत । ब्रह्म । कृणोत । पन्ये । इत् ॥१७॥

हे उपगातारः पन्य इत् स्तुत्य एवेन्द्र उपगायत । उपगानं कुरुत । किंच पन्य
एवेन्द्र उक्थानि स्तोत्राणि शंसत । हे स्तोतार इति शेषः । पन्य इत् स्तुत्य एवेन्द्रे
ब्रह्माण्यन्यानि स्तोत्राणि कृणोत । कुरुत ॥

॥ अथाष्टादशी ॥

प॒न्य आ द॑र्दि॒रच्छ॒ता सह॒स्रा वा॒ज्यवृ॑तः । इ॒न्द्रो यो य॒ज्जनो॑ वृ॒धः ॥ १८ ॥

प॒न्यः । आ । द॑र्दि॒रत् । श॒ता । सह॒स्रा । वा॒जी । अ॒वृ॒तः । इ॒न्द्रः । यः । य॒ज्जनः । वृ॒धः ॥ १८ ॥

यो वाजी बलवान् शता वीराणां शतानि सहस्रा सहस्राणि चाददिरत्
आभिमुख्येन दारयति सोऽयमिन्द्रः शत्रुभिरवृतः पन्यः स्तुत्यो भवति । यज्जनो
विधिनेष्टवतो यजमानस्य वृधो वर्धयिता च भवति ॥

॥ अथैकोनविंशी ॥

वि षू च॒र स्व॒धा अ॒न॒न् कृ॒ष्टीना॑म॒न्वाहु॑वः । इ॒न्द्र पि॒ब॒ स॒त॒नां ॥ १९ ॥

वि । सु । च॒र । स्व॒धाः । अ॒न॒न् । कृ॒ष्टी॒नां । अ॒न॒न् । आ॒हु॒वः । इ॒न्द्र । पि॒ब॒ । स॒त॒नां ॥ १९ ॥

हे इन्द्र आहुव आह्वातव्यस्त्वं कृष्टीनां मनुष्याणां स्वधा हवीष्यन्तु स सुष्टु विचर ।
द्वितीयोऽन्त पूरणः । सुतानामभिषुतान् सोमांश्च पिब ॥

॥ अथ विंशी ॥

पि॒ब स्व॒धैन॑वानामु॒त यस्तु॒ग्ये स॒चा । उ॒ताय॑मि॒न्द्र यस्त॑व ॥ २० ॥

पि॒ब । स्व॒धैन॑वानां । उ॒त । यः । तु॒ग्ये । स॒चा । उ॒त । अ॒यं । इ॒न्द्र । यः । त॑व ॥ २० ॥

हे इन्द्र स्वधैनवानां स्वधैनवान् स्वभूतपयसो धेनोः संबन्धिनः सोमान् । धेन्वा
क्रीतानित्यर्थः । तथा च श्रूयते । धेन्वा क्रीणातीति । उतापि च यः सोमस्तुग्य
उदके । बुसं तुग्यमित्युदकनामसु पाठात् । सचा संसृष्टः तमपि सोमं पिब । उतापि
च यः सोमस्तव त्वदीयस्त्वामुद्दिश्य गृहीतः सोऽयं त्वया पातव्य इति शेषः ॥

॥ इति षष्ठस्य तृतीये चतुर्थो वर्गः ॥

॥ अथैकविंशी ॥

अ॒तीहि॑ म॒न्युषा॒वि॒णं सु॒षुवांस॑मु॒पा॒रणे । इ॒मं रा॒तं सु॒तं पि॒ब ॥ २१ ॥

अ॒ति । इ॒हि । म॒न्यु॒ऽसा॒वि॒नं । सु॒सु॒ऽवांसं । उ॒प॒ऽअ॒रणे । इ॒मं । रा॒तं । सु॒तं । पि॒ब ॥ २१ ॥

हे इन्द्र मन्युषाविणं क्रोधेन सोमं सन्वतमतीहि । अतिगच्छ । तथोपाकरणे ।
ब्राह्मणा उपेत्य यस्मिन्देशे न रमन्ते स उपाकरणः । तस्मिन्देशे सुषुवांसं सन्वतम-
तीहि । इमं रातं ब्राह्मणोपद्रवरहिते देशेऽस्माभिर्देवमिमं सुतं सोमं पिब ॥

॥ अथ द्वाविंशी ॥

इ॒हि ति॒स्रः परा॒वत॒ इ॒हि प॑ञ्च॒ जनाँ॑ अ॒ति । धे॒ना इ॒न्द्राव॑चाक॒शत् ॥ २२ ॥

इ॒हि ति॒स्रः । परा॒वतः॑ । इ॒हि । प॑ञ्च । जना॑न् । अ॒ति । धे॒नाः । इ॒न्द्र । अ॒व॒चाक॑शत् ॥ २२ ॥

हे इन्द्र धेना अस्मदीयाः स्तुतीरवचाकशद्योऽपश्यत् स त्वं परावतो दूरात् ॥
आरे परावत इति दूरनामसु पाठात् ॥ तिस्रोऽयपृष्ठपार्श्वदिश इहि । गच्छ ।
अनेनापतः पृष्ठतः पार्श्वतश्चेन्द्रस्यागमनमाशास्ते । अपि च जनान् मनुष्यान्-
तीहि । अतिगच्छ । यद्वा गंधर्वाः पितरो देवा असुरा रक्षांसि च पञ्च जनाः ।
तानतीहीत्यर्थः । तथा च यास्कः । गंधर्वाः पितरो देवा असुरा रक्षांसीत्येके
चत्वारो वर्णा निषादः पञ्चम इत्यौपमन्यवः । नि० ३. ८. । इति ॥

॥ अथ त्रयोविंशी ॥

सूर्यो॑ र॒श्मिं यथा॑ सृ॒जा त्वा॑ यच्छं॒तु मे॒ गिरः॑ । नि॒म्नमा॑पो न स॒ध्यक् ॥ २३ ॥

सूर्यः । र॒श्मिं । यथा॑ । सृ॒ज । आ॒ त्वा॒ । यच्छं॒तु । मे॒ । गिरः॑ । नि॒म्नं । आपः॑ । न । स॒ध्यक् ॥ २३ ॥

हे इन्द्र सूर्यो यथा रश्मिं रश्मीन्किरणानश्चप्रयहान्वा विसृजति तथा मम धनं
विसृज । अपि च मे मदीया गिरः स्तुतयः सध्यक् सह त्वामायच्छंतु । निम्नमापो
न । यथा निम्नदेशमापः सह परिगृह्णन्ति तद्वदित्यर्थः ॥

॥ अथ चतुर्विंशी ॥

अ॒ध्वर्य॑वा तु हि पि॒ञ्च सोमं॑ वी॒राय॑ शि॒प्रिणे॑ । भ॒रा सु॒तस्य॑ पी॒तये॑ ॥ २४ ॥

अ॒ध्वर्यो॑ इति॒ । आ॒ तु॒ । हि॒ । सि॒ञ्च । सोमं॑ । वी॒राय॑ । शि॒प्रिणे॑ । भ॒र । सु॒तस्य॑ । पी॒तये॑ ॥ २४ ॥

हे अध्वर्यवः शिप्रिणे हनूमते वीराय शूरायेन्द्राय सोमं तु हि क्षिप्रमेवासिञ्च ।
सुतस्य सुतं सोमं पीतये पानाय च भर । आहर च ॥

॥ अथ पञ्चविंशी ॥

य उ॒न्नः फ॒लिगं॑ भि॒नक्ष्य॑ ॥ वि॒संधू॑र॒वासृ॑जत् । यो गो॒षु प॒क्कं धा॑रयत् ॥ २५ ॥

यः । उ॒न्नः । फ॒लिऽगं॑ । भि॒नत् । न्य॑क् । सि॒ंधून् । अ॒व॒ऽअसृ॑जत् । यः । गो॒षु । प॒क्कं ।

धा॒रय॑त् ॥ २५ ॥

य उन्न उदकार्थं फलिगं मेघं । दैवतः फलिग इति मेघनामसु पाठात् ।

भिनत् अभिनत् । सिंधूनपश्चांतरिक्षान्वगर्वागवासृजत् । यश्च गोषु पक्वं पयो
धारयत् आधारयत् स इंद्र इत्यर्थः ॥

॥ इति षष्ठस्य तृतीये पंचमो वर्गः ॥

॥ अथ षड्विंशी ॥

अहन्वृचमृचीषम और्णवाभमहीष्नुवं । हिमेनाविध्यद्वुदं ॥ २६ ॥

अहन् । वृचं । ऋचीषमः । और्णवाभं । अहीष्नुवं । हिमेन । अविध्यत् । अर्बुदं ॥ २६ ॥

ऋचीषम ऋचा दीप्ता सम इंद्रो वृचं वृचनामकं शत्रुमहनत् । जघान ।
तथौर्णवाभमौर्णवाभनामकमहीष्नुवमहीष्नुवनामकं च शत्रुमहनत् । तथा हिमेन
तुषारेणोदकेन वार्बुदं मेघमविध्यत् ॥

॥ अथ सप्तविंशी ॥

प्र व उयाय निष्टुरेऽषाळ्हाय प्रसक्षिणे । देवत्तं ब्रह्म गायत ॥ २७ ॥

प्र । वः । उयाय । निःऽतुरे । अषाळ्हाय । प्रऽसक्षिणे । देवत्तं । ब्रह्म । गायत ॥ २७ ॥

हे उक्तातारो वो यूयमुयायोद्गूणाय निष्टुरे शत्रून्निस्तरतेऽषाळ्हाय शत्रूणाम-
भिभविषे प्रसक्षिणे प्रसहनशीलायेंद्राय देवत्तं देवप्रसादलब्धं ब्रह्म स्तोत्रं प्रगायत ॥

॥ अथाष्टाविंशी ॥

यो विश्वान्यभि व्रता सोमस्य मदे अंधसः । इंद्रो देवेषु चेतति ॥ २८ ॥

यः । विश्वानि । अभि । व्रता । सोमस्य । मदे । अंधसः । इंद्रः । देवेषु । चेतति ॥ २८ ॥

अंधसोऽद्यमानस्य सोमस्य मदे संजाते विश्वानि सर्वाणि व्रता व्रतानि कर्माणि
य इंद्रो देवेष्वभिचेतति ज्ञापयति तस्मा इंद्राय देवत्तं ब्रह्म गायतेत्यर्थः ॥

॥ अथैकोनविंशी ॥

इह त्या सधमाद्या हरी हिरण्यकेश्या । वोळ्हामभि प्रयो हितं ॥ २९ ॥

इह । त्या । सधऽमाद्या । हरी । इति । हिरण्यऽकेश्या । वोळ्हां । अभि । प्रयः । हितं ॥ २९ ॥

इह यज्ञे त्या तौ प्रसिद्धौ सधमाद्या सह माद्यंतौ हिरण्यकेश्या हिरण्यकेश्यौ
हरी अश्वौ हितं हितकरं प्रयः सोमरूपमन्नमभि अभिलक्ष्य वोळ्हां । इंद्रं वहतां ।
प्रापयतामिति ॥

॥ अथ त्रिंशी ॥

अ॒र्वाचं॑ त्वा पु॒रु॒ष्टुत॑ प्रि॒यमे॑धस्तुता ह॒री । सो॒म॒पेया॑य व॒क्षतः॑ ॥३०॥

अ॒र्वाचं॑ । त्वा । पु॒रु॒ऽस्तुत॑ । प्रि॒यमे॑धऽस्तुता । ह॒री इति॑ । सो॒म॒ऽपेया॑य । व॒क्षतः॑ ॥३०॥

हे पु॒रु॒ष्टुते॑द्र त्वा त्वां प्रि॒यमे॑धस्तुता ह॒री अ॒श्वौ सो॒म॒पेया॑य सो॒म॒पा॒नाया॑र्वाच-
म॒स्मद॑भिमुखं व॒क्षतः॑ । व॒हतः॑ ॥

॥ इति षष्ठस्य तृतीये षष्ठो वर्गः ॥

वयं घ त्वेत्येकोनविंशत्युचं तृतीयं सूक्तं काण्वस्य मेध्यातिथेराधं बृहतीच्छंदस्कं ।
षोडश्याद्यास्तिस्रो गायत्र्य एकोनविंश्यनुष्टुप् । इन्द्रो देवता ॥ तथा चानुक्रांतं ।
वयं घैकोना मेध्यातिथिर्बाहृतं चिगायत्र्यनुष्टुबंतमिति ॥ महाव्रते निष्केवल्ये
बाहृततृचाशीतावादितः पंचदशर्चः । तथैव पंचमारण्यके शौनकेन सूच्यते । वयं
घ त्वा सुतावंत इति पंचदश मो घु त्वा वाघतश्चनेत्येतस्य द्विपदां चोद्धरति
। ऐ० आ० ५.१०. । इति ॥ चातुर्विंशिकेऽहनि माध्यंदिनसवने ब्राह्मणाच्छंसिश्च
वयं घ त्वेति तृचो वैकल्पिकः स्तोत्रियः । तथा च सूचं । वयं घ त्वा सुतावंतः
क ई वेद सुते सचा । आ० ७.४. । इति ॥ स्वरसाम्ययमेव तृचोऽनुरूपः । सूचितं
च । वयं घ त्वा सुतावंत इति तिस्रो बृहत्यः । आ० ८.५. । इति ॥ तस्मिन्नेव शस्त्रे
क ई वेदेति वैकल्पिकोऽनुरूपः । सूत्रमुक्तमेव ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

व॒यं घ॑ त्वा सु॒तावंत॑ आपो॒ न वृ॒क्तब॑र्हिषः ।

प॒विच॑स्य प्र॒स्रव॑णेषु वृ॒जह॑न्परि॒ स्तो॒तार॑ आसते ॥१॥

व॒यं । घ॒ । त्वा । सु॒तऽवंतः॑ । आपः । न । वृ॒क्तऽब॑र्हिषः ।

प॒विच॑स्य । प्र॒ऽस्रव॑णेषु । वृ॒जऽह॑न् । परि॒ । स्तो॒तारः॑ । आ॒सते॑ ॥१॥

हे वृ॒जह॑चिंद्र त्वा त्वां वयं घ वयं खलु सुतवंतः सोममभिषुतवंत आपो नाप
इव प्रवणमभिगच्छामः । पविचस्य सोमानां प्रस्रवणेषु वृक्तबर्हिषः स्तीर्णबर्हिषः
स्तोतारश्च त्वां पर्युपासते ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

स्व॒रंति॑ त्वा सु॒ते न॒रो व॒सो नि॒रेक॑ उ॒क्थि॑नः ।

क॒दा सु॒तं तृ॒षाण॑ ओ॒क् आ॒गम॑ इ॒ंद्रं स्व॒ष्टी॒व व॑संगः ॥२॥

स्वर॑न्ति । त्वा॒ । सु॒ते । नरः॑ । वसो॒ इति॑ । निरे॒के । उ॒क्वि॒ष्यनः॑ ।

कदा॑ । सु॒तं । तृषा॒णः । ओ॒कः । आ । ग॒मः । इं॒द्र । स्व॒ष्टीऽइ॒व । वंस॑गः ॥ २ ॥

हे वसो वासयितरिंद्र त्वा त्वां सुतेऽभिषुते सोमे निरेके निर्गमन उक्विष्यनो नरो नेतारः स्वरन्ति । शब्दायन्ते । अपि चेन्द्रः सुतं सोमं प्रति तृषाणस्तृषन् स्वष्टीव स्वभूतशब्द इव वंसगो वननीयगमनो वृषभः शब्दं कुर्वन् कदौकः स्थानमागमत् ॥

॥ अथ तृतीया ॥

क॒खेभि॑र्धृ॒ष्णा॒वा धृ॒ष॒वाजं॑ द॒र्षि॒ सह॒स्रि॒णं ।

पि॒शं॒गरूपं॑ म॒घव॑न्विच॒र्षणे॑ म॒क्षू गो॑मंतमीमहे ॥ ३ ॥

क॒खेभिः॑ । धृ॒ष्णो॒ इति॑ । आ । धृ॒षत् । वा॒जं । द॒र्षि॒ । सह॒स्रि॒णं ।

पि॒शं॒गऽरूपं॑ । म॒घऽव॑न् । वि॒ऽच॒र्षणे॑ । म॒क्षू । गो॑मंतं । ई॒महे॑ ॥ ३ ॥

हे धृष्णो धर्षकेन्द्र कखेभिः कखानुद्दिश्य ॥ विभक्त्यन्त्ययः ॥ सहस्रिणं सहस्र-संख्याकं वाजमादर्षि । देहि । हे मघवन्धनवन् विचर्षणे विद्मष्टरिंद्र धृषत् धृष्टं पिशंगरूपं गोमंतं च वाजं मक्षू शीघ्रमीमहे । याचामहे । त्वामिति शेषः ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

पा॒हि गा॒या॒धसो॒ मद् इं॒द्राय॑ मे॒ध्याति॑थे ।

यः सं॒मि॒ष्टो ह॒र्यो॒र्यः सु॒ते स॒चा व॒ज्जी रथो॑ हिर॒ण्ययः॑ ॥ ४ ॥

पा॒हि । गा॒य । अ॒धसः॑ । म॒दे । इं॒द्राय॑ । मे॒ध्यऽअ॒ति॒थे ।

यः । सं॒मि॒ष्टः । ह॒र्योः॑ । यः । सु॒ते । स॒चा । व॒ज्जी । रथः॑ । हिर॒ण्ययः॑ ॥ ४ ॥

हे मेध्यातिथे पाहि । सोमं पिब । अधसः पीतस्य सोमस्य मदे तस्मा इंद्राय गाय । स्तोत्रं पठ च । य इंद्रो हर्योरण्ययोः संमिष्टः स्वरथे संमिष्टयिता । यश्च सुते सोमे सचा सहायः । य इंद्रो वज्जी । यस्य रथो हिरण्ययो हिरण्यमयः ॥

॥ अथ पंचमी ॥

यः सु॒ष॒ण्यः सु॒दक्षि॑ण इ॒नो यः सु॒क्रतु॑र्गृ॒णे ।

य आ॒करः॑ सह॒स्रा यः श॒ताम॑घ इं॒द्रो यः पू॒र्भिदा॑रितः ॥ ५ ॥

यः । सुऽसथः । सुऽदक्षिणः । इनः । यः । सुऽक्रतुः । गृणे ।

यः । आऽकरः । सहस्रा । यः । शतऽमघः । इंद्रः । यः । पूऽभित् । आरितः ॥ ५ ॥

यः सुषथः शोभनसथहस्तः । यश्च सुदक्षिणः । यश्चेन ईश्वरः ॥ नियुत्तानिन इतीश्वरनामसु पाठात् ॥ यश्चापि सुक्रतुः सुप्रज्ञः । सहस्रा सहस्राणां बहूनां यश्चाकरः कर्ता । यश्चापि शतमघो बहुधनः । यश्च पूर्भिन् पुरां भेत्ता । यश्चारितः प्रत्युतः स्तोमान् । तथा च यास्कः । य आरितः कर्मणि कर्मणि स्थिरः प्रत्युतः स्तोमान् । नि० ५. १४. इति । स इंद्रो गृणे । अस्माभिः स्तूयते च ॥

॥ इति षष्ठस्य तृतीये सप्तमो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

यो धृषितो योऽवृतो यो अस्ति श्मश्रुषु श्रितः ।

विभूतद्युम्नश्च्यवनः पुरुष्टुतः क्रत्वा गौरिव शाकिनः ॥ ६ ॥

यः । धृषितः । यः । अवृतः । यः । अस्ति । श्मश्रुषु । श्रितः ।

विभूतऽद्युम्नः । च्यवनः । पुरुऽस्तुतः । क्रत्वा । गौऽइव । शाकिनः ॥ ६ ॥

यो धृषितः शत्रूणां धर्षयिता । यश्चावृतः शत्रुभिरपरिवृतः । यश्चापि श्मश्रुषु युद्धेषु । श्रवः श्रयंत्यस्मिन्निति व्युत्पत्तेः श्मश्रु युद्धमिति वृद्धा वदन्ति । श्रितोऽस्ति भवति । यश्चापि विभूतद्युम्नः प्रभूतधनः । यश्च च्यवनः सोमानां व्यावयिता । यश्चापि पुरुष्टुतो बहुस्तुतः स इंद्रः क्रत्वा कर्मणा शाकिनः शक्तस्य यजमानस्य गौरिव । यथा गौः पयसो दोग्ध्री तथा कामानां दोग्धा भवति ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

क ई वेद सुते सचा पिबंतं कवयो दधे ।

अयं यः पुरो विभिनत्योजसा मंदानः शिप्रंधसः ॥ ७ ॥

कः । ई । वेद । सुते । सचा । पिबंतं । कत् । वयः । दधे ।

अयं । यः । पुरः । विऽभिनत्ति । ओजसा । मंदानः । शिप्री । अंधसः ॥ ७ ॥

सुतेऽभिषुते सोमे सचा ऋत्विजा सह सोमं पिबंतमीमेनमिंद्रं को वेद । वेत्ति । न कोऽपि वेत्तीत्यर्थः । कत् किं वा वयोऽब्दं दधे । धारयति । योऽयमिंद्रः शिप्री हनुमानंधसः सोमेन मंदानो मंदमान ओजसा बलेन पुरो विभिनत्ति ॥

॥ अथाष्टमी ॥

दाना मृगो न वारुणः पुरुषा चरथं दधे ।

नकिंद्वा नि यमदा सुते गमो महान् चरसि ॥ ८ ॥

दाना । मृगः । न । वारुणः । पुरुषा । चरथं । दधे ।

नकिं । त्वा । नि । यमत् । आ । सुते । गमः । महान् । चरसि । ओजसा ॥ ८ ॥

मृगः शशूणामन्वेषको वारुणो गजो दाना मदजलानीव पुरुषा बहुषु यज्ञेषु चरथं चरणशीलं मदं दधे । इन्द्रो धारयति । अथ प्रत्यक्षस्तुतिः । हे इन्द्र त्वा त्वां नकिर्नियमत् । न कश्चिन्नियच्छति । सुते सोम आगमः । आगच्छ । महान् हि त्वमोजसा बलेन सर्वतश्चरसि ॥

॥ अथ नवमी ॥

य उयः सन्ननिष्टुतः स्थिरो रणाय संस्कृतः ।

यदि स्तोतुर्मघवा ऋणवद्भवं नेंद्रो योषत्या गमत् ॥ ९ ॥

यः । उयः । सन् । अन्निऽस्तुतः । स्थिरः । रणाय । संस्कृतः ।

यदि । स्तोतुः । मघवा । ऋणवत् । हव । न । इन्द्रः । योषति । आ । गमत् ॥ ९ ॥

य उय उद्गूर्ण ओजस्वी वा सन् भवन् अन्निष्टुतः शशुभिरनिस्तीर्णः स्थिरोऽचलो रणाय युद्धाय संस्कृतः शस्त्रैरलंकृतः सोमैर्वा संस्कृतः स इन्द्रो मघवा धनवान् यदि स्तोतुर्हवमाह्वानं ऋणवत् ऋणोति तर्ह्यन्यत्र न योषति । न गच्छति । किंत्वागमत् । तच्चैवागच्छति ॥

॥ अथ दशमी ॥

सत्यमित्था वृषेदसि वृषजूतिर्नोऽवृतः ।

वृषा ह्युय ऋणिवे परावति वृषो अर्वावति श्रुतः ॥ १० ॥

सत्यं । इत्था । वृषा । इत् । असि । वृषऽजूतिः । नः । अवृतः ।

वृषा । हि । उय । ऋणिवे । पराऽवति । वृषो इति । अर्वाऽवति । श्रुतः ॥ १० ॥

हे उयोद्गूर्णेन्द्र त्वं सत्यमित्थेत्थं वृषेत्कामानां वर्षक एवासि । वृषजूतिर्वृषभिश्चाकृष्टो नोऽस्माकमवृतः शशुभिरपरिवृतश्चासि । वृषा हि सेचक एव ऋणिवे ।

श्रूयसे । परावति दूरेऽपि वृषैवावावति समीपेऽपि वृषा सेचक एव श्रुतो
वृषैवाश्रूयथाः ॥

॥ इति षष्ठस्य तृतीयेऽष्टमो वर्गः ॥

॥ अथैकादशी ॥

वृषणस्ते अभीशवो वृषा कशा हिरण्ययी ।

वृषा रथो मघवन्वृषणा हरी वृषा त्वं शतक्रतो ॥११॥

वृषणः । ते । अभीशवः । वृषा । कशा । हिरण्ययी ।

वृषा । रथः । मघवन् । वृषणा । हरी । इति । वृषा । त्वं । शतक्रतो । इति शतऽक्रतो ॥११॥

हे मघवन् ते तवाभीशवो रथमयोऽश्वरशना वृषणो वर्षितारः । हिरण्ययी
हिरण्ययी कशापि वृषा । रथोऽपि वृषा वर्षिता । हरी अश्वपि वृषणा वृषणौ
वर्षितारी । हे शतक्रतो बहुप्रज्ञेन्द्र त्वं च वृषा वर्षिता ॥

॥ अथ द्वादशी ॥

वृषा सोतां सुनोतु ते वृषन्वृजीपिन्ना भर ।

वृषा दधन्वे वृषणं नदीष्वा तुभ्यं स्थातर्हरीणां ॥१२॥

वृषा । सोतां । सुनोतु । ते । वृषन् । वृजीपिन् । आ । भर ।

वृषा । दधन्वे । वृषणं । नदीष्वा । आ । तुभ्यं । स्थातः । हरीणां ॥१२॥

हे वृषन् वर्षितरिन्द्र ते तव सोताभिषवकर्ता वृषा वर्षिता सन् सुनोतु । सोम-
मभिषुणोतु । हे वृजीपिन्वृजुगमनेन्द्र आभर । धनमस्मभ्यमाहर । हरीणामश्वाना-
माभिमुख्येन हे स्थातरिन्द्र तुभ्यं नदीषूदकेषु वृषणं वर्षितारं सोमं वृषा वर्षिता
दधन्वे । धारितवानभिषवार्थं ॥

॥ अथ त्रयोदशी ॥

एन्द्र याहि पीतये मधु शविष्ठ सोम्यं ।

नायमच्छा मघवा शृणवन्निरो ब्रह्मोक्था च सुक्रतुः ॥१३॥

आ । इन्द्र । याहि । पीतये । मधु । शविष्ठ । सोम्यं ।

च । अयं । अच्छ । मघवा । शृणवन् । निरो । ब्रह्म । उक्था । च । सुऽक्रतुः ॥१३॥

हे शविष्ठ बलुवस्तमेन्द्र सोम्यं सोमात्मकं मध्वमृतं पीतये पानायायाहि ।
आगच्छ । किमर्थमागमनमित्यत आह । यत आगमनमंतरेण मधवा धनवान्
सुक्रतुः सुकर्मा शोभनप्रज्ञो वायमिन्द्रो गिरः स्तुतीर्व्रक्ष स्तोत्राण्युक्थानि च नाच्छ
भृणवत् । नाभिभृणोति । अत आगमनमित्यर्थः ॥

॥ अथ चतुर्दशी ॥

वहंतु त्वा रथेष्ठामा हरयो रथयुजः ।

तिरश्चिदर्यं सर्वनानि वृचहन्न्येषां या शतक्रतो ॥१४॥

वहंतु । त्वा । रथेऽस्थां । आ । हरयः । रथऽयुजः ।

तिरः । चित् । अर्यं । सर्वनानि । वृचऽहन् । अन्येषां । या । शतक्रतो इति शतऽक्रतो ॥१४॥

हे वृचहन् शतक्रतो बहुप्रज्ञ रथेष्ठां रथस्थामर्यमीश्वरं त्वा त्वां रथयुजो रथे
युक्ता हरयोऽश्वा अन्येषां या यानि सर्वनानि संति तानि तिरस्तिरस्कुर्वतः
सर्वनान्यस्मदीयानि सर्वनान्यावहंतु ॥

॥ अथ पंचदशी ॥

अस्माकंमद्यांतमं स्तोमं धिष्व महामह ।

अस्माकं ते सर्वना संतु शंतमा मदाय द्युक्ष सोमपाः ॥१५॥

अस्माकं । अद्य । अंतमं । स्तोमं । धिष्व । महाऽमह ।

अस्माकं । ते । सर्वना । संतु । शंतमा । मदाय । द्युक्ष । सोमऽपाः ॥१५॥

हे महामह महतामपि महान् महापूज वाद्यांतममंतिकतममस्माकं मेध्या-
तिथीनां स्तोमं धिष्व । धारय । हे द्युक्ष दीप्त सोमपाः सोमस्य पातरिन्द्र ते तव
मदाय मदार्थं सर्वना सर्वनान्यस्माकं शंतमा शंतमानि संतु । भवंतु ॥

॥ इति षष्ठस्य तृतीये नवमो वर्गः ॥

॥ अथ षोडशी ॥

नहि षस्तव नो मम शास्त्रे अन्यस्य रण्यति । यो अस्मान्वीर आनयत् ॥१६॥

नहि । सः । तव । नो इति । मम । शास्त्रे । अन्यस्य । रण्यति । यः । अस्मान् । वीरः ।

आ । अनयत् ॥१६॥

यो वीरः शूरोऽस्मानानयत् स इन्द्रस्ते तव शास्त्रे शासने न हि रण्यति । न रमते । ममापि शास्त्रे शासने नो रण्यति । अन्यस्यापि शासने न रण्यति । किंतु रक्षण एव रमत इत्यर्थः ॥

॥ अथ सप्तदशी ॥

इन्द्रश्चिद्वा तदब्रवीत्स्त्रिया अशास्यं मनः । उतो अहं क्रतुं रघुं ॥ १७ ॥

इंद्रः । चित् । घ । तत् । अब्रवीत् । स्त्रियाः । अशास्यं । मनः । उतो इति । अहं ।

क्रतुं । रघुं ॥ १७ ॥

यो मेध्यातिथेर्धनप्रदाता प्रायोगिरासंगः स पुमान् भूत्वा स्युर्भवत् । तदा यदिन्द्र उवाच तदिदमाह । तथा चाहुः । प्रायोगिश्चासंगो यः स्त्री भूत्वा पुमानभूत् स मेध्यातिथये दानं दत्तेति । इन्द्रश्चिद्वाः खलु तदब्रवीत् । स्त्रिया मनश्चित्त-मशास्यं पुरुषेणाशिष्यं शासितुमशक्यं प्रबलत्वादिति । उतो अपि स्त्रिया क्रतुं प्रज्ञां रघुं लघुमाह ॥

॥ अष्टादशी ॥

सप्तमीं चिद्वा मदच्युता मिथुना वहतो रथं । एवेद्वृष्ण उत्तरा ॥ १८ ॥

सप्तमी इति । चित् । घ । मदच्युता । मिथुना । वहतः । रथं । एव । इत् । धूः । वृष्णः ।

उत्तरा ॥ १८ ॥

सप्तमी चिद्वास्याश्चावपि खलु मदच्युता सोमं प्रति गंताराविन्द्रस्यैव रथं मिथुनी वहतः । एवेदेवमेव वृष्ण इन्द्रस्य रथो धूरुत्तराश्चयोरुत्तरा भवति ॥

॥ अथैकोनविंशी ॥

अधः पश्यस्व मोपरि संतरां पादकौ हर ।

मा ते कशस्रकौ दृशन् स्त्री हि ब्रह्मा बभूविष्य ॥ १९ ॥

अधः । पश्यस्व । मा । उपरि । संतरां । पादकौ । हर ।

मा । ते । कशस्रकौ । दृशन् । स्त्री । हि । ब्रह्मा । बभूविष्य ॥ १९ ॥

एवमंतरिक्षादागच्छन्नथस्य इन्द्रः स्त्रियं संतं स्वस्मात्पुंस्वमिच्छंतं प्रायोगिं यदुवाच तदाह । हे प्रायोगे त्वं स्त्री सत्यधः पश्यस्व । एष स्त्रीणां धर्मः । उपरि मा पश्यस्व । उपरि दर्शनं स्त्रीणां धर्मो न भवति हि । पादकौ पादावपि संतरां

संस्थिष्टौ यथा भवतस्तथा हर । यथा पुरुषो विष्टिष्टपादनिधानो भवति तथा
तया स्त्रिया न कर्तव्यमित्यर्थः । अपि च ते कशष्पकौ । कशश्च श्वकश्च कशष्पकौ ॥
कशतिराहननकर्मा ॥ कशष्पकावुभे अंगे मा दृशन् । पुरुषा न पश्यन्तु । तयोरदर्शनं
वाससः सुष्ठु परिधानेन भवति । अतः सुष्ठु वाससा परिधानं कुरु । स्त्रियो व्यागुल्फा-
दभिसंवीता भवन्तीत्यर्थः । हि यस्मात्कारणाद्ब्रह्मा सन् स्त्री बभूविथ ॥

॥ इति षष्ठस्य तृतीये दशमो वर्गः ॥

एन्द्र याहीत्यष्टादशर्चं चतुर्थं सूक्तं काण्वस्य नीपातिथेरार्षमानुष्टुभं । षोडश्या-
द्यास्त्रिस्रो गायत्र्यः । वसुरोचिषोऽंगिरोगोचाः सहस्रसंख्याका आ यदिदृश्वेत्या-
दीनां तासां तिसृणामृषयः । इन्द्रो देवता । तथा चानुक्रमणं । ऐन्द्र याहि झूना
नीपातिथिरानुष्टुभं तृचोऽंत्यो गायत्र्यस्तं सहस्रं वसुरोचिषोऽंगिरसोऽपश्यन्निति ॥
विनियोगो लैंगिकः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

एन्द्र याहि हरिभिरुप कण्वस्य सुष्ठुतिं ।

दिवो अमुष्य शासतो दिवं यय दिवावसो ॥ १ ॥

आ । इन्द्र । याहि । हरिऽभिः । उप । कण्वस्य । सुऽस्तुतिं ।

दिवः । अमुष्य । शासतः । दिवं । यय । दिवावसो इति दिवाऽवसो ॥ १ ॥

हे इन्द्र कण्वस्य सुष्ठुतिं शोभनां स्तुतिं हरिभिरश्वैरुपायाहि । दिवो द्युलोकं ॥
द्वितीयार्थं षष्ठी ॥ अमुष्यामुष्मिन्निन्द्रे शासतः शासति ॥ विभक्तिष्यत्ययः ॥ तत्र वयं
सुखमास्महे । हे दिवावसो दीप्तिहविष्केन्द्र दिवं स्वर्गं यय । यूयं गच्छत । बहुवचनं
पूजार्थं । यद्वा हे दिवावसो दिवो द्युनामकममुष्यामुं लोकं शासनं कुर्वतो यूयं
दिवं स्वर्गं यय । गच्छत । अत्र बहुवचनं पूजार्थमित्यर्थः ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

आ त्वा यावा वदन्निह सोमी घोषेण यच्छतु ।

दिवो अमुष्य शासतो दिवं यय दिवावसो ॥ २ ॥

आ । त्वा । यावा । वदन् । इह । सोमी । घोषेण । यच्छतु ।

दिवः । अमुष्य । शासतः । दिवं । यय । दिवावसो इति दिवाऽवसो ॥ २ ॥

हे इंद्र त्वा त्वामिह यज्ञे यावा सोमाभिषवपाषाणः सोमी सोमवान् वदन्
शब्दं कुर्वन् घोषेण ध्वनिना सहायच्छतु ॥ सिद्धमन्यत् ॥

॥ अथ तृतीया ॥

अत्रा वि नेमिरेषामुरां न धूनुते वृकः ।

दिवो अमुष्य शासतो दिवं यय दिवावसो ॥३॥

अत्र । वि । नेमिः । एषां । उरां । न । धूनुते । वृकः ।

दिवः । अमुष्य । शासतः । दिवं । यय । दिवावसो इति दिवाऽवसो ॥३॥

अत्रास्मिन्यज्ञ एषामभिषवपाषाणां नेमिः सोमलता वि धूनुते । विशेषेण
कंपयति । उरां मेधी वृको न वृक इव । सिद्धमन्यत् ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

आ त्वा कणा इहावसे हवन्ते वाजसातये ।

दिवो अमुष्य शासतो दिवं यय दिवावसो ॥४॥

आ । त्वा । कणाः । इह । अवसे । हवन्ते । वाजऽसातये ।

दिवः । अमुष्य । शासतः । दिवं । यय । दिवावसो इति दिवाऽवसो ॥४॥

हे इंद्र त्वा त्वामिह यज्ञे कणा अवसे रक्षणाय वाजसातयेऽन्नस्य प्राप्त्यर्थं चर-
हवन्ते । आभिमुख्येन ह्वयन्ति । सिद्धमन्यत् ॥

॥ अथ पंचमी ॥

दधामि ते सुतानां वृष्णे न पूर्वपाय्यं ।

दिवो अमुष्य शासतो दिवं यय दिवावसो ॥५॥

दधामि । ते । सुतानां । वृष्णे । न । पूर्वऽपाय्यं ।

दिवः । अमुष्य । शासतः । दिवं । यय । दिवावसो इति दिवाऽवसो ॥५॥

हे इंद्र ते तुभ्यं सुतानां ॥ द्वितीयार्थे षष्ठी ॥ सुतान् सोमान् दधामि ।
प्रयच्छामि । वृष्णे न । यथा वायवे पूर्वपाय्यं यज्ञमुखे पेयं प्रयच्छन्ति तद्वदहं
प्रयच्छामीत्यर्थः । सिद्धमन्यत् ॥

॥ इति षष्ठस्य तृतीय एकादशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

स्मात्पुंरंधिर्न आ गहि विश्वतोधीर्न ऊतये ।

दिवो अमुष्य शासतो दिवं यय दिवावसो ॥६॥

स्मात्पुंरंधिः । नः । आ । गहि । विश्वतःऽधीः । नः । ऊतये ।

दिवः । अमुष्य । शासतः । दिवं । यय । दिवावसो इति दिवाऽवसो ॥६॥

हे इंद्र स्मात्पुंरंधिः स्वर्गकुटुंबी नोऽस्मानागहि । तथा विश्वतोधीः सर्वजगतो धारकस्त्वं नोऽस्माकमूतये रक्षणायागहि । आगच्छ ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

आ नो याहि महेमते सहस्रोते शतामघ ।

दिवो अमुष्य शासतो दिवं यय दिवावसो ॥७॥

आ । नः । याहि । महेऽमते । सहस्रऽऊते । शतऽमघ ।

दिवः । अमुष्य । शासतः । दिवं । यय । दिवावसो इति दिवाऽवसो ॥७॥

हे महेमते महाबुद्धे सहस्रोते सहस्ररक्षण शतामघ बहुधनेन्द्र त्वं नोऽस्माना-याहि । आगच्छ । सिद्धमन्यत् ॥

॥ अथाष्टमी ॥

आ त्वा होता मनुर्हितो देवचा वक्षदीङ्मः ।

दिवो अमुष्य शासतो दिवं यय दिवावसो ॥८॥

आ । त्वा । होता । मनुःऽहितः । देवऽचा । वक्षत् । ईङ्मः ।

दिवः । अमुष्य । शासतः । दिवं । यय । दिवावसो इति दिवाऽवसो ॥८॥

हे इंद्र त्वा त्वां देवचा देवानां मध्य ईङ्मः स्तुत्यो होता देवानामाह्वाताग्निर्मनुर्हितो मनुष्यैर्गृहेषु निहित आवक्षत् । वहतु । सिद्धमन्यत् ॥

॥ अथ नवमी ॥

आ त्वा मदच्युता हरी श्येनं पक्षेव वक्षतः ।

दिवो अमुष्य शासतो दिवं यय दिवावसो ॥९॥

आ । त्वा । म॒द॒ऽध्यु॒ता । ह॒री इति । श्ये॒नं । प॒क्षाऽइ॒व । व॒क्षतः ।

दि॒वः । अ॒मुष्य॑ । शा॒सतः । दि॒वं । य॒य । दि॒वा॒व॒सो इति॑ दि॒वाऽव॒सो ॥ ९ ॥

हे इंद्र त्वां त्वां मदध्युता मदध्युतौ शत्रूणां मदस्य ध्यावयितारौ हरी अश्वौ
श्येनं श्येनाख्यं पक्षिणं पक्षेवात्मीयपक्षाविवावक्षतः । आवहतां । सिद्धमन्यत् ॥

॥ अथ दशमी ॥

आ या॒ह्य॒र्ये आ परि॒ स्वाहा॒ सोम॑स्य पी॒तये॑ ।

दि॒वो अ॒मुष्य॑ शा॒सतो॑ दि॒वं य॒य दि॒वा॒व॒सो ॥ १० ॥

आ । या॒हि । अ॒र्येः । आ । परि॒ । स्वाहा॑ । सोम॑स्य । पी॒तये॑ ।

दि॒वः । अ॒मुष्य॑ । शा॒सतः । दि॒वं । य॒य । दि॒वा॒व॒सो इति॑ दि॒वाऽव॒सो ॥ १० ॥

हे अर्येश्वर त्वमा परि सर्वत आयाहि । आगच्छ । पीतये तव पानार्थं सोमस्य
सोमं स्वाहा करोमि । सिद्धमन्यत् ॥

॥ इति षष्ठस्य तृतीये द्वादशो वर्गः ॥

॥ अथैकादशी ॥

आ नो॑ या॒ह्युप॑श्रुत्यु॒क्थेषु॑ र॒णया॒ इह॑ ।

दि॒वो अ॒मुष्य॑ शा॒सतो॑ दि॒वं य॒य दि॒वा॒व॒सो ॥ ११ ॥

आ । नः । या॒हि । उप॑ऽश्रुति । उ॒क्थेषु॑ । र॒णय॑ । इह॑ ।

दि॒वः । अ॒मुष्य॑ । शा॒सतः । दि॒वं । य॒य । दि॒वा॒व॒सो इति॑ दि॒वाऽव॒सो ॥ ११ ॥

हे इंद्र त्वं नोऽस्माकमिह यज्ञ उक्थेषु शस्त्रेषु पठ्यमानेषूपश्रुत्युपश्रुतौ समी-
पमायाहि । आगच्छ । अस्मान् रणाय च । सिद्धमन्यत् ॥

॥ अथ द्वादशी ॥

सं॒रूपै॒रा स नो॑ ग॒हि संभृ॑तैः संभृ॒ताश्वः॑ ।

दि॒वो अ॒मुष्य॑ शा॒सतो॑ दि॒वं य॒य दि॒वा॒व॒सो ॥ १२ ॥

सं॒रूपैः॑ । आ । स । नः । ग॒हि । सं॒भृ॒तैः । संभृ॑तऽअश्वः ।

दि॒वः । अ॒मुष्य॑ । शा॒सतः । दि॒वं । य॒य । दि॒वा॒व॒सो इति॑ दि॒वाऽव॒सो ॥ १२ ॥

हे इंद्र संभृताश्वः पुष्ट्यश्वत्वं सु संभृतैः सहस्रैः समानरूपैरश्वैर्नोऽस्मानागहि ।
आगच्छ । सिद्धमन्यत् ॥

॥ अथ त्रयोदशी ॥

आ याहि पर्वतेभ्यः समुद्रस्याधि विष्टपः ।

दिवो अमुष्य शासंतो दिवं यय दिवावसो ॥ १३ ॥

आ । याहि । पर्वतेभ्यः । समुद्रस्य । अधि । विष्टपः ।

दिवः । अमुष्य । शासंतः । दिवं । यय । दिवावसो इति दिवाऽवसो ॥ १३ ॥

हे इंद्र त्वं पर्वतेभ्य आयाहि । आगच्छ । समुद्रस्यांतरिक्षस्य विष्टपो विष्टपाश्चा-
ध्यायाहीत्यर्थः । सिद्धमन्यत् ॥

॥ अथ चतुर्दशी ॥

आ नो गव्यान्पश्या सहस्रा शूर दर्हहि ।

दिवो अमुष्य शासंतो दिवं यय दिवावसो ॥ १४ ॥

आ । नः । गव्यानि । पश्या । सहस्रा । शूर । दर्हहि ।

दिवः । अमुष्य । शासंतः । दिवं । यय । दिवावसो इति दिवाऽवसो ॥ १४ ॥

हे शूरेंद्र त्वं नोऽस्मभ्यं सहस्रा सहस्राणि सहस्रसंख्यानि गव्यानि गोहितानि
गोरूपाणि वाग्व्यान्यश्वहितान्यश्वात्मकानि वादर्हहि । आविवृणु । सिद्धमन्यत् ॥

॥ अथ पंचदशी ॥

आ नः सहस्रशो भ्रातृयुतानि शतानि च ।

दिवो अमुष्य शासंतो दिवं यय दिवावसो ॥ १५ ॥

आ । नः । सहस्रशः । भ्रा । अयुतानि । शतानि । च ।

दिवः । अमुष्य । शासंतः । दिवं । यय । दिवावसो इति दिवाऽवसो ॥ १५ ॥

हे इंद्र नोऽस्मभ्यं सहस्रशः सहस्रधायुतानि शतानि चाभीष्टानि वस्तून्याभर ।
आहर । सिद्धमन्यत् ॥

॥ अथ षोडशी ॥

आ यदिंद्रश्च दद्वहे सहस्रं वस्तुरोचिषः । ओजिहमश्वं पशुं ॥ १६ ॥

आ । यत् । इंद्रः । च । दद्वहे इति । सहस्रं । वस्तुऽरोचिषः । ओजिहं । अश्वं । पशुं ॥ १६ ॥

वसुरोचिषो वसुदीप्तयो वयं सहस्रमस्माकं नेतेन्द्रोऽजिहं बलवत्तरमन्धम-
न्धात्मकं पशुं च यद्यदादहं पारावतादादहं । उत्तरच संबंधः ॥

॥ अथ सप्तदशी ॥

य ऋजा वातरंहसोऽरुषासो रघुषदः । भाजंते सूर्यो इव ॥ १७ ॥

ये । ऋजाः । वातरंहसः । अरुषासः । रघुऽस्यदः । भाजंते । सूर्योऽइव ॥ १७ ॥

तदा य ऋजा ऋजुगामिनो वातरंहसो वायुसदृशवेगा अरुषास आरोच-
माना रघुषदो लघु स्वंमाना अथा सूर्यो इव यथा सूर्यस्तथा भाजंते ॥

॥ अथाष्टादशी ॥

पारावतस्य रातिषु द्रवचक्रेष्वानुषु । तिष्ठं वनस्य मध्य आ ॥ १८ ॥

पारावतस्य । रातिषु । द्रवत्ऽचक्रेषु । आनुषु । तिष्ठं । वनस्य । मध्ये । आ ॥ १८ ॥

तेषु पारावतस्य रातिषु देयेषु द्रवचक्रेषु द्रवद्रवचक्रेष्वानुषुष्वेषु । तार्क्ष्य
आप्पुरित्यश्वनामसु पाठात् । प्रतिगृहीतेषु सत्सु वनस्य मध्य आतिष्ठमिति वसु-
रोचिषां सहस्रं वदति ॥

॥ इति षष्ठस्य तृतीये त्रयोदशो वर्गः ॥

अग्निनेन्द्रेणेति चतुर्विंशत्युचं पंचमं सूक्तं श्यावाश्वस्याचेयस्यार्धं । अथानुक्र-
मणिका । अग्निना चतुर्विंशतिः श्यावाश्व आश्विनमुपरिष्ठाज्ज्योतिषं पंक्तिमहा-
बृहतीपंक्त्यंतमिति । उपरिष्ठाज्ज्योतिष्यंदः चतुर्थपादस्याष्टाक्षरत्वात् । यतोऽष्ट-
कस्ततो ज्योतिरिति तल्लक्षणं । द्वाविंशी पंक्तिः । त्रयोविंशी महाबृहती चत्वारो-
रोऽष्टका जागतश्च महाबृहतीत्युक्तलक्षणोपेतत्वात् । चतुर्विंशी पंक्तिः । अश्विनौ
देवता ॥ अश्विनोर्यामे होतुरतिरिक्तोक्थ्येऽग्निनेन्द्रेणेत्येतसूक्तं । सूचितं च । अग्नि-
नेन्द्रेणा भात्यग्निः । आ० ९. ११. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

अग्निनेन्द्रेण वरुणेन विष्णुनादित्यै रुद्रैर्वसुभिः सचाभुवा ।

सजोषसा उषसा सूर्येण च सोमं पिबतमश्विना ॥ १ ॥

अग्निना । इन्द्रेण । वरुणेन । विष्णुना । आदित्यैः । रुद्रैः । वसुऽभिः । सचाऽभुवा ।

सऽजोषसा । उषसा । सूर्येण । च । सोमं । पिबतं । अश्विना ॥ १ ॥

हे अश्विनाश्विनावमिनेन्द्रेण वरुणेन विष्णुनादित्यै रुद्रेर्वसुभिश्च सचाभुवा सह-
भूतावुषसा सूर्येण च सजोषसा संगतौ युवां सोमं पिबतं ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

विष्वाभिधीभिर्भुवनेन वाजिना दिवा पृथिव्याद्रिभिः सचाभुवा ।

सजोषसा उषसा सूर्येण च सोमं पिबतमश्विना ॥२॥

विष्वाभिः । धीभिः । भुवनेन । वाजिना । दिवा । पृथिव्या । अद्रिऽभिः । सचाऽभुवा ।

सऽजोषसा । उषसा । सूर्येण । च । सोमं । पिबतं । अश्विना ॥२॥

हे वाजिना बलिनावश्विनौ विष्वाभिः सर्वाभिधीभिः प्रज्ञाभिर्भुवनेनाखिलेन
भूतजातेन च दिवा ह्यलोकेन च पृथिव्या चाद्रिभिश्च सचाभुवा सहभूतावुषसा
सूर्येण च संगतौ युवां सोमं पिबतं ॥

॥ अथ तृतीया ॥

विश्वेदेवैस्त्रिभिरेकादशैरिहास्त्रिर्मरुद्भिर्भृगुभिः सचाभुवा ।

सजोषसा उषसा सूर्येण च सोमं पिबतमश्विना ॥३॥

विश्वैः । देवैः । त्रिऽभिः । एकादशैः । इह । अतऽभिः । मरुत्ऽभिः । भृगुऽभिः । सचाऽभुवा ।

सऽजोषसा । उषसा । सूर्येण । च । सोमं । पिबतं । अश्विना ॥३॥

हे अश्विनी विश्वेदेवैस्त्रिभिरेकादशैस्त्रयस्त्रिंशेरिह यज्ञेऽस्त्रिर्मरुद्भिर्भृगुभिश्च सचा-
भुवा सहभूतावुषसा सूर्येण च संगतौ युवां सोमं पिबतं ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

जुषेथां यज्ञं बोधतं हवस्य मे विश्वेह देवौ सवनाव गच्छतं ।

सजोषसा उषसा सूर्येण चेष्टं नो वोळ्हमश्विना ॥४॥

जुषेथां । यज्ञं । बोधतं । हवस्य । मे । विश्वा । इह । देवौ । सवना । अवं । गच्छतं ।

सऽजोषसा । उषसा । सूर्येण । च । आ । इष्टं । नः । वोळ्हं । अश्विना ॥४॥

हे अश्विनी यज्ञं जुषेथां । सेवेथां । मे मम हवस्य हवं बोधतं । जानीतं । इह यज्ञे
विष्वा सर्वाणि सवनान्यवगच्छतं । प्राप्नुतं । इष्टमन्नं न आवोळ्हं । प्रापयंतं ॥

॥ अथ पंचमी ॥

स्तोमं जुषेथां युवशेव कन्यनां विश्वेह देवौ सवनाव गच्छतं ।

सजोषसा उषसा सूर्येण चेवं नो वोळ्हमश्विना ॥५॥

स्तोमं जुषेथां युवशाऽइव कन्यनां विश्वा इह देवौ सवना अव गच्छतं ।

सऽजोषसौ उषसा सूर्येण च आ इषं नः वोळ्हं अश्विना ॥५॥

हे अश्विनौ देवौ युवामिहास्मिन्यज्ञे स्तोमं जुषेथां सेवेथां युवशेव । यथा युवानौ कन्यनां कन्यानांमाह्वानं सेवेते तद्वदित्यर्थः । इह यज्ञे विश्वा विश्वानि सवनान्यवगच्छतं । प्राप्नुतं । सिद्धमन्यत् ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

गिरौ जुषेथामध्वरं जुषेथां विश्वेह देवौ सवनाव गच्छतं ।

सजोषसा उषसा सूर्येण चेवं नो वोळ्हमश्विना ॥६॥

गिरः जुषेथां अध्वरं जुषेथां विश्वा इह देवौ सवना अव गच्छतं ।

सऽजोषसौ उषसा सूर्येण च आ इषं नः वोळ्हं अश्विना ॥६॥

हे देवावश्विनौ नोऽस्माकं गिरः स्तुतीर्जुषेथां सेवेथां तथाध्वरं यज्ञं च जुषेथां । इह यज्ञे विश्वानि सवनान्यवगच्छतं । प्राप्नुतं ॥

॥ इति षष्ठस्य तृतीये चतुर्दशे वर्गः ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

हारिद्रवेव पतथो वनेदुप सोमं सुतं महिषेवाव गच्छथः ।

सजोषसा उषसा सूर्येण च त्रिर्वर्तिर्यातमश्विना ॥७॥

हारिद्रवाऽइव पतथः वना इत् उप सोमं सुतं महिषाऽइव अव गच्छथः ।

सऽजोषसौ उषसा सूर्येण च त्रिः वर्तिः यातं अश्विना ॥७॥

हे अश्विनौ युवां सुतमभिषुतं सोममुपपतथो हारिद्रवाविव । यथा हारिद्रवौ पक्षिणौ वना वनान्युदकानि वा । वनमित्युदकनामसु पाठात् । उपपततः । तद्वदित्यर्थः । महिषाविव । यथा पिपासितौ महिषावुदकान्युपगच्छतः तथा सुतं सोममवगच्छथ । उषसा सूर्येण च संगतौ त्रिर्वर्तिस्त्रिमार्गं यातं च ॥

॥ अथाष्टमी ॥

हंसाविव पतथो अध्वगाविव सोमं सुतं महिषेवाव गच्छथः ।

सजोषसा उषसा सूर्येण च चिर्वर्तिर्यातमश्विना ॥८॥

हंसीऽइव । पतथः । अध्वगीऽइव । सोमं । सुतं । महिषाऽइव । अष्व । गच्छथः ।

सऽजोषसी । उषसा । सूर्येण । च । चिः । वर्तिः । यातं । अश्विना ॥८॥

हे अश्विनौ युवां हंसाविव यथा हंसावध्वगाविव यथा च पथिकावुदकं गच्छतः तथा वेगेन सुतं सोमं पतथः । सिद्धमन्यत् ॥ *

॥ अथ नवमी ॥

श्येनाविव पतथो हव्यदातये सोमं सुतं महिषेवाव गच्छथः ।

सजोषसा उषसा सूर्येण च चिर्वर्तिर्यातमश्विना ॥९॥

श्येनीऽइव । पतथः । हव्यऽदातये । सोमं । सुतं । महिषाऽइव । अष्व । गच्छथः ।

सऽजोषसी । उषसा । सूर्येण । च । चिः । वर्तिः । यातं । अश्विना ॥९॥

हे अश्विनौ युवां श्येनाविव यथा श्येनौ गगणं गच्छतः तथा वेगेन सुतं सोमं हव्यदातये यजमानार्थं पतथः । गच्छथः । सिद्धमन्यत् ॥

॥ अथ दशमी ॥

पिबतं च तृष्णुतं चा च गच्छतं प्रजां च धत्तं द्रविणं च धत्तं ।

सजोषसा उषसा सूर्येण चोर्जं नो धत्तमश्विना ॥१०॥

पिबतं । च । तृष्णुतं । च । आ । च । गच्छतं । प्रऽजां । च । धत्तं । द्रविणं । च । धत्तं ।

सऽजोषसी । उषसा । सूर्येण । च । ऊर्जं । नः । धत्तं । अश्विना ॥१०॥

हे अश्विनौ युवां सोमं पिबतं च । तृष्णुतं च । तृप्यतं च । पानार्थं तृप्यर्थं चागच्छतं । सोमं पीत्वा तृप्नौ संतौ युवामस्मभ्यं प्रजां च धत्तं । धारयतं । द्रविणं धनं च धत्तं । उषसा सूर्येण च संगतौ नोऽस्मभ्यमूर्जं बलं च धत्तं ॥

॥ अथैकादशी ॥

जयतं च प्र स्तुतं च प्र चावतं प्रजां च धत्तं द्रविणं च धत्तं ।

सजोषसा उषसा सूर्येण चोर्जं नो धत्तमश्विना ॥११॥

जय॑तं । च । प्र । स्तु॑तं । च । प्र । च । अ॒व॒तं । प्र॒ऽजां । च । ध॒त्तं । द्र॒वि॒णं । च । ध॒त्तं ।
स॒ऽजोष॑सौ । उ॒षसा॑ । सूर्ये॑ण । च । ऊ॒र्जं । नः । ध॒त्तं । अ॒श्वि॒ना ॥ ११ ॥

हे अश्विनी युवां जयतं । शत्रूँश्च जयतं । प्र स्तुतं स्तोतृंश्च प्र चावतमस्मांश्च
प्ररक्षतं । अन्यत्सिद्धं ॥

॥ अथ द्वादशी ॥

ह॒तं च॒ शत्रू॑न्यत॑तं च मि॒चि॒णः प्र॒जां च॒ ध॒त्तं द्र॒वि॒णं च॒ ध॒त्तं ।

स॒जोष॑सा उ॒षसा॑ सूर्ये॑ण चो॒र्जं नो॒ ध॒त्तम॑श्विना ॥ १२ ॥

ह॒तं । च । श॒त्रून् । य॒त॑तं । च । मि॒चि॒णः । प्र॒ऽजां । च । ध॒त्तं । द्र॒वि॒णं । च । ध॒त्तं ।

स॒ऽजोष॑सौ । उ॒षसा॑ । सूर्ये॑ण । च । ऊ॒र्जं । नः । ध॒त्तं । अ॒श्वि॒ना ॥ १२ ॥

हे अश्विनी युवां शत्रूँश्च हतं । उतापि च यततं मिचिणः । मैत्रीयुक्तांश्च
गच्छतं । सिद्धमन्यत् ॥

॥ इति षष्ठस्य तृतीये पंचदशो वर्गः ॥

॥ अथ त्रयोदशी ॥

मि॒त्राव॑रुण॒वंता॒ उ॒त ध॑र्म॒वंता॒ म॒रु॒त्वंता॒ ज॒रि॒तुर्ग॑च्छथो ह॒वं ।

स॒जोष॑सा उ॒षसा॑ सूर्ये॑ण चादि॒त्यैर्या॑तमश्विना ॥ १३ ॥

मि॒त्राव॑रुण॒ऽवंता॑ । उ॒त । ध॑र्म॒ऽवंता॑ । म॒रु॒त्वंता॑ । ज॒रि॒तुः । ग॒च्छ॒थः । ह॒वं ।

स॒ऽजोष॑सौ । उ॒षसा॑ । सूर्ये॑ण । च । आ॒दि॒त्यैः । या॒तं । अ॒श्वि॒नी ॥ १३ ॥

उतापि च हे अश्विनी युवां मित्रावरुणवंता मित्रावरुणयुक्ता धर्मवंता धर्म-
युक्ता च मरुत्वंता मरुद्भिर्युक्ता च जरितुः स्तोतुर्हवमाह्वानं गच्छथः । आगच्छतं ।
उषसा सूर्येण चादित्यश्च यातं । गच्छतं ॥

॥ अथ चतुर्दशी ॥

अ॒ंगि॒र॒स्त्वंता॒ उ॒त वि॑ष्णु॒वंता॒ म॒रु॒त्वंता॒ ज॒रि॒तुर्ग॑च्छथो ह॒वं ।

स॒जोष॑सा उ॒षसा॑ सूर्ये॑ण चादि॒त्यैर्या॑तमश्विना ॥ १४ ॥

अ॒ंगि॒र॒स्त्वंता॑ । उ॒त । वि॑ष्णु॒ऽवंता॑ । म॒रु॒त्वंता॑ । ज॒रि॒तुः । ग॒च्छ॒थः । ह॒वं ।

स॒ऽजोष॑सौ । उ॒षसा॑ । सूर्ये॑ण । च । आ॒दि॒त्यैः । या॒तं । अ॒श्वि॒नी ॥ १४ ॥

उतापि च हे अश्विनौ युवामंगिरस्वंतांगिरोभिर्युक्तौ विष्णुवंता विष्णुना च सहितौ मरुद्भिश्च सहितौ स्तोतुराह्वानं गच्छतं । सिद्धमन्यत् ॥

॥ अथ पंचदशी ॥

ऋभुमंता वृषणा वाजवंता मरुत्वंता जरितुर्गच्छथो हवँ ।

सजोषसा उषसा सूर्येण चादित्यैर्यातमश्विना ॥ १५ ॥

ऋभुऽमंता । वृषणा । वाजऽवंता । मरुत्वंता । जरितुः । गच्छथः । हवँ ।

सऽजोषसा । उषसा । सूर्येण । च । आदित्यैः । यातं । अश्विनौ ॥ १५ ॥

हे अश्विनावृभुमंता ऋभुसहितौ वृषणा कामानां वर्धितारौ वाजवंतौ वाज-
युक्तौ मरुत्वंतौ च स्तोतुराह्वानं गच्छतं । ऋभुमंता वाजवंतेति ज्येष्ठकनिष्ठाभ्यां
व्यपदेशः । सिद्धमन्यत् ॥

॥ अथ षोडशी ॥

ब्रह्म जिन्वतमुत जिन्वतं धियो हतं रक्षांसि सेधतममीवाः ।

सजोषसा उषसा सूर्येण च सोमं सुन्वतो अश्विना ॥ १६ ॥

ब्रह्म । जिन्वतं । उत । जिन्वतं । धियः । हतं । रक्षांसि । सेधतं । अमीवाः ।

सऽजोषसा । उषसा । सूर्येण । च । सोमं । सुन्वतः । अश्विना ॥ १६ ॥

हे अश्विनौ युवां ब्रह्म ब्राह्मणं जिन्वतं । प्रीणयतं । उतापि च धियः कर्माणि
जिन्वतं । हतं च रक्षांसि । अमीवा राक्षसांश्च सेधतं । उषसा सूर्येण च संगतौ
सुन्वतो यजमानस्य सोमं पिबतमित्यर्थः ॥

॥ अथ सप्तदशी ॥

क्ष्वं जिन्वतमुत जिन्वतं नृहृतं रक्षांसि सेधतममीवाः ।

सजोषसा उषसा सूर्येण च सोमं सुन्वतो अश्विना ॥ १७ ॥

क्ष्वं । जिन्वतं । उत । जिन्वतं । नृन् । हृतं । रक्षांसि । सेधतं । अमीवाः ।

सऽजोषसा । उषसा । सूर्येण । च । सोमं । सुन्वतः । अश्विना ॥ १७ ॥

हे अश्विनौ युवां क्ष्वं क्षत्रियं जिन्वतं । उतापि च नृत्योद्धृन् जिन्वतं ।
सिद्धमन्यत् ॥

॥ अथाष्टादशी ॥

धेनूजिन्वतमुत जिन्वतं विशो हतं रक्षांसि सेधतममीवाः ।

सजोषसा उषसा सूर्येण च सोमं सुन्वतो अश्विना ॥ १८ ॥

धेनूः । जिन्वतं । उत । जिन्वतं । विशः । हतं । रक्षांसि । सेधतं । अमीवाः ।

सजोषसौ । उषसा । सूर्येण । च । सोमं । सुन्वतः । अश्विना ॥ १८ ॥

हे अश्विनी धेनूजिन्वतं । उतापि च विशो वैश्यांश्च जिन्वतं । सिद्धमन्यत् ॥

॥ इति षष्ठस्य तृतीये षोडशो वर्गः ॥

॥ अथैकोनविंशी ॥

अचेरिव ऋणुतं पूर्यस्तुतिं श्यावाश्वस्य सुन्वतो मदच्युता ।

सजोषसा उषसा सूर्येण चाश्विना तिरोअह्यं ॥ १९ ॥

अचेःऽइव । ऋणुतं । पूर्यऽस्तुतिं । श्यावऽअश्वस्य । सुन्वतः । मदऽच्युता ।

सजोषसौ । उषसा । सूर्येण । च । अश्विना । तिरःऽअह्यं ॥ १९ ॥

हे अश्विनी मदच्युता शूराणां मदस्य व्यावयितारौ युवां सुन्वतोऽभिषवं कुर्वतः श्यावाश्वस्य मम पितामहस्याचेरिव पूर्यस्तुतिं मुख्यां स्तुतिं ऋणुतं । उषसा सूर्येण च संगतौ तिरोअह्यं सोमं पिबतं । तिरोहिते पूर्वस्मिन्नह्न्यपरेद्युः प्रातरश्विनोर्योग इति ॥

॥ अथ विंशी ॥

सर्गा इव सृजतं सृष्टीरूपं श्यावाश्वस्य सुन्वतो मदच्युता ।

सजोषसा उषसा सूर्येण चाश्विना तिरोअह्यं ॥ २० ॥

सर्गान्ऽइव । सृजतं । सृष्टीः । उप । श्यावऽअश्वस्य । सुन्वतः । मदऽच्युता ।

सजोषसौ । उषसा । सूर्येण । च । अश्विना । तिरःऽअह्यं ॥ २० ॥

हे अश्विनी श्यावाश्वस्य मम सृष्टीः शोभनाः स्तुतीः सर्गानिव । आभरणानि वा हवीषि वा सर्गाः । तान्यथा तथात्मन्युपसृजतं । सिद्धमन्यत् ॥

॥ अथैकविंशी ॥

र॒श्मी॒रि॒व य॒च्छत॒मध्व॒राँ उ॒प श्या॒वा॒श्वस्य॑ सु॒न्वतो॑ म॒द॒प्यु॒ता ।

स॒जोष॑सा उ॒षसा॒ सूर्ये॑ण॒ चा॒श्वि॒ना ति॒रोऽश्व॑ह्यं ॥२१॥

र॒श्मीन्ऽइ॒व । य॒च्छ॒तं । अ॒ध्व॒रा॒न् । उ॒प । श्या॒वऽश्व॑स्य । सु॒न्व॒तः । म॒दऽप्यु॒ता ।

स॒ऽजोष॑सौ । उ॒षसा॒ । सूर्ये॑ण । च । अ॒श्वि॒ना । ति॒रऽश्व॑ह्यं ॥२१॥

हे अश्विनी श्यावाश्वस्य ममाध्वरान्श्मीनिव यथाश्वप्रयहांस्तदुपयच्छतं । उपगच्छतं । सिद्धमन्यत् ॥

॥ अथ द्वाविंशी ॥

अ॒र्वा॒यथं॑ नि॒ य॒च्छ॒तं पि॒ब॒तं सो॒म्यं मधु॑ ।

आ॒ या॒तम॑श्वि॒ना ग॒तम॑व॒स्युर्वा॒महं॑ हु॒वे ध॒त्तं र॒त्नानि॑ दा॒प्नु॒षे ॥२२॥

अ॒र्वाक् । रथं॑ । नि॒ । य॒च्छ॒तं । पि॒ब॒तं । सो॒म्यं । मधु॑ ।

आ॒ । या॒तं । अ॒श्वि॒ना । आ॒ । ग॒तं । अ॒व॒स्युः । वां । अ॒हं । हु॒वे । ध॒त्तं । र॒त्नानि॑ । दा॒प्नु॒षे ॥२२॥

हे अश्विनी वां स्वीयं रथमर्वागस्मदभिमुखं नियच्छतं । सोम्यं सोममयं मध्वमृतं च पिबतं । यज्ञमायातं च । सोमं प्रत्यागतं । आगच्छतं च । अवस्यु रक्षणकामोऽहं श्यावाश्वो वां हुवे । ह्रयामि । दाप्नुषे हवीषि प्रयच्छते मयं रत्नानि धत्तं । धारयतं ॥

॥ अथ त्रयोविंशी ॥

न॒मो॒वा॒के प्र॑स्थि॒ते अ॒ध्वरे॑ न॒रा वि॒वक्ष॑णस्य पी॒तये॑ ।

आ॒ या॒तम॑श्वि॒ना ग॒तम॑व॒स्युर्वा॒महं॑ हु॒वे ध॒त्तं र॒त्नानि॑ दा॒प्नु॒षे ॥२३॥

न॒मःऽवा॒के । प्र॑स्थि॒ते । अ॒ध्वरे॑ । न॒रा । वि॒वक्ष॑णस्य । पी॒तये॑ ।

आ॒ । या॒तं । अ॒श्वि॒ना । आ॒ । ग॒तं । अ॒व॒स्युः । वां । अ॒हं । हु॒वे । ध॒त्तं । र॒त्नानि॑ । दा॒प्नु॒षे ॥२३॥

हे अश्विनी नरा नेतारौ युवां विवक्षणस्य हवनशीलस्य मम प्रस्थिते नमो-वाके । नमस्काराय प्रोच्यते स नमोवाकः । तस्मिन्ध्वरे यज्ञे । तथा च ब्राह्मणं । उभयं सह वा एतद्यज्ञे मूक्तवाकश्च नमोवाकश्चेति । पीतये सोमपानायायातं । सिद्धमन्यत् ॥

॥ अथ चतुर्विंशी ॥

स्वाहाकृतस्य तृपतं सुतस्य देवावंधसः ।

आ यातमश्विना गतमवस्युर्वामहं हुवे धत्तं रत्नानि दाशुषे ॥ २४ ॥

स्वाहाऽकृतस्य । तृपतं । सुतस्य । देवौ । अंधसः ।

आ । यातं । अश्विना । आ । गतं । अवस्युः । वां । अहं । हुवे । धत्तं । रत्नानि । दाशुषे ॥ २४ ॥

हे अश्विनी देवौ युवां सुतस्याभिषुतस्य स्वाहाकृतस्य हुतस्यांधसः सोमस्य तृपतं । सिद्धमन्यत् ॥

॥ इति षष्ठस्य तृतीये सप्तदशो वर्गः ॥

अवितासीति सप्तर्चं षष्ठं सूक्तमात्रेयस्य श्यावाश्वस्यार्धं । अत्रेयमनुक्रमणिका । अविता सप्त शक्रं महापंक्त्यंतमिति । षट्पंचाशदक्षरा शकरी छंदः । श्यावाश्वस्येति सप्तमी महापंक्तिः षडष्टका वा महापंक्तिरिति लक्षणसद्भावात् ॥ दशरात्रे पंचमेऽहनि मरुत्वतीय इदं सूक्तं । सूचितं च । अवितासीत्या हि । आ० ७. १२. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

अवितासि सुन्वतो वृक्तबर्हिषः पिबा सोमं मदाय कं शतक्रतो ।

यं ते भागमधारयन्विश्वः सेहानः पृतना उरु जयः समप्सुजिन्मरुत्वा इन्द्र सत्पते ॥ १ ॥

अविता । असि । सुन्वतः । वृक्तऽबर्हिषः । पिब । सोमं । मदाय । कं । शतक्रतो इति शतऽक्रतो ।

यं । ते । भागं । आधारयन् । विश्वः । सेहानः । पृतनाः । उरु । जयः । सं । अप्सुऽजित् । मरुत्वान् । इन्द्र । सत्पते ॥ १ ॥

हे शतक्रतो बहुकर्मचिद्र सुन्वतः सोमाभिषवं कुर्वतो वृक्तबर्हिषः स्तीर्णबर्हिषो यजमानस्याविता रक्षितासि । भवसि । मदाय मदार्थं सोमं पिब । हे सत्पते सतां पत इन्द्र ते तुभ्यं यं सोमस्य भागमधारयन् सर्वे देवा अकल्पयन् । तथा च यजुर्ब्राह्मणं । स एतं माहेन्द्रमुद्धारमुदहरत् वृचं हत्वान्यदेवतास्वधीति । तं भागं विश्वः पृतनाः शशूणां सर्वाः सेना उरु बहु जयो वेगं च संसेहानः सम्यग्भि-भवन्ऽप्सुजिदप्सु जेता च सन् पिब ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

प्राव स्तोतारं मधवन्नव त्वां पिबा सोमं मदाय कं शतक्रतो ।

यं ते भागमधारयन्विष्वाः सेहानः पृतना उरु जयः समप्सुजिन्मरुत्वाँ इन्द्र सत्पते ॥२॥

प्र। अव। स्तोतारं। मधऽवन्। अव। त्वां। पिब। सोमं। मदाय। कं। शतक्रतो इति शतऽक्रतो ।

यं। ते। भागं। अधारयन्। विष्वाः। सेहानः। पृतनाः। उरु। जयः। सं। अप्सुऽजित्। मरुत्वान्। इन्द्र। सत्ऽपते ॥२॥

हे मधवन् स्तोतारं प्राव । प्ररक्ष । त्वां चाव । सोमपानेन रक्ष । सिद्धमन्यत् ॥

॥ अथ तृतीया ॥

ऊर्जा देवाँ अवस्योजसा त्वां पिबा सोमं मदाय कं शतक्रतो ।

यं ते भागमधारयन्विष्वाः सेहानः पृतना उरु जयः समप्सुजिन्मरुत्वाँ इन्द्र सत्पते ॥३॥

ऊर्जा। देवान्। अवसि। ओजसा। त्वां। पिब। सोमं। मदाय। कं। शतक्रतो इति शतऽक्रतो ।

यं। ते। भागं। अधारयन्। विष्वाः। सेहानः। पृतनाः। उरु। जयः। सं। अप्सुऽजित्। मरुत्वान्। इन्द्र। सत्ऽपते ॥३॥

हे इन्द्र त्वं देवानूर्जान्नेन हविषावसि रक्षसि । त्वामप्योजसा बलेनावसि । सिद्धमन्यत् ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

जनिता दिवो जनिता पृथिव्याः पिबा सोमं मदाय कं शतक्रतो ।

यं ते भागमधारयन्विष्वाः सेहानः पृतना उरु जयः समप्सुजिन्मरुत्वाँ इन्द्र सत्पते ॥४॥

जनिता। दिवः। जनिता। पृथिव्याः। पिब। सोमं। मदाय। कं। शतक्रतो इति शतऽक्रतो ।

यं। ते। भागं। अधारयन्। विष्वाः। सेहानः। पृतनाः। उरु। जयः। सं। अप्सुऽजित्। मरुत्वान्। इन्द्र। सत्ऽपते ॥४॥

हे इन्द्र त्वं दिवो द्युलोकस्य जनिता जनकोऽसि । पृथिव्याश्च जनितासि । सिद्धमन्यत् ॥

॥ अष्ट पंचमी ॥

जनिताश्वा॑नां जनिता गवा॑मसि पि॒वा सोमं॑ मदा॒य कं शत॑क्रतो ।

यं ते॒ भा॒गम॒धारय॑न्वि॒श्वाः से॒हानः॑ पृ॒तना॑ उ॒रु ज॒यः स॒म॒प्सु॒जिन्म॒रुत्वाँ इ॒न्द्र स॒त्पते॑ ॥५॥

ज॒निता । अ॒श्वा॒नां । ज॒निता । गवा॑ । अ॒सि । पि॒ब । सोमै॑ । मदा॒य । कं । श॒त॒क्रतो॒ इति॑
शत॑ऽक्रतो ।यं । ते । भा॒गं । अ॒धारय॑न् । वि॒श्वाः । से॒हानः॑ । पृ॒तनाः॑ । उ॒रु । ज॒यः । सं । अ॒प्सु॒ऽजित् ।
म॒रुत्वा॑न् । इ॒न्द्र । स॒त्ऽप॒ते ॥५॥

हे इ॒न्द्र त्वम॒श्वा॒नां जनिता॑ जनकोऽसि । गवां च जनितासि । सिद्धमन्यत् ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

अ॒ची॒णां स्तोम॑मद्रि॒वो म॒हस्कृ॑धि पि॒वा सोमं॑ मदा॒य कं शत॑क्रतो ।

यं ते॒ भा॒गम॒धारय॑न्वि॒श्वाः से॒हानः॑ पृ॒तना॑ उ॒रु ज॒यः स॒म॒प्सु॒जिन्म॒रुत्वाँ इ॒न्द्र स॒त्पते॑ ॥६॥

अ॒ची॒णां । स्तोमै॑ । अ॒द्रि॒वः । म॒हः । कृ॒धि । पि॒ब । सोमै॑ । मदा॒य । कं । श॒त॒क्रतो॒ इति॑ शत॑ऽक्रतो ।

यं । ते । भा॒गं । अ॒धारय॑न् । वि॒श्वाः । से॒हानः॑ । पृ॒तनाः॑ । उ॒रु । ज॒यः । सं । अ॒प्सु॒ऽजित् ।
म॒रुत्वा॑न् । इ॒न्द्र । स॒त्ऽप॒ते ॥६॥

हे अ॒द्रि॒वो अ॒द्रि॒मन् अ॒ची॒णां स्तोमं॑ म॒हस्कृ॑धि । पू॒जितं॑ कुरु । सिद्धमन्यत् ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

श्या॒वा॒श्वस्य॑ सु॒न्वत॑स्तथा॒ ऋ॒णु॒ यथा॑ऽऽ॒णो॒र॒चेः क॒र्मा॒णि कृ॒ण्वतः॑ ।

प्र च॒सद॑स्यु॒मावि॑थ त्वमेक॑ इ॒न्द्रा॒ण्य इ॒न्द्र ब्र॒ह्मा॒णि वर्ध॑यन् ॥७॥

श्या॒वऽअ॒श्वस्य॑ । सु॒न्वतः॑ । तथा॑ । ऋ॒णु॒ । यथा॑ । अ॒ऽऽ॒णोः । अ॒चेः । क॒र्मा॒णि । कृ॒ण्वतः॑ ।

प्र । च॒सद॑स्युं । आ॒वि॒थ । त्वं । एकः॑ । इत् । नृ॒ऽस॒ह्यै । इ॒न्द्र । ब्र॒ह्मा॒णि । वर्ध॑यन् ॥७॥

हे इ॒न्द्र त्वं सु॒न्वतः॑ सोमाभिषवं कुर्वतः श्यावाश्वस्य मम स्तुतिं कर्माणि कृण्वतः
कुर्वतोऽचेर्यथाऽऽणोरश्रीषीः तथा ऋणु । अपि च त्वमेक इदेक एव नृषाह्ये युद्धे
ब्रह्माणि स्तोत्राणि कामैर्वर्धयन् चसदस्युं प्राविथ ॥

॥ इति षष्ठस्य तृतीयेऽष्टादशो वर्गः ॥

प्रेदं ब्रह्मेति सप्तर्चं सप्तमं सूक्तमाचेष्यस्य श्यावाश्वस्यार्धं । आद्या द्वापंचाशदक्ष-
रातिजगती । शिष्टाः षडृचः षडष्टका महापंक्तयः । इन्द्रो देवता । तथा चानुक्रांतं ।
प्रेदं महापांक्तमाद्यातिजगतीति ॥ महाव्रते निष्केवल्य एतत्सूक्तं । तथा च सूचं ।
प्रेदं ब्रह्मेन्द्रो मदाय । अ० ७. १२. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

प्रेदं ब्रह्म वृचतूर्येषाविष्य प्र सुन्वतः शचीपत इन्द्र विश्वाभिरूतिभिः ।
माध्यंदिनस्य सर्वनस्य वृचहन्नेद्य पिब सोमस्य वज्रिवः ॥ १ ॥
प्र इदं ब्रह्म वृचऽतूर्येषु आविष्य प्र सुन्वतः शचीऽपते इन्द्र विश्वाभिः ऊतिऽभिः ।
माध्यंदिनस्य सर्वनस्य वृचऽहन् अनेद्य पिब सोमस्य वज्रिऽवः ॥ १ ॥

हे शचीपत इन्द्र त्वं वृचतूर्येषु संयामेष्विदं ब्रह्मेमान् ब्राह्मणान्विश्वाभिः सर्वाभी
रक्षाभिः प्राविष्य । प्ररक्ष । सुन्वतः सोमाभिषवं कुर्वतो यजमानांश्च प्राविष्य ।
अपि च हे अनेद्यानिद्य वज्रिवो वज्रिन् वृचहन्तिन्द्र माध्यंदिनस्य सर्वनस्य संबं-
धिनां सोमस्य सोमं पिब ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

सेहान उय पृतना अभि दुहः शचीपत इन्द्र विश्वाभिरूतिभिः ।
माध्यंदिनस्य सर्वनस्य वृचहन्नेद्य पिब सोमस्य वज्रिवः ॥ २ ॥
सेहानः उय पृतनाः अभि दुहः शचीऽपते इन्द्र विश्वाभिः ऊतिऽभिः ।
माध्यंदिनस्य सर्वनस्य वृचऽहन् अनेद्य पिब सोमस्य वज्रिऽवः ॥ २ ॥

हे शचीपते कर्मपत उयोद्गृहेन्द्र अभिदुहो द्रोग्ध्रीः पृतनाः सेनाः सेहानोऽभि-
भवन् सर्वैः पालनैर्ब्राह्मणान् प्राविष्येत्यर्थः । सिद्धमन्यत् ॥

॥ अथ तृतीया ॥

एकराठस्य भुवनस्य राजसि शचीपत इन्द्र विश्वाभिरूतिभिः ।
माध्यंदिनस्य सर्वनस्य वृचहन्नेद्य पिब सोमस्य वज्रिवः ॥ ३ ॥
एकऽराट् अस्य भुवनस्य राजसि शचीऽपते इन्द्र विश्वाभिः ऊतिऽभिः ।
माध्यंदिनस्य सर्वनस्य वृचऽहन् अनेद्य पिब सोमस्य वज्रिऽवः ॥ ३ ॥

हे शचीपत इन्द्र भुवनस्यैकराडेक एव राजा सन् राजसि । भाजसे । सिद्धमन्यत् ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

स॒स्थावा॑ना यवयसि॒ त्वमेक॑ इच्छ॒चीपत॑ इन्द्र॒ विश्वा॑भि॒रु॒तिभिः॑ ।

मा॒र्ध्य॑दिनस्य॒ सर्व॑नस्य वृ॒च॒ह॒न्ने॒द्य॒ पि॒वा॒ सोम॑स्य वज्रि॒वः ॥४॥

स॒ऽस्थावा॑ना । य॒व॒य॒सि॒ । त्वं । एकः । इत् । श॒ची॒ऽप॒ते॒ । इन्द्र॑ । वि॒श्वा॑भिः । उ॒ति॒ऽभिः॑ ।

मा॒र्ध्य॑दिनस्य । सर्व॑नस्य । वृ॒च॒ऽह॒न् । अ॒ने॒द्य॒ । पि॒ब॑ । सोम॑स्य । व॒ज्रि॒ऽवः॑ ॥४॥

हे शचीपत इन्द्र त्वमेक एव सस्थावाना समानं तिष्ठन्ताविमौ लोको यवयसि । पृथक्करोषि । सिद्धमन्यत् ॥

॥ अथ पंचमी ॥

क्षेम॑स्य च प्र॒युज॑श्च॒ त्वमी॑शिषे श॒चीपत॑ इन्द्र॒ विश्वा॑भि॒रु॒तिभिः॑ ।

मा॒र्ध्य॑दिनस्य॒ सर्व॑नस्य वृ॒च॒ह॒न्ने॒द्य॒ पि॒वा॒ सोम॑स्य वज्रि॒वः ॥५॥

क्षेम॑स्य । च । प्र॒युजः॑ । च । त्वं । ई॒शि॒षे॒ । श॒ची॒ऽप॒ते॒ । इन्द्र॑ । वि॒श्वा॑भिः । उ॒ति॒ऽभिः॑ ।

मा॒र्ध्य॑दिनस्य । सर्व॑नस्य । वृ॒च॒ऽह॒न् । अ॒ने॒द्य॒ । पि॒ब॑ । सोम॑स्य । व॒ज्रि॒ऽवः॑ ॥५॥

अपि च हे शचीपत इन्द्र सर्वस्य जगतः क्षेमस्य प्रयुजश्च प्रयोगस्य च । योगक्षेमयोरित्यर्थः । ईशिषे । ईश्वरो भवसि । सिद्धमन्यत् ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

क्ष॒चाय॑ त्वमवसि॒ न त्व॑माविथ श॒चीपत॑ इन्द्र॒ विश्वा॑भि॒रु॒तिभिः॑ ।

मा॒र्ध्य॑दिनस्य॒ सर्व॑नस्य वृ॒च॒ह॒न्ने॒द्य॒ पि॒वा॒ सोम॑स्य वज्रि॒वः ॥६॥

क्ष॒चाय॑ । त्वं । अ॒व॒सि॒ । न । त्वं । आ॒वि॒थ॒ । श॒ची॒ऽप॒ते॒ । इन्द्र॑ । वि॒श्वा॑भिः । उ॒ति॒ऽभिः॑ ।

मा॒र्ध्य॑दिनस्य । सर्व॑नस्य । वृ॒च॒ऽह॒न् । अ॒ने॒द्य॒ । पि॒ब॑ । सोम॑स्य । व॒ज्रि॒ऽवः॑ ॥६॥

हे शचीपत इन्द्र त्वं क्षचाय जगतो बलाय भवसि । अवसि । आप्रितान्नक्षसि । त्वं नाविथ । केनापि न रक्ष्यसे । सिद्धमन्यत् ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

श्या॒वा॒श्वस्य॑ रेभ॑त॒स्तथा॑ ऋ॒णु॒ यथा॑ ऋ॒णो॒र॒चेः॑ कर्मा॑णि कृ॒ण्वतः॑ ।

प्र॒ च॒स॒दस्यु॑माविथ॒ त्वमेक॑ इन्द्र॒ क्ष॒चा॒णि॒ वर्ध॑यन् ॥७॥

श्यावऽअश्वस्य । रेभतः । तथा । ऋणु । यथा । अशृणोः । अचेः । कर्माणि । कृण्वतः ।
प्र । चसदस्युं । आविष्य । त्वं । एकः । इत् । नृऽसह्ये । इंद्र । क्षत्राणि । वर्धयन् ॥ ७ ॥

हे इंद्र रेभतः स्तुवतः श्यावाश्वस्य मम स्तुतिं कर्माणि कृण्वतोऽचेर्यथाशृ-
णोस्तथा ऋणु । अपि च क्षत्राणि बलानि कामैर्वर्धयन् युद्धे त्वमेक एव
चसदस्युं प्राविष्य ॥

॥ इति षष्ठस्य तृतीय एकोनविंशो वर्गः ॥

यज्ञस्य हीति दशर्चमष्टमं सूक्तं श्यावाश्वस्यार्धं प्राग्वत्सप्रपरिभाषया गायत्र-
मिन्द्राग्निदेवताकं । तथा चानुक्रांतं । यज्ञस्य दशैन्द्राग्निमिति ॥ पृष्ठ्याभिप्लवषडंहयोः
प्रातःसवनेऽच्छावाकशस्त्र आवापार्थमेतत्सूक्तं । सूचितं च । यज्ञस्य हि स्थ इत्यच्छा-
वाकस्य । आ० ७. ५. । इति ॥ चातुर्विंशिकेऽहनि प्रातःसवने यज्ञस्य हि स्थ इति
षष्ठहस्तोत्रियसंज्ञकस्तृचः । सूचितं च । इंद्राग्नी युवामिमे यज्ञस्य हि स्थ ऋज्वि-
जेत्यच्छावाकस्य । आ० ७. २. । इति ॥ अग्निष्टोमे प्रातःसवनेऽच्छावाकस्य प्रातर्या-
वभिरिति प्रातःसवनीयस्य प्रस्थितयाज्या । सूचितं च । प्रातर्यावभिरिति यजति
। आ० ५. ७. । इति ॥ चातुर्विंशिके प्रातःसवनेऽच्छावाकशस्त्रे श्यावाश्वस्येत्ययं पर्या-
सस्तृचः । अन्यत्राप्यहर्गणेषु द्वितीयादिष्वहःसु । सूच्यते हि । श्यावाश्वस्य सुन्वत
इति तृचाः पर्यासाः । आ० ७. २. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

यज्ञस्य हि स्थ ऋत्विजा सस्त्री वाजेषु कर्मसु । इंद्राग्नी तस्य बोधतं ॥ १ ॥

यज्ञस्य । हि । स्थः । ऋत्विजा । सस्त्री इति । वाजेषु । कर्मसु । इंद्राग्नी इति ।
तस्य । बोधतं ॥ १ ॥

हे इंद्राग्नी सस्त्री ऋद्धौ युवां यज्ञस्य ऋत्विजा ऋत्विजौ स्थः । भवथः । वाजेषु
कर्मसु युद्धेषु वोपतिष्ठन्ताविन्द्राग्नी तस्य तं मां तस्य मम स्तुतिं वा बोधतं । जानीतं ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

तोशासा रथयावाना वृत्रहणापराजिता । इंद्राग्नी तस्य बोधतं ॥ २ ॥

तोशासा । रथऽयावाना । वृत्रऽहना । अपराऽजिता । इंद्राग्नी इति । तस्य । बोधतं ॥ २ ॥

हे इंद्राग्नी तोशासा शत्रून् हिंसन्ती रथयावाना रथेन गच्छन्ती वृत्रहणा वृत्रस्य
हन्तारावपराजिता केनाप्यपराजितौ तस्य तं मां बोधतं ॥

॥ अथ तृतीया ॥

इ॒दं वा॑ । म॒दि॒रं म॒ध्व॒धु॒क्ष॒न्न॒द्रि॒भि॒र्न॒रः । इ॒न्द्रा॒ग्नी॒ तस्य॑ बो॒ध॒तं ॥३॥

इ॒दं वा॑ । म॒दि॒रं । म॒धु । अ॒धु॒क्ष॒न् । अ॒द्रि॒ऽभिः । न॒रः । इ॒न्द्रा॒ग्नी॒ इति॑ । तस्य॑ । बो॒ध॒तं ॥३॥

हे इन्द्राग्नी वां युवामुद्दिश्य नरो यज्ञस्य नेतारोऽद्रिभिर्यावभिर्मदिरं मदकरं
मधु सोमात्मकममृतमधुक्षन् । अपूरयन् । सिद्धमन्यत् ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

जु॒षे॒थां य॒ज्ञमि॒ष्ट्ये सु॒तं सोमं॑ स॒धस्तु॒ती । इ॒न्द्रा॒ग्नी॒ आ ग॑तं न॒रा ॥४॥

जु॒षे॒थां । य॒ज्ञं । इ॒ष्ट्ये । सु॒तं । सोमं॑ । स॒धस्तु॒ती॒ इति॑ स॒धऽस्तु॒ती । इ॒न्द्रा॒ग्नी॒ इति॑ । आ ।
ग॑तं । न॒रा ॥४॥हे सधस्तुती सहभूतस्तुती नरा नेताराविन्द्राग्नी यज्ञं जुषेथां । सेवेथां । इष्ट्ये
यागाय सुतमभिषुतं सोमं चागतं । आगच्छतं ॥

॥ अथ पंचमी ॥

इ॒मा जु॒षे॒थां स॒र्व॒ना येभि॑र्ह॒व्यान्यू॒ह॒युः । इ॒न्द्रा॒ग्नी॒ आ ग॑तं न॒रा ॥५॥

इ॒मा । जु॒षे॒थां । स॒र्व॒ना । येभिः॑ । ह॒व्यानि॑ । ऊ॒ह॒युः । इ॒न्द्रा॒ग्नी॒ इति॑ । आ । ग॑तं । न॒रा ॥५॥

हे इन्द्राग्नी नरा नेतारौ युवां येभिर्यः सवनेर्हव्यान्यूहयुः वहथस्तानीमेमानि
सवना सवनानि जुषेथां । सेवेथां । आगतं च ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

इ॒मां गा॒य॒च॒व॒र्त॒निं जु॒षे॒थां सु॒ष्टुतिं॑ म॒म । इ॒न्द्रा॒ग्नी॒ आ ग॑तं न॒रा ॥६॥

इ॒मां । गा॒य॒च॒ऽव॒र्त॒निं । जु॒षे॒थां । सु॒ऽस्तु॒तिं । म॒म । इ॒न्द्रा॒ग्नी॒ इति॑ । आ । ग॑तं । न॒रा ॥६॥

हे इन्द्राग्नी नरा युवां मम गायचवर्तनिं गायचमार्गामिमां सुष्टुतिं शोभनां
स्तुतिं जुषेथां । सेवेथां । आगतं च ॥

॥ इति षष्ठस्य तृतीये विंशो वर्गः ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

प्रा॒त॒र्या॒व॒भि॒रा ग॑तं दे॒वेभि॑र्जे॒न्याव॒सू । इ॒न्द्रा॒ग्नी॒ सोमं॑ पी॒तये॑ ॥७॥

प्रा॒त॒र्या॒व॒ऽभिः॑ । आ । ग॑तं । दे॒वेभिः॑ । जे॒न्याव॒सू॒ इति॑ । इ॒न्द्रा॒ग्नी॒ इति॑ । सोमं॑ पी॒तये॑ ॥७॥

हे जेन्यावसू जेतप्यशुधनाविन्द्राग्नी प्रातर्यावभिर्देवैः सह सोमपीतये सोमस्य पानायागतं । आगच्छतं ॥

॥ अथाष्टमी ॥

श्यावाश्वस्य सुन्वतोऽचीणां शृणुतं हवँ । इन्द्राग्नी सोमपीतये ॥ ८ ॥

श्यावऽश्वस्य । सुन्वतः । अचीणां । शृणुतं । हवँ । इन्द्राग्नी इति । सोमऽपीतये ॥ ८ ॥

हे इन्द्राग्नी युवां सुन्वतः सोमाभिषवं कुर्वतो यजमानस्य श्यावाश्वस्य ममाचीणामृत्विजां हवं ह्वानं सोमस्य पानाय शृणुतं ॥

॥ अथ नवमी ॥

एवा वामह ऊतये यथाहुवंत मेधिराः । इन्द्राग्नी सोमपीतये ॥ ९ ॥

एव । वां । अहे । ऊतये । यथा । अहुवंत । मेधिराः । इन्द्राग्नी इति । सोमऽपीतये ॥ ९ ॥

हे इन्द्राग्नी वां युवां यथा मेधिराः प्राज्ञा अहुवंत आहूतवंत एवमहमूतये रक्षणाय सोमस्य पीतये चाहे । ह्वयामि ॥

॥ अथ दशमी ॥

आहं सरस्वतीवतो रिन्द्राग्न्योरवो वृणे । याभ्यां गायचमृच्यते ॥ १० ॥

आ । अहं । सरस्वतीऽवतोः । इन्द्राग्न्योः । अवः । वृणे । याभ्यां । गायचं । मृच्यते ॥ १० ॥

याभ्यां ययोरिन्द्राग्न्योरर्थं गायचं सामोच्यते स्तूयते तयोः सरस्वतीवतोः स्तुतिमतोरिन्द्राग्न्योः संबन्धवो रक्षणमहमावृणे ॥

॥ इति षष्ठस्य तृतीय एकविंशो वर्गः ॥

अग्निमस्तोषीति दशर्चं नवमं सूक्तं काण्वस्य नाभाकस्यार्घं । षडष्टका महापंक्तिच्छंदः । अग्निर्देवता । अनुक्रांतं च । अग्निमस्तोषि नाभाक आग्नेयं महापांक्तं हीति ॥ विनियोगो लैंगिकः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

अग्निमस्तोषृग्मिर्यमग्निमीळा यजध्वै ।

अग्निर्देवाँ अनक्तु न उभे हि विदधे कविरंतश्चरति दूत्यं नभंतामन्यके संमे ॥ १ ॥

अग्निं । अस्तोषि । ऋग्मियं । अग्निं । ईळा । यजधै ।
 अग्निः । देवान् । अनक्तु । नः । उभे इति । हि । विदधे इति । कविः । अंतरिति ।
 चरति । दूत्यं । नभंतां । अन्यके । समे ॥ १ ॥

ऋग्मियमृगर्हमग्निमस्तोषि । स्तौमि । अपि चाग्निं यजधै यष्टुमीळा स्तुत्या
 स्तौमीत्यर्थः । अपि चाग्निर्नोऽस्माकं विदधे यज्ञे देवान् हविर्भिरनक्तु । कविः
 क्रांतदर्श्याग्निरुभे द्यावापृथिव्यावन्तदूत्यं हविर्वहनादित्पक्ष्णं दूतकर्म चरति । अन्यके
 शचवोऽपि समे सर्वे नभंतां । नभतिर्हिंसाकर्मा । अग्निना हिंस्यतां ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

न्यमे नयसा वचस्तनूषु शंसमेषां ।
 न्यराती रराव्णां विश्वा अर्यो अरातीरितो युच्छंत्वामुरो नभंतामन्यके समे ॥ २ ॥
 नि । अग्ने । नयसा । वचः । तनूषु । शंसं । एषां ।
 नि । अरातीः । रराव्णां । विश्वाः । अर्यः । अरातीः । इतः । युच्छंतु । आऽमुरः ।
 नभंतां । अन्यके । समे ॥ २ ॥

हे अग्ने तनूष्वस्माकमंगेषु नयसा नवतरेण वचो वचसा स्तोत्रैर्येषां शत्रूणां
 शंसं शंसनं नि दहेत्यर्थः । रराव्णां हविः प्रयच्छंतामरातीः शत्रूश्च निदह । अपि
 च विश्वाः सर्वेऽर्योऽभिगच्छन्त आमुर आमूढा अरातीः शचव इतो युच्छंतु ।
 गच्छंतु । सिद्धमन्यत् ॥

॥ अथ तृतीया ॥

अग्ने मन्मानि तुभ्यं कं घृतं न जुह्व आसनि ।
 स देवेषु प्र चिकिद्धि त्वं ह्यसि पूर्यः शिवो दूतो विवस्वतो नभंतामन्यके समे ॥ ३ ॥
 अग्ने । मन्मानि । तुभ्यं । कं । घृतं । न । जुह्वे । आसनि ।
 सः । देवेषु । प्र । चिकिद्धि । त्वं । हि । असि । पूर्यः । शिवः । दूतः । विवस्वतः ।
 नभंतां । अन्यके । समे ॥ ३ ॥

हे अग्ने तुभ्यं त्वदर्घ्यमासन्यास्ये कं घृतं न । यथा सुखकरं घृतं जुह्वत्यन्ये तद्वद-
 हमपि तवास्ये मन्मानि मननीयानि स्तोत्राणि जुह्वे । जुहोमि । स त्वं देवेषु

देवानां मध्ये प्रचिकिद्धि । अस्मदीयाः स्तुतीर्जानीहि । अपि च त्वं पूर्यः प्रत्नोऽसि ।
शिवः सुखकरश्चासि । विवस्वतो दूतश्चासि । सिद्धमन्यत् ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

तत्तदग्निर्वयो दधे यथायथा कृपण्यति ।

ऊर्जाहुतिर्वसूनां शं च योश्च मयो दधे विश्वस्यै देवहूत्यै नभंतामन्यके संमे ॥४॥

तत्तत्तत् । अग्निः । वयः । दधे । यथाऽयथा । कृपण्यति ।

ऊर्जाऽआहुतिः । वसूनां । शं । च । योः । च । मयः । दधे । विश्वस्यै । देवऽहूत्यै ।
नभंतां । अन्यके । संमे ॥४॥

यथा यथा यद्यदन्नं कृपण्यति स्तोतृभिर्याच्यते तत्तद्वयोऽग्निर्दधे । स्तोतृभ्यः
प्रयच्छति । अपि चोर्जाहुतिरन्नेनाहूयमानोऽग्निर्वसूनां हविषां वासकानां यज-
मानानां शं शान्तिनिमित्तं योर्विषययोगजनितं च मयः सुखं दधे । करोति ।
विश्वस्यै देवहूत्यै सर्वस्मै देवानां ह्यानाय च भवति । यः कश्चनापि देवो यदि
हूयतेऽग्निरेव सर्वं करोतीत्यर्थः । सिद्धमन्यत् ॥

॥ अथ पंचमी ॥

स चिकेत सहीयसाग्निश्चिचेण कर्मणा ।

स होता शश्वतीनां दक्षिणाभिर्भीवृत इनोति च प्रतीष्यं नभंतामन्यके संमे ॥५॥

सः । चिकेत । सहीयसा । अग्निः । चिचेण । कर्मणा ।

सः । होता । शश्वतीनां । दक्षिणाभिः । अभिऽवृतः । इनोति । च । प्रतीष्यं । नभंतां ।

अन्यके । संमे ॥५॥

सोऽग्निः सहीयसाभिभावुकेन चिचेण नानाविधेन कर्मणा व्यापारेण चिकेत ।
ज्ञायते । सोऽग्निः शश्वतीनां बह्वीनां देवतानां होता ह्याता दक्षिणाभिः पशुभि-
श्चाभीवृतः प्रतीष्यं प्रत्येतथं शशुमिनोति च । गच्छति च । सिद्धमन्यत् ॥

॥ इति षष्ठस्य तृतीये द्वाविंशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

अग्निर्जाता देवानामग्निर्वेद मर्तानामपीच्यं ।

अग्निः स द्रविणोदा अग्निर्द्वारा व्यूर्णुते स्वाहुतो नवीयसा नभंतामन्यके संमे ॥६॥

अग्निः । जा॒ता । दे॒वानां । अग्निः । वे॒द । म॒र्ता॒नां । अ॒पी॒च्यं ।

अग्निः । सः । द्र॒वि॒णः॒ऽदाः । अग्निः । द्वा॒रा । वि । ऊ॒र्णु॒ते । सु॒ऽआ॒हुतः । नवी॑यसा ।

नभ॑तां । अ॒न्य॒के । स॒मे ॥ ६ ॥

देवानां जाता जातानि जन्मान्यग्निर्वेत्ति । मर्तानां मनुष्याणां चापीच्यं गुह्य-
मग्निर्वेद॑ वेत्ति । सोऽग्निर्द्रविणोदा धनस्य दाता । नवीयसा नवतरेण हविषा
स्वाहुतः सम्यक् हुतोऽग्निर्द्वारा धनस्य द्वाराणि व्यूर्णुते च । सिद्धमन्यत् ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

अग्निर्दे॒वेषु॒ संव॑सुः स वि॒ष्णु य॒ज्ञिया॒स्वा ।

स मु॒दा का॒व्या॑ पुरु॒ विश्वं॑ भूमे॒व पु॒ष्यति॑ दे॒वो दे॒वेषु॑ य॒ज्ञियो॒ नभ॑ताम॒न्य॒के स॒मे ॥ ७ ॥

अग्निः । दे॒वेषु॑ । सं॒ऽव॑सुः । सः । वि॒ष्णु । य॒ज्ञिया॑सु । आ ।

सः । मु॒दा । का॒व्या॑ । पुरु॒ । विश्वं॑ । भूमे॒ऽइ॒व । पु॒ष्यति॑ । दे॒वः । दे॒वेषु॑ । य॒ज्ञियः॑ ।

नभ॑तां । अ॒न्य॒के । स॒मे ॥ ७ ॥

देवेषु मध्येऽग्निः संवसुः । संवसति । सोऽग्निर्यज्ञियासु यज्ञार्हासु विष्णु प्रजा-
स्वपि संवसुः । किंच सोऽग्निः पुरु बहूनि काव्या कर्माणि भूमेव यथा भूमिर्विश्वं
तथा मुदा मोदेन पुष्यति । देवेषु मध्ये देवोऽग्निर्यज्ञियो यज्ञार्हश्च भवति ।
सिद्धमन्यत् ॥

॥ अथाष्टमी ॥

यो अग्निः स॒प्तमा॑नुषः श्रि॒तो वि॒श्वेषु॑ सि॒न्धुषु॑ ।

तमा॑गन्म चि॒प॒स्त्यं म॑धा॒तुर्द॑स्यु॒हन्त॑म॒ग्निं य॒ज्ञेषु॑ पू॒र्य्यं नभ॑ताम॒न्य॒के स॒मे ॥ ८ ॥

यः । अग्निः । स॒प्तमा॑नुषः । श्रि॒तः । वि॒श्वेषु॑ । सि॒न्धुषु॑ ।

तं । आ । अ॒ग॒न्म । चि॒ऽप॒स्त्यं । म॑धा॒तुः । द॒स्यु॒हन्ऽत॑मं । अ॒ग्निं । य॒ज्ञेषु॑ । पू॒र्य्यं ।

नभ॑तां । अ॒न्य॒के । स॒मे ॥ ८ ॥

योऽग्निः सप्तमानुषो विश्वेषु सर्वेषु सिन्धुषु नदीषु श्रितस्त्रिपस्त्यं चिस्थानं
मधातुर्यौवनाश्वस्य माधातुर्दस्युहन्तमं दस्यूनां हन्तारं यज्ञेषु पूर्य्यं मुख्यं तमग्निं
वयमागन्म । सिद्धमन्यत् ॥

॥ अथ नवमी ॥

अग्निस्त्रीणि चिधातून्या क्षेति विदथा कविः ।

स चीरेकादशा इह यक्षश्च पिप्रयश्च नो विप्रो दूतः परिष्कृतो नभतामन्यके समे ॥९॥

अग्निः । चीणि । चिधातूनि । आ । क्षेति । विदथा । कविः ।

सः । चीन् । एकादशान् । इह । यक्षत् । च । पिप्रयत् । च । नः । विप्रम् । दूतः ।

परिष्कृतः । नभतां । अन्यके । समे ॥९॥

कविः क्रांतदर्श्याग्निस्त्रीणि चिधातूनि त्रिबंधनादीनि पृथिव्यादीनि विदथा वेदनीयानि स्थानान्याक्षेति । आवसति । अपि च सोऽग्निर्दूतो देवानां विप्रः प्राज्ञः परिष्कृतोऽलंकृतश्च सन्निह यज्ञे चीनेकादशान् चयस्त्रिंशद्देवान्यक्षत् । यजतु । नोऽस्मान् पिप्रयश्च । कामैः पूरयतु च । सिद्धमन्यत् ॥

॥ अथ दशमी ॥

त्वं नो अग्न आयुषु त्वं देवेषु पूर्य वस्व एकं इरज्यसि ।

त्वामापः परिस्रुतः परि यंति स्वसेतवो नभतामन्यके समे ॥१०॥

त्वं । नः । अग्ने । आयुषु । त्वं । देवेषु । पूर्य । वस्वः । एकः । इरज्यसि ।

त्वां । आपः । परिऽस्रुतः । परि । यंति । स्वऽसेतवः । नभतां । अन्यके । समे ॥१०॥

हे पूर्याग्ने त्वमेक एवायुषु मनुष्येषु । दुह्यव आयव इति मनुष्यनामसु पाठात् । नोऽस्माकं वस्वो धनस्येरज्यसि । ईशिषे । देवेष्वपि त्वमेक एव वस्व इरज्यसि । अपि च त्वां स्वसेतवः स्वभूतसेतवः परिस्रुतः परिस्रवंत्य आपः परियंति । परिगच्छंति । सिद्धमन्यत् ॥

॥ इति षष्ठस्य तृतीये चयोविंशो वर्गः ॥

इंद्राग्नी युवमिति द्वादशर्चं दशमं सूक्तं नाभाकस्यार्धं । द्वितीया षट्पंचाशदक्षरा शक्करी द्वादशी चिष्टुप् शिष्टा महापंक्तयः । इंद्राग्नी देवता । तथा चानुक्रांतं । इंद्राग्नी द्वादशैंद्राग्रं चिष्टुवंतं द्वितीया शक्करीति ॥ महाव्रते निष्केवल्य ऊरुभाग एव सूक्तं । तथा च पंचमारण्यके सूचितं । ऊरु इंद्राग्नी युवं सु नः । ऐ० आ० ५. १२. । इति ॥ चातुर्विंशिकेऽहनि तृतीयसवने मैत्रावरुणो यदि महावालभिदं शंसेत्त-

दानी माध्यंदिनसवने होत्रकाः स्वशस्त्र आरंभणीयाभ्य ऊर्ध्वं नाभाकृतृचावाव-
पेरन् । तत्र ता हि मध्यमित्यच्छावाकस्य नाभाकृतृचः । सूचितं च । ता हि मध्यं
भराणामित्यच्छावाकः । आ० ७. २. । इति ॥ चातुर्विंशिकेऽहनि माध्यंदिनसवने
ब्राह्मणाच्छंसिनः पूर्वीष्ट इंद्रेति नाभाकृतृचः । सूचितं च । पूर्वीष्ट इंद्रोपमातय
इति ब्राह्मणाच्छंसी । आ० ७. २. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

इंद्राग्नी युवं सु नः सहंता दासथो रयिं ।

येन ह॒ळ्हा स॒मत्स्वा वी॒कु चि॒त्साहि॒षीम॒ह्यग्निर्व॑ने॒व वा॒त इ॒क्ष्मभ॑तामन्यके स॒मे ॥१॥

इंद्राग्नी इति । युवं । सु । नः । सहंता । दासथः । रयिं ।

येन । ह॒ळ्हा । स॒मत्स॒ । आ । वी॒कु । चि॒त् । स॒हि॒षीम॒हि । अ॒ग्निः । व॒नाऽइ॒व ।

वाते । इत् । नभंतां । अन्यके । स॒मे ॥१॥

हे इंद्राग्नी सहंता शत्रून्भिभवंतौ युवं युवां नोऽस्मभ्यं रयिं धनं सुष्ठु दासथः ।
दत्तं । तं रयिं विशिनष्टि । येन रयिणा समत्सु चित् संयामे दृढा चित् दृढानि
स्थिराण्यपि वीकु शत्रुबलान्यग्निर्वनेव यथाग्निर्वनानि वात इक्ष्मातेनैवाभिभवति
तथा सहीषिमहि अभिभवाम । सिद्धमन्यत् ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

नहि वां वव्रयामहेऽथेन्द्रमिदं जामहे शविष्ठं नृणां नरं ।

स नः कदा चिदर्वता गमदा वाजसातये गमदा मेधसातये नभंतामन्यके स॒मे ॥२॥

नहि । वां । व॒व्रया॑महे । अथ । इ॒न्द्रं । इत् । य॒जाम॒हे । श॒विष्ठं । नृ॒णां । न॒रं ।

सः । नः । क॒दा । चि॒त् । अ॒र्वता । ग॒मत् । आ । वा॒जऽसा॒तये । ग॒मत् । आ ।

मे॒धऽसा॒तये । नभंतां । अन्यके । स॒मे ॥२॥

हे इंद्राग्नी वां युवां न वव्रयामहे । वयं धनं न याचामहे । अथ ह्यपि तर्हि
शविष्ठमतिशयेन बलवंतं नृणां नरं नेतृणामपि नेतारमिन्द्रमिदं मेव यजामहे ।
स इंद्रो नोऽस्मानर्वताश्चेन कदाचिद्वाजसातयेऽक्षलाभायागमत् । आगच्छति ।
कदाचिन्मेधसातये यज्ञभजनायागमत् । सिद्धमन्यत् ॥

॥ अथ तृतीया ॥

ता हि मध्यं भराणामिन्द्राग्नी अधिक्षितः ।

ता उ कवित्वना कवी पृच्छ्यमाना सखीयते सं धीतमश्नुतं नरा नभंतामन्यके समे ॥३॥

ता । हि । मध्यं । भराणां । इन्द्राग्नी इति । अधिऽक्षितः ।

तौ । उं । इति । कविऽत्वना । कवी इति । पृच्छ्यमाना । सखिऽयते । सं । धीतं ।

अश्नुतं । नरा । नभंतां । अन्यके । समे ॥३॥

ता तौ प्रसिद्धाविन्द्राग्नी भराणां संयामाणां मध्यमधिक्षितः । अधिनिवसतो हि । अथ प्रत्यक्षस्तुतिः । हे नरा नेतारौ कवित्वना कवित्वेन कवी क्रांतकर्माणौ पृच्छ्यमाना कविजनैः पृच्छ्यमानौ ता उ तावेव युवां सखीयते सखित्वमिच्छते यजमानाय धीतं तत्कृतं कर्म समश्नुतं । सिद्धमन्यत् ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

अभ्यर्चं नभाकवदिन्द्राग्नी यजसा गिरा ।

ययोर्विश्वमिदं जगदियं द्यौः पृथिवी मही पस्थे विभृतो वसु नभंतामन्यके समे ॥४॥

अभि । अर्चं । नभाकऽवत् । इन्द्राग्नी इति । यजसां । गिरा ।

ययोः । विश्वं । इदं । जगत् । इयं । द्यौः । पृथिवी । मही । उपऽस्थे । विभृतः । वसु ।

नभंतां । अन्यके । समे ॥४॥

हे नाभाक नभाकवदिन्द्राग्नी यजसा यागेन गिरा स्तुत्या चाभ्यर्चं । अभिपूजय । ययोरिन्द्राग्न्योर्विश्वं सर्वमिदं जगत्तिष्ठति । ययोश्चोपस्थ इयं द्यौर्मही महती पृथिवी च द्यावापृथिव्यावुभे वसु धनं विभृतः । धारयतः । सिद्धमन्यत् ॥

॥ अथ पंचमी ॥

प्र ब्रह्माणि नभाकवदिन्द्राग्निभ्यामिरज्यत ।

या सप्तबुधमर्णवं जिह्वारमपोर्णुत इन्द्र ईशान ओजसा नभंतामन्यके समे ॥५॥

प्र । ब्रह्माणि । नभाकऽवत् । इन्द्राग्निऽभ्यां । इरज्यत ।

या । सप्तऽबुधं । अर्णवं । जिह्वऽवारं । अपऽऊर्णुतः । इन्द्रः । ईशानः । ओजसा ।

नभंतां । अन्यके । समे ॥५॥

ब्रह्माणि स्तोत्राणीन्द्राग्निभ्यां नभाकवप्रेरज्यत । नाभाकः प्रेरयते । या याविन्द्राग्नी सप्तबुधं सप्तमूलं जिह्ववारं पिहितद्वारमर्णवमपोर्णुतः तेजोभिराच्छादयतः तयोर्मध्य ओजसा बलेनेन्द्र ईशान ईश्वरो भवति । सिद्धमन्यत् ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

अपि वृश्च पुराणवत्प्रततेरिव गुष्पितमोजो दासस्य दंभय ।

वयं तदस्य संभृतं वस्विंद्रेण वि भजेमहि नभंतामन्यके समे ॥ ६ ॥

अपि । वृश्च । पुराणवत् । प्रततेः । इव । गुष्पितं । ओजः । दासस्य । दंभय ।

वयं । तत् । अस्य । संभृतं । वसु । इंद्रेण । वि । भजेमहि । नभंतां । अन्यके । समे ॥ ६ ॥

अपि च हे इन्द्र पुराणवत्प्रततो यथा प्रततेरिव यथा ब्रह्मा गुष्पितं निर्गतां शाखां वृश्चति तथा शबूणां वृश्च । छेदय । तदेवाह । दासस्य दासनामकस्य शबूरोजो बलं दंभय । नाशय । अथ परोक्षस्तुतिः । वयं नाभाका अस्य दासस्य संभृतं वस्विंद्रेण हेतुना विभजेमहि । सिद्धमन्यत् ॥

॥ इति षष्ठस्य तृतीये चतुर्विंशो वर्गः ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

यदिन्द्राग्नी जना इमे विह्वयंते तना गिरा ।

अस्माकेभिर्नृभिर्वयं सासह्याम पृतन्यतो वनुयाम वनुष्यतो नभंतामन्यके समे ॥ ७ ॥

यत् । इन्द्राग्नी इति । जनाः । इमे । विह्वयंते । तना । गिरा ।

अस्माकेभिः । नृभिः । वयं । सासह्याम । पृतन्यतः । वनुयाम । वनुष्यतः । नभंतां ।

अन्यके । समे ॥ ७ ॥

यद्य इमे जनास्तना धनेन गिरा स्तुत्या चन्द्राग्नी वि ह्वयंते विशेषेण ह्वयंति तेषु मध्ये वयं नाभाकाः पृतन्यतः पृतनामिच्छंतोऽस्माकेभिरस्माकीनैर्नृभिर्मनुष्यैः ससह्याम । शबूनभिभवेम । वनुष्यतः स्तुतिमिच्छंतः शबून्वनुयाम च । सिद्धमन्यत् ॥

॥ अथाष्टमी ॥

या नृ श्वेताववो दिव उच्चरात उष ह्यभिः ।

इन्द्राग्न्योरनु प्रतमुहाना यंति सिंधवो यान्तीं बंधादमुचतां नभंतामन्यके समे ॥ ८ ॥

या । न । श्वेती । अ॒वः । दि॒वः । उ॒त्ऽच॒रातः । उ॒प । ह्यु॒ऽभिः ।
 इं॒द्रा॒ग्न्योः । अ॒नु । व्र॒तं । उ॒हा॒नाः । य॒न्ति । सि॒न्धवः । या॒न् । सी॒ । ब॒धात् । अ॒मुं॒च॒तां ।
 नभ॑तां । अ॒न्य॒के । स॒मे ॥ ८ ॥

या न यावेवेन्द्राग्नी श्वेती श्वेतवर्णी । सत्त्वगुणोपेतावित्यर्थः । अवोऽधस्तात्
 ह्यभिदीप्तिभिर्दिव उपोच्चरातः उच्चरतः तयोरेवेन्द्राग्न्योरुहाना हविर्वहंतो यज-
 माना व्रतं कर्मानुयन्ति । अपि सीमिमाविन्द्राग्नी यान्प्रसिद्धान् सिन्धवः सिन्धून्
 बंधाबंधनादमुंचतां । सिद्धमन्यत् ॥

॥ अथ नवमी ॥

पूर्वी॑ इं॒द्रो॒प॒मा॒तयः॑ पूर्वी॒रु॒त प्र॒श॒स्तयः॑ सू॒नो हि॒न्वस्य॑ हरि॒वः ।
 व॒स्वो वी॒र॒स्या॒पृ॒चो॒ या न॒ साध॑न्त नो॒ धियो॒ नभ॑ताम॒न्य॒के स॒मे ॥ ९ ॥
 पूर्वीः॑ । ते । इं॒द्र । उ॒प॒ऽमा॒तयः॑ । पूर्वीः॑ । उ॒त । प्र॒श॒स्तयः॑ । सू॒नो इति॑ । हि॒न्वस्य॑ । हरि॒ऽवः ।
 व॒स्वः । वी॒र॒स्य॑ । आ॒ऽपृ॒चः । याः । न॒ । साध॑न्त । नः । धि॒यः । नभ॑तां । अ॒न्य॒के । स॒मे ॥ ९ ॥

हे हरिवो वज्रिन् सूनो प्रेरयितरिन्द्र हिन्वस्य प्रीणयितुर्वस्वो दीपकस्य वीर-
 स्यापृचो धनान्युपयच्छतस्ते तव ता उपमातय उपमानानि पूर्वीर्वहन्ति । उतापि
 च प्रशस्तयः पूर्वीः । या नो धियः प्रज्ञां साधन्त असाधयन् । सिद्धमन्यत् ॥

॥ अथ दशमी ॥

तं शि॒शी॒ता सु॒वृ॒क्तिभि॑स्त्वे॒षं स॒त्वा॒नमृ॑ग्मि॒यं ।
 उ॒तो न॒ चि॒द्य ओ॒ज॒सा शु॒ष्ण॒स्यां॒डानि॑ भे॒दति॑ जेष॒त्स्व॒र्वती॒रपो॑ नभ॑ताम॒न्य॒के स॒मे ॥ १० ॥
 तं । शि॒शी॒त । सु॒वृ॒क्तिऽभिः॑ । त्वे॒षं । स॒त्वा॒नं । ऋ॒ग्मि॒यं ।
 उ॒तो इति॑ । न॒ । चि॒त् । यः । ओ॒ज॒सा । शु॒ष्ण॒स्य॑ । आं॒डानि॑ । भे॒दति॑ । जेष॒त् । स्वः॑ऽव॒तीः ।
 अ॒पः । नभ॑तां । अ॒न्य॒के । स॒मे ॥ १० ॥

हे स्तोतारस्त्वेषं दीप्तं सत्त्वां संभक्तारं धनानामृग्मियमृगहृमृग्भिः स्तोतव्यं
 तमिन्द्रं सुवृक्तिभिः स्तुतिभिः शिशीत । संस्क्रुत । उत न चिदपि च य इन्द्र ओजसा
 बलेन शुष्णस्य शुष्णानामकस्यासुरस्यांढान्यंढजातान्यपत्यानि भेदति अभिनत् स
 स्वर्वतीर्दिभ्यान्यपः सलिलानि जेषत् । जयतु । सिद्धमन्यत् ॥

• ॥ अथैकादशी ॥

तं शिशीता स्वधरं सत्यं सत्वानमृत्वयं ।

उतो नु चिद्य ओहत आंडा शुणस्य भेदयजैः स्वर्वतीरपो नभतामन्यके समे ॥११॥

तं । शिशीत । सुऽअधरं । सत्यं । सत्वानं । अृत्वयं ।

उतो इति । नु । चित् । यः । ओहते । आंडा । शुणस्य । भेदति । अजैः । स्वऽवतीः ।

अपः । नभतां । अन्यके । समे ॥११॥

हे स्तोतारः स्वधरं सुयज्ञं सत्यमविनाशं सत्वानं संभक्तारमृत्वियमृतौ यष्ट्यं तमिंद्रं शिशीत । स्तुतिभिः संस्क्रुत । अथ प्रत्यक्षस्तुतिः । उतो नु चिदपि च य इंद्र ओहते यज्ञं प्रति गच्छति । शुणस्यांडांडान्यंडजातानि च भेदति भिनक्ति स त्वं स्वर्वतीर्दिव्यान्यपः सलिलान्यजैः । अजैषीः । सिद्धमन्यत् ॥

॥ अथ द्वादशी ॥

एवेन्द्राग्निभ्यां पितृवन्नवीयो मंधातृवदंगिरस्वदवाचि ।

चिधातुना शर्मणा पातमस्मान्वयं स्याम पतयो रयीणां ॥१२॥

एव । इंद्राग्निऽभ्यां । पितृऽवत् । नवीयः । मंधातृऽवत् । अंगिरस्वत् । अवाचि ।

चिऽधातुना । शर्मणा । पातं । अस्मान् । वयं । स्याम । पतयः । रयीणां ॥१२॥

एवैवं याभ्यामिंद्राग्निभ्यां पितृवन्नभाकवत् मंधातृवद्यौवनाश्वमंधातृवच्चांगि-
रस्वदंगिरोवच्च नवीयो नवतरमवाचि नाभाकेन मया पाठिताविंद्राग्नी चिधातुना
चिपर्वणा शर्मणा गृहेण नोऽस्मान्नाभाकान्पातं । रक्षतं । वयं रयीणां धनानां
पतयः स्वामिनः स्याम । भवेम ॥

॥ इति षष्ठस्य तृतीये पंचविंशो वर्गः ॥

अस्मा ऊ द्विति दशर्चमेकादशं सूक्तं । अथेयमनुक्रमणिका । अस्मा ऊ षु दश
वारुणं त्विति । नाभाकं अघिरनुवृत्तत्वात् । महापांक्तं हीत्युक्तत्वादित्दमपि महा-
पांक्तं । इदमादिके द्वे सूक्ते वरुणदेवत्ये ॥ विनियोगो लैंगिकः ॥ चातुर्विंशिकेऽहनि
माध्यंदिनसवने मैत्रावरुणशक्त आरंभणीयाया ऊर्ध्वं स क्षप इत्ययं नाभाकतृचः ।
सूचितं च । स क्षपः परि षस्त्वज इति मैत्रावरुणः । आ० ७. २. इति ॥ यः ककुभ

इत्येतत्प्रभृतिको वा नाभाकृतृचः । सूचितं च । यः ककुभो निधारय इति वा । अ० ७. २. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

अस्मा ऊ षु प्रभूतये वरुणाय मरुतोऽर्चं विदुष्टरेभ्यः ।

यो धीता मानुषाणां पश्वो गा इव रक्षति नभंतामन्यके समे ॥ १ ॥

अस्मि । ऊं इति । सु । प्रभूतये । वरुणाय । मरुत्ऽभ्यः । अर्चं । विदुःऽर्तरेभ्यः ।

यः । धीता । मानुषाणां । पश्वः । गाःऽइव । रक्षति । नभंतां । अन्यके । समे ॥ १ ॥

हे स्तोतः सु प्रभूतये प्रकृष्टधनायास्मै वरुणाय विदुष्टरेभ्यो विद्वत्तरेभ्यो मरुद्भि-
श्चार्चं । स्तुहि । यो वरुणो धीता कर्मणा मानुषाणां मनुष्याणां पश्वः पशून् गा
इव रक्षति । सिद्धमन्यत् ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

तमू षु समना गिरा पितृणां च मन्मभिः ।

नाभाकस्य प्रशस्तिभिर्ये सिंधूनामुपोदये सप्तस्वसा स मध्यमो नभंतामन्यके समे ॥ २ ॥

तं । ऊं इति । सु । समना । गिरा । पितृणां । च । मन्मऽभिः ।

नाभाकस्य । प्रशस्तिऽभिः । यः । सिंधूनां । उप । उत्ऽअये । सप्तऽस्वसा । सः ।

मध्यमः । नभंतां । अन्यके । समे ॥ २ ॥

तमु तमेव वरुणं समना समानया गिरा स्तुत्या स्वभिष्टौमि । पितृणां मन्मभिः
स्तोमैश्चाभिष्टौमि । नाभाकस्य ऋषेः प्रशस्तिभिः स्तोत्रैश्चाभिष्टौमि । सिंधूनां स्यंद-
मानानां नदीनामुप समीप य उदये उद्गच्छति । यश्च सप्तस्वसा स मध्यम इति
वाग्भिर्निरुच्यते । अन्यके दुर्धियः शचवः समे सर्वे नभंतां । मा भूवन् ॥ तथा च
यास्कः । तं स्वभिष्टौमि समानया गिरा गीत्या स्तुत्या पितृणां च मननीयैः स्तो-
मैर्नाभाकस्य प्रशस्तिभिः । ऋषिर्नाभाको बभूव । यः स्यंदमानानामासामपामु-
पोदये सप्तस्वसारमेनमाह वाग्भिः स मध्यम इति निरुच्यतेऽथैष एव भवति ।
नभंतामन्यके समे मा भूवन्नन्यके सर्वे ये नो द्विषन्ति दुर्धियः पापधियः पापसं-
कल्पाः । नि० १०. ५. । इति ॥

॥ अथ तृतीया ॥

स क्षपः परि षस्वजे न्यु१ स्रो मायया दधे स विश्वं परि दर्शतः ।

तस्य वेनीरन्तुं व्रतमुषस्ति॒स्रो अवर्धयन् नभ॑तामन्यके संमे ॥३॥

सः । क्षपः । परि । सस्वजे । नि । उ॒स्रः । मा॒यया । द॒धे । सः । विश्वं । परि । दर्शतः ।

तस्य । वेनीः । अ॒न्तुं । व्र॒तं । उ॒षः । ति॒स्रः । अ॒व॒र्ध॒यन् । नभ॑तां । अ॒न्य॒के । स॒मे ॥३॥

स वरुणः क्षपो रात्रीः परिषस्वजे । परिष्वजते । अपि च दर्शतो दर्शनीयः । स वरुण उ॒स्र उत्तर॑णशीलः सन् विश्वं मायया कर्मणा परि परितो निदधे । निदधाति । किंच तस्य वरुणस्य व्रतं कर्म वेनीः कामयमानाः प्रजास्ति॒स्र उष॑स्त्रिषु प्रातर्माध्यंदिनं सायं चान्ववर्धयन् । अनुवर्धयन्ति । सिद्धमन्यत् ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

यः ककुभो निधारयः पृथिव्यामधि दर्शतः ।

स मातां पूर्य पदं तद्वरुणस्य सप्तं स हि गोपा इवेर्यो नभ॑तामन्यके संमे ॥४॥

यः । क॒कुभः । नि॒ऽधा॒रयः । पृ॒थि॒व्यां । अ॒धि । दर्शतः ।

सः । मा॒तां । पू॒र्य । प॒दं । तत् । व॒रु॒णस्य । स॒प्तं । सः । हि । गो॒पाऽइ॒व । इ॒र्यः ।

नभ॑तां । अ॒न्य॒के । स॒मे ॥४॥

यो वरुणः पृथिव्यामधि पृथिव्या उपरि दर्शतो दर्शनीयः सन् ककुभो दिशो निधारयः निधारयति स वरुणो माता निर्माता । पूर्य प्रत्नं पदं स्वर्गाख्यं स्थानं सप्तमस्माभिश्च सर्पणीयं तद्वरुणस्य स्वकृतं । अपि च स इत्स एवेर्य ईश्वरः सन् गोपा इव गोपाल इव पशूनामस्माकं रक्षिता । सिद्धमन्यत् ॥

॥ अथ पंचमी ॥

यो धर्ता भुवन्नानां य उ॒स्राणा॑मपी॒च्या वे॒द नामा॑नि गुह्या ।

स कविः काव्यां पुरु रूपं द्यौरिव पुष्यति नभ॑तामन्यके संमे ॥५॥

यः । ध॒र्ता । भुव॑न्नानां । यः । उ॒स्रा॒णां । अ॒पी॒च्या । वे॒द । नामा॑नि । गुह्या ।

सः । क॒विः । का॒व्यां । पु॒रु । रू॒पं । द्यौः इ॒व । पु॒ष्य॒ति । नभ॑तां । अ॒न्य॒के । स॒मे ॥५॥

यो वरुणो भुवनानां धर्ता धारयिता । यश्चोस्राणां देवाधिष्ठानभूतानां रश्मी-
नामपीच्यापीच्यान्यंतर्हितानि गुह्या गुह्यानि गुहायां निहितानि नामानि वेद
जानाति स वरुणः कविः प्राज्ञः सन् काव्या काव्यानि कविकर्माणि पुरु बहूनि
रूपं द्यौरिव पुष्यति । सिद्धमन्यत् ॥

॥ इति षष्ठस्य तृतीये षड्विंशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

यस्मिन्विश्वानि काव्या चक्रे नाभिरिव श्रिता ।

चितं जूती सपर्यत व्रजे गावो न संयुजे युजे अश्वान् अयुक्षत नभंतामन्यके संमे ॥६॥

यस्मिन् । विश्वानि । काव्या । चक्रे । नाभिः ऽइव । श्रिता ।

चितं । जूती । सपर्यत । व्रजे । गावः । न । संऽयुजे । युजे । अश्वान् । अयुक्षत ।

नभंतां । अन्यके । संमे ॥६॥

यस्मिन्वरुणे विश्वानि सवौणि काव्या काव्यानि कविकर्माणि चक्रे नाभिरिव
यथा रथस्य चक्रे नाभिस्तथा श्रिता श्रितानि तं चितं चिस्थानं वरुणं जूती
जूत्या क्षिप्रं सपर्यत । हे मदीया जनाः परिचरत । किमर्थमित्यत आह । व्रजे
गोष्ठे गावो न । यथा गाः संयुजे संयोगार्थं सह स्थापयितुं युजे युंजति तथा-
स्माकमभियोगायाश्चानयुक्षत । सपत्ना युंजति । अतस्तदुपद्रवपरिहाराय वरुणं
परिचरतेत्यर्थः ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

य आस्वत्क् आशये विश्वा जातान्येषां ।

परि धामानि मर्मैश्वरुणस्य पुरो गये विश्वे देवा अन्तु व्रतं नभंतामन्यके संमे ॥७॥

यः । आसु । अत्कः । आऽशये । विश्वा । जातानि । एषां ।

परि । धामानि । मर्मैश्वत् । वरुणस्य । पुरः । गये । विश्वे । देवाः । अन्तु । व्रतं । नभंतां ।

अन्यके । संमे ॥७॥

--- त्परिमृशतो वरुणस्य पुरो गये रथस्य पुरस्ताद्भवति तस्य वरुणस्य
पुरस्ताद्विश्वे सर्वे देवा व्रतं कर्मान्ताच्छंतीत्यर्थः । सिद्धमन्यत् ॥

॥ अथाष्टमी ॥

स समुद्रो अपीच्यस्तुरो द्यामिव रोहति नि यदासु यजुर्दधे ।

स माया अर्चिना पदास्तृणा न्नाकमारुहन्नभैतामन्यके समे ॥ ८ ॥

सः । समुद्रः । अपीच्यः । तुरः । द्यांऽइव । रोहति । नि । यत् । आसु । यजुः । दधे ।

सः । मायाः । अर्चिना । पदा । अस्तृणात् । नाकैः । आ । अरुहत् । नभैतां ।

अन्यके । समे ॥ ८ ॥

[यस्मादापः समुद्रवन्ति स वरुणः समुद्रोऽपीच्योऽन्तर्हितस्तुरः क्षिप्रो द्यामिव यथादित्यो द्यां रोहति तथा नाकं रोहति] ॥ अपि च यत् यो वरुण आसु दिक्षु यजुः प्रजाभ्यो दानं निदधे निदधाति स वरुणो माया असुराणां माया अर्चि-
नार्चिष्यता पदा स्थानेन । तेजसेत्यर्थः । आस्तृणात् । समन्ताद्भिनस्ति । नाकं स्वर्गमारुहत् । आरोहति । सिद्धमन्यत् ॥

॥ अथ नवमी ॥

यस्य श्वेता विचक्षणा तिस्रो भूमीरधिष्ठितः ।

चिरुत्तराणि पप्रतुर्वरुणस्य ध्रुवं सदः स सप्पानामिरज्यति नभैतामन्यके समे ॥ ९ ॥

यस्य । श्वेता । विऽचक्षणा । तिस्रः । भूमीः । अधिऽस्थितः ।

चिः । उत्तऽतराणि । पप्रतुः । वरुणस्य । ध्रुवं । सदः । सः । सप्पानां । इरज्यति ।

नभैतां । अन्यके । समे ॥ ९ ॥

यस्य वरुणस्याधिष्ठितोऽन्तरिक्षेऽधिवसतः श्वेता श्वेतानि विचक्षणा तेजांसि तिस्रो भूमीस्त्रिरुत्तराणि तिसृणामधिस्थितानि भुवनानि पप्रतुः प्रथयन्ति । तथा च मंचवर्णः । तिस्रो भूमीर्धारयन् चीरुत द्यून् । ऋग्वे० २. २७. ८. इति । तस्य वरुणस्य सदः स्थानं ध्रुवमचलमिति । किंच स वरुणः सप्पानां सिंधूनामिरज्यति । ईश्वरो भवति । सिद्धमन्यत् ॥

॥ अथ दशमी ॥

यः श्वेतां अधिनिर्णिजश्चक्रे कृष्णां अन्तु व्रता ।

स धामं पूर्णं ममे यः स्तंभेन वि रोदसी अजो न द्यामधारयन्नभैतामन्यके समे ॥ १० ॥

यः । श्वेतान् । अधिऽनिर्निजः । चक्रे । कृष्णान् । अन् । व्रता ।
 सः । धाम । पूर्थ्य । ममे । यः । स्कंभेन । वि । रोदसी इति । अजः । न । द्यां । अधारयत् ।
 नभंतां । अन्यके । ममे ॥ १० ॥

यो वरुणो निर्णिज आत्मीयान्शमीन्दिवा श्वेतानधिचक्रे अधिकरोति । तथा
 राक्षी कृष्णान् चक्रे स वरुणोऽनु व्रता कर्माणि लक्ष्मीकृत्योभयविधकर्मानुगुणं
 पूर्थ्य धामांतरिक्षं दिवं वा ममे । निर्ममे । अपि च यः स्कंभेनांतरिक्षेणाजो न
 यथादित्यो द्यां धारयति तथा रोदसी द्यावापृथिव्यावधारयत् विधारयति स वरुण
 इत्यर्थः । सिद्धमन्यत् ॥

॥ इति षष्ठस्य तृतीये सप्तविंशो वर्गः ॥

अस्तभादिति षडृचं द्वादशं सूक्तं । अर्चनाना ऋषिः काण्वो नाभाको वा
 ऋषिः । उत्तरे त्वर्चनानाः । आद्यस्तृचस्त्रैष्टुभो वरुणदेवत्यो द्वितीयस्तृच आनुष्टु-
 भोऽश्विदेवताकः । तथा चानुक्रांतं । अस्तभात् षष्ठर्चनाना वा चैष्टुभमंत्यं वा तृच-
 माश्विनमानुष्टुभमपश्यदिति ॥ सूक्तविनियोगो लैंगिकः ॥ वारुणे पशौ हविषो
 याज्यास्तभादिति । सूचितं च । अस्तभाद्यामसुरो विश्ववेदा इत्येकादशिनः । आ०
 ३. ७. । इति ॥ अग्नीषोमप्रणयनेऽप्येषोक्तं परिधानीया । तथा सूचितं । अस्त-
 भाद्यामसुरो विश्ववेदा इति परिदध्यादुत्तरया वा । आ० ४. १०. । इति ॥ एवा
 वंदस्वत्येषा वारुणे पशौ हविषोऽनुवाक्या । सूचितं च । एवा वंदस्व वरुणं बृहंतं
 तं त्वा यामि ब्रह्मणा वंदमान इति द्वे । आ० ३. ७. ॥ सोमप्रवहण इमां धिय-
 मित्येषा परिधानीया । सूचितं च । इमां धियं शिक्षमाणस्य निहिते परिदध्यात्
 । आ० ४. ४. । इति ॥

॥ तच्च प्रथमा ॥

अस्तभाद्यामसुरो विश्ववेदा अमिमीत वरिमाणं पृथिव्याः ।
 आसीद्विश्वा भुव्नानि सम्राड्विश्वेत्तानि वरुणस्य व्रतानि ॥ १ ॥
 अस्तभात् । द्यां । असुरः । विश्वेऽवेदाः । अमिमीत । वरिमाणं । पृथिव्याः ।
 आ । आसीदत् । विश्वा । भुव्नानि । संऽराट् । विश्वा । इत् । तानि । वरुणस्य ।
 व्रतानि ॥ १ ॥

विश्ववेदा विश्वधनोऽसुरो बलवान्वरुणो द्यामस्तभात् । तथा पृथिव्याश्च
वरिमाणं परिमाणममिमीत । चक्रे । एवं निर्मितानि विश्वा सर्वाणि भुवनानि
सम्पादूत्वासीदन्न । अध्यतिष्ठन्न । वरुणस्य तान्येतानि व्रतानि कर्माणि विश्वेद्वि-
श्वान्येव । अतो वर्णयितुमशक्यानीत्यर्थः ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

ए॒वा वंद॑स्व वरु॒णं बृ॑ह॒तं नम॑स्या धी॒रम॑मृत॒स्य गो॑पां ।

स नः॑ श॒र्म चि॒वरू॑थं वि॒ यंस॑त्पा॒तं नो॑ द्या॒वापृ॑थि॒वी उ॒प॒स्थे ॥२॥

ए॒व । वंद॑स्व । वरु॒णं । बृ॑ह॒तं । नम॑स्य । धी॒रं । अ॒मृत॑स्य । गो॒पां ।

सः । नः । श॒र्म । चि॒ऽवरू॑थं । वि॒ । यंस॑त् । पा॒तं । नः । द्या॒वापृ॑थि॒वी इति॑ । उ॒प॒स्थे ॥२॥

हे स्तोत॒र्बृ॒ह॒तं म॒हा॒तं वरु॑णमे॒वै॒वं वंद॑स्व । स्तुहि । अ॒मृत॑स्य गो॒पां गो॒पयि॑तारं
धी॒रं प्रा॒ज्ञं वरु॑णं नमस्य । नमस्कुरु च । स वरु॒णो नो॑ऽस्मभ्यं चि॒वरू॑थं चि॒स्थानं
श॒र्म गृ॒हं वि॒यंस॑त् । प्रयच्छतु । उपस्थ उपस्थाने वर्तमानान्नोऽस्मान्द्या॒वापृ॑थि॒वी
द्या॒वापृ॑थि॒व्यौ पा॒तं । रक्ष॑तं ॥

॥ अथ तृतीया ॥

इ॒मां धि॒यं शि॒क्ष॑माणस्य दे॒व क्र॑तुं द॒क्षं वरु॑ण॒ सं शि॑शाधि ।

यया॑ति विश्वा॑ दु॒रि॒ता तरे॑म सु॒त॒र्मा॒णम॒धि ना॒वं रु॒हेम ॥३॥

इ॒मां । धि॒यं । शि॒क्ष॑माणस्य । दे॒व । क्र॑तुं । द॒क्षं । वरु॑ण॒ । सं । शि॑शाधि ।

यया॑ । अ॒ति । वि॒श्वा । दुः॒ऽइ॒ता । तरे॑म । सु॒ऽत॒र्मा॒णं । अ॒धि । ना॒वं । रु॒हेम ॥३॥

हे दे॒व द्यो॑त॒मान वरु॑ण इ॒मां धि॒यमि॑दं कर्म शि॒क्ष॑माणस्यानु॒तिष्ठ॑तो मम क्र॑तुं
प्र॒ज्ञानं द॒क्षं च सं॑शिशाधि । तीक्ष्णीकुरु । यया ना॒वा यज्ञ॑रूपया विश्वा॑ सर्वाणि ।
दु॒रि॒ता दु॒रि॒तान्य॑ति॒तरे॑म तां सु॒त॒र्मा॒णं सु॒ष्ठु तार॑यित्री यज्ञ॑रूपां ना॒वम॑धिरुहेम ।
वयमारुहेम । दुःखसागरतरणे हेतुत्वाद्यज्ञो नौरित्यत्र व्यपदिश्यते ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

आ वां या॒वा॒णो अ॒श्वि॒ना धी॒भिर्वि॑प्रा अ॒चु॒च्युः ।

नास॑त्या सोम॑पीतये नभ॑तामन्य॒के संमे ॥४॥

आ । वां । यावाणः । अश्विना । धीभिः । विप्राः । अचुच्यवुः ।
नासत्या । सोमऽपीतये । नभंतां । अन्यके । स॒मे ॥ ४ ॥

हे नासत्या सत्यौ सत्यप्रणेतारौ वा । तथा च यास्कः । सत्यावेव नासत्यावित्यौर्णवाभः सत्यस्य प्रणेताराविति । अश्विनाश्विनौ वां युवां सोमपीतये सोमस्य पानाय विप्राः प्राज्ञा ऋत्विजो यावाणः सोमाभिषवपाषाणाश्च धीभिः कर्मभिः स्वस्वव्यापारिरच्युच्यवुः । अभिगच्छन्ति । सिद्धमन्यत् ॥

॥ अथ पंचमी ॥

यथा वामचिरश्विना गीर्भिर्विप्रो अजोहवीत् ।
नासत्या सोमपीतये नभंतामन्यके स॒मे ॥ ५ ॥
यथा । वां । अचिः । अश्विना । गीऽभिः । विप्रः । अजोहवीत् ।
नासत्या । सोमऽपीतये । नभंतां । अन्यके । स॒मे ॥ ५ ॥

हे नासत्यावश्विनौ वां युवां विप्रः प्राज्ञोऽचिर्यथा गीर्भिः स्तुतिभिः सोमपीतयेऽजोहवीत् तथाहमपि जोहवीमि ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

एवा वामह ऊतये यथाहुवंत मेधिराः ।
नासत्या सोमपीतये नभंतामन्यके स॒मे ॥ ६ ॥
एव । वां । अहे । ऊतये । यथा । अहुवंत । मेधिराः ।
नासत्या । सोमऽपीतये । नभंतां । अन्यके । स॒मे ॥ ६ ॥

इयं व्याख्यातचरा ॥

॥ इति षष्ठस्य तृतीयेऽष्टाविंशो वर्गः ॥

॥ इति दाशतम्या भाषेऽष्टमे मंडले पंचमोऽनुवाकः ॥

षष्ठेऽनुवाके षट् सूक्तानि । तत्रेमे विप्रस्येति त्रयस्त्रिंशद्वचं प्रथमं सूक्तमांगिरसस्य विरूपस्यार्धं गायत्रमग्निदेवताकं । तथा चानुक्रांतं । इमे त्रयस्त्रिंशद्विरूप आंगिरस आप्रेयं त्विति ॥ प्रातरनुवाक आप्रेये क्रतौ गायत्रे छंदस्याश्विनशस्त्रे चैतदादिके द्वे सूक्ते । सूचितं च । इमे विप्रस्येति सूक्ते । आ० ४. १३. । इति ॥ कारीर्यवभृषेष्ट्योः

प्रथमाज्यभागस्याप्स्वम इत्यनुवाक्या । तथा सूचितं । अप्सुमंतावाज्यभागावप्स्वमे
सधिष्टव । आ० २. १३. । इति ॥ आग्नीध्रस्य प्रातःसवने प्रस्थितयाज्या । श्रूयते च ।
उक्षान्नाय वशान्नायेत्याग्नीध्रो यजति । ऐ० ब्रा० ६. १०. । इति ॥ अग्निवतीष्टौ त्वं
ह्यम इत्येषा याज्या । सूचितं च । त्वं ह्यग्ने अग्निना अग्ने त्वमस्मद्युयोध्यमीवाः
। आ० ३. १३. । इति ॥ अग्निमंथनेऽप्येषा । सूचितं च । त्वं ह्यग्ने अग्निना तं मज्जयंत
सुक्रतुं । आ० २. १६. । इति ॥ अग्नये कामायाष्टाकपालेष्टौ तुभ्यं ता अंगिरस्तमे-
त्येषानुवाक्या । सूचितं च । तुभ्यं ता अंगिरस्तमाश्याम तं काममग्ने तवोतीति
कामाय । आ० २. १०. । इति ॥ अन्वाहिताग्नेः प्रयाणे समारोपणपक्षेऽन्यैकाहुतिः
कर्तव्या । तथा सूचितं । तुभ्यं ता अंगिरस्तमेति वाज्याहुतिं हुत्वा समारोपयेत्
। आ० ३. १०. । इति ॥ वैद्युताग्निनाग्नीनां संसर्गेऽग्नयेऽप्सुमतीष्टिः । तच्च यदग्ने
दिविजा इति याज्या । यदग्ने दिविजा अस्यग्निर्होता न्यसीदद्यजीयान् । आ०
३. १३. । इति ॥

॥ तच्च प्रथमा ॥

इमे विप्रस्य वेधसोऽग्नेरस्तृतयज्वनः । गिरः स्तोमांस ईरते ॥ १ ॥

इमे । विप्रस्य । वेधसः । अग्नेः । अस्तृतऽयज्वनः । गिरः । स्तोमांसः । ईरते ॥ १ ॥

इमेऽसदीयाः स्तोमांसः स्तोतारो विप्रस्य मेधाविनो वेधसो विधातुरस्तृत-
यज्वनोऽहिंसितयजमानस्याग्नेर्गिरः स्तुतीरीरते । प्रेरयन्ति ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

अस्मै ते प्रतिहर्यते जातवेदो विचर्षणे । अग्ने जनामि सुष्टुतिं ॥ २ ॥

अस्मै । ते । प्रतिऽहर्यते । जातऽवेदः । विऽचर्षणे । अग्ने । जनामि । सुऽस्तुतिं ॥ २ ॥

हे जातवेदो जातधन विचर्षणे विद्वदग्ने अस्मै प्रतिहर्यते प्रयच्छते ते तुभ्यं
सुष्टुतिं शोभनां स्तुतिं जनामि । आंगिरसोऽहं जनयामि ॥

॥ अथ तृतीया ॥

आरोका इव घेदहं तिग्मा अग्ने तव त्विषः । दद्भिर्वनानि बप्सति ॥ ३ ॥

आरोकाऽइव । घ । इत् । अहं । तिग्माः । अग्ने । तव । त्विषः । दत्ऽभिः । वनानि ।

बप्सति ॥ ३ ॥

हे अग्ने तव तिग्मास्तीक्ष्णास्त्रिवो दीपय आरोका इवारोचमानाः पशव इव दद्मिर्देतैर्वनान्यरण्यानि बप्सन्ति । भक्षयन्ति । घेदहेति चयं पूरकं ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

हरयो धूमकेतवो वातजूता उप द्यवि । यतन्ते वृथगग्रयः ॥४॥

हरयः । धूमऽकेतवः । वातऽजूताः । उप । द्यवि । यतन्ते । वृथक् । अग्रयः ॥४॥

हरयो हरणशीला वातजूता वातप्रेरिता धूमकेतवो धूमध्वजा अग्रय उप द्यव्यन्तरिक्षे वृथक् पृथक् यतन्ते । गच्छन्ति ॥ पृथगित्यनेन सममव्ययं वृथगिति । पृथगित्येव वाजसनेयिनः पठन्ति । वाज० सं० ३३. २. ॥

॥ अथ पंचमी ॥

एते ते वृथगग्रय इद्वासः समदक्षत । उषसामिव केतवः ॥५॥

एते । ते । वृथक् । अग्रयः । इद्वासः । सं । अहक्षत । उषसांऽइव । केतवः ॥५॥

एते ते एतेऽग्रयो वृथक् पृथगिद्वासोऽग्निहोतृभिः समिद्धाः संत उषसामिव केतव उषसां प्रज्ञापका इव समदक्षत । सम्यक् दृश्यन्ते ॥

॥ इति षष्ठस्य तृतीय एकोनविंशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

कृष्णा रजांसि पत्सुतः प्रयाणे जातवेदसः । अग्निर्यदोर्धति क्षमि ॥६॥

कृष्णा । रजांसि । पत्सुतः । प्रयाणे । जातवेदसः । अग्निः । यत् । रोर्धति । क्षमि ॥६॥

जातवेदसोऽग्नेः प्रयाणे पत्सुतः पत्तो रजांसि पांसवः कृष्णानि भवन्ति । कदेत्यत आह । क्षमि क्षमायां यद्यदाग्नी रोर्धति शुष्कान्वनस्पतीच्चिरुणद्धि ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

धासिं कृत्वा न ओषधीर्बप्सदग्निर्न वायति । पुनर्यन्तरुणीरपि ॥७॥

धासिं । कृत्वा न । ओषधीः । बप्सत् । अग्निः । न । वायति । पुनः । यन् । तरुणीः । अपि ॥७॥

अग्निरोषधीर्धासिमन्नं । स्नुत् धासीत्यन्ननामसु पाठात् । कृत्वा नः कुर्वन् बप्सत् भक्षयन्न वायति । न शाम्यति । पुनश्च तरुणीरोषधीरपि यन् गच्छन् भवति । भक्षयितुमिति शेषः ॥

॥ अथाष्टमी ॥

जिह्वाभिरह नक्षमदर्चिषा जंजणाभवन् । अग्निर्वनेषु रोचते ॥ ८ ॥

जिह्वाभिः । अह । नक्षमत् । अर्चिषा । जंजणाऽभवन् । अग्निः । वनेषु । रोचते ॥ ८ ॥

अग्निर्जिह्वाभिरह ज्वालाभिरेव नक्षमत् । वनस्पतीनत्यंतं नमयन्नर्चिषा तेजसा
जंजणाभवन् ज्वलन् । जंजणाभवन् मल्मलाभवन्निति ज्वलतिकर्मसु पाठात् ।
वनेष्वरण्येषु रोचते । प्रकाशते ॥

॥ अथ नवमी ॥

अप्स्वमे सधिष्टव सौषधीरनु रुध्यसे । गर्भे सन् जायसे पुनः ॥ ९ ॥

अप्ऽसु । अमे । सधिः । तव । सः । ओषधीः । अनु । रुध्यसे । गर्भे । सन् । जायसे ।
पुनरिति ॥ ९ ॥

हे अमे यस्य तवाप्सु सधिः प्रवेशस्थानं स त्वमोषधीरनुरुध्यसे । अनुरुणत्ति ।
पुनश्च तासां भूमिष्ठानां गर्भे सन् भवन् जायसे । प्रादुर्भवसि ॥

॥ अथ दशमी ॥

उदमे तव तद्घृतादर्चीं रोचत आहुतं । निंसानं जुहोऽ३ मुखे ॥ १० ॥

उत् । अमे । तव । तत् । घृतात् । अर्चिः । रोचते । आऽहुतं । निंसानं । जुहोः । मुखे ॥ १० ॥

हे अमे तव घृतादाहुतं जुहो होमसाधनभूतायाः सूचो मुखे निंसानं लिहानं
तदर्चिरुद्रोचते । प्रकाशते ॥

॥ इति षष्ठस्य तृतीये चिंशो वर्गः ॥

॥ अथैकादशी ॥

उक्षान्नाय वक्षान्नाय सोमपृष्ठाय वेधसे । स्तोमैर्विधेमाग्रये ॥ ११ ॥

उक्षऽअक्षान्नाय । वक्षऽअक्षान्नाय । सोमऽपृष्ठाय । वेधसे । स्तोमैः । विधेम । अग्रये ॥ ११ ॥

उक्षान्नाय । उक्षान्नमदनीयं हविर्यस्यासावुक्षान्नः । तस्मै । वक्षान्नाय । वक्षान्नं
यस्यासौ वक्षान्नः । तस्मै । सोमपृष्ठाय सोमघृतपृष्ठाय वेधसे विधाचे कामाना-
मग्रये स्तोमैर्विधेम । परिचरेम ॥

॥ अथ द्वादशी ॥

उ॒त त्वा॒ नम॑सा व॒यं हो॒त॒र्वरे॑ण्य॒क्रतो॑ । अ॒ग्ने॑ स॒मि॒द्धि॒रीम॑हे ॥ १२ ॥

उ॒त । त्वा॒ । नम॑सा । व॒यं । हो॒तः । वरे॑ण्य॒क्रतो॑ इति॒ वरे॑ण्यऽ॒क्रतो॑ । अ॒ग्ने॑ । स॒मित्ऽभिः॑ ।
ई॒म॒हे ॥ १२ ॥उतापि च हे होतर्देवानां ज्ञातर्वरेण्यक्रतो वरणीयप्रज्ञाग्ने त्वा त्वां वयमां-
गिरसा नमसान्नेन हविषा समिद्धिश्चेमहे । याचामहे ॥

॥ अथ त्रयोदशी ॥

उ॒त त्वा॒ भृ॒गु॒व॒क्षु॒चे म॒नु॒ष्व॒द॒म आ॒हु॒त । अ॒ंगि॒र॒स्व॒ह्व॒वाम॑हे ॥ १३ ॥

उ॒त । त्वा॒ । भृ॒गु॒ऽव॒त् । श्रु॒चे । म॒नु॒ष्व॒त् । अ॒ग्ने॒ । आ॒ऽहु॒त । अ॒ंगि॒र॒स्व॒त् । ह॒वाम॑हे ॥ १३ ॥

हे श्रुचे स्वभावतः श्रुद्धाहुताग्ने त्वा त्वां भृगुवक्ष्या भृगुस्तथा मनुष्वक्ष्या च
मनुस्तथांगिरोवक्ष हवामहे ॥

॥ अथ चतुर्दशी ॥

त्वं ह्य॒ग्ने अ॒ग्नि॒ना वि॒प्रो वि॒प्रे॒ण स॒न्त॒स॒ता । स॒खा स॒ख्या स॒मि॒ध्य॒से ॥ १४ ॥

त्वं । हि॒ । अ॒ग्ने॒ । अ॒ग्नि॒ना । वि॒प्रः । वि॒प्रे॒ण । स॒न् । स॒ता । स॒खा । स॒ख्या । सं॒ऽइ॒ध्य॒से ॥ १४ ॥

हे अग्ने विप्रो मेधावी सन् विद्यमानः सखा च त्वं विप्रेण सता सख्याग्निना
समिध्यसे । तथा च ब्राह्मणं । त्वं ह्यग्ने अग्निना विप्रो विप्रेण सन्तसेति विप्र
इतरो विप्र इतरः सन्नितरः सन्नितरः सखा सख्या समिध्यस इत्येष ह वा अस्य
स्वः सखा । ऐ० ब्रा० १. १६. । इति ॥

॥ अथ पंचदशी ॥

स त्वं वि॒प्राय॑ दा॒शु॒षे र॒यिं दे॒हि स॒ह॒स्रि॒णं । अ॒ग्ने॑ वी॒र॒व॒तीमि॑षं ॥ १५ ॥

सः । त्वं । वि॒प्राय॑ । दा॒शु॒षे । र॒यिं । दे॒हि । स॒ह॒स्रि॒णं । अ॒ग्ने॑ । वी॒र॒ऽव॒ती । इ॒षं ॥ १५ ॥

हे अग्ने सः प्रसिद्धस्त्वं विप्राय मेधाविने दाशुषे हविषां प्रदात्रे यजमानाय
सहस्रिणं सहस्रसंख्याकमपरिमितं रयिं धनं वीरवतीं पुत्रपौत्रादिसहितमि-
षमन्नं च देहि ॥

॥ इति षष्ठस्य तृतीय एकविंशो वर्गः ॥

॥ अथ षोडशी ॥

अग्ने॒ भातः॑ सह॒स्कृत॑ रोहि॒दश्च॑ शुचि॒व्रत॑ । इ॒मं स्तो॒मं जुष॑स्व मे ॥ १६ ॥

अग्ने॑ । भात॒रिति॑ । सहः॑ऽकृत । रोहि॒त् अश्च॑ । शुचि॑ऽव्रत । इ॒मं । स्तो॒मं ।
जुष॑स्व । मे ॥ १६ ॥हे अग्ने भातर्भातृवद्यजमानानां मित्रभूत सहस्कृत सहसा बलेन कृत
रोहिदश्च लोहितवर्णाश्च शुचिव्रत शुद्धकर्मन्त्रमे म आंगिरसस्य ममेमं स्तोमं
जुषस्व । सेवस्व ॥

॥ अथ सप्तदशी ॥

उ॒त त्वा॒ग्ने म॒म स्तु॒तो वा॒श्राय॑ प्रति॒ह॒र्येते॑ । गो॒ष्ठं गा॒व इ॒वाश॑त ॥ १७ ॥

उ॒त । त्वा॒ । अ॒ग्ने । म॒म । स्तु॒तः । वा॒श्राय॑ । प्र॒तिऽह॒र्येते॑ । गो॒ऽस्थं । गा॒वः॑ऽइव ।
आ॒श॒त ॥ १७ ॥उतापि च हे अग्ने त्वा त्वां ममांगिरसस्य स्तुतः स्तुतयो वाश्राय वाशनशी-
लाय वत्साय प्रतिहर्येते पयः कामयमानाय दोग्धुं गोष्ठं गाव इव यथा गावः
प्रविशन्ति तथाशत । प्राप्नुवन्ति ॥

॥ अथाष्टादशी ॥

तुभ्यं॑ ता अंगिरस्त॒म वि॒श्वाः सु॒क्षित॑यः पृथक् । अग्ने॒ कामा॑य येमिरे ॥ १८ ॥

तुभ्यं॑ । ताः । अंगि॒रः॑ऽत॒म । वि॒श्वाः । सु॒ऽक्षि॒तयः॑ । पृथक् । अग्ने॑ । कामा॑य ।
येमि॒रे ॥ १८ ॥हे अंगिरस्तमांगिरसां श्रेष्ठान्मे तुभ्यं विश्वाः सर्वास्ताः प्रसिद्धाः सुक्षितयः
प्रजाः कामायात्मनः कामसिद्धर्थं पृथग्येमिरे । नियच्छन्ति ॥

॥ अथैकोनविंशी ॥

अ॒ग्निं धी॒भिर्म॑नी॒षिणो॑ मे॒धिरा॑सो विप॒श्चितः॑ । अ॒द्भ्यस॑द्याय हि॒न्विरे॑ ॥ १९ ॥

अ॒ग्निं । धी॒भिः । म॒नी॒षिणः॑ । मे॒धिरा॑सः । वि॒पः॑ऽचि॒तः । अ॒द्भ्यऽस॑द्याय । हि॒न्वि॒रे ॥ १९ ॥

मनीषिणो मनस ईश्वरा मेधिरासो मेधाविनो विपश्चितः प्राज्ञा यजमाना
धीभिः कर्मभिरद्भ्यसद्यायाब्रस्य भजनायाग्निं हिन्विरे । प्रीणयन्ति ॥

॥ अथ विंशी ॥

तं त्वामज्मेषु वाजिनं तन्वाना अग्ने अध्वरं । वह्निं होतारमीकते ॥२०॥

तं । त्वां । अज्मेषु । वाजिनं । तन्वानाः । अग्ने । अध्वरं । वह्निं । होतारं । ईकते ॥२०॥

हे अग्ने वाजिनं बलिनं वह्निं हविषां वोढारं होतारं देवानामाह्वतारं तं प्रसिद्धं त्वामज्मेषु गृहेष्वध्वरं यज्ञं तन्वाना विस्तारयन्तो यजमाना ईकते । स्तुवंति ॥

॥ इति षष्ठस्य तृतीये द्वाविंशो वर्गः ॥

॥ अथैकविंशी ॥

पुरुचा हि सदृक्सि विशो विश्वा अन्तु प्रभुः । समत्सु त्वा हवामहे ॥२१॥

पुरु॒चा॒ हि॒ स॒दृ॒क्सि॒ विशो॒ विश्वा॒ अन्तु॒ प्रभुः॑ । सम॒त्सु॒ त्वा॒ ह॒वाम॒हे ॥२१॥

हे अग्ने त्वं हि यतः प्रभु प्रभुः ॥ सुलोपश्छांदसः ॥ पुरुचा बहुषु प्रदेशेषु विश्वाः सर्वा विशः प्रजा अन्तु सदृक् समानदर्शयसि अतस्त्वा त्वां समत्सु संयामेषु हवामहे । ह्यामः ॥

॥ अथ द्वाविंशी ॥

तमीळिष्व य आहुतोऽग्निर्विभ्राजते घृतैः । इमं नः शृणवद्भवं ॥२२॥

तं । ईळिष्व । यः । आहुतः । अग्निः । विभ्राजते । घृतैः । इमं । नः । शृणवत् । हवं ॥२२॥

योऽग्निर्घृतैः सहाहुतो विभ्राजते । यश्च नोऽस्माकमिमं हवमाह्वानं शृणवत् शृणोति तमग्निमीळिष्व । स्तुहि ॥

॥ अथ त्रयोविंशी ॥

तं त्वा वयं हवामहे शृण्वन्तं जातवेदसं । अग्ने घन्तमप द्विषः ॥२३॥

तं । त्वा । वयं । हवामहे । शृण्वन्तं । जातवेदसं । अग्ने । घन्तं । अप । द्विषः ॥२३॥

हे अग्ने जातवेदसं जातधनं जातप्रज्ञं वा द्विषः शत्रून्पघ्नन्तं हिंसन्तं शृण्वन्त-
मस्मदीयमाह्वानं शृण्वन्तं च त्वां वयमागिरसा हवामहे ॥

॥ अथ चतुर्विंशी ॥

विशां राजानमभुतमध्यक्षं धर्मेणामिमं । अग्निमीळे स उ अवात् ॥२४॥

विशां । राजानं । अभुतं । अधिऽअक्षं । धर्मेणां । इमं । अग्निं । ईळे । स । उं इति ।

अवात् ॥२४॥

विशां प्रजानां राजानमीश्वरमद्भुतं महान्तं धर्मेणां कर्मणामध्यक्षमनुसंधाता-
रमिममग्निमीळे । स्तौमि । स उ स एवाग्निः श्रवत् । अस्मदीयां स्तुतिं शृणोतु ॥

॥ अथ पंचविंशी ॥

अग्निं विश्वायुवेपसं मर्यं न वाजिनं हितं । सग्निं न वाजयामसि ॥ २५ ॥

अग्निं । विश्वायुऽवेपसं । मर्यं । न । वाजिनं । हितं । सग्निं । न । वाजयामसि ॥ २५ ॥

विश्वायुवेपसं सर्वगतबलमग्निं वाजिनं बलिनं मर्यं न मनुष्यमिव हितं सग्निं
नाश्वमिव वाजयामसि । स्तुतिभिर्हविर्भिश्च बलिनं कुर्मः ॥

॥ इति षष्ठस्य तृतीये चयस्त्रिंशो वर्गः ॥

॥ अथ षड्विंशी ॥

मन्मृध्राण्यप द्विषो दहन्नक्षांसि विश्वहा । अग्ने तिग्मेन दीदिहि ॥ २६ ॥

मन् । मृध्राणि । अप । द्विषः । दहन् । रक्षांसि । विश्वहा । अग्ने । तिग्मेन । दीदिहि ॥ २६ ॥

हे अग्ने त्वं मृध्राणि हिंसकान् द्विषो वेष्टृन्पमन् हिंसन् विश्वहा सर्वदा रक्षांसि
च दहन् तिग्मेन तीक्ष्णेन तेजसा दीदिहि । दीप्यस्व ॥

॥ अथ सप्तविंशी ॥

यं त्वा जनास इधते मनुष्वदंगिरस्तम । अग्ने स बोधि मे वचः ॥ २७ ॥

यं । त्वा । जनासः । इधते । मनुष्वत् । अंगिरः । तम । अग्ने । सः । बोधि । मे । वचः ॥ २७ ॥

हे अंगिरस्तमाग्ने यं त्वा त्वां जनासो जना मनुष्वत् यथा मनुस्तथेधते दीप-
यन्ति स त्वं मे मदीयं वचः स्तुतिं बोधि । बुध्यस्व ॥

॥ अथाष्टाविंशी ॥

यदग्ने दिविजा अस्यप्सुजा वा सहस्कृत । तं त्वा गीर्भिर्हवामहे ॥ २८ ॥

यत् । अग्ने । दिविऽजाः । असि । अप्सुऽजाः । वा । सहऽकृत । तं । त्वा । गीऽभिः ।

हवामहे ॥ २८ ॥

हे अग्ने यद्यत्त्वं दिविजा दिविभवोऽसि भवसि । अप्सुजा वांतरिक्षजातश्च
भवसि सहस्कृतः सहसा बलेन कृतश्चासि तं त्वा त्वामग्निं गीर्भिः स्तुतिभिर्ह-
वामहे । हवामः ॥

॥ अथैकोनविंशी ॥

तुभ्यं घेत्ते जना इमे विश्वाः सुक्षितयः पृथक् । धासिं हिन्वंत्यत्तवे ॥ २९ ॥

तुभ्यं । घ । इत् । ते । जनाः । इमे । विश्वाः । सुऽक्षितयः । पृथक् । धासिं । हिन्वंति ।

अत्तवे ॥ २९ ॥

हे अग्ने तुभ्यं घ त्वदर्थमेव त इमे मया दृश्यमाना जना विश्वाः सर्वाः सुक्षितयः प्रजाश्च धासिमन्नं हविरत्तवेऽदनाय पृथक् हिन्वंति । प्रेरयन्ति ॥

॥ अथ त्रिंशी ॥

ते घेदमे स्वाधोऽहा विश्वा नृचक्षसः । तरंतः स्याम दुर्गहा ॥ ३० ॥

ते । घ । इत् । अग्ने । सुऽआध्यः । अहा । विश्वा । नृऽचक्षसः । तरंतः । स्याम ।

दुऽगहा ॥ ३० ॥

हे अग्ने ते घेत् त्वदर्थमेव खलु वयं स्वाध्यः सुकर्माणः संतो विश्वा विश्वान्य-
हाहानि नृचक्षसो द्रष्टारश्च दुर्गहा दुःखेन गाहयितव्यानि तरंतः स्याम । भवेम ॥

॥ इति षष्ठस्य तृतीये चतुस्त्रिंशो वर्गः ॥

॥ अथैकविंशी ॥

अग्निं मद्रं पुरुप्रियं शीरं पावकशोचिषं । हृद्भिर्मंद्रेभिरीमहे ॥ ३१ ॥

अग्निं । मद्रं । पुरुऽप्रियं । शीरं । पावकऽशोचिषं । हृत् । भिः । मंद्रेभिः । ईमहे ॥ ३१ ॥

मद्रं मादनं पुरुप्रियं बहुप्रियं शीरं यज्ञेषु शयनशीलं पावकशोचिषं पावक-
दीप्तिमग्निं हृद्भिर्मनोहरैर्मंद्रेर्मादनैः स्तोत्रैरीमहे । याचामहे ॥

॥ अथ द्वाविंशी ॥

स त्वमग्ने विभावसुः सृजन्सूर्यो न रश्मिभिः । शर्धन्तमांसि जिघ्रसे ॥ ३२ ॥

सः । त्वं । अग्ने । विभाऽवसुः । सृजन् । सूर्यः । न । रश्मिऽभिः । शर्धन् । तमांसि ।

जिघ्रसे ॥ ३२ ॥

हे अग्ने विभावसुदीप्तिरोचनः स प्रसिद्धस्त्वं सृजन्बुधन् सूर्यो न यथा सूर्यस्तथा
रश्मिभिः शर्धन् बलं कुर्वन् तमांसि जिघ्रसे । नाशयसि ॥

॥ अथ चयस्त्रिंशी ॥

तत्ते सहस्व ईमहे दाचं यन्नोपदस्यति । त्वदमे वार्यं वसु ॥३३॥

तत् । ते । सहस्वः । ईमहे । दाचं । यत् । न । उपऽदस्यति । त्वत् । अमे । वार्यं । वसु ॥३३॥

हे सहस्वो बलवन्ममे ते तव यज्ञसु नोपदस्यति नोपक्षीयते तद्दाचं दातव्यं वार्यं वरणीयं च वसु धनं त्वत् त्वत्त ईमहे । याचामहे ॥

॥ इति षष्ठस्य तृतीये पंचत्रिंशो वर्गः ॥

समिधामिमिति त्रिंशद्वचं द्वितीयं सूक्तमांगिरसस्य विरूपस्थार्षे प्राग्वत्सप्रप-
रिभाषया गायत्रमायेयं । तथा चानुक्रम्यते । समिधामिं त्रिंशदिति ॥ प्रातरनुवाके
गायत्रे छंदस्याश्विनशस्त्रे चेदं विनियुक्तं ॥ महाव्रते समिधामिमित्याद्याश्चतस्रः
सामिधेयः । तथा च पंचमारण्यके सूचितं । समिधामिमिति चतस्रो वैश्वकर्मण
ऋषभः । ऐ० आ० ५. १. । इति ॥ आतिथ्यायां समिधामिमित्येषा प्रथमाज्यभाग-
स्यानुवाक्या । सूचितं च । समिधामिं दुवस्यता प्यायस्व समेतु ते । आ० ४. ५. ।
इति ॥ अमावास्यायां प्रथमाज्यभागस्यानुवाक्या । सूचितं च । वृधन्वंतावमावा-
स्यायामग्निः प्रत्नेन मन्मना । आ० १. ५. । इति ॥ दर्शपूर्णमासयोराग्नेयस्यानु-
वाक्याग्निर्मूर्द्धेत्येषा । सूचितं च । अग्निर्मूर्द्धा भुवो यज्ञस्य । आ० १. ६. । इति ॥
मूर्द्धन्वद्गुणस्याग्नेरप्येषैवानुवाक्या । सूचितं च । नित्ये मूर्द्धन्व इति ॥ पवमानेष्टिषु
द्वितीयस्यामिष्टावग्नेः शुचेरनुवाक्याग्निः शुचिव्रततम इत्येषा । सूचितं च । अग्निः
शुचिव्रततम उदमे शुचयस्तव । आ० २. १. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

समिधामिं दुवस्यत घृतैर्बोधयतातिथिं । अस्मिन्हव्या जुहोतन ॥१॥

संऽइधा । अग्निं । दुवस्यत । घृतैः । बोधयत । अतिथिं । आ । अस्मिन् । हव्या ।

जुहोतन ॥१॥

हे ऋत्विजोऽतिथिमतिथिवत्प्रियमग्निं समिधा दुवस्यत । परिचरत ।
घृतैर्दीप्तिसाधनैराज्यैर्बोधयत च । अस्मिन् समिद्धेऽग्नौ हव्या हवीष्याजुहोतन ।
आजुहुत च ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

अग्ने स्तोमं जुषस्व मे वर्धस्वानेन मन्मना । प्रति सूक्तानि हर्य नः ॥२॥

अग्ने । स्तोमं । जुषस्व । मे । वर्धस्व । अनेन । मन्मना । प्रति । सू॒ऽउ॒क्तानि । हर्य । नः ॥२॥

हे अग्ने म आंगिरसस्य मम स्तोमं स्तोचं जुषस्व । सेवस्व । अनेन मन्मना मननीयेन स्तोत्रेण वर्धस्व च । नोऽस्माकं सूक्तानि प्रतिहर्य । कामय च ॥

॥ अथ तृतीया ॥

अग्निं दूतं पुरो दधे हव्यवाहमुप ब्रुवे । देवाँ आ सादयादिह ॥३॥

अग्निं । दूतं । पुरः । दधे । हव्य॒ऽवाहं । उप । ब्रुवे । देवान् । आ । सा॒दयात् । इह ॥३॥

दूतं देवानां हव्यवाहं हविषां वोढारं चाग्निं पुरो दधे । पुरस्करोमि । उपब्रुवे । उपस्तौमि च । सोऽग्निरिह यज्ञे देवानासादयत् । आसादयतु ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

उत्ते बृहंतो अर्चयः समिधानस्य दीदिवः । अग्ने शुक्रास ईरते ॥४॥

उत् । ते । बृहंतः । अर्चयः । सं॒ऽइ॒धानस्य । दी॒दि॒ऽवः । अग्ने । शु॒क्रासः । ई॒रते ॥४॥

हे दीदिवो दीप्ताग्ने समिधानस्य समिध्यमानस्य ते तव बृहंतो महान्तः शुक्रासो ज्वलन्तोऽर्चयो दीपय उदीरते ॥

॥ अथ पंचमी ॥

उप त्वा जुहो३ मम घृताचीर्येतु हर्यत । अग्ने हव्या जुषस्व नः ॥५॥

उप । त्वा । जुहः । मम । घृ॒ताचीः । य॒तु । हर्य॒त । अग्ने । ह॒व्या । जु॒षस्व । नः ॥५॥

हे हर्यत कामयमानाग्ने मम मदीया घृताचीर्घृतमचंत्यो जुहः सुचस्वा त्वामुपयंतु । नोऽस्माकं हव्या हव्यानि जुषस्व । सेवस्व च ॥

॥ इति षष्ठस्य तृतीये षट्चिंशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

मंद्रं होतारमृत्विजं चिचभानं विभावसुं । अग्निमीळे स उ अवात् ॥६॥

म॒द्रं । हो॒तारं । अ॒ग्नि॒मी॒ळे । स । उ॒ । अ॒वात् । ई॒ळे । सः । अ॒ग्निं । इ॒ति ॥

अ॒वात् ॥६॥

मदं मादनं होतारं देवानामाह्वातारमृत्विजमृत्तौ यष्ट्यं चिषभानं चिषदीप्तिं
विभावसुं दीप्तिधनमग्निमीळे । स्तौमि । सोऽग्निः श्रवत् । अस्मदीयां स्तुतिं
शृणोतेव ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

प्रत्नं होतारमीड्यं जुष्टमग्निं कविऋतुं । अध्वराणामभिश्चियं ॥७॥

प्रत्नं । होतारं । ईड्यं । जुष्टं । अग्निं । कविऋतुं । अध्वराणां । अभिऋचियं ॥७॥

प्रत्नं पुराणं होतारं देवानामाह्वातारमीड्यं स्तुत्यं जुष्टं प्रीतं सेवितं वा
कविऋतुं क्रांतकर्माणमध्वराणां यज्ञानामभिश्चियमभिश्चयितारमीड्यमग्निमीळे ।
स्तौमि ॥

॥ अथाष्टमी ॥

जुषाणो अंगिरस्तमेमा हव्यान्यानुषक् । अग्ने यज्ञं नय चतुथा ॥८॥

जुषाणः । अंगिरः । तम । इमा । हव्यानि । आनुषक् । अग्ने । यज्ञं । नय । चतुऽथा ॥८॥

हे अंगिरस्तमांगिरसां श्रेष्ठामे इमेमान्यस्मदीयानि हव्यानि हवीष्यानुषग-
नुषक्तं यथा भवति तथा जुषाणः सेवमानो भव । चतुथा काले काले यज्ञं
च नय ॥

॥ अथ नवमी ॥

समिधान उ संत्य शुक्रशोच इहा वह । चिकित्वादैव्यं जनं ॥९॥

संऽइधानः । उं । इति । संत्य । शुक्रऽशोचे । इहा । आ । वह । चिकित्वान् । दैव्यं । जनं ॥९॥

हे संत्य भजनशील शुक्रशोचे ज्वलदीप्ते त्वं समिधान उ समिध्यमान एव दैव्यं
देवसंबन्धिनं जनं चिकित्वान् जानन्निह यज्ञं आवह ॥

॥ अथ दशमी ॥

विप्रं होतारमदुहं धूमकेतुं विभावसुं । यज्ञानां केतुमीमहे ॥१०॥

विप्रं । होतारं । अदुहं । धूमऽकेतुं । विभाऽवसुं । यज्ञानां । केतुं । ईमहे ॥१०॥

विप्रं मेधाविनं होतारं देवानामाह्वातारमदुहमद्रोग्धारं धूमकेतुं धूमध्वजं वि-
भावसुं दीप्तिधनं यज्ञानां केतुं पताकस्थानीयमग्निमीमहे । अभीष्टं याचामहे ॥

॥ इति षष्ठस्य तृतीये सप्तचिंशो वर्गः ॥

॥ अथैकादशी ॥

अग्ने॒ नि पा॒हि न॒स्त्वं प्र॒ति ष॒ देव॒ री॒षतः॑ । भि॒न्धि द्वे॒षः स॒हस्कृत॑ ॥११॥

अग्ने॑ । नि । पा॒हि । नः । त्वं । प्र॒ति । स्म । दे॒व । रि॒षतः॑ । भि॒न्धि । द्वे॒षः । स॒हःऽकृत॑ ॥११॥

हे सहस्कृत बलेन कृत देव दीप्ताग्ने रिषतो हिंसकान् नोऽस्मान् प्रतिनि-
पाहि । प्रतिरक्ष । स्मेति पूरणः । द्वेषो द्विषः शत्रूंश्च भिन्धि । विदारय ॥

॥ अथ द्वादशी ॥

अ॒ग्निः प्र॒त्नेन॒ मन्म॑ना॒ शु॒भान॑स्त॒न्वं स्वां॑ । क॒विर्वि॒प्रेण॑ वावृ॒धे ॥१२॥

अ॒ग्निः । प्र॒त्नेन॑ । मन्म॑ना । शु॒भानः॑ । त॒न्वं । स्वां॑ । क॒विः । वि॒प्रेण॑ । व॒वृ॒धे ॥१२॥

कविः क्रांतकर्माग्निः प्रत्नेन पुराणेन मन्मना मननीयेन स्तोत्रेण स्वां स्वकीयां
तन्वं तनुमंगं शुभानः शोभयन् विप्रेण मेधाविना स्तोत्रा वावृधे । प्रवृद्धो भवति ॥

॥ अथ त्रयोदशी ॥

ऊ॒र्जो न॒पात॑मा हु॒वेऽग्निं॑ पा॒वक॑शोचिषं । अ॒स्मिन्य॒ज्ञे स्व॒ध्वरे ॥१३॥

ऊ॒र्जः । न॒पातं॑ । आ । हु॒वे । अ॒ग्निं । पा॒वक॑शोचिषं । अ॒स्मिन् । य॒ज्ञे । सु॒ऽअ॒ध्वरे ॥१३॥

ऊर्जोऽन्नस्य नपातं पुत्रं पावकशोचिषं शोधकदीप्तिमग्निं स्वध्वरेऽसुरैरत्यन्त-
महिंस्येऽस्मिन्यज्ञ आहुवे । आह्वयामि ॥

॥ अथ चतुर्दशी ॥

स नो॑ मि॒त्रम॒हस्त्व॑मग्ने॒ शुक्रे॑ण शो॒चिषा॑ । दे॒वैरा स॑त्ति ब॒र्हिषि॑ ॥१४॥

सः । नः । मि॒त्रऽम॒हः । त्वं । अग्ने॑ । शुक्रे॑ण । शो॒चिषा॑ । दे॒वैः । आ । स॑त्ति । ब॒र्हिषि॑ ॥१४॥

हे मित्रमहो मित्राणां पूजनीयाग्ने स त्वं शुक्रेण ज्वलता शोचिषा तेजसा
देवैः सह बर्हिषि यज्ञ आसत्ति । आसीद ॥

॥ अथ पंचदशी ॥

यो अ॒ग्निं त॒न्वोऽ॑ दमे॒ देवं म॑र्तः स॒पर्य॑ति । तस्मा॒ इही॑द॒य॒द्वस॑ ॥१५॥

यः । अ॒ग्निं । त॒न्वं । दमे॑ । दे॒वं । म॑र्तः । स॒पर्य॑ति । तस्मै॑ । इत् । दी॒द॒य॒त् । व॒स॑ ॥१५॥

यो मर्तो मनुष्यो दमे गृहेऽग्निं देवं तन्वो धनस्य प्राप्त्यर्थमिति शेषः । भोजनं

तना इति धननामस पाठात् । सपर्येति परिचरति तस्मा इत् तस्मा एव वस
धनं दीदयत् । सोऽयिः प्रयच्छति ॥

॥ इति षष्ठस्य तृतीयेऽष्टाविंशो वर्गः ॥

॥ अथ षोडशी ॥

अ॒ग्निर्मूर्धा दि॒वः क॒कुत्पतिः पृथि॒व्या अ॒यं । अ॒पां रेतांसि जि॒न्वति ॥१६॥

अ॒ग्निः । मूर्धा । दि॒वः । क॒कुत् । पतिः । पृथि॒व्याः । अ॒यं । अ॒पां । रेतांसि । जि॒न्वति ॥१६॥

मूर्धा देवानां श्रेष्ठो दिवो द्युलीकस्य ककुदुच्छितः पृथिव्याश्च पतिरयमग्निरपां
रेतांसि स्थावरजंगमात्मकानि भूतानि जिन्वति । प्रीणयति ॥

॥ अथ सप्तदशी ॥

उद॒ग्ने शुच॑यस्त॒व शु॒क्रा भाज॑न्त ईर॒ते । तव॒ ज्योती॑ष्य॒र्चयः ॥१७॥

उत् । अ॒ग्ने । शुच॑यः । तव । शु॒क्राः । भाज॑न्तः । ईर॒ते । तव । ज्योती॑षि । अ॒र्चयः ॥१७॥

हे अग्ने ते तव शुचयो निर्मलाः शुक्राः शुक्लवर्णा भाजन्तो दीप्यमाना अर्चयः
प्रभास्तव ज्योतीषि तेजांस्युदीरते । प्रेरयन्ति ॥

॥ अथाष्टादशी ॥

ई॒शिषे वा॒र्यस्य॒ हि दा॒चस्या॒ग्ने स्व॑र्पतिः । स्तो॒ता स्यां॒ तव॒ शर्म॑णि ॥१८॥

ई॒शिषे । वा॒र्यस्य॒ हि । दा॒चस्य॒ । अ॒ग्ने । स्व॑र्पतिः । स्तो॒ता । स्यां॒ । तव॒ । शर्म॑णि ॥१८॥

हे अग्ने स्वर्पतिः स्वर्गस्य स्वामी त्वं वार्यस्य वरणीयस्य दाचस्य दातव्यस्य
धनस्येशिषे । ईश्वरोऽसि । शर्मणि सुखे निमित्ते तव स्तोता स्यां । भवेयं ॥

॥ अथैकोनविंशी ॥

त्वाम॑ग्ने मनी॒षिण॑स्त्वां हि॒न्वन्ति॒ चि॒त्तिभिः॒ । त्वां व॑र्ध॒न्तु नो॒ गिरः ॥१९॥

त्वां । अ॒ग्ने । मनी॒षिणः॒ । त्वां । हि॒न्वन्ति॒ । चि॒त्तिभिः॒ । त्वां । व॑र्ध॒न्तु । नः॒ । गिरः ॥१९॥

हे अग्ने त्वां मनीषिणो मनस ईश्वराः स्तोतारः स्तुतिभिः स्तुवंतीति शेषः ।
किंच त्वामेव चित्तिभिः कर्मभिर्हिन्वन्ति । प्रीणयन्ति । नोऽस्माकं गिरः स्तुत-
यस्त्वामेव वर्धन्तु । वर्धयन्तु ॥

॥ अथ विंशी ॥

अद्वयस्य स्वधावतो दूतस्य रेभतः सदा । अग्नेः सख्यं वृणीमहे ॥२०॥

अद्वयस्य । स्वधाऽवतः । दूतस्य । रेभतः । सदा । अग्नेः । सख्यं । वृणीमहे ॥२०॥

हे अग्ने अद्वयस्य केनाप्यहिंसितस्य स्वधावतो बलवतो दूतस्य देवानां रेभतो देवान् स्तुवतस्तव सख्यं सदा वयं वृणीमहे ॥

॥ इति षष्ठस्य तृतीय एकोनचत्वारिंशो वर्गः ॥

॥ अथैकविंशी ॥

अग्निः शुचिर्व्रततमः शुचिर्विप्रः शुचिः कविः । शुचीं रोचत आहुतः ॥२१॥

अग्निः । शुचिर्व्रतऽतमः । शुचिः । विप्रः । शुचिः । कविः । शुचिः । रोचते । आहुतः ॥२१॥

शुचिर्व्रततमोऽतिशयेन शुद्धकर्मा शुचिः शुद्ध एव विप्रो मेधावी शुचिः शुद्धः सन्नेव कविः क्रांतकर्मा शुचिरेवाहुतोऽग्नी रोचते । प्रकाशते ॥

॥ अथ द्वाविंशी ॥

उत त्वा धीतयो मम गिरो वर्धंतु विश्वहा । अग्ने सख्यस्य बोधि नः ॥२२॥

उत । त्वा । धीतयः । मम । गिरः । वर्धंतु । विश्वहा । अग्ने । सख्यस्य । बोधि । नः ॥२२॥

उतापि च हे अग्ने त्वा त्वां मम धीतयः कर्माणि गिरः स्तुतयश्च विश्वहा सर्वदा वर्धंतु । वर्धयंतु । नोऽस्माकं सख्यस्य सख्यं सखिकर्म स्तुत्यादिकं बोधि । बुध्यस्व ॥

॥ अथ त्रयोविंशी ॥

यदग्ने स्यामहं त्वं त्वं वा घा स्या अहं । स्युष्टे सत्या इहाशिषः ॥२३॥

यत् । अग्ने । स्यां । अहं । त्वं । त्वं । वा । घा । स्याः । अहं । स्युः । ते । सत्याः । इहा । आशिषः ॥२३॥

हे अग्ने यद्यहं त्वं बहुधनः स्यां भवेयं । त्वं वा घ त्वं वा सत्वहं दरिद्रः स्तोता स्याः भवेः ततस्तवाशिष आशासनानीहास्मद्विषये सत्याः सत्यानि स्युः । भवेयुः ॥

॥ अथ चतुर्विंशी ॥

वसुर्वसुपतिर्हि कमस्यग्ने विभावसुः । स्याम ते समतावपि ॥२४॥

वसुः । वसुऽपतिः । हि । कं । असि । अग्ने । विभाऽवसुः । स्याम । ते । सुऽमता । अपि ॥२४॥

हे अग्ने त्वं विभावसुदीप्तिधनो वसुपतिर्धनपतिर्वसुर्वासयिता चासि । भवसि ।
हि यस्मादतो वयमपि ते तव सुमतावनुपहबुद्धौ स्याम । भवेम ॥

॥ अथ पंचविंशी ॥

अग्ने धृतव्रताय ते समुद्रायेव सिंधवः । गिरो वाश्वास ईरते ॥ २५ ॥

अग्ने । धृतऽव्रताय । ते । समुद्रायऽइव । सिंधवः । गिरः । वाश्वासः । ईरते ॥ २५ ॥

हे अग्ने धृतव्रताय धृतकर्मणे ते तुभ्यं वाश्वासो वाशनशीला गिरो मम
स्तुतयः सिंधवो नद्यः समुद्रायेव यथा समुद्राय तथेरते । प्रवर्तते ॥

॥ इति षष्ठस्य तृतीये चत्वारिंशो वर्गः ॥

॥ अथ षड्विंशी ॥

युवानं विशपतिं कविं विश्वाद् पुरुवेपसं । अग्निं शुभामि मन्मभिः ॥ २६ ॥

युवानं । विशपतिं । कविं । विश्वऽअद् । पुरुऽवेपसं । अग्निं । शुभामि । मन्मऽभिः ॥ २६ ॥

युवानं नित्यतरुणं विशपतिं विशां पतिं कविं क्रांतकर्माणं विश्वाद् सर्वस्य
हविषोऽक्षारं पुरुवेपसं बहुकर्माणं । वेशः वेप इति कर्मनामसु पाठात् । अग्निं
मन्मभिर्मननीयैः स्तोत्रैः शुभामि । शोभयामि ॥

॥ अथ सप्तविंशी ॥

यज्ञानां रथ्ये वयं तिग्मजंभाय वीळवे । स्तोमैरिषेमाग्रये ॥ २७ ॥

यज्ञानां । रथ्ये । वयं । तिग्मऽजंभाय । वीळवे । स्तोमैः । इषेम । अग्रये ॥ २७ ॥

यज्ञानां रथ्ये नेत्रे तिग्मजंभाय तीक्ष्णज्वालाय वीळवे बलवतेऽग्रये स्तोमैः
स्तोत्रैर्वयमांगिरसा इषेम । स्तुतिं कर्तुमिच्छेम ॥

॥ अथाष्टाविंशी ॥

अयमग्ने ते अपि जरिता भूतु संत्य । तस्मै पावक मृळय ॥ २८ ॥

अयं । अग्ने । ते इति । अपि । जरिता । भूतु । संत्य । तस्मै । पावक । मृळय ॥ २८ ॥

हे पावक शोधक संत्य भजनीयाग्ने ते अपि त्वय्यप्ययमस्मदीयो जनो जरिता
स्तोता भूतु । भवतु । तस्मै जरिषे मृळय । सुखमुत्पादय । तं सुखय वा ॥

॥ अथैकोनविंशी ॥

धीरो ह्यस्यसद्विप्रो न जागृविः सदा । अग्ने दीदयसि द्यवि ॥ २९ ॥

धीरः । हि । असि । अस्यसत् । विप्रः । न । जागृविः । सदा । अग्ने । दीदयसि । द्यवि ॥ २९ ॥

हे अग्ने त्वं धीरोऽसि हि । भवसि खलु । अस्यसद्विषि सीदन्विप्रो न मेधा-
वीव जागृविः प्रजानां हितकरणे जागरणशीलोऽसि । सदा द्यव्यन्तरिक्षे दीद-
यसि । दीप्यसि च ॥

॥ अथ विंशी ॥

पुराग्ने दुरितेभ्यः पुरा मृधेभ्यः कवे । प्र ण आयुर्वसो तिर ॥ ३० ॥

पुरा । अग्ने । दुः । इतेभ्यः । पुरा । मृधेभ्यः । कवे । प्र । नः । आयुः । वसो इति । तिर ॥ ३० ॥

हे वसो वासक कवे क्रांतकर्मक्षमे दुरितेभ्यः पापेभ्यः पुरा मृधेभ्यो हिंसकेभ्यश्च
पुरा । यदा दुरितानि शब्दवशास्मान् हिंसितुमुद्युजते ततः प्रागेवेत्यर्थः । नोऽस्मा-
कमायुः प्रतिर । वर्धय ॥

॥ इति षष्ठस्य तृतीय एकचत्वारिंशो वर्गः ॥

आ घा य इति द्विचत्वारिंशहचं तृतीयं सूक्तं । अथेयमनुक्रमणिका । आ घ
द्विचत्वारिंशन्विंशोक्त आद्यामिंद्री ॥ अनुक्तगोचत्वात्काण्वस्त्रिशोक ऋषिः । परं
गायत्रं प्राग्वत्समेरिति परिभाषया गायत्री छंदः । अनुक्तत्वादिंद्रो देवता । आद्या-
यास्त्वग्निष्वेन्द्रश्च ॥ महाव्रते निष्केवल्ये गायत्रतृचाशीतावेतत्सूक्तं । तथैव पंचमा-
रण्यके सूचितं । आ घा ये अग्निमिंधत आ तू न इंद्र क्षुमंतमिति सूक्ते । ऐ०
आ० ३. ९. इति ॥ तृतीये पर्यायेऽच्छावाकशस्त्र आदितः सप्तदशर्चः । तथैवाति-
राच इति खंडे सूच्यते । आ घा ये अग्निमिंधत इति सप्तदश । आ० ६. ४. इति ॥
आययण आग्नेंद्रस्य हविष आ घा य इत्येषानुवाक्या । सूचितं च । आ घा ये
अग्निमिंधते सकर्माणः सुरुचो देवयंत इति स्तोत्रं । आ० २. ९. इति ॥ मैत्राव-
रुणातिरिक्तोक्थ्ये स्तोत्रमिंद्रायेत्याद्याः षडृचो विकल्पेन स्तोत्रियानुरूपाः । सूचितं
च । तद्धो गाय सुते सचा स्तोत्रमिंद्राय गायत । आ० ९. ११. इति ॥ द्वितीये
पर्याये ब्राह्मणाच्छंसिनोऽभि त्वा वृषभेति स्तोत्रियस्तृचः । सूचितं च । अभि त्वा
वृषभा सुतेऽभि प्र गोपतिं गिरा । आ० ६. ४. इति ॥ चातुर्विंशिकेऽहनि प्रा-
तःसवने भिंधि विष्वा इति ब्राह्मणाच्छंसिनः षष्ठहस्तोत्रियः । तथा च सूचितं ।
भिंधि विष्वा अप द्विष इति ब्राह्मणाच्छंसिनः । आ० ७. २. इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

आ घा ये अमिमिंधते स्तृणंति बहिरानुषक् । येषामिन्द्रो युवा सखा ॥१॥

आ । घा । ये । अमिं । इंधते । स्तृणंति । बहिः । आनुषक् । येषां । इन्द्रः । युवा । सखा ॥१॥

य क्षुषय आ घाभिमुख्येन खल्वमिमिंधते दीपयन्ति । येषां च युवा नित्य-
तरुण इन्द्रः सखा भवति त आनुषगानुपूर्व्येण बहिः स्तृणन्ति ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

बृहन्निदिध्म एषां भूरि शस्तं पृथुः स्वरुः । येषामिन्द्रो युवा सखा ॥२॥

बृहन् । इत् । इध्मः । एषां । भूरि । शस्तं । पृथुः । स्वरुः । येषां । इन्द्रः । युवा । सखा ॥२॥

एषासृषीणामिध्मो बृहन्नि महान् खलु भूरि बहु च शस्तं स्तोत्रं स्वरुश्च
पृथुर्महान् । सिद्धमन्यत् ॥

॥ अथ तृतीया ॥

अयुङ् इद्युधा वृतं शूर आजति सत्वभिः । येषामिन्द्रो युवा सखा ॥३॥

अयुङ् । इत् । युधा । वृतं । शूरः । आ । अजति । सत्वभिः । येषां । इन्द्रः । युवा । सखा ॥३॥

तेष्वन्तर्भूतः कश्चिदयुङ् इत्मागयोऽव सन् युधा वृतं योऽभिर्भट्टिरावृतं शत्रुं
सत्वभिरात्मीयैर्बलैः शूरः सन् आजति । नमयति ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

आ बुन्दं वृचहा ददे जातः पृच्छद्भि मातरं । क उयाः के ह शृण्विरे ॥४॥

आ । बुन्दं । वृचहा । ददे । जातः । पृच्छत् । वि । मातरं । के । उयाः । के । ह । शृण्विरे ॥४॥

जात उत्पन्नो वृचहेन्द्रो बुन्दमिषुं । तथा च यास्कः । बुन्द इषुर्भवति । नि० ६.
३२. । इति । आददे । आदाय चेषुमुया उन्नूर्णबलाः के के च शृण्विरे वीर्येण
विश्रुता इति स्वमातरं विपृच्छत् । अप्राप्सीत् ॥

॥ अथ पंचमी ॥

प्रति त्वा शवसी वदन्निरावप्सो न योधिषत् । यस्ते शत्रुत्वमाचके ॥५॥

प्रति । त्वा । शवसी । वदत् । गिरी । अप्सः । न । योधिषत् । यः । ते । शत्रुत्वम् ।

आऽचके ॥५॥

हे इन्द्र त्वा त्वां शवसी बलवती माता प्रतिवदत् । प्रत्यवोचत् । यस्ते शशुत्व-
माचके कामयते स गिरौ पर्वतेऽसौ न दर्शनीयो गज इव योधिषत् । योधयति ॥

॥ इति षष्ठस्य तृतीये द्विचत्वारिंशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

उत त्वं मघवङ्कृणु यस्ते वष्टि ववक्षि तत् । यद्दीक्यासि वीकृ तत् ॥ ६ ॥

उत त्वं मघवङ्कृणु यः ते वष्टि ववक्षि तत् । यत् वीक्यासि वीकृ तत् ॥ ६ ॥

उतापि च हे मघवन् त्वं ऋणस्मदीयां स्तुतिं । ते त्वत्तो यद्वष्टि कामयते
स्त्वोता तद्विवक्षि तस्मै तद्वहसि । किंच त्वं यद्दीक्यासि द्दीकरोषि तद्दीकृ
तत् दृढमेव सर्वत्र भवति ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

यदाजिं यात्याजिकृदिन्द्रः स्वश्वयुरूपं । रथीतमो रथीनां ॥ ७ ॥

यत् । आजिं । याति । आजिऽकृत् । इन्द्रः । स्वश्वऽयुः । उप । रथिऽतमः । रथिनां ॥ ७ ॥

यद्यदाजिकृत् युद्धकृदिन्द्रः स्वश्वयुः कल्याणमश्वमिच्छन् आजिं युद्धमुपयाति
तदा रथीतमोऽतिशयेन रथी भवति । रथीनां सर्वानश्विनश्च जयतीति शेषः ॥

॥ अथाष्टमी ॥

वि षु विष्वा अभियुजो वज्रिन्विष्वग्यथा वृह । भवा नः सुश्रवस्तमः ॥ ८ ॥

वि । सु । विष्वाः । अभिऽयुजः । वज्रिन् । विष्वक् । यथा । वृह । भव । नः ।

सुश्रवःऽतमः ॥ ८ ॥

हे वज्रिन् त्वं विष्वाः सर्वा अभियुजोऽभियोक्त्रीः प्रजा यथा विष्वग्भवन्ति
तथा सु सुषु विवृह । नोऽस्माकं सुश्रवस्तमः शोभनाश्वत्तमश्च भव ॥

॥ अथ नवमी ॥

अस्माकं सु रथं पुर इन्द्रः कृणोतु सातये । न यं धूर्वेति धूर्तयः ॥ ९ ॥

अस्माकं । सु । रथं । पुरः । इन्द्रः । कृणोतु । सातये । न । यं । धूर्वेति । धूर्तयः ॥ ९ ॥

यमिन्द्रं धूर्तयो हिंसका न धूर्वेति न हिंसन्ति स इन्द्रोऽस्माकं सातयेऽभीष्टला-
भाय सु रथं कल्याणं रथं पुरः कृणोतु । पुरस्करोतु ॥

॥ अथ दशमी ॥

वृज्याम ते परि द्विषोऽरं ते शक्र दावने । गमेमेदिंद्र गोमतः ॥१०॥

वृज्याम ते परि द्विषः । अरं ते शक्र दावने । गमेम । इत् । इंद्र । गोऽमतः ॥१०॥

हे शक्रेंद्र याचमाना वयं ते तव द्विषो द्वेष्टुन् परिवृज्याम । नोपगच्छेम । किंतु ते तव गोमतः पशुमतो दावनेऽभीष्टदानायां पर्याप्तं गमेमेत् । गच्छेमैव ॥

॥ इति षष्ठस्य तृतीये चिचत्वारिंशो वर्गः ॥

॥ अथैकादशी ॥

शनैश्चिद्यंतो अद्रिवोऽश्वावंतः शतग्विनः । विवक्षणा अनेहसः ॥११॥

शनैः । चित् । यंतः । अद्रिऽवः । अश्वऽवंतः । शतऽग्विनः । विवक्षणाः । अनेहसः ॥११॥

हे अद्रिवो वज्रिन् वयं शनैर्मंदं मंदं यंतो गच्छंतोऽश्वावंतोऽश्ववंतः शतग्विनो बहुधना विवक्षणा वोढव्यं वहंतोऽनेहस उपद्रवरहिताश्च संतो गमेमेदिति संबंधः ॥

॥ अथ द्वादशी ॥

ऊर्ध्वा हि ते दिवेदिवे सहस्रा सूनृता शता । जरितृभ्यो विमंहते ॥१२॥

ऊर्ध्वा । हि । ते । दिवेऽदिवे । सहस्रा । सूनृता । शता । जरितृऽभ्यः । विऽमंहते ॥१२॥

हे इंद्र ते तव जरितृभ्यः स्तोतृभ्यः सहस्रा सहस्राणि शता शतानि चोर्ध्वोर्ध्वानि मुख्यानि सूनृता सूनृतानि साधनानि दिवे दिवेऽन्वहं विमंहते । यजमानः प्रयच्छति ॥ मंहतिदानकर्मा ॥

॥ अथ त्रयोदशी ॥

विद्वा हि त्वां धनंजयमिंद्र हव्वा चिदारुजं । आदारिणं यथा गयं ॥१३॥

विद्वा । हि । त्वा । धनंऽजयं । इंद्र । हव्वा । चित् । आऽरुजं । आऽदारिणं ।

यथा । गयं ॥१३॥

हे इंद्र त्वां त्वां धनंजयं धनानां जेतारं हवा चित् हवानामपि शत्रूणामारु-
जमाभिमुख्येन भंक्तारमादारिणमादर्तारं च यथा गयं गृहमिवोपद्रवेभ्यो रक्षकं
च विद्वा । जानीम ॥

॥ अथ चतुर्दशी ॥

ककुहं चि॒त्त्वा कवे॒ मंद॑तु धृ॒ष्णवि॑दवः । आ त्वा॒ प॒णिं यदी॑महे ॥१४॥

ककुहं॑ चि॒त्त्वा॒ कवे॒ मंद॑तु धृ॒ष्णो इति॑ । इ॒दवः॑ । आ॒ त्वा॒ प॒णिं । यत् । ई॒महे ॥१४॥

हे कवे क्रांतकर्मन् धृष्णो धर्षकेन्द्र यद्यदा पणिं पणमानं त्वा त्वामा अभि-
मुख्येनेमहे अभीष्टं याचामहे तदा ककुहमुच्छ्रितं त्वा त्वामिदवश्चित् सोमा अपि
मंदंतु । मादयंतु ॥

॥ अथ पंचदशी ॥

यस्ते॑ रे॒वाँ अ॒दा॒शुरिः॑ प्र॒म॒म॒र्षं म॒घ॒क्ष॒तये॑ । तस्य॑ नो वे॒द आ भ॑र ॥१५॥

यः । ते॒ रे॒वान् । अ॒दा॒शुरिः॑ । प्र॒म॒म॒र्षं । म॒घ॒क्ष॒तये॑ । तस्य॑ । नः । वे॒दः । आ॒ । भ॒र ॥१५॥

हे इंद्र मघक्षतये धनदानाय ते तुभ्यं यः पुमान् रेवान् धनवान् सन् अदाशुरिर-
दानशीलः प्रममर्ष अभ्यसूयति तस्य पुंसो वेदो धनं नोऽस्मभ्यमाभर । आहर ॥

॥ इति षष्ठस्य तृतीये चतुश्चत्वारिंशो वर्गः ॥

॥ अथ षोडशी ॥

इ॒म उ॑ त्वा॒ वि च॑क्ष॒ते स॒खाय॑ इं॒द्र सो॒मि॒नः॑ । पु॒ष्टा॒व॑न्तो॒ यथा॑ प॒शुं ॥१६॥

इ॒मे । उं॑ इति॑ । त्वा॒ वि । च॑क्ष॒ते । स॒खायः॑ । इं॒द्र । सो॒मि॒नः॑ । पु॒ष्टा॒व॑न्तः । यथा॑ । प॒शुं ॥१६॥

हे इंद्र त्वा त्वां सोमिनोऽभिषुतसोमाः सखाय इम उ इम एव खल्वस्मदीया
जनाः पुष्टावन्तः संभृतघासा यथा पशुं पशुमिव विचक्षते । विपश्यन्ति ॥

॥ अथ सप्तदशी ॥

उ॒त त्वा॒ब॒धि॒रं व॒यं श्रु॑त्कर्णं॒ संत॑मृतये । दू॒रादि॑ह ह॒वाम॑हे ॥१७॥

उ॒त । त्वा॒ । अ॒ब॒धि॒रं । व॒यं । श्रु॑त्कर्णं॒ संत॑ । उ॒तये॑ । दू॒रात् । इ॒ह । ह॒वा॒म॒हे ॥१७॥

उतापि च हे इंद्र अबधिरमनुपहतश्रोत्रेन्द्रियं अत एव श्रुत्कर्णं श्रवणपरकर्णं
संतं त्वा त्वां वयं विशोका इह यज्ञ उतये रक्षणाय दूराद्भवामहे । ह्वयामः ॥

॥ अथाष्टादशी ॥

यच्छु॑श्रूया इ॒मं ह॒वँ दु॒र्म॒र्षं च॒क्रिया॑ उ॒त । भ॒वैरा॒पि॒र्नो अ॑न्तमः ॥१८॥

यत् । शु॒श्रू॒याः । इ॒मं । ह॒वँ । दु॒र्म॒र्षं । च॒क्रिया॑ । उ॒त । भ॒वैः । आ॒पिः । नः । अ॑न्तमः ॥१८॥

हे इन्द्र यद्यदीममस्मदीयं हवमाह्वानं शृणुयाः शृणुयाः तर्हि दुर्मर्षे शत्रूणां
दुःसहं बलं चक्रियाः । कुर्याः । उतापि च नोऽस्माकमंतमोऽतिकतम आपिर्वे-
धुर्भवेः ॥

॥ अथैकोनविंशी ॥

यच्चिद्धि ते अपि व्यथिर्जगन्वांसो अमन्महि । गोदा इदिन्द्र बोधि नः ॥१९॥

यत् । चित् । हि । ते । अपि । व्यथिः । जगन्वांसः । अमन्महि । गोऽदाः । इत् । इन्द्र ।

बोधि । नः ॥१९॥

अपि चिदपि च हे इन्द्र ते तुभ्यं यद्यदा हि व्यथिर्दारिद्रेण व्यथिता जगन्वांसो
गंतारो वयममन्महि विष्टुमः तदा नोऽस्माकं गोदा इत् गवां दातैव भवामीति
बोधि । बुध्यस्व ॥

॥ अथ विंशी ॥

आ त्वा रंभं न जिब्रयो ररभ्मा शवसस्पते । उश्मसि त्वा सधस्य आ ॥२०॥

आ । त्वा । रंभं । न । जिब्रयः । ररभ्म । शवसः । पते । उश्मसि । त्वा । सधस्ये । आ ॥२०॥

हे शवसस्पते बलस्य पते त्वा त्वां वयं जिब्रयो स्त्रीणा वृद्धा रंभं न दंडमिव
ररभ्म । रभामहे ॥ तथा च यास्कः । आरभामहे त्वा जीर्णा इव दंडं । नि० ३. २१. ।
इति ॥ अपि च त्वा त्वां सधस्ये यज्ञ उश्मसि । कामयामहे ॥

॥ इति षष्ठस्य तृतीये पंचचत्वारिंशो वर्गः ॥

॥ अथैकविंशी ॥

स्तोत्रमिन्द्राय गायत पुरुनृम्णाय सत्त्वे । नकिर्ये वृण्वते युधि ॥२१॥

स्तोत्रं । इन्द्राय । गा॒य॒त । पुरु॒ऽनृ॒म्णाय । सत्त्वे । नकिः । यं । वृ॒ण्व॒ते । यु॒धि ॥२१॥

यमिन्द्रं युधि युद्धे नकिर्वृण्वते केऽपि न वारयन्ति तस्मै सत्त्वे दानशीलाय
पुरुनृम्णाय बहुधनायेंद्राय स्तोत्रं गायत । पठत ॥

॥ अथ द्वाविंशी ॥

अभि त्वा वृषभा सुते सुतं सृजामि पीतये । तृपा व्यश्नुही मदं ॥२२॥

अभि । त्वा । वृ॒ष॒भ । सु॒ते । सु॒तं । सृ॒जामि । पी॒तये । तृ॒पा । वि । अ॒श्नु॒हि । मदं ॥२२॥

हे वृषभेन्द्र त्वा त्वां सुते सोमेऽभिषुते सति सुतमभिषुतं सोमं पीतये पाना-
याभिसृजामि । तृप । तृष । मदं मदकरं व्यप्नुहि च ॥

॥ अथ त्रयोविंशी ॥

मा त्वा मूरा अविष्यवो मोपहस्वान् आ दभन् । माकीं ब्रह्मद्विषो वनः ॥२३॥

मा । त्वा । मूराः । अविष्यवः । मा । उपऽहस्वानः । आ । दभन् । माकीं । ब्रह्मऽद्विषः ।

वनः ॥२३॥

हे इन्द्र त्वा त्वां मूरा मूरका मूढा मनुष्या अविष्यवः पालनकामा मादभन् ।
मा हिंसन्तु । उपहस्वान उपहसनपराश्व मा भवन्तु । ब्रह्मद्विषो ब्राह्मणानां वेष्टुन्
माकीं वनः । मा भजेयाः ॥

॥ अथ चतुर्विंशी ॥

इह त्वा गोपरीणसा महे मंदन्तु राधसे । सरो गौरो यथा पिब ॥२४॥

इह । त्वा । गोऽपरीणसा । महे । मंदन्तु । राधसे । सरः । गौरः । यथा । पिब ॥२४॥

हे इन्द्र त्वा त्वामिह यज्ञे गोपरीणसा गव्येन पयसा संमिश्रितेन सोमेन महे
महते राधसे धनाय मंदन्तु । मनुष्या मादयन्तु । त्वं च तं सोमं यथा गौरो मृगः
सरः पिबति तथा पिब ॥

॥ अथ पंचविंशी ॥

या वृषहा परावति सना नवा च चुच्युवे । ता संसत्सु प्र वोचत ॥२५॥

या । वृषऽहा । पराऽवति । सना । नवा । च । चुच्युवे । ता । संसत्सु । प्र ।

वोचत ॥२५॥

वृषहेन्द्रः परावति दूरे या यानि सना सनातनानि नवा नवानि नूतनानि
च धनानि चुच्युवे प्रेरितवान् तानि धनानि संसत्सु यज्ञेषु सभासु वा प्रवो-
चत । प्रब्रूते विद्वज्जनः ॥

॥ इति षष्ठस्य तृतीये षट्चत्वारिंशो वर्गः ॥

॥ अथ षड्विंशी ॥

अपिबत्सुदुवः सुतमिन्द्रः सहस्रबाहे । अचादेदिष्ट पीत्स्व ॥२६॥

अपिबत् । सुदुवः । सुतं । इन्द्रः । सहस्रऽबाहे । अच । अदेदिष्ट । पीत्स्व ॥२६॥

इंद्रः कटुवः कटुनामकस्यर्षेः संबंधिनं सुतमभिषुतं सोममपिबत् । पीत-
वान् । सहस्रबाह्वे सहस्रबाहोः शशूंश्चाहन्निति शेषः । अचास्मिन्नवसरे पौंस्य-
मिंद्रस्य वीर्यमदेदिष्ट । अदीप्यत ॥

॥ अथ सप्तविंशी ॥

सत्यं तच्चुर्वशे यदौ विदानो अहवाय्यं । व्यानद् तुर्वणे शमि ॥ २७ ॥

सत्यं । तत् । तुर्वशे । यदौ । विदानः । अहवाय्यं । वि । व्यानद् । तुर्वणे । शमि ॥ २७ ॥

तुर्वशे राज्ञि यदौ च यदुनामके च राज्ञि तत्प्रसिद्धं यागादिलक्षणं शमि
कर्म । शची शमीति कर्मनामसु पाठात् । सत्यं परमार्थं विदानो जानन् तयोः
प्रीत्यर्थमहवाय्यमहवाय्यनामकं तयोः शचुं तुर्वणे संयामे व्यानद् । व्याप्तवान् ॥

॥ अथाष्टाविंशी ॥

तरणिं वो जनानां चदं वाजस्य गोमतः । समानमु प्र शंसिषं ॥ २८ ॥

तरणिं । वः । जनानां । चदं । वाजस्य । गोऽमतः । समानं । ऊं इति । प्र । शंसिषं ॥ २८ ॥

हे अस्मदीयाः पुरुषा वो युष्माकं जनानां पुत्रपौत्रादीनां तरणिं तारकं चदं
शचूणां तर्दयितारं गोमतः पशुमतोऽन्नस्य दातारं चेदं समानमु साधारणमेव
प्रशंसिषं । स्तौमि ॥

॥ अथैकोनविंशी ॥

अभुक्षणं न वर्तव उक्थेषु तुग्यावृधं । इंद्रं सोमे सचा सुते ॥ २९ ॥

अभुक्षणं । न । वर्तवे । उक्थेषु । तुग्यावृधं । इंद्रं । सोमे । सचा । सुते ॥ २९ ॥

अभुक्षणं महान्तं तुग्यावृधमुदकस्य वर्धयितारं । तुग्या बुर्बुरेत्युदकनामसु
पाठात् । इंद्रं सोमे सचा स्तोत्रेण सह सुतेऽभिषुते सत्युक्थेषु शस्त्रेषु वर्तवे धनं
वरितुं प्रशंसामीति शेषः । नेति संप्रत्यर्थे ॥

॥ अथ चिंशी ॥

यः कृतदिष्टि योन्यं चिशोकाय गिरिं पृथुं । गोभ्यो गातुं निरेतवे ॥ ३० ॥

यः । कृतत् । इत् । वि । योन्यं । चिऽशोकाय । गिरिं । पृथुं । गोभ्यः । गातुं । निऽएतवे ॥ ३० ॥

य इष्ट एवेन्द्रो योन्यमुदकनिर्गमनद्वारं पृथुं विस्तीर्णं गिरिं मेघं । गिरिर्वज्र

इति मेघनामसु पाठात् । विशोकाय विशोकनामर्थार्थं विकृतत् व्यञ्जितत् स
गोभ्यो गमनवद्ग उदकेभ्यो निरेतवे निर्गमनाय गातुं भूमिं । भूमिर्गातुरिति
तन्नामसु पाठात् । मार्गमित्यर्थः । करोतीति शेषः ॥

॥ इति षष्ठस्य तृतीये सप्तचत्वारिंशो वर्गः ॥

॥ अथैकविंशी ॥

यद्दधिषे मनस्यसि मंदानः प्रेदियक्षसि । मा तत्करिद्र मृळय ॥ ३१ ॥

यत् । दधिषे । मनस्यसि । मंदानः । प्र । इत् । इयक्षसि । मा । तत् । कः । इद्र । मृळय ॥ ३१ ॥

हे इद्र मंदानो मोदमानस्त्वं यच्छुभं वस्तु दधिषे धारयसि । यच्च मनस्यसि
पूजयसि । यदपि च प्रेदियक्षसि प्रयच्छस्येव तत्सर्वं मा कः । किं नाकाशीः ।
अस्माकं कृतवानेव । किंचास्मान्मृळय । सुखय ॥

॥ अथ द्वाविंशी ॥

दभं चिद्धि त्वावतः कृतं ऋषे अधि क्षमि । जिगात्विद्र ते मनः ॥ ३२ ॥

दभं । चित् । हि । त्वाऽवतः । कृतं । ऋषे । अधि । क्षमि । जिगात् । इद्र । ते । मनः ॥ ३२ ॥

हे इद्र त्वावतस्त्वत्सदृशस्य दभं चिदल्पमपि कृतं कर्माधि क्षमि क्षमायां ॥
अधीति सप्तम्यर्थानुवादः ॥ ऋषे । विश्रुतं भवति हि । तथा सति ते तव मनो
जिगातु । मयि गच्छतु ॥

॥ अथ त्रयस्त्रिंशी ॥

तवेदु ताः सुकीर्त्तयोऽसन्नुत प्रशस्तयः । यदिद्र मृळयासि नः ॥ ३३ ॥

तव । इत् । ऊं इति । ताः । सुऽकीर्त्तयः । असन् । उत । प्रऽशस्तयः । यत् । इद्र ।

मृळयासि । नः ॥ ३३ ॥

हे इद्र त्वं नोऽस्मान्यद्याभिर्मृळयासि सुखयसि ताः सुकीर्त्तयः शोभनाख्यात-
यस्तवेत्तवैवासन् । भवेयुः । उतापि च ताः प्रशस्तयः स्तुतयश्च तवैव भवेयुः ॥

॥ अथ चतुस्त्रिंशी ॥

मा न एकस्मिन्नागसि मा द्वयोरुत चिषु । वधीर्मा ऋर भूरिषु ॥ ३४ ॥

मा । नः । एकस्मिन् । आगसि । मा । द्वयोः । उत । चिषु । वधीः । मा । ऋर । भूरिषु ॥ ३४ ॥

हे भूरेन्द्र नोऽस्मानेकस्मिन्नागस्यपराधे मा वधीः । मा हिंसीः । द्वयोरागसो-
रपि मा वधीः । उतापि च चिद्वागः स्वपि मा हिंसीः । भूरिष्यसंख्यातेष्वागः स
मा च वधीः ॥

॥ अथ पंचविंशी ॥

बिभया हि त्वावत उयादभिप्रभंगिणः । दस्मादहमृतीषहः ॥ ३५ ॥

बिभय। हि। त्वाऽवतः । उयात् । अभिऽप्रभंगिनः । दस्मात् । अहं । ऋतिऽसहः ॥ ३५ ॥

हे इंद्र त्वावतस्वत्सहशादुयादुर्गुणादभिप्रभंगिणः शत्रूणामभिप्रहर्तुर्देस्मात्पा-
पानामुपक्षपयितुर्चर्त्तीषहः शत्रुकृतां हिंसां सहतोऽहं बिभय हि ॥

॥ इति षष्ठस्य तृतीयेऽष्टाचत्वारिंशो वर्गः ॥

॥ अथ षट्त्रिंशी ॥

मा सख्युः शूनमा विदे मा पुचस्य प्रभूवसो । आवृत्वद्भूतु ते मनः ॥ ३६ ॥

मा । सख्युः । शूनं । आ । विदे । मा । पुचस्य । प्रभूवसो इति प्रभुऽवसो । आवृत् । भूतु । ते । मनः ॥ ३६ ॥

हे प्रभूवसो प्रभूतधनेन्द्र ते तव सख्युः शूनं वृद्धं माविदे । मावेदयामि । पुच-
स्यापि शूनं माविदे । तव मनोऽस्मास्वावृत्तदावर्तनवद्भूतु । भवतु । पुनः पुनः
सखं करोत्वित्यर्थः ॥

॥ अथ सप्तविंशी ॥

को नु मर्या अमिथितः सखा सखायमब्रवीत् । जहा को अस्मदीषते ॥ ३७ ॥

कः । नु । मर्याः । अमिथितः । सखा । सखायं । अब्रवीत् । जहा । कः । अस्मत् ।
ईषते ॥ ३७ ॥

को नु कः खलु हे मर्या मनुष्या अमिथितः । मेथतिराक्रोशकर्म । अनाक्रुष्ट
इन्द्रादन्यः सखा सखायं प्रति जहा अहं कं जघान कः को वाऽस्मदस्मत्तो भीत
ईषते पलायत इत्यब्रवीत् वदति । इंद्र एवैतादृशस्य वचनस्य वक्तव्यभिप्रायः ॥
तथा च यास्कः । मेथतिराक्रोशकर्म । अपापकं जघान कमहं जानु कोऽस्मद्भीतः
पलायते । नि० ४. २. इति ॥ मा न एकस्मिन्नागसीत्यादिकया श्रुत्या नूनमृषि-
मिन्द्र आजहारेत्यर्चर्षिर्विस्मयत इति ॥

॥ अथाष्टाविंशी ॥

ए॒वार॑े वृष॒भा सु॒ते ऽसि॒न्व॒भू॒र्या॒वयः॑ । अ॒ग्नी॒व नि॒वता॒ चरन् ॥ ३८ ॥

ए॒वार॑े। वृष॒भ। सु॒ते। अ॒सि॒न्वन्। भू॒रि। अ॒व॒यः। अ॒ग्नी॒व। नि॒वता॒। चरन् ॥ ३८ ॥

हे वृषभ कामानां वर्षकेन्द्र एवारे। एवारो नाम कश्चित्। तस्मिन् सुते ऽभि-
षुते सोमे सति भूरि बहूनि धनान्यसिन्वन् न बध्नन् अग्नी। अग्नी कितवः।
तथा च यास्कः। अग्नी कितवो भवति स्वं हन्ति --- ॥

॥ अथैकोनचत्वारिंशी ॥

आ त ए॒ता व॒चो॒युजा॒ हरी॑ गृ॒भ्णे सु॒मद्र॑था । यदी॑ ब॒ह्वभ्य॒ इह॑दः ॥ ३९ ॥

आ। ते। ए॒ता। व॒चः॒ऽयुजा॑। हरी॒ इति॑। गृ॒भ्णे। सु॒मत्॒ऽरथा॑। यत्। ई॒। ब॒ह्व॒ऽभ्यः।
इत्। ददः ॥ ३९ ॥

ते तव सुमद्रथा कल्याणरथौ वचोयुजा मंचेण युज्यमानावेतौ हरी अश्व-
वागृभ्णे। अस्मदभिमुखं यातुं हस्ताभ्यामाकर्षामीत्यर्थः। यद्यस्मात्त्वं बह्वभ्य
इष्ट्रासणेभ्य एवेमिदं धनं ददः ददासि ॥

॥ अथ चत्वारिंशी ॥

भि॒न्धि वि॒श्वा अप॒ द्विषः॒ परि॒ बाधो॑ ज॒ही मृ॒धः । वसु॑ स्या॒हं तदा॑ भर ॥ ४० ॥

भि॒न्धि। वि॒श्वाः। अप॒। द्विषः॒। परि॒। बाधः॒। ज॒हि। मृ॒धः। वसु॑। स्या॒हं। तत्। आ॒। भर॒ ॥ ४० ॥

हे इंद्र त्वं विश्वाः सर्वा द्विषो द्वेष्ट्रीः शत्रुसेना अपभिन्धि। विदारय। बाधो
हिंसिषीर्मृधः संयामान्। स्पृधो मृध इति संयामनामसु पाठात्। परिजहि।
हिंस च। तासां स्याहं स्पृहणीयं तत्प्रसिद्धं वस्वाभर। अस्मभ्यमाहर ॥

॥ अथैकचत्वारिंशी ॥

य॒ज्ञी॒ठावि॑न्द्र॒ यत्स्थि॑रे॒ यत्पर्श॑ने॒ परा॑भृतं । वसु॑ स्या॒हं तदा॑ भर ॥ ४१ ॥

यत्। वी॒ठी। इ॒न्द्र। यत्। स्थि॑रे॒। यत्। पर्श॑ने॒। परा॑ऽभृतं। वसु॑। स्या॒हं। तत्। आ॒। भर॒ ॥ ४१ ॥

हे इंद्र त्वया च वीठी दृढे परैः कंपयितुमशक्ये यज्ञं पराभृतं विन्यस्तं।
यच्च स्थिरे स्वयमचले पराभृतं। यच्चापि पर्शने विमर्शनक्षमे पराभृतं तत्स्याहं
वस्वाभर ॥

॥ अथ द्विचत्वारिंशी ॥

यस्य ते विश्वमानुषो भूरेदत्तस्य वेदति । वसुं स्याहं तदा भर ॥४२॥

यस्य ते विश्वऽमानुषः । भूरेः । दत्तस्य वेदति । वसुं । स्याहं । तत् । आ । भर ॥४२॥

हे इंद्र ते त्वया ॥ विभक्तिष्यत्ययः ॥ दत्तस्य दत्तं भूरेर्बहु यस्य यजनं ॥ कर्मणि षष्ठी ॥ विश्वमानुषः सर्वो मनुष्यो वेदति जानाति तत्स्याहं स्पृहणीयं वस्वाभर ॥

॥ इति षष्ठस्य तृतीय एकोनपञ्चाशो वर्गः ॥

वेदार्थस्य प्रकाशेन तमो हार्दं निवारयन् ।

पुमर्थोऽथतुरो देयाद्विद्यातीर्थमहेश्वरः ॥

इति श्रीमद्राजाधिराजपरमेश्वरवैदिकमार्गप्रवर्तकश्रीवीरबुद्धभूपालसाम्राज्यधुरंधरेण सायणाचार्येण विरचिते माधवीये वेदार्थप्रकाशे ऋक्संहिताभाष्ये षष्ठाष्टके तृतीयोऽध्यायः ॥

यस्य निःश्वसितं वेदा यो वेदेभ्योऽखिलं जगत् ।

निर्ममे तमहं वंदे विद्यातीर्थमहेश्वरं ॥

षष्ठे तृतीयमध्यायं व्याख्याय श्रीमतीसुतः ।

श्रीसायणार्यः संगृह्य चतुर्थं व्याकरोत्यथ ॥.

तच्च त्वाक्त इति त्रयस्त्रिंशद्वचं चतुर्थं सूक्तमश्वपुत्रस्य वशाख्यस्यार्वं । प्राग्वत्स-
प्रपरिभाषयाद्याश्चतस्रो गायत्र्यः । तचाद्या पादनिचृत् त्रयः सप्तक्राः पादनिचृ-
दित्युक्तलक्षणोपेतत्वात् । दधानो गोमदश्ववदित्येषा पञ्चमी ककुबष्टकद्वादशाष्टकैः
पादैरुपेतत्वात् । मध्यमश्चेत्ककुबिति हि तल्लक्षणं । तमिन्द्रमिति षष्ठी गायत्री ।
तस्मिन् हि संतीति सप्तमी बृहती । यस्ते मद इत्यष्टम्यनुष्टुप् । यो दुष्टर इति नवमी
सतोबृहती । अयुजौ जागती सतोबृहतीति द्युक्तं । गव्यो षु ण इति दशमी गायत्री ।
न हि ते भूरेत्येकादशी बृहती । य ऋष्ट इति द्वादशी विपरीता सतोबृहती
प्रथमतृतीययोरष्टाक्षरा द्वितीयचतुर्थयोर्द्वादशाक्षरा च । युजौ चेद्विपरीतेत्युक्त-

त्वात् । स नो वाजेष्टिति त्रयोदशी चतुर्विंशत्यक्षरा द्विपदा । अभि वो वीरमिति चतुर्दशी पिपीलिकमध्या बृहती । त्रयोदशिनोर्मध्येऽष्टकः पिपीलिकमध्येत्युक्तत्वात् । ददी रेकण इति पंचदशी ककुम्भ्यंकुशिरा चैष्टुभजागतचतुष्काः ककुम्भ्यंकुशिरेत्युक्तत्वात् । विश्वेषामिति षोडशी विराट् । महः सु व इति सप्तदशी जगती । ये पातयंत इत्यष्टादश्युपरिष्टाबृहती चतुर्थपादस्य द्वादशाक्षरत्वात् । प्रभंगमित्येकोनविंशी बृहती । सनितः सुसनितरिति विंशी विषमपदा बृहती नवकाष्ठेकादश्यष्टिनो विषमपदेत्युक्तत्वात् । आ स एतु षष्टिं सहस्रेत्येकविंशीद्वाविंशौ पंक्ती । दश श्यावा इति त्रयोविंशी गायत्री । दानास इति चतुर्विंशी पंक्तिः । पंचविंशी-सप्तविंशौ बृहत्यौ । षड्विंश्याविंशौ सतोबृहत्यौ । एकोनविंशी गायत्री । गावो न यूथमिति चिंशी विंशत्यक्षरा द्विपदा विराट् । एकचिंश्युष्णिक् । द्वाचिंशी पंक्तिः । त्रयस्त्रिंशी गायत्री । आ स एत्वित्यादिभिश्चतसृभिः कनीतपुत्रस्य पृथुश्रवसो दानं स्तूयते । अतस्तद्देवताकाः । आ नो वायवित्यादीनां चतसृणां द्वाचिंश्याश्च वायुर्देवता । शिष्टा अनादेशपरिभाषयेन्द्रदेवताकाः ॥ एतत्सर्वमनुक्रमणामुक्तं । त्वावतस्त्वयस्त्रिंशद्वशोऽथ्य आ स आदि कानीतस्य पृथुश्रवसो दानस्तुतिराद्या पादनिचृत् पंचम्यादि ककुप् गायत्री बृहत्यनुष्टुप् सतोबृहती गायत्री विपरीतोत्तरः प्रगाथो द्विपदा चतुर्विंशिका बृहती पिपीलिकमध्या ककुम्भ्यंकुशिरा विराड्गत्युपरिष्टाबृहतीबृहत्यौ विषमपदोत्तरा पंक्ती गायत्री पंक्तिः प्रगाथौ च वायव्यौ गायत्री द्विपदोष्णिक् पंक्तिर्वायव्या गायत्रीति ॥ महाव्रते निष्केवल्ये सनितः सुसनितरित्यंतमेव सूक्तं । तथा च पंचमारण्यके शौनकेन सूचितं । त्वावतः पुरुवसविति वशः सनितः सुसनितरित्येतदंतः । ऐ० आ० ५. ११. १-इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

त्वावतः पुरुवसो वयमिन्द्र प्रणेतः । स्मसिं स्यातहरीणां ॥ १ ॥

त्वाऽवतः । पुरुवसो इति पुरुऽवसो । वयं । इन्द्र । प्रनेतरिति प्रऽनेतः । स्मसिं ।

स्यातः । हरीणां ॥ १ ॥

हे-पुरुवसो बहुधनेन्द्र प्रणेतः कर्मणां पारं प्रकर्षेण प्रापयितरिन्द्र त्वावतस्त्वत्सहस्य । इन्द्रसमानस्यान्यस्याभावात्तवेत्यर्थः । तव स्वभूता वयं स्मसि । स्मः । हे हरीणामेतत्संज्ञकानामश्वानां स्यातरधिष्ठातः ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

त्वां हि सत्यमद्रिवो विद्म दातारमिषां । विद्म दातारं रयीणां ॥२॥

त्वां । हि । सत्यं । अद्रिऽवः । विद्म । दातारं । इषां । विद्म । दातारं । रयीणां ॥२॥

हे अद्रिवः । अस्मि शत्रुमित्यद्रिर्वज्रः । तद्वच्चिंद्र त्वां सत्यं निश्चयमिषामन्नानां दातारं विद्म । जानीमः । तथा रयीणां धनानां दातारं विद्म ॥

॥ अथ तृतीया ॥

आ यस्य ते महिमानं शतमूते शतक्रतो । गीर्भिर्गृणन्ति कारवः ॥३॥

आ । यस्य । ते । महिमानं । शतंऽऊते । शतक्रतो इति शतक्रतो । गीऽभिः । गृणन्ति । कारवः ॥३॥

हे शतमूते अपरिमितरक्षण हे शतक्रतो बहुकर्मयुक्तेन्द्र यस्य ते महिमानं माहात्म्यं कारवः स्तोतारो गीर्भिः स्तुतिभिर्गृणन्ति स्तुवंति स्वाभीष्टाय ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

सुनीथो घा स मर्यो यं मरुतो यमर्यमा । मिचः पांत्यदुहः ॥४॥

सुऽनीथः । घा । सः । मर्यः । यं । मरुतः । यं । अर्यमा । मिचः । पांति । अद्रुहः ॥४॥

स मर्यो मनुष्यो यजमानः सुनीथः सुयज्ञः सुनयनो वा भवति । घेति प्रसिद्धौ । स इत्युक्तं कमित्याह । यं यजमानं मरुतो देवाः पांति रक्षन्त्यदुहोऽद्रो-हकर्तारः । तथा यमर्यमा पाति । यं च मिचः पाति । स एवं भवतीति ॥

॥ अथ पंचमी ॥

दधानो गोमदश्ववत्सुवीर्यमादित्यजूत एधते । सदा राया पुरुस्पृहा ॥५॥

दधानः । गोऽमत् । अश्वऽवत् । सुऽवीर्यं । आदित्यऽजूतः । एधते । सदा । राया । पुरुऽस्पृहा ॥५॥

आदित्यजूत आदित्यप्रेरित आदित्यानुगृहीतो यजमानो गोमद्गोभिरुपेतमश्व-वदश्वरूपेतं सुवीर्यं शोभनवीर्योपेतं पुत्रं दधानो धारयन्नेधते वर्धते सदा सर्वदा । किंच पुरुस्पृहा बहुभिः स्पृहणीयेन राया धनेन सदैधते ॥

॥ इति षष्ठस्य चतुर्थे प्रथमो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

तमिन्द्रं दानमीमहे शवसानमभीर्वे । ईशानं राय ईमहे ॥ ६ ॥

तं । इन्द्रं । दानं । ईमहे । शवसानं । अभीर्वे । ईशानं । रायः । ईमहे ॥ ६ ॥

तं प्रसिद्धमिन्द्रं दानं देयं धनमीमहे । याचामहे । कीदृशमिन्द्रं । शवसानं बलमाचरन्तमभीर्वमभीरुमीशानं सर्वस्य स्वामिनं ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

तस्मिन् हि संयुतयो विश्वा अभीरवः सचा ।

तमा वहन्तु सप्तयः पुरुवसुं मदाय हरयः सुतं ॥ ७ ॥

तस्मिन् । हि । संति । ऊतयः । विश्वाः । अभीरवः । सचा ।

तं । आ । वहन्तु । सप्तयः । पुरुवसुं । मदाय । हरयः । सुतं ॥ ७ ॥

तस्मिन् हि ऊतयो गन्धो विश्वाः सर्वा अभीरवोऽकातराः सचा सहायभूता मरुदूपाः सेनाः संति । भवन्ति । अथवा तस्मिन् सर्वा रक्षणाः सह संभवन्ति । तमिन्द्रं सप्तयः सर्पणशीला हरयोऽश्वाः पुरुवसुं बहुधनं । बहुधनप्रदमित्यर्थः । तं मदाय सुतमभिसुतमभिषुतं सोमं प्रत्यावहन्तु । आगमयन्तु ॥

॥ अथाष्टमी ॥

यस्ते मदो वरेण्यो य इन्द्र वृचहन्तमः ।

य आददिः स्वर्गनृभिर्यः पृतनास दुष्टरः ॥ ८ ॥

यः । ते । मदः । वरेण्यः । यः । इन्द्र । वृचहन्ऽतमः ।

यः । आऽददिः । स्वः । नृऽभिः । यः । पृतनासु । दुष्टरः ॥ ८ ॥

पूर्वमंघ्रे मदाय हरय इत्युक्तं स मदः स्तूयते । हे इन्द्र ते तव यो मदो वरेण्यो वरणीयः । यश्च मदः संयामे वृचहन्तमः शत्रूणामतिशयेन हन्ता । यश्चाददिरा-
दाता स्वः स्वरणं धनं नृभिर्नृभ्यः शत्रुभ्यः । यश्च पृतनासु संयामेषु दुष्टरोऽनभि-
भाष्यः तस्मै मदाय हरयो वहन्त्विति ॥

॥ अथ नवमी ॥

यो दु॒हरो॑ वि॒श्व॒वार॒ अ॒वा॒य्यो॒ वा॒जे॒ष्वस्ति॑ त॒रु॒ता ।

स नः॑ श॒वि॒ष्ट॒ स॒व॒ना व॒सो ग॒हि ग॒मे॒म गो॒म॒ति व्र॒जे ॥९॥

यः । दु॒स्तरः॑ । वि॒श्व॒ऽवा॒र । अ॒वा॒य्यः । वा॒जे॒षु । अ॒स्ति । त॒रु॒ता ।

सः । नः॑ । श॒वि॒ष्ट॒ । स॒व॒ना । आ । व॒सो॒ इति॑ । ग॒हि । ग॒मे॒म । गो॒ऽम॒ति । व्र॒जे ॥९॥

हे विश्ववार विश्वैर्वरणीयेन्द्र वाजेषु युद्धेषु यस्तव दुहरो दुःखेन तरीतुं शक्य-
स्तरुता शत्रूणां तारकोऽस्ति भवति हे वसो वासक हे शविष्ठातिशयेन बल-
वन्निद्र स त्वं नः सवनास्माकं सवनान्यागहि । आगच्छ । वयं च गोमति व्रजे
गोमंतं व्रजं गमेम । गच्छेम ॥

॥ अथ दशमी ॥

ग॒थो षु॒ णो॒ यथा॑ पु॒रा॒श्व॒योत॑ रथ॒या । व॒रि॒व॒स्य॒ म॒हाम॒ह ॥१०॥

ग॒थो इति॑ । सु॒ । नः॑ । यथा॑ । पु॒रा । अ॒श्व॒ऽया । उ॒त । रथ॑ऽया । व॒रि॒व॒स्य॒ । म॒हा॒ऽम॒ह ॥१०॥

हे महामह महाधनेन्द्र गथा ॥ गथा उ इति निपातानिपातद्वयसमुदायस्यादि-
वद्भावेन निपातवद्भावात्प्रकृतिभावः ॥ अस्माकं गवामिच्छयास्माकं गा दातुं यथा
पुरा पूर्वं यथास्माकं गवादिदानाय वरिवस्यसि तद्वदद्यापि सु सुष्ठु वरिवस्य ।
परिचर । आगच्छेत्यर्थः । न केवलं गवेच्छया किंत्वश्वयाश्चप्रदानेच्छया । उतापि
च रथया रथेच्छया च वरिवस्येति ॥

॥ इति षष्ठस्य चतुर्थे द्वितीयो वर्गः ॥

॥ अथैकादशी ॥

न॒हि ते॑ शूर॒ राध॒सोऽन्तं॑ वि॒न्दामि॑ स॒चा ।

द॒श॒स्या नो॑ म॒घव॒न्नु चि॒द॒द्रि॒वो धि॒यो वा॒जे॒भिरा॒विष्य॑ ॥११॥

न॒हि । ते॑ । शूर॒ । राध॒सः । अ॒न्तं । वि॒न्दामि॑ । स॒चा ।

द॒श॒स्य । नः॑ । म॒घ॒ऽव॒न् । नु॒ । चि॒त् । अ॒द्रि॒ऽवः । धि॒यः । वा॒जे॒भिः । अ॒वि॒ष्य ॥११॥

हे शूर विक्रान्तेन्द्र ते तव राधसो धनस्यान्तमियक्षां सचा सत्यं न हि विन्दामि ।
न लभे । यस्मादेवं तस्मात् हे मघवन् धनवन् हे अद्रिवो वज्रवन्निद्र नोऽस्माकं

नूचिन् क्षिप्रमेव दशस्य देहि तच्चक्रं । किञ्च वाजेभिर्वाजिरक्षैर्धियोऽस्मदीयाभि
कर्माण्याविष । रक्ष ॥

॥ अथ द्वादशी ॥

य ऋष्यः आवयत्सखा विश्वेत्स वेद जनिमा पुरुष्टुतः ।

तं विश्वे मानुषा युगेन्द्रं हवन्ते तविषं यतस्मृचः ॥ १२ ॥

यः । ऋष्यः । अवयत्सखा । विश्वा । इत् । सः । वेद । जनिम । पुरुऽस्तुतः ।

तं । विश्वे । मानुषा । युगा । इन्द्रं । हवन्ते । तविषं । यतऽस्मृचः ॥ १२ ॥

य इन्द्र ऋष्यो दर्शनीयः आवयत्सखा । आवयन्तः सखाय ऋष्विजो यस्य स
तादृशः आवयत्सखा । पुरुष्टुतो बहुभिर्यजमानैः स्तुतो य इन्द्रः स विश्वेत् सर्वा-
ण्यपि जनिमा जन्मानि प्राणिनां वेद । जानाति । तं तविषं बलवन्तमिन्द्रं विश्वे
सर्वेऽप्यध्वर्यादयो यतस्मृचः स्वीकृतहविष्काः संतो मानुषा मनुष्यसंबन्धिनो युगा
युगानि कालान् सर्वेषु कालेषु हवन्ते । आह्वयन्ति । स्तुवन्ति ॥

॥ अथ त्रयोदशी ॥

स नो वाजेष्वविता पुरुवसः पुरःस्थाता । मघवा वृचहा भुवत् ॥ १३ ॥

सः । नः । वाजेषु । अविता । पुरुऽवसः । पुरःस्थाता । मघवा । वृचहा । भुवत् ॥ १३ ॥

एषा द्विपदा जगती ॥ स पुरुवसर्बहुधनो मघवा धनवान् वृचहा शबूणां
हन्तेन्द्रो नोऽस्माकं वाजेषु संधामेष्टविता रक्षिता पुरःस्थाता तदर्थं पुरतो वर्तमानो
भुवत् । भवतु ॥

॥ अथ चतुर्दशी ॥

अभि वो वीरमंधसो मर्देषु गाय गिरा महा विचेतसं ।

इन्द्रं नाम श्रुत्यं शक्तिं वचो यथा ॥ १४ ॥

अभि । वः । वीरं । अंधसः । मर्देषु । गाय । गिरा । महा । विचेतसं ।

इन्द्रं । नाम । श्रुत्यं । शक्तिं । वचः । यथा ॥ १४ ॥

हे उक्ताचादयो वो । यूयमित्यर्थः । अथवा हे यजमाना वो युष्माकं हिता-
यांधसः सोमस्य मर्देषूप्राप्तमानेषु सत्सु वीरं शबूणामीरयितारं नाम शबूणां
नामकं विचेतसं विशिष्टग्रहं श्रुत्यं सर्वत्र श्रोतव्यं शक्तिं शक्तमीदृशमिन्द्रं महा

महत्या गिरा स्तुत्या चक्षो वायुष्मदीया ब्रथा येन प्रकारेण प्रवर्तते गायत्र्या
विदुभा वा तथा गाय । गायत । स्तुतिं कुरुत ॥

॥ अथ पंचदशी ॥

ददी रेक्खास्तन्वे ददिर्वसु ददिर्वाजेषु पुरुहूत वाजिनं ।

नूनमथ ॥ १५ ॥

ददिः । रेक्खाः । तन्वे । ददिः । वसु । ददिः । वाजेषु । पुरुहूत । वाजिनं ।

नूनं । अथ ॥ १५ ॥

हे पुरुहूत बहुभिराहूतेन्द्र त्वं तन्वे मह्यं शरीराय रेक्खो धनं ददिर्दाता भव ।
कदेत्युच्यते । नूनं क्षिप्रमद्येदानीमेव । एवं प्रतिवाक्यं योज्यं । तथा वसु धनं पुत्रा-
दिभ्यो ददिर्दाता भव । तथा वाजेषु संयामेषु वाजिनमन्नवंतं रयिं ददिर्दाता भवेति ॥
अत्र सर्वेष्वपि वाक्येषु ददिरित्यस्य लिङ्भावान्न लोकाव्ययेति षष्ठीप्रतिषेधः ॥

॥ इति षष्ठस्य चतुर्थे तृतीयो वर्गः ॥

॥ अथ षोडशी ॥

विश्वेषामिरज्यंतं वसूनां सासह्रांसं चिदस्य वर्षसः ।

कृपयतो नूनमत्यथ ॥ १६ ॥

विश्वेषां । इरज्यंतं । वसूनां । सासह्रांसं । चित् । अस्य । वर्षसः ।

कृपयतः । नूनं । अति । अथ ॥ १६ ॥

हे इन्द्र त्वां विश्वेषां सर्वेषां वसूनां धनानामिरज्यंतमीशानमस्य वर्षसो वार-
कस्य कृपयतो युद्धं कल्पयतः शचोः सासह्रांसमभिभवितारं स्तुवंत इति शेषः ।
स त्वं नूनं क्षिप्रमद्यापीदानीमपि धनं प्रयच्छेत्यर्थः ॥

॥ अथ सप्तदशी ॥

महः सु वो अरमिषे स्तवामहे मीळहुषे अरंगमाय जग्मये ।

यज्ञेभिर्गीर्भिर्विष्मन्नुषां मरुतामियक्षसि गाये त्वा नमसा गिरा ॥ १७ ॥

महः । सु । वो । अरं । इषे । स्तवामहे । मीळहुषे । अरं । गमाय । जग्मये ।

यज्ञेभिः । गीः । ऽभिः । विष्मन्नुषां । मरुतां । इयक्षसि । गाये । त्वा । नमसा । गिरा ॥ १७ ॥

हे इन्द्र महो महतो वः । तवेत्यर्थः ॥ व्यत्ययेन बहुवचनं ॥ अरं गमनमस्म-
द्विषयमिच्छामि ॥ अर्तेररमिति रूपं ॥ तदर्थं मीळ्ढुषे सेक्तेऽरंगमाय संपूर्ण-
गमनाय जग्मये गमनशीलाय यज्ञं प्रति । एवंभूताय देवाय स्तवामहे । त्वां
स्तुम इत्यर्थः । केन साधनेनेति तदुच्यते । यज्ञेभिर्यजमानसाधनैर्हविर्भिर्यज्ञैरेव वा
गीर्भिः स्तुतिभिः । हे देव विश्वमनुषां विश्वेषां मनुष्याणां यष्टृणामियक्षसि ।
एतैरिज्यसे । मरुतां संबन्धी त्वं । किंच त्वा त्वां नमसा नमस्कारेण गिरा स्तुत्या
च गाये । स्तुवे ॥

॥ अथाष्टादशी ॥

ये पातयन्ते अज्मभिर्गिरीणां सुभिरेषां ।

यज्ञं महिष्वाणीनां सुखं तुविष्वाणीनां प्राध्वरे ॥ १८ ॥

ये । पातयन्ते । अज्मऽभिः । गिरीणां । सुभिः । एषां ।

यज्ञं । महिऽस्वनीनां । सुखं । तुविऽस्वनीनां । प्र । अध्वरे ॥ १८ ॥

ये मरुतो गिरीणां मेघानां सुभिः प्रस्रवद्भिरज्मभिर्वलैर्बलकैरुदकैः सह
पातयन्ते पतन्ति गच्छन्ति एषां मरुतां महिष्वाणीनां प्रभूतध्वनीनां यज्ञं कुर्म इति
शेषः । कृत्वा च तुविष्वाणीनां बहुध्वनीनां सुखं सुखं तैः कृतमध्वरे यज्ञे प्र प्राप्नु-
याम ॥ अथवा चतुर्थ्यर्थे षष्ठी ॥ प्रभूतस्वनेभ्यः सुखमुक्तलक्षणं हविः प्र प्राप्नुया-
माध्वरे यज्ञे ॥

॥ अथैकोनविंशी ॥

प्रभंगं दुर्मतीनामिन्द्र शविष्ठा भर ।

रयिमस्मभ्यं युज्यं चोदयन्मते ज्येष्ठं चोदयन्मते ॥ १९ ॥

प्रऽभंगं । दुऽमतीनां । इन्द्र । शविष्ठ । आ । भर ।

रयिं । अस्मभ्यं । युज्यं । चोदयत्ऽमते । ज्येष्ठं । चोदयत्ऽमते ॥ १९ ॥

दुर्मतीनां दुष्टमनस्कानां वृषादीनां प्रभंगं प्रकर्षेण भञ्जकं त्वां याचामहे इति
शेषः । हे इन्द्र शविष्ठातिशयेन बलवन् स्तुतस्त्वमस्मभ्यं रयिं धनं युज्यं योग्यम-
स्माकमुचितं धनमाभर । आहर । हे चोदयन्मते । चोदयन्ती धनं प्रेरयन्ती मतिर्यस्य
स तथोक्तः । हे तादृश देव । किंच हे चोदयन्मते उक्तार्थं ज्येष्ठं धनमाभर ॥

॥ अथ विंशी ॥

सनितः सुसनितस्त्य चिच चेतिष्ठ सूनृत ।

प्रासहा सखाद् सहुरिं सहंतं भुज्युं वाजेषु पूर्ण्य ॥ २० ॥

सनितरिति । सुऽसनितः । उय । चिच । चेतिष्ठ । सूनृत ।

प्रऽसहा । संऽराद् । सहुरिं । सहंतं । भुज्युं । वाजेषु । पूर्ण्य ॥ २० ॥

हे सनितः संभक्तदातवोद्योद्गूर्णबल चिच चायनीय चेतिष्ठात्यंतं चेतयितः
सूनृत सुसत्य प्रासहा प्रसख हे सखाद् सर्वस्य स्वामिन् सम्ययाजमान वा त्वं
सहुरिं सहनशीलं भुज्युं भोजयितारं पूर्ण्य प्रवृद्धं । मुख्यमित्यर्थः । ईदृशं धनं
वाजेषु संयामेष्वाभरेति शेषः ॥

॥ इति षष्ठस्य चतुर्थे चतुर्थो वर्गः ॥

॥ अथैकविंशी ॥

आ स एतु य ईवदाँ अदेवः पूर्तमाददे ।

यथा चिद्वशो अश्वः पृथुश्रवसि कानीतेऽस्या व्युष्टाददे ॥ २१ ॥

आ । सः । एतु । यः । ईवत् । आ । अदेवः । पूर्तं । आऽददे ।

यथा । चित् । वशः । अश्वः । पृथुऽश्रवसि । कानीते । अस्याः । विऽउषि ।

आऽददे ॥ २१ ॥

अथ शौनकः । वशायाश्वाय यत्प्रादात्कानीतस्तु पृथुश्रवाः । तदथ स्तूयते
दानमा स एतेवमादिभिः ॥ एतु आगच्छतु स योऽदेवो देवादभ्यो मनुष्यो वश
ईवत् गमनवद्गवादिलक्षणं पूर्तं पूर्णमाददे आदत्ते । स्वीकृतवानित्यर्थः । देवश्चेन्मा-
ययाप्यागंतुमर्हति । अतः प्रकाशेनैवागच्छत्वित्यर्थः । कथमस्य धनावाप्तिप्रसंग
आगमनप्रसंगश्चेति तदुच्यते । यथा चित् । चिदिति पूरणः । येन कारणेन
यस्माद्वा वश एतत्संज्ञकोऽश्वोऽश्वपुत्रः पृथुश्रवस्येतन्नामके राशि कानीते कनी-
तपुत्रे कन्यायाः पुत्रेऽस्या उषसो व्युषि व्युष्टावाददे आदत्ते तेन कारणेन तस्माद्वा
कारणादायात्विति । एवमश्वो बंधुवर्गो वा ब्रूते ॥

॥ अथ द्वाविंशी ॥

षष्टिं सहस्राभ्यस्यायुतासनमुष्टानां विंशतिं शता ।

दश श्यावीनां शता दश अरुषीणां दश गवां सहस्रा ॥ २२ ॥

षष्टिं । सहस्रा । अभ्यस्य । अयुता । असनं । उष्टानां । विंशतिं । शता ।

दश । श्यावीनां । शता । दश । अरुषीणां । दश । गवां । सहस्रा ॥ २२ ॥

स वश आगत्य ब्रूते । अभ्यस्याश्वसंबन्धिनः षष्टिं सहस्रा सहस्राण्ययुतायुतानि चासनं । अभजं । उष्टाणां विंशतिं शता शतानि चासनं । श्यावीनां श्याववर्णानां वडवानां दश शता शतानि चासनं । अरुषीणां बीण्यारोचमानानि शुभाणि ककुप्पृष्ठपार्श्वदिस्थानानि यासां तादृशीनां गवां दश सहस्रा सहस्राण्यभजं ॥

॥ अथ त्रयोविंशी ॥

दश श्यावाः क्षुधद्रयो वीतवारास आशवः । मथ्रा नेमिं नि वावृतुः ॥ २३ ॥

दश । श्यावाः । क्षुधत् ऽरयः । वीत ऽवारासः । आशवः । मथ्राः । नेमिं । नि ।

वावृतुः ॥ २३ ॥

दश दशसंख्याकाः श्यावाः श्याववर्णा आशवो ऽश्वा नेमिं रथनेमिं निवावृतुः । निवर्तयन्ति । रथं वहन्तीत्यर्थः । ईदृशास्त क्षुधद्रयः प्रवृद्धवेगा वीतवारासः क्रांतबलाः प्राप्तबला वाशवो मथ्रा मथनशीलाः ॥

॥ अथ चतुर्विंशी ॥

दानासः पृषुश्रवसः कानीतस्य सुराधसः ।

रथं हिरण्ययं ददन्मंहिष्ठः सूरिरभूद्वर्षिष्ठमकृत श्रवः ॥ २४ ॥

दानासः । पृषु ऽश्रवसः । कानीतस्य । सु ऽराधसः ।

रथं । हिरण्ययं । ददत् । मंहिष्ठः । सूरिः । अभूत् । वर्षिष्ठं । अकृत । श्रवः ॥ २४ ॥

पूर्वमंचैः प्रतिपादितानि धनानि बंधूनां पितुर्वी पुरस्ताद्विदिशन्वाशास्ते । पृषुश्रवसः कानीतस्य सुराधसः शोभनधनस्य । यतस्तस्य धनं दानाय कल्पितमतः स सुराधाः । तस्य दानासो दाना दत्तानि धनानीमानि । स च पृषुश्रवाः पूर्वमुक्तानि हिरण्ययं हिरण्यमयं रथं च ददत् प्रयच्छन् मंहिष्ठो ऽतिशयेन

दाता सूरिः सर्वस्य प्रेरकः प्राज्ञो बाभूत् । भवति । भवतु वा । वर्षिष्ठमतिशयेन प्रवृद्धां श्रवः कीर्तिमकृत । करोति । करोतु वा ॥

आ नो वायवित्येषा पंचमेऽहनि प्रउगशस्त्रे वायव्यतृचे तृतीया । आ नो वायो महे तन इत्येका रणेन पृथुपाजसा । आ० ७. १२. इति हि सूचितं ॥

॥ तत्पाठस्तु ॥

आ नो वायो महे तने याहि मखाय पाजसे ।

वयं हि ते चकृमा भूरि दावने सद्यश्चिन्महि दावने ॥ २५ ॥

आ । नः । वायो इति । महे । तने । याहि । मखाय । पाजसे ।

वयं । हि । ते । चकृम । भूरि । दावने । सद्यः । चित् । महि । दावने ॥ २५ ॥

हे वायो त्वं नोऽस्मान् प्रत्यायाहि । आगच्छ । किमर्थं । महे महते तने धनाय मखाय महनीयाय पाजसे बलाय च । उभयं प्रदातुमित्यर्थः । किमचास्तीति चेदुच्यते । वयं हि वयं खलु ते भूरि दावने प्रभूतधनस्य दात्रे चकृम स्तुतिं हविर्वा । सद्यश्चित्तदानीमेव तवागमनानंतरमेव चकृम महि महतो धनस्य दावने दात्रे ॥

॥ इति षष्ठस्य चतुर्थे पंचमो वर्गः ॥

॥ अथ षड्विंशी ॥

यो अश्वेभिर्वहते वस्ते उसास्त्रिः सप्त सप्ततीनां ।

एभिः सोमेभिः सोमसुद्धिः सोमपा दानाय शुक्रपूतपाः ॥ २६ ॥

यः । अश्वेभिः । वहते । वस्ते । उसाः । त्रिः । सप्त । सप्ततीनां ।

एभिः । सोमेभिः । सोमसुत्ऽभिः । सोमऽपाः । दानाय । शुक्रपूतऽपाः ॥ २६ ॥

यः पृथुश्रवा अश्वेभिरश्वैर्वहते गृहं वस्ते चोसा गाः । ताभिश्च गच्छतीत्यर्थः । त्रिः सप्तेति तासां गवां संख्योक्ता । सा संख्या विशेष्यते । सप्ततीनां त्रिः सप्त । उक्तसंख्याकाभिर्गोभिरश्वैश्च यो गच्छति स पृथुश्रवा एभिः सोमेभिः सोमैः सोमसुद्धिः सोममभिषुण्वद्भिश्च हे सोमपाः । सोमस्य पातरिति वायोः संबोधनं । हे शुक्रपूतपा दीप्तपूतस्य च सोमस्य पातर्वायो दानाय तुभ्यं सोमं दातुं सोमैर्युक्तो भवतीति शेषः ॥

॥ अथ सप्तविंशी ॥

यो मं इमं चिदु त्मनामंदक्षिणं दावने ।

अरवे अक्षे नहुषे सुकृत्स्नि सुकृत्तराय सुक्रतुः ॥ २७ ॥

यः । मे । इमं । चित् । ऊं इति । त्मना । अमंदत् । चिषं । दावने ।

अरवे । अक्षे । नहुषे । सुऽकृत्स्नि । सुकृत्ऽतराय । सुऽक्रतुः ॥ २७ ॥

यः पृथुश्च वा मे मह्यमिमं पुरतो वर्तमानं चिषं चायनीयं गवाश्चादिकं दावने दानाय त्मनात्मना स्वबुद्ध्यामंदत् अमंदत् अमाद्यत । स च सुक्रतुः शोभन-
कर्मा राजा सुकृत्तराय सुकृत्कर्तृत्वायारवेऽक्षे नहुषे सुकृत्स्नि च । एते तस्य राज्ञोऽध्यक्षाः । तेष्वन्वशात् अस्मै गवादिकान् संयोजयतेति । यद्धारद्वादयोऽन्ये राजानः । तेषु मध्ये सुकृत्तरायामंददिति ॥

॥ अथाष्टाविंशी ॥

उच्ये ३ वपुषि यः स्वराकृत वायो घृतस्त्राः ।

अश्वेषितं रजेषितं शुनेषितं प्राज्म तदिदं न तत् ॥ २८ ॥

उच्ये । वपुषि । यः । स्वऽराट् । उत । वायो इति । घृतऽस्त्राः ।

अश्वेऽइषितं । रजःऽइषितं । शुनाऽइषितं । प्र । अज्म । तत् । इदं । न । तत् ॥ २८ ॥

उच्ये वक्तव्ये स्तुत्ये वपुषि शरीरे यः स्वराट् स्वयं राजते । यद्वोच्यो वपुषोभौ राजानौ । तयोरपि यः स्वराट् स्वाराज्यं करोति अतिशयेन वर्तते । हे वायो यश्च घृतस्त्रा घृतवच्छुद्धः स राजाश्वेषितमश्वैः प्रापितं रजेषितं । रजःशब्दे-
नोष्ट्रो गर्दभो बोध्यते । तेनाप्यानीतं शुनेषितं चाज्मत्तं प्रादात् । तदन्नमन्वा-
द्यानीतमिदं पुरतो दृश्यते । तत्तवैवानुग्रहादित्यर्थः । अथवैकस्तच्छब्दः पूरणः ।
अन्वाद्यानीतं यदस्ति तदिदं खल्विति ॥

॥ अथैकोनविंशी ॥

अथ प्रियमिधिराय षट्तिं सहस्रासनं । अश्वानामिध वृष्णां ॥ २९ ॥

अथ । प्रियं । इधिराय । षट्तिं । सहस्रा । असनं । अश्वानां । इत् । न । वृष्णां ॥ २९ ॥

अथाधुनेधिराय धनादिप्रेरयिषे राज्ञे प्रियं अश्वेयमश्वानामिव वृष्णां सेकुषां
गवां सहस्रा सहस्राणां षट्तिं षट्सहस्रसंख्याकं प्रियभूतमसनं । अभजं ॥

॥ अथ त्रिंशी ॥

गावो न यूथमुप यंति वध्रय उप मा यंति वध्रयः ॥३०॥

गावः । न । यूथं । उप । यंति । वध्रयः । उप । मा । आ । यंति । वध्रयः ॥३०॥

गावो न गाव इव । ता यथा संगवे यूथमुपयंति उपगच्छन्ति तद्वध्र-
यश्चिन्ममुष्का वृषभाः पृथुश्रवसा दत्ता मा मामुपयंति । समीपं प्राप्नुवन्ति । मा
मां वध्रय उपायंतीति पुनरुक्तिरादार्षा ॥

॥ अथैकत्रिंशी ॥

अध यच्चारथे गणे शतं उष्ट्राँ अचिक्रदत् ।

अध श्विल्लेषु विंशतिं शता ॥३१॥

अध । यत् । चारथे । गणे । शतं । उष्ट्रान् । अचिक्रदत् ।

अध । श्विल्लेषु । विंशतिं । शता ॥३१॥

अथाथ यद्यदा चारथे । चरथं चरणं गमनं । तत्संबन्धिनि चार्यमाणे वनाय
प्रेर्यमाण इत्यर्थः । तादृशे गणे उष्ट्रसंघ उष्ट्रान् शतमुष्ट्राणां शतमचिक्रदत् अस्मभ्यं
प्रदानायाजुहाव । अधापि चास्मदर्शमेव श्विल्लेषु श्वेतवर्णेषु गोयूथेषु विंशतिं च
शता शतानि च । अथवा शतानां विंशतिमचिक्रदत् ॥

॥ अथ द्वात्रिंशी ॥

शतं दासे बल्बूथे विप्रस्तरुक्ष आ ददे ।

ते ते वायविमे जना मदंतींद्रगोपा मदंति देवगोपाः ॥३२॥

शतं । दासे । बल्बूथे । विप्रः । तरुक्षे । आ । ददे ।

ते । ते । वायो इति । इमे । जनाः । मदंति । इंद्रऽगोपाः । मदंति । देवऽगोपाः ॥३२॥

अयं विप्रो मेधावी वशो जनोऽहं बल्बूथ एतन्नामके दासे तरुक्षे गवाश्वा-
दीनां तारके गवाद्यधिकृते राज्ञास्माकं प्रदिधनदातर्याददे । किं दानं । गवा-
श्वादीनां शतं । शतशब्दोऽपरिमितवचनः । हे वायो ते तव स्वभूतास्ते स्तोतार
इमे जनाः । वयमित्यर्थः । आत्मन एव परोक्षत्वेन वादः । त्वयानुगृहीतत्वादिंद्र-

गोपाः । इन्द्रो गोपायिता येषां ते तपोक्ताः ॥ इन्द्रेण रक्षिता मदन्ति । तथा देवगोपा मदन्ति । इन्द्रं देवांश्च राज्ञो लब्धेन धनेन यजंतो मदन्तीत्यर्थः ॥

॥ अथ ययस्त्रिंशी ॥

अध स्या योषणा मही प्रतीची वशमश्वं । अधिरुक्ता वि नीयते ॥३३॥

अध । स्या । योषणा । मही । प्रतीची । वशं । अश्वं । अधिरुक्ता । वि । नीयते ॥३३॥

अधाधुना स्या सा योषणा योषा राज्ञा प्रदत्ता मही महती पूज्या प्रतीच्य-
स्मदभिमुख्यश्चमश्वपुत्रं वशं मां प्रति साधिरुक्ताभरणा सती विनीयते । तां
कन्यां मां प्रत्यानयन्तीत्यर्थः । अथ वायव्यास्त्वृक्षु यत्र वायुर्न सूयते परं दानप्र-
शंसैव तासु सर्वासु हे वायो त्वदनुग्रहादेवमिति योज्य वायुपरत्वमवगन्तव्यं ॥

॥ इति षष्ठस्य चतुर्थे षष्ठो वर्गः ॥

महि व इत्यष्टादशर्चं पंचमं सूक्तमाप्त्यस्य चित्तस्यार्थं । षडष्टका महापांक्तिच्छंदः ।
आद्यास्त्रयोदशर्चं आदित्यदेवताकाः । यच्च गोष्वित्याद्याः पंचर्चं उषोदेवताका आदि-
त्यदेवताकाश्च । तथा चानुक्रमणिका । महि वो झूना चित आस्य आदित्येभ्योऽत्याः
पंचोषसेऽपि महापांक्तिमिति ॥ सूक्तविनियोगो लैंगिकः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

महि वो महतामवो वरुण मित्रं दाश्रुषे ।

यमादित्या अभि दुहो रक्षथा नेमघं नशदनेहसो व ऊतयः सुऊतयो व ऊतयः ॥१॥

महि । वः । महतां । अवः । वरुण । मित्रं । दाश्रुषे ।

यं । आदित्याः । अभि । दुहः । रक्षथ । न । ईं । अघं । नशत् । अनेहसः । वः । ऊतयः ।

सुऽऊतयः । वः । ऊतयः ॥१॥

हे वरुण हे मित्र । एतद्वयमर्यभ्योऽप्युपलक्षणं । हे वरुणादयो महतां वो
युष्माकमवो रक्षणं महि महत् । कस्मै । दाश्रुषे हविर्दात्रे यजमानाय क्रियमाणं ।
किंच हे आदित्या यं यजमानं दुहो द्रोग्धुः सकाशादभिरक्षथ ईमेनं यजमानमघं
पापं न नशत् । न प्राप्नोति । कुत एवमिति तत्रोच्यते । वो युष्माकमूतयो रक्ष-
णान्यनेहसोऽपापान्यनुपद्रवाणि च । ऊतयो युष्माकं रक्षणानि सुऊतयः शोभ-
नरक्षणानि । पुनरुक्तिरादरार्था ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

वि॒दा दे॒वा अ॒घा॒ना आ॒दि॒त्यासो अ॒पा॒कृ॒तिं ।

प॒क्षा व॒यो य॒थो॒परि व्य॑स्मे श॒र्म य॒च्छ॒ताने॒हसो॑ व॒ ऊ॒तयः॑ सु॒ऊ॒तयो॑ व॒ ऊ॒तयः॑ ॥२॥

वि॒द । दे॒वाः । अ॒घा॒ना । आ॒दि॒त्यासः । अ॒पऽआ॒कृ॒तिं ।

प॒क्षा । व॒यः । य॒था । उ॒परि॑ । वि॒ । अ॒स्मे इति॑ । श॒र्म । य॒च्छ॒त । अ॒ने॒हसः॑ । वः । ऊ॒तयः॑ ।

सु॒ऽऊ॒तयः॑ । वः । ऊ॒तयः॑ ॥२॥

हे देवा आदित्यास आदित्या यूयमघानां दुःखानामपाकृतिमपाकरणं परिहारप्रकारं विद । जानीष । यस्मादेवं तस्माद्वयः पक्षिणो यथा पक्षा पक्षावुपरि स्वशिष्टुकानामुपरि कुर्वन्ति सुखाय तद्वदस्मे अद्यस्मासु शर्म सुखं यच्छत । कुरुत ॥ अधीति सप्तम्यर्थानुवादी ॥ अस्मे अस्माकमुपरीति वा ॥

॥ अथ तृतीया ॥

व्य॑स्मे अ॒धि श॒र्म तत्प॒क्षा व॒यो न॒ यंत॑न ।

वि॒श्वानि॑ वि॒श्ववे॒दसो व॒रू॒थ्या म॒नाम॑हेऽने॒हसो॑ व॒ ऊ॒तयः॑ सु॒ऊ॒तयो॑ व॒ ऊ॒तयः॑ ॥३॥

वि॒ । अ॒स्मे इति॑ । अ॒धि । श॒र्म । तत् । प॒क्षा । व॒यः । न । यंत॑न ।

वि॒श्वानि॑ । वि॒श्वऽवे॒दसः॑ । व॒रू॒थ्या । म॒ना॒म॒हे॒ । अ॒ने॒हसः॑ । वः । ऊ॒तयः॑ । सु॒ऽऊ॒तयः॑ ।

वः । ऊ॒तयः॑ ॥३॥

हे आदित्या यूयमस्मे अद्यस्मासु तत् । युष्मास्वेवासाधारणं यच्छर्मास्ति तदित्यर्थः । तद्वि यंतन । विशेषेण प्रापयत । हे विश्ववेदसः सर्वधना युष्मान् विश्वानि सर्वाणि वरूथ्या । वरूथं गृहं । तदुचितानि धनानि मनामहे । याचामहे ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

य॒स्मा अ॒रा॒सत॑ क्ष॒यं जी॒वातुं॑ च॒ प्रचे॑तसः ।

म॒नोर्वि॒श्वस्य॑ घेदि॒म आ॒दि॒त्या रा॒य ई॒शते॑ऽने॒हसो॑ व॒ ऊ॒तयः॑ सु॒ऊ॒तयो॑ व॒ ऊ॒तयः॑ ॥४॥

य॒स्मै । अ॒रा॒सत॑ । क्ष॒यं । जी॒वातुं॑ । च॒ । प्रऽचे॑तसः ।

म॒नोः । वि॒श्वस्य॑ । घे॒ । इत् । इ॒मे । आ॒दि॒त्याः । रा॒यः । ई॒शते॑ । अ॒ने॒हसः॑ । वः । ऊ॒तयः॑ ।

सु॒ऽऊ॒तयः॑ । वः । ऊ॒तयः॑ ॥४॥

यस्मै मनुष्याय क्षयं निवासं जीवातुं जीवनसाधनमन्नं च प्रचेतसः प्रकृष्टम-
तयोऽरासत प्रयच्छन्ति तस्मै यजमानाय तदर्थमिस आदित्या विभस्य वेत सर्व-
स्याप्ययदुर्मनोर्मनुषस्य धनिकस्य रायो धनस्येशते । स्वामिनो भवांश्चपहन्
यजमानाय प्रदातुं ॥

॥ अथ पंचमी ॥

परि शो वृणजन्वा दुर्गाणि रथ्यो यथा ।

स्यामेदिंद्रस्य शर्मण्यादित्यानामुतावस्यनेहसो व ऊतयः सुऊतयो व ऊतयः ॥५॥

परि । नः । वृणजन् । अघा । दुःऽगानि । रथ्यः । यथा ।

स्वाम । इत् । इंद्रस्य । शर्मणि । आदित्यानां । उत । अवसि । अनेहसः । वः । ऊतयः ।

सुऽऊतयः । वः । ऊतयः ॥५॥

परिवृणजन् परिवर्जयंतु नोऽस्माकमघानि पापानि । तच्च दृष्टान्तः । दुर्गाणि
दुर्गमनान् प्रदेशान् अवटधिष्यादिकान् यथा परिवर्जयन्ति तद्वत् । इंद्रस्य शर्मणि
स्याम । भवेम वयं । उतापि चादित्यानामवसि रक्षणे च स्याम ॥

॥ इति षष्ठस्य चतुर्थे सप्तमो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

परिहृतेदना जनो युष्मादत्तस्य वायति ।

देवा अदभमाश वो यमादित्या अहेतनानेहसो व ऊतयः सुऊतयो व ऊतयः ॥६॥

परिऽहृता । इत् । अना । जनः । युष्माऽदत्तस्य । वायति ।

देवाः । अदभं । आश । वः । यं । आदित्याः । अहेतन । अनेहसः । वः । ऊतयः ।

सुऽऊतयः । वः । ऊतयः ॥६॥

परिहृतेत् परिपीडितेनैव तपोनियमादिनाना प्राणयुक्तो जनो युष्मादत्तस्य
युष्माभिर्दत्तं धनं ॥ कर्मणि षष्ठी ॥ वायति । गच्छति । हे देवा हे आशवः
शीघ्रगमना यूयं यं यजमानमहेतन प्राप्तुयः स जनोऽदभमनल्पं धनं वायति
प्राप्नोतीति संबंधः ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

न तं तिग्मं च न त्यजो न द्रासदभि तं गुरु ।

यस्मा उ शर्म सप्रथ आदित्यासो अराध्वमनेहसो व ऊतयः सुऊतयो व ऊतयः ॥७॥

न । तं । तिग्मं । च न । त्यजः । न । द्रासत् । अभि । तं । गुरु ।

यस्मै । ऊं इति । शर्म । सऽप्रथः । आदित्यासः । अराध्वं । अनेहसः । वः । ऊतयः ।

सुऽऊतयः । वः । ऊतयः ॥७॥

तं मनुष्यं तिग्मं च न तीक्ष्णमेव संतं त्यजः । क्रोधनामैतत् । अत्र क्रोधात्म-
युज्यमानमायुधमुच्यते । न द्रासत् ॥ द्रा कुत्सायां गतौ ॥ कुत्सितं नागच्छति ।
न हिनस्तीत्यर्थः । तथा तं जनं गुरु प्रवृद्धमपरिहारार्हं दुःखं न द्रासत् । न
गच्छति । हे आदित्यास आदित्याः सप्रथः समानप्रथनाः सर्वतः पृथुभूता वा
यूयं यस्मा उ यस्मै यजमानाय । उशब्दः पूरणः । शर्म सुखमराध्वं अदत्तं तं न
द्रासदिति ॥

॥ अथाष्टमी ॥

युष्मे देवा अपि षसि युध्यंत इव वर्मसु ।

यूयं महो न एनसो यूयमर्भोदुरुष्यतानेहसो व ऊतयः सुऊतयो व ऊतयः ॥८॥

युष्मे इति । देवाः । अपि । स्मसि । युध्यंतःऽइव । वर्मऽसु ।

यूयं । महः । नः । एनसः । यूयं । अर्भोत् । उरुष्यत । अनेहसः । वः । ऊतयः ।

सुऽऊतयः । वः । ऊतयः ॥८॥

हे देवा आदित्या युष्मे युष्मासु वयमपि स्मसि । अपि भवेम । युष्माभिरपि-
हिताः स्मेत्यर्थः । तच्च दृष्टान्तः । युध्यंतः शूरा वर्मसु कवचेषु यथा भवंति तद्वत् ।
यूयं नोऽस्मान् महो महत एनसः पापादुरुष्यत । रक्षत । तथा यूयमस्मानर्भो-
दल्पादप्येनस उरुष्यत ॥

॥ अथ नवमी ॥

आदितिर्न उरुष्यतैदितिः शर्म यच्छतु ।

स्नाता मिषस्य रेवतोऽवर्णो वरुणस्य चानेहसो व ऊतयः सुऊतयो व ऊतयः ॥९॥

अदितिः । नः । वरुणतु । अदितिः । शर्म । वरुणतु ।
 माता । मित्रस्य । रेवतः । अर्यम्णोः । वरुणस्य । च । अनेहसः । वः । ऊतयः ।
 सुऽऊतयः । वः । ऊतयः ॥ ९८ ॥

नोऽस्मानदितिरखंडनीया देवमातोरुच्यतु । रक्षतु । तथादितिः शर्म सुखं
 यच्छतु । अदितिर्विशेष्यते । या माता निर्मात्री । कस्य । मित्रस्य रेवतो धनव-
 तोऽर्यम्णो वरुणस्य च । सा न उरुच्यत्विति ॥

॥ अथ दशमी ॥

यहैवाः शर्म शरणं यद्भद्रं यदनातुरं ।
 चिधातु यद्वरुण्यं तदस्मासु वि यंतनानेहसो व ऊतयः सुऊतयो व ऊतयः ॥ १० ॥
 यत् । देवाः । शर्म । शरणं । यत् । भद्रं । यत् । अनातुरं ।
 चिऽधातु । यत् । वरुण्यं । तत् । अस्मासु । वि । यंतन । अनेहसः । वः । ऊतयः ।
 सुऽऊतयः । वः । ऊतयः ॥ १० ॥

हे देवा आदित्या यच्छर्म सुखं शरणं शरणीयं । यद्भद्रं सर्वैर्भजनीयं । यदना-
 तुरं रोगरहितं । यच्चिधातु चिगुणं । यद्वरुण्यं । वरुण्यं गृहं । तदर्हं । तदुक्तगुणकं
 शर्मास्मासु वियंतन । वियच्छत ॥

॥ इति षष्ठस्य चतुर्थेऽष्टमो वर्गः ॥

॥ अथैकादशी ॥

आदित्या अव हि ख्यताधि कूलादिव स्पशः ।
 सुतीर्थमर्वतो यथानु नो नेषथा सुगमनेहसो व ऊतयः सुऊतयो व ऊतयः ॥ ११ ॥
 आदित्याः । अव । हि । ख्यत । अधि । कूलात् । इव । स्पशः ।
 सुऽतीर्थं । अर्वतः । यथा । अनु । नः । नेषथ । सुऽगं । अनेहसः । वः । ऊतयः ।
 सुऽऊतयः । वः । ऊतयः ॥ ११ ॥

हे आदित्या यूयमव हि ख्यत । अव हि पश्यताधस्तात्स्थितानस्मान् । तच्च
 दृष्टांतः । कूलादधि कूले स्पशः स्पष्टाः । स्थिता इत्यर्थः । यथा कूलस्थः पुरुषोऽधो

गतमुदकं जिज्ञासुस्तपस्यं मनुष्यं वा पिल्लोकयितुमवाक्यमव्यति तच्चत् । तथा
कुलं सुतीर्थं शोभनावतारप्रदेशमवर्ततेऽभ्यान्यथा प्रापयंत्यभ्यरक्षकास्तत्रोऽस्मान्
सुगं सुपंचानमनुनेषथ । अनुनयथ ॥

॥ अथ द्वादशी ॥

नेह भद्रं रक्षस्विने नावयै नोपया उत ।

गवे च भद्रं धेनवे वीराय च अवस्यतेऽनेहसो व ऊतयः सुऊतयो व ऊतयः ॥१२॥

न । इह । भद्रं । रक्षस्विने । न । अवऽयै । न । उपऽयै । उत ।

गवे । च । भद्रं । धेनवे । वीराय । च । अवस्यते । अनेहसः । वः । ऊतयः । सुऽऊतयः ।

वः । ऊतयः ॥१२॥

हे आदित्या इह भूमौ भद्रं कल्याणं सुखं रक्षस्विने । रक्षो बलं । बल-
वतेऽस्मद्दृष्टे न भवत्विति शेषः । अवया अस्मान् हिंसितुमवगच्छते न भवतु
भद्रं । तथोपया उपगच्छते न भवतु । तर्हि कस्य भवत्वित्युच्यते । गवे च भद्रं
युष्मदीयं भवतु । चशब्दो वक्ष्यमाणधेन्वाद्यपेक्षः । किंच धेनवे नवप्रसूतिकायै
भद्रं भवतु । वीरायास्मत्पुत्रादिकाय भद्रं भवतु । कीदृशाय वीराय । अवस्य-
तेऽक्षमिच्छते । अथवोत्तरार्द्धेऽपि नेत्यनुवर्तते । अस्मद्विरोधिना गवादिकाय
भद्रं न भवत्विति तस्यार्थः ॥

॥ अथ त्रयोदशी ॥

यदाविर्यदपीच्यं देवासो अस्ति दुष्कृतं ।

चित्ते तद्विश्वमास्य आरे अस्मद्दधातनानेहसो व ऊतयः सुऊतयो व ऊतयः ॥१३॥

यत् । आविः । यत् । अपीच्यं । देवासः । अस्ति । दुऽकृतं ।

चित्ते । तत् । विश्वं । आस्ये । आरे । अस्मत् । दधातन । अनेहसः । वः । ऊतयः ।

सुऽऊतयः । वः । ऊतयः ॥१३॥

हे देवासो देवा आदित्या यदाविर्यत्पापमाविर्भूतमस्ति । दुष्कृतं यच्चापीच्यमं-
तर्हितमस्ति । अपीच्यमित्यंतर्हितनाम । तद्विश्वं तदुभयमास्ये चित्ते मयि मा भूत् ।
किंनस्मदारे दूरे दधातन । स्थापयत ॥

यच्च गोष्ठित्यादिसूक्तशेषेण दुःस्वप्नं दृष्ट्वादित्यमुपतिष्ठेत् । तथा च स्वप्नम-

नोहं हृष्टेत्युपक्रम्य यच्च गोषु दुःश्रममिति पञ्चभिरादित्यमुपतिष्ठेत् । गु० सू० ३. ६. ।
इति सूचितं ॥

॥ तच्च प्रथमा सूक्ते चतुर्दशी ॥

यच्च गोषु दुःश्रमं यच्चास्मे दुहितदिवः ।

चिताय तच्चिभावयोऽष्टाय परा वहानेहसो व ऊतयः सुऊतयो व ऊतयः ॥ १४ ॥

यत् । च । गोषु । दुःऽस्वमं । यत् । च । अस्मे इति । दुहितः । दिवः ।

चिताय । तत् । विभाऽवरि । आष्टाय । परा । वह । अनेहसः । वः । ऊतयः ।

सुऽऊतयः । वः । ऊतयः ॥ १४ ॥

हे दिवो दुहितरूप उषोदेवते यच्च गोष्वस्मदीयासु दुःश्रमनर्थसूचकं दृष्टं ॥
स्वार्थिको यत् ॥ किञ्च यच्च दुःश्रमस्मे अस्मासु दृष्टं । गोपीडानिमित्तकमस्माकं
पीडानिमित्तकं च यहुःस्वमं पश्याम इत्यर्थः । तत्सर्वं हे विभावरि । उषोनामेतत् ।
हे व्युच्छन्नवति देवि आष्टाय चिताय परावह । दूरे परिहर ॥

॥ अथ पञ्चदशी ॥

निष्कं वा घा कृण्वन्ते स्रजं वा दुहितदिवः ।

चिते दुःश्रमं सर्वमाप्ते परि ददस्यनेहसो व ऊतयः सुऊतयो व ऊतयः ॥ १५ ॥

निष्कं । वा । घ । कृण्वन्ते । स्रजं । वा । दुहितः । दिवः ।

चिते । दुःऽस्वमं । सर्वं । आप्ते । परि । ददसि । अनेहसः । वः । ऊतयः । सुऽऊतयः ।

वः । ऊतयः ॥ १५ ॥

हे दिवो दुहितरूपो निष्कं वा घाभरणविशेषं वा कृण्वन्ते कुर्वन्ते स्वर्णकाराय
यहुःश्रमं दृष्टं । स्वर्णकारेण निर्माणसमये दृष्टमित्यर्थः । घेति पूरणः । वाशब्द-
आर्थे । वाशब्दा स्रजं माल्यं कृण्वन्ते । कुर्वाण इत्यर्थः । तस्मिन्नपि मालाकारे
मालानिर्माणसमये यहुःश्रमं दृष्टं तदुभयविषयं दुःस्वममाप्तेऽपि पुत्रे चिते वर्त-
मानं परिददसि । उपरि ददः । वयं चिताः परित्यजामेत्यर्थः । अथवा चिते
मयि यहुःश्रमं दृष्टं तत्स्वर्णकाराय मालाकाराय वा परिददसि । अस्मत्तोऽपि
निष्कृष्य तयोरुपरि स्थापयामः ॥

॥ इति षष्ठस्य चतुर्थे नवमो वर्गः ॥

॥ अथ षोडशी ॥

तदन्नाय तदपसे तं भागमुपसेदुषे ।

चिताय च द्विताय चोषो दुःष्वभ्यं वहानेहसो व ऊतयः सुऊतयो व ऊतयः ॥१६॥

तत्ऽअन्नाय । तत्ऽअपसे । तं । भागं । उपऽसेदुषे ।

चिताय । च । द्विताय । च । उषः । दुःऽस्वभ्यं । वह । अनेहसः । वः । ऊतयः ।

सुऽऊतयः । वः । ऊतयः ॥१६॥

तदन्नाय । यदेव जागरावस्थायां भोज्यत्वेन प्रसिद्धं मधुपायसादि स्वप्नेऽपि तदेवान्नं यस्य सः । तादृशाय । प्रत्यक्षभोजनवत् स्वप्नेऽपि भोक्तु इत्यर्थः । तथा तदपसे यदेवापः कर्म निन्दितं जायदवस्थायां क्रियते तदेव कर्म स्वप्ने यस्य स तत्कर्मा । तादृशाय देवाय तं भागं दुःस्वप्नस्यांशमुपसेदुषे प्राप्नुवते चिताय द्विताय च हे उषो देवि दुःष्वभ्यमन्नकर्मविषयं वह । अन्यत्र प्रापय । स्वप्ने दृष्टं मधुभोजनादिकं जायदवस्थानुरूपवत्सुखकरं भवत्वित्यर्थः ॥

॥ अथ सप्तदशी ॥

यथा कलां यथा शफं यथ ऋणं संनयामसि ।

एवा दुःष्वभ्यं सर्वमाप्ते सं नयामस्यनेहसो व ऊतयः सुऊतयो व ऊतयः ॥१७॥

यथा । कलां । यथा । शफं । यथा । ऋणं । संऽनयामसि ।

एव । दुःऽस्वभ्यं । सर्वं । आप्ते । सं । नयामसि । अनेहसः । वः । ऊतयः । सुऽऊतयः ।

वः । ऊतयः ॥१७॥

संज्ञापितं पशुं दानार्थं संस्कुर्वतो यथा येन प्रकारेण कलां शफमिति सदा-यान्यत्र संनयन्ति । अथापरो यथाशब्दः पूरणः । अथवा यथा कलां हृदयाद्यव-यवमवदानार्हं संनयन्ति । यथा च शफं शफोपलक्षितमनवदानार्हं शफास्थ्यादिकं संनयन्ति । यथा वा ऋणं शनैः संनयन्ति एवैवं दुःष्वभ्यं सर्वमाप्ते वर्तमानं संन-यामसि । संनयामः । अपसारयामः ॥

॥ अथाष्टादशी ॥

अजैष्वाद्यासनाम चाभूमानागसो वयं ।

उषो यस्मादुःष्वभ्यादभैष्माप तदुच्छत्वेनेहसो व ऊतयः सुऊतयो व ऊतयः ॥१८॥

अजिष्म । अद्य । असनाम । च । अभूम । अनागसः । वयं ।

उषः । यस्मात् । दुःस्वप्नात् । अभिष्म । अप । तत् । उच्छतु । अनेहसः । वः । उत्तयः ।

सुऽउत्तयः । वः । उत्तयः ॥ १८ ॥

वयं पिता अद्याजिष्म । जयेम । असनाम च । संभजेम च सुस्वप्नं सुखं वा ।
अनागसोऽपापा अभूम । भवेम । हे उषो यस्मादुःस्वप्नादभिष्म भीताः स तत्पा-
पमपोच्छतु । अपगच्छतु ॥

॥ इति षष्ठस्य चतुर्थे दशमो वर्गः ॥

स्वादोरभक्षीति पंचदशर्चं षष्ठं सूक्तं काण्वस्य प्रगाथस्यार्धं सोमदेवताकं चैष्टुभं ।
पंचमी जगती । सोमो देवता । तथा चानुक्रांतं । स्वादोः पंचोना प्रगाथः सौम्यं
चैष्टुभं पंचमी जगतीति ॥ सूक्तविनियोगो लैंगिकः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

स्वादोरभक्षि वयसः सुमेधाः स्वाध्वो वरिवोवित्तरस्य ।

विश्वे यं देवा उत मर्त्यासो मधु ब्रुवन्तो अभि संचरन्ति ॥ १ ॥

स्वादोः । अभक्षि । वयसः । सुऽमेधाः । सुऽआध्यः । वरिवोवित्तरस्य ।

विश्वे । यं । देवाः । उत । मर्त्यासः । मधु । ब्रुवन्तः । अभि । संऽचरन्ति ॥ १ ॥

अहं प्रगाथः सुमेधाः शोभनप्रज्ञः स्वाध्यः स्वाध्ययनः सुकर्मा वरिवोवित्तर-
स्यातिशयेन पूजां लभमानस्य स्वादोः सुष्ठुदनीयस्य स्वादुभूतस्य वयसोऽन्नस्य ॥
एताः कर्मणि षष्ठ्यः ॥ उक्तलक्षणं वयोऽन्नं सोमाख्यमभक्षि । भक्षयेय । यं यदन्नं
विश्वे देवाः सर्वेऽपीन्द्रादय उतापि च मर्त्यासो मर्त्या मनुष्या मधु ब्रुवन्तो मनो-
हरमेतदिति शब्दायन्तोऽभिसंचरन्ति अभिसंगच्छन्ते प्राप्नुवन्ति तदन्नमभक्षीति ॥

अग्नीषोमप्रणयनेऽंतश्चेत्येषा । तथा च सूचितं । अंतश्च प्रागा अदितिर्भवासि
श्वेनो न योनिं सदनं धिया कृतं । आ० ४. १०. । इति ॥

॥ सैषा द्वितीया ॥

अंतश्च प्रागा अदितिर्भवास्यवयाता हरसो दैव्यस्य ।

इद्विंदस्य सख्यं जुषाणः श्रीष्टीव धुरमनु राय ऋध्माः ॥ २ ॥

अंतरिति । च । प्र । अगाः । अदितिः । भवासि । अवऽयाता । हरसः । दैव्यस्य ।
इंदो इति । इंद्रस्व । सख्यं । जुषाणः । श्रीष्टीऽइव । धुरं । अनं । राये । चृध्याः ॥ २ ॥

हे सोम त्वमंतश्च प्रागाः । हृदयस्य यागागारस्य वांतर्गच्छसि । गत्वा चादि-
तिरदीनस्त्वं दैव्यस्य हरसः क्रोधस्यावयाता पृथक्कृता भवासि । भवसि । हर इति
क्रोधनाम । हे इंदो सोम त्वमिंद्रस्य सख्यं जुषाणः सेवमानः श्रीष्टी । श्रीष्टीति
क्षिप्रनाम । तत्संबंधी श्रीष्टी । क्षिप्रगाम्यश्चो धुरमिव रायेऽस्माकं धनलाभा-
यान्वृध्याः । अनुगच्छसि । अथवाश्वो यथा धुरं वृत्त्वाभिमतदेशं प्रापयति तद्वद-
स्मान्प्रापय ॥ अनुपूर्वं ऋधिर्गत्यर्थः ॥

अपाम सोममित्यादिके द्वे सोमपानोत्तरकालीनास्याभिमर्शने हृदयाभिमर्शने
च क्रमेण विनियुक्ते । तथा च सूचितं । अपाम सोमममृता अभूम शं नो भव
हृद आ पीत इंदविति मुखहृदये अभिमृशेरन्निति ॥

॥ अनयोर्मध्ये प्रथमा सूक्ते तृतीया ॥

अपाम सोमममृता अभूमागन्म ज्योतिरविदाम देवान् ।

किं नूनमस्मान्कृणवदरातिः किमु धूर्तिरमृत मर्त्यस्य ॥ ३ ॥

अपाम । सोमं । अमृताः । अभूम । अगन्म । ज्योतिः । अविदाम । देवान् ।

किं । नूनं । अस्मान् । कृणवत् । अरातिः । किं । ऊं इति । धूर्तिः । अमृत । मर्त्यस्य ॥ ३ ॥

हे अमृत अमरण सोम त्वामपाम । पानं करवाम । कुर्मः । ततोऽमृता
अभूम । भवेम । यस्मात्त्वममृतोऽतस्तव पानाद्वयमप्यमृताः स्याम । पश्चाज्ज्यो-
तिर्द्योतिमानं स्वर्गमगन्म । अविदाम ज्ञातवन्तो देवान् । तथाभूतानस्मान्नूनमि-
दानीमरातिः शशुः किं कृणवत् । कुर्यात् । किमु किं वा मर्त्यस्येदानीं मनुष्य-
भूतस्य मम धूर्तिर्हिसकः किं कृणवत् । कुर्यात् ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

शं नो भव हृद आ पीत इंदो पितेव सोम सूनवे सुशेवः ।

सखेव सख्यं उरुशंस धीरः प्र ण आयुर्जीवसे सोम तारीः ॥ ४ ॥

शं । नः । भव । हृदे । आ । पीतः । इंदो इति । पिताऽइव । सोम । सूनवे । सुऽशेवः ।

सखाऽइव । सख्ये । उरुऽशंस । धीरः । प्र । नः । आयुः । जीवसे । सोम । तारीः ॥ ४ ॥

हे इंदो सोम अस्माभिः पीतस्त्वं नोऽस्माकं हृदे हृदयाय शं सुखमाभव ।
सुखभवने दृष्टांतव्यं । पिता सूनवे स्वात्मजाय यथा सुखाय भवति यथा वा
सखाहितान्विवर्त्य हिते स्थापयिता सखायं स्वसख्ये यथा सुशेवः सुसखो भवति ।
शेवमिति सुखनाम । तद्वत्त्वमपि भव । किंच हे उरुशंस बहुभिर्बहुधा वा
शंसनीय बहुकीर्त्तं सोम धीरो धीमांस्त्वं नोऽस्माकं जीवसे जीवनायायुरायुषं
प्रतारीः । प्रवर्धय ॥

॥ अथ पंचमी ॥

इमे मा पीता यशसं उरुष्यवो रथं न गावः समनाह पर्वसु ।

ते मा रक्षंतु विस्त्रस्तश्चरिचादुत मा सामाद्यवयंतिंदेवः ॥५॥

इमे । मा । पीताः । यशसः । उरुष्यवः । रथं । न । गावः । सं । अनाह । पर्वसु ।

ते । मा । रक्षंतु । विऽस्त्रस्तः । चरिचात् । उत । मा । सामात् । यवयंतु । इंदेवः ॥५॥

इमे पीता यशसो यशस्करा उरुष्यवोऽस्माकं रक्षाकामाः सोमा गावो गोवि-
कारभूता वध्वो रथं न रथमिव । ता यथा रथं विस्त्रस्तं पर्वसु समनाह संदधते
तद्वन्मां पीताः सोमाः पर्वसु संनह्यंतु । किंच ते सोमा मा मां विस्त्रसो विस्त्र-
स्ताश्चरिचाश्चरणादनुष्ठानाद्रक्षंतु । सोमः पीतश्चेत्कर्म ह्यविस्त्रस्तं भवति । उतापि
च मा मां सामाद्याधेः सकाशादिंदेवः पीता यवयंतु । पृथक्कुर्वंतु ॥

॥ इति षष्ठस्य चतुर्थ एकादशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

अग्निं न मा मथितं सं दिदीपः प्र चक्षय कृणुहि वस्यसो नः ।

अथा हि ते मद आ सोम मन्ये रेवाँ इव प्र चरा पुष्टिमच्छ ॥६॥

अग्निं । न । मा । मथितं । सं । दिदीपः । प्र । चक्षय । कृणुहि । वस्यसः । नः ।

अथ । हि । ते । मदे । आ । सोम । मन्ये । रेवान् । इव । प्र । चर । पुष्टिं । अच्छ ॥६॥

हे सोम पीतस्त्वं मा मां मथितमग्निं नाग्निमिव संदिदीपः । संदीपय । प्रचक्षय
च चक्षुषः संधुक्षणेन । नोऽस्मान् वस्यसोऽतिशयेन वसुमतः कृणुहि । कुरु ।
अथाधुना हि खलु ते त्वां हे सोम मदे मदाय मन्ये । स्तौमि । तथा सति रेवा-
निव धनवानिह । इवेति संप्रत्यर्थे । पुष्टिमस्मत्पोषमच्छ प्रचर । अभिगच्छ ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

इषिरेण ते मनसा सुतस्य भक्षीमहि पित्र्यस्येव रायः ।

सोम राजन् प्र आयूषि तारीरहानीव सूर्यो वासराणि ॥७॥

इषिरेण । ते । मनसा । सुतस्य । भक्षीमहि । पित्र्यस्येव । रायः ।

सोम । राजन् । प्र । नः । आयूषि । तारीः । अहानिऽइव । सूर्यः । वासराणि ॥७॥

इषिरेण इच्छावता मनसा सुतस्य ते सुतमभिषुतं त्वां भक्षीमहि । पित्र्यस्य पितृसंबन्धिनो धनस्येव धनमिव । पित्र्यं धनं यथैषणेन मनसोपभुञ्जते तद्वत् । भक्षित हे सोम राजन् स्वामिन् नोऽस्माकमायूषि प्रतारीः । प्रवर्धय । वासराणि जगद्वासकान्यहानि सूर्य इव । अत्रैषणेन वैषणेन वार्षणेन वा । नि० ४. ७. । इत्यादिनिरुक्तं ज्ञातव्यं ॥

॥ अथाष्टमी ॥

सोम राजन्मृक्या नः स्वस्ति तव स्मसि व्रत्याऽस्तस्य विद्धि ।

अलर्तिं दक्ष उत मन्युरिंदो मा नो अर्यो अनुकामं परा दाः ॥८॥

सोम । राजन् । मृक्य । नः । स्वस्ति । तव । स्मसि । व्रत्याः । तस्य । विद्धि ।

अलर्तिं । दक्षः । उत । मन्युः । इंदो इति । मा । नः । अर्यः । अनुऽकामं । परा । दाः ॥८॥

हे सोम राजन् नोऽस्मान् स्वस्त्यविनाशाय मृक्य । सुखय च । व्रत्या व्रतिनो वयं तव स्मसि । स्वभूताः स्म । तस्य तं स्वकीयं तव विद्धि । जानीहि । अथवा तव त्वमित्यर्थः । त्वं जानीहि । किंच हे इंदो दक्षः प्रवृद्धोऽस्मच्छचुरलर्तिं । गच्छति । उतापि च मन्युः क्रोधः क्रुद्धो वालर्तिं । तादृशस्योभयविधस्यार्योऽरेरनुकामं यथा कामं नोऽस्मान् मा परादाः । परादेहि ॥

॥ अथ नवमी ॥

त्वं हि नस्तन्यः सोम गोपा गात्रेगात्रे निषसत्वा नृचक्षाः ।

यत्ते वयं प्रमिनाम व्रतानि स नो मृक सुषखा देव वस्यः ॥९॥

त्वं । हि । नः । तन्यः । सोम । गोपाः । गात्रेऽगात्रे । निऽससत्वा । नृऽचक्षाः ।

यत् । ते । वयं । प्रऽमिनाम । व्रतानि । सः । नः । मृक । सुऽसखा । देव । वस्यः ॥९॥

हे सोम देव त्वं नोऽस्माकं तन्वस्तनोरंगस्य गोपा हि रक्षिता खलु । अतो गाभे गाभे सर्वेष्वङ्गेषु नृचक्षा नृणां कर्मनेतृणां द्रष्टा त्वं निषसत्थ । निषीदसि । यद्यद्यपि ते तव व्रतानि कर्माणि वयं प्रमिनाम हिंस्रः तथापि हे देव स त्वं वस्यः श्रेष्ठानोऽस्मान्सुषस्ता शोभनसस्ता सन् मृळ । सुख्य ॥

॥ अथ दशमी ॥

अदूदरेण सख्या सचेय यो मा न रिषेद्वर्यश्च पीतः ।

अयं यः सोमो न्यधायस्मे तस्मा इद्रं प्रतिरमेम्यायुः ॥ १० ॥

अदूदरेण । सख्या । सचेय । यः । मा । न । रिषेत् । हरिऽअश्च । पीतः ।

अयं । यः । सोमः । नि । अधायि । अस्मे इति । तस्मै । इद्रं । प्रऽतिरं । एमि । आयुः ॥ १० ॥

अहं प्रगाथ अदूदरेणोदराबाधकेन सोमेन सख्या सचेय । संगच्छेय । संगतो भवामि । अदूदरः सोमो मृदूदर इति यास्कः । यः सोमः पीतः सन् मा मां न रिषेत् न हिंस्येत् । हे हर्यश्चन्द्र । सौम्ये सूक्त इन्द्रस्य कीर्तनं सोमस्येन्द्रस्वामि-कत्वाच्च विरुद्धं । योऽयं सोमोऽस्मे अस्मासु न्यधायि निहितोऽभूत्तस्मै सोमाय प्रतिरमायुर्जठरे चिरकालावस्थानमिन्द्रमेमि । याचे ॥

॥ इति षष्ठस्य चतुर्थे द्वादशो वर्गः ॥

॥ अथैकादशी ॥

अप त्या अस्थुरनिरा अमीवा निरचसन्तमिषीचीरभैषुः ।

आ सोमो अस्माँ अरुह्विहाया अगन्म यच्च प्रतिरन्त आयुः ॥ ११ ॥

अप । त्याः । अस्थुः । अनिराः । अमीवाः । निः । अचसन् । तमिषीचीः । अभैषुः ।

आ । सोमः । अस्मान् । अरुहत् । विऽहायाः । अगन्म । यच्च । प्रऽतिरन्ते । आयुः ॥ ११ ॥

त्यास्ता अनिराः प्रेरयितुमशक्या अमीवा बलवत्यः पीडा अपास्थुः । अप-गच्छन्तु । यास्तमिषीचीर्बलवत्योऽस्मान्निर्नितरामचसन् प्राप्नुवन् कंपयन्ति । तथा-भैषुः । अपगमे कारणमाह । यस्मात्सोमो विहाया महान् सन् अस्मानारुहत् आगमत् प्राप्तवान् अतोऽपास्थुरिति भावः । यच्च यस्मिन् सोमे पीत आयुरायुर्ध्वं प्रतिरन्ते वर्धयन्ति मनुष्यास्तं सोममगन्तेति ॥

॥ अथ द्वादशी ॥

यो न इंदुः पितरो हत्स पीतोऽमर्त्यो मर्त्यो आविवेश ।

तस्मै सोमाय हविषा विधेम मृळीके अस्य सुमती स्याम ॥ १२ ॥

यः । नः । इंदुः । पितरः । हत्स । पीतः । अमर्त्यः । मर्त्यान् । आऽविवेश ।

तस्मै । सोमाय । हविषा । विधेम । मृळीके । अस्य । सुऽमती । स्याम ॥ १२ ॥

हे पितरो य इंदुर्हत्स पीतः सन्नमर्त्यो मृतिरहितः सन्नाविवेश मर्त्यान्तोऽस्मान्
तस्मै सोमाय हविषा विधेम । परिचरेम । अस्य सोमस्य मृळीके सुखे सुमती
चानुयहबुद्धौ च स्याम । भवेम ॥

महापितृयज्ञे सोमाय पितृमते पुरोडाशमित्यत्र त्वं सोमेति याज्या । सूचितं च ।
त्वं सोम पितृभिः संविदानो बर्हिषदः पितर ऊत्यर्वाक् । आ० २. १९. इति ॥
तृतीयसवने सोमस्य चरोरपीयं याज्या । त्वं सोम पितृभिः संविदान इति सौम्यस्य
। आ० ५. १९. इति हि सूचितं ॥

॥ सैषा त्रयोदशी ॥

त्वं सोम पितृभिः संविदानोऽनु द्यावापृथिवी आ ततंथ ।

तस्मै त इंदो हविषा विधेम वयं स्याम पतयो रयीणां ॥ १३ ॥

त्वं । सोम । पितृभिः । संविदानः । अनु । द्यावापृथिवी इति । आ । ततंथ ।

तस्मै । ते । इंदो इति । हविषा । विधेम । वयं । स्याम । पतयः । रयीणां ॥ १३ ॥

हे सोम त्वं पितृभिः सह संविदानः संगच्छमानो द्यावापृथिवी द्यावापृथि-
व्यावन्वाततंथ । क्रमेण विस्तारयसि । तस्मै सोमाय हविषा विधेम । परिचरेम ।
वयं रयीणां धनानां पतयः स्याम । भवेम ॥

॥ अथ चतुर्दशी ॥

चातारो देवा अधि वोचता नो मा नो निद्रा ईशत मोत जल्पिः ।

वयं सोमस्य विश्वह प्रियासः सुवीरासो विदथमा वदेम ॥ १४ ॥

चातारः । देवाः । अधि । वोचत । नः । मा । नः । निद्रा । ईशत । मा । उत । जल्पिः ।

वयं । सोमस्य । विश्वह । प्रियासः । सुवीरासः । विदथं । आ । वदेम ॥ १४ ॥

हे चातारो रक्षितारो हे देवा नोऽस्मानधिवोचत । अधिवचनं कुरुत । किंच
नोऽस्मान्निद्राः स्वप्ना मेशत । ईशस्य सा भुवनं बाधितुं । उतापि च जल्पिर्निद्र-
कोऽस्मान्मा निंदतु । वयं सोमस्य प्रियासः प्रियाः स्याम विश्वह सर्वेष्वप्यहःस ।
सर्वदेत्यर्थः । सुवीरासः शोभनपुत्राः संतो विदधं स्तोत्रमा वदेम । आभिमुख्येन
वदेम । अथवा सुपुत्रा विदधं गृहमावदेम । आवदनं पुत्रपौत्राणां धनेनोपखंडनं ॥

त्वं नः सोम विश्वत इति सौम्ये पशौ इविषोऽनुवाक्या । सूत्रितं च । त्वं नः
सोम विश्वतो वयोधा या ते धामानि दिवि या पृथिव्यां । आ० ३. ७. इति ॥

॥ सैषा पंचदशी ॥

त्वं नः सोम विश्वतो वयोधास्त्वं स्वर्विदा विशा नृचक्षाः ।

त्वं न इंद जतिभिः सजोषाः पाहि पश्चातादुत वा पुरस्तात् ॥ १५ ॥

त्वं नः । सोम । विश्वतः । वयःऽधाः । त्वं । स्वःऽवित् । आ । विश । नृऽचक्षाः ।

त्वं नः । इंदो इति । जतिऽभिः । सऽजोषाः । पाहि । पश्चातात् । उत । वा । पुरस्तात् ॥ १५ ॥

हे सोम त्वं नोऽस्माकं विश्वतः सर्वाभ्यो दिग्भ्यो वयोधा अन्नदाता । तथा
त्वं स्वर्वित् स्वर्गलंभको नृचक्षाः सर्वमनुष्यद्रष्टा त्वमाविश । हे इंदो त्वं सजोषाः
सह प्रीयमाणः सन् जतिभिः सह । अथवोतयो गंतारो मरुतः । तैः सहितः
सन् पश्चातात् पश्चादुत वा पुरस्ताच्च पाहि ॥

॥ इति षष्ठस्य चतुर्थे षयोदशो वर्गः ॥

॥ इत्यष्टमे मंडले षष्ठोऽनुवाकः ॥

॥ अथ बालसित्यं ॥

॥ प्रथमं सूक्तं ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

अभि प्र वः सुरार्धसमिंद्रमर्च यथा विदे ।

यो जरितृभ्यो मघवा पुरुवसः सहस्रेणैव शिक्षति ॥ १ ॥

अभि । प्र । वः । सुऽरार्धसं । इंद्रं । अर्चं । यथा । विदे ।

यः । जरितृऽभ्यः । मघऽवा । पुरुऽवसः । सहस्रेणऽइव । शिक्षति ॥ १ ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

शतानीकैव प्र जिगाति धृष्णुया हंति वृचाणि दाशुषे ।

गिरिरिव प्र रसा अस्य पिन्विरे दचाणि पुरुभोजसः ॥ २ ॥

शतानीकाऽइव । प्र । जिगाति । धृष्णुऽया । हंति । वृचाणि । दाशुषे ।

गिरेऽइव । प्र । रसाः । अस्य । पिन्विरे । दचाणि । पुरुऽभोजसः ॥ २ ॥

॥ अथ तृतीया ॥

आ त्वा सुतास इंद्रवो मदा ये इंद्र गिर्वेणः ।

आपो नु वज्रिन्नव्योक्तं सरः पृणंति शूर राधसे ॥ ३ ॥

आ । त्वा । सुतासः । इंद्रवः । मदाः । ये । इंद्र । गिर्वेणः ।

आपः । नु । वज्रिन् । अन्तु । ओक्तं । सरः । पृणंति । शूर । राधसे ॥ ३ ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

अनेहसं प्रतरणं विवर्षणं मध्वः स्वादिष्टमी पिव ।

आ यथा मंदसानः किरासि नः प्र क्षुद्रेव त्मना धृषत् ॥ ४ ॥

अनेहसं । प्रऽतरणं । विवर्षणं । मध्वः । स्वादिष्टं । ई । पिव ।

आ । यथा । मंदसानः । किरासि । नः । प्र । क्षुद्राऽइव । त्मना । धृषत् ॥ ४ ॥

॥ अथ पंचमी ॥

आ नः स्तोममुप द्रवक्षियानो अश्वो न सोतृभिः ।

यं ते स्वधावन्स्वदयंति धेनव इन्द्र कण्वेषु रातयः ॥ ५ ॥

आ । नः । स्तोमं । उप । द्रवत् । हियानः । अश्वः । न । सोतृभिः ।

यं । ते । स्वधाऽवन् । स्वदयंति । धेनवः । इन्द्र । कण्वेषु । रातयः ॥ ५ ॥

॥ इति षष्ठस्य चतुर्थे चतुर्दशे वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

उयं न वीरं नमसोप सेदिम विभूतिमक्षितावसं ।

उद्रीव वज्रिन्नवतो न सिंचते क्षरंतीन्द्र धीतयः ॥ ६ ॥

उयं । न । वीरं । नमसा । उप । सेदिम । विभूतिं । अक्षितऽवसं ।

उद्रीऽइव । वज्रिन् । अवतः । न । सिंचते । क्षरंति । इन्द्र । धीतयः ॥ ६ ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

यच्च नूनं यद्वा यज्ञे यद्वा पृथिव्यामधि ।

अतो नो यज्ञमाशुभिर्महेमत उय उयेभिरा गहि ॥ ७ ॥

यत् । ह । नूनं । यत् । वा । यज्ञे । यत् । वा । पृथिव्यां । अधि ।

अतः । नः । यज्ञं । आशुभिः । महेऽमते । उयः । उयेभिः । आ । गहि ॥ ७ ॥

॥ अथाष्टमी ॥

अजिरासो हरयो ये तं आशवो वाता इव प्रसक्षिणः ।

येभिरपत्यं मनुषः परीयसे येभिर्विष्वं स्वहृशे ॥ ८ ॥

अजिरासः । हरयः । ये । ते । आशवः । वाताऽइव । प्रऽसक्षिणः ।

येभिः । अपत्यं । मनुषः । परिऽइयसे । येभिः । विष्वं । स्वः । हृशे ॥ ८ ॥

॥ अथ नवमी ॥

एतावतस्त ईमह इन्द्र सुन्नस्य गोमंतः ।

यथा प्रावो मघवन्मेध्यातिथिं यथा नीपातिथिं धने ॥९॥

एतावतः । ते । ईमहे । इन्द्र । सुन्नस्य । गोऽमंतः ।

यथा । प्रा । आवः । मघऽवन् । मेध्यऽअतिथिं । यथा । नीपऽअतिथिं । धने ॥९॥

॥ अथ दशमी ॥

यथा कखे मघवन्त्सदस्यवि यथा पक्थे दशव्रजे ।

यथा गोशर्ये असनोर्च्चजिष्वनीद्र गोमद्विरण्यवत् ॥१०॥

यथा । कखे । मघऽवन् । चसदस्यवि । यथा । पक्थे । दशऽव्रजे ।

यथा । गोऽशर्ये । असनोः । चजिष्वनि । इन्द्र । गोऽमन्त् । हिरण्यऽवत् ॥१०॥

॥ इति षष्ठस्य चतुर्थे पंचदशो वर्गः ॥

॥ अथ द्वितीयं सूक्तं ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

प्र सु श्रुतं सुरार्धसमर्चो शक्रमभिष्टये ।

यः सन्वते स्तुवते काम्यं वस सहस्रेणैव मंहते ॥१॥

प्र । सु । श्रुतं । सुऽरार्धसं । अर्चं । शक्रं । अभिष्टये ।

यः । सन्वते । स्तुवते । काम्यं । वस । सहस्रेणऽइव । मंहते ॥१॥

॥ अथ द्वितीया ॥

शतानीका हेतयो अस्य दुष्टरा इन्द्रस्य समिषो महीः ।

गिरिर्न भुज्मा मघवन्त्स पिन्वते यदी सुता अमंदिषुः ॥२॥

शतऽअनीकाः । हेतयः । अस्य । दुष्टराः । इन्द्रस्य । संऽइषः । महीः ।

गिरिः । न । भुज्मा । मघवन्त्स । पिन्वते । यत् । ई । सुताः । अमंदिषुः ॥२॥

॥ अथ तृतीया ॥

यदीं सुतास इंदवोऽभि प्रियममंदिषुः ।
 आपो न धायि सर्वनं मे आ वसो दुषा इवोप दानुषे ॥ ३ ॥
 यत् । ई । सुतासः । इंदवः । अभि । प्रियं । अमंदिषुः ।
 आपः । न । धायि । सर्वनं । मे । आ । वसो इति । दुषाः । इव । उप । दानुषे ॥ ३ ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

अनेहसं वो हवमानमृतये मध्वः स्मरंति धीतयः ।
 आ त्वा वसो हवमानास इंदव उप स्तोत्रेषु दधिरे ॥ ४ ॥
 अनेहसं । वः । हवमानं । ऊतये । मध्वः । स्मरंति । धीतयः ।
 आ । त्वा । वसो इति । हवमानासः । इंदवः । उप । स्तोत्रेषु । दधिरे ॥ ४ ॥

॥ अथ पंचमी ॥

आ नः सोमे स्वध्वर इयानो अत्यो न तोशते ।
 यं ते स्वदावन्स्वदंति गूर्तयः पौरि छंदयसे हवं ॥ ५ ॥
 आ । नः । सोमे । सुऽअध्वरे । इयानः । अत्यः । न । तोशते ।
 यं । ते । स्वदाऽवन् । स्वदंति । गूर्तयः । पौरि । छंदयसे । हवं ॥ ५ ॥

॥ इति षष्ठस्य चतुर्थे षोडशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

प्र वीरमुयं विविचिं धनस्पृतं विभूतिं राधसो महः ।
 उद्रीव वज्रिचवतो वसुत्वना सदा पीपेथ दानुषे ॥ ६ ॥
 प्र । वीरं । उयं । विविचिं । धनऽस्पृतं । विभूतिं । राधसः । महः ।
 उद्रीऽइव । वज्रिन् । अचवतः । वसुऽत्वना । सदा । पीपेथ । दानुषे ॥ ६ ॥

॥ अथ नवमी ॥

यच्च नूनं परावति यथा पृथिव्यां दिवि ।
 युजान इन्द्र हरिभिर्महेमत ऋष्य ऋषेभिरा गहि ॥ ७ ॥
 यत् । ह । नूनं । परावति । यत् । वा । पृथिव्यां । दिवि ।
 युजानः । इन्द्र । हरिऽभिः । महेऽमते । ऋष्यः । ऋषेभिः । आ । गहि ॥ ७ ॥

॥ अथाष्टमी ॥

रथिरासो हरयो ये ते अस्मिध ओजो वातस्य पिप्रति ।
 येभिर्नि दस्युं मनुषो निघोषयो येभिः स्वः परीयसे ॥ ८ ॥
 रथिरासः । हरयः । ये । ते । अस्मिधः । ओजः । वातस्य । पिप्रति ।
 येभिः । नि । दस्युं । मनुषः । निऽघोषयः । येभिः । स्वः । परिऽरिति स्वः । परिऽईयसे ॥ ८ ॥

॥ अथ नवमी ॥

एतावतस्ते वसो विद्याम शूर नव्यसः ।
 यथा प्राव एतशं कृत्ये धने यथा वशं दशम्रजे ॥ ९ ॥
 एतावतः । ते । वसो इति । विद्याम । शूर । नव्यसः ।
 यथा । प्रऽआवः । एतशं । कृत्ये । धने । यथा । वशं । दशऽम्रजे ॥ ९ ॥

॥ अथ दशमी ॥

यथा कर्षे मघवन्मेधे अध्वरे दीर्घनीथे दमूनसि ।
 यथा गोशर्ये असिषासो अद्रिवो मयि गोचं हरिश्चियं ॥ १० ॥
 यथा । कर्षे । मघऽवन् । मेधे । अध्वरे । दीर्घऽनीथे । दमूनसि ।
 यथा । गोऽशर्ये । असिषासः । अद्रिऽवः । मयि । गोचं । हरिऽश्चियं ॥ १० ॥

॥ इति षष्ठस्य चतुर्थे सप्तदशो वर्गः ॥

॥ अथ तृतीयं सूक्तं ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

यथा मनौ सांवरणी सोममिन्द्रापिबः सुतं ।
नीपातिथी मघवन्मेध्यातिथी पुष्टिगौ शुष्टिगौ सचा ॥१॥
यथा । मनौ । सांवरणी । सोमं । इन्द्र । अपिबः । सुतं ।
नीपऽअतिथी । मघऽवन् । मेध्याऽअतिथी । पुष्टिऽगौ । शुष्टिऽगौ । सचा ॥१॥

॥ अथ द्वितीया ॥

पार्वहाणः प्रस्क्खं समसादयच्छयानं जित्रिमुद्धितं ।
सहस्राण्यसिषासन्नवामृषिस्त्वोतो दस्यवे वृकः ॥२॥
पार्वहाणः । प्रस्क्खं । सं । असादयत् । शयानं । जित्रि । उद्धितं ।
सहस्राणि । असिषासत् । गवां । ऋषिः । त्वाऽऊतः । दस्यवे । वृकः ॥२॥

॥ अथ तृतीया ॥

य उक्थेभिर्न विंधते चिकिद्य ऋषिचोदनः ।
इंद्रं तमच्छा वद नर्थस्या मत्यविष्यंतं न भोजसे ॥३॥
यः । उक्थेभिः । न । विंधते । चिकित् । यः । ऋषिऽचोदनः ।
इंद्रं । तं । अच्छ । वद । नर्थस्या । मती । अविष्यंतं । न । भोजसे ॥३॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

यस्मा अर्कं सप्तशीर्षाणमानुचुस्त्रिधातुमुत्तमे पदे ।
स त्विमा विष्वा भुवनानि चिक्रददादिज्जनिष्ट पींस्यं ॥४॥
यस्मै । अर्कं । सप्तऽशीर्षाणं । आनुचुः । त्रिऽधातुं । उत्तमे । पदे ।
सः । तु । इमा । विष्वा । भुवनानि । चिक्रदत् । जात् । इत् । जनिष्ट । पींस्यं ॥४॥

॥ अथ पंचमी ॥

यो नो दाता वसूनामिंद्रं तं हूमहे वयं ।

विद्या ह्यस्य सुमतिं नवीयसी गमेम गोमति व्रजे ॥ ५ ॥

यः । नः । दाता । वसूनां । इंद्रं । तं । हूमहे । वयं ।

विद्या । हि । अस्य । सुऽमतिं । नवीयसी । गमेम । गोऽमति । व्रजे ॥ ५ ॥

॥ इति षष्ठस्य चतुर्थेऽष्टादशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

यस्मै त्वं वसो दानाय शिक्षसि स रायस्योषमश्नुते ।

तं त्वा वयं मघवन्निद्रं गिर्वणः सुतावंतो हवामहे ॥ ६ ॥

यस्मै । त्वं । वसो इति । दानाय । शिक्षसि । सः । रायः । पोषं । अश्नुते ।

तं । त्वा । वयं । मघऽवन् । इन्द्रं । गिर्वणः । सुतऽवंतः । हवामहे ॥ ६ ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

कदा च न स्तरीरसि नेद्रं सश्वसि दाशुषे ।

उपोपेक्षु मघवन्भूय इक्षुते दानं देवस्य पृच्यते ॥ ७ ॥

कदा । च न । स्तरीः । असि । न । इन्द्रं । सश्वसि । दाशुषे ।

उपऽउप । इत् । नु । मघऽवन् । भूयः । इत् । नु । ते । दानं । देवस्य । पृच्यते ॥ ७ ॥

॥ अथाष्टमी ॥

प्र यो न नक्षे अभ्योजसा क्रिविं वधेः शुष्णं निघोषयन् ।

यदेदस्तीभीत्प्रथयन्मूं दिवमादिज्जनिष्ट पार्थिवः ॥ ८ ॥

प्र । यः । न नक्षे । अभि । ओजसा । क्रिविं । वधेः । शुष्णं । निऽघोषयन् ।

यदा । इत् । अस्तीभीत् । प्रथयन् । अमूं । दिवं । आत् । इत् । जनिष्ट । पार्थिवः ॥ ८ ॥

॥ अथ नवमी ॥

यस्यायं विष्णुः आर्यो दासः शेषधिपा अरिः ।

तिरश्चिदर्ये रुशमे पवीरवि तुभ्येत्सो अज्यते रयिः ॥ ९ ॥

यस्य । अयं । विष्णुः । आर्यः । दासः । शेषधिपाः । अरिः ।

तिरः । चित् । अर्ये । रुशमे । पवीरवि । तुभ्य । इत् । सः । अज्यते । रयिः ॥ ९ ॥

॥ अथ दशमी ॥

तुरण्यवो मधुमंतं घृतश्रुतं विप्रासो अर्कमानृचुः ।

अस्मे रयिः पप्रथे वृष्यं शवोऽस्मे सुवानास इंदवः ॥ १० ॥

तुरण्यवः । मधुऽमंतं । घृतऽश्रुतं । विप्रासः । अर्कः । आनृचुः ।

अस्मे इति । रयिः । पप्रथे । वृष्यं । शवः । अस्मे इति । सुवानासः । इंदवः ॥ १० ॥

॥ इति षष्ठस्य चतुर्थ एकोनविंशो वर्गः ॥

॥ अथ चतुर्थे सूक्तं ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

यथा मनौ विवस्वति सोमं शक्रापिबः सुतं ।

यथा चित् छंद इंद्र जुजोषस्यायौ मादयसे सचा ॥ १ ॥

यथा । मनौ । विवस्वति । सोमं । शक्रः । अपिबः । सुतं ।

यथा । चित् । छंदः । इंद्र । जुजोषसि । आयौ । मादयसे । सचा ॥ १ ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

पृषध्रे मेधे मातरिष्वनींद्र सुवाने अमंदथाः ।

यथा सोमं दशशिमे दशोण्ये स्यूमरश्मावृजूनसि ॥ २ ॥

पृषध्रे । मेधे । मातरिष्वनि । इंद्र । सुवाने । अमंदथाः ।

यथा । सोमं । दशऽशिमे । दशऽओण्ये । स्यूमऽरश्मौ । अवृजूनसि ॥ २ ॥

॥ अथ तृतीया ॥

य उक्था केवला दधे यः सोमं धृषितापिबत् ।
 यस्मै विष्णुस्त्रीणि पदा विचक्रम उप मिषस्य धर्मेभिः ॥ ३ ॥
 यः । उक्था । केवला । दधे । यः । सोमं । धृषिता । अपिबत् ।
 यस्मै । विष्णुः । स्त्रीणि । पदा । विऽचक्रमे । उप । मिषस्य । धर्मेऽभिः ॥ ३ ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

यस्य त्वमिन्द्र स्तोमेषु चाकनो वाजे वाजिञ्छतक्रतो ।
 तं त्वा वयं सुदुर्घामिव गोदुहो जुहुमसि अवस्यवः ॥ ४ ॥
 यस्य । त्वं । इन्द्र । स्तोमेषु । चाकनः । वाजे । वाजिन् । शतक्रतो इति शतऽक्रतो ।
 तं । त्वा । वयं । सुदुर्घाऽइव । गोऽदुहः । जुहुमसि । अवस्यवः ॥ ४ ॥

॥ अथ पंचमी ॥

यो नो दाता स नः पिता महौ उय ईशानकृत् ।
 अयामनुयो मघवा पुरुवसुर्गोरश्वस्य प्र दातु नः ॥ ५ ॥
 यः । नः । दाता । सः । नः । पिता । महान् । उयः । ईशानऽकृत् ।
 अयामन् । उयः । मघऽवा । पुरुऽवसुः । गोः । अश्वस्य । प्र । दातु । नः ॥ ५ ॥

॥ इति षष्ठस्य चतुर्थे विंशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

यस्मै त्वं वसो दानाय मंहसे स रायस्पोषमिन्वति ।
 वसूयवो वसुपतिं शतक्रतुं स्तोमैरिन्द्रं हवामहे ॥ ६ ॥
 यस्मै । त्वं । वसो इति । दानाय । मंहसे । सः । रायः । पोष । इन्वति ।
 वसुऽयवः । वसुऽपतिं । शतऽक्रतुं । स्तोमैः । इन्द्रं । हवामहे ॥ ६ ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

कदा चन प्र युच्छस्युभे नि पासि जन्मनी ।

तुरीयादित्य हवनं त इन्द्रियमा तस्यावमृतं दिवि ॥ ७ ॥

कदा । चन । प्र । युच्छसि । उभे इति । नि । पासि । जन्मनी इति ।

तुरीय । अदित्य । हवनं । ते । इन्द्रियं । आ । तस्यौ । अमृतं । दिवि ॥ ७ ॥

॥ अथाष्टमी ॥

यस्मै त्वं मघवन्निद्रं गिर्वणः शिष्यो शिष्यसि दाश्रुषे ।

अस्माकं गिरं उत सुष्टुतिं वसो कण्ववच्छृणुधी हवं ॥ ८ ॥

यस्मै । त्वं । मघऽवन् । इन्द्र । गिर्वणः । शिष्यो इति । शिष्यसि । दाश्रुषे ।

अस्माकं । गिरः । उत । सुऽस्तुतिं । वसो इति । कण्वऽवत् । शृणुधि । हवं ॥ ८ ॥

॥ अथ नवमी ॥

अस्तावि मन्मं पूर्थं ब्रह्मेन्द्राय वोचत ।

पूर्वीर्चतस्य बृहतीरनूषत स्तोतुर्मेधा असृक्षत ॥ ९ ॥

अस्तावि । मन्मं । पूर्थं । ब्रह्म । इन्द्राय । वोचत ।

पूर्वीः । चतस्य । बृहतीः । अनूषत । स्तोतुः । मेधाः । असृक्षत ॥ ९ ॥

॥ अथ दशमी ॥

समिन्द्रो रायो बृहतीरधूनुत सं क्षोणी समु सूर्ये ।

सं शुक्रासः शुचयः सं गवाशिरः सोमा इन्द्रममंदिषुः ॥ १० ॥

सं । इन्द्रः । रायः । बृहतीः । अधूनुत । सं । क्षोणी इति । सं । जं इति । सूर्ये ।

सं । शुक्रासः । शुचयः । सं । गोऽआशिरः । सोमाः । इन्द्र । अमंदिषुः ॥ १० ॥

॥ इति ऋग्वेदस्य चतुर्थे एकविंशो वर्गः ॥

॥ अथ पंचमं सूक्तं ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

उ॒प॒मं त्वा॒ म॒घोनां॒ ज्येष्ठं॑ च॒ वृष॒भाणां॑ ।

पू॒र्भित्त॑मं म॒घव॒चिन्द्र॑ गो॒विद॒मीशानं॑ रा॒य ई॒महे ॥ १ ॥

उ॒प॒ऽमं । त्वा॒ । म॒घोनां॑ । ज्ये॒ष्ठं । च॒ । वृष॒भाणां॑ ।

पू॒र्भित्ऽत॑मं । म॒घऽव॒न् । इ॒न्द्र । गो॒ऽवि॒दं । ई॒शानं॑ । रा॒यः । ई॒म॒हे ॥ १ ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

य आ॒युं कु॒त्स॑म॒तिथि॒ग्वम॑र्द॒यो वा॒वृधा॒नो दि॒वेदि॒वे ।

तं त्वा॒ व॒यं ह॒र्ये॒श्वं श॒त॒क्रतुं॑ वा॒ज॒य॒न्तो ह॒वाम॑हे ॥ २ ॥

यः । आ॒युं । कु॒त्सं । अ॒ति॒थिऽग्वं॑ । अ॒र्द॒यः । व॒वृधा॒नः । दि॒वेऽदि॒वे ।

तं । त्वा॒ । व॒यं । ह॒रिऽअ॒श्वं । श॒तऽक्र॑तुं । वा॒जऽय॑न्तः । ह॒वा॒म॒हे ॥ २ ॥

॥ अथ तृतीया ॥

आ नो॒ वि॒श्वेषां॑ र॒सं म॒ध्वः सि॒च॒न्व॒द्रयः॑ ।

ये प॒रा॒व॒ति सु॒न्वि॒रे जने॒ष्वा ये अ॒र्वा॒व॒न्ती॒द॒वः ॥ ३ ॥

आ । नः॑ । वि॒श्वेषां॑ । र॒सं । म॒ध्वः । सि॒च॒न्तु॑ । अ॒द्रयः॑ ।

ये । प॒राऽव॑ति । सु॒न्वि॒रे । जने॒षु । आ । ये । अ॒र्वाऽव॑ति । इ॒द॒वः ॥ ३ ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

वि॒श्वो वे॒षांसि॑ ज॒हि चा॒व चा॒ कृ॒धि वि॒श्वे स॒न्व॒न्ता व॑सु ।

शी॒ष्टेषु॑ चि॒त्ते म॒दि॒रासो॑ अ॒ंश॒वो य॒च्चा सोम॑स्य नृ॒प॒सि ॥ ४ ॥

वि॒श्वो । वे॒षांसि॑ । ज॒हि । च॒ । अ॒व । च॒ । आ । कृ॒धि । वि॒श्वे । स॒न्व॒न्तु॑ । आ । व॑सु ।

शी॒ष्टेषु॑ । चि॒त् । ते॒ । म॒दि॒रासः॑ । अ॒ंश॒वः । य॒च्चा । सोम॑स्य । नृ॒प॒सि ॥ ४ ॥

॥ इति षष्ठस्य चतुर्थे द्वाविंशो वर्गः ॥

॥ अथ पंचमी ॥

इ॒द्र॒ ने॒दी॒य॒ ए॒दि॒हि॒ मि॒त॒मे॒धा॒भि॒रु॒ति॒भिः ।

आ श॑ंत॒म॒ श॑ंत॒मा॒भि॒र॒भि॒ष्टि॒भि॒रा॒ स्वा॒पे॒ स्वा॒पि॒भिः ॥ ५ ॥

इ॒द्र॒ । ने॒दी॒यः । आ । इ॒त् । इ॒हि॒ । मि॒त॒ऽमे॒धा॒भिः । उ॒ति॒ऽभिः ।

आ । शं॑त॒म॒ । शं॑त॒मा॒भिः । अ॒भि॒ष्टि॒ऽभिः । आ । सु॒ऽआ॒पे॒ । स्वा॒पि॒ऽभिः ॥ ५ ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

आ॒जि॒तु॒रं॒ स॒त्प॒तिं॒ वि॒श्व॒च॒र्ष॒णिं॒ कृ॒धि॒ प्र॒जा॒स्वा॒भ॒गं ।

प्र॒ सू॒ ति॒रा॒ श॒ची॒भि॒र्ये॒ तं॒ उ॒क्थि॒नः॒ क्र॒तुं॒ पु॒न॒त॒ आ॒नु॒ष॒क् ॥ ६ ॥

आ॒जि॒ऽतु॒रं॒ । स॒त्ऽप॒तिं॒ । वि॒श्व॒ऽच॒र्ष॒णिं॒ । कृ॒धि॒ । प्र॒ऽजा॒सु॒ । आ॒ऽभ॒गं॒ ।

प्र॒ । सु॒ । ति॒रा॒ । श॒ची॒भिः॒ । ये॒ । ते॒ । उ॒क्थि॒नः॒ । क्र॒तुं॒ । पु॒न॒ते॒ । आ॒नु॒ष॒क् ॥ ६ ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

य॒स्ते॒ सा॒धि॒ष्टो॒ऽव॒से॒ ते॒ स्या॒म॒ भ॒रे॒षु॒ ते॒ ।

व॒यं॒ हो॒वा॒भि॒रु॒त॒ दे॒व॒हू॒ति॒भिः॒ स॒स॒वा॒सो॒ म॒ना॒म॒हे ॥ ७ ॥

यः । ते॒ । सा॒धि॒ष्टः॒ । अ॒व॒से॒ । ते॒ । स्या॒म॒ । भ॒रे॒षु॒ । ते॒ ।

व॒यं॒ । हो॒वा॒भिः॒ । उ॒त॒ । दे॒व॒हू॒ति॒ऽभिः॒ । स॒स॒ऽवा॒सः॒ । म॒ना॒म॒हे ॥ ७ ॥

॥ अथाष्टमी ॥

अ॒हं॒ हि॒ ते॒ ह॒रि॒वो॒ ब्र॒ह्म॒ वा॒ज॒यु॒रा॒जिं॒ या॒मि॒ स॒दो॒ति॒भिः॒ ।

त्वा॒मि॒दे॒व॒ त॒म॒मे॒ स॒म॒श्च॒यु॒र्ग॒ण्यु॒र्ये॒ म॒थी॒नां ॥ ८ ॥

अ॒हं॒ । हि॒ । ते॒ । ह॒रि॒ऽवः॒ । ब्र॒ह्म॒ । वा॒ज॒ऽयुः॒ । आ॒जिं॒ । या॒मि॒ । स॒दा॒ । उ॒ति॒ऽभिः॒ ।

त्वां॒ । इ॒त् । ए॒व॒ । तं॒ । अ॒मे॒ । सं॒ । अ॒श्च॒ऽयुः॒ । ग॒ण्युः॒ । अ॒र्ये॒ । म॒थी॒नां ॥ ८ ॥

॥ इति षष्ठस्य चतुर्थे त्रयोविंशे वर्गे ॥

॥ अथ षष्ठं सूक्तं ॥

॥ तच्च प्रथमा ॥

एतच्च इन्द्र वीर्यं गीर्भिर्गृणन्ति कारवः ।

ते स्तोभैत उर्जमावन्धृतधुतं पौरासो नक्षन्धीतिभिः ॥१॥

एतत् । ते । इन्द्र । वीर्यं । गीःऽभिः । गृणन्ति । कारवः ।

ते । स्तोभैतः । उर्जं । आवन् । धृतऽधुतं । पौरासः । नक्षन् । धीतिऽभिः ॥१॥

॥ अथ द्वितीया ॥

नक्षन्त इन्द्रमवसे सकृत्यया येषां सुतेषु मन्दसे ।

यथा संवर्ते अमदो यथा कृश एवास्मे इन्द्र मत्स्व ॥२॥

नक्षन्ते । इन्द्रं । अवसे । सुऽकृत्यया । येषां । सुतेषु । मन्दसे ।

यथा । संऽवर्ते । अमदः । यथा । कृशे । एव । अस्मे इति । इन्द्र । मत्स्व ॥२॥

॥ अथ तृतीया ॥

आ नो विश्वे सजोषसो देवासो गन्तनोप नः ।

वसवो रुद्रा अवसे न आ गमञ्छृण्वन्तु मरुतो हवँ ॥३॥

आ । नः । विश्वे । सऽजोषसः । देवासः । गन्तन । उप । नः ।

वसवः । रुद्राः । अवसे । नः । आ । गमन् । शृण्वन्तु । मरुतः । हवँ ॥३॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

पूषा विष्णुर्हवनं मे सरस्वत्यवन्तु सप्त सिधवः ।

आपो वातः पर्वतासो वनस्पतिः शृणोतु पृथिवी हवँ ॥४॥

पूषा । विष्णुः । हवनं । मे । सरस्वती । अवन्तु । सप्त । सिधवः ।

आपः । वातः । पर्वतासः । वनस्पतिः । शृणोतु । पृथिवी । हवँ ॥४॥

॥ इति षष्ठस्य चतुर्थे चतुर्विंशो वर्गः ॥

॥ अथ पंचमी ॥

यदिन्द्र राधो अस्ति ते माघोनं मघवत्तम ।

तेन नो बोधि सधमाद्यो वृधे भगो दानाय वृचहन् ॥ ५ ॥

यत् । इन्द्र । राधः । अस्ति । ते । माघोनं । मघवत्तम ।

तेन । नः । बोधि । सधमाद्यः । वृधे । भगः । दानाय । वृचहन् ॥ ५ ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

आजिपते नृपते त्वमिद्धि नो वाज आ वक्षि सुक्रतो ।

वीती होचाभिरुत देववीतिभिः ससवांसो वि ऋषिरे ॥ ६ ॥

आजिपते । नृपते । त्वं । इत् । हि । नः । वाजै । आ । वक्षि । सुक्रतो इति सुक्रतो ।

वीती । होचाभिः । उत । देववीतिभिः । ससवांसः । वि । ऋषिरे ॥ ६ ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

सन्ति स्यूर्य आशिष इन्द्र आयुर्जनानां ।

अस्मानक्षस्व मघवन्नुपावसे धुक्षस्व पिपुषीमिषं ॥ ७ ॥

सन्ति । हि । स्यूर्ये । आशिषः । इन्द्रे । आयुः । जनानां ।

अस्मान् । नक्षस्व । मघवन् । उप । अवसे । धुक्षस्व । पिपुषी । इषं ॥ ७ ॥

॥ अथाष्टमी ॥

वयं त इन्द्र स्तोमेभिर्विधेम त्वमस्माकं शतक्रतो ।

महि स्थूरं शशयं राधो अहयं प्रस्कृणाय नि तोशय ॥ ८ ॥

वयं । ते । इन्द्र । स्तोमेभिः । विधेम । त्वं । अस्माकं । शतक्रतो इति शतक्रतो ।

महि । स्थूरं । शशयं । राधः । अहयं । प्रस्कृणाय । नि । तोशय ॥ ८ ॥

॥ इति षष्ठस्य चतुर्थे पंचविंशो वर्गः ॥

॥ अथ सप्तमं सूक्तं ॥

॥ तच्च प्रथमा ॥

भूरीदिंद्रस्य वीर्यं अख्यं मभ्यारयति । राधस्ते दस्यवे वृक ॥१॥

भूरि । इत् । इंद्रस्य । वीर्यं । वि । अख्यं । अभि । आ । अयति । राधः । ते । दस्यवे । वृक ॥१॥

॥ अथ द्वितीया ॥

शतं श्वेतास उक्षणो दिवि तारो न रोचंते । महा दिवं न तस्तभुः ॥२॥

शतं । श्वेतासः । उक्षणः । दिवि । तारः । न । रोचंते । महा । दिवं । न । तस्तभुः ॥२॥

॥ अथ तृतीया ॥

शतं वेणूञ्छतं श्रुनः शतं चर्माणि म्लानानि ।

शतं मे बल्वजस्तुका अरुषीणां चतुःशतं ॥३॥

शतं । वेणून् । शतं । श्रुनः । शतं । चर्माणि । म्लानानि ।

शतं । मे । बल्वजस्तुकाः । अरुषीणां । चतुःशतं ॥३॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

सुदेवाः स्थ काण्वायना वयोवयो विचरंतः । अश्वांसो न चंक्रमत ॥४॥

सुदेवाः । स्थ । काण्वायनाः । वयः । वयः । वि । चरंतः । अश्वासः । न । चंक्रमत ॥४॥

॥ अथ पंचमी ॥

आदिताप्रस्य चर्किरन्नानूनस्य महि श्रवः ।

श्यावीरतिध्वसन्पथश्शुषा चन संनशे ॥५॥

आत् । इत् । साप्रस्य । चर्किन् । न । अनूनस्य । महि । श्रवः ।

श्यावीः । अति । ध्वसन् । पथः । शशुषा । चन । संनशे ॥५॥

॥ इति षष्ठस्य चतुर्थे षड्विंशो वर्गः ॥

॥ अष्टमं सूक्तं ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

प्रति ते दस्यवे वृक राधो अदश्यह्यं । द्यौर्न प्रथिना शवः ॥ १ ॥

प्रति । ते । दस्यवे । वृक । राधः । अदर्शि । अह्यं । द्यौः । न । प्रथिना । शवः ॥ १ ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

दश मस्यं पीतक्रतः सहस्रा दस्यवे वृकः । नित्याद्रायो अमंहत ॥ २ ॥

दश । मस्यं । पीतऽक्रतः । सहस्रा । दस्यवे । वृकः । नित्यात् । रायः । अमंहत ॥ २ ॥

॥ अथ तृतीया ॥

शतं मे गर्दभानां शतमूर्खीवतीनां । शतं दासाँ अति स्रजः ॥ ३ ॥

शतं । मे । गर्दभानां । शतं । ऊर्खीऽवतीनां । शतं । दासान् । अति । स्रजः ॥ ३ ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

तपो अपि प्राणीयत पूतक्रतायै व्यक्ता । अश्वानामिन्न यूथ्याँ ॥ ४ ॥

तपो इति । अपि । प्राणीयत । पूतऽक्रतायै । विऽअक्ता । अश्वानां । इत् । न । यूथ्याँ ॥ ४ ॥

॥ अथ पंचमी ॥

अचेत्यमिच्छिकितुर्हव्यवाद् सुमद्रथः ॥

अग्निः शुक्लेण शोचिषा बृहत्सूरो अरोचत दिवि सूर्यो अरोचत ॥ ५ ॥

अचेति । अग्निः । चिकितुः । हव्यऽवाद् । सः । सुमद्रथः ।

अग्निः । शुक्लेण । शोचिषा । बृहत् । सूरः । अरोचत । दिवि । सूर्यः । अरोचत ॥ ५ ॥

॥ इति षष्ठस्य चतुर्थे सप्तविंशो वर्गः ॥

॥ अथ नवमं सूक्तं ॥

॥ तच्च प्रथमा ॥

युवं देवा ऋतुना पूर्येण युक्ता रथेन तविषं यजचा ।

आगच्छतं नासत्या शचीभिरिदं तृतीयं सर्वनं पिबाथः ॥१॥

युवं । देवा । ऋतुना । पूर्येण । युक्ता । रथेन । तविषं । यजचा ।

आ । आगच्छतं । नासत्या । शचीभिः । इदं । तृतीयं । सर्वनं । पिबाथः ॥१॥

॥ अथ द्वितीया ॥

युवां देवास्तय एकादशासः सत्याः सत्यस्य ददशे पुरस्तात् ।

अस्माकं यज्ञं सर्वनं जुषाणा पातं सोममश्विना दीद्यमी ॥२॥

युवां । देवाः । तयः । एकादशासः । सत्याः । सत्यस्य । ददशे । पुरस्तात् ।

अस्माकं । यज्ञं । सर्वनं । जुषाणा । पातं । सोमं । अश्विना । दीद्यमी इति दीदिऽअमी ॥२॥

॥ अथ तृतीया ॥

पनाय्यं तदश्विना कृतं वां वृषभो दिवो रजसः पृथिव्याः ।

सहस्रं शंसा उत्तये गविष्टौ सर्वा इत्ता उप यात पिबथ्ये ॥३॥

पनाय्यं । तत् । अश्विना । कृतं । वां । वृषभः । दिवः । रजसः । पृथिव्याः ।

सहस्रं । शंसाः । उत्तये । गोऽइष्टौ । सर्वान् । इत् । तान् । उप । यात । पिबथ्ये ॥३॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

अयं वां भागो निहितो यजचेमा गिरो नासत्योप यातं ।

पिबतं सोमं मधुमंतस्मे प्र दाश्यांसमवतं शचीभिः ॥४॥

अयं । वां । भागः । निऽहितः । यजचा । इमाः । गिरः । नासत्या । उप । यातं ।

पिबतं । सोमं । मधुऽमंतं । अस्मे इति । प्र । दाश्यांसं । अवतं । शचीभिः ॥४॥

॥ इति षष्ठस्य चतुर्थेऽष्टाविंशो वर्गः ॥

॥ अथ दशमं सूक्तं ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

यमृत्विजो बहुधा कल्पयंतः सचेतसो यज्ञमिमं वहन्ति ।

यो अनूचानो ब्राह्मणो युक्त आसीत्का स्विन्नश्च यजमानस्य संवित् ॥ १ ॥

यं । अ॒न्विजः । ब॒हुधा । क॒ल्पयंतः । सऽचे॒तसः । य॒ज्ञं । इ॒मं । वह॑न्ति ।

यः । अ॒न्वा॒नः । ब्रा॒ह्म॒णः । यु॒क्तः । आ॒सीत् । का । स्वि॒त् । त॒च । य॒ज॒मा॒नस्य॑ । सं॒वित् ॥ १ ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

एकं एवाग्निर्बहुधा समिद्ध एकः सूर्यो विश्वमनु प्रभूतः ।

एकैवोषाः सर्वेमिदं वि भात्येकं वा इदं वि बभूव सर्वं ॥ २ ॥

एकः । ए॒व । अ॒ग्निः । ब॒हुधा । सं॒ऽइ॒द्धः । एकः । सू॒र्यः । वि॒श्वं । अ॒नु । प्र॒भू॒तः ।

एका । ए॒व । उ॒षाः । स॒र्वं । इ॒दं । वि॒ । भा॒ति । एकं । वै । इ॒दं । वि॒ । ब॒भू॒व । स॒र्वं ॥ २ ॥

॥ अथ तृतीया ॥

ज्योतिष्मंतं केतुमंतं चिचक्रं सुखं रथं सुषदं भूरिवारं ।

चिचामघा यस्य योगेऽधिजज्ञे तं वां हुवे अतिं रिक्तं पिबथ्यै ॥ ३ ॥

ज्योतिष्मंतं । के॒तुऽम॒ंतं । चि॒ऽच॒क्रं । सु॒खं । र॒थं । सु॒ऽस॒दं । भू॒रि॒ऽवा॒रं ।

चि॒च॒ऽम॒घा । य॒स्य । यो॒गे । अ॒धि॒ऽज॒ज्ञे । तं । वां । हु॒वे । अ॒ति॒ । रि॒क्तं । पि॒ब॒थ्यै ॥ ३ ॥

॥ इति षष्ठस्य चतुर्थ एकोनविंशो वर्गः ॥

॥ अथैकादशं सूक्तं ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

इमानि वां भागधेयानि सिस्रत इन्द्रावरुणा प्र महे सुतेषु वां ।

यज्ञेयज्ञे ह सर्वना भुरण्यथो यत्सुन्वते यजमानाय शिक्षयः ॥ १ ॥

इ॒मा॒नि । वां । भा॒ग॒ऽधे॒या॒नि । सि॒स्र॒ते । इ॒न्द्रा॒व॒रु॒णा । प्र । म॒हे । सु॒ते॒षु । वां ।

य॒ज्ञे॒ऽय॒ज्ञे । ह । स॒र्व॒ना । भु॒र॒ण्य॒थः । यत् । सु॒न्व॒ते । य॒ज॒मा॒नाय॑ । शि॒क्ष॒यः ॥ १ ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

निःषिध्वरीरोषधीरापं आस्तामिन्द्रावरुणा महिमानमाशत ।

या सिस्रतू रजसः पारे अध्वनो ययोः शशुर्नकिरादेव ओहते ॥२॥

निःऽसिध्वरीः । ओषधीः । आपः । आस्तां । इन्द्रावरुणा । महिमानं । आशत ।

या । सिस्रतुः । रजसः । पारे । अध्वनः । ययोः । शशुः । नकिः । अदेवः । ओहते ॥२॥

॥ अथ तृतीया ॥

सत्यं तदिन्द्रावरुणा कृशस्य वां मध्वं ऊर्मिं दुहते सप्त वाणीः ।

ताभिर्दाश्यांसमवतं शुभस्पती यो वामदब्धो अभि पाति चित्तिभिः ॥३॥

सत्यं । तत् । इन्द्रावरुणा । कृशस्य । वां । मध्वः । ऊर्मिं । दुहते । सप्त । वाणीः ।

ताभिः । दाश्यांसं । अवतं । शुभः । पती इति । यः । वां । अदब्धः । अभि । पाति । चित्तिभिः ॥३॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

घृतप्रुषः सौम्या जीरदानवः सप्त स्वसारः सदेन चृतस्य ।

या ह वामिन्द्रावरुणा घृतश्रुतस्ताभिर्धत्तं यजमानाय शिक्षतं ॥४॥

घृतऽप्रुषः । सौम्याः । जीरऽदानवः । सप्त । स्वसारः । सदेने । चृतस्य ।

याः । ह । वां । इन्द्रावरुणा । घृतऽश्रुतः । ताभिः । धत्तं । यजमानाय । शिक्षतं ॥४॥

॥ इति षष्ठस्य चतुर्थे विंशो वर्गः ॥

॥ अथ पंचमी ॥

अवोचाम महते सौभगाय सत्यं तेषाभ्यां महिमानमिन्द्रियं ।

अस्मान्निस्वन्द्रावरुणा घृतश्रुतस्त्रिभिः साप्तेभिरवतं शुभस्पती ॥५॥

अवोचाम । महते । सौभगाय । सत्यं । तेषाभ्यां । महिमानं । इन्द्रियं ।

अस्मान् । त्रिः । इन्द्रावरुणा । घृतऽश्रुतः । त्रिभिः । साप्तेभिः । अवतं । शुभः । पती इति ॥५॥

॥ अथ षष्ठी ॥

इन्द्रावरुणा यद्विभ्यो मनीषां वाचो मतिं श्रुतमदत्तमये ।

यानि स्थानान्यसृजंत धीरा यज्ञं तन्वानास्तपसाभ्यपश्यं ॥ ६ ॥

इन्द्रावरुणा । यत् । ऋषिभ्यः । मनीषां । वाचः । मतिं । श्रुतं । अदत्तं । अये ।

यानि । स्थानानि । असृजंत । धीराः । यज्ञं । तन्वानाः । तपसा । अभि । अपश्यं ॥ ६ ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

इन्द्रावरुणा सौमनसमहं रायस्पोषं यजमानेषु धत्तं ।

प्रजां पुष्टिं भूतिमस्मात् धत्तं दीर्घायुत्वाय प्र तिरतं न आयुः ॥ ७ ॥

इन्द्रावरुणा । सौमनसं । अहं । रायः । पोषं । यजमानेषु । धत्तं ।

प्रजां । पुष्टिं । भूतिं । अस्मात् । धत्तं । दीर्घायुत्वाय । प्र । तिरतं । नः । आयुः ॥ ७ ॥

॥ इति षष्ठस्य चतुर्थे एकचिंशे वर्गः ॥

॥ इति वालखिल्यं समाप्तं ॥

सप्तमेऽनुवाके दश सूक्तानि । तत्राय आ याहीति विंशत्यृचं प्रथमं सूक्तं प्रागा-
यपुत्रस्य भर्गस्यार्बमाप्तेयं । प्रथमातृतीयाद्ययुजो बृहत्सो द्वितीयाचतुर्थ्यादि युजः
सतोबृहत्सः । तथा चानुक्तांतं । अय आ विंशतिर्भर्गः प्रागाय आप्तेयं प्रागायं
त्विति । प्रातरनुवाक आप्तेये ऋतौ बार्हते छंदस्याश्विनशस्त्रे चेदं सूक्तं । तथा च
सूचितं । अयमग्निरय आ याहि । आ० ८. १३. इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

अय आ याह्यमिभिर्होतारं त्वा वृणीमहे ।

आ त्वामनक्तु प्रयता हविष्मती यजिष्ठं बहिरासदे ॥ १ ॥

अप्ते । आ । याहि । अग्निऽभिः । होतारं । त्वा । वृणीमहे ।

आ । त्वां । अनक्तु । प्रऽयता । हविष्मती । यजिष्ठं । बहिः । आऽसदे ॥ १ ॥

हे अप्ते अग्निभिर्यष्ट्यैः सहायाहि । आगच्छ । तदर्थं होतारं देवानामाह्वातारं
त्वा त्वां वृणीमहे । त्वा त्वामागतं प्रयताध्वर्युहस्ताभ्यां नियता हविष्मती घृतवती
यजिष्ठं त्वां बहिर्बहिष्वासद आसाद्या सर्वतोऽनक्तु ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

अच्छा हि त्वा सहसः सूनो अंगिरः सुचश्चरंत्यध्वरे ।

ऊर्जो नपातं घृतकेशमीमहेऽग्निं यज्ञेषु पूर्य ॥ २ ॥

अच्छ । हि । त्वा । सहसः । सूनो इति । अंगिरः । सुचः । चरंति । अध्वरे ।

ऊर्जः । नपातं । घृतऽकेशं । ईमहे । अग्निं । यज्ञेषु । पूर्य ॥ २ ॥

हे सहसः सूनो बलस्य पुत्र । बलेन मथ्यमानत्वात् । हे अंगिरोऽंगिरसां
मथ्य एक । अथवांगतिर्गतिकर्मा । सर्वत्र संगत त्वा त्वामध्वरे यागेऽच्छाभिप्राप्तुं
सुचश्चरंति । गच्छंति । अत ऊर्जोऽन्नस्य नपातं न पातयितारं रक्षकं बलस्य
नम्रारं वा घृतकेशं प्रदीप्तकालशस्थानीयज्वालं पूर्य पुरातनं पूरकं वाग्निं यज्ञेषु-
स्मदीयेष्वीमहे । स्तौमि ॥

॥ अथ तृतीया ॥

अग्ने कविर्वेधा असि होता पावक यक्ष्यः ।

मंद्रो यजिहो अध्वरेणीहो विप्रेभिः शुक्र मन्मभिः ॥ ३ ॥

अग्ने । कविः । वेधाः । असि । होता । पावक । यक्ष्यः ।

मंद्रः । यजिहः । अध्वरेषु । ईहाः । विप्रेभिः । शुक्र । मन्मभिः ॥ ३ ॥

हे अग्ने कविर्मेधावी त्वं वेधा विधातासि फलानां । हे पावक होता देवानामाह्वाता होमनिष्पादको वा यक्ष्यो यष्ट्योऽसि । हे शुक्र दीप्त मंद्रो मोदनीयो यजिहो यष्टृतमस्त्वमध्वरेषु यज्ञेषु विप्रेभिर्मेधाविभिर्ऋत्विग्भिर्मन्मभिर्मननीयैः स्तोत्रैरीह्यः स्तुत्योऽसि ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

अद्रोघमा वहोशतो यविष्ठ्य देवाँ अजस्र वीतये ।

अभि प्रयांसि सुधिता वसो गहि मंदस्व धीतिभिर्हितः ॥ ४ ॥

अद्रोघं । आ । वह । उशतः । यविष्ठ्य । देवान् । अजस्र । वीतये ।

अभि । प्रयांसि । सुऽधिता । आ । वसो । इति । गहि । मंदस्व । धीतिऽभिः । हितः ॥ ४ ॥

अद्रोघमद्रोग्धारं मां प्रति हे यविष्ठ्य युवतमाजस्र नित्यावह । आनय । कान् । उशतोऽस्मदर्थं कामयमानान्देवान् । किमर्थं । वीतये हविर्भक्षणाय । हे वसो वासकायै सुधिता सुनिहितानि प्रयांस्यन्नान्यभिगहि । अभिगच्छ । आगत्य च धीतिभिः स्तुतिभिर्हितो निहितः सन् मंदस्व । यद्वा धीतिभिर्मेदस्वेति संबंधः ॥

॥ अथ पंचमी ॥

त्वमित्सप्रथा अस्यमे चातर्कृतस्कविः ।

त्वां विप्रांसः समिधान दीदिव आ विवासंति वेधसः ॥ ५ ॥

त्वं । इत् । सऽप्रथाः । असि । अग्ने । चातः । कृतः । कविः ।

त्वां । विप्रांसः । संऽइधान् । दीदिऽवः । आ । विवासंति । वेधसः ॥ ५ ॥

हे अग्ने चाता रक्षक कृतः सत्यभूतः कविः आतप्रज्ञस्त्वमित्समेव सप्रथाः

सर्वतः पृथुरसि । भवसि । हे समिधान समिध्यमान हे दीदिवो दीप त्वां विप्रासो
विप्रा मेधाविनो वेधसो विधातारः स्तोतारो विवासंति । परिचरन्ति ॥

॥ इति बहस्य चतुर्थे द्वाविंशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

शोचा शोचिष्ठ दीदिहि विशे मयो रास्व स्तोत्रे महौ असि ।

देवानां शर्मन्मम संतु सूरयः शशूषाहः स्वप्नयः ॥ ६ ॥

शोच । शोचिष्ठ । दीदिहि । विशे । मयः । रास्व । स्तोत्रे । महान् । असि ।

देवानां । शर्मन् । मम । संतु । सूरयः । शशूषाहः । सुऽअमयः ॥ ६ ॥

हे शोचिष्ठातिशयेन शोचयितरमे शोच । दीप्यस्व । दीदिहि । दीपयास्मान् ।
विशे प्रजायै स्तोत्रे मयः सुखं रास्व । देहि । त्वं महानसि । देवानां संबंधिनि
शर्मन् शर्मणि सुखे मम सूरयः स्तोतारो मेधाविनोऽस्माकं पुत्रादयो वा संतु ।
भवन्तु । शशूषाहः शशूणामभिभवितारः स्वप्नयः शोभनामयश्च संतु ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

यथा चिद्वृद्धमतसमग्रे संजूर्वसि क्षमि ।

एवा दह मिचमहो यो अस्मधुग्दुर्मन्मा कश्च वेनति ॥ ७ ॥

यथा । चित् । वृद्ध । अतसं । अग्रे । संऽजूर्वसि । क्षमि ।

एव । दह । मिचऽमहः । यः । अस्मऽधुक् । दुऽमन्मा । कः । च । वेनति ॥ ७ ॥

हे अग्रे क्षमि क्षमायां वर्तमानं वृद्धमतसं शुष्कं काष्ठं यथा येन प्रकारेण
संजूर्वसि । जूर्वतिर्हिंसाकर्मा । सम्यग्दहसीत्यर्थः । एवैवं दह हे मिचमहो मिचा-
णामस्माकं पूजक तेजो वा । कं । योऽस्मधुगस्माकं द्रोघा । कश्च कश्चिदुर्मन्मा
दुर्मतिर्वेनति कामयतेऽस्मान्द्रोघुं तं दहेति ॥

॥ अथाष्टमी ॥

मा नो मर्ताय रिपवे रक्षस्विने माघशसाय रीरधः ।

समेधन्निराणिभिर्यविक्ष्य शिवेभिः पाहि पायुभिः ॥ ८ ॥

मा । नः । मर्तोय । रिपवे । रक्षस्विने । मा । अघऽशंसाय । रीरधः ।

अस्त्रेधत्ऽभिः । तरणिऽभिः । यविष्ठ्य । शिवेभिः । पाहि । पायुऽभिः ॥ ८ ॥

नोऽस्मान्मर्तोय मरणधर्माय रिपवे शत्रवे हिंसिचे रक्षस्विने बलवते मा रीरधः । वशमानय । तथाघशंसाय पापशंसाय मा रीरधः । हे यविष्ठ्य युवतमास्त्रेधन्निरहिंसकैस्तरणिभिस्तारकैः शिवेभिः सुखकरैः पायुभिः पाल-
नैर्नोऽस्मान्पाहि । रक्ष ॥

॥ अथ नवमी ॥

पाहि नो अग्र एकया पायुऽभिः त्वितीयया ।

पाहि गीर्भिस्त्रिसृभिर्ऋजो पते पाहि चतसृभिर्वसो ॥ ९ ॥

पाहि । नः । अग्रे । एकया । पाहि । उत । त्वितीयया ।

पाहि । गीऽभिः । तिसृऽभिः । ऋजो । पते । पाहि । चतसृऽभिः । वसो इति ॥ ९ ॥

हे अग्रे नोऽस्मानेकया ऋचा गिरा पाहि । रक्ष । उतापि च त्वितीयया ऋचा पाहि । पालय । पाहि तिसृभिर्गीर्भिर्ऋजोमन्नानां बलानां वा पते स्वामिन् । तथा पाहि चतसृभिर्गीर्भिर्हे वसो वासकामे ॥

॥ अथ दशमी ॥

पाहि विश्वस्माद्रक्षसो अराव्यः प्र स्म वाजेषु नोऽव ।

त्वामिद्धि नेदिष्टं देवतातये आपि नक्षामहे वृधे ॥ १० ॥

पाहि । विश्वस्मात् । रक्षसः । अराव्यः । प्र । स्म । वाजेषु । नः । अव ।

त्वां । इत् । हि । नेदिष्टं । देवऽतातये । आपि । नक्षामहे । वृधे ॥ १० ॥

हे अग्रे विश्वस्मात्सर्वस्माद्रक्षसोऽराव्योऽदातुः सकाशात्पाहि । रक्षास्मान् । वाजेषु संयामेषु नोऽस्मान् प्राव । प्रकर्षेण रक्ष । स्मेति पूरणः । हि यस्माच्चे-
दिष्टमासन्नमापि बंधुभूतं त्वामित्त्वामेव देवतातये यज्ञाय यज्ञसिद्धये वृधे वर्धनाय
नक्षामहे व्याप्नुमः । नक्षतिर्योन्निकर्मा ॥

॥ इति षष्ठस्य चतुर्थे चयस्त्रिंशो वर्गः ॥

॥ अथैकादशी ॥

आ नो अग्ने वयोवृधं रयिं पावकं शंस्यं ।

रास्वा च न उपमाते पुरुस्पृहं सुनीती स्वयंशस्तरं ॥ ११ ॥

आ । नः । अग्ने । वयःऽवृधं । रयिं । पावक । शंस्यं ।

रास्व । च । नः । उपऽमाते । पुरुऽस्पृहं । सुऽनीती । स्वयंशऽस्तरं ॥ ११ ॥

हे अग्ने पावक शोधक वयोवृधमन्त्रस्य वर्धकं शंस्यं रयिं धनं नोऽस्मभ्यमा हरेति शेषः । आहत्य च हे उपमाते । उपास्मात्समीपे माति नो धनमित्युप-
मातिः । हे तादृशमे नोऽस्मभ्यं सुनीती सुनीत्या शोभननयनेन पुरुस्पृहं बहुभिः
स्पृहणीयं स्वयंशस्तरमत्यंतं स्वभूतकीर्तिं धनं रास्व च । देहि ॥

॥ अथ द्वादशी ॥

येन वंसां पृतनासु शर्धतस्तरंतो अर्य आदिशः ।

स त्वं नो वर्ध प्रयसा शचीवसो जिन्वा धियो वसुविदः ॥ १२ ॥

येन । वंसां । पृतनासु । शर्धतः । तरंतः । अर्यः । आऽदिशः ।

सः । त्वं । नः । वर्ध । प्रयसा । शचीवसो इति शचीवसो । जिन्वा । धियः । वसुऽविदः ॥ १२ ॥

येन धनेन पृतनासु संयामेषु शर्धतो वेगं कुर्वतोऽर्योऽरीन् शत्रूनादिश
आदेष्टुन् शस्त्रप्रक्षेप्तुन् तरंतो वंसां हिंसां तद्धनं देहि । हे शचीवसो प्रज्ञया
वासयितः कर्म धनं वा स प्रसिद्धत्वं नोऽस्मान्वर्ध वर्धय । प्रीणय । प्रयसान्नेन
त्वं वा वर्ध । अस्मदीयेन प्रयसा हविषा वसुविदो वसूनां लभकानि धियः
कर्माण्यस्मदीयानि जिन्वा । प्रीणय ॥

॥ अथ त्रयोदशी ॥

शिशानो वृषभो यथाग्निः शृंगे दविध्वत् ।

तिग्मा अस्य हनवो न प्रतिधृषे सुजंभः सहसो यहुः ॥ १३ ॥

शिशानः । वृषभः । यथा । अग्निः । शृंगे इति । दविध्वत् ।

तिग्माः । अस्य । हनवः । न । प्रतिऽधृषे । सुऽजंभः । सहसः । यहुः ॥ १३ ॥

अयमग्निः शृंगे शिशानस्तीक्ष्णीकुर्वन् वृषभो यथा दविध्वत् कंपयति शिर

एवं मृगस्थानीया ज्वालाः शिशानस्तीक्ष्णीकुर्वन् दविधात् । कथयति विद्वान् ।
अस्यामेहैनवो न हनव इव हनुस्थानीया ज्वालास्तिग्मा न प्रतिधृषे । प्रतिधृषि-
तुमशक्याः । योऽग्निः सुजंभः सुदंष्ट्रः सहसो यदुः सहसः पुत्रोऽस्य हनव इत्यर्थः ॥

॥ अथ चतुर्दशी ॥

नहि ते अग्ने वृषभ प्रतिधृषे जंभासो यद्वितिष्ठसे ।

स त्वं नो होतः सुहुतं हविष्कृधि वंस्वा नी वार्या पुरु ॥ १४ ॥

नहि । ते । अग्ने । वृषभ । प्रतिधृषे । जंभासः । यत् । विद्वितिष्ठसे ।

सः । त्वं । नः । होतरिति । सुहुतं । हविः । कृधि । वंस्व । नः । वार्या । पुरु ॥ १४ ॥

हे वृषभ वर्षक ते तव जंभासो जंभा दंतस्थानीया ज्वाला नहि प्रतिधृषे
प्रतिधृषितुं न शक्याः । यद्यस्माद्वितिष्ठसे विविधं गच्छसि । प्रवर्धस इत्यर्थः । हे
होतर्होमनिष्पादक स त्वं हविरस्मदत्तं सुहुतं कृधि । कुरु । नोऽस्मभ्यं वार्या
वरणीयानि पुरु बहूनि वंस्व । देहि ॥

॥ अथ पंचदशी ॥

शेषे वनेषु माचोः सं त्वा मर्तास इंधते ।

अतंद्रो हव्या वहसि हविष्कृत आदिह्वेषु राजसि ॥ १५ ॥

शेषे । वनेषु । माचोः । सं । त्वा । मर्तासः । इंधते ।

अतंद्रः । हव्या । वहसि । हविःकृतः । आत् । इत् । देवेषु । राजसि ॥ १५ ॥

हे अग्ने वनेषु वर्तमानयोर्मर्चोररण्योः शेषे । स्वपिषि । वर्तसे । त्वा त्वां
तथाभूतं मर्तासो मनुष्या अध्वर्यादयो मथनेनोत्पाद्य समिधते । पश्चात्प्रवृद्धस्व-
मतंद्रोऽनलसः सन् हविष्कृतो यजमानस्य हव्या हवीषि वहसि देवान्प्रति ।
आदिदनंतरमेव देवेषु मध्ये राजसि । दीपसे ॥

॥ इति षष्ठस्य चतुर्थे चतुस्त्रिंशो वर्गः ॥

॥ अथ षोडशी ॥

सप्त होतारस्तमिदीकते त्वाग्ने सुत्यजमह्वयं ।

भिनत्सद्विं तपसा वि शोचिषा प्राग्ने तिष्ठ जनाँ अति ॥ १६ ॥

सप्त । होतारः । तं । इत् । ईळते । त्वा । अग्ने । सुत्यजं । अह्यं ।

भिनत्ति । अद्रि । तपसा । वि । शोचिषा । प्र । अग्ने । तिष्ठ । जनान् । अति ॥ १६ ॥

हे अग्ने तमित्तमेव त्वा त्वां सप्त होतारो होषका ईळते । स्तुवंति । कीदृशं त्वां । सुत्यजं सुत्यागं । अभिमतप्रदमित्यर्थः । अह्यमक्षीणं प्रवृद्धं । किंचाद्रिं मेघं तपसा तापकेन शोचिषा तेजसा । तपसा शोचिषा चेति वा योज्यं । विभिनत्ति । हे अग्ने जनानस्मानत्यतीत्य प्रतिष्ठ प्रगच्छ हविरादाय देवान्प्रति । अथवास्सहिरोधिजनानतिक्रम्य प्रतिष्ठ ॥

॥ अथ सप्तदशी ॥

अग्निमग्निं वो अग्निगुं हुवेम वृक्तबर्हिषः ।

अग्निं हितप्रयसः शश्वतीष्वा होतारं चर्षणीनां ॥ १७ ॥

अग्निंऽअग्निं । वः । अग्निऽगुं । हुवेम । वृक्तऽबर्हिषः ।

अग्निं । हितऽप्रयसः । शश्वतीषु । आ । होतारं । चर्षणीनां ॥ १७ ॥

अग्निमग्निं । वीप्सादरार्था । अग्निमेव हे यजमाना वो युष्मदर्धं हुवेम । आह्वयाम । अथवा हे देवा वो युष्मदर्धमिति वा व्याख्येयं । कीदृशा वयं । वृक्तबर्हिषश्चिन्नदर्भाः । कीदृशमग्निं । अग्निगुमधृतकर्माणं सर्वदा गृहे वर्तमानमग्निं हितप्रयसो निहितहविष्का वयमाहुवेमेति शेषः । कीदृशमग्निं । शश्वतीषु बह्वीषु भूमिषु वर्तमानं होतारं होमनिष्पादकं । किमर्थं । चर्षणीनां मनुष्याणामर्थाय । अग्नौ तृप्ते सति वृष्टिलाभात्प्राण्युपकारसिद्धं प्राण्यर्थत्वं । अथवा मनुष्याणां यजमानानां होतारं होमसाधकं ॥

॥ अथाष्टादशी ॥

केतेन शर्मन्सचते सुषामण्यग्ने तुभ्यं चिकित्वना ।

इषण्यया नः पुरुरूपमा भर वाजं नेदिष्ठमृतये ॥ १८ ॥

केतेन । शर्मन् । सचते । सुऽसामनि । अग्ने । तुभ्यं । चिकित्वना ।

इषण्यया । नः । पुरुऽरूपं । आ । भर । वाजं । नेदिष्ठं । ऊतये ॥ १८ ॥

हे अग्ने तुभ्यं चिकित्वना चिकितुषा जनेन होत्रादिना सह यजमानः केतेन

प्रज्ञापकेन स्तोत्रेण यजत इति शेषः । कुचेति तदुच्यते । सधामणि शोभनरथं-
तरादिसामोपेते अग्नेन् शर्मणि सुखसाधने यज्ञे । अतो हे अग्ने इषययेच्छया
स्वीयया नोऽस्मभ्यं पुरुरूपं नानारूपं नेदिष्टमंतिके सर्वदा वर्तमानं वाजमज-
मृतये रक्षणायाभर । आहर ॥

॥ अथैकोनविंशी ॥

अग्ने जरितर्विशपतिस्तेपानो देव रक्षसः ।

अप्रोषिवान्गृहपतिर्महौ असि दिवस्यायुर्दुरोणयुः ॥ १९ ॥

अग्ने । जरितः । विशपतिः । तेपानः । देव । रक्षसः ।

अप्रोषिऽवान् । गृहऽपतिः । महान् । असि । दिवः । पायुः । दुरोणऽयुः ॥ १९ ॥

हे अग्ने देव जरितः स्तोतः । स्तुत्येत्यर्थः । विशपतिः प्रजानां पालको रक्षसो
राक्षसानां तेपानः संतापकोऽसि । अप्रोषिवान्यजमानगृहमत्यजन् । तदेवाह ।
गृहपतिर्यजमानगृहस्य पालकश्च त्वं महानतिशयेन पूज्योऽसि । दिवो द्युलोकस्य
पायुः पाता दुरोणयुर्यजमानगृहस्य मिश्रयिता । सर्वदा वर्तमान इत्यर्थः । तादृ-
शस्त्वं महानसीत्यन्वयः ॥

॥ अथ विंशी ॥

मा नो रक्ष आ वेशीदाघृणीवसो मा यातुर्यातुमावतां ।

परोगव्यूतिर्निरामप क्षुधमग्ने सेध रक्षस्विनः ॥ २० ॥

मा । नः । रक्षः । आ । वेशीत् । आघृणीवसो इत्याघृणिऽवसो । मा । यातुः । यातुऽमावतां ।

परः गव्यूति । अनिरां । अप । क्षुधं । अग्ने । सेध । रक्षस्विनः ॥ २० ॥

हे आघृणीवसो दीपधनाग्ने नोऽस्मान्नक्षो राक्षसादिः । रक्षो रक्षितव्यमस्मा-
दिति यास्कः । मावेशीत् । सर्वतो न प्रविशतु । तथा यातुमावतां । यातुर्यातना
पीडा । तद्वतां यातुधानानां यातुः पीडा मावेशीत् । हे अग्ने अनिरां । इरान्नं ।
अन्नाभावं दारिद्र्यं क्षुधं क्षपयितारं रक्षस्विनो बलवंति रक्षांसि च परोगव्यूति
क्रोशद्वाहेशात्परस्तात् । एतदुपलक्षणं । अत्यंतं दूरदेशेऽपसेध । परिहर । अनिरा
क्षुवासानि रक्षांसि च न पीडयन्ति ॥

॥ इति षष्ठस्य चतुर्थे पंचविंशो वर्गः ॥

उभयं ऋणवदित्यष्टादशर्चं द्वितीयं सूक्तं प्रागाथस्य भर्गस्यार्थं । अथानुक्रम-
शिक्षा । उभयं ब्रूनेति । पूर्वसूक्ते प्रागाथं त्वित्युक्तत्वादिदमपि प्रागाथं । अथायुजो
बृहत्यो युजः सतो बृहत्यः । अनुक्तत्वादिन्द्रो देवता ॥ महाव्रते निष्केवल्ये बार्हत-
नृचाशीतावेतत्सूक्तं सप्तम्यष्टमीवर्जं । तथैव पंचमारण्यके सूचितं शीनकेन । उभयं
ऋणवच्च न इति सप्तमी चाष्टमी चोद्धरति । ऐ० आ० ५.१०. । इति ॥ चातुर्वि-
शिकेऽहनि निष्केवल्य उभयमिति बृहत्साम प्रगाथः । तथा च सूचितं । उभयं
ऋणवच्च न आ वृषस्व पुरुवसो । आ० ७.४. । इति ॥ एवमन्यथापि यस्मिन्नहनि
पृष्ठस्तोत्रे बृहत्साम क्रियते तस्मिन्नहनि निष्केवल्येऽयं प्रगाथः ॥

॥ तच्च प्रथमा ॥

उभयं ऋणवच्च न इन्द्रो अर्वागिदं वचः ।

सचाच्या मघवा सोमपीतये धिया शविष्ठ आ गमत् ॥ १ ॥

उभयं । ऋणवत् । च । नः । इन्द्रः । अर्वाक् । इदं । वचः ।

सचाच्या । मघऽवा । सोमऽपीतये । धिया । शविष्ठः । आ । गमत् ॥ १ ॥

उभयं स्तोत्रात्मकं शस्त्रात्मकं चोभयविधमिदं वचोऽर्वागस्मदभिमुखमिन्द्रः
ऋणवत् । ऋणोतु । श्रुत्वा च सचाच्यास्माकं सहांचत्या धिया युक्तः सन् मघवा
शविष्ठोऽतिशयेन बलवानागमत् आगच्छतु सोमपीतये सोमपानाय ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

तं हि स्वराजं वृषभं तमोजसे धिषणे निष्टतक्षतुः ।

उतोपमानां प्रथमो नि षीदसि सोमकामं हि ते मनः ॥ २ ॥

तं । हि । स्वऽराजं । वृषभं । तं । ओजसे । धिषणे इति । निऽततक्षतुः ।

उत । उपऽमानां । प्रथमः । नि । षीदसि । सोमऽकामं । हि । ते । मनः ॥ २ ॥

तं हि तं खल्विदं स्वराजं स्वयमेव राजमानं धिषणे द्यावापृथिव्यौ वृषभं
जमदुपकारकाया वृष्टेर्वर्षकं निष्टतक्षतुः । संचस्करतुः । तं तमेवेन्द्रमोजसे बलाय
निष्टतक्षतुः । उत यस्मादेवं तस्माच्चे इन्द्रोपमानामुपमानभूतानामन्येषां देवानां
मध्ये प्रथमो मुख्यः सन् निषीदसि वेद्यां । सोमकामं हि खलु ते मनः ॥

पूर्वोक्तेऽच्छावाकशस्त्र आ वृषस्वेति प्रगाथो वैकल्पिकोऽनुरूपः । सूक्तमुक्तं ॥

॥ सैषा तृतीया ॥

आ वृषस्व पुरुवसो सुतस्येन्द्रांधसः ।

विद्महि त्वा हरिवः पृत्स सासहिमधृष्टं चिदधृष्टणिं ॥३॥

आ । वृषस्व । पुरुवसो इति पुरुवसो । सुतस्य । इन्द्र । अंधसः ।

विद्म । हि । त्वा । हरिवः । पृत्स । सासहिं । अधृष्टं । चित् । दधृष्टणिं ॥३॥

हे पुरुवसो बहुधनेन्द्र त्वमावृषस्व । आसिंचस्व । किं । सुतस्यांधसः सुतमंधः सोमं जठरे । हे हरिवो हरिभ्यां तद्वन्निद्र त्वा त्वां विद्महि । जानीमः खलु । कीदृशं । पृत्स संयामेषु सासहिमभिभवितारं शबूणामधृष्टं चित्कैरप्यधर्षणीयं दधृष्टणिमन्येषां धर्षकं ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

अप्रामिसत्य मघवन्तथेदसदिन्द्र क्रत्वा यथा वशः ।

सनेम वाजं तव शिप्रिन् अवसा मक्षु चिद्यंतो अद्रिवः ॥४॥

अप्रामिऽसत्य । मघऽवन् । तथा । इत् । अऽसत् । इन्द्र । क्रत्वा । यथा । वशः ।

सनेम । वाजं । तव । शिप्रिन् । अवसा । मक्षु । चित् । यंतः । अद्रिवः ॥४॥

हे अप्रामिसत्य अहिंसितसत्य हे मघवन्निद्र तथेदसत् । तथैव भवति हे इन्द्र क्रत्वा कर्मणा प्रज्ञानेन यथा येन प्रकारेण वशः कामयेः । हे शिप्रिन् अवसा रक्षणेन निमित्तेन वाजमनं सनेम संभजेम वयं तव त्वदनुग्रहात् । कीदृशा वयं । मक्षु चित् शीघ्रमेव यंतः शबूणाच्छंतोऽभिभवंतः । हे अद्रिवः । अद्रिर्वजः । तद्वन्निद्रेति ॥

॥ अथ पंचमी ॥

शग्ध्युऽषु शचीपत इन्द्र विश्वाभिरुतिभिः ।

भगं न हि त्वा यशसं वसुविदमनु शूर चरामसि ॥५॥

शग्ध्युः । अं इति । सु । शचीऽपते । इन्द्र । विश्वाभिः । उतिऽभिः ।

भगं । न । हि । त्वा । यशसं । वसुऽविदं । अनु । शूर । चरामसि ॥५॥

हे शशीपत इन्द्र शग्धि । देह्यभिमतं । विश्वाभिः सर्वाभिरुतिभिर्मरुद्भिः सह ।
हे भूर भगं न भाग्यमिव यशसं यशस्विनं वसुविदं धनस्य लभकं त्वा त्वामनु-
चरामसि । अनुचरामः । परिचरामेत्यर्थः ॥

॥ इति षष्ठस्य चतुर्थे षट्षिंशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

पौरो अश्वस्य पुरुकृतवामस्युत्तो देव हिरण्ययः ।

नकिहि दानं परिमधिषत्त्वे यद्यद्यामि तदा भर ॥ ६ ॥

पौरः । अश्वस्य । पुरुऽकृत । गवां । असि । उत्सः । देव । हिरण्ययः ।

नकिः । हि । दानं । परिऽमधिषत् । त्वे इति । यत्ऽयत् । यामि । तत् । आ । भर ॥ ६ ॥

हे इन्द्र त्वमश्वस्य पौरः पूरयितासि । भवसि । तथा गवां पुरुकृद्बहुकर्तासि ।
हे देव हिरण्ययो हिरण्यमयशरीरस्त्वमुत्स उत्ससदृशोऽसि । हे इन्द्र त्वे त्वयि वर्त-
मानं दानमस्मद्विषयं देयं धनं वा नकिः परिमधिषत् । न कश्चिद्धिनस्ति । अतो
यद्यद्यामि याचे तदाभर । आहर मह्यं ॥

यद्यग्निष्टोमे बृहत्साम तदानीं निष्केवल्ये प्रगाथोऽनुरूपः । सूचितं च । त्वं
ह्येहि चेरव इति प्रगाथा एते भवन्ति । आ० ५. १५. । इति ॥ महाव्रते निष्केवल्य
उत्तरपक्षेऽयं प्रगाथः । तथैव पंचमारण्यके सूचितं । त्वामिद्धि हवामहे त्वं ह्येहि
चेरव इति बृहत्स्तोत्रियानुरूपौ प्रगाथौ । ऐ० आ० ५. ८. । इति ॥

॥ प्रगाथे प्रथमा सूक्ते सप्तमी ॥

त्वं ह्येहि चेरवे विदा भगं वसुत्तये ।

उद्धावृषस्व मघवन्गविष्टये उदिन्द्राश्वमिष्टये ॥ ७ ॥

त्वं । हि । आ । इहि । चेरवे । विदाः । भगं । वसुत्तये ।

उत् । वृषस्व । मघऽवन् । गोऽइष्टये । उत् । इन्द्र । अश्वऽइष्टये ॥ ७ ॥

हे इन्द्र त्वं हि त्वं खलु । सामर्थ्यादातेति गम्यते । अत एहि । आगच्छ ।
आगत्य चास्मभ्यं भगं भजनीयं धनं विदाः । लभस्व । दत्स्व । किमर्थं । वसुत्त-
येऽस्माकं वसुदानाय । हे मघवन् गविष्टये गा इच्छते मघमुद्धवृषस्व । उत्तिं-

चस्व गामिति शेषः । तथा हे इन्द्राग्निष्टयेऽश्वेषणवते मह्यमभ्यानुवृष्यस्व ।
उत्तिंचस्व । देहि ॥

॥ अथ प्रगाथे द्वितीया सूक्तेऽष्टमी ॥

त्वं पुरु सहस्राणि शतानि च यूथा दानाय मंहसे ।

आ पुरंदरं चकृम विप्रवचस इंद्रं गायंतोऽवसे ॥ ८ ॥

त्वं । पुरु । सहस्राणि । शतानि । च । यूथा । दानाय । मंहसे ।

आ । पुरंदरं । चकृम । विप्रवचसः । इंद्रं । गायंतः । अवसे ॥ ८ ॥

हे इंद्र त्वं पुरु पुरुणि बहूनि सहस्राणि शतानि च यूथा गवादियूथानि
दानाय यजमानविषयाय मंहसे । अनुमन्यसे । यद्वा दानाय दात्रे यजमानाय
मंहसे । प्रयच्छसि । मंहतिर्दानकर्मा । अथ परोक्षेण ब्रवीति । पुरंदरं शत्रुपु-
राणां दारयितारमिंद्रमवसे रक्षणाय प्रीतये वा गायंतः स्तुवंतो विप्रवचसो
विविधप्रकृष्टवचना वयमा आगंतारमभिमुखं वा चकृम । कुर्मः ॥

॥ अथ नवमी ॥

अविप्रो वा यदविध्विप्रो वेद्र ते वचः ।

स प्र ममंदत्वाया शतक्रतो प्राचामन्यो अहंसन ॥ ९ ॥

अविप्रः । वा । यत् । अविधत् । विप्रः । वा । इंद्र । ते । वचः ।

सः । प्र । ममंदत् । त्वाऽया । शतक्रतो इति शतऽक्रतो । प्राचामन्यो इति प्राचाऽमन्यो ।

अहंसन ॥ ९ ॥

हे इंद्र ते तव वचः स्तोत्रं यद्योऽविप्रो वामेधाव्यस्तुतिकुशलो वा विप्रो
मेधावी स्तुतिकुशलो वाविधत् कुर्यात् । त्वां स्तौतीत्यर्थः । स स्तोता त्वाया
त्वयीच्छया साधनेन प्र ममंदत् । प्रकर्षेण मोदते । हे शतक्रतो बहुकर्मन् हे
प्राचामन्यो प्राचीनक्रोध । अप्रतिहतक्रोधेत्यर्थः । नहीद्रक्रोधं प्रतिहंति कश्चित् ।
हे अहंसन । संयामेऽहमित्यात्मनो महत्त्वं प्रकाशयन्त्यः शत्रुं संभजते स तथोक्तः ।
तादृशेन्द्र ॥

॥ अथ दशमी ॥

उ॒य॒बा॒हु॒र्ष॒क्ष॒कृ॒त्वा॒ पु॒रं॒द॒रो॒ यदि॒ मे॒ शृ॒ण॒व॒द्भ॒वं ।

व॒सू॒य॒वो॒ व॒स॒प॒तिं॒ श॒त॒क्र॒तुं॒ स्तो॒मै॒रि॒न्द्रं॒ ह॒वाम॒हे ॥ १० ॥

उ॒य॒ऽबा॒हुः । व॒स॒ऽक्ष॒कृ॒त्वा । पु॒रं॒ऽद॒रः । य॒दि॒ । मे॒ । शृ॒ण॒व॒त् । ह॒वं ।

व॒स॒ऽय॒वः । व॒स॒ऽप॒तिं । श॒त॒ऽक्र॒तुं । स्तो॒मैः । इ॒न्द्रं । ह॒वा॒म॒हे ॥ १० ॥

उ॒य॒बा॒हु॒रू॒र्ष॒ण॒भु॒जो॒ व॒स॒क्ष॒कृ॒त्वा॒ व॒ध॒क॒र्ता॒ श॒शू॒णां॒ पु॒रं॒द॒रः॒ पु॒रा॒णां॒ दार॒यि॒ते॒न्द्रो॒
यदि॒ मे॒ ह॒वं॒ शृ॒ण॒व॒त् शृ॒णु॒यात् तर्हि॒ व॒सू॒य॒वो॒ व॒स॒कामा॒ वयं॒ व॒स॒प॒तिं॒ बहु॒धन॒
स्वामि॒नं॒ श॒त॒क्र॒तु॒म॒परि॒मित॒प्र॒ज्ञ॒मि॒न्द्रं॒ स्तो॒मैः॒ स्तो॒त्रैर्ह॒वाम॒हे । आ॒हू॒यामः ॥

॥ इति षष्ठस्य चतुर्थे सप्तचिंशो वर्गः ॥

॥ अथैकादशी ॥

न पा॒पा॒सो॒ म॒ना॒म॒हे॒ ना॒रा॒या॒सो॒ न ज॒ळ॒ह॒वः ।

यदि॒च्चि॒न्द्रं॒ वृ॒ष॒णं॒ स॒चा॒ सु॒ते॒ स॒खा॒यं॒ कृ॒ण॒वा॒म॒हे ॥ ११ ॥

न । पा॒पा॒सः । म॒ना॒म॒हे । न । अ॒रा॒या॒सः । न । ज॒ळ॒ह॒वः ।

य॒त् । इ॒त् । नु । इ॒न्द्रं । वृ॒ष॒णं । स॒चा॒ । सु॒ते॒ । स॒खा॒यं॒ । कृ॒ण॒वा॒म॒हे ॥ ११ ॥

व॒य॒मि॒न्द्रं॒ पा॒पा॒सः॒ पा॒पा॒ अ॒कृत॒पु॒ण्या॒ ब्र॒ह्म॒च॒र्य॒व्र॒ता॒दि॒र॒हि॒ता॒ न॒ म॒ना॒म॒हे । न॒
म॒न्या॒म॒हे । त॒था॒रा॒या॒सो॒ऽरा॒या॒ अ॒ध॒ना॒ वा॒ह॒वि॒ष्का॒ वा॒ न॒ म॒ना॒म॒हे । न॒ ज॒ळ॒ह॒
वो॒ऽज्ज॒ल॒ना॒ अ॒न॒ग्र॒यो॒ न॒ म॒ना॒म॒हे । कृत॒व्र॒त॒निय॒मा॒दि॒पु॒ण्या॒ दान॒वंतो॒ऽग्नि॒स॒
हि॒तास्तं॒ स्तु॒म॒ इत्यु॒षि॒रा॒त्मा॒न॒मा॒ह । यदि॒द्य॒स्मा॒दे॒व॒ का॒र॒णात् नु॒ इ॒दा॒नीं॒ वृ॒ष॒णं॒
व॒र्ष॒क॒मि॒न्द्रं॒ सु॒ते॒ सो॒मे॒ऽभि॒षु॒ते॒ स॒चा॒ स॒हि॒ताः॒ स॒खा॒यं॒ कृ॒ण॒वा॒म॒हे॒ कु॒र्मः॒ तस्मा॒त्पा॒
पा॒दि॒र॒हि॒ता॒ म॒ना॒म॒हे । पा॒पा॒दि॒वि॒शि॒ष्टा॒ना॒मि॒न्द्र॒सा॒हा॒य्य॒कर॒णा॒सं॒भ॒वात् ॥ अ॒थ॒ न॒
पा॒पा॒ म॒न्या॒म॒हे । नि० ६. २५. । इत्यादि॒निरु॒क्तं॒ द्रष्ट॒व्यं ॥

॥ अथ द्वादशी ॥

उ॒यं॒ यु॒यु॒ज्म॒ पृ॒त॒ना॒स॒ सा॒स॒हि॒मृ॒ण॒का॒ति॒म॒दा॒भ्यं॒ ।

वे॒दा॒ भृ॒मं॒ चि॒त्स॒नि॒ता॒ र॒थी॒त॒मो॒ वा॒जि॒नं॒ यमि॒दृ॒ न॒श॒त् ॥ १२ ॥

उयं । युयुज्म । पृतनासु । ससहिं । ऋणऽकातिं । अदाभ्यं ।

वेदं । भृमं । चित् । सनिता । रथिऽतमः । वाजिनं । यं । इत् । ऊं इति । नशत् ॥ १२ ॥

उयमुद्गूणबलमिंद्रं युयुज्म । योजयामः । कीदृशमिंद्रं । पृतनासु संयामेषु
सासहिं शशूणामभिभवितारमृणकातिमृणभूतस्तुतिं । यस्मै स्तुतिर्ऋणवदवश्यं
क्रियते तं तादृशं । अथवा ऋणवदवश्यफलप्रदस्तुतिकं । अदाभ्यं केनाप्यहिंस्यं ।
य इंद्रो भृमं चिद्बहुष्वशेषु भ्रमणशीलमेव वाजिनं बलवंतमश्वं रथीतमो रथ-
स्वामी वेद वेत्ति गृह्णाति । तद्वत् सनितेन्द्रो वाजिनं हविष्यंतं यमिद्यमेव
जनं बहूनां यजमानानां मध्ये नशत् व्याप्नोति तमिंद्रमिति । ते वयमिति वा
योज्यं । वयं युयुज्मेति पक्षे व्यत्ययेन बहुवचनं ॥

चातुर्विंशिकेऽहनि माध्यंदिनसवनेऽच्छावाकस्य यत् इंद्रेति वैकल्पिकः स्तो-
त्रियस्तृचः । सूचितं च । यत् इंद्र भयामहे यथा गौरो अपा कृतं । आ० १. ४. ।
इति ॥ दुःस्वप्नदर्शनेऽप्येतदादिसूक्तशेषो जप्यः । गृ० सू० ३. १०. ॥

॥ तथाच्छावाकतृचे प्रथमा सूक्ते त्रयोदशी ॥

यत् इंद्र भयामहे ततो नो अभयं कृधि ।

मघवज्जग्धि तव तन्न ऊतिभिर्वि द्विषो वि मृधो जहि ॥ १३ ॥

यतः । इंद्र । भयामहे । ततः । नः । अभयं । कृधि ।

मघऽवन् । शग्धि । तव । तत् । नः । ऊतिऽभिः । वि । द्विषः । वि । मृधः । जहि ॥ १३ ॥

हे इंद्र यतो हिंसकाङ्गयामहे वयं ततो नोऽस्मभ्यमभयं कृधि । कुरु । हे
मघवन् शग्धि शक्नो भवसि नोऽस्मभ्यमभयं कर्तुं तव तत्तैरूतिभी रक्षणी रक्षकैः
पुरुषैः । किंच विजहि द्विषोऽस्मद्वेष्टुन् । विजहि मृधोऽस्मद्विंसकान् ॥

॥ अथ तृचे द्वितीया सूक्ते चतुर्दशी ॥

त्वं हि राधस्पते राधसो महः क्षयस्यासि विधतः ।

तं त्वा वयं मघवन्निद्रं गिर्वणः सुतावंतो हवामहे ॥ १४ ॥

त्वं । हि । राधःऽपते । राधसः । महः । क्षयस्य । असि । विधतः ।

तं । त्वा । वयं । मघऽवन् । इंद्र । गिर्वणः । सुतऽवंतः । हवामहे ॥ १४ ॥

हे राधस्यते धनस्वामिन् त्वं हि त्वं खलु महो महतो राधसो धनस्य क्षयस्य
च गृहस्य च वर्धयितासि हि खलु । सामर्थ्यादेवं लभ्यते । कस्य राधसो गृहस्य
च वर्धक इत्युच्यते । विधतः परिचरतो यजमानस्य । तं तादृशं त्वा त्वां वयं हे
मघवन्निद्रं गिर्वेणो गीर्भिवेननीय सुतावंतोऽभिषुतसोमा हवामहे । आह्वयाम ॥

॥ अथ तृचे तृतीया सूक्ते पंचदशी ॥

इंद्रं स्पृकुत वृचहा परस्या नो वरेण्यः ।

स नो रक्षिषच्चरमं स मध्यमं स पश्चात्पातु नः पुरः ॥ १५ ॥

इंद्रः । स्पृद् । उत । वृचऽहा । परऽपाः । नः । वरेण्यः ।

सः । नः । रक्षिषत् । चरमं । सः । मध्यमं । सः । पश्चात् । पातु । नः । पुरः ॥ १५ ॥

अयमिंद्रः स्पृद् सर्वस्य ज्ञाता । स्पशतिज्ञानकर्मा । उतायं वृचहा वृचहंता
परस्याः परपालयिता नोऽस्माकं वरेण्यो वरणीयः । स इंद्रो नोऽस्माकं ।
पुचमिति शेषः । रक्षिषत् । रक्षतु । चरमं पुचं तथा स रक्षिषत् । स मध्यमं
पुचं रक्षिषत् । स नोऽस्मान् पश्चाद्रक्षिषत् । नः पुरः पुरस्ताद्रक्षिषत् ॥

॥ इति षष्ठस्य चतुर्थेऽष्टाचिंशो वर्गः ॥

॥ अथ षोडशी ॥

त्वं नः पश्चादधरादुत्तरात्पुर इंद्रं नि पाहि विश्वतः ।

आरे अस्मत्कृणुहि दैव्यं भयमारे हेतीरदेवीः ॥ १६ ॥

त्वं । नः । पश्चात् । अधरात् । उत्तरात् । पुरः । इंद्रं । नि । पाहि । विश्वतः ।

आरे । अस्मत् । कृणुहि । दैव्यं । भयं । आरे । हेतीः । अदेवीः ॥ १६ ॥

हे इंद्र त्वं नोऽस्मान्पश्चात्पश्चाद्भागात्पुरः पूर्वभागादधरादधोभागात् । एतदु-
परिभागस्योपलक्षणं । उत्तरादुत्तरभागात् । एतदक्षिणस्याप्युपलक्षणं । किं बहुना
विश्वतः सर्वस्मात्प्रदेशान्निपाहि । हे इंद्र दैव्यं भयमस्मदस्मत्त आरे दूरे कृणुहि ।
कुरु । तथादेवीरासुराणि हेतीरायुधान्यारे कृणुहि ॥

॥ अथ सप्तदशी ॥

अद्याद्या ऋःश्च इन्द्र चास्व परे च नः ।

विश्वा च नो जरितृन्सत्पते अहा दिवा नक्तं च रक्षिषः ॥ १७ ॥

अद्यऽअद्य । ऋऽऽः । इन्द्र । चास्व । परे । च । नः ।

विश्वा । च । नः । जरितृन् । सत्पते । अहा । दिवा । नक्तं । च । रक्षिषः ॥ १७ ॥

अद्याद्य यदद्यशब्दवाच्यमहरस्ति तच्च सर्वत्र । एवं ऋःश्चस्त्वास्व । रक्ष । तथा परे च परस्मिन्सृतीयेऽहनि च चास्व । हे सत्पते सतां पालक विश्वा सर्वा-
ण्यप्यहाहानि सर्वेष्वप्यहःस नोऽस्मान् जरितृन् रक्षिषः । रक्षसि । तथा दिवा नक्तं च रक्षिषः । रक्षसि रक्ष वा ॥

॥ अथाष्टादशी ॥

प्रभङ्गी शूरो मघवा तुवीमघः संमिच्छो वीर्याय कं ।

उभा ते बाहू वृषणा शतक्रतो नि या वज्रं मिमिक्षतुः ॥ १८ ॥

प्रऽभङ्गी । शूरः । मघऽवा । तुविऽमघः । संऽमिच्छः । वीर्याय । कं ।

उभा । ते । बाहू इति । वृषणा । शतक्रतो इति शतऽक्रतो । नि । या । वज्रं ।

मिमिक्षतुः ॥ १८ ॥

अयं मघवेन्द्रः प्रभङ्गी प्रभञ्जनशीलः शूरस्तुवीमघः प्रभूतधनः संमिच्छः
सम्यङ्मिच्छयिता । किमर्थं । वीर्याय शत्रूणां वीर्यकरणम् । कमिति पादपूरणः ।
एवं महानुभावो भवति । अथ प्रत्यक्षवादः । हे इन्द्र त उभोभावपि बाहू वृषणा
वर्षकौ कामानां हे शतक्रतो बहुप्रज्ञ या यौ वज्रमायुधं निमिमिक्षतुः परिगृह्णीतः ॥

॥ इति षष्ठस्य चतुर्थे एकोनचत्वारिंशो वर्गः ॥

प्रो अस्मा इति द्वादशर्चे तृतीयं सूक्तं काण्वस्य प्रगाथस्यार्थं । पञ्चपदा पंक्तिः ।
सप्तम्याद्यास्तिस्रो बृहत्यः । इन्द्रो देवता । अचानुक्रमशिका । प्रो अस्मै द्वादश
प्रगाथः पांक्तं सप्तम्याद्याश्च तिस्रो बृहत्य इति ॥ विनियोगो लैंगिकः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

प्रो अस्मा उपस्तुतिं भरता यज्जुजोषति ।

उक्थैरिंद्रस्य माहिनं वयो वर्धति सोमिनो भद्रा इंद्रस्य रातयः ॥ १ ॥

प्रो इति । अस्मै । उपऽस्तुतिं । भरत । यत् । जुजोषति ।

उक्थैः । इंद्रस्य । माहिनं । वयः । वर्धति । सोमिनः । भद्राः । इंद्रस्य । रातयः ॥ १ ॥

अस्मा इंद्रायोपस्तुतिमुपेत्य क्रियमाणां स्तुतिं प्रो भरत । प्रकर्षेण संपादयत हे ऋत्विजः । यद्यद्यमिंद्रो जुजोषति सेवते तर्हि भरतेति । सोमिनः सोमप्रिय-
स्येन्द्रस्य स्वभूतं माहिनं महद्भयोऽन्नं सोमलक्षणमुक्थैः शस्त्रैर्वर्धति । वर्धयंति ।
भद्राः स्तुत्यानि खल्विंद्रस्य रातयो दानानि ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

अयुजो असमो नृभिरेकः कृष्टीरयास्यः ।

पूर्वीरति प्र वावृधे विश्वा जातान्योजसा भद्रा इंद्रस्य रातयः ॥ २ ॥

अयुजः । असमः । नृभिः । एकः । कृष्टीः । अयास्यः ।

पूर्वीः । अति । प्र । वावृधे । विश्वा । जातानि । ओजसा । भद्राः । इंद्रस्य । रातयः ॥ २ ॥

अयुजोऽसहायोऽसमोऽसदृशोऽन्यैर्नृभिर्देवैरेको मुख्योऽयास्य उपक्षपयितु-
मशक्यः पूर्वीः कृष्टीः पूर्वतन्यः प्रजा अतिप्रवावृधे । अतिप्रवर्धते । किंच विश्वा
सर्वाणि जातानीदानीमुत्पन्नान्योजसा बलेनातिप्रवावृधे । भद्रा हींद्रस्य रातयः ।
अथवायमृषिरयुजोऽसहायोऽन्यैरसदृश एक एव सन् पूर्वीः प्रजा जातानि सर्वा-
ण्यप्यतिक्रम्य वर्धते । शिष्टं समानं ॥

॥ अथ तृतीया ॥

अहितेन चिदर्वेता जीरदानुः सिषासति ।

प्रवाच्यमिंद्र तत्तव वीर्याणि करिष्यतो भद्रा इंद्रस्य रातयः ॥ ३ ॥

अहितेन । चित् । अर्वेता । जीरऽदानुः । सिषासति ।

प्रऽवाच्यं । इंद्र । तत् । तव । वीर्याणि । करिष्यतः । भद्राः । इंद्रस्य । रातयः ॥ ३ ॥

अयं जीरदानुः क्षिप्रप्रदान इंद्रोऽहितेनायोजितेनाप्रेरितेन चिदर्वतारणव-

तामेन सिधासति । संभक्तुमिच्छति । तस्माद्दे इन्द्र वीर्याणि सामर्थ्यानि करि-
ष्यतस्तव महत्त्वं प्रवाच्यं । स्तुत्यमित्यर्थः ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

आ याहि कृण्वाम त इन्द्र ब्रह्माणि वर्धना ।

येभिः शविष्ठ चाकनो भद्रमिह अवस्यते भद्रा इन्द्रस्य रातयः ॥ ४ ॥

आ । याहि । कृण्वाम । ते । इन्द्र । ब्रह्माणि । वर्धना ।

येभिः । शविष्ठ । चाकनः । भद्रं । इह । अवस्यते । भद्राः । इन्द्रस्य । रातयः ॥ ४ ॥

हे इन्द्र आयाहि । आगच्छ । ते कृण्वाम । किं । ब्रह्माणि परिवृढानि स्तुति-
लक्षणानि कर्माणि । कीदृशानि । वर्धनोत्सहवर्धकानि । येभिर्यैः कर्मभिर्हे
शविष्ठातिशयेन बलवन्निन्द्र चाकनः कामयसे । किं । भद्रं कर्तुं । कस्मै । अवस्य-
वेऽन्नमिच्छते स्तोत्रे ॥

॥ अथ पंचमी ॥

धृषतश्चिद्धृषन्मनः कृणोषीद्र यत्नं ।

तीव्रैः सोमैः सपर्यतो नमोभिः प्रतिभूषतो भद्रा इन्द्रस्य रातयः ॥ ५ ॥

धृषतः । चित् । धृषत् । मनः । कृणोषि । इन्द्र । यत् । त्वं ।

तीव्रैः । सोमैः । सपर्यतः । नमःऽभिः । प्रतिऽभूषतः । भद्राः । इन्द्रस्य । रातयः ॥ ५ ॥

हे इन्द्र धृषतश्चिद्धृष्टादपि धृषद्धृष्टं मनः कृणोषि । अत्यंतं धृष्टं करोषि । यद्य-
स्मात्त्वं तीव्रैर्मदजनकैः सोमैः सपर्यतो पूजयतो नमोभिर्नमस्कारैश्च प्रतिभूष-
तोऽलंकुर्वतो यजमानस्याभिमतं दित्ससीति शेषः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

अव चष्ट ऋचीषमोऽवताँ इव मानुषः ।

जुष्टी दक्षस्य सोमिनः सखायं कृणुते युजं भद्रा इन्द्रस्य रातयः ॥ ६ ॥

अव । चष्टे । ऋचीषमः । अवतान्ऽइव । मानुषः ।

जुष्टी । दक्षस्य । सोमिनः । सखायं । कृणुते । युजं । भद्राः । इन्द्रस्य । रातयः ॥ ६ ॥

अयमिन्द्र ऋचीषम ऋचा स्तुत्या समस्तथा परिच्छिन्नः सज्जवचष्टे पश्यत्य-

नृयहेणास्मान् । तच्च दृष्टान्तः । मानुषो मनुष्योऽवतानवटान् कूपादिप्रदेशानिव ।
दृष्ट्वा च जुष्टी प्रीतोऽयं दक्षस्य प्रवृद्धस्य सोमिनो यजमानस्य युजं युज्यमात्मानं
सखायं कृणुते । करोति । तस्याभिमतं साधयतीत्यर्थः । अथवा तृषितो मनुष्यो
जलपूर्णानवटानिव स्तुतः सन् पश्यति सोमं पातुं । पश्चादवेक्षितं तं युज्यमानं
सोमं जुष्टी सेवित्वा दक्षस्य सोमिनः सखायं कुरुते ॥

॥ इति षष्ठस्य चतुर्थे चत्वारिंशो वर्गः ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

विश्वे त इन्द्र वीर्यं देवा अन्तु क्रतुं ददुः ।

भुवो विश्वस्य गोपतिः पुरुष्टुत भद्रा इन्द्रस्य रातयः ॥७॥

विश्वे । ते । इन्द्र । वीर्यं । देवाः । अन्तु । क्रतुं । ददुः ।

भुवः । विश्वस्य । गोऽपतिः । पुरुऽस्तुत । भद्राः । इन्द्रस्य । रातयः ॥७॥

हे इन्द्र ते तव वीर्यं सामर्थ्यं क्रतुं प्रज्ञां चान् अनुसृत्य विश्वे सर्वे देवा ददुः ।
दधुः । धारयन्ति वीर्यं प्रज्ञां च । तव बलेन प्रज्ञया च तेऽपि बलिनः प्रज्ञा-
वन्तश्च भवन्तीत्यर्थः । तादृशस्त्वं गोपतिः प्रसिद्धानां गवामुदकानां स्तुतिवचसो
वा पतिर्भुवः । भवसि । विश्वस्येत्येतत्पदांतर्गतस्यापि गोशब्दस्य विशेषः । हे
पुरुष्टुत बहुभिः स्तुतेन्द्र भवसीति समन्वयः ॥

॥ अथाष्टमी ॥

गृणे तदिन्द्र ते शर्व उपमं देवतातये ।

यज्ञंसि वृचमोजसा शचीपते भद्रा इन्द्रस्य रातयः ॥८॥

गृणे । तत् । इन्द्र । ते । शर्वः । उपऽमं । देवऽतातये ।

यत् । हंसि । वृचं । ओजसा । शचीऽपते । भद्राः । इन्द्रस्य । रातयः ॥८॥

हे इन्द्र ते तव तच्छर्वो बलमुपममंतिकं देवतातये यजमानाय यज्ञार्थं वा गृणे ।
स्तुवे । यद्यस्माद्धे शचीपते वृचमोजसा बलेन हंसि तस्मात्ते शर्वो गृणे ॥

॥ अथ नवमी ॥

समनेव वपुष्यतः कृणवन्मानुषा युगा ।

विदे तदिन्द्रयेतन्मधं श्रुतो भद्रा इन्द्रस्य रातयः ॥९॥

समनाऽइव । वपुषतः । कृणवत् । मानुषा । युगा ।

विदे । तत् । इंद्रः । चेतनं । अध । श्रुतः । भद्राः । इंद्रस्य । रातयः ॥ ९ ॥

समन्वेव समानमनस्का योषिदिव । सा यथा वपुष्यतो वपुरिच्छतः पुरुषान् कृणवत्करोति स्ववशान् एवमयमिन्द्रो मानुषा मनुष्यान् युगा युगानि कालान् संवत्सरायनर्तुमासादीन्विदे । लंभयति । तद्युगनिर्माणात्मकं कर्मेन्द्रश्चेतनं सर्वस्य प्रज्ञापकं कृतवानिति शेषः । अधाथैवं कृत्वा श्रुतः सर्वत्र ख्यातोऽभूत् ॥

॥ अथ दशमी ॥

उज्जातमिन्द्र ते शव उद्धामुक्षव क्रतुं ।

भूरिगो भूरि वावृधुर्मघवन्तव शर्मणि भद्रा इंद्रस्य रातयः ॥ १० ॥

उत् । जातं । इंद्र । ते । शवः । उत् । त्वां । उत् । तव । क्रतुं ।

भूरिगो इति भूरिऽगो । भूरि । ववृधुः । मघऽवन् । तव । शर्मणि । भद्राः । इंद्रस्य ।

रातयः ॥ १० ॥

हे इंद्र उत् । अयं व्यवहितेनापि वावृधुरित्यनेन संबध्यते । उद्धर्धयंति सोमेन । किं । ते शवो बलं । न केवलं बलं किंतु त्वामुद्धर्धयंति स्तुत्यादिना । पश्चात्तव क्रतुं प्रज्ञां स्वानुकूलामुद्धर्धयंति । भूरित्येतत्प्रत्याख्यातं संबध्यते । अतिप्रभूतमुद्धर्धयंतीत्यर्थः । क एवं कुर्वंतीत्युच्यते । हे भूरिगो बहुपशो हे मघवन्धनवन्निद्र तव शर्मणि त्वदीये सुखे ये वर्तन्ते ते च कुर्वंतीति ॥

॥ अथैकादशी ॥

अहं च त्वं च वृचहन्तं युज्याव सनिभ्य आ ।

अरातीवा चिदद्रिवोऽनु नौ शूर मंसते भद्रा इंद्रस्य रातयः ॥ ११ ॥

अहं । च । त्वं । च । वृचऽहन् । सं । युज्याव । सनिऽभ्यः । आ ।

अरातिऽवा । चित् । अद्रिऽवः । अनु । नौ । शूर । मंसते । भद्राः । इंद्रस्य । रातयः ॥ ११ ॥

हे वृचहन्ति त्वं चाहं च संयुज्याव । संगतौ भवाव । कियदवधीत्युच्यते । सनिभ्य आ यावता कालेन धनानि लभ्यन्ते तावत्कालं । नौ संगतयोश्चाव-

योर्हं अद्रिबो वज्रवचिंद्र अरातीवादानोऽपि जनस्वहृत्तधनस्यानुमंसते । अनु-
मतिं करोति ॥

॥ अथ द्वादशी ॥

सत्यमिद्धा उ तं वयमिंद्रं स्तवाम नानृतं ।

महाँ असुन्वतो वधो भूरि ज्योतींषि सुन्वतो भद्रा इंद्रस्य रातयः ॥ १२ ॥

सत्यं । इत् । वै । जं इति । तं । वयं । इंद्रं । स्तवाम । न । अनृतं ।

महान् । असुन्वतः । वधः । भूरि । ज्योतींषि । सुन्वतः । भद्राः । इंद्रस्य । रातयः ॥ १२ ॥

वयं प्रगाथास्तमिंद्रं सत्यमित्सत्यमेव स्तवाम । नानृतमसत्यं न स्तवाम ।
अस्माभिरुक्ता गुणाः सत्या एव संतु नानृता इत्यर्थः । स्तुत्यस्येन्द्रस्य संबंध्यसुन्व-
तोऽयष्टुर्वधो महान्प्रभूतो भवति । भूरि ज्योतींषि बहून्सोमान्सुन्वतोऽभिषवं
कुर्वतो यजमानस्येन्द्रकृतोऽनुग्रहो महान्भवतीत्यर्थः ॥

॥ इति षष्ठस्य चतुर्थे एकचत्वारिंशो वर्गः ॥

स पूर्य इति द्वादशर्चे चतुर्थे सूक्तं । अचानुक्रमणिका । स पूर्यो गायत्रमाद्या
चतुर्थ्यादिष्वे सप्तमी चानुष्टुभोऽन्त्या दैवी त्रिष्टुबिति । प्रथमाचतुर्थीपंचमीसप्तम्य-
श्चतस्रोऽनुष्टुभोऽस्मे रुद्रा इत्यन्त्या त्रिष्टुबवशिष्टा गायत्र्यः । अन्त्याया देवा देवता
शिष्टा ऐंद्र्यः ॥ षष्ठेऽहनि मरुत्वतीयस्याद्यस्तृचः प्रतिपत् । सूचितं च । स पूर्यो
महानां चय इंद्रस्य सोमा इति मरुत्वतीयस्य प्रतिपदनुचरौ । आ० ६. १. इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

स पूर्यो महानां वेनः क्रतुभिरानजे ।

यस्य द्वारा मनुष्यिता देवेषु धियं आनजे ॥ १ ॥

सः । पूर्यः । महानां । वेनः । क्रतुऽभिः । आनजे ।

यस्य । द्वारा । मनुः । पिता । देवेषु । धियः । आनजे ॥ १ ॥

स पूर्यो मुख्यो महानां पूज्यानां यजमानानां क्रतुभिः कर्मभिर्निमित्तभू-
तैर्वेनः कांतस्तेषां हविः कामयमान आनजे । आगच्छति । यस्येन्द्रस्य द्वारा
द्वाराणि प्राप्नुपायानि धियः कर्माणि देवेष्वेतेषु मध्ये पिता सर्वेषां पालको
मनुरानजे प्राप ॥ आनजिः प्राप्तिकर्मा ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

दिवो मानं नोत्सदन्सोमपृष्टासो अद्रयः । उक्था ब्रह्म च शंस्या ॥ २ ॥

दिवः । मानं । न । उत् । सद् । सोमऽपृष्टासः । अद्रयः । उक्था । ब्रह्म । च । शंस्या ॥ २ ॥

दिवो द्युलोकस्य मानं निर्मातारमिदं नोत्सदन् । नोत्सृजंतु । के । सोमपृष्टासः सोमस्प्रष्टारः सोमाभिषवकर्तारोऽद्रयो यावाणः । किंचोक्थोक्थानि शस्त्राणि ब्रह्म च ब्रह्माणि स्तोत्राणि शंस्या शंसनीयानि भवन्तीति शेषः । यद्वा यानि स्तोत्राणि शस्त्राणि च सन्ति तानीदं नोत्सृजन्विति समन्वयः ॥

॥ अथ तृतीया ॥

स विद्वाँ अंगिरोभ्य इन्द्रो गा अंवृणोदप । स्तुषे तदस्य पौंस्यं ॥ ३ ॥

सः । विद्वान् । अंगिरःऽभ्यः । इन्द्रः । गाः । अंवृणोत् । अप । स्तुषे । तत् । अस्य । पौंस्यं ॥ ३ ॥

स विद्वानुपायज्ञ इन्द्रोऽंगिरोभ्यस्तेषामर्थाय गाः पणिभिरपहताः पिहिता अपावृणोत् । अपवारितवान् । तत्तादृशमस्य पौंस्यं पुंस्त्वं सामर्थ्यं स्तुषे । स्तौमि ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

स प्रत्नया कविवृध इन्द्रो वाकस्य वक्षणिः ।

शिवो अर्कस्य होमन्यस्सचा गन्तवसे ॥ ४ ॥

सः । प्रत्नऽया । कविऽवृधः । इन्द्रः । वाकस्य । वक्षणिः ।

शिवः । अर्कस्य । होमनि । अस्सऽचा । गन्तु । अन्वसे ॥ ४ ॥

स इन्द्रः प्रत्नया प्रत्नवत्पूर्वस्मिन्काले यथा तद्वदिदानीमपि कविवृधो मेधाविनां स्तोतृणां वर्धयिता वाकस्य स्तोतुर्वक्षणिर्वोढा शिवः सुखकरोऽर्कस्य । अर्कमन्त्रमर्चनीयत्वादर्चनसाधनत्वाद्वा । तादृशस्य सोमस्य होमनि होमे सोऽस्स-चास्मासु निमित्तभूतेष्वन्वसे रक्षणाय गच्छतु ॥

॥ अथ पंचमी ॥

आदू नु ते अनु क्रतुं स्वाहा वरस्य यज्यवः ।

आचमकी अनूषतेद्र गोचस्य दावने ॥ ५ ॥

आत् । ऊं इति । नु । ते । अन् । क्रतुं । स्वाहा । वरस्य । यज्यवः ।

आच । अर्काः । अनूषत । इन्द्र । गोचस्य । दावने ॥ ५ ॥

आदु अनंतरमेव नु अद्य हे इन्द्र ते तव क्रतुं कर्मानु क्रमेण । अनूषतेति संबंधः । अनुक्रमेण स्तुवंति । के । स्वाहा वरस्य स्वाहादेव्याः पतेरमेर्यज्यवो यष्टारः । त्वदर्धमयी यागं कुर्वत इत्यर्थः । तादृशा अर्का अर्चयितारः स्तोतारः । आचमिति क्षिप्रनाम । अन्यदेवतास्तुतिरूपविलंबमकृत्वातिशीघ्रमतिदीर्घं स्तुवन्तीत्यभिप्रायः । किमर्थं स्तुवन्तीत्युच्यते । गोचस्य दावने धनस्य दानाय ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

इन्द्रे विश्वानि वीर्या कृतानि कर्त्तानि च । यमर्का अध्वरं विदुः ॥ ६ ॥

इन्द्रे । विश्वानि । वीर्या । कृतानि । कर्त्तानि । च । यं । अर्काः । अध्वरं । विदुः ॥ ६ ॥

अस्मिन्निन्द्रे विश्वानि सर्वाणि वीर्या वीर्याणि सामर्थ्यानि कृतानि कर्त्तानि च कर्त्तव्यानि च वर्तन्त इति शेषः । यमिन्द्रमर्काः स्तोतारोऽध्वरमहिंसकं विदुर्जनन्ति तस्मिन्निन्द्र इति ॥

॥ इति षष्ठस्य चतुर्थे द्विचत्वारिंशो वर्गः ॥

पंचमेऽहनि मरुत्वतीये यत्पांचजन्ययेति तृचः प्रतिपत् । सूचितं च । यत्पांचजन्यया विशेन्द्र इत्सोमपा एक इति मरुत्वतीयस्य प्रतिपदनुचरौ । आ० ७. १२. इति ॥

॥ सैषा सप्तमी ॥

यत्पांचजन्यया विशेन्द्रे घोषा असृक्षत ।

अस्तृणा बर्हणा विपोऽयं मानस्य स क्षयः ॥ ७ ॥

यत् । पांचऽजन्यया । विशा । इन्द्रे । घोषाः । असृक्षत ।

अस्तृणात् । बर्हणा । विपः । अयः । मानस्य । सः । क्षयः ॥ ७ ॥

यद्यदा पांचजन्यया । निषादपंचमाश्रित्वारो वरुणः पंच जनाः । तत्रभवया विशा प्रजयेन्द्रे घोषाः स्तुतयोऽसृक्षत सृज्यन्ते तदानीमयमिन्द्रोऽस्तृणात् हिनस्ति शबून् बर्हणा स्वमहत्त्वेन । अनन्यसहायेनेत्यर्थः । तादृशः सोऽयं इन्द्रो विपो मेधाविनः स्तोतुर्मम मानस्य पूजायाः सत्कारस्य क्षयो निवासो भवति ॥

॥ अष्टादशी ॥

इ॒यमु॒ ते अ॒नु॒ष्टु॒तिश्च॒कृ॒वे ता॒नि पौ॒ंस्या । प्रा॒व॒श्च॒क्र॒स्य॒ वर्त॒निं ॥ ८ ॥

इ॒यं॒ जं॒ इति॒ । ते॒ । अ॒नु॒ऽस्तु॒तिः । च॒कृ॒वे॒ ता॒नि । पौ॒ंस्या । प्रा॒ । आ॒वः । च॒क्र॒स्य॒ । वर्त॒निं ॥ ८ ॥

इयमिदानीं क्रियमाणानुष्टुतिरनुकूला स्तुतिस्ते तव स्वभूता । कुतस्त इत्युच्यते । तानि प्रसिद्धानि वृषवधादीनि पौंस्या पुंस्त्वानि यतश्चकृषेऽतस्त इत्यर्थः । हे इंद्र चक्रस्य रथाधारस्य वर्तनिं मार्गं प्रावः । प्रारक्षः । अथास्मद्यज्ञगमनाय रक्षःकृता चक्रमार्गबाधा यथा न भवति तथा रक्षसीत्यर्थः ॥

॥ अथ नवमी ॥

अ॒स्य वृ॒ष्णो॒ ष्यो॒दन॒ उ॒रु॒ क्र॒मि॒ष्ट जी॒वसे॒ । य॒वं न॒ प॒श्व आ॒ ददे ॥ ९ ॥

अ॒स्य । वृ॒ष्णः । वि॒ऽओ॒दने॒ । उ॒रु॒ । क्र॒मि॒ष्ट । जी॒वसे॒ । य॒वं । न । प॒श्वः । आ॒ । ददे ॥ ९ ॥

अस्य वृष्णो वर्षितुरिंद्रस्य ष्योदने विविधेऽन्ने लब्धे सति जीवसे जीवनायोरु विस्तीर्णं क्रमिष्ट पदनिधानं करोति सर्वो लोकः । अथवेंद्रस्य स्वभूतेऽन्ने लब्धे लब्धये वा सति पदन्यासं करोति । तथा कृत्वा यवं न पश्वो यवं पशव इव सर्वो जन आददे आदत्ते स्तुतादस्मात् ॥

॥ अथ दशमी ॥

त॒ह॒धा॒ना अ॒व॒स्य॒वो॒ यु॒ष्माभि॒र्दक्ष॑पि॒तरः॒ । स्या॒म॒ म॒रु॒त्वतो॒ वृ॒धे ॥ १० ॥

तत् । द॒धा॒नाः । अ॒व॒स्य॒वः । यु॒ष्माभिः॒ । दक्ष॑ऽपि॒तरः॒ । स्या॒म॒ । म॒रु॒त्वतः॒ । वृ॒धे ॥ १० ॥

तत्स्तोत्रं दधाना धारयंतोऽवस्यवो रक्षाकामा वयं हे ऋत्विजो युष्माभिः । सहिता इति वा योज्यं । तादृशा दक्षपितरः । दक्षोऽन्नं । तस्य पितरः पालकाः स्वामिनः स्याम । किमर्थं । मरुत्वतो मरुद्भिस्तद्वत् इंद्रस्य वृधे वर्धनाय यागाय ॥

॥ अथैकादशी ॥

व॒ळु॒त्विया॒य॒ धा॒म॒ ऋ॒क्भिः॒ शू॒र॒ नो॒नु॒मः॒ । जेषा॑मे॒द्र॒ त्वया॒ यु॒जा ॥ ११ ॥

व॒द् । ऋ॒त्विया॒य॒ । धा॒मे॒ । ऋ॒क्भिः॒ । शू॒र॒ । नो॒नु॒मः॒ । जेषा॑म॒ । इं॒द्र॒ । त्वया॒ । यु॒जा ॥ ११ ॥

वद् सत्यमृत्वियाय ऋती भवाय । ऋतुशब्दो यागकालोपलक्षकः । यागकाले प्रादुर्भूताय धाम्ने कल्याणतेजसे तुभ्यं हे शूरेंद्र ऋक्भिर्मैत्रेयैर्नोनुमः । ऋतीशयेन स्तुमः । हे इंद्र स्तुतेन त्वया युजा सहायभूतेन जेषाम जयेम शत्रून् ॥

॥ अथ द्वादशी ॥

अस्मे रुद्रा मेहना पर्वतासो वृचहृत्ये भरहूतौ सजोषाः ।

यः शंसते स्तुवते धायि पज्ज इन्द्रज्येष्ठा अस्माँ अवंतु देवाः ॥ १२ ॥

अस्मे इति । रुद्राः । मेहना । पर्वतासः । वृचऽहृत्ये । भरऽहूतौ । सऽजोषाः ।

यः । शंसते । स्तुवते । धायि । पज्जः । इन्द्रऽज्येष्ठाः । अस्मान् । अवंतु । देवाः ॥ १२ ॥

अस्मे अस्मान् रुद्रा मेहनोदकसेचनयुक्ताः पर्वतासो मेघाश्च वृचहृत्ये वृचहन-
नसाधने भरहूतौ संयामाह्वाने सजोषा अस्मात्समानप्रीतिश्च य इन्द्रः शंसते शस्त्रं
पठते स्तुवते स्तोत्रं कुर्वते च यजमानाय पज्जो बलवान् वेगवान्वा धायि
गच्छति स इन्द्रश्चेम इन्द्रज्येष्ठा देवा अस्मानवंतु । रक्षंतु । अस्मानिति पूरणः ।
अथैवं योज्यं । रुद्रा रुद्रपुत्रा मेहना सेचनेन युक्ताः पर्वताः पर्वतसदृशाः
पूरणवन्तः प्रीणनवन्तो वा । पर्व पुनः पूणातेः प्रीणातेर्वेति निरुक्तं । वृचहृत्ये
भरहूतौ सजोषाः सजोषसः सहायभूता मरुतो देवा इन्द्रज्येष्ठा उक्तलक्षण इन्द्र-
श्चास्मानवन्ति ॥

॥ इति षष्ठस्य चतुर्थे चित्रवारिंशो वर्गः ॥

उक्त्वा मंदंतिति द्वादशर्चं पंचमं सूक्तं प्रगाथस्यार्धं । प्राग्वत्सप्रपरिभाषया
गायत्रिमंदं । उक्त्वेत्यनुक्रमणिका ॥ विनियोगो लैंगिकः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

उक्त्वा मंदंतु स्तोमाः कृणुष्व राधो अद्रिवः । अव ब्रह्मद्विषो जहि ॥ १ ॥

उत् । त्वा । मंदंतु । स्तोमाः । कृणुष्व । राधः । अद्रिऽवः । अव । ब्रह्मऽद्विषः । जहि ॥ १ ॥

हे इन्द्र त्वा त्वां स्तोमाः स्तुतय उदुकृष्टं मंदंतु । मादयंतु । कृणुष्व कुरु राधोऽन्नं
हे अद्रिवो वज्रवज्जिन्द्रास्मभ्यं । किंच ब्रह्मद्विषो ब्राह्मणद्वेष्टुनवजहि ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

पदा पणीरराधसो नि बाधस्व महौ असि । नहि त्वा कश्चन प्रति ॥ २ ॥

पदा । पणीन् । अराधसः । नि । बाधस्व । महान् । असि । नहि । त्वा । कः । चन । प्रति ॥ २ ॥

पणीन् लुब्धानराधसो यद्व्यधनरहितान् केवलधनान् पदा पादेनातिक्रम्य

नि नितरां बाधस्व । त्वा त्वां तव कश्चन कश्चिदपि देवोऽसुरो मनुष्यो वा प्रति
प्रतिनिधिः सहशो न ह्यस्ति सत्तु ॥

॥ अथ तृतीया ॥

त्वमीशिषे सुतानामिन्द्र त्वमसुतानां । त्वं राजा जनानां ॥ ३ ॥

त्वं । ईशिषे । सुतानां । इन्द्र । त्वं । असुतानां । त्वं । राजा । जनानां ॥ ३ ॥

हे इन्द्र त्वं सुतानामभिषुतानां सोमानामीशिषे । ईश्वरो भवसि । तथा त्वम-
सुतानां वक्ष्याकारे वर्तमानानां चेशिषे । त्वं जनानां सर्वेषां राजा भवसि ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

एहि मेहि स्रयो दिव्याऽघोषन् चर्षणीनां । ओभे पृणासि रोदसी ॥ ४ ॥

आ । इहि । प्र । इहि । स्रयः । दिवि । आऽघोषन् । चर्षणीनां । आ । उभे इति । पृणासि ।
रोदसी इति ॥ ४ ॥

हे इन्द्र एहि । आगच्छ । तथा मेहि प्रगच्छ दिवि द्युलोकात् । किं । स्रयो
निवासं । किं कुर्वन् । आघोषन् शब्दं कुर्वन् । किमर्थं । चर्षणीनां मनुष्याणा-
मर्थाय । अथवा हविः स्वीकृत्य मेहि सुखेन गच्छ । दिवमाघोषन् यजमानं
स्तुवन् । उभे रोदसी द्यावापृथिव्यावापृणासि आपूरयसि तेजसा वृष्ट्या वा ॥

॥ अथ पंचमी ॥

त्वं चित्पर्वतं गिरिं शतवतं सहस्रिणं । वि स्तोतृभ्यो रुरोजिष ॥ ५ ॥

त्वं । चित् । पर्वतं । गिरिं । शतऽवतं । सहस्रिणं । वि । स्तोतृऽभ्यः । रुरोजिष ॥ ५ ॥

हे इन्द्र त्वं त्वं चित् तं । चिदिति पूरणः । पर्वतं पर्वतं गिरिं मेघं । उभ-
योर्मेघनामत्वादेको योगरूढो द्रष्टव्यः । शतवतं शतोदकवतं तथा सहस्रिणमप-
रिमितवृष्टिं मेघं स्तोतृभ्योऽर्थाय विरुरोजिष । विरुज वज्रेण ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

वयमु त्वा दिवा सुते वयं नक्तं हवामहे । अस्माकं काममा पृण ॥ ६ ॥

वयं । उं इति । त्वा । दिवा । सुते । वयं । नक्तं । हवामहे । अस्माकं । कामं । आ । पृण ॥ ६ ॥

हे इन्द्र वयं त्वा त्वां दिवाहनि स्रुते सोमेऽभिषुते हवामहे । आह्वयामः । तथा वयं नक्तं हवामहे । आहूत आगत्यास्माकं काममापृण । आपूरय ॥

॥ इति षष्ठस्य चतुर्थे चतुश्चत्वारिंशो वर्गः ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

ऋ१स्य वृषभो युवा तुवि॒यीवो॒ अनानतः । ब्र॒ह्मा क॒स्तं स॒पर्य॑ति ॥ ७ ॥

ऋ । स्यः । वृषभः । युवा । तुवि॒ऽयीवः । अनानतः । ब्र॒ह्मा । कः । तं । स॒पर्य॑ति ॥ ७ ॥

स्य स वृषभो वर्षिता युवा नित्यतरुणस्तुवियीवो विस्तीर्णकंधरोऽनानतः कदाचिदप्यनवनत इन्द्रः ऋ कुच वर्तत इति को जानातीत्यर्थः । को ब्रह्मा स्तोता त्वा त्वां सपर्यति । पूजयति ॥

॥ अथाष्टमी ॥

कस्य॑ स्वि॒त्सर्व॑नं वृषा जुजु॒ष्वाँ अव॑ गच्छति । इन्द्रं॑ क उ॒ स्वि॒दा च॑के ॥ ८ ॥

कस्य॑ । स्वि॒त् । सर्व॑नं । वृषा । जुजु॒ष्वाँ । अव॑ । ग॒च्छ॒ति । इन्द्रं॑ । कः । उं॒ इति॑ । स्वि॒त् ।

आ । च॒के ॥ ८ ॥

कस्य स्वित्सर्वनं । स्विदिति विचिकित्सायां । वृषा वर्षितेन्द्रो जुजुष्वान् प्रीयमाणोऽवगच्छति । क उ को वा यजमान इन्द्रमाचके जानाति स्तोतुं । स्विदिति पूरणः ॥

॥ अथ नवमी ॥

कं ते॑ दा॒ना अस॑क्षत वृच॒हन्कं॑ सु॒वीर्या॑ । उ॒क्थे॑ क उ॒ स्वि॒दन्त॑मः ॥ ९ ॥

कं । ते॑ । दा॒नाः । अस॑क्षत । वृच॒ऽहन् । कं । सु॒ऽवीर्या॑ । उ॒क्थे॑ । कः । ऊं॒ इति॑ ।

स्वि॒त् । अ॒न्त॑मः ॥ ९ ॥

ते त्वां दाना यजमानैर्दत्ता असक्षत । सेवन्ते । हे वृचहन् वृचस्य हन्तरिन्द्र कं कीदृशं त्वामुक्थे शस्त्रे सुवीर्या शोभनवीर्याणि स्तोत्राण्यसक्षत । क उ स्विदन्तमो वांतिक्तमो भवति युद्धे ॥

द्वितीये पर्याये होतुः शस्त्रेऽयं ज्ञे मानुष इति तृचोऽनुरूपः । सूचितं च । अयं ते मानुषे जन उद्देदभि । आ० ६. ४. इति ॥

॥ सैषा तृचे प्रथमा सूक्ते दशमी ॥

अयं ते मानुषे जने सोमः पूरुषु सूयते । तस्येहि प्र द्रवा पिब ॥ १० ॥

अयं ते मानुषे जने सोमः । पूरुषु सूयते । तस्य । आ । इहि । प्र । द्रव । पिब ॥ १० ॥

अयं सोमस्ते त्वदर्थं तव स्वभूतो वा पूरुषु मनुष्येषु मध्ये मानुषे जने मयि सूयते । अथवा पूरुणामसु राजसु सूयते । तस्य । तमित्यर्थः । तमेहि । आगच्छ । आगत्य च प्रद्रव यहसमीपं । तथा कृत्वा पिब तं सोमं ॥

॥ अथ तृचे द्वितीया सूक्त एकादशी ॥

अयं ते शर्यणावति सुषोमायामधि प्रियः । आर्जीकीये मदितमः ॥ ११ ॥

अयं ते शर्यणावति सुषोमायां । अधि । प्रियः । आर्जीकीये । मदिन् । तमः ॥ ११ ॥

अयमस्माभिरभिषुतः सोमस्ते त्वां मदितमो मादयितृतमः । अयमधिश्चित आश्चितः । कुचेति तदुच्यते । शर्यणावति कुरुक्षेत्रस्य जघनार्धभवे शरतृणोपेते सरसि । तत्सरः कुच वर्तत इत्युच्यते । सुषोमायामेतन्नामिकायां नद्यां । सा च कुच वर्तत इति तदुच्यते । आर्जीकीय एतन्नामके देशे । एवमुक्तप्रकारेणात्यंत-दूरदेशे वर्तते यः सोमः स एवायं । अभिषुतं पिबेत्युत्तरचान्वयः ॥

॥ अथ तृचे तृतीया सूक्ते द्वादशी ॥

तमद्य राधसे महे चारुं मदाय घृष्टये । एहीमिन्द्र द्रवा पिब ॥ १२ ॥

तं । अद्य । राधसे । महे । चारुं । मदाय । घृष्टये । आ । इहि । ई । इन्द्र । द्रव । पिब ॥ १२ ॥

तं पूर्वमंच उपवर्णितं चारुं चरणशीलं सोमं महे महते राधसेऽस्माकं धनाय तव घृष्टये शबूणां घर्षणशीलाय मदाय पिब । हे इन्द्र तदर्थं द्रव । गच्छ शीघ्रं सोमपात्रं प्रति । तदर्थमीमिदानीमेहि । आगच्छ ॥

॥ इति षष्ठस्य चतुर्थे पंचचत्वारिंशो वर्गः ॥

यदिन्द्र प्रागिति द्वादशर्चं षष्ठं सूक्तं प्रगाथस्यार्धं गायत्रमैन्द्रं । यदिद्रेत्यनुक्रांतं ॥ विनियोगो लिंगिकः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

यदिन्द्र प्रागपागुदङ्गावा हूयसे नृभिः । आ याहि तूयमाप्नुभिः ॥ १ ॥

यत् । इन्द्र । प्राक् । अपाक् । उदक् । न्यक् । वा । हूयसे । नृभिः । आ । याहि । तूयं । आप्नुभिः ॥ १ ॥

हे इन्द्र त्वं नृभिः कर्मनेतृभिरस्मदीयैरध्वर्यादिभिः प्राग्वापागुदग्वा न्यग्वा यतः
कुतश्चिद्भूयसेऽतस्तूयं तूर्णमाशुभिराशुगामिभिरश्वैरायाहि । आगच्छ ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

यद्वा प्रस्रवणे दिवो मादयासे स्वर्णरे । यद्वा समुद्रे अंधसः ॥२॥

यत् । वा । प्रऽस्रवणे । दिवः । मादयासे । स्वःऽनरे । यत् । वा । समुद्रे । अंधसः ॥२॥

यद्वायवा दिवो द्युलोकस्य प्रस्रवणेऽमृतनिःषंदनस्थाने मादयासे माद्यसि ।
यद्वा स्वर्णरे स्वर्गनयने वा भूलोकेऽन्यस्य यागदेशे माद्यसि । यद्वा अंधसः । अंधोऽन्नं ।
तेन तत्कारणमुदकं लक्ष्यते । तस्य समुद्रे समुदनापादानभूतेऽंतरिक्षे माद्यसि तच्च
तच्च वर्तमानमपि हुव इत्युत्तरच संबंधः ॥

॥ अथ तृतीया ॥

आ त्वां गीर्भिर्महामुरुं हुवे गामिव भोजसे । इन्द्र सोमस्य पीतये ॥३॥

आ । त्वा । गीःऽभिः । महं । उरुं । हुवे । गांऽइव । भोजसे । इन्द्र । सोमस्य । पीतये ॥३॥

हे इन्द्र त्वा त्वां गीर्भिः स्तुतिभिर्हुवे । आह्वयामि । कीदृशं त्वां । महं महं-
तमुरुं प्रभूतं । किमर्थं । सोमस्य पीतये पानाय । ह्वाने दृष्टान्तः । भोजसे भोगाय
गामिव ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

आ तं इन्द्र महिमानं हरयो देव ते महः । रथे वहंतु विभ्रतः ॥४॥

आ । ते । इन्द्र । महिमानं । हरयः । देव । ते । महः । रथे । वहंतु । विभ्रतः ॥४॥

हे इन्द्र ते तव महिमानं माहात्म्यं रथे विभ्रतो धारयन्तो हरयोऽश्वा आवहंतु ।
तथा हे देव ते महस्तेजो रथे विभ्रतोऽश्वा आवहंतु । अत्र महिम्नो महसश्च
पृथगावहनासंभवात्ताभ्यां विशिष्टं वहन्त्वित्यर्थः । अथवा महिमानं विभ्रतस्ते त्वां
रथे वहंतु महो विभ्रतश्च त्वां वहन्त्विति योज्यं ॥

॥ अथ पंचमी ॥

इन्द्रं गृणीष उं स्तुवे महौ उय ईशानकृत् । एहि नः सुतं पिब ॥५॥

इन्द्रं । गृणीषे । उं इति । स्तुवे । महान् । उयः । ईशानऽकृत् । आ । इहि । नः । सुतं । पिब ॥५॥

हे इंद्र त्वं गृणीषे । उच्यसे । इदं देहीदं कुर्विति । तथा स्तुष उ । स्तूयसे च ।
उ इति चार्थे । कीदृशस्त्वं । महान् गुणैः प्रवृद्ध उय उग्रूर्ध्वबल ईशानकृदेष्य-
कर्ता । तादृशस्त्वमेहि । आगच्छ । आगत्य च नः सुतं सोमं पिब ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

सुतावँतस्त्वा वयं प्रयस्वंतो हवामहे । इदं नो बहिरासदे ॥ ६ ॥

सुतऽवँतः । त्वा । वयं । प्रयस्वंतः । हवामहे । इदं । नः । बहिः । आऽसदे ॥ ६ ॥

सुतावँतोऽभिषुतसोमवँतः प्रयस्वंतश्चरुपुरोडाशाद्यन्नवँतश्च वयं त्वा त्वां
हवामहे । आह्वयामः । किमर्थं । इदं नोऽस्मदीयं बहिर्बहिषि यज्ञे बहिषि
वासद आसादनाय ॥

॥ इति षष्ठस्य चतुर्थे षट्चत्वारिंशो वर्गः ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

यच्चिद्धि शश्वतामसीद् साधारणस्त्वं । तं त्वा वयं हवामहे ॥ ७ ॥

यत् । चित् । हि । शश्वतां । असि । इंद्र । साधारणः । त्वं । तं । त्वा । वयं । हवामहे ॥ ७ ॥

हे इंद्र त्वं यच्चिद्धि यस्मात्खलु शश्वतां बहूनां यजमानानां साधारणोऽसि ।
चिदिति पूरणः । हीति प्रसिद्धौ । तं तादृशं साधारणं त्वा त्वां वयं हवामहे ।
आह्वयामः । इतरेभ्यः पूर्वमिति भावः ॥

प्रातःसवन इदं ते सोम्यमिति होतुः प्रस्थितयाज्या । सूचितं च । इदं ते
सोम्यं मधु मिचं वयं हवामहे । अ० ५. ५. । इति ॥

॥ सैषा सूक्तेऽष्टमी ॥

इदं ते सोम्यं मध्वधुस्त्रिभिर्नरैः । जुषाण इंद्र तत्पिब ॥ ८ ॥

इदं । ते । सोम्यं । मधु । अधुस्त्रि । अद्रिऽभिः । नरैः । जुषाणः । इंद्र । तत् । पिब ॥ ८ ॥

हे इंद्र ते त्वदर्धमिदं सोम्यं सोमसंबन्धि मध्वधुस्त्रिभिर्नर्यावभिरभिषवसाध-
नैर्नरोऽस्मदीया अध्वर्यादयः । हे इंद्र तन्नमधु जुषाणः प्रीयमाणः पिब ॥

॥ अथ नवमी ॥

वि॒श्वो॑ अ॒र्यो वि॒प॒श्चितो॑ऽति॒ ख्य॒स्तूय॒मा ग॒हि । अ॒स्मे धेहि॒ अ॒वो बृ॒हत् ॥ ९ ॥

वि॒श्वान् । अ॒र्यः । वि॒पः॑ऽचि॒तः । अ॒ति । ख्यः । तू॒यं । आ । ग॒हि । अ॒स्मे इति॑ । धे॒हि ।
अ॒वः । बृ॒हत् ॥ ९ ॥

हे इंद्र अर्यः स्वामी त्वं विश्वान्विपश्चितः स्तोतृनति ख्यः । अतिक्रम्य पश्य । तदर्थं तूयं क्षिप्रमागहि । आगत्य चास्मे अस्मासु बृहच्छ्रुवोऽन्नं यशो वा धेहि ॥

॥ अथ दशमी ॥

दा॒ता मे॒ पृ॒ष॒तीनां॑ रा॒जा हि॒र॒ण्य॒वीनां॑ । मा दे॒वा म॒घ॒वा रि॒षत् ॥ १० ॥

दा॒ता । मे । पृ॒ष॒तीनां॑ । रा॒जा । हि॒र॒ण्य॒ऽवीनां॑ । मा । दे॒वाः । म॒घ॒ऽवा । रि॒षत् ॥ १० ॥

हिरण्यवीनां हिरण्यवीतानां पृषतीनां राजेंद्रो मे दाता भवतु । हे देवा मघवेन्द्रो मा रिषत् । रिषो मा भवतु ॥

॥ अथैकादशी ॥

स॒ह॒स्रे॒ पृ॒ष॒तीना॒मधि॑ अ॒द्रं बृ॒हत्पृ॒थु । श्रु॒क्रं हि॒र॒ण्य॒मा द॑दे ॥ ११ ॥

स॒ह॒स्रे । पृ॒ष॒तीनां॑ । अ॒धि । च॒न्द्रं । बृ॒हत् । पृ॒थु । श्रु॒क्रं । हि॒र॒ण्यं । आ । द॑दे ॥ ११ ॥

अहं पृषतीनां गवां सहस्रेऽध्युपरि धारितं बृहन्महत्पृथु विस्तृतं चंद्रमाह्लादकं श्रुक्रं निर्मलं हिरण्यमाददे । स्वीकरोमीद्रेणानीतं ॥

॥ अथ द्वादशी ॥

न॒पातो॑ दु॒र्गह॑स्य मे स॒ह॒स्रेण॑ सु॒राध॑सः । अ॒वो दे॒वेष्व॑क्रत ॥ १२ ॥

न॒पातः । दुः॒ऽग॒ह॑स्य । मे । स॒ह॒स्रेण॑ । सु॒ऽराध॑सः । अ॒वः । दे॒वेषु॑ । अ॒क्रत ॥ १२ ॥

नपातोऽरक्षितस्य दुर्गहस्य दुःखं गाहमानस्य मे संबंधिनो जनाः सहस्रेणापरिमितेनेन्द्रत्वेन गवादिधनेन सुराधसः सुधनाः संतो देवेषु प्रीतेषु । इंद्रे प्रीत इत्यर्थः । अवोऽन्नं यशो वाक्रत । अलभन्तेत्यर्थः ॥

॥ इति षष्ठस्य षतुर्थे सप्तचत्वारिंशो वर्गः ॥

तरोभिर्व इति पंचदशर्चे सप्तमं सूक्तं प्रगाथपुचस्य कलेरार्धं । प्रथमातृती-

याद्ययुजो बृहत्यो द्वितीयाचतुर्थ्यादियुजः सतोबृहत्यः पंचदशी त्वनुष्टुप् । तथा चानुक्रमणिका । तरोभिः पंचोना कलिः प्रागाथः प्रागाथमंत्यानुष्टुबिति ॥ महाप्रते निष्केवस्ये बार्हततृचाशीतावेतसूक्तं । तथा च पंचमारण्यके सूचितं । तरोभिर्वो विद्वस्समित्युत्तमामुद्धरति । ऐ० आ० ५. १०. । इति ॥ अग्निष्टोमेऽच्चा-वाकशस्त्रेऽयं प्रगाथः स्तोत्रियः । तथा च सूचितं । तरोभिर्वो विद्वस्सं तरणिरित्तिषासतीति प्रगाथी स्तोत्रियानुरूपी । आ० ५. १६. । इति ॥ चातुर्विंशिकेऽहन्ययमेव प्रगाथः स्तोत्रियः । सूचितं च । तरोभिर्वो विद्वस्सं तरणिरित्तिषासति । आ० १. ४. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

तरोभिर्वो विद्वस्समिंद्रं सबाध ऊतये ।

बृहन्नायंतः सुतसोमे अध्वरे हुवे भरं न कारिणं ॥ १ ॥

तरःऽभिः । वः । विद्वत्ऽवसं । इंद्रं । सबाधः । ऊतये ।

बृहत् । गायंतः । सुतऽसोमे । अध्वरे । हुवे । भरं । न । कारिणं ॥ १ ॥

हे ऋत्विजो वो यूयं तरोभिर्वेगैरश्वैरूपेतं वेगैरेव वा विद्वस्सं वेदयस्सं धना-वेदकमिंद्रं सबाधो बाधासहिता ऊतये रक्षणाय बृहत्सामैतत्संज्ञं गायंतः संतः परिचरतेति शेषः । कुषेति तदुच्यते । सुतसोमे सुतसोमकेऽध्वरे यज्ञे सोमयागे । अहं च तमिंद्रं हुवे । आह्वयामि । कमिव । भरं भर्तारं कुटुंबपोषकं कारिणं हित-करणशीलं यथा स्वहितकरणायाह्वयंति पुत्रादयस्तद्वत्तथाभूतमिंद्रं हुव इति ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

न यं दुध्रा वरंते न स्थिरा मुरो मदे सुशिप्रमंधसः ।

व आहृत्या शशमानाय सुन्वते दाता जरिष उक्थ्यं ॥ २ ॥

न । यं । दुध्राः । वरंते । न । स्थिराः । मुरः । मदे । सुऽशिप्रं । अंधसः ।

यः । आऽहृत्य । शशमानाय । सुन्वते । दाता । जरिषे । उक्थ्यं ॥ २ ॥

यं सुशिप्रमिंद्रं दुध्रा दुर्धरा असुरादयो न वरंते न वारयंति संयामे । तथा स्थिरा देवा न वरंते । किंच मुरो मरणस्वभावा मनुष्या न वरंते । अंधसोऽन्नस्य सोमस्य मदे मदाय सोमपानजनितायाहत्य यः शशमानाय शंसमानाय सुन्व-

तेऽभिषवन् कुर्वन्ते जरिषे स्तोत्रे च दाता भवति । किं । उक्थ्यं स्तुत्यं धनं । स रेज-
यतीत्युत्तरव्यसं बन्धः ॥

॥ अथ तृतीया ॥

यः शक्रो मृक्षो अश्वो यो वा कीजो हिरण्ययः ।

स ऊर्वस्य रेजयत्यपावृत्तिमिन्द्रो गव्यस्य वृचहा ॥ ३ ॥

यः । शक्रः । मृक्षः । अश्वः । यः । वा । कीजः । हिरण्ययः ।

सः । ऊर्वस्य । रेजयति । अपावृत्तिम् । इन्द्रः । गव्यस्य । वृचऽहा ॥ ३ ॥

यः शक्र इन्द्रः स्तोत्राणां मृक्षः शोधकः परिचरणीयो वा । यश्चाश्वः । अश्वकु-
शलोऽश्वः । अथवाश्व इति स्वार्थिको यत् । मृक्षोऽश्वः प्रक्षालितोऽश्व इव
वर्तते । यो वा कीजः । कीज इत्यद्भुतमाह । किमस्य कथं जात इति व-
यश्च हिरण्ययो हिरण्यमयशरीरः स एवमाश्वर्यभूत इन्द्रो वृचहा गव्यस्य गोसम-
हस्य । कीदृशस्य । ऊर्वस्य बहुलस्यापावृत्तिमपवरणीयं रेजयति । कंपयतीत्यर्थः ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

निखातं चिद्यः पुरुसंभृतं वसूदिद्वपति दाशुषे ।

वज्री सुशिप्रो हर्यश्च इत्करिन्द्रः क्रत्वा यथा वशत् ॥ ४ ॥

निऽखातं । चित् । यः । पुरुऽसंभृतं । वसु । उत् । इत् । वपति । दाशुषे ।

वज्री । सुऽशिप्रः । हरिऽअश्वः । इत् । कर्त् । इन्द्रः । क्रत्वा । यथा । वशत् ॥ ४ ॥

निखातं चिद्भूमौ खात्वा स्थापितमपि संभृतं संगृहीतं यागदानादिकं कृत्वेदं
पुरु बहु वसु धनमुदिद्वपति उद्वपत्येव दाशुषे यजमानाय । एवं यो देवः
करोति स वज्री सुशिप्रः सहनुर्हर्यश्च इत् हरितवर्णाश्वयुक्त इन्द्र एव करोति ।
केनोपाधिना । क्रत्वा कर्मणा यागेनोपाधिना । यथा वशत् येन प्रकारेण
कामयते तथा स एव करोति ॥

॥ अथ पंचमी ॥

यथावन्धं पुरुषुत पुरा चिच्छूर नृणां ।

वयं तत्त इन्द्र सं भिरामसि यज्ञमुक्थं तुरं वचः ॥ ५ ॥

यत् । ववन् । पुरुऽस्तुत । पुरा । चित् । शूर । नृणां ।

वयं । तत् । ते । इन्द्र । सं । भरामसि । यज्ञं । उक्थं । तुरं । वचः ॥ ५ ॥

हे पुरुहुत बहुभिः स्तुतेन्द्र शूर विक्रांत नृणां नेतृणां स्तोतृणां सकाशात् । पुरा चिदित्युपमार्थे । तथेदानीमपि यद्ववंथाचीकमथास्तदेव वयं तुरं तूष्णीं ते तुभ्यमिन्द्र संभरामसि । संभरामः । किं तदित्युच्यते । यज्ञं यागयोग्यं हविरुक्थं शस्त्रं वचो वाच्यं । तव प्रियतमं हविः स्तोत्रं च संभराम इत्यर्थः ॥

॥ इति षष्ठस्य चतुर्थेऽष्टाचत्वारिंशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

सचा सोमेषु पुरुहुत वज्रिवो मदाय द्युक्ष सोमपाः ।

त्वमिद्धि ब्रह्मकृते काम्यं वसु देष्टुः सुन्वते भुवः ॥ ६ ॥

सचा । सोमेषु । पुरुऽहुत । वज्रिऽवः । मदाय । द्युक्ष । सोमऽपाः ।

त्वं । इत् । हि । ब्रह्मऽकृते । काम्यं । वसु । देष्टुः । सुन्वते । भुवः ॥ ६ ॥

हे पुरुहुत बहुभिराहुत हे वज्रिवो वज्रवन् द्युक्ष द्युमन् सोमपाः सोमस्य पातस्त्वं सोमेष्वभिषुतेषु मदाय सचा सह भवेति शेषः । त्वमिद्धमेव ब्रह्मकृते स्तोत्रकर्त्रे सुन्वते च काम्यं कमनीयं वसु धनं देष्टो दातृतमो भुवः । भवसि ॥

चातुर्विंशिकेऽहनि माध्यंदिनसवनेऽच्छावाकशस्त्रे वयमेनमिति वैकल्पिकोऽनुरूपः । तथा च सूचितं । वयमेनमिदा ह्यो यो राजा चर्षणीनां । आ० १.४. । इति ॥

॥ सैषा प्रगाथे प्रथमा सूक्ते सप्तमी ॥

वयमेनमिदा ह्योऽपीपेमेह वज्रिणं ।

तस्मा उ अद्य समना सुतं भरानूनं भूषत श्रुते ॥ ७ ॥

वयं । एनं । इदा । ह्यः । अपीपेम । इह । वज्रिणं ।

तस्मि । उ इति । अद्य । समना । सुतं । भर । आ । नूनं । भूषत । श्रुते ॥ ७ ॥

वयं यजमाना एनमिन्द्रं वज्रिणमिदेदानीं ह्यश्वेहापापीपेम आप्याययाम सोमेन । तस्मा उ तस्मा एवाद्याच समना संपामार्थं सुतमभिषुतं सोमं भर

हरत हे आध्वर्यादयः । नूनमिदानीं श्रुते स्तोत्रे श्रुते सत्याभूषत । आभवतु ।
आगच्छतु ॥

॥ अथ प्रगाथे द्वितीया सूक्तेऽष्टमी ॥

वृक्षश्चिदस्य वारण उरामथिरा वयुनेषु भूषति ।

सेमं नः स्तोमं जुजुषाण आ गहीद्र प्र चिचया धिया ॥ ८ ॥

वृक्षः । चित् । अस्य । वारणः । उराऽमथिः । आ । वयुनेषु । भूषति ।

सः । इमं । नः । स्तोमं । जुजुषाणः । आ । गहि । इन्द्र । प्र । चिचया । धिया ॥ ८ ॥

वृक्षश्चित्स्तेनोऽपि वारणो वारयिता सर्वस्य सन्नप्युरामथिः शत्रूणां मार्गे
गच्छतां मथिता सन्नप्यस्येन्द्रस्य वयुनेषु मार्गेषु प्रज्ञानेषु वाभूषति । आनुकूल्यमेव
भजते । अतीवहिंस्रोऽपीन्द्रस्यानुकूलो भवतीत्यर्थः ॥ यद्वास्येति कर्मणि षष्ठी ॥
अमुमिन्द्रमुक्तरूपो वृक्षोऽपि वयुनेषु स्तोत्रेणाभूषति । स त्वमिमं नः स्तोमं जुजु-
षाणः प्रीयमाण आगहि । आगच्छ । हे इन्द्र चिचया धिया कर्मणा स्तुतिलक्षणेन
निमित्तेन प्र प्रकर्षेणागहि । शीघ्रमागच्छ ॥

चातुर्विंशिकेऽहनि माध्यंदिनसवनेऽच्छावाकशस्त्र एव कद्रू न्विति कवत्प्र-
गाथः । कद्रू न्वस्याकृतमिति क्लृप्तः प्रगाथाः । आ० ७.४. इति हि सूचितं ॥

॥ सैषा प्रगाथे प्रथमा सूक्ते नवमी ॥

कद्रू न्वस्याकृतमिन्द्रस्यास्ति पौंस्यं ।

केनो नु कं ओमतेन न ऋश्रुवे जनुषः परि वृचहा ॥ ९ ॥

कत् । ऊं इति । नु । अस्य । अकृतं । इन्द्रस्य । अस्ति । पौंस्यं ।

केनो इति । नु । कं । ओमतेन । न । ऋश्रुवे । जनुषः । परि । वृचऽहा ॥ ९ ॥

अस्येन्द्रस्य कद्रू नु किं तु खलु पौंस्यं पौरुषमकृतमनाचारितमस्ति । सर्वमपि
वृचवधादिकमनेन कृतमेव इतः परं न किंच पौंस्यं कृत्यमस्तीत्यर्थः । लोके स्वल्प-
मपि यः पुंस्यं कुर्यात्स तेन स्तूयतेऽयं तु न स्तुत एतदुच्यते । केनो नु कं केन
खलु ओमतेन अवशीयेन पुंस्येन न ऋश्रुवे । न श्रूयते । किं कतिपर्येवाहोभिः
कृतेन नेत्याह । अयं वृचहा वृचस्यार्तिप्रबलस्य हंतायं जनुषः परि जन्मप्रभृति

क्रियमाणैः सामर्थ्यैः श्रूयते । वृषहत्यं तत्पुंस्वप्रदर्शनाद्योतनाय । यथा वृषहन्तं सर्वैः श्रूयते तद्वदन्यान्यपीति भावः ॥

॥ अथ प्रगाथे द्वितीया सूक्ते दशमी ॥

कदू महीरधृष्टा अस्य तविषीः कदु वृषघ्नो अस्तुतं ।

इंद्रो विश्वान्वेकनाटाँ अहर्हेश उत क्रत्वा पणीरभि ॥ १० ॥

कत् । ऊं इति । महीः । अधृष्टाः । अस्य । तविषीः । कत् । ऊं इति । वृषऽघ्नः । अस्तुतं ।

इंद्रः । विश्वान् । वेकऽनाटान् । अहःऽहेशः । उत । क्रत्वा । पणीन् । अभि ॥ १० ॥

कदू कदा खल्वस्येन्द्रस्य तविषीर्बलान्यधृष्टा अधृष्टान्यधर्षकान्यासन् । कदु कदा न खलु वृषघ्नो वृषहंतुरिंद्रस्य हंतव्यमस्तुतमहिंसितमभवत् । न, कदाचिदित्य - - - - - ध्ययंहं अभवदित्यर्थः । अथवास्य महांति बलानि सेनालक्षणानि कदा-
पधृष्टान्यन्यबलैरहिंसितानि तथा वृषघ्नो शरीरं बलमस्तुतमन्यैरहिंस्यं । ईदृशेन द्विविधेन बलेनेंद्रो विश्वान् सर्वान्वेकनाटान् । अनेन कुसीदिनो वृद्धिजीविनो वार्धुषिका उच्यन्ते । कथं तश्च्युत्पत्तिः । वे इत्यपभ्रंशो विश्वार्थे । एकं कार्षापण-
मृणिकाय प्रयच्छन् द्वौ मह्यं दातव्य - - - नयेन दर्शयन्ति ततो विश्वेनैकशब्देन च माटयन्तीति वेकनाटाः । तानहर्हेशः । अहःशब्देन तदुत्पादक आदित्योऽभिधेयो भवति । तं पश्यन्तीत्यहर्हेशः । ननु सर्वे सूर्यं पश्यन्ति कोऽचातिशय इत्युच्यते । इहैव जन्मनि सूर्यं पश्यन्ति न जन्मान्तरे । लुब्धका अयष्टारोऽंधे तमसि मज्जन्ति । अथवा लौकिकान्येवाहानि पश्यन्ति न पारलौकिकान्यदृष्टानि । दृष्टप्रधाना हि नास्तिकाः । अतो - - - शान् पणीन् पणिसदृशान् शूद्रकल्पान् । उतशब्द एवार्थे । क्रत्वा कर्मणैव ताडनादिष्यापारेणैवाभिभवतीति शेषः । यद्वा पणीनुत पणीने-
वाभिभवति न यष्टारं । पणीनां निंदा स्मर्यते । गोरक्षकानापणिकांस्तथा च कारु-
शीलकान् । प्रेष्यान्वार्धुषिकांश्चैव विप्रान् शूद्रवदाचरेत् । मनु० ८. १०२ । इति ॥

॥ इति षष्ठस्य चतुर्थे एकोनपञ्चाशो वर्गः ॥

॥ अथैकादशी ॥

वयं धां ते अपूर्व्येद्र ब्रह्माणि वृषहन् ।

पुरुतमांसः पुरुहूत वज्रिवो भृतिं नै प्र भरामसि ॥ ११ ॥

व॒यं । घ॒ । ते॒ । अ॒पूर्व्या॑ । इं॒द्रं । ब्र॒ह्मा॑णि । वृ॒चऽह॑न् ।

पु॒रुऽत॑मा॒सः । पु॒रुऽहू॑त । व॒ज्रिऽवः॑ । भृ॒तिं । न । प्र । भ॒राम॑सि ॥ ११ ॥

हे इंद्र वयं घ खलु ते तवापूर्व्या नूतनानि ब्रह्माणि परिवृढानि स्तोत्राणि प्रभरामसि संभरामः पुरुतमासो बहुतमा वयमृत्विग्यजमानरूपेण वृचहन् वृचस्य हंतः पुरुहूत बहुभिराहूत हे वज्रिवो वज्रयुक्तेन्द्र । किमिव । भृतिं न भृतिमिव । तं यथा नियमेन प्रयच्छन्ति तच्चत् । नियमेन प्रदानतात्पर्योद्भूतिदृष्टांतत्वमविरुद्धं ॥

॥ अथ द्वादशी ॥

पूर्वी॑श्चि॒द्धि॒ त्वे॒ तु॒विकूर्मि॑न्ना॒शसो॒ हव॑न्त इं॒द्रो॒तयः॑ ।

ति॒रश्चि॑द॒र्यः॒ सव॑ना व॒सो ग॒हि श॒र्विष्ठ॑ श्रु॒धि मे॒ हव॑न् ॥ १२ ॥

पूर्वीः । चि॒त् । हि॒ । त्वे॒ इति॑ । तु॒विऽकूर्मि॑न् । आ॒ऽश॒सः । हव॑न्ते । इं॒द्र । उ॒तयः॑ ।

ति॒रः । चि॒त् । अ॒र्यः । स॒र्वना॑ । आ॒ । व॒सो॒ इति॑ । ग॒हि । श॒र्विष्ठ॑ । श्रु॒धि । मे॒ । हव॑न् ॥ १२ ॥

हे तुविकूर्मिन् बहुकर्मन्निद्र त्वे त्वयि पूर्वीर्बहून्याशस आशंसनानि स्थितानि तथोतयो रक्षाश्च त्वय्यवस्थिता लब्धुं हवन्त आह्वयन्ति स्तोत्रारोऽन्ये । अतो ऽर्योऽरेः सवना सवनानि तिरश्चित्तिरस्कृत्यारीत्वा तिरस्कृत्यास्मात्सवनान्यभिलक्ष्य हे वसो वासकेन्द्रागहि । आगच्छ । अतो हे शर्विष्ठातिशयेन बलवन् मे हवं श्रुधि । शृणु ॥

॥ अथ त्रयोदशी ॥

व॒यं घा॑ ते॒ त्वे॒ इ॒ष्टि॒न्द्र॒ वि॒प्रा॒ अपि॑ ष॒सि ।

न॒हि त्व॑द॒न्यः॒ पु॒रुहू॑त॒ कश्च॑न म॒घव॑न्नास्ति म॒र्दिता॑ ॥ १३ ॥

व॒यं । घा॑ । ते॒ । त्वे॒ इति॑ । इ॒त् । उं॒ इति॑ । इं॒द्र । वि॒प्राः । अपि॑ । ष॒सि ।

न॒हि । त्वत् । अ॒न्यः । पु॒रुऽहू॑त । कः । च॒न । म॒घऽव॑न् । अ॒स्ति । म॒र्दिता॑ ॥ १३ ॥

हे इंद्र वयं घ वयं खलु ते तव स्वभूताः । अतस्त्वे इत्त्वमेव विप्रा मेधाविनः स्तोत्रारोऽपि षसि । अपिः संभावनायां । त्वदधीनाः स्मेत्यर्थः । अन्यान्विहायेन्द्र एव वर्तते । तस्मिन्कोऽतिशय इत्याह । हे पुरुहूत त्वदन्यः कश्चन हे मघवन् मर्दिता सुखयिता नास्ति ॥

॥ अथ चतुर्दशी ॥

त्वं नो अस्या अमतेरुत क्षुधोऽभिश्शस्तेरव स्पृधि ।

त्वं न ऊती तव चिचया धिया शिक्षा शचिष्ठ गातुवित् ॥ १४ ॥

त्वं । नः । अस्याः । अमतेः । उत । क्षुधः । अभिऽशस्तेः । अव । स्पृधि ।

त्वं । नः । ऊती । तव । चिचया । धिया । शिक्ष । शचिष्ठ । गातुऽवित् ॥ १४ ॥

हे इन्द्र त्वं नोऽस्मानस्या अमतेर्दारिद्र्यात्मिकाया उतापि च क्षुधोऽभिश्शस्तेर्निदायाश्च सकाशादवस्पृधि । अवमोचय । किंच त्वं नोऽस्मभ्यं तवोती ऊत्या चिचया धिया विचिचेण कर्मणा शिक्ष । देह्यभिमतं । हे शविष्ठ गातुविन्मार्गज्ञ उपायज्ञस्त्वं ॥

॥ अथ पंचदशी ॥

सोम इष्टः सुतो अस्तु कलयो मा विभीतन ।

अपेदेष्ट ध्वस्मायति स्वयं घैषो अपायति ॥ १५ ॥

सोमः । इत् । वः । सुतः । अस्तु । कलयः । मा । विभीतन ।

अप । इत् । एषः । ध्वस्मा । अयति । स्वयं । घ । एषः । अप । अयति ॥ १५ ॥

सोमः सुतोऽभिषुतो वो युष्माकं संबध्यस्वित् । भवत्वेवेंद्राय । हे कलयः । कलिमहर्षेज्ञातयः पुत्राश्चात्र संबोध्यंते । यूयं मा विभीतन । भीता मा भवत । भीत्यभावे कारणमाह । एष ध्वस्मा ध्वंसको राक्षसादिरपायति । अपगच्छत्येवेंद्रसामर्थ्यात् । स्वयं घ स्वयमेवैषोऽपायति । उ इति पूरणः । पुनरुक्तिर्दोषार्था ॥

॥ इति षष्ठस्य चतुर्थे पंचाशो वर्गः ॥

त्याङ्वित्येकविंशत्युचमष्टमं सूक्तं । अचानुक्रमणिका । त्याङ्बु सैका मत्स्यः सामदो मैत्रावरुणिर्मन्यो वा बहवो वा मत्स्या जालनङ्गा आदित्यानस्तुवन् । समदाख्यस्य महामीनस्य पुत्रो मत्स्यो यद्वा मित्रावरुणयोः पुत्रो मान्योऽथवा बहवो वा मत्स्या जालनङ्गाः संतो बंधनमोक्षायादित्यानस्तुवन् । अतस्त एवर्षयः । परं गायत्रं प्राग्वत्समेरिति परिभाषया गायत्री छंदः । आदित्या देवता ॥ सूक्तविनियोगो लैंगिकः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

त्यान् क्षत्रियाँ अव आदित्यान् याचिषामहे । समृद्धीकाँ अभिष्टये ॥१॥

त्यान् । नः । क्षत्रियान् । अवः । आदित्यान् । याचिषामहे । सुऽमृद्धीकान् । अभिष्टये ॥१॥

त्यान् तानादित्यान् क्षत्रियान् जात्या क्षत्रियानवो रक्षणं याचिषामहे । याचामहे । कीदृशान् । समृद्धीकान् सुष्ठु सुखयितृन् । किमर्थं । अभिष्टयेऽभिगमनायाभिमताय वा । मत्स्यपक्षे जालनिर्गमनं प्रार्थितमितरपक्षेऽभिमतमिति विवेकः ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

मित्रो नो अत्यंहतिं वरुणः पर्षदयमा । आदित्यासो यथा विदुः ॥२॥

मित्रः । नः । अति । अंहतिं । वरुणः । पर्षत् । अयमा । आदित्यासः । यथा । विदुः ॥२॥

मित्रो वरुणोऽयमादित्यास आदित्या नोऽस्मानंहतिमतिपर्षत् । अतिनयन्तु । ते यथा विदुर्येन प्रकारेण दुःसहं जानन्ति तथातिपर्षदिति । इतरपक्षेऽहतिं पापमतिपर्षदिति ॥

॥ अथ तृतीया ॥

तेषां हि चित्रमुक्थ्यं वरुणमस्ति दाशुषे । आदित्यानामरंकृते ॥३॥

तेषां । हि । चित्रं । उक्थ्यं । वरुणं । अस्ति । दाशुषे । आदित्यानां । अरंऽकृते ॥३॥

तेषामादित्यानां हि खलु चित्रं चायनीयमुक्थ्यं स्तुत्यं वरुणं धनमस्ति दाशुषे हविर्दात्रेऽरंकृतेऽरंकर्त्रे पर्याप्तरूपेण यजमानाय दातव्यं धनमस्तीति ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

महि वो महतामवो वरुण मित्रार्यमन् । अवाँस्या वृणीमहे ॥४॥

महि । वः । महतां । अवः । वरुण । मित्रं । अर्यमन् । अवाँसि । आ । वृणीमहे ॥४॥

हे वरुणादयो महतां वोऽवो रक्षणं महि महदाशुषे हविर्दात्रे करणीयमस्ति । अतोऽवाँसि रक्षणान्यावृणीमहे ॥

॥ अथ पंचमी ॥

जीवाँनो अभि धेतनादित्यासः पुरा हयात् । कर्षं स्य हवनश्रुतः ॥५॥

जीवान् । नः । अभि । धेतन् । आदित्यासः । पुरा । हयात् । कर्त् । ह । स्य । हवनऽश्रुतः ॥५॥

हे आदित्यास आदित्या नोऽस्मानिदानीं जीवान् जीवतः सतोऽभिधेतन ।
अभिधावत । अभिधावनं कुरुत । पुरा हयाङ्गननान्मृतेः पूर्वं । कत्के स्थ ।
भवथ । हे हवनश्रुत आह्वानश्रोतारः । आह्वानं श्रुत्वा शीघ्रमागच्छतेति ॥

॥ इति षष्ठस्य चतुर्थे एकपञ्चाशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

यष्टः आ॒ताय॑ सु॒न्वते॑ व॒रूथ॑मस्ति॒ यच्छ॑दिः । तेना॑ नो॒ अधि॑ वोचत ॥ ६ ॥

यत् । वः । आ॒ताय॑ । सु॒न्वते॑ । व॒रूथं॑ । अस्ति॒ । यत् । छ॒दिः । तेन॑ । नः । अधि॑ । वो॒चत॑ ॥ ६ ॥

आ॒ताय॑ कर्मणः सु॒न्वते॑ऽभिषु॒खते॑ यज॒मानाय॑ दात॒थं य॒ष्टरूथं॑ वर॒णीयं॑
धनं॑ वो युष्माकमस्ति । यच्च छ॒दिः सु॒खवा॑सयोग्यं गृहमस्ति तेन द्वयेनास्मान्प्री॒
णयित्वा नोऽस्मानधि॒वोचत॑ । अधि॒वचनं॑ कुरुत ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

अस्ति॑ दे॒वा अ॒हो॒रु॒र्वस्ति॑ रत्न॒मना॑गसः । आ॒दि॒त्या अ॒भ्रु॒तैन॑सः ॥ ७ ॥

अस्ति॑ । दे॒वाः । अ॒होः । उ॒रु॒ । अस्ति॑ । रत्नं॑ । अ॒ना॒गसः॑ । आ॒दि॒त्याः । अ॒भ्रु॒तऽए॒नसः॑ ॥ ७ ॥

हे दे॒वा अ॒हो॒र्हेतुः॑ पाप॒शील॑स्योर्वस्ति । मह॒त्पाप॑मस्ति । अ॒ना॒गसो॑ऽपाप॒स्य
रत्नं॑ रमणीयं सुकृतं श्रेयोऽस्ति । ततो हे आ॒दि॒त्या अ॒भ्रु॒तैन॑सोऽभू॒तपा॑पाः ।
अतोऽस्मदभि॒मतं॑ कुरुतेति भावः ॥

॥ अथाष्टमी ॥

मा नः॑ सेतुः॒ सिषे॑दयं म॒हे वृ॒णक्तु॑ न॒स्प॒रि । इ॒न्द्र इ॒न्द्रि॒ श्रु॒तो व॒शी ॥ ८ ॥

मा । नः॑ । सेतुः॒ । सि॒सेत् । अ॒यं । म॒हे । वृ॒ण॒क्तु॒ । नः॑ । प॒रि॒ । इ॒न्द्रः । इ॒त् । हि॒ । श्रु॒तः । व॒शी ॥ ८ ॥

नोऽस्मान् सेतुर्ब॒धको॑ जालो मा सिषेत् । मा ब॒धातु॑ । नोऽस्मान्म॒हे मह॑ते
कर्म॒ण्ये परि॑वृणक्तु । परि॒वर्ज॑यतु जालात् । कः । इ॒न्द्र इ॒दिन्द्र॑ एव श्रुतो वि॒श्रुतो॑
वशी सर्वस्य वशीकर्तो । स परि॒वृणक्तु॑ ॥

॥ अथ नवमी ॥

मा नो॑ मृ॒चा रि॒पू॒णां वृ॒जि॒नाना॑मवि॒ष्यवः॑ । दे॒वा अ॒भि प्र॑ मृ॒क्षत॑ ॥ ९ ॥

मा । नः॑ । मृ॒चा । रि॒पू॒णां । वृ॒जि॒नानां॑ । अ॒वि॒ष्य॒वः । दे॒वाः । अ॒भि । प्र॑ । मृ॒क्षत॑ ॥ ९ ॥

हे अविष्यवो रक्षितुमिच्छन्तो देवा नोऽस्मान्वृजिनानां हिंसकानां रिपूणां
मृचा । मृचिर्हिंसाकर्मा । यत्क्षुरेण मर्चयता सुपेशसेत्यादिषु तथा दष्टत्वात् ।
हिंसकेन जालेन माभिप्रमृक्षत । अभिमर्शनमुपरि जालस्य प्रेरणं मा कुरुत ।
यद्वा मृचा जालेन प्राप्ता बाधा नोऽस्माकं मा भवतु । हे देवा यूयं च परि-
मार्जयत । परिहरत ॥

आधाने पवमानेष्टिषूत त्वामदित इत्यनुवाक्या । सूचितं च । उत त्वामदिते
महि महीमू षु मातरं । आ० २. १. इति ॥ आदित्यपशौ वपाया अनुवाक्ये-
यमेव । सूचितं च । उत त्वामदिते मय्यनेहो न उरुव्रजे । आ० ३. ८. इति ॥

॥ सैषा दशमी ॥

उत त्वामदिते मय्यहं देष्युपं ब्रुवे । सुमृळीकामभिष्टये ॥ १० ॥

उत । त्वां । अदिते । महि । अहं । देवि । उपं । ब्रुवे । सुऽमृळीकां । अभिष्टये ॥ १० ॥

हे महि महत्यदिते देवमातर्देवि त्वामहं मत्स्यप्रमुखोऽहमुप ब्रुवे । उपेत्य
स्त्वौमि । कीदृशी । सुमृळीकां सुष्ठु सुखयित्री । किमर्थे । अभिष्टयेऽभिमताय ॥

॥ इति षष्ठस्य चतुर्थे द्विपंचाशो वर्गः ॥

॥ अथैकादशी ॥

पर्वि दीने गंभीर आँ उयपुचे जिघांसतः । माकिंस्तोकस्य नो रिषत् ॥ ११ ॥

पर्वि । दीने । गंभीरे । आ । उयऽपुचे । जिघांसतः । माकिः । तोकस्य । नः । रिषत् ॥ ११ ॥

हे अदित आ पर्वि । सर्वतः पालयसि । दीने क्षीणे गंभीर उदके । उदक-
नामैतत् । गंभीरं गहनमिति तन्नामसु पाठात् । उयपुचे । उद्गूर्णाः पुत्रा यस्मिन्
तत् । तस्मिन्बुदके जिघांसतो हिंसतो जालं तोकस्यास्माकं तनयस्य तनयं माकी
रिषत् । मैव हिंसां करोतु ॥

आदित्यस्य पशावनेहो न इति पुरोडाशस्यानुवाक्या । सूचं च । अनेहो न
उरुव्रजेऽदितिर्ह्यजनिष्ट । आ० ३. ८. इति ॥

॥ सैषा द्वादशी ॥

अनेहो न उरुव्रज उरुचि वि प्रसर्तवे । कृधि तोकाय जीवसे ॥ १२ ॥

अनेहः । नः । उरुऽव्रजे । उरुचि । वि । प्रऽसर्तवे । कृधि । तोकाय । जीवसे ॥ १२ ॥

अनेहोऽपापानोऽस्मान् हे उरुघ्रजे विस्तीर्णगमने । दूरमियमदितिभूरिरूपा
गता भवत्यतिविस्तृतत्वात् । अथवोरुगमने धीरे हे उरुच्युरुत्वं वि प्रसर्तवेऽभि-
सरणाय कृधि । कुरु । कस्मै । तोकाय पुत्राय मत्स्याय जीवसे जीवनाय । यथा
जीवेनापृत्यान्नक्षितुं तथोरुत्वं कुर्विति ॥

॥ अथ त्रयोदशी ॥

ये मूर्धानः क्षितीनामदब्धासः स्वयंशसः । व्रता रक्षंते अद्रुहः ॥ १३ ॥

ये । मूर्धानः । क्षितीनां । अदब्धासः । स्वयंशसः । व्रता । रक्षंते । अद्रुहः ॥ १३ ॥

ये मूर्धानः सर्वेषां मूर्धस्थानीया उच्छ्रयंतः क्षितीनां मनुष्याणामदब्धा-
सोऽहिंसकाः स्वयंशसः स्वायत्तकीर्तयो व्रता व्रतान्यस्मदीयानि कर्माणि रक्षंते
पालयंतेऽद्रुहोऽद्रोग्धारः संतः ॥

॥ अथ चतुर्दशी ॥

ते न आस्रो वृकाणामादित्यासो मुमोचत । स्तेनं बद्धमिवादिते ॥ १४ ॥

ते । नः । आस्रः । वृकाणां । आदित्यासः । मुमोचत । स्तेनं । बद्धं । इव । आदिते ॥ १४ ॥

हे आदित्यास आदित्यास्ते यूयं नोऽस्मान्वृकाणां हिंसकानामदातृणां वास्र
आस्यात्सकाशान्मुमोचत । विमोचत । विमोचनं कुरुत स्तेनं बद्धमिव । हे
आदिते त्वं च मोचयास्मानिति ॥

॥ अथ पंचदशी ॥

अपो षु ए इयं शरुादित्या अपं दुर्मतिः । अस्मदेवजघ्नुषी ॥ १५ ॥

अपो इति । सु । नः । इयं । शरुः । आदित्याः । अपं । दुः । मतिः । अस्मत् । एतु ।

अजघ्नुषी ॥ १५ ॥

हे आदित्या इयं शरुहिंसिका प्रसितिर्जालिकप्रेरिताजघ्नुष्यहिंसंती सत्य-
स्मदस्मत्तः सु सध्वपो एतु । अपगच्छत्वेव । तथा दुर्मतिर्दुष्टा मतिरप्यजघ्नुष्य-
स्मत्तोऽपगच्छतु ॥

॥ इति षष्ठस्य चतुर्थे चिपंचाशो वर्गः ॥

॥ अथ षोडशी ॥

शश्वद्धि वः सुदानव आदित्या जतिभिर्वयं । पुरा नूनं बुभुज्महे ॥ १६ ॥

शश्वत् । हि । वः । सुदानवः । आदित्याः । जतिभिः । वयं । पुरा । नूनं । बुभुज्महे ॥ १६ ॥

हे सुदानवः सुदाना हे आदित्या वो युष्माकमूतिभी रक्षाभिर्वयं पुरा नून-
मिदानीमपि शश्वत्सर्वदा बुभुज्महे । यद्वा शश्वद्बहुभोगाभुज्महे ॥

॥ अथ सप्तदशी ॥

शश्वंतं हि प्रचेतसः प्रतियंतं चिदिनसः । देवाः कृणुष्व जीवसे ॥ १७ ॥

शश्वंतं । हि । प्रचेतसः । प्रति॒यंतं । चि॒त् । ए॒नसः । दे॒वाः । कृ॒णुष्व । जी॒वसे ॥ १७ ॥

हे प्रचेतसः प्रकृष्टमाया हे देवाः शश्वंतं बहुमपि प्रतियंतं चित् प्रतिगच्छंत-
मपि शशुमेनसः पापस्य कर्तारं । अथवैनसः पापकृतः ॥ व्यत्ययेन बहुवचनं ॥
पापकर्तारं जीवसे जीवनायास्माकं कृणुत । कुरुत । अस्मत्तो वियुक्तमिति शेषः ॥

॥ अथाष्टादशी ॥

तत्सु नो नय्यं सन्यसे आदित्या यन्मुमोचति । बंधाद्बद्धमिवादिते ॥ १८ ॥

तत् । सु । नः । नय्यं । सन्यसे । आ॒दि॒त्याः । यत् । मु॒मो॒चति । ब॒न्धात् । ब॒द्धं॒ऽइव ।

अ॒दि॒ते ॥ १८ ॥

तद्वंधकं नोऽस्माकं सु सुष्ठु नय्यं स्तुत्यं सन्यसे संभजनाय भवतु । अस्माकं
मोचनेन स्तुत्यं भवत्वित्यर्थः । हे आदित्या अदितेः पुत्रा हे अदिते त्वदनुग्रहा-
द्यन्मुमोचति मुंचत्यस्मान् । बंधनसाधनं पूर्वं यत्प्रतिबंधकत्वादासीत्तदेव युष्मद-
नुग्रहादस्मान्मुंचतु । यद्वा युष्माकं यद्वक्षणमस्मान्मुंचति तत्सुष्ठु स्तुत्यं संभजनाय
भवत्विति योज्यं ॥

॥ अथैकोनविंशी ॥

नास्माकमस्ति तत्तर आदित्यासो अतिष्कदे । यूयमस्मभ्यं मृळत ॥ १९ ॥

न । अ॒स्माकं । अ॒स्ति । तत् । त॒रः । आ॒दि॒त्यासः । अ॒ति॒ऽस्क॒दे । यू॒यं । अ॒स्मभ्यं ।

मृ॒ळ॒त ॥ १९ ॥

हे आदित्यास आदित्या युष्मत्कर्तृकस्तत्तरो वेगोऽस्माकं नास्ति । यो वेगो

बंधकाज्जालादतिष्कंदेऽस्माकमतिष्कंदनाय प्रभवति । अतो यूयमस्मभ्यं मृळत ।
तत्तादृशं तरः कुरुतेत्यर्थः ॥

॥ अथ त्रिंशी ॥

मा नो हेतिर्विवस्वत आदित्याः कृचिमा शरुः । पुरा न जरसो वधीत् ॥ २० ॥

मा । नः । हेतिः । विवस्वतः । आदित्याः । कृचिमा । शरुः । पुरा । नः । जरसः । वधीत् ॥ २० ॥

हे आदित्या नोऽस्मान्विवस्वतो विवस्वत्पुत्रस्य यमस्य । पुत्रे पितृशब्दः ।
तस्य हेतिरायुधभूता कृचिमा क्रियया निष्पन्ना शरुर्हिसिका प्रसितिः पुरा पूर्वं
न्विदानीं । सर्वदेत्यर्थः । जरस इदानीं जीर्णान्मा वधीत् । मा हिंस्यात् ॥

॥ अथैकविंशी ॥

वि षु वेषो अंहतिमादित्यासो वि संहितं । विष्टग्वि वृहता रपः ॥ २१ ॥

वि । सु । वेषः । वि । अंहतिं । आदित्यासः । वि । संऽहितं । विष्टक् । वि । वृहत् । रपः ॥ २१ ॥

हे आदित्यास आदित्या वेषो वेषून् सु सुष्टु विवृहत । उन्मूलयत । नाशय-
तेत्यर्थः । तथांहतिं पातकं पापं विवृहत ॥ हंतरेह च । उ० ४. ६२. । इत्यतिप्रत्ययः ॥
तथा संहितं जालं विवृहत । तथा रपः पापं सर्वं विष्टक् विषूचीनं विवृहत ॥
रपो रिप् इति पापनामनी भवतः । नि० ४. २१. । इति यास्कः ॥

॥ इति षष्ठस्य चतुर्थे चतुःपंचाशो वर्गः ॥

वेदार्थस्य प्रकाशेन तमो हार्दं निवारयन् ।

पुमर्थोऽश्चतुरो देयाद्विद्यातीर्थमहेश्वरः ॥

इति श्रीमद्राजाधिराजपरमेश्वरवैदिकमार्गप्रवर्तकश्रीवीरबुक्कभूपालसाम्राज्यधुरं-
धरेण सायणाचार्येण विरचिते माधवीये वेदार्थप्रकाशे ऋक्संहिताभाष्ये
षष्ठाष्टके चतुर्थोऽध्यायः ॥

यस्य निःश्रुतं वेदा यो वेदेभ्योऽखिलं जगत् ।

निर्ममे तमहं वंदे विद्यातीर्थमहेश्वरं ॥

षष्ठे चतुर्थमध्यायं श्रीमायणसुतः सुधीः ।

व्याख्याय सायणाचार्यः पंचमं व्याकरोत्यथ ॥

तथा त्वा रथमित्येकोनविंशत्युचं नवमं सूक्तं । अचेयमनुक्रमणिका । आ त्वैकोना प्रियमेध आदावनुष्टुम्मुखास्तृचाश्चत्वारोऽन्त्याः षट्क्ष्वाश्वमेधयोर्दानस्तुतिरिति । आंगिरसः प्रियमेध ऋषिः । प्रथमाचतुर्थीसप्तमीदशम्योऽनुष्टुभः शिष्टाः परं गायत्रमिति परिभाषया गायत्र्यः । अंततः षट्स्वृक्ष्वाश्वमेधयोर्दानं स्तूयते । अतस्तास्तद्देवताकाः । शिष्टा अनुक्तपरिभाषयैश्च ॥ सूक्तविनियोगो लैंगिकः ॥ आद्यस्तृचो मरुत्वतीयस्य प्रतिपत् । तथा च सूचितं । आ त्वा रथं यथोतय इदं वसो सुतमंध इति मरुत्वतीयस्य प्रतिपदनुचरौ । आ० ५. १४. इति ॥ महाप्रता-दिष्वपि यत्र तृचांतरं न विधीयते तत्र सर्वत्रायमेव प्रतिपद्भवति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

आ त्वा रथं यथोतये सुन्नायं वर्तयामसि ।

तुवि॒कूर्मि॒मृती॒षह॒मिन्द्र॒ शवि॒ष्ट सत्प॑ते ॥ १ ॥

आ । त्वा । रथं । यथा । ऊतये । सुन्नायं । वर्तयामसि ।

तुवि॒ऽकूर्मि॑ । ऋ॒ति॒ऽसहं॑ । इन्द्रं । शवि॒ष्ट । सत्प॑ते ॥ १ ॥

हे इन्द्र त्वा त्वामावर्तयामसि । आवर्तयामः । किमर्थं । ऊतयेऽस्माकं रक्षणाय सुन्नाय सुखाय च । किमिव । रथं यथा । रथं यथोतये सुखाय चावर्तयन्ति तद्वत् । कीदृशं त्वां । तुविकूर्मिं बहुकर्माणमृतीषहं हिंसकानामभिभवितारं । हे इन्द्र शविष्ठा-तिशयेन बलवान् हे सत्पते सतां पालक त्वामिति समन्वयः ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

तुवि॒श्रुष॒ तुवि॒क्रतो॒ शची॒वो विश्व॑या मते । आ प॒प्राथ॒ महि॒त्वना ॥ २ ॥

तुवि॒ऽश्रुष॑ । तुवि॒क्रतो॑ इति तुवि॒ऽक्रतो॑ । शची॒ऽवः । विश्व॑या । मते । आ । प॒प्राथ॑ ।

महि॒ऽत्वना ॥ २ ॥

हे तुविष्णुष्व प्रभूतबल हे तुविष्णो बहुकर्मन् । अथवा बहुप्रज्ञ कर्मणः
पृथगभिधानात् । हे शचीवो बहुकर्मोपेत पूजनीयेन्द्र विश्वया विश्वव्याप्तेन महि-
तना महत्त्वेनापग्राथ । आपूरितवानसि । अविशेषाद्विश्वमित्यर्थः ॥

॥ अथ तृतीया ॥

यस्य ते महिना महः परि ज्मायंतमीयंतुः । हस्ता वज्रं हिरण्यं ॥३॥

यस्य ते महिना महः परि ज्मायंतं ईयंतुः । हस्ता वज्रं हिरण्यं ॥३॥

महो महतो यस्य ते तव । यच्छब्दः प्रकृतपरामर्शकः । प्रकृतं तूक्तमृद्वयं ।
तत्तत्तुविक्कर्मिर्मृतीषहमीत्याद्युक्तलक्षणस्य तवेत्यर्थः । महिना महत्त्वेन हस्ता
तव हस्ता हस्तौ ज्मायंतं पृथिव्यां सर्वतो व्याभुवंतं हिरण्यं हिरण्यं वज्रमी-
यंतुः परिगृह्णीतः सर्वदास्माकं भयनिवारणायेति भावः ॥

पृथ्याभिस्त्रवषडहयोर्बिंतीयेऽहनि विश्वानरस्येति प्रतिपत्तुचः । सूचितं च ।
विश्वानरस्य वस्यतिमिन्द्र इत्सोमपा एक इति मरुत्वतीयस्य प्रतिपदनुचरौ । आ०
९. ६. इति ॥

॥ तृचे प्रथमा सूक्ते चतुर्थी ॥

विश्वानरस्य वस्यतिमनानतस्य श्वसः ।

एवैश्च चर्षणीनामूती हुवे रथानां ॥४॥

विश्वानरस्य वः पतिं । अनानतस्य श्वसः ।

एवैः च चर्षणीनां ऊती हुवे रथानां ॥४॥

विश्वानरस्य विश्वाञ्श्चून्प्रत्यूतस्थानानतस्य श्वसो बलस्य
पतिं स्वामिनमिन्द्रं वा । अर्चेन्द्रसंबन्धिनो मरुतोऽपि संकीर्त्यते । हे मरुतो वः ।
युष्माकमित्यर्थः । यद्यपि मरुत्संशब्दनं नास्ति तथापि व इति सामर्थ्याल्ल-
भ्यते । युष्माकं चर्षणीनामिन्द्रस्य सेनारूपाणां वो युष्माकं गमनैरिति सामा-
नाधिकरण्यं । युष्माकं रथानां चोत्पत्तिभिर्गमनैश्च सह हुवे । आह्वयामि । गंतृभी
रथैर्गंतृभिर्मरुद्भिश्च सहेन्द्रं हुव इत्यर्थः । यद्वा हे यजमाना युष्मदीयाः सैनिकाः
सरथा यदा प्रविशन्ति युद्धाय संपातं तदानीं तेषां साहाय्यायेन्द्रं हुव इत्यर्थः ॥

॥ अथ तृचे द्वितीया सूक्ते पंचमी ॥

अभिष्टये सदावृधं स्वमीळहेषु यं नरः । नाना हवंत ऊतये ॥ ५ ॥

अभिष्टये । सदाऽवृधं । स्वःऽमीळहेषु । यं । नरः । नाना । हवंत । ऊतये ॥ ५ ॥

हे यजमाना युष्माकमभिष्टये साहाय्यार्थमभिगमनायाभिष्टये वा सदावृधं सर्वदा वर्धयंतं सेवकान् स्वयं सर्वदा वर्धमानं वा हुव इति शेषः । यं स्वमीळहेषु संयामेषु नरो नेतारो मनुष्या नाना बहुप्रकारं हवंत आह्वयन्तृतये रक्षार्थं तं हुव इति शेषः ॥

॥ इति षष्ठस्य पंचमे प्रथमो वर्गः ॥

॥ अथ तृचे तृतीया सूक्ते षष्ठ्येषा ॥

परोमाचमृचीषममिंद्रमुयं सुराधसं । ईशानं चिद्वसूनां ॥ ६ ॥

परःऽमाचं । ऋचीषमं । इंद्रं । उयं । सुऽराधसं । ईशानं । चित् । वसूनां ॥ ६ ॥

परोमाचं । परा माचा यस्य तादृशं । अथवा मीयत इति माचं दूरदेशः । ततः परस्तावर्तमानमपरिमितस्वरूपं । तथाऽमृचीषममृचा स्तुत्या समं । यद्यप्यपरिच्छिन्नस्तथापि स्तुतिर्यावन्माचं विषयीकरोति तत्सम इत्यर्थः । तदेवाह । इंद्रं परमैश्वर्ययोगत्वादिच्छानुकूलस्वरूपमुयमुज्जूर्णबलं सुराधसं । राध इति धननाम । शोभनधनं शोभनाच्चं वेशानं चिदीश्वरं च । केषां । वसूनामस्मभ्यं प्रदेयानां गवादिधनानां । एवं महानुभावमिंद्रं हुव इति शेषः ॥

तृतीयेऽहनि मरुत्वतीये तंतमिदिति प्रतिपत्तुचः । सूचितं च । तंतमिद्राधसे महे चय इंद्रस्य सोमाः । आ० ७. १०. । इति ॥

॥ तस्मिंस्तृचे प्रथमा सूक्ते सप्तमी ॥

तंतमिद्राधसे मह इंद्रं चोदामि पीतये ।

यः पूर्यामनुष्टुतिमीशे कृष्टीनां नृतुः ॥ ७ ॥

तंऽतं । इत् । राधसे । महे । इंद्रं । चोदामि । पीतये ।

यः । पूर्या । अन्ऽस्तुतिं । ईशे । कृष्टीनां । नृतुः ॥ ७ ॥

तं तमिहमेवेन्द्रं । सर्वेष्वपि यागकालेषु तमेवेन्द्रमित्यर्थः । तं प्रति चोदामि

प्रेरयामि स्तुतिं पीतये सोमपानाय । ततः को लाभ इयुष्यते । महे महते
राधसे धनाय प्रभूतधनलाभार्थं । यो नृतुः फलस्य नेता देवः सूर्या पूर्वे भयां
यज्ञमुखस्थामनुष्टुतिमनुक्रमेण क्रियमाणां स्तुतिं कृष्टीनां मनुष्याणामृत्विजां संब-
धिनीमीशे ईहे श्रोतुं तं चोदामीति संबंधः ॥

॥ अथ तृचे द्वितीया सूक्तेऽष्टमी ॥

न यस्य ते शवसान सख्यमानंश मर्त्यः । नकिः शवांसि ते नशत् ॥ ८ ॥

न । यस्य । ते । शवसान । सख्यं । आनंश । मर्त्यः । नकिः । शवांसि । ते । नशत् ॥ ८ ॥

हे शवसान बलवन्निद्र यस्य ते तव सख्यं मर्त्यो मरणधर्मा मनुष्यो नानंश
न व्याप्नोति । ते शवांसि बलान्यपि नकिर्नैव नशत् व्याप्नोति ॥

॥ अथ तृचे तृतीया सूक्ते नवमी ॥

त्वोतासस्त्वा युजाप्सु सूर्ये महद्धनं । जयेम पृत्सु वज्रिवः ॥ ९ ॥

त्वाऽऊतासः । त्वा । युजा । अप्सु । सूर्ये । महत् । धनं । जयेम । पृत्सु । वज्रिवः ॥ ९ ॥

हे इंद्र त्वोतासस्त्वया रक्षितास्त्वा त्वया युजा सहायेनाप्सु स्नातुं सूर्ये द्रष्टुं च ।
ज्ञानादिष्ववहारं कर्तुं सूर्य उदिते सति गमनादिष्ववहारं कर्तुमित्यर्थः । तदर्थं
पृत्सु संयामेषु हे वज्रिवो वज्रिनिद्र महद्धनं जयेम । शत्रून् संयामे जित्वा तेषां
धनं लभेमेत्यर्थः ॥

चतुर्थेऽहनि मरुत्वतीये तं त्वा यज्ञेभिरिति तृचः प्रतिपत् । सूचितं च । तं त्वा
यज्ञेभिरीमह इदं वसो सुतमंध इति मरुत्वतीयप्रतिपदनुचरौ । आ० ७. ११. इति ॥

॥ तृचे प्रथमा सूक्ते दशमी ॥

तं त्वा यज्ञेभिरीमहे तं गीर्भिर्गिर्वणस्तम ।

इंद्र यथा चिदाविष्य वाजेषु पुरुमाय्य ॥ १० ॥

तं । त्वा । यज्ञेभिः । ईमहे । तं । गीःऽभिः । गिर्वणःऽतम ।

इंद्र । यथा । चित् । आविष्य । वाजेषु । पुरुऽमाय्य ॥ १० ॥

तं स्तुत्यत्वेन प्रसिद्धं त्वा त्वां यज्ञेभिर्योगसाधनैः सोमादिभिरीमहे । याचामहे ।
तमेवेन्द्र गीर्भिः स्तुतिभिरीमहे । हे गिर्वणस्तम गीर्भिः स्तुतिभिर्वननीयतमेन्द्र तं

त्वमिति समन्वयः । हे इन्द्र त्वं यथा चिदाविद्येन प्रकरेण ररक्षिष्य मां ।
चिदिति पूरणः । कुचेत्युच्यते । वाजेषु संपामेषु । कीदृशं मां । पुरुमार्थं बहु-
प्रज्ञं । बहुस्तुतिमित्यर्थः ॥

॥ इति षष्ठस्य पंचमे द्वितीयो वर्गः ॥

॥ अथैकादशी ॥

यस्य ते स्वादु सख्यं स्वाद्भी प्रणीतिरद्विवः । यज्ञो वितंतसाय्यः ॥ ११ ॥

यस्य ते । स्वादु । सख्यं । स्वाद्भी । प्रऽनीतिः । अद्विऽवः । यज्ञः । वितंतसाय्यः ॥ ११ ॥

हे अद्विवो वज्रवर्चिंद्र यस्य स्तुत्यत्वेन प्रसिद्धस्य ते तव सख्यं स्वाद्भीवानु-
भवाहं । किंच ते प्रणीतिः प्रणयनं धनादीनां स्वाद्भी स्वादु सहर्षकं । तथोभे
त्वद्विषयो यज्ञश्च वितंतसाय्यो विशेषेण तननीयः ॥

॥ अथ तृचे तृतीया सूक्ते द्वादशी ॥

उरु णस्तन्वेऽ तन उरु क्षयाय नस्कृधि । उरु णो यंधि जीवसे ॥ १२ ॥

उरु । नः । तन्वे । तने । उरु । क्षयाय । नः । कृधि । उरु । नः । यंधि । जीवसे ॥ १२ ॥

हे इन्द्र त्वं नोऽस्माकं तन्व आत्मजायोरु प्रभूतं कृधि । कुरु । सामर्थ्याद्धनं
सुखं वेति गम्यते । तथा तने तत्पुत्राजोरु कृधि । तथा क्षयाय निवासायोरु
कृधि । नोऽस्माकं जीवसे जीवनाय यंधि । प्रयच्छाभिमतं ॥

॥ अथ त्रयोदशी ॥

उरु नृभ्य उरु गवे उरु रथाय पंथां । देववीतिं मनामहे ॥ १३ ॥

उरु । नृऽभ्यः । उरु । गवे । उरु । रथाय । पंथां । देवऽवीतिं । मनामहे ॥ १३ ॥

हे इन्द्र नृभ्योऽस्मदीयेभ्यो भृत्येभ्य उरु हितं मनामहे । तथा गवे । एतदुप-
लक्षणं । गवाश्वादिकायं तथा रथाय पंथां पंथानं मार्गं । अथवा नृप्रभृतीनां
संचाराय शोभनं मार्गं मनामहे । तथा देववीतिं यज्ञं मनामहे ॥

॥ अथ चतुर्दशी ॥

उप मा षट् द्वाद्वा नरः सोमस्य हर्षी । तिष्ठति स्वादुरातयः ॥ १४ ॥

उप । मा । षट् । द्वाऽद्वा । नरः । सोमस्य । हर्षी । तिष्ठति । स्वादुऽरातयः ॥ १४ ॥

एतदाद्याः षट्च ऋक्षाश्चमेधयोर्दानस्तुतिरूपाः । यद्यपि बृहदेवतानुक्रम-
णायामृक्षाश्चमेधयोरच पंच दानप्रशंसका इत्युक्तं तथाप्युप मा षडित्यस्या राज-
दानस्तुतिशेषत्वादनिरोधः । अन्वयैवाशयानुक्रमणायामंत्याः षट्च ऋक्षाश्चमेध-
योर्दानस्तुतिरित्युक्तं ॥ मा मां प्रियमेधं यज्ञे प्रसर्पेतः षट् एतत्संख्याका नरो
नेतारो राजानः सोमस्य पीतस्य हर्षा हर्षेण स्वादुरातयः सधूपभोगार्हदानाः
संतो वा वा वौ वौ पितृपुत्ररूपेण युगमौ भूत्वा मामुपतिष्ठन्ति । तेषां युग्मानां
नाम तूत्तरच स्पष्टीक्रियते ॥

॥ अथ पंचदशी ॥

ऋजाविंद्रोत आ ददे हरी ऋक्षस्य सूनवि । आश्वमेधस्य रोहिता ॥ १५ ॥

ऋजौ । इंद्रोते । आ । ददे । हरी इति । ऋक्षस्य । सूनवि । आश्वमेधस्य । रोहिता ॥ १५ ॥

इंद्रोत एतन्नामक आतिथिग्वऽतिथिग्वनाम्नो राज्ञः पुत्रे । अतिथिग्वाय
शंबरं । ऋग्वे० १. ५१. ६. । इत्यतिथिग्वाय शंस्यं । ऋग्वे० ६. २६. ३. । इत्यादिष्व-
तिथिग्वः प्रसिद्धः । तत्पुत्र इंद्रोत ऋजावृजुगामिनावश्वावाददे । स्वीकृतवा-
नस्मि । तथर्क्षस्य सूनव्यृक्षनाम्नो पुत्रेऽन्यस्मिन्नाजनि हरी हरितवर्णावश्वावाददे ।
तथाश्वमेधस्याश्वमेधपुत्रे राजनि रोहिता रोहितवर्णावश्वावाददे । नन्वनुक्रम-
णायामुभयोरेव दानप्रशंसारूपत्वमुक्तमच कथं च्याणां दानकीर्तनमिति नैष
दोषः । ऋक्षाश्चमेधपुत्रयोरेव यागेऽस्य ऋषेः प्रवृत्तेस्तयोरेव दानं । प्रस्तुत्य
इंद्रोतस्तु स्वपित्रा सह तयोर्यज्ञदिहक्षयागत्य तयोर्दानं दृष्ट्वा स्वपित्रा प्रेरितो
दत्तवानशौ । अतस्तद्दानं प्रासंगिकमिति । एवमृक्षाश्चमेधयोर्दानस्तुतिवं न
व्याहन्यते । पितृपुत्रयोरभेदात्तयोः पक्षकर्तृत्वाच्चेंद्रोतदानस्य प्रासंगिकत्वं षडश्वा-
नित्यच विस्पष्टयिष्यते ॥

॥ इति षष्ठस्य पंचमे तृतीयो वर्गः ॥

॥ अथ षोडशी ॥

सुरथौ आतिथिग्वे स्वभीश्रूराक्षे । आश्वमेधे सुपेशसः ॥ १६ ॥

सुरथान् । आतिथिऽग्वे । सुऽअभीश्रून् । आक्षे । आश्वमेधे । सुऽपेशसः ॥ १६ ॥

आतिथिग्व इंद्रोते सुरथान् शोभनरथोपेतानश्वानाददे । आक्षे ऋक्षपुत्रे स्वभी-
श्रून्श्वानाददे । आश्वमेधेऽश्वमेधपुत्रे सुपेशसः सुरूपानश्वान् शोभनालंकारानाददे ॥

॥ अथ सप्तदशी ॥

षष्ठ्याँ आतिथिग्व इन्द्रोते वधूमतः । सचा पूतक्रतौ सनं ॥ १७ ॥

षट् । अश्वान् । आतिथिऽग्वे । इन्द्रोते । वधूऽमतः । सचा । पूतऽक्रतौ । सनं ॥ १७ ॥

आतिथिग्व इन्द्रोते पूतक्रतौ ऋद्धप्रज्ञे ऋद्धकर्मोपेते वा तस्मिन्वधूमतो वधू-
भिर्वडवाभिस्तद्वतः षडश्वान् सचा ऋक्षान्धमेधयोः पुत्राभ्यां दत्तेनाश्वदिधनेन
सचा सह सनं । लब्धवानस्मि । एतत्साहित्यवचनमिन्द्रोतदानस्य प्रासंगिकत्वे
लिंगं ॥

॥ अथाष्टादशी ॥

एषु चेतवृषण्वत्यंतर्ज्ज्वेष्वरुषी । स्वभीशुः कशावती ॥ १८ ॥

आ । एषु । चेतत् । वृषण्ऽवती । अंतः । ऋज्वेषु । अरुषी । सुऽअभीशुः । कशाऽवती ॥ १८ ॥

एष्वृज्वेषुजुगामिष्वश्वेष्वंतर्मध्य आचेतत् । आज्ञायते । का । वृषण्वती वर्षकैः पुम-
श्वैस्तद्वत्यरुषारोचमाना स्वभीशुः शोभनप्रमहा कशावती हप्ता वडवा ज्ञायते ॥

॥ अथैकोनविंशी ॥

न युष्मे वाजबंधवो निनित्सुश्चन मर्त्यैः । अवद्यमधि दीधरत् ॥ १९ ॥

न । युष्मे इति । वाजऽबंधवः । निनित्सुः । चन । मर्त्यैः । अवद्यं । अधि । दीधरत् ॥ १९ ॥

हे वाजबंधवोऽन्नबंधवोऽन्नप्रदाः । एवं पुत्राणां पितृपुत्ररूपाणां षष्ठां वा
संबोधनं । हे राजानो युष्मे युष्मासु निनित्सुश्चन निंदकोऽपि मर्त्यो मनु-
ष्योऽवद्यं निंदां नाधिदीधरत् । नान्वधारयत् । नारोपयति युष्मासु । अतोऽनिंद्या
यूयमिति दातृणां स्तुतिः ॥

॥ इति षष्ठस्य पंचमे चतुर्थो वर्गः ॥

प्रप्र व इत्यष्टादशर्चे दशमं सूक्तं प्रियमेधस्यांगिरसस्यार्षे । द्वितीया नदं व
इत्येषा चतुःसप्तकोष्णिक् चतुर्थ्याद्यास्तिस्रो गायत्र्य एकादशीषोडश्यौ पंक्ती शिष्टा
दशानुष्टुभः । अपादिंद्र इत्यर्धर्चो वैश्वदेवो वरुण इह हेत्याद्यासु येऽर्धर्चो वरुण-
देवताकाः शिष्टा ऐंष्ट्यः । तथा चानुक्रांतं । प्रप्र ह्यूनानुष्टुभं, द्विवृहत्यंतं द्विती-
योष्णिक् चतुर्थ्याद्यास्तिस्रो गायत्र्यः षोडश्येकादश्यौ पंक्ती अपाद्वैश्वदेवोऽर्धर्च-

स्तयो वारुणा इति ॥ आद्यस्तुचः षोडशीशस्त आनष्टुभः । सूचितं च । प्रप्र वस्त्रिष्टुभमिषमर्चत प्रार्चत । आ० ६. २. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

प्रप्र वस्त्रिष्टुभमिषं मंदङ्गीरायेदंवे ।

धिया वो मेधसातये पुरंध्या विवासति ॥ १ ॥

प्रऽप्र । वः । चिऽस्तुभं । इषं । मंदत्ऽवीराय । इंदंवे ।

धिया । वः । मेधऽसातये । पुरंऽध्या । आ । विवासति ॥ १ ॥

हे अध्वर्यादयो वो यूयं ॥ प्रथमार्थे द्वितीया ॥ चिष्टुभं स्तोभचयोपेतमिषमर्चं प्रप्र । अपरः प्रशब्दः पूरणः । प्रभरतेति शेषः ॥ उपसर्गश्रुतेर्योग्यक्रियाध्याहारः ॥ कस्मै । मंदङ्गीराय । यो वीरान् हर्षयति स मंदङ्गीरः । तस्मा इंदव इन्द्राय ॥ इंदतेरैश्वर्यकर्मण इदं रूपं ॥ अथवा फलैर्वृष्टिभिर्वोनक्षीतीदुरिद्रः । तस्मै । स चंद्रो वो युष्मान्मेधसातये यज्ञसंभजनाय पुरंध्या बहुप्रज्ञया धिया कर्मणाविवासति । अभिमतफलयोजनेन सत्करोतीत्यर्थः ॥

महाव्रते निष्केवल्ये नदं व इत्येषा विहरणीया । तथैव पंचमारण्यके सूचितं च । नदं व ओदतीनामित्येतयैतानि व्यतिषजति । ऐ० आ० ५. ११. । इति ॥

॥ सैषा द्वितीया ॥

नदं व ओदतीनां नदं योयुवतीनां ।

पतिं वो अघ्नानां धेनूनामिषुध्यसि ॥ २ ॥

नदं । वः । ओदतीनां । नदं । योयुवतीनां ।

पतिं । वः । अघ्नानां । धेनूनां । इषुध्यसि ॥ २ ॥

ओदतीनां । ओदत्य उषसः । ओदती भास्वतीति तन्नामसु पाठात् । तासां नदं । उत्पादकमित्यर्थः । इंद्रेण युषस उत्पद्यंत इंद्रस्यैव सूर्यत्वात् विवस्वदिंद्रयुग्य इति हि द्वादशादित्यमध्य इंद्रः पठितः । तादृशमिंद्रं हे यजमाना वो युष्मदर्धं । आहूयतेत्यर्थः । तथा योयुवतीनां सर्वत्र मिश्रयंतीनां नदीनां नदं शब्दयितारं वो युष्मदर्धमाहूयामि । अघ्नानामहंतव्यानां गवां पतिमाहूये । अथ प्रत्यक्ष-

कृता । हे यजमान त्वं धेनूनां क्षीरादिना प्रीणयिषीणां गवामिषुष्यसि ।
अन्नमिच्छसि ॥

अग्निहोत्रे पूर्वाहुतौ हुतायां ता अस्येत्यनयोत्तरामाहुतिं कांक्षमाणस्तिष्ठेत् ।
तथा च सूचितं । ता अस्य सूददोहस इति पूर्वामाहुतिमुपोत्थायोत्तरां कांक्षेतेति ॥
महाव्रते निष्केवल्येऽप्येषा । तथैव पंचमारण्यके सूचितं । ता अस्य सूददोहस
इत्येतदादिः सूददोहाः सूददोहाः । ऐ० आ० ५. ११. इति ॥

॥ सैषा तृतीया ॥

ता अस्य सूददोहसः सोमं श्रीणन्ति पृश्नयः ।

जन्मन्देवानां विशस्त्रिष्ट्वा रोचने दिवः ॥ ३ ॥

ताः । अस्य । सूददोहसः । सोमं । श्रीणन्ति । पृश्नयः ।

जन्मन् । देवानां । विशः । चिषु । आ । रोचने । दिवः ॥ ३ ॥

ताः प्रसिद्धाः सूददोहसः । सूद इति कूपनाम । तत्सदृशदोहनाः पृश्नयः
पृश्निवर्णा गावोऽस्येन्द्रस्य सोमं श्रीणन्ति । मिश्रयन्त्याशिरेण । कदा । चिषु चिष्वपि
सवनेषु । गावो विशेष्यन्ते । देवानां जन्मन् जन्मस्थाने दिवीति शेषः । दिव आदि-
त्यस्या रोचन आरोचमाने । अनेन द्यौर्विशेष्यते । तस्मिन् स्थाने विशो निवि-
शन्त्यः । यज्ञार्थोपयुक्तानां गवां द्युप्राप्तिः प्रसिद्धा ॥

द्वितीये पर्याये मैत्रावरुणशस्त्रेऽभि प्र गोपतिमिति तृचोऽनुरूपः । सूचितं
च । अभि त्वा वृषभा सुतेऽभि प्र गोपतिं गिरा । आ० ६. ४. इति ॥

॥ तस्मिंस्तृचे प्रथमा सूक्ते चतुर्थी ॥

अभि प्र गोपतिं गिरेंद्रमर्च यथा विदे । सूनुं सत्यस्य सत्पतिं ॥ ४ ॥

अभि । प्र । गोऽपतिं । गिरा । इंद्रं । अर्च । यथा । विदे । सूनुं । सत्यस्य । सत्ऽपतिं ॥ ४ ॥

गोपतिं गवां स्वामिनमिन्द्रमभि प्रार्च । प्रकर्षेण पूजय स्तुत्या । यथा विदे
स यथा स्वात्मानं स्तुतप्रकारं जानाति यथा वा यागं प्रति गंतव्यमिति जानाति
तथा वेति । किहश्मिंद्रं । सत्यस्य यज्ञस्य सत्यस्य वा सूनुं पुत्रं । तच्चानुरक्तत्वात्सू-
नुरित्युपचर्यते । सत्पतिं सतां यजमानानां पालकं ॥

॥ अथ तृचे द्वितीया सूक्ते पंचमी ॥

आ हरयः ससृजिरेऽरुषीरधि बर्हिषि । यचाभि संनवामहे ॥ ५ ॥

आ । हरयः । ससृजिरे । अरुषीः । अधि । बर्हिषि । यच । अभि । संनवामहे ॥ ५ ॥

हरयो हरितवर्णा अश्वा अरुषीरारोचमाना अधि बर्हिषि ॥ अधीति सप्त-
म्यर्थानुवादी ॥ बर्हिषास्तृत आसृजिरे । आसृजंतु । यच यस्मिन्बर्हिषि स्थितमि-
द्रमभिसंनवामहे अभिसंस्तुमः ॥

॥ इति षष्ठस्य पंचमे पंचमो वर्गः ॥

॥ अथ तृचे तृतीया सूक्ते षष्ठी ॥

इंद्राय गाव आशिरं दुदुहे वज्रिणे मधु । यत्सीमुपहरे विदत् ॥ ६ ॥

इंद्राय । गावः । आऽशिरं । दुदुहे । वज्रिणे । मधु । यत् । सी । उपऽहरे । विदत् ॥ ६ ॥

इंद्राय गाव आशिरमाश्रयणसाधनं पयश्चादिकं मधु मदकरं दुदुहे । दुहते ।
कीदृशाय । वज्रिणे वज्रयुक्तायेंद्राय । यद्यदोपहरे समीपे वर्तमानं मधु सोमरसं ।
सी सर्वतो विदत् लभते तदा ॥

षोडशिशस्तस्योद्यद्ब्रध्नस्येत्येषांत्या । सूचितं च । उद्यद्ब्रध्नस्य विष्टपमित्येषा परि-
धानीया । आ० ६. २. इति ॥

॥ सैषा सप्तमी ॥

उद्यद्ब्रध्नस्य विष्टपं गृहमिंद्रश्च गन्वहि ।

मध्वः पीत्वा सचेवहि चिः सप्त सख्युः पदे ॥ ७ ॥

उत् । यत् । ब्रध्नस्य । विष्टपं । गृहं । इंद्रः । च । गन्वहि ।

मध्वः । पीत्वा । सचेवहि । चिः । सप्त । सख्युः । पदे ॥ ७ ॥

यद्यदा ब्रध्नस्य विष्टपं सूर्यस्य स्थानं गृहमिंद्रश्चाहं चोभावुन्नवहि उन्नच्छावः
तदानीं मध्वो मधुरं सोमरसं पीत्वा सचेवहि । संसृष्टौ भवेव । कुच । सख्युः
सर्वेषां सखिभूतस्यादित्यस्य । चिः सप्तेत्यनेन देवलोकानामुत्तममेकविंशं स्थान-
मुच्यते । आदित्यस्यैकविंशत्वात् । तथा च ब्राह्मणं । द्वादश मासाः पंचवर्तवस्तय
इमे लोका असावादित्य एकविंश इति । तादृश एकविंशस्थाने सचेवहीति ॥

पूर्वोक्त एव शस्त्रेऽर्चेतेति द्वितीय आनुष्टुभस्तृचः । सूचितं च । प्र प्र वस्त्रिष्टु-
भमिषमर्चेत प्रार्चेत । आ० ६. २. इति ॥

॥ अस्मिंस्तृचे प्रथमा सूक्तेऽष्टम्येषा ॥

अर्चेत प्रार्चेत प्रियमेधासो अर्चेत ।

अर्चेतु पुचका उत पुरं न धृष्णवर्चेत ॥ ८ ॥

अर्चेत । प्र । अर्चेत । प्रियऽमेधासः । अर्चेत ।

अर्चेतु । पुचकाः । उत । पुरं । न । धृष्णु । अर्चेत ॥ ८ ॥

हे अध्वर्यादयो यूयमिन्द्रमर्चेत । पूजयत स्तुत्या । प्रार्चेत । प्रकर्षेणार्चेतेन्द्रमेव ।
हे प्रियमेधासः प्रियमेधसंबन्धिनस्तद्गोचा यूयमर्चेतेन्द्रं । पुचकाः पुचा अप्यर्चेत्विन्द्रं ।
उतापि च पुरं न धृष्णु । यथा पुरं धर्षणशीलमर्चेति तादृशमिन्द्रमर्चेत ॥

॥ अथ तृचे द्वितीया सूक्ते नवमी ॥

अव स्वराति गर्गरो गोधा परि सनिष्पणत् ।

पिंगा परि चनिष्कददिन्द्राय ब्रह्मोद्यतं ॥ ९ ॥

अव । स्वराति । गर्गरः । गोधा । परि । सनिस्वनत् ।

पिंगा । परि । चनिस्कदत् । इन्द्राय । ब्रह्म । उत्स्यतं ॥ ९ ॥

गर्गरो गर्गरध्वनियुक्तो वाद्यविशेषो युद्धेऽवस्वराति । भयं शङ्कयति । गोधा
हस्तघ्नः परि परितः सनिष्पणत् । स्वनति भृशं । पिंगा पिंगवर्णा ज्यापि परि-
चनिष्कदत् । परिरुदते । यस्मादेवं युद्धः संनद्धोऽत इन्द्राय ब्रह्म परिवृढं कर्म
स्तुतिलक्षणमुद्यतं भवत्विति शेषः ॥

॥ अथ तृचे तृतीया सूक्ते दशमी ॥

आ यत्पतंत्येन्यः सुदुघा अनपस्फुरः ।

अपस्फुरं गृभायत सोममिन्द्राय पातवे ॥ १० ॥

आ । यत् । पतन्ति । एन्यः । सुऽदुघाः । अनपऽस्फुरः ।

अपऽस्फुरं । गृभायत । सोमं । इन्द्राय । पातवे ॥ १० ॥

यद्यदेव्य एतवर्षोः शुभवर्षो नद्य आ पतन्ति आगच्छन्ति सर्वतः प्रवहन्ति ।
कीदृश्यः । सुदुषाः सुदोहा अनपस्फुरः । अपस्फुरोऽपस्फुरा अपवृद्धाः । अता-
दृश्योऽनपस्फुरः । अत्यन्तं प्रवृद्धा इत्यर्थः । यद्वा सुदुषाः प्रवृद्धा एतवर्षो गावो
यदा पयश्चाद्यर्षायापतन्ति तदापस्फुरं ॥ अजापशब्दो धात्वर्थानुवादी ॥ अत्यन्त-
प्रवृद्धं सोममिन्द्राय पातवे पातुं गृभायत । यद्वा कुरुत ॥ अथवानपस्फुर इत्यजा-
पशब्दोऽनुवादी धात्वर्थस्य ॥ तथा सत्ययमर्थः । यदेव्यो नद्योऽनपस्फुरोऽप्र-
वृद्धोदका आपतन्ति वृष्टिरल्पा यदा भवति तदा सोममिन्द्रार्थं संपादयतेति ॥

॥ इति षष्ठस्य पंचमे षष्ठो वर्गः ॥

॥ अथैकादशी ॥

अपादिन्द्रो अपादमिर्विश्वे देवा अमत्सत ।

वरुण इदिह क्षयत्तमापो अभ्यनूषत वत्सं संशिश्वरीरिव ॥ ११ ॥

अपात् । इन्द्रः । अपात् । अमिः । विश्वे । देवाः । अमत्सत ।

वरुणः । इत् । इह । क्षयत् । तं । आपः । अभि । अनूषत । वत्सं । संशिश्वरीः । इव ॥ ११ ॥

इन्द्रोऽपात् । अपिबत्सोमं । अग्निरप्यपिबत् । विश्वे देवा अप्यमत्सत । तृप्ता
अभवन् सोमपानेन । वरुण इत् वरुणोऽपीहास्मिन्यागगृहे क्षयत् । निवसतु
सोमपानार्थं । निवसन्तं तमापोऽप्यभ्यनूषत । उदाकान्यापनशीलाः स्तुतयो
वाभ्यष्टुवन् । किमिव । वत्सं स्वीयं संशिश्वरीः संशिश्वर्यः संगच्छमाना गाव
इव । ता यथा धावन्त्यो हंभारं व कुर्वन्ति तद्वत् ॥

॥ अथ द्वादशी ॥

सुदेवो असि वरुण यस्य ते सप्त सिंधवः ।

अनुक्षरन्ति काकुदं सूर्म्यं सुषिरामिव ॥ १२ ॥

सुदेवः । असि । वरुण । यस्य । ते । सप्त । सिंधवः ।

अनुऽक्षरन्ति । काकुदं । सूर्म्यं । सुषिरां । इव ॥ १२ ॥

हे वरुण जलाभिमानिन्देव त्वं सुदेवोऽसि । यस्य सुदेवस्य ते तव काकुदं
तालुं समुद्राख्यं सप्त सिंधवो गंगाद्याः सप्त नद्योऽनु क्षरन्ति जिह्वायां सर्वदा
स्रवन्ति ॥

अयमिन्द्रो यो अतीतिरिति तृतीय आशुभमृचः । सूचितं च । यो अतीर-
फणमिति तुत आशुभः । अ. ६. २. । इति ॥

॥ तत्र तृचे प्रथमा सूक्ते जयोदशी ॥

यो अतीरफानयत्सयुक्तो उप दाशुवे ।

तजो नेता तदिष्टपुरुषमा यो अमुच्यत ॥ १३ ॥

यः । अतीन् । अफाणयत् । सऽयुक्तान् । उप । दाशुवे ।

तजः । नेता । तत् । इत् । वपुः । उपऽमा । यः । अमुच्यत ॥ १३ ॥

य इन्द्रो अतीन्विधगमनान् सयुक्तान् सष्टु रथे संबद्धानश्चान्दाशुवे हविर्दाचे
यजमानाय गंतुं प्राप्नुमुपाफाणयत् उपगमयति ॥ फणतिर्गतिकर्मा ॥ यदैवं
करोति तदित्तदानीमेव तजः ॥ तक्तिर्गतिकर्मा ॥ यज्ञगमनशीलो नेतोदकस्य
फलस्य वा नायक इन्द्रो वपुरुदकमुत्पादयतीति शेषः । य इन्द्र उपमोपमान-
भूतोऽमुच्यत अन्यैर्वृष्टिवारकैरसुरादिभिर्मुक्तो भवति ॥

॥ अथ तृचे द्वितीया सूक्ते चतुर्दशी ॥

अतीदु शक्र ओहत इन्द्रो विश्वा अति द्विषः ।

भिनत्कनीनं ओदनं पच्यमानं परो गिरा ॥ १४ ॥

अति । इत् । ऊं इति । शक्रः । ओहते । इन्द्रः । विश्वाः । अति । द्विषः ।

भिनत् । कनीनः । ओदनं । पच्यमानं । परः । गिरा ॥ १४ ॥

अयमिन्द्र शक्रः शक्तः सन् अतीवोहते । अतिक्रम्य गच्छत्येव संपाप्ते निरो-
धकाञ्छन् । तदेवाह । अयमिन्द्रो विश्वा द्विषो द्वेष्टृञ्छन्त्यतिक्रम्य गच्छति ।
कनीनः कमनीयः परो मेघानां परस्ताद्वर्तमान इन्द्र ओदनं । मेघनामैतत् । मेघं
भिनत् । अभिनत् । भिनत्ति वृष्ट्यर्थं । कीदृशं । गिरा माध्यमिकया वाचा
स्तनितलक्षण्या पच्यमानं । वज्रनिर्घोषेण ताड्यमानमित्यर्थः ॥

॥ अथ तृचे तृतीया सूक्ते पंचदशी ॥

अर्भको न कुमारकोऽधि तिष्ठन्नवं रथं ।

स पक्षन्महिषं मृगं पिचे माचे विभुक्रतुं ॥ १५ ॥

अर्भकः । न । कुमारकः । अधि । तिष्ठत् । नवं । रथं ।

सः । पक्षत् । महिषं । मृगं । पिचे । माचे । विभुऽक्रतुं ॥ १५ ॥

अयमिन्द्रोऽर्भको नात्यशरीरः कुमारकः कुमार इव नवं स्तुत्यं रथमधितिष्ठत् । अधितिष्ठति । स इन्द्रो महिषं महान्तं मृगं मृगवदितस्ततो धावन्तं सर्वैर्मृग्यं वा विभुऽक्रतुं बहुकर्माणं मेघं पक्षत् । पचति । वृष्ट्यभिमुखं करोतीत्यर्थः ॥

॥ सैषा षोडशी ॥

आ तू सुशिप्र दंपते रथं तिष्ठा हिरण्ययं ।

अध द्युक्षं सचेवहि सहस्रपादमरुषं स्वस्तिगामनेहसं ॥ १६ ॥

आ । तू । सुऽशिप्र । दंऽपते । रथं । तिष्ठ । हिरण्ययं ।

अध । द्युक्षं । सचेवहि । सहस्रऽपादं । अरुषं । स्वस्तिऽगां । अनेहसं ॥ १६ ॥

हे सुशिप्र सहनो हे दंपते गृहस्वामिन् । अथ गृहो रथः । तस्य स्वामिन् तु त्वं तावद्रथमातिष्ठ । हविःस्वीकरणानंतरं पश्चादहं रथमारोहामीति भावः । कीदृशं । हिरण्ययं हिरण्यमयं । अध तवारोहणानंतरमहमप्यारुह्योभौ सचेवहि । संगच्छेवहि । संगतौ भवेव । पुनः कीदृशं । द्युक्षं दीप्तं रथं सहस्रपादं बहुपादमरुषमारोचमानं स्वस्तिगां कुशलगमनमनेहसमपापं ॥

पूर्वाह्णे प्रवर्ग्ये तं घेमिन्त्येत्येषा । सूचितं च । तं घेमिन्त्या नमस्विन इति प्रागाथी पूर्वाह्णे । आ० ४. ७. । इति ॥

॥ सैषा सप्तदशी ॥

तं घेमिन्त्या नमस्विन उप स्वराजमासते ।

अर्थे चिदस्य सुधितं यदेतव आवर्तयति दावने ॥ १७ ॥

तं । घ । ई । इत्या । नमस्विनः । उप । स्वऽराजं । आसते ।

अर्थे । चित् । अस्य । सुऽधितं । यत् । एतवे । आऽवर्तयति । दावने ॥ १७ ॥

तं घ तं खल्मीमेनमिन्द्रमिन्त्येत्यमनेन प्रकारेण नमस्विनोऽन्नवंतः स्तुतिवंतो वाध्वर्यादयः स्वराजं स्वयं राजमानं वोपासते । सेवन्ते । तथा कृतार्थं चिदरक्षीयं धनं सुधितं सधु स्थापितमस्येन्द्रस्य संबन्धिनं प्राप्नुवन्तीति शेषः । कदेत्यह । यद्य-

देतवेऽस्येन्द्रस्य गमनाय स्वयं प्राप्तुं वा दावने हविर्दानायावर्तयन्ति स्तुतयस्त-
देत्यर्थः । अथवाऽपि वावर्तयन्ति तदेत्यर्थः ॥

॥ अथाष्टादशी ॥

अनुं प्रत्नस्यैकसः प्रियमेधास एषां ।

पूर्वामनु प्रयतिं वृक्तबर्हिषो हितप्रयस आशत ॥ १८ ॥

अनुं । प्रत्नस्य । ओकसः । प्रियऽमेधासः । एषां ।

पूर्वा । अनुं । प्रऽयतिं । वृक्तऽबर्हिषः । हितऽप्रयसः । आशत ॥ १८ ॥

अनया स्तुतिमुपसंहरति । एषां देवानामिन्द्रादीनां प्रत्नस्य पुराणस्यैकसः
स्थानस्य पुराणं स्थानं प्रियमेधासः प्रियमेधा अन्वाशत । अनुप्राप्ताः । कीदृशाः
प्रियमेधाः । पूर्वा मुख्यं प्रयतिं प्रदानमनु लक्ष्यकृत्य वृक्तबर्हिषः स्त्रीर्णदर्भा
हितप्रयस आसादितसोमादिहविष्काः ॥

॥ इति षष्ठस्य पंचमे सप्तमो वर्गः ॥

॥ इत्यष्टमे मंडले सप्तमोऽनुवाकः ॥

अष्टमेऽनुवाक एकादश सूक्तानि । तत्र यो राजेति पंचदशर्चं प्रथमं सूक्तं ।
अत्रानुक्रमणिका । यो राजा पंचोना पुरुहन्मा बार्हतं चिप्रगाथाद्युष्णिगनुष्टुप्पु-
रउष्णिगंतमिति । पुरुहन्मा ऋषिः । स च क्वचित्कथंचिदविशेषितमिति परि-
भाषयांगिरसः । आद्यातृतीयापंचम्यो बृहत्यः । द्वितीयाचतुर्थीषष्ठ्यः सतोबृहत्यः
सप्तम्याद्याः षड्बृहत्यस्त्रयोदशी पुरउष्णिगाद्याद्वादशका द्यष्टका । आद्यश्चेत्पुर-
उष्णिगिति हि तल्लक्षणं । इन्द्रो देवता ॥ महाव्रते निष्केवल्ये बार्हततृचाशीता-
वादित एकादशर्चः । तथा च पंचमारण्यके सूचितं । यो राजा चर्षणीनामित्ये-
कादश । ऐ० आ० ५. १०. इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

यो राजा चर्षणीनां याता रथेभिरग्निगुः ।

विश्वासां तरुता पृतनानां ज्येष्ठो यो वृचहा गृणे ॥ १ ॥

यः । राजा । चर्षणीनां । याता । रथेभिः । अग्निऽगुः ।

विश्वासां । तरुता । पृतनानां । ज्येष्ठः । यः । वृचऽहा । गृणे ॥ १ ॥

य इन्द्रवर्षेखीनां मनुष्याणां राजा स्वामी रक्षेयाता गता चाभिगुरुपुतगम-
नोऽन्यैर्विश्वासां पृतनानां सेनानां तरुता तारकः । यच्च ज्येष्ठो गुप्तेर्जीयान् ।
यच्च वृषहा वृषं हतवान् तं महाभागमिंद्रं गृणे । स्तौमि ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

इंद्रं तं शुभं पुरुहन्मन्त्रवसे यस्य द्विता विधर्तरि ।

हस्ताय वज्रः प्रति धायि दर्शतो महो दिवे न सूर्यः ॥ २ ॥

इंद्रं । तं । शुभं । पुरुहन्मन् । अत्रवसे । यस्य । द्विता । विधर्तरि ।

हस्ताय । वज्रः । प्रति । धायि । दर्शतः । महः । दिवे । न । सूर्यः ॥ २ ॥

हे पुरुहन्मन्त्रवसे त्वं तमिंद्रं शुभं । हविःप्रदानादिनालंकुरु । किमर्थं । अत्रवसे
रक्षणाय । एवमात्मा स्वात्मानं संबोध्य ब्रवीति । यस्य तव विधर्तरि विधारक
इंद्रे द्विता द्वित्वमस्त्यौग्यमनौग्यं । तव शचून्हंतुमुग्रत्वं त्वदनुग्रहायानौग्यं चेति
द्वैतमस्ति । तचौग्यचिह्नं दर्शयति । हस्ताय कराय हननाय शचूणां दर्शतो दर्श-
नीयो महो महान्वज्रः प्रतिधायि प्रतिनिहितो भवति दिवे प्रकाशाय दिवसाय
वा । अथवा दिवि दृश्यमानः सूर्य इव ॥

तस्मिन्नेव शस्त्रे नकिष्टमिति प्रगाथो वैकल्पिकः स्तोत्रियः । सूचितं च ।
नकिष्टं कर्मणा नशन्न त्वा बृहंतो अद्रयः । आ० ७. ४. इति ॥

॥ तृचे प्रथमा सूक्ते तृतीया ॥

नकिष्टं कर्मणा नशद्यश्चकार सदावृधं ।

इंद्रं न यज्ञैर्विश्वगूर्तमृभ्वसमधृष्टं धृष्णलोजसं ॥ ३ ॥

नकिः । तं । कर्मणा । नशत् । यः । चकार । सदाऽवृधं ।

इंद्रं । न । यज्ञैः । विश्वऽगूर्तं । ऋभ्वसं । अधृष्टं । धृष्णुऽलोजसं ॥ ३ ॥

तं जनमन्यो मर्षको जनः कर्मणा हननादिष्यापारेण नकिर्नशत् । नैव
आप्नोति । य इंद्रं चकार इंद्रमेवानुकूलं यज्ञैः साधनैः । कीदृशमिंद्रं । सदावृधं
सदा वर्धकं विश्वगूर्तं सर्वैः स्तुत्यमृभ्वसं महान्तमधृष्टमन्यैर्धृष्णलोजसं धर्षकबलं ॥

॥ अथ तृचे द्वितीया सूक्ते चतुर्थी ॥

अषाढहमुयं पृतनास सासहिं यस्मिन्महीरुजयः ।

सं धेनवो जायमाने अनोनवुद्यावः क्षामो अनोनवुः ॥ ४ ॥

अषाढहं । उयं । पृतनास । ससहिं । यस्मिन् । महीः । उरुजयः ।

सं । धेनवः । जायमाने । अनोनवुः । द्यावः । क्षामः । अनोनवुः ॥ ४ ॥

अषाढहमसोढमुयमुद्गूर्णबलं पृतनास शत्रुसेनास सासहिमभिभवितारं स्तौमीत्यर्थः । यस्मिन्चिंद्रे जायमाने महीर्महत्य उरुजयो बहुवेगा धेनवो हविरादिना प्रीणयिष्यः प्रजा गाव एव वा समनोनवुः समस्तुवन् । न केवलं धेनव एव अपि तु द्यावो द्युलोकाः क्षामः पृथिव्यश्च समनोनवुः । तच्चाः सर्वे प्राणिनो नमंत इत्यर्थः । चिवृतो लोका इति श्रुतेर्बहुवचनं ॥

तृतीयेऽहनि निष्केवल्ये वैरूपसामपक्षे यद्द्याव इति प्रगाथः स्तोत्रियः । सूचितं च । यद्द्याव इन्द्र ते शतं यदिन्द्र यावत्स्त्वमिति प्रगाथौ स्तोत्रियानुरूपौ । आ० १. १०. । इति ॥

॥ तच्च प्रथमा सूक्ते पंचमी ॥

यद्द्याव इन्द्र ते शतं शतं भूमीरुत स्युः ।

न त्वा वज्रिन्सहस्रं सूर्या अनु न जातमष्ट रोदसी ॥ ५ ॥

यत् । द्यावः । इन्द्र । ते । शतं । शतं । भूमीः । उत । स्युरिति स्युः ।

न । त्वा । वज्रिन् । सहस्रं । सूर्याः । अनु । न । जातं । अष्ट । रोदसी इति ॥ ५ ॥

हे इन्द्र ते तव प्रतिमानार्थं यद्यदि द्यावो द्युलोकाः स्युस्तथापि नाश्रुवन्ति । उतापि च भूमीर्भूम्यस्ते तव मूर्तिप्रतिबिंबाय शतं स्युस्तथापि नाश्रुवन्ति । हे वज्रिन् ते त्वां सहस्रं सूर्या अगणिता अपि सूर्या नानुभवन्ति । न प्रकाशयन्तीत्यर्थः । न तच्च सूर्यो भातीति श्रुतेः । किं बहुना । जातं पूर्वमुत्पन्नं किंचन नाष्ट । नाश्रुते । तथा रोदसी द्यावापृथिव्यौ नाश्रुवाते । सर्वेभ्योऽतिरिच्यस इत्यर्थः । ज्यायान्पृथिव्या ज्यायानंतरिक्षाज्ज्यायान्दिवो ज्यायानेभ्यो लोकेभ्य इति श्रुतेः ॥

॥ इति षष्ठस्य पंचमेऽष्टमो वर्गः ॥

॥ अथ प्रगाथे द्वितीया सूक्ते षष्ठी ॥

आ प॒प्राथ॑ म॒हिना॑ वृ॒ष्ट्या॑ वृ॒षन्वि॒श्वो॑ श॒विह॑ श॒र्वसा॑ ।

अ॒स्माँ अ॒व म॒घव॒न्गोम॑ति व्र॒जे वज्रि॑न् चि॒चाभि॑रु॒तिभिः॑ ॥ ६ ॥

आ । प॒प्राथ॑ । म॒हिना॑ । वृ॒ष्ट्या॑ । वृ॒षन् । वि॒श्वो॑ । श॒विह॑ । श॒र्वसा॑ ।

अ॒स्मान् । अ॒व । म॒घऽव॑न् । गोऽम॑ति । व्र॒जे । वज्रि॑न् । चि॒चाभिः॑ । उ॒तिऽभिः॑ ॥ ६ ॥

हे वृषन्नभिमतवर्षकेन्द्र त्वमापप्राथ । आपूरयसि । व्याप्नोषि । कानि । विश्वा सर्वाणि वृष्ट्या वर्षकाणि बलानि शत्रुसंबन्धीनि । केन साधनेन । महिना महता शवसा बलेन स्वीयेन । अथवा वृष्टयेत्येतच्छ्रवोविशेषणं । तथा सत्य-भिमतवर्षकेण महता बलेनास्मदीयानि बलानि पूरयसीत्यर्थः । अथ तथा कृत्वास्मान् गोमति बहुभिर्गोभिर्युक्ते व्रजे शत्रुसंबन्धिनि निमित्ते सत्यस्मानव । हे वज्रिन् वज्रयुक्तेन्द्र कैः साधनैः । चिचाभिर्नानाविधैरुतिभी रक्षणीरिति ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

न सी॒मदे॒व आप॒दिषं॑ दी॒र्घायो॑ म॒र्त्यः ।

एत॑ग्व॒ा चि॒द् एत॑शा यु॒योज॑ते ह॒री इ॒न्द्रो यु॒योज॑ते ॥ ७ ॥

न । सी॒ । अ॒दे॒वः । आप॒त् । इ॒षं । दी॒र्घायो॑ इति दी॒र्घऽआ॒यो । म॒र्त्यः ।

एत॑ऽग्व॒ा । चि॒त् । यः । एत॑शा । यु॒योज॑ते । ह॒री इति॑ । इ॒न्द्रः । यु॒योज॑ते ॥ ७ ॥

हे दीर्घायो नित्येन्द्र सोऽदेव इन्द्राख्यदेवरहितो मर्त्यो मरणधर्मा मनुष्यः सी सर्वमिषमन्नं नापत् । न प्राप्नोति । यो मर्त्योऽस्येन्द्रस्यैतग्व॒ा चि॒त् । एतवर्णावे-वाप्सौ भवतोऽभिमतदेशगमनाय । एतश्चैतशावप्सौ युयोजते योजयति रथे यज्ञं गंतुं । यच्चैन्द्रो हरी युयोजते तन्न यः स्तौति स न प्राप्नोतीति समन्वयः ॥

॥ अथाष्टमी ॥

तं वो॑ म॒हो म॒हाय॑मि॒न्द्रं दा॒नाय॑ स॒क्षणिं॑ ।

यो गो॒धेषु॑ य आ॒र॒णेषु॑ ह॒व्यो वा॒जेऽस्ति॑ ह॒व्यः ॥ ८ ॥

तं । वः । म॒हः । म॒हाय॑म् । इ॒न्द्रं । दा॒नाय॑ । स॒क्षणिं॑ ।

यः । गो॒धेषु॑ । यः । आ॒ऽआ॒र॒णेषु॑ । ह॒व्यः । वा॒जेषु॑ । अ॒स्ति । ह॒व्यः ॥ ८ ॥

हे ऋत्विजो महो महान्तो वो यूयं तं महाभ्यं पूज्यमिंद्रं दानाय सक्षणिं सच-
मानं परिचरतेति शेषः । य इन्द्रो गोधेषूदकेषु हव्योऽस्ति आह्नातव्यो भवति ।
यश्चारणेषु गंतव्येषु निक्षेपूदकेषु स्थलेषु वा हव्योऽस्ति । तथा वाजेषु संपामेषु
जयाय हव्यो ह्नातव्योऽस्ति भवति ॥

॥ अथ नवमी ॥

उदू षु णो वसो महे मृशस्व शूर राधसे ।

उदू षु म॒ह्यै म॒घवन्म॒घत्त॒य उ॒दि॒द्र॒ अ॒वसे॒ महे ॥ ९ ॥

उत् । ऊं इति । सु । नः । वसो इति । महे । मृशस्व । शूर । राधसे ।

उत् । ऊं इति । सु । म॒ह्यै । म॒घ॒ऽवन् । म॒घत्त॒ये । उत् । इ॒न्द्र । अ॒वसे॒ । महे ॥ ९ ॥

हे वसो वासयितः शूरेंद्र त्वं नोऽस्मान् सु सुष्टूदु मृशस्व । उन्मृशस्वैव ।
उत्थापय । किमर्थं । महे महते राधसेऽन्नाय । तथा हे शूर मघवन्निंद्र उन्मृशस्व
मह्यै महते मघत्तये धनदानाय । तथोन्मृशस्वेंद्र महे महत्यै अवसे कीर्त्ये ॥

॥ अथ दशमी ॥

त्वं न इन्द्र ऋतयुस्त्वानिदो नि तृपसि ।

मध्ये वसिष्ठ तुविनृम्णोर्वोर्नि दासं शिक्षथो हव्यैः ॥ १० ॥

त्वं । नः । इ॒न्द्र । ऋ॒त॒ऽयुः । त्वा॒ऽनि॒दः । नि । तृ॒प॒सि ।

मध्ये । व॒सि॒ष्ठ । तु॒वि॒ऽनृ॒म्ण । ऊ॒र्वोः । नि । दा॒सं । शि॒क्ष॒थः । ह॒व्यैः ॥ १० ॥

हे इन्द्र ऋतयुर्यज्ञकामस्त्वं नोऽस्मान् त्वानिदः । त्वां यो निंदति सः । अयज-
नमेव निंदा तव । तस्मादयष्टुः सकाशान्नि नितरां तृपसि । प्रीणयसि । तस्य
धनमपहृत्येति भावः । एवं संतर्प्य हे तुविनृम्ण प्रभूतधन स त्वं तवोर्वोर्म-
ध्येऽस्मान्वसिष्ठ । ऊरुभ्यामाच्छादय रक्षार्थं । दासमुपक्षपयितारमस्मद्द्वेषिणं पापं
वा हव्यैर्हननैर्विशिक्षथः । मारयसि । अथवा त्वद्विरोधिनं दासमसुरं विशिक्षथो
हननैः ॥

॥ इति षष्ठस्य पंचमे नवमी वर्गः ॥

॥ अथैकादशी ॥

अन्यव्रतममानुषमयज्वानमदेवयुं ।

अव स्वः सखा दुधुवीत पर्वतः सुघ्नाय दस्युं पर्वतः ॥ ११ ॥

अन्यऽव्रतं । अमानुषं । अयज्वानं । अदेवऽयुं ।

अव । स्वः । सखा । दुधुवीत । पर्वतः । सुऽघ्नाय । दस्युं । पर्वतः ॥ ११ ॥

हे इंद्र अन्यव्रतं व्यतिरिक्तकर्माणमत एवामानुषं मानुषाणामिन्द्रयाजिनाम-
प्रियमयज्वानमयष्टारमदेवयुमदेवकर्मिणं पापिनं स्वः स्वर्गादेव दुधुवीत । अव-
चालयेदित्यर्थः । कः । सखा पर्वतस्तव सखिभूतः पर्वत ऋषिः । यद्यप्यन्यं देवमिष्ट्वा
स्वर्गं प्राप्नोति सः तथापि पातयन्त्यृषिः । न केवलं धूननमात्रं । अपि तु सुघ्नाय
सुष्टु हंचे मृत्यवे दस्युमुक्तलक्षणं पर्वतः प्रेरयतीति शेषः । अत इन्द्रमेवावश्यं
यजध्वमिति शेषः ॥

॥ अथ द्वादशी ॥

त्वं न इंद्रासां हस्ते शविष्ठ दावने ।

धानानां न सं गृभायास्मयुर्विः सं गृभायास्मयुः ॥ १२ ॥

त्वं । नः । इंद्र । आसां । हस्ते । शविष्ठ । दावने ।

धानानां । न । सं । गृभाय । अस्मऽयुः । द्विः । सं । गृभाय । अस्मऽयुः ॥ १२ ॥

हे शविष्ठ बलवन्निद्र त्वं नोऽस्मभ्यं दावने प्रदानायासां गवां ॥ कर्मणि
षष्ठी ॥ एता गा हस्ते गृभाय । गृहाण । यहणे दृष्टान्तः । धानानां न । धाना
भक्षयवाः ॥ अत्रापि कर्मणि षष्ठी ॥ धाना यथा संगृह्णाति तद्वद्गृहाण ।
कीदृशस्त्वं । अस्मयुरस्मान्कामयमानः । गृहीत्वा चास्मयुः सन् द्विः संगृभाय
पुनर्विवारं संगृहाण ॥

॥ अथ त्रयोदशी ॥

सखायः ऋतुमिच्छत कथा राधाम शरस्य ।

उपस्तुतिं भोजः सूरियो अह्नयः ॥ १३ ॥

सखायः । ऋतुं । इच्छत । कथा । राधाम । शरस्य ।

उपऽस्तुतिं । भोजः । सूरिः । यः । अह्नयः ॥ १३ ॥

हे सखाय ऋत्विजोऽध्वर्यादयः क्रतुं कर्मद्रसंबन्धिनमिच्छत कर्तुं । हे सखायः शरस्य ॥ शृ हिंसायां ॥ हिंसकस्येन्द्रस्य कथा कथं राधाम । साधयाम । किं । उपस्तुतिं स्तोत्रं । य इन्द्रो भोजः शशूणां भोजयिता सूरिः प्रेरकोऽह्योऽनवनतः शशूणामिति ॥

॥ अथ चतुर्दशी ॥

भूरिभिः समह ऋषिभिर्बर्हिष्मद्भिः स्तविष्यसे ।

यदित्यमेकमेकमिच्छरं वत्सान्पराददः ॥ १४ ॥

भूरिऽभिः । समह । ऋषिऽभिः । बर्हिष्मत्ऽभिः । स्तविष्यसे ।

यत् । इत्थं । एकंऽएकं । इत् । शर । वत्सान् । पराऽददः ॥ १४ ॥

हे इन्द्र समह समानपूज । सर्वैः पूज्येत्यर्थः । भूरिभिर्बहुभिर्ऋषिभिरतीन्द्रिय-ज्ञैर्ऋत्विग्भिर्बर्हिष्मद्भिरीगवद्भिः स्तविष्यसे । स्तूयसे । यद्य इन्द्र इत्थमेकमेकमित् एकमेकमेव बहून्वत्सान् स्तोतृभ्यः पराददः प्रयच्छसि । हे शर हिंसक शशोः । अत्र वत्सशब्दो वत्समातृणां गवामुपलक्षकः । गाः प्रयच्छसीति ॥

॥ अथ पंचदशी ॥

कर्णगृह्या मघवा शौरदेव्यो वत्सं नस्त्रिभ्य आनयत् ।

अजां सूरिर्न धातवे ॥ १५ ॥

कर्णऽगृह्य । मघऽवा । शौरऽदेव्यः । वत्सं । नः । चिऽभ्यः । आ । आनयत् ।

अजां । सूरिः । न । धातवे ॥ १५ ॥

अयं मघवेन्द्रस्त्रिभ्यो हिंसकेभ्यः सकाशाच्छौरदेव्यः । दीव्यन्ति क्रीडन्त इति देवा योद्धारः । शूराश्च ते देवाश्च शूरदेवाः । तेषां हितं शौरदेवं युद्धं । तत्संबन्धिन्यो गाः । युद्धे शशून्हत्वा तत्संबन्धिन्य इत्यर्थः । ता वत्सं न ॥ नेति चार्थे ॥ वत्ससहिता अस्मभ्यं कर्णगृह्य कर्णे गृहीत्वानयत् । आनयतु । सूरिर्न प्रेरकः स्वामीव धातवे पानायाजां यथा स आनयति गृहीत्वा तद्वदिति ॥

॥ इति षष्ठस्य पंचमे दशमो वर्गः ॥

त्वं नो अग्र इति पंचदशर्चं द्वितीयं सूक्तं । सुदीतिपुरुमीळावृषी तयोरन्यतरो वा । आदौ नव गायत्र्यो दशमीद्वादशीचतुर्दश्यो बृहत्य एकादशीचयोदशी-

पंचदशः सतोबृहत्यः । अग्निर्देवता । तथा चानुक्रांतं । त्वं नः सुदीतिपुरुमीळ्ही
तयोर्वान्यतर आग्नेयं तु चिप्रगाथांतमिति ॥ प्रातरनुवाक आग्नेये ऋतौ गायचे
छंदस्याश्विनश्च आदितो नवर्चः । तथा च सूचितं । त्वं नो अग्ने महोभिरिति
नव । आ० ४. १३. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

त्वं नो अग्ने महोभिः पाहि विश्वस्या अरातिः । उत द्विषो मर्त्यस्य ॥ १ ॥

त्वं । नः । अग्ने । महः ऽभिः । पाहि । विश्वस्याः । अरातिः । उत । द्विषः । मर्त्यस्य ॥ १ ॥

हे अग्ने त्वं नो ऽस्मान्महोभिः पूजाभिर्महद्भिर्धनैर्वा पाहि । रक्ष । कस्य महोभिः ।
विश्वस्या बहुविधस्यारातेरदातुः । तत्सकाशाददानाद्वा पाहि । त्वमेव महद्भनं दत्वा-
दातुरदानाद्वा सकाशाद्रक्षेत्यर्थः । यद्वा महोभिर्युक्तस्त्वमिति योज्यं । उतापि च
द्विषो द्वेष्टुर्मर्त्यस्य मर्त्यात्सकाशात्पाहि । अस्मभ्यं बलं दत्वेति भावः । अथवा
मर्त्यस्य द्विषो द्वेषाद्रक्षेति संबंधः । अरातेरित्यस्यादानादिति पक्षे तत्रापि
मर्त्यस्यादानादिति संबंधनीयं ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

नहि मन्युः पौरुषेय ईशे हि वः प्रियजात । त्वमिदं सि क्षपावान् ॥ २ ॥

नहि । मन्युः । पौरुषेयः । ईशे । हि । वः । प्रियः ऽजात । त्वं । इत् । अस्मि । क्षपाः ऽवान् ॥ २ ॥

हे प्रियजाताग्ने वस्तव पौरुषेयः पुरुषसंबन्धी मन्युः क्रोधो नेशे नेष्टे बाधितुं ।
अस्मदादिभी रक्षितत्वादिति भावः । दिवाचराः खलु पुरुषाः अतो दिवा तव
हानिर्नास्तीति भावः । अथ रात्रिचरा रक्षःप्रभृतयः । तेभ्यो ऽपि पीडा नास्ती-
त्युच्यते । त्वमिदमेव खलु क्षपावान् रात्रिमानसि । रात्रौ ह्यग्निर्विशेषेण तेजस्वी
भवति ॥

॥ अथ तृतीया ॥

स नो विश्वेभिर्देवेभिर्हजो नपाद्भद्रशोचे । रयिं देहि विश्ववारं ॥ ३ ॥

सः । नः । विश्वेभिः । देवेभिः । हजः । नपात् । भद्रः ऽशोचे । रयिं । देहि । विश्वः ऽवारं ॥ ३ ॥

हे अग्ने स स्तुत्यस्त्वं नो ऽस्मभ्यं वस्वो वसु धनमुपमासि । प्रयच्छसि । हे
हजो नपात् बलस्य नष्टर्न पातयित्वा हे भद्रशोचे स्तुत्यप्रकाशन । देवादरार्थं

पुनराह । रयिं धनं विश्ववारं सर्वैर्वरणीयं धनं देहि । अथवा यद्वसूपास्यस्मभ्यं
दातुं तद्धनं गृहादिलक्षणं तच्च रयिं दानार्हं गोहिरण्यादिकं च देहीत्युपनरुक्तिः ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

न तममे अरातयो मर्ति युवंत रायः । यं चायसे दाश्वांसं ॥ ४ ॥

न । तं । अमे । अरातयः । मर्ति । युवंत । रायः । यं । चायसे । दाश्वांसं ॥ ४ ॥

हे अमे तं स्तोतारमरातयोऽदानशीला द्वेषिणो रायो रयिमंतो न युवंत ।
न पृथक्कुर्वन्ति । रायो धनाद्वा न युवंत । यं दाश्वांसं हविर्दातारं चायसे पालयसे ॥

॥ अथ पंचमी ॥

यं त्वं विप्र मेधसातावमे हिनोषि धनाय । स तवोती गोषु गंता ॥ ५ ॥

यं । त्वं । विप्र । मेधसाता । अमे । हिनोषि । धनाय । सः । तव । ऊती । गोषु । गंता ॥ ५ ॥

हे अमे विप्र त्वं यं मर्त्ये मेधसातौ यज्ञस्य संभजने हिनोषि प्रेरयसि धनाय
गवादिधनलाभाय स यजमानस्तवोती ऊत्या रक्षणेन यागेषु गंता भवति गो-
मान् भवतीत्यर्थः ॥

॥ इति षष्ठस्य पंचम एकादशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

त्वं रयिं पुरुवीरममे दाणुषे मर्तीय । प्र णो नय वस्यो अच्छ ॥ ६ ॥

त्वं । रयिं । पुरुऽवीरं । अमे । दाणुषे । मर्तीय । प्र । नः । नय । वस्यः । अच्छ ॥ ६ ॥

हे अमे त्वं दाणुषे हविर्दत्तवते मर्त्याय यजमानाय रयिं धनं पुरुवीरं बहु-
भिर्वीरैर्युक्तं प्रयच्छसि । अतो नोऽस्मानपि वस्यो वसीयो धनमच्छाभिप्राप्तुं
प्रणय । प्रापय ॥

॥ अथ सूक्ते सप्तमी ॥

उरुथा णो मा परा दा अघायते जातवेदः । दुराध्येऽ मर्तीय ॥ ७ ॥

उरुथ । नः । मा । परा । दाः । अघऽयते । जातऽवेदः । दुःऽआध्ये । मर्तीय ॥ ७ ॥

हे जातवेदो जातविद्य जातधन वामे नोऽस्मानुरुथ । रक्ष ॥ उरुथती
रक्षाकमेति शास्त्रः ॥ मा परादाः । मा परादेह्यस्मान् । कस्मा इति स उच्यते ।

अघायतेऽघं पापमिच्छते दुराधे दुराध्यानाय दुर्विचिंतकाय हिंसाबुद्धये मर्ताय मनुष्याय ॥

॥ अथाष्टमी ॥

अग्ने॒ मा॒कि॒ष्टे दे॒वस्य॑ रा॒तिम॑दे॒वो यु॒योत॑ । त्वमी॑शिषे॒ वसू॑नां ॥ ८ ॥

अग्ने॑ । मा॒किः । ते॒ । दे॒वस्य॑ । रा॒तिं । अ॒दे॒वः । यु॒योत॑ । त्वं । ई॒शि॒षे । वसू॑नां ॥ ८ ॥

हे अग्ने देवस्य द्योतमानस्य ते तव रातिं दानं दत्तं धनं वा कश्चिददेवो मर्त्यादिर्माकिर्युयोत । मैव पृथङ्करोतु । त्वमेवेशिषे । कस्य । वसूनां धनानामीश्वरो भवसि दातुं । अनेनामिश्रणीयाया रातेः सङ्गाव उक्तो भवति ॥

॥ अथ नवमी ॥

स नो॒ वस्व॒ उप॑ मा॒स्यू॒र्जो न॒पा॒न्माहि॑नस्य । सखे॑ वसो ज॒रितृ॑भ्यः ॥ ९ ॥

सः । नः॒ । वस्वः॑ । उप॑ । मा॒सि॒ । ऊ॒र्जः । न॒पात् । माहि॑नस्य । सखे॑ । व॒सो॒ इति॑ ।

ज॒रितृ॑भ्यः ॥ ९ ॥

हे ऊर्जो नपात् बलस्यान्नस्य पुत्र । बलेन मथ्यमानत्वादाज्यलक्षणेनान्नेन प्रवर्धनादूर्जो नपात् । हे सखे सखिवद्धितकारिन्वसो वासकामे स स्तुत्यत्वेन वा प्रसिद्धत्वं जरितृभ्यो गरितृभ्यः स्तोतृभ्यो नोऽस्मभ्यं माहिनस्य वस्वः । माहिन इति महन्नाम । महन्नमुप मासि । समीपे मासि । निर्मासि । प्रयच्छसीत्यर्थः ॥

* प्रातरनुवाके बार्हते छंदस्यच्छा न इत्याद्याः षडृचः । तथा च सूचितं । अच्छा नः शीरशोचिषमिति षट् । आ० ४. १३. । इति ॥ दशमेऽहनि प्रातःसवनेऽच्छा वो अग्निमिति तृचस्य स्थानेऽच्छा न इति तृचोऽच्छावाकवादः । सूचितं च । अच्छा नः शीरशोचिषं प्रति श्रुताय वो धृषदिति तृचौ । आ० ८. १२. । इति ॥

॥ अथ सूक्ते दशमी ॥

अच्छा॑ नः शी॒रशो॑चिषं॒ गिरो॑ यंतु दर्श॑तं ।

अच्छा॑ य॒ज्ञासो॑ नर्म॒सा पुरु॑वसं॒ पुरु॑प्रश॒स्तमू॒तये॑ ॥ १० ॥

अच्छ॑ । नः॒ । शी॒रऽशो॑चिषं । गि॒रः । यंतु॑ । दर्श॑तं ।

अच्छ॑ । य॒ज्ञासः॑ । नर्म॒सा । पुरु॑वसं॒ । पुरु॑प्रश॒स्तं । ऊ॒तये॑ ॥ १० ॥

अच्छाभिमुखं यंतु गच्छंतु नोऽस्माकं गिरः स्तुतयः । कं । शीरशोचिषमश-
नशीलज्वालं दर्शतं सर्वैर्दर्शनीयमग्निं । तथा यज्ञासो यज्ञाश्चास्मदीया नमसा
हविषाज्यादिलक्षणेनाच्छाभिमुखं यंतु । गच्छंतु । कीदृशं । पुरुवसुं प्रभूतधनं
पुरुप्रशस्तं बहुस्तुतं । किमर्थं । उतयेऽस्माकं रक्षणाय ॥

॥ इति षष्ठस्य पंचमे द्वादशो वर्गः ॥

॥ अथैकादशी ॥

अग्निं सृनुं सहसो जातवेदसं दानाय वार्याणां ।

द्विता यो भूदमृतो मर्त्येषा होता मंद्रतमो विशि ॥ ११ ॥

अग्निं । सृनुं । सहसः । जातवेदसं । दानाय । वार्याणां ।

द्विता । यः । भूत् । अमृतः । मर्त्येषु । आ । होता । मंद्रतमः । विशि ॥ ११ ॥

अग्निं सहसः सृनुं बलस्य पुत्रं जातवेदसं जातधनं वार्याणां वरणीयानां
गवादिधनानां दानाय गिरोऽच्छ यंतित्यनुवर्तते । योऽग्निरमृतोऽमरणधर्मा
देवेषु भवति स मर्त्येषा ॥ आकारश्चार्थे ॥ मनुष्येषु चाभूदभवदित्येवं द्विता द्वैधं
भवति । देवेष्वमृतत्वमस्य प्रसिद्धं मनुष्येषु कीदृशोऽभूदित्युच्यते । विशि विश्व
यजमानरूपासु प्रजासु होमनिष्पादको मंद्रतमो मादयितृतमश्च भवति । अच्छ
यंतिति समन्वयः । अथवा योऽमृतो द्विता द्वित्वं द्वैधं द्विप्रकारोऽभूत् । कथं ।
मर्त्येषु सामान्येन दाहपाकादिसाधनोऽभवदित्येतत्प्रसिद्धं विशि यजमानरूपायां
तु होता मंद्रतमोऽभवदित्येवं द्वित्वं ॥

॥ अथ द्वादशी ॥

अग्निं वो देवयज्ययाग्निं प्रयत्यध्वरे ।

अग्निं धीषु प्रथममग्निमर्वत्याग्निं क्षैत्राय सार्धसे ॥ १२ ॥

अग्निं । वः । देवयज्यया । अग्निं । प्रयति । अध्वरे ।

अग्निं । धीषु । प्रथमं । अग्निं । अर्वति । अग्निं । क्षैत्राय । सार्धसे ॥ १२ ॥

हे यजमाना युष्माकं देवयज्यया देवयागेन निमित्तेन देवयागार्थमग्निं स्तौ-
मीति शेषः । तथाग्निमध्वरे यागे प्रयति प्रकर्षेण गच्छति प्रवृत्ते सति स्तौमि
प्रथममितरदेवेभ्यः । तथाग्निमर्वत्यागते भ्रातृष्वे स्तौमि यज्ञविघ्नपरिहारार्थं । तथा

क्षेत्राय क्षेत्राय क्षेत्रसंबन्धिने साधसे साधनाय क्षेत्रलाभाय स्तौमि । यज्ञान्ते क्षेत्र-
लाभरूपाय फलाय च स्तौमि । एवमादौ मध्येऽन्ते च सर्वदा स्तौमीत्यर्थः ॥

॥ अथ त्रयोदशी ॥

अ॒ग्नि॒रि॒षां स॒ख्ये द॑दातु न ई॒शे यो वा॒र्याणां ।

अ॒ग्निं तो॒के तन॑ये श॒श्वदी॒महे वसुं॑ संतं तनू॒पां ॥ १३ ॥

अ॒ग्निः । इ॒षां । स॒ख्ये । द॒दातु । नः । ई॒शे । यः । वा॒र्याणां ।

अ॒ग्निं । तो॒के । तन॑ये । श॒श्वत् । ई॒महे । वसुं॑ । संतं । तनू॒ऽपां ॥ १३ ॥

अग्निर्देवः सख्ये समानख्यानाय नो मह्यं । सख्युः कर्म सख्यं । तस्मिन् ।
अथवा नोऽस्मभ्यमिषामिषोऽन्नानि ददातु । योऽग्निर्वार्याणां धनानामीशे ईष्टे
स ददात्विति । तमेवाग्निं तोके पुत्रार्थं तनये तत्पुत्रार्थं च शश्वद्बहु धनमन्नं
वेमहे । याचामहे । वार्याणामीश इत्युक्तत्वादेवं लभ्यते । कीदृशमग्निं । वसुं वासकं
संतं सर्वदा वर्तमानं तनूपामंगानां पालयितारं ॥

॥ अथ चतुर्दशी ॥

अ॒ग्निमी॒ळिष्ठा॒वसे॒ गाथा॑भिः शी॒रशो॑चिषं ।

अ॒ग्निं रा॒ये पु॒रुमी॒ळ्ह श्रु॑तं नरो॒ऽग्निं सु॒दी॒तये॑ छ॒र्दिः ॥ १४ ॥

अ॒ग्निं । ई॒ळिष्ठ॒ । अ॒वसे॒ । गाथा॑भिः । शी॒रऽशो॑चिषं ।

अ॒ग्निं । रा॒ये । पु॒रुऽमी॒ळ्ह । श्रु॑तं । नरः । अ॒ग्निं । सु॒ऽदी॒तये॑ । छ॒र्दिः ॥ १४ ॥

हे पुरुमीळ्ह त्वमग्निमवस आवयो रक्षणायेळिष्ठ । स्तुहि गाथाभिः ॥ गाथेति
वाङ्माम ॥ मंचरूपाभिर्वाग्भिः । कीदृशं । शीरशोचिषं शयनस्वभावरोचिष्कं ।
तथा राय ईळिष्ठ । श्रुतमेनं नरोऽन्येऽपि यजमानाः स्तुवंति स्वार्थं । तस्मात्सु-
दीतये मह्यमग्निं छर्दिर्गृहं याचस्वेत्येवं सुदीतिः पुरुमीळ्हं ब्रूते ॥

॥ अथ पंचदशी ॥

अ॒ग्निं द्वेषो॒ योत॑वै नो गृणी॒मस्य॑ग्निं शं योश्च॒ दात॑वे ।

वि॒श्वा॒सु वि॒क्ष्ववि॒तेव॒ ह॒व्यो भुव॑द्ब॒स्तुर्च॒षूणां ॥ १५ ॥

अग्निं । द्वेषः । योतवै । नः । गृणीमसि । अग्निं । शं । योः । च । दातवे ।

विश्वांसु । विष्णु । अविताऽइव । हव्यः । भुवत् । वस्तुः । ऋषूणां ॥ १५ ॥

अग्निं द्वेषो द्वेष्टन्योतवै पृथक्कर्तुं गृणीमसि । गृणीमः । स्तुमः । तथाग्निं शं सुखं योश्च भयानामभिश्चरणं च दातवे दातुं । अथवा शं सुखस्य योर्मिश्चरणाय च गृणीमसि । अस्मिन्पक्षे द्वेषो योतवा इत्यनेन सह समुच्चयार्थश्चशब्दः । सोऽग्निर्विश्वांसु सर्वासु विष्णु प्रजास्ववितेव रक्षिता राजेव ऋषूणामृषीणामस्माकं वस्तुर्वासको देवो हव्यो भुवत् । भवतु । अथवा सर्वासु विष्णु यजमानरूपासु प्रजासु मध्य ऋषूणामृषीणां सूक्तद्रष्टृणामस्माकमेव हव्यो भवतु वस्तुः सर्वस्य वासको देवः ॥

॥ इति षष्ठस्य पंचमे त्रयोदशो वर्गः ॥

हविष्कृणुध्वमित्यष्टादशर्चं तृतीयं सूक्तं । अचानुक्रमणिका । हविर्धूना हर्यतः प्रागाथो हविषां स्तुतिर्वेति । प्रागाथपुत्रो हर्यत ऋषिः । परं गायत्रं प्राग्वत्सप्रेरिति परिभाषया गायत्री छंदः । आप्रेयं त्वित्युक्तत्वादग्निर्देवता यद्वा हविषां स्तूयमानत्वात्तद्देवताकं वा ॥ सूक्तविनियोगो लैंगिकः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

हविष्कृणुध्वमा गमदध्वर्युर्वनते पुनः । विद्वाँ अस्य प्रशासनं ॥ १ ॥

हविः । कृणुध्वं । आ । गमत् । अध्वर्युः । वनते । पुनरिति । विद्वान् । अस्य । प्रऽशासनं ॥ १ ॥

हे अध्वर्युसंबन्धिनो हविष्कर्तारो यूयं हविः कृणुध्वं । कुरुध्वं शीघ्रं । यत आगमदाजगामायमग्निरतः कृणुध्वं । अध्वर्युः पुनर्वनते संभजते । किं । सामर्थ्यादध्वरमिति गम्यते । कीदृशोऽध्वर्युः । अस्य हविषः प्रशासनं प्रदानं विद्वान् ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

नि तिग्ममभ्यंशं सीदद्भोता मनावधि । जुषाणो अस्य सख्यं ॥ २ ॥

नि । तिग्मं । अभि । अंशुं । सीदत् । भोता । मनौ । अधि । जुषाणः । अस्य । सख्यं ॥ २ ॥

होता ऋत्विक् तिग्मं तीक्ष्णमंशुं तमग्निं निषीदत् । निषीदति । कीदृशो होता । अस्याग्नेः सख्यं मनावधि यजमाने जुषाणः ॥ अधीति सप्तम्यर्थानुवादी ॥

॥ अथ तृतीया ॥

अ॒न्तरि॑च्छ॒न्ति तं जने॑ रु॒द्रं प॒रो म॒नीष॑या । गृ॒भ्णन्ति॑ जि॒ह्वाया॑ स॒सं ॥ ३ ॥

अ॒न्तः । इ॒च्छ॒न्ति । तं । जने॑ । रु॒द्रं । प॒रः । म॒नीष॑या । गृ॒भ्णन्ति॑ । जि॒ह्वाया॑ । स॒सं ॥ ३ ॥

तं रुद्रं । रुद्रः खं । तस्य द्रावयितारं । अथवा रुत् स्तुतिः । तथा गंतव्यं । स्तुत्यमित्यर्थः । तादृशमग्निं जने यजमानार्थं मनीषया स्वप्नज्ञानेन परः पर-
स्तात्पुरोदेश इच्छन्ति स्थापयितुं । त एव पश्चात्ससं स्वपंतमग्निं जिह्वाया ॥ अन्ये
जनकशब्दः ॥ जिह्वाप्रभवया स्तुत्या गृभ्णन्ति । गृह्णन्त्यंगुलिभिः ॥ अथ यास्कः ।
स्वप्नमेतन्मध्यमं ज्योतिरनित्यदर्शनं । नि० ५. ३. इति ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

जा॒म्यती॑तपे धनु॒र्वयो॑धा अ॒रुह॑न् न । दृ॒षदं॑ जि॒ह्वाया॑ व॒धीत् ॥ ४ ॥

जा॒मि । अ॒ती॒त॒पे । धनुः॑ । व॒यः॒ऽधाः । अ॒रुह॑त् । व॒नं । दृ॒षदं॑ । जि॒ह्वाया॑ । आ । अ॒व॒धीत् ॥ ४ ॥

वयोधा अन्नस्य दाताग्निर्मध्यमस्थानो जामि प्रवृद्धं सर्वमतिरिच्य वर्तमानं ॥
जाम्यतिरेकनामेति यास्कः ॥ धनुर्धन्वांतरिक्षमतीतपे । अतितपति । अथ-
वाग्नेर्जामि गमनशीलं धनुरतितपते स्वविरोधिनं । स च वयोधा अन्नस्य
दाताग्निर्वनमुदकमरुहत् । आरोहति विमोकाय । तदर्थं जिह्वाया ज्वालाया दृषदं
मेघमवधीत् । हन्ति । दावाग्निपक्षे वनं तरुसमूहं हन्ति । जिह्वाया दृषदं कठिन-
मपि पाषाणं भिनत्तीति ॥

॥ अथ पंचमी ॥

चर॑न्व॒त्सो रु॒शन्नि॒ह नि॒दाता॑रं न वि॒दते॑ । वेति॑ स्तो॒त॒व अ॒भ्यं ॥ ५ ॥

चर॑न् । व॒त्सः । रु॒शन् । इ॒ह । नि॒ऽदा॒ता॒रं । न । वि॒द॒ते॒ । वेति॑ । स्तो॒त॒वे । अ॒भ्यं ॥ ५ ॥

वत्सः । वत्सवच्चापलेन धावनाश्च इत्युपचर्यते । अथवा वत्स इव संचरन् ।
इवशब्दो लुप्यते । रुशन् श्वेतो भवन्निहास्मिन् लोके निदातारं निरोधकं न
विंदते । न लभते । किंतु स्तोतवे स्तोतुमभ्यं स्तोतारं स्वयं वेति । कामयते ।
अथवाच वैद्युतोऽग्निरुच्यते । वैद्युतोऽयं रुशन्श्चरन्नेहांतरिक्षे वत्सः सर्वदा वसन्
वत्सस्थानीयो वा सन् निदातारं निरोधकं न विंदते । किंतु स्तोतुमभ्यं माध्य-
मिकां वाचं वेति ॥

॥ इति षष्ठस्य पंचमे चतुर्दशे वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

उ॒तो न्व॒स्य यन्म॒हद॒श्वाव॒द्यो॒जनं वृ॒हत् । दा॒मा रथ॑स्य द॒ह॒शे ॥६॥

उ॒तो इति॑ । नु । अ॒स्य । यत् । म॒हत् । अ॒श्वऽवत् । यो॒जनं । वृ॒हत् । दा॒मा । रथ॑स्य । द॒ह॒शे ॥६॥

उतो अपि च नु क्षिप्रमद्यास्यादित्यस्य यन्महन्माहात्म्ययुक्तमश्वावत्संवृद्धाश्व-
वबृहन्महत्स्यूतं योजनं दृश्यते । तदेवाह । रथस्य दामा दहशे । दृश्यते । अंतरिक्षे
रथेऽश्वाच्चियोजयतीत्यर्थः । तदादुहंतीत्युत्तरच संबंधः ॥

अभिष्टवे घर्मदाहे दुहंति सप्तैषेया । सूचितं च । दुहंति सप्तैकां समिद्धो अग्नि-
रश्विना । आ० ४. १. इति ॥ यावत्सोचेऽप्येषा । सूचितं च । दुहंति सप्तैकाम-
धुक्षत्पिषुषीमिषं । आ० ५. १२. इति ॥

॥ सैषा सप्तमी ॥

दुहंति सप्तैका॒मुप॒ डा पंच॑ सृजतः । ती॒र्थे सिं॒धो॒रधि॑ स्व॒रे ॥१॥

दुहंति । स॒प्त । एका॑ । उप॑ । डा । पंच॑ । सृज॒तः । ती॒र्थे । सिं॒धोः । अधि॑ । स्व॒रे ॥१॥

सप्त ऋत्विज एकां घर्मं दुहंति । तेषां मध्ये डा द्वौ प्रतिप्रस्थातारावध्वर्यु पंचा-
न्यानुपसृजतः । प्रयोजयतः । के ते पंच त उच्यंते । यजमानं ब्राह्मणं होतारमाग्नीध्रं
प्रस्तोतारमिति । कुचेत्युच्यते । सिंधोः कस्याश्चित्तरस्वत्यादिप्रस्थाताया नद्यास्तीर्थे ।
यचायमृषिर्यजति तत्र । स्वरेऽधि ॥ स्वरतिः शब्दकर्म । अधीति सप्तम्यर्थानु-
वादी ॥ स्वरोपेते शब्दवति । यत्तीर्थमृत्विजां ओँ आवयेत्यादिशब्दैः शब्दवद्भवति । तस्मिन्नित्यर्थः ॥

प्रवर्ग्येऽभिष्टवे यावत्सोऽभिष्टवे वा दशभिरित्येषा । सूचितं च । आ दश-
भिर्विवस्वतो दुहंति सप्तैकां । आ० ४. १. आ० ५. १२. इति ॥

॥ सैषाष्टमी ॥

आ द॒शभि॑विवस्व॒त इंद्रः॑ को॒शम॑चुच्यवीत् । खेद॒या चि॒वृता॑ दि॒वः ॥८॥

आ । द॒शऽभिः । वि॒वस्व॒तः । इंद्रः॑ । को॒शं । अ॒चुच्य॒वीत् । खेद॒या । चि॒वृता॑ । दि॒वः ॥८॥

विवस्वतः परिचरतो यजमानस्य दशभिरंगुलीभिर्याचितः सन्निद्रः कोशं ॥
मेघनामैतत् ॥ उदकसेचकं मेघं दिवोऽंतरिक्षसंबन्धिनं तत्सकाशाच्चाचुच्यवीत् ।

अदारवदित्यर्थः । केन साधनेनेति अदुष्यते । चिबृता चिप्रकारवर्तनवता खेदया
रश्मिना । यज्ञाभेदद्रव्येनाग्निरादित्यो वा गृह्यते । खेदया चिबृतेति किंयाम् ॥

॥ अथ नवमी ॥

परि चिधानुर्ध्वरं जूर्णिरिति नवीयसी । मध्वा होतारो अंजते ॥९॥

परि । चिऽधानुः । अर्ध्वरं । जूर्णिः । एति । नवीयसी । मध्वा । होतारः । अंजते ॥९॥

अयमग्निस्त्रिधातुर्लोहितशुक्लकृष्णभेदेन चिबर्णो जूर्णिर्जवो वेगवाजवीयसी
नवीयस्या ज्वाल्याध्वरं प्रवर्ग्यमेति । गच्छति । होतारो होमनिष्पादका अध्वर्या-
दयो मध्वाज्यादिना पर्यंजते । अथवाग्नेस्त्रिस्त्रिप्रकारा क्षिप्रा जवतरा ज्वाला
पर्येति महावीरं । तं मध्वांजत इति ॥

॥ अथ दशमी ॥

सिंचन्ति नमसावतमुच्चाचक्रं परिज्मानं । नीचीनवारमक्षितं ॥१०॥

सिंचन्ति । नमसा । अवतं । उच्चाऽचक्रं । परिऽज्मानं । नीचीनऽवारं । अक्षितं ॥१०॥

नमसा नमनेनावतं महावीरमुच्चाचक्रमुपरिस्थितचक्रं परिज्मानं परिणत्याभं
नीचीनवारं नीचीनवारमक्षितमक्षीणं । ईदृशं क्षीराद्यवशेषयुक्तमाहवनीयस्यो-
परि नमनेन सिंचन्ति । जुहति । महावीरेण ह्याहवनीये हूयते ॥

॥ इति षष्ठस्य पंचमे पंचदशो वर्गः ॥

॥ अथैकादशी ॥

अभ्यारमिदद्रयो निषिक्तं पुष्करे मधु । अवतस्य विसर्जने ॥११॥

अभिऽआरं । इत् । अद्रयः । निऽसिक्तं । पुष्करे । मधु । अवतस्य । विऽसर्जने ॥११॥

अद्रय आद्रियमाणा अध्वर्यादयोऽभ्यारमित् अभिगम्यैव निषिक्तमतिरिक्तं
मधु पुष्करे वपुष्करे प्रवृद्ध उपयमनीपात्रे सिंचन्ति । अग्निहोषार्थमवतस्य महा-
वीरस्य विसर्जने विसर्जनसमये होमानंतरं खलु महावीरमासंध्यमासादयन्ति ॥

॥ अथ द्वादशी ॥

गाव उपावतावतं मही यज्ञस्य रप्सुदा । उभा कर्णी हिरण्यया ॥१२॥

गावः । उपः । अवतः । अवतं । मही इति । यज्ञस्य । रप्सुदा । उभा । कर्णी । हिरण्यया ॥१२॥

हे गावो घर्मेदुषा यूयमवतं महावीरं प्रनुपावत । उपागच्छत । यस्माद्यज्ञस्य घर्मेयागस्य साधनभूते रप्सुदा रप्सुदारप्सुदे । आरिष्योः फलप्रदे लिप्सोरभिन्नोदो-
तथ्ये वा । यद्वा रपणं शब्दनं । रप् मंचः । तेन सुष्ठु दातव्ये । अथवा घूद क्षरणे । रपा
मंचेण क्षारणीये दोहनीये । ईदृशे गवाजयोः पयसी मही महती बहुले अपेक्षिते
ज्ञात उपावतं । गौरजाया अप्युपलक्षकः । अजापयसोऽपि महावीरे सेचनी-
यत्वात् । अपि चास्य महावीरस्योभोभौ कर्णा कर्णस्थानीयौ द्वौ रुक्मौ हिरण्यया
हिरण्ययौ सुवर्णरजतमयावित्यर्थः ॥

प्रवर्ग्येऽजापयसि महावीर आनीयमान आ सुत इत्येषा । सूचितं च । आ
सुते सिंचत श्रियमित्याजे । आ० ४. ७. इति ॥

॥ सैषा त्रयोदशी ॥

आ सुते सिंचत श्रियं रोदस्योरभिश्चियं । रसा दधीत वृषभं ॥ १३ ॥

आ । सुते । सिंचत । श्रियं । रोदस्योः । अभिऽश्रियं । रसा । दधीत । वृषभं ॥ १३ ॥

सुते दुग्धे गोपयसि श्रियं श्रयणमाजं पय आसिंचत । सिंचत हे
अध्वर्यवः । कीदृशमाजं । रोदस्योः ॥ कर्मणि षष्ठ्येषा ॥ द्यावापृथिव्यावभि-
श्रियमभिश्चयंतं । अग्निसंयोगात्तावत्पर्यंतं प्रवृद्धमित्यर्थः । अथवा तत्कावश्विनौ
द्यावापृथिव्यावित्येके । नि० १२. १. इति निरुक्तत्वादश्विनोरभिश्चियमित्यर्थः ।
सेचनानंतरं रसा रस आज्ञे पयसि वृषभं वर्षकमग्निं दधीत । स्थापयत ।
अजाया आग्नेयीत्वात् क्षीरस्याप्यग्निसंयोजनमुचितं । आग्नेयी वा एषा यद-
जेति ब्राह्मणं ॥

॥ अथ चतुर्दशी ॥

ते जानत स्वमोक्षं सं वत्सासो न मातृभिः । मिथो न संत जाभिभिः ॥ १४ ॥

ते । जानत । स्वं । मोक्षं । सं । वत्सासः । न । मातृऽभिः । मिथः । न संत । जाभिऽभिः ॥ १४ ॥

ते ता गावो जानत । ज्ञातवत्यः । अथवा सामान्याकारेण त इति पुंनिर्देशः ।
किं । स्वं स्वकीयमोक्षं निवासं महावीरं । तच्च दोग्धुमगमन्नित्यर्थः । तदेवाह ।
वत्सासो वत्सा मातृभिर्न जननीभिः सह यथा संगच्छन्ति तद्वज्जामिभिर्बन्धुभिः
सहिता गावो मिथः प्रत्येक संनसंत । संगच्छन्ते महावीरं ॥

॥ अथ पंचदशी ॥

उप स्रक्तेषु वपसतः कृषते धरुणं दिवि । इंद्रे अग्रा नमः स्वः ॥ १५ ॥
 उप । स्रक्तेषु । वपसतः । कृषते । धरुणं । दिवि । इंद्रे । अग्रा । नमः । स्व । रिति स्वः ॥ १५ ॥

महावीरस्य स्रक्तेषु वपसतो ज्वालाया भक्षयतोऽग्नेरन्नं धरुणमिंद्रे अग्नेति
 वक्ष्यमाणत्वादिंद्राग्न्योर्धारकमाजं दिव्यंतरिक्ष उपकृषते । उपकुर्वते । यदाग्निर्म-
 हावीरं दहति तदा तस्योपर्युभयविधं क्षीरमासेचयंतीत्यर्थः । एवं महावीर
 आसिध्येंद्रेऽग्रायौ च स्वः सर्वे गव्यमाजं च नमोऽन्नं । अथवा स्वरंतरिक्षे ।
 योजयंतीति शेषः ॥

॥ इति षष्ठस्य पंचमे षोडशो वर्गः ॥

प्रवर्ग्ये घर्मदुहि दुग्धायामधुक्षदित्येषा । सूचितं च । दुग्धायामधुक्षत्पिपुषी
 । आ० ४. ७. । इति ॥ यावस्तोत्रेऽप्येषा । अधुक्षत्पिपुषीमिषभा कलशेषु धावति
 । आ० ५. १२. । इति सूचितत्वात् ॥

॥ सैषा षोडशी ॥

अधुक्षत्पिपुषीमिषमूर्जे सप्रपदीमरिः । सूर्यस्य सप्र रश्मिभिः ॥ १६ ॥

अधुक्षत् । पिपुषी । इष । मूर्जे । सप्रपदी । मरिः । सूर्यस्य । सप्र । रश्मिभिः ॥ १६ ॥

अरिररणशीलो वायुः सूर्यस्य सप्र रश्मिभिः साधनैः पिपुषीमाषाययदि-
 षमन्नमूर्जे रसं च सप्रपदी सर्पणस्वभावपादां माध्यमिकां वाचं घर्मधुमूपेणा-
 वस्थितामधुक्षत् । दुग्धवान् । यद्यप्यध्वर्युः पात्रेण गां दुग्धे तथाप्येवं भावनया
 सांगं भवति । माध्यमिकाया वाचो मधुधुक्कं हिकृषती गौरमीमेत् । ऋग्वे० १.
 १६४. २७. २८. । इत्यादिषु प्रसिद्धं ॥

॥ अथ सप्तदशी ॥

सोमस्य मिचावरुणोदिता सूर आ ददे । तदातुरस्य भेषजं ॥ १७ ॥

सोमस्य । मिचावरुणा । उत् । ऽइता । सूर । आ । ददे । तत् । आतुरस्य । भेषजं ॥ १७ ॥

हे मिचावरुणौ सूर सूर्य उदितोदिते सोमस्य सोममाददे । स्वीकरोति । तत्र
 हेतुमाह । तत्स्वीकाररूपं कर्मातुरस्यास्मदादेर्भेषजमौषधं । हितकरमित्यर्थः ॥

॥ अथष्टादशी ॥

उ॒तो न्व॒स्य॒ वा॒प॒दं ह॒र्य॒तस्य॒ नि॒धा॒न्यं । परि॒ स्त्रां जि॒ह्वा॒यात॒नत् ॥ १८ ॥

उ॒तो इति॑ । न॒ । अ॒स्य॒ । यत् । प॒दं । ह॒र्य॒तस्य॒ । नि॒ऽधा॒न्यं । परि॑ । स्त्रां । जि॒ह्वा॒ ।
अ॒त॒नत् ॥ १८ ॥

पवमाने सोम हतो अपि चास्य सोमदातुर्हर्यतस्य प्रदानं कामयमानस्य मम यत्पदं निधान्यं हविषां निधानार्हमुत्तरवेदिलक्षणं तच्च स्थित्वाभिर्द्यौ परि परितो जिह्वा ज्वालायातनत् । व्याप्नोत् ॥

॥ इति षष्ठस्य पंचमे सप्तदशो वर्गः ॥

उदीराथामित्यष्टादशर्चं चतुर्थं सूक्तमाचेयस्य गोपवनस्य सप्तवध्वेर्वार्षं गाय-
त्रमाश्विनं । तथा चानुक्रमणिका । उदीराथां गोपवन आचेयः सप्तवध्विर्वार्षि-
नमिति ॥ प्रातरनुवाक आश्विने ऋतौ गायत्रे छंदस्याश्विनशस्त्रे चेदं सूक्तं ।
उदीराथामा मे हवमिति गायत्रं । आ० ४. १५. । इति सूचितत्वात् ॥

॥ तच्च प्रथमा ॥

उदी॑राथामृ॒ताय॒ते युं॒जाथा॑म॒श्विना॒ रथं॑ । अ॒न्ति॒ षड्भू॑तु वा॒मवः॑ ॥ १ ॥

उत् । ई॒रा॒थां । अ॒त॒ऽय॒ते । युं॒जा॒थां । अ॒श्वि॒ना॒ । रथं॑ । अ॒न्ति॑ । सत् । भू॒तु । वां । अ॒वः ॥ १ ॥

हे अश्विनाश्विनावृतायते यज्ञमिच्छते मत्तं मदर्थमुदीराथां । उद्गच्छतं । तदर्थं
हवमाह्वानं यज्ञं वा प्राप्तुं युंजाथां । योजयतमश्वे रथं । वां युवयो रवो रक्षणमं-
त्यस्मदंतिके सवर्तमानं भूतु । भवतु ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

नि॒मिष॑श्चि॒ज्जवी॑यसा॒ रथे॒ना या॑तम॒श्विना॒ । अ॒न्ति॒ षड्भू॑तु वा॒मवः॑ ॥ २ ॥

नि॒ऽमिषः॑ । चि॒त् । ज॒वी॑यसा॒ । रथे॒न । आ॒ । या॒तं । अ॒श्वि॒ना॒ । अ॒न्ति॑ । सत् । भू॒तु ।
वां । अ॒वः ॥ २ ॥

निमिषश्चित् निमेषादपि जवीयसातिशयवेगेन रथेनायातं । आगच्छतम-
स्मद्यज्ञं हे अश्विना । शिष्टमुक्तं ॥

॥ अथ तृतीया ॥

उप स्तृणीतमचये हिमेन घर्ममश्विना । अंति षड्भूतु वामवः ॥ ३ ॥

उप । स्तृणीतं । अचये । हिमेन । घर्मं । अश्विना । अंति । सत् । भूतु । वां । अवं ॥ ३ ॥

अचये महर्षयेऽसुरैरग्नौ प्रक्षिप्ताय तस्य हितार्थं घर्ममग्निदाहकं हिमेनोदके-
नोपस्तृणीतं । उपस्तीर्णवन्तौ । हिमेनाग्निं घंसमवारयेथां ॥ ऋग्वे० १. ११६. ८. ।
इति निगमः ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

कुह स्यः कुह जग्मथुः कुह श्येनेव पेतथुः । अंति षड्भूतु वामवः ॥ ४ ॥

कुह । स्यः । कुह । जग्मथुः । कुह । श्येनाऽइव । पेतथुः । अंति । सत् । भूतु । वां । अवं ॥ ४ ॥

हे अश्विनौ युवां कुह क्व स्यः । भवथः । इदानीं कुह क्व कुच जग्मथुः । गच्छथः
स्वेच्छया । कुह क्व वा श्येनेव श्येनाविव शीघ्रपतनौ संतौ पेतथुः । पतथः ।
एवमचिंत्यस्वभावी कृपया संनिहितौ भवतमिति शेषः । तादृशयोरवोऽतिके
भवतु ॥

॥ अथ पंचमी ॥

यद्य कर्हि कर्हि चिच्छ्रूयातमिमं हवं । अंति षड्भूतु वामवः ॥ ५ ॥

यत् । अद्य । कर्हि । कर्हि । चित् । श्रुश्रूयातं । इमं । हवं । अंति । सत् । भूतु । वां । अवं ॥ ५ ॥

यद्यस्मान्न निर्धार्यतेऽतोऽद्यास्मिन्काले कर्हि कस्मिन्नपि देशे कर्हि कस्मिन्नपि
काले इमं हवमस्मदीयमाह्वानं श्रुश्रूयातं । श्रुणुयातं ॥

॥ इति षष्ठस्य पंचमेऽष्टादशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

अश्विना यामहूतमा नेदिष्ठं याम्यायं । अंति षड्भूतु वामवः ॥ ६ ॥

अश्विना । यामऽहूतमा । नेदिष्ठं । यामि । आयं । अंति । सत् । भूतु । वां । अवं ॥ ६ ॥

यामहूतमातिशयेन काले ह्यातव्यावश्विनाश्विनौ यामि । नेदिष्ठमंतिकतम-
मायं बांधवं च यामि तयोः ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

अवन्तमचये गृहं कृणुतं युवमश्विना । अन्ति षड्भूतु वामवः ॥७॥

अवन्तं । अचये । गृहं । कृणुतं । युवं । अश्विना । अन्ति । सत् । भूतु । वां । अवः ॥७॥

हे अश्विना युवं युवामचयेऽग्न्यागारे दक्षमानायावन्तं रक्षन्तं गृहं कृणुतं । कृतवन्तौ । तादृशयोर्नामवो भवतु ॥ अवन्तमिति व्यत्ययेन पुंस्त्रिगता ॥

॥ अथाष्टमी ॥

वरैथे अग्निमातपो वदते वल्ग्वचये । अन्ति षड्भूतु वामवः ॥८॥

वरैथे इति । अग्निं । आऽतपः । वदते । वल्गु । अचये । अन्ति । सत् । भूतु । वां । अवः ॥८॥

हे अश्विनी वल्गु मनोहरं वदते स्तुवतेऽचय आतप आतपादौष्ण्यादग्निं वरेथे । आवारयतं ॥

॥ अथ नवमी ॥

प्र सप्तवधिराशसा धारांमग्नेरशायत । अन्ति षड्भूतु वामवः ॥९॥

प्र । सप्तऽवधिः । आऽशसा । धारां । अग्नेः । अशायत । अन्ति । सत् । भूतु । वां । अवः ॥९॥

सप्तवधिमहर्षिर्हे अश्विनी युवयोराशसाशंसनेन स्तुत्या मंजूषाया निर्गत्या-
ग्नेर्धारां तस्यां मंजूषायां प्राशायत । आशाययत् । स्वनिरोधिकां तां दग्धवा-
नित्यर्थः । सप्तवधेः पेटिकांतः प्रवेशोऽश्विनोरनुग्रहाभिर्गमश्च वि जिहीष्व वनस्पते
। ऋग्वे० ५. ७८. ५. । इत्यत्र स्पष्टमुक्तं ॥

॥ अथ दशमी ॥

इहा गतं वृषण्वसू ऋणुतं मे इमं हवँ । अन्ति षड्भूतु वामवः ॥१०॥

इह । आ । गतं । वृषण्वसू इति वृषण्ऽवसू । ऋणुतं । मे । इमं । हवँ । अन्ति । सत् ।

भूतु । वां । अवः ॥१०॥

हे वृषण्वसू वर्षणधनावश्विनाविहासिन्यज्ञ आगतं । आगच्छतं । तदर्थं मे
ममेमं हवँ ऋणुतं ॥

॥ इति षष्ठस्य पंचम एकोनविंशो वर्गः ॥

॥ अथैकादशी ॥

किमिदं वां पुराणवज्जरतोऽरिव शस्यते । अंति षड्भूतु वामवः ॥ ११ ॥

किं इदं वां पुराणवत् । जरतोऽइव शस्यते । अंति । सत् । भूतु । वां । अवः ॥ ११ ॥

हे अश्विनौ वां युवयोरर्थमागमनाय पुराणवत् पुराणयोरतिवृद्धयोरिव । तदेवाह । जरतोऽरिव शस्यते । पुनः पुनरागच्छतमिति शस्यते । किमिदं । यथा लोके वृद्धो जीर्णो बहुवारमाहूतोऽपि नागच्छति तद्वद्वयमपीत्यर्थः । एवमनागमाव्यतीति ॥

॥ अथ द्वादशी ॥

समानं वां सजात्यं समानो बंधुरश्विना । अंति षड्भूतु वामवः ॥ १२ ॥

समानं वां । सजात्यं । समानः । बंधुः । अश्विना । अंति । सत् । भूतु । वां । अवः ॥ १२ ॥

हे अश्विनाश्विनौ वां युवयोः परस्परं सजात्यं समानजातित्वं । समानमेकमेवोभयोरप्यश्वरूपाया सूर्यपत्न्या उत्पत्तेः सजात्यं । तथा युवयोर्बंधुर्बंधकः सुवः समान एक एव । अथवर्षिरहं समान एक एव बंधुः ॥

॥ अथ त्रयोदशी ॥

यो वां रजांस्यश्विना रथो वियाति रोदसी । अंति षड्भूतु वामवः ॥ १३ ॥

यः । वां । रजांसि । अश्विना । रथः । विऽयाति । रोदसी इति । अंति । सत् । भूतु । वां । अवः ॥ १३ ॥

वां युवयोर्यो रथोऽस्ति स रथो रजांसि लोकान्त्रोदसी द्यावापृथिव्यौ च वियाति विशेषेण गच्छति । अतस्तेन रथेन शीघ्रमागच्छतमिति शेषः ॥

॥ अथ चतुर्दशी ॥

आ नो गर्भेभिरश्वैः सहसैरुप गच्छतं । अंति षड्भूतु वामवः ॥ १४ ॥

आ । नः । गर्भेभिः । अश्वैः । सहसैः । उप । गच्छतं । अंति । सत् । भूतु । वां । अवः ॥ १४ ॥

हे अश्विनौ नोऽस्मान् सहसैरपरिमितैर्गर्भैर्गोसमूहैरश्वैरश्वसमूहैश्चोपगच्छतं ॥

॥ अथ पंचदशी ॥

मा नो ग॒र्भेभि॒र॒श्वैः स॒हस्रे॑भि॒रति॑ ख्यतं । अ॒न्ति ष॒ड्भू॒तु वा॒मवः ॥ १५ ॥

मा। नः। ग॒र्भेभिः। अ॒श्वैः। स॒हस्रे॑भिः। अ॒न्ति। ख्य॒तं। अ॒न्ति। सत्। भू॒तु। वां। अ॒वः ॥ १५ ॥

हे अश्विनी ग॒र्भेभिर्गो॑समूहैर॒श्वैरश्व॑समूहैः सहस्रेभिः सहस्रसंख्याकैर्मा॒स्मान॒ति॒ख्यतं ॥ अ॒न्तीति॑ प्रतीत्यस्मिन्नर्थे ॥ मा निवारयतमित्यर्थः ॥

॥ अथ षोडशी ॥

अ॒रुण॑प्सु॒रुषा॑ अ॒भूद॑क॒ज्योति॑र्ज॒ताव॑री । अ॒न्ति ष॒ड्भू॒तु वा॒मवः ॥ १६ ॥

अ॒रुण॑ऽप्सुः । उ॒षाः । अ॒भूत् । अ॒कः । ज्योति॑ः । ज॒तऽव॑री । अ॒न्ति । सत् । भू॒तु । वां । अ॒वः ॥ १६ ॥

हे अश्विनावुषा अ॒रुण॑प्सुः शु॒भ्रव॑र्णाभूत् । भवति । न केवलं स्वयं । ज्योति॒स्तेजो॑ऽकः करोत्यंति सर्वत ऋ॒ताव॑र्यु॒तव॑त्युषाः ॥

॥ अथ सप्तदशी ॥

अ॒श्विना॒ सु वि॒चाक॑श॒वृक्षं॑ प॒र॒शुमाँ॑ इव । अ॒न्ति ष॒ड्भू॒तु वा॒मवः ॥ १७ ॥

अ॒श्विना॑ । सु । वि॒ऽचाक॑शत् । वृ॒क्षं । प॒र॒शुमा॑न्ऽइव । अ॒न्ति । सत् । भू॒तु । वां । अ॒वः ॥ १७ ॥

सुविचाकशदत्यंतं दी॒प्यमा॑नः सूर्योऽग्नि॒र्वा वृ॒क्षं प॒र॒शुमा॑निव स यथा शक॒ल॑यति तद्वत्तमो नि॒शार॑यतीति शेषः । दृष्टांतसामर्थ्यादेव लभ्यते । यस्मादेवं तस्मादश्विनाश्विनावाह्य इति शेषः ॥

॥ अथाष्टादशी ॥

पु॒रं न धृ॒ष्ण॒वा रु॒ज कृ॒ष्णया॑ बा॒धितो॑ वि॒शा । अ॒न्ति ष॒ड्भू॒तु वा॒मवः ॥ १८ ॥

पु॒रं । न । धृ॒ष्णो॑ इति । आ । रु॒ज । कृ॒ष्णया॑ । बा॒धितः॑ । वि॒शा । अ॒न्ति । सत् । भू॒तु । वां । अ॒वः ॥ १८ ॥

हे धृष्णो ध॒र्वक॑ सप्तवधे त्वं कृ॒ष्णया॑ क॒र्षया॑ विशा प्रवेशयंत्या पे॒टिक॑या बा॒धित॑स्त्वं ततो निर्गत्य तामे॒वारु॑ज । पीडयाश्विनोरनुग्रहात् । एवं स्वयं स्वात्मानं

प्रेष्यति । अथवा गोपवनः सप्तवध्रिमेवं ब्रवीति । वां युवयोरवो रक्षणं गमनं वा समीपे ॥ तच्च त्रिषु वर्गेष्वंति षदित्युत्तरोऽर्धर्चोऽन्वितपदाध्याहारेण योज्यः ॥

॥ इति षष्ठस्य पंचमे विंशो वर्गः ॥

विशो विशो व इति पंचदशर्चं चतुर्थं सूक्तं । अचेयमनुक्रमणिका । विशो विशो वः पंचोनामेयं तनुष्टुम्मुखास्तृचाश्चत्वारोऽन्त्यास्तिस्त्रोऽनुष्टुभ आर्ह्यस्य श्रुतर्वणो दानस्तुतिरिति । अनुवृत्तेर्गोपवन ऋषिः । आदितस्त्रिषु तृचेषु सर्वाः प्रथमा अनुष्टुभो द्वितीयातृतीये प्राग्वत्सप्रपरिभाषया गायत्र्यौ चयोदश्याद्या-
स्तिस्त्रोऽनुष्टुभः । अस्योत्तरस्य चाग्निर्देवता । अन्त्यास्तिस्त्रः श्रुतर्वनाम्नो राज्ञो दानस्तुतिः । व्योमविश्वदेवस्तुत्पंचशारदीयेष्विदं सूक्तमाज्यशस्त्रं । सूचितं च । विशो विशो वो अतिथिमित्याज्यं । आ० ९. ८. इति ॥

॥ तच्च प्रथमा ॥

विशोविशो वो अतिथिं वाजयंतः पुरुप्रियं ।

अग्निं वो दुर्यं वचः स्तुषे शूषस्य मन्मभिः ॥ १ ॥

विशःऽविशः । वः । अतिथिं । वाजऽयंतः । पुरुऽप्रियं ।

अग्निं । वः । दुर्यं । वचः । स्तुषे । शूषस्य । मन्मऽभिः ॥ १ ॥

हे अन्य ऋत्विजो यजमानाश्च वो यूयं वाजयंतोऽन्नमिच्छंतो विशो विशः सर्वस्याः प्रजाया अतिथिं पूज्यं पुरुप्रियं बहुप्रियमग्निं स्तुत्या परिचरतेति शेषः । अहं च वो युष्मदर्थं दुर्यं गुहा हितं वचो नु स्तुषे शूषस्य सुखस्य लाभाय । कैः साधनैः । मन्मभिर्मननीयैः स्तोत्रैः ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

यं जनासो हविर्षंतो मिचं न सर्पिरासुतिं । प्रशंसंति प्रशस्तिभिः ॥ २ ॥

यं । जनासः । हविर्षंतः । मिचं । न । सर्पिःऽआसुतिं । प्रऽशंसंति । प्रशस्तिऽभिः ॥ २ ॥

यमग्निं जनासो जना यजमाना हविर्षंतः संतो मिचं न मिचमिवादित्य-
मिव सखायमिव वा सर्पिरासुतिं । सर्पिरासूयते हूयते यस्मिन् तादृशं । प्रशंसंति स्तुवंति प्रशस्तिभिः स्तुतिभिः स्तुव इति शेषः ॥

॥ अथ तृतीया ॥

पन्यांसं जातवेदसं यो देवतात्युद्यता । हव्यान्धैरयद्वि ॥३॥

पन्यांसं । जातवेदसं । यः । देवताति । उत्थयता । हव्यानि । धैरयत् । दिवि ॥३॥

पन्यांसमतिशयेन स्तोतारं साधु कृतमिति यजमानं स्तुवंतं जातवेदसं जातधनं जातविद्यं वा स्तुव इति शेषः । योऽग्निर्देवताति देवतातौ यज्ञ उद्यतोद्यतानि हव्यानि हवीषि दिव्यैरयत् । प्रेरयति दिवि देवेभ्यः ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

आगन्म वृचहन्तमं ज्येष्ठमग्निमानवं ।

यस्य श्रुतर्वा बृहन्नाक्षो अनीक एधते ॥४॥

आ । अगन्म । वृचहन्ऽतमं । ज्येष्ठं । अग्निं । आनवं ।

यस्य । श्रुतर्वा । बृहन् । आक्षः । अनीके । एधते ॥४॥

वृचहन्तमं पापानामतिशयेन हन्तारं ज्येष्ठं प्रशस्यमानवं मनुष्यसंबन्धिनं तेषां हितकारिणमग्निमागन्म । आगता वयं ॥ पूजार्थं बहुवचनं ॥ यस्याग्नेरनीके ज्वालासंघे बृहन्महान् आक्ष ऋक्षपुत्रः श्रुतर्वा नाम राजैधते वर्धते । कर्म करोतीत्यर्थः । तमग्निमागन्मेति समन्वयः । एवं श्रुतर्वाणं भिक्षयागतो गोपवनोऽग्निं स्तौति ॥

॥ अथ पंचमी ॥

अमृतं जातवेदसं तिरस्तमांसि दर्शतं । घृताहवनमीड्यं ॥५॥

अमृतं । जातवेदसं । तिरः । तमांसि । दर्शतं । घृतऽआहवनं । ईड्यं ॥५॥

स एवागत्य स्तौति । अमृतममरणं जातवेदसं जाततेजश्चाद्युपलक्षणधनं तमांसि तिरो दर्शतं । दर्शयंतमित्यर्थः । घृताहवनं । घृतमाहूयते यत्र तं । ईड्यं स्तुत्यं । ईहशमागन्मेति संबंधः ॥

॥ इति षष्ठस्य पंचम एकविंशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

सबाधो यं जना इमेऽग्निं हव्येभिरीकृते । जुहानासो यत्सुचः ॥६॥

सऽबाधः । यं । जनाः । इमे । अग्निं । हव्येभिः । ईकृते । जुहानासः । यत्सुचः ॥६॥

इमे सबाधो बाधसहिता अध्वर्यादयो यममिं हव्येभिर्हविर्भिरीकृते स्तुवंति ।
कीदृशा जनाः । जुह्वनासो यागं कुर्वाणा यत्तमुचस्तदर्थं धृतमुदंडाः । तमा-
गन्मेति समन्वयः ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

इयं ते नथ्यसी मतिरग्रे अधायिस्मदा ।

मंद्र सुजात सुक्रतोऽमूर दस्मातिथे ॥ ७ ॥

इयं । ते । नथ्यसी । मतिः । अग्रे । अधायि । अस्मत् । आ ।

मंद्र । सुजात । सुक्रतो इति सुऽक्रतो । अमूर । दस्म । अतिथे ॥ ७ ॥

हे अग्रे इयमिदानीं क्रियमाणा नथ्यसी नवतरा स्तुतिस्ते तव स्वभूतास्म-
दस्मास्वधायि । धृताभूत् । वयं तव स्तुतिं कुर्म इत्यर्थः । हे मंद्र मोदमान
सुजात शोभनजनन सुक्रतो शोभनकर्मन्मूरामूढ दस्म दर्शनीयातिथेऽतिथि-
वत्पूज्येत्यग्रेर्विशेषणानि ॥

॥ अथाष्टमी ॥

सा ते अग्रे शंतमा चनिष्ठा भवतु प्रिया । तया वर्धस्व सुष्टुतः ॥ ८ ॥

सा । ते । अग्रे । शंऽतमा । चनिष्ठा । भवतु । प्रिया । तया । वर्धस्व । सुऽस्तुतः ॥ ८ ॥

हे अग्रे सास्माभिः क्रियमाणा स्तुतिः शंतमात्यंतं सुखकरा चनिष्ठातिशये-
नान्नवती ते तव प्रिया भवतु । तया स्तुत्या सुष्टुतः सुष्टु स्तुतः सन् वर्धस्व ।
प्रवृद्धो भव ॥

॥ अथ नवमी ॥

सा द्युन्नैर्द्युन्निनी बृहदुपोप अवसि अवः । दधीत वृचतूर्ये ॥ ९ ॥

सा । द्युन्नैः । द्युन्निनी । बृहत् । उपेऽउप । अवसि । अवः । दधीत । वृचऽतूर्ये ॥ ९ ॥

सास्माभिः क्रियमाणा स्तुतिर्द्युन्नैर्द्योतमानैरन्नैरस्मभ्यं प्रदेयैर्द्युन्नित्यन्नवती
अवसि पूर्वस्मिन्विद्यमानेऽन्ने पुनरपि बृहन्महच्छ्रवोऽन्नमुपोप दधीत । पुनरु-
परिधारयतु । कुचेत्युच्यते । वृचतूर्ये संयामे । शंभोः संबंधीति यावत् ॥

॥ अथ दशमी ॥

अश्वमित्रां रथप्रां त्वेषमिद्रं न सत्पतिं ।

यस्य अवांसि तूर्वेथ पन्यं पन्यं च कृष्टयः ॥ १० ॥

अश्वं । इत् । गां । रथऽप्रां । त्वेषं । इद्रं । न । सत्ऽपतिं ।

यस्य । अवांसि । तूर्वेथ । पन्यंऽपन्यं । च । कृष्टयः ॥ १० ॥

गां गन्तारमश्वमित् ॥ इच्छद् इवार्ये ॥ अश्वमिव । तं यथा स्तुवंते तथेत्यर्थः ।
रथप्रां रथानामस्मदीयानां पूरयितारं धनैः । तथा त्वेषं दीप्तमग्निं सत्पतिं सतां
पालकमिद्रं नेन्द्रमिवेमं कृष्टयो मनुष्याः परिचरतेति शेषः । यस्याग्नेर्बलेन
अवांस्यन्नानि शत्रुसंबन्धीनि तूर्वेथ । तथा पन्यं पन्यं च यद्यात्स्तुत्यं धनमस्ति
तदपि तूर्वेथ हिंस्य ॥

॥ इति षष्ठस्य पंचमे द्वाविंशो वर्गः ॥

॥ अथैकादशी ॥

यं त्वा गोपर्वनो गिरा चनिष्ठदमे अंगिरः । स पावक शुधि हवं ॥ ११ ॥

यं । त्वा । गोपर्वनः । गिरा । चनिष्ठत् । अग्ने । अंगिरः । सः । पावक । शुधि । हवं ॥ ११ ॥

हे अग्ने यं त्वा त्वां गोपवन ऋषिर्गिरा स्तुत्या चनिष्ठत् । अतिशयेनान्नप्र-
दात्तारमकरोत् स तादृशाग्नेऽंगिरः सर्वत्र गन्तरंगिरसां मध्य एक वा पावक
शोधक हवं गोपवनस्य शुधि । शृणु ॥

॥ अथ द्वादशी ॥

यं त्वा जनास ईळते सबाधो वाजसातये । स बोधि वृचतूर्ये ॥ १२ ॥

यं । त्वा । जनासः । ईळते । सऽबाधः । वाजऽसातये । सः । बोधि । वृचऽतूर्ये ॥ १२ ॥

हे अग्ने यं त्वा त्वां जनासो जनाः स्तोतारो वा वाजसातयेऽन्नस्य लाभाय
सबाधो निर्वन्धरूपबाधोपेताः संत ईळते स्तुवंति स त्वं वृचतूर्ये वैरिनाशनाय
पापक्षयाय वा बोधि । बुध्यस्व । अथवा वृचस्य तूर्ये संप्रामे बोधि ॥

॥ अथ त्रयोदशी ॥

अहं हुवान आर्क्षे श्रुतर्वणि मदप्युति ।

शर्धासीव स्तुकाविना मृक्षा शीर्षा चतुर्णा ॥ १३ ॥

अहं । हुवानः । आर्क्षे । श्रुतर्वणि । मदप्युति ।

शर्धासिऽइव । स्तुकाऽविना । मृक्षा । शीर्षा । चतुर्णा ॥ १३ ॥

अहमृषिर्हुवानो हूयमानो यज्ञदिदृक्षार्थं श्रुतर्वण्येतन्नाम्नि राजनि मदप्युति शशूणां मदस्य प्यावयितरि स्तुकाविनां । स्तुकाविन ऊर्णायवः । स्तुकः केशसंघातः । तद्वतां शर्धासीवोच्छ्रितानि लोमानीव तानि यथा स्पृशन्ति तद्वत् वृक्षा वृक्षाणि । वृक्ष्यन्त इति वृक्षाः केशाः । तद्वन्ति वृक्षाणि शीर्षा शीर्षाणि शिरांसि । केषां । चतुर्णा श्रुतर्वणा प्रदत्तानामश्वानां शिरांस्युन्मृजामीति शेषः । अथवा वृक्षा वृक्षेण । व्रश्चनसाधनत्वावृक्षो हस्तः । तेनोन्मृजामि ॥

॥ अथ चतुर्दशी ॥

मां चत्वार आशवः शविष्ठस्य द्रवित्ववः ।

सुरथासो अभि प्रयो वक्षन्वयो न तुग्यं ॥ १४ ॥

मां । चत्वारः । आशवः । शविष्ठस्य । द्रवित्ववः ।

सुरथासः । अभि । प्रयः । वक्षन् । वयः । न । तुग्यं ॥ १४ ॥

मां शविष्ठस्यातिशयेनाब्रवतः श्रुतर्वणो राज्ञः संबंधिनश्चत्वार आशवोऽश्वा द्रवित्ववो गमनशीलाः सुरथासः शोभनरथा अश्वाः प्रयोऽन्नं शशूणां प्रत्यभिवक्षन् । अभिवहन्ति । वयो न तुग्यं भुज्यं यथाश्विभ्यां प्रेरिताश्चतस्रो नावः स्वगृहं प्रापयन् तद्वदिति ॥

॥ अथ पंचदशी ॥

सत्यमिच्छा महेनदि परुषण्यव देदिशं ।

नेमापो अश्वदातरः शविष्ठादस्ति मर्त्यैः ॥ १५ ॥

सत्यं । इत् । त्वा । महेऽनदि । परुषिण । अश्व । देदिशं ।

न । ई । आपः । अश्वऽदातरः । शविष्ठात् । अस्ति । मर्त्यैः ॥ १५ ॥

हे महेनदि परुष्येतन्नामिके त्वा त्वां सत्यमित् सत्यमेवावदेदिशं । आदि-
शामि । वदामि । नद्याकारेण संबोध्यापः संबोधयति । हे आप इमस्मान्छ-
विष्टां बलवत्तमाच्छ्रुतर्वणोऽधिकः कश्चिदश्वदातरोऽश्वानां दातृतमो मर्त्यो नास्ति ।
परुष्यास्तीरे राज्ञोऽश्वमेधप्रतियहात्तां संबोध्य ब्रूते ॥

॥ इति षष्ठस्य पंचमे चयोविंशो वर्गः ॥

युष्वा हीति षोडशर्चं पंचमं सूक्तमांगिरसस्य विरूपस्यार्धं गायत्रमाग्नेयं ।
तथा चानुक्रमणिका । युष्वा हि षोऽश्व विरूप इति ॥ दशरात्रे तृतीयेऽहनीदं
सूक्तमाज्यशस्त्रं । सूचितं च । तृतीये युष्वा हीत्याज्यं । आ० ७. १०. । इति ॥
प्रातरनुवाकेऽप्याग्नेये गायत्रे छंदस्याश्विनशस्त्रे चेदं सूक्तं । सूचितं च । युष्वा हि
प्रेष्ठं वः । आ० ४. १३. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

युष्वा हि देवहूतमाँ अश्वौ अग्ने रथीरिव । नि होता पूर्यः सदः ॥ १ ॥

युष्वा हि । देवऽहूतमान् । अश्वान् । अग्ने । रथीऽइव । नि । होता । पूर्यः । सदः ॥ १ ॥

हे अग्ने देवहूतमान् देवानामाह्वातृतमानश्चान्युक्ष्व । योजय रथे । रथीरिव ।
यथा रथी स्वाश्वानिष्टदेशगमनाय योजयति तद्वत् । तथा कृत्वा होता त्वं पूर्यो
मुख्यः सन् निषदः । उपविश च ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

उत नो देव देवाँ अच्छा वोचो विदुष्टरः । अद्विश्वा वार्या कृधि ॥ २ ॥

उत । नः । देव । देवान् । अच्छ । वोचः । विदुऽतरः । अत् । विश्वा । वार्या । कृधि ॥ २ ॥

हे देवाग्ने उतापि च नोऽस्मान् देवानच्छा वोचः । अभिब्रूयाः । सम्यग-
नुष्ठितवंत इति । तथा विदुष्टरो विद्वत्तमान्वोचः । तथा कृत्वा विश्वा सर्वाणि
वार्या वरणीयानि धनानि देवसंबंधीनि अत् सत्यानि कृधि । कुर्वस्माकं । अथवा-
स्मदीयानि सर्वाणि वरणीयानि हवींषि अत् सत्यानि कुरु । देवान् प्रापयेत्यर्थः ॥

॥ अथ तृतीया ॥

त्वं ह यद्यविष्य सहसः सूनवाहुत । ऋतावा यज्ञियो भुवः ॥ ३ ॥

त्वं । ह । यत् । यविष्य । सहसः । सूनो इति । आऽहुत । ऋतऽवा । यज्ञियः । भुवः ॥ ३ ॥

हे अग्ने यविष्ठ्य युवतम सहसः सूनो बलस्य पुत्राहुत सर्वतो हुत आहूतो
वा त्वं यद्यदा ह खलु ऋतावा सत्यवान् यज्ञियो यज्ञार्हश्च भुवो भवसि तदा
वार्याणि अत्कुर्विति संबंधः ॥

दर्शपूर्णमासयोरग्नेयस्यायमग्निरिति वैकल्पिकी याज्या । सूचितं च । अय-
मग्निः सहस्रिण इति वेदं विष्णुर्वि चक्रमे । अ० १. ६. । इति ॥

॥ सैषा चतुर्थी ॥

अयमग्निः सहस्रिणो वाजस्य शतिनस्पतिः । मूर्धा कवी रयीणां ॥ ४ ॥

अयं । अग्निः । सहस्रिणः । वाजस्य । शतिनः । पतिः । मूर्धा । कविः । रयीणां ॥ ४ ॥

अयमग्निः शतिनः सहस्रिणश्चोक्तसंख्योपेतस्य वाजस्याक्षस्य पतिः स्वामी
मूर्धा शिरोवदुन्नतः श्रेष्ठः कविर्मेधावी रयीणां धनानामपि पतिरिति शेषः ।
तदुभयं प्रयच्छत्वित्यर्थः ॥

॥ अथ पंचमी ॥

तं नेमिमृभवो यथा नमस्व सहस्रिभिः । नेदीयो यज्ञमंगिरः ॥ ५ ॥

तं । नेमिं । ऋभवः । यथा । आ । नमस्व । सहस्रिभिः । नेदीयः । यज्ञं । अंगिरः ॥ ५ ॥

हे अंगिरस्त्वं सहस्रिभिः समानाहानैरन्यैर्देवैः सह नेदीयोऽतिक्रमं यज्ञमा-
नमस्व । आनमय । ऋभवो नेमिं रथमिव ॥

॥ इति षष्ठस्य पंचमे चतुर्विंशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

तस्मै नूनमभिष्टवे वाचा विरूप नित्यया । वृष्णे चोदस्व सुष्टुतिं ॥ ६ ॥

तस्मै । नूनं । अभिष्टवे । वाचा । विरूप । नित्यया । वृष्णे । चोदस्व । सुऽस्तुतिं ॥ ६ ॥

हे विरूप नानारूप एतन्नामक महर्षे त्वं तस्मै प्रसिद्धायाभिष्टवेऽभिगततृप्नये
वृष्णे वर्षकायाग्नये नित्ययोत्पत्तिरहितया वाचा मंचरूपया सुष्टुतिं नूनमिदानीं
चोदस्व । स्तुहीत्येवमृषिः स्वात्मानं ब्रवीति यजमानो वा होतारं विरूपं ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

कमु द्विदस्य सेनयाग्नेरपाकचक्षसः । पणिं गोषु स्तरामहे ॥७॥

कं । ऊं इति । स्वित् । अस्य । सेनया । अग्नेः । अपाकऽचक्षसः । पणिं । गोषु ।
स्तरामहे ॥७॥अस्याग्नेरपाकचक्षसोऽनल्पचक्षसोऽग्नेः सेनया ज्वालारूपया गोषु निमित्तेषु
कमुद्वित् कं खलु पणिं स्तरामहे । स्तराणं हिंसनं । इदानीं बलिनमभिभवेमेत्यर्थः ॥

॥ अथाष्टमी ॥

मा नो देवानां विशः प्रज्ञातीरिवोस्माः । कृशं न हासुरग्न्याः ॥८॥

मा । नः । देवानां । विशः । प्रज्ञातीऽइव । उस्माः । कृशं । न । हासुः । अग्न्याः ॥८॥

देवानां सर्वेषां विशः प्रजाभूतान्परिचारकान् नोऽस्मान् मा हासीत् ।
अग्निर्मा परित्यजतु । प्रज्ञातीरुस्मा इव पयः क्षरंतीर्गाव इव । ता यथा न
मुंचन्ति । उभयमपि न परित्यजन्वित्यर्थः । किमिव । कृशमल्पं स्ववत्समग्न्या
गावो यथा न हासुर्नपरित्यजन्ति तद्वत् ॥

॥ अथ नवमी ॥

मा नः समस्य दूढ्यः परिद्वेषसो अंहतिः । ऊर्मिर्न नावमा वधीत् ॥९॥

मा । नः । समस्य । दुःऽध्यः । परिऽद्वेषसः । अंहतिः । ऊर्मिः । न । नावं । आ । वधीत् ॥९॥

समस्य सर्वस्य परिद्वेषसः परितो द्विषतो दूढ्यः पापबुद्धेरंहतिर्हननं मा
वधीत् । मा हिंस्यात् । नावमूर्मिः समुद्रतरंग इव । स यथा तां पीडयति
तद्वन्मा वधीदित्यर्थः । अथ मा नः सर्वस्य दुर्धियः । नि० ५. २३. इत्यादि
निरुक्तं द्रष्टव्यं ॥

॥ अथ दशमी ॥

नमस्ते अग्न ओजसे गृणन्ति देव कृष्टयः । अमैरमिचमर्दय ॥१०॥

नमः । ते । अग्ने । ओजसे । गृणन्ति । देव । कृष्टयः । अमैः । अमिचं । अर्दय ॥१०॥

हे अग्ने देव तुभ्यं नमो गृणन्ति । नमस्कारशब्दमुच्चारयन्ति । किमर्थं । ओजसे

बलाय । के । कृष्टयो मनुष्या यजमानाः । अतोऽहमपि गृणामीत्यर्थः । तथा-
मेवैलैरमिचं शशुमर्दय । नाशय ॥

॥ इति षष्ठस्य पंचमे पंचविंशो वर्गः ॥

याम्येणाग्निना वैतानिकस्य संसर्गेऽग्नये संवर्गायेष्टिः कार्या । तच्च कुवित्सु न
इत्यनुवाक्या मा नो अस्मिन्निति याज्या । सूचितं च । कुवित्सु नो गविष्टये मा
नो अस्मिन्महाधने । आ० ३. १३. इति ॥

॥ सैषैकादशी ॥

कुवित्सु नो गविष्टयेऽग्ने संवेषिषो रयिं । उरुकृदुरु णस्कृधि ॥ ११ ॥

कुवित् । सु । नः । गोऽइष्टये । अग्ने । संऽवेषिषः । रयिं । उरुऽकृत् । उरु । नः । कृधि ॥ ११ ॥

हे अग्ने त्वं नोऽस्माकं गविष्टये गवामेषणाय कुविद्बहु रयिं धनं संवेषिषः ।
संप्रापय । उरुकृत्वं नोऽस्मानुरु कृधि । कुरु ॥

॥ अथ द्वादशी ॥

मा नो अस्मिन्महाधने परा वर्भारभृद्यथा । संवर्गे सं रयिं जय ॥ १२ ॥

मा । नः । अस्मिन् । महाऽधने । परा । वर्के । भारऽभृत् । यथा । संऽवर्गे । सं । रयिं । जय ॥ १२ ॥

नोऽस्मानस्मिन्महाधने संयामे मा परावर्के । मा परित्यक्षीः । भारभृद्यथा ।
भारवाही यथा भारमंते परित्यजति तद्वत् । संवर्गे शशुभ्यः सहाच्छिद्यमानं रयिं
धनं संजयास्मदर्थं ॥

॥ अथ त्रयोदशी ॥

अन्यमस्मद्भिया इयमग्ने सिषक्तु दुच्छुना । वर्धा नो अमवच्छवः ॥ १३ ॥

अन्यं । अस्मत् । भियै । इयं । अग्ने । सिषक्तु । दुच्छुना । वर्धा । नः । अमऽवत् । शवः ॥ १३ ॥

हे अग्ने त्वदीयेयं दुच्छुना बाधकसंहतिरस्मदन्यमस्तोतारं भियै भयाय सिषक्तु ।
सेवतां । त्वं च नोऽस्माकमवच्छलोपेतं शवो वेगं वर्ध । वर्धय संयामे ॥

॥ अथ चतुर्दशी ॥

यस्याजुषन्नमस्विनः शमीमदुर्मसस्य वा । तं घेदमिर्वृधावति ॥ १४ ॥

यस्य । अजुषत् । नमस्विनः । शमी । अदुऽमसस्य । वा । तं । घे । इत् । अमिः ।

वृधा । अवति ॥ १४ ॥

यस्य नमस्विनो नमस्कारवतोऽदुर्मखस्य वादुष्टयागस्य वा शमी कर्माजुषत्
असेवत तं घेत्तमेव यजमानं संयामेऽभिर्वृधावति विशेषेण गच्छति । अतो
नमोयुक्ता अदुर्मखाश्च भवेमेतिः ॥

॥ अथ पंचदशी ॥

परस्या अधि संवतोऽवराँ अभ्या तर । यचाहमस्मि ताँ अँव ॥ १५ ॥

परस्याः । अधि । संऽवतः । अवरान् । अभि । आ । तर । यच । अहं । अस्मि ।

तान् । अँव ॥ १५ ॥

हे अग्ने परस्या अन्यायाः संवतः सेनाया अवरानन्यानस्मदीयानभ्यभिमु-
खमा सर्वतस्तर । तारय । वैरिसेना अस्मद्भटैः पराभावयेत्यर्थः । यच येष्वस्मदी-
यपरिजनमध्येऽहमस्मि स्वामी तानव । रक्ष ॥

॥ अथ षोडशी ॥

विद्महि ते पुरा वयमग्ने पितुर्यथावसः । अधा ते सुखमीमहे ॥ १६ ॥

विद्महि । ते । पुरा । वयं । अग्ने । पितुः । यथा । अवसः । अध । ते । सुखं । ईमहे ॥ १६ ॥

हे अग्ने पितुः पालकस्य ते तवावसोऽवो रक्षणं पुरा यथा तथेदानीमपीति
विद्म । अध तत्ते तव सुखं सुखमीमहे । याचामहे । अथवा पितुर्यथेति दृष्टान्तः ।
पितुः पालनं पुत्रो यथा वेत्ति तथेत्यर्थः ॥

॥ इति षष्ठस्य पंचमे षड्विंशो वर्गः ॥

इमं नु मायिनमिति द्वादशर्चे षष्ठं सूक्तं । कुरुसुतिर्नाम काख ऋषिः । गायत्री
छंदः । इंद्रो देवता । तथा चानुक्रांतं । इमं नु द्वादश कुरुसुतिः काख इति ॥
षूढे दशराचे चतुर्थेऽहनि मरुत्वतीय आद्यस्तुचः । सूचितं च । इमं नु मायिनं
हुवे न्यमु वः सचासाहं । आ० ८. ८. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

इमं नु मायिनं हुव इंद्रमीशानमोजसा । मरुत्वंतं न वृंजसे ॥ १ ॥

इमं । नु । मायिनं । हुवे । इंद्रं । ईशानं । ओजसा । मरुत्वंतं । न । वृंजसे ॥ १ ॥

इमं मायिनं प्रज्ञावन्तमोजसा स्वबलेनेशनं सर्वस्य स्वामिनं मरुत्वंतं न ।

नेति संप्रत्यर्थे । मरुत्त्रिस्तुतमिदानीमिदं वृजसे शूणां छेदनाय हुवे ।
आह्वयामि ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

अयमिन्द्रो मरुत्सखा वि वृषस्याभिनच्छिरः । वज्रेण शतपर्वणा ॥ २ ॥

अयं । इन्द्रः । मरुत्सखा । वि । वृषस्य । अभिनत् । शिरः । वज्रेण । शतपर्वणा ॥ २ ॥

अयमिन्द्रो मरुत्सखा मरुद्युक्तो वृषस्य अभिनत् व्यच्छिनच्छिरो वज्रेण शत-
पर्वणा शतसंधिना ॥

॥ अथ तृतीया ॥

वावृधानो मरुत्सखेन्द्रो वि वृषमैरयत् । सृजन्समुद्रिया अपः ॥ ३ ॥

ववृधानः । मरुत्सखा । इन्द्रः । वि । वृषं । ऐरयत् । सृजन् । समुद्रियाः । अपः ॥ ३ ॥

अयमिन्द्रो वावृधानो वर्धमानो मरुत्सखा मरुत्सहायो वृषं मेघं व्यैरयत् ।
विदारितवान् । किं कुर्वन् । समुद्रियाः । समुद्रमंतरिक्षं । तत्संबन्धिन्य अप
अपसृजन् ॥

षष्ठेऽहनि मरुत्वतीयेऽयं ह येनेति मरुत्त्रिविज्ञानीयः । सूचितं च । अयं ह
येन वा इदमुप नो हरिभिः सुतं । आ० ८. ८. इति ॥

॥ तत्र प्रथमा सूक्ते चतुर्थी ॥

अयं ह येन वा इदं स्वर्मरुत्वता जितं । इन्द्रेण सोमपीतये ॥ ४ ॥

अयं । ह । येन । वै । इदं । स्वः । मरुत्वता । जितं । इन्द्रेण । सोमऽपीतये ॥ ४ ॥

अयं ह खत्विन्द्रो येन वै येन खलु मरुत्वता मरुन्निर्युक्तेनेन्द्रेणोदं स्वः स्वर्गाख्यं
स्थानमिदं स्वः सर्वं कर्म वा यद्धेदं सर्वं जगत् जितं । किमर्थं । सोमपीतये
सोमपानाय ॥

॥ अथ तृचे द्वितीया सूक्ते पंचमी ॥

मरुत्वन्तमुजीषिणमोजस्वन्तं विरप्शिनं । इन्द्रं गीर्भिर्हवामहे ॥ ५ ॥

मरुत्वन्तं । अजीषिणं । ओजस्वन्तं । विरप्शिनं । इन्द्रं । गीऽभिः । हवामहे ॥ ५ ॥

मरुत्वन्तं मरुत्त्रिस्तुतममजीषिणं । अभिषुतशेष अजीषः । स च तृतीयसवने

पुनः सूयते । तद्वन्तमोजस्वंतं । ओजो नामाष्टमी दश । शरीरवृष्ट्युपेतमित्यर्थः ।
विरष्णिनं । महत्त्वमैतत् । महान्तं । एवं महानुभावमिन्द्रं गीर्भिः स्तुतिभिर्ह-
वामहे । आह्वयामः ॥

॥ अथ तृचे तृतीया सूक्ते षष्ठी ॥

इन्द्रं प्रत्नेन मन्मना मरुत्वन्तं हवामहे । अस्य सोमस्य पीतये ॥ ६ ॥

इन्द्रं । प्रत्नेन । मन्मना । मरुत्वन्तं । हवामहे । अस्य । सोमस्य । पीतये ॥ ६ ॥

मरुत्वन्तमिन्द्रं प्रत्नेन पुराणेन मन्मना मननीयेन स्तोत्रेण हवामहेऽस्य
सोमस्य पीतये पानाय ॥

॥ इति षष्ठस्य पंचमे सप्तविंशो वर्गः ॥

पंचमेऽहनि मरुत्वतीये मरुत्वाँ इन्द्र मीढु इति तृचो निविज्ञानीयः । सूचितं
च । मरुत्वाँ इन्द्र मीढुस्तमिन्द्रं वाजयामसि । आ० ८. ८. इति ॥

॥ सैषा तृचे प्रथमा सूक्ते सप्तमी ॥

मरुत्वाँ इन्द्र मीढुः पिबा सोमं शतक्रतो । अस्मिन्यज्ञे पुरुष्टुत ॥ ७ ॥

मरुत्वान् । इन्द्र । मीढुः । पिब । सोमं । शतक्रतो इति शतऽक्रतो । अस्मिन् । यज्ञे ।

पुरुऽस्तुत ॥ ७ ॥

हे मीढुः फलस्य वृष्टेर्वा सेक्तः शतक्रतो बहुकर्मद्र त्वं मरुत्वान् सोमं पिबा-
स्मिन्यज्ञे हे पुरुष्टुत बहुभिराहूत ॥

॥ अथ तृचे द्वितीया सूक्तेऽष्टमी ॥

तुभ्येदिन्द्र मरुत्वन्ते सुताः सोमासो अद्रिवः । हृदा हूयन्त उक्थिनः ॥ ८ ॥

तुभ्य । इत् । इन्द्र । मरुत्वन्ते । सुताः । सोमासः । अद्रिऽवः । हृदा । हूयन्ते । उक्थिनः ॥ ८ ॥

हे अद्रिवो वज्रवज्जिन्द्र मरुत्वन्ते तुभ्येक्षुभ्यमेव सोमासः सुताः । अभिषुताः । ते
चोक्थिनः शस्त्रवन्तो हृदा मनसा भक्त्या हूयन्ते त्वदर्थं ॥

॥ अथ तृचे तृतीया सूक्ते नवमी ॥

पिबेदिन्द्र मरुत्सखा सुतं सोमं दिविष्टिषु । वज्रं शिशान् ओजसा ॥ ९ ॥

पिब । इत् । इन्द्र । मरुत्सखा । सुतं । सोमं । दिविष्टिषु । वज्रं । शिशानः । ओजसा ॥ ९ ॥

हे इन्द्र मरुत्सखा त्वं सुतमभिषुतं सोमं पिब । किमर्थं । दिविष्टिष्वस्माक-
महामभिगमनेषु दिवः स्वर्गस्य वैषणेषु निमित्तेषु । पीत्वा चोजसा बलेन
सोमपानजनितेन वज्रं शिशानस्तीक्ष्णीकुर्वन् शबूञ्जहीति भावः ॥

चतुर्विंशेऽहनि प्रातःसवने ब्राह्मणाच्छंसिशस्त्र उत्तिष्ठन्निति तृचः षष्ठह-
स्तोत्रियः । सूचितं च । उत्तिष्ठन्नोजसा सह भिन्धि विश्वा अप द्विषः । आ०
७. २. १ इति ॥

॥ अस्मिंस्तृचे प्रथमा सूक्ते दशमी ॥

उत्तिष्ठन्नोजसा सह पीत्वा शिमे अवेपयः । सोममिन्द्र चमू सुतं ॥ १० ॥

उत्तिष्ठन् । ओजसा । सह । पीत्वा । शिमे इति । अवेपयः । सोमं । इन्द्र । चमू
इति । सुतं ॥ १० ॥

हे इन्द्र त्वं पीत्वा पीत्वौजसा बलेन सहोत्तिष्ठन् शिमे हनू अवेपयः ।
अकंपयः । मदावेशादिति भावः । किं पीत्वा । चमू चम्बोरधिषवणफलकयोः
सुतं सोमं ॥

॥ अथ तृचे द्वितीया सूक्ते एकादशी ॥

अनु त्वा रोदसी उभे ऋक्षमाणमकृपेतां । इन्द्र यदस्युहाभवः ॥ ११ ॥

अनु । त्वा । रोदसी इति । उभे इति । ऋक्षमाणं । अकृपेतां । इन्द्र । यत् । दस्युऽहा ।
अभवः ॥ ११ ॥

हे इन्द्र ऋक्षमाणं शबून्विलिखंतं त्वा त्वामुभे रोदसी उभे अपि द्यावापृथि-
व्यावकृपेतां । अनुकल्पयेतां । यद्यदा दस्युहाभवो भवसि तदा ॥

॥ अथ तृचे तृतीया सूक्ते द्वादशी ॥

वाचमष्टापदीमहं नवसक्तिमृतस्पृशं । इन्द्रात्परि तन्वं ममे ॥ १२ ॥

वाचं । अष्टाऽपदी । अहं । नवऽसक्तिं । अतऽस्पृशं । इन्द्रात् । परि । तन्वं । ममे ॥ १२ ॥

अष्टापदी । अष्टाभिर्दिग्भिर्विदिग्भिः साष्टापदी । नवसक्तिमुपरि स्थितेना-
दित्येन नवसक्तिं । आस दिक्षु व्याप्तामित्यर्थः । अतस्पृशं यज्ञस्पृशं वाचं स्तुतिं
मया परिपूर्णादिन्द्रात्तन्वं तनूं न्यूनां सती परिममे । अन्यूनेयज्ञां करोमीत्यर्थः ।
कात्स्न्येन स्वरूपं स्तुत्या विषयीकर्तुमशक्यत्वादिति भावः ॥

॥ इति षष्ठस्य पंचमेऽष्टाविंशो वर्गः ॥

जज्ञान इत्येकादशर्चं सप्तमं सूक्तं काण्वस्य पुरुसुतेरार्षे । आद्या नव गायत्र्यो
दशमी बृहत्येकादशी सतोबृहती । इन्द्रो देवता । तथा चानुक्रांतं । जज्ञान एका-
दश प्रगाथांतमिति ॥ महाव्रते निष्केवल्ये जज्ञानो नु शतक्रतुरित्येषा । तथैव
पंचमारण्यके सूचितं । जज्ञानो नु शतक्रतुरित्येका । ऐ० आ० ५. ९. इति ॥

॥ सैषा प्रथमा ॥

जज्ञानो नु शतक्रतुर्वि पृच्छदिति मातरं । क उयाः के ह ऋषिरे ॥ १ ॥

जज्ञानः । नु । शतऽक्रतुः । वि । पृच्छत् । इति । मातरं । के । उयाः । के । ह । ऋषिरे ॥ १ ॥

अयमिन्द्रो जज्ञानो नु जायमान एव शतक्रतुर्वहुकर्मतीत्यं मातरं स्वजननीं
विपृच्छति । किमिति । के उया उद्गृह्णन्बला लोके । के ह ऋषिरे श्रूयन्ते गुणैः ।
के विश्रुता इत्यर्थः ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

आदीं शवस्यब्रवीदौर्णवाभमहीश्रुवं । ते पुत्र संतु निष्टुरः ॥ २ ॥

आत् । ईं । शवसी । अब्रवीत् । और्णवाभं । अहीश्रुवं । ते । पुत्र । संतु । निऽष्टुरः ॥ २ ॥

इन्द्रेण पृष्टा शवसी मातानंतरमेवैतमिन्द्रमब्रवीत् । किमित्युच्यते । और्णवाभ-
महीश्रुवमेतन्नामानावसुरौ तिष्ठतः । तावुक्तावन्ये च तादृशा हे पुत्र तव निष्टुरो
निस्तारणीयाः संत्विति ॥

॥ अथ तृतीया ॥

समित्तान्वृचहाखिदत्से अराँ इव खेदया । प्रवृद्धो दस्युहाभवत् ॥ ३ ॥

सं । इत् । तान् । वृचऽहा । अखिदत् । से । अरान् । इव । खेदया । प्रऽवृद्धः । दस्युऽहा ।

अभवत् ॥ ३ ॥

ताञ्जनन्योक्तान् वृचहेन्द्रः समित्सहैवाखिदत् । खेदनं नामाकर्षणं । खे रथ-
चक्रस्य नाभावरान् चक्रांगभूतान् शंकून् खेदया रज्ज्वेव । तथा तान्यथा संखि-
दन्ति तद्वत् । तथा कृत्वा दस्युहा शत्रुघातीन्द्रः प्रवृद्धोऽभवत् ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

एकया प्रतिधापिबत्साकं सराँसि जिंशतं । इन्द्रः सोमस्य काणुका ॥ ४ ॥

एकया । प्रतिऽधा । अपिबत् । साकं । सराँसि । जिंशतं । इन्द्रः । सोमस्य । काणुका ॥ ४ ॥

अयमिन्द्र एक्यैकेन प्रतिधा प्रतिधानेन साकमेक्यैव चिंशतमपि । उक्थपा-
चाणीत्यर्थः । कीदृशानि । सरांसि सोमस्य पूर्णानि सोमरसेन पूर्णानि काणुका
कांतानि क्रांतानि वा सोमेन कृतानि वा सोमपूर्णान्यपिबत् । पीतवान् म्नाध्य-
दिनसवने ॥ याज्ञिकप्रसिद्धैव । नैरुक्तप्रसिद्धा तु कालाभिमानीडः । चिंशदपर-
पक्षस्याहोरात्रास्त्रिंशत्पूर्वपक्षस्य च संति । तानेकरूपमनुभवतीति । एतत्सर्व-
मेकेन प्रतिधानेनापिबत् । नि० ५. ११. इत्यादि निरुक्ते तद्याख्याने च स्पष्टमुक्तं ।
तदच द्रष्टव्यं ॥

॥ अथ पंचमी ॥

अभि गंधर्वमृतृणदबुधेषु रजःस्वा । इंद्रो ब्रह्मभ्य इबुधे ॥ ५ ॥

अभि । गंधर्वं । अतृणत् । अबुधेषु । रजःसु । आ । इंद्रः । ब्रह्मभ्यः । इत् । बुधे ॥ ५ ॥

अयमिन्द्रो गंधर्वं । गामुदकं धारयतीति गंधर्वो मेघः । तमभ्यातृणत् । सर्वतो
हिंसितवान् । कुच । अबुधेषु पदनिधानयोग्यस्थानरहितेषु रजःसु लोकेषु ।
अंतरिक्षप्रदेशेष्वित्यर्थः । किमर्थं । ब्रह्मभ्य इत् ब्राह्मणेभ्य एव बुधे वर्धनाय ॥

॥ इति षष्ठस्य पंचम एकोनचिंशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

निराविध्यगिरिभ्य आ धारयत्पङ्कमोदनं । इंद्रो बुंदं स्वाततं ॥ ६ ॥

निः । अविध्यत् । गिरिभ्यः । आ । धारयत् । पङ्कं । ओदनं । इंद्रः । बुंदं । सुऽआततं ॥ ६ ॥

अयमिन्द्रो गिरिभ्यो मेघेभ्यः सकाशादुदकं निर्गमयितुं निराविध्यत् ॥ संप्रा-
हरत्तानेव मेघान् । किं कुर्वन् । पङ्कं परिपङ्कमोदनं कुर्वन् मनुष्याणामर्थाय । केन
साधनेनेति तदुच्यते । बुंदमिषुं स्वाततं सुष्ठु सर्वतो विस्तृतमादायेति शेषः ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

शतब्रह्म इषुस्तव सहस्रपर्ण एक इत् । यमिन्द्र चकृषे युजं ॥ ७ ॥

शतऽब्रह्मः । इषुः । तव । सहस्रऽपर्णः । एकः । इत् । यं । इंद्र । चकृषे । युजं ॥ ७ ॥

हे इंद्र तवेषु शतब्रह्मः शतायः सहस्रपर्णः सहस्रसंख्याकैः पक्षैः संवृतः शीघ्र-
गमनाय । अपरिमितगमनो वा । स चैक इत् एक एव । यं चेषु युजं सहायं
चकृषे करोषि युद्धाय ॥

॥ अथाष्टमी ॥

तेन स्तोतृभ्य आ भर नृभ्यो नारिभ्यो अस्तवे । सद्यो जात ऋभुष्टिर ॥ ८ ॥

तेन । स्तोतृभ्यः । आ । भर । नृभ्यः । नारिभ्यः । अस्तवे । सद्यः । जातः ।

ऋभुऽस्थिर ॥ ८ ॥

तेनेषुणा स्तोतृभ्योऽस्मभ्यं नृभ्यो मनुष्येभ्यः । पुत्रेभ्य इत्यर्थः । तथा नारिभ्यः स्त्रीभ्यश्चास्तवेऽदनाय पर्याप्तं धनमाभर । आहर । सद्यस्तदानीमेव जातोऽस्माभिर्दत्तेन सोमेन प्रवृद्धः सन् हे ऋभुष्टिर । उरुः प्रभूतः स्थिरश्च । संपाप्ते स तथोक्तः । हे तादृशेन्द्र त्वमाभरेति समन्वयः ॥

॥ अथ नवमी ॥

एता च्यौत्नानि ते कृता वर्षिष्ठानि परीणसा । हृदा वीडुधारयः ॥ ९ ॥

एता । च्यौत्नानि । ते । कृता । वर्षिष्ठानि । परीणसा । हृदा । वीडु । अधारयः ॥ ९ ॥

हे इंद्र ते त्वयितैतानि पुरतः सर्वैर्दृश्यमानानि वर्षिष्ठान्यतिशयेन प्रवृद्धानि परीणसा परितो नतान्यत एव च्यौत्नानीति भावः । भूमेः किल बद्धाधारणानि कृता कृतानि । पर्वतास्त्वया कृता इत्यर्थः । या यानि हृदा बुद्ध्या वीडु स्थिराण्यधारयः । बुद्ध्या कर्तव्यानीति यान्यधारयस्तानीमानीति ॥

॥ अथ दशमी ॥

विश्वेक्ता विष्णुराभरदुरुक्रमस्त्वेषितः ।

शतं महिषान्क्षीरपाकमोदनं वराहमिन्द्र एमुषं ॥ १० ॥

विश्वः । इत् । ता । विष्णुः । आ । अभरत् । उरुऽक्रमः । त्वाऽईषितः ।

शतं । महिषान् । क्षीरऽपाकं । ओदनं । वराहं । इंद्रः । एमुषं ॥ १० ॥

अस्या ऋचो निरुक्तैतिहासिकमतभेदेन द्विधा योजना । नैरुक्तपक्षे तावत् । हे इंद्र ता तानि यानि त्वया स्रष्टव्यान्युदकानि संति तानि विष्णुर्व्यापनशील आदित्य आभरत् । आभरति । लोकाय प्रयच्छतीत्यर्थः । कीदृशो विष्णुः । उरुक्रमो बहुगतिः । किं स्वविरोधेनेत्याह । त्वेषितस्त्वया प्रेरितः । न केवलमुदकान्येवापि च शतं महिषान् शतसंख्याकान्पशून् । महिषश्चो गवादेरप्युपलक्षकः ।

अथवा शतशब्दोऽपरिमितवचने महिष इति महन्नाम । असंख्यातान्महतो यज्ञान्यजमानेभ्य आभरत् । ददातीत्यर्थः । किंच क्षीरपाकं क्षीरपक्वमोदनं पायसं । एतच्चरूपुरोडाशदेरुपलक्षकं । तद्यजमानेभ्य आभरत् । अथवा सर्वार्थं वृष्टिप्रदानद्वारोदनं प्राहरत् । किंचेंद्रो वराहं जलपूर्णं मेघं हंतीति शेषः । कीदृशं तं । एमुषं ॥ आ इत्यस्य स्थाने छांदस एकारः ॥ आमुषमुदकस्य मोषकमित्यर्थः ॥ निरुक्तपक्ष एव । ऐतिहासिकपक्षे चरकब्राह्मण इतिहास आस्त्रायते । विष्णुर्यज्ञः । स देवेभ्य आत्मानमंतरधात् । तमन्यदेवता नाविदन्निद्रस्त्ववेत् । स इंद्रमब्रवीत्को भवानिति । तमिंद्रः प्रत्यब्रवीदहं दुर्गाणामसुराणां च हंता भवांस्तु क इति । सोऽब्रवीदहं दुर्गादाहर्ता त्वं तु यदि दुर्गाणामसुराणां हंता ततोऽयं वराहो वाममुष एकविंशत्याः पुरां पारेऽश्ममयीनां वसति तस्मिन्नसुराणां वसु वाममस्ति तमिमं जहीति । तस्येंद्रस्ताः पुरो भिक्ष्वा हृदयमविध्यत् । अधि तच्च यदासीत्तद्विष्णुराहरदिति सोऽयमितिहासोऽस्येदु मातुः सवनेषु विधेत्ता विष्णुरित्याभ्यां प्रतिपादितः । तयोर्मध्येऽस्येदु मातुरित्यच विष्णुना हे इंद्र त्वं दुर्गाणां हंतेत्यात्मानं कथयसि तर्हि वाममुषं वराहमसुरं जहीत्युक्तार्थो विध्यद्वराहमिति पादेन प्रतिपादितः । इंद्रेण च विष्णो त्वं दुर्गादाहर्तेति ब्रूषे मया पुराणि जितान्यसुरश्च घातितस्तस्य वामं वस्वानयेत्युक्तो विष्णुमूर्तिस्तस्य वराहासुरस्य धनं मुमोष । सोऽर्थो मुषायद्विष्णुः पचतमिति पादेन सूचितः । स किं पुनर्मुषितवानिति तदचोच्यते विधेत्तेति । हे इंद्र त्वेषितस्त्वया प्रेरितो विष्णुर्यज्ञरूपी त्वेषितस्त्वं दुर्गादाहर्ता किल तर्हि त्वं तस्य धनान्याहरेति त्वया प्रेरितः सन् उरुक्रमो भूत्वा विधेत्ता यानि त्वयाहर्तव्यानीत्युक्तानि यानि च तच्च स्थितानि सर्वाण्याभरत् । आभरतु । कानि तानीति । शतं महिषान् अपरिमितान्प्रशस्तान्पदार्थान् तेषां वाहनरूपान् महिषान्वा क्षीरपाकमोदनं च पक्वमाचमेवोदनं चाभरत् । विध्यद्वराहमित्यचोक्तोऽर्थश्च चरमपादेनोच्यते । इंद्रस्तु वराहं वराहारं स्वीकृतासुरसर्वस्वं वराहरूपिणं वैमुषमेमुषनामानमथवैमुषं धनानामामोषकं वराहमसुरं हृदयेऽविध्यदिति शेषः ॥

॥ अथैकादशी ॥

तुविष्णं ते सुकृतं सूमयं धनं साधुर्वुंदो हिरण्ययः ।

उभा ते बाहू रण्या सुसंस्कृतं ऋद्रूपे चिह्नद्रुधा ॥ ११ ॥

तुविऽक्षं । ते । सुऽकृतं । सुऽमयं । धनुः । साधुः । बुंदः । हिरण्ययः ।
उभा । ते । बाहू इति । रण्यौ । सुऽसंस्कृता । च्छदुऽपे । चित् । च्छदुऽवृथा ॥११॥

एषा निरुक्त एकमपि पदं विहाय यास्केन व्याख्याता । तदेव लिख्यते ।
तुविक्षं बहुविक्षेपं महाविक्षेपं वा ते सुकृतं सूमयं सुसुखं धनुः साधयिता ते
बुंदो हिरण्मयः । उभौ ते बाहू रण्यौ रमणीयौ सांयाम्यौ वर्दूपा अर्दनपातिनौ
गमनपातिनौ मर्मण्यर्दनवेधिनौ गमनवेधिनौ वा । नि० ६. ३३. इति ॥

॥ इति षष्ठस्य पंचमे त्रिंशो वर्गः ॥

पुरोक्ताशं न इति दशर्चमष्टमं सूक्तं काण्वस्य कुरुसुतेरार्षे । आद्या नव
गायत्र्यो दशमी बृहती । इन्द्रो देवता । तथा चानुक्रांतं । पुरोक्ताशं दश बृहत्यं-
तमिति ॥ सूक्तविनियोगो लैंगिकः ॥ महाव्रते निष्केवल्ये गायत्रचतुर्चाशीता-
वद्यास्तिष्ठ च्छचः । तथा च सूचितं । पुरोक्ताशं नो अंधस इति तिस्रः । ऐ०
आ० ५. ९. इति ॥

॥ तच्च प्रथमा ॥

पुरोक्ताशं नो अंधस इन्द्रं सहस्रमा भर । शता च शूर गोनां ॥१॥

पुरोक्ताशं । नः । अंधसः । इन्द्रं । सहस्रं । आ । भर । शता । च । शूर । गोनां ॥१॥

हे शूरेन्द्र पुरोक्ताशं पुरो दीयमानमेतत्संज्ञकमंधसोऽन्नं स्वीकृत्य गोनां गवां
सहस्रं शता शतानि च नोऽस्मभ्यमाभर । आहर । अथवा नोऽस्मभ्यं पुरतो
दीयमानमंधसोऽंधो व्यंजनं सहस्रं सहस्रसंख्याकं गोसहस्रं चाहरेति योज्यं ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

आ नो भर व्यंजनं गामश्चमभ्यंजनं । सचा मना हिरण्यया ॥२॥

आ । नः । भर । विऽअंजनं । गां । अश्वां । अभिऽअंजनं । सचा । मना । हिरण्यया ॥२॥

हे इन्द्र त्वं नोऽस्मभ्यं व्यंजनं गामश्चमभ्यंजनं तैलं चाभर । मना मननी-
यानि हिरण्यया हिरण्मयान्युपकरणानि सचा सहाभरेति ॥

॥ अथ तृतीया ॥

उ॒त नः॑ कर्ण॒शोभ॑ना पु॒रु॒णि धृ॒ण॒वा भ॑र । त्वं हि ऋ॒खि॒षे व॑सो ॥३॥

उ॒त । नः॑ । कर्ण॒ऽशोभ॑ना । पु॒रु॒णि । धृ॒णो॒ इति॑ । आ । भ॒र । त्वं । हि । ऋ॒खि॒षे ।
व॑सो॒ इति॑ ॥३॥

उतापि च नोऽस्मभ्यं कर्णशोभना कर्णाभरणानि पुरुणि बहून्वाभर । हे धृणो धर्षकेन्द्र वसो वासयितरिन्द्र त्वं हि खलु ऋखिषे । श्रूयसे । किमिति । उदारोऽयमिन्द्र इति ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

न॒की वृ॒धी॒क ई॒द्र ते॒ न सु॒षा न सु॒दा उ॒त । ना॒न्यस्त्व॒च्छू॒र वा॒घतः॑ ॥४॥

न॒की । वृ॒धी॒कः । ई॒द्र । ते॒ । न । सु॒ऽसाः । न । सु॒ऽदाः । उ॒त । न । अ॒न्यः । त्वत् ।
शू॒र । वा॒घतः॑ ॥४॥

हे इन्द्र ते त्वत्तोऽन्यः कश्चिवृधीको वर्धयिता नकी नैव । तथा सुषाः सुष्ठु संभक्ता संयामादौ त्वत्तोऽन्यो न । उतापि च सुदाः सुदाता न । तथा हे शूर त्वत् त्वत्तोऽन्यो वाघतः । ऋत्विगमैतत् । ऋत्विजो यजमानस्य नेता नान्योऽस्ति त्वामृते ॥

॥ अथ पंचमी ॥

न॒कीमि॒न्द्रो नि॒कर्त॑वे॒ न श॒क्रः परि॑श॒क्तवे॑ । वि॒श्वं ऋ॒णोति॑ प॒श्यति॑ ॥५॥

न॒की । ई॒न्द्रः । नि॒ऽकर्त॑वे । न । श॒क्रः । परि॑ऽश॒क्तवे॑ । वि॒श्वं । ऋ॒णोति॑ । प॒श्यति॑ ॥५॥

अयमिन्द्रो निकर्तवे निकर्तुं नकी नैव शक्यः । तथा शक्रः शक्तोऽयं परिशक्तवे परिभावाय न शक्यत इति । स तु विश्वं ऋणोति पश्यति च ॥

॥ इति षष्ठस्य पंचम एकविंशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

स म॒न्युं म॒र्त्याना॒मद॑ब्धो॒ नि चि॑कीषते । पु॒रा नि॒द॒क्षि॑कीषते ॥६॥

सः । म॒न्युं । म॒र्त्यानां॑ । अ॒द॒ब्धः । नि । चि॑की॒षते॒ । पु॒रा । नि॒दः । चि॑की॒षते॒ ॥६॥

स इन्द्रो मन्युं क्रोधं । केषां । मर्त्यानामदब्धः केनाप्यहिंसितः सन् निचिकीषते ।

निकरोति । किं मन्युं प्राथेव नेत्याह । निदो निंदायाः पुरा पूर्वमेव चिकीषते ।
यदा तं निंदितुमिच्छति कश्चित्ततः पूर्वमेव तं निकरोतीत्यर्थः ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

ऋत्वं इत्पूर्णेमुदरं तुरस्यास्ति विधतः । वृषघ्नः सोमपावः ॥ ७ ॥

ऋत्वं । इत् । पूर्णे । उदरं । तुरस्यं । अस्ति । विधतः । वृषघ्नः । सोमपावः ॥ ७ ॥

तुरस्य त्वरमाणस्य वृषघ्नो वृषं हतवतः सोमपावः सोमपातुरुदरं ऋत्वं इत्
कर्मणैव पूर्णमस्ति । भवति । कस्य कर्मणेत्युच्यते । विधतः परिचरतो यजमानस्य ।
यतः परिचरणाभावे तस्य कुक्षिपूर्त्यभावोऽतस्तत्पूर्तये परिचरतेति शेषः ॥

॥ अथाष्टमी ॥

त्वे वसूनि संगता विश्वा च सोम सौभगा । सुदात्वपरिहृता ॥ ८ ॥

त्वे इति । वसूनि । संऽगता । विश्वा । च । सोम । सौभगा । सुदातुं । अपरिहृता ॥ ८ ॥

हे इंद्र त्वे त्वयि वसूनि धनान्यस्सदिष्टानि संगता संगतानि । तथा हे सोम
सोमवन्निंद्र त्वयि विश्वा सर्वाणि सौभगा सौभाग्यानि संगतानि । तथा सुदातु
सुदानान्यपरिहृताकुटिलानि । अतस्तानि कुर्विति भावः । यद्भेद्रः सोमं पीत्वा
सोम इत्यभिहितः सोमश्रुतेः ॥

॥ अथ नवमी ॥

त्वामिच्छावयुर्मम कामो गव्युर्हिरण्ययुः । त्वामश्वयुरेषते ॥ ९ ॥

त्वां । इत् । यवऽयुः । मम । कामः । गव्युः । हिरण्यऽयुः । त्वां । अश्वऽयुः । आ । ईषते ॥ ९ ॥

त्वामित् त्वामेवैषते । किं । मम कामः । स कीदृशः । यवयुर्यवेच्छुः सन्नेषते ।
तथा गव्युः सन्नेषते । तथा हिरण्ययुश्च सन्नेषते । तथा अश्वयुश्च सन्नेषते । तं काम-
माप्तेच्छं कुर्विति भावः ॥

॥ अथ दशमी ॥

तवेदिद्राहमाशसा हस्ते दाचं चना ददे ।

दिनस्य वा मघवन्संभृतस्य वा पूरिं यवस्य काशिना ॥ १० ॥

तव । इत् । इंद्र । अहं । आऽशसा । हस्ते । दाचं । चना । ददे ।

दिनस्य । वा । मघऽवन् । संऽभृतस्य । वा । पूरिं । यवस्य । काशिना ॥ १० ॥

हे इन्द्र तवेक्ष्वैवाशसाशंसनेन त्वमस्मदीयं क्षेपं यवसमृद्धं करोषीत्याशंसनेन हस्ते दाघं चन लवनसाधनं दाघमप्याददे । स्वीकरोमि । किमनेन प्रयासेन । दिनस्य वा पूर्वमेव क्षिप्तस्य वा यवस्य संभृतस्य वा पूर्वमेव क्षिप्त्वा निष्कृतस्य राशीकृतस्य वा यवस्य काशिना मुष्टिना पूरिषि । पूरय । आशंसनं देहि च ॥

॥ इति षष्ठस्य पंचमे द्वाविंशो वर्गः ॥

अयं कृत्नुरिति नवर्चं नवमं सूक्तं । अचेयमनुक्रमणिका । अयं कृत्नुर्नव कृत्नुर्भर्गवः सौम्यमंत्यानुष्टुबिति । भार्गवः कृत्नुर्ऋषिः । नवम्यनुष्टुप् । अष्टौ गायत्र्यः । सोमो देवता ॥ विनियोगो लैंगिकः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

अयं कृत्नुरगृभीतो विश्वजिदुद्भिदित्सोमः । ऋषिर्विप्रः काथेन ॥ १ ॥

अयं । कृत्नुः । अगृभीतः । विश्वऽजित् । उत्ऽभित् । इत् । सोमः । ऋषिः । विप्रः । काथेन ॥ १ ॥

अयं सोमः कृत्नुः कर्ता सर्वस्यागृभीतोऽन्यैरगृहीतो विश्वजित् सर्वस्य जेतोऽङ्गित्फलस्योद्भेदकः । अथवा विश्वजिदुद्भिदौ सोमयागौ । तयोर्निष्पादकत्वात्तदूपः । ऋषिर्ज्ञानवान्विप्रो मेधावी विप्रवत्पूज्यो विशेषेण पूरको वा । एवं महानुभावः सोमः काथेन स्तोत्रेण स्तुत्यो भवतीति शेषः ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

अभ्यूर्णोति यन्नमं भिषक्ति विश्वं यत्तुरं । प्रेमंधः ख्यन्निः श्रोणो भूत् ॥ २ ॥

अभि । ऊर्णोति । यत् । नमं । भिषक्ति । विश्वं । यत् । तुरं । प्र । ई । अंधः । ख्यत् । निः । श्रोणः । भूत् ॥ २ ॥

अयं सोमो यन्नममस्ति तदभ्यूर्णोति । आच्छादयति । यन्नममिव विफलं वर्तते तदाच्छादयति फलेन । अथवा वस्त्रं जनयन्नाच्छादयति । तथा यत्तुरमातुरं रुग्णं विश्वं तद्भिषक्ति । भिषज्यति । यज्ञद्वारा स्वर्गसाधनेनौषधरूपेण च शरीरसिद्धिसाधनम् । अंधः संनद्धोऽपि प्रख्यत् । पश्यति । श्रोणोऽपि पंगुरपि निर्भूत् । निर्भवति । निर्गच्छति ॥

॥ अथ तृतीया ॥

त्वं सोम तनूकृद्भ्यो द्वेषोभ्योऽन्यकृतेभ्यः । उरु यन्तासि वरूथं ॥३॥

त्वं। सोम। तनूकृत्ऽभ्यः। द्वेषऽभ्यः। अन्यऽकृतेभ्यः। उरु। यन्ता। असि। वरूथं ॥३॥

हे सोम त्वं तनूकृद्भ्यः कृशीकुर्वद्भ्यः । अथवांगानां विच्छेदकेभ्योऽन्यकृतेभ्यो द्वेषोभ्यः । शबुकृतेभ्योऽप्रियेभ्यः । कृत्येभ्य इत्यर्थः । वरूथं वरकं रक्षणमुरु यन्तासि । भवसि स्तोतृणां । अन्यकृतानि हि रक्षांसीति ब्राह्मणं ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

त्वं चित्ती तव दक्षैर्दिव आ पृथिव्या ऋजीषिन् । यावीरघस्य चिद्द्वेषः ॥४॥

त्वं। चित्ती। तव। दक्षैः। दिवः। आ। पृथिव्याः। ऋजीषिन्। यावीः। अघस्य। चित्। द्वेषः ॥४॥

हे ऋजीषिन् तृतीयसवनगतेनजीषेण तद्वन् सोम त्वं तव चित्ती चित्या प्रज्ञया दक्षैर्बलैश्च दिव आ ॥ आ इति चार्थे ॥ पृथिव्या आ पृथिव्याश्च सकाशादघस्य चिदस्माकमाहंतुरपि द्वेषः शत्रोः कृत्यां यावीः । पृथक्कुरु ॥

॥ अथ पंचमी ॥

अर्थिनो यन्ति चेदर्थं गच्छानिहृदुषो रातिं । ववृज्युस्तृथतः कामं ॥५॥

अर्थिनः। यन्ति। च। इत्। अर्थं। गच्छान्। इत्। ददुषः। रातिं। ववृज्युः। तृथतः। कामं ॥५॥

अर्थिनो धनानि कामयमाना यन्ति चेत् यन्ति चार्थं प्रति गत्वा च ददुषो दातृ रातिं दानं गच्छानिहृदुषो गच्छन्ति च । गतेषु मध्ये यं हे सोम त्वमनुगृह्णासि तस्य तृथतो भिक्षमाणस्य कामं ववृज्युः पुनः कामानावर्जयन्ति । तावत्पर्यन्तं पूरयन्तीत्यर्थः ॥

॥ इति षष्ठस्य पंचमे अयस्त्रिंशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

विदद्यात्पूर्थं नष्टमुदीमृतायुमीरयत् । प्रेमायुस्तारीदतीर्णं ॥६॥

विदत्। यत्। पूर्थं। नष्टं। उत्। ई। ऋत्। युं। ईरयत्। प्र। ई। आयुः। तारीत्। अतीर्णं ॥६॥

यद्यदा पूर्वं पुराणं नहं स्वकीयं धनं विदत् लभते नहधन ईमेनमृतायुं
नहधनलाभार्थं यज्ञकाममुदीरयत् । प्रेरयति । धनं साधयतीत्यर्थः ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

सुशेवो नो मृठयाकुरहप्रक्रतुरवातः । भवा नः सोम शं हृदे ॥७॥

सुऽशेवः । नः । मृठयाकुः । अहप्रऽक्रतुः । अवातः । भव । नः । सोम । शं । हृदे ॥७॥

हे सोम पीतस्त्वं नोऽस्माकं हृदे हृदये वर्तमानः सुशेवः - - । अपरो नः
पूरणः ॥

॥ अथाष्टमी ॥

मा नः सोम सं वीविजो मा वि बीभिषथा राजन् । मा नो हार्दिं त्विषा वधीः ॥८॥

मा । नः । सोम । सं । वीविजः । मा । वि । बीभिषथाः । राजन् । मा । नः । हार्दिं ।

त्विषा । वधीः ॥८॥

हे सोम पीतस्त्वं नोऽस्मान्मा संवीविजः । चलितांगान्मा कार्षीः । हे राजन्
सोमास्मान्मा विबीभिषथाः । भीतान्मा कुरु । नोऽस्माकं हार्दि हृदयं त्विषा
दीप्ता मा वधीः ॥

॥ अथ नवमी ॥

अव यस्वे सधस्थे देवानां दुर्मतीरीक्षे ।

राजन्नप द्विषः सेध मीद्वो अप सिधः सेध ॥९॥

अव । यत् । स्वे । सधऽस्थे । देवानां । दुऽमतीः । ईक्षे ।

राजन् । अप । द्विषः । सेध । मीद्वः । अप । सिधः । सेध ॥९॥

स्वे सधस्थे स्वकीये सहस्थाने गृहे देवानां दुर्मतीर्दुर्मतयो न प्रविशन्त्विति
यद्यदावेक्षे अहं त्वं वेक्षसे तदा हे राजन् द्विषोऽस्मद्वेष्टृनपसेध । हे मीद्वः सोम-
रसस्य सेक्तः सिधो हिंसकानपसेध । भिंधीत्यर्थः ॥

॥ इति षष्ठस्य पंचमे चतुस्त्रिंशो वर्गः ॥

न ह्यन्यमिति दशर्चं द्वादशं सूक्तं । अचेयमनुक्रमणिका । न ह्यन्यं दशैक-
द्युर्नोधसो गायत्रेऽन्या देवी विष्टुविति । एकद्युर्नोमा नोधसः पुत्र ऋषिः । अंत्या

विदुषः सा च देवदेवत्या शिष्टा गायत्र्य ऐंशः ॥ द्वितीये पर्याये मैत्रावरुणशस्त्र
आदितोऽष्टर्चः । सूचितं च । न ह्यन्यं बळाकरमित्यष्टौ । आ० ६. ४. इति ॥
महाव्रते निष्केवल्ये गायत्रतृचाशीतावाद्या विनियुक्ता । तथा च पंचमारण्यके
शीनकः । न ह्यन्यं बळाकरमित्येतां प्रत्यवदधाति । ऐ० आ० ५. ९. इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

न॒ह्य॒न्यं ब॒ळा॒करं म॒र्दि॒तारं श॒त॒क्र॒तो । त्वं न॒ इ॒न्द्र मृ॒ळ॒य ॥ १ ॥

न॒हि । अ॒न्यं । ब॒ळा । अ॒करं । म॒र्दि॒तारं । श॒त॒क्र॒तो इति श॒त॒ऽक्र॒तो । त्वं । नः । इ॒न्द्र ।

मृ॒ळ॒य ॥ १ ॥

हे शतक्रतो त्वत्तोऽन्यं मर्दितारं सुखयितारं बळा बट - तन्नाकरं । न करोमि ।
तस्माद्धे इन्द्र त्वं नोऽस्मान्मृळय ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

यो नः श॒श्वत्पु॒रावि॒ष्यामृ॒धो वाज॑सातये । स त्वं न॒ इ॒न्द्र मृ॒ळ॒य ॥ २ ॥

यः । नः । श॒श्वत् । पु॒रा । आ॒वि॒ष्य । अ॒मृ॒धः । वाज॑ऽसातये । सः । त्वं । नः । इ॒न्द्र । मृ॒ळ॒य ॥ २ ॥

(योऽमृधोऽहिंसको नोऽस्मान्वाजसातये पुरा पूर्वमाविष रक्षितवान् हे इन्द्र
स त्वं नोऽस्मान् शश्वत्सदा मृळय । सुखय ॥)

॥ अथ तृतीया ॥

कि॒मंग॒ र॒ध॒चो॒दनः सु॒न्वा॒न॒स्या॒वि॒ते॒दसि॑ । कु॒वि॒त्स्वि॒न्द्र णः॑ श॒कः ॥ ३ ॥

किं । अंग॑ । र॒ध॒ऽचो॒दनः । सु॒न्वा॒न॒स्य॑ । अ॒वि॒ता । इत् । अ॒सि॑ । कु॒वि॒त् । स । इ॒न्द्र ।

नः । श॒कः ॥ ३ ॥

हे इन्द्र त्वं रधचोदनः । रधं राधकं चोदयतीति रधचोदनः । तादृशस्त्वं सुन्वा-
नस्यावितेदसि । रक्षक एव भवसि । अतो नोऽस्माकं कुविद्बहु स सुष्ठु शकः ।
अशकः । शक्तो भव । बहु धनं कुर्वित्यर्थः । अस्मान्वा बहु कुर्विति ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

इ॒न्द्र प्र॒णो॒ रथ॑मव प॒श्चाच्चि॒त्संत॑मद्रि॒वः । पु॒रस्ता॑दिनं मे कृ॒धि ॥ ४ ॥

इ॒न्द्र । प्र॒णः । रथ॑ । अ॒व । प॒श्चात् । चि॒त् । संत॑ । अ॒द्रि॒ऽवः । पु॒रस्ता॑त् । ए॒नं । मे । कृ॒धि ॥ ४ ॥

हे इंद्र नो रथं प्रावः । प्ररक्ष । कीदृशं रथं । पञ्चाशित्संतं ॥ चिदप्यर्धे ॥
अस्मात्समानरणानां पञ्चाभूतमप्येनं मे रथं हे अद्रिवो वज्रवर्चिंद्र पुरस्ताद्वर्त-
मानं कृधि । कुरु ॥

॥ अथ पंचमी ॥

हंतो नु किमांससे प्रथमं नो रथं कृधि । उपमं वाजयु अवः ॥५॥

हंतो इति । नु । किं । आससे । प्रथमं । नः । रथं । कृधि । उपऽमं । वाजऽयु । अवः ॥५॥

हंत्येतदादि मुख्यकृदामंचितेन समानं । हे हंतेंद्र नु इदानीं किं त्वं तूष्णी-
माससे । तच्च किं करोमीति चेत् उच्यते नो रथं प्रथमं सर्वेषां मुख्यं कृधि । कुरु ।
वाजयुस्माकमन्नमिच्छच्छ्रवोऽन्नं हविल्लक्षणमुपमं । अंतिकनामैतत् । तवांति-
कभूतं वर्तत इति शेषः । यस्मादेवं तस्माद्रथमस्मदीयं प्रथमं कृधीति ॥

॥ इति षष्ठस्य पंचमे पंचचिंशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

अवा नो वाजयुं रथं सुकरं ते किमित्परि । अस्मान्सु जिग्युषस्कृधि ॥६॥

अव । नः । वाजऽयुं । रथं । सुऽकरं । ते । किं । इत् । परि । अस्मान् । सु । जिग्युषः ।
कृधि ॥६॥

हे इंद्र नो वाजयुमन्नेच्छुं रथमव । रक्ष संयामे । ते तव किमित् किमपि
सर्वकर्तव्यजातं परि परितः सुकरं सुखेन कर्तव्यं । तव कर्तुमशक्यं न किंचिदस्ति ।
यस्मादेवं तस्मात्सु जिग्युषः सुष्ठु जेतृन् कुरु संयामे ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

इंद्र हव्यस्व पूरसि भद्रा तं एति निष्कृतं । इयं धीर्ऋत्वियावती ॥७॥

इंद्र । हव्यस्व । पूः । असि । भद्रा । ते । एति । निऽकृतं । इयं । धीः । ऋत्वियऽवती ॥७॥

हे इंद्र त्वं हव्यस्व । दृढो भव संयामे । त्वं पूरसि । पूरयसि । यथा पुरमवि-
चलितं तद्वत्त्वमसि । अथवास्मदीये यज्ञे दृढो भव । त्वं पुनरन्ययज्ञजिगमिषुर्मा-
भूः । त्वं पूः पूरकः कामानामसि । किमत्र विद्यत इति चेत् उच्यते । निष्कृतं
निष्कर्तारं ते त्वां भद्रा कल्याणीयं धीः स्तुतिः क्रिया वर्त्तियावती । ऋतु-

शब्दः कालोपलक्षकः । स्वकालोपेता सत्येति । गच्छति । यदा ते निष्कृतं स्थानमेति ॥

॥ अथाष्टमी ॥

मा सीमवद्य आ भागुवी काष्ठा हितं धनं । अपावृक्ता अरत्नयः ॥ ८ ॥

मा।सी।अवद्ये।आ।भाक्।उर्वी।काष्ठा।हितं।धनं।अपऽआवृक्ताः।अरत्नयः॥८॥

मास्मान् सी सर्वतोऽवद्ये निंदाभाक् । मा भजतु । प्राप्नोतु न कुतश्चित् । पाप-
रहितान्कुर्वित्यर्थः । किंचोर्वी काष्ठा बहंतराल आज्यंतः । आज्यंतोऽपि काष्ठोच्यते
क्रात्वा स्थिता भवति । नि० २. १५. । इति यास्कः । तच्च हितं निहितं शत्रुसंबन्धि
धनमस्माकं भवत्वित्यर्थः । अरत्नयोऽरममाणाः शत्रवोऽपावृक्ताः संत्विति शेषः ॥

॥ अथ नवमी ॥

तुरीयं नाम यज्ञियं यदा करस्तदुश्मसि । आदित्पतिर्न ओहसे ॥ ९ ॥

तुरीयं।नाम।यज्ञियं।यदा।करः।तत्।उश्मसि।आत्।इत्।पतिः।नः।ओहसे॥९॥

हे इंद्र त्वं यज्ञियं यज्ञसंबन्धि तुरीयं चतुर्थं नाम यदा करः करोषि तदुश्मसि ।
कामयामहे । आदिदन्तरमेव नामकामानंतरमेव पतिः पालकस्त्वं नोऽस्मा-
नोहसे । वहसि । प्रापयसि । नक्षत्रं नाम गुह्यं नाम प्रकाशं नामेति त्रीणि
नामानि सोमयाजीति तुरीयं नाम तच्च यज्ञियं ॥

॥ अथ दशमी ॥

अवीवृध्वो अमृता अमंदीदेकद्यूर्देवा उत याश्च देवीः ।

तस्मा उ राधः कृणुत प्रशस्तं प्रातर्मक्षू धियावसुर्जगम्यात् ॥ १० ॥

अवीवृधत् । वः । अमृताः । अमंदीत् । एकऽद्यूः । देवाः । उत । याः । च । देवीः ।

तस्मै । ऊं इति । राधः । कृणुत । प्रऽशस्तं । प्रातः । मक्षु । धियाऽवसुः । जगम्यात् ॥ १० ॥

इयं वैश्वदेवी । हे देवा हे अमृता अमरणा वो युष्मानयमवीवृधत् वर्धयति
स्तुत्यामंदीत् तर्पयति सोमेनैकद्यूर्चक्षिरहं । उतापि च हे देवीर्देव्यो देवपत्न्यो
याश्च यूयं स्थ युष्मानयवीवृधदमंदीच्च । तस्मै राधो धनं प्रशस्तं प्रवृद्धं कृणुत ।
कुरुत । उ इति पूरण एवकारार्थो वा । प्रातः प्रातरेव मक्षु क्षिप्रं धियावसुः

कर्मधन इन्द्रो जगम्यात् । आगच्छतु । इन्द्रस्य देवस्वामित्वादाधिक्यद्योतनाय पुनरभिधानं ॥

॥ इति षष्ठस्य पंचमे षट्चिंशो वर्गः ॥

॥ इत्यष्टमे मंडलेऽष्टमोऽनुवाकः ॥

नवमेऽनुवाके त्रयोदश सूक्तानि । तत्रा तू न इन्द्रेति नवर्चं प्रथमं सूक्तं कण्व-
पुत्रस्य कुसीदिन आर्षे गायत्रमैन्द्रं । तथा चानुक्रम्यते । आ तू नो नव कुसीदी
काण्व इति ॥ महाव्रते निष्केवल्ये गायत्रतृचाशीतावेतदादिके द्वे सूक्ते । तथैव
पंचमारण्यके सूचितं च शौनकेन । आ तू न इन्द्र क्षुमंतमिति सूक्ते सूददोहाः
। ऐ० अ० ५. ९. इति ॥ द्वितीये पर्याये मैत्रावरुणे शस्त्र आद्यस्तृचः । सूचितं च ।
आ तू न इन्द्र क्षुमंतमा प्र द्रव परावतः । अ० ६. ४. इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

आ तू न इन्द्र क्षुमंतं चिचं याभं सं गृभाय । महाहस्ती दक्षिणेन ॥ १ ॥

आ । तु । नः । इन्द्र । क्षुऽमंतं । चिचं । याभं । सं । गृभाय । महाऽहस्ती । दक्षिणेन ॥ १ ॥

हे इन्द्र महाहस्ती महाहस्तवान् त्वं तु तदानीमेवास्मभ्यं दातुं नोऽस्मदर्थे
क्षुमंतं शब्दवतं । स्तुत्यमित्यर्थः । चिचं चायनीयं याभं याहकं ग्रहणार्हे वा धनं
दक्षिणेन हस्तेना संगृभाय । आभिमुख्येन संगृहाण ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

विष्ठा हि त्वा तुविकूर्मिं तुविदेष्णं तुवीमघं । तुविमाचमवोभिः ॥ २ ॥

विष्ठा । हि । त्वा । तुविऽकूर्मिं । तुविऽदेष्णं । तुविऽमघं । तुविऽमाचं । अवऽभिः ॥ २ ॥

हे इन्द्र त्वा त्वां विष्ठा हि । जानीमः खलु । कीदृशमिति । तुविकूर्मिं बहुकर्माणं
तुविदेष्णं बहुप्रदेयं तुविमघं बहुधनं तुविमाचं बहुप्रमाणमवोभिर्युक्तं ॥

॥ अथ तृतीया ॥

नहि त्वा शूर देवा न मर्तीसो दिक्षंतं । भीमं न गां वारयंते ॥ ३ ॥

नहि । त्वा । शूर । देवाः । न । मर्तीसः । दिक्षंतं । भीमं । न । गां । वारयंते ॥ ३ ॥

हे शूरेंद्र त्वा त्वां दिक्षंतं दातुमिच्छंतं देवा न हि वारयंते । न निवारयंति ।

तथा मर्तासो मर्त्या अपि न वारयन्ते । भीमं न गां भयजनकं वृषभं यवसे
प्रवृत्तमिव । तं यथा वारयितुं न शक्नुवन्ति तद्वत् ॥

प्रथमे पर्यायेऽच्छावाकशस्त्र एतो न्विद्रमिति तृचः । तथा च सूचितं । एतो
न्विद्रं स्तवामेशनं मा नो अस्मिन्मघवन् । आ० ६. ४. । इति ॥

॥ तृचे प्रथमा सूक्ते चतुर्थी ॥

एतो न्विद्रं स्तवामेशनं वस्वः स्वराजं । न राधसा मर्धिषन्नः ॥ ४ ॥

आ । इत । ऊं इति । नु । इन्द्रं । स्तवाम । ईशानं । वस्वः । स्वऽराजं । न । राधसा ।

मर्धिषत् । नः ॥ ४ ॥

हे अस्मदीया जना एतो । आगच्छतैव नु क्षिप्रं । किं कर्तुं । स्तवामेन्द्रं ।
कीदृशं तं । वस्वो वसुनो धनस्येशानं स्वामिनं स्वराजं स्वयमेव राजमानं
स्वर्गे राजमानं वा । नोऽस्मानिन्द्रेणानुगृहीतान्नाधसा धनेनान्यो धनी न मर्धि-
षत् । न बाधतां । आद्यानामस्तत्समानानामपाद्यत्वाय स्तवामेत्यर्थः ॥

॥ अथ तृचे द्वितीया सूक्ते पंचमी ॥

प्र स्तोषदुप गासिषच्छ्रवत्सामं गीयमानं । अभि राधसा जुगुरत् ॥ ५ ॥

प्र । स्तोषत् । उप । गासिषत् । श्रवत् । सामं । गीयमानं । अभि । राधसा । जुगुरत् ॥ ५ ॥

पूर्वमंचे स्तवामेत्युक्तं । तदेव स्तोत्रमिन्द्रः प्रस्तोषत् । प्रस्तुत्वा च गासिषत् ।
उपगानं च करोतु । तदर्थं गीयमानं साम स्तोत्रं श्रवत् । शृणोतु । राधसा
धनेन च युक्तोऽस्मानभिजुगुरत् । अभिगृणातु ॥

॥ इति षष्ठस्य पंचमे सप्तत्रिंशो वर्गः ॥

॥ अथ तृचे तृतीया सूक्ते षष्ठी ॥

आ नो भर दक्षिणेनाभि सव्येन प्र मृश । इन्द्र मा नो वसोर्निर्भीक् ॥ ६ ॥

आ । नः । भर । दक्षिणेन । अभि । सव्येन । प्र । मृश । इन्द्र । मा । नः । वसोः । निः । भाक् ॥ ६ ॥

हे इन्द्र नोऽस्मभ्यमाभर । आहत्य दक्षिणेन सव्येन च हस्तेनोभाभ्यां हस्ताभ्या-
मभिप्रमृश । प्रयच्छेत्यर्थः । नोऽस्मान्वसोर्धनाद्या निर्भीक् । मा निर्भीक्षीः ॥

द्वितीये पर्यायेऽच्छावाकशस्त्र उप क्रमस्वेति तृचः । सूचितं च । उप क्रमस्वा
भर धृषता तदस्मै नव्यं । आ० ६. ४. । इति ॥

॥ सैषा तृचे प्रथमा सूक्ते सप्तमी ॥

उप क्रमस्वा भर धृषता धृष्णो जनानां । अदाशूऽहरस्य वेदः ॥७॥

उप । क्रमस्व । आ । भर । धृषता । धृष्णो । इति । जनानां । अदाशूऽहरस्य । वेदः ॥७॥

हे इंद्र त्वमुपक्रमस्व । धनं प्रत्युपगच्छ । प्रवृत्तो भव वा दातुं । हे धृष्णो धर्षक शशूणां धृषता धृष्टेन चेतसा युक्तः सन् आभर । आहर च । कस्य धनमाहरेत्युच्यते । जनानां मध्येऽदाशूऽहरस्यात्यंतमदातृतमस्य वेदो धनं ॥

॥ अथ तृचे द्वितीया सूक्तेऽष्टमी ॥

इंद्र य उ नु ते अस्ति वाजो विप्रेभिः सनित्वः । अस्माभिः सु तं सनुहि ॥८॥

इंद्र । यः । उं । इति । नु । ते । अस्ति । वाजः । विप्रेभिः । सनित्वः । अस्माभिः । सु । तं । सनुहि ॥८॥

हे इंद्र यो वाजोऽन्नं विप्रेभिर्मैधाविभिः सनित्वः संभजनीयस्ते तवास्ति तं वाजमस्माभिर्यचितः सन् अस्मभ्यं वा सु सष्टु सनुहि । देहि ॥

॥ अथ तृचे तृतीया सूक्ते नवमी ॥

सद्योजुर्वस्ते वाजा अस्मभ्यं विश्वचंद्राः । वशैश्च मक्षू जरंते ॥९॥

सद्यःऽजुवः । ते । वाजाः । अस्मभ्यं । विश्वऽचंद्राः । वशैः । च । मक्षू । जरंते ॥९॥

हे इंद्र ते तव वाजा अस्मभ्यं सद्योजुवः शीघ्रं गंतारो भवन्तु । कीदृशास्ते । विश्वचंद्राः सर्वहिरण्योपेता बहूनामाह्लादका वा । अस्मदीयाश्च जना वशैः कामैरनेकैर्युक्ता मक्षू शीघ्रं जरंते । स्तुवंति ॥

॥ इति षष्ठस्य पंचमेऽष्टचिंशो वर्गः ॥

वेदार्थस्य प्रकाशेन तमो हार्दं निवारयन् ।

पुमर्थाश्चतुरो देयाद्विद्यातीर्थमहेश्वरः ॥

इति श्रीमद्राजाधिराजपरमेश्वरवैदिकमार्गप्रवर्तकश्रीवीरबुद्धभूपालसाम्राज्यधुरंधरेण सायणाचार्येण विरचिते माधवीये वेदार्थप्रकाशे ऋक्संहिताभाषे षष्ठाष्टके पंचमोऽध्यायः ॥

यस्य निःश्वसितं वेदा यो वेदेभ्योऽखिलं जगत् ।
निर्ममे तमहं वंदे विद्यातीर्थमहेश्वरं ॥

आ प्र द्रवेति नवर्चं द्वितीयं सूक्तं । तथा चानुक्रम्यते । आ प्र द्रवेति । ऋषिश्चान्यस्मादिति परिभाषया काण्वः कुसीदृषिः । प्राग्वत्सप्रीयपरिभाषया गायत्री छंदः । अनादेशपरिभाषयेन्द्रो देवता ॥ महाव्रते निष्केवल्ये सूक्तविनियोग उक्तः ॥ द्वितीये रात्रिपर्याये मैत्रावरुणशस्त्र आ प्र द्रवेति तृचोऽनुरूपः । सूचितं च । आ प्र द्रव परावतो न ह्यन्यं बळाकरमित्यष्टौ । आ० ६.४. इति ॥

॥ अथ तस्मिन्सूक्ते प्रथमा ॥

आ प्र द्रव परावतोऽर्वावतश्च वृचहन् । मध्वः प्रति प्रभर्मणि ॥ १ ॥

आ । प्र । द्रव । परावतः । अर्वावतः । च । वृचहन् । मध्वः । प्रति । प्रभर्मणि ॥ १ ॥

हे वृचहन्नामामावरकस्य वृचासुरस्य हंतर्हे इन्द्र प्रभर्मणि । प्रकृष्टानि भर्माणि भरणानि पशुग्रहादिसंपादनानि यस्मिन् स प्रभर्मा यज्ञः । यज्ञा प्रकृष्टाः कर्मणि कुशला भर्माणो देवानां हविःप्रदानेन पोषका ऋत्विजो यस्मिन्निति स तथोक्तः । एतादृशे यज्ञे मध्वो मदकरान् सोमान्प्रति परावतो विप्रकृष्टादूरस्थाद्देशादप्यर्वावतश्च समीपस्थाद्देशादप्याभिमुख्येन प्रद्रव । त्वं त्वरयागच्छ ॥ मध्व इति वा छंदसीति पूर्वसवर्णदीर्घाभावः ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

तीव्राः सोमांस आ गहि सुतासो मादयिष्णवः । पिबो दधृग्यथोचिषे ॥ २ ॥

तीव्राः । सोमांसः । आ । गहि । सुतासः । मादयिष्णवः । पिब । दधृक् । यथा । ओचिषे ॥ २ ॥

हे इन्द्र तीव्रास्तीव्रमदाः । क्षिप्रं मदकारिण इत्यर्थः । मादयिष्णवो मादनशीला मादनकारिणो वेमे सोमांसः सोमांसः सुतासस्त्वदर्थमभिषुताः । तस्मादागहि । अस्मदीयं यज्ञं प्रत्यागच्छ । आगत्य च तान् पिब । सोमपाने कारणमाह । त्वं यथा दधृक् धृष्टस्तप्नीतौ प्रगल्भः सन् तानूचिषे समवैषि सेवसे ।

ततस्तान्यथाकामं पिबेत्यर्थः ॥ दधृगिति त्रिधृषा प्रागल्भ्य इत्यस्माद्विद्दधृगित्यादिना क्तिन्प्रत्ययांतो निपात्यते । ऊचिषे । उच समवाये । छांदसे लेटि रूपं ॥

॥ अथ तृतीया ॥

इषा मंदस्वादु तेऽरं वराय मन्यवे । भुवत्त इंद्रं शं हृदे ॥ ३ ॥

इषा । मंदस्व । आत् । ऊं इति । ते । अरं । वराय । मन्यवे । भुवत् । ते । इंद्र । शं । हृदे ॥ ३ ॥

हे इंद्रेष्वा सोमलक्षणेनाच्चेन मंदस्व । मोदस्व । हृष्टो भव ॥ उ इत्यवधारणे ॥ आदनंतरमेव ते तव वराय शत्रुनिवारकाय मन्यवे क्रोधाय स सोमोऽरमलं पर्याप्नो भवतु । क्रोधशमने समर्थो भवतु । यदा सोमं पिबति तदा मन्युं त्यजतीत्यर्थः । किंच ते तव हृदे हृदये स सोमः शं शंकरः सुखकरो भुवत् । भवतु ॥

तृतीये पर्याय आ त्वशचवित्यनुरूपस्तृचः । सूचितं च । आ त्वेता नि षीदता त्वशचवागहि । आ० ६. ४. । इति ॥

॥ तस्मिन्प्रथमा सूक्ते चतुर्थी ॥

आ त्वशचवा गहि न्युक्थानि च हूयसे । उपमे रोचने दिवः ॥ ४ ॥

आ । तु । अशचो इति । आ । गहि । नि । उक्थानि । च । हूयसे । उपमे । रोचने । दिवः ॥ ४ ॥

हे अशचो सपत्नरहित । अस्य बहुविधबलत्वाद्रणाभिमुखं गंतारः शचवो न संतीत्यर्थः । तादृशेन्द्र तु क्षिप्रमागहि । आयाहि । अस्मद्यज्ञं प्रत्यागच्छ । यतो दिवः स्वतेजसा दीप्यमानाद्युलोकात् । तच्चस्थैर्देवैरित्यर्थः । रोचनेऽग्निभिर्दीप्यमाने लोके चोपमे समीपे । स्तोतारः स्तोत्रशस्त्रात्मकं शब्दं कुर्वत्यचेत्युपमो यज्ञः । तस्मिन्नस्मदीये यज्ञे चोक्थानि चिवृत्पंचदशादिलक्षणानि स्तोत्राणि प्रति नि हूयसे त्वं स्तोतव्यतया नितरामाहूयसे । यस्मादेवं तस्मादागच्छेति समन्वयः ॥

॥ अथ पंचमी ॥

तुभ्यायमद्रिभिः सुतो गोभिः श्रीतो मदाय कं । प्र सोम इंद्र हूयते ॥ ५ ॥

तुभ्य । अयं । अद्रिऽभिः । सुतः । गोभिः । श्रीतः । मदाय । कं । प्र । सोमः । इंद्र । हूयते ॥ ५ ॥

हे इन्द्र अद्रिभिरभिषवसाधनैर्यावभिरयं सोमस्तुभ्यं त्वदर्थं सुतोऽभिषुतः ।
ततो दशापविषेण पूत्वा गोभिर्गोविकारैः क्षीरादिभिः श्रुतः सोऽस्माभिः
परावत एव संस्कृतः सोमस्तव मदाय मदार्थं कं सुखेन प्रहूयते । अग्नौ स्वाहा
क्रियते । तस्मादागत्य सोमं पिब ॥

॥ इति षष्ठस्य षष्ठे प्रथमो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

इन्द्रं श्रुधि सु मे हवमस्मे सुतस्य गोमंतः । वि पीतिं तृप्तिमश्नुहि ॥ ६ ॥

इन्द्रं श्रुधि । सु । मे । हवं । अस्मे इति । सुतस्य । गोऽमंतः । वि । पीतिं । तृप्तिं ।
अश्नुहि ॥ ६ ॥

हे इन्द्र मे मदीयं हवं त्वद्विषयमाह्वानं सु सुष्ठु श्रुधि । शृणु । तथास्मे अस्माभिः
सुतस्याभिषुतस्य गोमतो गव्यक्षीरवतः । क्षीरेण मिश्रितस्येत्यर्थः । तादृशस्य
सोमस्य पीतिं पानं व्यश्नुहि । विविधं प्राप्नुहि । तत्पानेन विविधां तृप्तिं च
गच्छ ॥ अग्नौ व्याप्नौ । व्यत्ययेन परस्मैपदं ॥

तृतीये पर्याय एवाच्छावाकशस्त्रे य इन्द्र चमसेष्विति तृचः । सूचितं च । य
इन्द्र चमसेष्वा सोमः प्र वः सतां । आ० ६. ४. इति ॥

॥ तत्र प्रथमा सूक्ते सप्तमी ॥

य इन्द्र चमसेष्वा सोमश्चमूषु ते सुतः । पिबेदस्य त्वमीशिषे ॥ ७ ॥

यः । इन्द्र । चमसेषु । आ । सोमः । चमूषु । ते । सुतः । पिब । इत् । अस्य । त्वं । ईशिषे ॥ ७ ॥

हे इन्द्र ते त्वदर्थं सुतोऽभिषुतो यः सोमश्चमसेष्वेतन्नामकेषु पात्रेषु तथा चमूषु ।
चमन्ति यजंत्यचेति चम्बो यहाः । तेषु चा सर्वतोऽस्ति अस्य तमेतं सोमं
पिबेत् ॥ इद्वधारणे ॥ पिबैव । कथमस्य सोमपानयोग्यता तच्चाह । हे इन्द्र
त्वमीशिषे । तस्य त्वमेवेश्वरो भवसि खलु । यत एवं ततः पिबेति समन्वयः ॥
ईश ऐश्वर्ये । लटीशः स इतीडागमः ॥

॥ अथाष्टमी ॥

यो अप्सु चंद्रमा इव सोमश्चमूषु दहशे । पिबेदस्य त्वमीशिषे ॥ ८ ॥

यः । अप्सु । चंद्रमाः । इव । सोमः । चमूषु । दहशे । पिब । इत् । अस्य । त्वं । ईशिषे ॥ ८ ॥

हे इंद्र यो गृहीतः सोमश्चमूषु ग्रहेषु दृश्ये अंतर्हस्यते । तच्च दृष्टान्तः । चंद्रमा इव । यथा चंद्रमा अप्स्यन्तरिक्षे निर्मलतया दृश्यते तद्वत् । यद्वाप्सूदकेषु चंद्रमाः प्रतिबिंबतया नानाविधो दृश्यते तथाष्टग्रहेष्वनेकरूपः सन् दृश्यते । तमेतं सोमं पिबैव । यतस्त्वमेवेशिषे खलु ॥

॥ अथ नवमी ॥

यं ते श्येनः पदाभरन्निरो रजांस्यस्पृतं । पिबेदस्य त्वमीशिषे ॥९॥

यं । ते । श्येनः । पदा । आ । अभरत् । तिरः । रजांसि । अस्मृतं । पिब । इत् । अस्य ।
त्वं । ईशिषे ॥ ९ ॥

हे इन्द्र श्येनः शंसनीयः पक्षी । पक्षिरूपधारिणी गायत्रीत्यर्थः । स पक्षी
रजांस्यन्तरिक्षादिलोकस्थितान् सोमपालान् गन्धर्वान् तिरस्त्रिः कुर्वन्नस्पृष्टं शत्रु-
भिरस्पृष्टं संतं यं सोमं ते त्वदर्थं पदा पश्यामाभरत् । पदेति सवनद्वयाभिप्रायं ।
सवनद्वय आहृतं सोमं त्वं पिब ॥ गायत्री पक्षिरूपं धारयित्वा पश्यां सोममा-
हरदित्यर्थार्थं यजुर्ब्राह्मणं । पश्यां द्वे सवने समगृह्णान्मुखेनैकं तस्माद्द्वे सवने श्रुक्-
वती प्रातःसवनं च माध्यन्दिनं चेति ॥ तं पिबैव त्वमेव तस्येश्वरो भवसि ॥

॥ इति षष्ठस्य षष्ठे द्वितीयो वर्गः ॥

देवानामिति नवर्चे तृतीयं सूक्तं काण्वस्य कुसीदिन आर्धं गायत्रं वैश्वदेवं ।
तथा चानुक्रम्यते । देवानां वैश्वदेवमिति ॥ दशराचेऽष्टमेऽहनि वैश्वदेवशस्त्र इदं
सूक्तं वैश्वदेवनिविद्धानं । सूचितं च । देवानामिदं इति वैश्वदेवं । आ० ८. १० ।
इति ॥

॥ तच्च प्रथमा ॥

• देवानामिदवो महत्तदा वृणीमहे वयं । वृणामस्मभ्यमूतये ॥ १ ॥

देवानां । इत् । अवं । महत् । तत् । आ । वृणीमहे । वयं । वृणां । अस्मभ्यं । ऊतये ॥ १ ॥

हे देवा देवानां स्वतेजसा सर्वतो दीप्यमानानां ॥ इदेवार्थे ॥ युष्माकमेव महद्वाप्रां मंहनीयं वावः पालनं यद्विद्यते तद्गृणां कामानां वर्षितृणां युष्माकं स्वभूतं तद्रक्षणं यजमाना वयमा वृणीमहे । समन्तात्संभजामहे । किमर्थं । अस्मभ्यमूतये । पूर्वमस्मभ्यमस्मदर्थमिति साधारण्येनोक्ता तद्विशिनष्टि । उतय इति । अस्माकं पालनायेति ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

ते नः संतु युजः सदा वरुणो मिचो अर्यमा । वृधासंश्च प्रचेतसः ॥२॥

ते। नः। संतु। युजः। सदा। वरुणः। मिचः। अर्यमा। वृधासः। च। प्रचेतसः ॥२॥

ते देवा वरुणः शशूणां निवारको मिचः सर्वेषां मिचभूतोऽर्यमा सततं गच्छन् । एतन्नामकास्ते च यो देवा सदा सर्वदा सर्वेष्वहःसु नोऽस्माकं युजः सहायाः संतु । भवंतु । अग्निहोत्रादिकर्मणीन्द्रादिदेवाः सहागमनादियज्ञपरिसमापनांतेषु साहाय्यं कुर्वन्वित्यर्थः । ततः प्रचेतसः प्रकृष्टज्ञानाः । यद्वा चेतः स्तोत्रं । शोभनस्तुतयस्ते देवा वृधासो वर्धकाश्चास्माकं धनादिदानेन वर्धयितारश्च संतु ॥

॥ अथ तृतीया ॥

अति नो विष्पिता पुरु नौभिरपो न पर्षथ । यूयमृतस्य रथ्यः ॥३॥

अति। नः। विष्पिता। पुरु। नौभिः। अपः। न। पर्षथ। यूयं। अमृतस्य। रथ्यः ॥३॥

अमृतस्य सत्यस्य यज्ञस्य वा हे रथ्यो नेतारो देवाः । यद्वा अमृतस्येति संबंधि --- त्वात्कर्ताक्षिप्यते । यज्ञस्य साधका हे रथ्यो रथवंतो देवा विष्पिता विष्पितानि विप्राप्नानि विततानि पुरु ॥ सुपो लुक् ॥ पुरुणि बहूनि शशुबलानि कर्माणि नोऽस्मानतिपर्षथ । पारं समाप्तिं रक्षणीर्गमयत । तच्च दृष्टांतः । नौभिरपो न । यथा नाविकोऽप उदकानि नौभिर्जनान् तीरं प्रति प्रापयति तद्वत् ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

वामं नो अस्वर्यमन्वामं वरुण शंस्यं । वामं ह्यावृणीमहे ॥४॥

वामं। नः। अस्तु। अर्यमन्। वामं। वरुण। शंस्यं। वामं। हि। आऽवृणीमहे ॥४॥

हे अर्यमन् देव वामं वननीयं संभजनीयं धनं नोऽस्माकमस्तु । भवतु । हे वरुण शंस्यं सर्वं शंसनीयं स्तुत्यं वामं धनमस्माकमस्तु । कुतः ॥ हिशब्दो हेतौ ॥ यस्मात्कारणाद्वयं वामं धनं युष्मानावृणीमहे । यच्चामह इत्यर्थः । तस्मान्नोऽस्त्वित्याशास्ते ॥

॥ अथ पंचमी ॥

वामस्य हि प्रचेतस ईशानासो रिशादसः । नेमादित्या अघस्य यत् ॥५॥

वामस्य। हि। प्रचेतसः। ईशानासः। रिशादसः। न। ई। आदित्याः। अघस्य। यत् ॥५॥

हे प्रचेतसः प्रकृष्टज्ञानाः शोभनस्तुतयो वा हे रिशादसो रिशतां हिंसतां
शबूणामसितारः क्षेमारो देवा यूयं वामस्य वननीयस्य धनस्येशानास ईशानाः ॥
हिरवधारणे ॥ ईशाना एव स्वामिन एव भवथ । तस्माद्युष्मान्याचाम इत्यर्थः ॥
ईशानाः । ईश ऐश्वर्ये । अनुदात्तेत् । तास्यनुदात्तेदिति स्वरेणाद्युदात्तता भवति ।
न संबुद्धिः ॥ ततो हे आदित्या अदितेः पुत्रा देवा ईमेनं याचमानं मां तद्धनं
प्राप्नोतु यद्धनमघस्य पापस्य संबन्धि विद्यते ॥

॥ इति षष्ठस्य षष्ठे तृतीयो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

वयमिद्धः सुदानवः क्षियन्तो यांतो अध्वन्ना । देवा वृधाय हूमहे ॥ ६ ॥

वयं । इत् । वः । सुदानवः । क्षियन्तः । यांतः । अध्वन् । आ । देवाः । वृधाय । हूमहे ॥ ६ ॥

हे सुदानवः शोभनदाना हे देवाः क्षियन्तो गृहेष्वग्निहोचार्थं निवसन्तोऽध्वन् ॥
सुपो लुक् ॥ अध्वनि समिदाहरणार्थं यांतो गच्छन्तोऽपि वयमिद्धो युष्मानेव
वृधाय हविर्भिर्वर्धनाय हूमहे । आह्वयामः । यद्वा वयं गृहेषु गृहान्निर्गमनकाले
मार्गेषु च वृधायास्माकं धनादिभिर्वर्धनायाह्वयामः ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

अधि न इंद्रेषां विष्णो सजात्यानां । इता मरुतो अश्विना ॥ ७ ॥

अधि । नः । इन्द्र । एषां । विष्णो इति । सजात्यानां । इत् । मरुतः । अश्विना ॥ ७ ॥

हे इन्द्र विष्णो मरुतो हे अश्विना अश्विनौ हे इन्द्रादयो देवाः सजात्यानां ।
समानायां जातौ भवाः सजात्या भ्रातृमिवादयः । तेषां मध्ये नोऽस्मानधीत ।
यूयं स्तुत्यतयाधिगच्छत ॥

॥ अथाष्टमी ॥

प्र भ्रातृत्वं सुदानवोऽध्वं द्विता समान्या । मातुर्गर्भे भरामहे ॥ ८ ॥

प्र । भ्रातृत्वं । सुदानवः । अध्वं । द्विता । समान्या । मातुः । गर्भे । भरामहे ॥ ८ ॥

हे सुदानवः शोभनदाना आदित्या अधायास्मत्प्रत्यागमनानंतरं वयं समान्या
समान्येन ॥ सुपो आदेशः ॥ पूर्वं सर्वेषां देवानां सांहत्येन ततो द्विता द्विधा
द्विप्रकारेण च मातुरदितेर्गर्भे संजातं यद्युष्माकं भ्रातृत्वं विद्यते तदिदानीं वयं

प्रभरामहे । प्रभरणमुच्चारणं प्रकाशनं वा । उच्चारयामः । प्रकाशयामो वा । सर्वेषां देवानां ब्रह्मणो जननं तैत्तिरीयके स्पष्टमभिहितं । अदितिः पुत्रकामा साध्येभ्यो देवेभ्यो ब्रह्मोदनमपचदित्युपक्रम्य तस्यै पूषा चार्यमाचाजायेतां । तै० सं० ६. ५. ६. । इत्यादिना ॥

॥ अथ नवमी ॥

यूयं हि ष्टा सुदानव इन्द्रज्येष्ठा अभिद्यवः । अधो चिद्य उत ब्रुवे ॥९॥

यूयं हि स्थ । सुदानवः । इन्द्रज्येष्ठाः । अभिद्यवः । अधो चित् । वः । उत । ब्रुवे ॥९॥

पूर्वोऽर्धर्चः सिद्धः । हे सुदानवः शोभनदाना देवा इन्द्रज्येष्ठाः । इन्द्रो ज्येष्ठो मुख्यो येषां ते तथोक्ताः । सर्वदेवा इन्द्रनेतृका इत्यर्थः । तादृशा अभिद्यवोऽभिगतदीप्तयो यूयं हि स्थ । अस्मद्यज्ञे भवथ खलु ॥ हि प्रसिद्धौ ॥ अध चिदयानंतरमेव वो युष्मानहं ब्रुवे । स्तौमि । उतापि च पुनः पुनः स्तौमीत्यर्थः ॥

॥ इति षष्ठस्य षष्ठे चतुर्थो वर्गः ॥

प्रेष्टं व इति नवर्चं चतुर्थं सूक्तं कवेः पुत्रस्योशनस आर्षे गायत्रमाग्नेयं । तथानुक्रम्यते । प्रेष्टमुशना काव्य आग्नेयमिति ॥ प्रातरनुवाक आग्नेये क्रतौ गायत्रे छंदस्याश्विनशस्त्रे चेदं सूक्तं । सूचितं च । युक्त्वा हि प्रेष्टं वः । आ० ४. १३. । इति ॥ आभिष्वविकेषूक्थेषु मैत्रावरुणे प्रेष्टं व इति तृचो वैकल्पिकः स्तोत्रियः । सूचितं च । प्रेष्टं वो अतिथिं श्रेष्ठं यविष्ठ भारत । आ० १. ८. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

प्रेष्टं वो अतिथिं स्तुषे मित्रमिव प्रियं । अग्निं रथं न वेद्यं ॥१॥

प्रेष्टं । वः । अतिथिं । स्तुषे । मित्रं । इव । प्रियं । अग्निं । रथं । न । वेद्यं ॥१॥

हे यजमानाः प्रेष्टं युष्माकं धनदानेन प्रियतममतिथिं युष्माभिरतिथिवत्पूज्यं । यज्ञा अत सातत्यगमने । ऋतन्यंजीत्यादिनातेरिथिन् । सततं देवानां हविःप्रदानं गच्छंतं । मित्रमिव सखायमिव प्रियं स्तोतुः प्रीणनकरं रथं न रथमिव वेद्यं । वेदो धनं । धनहितं लाभहेतुं । यथा रथी रथेन धनं लभते तद्वत् स्तोतारोऽनेन धनं लभते । तादृशं धनलाभकारणमग्निं वो युष्माकर्मसिद्धर्थं स्तुषे । काव्य उशना स्तौमि ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

कविमिव प्रचेतसं यं देवासो अध द्विता । नि मर्त्येष्वाद्धुः ॥२॥

कविं ऽइव । प्र ऽचेतसं । यं । देवासः । अध । द्विता । नि । मर्त्येषु । आ ऽद्धुः ॥२॥

अथापि च देवासो देवा इन्द्रादयो यममिं मर्त्येषु मनुष्येषु द्विता द्विधा न्याद्धुः गार्हपत्याहवनीयात्मकत्वेन द्विधा निहितवन्तः । तच्च दृष्टान्तः । कविमिव प्रचेतसं प्रकृष्टज्ञानं कविं क्रांतकर्माणं पुरुषं यथा द्विधा कार्यद्वये ऽन्यो नियोजयति तद्वत् । यद्वा दिवि पृथिव्यां च निहितवन्तः । भूमौ तु हविराहरणार्थं दिवि तु हविः प्रदानार्थमिति द्वैधं विधानं कृतवन्त इत्यर्थः ॥

॥ अथ तृतीया ॥

त्वं यविष्ठ दाशुषो नूँः पाहि शृणुधी गिरः । रक्षां तोकमुत त्मना ॥३॥

त्वं । यविष्ठ । दाशुषः । नृन् । पाहि । शृणुधि । गिरः । रक्ष । तोक् । उत । त्मना ॥३॥

हे यविष्ठ युवतम । यद्वा यौतेस्तृजंतस्येष्टनि रूपं । देवानां हविषां मिश्रयितृत्तमाग्ने त्वं दाशुषो हविर्देवतो नृन् कर्मणां नेतृन्यजमानान् पाहि । धनादिदानेन रक्ष ॥ नूँः पाहीत्यत्र संहितायां नृन्प इति नकारस्य रूपं । अत्रानुनासिकः । पा० ८. ३. २. इति पूर्वस्यानुनासिकः ॥ किंच गिरस्त्वद्विषयाः स्तुतीः शृणुधि । अवहितः सन् शृणु ॥ श्रु श्रवणे । श्रुशृणुपृ इत्यादिना हेर्ध्यादेशः ॥ उतापि च त्मनात्मनैव स्वयमेव तोकमस्मदीयं तनयं पुत्रं रक्ष । पालय । आत्मनेति सर्वत्र संबध्यते । आत्मना स्वयमेव रक्ष । त्वदन्यं पालयितारं न विंदामः । त्वमेवास्मदीयं स्तोत्रं शृणु ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

कयां ते अग्ने अंगिर ऊर्जो नपादुपस्तुतिं । वराय देव मन्यवे ॥४॥

कया । ते । अग्ने । अंगिरः । ऊर्जः । नपात् । उप ऽस्तुतिं । वराय । देव । मन्यवे ॥४॥

हे अंगिरो ऽंगिरसां वरिष्ठ । यद्वांगति सर्वत्र गच्छतीत्यंगिराः । तादृश हे ऊर्जो नपात् । नपादित्यपत्यनाम् । अन्नस्य पुत्र । हविर्भिर्वर्धमानत्वात् । यद्वा नपादिति नप्ता । हविर्लक्षणस्यान्नस्य नप्तः । अग्नौ प्रास्ताहुतिः सम्यगादित्यमुपतिष्ठते । आदित्याज्जायते वृष्टिरिति । वृष्टेरोषधय ओषधीभ्यो ऽग्निरित्यन्नस्य

नम्रा । हे देव द्योतमानाग्ने वराय सर्वैर्वरणीयाय मन्यवे शशूनतिमन्यमानाय ते
तुभ्यं कया कीदृश्या वाचोपस्तुतिमुपस्तोचमहं भरेयं । त्वं महान् खल्वहमल्पः ।
तदर्थं स्तुतिं कुर्यामित्यृषिरग्निं प्रति वदति ॥

॥ अथ पंचमी ॥

दाशेम कस्य मनसा यज्ञस्य सहसो यहो । कदु वोच इदं नमः ॥५॥

दाशेम । कस्य । मनसा । यज्ञस्य । सहसः । यहो इति । कत् । ऊं इति । वोचे ।
इदं । नमः ॥५॥

ऋषिरग्निं प्रति ब्रूते । हे सहसो यहो । यदुरित्यपत्यनाम । बलेन निष्पाद्य-
मानत्वाद्बलस्य पुत्र हे अग्ने कस्य कीदृशस्य यज्ञस्य यज्ञवतो यजनीयदेववतो
यजमानस्य मनसा युक्ताः संतो हवींषि तुभ्यं वयं दाशेम । प्रयच्छेम ॥ पूजायां
बहुवचनं ॥ किंच तुभ्यमिदं नमो हविर्नमस्कारं वा कत् कदा वोचे । अहं
वदामि । उ इति प्रश्ने । ऋषिः कदा यक्ष्यामि कदा स्तोथामीत्यग्निं पृच्छति ॥
वोचे । वच्चादेशस्य लुङ्मात्मनेपद उत्तमैकवचने रूपं ॥

॥ इति षष्ठस्य षष्ठे पंचमो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

अथा त्वं हि नस्करो विश्वा अस्मभ्यं सुक्षितीः । वाजद्रविणसो गिरः ॥६॥

अथा । त्वं । हि । नः । करः । विश्वाः । अस्मभ्यं । सुऽक्षितीः । वाजऽद्रविणसः । गिरः ॥६॥

हे अग्ने अधानंतरं त्वं ॥ हिरवधारणे ॥ त्वमेवास्मभ्यं करः । कुरु । देहीत्यर्थः ॥
करोतेर्लेङ्गडागमः ॥ किमित्यपेक्षायामाह । नोऽस्मदीया गिरस्त्वद्विषया विश्वाः
सर्वाः स्तुतीरेवं कुरु यथा सुक्षितीः । क्षियन्ति निवसन्त्यचेति क्षितयो गृहाः ।
शोभननिवासाः । यद्वा क्षितयो मनुष्याः । कल्याणपुत्रपौत्रादियुक्ताः । तथा वा-
जद्रविणसोऽन्नयुक्तधनवतीः । अथवा वाजो दीप्तिः । सर्वतो दीप्तिधनाश्च कुरु ।
त्वमस्माभिः स्तुतः सन् गृहपुत्रान्नधनादीनि देहीत्यर्थः ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

कस्य नूनं परीणसो धियो जिन्वसि दंपते । गोघाता यस्य ते गिरः ॥७॥

कस्य । नूनं । परीणसः । धियः । जिन्वसि । दंऽपते । गोऽघाता । यस्य । ते । गिरः ॥७॥

हे दंपते । यदा गार्हपत्ये वर्तसे तदा जायापतिस्वरूपोऽसि । तस्मादंपति-
शब्देनाग्निरभिधीयते । तथाविध हे अग्ने नूनमिदानीं कस्य कीदृशस्य जनस्य
परीणसो बहूनि धियः कर्माणि जिन्वसि । प्रीणयसि । यस्य ते तव संबन्धिन्यो
गिरः स्तुतयो गोसाता गोसाती गवां लाभे भवन्ति खलु । तस्माच्च कुच तिष्ठसि ।
अस्माकमिदानीं गवेच्छा प्रवर्तते । यद्वा हे अग्ने त्वमिदानीं कस्य कर्माणि प्रीण-
यसि । न कस्यापीत्यर्थः । अस्माकमेव कर्माणि प्रीणयेति भावः ॥

अग्निमंथने तं मर्जयंत सुक्रतुमित्येषा । सूचितं च ॥ तं मर्जयंत सुक्रतुं यज्ञेन
यज्ञमयजंत देवाः । आ० २. १६. । इति ॥

॥ सैषा सूक्तेऽष्टमी ॥

तं मर्जयंत सुक्रतुं पुरोयावानमाजिषु । स्वेषु क्षयेषु वाजिनं ॥ ८ ॥

तं । मर्जयंत । सुऽक्रतुं । पुरःऽयावानं । आजिषु । स्वेषु । क्षयेषु । वाजिनं ॥ ८ ॥

सुक्रतुं शोभनप्रज्ञं सुकर्माणं वाजिषु संग्रामेषु पुरोयावानं शत्रुहननार्थं पुरत
एव गंतारं वाजिनं बलवंतं तादृशमग्निं यजमानाः स्वेष्व्वात्मीयेषु क्षयेषु गृहेषु
मर्जयंत । निर्मथितमग्निमलंकुर्वन्ति । परिचरन्तीति यावत् ॥

॥ अथ नवमी ॥

क्षेति क्षेमेभिः साधुभिर्नकिर्यं भ्रन्ति हन्ति यः । अग्ने सुवीर एधते ॥ ९ ॥

क्षेति । क्षेमेभिः । साधुभिः । नकिः । यं । भ्रन्ति । हन्ति । यः । अग्ने । सुऽवीरः । एधते ॥ ९ ॥

हे अग्ने यो मनुष्यः साधुभिः साधयद्भिः क्षेमेभिः पालनैः सह क्षेति स्वगृहे
निवसति । तथा यं जनं नकिः न केचन भ्रन्ति न हिंसन्ति । य एव हन्ति शत्रून्
स्वयमेव हन्ति स मनुष्यस्तव स्तोता खलु । अन्यथा तस्यैतावन्न घटते । ततः स
स्तोता सुवीरः शोभनपुत्रादियुक्तः सन् एधते । आत्मीयगृहेषु धनादिभिर्वर्धते ॥

॥ इति षष्ठस्य षष्ठे षष्ठो वर्गः ॥

आ मे हवमिति नवर्चं पंचमं सूक्तं । कृष्णो नामांगिरस ऋषिः । गायत्री
छंदः । एतदादीनि चीणि सूक्तान्यश्विदेवत्यानि । तथा चानुक्रांतं । आ मे कृष्ण
आश्विनं हीति ॥ प्रातरनुवाक आश्विने क्रतौ गायत्रे छंदस्याश्विनशस्त्रे चेदं सूक्तं ।
सूचितं च । उदीरायामा मे हवं । आ० ४. १३. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

आ मे हवँ नासत्याश्विना गच्छतं युवं । मध्वः सोमस्य पीतये ॥१॥

आ । मे । हवँ । नासत्या । अश्विना । गच्छतं । युवं । मध्वः । सोमस्य । पीतये ॥१॥

हे नासत्या । असत्यमनयोर्नास्तीति नासत्यौ । तादृशौ हे अश्विनाश्विनौ युवं युवां मे मदीयं हवमाह्वानं श्रुत्वा । यद्वा हवं । हूयतेऽचेति हवो यज्ञः ॥ केवलस्याधिकरणेऽपि छांदसः ॥ मदीयं यज्ञं प्रति मध्वो मदकरस्य सोमस्य पीतये पानाय तदर्थमागच्छतं ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

इमं मे स्तोममश्विनेमं मे शृणुतं हवँ । मध्वः सोमस्य पीतये ॥२॥

इमं । मे । स्तोमं । अश्विना । इमं । मे । शृणुतं । हवँ । मध्वः । सोमस्य । पीतये ॥२॥

हे अश्विनाश्विनौ मे मदीयमिमं स्तोमं स्तोचं किंच मे मदीयमिममिद-
मागमनविषयं हवमाह्वानं च शृणुतं ॥

॥ अथ तृतीया ॥

अयं वां कृष्णो अश्विना हवते वाजिनीवसू । मध्वः सोमस्य पीतये ॥३॥

अयं । वां । कृष्णः । अश्विना । हवते । वाजिनीवसू इति वाजिनीऽवसू । मध्वः । सोमस्य । पीतये ॥३॥

हे वाजिनीवसू अन्नयुक्तधनौ ॥ अचेनिरनुवादार्थः ॥ यद्वा वाजो वजनं क्रिया । तद्वती वाजिनी । तद्युक्तधनवंतौ हे अश्विनाश्विनावयं कृष्णो नाम मंचद्रष्टृर्षिर्वा युवां हवते । स्तुतिभिराह्वयति । किमर्थं । मध्वः सोमस्य पीतये इति ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

शृणुतं जरितुर्हवँ कृष्णस्य स्तुवतो नरा । मध्वः सोमस्य पीतये ॥४॥

शृणुतं । जरितुः । हवँ । कृष्णस्य । स्तुवतः । नरा । मध्वः । सोमस्य । पीतये ॥४॥

हे नरा नरौ सर्वस्य नेतारावश्विनौ जरितुः ॥ तच्छीलार्थे तृन् । व्यत्यये-
नांतोदात्तत्वं ॥ जरितुः स्तवनशीलस्य स्तुवतः स्तोचं कुर्वतः कृष्णस्येतन्नामकस्य

ऋषेः संबन्धि हवं युष्मद्विषयमाह्वानं शृणुतं । यद्वा जरितुरन्यदेवानां स्तोतुः
स्तुवत इदानीं युवयोः स्तोत्रकारिणस्तस्य हवं शृणुतं । शिष्टं गतं ॥

॥ अथ पंचमी ॥

छर्दि॒र्यै॒त॒म॒दा॒भ्यं॒ वि॒प्रा॒य॒ स्तु॒व॒ते॒ न॒रा । म॒ध्वः॒ सोम॑स्य पी॒तये॑ ॥ ५ ॥

छर्दिः । य॒तं । अ॒दा॒भ्यं । वि॒प्रा॒य॒ । स्तु॒व॒ते॒ । न॒रा । म॒ध्वः । सोम॑स्य । पी॒तये॑ ॥ ५ ॥

हे नरा नेतारावश्विनौ विप्राय मेधाविनेऽत एव स्तुवते स्तोत्रं कर्वते
कृष्णायर्षयेऽदाभ्यं ॥ दभेऽश्वेति एत्यप्रत्ययः ॥ परैरहिंस्यं छर्दिर्गृहं यतं ।
प्रयच्छतं । किमर्थं । सोमपानाय । स्तोत्रे गृहे दीयमाने सति तदा स सोमं
युवाभ्यां प्रयच्छति ॥

॥ इति षष्ठस्य षष्ठे सप्तमो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

गच्छ॑तं दा॒शुषो॑ गृ॒हमि॒त्या स्तु॒व॒तो अ॒श्वि॒ना । म॒ध्वः॒ सोम॑स्य पी॒तये॑ ॥ ६ ॥

गच्छ॑तं । दा॒शुषः । गृ॒हं । इ॒त्या । स्तु॒व॒तः । अ॒श्वि॒ना । म॒ध्वः । सोम॑स्य । पी॒तये॑ ॥ ६ ॥

हे अश्विनाश्विनावित्येत्यमनेन प्रकारेण स्तुवतो युवयोः स्तोत्रं कुर्वतो
दाशुषो हवींषि दत्तवतो यजमानस्य गृहं प्रति गच्छतं । युवामागच्छतं ।
किमर्थं । मध्वः सोमस्य पीतय इति ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

युं॒जा॒थां॒ रा॒स॒भं॒ रथे॑ वी॒दुंगे॑ वृष॒ख॒सू । म॒ध्वः॒ सोम॑स्य पी॒तये॑ ॥ ७ ॥

युं॒जा॒थां॒ । रा॒स॒भं॒ । रथे॑ । वी॒कुऽङ्ग॑ । वृष॒ख॒सू॒ इति॑ वृष॒ण॒ऽव॒सू । म॒ध्वः॒ । सोम॑स्य ।
पी॒तये॑ ॥ ७ ॥

हे वृषखसू वर्षणशीलधनवंतावश्विनौ युवां वीदुंगे । वीकुर्दृढः । दृढांगोपेते
स्वरथे रासभं शब्दायमानमेतन्नामकमश्वं युंजाथां । संयोजयतं । किमर्थं । मध्वः
सोमस्य पीतय इति । रासभावश्विनोरिति रासभावेवाश्विनो रथस्य वाहनौ ॥

॥ अथाष्टमी ॥

चिवंधुरेण चिवृता रथेना यातमश्विना । मध्वः सोमस्य पीतये ॥ ८ ॥

चिऽवंधुरेण । चिऽवृता । रथेन । आ । यातं । अश्विना । मध्वः । सोमस्य । पीतये ॥ ८ ॥

हे अश्विनाश्विनौ चिवंधुरेण चिफलकासंघटितेन चिवृता चिकोणेन । यद्वा चिवृता । चीणि कवचादिभिरावरणानि यस्य स तथोक्तः । तेन रथेनास्मद्यज्ञं प्रत्यायातं । युवामागच्छतं च । शिष्टं गतं ॥

॥ अथ नवमी ॥

नू मे गिरो नासत्याश्विना प्रावतं युवं । मध्वः सोमस्य पीतये ॥ ९ ॥

नु । मे । गिरः । नासत्या । अश्विना । प्रा । अवतं । युवं । मध्वः । सोमस्य । पीतये ॥ ९ ॥

हे नासत्यासत्यरहितौ हे अश्विनाश्विनौ मे मदीया गिरः स्तुतिलक्षणा वाचः प्रति युवं युवां नु क्षिप्रं प्रावतं । प्रकर्षेणा गच्छतं । यद्वा मे गिरः प्रावतं । आत्मीयतया प्ररक्षतं । किमर्थं । मध्वो मदकरस्य सोमस्य पीतये पानाय तदर्थं । सर्वे देवाः स्तुतिभिराहूताः संतो यज्ञं प्रत्यागच्छंतीति गच्छतं रक्षतं चेति युक्तं भवति ॥

॥ इति षष्ठस्य षष्ठेऽष्टमो वर्गः ॥

उभा हि दस्नेति पंचर्चं षष्ठं सूक्तं । विश्वको नाम कृष्णस्य पुत्रः कृष्ण एव वर्षिः । जगती छंदः । अश्विनौ देवता । तथानुक्रम्यते । उभा हि पंच विश्वको वा कार्ष्णिर्जोगतमिति ॥ विनियोगो लिंगादवगंतव्यः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

उभा हि दस्ना भिषजा मयोभुवोभा दस्सस्य वचंसो बभूवयुः ।

ता वां विश्वको हवते तनूकृषे मा नो वि यौष्टं सख्या मुमोचतं ॥ १ ॥

उभा । हि । दस्ना । भिषजा । मयःऽभुवा । उभा । दस्सस्य । वचंसः । बभूवयुः ।

ता । वां । विश्वकः । हवते । तनूऽकृषे । मा । नः । वि । यौष्टं । सख्या । मुमोचतं ॥ १ ॥

हे अश्विनौ दस्ना दर्शनीयौ । यद्वा दसु उपक्षये ॥ सर्वेषां शत्रूणामुपक्षयितारौ भिषजा देवानां वैद्यौ यद्वा भीतीनां चासयितारौ । यदा नरोऽश्विनौ

स्तुवन्ति तदा तौ तेषां भीतिमपनयत इत्यर्थः ॥ पृषोदरादिवाद्रूपसिद्धिः ॥ तादृशा
 अत एव मयोभुवा मयसः सुखस्य भावयिताराबुभा परस्परं द्वित्वसंख्यापूरका-
 बुभोभौ द्वौ युवां दक्षस्यैतन्नामकस्य प्रजापतेर्वचसः स्तुतेः संबंधिनी बभूवधुः ॥
 हि प्रसिद्धीः ॥ पुरा युवां दक्षेणास्ताविषायां खलु । तौ तादृशौ प्रशस्तौ वां
 युवां विश्वक एतन्नामक ऋषिस्तनूकृषे । तनोति कुलमिति तनूः पुत्रः ।
 तस्य विष्णाप्त्रो निमित्तं हवते । स्तुतिभिराह्वयति । तस्मान्नोऽस्माकं सख्या
 सख्यानि यदृष्यदृष्यतया जातानि सखित्वानि मा वि यौष्टं । मा पृथक्कुरुतं ॥
 यौतेर्लुङि सिचि रूपं ॥ किंच युवां मुमोचतं । अस्मानागतुं रथे स्थित्वाश्वप्रय-
 हान्मुचतं ॥ मुंचतेर्लोङि बहुलं छंदसीति शपः स्तुः । अडागमः ॥ अत्र विष्णापू-
 नामानं पुत्रमुद्दिश्य तस्य पिता विश्वको युवामाह्वयतीत्यात्मानमाह । यद्वा
 विश्वकस्य पिता कृष्णो नामर्षिर्मम पुत्रो विश्वकः पुत्रार्थं युवामधिह्वयतीति
 वदति ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

कथा नूनं वां विमना उप स्तवद्युवं धियं ददधुर्वस्यइष्टये ।

ता वां विश्वको हवते तनूकृषे मा नो वि यौष्टं सख्या मुमोचतं ॥२॥

कथा । नूनं । वां । विऽमनाः । उप । स्तवत् । युवं । धियं । ददधुः । वस्यःऽइष्टये ।

ता । वां । विश्वकः । हवते । तनूऽकृषे । मा । नः । वि । यौष्टं । सख्या । मुमोचतं ॥२॥

हे अश्विनी विमना एतन्नामक ऋषिर्नूनं पुरा कथा युवामुपस्तवत् । कथ-
 मुपास्तौत् । तेन स्तुतौ युवं युवां वस्यइष्टये । वस्यो वसीयः प्रशस्तं धनं । तस्या-
 भिलषितस्येष्टयेऽभिगमनाय यद्वा वसिष्ठधनस्येष्टये प्राप्तये धियं बुद्धिं विमनसे
 ददधुः । अदधायां खलु । वस्य इति वसुमच्छब्दादीयसुनि विन्मतोर्लुङिति लुक् ।
 ईयसुन ईकारलोपच्छांदसः ॥ तादृशौ युवां विश्वको हवत इति गतं ॥

॥ अथ तृतीया ॥

युवं हि ष्मा पुरुभुजेममेधतुं विष्णाप्त्रे ददधुर्वस्यइष्टये ।

ता वां विश्वको हवते तनूकृषे मा नो वि यौष्टं सख्या मुमोचतं ॥३॥

युवं । हि । ष्मा । पुरुऽभुजा । इमं । एधतुं । विष्णाप्त्रे । ददधुः । वस्यःऽइष्टये ।

ता । वां । विश्वकः । हवते । तनूऽकृषे । मा । नः । वि । यौष्टं । सख्या । मुमोचतं ॥३॥

हे पु॒रु॒भु॒जा पु॒रु॒भु॒जौ पु॒रु॒णां ब॒हूनां ध॒नादि॒दानेन॑ भोजयितारौ । यद्वा ब॒हूनां स्तो॒तॄणां पा॒ल॒यितारा॑व॒श्विनौ यु॒वं ॥ हि ष्मे॒त्यव॑धारणे ॥ यु॒वामे॒वेम॑मे॒धतुं ॥ ए॒ध-
ते॒रेधि॑व॒होश्च॑तुरि॒ति च॑तु॒प्रत्ययः । चि॒त्त्वा॒दंतो॑दा॒त्तः ॥ इ॒मां ध॒नादि॒वृद्धिं वि॒ष्णा॒प्ते ।
वि॒ष्णोः स॒र्वेषां॑ दे॒वानां॑ म॒ख्यत्वात् तद्ग॑हणे स॒र्वे दे॒वा गृही॑ता भ॒वन्ति । वि॒ष्ण्वा-
दी॒न्क॑र्म॒णा व्या॒प्नोती॑ति वि॒ष्णा॒पूः । पृ॒षो॒दरा॑दिः । यद्वा वि॒ष्णुं स॒र्वय॑हेषु व्या॒प्नं
सोमं॑ द॒शाप॑वि॒चेण पु॑नातीति । तस्य चतु॒र्थी वि॒ष्णा॒प्त्व इति ॥ ए॒तन्ना॒मके॑ म॒म
पु॒त्रे पौ॒त्रे वा । पु॒त्राय॑ पौ॒त्राय॑ वा । इ॒मां ध॒नादि॒वृद्धिं द॑द॒युः । अ॒दत्तं । कि॒मर्थं ।
व॒स्य॒इष्ट॑ये व॒सीय॑सः प्र॒शस्त॑ध॒नस्येष्ट॑य इच्छां पू॒रयि॑तुं ॥ क्रि॒यार्थो॑प॒पद॑स्येति
चतु॒र्थी ॥ ता वा॑मिति पू॒र्यव॑द्वा॒ख्येयं ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

उ॒त त्वं वी॒रं ध॒न॒सामृ॑जी॒षिणं॑ दू॒रे चि॒त्संत॑म॒वसे॑ ह॒वाम॑हे ।
यस्य॑ स्वा॒दि॒ष्टा सु॒मतिः॑ पि॒तुर्य॑था॒ मा नो॒ वि यौ॑ष्टं स॒ख्या मु॒मोच॑तं ॥ ४ ॥
उ॒त । त्वं । वी॒रं । ध॒न॒ऽसां । अ॒र्जी॒षिणं॑ । दू॒रे । चि॒त् । सं॒तं । अ॒वसे॑ । ह॒वा॒म॒हे ।
यस्य॑ । स्वा॒दि॒ष्टा । सु॒ऽस॒मतिः॑ । पि॒तुः । य॒था । मा । नः । वि । यौ॑ष्टं । स॒ख्या । मु॒मोच॑तं ॥ ४ ॥

हे अ॒श्वि॒नावु॒तापि॑ च वी॒रं क॑र्म॒णि स॒मर्थं॑ ध॒नसां॑ ध॒नानां॑ संभ॒क्तार॑मृजी॒षिणं॑ ।
अ॒र्जी॒ष उ॒पाजि॑तोऽभि॒षुतः॑ सोमः । तद्व॑तं दू॒रे चि॒त् दूर॑ ए॒व सं॒तं भ॒वंतं॑ वि॒नष्ट॑-
मि॒व त्वं तं॑ वि॒ष्णा॒प्त्वम॑वसेऽस्माकं र॒क्षणा॑य ह॒वाम॑हे । आ॒ह॒यामः॑ । पु॒त्रो हि
पि॒तरं॑ र॒क्षते॑ । किंच॑ यस्य पु॒त्रस्य॑ पौ॒त्रस्य॑ वा सु॒मतिः॑ शो॒भना॑ स्तुतिः स्वा॒दि॒ष्टा
स्वा॒दुत॑मा । अ॒ति॒शये॑न दे॒वानां॑ स्वा॒दुका॑रिणीत्यर्थः । तच्च दृष्टांतः । पि॒तुर्य॑था ।
पि॒तुर्वि॒श्वक॑स्य स्तुतिर्यथा दे॒वानां॑ प्री॒तिक॑री तद्वत् । तस्मा॑त्त॒माह॑याम इति शेषः ।
मेति॑ ग॒तार्थः॑ ॥

॥ अथ पंचमी ॥

अ॒त॒नेन॑ दे॒वः स॒वि॒ता श॑मा॒यत॑ अ॒त॒स्य अ॒गं॒मुर्वि॑या वि प॒प्रथे॑ ।
अ॒त॒तं सा॑साह॒ महि॑ चि॒त्पृ॒तन्य॑तो॒ मा नो॒ वि यौ॑ष्टं स॒ख्या मु॒मोच॑तं ॥ ५ ॥
अ॒त॒नेन॑ । दे॒वः । स॒वि॒ता । शं॑ऽआ॒यते॑ । अ॒त॒स्य । अ॒गं॒ । उ॒र्वि॒या । वि । प॒प्रथे॑ ।
अ॒त॒तं । स॒सा॒ह॒ । महि॑ । चि॒त् । पृ॒त॒न्य॒तः । मा । नः । वि । यौ॑ष्टं । स॒ख्या । मु॒मोच॑तं ॥ ५ ॥

ऋषिः सत्यप्रशंसां करोति । हे अश्विनी देवो द्योतमानः सविता सर्वस्य स्वस्वकर्मणि प्रेरक एतन्नामको देव ऋतेन सत्येन शमायते । सायंकाले स्वकिरणसमूहं शमयति । ततोऽनंतरं स एव सविता ऋतस्य सत्यस्य शृंगमयमुर्वि-योरु विस्तीर्णं यथा भवति तथा प्रातःकाले वि पप्रथे । विशेषेण प्रथयति । सर्वतो विस्तारयति । किंच पृतन्यतः पृतनामिच्छतः संयुयुत्सोः शचोर्महिं चित् महदपि बलमृतं सत्यं स्वयमेवाभिभवति । इत्थमृतं प्रशस्तमभूत् । तस्माद्युवामपि तेन ऋतेन नोऽस्माकं सख्यानि मा वियौष्टं । अचागंतुमश्वरश्मीन्मुंचतमिति ॥

॥ इति षष्ठस्य षष्ठे नवमो वर्गः ॥

द्युम्नी वामिति षडृचं सप्रमं सूक्तं । तथा चानुक्रम्यते । द्युम्नी षड्वासिष्ठो वा द्युम्नीकः प्रियमेधो वा प्रागाथं हेति । वसिष्ठपुत्रो द्युम्नीक ऋषिरांगिरसः प्रियमेधो वा । उभयत्र वाशब्दाद्यदोभावपि न स्यातां तदा प्रकृत आंगिरसः कृष्ण एव ऋषिः । अयुजो बृहत्यो युजः सतोबृहत्यः । अश्विनी देवता ॥ प्रातरनुवाक अश्विने ऋतौ बार्हते छंदस्याश्विनशस्त्रे चेदं सूक्तं । सूचितं च । द्युम्नी वां यत्स्यो बार्हतं । आ० ४. १५. इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

द्युम्नी वां स्तोमो अश्विना क्रिविर्न सेक आ गतं ।

मध्वः सुतस्य स दिवि प्रियो नरा पातं गौराविवेरिणे ॥ १ ॥

द्युम्नी । वां । स्तोमः । अश्विना । क्रिविः । न । सेके । आ । गतं ।

मध्वः । सुतस्य । सः । दिवि । प्रियः । नरा । पातं । गौरौऽइव । इरिणे ॥ १ ॥

हे अश्विनाश्विनावयमनुपक्षीणस्तोत्रो द्युम्नीक एतन्नामक ऋषिर्वा युवयोः स्तोमः स्तोता भवति । युष्मत्स्तुतौ कृतायां स्तोत्राणि नाल्पीभवंति किंतु पुनर्वर्धत इत्यर्थः । तत्र दृष्टांतः । क्रिविर्न । क्रिविरिति कूपनाम । कूपो यथा सेक उदक्सेचने वृष्टौ भवत्यां नाल्पोदको भवति तद्वत् । यद्वा वां युवयोः स्तोमो युष्मद्विषया स्तुतिर्द्युम्यन्ववती खलु । स्तोत्रे कृते तस्मा अन्नादिकं प्रयच्छथ इत्यर्थः । तस्माद्युवामस्मदीयं यज्ञं प्रत्यागच्छतं स्तोत्राणि श्रोतुमागच्छतं । हे नरा नरी नेतारा-वश्विनी सोऽयं स्तोता दिवि द्योतमानेऽस्मिन्यज्ञे सुतस्याभिषुतस्य मध्वो मदकरस्य सोमस्य प्रियः स्तोत्रकारित्वेन प्रियतमो भवति । ततस्तेन सुतं सोमं पातं

युवां । तच्च दृष्टान्तः । गौराविव । यथा तृषितौ गौरावेतन्नामकौ मृगाविरिण
तटाकादिषूदकपानार्थं शीघ्रमागच्छतस्तद्वत् ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

पिबतं घ॒र्म मधु॑मंतमश्वि॒ना ब॒र्हिः सी॑दतं नरा ।

ता म॑दसा॒ना मनु॑षो दुरो॒ण आ नि पा॑तं वेद॒सा वयः ॥ २ ॥

पिबतं । घ॒र्म । मधु॑ऽमंतं । अ॒श्वि॒ना । आ । ब॒र्हिः । सी॑दतं । न॒रा ।

ता । म॑दसा॒ना । मनु॑षः । दुरो॒णे । आ । नि । पा॑तं । वेद॒सा । वयः ॥ २ ॥

हे अश्विनाश्विनौ मधुमंतं मदवंतं । मदकारिणमित्यर्थः । तादृशं रसवंतं
वा घर्मं ॥ घृ क्षरणदीप्तोः ॥ पात्रेषु क्षरंतं सोमं पिबतं । यद्वा मधुमंतं ।
मधुर्मदकरः सोमः । तद्वंतं । घर्मं महावीरपात्रगतं क्षीरं पिबतं सोमं चेति । न
तु साहचर्येण तदसंभवात् । हे नरा नरौ नेतारौ सर्वस्य हे अश्विनौ बर्हिर्बर्हिषि
यज्ञ आसीदतं । उपविशतं । यद्वा पूर्वं द्वितीयं पादं व्याख्याय प्रथमपादो
व्याख्येयः । उपसदनानंतरं सोमपानं युक्तमिति । किंच मनुषो मनुष्यस्य दुरोणे
गृहभूतेऽस्मिन्देवयजने मंदसानौ सोमपानेन मोदमानौ ता तौ पूर्वोक्तलक्षणी
युवां वेदसा पुरोडाशादिलक्षणेन हविषा सह वयः सोमरूपमन्नमागत्य निपातं ।
निपिबतं । यद्वा वेदसा धनेन सह वयोऽस्माकमायुर्नि पातं । नितरां रक्षतं ॥

॥ अथ तृतीया ॥

आ वां विश्वाभिरू॒तिभिः प्रि॒यमे॒धा अ॒हूष॑त ।

ता व॒तिर्या॑तमु॒प वृ॒क्तब॑र्हिषो जुष्टं य॒ज्ञं दि॒विष्टि॑षु ॥ ३ ॥

आ । वां । वि॒श्वाभिः । ऊ॒तिभिः । प्रि॒यमे॒धाः । अ॒हूष॑त ।

ता । व॒र्तिः । या॑तं । उ॒प । वृ॒क्तब॑र्हिषः । जुष्टं । य॒ज्ञं । दि॒विष्टि॑षु ॥ ३ ॥

हे अश्विनौ प्रियमेधाः । मेधो यज्ञः । प्रियतमयज्ञा यजमानाः । यद्वा प्रिय-
मेधा एतन्नामक ऋषिः । पूजायां बहुवचनं । यष्टार ऋषिर्वा विश्वाभिरूतिभिः
सर्वैः पालनैः सह । अथवावति याज्ञाकर्म । सर्वैरभिलषितयाचनैः सहिता
अहूषत । आह्रासिषुः । आह्रासीत् । आत्मना पालनहेतुकत्वेन । यद्वाभिलषि-
तदानाय वामाह्वयन्ति । ततो युवां वृक्तबर्हिष आस्तरणार्थं छिन्नबर्हिषो यष्टुः

संबन्धि जुष्टं सर्वदेवेषु सेवितं पर्याप्तं वा यज्ञं यजनीयं हविः प्रति दिविष्टिषु
दिवसानामहामागमनेषु प्रातःकालेषु यज्ञेषु वा वर्तिः । वर्ततेऽचेति वर्तिर्गृहं ।
तदुपायात् । हविःस्वीकरणार्थं युवामागच्छतं ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

पिबतं सोमं मधुमंतमश्विना बर्हिः सीदतं सुमत् ।

ता वावृधाना उप सुष्टुतिं दिवो गंतं गौराविवेरिणं ॥४॥

पिबतं । सोमं । मधुऽमंतं । अश्विना । आ । बर्हिः । सीदतं । सुऽमत् ।

ता । ववृधानौ । उप । सुऽस्तुतिं । दिवः । गंतं । गौरौऽइव । इरिणं ॥४॥

हे अश्विनाश्विनौ मधुमंतं रसवंतं मदवंतं वा सोमं युवां पिबतं । ततो
बर्हिर्बर्हिषि यज्ञे सुमत् शोभनमासीदतं । पश्चाद्वावृधानौ सोमपानेन वृद्धौ ता
तौ युवां दिवो द्युलोकात्सुष्टुतिमस्माभिः क्रियमाणां स्तुतिमुपगतं । उपगच्छतं ।
तच्च दृष्टान्तः । गौराविव । यथा गौरमृगावन्यस्माद्देशादिरिणं तटाकादिकं प्रति
जलपानार्थमागच्छतस्तद्वत् ॥

॥ अथ पंचमी ॥

आ नूनं यातमश्विनाश्वेभिः प्रुषितप्सुभिः ।

दस्त्रा हिरण्यवर्तनी शुभस्पती पातं सोममृतावृधा ॥५॥

आ । नूनं । यातं । अश्विना । अश्वेभिः । प्रुषितप्सुऽभिः ।

दस्त्रा । हिरण्यवर्तनी इति हिरण्यऽवर्तनी । शुभः । पती इति । पातं । सोमं ।

ऋतऽवृधा ॥५॥

हे अश्विनाश्विनौ युवां प्रुषितप्सुभिः ॥ प्सु इति रूपनाम । प्रुष स्नेहनसेच-
नपूरणेषु ॥ स्निग्धरूपैः । दीप्तरूपैरित्यर्थः । तादृशैः शीघ्रगामिभिरश्वैः सह नून-
मिदानीमायातं । अस्मदीयं यज्ञं प्रत्यागच्छतं । हे दस्त्रा दस्त्रौ दर्शनीयावुपपक्षप-
यितारौ वा हे हिरण्यवर्तनी । वर्ततेऽचेति वर्तनी रथः । हिरण्यमथवा शुभ-
स्पती उदकस्य कल्याणस्य वा पालयितारौ हे ऋतावृधा सत्यस्य यज्ञस्य
वा वर्धयितारौ हे अश्विनौ युवां शीघ्रमागत्य सोमं पातं । पिबतं ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

वयं हि वां हवामहे विपन्यवो विप्रासो वाजसातये ।

ता वल्गू दस्मा पुरुदंससा धियाश्विना श्रुष्ट्या गतं ॥ ६ ॥

वयं । हि । वां । हवामहे । विपन्यवः । विप्रासः । वाजसातये ।

ता । वल्गू इति । दस्मा । पुरुऽदंससा । धिया । अश्विना । श्रुष्टी । आ । गतं ॥ ६ ॥

हे अश्विनौ विपन्यवः स्तोतारोऽत एव विप्रासो विप्रा मेधाविनो वयं वाजसातयेऽन्नकामाय वां ॥ हिरवधारणे ॥ युवामेव हवामहे । स्तुतिभिराह्वयामः । ततो वल्गू । वल्गनं कुशलगमनं । कुशलगमनशीलौ पुरुदंससा बहुकर्माणौ तौ युवां धियास्मदीयया स्तुत्याहूतौ संतौ श्रुष्टी ॥ श्रुष्टीति क्षिप्रनाम ॥ क्षिप्रमस्मभ्यं धनादिदानायागतं । आगच्छतं ॥

॥ इति षष्ठस्य षष्ठे दशमो वर्गः ॥

तं वो दस्ममिति षड्वचमष्टमं सूक्तं गीतमस्य नोधस आर्षं । तथा चानुक्रम्यते । तं वो दस्मं नोधा इति । प्रागाथं हेत्युक्तत्वादेतदादिसूक्तचयं प्रागाथं । इन्द्रो देवता ॥ महाव्रते निष्केवल्ये बार्हततृचाशीतावेतत्सूक्तं । तथा च पंचमाराण्यके सूचितं । तं वो दस्ममृतीषहमा नो विश्वास हव्यः । ऐ० आ० ५. १०. इति ॥ अग्निष्टोमे माध्यंदिनसवनेऽच्छावाकशस्त्रे तं वो दस्ममिति प्रगाथः स्तोत्रियः । सूचितं च । तं वो दस्ममृतीषहं तं त्वा यामि सुवीर्यमिति प्रगाथौ स्तोत्रियाचरूपौ । आ० ५. १६. इति ॥ चातुर्विंशिकेऽहनि माध्यंदिने सवने ब्राह्मणाच्छंसिनो वैकल्पिकस्तोत्रियोऽयमेव प्रगाथः । आ० ७. ४. ॥ विषुवत्यपि माध्यंदिनसवने ब्राह्मणाच्छंसिशस्त्रे तं वो दस्ममृतीषहमिति नोधसस्य योनिः शंसनीया । तं वो दस्ममृतीषहमभि प्र वः सुराधसं । आ० ८. ६. इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

तं वो दस्ममृतीषहं वसोर्मिदानमंधसः ।

अभि वत्सं न स्वसरेषु धेनव इन्द्रं गीभिर्नवामहे ॥ १ ॥

तं । वः । दस्मं । अतिऽसहं । वसोः । मिदानं । अंधसः ।

अभि । वत्सं । न । स्वसरेषु । धेनवः । इन्द्रं । गीऽभिः । नवामहे ॥ १ ॥

नोधा इदं स्तौति । हे ऋत्विग्यजमाना दस्मं दर्शनीयमृतीषहं । ऋतयो
बाधकाः शत्रवः । तेषामभिभवितारं । पुनः कीदृशं । वसोवासयितुर्दुःखस्य
निवासयितुः । यद्वा वसोः पात्रे निवसतः । तादृशस्यांधसः सोमलक्षण-
स्यान्नस्य पानेन मंदानं मंदमानं मोदमानं वो यष्टृयष्टव्यत्वेन युष्मत्संबन्धिनं तं
तादृशमिदं गीर्भिः स्तुतिलक्षणाभिर्वाग्भिरभिनवामहे ॥ नू स्तवने नु शब्दे ॥
अभिष्टुमः । कुचेति । स्वसरेषु ॥ अथ या क्रः । स्वसराण्यहानि स्वयं सारीत्यपि
वा स्वरान्यो भवति स एनानि सारयति । नि० ५. ४. इति ॥ सूर्यनेतृकेषु दि-
वसेषु वयमभिष्टुमः । तच्च दृष्टान्तः । वत्सं न । यथा धेनवो नवप्रसूतिका धेनवः
स्वसरेषु । सधुस्यन्ते प्रेर्येते गावो यचेति स्वसराणि गोष्ठानि । तेषु वत्समभि-
लक्ष्य शब्दयन्ति तद्वत् ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

द्युक्षं सुदानं तविषीभिरावृतं गिरिं न पुरुभोजसं ।

क्षुमंतं वाजं शतिनं सहस्रिणं मक्षु गोमंतमीमहे ॥ २ ॥

द्युक्षं । सुदानं । तविषीभिः । आऽवृतं । गिरिं । न । पुरुऽभोजसं ।

क्षुमंतं । वाजं । शतिनं । सहस्रिणं । मक्षु । गोऽमंतं । ईमहे ॥ २ ॥

द्युक्षं दीप्तीनां निवासस्थानं । अतिशयेत दीप्त्रमित्यर्थः । यद्वा द्युक्षं दिवि
द्युलोके क्षियंतं निवसंतं सुदानं शोभनदानं तविषीभिर्बलैरावृतमाच्छादितं ।
आवरणे दृष्टान्तः । गिरिं न तविषीभिर्बलयुक्तैर्मेघैरावृतं शिलोच्चयमिव स्थितं ।
पुनः कीदृशं । पुरुभोजसं सोमादिहविःप्रदानेन बहुभिर्यजमानैर्भोजयितव्यं । यद्वा
बहूनां पालयितारमिदं क्षुमंतं ॥ दुक्षु शब्दे ॥ शब्दवतं । अनेन पुत्रादिकं
लक्ष्यते । स्तोत्रादीनि कुर्वाणं शतिनं सहस्रिणं शतसहस्रसंख्याकधनयुक्तं गोमंतं
गवादियुक्तं वाजमन्नं मक्षु शीघ्रमीमहे । याचामहे । यद्वा पूर्वार्धो वाजविशे-
षणत्वेन वा योजनीयः । प्रदीप्त्रं शोभनयोग्यं बलादियुक्तं बहुभिः पुत्रमित्रादि-
भिर्भोक्तव्यं शब्दादियुक्तमन्नमिदं याचाम इति ॥

चातुर्विंशिकेऽहनि माध्यंदिनसवने ब्राह्मणाच्छंसिनो न त्वा बृहंत इति
वैकल्पिकोऽनुरूपः । सूचितं च ॥ न त्वा बृहंतो अद्रय उभयं शृणुवच्च नः
। अ० ७. ४. इति ॥

॥ सैषा तृतीया ॥

न त्वा बृहंतो अद्रयो वरंत इन्द्र वीळवः ।

यद्विस्सि स्तुवते मावते वसु नकिण्टदा मिनाति ते ॥३॥

न । त्वा । बृहंतः । अद्रयः । वरंत । इन्द्र । वीळवः ।

यत् । दिस्सि । स्तुवते । मावते । वसु । नकिः । तत् । आ । मिनाति । ते ॥३॥

हे इन्द्र बृहंतो बलेन महान्तोऽत एव वीळवः सर्वतो हठा अप्यद्रयः पर्व-
तास्त्वा त्वां न वरन्ते । बलेन निवारयन्ति । अनिवाङ्गमेवोत्तरार्धेन विवृणोति ।
स्तुवते त्वद्विषयं स्तोत्रं कुर्वते मावते मत्सहशाय माहशाय स्तोत्रे यद्वसु यद्वनं
दिस्सि त्वं दातुमिच्छसि तव देयं तद्वनं नकिर्नकश्चिदा मिनाति । आभिमुख्ये
न हिनस्ति ॥ मीञ् हिंसायां । मीनातेर्निगम इति ह्रस्वः । मावते । युष्मद-
स्मद्भां सादृश्य उपसंख्यानमिति वतुप् ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

योद्धासि ऋत्वा शवसोत दंसना विश्वा जाताभि मज्जना ।

आ त्वायमर्क ऊतये ववर्तति यं गोतमा अजीजनन् ॥४॥

योद्धा । असि । ऋत्वा । शवसा । उत । दंसना । विश्वा । जाता । अभि । मज्जना ।

आ । त्वा । अयं । अर्कः । ऊतये । ववर्तति । यं । गोतमाः । अजीजनन् ॥४॥

हे इन्द्र ऋत्वा वृचहननादिकर्मणापिवा प्रज्ञानेन शवसात्मीयेन बलेन
योद्धा शत्रूणां संप्रहारकोऽसि । उतापि च त्वं दंसना स्वकीयेन कर्मणा
मज्जना ॥ मज मुजि शब्दार्थाः । मजमुजी चेति मजतिः शब्दार्थः ॥ शत्रू-
णामाक्रोशनसमर्थेन बलेन विश्वा जाता सर्वाणि भूतजातान्यभिववसि ।
उक्तार्थस्य विश्वा जातान्यभ्यस्मि महा । ऋग्वे० ८. १००. ४. । इत्यादिष्विद्रेणैवोक्त-
त्वात् । एतादृशं त्वा त्वामर्कः ॥ अर्च पूजायां ॥ अर्चनीयोऽयं मन्त्रः । यद्वाक्यं
देवानामर्चकः पूजकोऽयं स्तोतोतये स्वरक्षणायाववर्तति । आवर्तयति । आत्मा-
भिमुख्ये करोतीत्यर्थः ॥ वर्ततेर्लेटि बहुलं क्षुरडागमश्च ॥ यं त्वां गोतमा गोत-
मपुषा नोधः प्रभृतयोऽजीजनन् स्वयज्ञे प्रादुरवीभवन् । तं त्वामयं मन्त्रः स्तोता
वावर्तयति ॥

॥ अथ पंचमी ॥

प्र हि रि॒रि॒क्ष ओज॑सा दि॒वो अ॒न्तेभ्य॑स्परि ।

न त्वा वि॒ष्याच॑ रज॑ इ॒द्र पा॒र्थिव॑म॒नं स्व॒धां व॑वक्षिष्य ॥ ५ ॥

प्र । हि । रि॒रि॒क्षे । ओज॑सा । दि॒वः । अ॒न्तेभ्यः । परि॑ ।

न । त्वा । वि॒ष्याच॑ । रज॑ः । इ॒द्र । पा॒र्थिवं॑ । अ॒नं । स्व॒धां । व॑वक्षिष्य ॥ ५ ॥

हे इ॒द्र दि॒वो द्यु॒लोक॑स्य प॒र्यन्ते॑भ्य ओज॑सा ॥ हिर॑वधारणे ॥ स्वं ब॒लेनै॒व प्र
रि॒रि॒क्षे । प्र॒कर्षे॑णातिरि॒क्तो भू॒वसि॑ ॥ रि॒चेर्ले॑टि बहु॒लं छंद॑सीति स्रुः । प्र॒त्यय॑स्वरः ॥
किंच हे इ॒द्र पा॒र्थिवं॑ पृथि॒व्यां भवो॑ रजो लो॒कस्त्वा त्वां मह॑ता स्वशरीरेण न
वि॒ष्याच॑ । न व्या॒प्नोति॑ । द्या॒वापृथि॑वीभ्यामपि स्वतः स त्वं ब॒लेन॑ समर्थो भव॒
सीत्यर्थः॑ । एवंभूतः सन् अ॒स्माकं॑ स्व॒धाम॑न॒मुदकं॑ वानु ववक्षिष्य । अनु॒वोदु॑मिच्छ ॥
वहेः स॒नंत॑स्य छा॒दसे॑ लि॒टि रू॒पं । म॑न्त्रत्वा॒दाम॑भावः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

नकिः परि॒ष्टिर्म॑घवन्म॒घस्य॑ ते॒ यहा॑न्नुषे द॒शस्य॑सि ।

अ॒स्माकं॑ बो॒ध्युच॑र्यस्य चोदि॒ता मं॑हिष्ठो वाज॑सातये ॥ ६ ॥

नकिः । परि॒ष्टिः । म॒घऽव॑न् । म॒घस्य॑ । ते । यत् । दा॒न्नुषे॑ । द॒शस्य॑सि ।

अ॒स्माकं॑ । बो॒धि । उ॒च॑र्यस्य । चोदि॒ता । मं॑हिष्ठः । वाज॑ऽसातये ॥ ६ ॥

हे म॒घवन् ध॑नवन्नि॒द्र ते तव॑ म॒घस्य॑ मं॒हनी॑यस्य ध॒नस्य॑ परि॒ष्टिः परि॑बाधको
नि॒रोच्चा॑ नकि॒र्न कश्चि॑दस्ति । यद्य॒दा दा॑न्नुषे ह॒विर्दत्त॑वते यज॒मानाय॑ द॒शस्य॑सि ध॒नं
प्र॒यच्छ॑सि तदा तस्य नि॒रोध॑को नास्तीत्यर्थः । तथा सति चोदि॒ता ध॑नानां चोद॒
यिता॑ स्तो॒तृभ्यः॑ प्रेरयिता अत एव मं॑हिष्ठो दा॒तृत॑मो मं॒हनी॑यो वा स त्वम॒स्माकं॑
संब॑न्धुच॒र्यस्य॑ स्तो॒त्रं वाज॑सातयेऽन्ना॒भाय॑ तदर्थं क्रियमाणमिति बोधि । बुध्यस्व ।
स्तो॒त्रेण॑ स्तुतः संब॑न्धुभ्यमन्नादिकं प्रयच्छेति शेषः ॥ बोधि । बुध अवबोधने ।
भौ॒वादिकः॑ । लोटि॑ छा॒दसः॑ शपो लुक् । ध्यादेशः ॥

॥ इति षष्ठस्य षष्ठ एकादशो वर्गः ॥

बृ॒हदि॑न्द्रायेति सप्र॒चं न॑वमं सूक्तं । नृ॒मेध॑पु॒रुमे॑धावृषी । तौ चानु॒क्तत्वा॑दां॒
गिर॑सी । आदि॒तो द्वौ प्र॑गाथौ पंचमीषष्ठ्यावनुष्टुभौ सप्तमी बृ॒हती॑ । तथा

चानुक्रम्यते । बृहदिन्द्राय सप्त नृमेधपुरुमेधौ अन्नुष्टुबृहत्त्यन्तमिति ॥ चातुर्विंश-
केऽहनि मरुत्वतीये प्राकृताद्यरुत्वतीयात्प्रगाथादूर्ध्वं द्वौ मरुत्वतीयौ प्रगाथौ शंस-
नीयौ । बृहदिन्द्राय गायतेत्ययमाद्यः प्रगाथः पृष्ठ्याभिन्नवषडहयोर्वितीयेऽहन्ययं
प्रगाथः । सूचितं च । बृहदिन्द्राय गायत नकिः सुदासो रथमिति मरुत्वतीय
ऊर्ध्वं नित्यात् । आ० १.३. इति ॥

॥ तच्च प्रथमा ॥

बृहदिन्द्राय गायत मरुतो वृचहन्तमं ।

येन ज्योतिरज्जनयन् वृधो देवं देवाय जागृवि ॥१॥

बृहत् । इन्द्राय । गायत । मरुतः । वृचहन्तमं ।

येन । ज्योतिः । अज्जनयन् । ऋतवृधः । देवं । देवाय । जागृवि ॥१॥

हे मरुतः ॥ रु शब्दे ॥ मितं रुवंतीति मरुतः । हे मितभाषिणः स्तोतारो
वृचहन्तममतिशयेन पापविनाशनं बृहत्सामेन्द्रायेंद्रार्थं गायत । अस्मदीययज्ञे गानं
कुरुत । ऋतावृधः सत्यस्य यज्ञस्य वा वर्धका विश्वे देवा देवाय द्योतमानायेंद्राय
देवं देवनशीलं --- जागृवि सर्वेषां जागरणशीलं ज्योतिः सूर्यं येन साम्राज-
नयन् इन्द्रार्थमुदपादयन् तत्साम गायतेति ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

अपाधमद्भिश्शस्तीरशस्तिहाषेंद्रो द्युम्याभवत् ।

देवास्त इन्द्र सख्याय येमिरे बृहन्नानो मरुन्न ॥२॥

अप । अधमत् । अभिऽशस्तीः । अशस्तिऽहा । अथ । इन्द्रः । द्युम्नी । आ । अभवत् ।

देवाः । ते । इन्द्र । सख्याय । येमिरे । बृहन्नानो इति बृहत्ऽभानो । मरुत्ऽगण ॥२॥

अशस्तिहा स्तोत्रशंसनरहितानां शत्रूणां हन्तेंद्रोऽभिश्शस्तीः ॥ शसु हिंसायां ॥
अभितो हिंसा येषां ते । तादृशान् । यद्वाभिश्शस्तीः शत्रुकृता हिंसा अपाधमत् ।
अपागमयत् । अथ शत्रुहननानन्तरमिन्द्रो द्युम्नी सर्वत्र द्योतमानयशोयुक्तः । यद्वा
तेषां धनापहरणेन धनादिमानाभवत् । सर्वतः प्रसिद्धोऽभवत् । अपोत्तरोऽर्थः
प्रत्यक्षकृतः । हे बृहन्नानो बृहन्णशीलतेजस्क महादीप्ते वा मरुन्न मरुतां सप्त

गणा यस्य संति स तथोक्तः । तादृश हे इंद्र देवा द्योतमानाः सर्वे देवाः सख्या-
यात्मनः सखिभावाय ते त्वां येमिरे । नियच्छन्ति ॥

अग्निष्टोमे मरुत्वतीये प्र व इंद्रायेत्ययं मरुत्वतीयः प्रगाथः । सूचितं च । प्र व
इंद्राय बृहत् इति मरुत्वतीयः प्रगाथः । आ० ५. १४. इति ॥

॥ तच्च प्रथमा सूक्ते तृतीया ॥

प्र व इंद्राय बृहते मरुतो ब्रह्मार्चेत ।

वृचं हनति वृचहा शतक्रतुर्वज्रेण शतपर्वणा ॥ ३ ॥

प्र । वः । इंद्राय । बृहते । मरुतः । ब्रह्म । अर्चेत ।

वृचं । हनति । वृचऽहा । शतऽक्रतुः । वज्रेण । शतऽपर्वणा ॥ ३ ॥

हे मरुतो मितराविणः स्तोतारो बृहते महते वः स्तुत्यस्तोतृत्वलक्षणेन
संबंधेन युष्मदीयायेंद्राय ब्रह्म सामलक्षणं स्तोत्रं प्रार्चेत । प्रोच्चारयत । ततो
वृचहा वृचस्य पापस्य वा हंता शतक्रतुः शतविधकर्मा बहुविधप्रज्ञो वेन्द्रो शत-
पर्वणा शतसंख्याकधारेण वज्रेणैतन्नामकेनायुधेन वृचमपामावरकं वृचाख्यमसरं
हनति । युष्माभिरभिष्टुतः सन् हंतु ॥ हंतेर्लेङ्गाडागमः ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

अग्निं प्र भर धृषता धृषन्मनः अरवश्चिस्ते असंबृहत् ।

अर्षेत्वापो जवसा वि मातरो हनो वृचं जया स्वः ॥ ४ ॥

अग्निं । प्र । भर । धृषता । धृषत्ऽमनः । अरवः । चित् । ते । असत् । बृहत् ।

अर्षेतु । आपः । जवसा । वि । मातरः । हनः । वृचं । जय । स्व । रिति स्वः ॥ ४ ॥

हे धृषन्मनः शबूणां धर्षणशीलमनस्केन्द्र ते तवैव बृहन्महदतिप्रभूतं अरवोऽन-
मसत् । अस्ति । तदन्नं धृषता धृष्टेन मनसा युक्तः सन् अस्मभ्यमग्निं प्र भर ।
आभिमुख्येन प्रकर्षेण संपादय । देहीत्यर्थः । हे इंद्र मातरोऽस्माकमुत्पादनहे-
तुत्वान्मातृभूताः । कथमपां मातृत्वं । अन्नः पृथिवी पृथिव्या ओषधय इत्यादि
श्रुतेः । तादृश्य आपो जवसा वेगेन अर्षेतु । विविधं भूमिं प्रतिगच्छंतु । कथमापो
गच्छन्तीति चेत् तदाह । वृचमपामावरितारं शबुं मेघं हनः । जहि । तादृश्य ।
ततो मेघभेदनेनोदकानि विगच्छंतु । पुनरपि स्वः सर्वं भूतजातं जय ॥

प्रथमे स्वरसाक्षि निष्केवल्ये यज्जायथा अपूर्व्येति स्तोत्रियः । तथा सूच्यते ।
तेषां स्तोत्रिया यज्जायथा अपूर्व्ये । आ० ८. ४. इति ॥

॥ सैषा सूक्ते पंचमी ॥

यज्जायथा अपूर्व्ये मघवन्वृचहत्याय ।

तत्पृथिवीमप्रथयस्तदस्तभा उत द्यां ॥ ५ ॥

यत् । जायथाः । अपूर्व्ये । मघवन् । वृचऽहत्याय ।

तत् । पृथिवी । अप्रथयः । तत् । अस्तभाः । उत । द्यां ॥ ५ ॥

हे अपूर्व्ये स्वतो व्यतिरिक्तेन पूर्व्येण वर्जित हे मघवन् मंहनीयधनवन्निद्र
वृचहत्याय वृचासुरहननाय यद्यदा त्वं जायथाः उत्पन्नः प्रादुर्भूतोऽसि तत्त-
दानीमेव पृथिवी प्रथमानामप्रथयः । प्रसिद्धां ऋदामकरोः । उतापि च तत्तदा-
नीमेव द्यां द्युलोकमंतरिक्षेणास्तभाः । निरुद्धामकाधीः । एतादृशं वीर्यं त्वदन्यस्य
न संभवतीत्यर्थं द्योतयितुमपूर्व्येति पदं ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

तत्ते यज्ञो अजायत तदर्के उत हस्कृतिः ।

तद्विश्वमभिभूरसि यज्जातं यच्च जन्वं ॥ ६ ॥

तत् । ते । यज्ञः । अजायत । तत् । अर्कः । उत । हस्कृतिः ।

तत् । विश्वं । अभिभूः । असि । यत् । जातं । यत् । च । जन्वं ॥ ६ ॥

हे इंद्र यद्यदा त्वमजायथास्तत्तदानीं ते त्वदर्थो यज्ञोऽग्निष्टोमादिरजायत ।
सोमपानार्थमभूत् । उतापि च तदानीं हस्कृतिः ॥ हसे हसने ॥ हासकारी
प्रीत्यर्थं क्रियमाणो हर्षस्य सूचकोऽर्कोऽर्चनीयो मंचोऽप्यजायत । किंच तदा
यज्जातं भूतजातं यच्च जन्वं ॥ कृत्यार्थं त्वन्प्रत्ययः ॥ जनितव्यं यद्विश्वमस्ति तत्सर्व-
मभिभूरसि । स्वमहिम्नाभिभूतवानसि ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

आमासु पङ्कमैरय आ सूर्यं रोहयो दिवि ।

घर्मं न सामन्तपता सुवृक्तिभिर्जुष्टं गिर्विणसे बृहत् ॥ ७ ॥

आमासु । प॒क्कं । ऐ॒रयः । आ । सूर्ये । रो॒हयः । दि॒वि ।

घ॒र्मे । न । साम॑न् । त॒प॒त । सु॒वृ॒क्तिऽभिः । जुष्टं । गिर्वै॒ण॒से । बृ॒हत् ॥ ७ ॥

हे इन्द्र आमास्वपक्कासु गोषु पक्कं पय ऐरयः । प्रैरयश्च । तथा मंचः । आमासु चिह्मधिषे पक्कमंतः । ऋग्वे० १. ६२. ९. इति । किंच दिवि द्युलोके सूर्यमारोहयश्च । पूर्वं पण्यो नामासुरा अंगिरसां गा अपहृत्यांधकारावृते कस्मिंश्चित्पर्वते ताः स्थापितवंतः । ततोऽंगिरस इन्द्रं स्तुत्वा गाः पुनरस्मभ्यमाहरेति तैरुक्त इन्द्रो गवां स्थानं तमसावृतं दृष्ट्वा तच्च गोदर्शनाय द्युलोके सर्वप्रकाशकं सूर्यमारोहितवान् स्थापितवानसि ॥ चादिलोपे विभाषेति पूर्वस्यैरय इत्यस्य न निघातः ॥ अथ परोक्षकृतोऽर्धर्चः । हे स्तोतारः सुवृक्तिभिः शोभनाभिः स्तुतिभिस्तपत । इन्द्रं तीक्ष्णीकुरुत । इन्द्रं स्तुतिभिः प्रवर्धयतेत्यर्थः । तच्च दृष्टान्तः । घर्मे न । यथा घर्मे दीपनशीलं प्रवर्ग्यं सामन् ॥ सुपां सुलुगिति तृतीयाया लुक् ॥ सामभिर्यथा तपन्ति तद्वत् । ततो गिर्वैणसे गीर्भिर्वननीयायेन्द्राय जुष्टं प्रीतिकरं पर्याप्तं वा बृहत्साम गायत ॥

॥ इति षष्ठस्य षष्ठे द्वादशो वर्गः ॥

आ नो विश्वास्विति षडृचं दशमं सूक्तं । नृमेधपुरुमेधावृषी । विषमसंख्याका बृहत्यः समसंख्याकाः सतोबृहत्यः । इन्द्रो देवता । तथा चानुक्रांतं । आ नो विश्वासु षडिति ॥ महाव्रते निष्केवल्ये बार्हततृचाशीतावेतसूक्तं । सूच्यते हि पंचमारण्यके । आ नो विश्वासु हव्यो या इन्द्र भुज आ भर । आ० ५. १०. इति ॥

॥ तच्च प्रथमा ॥

आ नो विश्वासु हव्य इन्द्रः समत्सु भूषतु ।

उप ब्रह्माणि सर्व॑नानि वृ॒च॒हा पर॑म॒ज्या ऋ॒ची॒षमः ॥ १ ॥

आ । नः । विश्वासु । हव्यः । इन्द्रः । समत्सु । भूषतु ।

उप । ब्रह्माणि । सर्व॑नानि । वृ॒च॒हा । पर॑म॒ज्याः । ऋ॒ची॒षमः ॥ १ ॥

ऋधिरनयेन्द्र एवं करोत्वित्याशास्ते । विश्वासु सर्वासु समत्स्वसुरयुद्धेषु हव्यः सर्वैर्देवैरात्मरक्षणार्थमाह्रातव्यः । एतादृश इन्द्रो नोऽस्माकं ब्रह्माणि स्तोत्राणि हवीरूपाण्यन्नानि बोपाभूषतु । उदकमनुभावयतु । सेवतामित्यर्थः । यद्वैतान्यलं-

करोतु । तदागमनेन स्तोत्राणि हवींषि बालंकृतानि भवन्ति । तथा सवनानि प्रातःसवनादीनि चीणि सवनानि च भूषतु । कीदृश इन्द्रः । वृषहा वृषस्यासुरस्य पापस्य वा हन्ता परमज्याः । युद्धेषु शत्रुहननार्थं परमाविनश्यरी ज्या मौर्वी यस्य स तथोक्तः । यद्वा परमान्बलेन प्रकृष्टाञ्जशूचीनाति हिनस्तीति परमज्याः । ऋचीषमः स्तुत्या समः स्तुतिभिरभिमुखीकरणीयः । एतादृगिन्द्रः स्तोत्राणि भूषत्विति ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

त्वं दाता प्रथमो राधसामस्यसि सत्य ईशानकृत् ।

तुविद्युन्नस्य युज्या वृणीमहे पुत्रस्य शवसो महः ॥ २ ॥

त्वं । दाता । प्रथमः । राधसां । असि । असि । सत्यः । ईशानऽकृत् ।

तुविऽद्युन्नस्य । युज्या । आ । वृणीमहे । पुत्रस्य । शवसः । महः ॥ २ ॥

हे इन्द्र प्रथमः सर्वेषां मुख्यत्वं राधसां धनानां दातासि । यद्वा धनदानृणां मध्ये त्वं प्रथम आदिमो भवसि । तथेशानकृत् तव स्तोतृनीशानानैश्वर्ययुक्तान् कुर्वन् त्वं सत्यः सत्यकर्मासि । यथार्थकर्मा भवसीत्यर्थः । यस्मादेवं तस्माद्वयं तुविद्युन्नस्य बहुधनवतो बहन्नस्य वा शवसो बलस्य पुत्रस्य शत्रुवधार्थं बलकारणत्वेनोत्पन्नत्वात्तत्पुत्रस्य । अत एव महो महतस्तव युज्या योग्यानि धनान्यावृणीमहे । संभजामहे ॥

॥ अथ तृतीया ॥

ब्रह्मा त इन्द्र गिर्वणः क्रियन्ते अनतिङ्गता ।

इमा जुषस्व हर्यश्च योजनेन्द्र या ते अमन्महि ॥ ३ ॥

ब्रह्म । ते । इन्द्र । गिर्वणः । क्रियन्ते । अनतिऽङ्गता ।

इमा । जुषस्व । हरिऽश्च । योजना । इन्द्र । या । ते । अमन्महि ॥ ३ ॥

हे गिर्वणो गीर्भिर्वननीयेन्द्र अनतिङ्गता । सर्वानतिङ्गम्य न भवन्ति । इन्द्रगुणव्यापकानि । यथार्थभूतानीत्यर्थः । तादृशानि यानि ब्रह्माणि स्तोत्राणि ते त्वदर्थमस्माभिः क्रियन्ते हे हर्यश्च हरिताम्रवन् हे इन्द्र योजनानि तव सम्यग्योजनशीलानि तानीमेमानि स्तोत्राणि जुषस्व । सेवस्व । किञ्च हे इन्द्र ते त्वदर्थं या यानि स्तोत्राण्यमन्महि वयमुच्चरामस्तानि सर्वाणि सेवस्व ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

त्वं हि सत्यो मघवन्नानतो वृचा भूरि न्युजसे ।

स त्वं शविष्ठ वज्रहस्त दाशुषेऽवाचं रयिमा कृधि ॥४॥

त्वं । हि । सत्यः । मघऽवन् । अना॒नतः । वृ॒चा । भू॒रि । निऽऋ॒जसे ।

सः । त्वं । श॒वि॒ष्ठ । व॒ज्रऽह॒स्त । दा॒शु॒षे । अ॒वा॒चं । र॒यिं । आ । कृ॒धि ॥४॥

हे मघवन् धनवन्निद्र सत्यः सत्यकर्मा त्वमेवानानतः केषामप्यप्रहः सन् भूरि भूरीणि वृचाणि रक्षांसि न्युजसे । तानि प्रह्वीभावयसि । न्यक्रोषीत्यर्थः ॥ हिरवधारणे ॥ हे शविष्ठ बलेन वृद्धतम हे वज्रहस्त वज्रो हस्ते यस्य स तथोक्तः । हे इन्द्र स तादृशस्त्वं दाशुषे तुभ्यं हविर्देक्षवते यजमानाय रयिं धनादिकमवाचमवाचीनमभिमुखं यथा गच्छति तथा तमाकृधि । समन्तात्कुरु ॥

चातुर्विंशिकेऽहनि माध्यन्दिनसवने ब्राह्मणाच्छंसिशस्त्रे त्वमिन्द्र यशा असीति प्रगाथो वैकल्पिकोऽनुरूपः । सूत्र्यते च । त्वमिन्द्र यशा असीद्र क्रतुं न आ भर । आ० ७.४. इति ॥

॥ तत्र प्रथमा सूक्ते पंचमी ॥

त्वमिन्द्र यशा अस्यजीषी शवसस्पते ।

त्वं वृचाणि हंस्यप्रतीन्येक इदनुत्ता चर्षणीधृता ॥५॥

त्वं । इ॒न्द्र । य॒शाः । अ॒सि । ऋ॒जी॒षी । श॒व॒सः । प॒ते ।

त्वं । वृ॒चा॒णि । हं॒सि । अ॒प्र॒ती॒नि । ए॒कः । इ॒त् । अ॒नु॒त्ता । च॒र्ष॒णिऽधृ॒ता ॥५॥

हे शवसस्पते बलस्य पालयितर्हे इन्द्र ऋजीषिन् । ऋजीष उपार्जितोऽभिषुतः सोमः । तद्वान् त्वं यशा यशस्यसि । कथमस्य यशस्वित्वं तदाह । अप्रतीनि बलिभिरप्यप्रतिगतानि अत एवानुत्तान्यैर्नोन्नुमशक्यानि वृचाणि रक्षांसि त्वमेक इत् असहाय एव चर्षणीधृतासुरादिहननद्वारेण मनुष्याणां धारकेण वज्रेण हंसि । संप्रहरसि । अत एवास्य यशस्वित्वं ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

तमु त्वा नूनमसुर प्रचेतसं राधो भागमिवेमहे ।

महीव कृत्तिः शरणा त इन्द्र प्र ते सुखा नो अस्मवन् ॥६॥

तं । ऊं इति । त्वा । नूनं । असुर । प्रचेतसं । राधः । भागंऽइव । ईमहे ।

महीऽइव । कृत्तिः । शरणा । ते । इंद्र । प्र । ते । सुम्ना । नः । अश्ववन् ॥ ६ ॥

हे असुर बलवन् प्राणवन् हे इंद्र य उक्तगुणोऽस्ति तं प्रचेतसं प्रकृष्टज्ञानं त्वां ॥ उ इत्यवधारणे ॥ पितृवत्पोषकं त्वामेव राधो धर्मादिसाधनं धनं नूनमिदानीमीमहे । वयं याचामहे । तच्च दृष्टान्तः । भागमिव । यथा कश्चित्पितृभागभूतं धनं याचते तद्वदिंद्रो यजमानेभ्यः स्तोतृभ्यश्च धनं प्रयच्छत्येव । तस्माद्भागभूतं धनं यष्टारो वयं याचामहे ॥ हे इंद्र महीव कृत्तिः । कृत्तिर्यशो वान्नं वा ॥ कृती छेदने । करणे क्तिन् । कृत्यनेनेति । ईदृशी कृत्तिरिव ते तव शरणा शरणं गृहमंतरिक्षे द्युलोके महद्वर्तते । अत्र यास्कः । कृत्तिः कृततेर्यशो वान्नं वा महीव कृत्तिः शरणा त इंद्र सुमहत्त इंद्र शरणमंतरिक्षे कृत्तिरिवेति । नि० ५. २२. किंच ते तव स्वभूतानि सुम्ना सुम्नानि पुत्रादिविषयसुखानि च नोऽस्मान्प्राश्ववन् । प्रकर्षेणाश्ववन्तां । व्याप्नुवन्तु ॥ अश्वोतेर्लेट्याडागमः ॥

॥ इति षष्ठस्य षष्ठे त्रयोदशो वर्गः ॥

कन्या वारिति सप्तर्चमेकादशं सूक्तं । अत्रेः पुत्र्यपालाख्या त्वग्दोषपरिहारायानेन सूक्तेनेंद्रं स्तुतवती । अतः सैवर्षिः । प्रथमाद्वितीये पंक्ती शिष्टाः पंचानुष्टुभः । इंद्रो देवता । तथा चानुक्रांतं । कन्या वाः सप्ताचेय्यपालेतिहास एंद्र आनुष्टुभं द्विपंक्त्यादीति । विनियोगो लैंगिकः ॥ अचेतिहासमाचक्षते । पुरा किलाचिसुतापाला ब्रह्मवादिनी केनचित्कारणेन त्वग्दोषदुष्टा सत्यत एव दुर्भगेति भर्त्ता परित्यक्ता पितुराश्रमे त्वग्दोषपरिहाराय चिरकालमिंद्रमधिकृत्य तपस्तेपे । सा कदाचिदिंद्रस्य सोमः प्रियकरो भवति तमिंद्राय दास्यामीति बुद्ध्या नदीतीरं प्रत्यागमत् । सा तच्च स्नात्वा पथि सोममप्यलभत । तमादाय गृहं प्रत्यागच्छन्ती मार्गं एव तं चखाद । तद्भक्षणकाले दंतघर्षणजातं शब्दं याव्णां सोमाभिषवध्वनिमिति मत्वा तदानीमेवेंद्रः समागमत् । आगत्य तामुवाच । किमत्र यावाणोऽभिषुण्वन्तीति । सा प्रत्यूचे । अत्र कन्या स्नानार्थमागत्य सोमं दृष्ट्वा तं भक्षयति तद्भक्षणजो ध्वनिरेव न तु याव्णां सोमाभिषवध्वनिरिति । तथा प्रत्यूक्त इंद्रः पराडावर्तत । गच्छंतमिंद्रं सा पुनरब्रवीत् । किमर्थं निवर्तसे त्वं तु सोमपानाय गृहं गृहं प्रतिगच्छसि । इदानीमत्रापि मम दंष्ट्राभ्यामभिषुतं सोमं पिब धानादींश्च भक्षयेति । सैवेंद्रमनाद्रियमाणा सती पुनरप्याह । अत्रागतं

त्वामिन्द्र इति न जानामि त्वयि गृहमागते बहुमानं करिष्यामीतीन्द्रमुक्त्वा च समा-
गत इन्द्र एव नान्य इति निश्चित्य स्वास्ये निहितं सोममाह । हे सोम त्वमाग-
तायेन्द्राय पूर्वं शनैस्ततः शनैः क्षिप्रं परिस्रवेति । तत इन्द्रस्तां कामयित्वा तस्या
आस्य एव दंष्ट्राभिषुतं सोममपात् । तत इन्द्रेण सोमे पीते सति त्वग्दोषादहं
भर्षा परित्यक्ता सतीदानीमिन्द्रेण संगतेत्यपालायामुक्तायामिन्द्रस्तां व्याजहार ।
किं कामयसे तदहं करिष्यामीत्युक्ते सा वरमचीकमत । मम पितुः शिरो रोम-
वर्जितं तस्योषरं क्षेचं फलादिरहितं मम गुह्यस्थानमप्यरोमशमेतानि रोमफ-
लादियुक्तं कुर्वित्युक्तायां तत्पितृशिरःस्थितं खलतिमपहाय क्षेचं च फला-
दियुक्तं कृत्वैतस्यास्त्वग्दोषपरिहाराय स्वकीयरथच्छिद्रे शकटस्य युगस्य च छिद्र
एतां चिवारं निश्चकर्ष । तस्याः पूर्वापहता या त्वक् शल्यको द्वितीया गोधा
तृतीया कृकलासोऽभूत् । तत इन्द्रस्तामप्यपालां सूर्यसदृशत्वचमकरोदित्येतिहा-
सिकी कथा । एतच्च शाट्वायनब्राह्मणे स्पष्टमुक्तं । तद्ब्राह्मणं तत्तद्व्याख्यानसमये
दर्शयिष्यते । एषोऽर्थः कन्या वारित्यादिष्वुक्षु प्रतिपाद्यते ॥

॥ तत्र सूक्ते प्रथमा ॥

कन्या३ वारवायती सोममपि सुताविदत् ।

अस्तं भरंत्यब्रवीदिन्द्राय सुनवै त्वा शक्राय सुनवै त्वा ॥ १ ॥

कन्या । वाः । अवऽयती । सोमं । अपि । सुता । अविदत् ।

अस्तं । भरंती । अब्रवीत् । इन्द्राय । सुनवै । त्वा । शक्राय । सुनवै । त्वा ॥ १ ॥

वारुदकं प्रत्यवायती स्नानार्थमभ्यवगच्छन्ती कन्यापाला नाम स्त्री सुता सुता
मार्गे सोममप्यविदत् । अलभत ॥ विदुः लाभे । लङि रूपं ॥ तं सोममस्तं गृहं
प्रतिभरंत्याहरन्ती सा सोममब्रवीत् । हे सोम त्वा त्वामिन्द्राय सुनवै । मम दैतरे-
वाभिषुणवै । पुनर्हे सोम त्वा त्वां शक्राय समर्थायेन्द्राय सुनवै । इदानीमेवाभिषवं
करवै । सोमभक्षणकाले दंतध्वनिं यावध्वनिमिति मत्वेन्द्रस्तामगमत् । एषोऽर्थः
शाट्वायनब्राह्मणे स्पष्टमभिहितः । सा तीर्थमभ्यवयन्ती सोमांशुमविदत्तं समखा-
दत्तस्यै ह यावाण इव दंता ऊदुः । स इन्द्र आद्रवत् यावद्गुणो वै वदन्तीति । सा तम-
भिष्याजहार कन्या वारवायती सोममपि सुताविददित्यस्यै त इदं यावाण इव दंता
वदन्तीति विदिबेन्द्रः पराडावर्तत । तमब्रवीदसौ य एषि वीरक इत्यादिनेति ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

असौ य एषि वीरको गृहंगृहं विचाकशत् ।

इमं जंभसुतं पिब धानावंतं करंभिणमपूपवंतमुक्थिनं ॥ २ ॥

असौ । यः । एषि । वीरकः । गृहंऽगृहं । विऽचाकशत् ।

इमं । जंभऽसुतं । पिब । धानाऽवंतं । करंभिणं । अपूपऽवंतं । उक्थिनं ॥ २ ॥

सा शक्रमब्रवीत् । हे इंद्र वीरको वीरः समर्थस्त्वं योऽसौ त्वं विचाकशत् ॥ काण्ट दीप्तौ । यङ्लुकि शतरि रूपं । धातोर्ह्रस्वच्छादसः ॥ अत्यर्थं दीप्यमानः सन् गृहं गृहं यजमानगृहं प्रति सोमपानाय त्वमेषि । गच्छसि । अतस्त्वमत्रापि जंभसुतं मम दंतैरभिषुतमिमं सोमं पिब । कीदृशं । धानावंतं । धाना भ्रष्टयवाः । तद्वतं करंभिणं सक्तुमंतमपूपवंतं पुरोडाशादिसहितमुक्थिनं स्तोत्रादियुक्तमेतादृशं सोममत्रैव पिबेति । सा सोमेन सह धानादीनावेदयत् स्तोत्रं चाकाशीदित्यर्थः ॥

॥ अथ तृतीया ॥

आ च न त्वा चिकित्सामोऽधि च न त्वा नेमसि ।

शनैरिव शनकैरिवेन्द्रायिंदो परि स्रव ॥ ३ ॥

आ । च । न । त्वा । चिकित्सामः । अधि । च । न । त्वा । न । इमसि ।

शनैःऽइव । शनकैःऽइव । इंद्राय । इंदो इति । परि । स्रव ॥ ३ ॥

पुनरपि सा तमनाहत्याह । हे इंद्र ॥ चनेति निपातसमुदायोऽवधारणार्थं ॥ त्वा त्वामाचिकित्सामः । ज्ञातुमिच्छाम एव । मम गृहमागच्छतं त्वामिंद्र इति न जानीम एव । इह मार्ग एवागतं त्वा त्वां नाधीमसि । नाधिगच्छामः ॥ अत्रापि चनेत्यवधारणे ॥ इह त्वामिंद्रेति न जानीम इत्यपाला तमिंद्रमुक्ता स्वास्ये स्थितं सोमं प्रत्याह । हे इंद्रो क्षरणशील सोम अस्मा आगतायेन्द्राय तदर्थं पूर्वं शनैर्मंदं मंदं ततः शनकैरिव ॥ कुत्सितार्थेऽकच् ॥ कुत्सितं शनैः शनकैः क्षिप्रमित्यर्थः । क्षिप्रमेव त्वं परि स्रव । मदीयदंष्ट्राभिरभिषूयमाणः सन् परितः क्षरेति ॥ तथा यज्ञेष्वपि यावभिरभिषूयमाणः सोमः प्रथमं शनैः परिस्रवति ततः शनकैः क्षिप्रमिति तदभिप्रायेणोक्तं । तत इंद्र एतद्वाक्यं श्रुत्वा तदानीमेवमभिषुतं सोमं यज्ञस्थानीयादपालामुखादेवाधासीत् ॥ उक्तार्थः शाठ्यायनकब्राह्मणे स्पष्टमभ्यधायि ।

अनाद्रियमाणैव तमब्रवीदा चन त्वा चिक्रिसामोऽधि चन त्वा नेमसीति ।
पुरा मां सर्वयर्चापाला स्तौतीत्युपपर्यावर्तत शनैरिव शनकैरिवेन्द्रायेंदो परिस्र-
वेति ह वा अस्यै मुखात्सोमं निरधयत्सोमपीथ इह वा अस्य भवति य एवं
विद्वान् स्त्रीमुपजिघ्रतीति ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

कुविच्छकंकुवित्करंकुविचो वस्यसस्करत् ।

कुवित्पतिद्विषो यतीरिन्द्रेण संगमामहै ॥४॥

कुवित् । शकत् । कुवित् । करत् । कुवित् । नः । वस्यसः । करत् ।

कुवित् । पतिऽद्विषः । यतीः । इन्द्रेण । संऽगमामहै ॥४॥

सोमं पीतवानिन्द्रोऽस्मानेवं करोत्वित्याह । स इन्द्रः कुविद्बहुवारमस्माञ्शकत्
शक्तान् समर्थान्करोतु । किंच कुविद्बहु चास्मभ्यं करत् । करोतु । किंच स एवेन्द्रो
नोऽस्मान्कुविद्बहुकृत्वो वस्यसो वस्यसोऽतिशयेन वसुमतः करोतु ॥ करोतेः
शक्नोतेश्च लेट्ढागमः ॥ इदानीमाचेय्यहमेवं करिष्यामीति वदति । पूर्वं कुविद्बहु
पतिद्विषस्त्वग्दोषात्पतिभिर्भर्तृभिर्बहुवारं द्विष्टा अत एव यतीः पतिभ्यः सका-
शादितो गच्छंत्यो वयं कैश्चिदप्यनूह्यमानाः सत्यः संप्रतीन्द्रेण सह संगमामहै ।
संगच्छामहै । सर्वत्र पूजार्थं बहुवचनं । संगमशब्देनेन्द्रोऽपालामचक्रमतेति ॥

॥ अथ पंचमी ॥

इमानि चीणि विष्टपा तानीन्द्र वि रोहय ।

शिरस्तस्योर्वरामादिदं म उपोदरे ॥५॥

इमानि । चीणि । विष्टपा । तानि । इन्द्र । वि । रोहय ।

शिरः । तस्य । उर्वरा । आत् । इदं । मे । उप । उदरे ॥५॥

इन्द्रेण किं कामयसे तद्वास्यामीत्युक्ता सा वरमनया प्रार्थयते । हे इन्द्र इमानि
चीणि विष्टपानि स्थानानि संति । तानि चीणि स्थानानि विरोहय । उत्पादय ।
कानि तानि । तस्य मम पितू रोमवर्जितं शिरः । खलतिमित्यर्थः । तच्चाप-
गमय । रोमशं कुर्वित्यर्थः । उर्वरां तस्योषरं क्षेत्रं सर्वसस्याद्यं कुरु । आदनंतरं
मे ममोपोदर उपोदरस्य समीपे यदिदं स्थानं । गुह्यमित्यर्थः । तच्च त्वग्दोषे

सत्यसंजातरोमकं । तदपि त्वग्दोषपरिहारेण रोमयुक्तं कुरु । एतानि चीणि स्थानानि । एषोऽर्थः शाट्वायनके प्रपंचेनोक्तः । तामब्रवीदपाले किं कामय-
सीति । साब्रवीदिमानि चीणि विष्टपेति खलतिर्हास्यै पिता स तं हाखलतिं
चकारोर्वरा हास्य न जज्ञे सो जज्ञ उपस्थे हास्यै रोमाणि नासुस्तान्यु ह जज्ञिर
इत्यस्योत्तरा भूयसे निवर्चनायासौ च या न इति ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

असौ च या न उर्वरादिमां तन्वं मम ।

अथो ततस्य यच्छिरः सर्वा ता रोमशा कृधि ॥ ६ ॥

असौ । च । या । नः । उर्वरा । आत् । इमां । तन्वं । मम ।

अथो इति । ततस्य । यत् । शिरः । सर्वा । ता । रोमशा । कृधि ॥ ६ ॥

उक्तमेवार्थमनया विवृणोति । नोऽस्माकं पितुर्यासा उर्वरा यदिदमूषरं
क्षेचमस्ति । आदनंतरं ममेमां तन्वमिदं त्वग्दोषदुष्टं गुह्यस्थानं । अथो अथापि
च ततस्य तातस्य यच्छिरो रोमवर्जितमस्ति एतानि सर्वा सर्वाणि तानीमानि
चीणि स्थानानि रोमशा रोमशानि कृधि । कुरु ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

खे रथस्य खेऽनसः खे युगस्य शतक्रतो ।

अपालामिन्द्रं चिष्वत्यूचकृणोः सूर्यत्वचं ॥ ७ ॥

खे । रथस्य । खे । अनसः । खे । युगस्य । शतक्रतो इति शतऽक्रतो ।

अपालां । इन्द्र । चिः । पूत्वी । अकृणोः । सूर्यऽत्वचं ॥ ७ ॥

अनयापालां सूर्यसदृशप्रभामकरोदित्याह । हे शतक्रतो हे शतसंख्याकयज्ञ
बहुविधप्रज्ञ वा हे इन्द्र रथस्य स्वकीयस्य खे पृथुतरे छिद्रे तथानसः शकटस्य
खे तदपेक्षयाल्पे छिद्रे युगस्य खे चाल्पतरे सूक्ष्मे छिद्रे रथशकटयुगानां छिद्रेषु
त्वग्दोषपरिहाराय चिस्त्रिवारं निष्कर्षणेन पूत्वी शोधयित्वा ततोऽपालामेतन्ना-
मिकामचिसुतां ब्रह्मवादिनीं सूर्यत्वचं सूर्यसमानत्वचमकृणोः । अकरोः । कल्या-
णतमरूपभाजमकरोरित्यर्थः शाट्वायनकब्राह्मणे स्पष्टमभिहितः । तां खे रथ-
स्यात्यबृहत्ता गोधाभवत्तां खेऽनसोऽत्यबृहत्ता संश्लिष्टकाभवत्तदेवाभ्यनूच्यते खे

रथस्य खेऽनस इति । तस्यै ह यत्कल्याणतमं रूपाणां तद्रूपमासेति त्वग्दोषा-
पनयनायाक्षादिद्वारेष्वतिकर्षणमिति । यस्त्वग्दोषदूषितः सन् एतत्सूक्तं पठति तस्य
त्वग्दोषमपगमय्य सूर्यसदृशकांतिमिन्द्रः करोतीति सूक्तं प्रशस्यते ॥

॥ इति षष्ठस्य षष्ठे चतुर्दशो वर्गः ॥

पांतमा व इति त्रयस्त्रिंशद्वचं द्वादशं सूक्तमांगिरसस्य श्रुतकक्षस्य सुकक्षस्य
वार्षमिंद्रं । आद्यानुष्टुप् शिष्टा गायत्र्यः । तथानुक्रम्यते । पांतं त्रयस्त्रिंशच्छ्रुतकक्षः
सुकक्षो वाद्यानुष्टुबिति ॥ महाघ्नते गायत्रतृचाशीतौ प्रथमावर्जमिंद्रं सूक्तमुत्तरं
च । पंचमारण्यके सूचितं च । पुरुहूतं पुरुष्टुतमिति शेषः । ऐ० आ० ५. ९. । इति ॥
प्रथमे रात्रिपर्याये होतुः शस्त्र आद्यौ तृचौ स्तोत्रियानुरूपौ । सूचितं च । पांतमा
वो अंधसोऽपादु शिष्यंधसः । आ० ६. ४. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

पांतमा वो अंधस इंद्रमभि प्र गायत ।

विश्वसाहं शतक्रतुं मंहिष्ठं चर्षणीनां ॥ १ ॥

पांतं । आ । वः । अंधसः । इंद्रं । अभि । प्र । गायत ।

विश्वऽसहं । शतऽक्रतुं । मंहिष्ठं । चर्षणीनां ॥ १ ॥

हे ऋत्विजो वो युष्मदीयमंधसः सोमलक्षणमन्नमा पांतमाभिमुख्येन पिबंतं ॥
पा पाने । छांदसः शपो लुक् । सर्वे विधयश्छांदसि विकल्पंत इति न लोकाव्य-
येति षष्ठीप्रतिषेधाभावः । ततोऽंधस इत्यस्य कर्तृकर्मणोरिति षष्ठी ॥ सोममा-
भिमुख्येन पिबंतमेतादृशमिंद्रं प्र गायत । प्रकर्षणाभिष्टुत । कीदृशं । विश्वसहं
सर्वेषां शत्रूणामभिवितारं सर्वेषां भूतजातानां वा । अत एव शतक्रतुं बहुवि-
धप्रज्ञानं बहुविधकर्मणं वा चर्षणीनां मनुष्याणां मंहिष्ठं धनस्य दातृतमं । यद्वा
यजमानानां यद्व्यत्वेन पूजनीयमिंद्रं गायतेति समन्वयः ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

पुरुहूतं पुरुष्टुतं गाथान्यं सनश्चुतं । इंद्र इति ब्रवीतन ॥ २ ॥

पुरुऽहूतं । पुरुऽस्तुतं । गाथान्यं । सनऽश्चुतं । इंद्रः । इति । ब्रवीतन ॥ २ ॥

हे ऋत्विग्यजमानाः पुरुहूतं यज्ञेषु बहुभिराहूतं पुरुष्टुतं बहुभिः स्तोत्रशस्त्रा-
दिभिः स्तुतं । अत एव गाथान्यं गाथायोग्यं गातव्यं सनश्चुतं सनातनतया

प्रसिद्धं । एवंविधं देवमिन्द्र इति यूयं ब्रवीतन । ब्रूयात् ॥ ब्रूज् व्यक्तायां वाचीत्यस्य
लोटि व्यत्ययेन ध्वमस्तनबादेशः । अत एव गुणः ॥

॥ अथ तृतीया ॥

इन्द्र इन्नो महानां दाता वाजानां नृतुः । महौ अभिङ्वा यमत् ॥३॥

इन्द्रः । इत् । नः । महानां । दाता । वाजानां । नृतुः । महान् । अभिङ्गु । आ । यमत् ॥३॥

इन्द्र इत्पूर्वोक्तलक्षण इन्द्र एव नोऽस्मभ्यं महानां महतां वाजानामन्नानां ।
यद्वा महानां ॥ वर्णव्यत्ययः ॥ मघानां धनानां वाजानामन्नानां च दाता भवतु ।
कीदृशः । नृतुः ॥ नृतिशृद्धोः कूरिति कूपत्ययः । ह्रस्वच्छांदसः ॥ सर्वस्य नर्तयिता ।
यद्वा नृ नये । औणादिकस्तुप्रत्ययः । धातोर्ह्रस्वच्छांदसः ॥ स्तोतृभ्यो गवादि-
नेता । अत एव महान् स इन्द्रोऽभिङ्गवभिगतजानुकमस्मभ्यमायमत् । आयच्छतु ।
ददातु । यद्वा स इन्द्रोऽभिङ्गवस्मदभिमुखमागच्छन्नं स्वहस्तयोः परिगृह्यास्मान्न-
यतु । धनं यत्वास्मभ्यं ददात्वित्यर्थः ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

अपादु शिप्रंधसः सुदक्षस्य प्रहोषिणः । इन्द्रो रिद्रो यवाशिरः ॥४॥

अपात् । ऊं इति । शिप्री । अंधसः । सुऽदक्षस्य । प्रऽहोषिणः । इन्द्रोः । इन्द्रः ।
यवऽआशिरः ॥४॥

शिप्री । शिप्रे हनू नासिके वा । शोभनहनुः । यद्वा शिप्राः शीर्षण्याः । सुशि-
रस्त्राणः स इन्द्र एव प्रहोषिणः प्रकर्षेण देवान्हविर्भिर्जुह्वतः सुदक्षस्यैतन्नामकस्य
ऋषेः संबंधि यवाशिरः ॥ श्रीङ् पाके । आङ्पूर्वस्यापस्पृधेयामानृचुरित्यादिना
धातोः शिरादेशः ॥ यवैरामिश्रितं यवैः सह पक्कमिन्दोः सर्वतः पात्रेषु क्षरत्
अंधसः सोमलक्षणमन्नमपात् । अपिबत् । यद्वास्य सोमस्य भागमिन्द्रार्थं परि-
कल्पितं सोमांशमपिबत् । उ इत्यवधारणे ॥

॥ अथ पंचमी ॥

तम्बभि प्राचेतंद्रं सोमस्य पीतये । तदिदस्य वर्धनं ॥५॥

तं । ऊं इति । अभि । प्र । अर्चेत् । इन्द्रं । सोमस्य । पीतये । तत् । इत् । हि ।

अस्य । वर्धनं ॥५॥

हे ऋत्विजस्तमु तमेवेन्द्रमभ्याभिमुख्येन प्रार्चत । प्रकर्षेण स्तुत । किमर्थं । सोमस्य पीतयेऽचागत्य सोमपानाय । किमर्थं सोमपानायेति विशेष्यते तदाह । तदित्तत्सोमपानमेवास्येन्द्रस्य वर्धनं वर्धकं भवति खलु । तस्मात्सोमपानजहर्षाय प्रार्चत ॥

॥ इति षष्ठस्य षष्ठे पंचदशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

अस्य पीत्वा मदानां देवो देवस्यौजसा । विश्वाभि भुवना भुवत् ॥ ६ ॥

अस्य । पीत्वा । मदानां । देवः । देवस्य । ओजसा । विश्वा । अभि । भुवना । भुवत् ॥ ६ ॥

देवो द्योतमान इन्द्रोऽस्यास्माभिर्दीयमानस्य सोमस्य मदानां मदकरावसान् पीत्वा पानं कृत्वा । यद्वास्थितं सोमं पीत्वा तथा मदानां मदसाधनादीनि भक्षयित्वा देवस्य गृहेषु शोभमानस्य यद्वा देवनशीलस्य देवैः काम्यमानस्य सोमस्य पानजातेनौजसा बलेन विश्वा भुवना सर्वाणि भुवनानि भूतजातान्यभिभुवत् । अभिभवति । सोमस्य ता मद इन्द्रश्चकार । ऋग्वे० २. १५. २. । इत्यादिषु सोमपानमदे सर्वाणि वृचहननादिकर्माणि चकारेत्येवमत्रापि सर्वाणि भूतानि भुवनादीनि कर्माण्यकार्षीदिति ॥

प्रथमे पर्याये होतुः शस्त्रे त्यमु वः सचासाहमित्यादिसूक्तशेषः । सूचितं च । त्यमु वः सचासाहमिति सूक्तशेषोऽभि त्यं मेघं । आ० ६. ४. । इति ॥ अप्रोर्था-मेऽच्छावाकातिरिक्तोक्थ्ये त्यमु वः सचासाहमिति तृचो वैकल्पिकः स्तोत्रियः । सूचितं च । त्यमु वः सचासाहं सचा ते अनु कृष्टय इति वा स्तोत्रियानुरूपौ । आ० ९. ११. । इति ॥ व्यूहस्य दशराचस्य चतुर्थेऽहनि निष्केवल्य एष एव तृचो निविज्ञानीयः । सूचितं च । इमं नु मायिनं हुवे त्यमु वः सचासाहं । आ० ८. ८. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा सूक्ते सप्तमी ॥

त्यमु वः सचासाहं विश्वांस गीर्धायतं । आ च्यावयस्युतये ॥ ७ ॥

त्यं । ऊं इति । वः । सचाऽसहं । विश्वांस । गीर्धु । आऽयतं । आ । च्यावयसि । ऊतये ॥ ७ ॥

यजमानः स्तोतारं संबोद्धाह । हे स्तोतः सचासाहं । सचाशब्दो बहुवाची । बहूनामभिभवितारं । यद्वा शबून् स्वबलेन संगत्य जेतारं वो युष्मदीयेषु विश्वांस गीर्धु सर्वेषु स्तोत्रेष्टायतं विस्तृतं । सर्वेन्द्र एव स्तूयते । तस्मात्तेषु

विततं त्वं । उ इत्यवधारणे । तमेवेन्द्रमूतयेऽस्मद्रक्षणायाच्यावयसि ॥ च्युङ् मुङ्
गतौ ॥ तदीयैः स्तोत्रैर्यज्ञं प्रत्याभिमुख्येनागमय ॥

॥ अथाष्टमी ॥

युध्मं संतमनर्वाणं सोमपामनपच्युतं । नरमवार्येऽक्रतुं ॥ ८ ॥

युध्मं । संतं । अनर्वाणं । सोमऽपां । अनपऽच्युतं । नरं । अवार्येऽक्रतुं ॥ ८ ॥

एवंगुणोपेतमिन्द्रमागमयेत्याह । युध्मं शत्रूणां संप्रहारकं संतं । अत एवा-
नर्वाणमन्यैरप्रयुतमनभिगतं । तस्मादनपच्युतं संपामेषु शत्रुभिरहिंसितं सोमपां
सोमस्य पातारमस्य सोमस्य मदे सत्यवार्येऽक्रतुं भटैरनिवारणीयकर्माणं नरं सर्वस्य
नेतारं । एतादृग्गुणोपेतमिन्द्रमागमयेति पूर्वेण सह संबंधः ॥

॥ अथ नवमी ॥

शिक्षां ण इन्द्र राय आ पुरु विद्वाँ ऋचीषम । अवा नः पार्ये धने ॥ ९ ॥

शिक्षां । नः । इन्द्र । रायः । आ । पुरु । विद्वान् । ऋचीषम । अवा । नः । पार्ये । धने ॥ ९ ॥

हे ऋचीषम स्तुत्या सम ॥ यद्वा ईष गतिहिंसादर्शनेषु । अस्मादमप्रत्ययः ॥
सर्वैर्गत्य दर्शनीय वा । उक्तगुणोपेत हे इन्द्र विद्वान् सर्वविषयज्ञानवांस्त्वं शत्रुभ्य
आहत्य रायो धनानि नोऽस्मभ्यं पुरु बहुवारं शिक्ष । प्रयच्छ । यद्वा पुर्विति
रायो विशेषणं । बहूनि धनानि प्रयच्छ । किंच पार्ये । पाराः शत्रवः । तत्रभवे
धन आजिहीर्षिते शत्रुधने नोऽस्मानव । रक्ष । शत्रून् हत्वा तद्धनेनास्मान्
पालयेत्यर्थः ॥

॥ अथ दशमी ॥

अतश्चिदिन्द्र ण उपा याहि शतवाजया । इषा सहस्रवाजया ॥ १० ॥

अतः । चित् । इन्द्र । नः । उप । आ । याहि । शतऽवाजया । इषा । सहस्रऽवाजया ॥ १० ॥

हे इन्द्र अतश्चिदस्माद्युलोकादेव । यद्वास्माच्छत्रुस्थानाच्छतवाजया शतसंख्या-
कबलयुक्तेन तथा सहस्रवाजया । वाजोऽन्नं । सहस्रसंख्यान्वता बहुबलान्नेने-
षान्नरसेन युक्तः सन् नोऽस्मानुपा याहि । अधिकमाभिमुख्येनागच्छ ॥

॥ इति षष्ठस्य षष्ठे षोडशो वर्गः ॥

॥ अथैकादशी ॥

अयाम् धीवतो धियोऽर्वन्निः शक्र गोदरे । जयेम पृत्सु वज्रिवः ॥ ११ ॥

अयाम् । धीऽवतः । धियः । अर्वन्ऽभिः । शक्र । गोऽदरे । जयेम । पृत्ऽसु ।
वज्रिऽवः ॥ ११ ॥

हे शक्र समर्थेन्द्र धीवतः ॥ छंदसीर इति मतुपो वत् ॥ कर्मकरणात्कर्मवंतो
वयं धियो युद्धजयार्थं कर्माण्ययाम् । गच्छाम । ततो गोदरे ॥ दृ विदारणे ।
अच दूरितीप्रत्ययः ॥ गवां पर्वतानां दरयितर्हे वज्रिवो वज्रवन् । यद्वा वजनं
गमनं वज्रः । तद्वान् कुलिशः । तद्वन्निन्द्र पृत्सु संयामेष्वर्वन्निः सर्वतो गंतृभिस्त्वया
दक्षैरश्वैर्जयेम । वयं तवादातृञ्जेथामः ॥

॥ अथ द्वादशी ॥

वयमु त्वा शतक्रतो गावो न यवसेष्व । उक्थेषु रणयामसि ॥ १२ ॥

वयं । उं इति । त्वा । शतक्रतो इति शतऽक्रतो । गावः । न । यवसेषु । आ । उक्थेषु ।
रणयामसि ॥ १२ ॥

हे शतक्रतो बहुप्रज्ञान बहुकर्मन्वेन्द्र त्वा सर्वतः ॥ उ इत्यवधारणे ॥ त्वामे-
वोक्थेषु स्तोत्रशस्त्रादिकेषु वयं रणयामसि ॥ इदंतो मसिः ॥ आरणयामः ।
शष्टयामः । रमयाम इत्यर्थः । तत्र दृष्टांतः । गावो न । यथा गोपालो यवसेषु
तृणविशेषेषु गावो गाः पशूना समंताद्रमयति तद्वत् ॥ गाव इति सर्वविधीनां
छंदसि विकल्पितत्वादौत्वाभावः ॥

॥ अथ त्रयोदशी ॥

विष्वा हि मर्त्यत्वनानुकामा शतक्रतो । अगन्म वज्रिन्नाशसः ॥ १३ ॥

विष्वा । हि । मर्त्यऽत्वना । अनुऽकामा । शतक्रतो इति शतऽक्रतो । अगन्म ।
वज्रिन् । आऽशसः ॥ १३ ॥

हे शतक्रतो बहुप्रज्ञेन्द्र मर्त्यत्वना मर्त्यत्वानि ॥ सुपां सुलुगिति विभक्तेराजा-
देशः ॥ संज्ञापूर्वकस्य विधेरनित्यत्वाद्दीर्घाभावः ॥ विष्वा हि विष्वाण्येव मर्त्यत्वान्यनु-
कामा कामानभिलाषाननुगतानि । कामोपेतानीत्यर्थः । मनुष्याश्चेतानि कामयंत
इत्यर्थः । तथा सति हे वज्रिन् वज्रवन्निन्द्र वयमप्याशस आशंसनानि धनादि-

कामानगन्म । अवगच्छामः ॥ गमेर्लेटि बहुलं छंदसीति शपो लुक् । सोऽप्येति मकारस्य नकारः ॥

॥ अथ चतुर्दशी ॥

ते सु पुच शवसोऽवृचन्कामकातयः । न त्वामिन्द्रातिं रिच्यते ॥ १४ ॥

ते इति । सु । पुच । शवसः । अवृचन् । कामऽकातयः । न । त्वां । इन्द्र । अति । रिच्यते ॥ १४ ॥

हे शवसस्युच बलनिमित्तमुत्पन्नत्वाद्बलस्य पुचेंद्र कामकातयः ॥ कै गै रै शब्दे ॥ कामपराः कातयः शब्दा येषां भवन्ति ते तथोक्ताः । तादृशा मनुष्यास्वे त्वयि स्ववृचन् । स्वस्वकामाभिपूरणार्थं सृष्टु वर्तते । तस्मान्मर्त्यैवानि कामोपेतानीत्युत्पन्नं ॥ वृत्तु वर्तने । लङि छांदसो विकरणस्य लुक् । बहुलं छंदसीति रुडागमः ॥ यत एवं ततः हे इन्द्र त्वां कश्चिदपि देवो नातिरिच्यते । बलेन धनेन वातिरिक्तः समर्थो नास्ति ॥

॥ अथ पंचदशी ॥

स नो वृषन्सनिष्ठया सं घोरया द्रवित्वा । धियाविद्धि पुरंध्या ॥ १५ ॥

सः । नः । वृषन् । सनिष्ठया । सं । घोरया । द्रवित्वा । धिया । अविद्धि । पुरंऽध्या ॥ १५ ॥

हे वृषन् कामानां वर्षितरिद्र स पूर्वोक्तलक्षणस्त्वं सनिष्ठया ॥ षणु दाने ॥ धनादेर्दातृतमया घोरया सपत्नानां भयकारिण्या अत एव द्रवित्वा द्रावयिष्या शत्रूणां पलायिष्या ॥ द्रवतेरित्युच्प्रत्ययः ॥ पुरंध्या बहूनां धारयिष्या धिया तादृशेन कर्मणा नोऽस्मान्समविद्धि । समंतात्पालय ॥ अवतेर्लोटी बहुलं छंदसीति शपो लुक् । बहुलवदनात्सिप रुडागमः ॥ अस्मान्धनदानादिना रक्षेत्यर्थः ॥

॥ इति षष्ठस्य षष्ठे सप्तदशो वर्गः ॥

॥ अथ षोडशी ॥

यस्ते नूनं शतक्रतुविंद्र द्युक्षितमो मदः । तेन नूनं मदे मदः ॥ १६ ॥

यः । ते । नूनं । शतक्रतो इति शतऽक्रतो । इन्द्र । द्युक्षिऽतमः । मदः । तेन । नूनं ।

मदे । मदेरिति मदः ॥ १६ ॥

अथ सोमः स्तूयते । हे शतक्रतो शतविधप्रज्ञान हे इन्द्र द्युक्षितमो यशस्वितमो यो मदः । माद्यन्त्यनेनेति मदः सोमः । यः सोमो नूनं पुरा ते त्वदर्धम-

स्माभिरभिषुतोऽस्ति तेनास्माभिः प्रदीयमानसोमेन नूनमिदानीं मदे तत्पानेन मदे तव संजाते सत्यस्मानपि मदेः । धनादिदानेन त्वं मादय ॥ मदी हर्षे ॥ अचांतर्णीतिण्यर्थः । बहुलमिति शप् ॥

॥ अथ सप्तदशी ॥

यस्ते चिचश्चवस्तमो य इन्द्र वृचहंतमः । य ओजोदातमो मदेः ॥ १७ ॥

यः । ते । चिचश्चवःऽतमः । यः । इन्द्र । वृचहन्ऽतमः । यः । ओजःऽदातमः । मदेः ॥ १७ ॥

हे इन्द्र चिचश्चवस्तमोऽतिशयेन नानाविधकीर्तियो मदेः सोमस्ते त्वदर्थमस्माभिरभिषुतः । यः सोमो वृचहंतमोऽतिशयेन पापानां हन्ता । किंच यः सोम ओजोदातमोऽतिशयेन बलस्य दाता तेनास्माभिर्दीयमानेन सोमेन त्वं माद्येरिति पूर्वेण संबंधः ॥

॥ अथाष्टादशी ॥

विद्महि यस्ते अद्रिवस्त्वादत्तः सत्य सोमपाः । विश्वास दस्म कृष्टिषु ॥ १८ ॥

विद्महि । हि । यः । ते । अद्रिऽवः । त्वाऽदत्तः । सत्य । सोमपाः । विश्वास । दस्म । कृष्टिषु ॥ १८ ॥

हे अद्रिवः । अद्रिर्वज्रः । तद्वन् हे सत्य यथार्थकर्मन् सोमपाः सोमस्य पातर्दस्म दर्शनीय यद्वा शत्रूणामुपक्षपयितरिन्द्र विश्वास कृष्टिषु सर्वेषु सोमस्य दातृषु यजमानेषु त्वादत्तस्त्वया दत्तस्ते त्वदीयो यो रयिरस्ति तं विद्महि । यष्टारो वयमपि जानीम एव । यद्वा हे इन्द्र सर्वेषु यष्टृषु मध्ये वयं ते त्वदीयमेव नान्यदीयमिति तं सोमं जानीम एव यः सोमस्त्वादत्तोऽस्माभिस्त्वदर्थं दीयते ॥ अत्र त्वादेशश्छांदसः ॥ प्रथमे पर्यायेऽच्छावाकस्येन्द्राय मन्त्रेण सुतमिति स्तोत्रियः । सूचितं च । इन्द्राय मन्त्रेण सुतमिन्द्रमिन्नायिनो बृहत् । अ० ६. ४. इति ॥

॥ तत्र प्रथमा सूक्त एकोनविंशी ॥

इन्द्राय मन्त्रेण सुतं परि शोभन्तु नो गिरः । अर्कमर्चन्तु कारवः ॥ १९ ॥

इन्द्राय । मन्त्रेण । सुतं । परि । शोभन्तु । नः । गिरः । अर्कं । अर्चन्तु । कारवः ॥ १९ ॥

मन्त्रेण ॥ माद्यतेः कृनिप् ॥ मदनशीलायेन्द्राय तदर्थं सुतमभिषुतं सोमं नोऽस्मदीया गिरः स्तुतिलक्षणा वाचः परि शोभन्तु ॥ स्तोभतिः स्तुतिकर्मा ॥

परितः सोमं स्तुवंतु । ततः कारवः स्तुतिकारिणः स्तोतारथार्कं सर्वैरर्चनीयं
सोममर्चतु । पूजयंतु ॥

॥ अथ विंशी ॥

यस्मिन्विष्वा अधि श्रियो रणंति सप्त संसदः । इद्रं सुते हवामहे ॥ २० ॥

यस्मिन् विष्वाः । अधि । श्रियः । रणंति । सप्त । संसदः । इद्रं । सुते । हवामहे ॥ २० ॥

यस्मिन्निद्रे विष्वाः सर्वाः श्रियः कांतयोऽधि अधिकं भवन्ति । अतिशयेन
तेजस्वीत्यर्थः । किंच सप्त सप्तसंख्याकाः संसदः । सम्यग्यज्ञेषु कर्मकरणार्थं सीदं-
तीति संसदो होचकाः । यस्मिन्नणंति सोमप्रदानार्थं रणन्ते । यद्वा यं शब्दयन्ति
स्तुवंति तं पूर्वोक्तलक्षणमिद्रं सुते सोमेऽभिषुते सति हवामहे । वयं सोमपा-
नायाह्वयामः ॥

॥ इति षष्ठस्य षष्ठेऽष्टादशो वर्गः ॥

॥ अथैकविंशी ॥

चिकटुकेषु चेतनं देवासो यज्ञमल्लत । तमिद्वर्धतु नो गिरः ॥ २१ ॥

चिऽकटुकेषु । चेतनं । देवासः । यज्ञं । अल्लत । तं । इत् । वर्धतु । नः । गिरः ॥ २१ ॥

हे देवासो देवास्त्रिकटुकेष्वाभिप्लविकेष्टहःसु । ज्योतिर्गौरायुरिति चिकटुकाः ।
तेषु चेतनं ॥ चिती संज्ञाने ॥ चेतन्ति जानन्त्यनेन स्वर्गादिकमिति चेतनः ।
ज्ञानसाधनं यज्ञमल्लत । अतन्वत । स्वैः स्वैः कर्मभिः पालनैश्च विस्तारितवन्तः ॥
तनु विस्तारे । लङि बहुलं छंदसीति विकरणस्य लुक् । तनिपत्योच्छंदसीत्यु-
पधालोपः ॥ तमित्तमेवास्मदीयं यज्ञं नोऽस्माकं गिरः स्तुतिलक्षणा वाचो
वर्धतु । वर्धयंतु ॥

॥ अथ द्वाविंशी ॥

आ त्वा विशन्विदवः समुद्रमिव सिंधवः । न त्वामिन्द्राति रिच्यते ॥ २२ ॥

आ । त्वा । विशन्तु । इदवः । समुद्रंऽइव । सिंधवः । न । त्वां । इन्द्र । अति । रिच्यते ॥ २२ ॥

हे इन्द्र इदवः स्रवंतोऽस्माभिर्दीयमानाः सोमास्त्वा त्वामा विशन्तु । सर्वतः
प्रविशन्तु । तच्च दृष्टान्तः । समुद्रमिव सिंधवः । स्रंदमाना नद्यो यथा समुद्रं
जलाशयं सर्वतः प्रविशन्ति तद्वत् । यत एवं तस्मात् हे इन्द्र त्वां कश्चिदपि देवो

बलेन धनेन वा नातिरिच्यते । नातिरिक्तोऽस्ति । सामर्थ्यवान् तन्नोऽधिको नास्तीत्यर्थः ॥

॥ अथ त्रयोविंशी ॥

वि॒थ्य॒क्थं॑ म॒हि॒ना वृ॒ष॒भ॒क्षं॑ सोम॒स्य जा॒गृ॒वे । य इ॒न्द्र ज॒ठरे॑षु ते ॥ २३ ॥

वि॒थ्य॒क्थं॑ । म॒हि॒ना । वृ॒ष॒भ॒क्षं॑ । सोम॒स्य । जा॒गृ॒वे । यः । इ॒न्द्र । ज॒ठरे॑षु । ते ॥ २३ ॥

हे वृषन् कामानां वर्षितर्हे जागृवे जागरणशीलेन्द्र त्वं तस्य सोमस्य भक्षं पानं प्रति महिना स्वमहिम्ना विथ्यक्थ । सर्वतो व्याप्नवानसि ॥ व्यचेर्लिटि थल्यभ्यासस्योभयेषामिति संप्रसारणं ॥ हे इन्द्र यः सोमस्ते जठरेषूदरेषु प्रविशति तस्य पानं व्याप्नवानसीति शेषः ॥

॥ अथ चतुर्विंशी ॥

अ॒रं त इ॒न्द्र कु॒क्षये॒ सोमो॑ भवतु वृ॒च॒हन् । अ॒रं धाम॑भ्य इ॒दं॒वः ॥ २४ ॥

अ॒रं । ते । इ॒न्द्र । कु॒क्षये॑ । सोमः॑ । भ॒वतु॑ । वृ॒च॒ऽहन् । अ॒रं । धाम॑ऽभ्यः । इ॒दं॒वः ॥ २४ ॥

हे वृचहन् वृचस्यापामावरकस्यासुरस्य पापस्य वा हंतर्हे इन्द्र सोमोऽस्माभिर्दीयमानस्ते तव कुक्षयेऽरमलं पर्याप्तो भवतु । किंचेदवः सर्वतः क्षरणशीलाः सोमास्तव धामभ्यो नानाविधेभ्यः शरीरेभ्यस्तव तेजोभ्यो वारमलं पर्याप्ता भवन्तु । अनेन तेजसा हविर्भाक्कमस्तीति सूचितं । अस्मदीयाः सोमा एव तव कुक्षये देहेभ्योऽपि पर्याप्ता भवन्तु नान्यदीया इति भावः ॥

॥ अथ पंचविंशी ॥

अ॒रम॑श्वाय गायति श्रुत॒क॒क्षो अ॒रं ग॒वे । अ॒रमि॑न्द्रस्य धा॒न्ने ॥ २५ ॥

अ॒रं । अ॒श्वाय॑ । गा॒यति॑ । श्रुत॑ऽक॒क्षः । अ॒रं । ग॒वे । अ॒रं । इ॒न्द्रस्य॑ । धा॒न्ने ॥ २५ ॥

श्रुतकक्षो नामर्षिर्गवाश्चादिन्द्रं स्तौति । अयं श्रुतकक्ष एतन्नामक ऋषिरश्वायेन्द्रेण दीयमानायाश्चायैतदर्थमरमलं गायति । इन्द्रविषयं स्तोत्रं करोति । तथा गवेऽरमलं गायति । इन्द्रस्येन्द्रकर्तृकाय धान्ने गृहाय तदर्थं चारं पर्याप्तं स्तौति । यदश्वादिकमिन्द्रः प्रयच्छति तस्मै गायतीति ॥ यत्रेन्द्रस्येति कर्मणि षष्ठी ॥ गवादिलाभार्थमिन्द्रं स्तौति ॥

॥ अथ षड्विंशी ॥

अरं हि ष्मा सुतेषु णः सोमेष्विन्द्रं भूषसि । अरं ते शक्र दावने ॥ २६ ॥

अरं हि । स्म । सुतेषु । नः । सोमेषु । इन्द्र । भूषसि । अरं । ते । शक्र । दावने ॥ २६ ॥

हे इन्द्र सुतेष्वभिषुतेषु नोऽस्मदीयेषु सोमेषु ॥ हि षेत्यवधारणे ॥ तमेव तेषां पानेऽलं पर्याप्तो भूषसि । भवसि । यद्वा सोमेष्वभिषुतेषु सत्सु नोऽस्माकं पर्याप्तं धनं भूषसि ॥ भू प्राप्नो ॥ त्वं प्रापय । तथा भवति हे शक्र समर्थेन्द्र दावने धनादिकस्य दावे ते तुभ्यमस्माभिर्दीयमानाः सोमा अरमलं पर्याप्ता भवन्तु ॥

॥ इति षष्ठस्य षष्ठ एकोनविंशो वर्गः ॥

॥ अथ सप्तविंशी ॥

पराकात्ताच्चिदद्रिवत्त्वां नक्षंत नो गिरः । अरं गमाम ते वयं ॥ २७ ॥

पराकात्तात् । चित् । अद्रिऽवः । त्वां । नक्षंत । नः । गिरः । अरं । गमाम । ते । वयं ॥ २७ ॥

हे अद्रिवो वज्रवन्निन्द्र नोऽस्मदीया गिर इतो निर्गताः स्तुतयः पराकात्तात् । चिदप्यर्थः । अतिदूरादपि त्वां नक्षंत । व्याप्नुवन्तु । किमुत समीपात्त्वामध्वन्तामिति ॥ नक्षतेर्थाभिकर्मणो नक्षतेर्वा लेटि सिपि रूपं ॥ एवं सति स्तोतारो वयं ते त्वदीयं धनमरमलं पर्याप्तं गमाम । त्वत्तो गच्छाम ॥

आभिष्वविकेषूक्येषु तृतीयसवने ब्राह्मणाच्छंसिन एवा ह्यसि वीरयुरिति वैकल्पिकः स्तोत्रियः । सूचितं च । एवा ह्यसि वीरयुरेवा ह्यस्य सूनृता । आ० ७. ८. । इति ॥

॥ तस्मिन्प्रथमा सूक्तेऽष्टाविंशी ॥

एवा ह्यसि वीरयुरेवा शूर उत स्थिरः । एवा ते राध्यं मनः ॥ २८ ॥

एव । हि । असि । वीरऽयुः । एव । शूरः । उत । स्थिरः । एव । ते । राध्यं । मनः ॥ २८ ॥

हे इन्द्र त्वं वीरयुर्वीरान्युद्धकर्मणि समर्थान् हंतुं कामयमान एवासि । भवसि खलु । हि प्रसिद्धौ । अत एव त्वं शूरः सामर्थ्यवानेव भवसि । उतापि च स्थिरः संयामे धैर्यवान् भवसि । एकत्र स्थित्वैव शत्रून् संप्रहरसीत्यर्थः । एवं सति ते तव मनो राध्यं स्तुतिभिराराधनीयमेव यतोऽनेन मनसा त्वं शत्रुवधं संयामे धैर्यादिकं च करोषीति । तव मन एव सर्वैः स्तुत्यमित्यर्थः ॥

॥ अथैकोनविंशी ॥

ए॒वा रा॒तिस्तु॒वीमघ॒ विश्वे॑भिर्धायि धा॒तृभिः॑ । अधा॑ चिदिन्द्र मे सचा ॥ २९ ॥

ए॒व । रा॒तिः । तु॒विऽमघ॒ । विश्वे॑भिः । धा॒यि । धा॒तृऽभिः॑ । अध॑ । चि॒त् । इं॒द्र ।
मे । सचा॑ ॥ २९ ॥

हे तुविमघ ॥ तुविरिति बहुनाम ॥ बहुधनवन्दिन्द्र विश्वेभिर्विश्वैर्धातृभिः
कर्माधारकैः । यद्वा देवानां हविर्दानेन पोषयितृभिः सर्वैर्यजमानैस्तव रातिर्ग-
वाश्वधनादिदानं धायि । तैर्धार्यत एव ॥ दधातेर्लुङि कर्मणि रूपं । चिदेवार्थे ॥
अधात एव हे इंद्रैर्विध त्वं मे यष्टुर्ममापि सचा धनादिदानेन कर्मसहायो भव ॥

॥ अथ चिंशी ॥

मो षु ब्र॒ह्मेव॑ तंद्र॒युर्भुवो॑ वा॒जानां॑ पते । मत्स्वा॑ सु॒तस्य॑ गोम॑तः ॥ ३० ॥

मो इति॑ । सु । ब्र॒ह्माऽइव॑ । तंद्र॒युः । भुवः॑ । वा॒जा॒नां । प॒ते । मत्स्व॑ । सु॒तस्य॑ ।
गोऽम॑तः ॥ ३० ॥

हे वाजानां पते अन्नानां पते बलानां वा हे इंद्र तंद्रयुर्निष्कारणं निवृत्त-
कर्मवत्त्वादालस्ययुक्तो ब्रह्मेव ब्राह्मण इव । अथापि तद्वदर्थे भाष्यत इति यांस्कोक्त-
मनुसृत्य तंद्रयुक्त इत्युक्तं । अथवा यागादिकर्मपरित्यागेनालस्यमिच्छन् नास्तिको
ब्राह्मण इव त्वं मो षु भुवः । सुष्ठु मा भवः । सर्वदास्मत्कर्मान्वितो भवेत्याशासनं ।
तदेवाह । सुतस्याभिषुतस्य ततो गोमतो गव्येन क्षीरेण दध्ना वा मिश्रणवतः
सोमस्य पानेन मत्स्व । माद्य । हृष्टो भव ॥

॥ अथैकविंशी ॥

मा न॑ इं॒द्राभ्या॑ऽदि॒शः॒ सूर॑ो अ॒क्षुषा॑ यमन् । त्वा यु॒जा व॑नेम॒ तत् ॥ ३१ ॥

मा । नः॑ । इं॒द्र । अ॒भि । आऽदि॒शः॒ । सूरः॑ । अ॒क्षुषु॑ । आ । य॒मन् । त्वा । यु॒जा ।
व॑नेम॒ । तत् ॥ ३१ ॥

हे इंद्र आदिश आदेशारः समंतादायुधान्यतिविसृजंतः सूरः ॥ सृ गतौ ॥
सर्वत्र सरणशीला राक्षसा अक्षुषु रात्रिषु दिवापि नोऽस्माकं माभ्या यमन् ।
आभिमुख्येन मा नियंतारो भवंतु । यद्यागताश्चेत्तदा तद्रक्षः कुलं त्वा त्वया

युजा सहायेन वयं वनेम । हिंसाम ॥ अथ क्रथ क्रथ क्रथ हिंसार्था वन चेत्यत्र
पठितत्वाद्धिंसार्थः ॥

॥ अथ द्वाविंशी ॥

त्वयेदिंद्र युजा वयं प्रति ब्रुवीमहि स्पृधः । त्वमस्माकं तव स्मसि ॥३२॥

त्वा । इत् । इंद्र । युजा । वयं । प्रति । ब्रुवीमहि । स्पृधः । त्वं । अस्माकं । तव । स्मसि ॥३२॥

हे इंद्र त्वयेत् ॥ इदवधारणे ॥ त्वयैव युजा सहायेन स्पृधः स्पर्धमानान्
शत्रून्वयं प्रतिब्रुवीमहि । निराकुर्वीमहि । प्रतिवचनं निराकरणं । उत्तरार्धेनेंद्र-
साहाय्यमेव प्रतिपादयति । हे इंद्र त्वमस्माकं भवसि । स्तुत्यस्तोतृयष्टयष्टयतया
त्वमस्माकं भवसि वयं तव स्मसि । भवामः । तथारण्यकं । त्वमिदं सर्वं भवसि
तव वयं स्मः । त्वमस्माकमसीति तस्मात्त्वया सहायेन शत्रून्हन्यामेति ॥

॥ अथ त्रयस्त्रिंशी ॥

त्वामिद्धि त्वायवोऽनुनोनुवतश्चरान् । सखाय इंद्र कारवः ॥३३॥

त्वां । इत् । हि । त्वाऽयवः । अनुऽनुनोनुवतः । चरान् । सखायः । इंद्र । कारवः ॥३३॥

हे इंद्र कर्मोपद्रवपरिहारादनंतरं त्वायवस्त्वां धनादिदानार्थं कामयमाना अतः
एवानुनोनुवतः ॥ नौतेर्यङ्लुगंतस्य शतरि रूपं ॥ अनुक्रमेण पुनः पुनः स्तुतिं
कुर्वंतस्त्वस्मात्तव सखायः सखिभूताः कारवः स्तोतारस्त्वामित् ॥ इदवधारणे ॥
त्वामेव चरान् । स्तुतिभिः परिचरंतु खलु ॥ हीति प्रसिद्धार्थः । चरतेर्लेट्वाडागमः ।
हियोगादनिघातः ॥

॥ इति षष्ठस्य षष्ठे विंशो वर्गः ॥

उद्देति चतुस्त्रिंशद्वचं त्रयोदशं सूक्तं सुकक्षस्यार्धं गायत्र्यैर्द्विदं । अंत्या त्विंद्र-
अभुदेवताका । तथा चानुक्रांतं । उद्दे चतुस्त्रिंशत्सुकक्षोऽत्यिंद्रार्भवीति ॥ द्वितीये
पर्याये होतुः शस्त्र उद्देमावर्जमेतत्सूक्तं । सूचितं च । उद्देदभीत्युत्तमामुद्देत्
। आ० ६. ४. इति ॥ महाव्रतेऽप्यस्य विनियोगः पूर्वसूक्तेन सहोक्तः ॥ ज्योतिष्टोमे
ब्राह्मणाच्छंसिश्च आद्यस्तृचः । सूचितं च । उद्देदभीति तिस्र इंद्र क्रतुविदं
सुतमिति याज्या । आ० ५. १०. इति ॥ तथाप्नोर्यामे मैत्रावरुणातिरिक्तोक्थेऽयं
तृचोऽनुरूपः । सूचितं च । यदद्य कच्च वृचहनुद्देदभि श्रुतामघमा नो विश्वाभिः
। आ० ९. ११. इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

उद्देभि श्रुतामघं वृषभं नर्यापसं । अस्तारमेभि सूर्ये ॥१॥

उत् । घ । इत् । अभि । श्रुतऽमघं । वृषभं । नर्येऽअपसं । अस्तारं । एभि । सूर्ये ॥१॥

सुकक्ष इन्द्रगुणानाह । हे सूर्ये द्वादशसु भानुषिंद्रोऽपि सूर्यात्मना पठितः । तस्मात्सूर्यात्मक सुवीर्यं हे इन्द्र श्रुतमघं सर्वदा देयत्वेन विख्यातधनमत एव वृषभं याचमनानां धनस्य वर्षितारं । नर्यापसं । नरहितं नर्यं । नरहितकर्माणमस्तारं दानशीलमौदार्यवंतं । एतादृशानुभावमभित उदेषि ॥ इदवधारणे ॥ त्वमेव तस्य यज्ञे सूर्यात्मनोद्गतोऽसि ॥ घेति प्रसिद्धौ ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

नव यो नवतिं पुरो बिभेद बाह्वोजसा । अहिं च वृचहावधीत् ॥२॥

नव । यः । नवतिं । पुरः । बिभेद । बाहुऽओजसा । अहिं । च । वृचऽहा । अवधीत् ॥२॥

य इन्द्रो नव नवतिं नवनवतिसंख्याका एकोनशतसंख्याकाः शंबरस्य पुरः पुरीर्बाह्वोजसा स्वबाहुबलेनैव बिभेद दिवोदासाय भिनत्ति स्म । तथा च मंचः । दिवोदासाय नवतिं च नवेन्द्रः पुरो व्यैरच्छंबरस्य । ऋग्वे० २. १९. ६. इति । स वृचहा वृचासुरस्य हंता स इन्द्रोऽहिं च केनाप्यहंतव्यं मेघमपामावरकं वृचं वावधीत् । स इन्द्रोऽस्माकं धनं ददात्वित्युत्तरेण संबंधः ॥

॥ अथ तृतीया ॥

स न इन्द्रः शिवः सखाश्चावन्नोमद्यवमत् । उरुधारेव दोहते ॥३॥

सः । नः । इन्द्रः । शिवः । सखा । अश्वऽवत् । गोऽमत् । यवऽमत् । उरुधाराऽइव । दोहते ॥३॥

स पूर्वोक्तलक्षणः शिवः कल्याणतमः सखा यष्टयष्ट्यस्तोतृस्तुत्यलक्षणेन संबंधेनास्माकं मित्रभूत एतादृश इन्द्रोऽश्वदश्वयुक्तं गोमत् पश्वादिसहितं यवमत् ॥ अयवादिभ्य इति वप्रतिषेधान्मतुपो वत्वाभावः ॥ यव इति धान्यविशेषः । धान्ययुक्तं धनं नोऽस्मभ्यं दोहते । दोग्धु । ददातु । तत्र दृष्टान्तः । उरुधारेव । प्रभूतपयोधारा । यज्ञा बहूनां पोषयित्री गौर्यया वत्सस्य पयो दोग्धि तथा प्रभूतधनमस्माकं दोग्धु । ददातु ॥ दुहेर्लेट्याडागमः ॥

अप्नोर्यामे मैषावरुणातिरिक्तोक्थे यदद्येति तृचः स्तोत्रियः । सूषं तु पूर्वण
तृचेन सहोदाहतं ॥

॥ तस्मिन्प्रथमा सूक्ते चतुर्थी ॥

यदद्य कच्च वृचहन्नुदगा अभि सूर्ये । सर्वं तदिद्र ते वशे ॥४॥

यत् । अद्य । कत् । च । वृचऽहन् । उत् । अगाः । अभि । सूर्ये । सर्वं । तत् । इद्र । ते । वशे ॥४॥

हे वृचहन् वृचस्यापामावरकस्य मेघस्य हंतर्हे सूर्य सूर्यात्मकेन्द्र अद्यास्मिन्दिने
यत्कच्च यत्किंचित्पदार्थजातमभ्यभिमुखीकृत्योदगाः ॥ इण् गतौ । उत्पूर्वः । तस्य
लुङि गादेशः ॥ स्वतेजसोद्गतः प्रादुर्भूतोऽसि तदा तत्सर्वं स्थावरजंगमात्मकं
जगत्ते तव वशे भवति । त्वदधीनं भवति । उदिते सूर्ये त्वदर्थं प्राक्कर्म कुर्वन्ति
जुह्वन्ति च ॥

॥ अथ पंचमी ॥

यद्वा प्रवृद्ध सत्पते न मरा इति मन्यसे । उतो तत्सत्यमित्तव ॥५॥

यत् । वा । प्रऽवृद्ध । सत्ऽपते । न । मरै । इति । मन्यसे । उतो इति । तत् । सत्यं ।
इत् । तव ॥५॥

वाशब्दः समुच्चये । अपि च हे प्रवृद्ध स्वबलेन प्रवर्धमान सत्पते सतां पते
स्वप्रकाशाधिक्येन सतां नक्षत्राणां पते हे इन्द्र न मरा इति मनुष्यवद्वार्धक्येनाहं
न क्षिय इति यद्यदि मन्यसे बुध्यसे ॥ मृद् प्राणत्यागे । लेट्युडागमः । वैतोऽन्य-
चेत्येकारः ॥ उतो अपि च तव तच्च क्षिय इति मननं सत्यमित् यथार्थमेव ।
इन्द्रो न क्षियत इत्यर्थे मंचांतरं । न ह्यस्या अपरं चन जरसा मरते पतिः
। ऋग्वे० १०. ८६. ११. इति ॥

॥ इति षष्ठस्य षष्ठ एकविंशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

ये सोमासः परावति ये अर्वावति सुन्विरे । सर्वास्ताँ इद्र गच्छसि ॥६॥

ये । सोमासः । पराऽवति । ये । अर्वाऽवति । सुन्विरे । सर्वाँ । तान् । इद्र । गच्छसि ॥६॥

हे इन्द्र ये सोमासः सोमाः परावति विप्रकृष्टेऽतिदूरदेशे । ये सोमा अर्वावत्यं-
तिकतमे देशे च सुन्विरे ॥ छंदसि द्विर्वचनस्य विकल्पितत्वादत्र द्विर्वचनाभावः ॥

ये सोमा ऋत्विग्भिरभिषूयन्ते सर्वान् दूरे समीपे चाभिषूयमाणांस्तान् सोमान् गच्छसि । तत्पानार्थं युगपत्प्राप्नोषि । अनेनेन्द्रस्य सर्वगतत्वं सूचितं च ॥

अप्नोर्यामे ब्राह्मणाच्छंसिनोऽतिरिक्तोक्त्ये तमिन्द्रं वाजयामसीति स्तोत्रिय-
स्तृचः । सूचितं च । तमिन्द्रं वाजयामसि महौ इन्द्रो य ओजसा । आ० ९. ११. ।
इति ॥ व्यूळहस्य दशरात्रस्य पंचमेऽहनि निष्केवल्येऽयमेव तृचो निविद्धा-
नीयः । सूचितं च । व्यूळहस्येति खंडे मरुतां इन्द्र मीढुस्तमिन्द्रं वाजयामसि
। आ० ८. ८. । इति ॥

॥ तच्च प्रथमा सूक्ते सप्तमी ॥

तमिन्द्रं वाजयामसि महे वृचाय हंतवे । स वृषा वृषभो भुवत् ॥ ७ ॥

तं । इन्द्रं । वाजयामसि । महे । वृचाय । हंतवे । सः । वृषा । वृषभः । भुवत् ॥ ७ ॥

यजमाना आहुः । तं पूर्वोक्तलक्षणमिन्द्रं वाजयामसि । वाजयामः । सोमेन
स्तुतिभिर्वाजवंतं बलवंतं कुर्मः । किमर्थं महे महते वृचायापामावरकं वृचासुरं
हंतवे हंतुं ॥ वाजयामसि । वाजवंतं करोतीत्यर्थे तत्करोतीति णिच् । णा-
विष्टवदिति णेरिष्टवद्भावात् विन्मतोर्लुक् इति वचनान्मतुपो लुक् टेरिति
टिलोपः ॥ सोमपानेन मत्तः स्तुतिभिर्वा स्तुतः सन् वृषा धनानां सेक्ता
दाता स इन्द्रो वृषभोऽस्माकं स्तोतृणां सोमस्य दातृणां धनादिसेचको दाता
भुवत् । भवतु ॥

॥ अथाष्टमी ॥

इन्द्रः स दामने कृत ओजिष्ठः स मदे हितः । द्युम्नी द्योकी स सोम्यः ॥ ८ ॥

इन्द्रः । सः । दामने । कृतः । ओजिष्ठः । सः । मदे । हितः । द्युम्नी । द्योकी । सः । सोम्यः ॥ ८ ॥

स इन्द्रो दामने स्तोतृभ्यो धनादिदानायैव कृतः । प्रजापतिना सृष्टः । किंचौ-
जिष्ठ ओजस्वितमः स एवेन्द्रः मदे । माद्यन्त्यनेनेति मदः सोमः । तस्मिंश्च प्रजा-
पतिना सृष्टिकाले हितः । सोमपानार्थं च निहित इत्यर्थः । द्युम्नी । द्युम्नं द्योत-
तेर्यशो वान्नं वेति । यशस्यन्नवान्वात एव द्योकी । द्योकः स्तुतिः । तद्वान् स इन्द्रः
सोम्यः सोमार्हो भवति ॥

॥ अथ नवमी ॥

गिरा वज्रो न संभृतः सबलो अनपच्युतः । ववक्ष ऋष्व अस्तृतः ॥९॥

गिरा वज्रः । न । संभृतः । सऽबलः । अनपऽच्युतः । ववक्षे । ऋष्वः । अस्तृतः ॥९॥

गिरा स्तुतिलक्षणया वाचा स्तोतृभिः संभृत उत्पादितः तीक्ष्णीकृतः । तच्च दृष्टान्तः । वज्रो न । वज्र आयुधं । तत्कर्तृभिर्निर्णितधारो यथा भवति तीक्ष्णी-
क्रियते तद्वत् स्तोतृभिः स्तुत्या संभृतः । अत एव सबलो बलसहितस्तस्माद-
नपच्युतः परैरप्रच्युतः । अनभिगत इत्यर्थः । तादृश ऋषो महान् दीप्यमानो
वास्तुतो युद्धे शत्रुभिरहिंसित इन्द्रो ववक्षे । स्तोतृभ्यो धनादिकं वोढुमिच्छति ॥

॥ अथ दशमी ॥

दुर्गे चिन्मः सुगं कृधि गृणान इन्द्र गिर्वणः । त्वं च मघवन्वशः ॥१०॥

दुःऽगे । चिन्मः । न । सुऽगं । कृधि । गृणानः । इन्द्र । गिर्वणः । त्वं । च । मघऽवन् । वशः ॥१०॥

हे गिर्वणो गीर्भिर्वननीयेन्द्र गृणानः स्तोतृभिः स्तूयमानस्त्वं नोऽस्माकं दुर्गे
चित् दुर्गमेऽपि मार्गे सुगं सुगमं पंथानं कृधि । तथा कुरु । हे मघवन् धन-
वन्निद्र त्वं ॥ चशब्दश्चेदर्थः ॥ यदि वशः सोमपानार्थं तत्प्रदातृनस्मान्कामयेथाः
तदा पंथानं शोभनगमनं कुरुष्व ॥ वष्टेल्लेढ्याडागमः । चशब्दयोगादनिघातः ॥

॥ इति षष्ठस्य षष्ठे द्वाविंशो वर्गः ॥

॥ अथैकादशी ॥

यस्य ते नू चिदादिशं न मिनन्ति स्वराज्यं । न देवो नाग्निगुर्जनः ॥११॥

यस्य । ते । नू । चित् । आऽदिशं । न । मिनन्ति । स्वऽराज्यं । न । देवः । न ।

अग्निऽगुः । जनः ॥११॥

हे इन्द्र यस्य ते तवादिशं । आदिशति नयति सर्वज्ञानयेत्यादिबलं ॥
औणादिकः करणे प्रत्ययः ॥ यद्वादेश एवादिक् आज्ञा ॥ भावे क्तिप् ॥ त्वदी-
यामाज्ञां नू चिदिदानीं पुरा च न मिनन्ति केचिदपि न हिंसन्ति । किंच
स्वराज्यं तव स्वभूतं राज्यं च । यद्वा स्वशब्देन स्वर्गोऽभिधीयते । स्वर्गस्वा-
मित्वं च न हिंसन्ति । हिंसकानाह । न देवो त्वदन्यो देवोऽपि च तथाप्यग्नि-

गुरधृतगमनः संयामे त्वरमाणो वीरोऽपि न च जनः प्रादुर्भूतो मनुष्योऽपि ।
एते न भिनन्तीत्यर्थः ॥

॥ अथ द्वादशी ॥

अधा ते अप्रतिष्कृतं देवी शुष्मं सपर्यतः । उभे सुशिप्र रोदसी ॥१२॥

अध । ते । अप्रतिऽस्कृतं । देवी इति । शुष्मं । सपर्यतः । उभे इति । सुऽशिप्र ।
रोदसी इति ॥१२॥

हे सुशिप्र सहनो शोभनशिरस्त्राणेंद्र अधापि च देवी देव्यौ स्वतेजसा दीप्य-
माने उभे रोदसी द्यावापृथिव्यावप्रतिष्कृतं ॥ स्कु इति सौचो धातुः स्तम्भने
वर्तते ॥ शशुभिरप्रतिरोधनीयं शुष्मं परबलशोषकं बलं सपर्यतः । पूजयतः ।
त्वदधीने एव भवतः ॥

॥ अथ त्रयोदशी ॥

त्वमेतदधारयः कृष्णासु रोहिणीषु च । परुष्णीषु रुशत्पयः ॥१३॥

त्वं । एतत् । अधारयः । कृष्णासु । रोहिणीषु । च । परुष्णीषु । रुशत् । पयः ॥१३॥

अस्य सामर्थ्यमेवोपपादयति । हे इन्द्र कृष्णासु कृष्णवर्णासु गोषु तथा रोहि-
णीषु ॥ वर्णादनुदात्तात्तोपधात्तो नः । पा० ४. १. ३९. । इति डीप् ॥ रोहितवर्णासु
च गोषु रुशत् ॥ रोचतेदीप्तिकर्मणः ॥ दीप्यमानं श्वेतमेतत्परिदृश्यमानं पयः
क्षीरं त्वमधारयः । धारयसि । तस्मात्तद्वलं पूजयत इति समन्वयः ॥

॥ अथ चतुर्दशी ॥

वि यदहेरधं त्विषो विश्वे देवासो अक्रमुः । विदन्मृगस्य ताँ अमः ॥१४॥

वि । यत् । अहेः । अध । त्विषः । विश्वे । देवासः । अक्रमुः । विदत् । मृगस्य ।
तान् । अमः ॥१४॥

अधापि चाहेरहंत्यस्य वृचासुरस्य त्विषस्तेजोरूपादुच्छ्वासाङ्गीताः । यद्वा तस्य
प्रभावेन परिगमिता विश्वे सर्वे देवासो देवा यद्यदा व्यक्रमुः विविधं पादवि-
हरणमकुर्वन् । स्वस्थानं परित्यज्यान् देशमगच्छन्नित्यर्थः । तदानीं मृगस्य । एवं
तान् भीषयितुं वृचो मृगरूपोऽभवत् । तद्रूपस्य संबंध्यमः सर्वतो गमनशीलं
बलं तज्जातं भयं वा तान् सर्वान्देवान्विदत् । अविदत् । प्राप्नोदित्यर्थः । तस्या-
सुरस्येंद्रो निवारको हन्ताभवदित्युत्तरेण संबंधः ॥

॥ अथ पंचदशी ॥

आदु मे निवरो भुववृचहादिष्ट पौंस्यं । अजातशत्रुरस्तृतः ॥ १५ ॥

आत् । ऊं इति । मे । निऽवरः । भुवत् । वृचऽहा । अदिष्ट । पौंस्यं । अजातऽशत्रुः ।
अस्तृतः ॥ १५ ॥

आत् ॥ उ इत्यवधारणे ॥ देवानां भीत्या सर्वतो गमनानंतरमेव मे स्तोतृ-
स्तुत्यलक्षणेन संबन्धेन मम संबन्ध्यमिन्द्रो निवरो वृचासुरस्य निवारयिता
हंता भुवत् । अभवत् । ततो वृचहा वृचस्य हंतेंद्रः पौंस्यं ॥ पुंसः कर्म पौंस्यं ।
यद्वा स्त्रीपुंसाभ्यामिति भवार्थे स्रज् । नकारस्य यकारो वर्णव्यत्ययेन । पुंसीद्रे
भवं । यद्वा बलनामैतत् ॥ स्वबलमदिष्ट । तस्य राज्ये दिशति । निदधाति ।
तद्राज्यं स्ववशमकरोदित्यर्थः । ततः प्रभृतीन्द्रोऽजातशत्रुरनुत्पन्नशत्रुरस्तृतः संयामे
परैरहिंसितश्चाभवत् ॥

॥ इति षष्ठस्य षष्ठे त्रयोविंशो वर्गः ॥

॥ अथ षोडशी ॥

श्रुतं वो वृचहंतमं प्र शर्धं चर्षणीनां । आ ऋषे राधसे महे ॥ १६ ॥

श्रुतं । वः । वृचहनऽतमं । प्र । शर्धं । चर्षणीनां । आ । ऋषे । राधसे । महे ॥ १६ ॥

हे ऋत्विग्यष्टारः श्रुतं बलवत्तया प्रसिद्धमत एव वृचहंतममतिशयेन वृचहं-
तारं शर्धं बलभूतं वेगवंतं वा । एतादृशमिन्द्रं चर्षणीनां मनुष्याणां वो युष्माक-
माऋषे ॥ अस्मोतेर्लेट्युत्तम इटि सिप् । व्यत्ययेनोप् । यः । बहुलं छंदसीत्यडागमः ॥
तमिन्द्रं स्तुतिभिः प्रीणयित्वा युष्मभ्यं प्रकर्षेणास्त्रवै । प्रयच्छामीत्यर्थः । किमर्थं ।
महे महते राधसे धनाय धनं युष्मभ्यं दातुं ॥

॥ अथ सप्तदशी ॥

अया धिया च गव्यया पुरुषामन्युरुद्भुत । यत्सोमेसोम आभवः ॥ १७ ॥

अया । धिया । च । गव्यऽया । पुरुऽनामन् । पुरुऽस्तुत । यत् । सोमेऽसोमे ।

आ । अभवः ॥ १७ ॥

हे पुरुषानामन् बहुविधशक्रवृचहादिनामोपेत । यद्वा बहुस्तुतिमन् । नामयंति
स्तुत्यं देवं वशं नयंतीति नाम स्तोत्रं । अत एव पुरुद्भुत बहुभिरभिष्टुतेन्द्र सोमे-

सोमेऽस्मदीयेषु सोमेषु त्वं यदाभवः तेषां पानार्थं समंतादभवः तदा वयम-
यानया । कीदृश्या । गव्यया गा आत्मन इच्छंत्या धियानया बुद्ध्या युक्ता भवेम ।
सोमं पीतवति त्वयि वयं गवादियुक्ता भवेमेत्यर्थः ॥

॥ अथाष्टादशी ॥

बोधिन्मना इदंस्तु नो वृचहा भूर्योसतिः । शृणोतु शक्र आशिषं ॥ १८ ॥

बोधितऽमनाः । इत् । अस्तु । नः । वृचऽहा । भूरिऽआसतिः । शृणोतु । शक्रः ।
आऽशिषं ॥ १८ ॥

अयं परोक्षकृतः । वृचहा वृचहंता भूर्योसतिः । बहुषु देशेष्विन्द्रार्थं सोम आसू-
यतेऽभिषूयत इति तादृशः । यद्वा बहूनि सोमादिहवीषीन्द्रार्थमासूयंते हूयंत इति
तादृशः । बोधिन्मनाः ॥ बुध अवगमने । औणादिक इतिप्रत्ययः ॥ यस्य मनः
स्तोतृणामभिमतं बुध्यते जानातीति तथोक्तः ॥ इदवधारणे ॥ नोऽस्माकं बो-
धिन्मना एवास्तु । सर्वदास्मदभीप्सितानि जानात्वेत्यर्थः । यद्वैतादृश इन्द्रो
नोऽस्माकं यज्ञे भवत्विति । ततः शक्रः संयामे शत्रुहननसमर्थ इन्द्र आशिषम-
स्मदीयां स्तुतिमाशासनं वा शृणोतु ॥

ज्योतिष्टोमे चातुर्विंशिकेऽहनि माध्यंदिने मैत्रावरुणस्य कया त्वं न ऊत्येति
तृचोऽनुरूपः । सूचितं च । होचकाणां कया नश्चिच आ भुवत् कया त्वं न
ऊत्या । आ० ७. ४. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा सूक्त एकोनविंशी ॥

कया त्वं न ऊत्याभि प्र मंदसे वृषन् । कया स्तोतृभ्य आ भर ॥ १९ ॥

कया । त्वं । नः । ऊत्या । अभि । प्र । मंदसे । वृषन् । कया । स्तोतृभ्यः । आ । भर ॥ १९ ॥

हे वृषन् कामानां वर्षितरिंद्र कया केनोत्या ॥ अथ रक्षणादिषु गत्यर्थे ।
ऊतियूत्यादिना निपातितः ॥ केनाभिगमनेन नोऽस्मानभ्यभितः प्र मंदसे ।
प्रकर्षेण मादयसि । अस्मदीयं यज्ञं प्रति सोमपानार्थमागमनेन वा त्वदीयस्तु-
तिश्रवणार्थमागमनेन वा कदास्मान् प्रमादयसीति । किंच कया केनाभिगमनेन
स्तोतृभ्योऽस्मभ्यं धनमाभराविभर्षीतींद्रं स्तोता पृच्छति ॥

॥ अथ विंशी ॥

कस्य वृषा सुते सचा नियुत्वान्वृषभो रणत् । वृचहा सोमपीतये ॥ २० ॥

कस्य वृषा सुते । सचा । नियुत्वान् । वृषभः । रणत् । वृचहा । सोमपीतये ॥ २० ॥

वृषेन्द्रः कस्य यजमानस्य सचा सुते ऋग्भिः सहाभिषुते सोमे । अनेन तद्वान्यज्ञो लक्ष्यते । कस्य यज्ञे सोमपीतये सोमपानाय तदर्थं रणत् । रमते । कीदृशः । नियुत्वान् । नितरां युवंति मिश्रयन्ति स्वबलेन शचूनि निति नियुतो मरुतः । तद्वान् । यद्वा नियुत इति वायोर्वाहनाश्वः । स वायुः कदाचित्संयाम इन्द्राय स्वाश्वानदात् । तद्वान्वृषभो धनानामपां वा वर्षको वृचहा वृचस्य हन्तेन्द्रः कस्य यज्ञे रमते । इदानीं नोऽस्मदीयं यागं प्रत्यागच्छतु । यद्वा कस्याध्वरे रमते । न कुचापि । किंत्वस्मद्यज्ञ एव सोमपानार्थं संक्रीडते ॥

॥ इति षष्ठस्य षष्ठे चतुर्विंशो वर्गः ॥

॥ अथैकविंशी ॥

अभी षु णस्त्वं रयिं मंदसानः सहस्रिणं । प्रयन्ता बोधि दाप्नुषे ॥ २१ ॥

अभि । सु । नः । त्वं । रयिं । मंदसानः । सहस्रिणं । प्रयन्ता । बोधि । दाप्नुषे ॥ २१ ॥

हे इन्द्र त्वं मंदसानोऽस्माभिर्दत्तेन सोमेन मोदमानः सन् सहस्रिणं सहस्रसंख्याकं धनं नोऽस्मभ्यं सु सुष्टुभ्याभर । तदेवाह । त्वं दाप्नुषे हविर्दत्तवते यजमानाय प्रयन्ता धनादेः प्रदाता कर्मणो नियन्ता वा भवानीति बोधि । बुध्यस्व ॥ बुध अवगमने । भौवादिकः । लोटि छांदसो विकरणस्य लुक् । हेधिः । धित्वे धकारलोपच्छांदसः ॥

॥ अथ द्वाविंशी ॥

पत्नीवन्तः सुता इम उशन्तो यन्ति वीतये । अपां जग्मिर्निचुंपुणः ॥ २२ ॥

पत्नीऽवन्तः । सुताः । इमे । उशन्तः । यन्ति । वीतये । अपां । जग्मिः । निचुंपुणः ॥ २२ ॥

पत्नीवन्तः । सोमसेकार्थं पत्न्यः पालयिष्य आपो वसतीवर्य एकधनाश्च । तद्वन्तः सुता अस्माभिरभिषुता इमे गृहस्थाश्चमसस्थाश्च सोमा उशन्त आत्मनः पानं कामयमानाः संतो यन्ति । इन्द्रं गच्छन्ति । किमर्थं । वीतये । आत्मनः पानाय । किंच निचुंपुणः । निचांतपृणः । नि० ५. १७. इति यास्कः ॥ चमु अदने । निचांतो

भक्षितः पृणः प्रीणयिता । यद्वा निचमनेन प्रीणातीति भक्षणेन तर्पयतीति निचुं-
पुणः । अभिषुतस्य सोमस्याप्सु प्रक्षेपासंभवात्सामर्थ्यादजीषरूपः सोमो गृह्यते ।
तादृशः सोमोऽपां जग्मिः ॥ अपामिति न लोकाव्ययेति षष्ठीप्रतिषेधाभावच्छां-
दसः ॥ अप इत्यर्थः । यद्वापां मध्यं वापः प्रति वा जग्मिर्गमनशीलः साधुगंता
वा । सोमेषंद्रं गच्छति । स ह्यवभृथकालं ऋजीषमप्सु प्रास्यंतीति वचनादप्सु-
जीषरूपः प्रक्षिप्यते । तदाहापां जग्मिरिति ॥

॥ अथ त्रयोविंशी ॥

इष्टा होचा असृक्षतेंद्रं वृधासो अध्वरे । अच्छावभृथमोजसा ॥ २३ ॥

इष्टाः । होचाः । असृक्षत । इंद्रं । वृधासः । अध्वरे । अच्छ । अवभृथं । ओजसा ॥ २३ ॥

अपां जग्मिरिति सामर्थ्यादवभृथदिन एव - - - - र - वि - जः कुर्वंतीत्युक्तं ।
तत्प्रसंगादाह । अध्वरेऽस्मदीये यज्ञे वृधासो हविर्भिरिंद्रं वर्धयंत इष्टा इष्टवंतो
यागं कृतवंतः सप्तसंख्याका होचा होचका अवभृथमंत्यदिवसमच्छा प्रत्योजसा
स्वतेजसा सहिता इंद्रमसृक्षत । विसृजंति । यावदवभृथं सप्तहोचका यजंतीति ॥

॥ अथ चतुर्विंशी ॥

इह त्या सधमाद्यां हरी हिरण्यकेश्या । वोळ्ळहामभि प्रयो हितं ॥ २४ ॥

इह । त्या । सधमाद्यां । हरी इति । हिरण्यकेश्या । वोळ्ळहां । अभि । प्रयः । हितं ॥ २४ ॥

एषा व्याख्याता । ऋग्वे० ८. ३२. २९. । अत्रापि वाक्यार्थो विधीयते । सधमा-
द्यंद्रेण सह हविर्भिस्तर्पयितव्यौ । यद्वा संयामे सह माद्यंतौ हिरण्यकेश्या हिरण्य-
यस्कंधगतकेशवंतौ त्या तौ प्रसिद्धौ हरी हरितवर्णावेतन्नामकावश्चाविहासिन्यज्ञे
हितं - - वादिषु निहितं हितकरं वा प्रयो हवीरूपमन्नमभिलक्ष्य वोळ्ळहां । इंद्रं
वहतां । प्रापयतामिति ॥

॥ अथ पंचविंशी ॥

तुभ्यं सोमा सुता इमे स्तीर्णे बर्हिर्विभावसो । स्तोतृभ्य इंद्रमा वह ॥ २५ ॥

तुभ्यं । सोमाः । सुताः । इमे । स्तीर्णे । बर्हिः । विभावसो इति विभाऽवसो ।

स्तोतृभ्यः । इंद्रं । आ । वह ॥ २५ ॥

हे विभावसो विशेषेण भासमानवसुमन् । यद्वा विशिष्टा भा विभाः प्रकृष्ट-

दीप्यः । निवसत्यचेति विभावसुरमिः । हे तादृशमे तुभ्यं त्वदर्शमिमे सोमाः
सुता अभिषुताः । तथा बर्हिः स्तीर्णः । तस्मात्स्तोतृभ्योऽस्मभ्यमस्मदर्शमिंद्रं सोम-
पानार्थमावह । आह्वय । यज्ञं प्रति प्रापयेत्यर्थः ॥

॥ इति षष्ठस्य षष्ठे पंचविंशो वर्गः ॥

॥ अथ षड्विंशी ॥

आ ते दक्षं वि रोचना दधत् रत्ना वि दाप्नुषे । स्तोतृभ्य इंद्रमर्चेत ॥ २६ ॥

आ । ते । दक्षं । वि । रोचना । दधत् । रत्ना । वि । दाप्नुषे । स्तोतृभ्यः । इंद्रं । अर्चेत ॥ २६ ॥

ऋषिर्ऋत्विग्यजमानान् प्रत्याह । हे यष्टदाप्नुष इंद्राय हविर्दत्तवते ते तुभ्यं
रोचना रोचनं दीप्यमानं दक्षं बलमाभिमुख्येन विदधत् । इंद्रो विदधातु । यद्वा
रोचनमिति स्वर्गः । देवतेजसा दीपं रोचननामानं लोकं विदधातु । तथा रत्ना
रत्नानि च तुभ्यं करोतु ॥ दुधाञ् धारणपोषणयोः । लेटि घोर्लोपे लेटि वा
। पा० १. ३. १०. । इत्याकारलोपः । अडागमः ॥ हे स्तोतारः स्तोतृभ्य इंद्रविषय-
स्तोत्रकारिभ्यो युष्मभ्यं च बलरत्नादिकमिंद्रः कुरुतां । तस्मात्तमिंद्रं यूयमर्चेत ।
हविर्भिः स्तुतिभिश्च पूजयत ॥

॥ अथ सप्तविंशी ॥

आ ते दधामीन्द्रियमुक्थ्या विश्वा शतक्रतो । स्तोतृभ्य इंद्रं मृळय ॥ २७ ॥

आ । ते । दधामि । इन्द्रियं । उक्थ्या । विश्वा । शतक्रतो इति शतऽक्रतो । स्तोतृभ्यः ।
इंद्रं । मृळय ॥ २७ ॥

हे शतक्रतो इंद्र ते तवेन्द्रियं वीर्यवंतं सोमं विश्वोक्थ्या सर्वाणि स्तोत्राण्याद-
धामि । संपादयामि । हे इंद्र त्वं स्तोतृभ्यो मृळय । सुखय ॥

॥ अथाष्टाविंशी ॥

भद्रंभद्रं न आ भरेषमूर्जं शतक्रतो । यदिंद्रं मृळयासि नः ॥ २८ ॥

भद्रंभद्रं । नः । आ । भर । इषं । ऊर्जं । शतक्रतो इति शतऽक्रतो । यत् । इंद्रं ।
मृळयासि । नः ॥ २८ ॥

हे शतक्रतो शतविधकर्मन् शतप्रज्ञ वेन्द्र भद्रं भद्रं कल्याणतममथ सुखोत्पादकं
वा धनं नोऽस्मभ्यमाभर । आसंपादय । देहि । तथेषमन्नमूर्जमन्नरसं । यद्वा बल-

वदन् च देहि । नोऽस्मान्यद्यदि मृळयासि सुखयसि तर्हि तद्वनादिकं देहीति ॥
मृड सुखने । एयंतस्य लेङ्गागमः ॥

॥ अथैकोनचिंशी ॥

स नो वि॒श्वान्या भर॑ सु॒वि॒तानि॑ शत॒क्रतो॑ । यदि॑द्र मृ॒ळया॑सि नः ॥२९॥

सः । नः । वि॒श्वानि॑ । आ । भर॑ । सु॒वि॒तानि॑ । शत॒क्रतो॑ इति॑ शत॒ऽक्रतो॑ । यत् । इं॒द्र ।
मृ॒ळया॑सि । नः ॥२९॥

हे शत॒क्रतो॑ इं॒द्र स पूर्वो॑क्तलक्षणस्त्वं वि॒श्वानि॑ सर्वाणि सु॒वि॒तानि॑ । सु॒ष्टीय॑ते
प्राप्यते॑ येष्विति॑ सु॒वि॒तानि॑ मंग॒लानि॑ ॥ सुपूर्वा॑देतेः क्ते प्रत्यय उवङादेशः ॥
सर्वान॑भ्युदयान्नोऽस्मभ्यमा॑हर । हे इं॒द्र यदि॑ नोऽस्मान् सु॒खय॑सि तर्हि धनादि॒-
सहि॑तान॑भ्युदयान्देहीति ॥

॥ अथ चिंशी ॥

त्वामि॑वृ॒चह॑न्तम सु॒ता॒व॑न्तो हवामहे । यदि॑द्र मृ॒ळया॑सि नः ॥३०॥

त्वां । इत् । वृ॒च॒हन्॑ऽत॒म । सु॒त॒ऽव॑न्तः । हवामहे । यत् । इं॒द्र । मृ॒ळया॑सि । नः ॥३०॥

हे वृ॒चह॑न्तम अति॑शयेन वृ॒चस्या॑पामावरकस्य ह॑न्तरि॑द्र सु॒त॒व॑न्तोऽभिषु॑तसो॒-
म॒व॑न्तो वयं ॥ इद॑वधारणे ॥ त्वामि॑त्त्वामेव हवामहे । अस्मद्यज्ञमा॑गत्य सोमपा॒-
नाया॑ह्वयामः । हे इं॒द्र नोऽस्मान्यदि॑ सु॒खय॑सि तर्ह्या॑ह्वयाम इति ॥

॥ इति षष्ठस्य षष्ठे षड्विंशो वर्गः ॥

व्यू॒ळह॑स्य दशरा॒चस्य॑ षष्ठेऽह॑नि निष्के॒वल्य॑ उप नो हरि॑भिरिति तृ॒चो नि॒वि॒द्या॒-
नीयः॑ । सू॒चितं॑ च । अयं॑ ह येन वा इद॑मुप नो हरि॑भिः सु॒तं । आ० ८. ८. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा सूक्त एकचिंशी ॥

उप॑ नो हरि॑भिः सु॒तं या॑हि म॒दानां॑ प॒ते । उप॑ नो हरि॑भिः सु॒तं ॥३१॥

उप॑ । नः । हरि॑ऽभिः । सु॒तं । या॑हि । म॒दानां॑ । प॒ते । उप॑ । नः । हरि॑ऽभिः । सु॒तं ॥३१॥

हे म॒दानां॑ प॒ते । माद्य॑न्तेऽनेनेति म॒दाः सोमाः॑ ॥ म॒दोऽनु॑पसर्ग इति क॒र॒-
णेऽप्प्र॑त्ययः ॥ सोमा॑नां स्वा॒मि॒चि॒न्द्र हरि॑भिरा श॒तेन॑ हरि॑भिः । ऋग्वे० २. १८. ६. ।
इत्यादिषु ब॒हूनाम॑श्वानां श्रु॒तेऽचा॑पि शत॑सहस्रसंख्याकैरश्वैः सह नोऽस्माकं॑ यज्ञे
सु॒तम॑भिषु॒तं सोम॑मुपयाहि । तत्पाना॑र्थं शीघ्रमा॑याहि । पुनरु॒प न इत्याद॑रार्थं ॥

॥ अथ द्वाविंशी ॥

द्विता यो वृचहंतमो विद इंद्रः शतक्रतुः । उप नो हरिभिः सुतं ॥३२॥

द्विता । यः । वृचहन्ऽतमः । विदे । इंद्रः । शतऽक्रतुः । उप । नः । हरिऽभिः । सुतं ॥३२॥

वृचहंतमोऽतिशयेन वृचस्य हंता शतक्रतुर्नानाविधकर्मा य इंद्रो द्विता द्विधा विदे वृचवधादावुपकर्मा जगद्रक्षणकाले शांतकर्मति द्विप्रकारेण सर्वैर्ज्ञायते ॥ विद ज्ञाने । कर्मणि विहितस्य तत्प्रत्ययस्य लोपस्त आत्मनेपदेष्विति तलोपः ॥ स त्वं हरिभिः सह सुतं सोममुपयाहि ॥

॥ अथ त्रयस्त्रिंशी ॥

त्वं हि वृचहन्नेषां पाता सोमानामसि । उप नो हरिभिः सुतं ॥३३॥

त्वं । हि । वृचऽहन् । एषां । पाता । सोमानां । असि । उप । नः । हरिऽभिः । सुतं ॥३३॥

हे वृचहन् वृचस्य पापस्य वा हंतरिंद्र ॥ हिशब्दो हेत्वर्थे ॥ यस्मान्नमेषामस्सदीयानां सोमानां पाता पानकर्तासि भवसि ॥ एषामितीदमोऽन्वादेशेऽशादेशोऽनुदात्तश्च ॥ अतस्त्वमश्वैः सह सोमं पातुमुपयाहि । आगच्छ ॥

यूळहस्य दशरात्रस्य नवमेऽहनि वैश्वदेवेऽभिष्ववतृचस्येन्द्र इषे ददातु नस्ते नो रत्नानि धत्तनेति द्वे ऋचावर्भथौ । सूचितं च । इन्द्र इषे ददातु नस्ते नो रत्नानि धत्तनेत्येका द्वे च । आ० ८. ११. इति ॥

॥ सैषा सूक्ते चतुस्त्रिंशी ॥

इंद्र इषे ददातु न ऋभुक्षणमृभुं रयिं । वाजी ददातु वाजिनं ॥३४॥

इंद्रः । इषे । ददातु । नः । ऋभुक्षणं । ऋभुं । रयिं । वाजी । ददातु । वाजिनं ॥३४॥

इंद्र एवास्माभिः स्तुत इष्टः सन् ऋभुक्षणं ॥ वा षपूर्वस्येति दीर्घाभावः ॥ यागादिकर्मकरणेन महान्तं सर्वेषां भ्रातृणां श्रेष्ठं वा । अथवा तृतीयसवने प्रजापतिसविचोर्मध्ये सोमपातृत्वान्महान्तं रयिं दातारमृभुं सोमपानेनामर्त्यत्वं प्राप्तं तादृशमेतन्नामकं देवं नोऽस्मभ्यमिष्टेऽन्नार्थं ददातु । प्रयच्छतु । तथा वाजी बलवानिंद्रो वाजिनं बलवंतमन्नवंतं वा वाजनामानं कनीयांसं भ्रातरं चास्माकमन्नलाभाय ददातु ॥

॥ इति षष्ठस्य षष्ठे सप्तविंशो वर्गः ॥

॥ इति षष्ठे मंडले नवमोऽनुवाकः ॥

दशमेऽनुवाके दश सूक्तानि । तत्र गौर्धयतीति द्वादशर्चमाद्यं सूक्तमांगिरसस्य विंदुनाम्नः पूतदक्षनाम्नो वार्षं गायत्रं मरुदेवताकं । तथा चानुक्रम्यते । गौर्धयति द्वादश विंदुः पूतदक्षो वा मारुतमिति ॥ सूक्तविनियोगो लैंगिकः ॥ प्रातःसवने सोमातिरिक्त एकं शस्त्रमुपजायते । तत्राद्यस्तृचोऽनुरूपः । सूचितं च । अस्ति सोमो अयं सुतो गौर्धयति मरुतामिति स्तोत्रियानुरूपौ । आ० ६. ७. इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

गौर्धयति मरुतां अवस्युर्माता मघोनां । युक्ता वह्नी रथानां ॥ १ ॥

गौः । धयति । मरुतां । अवस्युः । माता । मघोनां । युक्ता । वह्निः । रथानां ॥ १ ॥

मघोनां धनवतां मरुतां माता निर्मात्री गौः पृश्निरूपा । पृश्नियै वै पयसो मरुतो जाता इति श्रुतेः । यद्वा गौर्माध्यमिकी वाक् । तच्चैव मध्यमस्थाने मरुतामपि वर्तनात्तेषां तत्पुत्रत्वमुपचर्यते । धयति । सोमं पिबति पाययति वा स्वपुत्रान्मरुतः । किमिच्छंती । अवस्युरन्नं कामयमाना । कीदृशी । रथानां मारुतानां वह्निः पृषतीभिर्वडवाभिर्वोद्धी संयोजयित्री सा युक्ता सर्वत्र समन्तात्पूज्या भवति ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

यस्या देवा उपस्थे व्रता विश्वे धारयन्ते । सूर्यामासा हशे कं ॥ २ ॥

यस्याः । देवाः । उपस्थे । व्रता । विश्वे । धारयन्ते । सूर्यामासा । हशे । कं ॥ २ ॥

गौः सर्वदेवमयीत्याह । यस्या मरुतां मातुर्गोरूपस्थे वर्तमाना विश्वे सर्वे देवा व्रता व्रतानि स्वस्वकर्माणि धारयन्ते विभ्रति । इयमेवास्माकं स्वपयोमिश्रितस्य सोमस्य दात्रीति सर्वे तत्समीपे तिष्ठन्तीत्यर्थः ॥ किंच सूर्यामासा ॥ माति स्वकलाभिस्तिथीनिति माषांद्रमाः । देवताद्वंद्वे चेत्युभयपदप्रकृतिस्वरत्वं ॥ सूर्याचंद्रमसौ हशे दर्शनाय सर्वलोकप्रकाशनाय च यस्या गोः समीपे कं सुखेन वर्तमानौ भवतः सेयं गौः सोमं धयतीति पूर्वण समन्वयः ॥

॥ अथ तृतीया ॥

तत्सु नो विश्वे अर्ये आ सदा गृणन्ति कारवः । मरुतः सोमपीतये ॥ ३ ॥

तत् । सु । नः । विश्वे । अर्ये । आ । सदा । गृणन्ति । कारवः । मरुतः । सोमऽपीतये ॥ ३ ॥

अर्यः स्तोत्रकरणार्थमितस्ततो गंतारो नोऽस्मदीया विभे सर्वे कारवः स्तोता-
रस्तन्मरुतां बलं सदा सर्वदागृणंति । आभिमुख्येन स्तुतिभिः स्तुवंति । किमर्थं ।
सोमपीतये । अस्माभिर्दीयमानं सोमं पातुं । मरुत एतन्नामका देवा अस्माभि-
राह्णातप्याः खलु । ततः पुरस्तास्तबलं स्तुवंतीत्यर्थः ॥

पूर्वचाभिहित एव शस्त्रेऽस्ति सोम इति स्तोत्रियस्तुचः । सूत्रं तु पूर्वेण
सहोदाहतं ॥

॥ तत्र प्रथमा सूक्ते चतुर्थी ॥

अस्ति सोमो अयं सुतः पिबंत्यस्य मरुतः । उत स्वराजो अश्विना ॥४॥

अस्ति । सोमः । अयं । सुतः । पिबंति । अस्य । मरुतः । उत । स्वराजः । अश्विना ॥४॥

अयं पुरोवर्ती सोमः सुतो मरुदर्थमस्माभिरभिषुतोऽस्ति । विद्यते । तस्मा-
दस्य । अन्वादेशे । एनं सुतं सोमं स्वराजः स्वयं दीप्यमानाः । स्वतेजसा नान्यदी-
येनेत्यर्थः । तादृशा मरुतः पिबंति । उतापि चाश्विनाश्विनौ च सोमं पिबतः ॥

॥ अथ पंचमी ॥

पिबंति मिचो अर्यमा तना पूतस्य वरुणः । त्रिषधस्थस्य जावतः ॥५॥

पिबंति । मिचः । अर्यमा । तना । पूतस्य । वरुणः । त्रिऽसधस्थस्य । जाऽवतः ॥५॥

न केवलं मरुत एव सोमपातारः किंवेतेऽपीत्याह । मिचः सर्वेषां स्वस्व-
कर्मणि प्रवर्तकत्वात्सखिभूतोऽर्यमा च वरुणो दुःखादीनां शत्रूणां वा वरिता
निवारकः । एतन्नामकास्त्रयो देवास्तना । ततमूर्णास्तुकेनेति तनं दशापवित्रं ॥
सुपां सुलुगिति तृतीयाया अलादेशः । तनाद्युदात्तः ॥ तना पूतस्य शोधितं
त्रिषधस्थस्य । सह तिष्ठंत्यचेति सधस्थं स्थानं । द्रोणकलशाधवनीयपूतभृदात्मानि
त्रीणि स्थानानि यस्य तत्तथोक्तं तादृशं जावतः स्तुत्यजनवंतमिमं सोमं पिबंति ।
द्वितीयार्थे षष्ठ्यः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

उतो न्वस्य जोषमाँ इंद्रः सुतस्य गोमंतः । प्रातर्होतैव मत्सति ॥६॥

उतो इति । न । अस्य । जोषं । आ । इंद्रः । सुतस्य । गोऽमंतः । प्रातः । होताऽइव ।

मत्सति ॥६॥

उतो अपि चेद्रः सुतस्यास्माभिरभिषुतस्य गोमतो गन्धैर्मिश्रणवतोऽस्य ।
अन्वादेशः । पूर्ववद्दशापविषेण पूतस्य सोमस्य जोषं पानरूपां सेवां प्रातः
प्रातःसवने न क्षिप्रमामत्सति ॥ मदि स्तुत्यादिषु ॥ अभिमुख्येन स्तौति । यद्वा
सोममेवाकामयते । तच्च दृष्टान्तः । होतेव । यथा होता प्रातःसवने देवान-
भिष्टौति देवान् स्तोतुं वाभिवाञ्छति ॥

॥ इति षष्ठस्य षष्ठेऽष्टाविंशो वर्गः ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

कदन्विषंत सूरयस्तिर आप इव सिधः । अर्षेति पूतदक्षसः ॥ ७ ॥

कत् । अन्विषंत । सूरयः । तिरः । आपःऽइव । सिधः । अर्षेति । पूतऽदक्षसः ॥ ७ ॥

ऋषिर्मरुतो बहुवारं स्तुतेदानीमात्मानं वितर्कयति । सूरयः प्राज्ञा आप
इवोदकानीव तिरो यथोदकानि तिर्यग्गच्छन्ति तद्वत्तिरश्चीनगतयः संतः कल्क-
दात्विषंत ॥ विष दीप्तौ ॥ अंतरिक्षे कदा दीप्यंते । किंच सिधः शत्रूणां शोषका
हंतारस्त इमे मरुतः पूतदक्षसः शुद्धबलाः संतः कदा वार्षेति । अस्मदीयं यज्ञं
प्रत्यागच्छन्ति ॥

॥ अथाष्टमी ॥

कवो अद्य महानां देवानामवो वृणे । त्मना च दस्मवर्चसां ॥ ८ ॥

कत् । वः । अद्य । महानां । देवानां । अवः । वृणे । त्मना । च । दस्मऽवर्चसां ॥ ८ ॥

हे मरुतो महानां मंहनीयानां महतां वा त्मना चात्मनैवात्मनोऽर्चयन्ति विनापि
दस्मवर्चसां दर्शनीयतेजस्कानां अत एव देवानां द्योतमानानां वो युष्माकमवः
पालनं कत् कदाहं वृणे । संभजे ॥ वृङ् संभक्तौ । क्रैय्यादिकः ॥

॥ अथ नवमी ॥

आ ये विश्वा पार्थिवानि पप्रथन्नेचना दिवः । मरुतः सोमपीतये ॥ ९ ॥

आ । ये । विश्वा । पार्थिवानि । पप्रथन् । रोचना । दिवः । मरुतः । सोमऽपीतये ॥ ९ ॥

ये मरुतो विश्वा विश्वानि पार्थिवानि पृथिव्यां भवानि भूतजातानि दिवो
शुलोकस्य रोचना रोचमानानि ज्योतीषि चापप्रथन् सर्वेषु विस्तारितान्यकार्षुः ॥
प्रथ प्रख्याने । एयंतस्य चङ्गात्स्मृदृत्वरप्रथमदस्तृत्पशं । पा० ७.४.९५ । इत्यभ्यास-

स्यादोदेशः । चङ्गन्यतरस्यामिति स्वरेण मध्योदात्तः ॥ तादृशान्मरुतो देवान्
सोमपीतये सोमपानायाहमाह्वयामि ॥

॥ अथ दशमी ॥

त्यान्तु पूतदक्षसो दिवो वो मरुतो हुवे । अस्य सोमस्य पीतये ॥ १० ॥

त्यान् । नु । पूतऽदक्षसः । दिवः । वः । मरुतः । हुवे । अस्य । सोमस्य । पीतये ॥ १० ॥

हे मरुतो मितराविण एतन्नामका देवाः पूतदक्षसः परिशुद्धबलान् दिवः
स्वतेजसा दीपमानान् । यद्वा दिवो द्युलोकस्थितान् त्यान् तान् प्रसिद्धान्वो
युष्मान् नु क्षिप्रं हुवे । आह्वयामि । किमर्थं । अस्यास्मदीयस्य सोमस्य पीतये
पानाय ॥

॥ अथैकादशी ॥

त्यान्तु ये वि रोदसी तस्तभुर्मरुतो हुवे । अस्य सोमस्य पीतये ॥ ११ ॥

त्यान् । नु । ये । वि । रोदसी इति । तस्तभुः । मरुतः । हुवे । अस्य । सोमस्य । पीतये ॥ ११ ॥

ये मरुतो रोदसी द्यावापृथिव्यौ वितस्तभुः स्वबलेनैवात्यर्थं स्तब्धे चक्रुः । ते
रोदसी स्वाधीने अकार्षुरित्यर्थः । त्यान् तान् सर्वतः प्रसिद्धान् नु क्षिप्रमहं हुवे ।
आह्वयामि । किमर्थं । अस्येत्यादि ॥

॥ अथ द्वादशी ॥

त्यं नु मारुतं गणं गिरिष्ठां वृषणं हुवे । अस्य सोमस्य पीतये ॥ १२ ॥

त्यं । नु । मारुतं । गणं । गिरिऽस्थां । वृषणं । हुवे । अस्य । सोमस्य । पीतये ॥ १२ ॥

त्यं तं सर्वत्र विस्तृतं गिरिष्ठां गिरिषु मेघेषु पर्वतेषु वा तिष्ठतं वृषणमुद-
कानां कामानां वा वर्षितारं मारुतं मरुत्संबन्धिनं गणं संधं हुवे बिंदुरहमाह्व-
यामि । किं प्रयोजनं । अस्यास्मदीयस्य सोमस्य पीतये पानाय ॥

॥ इति षष्ठस्य षष्ठ एकोनविंशो वर्गः ॥

आ वेति नवर्चं द्वितीयं सूक्तमानुषुभमैन्द्रं । तिरश्चीर्नामांगिरस ऋषिः । तथा
चानुक्रम्यते । आ त्वा नव तिरश्चीरानुषुभमिति ॥ आभिप्रविकेषूक्थ्येषु तृतीय-
सवनेऽच्छावाकस्या त्वां गिर इति तृचो वैकल्पिकोऽनुरूपः । सूत्र्यते हि । गायंति
त्वा गायत्रिण आ त्वा गिरो रथीरिव । आ० ७. ८. । इति ॥

॥ तच्च प्रथमा ॥

आ त्वा गिरो रथीरिवास्थुः सुतेषु गिर्वणः ।

अभि त्वा समनूषतेन्द्र वत्सं न मातरः ॥१॥

आ । त्वा । गिरः । रथीःऽइव । अस्थुः । सुतेषु । गिर्वणः ।

अभि । त्वा । सं । अनूषत । इन्द्र । वत्सं । न । मातरः ॥१॥

हे गिर्वणो गीर्भिर्वननीयंन्द्र सुतेषु सोमेष्वभिषुतेषु सत्सु गिरोऽस्माकं स्तुति-
लक्षणा वाचस्त्वा त्वामास्थुः । आभिमुख्येन शीघ्रं तिष्ठति । तच्च दृष्टान्तः । रथीरिव
यथा रथवान् रथेन गच्छन् वीरः प्राप्यं देशं क्षिप्रं गच्छति तद्वदस्माभिरभि-
गंतव्यं त्वां स्तुतयोऽभिगच्छन्ति । किंच हे इन्द्र अस्मदीया गिरस्त्वा त्वामभिलक्ष्य
समनूषत । सम्यक् शब्दायन्ते । स्तुवंतीत्यर्थः ॥ नू स्तवने । कुटादिः । तस्य लुङि
रूपं ॥ तच्च दृष्टान्तः । वत्सं न मातरः । यथा मातरो गावो वत्समभिलक्ष्य
हंभारवादिशब्दं कुर्वन्ति तद्वत् ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

आ त्वा शुक्रा अचुच्यवुः सुतासं इन्द्र गिर्वणः ।

पिबा त्वं स्यांधस इन्द्र विश्वासु ते हितं ॥२॥

आ । त्वा । शुक्राः । अचुच्यवुः । सुतासः । इन्द्र । गिर्वणः ।

पिब । तु । अस्य । अंधसः । इन्द्र । विश्वासु । ते । हितं ॥२॥

हे गिर्वणो गीर्भिर्वननीय हे इन्द्र शुक्रा यहेषु पात्रेषु च दीप्यमानाः सुता-
सोऽस्माभिरभिषुताः सोमास्त्वा त्वामाचुच्यवुः ॥ आगच्छन्तु ॥ च्युङ् मुङ् गतौ ।
लङि बहुलं छंदसीति शपः श्रुः ॥ ततस्त्वमस्माभिर्दीयमानस्यांधसः सोमस्य
भवदीयं भागं तु क्षिप्रं पिब । तदेवोपपादयति । हे इन्द्र विश्वासु सर्वासु दिक्षु
ते त्वदर्थं सोमपुरोडाशादिहविर्हितं भवति ॥

॥ अथ तृतीया ॥

पिबा सोमं मदाय कमिन्द्र श्येनाभृतं सुतं ।

त्वं हि शश्वतीनां पती राजा विशमसि ॥३॥

पिब । सोमं । मदाय । कं । इंद्र । श्येनऽभृतं । सुतं ।

त्वं । हि । शश्वतीनां । पतिः । राजा । विशां । असि ॥ ३ ॥

हे इंद्र त्वं श्येनाभृतं ॥ हियहोर्भस्वदसीति हकारस्य भकारः ॥ द्युलोकाच्छे-
नरूपया गायत्र्यादृतं सुतमभिषुतं सोमं मदाय हर्षाय पिब । कमिति पूरणः
सुखार्थो वा । सुखेन सोमं पिब । हिशब्दो हेतौ । हि यस्मात्त्वं शश्वतीनां बह्वीनां
विशां मरुद्गणानां सर्वेषां देवगणानां च पतिः पालयिता स्वाम्यसि । भवसि ।
तथा राजा स्वतेजसा दीप्यमानश्चासि । अतस्त्वं पूर्वं सोमं पिबेति ॥

आभिष्वविकेषूक्थ्येषु तृतीयसवनेऽच्छावाकस्य श्रुधी हवं तिरश्चा इति
वैकल्पिकः स्तोत्रियः । सूचितं च । श्रुधी हवं तिरश्चा आश्रुत्कर्ण श्रुधी हवं
६ । आ० १०. ८. इति ॥

॥ तत्र प्रथमा सूक्ते चतुर्थी ॥

श्रुधी हवं तिरश्चा इंद्र यस्त्वा सपर्यति ।

सुवीर्यस्य गोमतो रायस्पृधिं महान् असि ॥ ४ ॥

श्रुधि । हवं । तिरश्चाः । इंद्र । यः । त्वा । सपर्यति ।

सुऽवीर्यस्य । गोऽमतः । रायः । पृधिं । महान् । असि ॥ ४ ॥

हे इंद्र यस्त्वा त्वां सपर्यति ॥ सपरशब्दः कंडादिः ॥ हविर्भिः परिचरति ताह-
शस्य तिरश्चा एतन्नामकस्यर्षेर्मम हवं स्तुतिभिस्त्वद्विषयमाह्वानं श्रुधि । शृणु ।
श्रुत्वा च हे इंद्र त्वं सुवीर्यस्य शोभनवीर्योपेतस्य । यद्वा वीरे पुत्रे भवं वीर्यं ।
सपुत्रस्य गोमतो गवादिपशुमतो रायो धनस्य दानेन पृधिं । अस्मान्पूरय ।
एतत्सामर्थ्यं कुत इत्यत आह । त्वं महान् गुणाधिको देवानां श्रेष्ठश्चासि ।
भवसि खलु ॥

॥ अथ पंचमी ॥

इंद्र यस्ते नवीयसीं गिरं मंद्रामजीजनत् ।

चिकित्तिन्मनसं धियं प्रत्नामृतस्य पिपुषीं ॥ ५ ॥

इंद्र । यः । ते । नवीयसीं । गिरं । मद्रां । अजीजनत् ।

चिकित्तिऽमनसं । धियं । प्रत्नां । ऋतस्य । पिपुषीं ॥ ५ ॥

हे इंद्र यो यजमानो नवीयसी नवतरां पुनःपुनः क्रियमाणतया मंद्रां मदकरीं गिरं स्तुतिलक्षणां वाचं ते त्वदर्धमजीजनत् उदपीपदत् । अकार्षी-
दित्यर्थः । तस्मै स्तोत्रे त्वं प्रत्नां पुरातनमृतस्य सत्यस्य संबंधि ॥ यद्वा तृतीयार्थे
षष्ठी ॥ सत्येन पिप्पुषी प्रवृद्धं ॥ लिङ्गलोभेति प्यायतेः पीभावः ॥ तादृशं चिकि-
त्विन्मनसं ॥ कित ज्ञाने । कसौ रूपं । अकारस्येकारश्छांदसः ॥ चिकित्वांसि ज्ञातानि
सर्वेषां हृदयानि ययेति । अमायया क्रियमाणं यत्तव रक्षणं सर्वेषां हृदयं प्रज्ञा-
पयतीति तदतीन्द्रियार्थदर्शकं धियं रक्षणाख्यं तस्मै कुरु ॥

॥ इति षष्ठस्य षष्ठे चिंशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

तमु॑ हवाम॒ यं गिर॒ इंद्र॑मुक्थानि॒ वावृ॑धुः ।

पुरु॑ण्यस्य॒ पौंस्या॒ सिषा॑संतो वनामहे ॥ ६ ॥

तं । ऊं इति । स्त॒वाम॒ । यं । गिरः । इंद्रं । उ॒क्थानि॒ । व॒वृ॒धुः ।

पु॒रु॒णि । अ॒स्य । पौं॒स्या । सि॒सा॒संतः । व॒ना॒महे ॥ ६ ॥

ऋषयः परस्परमाहुः तं पूर्वोक्तलक्षणं ॥ उ इत्यवधारणे ॥ तमेवेदं स्तवाम ।
स्तुतिभिः स्तुमः । यमिंद्रं गिरोऽस्माकं स्तुतय उक्थानि शस्त्राणि च वावृधुः
प्रावर्धयन् तं स्तुमः । ततो वयमस्येन्द्रस्य पुरुणि बहूनि पौंस्या वीर्याणि सिषा-
संतः ॥ षण् संभक्तौ । सनीडभावपक्ष आत्वे कृते सनोतेरन इति सांहितिकं षत्वं ॥
तानि वीर्याणि संभक्तुमिच्छंतो वनामहे । तमिंद्रं स्तुतिभिः संभजामहे ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

एतो॒ न्विंद्रं॒ स्तवाम॒ ऋ॒द्धं ऋ॒द्धेन॒ सा॒स्त्रा ।

ऋ॒द्धैरु॒क्थैर्वी॒वृ॒धांसं॒ ऋ॒द्ध आ॒शीर्वा॒न्मम॑भु ॥ ७ ॥

एतो॒ इति॒ । नु । इंद्रं । स्त॒वाम॒ । ऋ॒द्धं । ऋ॒द्धेन॒ । सा॒स्त्रा ।

ऋ॒द्धैः । उ॒क्थैः । व॒वृ॒धांसं॒ । ऋ॒द्धः । आ॒शीऽवान् । म॒म॒भु ॥ ७ ॥

अचेतिहासमाचक्षते । पुरा किलेंद्रो वृषादिकानसुरान् हत्वा ब्रह्महत्यादिदो-
षेणात्मानमपरिऋद्धमित्यमन्यत । ततस्तद्दोषपरिहारार्थेन्द्र ऋषीन्वोचत् । अपूतं

मां युष्मदीयेन साम्ना शुद्धं कुरुतेति । ततस्ते च शुद्ध्युत्पादकेन साम्ना शस्त्रैश्च
परिशुद्धमकार्षुः । पश्चात्पूतायेन्द्रयागादिकर्माणि सोमादीनि हवींषि प्रादुरिति ।
एषोऽर्थः शाठ्यायनकब्राह्मणे प्रतिपादितः । इन्द्रो वासुरान् हत्वापूत इवामे-
ध्योऽमन्यत । सोऽकामयत शुद्धमेव मा संतं शुद्धेन साम्ना स्तुयुरिति । स ऋषी-
नब्रवीत् स्तुत मेति । तत ऋषयः सामापश्यन् तेनास्तुवन्नेतो न्विन्द्रमिति । ततो
इन्द्रः पूतः शुद्धो मेध्योऽभवदिति ॥ तथा चास्या ऋचोऽयमर्थः । ऋषयः
प स्परे ब्रुवन्ति । न क्षिप्रमेतो । गच्छतैव । आगत्य च शुद्धेन शुद्ध्युत्पादकेन साम्ना
तथा शुद्धैः शुद्धिहेतुभिरुक्थैः शस्त्रैश्चेन्द्रं शुद्धमपापिनं कृत्वा स्तवाम । स्तुयाम ।
ततः सामशस्त्रैश्च वावृधांसं पापराहित्येन वर्धमानं तमिममिन्द्रं शुद्धो दशाप-
विचेणाशीर्वान् आश्रयणवान् गव्यादिभिः ॥ छंदसीर इति मतुपो वत्वं ॥ तादृशः
सोमो ममन्तु । इन्द्रं मादयतु ॥ मादयतेच्छांदसः श्रुः ॥

॥ अथाष्टमी ॥

इन्द्रं शुद्धो न आ गहि शुद्धः शुद्धाभिरूतिभिः ।

शुद्धो रयिं नि धारय शुद्धो ममद्धि सोम्यः ॥ ८ ॥

इन्द्रं । शुद्धः । नः । आ । गहि । शुद्धः । शुद्धाभिः । ऊतिऽभिः

शुद्धः । रयिं । नि । धारय । शुद्धः । ममद्धि । सोम्यः ॥ ८ ॥

हे इन्द्र शुद्धोऽस्मदीयैः सामभिः शस्त्रैश्च परिशुद्धस्त्वं नोऽस्मानागहि । आगच्छ ।
शुद्धाभिरूतिभिः । ऊतयो मस्तुः । अवंति सर्वत्र गच्छन्तीति वा । तेऽपि सामभिः
शस्त्रैः परिपूताः । तैर्मरुद्भिः सह शुद्धः पापराहितस्त्वमागहि । आगत्य च शुद्धस्त्वं
रयिं धनमस्मासु नि धारय । नितरां स्थापय । किंच शुद्धस्त्वं च सोम्यः सोमाहो
भूत्वा ममद्धि । सोमेन माद्य ॥ मदी हर्षे । लोटि बहुलं छंदसीति शपः श्रुः ॥

॥ अथ नवमी ॥

इन्द्रं शुद्धो हि नो रयिं शुद्धो रत्नानि दाश्रुषे ।

शुद्धो वृचाणि जिघ्रसे शुद्धो वाजं सिषाससि ॥ ९ ॥

इन्द्रं । शुद्धः । हि । नः । रयिं । शुद्धः । रत्नानि । दाश्रुषे ।

शुद्धः । वृचाणि । जिघ्रसे । शुद्धः । वाजं । सिषाससि ॥ ९ ॥

हे इंद्र शुद्धः । हिरवधारणे । शुद्ध एव त्वं रयिं धनं नोऽस्मभ्यं प्रयच्छ ।
तथा शुद्धस्त्वं दाप्युषे हविर्देवते यजमानाय रत्नानि रमणीयानि धनादीनि
च देहि । ततः शुद्धः पापरहितस्त्वं वृषाण्यपामावरकान् कर्मविघ्नकारिणः शत्रून्
पापानि वा जिघ्रसे । हंसि । ततः शुद्धः शत्रुहन्तदोषपरिहारायास्मदीयैः सामभिः
शस्त्रैः परिशुद्धस्त्वं वाजमन्नमस्मभ्यं सिसाससि । प्रदातुमिच्छसि । यदा यदा
शत्रून् हं हन्यां तदा तदा शुद्ध्युत्पादकैः सामभिः शस्त्रैश्च यूयं मां परिशुद्धं कुरुते-
त्यस्मभ्यमन्नं दातुमिच्छसीत्यर्थः ॥

॥ इति षष्ठस्य षष्ठ एकविंशो वर्गः ॥

अस्मा इत्येकविंशत्यृचं तृतीयं सूक्तं । अचानुक्रम्यते । अस्मै सैका द्युतानो
वा मारुतस्त्रिष्टुभं चतुर्थी विराट्स्थिामीति मारुतः पादः परेंद्राबार्हस्पत्येति ।
द्युतानाख्यो मरुतां पुत्र ऋषिस्त्रिरथीर्नामांगिरसो वा । चतुर्थी विराट् । शिष्टा-
स्त्रिष्टुभः । इंद्रो देवता । इष्यामि वो मरुत इति पादो मरुदेवत्यः । अत्र द्रप्स
इत्येषा त्विन्द्राबृहस्पतिदेवताका । सूक्तविनियोगो लिंगादवगंतव्यः ॥

॥ तस्मिन्सूक्ते प्रथमा ॥

अस्मा उषास आतिरंत याममिंद्राय नक्तमूर्म्याः सुवाचः ।

अस्मा आपो मातरः सप्त तस्थुर्नृभ्यस्तराय सिंधवः सुपाराः ॥ १ ॥

अस्मै । उषसः । आ । अतिरंत । यामं । इंद्राय । नक्तं । ऊर्म्याः । सुऽवाचः ।

अस्मै । आपः । मातरः । सप्त । तस्थुः । नृऽभ्यः । तराय । सिंधवः । सुऽपाराः ॥ १ ॥

इंद्रसामर्थ्याङ्गीता उषस उषःकाला अस्मै पूर्वोक्तगुणोपेतायेंद्राय यामं स्वस्व-
गमनमातिरंत ॥ तिरतिर्वर्धनकर्मा ॥ समंतादवर्धयंत । यथा पूर्वमुद्यंति तथेदा-
नीमप्यस्मा उन्नता अभवन् । तथोर्म्याः ॥ राक्षिनामैतत् । ऋ गतिप्रापणयोः ।
अर्तेरुच्चेति मिप्रत्ययः । भवे छंदसीति यत् ॥ सर्वैरभिगंतव्याः । राक्षौ हि सर्वे
स्वनिवासं गच्छन्ति । स्वनिलयप्राप्तिहेतुभूता राक्षयः । नक्तमपररात्रिकाले
सुवाचः शोभनवाचो भवन्ति । तस्मिन् काले हि सर्वे वेदाध्ययनादीनि कुर्वन्ति ।
तस्मात्कल्याणवाचोऽभवन् । इंद्रेऽनुशासति वेदाद्यनुमाने निरता अभवन् ।
तथापः ॥ आप्नु व्याप्नौ ॥ सर्वतो व्याप्ता मातरो जगतां निर्मात्र्यः सप्त सप्तसंख्याकाः
सिंधवः स्यंदमाना गंगाद्या नद्यः । यद्वा सर्पणशीलाः सिंधवः सरितः । तासा-

मावरकस्याहेर्हननोत्पादिवाद्स्मा इन्द्राय नृभ्यस्तराय मनुष्याणां सुखेन तरणार्थं
सुपाराः शोभनपाराः सुखेन तर्तुं योग्या अभवन्नित्यर्थः ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

अतिविद्धा विधुरेणा चिदस्त्रा चिः सप्त सानु संहिता गिरीणां ।

न तद्देवो न मर्त्यस्तुतुर्याद्यानि प्रवृद्धो वृषभश्चकार ॥२॥

अतिऽविद्धाः । विधुरेण । चित् । अस्त्रा । चिः । सप्त । सानु । संऽहिता । गिरीणां ।

न । तत् । देवः । न । मर्त्यः । तुतुर्यात् । यानि । प्रऽवृद्धः । वृषभः । चकार ॥२॥

विधुरेण ॥ वर्णव्यत्ययः । चिदप्यर्थः ॥ विधुरेणासहायेनाप्यस्त्रा ॥ असु क्षेपणे ।
ताच्छीलिकस्तृन् ॥ शत्रुक्षेपणशीलेनेन्द्रेण । यद्वास्त्रास्त्रेण वज्रेण । चिः सप्तैकविंश-
तिसंख्यानि संहिता संहितान्येकच संघीभूतानि गिरीणां सप्तानां पर्वतानां सानु
सानून्यतिविद्धानि । अतीत्य ताडितानि । तेन मुक्तो वज्रपातस्तानि भित्त्वा-
गमदित्यर्थः । अथ तैत्तिरीयकब्राह्मणं । दर्भपिञ्जूलमुद्धृत्य सप्त गिरीन् भित्त्वा
तमहन्नित्यादि । तस्येन्द्रस्य तत्तानि सानुभेदनादीनि कर्माणि देव इन्द्राद्यतिरिक्तो
देवो मर्त्यो मनुष्यो वा न तुतुर्यात् न तरेत् । तथा कर्तुं न शक्नोतीत्यर्थः ॥ तृ
प्तवनतरणयोः । लिङि छांदसः शपः श्रुः । बहुलं छंदसीत्युत्वं । यद्वा तुर तरणे ।
जौहोत्यादिकः ॥ प्रवृद्धः सोमपानेन बलेन वा प्रवृद्धो वृषभः कामानामुदकानां
वा वर्षक इन्द्रो यानि कर्माणि चकार कृतवान् तानि देवो मनुष्यो वा न तथा
कर्तुं शक्नोतीत्यर्थः ॥

॥ अथ तृतीया ॥

इंद्रस्य वज्र आयसो निर्मिष्ट इंद्रस्य बाह्वोर्भूयिष्ठमोजः ।

शीर्षेन्द्रस्य ऋतवो निरेक आसन्नेषंत श्रुत्या उपाके ॥३॥

इंद्रस्य । वज्रः । आयसः । निर्मिष्टः । इंद्रस्य । बाह्वोः । भूयिष्ठं । ओजः ।

शीर्षेन् । इंद्रस्य । ऋतवः । निरेके । आसन् । आ । ईषंत । श्रुत्यै । उपाके ॥३॥

उक्तगुणस्येन्द्रस्य वज्र आयसोऽयसा निर्मितः । अयोमय इत्यर्थः । स वज्र
इन्द्रेण स्वहस्ते निर्मिष्टः संमिश्रः । अत्यंतं संबद्धः कृतः । अत एवेन्द्रस्य बाह्वोर्भू-
जयोर्भूयिष्ठं बहुतममोजो वीर्यमस्ति । तथा निरेके । निपूर्वाद्विच्यतेर्वा निःपूर्वा-

देतेर्वेति संदेहादनवयहः । निर्गमने यदा युद्धार्थमिन्द्रो निर्गच्छति तदानीमिन्द्रस्य शीर्षन् शिरसि ऋतवः कर्माणि शिरस्त्राणनिधानादीनि । यद्वा शिर इति गल-
प्रभृत्यूर्ध्वमंगमुच्यते । तच्चत्याभ्यामस्त्रिभ्यां दर्शनप्रेरणादीनि कर्माणि भवन्ति । तथा-
सन् । आस्यस्यासन्नादेशः । आस्ये च यानि कर्माणि युद्धार्थं वाजिनो गजान्सं-
नाहयतेत्यादीनि भवन्ति । किञ्च श्रुत्यै संयामाय निर्गच्छतोऽनुशासत इन्द्रस्य
वाक्यश्रवणार्थं सर्व उपजीविनो भृत्या उपाकेऽतिक एषन्त । अयमिन्द्रोऽस्मान्
कुच कुच कार्ये नियोष्यतीत्येतेन मनसा तदतिके समन्तादागच्छन्ति ॥ ईष गति-
हिंसादर्शनेषु । भौवादिकः ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

मन्ये त्वा यज्ञियं यज्ञियानां मन्ये त्वा द्यवन्मध्युतानां ।

मन्ये त्वा सत्त्वनामिन्द्र केतुं मन्ये त्वा वृषभं चर्षणीनां ॥४॥

मन्ये । त्वा । यज्ञियं । यज्ञियानां । मन्ये । त्वा । द्यवन् । अद्युतानां ।

मन्ये । त्वा । सत्त्वनां । इन्द्र । केतुं । मन्ये । त्वा । वृषभं । चर्षणीनां ॥४॥

एतदादयः प्रत्यक्षाः । हे इन्द्र त्वा त्वां यज्ञियानां यज्ञार्हाणां देवानामपि
यज्ञियं पुरस्तादेव यज्ञार्हमिति मन्ये । अवबुध्ये । तथा त्वा त्वामध्युतानां द्युति-
रहितानामपि पर्वतानां द्यवन् द्यावयितारं वज्रेण विभेदकमिति मन्ये । जा-
नामि । यद्वा अद्युतानां बलेन द्यावयितुमशक्यानां बलिनां वीराणामपि
स्वबलेन विद्रावयितारमिति जाने । किञ्च हे इन्द्र सत्त्वनां ॥ षण् संभक्तौ ।
ऋनिप् ॥ संभजमानानां भटानां केतुमुच्छ्रितमिति मन्ये । यद्वा सत्त्वनां स्तुति-
भिर्हविर्भिर्वा संभक्तृणां यष्टृणां केतुमात्मनः प्रज्ञापकं तेषां पूजनीयमिति वा
मन्ये । तथा त्वा त्वां चर्षणीनां मनुष्याणां वृषभमभिमतफलवर्षकमिति मन्ये ।
जानामि ॥

॥ अथ पंचमी ॥

आ यज्ञं बाह्वोरिन्द्र धत्से मदध्युतमहये हन्तवा उ ।

प्र पर्वता अनन्तं प्र गावः प्र ब्रह्माणो अभि नक्षन्त इन्द्रं ॥५॥

आ । यत् । यज्ञं । बाह्वोः । इन्द्र । धत्से । मदध्युतं । अहये । हन्तवै । उं इति ।

प्र । पर्वताः । अनन्तं । प्र । गावः । प्र । ब्रह्माणः । अभिऽनक्षन्त । इन्द्रं ॥५॥

हे इन्द्र बाहोर्वज्रमायुधं । कीदृशं । मदध्युतं शबूणां मदस्य ध्यावयितारं
यद्यदाधस्ते आदधासि । किमर्थं । अहयेऽहिनामानमसुरं मेघं वा हंतवै । उ
इत्यवधारणे । हंतुमेव । किंच यदा वेद्रेणाहिनामकेऽसुरे हते सति पर्वता जग-
दापूरका मेघाः प्रानवन्त । नु शब्दे । प्रकर्षणाशब्दयन् । यदा वा गावस्तस्या-
न्युदकानि च प्रकर्षेण ध्वनिमकुर्वन् । उदकान्यध्वनयन्नित्यत्र याजुषो निगमः ।
यददः संप्रयतीरहावनदता हते तस्मादा नद्यो नाम स्थ । अथ० ३. १३. १. इति ।
तुरीयः पादः परोक्षः । तदानीमभिनक्षन्त अभित इन्द्रं स्तुतिभिर्हविर्भिर्गच्छन्तो
ब्रह्माणो ब्राह्मणा इन्द्रं पर्यचरन् । यद्वा ब्रह्माणः । बृह वृद्धौ । प्रवृद्धाः पर्वतादय
इन्द्रमस्तुवन्निति ॥

॥ इति षष्ठस्य षष्ठे द्वाविंशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

तमु॒ष्टवाम॒ य इ॒मा ज॒जान॒ विश्वा॑ जा॒तान्यव॑राण्यस्मात् ।

इ॒द्रेण॑ मि॒त्रं दि॒धिषेम॒ गी॒र्भिरु॒पो नमो॑भिर्वृष॒भं वि॒शेम ॥ ६ ॥

तं । उं॒ इति॑ । स्त॒वाम॒ । यः । इ॒मा । ज॒जान॑ । वि॒श्वा । जा॒तानि॑ । अ॒वरा॑णि । अ॒स्मात् ।

इ॒द्रेण॑ । मि॒त्रं । दि॒धिषेम॒ । गीः॒ऽभिः॑ । उ॒पो इति॑ । नमः॑ऽभिः । वृष॒भं । वि॒शेम ॥ ६ ॥

परस्परं स्तोतार आहुः । तमु तमेवेन्द्रं वयं संहत्य स्तवाम । स्तोत्रं करवाम ।
य इन्द्र इमेमानि भूतानि जजान जनयामास । तस्मादस्मादिन्द्रादेव विश्वा वि-
श्वानि सर्वाणि वस्तुजातानि सर्वाणि जगन्ति वावराण्यवरकालीनानि पश्चाद्भ-
वानि भवन्ति । तेनानेनेन्द्रेण वयं गीर्भिः स्तुतिभिर्मित्रं । लुप्तभावप्रत्ययेन
निर्देशः । मैत्री दिधिषेम ॥ धिष धारण इति धातुं केचिद्वदन्ति ॥ यद्वा मित्रं
छांदसमेकवचनं । वयमिन्द्रेण सह मित्राणि सहृदो भवेमेति गीर्भिरिन्द्रं शब्दयेम ॥
धिष शब्दे । जौहोत्यादिकः । अत्र व्यत्ययेन द्विविकरणता श्लुश्च शश्च ॥ ततो
नमोभिः क्रियमाणैर्नमस्कारैर्दीयमानैर्हविर्भिर्वा वृषभं कामानां वर्षकमिन्द्रमुपो
विशेम । अस्मदभिमुखमेव कुर्याम ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

वृ॒चस्य॑ त्वा श्व॒सथा॒दीष॑माणा॒ विश्वे॑ दे॒वा अ॒जहु॑र्ये सखा॒यः ।

म॒रुत्ति॑रिन्द्र स॒ख्यं ते॑ अ॒स्त्वथे॒मा विश्वाः॑ पृ॒तना॒ जया॑सि ॥ ७ ॥

वृचस्य । त्वा । अ॒स॒थात् । ई॒ष॒माणाः । वि॒श्वे । दे॒वाः । अ॒ज॒हुः । ये । स॒खायः ।
म॒रुत् ऽभिः । इ॒न्द्र । स॒ख्यं । ते । अ॒स्तु । अ॒थ । इ॒माः । वि॒श्वाः । पृ॒त॒नाः । ज॒या॒सि ॥ ७ ॥

हे इन्द्र तव ये विश्वे देवाः प्राक् सखायाः संयामे सखित्वं कुर्यामेति मिचा-
ण्यभवन् ते सर्वे देवा वृचस्य वृचासुरस्य अ॒स॒थात् ॥ अ॒से॒रौणा॒दिको॒ऽथ॒प्रत्ययः ॥
सर्वानागच्छतो दृष्ट्वा तेषां भीत्युत्पादनाय वृचासुरः आसमकार्षीत् । आसाङ्गीताः
संत अत एव ईषमाणाः सर्वतः पलायमानास्त्वा त्वामजहुः । संयामे त्यक्तवन्तः ।
एवं सति हे इन्द्र मरुद्भिः सह सख्यं सखिभावस्ते तवास्तु । ये मरुतस्त्वां न परि-
त्यजन्ति तैः सहेति । अथानंतरमिमा विश्वाः पृतनाः शत्रुसेना जयासि । स्वब-
लेनाभिभवसि । अनेन वृचमं तमिन्द्रमाह । अचन्द्रो वृचं हनिषन्नित्यादि ब्राह्म-
णमनुसंधेयं ॥

॥ अथाष्टमी ॥

चिः ष॒ष्टि॒स्त्वा म॒रुतो॑ वावृ॒धाना॒ उ॒स्रा इ॒व रा॒शयो॑ य॒ज्ञिया॑सः ।
उप॒ त्वेमः॑ कृ॒धि नो॑ भा॒ग॒धेयं॑ शु॒ष्मं त ए॒ना ह॒विषा॑ वि॒धेम ॥ ८ ॥
चिः । ष॒ष्टिः । त्वा । म॒रुतः॑ । व॒वृ॒धा॒नाः । उ॒स्राः ऽइ॒व । रा॒शयः॑ । य॒ज्ञिया॑सः ।
उप॑ । त्वा । आ । इ॒मः । कृ॒धि । नः । भा॒ग॒धेयं॑ । शु॒ष्मं । ते । ए॒ना । ह॒विषा॑ । वि॒धेम ॥ ८ ॥

प्रसंगादेतावन्तो मरुतः सहाया अभवन्नित्याह । हे इन्द्र चिः चयः ॥ जसः सुपां
सुलुगिति सुः ॥ षष्टिश्चुत्तरसंख्याका मरुतः । ते च तैत्तिरीयक ईदृङ्गान्याहङ्केत्या-
दिना नवसु गणेषु सप्त सप्त निपादिताः । तच्चादि पंच गणाः संहिताया-
मास्त्रायन्ते । स्वतवांश्च प्रघासी च सांतपनश्च गृहमेधी च त्रीडी च शाकी
चोज्जेषी । तै० सं० ४. ६. ५. । इति । खैलिकः षष्ठो गणः । ततो धुनिश्च ध्वांतश्चेत्या-
द्यास्त्रयोऽरण्येऽनुवाक्याः । तै० आ० ४. २४. ॥ इत्थं चयः षष्टिसंख्याका उ॒स्रा इ॒व
रा॒शयो॑ गाव इ॒व संघी॑भूतास्ते त्वां वावृ॒धानाः॑ स्वबलेन वर्धितवन्तः । ते मरुतो
यज्ञियासो यज्ञार्हा अभवन् । तं मरुत्सहायमिन्द्र त्वा त्वां वयमेमः । उपगच्छामः ।
तत्तत्त्वं नोऽस्मभ्यं भागधेयं भजनीयं धनं कृधि कुरु । पश्चाद्वयमप्येनैनेन सोम-
लक्षणेन हविषा ते तुभ्यं शुष्मं शत्रूणां शोषकं बलं विधेम ॥ विध विधाने ।
विदध्मः । कुर्म इत्यर्थः ॥

॥ अथ नवमी ॥

तिग्ममायुधं मरुतामनीकं कस्त इन्द्र प्रति वज्रं दधर्ष ।

अनायुधासो असुरा अदेवाश्चक्रेण ताँ अप वप ऋजीषिन् ॥९॥

तिग्मं । आयुधं । मरुतां । अनीकं । कः । ते । इन्द्र । प्रति । वज्रं । दधर्ष ।

अनायुधासः । असुराः । अदेवाः । चक्रेण । तान् । अप । वप । ऋजीषिन् ॥९॥

हे इन्द्र ते तव स्वभूतं तिग्मं तीक्ष्णमायुधं । आयुध्यतेऽनेनेत्यायुधं धनुः । तव मरुतां त्रयःषष्टिसंस्थानां तत्सहायानामनीकं संघं ते त्वदीयं वज्रं च कः को वा देवो मनुष्यो वा प्रति दधर्ष । प्रतिकूलमभिभवति । अभिभावुको नास्तीत्यर्थः ॥ धृष प्रसहने । आ धृषाद्वा । धा० पा० ३४. इति विभाषितणिच् । तदभावे लिटि रूपं ॥ अत एवानायुधासो धनुराद्यायुधवर्जिता अदेवा देववर्जिता देवद्विषो येऽसुराः संति हे ऋजीषिन् । अपार्जितोऽभिषुत्यः सोम ऋजीषी । तद्वचिन्द्र तानसुराश्चक्रेण चक्रसमानवीर्येण चक्ररूपेण वज्रेण वापवप । अपगतान् कुरु । अपनुदेत्यर्थः ॥

॥ अथ दशमी ॥

मह उयाय तवसे सुवृक्तिं प्रेरय शिवतमाय पश्वः ।

गिर्वाहसे गिर इन्द्राय पूर्वीर्धेहि तन्वे कुविदंग वेदत् ॥१०॥

महे । उयाय । तवसे । सुऽवृक्तिं । प्र । ईरय । शिवऽतमाय । पश्वः ।

गिर्वाहसे । गिरः । इन्द्राय । पूर्वीः । धेहि । तन्वे । कुवित् । अंग । वेदत् ॥१०॥

हे स्तोतः महे महते गुणैरुयाय बलेनोद्गूण्याय तवसे । तु इति धातुर्वृद्धयर्थः । प्रवृद्धाय शिवतमाय कल्याणतमायेन्द्राय सुवृक्तिं शोभनां स्तुतिं प्रेरय । चोदय । कुरु । किमर्थं । पश्वः पशोः । द्विपाञ्चतुष्पाञ्च । पशोर्ममास्मदीयाय गवे वा । यद्वा पशोरतीन्द्रियार्थं द्रुमुर्मम धनादिकं दातुं गवे सुखादिकं प्रदातुमिन्द्राय पूर्वीर्बह्वीर्गिरः स्तुतीर्धेहि । कुरु । ततः स इन्द्रस्तन्वे । तनोति कुलमिति तनूस्तनयः । तस्मै पुत्राय स्वशरीरायात्मने वा कुवित् । बहुनामैतत् । बहु धनमंग क्षिप्रं वेदत् । लंभयतु । ददातु ॥ विद् लाम्बे । लेङ्माडागमः । कुविच्छब्दयोगादनिघातः ॥

॥ इति षष्ठस्य षष्ठे त्रयस्त्रिंशो वर्गः ॥

॥ अथैकादशी ॥

उक्थवाहसे विभ्वे मनीषां दुणा न पारमीरय नदीनां ।

नि स्पृश धिया तन्वि श्रुतस्य जुष्टतरस्य कुविदंग वेदत् ॥ ११ ॥

उक्थऽवाहसे । विऽभ्वे । मनीषां । दुणा । न । पारं । ईरय । नदीनां ।

नि । स्पृश । धिया । तन्वि । श्रुतस्य । जुष्टऽतरस्य । कुवित् । अंग । वेदत् ॥ ११ ॥

हे स्तोतः उक्थवाहस उक्थैः स्तोत्रशस्त्रादिभिरुह्यमानाय अत एव विभ्वे महते । यद्वा शत्रूणामभिभवित इन्द्रायेंद्रार्थं मनीषां मनस ईशां स्तुतिमीरय । प्रेरय । तच्च दृष्टान्तः । दुणा न । यथा नाविको नदीनां नदमानानां सरितां पारं तीरं प्रति पथिकं दुणा नावा प्रापयति तद्वदिंद्रं प्रति स्तुतिं गमयेति । किंच नि स्पृश नितरां धनं स्पर्शय गमय तन्वि आत्मनि पुत्रे वा । कीदृशं । श्रुतस्य सर्वत्र विश्रुतस्य प्रसिद्धस्य जुष्टतरस्यात्यर्थं प्रीणयितुरिंद्रस्य स्वभूतं । धनं धिया त्वदीयया स्तुत्या कर्मणा वात्मानं गमय । ततस्त्वयाभिष्टुत इंद्रः कुविद्बहु धनं क्षिप्रं वेदत् । लंभयतु । ददातु ॥

॥ अथ द्वादशी ॥

तद्विविद्धि यत्त इन्द्रो जुजोषत्स्तुहि सुष्टुतिं नमसा विवास ।

उप भूष जरितर्मा रुवणयः आवया वाचं कुविदंग वेदत् ॥ १२ ॥

तत् । विविद्धि । यत् । ते । इंद्रः । जुजोषत् । स्तुहि । सुऽस्तुतिं । नमसा । आ । विवास ।

उप । भूष । जरितः । मा । रुवणयः । आवय । वाचं । कुवित् । अंग । वेदत् ॥ १२ ॥

हे ऋत्विक् तत् सोमादिहविः स्तोत्रं वा विविद्धि । व्यापय । तानींद्रार्थं कुर्वित्यर्थः । ते तव स्वभूतं यद्विः स्तोत्रं वेद्रो जुजोषत् स्वीकुर्यात् तत्कुरु ॥ जुषी प्रीतिसेवनयोः । लेटि शपः स्रुः । अडागमः । छांदसत्वान्नाभ्यस्तस्येति गुण-प्रतिषेधाभावः ॥ हे स्तोतः सुष्टुतिं सुस्तुतिं । शोभमाना स्तुतिर्यस्य स तथोक्तः । तादृशमिंद्रं स्तुहि । तथा नमसा स्तोत्रेण हविषा वा आ विवास । इंद्रमाभिमुख्येन परिचर ॥ विवासतिः परिचरणकर्मा । लोटि रूपं ॥ हे जरितः स्तोतः उप भूष ॥ भूष अलंकारे ॥ अलंकृतो भव । मा रुवणयः । धनाभावान्मा ध्वनयः । मा रोदीरित्यर्थः । धनागमने कारणमाह । हे स्तोतः वाचं स्तुति-

मिंद्रं आवय । ज्ञापय । ततस्त्वया स्तुत इंद्रस्तुभ्यं कुविबहु धनं क्षिप्रं प्रयच्छतु ॥

पृथ्व्यवहगतेषूक्थ्येषु तृतीयसवने ब्राह्मणाच्छंसिशस्त्रेऽव द्रप्स इति तृचः । सूचितं च । अव द्रप्सो अंशुमतीमतिष्ठदिति तिस्रोऽच्छा म इंद्रमिति नित्यमैकाहिकं । आ० ८. ३. इति ॥

॥ तत्र प्रथमा सूक्ते चयोदशी ॥

अव द्रप्सो अंशुमतीमतिष्ठदियानः कृष्णो दशभिः सहस्रैः ।

आवत्तमिंद्रः शच्या धर्मतमप स्नेहितीर्नृमणा अधत्त ॥ १३ ॥

अव । द्रप्सः । अंशुऽमती । अतिष्ठत् । इयानः । कृष्णः । दशऽभिः । सहस्रैः ।

आवत् । तं । इंद्रः । शच्या । धर्मतं । अप । स्नेहितीः । नृऽमनाः । अधत्त ॥ १३ ॥

अचेतिहासमाचक्षते किल । कृष्णो नामासुरो दशसहस्रसंख्यैरसुरैः परिवृतः सन् अंशुमतीनामधेयाया नद्यास्तीरेऽतिष्ठत् । तत्र तं कृष्णमुदकमध्ये स्थितमिंद्रो बृहस्पतिना सहागच्छत् । आगत्य तं कृष्णं तस्यानुचरांश्च बृहस्पतिसहायो जघानेति ॥ केचिदन्यथा वदन्ति । तेषां कथा हेतुः । द्रप्स इत्युदककणोऽभिधीयते स तु सोमो द्रप्सश्चस्कंदेत्यादिषु सोमपरत्वेनोक्तत्वात् । एतत्पदमाश्रित्याहुः ॥ अपक्रम्य तु देवेभ्यः सोमो वृचभयादितः । नदीमंशुमती नामाभ्यतिष्ठत्कुरुप्रति ॥ १ ॥ तं बृहस्पतिनैकेन सोऽभ्ययावृचहा सह । योत्स्यमानं सुसंहर्षैर्मरुद्भिर्विविधायुधैः ॥ २ ॥ दृष्ट्वा तानायतः सोमः स्वबलेन व्यवस्थितः । मन्वानो वृचमायांतं जिघांसुरिसेनया ॥ ३ ॥ व्यवस्थितं धनुष्पतं तमुवाच बृहस्पतिः । मरुत्पतिरयं सोमं प्रेहि देवान्पुनर्विभो ॥ ४ ॥ सोऽब्रवीच्चेति तं शक्र ओजसैव बलाबली । इयाय देवानादाय तं पपुर्विधिवत्सुराः ॥ ५ ॥ जम्भुः पीत्वा च दैत्यानां समरे नवतीर्नव । तदव द्रप्स इत्यस्मिन् वृचे सर्वं निगद्यते ॥ ६ ॥ एतदनार्घत्वे नादरणीयं भवति ॥ एषोऽर्थः क्रमेण ऋक्षु वक्ष्यते ॥ तथा चास्या ऋचोऽयमर्थः ॥ द्रप्सः । द्रुतं सरति गच्छतीति द्रप्सः । पृषोदरादिः । द्रुतं गच्छन् दशभिः सहस्रैर्दशसहस्रसंख्यैरसुरैरियानः कृष्ण एतन्नामकोऽसुरोऽंशुमती नाम नदीमवातिष्ठत् अवतिष्ठते । ततः शच्या कर्मणा प्रज्ञानेन वा धर्मतमुदस्यांतरुद्धुसंतं यद्वा जगद्गीतिकरं शब्दं कुर्वतं तं कृष्णमसुरमिंद्रो मरुद्भिः सहावत् । प्राप्नोत् । पश्चात्तं

कृष्णमसुरं तस्यानुचरांश्च हतवानिति वदति । नृमणा नृषु मनो यस्य सः । यद्वा कर्मनेतृष्वृत्तिस्त्वेकविधं मनो यस्य स तथोक्तः । तादृशः सन् ज्ञेहितीः । ज्ञेहतिर्वधकर्मसु पठितः । सर्वस्य हिंसिषीस्त्वस्य सेना अपाधत् । अपधानं हननं । अवधीदित्यर्थः ॥ अप ज्ञेहितिं नृमणा अधद्रा इति छंदोगाः पठन्ति । सं० १.४. १.४.१. ॥ तस्यानुचरान् हत्वा तं द्रुतं गच्छंतमसुरमपाधत् । हतवान् ॥

॥ अथ चतुर्दशी ॥

द्रुप्तमपश्यं विषुणे चरंतमुपहरे नद्यो अंशुमत्याः ।

नभो न कृष्णमवतस्थिवांसमिष्यामि वो वृषणो युध्यताजौ ॥ १४ ॥

द्रुप्तं । अपश्यं । विषुणे । चरंतं । उपहरे । नद्यः । अंशुमत्याः ।

नभः । न । कृष्णं । अवतस्थिवांसं । इष्यामि । वः । वृषणः । युध्यत । आजौ ॥ १४ ॥

तुरीयपादो मरुतः । मरुतः प्रति यद्वाक्यमिन्द्र उवाच तदच कीर्त्यते । हे मरुतो द्रुप्तं द्रुतगामिनं कृष्णमहमपश्यं । अदर्शे । कुत्र वर्तमानं । विषुणे विष्व-
गंचने सर्वतो विस्तृते देशे । यद्वा विषुणो विषमः । विषमे परैरदृश्ये गुहारूपे
देशे चरंतं परितो गच्छंतं । किंच अंशुमत्या एतन्नामिकाया नद्यो नद्या उपह-
रेऽत्यंतं गूढस्थाने नभो न नभसि यथादित्यो दीप्यते तद्वत्तत्र दीप्यमानमव-
तस्थिवांसमुदकस्यांतरवस्थितं कृष्णमेतन्नामकमसुरमपश्यं । तस्मिन्हृष्टे सति हे
वृषणः कामानामुदकानां वा सेक्तारो मरुतो वो युष्मान् युद्धार्थमिष्यामि ।
अहमिच्छामि । ततो यूयं तमिमं कृष्णमाजौ । अजन्ति गच्छन्त्यच योद्धार आयु-
धानि प्रक्षेपयन्तीति वाजिः संयामः । तस्मिन्युध्यत । संहरत । वाक्यभेदाद-
निघातः । केचिदिष्यामि वो मरुत इति पठन्ति । तत्र हे मरुतो वो युष्मा-
निच्छामीत्यर्थो भवति ॥

॥ अथ पंचदशी ॥

अथ द्रुप्तो अंशुमत्या उपस्थेऽधारयत्तन्वं तित्विषाणः ।

विशो अदेवीरभ्याऽचरन्तीर्वृहस्पतिना युजेन्द्रः ससाहे ॥ १५ ॥

अथ । द्रुप्तः । अंशुमत्याः । उपस्थे । अधारयत् । तन्वं । तित्विषाणः ।

विशः । अदेवीः । अभि । आऽचरन्तीः । वृहस्पतिना । युजा । इंद्रः । ससाहे ॥ १५ ॥

अथ अथ द्रुप्तो द्रुतगामी कृष्णोऽंशुमत्या नद्या उपस्थे समीपे तित्तिषाणो
दीप्यमानः सन् तन्वमात्मीयं शरीरमधारयत् । परैरहिंस्यत्वेन विभर्ति । यद्वा
बलप्राप्तये स्वशरीरमाहारादिभिरपोषयत् । तथेन्द्रो गत्वा बृहस्पतिनैतन्नामकेन
देवेन युजा सहायेनादेवीरद्योतमानाः । कृष्णरूपा इत्यर्थः । यद्वा पापयुक्त्वा-
दस्तुत्या आचरन्तीरागच्छन्तीर्विशोऽसुरसेना अभिससहे । जघान । तमवधी-
दित्यर्थः प्रसंगादवगम्यते ॥

॥ इति षष्ठस्य षष्ठे चतुस्त्रिंशो वर्गः ॥

॥ अथ षोडशी ॥

त्वं ह त्यास्तप्रभ्यो जायमानोऽशुभ्यो अभवः शचुरिन्द्र ।

गूळहे द्यावापृथिवी अन्विन्दो विभुमद्भ्यो भुवनेभ्यो रणं धाः ॥ १६ ॥

त्वं ह । त्यत् । सप्रभ्यः । जायमानः । अशुभ्यः । अभवः । शचुः । इन्द्र ।

गूळहे इति । द्यावापृथिवी इति । अन् । अविन्दः । विभुमत्भ्यः । भुवनेभ्यः ।
रणं । धाः ॥ १६ ॥

हे इन्द्र त्वं खलु त्यत् तत्कर्म कृतवानसि । किं तत् उच्यते । जायमानस्त्वं
प्रादुर्भवन्नेवाशुभ्यः शचुरहितेभ्यः सप्रभ्यः कृष्णवृचनमुचिशंबरादिसप्रभ्यो बल-
वद्भ्यः शचुभ्यः तदर्थं शचुरभवः । यद्वा सप्रभ्यः । सप्रैवांगिरसः । सप्रभ्योऽंगिरोभ्यो
गवानयनार्थं प्रादुर्भवन्नेवाशुभ्यो बलवद्भ्यः पणिभ्यः शचुरभवः । किंच हे इन्द्र
त्वं गूळहे तमसा गूढे संवृते द्यावापृथिवी द्यावापृथिव्यौ सूर्यात्मना ते प्रका-
श्यानुक्रमेणाविन्दः । अलभथाः । तथा विभुमद्भ्यो महत्त्वयुक्तेभ्यो भुवनेभ्यो लो-
केभ्यो रणं रमणं धाः । धारयसि । विदधासीत्यर्थः ॥

॥ अथ सप्तदशी ॥

त्वं ह त्यदप्रतिमानमोजो वज्रेण वज्रिन्धृषितो जघंथ ।

त्वं शुष्णस्यावातिरो वधचैस्त्वं गा इन्द्र शच्येदविन्दः ॥ १७ ॥

त्वं ह । त्यत् । अप्रतिमानं । ओजः । वज्रेण । वज्रिन् । धृषितः । जघंथ ।

त्वं । शुष्णस्य । अव । अतिरः । वधचैः । त्वं । गाः । इन्द्र । शच्यो । इत् । अविन्दः ॥ १७ ॥

हे इन्द्र त्वं ह त्वं खलु त्वदेतत्कर्माकाशीः । किं तदभिधीयते । हे वज्रिन् वज्र-
वज्रिन्द्र धृषितो धृष्टः संप्रामेषु शत्रुहनने कुशलः सन् । यद्वा धृष्टो धीरः सन्
अप्रतिमानं । प्रतिमानमुपमा । निरुपमं । अस्य सदृशमन्यदीयं वीर्यं नास्ती-
त्यर्थः । तादृशं शुष्णस्यौजो बलं वज्रेणायुधेन जघंथ । हतवानसि ॥ अभ्या-
साच्चेति हन्तेर्घत्वं ॥ पूर्वं शुष्णस्य बलं विनाशयेदानीं शुष्णमपि हतवानित्याह ।
त्वं वधचैर्हननसाधनैरायुधैः शुष्णस्य ॥ क्रियायहणं कर्तव्यमिति संप्रदानसंज्ञा ।
चतुर्थ्यर्थे बहुलमिति षष्ठी ॥ शुष्णमवातिरः । कुत्साय राजर्षयेऽवाङ्मुखं कृत्वा-
वधीः । तथा च निगमः । कुत्साय शुष्णमशुभं नि बर्हीः । ऋग्वे० ४. १६. १२. इति ।
तथा हे इन्द्र त्वं शच्या स्वकीयया प्रज्ञया कर्मणा वा गाः शबून्हत्वा तेषां गा
अविन्दः । अलभथाः । यद्वा अंगिरसां गाः पत्नीन् संप्रहृत्य लब्धवानसि ॥

॥ अथाष्टादशी ॥

त्वं ह त्ववृषभ चर्षणीनां घनो वृत्राणां तविषो बभूष ।

त्वं सिंधूरसृजस्तस्तभानान् त्वमपो अजयो दासपत्नीः ॥ १८ ॥

त्वं । ह । त्यत् । वृषभ । चर्षणीनां । घनः । वृत्राणां । तविषः । बभूष ।

त्वं । सिंधून् । असृजः । तस्तभानान् । त्वं । अपः । अजयः । दासऽपत्नीः ॥ १८ ॥

त्वं खलु तत्कर्म कृतवानसि । किं तत् । हे वृषभ कामानां वर्धितरिन्द्र चर्षणीनां
यष्टृणां मनुष्याणां भावितानां वृत्राणामुपद्रवाणां घनो हन्ता ॥ अमूर्त्यर्थेऽपि
छंदोविषयत्वान्निपातनं ॥ तादृशत्वं तविषः प्रवृद्धो बलवान्वा बभूष । बभू-
विष ॥ बभूषाततंथेतीडभावो निपात्यते ॥ ततस्त्वं तस्तभानान् असुरैर्विरुध्य-
मानाः सिंधून् गंगाद्याः सप्त नदीः सरणायासृजः । पश्चात्त्वं दासपत्नीः । दासी
उपक्षपयितारः शत्रवः । ते पतयः स्वामिनो यासां ताः ॥ नित्यं सपत्न्यादिष्वित्यत्र
दासाच्चेत्युपसंख्यानान्तात् ङीप् ॥ असुरस्वामिका अपोऽजयः । जितवानसि ।
तानसुराञ्जितोदकानि च प्रासृज इत्यर्थः ॥

॥ अथैकोनविंशी ॥

स सुक्रतू रणिता यः सुतेष्वनुत्तमन्युर्यो अहेव रेवान् ।

य एक इक्ष्वर्यपांसि कर्तो स वृत्रहा प्रतीदन्यमाहुः ॥ १९ ॥

सः । सुऽऋतुः । रणिता । यः । सुतेषु । अनुत्तमन्युः । यः । अहाऽइव । रेवान् ।
यः । एकः । इत् । नरि । अपासि । कर्ता । सः । वृचऽहा । प्रति । इत् । अन्यं । आहुः ॥ १९ ॥

अथ परोक्षकृताः । स इंद्रः सुऽऋतुः शोभनप्रज्ञः शोभनकर्मा भवति यः सुतेषु-
भिषुतेषु सोमेषु रणिता तत्पानार्थं रमणशीलः । किंच अनुत्तमन्युः । परैरनुत्त-
क्रोधः । शत्रुभिर्नोत्तुमशक्यः । तादृशो य इंद्रो रेवान् धनवान् । तच्च दृष्टान्तः ।
अहेव । यथाहाहानि दिवसा धनवंतः । दिवसेषु हि धनानि प्रादुर्भवन्ति न
रात्रिषु । तद्वत् । तथा य इंद्र एक इत् असहाय एव नरि कर्मनेतरि मनुष्येऽपासि
कर्माणि कर्ता कर्तुंशीलो भवति ॥ ताच्छीलिकस्तृन् । अत एव षष्ठीप्रतिषेधः ॥
स पूर्वोक्तगुणोपेत इंद्रो वृचहा । अपामावरकस्यासुरस्योपद्रवस्य वा हंतृत्वावृच-
हेति सर्वैः श्रूयते । तमेवेन्द्रमन्यं प्रति । इद्वधारणे । अन्यं प्रत्येवाहुः । इंद्रः सर्व-
मन्यं शत्रुसंघं प्रति भवति । अभिभवत्येवेति वदन्ति ॥

॥ अथ विंशी ॥

स वृचहेन्द्रचर्षणीधृत् सुष्टुत्या हव्यं हुवेम ।

स प्राविता मघवा नोऽधिवक्ता स वाजस्य अवस्यस्य दाता ॥ २० ॥

सः । वृचऽहा । इंद्रः । चर्षणिऽधृत् । तं । सुऽस्तुत्या । हव्यं । हुवेम ।

सः । प्रऽअविता । मघवा । नः । अधिऽवक्ता । सः । वाजस्य । अवस्यस्य । दाता ॥ २० ॥

स वृचहा वृचस्य हन्ता स इंद्रचर्षणिधृत् मनुष्याणां धनादिदानेन पोषको
भवति । तमिंद्रं वयं सुष्टुत्या शोभनया स्तुत्या हुवेम । अस्मद्यज्ञेष्वाह्वयामः ।
किमर्थं यूयमाह्वयथेति चेत् कारणं ब्रूमः । स इंद्रः प्राविता प्रकर्षणास्माकं
रक्षिता भवति किंच मघवा धनवानिंद्रो नोऽस्माकमधिवक्ताधिकं वक्ता बहु-
मानेन वक्ता भवति । यद्वा धनदानेनास्मानधिकं वक्तुमर्हति ॥ अर्हे कृत्यतृचश्च
। पा० ३. ३. १६९. इति तृच् ॥ किंच स एवेन्द्रः अवस्यस्य अवसः कीर्तनिर्मितस्य
वाजस्यान्वस्य । यद्वा अवसोऽन्नस्य हिताय वाजस्य बलस्य दाता भवति खलु ।
तस्मादेवंगुणमिंद्रं वयमाह्वयामः ॥

॥ अथैकविंशी ॥

स वृषहेन्द्रं ऋभुक्षाः सद्यो जज्ञानो हव्यो बभूव ।

कृत्स्नपांसि नर्यां पुरुणि सोमो न पीतो हव्यः सखिभ्यः ॥ २१ ॥

सः । वृषऽहा । इन्द्रः । ऋभुक्षाः । सद्यः । जज्ञानः । हव्यः । बभूव ।

कृत्स्न् । अपांसि । नर्यां । पुरुणि । सोमः । न । पीतः । हव्यः । सखिऽभ्यः ॥ २१ ॥

ऋभुक्षाः स महान् यद्वा ऋभुशब्देन ऋभ्वादयस्त्रयो गृह्यन्ते । ऋभुभिः सह क्षियति निवसतीति तादृशो वृषहा स इन्द्रः सद्यस्तदानीमेव जज्ञानः प्रादुर्भवन्हव्यः सर्वैः स्तोतृभिर्यष्टभिराह्नातव्यो बभूव । किञ्च नर्या नर्याणि । नरा मनुष्याः कर्मनेतारः । तेभ्यो हितानि पुरुणि बहून्यपांसि कर्माणि कृत्स्न् कुर्वन् सखिभ्यो हविःप्रदानेनोपकारत्वान्मित्रेभ्य ऋत्विग्भ्यो हव्य आह्नातव्यो हवनयोग्यो बभूव । तच्च दृष्टान्तः । सोमो न । यथा पीतः सोमो यष्टुभ्यः स्वर्गादिफलानि कुर्वन् देवैराह्नातव्यो भवति तद्वत् ॥

॥ इति षष्ठस्य षष्ठे पञ्चविंशो वर्गः ॥

या इन्द्रेति पञ्चदशर्चं चतुर्थं सूक्तं काश्यपस्य रेभस्यार्षमिन्द्रं । दशम्यतिजगती द्वापञ्चाशदक्षरा । एकादशीद्वादश्यावुपरिष्टाद्बृहत्या अष्टकांतद्वादशकवत्यौ । त्रयोदश्यतिजगती । चतुर्दशी चिष्टुप् । पञ्चदशी जगती । शिष्टा बृहत्यः । तथा चानुक्रम्यते । या इन्द्रं पञ्चोना रेभः काश्यपो बार्हतमतिजगत्युपरिष्टाद्बृहत्यावतिजगती चिष्टुजगतीत्यंतत इति । सूक्तविनियोगो लैंगिकः ॥ महाव्रते निष्केवल्ये बार्हततृचाशीतौ या इन्द्रेत्यादि नवर्चः । तथैव पञ्चमारण्यके सूच्यते । या इन्द्रं भुज आभर इति नव सूददोहाः । ५. २०. । इति ॥ चातुर्विंशिकेऽहनि माध्यंदिनसवने ब्राह्मणाञ्छंसिनो वैकल्पिकानुरूपतृचस्य या इन्द्रेत्यादिके द्वे द्वितीयातृतीये । सूच्यते च । तमिन्द्रं जोहवीमि या इन्द्रं भुज आभर इत्येका द्वे वा । आ० ७. ५. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

या इन्द्रं भुज आभरः स्वर्वो असुरेभ्यः ।

स्तोतारमिन्मघवजस्य वर्धय ये च ते वृक्तवर्हिषः ॥ १ ॥

याः । इन्द्र । भुजः । आ । अभरः । स्वःऽवान् । असुरेभ्यः ।

स्तोतारं । इत् । मघऽवन् । अस्य । वर्धय । ये । च । ते इति । वृक्तऽबर्हिषः ॥ १ ॥

ऋषिरिन्द्रं प्रार्थयते । हे इन्द्र स्ववान् सुखवान् स्वर्गवान्वा । अथवा स्वःशब्दः सर्वपर्यायः । सर्वं भूतजातं । आत्मन एवोत्पन्नत्वात्तद्वान् । एवंगुणस्त्वं या यानि भुजो भोक्तव्यानि धनान्यसुरेभ्यो बलवद्भ्यो राक्षसेभ्य आभरः आहरः तान् हत्वाहृतवानसि ॥ हयहोरिति भकारादेशः ॥ अत एव हे मघवन् धनवच्चिन्द्र अस्य ॥ अन्वादेशेऽशादेशः ॥ एतस्याहस्य धनस्य दानेन स्तोतारमित् तव स्तोत्र-कारिणमेव वर्धय । वृद्धिमन्तं कुरु । ये चान्ये यष्टारस्त्वदर्थं वृक्तबर्हिषः स्त्रीणां बर्हिषो भवन्ति अतस्तांश्च धनेन वर्धय ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

यमिन्द्र दधिषे त्वमश्वं गां भागमव्ययं ।

यजमाने सुन्वति दक्षिणावति तस्मिन् तं धेहि मा पणौ ॥ २ ॥

यं । इन्द्र । दधिषे । त्वं । अश्वं । गां । भागं । अव्ययं ।

यजमाने । सुन्वति । दक्षिणावति । तस्मिन् । तं । धेहि । मा । पणौ ॥ २ ॥

हे इन्द्र त्वं यमश्वं गमनसाधनान् हरीन् गामग्रिहोत्रकर्मणि पयःप्रदानेनोपकारिका गा अव्ययं व्ययरहितमविनश्वरं भागं भजनीयं धनं । सर्वचैकत्वमाविवक्षितं । एताञ्जशुभ्य आहत्य दधिषे विभर्षि तं सर्वं सुन्वति सोमाभिषवं कुर्वति दक्षिणावति यज्ञ ऋत्विग्भ्यो दक्षिणादेयत्वेन तद्वति यजमाने यागं कुर्वाणे तस्मिन् त्वं धेहि । सर्वत्र धनादिदानं मा कुर्वित्याह । मा पणौ ॥ पण व्ययहारे ॥ द्रव्यव्यवहारादयष्टा जनः पणिः । तस्मिन्नेतत्सर्वं मा देहि ॥

॥ अथ तृतीया ॥

य इन्द्र सस्त्यवतोऽनुष्ठापमदेवयुः ।

स्विः ष एवैर्मुमुरुत्पोथं रयिं सनुतधेहि तं ततः ॥ ३ ॥

यः । इन्द्र । सस्ति । अवतः । अनुऽस्वापं । अदेवऽयुः ।

स्विः । सः । एवैः । मुमुरुत् । पोथं । रयिं । सनुतः । धेहि । तं । ततः ॥ ३ ॥

हे इन्द्र अदेवयुर्देवान् युष्मानकामयमानोऽव्रतो व्रतरहितः कर्मरहितो भूत्वा-
नुस्वापमनुवृत्तस्वप्नं यथा भवति तथा यः सस्ति स्वपिति ॥ षस स्वापे । आदा-
दिकः ॥ स जनः स्वैरात्मीयैरेवैर्गमनैरेव पोथं पोषणीयं रयिं स्वीयं धनं मुमुरत्
मारयतु । विनाशयतु । अमार्गैर्द्युतादिभिस्तस्य धनं नश्यतु न तु देवानां हविः-
प्रदानेनेति । ततस्त्वं तमयष्टारं जनं । सनुतरित्यंतर्हितनाम । सनुतरंतर्हिते
कर्मरहिते कस्मिंश्चिद्देशे धेहि । स्थापय ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

यच्छक्रासि परावति यदर्वावति वृचहन् ।

अतस्त्वा गीर्भिर्द्युगदिन्द्र केशिभिः सुतावाँ आ विवासति ॥४॥

यत् । शक्र । असि । पराऽवति । यत् । अर्वाऽवति । वृचऽहन् ।

अतः । त्वा । गीःऽभिः । द्युऽगत् । इन्द्र । केशिऽभिः । सुतऽवान् । आ । विवाऽसति ॥४॥

हे शक्र शचुहननसमर्थेन्द्र यद्यदा परावति विप्रकृष्टेऽतिदूरे द्युलोके देशेऽसि
विद्यसे हे वृचहन् वृचस्य हंतरिन्द्र यद्यद्यर्वावत्यर्वाचीने तस्मादधस्तात्स्थिते तद-
पेक्षया समीपे देशेऽंतरिक्षे भवसि तस्मादपि अतोऽस्माद्भूलोकाद्वा द्युगत् ॥
गमू गतौ । क्षिपि गमः क्वावित्यनुनासिकलोपः । तुक् । सुपां सुलुगिति लुक् ॥
द्युलोकं प्रति गच्छद्भिः स्वभासा सर्वतो गच्छद्भिः केशिभिः केशवद्भिर्हरिभिरिव
स्थिताभिर्गीभिः स्तुतिभिस्त्वा त्वां सुतवानभिषुतसोमवान्यजमान आ विवासति ।
आत्मीयं यज्ञं प्रत्यागमयति त्वामेतैः स्तोत्रैः परिचरतीति वा ॥

॥ अथ पंचमी ॥

यद्वासि रोचने दिवः समुद्रस्याधि विष्टपि ।

यत्पार्थिवे सदर्ने वृचहंतम यदंतरिक्षे आ गहि ॥५॥

यत् । वा । असि । रोचने । दिवः । समुद्रस्य । अधि । विष्टपि ।

यत् । पार्थिवे । सदर्ने । वृचहन्ऽतम । यत् । अंतरिक्षे । आ । गहि ॥५॥

हे इन्द्र यद्वा यदि वा दिवो द्युलोकस्य रोचने दीपनशीले स्थाने भवसि ।
यद्वा समुद्रस्य मध्येऽधि अधिगते विष्टपि विष्टपे तत्संबद्धे कस्मिंश्चित्स्थाने भवसि ।

हे वृचहंतम अतिशयेन वृचस्यासुरस्य पापस्य वा हंतरिद्रं यद्यदिवा पार्थिवे
पृथिव्यां भवे सद्ने स्थाने विद्यसे यदिवांतरिक्षे तस्मिँल्लोके वर्तसे यच्चकुच भवसि
तथाप्यस्मदीयं यज्ञं प्रत्यागहि । आगच्छ ॥

॥ इति षष्ठस्य षष्ठे षट्चिंशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

स नः सोमेषु सोमपाः सुतेषु श्वसस्पते ।

मादयस्व राधसा सूनृतावतेन्द्रं राया परीणसा ॥ ६ ॥

सः । नः । सोमेषु । सोमऽपाः । सुतेषु । श्वसः । पते ।

मादयस्व । राधसा । सूनृताऽवता । इन्द्रं । राया । परीणसा ॥ ६ ॥

हे सोमपाः सोमस्य पातः हे श्वसस्पते बलस्य पालयितरिद्रं स पूर्वोक्त-
लक्षणस्त्वं सुतेष्वस्माभिरभिषुतेषु नोऽस्मान् राधसा बलसाधनेनाच्चेन सूनृता-
वतानृतरहितत्वोपेतेन । यद्वा सूनृतेति वाङ्मम । शोभनवाक्ययुक्तेन । अनेन
पुत्रादिकं लक्ष्यते । पुत्रोपेतेनाच्चेन परीणसा । बहुनामैतत् । बहुना राया
धनेन च नोऽस्मान्मादयस्व । मोदय । सोमस्य प्रदातृभ्योऽस्मभ्यमन्नपुत्रधनादिकं
देहीत्यर्थः ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

मा न इन्द्र परा वृणुभवा नः सधमाद्यः ।

त्वं न ऊती त्वमिन्न आप्यं मा न इन्द्र परा वृणु ॥ ७ ॥

मा । नः । इन्द्र । परा । वृणुक् । भव । नः । सधऽमाद्यः ।

त्वं । नः । ऊती । त्वं । इत् । नः । आप्यं । मा । नः । इन्द्र । परा । वृणुक् ॥ ७ ॥

हे इन्द्र नो हविषां प्रदातृनस्मान् मा परावृणुक् । मा परित्याक्षीः ॥ वृजी
वर्जने । रौधादिकः । लङि रूपं ॥ तदेवाह । त्वं नोऽस्माकं सोमेन सधमाद्यः
सधमादनशीलो भव । किंच हे इन्द्र नोऽस्मान् त्वमेवोती ऊत्यां स्थापय । यद्वोती ।
व्यत्ययेन कर्तरि क्तिचि वा निपातितः । त्वमेवास्माकं रक्षिता खलु । तथा त्वमित् ।
इदवधारणे । त्वमेवास्माकमायं ज्ञातेयं । त्वमेव बंधुरित्यर्थः । अत एव मा न
इन्द्र परावृणुगित्येष गतार्थः ॥

॥ अथाष्टमी ॥

अस्मे इन्द्र सचा सुते नि षदा पीतये मधु ।

कृधी जरिषे मघवन्नवो महदस्मे इन्द्र सचा सुते ॥ ८ ॥

अस्मे इति । इन्द्र । सचा । सुते । नि । सद् । पीतये । मधु ।

कृधि । जरिषे । मघऽवन् । अवं । महत् । अस्मे इति । इन्द्र । सचा । सुते ॥ ८ ॥

हे इन्द्र अस्मे अस्माभिः सचा सह सुतेऽभिषुते सोमे निषद । अस्मदीये यज्ञे निषीद । किमर्थे । मधु पीतये । मधुनः ॥ सुपां सुलुगिति डसो लुक् ॥ मदकरस्य सोमस्य पीतये पानार्थं । किंच हे मघवन् धनवन्निन्द्र महदवो रक्षणं जरिषे कृधि । कुरु । कस्मिन् सति । अस्मे इन्द्र सचा सुत इति व्याख्यातः पादः ॥

॥ अथ नवमी ॥

न त्वा देवास आशत न मर्त्यासो अद्रिवः ।

विश्वा जातानि श्वसाभिभूरसि न त्वा देवास आशत ॥ ९ ॥

न । त्वा । देवासः । आशत । न । मर्त्यासः । अद्रिऽवः ।

विश्वा । जातानि । श्वसा । अभिभूः । असि । न । त्वा । देवासः । आशत ॥ ९ ॥

हे अद्रिवो वज्रवन्निन्द्र त्वा त्वां देवासस्त्वदन्ये सर्वे देवा नाशत । स्वकर्मणा स्वबलेन वा न व्याप्नुवन्ति । न मर्त्यासो मर्त्या मनुष्याश्च न व्याप्नुवन्ति । कुत एव तदवसीयते । तदाह । विश्वा विश्वानि सर्वाणि जातानि भूतजातानि श्वसा स्वबलेनैवाभिभूरसि । अभिभावुकोऽसि भवसि । तस्मान्न त्वा देवास आशतेति गतार्थः ॥

चातुर्विंशिकेऽहनि माध्यंदिनसवने ब्राह्मणाच्छंसिनो विश्वाः पृतना इति वैकल्पिकः स्तोत्रियः । सूचितं च । विश्वाः पृतना अभिभूतरं नरं तमिन्द्रं जोहवीमि । आ० ७. ४. इति ॥

॥ तत्र प्रथमा सूक्ते दशमी ॥

विश्वाः पृतना अभिभूतरं नरं सजुस्ततश्चुरिन्द्रं जजुन्ध राजसे ।

ऋत्वा वरिष्ठं वरं आमुरिमुतोयमोजिष्ठं तवसं तरस्विनं ॥ १० ॥

विश्वाः । पृतनाः । अभिऽभूतरं । नरं । सऽजुः । ततऽक्षुः । इन्द्रं । जजनुः । च । राजसे ।
ऋत्वा । वरिष्ठं । वरे । आऽमुरि । उत । उयं । ओजिष्ठं । तवसं । तरस्विनं ॥ १० ॥

विश्वाः सर्वा व्याप्ता वा पृतनाः ॥ पृङ् व्यायामे । व्याप्रियंत इति पृतनाः
सेनाः । सजुः परस्परं संगताः सत्योऽभिभूतरं शत्रूणामत्यर्थमभिभवितारं नरं
सर्वस्य नेतारमिन्द्रं ततक्षुः । आयुधादिभिस्तीक्ष्णीकुर्वन्ति । आयुधवंतमश्ववंतं च
चक्रुरित्यर्थः । यद्वा पृतना इति संयामाः । व्याप्रियन्तेऽचेति पृतनाः संयामाः ।
सर्वानेव संयामानभिभावुकमिन्द्रं स्तोतारोऽन्योन्यं संगताः स्तुतिभिस्तीक्ष्णम-
कुर्वन् । सुते सति बलवान्भवतीति । यद्वा यष्टारो हविःप्रदानेन वीर्यवंतं कुर्व-
न्तीति । किञ्च स्तोतारो राजसे ॥ राजतेस्तुमर्थेऽसेप्रत्ययः ॥ आत्मनो विराजनार्थं
प्रकाशनार्थं सूर्यात्मानमिन्द्रं जजनुः । जनयामासुः । स्तोत्रं यज्ञे प्रादुरभावयन्न-
ित्यर्थः । उतापि च ऋत्वा स्वीयवृत्रवधादिकर्मणैव वरिष्ठमुरुतममामुरिं शत्रूणा-
माभिमुख्येन मारयितारमिन्द्रं वरे वरणीये धने स्तोतारश्चक्रुः । आत्मनां धनला-
भार्थं स्तुवंतीत्यर्थः । कीदृशं । उयं । उद्गूर्णबलं । अत एवौजिष्ठमोजस्वितमं
तवसं प्रवृद्धं तरस्विनं संयामे शत्रुवधार्थं वेगवंतमिन्द्रं धनार्थं स्तुवंति ॥

॥ इति षष्ठस्य षष्ठे सप्तचिंशो वर्गः ॥

॥ अथैकादशी ॥

समीं रेभासो अस्वरन्निद्रं सोमस्य पीतये ।

स्वर्पतिं यदीं वृधे धृतव्रतो ह्योजसा समूतिभिः ॥ ११ ॥

सं । ईं । रेभासः । अस्वरन् । इन्द्रं । सोमस्य । पीतये ।

स्वऽपतिं । यत् । ईं । वृधे । धृतऽव्रतः । हि । ओजसा । सं । ऊतिऽभिः ॥ ११ ॥

रेभासः ॥ रेभृ शब्दे ॥ शब्दयितारः स्तोतारः । यद्वा रेभासः कश्यपपुत्रा रेभासः ।
एतन्नामका ऋषय ईमेनमिन्द्रं समस्वरन् सम्यगशब्दयन् । समस्तुवन् । किमर्थं ।
सोमपीतये सोमपानाय । किञ्च स्वर्पतिं स्वर्गस्य पालयितारं धनस्य स्वामिनं
वेमेनमिन्द्रं यद्यदा वृधे हविर्भिर्वर्धनाय संस्तुवंति तदा धृतव्रतो धृतकर्मिन्द्र ओजसा
बलेन स्तोतृभिरुतिभिर्मरुद्भिः पालनैश्च सह संगच्छते । स्तुतिभिर्वलं मरुद्भिः
पालनं चेन्द्रस्य भवतीत्यर्थः ॥

॥ अथ द्वादशी ॥

नेमिं नमन्ति चक्षसा मेघं विप्रां अभिस्वरा ।

सुदीतयो वो अदुहोऽपि कर्णे तरस्विनः समृक्कभिः ॥ १२ ॥

नेमिं । नमन्ति । चक्षसा । मेघं । विप्राः । अभिऽस्वरा ।

सुऽदीतयः । वः । अदुहः । अपि । कर्णे । तरस्विनः । सं । अक्रऽभिः ॥ १२ ॥

नेमिं । अरान्यथा नेमिर्थाप्नोति तद्वत्सर्वं व्याप्नुते । तादृशं नमनशीलमिंद्रं चक्षसा दर्शनमात्रेणैव नमन्ति । काश्यपा रेभाः स्तोतारो वा नमस्कुर्वन्ति । ततो विप्रा मेधाविनो मेघं । इन्द्रो मेघो भूत्वा मेधातिथिं स्वर्गमनयत् । तस्मान्मेधातिथेर्मेघभूतमिंद्रमभिस्वराभिस्वरणेन स्तोत्रेण प्रणमन्ति । इदानीं यजमानः स्तोतृनाह । अपि च सुदीतयः शोभनदीप्तयोऽदुहः कस्याप्यद्रोग्धारो वो यूयं ॥ छांदसो वसादेशः ॥ तरस्विनः कर्मसु स्तोत्रेषु वा त्वरायुक्ताः संत इन्द्रस्य कर्णे श्रोत्रसमीपे अक्रभिरर्चनायुक्तैर्मन्त्रैः । यद्वा अचो बह्वो येषु संति तैः शस्त्रादिभिः संस्तुत । इन्द्रो यथा युष्मदीयानि स्तोत्रशस्त्रादीनि शृणोति तथा सम्यगभिष्टुतेत्यर्थः ॥

पूर्वोक्त एव शस्त्रे वैकल्पिकस्यानुरूपतृचस्य तमिंद्रमित्याद्याः । सूत्रमुदाहृतं ॥

॥ सैषा सूक्ते चयोदशी ॥

तमिंद्रं जोहवीमि मघवानमुयं सचा दधानमप्रतिष्कृतं शवांसि ।

मंहिष्ठो गीर्भिरा च यज्ञियो ववर्तन्नाये नो विश्वा सुपथा कृणोतु वजी ॥ १३ ॥

तं । इन्द्रं । जोहवीमि । मघऽवानं । उयं । सचा । दधानं । अप्रतिऽस्कृतं । शवांसि ।

मंहिष्ठः । गीऽभिः । आ । च । यज्ञियः । ववर्तन् । नाये । नः । विश्वा । सुऽपथा ।

कृणोतु । वजी ॥ १३ ॥

तं पूर्वोक्तगुणोपेतमिंद्रं जोहवीमि । यद्वाहं पुनराह्वयामि ॥ ह्यतेरभ्यस्तस्य चेति संप्रसारणं ॥ कीदृशं । मघवानं मंहनीयधनवंतमुयमुद्गूर्णबलं सचा सत्यं यथार्थमेव शवांसि बलानि दधानं । अत एवाप्रतिष्कृतं शत्रुभिरप्रतिरोधनीयमाह्वयामि । किंच मंहिष्ठः पूज्यतमो दातृतमो वा यज्ञियो यज्ञार्ह इन्द्रो गीर्भिरस्मदीयाभिः स्तुतिभिराववर्तन् । यज्ञेष्वाभिमुख्येन वर्ततां च ॥ वर्ततेत्येतस्य

चङि रूपं । चवायोगे प्रथमेति न निघातः । चङान्यतरस्यामिति स्वरः ॥ ततो वज्री वज्रवानिन्द्रो नोऽस्माकं राये धनाय विश्वा विश्वानि सर्वाण्येव सुपथा समार्गाणि कृणोतु च । करोतु । धनं सर्वदिकस्थमस्मान्प्राप्नोत्वित्यर्थः ॥

॥ अथ चतुर्दशी ॥

त्वं पुरं इंद्रं चिकिदेना व्योजसा शविष्ठ शक्र नाशयथै ।

त्वद्विश्वानि भुवनानि वज्रिन् द्यावा रेजेते पृथिवी च भीषा ॥ १४ ॥

त्वं । पुरः । इंद्र । चिकित् । एनाः । वि । व्योजसा । शविष्ठ । शक्र । नाशयथै ।

त्वत् । विश्वानि । भुवनानि । वज्रिन् । द्यावा । रेजेते इति । पृथिवी इति । च । भीषा ॥ १४ ॥

हे शविष्ठ बलवत्तम अत एव हे शक्र शत्रुहन्तनसमर्थ हे इंद्र त्वमेना । अन्वादेशे । एतानि पुरः शंबरस्य पुराण्योजसा स्वीयेनैव तेजसा विनाशयथै विनाशयितुं चिकित् ज्ञाता भवसि ॥ नशेर्यताच्छ्रद्धैप्रत्ययः ॥ पुनरपि सामर्थ्यं प्रशंसति । हे वज्रिन् वज्रवर्चिन्द्र विश्वानि सर्वाणि भुवनानि भूतजातानि त्वत् तत्तो भीत्या कंपंते । तथा द्यावापृथिवी ॥ दिवो द्यावेति द्यावादेशः । आद्यु-
दात्तश्च । पृथिवी डीषंतत्वेनांतोदात्तः । देवताद्वंद्वे चेत्युभयपदप्रकृतिस्वरत्वं । विप्र-
कर्षस्तु छांदसः ॥ द्यावापृथिवी च भीषा तत्तो भीत्या रेजेते । कंपंते । अरेजेतां रोदसी इति निगमः । सर्वे त्वदधीना इत्यर्थः ॥

॥ अथ पंचदशी ॥

तन्मं ऋतमिन्द्र शूर चित्र पात्वपो न वज्रिन्दुरितानि पथि भूरि ।

कदा न इंद्र राय आ दशस्येर्विश्वप्स्यस्य स्पृहयार्यस्य राजन् ॥ १५ ॥

तत् । मा । ऋतं । इंद्र । शूर । चित्र । पातु । अपः । न । वज्रिन् । दुः । इता । अति । पथि । भूरि ।

कदा । नः । इंद्र । रायः । आ । दशस्येः । विश्वऽप्स्यस्य । स्पृहयार्यस्य । राजन् ॥ १५ ॥

हे शूर बलवन् चित्र चायनीय विविधरूप वा । इंद्रो मायाभिः पुरुरूप ईयत इत्यादिषु दृष्टत्वात् । बहुविधरूप हे इंद्र तत् प्रशस्तं त्वदीयमृतं सत्यं मा मां पातु । सर्वतो रक्षतु । किंच हे वज्रिन् वज्रवर्चिन्द्र भूरि ॥ सुपो लुक् ॥ भूरीणि बहूनि दुरिता दुरितानि पापान्यतिपथि । अतीत्य पारय । तच्च दृष्टांतः । अपो न । यथा नाविक उदकानि मनुष्यान्पारयति तद्वदस्मान्पापानि पारय । हे

राजन् दीप्यमान हे इन्द्र विश्वप्स्यस्य ॥ प्स इति रूपनाम । रूपे साधु प्स्यं ।
नकारोपजनश्छांदसः ॥ बहुरूपं तत् स्पृहाय्यस्य सर्वैः स्पृहणीयं रायः । क्रिया-
ग्रहणमिति संप्रदानसंज्ञा । चतुर्थ्यर्थे बहुलमिति षष्ठी ॥ तद्धनं नोऽस्मभ्यमा
आभिमुख्येन कदा दशस्येः । कस्मिन्काले प्रयच्छेः । तदा तव स्वभूतं सत्यं मा
रक्षतु । मह्यं धनं दत्वा कर्माणि च मयानुष्ठाप्य मां पापरहितं कुर्वित्यर्थः ॥

॥ इति षष्ठस्य षष्ठेऽष्टत्रिंशो वर्गः ॥

वेदार्थस्य प्रकाशेन तमो हार्दं निवारयन् ।

पुमर्थाश्चतुरो देयाद्विद्यातीर्थमहेश्वरः ॥

इति श्रीमद्राजाधिराजपरमेश्वरवैदिकमार्गप्रवर्तकश्रीवीरबुद्धभूपालसाम्राज्यधुरं-
धरेण सायणाचार्येण विरचिते माधवीये वेदार्थप्रकाशे ऋक्संहिताभाषे
षष्ठाष्टके षष्ठोऽध्यायः ॥

यस्य निःश्वसितं वेदा यो वेदेभ्योऽखिलं जगत् ।

निर्ममे तमहं वंदे विद्यातीर्थमहेश्वरं ॥

अथ षष्ठस्य सप्तमोऽध्याय आरभ्यते । तत्रेन्द्रायेति द्वादशर्चं पंचमं सूक्तमां-
गिरसस्य नृमेधस्यार्धमेन्द्रं । सप्तमी दशम्येकादश्यौ च तिस्रः ककुभो मध्यमपादस्य
द्वादशाक्षरत्वात् । मध्यमश्चेत्ककुबिति हि तल्लक्षणं । नवमीद्वादश्यौ पुरउणिहौ ।
प्रथमपादस्य द्वादशाक्षरत्वात् । आद्यश्चेत्ककुबिति हि तल्लक्षणं । शिष्टा उणिहः ।
तथा चानुक्रम्यते । इन्द्राय द्वादश नृमेध औणिहं सप्तम्युपांत्ये च ककुभोऽन्त्या-
नवम्यौ पुरउणिहाविति ॥ महाव्रते औणिहत्वाशीताविदं सूक्तं । तथैव पंच-
मारण्यके सूचितं । इन्द्राय साम गायत सखाय आशिषमहि । ५. ११. । इति ॥
आभिप्रायविकेषूक्त्येषु तृतीयसवने ब्राह्मणाच्छंसिन इन्द्राय साम गायतेति
वैकल्पिकः स्तोत्रियस्तृचः । सूचितं च । इन्द्राय साम गायत सखाय आशिषा-
महि । अ० ७. ८. । इति ॥ पूर्वोक्तस्यैव ब्राह्मणाच्छंसिन आभिप्रायविकेषूक्त्येष्वेन्द्र
नो गधीति वैकल्पिकः स्तोत्रियः । सूचितं च । इन्द्रो नो गध्येदु मध्यो मदिंतरं
। अ० ७. ८. । इति ॥ उक्त्ये तृतीयसवनेऽच्छावाकस्याधा हीद्रेति स्तोत्रियस्तृचः ।

सूचितं च । अधा ह्येन्द्र गिर्वेण इयं त इन्द्र गिर्वेणः । आ० ६. १. इति ॥ पूर्वोक्त
एव शस्त्रे त्वं न इन्द्रा भरेति तृचो वैकल्पिकः स्तोत्रियः । सूचितं च । त्वं न इन्द्रा
भर वयमु त्वामपूर्थ यो न इदमिदं पुरा । आ० ७. ८. इति ॥

॥ तच्च प्रथमा ॥

इन्द्राय सामं गायत विप्राय बृहते बृहत् ।

धर्मकृते विपश्चिते पनस्यवे ॥ १ ॥

इन्द्राय । सामं । गायत । विप्राय । बृहते । बृहत् ।

धर्मऽकृते । विपऽचिते । पनस्यवे ॥ १ ॥

हे उद्गातारः विप्राय मेधाविने बृहते महते धर्मकृते कर्मणः कर्त्तुं विपश्चिते
विदुषे पनस्यवे स्तुतिमिच्छत इन्द्राय बृहद्बृहन्नामकं साम गायत । पठत ॥

* ॥ अथ द्वितीया ॥

त्वमिन्द्राभिभूरसि त्वं सूर्यमरोचयः ।

विश्वकर्मा विश्वदेवो मह्यं असि ॥ २ ॥

त्वं । इन्द्र । अभिऽभूः । असि । त्वं । सूर्यं । अरोचयः ।

विश्वऽकर्मा । विश्वऽदेवः । महान् । असि ॥ २ ॥

हे इन्द्र त्वमभिभूः शत्रूणामभिभवितासि । भवसि । किंच त्वं सूर्यमादित्यम-
रोचयः । तेजोभिरदीपयः । किंच विश्वकर्मा विश्वस्य कर्तासि विश्वदेवः सर्वदेव-
श्चासि । तथा च यजुर्ब्राह्मणं । अस्मिं वा अन्वन्या देवता इन्द्रमन्वन्या इति ।
अतो महान् सर्वाधिकोऽसि ॥

॥ अथ तृतीया ॥

विभाजन् ज्योतिषा स्वर्गच्छो रोचनं दिवः ।

देवास्त इन्द्र सख्याय येमिरे ॥ ३ ॥

विऽभाजन् । ज्योतिषा । स्वः । अगच्छः । रोचनं । दिवः ।

देवाः । ते । इन्द्र । सख्याय । येमिरे ॥ ३ ॥

हे इन्द्र त्वं ज्योतिषा तेजसा दिव आदित्यस्य रोचनं प्रकाशकमधिकरणत्वेन स्वः स्वर्गं विभाजन् प्रकाशयन् अगच्छः । अप्राप्नोः । किंच देवाः सर्वे ते तव सख्याय मित्रताय येमिरे । त्वं स्वमात्मानं नियमितवन्तः । अस्माकमिन्द्रः सखा यथा स्यादिति सर्वे देवा यत्नमकार्षुरित्यर्थः ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

इन्द्र नो गधि प्रियः सचाजिदगोक्षः ।

गिरिर्न विश्वतस्पृशुः पतिर्दिवः ॥४॥

आ । इन्द्र । नः । गधि । प्रियः । सचाजित् । अगोक्षः ।

गिरिः । न । विश्वतः । पृशुः । पतिः । दिवः ॥४॥

हे इन्द्र प्रियः प्रियतमः सचाजित् महतां जेतागोक्षः केनापि गूहितुमशक्यो गिरिर्न पर्वत इव विश्वतः सर्वतः पृशुः पृथुतमो दिवः स्वर्गस्य पतिरीश्वरत्वं नोऽस्मानागधि । आगच्छ ॥

॥ अथ पंचमी ॥

अभि हि सत्य सोमपा उभे बभूथ रोदसी ।

इन्द्रासि सुन्वतो वृधः पतिर्दिवः ॥५॥

अभि । हि । सत्य । सोमपाः । उभे इति । बभूथ । रोदसी इति ।

इन्द्र । असि । सुन्वतः । वृधः । पतिः । दिवः ॥५॥

हे सत्य सोमपाः सोमस्य पातरिन्द्र यस्त्वमुभे रोदसी द्यावापृथिव्यावभि बभूथ सामर्थ्येनाभिभवसि स त्वं सुन्वतः सोमाभिषवं कुर्वतो यजमानस्य वृधो वर्धकोऽसि । दिवः स्वर्गस्यापि पतिरीश्वरोऽसि ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

त्वं हि शश्वतीनामिन्द्र दूर्ता पुरामसि ।

हन्ता दस्योर्मनोर्वृधः पतिर्दिवः ॥६॥

त्वं । हि । शश्वतीनां । इन्द्र । दूर्ता । पुरां । असि ।

हन्ता । दस्योः । मनोः । वृधः । पतिः । दिवः ॥६॥

हे इंद्र शश्वतीनां बह्वीनां पुरां शशुनगरीणां दर्तासि दारयिता भवसि । किंच
दस्योरुपक्षपयितुरसरस्य हंतासि । घातको भवसि । मनोर्मनुष्यस्य यागादिकं
कुर्वतो वृधो वर्धकश्चासि । दिवः स्वर्गस्यापि पतिरीश्वरोऽसि ॥

॥ इति षष्ठस्य सप्तमे प्रथमो वर्गः ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

अथा हींद्र गिर्वण उप त्वा कामान्महः संसृज्महे ।

उदेव यंत उदभिः ॥ ७ ॥

अथ । हि । इंद्र । गिर्वणः । उप । त्वा । कामान् । महः । संसृज्महे ।

उदाऽइव । यंतः । उदभिः ॥ ७ ॥

हे गिर्वणो गीर्भिर्वननीयेंद्र अथा हि संप्रति हि त्वा त्वां महो महतः का-
मान्कमनीयान् स्तोमानुपसृज्महे । उपसृजामः । प्रापयाम इत्यर्थः । तच्च दृष्टान्त-
माह । उदेव । यथोदकेन यंतो गच्छंत उदभिरंजलिनोत्क्षिप्योदकैः समीप-
स्थान्पुरुषान् क्रीडार्थं संसृजंति तच्चदित्यर्थः ॥

॥ अथाष्टमी ॥

वाणं त्वा यय्याभिर्वर्धति शूर ब्रह्माणि ।

ववृध्वासं चिदद्रिवो दिवेदिवे ॥ ८ ॥

वाः । न । त्वा । यय्याभिः । वर्धति । शूर । ब्रह्माणि ।

ववृध्वासं । चित् । अद्रिऽवः । दिवेऽदिवे ॥ ८ ॥

हे अद्रिवो वज्रिन् शूरेन्द्र वाणो यथोदकमुदकस्थानं यय्याभिर्नदीभिः । अव-
नयो यय्या इति नदीनामस्य पाठात् । वर्धति वर्धयंति तथा ब्रह्माणि स्तोत्रैर्व-
वृध्वासं चित् यथा निरुदकं देशं नदीभिस्तथा न किंतु प्रवृद्धमेव त्वां दिवेदि-
वेऽन्वहं वर्धयंति । स्तोतारो वर्धयंति ॥

॥ अथ नवमी ॥

युजंति हरीं इधिरस्य गार्धयोरो रथ उर्युगे ।

इंद्रवाहा वचोयुजा ॥ ९ ॥

युंजंति । हरी इति । इषिरस्य । गाथया । उरौ । रथे । उरुऽयुगे ।

इंद्रऽवाहा । वचऽयुजा ॥ ९॥

इषिरस्य गमनशीलस्येन्द्रस्योरुयुगे महायुग उरौ महति रथे इंद्रवाहेन्द्रस्य वाहनभूतौ वचोयुजा वचनमाचरेणैव युज्यमानौ हरी अश्वौ गाथया स्तोत्रेण स्तोतारो युंजंति । योजयंति ॥

॥ अथ दशमी ॥

त्वं न इंद्रा भरँ ओजो नृम्णं शतक्रतो विचर्षणे ।

आ वीरं पृतनाषहं ॥ १० ॥

त्वं । नः । इंद्र । आ । भर । ओजः । नृम्णं । शतक्रतो इति शतऽक्रतो । विऽचर्षणे ।

आ । वीरं । पृतनाऽसहं ॥ १० ॥

हे शतक्रतो बहुकर्मन् विचर्षणे विद्रष्टरिंद्र त्वं नोऽस्मभ्यमोजो बलं नृम्णं धनं ॥ गयो नृम्णमिति धननामसु पाठात् ॥ आ भर । आ हर । वीरं वीर्यपितं पृतनाषहं सेनासहं सेनामभिभवितारं त्वामायाचामह इति शेषः ॥

॥ अथैकादशी ॥

त्वं हि नः पिता वसो त्वं माता शतक्रतो बभूविष ।

अधा ते सुखमीमहे ॥ ११ ॥

त्वं । हि । नः । पिता । वसो इति । त्वं । माता । शतक्रतो इति शतऽक्रतो । बभूविष ।

अध । ते । सुखं । ईमहे ॥ ११ ॥

हे वसो वासयितः शतक्रतो बहुकर्मन्निंद्र त्वं नोऽस्माकं पिता पितृवत्पालको बभूविष । भव । त्वं माता मातृवद्भारकश्च बभूविष । अध अथ च वयं ते तव स्वभूतं सुखं सुखमीमहे । याचामहे ॥

॥ अथ द्वादशी ॥

त्वां शुष्मिन्पुरुहूत वाजयंतमुप ब्रुवे शतक्रतो ।

स नो रास्व सुवीर्यं ॥ १२ ॥

त्वां । शुष्मिन् । पुरुऽहूत । वाजऽयंतं । उप । ब्रुवे । शतक्रतो इति शतऽक्रतो ।
सः । नः । रास्व । सुऽवीर्यं ॥ १२ ॥

हे शुष्मिन्बलवन् पुरुहूत बहुभिर्यजमानैराहूत शतक्रतो बहुकर्मन्निद्र वा-
जयंतं बलमिच्छंतं त्वामुपब्रुवे । उपस्तौमि । स त्वं नोऽस्मभ्यं सुवीर्यं धनं
रास्व । देहि ॥

॥ इति षष्ठस्य सप्तमे द्वितीयो वर्गः ॥

त्वामिदा ह्य इत्यष्टर्चं षष्ठं सूक्तं नृमेधस्यार्घं । अयुजो बृहत्यो युजः सतो-
बृहत्यः । तथा चानुक्रांतं । त्वामिदाष्टौ प्रागाथमिति ॥ चातुर्विंशिकेऽहनि
माध्यंदिने सवनेऽच्छावाकस्य त्वामिदा ह्यः । आ० १.४. । इति ॥ महाव्रतेऽपि
निष्केवल्ये बार्हततृचाशीतावयं प्रगाथः । तथैव पंचमारण्यके सूचितं । त्वामिदा
ह्यो नर इत्येतं प्रगाथं प्रत्यवदधाति । ऐ० आ० ५.१०. । इति ॥ चातुर्विंशिकेऽहनि
माध्यंदिने सवने ब्राह्मणाच्छंसिनः आर्यंत इवेति वैकल्पिकः स्तोत्रियः प्रगाथः ।
सूचितं च । आर्यंत इव सूर्यं वरुणमहं असि सूर्य । आ० १.४. । इति ॥ चातुर्विं-
शिकेऽहनि माध्यंदिने त्वमिन्द्र प्रतूर्तिषु त्वमिन्द्र यशा असि । आ० १.४. । इति ॥
तस्मिन्नेवाहनि निष्केवल्ये वैराजयोनिभूतोऽयं प्रगाथः शंसनीयः । सूचितं च ।
तयोरक्रियमाणस्य योनिं शंसेद्वैरूपवैराजशक्ररैवतानां च । आ० १.३. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

त्वामिदा ह्यो नरोऽपीष्यन्वज्जिभूर्णयः ।

स इंद्र स्तोमवाहसामिह श्रुध्युप स्वसरमा गहि ॥ १ ॥

त्वां । इदा । ह्यः । नरः । अपीष्यन् । वज्जिन् । भूर्णयः ।

सः । इंद्र । स्तोमऽवाहसां । इह । श्रुधि । उप । स्वसरं । आ । गहि ॥ १ ॥

हे वज्जिन् वज्रवन्निद्र यं त्वां भूर्णयो हविर्भिर्भरणशीला नरः कर्मणां
नेतारो यजमाना इदाह्य ह्यश्वापीष्यन् सोममपाययन् स त्वं स्तोमवाहसां स्तो-
त्रवाहकानामस्माकं स्तोत्रमिह यज्ञे श्रुधि । शृणु । स्वसरं च गृहं च ॥ दुर्याः
स्वसराणीति गृहनामसु पाठात् ॥ उपागहि । उपागच्छ ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

मत्स्वा सुशिप्र हरिवस्तदीमहे ते आ भूषन्ति वेधसः ।

तव श्रवांस्युपमान्युकथ्या सुतेष्टिद्रुर्गिर्वणः ॥२॥

मत्स्व । सुऽशिप्र । हरिऽवः । तत् । ईमहे । ते इति । आ । भूषन्ति । वेधसः ।

तव । श्रवांसि । उपऽमानि । उक्थ्या । सुतेषु । इन्द्र । गिर्वणः ॥२॥

हे सुशिप्र शोभनहनो शोभनोष्णीषित्वा हरिवोऽश्ववन् गिर्वणो गीर्भिर्वन-
नीयेन्द्र ते त्वयि वेधसः परिचारका आभूषन्ति । आभवन्ति । मत्स्व सोमेन
मादयात्मानं । किञ्च तत्त्वां वयमीमहे । याचामहे । किं याच्यमित्यत्राह । सुतेषु
सोमेष्वभिषुतेषु सत्सु तव श्रवांस्यन्नान्युपमान्युपमानभूतान्युकथ्या प्रशंस्यानि च
सन्विति ॥

॥ अथ तृतीया ॥

आयंत इव सूर्ये विश्वेदिन्द्रस्य भक्षत ।

वसूनि जाते जनमान ओजसा प्रति भागं न दीधिम ॥३॥

आयंतऽइव । सूर्ये । विश्वा । इत् । इन्द्रस्य । भक्षत ।

वसूनि । जाते । जनमाने । ओजसा । प्रति । भागं । न । दीधिम ॥३॥

हे अस्मदीया जनाः आयंत इव सूर्ये यथा समाश्रिता रश्मयः सूर्ये भजन्ते
तथेन्द्रस्य विश्वे विश्वान्येव धनानि भक्षत । भजत । स च यानि वसूनि धनानि
जात उत्पन्ने जनमाने जनिष्यमाणे चौजसा बलेन करोति भागं न पित्र्यं
भागमिव तानि धनानि प्रति दीधिम । प्रतिधारयामेति ॥ यद्वा आयंत इव
सूर्ये यथा समाश्रिता रश्मयः सूर्यमुपतिष्ठन्ते तथेन्द्रस्य विश्वा विश्वानि विभक्तु-
मिच्छन्तः समाश्रिता मरुत इन्द्रमुपतिष्ठन्त इति शेषः । उपस्थाय च मरुतो वसू-
न्युदकलक्षणानि धनानि जाते जाताय जनमाने जनिष्यमाणाय च मनुष्याय
चौजसा बलेन भक्षत । विभजन्ते । तत्र चास्माकं यो भागस्तं भागं ॥ नेति
संप्रत्यर्थे । प्रतीत्येष अनु इत्येतस्य स्थाने ॥ अनुदीधिम । वयमनुध्यायाम । तथा
च यास्कः । समाश्रिताः सूर्यमुपतिष्ठन्ते । अपिबोपमार्थे स्यात्सूर्यमिवेन्द्रमुपतिष्ठन्त
इति । सर्वाणीन्द्रस्य धनानि विभक्ष्यमाणाः । स यथा धनानि विभजति जाते
च जनिष्यमाणे च तं वयं भागमनुध्यायाम । नि० ६. ८. इति ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

अनर्शरातिं वसुदामुप स्तुहि भद्रा इन्द्रस्य रातयः ।

सो अस्य कामं विधतो न रोषति मनो दानाय चोदयन् ॥४॥

अनर्शरातिं । वसुऽदां । उप । स्तुहि । भद्राः । इन्द्रस्य । रातयः ।

सः । अस्य । कामं । विधतः । न । रोषति । मनः । दानाय । चोदयन् ॥४॥

हे स्तोतारः अनर्शरातिमपापकदानमपापिष्टस्य दातारमित्यर्थः ॥ तथा च यास्कः । अनर्शरातिमनश्चीलदानमश्चीलं पापकं । नि० ६. २३. । इति ॥ वसदां धनस्य दातारमिन्द्रमुपस्तुहि । यत इन्द्रस्य रातयो दानानि भद्राः कल्याणानि महदैश्वर्यकारीणीत्यर्थः । यतश्च स इन्द्रः स्वकीयं मनो दानायाभीष्टप्रदानाय चोदयन् प्रेरयन् विधतः परिचरतोऽस्य स्तोतुः काममिच्छां न रोषति । न हिनस्ति ॥

॥ अथ पंचमी ॥

त्वमिन्द्र प्रतूर्तिषुभि विश्वा असि स्पृधः ।

अशस्तिहा जनिता विश्वतूरसि त्वं तूर्यं तरुथतः ॥५॥

त्वं । इन्द्र । प्रऽतूर्तिषु । अभि । विश्वाः । असि । स्पृधः ।

अशस्तिऽहा । जनिता । विश्वऽतूरः । असि । त्वं । तूर्यं । तरुथतः ॥५॥

हे इन्द्र त्वं प्रतूर्तिषु संग्रामेषु विश्वाः सर्वाः स्पृधो युद्धकारिणीः शत्रुसेना अभ्यसि । अभिभवसि । किंच हे तूर्यं शत्रूणां वाधकं त्वमशस्तिहा दैव्यानामशस्तीनां हंतासि । जनितासुरेभ्योऽशस्तीनां जनयिता चासि विश्वतूरः सर्वस्य शत्रुवर्गस्य हिंसिता चासि तरुथतो वाधकांश्च वाधमानोऽसि ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

अनु ते शुष्मं तुरयंतमीयतुः क्षोणी शिशुं न मातरां ।

विश्वास्ते स्पृधः अथयंत मन्यवे वृचं यदिन्द्र तूर्वसि ॥६॥

अनु । ते । शुष्मं । तुरयंतं । इयतुः । क्षोणी इति । शिशुं । न । मातरां ।

विश्वाः । ते । स्पृधः । अथयंतं । मन्यवे । वृचं । यत् । इन्द्र । तूर्वसि ॥६॥

हे इंद्र ते तव शुष्मं बलं तुरयंतं हिंसंतं शत्रुं क्षोणी द्यावापृथिव्यौ मातरा
मातरौ शिशुं न शिशुमिवान्वीयतुः । अनुगच्छतः । गमनमाचे दृष्टांतः । किंच
हे इंद्र त्वं यद्यस्माद्वृचं शत्रुं तूर्वसि हंसि अतस्ते तव मन्यवे क्रोधाय विश्वाः
सर्वाः स्पृधः संयामकारिण्यः सेनाः अथयंत । अथिताः खिन्ना भवन्ति ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

इत ऊती वो अजरं प्रहेतारमप्रहितं ।

आशुं जेतारं हेतारं रथीतममनूतं तुग्यावृधं ॥ ७ ॥

इतः । ऊती । वः । अजरं । प्रहेतारं । अप्रहितं ।

आशुं । जेतारं । हेतारं । रथिऽतमं । अनूतं । तुग्यऽवृधं ॥ ७ ॥

हे अस्मदीयजना वो यूयमजरं जरारहितं प्रहेतारं शत्रूणां प्रेरकमप्रहितं
केनाप्यप्रेषितमाशुं वेगवंतं जेतारं शत्रूणां हेतारं गंतारं रथीतमं रथिनां श्रेष्ठ-
मनूतं केनाप्यहिंसितं तुग्यावृधमुदकस्य वर्धयितारमिंद्रमूती ऊत्यै रक्षणायेतः
कुरुत । पुरस्कुरुत इति यावत् ॥

॥ अथाष्टमी ॥

इष्कर्तारमनिष्कृतं सहस्कृतं शतमूतिं शतक्रतुं ।

समानमिंद्रमवसे हवामहे वसवानं वसूजुवं ॥ ८ ॥

इष्कर्तारं । अनिऽकृतं । सहऽकृतं । शतम्ऽकृतिं । शतऽक्रतुं ।

समानं । इंद्रं । अवसे । हवामहे । वसवानं । वसूऽजुवं ॥ ८ ॥

इष्कर्तारं शत्रूणां संस्कर्तारमनिष्कृतं स्वयमन्यैरसंस्कृतं सहस्कृतं बलेन कृतं
शतमूतिं बहुरक्षणं शतक्रतुं बहुप्रज्ञं बहुकर्माणं वा समानं बहूनां साधारणं
वसवानं धनान्याच्छादयंतं वसूजुवं यजमानेभ्यो वसूनां प्रेरयितारमिंद्रमवसे
रक्षणाय वयं हवामहे । ह्वयामः ॥

॥ इति षष्ठस्य सप्तमे तृतीयो वर्गः ॥

अयं त इति द्वादशर्चं सप्तमं सूक्तं भृगुगोचस्य नेमस्यार्धं । अयमस्मि जरि-
तरिति बृचेनेंद्रो नेमसमीपमेत्य स्वकीयं महात्म्यमवोचत् अतस्तस्य बृचस्य स
एवर्षिः । यस्य वाक्यं स ऋषिरिति न्यायात् । षष्ठी जगती । सप्तम्याद्यास्ति-

स्रोऽनुष्टुभः । शिष्टास्त्रिष्टुभः । इन्द्रो देवता । यद्वाग्वदंती देवी वाचमित्येते वाग्दे-
वत्ये शिष्टा ऐंद्र्यः । तथा चानुक्रांतं । अयं द्वादश नेमो भार्गवस्त्रिष्टुभं षष्ठी
जगती परास्त्रिष्टुभोऽयमिति बृचेनेन्द्र आत्मानमस्तौदुपांत्ये वाच्याविति ॥
वाग्देवत्ये पशौ यद्वाग्वदंतीति वपाया अनुवाक्या । सूचितं च । यद्वाग्वदंत्य-
विचेतनानि पतंगो वाचं मनसा विभर्ति । आ० ३. ८. । इति ॥ पूर्वोक्त एव
पशौ देवी वाचमिति हविषो याज्या । सूचितं च । देवी वाचमजनयंत देवा
जनीयंतो न्वयव इति तिस्रः । आ० ३. ८. । इति ॥ प्रयाणसमये वयसाममनोज्ञा
वाचः श्रुतैतां जपेत् । सूचितं च । कनिक्कदज्जनुषं प्रब्रुवाण इति सूक्ते जपेद्देवी
वाचमजनयंत देवा इति च । आ० गृ० ३. ९. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

अयं त एमि तन्वा पुरस्ताद्विश्वे देवा अभि मां यंति पश्चात् ।

यदा मह्यं दीधरो भार्गमिन्द्रादिन्मया कृणवो वीर्याणि ॥ १ ॥

अयं । ते । एमि । तन्वा । पुरस्तात् । विश्वे । देवाः । अभि । मा । यंति । पश्चात् ।

यदा । मह्यं । दीधरः । भार्गं । इन्द्र । आत् । इत् । मया । कृणवः । वीर्याणि ॥ १ ॥

हे इन्द्र ते तव पुरस्तादयतस्तन्वा पुत्रेण सहायमहमेमि । शत्रूनभिभवितुं
गच्छामि । तवायतो गच्छंतं मां विश्वे देवास्त्वया सह पश्चादभियंति । अभि-
गच्छन्ति । यदा त्वं मह्यं भार्गवाय नेमाय भागं शत्रुषु स्थितं भागं दीधरो धार-
यसि आदित् अनंतरमेव मया सह मच्छत्रूञ्जेतुं वीर्याणि पौरुषाणि कृणवः ।
कुरु । यदि शत्रुषु स्थितं धनं मह्यं दित्सि तर्हि शत्रुजयार्थं गच्छतः सपुत्रस्य
मम साहाय्यं कुर्विति भावः ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

दधामि ते मधुनो भक्षमये हितस्ते भागः सुतो अस्तु सोमः ।

असंश्च त्वं दक्षिणतः सखा मेऽधा वृत्राणि जंघनाव भूरि ॥ २ ॥

दधामि । ते । मधुनः । भक्षं । अये । हितः । ते । भागः । सुतः । अस्तु । सोमः ।

असं । च । त्वं । दक्षिणतः । सखा । मे । अध । वृत्राणि । जंघनाव । भूरि ॥ २ ॥

हे इन्द्र ते तुभ्यं मधुनो मदकरस्य सोमस्य भक्षमये प्रथमं दधामि । धार-

यामि । सुतोऽभिषुतो भागो भजनीयः सोमस्ते तव हृदये हितो निहितोऽस्तु ।
भवतु । अपि च त्वं मे मम दक्षिणतो दक्षिणपार्श्वे सखा सन् असः । स्थितो
भव । अथ अथ भूरि बहूनि वृत्राण्यस्मदीयाञ्छूञ्छनाव । त्वमहं चोभा-
वावां हन्वः ॥

॥ अथ तृतीया ॥

प्र सु स्तोमं भरत वाजयंत इन्द्राय सत्यं यदि सत्यमस्ति ।

नेन्द्रो अस्तीति नेम उ त्व आह क ई ददर्श कमभिष्टवाम ॥ ३ ॥

प्र । सु । स्तोमं । भरत । वाजऽयंतः । इन्द्राय । सत्यं । यदि । सत्यं । अस्ति ।

न । इन्द्रः । अस्ति । इति । नेमः । उं । इति । त्वः । आह । कः । ई । ददर्श । कं । अभि । स्तवाम ॥ ३ ॥

हे जना वाजयंतः संयाममिच्छंतो यूयं ॥ पौंस्ये वाज इति संयामनामसु
पाठात् ॥ इन्द्राय सत्यं सत्यभूतं स्तोमं सु सुष्ठु प्रभरत । इन्द्रोऽस्तीत्येतद्यदि सत्य-
मस्ति भवति । इन्द्रास्तित्वे कः संदेहः । तच्चाह । नेम उ भार्गवो नेम एवेन्द्रो नाम
त्वः कश्चिन्नास्तीत्याह । तच्च कारणं दर्शयति । क ईमेनमिंद्रं ददर्श । अद्राक्षीत् ।
न कोऽप्यपश्यत् । अतः कं वयमभिष्टवाम । अभिष्टुमः । तस्मादिन्द्रो नाम
कश्चिद्विद्यत इति वादमात्रं न तु तत्सत्यमित्यर्थः ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

अयमस्मि जरितः पश्य मेह विश्वा जातान्यभ्यस्मि मूहा ।

ऋतस्य मा प्रदिशो वर्धयंत्याददिरो भुवना ददर्मीमि ॥ ४ ॥

अयं । अस्मि । जरितरिति । पश्य । मा । इह । विश्वा । जातानि । अभि । अस्मि । मूहा ।

ऋतस्य । मा । प्रऽदिशः । वर्धयंति । आऽददिरः । भुवना । ददर्मीमि ॥ ४ ॥

एवं नेमस्यर्षेर्वचनमाकर्ण्येन्द्रस्तस्य समीपमाजगाम । आगत्य चात्मानमनेन
वृचेन स्तौति । हे जरितः स्तोतः अयमहमस्मि । इह तव समीपे स्थितं मा मां
पश्य । विश्वा सर्वाणि जातानि भुवनानि मूहा महत्त्वेनाभ्यस्मि । अहमभिभ-
वामि । किंच मामृतस्य सत्यस्य यज्ञस्य वा प्रदिशः प्रदेष्टारो विद्वांसः स्तो-
त्रैर्वर्धयन्ति । अपि चाददिर् आदरणशीलोऽहं भुवना भुवनानि शशुभूतानि
ददर्मीमि । भृशं विदारयामि ॥

॥ अथ पंचमी ॥

आ यन्मा वेना अरुहन्तस्य एकमासीनं हर्यतस्य पृष्ठे ।

मनश्चिन्मे हृद् आ प्रत्यवोचदचिक्कदञ्छिभुमंतः सखायः ॥५॥

आ । यत् । मा । वेनाः । अरुहन् । ऋतस्य । एकै । आसीनं । हर्यतस्य । पृष्ठे ।

मनः । चित् । मे । हृदे । आ । प्रति । अवोचत् । अचिक्कदन् । शिभुऽमंतः । सखायः ॥५॥

यद्यदा ये ऋतस्य यज्ञस्य यज्ञं ॥ कर्मणि षष्ठी ॥ वेनाः कामयमाना हर्यतस्य
कांतस्यांतरिक्षस्य पृष्ठ आसीनमुपविष्टमेकं मा मामारुहन् तदानीं तेषां भवता-
मारोहं मनश्चिन्मन एव मे मम हृदये हृदयाय प्रत्यवोचत् । अभ्रवीत् । अज्ञा-
सिषं च तदाह्वानं शिभुमंतः पुत्रयुक्ताः सखायः प्रिया अमी अचिक्कदन् मां
क्रंदंतीति ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

विश्वेक्ता ते सर्वनेषु प्रवाच्या या चकर्थं मघवन्निद्रं सुन्वते ।

पारावतं यत्पुरुसंभृतं वस्वपावृणोः शरभाय ऋषिबंधवे ॥६॥

विश्वा । इत् । ता । ते । सर्वनेषु । प्रऽवाच्या । या । चकर्थं । मघऽवन् । इन्द्र । सुन्वते ।

पारावतं । यत् । पुरुऽसंभृतं । वस्तु । अपऽअवृणोः । शरभाय । ऋषिऽबंधवे ॥६॥

स्वसमीपमागतमिंद्रं दृष्ट्वा संतुष्ट ऋषिरिंद्रस्य विविधानि कर्माणि दानं च
विश्वेक्ता त इत्यनेन वृत्तेन स्तौति । हे मघवन्निद्रं त्वं सर्वनेषु यज्ञेषु सुन्वते
सोमाभिषवं कुर्वते यजमानाय या यानि कर्माणि चकर्थं अकरोस्ते तव ता
तानि कर्माणि प्रवाच्या प्रवक्तव्यानि विश्वेत् अनंतान्येव । किंच त्वं पारावतं
परावन्नामकस्य कस्यचिच्छत्रोः स्वभूतं यज्ञनमस्ति तदृषिबंधवे शरभाय शरभ-
नाम्ने ऋषयेऽपावृणोः । अपवृतवानसि । पुरुसंभृतं यथा बहुसंभृतं भवति ॥

॥ इति षष्ठस्य सप्तमे चतुर्थो वर्गः ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

प्र नूनं धावता पृथङ्गेह यो वो अवावरीत् ।

न षीं वृचस्य मर्मेणि वज्रमिद्रो अपीपतत् ॥७॥

प्र । नूनं । धावत । पृथक् । न । इह । यः । वः । अवावरीत् ।

न । सी । वृचस्य । मर्मणि । वज्रं । इंद्रः । अपीपतत् ॥ ७ ॥

यः शत्रुर्नूनमिदानीं प्र धावत प्रधावति पृथगिह पृथक् न तिष्ठति च वो युष्मान् नावावरीत् न विवारयति च तस्य वृचस्य शत्रोर्मर्मणि मर्मस्थान इंद्रो वज्रं कुलिशं न्यपीपतत् नितरां अपातयत् ॥

॥ अथाष्टमी ॥

मनोजवा अयमान आयसीमतरत्पुरं ।

दिवं सुपर्णो गत्वाय सोमं वज्रिण आभरत् ॥ ८ ॥

मनऽजवाः । अयमानः । आयसी । अतरत् । पुरं ।

दिवं । सुऽपर्णः । गत्वाय । सोमं । वज्रिण । आ । अभरत् ॥ ८ ॥

सुपर्णो गरुत्मान् मनोजवा मनोवेगोऽयमानो गच्छन् आयसी हिरण्मयी पुरं नगरीमतरत् । अतारीत् । ततो दिवं स्वर्गं गत्वाय गत्वा वज्रिण इंद्राय सोममाभरत् । आहरच्च ॥

॥ अथ नवमी ॥

समुद्रे अंतः शयत उज्ञा वज्रो अभीवृतः ।

भरंत्यस्मै संयतः पुरःप्रस्रवणा बलिं ॥ ९ ॥

समुद्रे । अंतरिति । शयते । उज्ञा । वज्रः । अभिऽवृतः ।

भरंति । अस्मै । संऽयतः । पुरःऽप्रस्रवणाः । बलिं ॥ ९ ॥

यो वज्रः समुद्रेऽंतः समुद्रस्य मध्ये शयते शेते यश्चोज्ञोदकेनाभिवृतोऽस्मै वज्राय संयतः संयामस्य ॥ सगमन् संयत इति संयामनामस पाठात् ॥ पुरःप्रस्रवणाः पुरस्ताद्गच्छंतः शत्रवो बलिमुपहारं भरंति । धारयंति । तस्य छेद्या भवन्तीत्यर्थः ॥

॥ अथ दशमी ॥

यद्वाग्वदंत्यविचेतनानि राष्ट्रीं देवानां निषसाद मंद्रा ।

चतस्र उज्जं दुदुहे पर्यासि क्व स्विदस्याः परमं जगाम ॥ १० ॥

यत् । वाक् । वदंती । अविचेतनानि । राष्ट्री । देवानां । निऽससाद । मद्रा ।
चतस्रः । ऊर्ज । दुदुहे । पयांसि । क्क । स्वित् । अस्याः । परमं । जगाम ॥ १० ॥

राष्ट्री राजनशीला देवानां मद्रा मादयित्री वा यद्यदा वाक् अविचेतनानि
विज्ञानरहितान् अप्रज्ञातानर्थान्वदंती प्रज्ञापयंती निषसाद यज्ञे निषीदति ।
तदा चतस्रो दिशः प्रत्यूर्मन्त्रं पयांसि तत्कारणभूतान्युदकानि दुदुहे । अस्या
माध्यमिकाया वाचः स्वभूतं यत्परमं श्रेष्ठं तत्क्क जगाम । क्क गच्छतीति न
दृश्यत इत्यर्थः । तथा च यास्कः । यद्वाग्वदंत्यविचेतनान्यविज्ञातानि राष्ट्री
देवानां निषसाद मद्रा मदना चतस्रोऽनु दिश ऊर्ज दुदुहे पयांसि क्क स्विदस्याः
परमं जगामेति यत्पृथिवी गच्छतीति वा यदादित्यरश्मयो हरंतीति वा । नि०
११. २८. । इति ॥

॥ अथैकादशी ॥

देवी वाचमजनयंत देवास्तां विश्वरूपाः पशवो वदंति ।
सा नो मद्रेषमूर्जं दुहाना धेनुर्वागस्मानुप सुष्टुतैतु ॥ ११ ॥
देवी । वाचं । अजनयंत । देवाः । तां । विश्वरूपाः । पशवः । वदंति ।
सा । नः । मद्रा । इषं । ऊर्जं । दुहाना । धेनुः । वाक् । अस्मान् । उप । सुऽस्तुता ।
आ । एतु ॥ ११ ॥

एषा माध्यमिका वाक् सर्वप्राण्यंतर्गता धर्माभिवादिनी भवतीति विभूति-
मुपदर्शयति । यां देवी द्योतमानां माध्यमिकां वाचं देवा माध्यमिका अज-
नयंत जनयंति तां वाचं विश्वरूपाः सर्वरूपा व्यक्तवाचोऽव्यक्तवाचश्च पशवो
वदंति । तत्पूर्वकत्वाद्वाक्प्रवृत्तेः । सा वाग्देवी मद्रा मदना स्तुत्या हर्षयित्री वा
वृष्टिप्रदानेनास्मभ्यमिषमन्नमूर्जं पयोधृतादिरूपं रसं च दुहाना क्षरंती धेनुर्धे-
नुभूता सुष्टुतास्माभिः स्तुतास्मान् नेमानुपैतु । उपगच्छतु । वर्षणायोद्युक्त्यर्थः ॥
तथा च यास्कः । देवी वाचमजनयंत देवास्तां विश्वरूपाः पशवो वदंति व्यक्त-
वाचश्चाव्यक्तवाचश्च सा नो मदनान्नं च रसं च दुहाना धेनुर्वागस्मानुपैतु सुष्टुता
। नि० ११. २९. । इति ॥

॥ अथ द्वादशी ॥

सखे विष्णो वितरं वि क्रमस्व द्यौर्देहि लोकं वजाय विष्कभे ।

हनाव वृचं रिणचाव सिंधूनिद्रस्य यंतु प्रसवे विसृष्टाः ॥ १२ ॥

सखे । विष्णो इति । विऽतरं । वि । क्रमस्व । द्यौः । देहि । लोकं । वजाय । विऽस्कभे ।

हनाव । वृचं । रिणचाव । सिंधून् । इंद्रस्य । यंतु । प्रऽसवे । विऽसृष्टाः ॥ १२ ॥

हे सखे विष्णो त्वं वितरमत्यंतं वि क्रमस्व । विक्रमं कुरु । हे द्यौस्त्वं वजाय वज्रस्य विष्कभे विष्कंभनाय लोकमवकाशं देहि । प्रयच्छ । हे विष्णो त्वं चाहं चोभावावां वृचमसुरं हनाव । हन्वः । सिंधून् वृचावष्टब्धा नदीश्च रिणचाव । नयावः । तेऽमी विसृष्टाः सिंधव इंद्रस्य प्रसवे यंतु । प्रेरणे गच्छंतु ॥ तमिममर्थं संगृह्य श्लोकैः शौनको दर्शयति । चील्लोकानभिवृत्यैतान्वृचस्तस्थौ स्वया त्विषा । तं नाशकडंतुमिंद्रो विष्णुमभ्येत्य सोऽब्रवीत् ॥ वृचं हनिष्ये तिष्ठस्व विक्रम्याद्य ममांतिके । उद्यतस्य तु वज्रस्य द्यौर्देदातु ममांतरं ॥ तथेति विष्णुस्तच्चक्रे द्यौ-
श्चास्य विवरं ददौ । तदेतदखिलं प्रोक्तं सखे विष्णो इति त्वृचेति ॥

॥ इति षष्ठस्य सप्तमे पंचमो वर्गः ॥

ऋधगिति षोडशर्चमष्टमं सूक्तं । अचानुक्रम्यते । ऋधक् षोडश जमदग्निर्भार्गवो मैत्रावरुणं प्रागाथं त्रिचिष्टुवंतं तृतीयादि गायत्री सतोबृहती स्तोत्रं राजस्वृक्स-
पादादित्याश्विन्यौ वायव्ये सौर्यौ बृहत्युषस्या सूर्यप्रभास्तुतिर्वा पावमानी गव्ये
इति । भृगुगोत्रो जमदग्निर्ऋषिः । चतुर्दश्याद्यास्तिसस्त्रिष्टुभः । त्रयोदशी बृहती
शिष्टानामयुजो बृहत्यो युजः सतोबृहत्यः । तृतीया गायत्री । स्तोत्रं राजसु
गायतेति पादेन सहिता ते हिनिर इत्यादित्यदेवताका । आ मे वचांसीति हे
अश्विदेवताके । आ नो यज्ञं दिविस्पृशमिति हे वायुदेवत्ये । वरुणमहौ असि
सूर्येति हे सूर्यदेवत्ये । इयं या नीचीत्येषोषोदेवत्या । यद्वा सूर्यप्रभानया स्तूयते ।
अतः सैव देवता । प्रजा ह तिस्र इत्येषा पवमानदेवताका । माता रुद्राणामिति
हे गोदेवत्ये । शिष्टाः पंचर्चो मैत्रावरुण्यः ॥ सूक्तविनियोगो लैंगिकः । संया-
मार्थं राज्ञः संनहने प्र यो वां मित्रावरुणेति हे राजानं वाचयेत् । सूचितं च ।
अभीवर्तं वाचयति प्र यो वां मित्रावरुणेति च हे । आ० गृ० ३. ११. इति ॥
पृष्ठस्य पंचमेऽहनि प्रउगे वायव्यतृचस्य आ नो यज्ञमित्यादिके हे ऋचावाद्ये ।

सूचितं च । आ नो यज्ञं दिविस्पृशमिति द्वे आ नो वायो महे तन इत्येका । आ० ७.१२. इति ॥ आश्विनं शंसिष्यन्होता वरमहाँ असि सूर्येति द्वाभ्यामग्निं जुहुयात् । सूचितं च । वरमहाँ असि सूर्येति द्वाभ्यामिंद्रं वो विश्वतस्परीति च । आ० ६.५. इति ॥ माध्यंदिनसवने सोमातिरेक एकं शस्त्रमुपजायते । तत्र वरमहाँ असीति प्रगाथः स्तोत्रियः । सूचितं च । वरमहाँ असि सूर्योदु त्यद्दर्शतं वपुरिति प्रगाथौ स्तोत्रियानुरूपौ । आ० ६.७. इति ॥ अयमेव प्रगाथश्चातुर्वि-
शिके माध्यंदिनो ब्राह्मणाच्छंसिनो वैकल्पिकोऽनुरूपः । सूचितं च । आयंत इव सूर्यं वरमहाँ असि सूर्य । आ० ७.४. इति ॥ मधुपर्के गामुत्सृज्य माता रुद्राणा-
मिति जपेत् । सूचितं च । माता रुद्राणां दुहिता वसूनामिति जपित्वोमुत्सृज-
तेत्युत्सृज्यन् । आ० गृ० १.२४. इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

ऋधगित्था स मर्त्यः शशमे देवतातये ।

यो नूनं मिचावरुणावभिष्टये आचक्रे हव्यदातये ॥ १ ॥

ऋधक् । इत्था । सः । मर्त्यः । शशम । देवऽतातये ।

यः । नूनं । मिचावरुणौ । अभिष्टये । आऽचक्रे । हव्यऽदातये ॥ १ ॥

यो मनुष्यो नूनं क्षिप्रं हव्यदातये हविषां प्रदात्रे यजमानाय मिचावरुणाव-
भिष्टयेऽभिमतसिद्धर्थमाचक्रेऽभिमुखौ करोति स मर्त्यो मनुष्य ऋधक् सत्यमि-
थेत्थं देवतातये यज्ञार्थं शशमे । हविः संस्करोतिः ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

वर्षिष्ठक्षत्रा उरुचक्षसा नरा राजाना दीर्घश्रुत्तमा ।

ता बाहुता न दंसना रथर्यतः साकं सूर्यस्य रश्मिभिः ॥ २ ॥

वर्षिष्ठऽक्षत्रौ । उरुऽचक्षसा । नरा । राजाना । दीर्घश्रुत्तमा ।

ता । बाहुता । न । दंसना । रथर्यतः । साकं । सूर्यस्य । रश्मिभिः ॥ २ ॥

वर्षिष्ठक्षत्रातिशयेन वृद्धबलौ उरुचक्षसा महादर्शनौ नरा नेतारौ कर्मणां
राजाना दीप्यमानौ दीर्घश्रुत्तमातिशयेन विद्वांसौ ता तौ मिचावरुणौ बाहुता
न भुजाविव सूर्यस्य रश्मिभिः किरणैः साकं सह दंसना दंसनानि कर्माणि ॥

अप्नो दंस इति कर्मनामसु पाठात् ॥ रथर्यतः । प्राप्नुतः । यथा बाहू सह कर्म प्राप्नुतः तथा मित्रावरुणौ सह यज्ञं प्राप्नुत इत्यर्थः ॥

॥ अथ तृतीया ॥

प्र यो वाँ मित्रावरुणाजिरो दूतो अद्रवत् । अयःशीर्षो मदेरघुः ॥३॥

प्र। यः। वाँ। मित्रावरुणा। अजिरः। दूतः। अद्रवत्। अयःऽशीर्षो। मदेऽरघुः॥३॥

हे मित्रावरुणौ वां युवामजिरो गमनशीलो यो यजमानः प्राद्रवत् अभिगच्छति स देवानां दूतो भवति । अयःशीर्षो हिरण्यालंकृतशिरस्कश्च भवति । मदेरघुः । मदकोरे धने गन्ता च भवति ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

न यः संपृच्छे न पुनर्हवीतवे न संवादाय रमते ।

तस्मान्नो अद्य समृतेरुत्थतं बाहुभ्यां न उरुत्थतं ॥४॥

न। यः। संऽपृच्छे। न। पुनः। हवीतवे। न। संऽवादाय। रमते।

तस्मात्। नः। अद्य। संऽकृतेः। उरुत्थतं। बाहुभ्यां। नः। उरुत्थतं॥४॥

यः शत्रुः संपृच्छे संप्रश्नाय न रमते न क्रीडते न च पुनर्पुनर्हवीतवे हवनाय रमते न च संवादाय रमते तस्माच्छत्रोः समृतेः संप्रामात्रोऽस्मानद्योरुत्थतं हे मित्रावरुणौ युवां रक्षतं । किंच तस्य शत्रोर्बाहुभ्यां नोऽस्मान्नुत्थतं । रक्षतं ॥

॥ अथ पंचमी ॥

प्र मित्राय प्रार्यम्णे सचथ्यं मृतावसो ।

वरुथ्यं वरुणे छंदं वचः स्तोत्रं राजसु गायत ॥५॥

प्र। मित्राय। प्र। अर्यम्णे। सचथ्यं। ऋतवसो इत्युतऽवसो।

वरुथ्यं। वरुणे। छंदं। वचः। स्तोत्रं। राजऽसु। गायत॥५॥

हे ऋतवसो यज्ञधन मित्राय सचथ्यं सेवार्हं वरुथ्यं यज्ञगृहे भवं च स्तोत्रं प्र गायत । प्रकर्षेण गायत । अर्यम्णे च प्रगायत । वरुणे छंदं प्रीणनसाधनं चैतादृशं वचः प्रगायत । प्रगायतेति बहुवचनं पूजार्थं । एतदेव दर्शयति ।

राजसु मिचादिषु राजसु स्तोत्रं गायत । पठत । मिचादीन् चीन्नाज्ञः स्तुतेति
समुदायार्थः ॥

॥ इति षष्ठस्य सप्तमे षष्ठो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

ते हि॒न्विरे अ॒रुणं॒ जे॒न्यं॒ वस्वेकं॑ पु॒त्रं ति॒मृणां॑ ।

ते धा॒मान्य॒मृता॒ मर्त्य॑ना॒मद॑ब्धा अ॒भि च॑क्षते ॥ ६ ॥

ते । हि॒न्विरे । अ॒रुणं । जे॒न्यं । वस् । ए॒कं । पु॒त्रं । ति॒मृणां ।

ते । धा॒मानि । अ॒मृताः । मर्त्य॑नां । अ॒द॒ब्धाः । अ॒भि । च॒क्षते ॥ ६ ॥

अरुणमरुणवर्णं जेन्यं जयसाधनं वसु वासकं तिमृणां पृथिव्यादीनामेकं पुत्रं
ते देवा हिन्विरे । प्रेरयन्ति त्रैलोक्यस्य तमोनिवारणाय । किंचादब्धाः केनाप्य-
हिंसिता अमृता मरणरहितास्ते देवा मर्त्यानां मनुष्याणां धामानि स्थानान्य-
भिचक्षते । अभिपश्यन्ति ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

आ मे॒ वचांस्यु॒द्यता॒ द्युम॑त्त॒मानि॒ कर्त्वा॑ ।

उ॒भा या॑तं नास॒त्या स॒जोष॑सा॒ प्रति॑ ह॒व्यानि॑ वी॒तये॑ ॥ ७ ॥

आ । मे । वचांसि । उत्स्यता । द्युमत्स्यमानि । कर्त्वा ।

उ॒भा । या॑तं । ना॒स॒त्या । स॒जोष॑सा । प्रति॑ । ह॒व्यानि॑ । वी॒तये॑ ॥ ७ ॥

हे नासत्या नासत्यौ सत्यस्य प्रणेतारौ सजोषसा संगतावुभौ युवां मे जम-
दग्नेर्ममोद्यतोद्यतानि द्युमत्तमानि दीप्तमानि वचांसि स्तोत्ररूपाणि वाक्यानि
कर्त्वा कर्माणि चायातं । किंच हव्यानि हवीषि वीतये भक्षणाय प्रति गच्छतं ॥

॥ अथाष्टमी ॥

रा॒तिं य॒ज्ञांम॒रक्ष॑सं॒ हवा॑महे यु॒वाभ्यां॑ वा॒जिनी॑वसू ।

प्रा॒चीं हो॒त्रां प्र॒तिर॑न्ता॒वितं॑ नरा॒ गृणा॑ना ज॒मद॑ग्निना ॥ ८ ॥

रा॒तिं । यत् । वां । अ॒रक्ष॑सं । हवा॑महं । यु॒वाभ्यां । वा॒जिनी॑वसू इति॑ वाजिनीऽवसू ।

प्रा॒चीं । हो॒त्रां । प्र॒तिर॑न्तौ । इ॒तं । नरा॑ । गृणा॑ना । ज॒मत्ऽअ॒ग्निना॑ ॥ ८ ॥

हे वाजिनीवसू अन्नधनावश्विनौ वां युवयोः संबंधि यदरक्षसं रक्षोवर्जितं दानमस्ति तद्यदा हवामहे । एतदेव विशदयति । युवाभ्यां क्रियमाणां रातिं दानं हवामह इति । तदानीं प्राचीं प्राङ्मुखं होचां स्तुतिं प्रतिरंतौ वर्धयंतौ नरा नेतारौ जमदग्निर्षिणा गृणानौ स्तूयमानौ च संतावितं । आगच्छतं ॥

॥ अथ नवमी ॥

आ नो यज्ञं दिविस्पृशं वायो याहि सुमन्मभिः ।

अंतः पवित्रं उपरि श्रीणानोऽयं शुक्रो अयामि ते ॥ ९ ॥

आ । नः । यज्ञं । दिविऽस्पृशं । वायो इति । याहि । सुमन्मऽभिः ।

अंतरिति । पवित्रं । उपरि । श्रीणानः । अयं । शुक्रः । अयामि । ते ॥ ९ ॥

हे वायो त्वं नोऽस्माकं दिविस्पृशं तं यज्ञमायाहि । किमर्थमागमनमित्य-
चाह । सुमन्मभिः सृष्टिभिः । अंतः पवित्रं पवित्रस्य मध्य उपरि श्रीणानः
श्रयमाणो निषिच्यमानोऽयं शुक्रः सोमस्ते तुभ्यमयामि । नियत आसीदिति ॥

॥ अथ दशमी ॥

वेत्यध्वर्युः पथिभी रजिष्ठैः प्रति हव्यानि वीतये ।

अधा नियुत्व उभयस्य नः पिब शुचिं सोमं गवाशिरं ॥ १० ॥

वेति । अध्वर्युः । पथिऽभिः । रजिष्ठैः । प्रति । हव्यानि । वीतये ।

अध । नियुत्वः । उभयस्य । नः । पिब । शुचिं । सोमं । गोऽआशिरं ॥ १० ॥

हे नियुत्वो नियुत्संज्ञकाश्ववन्वायो अध्वर्युर्हविर्धानादजिष्ठैर्ऋजुतमैः पथि-
भिर्मार्गैर्वेति गच्छति । वीतये भक्षणाय तव भक्षणानि हव्यानि हवींषि च
प्रति नयतीति शेषः । अध अथ नोऽस्माकं संबंधिनमुभयस्योभयविधं सोमं ॥
कर्मणि षष्ठी ॥ पिब । उभयविधत्वं दर्शयति । शुचिं शुद्धं सोमं गवाशिरं गव्येन
पयसा मिश्रितं चेति ॥

॥ इति षष्ठस्य सप्तमे सप्तमो वर्गः ॥

॥ अथैकादशी ॥

ब॒रम॒हाँ अ॒सि सूर्ये॒ ब॒ळ्ळादि॒त्य म॒हाँ अ॒सि ।

म॒हस्ते॑ स॒तो म॒हिमा॒ प॒नस्य॑तेऽ॒ङ्गा दे॒व म॒हाँ अ॒सि ॥ ११ ॥

ब॒ट् । म॒हान् । अ॒सि । सूर्ये॒ । ब॒ट् । आ॒दि॒त्य । म॒हान् । अ॒सि ।

म॒हः । ते । स॒तः । म॒हिमा॒ । प॒नस्य॑ते । अ॒ङ्गा । दे॒व । म॒हान् । अ॒सि ॥ ११ ॥

हे सूर्य त्वं महान् तेजसाधिकोऽसि । बट् सत्यं । नैतन्मिथ्येत्यर्थः । हे आदित्य अदितेः पुत्र त्वं महान् बलेनाप्यधिकोऽसि । बट् सत्यं । महो महतः सतो भवतस्ते महिमा महत्त्वं पनस्यते स्तोतृभिः स्तूयते । हे देव द्योतनादिगुणयुक्त सूर्य त्वं महान् वीर्येणाप्यधिकोऽसि । भवसि । अङ्गा सत्यमेव । अत्र न संशय इत्यर्थः । बट् सचाङ्गेति सत्यनामसु पाठात् ॥

॥ अथ द्वादशी ॥

ब॒ट् सूर्ये॒ श्रव॑सा म॒हाँ अ॒सि स॒त्रा दे॒व म॒हाँ अ॒सि ।

म॒ह्ना दे॒वाना॑म॒सूर्यैः॒ पुरो॑हि॒तो वि॒भु ज्योति॑र॒दाभ्यं॑ ॥ १२ ॥

ब॒ट् । सूर्ये॒ । श्रव॑सा । म॒हान् । अ॒सि । स॒त्रा । दे॒व । म॒हान् । अ॒सि ।

म॒ह्ना । दे॒वाना॑ । अ॒सूर्यैः॒ । पुरः॑हि॒तः । वि॒भु । ज्योतिः॑ । अ॒दाभ्यं॑ ॥ १२ ॥

हे सूर्य त्वं श्रवसा श्रवणेन महान् सर्वाधिकोऽसि बट् सत्यं । हे देव द्योतमान सूर्य त्वं देवानां मध्ये मह्ना महत्त्वेन महानधिकोऽसि सत्रा सत्यमेव । असूर्योऽसुराणां हन्ता चासि । किंच त्वं देवानां पुरोहितो हितोपदेशासि । किंच तज्ज्योतिस्तेजो विभु महददाभ्यं केनाप्यहिंस्यं च ॥

॥ अथ त्रयोदशी ॥

इ॒यं या॒ नीच्य॑कि॒र्णी रू॒पा रोहि॑ण्या कृ॒ता ।

चि॒चेव॒ प्रत्य॑दर्श्या॒यत्य॑त॒र्दश॑सु॒ बा॒हुषु॑ ॥ १३ ॥

इ॒यं । या॒ । नीची॑ । अ॒कि॒र्णी । रू॒पा । रोहि॑ण्या । कृ॒ता ।

चि॒त्राऽइ॒व । प्र॒ति । अ॒दर्शि॑ । आ॒ऽय॒ती । अ॒न्तः । द॒शऽसु॑ । बा॒हुषु॑ ॥ १३ ॥

अस्यामृच्युषसः स्तुतिः सूर्यप्रभाया वा । येयं नीच्यवाङ्मुख्यकिर्णी स्तुतिमती

रूपा रूपवती रोहिण्या प्रकाशयुक्ता कृतोषाः सूर्यप्रभा वोत्पादिता सांतर्ब्रह्मा-
डस्य मध्ये बाहुषु बाहुस्थानीयासु दशसु दशसंख्याकासु दिष्ट्वायत्या गच्छती
चित्रेव चित्रा गौरिव प्रत्यदर्शि । सर्वैरहश्यत ॥

॥ अथ चतुर्दशी ॥

प्रजा ह तिस्रो अत्यायमीयुर्न्य न्या अर्कमभितो विविश्रे ।

बृहद् तस्थौ भुवनेष्वन्तः पवमानो हरित आ विवेश ॥ १४ ॥

प्रजाः । ह । तिस्रः । अतिऽआयं । ईयुः । नि । अन्याः । अर्कः । अभितः । विविश्रे ।

बृहत् । ह । तस्थौ । भुवनेषु । अन्तरिति । पवमानः । हरितः । आ । विवेश ॥ १४ ॥

यास्तिस्रः प्रजा अत्यायमीयुः अत्यायमायन् अन्यास्ता इमाः प्रजा अर्कमर्च-
नीयमग्निमभितो विविश्रे । अभितो निविष्टास्ततो न पराबभूवुः । भुवनेष्व-
न्तर्मध्ये बृहत् महानसावादित्यः । प्रजापतिरित्येके । तस्थौ प्रकाशयन्नतिष्ठत् हरितो
दिशः पवमानो वायुराविवेश । आविष्टः । तथा चैतस्य ब्राह्मणं । प्रजा ह तिस्रो
अत्यायमीयुरिति या वै ता इमाः प्रजास्तिस्रो अत्यायमायंस्तानीमानि वयांसि
----- न्यन्या अर्कमभितो विविश्रे इति ता इमाः प्रजा अर्कमभितो
निविष्टा इममेवाग्निं बृहद् तस्थौ भुवनेष्वन्तरित्यद उ एव बृहद्भुवनेष्वन्तरसावा-
दित्यः पवमानो हरित आ विवेशेति वायुरेव पवमानो दिशो हरित आविष्ट
इति ॥ वाजसनेयिनोऽप्यामनन्ति । स तपोऽतप्यत स प्रजा असृजत ता अस्य
प्रजाः सृष्टाः पराबभूवुस्तानीमानि वयांसीत्युपक्रम्य प्रजा ह तिस्रो अत्यायमी-
युरिति या अमूः प्रजा अत्यायन् न्यन्या अर्कमभितो विविश्रे इत्यग्निर्वा अर्क-
स्तमिमाः प्रजा अभितो निविष्टास्ता इमाः पराभूताः । बृहद् तस्थौ भुवनेष्वन्त-
रिति प्रजापतिमेवैतदभ्यनूक्तं पवमानो हरित आ विवेशेति दिशो वै हरितस्ता
अयं पवमान आविष्ट । श० ब्रा० २. ५. १. इति ॥

॥ अथ पंचदशी ॥

माता रुद्राणां दुहिता वसूनां स्वसादित्यानाममृतस्य नाभिः ।

प्र नु वोचं चिकितुषे जनाय मा गामनागामदितिं वधिष्ट ॥ १५ ॥

माता । रुद्राणां । दुहिता । वसूनां । स्वसा । आदित्यानां । अमृतस्य । नाभिः ।

प्र । नु । वोचं । चिकितुषे । जनाय । मा । गां । अनागां । अदितिं । वधिष्ट ॥ १५ ॥

अस्मिन् वृचे गौः स्तूयते । या गौ रुद्राणां मरुतां माता जननी वसूनां
दुहिता पुत्री आदित्यानां स्वसा भगिनी अमृतस्य पयसो नाभिरावासस्थानं
तामनागामनागसमदितिमदीनां गां गोरूपां देवीं मा वधिष्ट हे जना मा
हिंसिष्टेति चिकितुषे चेतनावते जनाय नु इदानीं प्रवोचं । अहं प्रावोचमिति
शुश्रूषमाणेभ्य उपदेशः ॥

॥ अथ षोडशी ॥

वचोविदं वाचमुदीरयंती विश्वाभिधींभिरुपतिष्ठमानां ।

देवी देवेभ्यः पर्येयुषीं गामा मावृक्त मर्त्यो दध्रचेताः ॥ १६ ॥

वचःऽविदं । वाचं । उतऽईरयंती । विश्वाभिः । धीभिः । उपऽतिष्ठमानां ।

देवी । देवेभ्यः । परि । आऽईयुषीं । गां । आ । मा । अवृक्त । मर्त्यैः । दध्रऽचेताः ॥ १६ ॥

वचोविदं वचसो लंभयित्री वाचमुदीरयंती पयः पीत्वा पश्चाद्वाचमुदीर-
यंती । क्षुधितो हि जनो न वाचमुदीरयति भुक्त्वा पश्चादुदीरयति । विश्वाभिः
सर्वाभिधींभिर्वाग्भिरुपतिष्ठमानां देवी द्योतमानां देवेभ्यो देवार्थं मा मामेयु-
षीमवगच्छंती गां दध्रचेता अल्पबुद्धिर्मर्त्यो मनुष्यः पर्यावृक्त । परिवर्जयति ॥

॥ इति षष्ठस्य सप्तमेऽष्टमो वर्गः ॥

त्वमग्र इति द्वाविंशत्युचं नवमं सूक्तं गायत्र्यमाग्नेयं । भृगुगोचः प्रयोगो ना-
मर्षिः । बार्हस्पत्यः पावकविशेषेण विशिष्टोऽग्न्याख्यो वा । यद्वा सहोनाम्नः पुत्री
गृहपतियविष्टसंज्ञकौ द्वावग्नी । तौ सहेदं सूक्तमपश्यतां । तस्मादस्य तावृषी ।
अथवा तयोरन्यतरः । तथा चानुक्रांतं । त्वमग्ने इति अधिकं भार्गवः प्रयोगो बार्ह-
स्पत्यो वाग्निः पावकः । सहसः सुतयोर्वाग्न्योर्गृहपतियविष्टयोर्वान्यतर आग्नेयं
त्विति ॥ प्रातरनुवाकस्याग्नेये ऋतौ गायत्रे छंदस्यादितोऽष्टादशर्चः । सूचितं च ।
त्वमग्ने बृहद्वय अष्टादशार्चैतस्वेति सूक्ते । आ० ४. १३. इति ॥ देवसुवां हविःष्व-
मेर्गृहपतेरनुवाक्या त्वमग्ने बृहद्वय इत्येषा । सूचितं च । त्वमग्ने बृहद्वयो हव्य-
वाळ्मिरजरः पिता नः । आ० ४. ११. इति ॥ अन्वारंभणीयायामग्नेर्भगि-
नोऽनुवाक्या आ सवं सवितुरित्येषा । सूचितं च । आ सवं सवितुर्यथा स नो
राधांस्या भर । आ० २. ८. इति ॥ आभिप्रविकेषूक्थ्येषु तृतीयसवने मैत्रावरुण-
स्याग्निं वो वृधंतमिति वैकल्पिकः स्तोत्रियस्तुचः । सूचितं च । अग्निं वो वृधं-

तमग्ने यं यज्ञमध्वरं । आ० ७. ८. । इति ॥ दशमेऽहनीमं नो यज्ञमिति स्लोकसूक्तस्य
द्वितीयस्य स्थानेऽग्ने घृतस्येत्येषा । सूचितं च । स्लोकसूक्तस्य द्वितीयतृतीययोः
स्थानेऽग्ने घृतस्य धीतिभिरुभे सुश्वंद्र सर्पिष इत्येते । आ० ८. १२. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

त्वमग्ने बृहद्वयो दधासि देव दाशुषे । कविर्गृहपतिर्युवा ॥ १ ॥

त्वं । अग्ने । बृहत् । वयः । दधासि । देव । दाशुषे । कविः । गृहऽपतिः । युवा ॥ १ ॥

हे देव द्योतमानाग्ने कविः क्रांतकर्मा गृहपतिर्गृहपालको युवा नित्यं तरुणस्त्वं
दाशुषे हविषां प्रदात्रे यजमानाय बृहद्वयो महदन्नं दधासि । प्रयच्छसीत्यर्थः ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

स न ईळानया सह देवाँ अग्ने दुवस्युवा । चिकित्विभानवा वह ॥ २ ॥

सः । नः । ईळानया । सह । देवान् । अग्ने । दुवस्युवा । चिकित् । विभानो इति
विऽभानो । आ । वह ॥ २ ॥

हे विभानो विशिष्टदीप्तेऽग्ने चिकित् ज्ञाता सन् नोऽस्माकं दुवस्युवा परि-
चरणशीलयेळानया स्तुवत्या वाचा सह देवाना वह ॥

॥ अथ तृतीया ॥

त्वया ह स्विद्युजा वयं चोदिष्टेन यविष्ठ्य । अभि षो वाजसातये ॥ ३ ॥

त्वया । ह । स्वित् । युजा । वयं । चोदिष्टेन । यविष्ठ्य । अभि । स्मः । वाजऽसातये ॥ ३ ॥

हे यविष्ठ्य युवतमाग्ने चोदिष्टेनातिशयेन धनानां प्रेरयित्रा त्वया युजा स्विद्ध
सहायेनैव वयं भार्गवः प्रयोगो बार्हस्पत्याः पावका अग्नयो वा वाजसात-
येऽक्षलाभायाभि षः । शचूनभिभवेम ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

और्वभृगुवच्छुचिमप्रवानवदा हुवे । अग्निं समुद्रवाससं ॥ ४ ॥

और्वभृगुऽवत् । शुचिं । अप्रवानऽवत् । आ । हुवे । अग्निं । समुद्रऽवाससं ॥ ४ ॥

समुद्रवाससं समुद्रमध्यवर्तिनं वाडवं शुचिं शुद्धमग्निमौर्वभृगुवत् यथौर्वभृगुः
अप्रवानवत् यथाप्रवानस्तथाहुवे । आह्वयाम्यहं ॥

॥ अथ पंचमी ॥

हुवे वातस्वनं कविं पर्जन्यक्रंष्टं सहः । अग्निं समुद्रवाससं ॥ ५ ॥

हुवे । वातऽस्वनं । कविं । पर्जन्यऽक्रंष्टं । सहः । अग्निं । समुद्रऽवाससं ॥ ५ ॥

वातस्वनं वातसदृशध्वनिं कविं क्रांतकर्माणं पर्जन्यक्रंष्टं पर्जन्यसदृशक्रंदनं सहः सहस्विनं वाडवमग्निं हुवे ह्यामि । अन्यद्गतं ॥

॥ इति षष्ठस्य सप्तमे नवमो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

आ सवं सवितुर्यथा भगस्येव भुजिं हुवे । अग्निं समुद्रवाससं ॥ ६ ॥

आ । सवं । सवितुः । यथा । भगस्यऽइव । भुजिं । हुवे । अग्निं । समुद्रऽवाससं ॥ ६ ॥

सवितुः प्रेरकस्य देवस्य सवं यथा प्रसवमिव भगस्येव भुजिं भगाख्यस्य देवस्य भोगमिव च समुद्रवाससमग्निं हुवे । आह्यामि ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

अग्निं वो वृधंतमध्वराणां पुरुतमं । अच्छा नम्रे सहस्वते ॥ ७ ॥

अग्निं । वः । वृधंतं । अध्वराणां । पुरुऽतमं । अच्छ । नम्रे । सहस्वते ॥ ७ ॥

अध्वराणामहिंस्यानां बलिनां नम्रे बंधुं सहस्वते बलवंतं ॥ विभक्तिव्यत्ययः ॥ वृधंतं ज्वालाभिर्वर्धमानं पुरुतममतिशयेन बहुमग्निमृत्विजो वो यूयमच्छ । अभिगच्छत ॥

॥ अथाष्टमी ॥

अयं यथा न आभुवत्त्वष्टा रूपेव तस्या । अस्य क्रत्वा यशस्वतः ॥ ८ ॥

अयं । यथा । नः । आऽभुवत् । त्वष्टा । रूपाऽइव । तस्या । अस्य । क्रत्वा । यशस्वतः ॥ ८ ॥

अयमग्निर्नोऽस्मान् तस्या विकर्तव्यानि रूपेव त्वष्टा रूपाणि वर्धकिरिव यथा येन प्रकारेणाभुवत् आभवति तथैनमग्निमभिगच्छतेत्यर्थः । किंच वयमस्याग्नेः क्रत्वा प्रज्ञानेन युक्ता यशस्वतो यशस्वंतो भवेमेति शेषः ॥

॥ अथ नवमी ॥

अयं विश्वा अभि श्रियोऽग्निर्देवेषु पत्यते । आ वाजैरुप नो गमत् ॥ ९ ॥

अयं विश्वाः । अभि । श्रियः । अग्निः । देवेषु । पत्यते । आ । वाजैः । उप । नः । गमत् ॥ ९ ॥

मनुष्याणां विश्वाः सर्वाः श्रियः संपदो देवेषु देवानां मध्ये योऽयमग्निरभि-
पत्यतेऽभिगच्छति सोऽग्निर्नोऽस्मानपि वाजैरनैरुपागमत् । उपागच्छतु ॥

॥ अथ दशमी ॥

विश्वेषामिह स्तुहि होतॄणां यशस्तमं । अग्निं यज्ञेषु पूर्य ॥ १० ॥

विश्वेषां । इह । स्तुहि । होतॄणां । यशः । तमं । अग्निं । यज्ञेषु । पूर्य ॥ १० ॥

विश्वेषां सर्वेषां होतॄणां मध्ये यशस्तमं यशस्वितमं यज्ञेषु पूर्य मुख्यमग्नि-
मिहास्मदीये यज्ञे हे स्तोतः स्तुहि ॥

॥ इति षष्ठस्य सप्तमे दशमो वर्गः ॥

॥ अथैकादशी ॥

शीरं पावकशोचिषं ज्येष्ठो यो दमेष्टा । दीदाय दीर्घश्रुतमः ॥ ११ ॥

शीरं । पावकऽशोचिषं । ज्येष्ठः । यः । दमेषु । आ । दीदाय । दीर्घश्रुतऽतमः ॥ ११ ॥

ज्येष्ठो देवानां मुख्यो दीर्घश्रुतमोऽतिशयेन विद्वानग्निर्दमेषु यज्वनां गृहेष्टा
दीदाय । आदीप्यते । तं शीरमनुशायिनं ॥ तथा च यास्कः । अनुशायिनमिति
वाशिनामिति वा । नि० ४. १४. । इति ॥ पावकशोचिषं पावकदीप्तिं स्तुहीत्यर्थः ॥

॥ अथ द्वादशी ॥

तमर्वतं न सानसिं गृणीहि विप्र शुष्मिणं । मिचं न यातयज्जनं ॥ १२ ॥

तं । अर्वतं । न । सानसिं । गृणीहि । विप्र । शुष्मिणं । मिचं । न । यातयत्ऽज्जनं ॥ १२ ॥

हे विप्र मेधाविन् स्तोतः अर्वतं नाश्वमिव सानसिं संभजनीयं शुष्मिणं
बलिनं मिचं न सखायमिव यातयज्जनं हतशशुजनं तमग्निं गृणीहि । स्तुहि ॥

॥ अथ त्रयोदशी ॥

उप त्वा जामयो गिरो देदिशतीर्हविष्कृतः । वायोरनीके अस्थिरन् ॥ १३ ॥

उप । त्वा । जामयः । गिरः । देदिशतीः । हविः । कृतः । वायोः । अनीके । अस्थिरन् ॥ १३ ॥

हे अग्ने हविष्कृतो यजमानार्थं गिरः स्तुतयो जामयः स्वसार इव देदि-
शतीस्तव गुणान्दिशन्त्यस्वा त्वामुपतिष्ठन्ते । वायोरनीके समीपे त्वां समेधयं-
त्योऽस्थिरन् । अतिष्ठंश्च ॥

॥ अथ चतुर्दशी ॥

यस्य त्रिधात्वृतं बर्हिस्तस्यावसंदिनं । आपश्चिन्नि दधा पदं ॥ १४ ॥

यस्य त्रिऽधातुः । अतृत् । बर्हिः । तस्थौ । असंऽदिनं । आपः । चित् । नि । दध । पदं ॥ १४ ॥

यस्याग्नेस्त्रिधातु चिरवृतमनावृतं चासंदिनमवडं च । स्तरणकाले हि बर्हि-
रवडं भवति । बर्हिस्तस्यावासनार्थं तिष्ठति तस्मिन्नग्रावापश्चिदापोऽपि पदं
निदध । निदधति । आंतरिक्ष्या माध्यमिके पदं निदधतीत्यर्थः ॥

॥ अथ पंचदशी ॥

पदं देवस्य मीळहुषोऽनाधृष्टाभिरूतिभिः । भद्रा सूर्य इवोपहृक् ॥ १५ ॥

पदं । देवस्य । मीळहुषः । अनाधृष्टाभिः । ऊतिऽभिः । भद्रा । सूर्यऽइव । उपऽहृक् ॥ १५ ॥

मीळहुषः कामानां सेक्तुर्देवस्य द्योतमानस्याग्नेः पदं स्थानमनाधृष्टाभिः शत्रु-
भिरनाधृष्टाभिरूतिभी रक्षाभिर्भजनीयं भवतीत्यर्थः । तथैवास्योपहृगुपहृष्टिरपि
सूर्य इव यथा सूर्यस्तद्वद्भद्रा मनुष्यैर्भजनीया भवति ॥

॥ इति षष्ठस्य सप्तम एकादशो वर्गः ॥

॥ अथ षोडशी ॥

अग्ने घृतस्य धीतिभिस्तेपानो देव शोचिषा । आ देवान्वक्षि यक्षि च ॥ १६ ॥

अग्ने । घृतस्य । धीतिऽभिः । तेपानः । देव । शोचिषा । आ । देवान् । वक्षि ।
यक्षि । च ॥ १६ ॥

हे देव द्योतमानाग्ने घृतस्य दीप्तिसाधनस्याज्यस्य धीतिभिर्निधानैस्तेपान-
स्तपन् शोचिषा ज्वालयता देवान् प्रत्यावक्ष्यावह यक्षि यज च ॥

॥ अथ सप्तदशी ॥

तं त्वाजनन्त मातरः कविं देवासो अंगिरः । हव्यवाहममन्त्यं ॥ १७ ॥

तं । त्वा । अजनन्त । मातरः । कविं । देवासः । अंगिरः । हव्यऽवाह । अमन्त्यं ॥ १७ ॥

हे अंगिरोऽग्ने कविं क्रांतकर्माणममर्त्यं मरणरहितं हव्यवाहं हविषां वोढारं तं प्रसिद्धं त्वा त्वां देवासो देवा मातर इवाजनंत । जनयन्ति ॥

॥ अथाष्टादशी ॥

प्रचेतसं त्वा कवेऽग्ने दूतं वरेण्यं । हव्यवाहं नि षेदिरे ॥ १८ ॥

प्रऽचेतसं । त्वा । कवे । अग्ने । दूतं । वरेण्यं । हव्यऽवाहं । नि । सेदिरे ॥ १८ ॥

हे कवे क्रांतकर्मन्त्रग्ने प्रचेतसं प्रकृष्टबुद्धिं वरेण्यं वरणीयं दूतं देवानां हव्यवाहं हविषां वोढारं त्वा त्वां नि षेदिरे । देवा निषीदन्ति ॥

॥ अथैकोनविंशी ॥

नहि मे अस्त्यग्न्या न स्वधितिर्वनन्वति । अथैतादृग्भरामि ते ॥ १९ ॥

नहि । मे । अस्ति । अग्न्या । न । स्वऽधितिः । वनन्ऽवति । अथ । एतादृक् । भरामि । ते ॥ १९ ॥

हे अग्ने मे मम भार्गवस्य प्रयोगस्यर्षेरग्न्या गौः ॥ अग्न्योसेति गोनामस पाठात् ॥ न ह्यस्ति न विद्यते यस्याः पयसाज्येन च त्वां यजेय । किंच स्वधितिर्नहि वनन्वति काष्ठानि हन्ति यैः काष्ठैस्त्वां समिन्धीय । अथैतादृक् अग्निहोत्रार्थं पयसो दोग्ध्री गामिन्धनसाधनानि चैतत्सर्वं ते तुभ्यमहं भरामि ॥

॥ अथ विंशी ॥

यदग्ने कानि कानि चिदा ते दारुणि दध्मसि । ता जुषस्व यविष्ठ्य ॥ २० ॥

यत् । अग्ने । कानि । कानि । चित् । आ । ते । दारुणि । दध्मसि । ता । जुषस्व । यविष्ठ्य ॥ २० ॥

पूर्वस्यामृच्युक्तस्यैवार्थस्य विवरणमत्र । हे यविष्ठ्य युवतमाग्ने तुभ्यं यद्यदा कानि कानि चित् यानि कान्यपि दारुणि काष्ठान्यादध्मसि आधारयामि तदा ता तान्यपरशुवृक्षान्यपि जुषस्व । सेवस्व । तथा च यजुर्ब्राह्मणं । न ह स्म वै पुराग्निरपरशुवृक्षं दहति तदस्मै प्रयोग एवर्षिरस्वदयद्यदग्ने कानि कानि चेति समिधमादधात्यपरशुवृक्षमेवास्मै स्वदयति सर्वस्मै स्वदते । तै० सं० ५. १. १०. १. इति ॥

॥ अथैकविंशी ॥

यदत्युपजिह्विका यद्वसो अतिसर्पति । सर्वं तदस्तु ते घृतं ॥ २१ ॥

यत् । अति । उपजिह्विका । यत् । वसः । अतिऽसर्पति । सर्वं । तत् । अस्तु । ते । घृतं ॥ २१ ॥

हे अग्ने यत्काष्ठादिकमुपजिह्विका । उपजिघ्रतीत्युपजिह्विका । अति भक्षयति । यच्च काष्ठादिकं वसः । वसत्युदकमिति वसः । उपजिह्विकावसशब्दौ यद्यपि पर्यायौ तथापि पृथगुपादानाद्वसशब्दस्तद्विशेषे पर्यवस्यति । सोऽप्यतिसर्पति अतिगच्छति तत्सर्वं ते तव घृतं घृतसदृशमस्तु । यथा घृतं तव प्रियकरं भवति तथा प्रियकरं भवत्वित्यर्थः ॥

॥ अथ द्वाविंशी ॥

अग्निमिंधानो मनसा धियं सचेत मर्यः । अग्निमीधे विवस्वभिः ॥ २२ ॥

अग्निं । इंधानः । मनसा । धियं । सचेत । मर्यः । अग्निं । ईधे । विवस्वऽभिः ॥ २२ ॥

मर्यो मनुष्योऽग्निमिंधानः काष्ठैः प्रज्वलयन् मनसैव अहधानो धियं कर्म सचेत । काले भजेत । विवस्वभिर्ऋत्विग्भिश्चाग्निमेवेधे । प्रज्वलति ॥

॥ इति षष्ठस्य सप्तमे द्वादशो वर्गः ॥

अदशीति चतुर्दशर्चं दशमं सूक्तं काण्वस्या सोभरेरार्षं । अत्रानुक्रम्यते अदशीं षट्कूना सोभरिर्बार्हतं पंचमी विराड्रूपा सप्तम्याद्ययुजः सतोबृहत्योऽष्टम्यादि युजः ककुब्भसीयसी ककुबनुष्टुबंत्याग्निमारुतीति । पंचमीसप्तमीनवम्येकादशीत्रयोदश्यः पंच सतोबृहत्यः । अष्टमीद्वादश्यौ ककुभौ दशमी गायत्री चतुर्दश्यनुष्टुप् शिष्टा बृहत्यः । आग्नेयं त्वित्युक्तत्वादग्निर्देवता । अंत्यायास्वग्निर्मरुतश्च ॥ प्रातरनुवाकस्याग्नेये ऋतौ बार्हते छंदस्यादितः सप्रचः । सूचितं च । अदशीं गातुवित्तम इति सप्तेति बार्हतं । आ० ४. १३. ॥ आभिन्नविकेषूक्थ्येषु मैत्रावरुणस्य वैकल्पिकः स्तोत्रियस्तृचः । सूचितं च । मा चिदाग्ने याहि मरुत्सखा यन्ने राजन्नम इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

अदशीं गातुवित्तमो यस्मिन्व्रतान्यादधुः ।

उपो षु जातमार्यस्य वर्धनमग्निं नक्षंत नो गिरः ॥ १ ॥

अदशीं । गातुवित्ऽतमः । यस्मिन् । व्रतानि । आऽदधुः ।

उपो इति । सु । जातं । आर्यस्य । वर्धनं । अग्निं । नक्षंत । नः । गिरः ॥ १ ॥

यस्मिन्नग्नौ व्रतानि कर्माण्यादधुर्यजमाना आदधन् गातुवित्तमोऽतिशयेन
मार्गाणां ज्ञाता सोऽग्निरदर्शि । प्रादुरभूत् । किंच सु जातं सम्यक् प्रादुर्भूतम-
स्यार्यस्योत्तमवर्णस्य वर्धनं वर्धयितारमग्निं नोऽस्माकं गिरः स्तुतिरूपा वाच
उपो नक्षत । उपगच्छत्येव । नक्ष गताविति धातुः ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

प्र दैवोदासो अग्निर्देवाँ अच्छा न मज्मना ।

अनु मातरं पृथिवी वि वावृते तस्थौ नाकस्य सानवि ॥२॥

प्र । दैवःऽदासः । अग्निः । देवान् । अच्छ । न । मज्मना ।

अनु । मातरं । पृथिवी । वि । वावृते । तस्थौ । नाकस्य । सानवि ॥२॥

दैवोदासो दिवोदासेनाहूयमानोऽग्निर्मातरं । सर्वस्य लोकस्य धारणवत्त्वात्पृ-
थिवी माता । तां पृथिवीमच्छ प्रति देवान् तस्य दिवोदासस्य यज्ञे देवान् अनु
प्रतिहविर्वोदुं न प्रविवावृते । यस्मादेनमग्निं दिवोदासो मज्मना बलेनाजुहाव
तस्मादयमग्निर्नाकस्य स्वर्गस्य सानवि समुच्छ्रिते देशे स्वायतन एव तस्थौ ।
अतिष्ठत् ॥

॥ अथ तृतीया ॥

यस्माद्रेजंत कृष्टयश्चर्कृत्यानि कृण्वतः ।

सहस्रसं मेधसाताविव त्मनाग्निं धीभिः सपर्यत ॥३॥

यस्मात् । रेजंत । कृष्टयः । चर्कृत्यानि । कृण्वतः ।

सहस्रऽसं । मेधसातौऽइव । त्मना । अग्निं । धीभिः । सपर्यत ॥३॥

यस्मात्कारणाच्चर्कृत्यानि कर्तव्यानि कर्माणि कृण्वतः कुर्वाणान्मनुष्यान् कृष्टय
इतरे मनुष्या रेजंते कंपंते तस्मादिदानीं हे जना यूयं सहस्रसां गवां धनानां च
सहस्रस्य दातारमग्निं मेधसातौ यज्ञे धीभिः कर्तव्यैः कर्मभिस्त्वनात्मनैव सपर्यत ।
परिचरत ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

प्र यं राये निनीषसि मर्तो यस्ते वसो दाशत् ।

स वीरं धत्ते अग्र उक्थशंसिनं त्मना सहस्रपोषिणं ॥४॥

प्र । यं । राये । निनीषसि । मर्तेः । यः । ते । वसो इति । दाशत् ।

सः । वीरं । धत्ते । अग्ने । उक्थऽशंसिनं । त्मना । सहस्रऽपोषिणं ॥ ४ ॥

हे वसो वासकाग्ने त्वं यं तव स्तोतारं राये धनार्थं प्रनिनीषसि प्रनेतु-
मिच्छसि यश्च मर्त्यो मनुष्यस्ते तुभ्यं दाशत् हवीषि प्रयच्छति । स मनुष्य उक्थ-
शंसिनमुक्थानां शंसितारं त्मनात्मनैव सहस्रपोषिणं बहुधनं वीरं पुत्रं धत्ते ।
धारयति ॥

॥ अथ पंचमी ॥

स दृळ्हे चिदभि तृणत्ति वाजमर्वता स धत्ते अक्षिति श्रवः ।

त्वे देवत्रा सदा पुरुवसो विश्वा वामानि धीमहे ॥ ५ ॥

सः । दृळ्हे । चित् । अभि । तृणत्ति । वाजं । अर्वता । सः । धत्ते । अक्षिति । श्रवः ।

त्वे इति । देवऽत्रा । सदा । पुरुवसो इति पुरुवसो । विश्वा । वामानि । धीमहे ॥ ५ ॥

हे पुरुवसो बहुधनाग्ने यस्तुभ्यं हवीषि प्रयच्छति स यजमानो दृळ्हे चित्
दृढेऽपि शत्रुपुरे स्थितं वाजमन्त्रमर्वताश्वेनाभितृणत्ति हिनस्ति । यथा स यज-
मानोऽक्षित्यक्षीणं श्रवोऽन्नं धत्ते धारयति । तथा च सति तुभ्यं हविषां प्रदातारो
वयमपि देवत्रा देवे त्वे त्वयि स्थिता विश्वा सर्वाणि वामानि वननीयानि
धनानि सदा सर्वदा धीमहि । धारयामः ॥

॥ इति षष्ठस्य सप्तमे त्रयोदशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

यो विश्वा दयते वसु होता मंद्रो जनानां ।

मधोर्न पात्रा प्रथमान्यस्मै प्र स्तोमा यंत्यग्रये ॥ ६ ॥

यः । विश्वा । दयते । वसु । होता । मद्रः । जनानां ।

मधोः । न । पात्रा । प्रथमानि । अस्मै । प्र । स्तोमाः । यन्ति । अग्रये ॥ ६ ॥

होता देवानामाह्वाता मद्रो मोदमानो योऽग्निर्विश्वा सर्वाणि वसु वसूनि
धनानि जनानां जनेभ्यो दयते प्रयच्छति तस्मा अस्मा अग्रये मधोर्न मदकरस्य
सोमस्येव प्रथमानि मुख्यानि पात्राणि स्तोमाः प्रयन्ति । प्रगच्छन्ति ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

अश्वं न गी॒र्भीं रथ्यं सु॒दान॑वो म॒र्मृज्यं॑ते दे॒वय॑वः ।

उ॒भे तो॒के तन॑ये द॒स्म वि॒शप॑ते प॒र्षि रा॒धो म॒घोनां॑ ॥७॥

अश्वं । न । गीःऽभिः । रथ्यं । सुऽदानवः । मर्मृज्यंते । देवऽयवः ।

उ॒भे इति॑ । तो॒के इति॑ । तन॑ये । द॒स्म । वि॒शप॑ते । प॒र्षि । रा॒धः । म॒घोनां॑ ॥७॥

हे दस्म दर्शनीय विशपते विशां पतेऽग्ने यं त्वां सुदानवः शोभनदाना देवयवो देवानात्मन इच्छन्तो यजमाना रथ्यं रथस्य वोढारमश्वं न अश्वमिव गीर्भिः स्तुतिभिर्मर्मृज्यंते परिचरन्ति स त्वमस्माकं यजमानानां तोके पुत्रे तनये पौत्रे चोभे उभयस्मिन्मघोनां धनवतां रायो धनं पर्षि । प्रयच्छ ॥

॥ अथाष्टमी ॥

प्र म॑हि॒ष्टाय गाय॑त ऋ॒ताव्रै॑ बृ॒हते॑ षु॒क्रशो॑चिषे । उप॑स्तुतासो अ॒ग्नये॑ ॥८॥

प्र । म॑हि॒ष्टाय । गा॒यत॑ । ऋ॒तव्रै॑ । बृ॒हते॑ । षु॒क्रशो॑चिषे । उप॑स्तुतासः । अ॒ग्नये॑ ॥८॥

हे यूयमुपस्तुतास उपस्तोतारो म॑हि॒ष्टाय दा॑तृ॒तमा॑य ऋ॒ताव्रै॑ यज्ञ॒वते॑ सत्य॒वते॑ वा बृ॒हते॑ म॒हते॑ षु॒क्रशो॑चिषे दी॒प्तते॑जसेऽग्नये स्तोत्रं पठत ॥

॥ अथ नवमी ॥

आ वंस॑ते म॒घवा॑ वी॒रव॑द्यशः स॒मिद्धो॑ द्यु॒म्याहु॑तः ।

कु॒विन्नो॑ अस्य सु॒मति॑र्नवी॒यस्य॑च्छा वा॒जेभि॑रा॒गम॑त् ॥९॥

आ । वंस॑ते । म॒घवा॑ । वी॒रव॑द्यशः । सं॒इद्धः॑ । द्यु॒म्यी । आ॑हु॒तः ।

कु॒वित् । नः । अ॒स्य । सु॒मतिः॑ । नवी॑यसी । अ॒च्छ । वा॒जेभिः॑ । आ॒गम॑त् ॥९॥

मघवा धनवान् द्युम्यन्त्रवान् यशस्वी वा ॥ तथा च यास्कः । द्युमं द्योत-
तेर्यशो वाचं वा ॥ यशो यशस्करमन्त्रमा वंसते । यजमानेभ्य आ प्रयच्छति ।
तस्याग्नेर्नवीयसी नवतरा सुमतिरनुग्रहबुद्धिर्नोऽस्मानच्छ प्रति वाजेभिरन्नैः
सह कुवित् बहुवारं ॥ सलिलं कुविदिति बहुनामसु पाठात् ॥ आगमत्
आगच्छतु ॥

॥ अथ दशमी ॥

प्रेष्टुमु प्रियाणां स्तुत्यासावातिथिं । अग्निं रथानां यमं ॥ १० ॥

प्रेष्टुं । ऊं इति । प्रियाणां । स्तुहि । आसाव । अतिथिं । अग्निं । रथानां । यमं ॥ १० ॥

हे आसाव स्तोतः प्रियाणां प्रेष्टुं प्रियतममतिथिमभ्यागतं रथानां यमं यन्तारमग्निमेव स्तुहि ॥

॥ इति षष्ठस्य सप्तमे चतुर्दशे वर्गः ॥

॥ अथैकादशी ॥

उदिता यो निदिता वेदिता वस्वा यज्ञियो ववर्तन्ति ।

दुष्टरा यस्य प्रवणे नोर्मयो धिया वाजं सिषासतः ॥ ११ ॥

उत्तुडता । यः । निऽदिता । वेदिता । वसु । आ । यज्ञियः । ववर्तन्ति ।

दुस्तराः । यस्य । प्रवणे । न । ऊर्मयः । धिया । वाजं । सिषासतः ॥ ११ ॥

वेदिता वेत्ता यज्ञियो यज्ञार्हो योऽग्निरुदितोदितान्युद्गतानि निदिता निदितानि श्रुतानि च वसु वसूनि धनान्या ववर्तन्ति आवर्तयति । धिया कर्मणा वाजं संयामं सिषासतः संभक्तुमिच्छतो यस्य चाग्नेर्ज्वालाः प्रवणे नोर्मयः प्रवणाभिमुखाः समुद्रस्य तरंगा इव दुष्टरास्तर्तुमशक्याः तमग्निं हे स्तोतः स्तुहीत्यर्थः ॥

॥ अथ द्वादशी ॥

मा नो हृणीतामतिथिर्वसुरग्निः पुरुप्रशस्त एषः । यः सुहोता स्वध्वरः ॥ १२ ॥

मा । नः । हृणीतां । अतिथिः । वसुः । अग्निः । पुरुऽप्रशस्तः । एषः । यः । सुऽहोता ।

सुऽअध्वरः ॥ १२ ॥

वसुर्वासकोऽतिथिरतिथिवत्प्रियः पुरुप्रशस्तो बहुभिः स्तुतः सुहोता सुष्ठु देवानामाह्वाता स्वध्वरः सुयज्ञश्च योऽग्निः स एषोऽग्निर्नोऽस्मभ्यं मा हृणीतां । केनापि न रुध्यतां । केनाप्यनवरुद्धः सन् अग्निरस्मभ्यमभीष्टं प्रयच्छत्वित्यर्थः ॥

॥ अथ त्रयोदशी ॥

मो ते रिषन्ये अच्छोक्तिभिर्वसोऽग्ने केभिश्चिदेवैः ।

कीरिश्चिद्धि त्वामीष्टे दूत्याय रातर्हव्यः स्वध्वरः ॥ १३ ॥

मो इति । ते । रिषन् । ये । अ॒च्छो॒क्तिऽभिः । व॒सो इति । अ॒ग्ने । के॒भिः । चि॒त् । ए॒वैः ।
की॒रिः । चि॒त् । हि । त्वां । ई॒ष्टे । दू॒त्याय । रा॒तऽह॒व्यः । सु॒ऽअ॒ध्व॒रः ॥ १३ ॥

हे वसो वासकाग्ने त्वां ये मनुष्या अ॒च्छो॒क्तिभि॒रभिष्टु॒तिभिः के॒भिः कैः सु॒ख-
कै॒रेवै॒श्चि॒दभि॒गम॒नैरपि ते स्तो॒तारो मो रिषन् । मै॒व हिं॒संतां । रा॒तह॒व्यो द॒त्तह॒-
विष्कः की॒रिश्चि॒त् स्तो॒तापि दू॒त्याय ह॒विर्वह॒नादि॒लक्ष॒णाय दू॒तक॒र्मणे त्वा॒मीष्टे
हि । स्तौ॒ति खलु ॥

॥ अथ चतुर्दशी ॥

आ॒ग्ने या॒हि म॒रुत्स॒खा रु॒द्रेभिः सोम॑पीतये ।

सो॒भ॒र्या उ॒प सु॒ष्टुतिं मा॒दय॑स्व स्व॒र्णरे ॥ १४ ॥

आ । अ॒ग्ने । या॒हि । म॒रुत्ऽस॒खा । रु॒द्रेभिः । सोम॑ऽपीतये ।

सो॒भ॒र्याः । उ॒प । सु॒ऽस्तु॒तिं । मा॒दय॑स्व । स्वःऽन॒रे ॥ १४ ॥

हे अग्ने मरुत्सखा मरुतां प्रियस्त्वं स्वर्णरेऽस्माकं यजनलक्षणे कर्मणि
सोमपीतये सोमपानाय रु॒द्रेभी रु॒द्रैर्मरु॒द्भिः सहा॒याहि । आ॒गच्छ । सो॒भ॒र्याः
सो॒भ॒रेर्मम सु॒ष्टुतिं शो॒भनां स्तु॒तिं चो॒पागच्छ । मा॒दय॑स्व । स्तु॒तिं श्रु॒त्वा सोमं
पी॒त्वात्मानं मा॒दय॑ च ॥

॥ इति षष्ठस्य सप्तमे पंचदशो वर्गः ॥

॥ इत्यष्टमे मंडले दशमोऽनुवाकः समाप्तं चाष्टमं मंडलं ॥

SARVANUKRAMAH.

Hymn.	Mandala Anuvaka Sukta.	Ashtaka Adhyaya Varga.	Beginning of the hymn.	Number of Verses.	Author.	Deity.	Metre.	Page.
20	7.2.3	5.3.1	Ugro jajne	10	Vasishṭhaḥ.	Indraḥ.	Trishtup.	1
21	7.2.4	5.3.3	Asávi devam	10	The same.	The same.	The same.	5
22	7.2.5	5.3.5	Pibá somam	9	1-8 Virát, 9 Trisht.	10
23	7.2.6	5.3.7	Ud u brahmáṇi	6	Trishtup.	13
24	7.2.7	5.3.8	Yonish te	6	The same.	15
25	7.2.8	5.3.9	Á te mahaḥ	6	18
26	7.2.9	5.3.10	Na somah	5	20
27	7.2.10	5.3.11	Indram narah	5	22
28	7.2.11	5.3.12	Brahmá ṇah	5	24
29	7.2.12	5.3.13	Ayam somah	5	26
30	7.2.13	5.3.14	Á no deva	5	28
31	7.2.14	5.3.15	Pra va indráya	12	1-9 Gáyatrí, 10-12 Virát.	30
32	7.2.15	5.3.17	Mo shu tvá	27	Vasishṭhaḥ, 26a Saktir Vāsish-ṭho vá.	Prágátham, 3 Dvipadá Virát.	34
33	7.2.16	5.3.22	Svityaneah	14	1-9 Vasishṭhaḥ, 10-14 Vasishṭhaputrāḥ, Vasishṭhasya saputrasya Indreṇa vá samvādaḥ.	1-9 Vasishṭhaputrāḥ, 10-14 Vasishṭhaḥ.	Trishtup.	45
34	7.3.1	5.3.25	Pra súkrá	25	Vasishṭhaḥ.	Viśve Devāḥ, 16 Abjá Ahīḥ, 17 Ahir-budhnyah.	1-21 Dvipadá Virát, 22-25 Trishtup.	52
35	7.3.2	5.3.28-30	Sam ṇah	15	The same.	Viśve Devāḥ (Sān-tiḥ).	Trishtup.	59
36	7.3.3	5.4.1	Pra brahmá	9	Viśve Devāḥ.	The same.	65
37	7.3.4	5.4.3	Á vo váhishṭhaḥ	8	The same.	69
38	7.3.5	5.4.5	Ud u shyah	8	Savitá, 7 and 8 Vájí, 6b Bhago vá.	73
39	7.3.6	5.4.6	Uṛddhvo agniḥ	7	Viśve Devāḥ.	76
40	7.3.7	5.4.7	O śrushtīḥ	7	The same.	80
41	7.3.8	5.4.8	Prátar agnim	7	Bhagaḥ, 1 Lingokta-devatāḥ, 7 Ushāḥ.	1 Jagatí, 2-7 Trishtup.	82
42	7.3.9	5.4.9	Pra brahmáṇah	6	Viśve Devāḥ.	Trishtup.	85
43	7.3.10	5.4.10	Pra vo yajneshu	5	The same.	The same.	88
44	7.3.11	5.4.11	Dadhikrám	5	Dadhikrāḥ, 1 Lingoktadevatāḥ.	1 Jagatí, 2-5 Trishtup.	90

Hymn.	Mandala Anuvaka Sukta.	Aṣṭaka Adhyaya Varga.	Beginning of the hymn.	Number of Verses.	Author.	Deity.	Metre.	Page.
45	7.3.12	5.4.12	Ā devo yātu	4	Vasishṭhaḥ.	Savitā.	Trisṭup.	92
46	7.3.13	5.4.13	Imā rudrāya	4	The same.	Rudrah.	1-3 Jagatī, 4 Trisṭ.	94
47	7.3.14	5.4.14	Āpo yam	4	Āpaḥ.	The same.	96
48	7.3.15	5.4.15	Ribhukshaṇaḥ	4	Ribhayaḥ, 4 Viśve Devā vā.	98
49	7.3.16	5.4.16	Sambhūtaḥ, 1-11, 13.	4	Āpaḥ.	100
50	7.3.17	5.4.17	Ā mām mitráva- ruṇā	4	1 Mitrávaruṇau, 2 Agniḥ, 3 Viśve Devāḥ, 4 Gangá- dinadyaḥ.	1-3 Jagatī, 4 Atija- gatī Sakvarī vā.	101
51	7.3.18	5.4.18	Ādityánám	3	Ādityāḥ.	Trisṭup.	103
52	7.3.19	5.4.19	Ādityāsaḥ	3	The same.	The same.	105
53	7.3.20	5.4.20	Pra dyāvā	3	Dyāvāprithivyau.	106
54	7.3.21	5.4.21	Vástoshpate	3	Vástoshpatih.	108
55	7.3.22	5.4.22	Amívahā	8	1 Vástoshpatih, 2-8 Indrah.	1 Gáyatrī, 2-4 Upa- risṭádbrihatī, 5-8 Anushṭup. (Upa- nishat.)	109
56	7.4.1	5.4.23	Ka ím vyaktāḥ	25	Marutah.	1-11 Dvipadá Virát, 12-25 Trisṭup.	112
57	7.4.2	5.4.27	Madhvo vaḥ	7	The same.	Trisṭup.	121
58	7.4.3	5.4.28	Pra sákamukshe	6	The same.	124
59	7.4.4	5.4.29- 30	Yam tráyadhve	12	1-11 Marutah, 12 Rudrah (Mrityuvi- mocinī).	1, 3 and 5 Brihatī, 2, 4 and 6 Satobrihatī, 7 and 8 Trisṭup, 9, 10 and 11 Gáya- trī, 12 Anushṭup.	127
60	7.4.5	5.5.1	Yad adya sūrya	12	Mitrávaruṇau. Sūryaḥ.	1 Trisṭup.	132
61	7.4.6	5.5.3	Ud vām cakshuḥ	7	Mitrávaruṇau.	The same.	137
62	7.4.7	5.5.4	Ut sūryaḥ	6	1-3 Sūryaḥ, 4-6 Mitrávaruṇau.	140
63	7.4.8	5.5.5	Ud v eti	6	1-5 a Sūryaḥ, 5 b-6 Mitrávaruṇau.	143
64	7.4.9	5.5.6	Divi kshayantā	5	Mitrávaruṇau.	145
65	7.4.10	5.5.7	Prati vām	5	The same.	147
66	7.4.11	5.5.8	Pra mitrayoḥ	19	1-3 Mitrávaruṇau, 4-13 Ādityāḥ, 14 -16 Sūryaḥ, 17-19 Mitrávaruṇau.	1-9 Gáyatrī, 10, 12 and 14 Brihatī, 11, 13 and 15 Satobri- hatī, 16 Pura-ush- nik, 17-19 Gáyatrī.	149
67	7.4.12	5.5.12	Prati vām ratham	10	Aśvinau.	Trisṭup.	156
68	7.4.13	5.5.14	Ā śubhrā	9	The same.	1-7 Virát, 8 and 9 Trisṭup.	161
69	7.4.14	5.5.16	Ā vām rathaḥ	8	Trisṭup.	165
70	7.4.15	5.5.17	Ā viśvavárā	7	The same.	168

Hymn.	Māṇḍala Anuvāka Sūktā.	Aṣṭaka Adhyāya Varga.	Beginning of the hymn.	Number of Verses.	Author.	Deity.	Metre.	Page
71	7.5.1	5.5.18	Apa svasuḥ	6	Vasishṭhaḥ.	Aśvinau.	Trishtup.	171
72	7.5.2	5.5.19	Ā gomatā	5	The same.	The same.	The same.	173
73	7.5.3	5.5.20	Atārishma	5	176
74	7.5.4	5.5.21	Imā u vām	6	Prāgātham.	178
75	7.5.5	5.5.22	Vy ushāḥ	8	Ushāḥ.	Trishtup.	180
76	7.5.6	5.5.23	Ud u jyotiḥ	7	The same.	The same.	184
77	7.5.7	5.5.24	Upo ruruce	6	187
78	7.5.8	5.5.25	Prati ketavaḥ	5	190
79	7.5.9	5.5.26	Vy ushā āvaḥ	5	193
80	7.5.10	5.5.27	Prati stomebbiḥ	3	194
81	7.5.11	5.6.1	Praty v adarśi	6	Prāgātham.	195
82	7.5.12	5.6.2	Indrāvaruṇā	10	Indrāvaruṇau.	Jagatī.	198
83	7.5.13	5.6.4	Yuvān nara	16	The same.	The same.	203
84	7.5.14	5.6.6	Ā vām rājānau	5	Trishtup.	207
85	7.5.15	5.6.7	Punīṣhe vām	5	The same.	209
86	7.5.16	5.6.8	Dhīrā tu asya	8	Varuṇaḥ.	212
87	7.5.17	5.6.9	Radat pathaḥ	7	The same.	215
88	7.5.18	5.6.10	Pra śundhyuvam	7	219
89	7.5.19	5.6.11	Mo shu varuṇa	5	1-4 Gāyatrī, 5 Ja- gati.	222
90	7.6.1	5.6.12	Pra vīrayā	7	Vāyuh, 5-7 Indra- vāyū.	Trishtup.	224
91	7.6.2	5.6.13	Kuvid anga	7	Vāyuh.	The same.	227
92	7.6.3	5.6.14	Ā vāyo bhūsha	5	The same.	231
93	7.6.4	5.6.15	Sūcim nu stomam	8	Indrāgnī.	234
94	7.6.5	5.6.17	Iyam vām	12	The same.	1-11 Gāyatrī, 12 Anuṣṭup.	237
95	7.6.6	5.6.19	Pra kshodasā	6	Sarasvatī, 3 Sara- svān.	Trishtup.	241
96	7.6.7	5.6.20	Bṛihad u	6	1-3 Sarasvatī, 4-6 Sarasvān.	1 Bṛihatī, 2 Sato- bṛihatī, 3 Prastā- rapankti, 4-6 Gā- yatrī.	244
97	7.6.8	5.6.21	Yajne divaḥ	10	Bṛihaspatiḥ, 1 In- draḥ, 3 and 9 In- drābrāhmaṇaspatī, 10 Indrābṛihaspatī.	Trishtup.	246
98	7.6.9	5.6.23	Adhvaryavaḥ	7	Indraḥ, 7 Indrābṛi- haspatī.	The same.	251
99	7.6.10	5.6.24	Paro mātrayā	7	Vishṇuḥ, 4-7 In- drāvishṇu.	253
100	7.6.11	5.6.25	Nú marto	7	Vishṇuḥ.	257
101	7.6.12	5.7.1	Tisro vācaḥ	6	Vasishṭhaḥ or Kumāra Āg- neyaḥ.	Parjanyaḥ.	261
102	7.6.13	5.7.2	Parjanyaḥ	3	The same.	The same.	264

Hymn.	Mandala Anuvāka Sukta.	Aṣṭaka Adhyāya Varga.	Beginning of the hymn.	Number of Verses.	Author.	Deity.	Metro.	Pag.
103	7.6.14	5.7.3	Samvatsaram	10	Vasishṭhaḥ.	Maṇḍūkāḥ.	1 Anuṣṭup, 2-10 Trisṭup.	265
104	7.6.16	5.7.5-9	Indrāsomā	25	The same.	Indrāsomau, 9, 12 and 13 Somah, 11 Devāḥ, 8 and 16 Indrah, 17 Grāvā, 18 Marutah, 10 and 14 Agniḥ, 19-22, 24 Indrah, 23 ^a Āśīḥ, 23 ^b Prithi-vyantarikshau.	1-6 Jagatī, 7 Jagatī or Trisṭup, 18, 21 and 23 Jagatī, 25 Anuṣṭup, 8-17, 19, 20, 22 and 24 Trisṭup.	270
1	8.1.1	5.7.10	Mā cid	34	Medhātithiḥ and Medhyātithiḥ, of the family of Kaṇvah. 1 and 2 Pragāthah, the son of Ghorah, having become the son of his brother Kaṇvah. 30-33 Āsangah, son of king Playogah. 34 Śasvatī, the daughter of Angirās, the wife of Āsangah.	Indrah, 30-33 Dānastutiḥ (Āsangah), 34 king Āsangah.	1, 3, 5-32 Brihatī, 2 and 4 Satobrihatī, 33 and 34 Trisṭup.	282
2	8.1.2	5.7.17	Idam vaso	42	Medhātithiḥ Kānvah and Priyamedha Angirasah. 41 and 42 Medhātithiḥ only.	Indrah, 41 and 42 Dānastutiḥ (Vibhinduh).	1-27, 29-42 Gāyatrī, 28 Anuṣṭup.	298
3	8.1.3	5.7.25	Pibā sutasya	24	Medhyātithiḥ Kānvah.	Indrah, 21-24 Dānastutiḥ (king Pākasthāmā, son of Kurayānah).	1-25 Prágātham, 21 Anuṣṭup, 22 and 23 Gāyatrī, 24 Brihatī.	312
4	8.1.4	5.7.30-33	Yad indra	21	Devātithiḥ, of the family of Kaṇvah.	1-14 Indrah, 15-18 Indrah or Pūshā, 19-21 Dānastutiḥ (Kurungah).	1-20 Prágātham, 21 Puraushnik.	324
5	8.1.5	5.8.1	Dúrād iheva	39	Brahmātithiḥ, of the family of Kaṇvah.	1-37 ^a Āśvinau, 37 ^b -39 Dānastutiḥ (king Kasu, son of Cedih).	1-36 Gāyatrī, 37 and 38 Brihatī, 39 Anuṣṭup.	335
6	8.2.1	5.8.9	Mahán indra	48	Vatsah, of the family of Kaṇvah.	1-45 Indrah, 46-48 Dānastutiḥ (Tirindirah, son of king Paraśuh).	Gāyatrī.	349

Hymn.	Mandala Antvaka Sukta.	Aṣṭaka Adhyaya Varga.	Beginning of the hymn.	Number of Verses.	Author.	Deity.	Metre.	Page.
7	8.2.2	5.8.18	Pra yad vaḥ	36	Punarvatsaḥ, of the family of Kaṇvaḥ.	Marutaḥ.	Gāyatrī.	364
8	8.2.3	5.8.25	Ā no viśvābhiḥ	23	Sadhvansaḥ, of the family of Kaṇvaḥ.	Āsvinau.	Anuṣṭup.	376
9	8.2.4	5.8.30	Ā nūnam	21	Sasākaraḥ.	The same.	1, 4, 6, 14 and 15 Bri- hatī, 2, 3, 20 and 21 Gāyatrī, 5 Kakup, 10 Trishṭup, 11 Virāt, 12 Jagatī, 7-9, 13, 16- 19 Anuṣṭup.	385
10	8.2.5	5.8.34	Yat sthaḥ	6	Pragāthaḥ, son of Kaṇvaḥ.	1 Bṛihatī, 2 Trishṭup (madhyajyotiḥ), 3 An- uṣṭup, 4 Āstāra- panktiḥ, 5 Bṛihatī, 6 Satobṛihatī.	394
11	8.2.6	5.8.35	Tvam agne	10	Vatsaḥ, of the family of Kaṇ- vaḥ.	Agniḥ.	1 Pratiṣṭhā Gāyatrī, 396 2 Vardhamānā, 3-9 Gāyatrī, 10 Trishṭup.	396
12	8.2.7	6.1.1	Ya indra	33	Parvataḥ, of the family of Kaṇ- vaḥ.	Indraḥ.	Ushṇik.	401
13	8.3.1	6.1.7	Indraḥ suteshu	33	Nāradaḥ Kāp- vaḥ.	The same.	The same.	415
14	8.3.2	6.1.14	Yad indra	15	Goshūkti and A- śvasūkti, of the family of Kaṇ- vaḥ.	427
15	8.3.3	6.1.17	Tam vabhi	13	The same.	431
16	8.3.4	6.1.20	Pra samrājām	12	Irinbithiḥ Kāp- vaḥ.	437
17	8.3.5	6.1.22	Ā yāhi	15	The same.	1-13 Gāyatrī, 14 and 440 15 Prāgātham.	440
18	8.3.6	6.1.25	Idam ha	22	1-7, 10-22 Ādi- tyā, 8 Āsvinau, 9 Agni-Sūrya- Vāyavaḥ.	Ushṇik.	445
19	8.3.7	6.1.29	Tam gūrdhaya	37	Sobhariḥ Kāp- vaḥ.	1-33 Agniḥ, 34 and 35 Ādityā, 27 36 and 37 Dā- nastutiḥ (king Trasadasyuh).	1-26, 28-33 Prāgā- tham Kākubham, 27 Dvipadā Virāt, 34 Ushṇik, 35 Satobṛi- hatī, 36 Kakup, 37 Panktiḥ.	453
20	8.3.8	6.1.36- 40	Ā ganta	26	The same.	Marutaḥ.	Prāgātham Kāku- bham.	467

Hymn.	Mandala Anuvaka Sukta.	Aṣṭaka Adhyaya Varṇa.	Beginning of the hymn.	Number of Verses.	Author.	Deity.	Metre.	Pag.
21	8.4.1	6.2.1	Vayam u tvám	18	Sobharīḥ Kāp- vaḥ.	Indraḥ, 17 and 18 Dānastutiḥ (Cī- trah).	Prágátham Káku- bham.	478
22	8.4.2	6.2.5	O tyam	18	The same.	Aśvināu.	1-6 Prágátham, 7 Bṛihatī, 8 Anush- tup, 9 and 10 Prágátham Káku- bham, 11 Kakup, 12 Mulloy, 13-18 Prágátham Kákubham.	486
23	8.4.3	6.2.9	Ṭīshva	30	Viśvamanāḥ, the son of Vyaśvaḥ.	Agniḥ.	Ushnik.	494
24	8.4.4	6.2.15	Sakhāyaḥ	30	The same.	Indraḥ, 28-30 Dā- nastutiḥ (king Va- suḥ, son of Sushā- mā).	Ushnik, 30 Anush- tup.	505
25	8.4.5	6.2.21	Tā vām	24	Maitrávaruṇau, 10- 12 Viśve Devāḥ.	Ushnik, 23 Ushnik- garbhā.	518
26	8.4.6	6.2.26	Yuvor u	25	Viśvamanāḥ or Vyaśva Angira- saḥ.	Aśvinau, 20-24 Vā- yuḥ.	1-15, 22-24 Ush- nik, 16-19, 21-25 Gáyatrī, 20 Anush- tup.	528
27	8.4.7	6.2.31	Agnir ukthe	22	Manur, son of Vivasvān.	Viśve Devāḥ.	Prágátham.	538
28	8.4.8	6.2.35	Ye trīṁśati	5	The same.	The same.	Gáyatrī, 7 Pura- ushnik.	548
29	8.4.9	6.2.36	Babhrūḥ	10	Manuḥ or Ka- śyapaḥ, the son of Marīciḥ.	Dvaipadam.	551
30	8.4.10	6.2.37	Nahī vaḥ	4	Manur Vaivasva- taḥ.	1 Gáyatrī, 2 Pura- ushnik, 3 Bṛihatī, 4 Anushṭup.	554
31	8.5.1	6.2.38- 40	Yo yajāti	18	The same.	1-4 Ijyāstavah and Yajamānapraśan- sā, 5-9 Dampatī, 10-18 Dampatyor āsīshaḥ.	1-8, 11-13 Gáyatrī, 9 and 14 Anushṭup, 15-18 Panktiḥ, 10 Pādanierit.	556
32	8.5.2	6.3.1	Pra kṛitāni	30	Medhātithiḥ Kānvaḥ.	Indraḥ.	Gáyatrī.	563
33	8.5.3	6.3.7	Vayam gha	19	Medhyātithiḥ.	The same.	1-15 Bṛihatī, 16-18 Gáyatrī, 19 Anushṭ.	571
34	8.5.4	6.3.11	Endra yāhi	18	Nipātithiḥ Kān- vaḥ 16-18, the 1000 Vasurocis, of the family of Angirās.	1-15 Anushṭup, 16 -18 Gáyatrī.	578

Hymn.	Mandala Anuvāka Sukta.	Ashtaka Adhyaya Varga.	Beginning of the hymn.	Number of Verses.	Author.	Deity.	Metre.	Page.
35	8.5.5	6.3.14	Agninā	24	Syāvāsva A-	Asvinau.	1-21 Uparishatbrihatī, 22 and 24 Panktiḥ, 23 Mahābrihatī.	581
36	8.5.6	6.3.18	Avitāsi	7	The same.	Indrah.	1-6 Sakvarī, 7 Mahā-	591
37	8.5.7	6.3.19	Predam	7	The same.	1 Atijagatī, 2-7 Mahā-	594
38	8.5.8	6.3.20	Yajnasya	10	Indrāgni.	Gāyatrī.	596
39	8.5.9	6.3.22	Agnim	10	Nābhākah Kānvah.	Agniḥ.	Mahāpanktiḥ.	598
40	8.5.10	6.3.24	Indrāgni	12	The same.	Indrāgni.	1, 3-11 Mahāpanktiḥ, 2	602
41	8.5.11	6.3.26	Asmā u	10	Varunah.	Mahāpanktiḥ.	607
42	8.5.12	6.3.28	Astabhāt	6	Arcañās or	1-3 Varunah, 4	1-3 Trishṭup, 4-6 Anush-	612
43	8.6.1	6.3.29	Ime viprasya	33	Nābhākah.	-6 Asvinau.	tup.	614
44	8.6.2	6.3.36	Samidhā	30	Virūpa Aṅgi-	Agniḥ.	Gāyatrī.	623
45	8.6.3	6.3.42	A ghā ye	42	rasah.	The same.	The same.	630
46	8.6.4	6.4.1	Tvāvataḥ	33	Triśokah Kāp-	Indrah, 1 Indrah	642
					vaḥ.	and Agniḥ.		
					Vasah, son of	1-20, 29, 30, 31	1 Pādamicit, 2-4 Gāya-	642
					Asvāh.	and 33 Indrah,	trī, 5 Kakup, 6 Gāyatrī,	
						21-24 Dānastu-	7 Brihatī, 8 Anushtup,	
						tiḥ (Prithusra-	9 Satobrihatī, 10 Gāya-	
						vās, son of Ka-	trī, 11 Brihatī, 12 Vipā-	
						nātah), 25-28,	ritā Satobrihatī, 13 Dvi-	
						32 Vāyuh.	padā, 14 Pipilikama-	
							dhyā, 15 Kakum nyan-	
							kuśirā, 16 Virāt, 17 Ja-	
							gatī, 18 Uparishatbri-	
							hatī, 19 Brihatī, 20 Vi-	
							shamapadā Brihatī, 21	
							and 22 Panktiḥ, 23 Gā-	
							yatrī, 24 Panktiḥ, 25 and	
							27 Brihatī, 26 and 28	
							Satobrihatī, 29 Gāyatrī,	
							30 Dvipadā Virāt, 31	
							Ushuk, 32 Panktiḥ, 33	
							Gāyatrī.	
47	8.6.5	6.4.7	Mahi vah	18	Trita Aptyah.	1-13 Adityāh, 14	Mahāpanktiḥ.	654
						-18 Adityāh and		
						Ushās.		
48	8.6.6	6.4.11	Svādoh	15	Pragāthah	Somah.	1-4, 6-15 Trishṭup, 5	662
					Kānvah.		Jagatī.	
49		6.4.14	Abhi pra vah	10	Vālakhil-			669
50		6.4.16	Pra susrutam	10	yam.			671

Hymn.	Mandala Anuvāka Sukta.	Aṣṭaka Adhyaya Varga.	Beginning of the hymn.	Number of Verses.	Author.	Deity.	Metre.	Pag.
51		6.4.18	Yathā manau	10	Válakhilyam.			674
52		6.4.20	Yathā manau	10				676
53		6.4.22	Upamam tvá	8				679
54		6.4.24	Etat te	8				681
55		6.4.26	Bhuríd indrasya	5				683
56		6.4.27	Prati te	5				684
57		6.4.28	Yuvam devá	4				685
58		6.4.29	Yam řitvijah	3				686
59		6.4.30	Imáni vām	7				686
60	8.7.1	6.4.32	Agna á yáhi	20	Bhargah, son of Pra-	Agniḥ.	Prágátham.	689
					gáthah.			
61	8.7.2	6.4.36	Ubhayam	18	The same.	Indrah.	The same.	697
62	8.7.3	6.4.40	Pro asmai	12	Pragáthah Káṇvah.	The same.	1-6, 10-12 Pank- tiḥ, 7-9 Bṛihatí.	704
63	8.7.4	6.4.42	Sah púrvyah	12	The same.	1-11 Indrah, 12 Deváh.	1, 4, 5 and 7 Anush- tup, 2, 3, 6, 8-11 Gáyatrí, 12 Trish- tup.	709
64	8.7.5	6.4.44	Ut tvá madantu	12	Indrah.	Gáyatrí.	713
65	8.7.6	6.4.46	Yad indra	12	The same.	The same.	716
66	8.7.7	6.4.48	Tarobhir vah	15	Kaliḥ, son of Pra- gáthah.	1-14 Prágátham, 15 Anushṭup.	719
67	8.7.8	6.4.51- 54	Tyán nu	21	Matsyah, son of Samadah, or Má- nyah, son of Mitrá- varuṇau, or fishes caught in a net.	Ádityáh.	Gáyatrí.	726
68	8.7.9	6.5.1	Á tvá ratham	19	Priyamedha Angi- rasah.	1-13 Indrah, 14 -19 Dánastutiḥ (Rikshah and Áśvamedhah).	1, 4, 7 and 10 Anush- tup, 2, 3, 5, 6, 8, 9, 11-19 Gáyatrí.	733
69	8.7.10	6.5.5	Prapra vah	18	The same.	Indrah, 11 a Vi- śve Deváh, 11 b and 12 Varuṇah.	1, 3, 7-10, 12-15 Anushṭup, 2 Ush- nik, 4-6 Gáyatrí, 11 and 16 Panktiḥ, 17 and 18 Bṛihatí.	739
70	8.8.1	6.5.8	Yo rájá	15	Puruhanmá (Angi- rasah).	Indrah.	1-6 Prágátham, 7- 12 Bṛihatí, 13 Ush- nik, 14 Anushṭup, 15 Pura-ushnik.	747
71	8.8.2	6.5.11	Tvam no agne	15	Suditiḥ and Puru- mílḥah, or either.	Agniḥ.	1-9 Gáyatrí, 10-15 Prágátham.	753
72	8.8.3	6.5.14	Havish kṛiṇu- dhvam	18	Haryataḥ, son of Pragáthah.	Agniḥ, or Havi- shám stutiḥ.	Gáyatrí.	759
73	8.8.4	6.5.17	Ud íráthám	18	Gopavana Átreyaḥ or Saptavadbṛiḥ.	Áśvinau.	Gáyatrí.	765

Hymn.	Mandala Anuvaka Sukta.	Aṣṭaka Adhyaya Varga.	Beginning of the hymn.	Number of Verses.	Author.	Deity.	Metre.	Page.
74	8.8.5	6.5.21	Viśo viśo	15	Gopavanaḥ.	Agniḥ, 13-15 Dā- nastutiḥ (king Srutarvā).	1, 4, 7 and 10 Anush- tup, 2, 3, 5, 6, 8, 9, 11 and 12 Gāyatrī, 13-15 Anuṣṭup.	770
75	8.8.6	6.5.24	Yukshvá hi	16	Virúpa Āngirasaḥ.	Agniḥ.	Gāyatrī.	775
76	8.8.7	6.5.27	Imam nu	12	Kurusutiḥ Kāpvaḥ.	The same.	The same.	779
77	8.8.8	6.5.29	Jajnánah	11	The same.	Indraḥ.	1-9 Gāyatrī, 10 Bri- hatī, 11 Satobrihatī.	783
78	8.8.9	6.5.31	Puroḷāsam	10	The same.	1-9 Gāyatrī, 10 Bri- hatī.	787
79	8.8.10	6.5.33	Ayam kṛitnuḥ	9	Kṛitnur Bhārgavaḥ.	Somaḥ.	1-8 Gāyatrī, 9 A- nuṣṭup.	790
80	8.8.11	6.5.35	Na hy anyam	10	Ekadyúh, son of Nodhás.	1-9 Indraḥ, 10 Deváḥ.	1-9 Gāyatrī, 10 Trishṭup.	792
81	8.9.1	6.5.37- 38	Á tú nah	9	Kusídī, son of Ka- vāḥ.	Indraḥ.	Gāyatrī.	796
82	8.9.2	6.6.1	Á pra drava	9	The same.	The same.	The same.	799
83	8.9.3	6.6.3	Devánám	9	Viśve Deváḥ.	802
84	8.9.4	6.6.5	Preshtam	9	Úsanás, son of Ka- viḥ.	Agniḥ.	805
85	8.9.5	6.6.7	Á me havam	9	Kṛishṇa Āngirasaḥ.	Áśvinau.	808
86	8.9.6	6.6.9	Ubhá hí	5	Viśvakah, son of Kṛishṇah.	The same.	Jagatí.	811
87	8.9.7	6.6.10	Dyumní vām	6	Dyumníkah, son of Vasishṭhah, or Pri- yamedha Āngira- saḥ, or Kṛishṇah.	Prágátham.	814
88	8.9.8	6.6.11	Tam vo dasmam	6	Nodhá Gautamaḥ.	Indraḥ.	The same.	817
89	8.9.9	6.6.12	Bṛihad indráya	7	Nṛimedhaḥ and Pu- rumedhaḥ (Āngi- rasau).	The same.	1-4 Prágátham, 5 and 6 Anuṣṭup; 7 Brihatí.	820
90	8.9.10	6.6.13	Á no viśvásu	6	The same.	Prágátham.	824
91	8.9.11	6.6.14	Kanyá váh	7	Apálá, daughter of Átriḥ.	1 and 2 Panktiḥ, 3-7 Anuṣṭup.	827
92	8.9.12	6.6.15	Pántam á	33	Srutakakshaḥ or Sukakshaḥ.	1 Anuṣṭup, 2-33 Gāyatrī.	832
93	8.9.13	6.6.21	Ud ghet	34	Sukakshaḥ.	1-33 Indraḥ, 34 Indraḥ and Ri- bhavaḥ.	The same.	843
94	8.10.1	6.6.28	Gaur dhayati	12	Vinduh (Āngirasaḥ) or Pútaḍakshaḥ.	Marutaḥ.	Gāyatrī.	856
95	8.10.2	6.6.30	Á tvá	9	Tirascíh (Āngira- saḥ).	Indraḥ.	Anuṣṭup.	859
96	8.10.3	6.6.32	Asmai	21	Dyumníah, son of the Maruts, or Ti- rascíh.	Indraḥ, 14 Maru- tuh, 15 Indraḥ and Bṛhaspatiḥ.	1-3, 5-21 Trishṭup, 4 Virát.	864

Hymn.	Mandala Anuvaka Sukta.	Aṣṭaka Adhyaya Varga.	Beginning of the hymn.	Number of Verses.	Author.	Deity.	Metre.	Pag.
97	8.10.4	6.6.36- 38	Yá indra	15	Rebhaḥ Kásyapaḥ.	Indraḥ.	1-9 Bṛihatí, 10 Ati- jagatí, 11 and 12 Upariṣṭádbṛihatí, 13 Atijagatí, 14 Trisṭup, 15 Ja- gatí.	876
98	8.10.5	6.7.1	Indráya	12	Nṛimedha Āngira- saḥ.	The same.	1-6, 8 Ushnik, 7, 10 and 11 Kakup, 9 and 12 Pura- ushnik.	884
99	8.10.6	6.7.3	Tvám idá	8	The same.	Prágátham.	889
100	8.10.7	6.7.4	Ayam te	12	Nemaḥ, of the fa- mily of Bṛiguh, 4 and 5 Indraḥ.	Indraḥ, 10 and 11 Vák.	1-5, 10-12 Trish- ṭup, 6 Jagatí, 7-9 Anusṭup.	892
101	8.10.8	6.7.6	Ridhak	16	Jamadagniḥ, of the family of Bṛiguh.	1-5c Mitrávaru- ṇau, 5d and 6 Ādityáḥ, 7 and 8 Áśvinau, 9 and 10 Váyuh, 11 and 12 Súryaḥ, 13 Ushás, or Súryaprabhá, 14 Pavamánaḥ, 15 and 16 Gauḥ.	1 and 2 Prágátham, 3 Gáyatrí, 4 Sato- bṛihatí, 5-12 Prá- gátham, 13 Bṛihatí, 14-16 Trisṭup.	898
102	8.10.9	6.7.9	Tvam agne	22	Prayogaḥ, of the fa- mily of Bṛiguh, or Agnir Bárhas- patyaḥ (Pávakaḥ), or the two Agnis, the sons of Sahás, called Gṛihapatiḥ and Yavishṭhaḥ, or either of them.	Agniḥ.	Gáyatrí.	905
103	8.10.10	6.7.13	Adarsí	14	Sobhariḥ Káṇvaḥ.	Agniḥ, 14 Agniḥ and the M ru- taḥ.	1-4 Bṛihatí, 3 Virá- ḍrúpá, 7, 9, 11 and 13 Satobṛihatí, 8 and 12 Kakup, 10 Hrasíyasí (Gáya- trí), 14 Anusṭup.	911

CORRECTIONS.

VOL. I.

Page 228, line 24, read श्रीन्—588, 18. नामिः सिं—893, 18. निष्पश्ये.

VOL. II.

Page 7, line 15. शर्थःऽतरः—10, 25. सूरः—13, 24. जरस्व—16, 26. साचरंती—57, 22. शूरेः—574, 15. गृ° सू° ४. ९.—967, 23. प्र—985, 24. ४६.

VOL. III.

Page 45, line 22. अरुपितं—271, 3. कर्दौ—831, 9 and 11. दूयां.

VOL. IV.

Preface, p. xviii, l. 20. increase, l. 21. decrease; *ends* instead of *begins*.—xxxii, 34. Linga.

Page 17, line 16. द्यामधि—23, 7. मघव—24, 20. हरयः—26, 2. एभिने—30, 17. गायत्रं instead of त्रैष्टुभं—47, 23. नायितासो—65, 18. मध्येधे—88, 20. विप्राः—98, 5. पंचदशं—101, 18. वैश्वदेवी instead of वैश्वानरी—109, 11. पंचम्याद्या—146, 10. गोपा—147, 5. वां—155, 17. उत्सचरत्—171, 9. एकोन°—175, 6, 8, 11. अशुभन्—178, 14. प्रागायं—199, 23. मायिनो—202, 4. शृणुतं, 6. शृणुतं—203, 10. तमैद्रावरुणं—222, 18. एकोन°—229, 5. पीवोअत्रौ र°—251, 1. नवमं instead of दशमं; the same in hymns 99, 100, and 101.—252, 15. शाशदानान्—252, 2. केवलः—259, 18. °मस्य—273, 23. भूद्यो—285, 18. क्लेदं—290, 13. रणं—346, 23. नो—383, 23. विपस्य—390, 8. जगत्स्पो—391, 21. छर्दिर्व°—395, 2. हुवे—409, 13. वोस्वम—453, 16. सोभरिराग्नेयं—467, 15. भुवङ्—467, 20. सोभरे; the same in p. 478, 14, and p. 486, 24.—474, 19. अतश्चि°—477, 17. वोचत—481, 17. ते—486, 25. एकादशी द्वादशी च—510, 5. विंदामि—533, 9. यज्ञेभिरावृतो—578, 8. महस्र—739, 23. इदिहे—747, 18. त्रयोदशयुष्मिक् चतुर्दशयनुष्टुप् पंचदशी पुरउष्णिग°—770, 4. पंचमं instead of चतुर्थं, and so on to hymn 10.—782, 24. एकादशं—783, 1. कुरु°—864, 12. अथ द्रप्स—884, 17. पुर उष्णिगि.

